

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

REGUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THIEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECÛSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTRÔBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XLV.

S. GREGORIUS NYSSENUS.

EXCÛDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUZE.

1858

4723
57-141
14

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

(Ed. Morell. 1638.)

NUNC DENUO CORRECTIUS ET ACCURATIUS EDITA ET MULTIS AUCTA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

* TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT TRIA VOLUMINA 33 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1858

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS, NYSSENUS EPISCOPUS.

Oratio Catechetica magna.	<i>Col.</i>	9
De Pythonissa.		110
Quod non sint tres dii.		115
De Fide.		135
Contra fatum.		145
Adversus Græcos.		175
De Anima.		187
Epistola Canonica.		222
Contra Eunomium libri duodecim.		243
Adversus Apollinarem.		1123
Adversus Arium et Sabellium.		1281
Contra Macedonianos.		1301
Variorum notæ.		1335

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

PARS II. -- DOGMATICA.

ANDREÆ GALLANDII

MONITUM

IN GREGORII NYSSENI SCRIPTA NONNULLA QUÆ IN DUPLICI EDITIONE OPERUM
S. PATRIS DEERANT (a).

I. Editis jamdudum Gregorii Nysseni Operibus, plurima nunc demum sit accessio: quod quidem superius de S. Gregorio Nazianzeno disserentes præmonuimus. Primum itaque sancti Patris *Antirrheticum librum adversus Apollinarem* proferimus, quem sæculo proxime elapso ex septingentorum circiter annorum codice Vaticano, Romæ in lucem protulit cum aliis ejusdem Nysseni episcopi scriptis v. cl. Laurentius Alexander Zacagnius (1). Præclarum hujusmodi opus vetustis Ecclesiæ scriptoribus memoratum videas, Leontio videlicet Byzantino (2), Joanni Damasceno (3), Euthymio Zigabeno (4), necnon in Actis sextæ synodi act. x (5), ut mittamus Nicephorum (6). Quo vero tempore *Antirrheticum* scripsit Nyssenus, haud est exploratum. Si editorem audias (7), opus istud elucubraverit sanctus Pater ante Apollinaris obitum, quem circa æræ Christianæ annum 380 accidisse putant. Nonnullos præterea dicendi modos pluribus explanat idem vir eruditus, qui non admodum exercitatis in Nysseni scriptis pervolutandis aliquid negotii facessere valeant: ut propterea ipsum hac de re consulere juerit.

II. *Antirrheticum* excipiunt *Testimonia adversus Judæos*, quæ Latine tantum ex Laurentii Sifani versione olim edita fuerant. Ea vero ex duobus Vaticanis codicibus invicem collatis vulgavit idem Zacagnius (8). De hujusce operis integritate nonnulli eo nomine dubitarunt, quod sub ejus finem citetur Chrysostomus qui post Nysseni ætatem clauditur, in illud Joan. xix, 34, *Statim exivit sanguis et aqua*. Verum (9) non est cur amplius hoc opus Nysseno abjudicent, si eo tantum argumento nitan-

tur; cum verba illa Chrysostomi pannum esse huic Nysseni operi assutum, ex Vaticano codice num. 1907 plane constet.

III. Sequuntur Orationes duæ (10), quarum prior est *Homilia II in sanctum Stephanum protomartyrem*, ex ms. Vaticano num. 446 descripta: siquidem *Homilia I* jampridem inter opera Nysseniana prodierat. Orationem vero posteriorem *De Spiritu sancto*, quæ antea ex Francisci Zini versione Latine tantum exstabat, nactus est editor in tribus codicibus Vaticanis, eamque nova interpretatione donavit.

IV. His porro subjiciuntur *Epistolæ XXII*, quarum quindecim priores hausit ex codice Vaticano num. 424 laudatus Zacagnius: septem autem posteriores e vetere libro membranaceo bibliothecæ Medicæ primus in lucem eduxit vulgavitque Florentiæ, anno 1751, v. cl. Joannes Baptista Caraciolus: qui præterea epistolas a Zacagnio editas cum eodem codice Mediceo elegantibus litteris exarato contulit, pluribusque in locis emendavit. Nostra itaque interesse duximus, viri eruditissimi adnotata singulis subjicere epistolis, quas propterea multo emendatiores quam in Zacagnii edito exhibemus.

V. *Sermonem*, seu potius epistolam, *De divinitate, ad Evagrium monachum*, quæ inter Nazianzeni opera circumfertur (11), cum virorum doctorum sententiam, tum mss. codicum veterumque scriptorum auctoritatem secuti, Nysseno vindicamus. Nam utrumque Gregorium, librariorum sive dolo, sive incuria, sæpe fuisse confusos haud est incomperatum. Petavius enim vero vir doctissimus locum re-

(1) Zac., *Collect. mon. vet. Eccl. Gr.* p. 123-287.

(2) Leont. lib. *De sect. act.* 8, *Bibl. PP. Paris.* 1644. tom. XI, pag. 526. Id. lib. 1, *contra Nestor. et Eutych.* tom. I. *Theol. Canis.* pag. 552.

(3) J. Dam. *De duab. vol.* § 35. *Opp. t. I.* p. 548.

(4) Euthym. *Panopl. part. II, tit. 13 et 15, Bibl. PP. Lugd.* tom. XIX, pagg. 156, 187.

(5) *Concil. tom. VII, pag. 822 edit. Ven. Labb.*

(6) Niceph. *Hist. eccl. lib. XI, cap. 19.*

(7) Zacagn. *Præfat. § 19, pag. 19 seqq.*

(8) *Id. l. c., pagg. 288-299.*

(9) *Id. l. c., § 31, pag. 58.*

(10) *Id. l. c., pagg. 350-353.*

(11) *Gr. Naz. Ora. XLV, Opp. t. I, p. 717 seqq.*

citans ex eodem sermone (12) : « Vere quidem A istud, inquit, in Oratione XLV, supposititius Gregorius. Ut enim Gregorii illius Nazianzeni germanam esse non putem, cogit tum styli dissimilitudo, tum pedestris illius ac plebeius sermo, minimeque Nazianzeni elegantiam et granditatem redolens. » Quid quod neque Nicetas eandem Orationem tanquam Nazianzeni fetum agnovisse videtur, qui eam videlicet in suis commentariis præterierit (13)? Quin et Euthymius ex Nyssemi Sermone *Πρὸς Ἐυάγγελιον μοναχὸν περὶ θεότητος*, excerpta duo descripsisse comperitur (14). His demum accedit codicum mss. fides, quos laudant Cotelierius (15) et Fabricius (16).

VI. Sequitur *De anima disputatio, ad Tatianum*. Hanc vero primus edidit Moguntiae anno 1604 inter opera Gregorii Thaumaturgi Gerardus Vossius : eandemque deinceps tanquam adhuc ineditam Parisiis anno 1697 iterum evulgavit Nicolaus Nourryus (17) ex codice bibliothecae Regiae, qui Gregorii tantum sine addito nomen præferebat. Hujusmodi autem opusculum episcopo Neocæsariensi adjudicant eruditi ad unum omnes, si Vossium excipias. Fabricius quidem ejus auctorem Thaumaturgum primo agnoverat (18) : verum mutato deinde consilio, illud Gregorio Nysseno attribuit (19), licet nullo argumento sententiam suam confirmarit. Existimaverim equidem et ipse hanc Disputationem jure optimo Nysseno episcopo vindicandam : ea utique ratione adductus, quod illam sanctus antistes Tatiano inscripserit. Nimirum sanctus Basilius ad Amphilochem scribens, Tatiani cujusdam meminit (20), qui primum presbyter, mox vero episcopus Myrensis concilio CP. interfuit; ejusque communionem expetebat magnus ille Cæsariensis episcopus; propterea quod ipsum ex iis esse sciebat, qui, Valente imperante, rectam fidem omni studio profitebantur, ut probe advertit cl. Lequienius (21). Huic itaque Tatiano disputationem suam *De anima* nuncupaverit Nyssenus, Basilii germanus frater; et fortasse quidem antequam is ecclesiasticæ militiæ nomen dederit, quippe θαυμάσιος Τατιανῶς a Nysseno appellatur. Temporis enim vero notatio, nomenque viri ejusque præstantia, opusculi auctorem fuisse Nyssenum evincere, nedum suadere videntur.

VII. Operum Nyssenianorum supplementum claudit *Expositio Cantici canticorum paraphrastica, collecta ex sanctorum Gregorii Nyssæ pontificis, Maximi et Nili commentariis, cum Pselli στίχοις πολιτικοῖς ἐξηγητικοῖς*, ex codice Vaticano eruta et

cum Francisci Zini versione superiore sæculo in-eunte Parisiis in lucem emissa. De ea videas, in primis Suaresium (22), ut Fabricium omittamus (23).

VIII. Jam vero superest, ut nonnulla de Fragmentis ex operibus sancti Patris deperditis nunc demum collectis observemus.

Primum itaque occurrit supplementum textus Orationis *Adversus fornicarios* ex Vaticano codice num. 445 Græce tantum a Zacagnio editum (24), quod in Appendice operum Nysseni a Gretsero evulgata desideratur. Latinam versionem Galliciolius meus adornavit.

Secundum fragmentum exhibet insignem locum *De Spiritu sancto* : desumptumque est ex Nyssemi Sermone in orationem Dominicam. De eo pluribus agit docte simul et erudite Lequienius (25); qui præcæteris, ad rem nostram hæc habet : « In nullo, inquit, ejusdem doctoris sermone in Dominicam orationem locus iste comparet : imo neque in Sermone qui in editis censetur tertius; in cujus tamen sine de Spiritu sancti deitate et consubstantialitate disputatur. Verum tanquam a Nysseno acceptus citatur ab Hugone Etheriano (26). Quin et ex Euthymio certum fit (27) genuinum eum esse, transsumptumque ex ea sermonis in orationem Dominicam parte, quæ homilia tertia censetur. »

Quartum fragmentum ex Regio codice 3451 in lucem extulit laudatus Lequienius (28), ubi hoc scholion reperit : Τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν Μαρίαν *Gregorii Nysseni ex oratione in Joseph et Mariam* (29).

De quinto autem jam suo loco verba fecimus : ubi viri docti censuram fragmenti sinceritatem impugnantis minime probandam demonstravimus. Quibus nunc addenda sancti Joannis Damasceni auctoritas, fragmentum idem tanquam Nyssenianum, contra Jacobitas usurpantis.

Nihil porro est, cur diutius immoremur in fragmentis recensendis quæ nobis servavit Euthymius sive ex Nysseni libro inscripto *De cognitione Dei*, sive ex oratione contra Ablabium desumpta, quæque sub n. 7 et 8 præsentamus.

Cæterum si quis in posterum de Nyssenianis operibus junctim edendis consilium inierit : præter ista quæ alibi omissa hic protulimus, haud ipsi prætermittendus erit ejusdem sancti Patris *Dialogus de anima et resurrectione*, quem jamdiu editum, contulit cum duobus probæ notæ codicibus, et in suis *Anecd. Græcis* evulgavit cl. Wolfius (30).

(12) Petav. *Doqm. theol.* t. I, lib. II, cap. 6, § 3.

(13) Gr. Naz. *Opp.* tom. II, pag. 1265.

(14) Euthym. *Panopl.* part. I, tit. 2, p. 17, ed. laud.

(15) Cotel. *Monum. Eccl. Gr.* tom. III, pag. 550.

(16) Fabric. *Bibl.* tom. VIII, pag. 162.

(17) Nourr. *App. ad Bibl. PP.* t. II, p. 736-740.

(18) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. V, pag. 253.

(19) Id. in *Delect. argument.* cap. 2, § 20, p. 87.

(20) Basil. ep. cccxviii, al. cccciii, *Opp.* t. III, p. 331.

(21) Lequien. *Or. Christ.* tom. I, pag. 968.

(22) Suares. *ad Nili opusc.* pag. 637.

(23) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 162, n. 76.

(24) Zacagn. *Collect. monum. Eccl. Gr.* pag. 353.

(25) Lequien. *Dissert.* I *Damasc.* § 47, p. xxii.

(26) Hug. Ether. lib. I, cap. 3.

(27) Euthym. *Panopl.* part. II, tit. 12.

(28) Lequien. *ad Opp. Damasc.* t. I, p. 258, n. 2.

(29) J. Damasc. *Opp.* tom. I, pag. 424.

(30) Wolf. *Anecd. Gr.* tom. II, pag. 274-330, et tom. III, pag. 1-47.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ
Ο ΜΕΓΑΣ

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΔΙΗΡΗΜΕΝΟΣ.

S. P. N. GREGORII
EPISCOPI NYSSENI
ORATIO CATECHETICA MAGNA
DIVISA IN QUADRAGINTA CAPITA.

Gentiano Herveto interprete.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὁ τῆς κατηχήσεως λόγος, ἀναγκαῖος μὲν ἐστὶ τοῖς προεστηκόσι τοῦ βίου τῆς εὐσεβείας, ὡς ἂν πληθύνοιτο τῇ προσθήκῃ τῶν σωζομένων ἢ Ἐκκλησία, τοῦ κατὰ τὴν διδασχὴν πιστοῦ λόγου τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπίστων προσαγομένου· οὐ μὴν ὁ αὐτὸς τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐπὶ πάντων ἀρμόσει τῶν προσιόντων πρὸς τὸν λόγον. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τῶν θρησκειῶν διαφορὰς μεταρμόζειν προσήκει τὴν κατηχήσιν, πρὸς τὸν αὐτὸν μὲν ὁρῶντας τοῦ λόγου σκοπὸν, οὐχ ὁμοιοτρόπως δὲ ταῖς κατασκευαῖς χρωμένους. Ἄλλαις γὰρ ὑπολήψεσιν ὁ Ἰουδαϊζὸν προεληπτὰ, καὶ τῷ Ἑλληνισμῷ τῶν ἑτέραις· ὁ τε Ἀνόμοιος καὶ ὁ Μανιχαῖος, καὶ οἱ κατὰ Μαρκίωνα, καὶ Οὐαλεντινόν, καὶ Βασιλίδην, καὶ ὁ λοιπὸς κατάλογος τῶν κατὰ τὰς αἵρέσεις πλανωμένων, ἰδίαις ἑκαστος ὑπολήψεσι προελημμένοι, ἀναγκαίαν ποιοῦσι τὴν πρὸς τὰς ἐκείνων ὑπονοίας μάχην. Κατὰ γὰρ τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας προσαρμοστέον. Οὐ τοῖς αὐτοῖς θεραπεύσεις τοῦ Ἑλλήνος τὴν πολυθεϊαν, καὶ τοῦ Ἰουδαίου τὴν περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἀπίστιαν· οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν τοῖς κατὰ τὰς αἵρέσεις πεπλανημένοι· ἀνατρέψεις τὰς ἠπατημένας περὶ τῶν δογμάτων μυθοποιίας. Οὐ γὰρ δι' ὧν ἂν τις ἐπανορθώσασαίτο τὸν

PATROL. GR. XLV.

A

PRÆFATIO.

Quæ ad catechesin pertinet oratio, est quidem necessaria iis qui præsentem vitam, pietati ac veræ religioni, ut eorum qui salutem assequuntur accessione multiplicetur Ecclesia: quod fiet, si fidelis doctrinæ sermo ad infidelium aures accedat; non idem tamen doctrinæ modus convenit omnibus verbi auditoribus, sed pro religionum diversitate mutanda et accommodanda erit catechesis, orationis quidem eundem sibi proponendo scopum, et ad eum intuendo; sed non eodem modo probando et confirmando. Allis enim opinionibus est anticipatus qui stat a partibus Judæorum, et allis qui favet Græcis, Anomæusque et Manichæus, et Marcionistæ, et Valentiniani, et Basilidiani, et cæteri aberrantes assecleæ sectarum et hæresum, singuli propriam anticipatam habentes opinionem, efficiunt ut sit necessario decertandum adversus ea quæ opinantur. Nam convenienter generi morbi medicina est adhibenda. Non eodem modo medeberis et Græco, qui multos esse deos opinatur, et Judæo, qui non credit Deo ðnigenito. Neque in iis qui decepti sunt per hæreses, iisdem refelles ac evertes falsas et conflictas de dogmatibus fabulas. Non

1

eoim per quæ corrigetur Sabellius, per eadem etiam proderis Anomæo. Neque quæ adversus Manichæum suscipitur decertatio prodest etiam Judæo, sed oportet, sicut dictum est, verba facere, intuendo ad hominum opiniones, convenienter errori singulorum, proferendo in qualibet disputatione quædam principia et propositiones rationi consentaneas, ut per ea quæ ambo fatentur, et de quibus constat, consequenter aperiatur quid cogitent et sentiant. Quando ergo erit disputandum cum aliquo ex iis qui Græcis favent, recte erit si dicendi hoc sumatur initium: utrum Deum esse existimat, an est in opinione eorum qui dicuntur athei, quod Deum non esse censeant. Atque si Deum quidem non esse dicat: ex iis quæ artificiosè et sapienter in mundo administrantur, inducitur ut per ea fateatur esse quamdam vim, quæ in iis ostenditur superior universitate. Sin autem Deum quidem non esse dubitet, sed eo delabitur, ut deorum putet esse multitudinem, hac adversus eum utemur consequentia, Deumne perfectum esse putet, an cui desit aliquid. Quod si, ut est consentaneum, Dei naturæ perfectionem suo tribuat testimonio, exigam ut ipse sit perfectus in omnibus quæ considerantur in divinitate, ne Deus consideretur commistus ex iis quæ sunt contraria, nempe ex eo quod est mancum, et ex eo quod est perfectum. Sed sive in potestate, sive in boni notionè, sive in sapientia, et æternitate, et incorruptione, et si aliqua alia quæ Deum decet intelligentia veniat in contemplationem, omnino assentietur in divina natura considerari perfectionem ex hac consequentia rationi consentanea. Hoc autem nobis dato, non erit amplius difficile cogitationem dispersam ac dissipatam in deorum multitudinem deducere ad divinitatis unius confessionem. Si enim omnino dederit se perfectionem fateri in subjecto: dicat autem multa esse perfecta, quæ per eadem exprimentur, suumque accipiunt characterem ac formam: necesse est omnino ut iis quæ nulla discernuntur mutatione ac diversitate, sed in iisdem considerantur, aut proprium ostendere; aut si nihil propriè ac peculiariter mentis comprehendat conceptio: in iis in quibus non est quod discernat, non existimare esse discretionem. Si enim neque in eo quod est plus aut minus inveniat differentiam, quoniam diminutionem non admittit ratio perfectionis, neque in eo quod est deterius ac præstantius. Neque divinitatem de eo poteris suspicari, a quo deterioris remota non est appellatio. Neque in eo quod est antiquum et recens. Nam quod non semper est, divinum non potest existimari. Sed si una est et eadem ratio divinitatis; cum nulla in ullo inveniatur proprietas, ut est consentaneum; necesse est omnino ut aberrans et falsa de multitudine deorum phantasia compellatur ad confitendam unam divinitatem. Nam si bonitas et justitia, sapientiaque et potentia similiter, et omnisque mens pia eodem modo confitetur:

A Σαβέλλιον, διὰ τῶν αὐτῶν ὠφελήσει καὶ τὴν Ἀν-
όμοιον. Οὐδὲ ἡ πρὸς τὸν Μανιχαῖον μάχη καὶ τὸν
Ἰουδαῖον ὀνήνησιν, ἀλλὰ χρῆ, καθὼς εἴρηται, πρὸς
τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων βλέπειν, καὶ κατὰ τὴν
ἐγκειμένην ἐκάστῳ πλάνην ποιῆσθαι τὸν λόγον,
ἀρχὰς τινὰς καὶ προτάσεις εὐλόγους ἐφ' ἐκάστης δια-
λέξεως προβαλλόμενον, ὡς ἂν διὰ τῶν παρ' ἀμφοτέ-
ροις ὁμολογουμένων ἐκκαλυφθεῖη κατὰ τὸ ἀκόλουθον
ἡ διάνοια. Οὐκοῦν ὅταν πρὸς τινὰ τῶν Ἑλληνιζόντων
ἡ διάλεξις ἦ, καλῶς ἂν ἔχοι ταύτην ποιῆσθαι τοῦ λό-
γου τὴν ἀρχήν, πότερον εἶναι τὸ Θεῖον ὑπελιηφε, ἢ
τῷ τῶν ἀθέων συμφέρεται δόγματι. Εἰ μὲν οὖν μὴ
εἶναι λέγει, ἐκ τῶν τεχνικῶς καὶ σοφῶς κατὰ τὸν
κόσμον οἰκονομουμένων προσαχθήσεται, πρὸς τὸ διὰ
τούτων εἶναι τινὰ δύναμιν τὴν ἐν τούτοις διαδεικνυ-
B μένην τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην ὁμολογήσαι. Εἰ δὲ τὸ
μὲν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλοι, εἰς πλῆθος δὲ θεοτήτων
ταῖς ὑπονοίαις ἐκφέροιο, τοιαύτη χρῆσόμεθα πρὸς
αὐτὸν τῇ ἀκολουθίᾳ, πότερον τέλειον ἢ ἔλλειπὲς
ἡγεῖται τὸ Θεῖον. Τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς τὴν τελειότητα
προσμαρτυροῦντος τῇ θεῖᾳ φύσει, τὸ διὰ πάντων αὐ-
τῶν τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ θεότητι τέλειον ἀπαιτήσο-
μαι, ὡς ἂν μὴ σύμμικτον ἐκ τῶν ἐναντίων θεωροῖτο
τὸ Θεῖον, ἐξ ἔλλειπῶς καὶ τελείου. Ἄλλ' εἴτε κατὰ τὴν
δύναμιν, εἴτε κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν, εἴτε κατὰ
τὸ σοφὸν τε καὶ ἀφθαρτὸν καὶ αἰδῖον, καὶ εἴ τι ἄλλο
θεοπρεπὲς νόημα τῇ θεωρίᾳ προσκειμένον τύχοι, ἐν
παντὶ τὴν τελειότητα θεωρεῖσθαι περὶ τὴν θεῖαν
φύσιν κατὰ τὸ εὐλογον τῆς ἀκολουθίας ταύτης συγκα-
C ταθῆσεται. Τοῦτου δὲ δοθέντος ἡμῖν, οὐκέτι ἂν εἴη
χαλεπὸν τὸ ἐσκεδασμένον τῆς διανοίας εἰς πλῆθος
θεῶν πρὸς μίαν θεότητα περιαγαγεῖν ὁμολογίαν. Εἰ
γὰρ τὸ τέλειον ἐν παντὶ δοίη περὶ τὸ ὑποκείμενον
ὁμολογεῖσθαι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ τέλεια διὰ τῶν αὐ-
τῶν χαρακτηρισζόμενα λέγοι· ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν
μηδεμιᾶ παραλλαγῇ διακρινόμενων, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐ-
τοῖς θεωρουμένων, ἢ ἐπιδείξει τὸ ἴδιον, ἢ εἰ μηδὲν
ἰδιαζόντως καταλάβοι ἡ ἔννοια, ἐφ' ᾧ τὸ διακρίνον
οὐκ ἔστι μὴ ὑπονοεῖν τὴν διάκρισιν. Εἰ γὰρ μήτε
παρὰ τὸ πλεόν καὶ ἔλαττον τὴν διαφορὰν ἐξευρίσχοι,
διότι τὴν ἐλάττωσιν ὁ τῆς τελειότητος οὐ παραδέχε-
ται λόγος· μήτε τὴν παρὰ τὸ χεῖρον καὶ προτιμότε-
ρον· οὐ γὰρ ἂν ἔτι θεότητός τις σχοίη ὑπόληψιν, οὐ
ἢ τοῦ χεῖρονος οὐκ ἄπεισι προσηγορία· μήτε κατὰ
D τὸ ἀρχαῖον καὶ πρόσφατον· τὸ γὰρ μὴ αἰετὸν, ἐξω τῆς
περὶ τὸ Θεῖον ἔστιν ὑπολήψεως· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐ-
τὸς τῆς θεότητος λόγος, οὐδεμιὰς ἰδιότητος ἐν οὐδενὶ
κατὰ τὸ εὐλογον εὐρισκομένης· ἀνάγκη πᾶσα πρὸς
μῆς θεότητος ὁμολογίαν συνθλιθῆναι τὴν πεπλανη-
μένην περὶ τοῦ πλῆθους τῶν θεῶν φαντασίαν. Εἰ
γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον, τὸ τε σοφὸν καὶ τὸ δυ-
νατὸν ὡσαύτως λέγοιτο, ἢ τε ἀφθαρσία καὶ αἰδιότης,
καὶ πᾶσα εὐσεβὴς διάνοια, κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμολο-
γοῖτο τρόπον· πάσης κατὰ πάντα λόγον διαφορᾶς
ὑφαιρουμένης, συναφαιρεῖται κατ' ἀνάγκην τὸ τῶν
θεῶν πλῆθος ἀπὸ τοῦ δόγματος, τῆς διὰ πάντων ταυ-
τότητος, εἰς τὸ ἐν τῷ δόγμα τὴν πίστιν περιαιούσης.
et eodem modo dicitur, incorruptioque et æternitas,
omni qualibet ratione sublata differentia, simul

necessario tollitur a dogmate deorum multitudo, cum quæ est per omnia, ut ita dicam, identitas fidem ad unum dogma deducat.

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

CAPUT I.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος οἰδέ τινα διακρίσειν ὑποστάσεων ἐν τῇ ἐνότητι τῆς φύσεως βλέπειν, ὡς ἂν μὴ τῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μάχη, πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπενεχθεῖη, πάλιν προσήκει διαστολῇ τινι τεχνικῇ, καὶ τὴν περὶ τοῦτο πλάνην ἐπανορθώσασθαι. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἄλογον εἶναι τὸ θεῖον ὑπελιθπται· τοῦτο δὲ παρ' ἐκείνων ὁμολογοῦμενον ἱκανῶς διαρθρωσεῖ τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὁ γὰρ ὁμολογῶν μὴ ἄλογον εἶναι τὸν Θεόν, πάντως λόγον ἔχειν τὸν μὴ ἄλογον συγκαταθήσεται. Ἄλλὰ μὴν ἀνθρώπινος ὁμωύμως λέγεται λόγος. Οὐκοῦν εἰ λέγοι καθ' ὁμοίότητα τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ὑπονοεῖν, οὕτω μετασθῆσεται πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ὑπόληψιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα κατάλληλον εἶναι· πιστεύειν τῇ φύσει τὸν λόγον, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ δύναμις τις καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, περὶ τὸ ἀνθρώπινον βλέπεται· ἀλλὰ οὐκ ἂν τις ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τοιαύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν, ἢ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν σοφίαν ὑπονόησειεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας μέτρον, συνταπεινοῦνται αἱ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐμφάσεις. Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ καὶ ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ὠκύμορος ἡ ζωὴ, ἀνυπόστατος ἡ δύναμις, ἀπαγῆς ὁ λόγος. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως τῷ μεγαλείῳ τοῦ θεωρουμένου πᾶν τὸ περὶ αὐτὴν λεγόμενον συνεπαίρεται. Οὐκοῦν κἂν λόγος Θεοῦ λέγεται, οὐκ ἐν τῇ ὀρμῇ τοῦ φθεγγομένου καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν νομισθήσεται, καθ' ὁμολογίαν τοῦ ἡμετέρου μεταχωρῶν εἰς ἀνυπαρκτον. Ἄλλ' ὡσπερ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπίκηρος οὖσα, καὶ ἐπίκηρον τὸν λόγον ἔχει· οὕτως ἡ ἀφθαρτος καὶ ἀεὶ ἐστῶσα φύσις, αἰδίον ἔχει καὶ ὑφ' ἐστῶτα τὸν λόγον. Εἰ δὴ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμολογηθεῖ τὸ ὑφ' ἐστῶτα τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον αἰδίως, ἀνάγκη πᾶσα ἐν ζωῇ τοῦ Λόγου τὴν ὑπόστασιν εἶναι ὁμολογεῖν. Οὐ γὰρ καθ' ὁμοίότητα τῶν λίθων ἀψύχως ὑφ' ἐστῶτα τὸν λόγον, εὐαγές ἐστιν οἰεσθαι. Ἄλλ' εἰ ὑφ' ἐστῶτα νοερόν τι χρῆμα καὶ ἀσώματον ὄν, ζῆ πάντως. Εἰ δὲ τοῦ ζῆν χωρίζεται, οὐδὲ ἐν ὑπόστασει πάντως ἐστίν. Ἄλλὰ μὴν ἀσεβὲς ἀπεδείχθη τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀνυπόστατον εἶναι. Οὐκοῦν συναπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ ἐν τῇ ζωῇ τοῦτον θεωρεῖσθαι τὸν λόγον. Ἀπλῆς δὲ τῆς τοῦ Λόγου φύσεως κατὰ τὸ εἰκὸς εἶναι πεπιστευμένης, καὶ οὐδεμίαν διπλόην καὶ σύνθεσιν ἐν ἑαυτῇ δεικνυούσης, οὐκέτι ἂν τις κατὰ μετουσίαν ζωῆς ἐν ζωῇ θεωροῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἂν ἐκτὸς εἴη συνθέσεως ἢ τοιαύτη ὑπόληψις, τὸ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ λέγειν εἶναι· ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα τῆς ἀπλότητος ὁμολογουμένης, αὐτοζωὴν εἶναι τὸν λόγον οἰεσθαι, οὐ ζωῆς μετουσίαν. Εἰ οὖν ζῆ ὁ λόγος, ὁ ζωὴ ὢν, καὶ προαιρετικὴν δύναμιν ἔχει πάντως. Οὐδὲν γὰρ ἀπροαίρετον τῶν ζῶντων ἐστίν. Τὴν δὲ προαίρεσιν ταύτην καὶ δυνατὴν εἶναι κατὰ τὸ ἀκόλουθον, εὐσεβὲς ἐστὶ λογίζεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τις τὸ δυνατόν ὁμολογοῖ, τὸ ἀδύνατον πάντως κατασκευάσει. Ἄλλὰ μὴ πᾶρῶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ὑπολήψεως ἐστὶ τὸ

A

B

C

D

Sed quoniam pietatis ratio scit etiam aliquam hypostaseon, seu subsistentiarum ac personarum cernere differentiam in unitate naturæ, ne dum adversus Græcos depugnamus, ad Judaismum nostra deducatur oratio, rursus convenit artificiosa aliqua distinctione ejus rei errorem corrigere. Neque enim ii qui a nostro dogmate sunt alieni, Deum existimarunt carere ratione: hoc autem quod illi fatentur verbum nostrum satis explicabit et ostendet. Nam qui fatetur Deum non carere ratione, omnino assentietur, eum qui non caret ratione, habere rationem. Atqui humana quoque ratio, æquivoce dicitur. Si ergo dicat se rationem et Verbum intelligere, ad similitudinem eorum quæ sunt in nobis, sic ad sublimiorem deducetur opinionem. Omnino enim necesse est ut credat rationem esse naturæ congruentem, ut et alia omnia. Nam et vis quædam et vita, et sapientia cernitur in hominibus, sed ex homonymia nemo existimaverit talem in Deo esse vitam, aut vim, aut sapientiam, sed pro modo nostræ naturæ una etiam deprimitur emphasis hujusmodi nominum. Quoniam enim interitui obnoxia et imbecilla est nostra natura, propterea brevis est vita, visque quæ non potest consistere, et sermo non stabilis. In suprema autem natura, cum magnitudine ejus quod consideratur, quidquid de ea dicitur, simul extollitur. Etsi ergo dicitur Dei Verbum, ratio, aut sermo, is non in impetu ejus quod dicitur consistere existimabitur, ad nostri similitudinem, ad hoc transiens ut non sit. Sed quomodo nostra natura, cum in eam cadat interitus, sermonem quoque habet qui interit: ita natura in quam non cadit interitus, et quæ semper stat, æternum etiam habet sermonem, et qui consistit. Quod si hoc ex consequenti constituerit Dei Verbum sempiternum consistere, necesse est omnino fateri in vita Verbi esse hypostasim ac substantiam. Nefas est enim putare Verbum citra animam consistere instar lapidum. Sed si consistit, ut quod sit res quædam intelligens et incorporea, vivit omnino. Sin autem est a vita separatum, ne omnino quidem consistit. Atqui impium esse ostensum est, Dei Verbum minime consistere. Simul ergo ostensum est ex consequente, hoc Verbum in vita considerari. Cum autem Verbi creditum sit simplicem esse naturam, et quæ in se nullam ostendat duplicitatem et compositionem, non utique Verbum esse in vita quis consideraverit ex vitæ participatione. Non enim extra compositionem fuerit hujusmodi existimatio, dicere alterum esse in altero: sed omnino necesse est, cum constet de simplicitate, ipsam per se vitam Verbum esse putare, non autem vitæ participationem. Si ergo vivit Verbum cum sit vita, omnino quoque habet vim libere eligendi. Nihil enim est ex iis quæ vivunt,

quod non sit hac vi præditum. Hanc autem liberam electionem esse etiam potentem ex consequenti-
pium est considerare. Nisi enim fatearis potentiam, astrues omnino impotentiam. Atqui impotentia est valde remota ab ea quæ de Deo habetur existimatione. Nihil enim absurdi, et quod non cohæreat, consideratur ex iis quæ sunt in divina natura: neesse est omnino fateri tantam esse vim Verbi, quantum est etiam propositum, ne quædam mistio et concursus quidam contrariorum consideretur in eo quod est simplex, dum potentia et impotentia considerantur in eodem proposito, si quidem aliquid quidem possit, ad aliquid vero sit impotens. Cum omnia autem possit Verbi electio, eam ad nihil mali habere propensionem, ad vitium enim propensio est aliena a divina natura, sed quidquid est bonum hoc etiam velle. Volentem autem omnino etiam posse. Potentem autem non esse ejusmodi, ut non operetur, sed omne boni propositum deducit ad operationem. Bonum autem est mundus, et quæ in eo sunt omnia sapienter et artificiose considerata. Sunt enim omnia opera Verbi viventis quidem et consistentis, quia est Verbum Dei, libere autem eligentis, quia vivit, potentis autem quidquid elegerit, quod bonum est autem et sapiens omnino eligentis, et si quid præstantioris est significationis. Quoniam ergo aliquid bonum constat esse mundum, ostensum est autem per ea quæ dicta sunt mundum esse opus Verbi, quod bonum, et eligit, et potest, hoc autem Verbum est aliud ab eo cuius est Verbum. Nam hoc quoque est aliquo modo ex iis quæ dicuntur relata ad aliquid, quandoquidem oportet omnino cum Verbo etiam Verbi Patrem subaudiri. Non esset enim Verbum, si non esset Verbum alicujus. Si ergo per significationis habitudinem et relationem discernit auditorum cogitatio et ipsum Verbum, et id ex quo existit, nihil est nobis utique periculi, ne Verbi mysterium, cum Græcorum pugnans opinionibus, conveniat cum iis qui favent partibus Judæorum, sed ex æquo offugiet utrorumque absurditatem, ut qui et vivens Verbum Dei fateatur, operansque et efficiens, quod non admittit Judæus: et non differre secundum naturam ipsum Verbum, et id ex quo existit. Quomodo enim in nobis verbum seu rationem ex mente esse dicimus; neque omnino ipsum idem esse quod mentem, nec omnino alterum; nam ex illo quidem esse, est aliquid aliud, et non illud; quod autem ipsam mentem in apertum proferat, non utique existimari possit esse aliud ab illo, sed cum sit unum natura, subjecto est aliud: ita etiam Dei Verbum, eo quidem quod per se consistit, distinctum est ac divisum ab illo in seipso illa ostendit quæ cernuntur in Deo, idem est secundum naturam quod ille qui invenitur per eadem signa et indicia quibus cognoscitur. Sive enim bonitas, sive potentia, sive sapientia, sive esse sempiternum, sive in eum non cadere vitium, mortem et interitum, sive esse omnino perfectum, sive quid aliud ejusmodi sit signum quo comprehenditur Pater, per eadem signa invenies Verbum quoque quod ex illo consistit.

Α ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ ἀπεμφαίνον τῶν περὶ τὴν θείαν θεωρεῖται φύσιν· ἀνάγκη πᾶσα τοσαύτην εἶναι ὁμολογεῖν τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ὅση ἐστὶ καὶ ἡ προθεσις, ἵνα μὴ τις μίξις τῶν ἐναντιῶν καὶ συνδρομὴ περὶ τὸ ἀπλοῦν θεωροῖτο, ἀδυναμίας τε καὶ δυνάμεως ἐν τῇ αὐτῇ προθέσει θεωρουμένων, εἴπερ τὸ μὲν τοι δύναται, πρὸς δὲ τι ἀδυνάτως. Πάντα δὲ δυναμένην τὴν τοῦ Λόγου προαίρεσιν πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν τὴν ῥοπήν ἔχειν· ἀλλοτρία γὰρ τῆς θείας φύσεως ἢ πρὸς κακίαν ὀρμὴ· ἀλλὰ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ βούλεσθαι. Βουλομένην δὲ πάντως καὶ δύνασθαι. Δυναμένην δὲ μὴ ἀνερέγγητον εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ προαίρεσιν εἰς ἐνέργειαν ἄγει [v]. Ἀγαθὸν δὲ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς θεωρούμενα. Ἔρα τοῦ Λόγου ἔργα τὰ πάντα τοῦ ζῶντος μὲν καὶ ὑφ' ἐστῶτος, ὅτι Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, προαιρουμένου δὲ ὅτι ζῆ· δυναμένου δὲ πάντα ὃ τί περ ἂν ἔληται, αἰρουμένου δὲ τὸ ἀγαθόν τε καὶ σοφὸν πάντως, καὶ εἴ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Ἐπειὶ οὖν ἀγαθὸν τι ὁ κόσμος ὁμολογεῖται, ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ Λόγου ἔργων τὸν κόσμον εἶναι, τοῦ τῷ ἀγαθῷ καὶ αἰρουμένου, καὶ δυναμένου· ὁ δὲ Λόγος οὗτος ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν οὐ ἐστὶ Λόγος. Τρόπον γὰρ τινα τῶν πρὸς τι λεγομένων καὶ τοῦτο ἐστίν. Ἐπειδὴ χρὴ πάντως τῷ Λόγῳ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου συνυπακούεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἴη Λόγος, μὴ τινος ὦν Λόγος. Εἰ οὖν διακρίνη τῶν σχετικῶν τῆς σημασίας ἢ τῶν ἀκούοντων διάνοια, αὐτόν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν θεν ἐστίν, οὐκέτ' ἂν ἡμῖν κινδυνεύει τὸ μυστηριον ταῖς Ἑλληνικαῖς μαχόμενον ὑπολήψει τοῖς τε Ἰουδαίωι προσεβέουσι συνενεχθῆναι· ἀλλ' ἐπίσης ἐκατέρων τὴν ἀτοπίαν ἐκφράζεται, τὸ τε ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἐνεργὸν καὶ ποιητικὸν ὁμολογῶν· ὅπερ ὁ Ἰουδαῖος οὐ δέχεται· καὶ τὸ μὴ διαφθεῖρειν· κατὰ τὴν φύσιν αὐτὸν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν θεν ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἐκ τοῦ νοῦ ἐφ' ἡμῶν φάμεν εἶναι τὸν λόγον, οὕτε δι' ὅλου τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ νῷ, οὔτε παντάσῃν ἕτερον· τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἐκείνου εἶναι, ἄλλο τι καὶ οὐκ ἐκεῖνο ἐστίν· τὸ αὐτὸν τὸν νοῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγειν, οὐκέτ' ἂν ἕτερον παρ' ἐκεῖνο ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὄν, ἕτερον τῷ ὑποκειμένῳ ἐστίν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφ' ἐστάναι καθ' ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει· τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν θεν καθορᾶται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκεῖνῳ τῷ διὰ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων εὐρισκομένῳ. Εἴτε γὰρ ἀγαθότης, εἴτε δύναμις, εἴτε σοφία, εἴτε τὸ αἰδίως εἶναι, εἴτε τὸ κακίας καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, εἴτε τὸ ἐν παντὶ τέλειον, εἴτε τι τοιοῦτον ὄλωσ σημεῖον ποιοῖτο τῆς τοῦ Πατρὸς καταλήψεως, διὰ τῶν αὐτῶν εὐρήσεις σημεῖων καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου ὑφ' ἐστῶτα Λόγον.

ex quo habet quod consistit; eo autem quod in

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

A

CAPUT II.

Ὅσπερ δὲ τὸν Λόγον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναλογικῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης ἔργωμεν φύσεως, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ τῇ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐνοίᾳ προσαχθῆσόμεθα, σκιάς τινος καὶ μιμήματα τῆς ἀφράστου δυνάμεως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς θεωροῦντες φύσει. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα, ἢ τοῦ ἀέρος ἐστὶν ὄλη, ἀλλοτρίου πράγματος, πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν ἀναγκαίως εἰσελκομένου τε καὶ προχομένου, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου, φωνὴ γίνεται, τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανεροῦσα. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ, εὐσεβὲς ἐνομίσθη, καθὼς ἐδόθη καὶ Λόγος εἶναι Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ δεῖν ἑλλειπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Λόγον· ἔπειρ τοῦτου μετὰ τοῦ πνεύματος θεωρουμένου, ἐκεῖνος διχα νεύματος εἶναι πιστεύοιτο. Οὐ μὴν ἀλλότριον καθ' ὁμοίότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἐξωθεν ἐπειρεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν αὐτῷ γίνεσθαι τὸ Πνεῦμα, θεοπρεπὲς ἐστὶν οἴεσθαι. Ἄλλ' ὡς Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες, οὐκ ἀνοπίστατόν τι πρῶγμα τὸν Λόγον ψήθημεν, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως ἐγγιγνώμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ μετὰ τὸ προενεχθῆναι διαλυόμενον, οὐδὲ ἄλλο τι πάσχοντα τοιοῦτον, οἷα περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον θεωρεῖται πάθη, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφ' ἑστώτα, προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργὸν καὶ παντοδύναμον· οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαραμαρτοῦν τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνοὴν ἄσθματος ἐννοοῦμεν. Ἡ γὰρ ἂν καθαιροῖτο πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως, εἰ καθ' ὁμοίότητα τοῦ ἡμετέρου, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο· ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, οὕτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν, ἢ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ᾧ παραμαρτεῖ δυναμένην, οὕτε πρὸς τὸ ἀνυπαρκτον ἀναγεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοίότητα τοῦ Θεοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργὸν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν αἰρουμένην, καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν σύνδρομον ἔχουσα [ν] τῇ βουλῇ τὴν δύναμιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Ὅστε τὸν ἀκριδῶς τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διασκοπούμενον, ἐν μὲν τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον μετρίαν τινὰ κατανόησιν τῆς κατὰ τὴν θεογνωσίαν διδασκαλίας λαβεῖν, μὴ μένοι δύνασθαι λόγῳ διασαφῆσαι τὴν ἀνέφραστον ταύτην τοῦ μυστηρίου βαθύτητα· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἀριθμητὸν ἐστὶ, καὶ διαφεύγει τὴν ἐξαριθμησιν, καὶ διηρημένως ὄραται, καὶ ἐν μονάδι καταλαμβάνεται, καὶ διακέκριται τῇ ὑποστάσει, καὶ οὐ μεμέρισται τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνο, οὗ καὶ ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐπειδὴν τὸ διακεκριμένον ἐν τούτοις κατανοήσης, πάλιν ἢ τῆς φύσεως ἐνώτης τὸν διαμερισμὸν οὐ προσέεται· ὥστε μήτε τὸ τῆς μοναρχίας σχιζέσθαι κράτος εἰς θεότητας διαφόρους κατατεμνόμενον, μήτε τῷ Ἰουδαϊκῷ δόγματι συμβαίνειν τὸν λόγον, ἀλλὰ διὰ μέσον τῶν δύο ὑπολήψεων χωρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἐκατέραν τε τῶν αἰρέσεων καθαιρούσαν, καὶ ἀφ' ἐκατέρας παραδεχομένην τὸ χρήσιμον. Τοῦ μὲν γὰρ Ἰουδαίου καθαιροῦ-

Quomodo autem ex iis quæ sunt in nobis, analogice Verbum cognovimus in suprema natura, eodem modo etiam adducemur ad notionem Spiritus, ineffabilis potentiae umbras quasdam et simulacra in nostra contemplantes natura. Sed in nobis quidem spiritus est aeris attractio, rei alienæ, quæ necessario attrahitur et profunditur ad constitutionem corporis, quæ quidem, dum verbum emittitur, fit vox, in seipsa declarans vim verbi. In divina autem natura, esse quidem Dei Spiritum, pium est existimatum, quomodo datum est esse etiam Dei Verbum, propterea quod non oporteat Dei Verbum deterius esse, et magis deficere quam nostrum verbum, siquidem cum hoc consideretur cum spiritu, credatur illud esse sine Spiritu. Neque tamen ad nostri spiritus similitudinem extrinsecus ad Deum affluere, et in eo fieri Spiritum, id Deo convenire existimandum. Sed quomodo cum Dei Verbum audivissemus, non rem esse aliquam quæ non consistat, Verbum putavimus; neque quod insit ex disciplina, neque quod voce proferatur, neque quod cum fuerit prolatum dissolvatur, neque aliquo alio modo ita afflci, quo cernitur affici noster sermo, sed consistere, ut ita dicam, essentialiter, vimque habere eligendi, esseque operans et omnipotens: ita etiam cum Dei Spiritum didicerimus, qui Verbum consequitur, et ejus declarat operationem, non intelligimus flatum anhelitus; deprimeretur enim et ad nimiam demitteretur humilitatem magnitudo divinæ potentiae, si qui in eo est Spiritus, existimaretur esse instar nostri: sed essentialem potentiam, quæ ipsa in seipsa consideratur in propria hypostasi ac consistentia, neque potest separari a Deo in quo est, aut a Verbo Dei quod consequitur: neque ad hoc ut non sit, effunditur, sed, ad Dei Verbi similitudinem, est in hypostasi eligendi vi prædita per se mobili, operante, et semper bonum eligente, et ad omne propositum cum voluntate concurrentem habente potentiam.

CAPUT III.

Qui itaque diligenter et accurate considerant mysterii profunditatem, in anima quidem arcana quadam ratione mediocrem accipit intelligentiam doctrinæ Dei cognitionis, oratione tamen non potest ineffabilem aperire profunditatem mysterii; nempe quomodo idem et cadat sub numerum, et non cadat, et divisum cernatur, et comprehendatur in unitate, distinctumque sit ac discretum consistentia et hypostasi, et subjecto non sit divisum, et rursus aliud sit, cujus est Verbum et Spiritus. Sed posteaquam discrimen in his intellexeris, naturæ rursus unitas non admittit divisionem: adeo ut neque monarchiæ dominatus scindatur in diversas dissectus unitates, neque congruat id quod dicitur cum dogmate Judaico; sed per medium duarum opinionum procedat veritas, et utramque tollens hæresim, et ab utraque accipiens id quod est usui. Nam Judæi quidem dogma tollit, et Verbum admittendo, et

credendo Spiritum : eorum autem qui stant a Græcis aboletur error multorum deorum, ea quæ est secundum naturam unitate circumscribente et arcente multorum phantasiam. Rursus autem ex Judaica opinione maneat naturæ unitas, ex eo autem quod Græci opinantur, sola discretio in hypostasibus, impiæ opinioni utrinque congruo adhibito remedio. Est enim veluti quædam medicina, eorum quidem qui in uno aberrant, numerus Trinitatis : eorum autem qui sunt dispersi in multitudinem, ratio unitatis.

CAPUT IV.

Sin autem adversus hæc contradicat Judæus, non utique ex ejus propriis difficilis erit nobis adversus illum disceptatio. Ex iis enim documentis in quibus est educatus, veritatis erit declaratio. Esse enim Verbum Dei, et Spiritum Dei, potestates, quæ consistunt essentialiter, et sunt efficietes eorum quæ facta sunt, et ea quæ sunt, continent, ex divinitus inspiratis Scripturis evidenter ostenditur. Sufficit autem, cum meminerimus unius testimonii, plura invenienda relinquere studiosis. *Verbo Domini*, inquit, *cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ¹. Quo Verbo, et quo Spiritu? Neque enim dictio est Verbum, neque Spiritus anhelitus. Si enim ad nostræ naturæ similitudinem Deus quoque homo fieret, ejusmodi quoque verbo et spiritu uti universitatis opificem statuerent. Quænam autem tanta virtus proficiscitur a verbis, et a spiritu, ut sufficiat ad cælum constituendum, et quæ in eo sunt virtutes? Si enim nostræ dictioni Dei Verbum est simile, et Spiritus spiritui, similis est omnino virtus ex similibus, et quantas nostrum, tantas vires habet Dei Verbum. Atqui et operatione sunt carentes et minime consistentes, qui cum verbis transeunt spiritus. Quo sit ut non agentes, et non consistentes illos omnino constituent, qui ad nostri verbi similitudinem Dei Verbum deducunt. Sin autem, ut dicit David, Verbo Dei firmati sunt cæli, et eorum virtutes consistunt in Dei Spiritu, constat ergo mysterium veritatis, quod dictat esse dicendum Verbum in essentia, et Spiritum in hypostasi.

CAPUT V.

Sed Dei quidem esse Verbum et Spiritum, et per communes notiones Græcus, et per Scripturas Judæus fortasse non contradicet; at Dei Verbi hominis facti dispensationem uterque eorum ex æquo reprobabit, ut quæ sit minime probabilis, et quam de Deo dicere minime conveniat. Ex alio ergo principio adducemus eos qui contradicunt, ut hoc credant, nempe. Credantne Verbo et sapientia omnia esse facta ab eo qui condidit universitatem? an hujus quoque existimationis fidem difficile admittant? Sed si non dederint Verbum seu rationem, et sapientiam fuisse duccem rerum crea-

¹ Psal. xxxii, 6.

ται τὸ δόγμα, τῇ τε τοῦ Λόγου παραδοχῇ, καὶ τῇ πιστεὶ τοῦ Πνεύματος· τῶν δὲ Ἑλληνιζόντων ἡ πολυθεὸς ἐξαφανίζεται πλάνη, τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος παραγραφομένης τὴν πληθυντικὴν φαντασίαν. Πάλιν δὲ ἂν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἡ τῆς φύσεως ἐνότητος παραμενέτω· ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη, θεραπευθεῖσθαι ἐκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονοίας. Ἔστι γὰρ ὡσπερ τις θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἐν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος· τῶν δὲ εἰς πλήθος ἐσκαδασμένων, ὁ τῆς ἐνότητος λόγος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Εἰ δὲ ἀντιλέγει τοῦτοίς ὁ Ἰουδαῖος, οὐκέτ' ἂν ἡμῖν ἐκ τοῦ ἰθιού δύσκολος ὁ πρὸς ἐκείνων γενήσεται λόγος. Ἐκ γὰρ τῶν συντρόφων αὐτῷ διδαγμάτων ἡ τῆς ἀληθείας ἔσται φανέρωσις. Τὸ γὰρ εἶναι Λόγον Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ οὐσιωδῶς ὑφεστῶσας δυνάμεις, ποιητικὰς τε τῶν γεγενημένων, καὶ περιεκτικὰς τῶν ὄντων, ἐκ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ἐναργέστερον δείκνυται. Ἄρχει δὲ μιᾶς μαρτυρίας ἐπιμνησθέντας, τοῖς φιλοπικωτέροις καταλιπεῖν τῶν πλείων τὴν εὐρεσιν. *Τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου*, φησὶν, *οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Ποῶν Λόγῳ καὶ ποῶν Πνεύματι; Ὅστε γὰρ ῥῆμα ὁ Λόγος, ὅστε ἄσθμα τὸ Πνεῦμα. Ἡ γὰρ ἂν καθ' ὁμοίτητα τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τὸ θεῖον ἐξανθρωπιζοίτο, καὶ τοιοῦτῳ κεχρησθαι λόγῳ καὶ τοιοῦτῳ πνεύματι, τὸν τοῦ παντός ποιητὴν δογματιζοίεν. Τίς δ' οἴχεται δύναμις ἀπὸ ῥημάτων καὶ ἀσθματος τηλικαύτη, ὡς ἐφαρκεῖν πρὸς οὐρανοῦ σύστασιν καὶ τῶν ἐν τούτοις δυνάμεων; Εἰ γὰρ ὁμοῖος τῷ ἡμετέρῳ ῥήματι καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ πνεύματι, ὁμοία πάντως ἐκ τῶν ὁμοίων ἡ δύναμις· καὶ ὅσην ὁ ἡμέτερος, τοσαύτην καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν ἰσχὺν ἔχει. Ἀλλὰ μὴ ἀνερέργητά τε καὶ ἀνυπόστατα τὰ τοῖς ῥήμασι συνδιεξερχόμενα πνεύματα. Ἄπρακτα πάντως καὶ ἀνυπόστατα κακείνα κατασκευάζουσιν, οἱ πρὸς τὴν ὁμοίτητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου τὸ θεῖον κατάγοντες. Εἰ δὲ, καθὼς λέγει Δαβὶδ, ἐστερεώθησαν τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ, καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ τὴν σύστασιν ἔσχον· ἄρα συνέστηκε τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον, Λόγον ἐν οὐσίᾳ, καὶ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει λέγειν ὑφηγούμενον.

D

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι Λόγον Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, διὰ τε τῶν κοινῶν ἐνοπιῶν ὁ Ἑλληγ, καὶ διὰ τῶν Γραφικῶν ὁ Ἰουδαῖος, ἴσως οὐκ ἀντιλέξει· τὴν δὲ κατὰ τὸν ἀνθρωπινὸν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου, κατὰ τὸ ἴσον ἐκότερος αὐτῶν ἀποδοκιμάσει, ὡς ἀπίθανόν τε καὶ ἀπρεπὴ περὶ Θεοῦ λέγεσθαι. Οὐκοῦν ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς, καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου πίστιν τοὺς ἀντιλέγοντας προσαξόμεθα. Λόγῳ τὰ πάντα γεγενῆσθαι καὶ σοφίᾳ παρὰ τοῦ τὸ πᾶν συστησαμένου πιστεύουσιν, ἢ καὶ πρὸς ταύτην δυσπειθῶς ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν; Ἄλλ' εἰ μὴ δόξεν Λόγον καθηγεῖσθαι καὶ σοφίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, ἀλογίαν τε καὶ ἀτεχνίαν τῇ ἀρχῇ

τοῦ παντός ἐπιστήσουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀποτόν τε καὶ ἀσεβὲς, ὁμολογεῖται πάντως ὅτι Λόγον τε καὶ σοφίαν ἡγεμονεῖεν τῶν ὄντων ὁμολογήσουσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐν ταῖς φράσεσιν ἀποδέδεται, μὴ αὐτὸ τοῦτο ῥήμα ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἢ ἐξ ἐπιστήμης τινὸς ἢ σοφίας· ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τις ὑφεστῶσα δύναμις, προαιρετικὴ τε παντός ἀγαθοῦ, καὶ ἐν ἰσχύϊ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν ἔχουσα. Ἀγαθοῦ δὲ ὄντος τοῦ κόσμου, τὴν τῶν ἀγαθῶν ὀρεκτὴν τε καὶ ποιητικὴν δύναμιν αἰτίαν εἶναι. Εἰ δὲ τοῦ κόσμου παντός ἡ ὑπόστασις τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως ἐξήπται, καθὼς ἡ ἀκολουθία παρ- εδείξεν· ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν μὴ ἄλλην ἐπινοεῖν αἰτίαν τινὰ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ἢ τῶν Λόγον αὐτὸν, δι' οὗ τὰ πάντα τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πύροdon ἔσχε. Τοῦτο δὲ εἶπε Λόγον, εἶπε σοφίαν, εἶπε δύναμιν, εἶπε Θεόν, εἶπε ἄλλο τι τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίωv ὀνομάζειν τις ἐθέλοι, οὐ διοισμέθη. Ὁ τι γὰρ ἂν εὐρεθῆ δεικτικὸν τοῦ ὑποκειμένου ῥήμα ἢ ὄνομα, ἐν ἔστι τὸ διὰ τῶν φωνῶν σημαίνον, ἢ αἰδῖος τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἢ ποιητικὴ τῶν ὄντων, ἢ εὐρετικὴ τῶν μὴ ὄντων, ἢ συνεκτικὴ τῶν γεγονότων, ἢ προ- ρατικὴ τῶν μελλόντων. Οὗτος τοίνυν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἀπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητῆς, οὐκ ἀνάγκη τινὲ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐναχθεῖς, ἀλλ' ἀγάπης περιουσίᾳ τοῦ τοιοῦτου ζώου δημιουργήσας τὴν γένεσιν. Ἐδει γὰρ μήτε τὸ φῶς ἀθέατον, μήτε τὴν δόξαν ἀμάρτυρον, μήτε ἀναπόλαυστον αὐτοῦ εἶναι τὴν ἀγαθότητα, μήτε τὰ ἄλλα πάντα ὅσα περὶ τὴν θείαν καθορᾶται φύσιν, ἀργὰ κείσθαι, μὴ ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καὶ ἀπολαύοντος. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τούτοις ὁ ἄνθρωπος εἰς γένεσιν ἔρχεται, ἐφ' ᾧ τε μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν γενέσθαι, ἀναγκαιῶς τοιοῦτος κατασκευάζεται, ὡς ἐπιτηδεῖως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχειν. Καθάπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τῆς ἐγκειμένης αὐτῷ φυσικῶς αὐγῆς ἐν κοινωνίᾳ τοῦ φωτός γίνεται, διὰ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως τὸ συγγενὲς ἐφελκόμενος· οὕτως ἀναγκαῖον ἦν ἐγκραθῆναι τι τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει συγγενὲς πρὸς τὸ θεῖον, ὡς ἂν διὰ τοῦ καταλλήλου πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἔφειεν ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων φύσει, ὅσα τὸν ἔνυδρον καὶ ἐναέριον ἔλαχε βίον, καταλλήλως ἕκαστον τῷ τῆς ζωῆς εἶδει κατεσκευάσθη, ὡς οἰκεῖον ἕκατέρου καὶ ὁμόφυλον, διὰ τῆς ποιᾶς τοῦ σώματος διαπλάσεως, τῷ μὲν τὸν ἀέρα, τῷ δὲ τὸ ὕδωρ εἶναι. Οὕτως οὖν καὶ τὸν ἀνθρώπον ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπολαύσει γενόμενον, εἶδει τι συγγενὲς ἐν τῇ φύσει πρὸς τὸ μετεχόμενον ἔχειν. Διὰ τοῦτο καὶ ζωῆ, καὶ λόγῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς θεοπεπέσιν ἀγαθοῖς, κατεκοσμήθη, ὡς ἂν δι' ἕκαστου τούτων πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοι. Ἐπεί οὖν ἐν τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθῶν κατὰ τὴν αἰδιότητος ἐστίν, εἶδει πάντως μὴδὲ τούτου τὴν κατασκευὴν εἶναι τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπόκληρον, ἀλλ' ἔχειν ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀθάνατον, ὡς ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης δυνάμεως γνωρίζοιτο τὸ ὑπερκεῖμενον, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς θείας αἰδιότητος εἴη. Ταῦτα τῇ περιληπτικῇ φωνῇ δι' ἐνὸς ῥήματος ὁ τῆς κοσμογονίας ἐνεδείξατο λόγος, κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον γεγενῆσθαι λέγων. Ἐν γὰρ τῇ ὁμοιώσει τῇ κατὰ τὴν εἰκόνα πάντως

tionis, statuent rationis et artis egestatem fuisse in principio universalitatis. Sin autem hoc constat esse plane absurdum et impium, Verbum et sapientiam rerum fatebuntur esse duces. Atqui in iis quæ prius dicta sunt, ostensum est Dei Verbum non esse ipsam dictionem, aut ex scientia aliqua aut sapientia proficiscentem, sed quamdam quæ per essentiam consistit virtutem, quæ et omne bonum eligit, et in potestate sua situm habet quidquid elegerit. Cum autem bonus sit mundus, ejus illam, quæ est honorum appetens et efficiens, vim esse causam. Si autem, quod mundus consistat univversus, id pendet a virtute Verbi, ut ostendit consequentia, omnino necesse est ut mundi quoque partium creationis non aliam existimemus esse causam, quam idem Verbum, per quod habuerunt omnia accessum ut fierent. Hoc autem Verbumne an rationem, an virtutem, an Deum, an aliquod aliud ex sublimibus et præclaris nominibus velis nominare, minime laborabimus. Quodcunque enim inventum fuerit verbum aut nomen, quod demonstrat subjectum, unum est quod significatur per voces, nempe sempiterna Dei virtus, rerum effectrix, eorum quæ non erant inventrix, quæ continet quæ facta sunt, et prævidet futura. Hunc ergo Deum, Verbum, rationem, sapientiam, virtutem, ostensum est ex consequentia effectorem esse humanæ naturæ, non aliqua necessitate inductum ad creandum hominem, sed eximia et insigni charitate hujus animalis ortum esse architectatum. Oportebat enim neque lucem esse non aspectabilem, neque gloriam carere testibus, neque eo redire ejus bonitatem, ut nemo ea frueretur: neque alia omnia, quæ in divina conspiciuntur natura, jacere otiosa, cum non esset qui eorum esset particeps, iisque frueretur. Si ergo homo ideo deducitur ad generationem, ut divinorum bonorum fiat particeps, necessario conditur ejusmodi, ut sit aptus ad eorum bonorum participationem. Quomodo enim oculus per naturaliter insitum ei splendorem lucis fit particeps, per vim ei inditam quod sibi cognatum est attraheus: ita necesse erat ut in humana natura aliquid immisceretur, quod cum Deo haberet cognationem, ut propter convenientiam teneretur desiderio ejus quod ei esset propinquitate ac necessitudine conjunctum. Nam et in natura brutorum, ea quibus obtigit ut vitam degant in aqua et in aere, condita sunt unumquodque congruenter generi vitæ ab eo degendæ, ut per certam corporis effectorem, alteri quidem proprius et conveniens esset aer, alteri vero aqua: ita ergo etiam hominem ortum ad fruendum bonis divinis, oportebat habere aliquid in natura cognatum cum eo cujus esset particeps. Propterea fuit ornatus et vita, et ratione, et sapientia, et omnibus bonis, quæ Deum decent, ut per unumquodque eorum flagraret cupiditate ejus quod est sibi proprium ac conjunctum. Quoniam ergo unum ex iis bonis quæ sunt in di-

vina natura, est etiam aeternitas, oportebat omnino nostrae naturae constructionem nec hujus esse exsortem, sed in se habere immortalitatem, ut per vim sibi insitam cognosceret id quod est supremum, et teneretur desiderio divinae aeternitatis. Haec voce multa complectente, uno verbo ostendit liber de mundi origine, dicens factum esse hominem ad Dei imaginem. In hac enim assimilatione ad imaginem, ea prorsus enumerantur, quae divinitatis characterem exprimunt, et quaecunque de his Moses historica narratione percurrit (ita tamen ut ea prodogmatis habeamus) eandem doctrinam redolent. Paradisus enim ille fructuumque proprietates, quorum esus non ventris saturitatem, sed scientiam et aeternitatem vitae gustantibus donat: haec omnia congruunt iis quae sunt prius considerata in homine: nempe quod in initio nostra esset bona et in bonis natura.

Sed iis quae dicta sunt forte repugnabit is qui ad praesentia aspicit, et existimat se posse probare, non esse vera quae dicuntur, quod non in illis, sed in omnibus fere contrariis nunc homo cernatur. Ubi enim est formae divinae similitudo in anima? Ubi aegritudinum vacuitas in corpore? Ubi animae aeternitas? Annon est homo brevis vitae, patibilis, caducus, omni affectionum generi obnoxius, et in anima, et in corpore? Qui haec dicit et quae sunt hujusmodi, et naturam insectatur, existimabit se posse evertere quae sunt tradita de homine. Sed ne ab eo quod est consequens et consentaneum deflectatur oratio, de his etiam paucis tractabimus. Quod nunc vita humana sit in iis quae sunt aliena et minime convenientia, non satis est argumentum quod homo nunquam fuerit in bonis. Quoniam enim homo Dei est opus, qui propter bonitatem hoc animal deduxit ad ortum, nemo jure eum, cujus bonitas causa fuit ut conderetur, illius deflectionis causam esse suspicabitur. Sed alia est causa cur et haec nobis nunc adsint, et deserti simus ab his quae sunt praestantiora. Initium autem ejus quod ad hoc nunc est dicendum, non est remotum ab assensione eorum qui contradicunt. Qui enim ad hoc ut suorum bonorum particeps esset hominem fecit, quique adminiculum et occasionem ejus naturae indidit, ut per unumquodque ad simile ferretur appetitio, non privaverit hominem eo quod est bonorum pulcherrimum ex praestantissimum, illa, inquam, gratia quae in eo consistit, quod non sit aliquid quod dominatum in eum obtineat, et quod sit sui juris et liberi arbitrii. Si enim vitae humanae praesens necessitas, ex ea parte falsa fuisset imago, ut quae per dissimilitudinem aliena esset ab exemplari. Qui enim fieri posset ut natura nescio quibus necessitatis legibus astricta, naturae omnium rerum dominatrix imago diceretur? Quod ergo per omnia Deo erat assimilatum, oportebat omnino habere in natura quod sibi imperaret, et domino minime esset subiectum, ut virtutis esset praemium bonorum participatio. Qui factum est ergo, inquit, ut qui per omnia pulcherrimis et praestantissimis fuit honestatus, commutaverit bona deterioribus? Clarum autem est id quoque quod de eo dicendum est.

Α ἐπὶ τὸ θεῖον χαρακτηρίζοντων ἢ ἀπαρίθμησις, καὶ ὅσα περὶ τούτων ἱστορικώτερον ὁ Μωσῆς διεξέρχεται, ἐν διηγήσεως εἶδει δόγματα ἡμῖν παρατιθέμενος, τῆς τοιαύτης ἔχεται διδασκαλίας. Ὁ γὰρ παράδεισος ἐκεῖνος, καὶ ἡ τῶν καρπῶν ἰδιότης, ὧν ἡ βρῶσις οὐ γαστρὸς πλησμονὴν, ἀλλὰ γνῶσιν καὶ αἰδιότητα ζωῆς τοῖς γευσασμένοις δίδωσι· πάντα ταῦτα συνάδει τοῖς προτεθεωρημένοις περὶ τῶν ἀνθρώπων· ὡς ἀγαθῆς τε καὶ ἐν ἀγαθοῖς οὐσης καταρχὰς ἡμῖν τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ἀντιλέγει τυχὸν τοῖς εἰρημένοις ὁ πρὸς τὰ παρόντα βλέπων, καὶ ὄσται διελέγειν τὸν λόγον οὐκ ἀληθεύοντα, τῷ μὴ ἐν ἐκείνοις νῦν, ἀλλ' ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ὑπεναντίοις ὁρᾶσθαι τὸν ἀνθρώπον. Ποῦ γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θεοειδές; ποῦ δὲ ἡ ἀπάθεια τοῦ σώματος; Ποῦ τῆς ζωῆς τὸ αἰδιον; Ἄκύμορον, ἐμπαθές, ἐπίκνηρον, πρὸς πᾶσαν παθημάτων ἰδέαν κατὰ τε ψυχὴν καὶ σῶμα ἐπιτήδειον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων καὶ κατατρέχων τῆς φύσεως, ἀνατρέπει τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου λόγον οἰήσεται. Ἄλλ' ὡς ἂν μηδαμῶς τοῦ ἀκολουθῶν ὁ λόγος παρατραπείη, καὶ περὶ τούτων ἐν ὀλίγοις διαληψόμεθα. Τὸ νῦν ἐν ἀτόποις εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, οὐχ ἱκανός ἐστιν ἔλεγχος, τοῦ μηδέποτε τὸν ἀνθρώπον ἐν ἀγαθοῖς γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ ἔργον ὁ ἀνθρώπος, τοῦ δὲ ἀγαθότητα τὸ ζῶον τοῦτο παραγαγόντος εἰς γένεσιν, οὐκ ἂν τις εὐλόγως οὐ ἢ αἰτία τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ καθυποπτεύσειεν. Ἄλλ' ἕτερόν ἐστιν αἴτιον, τοῦ ταῦτα τε νῦν περὶ ἡμῶν εἶναι, καὶ τῶν προτιμωτέρων ἐρημωθῆναι. Ἀρχὴ δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτον ἡμῖν τὸν λόγον, οὐκ ἐξωθεν τῆς τῶν ἀντιλεγόντων ἐστὶ συγκαταθέσεως. Ὁ γὰρ ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ποιήσας τὸν ἀνθρώπον, καὶ πάντων αὐτῷ τῶν καλῶν τὰς ἀφορμὰς ἐγκατασκευάσας τῇ φύσει, ὡς ἂν δι' ἐκάστου πρὸς τὸ ὁμοῖον ἢ βραχὺς φέροιτο, οὐκ ἂν τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπεστέρησε, λέγων δὲ τῆς κατὰ τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον χάριτος. Εἰ γὰρ τις ἀνάγκη τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐπεστάτει ζωῆς, διεψεύσθη ἂν ἡ εἰκὼν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἀλλοτριωθεῖσα τῷ ἀνομοίῳ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Τῆς γὰρ βασιλευούσης φύσεως ἡ ἀνάγκαις τίσι ὑπεξευγμένη τε καὶ δουλεύουσα, πῶς ἂν εἰκὼν ὀνομάζοιτο; Οὐκοῦν τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιωμένον ἴδει πάντως ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὸ αὐτοκρατές καὶ ἀδέσποτον, ὥστε ἄθλον ἀρετῆς εἶναι τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν. Πῶθεν οὖν, ἔρεῖς, ὁ διὰ πάντων τοῖς καλλίστοις τετιμημένος, τὰ χεῖρω τῶν ἀγαθῶν ἀντηλλάξατο; Σαφῆς δὲ καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος. Οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ θεοῦ βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἡ γὰρ ἂν ἐξω μὲμψεως ἦν ἡ κακία, Θεὸν εὐαφῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν καὶ Πατέρα· ἀλλ' ἐμφύεται πῶς τὸ κακὸν ἐνδοθεν, τῇ προαιρέσει τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις. Καθάπερ γὰρ ἡ βρασις φύσεως ἐστὶν ἐνέργεια· ἡ δὲ πῆρωσις, στέρησις ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας· οὕτως καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν ἀνθέστηκεν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλη κακίας γένεσις ἐν-

νοῦσαι, ἢ ἀρετῆς ἀπουσίαν. Ὡσπερ γὰρ τοῦ φωτὸς ἡ φαιερθεῖντος ὁ ζῶφος ἐπηκολούθησε, παρόντος δὲ οὐκ ἔστιν· οὕτως ἕως ἂν ᾗ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ φύσει, ἀνύπαρκτόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ ἢ κακία· ἢ δὲ τοῦ κρείττονος ἀναχώρησις, γίνεται τοῦ ἐναντίου γένεσις. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο τῆς αὐτεξουσιότητός ἐστι τὸ ἰδίωμα, τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀναρῆσθαι τὸ καταθύμιον, οὐχ ὁ θεὸς σοι τῶν παρόντων ἐστὶν αἴτιος κακῶν, ἀδέσποτόν τε καὶ ἀνετόν σοι κατασκευάσας τὴν φύσιν, ἀλλ' ἡ ἀβουλία τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος προελομένη.

aliam vitii generationem, quam virtutis absentiam. Quomodo enim ablata luce consequuntur tenebræ, non sunt autem si adit: ita quandiu fuerit bonum in natura, per se non consistit vitium; ejus autem quod est melius recessus fit generatio contrarii. Quoniam ergo hoc est proprietas liberi arbitrii, ut libere quod animo gratum fuerit eligatur, non est tibi Deus auctor et causa malorum presentium, constructa tibi natura quæ domino non paret estque libera et soluta, sed malum consilium, quod elegit pro meliori id quod est deterius.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ζητεῖς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τυχόν τῆς κατὰ τὴν βούλην διαμαρτίας· εἰς τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία τῶν λόγων φέρεται. Οὐκοῦν πάλιν ἀρχὴ τίς ἡμῖν κατὰ τὸ εὐλογον εὐρεθήσεται, ἢ καὶ τοῦτο σαφηνίσει τὸ ζήτημα. Τοιοῦτόν τινα λόγον παρὰ τῶν Πατέρων διεδεξάμεθα· ἔστι δὲ ὁ λόγος, οὐ μυθώδης διηγησις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ πιστὸν ἐπαγόμενος· διπλῆ τις ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι κατανόησις, εἰς τὸ νοητὸν τε καὶ αἰσθητὸν τῆς θεωρίας διηρημένης. Καὶ οὐδὲν ἂν παρὰ ταῦτα καταληφθεῖν ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει, τῆς διαιρέσεως ταύτης ἔξω φερόμενον. Διήρηται δὲ ταῦτα πρὸς ἄλληλα πολλῶν τῶν μέσων, ὡς μήτε τὴν αἰσθητὴν ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι γνωρίσμασι, μήτε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐκείνην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἑκατέραν χαρακτηρισέσθαι. Ἡ μὲν γὰρ νοητὴ φύσις, ἀσωματόν τι χρημῆμά ἐστι καὶ ἀναφῆς καὶ ἀνείδεον. Ἡ δὲ αἰσθητὴ κατ' αὐτὸ τὸ ἄνομα, ἐντός ἐστι τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων κατανοήσεως. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν κόσμῳ πολλῆς πρὸς ἄλληλα τῶν στοιχείων οὐσης ἐναντιώσεως, ἐπινενόηται τις ἁρμονία διὰ τῶν ἐναντίων ἀρμολογούμενη παρὰ τῆς τοῦ παντός ἐπιστατούσης σοφίας· καὶ οὕτως πάσης γίνεται πρὸς ἑαυτὴν συμφωνία τῆς κτίσεως, οὐδαμοῦ τῆς φυσικῆς ἐναντιότητος τὸν τῆς συμποίας εἰρμὸν διαλυούσης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν γίνεται τις κατὰ θεῖαν σοφίαν μίξις τε καὶ ἀνάκρασις, ὡς ἂν πάντα τοῦ καλοῦ κατὰ τὸ ἴσον μετέχοι, καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἀμοιροῖν τῆς κρείττονος φύσεως. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν κατὰ τὸν νοητὸν τῆς φύσεως χωρίον, ἢ λεπτὴ, λογικὴ καὶ εὐκίνητός ἐστιν οὐσία, κατὰ τὴν ὑπερχόσμιον λῆξιν πολλὴν ἔχουσα τῶν ἰδιάζοντι τῆς φύσεως πρὸς τὸ νοητὸν τὴν συγγένειαν. Προμηθεὶς δὲ κρείττονι πρὸς τὴν αἰσθητὴν φύσιν γίνεται τις τοῦ νοητοῦ συνανάκρασις, ὡς ἂν μηδὲν ἀπόβλητον εἶη τῆς κτίσεως, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μηδὲ τῆς θείας κοινωνίας ἀπόκληρον. Τοῦτου χάριν ἐκ νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ, τὸ κατὰ τὸν ἀνθρώπον μίγμα παρὰ τῆς θείας ἀναδεικνύεται φύσεως, καθὼς διδάσκει τῆς κοσμογενείας ὁ λόγος. Διδῶν γὰρ, φησὶν, ὁ θεὸς χροῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν

A Nullus mali ortus initium duxit ex Dei voluntate. Revera enim nulli reprehensioni affine esset vitium, ut quod sui effectorem et Patrem Deum sibi ascriberet, sed malum intrinsecus quodammodo innascitur in libero animi arbitrio et electione, tunc consistens, quando fuerit aliquis animæ recessus ab eo quod bonum est et honestum. Quomodo enim visus est naturæ operatio; orbitas autem est privatio naturalis operationis: ita etiam virtus adversatur vitio. Non possumus enim cogitare

B

CAPUT VI.

Quæris autem etiam fortasse causam peccati quod consulto admittitur, eo enim deducit orationis consequentia. Rursus ergo nobis invenitur aliquod principium, ut est consentaneum, quod hanc etiam explicabit quæstionem. A Patribus quamdam talem invenimus orationem, est autem oratio, non fabulosa narratio, sed quæ ex ipsa natura affert probabilitatem: Duplex est in iis quæ sunt consideratio, in id quod percipitur intelligentia, et id quod est sensibile, divisa contemplatione. Neque præter hæc quidquam relinqui potest in rerum natura, quod feratur extra hanc divisionem. Magno autem intervallo sunt hæc inter se disjuncta, ut neque cognita sit sensilis inter ea quæ cadunt sub intelligentiam, nec quæ intelligentia percipiuntur inter sensilia, sed utraque formæ et characterem accipiunt a contrariis. Nam quæ intelligentia quidem percipitur natura, est res quædam incorporea, et intacilis, et informis. Sensilis autem ex ipso nomine, est intra mentis comprehensionem quæ fuit per sensilia. Sed quomodo cum in mundo magna sit inter se invicem elementorum repugnantia, a sapientia quæ præest universitati, excogitata est quædam harmonia, quæ concinnatur et aptatur per contraria; et ita universæ creaturæ ad seipsam extenditur concentus, naturali repugnantia minime solvente seriem conspirationis: eodem modo ejus quod est sensibile, cum eo quod cadit sub intelligentiam, a divina sapientia fit quædam commistio et concretio, ut omnia ex æquo partem habeant ejus, quod est pulchrum et honestum, et ex iis quæ sunt nihil sit expers naturæ melioris. Propterea locus quidem congruens intellectili naturæ, tenuis est et agilis substantia quæ in supramundana regione proprietate naturæ suæ magnam habet cum intellectili cognitionem. Meliori autem providentia, quædam fit contemperatio ejus quod percipitur intelligentia cum sensili natura, ut creaturæ nihil sit rejiciendum, ut dicit Apostolus¹, neque expers divinæ

¹ I Timoth. iv, 4.

communione. Ea de causa, ex eo quod percipitur intelligentia, et eo quod cadit sub sensum, fit in homine quædam mistio a divina natura, ut docet liber mundi generationis. Cum enim accepisset, inquit, *Dens limum ex terra, finxit hominem*, et per propriam inspirationem figmento insufflavit vitam; ut cum eo quod est divinum simul extolleretur terrenum, et una gratia pari honore pervaderet universam creaturam, inferiori natura contenta cum supramundana. Cum ergo prius consistente quæ intelligentia percipitur creatura, et angelicarum virtutum unaquaque operatione, ab ea quæ præest universis potestate, attributa ad constitutionem universitatis, esset quædam potestas ordinata, ut locum terrestrem contineret et dominatum in eum obtineret, viribus ad id acceptis a potestate illa quæ universitatem regit et administrat; et deinde esset conditum terrestre illud figmentum simulacrum supernæ potestatis (erat autem hoc animal homo), essetque in eo naturæ quæ percipitur intelligentia, divina pulchritudo, ineffabili quadam virtute contenta, ægre fert et non tolerandum ducit is cui terrena obligit administratio, si ex natura ei subjecta aliqua creetur essentia assimilata ei quæ supereminet dignitati. Quemadmodum autem ad invidiæ vitium deluxerit is, qui ad nullum malum creatus ab illo fuit, exacte quidem et accurate persequi, non est hujus operis; iis autem qui sunt paulo magis increduli, paucis poterit afferri ratio.

Virtutis enim et vitii sibi invicem adversantium consideratur discrimen, non tanquam duo sint quæ cernantur consistere; sed quomodo ab eo quod est, ut adversum distinguitur id quod non est, neque dici potest quod per hypostasim ac consistentiam distinguatur id quod non est ab eo quod est, sed non esse dicimus tanquam adversum distingui ab eo quod est esse; eodem modo etiam vitium adversatur rationi virtutis, cum per se non sit, sed intelligatur per absentiam ejus quod est melius: et quomodo dicimus a visu tanquam adversam distingui cæcitate, cum per se non sit in rerum natura cæcitas, sed sit privatio ejus qui prius fuerat habitus: ita etiam vitium dicimus considerari in boni privatione, veluti quamdam umbram quæ accedit transitui radii. Quoniam ergo increata natura non est capax motus qui fit per conversionem, mutationem et alterationem; quidquid autem consistit per creationem, cognitionem quadam jungitur cum alteratione; propterea quod ipsa quoque naturæ consistentia cæpit ab alteratione, cum id quod non erat, virtute divina traductum sit ad hoc ut esset: creata autem erat et potestas cujus meminimus, libero sui arbitrii motu eligens quod videbatur, postquam clausit oculos ad id quod est bonum et amplum, et ab invidia remotum; quomodo qui ad solem suis connivet ciliis, amisso visu videt tenebras: ita etiam ille, eo ipso quod noluit bonum videre, id mente comprehendit quod est bono contrarium, nempe invidiam. Constat autem cujuslibet rei principium esse

ἄνθρωπον ἐπλασε: καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως τῷ πλάσματι τὴν ζωὴν ἐνεφύσησεν· ὡς ἂν συνεπαρθεῖν τῷ θεῷ τὸ γῆϊνον, καὶ μία τις κατὰ τὸ ὁμοίωτον διὰ πάσης τῆς κτίσεως ἡ χάρις διήκοι, τῆς κατὰ φύσεως πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον συγκιρναμένης. Ἐπεὶ οὖν τῆς νοητῆς κτίσεως προϋποστάσης, καὶ ἐκάστης τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ἐνεργείας τινὸς παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατούσης ἐξουσίας προσεμηθείσης, ἦν τις δύναμις ἡ τὸν περιγίειον τόπον συνέχεν τε καὶ περικρατεῖν τεταγμένη, εἰς αὐτὸ τοῦτο δυναμωθείσα παρὰ τῆς τὸ πᾶν οἰκονομοῦσης δυνάμεως· εἶτα κατεσκευάσθη τὸ γῆϊνον πλάσμα τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμα· τοῦτο δὲ τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ θεοειδὲς τῆς νοητῆς φύσεως κάλλος, ἀρρήτων τιμῶν δυνάμει συγκεκραμένον· δεινὸν ποιεῖται καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ὁ τὴν περιγίειον οἰκονομίαν λαχὼν, εἰ ἐκ τῆς ὑποχειρίου αὐτῷ φύσεως ἀναδειχθήσεται τις οὐσία πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀξίαν ὡμοιωμένη. Τὸ δ' ὅπερ ἐπὶ τὸ πάθος κατεβῆ τῷ φθόνου, ὁ ἐπὶ μηδενὶ κακῷ κτισθεὶς παρὰ τοῦ τὸ πᾶν ἐν ἀγαθότητι συστησάμενου, τὸ μὲν δι' ἀκριβείας διεξιέναι, οὐ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐστὶ· δυνατὸν δ' ἂν εἴη καὶ δι' ὀλίγου τοῖς ἀπειθεστέροις παραθέσθαι τὸν λόγον

Quemadmodum autem ad invidiæ vitium deluxerit is, qui ad nullum malum creatus ab illo fuit, exacte quidem et accurate persequi, non est hujus operis; iis autem qui sunt paulo magis increduli, paucis poterit afferri ratio. Τῆς γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας οὐχ ὡς δύο τινῶν καθ' ὑπόστασιν φαινόμενων, ἡ ἀντιδιαστολή θεωρεῖται· ἀλλ' ὡσπερ ἀντιδιαίρεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν, καὶ οὐκ ἔστι καθ' ὑπόστασιν εἰπεῖν τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαστέλλεσθαι πρὸς τὸ ὄν, ἀλλὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀντιδιαίρεσθαι λέγομεν πρὸς τὴν ὑπαρξίαν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ κακία τῷ τῆς ἀρετῆς ἀντικαθέστηκε λόγῳ, οὐ καθ' ἑαυτὴν τις οὐσα, ἀλλὰ τῇ ἀπουσίᾳ νοουμένη τοῦ κρείττονος· καὶ ὡσπερ φάμεν ἀντιδιαίρεσθαι τῇ ὀράσει τὴν πῆρῳσιν, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὐσαν ἐν τῇ φύσει τὴν πῆρῳσιν, ἀλλὰ προλαβοῦσης ἕξωσος στερῆσιν· οὕτω καὶ τὴν κακίαν ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερῆσει θεωρεῖσθαι λέγομεν, οἷόν τινα σκιάν τῇ διαχωρήσει τῆς ἀκτίως ἐπισυμβαίνουσαν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἀκτιστος φύσις, τῆς κινήσεως τῆς κατὰ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοιώσιν ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· πᾶν δὲ τὸ διὰ κτίσεως ὑποστάν, συγγενῶς πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν ἔχει· διότι καὶ αὐτὴ τῆς κτίσεως ἡ ὑπόστασις, ἀπὸ ἀλλοιώσεως ἤρξατο, τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι θεῖα δύναμις μετατεθέντος· κτιστὴ δὲ ἦν καὶ ἡ μνημονευθεῖσα δύναμις, αὐτεξουσίῳ κινήματι τὸ δοκοῦν αἰρουμένη, ἐπειδὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε καὶ ἀφρονον ἐπέμυσε νόημα, ὡσπερ ὁ ἐν ἡλίῳ τοῖς βλεφάροις ἐπιβαλὼν τὰς βλεφαροσκότους ὄρᾳ, οὕτω κάκεινος αὐτῷ τῷ μὴ θελήσει τὸ ἀγαθὸν νοῆσαι, τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ κατενόησε, τῷτο δὲ ἐστὶν ὁ φθόνος. Ὁμολογεῖ δὲ παντὸς πράγματος ἀρχὴν τῶν μετ' ἑαυτὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπισυμβαίνόντων αἰτίαν εἶναι· οἷον τῇ ὑγείᾳ, τὸ εὐεκτηῖν, τὸ ἐργάζεσθαι, τὸ κατ' ἡδονὴν βιοτεύειν· τῇ δὲ νόσῳ, τὸ ἀσθενεῖν, τὸ ἀνεργητὸν εἶναι, τὸ ἐν ἀηδίᾳ τὴν ζωὴν ἔχειν· οὕτω

καὶ τὰ ἄλλα πάντα ταῖς οἰκείαις ἀρχαῖς κατὰ τὸ ἀκλόουθον ἔπεται. Ὅσπερ οὖν ἡ ἀπάθεια τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γίνεται, οὕτως ἡ διὰ τοῦ φθόνου γινομένη πρὸς κακίαν ῥοπή, τῶν μεθ' ἑαυτὴν πάντων ἀναδειχθέντων κακῶν ὁδὸς κατέστη. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ῥοπήν ἔσχεν ὁ τῆ ἀποστροφῆ τῆς ἀγαθότητος ἐν ἑαυτῷ γεννήσας τὸν φθόνον, ὡσπερ λίθος ἀκρωρείας ἀποβράγεις ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους πρὸς τὸ πρᾶνὲς συμελαύνεται, οὕτω κάκεινος τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφυῆς ἀποσπασθεὶς, καὶ πρὸς κακίαν βαρήσας καὶ κατανεύσας, αὐτομάτως οἶόν τι βάρει πρὸς τὸν ἔσχατον τῆς πονηρίας ὄρον συνωσθεὶς ἀπηνέχθη, καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν ἦν εἰς τὴν συνέργειαν τῆς τοῦ κρείττους μετουσίᾳ ἔσχε παρὰ τοῦ κτίσαντος, ταύτην εἰς εὐρεσίαν τῶν κατὰ κακίαν ἐπινοουμένων συνεργῶν ποιησάμενος, εὐμηχάνως διέρχεται δι' ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν ἑαυτοῦ πείσας γενέσθαι φονέα τε καὶ αὐτόχειρα. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς θείας εὐλογίας δυναμωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ὑψηλὸς μὲν ἦν τῷ ἀξιώματι· βασιλεύειν γὰρ ἐτάχθη τῆς γῆς τε καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς πάντων· καλὸς δὲ τὸ εἶδος, ἀπεικόνισμα γὰρ τοῦ ἀρχετύπου ἐγγόνει κάλλους· ἀπαθὴς δὲ τὴν φύσιν, τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν· ἀνάπλευς δὲ παρβρησίας, αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανεῖας κατατρυφῶν· ταῦτα δὲ τῷ Ἀντικειμένῳ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑπεκκαύματα ἦν· ἰσχυρὸν δὲ τι καὶ βίᾳ δυνάμειος καταργάσασθαι τὸ κατὰ γνώμην οὐχ οἶός τε ἦν· ὑπερῖσχε γὰρ ἡ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ δύναμις τῆς τούτου βίας· διὰ τοῦτο ἀποστήσαι τῆς ἐνισχυούσης αὐτὸν δυνάμειος μηχανᾶται, ὡς ἂν εὐάλωτος αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν κατασταλῆ. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ λύχνου τοῦ πυρὸς τῆς θρυαλλίδος περιδραγαζόμενου, εἴ τις ἀδυνατῶν τῷ φουσηματι σέβεται τὴν φλόγα ὑδρὸς ἐμμίξει ἐν τῷ ἐλαίῳ, καὶ διὰ τῆς ἐπινοίας ταύτης ἀμαυρῶσει τὴν φλόγα· οὕτως δι' ἀπάτης τῆ προαιρέσει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κακίαν ἐμμίξας ὁ Ἀντικείμενος, σέβειν τινὰ καὶ ἀμαυρῶσιν τῆς εὐλογίας ἐποίησεν. Ἦς ἐπιλειπούσης, ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀντικείμενον ἀντεισέρχεται. Ἀντικείμεται δὲ τῆ ζωῆ μὲν ὁ θάνατος, ἡ ἀσθένεια δὲ τῆ δυνάμει, τῆ εὐλογίᾳ δὲ ἡ κατάρα, τῆ παρρησίᾳ δὲ ἡ αἰσχύνη, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς παροῦσι κακοῖς ἐστὶ νῦν τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ἀρχῆς ἐκείνης τοιοῦτου τέλους τὰς ἀφορμὰς

pro ea subit contrarium. Adversatur autem vitæ quidem mors, viribus autem imbecillitas, benedictioni autem execratio, fiducia autem pudor, et propterea homo nunc est in malis presentibus, cum illud principium talis finis argumentum dedisset et occasionem.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Καὶ μηδεὶς ἐρωτάτω, εἰ προειδὼς τὴν ἀνθρωπίνην συμφορὰν ὁ Θεὸς τὴν ἐκ τῆς ἀβουλίας αὐτῷ συμβησομένην, ἤλθεν εἰς τὸ κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, ᾧ τὸ μὴ γενέσθαι μάλλον ἴσως, ἢ τὸ ἐν κακοῖς εἶναι, λυσιτελέστερον ἦν. Ταῦτα γὰρ οἱ τοῖς Μανιχαϊκοῖς ὀγγμασι δι' ἀπάτης πηρασυρέντες εἰς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν πλάνης προβάλλουσιν, ὡς διὰ τοῦτο πονηρὸν εἶναι τὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κτίστην ἀποδει-

A causam eorum quæ post se ex consequenti accidunt; ut sanitatem, quod bona sit habitudo, quod fiat operatio, quod vivatur in voluptate: morbum, quod sit imbecillitas, quod exerceri non possit operatio, quod vita agatur in mœrore et tristitia. Ita etiam alia omnia ex consequenti sua sequuntur principia. Quomodo ergo impatibilitas est principium et fundamentum vitæ agendæ ex virtute: ita quæ per invidiam ad malum existit propensio, munit viam ad omnia mala quæ fuerunt post eam. Postquam enim ad malum semel fuit propensus, qui per aversionem a bonitate in seipso genuit invidiam: quomodo lapis abruptus a promontorio, proprio pondere in declive detruditur, ita etiam ille avulsus a congenerata ad bonum conspatione, et ad vitium gravatus ac declinans, sua sponte veluti quodam pondere compulsus delatus fuit ad extremum terminum improbitatis: et vim cogitandi quam habuit a Creatore ad adjumentum participationis ejus quod est melius, ac accepta adjurice ad ea inveniendæ quæ excogitantur ex vitio, astu et fraude hominem aggreditur, ei persuadens ut sibi mortem inferret, et sui esset homicida. Quia enim homo confirmatus et corroboratus per divinam benedictionem ampla quidem et sublimes erat auctoritate ac dignitate: constitutus enim erat, ut in terra, et in omnibus quæ in ipsa sunt regnum obtineret: erat autem formosus, factus enim erat ad imaginem exemplaris pulchritudinis; erat autem impatibilis natura, imitator enim erat ejus qui est impatibilis; dicendi autem libertate plenus erat ac fiducia, ut qui facie ad faciem cum Deo ei apparet loquendi voluptate se explet: hæc autem adversario erant fomes et irritamentum invidiæ, vi autem aperta et potentia: robore non poterat efficere quod habebat in animo, potentior enim erat vis Dei benedictionis ejus viribus; propterea machinatur ut eum abducat a potentia quæ eum corroborabat ac confirmabat, ut ipse facile pateret insidiis. Et quomodo cum in lucerna ignis ellychnium apprehenderit, nec flatu quispiam possit flammam extinguere, oleo aquam miscet, et ea ratione flammam debilem reddit et evanidam: ita adversarius, cum libero arbitrio vitium immiscuisset, effecit ut quodammodo extingueretur et evanesceret benedictio. Qua deficiente, quidem mors, viribus autem imbecillitas, benedictioni autem execratio, fiducia autem pudor, et omnibus bonis ea quæ intelliguntur ex contrario.

CAPUT VII.

Nemo vero interroget, an Deus, cum providisset calamitatem quæ erat ad hominem ventura ex malo consilio, ad creandum hominem accesserit, cui erat forte conducibilis ortum non esse, quam esse in malis. Qui enim ad Manichæorum dogmata fraude sunt attracti, hæc afferunt ad suum errorem confirmandum, et per hoc ostendunt esse malum creatorem humanæ naturæ. Nam si Deus quidem ex iis

quæ sunt, nihil ignorat : est autem homo in malis : A non utique salva erit ratio Dei bonitatis, si hominem ad vitam deduxerit, qui futurus erat in malis. Si enim bonæ naturæ omnino est quæ ex bono est operatio, misera hæc vita et caduca, malisque et interitui obnoxia, non utique est adscribenda ejus qui bonus est opificio, sed existimandum est alium esse auctorem hujus vitæ, cujus natura propensa est ad malum. Nam hæc omnia, et quæ sunt ejusmodi, iis quidem qui tanquam fallacem quemdam colorem hæreticam fraudem in profundo imbiberunt, videntur habere vim quamdam per apparentem quamdam probabilitatem superficie tenus : iis autem qui veritatis sunt perspicentiores, aperte cernuntur imbecilla, et quorum errores in promptu est ostendere. Mihi autem videtur recte habere, si in his adducamus Apostolum in defensionem eorum quæ contra eos dicuntur. In iis enim quæ scribit ad Corinthios, distinguit carnales et spirituales animarum constitutiones, per ea quæ dicuntur, uti, opinor, ostendens, quod bonum aut malum non est sensu dijudicandum ; sed mente abducta ab iis quæ apparent extra corpus, boni et contrarii ipsam esse per se discernendam naturam, *Spiritualis* enim, inquit, *dijudicat omnia* ¹. Quod autem il qui hæc afferunt, fabulosa hæc dogmata confinxerint, arbitror hanc fuisse causam, quod corporalis voluptatis suavitate bonum definientes, propterea quod affectionibus et morbis necessario obnoxia est corporis natura, ut quæ sit composita, et fluat ad dissolutionem : ejusmodi autem affectiones consequitur quidam sensus dolorem afferens, humanam naturam mali opus esse existimant. Nam si sublimius aspiceret eorum cogitatio, et ab ea quæ in voluptatibus versatur affectione mente procul collocata, considerarent liberi ab animi perturbatione rerum quæ sunt naturam, non existimarent malum aliud esse quam vitium et improbitatem. Vitium autem omne et improbitas in boni privatione suam habet formam et characterem, cum per se non sit, neque consideretur in eo quod consistat. Nullum enim malum per se situm est extra liberam arbitrii electionem ; sed ita denominatur ex eo quod non sit bonum. Quod autem non est, non consistit. Ejus autem quod non consistit opifex, non est is qui est opifex eorum quæ consistunt. Malorum ergo causa non est Deus, qui est creator et effector eorum quæ sunt, non eorum quæ non sunt : qui visum est fabricatus, non autem cæcitatem ; qui virtutem indicavit, non ejus privationem ; bonæ electionis præmio adjecto bonorum sine iis qui ex virtute vitam degunt, non violentæ alicui necessitati, ut sibi videretur, humanam subjungens naturam, tanquam vas aliquod animatum invitum ad bonum attrahens. Si autem lucis tempore sereno pure lucentis, voluntarie quispiam ciliis apprehendit visionem, sol minime est causa ejus qui non aspicit.

¹ 1 Cor. ii, 15.

κνύοντες. Εἰ γὰρ ἀγνοεῖ μὲν τῶν ὄντων ὁ Θεὸς οὐδὲν, ἐν κακοῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος· οὐκέτ' ἂν ὁ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ διασώζοιτο λόγος, εἴπερ ἐν κακοῖς μέλλοντα τὸν ἄνθρωπον ζῆσσεσθαι πρὸς τὸν βίον παρήγαγε. Εἰ γὰρ ἀγαθῆς φύσεως ἡ κατὰ ἀγαθὸν ἐνέργεια πάντως ἐστίν, ὁ λυπηρὸς οὗτος καὶ ἐπικηρὸς βίος οὐκέτ' ἂν, φησὶν, εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργίαν ἀνάγοιτο· ἀλλ' ἕτερον χρῆ τῆς τοιαύτης ζωῆς αἰτίον οἰεσθαι, ὃ πρὸς πονηρίαν ἡ φύσις ἐπιβρεπῶς ἔχει. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἐν βλάβῃ, καθάπερ τινὰ ψευδοποιὸν βαφὴν τὴν αἰρετικὴν παραδεδεγμένους ἀπάτην, ἰσχύν τινα διὰ τῆς ἐπιπολαίου πιθανότητος ἔχειν δοκεῖ· τοῖς δὲ διορατικωτέροις τῆς ἀληθείας σαθρὰ ὄντα, καὶ πρῶτον χεῖρον τὴν τῆς ἀπάτης ἀπόδειξιν ἔχοντα, σαφῶς καθορᾶται. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸν Ἀπόστολον ἐν τούτοις συνήγορον τῆς κατ' αὐτὸν παρηγορίας προστήσασθαι. Διαιρεῖ γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κορινθίους λόγῳ τὰς τε σαρκώδεις, καὶ τὰς πνευματικὰς τῶν ψυχῶν καταστάσεις· δεικνύς, οἶμαι, διὰ τῶν λεγομένων, ὅτι οὐ δι' αἰσθήσεως τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν προσήκει κρίνειν, ἀλλ' ἔξω τῶν κατὰ τὸ σῶμα φαινομένων τὸν νοῦν ἀποστήσαντα, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ τοῦ ἐναντιοῦ διακρίνειν τὴν φύσιν. Ὁ γὰρ πνευματικὸς, φησὶν, ἀνακρίνει τὰ πάντα. Ταύτην οἶμαι τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δογμάτων τούτων μυθοποιίας, τοῖς τὰ τοιαῦτα προφέρουσιν ἂν γεγενῆσθαι, ὅτι πρὸς τὸ ἴδῃ τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, τὸ ἀγαθὸν ὀριζόμενοι, διὰ τὸ πάθει καὶ ἀβρῶσθήμασιν ὑποκείσθαι κατ' ἀνάγκην τὴν τοῦ σώματος φύσιν συνθετον οὔσαν καὶ εἰς διάλυσιν ρέουσαν, ἐπακολουθεῖν δὲ πως τοῖς τοιοῦτοις παθήμασιν ἀλγεῖν τινὰ αἰσθησίν, πονηροῦ τὴν ἀνθρωποποιίαν ἔργον εἶναι νομίζουσιν. Ὡς εἶπε πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἔβλεπεν αὐτοῖς ἡ διάνοια, καὶ τῆς περὶ τὰς ἡδονὰς διαθέσεως τὸν νοῦν ἀποκίψαντας, ἀπαθῶς ἐπεσκόπουν τὴν τῶν ὄντων φύσιν, οὐκ ἂν ἄλλο τι κακὸν εἶναι παρὰ τὴν πονηρίαν ᾤθησαν. Πονηρία δὲ πᾶσα ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερησει χαρακτηρίζεται, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὔσα, οὐδὲ καθ' ὑπόστασιν θεωρουμένη. Κακὸν γὰρ οὐδὲν ἔξω προαιρέσεως ἐφ' ἑαυτοῦ κεῖται, ἀλλὰ τῷ μὴ εἶναι τὸ ἀγαθὸν οὕτω κατονομάζεται. Τὸ δὲ μὴ ὄν, οὐχ ὑφέστηκεν· τοῦ δὲ μὴ ὑφεστῆτος δημιουργὸς ὁ τῶν ὑφεστῶτων δημιουργὸς οὐκ ἐστίν. Οὐκοῦν ἔξω τῆς τῶν κακῶν αἰτίας ὁ Θεός, ὁ τῶν ὄντων, οὐχ ὁ τῶν μὴ ὄντων ποιητὴς ὢν, ὁ τὴν ὄρασιν οὐ τὴν πῆρσιν δημιουργήσας, ὁ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν στέρησιν αὐτῆς ἀναδείξας ἄθλον τῆς προαιρέσεως, τὸ τῶν ἀγαθῶν πέρας τοῖς κατ' ἀρετὴν πολιτευομένοις προθεῖς, οὐκ ἀνάγκη τινὲ βιαίᾳ πρὸς τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν ὑποζεύξας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθάπερ τι σκευὸς ἔμφυχον ἀκουσίως πρὸς τὸ καλὸν ἐφελκόμενος. Εἰ δὲ τοῦ φωτὸς ἐξ αἰθρίας καθαρῶς περιλάμποντος, ἐκουσίως τις ἐπιβάλλοι τοῖς βλεφάροις τὴν ὄρασιν, ἔξω τῆς τοῦ μὴ βλέποντος αἰτίας ὁ ἥλιος.

D τῆς τῶν κακῶν αἰτίας ὁ Θεός, ὁ τῶν ὄντων, οὐχ ὁ τῶν μὴ ὄντων ποιητὴς ὢν, ὁ τὴν ὄρασιν οὐ τὴν πῆρσιν δημιουργήσας, ὁ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν στέρησιν αὐτῆς ἀναδείξας ἄθλον τῆς προαιρέσεως, τὸ τῶν ἀγαθῶν πέρας τοῖς κατ' ἀρετὴν πολιτευομένοις προθεῖς, οὐκ ἀνάγκη τινὲ βιαίᾳ πρὸς τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν ὑποζεύξας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθάπερ τι σκευὸς ἔμφυχον ἀκουσίως πρὸς τὸ καλὸν ἐφελκόμενος. Εἰ δὲ τοῦ φωτὸς ἐξ αἰθρίας καθαρῶς περιλάμποντος, ἐκουσίως τις ἐπιβάλλοι τοῖς βλεφάροις τὴν ὄρασιν, ἔξω τῆς τοῦ μὴ βλέποντος αἰτίας ὁ ἥλιος.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Α

CAPUT VIII.

Περὶ τῶν ἀγανακτούντων, διὰ τὴν ἀποθνήσκειν ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο μᾶλλον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου τυγχάνοντος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος.

De iis qui indignantur quod homo moritur, cum hoc sit potius ad beneficium hominis, et cur est mors.

Ἄλλ' ἀγανακτεῖ πάντως ὁ πρὸς τὴν ἀνάλυσιν βλέπων τοῦ σώματος, καὶ χαλεπὸν ποιεῖται τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν ἡμῶν διαλύεσθαι. Οὐκοῦν ἐπισκεφάσθω διὰ τοῦ σκυθρωποῦ τούτου τὴν ὑπερβολὴν τῆς θείας εὐεργεσίας. Τάχα γὰρ ἂν μᾶλλον διὰ τοῦτου προσαχθεῖ ἠαυμάσια τὴν χάριν τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας. Τὸ ζῆν διὰ τὴν καταθυμίων ἀπόλαυσιν αἰρετόν ἐστι τοῖς τοῦ βίου μετέχουσιν. Ὡς ἐλ γέ τις ἐν ὀδύνας διαδύῃ, παρὰ πολὺ τῷ τοιοῦτῳ τὸ μὴ εἶναι τοῦ ἀλγεινῶς εἶναι προτιμότερον κρίνεται. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν εἰ ὁ τῆς ζωῆς χορηγὸς πρὸς ἄλλο τι βλέπῃ, καὶ οὐχ ὅπως ἂν ἐν τοῖς καλλίστοις βύβημεν. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ κινήματι τοῦ κακοῦ τὴν κοινωνίαν ἐξεπασάμεθα, διὰ τίνος ἡδονῆς οἶόν τι δηλητήριον μέλιτι παραρτυθὲν τῇ φύσει τὸ κακὸν καταμίξαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κατὰ τὸ ἀπαθὲς νοουμένης μακαριότητος ἐκπεσόντες, πρὸς τὴν κακίαν μετεμορφώθημεν· τούτου ἕνεκεν οἶόν τι σκευὸς ὀστράκινον, πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς γῆν ἀναλύεται· ὅπως ἂν τῆς οὖν ἐναπειλημμένης αὐτῷ ῥυπαρίας ἀποκριθείσης, εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς σχῆμα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλασθεῖ. Τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα ἱστορικώτερον μὲν, καὶ δι' αἰνιγμάτων ὁ Μωσῆς ὑμῖν ἐκτίθεται. Πλὴν ἐκδηλον καὶ τὰ αἰνίγματα τὴν διδασκαλίαν ἔχει. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις ἐγένοντο οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἀπεγυμνώθησαν, δερματίνους ἐπιβάλλει χιτῶνας τοῖς πρωτοπλάστοις ὁ Κύριος· οὐ μοι δοκεῖ πρὸς τὰ τοιαῦτα δέρματα τοῦ λόγου τὴν διάνοιαν φέρων· πῶς γὰρ ἀποσφαιγέντων καὶ θαρρέντων ζώων ἐπινοεῖται αὐτοῖς ἡ περιβολή; ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν δέρμα χωρισθὲν τοῦ ζώου, νεκρὸν ἐστι· πάντως οἶμαι τὴν πρὸς τὸ νεκροῦσθαι δύναμιν, ἣ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐξαίρετος ἦν ἐκ προμηθείας, μετὰ ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιβεβληθέναι τὸν τὴν κακίαν ἡμῶν λατρεύοντα, οὐχ ὡς εἰς αἰὲν παραμένειν. Ὁ γὰρ χιτῶν, τῶν ἐξωθεν ἡμῖν ἐπιβαλλομένων ἐστὶ, πρὸς καιρὸν τὴν αὐτοῦ χρῆσιν παρέχων τοῦ σώματος, οὐ συμπεφυκὸς τῇ φύσει. Οὐκοῦν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἡ νεκρῆς οἰκονομικῶς περιετέθη τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, τὸ ἐξωθεν αὐτῆς περικαλύπτουσα, οὐ τὸ ἐσωθεν, καὶ τὸ αἰσθητὸν τοῦ ἀνθρώπου μέρος διαλαμβάνουσα, αὐτῆς δὲ τῆς θείας εἰκόνας οὐ προσαιτιομένη. Λύεται δὲ τὸ αἰσθητὸν, οὐκ ἀφανίζεται. Ἀφανισμὸς μὲν γὰρ ἐστίν. ἢ εἰς τὸ μὴ ἂν μεταχώρησις· λύσις δὲ ἢ εἰς τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα πάλιν, ἀφ' ὧν τὴν σύστασιν ἔσχευ, διάλυσις. Τὸ δὲ ἐν τοῦτοις γενόμενον οὐκ ἀπόλωλε, καὶ ἐκφεύγῃ τὴν κατάληψιν τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως. Ἡ δὲ αἰτία τῆς λύσεως δῆλη διὰ τοῦ βηθέντος ἡμῖν ὑποδείγματός. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ αἰσθησις πρὸς τὸ παχὺ τε καὶ

Sed ægre fert et indignatur, qui aspicit ad dissolutionem corporis, et grave esse ducit quod morto vita nostra dissolvitur. Ex hoc ergo quod dolorem affert et molestiam, consideret insigne Dei beneficium. Per hoc enim magis adducetur ut admiretur gratiam curæ quam Deus gerit hominis. Vivere est eligendum iis qui vitæ sunt participes, propterea quod fruuntur iis quæ sunt grata et jucunda. Nam si quispiam in doloribus et angoribus vitam transigeret, ei longe præstabilius judicatur non esse quam esse in dolore. Examinemus ergo an is qui vitam suppeditat, ad aliquid aliud aspiciat, quam ut vitam agamus in iis quæ sunt optima et pulcherrima. Quia enim liberi arbitrii motu atraximus mali societatem, per cujusdam voluntatis veluti quoddam venenum melle conditum, malum naturæ immiscentes; et ideo a beatitudine quæ ex impatibilitate intelligitur excidentibus, transformati sumus ad vitium, ea de causa veluti quoddam vas fictile, homo rursus in terram resolvitur; ut secretis quæ in eo nunc sunt sordibus, in pristinam figuram reformetur per resurrectionem. Hoc autem dogma historice quidem, et per ænigmata nobis exponit Moses. Cæterum hæc etiam ænigmata perspicuam et claram habent doctrinam. Postquam enim, ait, in iis quæ prohibita fuerant, fuerunt primi homines, et nudati sunt beatitudine, pelliceas tunicas protoplastis imponit Deus, non sentiens, ut opinor, de ejusmodi pellicibus. Quibus enim interfectis et excoriatis animalibus, eis excogitatur amictus? Sed quoniam omnis pellis ab animalibus separata est mortua, existimo omnino eum qui vitio nostro medetur, hominibus postea immisisse ex providentia vim ad moriendum, quæ excepta fuit ex natura experte rationis, ut non semper permaneret. Tunica enim est ex iis quæ nobis imponuntur extrinsecus, sui usum ad tempus præbens corpori, naturæ minime congenerata. Ex natura ergo brutorum, certo consilio ac dispensatione, addita est mortalitas naturæ quæ creata fuerat ad immortalitatem, id quod est ejus extrinsecus contegens, non id quod est intrinsecus, et sensilem hominis partem intercipiens, non attingens autem ipsam divinam imaginem. Solvitur autem id quod est sensile, non autem aboletur et evanescit. Nam abolitio quidem est ad id quod non est transitus. Solutio autem est dissolutio quæ fit rursus in mundi elementa, ex quibus fuerat compacta. Quod autem in iis fuerit, non perit, etiamsi effugiat nostri sensus comprehensionem. Aperta autem est causa solutionis per exemplum quod nobis dictum est. Quoniam enim sensus necessitudinem habet et conjunctio-

† Gen. iii. 19.

nem cum eo quod est crassum et terrestre : quod est autem præstantius et sublimius, eorum quæ in bono et honesto versantur iudicium, aberravit in probandis sensibus, ab eo autem quod bonum et honestum est aberratio, effecit, ut contrarius consisteret habitus ; inutilis reddita pars nostri, susceptione contrarii solvitur. Est autem huiusmodi exemplum ejus quod dicimus : Detur quispiam vas ex luto confectis : id autem dolo et ex insidiis repletum fuisse plumbo liquefacto : effusum autem plumbum concrevisse, et ita manere, ut effundi non possit ; dominum autem vas sibi vindicare : cum autem figuli teneat scientiam, cum plumbo testam confregisse : et deinde rursus in priorem figuram ad suum usum vas refinxisse, exinanitum materia quæ fuerat immista. Ita ergo nostri quæque vasis figulus, sensili parti (eam dico quæ est in corpore) immisto vitio, dissoluta materia quæ vitium acceperat, vas rursus refectum, contrario non mistum, per resurrectionem, ad eam quæ fuerat ab initio reformabit polchritudinem. Quoniam autem et corpori est quædam societas et communio earum quæ ex peccato existunt affectionum ; et mortis corporalis et quædam analogia ac proportio cum morte animæ : quomodo enim in carne, a sensili vita separatam esse mortem dicimus : ita etiam in anima appellamus mortem a vera vita separationem ; quoniam ergo una est mali communio ac societas, ut prius dictum est, considerata in anima et corpore, per utrumque enim procedit anima ad operationem : propterea mors quidem dissolutionis ab indumento mortalium pellium, non attingit animam. Quemadmodum enim dissolvi posset quod non est compositum ?

Quoniam vero opus est, ut illius quoque quæ ex peccatis ei ingeneratæ insederunt maculæ, per medicinam aliquam auferantur, propterea in præsentia quidem vita adhibitum est medicamentum virtutis ad hæc curanda vulnera. Quod si curari non possit, in futuram vitam reservatur curatio. Sed quomodo in corpore sunt affectionum quædam differentie, quarum aliæ quidem facilius, aliæ vero difficilius admittunt curationem, in quibus et sectiones et cauteria, et acerba medicamenta adhibentur ad tollendam affectionem quæ insedit corpori : tale quid etiam denuntiat in posterum futurum iudicium ad curandos morbos animæ, quod pigris quidem et vanis minatur, gravioraque et aspera intentat, ut metu rerum molestarum et asperarum quæ nobis sunt reddendæ, ad fugiendum vitium castigemur et erudiamur : iis autem, qui sunt intelligentiores, creditur a Deo esse medicina et curatio, qui signum suum reducit ad eam quæ erat ab initio gratiam. Quomodo enim qui clavos et verrucas, quæ in corpore enatæ sunt præter naturam, abradunt per sectionem ac ustionem, ei quem beneficio afficiunt non sine dolore adhibent medicinam, non autem ad damnum ejus qui patitur : ita etiam quæcunque nostris animis, qui per communionem

γῆιν οικειῶς ἔχει· κρείττονος δὲ καὶ ὑψηλοτέρας τῶν περὶ τὸ καλὸν κρίσεως, ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν αἰσθήσεων, ἀμαρτηθείσης, τῆς δὲ τοῦ καλοῦ διαμαρτίας τὴν τῆς ἐναντίας ἕξεως ὑπόστασιν ἐνεργησάσης· τὸ ἀχρειωθὲν ἡμῶν μέρος, τῇ παραδοχῇ τοῦ ἐναντίου λύεται· ὁ δὲ τοῦ ὑποδείγματος λόγος τοιοῦτός ἐστι· Δεδόσθω τι σκεῦος ἐκ πηλοῦ συνεστηκέναι· τοῦτο δὲ πλήρες ἐκ τίνος ἐπιβουλῆς γεγενῆσθαι τετηκότος μολίβδου. Τὸν δὲ μολίβδον ἐκχυθέντα παγγῆναι καὶ μένειν ἀπρόσχυτον· ἀντιποιεῖσθαι δὲ τοῦ σκεύους τὸν κεκτημένον· ἔχοντα δὲ τοῦ κεραμεύειν τὴν ἐπιστήμην, περιθρῦσαι τε τῷ μολίβδῳ τὸ δοτρακόν, εἴθ' οὕτως πάλιν κατὰ τὸ πρότερον σχῆμα πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χρῆσιν ἀναπλάσαι τὸ σκεῦος, κενὸν τῆς ἐμμυχθείσης ὕλης γενόμενον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ τοῦ ἡμετέρου σκεύους πλάστης, τῷ αἰσθητῷ μέρει, τὸ κατὰ τὸ σῶμᾶ φημι, τῆς κακίας καταμυχθείσης, διαλύσας τὴν παραδεξαμένην τὸ κακὸν ὕλην, πάλιν ἀμιγῆς τοῦ ἐναντίου διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλάσας, πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος ἀναστοιχειώσει τὸ σκεῦος. Ἐπειδὴ δὲ σύνδεσις τις καὶ κοινωνία τῶν κατὰ ἀμαρτίαν παθημάτων γίνεται, τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι· καὶ τις ἀναλογία τοῦ σωματικοῦ θανάτου πρὸς τὸν ψυχικόν ἐστι θάνατος· ὡς περὶ γὰρ ἐν σαρκὶ τὸ τῆς αἰσθητῆς χωρισθῆναι ζωῆς προσαγορευόμεν θάνατος, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς χωρισμὸν θάνατον ὀνομάζομεν. Ἐπεὶ οὖν μία τις ἐστὶ τοῦ κακοῦ κοινωνία, καθὼς προεῖρηται, ἐν ψυχῇ τε θεωρουμένη καὶ σώματι· δι' ἀμφοτέρων γὰρ πρῆξις εἰς ἐνέργειαν τὸ πονηρὸν· διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῆς διαλύσεως θάνατος, ἐκ τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς, τῆς ψυχῆς οὐχ ἄπτεται. Πῶς γὰρ ἂν διαλυθείη τὸ μὴ συγκαίμενον ;

Ἐπειδὴ χρεῖα τοῦ κακείνης τῆς ἐμφυέσας ἐξ ἀμαρτιῶν κηλίδας διὰ τίνος ἰατρίας ἐξαιρεθῆναι, τοῦτου ἕνεκεν, ἐν μὲν τῇ παρούσῃ ζωῇ, τὸ τῆς ἀρετῆς φάρμακον εἰς θεραπείαν τῶν τοιούτων προσετέθη τραυμάτων. Εἰ δὲ ἀθεράπευτος μένει, ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῃ ταμιεύεται ἢ θεραπεία. Ἄλλ' ὡς περὶ εἰσὶ τινες κατὰ τὸ σῶμα τῶν παθημάτων διαφοραὶ, ὧν αἱ μὲν βῆρον, αἱ δὲ δυσκολώτερον τὴν θεραπείαν προσκίονται, ἐφ' ὧν καὶ τομαὶ καὶ καυτήρια, καὶ πικραὶ φαρμακοποιαὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐνσκήφαντος πάθους τῷ σώματι παραλαμβάνονται· τοιοῦτόν τι καὶ ἡ μετὰ ταῦτα κρίσις εἰς θεραπείαν τῶν τῆς ψυχῆς ἀβρωστημάτων κατεπαγγέλλεται, ὃ τοῖς μὲν χυνοτέροις ἀπειλή, καὶ σκυθρωπῶν ἐστὶν ἐπανάστασις, ὡς ἂν φόβῳ τῆς τῶν ἀλγεινῶν ἀντιδόσεως, πρὸς τὴν φυγὴν τῆς κακίας σωφρονισθείμεν· τοῖς δὲ συνετωτέροις ἰατρία καὶ θεραπεία παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ ἴδιον πλάσμα πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπανάγοντος χάριν εἶναι πιστεύεται. Ὡς γὰρ οἱ τοὺς ἦλους καὶ τοὺς ἀκροχορδῶνας παρὰ φύσιν ἐπιγενομένους τῷ σώματι, διὰ τομῆς ἢ καύσεως ἀποξύνοντες, οὐκ ἀνώδυνον ἐπάγουσι τῷ εὐεργετουμένῳ τὴν ἴασιν, πλὴν οὐκ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ὑπομένουτος τὴν τομὴν ἀγρουν· οὕτως καὶ ὅσα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, διὰ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας ἀποσαρκωθείσαις, ὑλύθη πε-

ριτώματα επιπωρούται, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἁμαρτιῶν ἀποκαθίσταται καὶ ἀποξέεται τῇ ἀποβρόχῃ ἐκείνῃ σοφίᾳ καὶ δυνάμει, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ τοῦ κακῶς ἔχοντος ἰατροῦντος· *Οὐ χρῆσαν γὰρ ἔχουσι, φησὶν, οἱ ἰσχυρότεροι ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.* Διὰ δὲ τὸ πολλὴν γεγενῆσθαι τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ κακὸν συμφύταν, ὡσπερ ἡ τῆς μυρμηκίας τομὴ δριμύσει τὴν ἐπιφάνειαν· τὸ γὰρ παρὰ φύσιν ἐμφυῆς τῇ φύσει, διὰ τινος συμπαθείας τῷ ὑποκειμένῳ προσίσχεται, καὶ τις γίνεται τοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὸ ἡμέτερον παράλογος συνανάκρασις, ὡς λυπεῖσθαι καὶ ἄκνεσθαι τοῦ παρὰ φύσιν χωριζομένην τὴν αἰσθησίν· οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἀπολεπτουμένης τε καὶ ἐκτεταμένης ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἐλέγχοις, καθὼς πού φησιν ἡ προφητεία, διὰ τὴν ἐν βάθει γενομένην πρὸς τὸ κακὸν οικειότητα, κατ' ἀνάγκην ἐπακολουθοῦσιν ἄρρητοὶ τινες καὶ ἀνέφραστοι ἀληθδόνες, ὧν ἡ διήγησις ἐκ τοῦ Ἰσοῦ τὸ ἀφραστον ἔχει, τῇ τῶν ἐλπίζομένων ἀγαθῶν φύσει. Οὕτε γὰρ ταῦτα, οὔτε ἐκεῖνα τῇ δυνάμει τῶν λόγων, ἢ τὸν στοχασμὸν τῆς διανοίας ὑπάγεται. Οὐκοῦν πρὸς τὸ πέρασ τὴν ἀποσκοπῶν τῆς σοφίας τοῦ τὸ πᾶν οἰκονομοῦντος, οὐκέτ' ἀνεύλογως κακῶν αἴτιον τὸν τῶν ἀνθρώπων δημιουργὸν ὑπὸ μικροψυχίας κατονομάζοι, ἢ ἀγνοεῖν αὐτὸν τὸ ἐσόμενον λέγων, ἢ εἰδὸτα καὶ πεποιηκότα μὴ ἔξω τῆς πρὸς τὸ πονηρὸν ὁρμῆς εἶναι. Καὶ γὰρ ἦδει τὸ ἐσόμενον, καὶ τὴν πρὸς τὸ γινόμενον ὁρμὴν οὐκ ἐκώλυεν. Ὅτι γὰρ ἐκτραπήσεται τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἠγνόησεν ὁ πᾶντα ἐμπερικρατῶν τῇ προορατικῇ δυνάμει, καὶ τὸ ἐφεξῆς τῷ παραψυχῶν βλέπων κατὰ τὸ Ἰσον. Ἄλλ' ὡσπερ τὴν παρατροπὴν ἐθεάσατο, οὕτω καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ πάλιν τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατενόησε. Τί οὖν αἰμίων ἦν; καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς γένειαν, ἐπειδὴ τοῦ καλοῦ διαμαρτήσεσθαι προεῖρα τὸ γενησόμενον, ἢ ἀγαγόντα καὶ νενοσηκότα πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακαλέσασθαι; Τὸ δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἀληθδόνας, αἰ τῷ βευστῷ τῆς φύσεως κατ' ἀνάγκην ἐπισυμβαίνουσι, κακῶν ποιητὴν τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, ἢ μὴδὲ ὅλων ἀνθρώπου κτίστην αὐτὸν οἰεσθαι, ὡς ἂν μὴ καὶ τῶν ἀλγυνόντων ἡμᾶς αἴτιος ὑπονοοῖτο, τοῦτο τῆς ἐσχάτης μικροψυχίας ἐστὶ τῶν τῇ αἰσθήσει τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διακρινόντων, οἱ οὐκ ἴσασιν, ὅτι ἐκεῖνο τῇ φύσει μόνον ἐστὶν ἀγαθόν, οὐ ἡ αἰσθησις οὐκ ἐφάπτεται· καὶ μόνον ἐκεῖνο κακόν, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἀλλοτριωσις. Πόνους δὲ καὶ ἡδονὰς τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν κρίνειν τῆς ἀλόγου φύσεως ἴδιον ἐστὶν, ἐφ' ὧν τοῦ ἀληθῶς καλοῦ ἢ κατανόησις, διὰ τὸ μὴ μετέχειν αὐτὰ νοῦ καὶ διανοίας, χωρὰν οὐκ ἔχει.

lud malum, ab eo quod est verum abalienatio. et malum est proprium naturæ rationis expertis propterea quod ea mente careant et intelligentia.

Ἄλλ' ὅτι μὲν Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος καλὸν τε καὶ ἐπὶ καλλίστοις γενόμενον, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημίων δὴλόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μυρίων ἐτέρων, ὧν τὸ πλῆθος διὰ τὴν ἀμετρίαν παραδραμοῦμεθα. Θεὸν δὲ

A perturbationum carnales erant redditi, superflua callorum excrementa coaluerant, ea iudicii tempore scinduntur et abraduntur ineffabili illa sapientia et virtute illius, qui male habentibus, ut est in Evangelio, medetur. *Non enim est opus, inquit, valentibus medicus, sed male habentibus* ⁵. Propterea autem quod animæ cum corpore est ad malum congenita quædam coalescentia, quomodo myrmeciarum seu fornicationis quæ etiam cossus dicitur, sectio, superficiem mordet acriter; nam quod præter naturam innatum est naturæ, per quemdam consensum affectionis adhærescit subjecto; et alieni cum nostro fit quædam præter rationem contemperatio, adeo ut molestia efficiatur et mordeatur sensus separatus ab eo quod est præter naturam; ita etiam cum anima attenuatur et tabescit in increpationibus propter peccatum, ut alicubi dicit prophetia, propter intimam illam cum peccato conjunctionem, necessario consequuntur ineffabiles quidam dolores et inexplicabiles, qui æque dici ac explicari non possunt, atque natura bonorum quæ sperantur. Nam neque hæc neque illa sunt ejusmodi, ut dicendi facultas aut conjectura animi ea possit assequi. Si quisquam ergo ad finem intueatur sapientiæ, quæ administrat universitatem, non utique hominum opificem malorum auctorem ac causam propter pusillum et abjectum suum animum jure nominaverit, aut dicens eum ignorare futurum: aut si sciverit et fecerit, non esse remotum a mali appetitione, et ad ipsum propensione. Sciebat enim futurum, et non prohibuit eam quæ ad id quod sit erat propensionem et inclinationem. Quod enim a bono homo esset avertendus, non ignoravit qui omnia suo dominatu continet, sua prævidendi virtute æque intuens id quod deinceps est futurum, atque id quod est præteritum. Sed quomodo vidit aversionem: ita etiam rursus excogitavit ejus ad bonum revocationem. Quid ergo erat melius, an nostram naturam non omnino ad ortum deducere, quoniam videbat futurum ut a bono aberraret: an cum aberrasset et morbo laborasset, revocare ad gratiam quam habuit ab initio? Propter corporales autem dolores, qui fluxæ naturæ necessario accidunt, Deum nominare malorum effectorem, aut ne omnino quidem eum existimare hominis creatorem, ne censeatur esse causa et auctor eorum quæ nobis dolorem afferunt, hoc est plane pusilli et abjecti animi eorum qui sensu bonum et malum dijudicant, qui nesciunt quod illud solum est bonum natura, quod sensus non attingit; et solum est illud malum, ab eo quod est verum abalienatio. Laboribus autem et voluptatibus dijudicare bonum in quibus locum non habet veri boni cogitatio,

Sed quod homo quidem pulchrum sit ac præclarum Dei opus, factumque ad ea quæ sunt pulcherrima et optima, non solum ex iis quæ dicta sunt, est perspicuum, sed etiam ex aliis innumerabilibus,

⁵ Matth. ix, 12; Marc. ii, 17; Luc. v, 31.

quorum prætermittimus multitudinem, quod id esset infinitum. Cum Deum autem creatorem et effectorem nominavimus, non obliiti sumus eorum quæ in præmio scrutati sumus adversus Græcos, in quibus ostensum est Dei Verbum, cum sit essentialiale et consistens, ipsum esse et Deum et Verbum, ac rationem quæ complexa est omnem vim efficientem, vel quæ potius est ipsa per se vis ac virtus, et quæ suapte propensione ac appetitione fertur ad omne bonum, et quidquid voluerit, simul efficit, quod cum voluntate virtutem habeat concurrentem: cuius et voluntas et opus est eorum quæ sunt vita, a quo etiam homo deductus est ad vitam, divine ornatus rebus omnibus optimis ac pulcherrimis. Quoniam autem solum est inalterabile ex iis quæ sunt natura id quod per creationem non habet originem; quæcunque autem ab increata natura ex eo quod non erat, constiterunt, cum statim a conversione esse cœperint, semper procedunt per alterationem; et si agant quiddam secundum naturam, ad id quod est melius eis semper fit mutatio; sin a recta deflexerint, qui sit ad contrarium motus ea semper excipit; cum ergo in his quoque esset homo, cui naturæ mutabilitas dilapsa erat ad contrarium: a bonis autem recessus et a consequenti omne genus mali induceret, adeo ut per aversionem quidem a vita, ejus loco mors succederet, per privationem autem lucis, tenebræ; pro absentia autem virtutis, inveheterat vitium: in locum autem omnium honorum referetur numerus contrariorum: eum qui in hæc et quæ sunt ejusmodi malo capto ceciderat consilio; neque enim fieri poterat ut esset in prudentia, qui prudentiam fuerat aversatus, neque ut sapiens aliquid consultaret, qui recesserat a sapientia, per quemnam rursus eum oportebat revocari ad eam quam prius habebat gratiam? Quinam autem conveniebat erectio ejus qui ceciderat, aut revocatio ejus qui perierat, aut reductio ejus qui aberraverat? Cui, inquam, omnino alii, quam Domino naturæ? Is enim solus qui vitam ab initio dederat poterat, eumque simul audimus a mysterio veritatis, ut qui discamus et didisse cum periisset.

CAPUT IX.

Sed hactenus quidem assentietur forte orationi, aspiciens ad id quod est consequens, propterea quod nihil eorum quæ dicta sunt, videatur alienum ab ea quæ Deum decet notione; in iis autem quæ deinceps sequuntur, non itidem, per quæ maxime confirmatur mysterium veritatis. Ea autem sunt humana generatio, et ab infantia incrementum ad perfectionem, cibusque et potus, et labor et somnus, ægritudo et lacrymæ, calumnia et judicium, crux et mors, ejusque depositio in monumento. Hæc enim simul assumpta cum mysterio, hebetant quodammodo fidem eorum qui sunt pusilli et abjecti animi, ut nec ea quidem quæ deinceps dicuntur admittant, propter ea quæ prius dicta sunt. Quæ enim Deum decet ex mortuis resurrectio, non

A ανθρώπου ποιητὴν ὀνομάσαντες, οὐκ ἐπιλελήσμεθα τῶν ἐν τῷ προοιμίῳ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἡμῖν διευκρινηθέντων, ἐν οἷς ἀπεδείκνυτο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐσιώδης τις καὶ ἐνυπόστατος ὢν, αὐτὸς εἶναι καὶ θεὸς καὶ Λόγος, πᾶσαν δύναμιν ποιητικὴν ἐμπεριελθῶς, μᾶλλον δὲ αὐτοδύναμῃ ὢν, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ὀρμὴν ἔχων, καὶ πᾶν ὅ τι περὶ ἀνθρώπου κατεργαζόμενος, τῷ σύνδρομον ἔχειν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, οὗ καὶ θέλημα καὶ ἔργον ἐστὶν ἡ τῶν ὄντων ζωὴ, παρ' οὗ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ζῆν παρήχθη, πᾶσι τοῖς καλλίστοις θεοσιδῶς κεκοσμημένος. Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἀναλλοίωτόν ἐστι κατὰ τὴν φύσιν τὸ μὴ διὰ κτίσεως ἔχον τὴν γένεσιν, τὰ δὲ ὅσα παρὰ τῆς ἀκτίστου φύσεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη, εὐθύς ἀπὸ τροπῆς εἶναι ἀρξάμενα, πάντοτε δι' ἀλλοιώσεως πρόεισιν· καὶ εἰ μὲν κατὰ φύσιν πράττοι, πρὸς τὸ κρεῖττον αὐτοῖς τῆς ἀλλοιώσεως εἰσαεὶ γινομένης· εἰ δὲ παρατραπέη τῆς εὐθείας, τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτὰ διαδεχομένης κινήσεως. Ἐπεὶ οὖν ἐν τούτοις καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦν, ᾧ τὸ τρεπτόν τῆς φύσεως πρὸς τὸ ἐναντίον παρώλισθεν· ἀπαξ δὲ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀναχωρήσεως δι' ἀκολούθου πᾶσαν ἰδέαν κακῶν ἀντεισαγούσης, ὡς τῇ μὲν ἀποστροφῇ τῆς ζωῆς ἀντεισαχθῆναι τὸν θάνατον, τῇ δὲ στερήσει τοῦ φωτός, ἐπιγενέσθαι τὸ σκότος, τῇ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀπουσίᾳ, τὴν κακίαν ἀντεισαχθῆναι, καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀγαθῶν τὸν τῶν ἐναντίων καταρτιμθῆναι κατάλογον· τὸν ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἐξ ἀδουλίας ἐμπεπτωκότα (οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν ἐν φρονήσει εἶναι τὸν ἀπεστραμμένον τὴν φρόνησιν, καὶ σοφὸν τι βουλευσασθαι τὸν τῆς σοφίας ἀναχωρησαντα) διὰ τίνος ἔδει πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακληθῆναι; Τίνι δὲ ἔπρεπεν ἡ τοῦ πεπτωκότος ἀνόρθωσις, ἡ τοῦ ἀπολωλότος ἀνάκλησις, ἡ τοῦ πεπλανημένου χειραγωγία; Τίνι ἄλλῳ, ἢ τῷ Κυρίῳ πάντως τῆς φύσεως; Τῷ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν ζωὴν δεδωκότι μόνῳ δυνατὸν ἦν, καὶ πρέπον ἅμα, καὶ ἀπολλυμένην ἀνακαλέσασθαι. Ὁ παρὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀληθείας ἀκούομεν, Θεὸν πεποιηκέναι ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, καὶ σεσωκέναι διαπεπτωκότα μανθάνοντες.

decebat, etiam pereuntem revocare. Quod quidem Deum ab initio fecisse hominem, et salutem ei de-

ΚΕΦΑΛ. Θ.

D Ἄλλὰ μέχρι μὲν τούτων συνθήσεται τυχὸν τῷ λόγῳ, πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπων, διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἔξω τι τῆς θεοπροποῦς ἐννοίας τῶν εἰρημένων εἶναι· πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς, οὐχ ὁμοίως ἔξει, δι' ὧν μάλιστα τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας κρατύνεται· γένεσις ἀνθρωπίνη, καὶ ἐκ νηπίου πρὸς τελειωσιν αὐξήσις· βρώσις τε καὶ πόσις, καὶ κόπος, καὶ ὕπνος, καὶ λύπη, καὶ δάκρυον, συκοφαντία τε καὶ δικαστήριον, καὶ σταυρὸς, καὶ θάνατος, καὶ ἡ ἐν μνημίῳ θέσις. Ταῦτα γὰρ συμπαράλαμβανόμενα τῷ μυστηρίῳ, ἀμβλύνει πᾶς τῶν μικροψυχοτέρων τὴν πίστιν, ὡς μηδὲ τὸ ἐφεξῆς τῶν λεγομένων διὰ τὰ προειρημένα συμπαράδεχσθαι. Τὸ γὰρ θεοπροπέως τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, διὰ τὸ περὶ τὸν θάνατον ἀπρεπέως οὐ προσίεται. Ἐγὼ δὲ πρότερον οἶμαι δεῖν μικρὸν τῆς σαρκικῆς παχύτητος

τὸν λογισμὸν ἀποστήσαντας, αὐτὸ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον κατανοῆσαι, ποίοις γνωρίσμασιν ἑκάτερον τούτων καταλαμβάνεται. Οὐδένα γὰρ ἀντερεῖν οἶμαι τῶν λελογισμένων, ὅτι ἐν κατὰ φύσιν μόνον τῶν πάντων ἐστὶν αἰσχρὸν, τὸ κατὰ κακίαν πάθος· τὸ δὲ κακίας ἔκτος, παντὸς αἰσχυρὸς ἐστὶν ἀλλότριον. Ὡ δὲ μηδὲν ἐναντίου μέμικται, τοῦτο πάντως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ μοίρᾳ καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καλὸν, ἀμιγές ἐστι τοῦ ἐναντίου. Πρέπει δὲ τῷ Θεῷ πᾶν ὃ τί περ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ θεωρεῖται χώρα. Ἡ τοίνυν δεξιότατος κακίαν εἶναι τὴν γέννησιν, τὴν ἀστροφῆν, τὴν αὐξήσιν, τὴν πρὸς τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόδοον, τὴν θανάτου πείραν, τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἐπάνοδον· ἢ εἰ ἔξω κακίας εἶναι τὰ εἰρημμένα συντίθενται, οὐδὲν αἰσχρὸν εἶναι τὸ κακίας ἀλλότριον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσι. Καλοῦ δὲ πάντως ἀναδεικνυμένου, πῶς οὐκ ἔλλειναι τῆς ἀλογίας, οἱ τὸ καλὸν μὴ κρέπειν ἐπὶ Θεοῦ δογματίζοντες;

A admittitur propter mortem quæ non decet. Ego autem prius existimo, a carnali crassitudinæ paululum abducta cogitatione, oportere ipsum per se bonum considerare. et quod non est ejusmodi, nempe quibusnam signis et notis utrumque comprehendatur. Neminem enim qui sapit, et est paulo cordatior, contradicturum existimo, quin sola ex omnibus secundum naturam sit turpis ea quæ est ex vitio affectio: quæ est autem remota, a vitio, sit aliena ab omni turpitudine. Cui autem nihil est contrarii immistum, id in eo quod est bonum et honestum omnino comprehenditur. Quod autem vere est bonum et honestum, minime mistum est contrario. Deum autem decet quidquid consideratur in eo quod est bonum et honestum. Aut ergo ostendant vitium esse originem, educationem, augmentum, ad perfectionem naturæ progressionem, mortis experimentum, resurrectionem a mortuis: vel si ea quæ dicta sunt visio vacare concedant, nihil quod vitio caret turpe esse fateantur necesse est. Quod si id bonum esse et honestum omnino ostenditur, quemadmodum non est miserabilis eorum stultitia, qui id quod est bonum et honestum, in Deo minime convenire docent?

ΚΕΦΑΛ. Γ.

CAPUT X.

Ἄλλὰ μικρὸν, φησὶ, καὶ περιγραφτὸν ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει· ἀπειρον δὲ ἡ Θεότης· καὶ πῶς ἂν περιελήφθη τῷ ἀτόμῳ τὸ ἀπειρον; Καὶ τίς τοῦτο φησιν, ὅτι τῇ περιγραφῇ τῆς σαρκὸς καθάπερ ἄγγελος τιμὴ ἢ ἀπειρία τῆς Θεότητος περιελήφθη; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐντὸς κατακλείεται τῶν τῆς σαρκὸς ὄρων ἢ νοεῶν φύσις. Ἄλλ' ὁ μὲν ὄγκος τοῦ σώματος, τοῖς οἰκείοις μέρεσι περιγράφεται· ἢ δὲ ψυχῇ τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι πάση κατ' ἐξουσίαν ἐφαπλοῦται· τῇ κτίσει, καὶ μέχρις οὐρανῶν ἀνιούσα, καὶ τῶν ἀβύσσων ἐπιβατεύουσα, καὶ τῷ πλάτει τῆς οἰκουμένης ἐπερχομένη, καὶ πρὸς τὰ καταχθόνια διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης εἰσδύουσα, πολλάκις δὲ καὶ τῶν οὐρανῶν θαυμάτων ἐν περινοίᾳ γίνεται, οὐδὲν βαρυνόμενη τῷ ἐφοκίῳ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἀνθρώπου ψυχῇ κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην συγκεκραμένη τῷ σώματι πανταχοῦ κατ' ἐξουσίαν γίνεσθαι· τίς ἢ ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς τὴν Θεότητα λέγειν ἐμπεριείργεσθαι, καὶ μὴ διὰ τῶν χωρητῶν ἡμῖν ὑποδείγματων στοχασμῶν ἡμῖν τινα κρέποντα περὶ τῆς θείας οἰκονομίας λαβεῖν; Ὡς γὰρ τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς λαμπρόδος ὁρᾶται τῆς ὑποκειμένης περιεδραγμένον ὕλης, καὶ λόγος μὲν διακρίνει τό τε ἐπὶ τῆς ὕλης πῦρ, καὶ τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσαν ὕλην, ἔργῳ δὲ οὐκ ἐστὶν ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα διατεμόντας, ἐφ' ἑαυτὴν δεῖξαι τὴν φλόγα διεξευγμένην τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐν τὰ συναμφότερα γίνεται (οὕτω καὶ μηδεὶς τὸ φαρτικὸν τοῦ πυρὸς συμπαρалаμθανέντω τῷ ὑποδείγματι, ἀλλ' ὅσον εὐπρεπές ἐστι μόνον ἐν τῇ εἰκόνι δεξάμενος, τὸ ἀνοίσειον καὶ ἀπεμφαῖνον ἀποποιείσθω)· τὸν αὐτὸν ὅν τρόπον, ὡς ὀρώμεν καὶ ἐξημμένην τοῦ ὑποκειμένου τὴν φλόγα, καὶ οὐκ ἐναποκλεισμένην τῇ ὕλῃ· τί καλύπτει θείας φύσεως ἔνωσιν τινα καὶ προσεγγισμὸν κατανοήσαντας, πρὸς τὸ ἀνθρώπινον τὴν θεοπρεπῆ διάνοιαν καὶ ἐν τῷ προσεγγισμῷ διασώζεσθαι,

ΠΑΤΡΟΣ. ΓΑ. XLV.

At res est, inquit, parva, et quæ circumscribi potest humana natura: Deus autem est infinitus. Quomodo autem quod immensum est atomo comprehendere queat? Quis autem hoc dicit, quod carnis, tanquam vase aliquo, circumscriptioe comprehensa sit ipsitas Divinitatis? Neque enim in nostra vita infra carnis terminos concluditur intelligens natura. Sed corporis quidem magnitudo suis circumscribitur partibus: anima autem motibus cogitationis et intelligentiæ libere extenditur in universa creatura, ad cælos usque ascendens, et abyssus ingrediens, et totius orbis terræ pervadens latitudinem, et subterranea curiose subiens; sepe autem etiam coelestia miracula mente agitat et versat, pondere corporis quod deprimit nihil gravata. Si autem anima hominis, quæ naturæ necessitate est commista et contemperata corpori, ubique versatur libere; quid necesse est dicere Divinitatem coerceri intra naturam carnis: et non per exempla quæ a nobis capi possunt, quæ nos decet conjecturam sumere de divina dispensatione? Quo modo enim ignis videtur in lucerna subjectam apprehendere materiam: et ratio quidem discernit ignem qui est in materia, et materiam quæ accendit ignem: reipsa autem non potest, iis a se invicem dissectis, ipsa per se ostendi flamma, disjuncta a materia; sed ambo simul unum sunt: ita etiam (nemo autem in igne simul sumat ad exemplum, id in quod cadit interitus, sed eo tantum quod decet sumpto ad similitudinem, id quod non est proprium et conveniens rejiciat), ita ergo, ut videntur flammam quæ a subjecto dependet, et in materia non includitur: quid velat, quominus diviniæ naturæ cogitata quadam unione et appropriatione ad hominem, conservetur quæ Deum de-

2

cel cogitatio etiam in appropinquatione credendo Deum esse remotum ad omni circumscriptione, etiamsi sit in homine?

CAPUT XI.

Sin autem quæris quemadmodum cum humanitate contemperatur divinitas : tibi prius quærendum est, cujusmodi sit congeneratio et conjunctio animæ cum carne. Quod si ignoratur modus quo tua anima unjitur corpori ; nec existimes omnino illud a te oportere comprehendendi. Sed! quo modo credimus hic etiam animam aliquid esse diversum a corpore, ex eo quod caro, si deserta fuerit ab anima, sit mortua, nec possit operari, et conjunctionis modum ignoramus : ita etiam quod attinet quidem ad majestatem et magnificentiam, divinam naturam differre a mortali et interitui obnoxia, confitemur : modum autem contemperationis divinitatis cum humanitate nos perspicere non posse concedimus ; sed genitum quidem esse Deum in natura hominis, per ea quæ narrantur miracula, minime dubitamus. Quomodo autem, ut quod sit majus quam quod considerare possimus, scrutari recusamus. Neque enim quod credimus omnem corpoream et quæ sub intelligentiam cadit naturam consistere ab incorporea et increata natura, simul cum fide examinamus unde id sit, et quomodo. Sed quod factum sit admittentes, quemadmodum universum consistat, curiose indagare prætermittimus, ut quod sit omnino ineffabile atque inexplicabile.

CAPUT XII.

Qui autem quærit sibi ostendi quod Deus in carne nobis apparuerit, aspiciat ad operationes. Nam quod Deus sit, non potest plane alia adduci probatio, quam testimonium operationum. Quo modo enim universitatem intuentes, et mundi administrationem considerantes, et beneficia quibus divinitus afficitur vita nostra, comprehendimus aliquam esse summam virtutem, eorum quæ sunt efficitricem, et quæ ea quæ sunt conservat : ita etiam quod Deus nobis in carne apparuerit, satis probari ducimus ex miraculis quæ facta sunt in operationibus, ut qui in factis quæ sunt enarrata, animadvertimus esse omnia per quæ divina virtus exprimitur. Dei est, vivificare homines. Dei est, ea quæ sunt, sua conservare prudentia. Dei est, cibum largiri et potionem iis quibus oblitigit ut in carne vitam agant. Dei est, ei qui opus habet benefacere. Dei est, ex imbecillitate perversam naturam per sanitatem sibi restituere. Dei est similiter et eodem modo obtinere dominatum in omnem creaturam, terram, mare et aerem, et omnia quæ sunt supra aerem. Dei est ad omnia satis habere potestatis, et ante omnia esse potentio-
D

Α πάσης περιγραφῆς ἔκτος εἶναι τὸ Θεῖον πιστεύοντα, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἦν ;

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Εἰ δὲ ζητεῖς πῶς κατακρινᾶται θεότης πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὦρα σοι ζητεῖν πρὸ τούτου, τίς πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς ἢ συμφυία. Εἰ δὲ τῆς σῆς ἀγνοεῖται ψυχῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐνοῦται τῷ σώματι, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως οὐοὺ δεῖν ἐντὸς γενέσθαι τῆς σῆς καταλήψεως. Ἄλλ' ὡσπερ ἐνταῦθα καὶ ἕτερον εἶναι τι παρὰ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν πεπιστευκάμεν, ἐκ τοῦ μονωθεῖσαν τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα νεκρὰν τε καὶ ἀνεέργητον γενέσθαι, καὶ τὸν τῆς ἐνώσεως οὐκ ἐπιγινώσκομεν τρόπον· οὕτω καὶ καὶ διαφέρειν μὲν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὴν θεῖαν φύσιν πρὸς τὴν θνητὴν καὶ ἐπίκρηον ὁμολογοῦμεν, τὸν δὲ τῆς ἀνακράσεως τρόπον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον συνιδεῖν οὐ χωροῦμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν γεγενῆσθαι Θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει, διὰ τῶν ἱστορουμένων θαυμάτων οὐκ ἀμφιβάλλομεν· τὸ δὲ πῶς, ὡς μείζον ἢ κατὰ λογισμῶν ἔφοδον διερευνᾶν παραιτούμεθα. Οὐδὲ γὰρ πᾶσαν τὴν σωματικὴν τε καὶ νοητὴν γέννησιν παρὰ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀκτίστου φύσεως ὑποστῆναι πιστεύοντες, τὸ πῶθεν ἢ τὸ ὅπως τῇ περὶ τούτων πίστει συνεξετάζομεν. Ἄλλὰ τὸ γεγενῆσθαι παραδεχόμενοι, ἀπολυπραγμόνητον τρόπον τῆς τοῦ παντός συστάσεως καταλείπομεν, ὡς ἀρήρητον παντάπασιν ὄντα καὶ ἀνερμήνευτον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι ἡμῖν ὁ τὰς ἀποδείξεις ἐπιζητιῶν, πρὸς τὰς ἐνεργείας βλέπειν. Καὶ γὰρ τοῦ ὅλως εἶναι Θεὸν, οὐκ ἂν τις ἕτερον ἀπόδειξιν ἔχοι, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν μαρτυρίας. Ὡσπερ τοῖνον εἰς τὸ πᾶν ἀφορῶντες, καὶ τὰς κατὰ τὸν νόσον οἰκονομίας ἐπισκοποῦντες, καὶ τὰς εὐεργεσίας τὰς θεοθεν κατὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐνεργουμένας, ὑπερκεῖσθαι τινα δύναμιν ποιητικὴν τῶν γιγνομένων, καὶ συντηρητικὴν τῶν ὄντων καταλαμβάνομεν· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ σαρκὸς ἡμῖν φανερωθέντος Θεοῦ ἰκανὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας θαύματα πεποιήμεθα, πάντα τοῖς ἱστορηθεῖσιν ἔργοις, δι' ὧν ἡ θεία χαρακτηρίζεται φύσις, κατανοήσαντες. Θεοῦ τὸ ζωοποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους. Θεοῦ τὸ συντηρεῖν διὰ προνοίας τὰ ὄντα. Θεοῦ τὸ βρῶσιν καὶ πόσιν τοῖς σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχθεῖ χαρίζεσθαι. Θεοῦ εὐεργετεῖν τὸν δαήμενον. Θεοῦ τὸ παρατραπέισαν ἐξ ἀσθενείας τὴν φύσιν, πάλιν δι' ὑγείας πρὸς ἑαυτὴν ἐπανάγειν. Θεοῦ τὸ πάσης ἐπικρατεῦειν ὁμοιότητως τῆς κτίσεως, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, τῶν ὑπὲρ τὸν ἀέρα τόπων. Θεοῦ τὸ πρὸς πάντα διαρκῆ τὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ πρὸ γε πάντων τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς εἶναι κρείττονα. Εἰ μὲν οὖν τινος τούτων ἄλλοιτις ἦν ἢ περὶ αὐτὸν ἱστορία, εἰκότως τὸ μυστήριον ἡμῶν οἱ ἔξω τῆς πίστεως ἡμῶν παρεγράφεον· εἰ δὲ δι' ὧν νοεῖται θεός, πάντα ἐν

τοῖς περὶ αὐτοῦ διηγήμασι καθορᾶται, τί τὸ ἐμποδι-
ζον τῆ πίστει :

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἄλλὰ, φησὶ, γέννησίς τε καὶ θάνατος ἴδιον τῆς σαρκικῆς ἐστὶ φύσεως· φημὶ καὶ γώ. Ἄλλὰ πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ τὸ μετὰ τὸν θάνατον τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκφεύγει κοινότητα. Εἰς γὰρ ἑκάτερα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὰ πέρατα βλέποντες, ἴσμεν καὶ ὄθεν ἀρχόμεθα, καὶ εἰς τί καταλήγομεν. Ἐκ πάθους γὰρ ἀρξάμενος τοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πάθει συναπαρτίζεται. Ἐκεῖ δὲ οὔτε ἡ γέννησις ἀπὸ πάθους ἤρξατο, οὔτε ὁ θάνατος εἰς πάθος κατέληξεν. Οὔτε γὰρ τῆς γεννήσεως ἠδονὴ καθηγῆσατο, οὔτε τὸν θάνατον φόβος διεδέξατο. Ἀπιστεῖς τῷ θαύματι; Χαίρω τῇ ἀπιστίᾳ. Ὁμολογεῖς γὰρ πάντως δι' ὧν ὑπὲρ πίστειν ἡγή τὸ λεγόμενον, ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὰ θαύματα. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τῆς θεότητος ἔστω σοι τοῦ φαιέντος ἀπόδειξις, τὸ μὴ διὰ τῶν κατὰ φύσιν προέβαινε τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ ἐντὸς ἦν τῶν τῆς φύσεως ὄρων τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγήματα, ποῦ τὸ θεῖον; Εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὴν φύσιν ὁ λόγος, ἐν οἷς ἀπιστεῖς, ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν κηρυσσόμενον. Ἀνθρωπος μὲν γὰρ ἐκ συνδυασμοῦ τίκεται, καὶ μετὰ θάνατον ἐν διαφορᾷ γίνεται. Εἰ ταῦτα περιεῖχε τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν Θεὸν εἶναι πάντως ᾤθησεν τὸν ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῆς φύσεως ἡμῶν μαρτυρούμενον. Ἐπεὶ δὲ γεγενῆσθαι μὲν ἀκούεις αὐτὸν, ἐκβεθηκέναι δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κοινότητα, τῷ τε τῆς γενέσεως τρόπῳ, καὶ τῷ ἀνεπίδεκτῳ τῆς εἰς φόβον ἀλλοιώσεως, καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἐπι τὸ ἕτερον τῇ ἀπιστίᾳ χρῆσασθαι, εἰς τὸ μὴ ἄνθρωπον αὐτὸν ἓνα τῶν ἐν τῇ φύσει δεικνυμένων οἰεσθαι. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸν μὴ πιστεύοντα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εἶναι, εἰς τὴν περὶ τὸ Θεὸν αὐτὸν εἶναι πίστιν ἐναχθῆναι. Ὁ γὰρ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἱστορήσας, καὶ τὸ οὕτως γεγενῆσθαι συνδιηγήσατο. Εἰ οὖν πιστὸν ἐστὶ διὰ τῶν εἰρημέων τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν, διὰ τῶν αὐτῶν τούτων πάντως οὐδὲ τὸ οὕτως αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀπίθανον. Ὁ γὰρ τὴν γέννησιν εἰπὼν, καὶ τὸ, ἐκ παρθένου, προσέθηκε. Καὶ ὁ τοῦ θανάτου μνησθεὶς, καὶ τὴν ἀνάστασιν τῷ θανάτῳ προσεμαρτύρησεν. Εἰ οὖν ἄφ' ὧν ἀκούεις καὶ τὸ γεγενῆσθαι καὶ τὸ τεθνᾶναι εἶδως, ἐκ τῶν αὐτῶν δόσεις πάντως καὶ τὸ ἐξω πάθους εἶναι καὶ τὴν γέννησιν αὐτοῦ καὶ τὸν θάνατον. Ἄλλὰ μὴν ταῦτα μείζω τῆς φύσεως· οὐκοῦν οὐδὲ ἐκεῖνος πάντως ἐντὸς τῆς φύσεως, ὁ ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γεγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Τίς οὖν αἰτία, φησὶ, τοῦ πρὸς τὴν ταπεινότητα ταύτην καταθῆναι τὸ θεῖον, ὡς ἀμφίβολον εἶναι τὴν πίστιν, εἰ Θεὸς τὸ ἀχώρητον καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀνεκλάλητον πρᾶγμα, [τ]ῷ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μεγαλειότητα τῷ εὐτελεῖ ἐλύτρω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταμίγνυται, ὡς καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐνεργείας

præscriberent mysterium; si vero omnia per quæ Deus intelligitur, cernuntur in iis quæ de ipso narrantur, quid est quod fidem impediatur?

CAPUT XIII.

At ortus, inquit, et mors est proprium naturæ carnis. Concedo. Sed et id quod fuit ante ejus ortum, et id quod fuit post mortem, effugit naturæ nostræ communitatem. Ad humanæ enim vitæ utrumque finem aspicientes, scimus et unde incipimus, et in quid desinimus. Homo enim cum esse cœperit ex affectione, affectione etiam conficitur et consummatur. Illic autem neque generatio cœpit ab affectione; neque mors desiit in affectionem. Neque enim voluptas ejus præcessit generationem; neque mortem secuta est corruptio. Non credis miraculo? Lætor de tua incredulitate. Per hoc enim quod supra fidem putas esse quod dicitur, fateris miracula esse supra naturam. Hoc ipsum ergo sit tibi argumentum divinitatis ejus qui apparuit, quod non procedat prædicatio per ea quæ sunt secundum naturam. Nam si intra fines naturæ essent ea quæ de Christo narrantur, ubi divinitas? Sin autem naturam superat id quod dicitur, ea ipsa quæ non credis, probant Deum esse qui prædicatur. Nam homo quidem nascitur ex duorum copula et conjunctione, et post mortem venit ad interitum. Si hæc contineret prædicatio, Deum non esse omnino existimares eum quem testamur esse intra naturæ proprietates. Quoniam autem audis quidem ipsum esse genitum, excessisse autem naturæ nostræ communitatem, et in modo generationis, et quod non acceperit alterationem ad interitum; recte erit ex consequenti, ad alterum uti incredulitate, nempe ut non existimes eum esse unum hominem ex iis qui ostenduntur in natura. Omnino enim necesse est ut qui credit eum qui est hujusmodi non esse hominem, deducatur ad credendum quod sit Deus. Nam qui natum eum esse narravit, simul etiam hoc modo natum recensuit. Si itaque ex dictis eum natum esse credibile est, etiam hac ratione natum per hæc eadem facile potest persuaderi. Qui enim natum esse dixit, adjecit etiam, ex virgine. Et qui mortis meminit, attestatur etiam quod post mortem resurrexit. Si ergo ex iis quæ audis, has etiam esse natum et mortuum, ex iisdem omnino dabis, generationem ejus et mortem esse extra affectionem. Verumenimvero hæc naturam exsuperant. ergo nec is intra naturam continetur, qui supra naturam ostenditur fuisse generatus.

CAPUT XIV.

Quænam est ergo, inquit, causa, quod Deus se ad tantam demiserit humilitatem, ut fides sit dubia, an Deus qui est res quæ nec capi, nec mente comprehendendi, nec verbis potest explicari, quæ omnem superat opinionem et amplitudinem, misceatur in vili et abjecto humanæ naturæ involucro, adeo ut

excelsæ et sublimes ejus operationes simul red- A γείας αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐπιμιξίᾳ συνευτελί-
dantur abjectæ et viles cum admistione ejus quod ζεσθαί. ;
est abjectum et humile?

CAPUT XV.

Nobis ad hæc minime deest quæ Deum deceat responsio. Quæris causam cur Deus genitus sit inter homines? Si a vita abstraxeris quæ a Deo accepta sint beneficia, dicere non poteris ex quibusnam rebus Deum agnosces. Ex iis enim quæ accipimus, benefactorem agnoscimus. Ad ea enim quæ sunt aspicientes, per ea ejus qui agit naturam reputamus. Si ergo divinæ naturæ indicium et signum proprium, est benevolentia in homines, habes rationem quam quærebas, habes causam cur Deus venerit ad homines. Opus enim habebat medico natura nostra, quæ morbo laborabat. Opus habebat eo qui erigeret, homo qui ceciderat. Opus habebat eo qui vivificaret, qui a vita exciderat. Opus habebat eo qui ad bonum reduceret, qui defluerat a boni participatione. Egebat lucis præsentia, qui erat inclusus in tenebris. Quærebat redemptorem captivus, adjutorem vincitus, liberatorem is qui jugo premebatur servitutis. Hæcne sunt parva et indigna quæ Deum moveant, ut descendat ad humanam naturam visitandam, cum adeo infelicitet et miserabiliter affecta esset humanitas? At poterat, inquit, et homo beneficio affici, et Deus manere in impatibilitate. Qui enim universitatem voluntate condidit, et quod non erat fecit consistere solo nutu et momento voluntatis, cur non divina aliqua auctoritate et imperio a contraria potestate avulsus hominem deducit ad eum statum qui fuit ab initio, si hoc ei lubebat; sed longos obit circuitus, corporis naturam subiens, et per generationem ad vitam accedens, et consequenter per omnem transiens ætatem, et deinde moriens, et ita per suum corpus peragens scopum resurrectionis: perinde atque si ei non liceret manenti in divinæ gloriæ altitudine, jussu servare hominem, jubere autem valere ejusmodi circuitus? Necesse est ergo ejusmodi objectionibus etiam nostram objicere veritatem, ut nulla re impediatur fides eorum, qui examinando quærunt verbum mysterii. Primum ideo, quod supra jam quodammodo discussum est, consideremus, quidnam virtuti tantquam contrarium opponatur. Certe quemadmodum tenebræ lumini, mors vitæ, ita virtuti quoque vitium, nec aliud quidquam contrarium est. Ut enim, cum multa sint quæ considerantur in creatura, nihil aliud ex adverso distinguitur a luce aut a vita, non lapis, non lignum, non aqua, non homo, neque aliquid aliud ex iis quæ sunt, præterquam ea quæ proprie intelliguntur ex contrario, utpote tenebræ et mors: ita etiam in virtute, nemo dixerit ullam creaturam intelligi esse ei contrariam, præterquam id quod mente concipitur ex vitio. Si ergo in vitio quidem natum esse Deum nostra assereret oratio, opportune posset qui contradicit, nostram insectari fidem, ut qui ea opinaremur quæ

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΕ'.

Οὐκ ἀποροῦμεν πρὸς τοῦτο θεοπροποῦς ἀποκρίσεως. Ζητεῖς τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενῆσθαι Θεὸν ἐν ἀνθρώποις; Ἐὰν ἀφέλης τοῦ βίου τὰς θεόθεν ἀπογενομένας εὐεργεσίας, ἐκ πῶλων ἐπιγνώσῃ τὸ Θεῖον, οὐκ ἂν εἴπῃς ἔχεις. Ἄφ' ὧν γὰρ πάσχομεν, ἀπὸ τούτων τὸν εὐεργέτην ἐπιγινώσκουμεν. Πρὸς γὰρ τὰ γινόμενα βλέποντες, διὰ τούτων τὴν τοῦ ἐνεργούντος ἀναλογιζόμεθα φύσιν. Εἰ οὖν ἴδιον γνώρισμα τῆς θείας φύσεως ἡ φιλανθρωπία, ἔχεις δὲ ἐκεζητήσας λόγον, ἔχεις τὴν αἰτίαν τῆς ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ παρουσίας. Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ ἱατρούοντος ἡ φύσις ἡμῶν ἀσθενήσασα. Ἐδεῖτο τοῦ ἀνορθοῦντος, ὁ ἐν τῷ πτώματι ἄνθρωπος. Ἐδεῖτο τοῦ ζωοποιούντος, ὁ ἐφαμαρτῶν τῆς ζωῆς. Ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγοντος, ὁ ἀπορρύεις τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας. Ἐχρηξε τῆς τοῦ φωτός παρουσίας, ὁ καθειργμένος τῷ σκότει. Ἐζητεῖ τὸν λυτρωτὴν ὁ αἰχμάλωτος, τὸν συναγωνιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερωτὴν ὁ τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας κατεχόμενος. Ἄρα μικρὰ ταῦτα καὶ ἀνάξια τὸν Θεὸν δυσωπῆσαι πρὸς ἐπίσχεψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταθῆναι, οὕτως ἐλεεινῶς καὶ ἀθλιῶς τῆς ἀνθρωπότητος διακείμενης; Ἄλλ' ἐξῆν, φησὶ, καὶ εὐεργετηθῆναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν ἀπαθείᾳ τὸν Θεὸν διαμείναι. Ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστησάμενος, καὶ τὸ μὴ δὲ ὑποστήσας ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ τοῦ θελήματος, τί οὐχὶ καὶ τὸν ἄνθρωπον δι' αὐθεντικῆς τινας καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπάσας, πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει κατὰστασιν, εἰ τοῦτο φίλον αὐτῷ· ἀλλὰ μακρὰς περιέρχεται περιόδους σώματος, ὑπερχόμενος φύσιν, καὶ διὰ γενήσεως παριῶν εἰς τὸν βίον, καὶ πᾶσαν ἀκολούθως ἡλικίαν διεξιῶν, εἰτα θανάτου γευόμενος, καὶ οὕτως διὰ τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἀναστάσεως τὸν σκοπὸν ἀνύων· ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτῷ μένοντι ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς δόξης διὰ προστάγματος σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, τὰς δὲ τοιαύτας περιόδους χαίρειν ἑάσαι; Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ ταῖς τοιαύταις τῶν ἀντιθέσεων ἀντικαταστήναι παρ' ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἂν διὰ μηδενὸς ἢ πίστεως κωλύοιτο, τῶν ἐξεταστικῶς ζητούντων τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Πρῶτον μὲν οὖν ὅπερ καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν ἦδη μετρίως ἐξήτασται, τί τῇ ἀρετῇ κατὰ τὸ ἐναντίον καθέστηκεν, ἐπισκεψώμεθα. Ὡς φωτὶ σκότος καὶ θάνατος τῇ ζωῇ, οὕτω καὶ τῇ κακίᾳ ἡ ἀρετὴ δηλονότι, καὶ οὐδὲν παρὰ ταύτην ἕτερον. Καθὰπερ γὰρ πολλῶν ὄντων τῶν ἐν τῇ κτίσει θεοιουμένων, οὐδὲν ἄλλο πρὸς τὸ φῶς ἢ τὴν ζωὴν τὴν ἀντιδιαρῆσιν ἔχει, οὐ λίθος, οὐ ξύλον, οὐκ ὕδωρ, οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων οὐδὲν, πλὴν ἰδίως τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα, ὅσον σκότος καὶ θάνατος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς οὐκ ἂν τις κτίσιν τινὰ κατὰ τὸ ἐναντίον αὐτῆς νοεῖσθαι λέγοι, πλὴν τὴ κατὰ κακίαν νόημα. Οὐκοῦν εἰ μὲν ἐν κακίᾳ γεγενῆσθαι τὸ Θεῖον ὁ ἡμέτερος ἐπέροσθευε λόγος, καιρὸν ἂν εἶχεν ὁ ἀντιλέγων κατατρέχειν ἡμῶν τῆς πίστεως, ὡς ἀνάρμοστά τε καὶ ἀπεμφαίνοντα

περὶ τῆς θείας φύσεως δοξαζόντων. Οὐ γὰρ δὴ θεμι-
τὸν ἦν τὴν αὐτοσοφίαν καὶ ἀγαθότητα καὶ ἀφθαρσίαν,
καὶ εἰ τι ὑψηλὸν ἐστὶ νόημά τε καὶ δνομα, πρὸς τὸ
ἐναντίον μεταπεπτωκέναι λέγειν. Εἰ οὖν Θεὸς μὲν ἡ
ἀληθὴς ἀρετὴ· φύσις δὲ τις οὐκ ἀντιδιαίρεται τῇ
ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία· Θεὸς δὲ οὐκ ἐν κακίᾳ, ἀλλ' ἐν
ἀνθρώπου γίνεται φύσει· μόνον δὲ ἀπρεπὲς καὶ αἰ-
σχρὸν τὸ κατὰ κακίαν πάθος, ἐν ᾧ οὔτε γέγονε Θεός,
οὔτε τοῦ γενέσθαι φύσιν ἔχει· τί ἐπαισχύνονται τὴν
ὁμολογίαν τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνης ἀφασθαι φύσεως,
οὐδεμιᾶς ἐναντιότητος ὡς πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον
ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένης; Οὐτε
γὰρ τὸ λογικὸν, οὔτε τὸ διανοητικὸν, οὔτε τὸ ἐπιστή-
μης δεκτικὸν, οὔτε ἄλλο τοιούτον, ὃ τῆς ἀνθρωπίνης
ἰδίων οὐσίας ἐστὶ, τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἠναντιῶται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἄλλ' αὐτῇ, φησὶν, ἡ τροφή τοῦ ἡμετέρου σώματος
πάθος ἐστίν. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ γεγωνώς, ἐν πάθει γί-
νεται· ἀπαθὲς δὲ τὸ θεῖον. Οὐκοῦν ἄλλοτριά περὶ
θεοῦ ἡ ὑπόληψις, εἴπερ τὸν ἀπαθῆ κατὰ τὴν φύσιν
πρὸς κοινωνίαν πάθους ἐλθεῖν διορίζονται. Ἄλλὰ καὶ
πρὸς ταῦτα πάλιν τῷ αὐτῷ λόγῳ χρησόμεθα, ὅτι
τὸ πάθος τὸ μὲν κυρίως, τὸ δὲ ἐκ καταχρήσεως λέ-
γεται. Τὸ μὲν οὖν προαιρέσεως ἀπτόμενον, καὶ πρὸς
κακίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς μεταστρέφον, ἀληθῶς πάθος
ἐστὶ· τὸ δ' ὅσον ἐν τῇ φύσει κατὰ τὸν ἰδίων εἰρμὸν
πορευομένη διεξοδικῶς θεωρεῖται, τοῦτο κυριώτερον
ἔργον ἂν μᾶλλον, ἢ πάθος προσαγορεύοιτο, ὅλον ἡ γέ-
νησις, ἡ αὐξησις, ἡ δὲ τῆς ἐπιβήτου τε καὶ ἀποβ-
ήτου τῆς τροφῆς τοῦ ὑποκειμένου διαμονή, ἡ τῶν
στοιχείων περὶ τὸ σῶμα συνδρομή, ἡ τοῦ συντεθέν-
τος πάλιν διάλυσις τε καὶ πρὸς τὰ συγγενῆ μεταχώ-
ρησις. Τίνος οὖν λέγει τὸ μυστήριον ἡμῶν ἦσθαι τὸ
θεῖον; τοῦ κυρίως λεγομένου πάθους, ὅπερ κακία
ἐστίν, ἢ τοῦ κατὰ φύσιν κινήματος; Εἰ μὲν γὰρ ἐν
τοῖς ἀπηγορευμένοις γεγενῆσθαι τὸ θεῖον ὁ λόγος δι-
εσχυρίζετο, φεύγειν ἔδει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος,
ὡς οὐδὲν ὑγίαις περὶ τῆς θείας φύσεως διεξιόντος. Εἰ
δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν αὐτὸν ἐφῆσθαι λέγει, ἥς καὶ ἡ
πρώτη γένεσις τε καὶ ὑπόστασις παρ' αὐτοῦ τὴν
ἀρχὴν ἔσχε, ποῦ τῆς Θεῷ προποῦσης ἐνοίας διαμαρ-
τάνει τὸ κήρυγμα, μηδεμιᾶς παθητικῆς διαθέσεως
ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι τῇ πίστει εἰσιούσης;
Οὐδὲ γὰρ τὸν ἱατρὸν ἐν πάθει γίνεσθαι λέγομεν, ὅταν
θεραπεύῃ τὸν ἐν πάθει γινόμενον. Ἄλλὰ κἂν προσ-
αίληται τοῦ ἀρρώστου σώματος, ἔξω πάθους ὁ θεραπευτὴς
διαμένει. Εἰ ἡ γένεσις αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν πάθος οὐκ
ἐστὶν οὐδ' ἂν τῇ ζωῇ τις πάθος προσαγορεύσειεν.
Ἄλλὰ τὸ καθ' ἡδονὴν πάθος τῆς ἀνθρωπίνης καθηγεῖ-
ται γένεσεως, καὶ ἡ πρὸς κακίαν ὁρμὴ τῶν ζώντων,
τοῦτο τῆς φύσεως ἐστὶν ἀρρώστημα. Ἄλλὰ μὴ ἀμφο-
τέρων αὐτῶν καθαρεύειν φησὶ τὸ μυστήριον. Εἰ οὖν
ἡδονῆς μὲν ἡ γένεσις ἠλλοτριῶται, κακίας δὲ ἡ ζωῆ,
ποῦ οὐ πολεῖται πάθος, οὐ τὸν Θεὸν κεκοινωνηκέναι
φησὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον;

A divinæ naturæ minime congruant et convenient.
Non enim fas esset dicere ipsam per se sapientiam
et bonitatem et incorruptionem, et si est aliqua
sublimis intelligentia, et sublimè nomen, transmu-
tatum esse in contrarium. Si ergo Deus quidem
est vera virtus, nulla autem natura tanquam ad-
versa statuitur virtuti, sed vitium; Deus autem
non gignitur in vitio, sed in natura hominis; sola
autem est indecora et turpis quæ ex vitio est affe-
ctio, in qua nec genitus est Deus, nec ea est ejus
natura ut gigni possit, cur pudet eos fateri Deum
humanam attigisse naturam, perinde ac si ratio
virtutis consideretur contraria conditioni hominis?
Neque enim rationis et intelligentiæ esse partici-
peam, neque scientiæ esse capacem, neque quid-
B quam aliud ejusmodi, quod est proprium humanæ
essentiæ, repugnat rationi virtutis.

CAPUT XVI.

At ipsa, inquit, nostri corporis mutatio est affe-
ctio. Qui autem in ea fuerit, afficitur. Deus autem
est impatibilis. Est ergo aliena de Deo existimatio,
siquidem eum qui est impatibilis secundum natu-
ram, statuunt venire ad communionem affectionis.
Sed ad hæc quoque rursus eadem utemur oratione,
nempe quod affectio alia quidem proprie dicitur,
alia vero per abusionem. Atque ea quidem quæ
tangit liberum animi arbitrium et electionem, et
a virtute avertit ad vitium, proprie est affectio.
Quæ autem in natura per suam seriem transeundo
ingrediente consideratur, ea opus potius quam af-
fectio proprie est appellanda, ut generatio, au-
gmentum, quæ per affluentis et effluentis nutrimen-
tum subjecti sit permansio, elementorum circa
corpus concursio, compositi rursus dissolutio, et
ad ea quæ sunt cognata transitus. Quamnam ergo
affectionem dicit mysterium nostrum Deum teti-
gisse? eamne quæ proprie dicitur affectio, quæ
quidem est vitium, an motum qui est secundum
naturam? Nam si in iis quidem quæ sunt prohi-
bita Deum fuisse affirmaret nostra oratio, fugienda
esset absurditas dogmatis, ut quod nihil recti di-
ceret de divina natura. Sin autem dicit eum no-
stram attigisse naturam, cujus primus ortus et
substantia ab eo habuit principium, ubinam aber-
rat prædicatio ab ea quæ Deum decet mentis conce-
ptione, cum nulla patibilis affectio, in iis quæ
de Deo sunt opinionibus, fidem ingrediatur? Ne-
que enim medicum dicimus esse affectum, quando
enim curat qui est affectus. Sed et si attigerit ægri-
tudinem, is qui medetur, manet remotus ab af-
fectione. Si autem ipse ortus per se non est af-
fectio, neque vita appellanda est affectio. Sed quæ
ex voluptate quidem existit affectio, humanam
præcedit generationem, et qui ad vitium fertur
viventium impetus, ea est naturæ ægritudo. Atqui
eum ab utroque esse mundum dicit mysterium. Si
ergo a voluptate quidem aliena est generatio; vita
autem a vitio: quænam restat affectio, cujus Deum
fuisse participem dicit divinum mysterium!

Si corporis autem et animæ disjunctionem appellet quispiam affectionem, longe prius æquum fuerit utriusque concussionem appellare affectionem. Nam si separatio est affectio eorum quæ sunt conjuncta, conjunctio quoque fuerit affectio eorum quæ sunt disjuncta. Est enim quidam motus unitus, et in concretionem eorum quæ sunt disjuncta, et in discretionem eorum quæ sunt contexta. Quod autem vocatur motus ultimus, hoc vocari convenit etiam præcedentem. Si autem primus motus, quem nominamus generationem, a nobis nominetur affectio, ex consequenti etiam is dicitur, per quem concursio animæ et corporis secernitur. Deum autem dicimus fuisse in utroque motu nostræ naturæ, per quem anima concurrat cum corpore, et corpus secernitur ab anima. Cum utroque autem horum, cum sensili, inquam, et intelligenti commista humana concretionem per illam ineffabilem et inexplicabilem concretionem, hoc Deus providit et administravit, ut eorum quæ semel unita essent, animæ, inquam, et corporis, etiam in sempiternum permaneret unio. Cum enim nostra natura per propriam consequentiam, in illo mota esset ad secretionem animæ et corporis: quæ secreta ac separata fuerant rursus conjunxit, eo quod fuerat desectum, per quoddam veluti glutinum, per divinam, inquam, virtutem, ad unionem quæ rumpi minime potest, compacto et concinnato. Et hoc est resurrectio, eorum quæ conjuncta fuerant, post dissolutionem reditus ad unionem quæ minime potest dissolvi, iis in se invicem conjunctis et coalescentibus, ut prima quæ fuerat hominis gratia revocetur, et ad vitam revertamur sempiternam, cum id quod nostræ naturæ mistum fuerat vitium effluxisset per resolutionem, ut accidit in humore, qui fracto ejus vase dispergitur et evanescit, cum nihil sit quod contineat. Quo modo autem mortis initium cum extitisset in uno, simul etiam ad universam persuasit humanam naturam: eodem modo etiam principium resurrectionis, per unum ad universam extenditur humanitatem. Qui enim a se rursus assumptam animam suo univit corpori per propriam virtutem, quæ utrique eorum immista fuerat in prima conditione, iis generaliori quadam ratione sensili eam naturæ commiscuit essentialiam, quæ intelligentiæ particeps est, principio ad finem debita consequentia deducto. Nam in humana rursus ab illo assumpta concretionem ac compositionem, cum post dissolutionem anima rursus rediisset ad corpus, veluti a quodam initio, per ejus virtutem, unio ejus quod fuerat separatum, ex æquo transit ad universam humanam naturam. Est autem hoc mysterium hominis a Deo suscepti dispensationis, et resurrectionis a mortuis, quod morte quidem fuerit anima separata a corpore, et non prohibuerit necessariam naturæ consequentiam; omnia autem rursus ad se invicem reducerit per resurrectionem, adeo ut eis esset utriusque confinium, nempe mortis et vite: ut qui in se quidem statuerit naturam morte divisam, ipse autem fuerit principium unionis eorum quæ sunt divisa.

A. Eι δὲ τὴν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τις διάζευξιν πάθος προσαγορεύοι, πολὺ πρότερον δικαίως ἀν εἶη, τὴν συνδρομὴν ἀμφοτέρων οὕτω κατονομάσαι. Εἰ γὰρ ὁ χωρισμὸς τῶν συνημμένων πάθος ἐστὶ, καὶ ἡ συνθήκη τῶν διεστώτων πάθος ἀν εἶη. Κίνησις γὰρ τίς ἐστὶν ἐν τῇ συγκρίσει τῶν διεστώτων, καὶ ἐν τῇ διακρίσει τῶν συμπεπλεγμένων ἢ νοουμένη. Ὅπερ τοίνυν τελευταία κίνησις ὀνομάζεται, τοῦτο προσήκει καλεῖσθαι καὶ τὴν προάγουσαν· εἰ δὲ ἡ πρώτη κίνησις ἦν γένεσις ὀνομάζομεν, πάθος ἀν κατὰ τὸ ἀκόλουθον λέγοιτο, καθ' ἣν ἡ συνδρομὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διακρίνεται. Τὸν δὲ Θεὸν φάμεν ἐν ἐκάτερά γε γενεῆσθαι τῇ τῆς φύσεως ἡμῶν κινήσει, δι' ἧς ἡ τε ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συντρέχει· τὸ τε σῶμα τῆς ψυχῆς διακρίνεται. Καταμιχθέντος δὲ πρὸς ἐκάτερον τούτων, πρὸς τε τὸ αἰσθητὸν φημι καὶ τὸ νοερόν, τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος διὰ τῆς ἀβήρητου ἐκείνης καὶ ἀνεκφράστου συνανακράσεως. τοῦτο οἰκονομήσασθαι τὸ τῶν ἀπαξ ἐνωθέντων, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ εἰσαεὶ διαμῆναι τὴν ἔνωσιν. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῶν διὰ τῆς ἰδίας ἀκολουθίας, καὶ ἐν ἐκείνῳ πρὸς διάκρισιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κινήσει, πάλιν συνῆψε τὰ διακριθέντα καθάπερ τινὶ κόλλῃ, τῇ θεῷ λέγω δυνάμει, πρὸς τὴν ἀβήρητον ἔνωσιν τὸ διασχισθὲν συναρμόσας. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἡ τῶν συνεζευγμένων μετὰ τὴν διάλυσιν ἐπάνοδος εἰς ἀδιάλυτον ἔνωσιν ἀλλήλοισι συμφοσμένων, ὡς ἀν' ἡ πρώτη περὶ τὸ ἀνθρώπινον χάρις ἀνακλήθει, καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν αἰδίον ἐπανέλθοιμεν ζῶν, τῆς ἐμιχθείσης τῇ φύσει κακίας διὰ τῆς διαλύσεως ἡμῶν ἐκρυσεύσης· οἷον ἐπὶ τοῦ ὕγρου συμβαίνει, περιθρυφθέντος αὐτῷ τοῦ ἀγγείου, σκεδαννυμένου τε καὶ ἀφανιζομένου, μηθενὸς ὄντος τοῦ περιστέγοντος. Καθάπερ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου ἐν ἐνὶ γενομένη πάσῃ συνδιεξῆλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως δι' ἐνὸς ἐπὶ πᾶσαν διατείνει τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ γὰρ τὴν ἀναληφθεῖσαν παρ' ἑαυτοῦ ψυχὴν πάλιν ἐνώσας τῷ οἰκειῷ σώματι διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς ἐκατέρῳ τούτων παρὰ τὴν πρώτην σύστασιν ἐμιχθείσης, οὗτος γενικωτέρῳ τινὶ τρόπῳ νοεράν οὐσίαν τῇ αἰσθητῇ συγκατέμειξε, τῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸ πέρας εὐδοσιμένης. Ἐν γὰρ τῷ ἀναληφθέντι παρ' αὐτοῦ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματι, πάλιν μετὰ τὴν διάλυσιν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐπανελθούσης, οἷον ἀπὸ τινος ἀρχῆς εἰς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῇ δυνάμει κατὰ τὸ ἴσον ἡ τοῦ διακριθέντος ἔνωσις διαβαίνει. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομίας καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ διαλυθῆναι μὲν τῷ θανάτῳ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν μὴ κωλύσαι· εἰς ἄλλα δὲ πάλιν ἐπαναγαγεῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὡς ἀν' αὐτοῖς γένοιτο μεθόριον ἀμφοτέρων θανάτου τε καὶ ζωῆς, ἐν αὐτῷ μὲν στήσας διαιρουμένην τῷ θανάτῳ τὴν φύσιν, αὐτὸς δὲ γενόμενός ἀρχὴ τῆς οὖν διηρημένων ἐνώσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

A

'Αλλ' οὕτω φήσει τις λελύσθαι την ὑπενεχθεῖσαν ἡμῖν ἀντίθεσιν, ἰσχυροποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ παρά τῶν ἀπίστων ἡμῖν προφερόμενον. Εἰ γὰρ τοσαύτη δύναμις ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ὅστις ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὡς θανάτου τε καθάρσειν καὶ ζωῆς εἴσοδον ἐπ' αὐτῷ εἶναι, τί οὐχὶ θελήματι μόνῃ τὸ κατὰ γνώμην ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ περιόδου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάζεται, τιχτόμενός τε καὶ τρεφόμενος, καὶ τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ σώζων τὸν ἄνθρωπον, ἐξὸν μήτε ἐν τούτῳ γενέσθαι, καὶ ἡμᾶς περισώσασθαι; Πρὸς δὲ τὸν τοιοῦτον λόγον ἰκανὸν μὲν ἦν πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι καὶ τοῖς ἰατροῖς οὐ νομοθετοῦσι τὸν τρόπον τῆς ἐπιμελείας οἱ κάμνοντες· οὐδὲ περὶ τοῦ τῆς θεραπείας εἶδους πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἀμφισβητοῦσι, διὰ τί προσήλυτο τοῦ πονουῦτος μέρους ὁ θεραπεύων, καὶ τότε τι πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ λύσιν ἐνενόησεν, ἕτερον δέον· ἀλλὰ πρὸς τὸ πέρας ὁρῶντες τῆς εὐεργεσίας, ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν εὐποιαν ἐδέξαντο. 'Αλλ' ἐπειδὴ, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τὴν ὠφέλειαν, καὶ οὕτω διὰ τοῦ παρόντος βίου τηλαυγῶς καθορᾶται (ἡ γὰρ ἂν περιήρητο πᾶσα τῶν ἀπίστων ἀντίρρησης, εἰ τὸ προσδοκώμενον ἐν ὀφθαλμοῖς ἦν· νῦν δὲ ἀναμένει τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας, ὥστε ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι τὰ νῦν διὰ τῆς πίστεως μόνης ὁρώμενα)· ἀναγκαῖον ἂν εἴη λογισμῶς τισὶ κατὰ τὸ ἐγγωροῦν καὶ τῶν ἐπιζητούμενων ἐξευρεῖν τὴν λύσιν τοῖς προλαμβάνουσι συμβαίνουσαν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

C

Καίτοι περιττὸν ἴσως ἐστὶ Θεὸν ἐπιδεικνυμέναι τῷ βίῳ πιστεύσαντας διαβάλλειν τὴν παρουσίαν, ὡς οὐκ ἐν σοφίᾳ τινὶ καὶ λόγῳ γεγεννημένην τῷ κρείττονι. Τοῖς γὰρ μὴ λίαν ἀντιμαχομένοις πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὐ μικρὰ τῆς θείας ἐπιδημίας ἀπέδειξίς, ἡ καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ζωῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ φανερωθεῖσα, ἡ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, φημί, μαρτυρία. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅπως πεπλήρωτο κατὰ πᾶν μέρος τῆς οἰκουμένης ἡ τῶν δαιμόνων ἀπάτη, διὰ τῆς εἰδωλομανίας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων κατακρατήσασα. Ὅπως τοῦτο νόμιμον πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν κόσμον ἔθνεσιν ἦν, τὸ θεραπεύειν διὰ τῶν εἰδῶλων τοὺς δαίμονας ἐν ταῖς ζωοθυσίαις, καὶ τοῖς ἐπιλωμίαις μιάσμασιν; Ἀφ' οὗ δὲ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδημίας αὐτοῦ, πάντα καπνοῦ δίκην εἰς τὸ μὴ ὂν μετεχόρησεν· ὥστε παύσασθαι μὲν τὰς τῶν χρηστηρίων τε καὶ μαντιῶν μανίας, ἀναρεθῆναι δὲ τὰς ἐτησίους πομπὰς, καὶ τὰ δι' αἱμάτων ἐν ταῖς ἑκατόμβαις μολύσματα· ἐν δὲ τοῖς πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ἀφανισθῆναι καθόλου βωμοῦς τε καὶ προπύλαια, καὶ τεμένη, καὶ ἀφιδρύματα, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς θεραπευταῖς τῶν δαιμόνων ἐπὶ ἀπάτης σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτετήδευτο· ὡς ἐν πολλοῖς τῶν τύπων μηδὲ εἰ γέγονε ταῦτά ποτε μνημονεύεσθαι,

CAPUT XVII.

Sed dicit quispiam nondum fuisse solutam quæ nobis facta est objectionem, sed potius fuisse confirmatum ex iis quæ dicta sunt id quod nobis objiciebatur ab incredulis. Nam si tanta est in eo virtus quantam nostra ostendimus oratione, ut in ejus fuerit potestate et mortem destruere et vitam ingredi, cur non sola facit voluntate id quod lubet, sed longa circuitione nostram salutem efficit, ut qui nascatur et alatur, et periculo mortis facto salutem det homini, cum ei liceret et hæc non subire, et nos conservare? Ad hæc autem satis esset dicere apud non pervicaces, quod qui ægrotant, non præscribunt legem medicis, quomodo sint curandi; neque apud benefactores disceptant de genere medendi, nempe cur laborantem partem tetigit qui medicatur, et hoc vel illud excogitavit ad malum propulsandum, cum oporteret aliud; sed ad finem aspicientes beneficii, id grato animo accipiunt. Sed quoniam, ut ait propheta, multitudo bonitatis Dei occultam habet utilitatem, neque clare cernitur in hac vita (revera enim incredulorum ablata esset omnis contradictio, si id quod exspectatur, cerneretur oculis); nunc autem futura exspectat sæcula, ut in eis revelentur quæ nunc videntur per solam fidem: necesse erit aliquibus rationibus, quoad fieri poterit, eorum quæ quæruntur invenire solutionem, quæ accedit præcedentibus.

CAPUT XVIII.

Quanquam est fortasse supervacaneum, ut qui Deum ad vitam venisse crediderint, adventum ejus accusent, ut qui non aliqua exstiterit sapientia, et præstanti aliqua ratione. His enim qui non nimis obstinate repugnant veritati, divini adventus non parvum fuerit argumentum, id quod etiam ante futuram vitam in præsentī vita fuit manifestatum: quod, inquam, ex rebus ipsis sumitur testimonium. Quis enim nescit, quemadmodum universus orbis terræ repletus esset fraude dæmonum. quæ per insanum cultum simulacrorum in vitam hominum cōstinebat dominatum: quemadmodum omnibus quæ in mundo erant gentibus lege erat constitutum animalium sacrificiis, et quæ super avaria fiebant abominationibus, dæmones colere per simulacra? Ex quo autem, ut dicit Apostolus, Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus. quæ per humanam advenit naturam, omnia insensum ad nihilum redacta sunt; adeo ut cessarint quidem oraculorum et divinationum insanæ, ablatae sint autem pompæ anniversariæ, et quæ in hecatombis sanguine fiebant inquinamenta, in multis autem gentibus omnino deleta sint altaria, et vestibula, et templa, et delubra; et quæcunque alia a cultoribus dæmonum ad sui fraudem, et eorum qui in ipsa incidebant, erecta et constituta fuerant:

* Tit. II, 11.

adeo ut in multis locis ne an hæc quidem unquam fuerint, meminerint; eorum autem loco in universo orbe terrarum excitatæ sint in Christi nomine ædes sacræ, templa et altaria, illudque venerandum et incruentum sacrificium, sublimisque et excelsa philosophia, quæ factis potius quam sermone exercetur; vitæque corporalis despectio, et mortis contemptio, quam ostenderunt qui a tyrannis cogebantur a fide deficere, cruciatus corporis nihil decentes, et sententiam capitis: hæc scilicet minime subituri, nisi apertum et minime dubium de Dei adventu habuissent argumentum. Hoc ipsum autem etiam apud Judæos licet dicere esse signum, quod adsit is qui ab eis non creditur. Nam usque ad Christi quidem Dei adventum, apud eos Jerosolymis præclara erat sedes regia, inclytum illud templum, lege constituta annua sacrificia, et quæcunque a lege per ænigmata, iis qui mystice audire possunt, sunt distincta ac definita ad hoc usque tempus, ex eis constituto ritu religionis minime erant prohibita. Postquam autem viderunt eum qui exspectabatur, et quem a lege et prophetis prius didicerant, et fidei in eum qui apparuerat prætulerunt falsam illam superstitionem: qua male expulsa conservabant verba legis, consuetudini potius servientes quam intelligentiæ; neque quæ apparuit gratiam acceperunt; quæ ex eorum religione præclara erant et veneranda, relicta sunt in solis nudisque narrationibus, cum templum ne ex ipsis quidem agnoscatur vestigiis; ampla autem et magna illa civitas relicta sit in ruderibus et ruiis, nec eorum quæ olim erant Judæis legitima quidquam manserit, sed et ad ipsi, qui Jerosolymis erat eis locus venerandus, jussu imperatorum prohibitus fuerit aditus.

CAPUT XIX.

Sed quoniam neque iis qui Græcorum sequuntur disciplinas, neque iis qui præsentunt Judæorum dogmatibus, videtur ex his sumenda esse indicia Dei adventus, bene erit seorsum tractare de iis quæ sunt objecta, nempe quam de causa divina natura cum nostra connectitur, per se conservans humanitatem, non jussu operans id quod est ei in proposito. Quodnam ergo fuerit nobis principium, ad propositum scopum consequenter deducens orationem? Quod aliud, quam summam recensere quæ de Deo pie sentiuntur?

CAPUT XX.

Constat ergo apud omnes, oportere credere Deum non solum esse potentem, sed et justum et bonum, et sapientem, et quidquid ad id quod est melius, fert cogitationem. Consequens ergo est in præsententi dispensatione, non aliquid quidem ex iis quæ Deum decent apparere in iis quæ facta sunt: aliquid autem non adesse. Nam ut semel absolvam, nullum per se ex his sublimibus nominibus ab aliis disjunctum, sigillatim est virtus. Neque bonum vere est bonum, quod non est ordine collocatum cum justitia, sapientia et potentia. Quod enim est inju-

A άντεγερόθηνα δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι, ναοὺς τε καὶ θυσιαστήρια, καὶ τὴν σεμνὴν τε καὶ ἀναίμακτον ἱερωσύνην, καὶ τὴν ὑψηλὴν φιλοσοφίαν, ἕως μᾶλλον ἢ λόγῳ κατορθουμένην, καὶ τῆς σωματικῆς ζωῆς τὴν ὑπεροψίαν, καὶ τοῦ θανάτου τὴν καταφρόνησιν, ἣν οἱ μεταστῆναι τῆς πίστεως παρὰ τῶν τυράννων ἀναγκαζόμενοι φανερώς ἐπέδειξαντο, ἀντ' οὐδενὸς δεξάμενοι τὰς τοῦ σώματος ἀκτίας, καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψήφον· οὐκ ἂν ὑποστάντες δηλαδὴ ταῦτα, μὴ σαφῆ τε καὶ ἀναμφίβολον τῆς θείας ἐπιδημίας ἔχοντες τὴν ἀπόδειξιν. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἰκανὸν σημεῖον εἶπαι, τοῦ παρεῖναι τὸν παρ' αὐτῶν ἀπιστούμενον. Μέχρι μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοφανείας λαμπρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις βασιλεία, ὁ δὲ ὠνούμος ἐκείνος ναός, αἱ νενομισμέναι δι' ἔτους θυσίαι, πάντα ὅσα παρὰ τοῦ νόμου δι' αἰνιγμάτων τοῖς μουσικοῖς ἐπατεῖν νομισθεῖσαν αὐτοῖς τῆς εὐσεβείας θρησκείαν ἀκώλυτα ἦν. Ἐπεὶ δὲ εἶδον τὸν προσδοκώμενον, καὶ ὃν διὰ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου προεδιδάχθησαν, καὶ προτιμοτέραν ἐποιήσαντο τῆς εἰς τὸν φανεῖντα πίστεως τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην δεισιδαιμονίαν, ἣν κακῶς ἐκβαλόντες, τὰ τοῦ νόμου ῥήματα διεφύλασσαν, συνηθεία μᾶλλον ἢ διανοίᾳ δουλεύοντες, οὔτε τὴν ἐπιφανείαν ἐδέξαντο χάριν, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς παρ' αὐτοῖς θρησκείας, ἐν διηγῆμασι ψιλοῖς ὑπολέλειπται· τοῦ ναοῦ μὲν οὐδὲ ἐξ ἰγῶν ἐπιγινώσκόμενον, τῆς δὲ λαμπρᾶς ἐκείνης πόλεως ἐν ἔρειπίοις ὑπολειφθεῖσης, μείναι τε τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κατὰ τὸ ἀρχαῖον νενομισμένων μηδὲν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεβάσιμον αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπον, ἄβατον προσταγμάτι τῶν δυναστευόντων γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΘ'.

Ἄλλ' ὁμως ἐπειθὴ μήτε τοῖς Ἑλληνίζουσι, μήτε τοῖς τῶν Ἰουδαίων προσετώσι δογμάτων, δοκεῖ ταῦτα θείας παρουσίας ποιεῖσθαι τεκμήρια, καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τῶν ἀνθυπενεχθέντων ἰδίᾳ τὸν λόγον διαλαβεῖν, ὅτου χάριν ἢ θεία φύσις πρὸς τὴν ἡμετέραν συμπλέκεται, δι' ἑαυτῆς σώζουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐ διὰ προσταγμάτων κατεργαζομένη τὸ κατὰ πρόθεσιν. Τίς οὖν ἂν γένοιτο ἡμῖν ἀρχὴ, πρὸς τὸν προκειμένον σκοπὸν ἀκολούθως χειραγωγούσα τὸν λόγον; Τίς ἄλλη, ἢ τὸ τὰς εὐσεβεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις ἐπὶ κεφαλαίων διεξελεῖν;

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Οὐκοῦν ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσι, μὴ μόνον δυνατὸν εἶναι δεῖν πιστεύειν τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ σοφόν, καὶ πᾶν ὃ τι πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ διάνοια φέρει. Ἀκόλουθον τοίνυν ἐπὶ τῆς παρουσίας οἰκονομίας, μὴ τὸ μὲν τι βούλεσθαι τῶν τῷ Θεῷ περὶ πάντων ἐπιφανέσθαι τοῖς γεγενημένοις, τὸ δὲ μὴ παρῆναι. Καθόλου γὰρ οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τῶν ὑψηλῶν τούτων ὀνομάτων διεξευγμένον τῶν ἄλλων, ἀρετὴ καταμόνας ἐστίν. Οὕτε τὸ ἀγαθὸν ἀληθῶς ἐστὶν ἀγαθόν, μὴ μετὰ τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ τεταγμένον· τὸ γὰρ ἀδίκον, ἢ ἀσοφον, ἢ

δύνατον, αγαθὸν οὐκ ἔστιν. Ὅτι ἡ δύναμις, τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ κερχωρισμένη, ἐν ἀρετῇ θεωρεῖται· θηριώδες γὰρ ἔστι τὸ τοιοῦτον καὶ τυραννικὸν τῆς δυνάμεως εἶδος. Ἄσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ, εἰ ἔξω τοῦ δικαίου τὸ σοφὸν φέροιο, ἢ τὸ δίκαιον· εἰ μὴ μετὰ δυνατοῦ τε καὶ αγαθοῦ θεωροῖτο, κακίαν ἂν τις μάλλον τὰ τοιαῦτα κυρίως κατονομάσσει. Τὸ γὰρ ἄλλοις; τοῦ κρείττονος, πῶς ἂν τις ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμήσειεν; Εἰ δὲ πάντα προσήκει συνδραμεῖν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις, σκοπήσωμεν εἰ ἡ κατὰ ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ οἰκονομία λείπεται τι τῶν θεοπρεπῶν ὑπολήψεων. Ζητοῦμεν πάντως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγαθότητος τὰ σημεῖα. Καὶ τίς ἂν γένοιτο φανερωτέρα τοῦ ἀγαθοῦ μαρτυρία, ἢ τὸ μεταποιεθῆναι αὐτὸν τοῦ πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτομολήσαντος, μηδὲ συνδιατεθῆναι τῷ εὐμεταβλήτῳ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως τὴν παγίαν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀμετάβλητον φύσιν; Ὅν γὰρ ἂν ἤλθεν εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς, καθὼς φησὶν ὁ Δαβὶδ, μὴ ἀγαθότητος τὴν τοιαύτην πρόθεσιν ἐμπούσης. Ἄλλ' οὐδὲν ἂν ὤνησε τὸ ἀγαθὸν τῆς προθέσεως, μὴ σοφίας ἐνεργὸν τὴν φιλανθρωπίαν ποιούσης. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρώστως διακειμένων, πολλοὶ μὲν ἴσως οἱ βουλόμενοι μὴ ἐν κακοῖς εἶναι τὸν κείμενον· μόνοι δὲ τὴν ἀγαθὴν ὑπὲρ τῶν καμνόντων προαίρεσιν εἰς πέρας ἀγούσιν, οἷς τεχνικῆ τις δύναμις συνεργεῖ πρὸς τὴν τοῦ κάμνοντος ἴασιν. Οὐκοῦν τὴν σοφίαν δεῖ συνεξεῦχθαι πάντως τῇ ἀγαθότητι. Πῶς τοίνυν ἐν τοῖς γεγενημένοις τὸ σοφὸν τῷ ἀγαθῷ συνθεωρεῖται; Ὅτι οὐ γυμνὸν τὸ κατὰ πρόθεσιν ἀγαθὸν ἔστιν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἂν φανεῖ ἡ πρόθεσις μὴ διὰ τῶν γινομένων φανερούμενη; Τὰ δὲ πεπραγμένα εἰρημῷ τινι καὶ τάξει δι' ἀκολούθου προϊόντα, τὸ σοφὸν τε καὶ τεχνικὸν τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διαδείκνυσιν. Ἐπεὶ δὲ, καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἰρηται, πάντως τῷ δικαίῳ τὸ σοφὸν συνεζευγμένον ἀρετῇ γίγνεται· εἰ δὲ χωρισθεῖ, μὴ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ καταμνην ἀγαθὸν εἶναι· καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, τὰ δύο μετ' ἀλλήλων κατανήσει, τὸ σοφὸν φημι καὶ τὸ δίκαιον.

posita, per se sejuncta non fuerit bonitas. Recte ergo fuerit in ratione suscepti hominis dispensationis, duo simul inter se invicem considerare, sapientiam, inquam, et justitiam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Τίς οὖν ἡ δικαιοσύνη; Μενήμεθα πάντως τῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ λόγου εἰρημένων, ὅτι μίμημα τῆς θείας φύσεως κατεσκευάσθη ὁ ἄνθρωπος, τοῖς τε λοιποῖς τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῷ αὐτεξυσίῳ τῆς προαιρέσεως, τὴν πρὸς τὸ Θεῖον διασώζω ὁμοίωσιν. Τρεπτῆς δὲ φύσεως ὢν κατ' ἀνάγκην· οὐ γὰρ ἐνεδέχετο τὸν ἐξ ἀλλοιώσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχοντα, μὴ τρεπτὸν εἶναι πάντως. Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδος, ἀλλοιώσις τίς ἐστι, τῆς ἀνυπαρξίας κατὰ θεῖαν δύναμιν εἰς οὐσίαν μεθισταμένης. Καὶ ἄλλως δὲ τῆς τροπῆς ἀναγκαίως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεωρουμένης, ἐπειδὴ μίμημα τῆς θείας φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἦν. Τὸ δὲ μιμούμενον, εἰ μὴ ἐν ἑτερότητι τύχοι τι, ταῦτ' ἂν εἴη πάντως ἐκείνῳ ὧ ἀφωμοίωται. Ἐν τούτῳ τοίνυν τῆς ἑτερότητας τοῦ

Astum, insipiens et impotens, non est bonum. Neque potentia quæ est separata a justitia et sapientia, consideratur in virtute; est enim belluinum et tyrannicum ejusmodi genus potentia. Similiter autem et reliqua, nempe si a justitia remota afferatur sapientia; aut si justitia consideretur non cum potentia et bonitate, ea magis vitium proprie sunt nominanda. Nam cui deest id quod melius, quemadmodum in bonis numeraveris? Si igitur hæc omnia oportet concurrere in iis quæ de Deo sunt opinionibus, consideremus an in suscepti a Deo hominis dispensatione, deest aliqua ex iis quæ pie de Deo animis insident existimationibus. In Deo omnino quærimus signa bonitatis. Et quodnam bonitatis apertius fuerit testimonium, quam eum sibi vindicasse, et ejus curam gessisse, qui defecerat ad contrarium, firmamque ac stabilem et in bono immutabilem naturam, non simul fuisse affectam cum mutabili libero hominis arbitrio? Non enim venisset ad nos servandos, ut dicit David, nisi bonitas hoc ei immisisset propositum. Sed nihil profuisset bonitas propositi, si non effecisset sapientia, ut in opus exiret benignitas, et in homines charitas. In iis enim qui male se habent, fortasse quidem sunt multi qui vellent in malis non esse eum qui decumbit: ii autem soli ad finem deducunt bonam suam pro laborantibus voluntatem, quibus opem fert artificiosa vis quædam et potentia ad medendum ægroto. Oportet ergo sapientiam omnino esse conjunctam cum bonitate. Quomodo ergo in iis quæ facta sunt consideratur sapientia simul cum bonitate? Quoniam licet cernere non solum et nudum bonum in proposito. Quomodo enim appareret propositum, si non evidens esset per ea quæ fiunt? Quæ autem facta sunt quadam serie et ordine procedentia per id quod est consequens ostendunt sapientiam et artificium Dei dispensationis: quandoquidem, sicut prius diximus, sapientia conjuncta cum justitia omnino fit virtus. Quod si seorsum si.

CAPUT XXI.

Quænam ergo est justitia? Meminimus eorum quæ ex consequenti dicta sunt in principio hujus libri, quod ad divinæ naturæ imitationem homo sit conditus, tum bonis reliquis, tum etiam libero arbitrio, Dei conservans similitudinem. Cum autem necessario esset mutabilis naturæ; neque enim fieri poterat, ut qui ab alteratione principium habuerat, non esset omnino mutabilis. Ab eo enim quod non est progressus ad essentialiam, est quædam alteratio, cum quæ non est substantia, virtute divina transeat in essentialiam. Quin etiam cum alioquin necessario in homine consideretur mutatio, quoniam homo imitabatur naturam divinam: quod autem imitatur, nisi in aliqua esset diversitate, esset omnino idem quod illud cui est assimilatum. Cum ergo ejus quod factum

^o Psal. cv, 10.

luerat ad imaginem, in hoc esset diversitas ab exemplari, quod hoc quidem esset natura immutabile, illud vero non sic se haberet, sed consisteret quidem per alterationem, ut jam diximus; omnino autem alteraretur, propterea quod imitaretur; alteratio autem est quidam motus, ab eo in quo est semper procedens ad alterum; duo sunt genera ejusmodi mutationis: unum quidem quod semper sit ad bonum, in quo statum non habet progressus, propterea quod nec comprehenditur quidem finis ejus quod transit; alterum autem ad contrarium, cujus substantia est in hoc quod non consistat. Boni enim, sicut prius dictum est, et contrarii repugnantia, talem inter se habet distinctionem, ut dicimus id quod est, ab eo quod non est tanquam adversum distingui, et substantiam a non substantia. Quoniam ergo fieri non potest, ut quod attinet ad mutabilem et alterabilem incitationem et motum, in se natura maneat immobilis; sed ad aliquid omnino liberum procedit arbitrium, boni desiderio naturaliter ipsum trahente ad motum. Bonum autem, aliud quidem vere est bonum secundum naturam; aliud autem non ejusmodi, sed habet quamdam boni visionem ac speciem. Eorum autem iudex est intelligentia intra nos collocata. Qua in re versamur in periculo, vel assequendi ejus quod vere est bonum; aut, si ab eo diverterimus, per aliquam ejus quod apparet deceptionem, dilabendi ad contrarium: cujusmodi quidpiam accidisse narrat externa fabula canis qui in aqua viderat umbram dimisisse, inhiantem autem cibi simulacro fame

CAPUT XXII.

Postquam ergo ejus quod est vere bonum desiderio mens fraudata, ad id quod non est, fuit delata, fraude consultoris et inventoris vitii persuasa esse bonum id quod bono est contrarium: neque enim dolus fuisset efficax, nisi vitii hamo escæ instar illita fuisset boni species: cum ergo homo voluntarie in hanc incidisset calamitatem, qui se per voluntatem vitæ inimico subjunxerat, quæere mihi simul omnia quæ conveniunt iis quæ de Deo sentiuntur, bonitatem, sapientiam, justitiam, potentiam, incorruptionem, et si quid est melioris significationis. Tanquam bonus ergo, movetur misericordia ejus qui ceciderat: et tanquam sapiens, non ignorat modum revocationis. Sapientiæ autem est, etiam ejus quod justum est, iudicium. Nemo enim insipientiæ veram tribuerit justitiam. Quidnam ergo est in his justum? Non aliqua tyrannica in eum qui nos possidebat uti auctoritate: neque summa vi rapiendo ab eo qui dominatum obtinebat, relinquere justæ defensionis aliquam occasionem, ei qui per voluptatem hominem redegerat in servitutum. Quo modo enim qui pecunia suam vendiderunt libertatem, fiunt servi emptorum, ut qui seipsum vendiderint; et nec ipsis nec ulli alii pro eis licet proclamare ad libertatem, etiamsi ingenui et honesto loco nati essent qui sua sponte ad hanc devenerunt calamitatem: si quis vtem curam

A κατ' εἰκόνα γενομένου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὐσίας, ἐν τῷ τὸ μὲν ἀτρεπτον εἶναι τῇ φύσει, τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεως μὲν ὑποστῆναι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον· ἀλλοιούμενον δὲ πάντως, ἐν τῷ εἶναι μίμημα, ἢ δὲ ἀλλοιώσις κινήσις ἐστὶν εἰς ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εἰσαεὶ προϊούσα· δύο λέγει τῆς τοιαύτης εἰδῆ κινήσεως· τὸ μὲν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αἰεὶ γιγνόμενον, ἐν ᾧ πρόοδος στάτιν οὐκ ἔχει, διότι πέρας οὐδὲ τοῦ διεξοδουμένου καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον, οὐ ὑπόστασις ἐν τῷ μὴ ὑφαισθῆναι ἐστὶν. Ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐναντιώσις, καθὼς ἔμπροσθεν εἰρηται, τοιοῦτόν τινα νοῦν κατὰ τὴν διαστολὴν ἔχει, καθάπερ φαμέν τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν ἀντιδιαρῆσθαι, καὶ τῇ ἀνυπαρξίᾳ τὴν ὑπαρξιν. Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ τὴν τρεπτὴν τε καὶ ἀλλοιωτὴν ὁρμὴν τε καὶ κίνησιν, οὐκ ἐνδέχεται τὴν φύσιν ἀφ' ἑαυτῆς μένειν ἀκίνητον, ἀλλ' ἐπὶ τι πάντως ἢ προαιρέσις ἵεται, τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐπιθυμίας αὐτὴν ἐφελκομένης φυσικῶς εἰς κίνησιν. Καλὸν δὲ τὸ μὲν τι ἀληθῶς κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ· τὸ δὲ οὐ τοιοῦτον, ἀλλ' ἐπηνησιζόμενον τινὶ καλοῦ φαντασίᾳ. Κριτήριον δὲ τούτων ἐστὶν ὁ νοῦς ἐνδοθεν ἡμῖν ἐνιδρυμένος. Ἐν ᾧ κινδυνεύεται, ἢ τὸ ἐπιτυχεῖν τοῦ ὄντος καλοῦ, ἢ τὸ παρατραπέντας αὐτοῦ, διὰ τινος τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπάτης ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἡμᾶς ἀποβρῦναι· οἶδόντι παθεῖν ὁ ἐξω μὲν μῦθος φησιν, ἀπ[οδ]ιδούσαν ἐν τῷ ὕδατι τὴν κύνα πρὸς τὴν σκιάν οὐ διὰ στόματος ἔφερε, μεθεῖναι μὲν τὴν ἀληθῆ τροφήν, περιχανοῦσαν δὲ τὸ τῆς τροφῆς εἴδωλον ἐν λιμῷ γενέσθαι.

ejus quod in ore gestabat: neipre verum cibum laborasse.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

C Ἐπεὶ οὖν τῆς πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθὸν ἐπιθυμίας διαψευθεῖς ὁ νοῦς, πρὸς τὸ μὴ ὄν παρηγέθη, δι' ἀπάτης τοῦ τῆς κακίας συμβούλου τε καὶ εὔρετοῦ, καλὸν ἀναπεισθεῖς εἶναι τὸ τῷ καλῷ ἐναντίον. Οὐ γὰρ ἂν ἐνήργησεν ἡ ἀπάτη, μὴ δολέατος δίκην τῷ τῆς κακίας ἀγκίστρῳ τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας περιπλασθείσης. Ἐν ταύτῃ τοίνυν γεγονότος ἔκουσίως τῇ συμφορᾷ τοῦ ἀνθρώπου ἑαυτὸν δι' ἡδονῆς τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ὑποζεύξαντος, πάντα μοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀναζητεῖ τὰ ταῖς θείαις ὑπολήψεσι πρέποντα, τὸ ἀγαθὸν, καὶ δίκαιον, καὶ δυνατὸν, τὸ ἀφάρτον καὶ εἰ τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Οὐκοῦν ὡς ἀγαθὸς οἶκτον λαμβάνει τοῦ διαπεπωκότος, καὶ ὡς σοφὸς οὐκ ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀνακλήσεως. Σοφίας δ' ἂν εἴη, καὶ ἡ τοῦ δικαίου χρίσις. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀφροσύνη τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην προσάφειεν. Τί οὖν ἐν τούτοις τὸ δίκαιον; Τὸ μὴ τυραννικῆ τινὶ χρῆσασθαι κατὰ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς αὐθεντία· μηδὲ τῷ περιόντι τῆς δυνάμεως ἀποσπάσαντα τοῦ κρατουόντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν, τῷ δι' ἡδονῆς καταδουλωσαμένῳ τὸν ἀνθρώπον. Καθάπερ γὰρ οἱ χρημάτων τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν ἀποδόμνοι, δοῦλοι τῶν ὠνησαμένων εἰσίν, αὐτοὶ πρατῆρες ἑαυτῶν καταστάντες· καὶ οὕτε αὐτοῖς, οὔτε ἄλλῳ τινὶ, ὑπὲρ ἐκεῖνων ἔξεστι τὴν ἐλευθερίαν ἐπιδοῦσασθαι, κλν εὐπάτριδες ὧτιν οἱ πρὸς τὴν συμφορὰν ταύτην αὐτομολήσαντες· εἰ δὲ τις κηδόμενος τοῦ ἀπεμπολη-

θίντος βίᾳ κατὰ τοῦ ὠνησαμένου χρῆτο, ἄδικος εἶναι ἄγερας eius qui fuit venditus, vi utatur adversus emptorem, injustus esse videbitur, qui eum qui lege est acquisitus, vi eripit; sed si quispiam velit eum redimere, nulla est lex quæ id vetet:

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ΄.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκουσίως ἡμῶν ἑαυτοῦς ἀπεμπολησάντων, ἔδει παρὰ τοῦ δι' ἀγαθότητα πάλιν ἡμᾶς εἰς ἐλευθερίαν ἐξαιρουμένου, μὴ τὸν τυραννικόν, ἀλλὰ τὸν δίκαιον τρόπον ἐπισηθῆναι τῆς ἀνακλήσεως. Οὗτος δὲ ἐστὶ τις τῷ ἐπικρατοῦντι ποιήσασθαι, πᾶν ὅπερ ἂν ἐθέλοι λῦτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν. Τί τοίνυν εἰκὸς ἦν μᾶλλον τὸν κρατοῦντα λαβεῖν ἐλέσθαι; Δυνατὸν ἐστὶ δι' ἀκολούθου στοχασμὸν τινα τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ λαβεῖν. Ἐἴτα πρόδηλα γένοιτο ἡμῖν τῶν ζητούμενων τεκμήρια. Ὅτι τοίνυν κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος προσηγορευθέντα λόγον, τῷ πρὸς τὸν εὐημεροῦντα φθόνῳ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπιμύσας, τὸν δὲ τῆς κακίας ζῶπον ἐν ἐκτυπῷ γεννήσας· ἀρχὴν δὲ τῆς πρὸς τὰ χεῖρα βροπῆς καὶ ὑπόθεσιν καὶ οἶονσι μητέρα τῆς λοιπῆς κακίας τὴν φιλαρχίαν νοσήσας, εἶνος ἂν ἀντηλλάξατο τὸν κατεχόμενον, εἰ μὴ δηλαδὴ τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ μείζονος ἀνταλλάγματος, ὡς ἂν μᾶλλον ἑαυτοῦ τὸ κατὰ τὸν τύπον θρέψειε πάθος, τὰ μείζω τῶν ἐλαττόνων διαμειδόμενος; Ἀλλὰ μὴν ἐν τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἱστορουμένοις ἐν οὐδενὶ συνεγνώκει τοιοῦτον οὐδὲν, οἷα καθέωρα περὶ τὴν τότε φαινόμενην κυφορίαν ἀσυντρίαστον, καὶ γέννησιν ἀφροδον, καὶ θήλην ἐκ παρθενίας, καὶ ἔκωθεν ἐπιματυρούσας τῷ ὑπερφυεῖ τῆς ἀξίας ἐκ τῶν ἀοράτων φωνᾶς· καὶ τὴν τῆς φύσεως ἀβρωστημάτων διόρθωσιν, ἀπραγμάτευτον τινα καὶ ψιλήν ἐν ῥήματι μόνῳ καὶ ὀρμῇ τοῦ θελήματος παρ' αὐτοῦ γινομένην, τὴν τε τῶν τεθνηκότων ἐπὶ τὸν βίον ἀνάλυσιν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων φόβον, καὶ τῶν κατὰ τὸν ἄερα παθῶν τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, οὐ διαχωροῦντος ἐφ' ἑκάτερα τοῦ πελάγους, καὶ τὸν πυθμένα γυμνοῦντος τοῖς παροδύουσι κατὰ τὴν Μωσέως θαυματουργίαν, ἀλλ' ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ὑποχερσομένης τῆς βάσει, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας ὑπεριδούσης τὸ ἴχθυον, τὴν τε τῆς τροφῆς ὑπεροψίαν ἐφ' ὅσον βούλοιο, καὶ τὰς ἐν ἔρημῳ δαψίλεις ἐστιάζσεις τῶν ἐν πολλαῖς χιλιάσιν εὐωχομένων· οἷς οὔτε οὐρανὸς ἐπέβρει τὸ μάννα, οὔτε ἡ γῆ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν σιτοποιοῦσα τὴν χρεῖαν ἐπλήρου· ἀλλ' ἐκ τῶν ἀβρόχτων ταμείων τῆς θείας δυνάμεως ἡ φιλοτιμία προφήει, ἔτοιμος ἄρτος ταῖς χερσὶ τῶν διακονούντων ἐνγεωργούμενος, καὶ διὰ τοῦ κόρου τῶν ἐσιόντων πλείων γιγνώμενος, ἡ τε διὰ τῶν ἰχθύων ὄψοφαγία, οὐ θαλάσσης αὐτοῖς πρὸς τὴν χρεῖαν συνεισφερούσης, ἀλλὰ τοῦ καὶ τῆς θαλάσσης τὸ γένος τῶν ἰχθύων κατασπείραντος. Καὶ πῶς ἂν τις τὸ κατ' ἕκαστον τῶν εὐαγγελικῶν διεξῆτοι θαυμάτων; Ταύτην τοίνυν τὴν δύναμιν καθορῶν ὁ ἐχθρὸς ἐν ἐκείνῳ, πλείον τοῦ κατεχομένου τὸ προκαίμενον εἶδεν ἐν τῷ συναλλάγματι· τούτου χάριν αὐτὸν αἰρεῖται λῦτρον τῶν ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ καθειργμένων γενέσθαι. Ἀλλὰ μὴν ἀμήχανον ἦν γυμνῇ προσβλέψαι τῇ τοῦ Θεοῦ φαντασίᾳ, μὴ σαρκὸς τινα μοῖραν ἐν αὐτῷ

A gerens eius qui fuit venditus, vi utatur adversus emptorem, injustus esse videbitur, qui eum qui lege est acquisitus, vi eripit; sed si quispiam velit eum redimere, nulla est lex quæ id vetet:

CAPUT XXIII.

Eodem modo cum nos ipsos nostra sponte vendiderimus, oportebat ab eo qui propter bonitatem nos in libertatem rursus erat restitutus, non aliquid tyrannicum, sed justum excogitari modum revocationis. Is autem est, dare quodcumque velit pretium redemptionis pro eo quem possidet. Quid ergo est verisimile, magis velle accipere eum qui habet dominatum? Possumus per consequentiam capere aliquam conjecturam ejus cupiditatis, si sint nobis manifesta signa eorum quæ quaeruntur. Qui ergo, ut fuit prius explicatum in initio libri, propter invidiam in eum conceptam, cujus res erant secundæ, ad bonum clausit oculos, in seipso autem genuit tenebras vitii, et imperandi laborans cupiditate, quæ est veluti initium et fundamentum ad deteriora propensionis, et veluti mater cæterorum vitiorum, quoniam pretio commutaret eum quem possidebat, nisi quod esset longe maximum, majora accipiendo pro minoribus, ut magis aleret suam superbiam affectionem? Atqui in iis quæ a prioribus sæculis aut narrata, aut litteris mandata fuerant, intelligebat nihil fuisse tale, quale videbat in eo qui nunc apparebat, nempe conceptionem absque ulla cum viro conjunctione, et ortum absque ulla corruptione, et lactantem feminam ex virginitate, et voces e superis testantes admirabilem ejus dignitatem, cum nihil tamen caderet sub aspectum, naturæ morborum et ægritudinum correctionem accurationem, quæ ab eo fiebat citra ullum negotium, soloque verbo et nutu ac momento voluntatis, et eorum qui e vita excesserant, vitæ restitutionem, et dæmonum terrorem, potestatemque in affectiones aeris, et per mare ingressum, utrinque mari non discedente, et iis qui transibant fundum apertiente, congruenter ei miraculo quod factum est a Moyse, sed maris superficie ad ingrediendum tanquam solidam terram præbente, et stabili ac resistente duritie vestigia firmante, et alimenti quantum vellet elargitionem, lautaque et splendida convivia in solitudine, multis milibus ibi opipare tractatis; quibus neque cælum pluit manna, neque terra secundum suam naturam frumentum producens, id quod eis erat opus suppeditabat: sed ex ineffabilibus divinæ potentie promptuariis procedebat liberalitas, panis paratus, eorum qui impartiebantur tanquam agricolarum manibus elaboratus, et per eorum qui vescebantur satietatem multiplicatus, et piscium obisium, cum eis mare nihil conferret ad usum, sed is qui etiam piscium genus in mari seminaverat. Quomodo autem enumeravit quispiam singula miracula evangelica? Hanc ergo vim in illo cernens inimicus, vidit in permutatione plus esse emolumenti, quam in eo quod possidebat. Ea de causa eum unavult fieri

pretium redemptionis eorum qui in carcere mortis erant inclusi. Sed fieri non poterat ut Dei nudam aspiceret speciem, nisi aliquid in eo carnis, quam jam olim ob peccatum in vinculis habebat, portione animadverteret. Idcirco carne divinitas obumbrata est, ut ad id intuens quod secum fuit educatum et est sibi cognatum, non terreretur appropinquatione excellentis virtutis; et considerata quæ sensiu per miracula magis ac magis resplendebat potentia, existinaret id quod apparuit magis esse: concupiscendum quam formidabile. Vides quemadmodum cum iustitia conjuncta sit bonitas, et sapientia non sit ab eis separata. Quod enim per indumentum corporis excogitavit, ut capi posset divina virtus, ne pro nobis suscepta dispensatio impediretur metu sublimitatis, omnino simul ostendit, nempe bonitatem, sapientiam et iustitiam. Voluisse enim dare salutem, est testimonium bonitatis. Quod autem tanquam ex contractu fecit redemptionem, ejus qui tenebatur dominatu ostendit iustitiam. Quod autem id quod capi non poterat, subtiliter excogitans effecit ut capi posset ab inimico, id aperte summam arguit sapientiam.

CAPUT XXIV.

Sed est consentaneum eum qui attendit eorum quæ dicta fuerunt consequentiam, quærere ubinam in iis quæ diximus, cernatur potentia Divinitatis, et ubi incorruptio divinæ potentiae. Ut igitur hæc quoque reddantur evidentiā, consideremus ea quæ deinceps sequuntur ex mysterio, in quibus maxime ostenditur cum benignitate temperata potentia. Atque primum quidem, quod omnipotens natura potuerit descendere ad humilitatem humanitatis, id potestatem magis ostendit, quam magna et quæ naturam superant miracula. Nam quod magnum quiddam et excelsum effectum sit a divina virtute, est quodammodo secundum naturam et consentaneum. Neque novum et admirabile quiddam auribus attulerit, quod dicitur, universam quæ est in mundo creaturam, et quicquid extra ea quæ cernuntur, comprehenditur, Dei virtute constituisse, ejus voluntate, ut ei visum est, deducta ad essentiam. Ad id autem quod est humile et abjectum descensus, est quædam insignis et redundans copia potestatis, quæ minime impeditur in iis quæ sunt præter naturam. Quo modo enim ignis essentiae est proprium ferri sursum; neque in flamma quiddam est admirandum quod sit naturaliter; sed si eam instar gravium corporum videat deorsum tendere, ejus rei ducitur admiratione, nempe quonam modo ignis esse ignis perseveret, et in modo motus excadat naturam, tendens deorsum: ita etiam divinam et supereminentem potentiam, neque caelorum magnitudo, neque luminarium splendor, neque universi ornatus, neque rerum naturalium perpetua administratio tantum ostendit, quantum quod se demiserit ad imbecillitatem nostræ naturæ: nempe quomodo, cum excelsum exstiterit, in humili et abjecto id cernitur, nec descendit altitudo: quomodo humanitas connexa divinæ naturæ, et hoc sit, et est illud. Cum enim, sicut prius dictum est, non

θεωρήσαντα, ἣν ἦδη διὰ τῆς ἀμαρτίας χειρῶντο. Διὰ τοῦτο περιεκέλυπται τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὡς ἂν πρὸς τὸ σύντροφόν τε καὶ συγγενὲς αὐτῷ βλέπων, μὴ πτοηθεῖη τὸν προσεγγισμὸν τῆς ὑπερχούσης δυνάμεως: καὶ τὴν ἡμέρα διὰ τῶν θαυμάτων ἐπὶ τὸ μείζον διαλάμπουσαν δύναμιν κατανοήσας, ἐπαθυμητὸν μᾶλλον ἢ φοβερόν τὸ φανὲν εἶναι νομίση. Ὅρξ̄ς ὅπως τὸ ἀγαθὸν τῷ δικαίῳ συνέζευκτο:, καὶ τὸ σοφὸν τούτων οὐκ ἀποκέκριται. Τὸ γὰρ διὰ τῆς τοῦ σώματος περιβολῆς χωρητὴν τὴν θεῖαν δύναμιν ἐπινοῆσαι γενέσθαι, ὡς ἂν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία μὴ παραποδισθεῖ τῷ φόβῳ τῆς ὑψηλῆς ἐμφανείας, πάντως κατὰ ταῦτόν τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, τοῦ δικαίου. Τὸ μὲν γὰρ ἐθέλεισθαι σῶσαι, τῆς ἀγαθότητος ἐστὶ μαρτυρία: τὸ δὲ συναλλαγματοικὴν ποιήσασθαι τὴν τοῦ κρατουμένου λύτρωσιν, τὸ δίκαιον δείκνυσι: τὸ δὲ χωρητὸν δι' ἐπινοίας ποιῆσαι τῷ ἐχθρῷ τὸ ἀχώρητον, τῆς ἀνωτάτω σοφίας τὴν ἀπόδειξιν ἔχει.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΔ'.

Ἄλλ' ἐπιζητεῖν εἰκὸς τὸν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων προσέχοντα, ποῦ τὸ δυνατόν τῆς θεότητος, ποῦ ἡ ἀφάρσια τῆς θείας δυνάμεως ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁρᾶται. Ἴνα τοίνυν καὶ ταῦτα γένηται καταφανῆ, τὰ ἐφεξῆς τοῦ μυστηρίου διασκοπήσωμεν, ἐν οἷς μάλιστα δείκνυται συγκεκραμένη τῇ φιλανθρωπίᾳ ἡ δύναμις. Πρῶτον μὲν οὖν τὸ τὴν παντοδύναμον φύσιν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπότητος καταβῆναι ἰσχύσαι, πλείονα τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως ἔχει, ἢ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑπερφυῆ τῶν θαυμάτων. Τῆ μὲν γὰρ μέγα τι καὶ ὑψηλὸν ἐξεργασθῆναι παρὰ τῆς θείας δυνάμεως, κατὰ φύσιν πῶς ἐστὶ καὶ ἀκόλουθον. Καὶ οὐκ ἂν τινα ζηνισμὸν ἐπάγοι τῇ ἀκοῇ τὸ λέγειν πᾶσαν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κτίσιν, καὶ πᾶν ὅ τι περ ἂν ἔξω τῶν φαινομένων καταλαμβάνεται ἐν τῇ θεοῦ δυνάμει συστήναι, αὐτοῦ τοῦ θελήματος πρὸς τὸ δοκοῦν οὐσιωθέντος. Ἡ δὲ πρὸς ταπεινὸν κάθοδος, περιουσία τις ἐστὶ τῆς δυνάμεως, οὐδὲν ἐν τοῖς παρὰ φύσιν κωλυομένοις. Ὡς γὰρ ἰδιὸν ἐστὶ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας ἡ ἐπὶ τὸ ἀνω φορὰ, καὶ οὐκ ἂν τις θαύματος δέξιον ἐπὶ τῆς φλογὸς ἡγεῖτο τὸ φυσικῶς ἐνεργούμενον: εἰ δὲ βέουσαν ἐπὶ τὸ κάτω καθ' ὁμοίότητα τῶν ἐμβριθῶν σωμάτων ἴδοι τὴν φλόγα, τὸ τοιοῦτον ἐν θαύματι ποιεῖται, πῶς τὸ πῦρ διαμένει πῦρ ὄν, καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς κινήσεως ἐκβαίνει τὴν φύσιν, ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον: οὕτως καὶ τὴν θεῖαν τε καὶ ὑπερέχουσαν δύναμιν, οὐκ οὐρανῶν μεγέθη καὶ φωστήρων αὔγαι, καὶ ἡ τοῦ παντὸς διακόσμησις, καὶ ἡ διηνεκῆς τῶν ὄντων οἰκονομία τοσοῦτον, ὅσον ἡ ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν συγκατάβασις δείκνυσι: πῶς τὸ ὑψηλὸν ἐν τῷ ταπεινῷ καθορᾶται, καὶ οὐ καταβαίνει τὸ ὕψος: πῶς θεότης ἀνθρωπίνῃ συμπλακεῖσα φύσει, καὶ τοῦτο γίνεται καὶ ἐκεῖνὸ ἐπτιν. Ἐπειδὴ γὰρ, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται, φύσιν οὐκ εἶχεν ἡ ἐναντία δύναμις, ἀκράτῳ προσμιξαί τῇ τοῦ θεοῦ παρουσίᾳ, καὶ γυμνὴν ὑποστήναι αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν: ὡς ἂν εὐληπτον γένοιτο τῷ ἐπιζητῶντι: ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἀντέλλ-

λαγμα, τῷ προκαλύμματι τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνεκρύφθη τὸ Θεῖον, ἵνα κατὰ τοὺς λίγους τῶν ἰχθύων τῷ δελίατι τῆς σαρκὸς συναποσπασθῇ τὸ ἀγκιστρον τῆς Θεότητος· καὶ οὕτω τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ εἰσοικισθείσης, καὶ τῷ σκότει· τοῦ φωτὸς ἐμφανέντος, ἐξαφανισθ[ήτω] τῷ φωτι καὶ τῇ ζωῇ τὸ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενον. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν, οὐτε σκότος διαμένειν ἐν φωτὸς παρουσίᾳ, οὐτε θάνατον εἶναι ζωῆς ἐνεργουσης. Οὐκ ἔστιν ἐπὶ κεφαλᾷ τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόντες, ἐντελῆ ποιησόμεθα τὴν ἀπολογία ἐπὶ τοῦς κατηγοροῦντας τῆς θείας οἰκονομίας, ὅτου χάριν δὲ ἑαυτῆς ἡ Θεότης τὴν ἀνθρωπίνην οὐ κατεργάζεται σωτηρίαν. Δεῖ γὰρ διὰ πάντων τῶν Θεῖον ἐν ταῖς πρεπούσαις ὑπολήψεσιν εἶναι· μὴ τὸ μὲν ὑψηλῶς ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι, τὸ δὲ τῆς θεοπροποῦς ἀξίας ἐκβάλλεσθαι· ἀλλὰ πᾶν ὑψηλὸν καὶ εὐσεβὲς νόημα δεῖ πάντως ἐπὶ Θεοῦ πιστεῦσθαι, καὶ συνηρῆσθαι δι' ἀκολουθίας τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. Δέδεικται τοίνυν τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ δυνατόν, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, πάντα τῷ λόγῳ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ἐπιδεικνύμενα. Ἡ ἀγαθέτης ἐν τῷ προσέειπεν σῶσαι τὸν ἀπολωλότα καταλαμβάνεται. Ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἐν τῷ τρόπῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν διεδείχθη. Ἡ δύναμις ἐν τῷ γενέσθαι μὲν αὐτὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχῆματι κατὰ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ ἐλπισθῆναι δύνασθαι αὐτὸν καθ' ὁμοίότητα τῶν ἀνθρώπων τῷ θανάτῳ ἐγκατηθῆναι· γενόμενον δὲ, τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ κατὰ φύσιν ἐργάσασθαι. Οἰκεῖον δὲ φωτι μὲν ὁ ἀφανισμὸς τοῦ σκότους, ζωῇ δὲ ἡ τοῦ θανάτου καθάρσις. Ἐπεὶ οὖν τῆς εὐθείας ὁδοῦ κατερχθέντες τὸ κατ' ἀρχὰς τῆς ζωῆς ἐξετράπημεν, καὶ τῷ θανάτῳ ἐγκατηνέχθημεν· τί τοῦ εἰκότος ἔξω παρὰ τοῦ μυστηρίου μανθάνομεν, εἰ ἡ καθαρότης τῶν ἐξ ἁμαρτίας μολυνθέντων ἐφάπτεται, καὶ ἡ ζωὴ τῶν τεθνηκότων, καὶ ἡ ὁδηγία τῶν πεπλανημένων, ὡς ἂν ὁ τε μολυσμὸς καθαρθεῖ, καὶ ἡ πλάνη θεραπευθεῖ, καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὸ τεθνηκὸς ἐπανέλθοι;

lati sumus, quid a mysterio discimus quod sit remotum a probabilitate, et non consentaneum, si puritas eos tangit, qui a peccatis sunt inquinati; et vita mortuos, et via eos qui aberraverunt, ut et purgentur sordes, et ab errore cessetur, et quod erat mortuum ad vitam revertatur?

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ΄.

Τὸ δὲ ἐν τῇ φύσει ἡμῶν γενέσθαι τὴν Θεότητα, τοῖς μὴ λίαν μικροφύχοις κατανοοῦσι τὰ ἕντα, οὐδένα ἂν ἐκ τοῦ εὐλόγου ξενισμὸν ἐπαγάγοι. Τίς γὰρ οὕτω ἤπιος τὴν ψυχὴν, ὡς εἰς τὸ πᾶν ἀποδέλων μὴ ἐν παντὶ πιστεῦσθαι εἶναι τὸ Θεῖον, καὶ ἐνδοῦν μὲν καὶ περιέχον καὶ ἐγκαθῆμενον; Τοῦ γὰρ ὄντος ἐξῆπται τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἔνεστιν εἶναι τι, μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχον. Εἰ οὖν ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσιν ἐκείνο· τί ἐκασχύνονται ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μυστηρίου τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις γεγενῆσθαι διδάσκοντος, τὸν οὐδὲ νῦν ἔξω τῶν ἀνθρώπων εἶναι πεπιστευμένων; Εἰ γὰρ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ παρουσίας, οὐκ αὐτὸς οὗτος ἐκείνω· ἀλλ' οὖν τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι, καὶ νῦν καὶ τότε κατὰ τὸ ἴσον διωμολόγηται. Νῦν μὲν οὖν ἐγκέκραται ἡμῖν ὁ συνέχων ἐν τῷ εἶναι· τὴν φύσιν· τότε δὲ κατεμίχθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἵνα τῇ πρὸς τὸ Θεῖον ἐπιμίξις γίνηται θεῖον, ἐξαιρεθὲν τοῦ θανάτου, καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμένου τυραννίδος ἔξω

A esset ea natura potestatis contrariæ, ut admisceretur meræ Dei præsentia, et ferret nudam ejus apparitionem, ut ab eo qui poscebat facile pro nobis accipi posset pretium in permutatione, naturæ nostræ integumento celata fuit divinitas; ut instar piscium gulosorum cum esca carnis simul attraheretur bamus divinitatis; et sic vita ad mortem introducta, et luce apparente in tenebris, luce et vita deleteretur id quod eis contrarium intelligitur. Neque enim ea est natura tenebrarum, ut luce præsentem permaneant: neque mortis, ut sit vita operante. In summam itaque redacta mysterii consequentia, perfectam faciemus defensionem adversus eos qui accusant divinam dispensationem, nempe quam de causa Divinitas humanam per se non efficit salutem. Oportet enim in omnibus ea de Deo sentiri et existimari quæ Deum decet; et non hoc quidem excelsæ et sublimiter de eo intelligi, illud autem repelli ab ea quæ Deo convenit dignitate; sed omnem excelsam ac piam intelligentiam oportet omnino in Deo credi, et per consequentiam unum pendere ab altero. Ostensum ergo est bonitatem, sapientiam, justitiam, potentiam, et incorruptionem evidentem monstrari in ratione nostræ carnis a Deo susceptæ dispensationis. Bonitas in hoc comprehenditur, quod voluerit servare eum qui perierat. In modo salutis nostræ ostensa est sapientia et justitia. Potentia autem in eo, quod ipse quidem factus sit in similitudine et figura hominis, convenienter naturæ nostræ humilitati; et spes fuerit ipsum ad hominum similitudinem morte posse teneri. Cum autem factus esset, id fecerit quod erat sibi proprium ac conveniens secundum naturam. Est autem luci quidem proprium ac conveniens, ut deleat tenebras, vitæ autem, ut mortem perdat. Quia ergo aberrantes a recta via ab initio a vita aversi, et ad mortem delati sumus, quid a mysterio discimus quod sit remotum a probabilitate, et non consentaneum, si puritas eos tangit, qui a peccatis sunt inquinati; et vita mortuos, et via eos qui aberraverunt, ut et purgentur sordes, et ab errore cessetur, et quod erat mortuum ad vitam revertatur?

CAPUT XXV.

Quod autem in nostra existerit natura Divinitas, iis qui non pusillo et abjecto animo ea quæ sunt considerant, id nequaquam dictu novum videbitur et alienum. Quis est enim adeo puerili animo et ingenio, ut ad universitatem aspiciens, in universitate non credat esse Deum, eam indumentem et continentem, et ei insidentem? Ab eo enim quod est, pendent omnia, nec fieri potest ut sit aliquid, quod in eo quod est, non habeat essentiam. Si ergo in eo sunt omnia, et illud est in omnibus cur eos pudet quod mysterium in dispensatione doceat Deum exstitisse inter homines, qui ne nunc quidem creditur esse extra hominem? Nam etsi modus Dei inter nos præsentia, non est hic idem qui ille; attamen quod sit in nobis ex æquo, nunc, et tunc plane constat. Atque nunc quidem est in nobis contemperatus, qui naturam continet in essentia; tunc autem cum nostra natura immista

fuit Divinitas; et in ea nostræ naturæ cum divina commistione, nostra effecta est divina, ut quæ a morte sit exempta, et ab adversarii erepta tyrannide. Illius enim a morte reversio, exstitit mortali

γενόμενον. Ἡ γὰρ ἐκείνου ἀπὸ τοῦ θανάτου ἐπάνοδος, ἀρχὴ τῷ θνητῷ γένει τῆς εἰς τὴν ἀθάνατον ζωῆν ἐπανόδου γίνεται.

CAPUT XXVI.

Sed in examinanda forte justitia et sapientia, quæ consideratur in hac dispensatione, adducitur fortasse quispiam, ut existinet fraude hanc viam et rationem a Deo pro nobis fuisse excogitatam. Quod enim non nuda Divinitate, sed tecta ab humana natura, Deus ab inimico ignoratus, in eum qui dominatum obtinebat, se insinuaverit; est quodammodo dolus quidam et circumscriptio, cum sit proprium eorum qui decipiunt, ad aliud convertere spem eorum, quibus struuntur insidiæ, et aliud efficere quam quod fuit speratum. Sed qui aspicit ad veritatem, hoc quoque assentietur omnium maxime esse justitiæ et sapientiæ. Nam justique idem est pro meritis unicuique tribuere. Sapientis autem neque justum avertere, neque bonum benignitatis scopum separare a iudicio quod fit ex justitia, sed apte et congruenter utraque inter se conjungere, justitiæ quidem tribuendo, quod datur pro meritis; bonitati autem, quod non recedatur a scopo benignitatis. Consideremus igitur annon hæc ambo considerentur in iis quæ facta sunt. Nam par pari pro meritis referre, per quod vicissim decipitur deceptor, ostendit justitiam. Ejus autem quod fit scopus, est testimonium bonitatis ejus qui operatur. Nam justitiæ quidem est proprium unicuique illa tribuere, cujus principia et causas prius jecerat; quomodo terra convenienter seminibus quæ in eam jacta sunt, fructus reddit. Sapientiæ autem est, in modo reddendi similia ab eo quod est melius non discedere. Quo modo enim cibo pharmacum similiter admiscet, et qui insidiatur, et qui ei medetur qui appetitus fuit insidiis: sed ille quidem venenum præbet letiferum, hic autem veneni præbet medicamentum, et modus curationis minime corrumpit scopum conferendi beneficii; nam etsi ab utrisque in alimento fiat mistiō pharmaci, scopum tamen et institutum aspicientes, hunc quidem lædamus, illum autem odimus et aversamur: ita hic quoque, ratione quidem justitiæ illa recipit deceptor, quorum semina suo libero jecerat arbitrio. Nam ipse quoque decipitur objecta hominis specie, qui esca voluptatis hominem prius deceperat. Eorum autem quæ fiunt, scopus et institutum habet mutationem: ad id quod est melius. Nam ille quidem fraude usus est ad perimendam naturam; hic autem simul, et justus, et bonus, et sapiens, excogitatam adhibuit deceptionem ad salutem ejus qui perierat, per hæc beneficio afficiens non solum eum qui perierat, sed eum quoque qui nobis attulerat interitum. Nam ex eo quod vitæ quidem mors appropinquavit, luci autem tenebræ, interitus autem incorruptioni, deletur quidem id quod est deterius, et ad id quod

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ἄλλ' ἴσως τις ἐν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἐξετάσει καὶ σοφίας τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ταύτην θεωρουμένης, ἐνάγεται πρὸς τὸ νομίσει ἀπάτην τινὰ τοιαύτην μέθοδον ἐπινενοῆσθαι ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ. Τὸ γὰρ οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κεκαλυμμένη, ἀγνωθῆντα παρὰ τοῦ Ἐχθροῦ τὸν Θεὸν, ἐντὸς τοῦ κρατοῦντος γενέσθαι, ἀπάτη τις ἐστὶ τρόπον τινὰ καὶ παραλογισμὸς, ἐπεὶ περ ἴδιον τῶν ἀπατώντων ἐστὶ, τὸ πρὸς ἕτερον τὰς τῶν ἐπιβουλευομένων ἐλπίδας τρέπειν, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ἐπισηθὲν καταργάσεσθαι· ἀλλ' ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπων, πάντων μάλιστα καὶ τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τε καὶ τῆς σοφίας εἶναι συνθήσεται. Δικαίου μὲν γὰρ ἐστὶ, τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ νέμειν· σοφοῦ δὲ τὸ μήτε παρατρέπειν τὸ δίκαιον, μήτε τὸν ἀγαθὸν τῆς φιλοανθρωπίας σκοπὸν ἀποχωρίζειν τῆς κατὰ τὸ δίκαιον κρίσεως, ἀλλὰ συνάπτειν ἀλλήλοις εὐμηχάνως ἀμφοτέρα, τῇ μὲν δικαιοσύνῃ, τὸ κατ' ἀξίαν ἀντιδιδόντα· τῇ δὲ ἀγαθότητι, τοῦ σκοποῦ τῆς φιλοανθρωπίας οὐκ ἐξιστάμενον. Σκοπήσωμεν τοίνυν εἰ μὴ τὰ δύο ταῦτα τοῖς γεγόνουσιν ἐνθεωρεῖται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ κατ' ἀξίαν ἀντίδοσις, δι' ἧς ὁ ἀπατεῶν ἀνταπατάται, τὸ δίκαιον δείκνυσιν· ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ γιγνομένου, μαρτυρία τῆς τοῦ ἐνεργούντος ἀγαθότητος γίνεται. Ἴδιον μὲν γὰρ τῆς δικαιοσύνης, τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἐκάστῳ, ὧν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκατεβάλετο· ὡσπερ ἡ γῆ κατὰ τὰ γένη τῶν καταβληθέντων σπερμάτων, καὶ τοὺς καρποὺς ἀναδίδωσι. Σοφίας δὲ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς τῶν ὁμοίων ἀντιδόσεως μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ βελτίου. Ὡσπερ γὰρ τῷ ἐδέσματι ὁμοίως παραμίγνυσι τὸ φάρμακον, καὶ ὁ ἐπιβουλεύων, καὶ ὁ τὸν ἐπιβουλεύοντα ἰόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν τὸ δηλητήριον, ὁ δὲ τὸ τοῦ δηλητηρίου ἀλεξιτήριον· καὶ οὐδὲν ὁ τρόπος τῆς θεραπείας, τὸν σκοπὸν τῆς εὐεργεσίας διελυμήνατο· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀμφοτέρων φαρμάκου μίξις ἐν τροφῇ γίνεται, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀποβλέψαντες, τὸν μὲν ἐπαινοῦμεν, τὸν δὲ χαλεπαίνομεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τῷ μὲν κατὰ τὸ δίκαιον λόγῳ, ἐκεῖνα ὁ ἀπατεῶν ἀντιλαμβάνει, ὧν τὰ σπέρματα διὰ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κατεβάλετο. Ἀπατάται γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ τοῦ ἀνθρώπου προβλήματι, ὁ προαπατήσας τὸν ἀνθρώπον τῷ τῆς ἡδονῆς δολοσάματι. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν γιγνομένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν παραλλαγὴν ἔχει. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ διαφθορᾷ τῆς φύσεως τὴν ἀπάτην ἐνήργησεν· ὁ δὲ δίκαιος ἄμα, καὶ ἀγαθὸς, καὶ σοφὸς, ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ καταφθαρέντος τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἀπάτης ἐχρήσατο, οὐ μόνον τὸν ἀπολωλῶτα διὰ τούτων εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀπώλειαν καθ' ἡμῶν ἐνεργήσαντα. Ἐκ γὰρ τοῦ προσεγγίσει τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φασὶ δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφθορίᾳ δὲ τὴν φθοράν· ἀφανισμὸς μὲν τοῦ χείρονος γίνεται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν μεταχώρησις· ὠφέλεια δὲ τοῦ ἀπὸ τούτων καθαιρομένου Κᾶ-

θάπερ γάρ τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης τῷ χρυσῷ καταμι-
 χθείσης, τῇ διὰ τοῦ πυρὸς δαπάνῃ τῷ ἀλλότριόν τε καὶ
 ἀπόβλητον οἱ θεραπευταὶ τοῦ χρυσοῦ καταναλώσαν-
 τες, πάλιν ἐπανάγουσι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν λαμπη-
 δόνα τὴν προτιμοτέραν ὕλην· οὐκ ἀπονος μέντοι γί-
 νεται ἡ διάκρισις, χρόνῳ τοῦ πυρὸς τῇ ἀναλωτικῇ
 δυνάμει τὸ νόθον ἐξαφανίζοντος, πλὴν ἀλλὰ θεραπεία
 τίς ἐστὶ τοῦ χρυσοῦ, τὸ ἐκτακῆναι παρ' αὐτῷ, τὸ
 ἐπὶ λύμῃ τοῦ καλοῦ ἐγκείμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρό-
 πον θανάτου καὶ φθορᾶς, καὶ σκότους, καὶ εἴ τι κα-
 κίας ἔχοντος, τῷ εὐρετῇ τοῦ κακοῦ περιφύεντων, ὁ
 προσεγγισμὸς τῆς θείας δυνάμεως πυρὸς δίκην ἀφα-
 νισμὸν τοῦ παρὰ φύσιν κατεργασάμενος, εὐεργετεῖ
 τῇ ἀφθαρσίᾳ τὴν φύσιν, κἂν ἐπίπονος ἡ διάκρισις ἤ.
 Οὐκοῦν οὐδ' ἂν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὴ εἶναι
 δίκαιόν τε καὶ σωτήριον τὸ γεγονός· ἀμφιδόλοιο, εἴπερ
 εἰς αἴσθησιν τῆς εὐεργεσίας ἔλθοι. Νυνὶ γὰρ καθάπερ
 οἱ ἐπὶ θεραπείᾳ τεχνόμενοι τε καὶ καιόμενοι χαλεπαί-
 νουσι τοῖς θεραπεύουσι, τῇ ὁδῶν τῆς τομῆς δριμυ-
 σόμενοι· εἰ δὲ τὸ ὑγιαίνειν διὰ τούτου προσγένειτο,
 καὶ ἡ τῆς καύσεως ἀλγυδὸν παρέλθοι, χάριν εἰσονται
 τοῖς τὴν θεραπείαν ἐπ' αὐτοὺς ἐνεργήσασιν· κατὰ τὸν
 αὐτὸν τρόπον ταῖς μακραις περιόδοις ἐξαιρεθέντος
 τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐτοῖς καταμι-
 χθέντος καὶ συμφυέντος, ἐπειδὴν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον
 ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται,
 ὁμόφρονος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἐστὶ τῆς κτίσεως,
 καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρσει κεκολασμένων, καὶ τῶν μηδὲ
 τὴν ἀρχὴν ἐπιβεβηθέντων καθάρσεως. Ταῦτα καὶ τὰ
 τοιαῦτα παραδίδωσι τὸ μέγα μυστήριον τῆς θείας
 ἐνανθρωπήσεως. Δι' ὧν γὰρ κατεμίχθη τῇ ἀνθρωπό-
 τητι, διὰ πάντων τῶν τῆς φύσεως ἰδιωμάτων γενό-
 μενος, γενέσεώς τε καὶ ἀνατροφῆς καὶ αὐξήσεως, καὶ
 μέχρι τῆς τοῦ θανάτου πείρας διεξελθὼν, τὰ προει-
 ρημένα πάντα κατείργασται, τὸν τε ἀνθρώπων τῆς
 κακίας ἐλευθερῶν, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς κακίας εὐρετὴν
 λύμενος. Ἰσως γὰρ ἐστὶν ἀβρώστιας ἡ τοῦ νοσήματος
 κάθαρσις, κἂν ἐπίπονος ἤ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ΄.

Ἀκόλουθον δὲ πάντως, τὸν πρὸς τὴν φύσιν ἡμῶν
 ἀνακρινόμενον, διὰ πάντων δέξασθαι τῶν ἰδιωμάτων
 αὐτῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς συνανάγκασιν. Καθάπερ γὰρ οἱ
 τὸν ῥύπον τῶν ἱματίων ἐκπλύνοντες, οὐ τὰ μὲν ἐῶσι
 τῶν μολυσμάτων, τὰ δὲ ἀπορρίπτουσι· ἀλλ' ἀπ'
 ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐκκαθαίρουσι τῶν κηλίδων ἅπαν
 τὸ ὕφασμα, ὡς ἂν ὁμότιμον ἑαυτῷ δι' ὅλου τὸ ἱμάτιον
 γένοιτο, τὸ κατὰ τὸ ἴσον λαμπρυνθὲν ἐκ τῆς πλύ-
 σεως· οὕτως μολυνθείσης τῇ ἀμαρτίᾳ τῆς ἀνθρωπί-
 νης ζωῆς, ἐν ἀρχῇ τε καὶ τελευτῇ καὶ τοῖς διὰ μέσου
 πᾶσιν, εἶδει διὰ πάντων γενέσθαι τὴν ἐκπλύνουσαν δύ-
 ναμιν, καὶ μὴ τὸ μὲν τι θεραπεῦσαι τῷ καθαρσίῳ, τὸ
 δὲ περιδεῖν ἀθεράπευτον· τούτου χάριν τῆς ζωῆς
 ἡμῶν δύο πέρασιν ἐκατέρωθεν διελημμένης, τὸ κατὰ
 τὴν ἀρχὴν φημι καὶ τὸ τέλος, καθ' ἑκάτερον εὐρίσκει-
 ται πέρασ ἡ διορθωτικὴ τῆς φύσεως δύναμις, καὶ
 τῆς ἀρχῆς ἀψαμένη, καὶ μέχρι τοῦ τέλους ἑαυτὴν
 ἐπεκτείνασα, καὶ τὰ διὰ μέσου τούτων πάντα διαλα-
 βούσα. Μιᾶς δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς εἰς τὴν ζωὴν

A non est fit transitus; et juvatur id quod ex iis
 expurgatur. Quo modo enim si villi materia auro
 admista, auriflces per ignem, eo consumpto quod
 erat alienum et rejiciendum, ad naturalem splen-
 dorem præstantiorem reducut materiem: neque
 tamen citra laborem fit illa secretio, cum ignis sua
 consumendi potestate, tempore delect id quod est
 adulterinum: verum enimvero auri quædam est
 medicatio, quod in ipso eliquetur id quod ad boni
 exitium in eo positum fuerat: eodem modo etiam
 cum mors et interitus, et tenebræ, et si quis est
 alius vitii fetus, inventori mali adnata essent. di-
 vinx virtutis appropinquatio, tanquam ab igne
 deleto eo quod est præter naturam, naturam in-
 corruptionis afficit beneficio, etiamsi laboriosa sit
 B secretio. Ergo ne dubitare quidem poterit adver-
 sarius, quin quod factum est, sit justum et salutare,
 si venerit ad sensum beneficii. Nunq enim quo
 modo qui ut curentur, secantur et uruntur, ira-
 scuntur iis qui curant, ut quibus acris et aspera
 sentiatur sectio: quod si acciderit ut per id sani
 fiant, et dolor transeat sectionis, habebunt gratiam
 iis qui ipsos curaverint: eodem modo cum per
 longum temporis ambitum ablatum fuerit naturæ
 malum, quod nunc est eis immistum et coalitum,
 et eorum qui nunc jacent in malis, in antiquum
 statum facta fuerit restitutio, una voce agentur
 gratiæ ab universa creatura, et ab iis qui castigati
 fuerunt in purgatione, et ab iis qui ne omnino
 quidem opus habuerunt ut purgarentur. Hæc et
 quæ sunt hujusmodi, tradit magnum mysterium
 susceptæ a Deo humanitatis. Per hoc enim quod
 mistus fuit humanitati, cum fuerit in omnibus
 naturæ proprietatibus, nempe generatione, edu-
 catione et incremento, et usque ad mortis perva-
 serit experientiam, effecit ea omnia quæ prius dicta
 sunt, et hominem a vitio liberans, et vitii medens
 inventori. Ægritudinis enim medela, est morbi
 purgatio, etiamsi sit laboriosa.

CAPUT XXVII.

Consequens autem erat, ut qui nostræ admisce-
 batur naturæ, per omnes ejus proprietates susci-
 peret eam quæ nobiscum fiebat contemperationem.
 Quo modo enim qui vestium sordes abluunt, non
 alia quidem inquinamenta conservant, alia vero
 abstergunt; sed ab initio ad finem usque totius
 panni maculas expurgant, ut sit vestimentum ubi-
 que ejusdem pretii, ex æquo effectum eluendo ni-
 tidum et splendidum: ita cum vita humana peccato
 esset inquinata, et in principio, et in fine, et in
 medio, vi et potestate opus habebat per omnia
 ablucende, et oportebat non hoc quidem expurgare,
 illud vero relinquere non expurgatum: ita cum
 vita nostra duobus sit intercepta finibus, nempe
 principio et fine, in utroque fine invenitur vis et
 potestas naturæ corrigendæ, ut quæ et princi-
 pium attigerit, et porrecta sit usque ad finem, et
 omnia quæ sunt intermedia interceperit. Cum au-
 tem omnibus hominibus unus sit in vitam aditus.

undenam oportebat eum qui ad nos ingreditur, A in vita collocari? Ex cœlo ait fortasse qui genus humanæ originis desupit tanquam turpe et abjectum. Sed in cœlo non erant homines; nec in vita supermundana versabatur morbus vitii. Qui autem cum homine commiscebatur, ejus erat scopus et institutum in illa contemperatione, ut prodesset homini. Ubi ergo non erat malum, neque ibi vita degebatur humana, quemadmodum postulat quispian, ut homo illinc Deo conjungatur, imo vero non homo, sed aliquod simulacrum, et quædam similitudo hominis?

Quænam autem fieret nostræ naturæ correctio, si cum terrestre ægrotasset animal, aliquod aliud ex cœlestibus divinum suscepisset adventum? Non potest enim fieri ut curetur quod laborat, nisi pars laborans propriam ac peculiarem accipiat curationem. Si ergo quod laborabat quidem, fuisset in terra; virtus autem divina id quod laborabat minime attigisset, aspiciens ad id quod decebat; fuisset plane homini inutile divinæ virtutis negotium, in iis versans quæ nobiscum nullam habebant communionem. In Divinitate enim æque fuisset indecorum, si quidem fas est omnino aliquid aliud cogitare indecorum, præter vitium, ei quidem qui pusillo et abjecto animo divinam in hoc statuit majestatem et amplitudinem, quod nostræ naturæ proprietatum minime aliquam suscipiat communicationem, nihilo tolerabilior videtur esse turpitudine et dedecus, quod Deus cœlestis corporis figuram susceperit quam terrestris. Ab ejus enim qui est altissimus, et ad cujus altitudinem non patet aditus, natura ex æquo distat omnis creatura, et sunt omnia ei æqualiter subjecta. Nam id quod est ejusmodi, ut ad id omnino non pateat aditus, non alicui quidem præbet aditum, aliquid vero ad ipsum non potest appropinquare; sed ex æquo universa quæ sunt, superat et supereminet. Neque ergo terra est remotior a suprema illa dignitate, neque cœlum propinquius; neque quæ vitam degunt in utroque elemento, hac in re quidquam a se invicem differunt, ut alia quidem attingant naturam ad quam non patet aditus, alia vero ab ea secernantur. Nam sic quidem existimavimus, vim illam ac potestatem quæ omnia continet, non ex æquo per omnia pervadere; sed in aliis quidem eam esse abundantiosem; in aliis vero magis deficere; et ex majoris minorisque differentia compositus ex consequenti apparebit Deus, ut qui sibi ipsi non conveniat, siquidem procul esse a nobis existimetur ratione naturæ; alicui autem alii appropinquans, ex eo quod prope sit, facile possit apprehendi. Sed vera ratio, in excelsa et sublimi illa auctoritate, neque deorsum aspici, neque sursum per comparisonem. Omnia enim ex æquo sunt subjecta potestati illi quæ præest omnibus. Quamobrem si terrestrem naturam existimabunt indignam quæ cum Deo connectatur, neque ulla invenietur digna. Quod si ex æquo omnia sunt indigna: unum superest, quod Deo conve-

ουσης παρόδου, πόθεν ἔδει τὸν εἰσιόντα πρὸς ἡμᾶς οικισθῆναι τῷ βίῳ; Ἐξ οὐρανοῦ, φησὶ τυχὸν ὁ διαπύτων ὡς αἰσχρὸν τε καὶ ἄδοξον τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἐν οὐρανῷ τὸ ἀνθρώπινον· οὐδὲ τις ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ζωῇ, κακίας νόσος ἐπικωριασεν. Ὅ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ καταμιγνύμενος, τῷ σκοπῷ τῆς ὠφελείας ἐποιεῖτο τὴν συνανάκρασιν. Ἐνθα τοίνυν τὸ κακὸν οὐκ ἦν, οὐδὲ ἀνθρώπινος ἐπολιτεύετο βίος, πῶς ἐπιζητεῖ τις ἐκεῖθεν τῷ Θεῷ περιπλακῆναι τὸν ἀνθρώπον, μᾶλλον δὲ οὐχὶ ἀνθρώπον, ἀλλὰ ἀνθρώπου τι εἶδωλον καὶ ὁμοίωμα;

. Τίς δ' ἂν ἐγένετο τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ διόρθωσις, εἰ τοῦ ἐπιγείου ζώου νενοσηκότος, ἕτερόν τι τῶν οὐρανίων τὴν θέλαν ἐπιδημίαν ἐδέξατο; Οὐκ ἔστι γὰρ θεραπευθῆναι τὸν κάμνοντα, μὴ τοῦ πονούντος μέρους ἰδιαζόντως δεξαμένου τὴν ἴασιν. Εἰ οὖν τὸ μὲν κάμνον ἐπὶ γῆς ἦν, ἡ δὲ θεία δύναμις τοῦ κάμνοντος μὴ ἐφήφατο, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βλέπουσα κρέπον, ἀχρηστος ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ περὶ τὰ μηδὲν ἡμῖν ἐπικοινωνοῦντα τῆς θείας δυνάμεως ἀσχολία. Τὸ μὲν γὰρ ἀπρεπὲς, ἐπὶ τῆς Θεότητος ἴσον, εἴπερ ὅλως θεμιτόν ἐστιν ἄλλο τι παρὰ τὴν κακίαν ἀπρεπὲς ἐννοεῖν, πλὴν τῷ μικροψύχως ἐν τούτῳ κρίνοντι τὴν θέλαν μεγαλειότητα, ἐν τῷ μὴ δέξασθαι τῶν τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων τὴν κοινωνίαν, οὐδὲν μᾶλλον παραμυθεῖται τὸ ἄδοξον οὐρανίῳ σώματι, ἢ ἐπιγείῳ συσχηματισθῆναι τὸ θεῖον. Τοῦ γὰρ ὑψίστου καὶ ἀπροσίτου κατὰ τὸ ὕψος τῆς φύσεως, ἡ κτίσις πᾶσα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τὸ κάτω ἀφίστηκε, καὶ ὁμοτιμῶς αὐτῷ τὸ πᾶν ὑποβέθηκε. Τὸ γὰρ καθόλου ἀπρόσιτον, οὐ τιμὴ μὲν ἔστι προσίτον, τῷ δὲ ἀπροσπέλαστον, ἀλλ' ἐπίσης πάντων τῶν ὄντων ὑπερανέστηκεν. Οὕτε οὖν ἡ γῆ πορρωτέρω τῆς ἀξίας ἐστὶ, οὔτε οὐρανὸς πλησιέστερος, οὔτε τὰ ἐν ἑκατέρῳ τῶν στοιχείων ἐνδιαιωμένα, διαφέρει τι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ὡς τὰ μὲν ἐφάπτεσθαι τῆς ἀπροσίτου φύσεως, τὰ δὲ ἀποκρίνεσθαι, ἢ οὔτε γ' ἂν μήτε διὰ πάντων ἐπίσης διήκειν τὴν τὸ πᾶν ἐπικρατοῦσαν δύναμιν ὑπονοήσαιμεν, ἀλλ' ἐν τισὶ πλεονάζουσιν, ἐν ἑτέροις ἐνδεσετέραν εἶναι, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἐλαττόν τε καὶ πλεόν καὶ ἦτορον διαφορᾷ σύνθετον ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὸ θεῖον ἀναφανήσεται, αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ μὴ συμβαῖνον, εἴπερ ἡμῶν πόρρωθεν ὑπνοοῖτο εἶναι τῷ λόγῳ τῆς φύσεως· ἐτέρῳ δὲ τιμὴ γειννίων, καὶ εὐληπτος ἐκ τοῦ σύνεγγυς γίγνεται. Ἄλλ' ὁ ἀληθὴς λόγος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀξίας, οὔτε κάτω βλέπει διὰ συγκρίσεως, οὔτε ἄνω. Πάντα γὰρ κατὰ τὸ ἴσον τὴν του παντὸς ἐπιστατούσαν δύναμιν ὑποβέθηκεν. Ὅστε εἰ τὴν ἐπιγειον φύσιν ἀναξίαν τῆς πρὸς τὸ θεῖον οἰήσονται συμπλοκῆς, οὐδ' ἂν ἄλλῃ τις εὐρεθῆι τι ἄξιον ἔχουσα. Εἰ δὲ ἐπίσης πάντα τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνεται, ἐμπρόπων ἐστὶ τῷ Θεῷ τὸ εὐεργετεῖν τὸν δεόμενον· ὅπου τοίνυν ἦν ἡ νόσος, ἐκεῖ φοιτῆσαι τὴν ἰωμένην δύναμιν ὁμολογοῦντες, τὴν εἴω τῆς θεοπροποῦς ὑπολήψεως πεπιστεύκαμεν:

niat, nimirum egentī benefacere : ubi est ergo morbus, illuc medicatricem venire potestatem con-
 hentes, quidnam credimus alienum ab eo quod ut decet de Deo est existimandum?

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ἄλλὰ χωμφδοῦσι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν τῆς
 γεννήσεως ἡμῶν τρόπον διαθρulloῦσι, καὶ ὄνται
 διὰ τούτων ἐπιγέλαστον ποιεῖν τὸ μυστήριον· ὡς
 ἀρεπὲς ὄν τῷ Θεῷ, διὰ τοιαύτης εἰσοδοῦ τῆς τοῦ
 ἀνθρωπίνου βίου κοινωνίας ἐφάψασθαι. Ἄλλ' ἤδη
 περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται λόγους,
 ὅτι μόνον αἰσχρὸν τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ κακὸν ἐστὶ,
 κἂν εἰ τι πρὸς τὴν κακίαν οὐκ ἐστὶ ἐξ ἡμῶν δια-
 ταχθεῖσα, πόρρω τῆς κατὰ κακίαν ἐστὶ διαβολῆς. Ἡ
 οὕτω γ' ἂν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἡ κατηγορία τῆς φύ-
 σεως ἐπανίῳ, εἰ τι τῶν περὶ αὐτὴν ὡς αἰσχρὸν καὶ
 ἀρεπὲς διαβάλλοιτο. Εἰ οὖν μόνως κακίας τὸ θεῖον
 κενώρισταί, φύσις δὲ κακίας οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μυστή-
 ριον ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν θεὸν οὐκ ἐν κακίᾳ
 λέγει· εἰ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν βίον εἰσοδος μὴ
 ἐστὶ, δι' ἧς παραγίνεται ἐπὶ τὴν ζωὴν τὸ γεννώμενον·
 νόμον μὲν· τίνα νομοθετοῦσιν ἕτερον τρόπον τῷ Θεῷ
 τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου, οἱ ἐπιτεκεθῆναι μὲν παρὰ
 τῆς θείας δυνάμεως ἀσθενήσασαν ἐν κακίᾳ τὴν φύσιν
 εὐλογον κρίνοντες; πρὸς δὲ τὸν τῆς ἐπισκέψεως τρό-
 πον δυσαρεστοῦμενοι, οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶσα πρὸς ἑαυ-
 τὴν ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματος ὁμοτίμως ἔχει, καὶ
 οὐδὲν ἐν ταύτῃ τῶν πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς
 συντελούντων ὡς ἀτιμὸν τι ἡ πονηρὸν διαβάλλεται.
 Πρὸς ἕνα γὰρ σκοπὸν ἡ τῶν ὀργανικῶν μελῶν δια-
 σκευὴ πᾶσα συντέτακται. Ὁ δὲ σκοπὸς ἐστὶ, διαμέ-
 νειν ἐν τῇ ζωῇ τὸν ἀνθρώπον. Τὰ μὲν οὖν λοιπὰ τῶν
 ὀργανῶν τὴν παρούσαν συνέχει τῷ ἀνθρώπῳ ζωὴν,
 ἀλλὰ πρὸς ἄλλην ἐνεργεῖαν μεμερισμένα, δι' ὧν ἡ
 αἰσθητικὴ τε καὶ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις οἰκονομεῖται·
 τὰ δὲ γεννητικὰ τοῦ μέλλοντος ἔχει τὴν πρόνοιαν,
 δι' ἑαυτῶν φύσει τὴν διαδοχὴν ἀντεισάγοντα. Εἰ οὖν
 πρὸς τὸ χρεῖωδες βλέποις, τίνας ἂν εἴη τῶν τιμῶν
 εἶναι νομιζομένων ἐκεῖνα δεύτερα; Τίνας δὲ οὐκ ἂν
 προτιμότερα κατὰ τὸ εὐλογον κρίνοιτο; Οὐ γὰρ ὀφθαλ-
 μῷ καὶ ἀκοῇ, καὶ γλώσσῃ, ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν αἰσθη-
 τικῶν πρὸς τὸ διηγεῖν τὸ γένος ἡμῶν διεξάγεται.
 Ταῦτα γὰρ, καθὼς εἴρηται, τῆς παρουσίας ἐστὶν ἀπο-
 λαύσεως· ἀλλ' ἐν ἐκεῖνοις ἡ ἀθανασία συντηρεῖται τῇ
 ἀνθρωπότητι· ὡς αἰεὶ καθ' ἡμῶν ἐνεργοῦντα τὸν θά-
 νατον, ἀπρακτον εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἀνήνυτον,
 πάντοτε πρὸς τὸ λείπον δι' αὐτῶν ἐπιγινομένων ἑαυ-
 τὴν ἀντεισαγαγούσης τῆς φύσεως. Τί οὖν ἀρεπὲς
 περιέχει ἡμῶν τὸ μυστήριον, εἰ διὰ τούτων κατ-
 ἐμίχθη ὁ θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ βίῳ δι' ὧν ἡ φύσις πρὸς
 τὸν θάνατον μάχεται;

non decet, nostrum continet mysterium, si vitæ
 humanæ Deus per ea mistus est, per quæ natura

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ἄλλὰ μεταβάντες ἀπὸ τούτου, δι' ἑτέρων πάλιν
 κακίσειν ἐπιχειροῦσι τὸν λόγον. Καὶ φασιν· Εἰ καλὸν
 καὶ πρόπον τῷ Θεῷ τὸ γενόμενον, τί ἀνευδάλετο τὴν
 εὐεργεσίαν; Τί δὲ οὐκ ἐν ἀρχαῖς οὕτως τῆς κακίας,
 τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον αὐτῆς πρόδον ὑπετέμενετο; Πρὸς
 ἔξ τούτου σύντομος ὁ παρ' ἡμῶν ἐστὶ λόγος, ὅτι σοφία

PATROL. (JH. XLV.

CAPUT XXVIII.

Sed nostram ludibrio habent naturam, et no-
 strum nascendi modum in vulgus jactant, existi-
 mantque se ea ratione ridiculum nostrum facere
 mysterium : utpote quod Deum non deceat, per
 ejusmodi ingressum devenire ad humanæ vitæ
 societatem. Sed jam de his dictum est in iis quæ
 prius diximus, nempe quod solum vitium est sua
 natura turpe, et si quid cum vitio aliquam conjun-
 ctionem habet et affinitatem. Naturæ autem conse-
 quentia Dei voluntate et lege ordinata, vitii cri-
 minationi longe abest ut sit affinis. Nunc autem sic
 quoque ad opificem est reditura naturæ accusatio,
 si quidquam ejus vituperetur tanquam turpe et in-
 decorum. Jam si a solo vitio Divinitas separata
 est, vitii autem nulla exstat natura, mysterium
 porro fidei nostræ Deum dicit in homine fuisse,
 non in vitio; si rursus hominis in vitam ingressus
 unus est, per quem id quod nascitur sit vitæ par-
 ticeps : quemnam, quæso, alium Deo in vitam
 ingrediendi modum præscribunt, qui consentaneum
 quidem judicant, ut a divina virtute visita-
 retur, quæ in vitio ægrotaret natura? eis autem
 displicet modus visitationis, nescientibus quod par
 est, quod ad se attinet quælibet corporis con-
 structio; neque in ea quidquam ex iis, quæ con-
 ferunt ad vitam constituendam, vituperatur tan-
 quam turpe aliquid, et abjectum, et malum. Ad
 unum enim scopum est directa et ordinata universa
 instrumentariorum membrorum compositio. Is au-
 tem scopus est, ut homo in vita maneat. Atque
 cætera quidem membra in præsentī vita hominem
 continent, alia alii distributa operationi, per quæ
 administratur facultas sentiendi et operandi; ge-
 nitalia autem curam gerunt futuri, ut quæ per se
 mortalium aliam inducant successionem. Si ergo
 aspicias ad id quod est utile, cuiquam erunt illa
 secunda ex iis quæ existimantur præstantia esse
 et honorabilia? Cuiquam autem non, ut est consen-
 taneum, sunt excellentiora? Non enim oculo et
 auribus, et lingua, aut aliquo alio sensuum in-
 strumento ad perpetuitatem nostrum genus tradu-
 citur. Ea enim, ut dictum est, sunt præsentis
 usus : sed in illis immortalitas conservatur huma-
 nitati : quippe quæ faciant, ut mors adversum
 nos irrita quodammodo vanaque sit, natura videli-
 cet seipsam per ea quæ oriuntur, ad supplemen-
 tum ejus quod deficit obtrudente. Quid ergo quod
 humanæ Deus per ea mistus est, per quæ natura

CAPUT XXIX.

Sed ad hoc transeuntes, per alia rursus ea quæ
 dicimus conantur vituperare. Dicunt enim : Si quod
 factum est, honestum erat et Deum decebat, cur
 distulit beneficium? Cur autem, cum esset vitium in
 principio, ejus ad ulteriora progressum non am-
 putavit? Ad hoc autem brevis est quæ a nobis affer-

3

tur oratio, nempe quod per sapientiam, et ejus quod nostræ naturæ conducit curam ac providentiam, beneficii in nos collati facta fuit dilatio. Nam in morbis corporalibus quando aliquis humor pravus et corruptus irrepit ad poros; priusquam in superficie apertum fuerit quidquid est præter naturam, corpori condensantia non adhibent medicamenta, ii qui medendi morbis artem prostentur: sed expectant donec extra prodierit quidquid intrinsecus in imo delitescit: ita nudæ affectioni adhibent medicinam. Postquam ergo humanæ naturæ semel incubuit morbus vitii, exspectavit medicus universalitatis, ut nullum esset reliquum genus vitii immisti naturæ. Propterea non statim post invidiam, et a Cain factam fratris cædem homini adhibet medicinam; nondum enim in luce prodierant scelera eorum qui Noemi tempore perierunt; nec Sodomiticæ iniquitatis gravissimus ille morbus caput exuerat; neque Ægyptiorum adversus Deum pugna; neque Assyriorum superbia, nec cruenta Judæorum in Dei sanctos sævitia, neque nefaria ab Herode facta cædes infantium, nec quæcunque alia litterarum monumentis sunt mandata, et quæcunque in gentiliū historia consequentibus sæculis gesta narrantur, cum in libero hominum arbitrio multifariam multisque modis germinaret radix vitii. Postquam ergo vitium pervenit ad summum, nec erat ullum genus sceleris, quod admittere non ausi essent homines, ut per omnem ægritudinem pervaderet medicina, ea de causa non incipientem, sed jam perfectum morbum curat.

CAPUT XXX.

Si quis autem existimat se posse refellere id quod dicimus, quoniam etiam postquam fuit adhibita medicina, peccandi nondum finem facit humana vita, is aliquo noto et familiari exemplo deducatur ad veritatem. Quomodo enim in serpente, si mortiferum aliquod vulnus in capite accepit, non statim simul cum capite morte afficitur etiam qui pone est tractus, sed mortuum quidem est caput, cauda autem proprio animo adhuc est animata, et vitali virtute non est privata: ita etiam licet videre vitium letifero quidem vulnere confectum, in suis autem reliquiis vitæ exhibere molestiam. Sed cum mysterii rationem in his reprehendere desiderint, rursus criminantur, quod fides non per omnes pervadat homines. Cur tandem, inquit, non ad omnes venit gratia, sed cum aliqui ad verbum Dei accesserint, non parva pars est eorum qui desunt, cum aut Deus noluerit omnibus abunde impartire beneficium, aut omnino non potuerit? quorum quidem neutrum reprehensione caret: neque enim Deo convenit quod bonum noluerit, neque quod non potuerit. Si ergo aliquod bonum est fides: cur, inquit, non ad omnes venit gratia? Atque si hæc quidem in iis quæ dicimus a nobis astruerentur, quod a divina voluntate hominibus distribueretur fides, utpote quod alii quidem vocarentur, cæteri autem essent expertes vocationis; opportune hujusmodi reprehensio objiceretur myste-

A γέγονε, καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος τῆ φύσει προμηθεΐς ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολή. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, ὅταν τις διεφθορῶς χυμὸς ὑφέρπη πόρους, πρὶν ἅπαν ἐπὶ τὴν ἐμφάνειαν ἐκκαλυφθῆναι παρὰ φύσιν ἐγκείμενον, οὐ καταφάρμακεύεται τοῖς πυκνοῦσι τὸ σῶμα παρὰ τῶν τεχνικῶς μεθοδεύοντων τὰ πάθη· ἀλλὰ μένουσι τὸ ἐνδομυχοῦν ἅπαν ἕξω γενέσθαι, καὶ οὕτω γυμνῷ τῷ πάθει τὴν λατρείαν προσάγουσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπασ ἐνέσκηψε τῆ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τῆς κακίας νόσος, ἀνεμένεν ὁ τοῦ παντὸς θεραπευτῆς, μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῆς πονηρίας εἰδος ἐγκερυμμένον τῆ φύσει. Διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀδελφροκτονίαν τοῦ Κάϊν προσάγει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν θεραπείαν· οὕτω γὰρ τῶν ἐπὶ Νῶε καταφθαρέντων ἡ κακία ἐξέλαμψεν, οὐδὲ τῆς Σοδομιτικῆς παρανομίας ἡ χαλεπὴ νόσος ἀνεκαλύφθη· ἡ οὐδὲ ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεομαχία, οὐδὲ ἡ τῶν Ἀστυρίων ὑπερηφανία, οὐδὲ ἡ τοῦ Ἡρώδου παράνομος παιδοφονία, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τε μνημονεύεται, καὶ ὅσα ἕξω τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς καθέξης γενεαῖς κατεπράχθη· πολυτρόπως τῆς τοῦ κακοῦ ῥίζης ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεσι βλαστανοῦστος. Ἐπεὶ οὖν πρὸς τὸ ἀκρότατον ἔφθασε μέτρον ἡ κακία, καὶ οὐδὲν ἔτι πονηρίας εἰδος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀτόλμητον ἦν, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς ἀρρώστιας προχωρήσειεν ἡ θεραπεία, τοῦτο χάριν οὐκ ἀρχομένην, ἀλλὰ τελειωθεῖσαν θεραπεύει τὴν νόσον.

C

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Εἰ δέ τις ἐλέγχειν οἴεται τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ προσαχθῆναι τὴν θεραπείαν ἔτι πλημμελεῖται διὰ τῶν ἀμαρτημάτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὑποδείγματι τινι τῶν γνωρίμων ὀδηγηθῆτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὄφρατος εἰ κατὰ κεφαλῆς τὴν καιρίαν λάβοι, οὐκ εὐθὺς συννεκροῦται τῆ κεφαλῇ καὶ ὁ κατόπιν ὄλεθρος, ἀλλ' ἡ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ οὐρόν ἔτι ἐψύχεται τῷ ἰδίῳ θυμῷ, καὶ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως οὐκ ἐστέρηται· οὕτως ἔστι καὶ τὴν κακίαν ἰδεῖν τῷ μὲν καιρίῳ πληγεῖσαν, ἐν δὲ τοῖς λευψάνοις ἐαυτῆς ἔτι διοχλοῦσαν τῷ βίῳ. Ἄλλ' ἀφέντες καὶ τὸν περὶ τούτων τὸν λόγον τοῦ μυστηρίου μέμφεσθαι, τὸ μὴ διὰ πάντων διήκειν τῶν ἀνθρώπων τὴν πίστιν ἐν αἰτίᾳ ποιοῦνται. Καὶ τί δήποτε, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἦλθεν ἡ χάρις, ἀλλὰ τινων προσθεμένων τῷ λόγῳ, οὐ μικρὸν ἔστι τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ἢ μὴ βουληθέντος τοῦ Θεοῦ πᾶσαν ἀφρόνως τὴν εὐεργεσίαν εἶναι, ἢ μὴ δυνηθέντος πάντως; Ὡν οὐθ' ἕτερον καθαρῶς τῆς μέμφεως· οὕτε γὰρ ἀδούλητον εἶναι τὸ ἀγαθὸν προσήκει τῷ Θεῷ, οὔτε ἀδύνατον. Εἰ οὖν ἀγαθὸν τι ἡ πίστις, διὰ τί, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἡ χάρις; Εἰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ λόγῳ κατεσκευάζετο, παρὰ τοῦ θεοῦ βουλήματος ἀποκληροῦσθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν πίστιν, τῶν δὲ μὲν καλουμένων· τῶν δὲ λοιπῶν ἀμοιρούμενων τῆς κλήσεως, καιρὸν εἶχε τὸ τοιοῦτον ἐγκλημα κατὰ τοῦ μυστηρίου προφέρεσθαι. Εἰ δὲ ὁμοίως ἐπὶ πάντας ἡ κλήσις, οὔτε ἀξίας, οὔτε ηλικίας, οὔτε τὰς κατὰ

τὰ ἔθνη διαφορὰς διακρίνουσα. Διὰ τοῦτο γὰρ παρὰ τὴν πρῶτην ἀρχὴν κηρύγματος, ὁμόγλωσσοι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν οἱ διακονοῦντες τὸν λόγον ἐκ θείας ἐπιπολοῖας ἀθρώως ἐγένοντο, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιρήσει· πῶς ἂν κατὰ τὸ εὐλογον ἐτι τὸν Θεὸν αἰτιῶντο, τοῦ μὴ πάντων ἐπικρατῆσαι τὸν Λόγον; Ὁ γὰρ τοῦ παντὸς τὴν ἐξουσίαν ἔχων, δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν ἀνθρώπου τιμῆς, ἀφῆκέ τι καὶ ὑπὸ τὴν ἡμέτεραν ἐξουσίαν εἶναι, οὐ μόνος ἕκαστός ἐστι κύριος. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ προαίρεσις, ἀδούλωτόν τι χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας κείμενον. Οὐκοῦν ἐπὶ τοὺς μὴ προσαχθέντας τῇ πίστει δικαιοτέρον ἂν τὸ τοιοῦτον ἐγκλημα μετατεθείη, οὐκ ἐπὶ τὸν κεκληκότα πρὸς τὴν κατάθεσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πέτρου κατ' ἀρχὰς τὸν λόγον ἐν πολυανθρώπων τῶν Ἰουδαίων Ἐκκλησίᾳ κηρύξαντος, τρισχίλων κατὰ ταῦτον παραδεξαμένων τὴν πίστιν, πλείους ὄντες τῶν πεπιστευκότων οἱ ἀπειθήσαντες, ἐμέμψαντο τὸν Ἀπόστολον ἐφ' οἷς ἐπελοήσαν. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς, ἐν κοινῷ προταθείσης τῆς χάριτος, τὸν ἐκουσίως ἀποφοιτήσαντα, μὴ ἑαυτὸν, ἀλλ' ἕτερον τῆς δυσκληρίας ἐπαιτιᾶσθαι.

sam contulerunt, quod non crediderunt. Neque enim par erat, ut, gratia in commune proposita, is qui voluntarie ab ea abscesserat, non sibi, sed alii malam suam sortem ascriberet.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Ἄλλ' οὐκ ἀποροῦσιν οὐδὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα τῆς ἐριστικῆς ἀντιλογίας. Λέγουσι γὰρ δύνασθαι τὸν Θεὸν, εἴπερ ἐδούλετο, καὶ τοὺς ἀντιτύπως ἔχοντας ἀναγκαστικῶς ἐφελκύσασθαι πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ κηρύγματος. Ποῦ τοίνυν ἐν τοῦτοις τὸ αὐτεξούσιον; Ποῦ δὲ τῶν κατορθούτων ὁ ἔπαινος; Μόνων γὰρ τῶν ἀψύχων ἢ τῶν ἀλόγων ἐστὶ τῷ ἄλλοτρίῳ βουλήματι πρὸς τὸ δοκοῦν περιάγεσθαι. Ἡ δὲ λογικὴ τε καὶ νοερὰ φύσις, ἐὰν τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀπόθηται, καὶ τὴν χάριν τοῦ νοεροῦ συναπώλεσεν. Εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ διανοίᾳ τῆς τοῦ προαιρεῖσθαι τι τῶν κατὰ γνώμην ἐξουσίας ἐφ' ἑτέρῳ κειμένης; Εἰ δὲ ἀπρακτος ἢ προαίρεσις μένοι, ἠφάνισται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀρετὴ, τῇ ἀκινήσει τῆς προαιρέσεως ἐμποδισθεῖσα· ἀρετῆς δὲ μὴ οὖσης, ὁ βίος ἠρείμωται, καὶ καθ' εἰμαρμένην χωρεῖ ὁ λόγος. ἀφήρηται τῶν κατορθούτων ὁ ἔπαινος· ἀνίκητος ἢ ἁμαρτία, ἄκριτος ἢ κατὰ τὸν βίον διαφορὰ. Τίς γὰρ ἂν ἐτι κατὰ τὸ εὐλογον ἢ διαβάλλοι τὸν ἀκόλαστον, ἢ ἐπαινοῖ τὸν σώφρονα; Ταύτης κατὰ τὸ πρόχειρον οὖσης ἕκαστῳ τῆς ἀποκρίσεως, τὸ μὲν ἐφ' ἡμῖν τῶν κατὰ γνώμην εἶναι, δυναστεία δὲ κρείττωνι τὰς ἀνθρωπίνους προαιρέσεις πρὸς τὸ τῷ κρατοῦντι δοκοῦν περιάγεσθαι. Οὐκοῦν οὐ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐγκλημα, τὸ μὴ πᾶσιν ἐγγενέσθαι τὴν πίστιν, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα.

id quod lubet ei qui dominatum obtinet. In Dei ergo bonitatem culpa non est conferenda, quod non in omnibus fuerit fides, sed in affectionem eorum, qui prædicationem verbi audiunt.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ'.

Τί πρὸς τοῦτοις ἐτι παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων προφέρεται; Τὸ μάλιστα μὲν μὴ δίως δεῖν εἰς θανάτου πείραν ἐλθεῖν τὴν ὑπερέχουσαν φύσιν, ἀλλὰ καὶ δίχα τούτου τῇ περιουσίᾳ τῆς δυνάμεως δύνασθαι ἂν μετὰ βραδείας τὸ δοκοῦν κατεργάσασθαι. Εἰ δὲ καὶ πάν-

rio. Si autem pariter ad omnes procedit vocatio, nec auctoritatem, nec ætatem, neque gentium discernens differentiam (propterea enim in primo initio prædicationis, divina inspiratione, unius et ejusdem linguæ, cujus omnes gentes, repente facti sunt qui verbum ministrabant, ut nemo esset expers honorum), quemadmodum fuerit consentaneum, ut Deum adhuc accusent, quod Verbum non in omnes dominatum obtinuerit? Nam qui in universitatem liberam habebat potestatem, propter summum in homines honorem, dimisit etiam aliquid in nostra potestate, cujus unusquisque nostrum solus est dominus. Hoc autem est liberi arbitrii libera electio, quæ subjici nequit, et sui juris est in libertate mentis et cogitationis sita.

Itaque in eos qui ad fidem adducti non sunt, criminatio multo justius transferri queat, non in eum qui vocavit ad consensionem. Neque enim cum Petrus in initio verbum prædicasset in frequentissima Judæorum concione, et tria millia simul fidem accepissent, ii qui non crediderunt, cum plures essent iis qui crediderant, in Apostolum causam par erat, ut, gratia in commune proposita, is enim par erat, ut, gratia in commune proposita, is

CAPUT XXXI.

Sed neque ad hæc litigiosa egent contradictione. Dicunt enim Deum posse, si velit, eos etiam qui resistunt, necessario compellendo attrahere ad suscipiendam prædicationem. Ubi est ergo in his liberum arbitrium? Ubi autem est virtus? Ubi est laus eorum qui se recte gerunt? Est enim solum inanimorum, aut eorum quæ sunt expertia rationis, aliena voluntate ad id quod videtur adduci. Rationis autem particeps et intelligens natura, si liberum deposuerit arbitrium, simul etiam perdit gratiam intelligentiæ. Ad quid enim sua utetur mente ac cogitatione, si potestas ejus eligendi, quod suo arbitratu constituit, sita est in alio? Si manet autem inefficax et nullius usus liberum animi institutum et electio, necessario etiam abolita est virtus, impedita immobilitate liberi arbitrii. Si non sit autem virtus, honore privata est vita, et fato procedit ratio, ablata est laus eorum qui se recte gerunt, peccare cuius impune licet, vitæ instituendæ discrimen nullum superest. Quis enim, ut est rationi consentaneum, amplius vel intemperantem reprehenderit, vel temperantem laudaverit? cum quilibet in promptu hanc habeat responsionem, quod nihil eorum quæ nostro arbitratu statuimus, in nostra sit potestate, majori autem potentia humana trahantur instituta et proposita ad

CAPUT XXXII.

Quid præter hæc assertur ab iis qui contradicunt? Maxime quidem, quod non oporteret summam et supereminentem naturam omnino mortis subire experientiam, sed absque ea sua insigni et excellenti virtute posset facillime quod videbatur effi-

ere. Quod si etiam arcana aliqua ratione hoc omnino fieri oportebat, non tamen ignominiosæ mortis affici dedecore. Quæ enim mors, inquit, est ignominiosior ea quæ per crucem sustinetur? Quid ergo ad hæc quoque dicimus? Mortis quidem necessitatem efficit nascendi conditio. Eum enim qui semel statuerat esse particeps humanitatis, oportebat pervadere omnes naturæ proprietates. Si ergo cum duobus finibus intercepta sit humana natura, in uno fuisset, et alterum non attigisset, semiperfectum mansisset propositum, ut qui nostræ naturæ alteram non attigisset proprietatem. Fortasse autem quispiam, cum mysterium accurate et exacte didicerit, magis consentanee dixerit, non evenisse mortem propterea quod natus sit, sed contra mortis causa fuisse ab eo acceptam nascendi conditionem. Neque enim æternus ille corpoream idcirco generationem subiit, quia vita egeret, sed a morte nos ad vitam revocans. Quoniam igitur oportebat ut totius naturæ nostræ a mortuis resurrectio fieret; tanquam manum jacenti porrigens, et propterea ad nostrum cadaver aspiciens, morti tantum appropinquavit, quantum est attigisse mortalitatem, et initium resurrectionis suo corpore dedisse naturæ, ut qui virtute ac potestate totum hominem simul suscitaverit. Quoniam enim non aliunde quam ex nostra massa caro erat, quæ Deum susceperat, quæ quidem per resurrectionem simul excitata fuit cum divinitate; quomodo in nostro corpore, unius ex sensuum instrumentis operatio deducit consensum ad universum parti unitum: ita etiam perinde ac si esset aliquod animal universa natura, partis resurrectio transit ad universum, et pro continuitate conjunctioneque naturæ totum ex parte concurrat. Quid enim remotum a probabilitate et verisimilitudine discimus in mysterio, si qui stat, inclinatur ad eum qui cecidit, aut ad excitandum eum qui jacet? Crux autem nunquam aliam aliam profundiorum contineat rationem, viderint ii qui res arcanas noverunt. Quod autem ad nos venit ex traditione, est hujusmodi: Quoniam omnia convenienter sublimiori vitæ in Evangelio dicta et facta sunt, neque quidquam est ejusmodi, ut inde non aperte appareat omnino divinitatis mysticium cum humanitate, cum vox quidem aut actio transeat humanitas, id autem quod ex occulto intelligitur, ostendat divinitatem: in hac etiam parte fuerit consequens, ut non aspiciatur unum, alterum autem despiciatur, sed in immortalis quidem mortale consideretur, in homine autem id quod est divinius omni studio disquiratur. Nam quoniam proprium est divinitatis omnia pervadere, et cum eorum quæ sunt natura per omnem partem extendi (non enim manserit quippiam in essentia, nisi in eo quod est maneat. Quod autem proprie est et primo, divina est natura: quam ut necessario credamus esse in cunctis quæ sunt, nos cogit eorum quæ sunt permanens), hoc per crucem docemur, cum ejus quadrifariam figura sit divisa,

τως ἔδει τοῦτο κατὰ τινὰ λόγον ἀπόρρητον· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπιμὴ τῷ ἀτίμῳ τρόπῳ τοῦ θανάτου καθυβρισθῆναι. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο, φησί, τοῦ διὰ σταυροῦ θανάτου ἀτιμότερος; Τί οὖν καὶ πρὸς ταῦτά φαμεν; Ὅτι τὸν θάνατον μὲν ἀναγκαῖον ἢ γένεσις κατεργάζεται. Τὸν γὰρ ἅπασι μετασχεῖν ἐγκλωστότα τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ πάντων ἔδει γενέσθαι τῶν ἰδιωμάτων τῆς φύσεως. Εἰ τοίνυν δύο πέρας: τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς διειλημμένης, ἐν τῷ ἐνὶ γενόμενος τοῦ ἐφεξῆς μὴ προσήψατο, ἡμιτελής ἂν ἢ πρόθεσις ἔμεινε, τοῦ ἑτέρου τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιώματος οὐκ ἀψαμένου· τάχα δ' ἂν τις δι' ἀκριβείας καταμαθῶν τὸ μυστήριον, εὐλογώτερον εἴποι, μὴ διὰ τὴν γένεσιν συμβεβηκέναι τὸν θάνατον· ἀλλὰ τὸ ἐμπαλιν τοῦ θανάτου χάριν παραληφθῆναι τὴν γένεσιν· οὐ γὰρ τοῦ ζῆσαι θεόμενος, ὁ εἰς ζῶν τὴν σωματικὴν ὑποδύεται γέννησιν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐπὶ τὴν ζωὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλούμενος. Ἐπεὶ οὖν ἔδει γενέσθαι ὅλης τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἐπάνοδον, οἶονεὶ χεῖρα τῷ κειμένῳ ὀρέγων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπικύβας πτώμα, τοσοῦτον τῷ θανάτῳ προσήγγισεν, ὅσον τῆς νεκρότητος ἀψασθαι· καὶ ἀρχὴν δοῦναι τὴν φύσιν τῆς ἀναστάσεως τῷ ἰδίῳ σώματι, ὅλον συναναστήσας τὸν ἀνθρώπον τῇ δυνάμει. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου φυράματος ἢ θεοδόχος σὰρξ ἦν, ἢ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεῖσα τῇ θεότητι, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἡ τοῦ ἐνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς ἅπαν τὴν συναίσθησιν ἄγει τὸ ἠνωμένον τῷ μέρει· οὕτως καθάπερ τινὸς ὄντος ζῶον πάσης τῆς φύσεως, ἢ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τὸ συνεχές τε καὶ ἠνωμένον τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνδιδόμενη. Τί οὖν ἔξω τοῦ εἰκότος ἐν τῷ μυστηρίῳ μανθάνομεν, εἰ κύπτει πρὸς τὸν πεπτωκότα ὁ ἑστῶς, ἢ ἐπὶ τὸ ἀναστήσαι τὸν κείμενον; ὁ δὲ σταυρὸς εἰ μὴ τινὰ καὶ ἕτερον περιέχει λόγον βαθύτερον, εἰδοῖεν ἂν οἱ τῶν κρυπτομένων ἐπίστορες. Ὁ δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως ἤκει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπειδὴ πάντα κατὰ τὸν ὑψηλότερον καὶ θεοῦ ἕτερον βίον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἴρηται καὶ γαγενήσιν· καὶ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντως μίξις τις ἐμφαίνεται τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, τῆς μὲν φωτῆς ἢ τῆς πράξεως ἀνθρωπικῶς διεξαγομένης, τοῦ δὲ κατὰ τὸ κρυπτόν νοουμένου τὸ θεῖον ἐμφαίνοντος· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, μὴ τὸ μὲν βλέπειν, παρορᾶν δὲ τὸ ἕτερον· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ἀθανάτῳ καθορᾶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ πολυπραγμανεῖν τὸ θεοῦτερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἰδίον ἐστὶ τῆς θεότητος τὸ διὰ πάντων ἔχειν, καὶ τῆ φύσει τῶν ὄντων κατὰ πᾶν μέρος συμπαρεκτείνεσθαι· οὐ γὰρ ἂν τι διακείμενον ἐν τῷ εἶναι, μὴ ἐν τῷ ὄντι μένον. Τὸ δὲ κυριῶς καὶ πρώτως ὄν, ἢ θεῖα φύσις ἐστίν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πιστεύειν ἐν πᾶσιν εἶναι τοῖς οὖσιν, ἢ διαμονὴ τῶν ὄντων καταναγκάζει· τοῦτο διὰ τοῦ σταυροῦ διδασκόμεθα, τετραχῆ τοῦ κατ' αὐτὸν σχήματος διηρημένου· ὡς ἐκ τοῦ μέσου, καθὼς πρὸς ἑαυτὸν συνάπτεται, τέσσαρας ἀριθμεῖσθαι τὰς προβολὰς· ὅτι ὁ ἐπὶ τούτου ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίας διατεθείς, ὁ τὸ πᾶν πρὸς ἑαυτῷ συνδέων τε καὶ συναρμώζων, τὰς

διαφόρους τῶν ὄντων φύσεις πρὸς μίαν σύμπνοιάν τε καὶ ἁρμονίαν δι' ἑαυτοῦ συνάγων. Ἐν γὰρ τοῖς οὐσίῃν ἢ ἄνω τι νοεῖται, ἢ κάτω, ἢ πρὸς τὰ κατὰ τὰ πλάγια πέρατα διαβαίνει ἢ ἔννοια.

aharpat, is diversas rerum naturas ad unam per se cogit conspirationem et harmoniam. In iis enim quæ sunt, vel sursum intelligitur aliquid, vel deorsum :

Ἄν τοίνυν λογίσῃ τῶν ἐπουρανίων, ἢ τῶν ὑποχθονίων, ἢ τῶν καθ' ἑκάτερον τοῦ παντός περάτων τὴν σύστασιν, πανταχοῦ τῷ λογισμῷ σου προαπαντᾷ ἡ θεότης, μόνη κατὰ πᾶν μέρος τοῖς οὐσίῃν ἐνθεωρουμένη, καὶ ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα συνέχουσα. Ἐἴτε δὴ θεότης τὴν φύσιν ταύτην ὀνομάζεσθαι χρῆ, εἴτε λόγος, εἴτε δύναμις, εἴτε σοφία, εἴτε ἄλλο τι τῶν ὑψηλῶν τε καὶ μᾶλλον ἐνδείξεσθαι δυναμένων τὸν ὑπερκεῖμενον, οὐδὲν ὁ λόγος ἡμῶν περὶ φωνῆς ἢ ὀνόματος ἢ τύπου ῥημάτων διαφέρεται. Ἐπεὶ οὖν πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ κτίσις βλέπει, καὶ περὶ αὐτὸν ἔστι, καὶ δι' ἐκείνου πρὸς ἑαυτὴν συμφυῆς γίνεται, τῶν ἄνω τοῖς κάτω, καὶ τῶν πλαγίων πρὸς ἄλληλα δι' ἐκείνου συμφουμένων, ἔδει μὴ μόνον δι' ἀκοῆς ἡμᾶς πρὸς τὴν τῆς θεότητος κατανοήσιν χειραγωγείσθαι· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔψιν γενέσθαι τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδάσκαλον, ὅθεν καὶ ὁ μέγας ὀρηθηεὶς Παῦλος μυσταγωγεῖ τὸν ἐν Ἐφέσῳ λαόν, δύναμις αὐτοῖς ἐντιθεὶς διὰ τῆς διδασκαλίας πρὸς τὸ γῶναι τί ἐστὶ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος, τότε πλάτος καὶ τὸ μήκος. Ἐκαστὴν γὰρ τοῦ σταυροῦ συμπεροβόλην ἰδίῳ ῥήματι κατονομάζει. Ὑψὸς μὲν τὸ ὑπερέχον· βάθος δὲ τὸ ὑποκείμενον, πλάτος τε καὶ μήκος, τὰς πλαγίας ἐκτάσεις λέγων. Καὶ σφφέστερον ἐτέρωθι τὸ τοιοῦτον νόημα πρὸς Φιλιππησίους, οἶμαι, ποιεῖ, οἷς φησιν· ὅτι Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν ῥόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Ἐνταῦθα τὴν μέσσην καὶ γαίαν* μίᾳ προσηγορίᾳ καταλαμβάνει, πᾶν τὸ διὰ μέσου τῶν ἐπουρανίων καὶ ὑποχθονίων ὀνομάσας ἐπίγειον. Τοῦτο μαμαθήκαμεν περὶ τοῦ σταυροῦ τὸ μυστήριον. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀκόλουθον περιέχει ὁ λόγος, ὡς ὁμολογεῖσθαι καὶ παρὰ τῶν ἀπίστων, μηδὲν ἄλλοτριον εἶναι τῆς θεοπροπέους ὑπολήψεως· τὸ γὰρ μὴ ἐμμεῖναι τῷ θανάτῳ, καὶ τὰς διὰ τοῦ σιδήρου κατὰ τοῦ σώματος γενομένας πληγὰς, μηδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὸ ἀναστῆναι ποιήσασθαι, κατ' ἐξουσίαν τε φαίνεσθαι τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὅτε βούλοιο, παρῆναι τε αὐτοῖς μὴ ὀρώμενον, καὶ ἐν μέσῳ γίγνεσθαι, μηδὲ τῆς εἰσόδου τῆς διὰ τῶν θυρῶν προσδεόμενον, ἐνισχύειν τε τοὺς μαθητὰς τῇ προσφυσήσει τοῦ Πνεύματος, ἐπαγγέλλεσθαι τε καὶ τὸ μετ' αὐτῶν εἶναι, καὶ μηδὲν μέσῳ διατειχίζεσθαι, καὶ τῷ μεν φαينوμένῳ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνίεναι, τῷ δὲ νοουμένῳ πανταχῇ εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα περιέχει ἡ ἱστορία, οὐδὲν τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας προσδέεται πρὸς τὸ θεῖα τε εἶναι, καὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπερεχούσης δυνάμεως· περὶ ὧν οὐδὲν οἶμαι δεῖν καθ' ἕκαστον διεξιέναι, αὐτόθεν τοῦ λόγου τὸ ὑπερ τὴν φύσιν ἐκφαίνοντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρος τι τῶν μυστικῶν διδαγμάτων καὶ ἡ περὶ τὸ λουτρόν ἐστιν οἰ-

A adeo ut ex medio, quatenus sibi ipsi conjungitur, numerentur quatuor projectiones: quoniam qui in ea fuit extensus tempore mortis susceptæ dispensationis, qui sibi universum colligat, concinnat et cogit conspirationem et harmoniam. In iis enim quæ sunt, vel ad transversos fines transit cogitatio.

Si ergo consideres cœlestium aut terrestrium, aut utrorumque universi extremorum constitutionem, tuæ considerationi semper occurrit divinitas, quæ sola ex omni parte in iis quæ sunt, venit in contemplationem, et omnia continet in essentia. Sitne autem hæc natura nominanda divinitas, an ratio, an virtus ac potestas, an sapientia, an aliquid aliud ex iis quæ sunt excelsa, et quæ magis possunt ostendere eum qui est summus et supereminens, de voce aut nomine, aut figura verborum non magna est nobis controversia. Quoniam ergo ad ipsum universa aspiciit creatura, et est circa ipsum, et per illum sibi ipsi coheret et coalescit, eum quæ sunt supra, iis quæ infra, et quæ sunt obliqua, sibi invicem congenerentur ac conjungantur: oportebat nos non solum auditione deduci ad divinitatis considerationem; sed etiam visum effici doctorem ac magistrum sublimiorum intelligentiarum. Hinc motus magnus ille Paulus in mysterio Ephesinum instituit populum, per doctrinam eis dans virtutem ad cognoscendum quæ sit profunditas, latitudo, altitudoque et longitudo⁹. Unamquamque enim crucis porrectionem proprio appellat nomine. Altitudinem quidem, id quod supereminet; profunditatem autem, id quod est subius: latitudinem vero et longitudinem, quæ sunt per transversum extensiones. Alibi autem hunc sensum clarius explicat, ut arbitror, ad Philippenses, cum dicit: *In nomine Jesu Christi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum*¹⁰. Hoc in loco mediam prominentiam et velut antennam unico nomine comprehendit, ut qui quid inter cœlestia et inferna intercedit, terrestre nominaverit. Hoc quidem didicimus de mysterio crucis. Quæ autem deinceps sequuntur, ea verbum complectitur ejusmodi, ut fateantur etiam increduli nihil esse alienum ab ea quæ Deum decet existimatione. Nam quod in morte non manserit, et quæ corpori impositæ ferro fuerint plagæ, nihil impedimenti attulerint, quominus resurgeret, et quod libere discipulis post resurrectionem cum vellet, apparuerit, et eis adesset, cum tamen non videretur, et esset in medio eorum, non ingressu quidem per portas indigens, et confirmaret discipulos insufflatione Spiritus, et se cum eis futurum esse polliceretur, et nullo distinctum iri intervallo, et eo quidem quod apparebat in cœlum ascenderet, eo autem quod intelligebatur esset ubique, quæcunque hujusmodi continet historia, nullo rationum auxilio indigent ad probandum quod sint divina, excelsæque et summæ virtutis. Quæ quidem nihil opus est ut sigillatim persequamur,

⁹ Ephes. iii, 8. ¹⁰ Philipp. ii, 10.

cum ex se ipsa oratio satis indicet ea esse supra naturam. Sed quoniam mysticorum documentorum pars est etiam aliqua, quæ in lavacro fit dispensatio: quod quidem seu baptismum, seu illuminationem, seu regenerationem velis nominare, de nomine non contendimus, bene erit breviter de eo dicere.

CAPUT XXXIII.

Nam postquam a nobis audiverint, quod cum mortale transeat ad vitam, consequens erat, prima generatione ad vitam mortalem deducente, aliam inveniri generationem, quæ neque ab interitu inciperet, neque desineret in interitum, sed eum qui fuisset generatus, ad vitam deduceret immortalē (quomodo enim ex mortali generatione mortale necessario existit id quod fuit generatum: ita quod ex generatione in quam non cadit interitus generatur, melius fuerit ac præstantius, quam ut a morte patiat interitum), postquam, inquam, hæc audiverint, et quæ sunt hujusmodi, et modum prius didicerint, nempe quod ad Deum preces, et gratiæ cœlestis invocatio, et aqua, et fides, sunt ea per quæ impletur mysterium regenerationis, ea difficiliter eis persuadentur, ut qui ad quod apparet aspiciant, utpote quod id quod sit corporaliter, non accidat promissioni. Quomodo enim, inquit, preces, et divinæ virtutis invocatio, quæ sit super aquam, sit dux et principium vitæ iis qui initiantur? Ad quos, si non sint nimis duri et pervicaces, simplex suffecerit oratio ad efficiendum ut assentiantur dogmati. Nam vicissim eos interrogemus, cum modus ejus quæ ex carne sit generationis sit omnibus manifestus, quemadmodum sit homo id quod dejicitur, ut ex eo consistat animal? Atqui in eo nihil dici potest, quod aliqua ratione ullam inveniat probabilitatem. Quid enim commune habet semen hominis cum ea qualitate quæ in illo consideratur? Homo compositus est res quædam particeps rationis et intelligentiæ. Illud autem consideratur in quadam humida qualitate, et nihil amplius comprehendit mentis conceptio, quam quod ex sensu cernitur. Quod ergo ab interrogatis, quomodo sit credibile ex illo constitisse hominem, consentaneum est nobis fieri responsum, hoc etiam de regeneratione per aquam interrogati respondebimus. Nam et illic unicuique eorum qui interrogantur in promptu est dicere, quod divina virtute ille sit homo, quæ si non adsit, semen est immobile et inefficax. Si ergo illic non subjectum facit hominem, sed vis divina transmutat id quod apparet in naturam hominis, extremæ fuerit insipientiæ ingratiæ et immemoris animi, illic Deo tantam tribuentes virtutem, existimare Deum hæc in parte esse imbecillam ad suam implendam voluntatem. Quid commune, inquit, habet vita cum aqua? Quid autem (eis dicemus) commune habet humor et imago Dei? Sed nihil illic est admirabile, si Deo volente humor transit in animal præstantissimum. De hoc etiam similiter dicemus, minime esse mirandum, si divinæ vir-

κονομία· ὁ εἶτε βάπτισμα, εἶτε φώτισμα, εἶτε παλιγγενεσίαν βούλοιο· τὸ τις ὀνομάζειν, οὐδὲν πρὸς τὴν ὀνομασίαν διαφερόμεθα, καλῶς ἂν ἔχει καὶ περὶ τοῦτου βραχέα διεξελθεῖν.

nomine non contendimus, bene erit breviter de eo

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ἐπειδὴν γὰρ παρ' ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἀκούσασιν, ὅτι τοῦ θνητοῦ πρὸς τὴν ζωὴν μεταβαίνοντος, ἀκόλουθον ἦν τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν παραγοῦστος βίον, ἐτέραν γέννησιν ἐξευρεθῆναι, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχομένην, μήτε εἰς φθορὰν καταλήγουσαν· ἀλλ' εἰς ἀθάνατον ζωὴν τὸν γεγεννημένον παράγουσαν. Ὡσπερ γὰρ ἐκ θνητῆς γεννήσεως θνητὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννημένον ὑπέστη· οὕτως ἐκ τῆς μὴ παραδεχομένης φθορὰν γεννήσεως τὸν γεννώμενον, κρεῖττον γένηται τῆς ἐκ τοῦ θανάτου φθορᾶς. Ἐπειδὴν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀκούσασιν, καὶ προδιδασθῶσι τὸν τρόπον, ὅτι εὐχὴ πρὸς Θεὸν, καὶ χάριτος οὐρανόθεν ἐπίκλησις, καὶ ὕδωρ, καὶ πίστις ἐστὶ, δι' ὧν τὸ τῆς ἀναγεννήσεως πληροῦται μυστήριον, δυσπεσιῶς ἔχουσι, πρὸς τὸ φαινόμενον βλέποντες, ὡς οὐ συμβαίνει τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ σωματικῶς ἐνεργούμενον. Πῶς γὰρ, φησὶν, εὐχὴ καὶ δυνάμειος θείας ἐπίκλησις ἐπὶ τοῦ ὕδατος γιγνομένη, ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς μουσούμενοις γίνεται; Πρὸς οὗς, εἴπερ λίαν ἔχοιεν ἀντιτύπους, ἀπλοῦς ἐξαρκεῖ λόγος, πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἀγαγεῖν συγκατάθεσιν. Ἀντερωτήσω μὲν γὰρ, τοῦ τρόπου τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως πᾶσιν ὄντος προδήλου, πῶς ἄνθρωπος ἐκεῖνο γίνεται τὸ εἰς ἀφορμὴν τῆς συστάσεως τοῦ ζώου καταβαλλόμενον; Ἀλλὰ μὴ οὐδεὶς ἐπ' ἐκεῖνου λόγος ἐστίν, ὁ λογισμῶν τινι τὸ πιθανὸν ἐξευρίσκων. Τί γὰρ κοινὸν σπέρματι ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῳ θεωρουμένην ποιότητα; Συγκρινόμενος ὁ ἄνθρωπος λογικὸν τι χρῆμα καὶ διανοητικὸν ἐστὶ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν· ἐκεῖνο δὲ ὑγρᾶ τινι ἐνθεωρεῖται ποιότητι, καὶ πλείον οὐδὲν τοῦ κατ' αἰσθησὶν ὀρμμένου καταλαμβάνει ἔννοια. Ἦν τοίνυν εἰκὸς ἐστὶν ἀπόκρισιν γενέσθαι ἡμῖν παρὰ τῶν ἐρωτηθέντων, ὅτι Πῶς ἐστὶ πιστὸν ἐξ ἐκεῖνου συστήναι ἄνθρωπον; τοῦτο καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ ὕδατος γινομένης ἀναγεννήσεως ἐρωτηθέντες ἀποκρινόμεθα. Ἐκεῖ τε γὰρ πρότερον ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν ἠρωτηθέντων εἰπεῖν, ὅτι θεὸς δυνάμει ἐκεῖνος ἄνθρωπος γίνεται, ἥς μὴ παρούσης, ἀκίνητόν ἐστι καὶ ἀνεκίνητον. Εἰ οὖν ἐκεῖ οὐ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία δύναμις εἰς ἀνθρώπου φύσιν μεταποιεῖ τὸ φαινόμενον, τῆς ἐσχάτης ἂν εἴη ἀγνωμοσύνης, ἐκεῖ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυροῦντας δύναμιν, ἀτονεῖν ἐν τῷ μέρει τοῦτῳ τὸ Θεῖον οἰεσθαι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος. Τί κοινόν, φασίν, ὕδατι καὶ ζωῆ; Τί δὲ κοινόν, πρὸς αὐτὸν ἐρούμεν, ὑγρότητι καὶ εἰκόνι Θεοῦ; Ἀλλ' οὐδὲν ἐκεῖ τὸ παράδοξον, εἰ Θεοῦ βουλομένου πρὸς τὸ τιμιώτατον ζῶον τὸ ὑγρὸν μεταβαίνει. Τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τοῦτου φαμέν, μηδὲν εἶναι θαυμαστὸν, εἰ θείας δυνάμειος παρουσία πρὸς ἀφαιρέσιν μετασχευάζει τὸ ἐν τῇ φθαρτῇ φύσει γινόμενον.

ialis præsentia transformat ad incorruptionem id quod natum fuerat in natura in quam cadit in-
teritus.

ΚΕΦΑΛ. ΔΔ'.

A

Ἄλλὰ ζητοῦσιν ἀποδείξιν τοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον ἐπὶ ἁγιασμῶν τῶν γινομένων καλούμενον. Ὁ δὲ τοῦτο ζητῶν, ἀναγνώτω πάλιν τὰ κατόπιν ἐξητασμένα. Ἡ γὰρ κατασκευὴ τοῦ τὴν διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανέσαν ἴναμιν, ἀληθῶς θεῖαν εἶναι, τοῦ παρόντος λόγου συγγορία γίνεται. Δειχθέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, τοῖς διὰ τῶν γινομένων θαύμασι τὴν φύσιν ἑαυτοῦ δείξαντα, συναπεδείχθη τὸ παρεῖναι τοῖς γινομένοις αὐτῶν κατὰ πάντα καιρὸν ἐπαλήθεως. Ὡσπερ γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων ἐστὶ τις ἰδιότης ἢ τὴν φύσιν γυριζούσα· οὕτως ἰδιὸν ἐστὶ τῆς θείας φύσεως ἡ ἀλήθεια. Ἄλλὰ μὴν αἰετὸν παραέσθαι τοῖς ἐπικαλούμενοις ἐπηγγελλται, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἶναι, καὶ ἐν πᾶσι μένειν καὶ ἐκάστῳ συνεῖναι, καὶ οὐκέτ' ἂν ἐτέρας εἰς τὸ παρεῖναι τὸ Θεῖον τοῖς γινομένοις ἀποδείξωσιν προσδοίμεθα· τὸν μὲν Θεὸν εἶναι διὰ τῶν θαυμάτων αὐτῶν πεπιστευκότες, ἐν δὲ τῷ ἀψευδεῖ τῆς ὑποσχέσεως παρεῖναι τὸ ἐπηγγελλόμενον οὐκ ἀμφιβάλλοντες. Τὸ δὲ προηγεῖσθαι τὴν διὰ τῆς εὐχῆς κλῆσιν τῆς θείας οἰκονομίας, περιουσία τις ἐστὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ κατὰ Θεὸν ἐπιτελεῖσθαι τὸ ἐνεργούμενον. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῆς ἀνθρωποποιίας εἶδους, αἱ τῶν γεννώντων ὀρμαι, κινῆται ἐπικληθῆ παρ' αὐτῶν δι' εὐχῆς τὸ Θεῖον, τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται, διαπλάσσοσι τὸ γεννόμενον· ἢ χωριστείσης ἀπρακτὸς ἐστὶν ἢ σπουδῆ καὶ ἀνόητος· πόσῳ μᾶλλον ἐν τῷ πνευματικῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ, καὶ Θεοῦ παρεῖσθαι τοῖς γινομένοις ἐπηγγελλόμενου, καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ δυνάμιν ἐνθεοικότητος τῷ ἔργῳ, καθὼς πεπιστεύκαμεν· καὶ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως πρὸς τὸ σπουδαζόμενον τὴν ὀρμὴν ἐχούσης· εἰ συμπαραληφθεὶς καθηκόντως ἢ διὰ τῆς εὐχῆς συμμαχία, μᾶλλον ἐπιτελεῖς ἔσται τὸ σπουδαζόμενον; Καθάπερ δὲ οἱ ἐπιφᾶναι τὸν ἦλιον αὐτοῖς εὐχόμενοι τῷ Θεῷ, οὐδὲν ἀρβύλουνσι τὸ πάντως γινόμενον· οὐδὲ μὴν ἀχρηστον εἶναι τις φήσει τὴν τῶν προσευχομένων σπουδῆν, εἰ περὶ τοῦ πάντως ἐσομένου τὸν Θεὸν ἰκετεύουσιν· οὕτως οἱ πεπιστευμένοι, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ ἐπαγγελάμενου ὑπόσχεσιν πάντως παρεῖναι τὴν χάριν τοῖς διὰ τῆς μυστικῆς ταύτης οἰκονομίας ἀναγενομένοις, ἢ προσθήκην τινὰ ποιῶνται τῆς χάριτος, ἢ τὴν οὐσαν οὐκ ἀποστρέφουσιν. Τὸ γὰρ πάντως συνεῖναι διὰ τὸ Θεὸν εἶναι τὸν ἐπαγγελάμενον πεπιστευταί. Ἡ δὲ τῆς Θεότητος μαρτυρία διὰ τῆς θαυμάτων ἐστίν. Ὡστε διὰ πάντων τὸ παρεῖναι τὸ Θεῖον, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχει.

ΚΕΦΑΛ. ΔΕ'.

Ἡ δὲ εἰς τὸ ὕδωρ κάθοδος, καὶ τὸ τρις ἐν αὐτῷ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, ἕτερον ἐμπεριέχει μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τρόπος, οὐ τοσοῦτον ἐκ τῆς κατὰ διαδοχὴν ὑψηλῆς ἐνεργῆς γένουσι, ὅσον δι' αὐτῶν ὡν ἐποίησεν ὁ τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὑποστάς κοινωνίαν, ἔργῳ τὴν ζωὴν ἐνε-

CAPUT XXXIV.

Sed quærent ut sibi ostendatur, quod Deus adsit invocatus in iis quæ fiunt sanctificationibus. Qui autem hoc quærit, revocet in mentem ea quæ retro sunt examinata. Confirmatio enim, quod quæ per carnem nobis apparuit virtus, vere sit divina, defendit id quod dicimus in præsentia. Nam cum ostensum sit quod sit Deus qui suam ostendit naturam miraculis per ea quæ fiunt, simul etiam ostensum est, eum adesse iis quæ fiunt tempore invocationis. Quomodo enim in unoquoque eorum quæ sunt, est quædam proprietas quæ notam reddit naturam, ita divinæ naturæ proprium est veritas. Atqui invocantibus se semper affuturum est pollicitus, et futurum in medio credentium, et in omnibus mansurum, et cum unoquoque conversaturum; neque alia fuerit nobis opus probatione, quod Deus adsit iis quæ fiunt, cum Deum quidem esse per ipsa miracula crediderimus, neque dubitemus, id quod promissum est adesse certis et a mendacio alienis promissionibus. Quod autem quæ per preces sit invocato, divinam præcedat dispensationem, satis superque probat, quod id quod sit, ex Deo peragitur. Si enim in altero genere hominum procreationis, eorum qui generant ad id incitatæ appetitiones, etiamsi ab iis Deus precibus non invocetur, divina virtute, sicut prius dictum est, effingunt id quod generatur, qua separata inefficax et inutilis ac irrita est eorum opera: quanto magis in spirituali modo generationis, cum et Deus iis quæ facta sunt se affuturum sit pollicitus, et suam operi virtutem indiderit, ut credidimus, nostrumque propositum et institutum feratur ad id in quod studium et opera confertur, si eorum quorum decet simul per preces assumatur auxilium, magis erit perfectum id in quod confertur studium? Quo modo autem qui Deum precantur ut sibi sol illucescat, id quod sit nequaquam obtundunt et obscurant (sed nec inutile precantium dixeris esse studium, si de eo quod omnino futurum est Deo supplicant): ita ii qui crediderunt, congruenter certæ et a mendacio alienæ ejus qui pollicitus fuit promissioni, omnino adesse gratiam iis qui regerantur per hanc mysticam dispensationem, aut gratiæ aliquam faciunt accessionem, aut certe eam quæ est minime avertunt. Nam quod omnino adsit, ex eo constat, quod Deus sit qui promisit. Cæterum Divinitatem esse miracula testantur. Itaque quin Deus in omnibus adsit, nulla est occasio dubitandi.

CAPUT XXXV.

Descensus autem in aquam, et quod in eam homo ter demissus sit, alterum continet mysterium. Nam quoniam modus nostræ salutis ad effectum et opus non adeo est deductus ex præeunte doctrina, quantum per ea ipsa quæ fecit qui cum homine subiit societatem, ut qui reipsa vitam sit operatus, ut

per carnem rursus assumptam et simul deificatam simul salvaretur quidquid est ei cognatum et genere conjunctum : necessario excogitandus erat aliquis modus, in quo in iis quæ sunt esset cognatio aliqua ejus qui sequitur cum eo qui præit ac ducit. Oportet ergo videre in quibusnam est consideratus qui dux fuit et auctor nostræ vitæ : ut, sicut dicit Apostolus ¹¹, convenienter duci et auctori nostræ salutis sequentibus recte procedat imitatio. Quo modo enim, qui ad numerosam et militarem in armis motionem erudiuntur, ab iis qui ordinandæ aciei sunt periti, per ea quæ aspiciunt, deducuntur ad rite tractandorum armorum experientiam ; qui autem non agit id quod ei prius ostenditur, remanet expertus ejus experientiæ : eodem modo necesse est, ut quibus studium par est ad bonum, omnino similiter sequantur per imitationem eum qui nos ducit ad salutem, ad opus deducendo id quod prius ab eo fuit ostensum. Non potest enim fieri ut ad parem finem perveniant, qui non per viam similem sunt ingressi. Quomodo enim qui labyrinthi errores non possunt ulla ratione evadere, si in aliquem inciderint qui eorum sit peritus, eum pone sequentes, varios et fallaces domorum flexus anfractusque permeant, non permeaturi nisi ejus qui præcedit, insisterent vestigiis : ita etiam mihi cogita hujus vitæ labyrinthum, quem humana natura minime potest transire, nisi quispiam eandem viam teneat, per quam qui in eo fuit, egressus est ambitum. Tropice autem dico labyrinthum, qui pertransiri non potest, vitæ carcerem, in quo detentum fuit infelix genus humanum. Quid ergo aspeximus in duce et auctore nostræ salutis? Triduanam mortem et rursus vitam. Oportet ergo in nobis quoque talem excogitari similitudinem. Quidnam est ergo excogitatum, per quod etiam in nobis ejus quod ab eo factum est impletur imitatio? Quidquid est morte affectum, quemdam proprium habet locum et secundum naturam, nempe terram in quam inclinatur, et in qua conditur. Magnam autem inter se habent cognationem terra et aqua, quæ sola ex elementis sunt gravia, et feruntur deorsum, et manent in se invicem, et per se invicem continentur. Quoniam ergo ducis et auctoris vitæ nostræ mors fuit sub terra, et secundum communem naturam : quæ fit a nobis mortis imitatio, in propinquo exprimitur elemento. Et sicut ille cælestis homo cum mortalitatem assumpsisset, postquam sub terra fuisset positus, tertio die reversus est ad vitam : ita etiam qui secundum naturam corporis est illi conjunctus, ad idem quod ab ipso recte gestum est intuens, ad vitæ, inquam, in tribus ambitibus imitatus est triduanam

Dictum est etiam tale quid in iis quæ præcesserunt, nempe quod, prudenti consilio dispensationis, a divina providentia fuit importata mors humanæ

¹¹ Hebr. xii, 2.

Α γήσας, ἵνα διὰ τῆς ἀναληφθείσης παρ' αὐτοῦ καὶ συναποθεωθείσης σαρκὸς ἅπαν συνδιασωθῆναι τὸ συγγενὲς αὐτῆ καὶ ὁμόφυλον, ἀναγκαῖον ἦν ἐπινοηθῆναι τινα τρόπον, ἐν ᾧ τις ἦν συγγενεῖά τε καὶ ὁμοιότης ἐν τοῖς γινομένοις παρὰ τοῦ ἐπομένου πρὸς τὸν ἡγούμενον. Χρὴ τοίνυν ἰδεῖν ἐν τίσιν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν καθηγησάμενος ἐθεωρήθη· ἕνα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, κατὰ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατορθωθῆ τοῖς ἐπομένοις ἢ μίμησις. Ὅσπερ γὰρ παρὰ τῶν πεπαιδευμένων τὰ τακτικά πρὸς τὴν ὁπλιτικὴν ἐμπειρίαν ἀνάγονται, δι' ὧν βλέπουσιν οἱ πρὸς τὴν εὐρυθμὸν τε καὶ ἐνόπιον κίνησιν παιδευόμενοι. Ὁ δὲ μὴ πράττων τὸ προδεικνύμενον, ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης ἐμπειρίας μένει. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ πρὸς τὴν σωτήριαν ἡμῶν ἐξηγουμένῳ πάντως εἰς ἰσὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ σπουδῆ, ὁμοίως ἐπι-ἀναγκας διὰ μιμήσεως ἔπασθαι, τὸ παρ' αὐτοῦ προδειχθὲν εἰς ἔργον ἀγαθόντας. Οὐ γὰρ ἔστι πρὸς τὸ ἴσον καταρτῖσαι πέρας, μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ὀδεύσαντας. Καθὰπερ γὰρ οἱ τὰς τῶν λαβυρινθῶν πλάνας διεξελθεῖν ἀμηχανοῦντες, εἴ τις ἐμπειρίως ἔχοντος ἐπιτύχοιεν, κατόπιν ἐπόμενοι τὰς ποικίλας τε καὶ ἀπατηλάς τῶν οἰκῶν ἀναστροφὰς διεξέρχονται, οὐκ ἂν διεξελθόντες, εἴ μὴ κατ' ἔχοντος ἐπόμενοι τῷ προάγοντι· οὕτω μοι νόησον καὶ τὸν τοῦ βίου τούτου λαβυρινθὸν ἀδιεξίτητον εἶναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, εἴ μὴ τις τῆς αὐτῆς ὁδοῦ λάβοιτο, δι' ἧς ὁ ἐν αὐτῷ γενόμενος ἔξω κατέστη τοῦ περιέχοντος. Λαβύρινθον δὲ φημι τροπικῶς, τὴν ἀδιέξοδον τοῦ θανάτου φθορὰν, ἣ τὸ δελταῖον τοῦ ἀνθρώπου γένος περιεσχέθη. Τί οὖν περὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἐθεασάμεθα ; τριήμερον νέκρωσιν, καὶ πάλιν ζωὴν. Οὐκοῦν χρὴ τι τοιοῦτον καὶ ἐν ἡμῖν ἐπινοηθῆναι ὁμοίωμα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐπίνοια, δι' ἧς καὶ ἐν ἡμῖν πληροῦται τοῦ παρ' ἐκείνου γεγονότος ἢ μίμησις ; ἅπαν τὸ νεκρωθὲν οἰκεῖόν τινα καὶ κατὰ φύσιν ἔχει χῶρον, τὴν γῆν ἐν ἣ κλίνεται καὶ κατακρύπτεται. Πολλὴν δὲ πρὸς ἄλλα τὴν συγγένειαν ἔχει γῆ τε καὶ ὕδωρ, ἴμόνα τῶν στοιχείων βάρεια τε ὄντα, καὶ κατωφερῆ, καὶ ἐν ἀλλήλοις μένοντα, καὶ δι' ἀλλήλων κρατούμενα. Ἐπεὶ οὖν τοῦ καθηγουμένου τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ θάνατος ὑπόγειος, καὶ κατὰ τὴν κοινήν γέγονε φύσιν, ἡ τοῦ θανάτου μιμησις ἢ παρ' ἡμῶν γινομένη, ἐν τῷ γείτονι ἀποτυπούται στοιχείῳ. Καὶ ὡς ἐκεῖνος ὁ ἀνωθεν ἀνθρώπος, ἀναλαβὼν τὴν νεκρότητα μετὰ τὴν ὑπόγειον θέσιν, τριταῖος ἐπὶ τὴν ζωὴν. πάλιν ἀνέδραμεν· οὕτω πᾶς ὁ συνημμένος κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐκείνῳ, πρὸς τὸ αὐτὸ κατόρθωμα βλέπων, τὸ κατὰ τὴν ζωὴν λέγω πέρας, ἀνεὶ γῆς τὸ ὕδωρ ἐπιχεάμενος, καὶ ὑποδύς τὸ στοιχείον. ἐν τρισὶ περιόδῳ τὴν τριήμερον τῆς ἀναστάσεως χάριν ἀπεμμήσατο.

finem, pro terra aqua ei infusa, subiens elementum gratiam resurrectionis.

Εἴρηται δὲ τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἐπῆχται τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρὰ τῆς θείας προνοίας ὁ θάνατος· ὡς τῆς κακίας ἐν τῇ διαλύσει

τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἐκρυσθείσης, πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως σώων, καὶ ἀκαθῆ, καὶ ἀκέραιον, καὶ πάσης τῆς κατὰ κακίαν ἐπιμιξίας ἀλλότριον ἀναστοιχειωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ καθηγουμένου τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τὸ τέλειον ἢ κατὰ τὸν θάνατον ἔσχεν οἰκονομία, κατὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐντελῶς πληρωθεῖσα. Διεστάλη τε γὰρ διὰ τοῦ θανάτου τὰ ἠνωμένα· καὶ πάλιν συνήχθη τὰ διακεκριμένα· ὡς ἂν καθαρθείσης τῆς φύσεως ἐν τῇ τῶν συμφυῶν διαλύσει, ψυχῆς τε λέγω καὶ σώματος, πάλιν ἢ τῶν κεχωρισμένων ἐπάνοδος τῆς ἀλλοτρίας ἐπιμιξίας γένοιτο καθαρῆσθαι. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀκολουθούντων τῷ καθηγουμένῳ, οὐ χωρεῖ τὴν ἀκριθεῖ μίμησιν δι' ὧν ἢ φύσις· ἀλλ' ὅσον δυνατῶς ἔχει, τοσοῦτον νῦν παραδεξαμένη, τὸ λείπον ἐν τῷ μετὰ ταῦτα ταμιεύεται χροῖα. Τί οὖν ἐστὶν ὃ μιμεῖται; Τὸ τῆς ἐμιμχθείσης κακίας ἐν τῇ τῆς νεκρώσεως εἰκόνι τῇ γενομένη διὰ τοῦ ὕδατος τὸν ἀφανισμὸν ἐμποιῆσαι, οὐ μὴν τελείως ἀφανισμὸν, ἀλλὰ τίνα διακοπήν τῆς τοῦ κακοῦ συνεχίας, συνδραμόντων δυοῖν πρὸς τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν, τῆς τε τοῦ πλεμμελήσαντος μεταμειείας, καὶ τῆς τοῦ θανάτου μιμήσεως, δι' ὧν ἐκλύεται πῶς ὁ ἄνθρωπος τῆς πρὸς τὸ κακὸν συμφυίας, τῇ μεταμειείᾳ μὲν εἰς μῖσός τε καὶ ἀλλοτρίωσιν τῆς κακίας χωρῶν, τῷ δὲ θανάτῳ τοῦ κακοῦ τὸν ἀφανισμὸν ἐργαζόμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν δυνατόν, ἐν τελείῳ τῷ θανάτῳ γενέσθαι τὸν μιμούμενον, οὐδ' ἂν μίμησις, ἀλλὰ ταύτης τὸ γινόμενον ἦν. Καὶ εἰς τὸ παντελὲς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ κακὸν ἠφραίνετο· ὥστε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐφ' ἅπασι ἀποθάνῃ τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἐπεὶ δὲ, καθὼς εἴρηται, τοσοῦτον μιμούμεθα τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως, ὅσον χωρεῖ ἡμῶν ἢ πτωχεῖα τῆς φύσεως· τὸ ὕδωρ τρις ἐπιχεάμενοι, καὶ πάλιν ἀναδάντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, τὴν σωτήριον ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τὴν ἐν τριημέρῳ γενομένην τῷ χρόνῳ ἀποκρινόμεθα, τοῦτο λαθόντες κατὰ διάνοιαν, ὅτι ὡς ἡμῖν τὸ ὕδωρ ἐν ἐξουσίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ ἐξ αὐτοῦ πάλιν ἀναδῆναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπ' ἐξουσίας ἦν ὁ τοῦ παντός ἔχων τὴν δεσποτείαν, ὡς ἡμεῖς ἐν τῷ ὕδατι, οὕτως ἐκεῖνος ἐν τῷ θανάτῳ καταδύεις, πάλιν ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀναλύειν μακαριότητα.

Εἰ οὖν τις πρὸς τὸ εἰκὸς βλέπει, καὶ κατὰ τὴν ἐκατέρου δύναμιν τὰ γινόμενα κρίνει, οὐδεμίαν ἐν τοῖς γινόμενοις εὐρήσει διαφωνίαν ἐκατέρου, κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον ἐξεργασμένου τὰ κατὰ δύναμιν. Ἡ γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος τὸ ὕδωρ, πρὸς τὸ ἀκινδύνως ἰπιθιγάνειν, εἰ βούλοιο, ἀπειροπλασίως τῇ θείᾳ ἐνάμει κατ' εὐκολίαν θάνατος πρόκειται, καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ μὴ τραπῆναι πρὸς πάθος. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀναγκαῖον ἡμῖν τὸ ἐν τῷ ὕδατι προμελετῆσαι τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν, ὡς ἂν εἰδείημεν, ὅτι τὸ ἴσον ἡμῖν εἰς εὐκολίαν ἐστίν, ὕδατι τε βαπτισθῆναι, καὶ ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἀναδῆναι. Ἄλλ' ὡσπερ ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον γενομένοις τινὰ τινῶν ἐστὶν ἀρχηγικώτερα, ὧν ἄνευ κἄν τὸ γινόμενον κατορθωθείη, καίτοι εἰ πρὸς τὸ πέρας ἢ ἀρχὴ κρίνοιτο,

A naturæ, ut cum effluxisset vitium, in dissolutionem corporis et animæ, rursus per resurrectionem salvus, impatibilis, et integer, et alienus ab omni commistione vitii, homo reformaretur. Sed in duce quidem et auctore nostræ salutis perfectionem habuit susceptæ mortis dispensatio, ut quæ convenienter sub scopo et instituto perfecte fuerit adimplata. Nam et per mortem disjuncta fuerunt quæ erant unita, et rursus conjuncta sunt quæ erant discreta, ut purgata natura in dissolutione eorum quæ naturaliter coierant, animæ, inquam, et corporis, eorum quæ fuerant separata reditus ab aliena admistione esset purus. In iis autem qui duces sequuntur, accuratam et perfectam imitationem non omnino capit natura, sed cum quantum potest nunc acceperit, in tempus futurum reservat id quod restat. Quid ergo imitatur? Quod vitii immisti in imagine mortis, quæ facta est per aquam, expresserit deletionem, non perfectam tamen deletionem, sed quamdam interruptionem continuationis vitii, cum duo concurrerint ad tollendum vitium, nempe et ejus qui peccavit pœnitentia, et imitatio mortis, per quæ homo quodammodo dissolvitur a congenita cum vitio conjunctione, pœnitentia quidem procedens ad odium vitii et alienationem, morte autem vitii operans deletionem. Sed si fieri quidem posset, ut in perfecta morte esset is qui imitatur, non esset id quod sit imitatio, sed res eadem, et a nostra natura malum perfecte deleteretur, adeo ut, sicut dicit Apostolus¹¹, omnino moreretur peccato. Quoniam autem, sicut dictum est, supremæ illius potestatis tantum imitatur, quantum capit nostræ naturæ mendicitas: aqua ter infusa, ex ea rursus ascendentes, salutarem imitamur sepulturam et resurrectionem quæ facta est in tempore triduo, hanc suscipientes cogitationem, quod sicut aqua in nostra est potestate, ut et in ea simus, et ex ea rursus emergamus, eodem modo in ejus, qui universitatis dominatum obtinet, est potestate, ut sicut nos aquas, ita ille mortem subiens, rursus ad propriam reducat beatitudinem.

Si quisquam ergo aspiciat ad verisimilitudinem, et ex utriusque virtute ea quæ sunt judicet, nullam in iis quæ sunt inveniet utriusque discrepanciam, ut qui congruenter modo suæ naturæ ea effecerit quæ suæ erant potestatis. Quomodo enim est in potestate hominis, aquam, si velit, citra ullum tangere periculum, infinitis partibus facilius mors est proposita divinæ virtuti, ut et in ea sit, et non convertatur ad affectionem quæ ex illa accipitur. Propterea ergo nobis necesse est in aqua præmeditari gratiam resurrectionis, ut sciamus quod ex æquo nobis est facile et aqua tingi, et e morte rursus emergere. Sed quo modo in iis quæ sunt in vita, sunt aliqua aliquibus principaliora, sine quibus etiam id quod fit, nequaquam recte

¹¹ Rom. viii, 12

successerit (quanquam si cum fine conferatur principium, pro nihilo esse videbitur rei principium cum fine comparatum : quam enim habent æqualitatem homo, et quod ad procreandum animal deficitur? sed tamen nisi illud sit, hoc non fiet) : ita eisdem quod in magna sit resurrectione, cum sit majus natura, hinc habet initia et causas. Non potest enim fieri ut illud fiat, nisi hoc præcesserit. Dico autem fieri non posse ut homo sit in resurrectione absque lavacri regeneratione, non aspiens ad massæ nostræ reficcionem et reformationem. Ad hoc enim omnino oportet devenire naturam, propria necessitate compulsam ex præscripto dispensationis ejus qui ordinavit, sive lavacri gratiam assumpserit, sive initiationis hujusmodi expers manserit, sed restitutionem beatitudinis, divinitatis et ab omni mœrore immunitatis. Non enim quæcunque per resurrectionem reditum accipiunt ad essentiali, ad eandem vitam redeunt. Sed multum interest inter eos qui sunt expurgati, et eos qui indigent expurgatione. In quibus enim in hac vita præcessit per lavacrum expurgatio, iis erit reditus ad id quod est sibi cognatum. Ei autem quod est purum et mundum, proprium est et familiaritate conjunctum impatibile. Quin autem in impatibilitate sit beatum esse, minime dubitatur. Quibus autem indurata occalluerunt affectiones, neque sordium et macularum ulla fuit adhibita purgatio, non aqua mystica, non divinæ virtutis invocatio, non inconcinnæ pravitatis correctio, necesse est ut ii quoque sint in eo quod convenit. Manifestum est autem auro adulterino confisoque et non sincero convenire fornacem, ut cum eis mistum vitium fuerit liquefactum, longis postea sæculis Deo pura conservetur natura. Quoniam ergo in aqua et igne est vis quædam abstergendi et mundandi, qui per aquam mysticam vitii sordes abluerunt, non opus habent altero genere purgationis. Qui autem non fuerint initiati mysterio hujus purgationis, igne purgantur necessario.

CAPUT XXXVI.

Nam et communis ratio et Scripturarum ostendit doctrina, divinum eorum non posse ingredi, qui omnes ex vitio contractas sordes ac maculas non eluerit. Hoc illud est, quod cum sit ex se parvum, magnorum est bonorum initium et fundamentum. Parvum autem dico ob recte agendi facilitatem. Quis enim est hac in re labor, credere Deum esse ubique : cum autem sit in omnibus, adesse etiam invocantibus vitalem ejus virtutem, præsentem autem facere id quod est sibi proprium et conveniens? Divinæ autem operationis est propria salus eorum qui indigent. Ipsa autem fit efficax et ad opus deducitur per eam quæ in aqua fit expurgationem. Qui est autem expurgatus, erit particeps puritatis. Quod autem vere purum est, est divinitas. Vides quam sit parvum, et quam facile recte fieri potest id quod est in principio, nempe **ides et aqua** : illa quidem sita in arbitrio liberæ

ἀντ' οὐδενὸς εἶναι δόξει τοῦ πραγματος ἡ ἀρχὴ συχρονομένη τῷ τέλει. Τί γὰρ ἴσον ἀνθρώπος, καὶ τὸ πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ζώου καταβαλλόμενον ; Ἄλλ' ὁμως εἰ μὴ ἐκεῖνο εἶη, οὐδ' ἂν τοῦτο γένοιτο. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην ἀνάστασιν μεῖζον ἢν τῆ φύσει, τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν καὶ τὰς αἰτίας ἔχει. Οὐ γὰρ ἔστι δυνατόν ἐκεῖνο γενέσθαι, εἰ μὴ τοῦτο προκαθηγήσαιοτο. Μὴ δύνασθαι δὲ φημι διχα κατὰ τὸ λουτρὸν ἀναγεννήσας ; ἐν ἀναστάσει γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον, οὐ πρὸς τὴν τοῦ συγκρίματος ἡμῶν ἀνάπασιν τε καὶ ἀναστοιχείωσιν ἀναδέλλοντες. Πρὸς τοῦτο γὰρ δεῖ πάντως πορευθῆναι τὴν φύσιν οικειαῖς ἀνάγκαις κατὰ τὴν τοῦ τάξαντος οἰκονομίαν συνωθουμένην, καὶν προσλάβῃ τὴν ἐκ τοῦ λουτροῦ χάριν, καὶν ἀμοιρῶς μεῖνη τῆς τοιαύτης μυσσεως, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὸ μακάριόν τε καὶ θεῖον καὶ πάσης κατηφέας κερωρισμένον ἀποκατάστασιν. Οὐ γὰρ ὅσα δι' ἀναστάσεως τὴν ἐπὶ τὸ εἶναι πάλιν ἐπάνοδον δέχεται, πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπάνεισι βίον. Ἄλλὰ πολὺ τὸ μέσον τῶν τε κεκαθαμένων, καὶ τῶν τοῦ καθαρῶσιν προσδοκωμένων ἐστίν. Ἐφ' ὧν γὰρ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἡ διὰ τοῦ λουτροῦ προκαθηγήσαιοτο καθαρισμοῦ πρὸς τὸ συγγενὲς τοῦτοις ἀναχώρησις ἐσται. Τῷ δὲ καθαρῷ τὸ ἀπαθὲς προσωκειωται. Ἐν δὲ τῇ ἀπαθείᾳ τὸ μακάριον εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται. Οἷς δὲ προσεπωρῶθη τὰ πάθη, καὶ οὐδὲν προήχθη τῆς κηλίδος καθάρσιον · οὐχ ὕδωρ μυστικὸν, οὐκ ἐπίκλησις θείας δυνάμεως, οὐχ ἡ ἐκ μεταμελείας ὀρθωσις · ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τοῦτους ἐν τῷ καταλλήλῳ γενέσθαι. Κατάλληλον δὲ τῷ κεικιδῶλευσμένῳ χρυσῷ τὸ χωνευτήριον, ὡς τῆς ἐμμυθελείας αὐτοῖς κακίας ἀποτακείσης, μακροῦς ὑστερον αἰῶσι καθαρὰν ἀποσυνθῆναι τῷ θεῷ τὴν φύσιν. Ἐπεὶ οὖν βυπτικὴ τίς ἐστὶ δύναμις ἐν τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι, οἱ διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ μυστικοῦ τὸν τῆς κακίας βύπτον ἀποκλυσάμενοι, τοῦ ἐτέρου τῶν καθαρῶσιν εἶδους οὐκ ἐπιδέονται. Οἱ δὲ ταύτης ἀμύητοι τῆς καθάρσεως, ἀναγκαιῶς τῷ πυρὶ καθαρῶσονται.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Μὴ γὰρ εἶναι δυνατόν ὁ τε κοινὸς δείκνυσι λόγος, καὶ ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία, ἐντὸς τοῦ θεοῦ γενέσθαι χοροῦ τὸν μὴ καθαρῶς πάντας τοὺς ἐκ κακίας σπείλους ἀπορρυσάμενον. Τοῦτό ἐστιν ὁ μικρὸν ἢν καθ' ἑαυτὸ μεγάλων ἀγαθῶν ἀρχὴ τε καὶ ὑπόθεσις γίνεται. Μικρὸν δὲ φημι τῇ εὐκολίᾳ τοῦ κατορθώματος. Τίς γὰρ πάρεστι πόνος τῷ πράγματι, πιστεῦσαι πανταχοῦ τὴν θεὸν εἶναι · ἐν πᾶσι δὲ ὄντα, παρεῖναι καὶ τοῖς ἐπιταλουμένοις τὴν ζωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, παρόντα δὲ τὸ οικεῖον ποιεῖν ; ἴδιον δὲ τῆς θείας ἐνεργείας, ἡ τῶν δεομένων ἐστὶ σωτηρία. Αὕτη δὲ διὰ τῆς ἐν ὕδατι καθάρσεως ἐνεργὸς γίνεται. Ὁ δὲ καθαρῶσθεις ἐν μετουσίᾳ τῆς καθαρότητος ἐσται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καθαρὸν ἡ θεότης ἐστίν. Ὁρᾶς ὅπως μικρόν τι τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐστι καὶ εὐκατόρθωτον, πίστις καὶ ὕδωρ · ἡ μὲν ἐντὸς τῆς προαιρέσεως ἡμῶν ἀποκειμένη · τὸ δὲ σύντροφον τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Ἄλλὰ τὸ ἐκ τούτων ἀναφύομενον ἀγαθὸν ὅσον

καὶ ὄν, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ Θεῖον ἔχειν τὴν οικειότητα;

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ διπλοῦν τὸ ἀνθρώπινον, ψυχῇ τε καὶ σῶματι συγκεκραμένον, ἀνάγκη τῷ πρὸς τὴν ζωὴν κληρουμένῳ, δι' ἀμφοτέρων τοὺς σωζομένους ἐφ' ἕπασθαι. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ μὲν διὰ πίστεως πρὸς αὐτὸν ἀνακραθεῖσα τὰς ἀφορμὰς ἐντεῦθεν τῆς σωτηρίας ἔχει· ἡ γὰρ πρὸς τὴν ζωὴν ἔνωσις, τὴν τῆς ζωῆς κοινωνίαν ἔχει. Τὸ δὲ σῶμα ἕτερον τρόπον ἐν μετουσίᾳ τε καὶ ἀνακράσει τοῦ σώζοντος γίνεταί. Ὡς περ γὰρ οἱ δηλητήριον δι' ἐπιβουλῆς λαβόντες, ἄλλω φαρμάκῳ τὴν φθοροποιὸν δύναμιν ἔσβεσαν· χρῆ δὲ καθ' ἰμοιότητα τοῦ ὀλεθρίου καὶ τὸ ἀλεξίτηριον ἐντὸς τῶν ἀνθρώπων γενέσθαι σπλάγγων, ὡς ἂν δι' ἐκείνων ἐφ' ἅπαν καταμερισθεῖ τὸ σῶμα ἢ τοῦ βοηθοῦντος δύναμις· οὕτω τοῦ διαλύοντος τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπογευσάμενοι, πάλιν ἀναγκαῖον ὡς καὶ τοῦ συνάγοντος τὸ διαλελυμένον ἐπεδείχθημεν· ὡς ἂν ἐν ἡμῖν γενομένου τὸ τοιοῦτον ἀλεξίτηριον τὴν προσενθεῖσαν τῷ σῶματι τοῦ δηλητηρίου βλάβην διὰ τῆς οικείας ἀντιπαθείας ἀπώσοιτο. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ὃ τοῦ τε θανάτου κρείττον ἐδείχθη, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατήρξατο. Καθάπερ γὰρ μικρὰ ζύμη, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὄλον τὸ φύραμα πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοιοῖ, οὕτως τὸ θανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῷ ἡμέτερῳ γενομένου, ὄλον πρὸς ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθησιν. Ὡς γὰρ τοῦ φθοροποιῦ πρὸς τὸ ὑγιαίνον ἀναμιχθέντος, ἅπαν τὸ ἀκκραθὲς συνηχρεῖται· οὕτως καὶ τὸ ἀθάνατον σῶμα ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτὸ γενομένου, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸ πᾶν μετεποίησεν. Ἀλλὰ μὴ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἐντὸς τι γίγνεσθαι τοῦ σώματος, μὴ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τοῖς σπλάγγχοις καταμιγνύμενον. Οὐκοῦν ἐπάναγκες κατὰ τὸν δυνατὸν τῇ φύσει τρόπον τὴν ζωοποιὸν δύναμιν τοῦ Πνεύματος δεξασθαι. Μόνον δὲ τοῦ Θεοδόχου σώματος ἐκείνου ταύτην δεξαμένου τὴν χάριν, ἄλλως δὲ δειχθέντος μὴ εἶναι δυνατόν ἐν ἀθανασίᾳ γενέσθαι τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀθάνατον κοινωνίας ἐν μετουσίᾳ τῆς ἀφθαρσίας γενομένου· σκοπήσαι προσήκει, πῶς ἐγένετο δυνατόν τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα ταῖς τοσαύταις τῶν πιστῶν μυριάσι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰσελεῖ καταμεριζόμενον, ὄλον ἐν ἐκάστῳ διὰ τοῦ μέρους γενέσθαι, καὶ αὐτὸ μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ ὄλον. Οὐκοῦν ὡς ἂν πρὸς τὸ ἀκόλουθον ἡμῖν ἡ πίστις βλέπουσα, μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ προκειμένου νοήματος ἔχει, μικρὴν τι προσήκει παρασχολῆσαι τὸν λόγον εἰς τὴν φυσιολογίαν τοῦ σώματος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἢ τοῦ σώματος ἡμῶν φύσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἐν ἰδίᾳ τινὶ ὑποστάσει ζωὴν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιβροῦσης αὐτῇ δυνάμεως συνεχίει τε ἑαυτὴν καὶ ἐν τῷ εἶναι μένει, ἀπαύστῳ κινήσει τὸ ἄλλοιπον πρὸς ἑαυτὴν ἐφελομένη, καὶ τὸ περιττεῦον ἀπαιθουμένη. Καὶ ὥς περ τις ἀσχὸς ὑγροῦ τινοῦ πλήρης ὢν, εἰ κατὰ τὸν

A nostræ electionis, hæc vero quæ simul cum vita nostra alitur. Sed quod ex his bonum oritur, quantum est et quale, ut cum ipso Deo homo familiaritatem habeat et conjunctionem?

CAPUT XXXVII.

Sed quoniam homo est duplex, ut qui sit compositus ac temperatus ex anima et corpore, necesse est ut qui servantur, per utrumque attingant eum qui ducit ad vitam. Ergo anima quidem cum ipso temperata per fidem hinc salutis habet occasionem. Nam unio cum vita vitæ habet societatem. Corpus autem alio modo venit ad participationem et temperationem ejus quod dat salutem. Quo modo enim qui venenum sumpserunt dolo et ex insidiis, alio medicamento extinguunt vim quæ affert interitum, oportet autem sicut exitiale, ita etiam salutare medicamentum admitti intra viscera hominis, ut per illa distribuatur in universum corpus ejus quod fert opem: ita cum id gustaverimus quod nostram dissolvit naturam, rursus necesse est ut opus habeamus eo quod cogit ac conciliat id quod erat dissolutum, ut cum intra nos fuerit hoc salutare medicamentum, veneni damnum, quod corpori fuerat inditum, per contrariam repellat affectionem. Quid hoc ergo est? Nihil aliud quam illud corpus, quod et morte ostensum fuit esse potentius, et nostræ vitæ fuit initium. Quomodo enim parum fermenti, ut dicit Apostolus¹³, sibi assimilat totam conspersionem, ita corpus a Deo morte affectum cum fuerit intra nostrum, totum ad se transmutat et transfert. Quomodo enim cum quod est exitiale, mistum fuerit cum sano, quidquid est temperatum, simul redditur inutile, ita etiam corpus immortale cum fuerit intra eum qui sumpsit, universum quoque transmutat in suam naturam. Sed fieri non potest ut sit aliquid aliter intra corpus, nisi per esum et potionem misceatur visceribus. Necesse est ergo, eo modo quo natura potest, Spiritus vivificam suscipere virtutem. Cum autem solum illud corpus quod Deum suscepit, hanc gratiam acceperit, ostensum sit autem aliter fieri non posse, ut nostrum corpus sit in immortalitate, nisi per communionem cum immortalis factum sit particeps incorruptionis: oportet considerare, quomodo fieri potuerit, ut unum illud corpus, quod tam multis fidelium millibus in universo orbe terrarum semper distribuitur, totum per partem sit in unoquoque, et ipsum in se totum maneat. Ut ergo fides ad id quod est consequens aspiciens, de sensu proposito nullam habeat dubitationem, oportet nostram orationem paulisper immorari in naturali corporis consideratione. Quis enim nescit quod nostri corporis natura ipsa per se non habet vitam in quadam propria corporis substantia, sed per quamdam affluentem ei virtutem et seipsam continet, et manet in essentia, perpe-

¹³ I Cor. v, 6.

tna motione ad se attrahens id quod deest, et repellens id quod est supervacaneum? Et quomodo uter aliquis aliquo humore plenus, si in fundo exeat id quod in eo est positum, in magnitudine suam non servaverit figuram, nisi superne pro eo quod exiit ingrediatur aliud ad id quod exinanitur: adeo ut qui videt magnitudine distentum hujus vasis ambitum, sciat eum non esse proprium ejus quod apparet, sed id quod influit, cum in eo fuerit figurare id quod continet magnitudinem: ita etiam corporis nostri constructio nihil quidem habet proprium nobis cognitum ad sui constitutionem, per eam autem quæ intromittitur virtutem manet in essentia. Ea autem virtus alimentum et est et dicitur. Præterea autem non idem omnibus quæ aluntur corporibus, sed quoddam unicuique congruens attributum est ab eo qui naturam dispensat et administrat. Nam alia quidem animalia aluntur effossis radicibus; alia autem aluntur herbis; aliorum autem nutrimentum sunt carnes. Homini autem præcipue est panis, et ad humoris perduratum et conservationem potus, non ipsa sola aqua, sed vino sæpe condita, ad opem ferendam interno nostro calori. Qui ergo ad ea aspicit, potestate aspicit ad corporis nostri magnitudinem. Nam cum illa in me fuerint, sicut sanguis et correctio ad formam corporis.

His a nobis hoc modo distinctis ac declaratis, ad ea quæ sunt proposita, revocanda est cogitatio. Quærebatur enim quemadmodum quod est in illo corpus Christi, vivificat omnem hominum naturam, in quibus est fides, omnibus distributum, et ipsum minime diminutum. Fortasse ergo non procul absumus a probabili ratione. Nam si cujusvis corporis subsistentia nutrimento, nimirum cibo et potu constet, sit autem cibus ille panis, potusque aqua vino exhilarata; Dei autem Verbum, sicut prius est definitum, quod est Deus et Verbum, humana est natura contemperatum; et cum esset in nostro corpore, non aliquam aliam humanæ naturæ innovavit constitutionem, sed per ea quæ sunt consueta et congruentia, suo corpori dedit permansionem, cibo et potu continens substantiam. Cibus autem erat panis. Quomodo ergo in nobis, sicut jam sæpe dictum est, qui panem vidit, humanum corpus videt quodammodo, quod cum ille in eo fuerit, hoc sit: ita illie quoque quod Deum suscepit corpus, cum panis alimentum accepisset, quadam ratione idem erat quod ille, alimento, ut dictum est, transiente in naturam corporis. Nam quod est omnium proprium, id quoque pro certo et constanti est in illa carne, nempe quod illud quoque corpus pane continebatur. Corpus autem Dei Verbi inhabitatione ad divinam transmutatum est dignitatem. Recte ergo nunc quoque Dei Verbi sanctificatum panem in Dei Verbi corpus credo transmutari. Etenim panis erat potestate illud corpus. Fuit autem sanctificatus habitatione Verbi, quod tanquam in tabernaculo habitavit in carne. Igitur unde in illo corpore transmutatus panis transit in divinam

Α πυθμένα τὸ ἐγκείμενον ὑπεξίσι, οὐκ ἂν φυλάσσει τὸ περὶ τὸν ὄγκον ἑαυτοῦ σχῆμα, μὴ ἀντεισιτόντος ἀνωθεν ἐτέρου πρὸς τὸ κενούμενον· ὥστε τὸν ὄρωντα τὴν ὀγκώδη τοῦ ἀγγείου τούτου περιοχὴν, εἰδέναι μὴ ἴδιαν εἶναι τοῦ φαινομένου· ἀλλὰ τὸ εἰσρέον ἐν αὐτῷ γινόμενον σχηματίζειν τὸ περιέχον τὸν ὄγκον· οὕτω καὶ ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴ ἴδιον μὲν πρὸς τὴν ἑαυτῆς σύστασιν οὐδὲν ἡμῖν γινώριμον ἔχει, διὰ δὲ τῆς ἐπεισαγομένης δυνάμεως, ἐν τῷ εἶναι μένει. Ἡ δὲ δὴναιμις αὕτη τροφή καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται. Ἔτι δὲ οὐχ ἡ αὕτη πᾶσι τοῖς τρεφομένοις σώμασι, ἀλλὰ τις ἐκάστῳ κατάλληλος παρὰ τοῦ τὴν φύσιν οἰκονομοῦντος ἀποκεκλήρωται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ζῶων βιζωρυχούντα τρέφεται· ἑτέροις ἐστὶν ἡ πᾶσα τροφή· τινῶν δὲ ἡ τροφή σάρκες εἰσίν. Ἀνθρώπων δὲ κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρτος, καὶ εἰς τὴν τοῦ ὄγκου διαμονὴν καὶ συντήρησιν ποτὸν γίνεται, οὐκ αὐτὸ μόνον τὸ ὕδωρ, ἀλλ' ὄνῳ πολλὰκις ἐφθονύμενον, πρὸς τὴν τοῦ θερμοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν συμμαχίαν. Οὐκοῦν ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων, δυνάμει πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἡμετέρου σώματος βλέπει. Ἐν ἐμοὶ γὰρ ἐκείνα γενόμενα αἶμα καὶ σῶμα γίνεται κατάλληλος, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὸ τοῦ σώματος εἶδος τῆς τροφῆς καθισταμένης.

Nam cum illa in me fuerint, sicut sanguis et correctio ad formam corporis.

Τούτων ἡμῖν τοῦτον διευκρινηθέντων τὸν τρόπον, ἐπανακτέον πάλιν πρὸς τὰ προκειμένα τὴν διάνοιν. Ἐζητεῖτο γὰρ, πῶς τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν ζωοποιεῖ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν ὅσοις ἡ πίστις ἐστὶ, πρὸς πάντας μεριζόμενον, καὶ αὐτὸ οὐ μειούμενον. Τάχα τοίνυν ἐγγὺς τοῦ εἰκότος λόγου γινόμεθα. Εἰ γὰρ παντὸς σώματος ἡ ὑπόστασις ἐκ τῆς τροφῆς γίνεται, αὕτη δὲ βρώσις καὶ πόσις ἐστίν· ἐστὶ δὲ ἐν τῇ βρώσει ἄρτος, ἐν δὲ τῇ πόσει τὸ ὕδωρ ἐφθυσμένον τῷ ὄνῳ· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς ἐν τοῖς πρώτοις διήρηται, ὁ καὶ Θεὸς ὢν καὶ Λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκράθῃ φύσει, καὶ ἐν τῷ σώματι ἡμετέρῳ γενόμενος, οὐκ ἄλλην τινὰ παρεκαινοτόμησε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν σύστασιν· ἀλλὰ διὰ τῶν συνήθων τε καὶ καταλλήλων ἔδωκε τῷ καθ' ἑαυτὸν σώματι τὴν διαμονὴν, βρώσει καὶ πόσει περικρατῶν τὴν ὑπόστασιν. Ἡ δὲ βρώσις ἄρτος ἦν. Ὡσπερ τοίνυν ἐφ' ἡμῶν, καθὼς ἦδη πολλὰκις εἴρηται, ὁ τὸν ἄρτον ἰδὼν, τρόπον τινὰ τὸ ἀνθρώπινον βλέπει σῶμα, ὅτι ἐν τούτῳ ἐκείνῳ γενόμενον, τοῦτο γίνεται· οὕτω κακεῖ τὸ θεοδόχον σῶμα τὴν τροφὴν ἄρτου παραδεξάμενον, λόγῳ τινὶ ταύτῳ ἦν ἐκείνῳ, τῆς τροφῆς, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μεθισταμένης. Τὸ γὰρ πάντων ἴδιον, καὶ ἐπ' ἐκείνης τῆς σαρκὸς ὠμολογήθη, ὅτι ἄρτῳ κακεῖνο τὸ σῶμα διεκρατεῖτο. Τὸ δὲ σῶμα τῇ ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν θεϊκὴν ἄξιαν μετεποιήθη. Καλῶς οὖν καὶ νῦν τὸν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἁγιαζόμενον ἄρτον εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομαι. Καὶ γὰρ ἐκείνο τὸ σῶμα, ἄρτος τῇ δυνάμει ἦν. Ἠγιασθῆ δὲ τῇ ἐπισκηνώσει τοῦ Λόγου τοῦ σκηνώσαντος ἐν τῇ σαρκί. Οὐκοῦν ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι μεταποιηθεὶς ἄρτος, εἰς θείαν μεθίστη δυνάμιν, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ

ἡν τὸ ἴσον γίνεται. Ἐκεῖ τε γὰρ ἡ τοῦ Λόγου χάρις, ἅγιον ἐποιεῖτο σῶμα, ἢ ἐκ τοῦ ἄρτου ἢ σύστασις ἦν, καὶ τρόπον τινὰ καὶ αὐτὸ ἄρτος ἦν· ἐνταῦθ' αὖτε ὡσαύτως ὁ ἄρτος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως, οὐ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐθύς πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὼς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου*. Πάσης δὲ σαρκὸς καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ τρεφομένης· οὐ γὰρ ἂν δίχα τῆς πρὸς τοῦτο συζυγίας τὸ ἐν ἡμῖν γεῶδες ἐν τῷ ζῆν διαμείνοι. Ὡσπερ διὰ τῆς στεβρᾶς καὶ ἀντιτύπου τροφῆς τὸ στεβρὸν τοῦ σώματος ὑποστηρίζομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ ὑγρῷ τὴν προσθήκην ἐκ τῆς ὁμογενοῦς ποιούμεθα φύσεως. Ὅπερ ἐν ἡμῖν γενόμενον, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως ἐξαιματοῦται, καὶ μάλιστα γὰρ εἰ διὰ τοῦ οἴνου λάβοι τὴν δύναμιν πρὸς τὴν εἰς τὸ θερμὸν μεταποίησιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο μέρος ἡ θεοδόχος ἐκείνη σὰρξ πρὸς τὴν σύστασιν ἑαυτῆς παρεδέξατο· ὁ δὲ φανερωθεὶς Λόγος διὰ τοῦτο κατέμειξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπικτήτῳ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἵνα τῇ τῆς θεότητος κοινωγίᾳ συναποθεωρηθῇ τὸ ἀνθρώπινον· τοῦτου χάριν πᾶσι τοῖς πεπιστευκόσι τῇ οἰκονομίᾳ τῆς χάριτος ἑαυτὸν ἐνσπεῖρει διὰ τῆς σαρκὸς, οἷς ἡ σύστασις ἐξ οἴνου τε καὶ ἄρτου ἐστὶ, τοῖς σώμασι τῶν πεπιστευκότων κατακινεράμενος, ὡς ἂν τῇ πρὸς τὸ ἀθάνατον ἐνώσει, καὶ ἀνθρώπος τῆς ἀφθαρσίας μέτοχος γένοιτο. Ταῦτα δὲ δίδωσι, τῇ τῆς εὐλογίας δυνάμει πρὸς ἐκεῖνο μεταστοιχειώσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Οὐδὲν οἶμαι τοῖς εἰρημένοις ἐνδεῖν τῶν περὶ τοῦ μυστηρίου ζητουμένων, πλὴν τοῦ κατὰ τὴν πίστιν λόγου, ὃν δι' ὀλίγου μὲν καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας ἐκθησόμεθα πραγματείας. Τοῖς δὲ τὸν τελειότερον ἐπιζητοῦσι λόγον, ἡδὴ προεξεθέμεθα ἐν ἐτέροις πόνοις, διὰ τῆς δυνατῆς ἡμῖν σπουδῆς ἐν ἀκριβεῖα τὸν λόγον ἐκλώσαντες. Ἐν οἷς πρὸς τε τοὺς ἐναντίους ἀγωνιστικῶς συνεπλάκημεν, καὶ καθ' ἑαυτοὺς περὶ τῶν προσφερομένων ἡμῖν ζητημάτων ἐπεσκεψάμεθα. Τῷ δὲ παρόντι λόγῳ τοσούτον εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως καλῶς ἔχειν ᾤθημεν, ὅσον ἡ τοῦ Εὐαγγελίου περιέχει φωνή, καὶ τὸν γεννώμενον κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν, εἰδέναι παρὰ τίνος γεννᾶται, καὶ πῶς γίνεται ζῶον. Μόνον γὰρ τοῦτο τῆς γεννήσεως τὸ εἶδος κατ' ἐξουσίαν ἔχει, ὅτιπερ ἂν ἔληται τοῦτο γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ'.

Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν τικτομένων, τῇ ὁρμῇ τῶν ἀπογεννώντων ὑφίσταται. Ὁ δὲ πνευματικὸς τῆς ἐξουσίας ἡρτηται τοῦ τικτομένου. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ κίνδυνος, ἐν τῷ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ συμφέροντος, κατ' ἐξουσίαν προκειμένης παντὶ τῆς αἰρέσεως, καλῶς ἔχειν φημὶ τὸν πρὸς τὴν γέννησιν τὴν ἰδίαν ὁρμώντα προδιαγνώσαι τῷ λογισμῷ, τίς αὐτῷ λυσitteλῆσει πατὴρ, καὶ ἐκ τίνος αὐτοῦ ἀμεινον συστήται τὴν φύσιν. Εἴρηται γὰρ ὅτι κατ' ἐξουσίαν

A virtutem, per idem nunc fit similiter. Nam et illic Verbi gratia sanctum fecit corpus, cui ex pane erat substantia, et quodammodo ipsum quoque erat panis: et hic similiter panis, sicut dicit Apostolus¹⁶, sanctificatur per Verbum Dei et orationem, non eo quidem quod cibo mediante in Verbi corpus evadat, sed quod statim per Verbum in corpus transmutetur, sicut dictum est a Verbo, *Hoc est corpus meum*¹⁷. Cum autem omnis caro alatur etiam per humorem; neque enim nisi cum eo conjungatur, id quod est in nobis terrestre, in vita permanserit. Quomodo autem per durum et solidum alimentum soliditatem corporis fulcimus ac stabilimus, eodem modo etiam humori adjungimus accessionem ex natura ejusdem generis. Qui quidem cum fuerit in nobis, per alterandi facultatem fit sanguis, et maxime si per vinum acceperit virtutem transmutandi in calidum. Quoniam ergo hanc quoque partem accepit caro illa Dei susceptrix ad Dei constitutionem: manifestatum autem Verbum propterea se admiscuit interitui obnoxiae hominum naturae, ut communionem divinitatis simul etiam deficeret humanitas: ea de causa per suae gratiae dispensationem se per carnem inserit omnibus credentibus, commistus et contemperatus corporibus credentium, quibus substantia est ex pane et vino, ut unione cum eo quod est immortale, sit etiam homo particeps incorruptionis. Haec autem dat, virtute benedictionis in illud transclementata eorum quae apparent natura.

C

CAPUT XXXVIII.

Iis quae dicta sunt existimo nihil deesse eorum quae quaeruntur de mysterio, praeter rationem fidei, quam paucis quidem etiam in hoc praesenti libro exponemus. Iis autem qui rationem quaerunt perfectiorem, in aliis operibus jam prius exposuimus, quam maximo potuimus studio re explicata. In quibus et cum adversariis decernentes manum conseruimus, et per nos ipsos consideravimus de questionibus quae nobis objiciuntur. In hoc autem libro existimavimus bene esse si tantum diceremus de fide, quantum continet vox Evangelii, nempe ut qui spirituali gignitur regeneratione, sciat a quonam gignatur, et quale fiat animal. Solum enim hoc genus generationis habet in potestate ut id fiat quod delegerit.

CAPUT XXXIX.

Cetera enim quae nascuntur, consistunt ex incitata appetitione eorum qui generant. Partus autem spiritualis pendet ex potestate ejus qui nascitur. Quoniam ergo in hoc versatur periculum, ne aberretur ab eo quod est conducibile, cum cuilibet sit libera proposita electio, dico recte habere, ut qui ad propriam incitatur generationem, cogitatione prius discernat quis sibi pater futurus sit conducibilis, et ex quonam sit praestabilis sibi cor-

¹⁶ I Timoth. iv, 5. ¹⁷ Matth. xxvi, 26; Marc. xiv, 22; Luc. xxii, 19.

etare naturam. Dictum est enim quod sit in ejus A potestate eligere genitores. Cum ergo ea quæ sunt, dispertita sint bifariam, nempe in creatum et increatum, et increata quidem natura stabilitatem in se habeat et immutabilitatem, ad mutationem autem alteretur creatura: qui considerate eligit id quod est conducibile, cujusnam malet esse filius, ejusne quæ consideratur in mutatione, an ejus quæ firmam et stabilem immutabilemque habet naturam, et in bono semper similiter et eodem modo se habentem? Quoniam ergo in Evangelio tres sunt personæ et nomina, per quæ iis qui credunt origo sit ac generatio¹⁶, generatur autem ex æquo qui in Trinitate generatur a Patre et Filio et Spiritu sancto. Ita enim de Spiritu dicit Evangelium, quod id quod est generatum ex Spiritu, est spiritus¹⁷, et Paulus gignit in Christo¹⁸, et Pater omnium est pater¹⁹.

Hic mihi sit sobria mens auditoris, ne se efficiat prolem naturæ instabilis, cum stabilem et inalterabilem sibi liceat suæ vitæ principem efficere et auctorem. Nam prout ejus qui ad dispensationem accedit, cor affectum est, id etiam quod gignitur, vires habet. Quisquis ergo sanctam Trinitatem increatam esse confitetur, ingreditur vitam immutabilem et inalterabilem; creatam autem aspiciens naturam in Trinitate falsa existimatione, et deinde in ea baptizatus, ingeneratur rursus in vita mutabili et quæ alteratur. Nam quod nascitur, est necessario ejusdem generis, cujus est natura eorum quæ generant. Quid ergo fuerit conducibilis, in vitæ tam ingredi immutabilem, an rursus fluctuare in vita instabili et quæ alteratur? Cum ergo cuius sit perspicuum, qui sit aliqua præditus intelligentia, quod id quod stat non stante est præstantius, et eo quod deficit id quod est perfectum, et eò quod eget, id quod non eget, et eo quod proficiendo ascendit, id quod non habet quo progrediatur, sed semper manet in boni perfectione: necesse fuerit ut qui sapit, unum ex duobus eligat, nempe ut aut increatæ naturæ sanctam credat esse Trinitatem, et ita per spiritualem generationem eam efficiat principem et auctorem suæ vitæ: aut si extra primi et veri et boni Dei naturam, Patris, inquam, Filium esse existimat, aut Spiritum sanctum, non simul assumens eam quæ est in hæc fidem in tempore generationis, ne imprudens seipsum tradat mancæ defectæque naturæ, et quæ eget eo quod bonum reddit, et se quodammodo rursus reducat ad id quod est ejusdem generis, ut cujus fides defecerit a summa et supereminente natura. Qui enim alicui ex rebus creatis seipsum subjunxit, non animadvertit, se in Deo spem non habere salutis. Omnis enim creatura, ex eo quod ex æquo ab eo quod non est procedit ad essentiam, sibi ipsi est propria necessitudine conjuncta; et quomodo in corporum constructione omnia membra sunt sibi invicem

τοὺς γεννήτορας ὁ τοιοῦτος αἰρεῖται τόκος. Διχῆ τοίνυν τῶν ὄντων μεμερισμένων, εἰς τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστόν, καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως τὸ ἀτρεπτόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐν ἑαυτῇ κεκτημένης· τῆς δὲ κτίσεως πρὸς τροπὴν ἀλλοιουμένης· ὁ κατὰ λογισμὸν τὸ λυσιτελοῦν προαιρούμενος, τίνος αἰρήσεται μᾶλλον γενέσθαι τέκνον, τῆς ἐν τροπῇ θεωρουμένης, ἢ τῆς ἀμετάστατόν τε καὶ παγίαν καὶ ἀει ὡσαύτως ἔχουσαν ἐν τῷ ἀγαθῷ κεκτημένης τὴν φύσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὰ τρία παραδίδονται πρόσωπά τε καὶ ὀνόματα, δι' ὧν ἡ γένεσις τοῖς πιστεύουσι γίνεται, γεννᾶται δὲ κατὰ τὸ ἴσον ὁ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου. Οὕτω γάρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος Εὐαγγέλιον, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνευμά ἐστι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Χριστῷ γεννᾷ, καὶ ὁ Πατήρ πάντων ἐστὶ πατήρ.

Ἐναυθᾶ μοι νηφέτω τοῦ ἀκροατοῦ ἡ διάνοια, μὴ τῆς ἀσταταύσεως φύσεως ἑαυτὴν ἔχουσαν ποιήσῃ, ἐξὴν τῆν ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον ἀρχηγὸν ποιήσασθαι τῆς ἰδίας. Κατὰ γὰρ τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας τοῦ προσίουτος τῇ οἰκονομίᾳ, καὶ τὸ γινόμενον τὴν δύναμιν ἔχει. Ὅστε εὐν μὲν ἀκτιστόν ὁμολογοῦντα τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς τὴν ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον εἰσελθεῖν ζῶην, τὴν δὲ κτιστὴν φύσιν ἐν τῇ Τριάδι διὰ τῆς ἠπατημένης ὑπολήψεως βλέποντα, ἔπειτα ἐν αὐτῇ βαπτιζόμενον, πάλιν τῷ τρεπτῷ τε καὶ ἀλλοίῳ μένῃ ἐγγενηθῆναι βίῳ. Τῇ γὰρ τῶν γεννώντων φύσει κατ' ἀνάγκην ὁμογενές ἐστὶ καὶ τὸ τικτόμενον. Τί οὖν ἂν εἴη λυσιτελέστερον, εἰς τὴν ἀτρεπτόν ζῶην εἰσελθεῖν, ἢ πάλιν τῷ ἀσταταοῦντι καὶ ἀλλοιουμένῳ ἐγκυματοῦσθαι βίῳ; Ἐπεὶ οὖν παντὶ δῆλόν ἐστι, τῷ καὶ ὁπωσοῦν διανοίας μετέχοντι, ὅτι τὸ ἐστὼς τοῦ μὴ ἐστῶτος πολὺ τιμώτερον, καὶ τοῦ ἔλλειπου τὸ τέλειον, καὶ τοῦ δεομένου τὸ μὴ δεόμενον, καὶ τοῦ διὰ προκοπῆς ἀνιόντος τὸ μὴ ἔχον εἰς ὃ τι προέβη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀγαθοῦ μένον ἀεὶ, ἐπάναγκες ἂν εἴη ἐν ἐξ ἀμφοτέρων αἰρεῖσθαι τὸν γε νοῦν ἔχοντα, ἢ τῆς ἀκτίστου φύσεως εἶναι πιστεύειν τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ οὕτως ἀρχηγὸν διὰ τῆς πνευματικῆς γενέσεως ποιεῖσθαι τῆς ἰδίας ζωῆς· ἢ εἰ ἔξω τῆς τοῦ πρώτου καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ φύσεως, τῆς τοῦ Πατρὸς λέγω, νομίζοι εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ συμπαραλαμβάνων τὴν εἰς ταῦτα πίστιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως, μὴποτε λάθῃ τῇ ἔλλειπει φύσει καὶ δεομένη τοῦ ἀγαθύνοντος ἑαυτὸν εἰσποιῶν, καὶ τρόπον τινὰ πάλιν εἰς τὸ ὁμογενές ἑαυτὸν εἰσαγάγῃ, τῆς ὑπερχούσης φύσεως ἀποστήσας τὴν πίστιν. Ὅ γὰρ τινι τῶν κτιστῶν ἑαυτὸν ὑποζεύξας, λέληθεν ἑαυτὸν οὐκ εἰς τὸ Θεῖον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἔχων. Πᾶσα γὰρ ἡ κτίσις, τῷ κατὰ τὸ ἴσον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προήκειν, οἰκείως πρὸς ἑαυτὴν ἔχει· καὶ ὡς περ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς πάντα τὰ μέλη πρὸς ἑαυτὰ συμφυῶς ἔχει, καὶ τὰ μὲν ὑποδεηκόμενα, τὰ δὲ ὑπερανεστῶτα τύχη· οὕτως ἡ κτιστὴ φύσις ἦνωται πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τὸν λό-

¹⁶ Matth. xxviii, 19. ¹⁷ Joann. iii, 6. ¹⁸ I Cor. iv, 15. ¹⁹ Phil. i, 2.

γον τῆς κτίσεως, καὶ οὐδὲν ἢ κατὰ τὸ ὑπερέχον καὶ ἰστέον ἐν ἡμῖν διαφορὰ διίστησιν αὐτὴν τῆς πρὸς ἑαυτὴν συμφυίας. Ἐν γὰρ ἐπίσης προεπινοεῖται ἡ ἀνπαρξία, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ διάφορον ἢ, οὐδεμίαν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς φύσεως παραλλαγὴν ἐξουρίσκημεν. Εἰ οὖν κτιστὸς μὲν ὢν ὁ ἀνθρωπος, κτιστὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι νομίζοι, μάταιος ἂν εἴη ἀνελεπίδει τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετastάσεως πρὸς ἑαυτὸν ἀναλύων. Ὅμοιον γὰρ ταῖς τοῦ Νικοδήμου ὑπολήψεις ἐστὶ τὸ γινόμενον, ὃς περὶ τοῦ θεῖν ἀνωθεν γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Κυρίου μαθὼν, διὰ τὸ μήπω χωρῆσαι τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν μητρῶον κόλπον τοῖς λογισμοῖς κατεσῦρετο. Ὅστε εἰ μὴ πρὸς ἀκτιστον φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν συγγενῆ καὶ ὁμόδουλον κτίσιν ἑαυτὸν ἀπάγει, τῆς κάτωθεν, οὐ τῆς ἀνωθεν ἐστὶ γεννήσεως. Φησὶ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνωθεν εἶναι τῶν σωζομένων τῶν γέννησιν.

creaturam se abducat, est generationis quæ est inferne, non ejus quæ est desuper. Dicit autem Evangelium, desuper esse generationem eorum qui salvi fiunt.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Ἄλλ' οὐ μοι δοκεῖ μέχρι τῶν εἰρημένων αὐτάρκη τὴν διδασκαλίαν ἢ κατήχησις ἔχειν. Δεῖ γὰρ, οἶμαι, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο σκοπεῖν, ὃ πολλοὶ τῶν προσιόντων τῆ τοῦ βαπτίσματος χάριτι παρορῶσι, δι' ἀπάτης ἑαυτοὺς παράγοντες, καὶ τῷ δοκεῖν μόνον, οὐχὶ τῷ ὄντι γεννώμενοι. Ἡ γὰρ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως γινόμενη τῆς ζωῆς ἡμῶν μεταποίησις, οὐκ ἂν εἴη μεταποίησις, εἰ ἐν ᾧ ἔσμεν διαμένοιμεν. Τὸν γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, οὐκ οἶδα πῶς ἐστὶν ἄλλο τινα γεγενησθαι νομίζομαι, ἐφ' οὗ μηδὲν τῶν γνωρισμάτων μεταποιήθη. Τὸ γὰρ ἐπὶ ἀνακαινισμῷ καὶ τῆ μεταβολῇ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν σωτήριον παραλαμβάνεσθαι γέννησιν, παντὶ δῆλον ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἡ ἀνθρωπότης αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος οὐ προσίεται, οὔτε τῷ λογικῷ, οὔτε τὸ διανοητικῷ, οὔτε τὸ ἐπιστήμης δεκτικῷ, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδίως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν μεταποιήσει γίνεται. Καὶ γὰρ ἂν πρὸς τὸ χεῖρον ἢ μεταποιήσει εἴη, εἰ τι τούτων ὑπαμειφθεῖ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἡ ἀνωθεν γέννησις ἀναστοιχείωσις τε τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, ταῦτα δὲ τὴν μεταβολὴν οὐ προσίεται, σκεπτέον τίνος μεταποιηθέντος, ἐντελής τῆς ἀναγεννήσεως ἢ χάρις ἐστί. Δηλονότι τῶν πονηρῶν γνωρισμάτων ἐξαλειφθέντων τῆς φύσεως ἡμῶν, ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον μετastάσις γίνεται. Οὐκοῦν εἰ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, λουσάμενοι τῷ μυστικῷ τούτῳ λουτρῷ, καθαροὶ τὰς προαιρέσεις γινόμεθα, τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν ἀποκλύσαντες, κρείττους γεγόμεθα, καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταπεποιήμεθα. Εἰ δὲ τὸ λουτρὸν μὲν ἐπαχθεῖ τῷ σώματι, ἢ δὲ ψυχῇ τὰς ἐμπαθεῖς κηλίδας μὴ ἀπορρίψοιτο· ἀλλ' ὁ μετὰ τὴν μύσιν βίος συμβαίνει τῷ ἀμυήτῳ βίῳ, καὶ τολμηρὸν εἶπεῖν ἢ, λέξω, καὶ οὐκ ἀποτραπήσομαι, ὅτι ἐπὶ τούτων τὸ ὕδωρ, ὕδωρ ἐστίν, οὐδαμοῦ τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφανείσης τῷ γινόμενῳ, ὅταν μὴ μόνον τὸ κατὰ τὸν θυμὸν αἴσχος ὑβρίζῃ τὴν θείαν

A conjuncta naturaliter, etiamsi alia quidem sunt inferiora, alia vero superiora: ita creata natura sibi est unita, quod ad rationem attinet creaturæ, nec quæ in eo quod exsuperat et deficit est in nobis differentia, eam disjungat, ne sibi ipsi sit naturali conjuncta conjunctione. In quibus enim ex æquo cogitatur quod non sint ac consistent, etiamsi in aliis differant, eorum in hac parte non invenimus ullam naturæ mutationem. Si ergo homo cum sit creatus, Spiritum quoque creatum esse, itemque unigenitum Deum affirmat, is vana spe ducetur, quippe qui seipsum ab illa in melius restitutione alienum faciat. Idem enim in hac re accidit quod Nicodemus existimabat, qui cum a Domino didicisset superne nasci oportere, quia nondum mysterii rationem caperet, ad maternum uterum cogitationibus devolvebatur²⁰. Quamobrem si non ad incretam naturam, sed ad cognatam et conservam creaturam se abducat, est generationis quæ est inferne, non ejus quæ est desuper. Dicit autem Evangelium, desuper esse generationem eorum qui salvi fiunt.

CAPUT XL.

Sed mihi non videtur catechesis usque ad ea quæ dicta sunt doctrinam habere sufficientem. Oportet enim, opinor, id quoque quod postea sequitur considerare, quod multi negligunt ex iis qui accedunt ad gratiam baptismatis, seipsos in fraudem inducentes, quod videantur tantum, et non sint revera generati. Nam quæ per regenerationem nostræ sit vitæ transmutatio, non fuerit transmutatio, si in eo in quo sumus, permanemus. Nam qui in iisdem versatur, non video quemadmodum existimandus sit factus esse alius, in quo nihil est mutatum ex iis quibus cognoscitur. Quod enim ad renovationem et mutationem nostræ naturæ salutaris assumatur generatio, cuius est perspicuum. Atqui ipsa humanitas per se mutationem non admittit in baptismo, neque vis ratiocinandi et intelligendi et scientiam percipiendi, neque aliquid aliud ex iis quæ humanam naturam proprie expriment, transmutatur; esset enim mutatio in deterius, si quid deleteretur ex iis quæ sunt propria naturæ. Si ergo quæ sit desuper generatio, reformatio quædam est hominis, hæc autem mutationem non admittunt, considerandum est quam tandem re mutata regenerationis gratia perficiatur. Malis scilicet notis et signis ex anima nostra deletis, fit transitus ad id quod est melius. Si ergo, ut dicit propheta, mystico lavacro loti, mundi efficiamur, pravam voluntatem et mala studia ac instituta eluentes ex animis, effecti sumus meliores, et transmutati sumus in id quod est melius. Sin autem lavacrum quidem adhibitum sit corpori, anima autem motuum et perturbationum maculas non eluerit, sed quæ post sacramentum susceptum degitur vita, convenit ei quæ debebatur priusquam sacramento initiaretur: etiamsi id dicere sit audacius, dicam tamen, nec avertar: Quæ in iis adhibita est aqua, aqua est, cum donum sancti

²⁰ Joan. iii, 2 sqq.

Spiritus ei qui generatur minime advenerit, quando non solum animi turpitudine formam divinam probro afficit, aut vitium avaritiæ, impudicusque et inhonestus animus, fastusque, et invidia, et superbia, sed et lucra quæ fecit ex injustitia, apud eum permanent, et quæ adulterio est ei parata mulier etiam postea ejus servit voluptatibus. Si hæc, et quæ sunt hujusmodi, non secus atque prius, sunt in vita ejus qui tinctus fuit baptismate, non possum videre in quoniam sit mutatus, cum eumdem aspiciam quem prius, qui fuerat injuria affectus, qui calumniis appetitus, qui bonis suis eversus ac dejectus, nullam videns mutationem ejus qui est generatus. Non audierunt ab eo vocem Zachæi: *Si quem circumveni per calumniam, reddo quadruplum* ¹¹. Quæ dicebant ante baptismum, eadem etiam de eo nunc dicunt, et iisdem etiam nominibus appellant, avarum, alienorum honorum appetentem, ex hominum calamitatibus delicias sibi parantem. Qui ergo versatur in iisdem, et deinde jactat in vulgus suam per baptismum in melius mutationem, audiat Pauli vocem: *Si quis videtur sibi esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit* ¹². Non est enim quod non factus es. *Quicumque eum acceperunt*, de regeneratis dicit Evangelium, *dedit eis potestatem ut filii Dei fierent* ¹³. Qui autem factus est alicujus filius, is est omnino ejusdem generis cujus is qui genuit. Si ergo Deum accepisti, et factus es Dei filius, ostende etiam tui animi libero proposito ac electione Deum qui in te est. Ostende in te eum qui genuit. Per illa ex quibus Deum cognoscimus, oportet ostendi cum Deo conjunctionem et necessitudinem ejus qui factus est filius Dei. *Ille aperit manum, et implet omne animal bona voluntate* ¹⁴: transiit iniquitates, de malo agit pœnitentiam. *Suavis Dominus universis, non infert iram per singulos dies* ¹⁵: *rectus Dominus Deus, et non est in eo iniquitas* ¹⁶, et quæcunque hujusmodi sparsim docemur a sacra Scriptura. Si in his versaberis, factus es vere filius Dei. Si autem permanes in signis notisque vitii, temere te de superna jactas generatione. Tibi dicet prophetia: *Es filius hominis, non filius Altissimi. Diligis vanitatem, quæris mendacium* ¹⁷. Nescis quod homo non aliter sit Dei filius, quam si fiat sanctus?

Necesse autem fuerit etiam his addere id quod restat, nempe quod bona quæ in promissionibus sunt proposita iis qui recte vixerunt, non sunt ejusmodi, ut verbis possint describi. Quomodo enim, quæ neque oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt ¹⁸? Neque misera et dolore plena vita eorum qui peccaverunt est similis ulli ex iis quæ sensum hic cruciant. Sed etsi aliquod ex iis quæ illic sunt tormentis, nominatum fuerit nominibus quæ hic sunt cognita, non est tamen parvum discrimen. Nam cum ignem

μορφήν, ἢ τὸ κατὰ πλεονεξίαν πάθος, καὶ ἡ ἀκόλαστος καὶ ἡ ἀσχήμων διάνοια, καὶ τύφος, καὶ φθόνος, καὶ ὑπερηφάνια· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας κέρδη παραμένη αὐτῷ καὶ ἡ ἐκ μοιχείας αὐτῷ κτηθεῖσα γυνὴ ταῖς ἡδοναῖς αὐτοῦ καὶ μετὰ τούτου ὑπηρετεῖται. Ἐὰν ταῦτα καὶ τοιαῦτα ὁμοίως πρότερόν τε καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τὸν βίον τοῦ βαπτισθέντος ἦ, τί μεταπολιτῆται ἰδεῖν οὐκ ἐστὶ τὸν αὐτὸν βλέπων, ὄνπερ καὶ πρότερον, ὁ ἡδικοῦμενος, ὁ σεσυκοφαντημένος, ὁ τῶν ἰδίων ἀπωσθεὺς, οὐδεμίαν ὁρώσιν ἐφ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ λεγομένου μεταβολήν. Οὐκ ἤκουσαν καὶ παρὰ τούτου τὴν Ζαχαρίου φωνήν, ὅτι *Εἰ τις ἐστὶ ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῖον*. Ἐὰν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἔλεγον, τὰ αὐτὰ καὶ νῦν περὶ τοῦ αὐτοῦ διεξέρχονται, ἐκ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων κατονομάζουσι, πλεονέκτην, τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμητήν, ἀπὸ συμφορῶν ἀνθρωπίνων τρυφῶντα. Ὁ τοίνυν ἐν τοῖς αὐτοῖς ὢν, εἰπετα ἐπιθρυλλῶν ἑαυτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολήν, ἀκουσάτω τῆς Παύλου φωνῆς· ὅτι *Εἰ τις δοκεῖ εἶναι μηδὲν ὄν, φεραπαταῖ ἑαυτόν*. Ὁ γὰρ μὴ γέγονας οὐκ εἶ. Ὅσοι ἔλαβον αὐτόν, φησὶ περὶ τῶν ἀναγεννηθέντων τὸ Εὐαγγέλιον, *ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι*. Τὸ δὲ τέκνον γενόμενόν τινος, ὁμογενὲς πάντως ἐστὶ τῷ γεννήσαντι. Εἰ οὖν ἔλαβες τὸν Θεόν, καὶ τέκνον ἐγένου Θεοῦ, δεῖξον διὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τὸν ἐν σοὶ ὄντα Θεόν. Δεῖξον ἐν σεαυτῷ τὸν γεννήσαντα. Ἐξ ὧν τὸν Θεὸν γνωρίζομεν, δι' ἐκείνων προσήκει δειχθῆναι τοῦ γενομένου υἱοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειότητα. *Ἐκείνος ἀνοίγει τὴν χεῖρα, καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας, ὑπερβαίνει ἀνομίας, μετανοεῖ ἐπὶ κακίας. Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμψασι, μὴ ἐργῆν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν· εὐθύς Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα σποράδην παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα. Ἐὰν ἐν τούτοις ἦς, ἀληθῶς ἐγένου τέκνον Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῖς τῆς κακίας ἐπιμένεις γνωρίσασαι, μάτην ἐπιθρυλλεῖς σεαυτῷ τὴν ἀνωθεν γέννησιν. Ἐρεῖ πρὸς σὲ ἡ προφητεία, ὅτι *Υἱὸς ἀνθρώπου εἶ, οὐχὶ υἱὸς Ὑψίστου. Ἀγαπᾷς ματαιότητα, ζητεῖς ψεῦδος*. Οὐκ ἔγνωσ' ὅτι ἀνθρώπος οὐκ ἄλλως υἱὸς Θεοῦ γίνεται, εἰ μὴ ὅσως γένηται;*

Ἐὰν ἀναγκαῖον ἂν εἴη τούτοις προσθεῖναι καὶ τὸ λεπτόμενον, ὅτι οὔτε τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν ἐπαγγελίαις τοῖς εὐ βεβιωκόσι προκειμένα τοιαῦτ' ἐστίν, ὡς εἰς ὑπογραφήν λόγου ἔλθειν. Πῶς γὰρ, ἂ οὔτε ὀφθαλμοεῖδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὔτε μὴν ἡ ἀγγελητῶν πεπλημμεληκότων ζωὴ πρὸς τι τῶν τῆδε λυπούμενων τὴν ἀσθησιν ὁμοτιμῶς ἔχει. Ἀλλὰ κἄν ἐπονομασθῇ τι τῶν ἐκεῖ κολαστηρίων τοῖς ὡς γνωρίζομένοις ὀνόμασιν, οὐκ ἐν ὀλίγῳ τὴν παραλλαγὴν ἔχει. Πῦρ γὰρ ἀκούων, ἄλλο τι παρὰ τούτο νοεῖν ἐδιδάχθη, ἐκ τοῦ προκεισθαι τι τῷ πυρὶ ἐκείνῳ

¹¹ Luc. xix, 8. ¹² Galat. vi, 3. ¹³ Joan. i, 12. ¹⁴ Psal. cxliv, 16. ¹⁵ Psal. vii, 12. ¹⁶ Psal. xcii, 16. ¹⁷ Psal. iv, 5. ¹⁸ Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9.

δ ἐν τούτῳ οὐκ ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ οὐ σβέννυται· τοῦ-
 εν δὲ πολλὰ παρὰ τῆς πείρας ἐξεύρηται τὰ σβε-
 στήρια· πολλὴ δὲ τοῦ σβεννυμένου πρὸς τὸ μὴ παρα-
 δεχόμενον σβέσειν ἡ διαφορά. Οὐκοῦν ἄλλο τι, καὶ οὐχὶ
 τοῦτό ἐστι. Πάλιν σκώληκά τις ἀκούσας, μὴ διὰ τῆς
 ὁμνυμίας πρὸς τὸ ἐπίγειον τοῦτο θηρίον ἀποφε-
 ρέσθω τῇ διανοίᾳ. Ἡ γὰρ προσθήκη τοῦ ἀτελεύτητον
 εἶναι, ἄλλην τινὰ φύσιν παρὰ τὴν γινωσκομένην
 νοεῖν ὑποτίθεται. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα πρόκειται τῇ ἐλ-
 κιδί τοῦ μετὰ ταῦτα βίου, καταλλήλως ἐκ τῆς ἐκά-
 στου προαιρέσεως, κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν
 ἀναφύμενα τῷ βίῳ, σωφρονούντων ἂν εἴη, μὴ πρὸς
 τὸ παρὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μετὰ τοῦτο βλέπειν, καὶ τῆς
 ἀγράφτου μακαριότητος ἐν τῇ ὀλίγῃ ταύτῃ καὶ προσ-
 καίρῳ ζωῇ τὰς ἀφορμὰς καταβάλλεσθαι, καὶ τῆς
 τῶν κακῶν πείρας δι' ἀγαθῆς προαιρέσεως ἄλλο-
 τριαῦσθαι· νῦν μὲν κατὰ τὸν βίον, μετὰ ταῦτα δὲ
 κατὰ τὴν αἰωνίαν ἀντίδοσιν ὁ Χριστὸς βούλεται
 θεωρεῖν, δύο φύσεις οὐσιωδῶς ἠνωμένας ὁμολογοῦσα
 καὶ τούτου περιπτώσα τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἐλέους, καὶ
 τὸν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς, καταδεξαμένου
 διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς στοργὴν, συνελθῆναι τε καὶ συν-
 αριθμῆσθαι τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὴν ἡμετέραν. Καὶ
 χάρις τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.
 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σευῆρος
 ψιλᾶς προκαθέζεται φωναῖς, ἐν ῥήμασι τε μόνοις
 καὶ ἤχοις τὴν εὐσέβειαν ὑποτίθεται, καίτοι γε τοῦ
 Ἀποστόλου λέγοντος· Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία
 τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ· οὗτος δὲ
 παρ' αὐτῷ Σευῆρῳ κράτιστος θεολόγος γνωρίζεται,
 ὡς ἂν τὰς κατηγορίας Ἀριστοτέλους, καὶ τὰ λοιπὰ
 τῶν ἐξω φιλοσόφων κομψὰ ἡσχημένος τυγχάνοι,
 ἀναγκαῖον ἡμᾶς τὰ σημαινόμενα ἐκάστης λέξεως τῶν
 εἰς τὰ πρὸς αὐτὸν Σευῆρον λεγόμενα χρεωδῶς λαμ-
 βανόμενων, ἐπὶ καιροῦ σαφηνίσαι κατὰ τὸν νοῦν τῶν
 ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων, καθ' ὃν ταῦτα ἐξει-
 λέφασιν· ἵνα ἔχοιεν οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ὑπογε-
 γραμμένοις λόγοις, ἐκ πρώτης ἐντεύξεως νοεῖν τῶν
 λεγομένων δύναμιν· καὶ μὴ διὰ τὴν ἀγνοίαν τοῦ
 σημαινομένου τῶν λέξεων πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν
 ἐν αὐτοῖς θεωρημάτων παραποδίζωνται.

A audis, didicisti aliquem ab illo diversum intelligere,
 ex eo quod illi igni aliquid sit additum quod non
 est in hoc. Nam ille quidem non exstinguitur,
 hunc autem multa inventa sunt quæ exstinguant ;
 magna est autem differentia inter eum qui exstin-
 guitur, et eum qui nullam admittit extinctionem ²⁹.
 Est ergo aliquis alius, et non hic ignis. Rursus
 cum vermem audieris, ne propterea quod idem sit
 nomen, ad terrestre hoc animal tua feratur cogi-
 tatio. Adjectio enim ejus quod non moriatur,
 suggerit aliam esse intelligendam naturam, quam
 eam quæ cognoscitur. Quoniam ergo hæc sunt
 proposita spei vitæ post hæc futuræ, quæ con-
 gruentur ex libero uniuscujusque arbitrio, conve-
 nienter justo Dei judicio vitæ exoriuntur, fuerit
 B sapientum, non ad præsens intueri, sed ad futu-
 rum, et in hac brevi et temporali vita jacere
 materiam et sementem beatitudinis ineffabilis ; et
 per bonum propositum et electionem alienos fieri
 a malorum experientia : nunc quidem in hac vita,
 post hæc autem in æterna remuneratione, vult te
 Christus contemplari duas naturas essentialiter
 unitas, constantes, et ex eo exhibentes magnitu-
 dinem misericordiæ et miserationum Dei in nos,
 qui propter nostri amorem in animum induxit
 nobiscum versari, et voluit cum sua natura nos-
 tram connumerari. Deo autem sint gratiæ ob
 donum ejus ineffabile. Et hæc quidem hactenus.
 Quoniam autem Severus * solas sectatur voces, et
 in solis verbis et sonis collocat pietatem, licet
 dicat Apostolus, *Non enim in sermone est regnum
 Dei, sed in virtute et veritate* ³⁰, is autem apud Se-
 verum optimus agnoscitur theologus, qui in præ-
 dicamentis Aristotelis, et in cæteris quæ apud
 externos philosophos sunt præclara, fuerit exerci-
 tatus, necesse est nos significata uniuscujusque
 dictionis eorum quæ accipiuntur, tanquam senten-
 tiæ in iis quæ dicuntur apud Severum, opportune
 declarare, ex sententia doctorum ecclesiasticorum,
 in qua ea acceperunt, ut qui in libros subscriptos
 inciderint, possint cum primum legerint, intelligere
 vim eorum quæ dicuntur, neque propter ignorationem significationis dictionum impediatur, ne
 comprehendant ea quæ sunt in ipsis theoremata.

²⁹ Matth. III, 12; Marc. IX, 42; Luc. III, 17. ³⁰ I Cor. IV, 20.

* Cf. Fabr. *Notitia*, supra, col. 24.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΓΑΣΤΡΙΜΥΘΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΟΔΩΣΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΕΠΙΣΒΟΛΗ

EJUSDEM S. GREGORI

EPISCOPI NYSSENI

DE PYTHONISSA

AD THEODOSIUM EPISCOPUM, EPISTOLA

Frontone Ducæo interprete.

Qui discipulis suis dixit, *Quærite et invenietis* ³⁰⁻³¹, A is procul dubio facultatem etiam inveniendi studiose perquirentibus, et ex præcepto Domini recondita secreta indagantibus largietur. Non enim mendax est, qui promisit, cujus munificentia donorumque largitio magna petitioni corollarium et auctarium addit. Itaque *attende lectioni, fili Timothee* ³², convenit enim, ut opinor, ut magni illius Pauli verbis bonitatem tuam alloquar, et det tibi Dominus intellectum in omnibus, ita ut dives fias in omni verbo et in omni scientia. Nunc autem de iis quæ jussisti, quæcunque suggesserit Dominus, operæ pretium me facturum putavi, si paucis tuo desiderio B obsequer, ut ex his intelligas, quod nos oporteat invicem per charitatem servire, dum aliorum mutuo faciamus voluntatem. Primum igitur quoniam et illa inter cætera capita prima proposita est, quæ exquiritur de Samuele, sententia, quantum in mesitum erit, Deo dante, paucis verbis quid videatur exponam. Quibusdam ante nos placuit veram arbitrari præstigiaticis illius in Samuele animarum evocationem, atque ad opinionis suæ patrocinium ejusmodi rationem quamdam afferunt, quod cum propter Saulis rejectionem tristitia affectus esset Samuel, semperque Deo proponeret Saulem præstigiæ ventriloquorum, quibus homines in fraudem illiciebant, de populo erasisse, ideoque ægre ferret propheta, quod a se rejecto placari nollet, permisisset Deum inquirunt, ut per ejusmodi magicas artes prophetæ anima evocaretur, ut videret Samuel falsa se Deo in ipsius defensionem allegasse, cum eum diceret infensum ventriloquis atque hostem fuisse,

³⁰⁻³¹ Matth. vii, 7. ³² 1 Tim. i, 4.

Ὁ εἰπὼν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, *Ζητεῖτε καὶ εὕρετε*, δώσει πάντως καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐρεῖν δύναμιν τοῖς φιλομαθῶς κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου διερευνημένοις, καὶ ἀναζητοῦσι τὰ κεκρυμμένα μυστήρια. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος, ὑπὲρ τὴν αἴτησιν ἐπιδαψιλούμενος τῇ μεγαλοδωρεῇ τῶν χαρισμάτων. Οὐκοῦν πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τέκνον Τιμόθεε· πρέπει γὰρ, οἶμαι, τῇ τοῦ μεγάλου φωνῇ πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα χρῆσασθαι, καὶ δῶν σοι Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσιν, ὥστε σε πλουτισθῆναι ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Νῦν δὲ περὶ ὧν ἐπέταξας, ὅσαπερ ἂν ὁ Κύριος ὑποβάλλῃ, δι' ὀλίγων ὑπηρετήσασθαι σοὶ τῇ προθυμίᾳ καλῶς ἔχειν ἐδοκίμασα· ὡς ἂν διὰ τούτων μάθοις ὅτι χρὴ δι' ἀγάπης ἀλλήλοις δουλεύειν ἡμᾶς, ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἀλλήλων θελήματα. Πρῶτον τοίνυν ἐπειδὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἦν κεφαλαίων προτεταγμένον τὸ περὶ τοῦ Σαμουὴλ ἐπιζητούμενον νόημα, διὰ βραχείων ὡς ἔστι δυνατόν Θεοῦ διδόντος ἐκθῆσομαι. Ἦρεσέ τις τῶν πρὸ ἡμῶν ἀληθῆ νομίσει τῆς γοητείας ἐκείνης τὴν ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ ψυχαγωγίαν, καὶ τινα λόγον τοιοῦτον εἰς συνηγορίαν τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν ταύτης παρέχονται, ὅτι λυπούμενον τοῦ Σαμουὴλ ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ τοῦ Σαούλ, καὶ πάντοτε τοῦ τῷ Κυρίῳ προσφέροντος τὸ ὅτι θέλει· τὴν ἐκ τῶν ἐγγαστριμύθων γινομένην γοητείαν ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐξεκάθηρεν ἐκ τοῦ λαοῦ Σαούλ· καὶ διὰ τοῦτο δυσανασχετοῦντος τοῦ προφήτου ἐπὶ τῷ μὴ θελήσει τὸν Κύριον διαλλαγῆναι τῷ ἀποδότηῳ, συγχωρῆσαι φασὶ τὸν θεὸν ἀναχθῆναι τοῦ προφήτου ψυχὴν διὰ τῆς τοιαύτης μαγγανείας· ἵνα εἰδῇ ὁ Σαμουὴλ ὅτι ψευδῆ ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ Θεῷ προτείνεται, λέγων αὐτὸν πολέμιον

εἶναι ταῖς ἐγγαστριμύθοις, τὸν τηνικαῦτα διὰ τῆς αἰσῶν γοητείας τὴν ἄνοδον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μαγεύσαντα. Ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν χάσμα βλέπων, ὃ διὰ μέσον τῶν κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἐστήρικται, φησὶν ὁ πατριάρχης, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ πατριάρχου Κύριος, ὡς ἀμήχανον εἶναι τοῖς τε κατακρίτοις ἐπὶ τὴν τῶν δικαίων ἀνεσι ἀναθῆναι, καὶ τοῖς ἁγίοις πρὸς τὸν τῶν πονηρῶν χορὸν διαπεράσαι· οὐδέχομαι ἀληθὲς εἶναι τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις, διδαχθεὶς μόνον ἀληθὲς εἶναι πιστεύειν τὸ εὐαγγέλιον. Ἐπειδὴ τοίνυν μέγας ἐν ἁγίοις ὁ Σαμουὴλ, πονηρὸν δὲ κτήμα ἡ γοητεία, οὐ πείθομαι ὅτι ἐν τοσοῦτῃ τῆς ἰδίας ἀναπάσεως ὁ Σαμουὴλ καταστάς, τὸ ἀδιόδευτον ἐκεῖνο χάσμα πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας διήρχετο, οὕτε ἐκὼν ὅτε ἄκων· ἄκων μὲν οὖν οὐκ ἂν ἐτι επέμεινε τὸ μὴ δύνασθαι τὸ δαιμόνιον διαβῆναι τὸ χάσμα, καὶ ἐν τῷ χορῷ τῶν ὁσίων γενόμενον μετακινήσασθαι τὸν ἅγιον· ἐκὼν δὲ οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησε, τῷ μῆτε βούλεσθαι ἐπιμυθῆναι τοῖς κακοῖς, μῆτε δύνασθαι· τῷ γὰρ ἐν ἀγαθοῖς ὄντι· ἀδούλητον ἀπὸ τῶν ἐν οἷς ἐστὶν ἢ πρὸς τὰ ἐναντία μετέστασις. Εἰ δὲ τις καὶ βούλεσθαι δοίη, ἀλλ' ἡ τοῦ χάσματος φύσις οὐκ ἐπιτρέπει τὴν πάρεσθαι.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ περὶ τούτων ἡμεῖς λογιζόμεθα; Ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς ἐστὶν ὁ κοινὸς πάντων πάλαιος, ᾧ πᾶσά ἐστιν ἐπίνοια καὶ σπουδὴ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια βλάπτειν τὸν ἀνθρώπον. Τίς δὲ τοιαύτη καίρια κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἄλλη πληγὴ, ὡς τὸ ἀποδιθῆναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ζωοποιούντος, καὶ πρὸς τὴν ἀπώλειαν τοῦ θανάτου ἐκουσίως αὐτομολῆσαι; Ἐπειδὴ τοίνυν σπουδὴ τίς ἐστὶ κατὰ τὸν βίον τοῖς φιλοσομᾶταις γῶσιν τίνα τῶν μελλόντων ἔχειν· δι' ἧς ἐλπίζουσιν ἢ τῶν κακῶν ἀποφυγῆν, ἢ πρὸς τὰ καταθύμια χειραγωγίαν· τούτου χάριν, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι βλέποιν, πολλοὺς τρόπους τῆς τοῦ μέλλοντος γνώσεως ἢ ἀπατηλῆ τῶν δαιμόνων ἐτεχνάσατο φύσις, ὀλινοσκοπίας, συμβολομαντείας, χρηστήρια, ἥπατοσκοπίας, νεκυίας, ἐνθουσιασμοῦς, κατακωχίας, ἱμπνεύσεις, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά· καὶ ὅπερ ἂν τις εἶδος προγνώσεως ἐκ τίνος ἀπάτης ἀληθὲς εἶναι νομίσειεν, ἐκεῖνο τὸ ἀπατηλὸν δαιμόνιον παραφαίνεται· εἰς δικαίωσιν τῆς ἥπατηρένης ὑπολήψεως τοῦ πεπλανημένου. Οὕτως καὶ τὴν τοῦ ἀστού πτῆσιν πρὸς τὴν τοῦ παρατετηρηχότος ἐλπίδα συνδραμεῖν παρασκευάζει ὁ δαίμων, καὶ τοῦ ἥπατος τὸν παλμὸν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ φυσώδους γινομένην τῶν μηνίγγων παραφορὰν, καὶ τῶν ὀμμάτων παραστροφὴν, καὶ ἐκάστην κατὰ τὴν σημειωθεῖσαν ἐκ τῆς ἀπάτης παρατήρησιν ἢ τοῦ δαίμονος πανουργία προδείκνυσι τοῖς ἀπατωμένοις· ὥστε ἀποστάντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ, προσέχειν τῇ θεραπείᾳ τῶν δαιμόνων, δι' ὧν ἐνεργεῖσθαι τὰ τοιαῦτα πιστεύουσιν. Ἐν τοίνυν ἀπάτης εἶδος ἦν καὶ τὸ τῶν ἐγγαστριμύθων, ὧν ἡ μαγανεία ἐπιστεύετο δύνασθαι τὰς τῶν κατοικομένων ψυχὰς πάλιν πρὸς τὸν ἄνω βίον ἐφέλκεσθαι. Τοῦ τοίνυν Σαοὺλ ἐν ἀπογνώσει σωτηρίας γεγονότος, διὰ τὸ πανστρατιᾶ συγκεκλιθῆσθαι κατ' αὐτοῦ πᾶν τὸ ἀλλόφυλον, καὶ ἐπὶ ταύτην ἐλθόντος τὴν ἐπίνοιαν, ὥστε τὸν Σαμουὴλ αὐτῷ τρόπον ὑποθῆσθαι τινὰ σωτηρίας· τὸ παραμέ-

A qui tum temporis, dum oraculum consulit, in causa fuerat, ut ejus anima evocaretur. Ego vero dum mihi in mentem venit evangelicum illud chaos, quod in medio malorum honorumque firmatum est, inquit patriarcha, vel potius patriarchæ Dominus, ita ut neque possint damnati ad sanctorum quietem ascendere, neque sancti ad improborum cœtum penetrare: veras esse sententias ejusmodi non admitto, utpote qui solum verum credere Evangelium sum edoctus. Quando igitur magnus inter sanctos erat Samuel, res autem mala est magia et incantatio, cum tantis Samuel in deliciis versaretur, neque violentem eum neque invitum profundum illum hiatus versus impios et chaos impervium arbitror trajecisse. Nam invitus quidem id non sustinisset, quod hiatus dæmon pertransire non posset, atque ex medio beatorum cœtu virum sanctum alio transferre; volens autem id non fecisset, quod neque cum improbis commisceri vellet neque posset. Qui enim in bonis versatur, ab iis in quibus versatur ad contraria sponte non transit. Quod si quis etiam illum voluisse concedat, non tamen ipsius hiatus natura transeundi potestatem fecisset.

Quid ergo est, quod de his nobis in mentem venit? Cum nature humanæ sit inimicus communis omnium hostis, id unum cogitat studeatque, ut non quodvis homini, sed letale vulnus infligat. Quodnam porro aliud tale vulnus hominibus letale possit infligi, quam si a vitæ auctore Deo rejiciantur, ut in mortis exitium præcipites ultro serantur? Quoniam igitur homines voluptarii corporisque plus æquo amantes in hac vita studio res futuras sciendi tenentur, qua cognitione vel mala se evitatuos sperant, vel id quod desiderant assecuturos: idcirco ne a Deo pendeant homines, prænotionis rerum futurarum varia genera fallax dæmonum natura commenta est, auguria, divinationes per symbola, oracula, aruspicia, mortuorum evocationes, furoris afflatus, numinis instinctus, inspirationes, aliaque plurima id genus: tum quæcunque prænotionis species ex aliqua fallacia vera cuiquam videatur, illa continuo a fallaci dæmone monstratur, ut hoc tanquam patrociniis ejus, qui in fraudem illectus est, fallax opinio justa comprobetur. Sic efficit dæmon, ut aquilæ volatus cum ejus, qui observavit, spe et expectatione concurrat, et ut jecoris palpitatio, et membranarum ac pellicularum ex inflatione orta titubantia, et oculo-rum inversiones, et unaquæque prout notata fuerit ex fallacia observatio, deceptis hominibus a versutia dæmonis commonstretur; ut a Deo discedentes dæmonum cultui se addicant, a quibus talia perfici credunt. Porro unum erat ex illis fallaciæ generibus hoc ventriloquorum, seu Pythonem habentium, quorum præstigiarum posse animas eorum, qui decesserant, rursus ad hanc superstitionem vitam protrahere credebantur. Cum itaque Saul de sua salute desperaret, quod omnes copias suas adversus ipsum alienigenæ omnes collegissent, sibique

persuasisset, se a Samuele viam aliquam atque rationem edoceri posse, qua incolumis evaderet; quod ventriloquæ insidebat dæmonium, a quo de more muliercula decipiebatur, varias sibi formas umbratiles in mulierculæ oculis effingebat, cum interim nihil eorum, quæ conspiciebat muliercula, Sauli appareret. Ut enim incantationem suam aggressa est, jamque mulierculæ ob oculos plantasmata et spectra versabantur, ex eo fidem suis apparitionibus conciliare voluit dæmon, quod ejus personam, qui dissimulato habitu latebat, declararit, quæ res majorem in admirationem Saulem traduxit, ut existimaret non aberraturam deinceps ab ullius rei cogitatione mulierem, cum privati habitus magicæ facultati non imposuisset. Postquam ergo dixit illa se deos ascendentes videre, et virum erectum amictum pallio, quo pacto stabiliens quod ad historiam attinet, qui servi sunt litteræ? Si enim vere Samuel est ille qui visus est, plane igitur veri sunt etiam dii, qui a venefica sunt visi; nam et dæmonia deos dicit Scriptura: *Omnes enim dii gentium dæmonia*⁴⁶; nam igitur cum dæmonibus erit et anima Samuelis? Absit. Verum illud, quod semper veneficæ obsequiebatur, dæmonium assumpsit et alia secum dæmonia, ut cum mulierem falleret, tum eum qui ab ipsa fallebatur Saulem; atque effecit quidem ut dæmonia dii a ventriloqua censerentur, ipsum autem illa se specie induit quæ requirebatur, et voces illius simulavit, et quantum licebat verisimili assequi conjectura ex iis quæ apparebant, conformato in speciem prophetiæ responso, quæ ex consequentia eventura putabantur, denunciavit. Porro seipsum volens nolens arguit dæmon veritate prolata, dum dixit: *Cras tu et Jonathan tecum*⁴⁷; si enim vere Samuel erat, quomodo fieri poterat, ut is qui omnium scelerum reus erat, cum illo esset? Verum hinc liquet Samuelis loco dæmonium illud improhūm visum, cum secum futurum Saulem dixit, mentitum non esse. Etsi autem Scriptura dicat etiam, Samuel hoc dixit, ne commoveant hæc verba peritum lectorem, sed additum existimet, qui putabatur esse Samuel. Hanc enim consuetudinem esse Scripturæ compellimus, ut sæpe rei veræ loco id quod apparet enarret, ut in historia Balaam nunc quidem dicente ipso: *Audiam quid loquetur in me Deus*; deinde vero cum novisset Balaam⁴⁸, quod placeret Deo ut non malediceretur Israeli, nequaquam abiit, sicut consuetum ei erat, in occursum auspiciis: qui enim inconsideratus fuerit, ibi quoque verum Deum cum Balaam colloqui arbitrabitur. Sane quidem quod subjicitur argumento est, cum qui Balaam putabatur, deum sic appellasse Scripturam, non eum, qui vere Deus esset. Sic igitur hic quoque is, qui Samuel esse videbatur, verba veri Samuelis simulabat, dum ingeniose dæmon, ex iis quæ probabile erat eventura, prophetiam imitaretur. Quod autem de Elia interrogasti, majori indiget consideratione: non item in proposita quæstione. Etenim qui jussus

⁴⁶ Psal. xcv. 5.⁴⁷ I Reg. xxviii, 19.⁴⁸ Num. xxi, 17 seq.

νον τῇ ἐγγαστριμύθῳ δαιμόνιον, δι' οὐ ἤπαρτο ἐκ συνήθειας τὸ γύναιον, εἰς διαφόρους μορφὰς σκιωδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ γυναικοῦ ἐσχηματίζετο, οὐδενὸς τῷ Σαούλ προφαινομένου, ὧν καθέωρα τὸ γύναιον. Ὡς γὰρ ἤφατο τῆς γοητείας, καὶ ἤδη τῷ γυναικί ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τὰ φαντάσματα, πίστιν τοῦ ἀληθῆ τὰ φαινόμενα εἶναι ταύτην ὁ δαίμων ἐμχανήσατο, τὸ πρῶτον αὐτοῦ κεκρυμμένου ἐν τῷ εἶδει τοῦ προσχίματος διασαφῆσαι, δι' οὐ μᾶλλον ὁ Σαούλ κατεπλάγη, ὡς οὐδὲν ἔτι τῆς γυναικὸς σφαλτομένης, τῷ τὸ ἰδιωτικὸν σῆμα τὴν γοητικὴν δύναμιν μὴ ἀγνοῆσαι. Εἰποῦσης τοίνυν αὐτῆς θεοὺς ἐωρακέναι ἀναβαίνοντας, καὶ ἀνθρώπων θρῆβιον ἐν διπλίδι, πῶς στήσουσι τὸ καθ' Ἱστορίαν οἱ δοῦλοι τοῦ γραμματος; Εἰ γὰρ ἀληθῶς ὁ Σαμουὴλ ἔστιν ὁ ὄφθαλς, οὐκοῦν κατ' ἀλήθειαν καὶ θεοὶ εἰσὶν οἱ ὄφθέντες παρὰ τῆς φαρμακίδος· θεοὺς δὲ ἡ Γραφή τὰ δαιμόνια λέγει· *Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια*· ἄρ' οὖν μετὰ τῶν δαιμόνων καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Σαμουὴλ; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πάντοτε ὑπακούον τῇ φαρμακίδι δαιμόνιον παρέλαβε καὶ ἄλλα πνεύματα πρὸς ἀπάτην αὐτῆς τε [καὶ] τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ δι' ἐκείνης ἀπατωμένου Σαούλ· καὶ τὰ μὲν δαιμόνια θεοὺς νομίζεσθαι παρὰ τῆς ἐγγαστριμύθου ἐποίησεν, αὐτὴ δὲ πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος ἐσχηματίσθη, καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ὑπεκρίνατο, καὶ ὅπερ εἰκὸς ἦν ἐκ τῶν φαινομένων λογίσασθαι, τὴν ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἐκδήσεσθαι προσδοκηθεῖσαν ἀπόφασιν, ὡς ἐν εἰδει προφητείας ἐφθέγγετο. Ἥλεγξε δὲ καὶ ὡς οὐκ ἐβούλετο ἑαυτὸν ὁ δαίμων εἰπῶν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι *Ἀδύριον σὺ καὶ Ἰωνάθαν μετ' ἐμοῦ*. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἦν ὁ Σαμουὴλ, πῶς ἐνεδέχετο τὸν ἐν πάσῃ κακίᾳ κατεγνωσμένον μετ' ἐκείνου γενέσθαι; Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἀντὶ τοῦ Σαμουὴλ ὄφθην τὸ πονηρὸν ἐκείνο δαιμόνιον, μετ' ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὸν Σαούλ εἰπῶν, οὐκ ἐψεύσατο. Εἰ δὲ λέγει ἡ Γραφή, ὅτι Καὶ εἶπεν ὁ Σαμουὴλ, μὴ παραστέτω τὸν ἐπιστήμονα ὁ τοιοῦτος λόγος· ἀλλὰ προσκεῖσθαι νομίζέτω, ὅτι ὁ νομισθεὶς εἶναι Σαμουὴλ. Εὐρίσκειον γὰρ τὴν Γραφικὴν συνήθειαν πολλαχθῶς τὸ δοκοῦν ἀντὶ τοῦ ὄντος διεξιούσαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, νῦν μὲν λέγοντος αὐτοῦ, ὅτι *Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός*· μετὰ ταῦτα δὲ, ὅτι γνοὺς δὲ ὁ Βαλαάμ, ὅτι ἀρεστὸν ἦν τῷ Θεῷ μὴ καταρᾶσθαι τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐκέτι κατὰ τὸ εἰωθὸς ἀπῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῖς οἰωνοῖς· ὁ γὰρ ἀνεπίσκαπτος κάκει τὸν ἀληθινὸν Θεὸν νομίζει διαλέγεσθαι τῷ Βαλαάμ. Ἡ μέντοι ἐπαγωγὴ δείκνυσιν, ὅτι τὸν ὑπὸ τοῦ Βαλαάμ νομιζόμενον θεὸν οὕτως ὠνόμασεν ἡ Γραφή, οὐχὶ τὸν ὄντως ὄντα Θεόν. Οὐκοῦν καὶ ἐν ταῦθα ὁ δόξας εἶναι Σαμουὴλ τοῦ ἀληθινοῦ Σαμουὴλ ὑπεκρίνατο λόγους, εὐφωῶς τοῦ δαίμονος ἐκ τῶν εἰκότων μιμουμένου τὴν προφητείαν. Τὸ δὲ κατὰ τὸν Ἠλίαν πλειονὸς μὲν χρήζει τῆς θεωρίας· οὐ μὴν ἐν τῷ προτεθέντι ζητηματι. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ χειμάρρου ὕδωρ πίνειν προσταθεις, κατὰ τὸ λεληθὸς τοῦ Θεοῦ συνεβουλεύετο, ὥστε τὴν παρὰ τοῦ προφήτου ἐκφωνηθεῖσαν κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνομβρίας ἀπόφασιν, δι' αὐτοῦ πάλιν ἀναλυθῆναι. Ὡ γὰρ ἐδόθη ἐκ μόνου τοῦ χειμάρρου πίνειν, τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς

ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀποξηραινομένου, ἄλλης τῷ προ-
φήτῃ μὴ εὐρισκομένης πρὸς τὴν δέψαν παραμυθίας,
διὰ τὸ ἀπειρησθαι αὐτῷ ἀλλαγθῆναι πεινῆν, ἐπάναγκες
ἦν αἰτῆσαι τὸν ὕμνον, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ τὸ ὕδωρ
τὸν χεῖμαρρόν· γίνεται δὲ τῷ προφήτῃ παρὰ τῶν
κράκων ἢ τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων δια-
κονία, δεικνύοντος διὰ τούτων τοῦ Θεοῦ τῷ προ-
φήτῃ, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ παραμεμενηκότες τῇ τοῦ
Θεοῦ ἀληθινοῦ λατρείᾳ, ὅθεν ἐχορηγεῖτο διὰ τῶν
κράκων ἢ τροφῇ τῷ προφήτῃ· οὐ γὰρ ἂν τῶν με-
μισμένων αὐτῷ προῆγον ἄρτων, ἢ τὸ ἐιδωλόθυτον
κρέας. Ὡστε καὶ διὰ τούτων ἐναχθῆναι τὸν Ἥλιαν,
καθυφαίνει τι τοῦ κατὰ τῶν ἡσεθηκότων θυμοῦ, μα-
θόντα διὰ τῶν γινόμενων, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ πρὸς
τὸν Θεὸν ὀρῶντες, οὓς οὐκ ἔστι δίκαιον συγκαταδικα-
σθῆναι τοῖς ὑπαίτιοις. Εἰς δὲ πρῶτῳ μὲν ὁ ἄρτος, ἐν
δὲ τῇ ἐσπέρᾳ τὸ κρέας αὐτῷ διακονεῖται. Ἰσως δι' αἰ-
νιγματος πρὸς ἐνάρετον βίον σπουδῆν τὸ γινόμενον
ἔχει, ὅτι χρῆ ἀρχομένοις τῶν τελειοτέρων, κατὰ τὴν
τοῦ Παύλου φωνήν, ὅς φησιν, ὅτι *Τελείων δὲ ἔστιν*
ἢ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήριον
τηρυμνωσμένα ἐχόντων. Τὸ δὲ κάλυμμα τοῦ Μωϋ-
σέως οὐκ ἀγνοήσεις πρὸς ὃ τι βλέπει, τῇ πρὸς Κοριν-
θίους Ἐπιστολῇ Παύλου καθομιλήσας. Ὅσα δὲ περὶ
τῶν θυσιῶν ἐπεζήτησας, καλῶς ποιήσεις ὅλον τὸ
Λευιτικὸν φιλοπονώτερον ἐξετάσας, καὶ μετὰ πλείο-
νος τῆς προσεδρίας καθολικῶς τὸν ἐν τούτοις θεωρή-
σας νόμον. Οὕτω γὰρ συγκατανοηθήσεται τῷ ὅλῳ μέ-
ρος· ἐφ' ἑαυτοῦ γὰρ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν διευκρινη-
θεῖη πρὸς τῆς τοῦ παντὸς θεωρίας. Ἐν δὲ τοῖς περὶ
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπηπορημένοις πρόδηλός
ἔστιν ἡ λύσις, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἀγγελος, ἀλλ' ἐν ἀρχ-
αγγέλοις ἦν τεταγμένος ὁ ἀποστάτης γενόμενος. Δῆ-
λον οὖν ὅτι τῇ ἀρχῇ συνενδείκνυται καὶ τὸ ὑποχείριον
τάγμα, ὥστε λελύσθαι τὴν ζήτησιν περὶ τοῦ πῶς εἰς
ἦν καὶ μετὰ πλήθους ἐστί· τῆς γὰρ ὑποχειρίου στρα-
τιᾶς αὐτῷ συναποστάσης, σεσαφηνίσται τὸ ζητούμε-
νον. Τὸ δὲ τελευταῖον τῶν ἐπιζητηθέντων κεφάλαιον,
λέγω δὴ τὸ, πῶς παραγίνεται τὸ Πνεῦμα πρὸ τοῦ βα-
πτίσματος, πλατυτέρας ἐξετάσεως τε καὶ θεωρίας
δεόμενον, ἰδίῳ περιγράφαντες λόγῳ, Θεοῦ διδόντος,
ἀποστελοῦμέν σου τῇ τιμιότητι.

agmen, cum eo defecerit, expositum est quod quærebatur. Postremum vero caput quæstionum pro-
positarum, quomodo, inquam, Spiritus ante baptismum adveniat, ampliori indiget disquisitione atque
consideratione, quod cum proprio libro complexi fuerimus, Deo dante, ad tuam reverentiam trans-
mittemus.

⁴⁹ Hebr. v, 13. ⁵⁰ II Cor. III, 13.

A est aquam bibere ex torrente, latenter a Deo ad-
monebatur fore, ut a propheta prolata contra Israe-
litas sententia siccitatis et penuriae imbris ab ipso
rursus rescinderetur. Cui enim datum est, ut ex
solo torrente biberet, illo quidem, ut verisimile erat,
aestibus exsiccato, cum aliunde nihil suppeteret
prophetæ, quo sitim levaret, quandoquidem vetitum
illi fuerat, ne aliunde potum sumeret, necessitas
incumbebat, ut pluviam postularet, ne torrens aqua
destitueretur. Porro a corvis prophetæ, quæ ad vic-
tum erant necessaria, subministrantur, Deo per
hæc prophetæ declarante, multos esse qui in Dei
veri cultu perseverarent, ex quo cibus prophetæ
suppeditabatur: neque enim pollutos ei panes, aut
idolis immolatas carnes porrigerent. Atque ita per
hæc incitabatur Elias, ut aliquid de sua in eos, qui
impii in Deum fuerant, ira remitteret, cum ex iis
quæ fiebant intelligeret, multos esse qui Deum co-
lerent, quos æquum non sit cum reis puniri. Quod
vero mane quidem panis, vespere autem carnes illi
subministrantur, fortasse per ænigma illud, quod
sit, studium, seu diligentiam ad vitam cum virtute
transigendam præ se fert, quod iis qui incipiunt
opus sit cibo, qui est perfectiorum, juxta Pauli dic-
tum: *Perfectorum autem est solidus cibus, eorum
qui pro consuetudine exercitatos sensus habent*⁴⁹.
Moysis autem velamen, quo spectet, non ignorabis,
si Epistolam ad Corinthios lectitaris⁵⁰. Quod vero
attinet ad ea quæ de sacrificiis percontatus es, re-
cte feceris, si Leviticum studiosius scrutatus fueris,
majorique assiduitate generatim eas quæ ad istas
pertinent leges consideraveris. Sic enim fiet, ut
cum toto partem intelligas; separatim namque hoc
solum non facile fuerit discernere ac discutere ante
totius generis disquisitionem. In his vero quæstio-
nibus, quæ ad contrariam pertinent potestatem,
manifesta est solutio, non simpliciter angelum fuisse,
sed inter archangelos constitutum fuisse eum, qui
desertor est factus. Liquet ergo una cum imperio
subditam illi turmam indicari sic, ut soluta sit
quæstio illa, quo pacto unus fuerit, et cum mul-
titudine sit: cum enim id, quod subjectum illi erat

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΕΙΝΑΙ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ

ΠΡΟΣ ΑΒΛΑΒΙΟΝ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

QUOD NON SINT TRES DII

AD ABLABIUM.

(Laurentio Sifano interprete. — Ed. 1638, t. IH, p. 18.)

Ostendit, tres Personas divinas non posse dici tres deos, sed eas unum Deum esse. Opusculum hoc sub nomine « Epistolæ ad Ablabium de S. Trinitate » jam olim Gregorio Nysseno tribuit, loco inde prolato, conc. Lateran. anni 649, decr. v. (Mansi, t. X, col. 1075.)

Vos quidem, qui juxta internum hominem omni A robore vigetis, æquum erat cum adversariis veritatis decertare, eumque haud gravatim suscipere laborem, ut nos patres præclaris filiorum sudoribus oblectaremur (hoc enim suggerit lex naturæ); sed quoniam inverso ordine ad nos mittis impetus cuspidum, quibus adversarii veritatem petunt, postulasque a nobis senibus clypeo fidei exstingui carbones desolatorios, et retundi tela per falsam scientiam acuta, suscipimus onus injunctum, ac tibi ad propensam obedientiam exemplo sumus, ut etiam ipse nobis invicem parem præbeas in similibus jussis retributionem, si quando te ad talia certamina excitaverimus, o strenue Christi miles Ablabie. Est autem haud parva quæstio hæc, quam proposuisti nobis, neque ejusmodi, quæ si non convenienter ac digne tractata et examinata fuerit, non parum detrimenti allatura sit. Necesse est enim ex vi theorematis, secundum eum qui prima fronte se offert intellectum, in alterutrum prorsus dissimilium duoram incidere errorem, et vel tres dicere deos (quod nefas est), vel testimonio nostro non comprobare, quod Filio Spirituique sancto

Ἰμᾶς μὲν δίκαιόν ἐστι τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον πρὸς τοὺς ἐναντίους τῆς ἀληθείας διαγωνίζεσθαι, καὶ μὴ κατοκνεῖν πρὸς τοὺς πόνους, ὅπως ἂν ἡμεῖς οἱ πατέρες τοῖς γενναίοις ἰδρῶσι τῶν τέκνων ἐπευφραίνώμεθα (τοῦτο γὰρ ὁ τῆς φύσεως ὑποτίθεται νόμος): ἐπειδὴ δὲ ἀναστρέψας τὴν τάξιν ἐφ' ἡμᾶς πέμπεις τὰς προσβολὰς τῶν ἀκίδων, αἷς οἱ ἀντιχείμενοι τῇ ἀληθείᾳ βάλλουσι, καὶ κελεύεις τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν τῶν γερόντων κατασθένυσθαι τοὺς ἐρημικοὺς ἀνθρακας, καὶ τὰ ἤχονημένα διὰ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βέλη, δεχόμεθα τὸ ἐπίταγμα, σοὶ τύπος τῆς εὐπειθείας γινόμενοι, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ἀντιπαρέχῃς τὴν ἰσὴν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐπιταγμάτων ἀντίδοσιν, εἰποτέ σε πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἀθλοὺς διαναστήσαιμεν, ὧ γενναίε τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα Ἀβλάδιε. Ἔστι δὲ οὐ μικρὸς οὗτος ὁ λόγος ὃν προτείνας ἡμῖν, οὐδὲ τοιοῦτος ὡς ὀλίγην φέρειν ζημίαν, εἰ μὴ τῆς προσηκούσης ἐξετάσεως τύχοι. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῆς βίας τοῦ θεωρήματος, ἐν πάντως τῶν ἀπεμφαινόντων συνενεχθῆναι κατὰ τὴν πρόχειρον νοῦν, καὶ ἢ τρεῖς λέγειν θεοὺς (ὅπερ ἀθέμιτον), ἢ μὴ προσμαρτυρεῖν τῷ Ἰῶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν θεότητα ὅπερ ἀσεβὲς τε

καὶ ἄτοπον. Τὸ δὲ λεγόμενον παρὰ σοῦ τοιοῦτόν ἐστι· **A** Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, ἐν μιᾷ ὄντες τῆ ἀνθρωπότητι, τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται. Καὶ οὐδὲν ἴσασιν τοὺς συνημμένους κατὰ τὴν φύσιν, εἰ πλείους εἶναι, ἐκ τοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος πληθυντικῶς ἀριθμεῖσθαι. Εἰ οὖν ἐκεῖ τοῦτο δίδωσιν ἡ συνήθεια, καὶ ὁ ἀπαγορευτικὸς οὐκ ἐστὶ δύο λέγειν τοὺς δύο, καὶ τρεῖς τοὺς ὑπὲρ δύο· πῶς ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογοῦντες, καὶ οὐδεμίαν ἐκ αὐτῶν τὴν κατὰ φύσιν διαφορὰν ἐννοοῦντες, μαχόμεθα τρόπον τινὰ τῇ ὁμολογίᾳ, μίαν μὲν τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγοντες, τρεῖς δὲ θεοὺς λέγειν ἀπαγορευόντες; Ὁ μὲν οὖν λόγος, καθὼς προέφη, πολὺ τὸ δυσμεταχειρίστον· ἡμεῖς δὲ εἰ μὲν τι τοιοῦτον εὐροίμεν δι' αὐτὸ τὸ ἀμφίβητον τῆς διανοίας ἡμῶν ἐρεισθεῖν, μηκέτι πρὸς τὸ διάλημα τὸ τῆς ἀτοπίας ἐπιδιστάζον καὶ κραδαινόμενον, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ καὶ ἀτονώτερος ἐλεγχθεῖν τοῦ προβλήματος ὁ ἡμέτερος λόγος, τὴν μὲν παράδοσιν ἣν παρὰ τῶν πατέρων διεδεξάμεθα, φυλάξομεν εἰς ἀεὶ βεβαίαν τε καὶ ἀκίνητον· τὸν δὲ συνήγορον τῆς πίστεως λόγον, παρὰ τοῦ Κυρίου ζητήσωμεν· ὅς εἰ μὲν εὐρεθεῖν παρὰ τινος τῶν ἐχθρῶν τὴν χάριν, εὐχαριστήσομεν τῷ δωδωκότῃ τὴν χάριν· εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν ἤττον ἐπὶ τῶν ἐγνωσμένων τὴν πίστιν ἀμετάθετον ἔξομεν.

contigerit, nibilo secius in iis quæ decreta atque
mus

Τὶ δὴ ποτε τοίνυν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνηθείᾳ καθ' ἓνα τοὺς ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους ἀπαριθμήσαντες πληθυντικῶς ὀνομάζομεν, τόσους λέγοντες τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐχὶ ἓνα τοὺς πάντας, ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως ἐκβάλλει τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ὁ τοῦ δογματος λόγος, καὶ ἀριθμῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν οὐ προσδεχόμενος; Ἔστι μὲν οὖν κατὰ τὸ πρόχειρον, τοῦτο τοὺς ἀπλουστέροις εἰπόντα, δόξει τι λέγειν, ὅτι φεύγων ὁ λόγος τῆς Ἑλληνικῆς πολυθείας τὴν ὁμοίότητα, θεοὺς ἐν πλῆθει ἀριθμεῖν παρητήσατο, ὡς ἂν μὴ τις καὶ τῶν δογμάτων νομισθεῖ κοινότης, εἰ μὴ μοναδικῶς, ἀλλὰ πληθυντικῶς καὶ παρ' ἡμῶν ἀριθμοῖτο τὸ θεῖον, καθ' ὁμοίότητα τῆς παρ' αὐτῶν συνηθείας· τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἀκραϊοτέροις λεγόμενον, ἴσως ἂν τι δόξειε λέγεσθαι, ἐπὶ δὲ γε τῶν ἄλλων τὸ ἕτερον αὐτοῖς τῆς προτάσεως στήναι ζητούντων, ἢ μὴ ὁμολογεῖν ἐπὶ τῶν τριῶν τὴν θεότητα, ἢ τρεῖς πάντως ὀνομάζειν τοὺς τῆς αὐτῆς κοινωνοῦντας θεότητος, ὅπως τοιοῦτόν ἐστι τὸ εἰρημένον, ὅσον ἐμποηῆσαι τινα λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ὁμοῦν ἐπάναγκες διὰ πλειόνων ποιήσασθαι τὴν ἀπόκρισιν, ὅπως ἂν ὁλόν τε ἦ, τὸ ἀληθὲς ἀνιχνεύοντας. Οὗ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ὁ λόγος. Φαμὲν τοίνυν πρῶτον κατάχρησιν τινα συνηθείας εἶναι τὸ τοὺς μὴ διηρημένους τῇ φύσει κατ' αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πληθυντικῶς ὀνομάζειν καὶ λέγειν, ὅτι Πολλοὶ ἄνθρωποι· ὅπερ ὁμοίον ἐστὶ τὸ λέγειν, ὅτι πολλοὶ ζῴσις ἀνθρώπων. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον

A deitas adsit : quod et impium est et absurdum. Porro quod abs te dicitur, tale est : Petrus, et Jacobus et Joannes, cum in una sint humana natura, tres homines dicuntur. Ac nullo modo absurdum est, natura conjunctos, si plures sint, ex nomine naturæ pluraliter numerari. Si igitur illic hoc consuetudo concellit, ac nemo vetat duos dicere, qui duo sunt, et tres eos qui supra duos sunt : quo pacto in mysticis decretis tres hypostases confluentes, et nullam in iis circa naturam differentiam agnoscentes, adversamur quodammodo confessioni, unam quidem deitatem Patris et Filii et Spiritus sancti dicentes, tres autem deos dicere vetantes? Igitur quæstio quidem, quemadmodum modo dicebam, tractatu multum difficilis est : nobiscum **B** vero, si quidem aliquid tale possimus invenire, per quod mentis nostræ ambiguitas firmaretur, et non amplius ad absurdum dilemma dubia vacillaret atque penderet, præclare ageretur : sin autem nostra oratio proposita quæstione infirmior arguatur, traditionem quidem, quam a patribus per successionem accepimus, servabimus in perpetuum firmam et immotam : orationem vero, quæ fidei patrocinetur, a Domino requiremus : quæ si ab aliquo eorum, qui gratia præditi sunt, inventa fuerit, gratias agemus ei, qui gratiam dederit : sin minus id nobis statuta sunt, fidem stabilem et firmam retinebi-

Cur igitur tandem in nostra consuetudine cum sigillatim numeraverimus eos, qui in una natura demonstrantur, plurali nomine utimur, tot homines, et non unum omnes esse dicentes, in divina vero natura ratio decreti deorum multitudinem expellit, et hypostases numerans, et pluralem significationem non admittens? Et quidem aliquid dicere videatur, si quis simplicioribus id quod in promptu est, dicat, quod ratio decreti deorum qui a Græcis celebrantur, multitudinis similitudinem vitans, deos plures numerare noluerit, ne qua decretorum quoque existimetur esse communio, si non singulariter, sed pluraliter etiam a nobis nomen numeraretur ad similitudinem consuetudinis apud illos obtinentis; atque hoc, siquidem integrioribus ac sincerioribus dicatur, forsitan aliquid dici videatur, apud alios autem, qui alterum ex propositione sibi firmum ac stabile manere desiderant, aut non confiteri videlicet deitatem in tribus, aut tres prorsus nominare eos, qui ejusdem participes et socii sint deitatis, nondum tale est id, quod diximus, ut generare et inducere possit aliquam quæstionis solutionem.

Quocirca necesse est pluribus respondere, quomodocunque poterimus investigando rei veritatem. Non enim de rebus frivolis ac vulgaribus quæstio est. Dicimus igitur primum abusum quemdam esse consuetudinis, ut eos qui natura non divisi sunt, per ipsum naturæ nomen pluraliter nominemus ac dicamus, Multi homines: cui simile est, si quis dicat, multæ naturæ humanæ. Quod autem hæc

ita se babeant, hinc nobis planum fieri possit. Cum enim appellamus aliquem, non ex natura eum nominamus, ne forte errore communio nominis inducat, unoquoque qui audiat seipsum appellatum esse existimante, quod non propria appellatione, sed ex communi nomine naturæ vocatio fiat, sed propriam ei impositam (significatricem dico subjecti) vocem profereutes, ita eum a vulgo ac multitudine separamus. Ut multi quidem sint eandem sortiti naturam, verbi gratia, discipuli, vel apostoli, vel martyres, unus vero in omnibus sit homo. Quoniam, ut dictum est, non singularis (alicujus), sed eomunitatis naturæ est homo. Homo enim est vel Lucas, vel Stephanus : non tamen si quis homo est, prorsus etiam Lucas vel Stephanus est. Sed hypostaseon quidem ratio per eas, quæ in unoquoque considerantur, proprietates, dispersionem admittit, et juxta compositionem in numero consideratur. Natura vero una est, ipsa secum unita, penitusque ac prorsus unitas individua est, quæ neque adjectione augetur neque subtractione diminuitur, sed quod est, unum ens et unum permanens, etiamsi in multitudine esse videatur, sectionis experta, continua, integra atque perfecta est, quæ non una cum singularibus quibus participes sunt dividitur. Ac quemadmodum plebs, populus, exercitus, concio, singulariter omnia dicuntur, unumquodque autem horum in multitudine esse intelligitur : eodem modo secundum exactiorem et exquisitiorem rationem homo quoque unus proprie dici posset, etiamsi hi, qui in eadem natura demonstrantur, multitudo sint, ut multo rectius fuerit, lapsam in nobis corrigere consuetudinem, et non amplius naturæ nomen ad multitudinem extendere, quam consuetudini servientes, errorem qui hic latet, etiam ad divinum dogma transferre. Sed quoniam consuetudinis correctio difficilis est (qui enim alicui persuaderi possit, ut non multos dicat homines qui in eadem natura demonstrantur? etenim in omni re consuetudo mutatu difficilis est), quantum attinet ad hanc internam quidem naturam, si obtinenti consuetudini non adversemur, nequaquam tantum peccaverimus, cum nullum existat detrimentum ex pravo nominum usu. In divino vero decreto non amplius æque tutus et a periculo vacuus, promiscuus et indifferens nominum usus est. Non enim parvum hic quod perperum est.

Igitur unus nobis confitendus est Deus juxta Scripturæ testimonium : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est ¹ : » etiamsi vox deitatis permeat sanctam Trinitatem. Hæc autem dico secundum rationem redditam in humana natura : qua didicimus non oportere plurali designatione dilatare appellationem naturæ. Sed exactius nobis exequendum est ipsum nomen deitatis, ut per eam, quæ inest voci, significationem aliquod nobis adjumentum accedat ad declarationem propositæ quæstionis. Vox igitur deitatis vulgi quidem

Α ἂν ἡμῖν ἐντεῦθεν γένοιτο. Προσκαλούμενοι γὰρ τινα, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως αὐτὸν ὀνομάζομεν, ὡς ἂν μή τινα πλάνην ἢ κοινότης τοῦ ὀνόματος ἐμποιήσειεν, ἐκαστοῦ τῶν ἀκούοντων ἑαυτὸν εἶναι τὸν προσκληθέντα νομίζοντος, οἷοι μὴ τῇ ἰδιαζούσῃ προσηγορίᾳ, ἀλλ' ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος ἢ κλήσις γίνεται, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἐπικειμένην αὐτῷ (τὴν σημαντικὴν λέγω τοῦ ὑποκειμένου) φωνὴν εἰπόντες, οὕτως αὐτῶν τῶν πολλῶν ἀποκρίνομεν. Ὡστε πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς μετεσχηκότας τῆς φύσεως, φέρε εἰπεῖν μαθητὰς, ἢ ἀποστόλους, ἢ μάρτυρας, ἕνα δὲ ἐν πᾶσι τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειπερ, καθὼς εἴρηται, οὐχὶ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ἄνθρωπος γὰρ ὁ Λουκᾶς, ἢ ὁ Στέφανος· οὐ μὴν εἴ τις ἄνθρωπος, πάντως καὶ Λουκᾶς ἐστὶν ἢ Στέφανος. Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν ὑποστάσεων λόγος διὰ τὰς ἐνθεωρουμένας ἰδιότητας ἐκάστῳ τὸν διαμεριζομένον ἐπιδέχεται, καὶ κατὰ σύνθεσιν ἐν ἀριθμῷ θεωρεῖται. Ἡ δὲ φύσις μία ἐστὶν, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡνωμένη, καὶ ἀδιάτμητος ἀκριβῶς μονάς, οὐκ αὐξανομένη διὰ προσθήκης, οὐ μειουμένη δι' ὑφαίρεσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἐν οὐσα, καὶ ἐν πλῆθει φαίνεται ἀσχιστος, καὶ συνεχῆς, καὶ ὁλόκληρος, καὶ τοῖς μετέχουσιν αὐτῆς τοῖς καθ' ἕκαστον οὐ συνδιαιρουμένη. Καὶ ὡσπερ λέγεται, λαὸς, καὶ δῆμος, καὶ στρατεύμα, καὶ ἐκκλησία, μοναχῶς πάντα, ἕκαστον δὲ τούτων ἐν πλῆθει νοεῖται· οὕτω κατὰ τὸν ἀκριβέστερον λόγον καὶ ἄνθρωπος εἰς κυρίως ἂν ῥηθῆι, καὶ οἱ ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνύμενοι πλῆθος ὧσιν, ὡς πολὺ μᾶλλον καλῶς ἔχειν τὴν ἐσφαλλμένην ἐφ' ἡμῶν ἐπανορθοῦσθαι συνήθειαν εἰς τὸ μηκέτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πρὸς πλῆθος ἐκτείνειν, ἢ ταύτῃ δουλεύοντας τὴν ὡσεὶ πλάνην καὶ ἐπὶ τὸ θεῖον δόγμα μὴ μεταβιάζειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀμήχανος τῆς συνήθειας ἢ ἐπ' ἀνόρθωσις (πῶς γὰρ ἂν τις πεισθῆι, εἰ μὴ πολλοὺς λέγει ἀνθρώπους τοὺς ἐν φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους; δυσμετάθετος γὰρ ἐπὶ παντός ἢ συνήθεια), ἐπὶ μὲν τῆς κάτω φύσεως τῇ κρατούσῃ συνήθειᾳ μὴ ἀντιβαίνοντες, οὐδὲ ἂν τοσοῦτον ἀμάρτοιμεν, μηδεμιᾶς οὐσης ζημίας ἐκ τῆς ἡμαρτημένης τῶν ὀνομάτων χρήσεως. Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ δόγματος, οὐκέτι ὁμοίως ἀκίνδυνος ἢ διάφορος χρῆσις τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ παρὰ μικρόν.

D Οὐκοῦν εἰς ἡμῖν ὁμολογητέος Θεός κατὰ τὴν γραφικὴν μαρτυρίαν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἐστὶ· » καὶ ἡ φωνὴ τῆς θεότητος διήκει διὰ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ταῦτα δὲ λέγω κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον· ἐν ᾧ μεμαθήκαμεν μὴ δεῖν πληθυντικῶν χαρακτηριστῶν τὴν προσηγορίαν πλατύνειν τῆς φύσεως. Ἀκριβέστερον δὲ ἡμῖν αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἐξεταστέον, ὅπως ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης τῇ φωνῇ σημασίας, γένοιτο τις συνεργία πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σαφήνειαν. Δοκεῖ μὲν οὖν τοῖς πολλοῖς ἰδιαζόντως

¹ Deut. vi, 4.

κατὰ τῆς φύσεως ἢ φωνῆ τῆς θεότητος καίσθαι, καὶ ὡσπερ ἡ ὁ οὐρανός, ἡ ὁ ἥλιος, ἡ ἄλλο τ. τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων ἰδίαις φωναῖς διασημαίνονται ταῖς τῶν ὑποκειμένων σημαντικαῖς· οὕτω φασὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ θείας φύσεως, ὡσπερ τι κύριον ὄνομα προσφωῶς ἐφηρμόσθαι τῷ δηλουμένῳ τὴν φωνὴν τῆς θεότητος. Ἡμεῖς δὲ ταῖς τῆς Γραφῆς ὑποθήκαις ἐκόμενοι, ἀκατωνόμαστον τε καὶ ἀφραστον αὐτὴν μαμαθήκαμεν· καὶ πᾶν ὄνομα εἶτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐξεύρηται, εἶτε παρὰ τῶν Γραφῶν παραδίδοται, τῶν τι περὶ τὴν θείαν φύσιν νοουμένων ἐρμηνευτικῶν εἶναι λέγομεν, οὐκ αὐτῆς δὲ τῆς φύσεως περιέχειν τὴν σημασίαν. Καὶ οὐ πολλῆς ἂν τις δεηθείη πραγματικῆς πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τὰ οὕτως ἔχειν. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὅσα ἐπὶ τῆς κτίσεως κεῖται, καὶ δέχα τινὸς ἐτυμολογίας εὐροί τις ἂν κατὰ τὸ συμβῆν ἐφηρμοσμένα τοῖς ὑποκειμένοις, ἀγαπῶντων ἡμῶν ὀπωσοῦν τὰ πράγματα διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν φωνῆς σημειώσασθαι, πρὸς τὸ ἀσύγχυτον ἡμῖν γίνεσθαι τῶν σεσημειωμένων τὴν γνῶσιν. Ὅσα δὲ πρὸς ἀγαθίαν τῆς θείας κατανοήσεως ἐστὶν ὀνόματα, ἰδίαν ἔχει ἕκαστον ἐμπειριημένην διάνοιαν, καὶ οὐκ ἂν χωρὶς νοήματος τινος οὐδεμίαν εὐροίς φωνῆν ἐν τοῖς θεοπροπεσιτέροις τῶν ὀνομάτων. Ὡς ἐκ τούτου δεῖκνυθῆναι μὴ αὐτὴν τὴν θείαν φύσιν ὑπὸ τινος τῶν ὀνομάτων σεσημειῶσθαι, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν διὰ τῶν λεγομένων γνωρίζεσθαι. Λέγομεν γὰρ εἶναι τὸ θεῖον ἀφθαρτον, εἰ οὕτω τύχοι, ἢ δυνατὸν, ἢ ὅσα ἄλλα σύνθετός ἐστι λέγειν. Ἄλλ' εὐρίσκομεν ἕκαστου τῶν ὀνομάτων ἰδιάζουσαν ἔμφασιν, πρέπουσαν περὶ τῆς θείας φύσεως νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι· οὐ μὴν ἐκεῖνο σημαίνουσαν, ὃ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ἢ φύσιν. Αὐτὸ γὰρ ὃ τι ποτὲ ἐστίν, ἀφθαρτόν ἐστίν· ἢ δὲ τοῦ ἀφθάρτου ἕνωια αὕτη, τὸ μὴ εἰς φθορὰν τὸ ὄν διαλύεσθαι. Οὐκοῦν ἀφθαρτον εἰπόντες, ὃ μὴ πάσχει ἢ φύσιν εἰπομεν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὴν φθορὰν μὴ πάσχον, οὐ παρεστήσαμεν.

Ὁὕτω καὶ ζωοποιὸν εἰπομεν, ὃ ποιεῖ διὰ τῆς προσηγορίας σημάναντες, τὸ ποιοῦν τῷ λόγῳ οὐκ ἐγνωρίσαμεν. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκ τῆς ἐγκειμένης ταῖς θεοπροπεσιτέροις φωναῖς σηματικῆς εὐρίσκομεν, ἢ τὸ μὴ δεόν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως γινώσκειν ἀπαγορεύοντα, ἢ τὸ δεόν διδάσκοντα, αὐτῆς δὲ τῆς φύσεως ἐρμηνείαν οὐ περιέχοντα. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς ποικίλας τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως ἐνεργείας κατανοοῦντες ἀφ' ἕκαστης τῶν ἡμῖν γνωρίμων ἐνεργειῶν τὰς προσηγορίας ἀρμόζομεν· μίαν δὲ καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἐνεργεῖαν τὴν ἐποπτικὴν καὶ ὀρατικὴν, καὶ ὡς ἂν τις εἴποι θεατικὴν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα ἐπισκοπεῖ, τὰς ἐνθυμήσεις βλέπων καὶ ἐπὶ τὰ ἀθέατα τῇ θεωρητικῇ δυνάμει διαδύομενος, ὑπελήφκαμεν, ἐκ τῆς θείας, τὴν θεότητα παρωνομάσθαι, καὶ τὸν θεατὴν ἡμῶν θεόν, ὑπὸ τε τῆς συνηθείας καὶ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλικῆς προσαγορεύεσθαι. Εἰ δὲ συγχωρεῖ

A opinione naturæ peculiariter indita esse videtur, ac quemadmodum vel cœlum, vel sol, vel aliud quidpiam ex mundi elementis peculiaribus vocibus subjectorum significatricibus denotatur : ita aiunt in suprema quoque atque divina natura tanquam proprium quoddam nomen vocem deitati apte accommodatam esse ei, quod (per eam) declaratur. Nos vero Scripturæ documenta sequentes innominabilem et inexplicabilem eam esse didicimus : et omne nomen sive ab humana consuetudine adinventum, sive a Scripturis traditum fuerit, aliquid denotandi vim habere dicimus eorum, quæ circa divinam naturam esse intelliguntur, ipsius vero naturæ non continere significationem. Atque hæc ita esse, baud magno negotio demonstrari potest. B Nam cætera quidem nomina quæ creaturis imposita sunt, vel absque aliqua originæ notatione, quam etymologiam dicimus, reperiat aliquis fortuito accommodata esse subjectis, cum contenti essemus quocumque modo per iis impositas voces res significare, ne confusa nobis esset rerum significatarum cognitio. Eorum autem quæ idcirco prodita sunt ut nos deducerent ad Dei cognitionem, peculiarem unumquodque continet in se sententiam comprehendens ; nec ullam in divinis nominibus vocem reperias aliquo carentem intellectu. Ex hoc itaque demonstratur, quod non ipsa divina natura per aliquod eorum nominum denotetur, sed aliquid eorum, quæ ei adjuncta sunt, per ea quæ dicuntur, indicetur. Dicimus enim, verbi gratia, si res ita ferat, numen esse incorruptibile, vel potens, vel quæcumque alia dicere mos est. Sed reperimus cujusque nominis peculiarem esse significationem, quam deceat intelligi ac dici de divina natura, quæ significatio tamen non illud significet, quod natura juxta essentiam est. Nam ipsum, quodcumque tandem est, incorruptibile est : dictionis autem incorruptibilis notio atque intellectus hic est, quod id quod est ad corruptionem non redigatur. Proinde cum incorruptibile diximus, id quod in naturam non cadit, diximus : quid autem sit illud, quod corruptioni obnoxium non sit, non expressimus.

Eodem modo si vel vivificum dixerimus, cum id quod efficit per appellationem significaverimus, ipsum efficiens, ac naturam effectricem (eo) verbo non indicavimus. Item in cæteris omnibus eadem ratione ex ea, quæ insita est augustioribus vocibus, significatione, reperimus aut ea, quæ id, quod non oportet, de divina natura sentire interdicit, aut quæ sentire deceat, nos doceant, non autem ea, quæ contineant ipsius naturæ significationem. Quoniam igitur varias supernæ potentie efficacias animadvertentes a qualibet nobis nota efficacia appellationes adaptamus, atque unam nimirum etiam hanc efficaciam inspectricem et visitatricem et ut aliquis dicere possit, θεατικὴν, id est, *spectatricem* esse cognoscimus : qua omnia inspicit, omnia intuetur cogitationes videns, et usque ad ea, quæ spectari non possunt, contemplatrice virtute penetrans : ἐκ τῆς θείας, id est *visione et inspectione*, θεότητα, id est

deitatem denominatam esse existimamus, τὸν θεόν A τὴν ἡμῶν id est *inspectorem contemplatorem nostrum et curatorem*, Θεόν, id est *Deum*, et a consuetudine et a Scripturarum doctrina appellari arbitramur. Quod si quis concedit, idem esse, τὸ θεάσασθαι, id est *spectare*, et τὸ βλέπειν, hoc est *videre* : atque omnia ἐφορῶντα, hoc est *insipientem Θεόν*, id est *Deum*, ἐφορον hoc est *inspectorem et præfestum summæ rerum* et esse et dici : consideret hanc efficaciam, utrum uni adsit ex iis, quæ in sancta Trinitate creditæ sunt, personis, an ad omnes ea virtus pertineat. Nam si vera est, τῆς θεότητος, id est *deitatis* explicatio, et ea, quæ videntur θεατά, id est *visibilia seu spectabilia*, et τὸ θεώμενον, hoc est *id quod videt et spectat*, Θεός, id est *Deus* dicitur, nulla jam probabili ratione aliqua personarum, quæ in Trinitate sunt, a tali appellatione separabitur, propter insitam voci significationem. Nam quod videant et intueantur, Scriptura suo testimonio ex æquo attribuit et Patri et Filio et Spiritui sancto. « Protector noster, aspice, Deus, » inquit David ¹. Nam ex hoc discimus speciem Dei, quatenus Deus intelligitur, habere peculiarem efficaciam videndi, ex eo quod dixit, « Aspice, Deus. » Quin etiam Jesus videt cogitationes damnantium, quod pro potestate peccata hominum condonaret. « Videns enim, inquit, Jesus cogitationes eorum ². » Item de Spiritu Petrus ad Ananiam dicit : « Cur implevit Satanus cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto ³ ? » ostendens, quod eorum, quæ in occulto ausus erat Ananias, testis verax et arbiter esset Spiritus sanctus, per quem etiam Petro prodebantur occulta. Atque ille quidem sui ipsius fur erat, fallens omnes, ut putabat, et peccatum occultum habens. Spiritus autem sanctus simul et in Petro erat, et illius mentem ad avaritiam projectam deprehendit, et per sese Petro latentia videndi facultatem dat : hoc videlicet non facturum, si occulta videndi virtutis expertus esset.

At nondum inquiet aliquis ad id quod quæritur, orationis spectare structuram. Neque enim si datum fuerit commune naturæ vocabulum esse deitatis, jam (protinus) per hoc probatum fuerit, quod non oporteat dicere deos : quinimo contra ex his magis cogimur dicere deos. Reperimus enim in consuetudine hominum, non solum eos, qui eandem naturam communem habent, verum etiam si qui sint ejusdem studii, et officii, singulariter multos nominari. Qua ratione oratores multos et geometras dicimus D agricolasque et sutores : et in cæteris omnibus eodem modo. Ac si quidem naturæ vocabulum deitas esset, magis congrueret atque conveniret juxta ante redditam rationem (omnes) tres hypostasies singulariter comprehendere, et unum Deum dicere, quippe cum natura talis sit, ut in partes secari ac dividi non possit. Sed quoniam per ea, quæ dicta sunt, affirmatum est, quod officium efficaciamque et non naturam significet nomen deitatis, ad contrarium quodammodo sensum ex iis quæ affirmant, oratio redigitur, ut idcirco magis oporteat dicere

τις ταυτὸν εἶναι, τὸ θεάσασθαι, καὶ τὸ βλέπειν, καὶ τὸν ἐφορῶντα πάντα Θεόν, ἐφορον τοῦ παντός καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, λογισάσθω τὴν ἐνέργειαν ταύτην, πότερον ἐνὶ πρόσεσσι τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι πεπιστευμένων προσώπων, ἢ διὰ τῶν τριῶν προσήκει ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ ἀληθὴς ἡ τῆς θεότητος ἐρμηνεία, καὶ τὰ ὁρώμενα θεατά, καὶ τὸ θεώμενον Θεός λέγεται, οὐκέτι ἂν εὐλόγως ἀποκριθεῖται τι τῶν ἐν τῇ Τριάδι προσώπων τῆς τοιαύτης προσηγορίας διὰ τὴν ἐγκειμένην τῇ φωνῇ σημασίαν. Τὸ γὰρ βλέπειν ἐπίσης μαρτυρεῖ ἡ Γραφή καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, Ἰε, ὁ Θεός, » φησὶν ὁ Δαβὶδ. Ἐκ δὲ τούτου μανθάνομεν, ἰδέαν Θεοῦ, καθὼς Θεός νοεῖται, ἰδίαν ἐνέργειαν τοῦ ὄραϊν, ἐκ τοῦ εἰπεῖν, « Ἴδε, ὁ Θεός. » Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς ὁρᾷ τὰς ἐνθυμησεις τῶν καταγιγινωσκόντων διότι συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας ἐξ ἀθνητίας τῶν ἀνθρώπων. « Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμησεις αὐτῶν. » Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει πρὸς τὸν Ἀνανίαν ὁ Πέτρος ἵνα εἰ ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Δεικνύς, ὅτι τῶν ἐν κρυπτῷ τετολημένων παρὰ τοῦ Ἀνανίου, μάρτυς ἦν ἀψευδῆς ἐπιστωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ καὶ τῷ Πέτρῳ τῶν λανθανόντων ἡ φανέρωσις ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐγένετο κλέπτης αὐτοῦ ἑαυτοῦ λανθάνων, ὡς ζήτο, πάντας, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἐπικρυπτόμενος. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁμοῦ τε ἐν Πέτρῳ ἦν, καὶ τὴν ἐκείνου διάνοιαν πρὸς τὴν φιλοχρημασίαν κατασυρῆσαν ἐφώρασε, καὶ δι' ἑαυτοῦ δίδωσι τῷ Πέτρῳ ἰδεῖν τὰ λανθάνοντα ὡς ἂν δηλονότι τοῦτο ποιοῦν, εἴπερ ἦν τῶν κρυφίων ἀθέατον.

etiam Petro prodebantur occulta. Atque ille quidem sui ipsius fur erat, fallens omnes, ut putabat, et peccatum occultum habens. Spiritus autem sanctus simul et in Petro erat, et illius mentem ad avaritiam projectam deprehendit, et per sese Petro latentia videndi facultatem dat : hoc videlicet non facturum, si occulta videndi virtutis expertus esset.

Ἄλλ' οὕτω τις ἐρεῖ πρὸς τὸ ζητούμενον βλέπειν τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ εἰ δοθεῖται κοινὴ τῆς φύσεως ἡ κλήσις τῆς θεότητος εἶναι, ἤδη τὸ μὴ δεῖν λέγειν θεοὺς διὰ τούτου κατασκευάσθη τούναντι μὲν οὖν ἐκ τούτων ἀναγκαζόμεθα μᾶλλον λέγειν θεοὺς. Εὐρίσκομεν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας, οὐ μόνον τοὺς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τινες τοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπιτηδεύματος, οὐχ ἐνικῶς τοὺς πολλοὺς μνημονευομένους. Καθὼ φαμεν ῥήτορας τε πολλοὺς καὶ γεωμέτρους, γεωργούς τε καὶ σκυτοτόμους, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως. Καὶ εἰ μὲν φύσεως ἦν ἡ θεότης προσηγορία, μᾶλλον ἂν εἶχε καιρὸν κατὰ τὸν προαποδέοντα λόγον ἐνικῶς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις περιλαμβάνειν, καὶ ἕνα Θεὸν λέγειν, διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀτμητὸν τε καὶ ἀδιαίρετον. Ἐπειδὴ δὲ κατασκευάσθη διὰ τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν σημαίνειν, καὶ οὐχὶ φύσιν τὸ τῆς θεότητος ἔννομα, περιτρέπεται πῶς πρὸς τούναντιον ἐκ τῶν κατασκευαζομένων ὁ λόγος, ὡς δεῖν ταύτη μᾶλλον λέγειν τρεῖς θεοὺς, τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ θεωρουμένους ὡς φασὶ λέγεσθαι τρεῖς φιλοσόφους, ἢ ῥήτορας, ἢ εἰ τι.

¹ Psal. lxxxiii, 40. ² Luc. ix, 47. ³ Act. v, 3.

ἔστιν ἕτερον ἐξ ἐπιτηδεύματος ὄνομα, ὅταν πλείους ᾖσαν οἱ τοῦ αὐτοῦ μετέχοντες. Ταῦτα δὲ φιλοπονώτερον ἐξεργασάμεν, τὸν τῶν ὑπεναντιῶν ἀνθυποφέρων λόγον, ὡς ἂν βεβαιώτερον ἡμῖν παγείη τὸ ὄγμα ταῖς εὐπωτέραις τῶν ἀντιθέσεων κρατυνόμενον. Οὐκοῦν ἐπαναληπτέος πάλιν ὁ λόγος. Ἐπειδὴ μετρίως ἡμῖν ἐκ τῆς κατασκευῆς ἀπεδείχθη, οὐ φύσεως, ἀλλ' ἐνεργείας εἶναι τὴν φωνὴν τῆς θεότητος λέγων, τάχα ταύτην ἂν τις αἰτίαν εὐλόγως εἴποι, τοῦ κληθυτικῶς μὲν ἐπ' ἀνθρώπων τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων κοινωνοῦντας ἀλλήλοις ἀριθμείσθαι καὶ ἑνομάζεσθαι· μοναδικῶς δὲ τὸ θεῖον ὡς ἓνα θεὸν καὶ μίαν θεότητα λέγεσθαι, κἂν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἐμφανιμένης τῇ θεότητι σημασίας μὴ ἀποκρίνοιντο. Ὅτι ἀνθρώποι μὲν, κἂν μίᾳ ὥσιν ἐνεργείας οἱ πλείους, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἀποτεταγμένος ἐνεργεῖ τὸ προκειμενον, οὐδὲν ἐπικοινωνῶν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργείᾳ πρὸς τοὺς τὸ ἴσον ἐπιτηδεύοντας. Εἰ γὰρ καὶ πλείους εἶεν οἱ ῥήτορες, τὸ μὲν ἐπιτηδεύμα ἐν ὄν, τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς πλείοσιν ὄνομα ἔχει· οἱ δὲ μετιόντες καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐνεργοῦσιν· ἰδίως ῥητορεύων ὁ δεῖνα, καὶ ἰδίως ὁ ἕτερος.

efficiendum, nihil communicans in sua actione cum iis, qui ejusdem sunt officii atque instituti. Nam etsi plures fuerint oratores, studium quidem et officium cum sit unum, idem in pluribus nomen habet; qui autem id tractant, sigillatim quisque solus suum negotium agunt: seorsum ille, itemque alter separatim oratoriam exercentes.

Οὐκοῦν ἐν μὲν τοῖς ἀνθρώποις, ἐπειδὴ διακεκριμένη ἐστὶν ἡ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἕκαστου ἐνέργεια, κυρίως πολλοὶ ὀνομάζονται, ἕκαστου αὐτῶν εἰς ἰδίαν περιγραφὴν κατὰ τὸ ἰδιότροπον τῆς ἐνεργείας ἀποτεταγμένου τῶν ἄλλων. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως, οὐχ οὕτως ἐμάθομεν, ὅτι ὁ Πατὴρ ποιεῖ τι καθ' ἑαυτὸν, οὐ μὴ συνεφάπτεται ὁ Υἱός. Ἡ πάλιν ὁ Υἱὸς ἰδιαζόντως ἐνεργεῖ τι χωρὶς τοῦ Πνεύματος. Ἄλλὰ πᾶσα ἐνέργεια ἡ θεοθεν ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσα, καὶ κατὰ τὰς πολυτρόπους ἐννοίας ὀνομαζομένη, ἐκ Πατρὸς ἀφορμάται καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τελειοῦται. Διὰ τοῦτο εἰς πλῆθος τῶν ἐνεργούντων τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ διασχίζεται, ὅτι οὐκ ἀποτεταγμένη ἕκαστου καὶ ἰδιάζουσα ἐστὶν ἡ περὶ τι σπουδῆ· ἀλλ' ὅπερ ἂν γίνεσθαι τῶν εἴτε εἰς τὴν ἡμετέραν πρόνοιαν φθανόντων, εἴτε πρὸς τὴν τοῦ παντὸς οἰκονομίαν καὶ σύστασιν, διὰ τῶν τριῶν μὲν γίνεται, οὐ μὴν τρία ἐστὶ τὰ γινόμενα. Νοήσωμεν δὲ τὸ λεγόμενον, ἐφ' ἑνὸς τινος πράγματος· ἀπ' αὐτοῦ λέγω τοῦ κεφαλαίου τῶν χαρισμάτων ζωῆς τετύχηκεν, ὅσα μετελήφε τῆς χάριτος ταύτης. Ἐξετάζοντες οὖν πόθεν ἡμῖν γέγονε τὸ τοιοῦτον ἀγαθόν, εὐρίσκομεν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἀρχῆς, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ἄλλ' οὐκ ἐπειδὴ τρία ὑποτιθέμεθα πρόσωπά τε καὶ ὀνόματα, τρεῖς καὶ ζωὰς ἰδίως μίαν παρ' ἑκάστου αὐτῶν δεδωρῆσθαι ἡμῖν λογιζόμεθα· ἀλλ' ἡ αὐτὴ ζωὴ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖται, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐτοιμάζεται, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξήπται βουλήσεως.

Ἐπειδὴ τοίνυν καθ' ὁμοιότητα τοῦ εἰρημένου πασαν ἐνέργειαν οὐ διηρημένως ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τῶν

A tres deos, eos qui in eadem efficacia versari videntur: quemadmodum aiunt dici tres philosophos, aut oratores, aut si quod est aliud ex studio atque officio nomen, cum plures fuerint socii ejusdem vitæ instituti. Atque hæc diligentius ac magis industrie amplificavi, adversariorum ex opposito inferens orationem, ut firmiter ac certius nobis decretum constabiliatur validioribus oppositionibus munitum. Proinde ex integro nobis oratio repetenda est. Quoniam nobis per orationis structuram mediocriter demonstratum est, quod non naturæ, sed efficientiæ vocabulum deitatis sit, si quis forte hanc ejus rei causam afferat, aut absurde dixerit, quod in hominibus quidem pluraliter eos, qui eorundem studiorum et officiorum inter se participes ac socii sint, numerentur et nominentur: singulariter vero numen divinum tanquam unus Deus et una deitas dicatur, etiamsi tres hypostases ab ea, quæ in deitate apparet, significatione non discernantur. Quippe cum homines quidem, etiamsi plures ejusdem sint officii, sigillatim quisque (tamen) se junctus agit et operatur id quod sibi sumpserit

ac socii sint, numerentur et nominentur: singulariter vero numen divinum tanquam unus Deus et una deitas dicatur, etiamsi tres hypostases ab ea, quæ in deitate apparet, significatione non discernantur. Quippe cum homines quidem, etiamsi plures ejusdem sint officii, sigillatim quisque (tamen) se junctus agit et operatur id quod sibi sumpserit

Igitur in hominibus quicquid, quandoquidem discreta cujusque est in iisdem officiis et institutis actio atque operatio, proprie multi nominantur, cum quilibet eorum intra suos terminos pro ratione sui peculiaris negotii ab aliis separetur. At in divina natura non ita didicimus quod Pater faciat aliquid per se solus, quod Filius non una cum eo capessat. Aut Filius rursus peculiariter aliquid operetur absque Spiritu. Sed omnis actio ad creaturam a Deo perveniens, quæ secundum varias notiones atque considerationes nomen accipit, a Patre proficiscitur, et per Filium progreditur, et in Spiritu sancto perficitur. Idcirco in multitudinem operantium nomen efficaciam non scinditur, quoniam non separatam cujusque atque peculiare circa aliquam rem studium est: sed quidquid fit, quod vel ad nostri providentiam, vel ad summæ rerum administrationem et constitutionem pertineat, per tres quidem fit, non tamen tria sunt, quæ sunt. Intelligemus autem id quod dicitur per unam aliquam rem: ab ipso, inquam, capite beneficiorum, vitam consecuta sunt, quæcumque in hujus beneficii societatem venerunt. Si scrutemur igitur, unde nobis tale bonum contigerit, ex commonstratione Scripturarum reperimus, id nobis contigisse a Patre et Filio et Spiritu sancto. At non quoniam tres personas ac tria nomina proponimus, tres etiam vitas, separatim unam ab unoquoque eorum largitam nobis esse arbitramur; sed eadem vita et a Patre præstat, et a Filio expeditur, et a Spiritu pendet voluntate.

Quoniam igitur ad similitudinem ejus, quod modo dictum est, non divisim pro numero hyposta-

seon sancta Trinitas omnem actionem operatur, A sed unus quidem bonæ voluntatis motus, una dispositio est, quæ a Patre per Filium ad Spiritum usque deducitur atque dirigitur : quemadmodum non dicimus tres vivificantes eos, qui unam vitam præstant, neque tres bonos, qui in eadem bonitate considerantur, nec reliqua omnia pluraliter enuntiamus : eodem modo neque tres deos nominare possumus eos, qui hanc θεϊκὴν, id est, divinam sive inspectricem virtutem et actionem tum in nobis, tum in, omni creatura, conjunctim et non separatim per sese invicem exercent. Ut enim de Deo summæ rerum docti Scriptura dicente, quod judicet omnem terram, judicem eum universalium rerum per Filium esse dicimus : ac rursus ubi audiverimus, quod Pater neminem judicet, non existimamus pugnare secum Scripturam. Nam qui judicat omnem terram, per Filium, cui omne dedit iudicium⁵, hoc facit : ac quicquid per Unigenitum sit, ad Patrem relationem habet, ut et ipse iudex universalium rerum sit, et neminem judicet, quippe cum, ut dictum est, iudicium omne Filio dederit, et omne iudicium Filii a Patris voluntate diversum non sit : nec recte quis dixerit, vel duos iudices, vel alterum privatum ac spoliatum esse virtute ac potestate iudicandi : ita etiam in divinitatis ratione, Christus Dei virtus, et Dei sapientia est : atque inspectricem ac θεατικὴν, id est, spectatricem virtutem, quam nimirum θεότῃτα id est deitatem sive divinitatem dicimus, per Unigenitum Pater operatur, Filio autem omnem virtutem in Spiritu sancto perficiente, ac iudicante quidem, ut Isaias dicit, in spiritu iudicii, et spiritu adustionis⁶ : operante item secundum Evangelii vocem, quam ad Judæos edidit. Dicit enim⁷ : « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia : » a parte totam speciem beneficii comprehendens per eam quæ circa efficientiam est unitatem : per quam unitatem mutua opera efficientiæ exercentur, unum nomen efficientiæ in multo dispertiri ac dividi non potest. Quoniam enim una inspectricis et spectatricis virtutis ratio (est) in Patre et Filio et Spiritu sancto, quemadmodum in superioribus dictum est, quæ ex Patre quidem tanquam a fonte quodam proficiscitur, a Filio vero ad actionem deducitur, et in virtute Spiritus gratiam perficit et consummat : ac non separatur juxta hypostases ulla efficientia, quæ peculiariter ac disjunctim ab unaquaque hypostasi absque ea, quæ una consideratur, perficiatur : sed omnis cura providentiæque, et universalium rerum moderatio, tam earum, quæ circa sensibilem creaturam, quam quæ circa supramundanam naturam spectantur : eaque virtus quæ et res conservat, et delicta corrigit, et recte facta docet, una est et non tres, quæ quidem a sancta Trinitate peragitur, non tamen pro numero personarum, quæ in fide considerantur, trifariam divi-

ὑποστάσεων ἀριθμὸν ἢ ἅγια Τριάς, ἀλλὰ μία τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος κινήσις τε καὶ διακόσμησις, ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα διεξαγομένη· ὡς γὰρ οὐ βλέγομεν τρεῖς ζωοποιούς τοὺς τὴν μίαν ἐνεργούντας ζωὴν, οὐδὲ τρεῖς ἀγαθοὺς τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἀγαθότητι θεωρουμένους, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα πληθυντικῶς ἐξαγγέλλομεν· οὕτως οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς ὀνομάζειν δυνάμεθα, τοὺς τὴν θεϊκὴν ταύτην, ἥτοι ἐποπτικὴν δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν συνημμένως καὶ ἀδιακρίτως δι' ἀλλήλων ἐφ' ἡμῶν τε καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐνεργοῦντας. Ὅσπερ γὰρ μαθόντες περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τῆς Γραφῆς λεγούσης, κρίνειν αὐτὸν πᾶσαν τὴν γῆν, κριτὴν τοῦ παντός αὐτὸν εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ φασί. Καὶ πάλιν ἀκούσαντας, ὅτι ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, οὐχ ἠγούμεθα μάχεσθαι πρὸς ἐαυτὴν τὴν Γραφήν. Ὁ γὰρ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὃ πᾶσαν δέδωκε τὴν κρίσιν, τοῦτο ποιεῖ· καὶ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς γινόμενον, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε καὶ κριτὴν αὐτὸν τοῦ παντός εἶναι, καὶ κρίνειν μηδένα διὰ τὸ πᾶσαν, ὡς εἴρηται, τὴν κρίσιν τῷ Υἱῷ δέδωκεναι, καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ κρίσιν τοῦ πατρικοῦ μὴ ἀπληροτρῶσθαι βουλήματος· καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως, ἢ δύο κριτὰς εἶποι, ἢ τὸν ἕτερον ἠλλοτριῶσθαι τῆς κατὰ τὴν·κρίσιν ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς θεότητος λόγου, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεατικὴν δυνάμιν, ἥνπερ δὴ θεότητα λέγομεν, διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ, τοῦ δὲ Υἱοῦ πᾶσαν δυνάμιν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τελειοῦντος, καὶ κρίνοντος μὲν, καθὼς Ἡσαίας φησὶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως· ἐνεργούντος δὲ κατὰ τὴν Εὐαγγελίου φωνήν, ἣν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πεποιήσεται. Λέγει γὰρ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· ἀπὸ μέρους πᾶν εἶδος εὐεργεσίας περιλαβάνων, διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος· οἷς γὰρ δι' ἀλλήλων ἐνεργεῖται τὸ ἐν, εἰς πολλοὺς καταμεμερίσθαι τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ δύναται. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ὁ τῆς ἐποπτικῆς τε καὶ θεατικῆς δυνάμεως λόγος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς, οἷον ἐκ πηγῆς τινος ἀφορμώμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργούμενος, ἐν δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τελειῶν τὴν χάριν, καὶ οὐ διακρίνεται πρὸς τὰς ὑποστάσεις οὐδεμία ἐνέργεια, ἰδιαζόντως παρ' ἐκάστης καὶ ἀποτεταγμένως δίχα τῆς συνθεωρουμένης ἐπιτελουμένη· ἀλλὰ πᾶσα πρόνοια καὶ κηδεμονία, καὶ τοῦ παντός ἐπιστασία, τῶν τε κατὰ τὴν αἰσθητὴν κτίσιν, καὶ τῶν κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἥτε συνηρητικῆ τῶν ὄντων, καὶ διορθωτικῆ τῶν πλημμελουμένων, καὶ διδακτικῆ τῶν κατορθουμένων, μία ἐστὶ καὶ οὐχὶ τρεῖς, παρὰ μὲ τῆς ἁγίας Τριάδος κατορθουμένη, οὐ μὴν κατὰ τὸ ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ πίστει θεωρουμένων προσώπων· τριχῆ τεμνομένη, ὡς ἕκαστον τῶν ἐνεργημάτων ἀφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ἢ τοῦ Πατρὸς εἶναι μόνου, ἢ τοῦ

⁵ Joan. v, 22. ⁶ Isa. iv, 4. ⁷ Matth. xii, 25.

Μονογενοῦς· ἰδιαζόντως, ἢ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος A
 χειρισμένως· ἀλλὰ διαιρεῖ μὲν ἰδίᾳ ἐκάστη τὰ ἀγαθὰ,
 καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα·
 οὐκ ἄναρχος δὲ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κίνησις ἐκ τοῦ Πνεύ-
 ματος· ἀλλ' εὐρίσκομεν ὅτι ἡ προεπινοουμένη ταύτης
 δύναμις, ἢ τίς ἐστὶν ὁ μονογενὴς Θεός, πάντα ποιεῖ,
 οὐ χωρὶς οὐδὲν εἰς γένεσιν τῶν ὄντων ἐργεταί· ἀλλὰ
 καὶ αὐτὴ πάλιν τῶν ἀγαθῶν ἡ πηγή, ἐκ τοῦ πατρικοῦ
 βουλήματος ἀφορμάται.

Εἰ δὴ πᾶν ἀγαθὸν πρᾶγμα καὶ δνομα, τῆς ἀνάρ-
 χου δυνάμεώς τε καὶ βουλῆς ἐξημμένον ἐν τῇ δυνάμει
 τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ἀχρόνως καὶ
 ἀδιαστίτως εἰς τελείωσιν ἄγεται, οὐδεμιᾶς παρατά-
 σως ἐν τῇ τοῦ θεοῦ βουλήματος κινήσει ἀπὸ τοῦ B
 Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα γινομένης ἢ
 νοουμένης· ἐν δὲ τῶν ἀγαθῶν ὀνομάτων τε καὶ νοη-
 μάτων καὶ ἡ θεότης· οὐκ ἂν εἰκότως εἰς πλῆθος τὸ
 ὄνομα διαχείοιτο, τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος
 κωλυούσης τὴν πληθυντικὴν ἀριθμῆσιν. Καὶ ὡς περ
 εἰς ὁ Σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν,
 ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ὀνομασται, καὶ οὐδεὶς ἐκ τῆς
 φωνῆς ταύτης ἢ τὸν Υἱὸν λέγει μὴ σώζειν τοὺς πισ-
 τεύοντας, ἢ διὰ τοῦ Πνεύματος τὴν σωτηρίαν τοῖς
 μετέχουσι γίνεσθαι· ἀλλὰ γίνεται πάντων Σωτὴρ ὁ
 ἐπὶ πάντων Θεός, ἐνεργῶντος τοῦ Υἱοῦ τὴν σωτη-
 ρίαν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, καὶ οὐδὲν μᾶλλον
 διὰ τοῦτο τρεῖς σωτῆρες ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζον-
 ται, εἰ καὶ ὁμολογεῖται παρὰ τῆς ἁγίας Τριάδος C
 ἡ σωτηρία· οὕτως οὐδὲ τρεῖς θεοὶ κατὰ τὴν ἀποδοδο-
 μένην τῆς Θεότητος σημασίαν, ἂν ἐφαρμόζει ἡ
 τοιαύτη κλήσις τῇ ἁγίᾳ Τριάδι. Μάχεσθαι δὲ πρὸς
 τοὺς ἀντιλέγοντας, μὴ δεῖν ἐνέργειαν νοεῖν τὴν θεό-
 τητα, οὐ πᾶν τι τῶν ἀναγκαίων μοι δοκεῖ, ὡς πρὸς
 τὴν παρούσαν τοῦ λόγου κατασκευήν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ
 ἄριστον καὶ ἀπεριληπτόν τὴν θέαν φύσιν εἶναι πι-
 στεύοντες, οὐδεμίαν αὐτῆς ἐπινοοῦμεν περιληψίαν, ἀλλὰ
 κατὰ πάντα τρόπον ἐν ἀπειρίᾳ νοεῖσθαι τὴν φύσιν
 διοριζόμεθα. Τὸ δὲ καθόλου ἀπειρον, οὐ τιμὴ μὲν ὀρί-
 ζεται, τιμὴ δὲ οὐχί· ἀλλὰ κατὰ πάντα λόγον ἐκφεύ-
 γει τὸν ὄρον ἢ ἀπειρία. Οὐκοῦν τὸ ἐκτὸς ὄρου, οὐδὲ
 ὀνόματι πάντως ὀρίζεται. Ὡς ἂν οὖν διαμένει, ἐπὶ
 τῆς θέας φύσεως τοῦ ἀορίστου ἡ ἐννοια, ὑπὲρ πᾶν D
 ὀνομα φάμεν εἶναι τὸ θεῖον, ἢ δὲ θεότης ἐν τῶν ὀνο-
 μάτων ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ δύναται τὸ αὐτὸ καὶ ὄνομα
 εἶναι, καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα νομίζεσθαι.

in divina natura indefiniti intellectus, super omne
 unum de nominibus est. Non potest igitur idem nomen et esse, et super omne nomen esse existimari.

Πλὴν εἰ τοῦτο τοῖς ἐναντίοις ἀρέσκει, μὴ ἐνεργείας
 ἀλλὰ φύσεως εἶναι τὴν σημασίαν, ἐπαναδραμούμεθα
 πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς λόγον, ὅτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα
 ἡμαρτημένως ἢ συνήθεια εἰς πλῆθος σημασίαν ἄγει,
 οὔτε μειώσεως, οὔτε αὐξήσεως κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον
 προσγινομένης τῇ φύσει, ὅταν ἐν πλείοσιν ἢ ἐλάττωσι

A ditur, ut unusquisque actus, et unumquodque opus
 si per seipsum consideretur, aut Patris solius, aut
 Unigeniti peculiariter, aut Spiritus sancti separatim
 sit : sed dividit quidem cuique singulatim bona, ut
 inquit Apostolus ², unus et idem Spiritus : non
 autem absque principio boni motus est ex Spiritu :
 sed reperimus quod ea, quam ante hac mente per-
 cipimus et animadvertimus, virtus, quæ est unige-
 nitus Deus, omnia facit, sine quo nihil eorum quæ
 sunt ad generationem provenit : quin et ipse rursus
 honorum fons ex Patris destinatione ac voluntate
 existit.

Si igitur omnis res bona, et omne bonum nomen
 ab ea, quæ principii expers est, potestate ac con-
 silio pendens, in virtute spiritus per unigenitum
 Deum sine distinctione ac spatio temporis ad per-
 fectionem et consummationem deducitur, nec ulla
 mora in divini propositi destinationisque motu a
 Patre per Filium ad Spiritum intercedit aut intel-
 ligitur : atque unum bonorum tum nominum tum
 intellectuum etiam deitas est ; hæud recte in multi-
 tudinem id nomen diffunditur : quippe ea, quæ
 circa efficientiam est, unitate pluralem numerationem
 prohibente. Ac quemadmodum unus servator
 omnium hominum maxime fidelium ab Apostolo no-
 minatus est ³, et nullus ex hac voce vel Filium di-
 cit non servare credentes, vel absque spiritu sal-
 lutem consequentibus existere : sed est servator
 omnium, qui super omnes est Deus, operante Filio
 salutem per gratiam sancti Spiritus : atque ideo
 nihilo magis tres servatores a Scriptura nomi-
 nantur, etiamsi absque controversia salus existi-
 stat a sancta Trinitate : eodem modo neque
 tres dii (sunt) secundum redditam deitatis signifi-
 cationem : quanquam convenit talis appellatio
 sanctæ Trinitati. Pugnare autem cum adversariis
 dicentibus non oportere efficaciam intelligere per
 deitatem, non admodum mihi necessarium esse vi-
 detur, quantum ad præsentem sermonis attinet
 probationem. Nam nos quidem indefinitam et in-
 comprehensibilem divinam naturam esse credentes,
 nullam ejus animadvertimus comprehensionem ;
 sed omnimodo in infinitate intelligi (eam) naturam
 censemus et affirmamus. Quod autem prorsus est
 infinitum, non aliqua quidem re definitur, aliqua
 vero non ; sed omni ratione infinitas effugit defini-
 tionem. Quod igitur expers est definitionis, ne no-
 mine quidem prorsus definitur. Ut ergo permaneat,
 nomen dicimus esse divinum nomen : at deitas
 existit.

Verumtamen si adversariis hoc placet, quod
 non efficientiæ, sed naturæ significatio sit, recurre-
 mus ad eam, quam in initio posuimus orationem,
 quod consuetudo perperam naturæ nomen ad mul-
 titudinis significationem trahat, neque incremento
 ullo, neque diminutione, secundum veram ratio-

¹ I Cor. xii, 41. ² I Tim. iv, 10.

nem, accedente ad naturam, cum vel in pluribus vel paucioribus spectetur. Ea namque sola secundum compositionem numerantur, quæ secundum propriam circumscriptionem considerantur. Circumscriptio autem in superficie corporis, in magnitudine, in loco, in differentia figuræ et coloris comprehenditur. At quod extra hæc consideratur, effugit eam, quæ per talia fit, circumscriptionem. Quod autem non circumscribitur, non numeratur; et quod non numeratur, in multitudine considerari non potest. Nam et aurum, etiamsi in multas formas et figuras scindatur, unum et esse et dici affirmamus: nummos vero multos ac multos stateres nominamus, nullam auri naturæ redundantiam in multitudine staterum reperientes. Unde multum quoque aurum dicitur, cum majori pondere vel in vasis vel nummis spectatur, multa autem aura propter multitudinem materiæ non nominantur: nisi quis ita dicat, aureos multos, veluti Daricos, aut stateres: in quibus non materia, sed moneta nummique multitudinis significationem admittunt. Nam proprie hos non χρυσούς, id est *aura*, sed χρυσέλους, id est *aureos*, dicere licet. Quemadmodum igitur multi quidem aurei sunt stateres, aurum vero unum est: eodem modo multi quidem singulares in natura hominis ostenduntur, ut Petrus, Jacobus, Joannes: unus vero in his homo est. Quod si Scriptura nomen dilatat et extendit ad pluralem significationem, dum dicit, « Homines per majorem jurant ¹⁰, » et « Filii hominum ¹¹, » et cætera similia, judicandum est, quod consuetudine obtinentis linguæ proprietatis, quam διάλεκτον vocamus, utatur, non legem præscribat, qua sic oporteat potius quam aliter verbis uti: nec artificiosam aliquam de verbis doctrinam instituens hæc dicat, sed secundum obtinentem consuetudinem verbo utatur, id solum spectans, ut accipientibus utilis sit oratio, nihil a modum disquirens circa dictionem, in quibus locis nullum damnum

θεωρηται. Μόνα γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμεῖται, ὅσα κατ' ἰδίαν περιγραφὴν θεωρεῖται· ἡ δὲ περιγραφὴ, ἐν ἐπιφανείᾳ σώματος καὶ μεγέθει καὶ τόπῳ καὶ τῇ διαφορᾷ τῇ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ χρώμα καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ ἔξω τούτων θεωρούμενον, ἐκφεύγει τὴν διὰ τῶν τοιούτων περιγραφὴν. Ὅδὲ μὴ περιγράφεται οὐκ ἀριθμεῖται, τὸ δὲ μὴ ἀριθμούμενον, ἐν πλήθει θεωρηθῆναι οὐ δύναται. Ἐπεὶ καὶ τὸν χρυσὸν φαμεν, κἂν εἰς πολλοὺς διακερματίζηται τύπους, ἕνα καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι· πολλὰ δὲ νομίσματα καὶ πολλοὺς στατήρας ὀνομάζομεν, οὐδένα τῆς φύσεως τοῦ χρυσοῦ πλεονασμὸν ἐν τῷ πλήθει τῶν στατήρων εὐρίσκοντες. Διὸ καὶ πολὺς ὁ χρυσὸς λέγεται, ὅταν ὄγκῳ πλείονι, ἢ σκεύεσιν, ἢ νομίμασι θεωρῆται, πολλοὶ δὲ οἱ χρυσοὶ διὰ τὸ πλῆθος τῆς ὕλης οὐκ ὀνομάζονται· εἰ μὴ τις οὕτω λέγοι, χρυσοὺς πολλοὺς, ὡς τοὺς Δαρεικοὺς ἢ τοὺς στατήρας, ἐφ' ὧν οὐχ ἡ ὕλη, ἀλλὰ τὰ κέρματα τὴν τοῦ πλῆθους σημασίαν ἐδέξαντο. Κυρίως γὰρ ἔστιν οὐχὶ χρυσοὺς, ἀλλὰ χρυσεύς τούτους εἰπεῖν. Ὅσπερ τοίνυν πολλοὶ μὲν οἱ χρυσοὶ στατήρες, χρυσὸς δὲ εἷς, οὕτω καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ' ἕναστος ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου δεικνύμενοι, οἷον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἷς δὲ ἐν τούτοις ἀνθρώπος. Κἂν ἡ Γραφὴ πλατύνῃ τὸ ὄνομα κατὰ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν ἐν τῷ λέγειν, « Ἀνθρώποι κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσιν, » καὶ, « Ἰσὶ ἀνθρώπων, » καὶ ὅσα τοιαῦτα, γνωστὸν ὅτι τῇ συνθειᾷ τῆς ἐπικρατούσης διαλέκτου κεχρημένη, οὐχὶ νομοθετεῖ τὸ δεῖν οὕτως ἢ ὡς ἑτέρως κεχρηθῆναι τοῖς ῥήμασι· οὐδέ τινα τεχνικὴν περὶ ῥημάτων διδασκαλίαν ποιουμένη ταῦτα διέξεισιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπικρατούσαν συνθειαν χρῆται τῷ λόγῳ, πρὸς τοῦτο βλέπουσα μόνον, ὅπως ἂν ἐπιφέλῃς γένοιτο τοῖς δεχομένοις ὁ λόγος, οὐδὲν ἀκριβολογομένη κατὰ τὴν λέξιν, ἐν οἷς οὐδέμια βλάβη κατὰ διάνοιαν ἐκ τῶν ῥημάτων συνίσταται.

Ac longum fuerit ad dictorum probationem ex Scriptura colligere constructiones solœcismi speciem habentes: in quibus autem periculum est, ne detrimentum patiat veritatis aliqua pars, non item promiscuus et indifferens usus, nec indiligentia discutiendi et examinandi in verbis Scripturæ reperitur. Idcirco homines quidem pluraliter nominare concedit, quippe cum nemo propter hujusmodi figuram vocis ad multitudinem humanitatum suspicione prolatur, nec multas humanas naturas significari existimet, propterea quod nomen naturæ pluraliter enuntiatum sit. At vocem Deus cum cautione et observatione per singularem figuram enuntiat, hoc prospiciens et cavens, ne diversæ naturæ plurali significatione deorum in divina essentia subintroducatur: quamobrem, « Dominus Deus, » inquit, « Dominus unus est ¹² : » quin etiam unigenitum Deum voce deitatis pronun-

Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰς σολοικοφανεῖς τοῦ λόγου συντάξεις ἐκ τῆς Γραφῆς καταλέγειν εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόδειξιν· ἐν οἷς δὲ κίνδυνός ἐστι βλάβηναί τι τῆς ἀληθείας, οὐκέτι τὸ ἀβασάνιστόν τε καὶ ἀδιάφορον ἐν τοῖς γραφικοῖς εὐρίσκεται ῥήμασι. Διὰ τοῦτο ἀνθρώπους συγχαρεῖ πληθυντικῶς ὀνομάζειν, διὰ τὸ μηδένα τῷ τοιοῦτῳ σχήματι τῆς φωνῆς εἰς πλῆθος ἀνθρωποτήτων ταῖς ὑπονοήσας ἐκπίπτειν, μηδὲ νομίζειν πολλὰς ἀνθρωπίνας φύσεις σημαίνεσθαι, διὰ τὸ πληθυντικῶς ἐξαγγελθῆναι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα. Τὸ δὲ Θεὸς φωνὴν παρατετηρημένως κατὰ τὸν ἐνικὸν ἐξαγγέλλει τόπον, τοῦτο προμηθομένη, τὸ μὴ διαφόρους φύσεις ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας ἐν τῇ πληθυντικῇ σημασίᾳ τῶν θεῶν παρεισάγεσθαι. Διὸ, φησὶ, « Κύριος ὁ Θεός, Κύριος εἷς ἐστίν, » ἀλλὰ καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν τῆς θεότητος ἀνακηρύσσει φωνῇ, καὶ οὐ διαλύει τὸ ἐν εἰς δεικτὴν σημασίαν, ὥστε δύο θεοὺς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὀνομάσαι· κἂν ἐκά-

¹⁰ Hebr. vi, 12 ¹¹ Psal. iv, 3. ¹² Deut. vi, 4.

περὸς θεὸς παρὰ τῶν ἁγίων κηρύσσεται. Ἄλλα θεὸς ἄν ὁ Πατήρ· θεὸς δὲ ὁ Υἱός· εἷς δὲ ἐν τῷ αὐτῷ κηρύγματι ὁ θεός· διὰ τὸ μήτε φύσεως, μήτε ἐνεργείας ἐνθωρεῖσθαι τινὰ διαφορὰν τῇ θεότητι. Εἰ γὰρ παρήλλακτο κατὰ τὴν τῶν ἡπατημένων ὑπόνοιαν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ φύσις, ἀκολούθως εἰς πλῆθος θεῶν ὁ ἀριθμὸς ἐπλατύνετο, τῇ ἑτερότητι τῆς οὐσίας τῶν ὑποκειμένων συνδιαιρούμενος. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἀποθεῖται τὴν κατ' οὐσίαν ἑτερότητα ἡ θεία τε καὶ ἀπλή καὶ ἀναλλοίωτος φύσις, ὡς ἂν μία ᾗ, πλῆθους σημασίαν ἐφ' ἑαυτῆς οὐ προσέεται. Ἄλλ' ὡς περὶ μία λέγεται φύσις, οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐνικῶς ὀνομάζεται, θεός, ἀγαθός, ἅγιος, σωτήρ, δίκαιος, κριτής, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων νοεῖται, εἴτε πρὸς φύσιν, εἴτε πρὸς ἐνεργείαν βλέπειν τις λέγει, οὐ διοσόμεθα.

Deus, bonus, sanctus, servator, justus, iudex, et si intelligitur, quod sive ad naturam sive ad efficaciam

tia: ac non dissolvit id quod unum est in dualem significationem, ut duos deos Patrem et Filium nominet: tametsi uterque Deus a sanctis prædicetur. Sed Deus quidem Pater; Deus item Filius: unus vero in eadem prædicatione Deus est: quippe cum neque naturæ, neque efficacix aliqua differentia in deitate consideretur. Nam si variaret et diversa esset in sancta Trinitate natura, prout suspicantur nonnulli errore decepti, consequenter in multitudinem deorum numerus dilaretur, atque una cum diversitate essentialium subjectorum divideretur. Sed quoniam omnem circa essentialitatem rejicit divina, simplex, et variare alterarive nescia natura, ut una sit, multitudinis significationem in sese non admittit. Sed ut una dicitur natura, ita

B cætera quoque omnia singulariter nominantur: quod aliud augustum ac Deo conveniens nomen inspectare quis dicat, non contendemus.

Εἰ δὲ τις συκοφαντοῖ τὸν λόγον, ὡς ἐκ τοῦ μὴ δεχθῆαι τὴν κατὰ φύσιν διαφορὰν, μίξιν τινὰ τῶν ὑποστάσεων καὶ ἀνακυκλήσιν κατασκευάζοντα· τοῦτο περὶ τῆς τοιαύτης ἀπολογησόμεθα μέμφεως, ὅτι τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῃ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἐτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἰτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου· καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ Μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσσιτείας καὶ αὐτῷ τὸ Μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργουσίας. Αἰτιον δὲ καὶ τὸ ἐξ αἰτίου λέγοντες, οὐχὶ φύσιν διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων σημαίνομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἂν τις αἰτίας καὶ φύσεως ἀποδοίη λόγον, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ πῶς εἶναι διαφορὰν ἐνδεικνύμεθα. Εἰπόντες γὰρ τὸν μὲν αἰτιατὸν, τὸν δὲ ἄνευ αἰτίας, οὐχὶ τὴν φύσιν τῷ κατὰ τὸ λόγῳ διεχωρίσαμεν· ἀλλὰ μόνον τὸ μήτε τὸν Ἰδὸν ἀγεννητῶς εἶναι, μήτε τὸν Πατέρα διὰ γεννήσεως ἐνεδειξάμεθα. Πρῶτον δὲ ἡμεῖς εἶναι πιστεύειν τι ἐπάναγκες· καὶ τότε πῶς ἐστὶ τὸ πεπιστευμένον περιεργάσασθαι. Ἄλλος οὖν ὁ τοῦ τί ἐστὶ, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ πῶς ἐστὶ λόγος· τὸ οὖν ἀγεννητῶς εἶναι τι λέγειν, πῶς μὲν ἐστὶν ὑποτίθεται· τί δὲ ἐστὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οὐ συνενδείκνυται. Καὶ εἰ περὶ δένδρου τινὸς ἠρώτησας τὸν γεωργὸν, εἴτε φυτευτὸν, εἴτε αὐτομάτως ἐστίν· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, ἡ ἀφύτευτον εἶναι τὸ δένδρον, ἢ ἐκ φυτείας· ἄρα τὴν φύσιν διὰ τῆς ἀποκρίσεως ἐνεδείξατο; οὐ μὲν οὖν. Ἄλλὰ πῶς ἐστὶν εἰπῶν, ἄδηλον καὶ ἀνεμνηνευτὸν τὸν τῆς φύσεως ἀπέλιπε λόγον. Οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἀγέννητον μαθόντες, ὅπως μὲν αὐτὸν εἶναι καὶ προσήκει νοεῖν ἐδιδάχθημεν· τὸ δὲ τί διὰ τῆς φωνῆς οὐκ ἔχουσαμεν. Τὴν οὖν τοιαύτην διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λέγοντες, ὡς τὸ μὲν αἰτιον, τὸ δὲ ἐξ αἰτίου εἶναι πιστεύειν, οὐκ ἐπ' ἂν ἐν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως τὸν τῶν ὑποστάσεων λόγον συντίκτειν αἰτιαθεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰς μὲν ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ τοῦ αἰτίου

Quod si quis calumniatur orationem, quasi ex eo quod non admittat differentiam circa naturam, misionem quamdam et confusionem hypostaseon facientem: hoc ad talem accusationem respondebimus, quod nos qui divinam naturam differentia variationisve expertem esse constemur, eam quæ circa causam et causatum consideratur differentiam, non negamus, per quod solum discerni alterum ab altero deprehendimus, nimirum eo quod credimus aliud quidem causam esse, aliud vero ex causa: et ejus quod ex causa est, rursus aliam differentiam consideramus. Nam aliud quidem continenter (et sine medio) ex primo est, aliud vero per id quod immediate et ex continenti est, ut et Unigeniti proprietates absque ambiguitate in Filio maneat, et ex Patre Spiritum esse non dubitetur: Filio, qui medius intercedit, et sibi unigeniti proprietatem servante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitu non arcente. Causam autem, et id quod ex causa est dicentes, non naturam per hæc nomina significamus. Neque enim aliquis eandem causæ et naturæ rationem reddiderit, sed eam, quæ est secundum aliquam esse differentiam indicamus. Dicentes enim alium quidem causatum et ex causa ortum, alium vero sine causa esse, non naturam verbo causæ separamus: sed solummodo neque Filium ita se habere, quasi genitus non sit, neque partem per nativitatem et generationem esse indicamus. Prius autem necesse est nos credere quod aliquid sit: et tunc quomodo id quod creditum est, sit, scrutari. Alia igitur ratio est ejus, quod quid est; alia item ejus, quod quomodo est. Quocirca si quis dicat aliquid ita esse, quasi non genitum, quomodo sit, ponit: quid autem sit, hac voce simul non indicat. Etenim si de arbore aliqua interrogaveris agricolam, utrum sativa sit, an sponte provenierit; ille vero responderit, vel non sativam esse, vel plantatam successisse: nunquid naturam per eam responsionem indicavit? Minime. Sed ubi dixerit, quomodo sit. incertam et inexplicitam naturæ rationem reliquit.

Ita etiam hic, cum didicerimus non genitum, quomodo quidem ipsum esse atque intelligere conveniat, edocti sumus: id autem quid est, per eam vocem non audivimus. Ejusmodi igitur differentiam in sancta Trinitate edentes, ut aliud quidem causam, aliud ex causa esse credamus, non jam amplius accusari possimus, quod per communionem naturæ rationem hypostaseon confundamus. Quoniam igitur hypostases quidem sanctæ Trinitatis causæ ratio discernit, aliud quidem absque causa, aliud vero ex causa esse postulans: divina autem natura et variationis et divisionis per omnem considerationem expers esse deprehenditur: idcirco proprie una deitas, et unus Deus est, et aliâ omnia Deo convenientia nomina singulariter efferuntur.

διακρίνει λόγος, τὸ μὲν ἀναίτιως εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου πρεσβεῦων· ἡ δὲ θεία φύσις ἀπαράλλακτός τε καὶ ἀδιαίρετος διὰ πάσης ἐννοίας καταλαμβάνεται· διὰ τοῦτο κυρίως μία θεότης, καὶ εἷς Θεός, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῶν θεοπροπειῶν ὀνομάτων μοναδικῶς ἐξαγγέλλεται.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΝ.

S. P. N. GREGORII

DE FIDE

AD SIMPLICIUM

SEU

DE PATRE ET FILIO ET SPIRITU SANCTO.

Laurentio Sifano interprete.

Deus per Prophetam præcipit ne ullum deum novum Deum esse existimemus, neque deum adoremus alienum¹. Manifestum est autem quod novum dicitur id quod a sempiterno non est; ac rursus ex contrario, sempiternum dicitur quod novum non est. Igitur qui non ex sempiterno Unigenitum Deum ex Patre esse credit, novum eum esse non negat; quod enim non sempiternum, novum prorsus est; quodcunque autem novum est, Deus non est, quemadmodum dicit Scriptura: « Non erit in te Deus novus. »² Ergo qui dicit, quod aliquando Filius non erat, is negat ejus deitatem. Rursus alienum Deum vetat adorare, qui dicit: « Nunquam adorabis deum alienum »³: » Alienus autem collata

Κελεύει ὁ Θεός διὰ τοῦ Προφήτου μηδένα πρόσφατον θεὸν θεὸν εἶναι νομίζειν, μηδὲ προσκυνεῖν ἄλλοτρίῳ θεῷ. Οὐκοῦν δῆλόν ἐστιν, ὅτι πρόσφατον λέγεται ὃ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστὶ· καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου πάλιν αἰδίου λέγεται ὃ μὴ πρόσφατόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐξ αἰδίου τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πιστεύων, πρόσφατον αὐτὸν εἶναι οὐκ ἀρνείται· τὸ γὰρ μὴ αἰδίου, πρόσφατον πάντως· πᾶν δὲ τὸ πρόσφατον, Θεός οὐκ ἐστίν, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Ἄρα ὁ λέγων, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, οὗτος ἀρνείται αὐτοῦ τὴν θεότητα. Πάλιν ἄλλότριον Θεὸν προσκυνεῖν κωλύει ὁ λέγων, « Οὐδέποτε προσκυνήσεις θεῷ ἄλλοτρίῳ »· Ὁ δὲ ἄλλότριος τῆ πρὸς τὸν ἴδιον ἡμῶν Θεὸν ἀντιδιαστολῆ θεωρεῖται.

¹ Psal. LXX, 10. ² Exod. xxxiv. 14. ³ Exod. xx, 3.

Τίς οὖν ὁ ἴδιος ἡμῶν ἐστι Θεός; Ἀῖλον ὅτι ὁ ἀληθινὸς Θεός. Τίς δὲ ὁ ἀλλότριος; Πάντως ὁ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀλλοτρίως ἔχων. Εἰ οὖν ἴδιος ἡμῶν ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, ἂν μὴ ἦ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ὁ Μονογενῆς Θεός, καθὼς λέγουσιν οἱ αἱρετικοί, ἀλλότριος Θεός ἐστι, καὶ οὐχ ἡμέτερος. Λέγει ἔτι τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι τὰ πρόβατα ἀλλοτρίῃ οὐ μὴ ὑπακούσῃ. Ὁ λέγων κτιστὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλότριον τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως εἶναι κατασκευάσει. Τί οὖν ποιῶσιν οἱ λέγοντες, ὅτι κτιστός ἐστι; Προσκυνοῦσι τὴν κτιστὴν αὐτὴν, ἢ οὐχί; Εἰ μὲν γὰρ οὐ προσκυνοῦσιν, Ἰουδαίους, ἀρνούμενοι τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν· εἰ δὲ προσκυνοῦσιν, εἰδωλολατροῦσι· τὴν γὰρ ἀλλότριον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προσκυνοῦσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐπίσης ἀσεβῆς, καὶ μὴ προσκυβεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ προσκυβεῖν τὸν ἀλλότριον Θεόν. Χρὴ ἄρα τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν λέγειν, ἵνα προσκυνώμεν αὐτὸν, καὶ μὴ κατακριθῶμεν ὡς ἀλλότριον προσκυνούντες Θεόν. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὴν τῆς Παροιμίας· ὅτι· «Κύριος ἔκτισέ με», καὶ διὰ τοῦτο νομίζοντας ἰσχυρόν τι λέγειν περὶ τοῦ κτιστοῦ εἶναι τὸν πάντων κτίστην καὶ δημιουργόν, ταῦτα προσήκει λέγειν, ὅτι πολλὰ δι' ἡμᾶς ἐγένετο ὁ Μονογενῆς Θεός. Καὶ γὰρ καὶ Λόγος ὢν, σὰρξ ἐγένετο· καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· καὶ ἀσώματος ὢν, σῶμα ἐγένετο· καὶ ἔτι πρὸς τοῦτους καὶ ἀμαρτία, καὶ κατάρα, καὶ λίθος, καὶ ἀξίνη, καὶ ἄρτος, καὶ πρῶτον, καὶ ὄδός. καὶ θύρα, καὶ πέτρα, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐγένετο, οὐδὲν τούτων τῆ φύσει ὢν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κατ' οἰκονομίαν γενόμενος.

A cum nostro proprio Deo distinctione consideratur. Quis igitur noster proprius est Deus? Palam est quod verus Deus. Quis item alienus? prorsus is, qui a natura Dei veri alienus est. Si igitur proprius noster Deus, Deus verus est, si Unigenitus Deus ex natura veri Dei non sit, quemadmodum hæretici dicunt, alienus Deus est, et noster Deus non est. Evangelium autem dicit quod oves alieno non obediant ⁴. Qui creatum eum esse dicit, alienum a veri Dei natura facit. Quid igitur faciunt qui dicunt, quod creatus sit? Adorabuntne eum, qui creatus sit, annon? Nam si non adorant, Judæos sequuntur, negantes adorationem Christi; sin autem adorant, idololatræ sunt, adorant enim eum, qui alienus sit a Deo vero. Atqui æque impium est vel non adorare Filium, vel adorare Deum alienum. Oportet ergo veri Patris verum Filium dicere, ut adoremus eum, et non condemnemur tanquam Deum alienum adorantes. Adversus eos autem qui dicunt illud ex Proverbio. « Dominus creavit me ⁵, » et per hoc putant, se aliquod firmum asserre argumentum ad probandum quod creatus sit omnium conditor et creator, hæc convenit dicere, quod multa propter nos factus sit Unigenitus Deus. Etenim cum Verbum sit, caro factus est, et cum Deus sit, homo factus est; et cum incorporalis esset, corpus factus est; etque his etiam amplius et peccatum, et maledictio, et lapis, et securis, et panis, et ovis, et via, et ostium, et petra, et ejusmodi multa factus est, cum natura nihil horum sit, sed propter nos per dispensationem et administrationem talis evaserit.

⁶ Ὡςπερ οὖν Λόγος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐγένετο σὰρξ· καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· οὗτος καὶ κτίστης ὢν, δι' ἡμᾶς κτίσμα ἐγένετο, κτιστὴ γὰρ ἡ σὰρξ. Ὡς οὖν εἶπεν διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι· « Οὗτως λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον αὐτοῦ, » οὕτως εἶπεν καὶ διὰ τοῦ Σολομῶντος, τὸ « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν καὶ ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς παρθένου πλασθεὶς κατὰ τὸν λόγον τοῦ προφήτου, ὁ δοῦλός ἐστιν, οὐχ ὁ Κύριος· τουτέστιν, ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος ἐν ᾧ ὁ Θεός ἐφανερώθη, καὶ ἐναῦθα ὁ κτισθεὶς εἰς ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ, οὐχ ὁ Θεός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος· ἐν ᾧ ἡμῖν ὁ Θεός ἐφανερώθη, ἐπὶ τὸ τὴν καταφθαρεῖσαν ὄδον τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας πάλιν ἀνανεώσασθαι. Ὡστε ἐπειδή

Quemadmodum igitur cum Verbum sit, propter nos caro factus est; et Deus cum sit, homo factus est: ita creator cum sit, propter nos creatura factus est, quippe cum caro res creata sit. Quemadmodum igitur per prophetam dixit: « Sic dicit Dominus, qui formavit me ex ventre servum suum ⁶, » ita etiam dixit illud per Salomonem: « Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera ⁷⁻⁸. » Omnis enim (1) creatura servit, ut inquit Apostolus. Proinde et is qui in ventre virginis formatus est, secundum verbum prophetæ, servus est, non Dominus: hoc est, is qui secundum carnem homo est, in quo Deus manifestatus est, et is, qui illic creatus est in principium viarum ejus, non Deus

(1) Omnis enim. Hæc non agnoscit Græcus liber etrusus Lugduni Batavorum apud Raphaeleng. ann. 1593. pag. 176, neque alter calamo exaratus, quem nobis utendum dedit V. C. Theodorus Cantarus: neque adeo reperiuntur apud Euthymium in *Panoplia*, qui parte I, tit. 2, majorem partem libri ejus in ea descripsit, et tit. 12 partis secundæ: sed neque in Epistolis Pauli occurrunt: tantum est ad Rom. viii. 21: *Creatura liberabitur a vitæ corruptionis*. De lucit tamen hanc eandem

propositionem ex alio Scripturæ loco Basilius lib. v. *Contra Eunomium*, Πᾶν κτίσμα δοῦλόν ἐστι τοῦ δημιουργοῦ, κατὰ τὸν οὕτω λέγοντα τῷ Θεῷ Προφήτην· Τὰ σύμπαντα δοῦλά σου· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερίαν ὀρέγεται καὶ υιοθεσίαν. *Omnis creatura Creatoris serva est secundum Prophetam, qui sic Deum alloquitur (Psalm. cxviii. 91.) « Quoniam omnia serviant tibi. » Spiritus vero libertatem et adoptionem præstat.* FRONTO DUC.

⁴ Joan. x. 27. ⁵ Prov. viii. 22 ⁶ Isa. xlix. 5. ⁷⁻⁸ Prov. viii. 22.

est, sed homo : in quo nobis Deus manifestatus est, A ut corrupta ac labefactata via salutis humanæ iterum renovaretur. Itaque quoniam res duas de Christo statuimus et sentimus, unum quidem divinum, alterum vero humanum, in natura quidem divinum, in administratione ac dispensatione id quod secundum hominem est : consequenter sempiternum deitati attestamus, creatum vero humanæ naturæ assignamus. Quemadmodum enim secundum prophetam in ventre formatus est servus, ita etiam secundum Salomonem, per hanc servilem creaturam in carne manifestatus est. Porro cum dicunt : Si erat, non est genitus ; et, Si natus est, non erat : doceantur quod non oporteat carnalis nativitatis proprietates accommodare divinæ naturæ. Nam corpora quidem quæ non erant, gignuntur : Deus autem efficit ut ea quæ non sunt existant : non ipse ex eo quod non est existit. Idcirco Paulus quoque eum splendorem gloriæ nominat⁹, ut doceamur, quod sicut lumen de lucerna et ex natura lumen edentis est, et una cum illa est (simul enim atque emicuit lucerna, lumen quoque quod ab ea existit pariter effulget), ita hic quoque jubet Apostolus intelligere quod et ex Patre sit Filius, et absque Filio nunquam sit Pater : nam fieri non potest, ut gloria sit absque splendore, quemadmodum fieri non potest, ut absque splendore lucerna sit. Manifestum est autem quod sicut splendorem esse, testimonium est ejus quod in gloria est (si enim non sit gloria, non fuerit is qui ab hac editur splendor), ita si quis dicat quod nunquam erat splendor, demonstrat quod neque gloria esset, cum non esset splendor ; fieri enim non potest, ut gloria sit absque splendore. Ut igitur de splendore dici non potest : Si erat, non editus est, et, Si editus est, non erat ; ita vanum et absurdum est hæc de Filio dicere, quippe cum Filius sit splendor.

Cæterum qui minus et majus de Filio et Patre dicunt, discant a Paulo ne metiantur ea quæ nemo potest metiri¹⁰ ; nam Apostolus Filium dicit effigiem esse Patris substantiæ. Planum est igitur quod quanta fuerit substantia Patris, tanta est etiam effigies substantiæ : fieri enim non potest, ut minor sit effigies quam substantia quæ per eam consideratur. Quin etiam magnus Joannes eadem docet cum dicit, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum¹¹. » Ex eo namque quod dixit, quod in principio erat, et non post principium, ostendit quod nunquam absque Verbo principium erat. Ex eo vero quod ostendit, quod Verbum

(2) *Δηλον οὖν ὅτι.* Hanc periodum non exhibebat editio Raphelengii, neque liber quo usus fuit Euthymius, sed ex ms. Canteri expressa est : neque enim absque sententiæ totius detrimento abesse poterat. Locus est apud Paulum ad Hebræos 1, 3 : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Quo etiam utitur Athanasius adversus Arianos ad

δύο περὶ τοῦ Χριστοῦ γινώσκουμεν, τὸ μὲν θεῖον, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖον, ἐν δὲ τῇ οἰκονομίᾳ τὸ κατὰ ἀνθρώπον, ἀκολουθῶν τὸ μὲν ἀίδιον τῇ θεότητι προσμαρτυροῦμεν, τὸ δὲ κτιστὸν τῇ ἀνθρώπινῃ λογισζόμεθα φύσει. Ὡς γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπλάσθη δούλος, οὕτως καὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα, διὰ τῆς δουλικῆς ταύτης κτίσεως ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. Ὅταν δὲ λέγωσιν· Εἰ ἦν οὐκ ἐγεννήθη· Καὶ, Εἰ ἐγεννήθη, οὐκ ἦν, διδαχθήτωσαν ὅτι οὐ χρὴ τὰ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἰδιώματα ἐφαρμόζειν τῇ θεῇ φύσει. Σώματα μὲν γὰρ μὴ ὄντα γεννᾶται· ὁ δὲ Θεὸς τὰ μὴ ὄντα εἶναι ποιεῖ· οὐκ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεται. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα δόξης αὐτὸν ὀνομάζει, ἵνα διδαχθῶμεν, ὅτι ὡσπερ τὸ ἐκ τοῦ λύχνου φῶς καὶ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ μετ' ἐκείνου ἐστὶν (ὁμοῦ τε γὰρ ἐξεφάνη ὁ λύχνος, καὶ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ συνεξέλαμψεν), οὕτως κελεύει καὶ ἐνταῦθα νοεῖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ οὐδέποτε χωρὶς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· οὐκ ἐγγυρεῖ γὰρ ἀλαμπῆ εἶναι, τὴν δόξαν, ὡς οὐκ ἐγγυρεῖ ἀνευ ἀπαύγασματος εἶναι τὸν λύχνον. Δηλον δὲ ὅτι ὡσπερ τὸ εἶναι ἀπαύγασμα μαρτυρία ἐστὶ τοῦ κατὰ τὴν δόξαν εἶναι (μὴ γὰρ οὐσης τῆς δόξης οὐκ ἂν εἴη τὸ ἐκ ταύτης ἀπαυγάζομενον), οὕτως τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μὴδὲ τὴν δόξαν εἶναι, ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα· τὴν γὰρ δόξαν ἀνευ ἀπαύγασματος εἶναι ἀμήχανον. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάζοντος λέγειν ὅτι, Εἰ ἦν οὐκ ἐγένετο, καὶ, Εἰ ἐγένετο οὐκ ἦν, οὕτως μάταιόν ἐστι περὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα λέγειν, διότι ὁ Υἱὸς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα.

C gloria esset, cum non esset splendor ; fieri enim non potest, ut gloria sit absque splendore. Ut igitur de splendore dici non potest : Si erat, non editus est, et, Si editus est, non erat ; ita vanum et absurdum est hæc de Filio dicere, quippe cum Filius sit splendor.

Oi δὲ τὸ μικρότερον καὶ τὸ μεῖζον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς λέγοντες, διδαχθήτωσαν παρὰ τοῦ Παύλου μὴ μετρεῖν τὰ ἀμέτρητα· ὁ γὰρ Ἀπόστολος τὸν Υἱὸν χαρακτηρᾷ λέγει τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως. Δηλον οὖν ὅτι (2) ὅση ἂν ἡ ὑπόστασις ἢ τοῦ Πατρὸς, τοσοῦτος καὶ ὁ χαρακτηρῆς ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται εἶναι μικρότερον τὸν χαρακτηρῆ τῆς θεωρουμένης ἐν αὐτῷ ὑποστάσεως. Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ταῦτα διδάσκει λέγων, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐκ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « ἐν ἀρχῇ ἦν, » καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχὴν, ἔδειξεν ὅτι οὐδέποτε ἄλογος ἦν ἡ ἀρχή. Ἐκ δὲ τοῦ ἀποδείξει ὅτι καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ ἀνελ-

tuendum τὸ ὁμοούσιον Filii Dei, orat. 4. Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος οὐ βουλήσεως· ἀλλ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτηρᾷ τὸν Κύριον κηρύττει. *Siquidem Apostolus non voluntatis, sed ipsius paternæ essentiæ proprium splendorem et figuram Filium prædicat,* et homil. de Ceipara : Ὡς γὰρ δακτυλοῦ χαρακτηρῆ, etc. Id.

⁹ Hebr. 1, 3. ¹⁰ Rom. xi, 34. ¹¹ Joan. 1, 1.

λικῆς τοῦ Υἱοῦ ὡς πρὸς τὸν Πατέρα ἐστήμικεν, ὅλω γὰρ τῷ Θεῷ ὅλωσιν συνθεωρεῖται ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ ἑλικῆς ἦν ἐν τῷ ἰδίῳ μεγεθεῖ ὁ Λόγος, ὥστε μὴ δύνασθαι πρὸς ὅλον τὸν Θεὸν εἶναι, ἀνάγκη πᾶσα ἀλογονεῖναι τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὸ ὑπερπίπτον τοῦ Λόγου. Ἄλλὰ μὴν πάσῃ τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι ἢ τοῦ Λόγου μεγαλειότητι συνθεωρεῖται. Ἄρα οὐκ ἔχει χώραν ἐπὶ τῶν θείων δογματικῶν τὸ μείζον λέγειν καὶ τὸ μικρότερον. Οἱ δὲ λέγοντες τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν ἀνόμοιον, διδαχθήτωσαν μὴ μωραίνειν ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Ἀδὰμ ὑποδείγματος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων γέννησιν οὐκ ἐγεννήθη· ὁ δὲ Ἄβελ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐγεννήθη. Ἄλλὰ μὴν ὁ μὴ γεννηθεὶς ἀγέννητος λέγεται· οὐδὲν δὲ ἐκώλυσε τὸν Ἀδὰμ τὸ μὴ γεννηθῆναι πρὸς τὸ ἀνθρώπινον εἶναι· οὐδὲ ἡ γέννησις τὸν Ἄβελ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνθρώπος κάκεινος, εἰ καὶ ὁ μὴ γεννηθεὶς ἦν, ὁ δὲ δίχα γεννήσεως. *diversum quiddam ab humana reddidit natura, sed tam hic quam ille homo fuit, etsi hic quidem natus erat, ille vero absque nativitate existerat.*

Ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων δογματικῶν τὸ μὴ γεννηθῆναι καὶ τὸ γεννηθῆναι διαφορὰν οὐκ ἐξεργάζεται φύσεως, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Ἄβελ ἀνθρωπότης μία, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης μία. Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου καὶ οἱ βλασημοῦντες τὸ αὐτὸ λέγουσιν ὅ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐστὶ καὶ τοῦτο κτιστὸν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐπίσης, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτως καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύει, ὅτι ἐστὶν ἀκτιστὸν, καὶ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ἐκ τῆς τοῦ ὑπερκειμένου ἀγαθοῦ μετουσίας γίνεται ἀγαθῆ (τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπροσδεξῆς ἐστὶ τοῦ ἀγαθόνοντος, ἀγαθὸν γὰρ τῆ φύσει ἐστὶ, καθὼς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ), καὶ ὅτι ἡ κτίσις ὀδηγεῖται παρὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ὀδηγίαν χαρίζεται· ἡ κτίσις ἡγεμονεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἡγε-

(3) *Genitus non fuit. Legebatur antea, genitus fuit, contra Græci textus et ipsius exempli rationem, quo videtur etiam Gregorius Nazianzenus orat. 39 in sancta Lumina pag. 631, Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν φύσεως θεῶν ὁμωνύμων τιθέμενοι, τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Σῆθ, ὅτι ὁ μὲν οὐκ ἀποσαρκῶς (πλάσμα γὰρ), ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Ἐβας, ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσουσιν. Qui autem ingenituram et generationem deorum homonymorum, naturus esse statuunt, iidem, credo, Adamum quoque et Seth (quoniam ille non ex carne, ut ipse a Deo effictus, hic autem ab Adamo et Eva procreatus est,) diversa natura præditos esse contendunt. Interpres Euthymii Panopliæ locum Gregorii sic Latine redidit: Adam enim naturali hominum lex non est generatus. Fr. Duc.*

(4) *Ei qui genitus est. Hoc membrum quoque in Græco deest excuso et manuscripto, neque ab Euthymio citatur: sed necessarium est, καὶ ὁ γεννηθεὶς γεννητός. Idem exemplum Adami, Evæ et filii utriusque profert Gregorius Nazianz. orat. 37, p. 599: Τί οὖν ἡ Ἐβας καὶ ὁ Σῆθ οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀδὰμ; τίνας γὰρ ἄλλου; ἢ καὶ ἀμφοτέρω γεννήματα; ὡδαμῶς. Ἄλλὰ τί; τὸ μὲν τμήμα, τὸ δὲ γέννημα,*

A etiam erat apud Deum, significavit quod nihil desit Filio in comparatione Patris; cum toto namque Deo totum simul consideratur Verbum. Nam si quid Verbo deesset in sua magnitudine, ut non posset apud totum esse Deum, prorsus necesse esset ut existimarem absque Verbo esse eam Dei partem, qua Verbo superior ac major esset. Atqui cum tota Dei majestate Verbi majestas simul consideratur. Ergo in divinis doctrinis locum non habet, ut vel majus vel minus esse dicamus. Nam qui dicunt quod genitum non genito natura dissimile sit, et similitudine et exemplo Abelis et Adami discant haud stulte judicare. Etenim Adam quoque secundum naturalem hominum nativitatem non genitus fuit (5): Abel vero ex Adamo genitus est. At qui genitus non fuit, ἀγεννητός, id est non generatus, ἐπὶ qui genitus est (4), γεννητός, id est natus, dicitur; sed nihil prohibuit Adamum esse hominem, quod genitus non erat; neque nativitas Abelem aliud ac genitus non erat; neque nativitas Abelem aliud ac

igitur in divinis quoque dogmatibus nullam naturæ differentiam efficit genitum vel non genitum esse, sed quemadmodum in Adamo et Abele una humanitas, sive natura humana, eodem modo in Patre quoque ac Filio deitas, seu divina natura una est. Atque idem de Spiritu quoque sancto obtrectantes ei dicunt quod de Domino, nempe quod et ille creatus sit. At Ecclesia ex æquo sicut de Filio, ita de Spiritu quoque sancto credit, quod creatus non sit, tum quia omnis creatura ex participatione superni boni bona sit (Spiritus sanctus autem benefactor (5) nihil opus habet, quippe cum natura bonus sit, quemadmodum Scriptura testatur), tum quia creatura deducitur ac dirigitur a Spiritu Dei, Spiritus vero beneficium deductionis ac dire-

καὶ μὴ ἀμφοτέρω ταυτὸν ἀλλήλοις. Quid igitur Eva et Seth, nonne ex eodem Adamo sunt? Ex quo enim alio? Utrum autem ambo ex eo geniti sunt? Minime. Quid igitur? altera segmentum, alter filius. Atqui ambo inter se idem sunt. Id.

(5) *Benefactor. Corrigenandum monueramus, Sanctus autem Spiritus altero, a quo bonus reddatur, nihil opus habet; post comperimus interpretem Euthymii vertisse, Spiritum sanctum autem nemine a quo bonus fiat indigere: ἀγαθύνειν aliquando idem valet, quod ενεργεῖν, benefacere, beneficio afficere ut Psal. L, 20: Ἀγαθύνων. Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion: ubi Symmachus edidit ενεργεῖτῃ σοι; et Psal. cxxii, 4, Ἀγαθύνων τοῖς ἀγαθοῖς, benefac bonis; neque enim male scriptum est pro ἀγαθύνου, ut putat auctor Thesauri Græci. Aliquando idem quod bonum reddere, ut hoc loco, et commodum reddere, ut Ruth. iii, 10. Ὅτι ἡγάθυνας τὸ ἐλεός σου τὸ ἔσχατον. Quia commodum reddidisti vel bonam fecisti misericordiam tuam postremam. Porro Spiritum bonum appellat Scriptura Psal. cxlii, 10: Spiritus tuus bonus deducit me in terram rectam. Id.*

ctiois largitur; creatura subdita (6) est, Spiritus vero præest, natura consolationem et exhortationem accipit, Spiritus vero consolatur et exhortatur; natura servit, Spiritus vero liberat; natura sapientiam docetur, Spiritus vero sapientiæ beneficium largitur: natura beneficiorum ac donorum partem capit, Spiritus vero ad arbitrium suum largitur. Omnia namque hæc operatur unus et idem Spiritus, distribuens cuique singulatim quemadmodum vult¹². Ac sexcenta alia Scripturarum loca licet invenire, quibus demonstratur quod omnia sublimia Deumque decentia nomina, quæcunque Patri et Filio a Scriptura accommodantur, ea circa Spiritum quoque sanctum considerantur: incorruptibilitas et integritas, beatitudo, bonum, sapiens, potens, justum, sanctitas, omne denique pretiosum et honorabile nomen tam de Spiritu sancto, quam de Patre et Filio dicitur, exceptis iis, per quæ hypostases perspicue, clare et absque confusione ab invicem separantur. Dico autem quod neque Pater, neque Filius dicitur Spiritus sanctus; cætera vero quibuscunque nominibus Pater et Filius appellantur, ea Spiritui quoque sancto a Scriptura adaptantur.

Per hoc igitur deprehendimus, quod Spiritus sanctus est super naturam: quocirca ubi Pater et ubi Filius intelligitur, ibi Spiritus quoque sanctus intelligitur: nam super naturam Pater et Filius est, quod Spiritui quoque consequentia sermonis attestatur. Qui igitur supra naturam Spiritum sanctum ponit, consequenter et rectum et sanum accepit sermonem et opinionem. Unam enim confitebitur naturam non creatam, quæ et in Patre et Filio et Spiritu sancto consideratur. Quoniam autem ad demonstrandum, ut putant, quod Spiritus sanctus creatus sit, prophætæ vocem nobis proferrunt, quæ ita habet: « Qui firmat tonitruum, et creat spiritum, et annuntiat in hominibus Christum suum¹³: » hoc convenit intelligere quod alium spiritum in firmitudine tonitruum propheta creari dicit, et non Spiritum sanctum: tonitruum enim mysticus sermo Evangelium nominat. Quibus igitur firma ac stabilis de Evangelio sit fides, hi per fidem transeunt ab eo quod carnes sunt, ad hoc ut spiritus flant, quemadmodum dicit Dominus: « Quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex Spiritu, spiritus est¹⁴. » Deus igitur est qui

μονεύει· ἡ κτίσις παρακαλεῖται, τὸ δὲ Πνεῦμα παρακαλεῖ· ἡ κτίσις δουλεύει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθεροῖ· ἡ κτίσις σοφίζεται, τὸ δὲ πνεῦμα τὴν τῆς σοφίας δίδωσι χάριν· ἡ κτίσις μεταλαμβάνει τῶν χαρισμάτων, τὸ δὲ Πνεῦμα κατεξουσίαν χαρίζεται. « Πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » καὶ μυρίας ἄλλας ἐκ τῶν Γραφῶν ἔστιν ἀποδείξεις εὐρεῖν, ὅτι πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ ὀνόματα, ὅσα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται, ταῦτα καὶ περὶ τὸ ἅγιον θεωρεῖται Πνεῦμα· ἡ ἀφοροῖα, ἡ μακαριότης, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δυνατόν, τὸ δίκαιον, ἡ ἀγιότης· πᾶν τίμιον ὄνομα οὕτως λέγεται ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πλὴν τούτων δι' ὧν αἱ ὑποστάσεις τραυῶς τε καὶ ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζονται. Λέγω δὲ ὅτι οὕτε Πατὴρ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτε Υἱός· τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ταῦτα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται.

διὰ τοῦτο οὖν καταλαμβάνομεν ὅτι ἄνω τῆς κτίσεως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐκοῦν ὅπου Πατὴρ καὶ ὅπου Υἱὸς νοεῖται, ἐκεῖ νοεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄνω γὰρ τῆς κτίσεως ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ὅπερ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου προσημαρτύρησεν. Ὁ τοίνυν ὑπερβίβει τῆς κτίσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀκολουθῶν τὸν ὀρθόν τε καὶ ὑγιῆ παρεδέξατο λόγον. Μίαν γὰρ ὁμολογήσει τὴν ἀκτιστὸν φύσιν, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ θεωρουμένην. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀπόδειξιν, ὡς οἴονται, τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ἡμῖν προφέρουσι τὴν λέγουσαν· « Ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτιζὼν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » τοῦτο προσήκει νοῆσαι, ὅτι ἄλλο κτιζεσθαι πνεῦμα ἐν τῇ στερεότητι τῆς βροντῆς, ὁ προφήτης λέγει, καὶ οὐχὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· βροντὴν γὰρ ὁ μυστικὸς λόγος τὸ Εὐαγγέλιον ὀνομάζει. Ἐν οἷς οὖν γίνεται βεβαία καὶ ἀμετάθετος ἡ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον πίστις, οὗτοι διὰ τῆς πίστεως μεταβαίνουσιν ἀπὸ τοῦ εἶναι σάρκες, εἰς τὸ γίνεσθαι πνεῦμα, καθὼς λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι. » θεὸς οὖν ὁ διὰ τοῦ στερεοποιεῖν

(6) *Natura subdita*. Κτίσις legitur in his locis Græce, et in excuso et in ms. Cant., non φύσις, ubi et interpres Euthymii, *Res procreatas duct, res creatas consolationem accipere, res creatas esse servas*; eodemque modo paulo post: ἄνω τῆς κτίσεως, *supra naturam*, Euthymii interpres, *Spiritum sanctum rebus creatis esse præstantiorem*. Mox etiam citatur locus Amos prophetæ iv, 13, Ὁ σ. ἐπεῶν βροντῆν. *Qui firmo tonitruum, et creo Spiritum, quodque sub finem libri εὐαγγελικὴν φωνήν, vertit Sifanus, Evangelicum tonitruum, apud*

Euthymium sic effertur aptius, *vocem evangelicam credentibus confirmans*. Solvit eandem objectionem ex Prophetæ loco desumptam adversus Spiritus divinitatem Athanasius in epist. ad Serapionem et Ambrosius lib. II, de Spiritu Sancto, cap. 7, qui legit aut effert hunc versum ut est in Vaticana edit. et in Germanicis Bibliis, Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτιζὼν πνεῦμα. *Ecce ego firmans tonitruum, et creans spiritum, non ut in Complutens., et Plantinian., dicit Κύριος εἰ στερεῶν. Quia Dominus es firmans tonitruum. Id.*

¹² I Cor. XII, 11. ¹³ Amos IV, 13. ¹⁴ Joan. III, 6.

τῆς εὐαγγελικῆν φωνῆν τοῖς πιστεύουσι, πνεῦμα Α per id quod evangelicum tonitruum firmum cre-
 πωῶν τὸν πιστεύοντα· ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεν-
 νηθεὶς, καὶ πνεῦμα διὰ τῆς τοιαύτης βροντῆς γενό-
 μενος, ἀπαγγέλλει τὸν Χριστὸν καθὼς ὁ Ἀπόστολος
 λέγει, ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν, «Κύριον Ἰησοῦν
 Χριστὸν,» εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

dentibus facit, spiritum efficit eum qui credit;
 qui autem ex Spiritu natus est, et per tale toni-
 truum spiritus factus est, annuntiat Christum,
 quemadmodum dicit Apostolus, quod nullus possit
 dicere, «Dominum Jesum Christum,» nisi per Spiritum
 sanctum ¹⁵.

¹⁵ I Cor. xii, 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΚΑΤΑ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

CONTRA FATUM

SEU

DISPUTATIO CUM ETHNICO PHILOSOPHO.

Incerto interprete.

Μέμνησαι πάντως ὁ τί μοι γέγονεν, ὅτε πρῶην διὰ C
 πολλοῦ παρ' ὑμᾶς Τὸ μέγα τῆς ἀπιστίας ὄρος,
 εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, εἰς πίστιν μετεκινήθη· τοῦ
 σοφωτάτου Εὐσεβίου τῆς πολιᾶς ἀξίως ἐν γήρᾳ βου-
 λευσαμένου· εἴ τισιν ἀνθρώπου βουλήν εἶναι χρὴ ταύ-

Meministi haud dubie accidisse mihi quidpiam
 quando nuper apud vos *Magnus ille mons*, ut evan-
 gelico verbo utar, *perfidiae* tandem *ad fidem am-*
plectendam traductus est; cum videlicet sapientis-
 simus Eusebius dignum canis consilium in sene-

rtute suscepit, si tamen id hominis fuisse consilium censendum est, ac non divinum quoddam auxilium ejus, qui humanum genus nostræ utilitatis causa gubernat. Cum ergo magnitudine rei tum obstupissem, qui tantus ille vir, magna prius imbutus perfidia, excellentia fidei modum perfidiæ superasset, atque in progressu colloquii nostri de fato incidisset sermo: præcepisti mihi, venerabile et sacrum caput, ut disputationem de hoc argumento in magna Constantini urbe cum quodam philosopho habitam tibi per litteras explicarem. Quod paulum otii nactus, paucis, oratione quantum fieri potest contracta, simplici minimeque elaborata narratione faciam, idque vel maxime cavebo, ne epistolæ modum excedat, atque ad historiæ longitudinem protendatur.

Verba feci nonnulla de nostra religione viro cui-dam externæ philosophiæ, ut ex dictis ejus conjicere licebat, haud indocto, eique persuadere conabar, ut a Græca superstitione in nostram concederet sententiam. Multis enim confirmabat non in nostra potestate esse sententiarum animi delectum, sed pendere hominum vitam ex necessitate quadam, sine qua nihil fieri posset eorum quæ fierent in nobis. Atque in hunc modum orationem meam eludebat, si quidem ipsi fatale esset fieri Christianum, futurum se omnino vel nolentibus nobis; sin fati necessitate prohiberetur, fato se vim adhibere nulla ratione posse. Hæc ille cum diceret, id eum agere, uti verisimile erat, arbitratus sum, ut Græcæ superstitioni penitus addictus, nihil de Christiana fide admitteret, atque ita cursum nostræ orationis impediret. Eadem enim semper inculcare non destitit, omnia fatali subjecta esse necessitati, dominæ rerum, cujus nutui obedirent universa, vitæ modus ac finis, dissimilitudo rerum, diversa genera vendi, corporum constitutio, inæqualitates honorum, ut imperio quisque potius in potestate habeat omnia, quæ ei sint fatalia, aut serviat eandem ob causam, dives int sit aut pauper, valeat corpore vel ægrotet; brevique et longæ vitæ eandem esse causam. Nam sive quis exiguo tempore viveret, sive vitam longius produceret, non ex impetu aut affectione quadam propria, sed ex illa necessitate eam ætatis diversitatem existere. Tam volutariam quam coactam mortem ab eadem necessitate sortito decerni. Varia genera violentæ necis propter incertos casus, sive suffocationem, sive sententiam judicum, sive insidias imminentes; clades præterea his magis communes, et universales, terræ motus, naufragia, inundationes aquarum, incendia, et omnia id genus alia mala ex illa causa pendere dicebat, addebaturque vitæ etiam instituta nequaquam esse in capientis arbitrio, sed omnes potenti fato servire, sive in philosophiam, sive in eloquentiam incumbant, sive agros colant, sive nauticam faciant, sive conjugalem, sive cælibem vitam instituant. Et virtutis et vitii eandem esse causam, ut pro immutabili illa sortitione alius

A την λογισασθαι, και μη θείαν τινά συμμαχίαν του διοικούντος ἐπ' ἀγαθῶν τὸ ἀνθρώπινον. Τότε δὴ μοι πρὸς τὸ παράδοξον ἐκπεπληγμένῳ του θαύματος· πῶς ὁ τοιοῦτος ἐν ἀπιστίᾳ τὸ πρότερον, πολλαπλάσιον τῷ μεγέθει τῆς πίστεως ὑπερέβαλε τῆς ἀπιστίας τὸ μέτρον, ἐπειδὴ τις προϊούσης ἡμῖν τῆς συνουσίας τῶν κατὰ τὴν εἰμαρμένην ζητουμένων λόγος ἐνέπεσεν, ἐπέταξας, ὡ τιμῆ μοι και ἱερὰ κεφαλῆ, τὴν γενομένην πρὸς τινὰ τῶν φιλοσόφων διάλεξιν ἐν τῇ μεγάλῃ του Κωνσταντινου πόλει περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐγγράφως σοι δι' ἐπιστολῆς διηγήσασθαι. Μικρὰς τοῖνον ἐπιτυχῶν σχολῆς, δι' ὀλίγων, ὡς οἶδόν τε, συντεμῶν τὸν λόγον, ἐκτίθημαί σοι ἐν ἀπλῶ και ἀκατασκευάστῳ διηγήματι· φυλασσόμενος ὅτι μάλιστα, τὸ μὴ πόρρω τῶν ἐπιστολιμαίων μέτρων ἐκπεσεῖν τὸν λόγον εἰς λογογραφικὸν μήκος ἀποτεινόμενον.

B Προσῆγον ἐγὼ τινὰς τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας λόγους ἀνδρὶ τινι πεπαιδευμένῳ τὴν ἔξω σοφίαν, ὡς ἐνῆν ἐκ τῶν λεγομένων στοχασάσθαι, και πείθειν ἐπεχείρουν ἐκ του Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν συγκατάθεσιν του καθ' ἡμᾶς δόγματος μετατάξασθαι. Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἦν κατασκευάζων μὴ κατ' ἐξουσίαν προκεισθαι τοῖς βουλομένοις τῶν κατὰ γνώμην τὴν αἴρεσιν· ἀλλὰ διὰ τινος ἐξάπτων ἀνάγκης τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἥς ἀνευ μὴ ἂν τι γενέσθαι τῶν ἐν ἡμῖν γινομένων. Καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ τὸν ἐμὸν παρεχρούετο λόγον· ὡς εἰ μὲν εἰμαρται αὐτῷ γενέσθαι Χριστιανῶν, γενήσεται πάντως κἂν ἡμεῖς μὴ βουλώμεθα· εἰ δὲ καλώοιτο τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ, μὴ ἂν γενέσθαι δυνατὸν ἐξευρεῖν τινὰ μηχανὴν ἢ τὴν εἰμαρμένην βιάσεται. Ταῦτα λέγοντος, ἐγὼ μὲν, ὅπερ εἰκὸς ἦν, φεύγειν ὄρμην αὐτὸν τὸ μαθεῖν τι περὶ τῆς πίστεως τῷ Ἑλληνισμῷ διὰ βῆθους ἐγκείμενον, και τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἀκολουθίαν του ἡμετέρου παραχρούεσθαι λόγου. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀνλεῖ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένων, πάντα λέγων ὑπεξεῦχθαι τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ, κάκειν ἔπιπτατεῖν τῶν ὄντων, και τῇ τροπῇ ταύτης πάντα ὑποκύπτειν τὰ ὄντα, ζωῆς τε μέτρα, και τῶν ἀποφθάρων, και βίον αἰρέσεις, και σωματων κατασκευάζ, και τὰς τῶν ἀξιωμάτων ἀνωμαλίας· ὡς ἀρχην τε πάντως τὸν καθ' εἰμαρμένην ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παριόντα, δουλεύειν τε κατὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, και πλουτεῖν ὡσαύτως και πένεσθαι· ἐβρώσθαι τε πάλιν τῷ σώματι, και ἀσθενῶς ἔχειν· τὸ τε ὠκύμορον και τὸ μακρόβιον, τὴν αὐτὴν ἔχει [ν] αἰτίαν. Ὁ τε γὰρ ἐν ὀλίγῳ μετασχὼν τῆς ζωῆς, και ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ παρατείνας τὸν βίον, οὐ κατὰ οἰκείαν ὄρμην, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐκεῖνης ἐν ἐκατέρῳ ἐκάτερος γίνεται· τὸν τε αὐτόματον και τὸν ἠναγκασμένον θάνατον μὴ ἄλλως ἢ παρ' ἐκεῖνης ἀποκληρούσθαι, του τε βιαιου θανάτου τὰς πολυτρόπους διαφορὰς, ἐν συμπτώμασιν ἢ ἀγρόνας, ἢ ψήφῳ δικαστικῇ, ἢ και κατ' ἐπιβουλήν ἐπαγομέναις. Καὶ τὰ ἔτι τούτων καθολικώτερα και περιληπτικώτερα πάθη, σεισμούς και ναυάγια, και ἐπικλύσεις ὑδάτων, και τὰς ἐκ πυρὸς συμφορὰς, και ὅσα τοιαῦτα εἶδη κακῶν πάντα τῆς αἰτίας ἐκεῖνης ἐξάπτων, προσετιθεῖ και τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων μῆδαιμὸν τὸν λογισμὸν του αἰρουμένου κύριον εἶνα· πάντας δὲ τῷ κράτει τῆς εἰμαρμένης

ὑπερτῶντας, ἢ φιλοσοφεῖν, ἢ ῥητορεύειν, ἢ γεωρ-
 ρεῖν, ἢ ναυτιλεῖσθαι, ἢ ἐν γάμῳ ζῆν, ἢ τὸν ἀγαμὸν
 αἰρεῖσθαι· βίον, ἀρετῆς τε καὶ κακίας τὴν αὐτὴν ἀνά-
 γκην εἶναι διισχυρίζετο. Ὅστε κατὰ τὴν ἀπαράβατον
 ταύτην ἀποκλήρωσιν, τὸν μὲν τῇ ὑψηλοτέρᾳ προσ-
 εἶχειν ζωῇ ἐν ἀκτῆμονι καὶ ἐλευθερίῳ ζῶντα βίῳ·
 ἕτερον δὲ, τυμβωρυχεῖν, ἢ πειρατεύειν, ἢ ἀσωτεῦ-
 σθαι, ἢ τῷ ἐταιρικῷ βίῳ ἀποθηλύνεσθαι. Καὶ πάντα
 τὰ τοιαῦτα διεξιῶν, ἰσχυρὰν ἔθετο τοῦ μὴ παραδέξα-
 σθαι τὸν λόγον ἡμῶν αἰτίαν ἐπιθεδεῖσθαι, τὸ μὴ ἐφ'
 ἡμῖν εἶναι ὅπερ ἂν θέλωμεν κατ' ἐξουσίαν αἰρεῖσθαι,
 ἀλλὰ δεῖν ἀναμείναι τὴν ἀνάγκην ἐκείνην, ἧς τὸ ἐν-
 ὄριστον πρὸς τὴν τοιαύτην ὀρμὴν παρασχούσης ἐπ'
 ἀνάγκης εἶναι προσθέσθαι· τῷ λόγῳ, καὶ μὴ βουλήμε-
 νον· ἀνευ δὲ ἐκείνης, καὶ σφόδρα προαιρουμένου,
 μὴ δυνατὸν εἶναι γενέσθαι. Ἐγὼ δὲ ταῦτα αὐτοῦ καὶ
 τὰ τοιαῦτα διεξιόντος, ἰρόμην αὐτὸν, εἰ Θεὸν τινα
 αἶται τὸν κατὰ πάντων ἔχοντα κράτος, τὸν τῷ ὄνο-
 ματι τῆς εἰμαρμένης ἀποκαλούμενον, οὗ τῷ βουλή-
 ματι τὰ καθ' ἕκαστον οἰκονομεῖσθαι πεπιστεύκεν. Ὅ
 δὲ πολλὴν μοι καταγνοῦς ἀβελτηρίαν ἐν τῷ ἔρωτή-
 ματι, ὅθ' μοι δοκεῖς κατανενοηκέναι, φησί, τῶν οὐ-
 ρανίων οὐδέν. Ἡ γὰρ ἂν ἔγνωσ τῆς εἰμαρμένης τὴν
 δύναμιν, καὶ ὅπως κατελήφθη τῶν καθ' εἰρμὸν
 ἀπαράβατως γινομένων ἢ δυνάμεις. Ἐμοῦ δὲ καὶ
 πρὸς τοῦτον ξηνοφωνομένου τὸν λόγον, καὶ τι σαφέ-
 στερον ἀξιοῦντος μαθεῖν, πότερον δυνάμιν τινα προ-
 αρετικὴν αὐτοκρατῆ τε καὶ ἀδέσποτον, ἐν ὑπερκει-
 μένῃ τινι ἐξουσίᾳ θεωρουμένην τὴν εἰμαρμένην εἶναι
 φαντάζεται, ἢ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο ὑπέληφε, πάλιν
 τὸν αὐτὸν ἐπαναλαβὼν λόγον, Ὅ τῶν οὐρανίων, φη-
 σίν, ἐπισκευμένους τὴν κίνησιν, τὸν τε ζωδιοφόρον
 κύκλον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δυοκαίδεκα τμήματα, τῇ
 περιγραφῇ τῶν ἐνθεωρουμένων ζωδίων δι' ἴσου ἀπ'
 ἀλλήλων διεστηκότα, ἐκάστου τε τῶν ἀστρῶν τὴν
 δύναμιν κατανοήσας, τίνα μὲν ἐφ' ἑαυτοῦ ἕκαστον
 ἐκ φύσεως ἰσχυρὸν ἔχει· τί δὲ ἡ σύνδοξ' αὐτῶν ἐκ τῆς
 ποιᾶς πρὸς ἄλληλα κράσεως ἀπεργάζεται, τῆς κατὰ
 δύναμιν ἐκάστου αὐτῶν ιδιότητος μιθελίσης τε τῷ
 προσεγγισμῷ πρὸς τὴν ἑτέραν, καὶ ἀποκριθείσης διὰ
 τῆς ἀποστάσεως· τί τε πάλιν ἢ τοῦ κατωτέρου ὑπό-
 θασιν ἐργάζεται· καὶ τί ἢ τοῦ ὑπερκειμένου κατὰ
 τὴν πάροδον ἐκλειψίς, καὶ πάλιν ἀποκατάστασις, ὅ τε
 ποικίλος τῶν συνιδόντων τε καὶ ἀφισταμένων σχημα-
 τισμὸς, ἐν τριγωνίοις, ἢ σκαληνοῖς καταγραφόμενος
 σχήμασιν, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν κατὰ γεωμετρικὴν θεω-
 ρουμένων σχημάτων ἀποτελῶν· ὁ ταῦτα καὶ τὰ
 τοιαῦτα κατανοήσας, εἰσεται τῆς εἰμαρμένης τὸ ση-
 μαίνόμενον, ὅτι τὸ εἰρμῷ τινι ἀπαράβατῳ κατὰ τὴν
 ποιᾶν συμπλοκῆν τῶν ἀστέρων ἀναγκαίως ἀποτελοῦ-
 μενον τῷ ὄνοματι τῆς εἰμαρμένης διηρμηγνεται.
 Ἐπεὶ δὲ με καὶ τοῦτο πάλιν ἐξέειπεν· οὐ γὰρ συνίην
 τῶν λεγομένων οὐδὲν, ἅτε μὴ πεπαιδευμένος ταύτην
 τὴν παιδευσιν· ἠξίσουν, δι' ὧν ἦν μοι δυνατὸν γνῶναι
 τὴν τῆς εἰμαρμένης διάνοιαν, διὰ τούτων μοι φανε-
 ρὸν ποιεῖν τὸ λεγόμενον. Τοὺς γὰρ ἀστρώφους κύ-
 κλους ἄλλον ἄλλῳ ἐγκλείσθαι, καὶ τὴν ἐναντίαν κίνησιν
 τῇ ἀπ' ἀλλανεῖ περιφορᾷ κατὰ τὸ ἐντὸς ἀνελλίσσεσθαι,
 καὶ πάντας τούτους τῷ ζωδιακῷ ἐνδινεῖσθαι κύκλῳ·

vivendi genus colat sublimius, inops, et liberum :
 alius sepulcra violet, aut piraticam exerceat, aut
 prodige vivat, aut meretricio vitæ genere effemine-
 tur. Quibus omnibus percensitis, firmam se puta-
 bat non admittendæ nostræ orationis reddidisse
 rationem, cum non esset in manu nostra, quod
 liberet, pro arbitratu suscipere, sed illa foret exspe-
 ctanda necessitas : quæ si quem in eam mentem
 tanquam signo dato impulsisset, orationi necesse
 esse ut vel nolens assentiatur : quod sine illa, quam-
 vis magnopere vellet, fieri non posset. Postquam
 hæc ille et ejus generis alia disseruisset, sciscitatus
 ex eo sum, Deumne quempiam esse putaret, fati
 nomine appellatum, qui omnium rerum potiretur,
 et cujus voluntate universa crederet administrari.
 At ille me ob eam interrogationem ignorantie nomi-
 mine non leviter accusabat. Non videris, inquit,
 mihi quidquam cœlestium rerum percepisse. Alio-
 quin enim cognovisses profecto vim fati, unde
 scilicet et quomodo deprehensa sit vis rerum in-
 mutabili quadam serie nexuque evenientium. Ego
 sermonis novitate obstupescens, cum rogassem ut
 me paulo clarius edoceret, utrum fatum quod animo
 fingeret, vim quamdam voluntariam, liberam, sui
 juris, summæque potentie, an vero aliud quidpiam
 ab illa diversum esse statueret : eadem repetita
 oratione : Qui, inquit, contempletur est cœlestium
 corporum motum, zodiacum circumulum, ejusque
 duodecim, quæ in eo conspiciuntur, segmenta
 æquabiliter inter se dissita : nec non singulorum
 astrorum facultatem ac vires quas per se quodque
 in ortu suo habet : quid eorum efficiat congressus,
 propriis singulorum virtutibus inter se temperatis,
 sive eæ commisceantur, ut cum astrum alterum
 appropinquat alteri, sive secernantur, ut cum alte-
 rum ab altero recedit : quid item inferioris recessus,
 quid superioris in transitu defectio, quid ejusdem
 restitutio : quid varia congregantium et digredien-
 tium forma, sive trianguli, sive scaleni, aut si quam
 aliam geometricam figuram referunt : qui hæc, in-
 quit, et hujusmodi alia perspexerit, sciet fati nomine
 id significari, quod serie quadam immutabili pro-
 stellarum conjunctione necessario efficitur. Cum
 id quoque mihi inauditum et novum accidisset
 (non enim quidquam eorum quæ diceret, intelli-
 gebam, quippe ea disciplina non eruditus), rogavi
 ut eo modo mihi vim verbi declararet, quo fati
 notionem assequi possem. Nam cœlestes circulos
 alium in alio esse, et motu contrario conver-
 sioni firmamenti seu aplanis interius cieri, eosque
 omnes in zodiaco circumvolvi : hæc, inquam, etiam
 ab aliis audiui, ac proinde luminarium splendo-
 rem pro conversione cuique cœlo propria tum
 accedere tum recedere, atque inferiore astro sub-
 eunte tolli e conspectu nostro superius, si quidem
 inferiori directe opponatur : et quæcumque hinc
 apte colligerentur, sive formam aliquam efficerent,
 ut cum circulus spatium quod in se continet,
 ita motu suo ambit, ut sidus in transitu aut recta

obiciatur superiori, aut declinet; sive brevi temporis intervallo, sive longiori cujusque circuitus absolveretur, quandoquidem pro singulorum magnitudine necessario vel celerior vel tardior esset conversio.

τῶν ἡμετέρων ὕψων, εἰ κατὰ νότου γένοιτο τοῦ ὑποβαίνοντος· καὶ πάντα ὅσα εἰκὸς ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ λογίσασθαι, εἴτε τι σχῆμα διὰ τούτων ἀποτελεῖται, ὅταν ὁ κύκλος περιστῆ διὰ τῆς ἰδίας κινήσεως τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ κείμενον ἄστρον· ὥστε ἢ κατ' εὐθείαν τοῦ ὑπερκειμένου γενέσθαι, ἢ πλαγιάσαι κατὰ τὴν πᾶρ-
 οδον, εἴτε δι' ὀλίγου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, εἴτε διὰ πλείονος ἑκάστου τούτων ἢ περίοδος γίνεται, κατὰ τὸ μέγεθος τῆς καθ' ἕκαστον τῶν κύκλων ἀναλογίας, ἀναγκαιῶς ἢ θάπτον ἢ βράδιον τῆς ἀναστροφῆς κινουμένης.

His omnibus silentio præteritis orabam, ut tantum fati vim perspicue mihi explicaret, Deusne aliquis fati nomine intelligeretur, hujus universi imperator, summa potestate præditus, qui que omnia haberet in manu sua, et pro arbitrato gubernaret: en vero fati virtutem alterius alicujus superioris virtutis ministram statueret, ut et ipsa quodam modo alteri fato subjecta sit, præcellentioris causæ in administratione socia. Nam si eam in res omnes imperium obtinere credendum esset, ratione nos induci, ut nihil illam supereminere censeamus. Sin eam astrorum motum sequi, ac ita demum violenta quadam necessitate in res omnes dominari asseveraret, satius fuisse præcedenti quam sequenti omnipotentem illam vim attribuire, ac vel sidera rerum istarum causas esse dicere, vel conversionem firmamenti, vel circulos qui in ea conspiciuntur, vel certe circumlunum qui cælo oblique inscribitur. Si quis enim concederet astra neque per se moveri, neque perpetua conversione inter se aut conjungi aut disjungi, sed eandem semper referre figuram, fatum non existeret. Quare si ex siderum motione fatum oritur, frustra profecto id dominari in cæterâ putatur, quod superiori causæ servit, neque omnino esset nisi motus esset. At non eo, inquit philosophus, nostra spectat oratio, quasi ipsum fatum per se esset aliqua natura, sed cum sit quædam rerum mutua convenientia et conjunctio, atque universum omni ex parte cohæreat, quemadmodum etiam in uno aliquo corpore quædam omnium membrorum inter se consentientium cernitur concordia, cumque superior mundi portio sit præstantior: idcirco inferiora simul cum primaria portione reguntur, ad ejusque velut nutum cælesti motui sese lingunt et accommodant, quandoquidem necessario ac multifariam, ut dictum est, vi cujusque sideris una moventur. Ut in medicamento specierum qualitates artificiosa quadam ratione commistæ, communi illo temperamento quippiam efficiunt aliud, neque tale qualis unaquæque ante misturam fuerat: sic cælestium virtutum diversæ sunt proprietates, quarum varia ex astrorum vel accessu vel recessu profecta conjunctio varias ac diversas vitæ reddit actiones, tanquam influxus quidam inde ad nos sine interruptione derivetur. Quæ etiam causa est quamobrem ii, qui hæc diligentius investigant, futura minime falso prædicant. Quemad-

ταῦτα καὶ παρ' ἐτέρων εἶπον ἀκηχοέαι, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ μὴ ἀμφιβάλλειν, τὰς τῶν φωστήρων αὐγὰς κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἑκάστῳ τῶν πόλων κυκλοφορίαν προσεγγίζειν τε καὶ ἀφίστασθαι, καὶ ὑποβαίνειν τὸν κατώτερον, καὶ κρύπτεσθαι τὸν ὑπερκειμένον ἀπὸ

Ταῦτα πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα σιγᾶν ἤξιουν, μόνον δέ μοι σαφῶς ἐκκαλύπτειν τῆς εἰμαρμένης τὴν δύναμιν, Θεὸς τίς ἐστιν ὁ τῷ ὄνοματι τῆς εἰμαρμένης νοούμενος, καὶ τοῦ παντός ἐξηγούμενος τὸ κράτος, καὶ πάντα κατ' ἐξουσίαν τῷ ὑπερέχοντι τῆς δυνάμεως πρὸς τὸ δοκοῦν διοικούμενος· ἢ ἄλλης τινὸς ὑπερκειμένης ἐνεργείας ὑπουργὸν εἶναι τὴν τῆς εἰμαρμένης ὑποτιθεταί δύναμιν, ὥστε καὶ αὐτὴν τρόπον τινὰ ὑπὸ ἐτέραν εἰμαρμένην κείσθαι, τῇ ὑπερχοῦση συνδιατιθεμένην αἰτίᾳ. Εἰ μὲν γὰρ αὕτη τὸ κατὰ πάντων ἔχειν κράτος πεπιστευται, τὸ μὴδὲν ὑποκείσθαι: ταύτης ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου δίδωσιν οἴεσθαι. Εἰ δὲ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον ἀκολουθοῦσαν τὴν εἰμαρμένην, κρατεῖν αὐτὴν βιάζῃ τινα ἀνάγκη τῶν πάντων δισχυρίζεται, ἀσφαλέστερον ἢν τῷ προηγουμένῳ μᾶλλον ἢ τῷ ἐπομένῳ τὴν παντοδύναμον αὐτὴν προσμαρτυρεῖν ἐξουσίαν· καὶ τὰ ἄστρα τούτων αἰτία λέγειν, ἢ τὴν ἀπλανῆ περιφορὰν, ἢ τοὺς ἐντὸς ταύτης ἐνθεωρούμενους κύκλους, ἢ τὸν λοξῶς ἐγκυκαραγμένον τῷ πόλῳ κύκλον. Εἰ γὰρ τις δοίη καθ' ὑπόθεσιν μὴ κινεῖσθαι ταῦτα, μὴδὲ διὰ τῆς αἰδίου κυκλοφορίας, ἢ ἐν ἀλλήλοις ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ οὐκ ἂν ἡ εἰμαρμένη συσταίη. Εἰ οὖν ἡ κίνησις τῶν ἄστρον τίχτει τὴν εἰμαρμένην, ἄρα μάτην ἐπικρατεῖν αὕτη τῶν ἄλλων νομίζεται, ἢ τῇ ὑπερκειμένῃ αἰτίᾳ δουλεύουσα, καὶ μὴ ἂν οὕσα, εἰ μὴ ἡ κίνησις ἦν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος, οὐχ οὕτως ὁ ἡμέτερος νομίζει λόγος, τὸ εἶναι αὐτὴν ἐφ' ἑαυτὴν τὴν εἰμαρμένην ἐν ὑποστάσει τινα θεωρουμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ μία τίς ἐστιν ἐν τοῖς οὐσί συμπαθεια, καὶ συνεχὲς ἐστὶ τὸ πᾶν ἑαυτῷ, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ παντὶ θεωρούμενα οἷον ἐπὶ σώματος ἐνδὸς ἐν μιᾷ συμπνοίᾳ καταλαμβάνεται, πάντων πρὸς ἀλλήλα τῶν μερῶν συννευόντων. Τούτου χάριν ἀρχηγικωτέρας οὐσίας τῆς ἄνω λήξεως, τὰ περίγεια πάντα τῷ προηγουμένῳ συνδιατίθεται· καὶ πρὸς ἐκεῖνο νεύει κατὰ τὴν ἄνω κίνησιν, καὶ τῶν τῆδε πραγμάτων ἐξ ἀνάγκης συγκινουμένων· ἐν διαφόρῳ δὲ, καθὼς εἴρηται, τῇ δυνάμει ἑκάστου τῶν ἄστρον θεωρουμένου. Ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς φαρμακείας, αἱ τῶν εἰδῶν ποιότητες λόγῳ τινὶ τεχνικῶς συμμιχθεῖσαι, ἄλλο τι τὸ ἐκ τοῦ κοινοῦ συγγραθὲν ἀπεργάσαντο, καὶ οὐχ ὅπερ ἕκαστον ἦν πρὸ τῆς πρὸς ἀλλήλα μίξεως· οὕτω καὶ τῶν ἀστρώων δυνάμεων ἐν διαφοροῖς ἰδιότησι θεωρουμένων, ἢ ποικίλῃ κατὰ τοὺς προσεγγισμούς αὐτῶν καὶ τὰς ἀποστάσεις γυνομένη τῶν διαφορῶν ἰδιωμάτων συμπλοχῇ, τὰς ποικιλίας

των κατὰ τὸν βίον ἀποτελουμένων διαφορὰς ξεργά- A
 ζεται· οἷον τίνος ἀπορρόης ἀδιασπάστως ἐκείθεν ἐφ'
 ἡμᾶς διηκούσης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ παρὰ τῶν ἐπι-
 μελέστρων τὰ τοιαῦτα φιλοσοφούντων, αἱ προῤῥή-
 σεις τῶν ἐσομένων οὐχ ἀμαρτάνονται. Ὡς γὰρ ὁ τῆς
 λατρικῆς ἐπιστήμων, εἰ τὸ θερμὸν ἢ ναρκῶδες φάρ-
 μακον ἀνακραθεῖν τῷ ἀλμῶντι ἢ παραστύφοντι,
 προλέγει τὴν συστησόμενην ἐκ τῆς τῶν ἑτεροφυῶν
 μίξεως ιδιότητα, καὶ τί κατεργάζεται, καὶ μέχρι τί-
 νος τὴν ἰσχὺν ἔξει, καὶ τίνι μὲν ὀλέθριον, τίνι δὲ ἀλε-
 ξιτήριον γίνεται· οὕτως καὶ ὁ τοῖς ἄνω δι' ἐπιμε-
 λείας προσεσχηκίως, καὶ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων φύ-
 σιν κατανοήσας, εἴσται τὴν ἐκ τῆς ποιᾶς αὐτῶν
 συμπλοκῆς δύναμιν τί ἀποτελέσει· αὕτη δὲ ἡ ἀπορ-
 ροή, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ πρὸς αὐτὴν ὁμοίως ἔχει. Ἀλλὰ B
 διὰ τὸ ἀστατεῖν αἰεὶ τῶν ἐπιπλεκομένων ἀλλήλως
 ἄστρον τὴν κίνησιν, ἀναγκαίως κάκειν τῇ συνεχεῖ
 τῆς κατὰ τὴν κίνησιν ἑτερότητος συναλλοιούται· αἰεὶ
 συμμετακριναμένη τῇ ποικιλίᾳ τῆς κινήσεως, καὶ
 τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τῇ κινήσει τῶν ἄστρον συν-
 ἐπαλλάσσουσα. Ἦς τῶν ἐπὶ τὸν βίον παραγομένων
 ἕκαστος, κατὰ τὴν ἐν τῷ ἀκαρεῖ τοῦ διαστήματος
 ἐπιτυχοῦσαν αὐτῷ μοῖραν σπάσας, ἐκεῖνο γίνεται,
 ὅπερ ἡ ιδιότης τοῦ μέρους ἐκείνου προεμήνουσέ τε
 καὶ ἀπετέλεσεν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα καθάπερ ἐν ἐκ-
 μιγείῳ σφραγίδος τῷ ἐνθεθέντι κηρῷ τὸ κατὰ τὴν
 γλυφὴν εἶδος περιτυπῶνται· οὕτως καὶ τοῦ ἀνθρώ-
 που τὸν βίον, ᾧ ἂν συνενεχθῇ μορῆς τῆς ἀπορρέου-
 σης δυνάμεως ἐκ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως, κατὰ
 τὴν ἐκείνου τοῦ μέρους ιδιότητα τυποῦσθαι· κάκεινο
 γίνεσθαι, ὅπερ εἶχεν ἐν αὐτῇ τῆς ἀπορροίας ἡ μοῖρα,
 ἣν ἐσπασεν εὐθύς τοῦ βίου ἀρχόμενος· ἢ ἀπαξ ἐνσφραγισθεὶς κατὰ τὴν ἐκεῖ θεωρηθεῖσαν δύναμιν,
 ἀναγκαίως ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον ιδιότητι συμμορφοῦται· ταῦτα ποιῶν ἢ πάσχω, ὧν τὰς ἀρχὰς ἢ τὰς
 αἰτίαις ἢ πρῶτη ἐντευξίς τῆς ἀστρίας ἐκείνης ἀπορρόης κατεβάλετο.

Ἐγὼ δὲ τοῦτων λεγομένων, Οὐ παύση, πρὸς αὐ- C
 τὸν εἶπον, φληνάφους ἔμοι λόγους καὶ λήρους διεξιῶν,
 τὸ ἀμερὲς ἐκεῖνο μέρος τῆς ἐν ἀκαρεῖ μετουσίαις, τῷ
 ἄνωθεν ἡμῖν, ὡς φῆς, ἐπιρρέειν τῶν πάντων αἰτιῶν
 τῶν ἐν ἡμῖν κατασκευάζων, οὔτε εἰ ἔμφυχον τοῦτο
 καὶ προαιρετικόν ἐστι λέγων, οὔτε ὅπως κατακρατεῖ
 τῶν ἐμφύχων τὸ ἀψυχόν τε καὶ ἀνυπόστατον, καὶ
 μηδεμίαν ἐκ φύσεως ἰδίαν ἔχον ὄρμην δεῖξαι δυνάμε-
 νος, ἀλλὰ πάσης βουλῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν
 προμηθείας, παιδεύσεώς τε καὶ ἐπιμελείας, καὶ
 τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδευμάτων, καθάπερ τινὰ τύ-
 ραννον ἢ δεσπότην, τὸ ἀψυχόν τε καὶ ἀπροαίρετον,
 ἄστατόν τε καὶ παροδικόν, καὶ ἀμερὲς, καὶ ἀνυπό-
 στατον ἐπιστήσας τῷ λόγῳ; Τῆς ἐκείνου δυνάμεως
 ἐξάπειρις τὴν τῶν ὄντων σύστασιν τε καὶ διοίκησιν,
 καὶ οὐχ ὀρᾶς εἰς οἴας ὁ λόγος ἀτοπίαις ἐκφέρεται;
 Εἰ γὰρ τοσαύτην ἔχει δύναμιν ἐκείνης τῆς ἀπορρόης
 ἢ μοῖρα, ὡς κατ' αὐτὴν τοὺς παρὰ τὴν πρῶτην πά-
 ρωον γεγονότας ἀποτελεῖν· πάντως ὅτι οὐκ ἐπακο-
 λουθητικῶς, ἀλλὰ προηγουμένως τῆς τῶν ὄντων συ-
 στάσεως ἐξηγήσεται. Οὐκοῦν ἐκείνη πρόδξει κατὰ
 τὴν ἰδίαν δύναμιν τὸν τιετόμενον, καὶ οὐχὶ τῇ τοῦ
 ἀποκρηθέντος συντυχίᾳ ὑπηρετήσῃ. Ἄδηλον γὰρ
 ἐναυθῶτα ποῖον τίνος ἀρχηγικώτερον, ἀμφοτέρων ἐν
 τῷ ἀκαρεῖ κατὰ τὸ ἴσον ἀλλήλοις συμφορομένων.
 Ὅ τε γὰρ ἀνθρώπος καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν σπλάγ-

modum enim peritus medicus, si medicamentum
 calidum aut ejusmodi quod dissolutionem, stu-
 porem, torporemve conciliet, cum aliquo alio com-
 misceatur, proprietatem ex illa diversarum rerum
 mistura oriundam prædicat : quid item efficiat, et
 quamdiu vim retineat, cui perniciosum, cui salu-
 tare sit : ita is etiam, qui ad res cælestes animum
 sedulo applicavit, et cujusque naturam perspexit,
 sciet conjunctionis earum quæ sit vis et efficaci-
 tas. Porro iste influxus ne ad breve quidem tempo-
 ris spatium sibi similis est : sed quia congregientium
 siderum nunquam stabilis est motus, influxus quo-
 que una cum illa motus diversitate varietur semper,
 ad eamque efficiantiam suam accommodet necesse
 est. Cujus influxus portionem nascens quisque in
 eo temporis momento sortitur et quasi spiritu at-
 trahit, ac talis evadit, qualem eum portionis illius
 proprietas et præsignificavit et effecit. Prorsus enim
 necesse est, ut quomodo effigies signo insculpta
 ceræ imprimitur : sic hominis quoque vita, in
 quam partem influentis ex astrorum motu virtu-
 tis incidit, ad illius proprietatem conformetur, ac
 talis fiat, qualem in se continebat illa influxus
 portio, quam quisque initio vitæ veluti spiritu
 attraxisset, et qua virtute semel velut insignitus
 esset, cum ea necessario deinceps convenire, iis
 rebus tum gerendis tum ferendis, quarum prin-
 cipia causasve sidereus ille et fortuitus influxus
 contulisset.

Quæ cum ille diceret, Non desines, inquam, nu-
 gas et ineptias mihi commemorare, et confirmare
 individuum illam portionem momentanei influxus,
 quo in nos, ut ais, causæ omnes e cælis influant,
 cum tamen neque dicas animatumne sit, ac volun-
 tatis arbitriique particeps, nec qua ratione res
 animatas regat id quod neque per se subsistit, ne-
 que anima, neque ullo naturæ instinctu præditum
 possis ostendere, sed omnibus consiliis, cogitatio-
 nibus, providentiæ, institutioni, curæ, studio vir-
 tutis quasi quemdam tyrannum aut dominum per-
 ficias inanimum quiddam, arbitrii experts, insta-
 bile, fluxum, insecabile, nec per se subsistens :
 ad cujus potentiam rerum constitutionem et gu-
 bernationem oratione tua refers? An non vides
 D
 quam hoc auribus animisque hominum sit absur-
 dum? Si enim tantam vim habet fortuitus ille in-
 fluxus, ut non sequendo sed præcedendo rerum
 constitutionem moderetur : certe præcedet nascen-
 tem, ac non jam nati casibus serviet. Incertum
 enim hic est quid quo sit prius, cum ad punctum
 temporis et æqualiter inter se ac simul moveantur.
 Nam et homo necdum in lucem editus motu quo-
 dam cietur, decrementi videlicet et incrementi
 naturalis, quæ quidem species motus sunt ; et stella
 movetur, neque quiescit prius etiam quam homo spi-

ritum ducat. Et quoniam æqualiter ac simul moveantur, certo judicare non possumus, uter præcedat, cum et ille circularum conversione, et hic naturæ motione feratur. Quod si in una parte temporis conveniunt ambo, quod in eis discrimen est, ut alterum ab altero pendere credamus? Si enim astra hominem progignerent, ortus rerum esset continuus, neque vel ad momentum temporis hominum procreatio intermitteretur. Jam vero cum inter nascentes acerba intersint intervalla, perspicuum sit hominum ortum non sequi motum siderum. Hic enim perpetuus est, ille interrumpitur: ac suo quodam peculiari nexu atque ordine tam homines quam astra per se moventur, cum nulla necessitas inter se copulet ea quæ natura disjunctit. At si id vestra sibi vult oratio, ut in illa temporis particula sitam esse credamus causam omnium quæ in hominum vita committuntur, vide quot myriadas dominorum actyranorum in dies singulos, in singulas item noctes per minutas illas et individuas temporis sectiones existant, die ac nocte in viginti quatuor, ut dicitis, horas divisit, quavis hora in sexaginta minuta, quovis minuto in sexaginta secunda, quovis secundo, ut asserunt ex vobis ii qui hæc subtilius pertractanda susceperunt, retento eodem sexagenario numero, in sexaginta tertia. Ex quibus in unum collecti momentanei illi dii sive tyranni, sive nescio quibus aliis nominibus afficiendi, amplius unam et viginti myriadas conficiunt. Jam si una hora tot nobis partium myriadas suppeditat, viginti quatuor proportionem unius omnino multiplicatæ, infinitas fatorum myriadas proferent. At enim quodvis ex illis inevitabili potentia præditum esse confirmatis; ex quo efficitur nullum eorum esse quod non agat. Neque enim potentia proprium esse dixeris ut non agat, quandoquidem potentia omnis in actione perspicitur. Æqualia sunt igitur etiam potentia effecta: quare quot sunt segmenta temporis, totidem quoque homines horis singulis nascantur, necesse est. Porro si cuius fato æqualis potentia assignanda est, erunt omnes ex æquo reges, longævi, potentes, fortunati, felices, et quidquid præterea in bonis numeratur, acquirunt. Nam si quis eorum defectus est, aliquod certe imbecillius et imperfectius judicandum est. Neque enim æqualem potentiam tribueris, tam ei qui magna, quam qui parva præstiterit. Exempli causa, alius centesimum superavit annum, senex, opulentus, felix, omnibus in rebus secundam expertus fortunam; nepotibus stipatus, pronepotum aspectu lætus, sanus, incolumis, honoratus, doloris expertus, opibus affluens, et si quid aliud in hac vita pretiosum est, rebus omnibus beatus. Alius simul atque ex materno utero prodiit, suffocatur. Multi quippe ex meretricibus aut adulteris nascuntur infantes, quos utpote nothos suis ipsæ manibus matres obruncant, cædeque flagitium supprimunt. Quæ fati potentia in his enitet? an istis æque ac illis diuturnam vitam dare non potest? Si asseritis

A γων ἐν κινήσει πῶς ἐστὶ, διὰ μειώσεώς τε καὶ αὐξήσεως ἐν τῇ φύσει κινούμενος (ἐπεὶ καὶ τοῦτο κινήσεως εἶδός ἐστι)· τὸ τε ἄστρον καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀέρος σπᾶσαι, φέρεται καὶ οὐχ ἴσταιται· ἢ τε συντυχία κατὰ τὸ ἴσον τῶν διὰ κινήσεως ἀλλήλοις συντυγχανόντων, ἄπορον ποιεῖ τοῦ προηγουμένου τὴν κρίσιν. Καὶ γὰρ κάκεινα κινεῖται διὰ τῶν κύκλων, καὶ τοῦτο διὰ τῆς φύσεως ὀδεῦον φέρεται. Εἰ δὲ ἐν ἐνὶ μέρει τοῦ χρόνου ἀμφοτέροις ἢ πρὸς ἀλλήλους σύνοδος γίνεται, τίς ἢ πρὸς ἀλλήλα τούτων διαφορά, ὥστε τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον αἰτιώτερον οἶσθαι; Εἰ γὰρ διὰ τὰ ἄστρα ὁ ἀνθρώπος, πάντοτε ἂν ἔρρει ἢ φύσις διὰ γεννήσεως, οὐδὲ ἐν ἀκαρεῖ τι διάλειμμα τῆς ἀνθρωπίνης παρόδου ἐπιδεικνύουσα. Εἰ δὲ πολλὰ τῶν γινομένων αἰ μεταξὺ διαστάσεις, σαφῶς ἀποδεικνύεται τὸ, μὴ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον τὴν ἀνθρωπίνην ἔπασθαι γένεσιν. Ἡ μὲν γὰρ, ἀεὶ κινεῖται· ἢ δὲ, οὐκ ἀεὶ γεννᾶται· ἀλλ' ἰδίῳ τοῦτο εἰρμῶ, κάκεινο πάλιν ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ φέρεται, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης συναπτούσης πρὸς ἀλλήλα τὰ διεστῶτα τῇ φύσει· εἰ δὲ τοῦτο ὁ ὑμέτερος κατασκευάζει λόγος, τὸ ἐπ' ἐκείνῃ τῇ μοίρᾳ τοῦ χρόνου τὴν αἰτίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἀπάντων κείσθαι, σκόπησον ὅσας μυριάδας δεσποτῶν καὶ τυράννων, ἡμέρα πᾶσα καὶ νύξ ὡσαύτως κατὰ τὰς λεπτάς ἐκείνας καὶ ἀκαρεῖς τοῦ χρόνου τομὰς ἀπεργάζεται· εἰς τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὥρας νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ὡς φατε, διηρημένων· ἐκάστης δὲ ὥρας, ἐξήκοντα τμημασι μεριζομένης· πάλιν δὲ τῶν τμημάτων τούτων ἐκάστου κατὰ τὸ ἰσάριθμον κερματιζομένου· ὡς δὲ φασὶν ὁμῶν οἱ εἰς τὴν λεπτοτέραν τῶν τοιούτων παρατήρησιν τῷ λόγῳ διαδύομενοι, ὅτι καὶ τούτων ἕκαστον πάλιν τῶν λεγομένων τμημάτων ἰσαριθμῶν διαιρέσει ἐπιλεπτύνεται. Τὸ τοίνυν ἐκ τούτων ἀθροισζόμενον πλῆθος τῶν ἀκαριαίων ἐκείνων θεῶν, ἢ δεσποτῶν, ἢ τυράννων, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως χρῆ λέγειν, μῖς πλέον καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐστίν. Εἰ δὲ μία ὥρα τοσαύτας μοιρῶν ἡμῖν μυριάδας ποιεῖ, αἰ τέσσαρες καὶ εἴκοσι κατὰ λόγον τῆς μῖς πάντως πολλαπλασιασθῆσεται, τὰς ἀπείρους τῶν μοιρῶν μυριάδας ἀπογεννώσιν. Ἄλλὰ μὴν τούτων ἐκάστην ἀπαράβατον δύναμιν ἔχειν ὁ ὑμέτερος διςχυρίζεται λόγος. Οὐκοῦν ἀκόλουθον μηδεμίαν αὐτῶν ἀπρακτον εἶναι. Οὐ γὰρ ἂν τῆς δυνάμεως ἴδιον τὴν ἀπραξίαν εἶποις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργείᾳ πάντως καθορᾶται ἡ δύναμις. Οὐκοῦν ἴσα καὶ τὰ τῆς δυνάμεως ἐστὶν ἀποτελέσματα· ὥστε ὅσα τμήματα, τοσαῦται καὶ τῶν ἀνθρώπων γενέσεις ἐξ ἀνάγκης καθ' ἐκάστην ὥραν συστήσονται. Καὶ εἴπερ ἐκάστη μοίρᾳ τὸ δυνατόν ὁμοίως προσμαρτυρεῖσθαι προσήκει, πάντας ἐπ' ἴσῃ βασιλείας, μακροβίους, δυνατοῦς, εὐκλήρους, εὐδαίμονας, καὶ ὅσα τῆς τιμιωτέρας λήξεως εἶναι νομίζεται, τὸ τῆς δυνάμεως ὁμοτίμον ἀπεργάζεται· ἢ γὰρ Ἐλλειψίς τούτων τινός, τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν ἀτελοῦς κατηγορία γίνεται. Οὐ γὰρ ἂν τις ἴσῃν προσμαρτυρήσειε δύναμιν, τῷ τε μεγάλᾳ καὶ μικρᾷ ἐνεργήσαντι. Οἶον, ὁ μὲν ὑπερβέθηκεν ἑκατὸν ἔτη ἐν γῆρα λιπαρῶ καὶ εὐδαίμονι, πασιῶν εὐθηνούμενος, ἐχγόνους δορυφορούμενος, καὶ τῷ μετὰ τούτους ἐπαγγαλλόμενος γένει, ἀνοσος, ἀπῆ-

μων, ἐπίτιμος, ἄλυπος, πλοῦτου θαφιλῶς ἔχων, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἐν τιμίοις νερόμισται, διὰ πάντων μακαριζόμενος. Ἐτερος, ὁμοῦ τῷ παραχθῆναι εἰς φῶς, κατεπνίγη· οἶα δὴ πολλὰ τῶν γινομένων ἐστὶν ἑταιρικά ἢ μοιχίδια βρέφη, ἅπερ τῶν μητέρων αἰ παρανόμως κηύσασαι, ταῖς ἑαυτῶν χεραὶ διαχειριζόμεναι, θανάτῳ τὸν ἑλεγχον κλέπτουσι· ποῦ ἡ δύναμις ἐπὶ τούτων τῆς μοίρας; Πῶς εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ζωῆς μέτρον ἢ τῆς εἰμαρμένης ἰσχύς οὐκ ἐξήρκεσεν; Εἰ γὰρ τὸ δυνατόν αὐτῇ προσμαρτυρεῖν ὁ ὑμέτερος λόγος οἶεται δεῖν, ἐπίσης πᾶσι τοῖς ὄσιν ἢ ἰσχύς αὐτῆς φανήσεται. Οὐ γὰρ τὸ μὲν ἰσχύσει, τὸ δὲ οὐ δυνήσεται, εἴπερ ἀληθῶς ἐν δυνάμει καταλαμβάνεται· ἢ δὲ δύναιμι, διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων γνωρίζεται. Οὐκοῦν οὐδεμίαν ἀνωμαλίαν ὁ βίος ἔξει, πάντων ὁμοίως τὸ ἀκρότατον τῆς εὐδαιμονίας μέτρον ἐν ἑαυτοῖς δεικνύτων, διὰ τὸ πάντας μὲν κατὰ τὸν λόγον ὁμῶν, ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην κείσθαι, πάντα δὲ ταύτην ἀεὶ δύνασθαι λέγειν ὁμᾶς.

Εἰ οὖν καὶ πάντα καὶ ἀεὶ δύναιται ἢ εἰμαρμένη αὐτῇ, πάντα ἐπὶ πάντων δυνήσεται. Ἄλλὰ μὴν πολλὰ καὶ ποικίλαι τοῖς ἀνθρώποις τοῦ βίου διαφοραὶ, κατὰ τε τὰς ἀξίας καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τὰ τῶν χρόνων μέτρα, καὶ τὰς τῶν σωμάτων κράσεις, καὶ πάντα ὅσα δι' ὧν ἢ μακαριστός τις ἢ ἀθλιός ὀνομάζεται. Ἄρα τὸ μὴ πάντα δύνασθαι τὴν ἀναπασθεῖσαν ἐκείνην τῷ λόγῳ μοῖραν ἢ εἰμαρμένην, ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀνισότης σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Εἰ γὰρ τὸ μακρόδιον δυνάμει ἔργον νομίζομεν, ἀσθενείας πάντως ἐστὶ τὸ ὠκύμορον. Οὐκοῦν, τὴν μὲν ἀσθενεῖν τῶν εἰμαρμένων τὴν δὲ δύνασθαι δογματίζειν προσήκει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐναντίον τῷ πολυχρονίῳ τὸ ὀλιγόδιον, διὰ τῶν ἐναντίων ὑφίσταται πάντως τοῦτων ἑκάτερον. Οὐ γὰρ ἂν τις τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξάψει μακαρισμὸν τε καὶ ἀθλιότητα, ἀλλ' εἴπερ τοῦτο κατορθωθείη διὰ τοῦ δύνασθαι, τὸ ἕτερον οὐ συνέστη πάντως παρὰ τὴν τῆς δυνάμει ἑλλειψιν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλω ἢ ἀθλιότης καταλαμβάνεται, ἢ ἐν τῷ μὴ δυνήθηναι γενέσθαι μακάριον. Ἄλλὰ μὴν πλείους παρὰ τὸν βίον οἱ ἀθλιοί. Οὐκοῦν, πλείων ἢ ἀσθένεια τῆς εἰμαρμένης παρὰ τὴν δύναιμι ἐπιδείκνυται. Ποῦ οὖν ἢ ἀμαχος ἐκείνη καὶ παντοδύναμος καὶ ἀπαράβατος ἀνάγκη, ὥστε ἐπ' ἐκείνη τίθεσθαι πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον οἰκονομουμένων τὴν ἐξουσίαν, ἥτις ἀπληγῆ χθιὰ διὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου ἀσθενῆς ἐν τοῖς πλείοσιν; Ἄλλ' ἔρεις, ὅτι τοῦτω μὲν τοῦτο βούλεται· τῷ δὲ ἑτέρῳ τὸ ἴσον οὐ βούλεται· δύναιται καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ὅπερ βούλεται· πάντως οὖν καὶ τὴν αἰτίαν προσθήσεις τῆς τῶν προαιρέσεων τούτων διαφορᾶς. Ἄνθρωπος οὗτος καὶ οὗτος, οὐδεμίαν κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγὴν ἐπ' ἀμφοτέρων βλέπεις, οὔτε τοῦτω τὸ καλὸν, ἢ φαῦλον ἐκ προαιρέσεως, οὔτε τῷ ἄλλῳ, ἀλλ' οὗτος μικρόν τι τοῦ χρόνου προλαβὼν, τῆς μητρίας νηδύος ἐξέθορον, οὔτω κατὰ τὸ συμβᾶν αὐτὸν ἀποσκευασμένης τῆς φύσεως· ἐκεῖνος δὲ μετὰ τοῦτον, ἢ εὐθύς ἢ μετ' ὀλίγον. Καὶ μετὰ τοῦτο οὐχ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις βίος ἀποκληροῦται, ἀλλ' ὁ μὲν, εὐδαίμων, ἢ βασιλεὺς, ἂν οὔτω τύχη, χρυσῷ καὶ πρῶφριδι παρὰ τὴν πρῶτην γένεσιν ἐνεκλούμενος· ὁ δὲ, τινὸς τῶν πενιχρῶν ἢ δοῦλων, οὐδὲ βακίους παρὰ τῶν γεννησαμένων αὐτὸν σπαργανούμενος. Τί οὖν ἠδίκησεν, ἢ προλαβὼν ἢ ἐφυστερίσας τῷ χρόνῳ μικρόν, οὐ κατ' οἰκείαν πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κίνησιν, ὡς αὐτοῦ τούτου ἔνεκον ἀποκληρωθῆναι τοῦ βίου τὴν ἀτιμίαν; ποῖαν τῆς δεσποίνης

A posse, omnibus in rebus ex æquo vis ejus elucebit. Neque enim aliud poterit, aliud non poterit, si vera potentia valet: at potentia ex effectis cognoscitur. Nulla ergo existet vitæ dissimilitudo, sed summam sibi felicitatem pariter omnes pollicebuntur, eo quod ex vestra sententia omnes fato sint subjecti, ipsumque fatum semper omnia possit.

Si ergo et omnia et semper potest fatum istud, omnia in omnibus poterit. Atqui multa inter homines et varia vivendi sunt genera, cum dignitate, et opibus, tum temporum corporumque temperatura, omnibusque aliis rebus, quibus beatus quispiam aut miser habetur. Itaque commentitium illud vestrum fatum non omnia posse, effectorum diversitas liquido declarat. Etenim si vitam longam a potentia proficisci existimamus, brevem profecto ab impotentia promanare doceri oportet. Ita fatum aliud infirmum, aliud potens statuendum erit. Quia enim vitæ longitudo ejusdem brevitati contraria est, principia utique inter se contraria sibi vindicabunt. Siquidem nemo ad eandem causam retulerit et beatitudinem et miseriam; sed si illa per potentiam potiamur, hæc omnino propter defectum potentie non erit. Miseria quippe in eo vel maxime consistit, quod beatitudinem quis consequi non possit. Eumvero plures vitam degunt miseram; fati ergo infirmitas quam potentia est major et efficacior. Ubi nunc est invicta illa, et omnipotens atque ineluctabilis necessitas, ut in ea omnium rerum humanarum potestatem esse positam putemus, quam majori ex parte infirmam esse comprobavimus? Sed dices hoc istum, alium aliud velle, in utroque tamen id valere quod velit. Quæ vero hujus voluntatum diversitatis est causa? Faciamus esse duos homines, qui nihil inter se differant, neuter sive bonum sive malum ultro sit amplexus, sed hic paulo ante ex materno utero prodierit, si casu sic eum natura effuderit, ille vel continuo vel paulo post. Non eadem ambobus vita sorte obtingit, sed alter felix aut omnino rex fortassis, auro et purpura natus mox involvitur, alter pauperis alicujus, aut etiam servi filius ne laceris quidem pannis a parentibus integitur. Quid ergo deliquit quod paulo citius vel tardius altero sit progenitus, idque non suo consilio, sed naturæ motu, ut idcirco vitam sortiretur inhonoratam? Quam vos hic defensionem pro vestra illa domina afferetis? Ubi justitia, ubi pietas, ubi numen? num dices fatum nihil horum curare, neque virtutis rationem habere, neque bono cuiquam providere? si non istis, utique contrariis studiis vacabit, quia constat quod a bono abhorret, id cum malo esse conjunctum. Neque hoc, inquit, neque illud

ei curæ est. Inanimum ergo, neque voluntario A
 iudicio, neque boni malive cognitione præditum
 esse affirmas, si anima, ratione, et voluntate caret,
 neque per se subsistit. Et adhuc tantam ei largi-
 mini potestatem, ut animantes arbitrii capaces
 moderetur, et regat ea quæ subsistunt, id quod
 minime subsistit, expers vitæ participes vitæ,
 animatas inanimum, exsors consilii et virtutis,
 consortes; denique, entia non ens. Nam quo rerum
 genere continetur istud, cuius nomen tantopere
 jactatis, fatum? Animal non est, in zodiaco non
 cernitur, Deus non habetur. Qui enim Deus esset,
 qui neque virtutis, neque æquitatis ducat rationem?
 Quod vero nihil ex his rebus est, quid tandem est?
 Sed videtur a vobis fatum dici quodvis temporis
 momentum: siquidem tempus sese ad omnem
 motum sive fluminum sive stellarum sive hominum
 extendit. Neque refert sive fluvii motu designes
 insecabilia cujuslibet instantis temporis segmenta,
 sive navis vi ventorum agitata, sive hominum iter
 facientium, sive astrorum quæ moveantur. Unus
 enim est omnium quæ loco moventur terminus, ut
 migrant ex eo in quo sunt, vel in id in quo non
 sunt. Quod si neque fluminum, neque navigiorum
 motus, neque hominum ambulatio intervalla tem-
 poris designantium efficiunt fatum: cur temporis
 punctis ex motione stellarum ortis fatum fieri
 fingitis? cur dicitis motus cæteros esse vel tempora
 vel indicia temporis; at vero ex motu siderum
 fatum existere observatum esse? Cur non singulis
 momentis singuli homines nascuntur? repetam
 enim superiorem orationem. Quoniam eadem causa
 est ut homo sit beatus vel miser, et ut omnino
 sit; si astra sunt causæ eventuum, qui hominis
 ortum sequuntur, prorsus et ipsius etiam ortus
 causæ sunt: sin hujus causæ non sunt, nec illo-
 rum utique sunt. At vero astra non esse causas
 ortus, vel ex eo liquet, quod tempori continenter
 fluenti nequaquam continens hominum ortus re-
 spondeat, sed interrumpatur: illa autem fata ex
 fluenti tempore ac sempiterna siderum motione
 sine ullo nascuntur intervallo, quod vel sensu vel
 intelligentia percipi queat. Quodnam igitur est
 istud fatum? quod unumne sit generale, an plura
 sectionibus temporis minute concisa, nondum
 ratione colligere potui. Moveri astra dicitis, nos
 quoque vicissim fluminum motum proferimus; at
 illa semper, hæc itidem perpetuo, at illa in tempore,
 neque hæc extra tempus; at in illis motus initium
 invenire non possumus; neque in his. Par itaque
 est illorum et horum eademque ratio. Nec vero
 contrarium motum quispiam his assignaverit, cum
 aqua naturaliter semper e superiore loco in infe-
 riorem defluat. Quæ cum ita sint, aut fluminum
 quoque motum fata quædam edere concedite, aut
 neque nos eam vim astrorum motui concedemus.
 At ea vis est, inquit ille, Arietis, Tauri et cujusvis
 planetæ, ut si quis sub aliquo ex iis nascatur, sive
 aliquod erraticum sidus solum, sive cum aliis in

ἁμῶν ἐκείνης ἐπὶ τοῖς τεκοῦτοις ἀπολογίαν εἰρήσετε ;
 Ποῦ τὸ δίκαιον ; Ποῦ τὸ εὐσεβές ; Ποῦ τὸ δεινόν ; Ἡ
 τούτων οὐδεὶς μέλειν φησὶ τῇ εἰμαρμένῃ, οὐδὲ πρὸς
 ἀρετὴν βλέπειν, οὐδὲ τίνος τῶν ἀγαθῶν ἐπιμέλειαν
 ἔχειν ; Οὐκοῦν εἰ μὴ ταῦτα διὰ σπουδῆς ἐστὶν αὐτῇ,
 περὶ τὸ ἐναντίον πάντως ἀσχοληθήσεται . ἡ γὰρ τοῦ
 ἀγαθοῦ ἀλλοτριώσις, τὴν πρὸς τὸ κακὸν οἰκσιότητα
 σαφῶς ἐπιδείκνυσιν . Ἄλλ' οὕτε τοῦτο τυχόν, οὐδὲ
 ἐκεῖνο διὰ φροντίδος εἶναι λέγεις αὐτῇ ; Οὐκοῦν ἀψυ-
 χον αὐτὸ φησὶ εἶναι καὶ ἀπροαίρετον, καὶ καλοῦ καὶ
 χείρονος ἀνεπαίσθητον . εἰ δὲ μήτε ψυχὴν μήτε
 προαίρεσιν ἔχει, μήτε κατ' ἰδίαν θεωρεῖται ὑπόστα-
 σιν . πῶς τοσαύτην μαρτυρεῖται παρ' ἑμῖν ἔχειν τὴν
 δύναμιν, ὥστε τῶν προαιρετικῶν ζῶων ἐπιστατεῖν,
 καὶ κρατεῖν τῶν ὑφ' ἐστώτων τὸ ἀνυπόστατον, τῶν
 μετεχόντων ζωῆς τὸ ἀμέτοχον, τῶν ἐμψύχων τὸ
 ἀψυχόν, τῶν ἐν προαιρέσει συζώντων τὸ ἀπροαίρε-
 τον, τῶν ἀρετὴν μετιόντων τὸ ἀρετῆς ἀπαράδεκτον .
 καθόλου τῶν ὄντων τὸ μὴ ὄν ; Ἐν τίνι γὰρ καταλαμ-
 θάνεται τοῦ θρῦλλομένου τούτου ὀνόματος ἡ ὑπό-
 στασις ; Ζῶον οὐκ ἐστὶν, ἐν περιγραφῇ οὐχ ὁράται,
 θεὸς οὐ νομιζέται . Πῶς γὰρ θεός, ὁ μὴ πρὸς ἀρε-
 τὴν καὶ τὸ δίκαιον βλέπων ; Ὁ δὲ μηδὲν ἐστὶ τούτων,
 τί ἐστίν ; Ἄλλ' ἔοικε παρ' ἁμῶν τὸ αἰετνεστῶς τοῦ
 χρόνου, εἰμαρμένῃ λέγεσθαι . πάση γὰρ κινήσει εἴτε
 ποταμῶν, εἴτε ἀστέρων, εἴτε ἀνθρώπων, ὁ χρόνος
 συμπαρεκτείνεται . Διαφέρει δὲ οὐδὲν, ἢ ὕδατι προσ-
 καθήμενον τῇ κινήσει τοῦ ρεύματος ἀποσημειοῦ-
 σθαι τὰ ἀκαρῆ διὰ τοῦ αἰετνεστῶτος χρόνου τμή-
 ματα, ἢ νεῶς δι' ἀνέμου κομιζομένης, ἢ ἀνθρώπων
 ὁδοιπορούντων, ἢ κινουμένων ἀστρων . Εἰς γὰρ ἐπὶ
 πάντων τῶν μεταβατικῶς κινουμένων ὅρος κινήσεως,
 ἢ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν, ἢ ἐπὶ τὸ ἐν ᾧ οὐκ ἐστὶ, μετά-
 στασις . Εἰ δὲ οὕτε ἡ τῶν βέλθρων φορὰ, οὕτε ἡ τῶν
 πλοίων κίνησις, οὕτε ἡ τῶν ἀνθρώπων πορεία ση-
 μειουμένη τοῦ χρόνου τὰ διαστήματα εἰμαρμένως
 ποιεῖ, πῶς τὰ χρονικὰ σημεῖα τῆς τῶν ἀστέρων κι-
 νήσεως εἰς εἰμαρμένης γένεσιν πλάσσετε, καὶ φατε
 τῆνδε τὴν ὥραν, ἢ τῆς ὥρας τὸ πολλοστημόριον ὅπερ
 τῷδε τῷ σημείῳ τῆς τῶν ἀστρων κινήσεως ἐση-
 μειώθη, εἰμαρμένην γίνεσθαι ; Τί οὖν οὐχὶ πάντως
 παντὶ σημείῳ καὶ αἱ γενέσεις τῶν ἀνθρώπων συμ-
 φέρονται ; Πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλήψομαι λόγον .
 Παρ' ὧν γὰρ ἡ αἰτία τοῦ εὐ ἢ κακῶς εἶναι τὸν ἀν-
 θρωπον, παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἡ τοῦ εἶναι πάντως
 αἰτία ἐστίν . εἰ οὖν τὸ μετὰ τὴν γένεσιν παρ' ἐκεί-
 νων, πάντως παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἡ γένεσις . εἰ δὲ
 τοῦτο οὐκ ἐν ἐκείνοις, πάντως οὐδὲ τὸ μετὰ τοῦτο .
 Ἄλλὰ μὴν τὸ μὴ ἐν ἐκείνοις εἶναι τὴν γένεσιν, ἐκ
 τούτου δῆλον ἐστίν . ἐκ τοῦ μὴ ἀδιαλείπτως, ποτα-
 μοῦ δίκην, τῷ συνεχεῖ τῆς παροδικῆς τοῦ χρόνου
 ροῆς, καὶ τὰς ἀνθρωπίνους συρρέειν τῶν τιχτομένων
 γενέσεις, ἀλλ' ἐν διαλείμμασι μὲν εἶναι τοὺς τόκους .
 τῆς δὲ τῶν μοιρῶν ἐκείνων γενέσεως, ἃς ὁ χρόνος
 βέων τῷ ἀεικινήτῳ τῆς τῶν ἀστρων φορᾶς ἐξεργάζε-
 ται . οὐδ' ὅτι οὖν ἐστὶ διάλειμμα οὕτε κατ' αἴσθησιν,
 οὕτε τῇ διανοίᾳ λαβεῖν . Τίς οὖν ἐκείνη εἰμαρμένη,
 εἴτ' οὖν μία γενικωτέρα, εἴτ' οὖν πολλαὶ αἰ ἐπὶ τοῖς
 τοῦ χρόνου τμήμασι συλλεπτυνόμεναι, οὕτω καταλα-

θεῖν δι' ἀκολουθοῦ τινὸς ὁ λόγος δεδύνηται. Κινεῖσθαι ἄστρο φατέ; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν τῶν ποταμῶν ἀντιπροσφύρομεν κίνησιν. Ἄλλὰ διὰ παντὸς ἐκείνα. Καὶ ταῦτα ὡσαύτως δι' ὅλου. Ἄλλ' ἐκεῖνα ἐν χρόνῳ; Οὐδὲ ταῦτα ἐξω τοῦ χρόνου. Ἄλλὰ χρονικὴν οὐκ ἔστιν ἐπ' ἐκεῖνων ἀρχὴν ἐξευρεῖν τῆς κινήσεως; Ποίαν δὲ τούτοις ἐπινοήσεις τὴν ἀπὸ χρόνων ἀρχὴν; Ἄλλ' ἐκεῖνα κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἀεὶ κινεῖται; Οὐδὲ τούτοις ἂν τις τὴν ἐναντίαν προσμαρτυρήσειε κίνησιν, φυσικῶς ἀεὶ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου πρὸς τὸ πρᾶνὸς καταβρέοντος. Ὅστε ἢ καὶ τὴν κίνησιν τῶν ποταμῶν εἰμαρμένως τινὰς ἀπογεννῶν συγρωρήσατε, ἢ οὐδὲ ἡμεῖς τῇ τῶν ἀστρῶν κίνησει τῆς δυνάμεως ταύτης παραχωρήσομεν. Ἄλλὰ τῆσδε, φησὶ, τῆς δυνάμεως, ὁ Κριδὸς ἢ ὁ Ταῦρος, καὶ τῆσδε τῶν πλανητῶν ἕκαστος. Ὅταν οὖν ἐν ἐνὶ τούτων γένηται, ἢ κατὰ μόνως ἢ μεθ' ἑτέρων περιοδικῶς τις τῶν πλανητῶν ὑπὸ τοῦ κύκλου περιεργόμενος, ἢ τῆς δυνάμεως σύνοδος τόνδε τὸν βίον τῷ συνενεχθέντι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ κατὰ τὴν γένεσιν ἀπειργάσατο. Ὡς τῆς ματαιολογίας! δούλειον ἂν οὕτως τύχη τὸν Ταῦρον λέγετε, διὰ τὸ ὑπὸ ζυγῷ τὸ ζῶον τοῦτο δαμάζεσθαι· καὶ εὐεργετικὸν τὸν Κριδὸν, διὰ τὴν τῶν ἐρίφων φορὰν ἐν ἐνὶ δὲ τούτων γινόμενον, ἢ τόνδε τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον ἀνειλουμένων, κατὰ τὴν φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ δυνάμιν διὰ τῆς τῶν ἰδιωμάτων ἐπιμιξίας, τοιάνδε τῶν τικτομένων μοῖραν κατασκευάζειν. Τί οὖν; εἰπέ μοι, ἐκὼν ὁ ταῦρος ἔστιν ὑποζύγιος; καὶ καταθύμιον τῷ κριῷ τὸ κείρεσθαι λέγεις; Τότε βλαπτικὸν καὶ ναρκῶδες τῷ τὸν ἀνωτάτω περιδεύοντι πόλον, ἢ τὸ θερμὸν τῷ πυρρόντι, ἢ ἄλλω τινὶ τῶν θεωρουμένων, ἢ ἐνυπάρχουσα δυνάμις ἐκουσίως, ἢ κατὰ τὸ ἀκούσιον πρόσεστιν; Εἰ μὲν ὅτι ἐκόντες ἐν κακοῖς εἰσι, καὶ βλαπτικοὶ ἐκ προαιρέσεως γίνονται, δυστυχίαν ἀντικρὺς αὐτῶν ὁ ταῦτα λέγων καταψηφίζεται, τῷ κατ' ἐξουσίαν αὐτοῖς προκειμένης τῆς κρείττονος λήξεως, ἐν ἡδονῇ τὸ ἀτιμότερον τίθεσθαι· εἰ δὲ οὐκ ἐκ προαιρέσεως τούτων ἕκαστον ἔστιν ὕπερ νομίζετε, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνάγκης ἐγένετο, ἄρα τις καὶ τούτοις ὑπερκειμένη πάλιν αὐτῶν εἰμαρμένη ἕτερα, τὰς τῶν φύσεών τε καὶ δυνάμεων ἐπέκλωσεν ἰδιότητάς. Ὅστε ζητεῖν ἐπάναγκες ἄλλα ἄστρο τούτων ὑπέριτερα, καὶ κίνησιν ἐφ' αὐτῶν ἰδιάζουσαν, ὣν ἢ καὶ συμπλοκὴ κατὰ τινὰ εἰμαρμένης ἀνάγκην, ἢ δούλειον εἶναι τὸν ταῦρον, ἢ ἐπιζήμιον τὸν κριδὸν ἀπειργάσατο, ἢ τὸν καρκίνον ἀκέφαλον, ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ ἕκαστου τούτων οἱ λῆροι τῶν σοφῶν διέρχονται. Καὶ εἰ ταῦτα τὰ φαινόμενα ἡμῖν κατ' ἀνάγκην τινὸς εἰμαρμένης ἐστὶ τοιαῦτα, πάντως καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἐκείνης ἀνάγκης ἕτεραν αἰτίαν ἀναγκαστικὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως προσεπινοήσει ὁ λόγος, κάκεινης ἄλλης, καὶ πάλιν ἄλλης τῆς ἄλλης, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον προῖων ὁ λόγος, οὐδαμοῦ στήσεται εἰμαρμένην εἰμαρμένης, καὶ μοῖραν μοῖρας, καὶ ἀνάγκης ἀνάγκην προσαναπλάσσω.

Ταῦτα δὲ μου διεξήντος, καὶ διὰ τῶν τοιοῦτων νοημάτων πρὸς τὸ ἀποποιῶν τὸν λόγον ἐκβάλλοντος, ἐπικόψας μεταξὺ διὰ καταφορὰς προϊόντα τὸν λόγον ὁ προσδιαλεγόμενός μοι φιλόσοφος, Τί μάχη, φησὶ, τῇ ἐνεργείᾳ; τί δὲ οὐκ ἔπη τοῖς διὰ τῶν ἀριθμῶν παρατετηρηκόσι τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν, οἷς εἰ πρὸς ἀκρίθειαν ἢ ὥρα ληφθεῖ τῆς τοῦ ἀποκηθέντος γενήσεως, πᾶσαν δι' ἀκολουθοῦ τὴν ζωὴν τοῦ τεχθέντος προαγορεύουσι· τὸν χρόνον, τὸν τρόπον, τὰ τῶν ἡθῶν ἰδιώματα, τὰς κινδυνώδεις περιστάσεις, γάμους καὶ παιδοποιίας καὶ ἀξιοματῶν ἐπιτυχίας, ἢ καὶ τὸ ἐμπάλιν, ἀπαιδίας καὶ νόσους, καὶ ἀτιμίαν, καὶ βραχύτητα βίου, καὶ τὰ ἐκ πενίας κακὰ; Τούτων οὖν δι' ἀκριθείας προσημανθέντων, καὶ τῇ ἐκθάσει τῆς ἀληθείας μαρτυρηθείσης· τίς ἔτι σοι λόγος ἐστὶν ἀπι-

A orbe circumferatur, vita illius qui in eam incidit horam, intercedente virtutum conjunctione cum ortu consentiat. O vaniloquentiam! inquam ego. Taurum adeo servilem forte propterea dicitis, quia id animal jugo dometur, Arietem contra beneficium quod lanam ferat: ac si quis sub istorum altero natus, aut alius vicissim e medio sublatus fuerit, commistis proprietatibus certam quamdam sortem nascentibus obvenire. Quid ergo? dic mihi, sponte aut taurus sub jugis est, aut aries gaudet, cum tondetur? Damni item ac torporis afferendi facultas est ei qui obit supremum cœlum, vel caliditas Marti, vel cuivis alii stellæ volenti sua vis inest, an invitæ? Si quidem volentes in malis sunt, ac voluntaria nocendi vi præditæ, quisquis id fatetur, palam infelices pronuntiat, quod meliorem sortem in sua potestate cum teneant, deterior ipsis voluptati sit. Sin haud sua sponte tales sunt quales existimantur, sed necessario tales quales factæ sunt: aliquid ergo aliud superius fatum his quoque naturam ac virtutum proprietates destinavit. Quo fit, ut alia sidera his superiora quærenda sint una cum motu quem sibi vindicent, quorum certa conjunctio fatali quadam necessitate, aut taurum servilem, aut arietem damnosum, aut cancrum capite mutilum effecerit, aut si quid aliud de singulis astris sophistæ nugantur. Ac si ea quæ nobis apparent, necessitate cuiusdam fati sunt ejusmodi, certe etiam superioris illius necessitatis insuper alia tibi causa necessaria excogitanda erit ejusmodi constitutionis, et hujus alia, iterumque alius alia, atque ita infinite fatum fati, sortis sors, necessitatis necessitas alia semper confingenda.

C δυστυχίαν ἀντικρὺς αὐτῶν ὁ ταῦτα λέγων καταψηφίζεται, τῷ κατ' ἐξουσίαν αὐτοῖς προκειμένης τῆς κρείττονος λήξεως, ἐν ἡδονῇ τὸ ἀτιμότερον τίθεσθαι· εἰ δὲ οὐκ ἐκ προαιρέσεως τούτων ἕκαστον ἔστιν ὕπερ νομίζετε, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνάγκης ἐγένετο, ἄρα τις καὶ τούτοις ὑπερκειμένη πάλιν αὐτῶν εἰμαρμένη ἕτερα, τὰς τῶν φύσεών τε καὶ δυνάμεων ἐπέκλωσεν ἰδιότητάς. Ὅστε ζητεῖν ἐπάναγκες ἄλλα ἄστρο τούτων ὑπέριτερα, καὶ κίνησιν ἐφ' αὐτῶν ἰδιάζουσαν, ὣν ἢ καὶ συμπλοκὴ κατὰ τινὰ εἰμαρμένης ἀνάγκην, ἢ δούλειον εἶναι τὸν ταῦρον, ἢ ἐπιζήμιον τὸν κριδὸν ἀπειργάσατο, ἢ τὸν καρκίνον ἀκέφαλον, ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ ἕκαστου τούτων οἱ λῆροι τῶν σοφῶν διέρχονται. Καὶ εἰ ταῦτα τὰ φαινόμενα ἡμῖν κατ' ἀνάγκην τινὸς εἰμαρμένης ἐστὶ τοιαῦτα, πάντως καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἐκείνης ἀνάγκης ἕτεραν αἰτίαν ἀναγκαστικὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως προσεπινοήσει ὁ λόγος, κάκεινης ἄλλης, καὶ πάλιν ἄλλης τῆς ἄλλης, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον προῖων ὁ λόγος, οὐδαμοῦ στήσεται εἰμαρμένην εἰμαρμένης, καὶ μοῖραν μοῖρας, καὶ ἀνάγκης ἀνάγκην προσαναπλάσσω.

D His a me ita disputatis, philosophus quicum disputabam hujusmodi rationibus in eas angustias redactus, orationis longius protractæ filum in medio incidit, et 'Quid, inquit, pugnas cum vi? cur non sequeris eos, qui rerum veritatem per numeros indagaverunt, ac tempore accurate cognito totam deinceps nascentis vitam prædicunt, ætatem, ingenium, mores, pericula, casus, conjugia, procreations liberorum, honores, aut contra liberorum orbitatem, morbos, ignominias, vitæ brevitatem, incommoda paupertatis? Quæ cum accurate præsignificentur, eventusque sit testis veritatis: quæ tibi reliqua est ratio, quamobrem fati necessitatem esse non credas? Tum ego ejusmodi prædictionum causas me paulo post allaturum pollicitus, rogavi,

num hujuscemodi eventuum causa fortuita esset, neque cum certa ratione conjuncta, an vero simul etiam rationem aliquam invenissent, ut consentaneum esset fieri quæ fierent. Imo vero, inquit, ratione nituntur quæ sunt, quia cum ex certo siderarum qualitatum concursu certam constitutionem nascentis corpus sibi vindicet, qui accuratam cælestium rerum cognitionem habet, nascentis constitutionem prænoscit, necnon quandiu vivere possit, diutius quidem si firmior sit corporis constitutio, non item, si infirmior. His dictis arrisi, et, Nesciebam, inquam, fata tibi Galeni et Hippocratis ac similibus parentum pignora videri; quoniam illi quoque, missa siderum motione, quantum facta ex proposito corpore conjectura consequi poterant, futura prænuntiabant: ut cum sunt oculi cavi, tempora contracta, frons indurata et vix pelli adhærescens, mortem prædicunt. At multis tamen ægris ac mortem jamjam imminentem præsolantibus, ars medica hujusce fati fila quasi retexuit ac retractavit: quemadmodum Plato de pædotriba Herodico scriptum reliquit, nunquam illum quidem gymnastico exercitio integram sanitatem recuperare potuisse, quod morbus esset letalis, semper tamen præsentem mortem solertia sua protraxisse, neque perfecisse ut secure viveret, sed ut tardius moreretur, ac lenta morte usque ad senectutem perduraret, illo remedio sapienter invento. Quod argumento est non indissolubile esse fati vinculum, si quidem arte quadam dissolvitur. At hoc argumentum, inquit ille, prædictiones fatales non confutat, quia fieri potest ut id quoque prænuntient ii, qui cælestem motum accurate contemplati sunt, atque alii certam, alii dubiam mortem prædicant. Hic ego, Non est, inquam, ita, id quod ex ipsa ratione necessitatis constat, alia quippe est contingentium ratio, alia immutabilium, quæ minime convenit in contingentia, quorum alterutrum omnino fieri necesse est, ita tamen ut in utramque eventus partem opinione claudicemus: quod a necessitatis ratione longissime abest. Veruntamen quæsi vi ex eo, quo fundamento niteretur futurorum eventuum prædictio? Quod, inquit ille, sæpius jam ex me audisti, de eo etiamnum percontaris? Sunt virtutes quædam siderum propriæ, quæ pro infinitis diversis conjunctionibus a perpetua motione provenientibus infinitas easque diversas producunt facultates. Qualis igitur est per id tempus astrorum conformatio, ac vis horæ, in quam cujusque ortus fortuito incidit, talem ejus vitam fore necesse est, neque aliter se res habet. Quid, inquam, calamitates bellicæ, terræ motus, urbium ruinæ, maximarum naufragia onerariarum, inundationes, deflagrationes, hiatus terræ, aliaque hujuscemodi exitii genera? qui ista cum prædictione consentient? quam multa nostra, quam multa patrum memoria contigerunt, ut diluvium ætate Noe, exustio Sodomorum, suffocatio Ægyptii exercitus in mari Rubro,

στοῦντι τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ; Ἐγὼ δὲ τῶν τοιοῦτων προῤῥήσεων τὰς αἰτίας μικρὸν ὕστερον εἰπὼν ζητήσῃ, ἡρόμην· πότερον ἀλογός ἐστι καὶ συντυχικὴ τῶν τοιοῦτων ἐκβάσεων ἡ αἰτία, ἢ τινα καὶ λόγον τῇ παρατηρήσει ταύτῃ συνεφευρίσκουσιν, ὡς μὴ ἔξω τοῦ εἰκότος γενέσθαι τὸ γινόμενον. Καὶ μάλα μὲν τοι, φησὶ, καὶ λόγος ἐπέεσι τοῖς γινομένοις. Ὅταν γὰρ ἐκ τῆς ποιᾶς τῶν κατὰ τὰ ἄστρα ποιητῶν συμπτώσεως τοιαύδε κρᾶσις σώματος τῷ τιτωμένῳ συστή, ὁ κατελιγμένος δι' ἀκριβείας τῶν οὐρανίων τὴν θεωρίαν, καὶ τὸ συστήσεσθαι τήνδε τὴν κρᾶσιν περὶ τὸν τεχθέντα προκατηγόνησε, καὶ τὸ δύνασθαι μέχρι τοῦδε τοῦ μέτρου τὴν ζῶην ἐξαρκέσαι· πλείονος μὲν, ἐπὶ τῆς ἐρρωμενεστεράς, ἐλάττονος δὲ πάλιν, ἐπὶ τῆς νοσοδεστεράς τοῦ σώματος κράσεως. Ἐγὼ δὲ τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπιγελάσας, Ἐλελήθεις ἡμᾶς, πρὸς αὐτὸν εἶπον, Γαληνοῦ καὶ Ἱπποκράτους καὶ τῶν τοιοῦτων ἐγγόνους εἶναι τὰς εἰμαρμένας δοξάζων. Ἐπεὶ κάκεινοι χαίρειν ἀφέντες τὴν τῶν ἄστρων κίνησιν, ἐκ τοῦ ὑποκειμένου στοχαστικῶς τὸ μέλλον προαγορεύουσιν. Ὅταν ὀφθαλμοὶ κοῖλοι καὶ κρόταφοὶ συμπεπτωκότες, καὶ τὰ μέτωπα περιεσκληκότες τῷ δέρματι, τὸν θάνατον προμηνύωσι. Πολλοὶ δὲ, εἶπον, νοσοδέστερον διακειμένοις τὰ σώματα, καὶ ὅσον οὐδέπω προσδοκωμένοις τεθνήξεσθαι, πρὸς τὸ ἔμπαιον ἐξ ἰατρικῆς ἀνεκλώσθη τῆς τοιαύτης εἰμαρμένης τὰ νήματα· οἷον δὴ καὶ τὸν παιδοστρίθην Ἡρώδικον ὁ Πλάτωνος ἰστόρησε λόγος, ὅτι διὰ γυμναστικῆς ἐμπειρίας, εἰς παντελῆ μὲν ὑγίαν, ἐπιθανατίου τοῦ νοσήματος ὄντος, ἐπαναγαγεῖν τὸ σῶμα οὐχ οἶός τε ἦν· ἀεὶ δὲ τὸν θάνατον παρόντα δι' ἐπινοίας ὑπερτιθέμενος, οὐχὶ ζωῆς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ θανάτου παράτασιν ἑαυτῷ παρεσκεύαζεν. Ὅθεν καὶ εἰς γῆρας διήρκεσε, μακρῶν θανάτῳ τὸ μὴ ἀποθανεῖν σοφισάμενος. Οὐκοῦν οὐδὲ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀρραγῆς ὁμῖν ἡ εἰμαρμένη καταλαμβάνεται, εἴπερ εὐρίσκειται τις τέχνη τὴν ἀνάγκην ἐκλύουσα. Ἄλλ' οὐδὲν, φησὶν, ὁ τοιοῦτος λόγος τὴν ἐκ τῶν προῤῥήσεων περὶ τῆς εἰμαρμένης ἀπόδειξιν ἀναλύει. Δυνατὸν γὰρ ἂν γένοιτο καὶ τοῦτο προμηνυθῆναι παρὰ τοῦ δι' ἀκριβείας ἐπισκευμένου τῶν οὐρανίων τὴν κίνησιν· ὥστε τῷ μὲν ἀραρότως, τῷ δὲ ἀμφίβολον προμηνυθῆναι τὸν θάνατον. Ἐγὼ δὲ, Οὐχ ὕτως, εἶπον, ὁ τῆς ἀνάγκης δυσχυρίζεται λόγος· ἄλλος γὰρ τοῦ ἔνδοχομένου ὀπότερον ἂν τύχῃ γενέσθαι, καὶ ἄλλος τοῦ ἀμεταθέτου ὁ λόγος, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν ἔνδοχομένων λαθεῖν· ἀλλ' ἢ τοῦτο πάντως, ἢ τὸ ἕτερον· τὸ δὲ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ἐκβάσεις ταῖς ἐλπίσιν ἐπικραδαίνεσθαι, πόρρω τῶν τῆς ἀνάγκης λόγων ἐστὶ· πλὴν τοῦτ' ἤμῃ πρὸς αὐτὸν, Πόθεν οἰεταὶ τὸ πιστὸν ἔχειν τῶν ἀποδησομένων τὴν προῤῥήσιν; Ὁ δὲ, Πολλάκις, φησὶ, διεξιόντος ἀκούσας, ἔτι καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾷς, ὅτι τινὲς εἰσὶν ἰδιάζουσαι δυνάμεις τῶν ἄστρων· τὸ δὲ ἀεικίνητον τῆς φορᾶς, μυρίας ἐκ τῆς ποιᾶς αὐτῶν συμπλοκῆς, τὰς τῶν δυνάμεων διαφορὰς ἐργάζεται; Ὁ τοίνυν παραχθεις ἐπὶ τὸν βίον διὰ γενέσεως, κατὰ τὴν συμπεσοῦσαν αὐτῷ τοῦ χρόνου μοῖραν, πῆν ὑπὸ τῶν ἄστρων τοιῶσδε σχηματισθεῖσαν ἐντυπωθεῖς, ἄπειρ' ἂν ἡ δυνάμεις τῆς ὕρας ἐκείνης ἔχουσα κατα-

ληφθῆ, ταῦτα καὶ περὶ τῶν βίων κατ' ἀνάγκην ἔξει, καὶ ἄλλως οὐκ ἔχει. Τί οὖν, εἶπον, αἱ κατὰ πόλεμον συμφοραί, καὶ οἱ σεισμοί, καὶ τῶν πόλεων αἱ καταπτώσεις, καὶ τὰ αὐτανθρα τῶν μυριοφόρων ὀκτάδων ναύγια, ἐπικλύσεις, καὶ ἐκφυρώσεις, καὶ χάσματα, καὶ ὅσα τοιαῦτα πανωλεθρίας εἶδη; Πῶς ταῦτα διασώσει τὴν τῆς προρῆσεως λόγον; Πόσα ἐν τοῖς προτέροις, πόσα δὲ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ βίος ἔδειξε πάθη; τὸν ἐπὶ Νῶε κατακλυσμὸν, καὶ τὴν Σοδόμων ἐκπόρωσιν; ἢ τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ὑποδούχον ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γενόμενον; ἢ τὰς μετὰ ταῦτα τῶν ἀλλοφύλων σφαγὰς, τὰς μυρίας ἐκείνας ἀνδροκτασίας; ἢ τὸν αὐτόματον ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ θάνατον τοῦ Ἰσραηλῆτου λαοῦ ἐν πολλαῖς μυριάσι θραυσθέντος; ἢ τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων, μιᾷ χρόνου ῥοπῇ νεκρωθείσας, τῶν τε ἐφεξῆς κακῶν τὰς ἱστορίας, ἐν Μηδικαῖς τε καὶ Ἑλληνικαῖς συμφοραῖς συμπεσοῦσας, ἐν ναυμαχίαις τε καὶ πεζομαχίαις μεγάλαις, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἡ μνήμη τοῖς ἐφεξῆς διδάσκαλος γίνεται; Κἂν ταῦτα παρέλθωμεν πάντα, ἱκανὰ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν λεγομένων μαρτυρίαν, καὶ ὅσα ὁ καθ' ἡμᾶς ἱστορήσε βίος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὴν μεγάλην τῆς Βιθυνίας μητρόπολιν ταῖς ἐξεχούσαις τῶν πόλεων ἐναριθμίον; τίς ἀγνοεῖ τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον θράκην, πῶς τὴν μὲν ὁ πόλεμος, τὴν δὲ σεισμός μετὰ τοῦ πυρὸς ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου ἄρδην ἐξέτριψε; Πόσοι παῖδες ἐκεῖ, πόσα νῆπια; οἱ μέσως ἔχοντες, οἱ παρήλικες, ἐλεύθεροί τε καὶ δοῦλοι, κρατοῦντες καὶ ὑποχείριοι, πλοῦσοι, πένητες, ἐβρωμένοι, νοσηλεύμενοι, πάντες ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ κατεφθάρσαν. Πάντας ἐπίσης τὸ πῦρ ἐνεμήθη· πᾶσιν οἱ οἴκοι τάφοι ἐγένοντο. Ποῦ αἱ τῶν ἀστρῶν ἐκείνων διαπλοκαί, αἱ τὰς διαφορὰς τῶν βίων τοῖς ἀνθρώποις ὀρίζουσαι; Ἄρα πᾶσιν ἐκεῖνοις μία τῶν ἀστρῶν σύνοδος τὰς ὠδῆνας τῶν γενέσεων ἔλυσε, καὶ πᾶσιν ὁ Καρκίνος ὠροσκοπῶν τὴν μοῖραν ἐπέβαλε; Καὶ μὴν αἱ μυρίαί τῶν ἡλικιῶν τε καὶ ἀξιωματῶν διαφοραί, τὸ μὴ πάντας ἀλλήλοις κατὰ ταυτὸν τῆς γενέσεως συνενεχθῆναι διαμαρτύρονται. Εἰ οὖν ὁ μὲν τῆς γενέσεως χρόνος ἐκάστῳ διάφορος, ἢ δὲ τῶν συμφορῶν ταυτότης οὐδεμίαν παραλλαγὴν ἐκ τῆς κατὰ τὴν γένεσιν αἰτίας ἐδέξατο· ἄρα καὶ διὰ τούτων τὸ περὶ τὴν προρῆσιν ἀπαγές καὶ ἀσύστατον διελέγχεται.

Ἄλλ' ἔστι, φησὶ, καὶ νεώς, καὶ πόλεως, καὶ ἔθνους παντὸς εἰμαρμένη, κατὰ τὴν πρώτῃν θέσιν τὸ ἐφεξῆς ἐπικλείθουσα, καὶ τῷ περιέχοντι τὰ ἐμπειριημμένα κατ' ἀνάγκην συνδιατίθεται. Τίς οὖν ἡ τῆς ναυπηγίας Εἰλήθουα; Τίς δὲ ὁ τῆς πόλεως τόκος; Ἐκ ποίας δὲ ἀρχῆς τοῦ ἔθνους καθορῶμεν τὴν γένεσιν; Τέμνει ὁ δρυοτόμος τὴν ὕλην, ἐμπορευέται ταύτην ὁ τὸ ξύλον ἐμπορευόμενος, χρημάτων ὁ ναυπηγὸς ὕλην ὠνεῖται, μερίζει τῇ ἐργασίᾳ τὴν τέχνην. Ὁ μὲν γὰρ τις διαιρεῖ τὸ ξύλον εἰς σανίδας τῷ πρίονι· ὁ δὲ, τὴν τρόπιν τεκταίνεται· ἕτερος, περὶ τὰ ὑποζώματα τὴν σπουδὴν τῆς κατασκευῆς ἔχει, ἄλλος τὴν πῦραν, καὶ ἄλλος τὴν πρύμναν ἐκορυφώσατο. Τοῦτοῦ τοῦ ἰστοῦ μέλει, καὶ τῆς κεραλαῖς τῷ ἐτέρῳ· οἱ δὲ, τὸ λίνον εἰς κάλους πλέκουσιν· οἱ δὲ αὐχένες τῷ κυθερνῆτῃ διὰ φρονίδος γίνονται· ἄλλοι τὰ καταστρώματα καὶ τὴν ὀδόνην ἐνεργοῦσιν· ἄλλοι, καὶ τὸν ἐκ τῆς ζωγραφίας καλλωπισμὸν ἐπάγουσιν. Ἄλλοι τε αὖ διαχρόντες τῇ πίσσῃ τὰς ἀρμονίας, καὶ τὸν ἄντλον ἐν τῷ μέσῳ κατασκευάζοντες. Πάντως οὐ κατὰ ταῦτ' ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' ὁ μὲν, νῦν· οἱ δὲ, μετ' ὀλίγον· καὶ τῷ μὲν ἤδη πέρασ

A consecuta alienigenarum jugulatio et caedes, naturalis mors Israelitici populi in infinita illa multitudine confecti, clades qua centum octoginta quinque millia Assyriorum momento temporis perierunt, calamitates et mala quæ Medis, Judæis et Græcis acciderunt, atrocibus terra inarique commissis præliis: et quæcunque id genus alia memorix prodita sunt. Quin etiamsi hæc omnia prætereantur, satis multa hujus rei testimonia nobis suppeditant, quæ nostro sæculo contigerunt. Quis enim nescit magnam Bithyniæ metropolim, usam ex præstantissimarum urbium numero, quis latam ac spatiosam ignorat Thraciam, illam terræmotu ac igne, hanc bello repente funditus esse eversam? Quot ibi pueri, quot infantes, juvenes, senes, liberi et servi, victores et victi, divites, pauperes, valentes, ægroti denique omnes puncto temporis interierunt? Omnes ex æquo assumpsit ignis, domus loco sepulcrorum fuere omnibus. Ubi sunt siderum conjunctiones, quæ diversas vite formas hominibus præfinit? num omnes illi eadem astrorum constitutione nati fuerunt? num omnium natalitium sidus fuit Cancer, omnibusque eam sortem destinavit? Atqui diversitas, pene dicam infinita, ætatum et honorum testis est, non omnes uno tempore fuisse progenitos. Quocirca si diverso quisque tempore natus, in parem nihilominus calamitatem incurrit: nonne vel hæc eventa prædictionem levitatis et inconstantix convincunt?

C Sed est, inquit, et navis et urbis, et gentis et cujusvis rei fatum, quod ex primo astrorum situ totum deinde statum consequentem constituit, et causam continentem ac superiorem in gubernandis rebus contentis ac inferioribus necessario juvat. Quis ergo, inquam, est navium ortus? quis civitatis? unde originem trahit quælibet gens? Cædit materiarius materiam, eam venalem habet negotiator lignorum, navium opifex pecunia redimit, partitur opificium in operarios. Alius enim serra lignum secat in asseres, alius carinam fabricatur, alius erigendis tabulatis dat operam; hic proram, ille puppim exstruit; huic malus, illi antenna curæ est; quidam ex lino rudentes texunt, clavum gubernator curat; quidam foros et velum faciunt, quidam navem etiam picturis exornant; nonnulli pice juncturas perungunt, et in medio sentinam construunt. Neque omnes simul suum faciunt opus, sed alius jam, alius paulo post; ille cœptum jam ad finem perduxit, iste etiamnum laborat. In quo igitur tempore fatum navis sapientes collocabunt? num in eo quo lignum emitur, cæditur, aut tractatur, an quo ferrum ad-

vehitur, an quo clavis asseres compinguntur? Nam cum multa et diversa diverso tempore studia conatusque adversus naufragium adhibeantur, quodnam tempus navi fatale assignabis, ut instante interitus necessitate vectores una secum perdat? Quid jam dices de civitatibus? an tum in eas dominari fatum putant, cum ii qui eam in rem incumbunt, de concidendis consilium capiunt, an cum naturam loci considerant, an cum exemplar efformant aut fabris ferrum advehunt, aut lapides reponunt aut materiam comportant? Quidnam ex his est principium constituendæ civitatis? Quid porro dices de gente bellicis calamitatibus attrita? Quæ tandem aut unde orta adversa sors alios interimit, alios captivos in servitute redigit? Qui factum est ut Annibal, aut Cæsar, aut Alexander Macedo fata æquarent omnium quibuscum bellum gerebant, usque eo necessitate illa valentiores, ut iisdem plane et æqualibus hostium malis omnia diriperent? Sed enim minime verisimile esse, eadem civitatum fata, eosdemque stellarum situs efficere, ut terræmotibus quassatæ ruina opprimantur, ex eo perspicere quivis poterit, quod nemo nesciat hujuscemodi terræ affectiones non solum in locis habitatis, sed etiam in inhabitabilibus existere. Si quis Sangæorum montem in Bithyniæ sinibus situm vel ipse vidit vel aliis referentibus audivit, quod dicam verum esse comperiet, totum jugum in viam subsedis, ac terribile prætereuntibus præbere spectaculum. Ejusmodi quoque sunt Paphlagoniæ affectiones: ubi etiam habitationes hominum his modis una sæpe convulsæ sunt: atque ideo cum tales motus oriuntur, locus ille ab incolis deseritur. Quid sigillatim dicere opus est Cyprios, Pisidas et Achivos, apud quos harum rerum multa sunt indicia? Verum cujus gratia mentionem earum fecimus, id dicam, omnes ejusmodi motus terræ esse affectiones. Si ergo ita accidat ut etiam hominum habitatio eo in loco inveniat, ipsi quoque infortunium illud loci necessario participant: sin is ab incolis sit vacuus, infortunium loci hominibus damni dat nihil. Quæ igitur est fati necessitas, cum ex æquo loca habitata et inhabitabilia hujusmodi affectionibus sint obnoxia? Nam si possent demonstrare terram particulatim ac non universam simul conditam esse: vaniloquentia ista speciem fortassis aliquam præ se ferret, certa siderum conjunctione certæ parti terræ connexa, hoc aut illud necessario fieri. Quoniam vero omnia se mutuo complectuntur, cælum, terra, mare, atque, ut Moyses ait, terra etiam prius condita est quam astra cum motu suo: cur eorum quæ in certis terræ partibus eveniunt, causam ad siderum referunt motionem? Quapropter cum terra sit astris æquæva, neque ullam inde vel concidendi vel perdurandi causam capiat, cumque in certis partibus ejusmodi existant affectiones: non utique fati necessitas, sed alia quædam in iis locis istorum casuum propria causa est. Quando igitur tale

τὸ σπουδαζόμενον ἔσῃ· ὁ δὲ, ἐν τῷ ἐνεργεῖν καθορᾶται. Πότε τοίνυν τῇ νηὶ τὴν εἰμαρμένην οἱ σοφοὶ ἐπιστήσουσιν; Ὅτε ὠνεῖται τὸ ξύλον, ἢ ὅτε τέμνεται, ἢ ὅτε μεταχειρίζεται, ἢ ὅτε ἐπάγει τὸν σίδηρον, ἢ ὅτε συναρμύζει τοῖς γόμοις; Πολλῶν γὰρ καὶ διαφόρων ἔντων τῶν κατὰ τὴν ναυπηγίαν σπουδαζομένων, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀλλήλοισ χρόνον συνισταμένων, ποῖον ἀναθήσει χρόνον τῇ εἰμαρμένῃ, ἵνα τὴν ἀνάγκην τῆς καταδύσεως δεξαμένη, συνδιαφθέρῃ μεθ' αὐτῆς τοὺς ἐμπλέοντας; Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν πόντων; Πότε αὐτῆς κρατεῖν τὴν εἰμαρμένην ὀλοῦνται; Ὅτε βουλή τις τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ σπουδαζοῦσιν γίνεται; Ὅποτε τοῦ τόπου τὴν εὐφύλιαν ἐπιλογίζονται, ἢ ὅτε τὸ σχῆμα καταχαράσσουσιν, ἢ ὅταν ἐπάγωσιν ἡδὴ τῇ ἐργασίᾳ τὸν σίδηρον, ἢ τοὺς λίθους ἐναποτίθενται, ἢ συμφοροῦσι τὰς ὕλας; Τί τούτων ἐστὶν ἀρχὴ τῆς συστάσεως; Τί δὲ ἂν εἴποις περὶ τοῦ θένους, ὃ ταῖς κατὰ πόλεμον συμφοραῖς ἐξετρίβη; Τίς ἢ πόθεν κατ' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα ἡ μοῖρα, τοὺς μὲν κατεφόνευσε, τοὺς δὲ δι' αἰχμαλωσίας κατεδουλώσατο; Πῶς Ἀννίβας ἢ Καῖσαρ, ἢ καὶ ὁ ἐκ Μακεδονίας Ἀλέξανδρος παρ' οἷς ἂν ἐγένοντο στρατευόμενοι, πᾶσιν ὁμοτιμίαν εἰμαρμένης εἰργάσαντο, τοσοῦτον τῆς ἀνάγκης ἐκείνης ὑπερισχύοντες, ὡς τοῖς αὐτοῖς τοῦ κακοῦ μέτρον πάντα ἐνάγαθαι; Ἄλλὰ μὴν τὸ ὀλεσθαι τὰς τῶν πόντων εἰμαρμένας, ἐν τοῖς τῶν σεισμῶν καταπτώμασι τὰς συναστρίας ποιεῖν, ὡς ἐξω τοῦ εἰκότος ὁ λόγος ἐστίν, ἐντεῦθεν ἂν τις κατίδοι. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς γῆς, οὐ μόνον ἐν τοῖς οἰκουμένοις τόποις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀοικητοῖς συνίσταται; Εἴ τις τὸ τῶν Σαγγαγῶν ὄρος τὸ πρὸς τοῖς ὄρειοις τῶν Βιθυνῶν κείμενον, ἢ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἔγνω πείρα ἢ ἐκ διηγήματο; ἤκουσεν, εὐρήσει τὴν τοῦ λόγου ἀλήθειαν, ὅτι κατ' αὐτὰς τῆς ὁδοῦ τὰς ὑπερθολὰς, πᾶσα ἡ ἀκρῶρεια ὑπόνοσθησασα, φοβερόν θάμα τοῖς διοδεύουσι γίνεται. Τοιαῦτα καὶ περὶ τὰς χώρας τῶν Παφλαγγῶν τὰ πάθη· ἔστι δὲ ὅπου καὶ οἰκῆσαι; ἀνθρώπων τοῖς χάσμασι τοῦτους συγκρατεσπᾶσθησαν· πολλὰχὴ δὲ τῶν οἰκητόρων γυμνὸς ὁ χῶρος ἐν τῷ τοιοῦτῳ δείκνυται πάθει. Καὶ τί χρὴ καθ' ἕκαστον Κυπρίου, καὶ Πισίδας καὶ Ἀχαιοῦ; ἐν οἷς πολλὰ τῶν λεγομένων ἐστὶ τεκμήρια; Ἄλλ' οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα, γῆς ἐστὶ πάθη. Εἰ μὲν οὖν συνενεχθεῖ καὶ οἰκῆσιν ἀνθρώπων εὐρεθῆναι τῷ τόπῳ, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην κάκεινοι τοῦ κατὰ τὸν τόπον δυστυχήματο; παραπήλασαν· εἰ δὲ ἐλεύθεροι; εἴη τῶν οἰκητόρων, οὐδεμίαν ἀνθρώποι; ἤνεγκε βλάβην τὸ περὶ τὸν τόπον δυστύχημα. Τίς οὖν ἢ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκη, ἐπίσης τῶν τε οἰκουμένων καὶ τῶν ἀοικητῶν τὸ τοιοῦτον πάθος ὑπομενόντων; Εἰ μὲν γὰρ εἶχον ἀποδεικνύειν, κατὰ μέρη τινὰ καὶ μὴ κατὰ τὸ ἄθρόον πᾶσαν κατεσκευάσθαι τὴν γῆν, εἶχεν ἂν αὐτοῖς ἴσως κτερόν ἢ ματαιολογία· τῷδε τῷ μέρει τῆς γῆς κτιζομένης, τῆσδε τῶν ἀστρῶν συμπλοκῆς ἐφαρμοσθείσης, ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γενέσθαι κατ' ἀνάγκην. Ἐπεὶ δὲ πάντα μετ' ἀλλήλων καταλαμβάνεται, οὐρανὸς, γῆ, θάλαττα, κατὰ δὲ τὸν Μωσέως λόγον, καὶ προτερεύει ἢ γῆ τῆς τῶν ἀστρῶν κατασκευῆς καὶ κινήσεως; πῶς

τῶν μερικῶν κατὰ τὴν γῆν συμπτωμάτων τὴν αἰτίαν εἰς τὴν τῶν ἀστρῶν ἀναθήσονται κίνησιν; Εἰ τοίνυν ὑμέτεροι τοῖς ἀστροῖς ἢ γῆ, καὶ οὐδεμίαν ἐκεῖθεν οὐδὲ συμπτώσεως οὔτε διαμονῆς αἰτίαν ἐπάγεται· εἰ μερικαῖς δὲ τισὶ τόπων περιγραφαῖς τὰ τοιαῦτα ὑφίσταται πάθη· ἄρα οὐχ εἰμαρμένης ἀνάγκη, ἀλλὰ τινὰ ἑτέραν ἰδιόζουσαν αἰτίαν ἐν τοῖς τοιοῦτοις συμπτώμασι γίνεσθαι. Ὅταν οὖν πάθη τι τοιοῦτον ἢ γῆ, καὶ τινὰς τοιαύτας συμφορὰς κατεργάζεται, τῶν οἰκητῶν συγκατασεισθέντων τῷ πτόματι· τί ἐροῦσιν οἱ προσκυνοῦντες τὴν εἰμαρμένην, καὶ τὴν τῶν ἀστρῶν κίνησιν ἐπιστατεῖν τῶν ὄντων διοριζόμενοι; Πῶς ἐκεῖ τὸ νῆπιον, τὸ βρέφος, τὸ μεираκίον, ὁ ἀνήρ, ὁ πατήρ, ὁ πρεσβύτερος, ὁ εὐγενής, ὁ εὐπατρίδης, ὁ μισθωτός, ὁ δεσμώτης; Οὐτε τῷ χρόνῳ τῆς γενέσεως, οὔτε διαφορᾷ τινὶ τῆς ἀξίας εἰς τὴν τῶν κακῶν ὁμοτιμίαν κωλύονται. Ἔτι πρὸς τοῦτοις· τίς οὐκ οἶδεν ὅτι παντὸς ἀγῶνος ἔσχατόν ἐστιν ἡ θυγατρομιξία, καὶ ἀδελφογαμία, καὶ εἰς μητέρας παρανομία; Τοῦτο τοίνυν εἰ κατὰ τινὰ μοίρας ἀνάγκη ἐγίνετο, πάντως ἂν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐτολμήθη τόποις· ἐπεὶ δὲ μόνῳ τῷ ἔθνει Περσῶν, καὶ τοῖς τὰ ἐκείνων νόμιμα ἐδιδραμένοις, τὸ τοιοῦτον ἀγὼς τολμάται· ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ ἀκολούθου, ὅτι μοῖρα καὶ εἰμαρμένη ἢ ἐκίστου προαίρεσις γίνεταί, τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν προαιρουμένη.

Ἔτι πρὸς τοῦτοις, ὡς ἂν μὴδὲ τὸ τοιοῦτον ἔχοιεν λέγειν, ὅτι κατὰ τὰς ποιάς περικλίσεις τῶν τόπων ἰδιόζουσαι τινες ἀστρῶν κινήσεις καταλαμβάνονται, καὶ διὰ τοῦτο, οἱ μὲν μητρογαμοῦσιν, οἱ δὲ ξενοκτονοῦσι καὶ ἀνθρωποβοροῦσι· τῆς δὲ τῶν ἀστρῶν τῆς θέσεως ἐκείνοις ἰδιόζόντως ἐπιπιπτούσης, εἰ καὶ παντάπασιν τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῆς τῶν ὄντων θεωρίας ἀνεπισκέπτων ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστὶ, τῶν οἰομένων ὅτι κατὰ τὰς ποιάς τῆς γῆς περιγραφὰς καὶ ἡ ἀνωθεν αὐτοῖς λήξις ἐπιτυπύεται· οὕτω γὰρ ἂν εὐρεθῆι τὰ γῆινα τῶν οὐρανίων ἀρχηγικώτερα, εἰ κατὰ ταῦτα κωμίζετο κάκεινα ἔχειν· ὁμοῦ καὶ τοῦτο προσθήσομεν πρὸς ἔλεγχον τῆς ἠπατημένης αὐτῶν ὑπόληψεως· Πάντα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς γῆς τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπενεμήθη γένος, ἀνατολικοὶ, νότιοι, μεσογεῶνται, δυτικοὶ, προσαρκτικοὶ, πάντα σχεδὸν τὰ ἔθνη μέμικται πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συνοικίαν. Πῶς τοίνυν οὐδεμία τῶν ἀστρῶν ἀνάγκη ἐπ' οὐδενὸς αὐτῶν ἔχουσι τινὶ τῶν ἐκ τοῦ ἔθνους χάρισασθαι τὸ ἀλώθητον, ἀλλ' ἐν ταῖς μυριοτρόποις τῶν ἀστρῶν ἐπιπλοκαῖς, ὡς περ ἂν συνενεχθῆι τὸ τικτόμενον, ἐν τῷ ὁμοίῳ πάντως ἐστὶ, κατὰ τὴν τεταγμένην τῶν ἡμερῶν περίοδον ὑπομενούσης τὴν λώδην τῆς φύσεως; Ὁ δὲ, ταῦτα μὲν οὐπω, φησὶν, ἐξήτασται παρ' ἡμῖν, τινὶ λόγῳ ἀπαφεύγει τὴν ἐκ τῶν ἀστρῶν ἀνάγκη τὰ νόμοις κεκρατημένα παρὰ πολλοῖς τῶν ἐθνῶν· ἢ μέντοι πρόβησις τῶν ἀποδησομένων, οὐκ ἂν μικρὸν εἰς ἀπέδειξιν νομισθεῖν, τοῦ ἀπαράβατος ἔχειν τὰ μεμοιραμένα ἐκάστη. Πῶς γὰρ ὁ δεῖνα, τόνδε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν βιοτεύσειν, καὶ τοιαῖσδε συντυχίαις κατὰ τὸν βίον συνενεχθῆσθαι προμαθῶν, οὐ διεψεύσθη, εἰ μὴ τις ἀνάγκη κατὰ τὸ ἀπαράβατον ἐκείνῳ τε ταῦτα γενέσθαι πάντως ἐπέκλωσε, τῷ τε προγορεύοντι διὰ τῆς ποιάς τῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἐστειμειωμένων παρατηρήσεως δῆλον ἐποίησεν; Ἐγὼ δὲ κρείττον μὲν ἔφην ἐν τοῖς τοιοῦτοις δοκεῖν ἀγνοεῖν, ἢ γέλωτος ἀφορμὴν παρασχεῖν τοῖς ἀμαθεστέροις τῶν ἡμετέρων δογμάτων· πλην ἀλλὰ μικρὰ φροντί-

A quidpiam terræ accidit, atque ejusmodi aliquæ calamitates inde oriuntur, etiam incolis ruina obrutis: quid dicent, qui fatum adorant, et astrorum motum rebus præesse opinantur? qui sit ut occidat infans, adolescens, vir, pater, senex, nobilis, patricius, mercenarius, vinculus? cur neque tempus nascendi, neque discrimen dignitatis ullum prohibet, quo minus pari calamitate involvantur? Adhæc quis ignorat extremum malum esse, corpus cum filia commiscere, violare matrem? quod si quadam sortis necessitate fieret, utique apud nos quoque fieret: nunc autem apud solos Persas, et qui illorum edocti sunt instituta, flagitium hoc perpetratur. Ex quo planum sit, sortem ac fatum esse cujusque voluntatem pro arbitrio quodlibet amplectentem.

Præterea ne quid tale possint dicere, in certis locis proprias quasdam astrorum motiones reperiri, atque ideo alios matres ducere in matrimonium, alios occidere hospites, et humanas vorare carnes, quod certus quidam astrorum situs vim suam in illos privatim exerceat: tametsi hæc prorsus indoctorum hominum sit oratio, neque rerum contemplationi deditorum, sed existimantium certa terræ spatia certis portionibus superis circumscribi (sic autem terrestria forent potiora cœlestibus, siquidem horum constitutio ex illorum conditione penderet), tamen hoc quoque argumentum adjiciam, quo magis illorum falsa refutetur opinio, omnes propemodum terræ partes a gente Judæorum fuisse habitatas, orientales, australes, mediterraneas, occidentales, septentrionales, gentes denique ferme omnes promiscue cum Judæis habitasse. Quid ergo causæ erat, cur nulla siderum necessitas in ullo eorum valuerit, ut quempiam gentilem præstaret indennem, sed quamvis sint infinitæ conjunctiones astrorum diversæ, qualis quisque forte fortuna natus est, talis semper esset, ac præfinitis diebus damnum natura ejus faceret? Hoc loco ille, Nondum ista quidem, inquit, apud nos explorata sunt, qua ratione res apud multas gentes legibus constitutæ imminens ex astris fatum evitent: futurorum tamen prædictio magno argumento fuerit, fatum cujusque esse inevitabile. Quomodo enim quispiam non falso prævideret, quot annos hic aut ille sit victurus, quæque ei sint eventura, nisi aliqua necessitas et illi hæc ita futura decrevisset, ut non possint non fieri, et prænuntianti per certam numerorum observationem palam fecisset? Ego vero satius esse aiebam, me rerum hujusmodi ignarum videri, quam nostrorum dogmatum rudioribus ansam præbere risus; ve ruitamen neglectis quæ ridicule nobis objicerentur, quam possem paucissimis omnem earum rerum causam complexurum. Est, inquam, hominum

generi natura hostis, vis quaedam bonæ naturæ adversaria. Cujus rei sexcenta eaque evidentiæ afferri possunt argumenta, sed non arbitror necessarium esse in præsentī persequi ordine omnia quibus fidem facere queam. Cum ergo divinæ naturæ quodvis bonum sive cogitatum sive nominatum convēniat, a qua proficiscitur vita, lux, veritas, justitia, sapientia, immortalitas, et quidquid boni benevolus animus potest concipere: cum, inquam, talis sit divina natura, ac talia largiatur, adversariam quamdam vim cuius bono oppositam esse, omni ex genere colligimus. Quæ proinde loco vitæ mortem, loco veritatis fraudem, loco cuiuslibet boni oppositum malum hominibus irrogat: quippe cui id gratum sit, quod naturæ humanæ exitiosum. Sed quemadmodum qui veneficia exercent, letale pharmacum melle reddunt dulce, non eo animo ut comedentis gustatum oblectent, sed ne letale esse sentiatur: sic mortifera illa natura, cum in animo habeat, hominem inducere, ut a bona natura desciscat, bonarum rerum formas induit, ac fraudes tegit: ut miseri mortales ad id intenti, idque bonum esse rati, illius quod natura bonum est, desiderio ne teneantur. Quomodo autem accidit, ut quis per fraudem aliquam se futuri quidpiam profiteatur prædicturum: sic et fraudulentī dæmones faciunt in jecoris contemplatione, in auguriis, in ominibus, in manium evocatione, in vaticiniis ex natali petitis, cum quodlibet horum non eodem sed diverso modo futurum præsignificet. Itaque ut qui ex inspecto jecore, aut ex omine quopiam conjectat, aut ex aspectu volantis avis, non per fati necessitatem ea se prædicere pollicetur: ita cum hujusce vaticinationis sit unica causa, fraus videlicet et opera dæmonum, quoniam aliquid prænuntiatum aliquando perfectum est (si tamen omnino perfectum est), non continuo fati vis demonstratur, quia omne vaticinationis genus habere vim suam ex fato jure diceretur. Sic unum fatum esset somnium, aliud ex palpitatione, aliud ex auguriis, vel ominibus, vel quibusdam symbolis constaret. Quod si in his nihil prohibet quo minus vaticinatio sit sine fato; neque si qui fortuiti eventus cum prædictione consentiant, satis id fuerit ut probetur, non facile talia contingere. Quanquam neque certæ et indubitatæ divinationes sunt eorum, qui eam artem profitentur, sed multa sibi effugia provident, ut si contrarius eventus vanitatis eos coarquat, possint evadere, prolatis rationibus quas præmeditantur. Ex quo efficitur neque scientiam eorum ullam esse, nisi ut in eum qui in hora indicanda erraverit, culpam conferant erroris, sicque prædictiones ambigue et in utramque partem paratas instituant, ut quidquid evenerit, id prædictum esse videatur. Sæpe enim eximium quid et supra alios eventurum alicui prædixit is qui horam natiuitatis consideravit: deinde autem cum ille in extrema mala ac calamitates non vulgares incidit, non se aberrasse a prædictione affirmavit vates;

σας τῶν ἐν γέλωτι τὰ καθ' ἡμᾶς τιθεμένων, δι' ὀλέγων, ὡς ἂν οἴξτε ὧ, πᾶσαν τὴν περὶ τούτου αἰτίαν ἐκλήσομαι. Ἔστι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων κατὰ φύσιν πολέμιος δυνάμις τις ἐκ τῶν ἐναντίων τῇ ἀγαθῇ φύσει γινωσκομένη. Τούτου δὲ μυρίας μὲν ἔστι τὰς ἀποδείξεις ἐξ ἐναργῶν παραστῆσαι πραγμάτων. Οὐ μὴν ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι τῷ παρόντι καιρῷ πάντα κατὰ τὸ ἀκλόουθον διεξιέναι, δι' ὧν ταῦτα οὕτως ἔχουν πεπίστευται. Τῆς τοίνυν θείας φύσεως ἐν παντὶ ἀγαθῷ νοημαί τε καὶ δόγματι θεωρουμένης, παρ' ἧς ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιόν τε καὶ σοφόν, καὶ ἀφθαρτόν, καὶ πᾶν ὃ τί περ ἔστι κατ' ἐνοίαν λαθεῖν ἀγαθόν, τοῦτο οὐσης καὶ τοῦτο χαριζομένης, ἡ ἐκ τῶν ἐναντίων γνωριζομένη δυνάμις ἐκ πάντων κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἐκάστῳ τῶν ἀγαθῶν θεωρουμένων καταλαμβάνεται. Ὡστε ἀντὶ μὲν ζωῆς, θάνατον, ἀντὶ δὲ ἀληθείας, ἀπάτην, καὶ ἀπὸ ἐκάστου τῶν βελτιόνων, τὴν ἀντιδιαστέλλομένην κακίαν παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεσθαι· εἶναι γὰρ αὕτη τοῦτο φίλον, ὅπερ ἂν τῇ φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐπ' ὀλέθρῳ γίνεσθαι. Ὡσπερ δὲ οἱ διὰ τῶν δηλητηρίων κακοποιοῦντες, πολλάκις καὶ μέλιτι τὸ φθείρον ἐφηδύουσι φάρμακον, οὐκ εὐφρᾶναι τῇ γεύσει τὸν βλαπτόμενον σπουδῆν ποιούμενοι, ἀλλ' ἐκκλέψαι τὴν τοῦ φθείροντος αἰσθησιν· οὕτω καὶ ἡ φθοροποιὸς αὕτη φύσις, σκοπὴν ἔχουσα τῆς ἀγαθῆς φύσεως ἀποστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀγαθῶν τινων πραγμάτων μορφὰς ὑποδύεται, προβῆσσι τισι καὶ λατρεῖαι τὸν ἐγκεκρυμμένον τῆς ἀπάτης λόγον ἐπικαλύπτουσα· ὡς ἂν τοῦτω προσέχοντες τὸ δελταῖον τῶν ἀνθρώπων γένος, τοῦτο τε νομίζοντες ἀγαθὸν εἶναι, τοῦ ὄντως κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ μηδεμίαν ἔχοιεν ἐπιθυμίαν. Διὰ τοι τοῦτο καθάπερ ἂν τις προγνώσεως εἶδος διὰ τινος ἀπάτης προειλημμένος τύχη, κατ' ἐκεῖνο καὶ ἡ ἀπατηλὴ τῶν δαιμόνων ὑπήκουσε δυνάμις, ἐν ἡπατοσκοπῆσι καὶ οἰωνισμοῖς, ἐν κληδόσιν, ἐν νεκυῖαις ἐν γενεθλιαλογῆσι· ἐκάστου τούτων, [ἀλλ'] οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ διαφόρως τὸ ἐφεξῆς προμηνηύοντος. Ὡσπερ τοίνυν ὁ τῷ ἥπατι τὸ μέλλον διασημαίνων, ὁ διὰ τινος κληδόνος προεικάσας τὸ ἐσόμενον, ἢ ὁ πρὸς τὴν πτῆσιν τοῦ οἰωνοῦ βλέπων, οὐ τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ τὰ τοιαῦτα προαγορεύειν καταπαγγέλλεται· τὸν αὐτὸν τρόπον μῖς οὐσης αἰτίας, καθὼς εἴρηται, τῆς τὸ τοιοῦτο τῆς προβῆσεως εἶδος μειοῦσης, λέγω δὲ τῆς κατὰ τὴν ἀπατηλὴν τῶν δαιμόνων ἐνέργειαν· οὐκ ἐπειδὴ ποτέ τι κατὰ τὸ συμβᾶν ἐπετέχθη τῶν εἰρημένων (εἴπερ δὴ ὅλως μὲν ἐπετέχθη), διὰ τοῦτο ἡ τῆς εἰμαρμένης ἀποδεικνυται δυνάμις, ἐπεὶ πᾶν προβῆσεως εἶδος, εἰκότως ἂν ἐξ εἰμαρμένης τὴν ἰσχὺν ἔχειν κατασκευάζοιτο. Ὡστε ἡμῖν μίαν μὲν εἰμαρμένην εἶναι τὸν δνειρον· ἑτέραν δὲ τὴν ἐκ παλμῶν παρατήρησιν· ἄλλην δὲ, ἐξ οἰωνισμῶν, ἢ κληδόνων, ἢ τινων συμβόλων συνισταμένην. Εἰ δὲ οὐδὲν ἐπ' ἐκείνων κωλύει καὶ πρόβῆσιν εἶναι καὶ εἰμαρμένην μὴ εἶναι· οὐδὲ εἴ τις ἐξ ἀριθμοῦ τοῖς γενεθλιαλογοῦσιν ἐπετεύχθη πρόβῆσις, ἀκοῦσα γένοιτο ἂν πίστις εἰς τὸ μὴ βδέδιωσ τὰ τοιαῦτα ἐπιτυχάνεσθαι. Καίτοι γε οὕτε ἀκριβεῖς τε καὶ ἀναμφίβολοι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελομένων αἱ προμηνήσεις γί-

ωνται, ἀλλὰ πολλὰς ἑαυτοῖς ἀναχωρήσεις παρα-
 τεμάζουσιν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει, εἰ πρὸς τὸναντιον ὁ
 λόγος ἐλέγχεται, καὶ τινὰ προτεχνολογοῦσιν ἑαυτοῖς
 οἷς τούτων μέλει· ὥστε μὴ τῆς ἐπιστήμης τῷ ἐσφαλ-
 μένῳ, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν σημειώσεως τὴν
 ἀποτυχίαν λογίζεσθαι, καὶ λοξοῖσι ὡς ἐπίπαν καὶ πρὸς
 τὸ διπλοῦν τῶν ἐκβάσεων ἐπαμφοτερίζουσαι γίνονται
 παρ' αὐτῶν αἱ προρήσεις, ἔν' ὅπερ ἂν ἐκβῆ, τοῦτο
 προμετγνύσθαι δόξει. Πολλάκις γὰρ τὸ περιφανές τε
 καὶ τὸ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὁ τὴν ὥραν τῆς γενέσεως
 κατανόησας ἐμήνυσε. Εἶτα ἐν ἐξαισιόις τισὶ συμφο-
 ραῖς τούτου γεγονότος, οὐδὲν διεσφάλλαι προαγορεύ-
 σαι διαχυρίσατο. Εἶχε γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὸ
 πλέον εἰς τὴν τῶν κακῶν μετουσίαν· καὶ τούτων ἡ
 καθ' ἡμᾶς ἱστορία μάρτυς ἐστίν. Οὐάλεντος γὰρ τοῦ
 βασιλέως ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ὄντος ἀρχῆς, ἀπάτη
 τις τοιαύτη πρὸς τὴν ἀνταρσίαν τῆς ἀρχῆς παρεκί-
 νησε. Καὶ ὁ μὲν ὠρμήσεν ἐφόδιον πρὸς τὴν τὸλμαν
 τῶν γενεθλιαλογούντων προαγορεύειν ἔχων· τὸ δὲ
 πέρασ τῆς ἐγχειρήσεως τοιοῦτον ἐγένετο, ὥστε αὐτὸν
 τὸν ἐπὶ ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς γνωρισθέντα, ἐν τῷ
 μεγέθει τῆς συμφορᾶς γενέσθαι διασημότερον· καὶ
 τοῦτο συνεργία τῆς γενεθλιαλογίας τοῖς πολλοῖς
 ἐνομισθη, ὅτι τὸ κατὰ συμφορὰν μέγεθος ἀντὶ τοῦ
 μεγέθους τῶν ἀγαθῶν τῷ ἀνδρὶ συννέχθη. Ἐγὼ δὲ
 τὸ μὲν πεπλανημένας τὰς περὶ τούτων γίνεσθαι προαγορεύσεις, οὐπω μέγα ποιούμαι τεκμήριον τοῦ μὴ
 ἐστάναι τῆς εἰμαρμένης τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλαῖς καὶ ἄλλαις ἐπινοίαις ἡ ἀπατηλὴ τῶν δαιμόνων
 δύναμις τὰς προρήσεις σοφίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ὕδωρ τι μαντικόν, παραφορὰς καὶ μανίας τοῖς γευσάμενοις
 ἐνεργαζόμενον, καὶ πνεῦμα κάτωθεν διὰ τινος στομίου διεξερχόμενον· ὅπερ εἰ ἐν γυναικείῳ γένοιτο
 σπλάγγνοις ἐξωδηκμένα: τὴν γαστέρα ἐπολεῖ, καὶ τῆς διανοίας ἔκστασιν, καὶ παραφορὰν τοῦ καθεστηκότος
 εἰργάζετο. Ἄπερ πάντα, θεῖά τε καὶ μαντικὰ τοῖς ἀπατωμένοις ἐδόκει, τῶν τε ἐξ ἡπατος ἢ πυρὸς ση-
 μείους τισὶ τὸ μέλλον προεικαζόντων, ἢ τὴν πρὸς τὰς πτήσεις τῶν ὄρνέων, οὐδεὶς ἀνέθηκε τῇ εἰμαρμένῃ
 τὴν τῆς προρήσεως δύναμιν· ἀλλὰ τινι δαιμονίᾳ κατακωχῆ τὸ τοιοῦτον λογίζονται.

Ὅτω φησὶ, ἡ μὴ εἶναι καθόλου προαγορεύειν διὰ
 τὸ πολλοῖς ἐναντιώμασι τὰς προρήσεις ἐλέγχεσθαι,
 ἢ εἴπερ ἀποδείκνυσί τις αὐτὴν ὡς προλέγουσάν τι
 τῶν ἐκδησομένων, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου τῶν
 κατὰ πρόβησιν ἐπιτυχανομένων καταλαμβάνομεν,
 αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου τῆς προρήσεως εἶδους
 οἰόμεθα χρῆναι νομίζειν. Ἴσον γὰρ ἐπὶ πάντων τού-
 των ἐστὶ, τὸ ἐν τοῖς πλείοσι διαμαρτάνειν, τὸ τε ἐν
 τισιν δοκεῖν μὴ ἔξω τῆς τῶν ἐκδησομένων ἀληθείας
 ἀγειν τὴν πρόβησιν· καὶ τῇ ἀπατηλῇ τῶν δαιμόνων
 φύσει ὁμοίως, καὶ διὰ ταύτης καὶ πάσης ἐπινοίας ὁ
 σκοπὸς κατορθοῦται· τὸ γὰρ ἀποστήσαι τὸν ἄνθρω-
 πον τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, κάκειθεν ἑαυτῷ τὴν
 πῶν ἀγαθῶν μοῖραν παρασκευάζειν, ἀντὶ παντὸς τοῖς
 δαίμοσι σπουδάζεται. Τὸ τοῖνον πεπεισθαι τοὺς εὐ-
 ἐξαπατήτους, μὴ ἐπὶ τῷ θείῳ βουλήματι τὰ κατὰ
 τὸν βίον κείσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τῶν ἀστρῶν
 διακλωχῆ, καὶ τῇ ἐκεῖθεν ἀπορρέουσῃ δυνάμει, πάν-
 των μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βλαπτικῆς τῶν δαι-
 μόνων φύσεως βλέπει. Εἰ οὖν κεχαρισμένον ἐστὶ τοῖς
 ἐπίμοσι, τοῦ Θεοῦ ἀποστήσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀφίστησι
 ἢ ἡ περὶ ταῦτα πλάνη, ἀποδείκνυται σαφῶς δαιμο-
 νία τίς οὕσα ἐνέργεια, δι' ἀπάτης παρακρουσμένη
 τοὺς πᾶσαν μὲν ἐν τούτοις τὴν δύναμιν εἶναι νομί-
 ζοντας· πρὸς δὲ παντοδύνημον τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν μὴ
 ἀποδέποντας.

A nam id quod insigne futurum erat et supra alios,
 in adversam ac malam partem eventum fuisse sor-
 titum: idque res nostra memoria gestæ testantur.
 Valente enim Romanorum imperatore talis fraus
 et impostura quemdam ad imperium affectandum
 permovit. Animos illi quidem faciebat audaciorem-
 que reddebat genethliacorum prædictio, sed exitus
 conatum ejusmodi fuit, ut ipse summis magistra-
 tibus gestis clarus, fieret magnitudine calamitatis
 insignior: idque patrociniū genethliologię pleris-
 que visum est, quod res prosperæ viri adversas
 exaquassent. Verum ego falsis istorum prædictio-
 nibus ad fatum refellendum non nitor; sed illa po-
 tius ratione, quod fallaces ac subdoli dæmones
 multis etiam aliis modis vaticinationes fraudulenter
 comminiscuntur. Nam divinatoria quædam aqua
 epota in mentis errorem et insaniam inducit; et
 spiritus superne per quoddam orificium permeans,
 intraque feminea viscera receptus, et utero tumo-
 rem et menti furorem ac delirium conciliat. Quæ
 omnia, divina et vaticinia videntur errore deceptis.
 Quin etiam omnes illi, qui ex jecore aut signis
 quibusdam ignis, aut ex avium volatu futura con-
 jectant, vim vaticinii non ad fatum, sed ad afflatum
 quemdam dæmonum referunt.

C Quare existimo aut non esse omnino vera vati-
 cinia, quod multis eventibus contrariis convellun-
 tur; aut si quis ostendat fatum præsignificare ali-
 quem futurum eventum, quod in aliis omnibus, ita
 uti prænuntiata fuerant, evenientibus reperimus,
 id in hujusmodi quoque vaticinationis genere nec-
 cessario reperiri censemus. Par enim in his omni-
 bus est ratio, ut fatidici ubi in plerisque errave-
 rint, in quibusdam certe futurorum eventuum veri-
 tatem vaticinatione videantur assecuti. Atque in-
 star fraudulentorum dæmonum in eam rem omnes
 cogitationes conferunt et curas, ut hominem eo
 redigant ne oculos ad Deum convertat, ab eoque
 omnia bona obtineat; atque adeo consilium, quo
 homines simplices et fallacii obnoxii a divina vo-
 luntate amplectenda revocantur ad ejusmodi astro-
 rum conjunctionem ac vim inde defluentem, maxime
 ad malignorum dæmonum spectat scopum. Itaque
 si jucundum est dæmonibus animos hominum ab
 amicitia Dei avertere, sicque avertit istarum rerum
 fallacia: perspicuum fit id dæmonum quoddam
 esse opus, comparatum ad decipiendos eos, qui
 omnem illam vim hisce rebus contineri opinantur,
 neque oculos ad Dei summam convertunt pote-
 statem

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ
ΕΚ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ.

EJUSDEM S. GREGORII
TRACTATUS ADVERSUS GRÆCOS
EX COMMUNIBUS NOTIONIBUS.

Federicus Morellus inter. Reg. Latine vertit.

Si nomen hoc Deus personarum significativum A esset, cum tres personas dicimus, ex necessitate tres diceremus deos; quod si Deus essentiae denotativum nomen est, dum unam essentiam confitemur sanctæ Trinitatis, unum Deum merito glorificamus, quia unius substantiæ unum nomen, Deus est. Idcirco congruenter et substantiæ et nomini, unus est Deus, et non tres. Neque enim Deum et Deum et Deum dicimus, velut dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum, nominibus quæ personas significant, connectentes (et) conjunctionem. Eo quod non eadem sint personæ, sed diversæ potius, et a se invicem pro significato nominum differentes. Verum nomini (Deus) quod significativum est essentiae ex aliqua proprietate, quæ ipse inest, non conjungimus copulam (et) ut dicamus, Deum et Deum et Deum: quia eadem est essentia, quæ personæ sunt, et quam nomen hoc (Deus) significat, propterea quod etiam idem ipse Deus: idem vero adjuncta declaratione ipsius non connectitur unquam. Quod si dicimus Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum, vel Deum Patrem, et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, notionem personarum nominibus copulamus, nempe Patri, Filio, sancto Spiritui, ut sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, hoc est persona et persona et persona. Idcirco et tres sunt personæ. Nomen autem hoc (Deus) absolute et eodem modo prædicatur de unaquaque personarum, absque conjunctione (et), ita ut non possimus dicere Deum et Deum et Deum; sed intelligere nomen tertio quidem dictum voce, propter personas subjectas, propositum vero secunda et tertia repetitione absque conjunctione (et), quia non alius atque alius Deus est. Non enim quatenus Pater diversam proprietatem suam servat apud Filium, juxta hoc Deus est Pater: namque ita non Deus esset Filius; sed enim si quia Pater est Pater, propterea et Deus Pater, quoniam non Pater Filius, non Deus Filius: si

Ei τὸ Θεὸς ὄνομα προσώπων δηλωτικὸν ὑπῆρχε, B τρία πρόσωπα λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης ἂν τρεῖς ἐλέγομεν θεοὺς· εἰ δὲ Θεὸς ὄνομα οὐσίας σημαντικὸν ἐστὶ, μίαν οὐσίαν ὁμολογούντες τῆς ἁγίας Τριάδος, ἓνα Θεὸν εἰκότως δοξάζομεν· ἐπεὶ μιᾶς οὐσίας ἓν ὄνομα τὸ Θεός ἐστι. Διὸ καὶ ἀκολουθῶς τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τῷ ὀνόματι, εἷς ἐστὶ Θεός, οὐ τρεῖς. Οὐτε γὰρ Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεὸν φάμεν, ὡς περ λέγομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι τοῖς τῶν προσώπων σημαντικοῖς συμπλέκοντες τὸν καὶ σύνδεσμον. Διὰ τὸ μὴ ταῦτ' εἶναι τὰ πρόσωπα, ἕτεροῖα δὲ μᾶλλον, καὶ διαφέροντα ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν. Τῷ δὲ Θεὸς ὀνόματι δηλωτικῶς τῆς οὐσίας ὄντι ἐκ τινος ἰδιώματος προσόντος αὐτῆς, οὐ συνάπτομεν τὸν καὶ σύνδεσμον, ὥστε λέγειν ἡμᾶς, C Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεόν· ἐπεὶ περ ἡ αὐτὴ ἐπ' οὐσία ἢ ἐστὶ τὰ πρόσωπα, καὶ ἣν σημαίνει τὸ Θεὸς ὄνομα· διὸ καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Θεός. Ὅ δὲ αὐτοὶ καὶ ἐπιδηλώσει τοῦ αὐτοῦ οὐ συμπλέκεται ποτε. Εἰ δὲ λέγομεν Πατέρα Θεόν, καὶ Υἱὸν Θεόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον Θεόν, ἢ Θεὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν Υἱόν, καὶ Θεὸν Πνεῦμα ἅγιον, τὸν καὶ σύνδεσμον κατ' ἔννοιαν τοῖς τῶν προσώπων ὀνόμασι συνάπτομεν. Οἶον, Πατέρι, Υἱῷ, ἁγίῳ Πνεύματι, ἓνα ἢ Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τουτέστι πρόσωπον, καὶ πρόσωπον, καὶ πρόσωπον. Διὸ καὶ τρία πρόσωπα. Τὸ δὲ Θεὸς ὄνομα, ἀπολύτως καὶ ὡσαύτως κατηγορεῖται ἐκάστου τῶν προσώπων ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, ὥστε μὴ δύνασθαι ἡμᾶς λέγειν Θεόν, καὶ Θεόν, καὶ Θεόν· ἀλλὰ νοεῖν τὸ ὄνομα τρίτον μὲν λεγόμενον τῇ φωνῇ, διὰ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα, προβαλλόμενον δὲ τῇ δευτερώσει καὶ τῇ τριτώσει, ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, διὰ τὸ μὴ ἕτερον καὶ ἕτερον εἶναι Θεόν. Οὐ γὰρ καθὸ τὴν ἕτερότητα σώζει Πατὴρ πρὸς Υἱόν, κατὰ τοῦτο Θεὸς ὁ Πατὴρ. Οὕτω γὰρ οὐκ ἂν Θεὸς ὁ Υἱός· εἰ γὰρ ἐπεὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ· ἐπεὶ μὴ Πατὴρ ὁ Υἱός, οὐ Θεὸς ὁ Υἱός· εἰ δὲ Θεὸς ὁ Υἱός, οὐκ ἐπεί Υἱός. Ὅμοίως καὶ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐπεί Πατὴρ, Θεός· ἀλλ' ἐπεὶ οὐσία τοιαύτη, εἷς ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός

θεός. Καὶ δι' ἣν αἰτίαν Πατὴρ Θεός, καὶ Υἱὸς Θεός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον Θεός· μὴ διαιρουμένης δὲ τῆς οὐσίας ἐν ἐκάστῳ τῶν προσώπων, ὥστε καὶ τρεῖς εἶναι οὐσίας κατὰ τὰ πρόσωπα, ὅηλον ὅτι οὐτε τὸ ὄνομα διαιρεθῆσεται ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν, οὐτε τὸ Θεός εἰς τὸ εἶναι τρεῖς; θεούς· ἀλλ' ὡσπερ οὐσία ὁ Πατὴρ, οὐσία ὁ Υἱός, οὐσία τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὐ τρεῖς οὐσίαι· ὡτω καὶ Θεός ὁ Πατὴρ, Θεός ὁ Υἱός, Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Εἰς γὰρ Θεός καὶ ὁ αὐτός· ἐπεὶ καὶ μία οὐσία ἡ αὐτή· εἰ καὶ ἕκαστον τῶν προσώπων λέγεται, καὶ ἐνοῦσιον καὶ Θεός· καὶ γὰρ ἀνάγκη τρεῖς λέγειν οὐσίας Πατέρος καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· ἐπεὶ οὐσία τῶν προσώπων ἕκαστον ὅπερ ἐστὶν ἀλόγιστον· οὐδὲ γὰρ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, τρεῖς οὐσίας φαιμέν· ἀλλὰ μίαν καὶ μίαν λέγοντες οὐσίαν, ἧς ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἓνα ἀκολουθῶς φαιμέν Θεόν· εἰ καὶ τῶν προσώπων καὶ ἐνοῦσιον καὶ Θεόν εἶναι πιστεύομεν. Ὡσπερ γὰρ τῷ διαφέρειν τὴν Πατέρα τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τρία φαιμέν πρόσωπα· ὡτω; ἐπεὶ μὴ διαφέρουσι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἐστὶ κατ' αὐτὴν τῶν προσώπων ταυτότης, ἐστὶ πάντως καὶ κατὰ τὸ Θεός ὄνομα. Δηλωτικὸν γὰρ τοῦτο τῆς οὐσίας, οὐ τὸ τί αὐτῆς περιστῶν, ἐπεὶ ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἀπὸ τίνος; ἰδιωματῶν προσόντος αὐτῆ λαμβανόμενον, παραδηλοῦν αὐτήν. Ἔστι γὰρ ἰδίωμα τῆς αἰῶου οὐσίας, ἧς Πατὴρ, Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ πάντα ἐποπτεῦειν καὶ θεωρεῖν καὶ γινώσκειν καὶ εὐεχῆ τὰ κρύφια. Ἐντεῦθεν εἰλημμένον τὸ Θεός ὄνομα κυρίως λεγόμενον σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐκείνην. Μῆδ' οὐ γὰρ οὐκ ὑπαρχούσης τῆς τοιαύτης οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς τοῦ παραδηλοῦντος αὐτήν ὀνόματος (φῆμι δὴ τοῦ Θεός)· εἰς κυρίως ἐστὶ Θεός τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ἀκολουθῶς· ἐπεὶ μὴ πρόσωπον δηλοῖ τὸ Θεός, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν. Εἰ γὰρ πρόσωπον εἶδηλον τὸ Θεός, ἐν καὶ μόνον τῶν προσώπων ἐλέγετο Θεός, ὅπερ ἐσημαίνεται τῷ τοιῦδε ὀνόματι· ὡσπερ οὖν καὶ Πατὴρ, μόνος ὁ Πατὴρ λέγεται, διὰ τὸ προσώπου δηλωτικὸν εἶναι τοῦτο τὸ ὄνομα.

congruenter rationi essentiali : siquidem Deus personam non declarat, sed substantiam. Etenim si Deus personam indicaret, una et sola ex personis diceretur Deus, quæ tali nomine significaretur; sicut nimirum Pater solus dicitur Pater, quia nomen istud personam signandi vim habet.

Εἰ δὲ φαίη τις ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαιμέν τρεῖς οὐσίας, μερικὰς δηλονότι, τούτῃστιν ἰδικὰς (τοῦτο γὰρ κυριώτατον εἰπεῖν), ὅτι μερικὴν οὐσίαν, τούτῃστιν ἰδικὴν λέγοντες, οὐδὲν ἕτερον σημαίνει βουλόμεθα, ἢ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον. Προσώποις δὲ οὐχ ἐπιτετα τὸ Θεός, καθὼς δέδειχται. Τί οὖν λεκτέον πρὸς ἐκεῖνο, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, τρεῖς φαιμέν ἀνθρώπους; Οὐχ ὡς ταῦτα πρόσωπα, πρόσωπα δὲ τῷ σημαντικῷ ὀνόματι τῆς κινήσης οὐσίας οὐ σημαίνονται. Οὐδὲ ἡ μερικὴ λεγομένη ἔστι ἰδικὴ οὐσία, ταῦτόν αὐτῆ τῷ προσώπῳ, τίνος χάριν τρεῖς ἀνθρώπους φαιμέν, αὐτοὺς μίαν οὐσίαν ὑπάρχοντας, ἧς ἐστὶ τὸ ἀνθρώπος δηλωτικόν; Εἰ μὴτε διὰ τὰ πρόσωπα, μὴτε διὰ τὸ λέγεσθαι μερικὴν οὐσίαν, ἤτοι ἰδικὴν, ἐκφωνοῦμεν, τούτῳ φαιμέν ὅτι καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τοῦτο λέγομεν, ἀλλὰ τινὰ συνήθειαν ἐξ ἀναγκαίων αἰτιῶν κρατήσα-

A vero Deus Filius, non quia Filius: similiter etiam Pater, non quoniam Pater, Deus; verum quia essentia talis unus est Pater, et Filius Deus: et quam ob causam Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus. Cum autem non dividatur essentia in unaquaque personarum, ita ut tres sint essentiali secundum personas, videlicet neque nomen dividetur, quod significat essentiali; neque Deus, ut sint tres dii: sed sicut substantia Pater, substantia Filius, substantia Spiritus sanctus, et non tres substantiæ: sic etiam Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; non tres dii. Nam unus Deus et idem, quia una etiam substantia eadem; etsi quæque persona dicatur, et essentia subsistens et Deus; etenim necesse esset tres dicere substantias Patris et Filii et Spiritus sancti, quoniam substantia est unaquæque personarum, quod a ratione alienum est. Neque enim Petrum et Paulum et Barnabam tres substantias dicimus; sed unam et unam dicentes substantiam, quæ est Pater et Filius et Spiritus sanctus, unum consequenter dicimus Deum: tametsi unamquamque personam consubstantiali et Deum esse credimus. Nam quemadmodum, eo quod differat Pater a Filio et Spiritu sancto tres asserimus personas: itidem quia non differunt secundum substantiam, sed est juxta ipsam personarum identitas: erit etiam omnino secundum nomen [Deus], quippe hoc substantiam declarandi vim habet: non quod quid ipsa sit representet, siquidem incomprehensibilis est, sed ab aliqua proprietate, quæ ipsi inest, sumptum eam designat. Est enim proprietate sempiternæ substantiæ, cujus Pater, Filius et sanctus Spiritus, omnia intueri, et contemplari et cognoscere, etiam ea quæ occulta sunt. Inde acceptum nomen Deus proprie dictum, substantiam illam significat. Quamobrem cum una ejusmodi substantia existat; itemque nomen unum quod ipsa declaratur, nempe [Deus], unus proprie Deus erit

Quod si quis dixerit, quod Petrum et Paulum et Barnabam dicimus tres substantias particulares, videlicet proprias (hoc enim est maxime proprie loqui), quia particularem substantiam, hoc est propriam dicentes, nihil aliud significare volumus, quam individuum, quod est persona; atque Deus non designat personas, ut probatum est: quid igitur dicendum est ad illud, quod Petrum et Paulum et Barnabam tres dicimus homines? non ut hæ personæ sunt; personæ autem significative nomine communis substantiæ non signantur. Neque ea quæ particularis dicitur, sive peculiaris et propria substantia; quia idem ipsa est cum persona: qua de causa tres homines dicimus, cum ipsi unius substantiæ existant, quam nomen hoc homo designat: siquidem neque propter personas, neque eo quod dicatur particularis substantia, nimirum propria, enuntiamus: hoc

asserimus quod abusive et non proprie hoc dicimus; propter consuetudinem quamdam quæ necessariis de causis obtinuit adversus ea quæ non in sancta Trinitate considerantur: sunt autem ejusmodi: definitio hominis quæ non semper in ipsis individuis, sive personis spectatur. Etenim prioribus morientibus, alia individua ipsorum loco construuntur: ac rursus iisdem sæpenumero manentibus, alia quædam superveniunt: ita ut aliquando in his, aliquando in illis, interdum in pluribus, interdum in paucioribus considerentur: itemque in detractio, exitu vitæ et procreatione individuorum, in quibus hominis definitio spectatur, cogimur etiam multos dicere homines, et paucos, mutatione et variatione seu alteratione personarum, expulsa communi consuetudine, et præter ipsam rationem essentiali, ut cum personis connumerentur quodammodo substantiæ. In sancta vero Trinitate nihil unquam ejusmodi usuvenit, eo quod eadem personæ, et non aliæ atque aliæ dicantur, sed ad idem eodemque modo se habeant, neque incrementum ullum ipsa Trinitas admittat, ut ad tetradem accedat, neque diminutionem, ut ad dyada redigatur: neque enim generatur aut procedit a Patre vel ex una e personis, adeo ut Trinitas etiam tetras sit aliquando; neque interit unquam una ex tribus his personis, ut Trinitas fiat dyas. Jam vero cum nulla accretio nec diminutio, nec conversio atque alteratio unquam fiat tribus personis, absurdum esset super tribus personis etiam tres dicere deos. Rursus hominis personæ omnes non ab eadem persona secundum continuum habent esse: verum hæc quidem ex illa, hæc autem ex illa in multa et diversa esse super causatis etiam causas: verum in sancta Trinitate non ita se res habet; nam una et eadem persona Patris, ex quo Filius generatur et Spiritus sanctus procedit. Quocirca etiam proprie unum auctorem eorum quæ a se ut causa dependent, unum Deum asserimus: quandoquidem una etiam cum ipsis existit. Neque enim tempore dividuntur a se invicem personæ deitatis, neque loco, neque voluntate consiliove, neque instituto, neque operatione, neque affectione ulla ejusmodi quæ consideratur in hominibus, sed duntaxat quia Pater, Pater est, et non Filius; Filius, Filius est, et non Pater: similiter etiam Spiritus sanctus, neque Pater, neque Filius est. Quapropter nulla necessitas urget nos ad dicendum tres deos esse personas tres: quemadmodum in nobis multos homines dicimus multas personas, propter eas quas diximus causas, et non juxta rationem necessariam, quod idem est per se, unum et multa non potest esse. Est etiam Petrus et Paulus et Barnabas secundum hominem, unus homo; et secundum hoc ipsum, quatenus homo, multi non possunt esse: dicuntur autem multi homines abusive ac non proprie: quod vero per abusionem dicitur, haudquaquam apud eos qui sapiunt præponitur ei quod proprie. Quocirca minime profutendum est in tribus personis divini essentiali, tres deos esse, quatenus Deus: unus vero et idem Deus propter identitatem substantiæ, cujus tὸ Deus est significativum, ut dictum est a nobis.

σαν τῶν μὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος θεωρουμένων. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ ὄρος τοῦ ἀνθρώπου οὐκ αἰεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀτόμοις ἤτοι προσώποις θεωρεῖται. Τῶν μὲν γὰρ προτερίων τελευτώντων, ἕτερα ἀντ' αὐτῶν συνίσταται· καὶ πάλιν τῶν αὐτῶν πολλάκις μενόντων ἄλλα τινὰ ἐπιγίνεται· ὡς ποτὲ μὲν ἐν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐν ἐκείνοις, καὶ ποτὲ μὲν ἐν πλείοσι, ποτὲ δὲ ἐν ἐλάττοσι θεωρεῖσθαι· καὶ ἐπὶ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς τε ἀποθιώσεως καὶ γεννήσεως τῶν ἀτόμων, ἐν οἷς θεωρεῖται ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὄρος, ἀναγκαζόμεθα καὶ πολλοὺς λέγειν ἀνθρώπους καὶ ὀλίγους, τῇ τροπῇ καὶ ἀλλοιώσει τῶν προσώπων ἐκκρουσθεῖσης τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ παρὰ αὐτὸν τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὥστε συναριθμῆναι τοῖς προσώποις τινὰ τρόπον καὶ οὐσίας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει ποτὲ, διὰ τὸ τὰ αὐτὰ πρόσωπα, καὶ οὐχ ἕτερα καὶ ἕτερα λέγεσθαι, κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· μήτε προσθήκην τινὰ δέχεσθαι αὐτὴν εἰς τετράδα· μήτε μείωσιν, τὴν εἰς δυάδα· οὔτε γὰρ γενᾶνται ἢ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατέρος ἢ ἐξ ἐνὸς τῶν προσώπων, ὥστε καὶ τετράδα εἶναι ποτὲ τὴν Τριάδα· οὔτε τελευτᾶ ποτὲ ἐν τῶν τριῶν τούτων προσώπων, ὥστε δυάδα τὴν Τριάδα γίνεσθαι. Προσθήκης δὲ καὶ μείωσεως, τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως μηδεμιᾶς ποτὲ γινομένης τοῖς τρισὶ προσώποις, ἄποπον πρὸς τοῖς τρισὶ προσώποις καὶ τρεῖς λέγειν θεοὺς. Πάλιν τὰ τοῦ ἀνθρώπου πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὸ προσεχὲς ἔχει τὸ εἶναι· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τούτου· τὰ δὲ ἐξ ἐκείνου εἰς πολλὰ καὶ διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τὰ αἴτια· ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὐχ οὕτως. Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γενᾶνται, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἴτιον ὄντα τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν, ἕνα Θεὸν φάμεν· ἐπεὶ καὶ συνυπάρχει αὐτοῖς. Οὔτε γὰρ χρόνῳ διαιρεῖται ἀλλήλων τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος, οὔτε τόπῳ, οὐ βουλή, οὐ ἐπιτηδεύματι, οὐκ ἐνεργείᾳ, οὐ πάθει οὐδενὶ τῶν τοιούτων, οἷσπερ θεωρεῖται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἢ μόνον ὅτι ὁ Πατήρ, Πατήρ ἐστίν, καὶ οὐχ Υἱὸς· Υἱὸς ἐστὶ καὶ οὐ Πατήρ· ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ Πατήρ, οὐδὲ Υἱὸς. Διὸ περ οὐδεμία ἀνάγκη παρασκευάζει ἡμᾶς τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν τὰ τρία πρόσωπα, ὡσπερ ἐφ' ἡμῶν πολλοὺς ἀνθρώπους φάμεν τὰ πολλὰ πρόσωπα διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας, καὶ οὐ κατὰ λόγον ἀναγκαῖον τὸ αὐτὸν κατὰ αὐτὸν, ἕν καὶ πολλὰ οὐ δυνατόν εἶναι. Ἔστι δὲ καὶ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Βαρνάβας, κατὰ τὸ, ἄνθρωπος, εἰς ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο, κατὰ τὸ, ἄνθρωπος, πολλοὶ οὐ δύνανται εἶναι. Λέγονται δὲ πολλοὶ ἄνθρωποι καταχρηστικῶς, καὶ οὐ κυρίως· τὸ δὲ καταχρηστικῶς λεγόμενον, οὐκ ἂν τοῖς εὐ φρονοῦσι τοῦ κυρίως προτιμηθεῖ. Διὸ οὐ λεκτέον ἐπὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς θείας οὐσίας τρεῖς θεοὺς εἶναι, κατὰ τὸ Θεός· εἰς δὲ Θεός καὶ ὁ αὐτὸς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἧς ἐστὶ Θεός σημαντικῶν, καθὼς εἴπομεν.

Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ πῶς ἡ Γραφή συναριθμεῖ ἄνδρας κατὰ περιουσίαν; ὁράτω ὅτι Ἰῶν καὶ ἄγον Πνεῦμα διδοῦσα ἡ Γραφή καὶ Θεὸν Λόγον, Θεὸν μὴ Λόγον, τουτέστι, Θεὸν Πατέρα, Θεὸν Πνεῦμα ἅγιον· Θεὸν παραδίδουσα, καθόλου παραιτεῖται τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν, ἀσέβειαν ἡγουμένη τὴν πολυθεΐαν, καὶ ἓνα θεὸν διόλου κηρύττουσα, μήτε τὰ πρόσωπα συμφύρουσα, μήτε τὴν θεότητα διαιροῦσα· φυλάττουσα δὲ μᾶλλον ταυτότητα θεότητος ἐν ιδιότησιν ὑποστάσεων, ἢ ὡς τριῶν προσώπων. Εἰ δὲ βούλεται ὁ τοιαῦτα λέγων μαθεῖν τὸ ἀληθές, γινωσκέτω ὡς τρεῖς λέγει ἡ Γραφή· καίπερ ἓνα ἄνθρωπον τοὺς σύμπαντας γινώσκουσα, κατὰ τὸ, "Ἀνθρώπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· οἷα τροφῆς ἀγαθῆ, καὶ ἴδια βρέφη τοὺς ἀνθρώπους λογιζομένη· καὶ ἐνίοτε αὐτοῖς συμφελλίζουσα, καὶ χρωμένη ὁμοίως ἐκείνοις τῶν ὀνομάτων τισίν, οὐ παραγινώσκουσα τὸ τέλος. Ἡ αὐτὴ γὰρ καὶ ὤτα, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ λοιπὰ δὴ μῆρι σώματος ἔχειν λέγουσα τὸν Θεόν, οὐ δόγμα τὸ τοιοῦτο παραδίδωσι, σύνθετον ὀριζομένη τὸ Θεῖον· ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἡμετέρων, πρὸς ἀναγωγὴν τῶν μὴ ἀμέσως ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρεῖν δυναμένων, τὰ δόγματα ἐκτίθεται· Πνεῦμα λέγουσα τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ πανταχοῦ ἔνθα τις πορευθεὶς παρῆναι τὸ ἀπλοῦν αὐτοῦ καὶ ἀπεριγραφον, ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσα. Οὕτω καὶ τρεῖς ἄνδρας λέγουσα διὰ συνήθειαν, ἵνα μὴ ξενίζῃ τὸ κοινὸν καὶ ἐν χρήσει τῶν πολλῶν ὑπάρχον. Καὶ ἓνα φησὶ δι' ἀκριβείαν, ἵνα μὴ παρασαλεύῃ τὸ τέλος, καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων θεωρουμένη. Καὶ τὸ μὲν ἡγούμεθα συγκατάθεσιν ἐπὶ χρησίμῳ καὶ συμφέροντι τῶν νηπιωδέστερων γεγενημένον· τὸ δὲ ὀριζόμεθα δόγμα ἐπὶ βεβαιώσει καὶ παραδόσει τῆς τελειότητος ἐκτιθέμενον. Ἀλλὰ πάλιν φασὶ τινες ὅτι, ὡςπερ λέγομεν· Ὑπόστασις ὑποστάσεως, ἢ ὑπόστασις, οὐδὲν διαφέρει· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία ὑπόστασις αἱ πᾶσαι ὑποστάσεις· καὶ ὡςπερ οὐσία, οὐσίας οὐδὲν διαφέρει· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία οὐσία αἱ πᾶσαι οὐσῖαι· οὕτως ἂν εἴποιμεν, Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει· καὶ οὐ διὰ τοῦτο εἰς Θεὸς, αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, καθ' ὧν τὸ Θεὸς κατηγορεῖται. Καὶ πάλιν, "Ἀνθρώπος ἀνθρώπου οὐδὲν διαφέρει, λέγοντες, οὐκ ἀναίρουμεν τὸ τρεῖς ἀνθρώπους εἶναι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν. Διαφέρει γὰρ οὐσία οὐσίας· καὶ οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ τοιαύδε οὐσία· καὶ ὑπόστασις ὑποστάσεως, καθὼ τοιαύδε ὑπόστασις, καὶ ἀνθρώπος ἀνθρώπου ἢ τοιαύδε ἀνθρώπος. Καὶ πάλιν Θεὸς Θεοῦ ἢ τοιαύδε Θεὸς· τὸ δὲ τοιαύδε ἢ τοιαύδε, ἐπὶ δύο ἢ καὶ πλειόνων εἰσθεὶν λέγεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκείνοι· ἡμεῖς δὲ δειζόμεν σόφισμα τὸ πᾶν εἶναι, αὐτοῖς τοῖς εἰρημένοις κεραιμένοι, καὶ δεικνύντες μὴ δεῖν, τοιόνδε Θεὸν καὶ τοιόνδε, ἢ τοιόνδε ἄνθρωπον καὶ τοιόνδε λέγειν· ἀλλ' ἢ ἕρα τοιόνδε ὑπόστασιν Θεοῦ καὶ τοιόνδε ὑπόστασιν ἀνθρώπου. Πολλὰς γὰρ ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς Θεοῦ φαμεν δικαίως. Τὸ μὲν οὖν τοιόνδε λεγόμενον, διακρίναι βούλεται τί τινος κοινωοῦντος κατ' ἐκείνο τὸ νόημα, ὥς τὸ τοιόνδε προστίθεται· ὅσον ζῶον τοιόνδε φαμὲν τὸν ἀνθρώπον, διακρίναι αὐτὸν βουλόμενοι τοῦ ἴππου,

Quod si quis dicat, Et quomodo Scriptura tres viros connumerat ex abundantia? videat quod Filium et sanctum Spiritum tradens Scriptura, et Deum Verbum et Deum non Verbum, hoc est Deum Patrem, Deum Spiritum sanctum: Deum tradens proflensque omnino recusat tres deos dicere, impietatem censens deorum multitudinem, et unum Deum ubique promulgans, neque personas confundens, neque divinitatem dividens, imo divinitatis identitatem conservans in proprietatibus hypostaticis trium personarum. Quod si qui hæc dicit verum discere vult, cognoscat Scripturam tres dicere, tametsi unum hominem omne genus humanum cognoscat, juxta illud, *Homo tanquam fenum dies ejus*, veluti nutrix bona, et proprios fetus homines singulos reputat: et cum ipsis interdum balutiens, et *pariter nonnulla ex illis vocabula ad unum exhibens, non parum videns ignoransve quod perfectum est. Nam eadem sacra Scriptura, et aures, et oculos ac reliquos utique artus, et particulas corporis Deum habere dicens, non doctrinam ejusmodi tradit, ut compositam delinuat divinitatem, sed modo prædicto translatione ducta a rebus nostris ad elevationem eorum, qui non absque medio quodam ad incorporea accedere possunt, exponit decreta: dum Spiritum dicit Deum esse, et quocumque locorum quiescit, simplicem et nullis cancellis circumscriptam ejus naturam adesse nos edocet: similiter etiam tres viros dicens ex more, uti ne peregrinum novumque appareat quod commune et quod vulgo usitatum est. Unum autem dicit accurato dicendi genere ne transiliat finem ac litem, etiam in rerum natura considerata. Itemque ut illud quidem existimemus condensum, ad id quod expedit et confert iis qui imbecillori sunt ingenio accommodatum; hoc vero statuamus decretum esse ad confirmationem et traditionem perfectionis expositum. Sed rursus aiunt quidem quemadmodum cum dicimus: *Persona personæ persona est, nihil differt, et non propterea una persona est omnes hypostases; et veluti essentia nihil differt ab essentia, et non ideò una substantia omnes substantiæ sunt: sic etiam dicere possemus, Deus a Deo nihil differt, et non propterea unus Deus, tres sunt personæ de quibus Deus prædicatur: et rursus, Homo homini nihil interest, dicentes, non tollimus tres homines esse Petrum et Paulum et Barnabam. Sed enim differt substantia a substantia: et non quatenus substantia, sed quatenus talis quædam substantia est: et hypostasis ab hypostasi differt, quatenus talis quædam subsistentia est, et homo ab homine qua talis quidam homo est: itemque Deus a Deo quatenus talis Deus: uti vero dicatur, talis aut talis, de duobus atque pluribus dici consuevit: verum isthæc quidem illi: nos autem ostendemus totum istud captiosum et commentitium esse: iis ipsis quæ dicta sunt ad usum adhibitæ, et non oportere talem Deum et talem, aut talem*

hominem atque talem dicere probantes; verum talem Dei personam et talem subsistentiam hominis; nam multas unius hominis hypostases, et tres unius Dei personas jure dicimus. Quamobrem quod tale dicitur discernere vult aliquid a quodam participante nomen illud cui tale quid adjicitur. Quemadmodum animal tale dicimus hominem, cum ipsum distinguere volumus ab equo, verbi gratia, qui commune quidem nomen animalis habet cum ipso, sed ab eo distinguitur per rationale et brutum. Discernitur autem aliquid ab aliquo, aut substantia, aut persona, aut essentia, atque persona ac substantia quidem distinguitur homo ab equo, persona vero Paulus a Petro; essentia autem et subsistentia, hæc hominis subsistentia ab hac equi subsistentia. Verum patefacta ratione eorum quæ secundum subsistentiam, at non secundum essentiam differunt: manifesta quoque fiet ratio eorum quæ secundum substantiam distincta sunt. Nam quod tum ea quæ secundum essentiam differant duæ tresve essentia dicantur, tum ea quæ secundum subsistentiam dissident, eodem modo duæ vel tres hypostases enuntiantur, et ipsi fatentur et nos: differimus autem in eo quod in Petro quidem et Paulo aiunt dicere oportere homines: nos vero non proprie et secundum rationem scientificam: una quippe ratio nunc est a communi atque abusivo usu. Hic enim neque ad exitium alicujus, neque ad constitutionem valet. Enimvero nobis prius perspicue declaratur, cujus rei causa hominem et equum et canem differre dicamus, quatenus talis quædam substantia, utique valde manifestum est, quod a se invicem differunt, juxta ea quæ separare solent essentias, nempe rationabili et irrationabili, hinnibili et latrabili, et si aliqua hujusmodi sit differentia. Nam dicere substantiam talem, nihil aliud est dicere quam existentiam vitæ participem ad distinctionem illius, quæ non est ejusmodi; vel, existentiam quæ nata est apta ad ratiocinandum, ut discernatur ab ea quæ bruta natura prædita est: aut existentiam quæ insignita est nota habilitatis ad hinnendum; et si quid tale occurrat. Etenim loco hujusmodi differentiarum et priorum loco, præponitur substantiæ, aut etiam cuius generi, ad distinctionem specierum ipsi subjectarum, nempe ejusmodi aut tale quod animal, pro rationabili, vel rationis experte. Ac rursus dicimus, Petrus differt a Paulo, quatenus talis quædam hypostasis eorum cuique est, quandoquidem differunt a se invicem, secundum quædam eorum quæ hypostasim, et non subsistentiam, constituere solent: cujusmodi sunt calvities, statura, paternitas, filiatio, et si quod tale est. Nam perspicuum est, non idem esse speciem et individuum, idemque substantiam et hypostasim: subsistentia enim statim audientis mentem transfert ad querendum crispum, cæsius, patrem, filium, ac si quid simile. Dico vero speciem, nempe substantiam ad cognoscendum animal rationabile, mortale, mentis et scientiæ capax, et animal rationis expers, mortale, hinnibile, et cætera ejusmodi. Porro non idem sunt substantiæ et individuum, quod est hypostasis; neque eadem quæ designant, ac notant hanc et illam. Quod si hæc eadem non sunt, neque

φέρει εἰπεῖν, κοινωνοῦντος αὐτοῦ κατὰ τοῦνομα τοῦ ζώου· διαφέροντος δὲ τοῦ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ. Διακρίνεται δὲ τίς τις, ἢ οὐσία, ἢ ὑπόστασις, ἢ οὐσία καὶ ὑποστάσει· καὶ οὐσία μὲν διακρίνεται, ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἵππου· ὑποστάσει δὲ Παῦλος, Πέτρος. Οὐσία δὲ καὶ ὑποστάσει, ἥδε ἐστὶν ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου, τῆσδε ὑποστάσεως τοῦ ἵππου. Ἀλλὰ φανερούμενον τοῦ λόγου τῶν κατ' οὐσίαν ἀπλῶς, καὶ τῶν κατ' ὑπόστασιν καὶ οὐ κατ' οὐσίαν διαφερόντων, πρόδηλος ἐστὶ καὶ ὁ παρὰ τῶν κατ' οὐσίαν διακεκριμένων λόγος. Ὅτι μὲν γὰρ καὶ τὰ διαφέροντα κατ' οὐσίαν, λέγονται δύο ἢ τρεῖς οὐσίαι· καὶ τὰ διαφέροντα κατ' ὑπόστασιν, ὡσαύτως λέγονται δύο καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ, καὶ ἡμεῖς. Διαφερόμεθα δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν Πέτρου καὶ Παύλου φασὶ δεῖν λέγειν ἀνθρώπους. Ἡμεῖς δὲ οὐ κυρίως καὶ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Οὐδὲ εἰς γὰρ λόγος νῦν παρὰ κοινῆς τε καὶ καταχρηστικῆς χρήσεως. Αὐτὴ γὰρ οὐδὲ πρὸς ἀναίρεσιν τινος οὔτε πρὸς σύστασιν ἰσχύει. Σαφηνεζέσθω τοιγαροῦν πρότερον ἡμῖν τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸν ἵππον, ἢ τὸν ἵππον καὶ τὸν κύνα τίνος χάριν διαφέρειν λέγομεν, καθὸ τοιάδε οὐσία· ἢ πρόδηλον, ὅτι ἐπεὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὰ χωρίζειν οὐσίας εἰωθότα· ὅσον λογικῷ καὶ ἀλόγῳ, χρεμετιστικῷ, ὑλακτικῷ· καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Τὸ γὰρ λέγειν οὐσίαν τοιάνδε, οὐδὲν ἕτερον λέγομεν, ἢ ὑπαρξίν ζωῆς μετέχουσαν πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς μὴ τοιαύτης, ἢ ὑπαρξίν λογίζεσθαι πεφυκυῖαν, πρὸς διάκρισιν τῆς ἀλογίᾳ διαφερούσης· ἢ ὑπαρξίν, τὸ χρεμετιστικὸν ἔχουσαν χαρακτηριστικὸν, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Ἄντι γὰρ τοιούτων διαφορῶν καὶ ἰδίων, προτίθεται τῇ οὐσίᾳ, ἢ καὶ παντὶ γένει, πρὸς διάκρισιν τῶν ὑπ' αὐτὸ εἰδῶν τὸ τοιόνδε, ἢ τοιόνδε ζῶον ἀντὶ τοῦ λογικόν, ἢ ἀλογον. Καὶ πάλιν λέγομεν, Διαφέρει Πέτρος Παύλου, καθὸ τοιάδε ὑπόστασις ἐκάστῳ αὐτῶν· ἐπεὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τινὰ τῶν ὑπόστασιν καὶ οὐκ οὐσίαν συνιστᾶν πεφυκότων· ὅσον φαλακρότητα, μακρότητα, πατρότητα, υἱότητα· καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Πρόδηλον, γὰρ ὡς οὐ ταῦτὸν εἶδος καὶ ἄτομον· τοῦτο οὐσία καὶ ὑπόστασις· ἢ γὰρ ὑπόστασις εὐθύς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκρωμένου παράγει πρὸς τὸ ζητῆσαι οὐλήν, γλαυκόν, πατέρα, υἶον, καὶ εἰ τι ὁμοιον. Λέγω δὲ εἶδος, τοῦτο ἐστὶν οὐσίαν πρὸς τὸ γινώματι δηλονότι ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζῶον μὴ λογικόν, θνητόν, χρεμετιστικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα· εἰ δὲ μὴ ταῦτὸν οὐσία καὶ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις· οὐδὲ ταῦτα τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην τε κάκεινην. Εἰ δὲ καὶ ταύτην οὐσία, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι δυνατόν συνάπτεσθαι· ἀλλὰ τὰ μὲν, τοῖς κατ' οὐσίαν, ἢ οὐσίας κειμένους· τὰ δὲ, τοῖς κατὰ ἄτομον λεγομένοις.

eiam nominibus iisdem conjungi possunt; sed hæc quidem iis quæ aut secundum essentiam, aut substantiis imponuntur; illa autem iis quæ secundum individuum dicuntur, congruunt.

Τρία τοίνυν ἔστιν ἑνόματα περὶ ὧν ἡ ζήτησις, **A** Τρία igitur nomina sunt de quibus quæstio est, οὐσία, ἄτομον, ἄνθρωπος· καὶ τῇ μὲν οὐσίᾳ συνάπτο-
μεν τὰ τοιαῦτα, καὶ συζεύγνυμεν, πρὸς διάκρισιν, ὡς εἶπον, τῶν ὑπ' αὐτὴν εἰδῶν κατ' οὐσίαν ἀλλήλων δια-
φερόντων. Τῇ δὲ ὑποστάσει πάλιν ὁμοίως τὰ τοιαῦτα
συζεύγνυμεν, πρὸς διαίρεσιν προσώπων τῶν ἀλλήλοις
κοινωνούντων τούτου τοῦ ἐνόματος, τουτέστι τῆς ὑπο-
στάσεως, διαφερόντων ἀλλήλων οὐ τοῖς οὐσίαις χαρα-
κτηρίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς λεγομένοις συμβεβηκόσιν. Τίνοι
ὧν βούλονται τρόπον συνάψαι τῷ ἄνθρωπος ἐνόματι
τὸ τοῖονδε; Ἐκ γὰρ τῶν κοινῶς ὁμολογουμένων, τὰ
ἀμφιβαλλόμενα δέχεται τὴν λύσιν· ὡς τῇ οὐσίᾳ ἔσται
τὰ ὑπ' αὐτὴν οὐσιώδεις διαφορᾶ διακεκριμένα ἀλλή-
λων· ὅπερ οὐκ ἔστιν. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει κατ' οὐσίαν
Παῦλος Πέτρον, καθ' ὧν κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος·
ἀλλ' ὡς τῇ ὑποστάσει προσώπου. Ἄρα θελωτικὸν τὸ
ἄνθρωπος οὐκ οὐσίας, ὅπερ ἄτομον λέγειν· τὸ κοι-
νὸν γὰρ τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ
ἰδικὸν πρόσωπον, Παύλου φέρει εἰπεῖν, ἢ Βαρνάβαν.
Οὐκ ἄρα οὐδὲν τρόπον τοιαῦτα συνέπεται τῷ ἄνθρωπος
κατὰ γὰρ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Εἰ δὲ κοινῇ χρῆσις
ἀποροῖ τούτοις, καὶ κατακέχρηται τοῖς τῆς οὐσίας
ἐνόμασιν εἰς προσώπων δήλωσιν, οὐδὲν πρὸς τὸν
ἀκριτῆ κανόνα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. Ἄλλὰ τί
κατατρέχω τῆς συνήθους καταχρήσεως, ἀπορούσης
εἰς τὰ τοιαῦτα, λανθάνων ὅτι πᾶσι κυρίως οὐκ
ἐπιπορῶντες, ἑτέροις καὶ αὐτοὶ καταχρώμεθα ἐνόμασι
καταχρηστικοῖς πρὸς παραστάσιν τοῦ λεγομένου;
Πλὴν ἐκεῖνο σαφέστερον ἔστω, ὅτι περ εἰ ἐλεγόμεν ἐπὶ
Πέτρον καὶ Παύλου, Ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ ἄν-
θρωπος, οὐδὲν διαφέρει· ἀλλ' ἢ τοῖσδε ἄνθρωπος·
καὶ, Οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ'
ἢ τοιαῦτα οὐσία, λέγειν ἐπ' αὐτῶν ἡδυνάμεθα. Εἰ δὲ
τοῦτο λέγειν μὴ δυνατόν, ἐπεὶ καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία Πέ-
τρον καὶ Παύλου, οὐδὲ ἄρα οὐδὲ ἐκεῖνο· ἐπεὶ περ
οὐσίας θελωτικὸν τὸ ἄνθρωπος ἑνομα· εἰ δὲ τὸ τοιαῦτα
καὶ τοιαῦτα οὐκ ἀκόλουθον συνάψαι τῷ ἄνθρωπος
ἐνόματι· οὐδ' ἄρα οὐδὲ δύο, ἢ τρεῖς κυρίως λέγομεν
ἀνθρώπους. Καὶ εἰ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ταῦτα δέδει-
κται· πόσῃ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰδίου καὶ θείας οὐσίας
κυριώτερον ἀρμόσει τὸ μὴ τοιαῦτα θεός καὶ τοιαῦτα
λέγεσθαι τῶν ὑποστάσεων ἐκάστην· μὴδὲ θεὸν καὶ
θεὸν καὶ θεὸν ἐκφωνεῖσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· μὴδὲ τρεῖς, κἂν ἐν τῇ ἐνθυ-
μήσει, δογματίζεσθαι. Συνέστηκεν οὖν ἄρα τῷ πρὸς
ἡμῶν δικαίῳ καὶ ἀκολούθῳ καὶ ἐπιστημονικῷ τὰ τῷ
λόγῳ, ὡς ἕνα θεὸν φάμεν τὸν τῶν ἀπάντων δημιουρ-
γὸν, εἰ καὶ ἐν τρισὶ προσώποις ἢ ὡς ὑποστάσει θεω-
ρεῖται, Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα.
B Quamvis enim modo conjungere volunt nomini homo, tale quiddam? Nam ex iis quæ communi consensu omnium approbantur, solutionem admittunt quæ in controversiam vocantur. Ut, per substantiam, quæ sub ipsa sunt essentiali differentia distincta a se invicem erunt, quod quidem non est. Nihil enim differt Petrus a Paulo secundum essentiam, de quibus prædicatur homo; sed ut hypostasi personæ. Itaque τὸ homo non substantiam denotat, quod quidem absurdum est dictu: nam homo commune substantiæ significat, et non particularem personam, Pauli puta aut Barnabæ. Nullo igitur pacto tale quid subsequitur homini, saltem juxta scientificam rationem. Quod si communis usus his destituatur, et substantiæ nominibus ad personarum declarationem abutantur, nihil hoc ad exactam logicæ scientiæ regulam pertinet. Verum cur in abusione consuetam invectiva utor, quæ in ejusmodi deficit: non animadvertens, ut ipsi sæpe destituti propriis, aliis abutamur nominibus impropriis ad rem de qua agitur repræsentandam? Duntaxat illud aperte nobis constet, ut dicere non cunctemur in Petro et Paulo, Homo ab homine, quatenus homo, nihil differt, sed qua talis quidam homo; et: Substantia, quatenus substantia, nihil differt a substantia; sed qua talis quædam substantia est, hoc enuntiare de ipsis potuimus. Sin minus, et hoc dicere fas non est, quandoquidem eadem est substantia Petri et Pauli; neque sane illud quoque. Quoniam nomen homo vim habet declarandi substantiam. Si vero hoc nomine homo prolato, non est ei consequens tale vel tale quid: igitur neque duos, aut tres proprie dicimus homines; quod si in homine hæc probata sunt, quanto magis proprie in sempiterna et divina essentia congruet, ut non talis Deus et talis dicatur unaquæque personarum; neque Deus et Deus, et Deus enuntietur Pater et Filius et Spiritus sanctus; neque tres, quamvis animo tantum et cogitatione, doceantur. Constat itaque justa et consentanea maximeque propria dissertatio nostra, quod unum Deum asserimus omnium opificem, tametsi in tribus personis seu hypostasibus consideretur, Patris, Filii et Spiritus sancti.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΦΡΗΦΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ.

WORK of NEMESIOS of Emesa

EJUSDEM S. GREGORII

DE ANIMA.

Interprete eod. Feder. Morello Profess. Reg. Decano.

SERMO PRIMUS .

A

ΛΟΓΟΣ Α'.

Dissent fere antiqui omnes de animæ vi et natura. Democritus enim et Epicurus, et omnis Stoicorum philosophorum cætus, animam corpus esse asseverant, et illi ipsi qui corpus asserunt esse animam, de essentia ipsius dissent. Nam Stoicam spiritum esse ignei vigoris et numine afflatum dicunt. Critias autem sanguinem, Hippon philosophus aquam; Democritus ignem; atenim figuras orbiculatas atomorum, ignem et aerem, compositas ait animam perficere. Heraclitus universi quidem animam vaporem ex humidis esse censet; animam vero, quæ in animantibus inest, evaporationibus externis, et ea quæ in ipsa insita est, unius ejusdemque generis constare. Rursus ex iis qui dicunt animam incorpoream esse infinita exoritur discrepantia; cum alii substantiam eamque immortalem esse dicant; alii incorpoream quidem, non tamen substantiam, neque vero immortalem. Enimvero Thales primus animam immobilem et per se mobilem esse contendit. Pythagoras numerum se ipsum moventem. Plato essentiam intellectualem a se ipsa motum habentem per numerum harmonicum et concinnum. Aristoteles actum primum corporis naturalis, potestate vitam habentis. Dinarchus harmoniam quatuor elementorum; nec vero phtongis sonisve constantem; sed harmonicam temperiem et concentum calidorum et humidorum et frigidorum et siccorum in corpore. Perspicuum etiam est, ut ex horum numero alii animam esse substantiam proferant; Aristoteles vero et Dinarchus substantialem putant: præterea alii unam esse eandemque omnium animam arbitrantur, discerptam in singula, ac rursus in se coeuntem, ut Manichæi et quidam alii. Sunt qui multas ac diversas species existiment. Alii unam et multas. Prorsus ergo necesse est sermonem producere, tot opinionibus adversantem. Quapropter in genere adversus omnes qui dicunt animam corpus esse, sufficient quæ ab Ammonio doctore Plotini et Numenio Pythagorico dicta sunt, hæc nimirum:

Διαφωνεῖται σχεδὸν ἅπασιν τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται· καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνόμενοι, διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Οἱ μὲν γὰρ Στωϊκοὶ, πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἔνθερμον καὶ διάπυρον· Κριτίας δὲ αἷμα· Ἴππων δὲ ὁ φιλόσοφος ὕδωρ· Δημόκριτος δὲ πῦρ· τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα, πῦρ τε καὶ ἄηρ, ψυχὴν ἀποτελεῖν. Ἡράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν, ἀναθυμίασιν ἐκ τῶν ὑγρῶν τὴν δὲ ἐν τοῖς ζῴοις, ἀπὸ τε τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναθυμιάσεως, ὁμογενῆ πεφυκέναι. Πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἀπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία· τῶν μὲν οὐσίαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον λεγόντων· τῶν δὲ ἀσώματον μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀκίνητον καὶ αὐτοκίνητον. Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινουῦντα. Πλάτων δὲ οὐσίαν νοητὴν, ἐξ αὐτῆς κινουμένην, κατὰ ἀριθμὸν ἑναρμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέγειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, δυνάμει ζῶν ἔχοντος. Δείναρχος δὲ ἀρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων· οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν τῶν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν, καὶ ψυχρῶν, καὶ ξηρῶν ἑναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ τοῦτων, οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δείναρχος ἐνούσιον. Ἐτι δὲ πρὸς τοῦτοις, οἱ μὲν μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νενομήκασιν, κατακερματιζομένην εἰς τὰ καθέκαστα, καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιούσαν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι τινές. Οἱ δὲ πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ μίαν καὶ πολλὰς. Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μηχανῆσαι τὸν λόγον, τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντα. Κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου, καὶ Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα· εἰ δὲ ταῦτα·

* Cf. Fabric. *Notitia*, supra, col. 20. Sed ne quid a nobis prætermittatur, quod habetur impressum nomine Gregorii Nysseni, sermoni *De anima* in editione hac omnium ejusdem Gregorii Operum locum fecimus.

Τὰ σώματα τῆ οικείᾳ φύσει τρεπτὰ τε ὄντα καὶ σκεδαστὰ δι' ὅλου, καὶ εἰς ἄπειρον τμητὰ, ἐν αὐτοῖς μηδενὸς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ συνέχοντος καὶ συνάγοντος, καὶ ὡσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκρατοῦντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. Εἰ τοίνυν σῶμα ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ὅσον δὴ ποτε, εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί δὲ πάλιν ἐστὶ τὸ συμφέρον ἐκείνην; Ἐδείχθη γὰρ πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνέχοντος· καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον, ἕως ἂν καταστήσωμεν εἰς ἀσώματον. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡσπερ οἱ Στωϊκοί, τονικὴν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα, εἰς τὸ εἶσω ἅμα κινούμεν, καὶ εἰς τὰ ἔσω, καὶ τὴν μὲν εἰς τὸ ἔσω, μεγεθῶν καὶ ποιότητων ἀποτελεσματικὴν εἶναι, τὴν δὲ εἰς τὸ εἶσω, ἐνώσεως καὶ οὐσίας· ἐρωτητέον αὐτούς· Ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπὸ τινὸς ἐστὶ δυνάμει, τίς ἡ δυνάμις αὐτῆ, καὶ τίνη οὐσιώται; Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δυνάμις αὕτη ὅλη τίς ἐστὶ, τοῖς αὐτοῖς πάλιν χρῆσθεθα λόγοις. Εἰ δὲ οὐχ ὅλη, ἀλλ' ἐνυλον, ἕτερόν ἐστὶ τὸ ἐνυλον, παρὰ τὴν ὅλην. Τὸ γὰρ μετέχον ὅλης, ἐνυλον λέγεται· τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὅλης, πότερον ὅλη καὶ αὐτὸ, ἢ ἄυλον; Εἰ μὲν οὖν ὅλη, πῶς ἐνυλον καὶ οὐχ ὅλη; Εἰ δὲ οὐχ ὅλη, ἄυλον ἄρα. Εἰ δὲ ἄυλον, οὐ σῶμα· τὸ γὰρ σῶμα ἐνυλον. Εἰ δὲ λέγοιεν ὅτι τὰ σώματα τριχῆ διαστατὰ ἐστὶ, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ δι' ὅλου διήκουσα τοῦ σώματος, τριχῆ διαστατὴ ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα ἐροῦμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῆ διαστατόν ἐστιν· οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῆ διαστατόν σῶμα. Καὶ γὰρ ὁ τὸ ποσόν, καὶ τὸ ποιόν, ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτὰ, κατὰ συμβεθεκός, ἐνδγκω ποσοῦται. Οὕτως οὖν καὶ τῆ ψυχῆ καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσσοι τὸ ἀδιάστατον, κατὰ συμβεθεκός δὲ τῶ ἐν ᾧ ἐστὶ, τριχῆ διαστατόν ὄντι, συνθεωρεῖται καὶ αὕτη τριχῆ διαστατὴ. Ἐτι πᾶν ἡ ἐξωθεν κινεῖται ἢ ἐνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἐξωθεν, ἀναγκαίως ἀψυχον ἐστὶ. Εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχον. Εἰ δὲ σῶμα ἡ ψυχὴ· εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖται, ἀψυχός ἐστὶν· εἰ ἐνδοθεν, ἐμψυχός· ἀτοπον δὲ καὶ τὸ ἐμψυχον, καὶ τὸ ἀψυχον λέγειν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ, εἰ μὲν τρέφεται, ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται. Τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτὴν· οὐδὲν δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ.

Iatur, necessario inanimum erit. Quod si intus movetur, animatum erit. Si vero corpus sit anima, si quidem extrinsecus agitur, expers est animæ: quod si intus, animata: absurdum vero est et animalium, et inanime dicere animam: non est igitur anima corpus. Item anima, si quidem nutritur, ab incorporeo alitur; etenim disciplinæ ipsam nutriunt: atqui nullum corpus ab incorporeo

Senoκράτης οὕτω συνήγεν· εἰ δὲ μὴ τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχὴ· καὶ ταῦτα μὲν κοινῆ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχὴν· ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν· ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος χωρίζομένου, νεκροῦται τὸ ζῶον. Οὐκ ἐκείνο βητέον, ὅπερ τινὲς τῶν οιομένων εἶναι τι μέρος, γεγραφήκασι λέγοντες, Οὐκοῦν ὅταν ἀποβῆται τοῦ αἵματος, μέρος ἀπεβῆται τῆς ψυχῆς. Κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν, καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ταῦτόν ἐστὶ τῶ παντί. Ὑδωρ γοῦν καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχύτατον, ὁμοίως καὶ ἀργυρος καὶ χρυσός, καὶ πάντα ὧν τὰ μέρη οὐ διαλλάττει· ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. Οὕτως οὖν καὶ τὸ

A Corpora natura sua mutabilia esse et sparsa per universum, atque in infinitum secta, et cum in ipsis mutabile nihil relictum sit, egere eo quod ipsa copulet et constringat et quasi colliget et contineat: quod animum dicimus. Quare si anima corpus est quaecunque, licet tenuissimum, quale tandem foret quod coerceret illum? nam probatum est omne corpus egere eo quod copulet: itaque in infinitum progressus esset, donec occurreremus iis quæ incorporea sunt. Quod si dicant, quemadmodum Stoici, motionem quamdam intusam circa corpora esse, simul intus moveremur et ad ea quæ foris sunt; atque hanc quidem perficiendi vim habere magnitudines et qualitates in iis quæ foras pergunt; in iis vero quæ quod intus est spectant, unionem et essentiam: quare sic interrogandi essent: Quia omnis motus est ab aliqua facultate, quænam facultas ipsa est, et quo pacto ejus essentia constituta est? Si quidem etiam potentia hæc materia quædam est, iisdem rursus utemur rationibus. Si vero non materia, sed materiæ adhærens, aliud est materiæ particeps præter materiam; nam quod est compos materiæ, materiale dicitur: quid ergo est materiæ particeps, utrum materia etiam ipsum, an materiæ expers est? Quamobrem si materia est, qui materiale est, et non materia? Quod si non materia est, expers igitur materiæ est; sin autem materia caret, corpus non est; nam corpus materia constat. Quod si dixerint corpora tribus distantibus [dimensionibus] prædita esse, et anima per totum corpus pertinens, tres etiam distantias habet: ac propterea utique illam corpus dicemus; quia omne corpus tribus distantibus constituitur, verum non omne quod tres distantias habet, corpus est; etenim locus et qualitas, incorporea cum sint per se, per accidens in mole et quantitate habentur: sic igitur et animæ per se quidem inest, ut distantia careat, per accidens vero simul consideratur trifariam distans cum eo in quo est, quod triplicem distantiam habet: ad hæc omnis res aut extrinsecus movetur aut interius: et si quidem foris agitur, necessario inanimum erit. Quod si intus movetur, animatum erit. Si vero corpus sit anima, si quidem extrinsecus agitur, expers est animæ: quod si intus, animata: absurdum vero est et animalium, et inanime dicere animam: non est igitur anima corpus. Item anima, si quidem nutritur, ab incorporeo alitur; etenim disciplinæ ipsam nutriunt: atqui nullum corpus ab incorporeo

D Xenocrates sic colligebat; at si non alitur anima, corpus non est; atque hæc quidem communiter adversus eos qui dicunt corpus esse animam; peculiariter autem adversus eos qui opinantur animam sanguinem, aut spiritum esse; quandoquidem spiritu, aut sanguine separato, animal morte conficitur. Non illud dicendum est, quod quidam eorum, qui opinantur partem aliquam esse, scripserunt aientes, Quoties effluit aliquid e sanguine, animæ pars effunditur; istud enim levis inanisque sermo est; sed enim in iis quæ constant partibus similaribus, etiam pars quæ residua est eadem est cum toto. Aqua certe est multa et perexigua.

Similiter autem argentum et aurum, quorum partes non discrepant a se invicem juxta essentiam: sic igitur sanguis etiam qui relinquitur, quantuscunque fuerit, anima est, siquidem anima est sanguis: illud ergo potius dicendum est, quod si hoc esset anima, quo sublato moreretur animal: prorsus etiam sagma pituitave anima est, et bilis utraque; nam quaecunque horum defuerit, finem et exitium inducit animali: idemque jecur, et cerebrum, et cor, et stomachus, et renes, et intestina, et alia pleraque; nam quo istorum exemplo non moreretur animal? Cæteroque multa sunt exsanguia quidem, sed animata; ut pisces cartilaginei et absque squamis, ac molles, veluti sepia, et teuthides, loligo, myle, atque testacei, et omnes testa pro cute præditi et molli testa muniti, carabi et cancri et astaci. Si igitur sunt animata quidem sed exsanguia, perspicuum est animam non esse sanguinem; etenim adversus eos qui dicunt animam esse aquam, eo quod aqua videatur vivificare omnia, et absque aqua vivere fas non sit: interdum multa quoque intercidentia; neque enim absque alimento quis vitam degere potest: igitur animam, et alimenta omnia sigillatim dicenda per se: deinde multa animalia sunt quæ non bibunt, ut de quibusdam aquilis narratur, et perdix vivere potest absque potu. Sed cur potius aqua et non aer? nam ad multum tempus fieri potest ut abstinetur aqua, sed non spirare aera, ne tantillum quidem temporis possibile est: verum ne aer quidem anima est; etenim multa sunt quæ vivunt, nec tamen spirant aerem, ut insecta omnia, ut apes, fuci, vespæ, formicæ, et exsanguia, et e marinis multa, omnia denique quæ pulmone carent. Nihil enim quod pulmonem non habet spirat aerem; et id retro vicissim comitatur, nihil eorum quæ respirant aerem, pulmone caret. Quandoquidem etiam Cleanthis Stoici, et Chrysippi feruntur sermones quidam non contemnendi, exponendæ sunt horum etiam solutiones, ut solverunt eas Platonis discipuli. Cleanthes talem argumentationem necit: Non solum, inquit, similes parentibus nascimur secundum corpus, verum etiam juxta animam, ratione affectuum, morum, affectionum; corpus autem similes partes habet, et dissimiles, non incorporeum; corpus igitur anima. Sed primum quidem ex iis quæ particularia sunt, una constituitur quod universum est: ad hæc vero etiam quod non est incorporeum, mendacium est; dicimus enim numeros similes esse, quorum latera proportionalia sunt; ut sex et viginti quatuor; latera enim numeri senarii sunt duo et tres; viginti autem quatuor, quaternarius et senarius. Atqui analogiam et proportionem habent duo ad quatuor, et tria ad sex; in dupla enim ratione considerantur; nam quatuor dupla sunt duorum, et sex trium; incorporei vero numeri, et figuræ pares sunt, quæcunque angulos pares habent, et latera quæ circa pares angulos sunt, proportionalia: figuram vero etiam ipsam

A ὑπολειπόμενον αἷμα, ὅσον ἂν εἴη, ψυχὴ ἐστίν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα. Ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον λεκτέον, ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι ψυχὴ, οὐ ἐξαιρουμένου θνήσκει τὸ ζῶον· πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχὴ ἐστὶ, καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι· ὁποῖον γὰρ τούτων ἂν λείπη, τέλος ἐπάγει τῷ ζῳῷ· ἐτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος, καὶ ἡ καρδία, καὶ ὁ στόμαχος, καὶ οἱ νεφροὶ, καὶ τὰ ἔντερα, καὶ ἄλλα πολλὰ. Τίνος γὰρ τούτων ἐξαιρεθέντος, οὐ τεθνήσκειται τὸ ζῶον; Ἄλλως τε πολλὰ ἐστίν, ἀναίμα μὲν, ἐμψυχα δὲ, ὡς τὰ σμύραινα καὶ μαλάκια, οἷον σηπίας καὶ τευθίδας, καὶ σμύλοι, καὶ πάντα τὰ ὀστρακοδόερμα, καὶ ἀπαλόστρακα, ὡς οἱ κάραβοι, καὶ οἱ καρκίνοι καὶ ἀσταχοί. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμψυχα μὲν, ἀναίμα δὲ, δῆλον ὡς οὐκ ἐστὶν αἷμα ἢ ψυχὴ. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν, ὅτι τὸ ὕδωρ φαίνεται ζωογονοῦν πάντα, καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεῦεν ἀδύνατον, ποτὲ πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα. Οὐδὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς οἷον τε ζῆν· ψυχὴν ἄρα, καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἐκάστην ῥητέον κατ' αὐτάς· ἔπειτα πολλὰ τῶν ζῳῶν ἐστὶ μὴ πίνοντα, ὡς ἐπὶ τινῶν ἀετῶν ἰσθόρηται· καὶ πέρριξ δὲ δύναται ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν. Διὰ τί δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ καὶ οὐχ ὁ ἀήρ; Ἰδαίως μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ πολὺ δυνατόν ἀπέχεσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα, οὐδὲ τὸ βραχύτατον· ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ ψυχὴ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ ζῳῶντα μὲν, μὴ ἀναπνέοντα δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἔντομα πάντα, οἷον μέλιτται, καὶ σφήκες, καὶ μύρμηκες, καὶ τὰ ἀναίμα, καὶ τῶν θαλαττιῶν τὰ πολλὰ, καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔχει πνεύμονα. Οὐδὲν γὰρ μὴ ἔχον πνεύμονα ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· καὶ ἀντιστρέφει, οὐδὲν μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα, πνεύμονα ἔχει. Ἐπειδὴ καὶ Κλεάνθους τοῦ Στωϊκοῦ, καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἐκρητέον καὶ τούτων τὰς λύσεις, ὡς ἀπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. Ὁ Κλεάνθης τοιόνδε πλέκει συλλογισμόν· Οὐ μόνον, φησὶν, ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἡθεσι, ταῖς διαθέσεσι. Σώματος δὲ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου· σῶμα ἄρα ἢ ψυχὴ. Ἄλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος τὰ καθόλου συγκατασκευάζεται· πρὸς τοῦτ' ἔτι, καὶ τὸ οὐχὶ δι' ἀσωμάτου, ψευδὸς ἐστὶ. Λέγομεν γὰρ ἀριθμοὺς ὁμοίους εἶναι, ὧν αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσιν· ὡς τὸν ἕξ καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. Πλευρὰ γὰρ τοῦ ἕξ καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρεῖς· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ὁ τέσσαρα, καὶ ὁ ἕξ· ἀναλογίαν δὲ ἔχει ὁ δύο πρὸς τὰ τέσσαρα, καὶ ὁ τρία πρὸς τὸν ἕξ. Ἐν διπλασίονι γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. Τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα, καὶ τὰ ἕξ τῶν τριῶν· ἀσωμάτων δὲ οἱ ἀριθμοί· τὰ σχήματα δὲ σχήμασιν ὁμοία ἐστίν, ὅσα τὰς τε γωνίας ἴσας ἔχει, καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας πλευρὰς ἀνάλογον· τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτὸ ἀσωμάτων καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσιν εἶναι. Ἐτι ὡς τοῦ ποσοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ ἴσον καὶ ἀνισον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον· ἀσωμάτων δὲ ἡ ποιότης ἐστίν· ἄρα, καὶ ἀσωμάτων ἀσωμάτῳ ὅμοιον. Ἐτι δὲ, φησὶν ὁ Κλεάνθης, οὐδὲν ἀσωμάτων συμπάσχει σῶματι, οὐδὲ ἀσωμάτῳ συμπάσχει σῶμα, ἀλλὰ σῶμα σῶματι· συμπάσχει δὲ ἢ ψυχὴ τῷ σῶματι νοσοῦντι, καὶ τεμνομένῳ, καὶ τὸ

σῶμα τῆ ψυχῆ. Αἰσχυρομένης γὰρ ἐρυθρὸν γίνεταί, A incorpoream ipsi fatentur esse. Præterea ut quan-

καὶ φοβουμένης ὤχρῶν· σῶμα ἄρα ἢ ψυχῆ. titatis proprium est par et impar : sic etiam quali-
tatis simile et dissimile. Incorporeum vero qualitas est : ergo incorporeum incorporeo simile. Ad hæc, Cleanthes inquit, nihil incorporeum patitur cum corpore, neque cum incorporeo corpus patitur, sed corpus cum corpore ; verum anima simul patitur cum corpore ægrotante et cum secatur ; et corpus cum animo cruciatur ; etenim erubescente et pudibunda anima, corpus rubrum efficitur, et ea me-

lente, pallescit ; corpus ergo est anima.

Ἔστι δὲ τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων ψευδός, κατὰ πρόληψιν συγχεόμενον, τὸ λέγον, Οὐδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχει. Τί γὰρ εἰ μόνῃ τῆ ψυχῆ τοῦτο πρόσεστιν ; Ὅσπερ εἰ τις λέγοι, Οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ κροκόδειλος τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. Ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον, καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν λέγῃ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν· προσλαμβάνει γὰρ ἡ ζῆτομενον τῆ ἀποφάσει· εἰ δὲ τις ὑπόθοιτο ἀληθὲς εἶναι τὸ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν· ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον οὐκ ἔστιν ὁμολογούμενον, ὅτι συμπάσχει ἢ ψυχῆ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. Ἀμφιβάλλεται γὰρ εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἔστι τὸ ἀλγοῦν, λαβὼν παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἰσθησιν, αὕτη δὲ μένει ἀπαθής· εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι. Καὶ κρατεῖ μάλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον· οὐδὲς δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συναγεῖ τοὺς συλλογισμοὺς, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογούμενων· ἐκ περιουσίας δὲ δεῖκνυται καὶ τίνα ἀσώματα συμπάσχοντα τοῖς σώμασιν. Αἱ ποιότητες γοῦν ἀσώματοι οὔσαι πασχόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐτὰ συμπάσχουσιν, ἔν τε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ γεννήσει συναλλοιούμεναι τῷ σώματι. Χρύσιππος δὲ φησιν, ὅτι ὁ θάνατός ἐστι χωρισμός ψυχῆς ἀπὸ σώματος· οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται. Οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον· ἢ δὲ ψυχῆ καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· οὐκ ἄρα ἀσώματος ἢ ψυχῆ. Τοῦτον τὸ μὲν τὸν θάνατον χωρισμὸν εἶναι ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀληθές ἐστι· τὸ δὲ μὴ ἐφάπτεσθαι ἀσώματον σώματος, ψευδὲς μὲν ἔστι καθόλου λεγόμενον· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές· ψευδὸς μὲν, ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ ἀσώματος οὔσα, ἐφάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται, ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές. Οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ. Εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δηλονότι παρακείται αὐτῷ· εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὅλῳ παρακείται. Ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι ὅλον ὅλῳ παρακείσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἔστι ὅλον ἐμφυχὸν τὸ ζῶον. Ὅσπερ εἰ μὲν ἐφάπτεται, σῶμα μὲν ἔσται ἢ ψυχῆ· ὅλον δὲ οὐκ ἔσται ἐμφυχὸν τὸ ζῶον. Εἰ δὲ ὅλον ἐστὶν ἐμφυχὸν, οὔτε ἐφάπτεται, οὔτε σῶμά ἐστὶν ἢ ψυχῆ· τὸ δὲ ζῶον ὅλον ἐμφυχόν ἐστὶν· οὔτε ἄρα ἐφάπτεται, οὔτε σῶμά ἐστι, καὶ χωρίζεται ἀσώματος οὔσα. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἢ ψυχῆ σῶμα, ὅλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσας, ἕξῃς ῥητέον.

incorporea : quod igitur non sit anima corpus, manifestum est ex iis quæ dicta sunt ; quod dubio procul non sit substantiæ expers, deinceps declarandum est.

Ἐπεὶ δὲ καὶ Δείναρχος ἁρμονίαν ὠρίσατο τὴν ψυχὴν, καὶ Σιμίλας ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν ἔφασκεν εἶναι, λέγων εἰσκέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίαν, τὸ δὲ σῶμα λύρα· ἐκθετέον τὰς λύρας τούτων τὰς ἐν τῷ Φαίδωνι Πλάτωνος κειμένας.

Est etiam altera sumptionum falsa, juxta prolepsin præceptionemve composita, quæ dicit, *Nihil incorporeum condolere cum corpore* : quid enim si soli animæ hoc inest ? quemadmodum si quis diceret, Nullum animal superiorem maxillam movet ; sed crocodilus superiorem maxillam agitat. Ecce enim crocodilus, et animal, et superiorem maxillam movet. Eodemque modo etiam cum dicit, *Nullum incorporeum cum corpore compatitur* ; at enim assumit quod quærebatur in assertione. Si vero quis supposuerit verum esse, nullum incorporeum condolere corpori : attamen quod inducitur non est concessum, quod anima condoleat una cum corpore quod ægrotat et secatur. Quippe ambigitur an corpus solum sit, quod doleat sensu ab anima accepto, ut ipsa maneat doloris expers ; an vero doleat cum corpore. Obtinet autem potius apud clariores viros quod prius est. Atqui nemo ex controversis colligit et concludit argumentationes, verum ex iis quæ conceduntur. Porro ex abundantè probatur etiam quædam incorporea pati cum corporibus. Quare qualitates incorporeæ cum sint, dum patiuntur corpora, ipsæ quoque condolent, dum in ortu, atque interitu aliter afficiuntur cum corpore. Chrysippus autem ait mortem esse separationem animæ a corpore ; jam vero nihil incorporeum a corpore separatur ; neque enim incorporeum contingit corpus ; anima vero et attingit corpus et separatur ab eo. Non est igitur anima incorporea. Ex his verum istud est, nempe mortem esse separationem animæ a corpore ; sed illud falsum cum in genere dicitur, quod incorporeum est non attingere corpus ; sed verum est in anima ; illud certe falsum, quoniam linea quæ incorporea est, attingit corpus, et separatur : similiter etiam candor ; in anima autem verum. Non enim anima corpus attingit ; nam si attingeret, adjaceret ei. Si vero istud, non toti adjacet ; impossibile enim est corpus corpori, totum toti adjacere, et sic non erit totum animal animatum. Itaque si quidem contingerit, corpus quidem erit anima : totum autem non erit animatum animal. Quod si totum est animatum, neque attingitur, neque corpus est anima, animal vero totum est animatum ; neque ergo attingitur, neque corpus est, et separatur cum sit

Quoniam vero etiam Dinarchus animam harmoniam definierit, et Simias adversans Socrati animam concentum esse dixerit, asserens similem eam esse harmoniæ, corpus vero lyrae ; exponendæ sunt solutiones horum, quæ in Platonis *Phædone*

leguntur. Una certe est ex iis, quæ prius ab ipso probata et demonstrata fuerant. Nam antea probatum fuerat disciplinas recordationes esse; hoc igitur sumpto ut ab omnibus concesso, ita sententiam suam confirmat: Si disciplinæ sunt recordationes, anima nostra erat priusquam in humana specie consisteret. Quod si harmonia, sive concentus est, prius quidem non erat, sed posterius constitit, quam corpus apte fabricatum fuisset. Nulla enim compositio aliter se habet, quam illa se habent ex quibus constituta est; societas enim quædam est rerum compositarum compositio, quæ concentus quidam est; ac nihil prohibet quod non antecedit ea ex quibus componitur, imo sequatur illa. Quamobrem repugnat propositioni quæ dicit animam esse concentum, illa quæ asserit disciplinas esse recordationes; atqui propositio reminiscentiæ vera est, falsum igitur est animam esse harmoniam. Porro anima opponitur corpori, et principalem obtinet rationem tanquam imperans ipsi; concentus vero, neque præcedit, neque adversatur: non est igitur anima concentus: præterea harmonia magis et minus est concentu; item harmonia in laxando, et intendendo versatur; enimvero in definitione concentus haudquaquam, quippe nefas est rationem magis vel minus habere; sed in concentu reperitur: etenim si permistus, acutus sonus et gravis: deinde si remittantur, et temperentur, eandem rationem conservant in magnitudinibus sonorum. Verum mutationem accipit secundum harmoniæ copulam magis et minus intensa; anima autem non est magis vel minus anima: igitur anima non est harmonia. Item anima virtutem et vitium admittit; concentus vero concentum et inconcinnum cantum non capit. Non est igitur anima concentus. Adhæc anima in suscipiendis contrariis pars est substantiæ et subjectum; harmonia vero qualitas est et in subjecto. Substantia autem aliud est a qualitate: est igitur anima aliud a concentu. Quare nihil absurdi est animam participem esse harmoniæ; sed non propterea est concentus; neque enim quia virtutis particeps est, ideo virtus est anima. Galenus vero nihil sane asserit; verum protestatur in demonstrativo sermone, quod nihil de anima affirmaverit; sed probabile est ex iis quæ dicit, eum magis probare animam esse temperamentum. Huc enim propendere morum differentiam, ex Hippocratis dictis commentarium instituit. Quod si ita est, perspicuum est opinari animam mortalem esse, non tamen omnem, sed humanam, qua rationis expertus est; verum de rationis particeps, ambigue sic loquitur: Quod vero non possit anima temperamentum corporis esse, hinc patet: Omne corpus animatum atque inanimatum ex quatuor elementis mistum est; sed enim horum mistio corpora constituit; quare si anima corporis temperamentum esset, nihil foret inanime, ut ratio demonstrat: sic enim anima corporis mistio esset. Rursus si corpus misturam habet, et omne corpus animam habet:

A Μία μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν προσαποδειγμένων αὐτῷ· προσαποδείδειται γὰρ, ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶ. Τοῦτο οὖν λαβὼν ὡς βμολογούμενον, κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως· Εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν, ἦν ἡμῶν ἡ ψυχὴ, πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ εἶδει γενέσθαι· εἰ δὲ ἀρμονία ἐστὶ, πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο, ἀρμολθέντος τοῦ σώματος· πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει, ἢ ὡς ἔχει ἐκείνα τὰ ἐξ ὧν σύγκεται. Κοινωνία γὰρ τίς ἐστὶ τῶν συνθεθειμένων ἢ σύνθεσις ἀρμονία οὔσα, καὶ οὐ κωλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν ἐκείνων ἀφ' ὧν συνετέθη, ἀλλὰ ἐπεσθαι αὐτοῖς. Μάχεται τοίνυν τῷ ἀρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν, τὸ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι· τὸ δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστὶ· ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν εἶναι. Ἐτι ἡ μὲν ψυχὴ ἐναντιοῦται τῷ σώματι, καὶ τὸν ἀρχικὸν ἐπέχει λόγον, ἅτε ἀρχουσα αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀρμονία οὔτε ἡγεῖται, οὔτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία· Ἐτι ἀρμονία ἀρμονίας μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν· ἀρμονίας δὲ τὸ χαλασθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι· ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀρμονίας οὐ· ἀδύνατον γὰρ λόγον τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχειν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρμονίᾳ· ἐὰν γὰρ κεκραμένος ὄξυς φθόγγος καὶ βαρῦς· ἐπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν σώζουσιν ἐν τοῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων· παραλλαγὴν δὲ λαμβάνει κατὰ τὴν ἀρμογὴν, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτετινομένη· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἀρμονία ἀρμονίαν καὶ ἀναρμοστίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ἐπιδέχεσθαι τὰ ἐναντία, παρὰ μέρος οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον· ἡ δὲ ἀρμονία ποιότης καὶ ἐν ὑποκειμένῳ· ἡ δὲ οὐσία ποιότητος ἕτερον, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα ἀρμονίας ἕτερον. Ἀρμονίας μὲν τοι μετέχει τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄποπον· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἀρμονία ἐστὶν· οὐ γὰρ διότι ἀρετῆς μετέχει, ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Γαληνὸς δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ διαμαρτύρεται ἐν τῷ ἀποδεικτικῷ λόγῳ, ὡς οὐδὲν εἶη περὶ ψυχῆς ἀποφαινόμενος· εἰκοι δὲ ἐξ ὧν λέγει δοκιμάζειν μᾶλλον τὴν κρᾶσιν εἶναι τὴν ψυχὴν· ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν τὴν τῶν ἡθῶν διαφορὰν, ἐκ τῶν Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον· εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι καὶ θνητὴν αὐτὴν οἰεται εἶναι· οὐ πᾶσαν δὲ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον μόνην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου· περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει λέγων οὕτως· Ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἡ κρᾶσις εἶναι ψυχὴ, δῆλον ἐντεῦθεν· Πᾶν σῶμα ἐμψυχόν τε καὶ ἄψυχον, ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κεκράτηται. Ἡ γὰρ τούτων κρᾶσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἄψυχον ἔσται, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὕτω γὰρ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἔσται. Πάλιν εἰ τὸ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴ, οὐδὲν σῶμά ἐστιν ἄψυχον· οὔτε λίθος ἄρα, οὔτε ξύλα, οὔτε σιδήρος, οὔτε ἄλλο τι ἄψυχον ἔσται· εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρᾶσιν σώματος λέγει ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε· ἐρωτητέον, ποῖα κρᾶσις ἐστὶν, ἡ ζῶον ποιοῦσα, καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα. Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι τὴν κρᾶσιν, τοιαύ-

την εὐρήσομεν εἶναι καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις· ἐννέα γὰρ αὐτῶν κράσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ κράσεως ἐβείβεν· ὁκτώ μὲν τῶν δυσκρατῶν, μίαν δὲ τῆς εὐκρατοῦ· κατὰ μὲν τὴν εὐκρατον λέγει κεκρασθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντα δὲ, ἀλλὰ τὸν τῆς μέσης κράσεως· κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρασίας τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνέσεως τε καὶ ἐπιτάσεως εὐρίσκονται, καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις κράσεις μετὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον· ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς ἀπλοῖς ἀπέδειξεν. Ἔτι ἡ ψυχὴ κρᾶσις ἐστίν· αἱ δὲ κρᾶσεις κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας, καὶ τὰς διαίτας· ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάσσεται, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν, ποτὲ μὲν λέοντος, ποτὲ δὲ προβάτου, ποτὲ δὲ ἄλλου τιῶς, ὅπερ ἄτοπον. Ἔτι ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ. Αὕτη γὰρ ἐστίν ἡ κινουσα· ἡ δὲ ψυχὴ ἐναντιοῦται. Οὐκ ἄρα κρᾶσις ἐστίν ἡ ψυχὴ· ἔτι εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ, ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης· ποιότης δὲ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθῆται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· ὡς ἄρα κρᾶσις, οὐδὲ ποιότης ἐστίν ἡ ψυχὴ. Οὐ γὰρ ὅη που τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον φυσικῶς προσεῖναι φήσοις τῷ ζῷῳ, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμόν· ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο· φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἡ κρᾶσις. Μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοὶ εἰσιν οἱ διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης τὰς κρᾶσεις μεταβάλλοντες· ἔτι παντὸς σώματος αἱ ποιότερες αἰσθηταὶ εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ, ἀλλὰ νοητὴ· οὐκ ἄρα ποιότης ἀσώματός ἐστίν ἡ ψυχὴ.

anima, temperatio vere est qualitas; hæc autem adest et abest absque subjecti pernicie; etiam anima absque interitu subjecti separabitur: hoc autem vero consentaneum non est. Non igitur anima est temperamentum, nec qualitas. Non enim utique alterum oppositorum naturaliter adesse dicent animali, ut in igne calidum, namque hoc incommutabile est: atqui temperatio mutationi obnoxia videtur. Quin potius ipsi sunt qui arte medica temperamenta mutant: deinde omnis corporis qualitates sub sensum cadunt; anima vero sensibilis non est, sed intelligibilis. Non est igitur anima qualitas corporis expers.

Ἔτι ἡ τοῦ σώματος καὶ πνεύματος μετὰ παραθεσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκράσια ἰσχύς ἐστίν· καὶ ἡ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν εὐκράσια, ὑγεία ἐστίν· ἡ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχράας, τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. Εἰ τοίνυν ἡ ἁρμονία τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχὴ ἐστίν, ἀνάγκη ἢ τὸν ἄνθρωπον ζῶντα μῆτε νοσεῖν, μῆτε ἀσθενεῖν, μῆτε ἄμορφον εἶναι· συμβαίνει δὲ πολλάκις, οὐ μίαν μόνον, ἀλλ' ὁμοῦ πάσας τὰς τρεῖς ταύτας εὐκράσίας ἀπόλλυσθαι, καὶ ζῆν τὸν ἄνθρωπον· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἄμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. Οὐκ ἄρα ἡ εὐκράσια τοῦ σώματος ἐστίν ἡ ψυχὴ. Πῶς οὖν φυσικαὶ τινες κακίαι καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔπονται; Τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀληθῶς κράσεως γίνεται. Ὡς γὰρ φυσικῶς οἱ ὑγιεῖνοι καὶ νοσώδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως, οὕτω τινὲς φυσικῶς πικρόχολοι ἦντες, ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι κατωφερεῖς· ἀλλ' ἔνιοι κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· δῆλον δὲ ὅτι τῆς κράσεως κρατοῦσιν· ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ κρατοῦν, καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον· ἄλλο ἄρα

quod si omne corpus anima est, nullum corpus est inanimum, neque ergo lapis, neque ligna, nec ferrum, neque aliud quiddam inanimum erit. Quod si non universe omne temperamentum corporis dicat quis esse animam, sed tale quoddam, rogandum est qualis hæc mistura sit quæ animal efficit, atque animæ rationem obtinet? Utramvis enim dixerit talem misionem, invenimus esse eandem etiam in iis quæ inanima sunt. Nam cum novem sint temperamenta, ut ipse in commentario de temperamentis docet, octo quidem ex iis quæ ægre temperantur, unum vero, quod facilis est temperie, ac juxta bene temperatam misturam hominem temperatum esse dicit, sed non omnem; verum illum qui mediæ temperaturæ est, ac juxta alias temperationes cætera animalia secundum speciem, cum remissione et intentione, ad id quod magis vel minus inveniuntur: itemque in rerum inanimatarum temperamentis cum remissione vel intentione: ut ipse in simplicibus rursus ostendit. Præterea anima temperatio est; sed temperationes secundum habitus, ætates, tempestates anni et victus regimina se habent: et anima commutatur: quod si commutatur, non eandem habemus animam, sed juxta temperiem aliquando leonis, aliquando ovis, interdum etiam alterius cujusvis animantis, quod perabsurdum est. Porro temperamentum non adversatur libidinibus corporis, imo vero cooperatur: hoc enim est quod movet. Atqui anima adversatur cupiditatibus ejusmodi; non est igitur anima temperamentum. Porro siquidem temperatio est adest et abest absque subjecti pernicie; etiam anima absque interitu subjecti separabitur: hoc autem vero consentaneum non est. Non igitur anima est temperamentum, nec qualitas. Non enim utique alterum oppositorum naturaliter adesse dicent animali, ut in igne calidum, namque hoc incommutabile est: atqui temperatio mutationi obnoxia videtur. Quin potius ipsi sunt qui arte medica temperamenta mutant: deinde omnis corporis qualitates sub sensum cadunt; anima vero sensibilis non est, sed intelligibilis. Non est igitur anima qualitas corporis expers.

Item corporis, et spiritus bona temperies cum carnis nervorum atque aliorum appositione, robur est, et calidorum ac frigidorum, siccorum et humidorum bona temperies sanitas est; membrorum autem et artuum moderata symmetria seu proportio cum bonitate coloris, pulchritudinem corporis facit. Itaque si harmonia sanitatis, et pulchritudinis concentus est anima, necesse fuerit hominem viventem neque ægrotare, neque infirmum, neque deformem esse: verum sæpe contingit non unam solam temperationem, sed tres istas prius dictas desiderari et perire, et tamen hominem vivere. Usuvenit enim ipsum simul et deformem, et infirmum, et ægrotum esse. Non est igitur anima corporis bonum temperamentum. Quomodo ergo naturalia quædam vitia, et virtutes comitantur homines? Hoc vero ex corporis vere temperamento oritur. Nam quemadmodum naturaliter sani et morbosi sunt ex temperamento, sic naturaliter quidam acri bile perciti iracundi sunt; alii meticulosi, alii præcipientes; verum quidam continent se,

et vincunt : nimirum quia temperamentum superant. Atqui aliud est quod continet et regit, et aliud quod continetur et regitur. Aliud igitur temperamentum, et aliud anima est; nam instrumentum cum sit animi corpus, si quidem apte fabricatum comparatumque sit, operatur anima, et ipsum apte commodeque tenet; sin minus aptum ad functiones fuerit, tunc rebus sane opus animæ fuerit. Etenim decertans cum ineptitudine instrumenti, tametsi non valde evigilaverit, ut conversetur cum ipso, veluti musicus, aberrat una cum pravitae lyrae, nisi prius ipsam concinnaverit. Quapropter opus est animo cura corporis, ut comparet suum instrumentum sibi aptum, operationis et morum, ut in concentu harmonico, dum partim laxat, partim intendit, ut concinnam gratiam ipsam sibimetipsi comparet, et proprio instrumento aptoque utatur, utque ipsa non depravetur cum ipso; enimvero hoc etiam usuvenit. Cæterum Aristoteles animam actum perfectum esse dicens, nihilominus propendit ad eos qui ipsam qualitatem dicunt. Sed prius quem vocet actum perfectum, declaremus. Substantiam tribus modis dicit: hanc quidem ut materiam subjectam, quod per se quidem nihil est, potentiam tamen habet ad ortum. Aliud autem est forma et species, secundum quam specificatur materia; tertio loco utrumque simul quod ex materia et forma constitutum, quod est utique animatum. Quamobrem materia quidem potentia est, forma vero actus. Hoc porro bifariam intelligitur, ut scientia, et scientiam considerare: videlicet, illud quidem ut dispositio, hoc autem ut actus; scientia certe, ut dum anima sana est, et dum sopita jacet, et dum evigilat, primum quidem vigilia seu experrectio est in contemplando, sopor vero in videndo, et minime operando. Ac prior quidem est scientia operatione; et propterea primum actum appellat formam; secundum vero differentiam; veluti oculus est subjecti et formæ; ac subjectum quidem est in ipso, quod autem recipit visum, materia est oculi; appellatur etiam hic æquivoce oculus. Forma vero et actus primum oculorum ipse visus est, et qui præstat ut videre possit oculus. Secundus autem actus oculi est operatio, juxta quam videt. Quemadmodum igitur recens natus catulus non secundum quidem actum tenet, sed potentia præditus est actum accipiendi, sic accipere oportet animi vim et naturam. Nam ut illic exortus intuitus perficit oculum, ita hic exorta anima in corpore, perficit animal, ut neque sine corpore esse unquam anima possit, neque corpus absque anima. Verum enim corpus vita præditum, opus animæ animam vocat, sejungens ab ipsa quod rationale est. Sed oportuisset unumquemque simul animam humanam accipere, et non ex parte, eaque infirmissima, de toto sententiam dicere. Postea corpus ait potestate vitam habere et antequam anima exstitisset. Dicit enim corpus potestate vitam habere in seipso; oportet autem corpus vitam

κράσις, καὶ ἄλλο ψυχῆ· ὄργανον γὰρ ὄν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδεῖως κατασκευασθῆ, ἐνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδεῖως· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτηδεῖον ἐνήργηκε, τότε χρεῖα τῇ ψυχῇ πραγμάτων. Ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν ἀνεπιτηδεύτητα τοῦ ὄργάνου, κἂν μὴ σφόδρα νήψη, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ, καθάπερ μουσικός, συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστρωφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Διὸ καὶ χρεῖα τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ὄργανον ἐπιτηδεῖον ἑαυτῇ· καὶ τοῦτο δὲ ποιεῖ διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν, ὡς ἐν ἀρμονίᾳ, τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτείνουσα, ἵνα ἀρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ, καὶ χρήσται ἐπιτηδεῖω ὄργάνῳ· κἂν μὴ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο. Ἀριστοτέλης δὲ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων, οὐδὲν ἤττον συμφέρεται τοῖς ποιότῃτα λέγουσιν αὐτὴν· διασαφῆσωμεν δὲ πρότερον τὴν ἐντελέχειαν τίνα καλεῖ. Τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει· τὴν μὲν ὡς ὕλην ὑποκειμένην, ἢ καθ' ἑαυτὸ μὲν μηδὲν ἐστὶ, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν· ἕτερον δὲ μορφή καὶ εἶδος, καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ τὸ συναμφοτέρον, τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους γεγεννημένον, ὃ ἐστὶ λοιπὸν ἐμφύχον. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται, ὡς ἐπιστήμη, καὶ τὸ θεωρεῖν τὴν ἐπιστήμη· τούτέστι, τὸ μὲν ὡς διαθέσεις, τὸ δὲ ὡς ἐνέργεια· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐν τῷ ὑγιαίνειν τὴν ψυχὴν ὑπάρχει· καὶ ὑπνοῦσαι· καὶ ἐργηγορέναι· πρῶτον δὲ ἡ μὲν ἐργηγοροῖς ἐστὶ τῷ θεωρεῖν, ὃ δὲ ὑπνος τῷ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. Πρώτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας. Διὸ καὶ πρώτην ἐντελέχειαν καλεῖ τὸ εἶδος, δεύτερον δὲ διαφορὰν τὴν ἐνέργειαν· ὅσον ὀφθαλμὸς ἐξ ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἶδους· καὶ ἐστὶ τὸ μὲν ὑποκειμένου ἐν αὐτῷ, τὸ δὲ δεδεγμένον τὴν ὄψιν, ὕλη ὀφθαλμοῦ· καλεῖται καὶ αὕτη ὀφθαλμῶν ὀφθαλμὸς· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια ἡ πρώτη ὀφθαλμῶν αὐτῆ ὄψις, ἡ τὸ δυνατόν ὄραν αὐτῷ παρεχομένη. Δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια, καθ' ἣν ὄρα. Ὅσπερ οὖν ὁ ἄρτι τεχνεὺς σκύλας, οὐδὲ ἐτέρων μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ ἔχει τοῦ δέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν· οὕτω δεῖ λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ γεννηθεῖσα ἡ ὄψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμὸν, οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ τὸ ζῶον, ὡς μήτε ἀνευ σώματος εἶναι ποτε τὴν ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυχῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν ζωτικὸν σῶμα ἔργον τῆς ψυχῆς, ψυχὴν καλεῖ, χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. Ἔδει δὲ πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν, καὶ μὴ ἀπὸ μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου, περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαινεσθαι. Ἐπειτα τὸ σῶμα φησὶ δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχὴν. Λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δεῖ δὲ τὸ σῶμα τὸ δυνάμει ζῶν ἔχειν πρότερον ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι· οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ δέξασθαι τὸ εἶδος. Ὅλη γὰρ ἐστὶν ἀποιος, καὶ οὐ τὸ σῶμα. Ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὄν ἐνεργεῖν δυνάμει ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. Εἰ δὲ καὶ σῶμα καὶ δυνάμει ἐστὶ· πῶς τὸ δυνάμει σῶμα, δυνάμει ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται; Ἄλλως τε ἐπὶ μὲν τῶν

ἄλλων δυνατὸν ἔχοντά τι μὴ χρῆσθαι αὐτῷ, οἷον ἔψιν ἔχοντι μὴ χρῆσθαι αὐτῇ, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. Οὐ γὰρ ὁ καθεὺδων ἔνευ ψυχῆς ἐνεργείας ἐστὶ. Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται, καὶ φαντασιούται, καὶ ἀναπνεῖ· ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστὶ τεκμήριον. Ἐκ τούτων οὖν φανερόν, ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναι τι, ἀλλὰ πάντως ἐνεργεία· προηγουμένως γὰρ τὸ εἰδοποιεῖν τὴν ψυχὴν, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἡ ζωὴ· τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτος ἐστὶν ἡ ζωὴ· τῷ δὲ σώματι κατὰ μέθεξιν. Ὁ λέγων τοίνυν τὴν ὑγιειαν ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ, οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος· καὶ οὕτω σφίζεται· ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία παρὰ μέρος τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος οὐδαμῶς· κἂν γὰρ κατὰ τὸ εἶδος ἡ διαφορὰ καταλλαγῇ, μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶν· ὥστε οὐχὶ κατὰ τὸ εἶδος ἡ οὐσία τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν ἡ σωματικὴ. Θύ δύναται τοίνυν ἡ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι, ἀλλ' οὐσία αὐτοτελεῆς ἀσώματος. Παρὰ μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετήν· ὅπερ οὐκ ἰδύνατο τὸ εἶδος δέξασθαι.

partes sive alternis : verum quæ secundum speciem est, nequaquam : quamvis enim juxta speciem differentialia mutata sit, etiam animal mutatur ; proinde non juxta speciem substantia contrariorum capax est, sed secundum subjectum, hoc est corporea essentia. Ergo non potest anima ulla ratione esse corporis artus, sed substantia est per se incorporea ; sed enim per partes successive admittit contraria, vitium et virtutem : quod forma non posset admittere.

Ἐπειτὰ φησιν ἐντελέχειαν οὔσαν τὴν ψυχὴν, ἀκίνητον εἶναι καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ συμβεβηκός· οὐδὲν δὲ ἀπεικός ἀκίνητον οὔσαν κινεῖν ἡμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ κάλλος ἀκίνητον ὅν κινεῖ ἡμᾶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀκίνητον ὅν κινεῖ, ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ, καὶ οὐχὶ καὶ τὸ ἀκίνητον. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν, οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἄτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. Νῦν δὲ ἀδύνατον τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι. Πόθεν οὖν τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα· πρώτην οὖν γένεσιν κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι, οὐ πρώτην, ἀλλὰ δευτέραν ἔδειξεν. Εἰ μὲν γὰρ μὴ κινούμενον ἐκίνοι, πρώτην ἐποιεῖ κίνησιν. Εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως κινεῖ, δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. Πόθεν οὖν τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ ψυχῆς ; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα. Πόθεν οὖν πρώτη γένεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι ; Τὸ γὰρ λέγειν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει, τὰ δὲ βαρέα, ψευδός ἐστιν. Εἰ γὰρ ἡ κουφότης καὶ βαρύτης κινήσεις ἐστίν, ἀφ' ἑαυτῶν δὲ κινεῖται, οὐδέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ βαρέα· ἴσταται δὲ τὸν εἰκεῖον καταλαθόντα τόπον. Οὐκ ἔρα βαρύτης καὶ κουφότης αἰτία πρώτης κινήσεως, ἀλλὰ ποιότητες τῶν στοιχείων. Ἐάν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ, πῶς τις λογίσεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν δύναται, κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι ; Εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ τῶν στοιχείων. Εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων, οὐδὲ τῶν σωμάτων· ἔτι εἰ κατὰ συμβεβηκός ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ οὐσης τῆς ψυχῆς ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κινήθησεται. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ζῶν ἴσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοπα δὲ ταῦτα· ἄτοπον

PATROL. GR. XLV.

A habens potestate prius operatione corpus esse ; atqui non potest actu corpus esse, priusquam acceperit formam, nam materia est qualitatis expers, et non corpus. Igitur nefas est quod non est operatione, facultatem habere, ut ex ipso aliquid fiat. Quod si corpus etiam potentia est, quomodo corpus potentia, potentia vitam in se habere potest ? Cum alioqui in aliis fieri possit, ut qui habet aliquid, non adhibeat ad usum, verbi gratia, ut aciem oculorum habens non utatur ipsa. Sed in anima id impossibile est. Non enim qui dormit sine vitæ animæque operatione est : etenim alitur et augetur, et imaginatur, et respirat, quod maximum vitæ argumentum est. Quocirca manifestum ex iis est vitam potentia non posse cuiquam congruere,

B sed actu omnino : nam quod animam specificat præcipue, aliud nihil est præter vitam : quandoquidem animæ vita insita et connata est ; corpori vero participatione convenit. Quare qui dicit sanitatem rationem habere vitæ, non animæ vitam dicit, sed corporis : itaque captione utitur ; etenim corporea substantia contrariorum capax est per partes successive admittit

Adjungit præterea animam eo quod sit actus immobilem esse per se, moveri per accidens ; nihil autem absurdum est, cum sit immota, movere nos. C Enimvero pulchritudo immobilis cum sit, movet nos ; verum tametsi quod immobile est moveat, tamen quod naturam habet, ut moveatur, movet ; non id etiam quod immobile est. Quapropter si corpus etiam per se motionem haberet, nihil absurdum esset, ipsum quoque moveri ab immobili. Jam vero fieri non potest, ut immobile ab immobili moveatur. Undenam ergo accidit corpori, ut moveatur, nisi ab anima ? siquidem corpus non est per se mobile. Quocirca cum primam actus originem vellet indicare, non primam sed secundam ostendit. Etenim si quod non movetur, moveret, primam faceret motionem ; sin autem quod movetur per se, aliter etiam movet, secundæ motionis ortum exponit. Undenam igitur moveri nisi ab anima oritur ? Non enim corpus per se moveri potest. Unde, inquam, primus motionis ortus corpori accidit ? Nam dicere elementa a se moveri, quæ partim levia sunt natura, partim gravia, mendacium est. Etenim si levitas et gravitas motiones sunt, et a seipsis moventur, nunquam levia et gravia consistent. Atqui ea quæ proprium assecuta sunt locum, consistent. Quare gravitas et levitas causæ non sunt primæ motionis, sed qualitates elementorum. Quod si hoc concessum fuerit, quomodo existimare et opinari et judicare quis potest, levitatis et gravitatis opera esse ? Sin minus horum sunt, ne elementorum quidem. Quod si elementorum opera non sunt, ne corporum quidem. Præterea si

7

anima per accidens movetur, corpus autem ex se ipso, anima non existente corpus a se movebitur : quod si ita se res habet, animal etiam erit absque anima; atqui absurda sunt hæc; igitur etiam quod ab initio positum est, absurdum erit; sed ne verum quidem est dictu, omne quod natura movetur etiam vi moveri, et quod vi movetur, etiam natura moveri. Etenim mundus qui natura movetur, non vi movetur : hoc etiam secundum naturam quiescit. Enimvero mundus et sol et luna, quæ secundum naturam moventur, secundum naturam quiescere non possunt : eodem sane modo anima, quæ secundum naturam semper movetur, quiescere secundum naturam nequit. Nam quies exitium est animæ, et cujusvis semper mobilis naturæ. Ad hæc natura etiam, quod in dubium vocabatur ab initio, solum manet, unde corpus naturam contineat, cum natura comparatum sit ut dissipetur. Atque hæc e multis sufficienti ad probandum animam neque actum perfectum esse, neque immobilem, neque in corpore nasci. Pythagoras certe, qui per notas semper comparare et Deum et omnia numeris solitus erat, etiam animam definiens numerum seipsum moventem. Huic etiam Xenocrates adhærebatur, non quod assentiretur animam esse numerum, sed quod censeret eam in rebus numerabilibus esse, atque multitudine comprehensibilem : et quod anima sit quæ negotia discernit, formas et effigies quibusvis inferendo. Hæc enim est quæ species a speciebus separat, et differentes a se invicem declarat, tum diversitate generum, tum multitudine numeri, ideoque numerabiles efficiens res; unde non usquequaque liberæ sunt a communione per numeros. Verum quod per se movetur etiam ipse ei testimonio suo tribuit. Quod autem numerus non sit anima, hinc colligitur : Numerus quantitas est, anima vero quantitas non est, sed substantia; ergo numerus non est : tametsi potissimum etiam numerum in intelligibilibus essentialiter esse volunt, ut in iis quæ deinceps sequuntur dicemus. Item anima continua est, numerus vero non est continuus. Non est igitur anima numerus. Huc accedit, quod numerus per adjectionem augetur, sed anima accessione non augetur. Item numerus par est aut impar : verum anima neque par, neque impar; ergo numerus non est. Ad hæc anima per se mobilis est : sed numerus determinatus immobilis est. Item numerus manens unus et idem natura, nulla alia qualitate quæ quidem in numeris fiat, mutatur; sed anima cum una sit secundum essentialiter, mutat subinde qualitates, ex inscitia ad scientiam, et ex vitio ad virtutem migrans : igitur anima numerus non est.

Sunt igitur veterum de anima sententiæ huiusmodi. Eunomius autem animam definiit substantiam incorpoream, in corpore conditam : in quo cum Platone, et Aristotele convenit : quippe incorpoream ex Platone accepit : quod autem in corpore conditam dicit, ex Aristotelis doctrina est : nec animadvertit quantumvis acutus et solers, se in unum cogere eniti, quæ prorsus a se dissident : omne enim quod ortum habet, et corporeum simul ac temporale est, caducum et mortale existit. His etiam concinunt Moysis scripta. Nam omnium

ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον καὶ βίᾳ κινεῖται· καὶ πᾶν τὸ βίᾳ κινούμενον καὶ φύσει κινεῖται, ἀληθές ἐστιν. Ὁ γὰρ κόσμος φύσει κινούμενος, βίᾳ οὐ κινεῖται· τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν ἡρεμεῖ. Καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη κατὰ φύσιν κινούμενα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται· τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ ψυχὴ, κατὰ φύσιν ἀεικίνητος οὔσα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται. Ἡ γὰρ ἡρεμία φθορὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶ, καὶ πάντως ἀεικινήτου. Ἰπρὸς τοῦτοις φύσει καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς, ἄλυτον μένει, πόθεν τὸ σῶμα φύσιν συνέχεται, πεφυκὸς καὶ διασχεδάνυσθαι. Ἄρκει δὲ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδείξει τὴν ψυχὴν, μήτε ἐντελέχειαν οὔσαν, μήτε ἀκίνητον, μήτε ἐν σώματι γινωμένην. Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάσειν δεῖ καὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰλωθῶς, ὠρίσαστο καὶ τὴν ψυχὴν, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα· ὃ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν, οὐχ ὅτι ἀριθμὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ οἱ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα, τῷ μορφᾷ καὶ τόποις ἐκάστοις ἐπιβαλεῖν. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τὰ εἶδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα, καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα, τῇ τε ἐτερότητι τῶν εἰδῶν, καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα. Ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας· τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὸς αὐτῇ προσημαρτύρησεν· ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, δῆλον ἐντεῦθεν· Ὁ ἀριθμὸς ποσὸν ἐστὶν, ἡ ψυχὴ δὲ οὐ ποσὸν, ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ· εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς νοητοῖς, οὐσίαν εἶναι βούλονται, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Ἐτι ἡ ψυχὴ συνεχῆς ἐστὶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχῆς· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὐξεται, ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην οὐκ αὐξεται· ἐτι ὁ ἀριθμὸς ἄρτιος ἐστὶν ἢ περιττός, ἡ δὲ ψυχὴ οὔτε ἄρτιος, οὔτε περιττῆ· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος ἀκίνητος. Ἐτι ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν, οὐδεμίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινωμένην ἐξαλλάσσει· ἡ ψυχὴ δὲ μία τις οὔσα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὕπαιλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην καταπίπτουσα, καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ.

Ἐτι ὁ ἀριθμὸς ἀκίνητος ἐστὶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος ἀκίνητος. Ἐτι ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν, οὐδεμίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινωμένην ἐξαλλάσσει· ἡ ψυχὴ δὲ μία τις οὔσα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὕπαιλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην καταπίπτουσα, καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ.

Τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα. Εὐνόμιος δὲ ὠρίσαστο τὴν ψυχὴν οὐσίαν ἀσώματον, ἐν σώματι κτιζομένην· συμφωνήσας ὁμοῦ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει. Τὸ μὲν οὖν ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἰληφε· τὸ δὲ ἐν σώματι κτιζομένην, ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους διδασκαλίας· οὐκ ἐννοήσας, καίπερ ὀξὺς ὢν, ὅτι συνάγειν εἰς ταῦτ' οὐκ εἰσὶν ἀσώματα· πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον, σωματικὸν ὁμοῦ καὶ χρονικόν, φθαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητόν· συνέδει δὲ τούτῳ καὶ τὰ Μωυσέως. Τὴν γὰρ ὕλην πάντων γένεσιν ὑποτίθεται, ὡς δοξάζουσιν οἱ τοῦ Πλάτωνος

λόγοι καὶ συμφέρονται. Εἰ δὲ τις μετὰ τὴν διάπλα-
 σιν τοῦ σώματος ἐμβεδλῆσαι τὴν ψυχὴν, ἦτοι μετὰ
 τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν, διαμαρτάνει τῆς ἀλη-
 θείας. Οὕτε γὰρ ὁ Μωϋσῆς τότε αὐτὴν ἐκτίσθαι λέγει,
 ὅτε τῷ σώματι ἐνεβάλλετο· οὕτε κατὰ λόγον οὕτως
 ἔχει. Εἰ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λέγουσιν, ὡς Ἀριστοτέ-
 λης, φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννᾶσθαι, καὶ οἱ Στωϊκοί·
 ἢ λέγων οὐσίαν ἀσώματον, παραιτείσθωσαν λέγειν ἐν
 σώματι κτισομένην, ἵνα μὴ θνητῆς ψυχῆς ἐνοιοιαν ἡμῶν
 παρατήρησιν, καὶ παντελῶς ἀλόγου· ἄλλως τε κατ'
 εὐθὺς οὐ πλῆρης ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλὰ ἡμιτελής ἐστι
 καὶ νῦν, προσθήκης ἀεὶ δεόμενος. Πεντακισμυρια-
 γῶν τὸ ἐλάχιστον κατ' ἐκάστην ἡμέραν οὐσίαι νοη-
 ται προστίθενται αὐτῷ· καὶ τὸ χαλεπώτατον, ὅταν
 τεισουργηθῆ, τότε διαλυθήσεται κατ' αὐτοῦ τῶν
 τελευταίων ἀνθρώπων τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει τὸν
 ψυχῶν ἀριθμὸν ἀποπληρούντων· οὐ τί ἂν γένοιτο
 ἀσώματον τότε φάσκειν διαφθείρεσθαι τὸν κόσμον,
 ὅταν πληρωθῆ; Κομιδὴ γὰρ νηπίων παιδῶν ὁ τρόπος
 οὗτος ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας, εὐθύς μετὰ τὸ πλη-
 ρῶσαι συγγενῶν τὰ πράγματα. Τὸ γὰρ λέγειν προ-
 νοίας λόγῳ νῦν τὰς ψυχὰς γίνεσθαι, καὶ οὐχὶ κτι-
 σῶς (οὐ γὰρ κοινὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν
 οὐσαν εἰσάγεσθαι, ἀλλὰ τὴν οὐσαν κατὰ πρόνοιαν
 κτισομένην εἶναι), ἀγνοούντων ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως
 καὶ προνοίας. Προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐξ
 ἀλληλογονίας διασώζειν τὴν τῶν φθαρτῶν ζῶων οὐ-
 σίαν· λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σηπεδῶνα γινομένων,
 ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σηπεδῶν πάλιν ἕτερα δια-
 φυλάττει· κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον, τὸ ἐξ οὐκ
 ὄντων ποιεῖν. Εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γί-
 νονται, καὶ φθαρταὶ εἰσι, καθάπερ τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ
 διαδοχῆς γένους γινόμενα. Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων παρ-
 ἄγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον, καὶ οὐκ ἐστιν ἀλη-
 θεῖ· τὸ τοῦ Μωϋσέως, τὸ, *Κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάν-
 των τῶν ἔργων αὐτοῦ*· ἄτοπα δὲ ἀμφοτέρω. Οὐκ
 ἔστι νῦν αἱ ψυχαὶ γίνονται. Τὸ γὰρ, *Ὁ Πατὴρ μου ἔως
 ἀρτι ἐργάζεται*, οὐκ ἐπὶ τοῦ κτιζέειν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ
 προνοεῖν εἰρησθαι· καὶ αὐτῷ δοκεῖ Ἀπολλινάριον,
 τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῶν ψυχῶν τίκεσθαι, ὡσπερ ἀπὸ τῶν
 σωματίων. Προνοεῖν γὰρ τὴν ψυχὴν κατὰ διαδοχὴν
 τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνου τεχθέντας,
 καθάπερ τὴν σωματικὴν διαδοχὴν. Μῆτε γὰρ ἀποκεί-
 σθαι ψυχὰς, μῆτε νῦν κτιζεσθαι. Τοὺς γὰρ ταῦτα
 λέγοντας συνεργὸν ποιεῖν τὸν Θεὸν τοῖς μοιχοῖς· καὶ
 γὰρ ἐκ τούτων παιδία τίκεται· ψεῦδος δὲ εἶναι καὶ
 τὸ, *Κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων
 αὐτοῦ ἢ ἤρξατο ποιεῖν*· εἶπερ ἔτι καὶ νῦν ψυχὰς
 δημιουργεῖ. Ἄλλ' εἰ πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλ-
 ληλογονίας γινόμενα δέδεικται θνητὰ· διὰ τοῦτο γὰρ
 τὴν καὶ γεννᾶται, ἵνα τῶν φθαρτῶν διαμείνῃ τὸ
 γένος· ἀνάγκη καὶ τούτων ἢ θνητῶν εἶναι λέγειν τὴν
 ψυχὴν, ἐξ ἀλληλογονίας γεννωμένην, ἢ μὴ κατὰ δια-
 δοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γεννᾶσθαι τὰς ψυχὰς· τὸ γὰρ
 ἐπὶ τῶν ἐκ μοιχείας γεννωμένων τῷ τῆς προνοίας λόγῳ
 καταλείπομεν, ἀγνώστῳ παρ' ἡμῶν ὄντι. Εἰ δὲ τι δεῖ
 κατὰ τῆς προνοίας καταστοχάσασθαι, πάντως οἶδε τὸ

A materiam originem supponit, ut Platonis sermones
 statuunt et perseverant. Quod si quis post cor-
 poris augmentum animam insitam esse existimat,
 nimirum eam post corpus ortam esse, a vero aber-
 rat; neque enim Moyses tunc ipsam conditam esse
 ait, quando in corpus infusa est, neque id rationi
 consentaneum est; aut igitur mortalem illam esse
 censeat, ut Aristoteles, qui in corpore natam esse
 dixit, et Stoici: aut substantiam incorpoream esse
 asserens, in corpore creatam dicere cunctetur:
 ne animæ mortalis notionem et omnino rationis
 expertem nobis exhibeat, præsertim cum mundus
 nondum per se plenus sit, sed seniperfectus etiam
 nunc est, atque accessionis semper indigens.
 Quare quinquaginta millia ad minimum quotidie
 intelligibilium essentialium accedunt ipsi, et quod
 molestissimum est, cum perfectionem assecutus
 fuerit, tunc dissolvitur, ultimorum hominum ævo,
 qui instante resurrectione animarum numerum
 compleret: quo quid fieri posset a ratione magis
 alienum, ut tum labefactari mundus dicatur, cum
 omnibus suis numeris absolutus fuerit? Enimvero
 hic utique mos est infantium puerulorum, qui in
 arena ubi colludunt simulatque aliquod ludicrum
 struxerunt, absolutum confundunt. Nam dicere
 nunc providentiæ ratione animas fieri, non autem
 creationis (quippe cum non sit substantiam com-
 munem nec aliam præter quæ est inducere, sed jam
 existentem per providentiam complere), eorum est
 qui discrimen ignorant creationis et providentiæ.
 C Etenim providentiæ opus est conservare animalium
 corruptibilitatem substantiam vicissitudine procrea-
 tionis: loquor autem de iis quæ non ex putredine
 nascuntur, siquidem horum successionem alia
 deinceps putredo conservat. Creationis vero præ-
 stantissimum opus est efficere, ut aliquid sit ex
 nihilo. Quamobrem si animæ ex mutua procrea-
 tione fierent, etiam mortales essent, veluti alia quæ
 generis successionem fiunt: quod si ex iis quæ non
 sunt, deducuntur, creatio est quod fit, nec verum
 est quod ait Moyses, nempe: *Requievit Deus ab
 omnibus operibus suis* ⁸¹ (utrumque autem absur-
 dum est). Non igitur nunc animæ nascuntur: nam
 illud, *Pater meus hucusque operatur* ⁸², non usur-
 patur de re creanda, sed dictum esse volunt pro eo
 quod est providere; et ipsi quoque Apollinario vi-
 detur animas ab animis creari velut a corporibus
 [corpora]; quippe animam procedere vult ex traduce
 per successionem a primo homine ad eos qui nati
 sunt ex illo, instar corporeæ successionis. Neque
 enim animas servari conditas, neque nunc creari:
 etenim eos qui hæc dictitant, Deum efficere putant
 adjutorem adulterorum: ex iis enim etiam liberi
 nascuntur. Porro mendacium esse autumant illud,
*Requievit ab omnibus operibus suis, quæ cepit fa-
 cere*, siquidem etiam nunc animas condit. Verum
 si omnia quæ successive fiunt ex mutua procrea-
 tione, mortalia esse probata sunt; nam propterea

⁸¹ Gen. 11. 2. ⁸² Joan. v. 17.

generant, et generantur, ut corruptibilium genus A
permaneat; necesse quoque horum aut mortalem
esse animam dici, cum invicem procreatur: aut
non per successionem ex se invicem generari ani-
mas: nam quæstionem de iis qui ex adulterio na-
scuntur providentiæ rationi relinquimus, quæ qui-
dem a nobis ignoratur. Quod si quid oporteat de
providentiæ conjectura assequi, novit probe quod creatum
est, aut vitæ, aut sibi commodum atque utile futurum; atqui
idcirco concedit animorum migrationem fieri.
Validum vero hinc argumentum ad id ducimus Salomonem,
qui ex Uriæ uxoris conceptu, et Davidis satu
editus est, quasi juxta legem divinam nasceretur.

(*) Expendamus de neps etiam Manichæorum opi-
nionem de anima: aiunt etenim eam esse incor-
poream et immortalem; sed unam solamque esse
universorum animam per frustra divisam, et conci-
sam in singula corpora, animata et inanima: atque
hæc potiore obtinere partem, alia minorem; am-
pliore quidem animata, angustiore autem in-
anima, multo vero angustiore cœlestia; adeo ut
universæ animæ, aliæ singulæ sint particulæ quæ-
dam; et si quidem hanc individue partiri dixissent,
tanquam vocem inter audientes, mediocre malum
istud fuisset. Nunc autem dicunt substantiam ipsam
animæ dividi, et quod omnium molestissimum est,
proprie ipsam in elementis esse volunt, et una dis-
tribui cum his in corporum generatione, ac rur-
sus ad idem convenire eodemque redigi, solutis
corporibus, sicut aqua in partes divisa, iterum-
que coacta et permista. Itemque animas puras ad
lucem pergere, cum ipsæ lumen sint, contami-
natas autem a materia, ad elementa abire, iterum-
que ab elementis ad plantas et animalia bruta. Ita-
que ipsius essentiam dissecantes, et velut corpo-
ream affectionibus subjicientes, immortalem esse
asserunt, sed in contraria incurrunt: etenim dum
pollutas animas ad elementa recurrere prædicant,
et commisceri inter se, rursus ipsas cruciari
aiunt in commigratione ad alia corpora, pro gra-
vitate delictorum, dum uniunt ipsas, iterumque
separant ratione subsistentiæ. Enimvero umbras
luce manente separari, arcta vero conjunctione
uniri: quod quidem in intelligibili natura fieri ne-
quit. Namque umbræ sunt honorum: tametsi quis
concesserit ipsas separari, ac rursus unitas copu-
lari. Porro Plato et unam esse, et multas animas
asseverat: unam quippe esse universi animam, sed
et alias ex iis quæ particulares sunt; ut proprie
universitas animata sit ab universa anima; sed et
peculiariter per partes propria cujusque anima.
Ait ergo universi quidem animam distentam esse a
centro terræ ad limites cœli; nec vero ejusmodi
distensionem localem esse prædicat, sed intelli-
gibilem: ejusmodi certe animam esse, quæ cir-
cumagitur in orbem universitatem, et coercescit et
continet corpoream mundi molem, quæque uni-
versitatis corpora penetrat, in iis quæ supra tra-
ctavimus demonstratum est. Hæc porro facit, ut
anima sit specifica, si quidem quodque eorum quæ

τικτόμενον, ἢ τῷ βίῳ ἢ αὐτῷ χρήσιμον ἐσόμενον,
καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ τὴν ἐμφύχωσιν γίνεσθαι.
ἰκανὸν δὲ τεκμήριον τοῦτο λαμβάνομεν, τὸν ἐκ τῆς
τοῦ Οὐρίου καὶ Δαβὶδ γεννηθέντα Σολομῶνα [ὡς
κατὰ νόμον τὸν θεὸν τιχομένῳ ὡς καὶ ἐπὶ Σολο-
μῶντι τῷ Δαβὶδ γεννώμεναι τὰ γεννώμενα.].

Ἐξῆς ἐπισκεψώμεθα καὶ τὴν δόξαν τῶν Μανι-
χαίων, ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ψυχῆς. Φασὶ μὲν γὰρ αὐ-
τὴν ἀσώματον κατ' ἀθάνατον· μίαν δὲ μόνην εἶναι
τὴν τῶν ἀπάντων ψυχὴν, κατακερματιζομένην καὶ
κατατεμενομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστον σώματα, ἐμφυχά
τε καὶ ἄψυχα· καὶ τὰ μὲν πλείους αὐτῆς μετέχειν,
τὰ δὲ ἐλάττους· πλείους μὲν τὰ ἐμψυχα, ἐλάττους
δὲ τὰ ἄψυχα, πολλῶν δὲ πλείους τὰ οὐράνια· ὡς τῆς
καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον εἶναι ψυχάς·
καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἐφασκον,
ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκούουσι, μέτριον ἂν ἦν τὸ
καχόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς ψυχῆς κατα-
μερίζεσθαι λέγουσι, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι
κυρίως αὐτὴν ἐν στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμ-
μερίζεσθαι τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει, καὶ
πάλιν εἰς ταῦτον συνίναμι διαλυομένων τῶν σωμά-
των, ὡς ὕδωρ μερίζόμενον, καὶ πάλιν συναγόμενον
καὶ μιγνύμενον. Καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν
εἰς τὸ φῶς, φῶς οὐσας· τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ
τῆς ὕλης, χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα· καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν
στοιχείων, εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν
οὐσίαν αὐτῆς κατατέμνοντες, καὶ σωματικὴν κατα-
τέμνοντες, καὶ πάθεισιν ὑποβάλλοντες, ἀθάνατον
εἶναι φασὶ· περιπίπτουσι δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις·
φάσκοντες γὰρ ἀνατρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς
ἐπὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ καταμιγνύσθαι ἀλλήλοις, πάλιν
αὐτὰς ἐν ταῖς μετεσσωματώσεσιν φασὶ τιμωρεῖσθαι,
κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων, ἐνοῦντες αὐτὰς,
καὶ πάλιν χωρίζοντες, καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ
τὰς σκιας φωτὸς μένοντος χωρίζεσθαι, συναφείας
δὲ γενομένης ἐνοῦσθαι, ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ νοητῆς
φύσεως γενέσθαι. Καὶ γὰρ αἱ σκιαὶ τῶν ἀγαθῶν
εἰσιν· εἰ καὶ δοίη τις αὐτὰς χωρίζεσθαι, καὶ πάλιν
ἐνοῦσθαι. Πλάτων δὲ καὶ μίαν εἶναι καὶ
πολλὰς ψυχὰς ἀποφαίνεται. Μίαν μὲν γὰρ εἶναι
τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν· εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν
κατὰ μέρος, ὡς ἰδίαν μὲν τὸ πᾶν ἐμψυχοῦσθαι ὑπὸ τῆς
τοῦ παντὸς ψυχῆς· ἰδίαν δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος, ὑπὸ
τῆς ἰδίας ἐκάστου ψυχῆς. Λέγει γοῦν τὴν μὲν τοῦ
παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς
ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τοπικῶς αὐτὴν δια-
τετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς. Ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν
εἶναι τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν καὶ συν-
άγουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὸ σωματοειδὲς τοῦ κόσμου,
διέναι τε τὰ σώματα τοῦ σύμπαντος, ἐν τοῖς προλα-
βοῦσιν εδείχθη. Ποιεῖ δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὴν ψυχῆν.
Ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ
φθεῖρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν. Ἔως μὲν γὰρ συνέχε-

(a) Locus hic luxatus est.

ται καὶ συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι λέγεται· διαλυόμενον δὲ φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα, μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα. Διακρίνουσι μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ τῷ αὐξάνεσθαι καὶ τρέφεσθαι, τούτεστι τῇ θρεπτικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει· τὰ δὲ ἄλλα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν τῇ αἰσθήσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων τῷ λογικῷ. Καὶ οὕτω πάντα ζῆν λέγοντες, διαστειλοῦσι τὴν ἐκάστου φύσιν. Ζῆν οὖν λέγουσι καὶ τὰ πάντα ἀψυχα ἐκτικὴν ζωὴν, καθὼς συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, εἰς τὸ εἶναι μόνον, καὶ μὴ διαλύεσθαι. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν διακυβερνῶσαν τὸ πᾶν, καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς τὰς πρότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενομένας ἐπιπέμπουσαν· δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νόμου αὐτῆς δωκότος, καθὼς διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὗς καὶ εἰμαρμένην καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δυνάμιν ἀρκούσαν διέπειν ἡμᾶς. Εἰρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς περὶ εἰμαρμένης. Κοινῇ μὲν οὖν πάντες Ἕλληνας οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι, τὴν μετενσωμάτων δογματίζουσι· διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος τὸ λογικὸν εἶναι λέγουσι· τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ, καὶ εἰς τὰ τῶν ἄλλων σώματα μεταβαίνειν. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τινὰς ῥητὰς χρίτων περιόδους· οἱ δὲ ὡς ἔτυχεν· ἄλλοι δὲ οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ ἄλογον· τινὲς δὲ πολλὰ τσαυτά, ὅσα τῶν ζώων τὰ εἶδη· μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, τὰς μὲν θυμικὰς, τὰς δὲ ὀργίλους καὶ ἀρπακτικὰς ψυχὰς, λύκων καὶ λέοντων σώματα μεταμφείνουσαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἡσχολημένας, ὄνων καὶ τῶν τοιοῦτων ἀναλαμβάνειν σώματα· οἱ μὲν κυρίως ἤκουσαν τοὺς λέοντας καὶ τοὺς λύκους καὶ τοὺς ὄνους· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἦδη διὰ τῶν ζώων ἐμφαινόμενα. Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῷ *Παλιγγενεσίᾳ*, οὕτω μὲν καλεῖ τὴν μετενσωμάτων, λογικὰς πάσας εἶναι βούλεται· ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωρος ὁ Πλατωνικὸς, ἐν τῷ, ὅτι *Ἡ ψυχή πάντα τὰ εἶδη ἐστί, καὶ Πορφύριος ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τοῦτοῖς δραμῶν, κατ' εἶδος ζώων, ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει· ἢ δύο γούν, ἢ διάφορα. Γέγραπται γούν αὐτῷ μονόβιβλον, ἐπιγράφων ὅτι *Οὐκ ἀνθρώπων εἰς ζῶα, οὐδὲ ἀπὸ ζώων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετενσωματώσεις γίνονται, ἀλλὰ ἀπὸ ζώων εἰς ζῶα, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους.**

libro qui inscribitur, *Quod anima sit omnes species*. Porphyrius etiam idem sentit. Jamblicus vero contrarium his iter instituit, et juxta speciem animalium animæ formam esse dicit: nempe aut duas, aut diversas species agnoscit. Scriptum utique ab ipso est monobiblum cujus inscriptio hæc est, *Non hominum in bruta, neque brutorum in homines migrationes fieri, sed a brutis ad bruta, et ab hominibus ad homines.*

Καὶ μοι δοκεῖ μάλλον οὕτως ἕνεκα τούτου καλῶς καταστοχάσθαι, μὴ μόνον τῆς τοῦ Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὡς ἐστὶν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπιδειξάι, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. Θυδὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν κινήσεων ἐμφανίσθαι τοῖς ἄλλοις τῶν ζώων. Οὕτε γὰρ τέχνηαι, οὕτε μαθήματα, οὕτε βουλαί, οὕτε ἀρεταί, οὕτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἐστίν· ἐξ ὧν δῆλον, ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ἄτοπον λέγειν. τὰ ἴλογα λογικὰ· εἰ γὰρ καὶ κομιδῇ νέοις οὕσι τοῖς

A sunt, vitam habet propriam, et ut pereat propria forma. Etenim donec continet et constringit, corpus esse dicitur: solum autem deperire: et vivere quidem omnia, non omnia tamen esse animalia; verumenim ab inanimis discernuntur ea quæ stirpibus nituntur, quod augeantur, et alantur, quod si potestate nutritiva, et naturali, quam vegetantem vocant: aliæ vero animantes a stirpibus distinguuntur sensu: ratione denique utentes a brutis separantur rationabili. Itaque omnia vivere dicentes, cujusque naturam dirimunt. Quocirca vivere etiam dicunt omnia inanima vita habituali, quatenus ab universi anima continentur, ut sint duntaxat, et non dissolvantur. Hanc utique animam esse quæ universa regit, et moderatur, quæque particulares

B animas prius ab opifce summo creatas immittit: nimirum cum ipse opifex mundi etiam leges ipsi dederit, juxta quas hanc universitatem administrare oporteat, easque leges fati nomine appellat; eodem opifce virtutem suppeditante idoneam ad nos gubernandos. Cæterum de his jam diximus in libro *De fato*. Porro plerique omnes Græci, qui animam esse immortalem asserunt, ejus in alia corpora migrationem docent, sed circa animarum species discrepant; siquidem alii unam speciem ratione præditam asserunt, hoc vero etiam ad stirpes, et ad brutorum corpora transire aiunt. Sed enim alii per certos quosdam annorum circuitus id fieri censent; alii ut res fert quocumque modo. Nonnulli non unam tantum speciem animarum, sed duas statuunt, rationis participem, et ejus expertem. Quidam multas, et tot numero statuunt, quot sunt animalium genera. Maxime vero Platonici alias furiosas, alias iracundas, et rapaces animas luporum et leonum corpora subire putant: illas vero quæ incontinentiæ et luxuriæ dederunt se, asinorum et ejusmodi belluarum corpora assumere, quod proprie quidam acceperunt de leonibus, lupis, et asinis: alii figurate hoc dictum esse perspexerunt, ut mores per animalia judicarentur: etenim Cronius in commentario *De Palingenesia*, ita migrationem animarum in alia corpora nuncupat, omnes animas ratione præditas esse vult.

In eadem sententia est Theodorus Platonicus in libro qui inscribitur, *Quod anima sit omnes species*. Porphyrius etiam idem sentit. Jamblicus vero contrarium his iter instituit, et juxta speciem animalium animæ formam esse dicit: nempe aut duas, aut diversas species agnoscit. Scriptum utique ab ipso est monobiblum cujus inscriptio hæc est, *Non hominum in bruta, neque brutorum in homines migrationes fieri, sed a brutis ad bruta, et ab hominibus ad homines.*

D Ac mihi quidem videtur hic, hujus sententiæ gratia, præclare non Platonis tantum mentem assecutus, sed et ad veritatis ipsius cubile pervenisse, ut ex multis quoque aliis ostendere licet: sed ex his potissimum. Neque enim ullam tantum e motionibus rationabilibus in brutis animalibus apparere, neque artes, neque disciplinas, neque consilia, neque virtutes, neque alium quemquam habitum in intelligentia positum, in illis esse constat: ex quibus manifestum est, nullam cum ipsis

animæ rationalis particulam communicatam, etenim **A** absurdum est dicere bruta ratione uti : nam tametsi recens admodum natis sola motio bruta insit, nihilominus anima rationali præditos esse dicimus, quandoquidem dum adolescunt rationis usum produnt : at vero brutum nullo plane habitu vim rationis ostendit. Quare supervacuum habuisset rationalem animam, cum ratiocinandi facultas absque ullo usu futura esset : etenim nihil supervacaneum a Deo conditum esse, uno omnium consensu constat. Quod cum ita se habeat, inaniter et frustra rationalis anima belluis et brutis esset indita, cum nunquam munus et opus suum indicare posset : quinetiam vitio verteretur ei qui dedisset animam corpori minime congruam : neque enim artificis opus, neque ejus qui ordinem, aut concentum probe nosset. Quod si quis dixerit animalia moveri dispositu, et affectu quodam rationi congruenti, sed ligmentum corporis capax in ipsis neutiquam esse artificiosæ actionis : idque probaret ratione ab hominibus ducta : quippe cum concisis tantum digitis manuum pleræque artes perirent ; minime solvit quod quæsitum est : siquidem remanet adhuc idem absurdum, quod Deus animam minime congruam corpori connexuisset : sed superfluum, inutilem atque inefficacem, siquidem per omnem ætatem impedimento ipsis esset ad sua munia : præterquam quod comparet ipsi rationem ex ignotis et non concessis. Unde enim illud depromptum, ex dispositione bruta moveri conveniente ratione ? melius enim esset existimare congruam cuique corpori animam connexam esse, ac nihil amplius habere ex dispositione affectuque animalia, quam simplicitatem naturalem in ipsorum operibus apparentem. Nam species quæque brutorum secundum propensionem suam ad quam a principio facta est, movetur, et usum, et actionem, ac præterea dispositionem aptam obtinuit. Haudquaquam certe Opifex ista auxilio omni destituta reliquit : verum unicuique naturalem, non rationalem solertiam inseruit : quibusdam etiam calliditatem et astutiam indidit, tanquam artis imaginem et umbram, duabus istis de causis, tum ad urgentes insidias declinandas, et ad futuras præcavendas : tum ad connectendam omnem creaturam sibimetipsi, ut antea dictum est. Quod autem non ex ratione ista faciat, perspicuum est ex eo quod animal quodque pariter eadem faciat : et quod non varient ipsorum animæ operationes in multitudine : nisi intentione vel remissione ; sed secundum unicam proclivitatem tota species concitetur. Omnis enim lepus similiter in latibulo jacet, et lupo omnis similiter versutus est : et omnis simia pariter imitatur ; hoc vero in homine non constat : sexcentæ enim viæ sunt actionum humanarum : nam ratione præditum, liberum quiddam, et sui juris, atque arbitrii est, unde non unum et idem opus est omnibus hominibus, ut cuique brutorum species ; quandoquidem hæc na-

βρέφειν ἢ ἀλογος μόνη κίνησις πρόσκειται, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φαμεν ἔχειν αὐτά· ἐπειδὴ περ αὐξανόμενα καὶ τὴν λογικὴν ἀναδεικνύουσιν ἐνέργειαν. Τὸ δὲ ἀλογον κατ' οὐδεμίαν ἔστιν ἐμφαίνον τὸ λογικόν, περιττῶς ἂν ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρήστου παντελῶς μελλούσης ἔσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως· καὶ γὰρ οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι συμφώνως πᾶσι συνωμολόγηται. Εἰ δὲ τοῦτο, περιττῶς ἂν ἡ λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλλετο, μηδέποτε δυναμένη τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἐπιδειξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἐγκλημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι. Οὐτε γὰρ τεχνίτου τὸ ἔργον, οὐτε τᾶξιν ἢ ἀρμονίαν εἰδότης. Εἰ δὲ τις λέγει κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως, πιστούμενος τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· περιαιρεθέντων γὰρ μόνον τῶν δακτύλων ἀπὸ τῶν χειρῶν, τὰς πλείστας τέχνας παραπόλλυσθαι· οὐ λύει τὸ ζητούμενον. Μένει γὰρ ἔτι τὸ αὐτὸ ἄστοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόνητον καὶ ἀνενέργητον, ἐμποδιζομένην διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν, εἰς τὰς οἰκειὰς ἐνεργείας, πρὸς τὸ καὶ τὸν λόγον αὐτῆς κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων καὶ οὐχ ὁμολογουμένων. Πόθεν γὰρ ὅτι κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα ; Βέλτιον γὰρ πρόσφορον ἡγεῖσθαι ἐκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐνηρμόσθαι, καὶ μὴδὲν ἔχειν πλεον κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῆς ἐκφαινομένης τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῆς ἀπλότητος. Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων κατ' οἰκειαν ὀρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς, χρεῖαν τε καὶ ἐνέργειαν, καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάθεσιν ἐπιτηδεῖαν ἔσχεν. Οὐ μὴν ἀδοθήθητα παντάπασιν αὐτὰ καταλείπειν ὁ Δημιουργός· ἀλλ' ἐκάστῳ φυσικὴν, οὐ λογικὴν ἐνέθαλε σύνεσιν· τίσι δὲ καὶ πανουργίαν ἐνέθηκεν, ὥσπερ τέχνης εἰκόνα καὶ σκιάν ὁμοίαν τούτων ἐνεκεν, ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίπειν, καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι· καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι τὴν κτίσιν πᾶσαν ἑαυτῇ, ὡς ἦδη εἴρηται. Ὅτι δὲ οὐ λογικῶς ταῦτα ποιεῖ, ὅλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας· εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· ἀλλὰ κατὰ μίαν ὀρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. Πᾶς γὰρ λαγῶδες ὁμοίως εὐνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ, καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται. Ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπου. Μυρία γὰρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐλεύθερον γὰρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικόν, ὅθεν οὐχ ἓν καὶ ταῦτὸ πᾶσιν ἔργον ἀνθρώποις, ὡς ἐκάστῳ εἶδει τῶν ἀλόγων ζῶων. Φύσει γὰρ μόνη ταῦτα κινεῖται· τὰ δὲ φύσει ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἔστιν· αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις, οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. Εἰ δὲ λέγοιεν ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προσημαρτημένων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι, ἐκ τῶν ὑστέρων ποιοῦνται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τί γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζῶων ἀνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί ; Οὐ γὰρ δήπου ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνους ἀμαρτησάσαι, πρὶν καὶ εἰς σῶμα γενέσθαι ἀνθρώ-

πνον. Ἔοικε δὲ ταύτῃ δόξῃ τίθεσθαι καὶ Γαληνός· ὁ
 θυμαίσιος ἰατρός, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζώου διά-
 φερων εἶναι δοξάζει καὶ ψυχῆς εἶδος· λέγει γὰρ εὐθὺς
 ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς *Περὶ χρείας μορίων*
 πραγματείας, οὕτω· « Καὶ εἰ τοῦτο, πολλὰ τῶν ζώων
 ἔσται μόρια· τὰ μὲν μεῖζω, τὰ δὲ ἐλάττω· τὰ δὲ
 παντάπασιν εἰς ἕτερον εἶδος ἀτμητα· χρεῖα δὲ αὐτῶν
 ἀπάντων ἔσσι τῇ ψυχῇ. Τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργα-
 νον. Καὶ διὰ τοῦτο πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μόρια
 τῶν ζώων, ὅτι καὶ αἱ ψυχαί. » Πάλιν δὲ προκόπτων
 ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, προστίθῃσιν ἐπὶ τοῦ πιθήκου καὶ
 τοῦτο· « Καὶ μὴ, ὡ σοφώτατε κατήγορε (λέξειεν ἂν ἡ
 φύσις πρὸς σὲ γελοῖως), τὴν ψυχὴν τῶν ζώων τελείαν
 ἐχρῆν δοθῆναι πρὸς τὴν τοῦ σώματος κατασκευήν. »
 Οὕτως εἶδε τοῖς διαφόροις κατ' εἶδος σώμασιν διαφο-
 ρους ἐνοῦσας ψυχάς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων· εἰ
 δὲ τὴν ψυχὴν ἀπεδείξαμεν, μὴτε σῶμα οὖσαν, μὴτε
 ἄρμονίαν, μὴτε κρᾶσιν, μὴτε ἄλλην τινὰ ποιότητα,
 ὅλῃον ἐκ τούτων, ὡς οὐσία τίς ἐστιν ἀσώματος ἢ
 ψυχῆ· ὅτι μὲν γὰρ ἐστίν, ὁμολογεῖται πᾶσιν· εἰ δὲ
 μὴτε σῶμα, μὴτε συμβεβηχός, ὅλῃον ἐστίν, ὅτι ἀσώ-
 ματός ἐστιν οὐσία, καὶ οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ τὸ
 εἶναι· ταῦτα γὰρ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς
 τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Τῆς δὲ ψυχῆς χωριζομένης,
 τὸ σῶμα πάντως φθείρεται.

quens), animam animantium perfectam datam esse ad corporis fabricationem. Sic ille differentiis specie corporibus differentes inesse animas cognovit. Atque hæc quidem hactenus iis de rebus. Si igitur animam neque corpus esse, neque concentum, neque mistionem, neque ullam aliam qualitatem probavimus, patet ex iis animam substantiam esse corporis expertem : nam in confesso est omnibus eam existere : quare si neque corpus, neque accidens est, manifestum est incorpoream esse substantiam, et nihil eorum quæ in alio esse habent ; hæc enim adsunt, et absunt sine subjecti pernicie. Sed anima separata perit omnino corpus.

Τοῖς αὐτοῖς δὲ χρῆσάμενον ἐστίν ἀποδείξει τὴν
 ψυχὴν ἀθάνατον οὖσαν. Εἰ γὰρ μὴτε σῶμά ἐστιν,
 ἔπερ φύσει διαλυτὸν ἐδειχθῆ καὶ φθαρτὸν, μὴτε
 ποιότης, μὴτε ποσότης, μὴτε ἄλλο τι τῶν φθειρο-
 μένων, δηλονότι ἀθάνατός ἐστι. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι
 τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἀποδείξεις, παρὰ τε Πλάτωνι
 καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν περισκελεῖς καὶ
 δυσκατανόητοι, καὶ μάλιστα τοῖς ἐντεθραμμένοις ἐκεῖ-
 ναις ταῖς ἐπιστήμαις γνώριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ πρὸς
 ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἢ τῶν θεῶν λογίων
 διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἔχουσα, διὰ τὸ
 θεόπνευστος εἶναι. Πρὸς δὲ τοὺς μὴ καταδεχομένους
 τὰ τῶν Χριστιανῶν δόγματα, ἀρκεῖ τὸ μηδὲν εἶναι
 τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδείξει. Εἰ γὰρ μηδὲν
 ἐστὶ τῶν φθειρομένων, ἐστὶ δὲ ἀφθαρτος, ἐστὶ καὶ
 ἀθάνατος· ὥστε τοῦτο μὲν ἀρκούντως ἔχον παρα-
 λειπτέον. Ζητητέον δὲ πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀψύχου
 γίνεται ἔνωσις· ἀπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα· εἰ δὲ μὴ
 μόνον ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ συνέστηκεν ὁ ἀν-
 θρωπος, ὡς εἶπόν τινες, ἔτι πλέον ἀπορώτερον.
 Πάντα γὰρ τὰ συνιόντα εἰς μίαν οὐσίαν ὑπόστασιν
 πάντως ἐνοῦται· πάντα δὲ τὰ ἐνούμενα ἀλλοιοῦται,
 καὶ οὐ μένει ἢ πρότερον ἢ, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων
 δειχθήσεται· ἐνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονε. Πῶς οὖν,
 εἰ τὸ σῶμα ἠνωμένον τῇ ψυχῇ ἔτι μένει σῶμα, ἢ
 πάλιν ἢ ψυχὴ ἀσώματος οὖσα καὶ οὐσιώδης καθ' ἑαυ-
 τὴν, πῶς ἐνοῦται σώματι, καὶ μέρος γίνεται τοῦ

A tura sola inveniuntur : atqui ea quæ natura constant, similiter apud omnes se habent : at vero actiones quæ ratione fiunt, aliæ apud alios sunt ; non ex necessitate eædem apud omnes. Quod si dixerint animam pro supplicio peccatorum ante commissorum in humana vita, ad ejusmodi corpora ablegari : ex posterioribus demonstrationem faciunt. Cur enim animæ rationales in ea corpora injectæ fuissent, quæ prius brutorum fuerant ? non enim certe pro peccatis in corporibus humanis commissis, priusquam in corpus humanum venissent. Videtur autem etiam Galenus admirabilis medicus, huic opinioni favere : quippe qui juxta unamquamque animantis speciem animæ quoque diversam speciem esse existimat ; nam statim initio libri primi *De usu partium*, ita scribit : « Et si id, multæ animalium partes erunt, aliæ majores, aliæ minores : quædam omnino ad aliam speciem individua. Usus autem ipsarum omnium anima est : siquidem corpus instrumentum ejus est ; eamque ob rem multum a se invicem partes animalium differunt ; quando animæ etiam discrepant. » Rursus ulterius progressus in eodem libro hoc etiam adjungit super simia : « Et minime oportuit, o prudentissime accusator (diceret natura te jocose allo-

C lisdem vero rationibus utendo demonstrare licet animam immortalem esse. Nam si neque corpus est, quod quidem natura dissolubile, et caducum esse probatum est ; neque qualitas, neque quantitas, neque aliud quidpiam eorum quæ fragilia et corruptibilia sunt, videlicet immortalis est, ac multæ profecto sunt immortalitatis ipsius demonstrationes apud Platonem et alios ; sed illæ æquo longiores, et perceptu difficiles sunt : et vix iis qui educati sunt a teneris in scientiis hujusmodi, cognitæ et perspectæ ; nobis vero ad demonstrationem immortalitatis ipsius satis superque est divinorum oraculorum doctrina, quæ in se fidei faciendæ vim habet, ideo quod a Deo inspirata est. Iis vero qui non admittunt Christianorum decreta, sufficit demonstrare animam nihil esse eorum quæ pereunt. Nam si nihil est rerum pereuntium, est etiam incorrupta, eademque immortalis. Quamobrem hoc quod satis demonstratum est, prætereundum ; quærendum autem est qua ratione animæ, et corporis inanimitate in unum conjunctio fiat ; controversa quippe res est. Quod si non tantum ex iis, sed etiam ex mente constat homo, ut quidam dixerunt, adhuc incertius. Sed enim omnia quæ conveniunt ad unius essentiæ subsistentiam, prorsus uniantur : atqui omnia unita variantur, nec in eodem statu manent, in quo prius erant, ut in elementis ostent-

deur. Namque unita aliud quidpiam effecta sunt. Qui igitur si corpus unitum animæ adhuc manet corpus, aut rursus anima cum sit incorporea et essentialis per se, quomodo unitur corpori, et pars existit animalis, propriam animalis essentialiam conservans non confusam, neque corruptam? Necesse enim est aut unita esse animam et corpus, et una mutata esse et simul corrupta, ut elementa: aut unitum non esse utrumque, ob prædictas absurditates, adjacere vero tanquam saltatores in choro, aut calculum calculo, aut mistum et confusum esse, veluti aqua et vinum. Sed quod anima nequeat adjacere corpori, in tractatu *De anima* demonstratum est: esset enim sola pars corporis animata quæ proxima esset animæ; quæ vero copulata non esset, inanimis; præterquam quod non possint unum dici quæ per appositionem sunt, ut v. g. ligna aut ferrum aut aliquid ejusmodi. Porro vini et aquæ mistio utrumque simul corrumpit: neque enim aqua est mistio pura, neque vinum: etiamsi ejusmodi temperamentum per appositionem fiat, quæ sensum fugiat propter tenuitatem partium eorum quæ mista sunt; id vero constat ex eo quod rursus a se invicem discernuntur. Spongia certe oleo tincta sugit puram aquam, et papyrus. Verum ex eo plane est quod fieri non potest, ut accurate unita separentur ratione sensibili. Quod si neque unitum est, neque unum, neque adjacet, quænam ratio est ut dicatur unum animal? Plato certe etiam ob hoc dubium, non vult animal ex anima et corpore constare, sed animam corpori mistam, et tanquam indutam corpore. Verum hæc quoque ratio dubitationem aliquam habet. Nam quomodo unum esse potest anima, cum indumento? Non enim idem tunica et unum est cum corpore ipsa induto. Ammonius autem doctor Plotini quæstionem istam hoc modo solvebat: siquidem aiebat intelligibilia ejusmodi vim et naturam habere, ut etiam uniri percipientibus ipsa admitterent. Quemadmodum simul corrupta, et unita; et manere inconfusa, et incorrupta, velut ea quæ adjacent; etenim in corporibus unio alterationem eorum quæ coeunt, efficit: quandoquidem in alia corpora mutantur, ut elementa in res compositas, et alimenta in sanguinem, sanguis vero in carnem et reliquas corporis partes. Jam vero in intelligibilibus unio quidem fit, sed alteratio non subsequitur. Sed enim intelligibile non solet secundum essentialiam alterari, verum autem excidit, aut in nihilum abit, ac mutationem non adimitit, neque vero in nihilum perit. Non enim anima immortalis esset, cum ipsa vita sit, siquidem in mistione mutaretur, utique et vita amplius non esset. Quid autem conferret corpori, si vitam ipsi non præberet? Itaque anima non alteratur in unione. Hoc igitur demonstrato, quod intelligibilia non variantur secundum essentialiam, necessario consequitur, ut non una pereant, quibus anima corpori unitur. Nam quod unitum sit,

ζώου, σὺζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάφθορον; Ἀνάγκη γὰρ ἢ ἠνώσθαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ συνηλλοῦσθαι καὶ συνεφθάρθαι ἀμφοτέρα, ὡς τὰ στοιχεῖα· ἢ μὴ ἠνώσθαι μὲν διὰ τὰς προειρημένους ἀτοπίας, παρακείσθαι δὲ ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ, ἢ ψῆφον ψήφῳ, ἢ κεκράσθαι ὡς ὕδωρ καὶ οἶνον. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακείσθαι τῷ σώματι ἢ ψυχῇ, ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* ἀποδέδεικται. Ἦν γὰρ ἂν μόνον αὐτὸ τοῦ σώματος ἐμψυχον μέρος τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἀψυχον, πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι ἐν λέγειν εἶναι τὰ κατὰ παράθεσιν, ὡς ξύλα, φέρε εἰπεῖν, ἢ σίδηρον, ἢ τι τοιοῦτον· καὶ ἡ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφοτέρα συνδιαφθείρει. Οὕτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ τὸ κρᾶμα καθαρὸν, οὕτε οἶνος· καίτοι τῆς τοιαύτης κρᾶσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης, λανθάνουσιν τὴν αἰσθησιν, διὰ τὸ λεπτομερὲς τῶν κεκραμένων. Ἀῆλον δὲ ἐκ τοῦ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζεσθαι. Σπόγγος γοῦν ἐλαυθεῖς, ἀνιμάται καθαρὸν τὸ ὕδωρ, καὶ πάπυρος. Αἰσθητῶς δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἠνωμένα, παντάπασιν ἀδύνατον. Εἰ δὲ μήτε ἠνωται, μήτε κέκραται, μήτε παράκειται, τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἐν λέγεσθαι; Πλάτων μὲν οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεκραμένην, καὶ ὡσπερ ἐνδεδυμένην τὸ σῶμα· ἔχει δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος ἀπορὸν τι. Πῶς γὰρ ἐν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἢ ψυχῆ; Οὐ γὰρ ἐν ὁ χιτῶν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμώνιος δὲ ὁ διδάσκαλος Πλωτίνου τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἀπελύετο· ἔλεγε γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην ἔχειν φύσιν, ὡς καὶ ἐνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι, καθάπερ τὰ συνεφθαρμένα καὶ ἠνωμένα, καὶ μένειν ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα, ὡς τὰ παρακείμενα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ἡ ἔνωσις ἀλλοίωσιν πάντως τῶν συνιόντων ἐργάζεται· ἐπειδὴ περ εἰς ἄλλα σώματα μεταβάλλεται, ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκείμενα, καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἷμα· τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα, καὶ τὰ λοιπὰ μόρια τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἔνωσις μὲν γίνεται, ἀλλοίωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. Οὐ γὰρ πέφυκε νοητὸν κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι, ἀλλ' ἢ ἐξίσταται, ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεται· μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλ' οὕτε εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεται. Οὐ γὰρ ἦν ἀθάνατος καὶ ἡ ψυχὴ ζῶη οὔσα, εἰ ἐν τῇ κρᾶσει μετεβάλλετο· ἠλλοιῶθη ἂν, καὶ οὐκ ἦν ἐπιζῶη. Τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρείχεν αὐτῷ τὴν ζῶην; Οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνώσει. Δεδειγμένου τοίνυν τούτου, ὅτι τὰ νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν εἰσιν, ἀναγκαίως παρακολουθεῖ τὸ μὴ συνδιαφθεῖρεσθαι οἷς ἠνωται σώματι ἢ ψυχῇ· ὅτι μὲν γὰρ ἦνωται, ἢ συμπάθεια δείκνυσι. Συμπαθεῖ γὰρ ὄλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον, ὡς ἐν ὄν· ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτον μένει, ὅλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωριζομένην ἐκ τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ὡσπερ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλιπούσαν· μόνον δὲ ἐξατμίζουσιν αὐτῷ τὴν ζῶην, ἵνα μὴ παντελῶς ἀπόληται, καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὄνειροις ἐνεργεῖν, θεσιζουσιν καὶ ἄλλων, καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσιν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ὅταν ἐπισκέπτηται τι τῶν νοητῶν. Καὶ τότε γὰρ, ὡς οἶόν τε, τοῦ σώματος ἑαυ-

την χωρίζει, και καθ' εαυτην γίνεταί, ἵνα οὕτως ἐπιβάλλῃ τοῖς ὄσιν· ἀσώματος γάρ οὕσα διόλου κερύρηκεν, ὡς τὰ συνεφθαρμένα· μένουσα ἀδιάφθορος και ἀσύγχυτος, και καθ' εαυτην ἐνδιόζουσα, και ἐν οἷς ἀν γένηται τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ζῶην, και μὴ τρεπομένη ὑπ' ἐκεῖνων. Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει, ποιῶν αὐτὸν φωτεινῶν, και ἐνοῦται τῷ ἀέρι τὸ φῶς, ἀσυγχύτως ἅμα αὐτῷ κεχυμένον· τὸν αὐτὸν τρόπον και ἡ ψυχὴ ἐνομένη τῷ σώματι μένει ἀσύγχυτος, κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάτρουσα, ὅτι ὁ μὲν ἥλιος σῶμα ὦν, και τόπω περιγραφόμενος, οὐκ ἔστι πανταχοῦ ἔνθα και τὸ φῶς αὐτοῦ, ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ· μένει γὰρ και αὐτὸ ἐν τοῖς ξύλοις, ἢ ἐν θρυαλλίδι δεδεμένον, ὡς ἐν τόπω· ἡ δὲ ψυχὴ ἀσώματος οὕσα, και μὴ περιγραφόμενη τόπω, ὅλη δι' ὅλου χωρεῖ, και τοῦ φωτός αὐτῆς και τοῦ σώματος· και οὐκ ἔστι μέρος φωτισζόμενον ὑπ' αὐτῆς, ἐν ᾧ μὴ ὅλη πάρεστιν· οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα· οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἔστιν, ὡς ἐν ἀγγείῳ ἢ ἀσπῷ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν ταύτῃ. Μὴ κωλύμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων τὰ νοητὰ, ἀλλὰ διὰ παντός σώματος χωροῦντα και διαφοιτῶντα, και διεξιόντα, οὐχ οἶά τέ ἐστιν ὑπὸ τῶν σωματικῶν κατεῖσθαι· νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν τοῖς νοητοῖς και τόποις εἰσίν. Ἡ γὰρ ἐν αὐτοῖς, ἢ ἐν τοῖς ὑπερκειμένους νοητοῖς· ὡς ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν εαυτῇ ἔστιν, ὡς ὅτε λογίζεται, ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ, ὅταν νοῖ. Ἐπὶ οὖν ἐν σώματι λέγεται εἶναι, οὐχ ὡς ἐν τόπω τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει, και τῇ πρὸς τι ῥοπῇ και διαθέσει δεδέσθαι φαιμέν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδέσθαι τὸν ἐραστὴν, οὐ σωματικῶς, οὐδὲ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Ἀμέγεθες γὰρ ὄν και ἀογκον και ἀμερές, τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἔστι· τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος ποῖω δύναται τόπω περιγραφεσθαι; τόπος γὰρ ἔστι πέρας τοῦ περιέχοντος, καθὼ περιέχει τὸ περιεχόμενον. Εἰ δὲ τις λέγοι, Οὐκοῦν και ἐν Ρώμῃ και ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, και πανταχοῦ ἔστιν ἡ ἐμὴ ψυχὴ, λανθάνει εαυτὸν, πάλιν τόπον λέγων· και γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, και ὅλος τὸ ἐν τῷδε, τόπος ἔστιν· ἐν τόπω δὲ ὅλος οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν σχέσει· δέδεικται γὰρ μὴ δύνασθαι περιληφθῆναι τόπω. Ὅταν γοῦν ἐν σχέσει γένηται νοητὸν, τόπου τινός ἢ πράγματος ἐν τόπω ὄντος, καταχρηστικώτερον λέγομεν αὐτὸ ἐκεῖ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τοῦ ἐκεῖ τὸν τόπον ἀπὸ σχέσεως και τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. Δέον γὰρ λέγειν, Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν, Ἐκεῖ ἔστιν.

A mutuus affectus declarat : etenim totum animal sibiipso compatitur, cum unum sit : quod autem non confusum maneat, ex eo patet, quod anima quodammodo separata a corpore in somnis tanquam cadaver quoddam ipsum derelinquat, ac tantum exhalat ipsi vitam, ut non omnino pereat, et per se, dum sopiatur, operetur, divinando quod futurum est, et ad intelligibilia accedendo. Idem quoque usu venit, etiam cum consideratur aliquid ex intelligibilibus : tunc enim, quoad ejus fieri potest, se a corpore sejungit, et sui juris fit, ut sic iis quæ sunt, incumbat. Nam cum incorporea sit, per totum penetravit, per ea quæ corruptantur manens incorrupta et non confusa, et per se degens ; atque illa cum quibus versatur mutat, et ad vitam suam conformat, nec ab illis mutatur. Sicut enim sol presentia sua aerem immutat in lucem, dum ipsa reddit luminum, atque aeri lux unitur sine ulla confusione cum ipso fusa : eodem certe modo etiam anima corpori unita manet inconfusa, in hoc uno discrepans, quod sol cum sit corpus, et loco circumscriptus, non est ubique lux ipsius, ut nec ubi ignis. Siquidem manet etiam in lignis, aut in ellychnio astrictus, ut in loco ; at vero anima incorporea cum sit, et nullo circumscripta loco, tota per totum penetrat, tunc per lumen ipsius, tunc per corpus : nec ulla pars est ab ipsa illustrata, in qua non tota adsit : non enim a corpore detinetur, sed ipsa corpus areet, et regit ; neque in corpore est ut in vase, aut utre ; sed corpus potius in ea : cum enim a corporibus non impediuntur intelligibilia, verum per totum corpus abeant, et libere spatiantur, fieri non potest, ut a corporalibus detineantur ; sed enim cum intelligibilia sint, in locis etiam intelligibilibus sunt ; aut enim in ipsis, aut in superioribus intellectualibus ; ut anima interdum in seipsa est, ut cum cogitat, interdum vero in mente, cum intelligit. Quando igitur in corpore dicitur esse, non ut in loco esse dicitur in corpore, sed ut in situ, habitudine et momento ac dispositione ad aliquid colligari dicimus a corpore animam, prout dicimus ab amasia amatorem constrictum vinctumque esse, non corporaliter et localiter, sed ratione habitus situsque ; quippe cum magnitudinis, et mollis, et partium expertus sit, præstantior est omni descriptione per partes locali : etenim quod partes non habet, quoniam potest loco circumscribi ? est enim locus extremas continens, qualenus continet id quod continetur. Quod si quis dixerit, Romæ igitur et Alexandriæ, et ubique est anima mea ; fugit ipsum, quod rursus locum designat : enimvero Alexandriæ, et omnino (hic vel illie) locus ; atque in loco prorsus non est, sed in situ : nam probatum est non posse comprehendí loco. Itaque cum id quod intelligentia percipitur, in situ fuerit, aut negotio quodam in loco existentie : abusive et figurate dicimus hoc ipsum ibi esse, propter operationem ejus quod ibi est, locum pro situ et actione amentes ; nam cum dicendum fuisset, *Ibi operatur*, dicimus, *Ibi est*.

Congrueret sane hic sermo purius, et maxime uniioni Verbi Dei cum homine, juxta quam unitus remansit inconfusus, et incomprehensibilis, non animæ more modoque. Namque illa cum ex his sit quæ numerum faciunt, videtur et condolere quo-

Ἀρμόσειε δ' ἀν ὁ λόγος οὕτως καθαρώτερον, και μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν ἐνώσει τοῦ θεοῦ λόγου, καθ' ἣν ἐνωθεῖς, ἐμεινεν ἀσύγχυτος και ἀπερληπτος, οὐ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τρόπον. Ἐκεῖνὴ μὲν γὰρ τῶν πεπληθυσμένων οὕσα, δοκεῖ και συμπάσχειν

dammodo corpori ob arctam familiaritatem, et illud interdum continere, coercere, et ab illo coerceri. Verum Deus Verbum nihil a communione quam cum corpore et anima habet, variatur, neque infirmitatis illorum particeps est; sed cum ipsis communicet vim divinitatis suæ, idem permanens, in eodemque statu, in quo erat ante unionem; ac valde novus hic mistionis aut unionis modus est; et miscetur et manet usquequaque immistus, et inconfusus, et incommutabilis, non compatiendo, sed cooperando tantum, cum neque simul corrumpatur, nec simul alteretur: verum illa quidem conciliet, ipse vero non diminutus ab ipsis, maneat mutationis et confusionis expers: quandoquidem omnis prorsus variationis et alterationis exsors est. Testis hujus assertionis est Porphyrius, qui adversus Christum petulantem movit linguam. Verum vel inimicorum testimonia valida sunt pro nobis, cum nullam plane contradictionem admittunt. Hic igitur Porphyrius in secundo commentario *De quaestionibus miscellaneis*, ita ad verbum scribit: « Minime sane cunctandum est admittere essentiam aliquam, una assumptam esse ad complementum alterius substantiæ, et ejus partem esse, etiam juxta naturam suam manendo, postquam compleverit aliam essentiam: adeo ut unum cum alio fiat, et quod per se unum habet conservet; et quod majus est, ipsam non mutatam, mutare illa in quibus fuerit ad suam operationem, præsentia sua, constat. » Hæc autem dicit de unione Verbi Dei et corporis. Quod si verus est sermo in anima, quod incorporea sit, multo magis in Deo Verbo, quod magis incomparabiliter, et ex veritate incorporeum existit. Quod quidem omnino obturat ora eorum, qui accusare aggrediuntur Dei unionem cum homine: hoc enim multi ridiculum esse temere enuntiarunt, et mortem minime probabilem: unionem vero etiam indecoram: unitum quippe esse in natura numen divinum per mistionem et unionem. Sed nos probatis testibus ipsorum adhibitis causam reddimus. Dicitur autem apud nonnullos, et potissimum Eunomianos, unitum esse Deum Verbum corpori, non secundum essentiam, sed secundum utrasque facultates. Non enim substantias unitas, aut mistas esse contendunt, sed facultates corporis divinis facultatibus commistas. Porro facultates corporis cujusvis organici, videlicet ex Aristotele, dicunt esse sensus. His ergo diviniæ facultates commistæ unionem juxta ipsos efficiunt; verum nemo ipsi opinor concesserit, quod sensus corporeas facultates asseverent: etenim iis quæ supra diximus, ista aperte distincta sunt, quænam nimirum propria corporis sint, quænam animæ, nonnulla vero utriusque simul: atque in propriis utriusque sensus instrumenta dicebamus incorporeorum inconfuse unionem essentialium fieri, cum diviniore nullo modo offendatur ab inferiore. Imo hæc tantum adjuvetur a diviniore: quandoquidem natura pure incorporea omnia impune pervolitat late loca,

Α πως δι' οικειότητα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἑσθ' ὅτε, καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδὲν αὐτὰς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας· μεταδιδούς δὲ αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, ὁ αὐτὸς μένων ἐν οἷς ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως· καινότερος οὗτος ὁ τρόπος τῆς κράσεως ἢ ἐνώσεως· καὶ κινῶνται καὶ μένει παντάπασιν ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθορος καὶ ἀμετάβλητος, οὐ συμπάσχων, ἀλλὰ συμπράττων μόνον, οὐδὲ συμφεθερόμενος καὶ συναλλοιούμενος· ἀλλὰ συνάγων μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὑπ' αὐτῶν μένει ἄτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος, ἐπειδὴ καθαρῶς πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχος ἐστὶ. Μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύριος, ὁ κατὰ τοῦ Χριστοῦ κινήσας τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν· ἰσχυραὶ δὲ εἰσὶν αἱ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν μηδεμίαν ἀντιλογίαν ὧσιν ἐπιδεχόμεναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος, ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῷ *Περὶ συμμικτῶν ζητημάτων* γράφει κατὰ λέξιν οὕτως: « Οὐκ ἀπογνωστέον οὖν ἐνδέχεσθαι τίνα οὐσίαν συμπαραληφθῆναι εἰς συμπλήρωσιν ἑτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας· μένουσαν δὲ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν, μετὰ τοῦ συμπληροῦν ἄλλην οὐσίαν, ἐν τε σὺν ἄλλῳ γενομένην, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσας, καὶ τὸ μείζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκεῖνα τὰ ἐν οἷς ἂν γίγνηται, εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. » Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀληθῆς ὁ λόγος, διὰ τὸ ἀσώματον, πολλῶν πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ μᾶλλον ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν ἕντος ἀσωμάτου. Ὅπερ ἀντικρὺς ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρῶντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ μὲν γὰρ ἐδειλίασεν· οἱ πολλοὶ γελοῖον εἶνα· ἐφασκον, τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπίθανον, τὴν δὲ ἔκωσιν καὶ ἀπρεπές. Ἦνώσθαι γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κράσιν καὶ ἔκωσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρήσάμενοι μάρτυσιν, ἀποδιδόμεθα τὴν αἰτίαν. Λέγεται δὲ παρὰ τισι, καὶ μάλιστα τοῖς Εὐνομιανοῖς, ἠγῶσθαι τὸν Θεὸν Λόγον τῷ σώματι, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκατέρας δυνάμεις. Οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας τὰς ἐνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεισι ταῖς θεαῖσι συγκεκράσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος πάντος δῆπου τοῦ ὀργανικοῦ, κατ' Ἀριστοτέλην, λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις. Ταύταις οὖν αἱ θεαὶ δυνάμεις συγκιρνάμεναι τὴν ἔκωσιν ἀπειργάσαντο κατ' αὐτούς. Οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς, οἶμαι, συγχωρήσειε τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένους. Διῶρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σαφῶς, τίνα μὲν ἴδια σώματος, τίνα δὲ ψυχῆς, τίνα δὲ τοῦ συναμφοτέρου καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις τοῦ συναμφοτέρου τὰς αἰσθήσεις, τὰ ὄργανα ἐλέγομεν τῶν ἀσωμάτων, ἀσύγχυτως τὴν ἔκωσιν τῶν οὐσῶν γίνεσθαι, μηδὲν παραπλαπτομένης τῆς θειοτέρας ἐκ τῆς ὑποδεεστερας, ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης ἐκ τῆς θειοτέρας· ἐπειπερ ἡ καθαρῶς ἀσώματος φύσις χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν· ὥστε τὸ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων ἠγῶσθαι, τὸ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον. Οὐκ εὐδοκία τοίνυν ἡ

τύπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δο-
κει· ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαθεῖν σῶμα
κατ' εὐδοκίαν εἶποι τις ἀν εὐλόγως γεγενῆσθαι· τὸ δὲ
ἐνούμενον, [μὴ καὶ τὰς καταβάσεις] εἶναι. Βέλτιον
οὖν, ὡς προείρηται, κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν. Τοὺς γὰρ
βαθμοὺς τῶν ψυχῶν, καὶ τὰς ἀναβάσεις, ὡς Ὀριγέ-
νης εἰσάγει, μὴδὲν συνδούσας ταῖς θείαις Γραφαῖς,
μὴδὲ προσηκούσας τοῖς τῶν Χριστιανῶν δόγμασι,
παράλειπτέον.

animarum gradus et ascensus et descensus quos Origenes inducit, ut nulla in re divinis eloquiis
concinentes, neque Christianorum decretis congruentes, prætermittere par est.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΛΗΤΟΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ.

EJUSDEM S. GREGORII

EPISTOLA CANONICA

AD S. LETOIIUM MELITINES EPISCOPUM.

Gentiano Herveto interprete.

Ἐν καὶ τοῦτο τῶν εἰς τὴν ἀγίαν ἑορτὴν συντελοῦν-
των ἐστὶ, τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν ἔννομον τε καὶ
κάνονικὴν ἐπὶ τῶν πεπλημεληκότων οἰκονομίαν·
ὅπως ἀν θεραπευθεῖη πᾶν ἀρρώστημα ψυχικόν, τὸ διὰ
τινος ἁμαρτίας ἐπιγιγνόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καθολικὴ
καὶ αὐτὴ τῆς κτίσεως ἑορτὴ κατὰ τὴν τεταγμένην
περίοδον τοῦ ἐνιαυσιαίου κύκλου καθ' ἕκαστον ἔτος,
ἐν παντὶ πληρουμένη τῷ κόσμῳ, ἐπὶ τῇ ἀναστά-
σει τοῦ πεπτωκότος ἐπιτελεῖται· πτώσις δὲ ἐστὶν ἡ
ἁμαρτία· ἀνάστασις δὲ ἡ ἐκ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρ-
τίας ἀνόρθωσις· καλῶς ἀν ἔχοι κατὰ τὴν ἡμέραν
ταύτην, οὐ μόνον τοὺς ἐκ παλιγενεσίας μεταστοι-
χειουμένους διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ χάριτος τῷ Θεῷ
προσάγειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τε καὶ
ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων εἰς τὴν ζῶσαν
θῶν πάλιν ἐπανιόντας, καὶ τούτους χειραγωγεῖν πρὸς
τὴν σώζουσαν ἐλπίδα, ἧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξενώ-
θησαν. Ἔστι δὲ οὐ μικρὸν ἔργον, τὸ τοὺς περὶ τούτων
λόγους οἰκονομῆσαι ἐν τῇ ὀρθῇ τε καὶ δεδοκιμασμένῃ
κρίσει, κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Προφήτου, τὸ κα-
λεῖον δεῖν οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει, ἵνα,
καθὼς ἔχει τὸ λόγιον, μήτε σαλευθῆεις τὸν αἰῶνα,
καὶ εἰς μνημόσυνον αἰῶνιον γένηται δικαίος.

[*Can. 1 et 2.*] Unum hoc quoque est eorum quæ ad
sanctum festum conferunt, si nos intelligamus legiti-
mam et canonicam in iis qui peccarunt œconomiam,
ut curetur omnis morbus animæ qui per aliquod
peccatum accidit. Quoniam enim hoc est univer-
sale festum creationis, quod in præstito annui
circuli ambitu, singulis annis in universo mundo,
propter ejus qui ceciderat resurrectionem, peragi-
tur (casus autem est peccatum, resurrectio vero,
ex peccati casu erectio), recte habuerit, si hodierno
die non solum eos qui ex regeneratione per lavacri
gratiam transmutati sunt, ad Deum adducamus,
sed eos etiam qui per pœnitentiam et conversio-
nem, a mortuis operibus ad viventem viam ascen-
dunt, ad spem quæ salvos eos faciat tanquam manu
deducamus, a qua per peccatum alienati sunt. Ne-
que vero parvum opus est, ea, quæ de iis dicenda
sunt, in recto et probato judicio dispensare, juxta
præceptum Prophete, quod jubet oportere sermo-
nes dispensare in judicio, ut quemadmodum habet
divinum oraculum, non moveatur in æternum, et
in æterna memoria sit justus²². Quemadmodum enim
etiam in corporali medela, unum est quidem in-

²² Psal cxi, 9 sqq.

stitutum medicinae, sanare eum qui laborat, varium autem est curationis genus (pro morborum enim varietate, convenienter quoque medicinae methodus ac disciplina unicuique morbo applicatur), ita eum multa sit in morbis quoque animae affectionum varietas, multiformis quoque necessario fuerit medica curatio, ad affectionis rationem medicinam exercens. Ut sit autem arte aliqua procedens propositae quaestionis methodus, rem ita tractabimus.

Tria sunt quae in anima nostra considerantur secundum primam divisionem: ratio, concupiscentia, et ira. In iis sunt et recte facta eorum qui ex virtute vivunt, et delicta casusque eorum qui ad vitium dilabuntur. Quamobrem oportet eum qui aegrotanti animae parti convenientem medelam est adhibiturus, prius quidem considerare in quonam consistit affectio, deinde sic laboranti convenientem medelam applicare, ne propter medicae disciplinae ignorantiam, alia quidem sit pars quae aegrotat, alia vero cui est adhibita medela: sicut certe multos videmus medicos, qui propter primo affectae partis ignorationem morbum suis medicamentis adaugent. Cum enim saepe existat morbus propter dominationem et exsuperationem calidi, quoniam iis qui propter nimiam frigidi abundantiam male affecti sunt, utile est quod calefacit et confovet, id quod illis ex ratione adhibitum confert: idem iis qui immoderata caliditate succenduntur, inconsiderate applicantes, efficiunt ut sit morbus curatu difficillimus. Quemadmodum ergo medicis in primis necessaria existimata est elementorum proprietatis cognitio, ut uniuscuiusque eorum quae bene vel male constituta sunt, id quod praeter naturam affectum est, corrigatur: sic et nos, ad hanc recurrentes divisionem, quae est eorum quae in anima considerantur, principium et fundamentum convenientis affectionum curationis generalem faciamus contemplationem. Trifariam ergo, ut diximus, divisa proprietate motionum animae, in rationem, concupiscentiam et iram: rationis quidem compotis animae partis est perfectum et ex virtute recte se gerens officium, pia de Deo existimatio, boni et mali discernens scientia, et quae habet veram et non confusam de rerum subjectarum natura opinionem; quid est quidem in iis quae sunt, expetendum; quid vero abhorrendum et abjiciendum; et rursus ex contrario quod in ea parte est vitium omnino considerabitur, quando circa res quidem divinas fuerit impietas, nullum autem circa id quod vere honestum est iudicium: perversa autem et corrupta de rerum natura existimatio, ut *lucem tenebras ducat et tenebras lucem*⁶⁴, ut dicit Scriptura. Concupiscentis autem partis motus est ex virtute, si ad id quod est revera concupiscendum et vere pul-

Ἄσπερ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς σωματικῆς θεραπείας, ὁ μὲν σκοπὸς τῆς ἰατρικῆς εἰς ἐστὶ, τὸ ὑγιᾶναι τὸν κάμνοντα· τὸ δὲ εἶδος τῆς ἐπιμελείας διάφορον· κατὰ γὰρ τὴν ποικίλλαν τῶν ἀρρώστημάτων καταλλήλως καὶ ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος ἐκάστω τῶν νοσημάτων προσάγεται· οὕτω πολλῆς οὗτης καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῆς τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαίως πλῆθειδῆς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια, πρὸς λόγον τοῦ πάθους ἐνεργοῦσα τὴν ἴασιν. Ὡς δ' ἂν γένοιτό τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα.

Τρία ἐστὶ τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρούμενα κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν· τὸ τε λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμοειδές. Ἐν τούτοις ἐστὶ καὶ τὰ κατορθώματα τῶν κατ' ἀρετὴν βιούτων, καὶ τὰ πτώματα τῶν εἰς κακίαν ἀποβρέοντων. Διὸ προσήκει τὸν μέλλοντα τὴν κατάλληλον θεραπείαν προσάγειν τῷ νεοασκῶτι τῆς ψυχῆς μέρει, πρότερον μὲν ἐπισκέπτεσθαι ἐν τίνι συνέστη τὸ πάθος· εἶθ' οὕτω πεπονηθὸς προσάγειν ἀρμοδίως τὴν θεραπείαν· ὥστε μὴ δι' ἀπειρίαν τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ἄλλο μὲν ἢ τὸ νοσήσαν μέρος, ἕτερον δὲ τὸ τὴν θεραπείαν δεχόμενον· ὥσπερ ἀμέλει βλεπομεν πολλοὺς τῶν ἰατρῶν ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ πρωτοπαθούτος μέρους προσεπιτρέποντας τὴν νόσον δι' ὧν θεραπεύουσι. Τῆς γὰρ ἀρρώστιας οὕσης πολλάκις κατὰ θερμοῦ ἐπικρατήσιν, ἐπειδὴ τοῖς κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ψυχροῦ κεκακωμένοις χρήσιμον τὸ θερμαίνον τε καὶ ἀναθάλπον ἐστὶ, τὸ τούτοις κατὰ λόγον συννεγχόν, ἀπερισκέπτως τὸ αὐτὸ τοῖς ἐν ἀμετρίᾳ θερμότητος ἐκκαιομένοις ἐπαγαγόντες, δυσάτατον τὸ πάθος ἐποίησαν. Ὡσπερ τοίνυν ἀναγκαϊοτάτῃ τοῖς ἰατροῖς ἐνομίση ἡ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ἰδιότητος, ὅπως ἂν ἐκάστου τῶν εὖ ἢ κακῶς διακειμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν διατεθέντος ἢ ἐπαυρόθωσις· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταύτῃ ἀναδραμόντες τὴν διαίρεσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων, ἀρχὴν καὶ ὑπόθεσιν τῆς καταλλήλου τῶν παθῶν θεραπείας ποιησώμεθα τὴν γενικὴν θεωρίαν. Οὐκοῦν τριχῆ, καθὼς ἔφαμεν, διηρημένης τῆς ἰδιότητος τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων, εἰς τὸ λογιστικόν τε καὶ ἐπιθυμητικόν καὶ θυμοειδές· κατόρθωμα μὲν τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐστὶν, ἡ εὐσθεῖς περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ τοῦ κελοῦ τε καὶ κακοῦ διακριτικὴ ἐπιστήμη, καὶ ἡ τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον ἔχουσα περὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποκειμένων τὴν δόξαν· τί μὲν ἐστὶν αἰρετὸν ἐν τοῖς οὐσι· τί δὲ βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου πάντως ἢ ἐν τῷ μέρει τούτῳ κακία θεωρηθήσεται, ὅταν ἀσέβεια μὲν ἢ περὶ τὸ θεῖον, ἀκρισία δὲ περὶ τὸ ὄντως καλόν· ἐνηλλαγμένη δὲ καὶ ἐσφαλμένη ἢ περὶ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὑπόληψις, ὥστε τίθεται· τὸ φῶς σκοτός, καὶ τὸ σκοτός φῶς, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή. Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἢ μὲν ἐνάρετός ἐστι κίνησις τὸ πρὸς τὸ ὄντως ἐπιθυμητικόν, καὶ ἀληθῶς καλὸν ἀνάγεσθαι τὸν πόθον· καὶ εἰ τις ἐν ἡμῖν ἐρωτικὴ δύναμις τε καὶ διάθεσις, ἐκσί κατασχολεῖσθαι πᾶσαν, ἐν τῷ πεπεισθαι μηδὲν

⁶⁴ Isa. v, 20.

ὄρεκτόν εἶναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἄλλο, πλὴν τῆς ἀρε-
 τῆς, καὶ τῆς τὴν ἀρετὴν πηγαζούσης φύσεως. Πα-
 ρατριστη δὲ καὶ ἁμαρτία τοῦ τοιοῦτου μέρους ἐστίν,
 ὅταν τις μεταγάγῃ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀνυπό-
 στατον κενοδοξίαν· ἢ πρὸς τὸ ἐπιχερῶσμένον τοῖς
 σώμασιν ἄνθος· ὅθεν γίνεται ἡ φιλοχρηματία, καὶ ἡ
 φιλοδοξία, καὶ ἡ φιληδονία, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα,
 ὅσα τοῦ τοιοῦτου ἤρτηται τῆς κακίας γένους. Πάλιν
 δὲ τῆς θυμώδους διαθέσεως κατόρθωμα μὲν ἐστίν ἡ
 πρὸς τὸ κακὸν ἀπέχθεια, καὶ ὁ πρὸς τὰ πάθη πόλε-
 μος, καὶ τὸ πρὸς ἀνδρείαν ἐστομαθῆσθαι τὴν ψυχὴν, ἐν
 τῷ μὴ καταπτῆσαι τὰ τοῖς πολλοῖς φοβερὰ νομιζό-
 μενα, ἀλλὰ μέχρις αἵματος πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀν-
 τικαθίστασθαι· καταφρονεῖν δὲ θανατικῆς ἀπειλῆς,
 καὶ ἀλγεινῶν κολαστηρίων, καὶ τῆς τῶν ἡδίστων δια-
 ζεύξεως, καὶ πάντων ἀπαξ τῶν διὰ τινος συνθηθείας
 καὶ προλήψεως ἐν ἡδονῇ τοὺς πολλοὺς κατεχόντων
 κρείττονα γενέσθαι, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς
 προμαχόμενον. Τὰ δὲ ἀποπτώματα τοῦ τοιοῦτου μέ-
 ρους ἐστίν ἅπασαι πρόδηλα, ὁ φόβος, τὸ μῖσος, ἡ
 μῆνις, αἱ λοιδορίαι, αἱ συμπλοκαὶ, αἱ ἐμφιλόνεικοί
 τε καὶ ἀμυντικαὶ διαθέσεις, αἱ μέχρι πολλοῦ παρα-
 τίνουσαι τὴν μνησικακίαν, καὶ πολλοὺς εἰς φόνους
 καὶ αἵματα καταθίγουσαι. Μὴ γὰρ εὐρών ὁ ἀπαλ-
 δευτος λογισμὸς ὅπου χρησθῆται λυσιτελῶς τῷ ὄπλῳ,
 ἐφ' ἑαυτὸν τρέπει τὴν τοῦ σιδήρου ἀκμὴν· καὶ γίνε-
 ται· τὸ ἐκ Θεοῦ δοθὲν ἡμῖν ἀμυντήριον ὄπλον τῷ κα-
 κῶς κεχρημένῳ ὀλέθριον.

eaque arma, quæ nobis a Deo data sunt, ei qui

Τούτων τοίνυν κατὰ τὸν εἰρημένον διακρινθέντων
 τρόπων, ὅσα μὲν ἁμαρτήματα τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυ-
 χῆς ἄπτεται μέρους, χαλεπώτερα παρὰ τῶν Πατέρων
 ἐκρίθη, καὶ μεζονος καὶ διαρκεστέρως καὶ ἐπιπονω-
 τέρως τῆς ἐπιστροφῆς ἄξια· οἷον εἴ τις ἠρνήσατο τὴν
 εἰς Χριστὸν πίστιν, ἢ πρὸς Ἰουδαϊσμόν, ἢ πρὸς εἰ-
 δωλατρεΐαν, ἢ πρὸς Μανιχαϊσμόν, ἢ πρὸς ἄλλο τι
 τοιοῦτον ἀθείας εἶδος αὐτομολήσας ἐφάνη, ὁ μὲν
 ἐκουσίως ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ἠρμήσας κακὸν, εἴτα κα-
 ταγνοὺς ἑαυτοῦ, χρόνον τὸν τῆς μετανοίας ἔχει, ὅλον
 τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδέποτε γὰρ μυστικῆς ἐπιτε-
 λουμένης εὐχῆς, μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν
 Θεὸν καταξιούται, ἀλλὰ καταμόνας μὲν εὐξεται· τῆς
 δὲ κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων καθόλου ἀλλότριος
 ἔσται· ἐν δὲ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, τότε τῆς τοῦ
 ἁγιάσματος μερίδος ἀξιοθῆσεται. Εἰ δὲ συμβαίῃ
 παρ' ἐλπίδας ζῆσαι αὐτὸν, πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι
 διαβιώσεται, ἀμέτοχος τῶν μυστικῶν ἁγιασμάτων
 μέχρι τῆς ἐξόδου γινόμενος. Οἱ δὲ βασάνους καὶ τι-
 μωρίαις χαλεπαῖς αἰκισθέντες, ἐν ῥητῷ χρόνῳ ἐπι-
 τιμήθησαν, οὕτω τῶν ἁγίων Πατέρων φιλανθρωπίᾳ
 ἐπ' αὐτῶν χρησαμένον, ὡς οὐχὶ ψυχῆς γεγεννημένης
 ἐν πύματι, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας πρὸς
 τὰς αἰκίας οὐκ ἀντισχούσης. Διὸ τῷ μέτρῳ τῶν ἐν
 πορνείᾳ πλημμελησάντων, καὶ ἡ βεβιασμένη τε καὶ
 ἐπώδυνος παράβασις ἐν τῇ ἐπιστροφῇ συνεμετρήθη.

Οἱ δὲ πρὸς γόητας ἀπίοντες, ἢ μάντιες, ἢ τοὺς
 διὰ δαιμόνων καθάρσιά τινα καὶ ἀποτροπιασμοὺς
 ἐνεργεῖν ὑπισχνουμένους, οὗτοι ἐρωτῶνται δι' ἀκρι-
 βείας καὶ ἀνακρίνονται, πότερον ἐπιμένοντες τῇ εἰς

A chrum et honestum, erigatur desiderium; et si
 qua est in nobis amatoria facultas et affectio, tota
 in illo versetur, ut credamus nihil aliud esse
 natura expelendum præter virtutem, et naturam
 quæ virtutem effundit. Hujus autem partis declinatio
 est et peccatum, quando cupiditatem transtulerit ad
 inanem quæ non potest consistere gloriam; vel ad
 florem qui colorate corporum superficiei est illitus.
 Unde existit libido, gloriæ cupiditas, ambitio, et
 avaritia, etcætera ejusmodi quæ ab hoc vitii genere
 dependent. Animosa autem seu irascentis partis
 recta et ex virtute actio est, mali odium et bellum
 cum animi perturbationibus, et ad fortitudinem in
 eo esse confirmatam animam, ut ea non pertimescat
 quæ vulgo terribilia videntur, sed usque ad san-
 guinem peccato resistat: mortis autem minas et
 gravia supplicia contemnat; et a rebus jucundis-
 simis, disjunctione, et omnibus, ut semel dicam,
 quæ propter aliquam consuetudinem et anticipatam
 opinionem multos in voluptate detinent, sit su-
 perior, pro fide et virtute decertans. Hujus autem
 partis prolapsiones omnibus apertæ sunt, invidia,
 odium, ira, convicia, certamina, contentiosæ et
 ultionis appetentes affectiones, quæ acceptæ inju-
 riæ recordationem longe extendunt, et multos ad
 cædem et sanguinem incitant. Dum enim non
 inveniret stulta et inerudita ratio quomodo arma
 suis utiliter uteretur, ferri aciem in se convertit;
 male utitur exitium asserunt.

Ilis itaque hoc modo distinctis, quæcunque qui-
 dem peccata ratione præditam animæ partem at-
 tingunt, esse graviora a Patribus judicata sunt,
 et majori ac sufficientiori et laboriosiori conver-
 sione digna: quemadmodum si quis fidem in Chri-
 stum negavit, vel ad judaismum, vel idolorum
 cultum, vel manichæismum, vel aliquid aliud
 impietatis genus descivisse visus sit, qui volun-
 tarie quidem se ad id malum contulit, deinde
 seipsum condemnavit, totum tempus vitæ habet
 pœnitentiæ tempus. Nunquam enim, si mystica
 peragatur oratio, Deum una cum populo adorare
 dignus censebitur, sed seorsum precabitur; a sa-
 cramentorum autem communionem omnino erit
 alienus; in hora autem sui e vita excessus, sa-
 cramenti communionis erit particeps. Sin autem
 contigerit ut is præter spem vivat, in eodem rursus
 vivet iudicio, mysticorum sacramentorum ad vitæ
 exitum usque expers. Qui autem tormentis et
 gravibus suppliciis excruciat, ii præstituto tem-
 pore punientur, sanctis Patribus sic in eos cle-
 mentia usis, tanquam anima non lapsa sit, sed
 corporalis imbecillitas tormentis non restiterit.
 Quare mensura eorum qui in fornicatione pecca-
 runt, et vi doloreque expressa transgressio, in
 conversione, eodem spatio dimensa est.

[Can. 3.] Qui ad præstigiatores, vel vates ab-
 ierunt, vel eos qui per dæmones se piacula quæ-
 dam et aversiones operaturos pollicentur; ii
 exacte interrogantur et examinamur, utrum iam

fide in Christum permanentes, a necessitate aliqua ad illud peccatum impulsus sunt, cum afflictio aliqua vel intolerabilis jactura hunc illis animum indidisset; an omnino neglecto quod nobis creditum est testimonio, ad dæmonum societatem se contulerunt. Si enim ad fidem infirmam, et quod Deum esse non crederent, qui a Christianis creditur et adoratur, illud fecerunt, erunt scilicet apostatarum judicio obnoxii. Sin autem non ferenda necessitas aliqua, pusillo et abjecto eorum animo superato, eo deduxit falsa aliqua spe deductos; similiter erit et in ipsos clementia, instar eorum qui tormentis in tempore confessionis resistere non potuerunt.

[Can. 4.] Eorum autem quæ ad cupiditatem et voluptatem fiunt peccatorum, hæc est divisio: hoc enim vocatur adulterium, illud vero fornicatio. Ac nonnullis quidem eorum qui sunt subtiliores, placuit etiam fornicationis peccatum adulterium esse existimare, quoniam una est legitima conjunctio et mulieris cum viro, et viri cum muliere. Quidquid ergo non est legitimum, est omnino injustum et legi contrarium: et qui non habet proprium, habet omnino alienum. Homini enim una tantum data est auxiliatrix a Deo, et mulieri unum appositum est caput. Ergo si quis, quidem, proprium vas suum, ut divinus Apostolus nominat, possiderit⁸⁵, ei lex naturæ justum usum concedit. Si quis autem extra proprium conversus fuerit, erit omnino in alieno: est autem unicuique alienum quidquid non est proprium, etiamsi id non contestatur qui est dominus. Non longe ergo a peccato adulterii, fornicatio ab iis qui rem paulo accuratius examinant, suscepta est, cum dicat etiam Scriptura: *Ne multus sis cum aliena*⁸⁶, sed cum imbecillioribus indulgenter agendum censuerunt Patres, distinctum est peccatum hac generali divisione, quod fornicatio quidem dicitur cupiditatis seu libidinis expletio, quæ fit sine alia alicujus injuria; adulterium vero, insidiæ et injuria quæ alteri affertur. In eo autem et cum animalibus coitum et pædicatum esse existimant; quoniam hæc sunt naturæ adulterium. In id enim quod est alienum, et quod est præter naturam, fit injustitia. Cum hæc ergo divisio in hac etiam peccati specie fiat, universale est remedium, ut a concitata in ejusmodi voluptates rabie, per pœnitentiam homo purus efficiatur; sed quia eorum qui in fornicatione polluti sunt, injuria aliqua cum hoc peccato non commissa est, propterea duplum conversionis tempus iis præscriptum est, qui in adulterio inquinati sunt; et in aliis itidem vetitis malis, animalium initu, et rabie in masculos. In iis enim, ut dixi, peccatum duplicatur; unum quidem [in illicita et nefaria voluptate; alterum autem] quod injuria quæ fit alteri, consistit. Est autem quædam

A Χριστὸν πιστεῖν, ὑπ' ἀνάγκης τινὸς συνηθέντων ἐκείνη τῇ ἀμαρτία, κακώσεώς τινος, ἢ ἀφορήτου ζημίας ταύτην αὐτοῖς τὴν ὁρμὴν ἐμποησάσης· ἢ καθόλου καταφρονήσαντες τοῦ πεπιστευμένου παρ' ἡμῶν μαρτυρίου, τῇ τῶν δαιμόνων συμμαχίᾳ προσέδραμον. Εἰ μὲν γὰρ ἀθετῆσει τῆς πίστεως καὶ πρὸς τὸ μὴ πιστεῦναι εἶναι Θεὸν τὸν παρὰ τῶν Χριστιανῶν προσκυνούμενον, ἐκείνο ἐποίησαν, δηλαδὴ τῷ κρίματι τῶν παραβάτων ὑπαχθήσονται. Εἰ δὲ τις ἀβάστακτος ἀνάγκη κατακρατήσασα τῆς μικροψυχίας αὐτῶν, εἰς τοῦτο προσήγαγε διὰ τινος ἡπατημένης ἐλπίδος παρακρουσθέντας, ὡσαύτως ἔσται καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ φιλανθρωπία, καθ' ὁμοιότητα τῶν πρὸς τὰς βασάνους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὁμολογίας ἀντισχεῖν μὴ δυναθέντων.

B Τῶν δὲ δι' ἐπιθυμίαν τε καὶ ἡδονὴν γινόμενων ἀμαρτημάτων τοιαύτη ἐστὶν ἡ διαίρεσις· τὸ μὲν γὰρ καλεῖται μοιχεία, τὸ δὲ πορνεία. Τισὶ μὲν οὖν τῶν ἀκριβεστέρων ἤρεσε καὶ τὴ κατὰ πορνείαν πλημμέλημα, μοιχείαν εἶναι νομίζειν. Διότι μία ἐστὶν ἡ νόμιμος συζύγια, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα, καὶ ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα. Πᾶν οὖν τὸ μὴ νόμιμον παράνομον πάντως, καὶ ὁ μὴ τὸ ἴδιον ἔχων, δηλαδὴ τὸ ἀλλότριον ἔχει· τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ μία δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθός, καὶ τῇ γυναικὶ μία ἐφήρμοσται κεφαλὴ. Οὐκοῦν εἰ μὲν τις τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκευός, καθὼς ὀνομάζει ὁ θεὸς; Ἀπόστολος, ἐαυτῷ κηρύσσας, συγχωρεῖ ὁ νόμος τῆς φύσεως τὴν δικαίαν χρῆσιν. Εἰ δὲ τις ἔξω τοῦ ἴδιου τραπέτη, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσεται· ἀλλότριον δὲ ἐκάστῳ πᾶν τὸ μὴ ἴδιον, καὶ μὴ ὁμολογούμενον ἔχει τὸν κυριεύοντα. Οὐκοῦν πόρῳ τοῦ κατὰ τὴν μοιχείαν πλημμελήματος, καὶ ἡ πορνεία τοῖς τὸν ἀκριβεστέρον ἐξετάζουσι λόγον ἐδειχθη, λεγούσης καὶ τῆς θείας Γραφῆς· ὅτι *Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν*· πλην ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐγένετο τις παρὰ τῶν Πατέρων συμπεριφορά, διεκρίθη τὸ πλημμέλημα τῇ γενικῇ διαίρεσει ταύτῃ, ὡς πορνείαν μὲν εἶναι καὶ λέγεσθαι, τὴν χωρὶς ἀδικίας ἐτέρον γινόμενῃν τισὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν· μοιχείαν δὲ, τὴν ἐπιβουλήν τε καὶ τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου. Ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ζωοφθορίαν καὶ τὴν παιδεραστίαν εἶναι λογίζονται· διότι καὶ ταῦτα φύσεώς ἐστι μοιχεία. Εἰς γὰρ τὸ ἀλλότριόν τε καὶ παρὰ φύσιν γίνεται ἡ ἀδικία. Ταύτης τοίνυν τῆς διαίρεσεως καὶ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει τῆς ἀμαρτίας γεγενημένης, καθολικὴ μὲν ἐστὶ θεραπεία, τὸ τῆς ἐμπαθοῦς λύσεως, τῆς περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονῶν, καθαρὸν ἐκ μεταμελείας γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν πορνείᾳ μολυνθέντων ἀδικία τις τῇ ἀμαρτίᾳ ταύτῃ οὐ καταμείκεται· διὰ τοῦτο διπλάσιον ὠρίσθη τῆς ἐπιστροφῆς ὁ χρόνος τοῖς ἐν μοιχείᾳ μιανθεῖσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπηγορευμένοις κακοῖς, ζωοφθορία τε καὶ τῇ κατὰ τοὺς ἄρβενας λύσει· διπλασιάζεται γὰρ, ὡς εἶπον, ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡ ἀμαρτία. Μία μὲν ἡ κατὰ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου ἀδικίαν συνισταμένη. Διαφορὰ δὲ τίς ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῆς μετανοίας, καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ ἡδονὴν πλημμελούντων

⁸⁵ I Thess. iv, 4. ⁸⁶ Eccles. ix, 12.

τουαύτη. Ὁ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἐξαγ-
 ρυσιν τῆς ἀμαρτίας ὀρμησας, αὐτῷ τὸ καταδέξα-
 σθαι δι' οἰκειας ὀρμῆς γενέσθαι τῶν κρυφίων κατ-
 ἤγορας ὡς ἦδη τῆς θεραπείας τοῦ πάθους ἀρξάμε-
 νος, καὶ σημεῖον τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς
 ἐπιδειξάμενος, ἐν φιλανθρωποτέροις γίνεται τοῖς
 ἐπιτιμίαις. Ὁ δὲ φωραθεὶς ἐπὶ τῷ κακῷ, ἢ διὰ τινος
 ὑποψίας ἢ κατηγορίας ἀκουσίως ἀπελεγχθεὶς, ἐν
 ἐπιτεταμένῃ γίνεται τῇ ἐπιστροφῇ ὥστε καθαρι-
 σθέντα δι' ἀκριθείας αὐτὸν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀγια-
 σμάτων κοινωνίαν παραδεχθῆναι. Ἔστι τοίνυν ὁ κα-
 νὼν τοιοῦτος, ὥστε τοὺς ἐν πορνείᾳ μολυνθέντας, ἐν
 τρισὶ μὲν ἔτεσι καθόλου τῆς εὐχῆς ἀποβλήτους εἶναι·
 ἐν τρισὶ δὲ τῆς ἀκροάσεως μετέχειν μόνως, ἐν ἄλλοις
 δὲ τρισὶν ἔτεσι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑποπι-
 πόντων προσεύεσθαι, καὶ τότε μετέχειν τῶν ἀγια-
 σμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιότερον κεχρημένων τῇ
 ἐπιστροφῇ, καὶ τῷ βίῳ δεικνύντων τὴν πρὸς τὸ
 ἀγαθὸν ἐπάνοδον, ἔξεσι τῷ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ
 συμφέρον τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν, συντεμεῖν
 τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως, καὶ τάχιον εἰς ἐπιστρο-
 φὴν ἀγαγεῖν, καὶ πάλιν καὶ τοῦτον συντεμεῖν τὸν
 χρόνον, καὶ τάχιον ἀποδοῦναι τὴν κοινωνίαν, ὅπως
 ἂν τῇ ἑαυτοῦ δοκιμασίᾳ ἐκκρίνη τὴν τοῦ θεραπευο-
 μένου κατάστασιν. Ὡσπερ γὰρ τὸ τοῖς χόλοις ῥίπτειν
 πὺν μαργαρίτην ἀπειρήται, οὕτω τὸ ἀποστερεῖν τοῦ
 τιμίου μαργαρίτου τὸν ἦδη ἀνθρωπὸν διὰ τῆς κα-
 θερίτητός τε καὶ ἀπαθείας γενομένον, τῶν ἀτόπων
 ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ μίχλειαν ἦτοι κατὰ λοιπὰ εἶδη
 τῆς ἀκαθαρσίας γενομένη παρανομία, καθὼς προεί-
 ρηται, κατὰ πάντα ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι θεραπευθή-
 σεται, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῆς πορνείας ἄγος· τῷ δὲ χρόνῳ
 διπλασιάζεται. Παρατηρηθήσεται δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ ἢ
 τοῦ θεραπευομένου διάθεσις, ὅν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν
 τῷ μολυσμῷ τῆς πορνείας συνενεχθέντων, ὥστε ἢ
 βᾶττον ἢ βραδύτερον γενέσθαι αὐτοῖς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ
 μετουσίαν.

Λεῖπεται πρὸς τούτοις τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς προ-
 θεῖναι εἰς ἐξέτασιν, ὅταν παρασφαλεῖσα τῆς ἀγαθῆς
 τοῦ θυμοῦ χρήσεως, εἰς ἀμαρτίαν ἐκπέσῃ. Πολλῶν
 τε ὄντων κατὰ θυμὸν εἰς ἀμαρτίαν ἐνεργουμένων, καὶ
 πάντων κακῶν, ἤρεσέ πως τοῖς Πατράσιον ἡμῶν, ἐν
 τοῖς ἄλλοις μὴ λῖαν ἀκριβολογεῖσθαι, μηδὲ πολλῆς
 ἄξιον ἠγεῖσθαι σπουδῆς, τὸ θεραπεύειν πάντα τὰ ἐκ
 θυμοῦ παραπτώματα· καὶ τοῖ γε τῆς Γραφῆς, οὐ μόνον
 τὴν ψυχὴν ἀπαγορευούσης πληγὴν· ἀλλὰ καὶ
 πᾶσαν λοιδορίαν, ἢ βλασφημίαν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοι-
 οῦτον ὁ θυμὸς ἀπεργάζεται· μόνον δὲ τοῦ κατὰ τὸν
 φόνον ἄγους τὴν παραφυλακὴν ἐποίησαντο, διὰ τῶν
 ἐπιτιμιῶν. Διήρηται δὲ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῇ διαφορᾷ
 τοῦ ἐκουσίου τε καὶ ἀκουσίου, ἐν οἷς ἐκούσιος μὲν
 ἐστὶ φόνος. Πρῶτον μὲν, ὁ ἐκ παρασκευῆς τετολη-
 μένος τοῦ εἰς αὐτὸ τοῦτο εὐτρεπισαμένου, ὅπως ἂν τὸ
 ἄγος ἐργάσθαι. Ἐπειτα δὲ κάκεινος ἐν τοῖς ἐκουσίοις
 ἐνομισθῆ, ὅταν τις ἐν συμπλοκῇ καὶ μάχῃ, τύπτων τε
 καὶ τυπτόμενος, ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιροῦ τὴν διὰ τῆς
 χειρὸς πληγὴν. Ὁ γὰρ ἀπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς, καὶ
 τῇ ὀρμῇ τῆς ὀργῆς χαρίζόμενος, οὐδὲν ἂν παρὰ τὸν
 καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόψαι τὸ κακὸν δυναμένων

differentia in ratione pœnitentiæ in iis qui in volu-
 pte peccarunt, ejusmodi. Qui enim ex se ipso ad
 sua proferenda peccata impulsus est, eo quod sua
 sponte occulorum accusator esse voluerit, ut qui
 jam affectioni medicinam adhibere cœperit, et
 signum mutationis in id quod est melius osten-
 derit, in mitioribus pœnis versatur. Qui autem in
 malo deprehensus est, vel propter aliquam suspi-
 cionem vel accusationem ingratiis convictus est,
 longius illi conversionis tempus datur; ut ipse
 perfecte purgatus, sic ad sacramentorum commu-
 nionem admittatur. Est ergo Canon ejusmodi, ut
 qui in fornicatione polluti sunt, in tribus quidem
 annis ab oratione omnino expellantur; in tribus
 autem sint solius auditionis participes, in tribus
 autem aliis, cum iis qui in conversione subster-
 nuntur, precentur, et tunc sint sacramentorum
 participes. In iis autem qui diligentiori conversione
 usi fuerint, et vita, ad id quod bonum est, reditum
 ostenderint, licet ei qui dispensat, pro ecclēsia-
 sticæ œconomix utilitate, tempus auditionis con-
 trahere, et celerius ad conversionem deducere: et
 rursus hoc quoque tempus contrahere, et celerius
 communionem reddere, ut sua probatione, ejus cui
 medela adhibetur, constitutionem dijudicet. Quem-
 admodum enim porcis margaritas projicere est ve-
 titum, ita et pretiosa margarita privare eum qui
 jam per alienationem a vitio et purgationem homo
 sit factus, absurdum est. Quæ autem in adulterio
 et in reliquis immunditiæ generibus sit iniquitas,
 ut dictum est, eodem judicio punietur quo et for-
 nicationis scelus, sed tempore duplicabitur. In eo
 autem, ejus etiam cui medela adhibetur, affectio
 considerabitur, quo modo et in iis qui fornicationis
 inquinamento illaqueati sunt, ut vel citius vel lar-
 dius eis sit boni participatio.

Restat ad hæc ut irascentem animæ partem
 examinandam proponamus, quando lapsa a bono
 iræ usu in peccatum ceciderit. [Can. 5.] Cum au-
 tem multa sint quæ per iram sunt peccata et
 omnis generis mala, placuit omnibus nostris Pa-
 tribus in aliis quidem non nimium subtiliter
 agere, nec nimium in eo studii operæque ponere,
 ut omnia quæ ex ira nascerentur delicta curarent;
 quamvis Scriptura non solum vulnus prohibeat,
 sed etiam omne convicium vel maledictum, et si
 quid aliud ejusmodi ita efficit; sed solam cædis
 cautionem suis pœnis introduxerunt. Dividitur
 autem hoc malum, differentia voluntariæ et invo-
 luntariæ: et est cædes quidem voluntaria, quæ
 præmeditate suscepta est ab eo qui se ad hoc
 comparaverat ut hoc facinus perpetraret. Deinde
 illud quoque in voluntariis existimatum est, quan-
 do quis in congressu verberans et verberatus,
 manu plagam mortiferam intulerit. Qui enim ira
 semel victus est, et animi appetitioni cedit, nihil
 eorum quæ malum possent amputare, ei in men-
 tem venit. Quare et illic quoque qui ex concerta-

tiōe profectus est, cædis eventus, in factum voluntarium, non in casum confertur. Involuntariæ autem habent manifesta indicia, quando quis alicui alteri rei studium applicans, casu gravissimam aliquod malum pataverit. In his ergo, cædes quidem in triplex tempus extenditur iis qui per conversionem voluntario facinori remedium afferunt. Ter novem etiam sunt anni, novenario annorum numero in unoquoque gradu præfinito, ut in perfecta quidem segregatione novem annorum tempore versetur ab Ecclesia prohibitus; alios autem tot annos in auditione permaneat, sola doctorum et Scripturarum auditione et conversatione cum populo dignus habitus, in tertio autem novenario cum substratis in conversione orans, ut perveniat ad communionem sacramenti scilicet; et in eodem eadem erit observatio ab eo qui Ecclesiam administrat, et pro ratione conversionis illi quoque pœnæ extensio rescindatur, ut pro novem annis in unoquoque gradu, vel octo, vel septem, vel quinque solum anni fiant, si pœnitentiæ magnitudo tempus vincat, et superet correctionis studio eos qui in longo tempore præstituto susceptas a se maculas segniter eluunt. Involuntarium autem venia quidem dignum, sed non laudabile iudicatum est. Hoc autem dixi, ut sit apertum, quod etiam si quis involuntarie fuerit in scelere homicidii: eum tanquam jam profanum, piaculum redditum, a sacerdotali gratia ejiciendum pronuntiavit canon. Quantum autem est expiationis tempus ob simplicem fornicationem, tantum etiam recte habere existimatum est in iis qui cædem involuntariam fecissent; scilicet, in iis quoque, pœnitentis voluntate examinata; ut si sit fide quidem digna conversio, non servetur annorum numerus; sed temporis prolixitate rescata, ad Ecclesiæ restitutionem et boni participationem compendio reducatur. Si quis autem non expleto tempore a canonibus præstituto vita excedat, jubet Patrum clementia ut effectus sacramentorum particeps, non viatico vacuus, ad extremam illam et longam peregrinationem mittatur. Sin autem, postquam sacramenti particeps factus fuerit, rursus ad vitam reversus sit: statutum tempus expectet, in illo gradu existens in quo erat ante communionem illi ex necessitate

[Can. 6.] Altera autem idololatriæ species (sic enim divinus Apostolus avaritiam appellat⁶⁷) nescio, quomodo absque ulla pœnæ medela a Patribus prætermittenda sit. Atqui hoc malum quidem videtur esse trium animi constitutionum affectio. Nam et ratio, ab ejus quod pulchrum est iudicio, aberrans, esse in materia quod pulchrum est existimat, non ad pulchritudinem a materia separatam aspiciens, et desiderium ad ea quæ sunt inferiora inclinatur, ab eo quod vere est expectandum dilabens. Jam

⁶⁷ Eph. a. v. 5.

ἂ ἐπὶ τοῦν λόβοι. Ὅστε καὶ τὸ ἐκ τῆς συμποικῆς ἀποτελεσμα τοῦ φόνου, εἰς ἔργον προαιρέσεως, καὶ οὐκ εἰς ἀποτυχίαν ἀνάγεται. Οἱ δὲ ἀκούσιοι φανερὰ ἔχουσι τὰ γνωρίσματα· θάνατον τις πρὸς ἑτερόν τι τὴν σπουδὴν ἔχων, ἐξ ἀποτυχίας τι τῶν ἀνηκέστων δράσθαι. Ἐπὶ τούτων τοίνυν ὁ μὲν φόνος, εἰς τριπλασίονα χρόνον παρατείνεται, τοὺς δὲ ἐπιστροφῆς θεραπευόμενοι τὸ ἐκούσιον ἄγος. Τρισεννέα γὰρ εἰσὶν ἔνιαυτοί, καθ' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἐννάδος τῶν ἐτῶν ὀρθείσης, ὥστε ἐν μὲν τῷ παντελεῖ ἀφορισμῷ, ἐνναετῆ χρόνον διαγενέσθαι ἀπειργόμενον τῆς Ἐκκλησίας· ἄλλα δὲ τοσαῦτα ἔτη ἐν τῇ ἀκρόασει παραμῆναι, μόνης τῶν διδασκάλων καὶ τῆς τῶν Γραφῶν ἀκρόσεως, καὶ μετὰ τῆς τοῦ λαοῦ συστάσεως ἀξιοῦμενον, ἐν δὲ τρίτῃ ἐννάδι, μετὰ τῶν ὑποπιπτόντων ἐν τῇ ἐπιστροφῇ προσευχόμενον, οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγιάσματος· δηλαδὴ καὶ ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου, ἢ αὐτῆ προστήρησις ἔσται παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πρὸς λόγον τῆς ἐπιστροφῆς συντηθήσεται· αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ ἐπιτιμίου παράστασις, ὥστε ἀντὶ ἐννέα ἐτῶν, ἐφ' ἑκάστην βαθμῶν ὅκτῳ ἢ ἐπὶ τῇ ἕξ, ἢ καὶ πέντε μόνῃ γενέσθαι· εἴπερ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς νικοῖ τὸν χρόνον, καὶ ὑπερβάλλοιτο τῇ σπουδῇ τῆς διορθώσεως τοῦ ἐν τῇ μακρᾷ προθεσμίᾳ βαθυμότερόν πως ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς κηλίδος καθαίροντας. Τὸ δὲ ἀκούσιον, συγγνωστὸν μὲν, οὐ μὴν ἐπαίνεται ἐκρίθη. Τοῦτο δὲ εἶπον, ὥστε δῆλον γενέσθαι, ὅτι καὶ ἀκούσιως τις γένηται ἐν τῷ τοῦ φόνου μιάσματι, ὡς ἦδη βέβηλεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἄγους γενόμενον, ἀπόβλητον ἱερατικῆς χάριτος ὁ κανὼν ἀπεφήνατο· ὅσος δὲ ἔστιν ἐπὶ τῇ ψιλλῇ πορνείᾳ τοῦ καθαρσίου ὁ χρόνος, τοσοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκούσιως φερονευκότων ἐδοκιμάσθη καλὸν ἔχειν, δηλαδὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς προαιρέσεως τοῦ μετανοοῦντος δοκιμαζομένης· ὥστε εἰ ἀξίωπιστος γένοιτο ἢ ἐπιστροφή, μὴ πάντως παραφυλαχθῆναι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ διὰ συντομίαν· ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκατάστασιν, καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν. Εἰ δὲ τις μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν κανόνων ἀφορισμένον, ἐξιδεῖοι τοῦ βίου· κελεύει ἢ τῶν Πατέρων φιλανθρωπία μετασχόντα τῶν ἁγιασμάτων, μὴ κενὸν τοῦ ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι. Εἰ δὲ μετασχὼν τοῦ ἁγιάσματος, πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένει τὸν τεταγμένον χρόνον, ἐν ἐκείνῳ τῷ βαθμῷ γενόμενον, ἐν ᾧ ἦν πρὸ τῆς κατὰ ἀνάγκην αὐτῷ δοθείσης κοινωνίας.

Τὸ δὲ εἶδος τῆς εἰδωλοκρατίας· οὕτω γὰρ ὀνομάζει τὴν πλεονεξίαν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· οὐκ οἶδα ὅπως ἀθεράπευτον ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν περιώφθη. Καὶ τοὶ γε δοκεῖ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῆς τρίτης ἐν τῇ ψυχῇ καταστάσεως πάθος εἶναι. Καὶ γὰρ λογισμὸς τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ἀμαρτάνων, ἐν τῇ ὕλῃ τὸ καλὸν εἶναι φαντάζεται, οὐ πρὸς τὸ ἄϋλον ἀναδέλτων κάλλος, καὶ ἢ ἐπιθυμία πρὸς τὰ κάτω βεῖ, τοῦ ἀληθοῦς ὄψεσθαι ἀποβέουσα. Καὶ ἡ φιλόνηκός τε καὶ θυμικὴ διάθεσις, πολλὰς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀμαρτίας εἰς ἀφορμὰς λαμ-

δάνει. Καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν, συμφωνεῖ ἡ τοιαύτη νόσος τῷ ἀποστολικῷ τῆς πλεονεξίας ὄρω. Ὁ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος, οὐ μόνον πύτην εἰδωλολατρίας, ἀλλὰ καὶ βρίζαν πάντων τῶν κακῶν ἀπεφήνατο· καὶ ὁμοῦ τὸ τοιοῦτον εἶδος παρώφθη τῆς νόσου ἀνεπιτρεπτόν τε καὶ ἀτημέλητον· διὸ καὶ πλεονάζει κατὰ τὰς Ἐκκλησίας, τὸ τοιοῦτον ἀρρώστημα, καὶ οὐδεις τοὺς ἐπὶ τὸν κληρὸν ἀγομένους περιεργάζεται, μήπως τῷ τοιοῦτῳ εἴδει τῆς εἰδωλολατρίας κατεμιάνθησαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, διὰ τὴν παρεῖσθαι τοῖς Πατράσιν ἡμῶν, ἀρκεῖν ἡγοῦμεθα τῷ δημοσίῳ τῆς διδασκαλίας λόγῳ, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, θεραπεύειν, ὡσπερ τινὰ πάθη πληθωρικὰ, τὰς πλεονεκτικὰς ἀρρώστιας διὰ τοῦ λόγου καθαιρόντας. Μόνην δὲ τὴν κλοπὴν καὶ τὴν τυμβωρυχίαν, καὶ τὴν ἱεροσυλίαν πάθη νομιζόμεν, διὰ τὸ οὕτως ἐκ τῆς ἑρῶν ἀκολουθίας τὴν παράδοσιν ἡμῖν περὶ τούτου γενέσθαι. Καὶ τοῖ γε παρὰ τῇ θεῷ Γραφῇ, καὶ ὁ πλεονασμὸς, καὶ ὁ τόκος, τῶν ἀπειρημένων ἐστὶ, καὶ τὸ ἐκ δυναστείας τινὸς τῇ ἰδίᾳ κτήσει προσαγαγεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ ἐν προσήματι πραγματείας τὸ τοιοῦτον τύχη γινόμενον. Ἐπειδὴ τοῖσιν τὸ καθ' ἡμᾶς, εἰς ἐξουσίαν κανὼν ἀξιόπιστος, τὴν ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένως ἀπηγορευμένων κανονικῶν κρίσιν ἤδη τοῖς εἰρημένους προσθήσομεν. Διήρηται ὡν ἡ κλοπὴ εἰς τε ληστείαν καὶ εἰς τοιχωρυχίαν· καὶ εἰς μὲν ἐπ' ἀμφοτέρων σκοπὸς, ἡ τῶν ἀλλοτριῶν ἀφαίρεσις· πολλὴ δὲ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐστὶ διαφορά. Ὁ μὲν γὰρ ληστής, καὶ τὴν μαινομένην εἰς συμμαχίαν τοῦ σπουδαζομένου παραλαμβάνει, πρὸς αὐτὸ τοῦτο παρασκευαζόμενος καὶ ὅπλοις καὶ πολυχειρίᾳ, καὶ τοῖς ἐπικαιροῖς τῶν τόπων ὥστε τὸν τοιοῦτον, τῷ κρίματι τῶν ἀνδροφόνων ὑπάγεσθαι, εἰ διὰ μεταμελείας ἑαυτὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπανάγοι. Ὁ δὲ δι' ὑφαίρεσεως λαθρανοῦσης σφετεριζόμενος τὸ ἀλλότριον, εἴτα δι' ἐξαγορεύσεως τὸ πλημμέλημα αὐτοῦ τῷ ἱερεὶ φανερώσας, τῇ περὶ τὸ ἐναντίον τοῦ πάθους σπουδῇ θεραπεύσει τὴν ἀρρώστιαν· λέγω δὲ διὰ τοῦ τὰ προσόντα παρέχειν ταῖς πένησιν, ἵνα τῷ προέσθαι ἂ ἔχει, φανερὸς γένηται καθάρσεων τῆς κατὰ πλεονεξίαν νόσου. Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοι, μόνον δὲ τὸ σῶμα ἔχοι, κελεύει ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ σωματικοῦ κόπου τὸ τοιοῦτον ἐξιλάσασθαι πάθος. Ἐγὼ δὲ ἡ λέξις οὕτως· Ὁ κλέπτων, μηκέτι κλεπέτω· μάλλον δὲ κοπιᾶτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχη μετὰ διδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.

A vero et contentiosa animosaque animæ affectio ex hoc peccato multas occasiones accipit. Et ut in universum dicam, hic morbus cum apostolica avaritiæ definitione consentit. Divinus enim Apostolus eam non solum idololatriam, sed etiam omnium malorum radicem pronuntiavit⁸⁸; et tamen hæc morbi species, inconsiderata et absque ulla ejus cura prætermissa est: quo fit, ut hic morbus valde in Ecclesia redundet, et nemo in iis qui ad clerum adducuntur, inquit, num qui eo idololatriæ genere polluti sint. Sed de iis quidem, quoniam id a Patribus prætermissum est, sufficere existimo publica doctrinæ ratione, ea quomodo fieri potest curare, veluti quosdam morbos ex repletione ortos, inexplabilis avaritiæ affectiones oratione purgantes. Solum autem furtum, et sepulcrorum effossionem, et sacrilegum vitia existimamus, quod sic a Patrum consequentia, hæc nobis traditio facta sit. Atqui apud divinam Scripturam et scenus et usura sunt prohibita, et per quamdam potentiam, ad suam possessionem aliena traducere, etiamsi sub contractus aut transactionis specie hoc fortasse factum sit. Quoniam ergo nos quidem ad canonum potestatem assequendam fide digni non sumus, in iis, quæ ex confesso prohibita sunt, canonicam sententiam dictis jam adjiciemus. Dividitur autem furtum in latrocinium seu deprædationem, et in murorum effossionem. Idem autem utriusque est institutum, videlicet aliena auferre: in animo autem ipsorum, magna est inter se differentia. Latro enim, etiam homicidium ad id quod studet assequi assumit, ad id paratus et armis, et copiis, et opportunitate loci, adeo ut is homicidarum judicio subiciatur, si per poenitentiam ad Dei Ecclesiam reversus fuerit. Qui autem latenti ablatione, sibi alienum usurpat, si deinde per enuntiationem peccatum suum sacerdoti aperuerit, vitii studio in contrarium mutato ægritudinem curabit: dico autem, largiendo quæ habet pauperibus, ut, dum quæ habet profundit, se ab avaritiæ morbo liberum aperte ostendat. Sin autem nihil aliud præterquam solum corpus habeat, jubet Apostolus per laborem corporalem ei morbo mederi. Dictionis autem ita habet contextus: Qui furatur, non amplius furetur: sed potius laboret bonum operans, ut possit ei largiri qui indiget⁸⁹.

Ἡ δὲ τυμβωρυχία, καὶ αὐτὴ διήρηται εἰς τὸ συγγνωστόν τε καὶ ἀσύγγνωστον. Εἰ μὲν γὰρ τις τῆς οὐσίας φειδόμενος, καὶ ἄσυλον ἀφελὶς τὸ κεκρυμμένον σῶμα, ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι ἤλιπ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, λιθοῖς τισὶ τῶν ἐν τῷ τάφῳ προβεβλημένων συγχρησάται εἰς ἔργου τινὸς κατασκευὴν, ἐπαινετὸν μὲν οὐδὲ τοῦτό ἐστι· πλην ἀλλὰ συγγνωστόν ἐποίησεν ἡ συνήθεια, ὅταν εἰς προτιμότερόν τι καὶ κοινωφελέστερον ἡ τῆς ὕλης μετάθεσις γίνηται. Τὸ δὲ διερευνηθῆναι τὴν κόνην ἀπὸ τῆς γεωθελῆς σαρκὸς, καὶ ἀνακνεῖν τὰ θάσα, ἐλπιδί τὸν κόσμον τινὰ τῶν συγκα-

[Can. 7.] Sepulcrorum autem effossio, ipsa quoque dividitur in id quod veniam meretur, et id quod non meretur. Si enim quis mortuorum parcens facultatibus et tectum corpus intactum relinquens, ut nec soli ostendatur turpitudine corporis; lapidibus aliquot ex iis qui ante sepulcrum projecti sunt, ad aliquod opus construendum usus est; ne hoc quidem est laudabile; sed ut esset dignum venia, effecit consuetudo, quando ad aliquid melius et reipublicæ utilius materia traducta sit. Sed carnis in terram redactæ pulverem per-

⁸⁸ 1 Timoth. vi, 10. ⁸⁹ Ephes. iv, 28.

scrutari, et ossa movere ; spe aliquem ex defossis A
lucrifaciendi ornatum, id eodem iudicio condemna-
tum est, quo simplex fornicatio, quemadmodum in
præcedente oratione divisio facta est ; considerante
scilicet œconomō seu dispensatore, ex ipsa vita
ejus, cui medela adhibetur, medicinam, ut spatium
a canonibus præstitutum possit contrahere.

[*Can. 8.*] Sacrilegium autem, in antiqua quidem
Scriptura, ne cædis quidem condemnatione visum
est tolerabilius. Similiter enim, et qui cædis convi-
ctus erat, et qui res Deo dedicatas abstulerat, lap-
idationis supplicium subibat. In ecclesiastica au-
tem consuetudine, de pœnæ gravitate nescio quo
modo aliquid detractum, et eo lenitatis descensus
est, ut illius morbi existimaretur tolerabilius pi-
aculum ; in minori enim tempore quam adulterium, B
ii a Patrum traditione pœnam susceperunt. Ubique
autem hoc in supplicii genere ante omnia viden-
dum est, qualis sit ejus cui adhibetur affectio ;
et non existimare tempus ad medelam sufficere
(quænam enim fuerit ex tempore medicina ?), sed
ejus, qui sibi per conversionem medetur, animum
et institutum. Hæc tibi, o homo Dei, ex iis quæ
erant ad manum studiose composita, quod oporteat
fratrum mandatis parere, studiose misimus. Tu
vero consuetas pro nobis preces Deo offerre ne
intermittas. Debes enim ut gratus filius, ei qui te
secundum Deum genuit, in senectute per tuas ora-
tiones alimentum, convenienter præceptio quod ju-
bet honorare parentes, ut tibi bene sit, et sis lon-
gævus super terram⁹⁹. Clarum est autem quod ut
symbolum sacerdotale, litteras accipies, munusque
hospitale non contemnes, etiamsi sit minus quam
pro summa tui ingenii bonitate.

⁹⁹ Exod. xx, 12 ; Deut. v, 16 ; Matth. xv, 4.

ορυθέντων κερδᾶναι, τοῦτο τῷ αὐτῷ κρίματι κατ-
εδικάσθη, ᾧ καὶ ἡ ψιλὴ πορνεία, καθὼς καὶ ἐν τῷ
προλαθόντι διήρηται λόγῳ · ἐπισκοποῦντος δηλαδὴ
τοῦ οἰκονόμου ἐξ αὐτοῦ τοῦ βίου τὴν ἰατρειάν τοῦ
θεραπευομένου, ὥστε συντεμῆν τὴν ἐκ τῶν κανόνων
ὀρισθεῖσαν τοῦ ἐπιτιμίου προθεσμίαν.

Ἡ δὲ Ἱεροσόλια, παρὰ μὲν τῇ ἀρχαίᾳ Γραφῇ, οὐδὲ
ἐνομοίσθη τῆς φονικῆς κατακρίσεως ἀνεκτοτέρα.
Ὅμοίως γὰρ ὁ τε ἐπὶ φόνῳ ἀλοῦς, καὶ ὁ τὰ ἀνατε-
θέντα τῷ Θεῷ ὑφελόμενος, τὴν διὰ τῶν λίθων τιμω-
ρίαν ὑπέσχον. Ἐπὶ δε τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας
οὐκ οἶδα πῶς συγκατάθεσις τις ἐγένετο, καὶ συμπερι-
φορὰ, ὥστε ἀνεκτότερον νομισθῆναι τὸ τῆς τοιαύτης
νόσου καθάρσιον · ἐν ἐλάττονι γὰρ χρόνῳ παρὰ τὴν
μοιχείαν, τοῖς τοιοῦτοις τὸ ἐπιτίμιον διετάξατο ἡ τῶν
Πατέρων παράδοσις. Πανταχοῦ καὶ ἐν πλήμμελήματος
εἶδει τοῦτο καθορᾶν προσήκει πρὸ πάντων, οἷα ἐστὶ τοῦ
θεραπευομένου διάθεσις, μὴ τὸν χρόνον οἰεσθαι πρὸς
θεραπείαν ἀρκεῖν · τίς γὰρ ἂν ἐκ τοῦ χρόνου ἰασίς γέ-
νοιτο ; ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς
ἰατρεύοντος. Ταῦτά σοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, κατὰ
πολλὴν σπουδὴν ἐκ τῶν προχειρῶν συνθέντες, διὰ τὸ
δεῖν τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτάγμασι πείθεσθαι, κατὰ
σπουδὴν ἀπεστείλαμεν. Σὺ δὲ τὰς συνηθείας ὑπὲρ ἡμῶν
εὐχὰς τῷ Θεῷ προσάγων μὴ διαλείπης. Χρεωστεῖς γὰρ
ὡς εὐγνώμων υἱός, τῷ κατὰ Θεὸν σε γεννήσαντι, τὴν
διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν, κατὰ τὴν ἐντολὴν
τὴν κελεύουσάν τιμᾶν τοὺς γονεάς, ἵνα εὖ σοι γέ-
νηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Δῆλον
δὲ ὅτι ὡς σύμβολον ἱερατικῶν, δέξῃ τὸ γράμμα, καὶ
οὐκ ἀτιμάσεις τὸ ξένιον, κἂν τι μικρότερον τῆς σῆς
μεγαλοφυίας εἴη.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΠΕΤΡΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ.

S. P. N. GREGORII NYSSENI

EPISTOLA

AD PETRUM FRATREM SUUM, EPISCOPUM SEBASTENUM.

(Jac. Grelsero interprete.)

Μόλις ἐπιτυχὸν βραχείας σχολῆς, τῇ τε τοῦ σώματος θεραπείᾳ προσχεῖν ἠδυνήθην μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως ὑπηρευόμενα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν ἐναρμοσθῆναι τὸν πόνον, καὶ πυκτίον ἤδη γεγενῆσθαι τὸν λόγον. Γέγραπται δέ μοι οὐ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους· οὐδὲ γὰρ ἐπέτυχον τοσαύτης σχολῆς, τοῦ χρησαντός μοι τὸ τῆς αἰρέσεως βιβλίον, κατὰ πολλὴν ἀπειροκαλίαν εὐθύς ἀνακαλεσαμένου πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ οὐτε μεταγράψασθαι, οὐτε κατὰ σχολὴν ἐνδιατρίψαι ποιήσαντος· ἐν ἡμέραις γὰρ ἑπτακαίδεκα μόναίς σχολάσας, οὐκ οἶδ' ἂν ἡμῖν ἐν οὕτως ἄλιγῳ τῷ χρόνῳ πρὸς ἀμφοτέρους ἀρκέσαι τοὺς λόγους.

Πολλάκις δὲ παρὰ πολλῶν ἐνοχληθεὶς ἀνθρώπων τῶν τινα ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐχόντων, διὰ τὸ περιτεθρολλησθαι, οὐκ οἶδα ὅπως, τὸ πεπονήσθαι ἡμῖν πρὸς τὸν βλάσφημον ἀντιβῆρσιν· καλῶς ἔχειν ψήθην πρὸ πάντων τῇ σῇ συνέσει περὶ τοῦτου συμβούλιον χρῆσασθαι, εἴτε χρῆ καταπιστεῦσαι ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, εἴτε τι καὶ ἄλλο βουλευσασθαι. Ὁ δέ μοι τὴν ἀμφιβολίαν ποιεῖ, τοῦτό ἐστιν· Ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου τὴν κοίμησιν τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ὑπεδεξάμην, ἐτι τῆς καρδίας περιζεύσεως τῷ πόθῳ, καὶ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν Ἐκκλησιῶν συμφορὰν ὑπεραλγούσης· γέγραπτο δὲ τῷ Εὐνομίῳ, οὐχ ὅσα μόνον τοῦ καθ' ἐαυτὸν δόγματος ἔχειν ἰδεῖν τὴν σύστασιν, ἀλλ' ἡ πλείων αὐτοῦ σπουδῆ περὶ τὰς λοιδορίας ἦν, ἃς κατὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν φιλοπόνηως συνέγραψε, τοῦτο ἐνεκεν ὑποτραχυθῆις ἐκ τῶν ἐφ' ὕβρει παρ' αὐτοῦ ρηθέντων, ἔστιν ὅπου θυμὸν τινα κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ φλεγμονὴν καρδίας ἐνεδείξαμεν. Ἐπεὶ οὖν ἄλλα ἴσως ἡμῖν οἱ πολλοὶ συνεγνώκασιν, ὅτι δὲ πρὸς ὑπομένειν τοὺς

Paululum otii nactus valetudini operam dare potui, post reditum ex Armenia, et colligere schedulas, quas contra Eunomium tuo suasu composui, ut jam labor meus in orationis formam, et oratio in volumen evaserit. Scripsi autem non contra utrumque Eunomii librum: neque enim tantum temporis concessum est, cum is, qui librum hæreticum commodo dederat, eum valde importune et incivilter repetiverit, et neque transcribendi, neque per otium evolvendi sat spatii dederit: nam septemdecim tantum dies huic lucubrationi impertiens, fieri non potuit ut tam brevi tempore utrumque librum refellerem.

Sæpius vero interpellatus a multis, qui aliquo veritatis zelo tenebantur, quod fama jam nescio quomodo vulgaverat, me adversus blasphemum Eunomium refutationem confecisse: e re fore iudicavi, ante omnia te super hac re consiliario uti: num scilicet opus evulgandum, an aliud consilium capiendum sit. Quod ancipitem me reddit, est istud: Cum sub ipsam sancti Basilii mortem, librum Eunomii accepissem, corde adhuc desiderio illius æstante, et ob communem Ecclesiarum calamitatem admodum dolente: Eunomius autem non solum ea, quæ ad sui dogmatis perversitatem stabiliendam conducunt, attulerit; sed plus diligentiae in conviciis adversus patrem nostrum ejaculandis studiose posuerit, exasperatus contumeliis ab illo effusus, alii cubi nonnihil iræ et bilis contra scriptorem ostendi. Cum autem plerique aliam fortassis persuasionem habeant, quasi eo simus ingenio, ut eos, qui petulant in nos insurgunt, æquo et patiente animo sustinere, et ex disciplina S. Basilii moderationem

in moribus, quoad licet, exhibere soleamus; metui, ne ex his, quæ contra hunc adversarium scripsimus, leioribus novi appareremus, tanquam qui ad calumniatorum convicia facile inflammemur. An forte ne tales habeamur, obstat, quod non pro nobis, sed pro probrosis in patrem nostrum dictis irascimur. Nam in huiusmodi rebus majorem forsitan veniam meretur succensere, quam moderate agere.

Si vero primordia orationis quasi a certamine aliena existimantur, spero eum, qui iudicio pollet, non gravate orationis nostræ institutum probaturum. Neque enim decebat ut magni Basilii famam et existimationem ab adversario maledice laceratam, indefensam relinqueremus; neque ut hæc talia disputationi sparsim inspergeremus; quanquam et hæc accurate perpendenti pars pugnæ videri queant: cum enim adversarii quoque disputatio in duas partes tributa sit, in calumnias scilicet, et in doctrinæ sanæ reprehensionem, necesse erat ut et nos adversus utramque partem defensionem nostram dirigeremus. Claritatis porro gratia, et ne series eorum, quæ de ipsa doctrina disseruntur, calumniarum interpositione integrumperetur, necessario in duas partes opus distribuimus: initio quidem iis quæ nobis obijciuntur contumeliis amolendis, postea defensionem dogmatis orthodoxi pro viribus intenti. Continet vero disputatio non modo hæreticæ pravitationis eversionem, verum etiam institutionem et explicationem nostrorum dogmatum. Turpe enim et generoso animo prorsus indignum arbitrati sumus, cum hostes suam absurditatem non occultent, nos veritatem liberrime non pro-

Α ἀτάκτως καθ' ἡμῶν θρασυνομένους ἐπιτηδείως ἔχομεν, ὡς ἐστὶ δυνατὸν, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου ἐκείνου διδασκαλίας ἀσκήσαντες ἐν τῷ ἦθει τὸ μέτριον, δέδοικα μὴ ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἡμῶν γεγραμμένων νεοφανεῖς τινες τοῖς ἐντυγχάνουσι δόξωμεν, ὡς εὐκόλως πρὸς τὰς τῶν ὑβριστῶν λοιδορίας ἐκτραχυνόμενοι. Ἡ τάχα παραιτήσεται ἡμᾶς πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι τοιοῦτους, τὸ μὴ ὑπερ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπερ τῶν κατὰ τοῦ πατρὸς εἰρημένων ὀργίζεσθαι. Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις τάχα τὸ μετριάξεν τοῦ χαλεπαίνειν ἐστὶν ἀσυγγνωστότερον.

Εἰ δὲ τὰ πρῶτα τοῦ λόγου ἐξαγωνία πως εἶναι δοκεῖ, λογιζομαι τὸν κρίνειν ἐπεσκεμμένον ἀποδέξασθαι ἂν τὴν τοιαύτην περὶ τὸν λόγον οἰκονομίαν. Οὕτε γὰρ ἀσυνηρόρητον ἔδει παρεθῆναι τὴν τοῦ μέγαλου ὑπόληψιν ταῖς τοῦ ἀντιδίκου βλασφημιαῖς σπαρασσομένην, οὔτε πάντη καταμιγνύειν τῷ λόγῳ, σποράδην παρελείποντα τὴν περὶ τοῦτου μάχην· ἄλλως τε τῷ ἀκριβῶς λογιζομένῳ καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῶν ἀγῶνων ἐστὶν· ἐπειδὴ γὰρ εἰς δύο σκοποὺς καὶ ὁ τοῦ ἐναντιοῦ λόγος μεμέρισται, εἰς τε τὰς καθ' ἡμῶν διάβολας, καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὕψιστου τοῦ δόγματος, ἔδει πρὸς ἑκάτερα καὶ τὸν ἡμέτερον ἀντιταχθῆναι λόγον. Σαφηνείας δὲ χάριν, καὶ τοῦ μὴ διακοπῆναι τὸν εἰρμὸν τῶν κατὰ τὸ δόγμα ζητούμενων, ταῖς παρεθῆκαις τῶν πρὸς τὰς παρ' αὐτοῦ διαβολὰς λεγομένων, ἀναγκαιῶς εἰς δύο ταμόντες τὴν πραγματείαν· κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τὴν ἀπολογίαν τῶν ἐπιφερομένων ἡμῶν ἡσχολήθημεν, μετὰ ταῦτα δὲ τοῖς κατὰ τοῦ δόγματος εἰρημένοις κατὰ τὸ δυνατόν συνεπλάκημεν. Ἐχει δὲ ὁ λόγος οὐ μόνον ἀνατροπὴν τῶν αἰρετικῶν ὑπολήψεων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν καὶ ἔκθεσιν τῶν ἡμετέρων δογμάτων. Αἰσχρὸν γὰρ εἶναι καὶ παντάπασιν ἀγεννὲς ὑπελάδομεν, τῶν ἐχθρῶν οὐκ ἐπικρυπτομένων τὴν ἀτοπίαν, ἡμᾶς μὴ ἐμπαρῆρσιάζεσθαι τῇ ἀληθείᾳ.

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΝΥΣΣΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΝ.

S. PETRI SEBASTENI
EPISTOLA

AD S. GREGORIUM NYSSENUM FRATREM SUUM.

Eodem interprete.

Ἐν θεοσεβαστάῳ ἀδελφῷ Γρηγορίῳ, Πέτρος ἐν ᾧ Religiosissimo fratri Gregorio, Petrus, in Domino
Κυρίῳ χαίρειν. salutem.

Ἐντυχὼν τοῖς γράμμασι τῆς δαιότητός σου, καὶ κατανοήσας ἐν τῷ κατὰ τῆς αἰρέσεως λόγῳ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν ζῆλον· οὐ τῆς σῆς δυνάμεως ἔργον εἶναι τὸν λόγον φήθη, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασι λαλεῖσθαι οἰκονομήσαντος. Ὡσπερ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηγορίαν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῆς ἀληθείας ἀναθεῖναι καλῶς ἔχειν φημί, οὕτω μοι δοκεῖ δεῖν καὶ τὴν κατὰ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως σπουδὴν οὐκ εἰς εὐνόμιον, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους. Καὶ ἔοικεν ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος, ὁ ἐν ἐκείνῳ φθεγγόμενος, καθ' ἑαυτοῦ σπουδαίως ἠκονῆσαι τὸ ξίφος. Εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνος τοσοῦτον κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπεθρασύνετο, οὐδεὶς ἂν σε πρὸς συνηγορίαν τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἐκίνησεν. Ὁ οὖν δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἔδωκεν αὐτοῖς, ὡς ἂν μάλιστα τὸ σαθρὸν τε καὶ ἀσύστατον τῶν δογμάτων αὐτῶν διελεγχθεῖν, καὶ φράζεσθαι κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ κενὰ μελετῆσαι διὰ τῆς κενῆς ταύτης λογογραφίας.

Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει, καὶ μὴ ἀποκάμῃς ὑπηρετῶν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, μηδὲ ἡμιτελῆ ποιήσης τὴν ἀριστείαν τῶν κατὰ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ στρατευομένων, ἀλλὰ μίμησαι τὸν γνήσιόν σου πατέρα, ὃς κατὰ τὸν ζῆλον τὴν φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ συναπεκέντησεν· οὕτω καὶ σὺ εὐτόνωσ τῇ χειρὶ τοῦ λόγου δι' ἀμφοτέρων τῶν αἰρετικῶν βιβλίων ὧσόν τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ἵνα μὴ τὴν κερταλὴν συνεθλασμένους ὁ βίβρις κατὰ τὴν οὐρανὸν περισπαίρων τοὺς ἀκραιωτέρους φοβῆ. Τῶν γὰρ πρώτων πῶ λόγου ἀναιρεθέντων, ἐὰν τὸ τελευταῖον ἀνεξέτασται ἀφῆθῃ, ἰσχύν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχειν παρὰ τοὺς πολλοὺς νομισθῆσεται.

Ἄ ὁ δὲ ἐμφαινόμενος τῷ λόγῳ θυμὸς τὴν τοῦ ἁλάτος

Cum legissem litteras sanctitatis tuæ, et intellexissem tuum pro fide adversus hæresin, et pro sancto Patre nostro fervorem, non tuarum virium, sed ejus, qui veritatem suis in dogmatis loqui disposuit, id opus esse existimavi. Sicuti autem veritatis patrocinium ad ipsum spiritum veritatis referre addeceat: ita, me judice, diligentia in recta fide oppugnanda, non Eunomio, sed ipsi mendaciorum parenti et architecto adscribi debet. Ac videtur ille ab initio homicida¹, qui in Eunomio locutus est, contra seipsum accurate gladium excuisse: nisi enim ille tantos spiritus adversus veritatem sumpsisset, nullus te ad piorum dogmatum propugnationem permovisset. Qui igitur sapientes in sua astutia deprehendit², dedit illis (licet maxime infirmitas, et inconstantia dogmatum, quæ timentur, redargueretur) et contra veritatem armari, et per inanem istam, verbosamque scriptionem inania meditari.

Cæterum, cum par sit, ut qui bonum opus cœpit, id perficiat, oportet, ut virtuti spiritus alacriter subservias; neque imperfecte et dimidiata tantum eorum, qui contra Christi gloriam militant, jactantiam et insolentiam refutatam relinquant; sed imitare genuinum tuum patrem, qui more æmulatoris Phinees, una redargutionis plaga discipulum simul cum magistro transfodit³; ita et tu fortiter, quasi orationis manu, per utrumque hæreticum librum, gladium spiritus transadige; ne serpens capite jam contuso, cauda adhuc palpitans, imperitiores terrefaciat. Nam cum prima pars disputationis Eunomianæ refutata sit, si posterior intacta remaneat, non deerunt, qui ei adversus veritatem aliquid virium inesse suspicientur.

Porro bilis et acrimonia orationi inspersa, salis

¹ Joan. viii, 44. ² Job v, 13; I Cor. iii, 19. ³ Num. xxv, 1 sqq.

vicem et gratiam sensibus animæ præbet. Quemadmodum enim, teste beato Job ⁴, *quod insulsum est, comedi nequit*, ita et oratio ad excitandam cupiditatem inefficax est, nisi divinarum litterarum arcanis oraculis condiatur.

Bono igitur animo esto, ceu præclarum exemplum posteris factus, dum doces, quomodo probos filios erga bonos parentes affectos esse oporteat. Etenim si superstite adhuc sancto, tale studium in ejus existimatione ab adversariorum spiculis vindicanda posuisses, forsan adulationis suspicionem non effugisses. Nunc vero candorem et sinceritatem mentis tuæ, et quæ sit tua affectio erga illum, et opinio de illo, qui te spirituali partu in lucem edidit, perspicue docent partim studium, quo vita functum prosequeris, partim indignatio, qua in hostes ejus inflammaris.

Vale.

⁴ Job vi, 6.

A χάριν τοῖς τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίοις παρέχεται. Ὡς γὰρ οὐ βρωθήσεται, κατὰ τὸν Ἰώβ, ἄρτος ἄνευ ἄλατος, οὕτως ἀπληκτος ἂν ᾖ καὶ ἀκίνητος εἰς ἐπιθυμίαν ὁ λόγος μὴ τοῖς μυστικωτέροις τῶν τοῦ Θεοῦ βημάτων ἐφηδυνώμενος.

Θάρσει τοίνυν, ὡς καλὸν ὑπόδειγμα τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ γενόμενος, διδάσκων ὅπως χρῆ τοὺς εὐγνώμονας παῖδας πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἔχειν πατέρας. Εἰ μὲν γὰρ περιόντος ἐστὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τοῦ ἀγίου τὴν τοιαύτην ἐπεδείκνυσο κατὰ τῶν ἀποθραυνομένων εἰς τὴν ὑπόληψιν ἐκείνου σπουδῆν, οὐκ ἂν ἴσως διέφυγες τὴν τοῦ δοκεῖν χόλαξ τις εἶναι διαβολήν. Νυνὶ δὲ τὸ γνήσιον καὶ ἀληθὲς τῆς ψυχῆς ὅπως ἔχεις εὐνοίας περὶ ἐκεῖνον τὸν πνευματικῶν σε ὠδίων εἰς φῶς ἀγαγόντα, ἢ περὶ τὸν κατοιχόμενον σπουδῆ, καὶ ἢ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀγανάκτησις σαφῶς ἐπιδείκνυσι.

Ἐρρώσω.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΡΟΣ ΕΥΝΟΜΙΟΝ ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

LIBRI CONTRA EUNOMIUM.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI PRIMI.

1. Præfatio, qua ostenditur, e re non esse, ut quis beneficio afficere tentet eos, ad quos nulla inde utilitas rediit.
2. Se juste ad defensionem accessisse, permotum dolore ob accusationes fratri intentatas.
3. Se nulla re memorabili in Eunomii libro deprehensa, fidenti animo refutationem suscepisse.
4. Eunomium multa vanitate et inaniloquentia usum esse, seriis, et ad propositum facientibus non valde intentum.
5. Eunomium haud recte fecisse, cum in suis libris Eustathium Armenium, et Basilium Galatam velut in theatro traduxit.
6. Mentio Aetii, impietatis antesignani, et Eunomii; ubi etiam breviter genus et studia eorum describuntur.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Προοίμιον, ὅτι οὐ συμφέρει τοὺς μὴ καταδεχομένους τὴν ὠφέλειαν εὐεργετεῖν πειρᾶσθαι.
- β'. Ὅτι δικαίως πρὸς τὴν ἀντίρρησην ἤλθομεν, τοῦ ἀδελφοῦ κατηγορηθέντος ὑπεραληθισαντες.
- γ'. Ὅτι οὐδὲν μέγα κατὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐνιδόντες τῷ βιβλίῳ τοῦ Εὐνομίου, εὐκρίτως καταθεθήσαμεν τὴν ἀντίρρησην.
- δ'. Ὅτι πολλῇ ματαιότητι καὶ περιττολογίᾳ ἐχρήσατο Εὐνόμιος, μὴ πάνυ σπουδάζων περὶ τὰ καιρία.
- ε' Ὅτι οὐ καλῶς ἐποίησεν, Εὐστάθιον τὸν Ἀρμένιον, καὶ Βασίλειον τὸν Γαλάτην, τοὺς ἐπισκόπους, ἐν τοῖς ἰδίοις κωμωδήσας λόγοις.
- ς'. Μνήμη τοῦ προστάτου τῆς ἀσεβείας Ἀετίου καὶ τοῦ Εὐνομίου, δι' ὧν καὶ τὰ γένη καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνδρῶν περιέχουσα.

- ζ. Ὅτι αὐτὸς ὅψ' αὐτοῦ ἐλέγχεται ὁ Ἐθρόμιος διατηρήσει τὴν ὁμολογίαν ποιησάμενος.
- ι. Ὅτι αἱ λουδοραὶ, αἷς κατὰ Βασιλείου ἐχρήσατο, τοῦτω μᾶλλον ἐκείνῳ πρέπουσαι, ἐκ τῶν πραγμάτων δεικνύνται.
- θ. Ὅτι ἐγκλιῶν Βασιλείῳ τὸ μὴ προστεῖναι τοῦ λόγου ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγωνῶν, οὐδὲ αὐτὸς ἐδεικνύνται ἀλλότριος ὢν τοῦ ἐγκλήματος.
- ι'. Ὅτι ὄσα πάντα ὠνόμασεν αὐτὸν ὀβρισιτικὰ ῥήματα ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ψευδῆ ἐλέγχεται.
- ια. Ὅτι ψυχρῶς ἐχρήσατο τῷ κατὰ τὸ ἄθλον σοφισματι, δι' οὗ κατασκευάζει, παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι τὸ κενεῖσθαι αὐτὸν καὶ μὴ ἀκατηγόριον τὴν ὁμολογίαν ποιησασθαι.
- ιβ. Ὅτι μᾶτην ἐπονειδίζει τὴν δειλίαν τῷ τοσαύτην ἀνδρείαν ἐπὶ τῶν ἀγωνῶν πρὸς βασιλέα τε καὶ ὑπάρχου δεικνύει.
- ιγ. Μνήμη τῶν δογματικῶν αὐτῷ εἰρημένῳ, καὶ κατὰ διαίρεσιν πρὸς τὰ εἰρημένα μάχη.
- ιδ. Ὅτι κακῶς ἐποίησε μνημονεῶν τοῦ σωτηρίου δόγματος, μὴ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθὼς παραδέδοται, ὀνομάζων, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ὀνόμασι χρῆσάμενος κατὰ τὸ ἴδιον βούλημα.
- ιε. Ὅτι κακῶς ἐποίησε μόνην τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν κυριωτέτην εἰπὼν καὶ ἀνωτάτω, κατασκευάζων κατὰ τὸ σιωπώμενον ἀκῦρος τε εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν οὐσίαν, καὶ κατῶ.
- ις. Ἐξέτασις τοῦ τῆς ὑποταγῆς σημαυόμενον, καθ' ὃ λέγει ὑποτετάχθαι τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίᾳ τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν, ἐν ᾧ κατασκευάσθη, διὸ συντάσσεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐχ ὑποτάσσεται.
- ιζ. Ἐξέτασις τῶν ἐνεργειῶν, τίνας κατὰ τὴν φύσιν εἰσὶν, ἃς ἐπεσθαι οὗτος λέγει τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίᾳ.
- ιη. Ὅτι οὐ κατὰ λόγον ποιεῖ εἰς πλῆθος οὐσιῶν τὸ δόγμα διαμερῶν, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχειν παρεχόμενος.
- ιθ. Ὅτι ἀπλήρ' λέγων τὴν θεῖαν οὐσίαν, μέχρις ὀνόματος συγχωρεῖ τὴν ἀπλότητα.
- ια. Ὅτι κακῶς ποιεῖ τῆς τοῦ Μορσενουῶς ὑπάρξεως ἐνεργειῶν τινα προεπινοῶν, ἀπεργαστικὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως.
- ιβ. Ὅτι γαλεπωτέρα τῆς Ἰουδαϊκῆς κλάνης ἢ τούτων βλασφημία.
- ιγ. Ὅτι οὐ χρὴ τὸ μείζον καὶ τὸ ἕλαττον ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας δογματίζειν, ἐν ᾧ καὶ ἐκθεσις τεχνικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων.
- ιδ. Ὅτι οὐκ ἀμάρτυρός ἐστιν ἡ τῆς πίστεως διδασκαλία ταῖς γραφικαῖς μαρτυραῖς ἡσφαλισμένη.
- ιε. Ὅτι ματαιολογεῖ, μεγέθη καὶ διαφορὰς ἔργων καὶ ἐνεργειῶν ἐν τοῖς δόγμασι τῆς εὐσεβείας τεχνολογῶν.
- ις. Ὅτι ὁ πρεσβύτερον κατὰ τι διαστηματικὸν ῥήμα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα κατασκευάζων, ἀναγκασθήσεται μηδὲ τὸν Πατέρα ἀναρχον λέγειν.
- ιζ. Ὅτι οὐκ ἀρμόσει καὶ τῇ κτίσει τὸ τοιοῦτον θεώρημα, ὃ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήρασθη, ὅπερ ἐκείνοι βιάζονται, ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν Υἱὸν ἰδίως σὺν τῷ Πατρὶ θεωρεῖσθαι, τὴν δὲ κτίσιν ἀπὸ τινος ὀρισμένου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι ὁμολογεῖν.
- ιη. Ὅτι μᾶτην ὑπέλαβε τὰς αὐτὰς ἐνεργείας τὰ αὐτὰ ἔργα ποιεῖν, καὶ τὴν παραλλαγὴν τῶν ἔργων παραλλαγμένης τὰς ἐνεργείας ἐνδεικνύσθαι.
- ιθ. Ὅτι μᾶτην ὑπέλαβε ἀπαράβατον εἰρμὸν ἐν τῇ τῶν φύσεων συμφωνίᾳ δύνασθαι συστήναι.
- ια. Ὅτι μᾶτην ψήθη τὴν ἐν ταῖς ἐνεργείαις
7. Ipsum Eunomium a seipso convinci, quod a nemine accusatus apologiam scripserit.
8. Convitia ab Eunomio in Basilium jacta, magis Eunomio quam Basilio compejere, ex rebus ipsis demonstratur.
9. Arguens Basilium, quasi tempore necessitatis et certaminis doctrinam suam indefensam reliquerit, ipsemet hujus culpæ reus esse ostenditur.
10. Omnia convitia et injuriose ab Eunomio in Basilium dicta rebus ipsis falsitatis convinci.
11. Eunomium frigide admodum ex vocula Athli, seu præmii, sophismate exstructo, probare velle, nos fateri ipsum subitise judicium, atque adeo sine accusatione non instituisse apologiam seu confessionem.
12. Ab Eunomio frustra objici timiditatem et trepidationem ei qui, tempore persecutionis, et erga imperatorem et erga præfectos tot et talia fecerit.
13. Recitatio eorum, quæ de dogmatibus attulit, et secundum divisionem oppugnationis eorundem.
14. Perperam fecisse, cum salutaris doctrine mentione injecta, non Patrem et Filium et Spiritum sanctum, prout accepimus, nominavit; sed alia nomina ad libitum confecta usurpavit.
15. Perperam fecisse, cum solam Patris substantiam maxime propriam, et supremam appellavit; tacite inde concludens, impropriam et inferiorem esse Filii et Spiritus sancti substantiam.
16. Discutitur subjectionis significatum, quo ait, naturam Spiritus sancti subjici Patris et Filii substantiæ, probaturque Spiritum sanctum Patri et Filio coordinari, non subordinari.
17. Discussio operationum, quas ipse sequi dicit ad Patris et Filii substantiam.
18. Eunomium sine ratione dogma in plures substantias dividere, neque ullam demonstrationem, qua ita rem se habere planum faciat, adducere.
19. Divinam naturam simplicem esse concedens, id solum nomine tenus concedere.
20. Perperam illum agere, cum operationem quamdam existentie Filii priorem concipit, per quam Christi hypostasis efficiatur.
21. Blasphemiam Eunomianorum graviolem esse Judaica perfidia.
22. Majus et minus in divina natura non debere constitui, ubi etiam ecclesiasticorum dogmatum accurata expositio continetur.
23. Doctrinam fidei non carere testimoniis, quippe quæ divinarum litterarum oraculis munita sit.
24. Eunomium nugæ agere cum magnitudines et differentias operum et operationum in divinis dogmatibus comminiscitur.
25. Eum qui Patrem secundum temporale quoddam intervallum Filio antiquiorem facit, necessario cogi, ut ne Patrem quidem principii expertem esse existimet.
26. De creatura tale quid affirmari non posse, quale de Patre et Filio (quod illi urgent), affirmatur, sed necesse est, ut Filium una cum Patre spectetur, credaturque omnem creaturam a definito aliquo tempore incepisse.
27. Eunomium insipienter putasse, itidem operationibus eadem quoque opera produci, et diversitatem operationum diversorum operum indicem esse.
28. Eunomium fatue existimasse, inviolabilem naturarum seriem posse concorditer subsistere.
29. Eunomium frustra credidisse se ambiguitatem.

- in operationibus dissolvere posse ex substantiis et vice versa.
30. Nullum esse divinum præceptum, quod talia scrutari jubeat; ubi etiam demonstratur vanitas studii in his insumpti.
31. Ad substantiæ identitatem cognoscendam sufficere intellectionem, quæ est per providentiam.
32. Non posse intelligi Eunomianum illud effatum: modum generationis sequi modum similitudinis.
33. Frustra Eunomium asseruisse, naturali generantis dignitate, modum generationis ostendi.
34. Commemoratio eorum, quæ calumniose adversus homoousion seu consubstantiale effutivit, cum refutatione.
35. Probatur doctrinam Anomæorum ad Manichæismum vergere.
36. Iterum recensio, quasi in transcurso Ecclesiastici dogmatis.
37. Defensio eorum, quæ a beato Basilio dicta, ab hoc autem contumeliose impetita sunt: illo nimirum nostro asserente Patris et ingeniiti appellationi eandem notionem subjici posse.
38. Oppugnatio sophisticorum ipsius syllogismorum per plura epichiremata.
39. Responsio ad propositam ab ipso quæstionem: num qui est, generetur.
40. Eunomium a beato Basilio refutatam, admodum frigide sibi opem tulisse.
41. Id quod sequitur, non esse idem cum illo, ex quo sequitur.
42. Explicatur Ingeniti seu innascibilis significatio cum disquisitione de æternitate.

- ἀμφιβολίαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν, καὶ τὸ ἐμπαλίω.
- λ'. Ὅτι οὐδεὶς ἐστὶ λόγος θεοῦ δὲ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν κελεύων, ἐν ᾧ κατασκευάσθη καὶ τὸ μάταιον τῆς ἐν τοῦτοις φιλοσοφίας.
- λα'. Ὅτι ἰκανή ἐστὶν εἰς γνώσιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ταυτότητος ἢ διὰ τῆς προνοίας καταρῶσις.
- λβ'. Ὅτι ἀδιάρητος ἡ ἀπόφασις τοῦ εἰπόντος ἀκολουθεῖν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως τῷ τρόπῳ τῆς ὁμοιότητος.
- λγ'. Ὅτι μᾶτην ἀπεφήνατο τῇ φυσικῇ τοῦ γεννῶντος ἀξία διαδεικνυσθαι τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον.
- λδ'. Μνήμη τῶν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ ὁμοουσίου παρ' αὐτοῦ ρηθέντων, καὶ πρὸς τὰ εἰρημῆνα μᾶτη.
- λε'. Κατασκευὴ τοῦ πρὸς Μανιχαῖσμον ῥέπειν τὸ δόγμα τῶν Ἀνομοίων.
- λς'. Μνήμη πάλιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος ἐν παραδρομῇ.
- λζ'. Συνηγορία τῶν παρὰ τοῦ μακαρίου Βασιλείου ρηθέντων, παρὰ τοῦτου δὲ διαβαλλομένων, ἐν οἷς φησὶν ὁ ἡμέτερος, τὴν Πατρὸς προσηγορίαν καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου δύνασθαι τὴν αὐτῆς σημαίνειν διάνοιαν.
- λη'. Μᾶτη πρὸς τοὺς σοφισματώδεις αὐτοῦ συλλογισμοὺς δι' ἐπιχειρημάτων πλειόνων.
- λθ'. Ἀπόκρισις πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον παρ' αὐτοῦ ἐρώτημα, εἰ ὁ ὢν γεννᾶται.
- μ'. Ὅτι ψυχρῶς συστήναι ἐαντῷ ἐπεχειρήσεν, ἐλεγχθεὶς παρὰ τοῦ μακαρίου Βασιλείου.
- μα'. Ὅτι τὸ ἐπακολουθεῖν οὐ ταῦτόν ἐστιν ἐκείνῳ, ᾧ ἐπικολούθει.
- μβ'. Ἐρμηνεία τῆς τοῦ ἀγεννήτου σημασίας, καὶ τοῦ αἰδίου θεωρία.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

LIBER PRIMUS.

Interprete Jac. Gretsero qui in Bibl. Bav. edidit.

(*) Fieri, ut videtur, non potest, ut quis de omnibus bene mereri, et in obvios etiam toto terrarum orbe indiscriminatim beneficentiam suam effundere velit, simulque multorum reprehensiones effugiat; et ut illi, qui incurabiles curare visuntur, variorum medicamentorum jacturam non faciant, cum neque operæ pretium constet, neque utilitas ad ægros, neque laus ad illos, qui laudem quærunt, redeat; quin potius sæpe contingit, ut ejusmodi merita, ansa fiant hominibus ad deteriora: morbidi enim et ad limina mortis jam admoti, efficacioribus pharmacis facile intereunt: et feris similes rationisque expertes, pejores evadunt, ut alicubi Evangelium testatur, si margaritarum objecta copia eis benefacere tentes¹. Quamobrem, utile fuerit, meo judicio, dum quid donamus, pretiosa a vilioribus secernere, ut divinus sermo præmonuit, ne liberalitatem donantis contristet improbitas margaritas conculcantis, et præclarorum numerum ignoratione beneficentiam injuria afficientis².

¹ Matth. vii, 6. ² Jerem. xv, 1 sqq.

(*) Hoc initium citat Gennadius *De Spiritu S.*, sect. 2.

A Οὐκ ἦν, ὡς εἶοικε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, καὶ τοῖς ἐπιτυχούσι τῶν ἀνθρώπων τὴν παρ' ἐαυτοῦ χάριν ἀνεξέταστος προῖσθαι, κατὰ πάντα κόσμον καὶ τῆς τῶν πολλῶν κατηγορίας ἐλεύθερον· οὐδὲ τὸ τοῖς ἀνάτα νοσοῦσι, τὴν τῶν πολλῶν φαρμάκων προσ-απολλύειν παρασκευῆν. Ἐπεὶ μὴ τῷ τῆς ὠφελείας σκοπῷ φέρεται τῆς σπουδῆς ἄξιον, ἢ τοῖς δεχομένοις τὸ κέρδος, ἢ τοῖς φιλοτιμουμένοις τὸν ἔπαινον· τούναντιον μὲν οὖν καὶ τοῦ χείρονος πολλάκις ἀφορμὴ τὸ τοιοῦτον καθίσταται. Οἱ τε γὰρ νοσῶντες, καὶ ἤδη πρὸς θάνατον ἔτοιμοι, τοῖς δραστηκωτέροις τῶν φαρμάκων εὐκόλως προσδιαφθίρονται· καὶ οἱ θηριώδεις καὶ ἄλογοι, καθὼς φησὶ πού τὸ Εὐαγγελικόν, ἐν τῇ τῶν μαργαριτῶν ἀφειδέλῳ χείρῳ εὐεργετούμενοι γίνονται. Διὸ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, καθὼς ὁ θεὸς προσέφηκε λόγος, ἀποκρίνεται ἐν τῇ παροχῇ τῶν τιμίων τὰ ἄτιμα, ὡς ἂν μὴ λυποῖται τοῦ φιλοτιμουμένου τὴν ἀγαθότητα ὁ καταπατήσας τὸν μαργαρίτην, καὶ τῇ τῶν καλῶν ἀναίσθησις τὴν εὐεργεσίαν ὑβρίσας.

Ταῦτα δὲ μοι λέγειν ἐπήλθεν, ἐνθυμηθέντι τὸν τε Α πᾶσιν ἀπειθῶς κοινωνοῦντα τῶν ἰδίων καλῶν, τὸν τοῦ θεοῦ ἀνθρωπον λέγω, τὸ τῆς εὐσεβείας στόμα Βασιλειον, τὸν ἐν τῇ περιουσίᾳ τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν, καὶ εἰς κακοτέχνους ψυχὰς ἀνεξετάτως τὴν χάριν τῆς σοφίας ἐκχέοντα, καὶ τὸν ἀγνώμονα πρὸς τοὺς ἀγαθὸν τι ποιεῖν αὐτὸν ἐσπουδακότας Εὐνόμιον. Οὕτως γὰρ τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρρώστιας, ἦν περὶ τὴν πίστιν ἠσθένησεν, ἐλεεινὸς μὲν ἄπασιν ἔδοξε τοῖς τῆς Ἐκκλησίας μετέχουσι. Τίς γὰρ οὕτως ἀσυμπαθὴς, ὡς μὴ οἰκτερεῖν τὸν ἀπολλύμενον; Ἐκείνον δὲ μόνον πρὸς τὴν ἐγχείρησιν τῆς θεραπείας ἐκίνησε τὸν μόνον ἐν τῷ περιτεύοντι τῆς φιλοἈθρωπίας, καὶ τοῖς ἀμηχάνοις ἐπιτολμῶν πρὸς ἴασιν, ὅς τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀνδρὸς περιαληψάσας, διὰ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ταιλαιπωροῦντας συμπάθειαν, οἶδν τι πονηρῶν δηλητηρίων ἀλεξιφάρμακον, τὸν ἀνατρεπτικὸν τῆς αἰρέσεως λόγον ἐποίησε, σκοπὸν ἔχων ἀνασῶσαι πάλιν διὰ τούτων καὶ ἀποκαταστήσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἀνθρωπον.

Ὁ δὲ καθάπερ ὑπὸ φρενίτιδος παραπληγεις τὴν διάνοιαν, ἀντιτείνει τῷ θεραπεύοντι, καὶ πολεμεῖ, καὶ μίχεται, καὶ ἐχθρὸν νομίζει τὸν ἐκ τοῦ βαράθρου τῆς ἀσεβείας ἀναλαβεῖν βιαζόμενον. Καὶ ταῦτα οὐχ ἀπλῶς οὕτως! κατὰ τὸ συμβᾶν ἐπὶ τῶν προστυχόντων παραληρεῖ· ἀλλ' ἔγγραφον στήλην τῆς μελαγχολίας ταύτης καθ' ἑαυτοῦ ἀνεστῆσατο· καὶ ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ σχολῆς ἐπιτυχῶν ὀπόσης ἐβούλετο, ὑπὲρ τὰ μεγάλα καὶ πολύσαρκα τῶν θηρίων ὄδινε λόγον ἐν παντὶ τῷ διὰ μέσου χρόνῳ καὶ βαρὺς ἦν ταῖς ἀπειλαῖς, ἐν ἀποβρόχῳσι ἐτι διαπλάσσωσιν τὸ κύημα· ὅψε δὲ ποτε καὶ μόγις εἰς φῶς προήγαγεν ἀμβλωθρίδιόν τι, καὶ ἀτελεσφόρητον γέννημα, ὃ πάντες μὲν οἱ τῆς αὐτῆς συμμετασχόντες διαφορᾶς τιθηνοῦνται, καὶ θάλλουσιν· ἡμεῖς δὲ διὰ τὸν ἐκ τῆς προφητείας μακαρισμὸν· Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὅς κρηθήσει, καὶ ἔδαφιεῖ τὰ ρήματα σου πρὸς τὴν πέτραν· ἐπειδὴ καὶ εἰς ἡμετέρας ἀφίκετο χεῖρας, κρηθήσεται τὸ νήπιον τοῦτο λόγιον καὶ ἔδαφισαι πρὸς τὴν πέτραν, ὡς ἐν τι τῶν Βαβυλωνίων τέκνων προεθυμήθημεν· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· τούτοστι, τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· μόνον ἔλθοι ἐφ' ἡμᾶς ἡ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύουσα δύναμις διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ τελειώσαντος.

Εἰ μὲν οὖν ἐτι· καὶ νῦν ἡ θεοειδὴς ἐκείνη, καὶ ἀγατὰ ψυχὴ εἰς σαρκὸς ἐθεώρα τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ τὸ ὑψηλὸν στόμα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκληρωθεῖσαν χάριν αὐτῷ, τὴν ἀμαχον ἐκείνην ἠφείε φωνήν· τίς ἂν εἰς τοσοῦτον πεποιθήσεως ἦλθεν, ὥστε τι περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης τολμήσαι καὶ φθέγγασθαι, πάντα λόγον καὶ πᾶσαν ἡχὴν τῆς θέας ἐκείνης σάλπιγγος ὑπερηχούσης; Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν πρὸς θεὸν ὅλος ἀνέπτατο, πρότερον μὲν ἐν ὀλίγῳ τινί, καὶ σκιοειδεῖ τῷ λειψάνῳ τοῦ σώματος τῆς γῆς ἐραπτόμενος, τῷ δὲ πλείονι συμμετεωροπορῶν τῷ θεῷ· νυνὶ δὲ καὶ τὴν σκιάν ἐκείνην τοῦ σώματος προσάφει καὶ καταλιπὼν τῷδε τῷ βίῳ· οἱ δὲ κρηθῆνες περιδομβοῦσι τὰ κρητὰ

Hæc mihi dicere in mentem venit cogitanti illum, qui bona sua cum omnibus liberaliter communicabat, divinum, inquam, hominem, et illud pietatis os Basilium: qui pro ea, qua circumfluebat spiritualium thesaurorum abundantia, in lividas quoque animas, promiscue, gratiam sapientiæ effundebat, ingratumque erga bene de se merentes Eunomium. Hic namque vehementia infirmitatis, qua in fide laborabat, omnibus miserabilis videbatur. Quis enim adeo omnem affectum exiisset, qui non misereretur pereuntis? Basilium itidem sola misericordia ad ferendam operam curationemque aggrediendam impulit, qui ex abundantia humanitatis, quamlibet desperatis medicas manus admovere nihil dubitavit, et quique interitu viri dolens, ob insitam a natura erga calamitosos miserandi propensionem, orationem hæreseos refutatricem, ceu veneficiorum antidotum, præsensque remedium elaboravit, non alio fine, quam ut hominem sanaret sanatumque Ecclesiæ restitueret.

Ast ille similiter, ac si phrenesi correptus esset, in medicum insurgit, eique oblectatur, et repugnat, et hostis loco habet, qui illum ex impietatis barathro eripere conabatur, et in his non quomodocunque, et ut sors casusque ferunt, delirat ac desipit, sed litterarum monumentis consignatam quasi columnam insanix suæ erexit, et multo tempore otii tantum quantum cupiebat, nactus, parturiit toto illo temporis intervallo librum, diutius videlicet quam elephantes immiani corporis mole animant suos fetus; interea minas jactitabat, privatimque setum suum fingere et lambere non desisteat: cæterum sero, et vix tandem aliquando in lucem protulit abortivum quemdam et plane imperfectum partum, quem omnes, qui cum Eunomio sentiunt, tractant, nutricum instar, nutriunt et sivent: nos vero propter illam Prophetæ vocem dicentis: *Beatus qui tenebit et allidet parvulus tuos ad petram*³; cum in nostras quoque manus venisset, comprehendere insipientem illum libellum, et ad petram allidere velut prolem quamdam Babylonicam decrevimus, *Petra autem erat Christus*⁴, hoc est, veritatis ratio et oratio: tantum adsit nobis virtus illa quæ imbecillitates corroborat, per preces ejus, qui in corporis infirmitate vim propriam perfectit.

Quod si adhuc divina illa et sancta anima in corpore mortali hujus lucis usura frueretur, et grandiloquum illud os, secundum datam sibi ab initio gratiam, invictam illam vocem mitteret: quis eo confidentiæ processisset, ut de hoc argumento aliquid vel mutire auderet, quandoquidem omnem orationem omnemque sensum verba illa divina superant? Postquam vero animus Basilii ad Deum evolavit (cum prius quoque in exiguo et tenui corpusculo hanc terram incoletet, majorem temporis partem cum Deo in excelsis habitans), et nunc umbra illa corporis relicta, terræque mandata excesserit; crabrones autem et fuci necdum favos orationis

³ Psal. cxxxvi, 9. ⁴ I Cor. i, 4.

circumvolitandi, mellisque opificia vastandi finem faciant, nemo jure audacis me insimularit, quod ad ultionem prodeam ejus cui sese defendendi nulla amplius suppetit facultas. Neque enim majoribus quam cæteri viribus fretus, hunc suscepi laborem; sed probe, si quis alius, compertum habui, infinitos reperiri, qui eruditionis et sapientiæ laude in Ecclesia excellent. Nihilominus cum præ omnibus aliis mortui fortunas ad me pertinere arbitrer, tum propter scriptas, tum propter naturales leges: ideo ego meam ante alios hanc quasi hæreditariam defensionem mihi vindicavi, infimus quidem illorum qui in fidelium numerum ascripti sunt: at illo, qui ab Ecclesia sese abruptit, et ad partes adversarias transtulit, nequamquam imbecillior; nam in corpore sano minimum etiam membrum propter totius conspirationem validius est et fortius, quam corruptum et abscissum, quamvis hoc majus, illud sit minus.

Nullus vero dum hæc dico existimet, quod me magnifice venditem, immaniterque velut proprio robore glorier: neque enim cum homine in arenam descendo, eam ob causam, ut eloquentiam verborumque flosculos juvenili more ostentem. Nam in eo certamine, ex quo victoriam reportare inutile et infructuosum est, libenter volentibus palmam concedimus; præsertim cum ipsam verborum sectatorem et aucupem esse mihi persuadeam: quando animum convertito ad tempus, quod in isto suo dogmate exornando contrivit. Egregie vero eundem in hoc etiam libro sudasse conjicio: tum ex hoc, quod in hac descriptione non minimam vitæ suæ partem collocavit; tum quod amatores illius hoc labore ejus valde exsultant et delectantur. Nec mirum est illum, qui hac in re tot annorum olympiadas posuit, majus etiam quiddam præstitisse, quam soleant, qui ex tempore scribunt. Verum ejus in hoc opere moliendo moram et cunctationem clarior adhuc demonstrant in dicendi phaleris et figuris conquirendis ineptiæ, et in his verborum lenociniis studium plane inane et supervacuum. Etenim magna dictiuncularum colluvie apparatu repentino, et extemporaneo, ex nescio quibus libris cocervata, paucisque quæ intelligi possent, infinita quadam verborum congerie sedulo superinjecta, opus hoc laboriosum procedit: quod laudant quidem et admirantur discipuli erroris, fortassis ex cæcitate, qua in rectis laborant, privati nimirum omni facultate recta et non rectis discernendi; at illi quibus cor sordibus infidelitatis obscuratum non est, rident; et nihili pendunt. Nam quis risum contineat, cum videt promitti quidem pro veritate omnem curam et industriam, ipsam vero industriam totam in verborum figurarumque ineptiis nullo emolumento poni? Quid enim momenti affert ad refutationem, ut ipse quidem arbitratur, doctrinæ nostræ, et commendationem veritatis eorum, de quibus ambigitur, existimatio quædam peregrina ornatae schematibusque compta

τοῦ λόγου, καὶ τὸ μέλι διαλυμαίνονται· μηδὲς ἔγκαλειτῶ τὸλμαν ἐμοὶ ὑπὲρ τοῦ σιγῶντος στόματος διανασταίνει πρὸς ἄμυναν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἰσχύν τινα λόγων ἑμαυτῷ συνεγνωκῶς, κατεδεξάμην τὸν πόνον· ἀλλ' ἀκριθῶς εἰδῶς, εἴπερ τις ἕτερος, οἶχιλιάδες εὐθηνούντων κατὰ τὸ χάρισμα τῆς σοφίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πληθύνουσιν· ἅμως ἐπειδὴ πάντων μάλιστα προσήκειν ἐμοὶ φημι τοῦ μεταστάντος τὸν κληρὸν διὰ τε τοὺς γεγραμμένους, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, τοῦτου χάριν αὐτὸς πρὸς τῶν ἄλλων οἰκτιοῦμαι τὴν κληρονομίαν τοῦ λόγου· τῶν μὲν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ συντελούντων τοὺς ἰσχυροὺς συναριθμούμενος· τοῦ δὲ ἀπεβρώγτος τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἀντίπαλον τάξιν οὐκ ἀσθενέστερος· ἐν γὰρ τῷ ὑγιαίνοντι σώματι, καὶ τὸ ἐλάχιστον μέρος διὰ τῆς τοῦ παντὸς συμπνοίας, δυνατότερον ἂν εἴη τοῦ διεσφορότος, καὶ τετμημένου· κἂν τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἕλαττον ᾖ.

Μηδὲς δὲ μεγαλορῥημονεῖν με διὰ τούτων οἰεσθαι τῶν λόγων, ὡς ὑπὲρ τὴν προσοῦσαν δύναμιν ἐπὶ ματαίοις κομπάζοντα. Οὐ γὰρ ἀπειροκάλως εἰς λόγων ἀμιλλαν, ἢ ῥημάτων ἐπίδειξιν, συγκαθεῖναι τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς μεираκιώδη τινὰ φιλοτιμίαν προάγομαι. Ἐφ' ὧν γὰρ τὸ πλέον ἔχειν ἀνωφελές, καὶ ἀνόνητον, ἐτοίμως ἐκχωροῦμεν τοὺς βουλομένους τῆς νίκης· τουτοὶ δὲ καὶ ἄλλως μὲν τρίδωνα λόγων εἶναι στοχάζομαι, πρὸς αὐτὴν βλέπων τὴν περὶ τὸ δόγμα τριθῆν· διαφερόντως δὲ περὶ τὸν παρόντα πεπονηκέναι λόγον, τεκμαιρόμενος ἐκ τε τοῦ προσαναλωσθαι τῇ λογογραφίᾳ ταύτῃ τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέως οὐκ ἐλάχιστον μέρος· καὶ ἐκ τοῦ κατὰ πᾶσαν ὑπερβολὴν τοὺς ἐραστὰς αὐτοῦ τοὺς πεπονημένους ἀγάλλεσθαι. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς τὸν ἐν τῶν αὐτῶν ἐπὶ οὐλυμπιασὶ πονήσαντα, πλέον τι τῶν αὐτῶν ἐπιβαλόντων παρασκευάσασθαι· δείκνυσι δὲ μᾶλλον τὴν τοιαύτην αὐτοῦ περὶ τῶν λόγων κατατριβὴν ἢ περὶ τὰ σχήματα κατὰ τὴν τῶν ῥηθέντων συνθήκην ἀπειροκαλία, καὶ τὸ περιττόν τε καὶ μάταιον τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδῆς. Πολὺν γὰρ τινα συρφετὸν λεξιδίων ἐξ ὀπιούγου παρασκευῆς ἐκ τινων βιβλίων ἐρανισάμενος, ἐπ' ὀλίγοις τοῖς νοηθεῖσιν, ἀμέτρητον τινα σωρείαν ῥημάτων φιλοπόνως συμφορήσας, τὸν πολὺκμητον τοῦτον ἐξεργάσατο πόνον, ὃν ἐπαινοῦσι μὲν, καὶ θεθήκασιν οἱ μαθηταὶ τῆς ἀπάτης, ἐκ τῆς περὶ τὰ καίρια τάχα πηρώσεως, συναφηρημένοι παντὸς καλοῦ τε καὶ μὴ τοιούτου διάκρισιν· γελῶσι δὲ καὶ ἀντ' οὐδενὸς εἶναι κρίνουσιν, οἷς τὸ διορατικὸν τῆς καρδίας τῷ ῥύπῳ τῆς ἀπιστίας οὐκ ἐπημαύρωται. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἰκότως γελᾶσειεν, ὁρῶν τὴν μὲν ὑπόθεσιν τῆς σπουδῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐπηγγελμένην, αὐτὴν δὲ τὴν σπουδὴν, εἰς ῥημάτων τε καὶ σχημάτων ἀπειροκαλίαν ἠσχολημένην ἐπ' οὐδενὶ καταρθώματι; Τί γὰρ ἂν καὶ μᾶλλον συναγωνίσαιτο πρὸς ἔλεγχον μὲν τῶν, ὡς αὐτὸς οἰεται, εἰρημένων, σύστασιν δὲ τῆς ἀληθείας τῶν ζητουμένων ἐπινοία τις τῶν ἐν τῷ λόγῳ σχημάτων ἀλλόκοτος, καὶ σύνταξις καινοπρεπῆς τε καὶ ἰδιόζουσα, καὶ ὑβρὶς σπουδαζομένη, καὶ σπουδὴ πάλιν ὑβριζομένη, κατ' οὐδένα ζῆλον τῶν προεληφθῶτων ἐκ-

πονθηείσα; Ὁ δὲ γὰρ ἂν ἔχοι τις ἐξευρεῖν πρὸς τῖνα Ἀβλέπων τῶν ἐπὶ λόγῳ γνωριζομένων, ἑαυτὸν εἰς τοῦτο προήγαγεν, ὡς περ τις τῶν ἐπὶ σκηνῆς θαυματοποιούντων διὰ παραλλήλων, καὶ ἰσοκώλων, ὁμοιοφώνων τε καὶ ὁμοιοκαταλήκτων ῥημάτων, οἷόν τισι κροτάλοις τῶ τῶν λεξιδίων ῥυθμῶ διακυμβαλλίζων τὸν λόγον. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ μετὰ πολλῶν ἐτέρων, καὶ τὰ ἐν προοιμίῳ αὐτοῦ τερετίσματα τὰ βλακώδη ταῦτα, καὶ παρατεθρυμμένα σωτάδεια, ἃ μοι δοκεῖ τάχα μὴδὲ ἤρμαίη διεξίεναι τῷ σχήματι, ἀλλ' ὑποχρωτῶν τῷ ποδὶ, καὶ ἐπιφωφῶν τοῖς δακτύλοις λιγυρῶς ἅμα πρὸς τὸν ῥυθμὸν ἐπιφθέγγεσθαι, καὶ λέγειν, τὸ καὶ μὴδὲν ἔτι δεήσειν, μήτε λόγων ἐτέρων, μήτε πῶν δευτέρων.

statu, sed pedum strepitu, manuumque plausu apte scilicet ad numerum, additis illis, nullo amplius opus esse, neque aliis orationibus, neque curis secundis.

Ἐν τούτοις τοίνυν, καὶ τοῖς τοιοῦτοις τὸ πλεόν B ἔχει αὐτὸν συγχωρήσας, καὶ κατὰ ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς νίκης, πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν ἐκὼν ὑπερβῆσθαι, ὡς μόνους τοῖς πρὸς φιλοτιμίαν ὄρωσι προσήκουσαν. Ἐὶ γέ τινα φέροι φιλοτιμίαν ὅπως τοῖς τοιοῦτοις τῶν λόγων ἐνδιαθρόπτεσθαι· ἐπεὶ καὶ ὁ γνήσιος ὑπρέτης τοῦ λόγου Παῦλος, μόνη τῇ ἀληθείᾳ κομμούμενος, αὐτὸς τε ταῖς τοιοῦταις ποικιλίαις ἀισχρὸν φετο κατασχηματίζειν τὸν λόγον, καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μόνην ἀφορᾶν ἐξπαίδευσεν, καλῶς καὶ προσήκοντως τοῦτο νομοθετῶν. Τί γὰρ χρὴ τὴν κομμωτικὴν περιεργίαν εἰς τὴν τοῦ νόθου καὶ σεσοφισμένου κάλλους συντέλειαν ἐπισύρεσθαι τὸν τῷ κόσμῳ τῆς ἀληθείας ὠρατίζομενον; Οἷς μὲν γὰρ ἀπεισιν ἢ ἀλήθεια, χρήσιμον ἴσως διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ἡδονῆς ὑπαρμαμάττειν τὸ ψεῦδος, οἷόν τι φύκιον τὴν τοιαύτην περιεργίαν ἐνδιαθρόπτοντας τῷ χαρακτήρι τοῦ λόγου. Οὕτω γὰρ ἂν πιθανή τε καὶ εὐπαράδεκτος ἢ ἀπάτη τοῖς ἀκούουσι γένοιτο κατὰ γυνωρισμένη, καὶ περιηθημένη ταῖς τοιοῦταις τοῦ λόγου κομψίαις. Ὅταν δὲ καθαρά καὶ ἀμιγῆς παντὸς δολεροῦ προκαλύμματος σπουδάζηται τισὶν ἢ ἀλήθεια, οἴκοθεν ἐπαστρέπτει τοῖς λεγομένοις τὸ κάλλος.

Μέλλων δὲ ἤδη τῆς ἐξετάσεως ἄπτεσθαι τῶν εἰρημένων, ἀμνηχανεῖν μοι δοκῶ καθάπερ ἐν νημερία τις γεωργός, οὐκ ἔχων ὅπως διακρίναίμιν τὸν καρπὸν, καὶ τὸ ἀχυρὸν τοσοῦτον ἐν τῷ θημῶνι τοῦτι τῶν λόγων, τὸ περιττόν τε καὶ ἀχυρῶδές ἐστιν, ὡς ἐγγύς εἶναι τοῦ μηδὲως νομίζειν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ὑπ' αὐτοῦ, πραγμάτων εἶναι τινα ἢ νοημάτων ὑπόστασιν. Τὸ γὰρ πᾶσιν ἐφεξῆς τοῖς γεγραμμένοις ἐπεξιέναι, μάταιόν τε ἅμα πρὸς τὴν σπουδὴν, καὶ ἐπίπνον, καὶ οὐδὲ συμβαῖνον κρίνω τῷ ἡμετέρῳ σκοπῷ. Οὕτε γὰρ τοσοῦτον περιεστὶν ἡμῖν τῆς σχολῆς ἔχειν κατ' ἐξουσίαν ἐνευκαίρειν τοῖς ματαίοις· καὶ προσήκειν οἷμαί τὸν δόκιμον ἐργάτην, μὴ περὶ τὰ μάτια κατατρίβειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν οἷς ὁ πόνος τὸν καρπὸν ὁμολογούμενον ἔχει.

Ἄσα τοίνυν εὐθὺς ἐν προοιμίῳ ἀποσεμνύων ἑαυτὸν ὡς ἀληθείας προστάτην τῷ τῆς ἀπιστίας οὐείδει τῶν ἀντιτεταγμένων καθάπτεται, λέγων ἔμμονόν τι καὶ δυσέκνιπτον αὐτοῖς ἐνετετηκέναι τὸ μῖσος. Καὶ

orationis, et compositio nova et inusitata, et injuria affectata; et rursus affectatio injuriosa, nullo desiderio, ea quæ proposita fuerant, persecuendi elaborata? Haud enim facile quis dixerit, cujusnam ex eloquentibus vestigia imitatus, eo processerit, ut veluti scenicus quispiam portentorum et mirabilium effector, orationem oppositis isocolis, seu paribus membris et similiter cadentibus, tanquam crepitaculis quibusdam vocularum concinnitate distinxerit. Cujusmodi præter multa alia, illa itidem sunt, quæ statim in exordio occurrunt, teretismata et crepundia, mollia et lasciva sota-dea, quæ mea quidem sententia ille ne recitare quidem posse videtur firmo et quieto corporis

apte scilicet ad numerum, additis illis, nullo am-

In his igitur et similibus libenter ei primas concedo victoriaque plene frui æqua mente patior; neglecto enim circa res hujusmodi accuratius studio tanquam illis competente qui omnia ad laudem propriam referunt, si quam tamen laudem parit in tali orationis genere studiosè versari, cum verus et germanus sermonis administer D. Paulus sola veritate speciosus turpe consuerit hujusmodi lenociniis orationem variare, nosque ad solam veritatem respicere docuerit; recte et convenienter isthoc sanciens. Quid enim attinet curiositatem illam orationis, quæ in crebris incisus et comatis consistit, ad falsæ et fucatæ pulchritudinis complementum corradere illum qui ornato veritatis splendescit? His enim quos veritas deserit utile fortassis fuerit velare mendacium verborum venustate, inspersa hujusmodi inani et superflua diligentia orationi, tanquam fuco quodam. Nam hoc pacto error probabilis, et dignus approbatione auditoribus videri potest, utpote tectus et nitescens talibus verborum ornamentis. At quando quis ipsam veritatem puram et nullius externi admistione contaminatam sectatur, nativa quadam pulchritudine splendescit oratio.

Cæterum aggressurus jam examen et discussionem eorum, quæ scripsit Eunomius, hæcere mihi anceps videor, instar agricolæ cum omnis ventus quiescit, incerti quonam modo frumentum a paleis segreget. Tantum enim in hoc orationis acervo superflui et palearum est, ut fere credam in omnibus quæ iste attulit, nihil prorsus rerum doctarumque cogitationum inesse. At vero omnia, quæ scripsit, sigillatim commemorare, inutile simul ad nostrum propositum, et arduum, et a scopo nostro alienum arbitror. Neque enim tantum nobis otii suppetit, ut arbitratu nostro vanis hisce rebus immorari liceat. Et par est probatum operarium vim suam insumere non in infructuosis operibus, sed in iis quibus oplatus fructus respondeat.

Mitto igitur quæcumque initio statim sui ostentandi gratia, tanquam veritatis præco esset, effluit; prætereo etiam infidelitatis convicium, quo adversarios suos aspersit; dum perpetuum et in-

delebile odium ipsis insitum esse ait. Nec dicam quam insolenter gloriatur iis quæ pro ipso nuper decreta sunt, nec tamen quænam illa sint decreta, explicat; solum dicit de quæstionibus dubiis iudicium factum. Et quidem legitimum, quod præter fas elatos moderato animo esse coegerit. Propriis verbis Lydio scilicet concentui similibus ita scribens: *Sapere coactis justo iudicio iis, qui injuste sese extollebant*, quod iudicium etiam interdictionem et proscriptionem rebellium nominavit, nescio quid nomine interdictionis significare volens. Hæc et id genus alia, ut inanem verborum turbam, et ad nihil omnino conducibilem præteribo tacitus. Sicubi autem hæreticam suam doctrinam confirmare nititur, ibi studiosius et accuratius immorari operæ pretium existimo. Ita namque divinorum dogmatum interpres egit in suis libris: cui cum multa suppeterent, quibus orationem amplificare licuisset, adductis iis tantummodo, quæ necessaria censebat, prolixitatem argumenti contraxit, selectis blasphemiarum capitibus ex omnibus illis, quæ liber ille impius continebat.

Quod si quis cupit refutationem nostram eodem ordine, quem ille servat, institui: is explicet velim, quo commodo id fieret. Quæ ad audientes rediret utilitas, si inscriptionis griphum et ænigma, quod instar sphynxis a tragædis decantatæ, nobis in proœmio proponit, dissolverem, commemorans videlicet novam illam pro apologia apologiam, et mugas alias complures, et longam quoque somnii enarrationem. Puto enim lectores satis magna molestia affectum iri Eunomii oratione; partim ob sordidam et vanam in ipsa inscriptione novitatem, partim ob odiosam priorum eventuum enumerationem. Quos namque labores, et quæ certamina a se suscepta non refert, terra scilicet marique pervulgata, et toto terrarum orbe celebrata? Si hæc iterum scriberentur, et quidem cum additamento, ut fieri necesse est, erroris refutatione orationem augente, quis adeo ferreus et adamantinus reperiretur, qui huiusce diligentiae importunitate non commoveretur ad nauseam? Si præterea divinam historiam ad verbum recitarem, quis nimirum ille fuerit, qui ad Euxinum Pontum propter homonymiam ipsum constrictaverit, qualis vita istic acta, quæ studia suscepta: quomodo ob mortuum similitudinem dissenserit a quodam Armenio, et in quibus deinde inter se convenerint reconciliatis animis, ut invicto et celeberrimo præceptoris ipsius Aetio (his enim hominem afflicto præconiis) assentiretur; quænam ipsi structæ sint insidiæ, et machinæ quibus in iudicium adductus sit, non ullo objecto crimine, quam quod præ cæteris gloria emeretur. Si hæc, inquam, omnia hic referrem, an non, sicut ii, qui versantur cum illis, quos oculorum morbus tenet, ex continua consuetudine cum ægris, morbum sibi ipsi tandem pariunt: ita et ego correptus viderer gravi ægritudine rebus vanis ac frivolis studiose immorandi, ipsis vestigiis garru-

Α ὡς ἐπισημαρῆται τοῖς Ἐναγχοῦ ἐγνωσμένοις αὐτῷ, τίνα μὲν τὰ γνωσθέντα μὴ προστιθεῖς, κρίσιν δὲ τίνα τῶν ἀμφισβητησίμων ἐν αὐτοῖς γεγενῆσθαι λέγων, καὶ τίνα δίκην ἔννομον τὴν τοῦ σωφρονεῖν ἀνάγκην τοῖς οὐκ ἐν δίκῃ θρασυνομένοις ἐπάγουσαν, λέγων οὕτως ἐπὶ ἰδία φωνῇ κατὰ τὴν Λύδιον ἀρμονίαν ἐκεῖνην· *Καὶ τῶν οὐκ ἐν δίκῃ θρασυνομένων ἐννόμῳ δίκῃ σωφρονεῖν ἠναγκασμένων*, ἦν καὶ ἀπόρρησιον τῶν ἐπαναστάντων ὠνόμασεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι νοῦν τὴν ἀπόρρησιον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς μάταιον ὄχλον, καὶ εἰς οὐδὲν φέροντα χρήσιμον παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ. Εἰ δὲ τίνα τοῦ αἰρετικοῦ φρονήματος αυνηγορίαν πεποιήται, πρὸς τοῦτό μοι καλῶς ἔχειν ἡγοῦμαι τὴν πλείω ποιεῖσθαι σπουδὴν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ τῶν θεῶν δογμάτων ὑποφύτης ἐν τῷ καθ' ἑαυ-

Β τὸν λόγῳ πεποίηκεν· δὲ πολλῶν ὄντων δυναμένων εἰς πλάτος ἐκτείνει τὸν λόγον, διὰ τῶν ἀναγκαίων προῶν νόμων, συντέμνει τὸ πλῆθος τῆς ὑποθέσεως, τὰ κερφαλαία τῆς βλασφημίας ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ἀσεβείας ἀναλεξάμενος.

Εἰ δὲ τις ἐπιζητεῖ κατὰ τὴν τοῦ λόγου τάξιν ἀκολουθῶς ἀντεισαχθῆναι καὶ τὸν ἡμέτερον, εἰπάτω τὸ κέρδος. Τί πλέον γενήσεται τοῖς ἀκούουσιν, εἰ τὸν γρίφον καὶ τὸ ἀνίγμα τῆς ἐπιγραφῆς διαλύσοιμι, ὃ κατὰ τὴν τραγικὴν σφίγγα, εὐθύς ἡμῖν ἐν προομιῶις προτείνεται, τὴν καινὴν ἐκεῖνην ὑπὲρ τῆς ἀπολογίας ἀπολογία, καὶ τὸν πολὺν ἐπὶ τούτῳ λῆρον, καὶ τὴν μακρὰν τοῦ ὄνειρου καταλέγων διήγησιν. Οἶμαι γὰρ ἰκανῶς ἀποκναλεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ἐν μόνῳ τῷ λόγῳ τοῦ Εὐνομίου σωζόμενον τό τε γλισχρὸν, καὶ μάταιον τῆς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου καινότητος, καὶ τὸ φορτικὸν ἄμα, καὶ περὶ αὐτῶν τῶν οἰκειῶν διηγημάτων· οἶσους πόνοους, καὶ ἄθλους ἑαυτοῦ διεξέρχεται, διὰ πάσης γῆς, καὶ θαλάττης πεφοιτηχότας, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυσσομένους· Εἰ δὲ ταῦτα πάλιν γράφοιτο, καὶ μετὰ προσθήκης, ὡς εἶκός, τῶν τῆς ψευδολογίας ἐλέγχων πλεονάζοντων τὸν λόγον, τίς οὕτως στερβὸς φανεῖται, καὶ ἀδαμάντινος· ὡς μὴ προσαναυτιάσαι τῇ ἀκαίρῳ τοῦ πόνου; Εἰ δὲ καὶ τὴν ἔνθεον ἐκεῖνην ἱστορίαν ἐπὶ λέξεως γράφοιμι, τίς ὁ κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, διὰ τῆς ὁμωνυμίας αὐτὸν προλυπησας, οἷος ὁ βίος, τίνες αἱ σπουδαί, πῶς διεφέρετο πρὸς τὸν Ἄρμενιον διὰ τὴν ὁμοτροπίαν τοῦ ἔθους; εἶτα ἐπὶ τίσι συνέθεντό τε μετ' ἀλλήλων καὶ κατηλλάγησαν, ὡς ἐπὶ τὸν ἄμαχον ἐκεῖνον καὶ τῇ δόξῃ πολὺν Ἄετιον τὴν διδάσκαλον αὐτοῦ συμφρονήσαι (τούτοις γὰρ αὐτὸν ἀποσεμνύνει τοῖς ἐπαίνοις), εἶτα τίς ἡ καθ' αὐτοῦ μηχανή, καὶ ἐπίνοια, δι' ἧς εἰς κρίσιν τὸν ἄνδρα κατέστησαν· Ἐγκλημα ποιούμενοι τὸ εὐδοκίμεῖν αὐτόν, καὶ ὑπὲρ τοῦς ἄλλους εἶναι. Εἰ ταῦτα λέγοιμι πάντα, ἄρ' οὐχὶ καθάπερ οἱ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν νόσον ἐκ τῆς πολλῆς ὀμίλιας τῶν προνενοσηχότων ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκοντες, οὕτω καὶ αὐτὸς συμμετεσχηκέναι δόξῳ τοῦ περὶ τὴν ματαίαν σπουδὴν ἀρρωστήματος, ἐπόμενος κατ' ἴχνος τῇ φλυαρίᾳ, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐξετάζων; Τίνας φησὶ δούλους εἰς ἐλευθερίαν ἀφιεμένους, τίνα μουμένων σχέσιν, καὶ ἀργυρωτῶν τάξιν, καὶ εἴ

βούλονται Μόντιος, καὶ Γάλλος, καὶ Δομητιανὸς ἐπεισ-
 όντες τῷ λόγῳ, καὶ μάρτυρες ψευδεῖς, καὶ βασιλεὺς
 ἔργζόμενος, καὶ εἰς ὑπερορίαν τινές μεθιστάμενοι;
 τί γάρ ἂν καὶ γένοιτο τούτων ματαιώτερον τῶν διη-
 γημάτων τῷ γε μὴ ψιλῆν ἱστορίαν διηγήσασθαι βου-
 λομένων, ἀλλὰ διελέγχει τὸν ἀντειπόντα τῷ τῆς αἰρέ-
 σως δόγματι; Πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ ἐπὶ τούτοις διὰ τῆς
 ἱστορίας δηλούμενα, πλείονα τὴν ἀχρηστίαν ἔχει·
 οἶμαι γάρ μὴδ' ἂν αὐτὸν τὸν συγγραφεῖα διελεῖν
 ἀνυστάκτως, κἂν φυσικῆ τινη σποργῆ κρατῶνται πρὸς
 τοὺς ἐξ αὐτῶν οἱ πατέρες· δηλοῦται γάρ ἐκεῖ δῆθεν
 τὰ πεπραγμένα, καὶ τὰ πάθη διὰ τοῦ λόγου εἰς ὕψος
 ἀφεται, καὶ εἰς τραγωδίας ἔγκον ἡ ἱστορία παρα-
 σκευάζεται.

quæ gesta sunt explicantur calamitatesque verbis
 fatnr.

Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ αὐτῷ τῷ παραιτεῖσθαι πλέον τοῦ
 βέοντος, ἐμβραδύνω τοῖς ἀνοήτοις, καὶ καθάπερ ὁ
 διὰ βορβόρου τινὸς διελαύνων τὸν ἵππον, καὶ τῆς
 ἐκείθεν ἀθδίας καταπιμπλάμενος, οὕτω κἀγὼ διὰ τῆς
 μνήμης τῶν γεγραμμένων διεξάγων τὸν λόγον κατα-
 μάλυνω τὸ σύγγραμμα, πρέπειν ἡγοῦμαι πάντα τὸν
 ποῦτον συρφετὸν, ὅπως ἂν ἡ δυνατὸν, ὑψηλῶ καὶ
 ταχὲ τῷ ἄλματι τοῦ λόγου διαπηδῆσαι. Ἰκανὸν γάρ
 κέρως ἡ ταχεῖα τῶν ἀθδῶν ἀναχώρησις, πρὸς τὸ πέ-
 ρας τῆς ἱστορίας ἐπισπεῦσαι τὸν λόγον· ὡς ἂν μὴ
 καὶ τῷ ἐμῷ βιβλίῳ τὰ τῆς πικρίας αὐτῶν ἐνοστάσι
 τὰ ῥήματα. Μόνῃ γάρ πρεπέτω τῇ Εὐνομίῳ φωνῇ
 τοιαῦτα λέγειν περὶ ἱερέων Θεοῦ· ὑπασπιστάς καὶ
 βαδδούχους καὶ δορυφόρους καταπλήσσοντας διε-
 ρυνωμένους, λαθεῖν οὐκ ἐπιτρέποντας τὸν κρυπτό-
 μενον· καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ πολιᾶς ἱερέων οὐκ αἰσχύ-
 νεται γράφω. Ὡσπερ γάρ ἐν τοῖς παιδευτηρίοις τῶν
 ἐξωθεν λόγων, εἰς γυμνασίαν τῆς κατὰ τὴν γλῶτταν
 καὶ τὸν νοῦν ἐτοιμότητος, ἀφορμαὶ καταφορᾶς τοῖς μει-
 ρακίαις προβάλλονται κατὰ τινος ἀορίστου προσώπου·
 οὕτω κατ' εὐθείαν ὑπεμβαίνει τοῖς μνημονευθεῖσιν ὁ
 συγγραφεὺς· καὶ τὴν κακῆγορον αὐτοῖς ἐπαφίσει
 γλῶσσαν, καὶ τὰ ἔργα τῆς πονηρίας αἰτήσας, ψιλῆν
 αὐτοῖς κατασκευάζει τὴν ἐλωκοκρασίαν τῶν ὕδρων· πᾶν
 βειδος κατ' αὐτῶν συμπλάττων· καὶ συντιθεῖς ἐν
 ταῖς λοιδορίαις τὰ ἀμικτα, φακοτρίθωνα (α) στρατιώ-
 την, καὶ ἄγιον ἐξάγιστον· ὑπὸ νηστείας δὲ ὠχρῶνται,
 καὶ ὑπὸ πικρίας φωνῶντα, καὶ πολλὴν τοιαύτην βω-
 μολογίαν, καθάπερ ἐν ταῖς ἐξω πομπαῖς διαβέβληται
 τις, ὡς δι' ὑπερβολὴν ἀναιδείας ἀνευ προσώπειου κοι-
 μάζων, οὕτως οὐδενὶ παραπετάσματι τὴν πικρίαν
 ἑαυτοῦ συσκιᾶσας, γυμνῇ καὶ ἀπηρυθριασμένη φωνῇ
 τὰ ἐκ τῆς ἀμάξης προσφέρει. Εἶτα ὁμολογεῖ ἐφ' οἷς
 παροξύνεται, ὅτι σπουδῆν ἐποιοῦντο, φησὶν, ἐκεῖνοι,
 μὴ πολλοῦ; τῇ ἀπάτῃ τούτων συνδιαστρέφουσι· καὶ
 διὰ τοῦτο χαλεπαίνει, ἐπὶ τῷ μὴ πᾶσιν οἷς ἐβούλοντο
 τόποις κατ' ἐξουσίαν ἐνδιατριβεῖν, ἀλλὰ γενέσθαι
 κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τότε κρατοῦντος, Φρυγίαν
 αὐτοῖς ἐνδιαίτημα, ὡς ἂν μὴ πολλοὶ βλάπτουνο τῇ
 πονηρᾷ συνοσίᾳ· καὶ ὑπὲρ τούτων ἀγανακτῶν ἐκεῖνα

litatem persequendo, et particulatim examinando,
 quos tandem servos libertate donatos asserat, quam
 initiatorum conspirationem, quamque mancipiorum
 aciem narret Et quid sibi volunt in orationem in-
 trusi Montius et Callus et Domitianus, et testes
 falsi, et imperator iratus, et nonnulli in exsillum
 acti? Quid enim hujusmodi narratiunculis inanius
 et stolidius, si instituantur ab eo, qui non nudam
 historiam se profiteri scribit, sed refutationem
 ejus, qui hæreticis dogmatibus contradicit? in his
 certe historicæ narrationes nihil utilitatis asserunt,
 quas ne ipsum quidem auctorem sine oscitantia
 perlegere posse existimo: licet naturali quodam
 amore erga liberos suos trahantur patres: ibi enim
 amplificantur, et tragico more historia exagge-

Sed ne et ipse diutius, quam par sit, me excu-
 sando, inhæream in his stultis; et quemadmodum
 is, qui per cænum agit equum, cæno quoque as-
 pergitur et maculatur: ita ego etiam percurrendo
 et commemorando singula, quæ scripsit iste, con-
 taminem librum meum: consentaneum duco, ut
 quoad fieri poterit, totam hanc colluviem, alto et
 celeri saltu orationis transiliam, magnum emolu-
 mentum ratus, ex hisce sordibus quam citissime
 evadere, et orationi finem imponere: ne libro etiam
 meo aspergantur acerbitalis plena vocabula. Cupio
 enim, ut ex solius Eunomii ore prodeant illa con-
 tra sacerdotem Dei convicia: dum vocat nos sa-
 tellites et lictores et satrapas, qui percellant et in-
 dagent absconditum, et latitarevolentem non per-
 mittant, et his similia, quæ contra venerandam
 sacerdotum canitiem evomere non erubescit. Quem-
 admodum enim in ludis litterariis ad styli, lin-
 guæ et mentis exercitationem, et expeditam facili-
 tatem, themata quædam adolescentibus proponun-
 tur, quibus velut ansa quadam arrepta invehantur
 in incertam quamdam personam: ita iste decla-
 mator in prædictos Dei sacerdotes toto impetu
 incurrit, et maledicam stringit linguam, nulloque
 allato, cujus rei sint, crimine, sola conviciandi
 libidine ipsis insultat; omnibus contra illos probris
 confictis, et calumniis incompositis, appellitans
 videlicet militem, qui lentibus vescatur, et sanctum
 sine sanctitate, jejuniis quidem pallentem, sed ob
 mentis amaritiem cædes spirantem: ut taceam
 alias id genus scurrilitates in gentilium conventi-
 bus, hominum traducendorum gratia adhiberi so-
 litas. Et quidem nonnulli eo impudentiæ proced-
 unt, ut talia convicia sine larva jactitent: ita et
 iste nullo tegumento acerbitalis sua velata, libera
 et impudenti voce, ex plastro convicia fundit, et
 tandem quam ob causam adeo sit irritatus, prodit;
 quia sacerdotes Dei operam dederunt, ne multi
 fraudibus et imposturis istorum circumvenirentur.
 (b) Hoc scilicet dolet, necnon et illud, quod non ha-

quamdam Phrygiæ solitudinem relegavit. Idem
 de Eunomio: « In quadam Pamphyliz solitudine
 habitare coactus est.»

(a) Φακοτρ. Prov. Φακὸν κόπτειν, ludere operam.
 (b) Theodoretus lib. de Hæret. fabulis: « Constan-
 tius cum nondum a recta via deflexisset, Actium in

burrunt potestatem ubique locorum habitandi, imperatoris edicto in Phrygiam relegati, ne complures pestifero suo convictu inficerent, propter quæ ira accensus ita scribit: *Et gravitas certaminum, et intolerandæ ærumnæ, et invicta ærumnarum tolerantia satis enituerunt, quando cum Phrygia natale solum commutarunt.* Omnino vero. Non enim dedecori erant Oltiserio illa, quæ evenerunt: neque everterunt paternæ gloriæ excelsitatem, neque generis splendorem injuria affecerunt, ut periculum esset, ne ea, ob quæ nunc succenset, redundarent quoque ad celebrem et binominem Priscum hujus patris patrem: unde iste tam eximias et præclaras de origine sua petiit narrationes: de mola nimirum et corio, servilique demenso, et de reliqua hæreditate Chanaan: et si horum gratia vituperationem merebantur, qui illis exsilium procurarunt: fateor et ego dignos esse reprehensione, qui horum istis causa fuerunt, si qui tamen fuerunt: effecerunt enim, ut rerum ab istis gestarum memoria sepulta plerosque moribus et vita graviores fugiat, neque integrum sit posterioribus de præteritis curiosius inquirere, quo tandem sanguine ambo proseminati et quod vitæ institutum a patribus acceptum secuti sint; et quid minus quidve majus, quam deceat liberos et ingenuos, in se observantes, postea ad tantam nominis celebritatem famamque pervenerint, ut et imperatoribus innotescerent, sicut in hoc scripto insolenter iste propter ipsos commoverentur, et ut potissimam mundi

An non bisce rebus, si verum fateri velimus, quam maxima injuria irrogata est, vel ipsi orationum scriptori, vel ipsius magistro, et ejusdem vitæ institutori Aetio, quem mihi videtur Eunomius non tam suspicere ob dogmatum perversitatem, quam ob vitæ compendia et copias? quod affirmo, non incertis quibusdam conjecturis ductus, sed hisce auribus meis ex iis, quibus id optime compertum erat, certior factus. Nam quis qualisve fuerit Aetius (b), audiivi quondam ex Galatarum Episcopo Athanasio: viro cui veritate nihil fuit antiquius, quique ad majorem fidem illis, quæ narrabat, conciliandam, epistolam Georgii Laodicensis demonstrabat. Is ergo aiebat Aetium, non ab ineunte ætate dogmatum absurditati studuisse; sed temporis progressionem doctrinæ novandæ operam dedisse, ut hac velut arte victum sibi pararet, quippe illum relicta cultura vineæ, quam possidebat (at quam juste tacebo, ne videar odiosius narrationem auspicari), principio quidem factum esse fabrum caminarium, cujus ars circa ignem et fornaces ferreas fabricandas insumitur, manibus versantem malleos breviculos, et exiguo incudi assidere solitum: sub exili tugurio, sordideque et magna molestia vitæ necessaria hoc suo labore comparantem: quam enim mercedem adeo magni æstimandam mereretur ille, qui subpal-

(a) Ὀλτίσηρις, obscurus vicus in Cappadocia, Eunomii patria, a qua eundem Ὀλτίσηρον nominat, et infra, novum Pæanica ex Oltisiride prodeuntem.

A γράφει· *Και ἡ πολλὴ βαρύτερ τῶν ἄλλων, καὶ τὰ δυσβάστακτα πάθη· καὶ ἡ γενναία τῶν παθημάτων ὑπομονή, τὸ Φρυγίαν αὐτοὺς ἀντὶ τῆς ἐνεργούσης ἀλλάξασθαι.* Πάνυ γε. Οὐ γὰρ θνείδος ἦν τῷ Ὀλτίσηρι (a) τὰ συμβεβηκότα, καὶ τοῦ πατρικοῦ φρονήματος καθαίρειν φέροντα, καὶ τὴν τοῦ γένους ἀξίαν ὑβρίζοντα, ὡς μὴ ἂν ἐλέσθαι ταῦτα, ἐφ' οἷς νῦν χαλεπαίνει, τὸν ὀνομαστὸν ἐκείνον, καὶ διόνυμον Πρίσκον τὸν τοῦ πατρὸς τούτου πατέρα. Ὅθεν τοῦτ' ἐπὶ λαμπρῶν, καὶ περιβλεπτα γένους ἐστὶ διηγήματα. Ὁ μύλων, καὶ τὸ σκύτος, καὶ τὸ οἰκετικὸν σιτηρέσιον, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ Χαναάν κληρονομία: καὶ ἐπὶ τούτοις ἔδει κακίεσθαι τοὺς τὴν μετάστασιν αὐτοῖς προσενήσαντας. Συντίθεμαι: τοῦτ' ἀγῶν, ὅπως ἀξιοὶ τῆς παρ' αὐτῶν μέψεως, οἱ τούτων αὐτοῖς αἴτιοι γεγονότες, εἴπερ ὅλως εἰσὶ τινες, ἢ γεγόνασιν· ὅτι τῶν προδεδωμένων ἢ γνώσις διὰ τούτων συγκαλυφθεῖσα παραιρεῖται τῶν σεμνοτέρων τὴν μνήμην: καὶ οὐκ ἔῃ πολυπραγμανεῖσθαι τὰ τῶν παρόντων πρεσβύτερα· ὅποιας ἐκάτερος τὸ καταρχὰς ἀξίας ὠρμήθησαν, ποίαν ἐκ πατέρων ἔχοντες ἀκολουθίαν τοῦ βίου· τί μικρὸν, ἢ μείζον τῶν ἐλευθέρων προπόντων ἑαυτοὺς συνεργωκότες, ἔπειτα τοσοῦτον ἐγνωρίσθησαν τε καὶ ὀνομάσθησαν, ὥστε καὶ βασιλεῦσι γενέσθαι γνώριμοι, καθὼς μεγαλαυχεῖται νῦν τῷ συγγράμματι, καὶ πάσας τὰς ὑπερσχούσας ἀρχὰς ἐπ' αὐτοῖς συγκινεῖσθαι, καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς οἰκουμένης τὰ

gloriatur, utque omnia imperia et magistratus partem doctrina illorum pervagaretur.

C Ἄρ' οὐχὶ τῷ ὄντι τὰ μέγιστα διὰ τούτων ἠδίκηται, ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ λογογράφος, ἢ ὁ προστάτης αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὁμοίου βίου καθηγητῆς Ἀέτιος, ὃν μοι δοκεῖ μὴ τοσοῦτον πρὸς τὴν τῶν δογμάτων ἀπάτην βλέπων ἐξηλωκεῖναι, πολὺ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν τοῦ βίου παρασκευὴν τε καὶ εὐπορίαν; λέγω δὲ ταῦτα, οὐ στοχασμὸς τίσι τεκμαιρόμενος, ἀλλὰ τῶν ἀκριβῶς ἐγνωκότων αὐτήκοος γεγονώς. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν Ἀέτιον τοῦτον Ἀθανασίου ποτὲ τοῦ Γαλατῶν ἐπισκόπου λέγοντος ἤκουσα, ἀνδρὸς οὐκ ἂν τι πρὸ τῆς ἀληθείας προτιμήσαντος, ἀλλὰ καὶ εἰς μαρτυρίαν τῶν πολλῶν τοῦ λόγου, Γεωργίου τοῦ ἐκ Λαοδικείας ἐπιστολῆν ἐπιδεικνύοντος. Ἔλεγε δὲ μὴ παρὰ τὴν πρώτην αὐτὸν ἐγκεχειρηκεῖναι τῇ τῶν δογμάτων ἀτοπία· χρόνιοι δὲ ὕστερον τέχνην βίου τὴν καινοτομίαν ταύτην προστήσασθαι· ἐκδύνα γὰρ αὐτὸν ἤδη τὴν δουλείαν ἀμπελίδος τῆς κεκτημένης αὐτὸν (τὸ δ' ὅπως οὐδὲν δέομαι λέγειν, ὡς ἂν μὴ δόξοιμι κακοηθέστερον τοῦ διηγήματος ἄπτεσθαι) εἶναι μὲν καμινευτὴν κατ' ἀρχὰς, τὴν ἔμπυρον ταύτην, καὶ βάνανυσον τέχνην διὰ χειρὸς ἔχοντα, σφύρα βραχεῖα, καὶ ἄκμοι μικρῶν προσκαθήμενον ὑπὸ τριχλίνῃ σκηπῇ γλίσχρως καὶ μετὰ πόνου τὰ ἀναγκαῖα τοῦ βίου διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης συμποριζόμενον. Τίς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο μισθὸς ἀξίος λόγου τῷ θεραπεύοντι τὰ ὑπόσθρα τῶν χαλκωμάτων, καὶ παραδύοντι τὰς

(b) Aetii vitam miserrimam describit Greg. Nyss., ait Theodoretus lib. de Hæret. fabulis.

εφωμαϊάς, καὶ τὸν κασσίτερον ταῖς πληγαῖς ἐπιλύοντι· **A** καὶ μοιδοχοῦντι τῶν λεβήτων τὰς βάσεις· γενέσθαι δὲ τῆς τοῦ βίου μεταβολῆς αἰτίαν, συμφορὰν τινα διὰ τῆς τέχνης συμβῆσαν αὐτῷ. Λαθόντος γάρ ποτε παρὰ γυναικὸς στρατιώτιδος χρύσεόν τι σκεῦος τῶν περιδέβρη, ἢ χεῖρα προκοσμημάτων, ἐφ' ᾧτε τὴν γενομένην αὐτῷ πληγὴν διορθώσασθαι, ἀπατῆσαι δι' ἐπινοίας τὴν ἀνθρωπον· καὶ ὑφελέσθαι μὲν τὸ χρύσεον, ἀντιδοῦναι δὲ χάλκεον αὐτῇ τὸ σκεῦος, ἰσομέγεθες τῷ χρυσῷ, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ὁμοίως ἔχον δι' ἐπιπολαίου βαφῆς, χρυσίω τὸν χάλκον ἐπαλείψαντα· κατασοφισθείσαν δὲ τῷ φαινομένῳ τὴν ἀνθρωπον· δεινὸς γάρ ἦν καὶ τῇ χαλκευτικῇ διὰ τῶν τῆς τέχνης σοφισμάτων, τοὺς χρωμένους παραλογίζασθαι· χρόνῳ φωράται τὴν περι τὸ χρυσίον κακουργίαν, ἐξαλειφθείσης ἐκ τοῦ χάλκου τῆς βαφῆς· εἶτα μετελθεῖν ἐν **B** δειπνῶν τὸν κλέπτῃν, στρατιωτῶν τινῶν κατὰ τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον συγκληθέντων εἰς ἀγανάκτησιν. Τὸν δὲ παθόντα μετὰ τὴν τὸλμαν ἐκείνην, ὅσα παθεῖν εἰκὸς τὸν ἀπατεῶνα, καὶ κλέπτῃν, ὄρκῳ τῆς τέχνης ἑαυτὸν ἀποστῆσαι· ὡσπερ οὐχὶ τῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ τοῦ ἐπιτηδεύματος τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῷ τῆς κλοπῆς ἐμπούησαντος. Ἀκόλουθον δὲ μετὰ τοῦτο γενόμενον ἰατροῦ τινος τῶν ἀγυρτεούτων, ὃς ἂν μὴ παντελῶς ἀπορήσῃ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, οἰκίαις τε ταῖς ἀφανεστέραις, καὶ τισιν ἀπεβρίμμενοις ἀνθρώποις ἐπὶ τῷ προσήματι τῆς ἰατρικῆς ἐπιφέρεσθαι. Εἶτα κατ' ὀλίγον εἰς εὐπορίαν αὐτῷ τῆς ἐπινοίας ἐλθούσης, Ἀρμενίου τινὸς εὐεξαπατήτου διὰ τὸ βάρβαρον, ὡς ἰατρῷ προσέχειν ἀναπεισθέντος, καὶ συγ- **C** γῶν αὐτῷ ὑποχορηγοῦντος ἀργύριον, μικρὸν ἠγεῖσθαι ἤδη τὸ θητεύειν ἑτέροις ἐπὶ τῇ τέχνῃ, ἀλλ' αὐτὸν ἀξιῶν ἰατρὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. Ἐντεῦθεν τοίνυν συλλόγων τε μετεῖχεν ἰατρικῶν, καὶ τοῖς πρὸς ἔριν λογομαχοῦσι καταμιγνύμενος, τῶν βούωντων εἰς ἦν. Καὶ ἐν τῇ τοῦ λόγου ῥοπή τὸ καθ' ἑαυτὸν προστιθεὶς, οὐ μικρῶς ἐσπουδάζετο παρὰ τῶν τὸ ἀναιδῆς τῆς φωνῆς πρὸς τὰς ἑαυτῶν φιλονεικίας ἐκμισθομένων.

Λιπαρωτέρας δὲ διὰ τούτων προσγενομένης αὐτῷ τῆς μάχης, οὐκ ἐπιμένειν ὤρετο δεῖν οὐδ' ἐν τούτῳ τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὴν ἰατρικὴν ἐκείνην μετὰ τῆς χαλκευτικῆς κατ' ὀλίγον ὑπαπεδύετο. Ἀρείου δὲ τοῦ θεομάχου τὰ πονηρὰ ταῦτα σπέρματα τῶν ζιζανίων ἐνσπείραντος· ὧν ὁ καρπὸς ἐστὶ τῶν Ἀνομοίων τὰ **D** λόγματα, αἰ τῶν ἰατρῶν σχολαί τῆνικαῦτα τοῖς περι τοῦ ζητήματος ἐκείνου θορύβοις περιηχοῦντο. Ἐμμελετήσας τοίνυν τῇ τοιαύτῃ διατριβῇ, καὶ τινα συλλογισμῶν ἔφοδον ἐξ Ἀριστοτελικῶν ἀπηχημάτων παρατηρήσας, ὀνομαστὸς ἦν τὸν πατέρα τῆς αἰρέσεως Ἀρείον τῇ καινότητι τῶν ἐφευρεθέντων ὑπερβαλλόμενος, μᾶλλον δὲ τῶν παρ' ἐκείνου τεθέντων τὴν ἀκολουθίαν κατανοήσας ἀγγίχουσι τις ἔδοξεν εἶναι καὶ τῶν κρυφίων εὐρετικὸς· τὸ κτιστὸν, καὶ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀνόμοιον εἶναι τῷ κτίσαντι, καὶ τῷ παραγαγόντι· ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀποφηνάμενος.

lida æramenta renovabat, qui foramina obturabat, quique stannum ictibus mollebat, et plumbeas lebetum bases fundebat, causam vero vitæ mutandæ fuisse illi calamitatem quamdam ex opificio ortam. Accepto enim ab uxore militis cujusdam vel manuum, vel colli ornamento, ut illud ictu quodam fractum repararet, circumvenisse mulierem, et aureum quidem monile surripuisse, æreum autem reddidisse, æque magnum ac aureum, planeque simile in superficie, ob tincturam externam, illito auro æri: deceptam vero apparente specie feminam (peritus enim erat variis fucis et fraudibus ærariæ suæ artis circumscribendi eos, qui opera illius utebantur) successu temporis imposturam et maleficium deprehendisse, deleta ex ære tinctura· cæterum deinceps furem in jus vocatum, militibus nonnullis pro mutuo inter se usu et amore indignitatem facinoris ægre serentibus. Hunc autem perpressum ea quæ impostorem et furem perpeti necesse est, jurejurando artificio suo sese abdicasse. Quæsi non voluntas et propositum, sed opificium ei furuli cupiditatem injecerit. Posthæc factum fuisse famulum medici cujusdam circumforanei, ne omnino rebus ad victum necessariis destitueretur; et medicinæ prætextu abjectorum et sordidorum hominum casas et latibula obiisse. Postea paulatim opibus auctum, et Armenio quodam, quem tanquam barbarum in fraudem illicere nihil erat negotii, ut sibi velut medico aures daret, persuaso, multisque ab illo auri ponderibus acceptis, indignum existimasse, ut in posterum aliis in arte medica serviret; sed seipsum pro medico haberi et dici voluisse. Ex illo igitur tempore conventuum medicorum participem factum, immiscuisse se illis, qui linguam ad rixas exercent, unumque ex numero rabularum fuisse, et, cum in linguæ volubilitate et viribus facultates suas sitas existimaret, non parum honoratum esse ab illis, qui impudentiam oris ad proprias contentiones conducunt.

Porro cum ex hoc vitæ genere pinguior ei obvenisset fortuna, non putavit diutius in eo perseverandum, sed artem illam medicam cum fabrili seu æraria paulatim deseruit. Ario autem inimico Dei perniciose illa zizaniorum semina serente * (quorum fructus est doctrina Anomæorum), scholæ medicorum clamoribus de hac quæstione personabant. Igitur cum Aetius in hac palæstra diligenter sese exercuisset, et syllogismorum etiam quorundam ex Aristotelicis monumentis congeriem collegisset, clarus et celebris erat, superato etiam parente hujus hæreseos Ario, quod ad inventorum dogmatum novitatem attinet; et cum magis intelligeret ordinem et connexionem eorum, quæ Arius commentus fuerat, sagax et solers habebatur, et ad res abstrusas indagandas perquam idoneus, ostendens, id quod creatum esset, et ex non ente seu nihilo, dissimile esse Creatori. et ei, quod ex nihilo eduxit.

* Matth. xiii, 24 sqq.

Ut ergo hujusmodi sermonibus rerum novarum cupidus aures titillavit, accidit, ut hanc novitatem etiam cognosceret Theophilus Blemmys (a), cujus studium cum Gallo familiaris esset, aditus patefactus est Aetio ad palatium. At cum Gallus praefectum Domitianum et Montium (b) scelerate trucidare ausus fuisset, omnes, qui detestandi illius facinoris participes fuerant, participes etiam fuerunt, ut par erat, interitus illius: solus iste effugit supplicium, dignus iudicatus, qui nihil adversi pateretur, cum aliis ejusdem sceleris consortibus. Interea magno Athanasio ex Alexandrinorum Ecclesia imperatoris tyrannide ejecto, Georgio autem Tarbasthenite populum illum convellente et exagitante, iterum Alexandrinus fit Aetius, nemine inferior ex illis qui ob offam parasitabantur Cappadoci. Non enim Georgio assentari nesciebat, quippe Chananiaeo, in quem, velut eodem genere et tribu prognatum, admodum benevolo erat animo; ille vicissim Aetii oblectabatur consuetudine, jampridem dogmatis illius perversitate captus, et Aetio velut lucrum quoddam insperatum propositus.

Quæ minime fugiebant genuinum ipsius discipulum Eunomium istum, qui cum patris sui, cætera optimi, excepto hoc uno, quod talem genuit filium, vivendi rationem honestam quidem et legibus consentaneam, sed tamen difficilem ob egestatem, et infinitis plenam molestiis videret (erat enim agricola, aratro assuetus, et rusculo suo colendo multo labore intentus: hieme vero cum ab agricultura vacatio conceditur, prima elementa et syllabas puerulis eleganter efformans, mercede inde collecta, victum amictumque sibi comparabat); hæc igitur et similia in paterna domo animadvertens, multa salute aratro, et stivæ, et omnibus paternis instrumentis dicta, ne et ipse conflictari cogeretur hujusmodi laborum difficultatibus, primum quidem mentem adjicit ad sapientiam Prunici (c); et celeri manu scribere edoctus, principio quidem habitabat cum quodam suæ stirpis et familiae, non alia ministerii, quod scribendo exhibetur, mercede, quam victu quotidiano. Deinde pædagogum agens puerorum sui domini, paulatim accendi cœpit desiderio rhetoricæ seu eloquentiæ. Et illa quidem quæ intermedio tempore gessit, sciens prætereo, ut et vitam in patria actam, et in quibus Constantinopoli deprehensus sit, et cum quibus. Posthæc lænulis et

At cum omnia hæc videret esse minora, nihilque inde valde expetendum sibi provenire, relicto priori vitæ instituto, soli ex omnibus sese addixit Aetio. Haud temere hunc, ut arbitror, tanquam vitæ ducem et exemplar, sibi delegerat. Ex quo enim in ineffabilis illius sapientiæ communionem venit, ex eo tempore omnia illi sine satu et inarata progenerantur. Sapiens enim est in iis, ad quæ animum

(a) De hoc Theophilo vide Baron. anno Christi 344, n. 11 et seq.

(b) Vide Sozomenum l. iv, cap. 6, qui Montium vocat magnum.

(c) De Prunico vide Epiphanium. Hær. 21, 25 et

Ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τῶν τοιούτων λόγων τὰς φιλοκαίνοους τῶν ταῦτα νοσοῦντων ἀκοὰς ἐπαργάλλει, γινώσκει τὴν καινοφωλίαν ταύτην καὶ ὁ Βλέμμυς Θεόφιλος, ὃ συνθηθεὶς τινὸς περὶ τὸν Γάλλον προ-
 υπαρχούσης, ὁ Ἀέτιος εἰς τὰ βασιλεία δι' αὐτοῦ παρεδύετο. Τοῦ δὲ περὶ τὸν ὑπαρχόν Δομετιανὸν καὶ Μόντιον ἀγους τῆνικαῦτα τολμηθέντος τῷ Γάλλῳ, πάντες οἱ κοινωνοὶ τοῦ μιάσματος συμμετεῖχον, ὡς εἰκὸς, τῆς ἐκείνου καταστροφῆς. Ἄλλ' οὗτος ἐκδύνει τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ τοῦ παθεῖν τι κακὸν μετὰ τῶν συναιτιῶν τοῦ ἀγους ἄξιός ἐστίν ἐκρίθαι. Ἐπὶ τούτοις τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου βασιλικῆ δυναστείᾳ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας μεταθεθέντος· Γεωργίου δὲ τοῦ Ταρβασθηνίου τὸν ἐκείνου λαὸν διάσπῶντος, πάλιν Ἀλεξανδρεὺς ὁ Ἀέτιος, οὐδενὸς ἑλαττον ἔχων τῶν ὑποτροφεμένων καὶ παρασιτούντων τῷ Καππαδόχῳ· οὐδὲ γὰρ τῆς κολακείας ἀμελήτως εἶχε· χαίρειν δὲ τούτῳ πάλαι τῇ διαστροφῇ κατειλημμένος τοῦ δόγματος, καὶ εὐρεμα εἶναι τῷ Ἀετίῳ κατ' ἐξουσίαν προκείμενος.

Οὐ τοίνυν λανθάνει ταῦτα τὸν γνήσιον αὐτοῦ ζηλωτὴν Εὐνόμιον τοῦτον, ὃς τοῦ κατὰ φύσιν ἑαυτοῦ πατρὸς βελτίστου τὰ ἄλλα, πλὴν γενέσθαι τοιοῦτου πατέρα, εὐγνώμονα μὲν καταμαθῶν, καὶ νενομισμένην τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, μοχθηρὰν δὲ διὰ πένιαν, καὶ μυρίων γέμουσαν πόνων (γεωργὸς γὰρ τις ἦν ἐπικεκυφὸς τῷ ἀρότρῳ, καὶ πολλὸν πόνον περὶ τὸ βραχὺ γήδιον ἔχων· διὰ δὲ τοῦ χειμῶνος, ὅτε τῶν περὶ τὴν γῆν καμάτων εἶχε τὴν ἀδειαν, τὰ πρῶτα στοιχεῖα, καὶ τὰς συλλαβὰς τοῖς παιδίοις ὑποχάρασσαν εὐμηχάνως διὰ τῶν μισθωμάτων ἐκείνων τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπεσιτίζετο)· ταῦτα τοίνυν περὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα βλέπων, ἐβρώσθαι φράσας τῷ τε ἀρότρῳ, καὶ τῇ σμινύῃ, καὶ πᾶσι τοῖς πατρικοῖς ἐργαλείοις, ὡς ἂν μὴ καὶ αὐτὸς προσταλαιπωροῖ τοῖς ὁμοίοις τῶν πόνων, πρῶτον μὲν τῆς Προυνίκου σοφίας γίνεται μαθητῆς· καὶ γράφειν εἰς τάχος ἐκμελετήσας, συνῆν τὰ πρῶτα τῶν ἐκ τοῦ γένους οἰμάλτινι, μισθὸν τῆς ἐν τῷ γράφειν ὑπηρεσίας τῆς τροφῆς ἔχων· εἶτα παιδαγωγῶν τοῦ τρέφοντος αὐτὸν τὰ μειράκια, κατ' ὀλίγον εἰς ῥητορικῆς ἐπιθυμίαν προέρχεται· καὶ τὰ ἐν τῷ μέσῳ παρήμι· τὸν τε ἐπὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ βίον, καὶ ἐφ' οἷς ἐν τῇ Κωνσταντινίου πόλει κατελήφθη, καὶ μετὰ τίνων. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ χλανίδα, καὶ ζώνην ἀσχοληθεὶς, ὡς φασιν.

Ἐπειδὴ πάντα μικρὰ, καὶ οὐδὲν τῆς ἐπιθυμίας ἄξιον ἐκ τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς ἑώρα συναγεῖρόμενον, καταλιπὼν τὰ λοιπὰ τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, μόνον ἐξ ἀπάντων ἐθαύμασε τὸν Ἀέτιον· οὐκ ἀσυνέτως, οἶμαι, πρὸς γε τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν εἰς ἐπίνοιαν βίου τοῦτο ἐπιλεξάμενος. Ἀφ' οὗ γὰρ μετέσχε τῆς ἀπορρήτου ταύτης σοφίας, ἐξ ἐκείνου πάντα ἀσπάρτα αὐτῷ καὶ ἀνήροτα φύεται, σοφὸς γὰρ τίς ἐστίν, περὶ ἃ 37. Sed huc non pertinet ille Prunicus, sed iste de quo Suidas: Προϋνικός δρομαῖος γοργός. Nam Prunici sunt cursores, celeres, veloces instar cursorum: item bajuli qui onera mercede portant: hic pro ceteri scriba a Nysseno usurpatur.

τὴν σπουδὴν ἔχει, καὶ ἔργω πῶς ἂν τις μάλιστα τοὺς ἠμπαθεστέρους τῶν ἀνθρώπων προσοικειώσασαιτο. Ἐπειδὴ γὰρ εὐάλωτόν ἐστιν, ὡς τὰ πολλὰ, δι' ἡδονῆς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ πολλὴ πρὸς τὸ πάθος τοῦτο τῆς φύσεώς ἐστιν ἡ εὐκολία, ἐκ τῶν τραχυτέρων ἐπιτηδεύματων πρὸς τὸ τῆς ἡδονῆς λεῖον ἐτοιμῶς καταπιπτούσης· ὡς ἂν μάλιστα κοινωνοὺς ἑαυτῶ πολλοὺς τῆς νόσου τῶν δογμάτων προσεταιρίσασαιτο· τοῦτου χάριν ἡδὺς γίνεται τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τελομένοις, τὸ πρόπαντες καὶ ἐπίπνον τῆς ἀρετῆς, ὡς ἀπίθανον εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν, ἀποβάλλων. Καὶ οἷα μὲν διδάσκουσιν ἐν ἀποδόρῃσι, καὶ ὅσα ἐκλαλοῦσιν, καὶ εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγουσιν οἱ δι' ἀπάτης παραδεδεγμένοι τὸ μίαισμα τῆν τε ἀπόρρητον ἐκείνην μυσταγωγίαν, καὶ οἷα πρᾶς τοῦ σεμνοῦ τῶν μυστηρίων ἱεροφάντου διδάσκονται, βαπτισμῶν τε τρόπον καὶ φύσεως συνηγορίας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, εἴ τιτι σολὴ δι' ἀκριβείας μαθεῖν, ἐκείνους διερωτάτω, οἷς ἀνεύθυνον φέρειν τι τῶν ἀπρεπῶν διὰ στόματος· ἡμεῖς δὲ σιγήσομεν· οὐδὲ γὰρ κατηγοροῦντας μὲ μῆσθαι τῶν τοιαύτων εὐάγιστον, καὶ λόγῳ τιμᾶν μαθόντας τὴν καθαρότητα, οὐδὲ τοῖς ἐμμελεστέροις τῶν διηγημάτων καταβρῦπαίνειν τὴν συγγραφὴν· κἂν ἡ ἀλήθεια τοῖς λεγομένοις προσῆ.

Πλὴν οὗ χάριν τῶν εἰρημένων ἐπεμνήσθημεν· ὅτι καθάπερ τῷ Ἀετίῳ πορισμὸς ἦν ἀσθελείας ἢ Ἀριστοτέλους κακοτεχνία· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ κατηγορησέμεν μαθητῇ κατὰ τὸ ἴσον τῷ διδασκάλῳ λιπαρῶς ἐμβιωσέμεν, τῇ ἀπλότητι τῶν ἀπατηθέντων ὑπῆρξε. Τί οὖν τοσοῦτον ἠδίκησεν ὁ κατὰ τὸν Εὐξείνου Πόντον Βασίλειος, ἢ ὁ κατὰ τὴν Ἀρμενίαν Εὐστάθιος, περὶ τῶν ἢ μακρὰ παρενθήκη τῆς ἱστορίας ἐμπυτιάσεται; Τί τὸν τοῦ βίου σκοπὸν αὐτῷ λελητήκασι; Τί δὲ οὐχὶ μᾶλλον τὴν καινὴν αὐτῶν δόξαν ἐπὶ τὸ μείζον ἐθρεψαν; Πόθεν γὰρ αὐτοῖς τὸ γνωσθῆναι, καὶ εἰς τοσοῦτον ὀνομασθῆναι; Ἥ οὐχὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων προσέγονεν; εἴπερ ἀληθεύει κατ' αὐτῶν ὁ κατηγοροῦς. Τὸ γὰρ εὐδοκίμους ὄντας ἐκείνους, καθὼς ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ἀξιομάχους λαοῦς κρίναι τοὺς μηδαμῶθεν ἔχοντας τὸ γινώσκεισθαι, ἀφορμὴ τοῦ μέγα φρονεῖν εἰκότως καθίστατο τοῖς ἀντιπαθεῖσι πρὸς τοὺς πλέον ἔχειν ὑπελημμένους τῶν ἄλλων. Ἐκ δὲ τούτου περιττὴν τὸ συσκιάζεσθαι μὲν τοῦ προτέρου βίου τὸ ταπεινόν, καὶ ἀκύνουμον· ἀπὸ δὲ τὸ μετὰ ταῦτα γνωρίμους εἶναι, ἢ φευκτὰ μὲν ἄλλως ἐστὶν τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· (οὐ γὰρ ἂν τις εὐξαιτο τῶν εὐ φρονούντων μέγας ἐπὶ κατὰ νομισθῆναι)· τοῖς δὲ τοιοῦτοις ὁ ἀκρόατος ἴσως τῆς εὐκληρίας δοκεῖ· καθάπερ φασὶ τῶν ἀδόξων πᾶσι καὶ ταπεινῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, ὀνομαστῶν γενέσθαι παρ' Ἐφεσίοις ἐπιθυμήσαντα, μέγα μὲν τι καὶ λαμπρὸν ἔργον, μὴ δὲ εἰς τὸν βάλεσθαι· μήτε γὰρ ὀνομασθῆναι· γενέσθαι δὲ τῶν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις γνωρισθέντων διασημότερον, ὑπερβολὴν τινα βλάβης ἐξευρήντα κατὰ τῶν Ἐφεσίων. Εἶναι μὲν γὰρ τι τῶν ἡμισίων παρ' αὐτοῖς λαμπρότητι πάσῃ καὶ πολυτελείᾳ περιβλεπτόν· τὸν δὲ ἀνθρώπων πῦρ τὴν μεγάλουργίαν ἐκείνην ἐξαφανίσαντα, ὁμολογῆσαι τὸ τῆς ψυχῆς πάθος ἐπὶ τῇ τόλμῃ κρινόμενον· ὅτι τὸ παρὰ

PATROL. GR. XLV.

A appellit, et probe novit, quam arte homines affectibus magis obnoxios sibi conciliare queat. Cum enim plurima mortalium pars voluptate facile capiatur, cumque ad hæc magna sit naturæ proclivitas, ab asperiore vitæ disciplina, ad voluptatis planum tramitem, natura facile delabente, ideo ut quam plurimos insani et pestiferi dogmatis sibi socios adjungat, suavem mellitumque sese præbet suis sectatoribus, repudiata virtutis difficultate, et molestia tanquam inutili, ad suorum mysteriorum approbationem. Et qualia quidem in occulto doceant, et quænam evulgent, inque lucem efferant, qui piaculo illo inquinati sunt, et qualia ipsis a gravi scilicet mysteriorum antistite tradantur, modumque et ritum baptismalem, et naturæ patrociniæ, et horum similia: si quis accurate nosse velit, ipsos interroget quibus nulla est religio turpia et indecora proloqui. Nos tacebimus, neque enim æquum est, etiam accusatores horum meminisse, cum norint verbis quoque puritatem honorare, neque prætextato sermone libros commaculare; quamvis a veritate alienum non esset id quod dicerent.

Cæterum, ut redeam ad ea, quorum gratia hæc delapsa est oratio: sicut Aetio impietatis occasio fuit Aristotelis ars fallax et versuta: eodem modo et unico ipsius discipulo ansa hæc oblata est splendide insultandi simplicitati eorum, quos in errorem conjecerat. Qua ergo in re, tanta ipsorum injuria affectus Basilium ad Euxinum Põntum, aut in Armenia Eustathius, de quibus prolixam et verbosam digressionem hoc loco textit? Qua in re turbarunt ipsius vivendi genus? Annon potius novam ipsorum gloriam magna accessione auxerunt? Unde enim ipsis tanta nominis celebritas et fama? Annon ab illis viris, si non mentitur accusator? Quod enim celebres illi viri, ut testatur iste scriptor, dignos reputaverint, cum quibus pugnarent, illos, qui obscuro et ignoti erant: id merito occasionem adversariis præbuit, ut majores spiritus sumerent, seseque reliquis præstare sibi persuaderent; et hac ratione prioris vitæ ignobilitatem et obscuritatem tegere licuit, claro nomine apud omnes parto. Quæ omnia prudentibus sedulo vitanda sunt: neminem enim eorum, qui recte sapiunt, repereris, qui cupiat sceleribus et maleficiis inclarescere. At istis videtur hoc supremus felicitatis gradus: quemadmodum fama est, inglorium quemdam et abjectum in Asia, cum celebritatem nominis apud Ephesios appeteret: non quidem animo facinus laude dignum concepis: haud enim tantum potuisse: sed tamen celebriorem evasisse omnibus illis, qui ob maxima patrata facinora decantantur, excogitato contra Ephesios facto perniciosissimo. Fuisse enim Ephesi ædificium quoddam publicum, magnificentia et mole sumptuosa conspicuum: hoc hominem illum injecto igne concremasse: captumque et in judicium ob audacissimum facinus ad-

9

ductum, animi sui cupiditatem confessum esse, scilicet se amore gloriæ ad hoc aggrediendum impulsum, quod putaret cum ipso facinore nomen etiam auctoris celebratum iri. Eadem via isti quoque ad illustrem famam emergerunt: excepto quod discrimen sit in sceleris magnitudine. Non enim inanimatis ædificiis, sed viventi Ecclesiæ edificio exitium pariunt, inmissa quasi flamma dogmatis impietate. Verum orationem de doctrina in proprium reservabo locum.

Jam vero videamus, quam vere conqueratur iste in procæmio se ab infidelibus propter veritatem odio haberi. Fortassis enim non abs re fuerit, etiam ex iis, quæ ad doctrinam non pertinent, discere tanquam ex signo, qua fide versetur circa illa, quæ proprie ad dogmata spectant. Nam qui *fidelis est in minimo*, ait Dominus, *etiam in magno fidelis erit*¹. Apologiam enim pro apologia scripturus, ait se hujus novæ, insuetæ et paradoxæ inscriptionis et dissertationis occasionem non aliunde, quam ab illo, qui primam orationem refutaverat, desumpsisse; primæ enim orationi apologiæ appellationem indiderat: cum magister noster (a) objiceret apologiæ titulum illis solis convenire, qui aliquorum criminum accusati essent: si quis vero sponte sua aliquid scriberet, aliud quiddam quam apologiam, scriptum illud esse: hic quidem haud negat, non oportere, nisi accusatione præeunte, apologiam instituire, manifesta absurditate convictus; sed ait se maximorum scelerum insimulatum, apud judices, ad apologiam suique defensionem descendisse. At quam mendaciter hoc affirmet, planum fore arbitror, ex illis ipsis quæ jam dicemus. Conqueritur multa et intoleranda mala sibi illata ab illis, a quibus, tanquam judicibus, condemnatus sit, et hoc quemvis ex libris a se editis cognoscere posse.

Quomodo tam atrociam pertulit, si crimina objecta per apologiam diluit? si enim apologiam adhibuit ad hoc, ut effugeret ea, quorum vere arguebatur: falsa omnino et tragica, et frustra conflictata illa apologia fuit; si vero perpessus est quæ narrat, utpote ea perpessus est nulla adhibita apologia: nam omnis apologiæ finis est impedire ne judices, et qui jus suffragii ferendi habent, a recto per fraudem avertantur; nisi fortassis dicat, se quidem apologia usum esse, non tamen in suam sententiam judices adducere potuisse; ut qui minus posset et valeret quam ipsius adversarii. Sed nihil ejusmodi de judicio dicit, neque potuit. Qui enim potuisset, cum publico libro testetur, se infensorum et sibi infestorum judicum sententiam detrectasse? *Fatemur, inquit, nos silenter damnatos esse, cum in judicium subsellia malefici et improbi quidam violententer insiduisent*. Ubi valde oscitans, seu indignans, ut arbitror, et animo aliud agens, solœcismum

¹ Luc. xvi, 10.

(a) Basilii, lib. 1, contra Eunomium.

πολλῶν γνωσθῆναι μέγα ποιούμενος, ἐπεινόησε τῷ μεγέθει τοῦ κακοῦ τὸ ὄνομα τοῦ τετολημῆκος συμμημονεύεσθαι. Τοιαύτη καὶ τούτοις ἡ τῆς περιφανείας ὑπόθεσις, πλὴν ὅσον πρὸς τὸ μείζον ἐν τῷ κακῷ τὴν παραλλαγήν ἔχει. Οὐ γὰρ ἀψύχοις οἰκοδομήμασιν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ζώσῃ οἰκοδομίᾳ τῆς Ἐκκλησίας διαλυμαίνονται· οὐδὲν τι πῦρ τῆν τοῦ δόγματος ἐνέντες παραφορᾶν. Ἄλλὰ τὸν μὲν περὶ δόγματος λόγον εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ὑπερῆσομαι.

Τέως δὲ νῦν ὁ διὰ τὸ ἀληθεύειν μισεῖσθαι παρὰ τῶν ἀπίστων ἐν προομιόις αἰτιασάμενος οἷα χεῖρηται τῇ ἀληθείᾳ σκοπήσωμεν· οὐδὲν γὰρ ἴσως ἀπὸ καιροῦ, καὶ διὰ τῶν ἔξω τοῦ δόγματος λόγων, ὅπως ἔχει περὶ ἀλήθειαν μαθόντας τεκμηρίῳ τούτῳ πρὸς τὰ δόγματα χρῆσασθαι. Ὁ γὰρ πιστός, φησὶν, ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἀδικός, καὶ ἐν πολλῷ ἀδικός ἐστι. Μέλλων γὰρ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπολογίας ἀπολογία συγγράφειν, τὴν καινὴν καὶ παράλογον ταύτην τοῦ λόγου καὶ ἐπιγραφὴν καὶ ὑπόθεσιν, τὴν αἰτίαν λέγει τῆς τοσαύτης παραδοξολογίας οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντειπόντος αὐτῷ πρὸς τὸν πρότερον γεγενῆσθαι λόγον· ἐκεῖνῳ μὲν γὰρ ἦν τῷ λόγῳ ἀπολογία τὸ ὄνομα· λαβόμενος δὲ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, ὡς μόνοις τοῖς κατηγορουμένοις τῆς ἀπολογίας πρεπούσης· εἰ δὲ τις ἐφ' ἑαυτοῦ κατ' ἐξουσίαν γεγράφει, ἄλλο τι, καὶ οὐκ ἀπολογία εἶναι τὸ συγγραφόμενον· τῷ μὲν μὴ δεῖν ἐπὶ προλαβοῦση κατηγορίᾳ τὴν ἀπολογία ποιῆσθαι διὰ τὸ περιφανὲς τῆς ἀτοπίας, οὐκ ἀντιλέγει· ὡς δὲ κατηγορηθεὶς ἐπὶ μεγίστοις, πρὸς τὴν ἐπενεχθεῖσαν κρίσιν ἀπολογησασθαι φησὶν. Ὅσον δὲ τὸ ψευδὸς ἐστὶν ἐν τούτοις, πρόδηλον ἐξ αὐτῶν οἶμαι τῶν εἰρημένων γενήσεσθαι· πολλὰ, καὶ δυστάστακτα πάθη, παρὰ τῶν κατακρινάντων αὐτοῦ γεγενῆσθαι κατητήσιαστο. Καὶ ταῦτα ἔξεστιν ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων μαθεῖν.

Πῶς οὖν ταῦτα πέπονθεν, εἴπερ ἐπὶ ταῖς αἰτίαις ἀπολελόγητο; Εἰ μὲν γὰρ ἐχρήσατο πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐγκλημάτων τῇ ἀπολογίᾳ, ψευδῆς ἡ τραγῳδία πάντως ἐκείνη καὶ μάτην συμπέλασται· εἰ δὲ πέπονθεν ἅπερ εἴρηκε, δηλονότι μὴ ἀπολογησάμενος πέπονθε. Πάσης γὰρ ἀπολογίας οὗτός ἐστιν ὁ σκοπός, τὸ μὴ εἶσαι παρακρουσθῆναι διὰ συκοφαντίας τοὺς κυρίους τῆς ψήφου· εἰ μὴ ἄρα τοῦτο λέγειν ἐπιχειρήσει, ὅτι τὴν μὲν ἀπολογία ἐπὶ τῆς κρίσεως προσβάλετο· προσαγαγέσθαι δὲ τοὺς δικάζειν λαχόντας οὐ δυνηθεὶς τῶν ἀντιδικούντων ἤλαττώθη. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν ἐπὶ τῆς κρίσεως τοιοῦτον οὐδὲν, οὐδὲ ἐμέλλησε. Πῶς γὰρ; Ὅς γε ὁμολογεῖ διὰ συγγράμματος τὸ τοῖς ἐχθροῖς τε καὶ πολεμίοις δικασταῖς χρῆσασθαι μὴ ἐθελήσει. Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, ὅτι σιωπῶντες ἐάλωμεν, ὁμολογοῦμεν, κακούργων καὶ ποτηρῶν τὴν τῶν δικαζόντων χώραν εἰσφρησάντων· ἔνθα, καὶ σφῆδρα σφαδάζων, ὡς οἶμαι, καὶ τῷ λογισμῷ πρὸς ἑτέροις ὦν, ἐμπλακέντο τῷ λόγῳ τὸν σολοικι-

αὐτὸν ὑπερβύτως οὐ κτενέησε, πάνυ σοδαρῶς τῆ A λέξει τῶν εἰσφρησάντων (a) ὁπατικίσας, ὡς ἡ χρησις, ἕλλη μὲν παρὰ τοῖς κατωρθώκοσι τὸν λόγον, ἢν ἴσασιν οἱ τοῖς τοῦ ῥήτορος λόγοις καθομιλήσαντες, ἕλλη δὲ παρὰ τῷ νέῳ ἀττικιστῆ ἐνομισθη· ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἡμέτερον.

Μικρὸν δὲ προελθὼν, καὶ τοῦτο προστίθειεν· Εἰ γὰρ οὐκ ἂν μὴ τοῖς κατηγόροις δικασταῖς ἐχρησά- μνη, διὰ τοῦτο ἀναίρειν οὐκ εἶται τὴν ἀπολογίαν· λέληθεν αὐτὸν ἰάω ὡν ἀνέριαιος. Πότε οὖν ὁ ἑριμύς, καὶ ἐπὶ τίνων ἀπολελόγηται, ὁ τοὺς μὲν δι- καστὰς διὰ τὴν ἔχθραν παραγραφόμενος, περὶ δὲ τὴν κρίσιν, ὡς αὐτὸς διαβεβαίουται, σιγήσας; Ὁρᾶτε τὸν σφόδρον τῆς ἀληθείας ἀγωνιστῆν· ὡς δι' ὀλίγου μεταδιδόμενος αὐτομαλεῖ πρὸς τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ῥή- ματι τιμῶν τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τῶν ἔργων ἀντικαθίστα- B ται. Ἄλλ' ἐκεῖνο χαρίεν· ὅτι καὶ πρὸς αὐτὴν ἀγω- νεῖ (b) συνηγορίαν τοῦ ψεύδους. Ἐκὼς γὰρ ὁ αὐτὸς, καὶ δικαίως πρὸς τὴν ὑπενεχθείσαν κρίσιν ἀπολελόγηται, καὶ φρονίμως πάλιν διὰ τὸ ἐν ἔχθρῳ εἶναι τὴν κρί- σιν, ἀπειώπησε; Καίτοι καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου, ᾧ τὴν ἀπολογίαν ἐπέγραψε, φανερῶς δεικνύται τὸ με- δωμῶς εὐσεῖναι αὐτῷ δικαστήριον. Οὐ γὰρ πρὸς δι- καστὰς ὄρισεμένους τὸ προσέμιον τοῦ λόγου προτείνε- ται, ἀλλὰ πρὸς τινὰς ἀορίστους ἀνθρώπους, τοὺς τε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὄντας, καὶ τοὺς ὑστερον γε- ησημένους· ἐφ' οἷς ἔγωγε καὶ αὐτὸς συντίθεμαι, μεγάλης αὐτῷ εἶναι τῆς ἀπολογίας, οὐ κατὰ τὴν νῦν συγγραφείσαν, ἐτέρας πάλιν ἀπολογίας εἰς συνηγο- ρίαν προσδοκώμενην, ἀλλὰ τινος γενικῆς τε καὶ ἐμφρο- C νως καίαις τοὺς ἀκούοντας δυναμένης, ὅτι γέγραπεν. Ὅς δικαστήριον αὐτῷ συνεκρόται τῶν μήτε παρ- ὄντων, τάχα δὲ μήτε γεννηθέντων ἀνθρώπων· καὶ τοῖς οὐκ οὖσαν ἀπελογεῖτο, καὶ παρητέτο τοὺς μὴ γεγονό- τας, μὴ τῷ κλήθει διακρίνει τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦ- δος, τῆ κλειόνι μοίρῃ τὸ κρεῖττον συνάπτοντας. Πρέ- πει γὰρ ὅπως πρὸς τοὺς τοιούτους δικαστὰς τοὺς ἐπὶ ἐν τῇ ὁσφύϊ τῶν πατέρων ὄντας τὴν τοιαύτην ἀπο- λογίαν προσαίνεσθαι, καὶ οἰεσθαι δίκαια λέγειν, ὅτι τὰς πάντων δόξαις μόνος ἀντιβαίνειν ἔγνωκε· καὶ τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ ἄνομα τοῦ Χρι- στοῦ δοξαζόντων, ἀξιοπιστοτέρων οὐκ εἶται τὴν πεπληνη- μένην αὐτοῦ τῆς ψυχῆς φαντασίαν.

Γραφῆτω, εἰ δοκεῖ, καὶ τῆς δευτέρας ἀπολογίας ἀπολογίαν ἄλλην· ἡ γὰρ νῦν οὐ διόρθωσις τῶν ἡμερ- D τημένων, κατασκευὴ δὲ μᾶλλον τῶν ἐγκλημάτων ἐστίν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πᾶσα νόμιμος ἀπολογία πρὸς τὴν τοῦ ἐπενεχθέντος ἐγκλήματος ἀναίρειν βίεται; Ὅσον, ὁ κλοπῆς, ἢ φόνου, ἢ τινος ἐτέρου κλημμελήματος αἰτίαν ἔχων, ἢ ἀρνείται καθόλου τὴν πράξιν, ἢ εἰς ἕτερον μετατίθεισι τοῦ κακοῦ τὴν αἰτίαν· ἢ εἰ μὴδὲν δύναται τοῦτων, συγγνώμην, καὶ ἔλεον αἰ- τίαι παρὰ τῶν κυρίων τῆς ψήφου. Ἐναυθὰ οὐτε ἄρσιν ὁ λόγος τῶν ἐπενεχθέντων ἔχει, οὐτε τὴν εἰς ἐτέρας μεταστάσιν· οὐτε καταφεύγει πρὸς ἔλεον, οὐτε πρὸς τὸ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην κατεπαγγέλλε-

A verbis admitti non animadvertit. Vocabulo *inimicitium* magnifice aticum agere sese ratus. At hujus vocis alium esse usum, quam novus atticista censuerit, omnibus compertum est, qui rhetorum præceptis exculti sunt: sed hæc nihil ad nostrum propositum.

Post pauca hæc adjungit, *Si enim propterea existimat apologiam funditus tolli, quod judices corruptos fugi, vult vir bonus fallitar*. Quando igitur, et apud quos acer iste apologiam instituit, si et judices, ut hostes, fugit, et in ipso judicio, ut ipsemet asserit, conticuit? Aspiciate egregium hunc veritatis propugnatorem, qui levi momento immutatus, sponte sua ruit ad mendacium, et verbo veritatem honorans, facto eidem reluctatur. Sed illud jucundum est, quod etiam in patrocinio mendacii languescit. Quomodo enim idem juste de objectis criminibus per apologiam sese purgavit, et rursus prudenter conticuit, quod judices essent hostes? Atque illa ipsa oratione, quam inscripsit apologiam, manifeste ostenditur ad nullum tanquam tribunal istum fuisse vocatum. Neque enim ad certos et definitos judices proœmium orationis dirigit, sed ad quosdam incertos homines, tam qui illo tempore vivebant, quam qui postea nascituri erant: apud quos, fateor et ego longa apologia ipsi opus esse, non absimili ejus, quam nunc publicavit, cum et ipsa atis quadam apologia indigeat: sed alia generis et æcurata, quæ audientibus persuadere queat, ipsum mentis competentem non fuisse, cum hæc talia chartis illineret. Mentis compos non erat, qui commiscitur iudices, neque præsentis, et fortassis neque natos, et coram illis qui non sunt, sese defendit; rogatque necdum natos, ne multitudine veritatem a mendacio discernere velint. At decet hujusmodi judices, qui adhuc in lumbis parentum suorum continentur, talis apologia. Par etiam est illos credere, vera prædicare istum, qui solus communi omnium sensui refragatur, suamque vanam et inanem phantasiam fide digniorem arbitratur, quam unanimem consensum omnium illorum, qui toto terrarum orbe nomen Christi glorificant.

Scribat etiam, si placet, secundæ apologiæ apo- D logiam. Hæc enim, quam nunc edidit, non est cri- minum correctio, sed magis confirmatio et appro- batio. Nam quis nescit omnem veram apologiam ad objectorum criminum refutationem dirigi, ut, qui furti, homicidii, vel alicujus alterius sceleris postulatur, is aut negat universim se id admisisse, vel in alterum confert causam facinoris; vel si nihil horum queat, veniam et misericordiam a judicibus petit? At hic neque negat Eunomius, quæ obijciuntur, neque causam in alium transfert, neque ad misericordiam confugit, neque in futurum tempus meliora promittit, sed illud ipsum scelus,

(a) *Εἰσφρησάντων* ab *εἰσφρέω* quod est *intus ad- mittere* vel *recipio*, item *δεσπο*, Eunomius accepit

pro *εἰσπηδάω*.

(b) *Λ. ἀπὸ τοῦ* quæ est vera lectio.

de quo accusatus est, majori studio et apparatu confirmat. Nam quod objicitur est, ut iste dicit, *impietas*; non incerta et indefinita, sed certa et determinata. Apologia vero docet impietatem; nec crimen diluit, sed prorsus stabilit. Quod si pietatis doctrina fuisset incerta, et ignota, minus fortassis periculum fuisset, moliri ejusmodi novitatem. At cum in omnium piorum animis doctrina theologi [Basili] inseat; num is, qui communibus omnium decretis et persuasionibus contraria tradit, depellit a se per defensionem ea, quorum accusatur: et non magis omnium audientium contra sese iram provocat, et vehementer sui ipsius fit accusator? Ego quidem ita sentio. Itaque utrum sectatores Eunomii audituri sint aliquam apologiam, an accusaturi ea, quæ ad pietatem pervertendam excogitavit, ipse viderit; vel et illud, quomodo accusatores injuriam illaturi et quam sententiam iudices adversus ipsum pronuntiaturi sint, stabilito per apologiam, novisque argumentis confirmato crimine.

Cæterum nescio, quonam pacto in hæc, ex orationis serie et ordine inciderim, hoc ipso dum orationis ordo non observatur. Neque enim animus nunc est examinare, qua ratione instituenda sit apologia; sed utrum apologiam Eunomius instituerit. Verum ad propositam materiam revertamur. Hunc ergo propriis verbis capi manifestum est. Nam qui ægre ferens de mendacio iudicatum esse, dicit iniquos iudices se nactum, et terra marique circumductum, solisque æstu et pulvere plurima incommoda perpessum esse; mox mendacium obvelans, clavum clavo, ut proverbium habet, pellit, et alio mendacio hoc mendacium corrigit; cum enim pariter cum ipso omnes sciant, quod nullam penitus vocem in iudicio miserit, ait se detrectasse hostium tribunal, tacentemque condemnatum. Quomodo clarius ostendi posset, hunc et cum veritate et secum pugnare? Quando reprehenditur, quod male suum librum inscripserit, ait se iudicii necessitate compulsus, ut librum suum apologiæ titulo prænotaret. Quando monstratur, quod nihil apud iudices sit locutus, mox negat iudicium, iudicesque illos respuit. Videte egregium istum veritatis pugnatorem, ut valide contra mendacium pugnat? Et cum talis sit audet magnum Basilium nominare *malignum, improbum, mendacem, audacem, indoctum, adscriptitium (seu spurium), rerum divinarum imperitum*: et catalogo conviciorum addit etiam *stupiditatem, insaniam, furorem*, et infinita talia, quæ passim orationi suæ aspergit; sufficere ratus linguæ suæ asperitatem et acerbiteram opponere, tanquam æquivalentem omnium hominum testimoniis, qui et nomen magni Basili, tanquam alicujus veterum sanctorum admirantur: et putat iste invictum illum sola conviciandi libidine et impudentia lædi posse? Non adeo humilis et demissus sol est, ut usque ad ipsum pertingant lapides, vel aliquid aliud in ipsum

ται· ἀλλ' αὐτὸ τὸ κατηγορούμενον ἐγκλημα διὰ φιλοπονυτέρως κατασκευῆς ἰσχυροποιεῖται. Τὸ μὲν γὰρ προφερόμενον, καθὼς οὗτος φησιν, ἀσεβείας ἐστὶ γραφή, οὐκ ἀόριστον αὐτῷ τὴν αἰτίαν ἐπάγουσα, ἀλλ' αὐτὸ προφέρουσα [τῆς ἀσεβείας τὸ εἶδος· ἢ δὲ ἀπολογία, τὸ δεῖν ἀσεβεῖν κατασκευάζει, οὐκ ἀναίρουσα τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ βεβαιουῦσα τὸ ἐγκλημα. Ἀθῆλων μὲν γὰρ ὄντων τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων. ἤττον ἰσως ἦν ἐπικινδύουν κατατολμᾶν τῆς καινότητος· πάσαις δὲ τῶν εὐσεβούντων ψυχαῖς παγίας τῆς τοῦ θεολόγου διδασκαλίας ἐνυπαρχούσης, ὁ τὰ ἐναντία τοῖς κοινῇ παρὰ πάντων ἐγνωσμένοις βῶν, ἄρα ἀπολογεῖται: ὑπὲρ ὧν ἐγκαλεῖται, ἢ μάλλον ἐφέλεκται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τῶν ἀκουόντων ὀργὴν, καὶ πικρότερος ἑαυτοῦ κατηγορὸς ἴσταται; Ἐγὼ μὲν τοῦτ' ἔφημι. Ὡστε εἴπερ εἶσι κατὰ τὸν λόγον τοῦ συγγραφέως, ἢ ἀκροαταὶ τῶν ἀπολογηθέντων, ἢ κατηγοροὶ τῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῷ τολμηθέντων, αὐτὸς εἰπάτω· ἢ πῶς οἱ κατηγοροὶ καθυβρίσουσιν· ἢ τίνα οἱ δικασταὶ περὶ αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἐξοίσουσι, προκατασκευαζομένου διὰ τῆς ἀπολογίας τοῦ πλημμελήματος.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ οἶδα πῶς παρενέπισον ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου τῷ μὴ καλῶς προήχθαι τὴν ἀκολουθίαν. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ πῶς ἔχρη ἀπολογησασθαι πρόκειται νῦν ἐξετάζειν· ἀλλ' εἰ ἀπολειόμεναι διως. Πρὸς δὲ τὸ προτεθὲν ἐπανέλωμεν· ὅτι τοῖς ἰδοῖς ἀλάσκειται φανερώς οὕτως· Ὁ δυσχεραίνων τὸ ψεῦδος κεκρίσθαι λέγει καὶ παρανόμων ἐπιτυχῆν δικαστῶν, καὶ διὰ γῆς, καὶ θαλάσσης ἀγόμενος, πρὸς ἡλίου τε φλογμὸν, καὶ κόνιν κακοπαθήσαι. Εἶτα πάλιν περιστέλλων τὸ ψεῦδος, ἤλιψ τὸν ἥλον, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐκκρούει, ἄλλω ψεύδει τοῦτο τὸ ψεῦδος ἐπανορθούμενος. Πάντων γὰρ αὐτῷ συγεπισταμένον, ὅτι οὐδεμίαν ἐβρόχη ἐν δικαστηρίῳ φωνήν, παρητησθαι φησι τὸ τῶν ἐχθρῶν δικαστήριον, καὶ σιγῶν ἀλῶναι. Πῶς ἂν τις μάλλον ἐξελεγχθεῖ, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐναντίως ἔχων; Ὅταν ἐγκαλεῖται περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ λόγου, τῇ κρίσει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολογίας προτίθεισιν· ὅταν ἐλέγχεται, μὴδὲν ἐπὶ τῶν δικαζόντων εἰπῶν, ἀρνείται τὴν κρίσιν, καὶ ἀπαξιοῖ τοὺς δικάζοντας. Ὅρατε τὸν σφοδρὸν πρόμαχον τῆς ἀληθείας, ὡς ἐβρωμένως πρὸς τὸ ψεῦδος ἀντικαθίσταται; Εἶτα τοιοῦτος ὢν, ποιηδρόν, καὶ κακοῖσθι, καὶ ψεύστην τὸν μέγαν Βασίλειον ὀνομάζειν τολμᾶ· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοίς, θρασὺν, ἀμαθῆ, παράγραπτον, τῶν θεῶν ἀμύητον· προστίθει δὲ τῷ καταλόγῳ τῆς λοιδορίας, καὶ παραπληξίαν, καὶ μαρίαν, καὶ μυριά τοιαῦτα, σποράδην παντὶ καταμιγνύων τῷ λόγῳ, ὥσπερ ἐξαρκεῖν οἰόμενος τὴν ἑαυτοῦ πικρίαν ἀντίβροπον ταῖς πάντων ἀνθρώπων μαρτυρίαις γενήσεσθαι· οἱ καὶ τὸ νομα τοῦ μεγάλου, καθάπερ τινὸς τῶν ἀρχαίων ἀγίων τεθήσασιν. Καὶ νομίζει τὸν ἄτρωτον τῷ μῶμῳ δύνασθαι μόνον διὰ τῆς λοιδορίας λυμήνασθαι. Οὐχ οὕτω ταπεινὸς ὁ ἥλιος, ὡς μέχρι ἑκείνου φθῆσαι τὸν κατ' αὐτοῦ λίθος, ἢ ἄλλο τι βῆλλοντα. Πάλιν γὰρ ἐπαναστρέφει τὰ βληθέντα κατὰ τοῦ πέμψαντος· ὁ δὲ σκοπὸς μένει τῆς βολῆς ὑψηλότερος· καὶ τις ὡς

λαμπή διαβάλλη τὸν ἥλιον, οὐ τὸ φῶς τῆς ἀκτίνας A
 ἔξ τῶν σκωμμάτων ἡμαύρωσεν, ἀλλ' ὁ μὲν ἥλιος
 ἵσταται, καὶ σκωπτόμενος; ἥλιος, τοῦ δὲ λοιδοροῦντος
 ὡς ἀφεγγῆ τὴν ἀκτίνα ἢ πῆρωσις τῶν ὀρατικῶν αἰ-
 σθητηρίων ἀπελεγθήσεται· κἄν ὅτι μάλιστα τοὺς τε
 ἀκουσόμενους, καὶ τοὺς ἐντευξομένους πείθειν ἐθέλη
 καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀπολογίας ἐκείνης, μὴ ταῖς πάν-
 των περὶ τοῦ ἡλίου δόξαις προστίθεσθαι, μηδὲ τῶν
 πολλῶν πείραν τῆς ἰδίας ὑπολήψεως ποιεῖσθαι κυριω-
 τέραν, τῇ πλείονι μοίρᾳ τὸ κρείττον προσάπτοντας,
 μάτην ἐπὶ τῶν βλεπόντων ληρήσει.

perientiam propriis persuasionibus præponant, rati apud plures inveniri id quod rectius est: delirare
 censebitur talis ab iis, quibus videndi sensus non est ademptus.

Τίς οὖν εὐνοῦς τῷ Εὐνομίῳ πεισάτω χαλινὸν αὐτὸν B
 ἐπιθεῖναι τῷ στόματι, μηδὲ ἀφηνιάζειν τῇ ἀταξίᾳ τοῦ
 λόγου, μηδὲ πρὸς κέντρα λακτίζειν, μηδὲ θρασυστο-
 μεῖν κατὰ τοῦ τιμίου ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ τῇ μνήμῃ
 λαμβάνοντα μόνον τὸν μέγαν Βασίλειον, εὐλαβείας
 καὶ δέους τὴν ψυχὴν ἀναπίμπλασθαι. Τί γάρ αὐτῷ
 καὶ πλέον ἔξ τῆς ἀμέτρου πομπῆς ταύτης γενήσε-
 ται· ὅταν ὁ μὲν τοιοῦτος δοκῇ παρὰ πᾶσιν, ὅσον αὐτὸν
 ἀνακηρύττει ὁ βίος, ὁ λόγος, ἢ κοινὴ τῆς οἰκουμένης
 περὶ αὐτοῦ μαρτυρία; Ὁ δὲ κακίσειν ἐπιχειρῶν, τὸν
 ἑαυτοῦ δεικνύει τρόπον, ὡς *Μὴ δυνατός*, καθὼς
 φησὶ περὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀγαθὰ λαλεῖν τῷ πονηρῷς
 εἶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας
 φθῆγγεσθαι καὶ ἔξ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ προχει-
 ρίσεσθαι. Ὅτι γὰρ ψιλλὰ τῆς λοιδορίας ἐστὶ τὰ ῥή-
 ματα τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας οὐ προσάπτόμενα, C
 ἔξ αὐτῶν ἐστὶ τῶν γεγραμμένων ὁ ἔλεγχος.

Ἵπέθετό τινα τόπον, ἐν ᾧ τὸν περὶ τῶν δογμάτων
 ἀγῶνα συστήναί φησιν, ἀνώνυμον δὲ τοῦτον, καὶ οὐ-
 δὲν γνωρίμω σημεῖω δηλούμενον, ὥστε ἀνάγκη
 εἶναι τῷ ἀκροατῇ πεπλανημένους τῶν ἀδῆλων κατα-
 στοιχῆσθαι. Ἐν τούτῳ φησὶ *σύλλογον* γερσηῆ-
 σθαι τῶν *καταχόθεν λογῶν*, καὶ ἐνακμάζει τῷ
 λόγῳ νεανικῶς, ὅπ' ἔβην ἀγων δῆθεν τὴν τῶν πραγμά-
 των διασκευῆν. Εἶτα δικασταῖς τισὶ λέγει, μηδὲ τοῦ-
 των ὀνομαστὶ μεμνημένους, τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων
 προκαλεσθαι δρόμον, ὑποφωνεῖν δὲ παρόντα τὸν ἡμέτε-
 ρον καθηγητὴν καὶ πατέρα· τῆς δὲ κρίσεως πρὸς
 τοὺς ἐναντίους τὸ κράτος μετατίθεισης, φεύγειν αὐ-
 τὸν τοὺς τόπους, καταλιπόντα τὴν τάξιν, καὶ τινα D
 καπνὸν τῆς πατρίδος μεταδύκειν· καὶ πολὺς ἐστὶ
 διασῦρων ἐν τῇ ὑπογραφῇ τῆς δειλίας τὸν ἄνδρα·
 ἔπερ ἔξεστιν ἔξ τῶν γεγραμμένων τῷ βουλομένῳ
 μαθεῖν. Οὐ γὰρ ἐμοὶ σχολὴ πάντα τὸν ἔμμετον τῆς
 ἐκείνου σχολῆς διὰ τῶν ἐμῶν λόγων κατασκευάζειν, ἀλλ'
 ὅ χάριν ἐπισμνήσθην τῶν εἰρημένων, πρὸς τοῦτο καὶ
 μεταθήσομαι.

Τίς ἐκείνος ὁ ἀνώνυμος χῶρος, ἐν ᾧ περὶ τῶν δο-
 γμάτων ἐξετάζεται λόγος; Τίς ὁ καιρὸς ὁ τοὺς ἀρί-
 πτους ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καλῶν; Τίνες οἱ ἄνθρωποι, οἱ
 διὰ γῆς καὶ θαλάττης πρὸς τὴν κοινωνίαν τῶν πόνων
 ἑαυτοὺς κατεπειξαντες; Τίνα λέγει κόσμον ἐπὶ τοῖς
 ἐκδησομένοις μετέωρον, ἀναμένοντα τῆς ψήφου τὴν

emissum. Nam jacula recidunt in caput mittentis,
 et sol omni jactu manet altior. Et licet quis cri-
 minetur solem ut obscurum, haud tamen conviciis
 splendor radiorum imminuitur, sed sol etiam con-
 vicis impetitus, nihil aliud est, quam sol. Interim,
 qui solis radios tenebricosos esse nugatur, nihil
 aliud reportat, quam quod oculorum suorum cæ-
 citatem insigniter prodit: et quamvis maxime iis
 qui audiunt, et cum quibus agit, persuadere velit,
 instar illius apologiæ, ne assentiantur communi
 hominum de sole existimationi, neve multorum ex-
 perientiam propriis persuasionibus præponant, rati

Qui igitur bene cupit Eunomio, moneat ut ori
 suo frenum imponat; ne tam insulsos et inconditos
 sermones effutiat, neve contra stimulos calcitret,
 neque adeo audacter et insolenter verbis sese ef-
 ferat, contemptu venerandi illius [Basili] nominis,
 quin potius sola memoria Basilium complexus,
 reverentia et metu perfundi deberet. Nam quæ ex
 hujusmodi jactandi sese simul et conviciandi pe-
 tulantia existet Eunomio utilitas; cum qualis ille
 apud omnes habetur, talem illum prædicat vita,
 oratio, et concors orbis terrarum testimonium?
 Quem dum iste criminatur, suos mores ostendit:
nequit enim bona loqui, ut alicubi dicit Evange-
 lium^o, *eo quod malus sit, sed ex abundantia cor-
 dis loquitur*, et ex malo thesauro sua verba depromit.
 Quod autem convicia sint nuda verba, quæ ad
 ipsam veritatem non pertingant, demonstrare licet
 ex propriis istius scriptis.

Adducit locum quemdam, in quo certamen præ
 doctrinæ veritate sit ingressus, sed neque locum
 nominat, neque ullo certo signo designat, ut ne-
 cesse sit audirem incertis conjecturis fluctuare
 et circumferri. *In hoc inquit convenisse ex omni-
 bus locis evocatos*, et pueriliter in verbis luxuria-
 tur, oculis videlicet subjiciens, et representans
 conventus illius apparatus. Deinde ait, iudicibus
 quibusdam, neque enim hos nominat, ultimum
 supplicium fuisse propositum, his vero subscrip-
 sisse etiam nostrum [Basilium] præceptorem et
 patrem. Judicio autem adversariis potiores partes
 deferente, derepente illum fugisse, deserto ordine,
 patriæque fumum quemdam recta secutum esse:
 multusque in traducendo et irridendo viro, pro-
 pter timiditatem, ut quisvis ex ipsius libro cognos-
 cere poterit. Non enim mihi vacat omnia, quæ
 evomit ipsius bilis, verbis persequi, sed ad id
 transire, cujus gratia etiam prædicta attuli.

Quis est ille sine nomine locus, in quo de do-
 gmatum veritate habita est disquisitio? Quo tem-
 pore, quave occasione præstantissimi quique ad
 certamen evocati sunt? Quinam illi homines, qui
 terra marique ad communionem laborum propo-
 rarunt? Quem mundum narrat, eventus exspecta-

^o Matth. xii, 35.

tlone suspensum, præsolanterque iudicium sententiam? Aut quis pugnam hanc indixit? et similia. Sed forte hæc et id genus alia permittenda sunt Eunomio, ut adolescentibus in ludo litterario, qui huiusmodi inventionibus et commentis orationi pondus et amplificationem quamdam conciliare student. Illud solum dicat, quis sit invictus ille pugil, cum quo congregari [Baasilii] præceptor noster formidaverit. Si enim et hoc conflictum est, et mendaciter excogitatum, vincat iterum, palmamque vanitatis referat, nosque tacebimus. Dum enim cum umbris quasi et laevis inutiliter certatur, vera et genuina victoria est, sponte sese huiusmodi victoria abdicare. Quod si de rebus Constantinopoli gestis loquitur, illudque conciliabulum significat, et tragædiis ibidem actis describendis immoratur, seque magnum et insuperabilem athleticam nominat: fateor, quod tempore illius pugnae congressum adversariorum vitavimus, licet præsentem.

Doceat, qui Basilio timiditatem exprobrat, utrum ipse in medium processerit; utrum vocem pro sui defensione doctrinaque sua ediderit, utrum juveniliter orationem amplificaverit, utrum generose cum adversa parte manus contulerit. At nihil, quod dicat, inveniet, nisi manifeste secum ipse pugnare velit. Fessus enim est, se silentio approbasse latam a iudicibus sententiam. Si tempore illius pugnae loqui oportebat, ut nunc iste pro sua auctoritate decernit, cur tacens condemnatur? Si vero recte et convenienter fecit, quod apud illos iudices magis optaverit silere, quam loqui, quæ tandem iniquitas est, illi silentium laudis, nobis autem calumniam et crimini esse? Quid hæc absurditate iniustius fuerit, si cum duo post convocatum illum conventum, verba fecerint, se quidem opportune apologiam instituisse dicat, tanto videlicet post tempore; adversarium vero contumeliis insectari, quasi neglexerit opportunum dicendi tempus? Forte refutare debebat illam orationem, quæ postea primum scribenda erat? Hoc enim, ut videtur, querela illa postulat. Quare præsentem non refutavit, tempore iudicii, illa, quæ postmodum scripturus erat? Nam quod in ipso iudicio nulla apologia sit usus, ex propria ipsius confessione planum relinquitur. Verum namque eadem verba repetam. Dicit enim: *Fatemur quod capiti sumus laesentes, et causam adjungit: cum maligni homines iudicandi potestatem nacti essent, vel ut ipse loquitur: in locum iudicium insiluissent.* Cæterum, quod loco et tempore opportuno sese apologiam instituisse profiteatur, ex aliis, ut dixi, manifestum evadit. Sic enim habet ad verbum: *Quod autem nihil ultra commentus, sed a iudicibus coactus debito tempore et modo ad apologiam confugerim, ex rebus ipsis, et ex huius verbis perspicuum sit.* Quid igitur dicet is, qui in omnes figuras orationem contorquet? Non oportebat tacere in illo iudicio et certamine? Quare ergo in illo conflictu obmutuit Eunomius? Sed huic testimenta et opportuna erat apologia etiam post illam concertationem. Quomodo igitur intempestiva est Basilio eorum, quæ adducta sunt, confutatio?

Χρῆσιν; Ἡ τίς ὁ θεασθεῖς τοὺς ἀγῶνας: Ἡ ταῦτα μὲν ἕσθω κατὰ τὴν τῶν παιδῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις συνθήσαν, ἐν ταῖς τοιούτοις παρευρέμασιν, ὄγκον τινα καὶ μέγεθος ἐπιμυχανᾶσθαι τῷ λόγῳ· ἐκεῖνο δὲ μόνον εἰπάτω, τίς ὁ ἀμπαχος ἐκεῖνος ἀγωνιστής, ᾧ συμπλακῆναι φησι δευλιᾶσαι τὸν διδασκαλον ἡμῶν. Εἰ μὲν γὰρ καὶ τοῦτο συμπέπλευται, νικάτω πάλιν, καὶ τὸ πλεῖον ἔχεται τῆς ματαιότητος· ἡμεῖς δὲ σιγήσωμεν. Ἐν γὰρ τῷ σκιαμαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἀληθῆς ἐστὶ νίκη, τὸ τῆς τοιαύτης νίκης ἐκουσίω; ὑφέσθαι· εἰ δὲ περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινίου πόλει γεγονότων φησὶ, κἀκεῖνο τὸ συνέδριον λέγει· καὶ ταῖς ἐκεῖ τραγωδίαις ἐμφλεγμαίνε τῷ λόγῳ, καὶ τὸν μέγαν, καὶ δυσανταγώνιστον ἀθλητῆν ἑαυτὸν ὀνομάζει· δεξαίμεθα τὰς αἰτίας, ὅτι παρόντες τῷ καιρῷ τῶν ἀγῶνων, τοῖς ἀγωνιζομένοις οὐ συνεπλάκμημεν.

Δειξάτω τοίνυν ὁ ἐκεῖνος τὴν δεξιάν ἐπονειδίζων εἰ κατῆλθεν εἰς μέσους αὐτόσ; Εἰ τινα ἐρῆρῆεν ὑπὲρ τῆς καθ' ἑαυτὸν εὐσεβείας φωνῆ; Εἰ κατέτεινε λόγον νεανικῶσ; εἰ λαμπρῶσ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους διεγωνίσαστο; ἀλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· ἢ ἐαυτῷ μάχεσθαι περιφανῶσ. Ὁμολόγησε γὰρ σωστῆ δεδέχθαι τὴν παρὰ τῶν δικαστῶν ἐπενεχθεῖσαν ψήφον. Εἰ τοίνυν ἔδει παρὰ τοὺς ἀγῶνας λέγειν (τοῦτο γὰρ νομοθετεῖ νῦν τῷ συγγράμματι), διὰ τί τότε σιωπῶν κατακρίνεται; Εἰ δὲ καλῶσ ἐποίησεν, ἐπὶ τῶν δικαζόντων τὴν ἡσυχίαν τιμήσας, τίς ἢ ἐποκλήρωσε τὸν μὲν ἐπαινεῖσθαι σιγῶντα, ἡμῖν δὲ πρὸς διαβολῆσ εἶναι τὴν ἡσυχίαν; Τί ἂν τις ἀδικώτερον τῆσ ἀτοπίας ταύτης ἐπινοήσκειεν, εἰ τῶν δύο μετὰ τοὺς ἀγῶνας πεποιημένον τὸν λόγον, ἑαυτὸν μὲν κατὰ καιρὸν ἀπολογοῦσθαι λέγει, τοσοῦτον τοῦ καιροῦ κατόπιον γενόμενον, τὸν δὲ ἀντεπιόντα τῷ λόγῳ κακίζεῖν ὡσ τοῦ καιροῦ τῶν ἀγῶνων καθυστερήσαντα; Ἡ τάχα προδιαβαλεῖν ἔδει τῆ ἀντιρῆσαι τὸν μέλλοντα ῥηθῆσεσθαι λόγον; Τοῦτο γὰρ, ὡσ εἶοιξε τῷ ἐγκλήματι λαίπεται· τί δήποτε προγνοῦσ, ἢ γράφειν ἐμελλεσ παρὰ τὸν τῆσ κρίσεωσ ἐκεῖνης καιρὸν οὐ διήλετῆεν; Ὅτι γὰρ οὐκ ἐν τῆ κρίσει τὴν ἀπολογίαν ταύτην πεποίηται, φανερόν ἐστι δι' ὧν ὀμολόγησε. Πάλιν γὰρ τῶν αὐτῶν ῥημάτων ἐπιμνησθῆσομαι. Ἡμεῖσ γὰρ, φησὶν, ὅτι σιωπῶντες ἐάλωμεν, ὀμολογοῦμεν, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι, ποτηρῶν, φησὶν, ἀνθρώπων τὴν τοῦ δικαζέσιν ἀξίωσ λαχόντων· μέλλον δὲ ὡσ αὐτόσ λέγει, εἰς τὴν τῶν δικαζόντων χάραν εἰσέρρησάτων. Ὅτι δὲ πάλιν τὸν προσήκοντα καιρὸν τῆ ἀπολογίᾳ προσμαρτυρεῖ, ἐξ ἐτέρων, ὧν εἶπε, ὀβλόν ἐστιν. Οὕτω γὰρ ἢ λέξει ἔχει· Ἀλλ' ὅτι μὲν, φησὶν, ὁ πλοσάμενοσ, ὑπὲρ δὲ τῶν μεσιτῶν ἀναγκαζόμενοσ, κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν καὶ τρόπον ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν προσήλθην. ἐκ τε τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ τῶν τούτου λόγων γέγονε δῆλον. Τί οὖν ἐρεῖ ὁ πανταχοῦ ῥηθῆσ ἐπιστρέφον τὸν λόγον; Οὐκ ἔδει σιωπῆν ἐπὶ τῶν ἀγῶνων; Διὰ τί οὖν ἀρνηνοσ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀγῶνων Εὐνόμοιοσ; Ἀλλ' εὐκαιροσ ἢ μετὰ τοὺς ἀγῶνας ἀπολογία τούτωσ. Πῶσ οὖν ἀκαιροσ ἢ πρὸσ τὰ εἰρημμένα μάχῃ ἐκεῖνωσ;

Ἄλλὰ πάντων μάλλον, ὡς εἰκεν, ἀληθῆς τοῦ ἁλίου ὁ λόγος· οἱ ἐν προσποιήσει δὲ τῆς ἀπολογίας κατασκευῆν τῶν δογμάτων ἑαυτοῦ πρὸς τὸ δοκοῦν ἐποίησατο, καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν τοῦ Φινεὲς ζηλωτῆς· ὁ ἐξολοθρευτὴν ἐν τῇ βομφαίᾳ τοῦ λόγου πάντα τὸν ἀπὸ τοῦ Κυρίου πορνεύσαντα· τὴν λατρικὴν μὲν τῆς ψυχῆς, ἀναιρετικὴν δὲ τῆς ἀσεβείας ἀπήγαγε μάχαιραν, τὴν ἀντιβῆρσιν λέγω τῆς βλασφημίας. Εἰ δὲ ἀντιτύπως οὗτος ἔχει, καὶ τὴν θεραπείαν οὐ δέχεται, ὁ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ διὰ τῆς ἀποστασίας νεκρώσας, τοῦ εὐλομένου τὸ κακὸν ἢ αἰτία, φησὶ τοῦτο καὶ ὁ ἐξωθεν λόγος. Τοιοῦτος μὲν οὖν κατὰ τε τῆς ἀληθείας, καὶ καθ' ἡμῶν ὁ Εὐνόμιος. Ἡμῖν δὲ ἐξῆν μὲν κατὰ τὸν ἀρχαιότερον νόμον τὸν συγχωροῦντα τοῖς ἰσοῖς ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας, ἀφθόκως αὐτὸν ἀντιβάλλειν τοῖς ἐνέθεσι, καὶ ἐν πολλῇ τῇ βρασῶνῃ πρὸς τὸν λευκηχότα φιλοτίμω; ταῖς λοιδορίαις ἐνδραφίλευσθαι· εἰ γὰρ ποσοῦτων ἔκεινος εἰς ὕβριν καὶ λοιδορίαν εὐπόρησε κατὰ τοῦ μηδεμίαν εἰσοδὸν δεδωκότος τῷ μῦθῳ, πόσους εἰκόσ ἐυρέθηται τοιοῦτους λόγους τοῖς τῶν σεμνῶν αὐτοῦ διακωμωδοῦσι βίον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῷ Εὐαγγελίῳ μαθητεύειν ὑπὸ μαθητοῦ τῆς ἀληθείας ἐξ ἀρχῆς ἐπαιδεύθημεν, οὔτε οφθαλμῶν ἀντεκκλίπτωμεν, οὔτε ὀδόντα ὀδόντος ἀνταλλάσσόμεθα, εἰδότες ἐπὶ τὰ πονηρὰ τῶν γινομένων τοῖς ἐναντίοις λύεσθαι πέφυκε· καὶ οὐκ ἂν τι τῶν κακῶς λεγομένων ἢ πρα-
τωμένων εἰς τὸ ἀνηκέστον προχωρήσειεν, εἰ τι τῶν χρηστοτέρων διὰ μέσου παρεμπέσθην, τὸ συνεχῆς τῆς τῶν κακῶν ἀκολουθίας ἐκκόμειεν· οὐκοῦν ἢ τοῦ λοιδορεῖσθαι, καὶ ὑβρίζειν ἀκολουθία, διὰ μακροθυμίας ἵσταται τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φροῦδς· ὡς εἰ γέ τις ὕβρει τὴν ὕβριν, καὶ λοιδορῇ τὴν λοιδορίαν ἀμύνοιτο, κλεινάσει πάντως τρέφον διὰ τῶν ὁμοίων τὸ ἄποπον. iniuriam, et convicium convicio ulcisci velit, in
magis corroborata improbitas.

Sed verum est quam maxime id, quod sanctus ille dixit, hunc prætextu apologiæ, arbitrato suo stabilire voluisse sua dogmata : germanus imitator illius Phinees, qui rhomphæa sua perdit omnem, qui a Domino per fornicationem deflectit ; vibravit equidem gladium, medicinam facere et impietatem excindere solitum, refutationem intelligo blasphemiarum. Si iste resistit curationis impatiens, quod sua defectiione animam interemerit, culpam sustinet is, qui malum elegit, ut et externorum quispiam dixit. Talis igitur et contra veritatem, et contra nos est Eunomius. Nobis vero licebat ex lege veteri, quæ concedit paria referre auctoribus, egregie ipsum conviciis onerare : et multa quiete ac securitate, quam moleste ferret, maledictis et scommatibus jaciendis, studiose et accurate operam impendere ; si enim ipse adeo conviciis et criminationibus abundavit adversus illum, qui huiusmodi conviciis nullam occasionem dedit : quam ubi erem et benignam inveniret quis materiam, si cui animus esset, gravem scilicet Eunomii vitam irridendi, et ludibrio exponendi ! Verum cum ab initio a discipulo veritatis in Evangelicis præceptis instructi simus : oculum pro oculo neque excindimus, neque dentem pro dente commutamus * : probe compertum habentes maledicia et facta contrariis evanescere, et intirere solere : neque unquam male dicta aut facta in infinitum procederent, si quid rerum meliorum interpositum, perpetuam illam malorum seriem, et tenorem perennem interrumpere ; quia criminandi et calumniandi prius impetus æquo et patienti animo sistitur, ne feratur ulterius ; quare si quis injuria
immensum tandem excrescet semper magis atque

Διὰ τοῦτο πάντα τὸν ἐν τῷ μέσῳ λόγον καταλιπὼν, ὕβριν ὄντα, καὶ χλευασμὸν, καὶ λοιδορίαν, καὶ σκώμματα, πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἐξέτασιν καταπειξάτω τὸν λόγον. Εἰ δὲ τις παρατεῖσθαι μετὰ τὸ λοιδορεῖν δι' ἀπειρίαν τῶν ὁμοίων ἀντιδόσεων λέγοι, σκεψάσθω ἑαυτὸν· ὅση πρὸς τὸ χεῖρόν ἐστιν ἡ εὐκόλεια δίχα τινδς πραγματείας αὐτομάτως πρὸς τὴν ἀμαρτίαν κατολισθαίνουσα. Τὸ γὰρ γίνεσθαι κακῶν, ἐν τῷ προσδέσθαι μόνον ἀπόκειται, καὶ ἤρκεσε πολλαῖς πρὸς τελείωσιν κακίας ἢ βούλησις· πολὺ δὲ πλέον τὸ εὐκόλον ἐν τοῖς κατὰ τὴν γλῶσσαν ἐστί πλημμυλῆμασι. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ χρόνου, καὶ πραγμάτων, καὶ τῆς ἐξωθεν συνεργίας εἰς τὸ γενέσθαι προσδέεται· ἡ δὲ τοῦ λόγου πρόσφυσις κατ' ἐξουσίαν ἔχει τὸ πλημμυλεῖν. Ἀπόδειξις δὲ τῶν λεγομένων αὐτὸς ὁ ἐν χερσίν ἡμῶν τοῦ Εὐνομίου λόγος, ὃν ὁ μὴ παρέργως κατανοήσας, ἤρρησει τὸ κάταντες τῆς ἐν τοῖς βήμασι βλασφημίας, ἢν μιμνησθαι πάντως τῶν εὐπορωτάτων ἐστί· κἀν παντελῶς τις ἀμελετήτως ἔχει τῆς τοῦ βλασφημεῖν ἐμπειρίας. Τί γὰρ δεῖ κάμνειν ὀνόματα ποιῶντα τὰς ὕβρεις, ἐξὸν τοῖς ῥηθεῖσιν αὐτοῖς ἐπὶ τὸν ὑβρίσαντα χρῆσασθαι ; Πάντα γὰρ ἐν τῷ

Quocirca ad examen et disquisitionem ipsius dogmatis festinabo omnibus, quæ in medio orationis cursu infercit, præteritis, cum nihil aliud complectantur, quam injuriam, irrisionem, convicium, et scommata. Si quis putat me conviciandi palæstram subterfugere, quod par pari referre nesciam : is consideret seipsum velim, quanta videlicet ad malum sit facilitas, quæ sponte sua et absque ullo magistro ad peccatum delabitur. Nam ut quis malus fiat, in sola electione voluntatis situm est, imo sæpe ad malum consummandum sufficit voluntas. At longe major apparet facilitas in vitiis linguæ. Reliqua enim peccata ut perpetrentur, sæpe indigent tempore ac labore, et aliorum etiam auxilio. Sed oris et linguæ natura semper quasi domi habet peccandi facultatem. Quæ omnia confirmat, ille ipse, quem præ manibus habemus. Eunomii liber, in quo, qui eum non obiter inspexerit, clare deprehendet, quanta sit proclivitas et facilitas in iis peccatis, quæ lingua committuntur, quam imitari, res est omnium facillima, etiam si quis in maledicendi arte minimo sit exercitatus.

* Matth. v, 38 sqq.

Quid enim laboret quis in inveniendis conviciorum nominibus, cum illa ipsa, quibus ipse usus est, regerere liceat in conviciatorem, qui omnia maledictorum, et calumniarum genera in hunc suum librum comportavit? neque quidquam calumniam repereris, quod non his suis chartis illeverit: *Vasfer, inquit, est Basilius, contentiosus, veritatis hostis, sophista, impostor; contrarius communi hominum opinioni et existimationi, qui redargutionem ex rebus ipsis petitam nihili pendit, qui neque legum timorem habet, neque reprehensionem hominum reveretur; imperitus discernere veritatem a vafritie et calliditate. His insuper addit impudentiam, et ad calumnias promptitudinem. Vocat præterea socordem, plenumque pugnantibus suspicionibus, qui ex inconvenientibus orationem concinnat, et cum propriis suis dictis pugnet: sibi que contradicat, quique de ipso multa mala dicere conetur; postea vero acerbitatem animi novitate injuriarum explere nequeat.* Et cum nihil amplius, quod effutiat, suppelit, ad eadem revertitur, et ad id, quod jam dixit, quasi in orbem circumactus redit, eademque tertio et quarto et sæpius, quasi reciprocum quemdam calumniarum et conviciorum cursum decurrens, repetit, et in omnes partes rerum similitudine se convertit, ut proinde non amplius indignemur ipsius impudenti calumniandi studio, ira quodammodo evanescente per satietatem et fastidium conviciorum. Exsecrationem potius quam iram alicui moverint, adeo servilia sunt omnisque leporis expertia, et ex trivio arrepta scommata, nihil a vetulæ frementis dentibusque frementis criminationibus discrepantia.

Quid igitur? Num singula persequi oportet, et omnia injuriose et calumniose dicta accurate refellere, et demonstrare talem haudquaquam fuisse illum, in quem hæc conficta sunt? Atqui et nos simul injuria afficeremus illum, qui solis instar, toti mundo lucet, si operose conaremur probare, eum non fuisse maleficum, et sceleratum. Memor enim eum divinxæ illius vocis, cum prophetice ipsi illa ex prophetia accommodaret, ubi illum prostituxæ frontis et pudicitix mulierculis assimilavit¹⁹, quæ suæ vitia et criminis in temperantes, bonæque frugis transferre solent. Nam quem veritatis hostem esse deblaterat? quem communi hominum existimationi repugnantem? Quis rogat lectores libri sui, ut non respiciant ad multitudinem testium, neque ad antiquitatem, neque assentiantur illis, quasi fide et assensu longe dignioribus? Ejusdem videlicet est et hæc scribere, et illa proferre studereque, ut quis novitatibus auditorum animos conciliet: alios autem conviciis incessere, tanquam communi hominum opinioni contrarios. Illud vero, non revereri redargutionem ex rebus ipsis petitam, neque reprehensionem hominum, et id genus alia, quæ impotenter effutiit, lectoris judicio relinquere: cuinam vero competant, num illi, qui temperantiam, verecundiam, modestiam, omnemque

μέμφεως τούτω του λόγου ψευδή, και βλάσφημα πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ παραδείγματα συμπεπλασμένα διεβραψώθησε· και οὐκ ἔστιν ὅτι οὐκ ἐγγέγραπται τῶν ἀτόπων. Δεινός, φησίν, ἐριστικὸς, ἀληθείας ἐχθρὸς, σοφιστής, ἀπατεῶν, ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις και μνήμαις ἀντιταττόμενος, τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων οὐκ ἀισχυνόμενος ἔλεγχον, οὐ φόβον τὸν ἐκ τῶν νόμων, οὐ ψόγον τὸν ἐξ ἀνθρώπων εὐλαβούμενος, ἀλήθειαν δεινότητος διακρίνειν οὐκ ἐπιστάμενος. Προστίθει τούτοις και ἀναιδεῖων, και πρὸς τὸ λοιδορεῖν ἐτοιμότητα· εἶτα ἐκμελλῆ φησι, και μαχομένων ὑπονοῶν πλήρη, και ἀναρμόστων τὸν λόγον ἀρμόζοντα, και ταῖς ἰδίαις φωναῖς μαχόμενον, και τὰ ἐναντία φεγγόμενον· και πολλὰ εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ κακὰ θέλων, εἶτα τὴν πικρὰν τῆς ψυχῆς ἐμπλήσει ἐν τῇ καινότητι τῶν ὕθρων οὐ δυνάμενος· ἐπειδὴ οὐκ ἔχει ὅτι και εἰποι, πάλαις ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἐπανάρχεται· και ἀπαξ εἰπὼν, ἐπονακυλοῖ πάλιν και ἐκ τρίτου τὰ αὐτὰ, και ἐκ τετάρτου· και ὑπὲρ τούτω, ὡσπερ τινὰ διαφυλον ἀνακάμπτων τῷ λόγῳ, διὰ τῶν αὐτῶν ὕθρων, και τῆς λοιδορίας ληρημάτων, ἄνω και κάτω διὰ τῶν ὁμοίων περιχωρῶν· ὡστε μηκέτι χαλπαίνειν αὐτοῦ τῇ ἀναισχυντῆ τῶν ὕθρων, ἐν τῷ προσκορεῖ τῶν λεγομένων τὸν θυμὸν ὑπεκλύοντα. Βδελύξαιτο ἂν τις μᾶλλον, ἢ εἰς ὄργην ἔλθοι· οὕτως ἀνδραποδώδη, και χερῶν ἀμοιρα, και ἀπὸ τῆς τρυβίου τὰ σκώμματα, γραβὸς τινος διακυθωνιζομένης, και ὑπ' ὀδόντα γρυζούσης, οὐδ' ὀτιοῦν διαφέροντα.

lepore expertia, et ex trivio arrepta scommata, nihil a vetulæ frementis dentibusque frementis criminationibus discrepantia.

Τί οὖν; Ἄρα ἐπεξελεῖν δεῖ τοῖς κατέχαστον, και περὶ πάντων τῶν ἐφ' ὕθει ρηθέντων φιλοπόνως ἀπολογησασθαι· ὅτι οὐκ ἦν τοιοῦτος καθ' οὐ ταῦτα συμπλάσται; Ἄλλ' οὕτω γ' ἦν και ἡμεῖς συγκαθυβρίζειν δοκῆσαιμεν τὸν ἀντι φωστήρος τῇ γενεᾷ διαλάμψαντα, ἀγαπητῶς τὸ μὴ κακοῦργον, και κατεγνωσμένον εἶναι, διὰ τῶν λόγων ἀποθεικνύοντες. Ἄλλὰ μέμνημαι τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς, ὡς προφητικῶς περὶ αὐτοῦ τὰ ἐκ τῆς προφητείας ἐφθέγγετο, ὅπου ταῖς ἀναισχυντοῖς αὐτῶν τῶν γυναικῶν παρεικάζει· αἱ τὰ ἴδια ὄνειδη ταῖς σωφρονούσαις προφέρουσι. Τίνα γὰρ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας αἱ λόγοι κηρύττουσι; Τίνα ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις ἀντιτασσόμενον; Τίς αἰτεῖται περὶ τῶν ἐντυγχανόντων αὐτοῦ τῷ συγγράμματι, μὴ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μαρτυρούντων ὄραν, μηδὲ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα βλέπειν, μηδὲ πρὸς τὸ ἀξιόπιστον τῶν πρὸς τὸν χρεῖστον ὑπειλημμένων βέβαιον ταῖς γνώμαις; Ἄρα τοῦ αὐτοῦ ἐστὶ και ταῦτα γράφειν, και ἐκεῖνα προφέρειν, και ταῖς μὲν αὐτοῦ καινοτομίαις ζητεῖν τοὺς ἀκούοντας ἐπεσθαι· φανιλίζειν δὲ πάλιν ἑτέρους ὡς ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσιν ἀντιβαίνοντας· τὸ δὲ, μὴ ἀισχύνεσθαι τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἔλεγχον, και τὸν ἀνθρώπινον ψόγον, και ὅσα τοιαῦτα κατὰ ταῦτ' διεξέρχεται, ταῖς τῶν ἀκούοντων γνώμαις καταλείπω σκοπεῖν ἐπὶ τίνος ἀληθές ἐστὶ λέγειν. Ἄρα τοῦ σωφροσύνην, και κοσ-

¹⁹ Jer. 11, 3.

μύσθητα, καὶ πᾶσαν καθαρότητα ψυχῆς τε καὶ σώμα-
τος διὰ τῆς ἀκριβεστάτης ἐγκρατείας νομοθετοῦντος
ἐν ἑαυτῷ, ἢ τοῖς πλησιάζουσιν, ἢ τοῦ κελεύοντος
μὴ παρέχειν πράγματα τῇ φύσει πρὸς τὸ δοκοῦν διὰ
τῶν τοῦ σώματος ὀρέξεων προουσίῃ, μηδὲ ἀντιβαίνειν
ταῖς ἡθοναῖς, μηδὲ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὴν τοιαύτην
αὐτοῦ βίου σπουδὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι τινα βλάβην ψυχῆς,
διὰ τῶν τοιούτων συνισταμένην· ἀλλὰ μόνην ἀρκεῖν
ἐν ἀνθρώπῳ τὴν αἰρετικὴν πίστιν πρὸς τελειότητα;
Εἰ δὲ ἀρνείται τὸ μὴ οὕτως εἶχειν αὐτοῖς τὰ διδάγματα,
ἐξαιμῆν ἂν ἔγωγε καὶ τῶν εὐφρονούντων ἕκαστος
ἀληθεύειν αὐτὸν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀρνούμενον. Ἄλλ'
οὐκ ἔάσουσιν αὐτῷ προχωρῆσαι τὴν ἀρνησιν, οἱ γνη-
σιοὶ μαθηταί· ἢ τὸ μέγιστον αὐτοῦ θεώρημα πεσεῖ-
ται, καὶ λυθῆσεται ἢ σκηνὴ τῶν διὰ τοῦτο μάλιστα
προσεδρευόντων ἐν τῷ δόγματι. Ἀναιδῆς δὲ τις, καὶ τὸν

ἀνθρώπινον φῶγον οὐκ εὐλαβούμενος, ἐκ τῶν ἐν νεό-
τητι βεβιωμένων, ἢ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα βούλει σκο-
πῆσωμεν; ἀλλὰ δι' ἀμφοτέρων, ἐπ' αὐτὸν ἂν εὐροῖς
ἐπανούσαν τῆς ἀναιδείας τὴν μέμφιν. Οὐ τὰ αὐτὰ
γὰρ ἐκατέρους, οὔτε ἡ νεότης, οὔτε ὁ μετὰ ταῦτα
μαρτυρεῖ βίος.

Ἦτοιμησάτω ἑαυτὸν ὁ λογογράφος τῶν τε ἐπὶ τῆς
πατριδος κατὰ τὸν τῆς νεότητος καιρὸν, καὶ τῶν ἐν
Κωνσταντινου πόλει βεβιωμένων αὐτῷ· καὶ ἀκουσάτω
παρὰ τῶν εἰδόντων ὅσα ἐν τῷ συκοφαντούμενῳ συνίσασιν.
Εἰ δὲ ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἐπιτηθευμάτων τις ἐθέλοι σκο-
πεῖν, αὐτὸς εἰπάτω, τίς θεῖος τοιοῦτου ὀνόματος· ὁ
τὴν πατρῶαν οὐσίαν καὶ πρὸ τῆς ἱερωσύνης ἀφειδῶς
ἀναλώσας τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα ἐν τῷ τῆς σιτο-
δείας καιρῷ, καθ' ὃν ἐπεσπάται τῆς Ἐκκλησίας, ἔτι
ἐν τῷ κλήρῳ τῶν πρεσβυτέρων ἱερατεύων, καὶ μετὰ
ταῦτα, μηδὲ τῶν ὑπολειφθέντων φεισάμενος, ὡς ἂν
καὶ αὐτὸς τὸ τοῦ Ἀποστόλου καυχῆσαιτο· Ὅτι δω-
ρεῖται ἄριστον οὐκ ἐφαγον; Ἡ ὁ προσδῶν ἀφορμὴν
τὴν τοῦ δόγματος προστασίαν ποιησάμενος; Ὁ εἰσ-
δύων εἰς τὰς οἰκίας αὐτόκλητος, οὐδὲ τὴν ἐκ τοῦ
πάθους ἀηδίαν τῇ καθ' ἑαυτὸν διαγωγῇ περιστέλλων·
οὐδὲ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγιαίνοντων πρὸς τοὺς τοιού-
τους ἀποστροφὴν λογιζόμενος, ὁ κατὰ τὸν παλαιὸν
νόμον διὰ τὴν ἀφῆν τῆς σημασίας ἔξω τῆς παρεμβο-
λῆς τῶν οἰκούντων ἀφοριζόμενος.

senior, cogitat ille, qui antiqua lege propter similitudinem significationis ex hominum societate ex-
terminatus est.

Προπετής δὲ πάλιν, καὶ ὄβριστης, καὶ καθ' ὄ
ἐκίτερον ψεύστης ὀνομάζεται παρὰ τοῦ μακροθύ-
μου ἐν πραότητι τοὺς ἀντιδιατιθεμένους παιδεύοντος.
Οὕτω γὰρ ἐν τῷ συγγράμματι τοῖς ἐπ' αὐτοῦ λόγοις
ἐνδιαιθεῖται ὁ μηδεμίαν πικρίαν ὑπερβολὴν ἀφιεῖς,
ἐν οἷς ἂν τι προσενεγκεῖν ἐξισχύσῃ. Πόθεν τοίνυν
καὶ ἐκ ποίων πραγμάτων τὴν ὄβριν αὐτοῦ καὶ τὸ
προπετὲς διελέγχει; Ὅτι, φησὶ, *Καππαδόχην θνη-
μα, Γαλάτην ὀνομώσεν*· εἶτα ἐν μεθορίῳ τῶν πα-
τριδῶν τὴν οἰκισιν ἔχοντα, ἐν ἀνωλύμῳ τινὶ *Κορ-
νιασπινῆς ἑσαχτιᾶ*· εἰ ἀνὰ τοῦ Ὀλιζιθῆρος *Γαλά-
την ὀνόμασεν*· ἔπερ δὴ ὅλως καὶ τοῦτο προσεπιτεῖν

A puritatem mentis et corporis accuratissimo studio
sectatur et sancit æque sibi ac aliis: an illi, qui
docet nihil molestiæ inferendum naturæ, quando
immoderatis corporis cupiditatibus ad id, quod
collibitum est, fertur: neque resistendum volu-
ptatibus; neque etiam asperiores vitæ disciplinam
sequendam; neque enim quilibet detrimenti
animam capere ex voluptatum usu, sed ad perfe-
ctionem sufficere homini solam hæreticam fidem?
Quod si neget hanc esse suam et suorum doctri-
nam, optarem ego et una omnes boni mecum, verò
isthæc negari. Sed legitimi ipsius discipuli nun-
quam negationem hanc patienter ferent, alioquin
maximum doctrinæ hujus fundamentum concide-
ret, dissolvereturque quasi tabernaculum et ten-
torium illorum, qui vel propter hoc unum Euno-
mii dogmatibus sese addixerunt. Jam vero quis
impudens sit, famæque apud homines prodigus:
an vis ut statuamus ex illis, quæ in juventute:
an ex iis, quæ postea gesta sunt: an ex utrisque?
Sed sive ex his, sive ex illis iudicium fiat, ad
ipsum redire videbis impudentiæ calumniam. Ne-
que enim eadem uterque gessit aut juvenis, aut ea ætate, quæ hanc sequitur.

Revocet logodædalus sibi in memoriam ea quæ
in patria sua juvenis perpetravit, et quæ Constans-
tinopoli, intelligatque ex iis qui norunt, quam
longe fuerint diversa studia ejus, quem ipse pro-
bris insectatur. Quod si quis velit hoc definire ex
iis quæ postea sunt subsecuta, ipse dicat velim,
quis impudentiæ nomen mereatur: illene, qui pa-
ternas facultates etiam antequam sacerdotio initia-
retur, liberaliter egenis distribuit; maxime tunc
quando magna annonæ penuria existebat: quo
tempore Ecclesiæ præerat, numero presbyterorum
adhuc accensus, quippe posthæc etiam nihil reli-
quum sibi fecit, ut et ipse gloriari posset cum
Apostolo: *Quoniam gratis panem non comedi*??
An ille potius impudentiæ nomen subibit, qui do-
ctrinæ suæ professionem pro quæstu habet? Qui
non vocatus in ædes alienas sese insinuat; insolentiam facti hujus suo vivendi modo minime te-
gens, neque etiam quam ab hujusmodi hominibus
a natura aversi sint; quibus mens et ratio est

D Rursus temerarius et injuriosus et subinde etiam
mendax appellatur Basilius ab illo, qui patienter et
mansuete adversarios suos erudit. Ita enim in suo
libro de se prædicat iste, qui nullam omnino acer-
bitatis occasionem prætermittit, ubicunque ali-
quam arripere potest. Unde igitur et quibus ex
rebus temeritatem et injuriæ irrogandæ studium
probat? *Quia*, inquit, *me, cum sim Cappadox, voca-
vi Galatam*. Mirum vero, si eum, qui in confinibus
duarum regionum habitabat, in obscuro quodam
Corniaspinæ angulo, non *Oltiserium*, sed *Galatam*
nominavit; si tamen nominasse ostendi potest,

¹¹ II Thess. III, 8,

Non enim hoc reperi in nostris codicibus, sed esto A
dixerit. hoc Basilus. Num propterea temerarius et
injurius appellari, et quibusvis aliis probrois
cognomen affici debet? Neque intelligit sapiens
iste, quod cum sycophantæ in rebus exiguis ali-
quem accusant, magnum inde patrocinium tan-
quam insonti existat illi, qui accusatur? Nam qui
ad accusandum prosiliit, is nunquam utique gra-
vioribus prætermissis, malignam suam operam in
levioribus insumeret, in quibus iste exaggerandis
multus est, amplificans illatam injuriam, et de
mendacio mirifice philosophans, ratus eandem esse
absurditatem, sive de gravioribus, sive de levioribus
sermo sit. Novit enim institutus a patribus suis,
Scribis, Inquam, et Phariseis, accurate escolare
calficem, et avide devorare gibbosam camelum¹², B
pondere maitiæ onustam. Quem forte abs re non
fuerit admonere, ut in nostra republica ab hujus-
modi legibus ferendis absteineat, ne scilicet man-
del, ut tenuitate vel magnitudine rerum menda-
cii calumniam non discernamus: non enim æ-
qualiter peccat Paulus mentiens, dum Judaico ritu
purificaretur eo tempore, quo utile erat quosdam
hæc specie decipi; et Judas ipso prodilionis arti-
culo, cum amici et benevoli hominis personam in-
dedit¹³. Mentitus est et Joseph fratribus suis, be-
nevolentia quadam eis illudens, adeo quidem, ut
etiam per Pharaonis sanitatem juraret¹⁴. Sed men-
titi sunt contra illum et fratres¹⁵: primum quidem
morte, postea servitute ei decreta, ut alia hujus
generis omittam. Mentitur quoque Sarra, ob risum
pudore suffusa¹⁶. Mentitur enim serpens, fore ut
homo violato Dei præcepte in divinam naturam
convertatur. At inter hæc mendacia ingens est
discrimen, nec dici potest, quantum, sive quis
huic rei veritatem astruere velit ex antiquioribus,
sive ex præsentibus. Quamobrem et nos fatemur,
secundum communem illam de hominibus Pro-
phetæ sententiam: *Omnis homo mendax*¹⁷, divi-
num hominem Basilium in mendacium incidisse,
eum finitimam regionem nomine, quod forte fortuna
tunc occurrit, indigitavit, ignorantia vel incur-
ria propriæ appellationis. At mentitur etiam Eu-
nomius: et quodnam ipsius est mendacium? ipsa
videlicet veritatis corruptio, dum eum, qui semper
D
falso nomine appellari contendit: creatoremque
omnium creaturam et facturam esse definit; et
omnium Dominum servum facit: eumque cui a
natura jus dominandi competit, in servorum ordi-
nem redigit: num hæc talis et tam exilis est men-
dicii differentia, ut pro nihilo ducendum sit, sive
Verumenimvero videte nunc, quam curæ sit
veritas ei, qui alios ut *sophistas* crebro conviciis
impetit. Dixerat in suo adversus eum libro magi-
ster noster, quod eo tempore, quo res mutata

ἐπιδεικνύται. Οὐ γὰρ εἶρον ἐν τοῖς ἡμετέροις βί-
βλοις τοῦτο προσκαίμενον, δεδῶσθαι δὲ ὅλως εἰρησθαι.
Ἵπὲρ τούτων προπετής, καὶ ὑβριστής, καὶ πάντα
ὀνομάζεται τὰ δεινότετα; Καὶ οὐ συνήσιν ὁ σοφὸς,
ὅτι ἢ ἐπὶ μικροῖς παρὰ τὸ συκοφάντου κατηγορία,
μεγάλην συνηγορίαν τῆς δεξιότητος τοῦ κατηγοροῦ-
μένου παρστήσιν; Οὐ γὰρ ἄν πρὸς κατηγορίαν κε-
κινημένος, τῶν μειζόνων φειδόμενος, ἐν τοῖς μικροτέ-
ροις ἀπησχόλει τὴν πονηρίαν· ὑπὲρ ὧν καὶ πολὺς
ἐστίν, ἐπαίρων καὶ δεινῶν τὸ ἀδίχημα, καὶ σεμνῶς
περὶ τοῦ ψεύδους φιλοσοφῶν, ἴσον εἰς ἀστοίαν κρή-
νων, ἕαν τε περὶ μειζόνων, ἕαν τε περὶ μικροτέρων
ὁ λόγος. Ὡς γὰρ κατὰ τοὺς πατέρας αὐτοῦ τῆς αἰρέ-
σεως, τοὺς γραμματεῖς λέγω, καὶ Φαρισαίους, ἀκρι-
βῶς μὲν διυλλίσσει τὸν κῶνωπα, ἀπειδῶς δὲ καταπίνειν
τὴν σκολιὰν κάμηλον, τὴν τῷ βάρει τῆς πονηρίας
πεφορειομένην· πρὸς ἄν οὐκ ἀστοπον ἦν ἴσως εἰπεῖν,
ὅτι Φεῖθου τῆς τοιαύτης νομοθεσίας ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς
πολιτείᾳ, τὸ παρ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι κελεύειν βραχυτίτητι
πραγμάτων, καὶ μεγέθει διακρίνειν τὴν πρὸς τὸ ψευ-
δος διαβολὴν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀμαρτάνει Παῦλος ψευ-
δόμενος, καὶ Ἰουδαϊκῶς ἀγνιζόμενος ἐπὶ καιροῦ τῶν
χρησίμως ἀπατωμένων, καὶ Ἰούδας ἐν τῷ τῆς προ-
δοσίας καιρῷ φθῶν καὶ προσθήγορον σχῆμα ὑποδύμε-
νος. Ἐψεύσατο καὶ Ἰωσήφ ἐν φιλανθρωπίᾳ τοὺς ἀδελ-
φούς διαπαίζων, καὶ ταῦτα τὴν ὑγείαν τοῦ Φαραῶ
ἐπομνύμενος. Ἄλλ' ἐψεύσαντο καὶ οἱ ἀδελφοὶ κατ'
αὐτοῦ· τὸ πρότερον μὲν, θάνατον, μετὰ ταῦτα δὲ
δουλείαν διὰ τὸν φθόνον βουλευσάντες· καὶ πολλὰ
τοιαῦτα ἔστιν εἰπεῖν· ψεύδεται Σάρρα ἐπερυσθρῶσα
C τῇ γέλῳτι. Ψεύδεται καὶ ὁ ὄφις εἰς θέλαν μεταβαίνειν
φύσιν τὸν ἀνθρώπων ἐκ τῆς παρακοῆς εἰσηγούμενος.
Πολλὴ τοῦ ψεύδους ἢ πρὸς τὰς ὑποθέσεις διαφορὰ·
καὶ οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν ὅση, ἔστε ἐκ τῶν ἀρχαίων διη-
γημάτων, ἔστε ἐκ τοῦ νῦν βίου δοκιμάζοις τὸν λόγον.
Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς δεξόμεθα, ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν περὶ
τῶν ἀνθρώπων ἀπόφασιν, ἦν διὰ τοῦ Προφήτου τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεφάνηται, ὅτι *Ἡὲς ἄνθρωπος
ψεύστης*, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος συνήχηθη τῷ
ψεύδει, τὴν ὁμορόν τινα χώραν ἀγνοῶν, ἢ ὑπερβολῆς
τῆς τοῦ τόπου προσηγορίας κατὰ τὸ συμβᾶν ἐπιφη-
μίας· ἀλλ' ἐψεύσατο καὶ Εὐνόμιος, καὶ τί τὸ ψεύδος;
Αὐτῆς τῆς ἀληθείας παραγραφῆ, τὸν ἀλίθοντα, ποτὲ
μὴ εἶναι λέγει· τὸν ἀληθῶς Ἰῶν, ψευδώνυμον ἔχειν
τὴν προσηγορίαν κατασκευάζει, τὸν κτίστην πάντων,
αὐτὸν κτίσμα εἶναι, καὶ ποίημα διορίζεται· τὸν κυ-
ριεύοντα τῶν ὄλων, δοῦλον προσαγορεύει· τὸν ἐκ φύ-
σεως τὸ ἀρχεῖν ἔχοντα, τῇ δουλευοῦσῃ φύσει συγκα-
τατάσσει. Ἄρα μικρὰ τοῦ ψεύδους ἢ διαφορὰ; Καὶ
τοσαύτη, ὡς ἀνε' οὐδενὸς οὐδεσθαί τινα, τὸ οὕτως, ἢ
ὡς ἑτέρως ἐψεύσθαι δοκεῖν;
quis hoc, sive illo modo mentiatur?
Ἄλλὰ καὶ τὸν σοφιστικὸν λόγον ἐπονειδίζων ἐτέ-
ροις, θεωρεῖτε οἷαν τῆς ἀληθοῦς ἀποδείξεως ποιεῖται
τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐἶπεν ἐν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς αὐτὸν ὁ
διδάσκαλος ἡμῶν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν πραγμά-

¹² Matth. xxiii, 24. ¹³ Luc. xx, 47. ¹⁴ Gen. xlii, 16. ¹⁵ Gen. xxxvii, 32. ¹⁶ Gen. xviii, 15. ¹⁷ Gen. i, 4. ¹⁸ Psal. cxv, 11.

των καταστροφῆς, οὗτος ἔθλον τῆς ἀσεβείας τὴν Κύζικον ἀπηνέγκατο. Τί οὖν ὁ τοὺς σοφιστὰς διελέγων ποιεῖ; Εὐθύς ἐπιφύεται τῷ τοῦ ἄθλου ἑνόματι, καὶ συνομολογεῖσθαι παρ' ἡμῶν φησι, τὸ καὶ ἀπολογίαθεῖσθαι, καὶ νικῆσαι διὰ τῆς αὐτολογίας, καὶ τὸ ἐκ τῆς νίκης ἄθλου διὰ τῶν ἀγώνων κομισσάσθαι· καὶ συνείησι συλλογισμὸν διὰ τῶν ἀναντιβήτων, ὡς εἶπται, συμπεραίνων τὸν λόγον. Εἰρήσεται δὲ αὐτὰ τὰ γεγραμμένα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως. *Εἰ γὰρ τὸ ἄθλον, φησὶν, νίκης ἐστὶ γνῶρισμα καὶ τέλος· μὴνύει δὲ τὴν νίκην ἢ δίκην· συνεισάγει δὲ πάντως ἑαυτῇ τὴν κατηγορίαν ἢ δίκην· ὁ τὸ ἄθλον διδοῦς, ἀναγκαίαν εἶναι φησὶ καὶ τὴν ἀπολογία.* Τί οὖν ἡμεῖς; Ἐγωνίσσασθαι μὲν αὐτὸν, καὶ πάντα σφοδρῶς τε καὶ ἐβρωμένως τὸν πονηρὸν τοῦτον ἀγῶνα τῆς ἀσεβείας, οὐκ ἀντιλέγομεν, καὶ οὐ μικρῷ τῷ μέτρῳ τοὺς ὁμοίους ὑπερβεθεκνάει καὶ ὑπερέχειν ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἰδρῶσιν· ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων ἐσχηκέναι τὰ νικητήρια· συγκρίσει δὲ τῶν συνδραμόντων αὐτῷ δι' ἀσεβείας ἐπὶ τὴν πλάγην, προτερεύειν πάντων ἐν τῇ περιουσίᾳ τοῦ ψεύδους, καὶ οὕτω λαθεῖν ἀντὶ τῆς εἰς τὸ κακὸν ὑπερβολῆς ἄθλου τὴν Κύζικον· ὡς πάντων τῶν ἐπὶ τοῖς ὁμοίους κατὰ τῆς ἀληθείας κομισσάμενων, τὸ πλέον ἔχοντα, καὶ ἐπὶ τῇ νίκῃ κατὰ τὴν βλασφημίαν ἀναβηθῆναι λαμπρῷ καὶ περιφανῶ τῷ κηρύγματι, ἐν τῷ μισθῷ τῆς ἀποτίας αὐτῷ παρὰ τῶν οὕτως ἀγωνοθετούντων ἐξαιρεθῆναι τὴν Κύζικον· καὶ δεῖν ταῦτα κατὰ τὴν βῆθειαν διάνοιαν παρ' ἡμῶν ὠμολόγηται, δεικνυσὶν ὁ ἡμέτερος λόγος· ὅτι ἀσεβείας ἄθλου, οὐχὶ ἀπολογίας κατέρρωμά φαμεν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν Κύζικον. Τί οὖν κοινὸν ἔχει τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα* παιδαριώδη ταύτην τῶν σοφισμάτων πλοκὴν· ὡς διὰ τοῦτο συστήναι αὐτῷ καὶ τὴν δίκην, καὶ τὴν ἀπολογία κατεσκευάσθαι; *Ὀμοίον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ὡσπερ ἂν τις ἐν συμποσίῳ πλείω τῶν ἄλλων τὸν ἄκρατον ἐγγεῆμενος, καὶ διὰ τοῦτο γέρωσ τινὸς κατὰ τῶν συμμεθόντων ἀξιώθεις, τὴν ἐν τῷ συμποσίῳ νίκην τεκμήριον ποιοῖτο τοῦ καὶ ἐν δικαστηρίοις δεικνῆσθαι, καὶ ὑπερέχειν δικασάμενον. Ἐξέεται γὰρ κακείνῳ τὴν πλοκὴν τοῦ συλλογισμοῦ μιμῆσασθαι· Εἰ τὸ ἄθλον νίκης ἐστὶ γνῶρισμα καὶ τέλος· μὴνύει δὲ τὴν νίκην ἢ δίκην· συνεισάγει δὲ πάντως ἑαυτῇ τὴν κατηγορίαν ἢ δίκην· ἐνίκησα τὴν δίκην ἐγὼ, ἐπειδὴ πίνων ἐστέρθην ἐν τῷ τῆς πολυποσίας ἀγῶνι.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις πάντως πρὸς τὸν οὕτω καλλωπιζόμενον, ὅτι ἄλλοι ἀγῶνες ἐν δικαστηρίῳ, καὶ ἄλλος τρόπος τῆς ἐν συμποσίῳ ἀθλήσεως· καὶ ὁ νικῆσας διὰ τῆς κύλικος, οὐδὲν ἔχει πλέον ἐκ τῆς τοιαύτης νίκης τῶν ἐν δικαστηρίοις ἀντιτεταγμένων αὐτῷ· κἂν τις ἀνθίνους στεφάνους ἐπαγαλισσῆται. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας τῶν ὁμοίων προτεταγμένος, ἦν καὶ τοῦ ἐν τῇ κρίσει νενικηκέναι διὰ τοῦ ἄθλου ἀσεβείας τὴν μαρτυρίαν παρέχεται. Τί οὖν συνηγορεῖ τῇ μὴ βῆθειᾳ ἀπολογία ἢ τοῦ προέχειν αὐτὸν ἐν ἀπειθείᾳ παρ' ἡμῶν μαρτυρία; Εἰ μὲν γὰρ ἀπολογησάμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς, καὶ τῶν ἀντιτεταγ-

sunt, iste Cyzicum præmium impietatis reportaverit. Quid igitur agit, qui aliis sophistarum nomen objicit? Statim arrepto præmiî vocabulo, tenaciter ei inhæret, et nos confiteri ait, quod pro se apologiam instituerit, et per apologiam obtinuerit victoriam, præmium enim victoriæ reportari ex certaminibus: et mox syllogismum conficit, et ut ipse sibi persuadet, ex certissimis et evidentibus conclusionem infert. Recitabo autem ad verbum quæ scripsit: Si enim, inquit, præmium est signum et finis victoriæ, iudicium vero victoriam innuit, necessario autem iudicium conjunctam habet accusationem: sequitur, ut qui concedit alicui præmium, is etiam fateatur institutam esse apologiam et defensionem. Quid igitur ad hæc nos? pugnasse istum, et quidem valde viriliter, et generose hanc detestandam impietatis pugnam, non imus inficias, nec abnuimus, eum grandi intervallo superasse alios in certamine contra veritatem, sed addimus, tum non obtinuisse devictis adversariis suis palmam; fatemur item comparatione sociorum in impietatis studio palmam præripuisse omnibus, utpote in mendaciis exercitatissimum: et sic ob impietatis immensitatem episcopatum Cyzicensem præmiî loco accepisse: tanquam illum, qui omnes, in eodem adversus veritatem pulvere desudantes, longe post se reliquerit, illustrique et splendido præconio proclamatum, muneris loco, ob impietati navatam operam, a iudicibus donatum esse Cyzico. Quod hac mente et sententia hæc fateamur, ex nostris verbis liquet, cum affirmamus, Cyzicum illi obvenisse, ut præmium impietatis, non ut apologiæ et defensionis honestamentum. Quid igitur nostra oratio commune habet cum puerilibus istius sophismatum versutiis, quasi inde sequatur, eum subisse iudicium, et sese defendisse? Perinde enim hoc est, ac si quis in convivio plus vini cæteris hauriens, et ob hoc dono aliquo a compotoribus honoratus, victoriam illam in convivio proferret, tanquam argumentum victoriæ in foro et iudicio ad adversariis relatæ. Possumus namque syllogismi ipsius structuram imitari: Si præmium est victoriæ signum et finis, victoriam autem innuit iudicium; et si iudicium necessario conjunctam habet accusationem, obtinui sane ego victoriam, cum inter potandum, et in poculorum certamine corona redimimus sim.

Sed ita glorianti occurret repente aliquis, alias esse pugnas in foro et curia; aliumque concertandi modum et morem in conviviis; neque victorem in symposiis ob id meliori loco esse suis adversariis in foro; etiamsi supra modum suaveolentium florum sertis exsultet et gestiat. Quamobrem neque is, qui impietate cæteris præstitit, idcirco illud impietatis præmium ostentare potest, tanquam signum victoriæ in iudicio legitimum obtentæ. Quid igitur commentitiæ ipsius apologiæ adjuncti vel utilitatis affert testimonium nostrum, quo fatemur, ipsum reliquos sceleribus anteces-

zisse? Si enim post sui apud iudices defensionem et excusationem, devicta parte adversa, Cyzicensi honore decoratus fuisset, tunc forte non intempestive nostris verbis contra nos uteretur: si autem in toto suo libro semper inculcat, quod odium iudicium in se declinans, silentio latam contra se sententiam exceperit, non ferens hostibus summam iudicii fuisse delatam: quid sibi ipsi illudit, et vocabulo *præmii* tanquam testimonio defensionis et apologiæ suæ nititur? Ignorat videlicet vir solers, Cyzicum sibi delatam tanquam munus impietatis, quæ præter cæteros excelluit, et si arbitrato suo auget, et accipit vocem illam, præmium, velut munus victoriæ: accipiat et id, quod adjungitur, quod scilicet in improbitalis studio reliquos superarit: si nostris contra nos uti volet, aut utrisque aut neutris uti æquum est.

Sed in nostris quidem tractandis ejusmodi est Eunomius: cæterum an in aliis quæ per injuriam effutiit veritatis amantior erit? Cum Basilium, ut *timidam et pavidum*, *difficiliorumque laborum fugientem*, et id genus aliis modis traducit, explicatis operose timoris et pavoris affectionibus, commemorans etiam nescio quam occultam domunculam, vectibus et seris firmiter et valide obseratam, et trepidationem ex formidine ingredientium conceptam, vocemque et oculos, et notas faciei, et omnia hujus generis, quibus timor et pavor proditur. Verum ut Eunomius nihil mentitus fuisset in suo libro, hoc tamen unicum satis foret, ut mendacii argueretur et condemnaretur. Quis enim nescit, quam magnus ille pugil [Basilium] eo tempore, quo Valens imperator Ecclesiam Christi divexabat, invicto animo steterit pro domo Dei, omnibus illis turbis et terculamentis superior, omnibus minis excogitatis mentis excelsitate major? Quis hominum ad orientem, quis in extremis nostri orbis habitans, egregiam illam pro veritate dimicationem contra potentiorum conatus ignoravit? Quis non obstupuit respiciens ad adversarium, qui non erat unus ex vulgo, aut qui victoriæ vim et spem sitam haberet in sophismatis fucatisque sermonibus, in quibus excellere inglorium, et victoriam amittere damno caret, sed is erat, qui sub ditione sua tenebat totum Romanum imperium; et cum tanto regno præssset, depravatus est calumniis contra doctrinam nostram, Eudoxio Germaniciæ episcopo per fraudem ad suas partes eum traducente: omnes autem, qui alicujus erant dignitatis, et aulicos, et qui rebus gerendis præerant, opitulatores habuit propriæ libidinis; quorum alii propter consensionem voluntatum sponte sese ad illum adjungebant; alii vero multi timore imperatoris, prompte et alacriter, id, quod illi jucundum erat, faciebant, et propter dissensionem ab orthodoxæ fidei professoribus, omni observantia illum colebant, tum scilicet quando fugas, fortunarium publicationes, exsilia, minas, et exactiones, pericula, carceres, vincula, flagella, et gravissima

Α μένων κρατήσας, οὕτως ἐδέξατο τὴν ἐπὶ Κυζίκῳ τιμὴν, καιρὸν ἂν εἶχε τὰ ἡμέτερα καθ' ἡμῶν προχειρίζεσθαι· εἰ δὲ συνεχῶς ἐπὶ τοῦ λόγου μαρτύρεται, ὅτι φεύγων τὸ δυσμενὲς τῶν κυρίων τῆς ψήφου, σιωπῇ δέχεται τὴν ἐπαχθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν, ἐν ἔχθροις διαθέσθαι τοὺς ἀγῶνας οὐκ ἀνασχόμενος· τί ἑαυτὸν φανακίζει, καὶ τῇ φωνῇ τοῦ ἄθλου εἰς μαρτυρίαν τοῦ ἀπολωλοῦσθαι συγχέχρηται; Μὴ συνεῖς ὁ θαυμασιὸς τοῦ ἄθλου τὴν ἔμφασιν, ὅτι καθάπερ τι γέρας καὶ ἀριστείον αὐτῷ τῆς κατὰ ἀσέβειαν ὑπεροχῆς ἡ Κυζίκος προεδόθη· ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸ δοκοῦν δέχεται τὸ ἄθλον, καὶ ὡς δωρεὰν ἐπινίκιον, δεξάσθω καὶ τὸ συνημμένον τῷ λόγῳ· ὅτι ἐν ἀσθελεῖ τὸ πλεόν διὰ τῆς νίκης ἔσχεν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἡμετέροις καθ' ἡμῶν ἰσχυρίζεται, ἡ ἀμφοτέροις, ἡ οὐδετέροις κεχρηθῆναι δίκαιον.

Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς ἡμετέροις τοιοῦτος. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐφ' ὕβρει βηθέντων, ἄρα τι ἀληθεῶν ἐπιδειχθήσεται; Ἐν οἷς δειλὸν τε καὶ ἀτολμον, καὶ τοὺς παχύτερους τῶν πόνων ἀποδιδράσκοντα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ διεξέχεται, φιλοπόμως διασκευάζων τῆς δειλίας τὰ πάθη, καὶ οἰκίσκων λανθάνοντα, καὶ θύραν ἀσφαλῶς ἐπικειμένην, καὶ πτόησιν πρὸς τὸν φόβον τῶν εἰσιόντων, καὶ φωνῆν, καὶ βλέμμα, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου γχωρίσματα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν τῆς δειλίας τὸ πάθος διασημαίνεται. Ἄλλ' εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον κατεψευσμένος ἠλέγγετο, ἱκανὸν ἦν τοῦτο μόνον αὐτοῦ διελέγξει τὸν τρόπον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἀγωνιστὴν αὐτῷ καιρῷ τῆς τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Κυρίου φιλονεικίας, ὅπως ὑπερανέστη τῇ μεγαλοφυῖα τῆς γνώμης τοῦ τοσοῦτου τῶν πραγμάτων ὄχρου, καὶ τῶν φοβουμένων ὑψηλότερος ἦν, πάσης τῆς ἐπιμηχανήσεως αὐτῷ καταπλήξεως ὑπεραρθεῖς τῷ φρονήματι. Τίς τῶν κατὰ τὴν ἑῶν ἀνθρώπων· τίς τῶν τὰ τελευταῖα τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκούντων, τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ μάχην πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἠγνόησε; Τίς οὐ κατεπλήγη πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐπιδῶν; Οὐ γὰρ τῶν ἐπιτυγχόντων εἰς ἦν· οὐδὲ ἐν σοφισματίοις κιβδήλοισι τὴν τοῦ νικᾶν ἐκέκτητο δύναμιν, οὐ καὶ τὸ ὑπερέχειν ἄδοξον, καὶ τὸ ἡττηθῆναι ἀζήμιον· ἀλλὰ πᾶσαν μὲν ὑφ' ἑαυτὸν εἶχεν εὐθυνομένην τότε τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν· καὶ τοσαύτη βασιλεῖα κομῶν, προειληπτο τῇ κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν διαβολῇ, Εὐδοξίου τοῦ Γερμανικεῖας, δι' ἀπάτης, αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν μεταστήσαντος· πάντας δὲ τοὺς ἐν τέλει, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν θεραπεύτας καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν πραγμάτων παραδυναστεύοντας συναγωνιστὰς εἶχε τῆς ἰδίας ὁρμῆς· τοὺς μὲν ἔκουσιως διὰ τὴν ὁμοιοτροπίαν τῆς γνώμης προσκεκλιότας· τοὺς δὲ πολλοὺς τῷ φόβῳ τῆς δυναστείας τὰ πρὸς ἡδονὴν ἐτοίμως χαριζομένους, καὶ διὰ τῆς ἀποτομίας τῆς κατὰ τῶν ἀντεχομένων τῆς πίστεως, πρὸς αὐτὸν ἐνδεικνυμένους σπουδῆν· ὅτε φυγαί, καὶ δημεύσεις, καὶ ἐξορίαι, ἀπειλαί τε καὶ προστιμήματα, κίνδυνοι, φυλακαί, δεσμοκτήρια, μάστιγες· καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν δευνοτάτων ἐνηργεῖτο κατὰ τῶν μὴ συντίθεμένων τῇ τοῦ βα-

αἰώς ἔρμῃ; ὅτε χαλεπώτερον ἦν ἐν οἴκῳ Θεοῦ κατα-
ληφθῆναι τοὺς εὐσεβοῦντας, ἢ ἐπὶ τοῖς πονηροτάτοις
τῶν ἐγκλημάτων ἀλώναι.

Ἄλλὰ τὸ μὲν τοῦτοις πᾶσι καθ' ἕναστον ἐπεξίεναι
μεγάλης τινὸς ἀν δόειτο συγγραφῆς, καὶ χρόνου πολ-
λοῦ, καὶ πραγματείας ἰδίας. Ἄλλως τε καὶ φανερῶν
ἔκαστων ἐν τῶν τῶν τῆνικαῦτα κακῶν, οὐδὲν ἀν γέ-
νοιτο πλεόν πρὸς τὸν παρόντα λόγον ἐκ τοῦ μετ' ἀκρι-
θείας τὰς συμφορὰς ἐκείνας ἐπὶ γραμμάτων ἐκτίθε-
σθαι. Ὑπεσι δὲ καὶ φορτικὸν ἕτερον ἐν τῷ περὶ αὐ-
τῶν διηγῆματι, τοὺς τῶν ἡμετέρων ἐξ ἀνάγκης τινὰ
μῆμῃν ποιήσασθαι καθ' ἑξῆς διεξιόντα τὴν τῶν σκυ-
θρῶπων ἱστορίαν. Εἰ γὰρ τι καὶ πέπρακται τοιοῦτον
ἡμῖν διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, οἷον φιλο-
τιμίαν φέρειν τῷ διηγῆματι, τοῖς πλησίον καταλιπεῖν
ἢ Σοφία κελεύει, Ἐγκωμιάζω σε γάρ, φησὶν, ὁ
πέλας, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖλη. Ὅπερ ὁ τὰ πάντα πε-
ρσευασμένος μὴ συνειδῶς, τὸ πλεῖστον τῆς συγ-
γραφῆς ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ μεγαληγορίαις ἠσχό-
λησε.

Πάντα τοίνυν ἐγὼ τὰ τοιαῦτα περιδραμῶν, τὰ τῆς
δειλίας τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἔργα μετ' ἀκριθείας ἐκ-
θήσομαι. Ἦν τοίνυν ὁ ἀντιτεταγμένος αὐτῷ πρὸς
ἀντίπαλον τάξι, βασιλεὺς αὐτός. Ὁ δὲ ὑπηρετῶν
αὐτοῦ ταῖς ὀρμαῖς, ὁ πάσης ἀρχῶν μετ' ἐκείνων τῆς
βασιλείας· οἱ συνεργοῦντες δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην
ἐπιθυμίαν, οἱ περὶ αὐτὸν πάντες. Προσκεισθω τοῦτοις
καὶ ὁ καθ' ἑαυτὸν εἰς ἀκριθεστέραν βάσανον καὶ ἐπίδειξιν
τῆς γενναίας τοῦ ἀθλητοῦ πεποιθήσεως. Τίς οὖν ἦν ὁ
καιρός; ἐξήλαυσε μὲν τῆς Κωνσταντινου πόλεως ἐπὶ
τὴν ἑβάν ὁ βασιλεὺς, ἀρτι τοῖς κατὰ τῶν βαρβάρων
αὐτῷ κατορθωθείσιν ἐπηρμένος τὸ φρόνημα, καὶ οὐ-
δὲν ἀντιβαίνειν αὐτοῦ ταῖς ὀρμαῖς ἀξιῶν· προηγείτο
δὲ αὐτοῦ τῆς πορείας ὁ ὑπαρχος, ἀντ' ἄλλου τινὸς τῶν
εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναγκαίων τοῦτο προδιοικούμενος· τὸ
μηδὲ τινα τὸν ἐπὶ πίστει δυνά μείνειν ἐφέστιον, ἀλλὰ
τοῦ τοὺς μὲν ἀπελαύνεσθαι πάντας πανταχόθεν,
ἐτέρους δὲ ἀντ' ἐκείνων αὐτοχειροτονήτους τινὰς ἐπὶ
ἔβρει τῆς θείας οἰκονομίας εἰσάγεσθαι. Μετὰ τοιαύ-
της οὖν γνώμης καθάπερ νέφει τινὸς χαλεποῦ, τῆς
δυναστείας ἐκ τῆς Προποντιδος κατὰ τῶν Ἐκκλη-
σιῶν κινήθεισης· καὶ τῆς μὲν Βιθυνίας ἀθρόως ἐρη-
μωθείσης, Γαλατίας δὲ σὺν πολλῇ τῇ ῥαστώνῃ παρα-
συρείσης· καὶ πάντων αὐτοῖς κατὰ νοῦν διὰ μέσου
κεχωρηκότων, προδύκετο ἡδὴ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ κακοῦ
τὸ ἡμέτερον· τί οὖν ὁ μέγας τότε Βασίλειος, ὁ δειλὸς,
ὡς φησὶν οὗτος, καὶ ἀτολμος, καὶ ὑποπέτησεν τὰ
φοβερά, καὶ οἰκίσκῳ λανθάνοντι τὴν σωτηρίαν πι-
στεύων; Ἄρα κατεπλάγη τὴν τοῦ κακοῦ προσβο-
λήν; Ἄρα τὸ πάθος τῶν προελαυκότων σύμβουλον
πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐποίησατο; Ἄρα
κατεδέξατο τοῦ εἰξαι πρὸς ὄλιγον τῆ ῥύμῃ τοῦ κακοῦ
συμβουλεύοντος, μηδὲ εἰς προὔπτου κίνδυνον ἑαυτὸν
ἐμβάλλειν ἐπὶ ἀνθρώπων καταγυμνασθέντων τοῖς
εἰμασιν; ἢ πᾶσα λόγων ὑπερβολή, καὶ πᾶν ὕψος νο-

A quæque supplicia decernebat iis, qui regis libidini,
et effrenatæ cupiditati non subscriberent, quando
periculosius erat pius et Catholicos in domo Dei,
quam in turpissimis flagitiis deprehendi.

Verum hæc et similia sigillatim persequi grandi
egeret libro, et longo tempore et proprio studio.
Et cum illius temporis gesta in omnium adhuc
memoria et ore versentur, fortassis inutile esset
ad præsens nostrum institutum, calamitates illas
studiosius litteris velle consignare, ut taceam quid-
dam etiam odiosum huiusmodi rerum narrationi
subesse, quod necessario mentio facienda sit qua-
rundam rerum a nobis gestarum, si ordine ex-
ponere velimus, quæ tristi illo tempore evenerunt.
Etiam si enim aliquid propter pietatem gessimus,
quod narratum laudem et decus conciliare posset,
id ut proximis nostris commemorandum relinqua-
mus, monet divina sapientia: *Laudet te, inquit,*
proximus, et non labia tua ¹⁹. Quod Eunomius
oculatissimus non considerans, maximam partem
sui libri gloriose sese effereudo, et insolenter præ-
dicando consumpsit.

Omnibus igitur hisce relictis, sedulo exponam
opera præceptoris nostri, timoris et pavoris indicia.
Erat igitur is, cum quo Basilio dimicandum erat,
ipsetem imperator. Libidinis vero et impietatis
ejus administer ille, qui post imperatorem totum
imperium regebat. Adjutores autem cupiditatis
illius omnes omnino aulici. Accedat et his ipsum
tempus, ut eo accuratius et planius demonstretur
invictus et excelsus animus generosi illius athle-
tæ. Quod igitur tempus erat? Aberat Constantinopoli
imperator in Oriente, elatus mente rebus contra
barbaros non ita pridem feliciter gestis, existi-
mansque cupiditatibus suis nihil omnino adver-
sari debere; præcedebat eum præfectus, specie
quidem quasi necessaria imperatoris adventui præ-
parare deberet, revera autem, ut Orthodoxos pro-
priis sedibus exterminaret, in ejectorumque locum
alios non legitime vocatos et ordinatos, in con-
temptum et injuriam Ecclesiæ, substitueret. Hac
igitur mente, velut nube quadam malorum, cum
violencia et exagitatio contra Ecclesias ex Propo-
ntide progressa esset, et Bithyniam quidem ex
improvviso desolasset, Galatiamque sine labore
vastasset, et cum omnia illis ad voluntatem fluxis-
sent; jam serpenti malo objiciebatur nostra regio,
ut proxima. Quid igitur magnus Basilius, timidus
ille, ut iste appellat, et pavidus, et in rebus ar-
duis formidare solitus, et obscuro cuidam domi-
cilio suam salutem credens? An animo concidit
ob calamitatis illius impetum? An ea quæ aliis
evenerunt exemplo et documento sibi salutis esse
voluit? Num acquievit illorum monitis, qui pu-
tabant ad modicum tempus furori illorum ceden-
dum esse, et ut se non conjiceret in apertum
periculum obsistendo hominibus ad cædem et san-

¹⁹ Προπ. xxvii, 2.

gulum assuetis? An omnis orationis copia, verborumque pondus hac in re longe minor est et inferior, quam rei gestæ veritas? Qua enim oratione explicaverit quis illam omnium periculorum despicientiam? Quomodo quis oculis subjiciat, et representet novam illam, et insolitam pugnam, quam neque ab hominibus, neque contra homines susceptam merito quis affirmaverit sed potius virtutem et libertatem Christiani contra principis violentiam, cædis et sanguinis appetentem, certasse quilibet dixerit.

Vocabat illum ad se præfectus, antevertens imperatoris præsentiam et adventum, imperatorisque potentiam per se formidandam, efficiebat formidabiliorem suppliciorum multitudine: et post illas in Bithynia tragœdias, devictosque solita facilitate Galatas, nullius negotii existimabat, etiam apud nos arbitrato suo insanire. Rebus vero futuris exordium dedit oratio minis simul et promissis mista: et si quidem obtemperaret Basilius, promittebat honores omnes ab imperatore, et præterea Ecclesiæ gubernaculum et clavum; si reluctaretur, proponebat omnia, quæ acerbitas animi cum potestate quidvis agendi conjuncta excogitare potest. Et illa quidem quæ isti egerunt hujusmodi fuere.

At noster tantum abfuit, ut ob ea, quæ videbat, vel audiebat, timore percelleretur, ut sicut aliquis medicus, vel fidus consiliarius accersitus, quo rebus deploratis et depositis openi ferat, monuerit etiam, ut ob ea quæ perpetraverant, pœnitentiam agerent, et de cætero cessarent ad cædem quærere servos Dei; nihil enim efficere eos posse contra illos, qui solum Dei regnum appetant, et immortalē illam vim et potentiam colant: neque enim eos, qui damnis hos afficere velint, quidpiam posse reperire seu dictum seu factum, quod Christianum lædat vel contristet. Publicatio, inquit, bonorum non obest ei, qui solam fidem possidet. Exsillum non terret, qui totum terrarum orbem animo suo supergreditur; et qui omnem civitatem ut ælianam, propter tempus incolatus sui; et rursus omnem, ut propriam propter conditionem ejusdem naturæ et status arbitratur. Illud autem plagas, labores, mortem tolerare, quando id pro veritatis defensione exigitur, ne mulieribus quidem terrore incutere solet: quod omnes Christiani summæ felicitatis loco ducant, intolerabilia etiam subire tormenta, pro spe illius vitæ. Tantum eos dolere dicebat, quod natura unam tantum mortem singulis decrevisset, neque sæpius moriendo liceret pro veritate dimicare.

Cum porro Basilius hunc in modum animum suum contra minas intenderet, et omnem fastum potentis et imperii nihili penderet: mox ut in scena, in repentinis personarum mutationibus, alia pro alia producitur: eodem modo et hic asperitas inimicorum in blanditias conversa est: mutataque oratione is, qui eo usque terrificus et minabundus fuerat, ad blandos et moderatos sermones sese transfert. Ne tu, inquit, nihili facias quod magnus imperator tuo populo inseri cupit: quin potius pa-

μάτων τε καὶ ῥημάτων κάτω του τῆς ἀληθείας ἐλέγχεται; Πῶς ἄρα τις διεξέλιθοι τῷ λόγῳ τὴν τοσαύτην τῶν φοβερῶν καταφρόνησιν; Πῶς ἄν τις ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι τὸν καινὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα, ὃν οὐτε παρ' ἄνθρώπων, οὐτε πρὸς ἀνθρώπους εἰκότως ἂν τις συστήναι φήσειεν, ἀλλ' ἀρετὴν καὶ παρῆρησιαν Χριστιανοῦ πρὸς δυναστείαν φονῶσαν ἀνταγωνίζεσθαι.

Ἐκάλει μὲν γὰρ πρὸς ἑαυτὸν προλαβῶν τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιστασίαν ὁ ὑπαρχος· καὶ ἄλλως οὖσαν φοβεράν διὰ τὸ μέγεθος τὴν ἀρχήν, φοβερωτέραν τῇ ἀφειδίᾳ τῶν τιμωριῶν καταστήσας, καὶ μετὰ τὰς τραγῳδίας ἐκείνας, ἃς κατὰ Βιθυνίαν ἐξεργάσατο, Γαλατῶν ὑπὸ τῆς συνήθους εὐκολίας ἀκονίτι παραστάντων, ἔτοιμον ἔπειτο, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς αὐτῶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἀπαντήσεσθαι. Τῆς δὲ τῶν ἔργων ἀποτομίας προοίμιον ὁ λόγος ἐγένετο, ἀπειλαῖς ὁμοῦ μεμιγμένος καὶ ὑποσχέσει· πεισθέντι μὲν ἐκ βασιλέως τιμὴν, καὶ ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας προτείνων· ἐνισταμένῳ δὲ, πάντα ὅσα πικρία ψυχῆς προσλαβοῦσα τὸ δύνασθαι κατ' ἐξουσίαν βουλευέται. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἐκείνων τοιαῦτα.

Ὁ δὲ ἡμέτερος τοσοῦτον ἀπέσχευε εἰς κατάπληξιν τινα διὰ τῶν ὀρωμένων, ἢ λεγομένων ἐλθεῖν, ὥστε καθάπερ τις ἰατρὸς, ἢ σύμβουλος ἀγαθὸς εἰς διόρθωσιν πλημμελημάτων παρακληθεὶς, καὶ ὑπὲρ τῶν προτετολμημένων αὐτοῖς μεταγινώσκων ἐνεκελεύετο, καὶ τοῦ λοιποῦ παύσασθαι κατὰ τὴν δούλων τοῦ Κυρίου φωνῶντας· εἶναι γὰρ αὐτοῖς τῆς ἐπινοίας πλεόν οὐδὲν ἐπὶ τῶν μόνων τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, καὶ τὸ ἀθάνατον κράτος θεραπευόντων. Μηδὲ γὰρ δύνασθαι τοὺς κακοποιεῖν βουλομένους εὐρεῖν τι τοιοῦτον, ὃ λυπήσει τὸν Χριστιανὸν, ἢ ῥηθὲν, ἢ γινώμενον. Ἀήμευσις οὐχ ἄψεται, φησί, τοῦ μόνων κεκτημένου τὴν πίστιν· ὑπερορισμὸς οὐ φοβήσει τὸν πάσης τῆς γῆς μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐπιδατεύοντα· καὶ πᾶσαν μὲν ὡς ἄλλοτριαν διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐνοικήσεως, πᾶσαν δὲ πόλιν ὡς οικίαν, διὰ τὸ ὁμέδουλον τῆς κτίσεως, βλέποντα. Τὸ δὲ, πληγὰς, ἢ πόνους, ἢ θάνατον ὑποστήναι, ὅταν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξῆ, μηδὲ γυναιξὶ τοῦτο φόβον παρέχειν. Ἄλλ' εἶναι πᾶσι Χριστιανοῖς τὸν ἀνωτάτω τῆς εὐκληρίας δρον, τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος τι ταύτης τῶν ἀνηκέστων παθεῖν· λυπεῖσθαι μόνον ἔλεγεν, ὅτι εἰς ἐστὶν ἐν τῇ φύσει ὁ θάνατος, καὶ οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκει πολλοὺς θυνθηθαί θανάτοις τῆς ἀληθείας προαγωνίσασθαι.

Θῦτω δὲ αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνας ἑαυτὸν ἐπαίροντος, καὶ πάντα τὸν ὄγκον τῆς δυναστείας ἐκείνης ἀντ' οὐδενὸς παραβλέποντος· ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς ἀθρόως ἐν ταῖς τῶν προσώπων ὑπαλλαγαῖς, ἀν' ἐτέρων ἕτερα δεικνύται· τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ἡ πικρία τῶν ἀπειλῶν εἰς κολακίαν μετεσκευάζεται· καὶ μεταβάλλων ὁ τῶς βαρῦς, καὶ καταπληκτικὸς τῷ φρονήματι, τοὺς ἐπιεικεῖς τε καὶ ὑφειμένους τῶν λόγων· Σὺ δὲ, φησί, μὴ μικρὸν ποιῶ βασιλέα τῶν μέγαν τῷ σῶ καταμιχθῆναι λαῷ. Ἄλλὰ δέξαι κάκει-

νου κληθῆναι διδάσκαλος, μηδὲ ἀντιθεῖς τῷ βουλή-
 ματι· βούλεται δὲ μικροῦ τινος τῶν ἐν τῇ πίστει
 γεγραμμένων ὑφαίρεθέντος τῆς τοῦ ὁμοουσίου
 λέξεως, τοῦτο γενέσθαι. Ἄλλὰ τὸ μὲν μετασεῖν τῆς
 Ἐκκλησίας τὸν βασιλέα, τῶν μεγίστων εἶναι πάλιν ὁ
 διδάσκαλος ἀποκρίνεται. Μέγα γάρ, φησὶ, τὸ ψυχὴν
 περισώσασθαι· οὐχ ὅτι βασιλέως, ἀλλ' ὅτι ὅλων ἀν-
 θρώπων. Τῆς δὲ πίστεως τοσοῦτον ἀποστρεῖν ὑφαίρε-
 σιν, ἢ προσθήκην ποιήσασθαι, ὡς μηδὲ τὴν τάξιν ἀν-
 ὑπαλλάξαι τῶν γεγραμμένων. Ταῦτα ὁ δειλὸς τε καὶ
 ἀνάνδρος, καὶ πρὸς τὸν φόβον τῆς θύρας ἐπτοημένος,
 πρὸς τὸν τοσοῦτον ἀξιώματι καὶ εἶπε τῷ λόγῳ, καὶ
 διὰ τῶν ἔργων τὸ ῥῆθὲν ἐπιστώσατο· ὅς τὴν τῶν
 Ἐκκλησιῶν τότε καταστροφὴν, οἷόν τινα χειμάρ-
 ρον διὰ τῶν δυναστειῶν ῥέουσαν, ἐστῆσεν ἐν ἑαυτῷ,
 καὶ ἀπίστρεψε· μόνος ἀρχέσας τῆ τοῦ κακοῦ προσ-
 βολῆ· καθάπερ τις ἐν θαλάσῃ πέτρα μεγάλη, καὶ
 ἀσιτος, ἀντὶ κύματος πολλοῦ, καὶ μεγάλου τῆν τῶν
 δεινῶν προσβολῆν ἐν ἑαυτῷ περιθρύψας.

Καὶ οὐ μέγιστος τούτων ἔσται τὰ τῆς ἀγωνίας αὐτῷ.
 Ἄλλ' ἐκδέχεται πάλιν ὁ βασιλεὺς τὴν πείραν αὐτοῦ,
 ἀγανακτῶν ὅτι μὴ κατὰ τὴν πρῶτην προσβολὴν τὰ
 καθ' ἡδονὴν κατεργάσατο. Ὡσπερ τοίνυν διὰ τοῦ
 μαγεύρου Ναβουζάρδαν ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων ποτὲ
 ὁ Ἀσσύριος τὴν τοῦ ναοῦ καθαίρει τῶν Ἰσραηλιτῶν
 κατεργάσατο· οὕτω καὶ οὗτος Δημοσθένης τινι, τῷ
 ἐπὶ τῶν ἕβρων τεταγμένῳ καὶ τῶν μαγεύρων ἄρχοντι,
 ὡς ἰταμωτέρῳ τῶν ἄλλων τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν
 προστάξας, κρατήσιν ἕτοιο τοῦ παντὸς ἐγχειρήμα-
 τος. Πάντα τοίνυν ἐκεῖνος διακυκλῶντος, καὶ τινος
 τῶν ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ θεομάχων πυκτίον ἔχοντος ἐν
 χερσὶ, καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας πρὸς τοῦτο ἀθροί-
 ζοντος, καὶ χαλεπώτερον τῆς προλαβούσης ὁρμῆς τοῦ
 Μοδέστου πάλιν τὴν ὄργην ἀναφλέξαντος· πάντας
 μὲν συνεχνεοῦντο πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως ὄργην, συν-
 αγανακτοῦντες αὐτῷ χαλεπαίνοντι, καὶ αὐτῷ τῆς ἐξου-
 σίας θυμῷ χαριζόμενοι· πάντες δὲ τῷ θυμῷ τῶν προσ-
 δοκωμένων προκατέδληντο. Πάλιν γὰρ ἐκεῖνος ὁ ὑπαρ-
 χος· πάλιν φρόνων ἐπαναστάσεις, τῶν προτέρων σφο-
 δρότεροι, καὶ τῶν ἀπειλιῶν προσθήκαι καὶ ὁ θυμὸς
 ἀκραιότερος, καὶ ἡ περὶ τὸ δικαστήριον τραγωδία,
 κήρυκες, εἰσαγωγεῖς, ῥαβδοῦχοι, κηκλίδες, παρα-
 κτήσεις, δι' ὧν εὐκόλως καὶ τὰ τῶν σφόδρα παρ-
 εσκευασμένων καταπτοεῖται φρονήματα. Καὶ πάλιν ὁ
 ἀθλητὴς τοῦ Θεοῦ τοῖς δευτέροις τῶν ἀγώνων, καὶ
 τὴν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι δόξαν ὑπερβαλλόμενος. Εἰ
 δὲ ζητεῖς τούτων τὰς ἀποδείξεις, εἰς αὐτὰ βλέψον τὰ
 πράγματα. Ποῖον οὐκ ἐπενείματο τόπον τῶν Ἐκκλη-
 σιῶν ἡ τῆνικαῦτα καταστροφή; Ποῖον ἔμεινεν ἔθνος
 τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιστάσις ἀπειρατον; Τίς τῶν
 κατὰ τὰς Ἐκκλησίας εὐδοκιοῦντων οὐκ ἀπεσιόσθη
 τῶν πόνων; Ποῖος διέφυγε λαὸς τῶν τοιαύτην ἐπήθειαν;
 Οὐ Συρία πάσα, καὶ τῶν ποταμῶν ἡ μέση, μέχρι
 τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ὄρων· οὐ Φοινίκην, καὶ Πα-
 λαιστίνην, καὶ Ἀρραβίαν, καὶ Αἰγυπτον, καὶ τὰ Ἰθνη
 τῆς Λιβύης, ἕως τοῦ τέρματος τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκου-
 μένης, οὐ τὰ ἐπὶ τὰδε πάντα, Ποντικοὶ καὶ Κιλικεῖς,
 Λύκιοι, Λυδοὶ, Πισίδαι, Πάμφυλοι, Κάρες, Ἕλλη-

A tiare ipsius quoque magister nominari, neque re-
 pugna pertinaciter: vult vero hoc fieri sublato exi-
 guo quodam, quod in fidei Symbolo scriptum est,
 nempe *homousii* seu *consubstantialis* vocabulo. At
 imperatorem in Ecclesiam recipi, respondebat ma-
 gister noster, rem esse omnium gravissimam. Ma-
 gnum enim, inquit, quiddam est animam salvare,
 non quia imperatoris est, sed quia hominis. At vero
 tantum abesse aiebat, ut aliquid vel demeret vel
 adderet fidei, ut ne ordinem quidem formulæ fidei
 mutare cogitaret. Hæc timidus ille et imbellis, et
 ad ostii strepitum expavescens, ad illum, qui tanta
 dignitate eminebat: et quod verbis dixit, re ipsa
 postea præstitit, et firmavit: qui eversionem Eccle-
 siarum, velut torrentem quemdam, magno impetu
 B per provincias grassantem, objectu sui corporis
 cohibuit et avertit, solus calamitatis incursionem
 comspicendæ sufficiens et aptus, instar magnæ
 cuiusdam et immobilis petræ marinæ, quæ vastos
 maris fluctus mole sua frangit et elidit.

Neque hic certaminis finis fuit. Ipse imperator
 fortunam experitur, ira inflammatus, quod primum
 conatum ex voto non successisse videret. Et quem-
 admodum olim rex Assyriorum opera coci
 cuiusdam Nabuzardan, templum Hierosolymitanum
 evertit⁸⁸: ita et iste Demostheni cuidam promo-
 condo, et cocis præfecto, aliisque impudentiori,
 hac provincia demandata, sperabat se consecutu-
 rum victoriam. Omnia igitur illo miscente, et impio
 quodam ex Illyrico, qui tabellas manu ferebat, om-
 nes proceres ad opus hoc convocante, Modestoque
 C ira multo vehementius, quam prima impressione
 accenso: omnes quidem commovebantur ob impe-
 ratoris iram, et cum irato irascebantur, indignationi
 videlicet illius subservientes et gratificantes: omnes
 expectatione futurorum suspensi erant. Rursus ergo
 adest præfectus; rursus terrores incutiuntur, et
 prioribus quidem graviore; iterum minæ intentan-
 tur, et ira sævit acerbior: adest forense ministe-
 rium, præcones, apparitores, lictores, cancelli,
 cortina, quibus omnibus facile etiam eorum, qui
 ad omnia valde parati accedunt, animi percelli po-
 sunt. Iterum generosus noster athleta in certamine
 conspicitur, gloriam prioris pugnae longe exsupe-
 rans. Quod si huiusce rei petis testes, res ipsas
 intuere. Quem enim locum intactum reliquit tem-
 poris illius calamitas? Quænam gens hæreticæ va-
 stationis et grassationis experta mansit? Quis eorum
 qui in Ecclesia florebant, non dejectus est a ceptis
 et laboribus suis? Quis populus insultationem il-
 lam effugit? Non Syria universa, non Mesopotamia
 usque ad fines barbarorum: non Phœnicia, non
 Palestina, non Arabia, non Ægyptus, non incolæ
 Libyæ usque ad terminos nostri orbis; neque alii,
 qui in eo degunt Ponticæ, Cilicæ, Lyciæ, Lydi, Pisi-
 dii, Pamphylii, Cares, Hellespontii, insulani usque
 ad ipsam Propontidem: non gentes Thraciæ, qua
 patet Thracia, et finitimi quique usque ad ipsum
 Danubium. Quæ ex his omnibus provinciis calami-

⁸⁸ IV Reg. xxv, 9.

tatis hujus expers fuit, nisi forte illa, quæ antea A hoc malo tenebatur? Solus ex omnibus populus Cappadox communem cladem et ærumnam non sensit, quem magnus noster propugnator, ex omnibus tentationibus eripuit.

παδόκιος λαός, τῆς κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν συμφορᾶς τῶν πειρασμῶν διεσώσατο.

Hæc scilicet timiditatis documenta edidit magister noster: hæc sunt paventis, et trepidantis ad labores arduos præclara facinora; qui non in cœlu miserarum anicularum gloriam sibi peperit, neque mulierculas omni fraudi et deceptioni obnoxias circumvenire studuit, neque a desperatis et corruptæ mentis hominibus magni fieri valde expetendum duxit; sed reipsa demonstravit vim animi sui, et imperterritum, invictum et generosum illum spiritum, cujus præclare factum salus fuit universæ patriæ, B pax nostræ Ecclesiæ, exemplar omnis honesti, iis, qui secundum virtutem vivunt; eversio adversariorum, patrocinium fidei, securitas imbecillorum, stabilimentum robustiorum, et ut uno verbo expeditam, quidquid boni excogitari potest, id in hoc facto comprehenditur, in qua duntaxat narratione audiendi et videndi sensus re ipsa conveniunt: idem enim est oratione præclara quæque facinora persequi, et opere ipso orationi testimonium perhibere, et utraque mutuis quasi firmamentis corroborare, memoriam quidem ex iis, quæ sensibus objiciuntur, res vero ex iis, quæ dicuntur.

Verumenimvero nescio qua ratione longius extra C propositam materiam processerit oratio, conversa ad singula, quæ sycophanta per contumeliam objecit. Atqui admodum utilis fortassis Eunomio fuerit mora hæc orationis, in his calumniis refellendis, utpote quæ occupata diluendis criminationibus contra homines ejectis, ad ea quæ majoris sunt momenti sese conferre nequeat. Quemadmodum igitur eum, qui de homicidio accusatur, supervacaneum est accusare de verborum procacitate et levitate: sufficit enim solum homicidium ad hoc, et contra eum mortis sententia feratur, etiamsi nulla verborum temeritate sese homicida obstrinxerit: ita mihi operæ pretium videtur, ut solam istius impietatem refellendam suscipiam, relicta illa, quam in nos exercet maledicendi licentia: clarum enim est, si in rebus maximi ponderis impietas illius D retundatur, eadem etiam opera confutari omnia reliqua, licet non persequamur omnia sigillatim. Caput igitur omnium eorum, quæ molitus est ipse, nullum est aliud, quam blasphemia in orthodoxam fidem, tam in priori libro, quam in hoc, quem resutare aggredimur: omnem vero adhibet diligentiam, ut funditus evellat et aboleat de unigenito Filio Dei et Spiritu sancto omnes pias cogitationes. Ut igitur omnibus perspicuum fiat, quam falsus et inconstans sit omnis ille contra veritatis dogmata apparatus: primum quidem ad verbum ponam ipsius orationem, quæ deinde, resumtis singulis, separatim examinabo.

σπόντιοι, νησιῶται, μέχρι τῆς Προποντιδος αὐτῆς. Οὐ τὰ ἐπὶ Θράκης πάντα, ἕως ἦν ἡ Θράκη, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἔθνη, ἕως πρὸς τὸν Ἴστρον αὐτόν. Τί τῶ πάντων ἐπὶ σχήματος ἔμεινε, πλὴν εἰ μήτι προκατείχεται τῷ τοιοῦτῳ κακῷ; ἀλλὰ μόνος ἐκ πάντων ὁ Καπ. οὐκ ἐπήσθετο· ὅν ὁ μέγας πρόμαχος ἡμῶν ἐπὶ

Ταῦτα τὰ τῆς δειλίας τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἀποτελέσματα· ταῦτα τοῦ κατεπηχίτου τοὺς τραχυτέρους τῶν πόνων τὰ κατορθώματα· οὐκ ἐν γραϊδοίσι δυστήνοισι εὐδοκιμοῦντος, οὐδὲ ἀπατῆν γυναϊκάρι:α πρὸς πάσαν ἀπάτην εὐκόλως ἔχοντα μελετῶντος, οὐδὲ ὑπὸ τῶν κατεγνωσμένων καὶ κατεφθαρμένων θαυμάζεσθαι μέγα κρίνοντος. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων δείξαντος τὴν ἰσχὺν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἀτρεπτον, καὶ ἀνδρείον, καὶ γενικὸν τοῦ φρονήματος· οὐ τὸ κατόρθωμα, σωτηρία μὲν τῆς πατριδος ἀπάτης, εἰρήνη δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας, ὑπόδειγμα δὲ παντὸς ἀγαθοῦ, τοῖς κατ' ἀρετὴν ζῶσιν, ἀνατροπὴ τῶν ἐναντιῶν, συνηγορία τῆς πίστεως, ἀσφάλεια τῶν ἀσθενεστέρων, βεβαίωσις τῶν προθυμοτέρων, πάντα ὅσα τῆς κρείττονος μίρας εἶναι πεπίστευται· ἐπὶ τούτων μόνων τῶν διηγημάτων, ἀκοή τε καὶ ἔψις ἐπὶ τῶν πραγμάτων συμβαλῖνους· ταυτὸν γάρ ἐστι λόγῳ τὰ κάλλιστα διηγήσασθαι, καὶ ἔργῳ δεῖξαι τὴν μαρτυρίαν τῶν λόγων, καὶ ἀμφοτέρω δι' ἀλλήλων πιστώσασθαι, τὴν τε μνήμη ἀπὸ τῶν φαινομένων, καὶ τὰ πράγματα διὰ τῶν λεγομένων.

Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως τοσοῦτον ἔξω τῶν προκειμένων παρηνέχθη ὁ λόγος, πρὸς ἕκατον τῶν ἐφ' ὕψει βηθέντων παρὰ τοῦ συκοφάντου ἐπιστροφόμενος· καίτοι τῷ Εὐνομίῳ κέρδος οὐ μικρὸν ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ λόγου διατριβή, ἐν τῇ τῶν ἀνθρωπίνων ἀδικημάτων κατηγορία τοῖς κυριωτέροις προσδῆναι κωλυομένου. Ὡσπερ οὖν τὸν ἐπὶ φόνῳ κρίνομενον ὑπὲρ τῆς ἐν βήμασι προπετείας κακίζειν τῶν ἀγρήστων ἐστὶν (ἀρκεῖ γὰρ ὁ φόνος ἀπελεγχθεὶς τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ἐπενεγκεῖν, ἀν μὴδεμία προπέτεια λόγων τῷ μαιφόνῳ συναπελέγηται)· οὕτω μοι καλῶς ἔχειν δοκεῖ, μόνῳ αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἑλεγκσὼν ἀγαγεῖν, τὰς δὲ καθ' ἡμῶν λοιδορίας χαίρειν ἔλασαι. Δῆλον γὰρ ὅτι περὶ τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα τῆς πονηρίας φωραθείσης, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τῇ δυνάμει συναπελέγεται· ἀν μὴ καθ' ἕκατον ἀκριδῶς D ἐπεξιωμεν. Ἔστι τοίνυν τὸ κεφάλαιον τῶν παρ' αὐτοῦ κατασκευασομένων, βλασφημία μὲν εἰς τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, ἐν τε τῷ προάγοντι λόγῳ, καὶ ἐν τῷ νῦν παρ' ἡμῶν εὐθυνομένῳ· σπουδὴ δὲ πάσα καθελεῖν, καὶ παραγράφασθαι, καὶ ἀνατρέφαι παντελῶς τὰς περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ, καὶ τὰς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐσεβεῖς ὑπόληψεις. Ὡς ἂν οὖν μάλιστα ψευδής, καὶ ἀσύστατος ἐπιδειχθῇ ἡ κατὰ τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας κατασκευή· πρῶτον μὲν ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὴν περὶ τούτων παραθήσομαι ῥῆσιν· ἔπειτα δὲ πάλιν ὑπελεύσομαι τοῖς εἰρημένοις, ἕκαστον αὐτῶν ἐξετάζων χωρὶς.

Πῶς ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων συμπληροῦ-
 ραι λόγος ἐκ τε τῆς ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτης
 οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς δι' ἐκείνην μὲν οὐσίας, μετ'
 ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ἄλλων πρωτευούσης· καὶ
 τρίτης γὰρ τῆς μηδεμιᾶ μὲν τούτων συντακτιμέ-
 τής, ἀλλὰ τῇ μὲν, διὰ τὴν αἰτίαν· τῇ δὲ διὰ τὴν
 ἐνέργειαν, καθ' ἣν γέγονεν, ὑποτακτομένης· συμ-
 περιλαμβανομένων δηλαδὴ πρὸς τὴν τοῦ παντός
 λόγου συμπλήρωσιν, καὶ ταῖς οὐσίαις παρεπο-
 μένων ἐνεργειῶν, καὶ τῶν ταύτας συμφωνῶν ὀνο-
 μάτων· πάλιν δ' αὖ ἐκάστης τούτων οὐσίας εἰ-
 λευκῶς ἀπλής, καὶ πάντη μιᾶς οὐσίας τε καὶ
 νοουμένης, κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, συμπεριγραφο-
 μένων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν
 ἔργων ταῖς τῶν ἐργασιμένων ἐνεργεῖαις παραμε-
 τρουμένων· ἀνάγκη δὴ πᾶσα, τὰς ἐκάστη τῶν
 οὐσιῶν ἐπομένους ἐνεργείας, ἐλάττους τε καὶ μεί-
 λους εἶναι, καὶ τὰς μὲν πρώτην, τὰς δὲ δευτέραν
 τάξιν ἐπέχειν. Συνόλως τε εἰπεῖν, πρὸς τοσαύτην
 ἐξικεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς ὁπόσην ἂν ἐξικηῖται
 τὰ ἔργα· ἐπεὶ μὴδὲ θεμελιῶν τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν
 εἰπεῖν, καθ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν, ἢ τοὺς
 ἀστέρους καὶ τὸν οὐρανὸν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ'
 ἕως τὰ ἔργα τῶν ἔργων προσβύτερα καὶ τιμιώ-
 τερα, τοσούτω καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνεργείας
 ἀναβεβηκέναι φαίη ἂν τις εὐσεβῶς διανοούμενος·
 αἰετὴ δὲ τῶν πῦτων ἐνεργειῶν, τὴν ταυτότητα τῶν
 ἔργων ἀποτελουσῶν, καὶ τῶν παρελλομένων
 ἔργων παρελλομένης τῆς ἐνεργείας ἐμφανόν-
 των. Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων, καὶ τῇ πρὸς ἄλ-
 ληλα σχέσει τὸν εἰρμόν ἀπαράβατον διατηροῦν-
 των· προσήκει δὴ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν συμφυῆ τοῖς
 ἀρτίμοις τάξιν τὴν ἐξέτασιν ποιουμένοις, καὶ
 μὴ φέρον ἐμοὶ πάντα, καὶ συγχεῖν βιαζομένους·
 εἰ μὲν περὶ τῆς οὐσίας κινεῖτο ἀμφισβήτησις, ἐκ
 τῶν πρώτων καὶ προσεχῶν ταῖς οὐσίαις ἐνερ-
 γειῶν ποιεῖσθαι τῶν δεικνυμένων τὴν πίστιν, καὶ
 τῶν ἀμφισβητουμένων τὴν διάλυσιν· τὴν δὲ ἐπι-
 κρίσιν, ἀρμοδιωτέραν γὰρ μὴν καὶ τοῖς πῦσιν ἀνυσμιωτέραν ἠγεῖσθαι τὴν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τὰ
 δεύτερα κώθοδον.

Ἡ μὲν οὖν τεχνολογία τῆς βλασφημίας αἰτη-
 θέας δὲ ἡμῖν ἀληθινός, ὁ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ Υἱὸς,
 ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγίας κατευθύνει τὸν
 λόγον πρὸς τὴν ἀλήθειαν· πάλιν τὰ εἰρημένα καθ-
 εῖναι ἀναλάβωμεν. Εἶπε τῶν καθ' ἑαυτὸν δογμά-
 των κληροῦσθαι τὸν λόγον ἐκ τῆς ἀνωτάτω καὶ
 κυριωτάτης οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς δι' ἐκείνην μὲν
 οὐσίας, μετ' ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ἄλλων πρω-
 τευούσης, καὶ τρίτης γὰρ τῆς μηδεμιᾶ τούτων
 συντακτομένης. Ἀλλὰ τῇ μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, τῇ
 δὲ διὰ τὴν ἐνέργειαν ὑποτακτομένης. Πρώτον τοῖ-
 νων τῶν ἐν τῷ λόγῳ κακουργηθέντων, τοῦτο ἐστίν,
 εἶναι τὸ δόγμα τὸ μυστικὸν ἐπαγγειλάμενος ἡμῖν ἐκ-
 θέσθαι, ὡς περὶ διορθούμενος τὰς εὐαγγελικὰς φω-
 νὰς, οὐκ ἐκείνοις κέχρηται τοῖς ὀνόμασι, δι' ὧν παρ-
 ἔσκεν ὁ Κύριος τὸ μυστήριον ἐν τῇ τελειώσει τῆς
 πίστεως, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

A Omnis oratio, qua dogmata nostra explicamus,
 perficitur ex suprema et maxime proprie dicta sub-
 stantia: et ex illa quæ per illam est, post illam au-
 tem reliquis omnibus antecedit: et ex tertia, quæ
 cum nulla harum coordinatur. Sed illi quidem ut
 causæ, huic vero ut operationi, quæ facta est, sub-
 jicitur, comprehensivæ videlicet ad totius orationis com-
 plementum etiam operationibus, quæ manant ex sub-
 stantiis, et ipsis competunt. Rursus, cum quælibet
 ex his substantiis sit et intelligatur pure simplex, et
 simpliciter una secundum propriam dignitatem, cir-
 cumscriptis autem operationibus per ipsa opera, et
 ipsis operibus, operantis actionibus commensuratis,
 omnino necesse est, operationes, quæ sequuntur
 quamlibet substantiam, majores et minores esse: et
 illas quidem in primo, illas vero in secundo ordine
 esse collocandas: et, ut universim dicam, tanto dis-
 crimine inter se dissident, quanto dissident ipsa
 opera: cum nefas sit dicere eandem esse operationem,
 quæ angelos fecit, vel stellas et cælum, vel hominem:
 sed quanto opera operibus excellentiora et præstan-
 tiora sunt, tanto et operationem operationi antestare
 merito asseveraverit, qui pie de hoc cogitare velit:
 cum eadem operationes eosdem etiam effectus pro-
 ducant, cumque diversa opera, diversas etiam ope-
 rationes demonstrent. Cum vero hæc ita sese habeant,
 omniaque, mutua ad sese habitudine, invariabilem
 seriem observent, par est, ut qui inquisitionem se-
 cundum naturalem rerum ordinem instituant, et non
 omnia simul miscere et confundere cupiunt, si qui-
 dem de substantia quæstio oriatur, ex primis et ex
 cognatis substantiarum operationibus argumenta re-
 rum demonstrandarum petant, eorumque de quibus
 ambigitur solutionem. At vero dubitationem de ope-
 rationibus ex substantiis dissolvent, rati convenien-
 tiorum et omnibus utiliore fore, a primis ad se-
 cunda descensum.

ταῖς ἐνεργεῖαις ἀμφοβολῶν διαλύουσιν ἐκ τῶν

Hæc est blasphemia artificiosa et subdola expli-
 catio. At Deus nobis verax est, et veri Dei Filius,
 ductu sancti Spiritus diriget orationem nostram
 ad veritatem. Nunc iterum ad verbum resumimus,
 quæ effutivit Eunomius. Dixit, dogmatum suorum
 sermonem totum perfici ex suprema et maxime pro-
 prie dicta substantia, et ex illa, quæ per illam est,
 post illam autem reliquis omnibus antecedit: et ex
 tertia quæ cum nulla harum coordinatur. Sed illi
 quidem ut causæ, huic ut operationi, quæ facta est,
 subjicitur: primum quidem in his verbis malitiæ
 et improbitatis signum hoc est, quod pollicitus
 dogma mysticum nobis exponere, tanquam corre-
 cturus voces evangelicas, non ea nomina adhibuit,
 quibus Dominus nobis mysterium tradidit²¹, cum
 fidei complementum assignaret, sed nomine Patris
 et Filii et Spiritus sancti suppresso, loco Patris

²¹ Math. XVIII, 19.

supremam et maxime proprie substantiam dicit; et loco Filii eam, quæ est propter illam, post illam vero reliquis antecedentem; loco autem Spiritus sancti, eam, quæ nulli horum conjuncta est (a). Atqui si his appellationibus uti satius esset, non adeo inops erat veritas, ut hæc nomina non reperiret; neque adeo imperiti erant alii, qui postea ordine subsecuti mysterii hujus prædicationem exceperunt, quique ab initio oculati testes et ministri sermonis fuerunt, et qui post illos totum terrarum orbem evangelica doctrina compleverunt; rursusque, qui posteris temporibus ortas de hoc dogmate dubitationes in communi concilio desinuerunt, quorum traditiones scriptæ semper in Ecclesiis custodiuntur. Si ita loqui oportebat, non utique Patris et Filii et Spiritus sancti mentionem fecissent. Quod si omnino pietati consentaneum, et ab omni periculo remotum erat, ad hanc novitatem transferre filii vocabula, sequitur omnes illos fuisse indoctos, rerum divinarum rudes, et nominum cognatorum, ut iste dicit, expertes; illos, inquam, qui neque potuerunt neque voluerunt proprias cogitationes præponere iis nominibus, quæ a divinis oraculis accepimus.

Sed omnibus manifestam arbitror causam, cur hæc nova nomina cuderit Eunomius. Nam omnes homines audito Patris et Filii vocabulo, statim propriam et naturalem inter ipsos habitudinem ex ipsis vocabulis agnoscunt: quæ enim naturalis sit habitudo, omnibus tacentibus, ex his appellationibus intelligitur. Ut ergo hæc de Patre et Filio in animis hominum non ingenerarentur, subtrahit audientibus eam, quæ cum nominibus subit mutæ habitudinis notionem, relictisque divinitus inspiratis dictionibus, eas voces ad explicationem dogmatis adhibet, quæ evertendæ veritati quam maxime sint idoneæ.

Recte porro dicit, his non universæ Ecclesie de doctrina sententiam, sed suam perfici. Cuius autem, qui vel paululum attendere velit, facile est, quam impia sint, quæ effudit, perspicere. At fortassis abs re non fuerit, sigillatim disquirere, quidnam sibi velit, cum supremam et maxime proprie substantiam soli Patris substantiæ attribuit, non autem Filii et Spiritus sancti, cum tamen concedat iis supernam et propriam substantiam. Arbitror enim ego hoc nihil esse aliud, quam machinam quamdam ad negandum funditus omnem substantiam Filii et Spiritus sancti, eumque occulte his verborum ambagibus moliri, ut præter inane nomen nihil subesse credamus, vera substantiæ et essentiæ notionem per has sutelas et fraudes destructa: quodque hæc ita sese habeant, nullo negotio deprehendet, qui animum ad orationem ipsius paululum adjicere volet. Non enim is credere potest vere subsistere per propriam substantiam, Filium et Spiritum sanctum,

καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσιωπήσας, ἀντὶ μὲν Πατρὸς, ἀνωτάτω τινὰ καὶ κυριωτάτην οὐσίαν λέγει, ἀντὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν δι' ἐκείνην μὲν οὐσίαν, μετ' ἐκείνην δὲ τῶν ἄλλων πρωτεύουσαν, ἀντὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν μηδεμίᾳ τούτων συντατομένην. Καίτοι γε εἰ οὕτως εἰπεῖν οἰκειότερον ἦν, οὐκ ἂν πάντως ἠπόρῃσεν ἡ ἀλήθεια τῆς τῶν ῥημάτων τούτων εὐρέσεως, οὐδ' ἂν πάντως οἱ καθεξῆς ἐκδεξάμενοι τοῦ μυστηρίου τὸ κήρυγμα, οἷ τε ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου, καὶ οἱ μετ' ἐκείνου πάντες τὴν οἰκουμένην τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καταπληρώσαντες· καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα κατὰ καιροῦς τινὰς τὰς περὶ τοῦ δόγματος κινουμένας ἀμφιβολίας ἐν κοινῷ συνεδρίῳ διαλαβόντες· ὧν αἱ παραδόσεις ἔγγραφοι ταῖς Ἐκκλησίαις ἀεὶ διασώζονται· εἰ ταῦτα λέγειν ἐχρῆν, οὐκ ἂν Πατὴρ τε καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐποιούοντο τὴν μνήμην· εἴπερ ὅλως εὐσεβὲς ἢ ἀκίνδυνον ἦν πρὸς τὴν καινότητα ταύτην μεταχαράττειν τὰ τῆς πίστεως ῥήματα, ἢ πάντες ἀμαθεῖς ἦσαν ἐκείνοι, καὶ ἀκατήχρητοι τῶν μυστηρίων, καὶ τῶν προσφυῶν, ὡς φησὶν οὗτος, ὀνομάτων ἀνήκοοι, οἱ μῆτε εἰδότες, μῆτε θελήσαντες τῶν παραδοθέντων ἡμῖν διὰ τῆς θέλας φωνῆς ὀνομάτων τὰς ἰδίας ἐνόησας προτιμωτέρας ποιῆσασθαι.

Ἄλλὰ παντὶ πρόδηλον οἶμαι τὴν αἰτίαν εἶναι τῆς ταύτης ὀνοματοποιίας, ὅτι πάντες ἄνθρωποι Πατὴρ καὶ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀκούσαντες, εὐθύς τὴν οἰκίαν αὐτῶν καὶ φυσικὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐπιγινώσκουσι. Τὸ γὰρ τῆς φύσεως συγγενὲς ἐκ τῶν προσηγορίων τούτων αὐτομάτως διερμηνεύεται. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα νοηταὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, διὰ τοῦτο κλέπτει τῶν ἀκούοντων τὴν διὰ τῶν ὀνομάτων συνεισούσαν τῆς οἰκειότητος ἔμφασιν· καὶ καταλιπὼν τὰ θεόπνευστα ῥήματα, διὰ τῶν ἐπινοηθέντων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἀληθείας ποιεῖται τὴν τοῦ δόγματος ἐκθεσιν.

Καλῶς δὲ τοῦτό φησιν, οὐ τῶν καθόλου τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, ἀλλὰ τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἐν τούτοις συμπληροῦσθαι τὸν λόγον. Ἔστι δὲ πρόχειρος μὲν παντὶ τῷ γε νοῦν ἔχοντι, τῆς ἀσεθείας τῶν εἰρημένων ἢ κατανόσεις. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἀπὸ καιροῦ, καὶ καθ' ἑκαστον διεξετάσαι τῷ λόγῳ· τί βουλόμενος τὸ ἀνώτατον τε καὶ κυριώτατον μόνῃ προσμαρτυρεῖ τοῦ Πατρὸς τῆ οὐσίας, οὔτε τοῦ Υἱοῦ, οὔτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀνω τε καὶ κυρίαν εἶναι συγχωρῶν τὴν οὐσίαν. Οἶμαι γὰρ ἐγὼ γε μελέτην εἶναι ταύτην τῆς παντελοῦς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀνήσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο λεληθότως κατασκευάζεσθαι διὰ τῆς τοιαύτης τεχνολογίας, τὸ μέχρις ὀνόματος εἶναι ταῦτα δοκεῖν, τὴν δὲ ἀληθῆ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ὀμολογίαν διὰ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς ἀθετεῖσθαι· καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, χαλεπῶς ἂν τις κατανοήσῃε μικρὸν προσδιατρέψας τῷ λόγῳ. Οὐκ ἔστι τοῦ νομιζόντος ἀληθῶς εἶναι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν τὴν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ

(a) Similia S. Basilius l. iv contra Eunomium, statim sub initium.

ἄγιοι, τὸ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἁνομίτων, οἷς ἀποσεμνύνειν οἴεται δεῖν τὸν ἐπὶ πάντων θεόν. Ἡ γὰρ ἂν ἦν τῆς ἐσχάτης εὐθεΐας, τῷ πράγματι συντιθέμενον, μικρολογεῖσθαι περὶ τὰ ῥήματα· νυνὶ δὲ τῷ μόνῃ προσμαρτυρεῖται τοῦ Πατρὸς τῆ οὐσίας τὸ ἀνώτατόν τε καὶ κυριώτατον, ἔδωκε διὰ τῆς σωπῆς περὶ τῶν ὑπολοίπων, ὡς οὐ κυρίως ὑπερώτων, στοχάζεσθαι. Πῶς γὰρ ἔστιν ἀληθῶς εἶναι τι λέγειν, ὃ μὴ προσμαρτυρεῖται τὸ κυρίως εἶναι; Ἀνάγκη γὰρ ἐφ' ὧν οὐχ ὁμολογεῖται τὸ κύριον, τοῖς ἐπιδιαστελλομένοις τῶν ὀνομάτων συντίθεσθαι. Τὸ γὰρ μὴ κύριον, ἄκυρον πάντως. Ὡστε ἡ τοῦ μὴ κυρίως εἶναι κατασκευὴ τῆς παντελοῦς ἀνυπαρξίας ἀπόδειξις γίνεται· πρὸς ἣν ἔοικεν ὁ Εὐνόμιος βλέπων, ταῦτα καινοτομεῖν ἐν τῷ καθ' ἑαυτὴν δόγματι τὰ ὀνόματα. Οὐ γὰρ δὴ δι' ἀπορίαν φήσει τις αὐτὸν εἰς ἀνήκτον ὑπόληψιν ἐκπεσόντα τοπικῶς τὸ ἄνω πρὸς τὸ ὑπερθετικῶς διαστῆλαι, καὶ τῷ Πατρὶ καθάπερ γεωλόφον τινα σκοπιᾶν ἀφορίζοντα, τὸν Υἱὸν τοῖς κλιστότεροις ἐγκαθιδρύειν. Οὐδεὶς γὰρ οὕτω παῖς τὴν διάνοιαν, ὡς ἐπὶ τῆς νοερᾶς τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως, τὴν κατὰ τόπον διαφορὰν ἐννοεῖν. Ἴδιον γὰρ σωματικῶν ἢ ἐπὶ τόπου θέσις· τὸ δὲ τῆ φύσει νοερόν τε καὶ ὄλον, πόρρω τῆς κατὰ τόπον ἐννοίας ὁμολογεῖται. Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ ἀνωτάτου λέγεσθαι μόνου τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν; Εἰς γὰρ ταύτας τὰς ὑπονοίας ἐξ ἀμαθίας τινὸς αὐτὸν περιφέρεισθαι, οὐκ ἂν τις εὐκόλως ὑπονοήσῃ, τὸν ἐν πολλοῖς, οἷς ἐπιδείκνυται, σοφὸν εἶναι προσποιούμενον· καὶ καθὼς ἀπαγορεύει ἡ θεία Γραφή, καὶ τὰ περισσὰ σοφίζμενον.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ δυνάμει, οὐδὲ ἀγαθότητος, οὐδὲ ὄλου τινὸς τῶν τοιούτων ὑπεροχῆν, τὸ ἄνω φήσει τῆς οὐσίας ἐνδείκνυσθαι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο παντὶ ῥώριμον, μὴ ὅτι τοῖς ἐπὶ σοφίᾳ πλεονεκτεῖν ὑπελήμμενοι· ὅτι ἀνευθεῖς πρὸς τελείαν ἀγαθότητά τε καὶ δύναμιν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ἢ τε τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστιν ὑπόστασις. Τὰ γὰρ ἀγαθὰ πάντα, ἕως ἂν ἀπαράδεκτα τοῦ ἐναντιουμένου, ὅρον οὐκ ἔχει τῆς ἀγαθότητος. Ἐπειδὴ μόνους τοῖς ἐναντίους πέφυκε περιγράφεσθαι, ὡς ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον ὑποδειγμάτων ἐστιν ἰδεῖν. Ἡ δύναμις ἀσθενείας παραλαβούσης ἴσταται· ἡ ζῶη θανάτῳ περιορίζεται· φως πέρας τὸ σκότος ἐστὶ· καὶ πάντα συνελόντι φάναι, τὰ καθ' ἕκαστον ἀγαθὰ τοῖς ἐναντίους ἐναπολήγει. Εἰ μὲν οὖν τρεπτήν πρὸς τὸ χεῖρον τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποτίθεται, εἰκότως ἐπ' αὐτῶν κατασμικρύνει τὴν τῆς ἀγαθότητος ἔννοιαν· ὡς δυναμένον καὶ τοῖς ἐναντίους συνενεχθῆναι. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ χείρονος ἢ θεία τε καὶ ἐκλλοίωτος φύσις, καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὁμολογῆται, ἀόριστος πάντως ἐν τῷ ἀγαθῷ θεωρεῖται. Τὸ δὲ ἀόριστον, ἀπέριπρον ταυτὸν ἐστίν. Ἀπέριπρον δὲ, καὶ ἀόριστον πλεονασμὸν, καὶ ἐλάττωσιν ἐννοεῖν, τῆς ἐσχάτης ἀλογίας ἐστὶ. Πῶς γὰρ ἂν ὁ τῆς ἀπει-

A qui adeo laboriose in nominibus cudendis desudat, quibus putat Patrem esse afficiendum; nam extremae dementiae esset, eum, qui rem confisteretur, occupari velle circa vuculas. At cum supremam et maxime propriam substantiam soli Patri assignet, ipso silentio conjicere nos facit, quasi reliqui non proprie subsistant. Quomodo enim dicere possumus vere esse aliquid, si proprie esse non potest (a)? Necessè namque est ea, quibus proprie esse non convenit, oppositis nominibus denotare. Nam quod non est proprie, improprie sit oportet. Itaque asserere, quod proprie non sit Filius, et Spiritus sanctus, nihil est aliud, quam omnem omnino substantiam adimere: quod sine dubio Eunomius spectans, hæc nomina suæ doctrinæ propria exco-

B gitavit. Non enim dici potest illum eo stultitiæ processisse, ut superum tanquam locum inferiori opposuerit, et Patri velut eduiorem quamdam spectantem assignarit, collocato in humilioribus locis Filio. Nam nullus adeo insipiens et stolidus est, qui in natura illa sub solum intellectum cadente differentiam loci reperiri existimet; loci enim positiones proprie sunt corporum; at quod natura sua spirituale est, et omnis materiei expertus, ei omnium confessione circumscriptioni loci non competit. Qua igitur de causa asserit iste solam Patris substantiam esse omnium supremam? Nam ex inscitia illum in has ineptias incidere haud facile aliquis sibi persuadeat; quippe qui in rebus et scriptis suis cum primis sapientiæ laude præstare videri cupiat: quique, quod tamen Scriptura divina vetat, etiam plus quam oportet sapiat²².

Atqui nec affirmare poterit supremum illud, quod substantiæ Patris tribuit, significare excellentiam quamdam potestatis, bonitatis, aut alterius aliqujus de genere eodem. Etenim hoc quibusvis manifestum est, exceptis iis, qui sapientiæ principatum sibi arrogat, unigeniti Filii et Spiritus sancti substantiæ nihil penitus deesse ad omnibus numeris absolutam bonitatem, potentiam, et ad id genus alia attributa. Omnia enim bona quandiu pura, et a suo contrario libera manent, limite carent. Nam solo contrario terminari, et certis quasi finibus includi solent: ut videre licet, si quis sigillatim res intueri velit. Valetudo enim veniente imbecillitate finitur, vita morte circumscribitur, lucem terminant tenebræ, et ut rem in pauca conferam, quælibet bona ingruente contrario desinunt. Si igitur arbitratur, naturam Unigeniti et Spiritus sancti mutationi in deterius obnoxiam esse, merito sane opinionem de earumdem bonitate imminuit et elevat, cum contrarii sint capaces. At si divina natura in deterius immutabilis prorsus et invariabilis est, ut ipsi quoque hostes fatentur, necessario sequitur eam interminatam bonitatem habere: interminatam autem et infinitum idem sunt.

²² Eccli. vii, 17.

(a) Profert hunc locum Cypariss. Decad. iv, cap. 9.

At in infinita et interminata copia et abundantia A defectum et imminutionem animo concipere, extremæ insipientiæ argumentum est. Quomodo enim ratio et notio infinitatis subsistet, si quis in re intentionem et remissionem statuat? Ex finium enim mutua juxta se oppositione excelsum cognoscimus. Ubi vero finis omnis abest, quam ratione excessus cognosci potest? An fortassis Eunomius huc non collineavit, sed potius temporario quodam excessu cogitatione efformato, secundum prærogativam originis et antiquitatis excellentiam intelligit, ob eamque Patris substantiam solam omnium supremam vocat? dicat ergo, cui excessum illum vitæ, qua Pater vicit, attribuat, cum nullum temporis spatium inter Patrem et unigenitum Filium interjectum animo recte concipi queat?

Faciamus tamen tempus intercedere, quomodo, B quæso, plus de ratione substantiæ participaret, prior illa secundum durationem substantia, quam posterior, de ipsa, inquam, ratione et notione substantiæ, ut *suprema*, et quæ *proprie sit*, appellari mereretur, illa vero nequaquam? Prior enim respectu posterioris, diuturnioris quidem temporis particeps est, at de substantiæ ratione, neque plus, neque minus, quam posterior participat. Clarior res tota exemplis evadet. Quid minus habuit quam Abraham, quod ad substantiæ rationem attinet, beatus David, quatuordecim generationibus illo minor ²²? An quod tempore posterior natus sit, ob id humana natura in eo mutata est, minusve homo fuit? Quis tam fatuus est, qui hoc asserat? Eadem enim et in hoc et in illo substantiæ ratio est, temporis processu nihil penitus variata. Neque ullus dixerit illum magis esse hominem, quod tempore antecesserit; hunc vero minus naturæ humanæ participem esse, quod post alios in hanc vitæ scenam ingressus sit: quasi vel consumpta jam natura in iis, qui antecesserant, vel quasi tempus in iis omnem suam vim et facultatem insumpserit. Neutiquam enim penes tempus est cujusvis naturam velut demensam dare, sed ipsa in seipsa eadem manet, in posteris quoque seipsam conservans. At tempus volvitur more sibi insito, naturamque fixam, et immutabilem et intra proprios terminos constantem, sive prætergreditur, sive præterlabitur. Quamobrem neque si tempore et duratione prior esset Pater, ut in hypothesisi nostra posuimus, ob id proprie soli Patri principatus et summitas substantiæ ascribi deberet; cum vero nulla sit quoad temporis durationem diversitas, qua tandem ratione in illa, quæ sæcula antecessit natura, tale quid comminisci quis audeat: cum enim omne intervallum aliquid dimittiri solitum, infra illam divinam naturam reperiatur, quid, oro, effugii relinquitur illis, qui conantur substantiam illam, tempus omne antegressam, et animo incomprehensum superi et inferi positionibus discriminare?

At perspicuum est, et sine ulla dubitatione, hoc quod iste asserit, nihil aliud esse, quam patrociniū Judaicæ impietatis, qui solam Patris sub-

ρίας διασωθείη λόγος, εἰ τὸ πλεόν τε καὶ ἔλαττον ἐν αὐτῷ δογματίζοιτο; Ἐκ γὰρ τῆς τῶν περάτων πρὸς ἄλληλα παραθέσεως, τὸ πλεόν διαγιγνώσκομεν ἐφ' ὧν δὲ πέρας οὐκ ἔστι, πῶς ἂν τις δυνηθεῖη τὸ περισσὸν ἐννοῆσαι; Ἡ οὐχὶ τοῦτο, χρονικὴν δὲ τινα τὴν ὑπερσχήν ἐννοῶν, κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχαιότητος τὸ πλεόν νέμει, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν μόνην ἀνωτάτω φησί; Οὐκοῦν εἰπάτω τίνοι τοῦ πλεόν τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς διεμέτρησε, μηδενὸς διαστήματος χρονικοῦ προεπινοουμένου τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως.

Καίτοι εἰ καὶ τοῦτο ἦν (εἰρήσθω γὰρ καθ' ὑπόθεσιν τέως) ἢ τῷ χρόνῳ προήκουσα τῆς μεταγενεστέρως οὐσίας, τί μᾶλλον ἔχει τὸ εἶναι, κατ' αὐτὸν λόγον τοῦ εἶναι λόγον, ὥστε τὴν μὲν ἀνωτάτω καὶ κυρίαν λέγειν, τὴν δὲ μὴ οὕτως ἔχειν; Τοῦ γὰρ προγενεστέρου πρὸς τὸ νεώτερον, ὁ μὲν χρόνος τῆς ζωῆς πλεων ἐστίν· ἢ δὲ οὐσία παρὰ τοῦτο, οὐδὲ πλεόν τὸ ἔλαττον ἔχει. Σαφέστερον δὲ τοῦτο καὶ δι' ὑποδειγμάτων γινήσεται· τί ἔλαττον εἶχε τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὁ μετὰ δεκατέσσαρας γενεᾶς ἀναδειχθεὶς Δαβὶδ; Ἄρα τι μετεποιήθη τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τούτου; Καὶ ἦττον ἀνθρώπος ἦν, ὅτι τῷ χρόνῳ μεταγενεστερός; Καὶ τίς οὕτως ἡλίθιος ὥστε τοῦτο εἰπεῖν; Εἰς γὰρ ἐφ' ἑκατέρων τῆς οὐσίας ὁ λόγος, οὐδὲν τῆ παρόδῳ τοῦ χρόνου συναλλοιούμενος· οὐδ' ἂν τις εἴπῃ τὸν μὲν μᾶλλον ἀνθρώπων εἶναι, διὰ τὸ προῆκεν τῷ χρόνῳ· τὸν δὲ ἔλαττον μετέχειν τῆς φύσεως, ὅτι μεθ' ἑτέρους τῆ ζωῆς ἐπεδήμησεν· ὥσπερ ἢ προαναλωθείσης τῆς φύσεως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ἢ τοῦ χρόνου τὴν δύναμιν ἐν τοῖς παρωχηκόσι προδραπανήσαντος. Οὐτε γὰρ ἐπὶ τῷ χρόνῳ ἐστιν ἀφορίζειν ἐκάστῳ τὰ μέτρα τῆς φύσεως, ἀλλὰ αὐτὴ μὲν ἐφ' ἑαυτῆς μένει διὰ τῶν ἐπιγινομένων ἑαυτὴν συντηροῦσα· ὁ δὲ χρόνος φέρεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, εἴτε περιέχων, εἴτε παραρρέων τὴν φύσιν, παγίαν καὶ ἀμετάθετον ἐν τοῖς ἴδιοις μένουσαν ἄροις. Οὐκοῦν οὐδὲ εἰ τῷ χρόνῳ δοθείη τὸ πλεόν ἔχειν, καθὼς ὁ λόγος ὑπέθετο, κυρίως τῷ Πατρὶ μόνῳ τὸ ἀνώτατον τῆς οὐσίας προσμαρτυρήσουσι· μηδεμίαν δὲ οὐσίαν τῆς κατὰ τὰ πρεσβεῖα τοῦ χρόνου διαφορᾶς, πῶς ἂν τις ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως τὸ τοιοῦτον ἐπινοήσῃ; Παντὸς γὰρ διαστήματος μετρητικοῦ τῷ κάτω τῆς θείας φύσεως εὕρισκομένου, τίς καταλείπεται λόγος τοῖς ἐπιχειροῦσι τὴν πρόχρονόν τε καὶ ἀκατάληκτον οὐσίαν τῆ πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω διαφορᾶ διασχίσειν; Ἄλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὁ λόγος ἔχει, ὅτι συνηγορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ δόγματός ἐστι, τὸ παρὰ τούτων δογματίζομενον, μόνην ὑφ' ἑστέαναι τοῦ Πατρὸς τὴν

²² Math. i. 2-6.

οὐσαν ἐνδεικνυμένων, ἣν μόνην κυρίως εἶναι διισχυ-
ρίζονται, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐν
τοῖς μὴ οὐσι λογιζομένων· πᾶν γὰρ τὸ μὴ κυρίως
ὄν, ἐν ῥήματι μόνον, καὶ καταχρήσει συνηθείας εἶναι
λέγεται. Ὅσπερ καὶ ἄνθρωπος ὀνομάζεται, οὐχ ὁ διὰ
μιμήσεως ἐπὶ τῆς εἰκόνης θεικνύμενος, ἀλλ' ὁ κυρίως
λεγόμενος οὗτος, οὐχ ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ
τὸ ἀρχετύπον ἐστὶ τοῦ ὁμοιώματος· ἡ δὲ εἰκὼν, μέχρις
ὀνόματος ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει τὸ κυ-
ρίως λέγεσθαι, ὅπερ λέγεται, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῆ φύσει
ὁ ὀνομάζεται. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, εἰ μόνου τοῦ Πα-
τρὸς ἡ οὐσία κυρίως λέγεται, ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
Πνεύματος οὐκέτι, τί ἄλλο; Ἡ οὐχὶ ἄρνησις ἐστὶ
περιφανῆς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος; Οὐλοῦν ἀπὸ
τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων
παλινδρομεῖσασαν, ἐν τῇ μὴ δίδοναι τὸν Υἱὸν κυ-
ρίως εἶναι, τὸ μὴδὲ ὅλως εἶναι κατασκευάζοντες· τὸ
γὰρ ἀκυρον τῷ ἀνυπόκρηφ ταυτὸν ἐστίν.

dum nolentes concedere Filium proprie esse, id
tant. Nam idem est improprie esse, et non esse.

Ἐπεὶ δὲ καὶ σαφὲς εἶναι τὰ τοιαῦτα βούλεται, καὶ
ἵπταται τοὺς ἀνευ λογικῆς ἐντρεχείας ἐπιχειροῦντας
τῷ γράφειν· εἰπάτω τοὺς καταφρονουμένοις ἡμῖν ἐκ
πίστεως σοφίας τὸ μᾶλλον τε καὶ ἤττον τῆς οὐσίας
ἐγκώρισε. Ἐἴς λόγος ὁ εἶναι τοιαύτην διαφορὰν πα-
ραστήσας, ὅτι οὐσία τις ἑτέρας οὐσίας μᾶλλον ἐστὶ,
καὶ αὐτὸ λέγω τὸ σημερινόμενον τῆς οὐσίας; Μὴ γὰρ
ὅτι προφερέτω τὰς τῶν ποιότητων ἢ τὰς τῶν ἰδιω-
μάτων διαφορὰς, ὅσαι περὶ οὐσίαν τῷ λόγῳ τῆς ἐπι-
νοίας καταλαμβάνονται, ἀλλὰ τι παρὰ τὸ ὑποκειμέ-
νον οὐσαι. Οὐ γὰρ ἀτμῶν, ἢ χρωμάτων, ἢ βάρους,
ἢ δυνάμεως, ἢ ἀξιωματος, ἢ ἐρόπων, καὶ ἡθους δια-
φορὰς, ἢ εἴ τι ἄλλο περὶ τὸ σῶμα καὶ ψυχὴν θεω-
ρεῖται, ταῦτα πρόκειται νῦν ἐξετάζειν· ἀλλ' αὐτὸ
λέγω ὑποκειμένον, ᾧ κυρίως τὸ τῆς οὐσίας ἐπιπέ-
κλιται ὄνομα, εἰ τινα πρὸς ἄλλην οὐσίαν ἐν τῷ μᾶλ-
λον εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχει. Ἄλλ' οὕτω μέχρι τοῦ
νῦν ἀτηκέαμεν δύο τιῶν ὁμολογουμένων εἶναι, ἕως
ἐν ἀμφοτέροις ἢ, τὸ μὲν τι μᾶλλον, τὸ δὲ ἕλαττον εἶναι·
ἔστι γὰρ ὁμοίως ἑκάτερον, ἕως ἂν ἢ καθὸ ἐστίν, ὑπε-
ξηρημένον, καθὼς προείρηται, τοῦ κατὰ τὸ προ-
τιμότερον ἢ διαρκέστερον λόγου.

alterum minus esse. Æqualiter enim utrumque est,
cessus et defectus ratione, ut antea diximus.

Εἰ μὲν αὖν οὐ δίδωσιν ὅλως ἐν οὐσίᾳ τὸν Μονογενῆ
θεωρεῖσθαι (πρὸς τοῦτο γὰρ εἶκοι λεληθότως αὐτῷ
κατολισθαίνειν ὁ λόγος), ὁ μὴ διδοὺς αὐτῷ τὸ κυρίως
εἶναι, μὴδὲ τὸ ἤττον ἐπ' αὐτοῦ συγχωρεῖτω· εἰ δὲ
ἐνούσιον δύνανται ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ὅπως οὖν ὑπο-
στάνα (οὕτω γὰρ περὶ τούτου διαμαχόμεθα), τί
καὶν ἀφαιρεῖται ὁ δίδωσι· τὸν ὁμολογηθέντα εἶναι,
τῷ μὴ κυρίως εἶναι κατασκευάζων, ὅπερ ἰσὸν ἐστὶ,
καθὼς εἴρηται, τῷ μὴδὲ ὅλως εἶναι; Ὅς γὰρ οὐκ
ἔστιν ἄνθρωπον εἶναι, ᾧ μὴ τελείως ὁ κατὰ τὸ ὄνομα
λόγος ἐφήρμοσται· τῷ δὲ ἐλλείποντι τῶν ἰδιωμάτων,
ὅλως ὁ τῆς οὐσίας αὐτῷ συνδιαγράφεται λόγος· οὕτω
καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, ᾧ μὴ τελείως, μῆτε κυ-
ρίως τὸ εἶναι προσμαρτυρεῖται, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν
ἔχει τῆς ὑποστάσεως ἢ μερικῆ τοῦ εἶναι συγκατά-

A stantiam subsistere credunt, et quam solam pro-
prie esse asseverant; conjecta Filii et Spiritus
sancti substantia in eorum, quæ non sunt, nume-
rum et ordinem, quia omne illud, quod proprie
non est, verbo solo, et abusu quodam quotidianæ
consuetudinis esse dicitur. Quemadmodum homi-
nis quoque appellationem non sortitur ille, qui
imitatione tantum, et in expressa imagine homo
est, sed qui proprie talis dicitur, quique non simi-
litudinis hominis est, sed ipsum archetypum et exem-
plar similitudinis. At imago nomine tenus homo est.
Quapropter non proprie est quod appellatur; quia
ex natura non est quod dicitur. Pari igitur modo
et hic, si sola Patris substantia proprie dicitur,
non autem Filii et Spiritus sancti, quid aliud hoc
censeam, quam abnegationem manifestam totius
salutis, quæ nobis cœlitus annuntiata est? Confe-
rant ergo sese ab Ecclesia ad synagogam Judæorum,
unum moliantur, ut totum illius esse e medio tol-

Quia vero Eunomius in his intelligendis admo-
dum solers sibi esse videtur, et quia spernit om-
nes illos, qui sine disserendi subtilitate et acumine
ad scribendum accedunt, explicet rudibus nobis,
qui ex numero vulgi sumus, ex quali philosophia
didicerit substantiam intensionis et remissionis
capacem esse. Quæ ratio dictat, aut suadet, unam
substantiam altera magis esse substantiam, secun-
dam ipsam dico substantiæ rationem? neque volo,
ut adducat nobis qualitatibus aut proprietatibus dif-
ferentias, quas in substantia cogitatione concipi-
mus, quæque diversum quiddam sunt ab eo cui
insunt: non enim inquisitionem instituiamus de
diversitate habituum, colorum, gravitatis, roboris,
dignitatis, morum et indolis, vel aliorum, quæ
corpori et animo inhærere contemplamur: sed de
ipso subjecto, cui proprie nomen substantiæ com-
petit, querimus in præsentia; num respectu alte-
rius, prærogativam quamdam in hoc, quod magis
sit, obtineat. Atqui ad hunc usque diem nunquam
audivimus duo quædam, quæ omnium consensu
sunt, quamdiu ambo quidem sunt, alterum magis,
quamdiu est, quod est, sublata omni præsus ex-

D Si igitur omnino non conceditur, unigenito Filio
rationem substantiæ convenire: huc enim, quam-
vis clandestina via, tendere videtur illius oratio;
cum eum proprie esse negat, deberet etiam negare
eum minus esse. Quod si fatetur Filium esse sub-
stantiam quamdam, quomodocunque subsistentem
(nondum enim de hoc disceptamus), cur iterum ei-
dem quod largitur adimit, dum eum quem con-
fessus est esse, per hoc quod contendit improprie
esse, penitus abolet et tollit? Idem enim est quod
omnino non esse, ut paulo ante monuimus. Quem-
admodum enim illud homo non est, cui nominis
ratio perfecte non congruit: quod autem propriat-
ibus rei caret, ei tota substantiæ illius ratio ab-
judicatur: ita generatim contingit in omni re, de

qua vere non affirmatur, quod vel perfecte, vel proprie sit : non enim ob id eam esse demonstraveris, quod eidem partem quasi essentiae et existentiae concedas. Qui enim rem proprie non esse astruit, is totius rei interitum et perniciem meditatur. Quapropter ad meliora, si sapit, animum et cogitationem transferat, et docere cesset substantiam Unigeniti improprie et minus esse. Quod si in impietate persistere statuit (quamvis nesciam, cur velit conditorem suum Deumque et benefactorem blasphemis remunerare), poenas luat vanæ existimationis, quam de doctrina sua concepit : quippe qui imperite substantiam alia aliam secundum substantiae rationem faciat majorem, et hanc quidem superam, illam vero inferam, eo modo, qui consistere nequit, decernat : alteramque proprie, alteram improprie esse tradat. Neque vero quemquam philosophorum etiam a fide nostra abhorrentem cognovimus, qui adeo deliraret : neque con-

θεσις· ἀλλὰ τὴν καθόλου τοῦ ὑποκειμένου ἀναίρεσιν κατασκευάζει ἢ περὶ τοῦ μὴ τελείως εἶναι κατασκευή, ὡς εἰ μὲν εὐ φρονεῖ, πρὸς τὴν εὐσεβῆ διάνοιαν μεταθέσθαι, τὸ ἤττον καὶ τὸ ἄκυρον ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς τε καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑφελὼν ἐκ τοῦ δόγματος. Εἰ δὲ ἀσεβεῖν ἐγνώκε πάντως (ὡς ἐγώ γε οὐκ οἶδα ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ βούλεται τὸν κτίστην ἑαυτοῦ καὶ Θεὸν καὶ εὐεργέτην διὰ βλασφημίας ἀμείβεσθαι), τὴν γοῦν τοῦ δοκεῖν τις εἶναι· κατὰ τὴν παιδευσιν ὑπόνοιαν ζημιούσθω· ἀμαθῶς οὐσίαν ὑπερτιθεὶς οὐσίαν· καὶ τὴν μὲν ἄνω, τὴν δὲ κάτω κατὰ τὴν μὴ εὐρίσκόμενον λόγον ἀποφαινόμενος· καὶ τῇ μὲν τὸ κύριον, τῇ δὲ μὴ τοιοῦτον προσμαρτυρῶν. Οὕτε γὰρ τῶν ἔξω τῆς πίστεως πεφιλοσοφηκότων ἐγνομέν τινά τοῦτο ληρήσαντα, οὕτε ταῖς θεοπνεύστους φωναῖς, οὕτε ταῖς κοιναῖς ἐνομοῖσι τὸ τοιοῦτο συμβαίνει.

cognovimus, qui adeo deliraret : neque con-

Quid igitur in his vocabulis novandis iste sibi proposuerit, satis, ut arbitror, ex dictis jam est manifestum : videlicet tanquam propugnaculum vel fundamentum quoddam totius improbitatis suæ, verba hæc præmittit et supponit : ut si persuaserit unicam solam substantiam supremam et maxime propriam esse, facilius de aliis rem conficiat : quasi de iis, quæ infra illam primam, et non proprie esse cogitentur. Maxime vero hoc ostendit progressu disputationis, cum sua de Filio et Spiritu sancto placita edisserit ; nusquam enim utitur veris nominibus, ne, ut ante dixi, naturæ consortium et communionem inter se, ipsis vocabulis etiam invitius mentibus nostris objiciat, sed sine propriis nominibus illorum mentionem facit is, qui docet, *ex verbis et nominibus idoneis et accommodatis animos audientium ad rei veritatem ducendos esse. At quale nomen accommodatius esse queat, quam quod ab ipsa veritate impositum est? Sed Evangelicis adversa in mundum introducere volens, non nominat Filium, sed substantiam, quæ per illam primam sit, et quæ post illam primas teneat. Quod autem hæc non alio consilio affirmet, quam ut sanam et orthodoxam de unigenito Filio opinionem ex mentibus hominum eximat, magis etiam patet et reliquis illius imposturis et machinamentis. Porro quoniam modus loquendi, quo usus est, ita comparatus videtur, ut is etiam, qui aliquid impie de Christo proferre non cupit, eo ut queat : propterea ego quoque tacitus nunc prætermitto eam, quæ est de Domino nostro, disputationem, extracta illius refutatione ex manifestissimis tantummodo blasphemis contra Spiritum sanctum, quem aperta et nullo verborum involucro tecta blasphemiam aggreditur, dum eum dicit non ejusdem ordinis cum Patre et Filio cen-*

Τὸν μὲν οὖν σκοποῦν τῆς τῶν ὀνομάτων τούτων ἐπινοίας ἱκανῶς ἐκ τῶν εἰρημένων ὀνομασθαι πεφανερῶσθαι· ὅτι καθάπερ ὀρηγήριον, ἢ θεμέλιον τῆς πόλεως ἑαυτοῦ περὶ τὸ δόγμα κακουργίας, τὰ ῥήματα ταῦτα προὑποβάλλεται· ἵνα κατασκευάσας τὸ μόνον τὴν μίαν οὐσίαν ἀνωτάτω τε καὶ κυριωτάτην νομίσῃν, ῥαδίως κατατρέχῃ τῶν ἄλλων, ὡς ἐν ταῖς κάτω, καὶ μὴ κυριῶς θεωρουμένων. Δεικνυσι δὲ τοῦτο μάλιστα διὰ τῶν ἐξῆς, ἐν οἷς τὰ δοκοῦντα περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλεγόμενος, οὐκ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων ἐρχεται τούτων· ἵνα μὴ, καθὼς προεῖπον, τὸ οἰκεῖον τῆς φύσεως αὐτῶν ταῖς προσηγορίαις, καὶ μὴ βουλόμενος, παραστήσῃ· ἀλλ' ἀνώνομον αὐτῶν ποιεῖται τὴν μνήμην ὁ δογματίζων, ἀπὸ τῶν προσφώνων ὀνομάτων καὶ ῥημάτων δεῖν τὰς τῶν ἀκούοντων διανοίας προσάγεσθαι. Καίτοι τί προσφεύστερον ὄνομα τοῦ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ὀνομασμένου; Ἀλλ' ἀντιδογματίζει τοῖς Εὐαγγελίοις, οὐχ Υἱὸν ὀνομάζων, ἀλλὰ τὴν δι' ἐκείνην μὲν οὐσαν, μετ' ἐκείνης δὲ πάντων τῶν ὄντων πρωτεύουσαν. Τοῦτο δὲ, ὅτι μὲν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς εὐσεβοῦς· περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις λέγεται, ἐκ τῆς λοιπῆς αὐτοῦ κατασκευῆς μᾶλλον φανερωθήσεται. Ἐπει δὲ μέσως ἔχειν δοκεῖ τὰ εἰρημένα, ὡς καὶ τὸν μηδὲν ἀσεβὲς περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγοντα, χρήσασθαι ἂν ποτε τοῖς ῥήμασι· τούτοις· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τὸν περὶ τοῦ Κυρίου λόγον νῦν ὑπερβῆσομαι, ταῖς φανερωτέραις κατ' αὐτοῦ βλασφημίαις ταμειουσάμενος τὴν ἀντίρρησην· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπειδὴ φανερὰ καὶ ἀπαρακάλυπτον χρῆται τῇ βλασφημίᾳ, λέγων ἀσύντακτον εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀμφοτέροις δὲ ὑποτεταγμένον, ἤδη καθόσον οἷός τε ὦ, ἐξετάσω τὸν λόγον.

eum dicit non ejusdem ordinis cum Patre et Filio cen-

Τὶ τοίνυν τῆς ὑποταγῆς ἐστὶ τὸ σημαινόμενον καὶ ἐπὶ τίνων ἢ θεῶν Γραφῇ τῷ τοιοῦτῳ προσχρῆται ῥήματι, πρῶτον κατανοήσωμεν. Τιμῶν τὴν ἀνθρώπων τῷ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ κτίσαντος, πάσαν αὐτῷ

τὴν ἄλογο· φύσιν ὑπέταξεν ὁ κτίσας Θεὸς, καθὼς ὁ
 μέγας Δαβὶδ ἐν ὕμνοις τὴν χάριν αὐτὴν διεξιὼν
 ἐνευφήμησε. Πάντα γὰρ, φησὶν, ὑπέταξεν ὑπο-
 κάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· καὶ ἐπ' ὀνόματος μέμνη-
 ται τῶν ὑποτεταγμένων. Ἔστι πάλιν ὑποταγῆς παρὰ
 τῆς εἰς Γραφῆ καὶ ἄλλο τὸ σημαινόμενον. Τῶν γὰρ
 ἐν τοῖς πολέμοις κατορθωθέντων αὐτῷ, τῷ Θεῷ τῶν
 ὤμων ἀνατιθεὶς τὴν αἰτίαν, Ὑπέταξε λαοὺς, φησὶν,
 ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν· καὶ πάλιν,
 Ὑποτάσσω λαοὺς ὑπ' ἐμέ. Καὶ πολλάκις ἔστι
 τὴν φωνὴν αὐτὴν ἐν ταῖς θείαις εὐρεῖν Γραφαῖς, τὸ
 κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων κράτος ἀποσημαίνουσαν.
 Τὸ γὰρ τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ τῆς ἐν ὑστέρω γενησο-
 μένης ὑποταγῆς πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Μο-
 υσηνῆ, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν οἷς ἐν τῷ
 βῆθει τῆς σοφίας τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων
 αὐτὸν ὑποτάσσεσθαι τῷ Πατρὶ λέγει (τὴν πάντων
 ἀνθρώπων ὑπακοήν, διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ μετεσχηκότος
 τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸν Πατέρα ὑποταγῆς αἰνι-
 σόμενος), ὡς πλείονος καὶ φιλοπονωτέρας δεόμενον
 τῆς ἐξηγήσεως, πρὸς τὸ παρὸν ὑπερθήσομαι. Ἄλλ'
 ἐν τοῖς προδῆλοις, ἐν οἷς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν τὸ τῆς
 ὑποταγῆς σημαινόμενον ἔχει, κατὰ τίνα νοῦν ὑπο-
 τετάχθαι τὴν τοῦ Πνεύματος οὐσίαν τῆ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ τοῦ Πατρὸς ἀποφαίνεται; Ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ
 ὑποτάσσεται, καθὼς νοεῖ ὁ Ἀπόστολος; Οὐκοῦν κατὰ
 τοῦτο συντάσσεται τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὑποτάσ-
 σεται, εἴπερ τὰ δύο πρόσωπα τῶν ὑποταττομένων
 ἐστίν. Ἡ οὐχ οὕτω (πῶς οὖν ἐτέρως), ὡς τῆ λογικῆ
 φύσει τὴν ἄλογον ἐν τῷ ψαλμῷ μεμαθήκαμεν; Οὐκοῦν
 τοσοῦτον παρήλλακται, ὅσον ἡ τῶν κτηνῶν πρὸς
 τὸν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ περιγράφεται καὶ τοῦτον ἴσως
 τὴν λόγον; Οὐκοῦν ἐπὶ τὸν λειπόμενον ἤξει· ὅτι ἀντι-
 τεταγμένη καὶ ἀντιστρατοῦσα τὸ πρότερον, μετὰ
 ταῦτα διὰ βεβαιότερας ἀνάγκης ὑποκύπτειν κατ-
 ηγαγκάσθη τῷ κατισχύσαντι.

abnuet? Ad reliquam ergo veniat oportet, ut scilicet ita subijci dicat, quo pacto is, qui repugnat et reluctatur, subijci solet tunc, cum a potentiore

Ἐπιλεξάσθω τῶν εἰρημένων ὃ βούλεται· ἀλλ' οὐκ
 οἶδα τί τούτων ἐλόμενος, τὴν ἀφυκτον κατὰκρυσιν τῆς
 βλασφημίας ἐκρεύξεται· εἴτε ἐν ἴσῳ τοῖς ἀλόγοις
 ὑποτετάχθαι λέγει τὸ Πνεῦμα, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τοὺς
 ἰθῦς, καὶ τὰ πετεινά, καὶ τὰ πρόβατα· εἴτε καθ'
 ὁμοίτητα τῶν ἀφεστώτων ὡςπερ αἰχμάλωτων προσ-
 ἄγοι τῷ πλεονεκτοῦντι κατὰ τὴν δύναμιν. Ἡ τούτων
 μὲν οὐδὲν, φησὶ δὲ μὴ κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς ἔνοιαν
 τῷ τῆς ὑποταγῆς ῥήματι χρῆσασθαι, ἀλλὰ καθ'
 ἔπερον σημαινόμενον ὑποτετάχθαι τὸ Πνεῦμα τῷ
 Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ λέγειν. Τί οὖν ἔστι τοῦτο; Ἄρα
 ἔτι τρίτον κατὰ τὴν τάξιν ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου τοῖς
 μαθηταῖς παρεδόθη, διὰ τοῦτο ὑποτάσσειν νομοθετεῖ,
 καὶ οὐ συντάσσειν; οὐκοῦν καὶ τὸν Πατέρα τῷ Μο-
 υσηνῆ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὑποτασσεῖται· ἐπειδὴ
 πολλοῦ προτάξασα τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα ἡ θεία
 Γραφή, ἐν δευτέρους τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν μνη-
 μὴν πεποιήται. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, φησὶν ὁ Κύριος·
 τὸ καθ' ἑαυτὸν προτάσσω. Καὶ, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου

A et similitudinem sui creatoris effecisset ¹⁴, omnem rationis expertem creaturam subiecit illi conditor Deus. Quemadmodum magnus etiam David in Psalmis hanc gratiam Dei enarrans decantavit, *Omnia*, inquit, *subiecit sub pedibus ejus* ¹⁵, et deinceps nominatim exsequitur illa, quæ ei sunt subjecta. Præterea aliud subjectionis in sacris Litteris reperitur significatum; rerum enim in bello feliciter ab ipso gestarum causam Deo universorum ascribens B. David: *Subiecit populos nobis*, inquit ¹⁶, *et gentes sub pedibus nostris*; iterumque: *Qui subiecit populos mihi*. Sæpiusque invenire est vocem hanc in sacra Scriptura ea notione, qua significat dominationem in adversarios partam: nam illud Apostoli de futura sub fine mundi subiectione omnium hominum, qua Unigenito subiecientur, et per ipsum Patri, cum non absque recondita sapientia dicit: ipsum etiam mediatorem Dei et hominum Patri subjectum iri ¹⁷, insinuans, videlicet omnium hominum erga Patrem obedientiam per Filium humanitatis nostræ participem: in præsentia prætermittendum censeo, quippe quod longiore et accuratior declaratione egeat. Non discedam a perspicuis, iisque in quibus nulla ambiguitas de significato subjectionis residet. Quo igitur sensu docet, Spiritus substantiam, Patris et Filii substantiæ subjectam esse? Num ut Filium Patri subijcitur, quomodo subjectionis vocabulum usurpat Apostolus? Sequitur ergo, quoad hoc Spiritum sanctum Filio non subijci, sed ejusdem potius cum illo ordinis esse, siquidem duæ personæ sunt, quæ subijciuntur? An non hoc sensu? Quo igitur alio? Num ut rationali naturæ rationis expertem subijci ex psalmo didicimus? Igitur tantum differt, quantum subjectio brutorum respectu hominis. Sed forte hanc quoque notionem coactus sese submittit, victusque manus præbet.

Eligat ex dictis, quidquid voluerit, non satis dispicio, quoniam eorum electo, inevitabilem prolatae blasphemie causa damnationem effugere queat, sive dicat Spiritum subijci ad modum, quo subijciuntur bruta animantia homini, pisces nimirum, volucres et oves, sive ad modum eorum, qui ab imperio defecerunt, eum, velut captivum, adduxerit ad ejus solium, qui viribus et armis prævalens victoriam obtinuit. At nihil horum affirmabit, sed respondebit potius se subjectionis vocabulo, non ex Scripturæ præscripto et significato usum esse, sed alia quadam notione Spiritum sanctum subjectum esse Patri et Filio. Quæ igitur hæc est notio? An quia tertio loco in ordine verborum, quæ discipuli a Domino acceperunt ¹⁸, collocatus est, ob id docet eum subijci, et non ejusdem cum illis esse ordinis? Eadem ratione Patrem quoque unigenito Filio subijciat, cum Scriptura sæpe Domini nomine prius posito, secundo demum loco Dei, qui

¹⁴ Gen. i, 25. ¹⁵ Psal. viii, 8. ¹⁶ Psal. xlvii, 4 sqq. ¹⁷ I Cor. xv, 24. ¹⁸ Matth. xxviii, 19.

est super omnia, mentionem faciat. Ego et Pater, A inquit Dominus²⁹, præposito utique suo nomine. Et : Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei³⁰ : et infinita talia occurrent Scripturæ studiosis, qui talia testimonia colligere volent. Cujusmodi est et illud : Divisiones gratiarum sunt, idem vero Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, idem vero Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus³¹. Itaque secundum istam rationem subjectus est Filio et Spiritui sancto ipse super omnia Deus, tertio loco a Paulo recensitus. Sed hactenus ejusmodi philosophiam nunquam audivimus, quæ secundum et tertium, ex consecutione quadam positum et pronuntiatum conjiciat in ordinem eorum, quæ alteri sunt subjecta et obnoxia, et tamen iste enumerationem personarum, ex serie et consecutione quadam, contendit esse naturarum majorem et minorem præstantiam. Ordinis enim seriæ docet esse argumentum diversitatis naturarum, nescio a quo in hæc inania signa inductus, et qua etiam necessitate compulsus in hanc sententiam descenderit; nam ordo numeri non efficit naturarum diversitatem. Sed res numeratæ suam quidem naturam invariata retinent, sive numerentur, sive non. Numerus autem signum est, quo rerum quantitas innotescit; neque ea, quæ inferioris naturæ sunt, in secundam quasi classem reponit; sed arbitrio eorum, qui numerant, res numero significatas, immutata quadam serie disponit et ordinat. Paulus et Sylvanus et Timotheus³². Cum trium hominum hic, ordine quodam, arbitrato ejus, qui numeravit mentionem fecerit, Sylvanumque secundo loco post Paulum posuerit : num aliud quid, et non hominem, Sylvanum esse demonstravit? Et num Timotheus tertio ordine collocatus, alterius cujusdam naturæ erit propter ordinem orationis ejus, qui tres istos nominavit? Minime vero. Quivis enim illorum homo est, et ante et post numerationem. Oratio autem cum unica voce tres simul significare nequeat, uniuscujusque divisim, ordine, quo lubet, mentionem facit : conjungitque nomina copulis et nexibus interjectis, et trium, ut arbitror, cum uno consensum et convenientiam hac nominum compositione ostendit.

Verum hæc novo huic sectario et doctori non D placent. Itaque ordini et dispositioni divinorum oraculorum adversa sancit, eumque qui ab ipso Domino Patri et Filio conjunctus est, avellit a naturali et propria quasi statione et ordine, rebusque subjectis annumerat, et amborum opus esse dicit : Patris quidem ut causam effectationis illius subministrantis; unigeniti vero Filii, tanquam ejus, qui efficiat illius hypostasim et subsistentiam, hancque causam subjectionis esse confirmat, cum tamen subjectionis significatum nondum nobis explanarit.

Deinde dicit : *Comprehensibilis videlicet ad totius*

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· καὶ μυστα τοιαῦτα τοῖς φιλοπόνοις ἀναζητοῦσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας πάρεστιν ἀναλέξασθαι, οἷον ἐκεῖνο ἐστίν· Διαφρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαφρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαφρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός· ὥστε κατὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑποτετάχθω τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι ὃ ἐπὶ πάντων Θεός, ἐν τρίτῃ τάξει παρὰ τοῦ Παύλου μνημονευθεῖς. Ἄλλ' οὐδέπω καὶ νῦν ταύτης ἀπὸ κλάμεν τῆς σοφίας· ἢ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἐκ τινος ἀκολουθίας λεγόμενον, εἰς τὴν τῶν ὑποχειρίων καὶ ὑποτεταγμένων ἀπωθεῖται τάξιν. Ὅπερ οὗτος βούλεται τὴν τῆς παραδόσεως τῶν προσώπων ἀκολουθίαν, ἀξιωματῶν, καὶ φύσεων, ὑπεροχὰς τε καὶ ἐλαττώσεως κατασκευάζων ἐνδείκνυσθαι. Τῆς γὰρ τῶν φύσεων ἑτερότητος ἐνδεικτικὴν εἶναι τὴν τῆς τάξεως ἀκολουθίαν ὀρίζεται, οὐκ οἶδα πῶθεν φαντασθεὶς τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐκ ποίας ἀνάγκης ἐπὶ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καταπέσειν. Οὐ γὰρ ἢ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξις τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν κατεργάζεται· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀριθμούμενα, ὡς ἂν ἐξη φύσεως ἐφ' ἑαυτῶν μένει· καὶ ἀριθμῆται, καὶ μὴ ὃ δὲ ἀριθμὸς σημεῖον ἐστὶ γνωριστικὸν τῆς τῶν πραγμάτων ποσότητος· οὐ πάντως ὅσα τῷ ἀξιωματι τῆς φύσεως ὑποβέβηκεν εἰς δευτέραν τάξιν ἀποπεμπόμενος, ἀλλὰ πρὸς τὸ βούλημα τῶν ἐξαριθμούντων, τὴν τῶν σημαινόμενων τοῦ ἀριθμοῦ πραγμάτων ἀκολουθίαν ποιούμενος· Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος· τριῶν προσώπων ἐνταῦθα μνημονευθέντων, κατὰ τὸ τοῦ μνημονεύσαντος βούλημα. Ἄρα τὸ, Σιλουανὸν, ἐν δευτέροις ταχθέντα μετὰ τὸν Παῦλον, ἄλλο τι, καὶ οὐχ ἄνθρωπον ὁ ἀριθμὸς ἐνεδείξεται; ἢ ὁ Τιμόθεος ἐν τρίτοις ταχθεὶς, εἰς ἑτεροστῆτά τινα φύσεως ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ μνημονεύοντος οὕτως ὑπενοήθη; Οὐκ ἐστὶ ταῦτα. Ἄνθρωπος γὰρ τούτων ἕκαστος, καὶ πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο· ὃ δὲ λόγος ἐπειδὴ μὴ φωνῆ τοὺς τρεῖς κατὰ ταυτὸν ἦν ἀδύνατον ἐνδείξασθαι, μένηται μὲν διηρημένως ἕκαστος κατὰ τὴν ἀρέσασαν τάξιν, συνάπτει δὲ τὰ ὀνόματα διὰ τῶν διὰ μέσου συνδέσμων, ὡς ἂν, σῆμαι, τὴν τῶν τριῶν πρὸς τὸ ἐν σύμπνοιαν διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων συναφείας ἐνδείξεται.

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἀρέσκει τῷ καινῷ δογματιστῇ. Ἀντινομοθετεῖ δὲ τῇ διατάξει τῆς θείας φωνῆς· καὶ τὸ συντεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τῆς οικείας αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν τάξεως καὶ συναφείας ἀποσχοίνισας, ἐν τοῖς ὑποτεταγμένοις ἠρθθησε, καὶ ἔργον ἑκατέρων εἶναι φησι· τοῦ μὲν Πατρὸς, ὡς τὴν αἰτίαν τῆς κατασκευῆς ὑποβάλλοντος· τοῦ δὲ Μονογενοῦς, ὡς αὐτουργήσαντος αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, καὶ ταύτην αἰτίαν εἶναι τῆς ὑποταγῆς διορίζεται, αὐτῆς μήπω τῆς ὑποταγῆς ἐκκαλύψας τὸ σημαινόμενον.

Εἰτά φησι· Συμπεριλαμβανομένων δηλαδὴ καὶ τῶν ταῖς οδοῖαις ἐπομένων ἐνεργειῶν, καὶ τῶν

²⁹ Joan. 1, 30. ³⁰ II Cor. XIII, 13. ³¹ I Cor. XII, 4 sqq. ³² I Thess. 1, 1.

ταύταις προσφώνων ὀνομάτων. Τούτων δὲ ὁ νοῦς ἴσται μὲν οὐ λαν εὐσύντατος, πολλῶ τῷ γνόφῳ τῆς ἀσεβείας κεκαλυμμένος· ὡς δ' ἂν τις εἰκάσας ὑπονόησται, τοιούτως ἔστιν· Ἐνεργείας οὐσιῶν ὀνομάζει τὰς ἀποτελεσματικὰς, ὡς οἶμαι, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεις· δι' ὧν ἡ πρώτη οὐσία τὴν δευτέραν ἐργάσατο, καὶ ἡ δευτέρα τὴν τρίτην· καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀποτελεσθέντων ἔργων προσφωῶς συγκατασκευάσθαι τοῖς ἔργοις φησίν· ἀλλὰ τὴν μὲν περὶ τὰ ὀνόματα κακουργίαν ἤδη τε κατὰ τὸ δυνατόν ἐξητάσαμεν· καὶ ὅταν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἐξετάσεως ἐλθωμεν, ἐάν ὁ λόγος ἐπιζητῆ, πάλιν προσθήσομεν.

eo vacaverit, si necessitas postulet, rursus patefaciemus.

Τίως δὲ νῦν ἀξιῶν ἔστι λογιῶσθαι· πῶς ἔπονται ταῖς οὐσίαις αἱ ἐνεργεῖαι; τί οὔσαι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν; ἄλλοτε παρὰ τὰς οὐσίας αἰς παρέπονται, ἡ μέρος ἐκείνων καὶ τῆς φύσεως; καὶ εἰ μὲν ἄλλο, πῶς ἢ παρὰ τίνος γινόμεναι; εἰ δὲ τὸ αὐτὸ, πῶς ἀποτεμνόμεναι, καὶ ἀντὶ τοῦ συνυπάρχειν αὐταῖς ἔξωθεν παρεπόμεναι; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἐκ τῶν ἐρημέων ἔστι μαθεῖν· πάτερον ἀνάγκης τινὸς φυσικῆς ἀπροαιρέτως τὴν ἐνεργείαν, ἥτις ποτὲ αὐτὴ ἴσται ἀκολουθεῖν τῇ οὐσίᾳ βιαζομένης, ὡς ἔπεται τῷ κυρίῳ ἢ καῦσις, καὶ οἱ φημοί, καὶ αἱ ἀναθυμιάσεις τοῖς ἀέρι· ὧν καὶ αὐτὰ γίνονται σώμασιν; Ἄλλ' οὐκ ἀνάγκη οἶμαι τοῦτο εἰπεῖν· ὥστε ποικίλον τι χρῆμα καὶ σύνθετον νομίζειν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν, ἀχώριστον ἔχουσαν καὶ συνεπιθεωρουμένην ἐαυτῇ τὴν ἐνεργείαν, ὥς τι συμπεθεῶς ἐν ὑποκειμένῳ δεικνύμενον· ἀλλὰ προαιρετικῶς καὶ αὐτεξουσίως κινούμενος τὰς οὐσίας τὸ δοκοῦν φησὶ κατ' ἐαυτὰς ἀπεργάζεσθαι. Καὶ τίς τὸ ἐκ προνοίας ἐκουσίως γινόμενον, ὡς τι τῶν ἔξωθεν ἀπακολουθούτων ἔπασθαι λέγει; Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὴν κοινήν συνήθειαν ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔγνωμεν τετριμμένην τὴν λέξιν· ὥστε τὴν ἐνεργείαν τοῦ περὶ τι ποιοῦντος ἀκολουθεῖν τῷ ποιοῦντι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ ἔστι δυνατόν τὸ ἕτερον τοῦ ἐτέρου διαζεύξαντα, καταλαθεῖν ἐφ' ἐαυτῷ τὸ λειπόμενον· ἀλλ' ὁ τὴν ἐνεργείαν εἰπών, τὸ κατ' αὐτὴν κινούμενον τῷ λόγῳ συμπεριέλαβε· καὶ ὁ τοῦ ἐνεργούντος μνησθεὶς, καὶ τὴν ἐνεργείαν πάντως κατὰ τὸ συμπύκνωτον συνησθήσανε. Σαφέστερον δὲ διὰ τῶν ὑποδειγμάτων τὸ λεγόμενον ἔσται· Κατακτεῖναι τινὰ λέγομεν, ἢ τεκταίνεσθαι, ἢ ἄλλο τι ἐνεργεῖν τῶν τοιούτων. Οὐκοῦν τῇ μιᾷ φωνῇ, τὴν τε ἐργασίαν, καὶ τὴν μετιόντα τὴν τέχνην κατὰ ταυτὰν ὁ λόγος παρέστησεν, ὥστε εἰ χωρισθεῖ τὸ ἕτερον, μὴ ἂν ὑποσθῆναι τὸ λειπόμενον. Εἰ οὖν τὰ δύο μετ' ἀλλήλων νοεῖται, αὐτὴ τε ἡ ἐνεργεία καὶ ὁ κατ' αὐτὴν κινούμενος, πῶς ἐναυθῆα ἔπασθαι λέγεται τῇ οὐσίᾳ τῇ πρώτῃ ἢ τὴν δευτέραν οὐσίαν ἀπεργαζομένη ἐνεργεία, μεσιτεύουσα πῶς δι' ἐαυτῆς ἀμφοτέροις, καὶ ὅτε τῇ πρώτῃ κατὰ τὴν φύσιν συμβαίνουσα, ὅτε πρὸς τὴν δευτέραν οὐσαπτομένη; Τῆς μὲν γὰρ κενώρηται τῷ μὴ φύσει εἶναι, ἀλλὰ φύσεως κίνησις· τῇ δὲ μετ' ἐαυτὴν οὐ συμβαίνει· ὅτι οὐ ψιλὴν ἐνεργείαν, ἀλλ' ἐνεργῶν οὐσίαν δι' ἐαυτῆς ὑπεστήσατο.

orationis complementum etiam operationibus, quæ manant ex substantiis, nominibusque, quæ illis competunt. Harum orationum sensus non est intellectus facilis, quippe multa impietatis caligine tectus: videtur autem, quantum quidem conjectura assequi licet, ejusmodi esse: Operationes substantiarum productrices, ut puto, Patris et Filij facultates nominat, per quas prima substantia secundam produxit, et secunda tertiam, et nomina horum operum, quæ effecta sunt, apte et convenienter ipsis operibus imposita esse dicit. Caterum malignam versutiam, qua in ipsis nominibus usus est, jam pro virili patefecimus: et quotiescunque materia nos

Nunc par est disquirere, quomodo operationes sequantur ex substantiis, et quidnam sint secundum suam propriam naturam. Nunquid aliud sunt a substantiis, ex quibus effluunt? Nam pars illarum et naturæ? et si quidem aliud sunt: quomodo, aut a quo effectæ sunt? Si vero idem sunt, quomodo se junctæ sunt, ita ut neque insint, sed extrinsecus substantiam comitentur? Nihil enim horum ex dictis perspicue satis intelligitur. Num necessitate quædam naturali cogente operationem, qualiscunque demum illa sit, sequi ad substantiam, sublata omni libertatis ratione, quemadmodum ustio et vapor ad ignem, et exhalationes ad corpora, ex quibus existunt, consequuntur? Sed non arbitror illum hoc velle: ut sibi persuadeat divinæ naturam esse quid compositum et varium, quæ inseparabilem a se operationem contineat, quamque necesse sit in ipsa Dei substantia, quasi insitam concipere: tanquam accidens in subjecto; quia dicit substantias istas ex certo consilio et libero iocoveri ad agendum quidvis arbitrato suo. Et quisnam illud, quod ex proposito et libere suscipitur, sequi ait instar eorum, quæ extrinsecus ad substantiam sequi solent? Neque enim communi hominum consuetudine hoc sensu hunc loquendi modum usurpatum novimus, ut scilicet operationem ejus, qui circa aliquam rem occupatur, et laborat, sequi quis dicat ad substantiam ejus, qui operatur. Nec fieri potest, ut qui alterum ab altero sejungit, separatim et per se solum, quod relinquitur, accipiat; sed qui operationem nominat, is etiam id, quod per operationem cietur, animo comprehendit, et qui operantis mentionem facit, ille omnino tacite operationem quoque significavit. Fiet autem id quod asserimus dilucidius exemplis. Dicimus igitur aliquem æs malleo tundere, vel fabricare, vel aliud quiddam de genere eodem agere. Igitur uno vocabulo et ipsam operationem et opificem operatio repræsentavit: ita ut si alterum sejungatur, alterum subsistere nequeat. Si igitur duo hæc simul intelliguntur, operatio videlicet, et is qui operatione illa agit, quomodo affirmat iste ad primam substantiam sequi illam operationem, qua prima secundam substantiam effinxit, ut sit media quodammodo inter utramque, et neque primæ secundam

dum naturam congruens, neque cum secunda copulata? Nam ab illa separata est, quod non sit natura, sed naturæ quædam motio; alteri vero, quam post se reliquit, non competit, quia non nudam operationem, sed substantiam agendi facultate præditam, seipsa produxit.

Deinde hoc etiam disquisitione dignum censeo: Opus substantiæ vocat substantiam: secundam quidem primæ, rursus secundæ tertiam. At qua ratione hoc demonstravit? Quas probationes ad hoc ostendendum adhibuit? ex qua methodo et arte evicit, credi debere posteriorem esse prioris opus? Si enim ex his, quæ in hac rerum universitate visuntur, de his etiam ratiocinandum esset: neque sic quidem deceret, ex his caducis et in imo positis conjecturam de illis sublimioribus facere: sed tamen veniam mereretur, quisquis his, quæ ob oculos observantur, inductus, erraret circa illa, quæ comprehendere nequeunt. Nunc vero quis affirmare ausit, cælum esse quidem opus Dei, cæli vero solem? Solis lunam, hujus stellas, et harum aliam quamdam ex rerum creaturarum numero? Omnia enim unius sunt opera, cum sit *unus Deus et Pater omnium, ex quo omnia*²¹. Quod si quædam ex se mutuo fiunt, ut, exempli causa, animalium generatio; neque sic aliud ex alio fit, manente eadem, in his quæ gignuntur, natura. Qua igitur ratione id, quod nec in rebus creatis invenitur, illi supremæ naturæ attribuit, primæ videlicet substantiæ secundam esse opus, et hujus sequentem? Quod si inspecto animalium ortu permotus est, ut simile quid de illibata illa, et intemerata natura decerneret, prioris scilicet opus quoddam esse posteriorem, ne sic quidem rebus convenienter sentit. Nam quæ ex se invicem gignuntur, ea ejusdem omnino naturæ sunt, cum illis, ex quibus gignuntur. Iste autem alienam et peregrinam naturam affligit illis, qui ex se mutuo nati sunt, ut patefaciat mendacii vanitatem, et tanquam ambidexter pugil gemino ictu veritatem appetat. Ut enim subjectionem dignitatisque naturalis Filii et Spiritus sancti inminutionem stabiliat, alterum ex altero editum dicit. Ne vero dum hæc asserit, in cognitionem ejusdem existentis in eadem natura deveniant illi qui generationem ex se invicem intelligunt, cum ipsa naturæ ratione pugnat, dum alterum ex altero progeneratum concedit; diversæque naturæ, et quasi spuris eum, qui natus est, a suo genitore efficit.

Cæterum, quod mihi ante omnia dignum reprehensione videtur, hoc est: Si aliorum quispiam docendi imperitus, et in his exercitationibus rudis et hospes sententiam suam, prout res tulisset, enuntiasset, merito ei ignosceremus, quod hujusmodi apparatu ad stabilienda dogmata usus esset. At cum iste ea facultate polleat, ut et ad ea quæ longe supra naturam nostram posita sunt, investiganda perspicacitate sua sese extendat, quoniam modo ignoravit principium, quo in his rerum occultarum disquisitionibus indagatio instituitur?

A Εἶτα κάκεινο τοῦτοις προσεξετάσωμεν. Ἔργον ὀνομάζει τῆς οὐσίας τὴν οὐσίαν· τὴν μὲν δευτέραν τῆς πρώτης· τῆς δὲ δευτέρας πάλιν, τὴν τρίτην. Τίνι τρόπῳ προαποδείξας τὸν λόγον; τίσι κατασκευαῖς εἰς τοῦτο χρῆσάμενος; ἐκ ποίας μεθόδου τὸ δεῖν ἐνέργειαν τῆς προλαβούσης τὴν ἐφεξῆς εἶναι πιστεύειν συναναγκάσας; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἔδει καὶ περὶ τούτων ἀναλογισασθαι, εἶχε μὲν οὐθ' οὕτως καλῶς ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ τῶν ὑπερκειμένων στοχάζεσθαι· πλὴν ἀλλ' εἶχέ τι συγγνωστὴν ἰσως ὁ λόγος, διὰ τῶν φαινομένων ἐν τοῖς ἀκαταλήπτοις πλανώμενος. Νυνὶ δὲ τίς τοῦτο λέγειν ἐπιχειρήσει, ὅτι οὐρανὸς μὲν ἔργον Θεοῦ, οὐρανοῦ δὲ ἥλιος· καὶ ἡλίου σελήνη, καὶ ταύτης ἀστέρες, κάκεινων ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ κτίσει;

B Ἐνδὲ γὰρ ἔργα τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Εἰ δὲ τι καὶ δι' ἀλλήλων γίνεται, ὡς περὶ τῶν ζῶων γένεσις, οὐδὲ τοῦτο ἕτερον ἐξ ἐτέρου γίνεται, διαμενούσης ἐν τοῖς ἐπιγινόμενοις τῆς φύσεως. Πῶς οὖν ἐπ' οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἔχων τὸ τοιοῦτον εἰπεῖν, ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας τοῦτο κατασκευάζει, τὸ ἔργον εἶναι τὴν δευτέραν τῆς πρώτης, καὶ ταύτην τῆς ἐφεξῆς; Εἰ δὲ τὴν ζωὴν γένεσιν ἐνοήσας, ἐντεῦθεν ἐφαντάσθη καὶ περὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως ὁμοίωτρόπον τι λογισασθαι, ὡς τε ἔργον νοηθῆναι τὸ ἐφεξῆς τοῦ προάγοντος, οὐδ' ἐν τούτῳ τὸ ἀκόλουθον διασώζει τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ ἐξ ἐτέρων γινόμενα, ὁμοιογενῆ πάντως ἐστὶ τοῖς ἐξ ὧν γίνεται. Ὅ δὲ τὸ ξένον τε καὶ ἀλλόφυλον τοῖς δι' ἀλλήλων γεγεννημένοις προσμαρτυρεῖ, ἵνα δείξῃ τὴν περιουσίαν τοῦ ψεύδους, ὡς περὶ δεξιὸς ἀγωνιστῆς διπλῆ τῇ χειρὶ βάλλειν ἐπιχειρῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἴνα γὰρ τὸ ὑφειμένον καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν ἡλαττωμένον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιδείξῃ, ἕτερον ἐξ ἐτέρου γενόμενον λέγει· ὡς μήποτε εἰς οικειώτερος ἔνοιαν ἐκ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἔλθοιεν οἱ τὴν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν μεμαθηκότες, καὶ αὐτῷ μάχεται τῷ τῆς φύσεως λόγῳ, καὶ ἕτερον ἐξ ἐτέρου γενέσθαι λέγων, καὶ νόθον τὸν γεγεννημένον, ὡς πρὸς τὴν τοῦ γεγεννηχότου φύσιν, ἀποφαινόμενος.

D Ὅ δὲ μοι δοκεῖ πρὸς τούτων ἂν τις εἰκότως μέμφασθαι, τοῦτο ἐστίν· Εἰ μὲν τῶν ἄλλων τις ἦν ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ λέγειν ἀτριβῆς τῶν τοιοῦτων κατασκευῶν, καὶ ἀγύμναστος, ἔπειτα τὸ παραστὰν αὐτῷ κατὰ τὸ συμβὰν ἀπεφαίνετο, συγγνωστὸς ἂν ἰσως ταῖς ν. νομισμένοις περὶ τούτων ἐφόδοις εἰς τὴν τῶν δογματικῶν κατασκευὴν μὴ συγχρώμενος. Ἐπεὶ δὲ τοσοῦτον αὐτῷ περίεστι τῆς ἐν τούτῳ δυνάμεως, ὡς τε καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῆς φύσεως ἡμῶν διὰ τῆς καταληπτικῆς ἐφόδου ὑπερκετείνεσθαι, πῶς ἠγνόησε τὴν ἀρχὴν, δι' ἧς παντὸς κεκρυμμένου πράγματος ἐν ταῖς

²¹ I Cor. viii, 6.

λογικαὶς ταύταις ἐπιχειρήσεσιν ἡ κατάληψις γίνεται; Α Quis enim nescit orationem ex manifestis perspicuisque ductam conciliare fidem illis, de quibus ambigitur: neque in cognitionem rerum ignotarum et abstrusarum nos pervenire, nisi quæ plerumque conceduntur et approbantur, ad rerum incertarum perspicentiam nos quasi manu ducant? Si vero ea quæ in principio disputationis, ad ignotas res notificandas adhibuimus, communi hominum sensui repugnent, ægre profecto id, quod in dubio versatur, atque adeo penitus negatur, illis adhibitis explanabitur.

Οὐκοῦν ἡ πᾶσα μάχη καὶ ἀμφιβολία τοῦ δόγματος ταῖς Ἐκκλησιαστικοῖς πρὸς τοὺς Ἀνομοίους ἐστὶ, περὶ τοῦ δεῖν ἢ κτιστὸν νοεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐναντίων, ἢ τῆς ἀκρίστου φύσεως, καθὼς ἡ Ἐκκλησία πεπίστευκε. Οὗτος τοίνυν αὐτὸ τὸ παρὰ πάντων ἀντιλεγόμενον, ὡς ὁμολογούμενον ἀποφαίνεται. Καὶ οὐδεμίαν ἀπόδειξιν ἐξευρών τὸ ἔργον εἶναι τῆς προαγωγῆς οὐσίας τὴν ἐφεξῆς, θαρῶν δογματίζει τὸ οὕτως εἶναι. Οὐκ οἶδα ἐκ ποίας παιδείσεως ἢ σοφίας τοῦτο θαρσῆσας. Εἰ γὰρ πάσης κατασκευῆς καὶ ἀποδείξεως ἀμαχόν τινα καὶ ἀναμετέδωλον προηγεῖσθαι χρὴ τὴν ὁμολογίαν, ὥστε τῷ προκατειλημμένῳ τὸ ἀγνοούμενον ταῖς διὰ μέσου κατασκευαῖς οἰκειῶς προσαγόμενον ἀποδεικνυσθαι, ὁ τὸ ζητούμενον ἔτι εἰς κατασκευὴν ἐτέρων προτείνων, ὡδὲν ἕτερον ἢ δι' ἀγνοίας ἀγνοίαν, καὶ δι' ἀπάτης ἀπάτην κατασκευάζει. Τοῦτό ἐστὶ τὸ τυφλοῦ τυφλὸν ὁδηγῶν ποιεῖσθαι, καθὼς φησὶ πού τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅπως γὰρ τυφλῷ καὶ κενεμβατοῦντι τῷ λόγῳ, τῷ κτισμαὶ καὶ ποιήματι τὸν πάντων κτιστὴν καὶ δημιουργὸν εἶναι λέγοντι, ἕτερον τυφλὸν λόγον παρασυρούσιν, τὸ ἀλλότριον εἶναι τῆ φύσει καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀνόμιον, καὶ ἀπάντη τῆς φυσικῆς οἰκειότητος ἀμέτοχον, εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· ἀλλ' οὕτω περὶ τούτων· ἐν οἷς γὰρ γυμνότερον ἐκκαλύπτει τὸ ἀσεβὲς τοῦ φρονήματος, ἐν τούτοις εὐκαιρὸν ἐστὶ καὶ ἡμᾶς ὑπερθέσθαι τῆς ἀσεβείας τὸν ἐλεγχον. Νυνὶ δὲ ἡμῖν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῶν παρ' ἐκείνου ρηθέντων ἱπαντίον.

Πάλιν δὲ αὐτὸ ἐκάστης τούτων οὐσίας ἐλλικρινοῦς, ἀπλῆς καὶ πάντη μιᾶς οὐσῆς τε καὶ νοουμένης κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, συμπεριγραφόμενων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις παραμετρούμενων ἀνάγκη δὴ πού πᾶσα, καὶ τὰς ἐκάστη τῶν οὐσιῶν ἐπομένως ἐνεργείας, ἐλάττους δὲ καὶ μετέωρας εἶναι καὶ τὰς μὲν πρώτην, τὰς δὲ δευτέραν τάξιν ἐπέχειν. Ἡ μὲν διάνοια διὰ πάντων τῶν εἰρημέων, καὶ ἐν πλήθει ῥημάτων αὐτῷ συμπεραίνονται, μία ἐστὶ. Τὸ κατασκευάσαι μηδεμίαν συνάφειαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ πρὸς τὸν Υἱὸν πάλιν τῷ Πνεύματι· ἀλλ' ἀπεσχέσθαι τὰς οὐσίας ἀπ' ἀλλήλων, εἰς ἀπεξεκωμένην τινὰ φύσιν καὶ ἀσύμφυλον ἀλλοτριότητα διασπασμένας· καὶ οὐ τούτω μόνον, ἀλλὰ καὶ πηλικότητι, καὶ ἀξιωματικῶν ὑφέσει διαφερούσας·

Igitur omnis controversia inter orthodoxos, qui Ecclesiam sequuntur, et inter Anomæos in hoc consistit: utrum oporteat Filium Dei et Spiritum sanctum numerare inter res creatas, ut volunt adversarii, an inter res increatas, ut sentit Ecclesia. Hoc igitur cui ab omnibus contradicitur, sumit ipse tanquam concessum ab omnibus; etiam nulla allata demonstratione, quod posterior sit opus substantiæ prioris, confidenter docet, rem ita sese habere, nescio qua institutione aut disciplina ita edoctus, et eo usque confidentiæ provecus. Si enim omni probationi et demonstrationi præmittenda sunt certa, omniumque consensu corroborata, ut ignotum cum iis quæ præmissa sunt, apte et convenienter connexum pateat et clarescat: sane is qui quod in quæstione positum est, ad alia demonstranda asciscit, nihil aliud quam ignorantiam ignorantia, fraudemque fraude cumulat. Hoc scilicet est cæcum cæco se præbere ducem, ut alicubi Evangelium loquitur²⁴. Vere enim cæco et pleno vanitatis sermoni, qui omnium creatorem et effectorem in rerum creatarum et effectarum ordinem conjicit, adiungit alium æque cæcum, alienæ videlicet naturæ eos esse, et secundum substantiam inæquales, Filiumque cognatione naturæ Patri nullo modo consociari; sed de his postea viderimus: par enim est, ut quæ manifestiorem præ se ferunt impietatem, nos quoque aliis locis indaganda reservemus. Nunc ad orationem Eunomii revertamur.

Rursus vero cum quælibet ex his substantiis et intelligatur pura, simplex, et simpliciter una, secundum propriam dignitatem, circumscriptis autem operationibus per ipsa opera, et ipsis operibus operantium actionibus commensuratis: omnino necesse est operationes, quæ sequuntur quamlibet substantiam, majores et minores esse, et illas quidem in primo, illas in secundo ordine collocari debere. Sententia omnium horum verborum, licet valde multa sint, et redundantia, una est, probare nimirum, Patrem nullam connexionem habere cum Filio, rursusque Filium cum Spiritu sancto, sed substantias a sese mutuo sejunctas esse, divulsas et distractas, peregrina quadam et insociabili naturæ diversitate: nec hoc solum, sed et magnitudine et dignitatis imparitate divisas, et alia majore, alia minore, ut ipse

²⁴ Matth. xv, 14: Luc. vi, 39.

ait, et quoad alia omnia multum etiam inter se distantibus.

Nos vero, licet multis supervacaneum videatur, in his tam dilucidis inmorari, et omnia sigillatim refutare velle, quæ a plerisque falsa et execranda, et nullius omnino momenti existimantur: nibilominus ne putemur propter inopiam refutationis, aliquid eorum, quæ attulit, intactum et irrepercutum præterire, pro viribus his itidem rescillendis insistimus. Dicit: *Unamquamque harum substantiam puram, simplicem, unamque esse et intelligi*. Rursus hic ea quæ dubia sunt, pro certis et compertis assumens, putat se aliquid dicere, sufficere ratus pro omni demonstratione, si ipse asserimet. Tres substantias dicit. Hoc enim ostendit, dum ait: *cu-*
juslibet ex his substantiæ. Neque enim ita locutus esset, si unam existimasset. Si igitur ita substantiarum inter se distinctionem assignat, ut non videatur in Sabellii impietatem delabi qui uni subjecto tres accommodabat appellationes; assentimur et nos, neque quispiam huic dogmati contradicis, nisi quod solis nominibus, et sola prolatione orationis errare videbitur, substantias pro hypostasibus usurpans: non enim, quæ substantiæ rationem eandem habent, similiter etiam in ratione hypostaseos conveniunt; nam Petrus, Jacobus et Joannes in ratione substantiæ unum et idem sunt inter se mutuo, quilibet enim horum homo est, sed in proprietatibus hypostaticis, minime conveniunt. Igitur si hoc contendit, non esse miscendas personas seu hypostases, neque uni personæ adaptandas tres appellationes, *fidelis fuerit, juxta Apostoli verbum, sermo, et omni acceptione dignus*²⁵. Quia vero non huc tendit, neque etiam hæc asserit, ut hypostases suis idiomatibus et proprietatibus a se mutuo secernat, sed ut in ipsa natura subjecta diversitatem ab alia, vel potius a seipsa inesse doceat, et ob id multas substantias nominat, quasi quælibet collata cum aliis propriam habeat diversitatem: propterea dico orationem illius principio et capite destitutam esse, eum seriem blasphemiarum non ex concessis et certis pertexere pergat. Neque enim probatio illius ita instructa est, ut quis per illam ad persuasionem induci possit, sed nudam et exillem impietatis expositionem continet, sicut in somnii alicujus narratione. Nam cum Ecclesia doceat fidem minime scindendam et dividendam in pluralitatem substantiarum, sed in tribus personis et hypostasibus nihil secundum essentiam differentiæ credendum esse: adversarii vero in ipsis substantiis varietatem et inæqualitatem statuunt: iste id, quod nulla ratione demonstratum est, aut demonstrari potest, audacter, tanquam jam probatum, profert et pronuntiat, cum forte id nunquam antehac cum ullo mortalium communicasset; alioqui ab iis, qui recte et probe instituti

ὡστε τὰς μὲν μείζους, καθὼς αὐτὸς φησι, τὰς δὲ μικροτέρας νοεῖσθαι, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάντα τὴν παραλλαγὴν ἔχειν.

Ἡμεῖς δὲ καὶ περὶ τὸν τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκῆ τὸ τοῖς προδήλοισ ἐνδιατρίβειν, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἀελέγγειν περιᾶσθαι, ὅσα παρὰ τοῖς πολλοῖς αὐτόθεν ψευδῆ, καὶ βδελυκτὰ, καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχειν νομίζονται, ὁμῶς ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν δι' ἀπορίαν ἐλέγγων ἀνεξέταστον τὴν παρορᾶν τῶν παρ' ἐκείνων ρηθέντων, κατὰ δύναμιν καὶ τοῦτοισ ἐπελευσόμεθα. *Ἐκάστη φησὶ τούτων οὐσίαν εἰλικρινῆ, ἀπλήν, καὶ πάντη μίαν εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, πάλιν ἐνταῦθα ὡς ὁμολογούμενα τὰ ἀμφιβαλλόμενα προτεινόμενος, οἷεται τι λέγειν, ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἐφαρκεῖν νομίζων τὴ αὐτὸς ἀποφῆνασθαι. Τρεῖς οὐσίας φησὶ. Τοῦτο γὰρ ἐνδεικνύται τῷ εἰπεῖν, Ἐκάστης τούτων οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως εἶπεν, εἰ μίαν ᾤετο. Εἰ μὲν οὖν οὕτω λέγει τὴν τῶν οὐσιῶν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν, ὡς μὴ δοκεῖν τῇ ἀσθελεῖ τῷ Σαβελλίου συμφέρεσθαι, ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τρεῖς ἐφαρμύζοντος προσηγορίας, καὶ ἡμεῖς συνειθέμεθα· καὶ οὐδεὶς τῶν εὐσεβοῦντων ἀντιλέγει τῷ δόγματι· πλὴν ὅσον μόνοις τοῖς ὀνόμασι καὶ τῇ προφορᾷ τοῦ λόγου κλημμελεῖν δοκεῖ οὐσίας ἀντὶ ὑποστάσεων ὀνομάζων. Οὐ γὰρ ὅσα τὸν τῆς οὐσίας λόγον τὸν αὐτὸν ἔχει, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῇ ὑποστάσει τῇ ἀποδόσει τοῦ λόγου συνενεχθήσεται. Πέτρος γὰρ καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰωάννης ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, οἱ αὐτοὶ ἦσαν ἀλλήλοισ (ἄνθρωπος γὰρ τούτων ἕκαστος), ἐν δὲ τοῖς ἰδιώμασι τῆς ἐκάστου αὐτῶν ὑποστάσεως, ἀλλήλοισ οὐ συνεφέροντο. Οὐκοῦν εἰ μὲν τοῦτο κατεσκευάζε, τὸ μὴ δεῖν φύρειν τὰς ὑποστάσεις, καὶ ἐνὶ προσώπῳ τὰς τρεῖς ἐφαρμύζων προσηγορίας, Πιστὸς ἂν ἦν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μαρτυρίαν, ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ ἀσσης ἀποδοχῆς ἀξίος. Ἐπεὶ δὲ οὐ πρὸς τοῦτο βλέπει, οὐδὲ τὰς ὑποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων τοῖς ἐπιθεωρουμένοις ἰδιώμασι διακρίνων, ταῦτα φησιν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν ἄλλοτρῶς πρὸς τὴν ἑτέραν, μᾶλλον δὲ πρὸς ἑαυτὴν ἔχειν κατασκευάζει, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς οὐσίας ὀνομάζει, ὡς ἐκάστης ἰδιόζουσαν ἔχουσης τινὰ τὴν πρὸς τὰς ἄλλας ἄλλοτριότητα, διὰ τοῦτο φημι ἀναρχὸν αὐτῷ καὶ ἀκέφαλον εἶναι τὸν λόγον, ἀπὸ οὐθενὸς ὁμολογούμενου, κατὰ τὸ ἀκόλουθον, τὴν βλασφημίαν κατασκευάζοντα. Οὐ γὰρ ὅπως ἂν τις προσαχθείη τῇ τοιαύτῃ τοῦ δόγματος ὑπόληψει, κατασκευὴν ἔχει· ἀλλ' ὥσπερ ἐπ' ὀνειρώτου διηγήσεως, ψιλὴν καὶ ἀκατάσκειον ἐμπεριέχει τῆς ἀσθελεῖας τὴν ἔκθεσιν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας δογματικαύσεως, μὴ εἰς πλῆθος οὐσιῶν δισχιζέειν τὴν πίστιν, ἀλλ' ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ὑποστάσεσι μιθεμίαν τὴν κατὰ τὸ εἶναι διαφορὰν πιστεύειν, τῶν δὲ ἐναντιῶν ἐν αὐταῖς ταῖς οὐσίαις τὴν παραλλαγὴν, καὶ τὴν ἀνομοιότητα τιθεμένων, οὕτως τὸ μηδεὶ λόγῳ, μήτε δεχθὲν, μήτε δειχθῆναι δυνάμενον, ὡς προκατεσκευασμένον, θαρσῶν ἀποφαίνεται, τάχα οὐδέπω καὶ νῦν εἰς ἀκούοντων ὧτα λαλήσας. Ἡ γὰρ ἂν ἐδιδάχθη πρὸς τῶν συνετῶν ἀχρωμένων, ὅτι πᾶς λόγος ζωὸς ἂν κατ' ἐξουσίαν*

²⁵ I Tim. 1, 15.

ἀνεπίδεικτος φέρηται, τὸ λεγόμενον, γραῶν ὄλος ἄστυν, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχων πρὸς τὸ δεῖξαι δι' ἑαυτοῦ τὸ ζητούμενον· ὅταν μηδεμίαν συνηγορίαν, μήτε ἐκ τῶν θείων φωνῶν, μήτε ἐκ λογισμῶν ἀνθρωπίνων τοῖς λεγομένοις ἐπάγγεται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἡμεῖς δὲ τὰ εἰρημένα διασκεψόμεθα. Ἀπλήρηναί καὶ πάντη μιαν φησὶ τοῦτων ἐκδοτὴν τῶν οὐσιῶν, ἐς τῷ λόγῳ ἀνετυπώσατο. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπλήρηναί τὴν θεῖαν τε καὶ μακαρίαν, καὶ πάντα νοῦν ὑπεβαίρουσαν φύσιν· οὐδὲ τοὺς ἄγαν κτηνώδεις, καὶ ταπεινοὺς τὴν διάνοιαν ἀντιλέγειν οἰόμεθα. Τὴν γὰρ ἀειδῆ τε καὶ ἀσχημέτιστον πληκτότητός τε πάσης, καὶ τῆς ἐν τῷ μεγέθει ποσότητος κεχωρισμένην, πῶς ἂν τις πολυειδῆ καὶ σύνθετον ὑπολάβοι; Ὅτι δὲ οὐ συμβαίνει τῷ παρ' αὐτῶν κατασκευαζομένῳ δόγματι, τὸ ἀπλήρηναί τὴν ὑπερκειμένην οὐσίαν οἰεσθαι, κὰν τῷ λόγῳ χαριεντίζωνται, φανερὸν ἔσται τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσεντι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι κατὰ τὸν ἕλιον λόγον ἢ ἐπιότης ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἦτον οὐκ ἐπιδέχεται; Περὶ ἣν γὰρ οὐκ ἔστι μίξις τινὰ ποιότητων καὶ συνδρομῆν ἐννοῆσαι, ἀλλ' ἀμερῆ τινα, καὶ ἀσύνητον δύναμιν καταλαμβάνει ἡ ἐννοια, πῶς ἂν τις καὶ κατὰ τίνα λόγον τὴν παρὰ τὸ πλεον, καὶ τὸ ἐλαττον διαφορὰν καταμάθοι; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὴν παρηλλάχθαι ταῦτα διοριζόμενον, ποιότητων τινῶν ἐκπτώσεις περὶ τὸ ὑποκείμενον ἐννοεῖν· ἦτοι γὰρ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐλάττωσιν τὸ διάφορον ἐν τοῦτοις ἐκινεῖ, καὶ διὰ τούτου τὴν τῆς πληκτότητος ἐννοίαν ἐπιστάγει τῷ ζητούμένῳ, ἢ κατὰ τὸ ἀγαθόν, καὶ δυνατόν, καὶ σοφόν, καὶ εἰ τι ἄλλο περὶ τὸ θεῖον εὐσεβῶς νοεῖται, πειονάζειν, ἢ ὑποβδεθκέναι κατασκευάζει· καὶ οὕτω τὴν τῆς συνθέσεως λόγον οὐ διαφεύχεται. Οὐδὲν γὰρ ἄλλοιπὸς κατὰ σοφίαν, ἢ δύναμιν, ἢ κατ' ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν ἔχει, ἢ μὴ ἐπίκειται ἐστὶ τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' αὐτὸ καθὼς ἐστὶ τοιοῦτον πέφυκεν. Ὡστε ὁ λέγων ἐλάττους τε καὶ μείζους ἐν τῇ θεῖα φύσει καταλαμβάνει τὰς οὐσίας, λήθησιν ἑαυτὸν σύνθετον ἐξ ἀνομοίων κατασκευάζων τὸ θεῖον· ὡς ἄλλο μὲν τι νοεῖν εἶναι τὸ ὑποκείμενον· ἕτερον δὲ πάλιν τὸ μετεχόμενον· οὐ κατὰ μετουσίαν ἐν τῷ ἀγαθῷ γίνεται, τὸ μὴ τοιοῦτον ἐν. Εἰ δὲ ἀληθῶς ἀπλήρη, καὶ πάντη μιαν ἐννοεῖ τὴν οὐσίαν, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶν ἀγαθὸν οὐσαν, οὐ γινωμένην ἐξ ἐπικτησεως, οὐκ ἂν τὸ μείζον, καὶ τὸ ἐλαττον περὶ αὐτὴν ἐλογίζετο. Εἰρητο γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ὅτι μόνῃ τῇ τοῦ κακοῦ παρουσίᾳ τὰ ἀγαθὰ κατασμικρύνεται. Ἐφ' ὧν δὲ ἡ φύσις ἀνεπίδεικτός ἐστι τοῦ χειρόνος, ἔρος οὐκ ἐκινεῖται τῆς ἀγαθότητος· τὸ δὲ ἀόριστον, οὐ τῇ πρὸς ἕτερον σχέσει τοιοῦτον ἐστὶν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ καθ' ἑαυτὸ νοούμενον, ἐκφεύγει τὸν ὄρον· ἀπειρον δὲ ἀπειροῦ, πλέον καὶ ἐλαττον λέγειν, οὐκ οἶδα ὡς λελογισμένον συνθήσεται· ὥστε εἰ ἀπλήρη ὁμολογεῖ τὴν ὑπερκειμένην οὐσίαν, καὶ οἰκεῖως ἔχειν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν, συντιθέσθω τῇ κατὰ τὸ ἀπλοῦν, καὶ ἀπειρον κοινωνίᾳ συναπτομένην. Εἰ δὲ δι-

sunt, didicisset, omnem orationem, quandiu ex mera libidine, et sine ulla probatione effluitur, esse quod dici solet, nugas aniles, et gerras germanas, nullius prorsus momenti et efficacis ad demonstrandum id, quod per eam quaeritur, quando videlicet nihil firmitati neque ex sacra Scriptura, neque ex ratiocinationibus humani ingenii, iis, quae asseruntur, accedit. Et haec quidem hactenus.

Nos vero verba Eunomii excutiamus. *Simplicem esse et omni modo unam quamlibet harum substantiarum* affirmat: quas oratione sua expressit. Caeterum simplicem esse divinam illam et beatam, omnibusque supereminentem naturam, neque agrestes admodum et hebetes ingenio negaturos esse puto. Quomodo enim quis naturam illam specie: et figurarum varietatis expertem, et omni quantitate, quae in magnitudine visitur, separatam, credat esse multiformem et compositam (a)? Quod vero iuxta dogma ab istis confictum sublimis illa, et super aliarum rerum ordinem posita substantia simplex non sit (licet alioquin verbis pulchre simplicitatem asserant), facile deprehendet, quisquis paululum mentem advertere voluerit. Nam quis ignorat, quid simplicitas secundum suam propriam rationem in sanctissima Trinitate remissionem et intensionem non recipiat? in qua enim natura missionem et concursum qualitatum invenire non est, quin potius in qua impartibilem, et compositionis plane expertem facultatem animo concipimus: quomodo quis intensionis et remissionis diversitatem aliquo modo cogitatione complectetur? Necesse enim est, ut is, qui differentiam in his statuit, qualitatum quarumdam confluum circa subjectum concedat: quia vel per excessum, vel per defectum differentiam in his considerat; et per hoc quantitatis rationem ei, quod quaeritur, imperinducit; vel in bonitate, potentia, sapientia, vel si quid aliud in divina natura inesse posse cogitatur, redundantiam, vel imminutionem astruit; et sic compositionis rationem non evitabit; nam sapientiam, potentiam et huius generis alia bona, sine imminutione ac defectu possidet id, cui bonum non est adventitium; sed ipsum quale est, tale natura sua est. Itaque qui asserit majores et minores esse in divina natura substantias, is imprudens divinum numen ex inaequalibus compositam efficit, ut aliud concipiamus esse subjectum; aliud vero id, quod participatur: cuius secundum communicationem in bono fiat id, quod non est tale. Quod si vere simplicem omnique modo unam existimasset substantiam, ipsamque sicuti est, bonitatem, non ex acquisitione bonitatis ejusmodi factam esse credidisset, haudquaquam intensionem et remissionem in ea statuisset; nam prius quomodo diximus solam mali praesentiam bona imminuere. In his autem, quorum natura deterioris non est capax, non licet terminum bonitatis au-

(a) Profert hunc locum Cypariss. decad. ix, c. 3

ino comprehendere. At infinitum non est tali habitudine ad aliud; sed ipsum secundum seipsum spectatum, nullo termino coercetur. Porro infinito plus minusve habere, nescio quomodo concessurus sit is, qui rem accuratius perpenderit. Itaque si substantiam illam supernam fatetur esse simplicem, secumque ipsam sine dissensione convenientem, necesse est, ut concedat eam quoque in communicatione simplicitatis, et infinitatis junctim convenire. Si vero substantias ab invicem discriminat, et quasi alienat aliam Unigeniti a substantia Patris, et aliam Spiritus sancti a substantia Filii statuens, intensionemque et remissionem ipsis attribuit; non fallat nos occultis insidiis, dum verbo quidem simplicitatem asserit, reipsa vero compositionem Dei affingit.

Sed jam rursus verba illius ordine resumamus. Ait: *Cum sincera sit et simplex substantia ac prorsus una, talisque cogitetur et intelligatur secundum propriam dignitatem. Quid sibi vult illud, secundum propriam dignitatem?* Si enim existimat substantias esse dignitate pares, inanis certe et superflua fuerit horum verborum appositio, utpote in rebus certis, et omnium confessione perspicuis immorans; sed danda est venia fortassis dictionis intempestivæ usurpationi, cum melior et sanior de Deo existimatio non repudiet hanc orationis inanitatem et superfluitatem. Verum non imminet ei periculum committendi peccata verborum (facile enim medicabilis morbus est), sed longe pejora molitur, et impie aggredi tentat. Nam simplicem dicit quamlibet trium substantiarum secundum propriam dignitatem, ut decretis suis, quæ ab initio sancivit, de prima, secunda, et tertia substantia, pervertatur quoque simplicitatis ratio. Nam quemadmodum solam supremam, et solam propriam Patris substantiam nominavit, nihil horum Filio vel Spiritui sancto assignans, videlicet neque supremæ, neque maxime propriæ appellationem; eodem modo cum substantias simplices nominat, arbitratur cuilibet simplicitatis rationem concedendam esse, secundum modum et mensuram dignitatis, qua pollet, ut prima quidem et maxime propria substantia quasi in arce et culmine simplicitatis constituatur; secunda, proportionem quadam secundum mensuram distantiam a prima, simplicitatis rationem participet; et tertia similiter tantum a perfecta simplicitate recedat, quantum necesse est proportionem et statum dignitatis immitti, adeo ut ex hoc sequatur, Patris quidem substantiam, pure et mere simplicem esse; Filii vero substantiam non simpliciter simplicem esse, sed aliquid compositionis admistum habere; sancti Spiritus autem substantiam plurimum de compositionis natura participare, cum simplicitatis ratio in extremis paulatim imminuatur; et sicuti illud, quod non est perfecte bonum, in parte quadam sione, asseritur: ita id, quod non omnino simplex est, effugere laud potest, quominus videatur com-

positum esse. Quod autem hæc spectans, isto loquendi genere sit usus, manifestius fiet ex sequentibus, ubi apertius et clarius existimationem Filio et Spiritui sancto debitam ad humiles quasdam et abjectas opiniones deducit. *Cum enim, inquit, operibus cir-*

Α ἴσθησι, καὶ ἀποξενοὶ τὰς οὐσίας ἀπ' ἀλλήλων, ἄλλην τοῦ Μονογενοῦς παρὰ τὸν Πατέρα, ἑτέραν δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος παρὰ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν, καὶ τὸ πλεον καὶ τὸ ἐλαττον ἐπ' αὐτῶν λέγει, μὴ λαθθανέτω τῷ μὲν δοκεῖν τὸ ἀπλοῦν χαρίζομενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατασκευάζων τὸ σύνθετον

Πάλιν δὲ τὸν ῥηθέντα παρ' αὐτοῦ λόγον καθεξῆς ἀναλάβωμεν. *Εὐκρινούς, φησὶν, ἀπλῆς τῆς οὐσίας, καὶ πάντη μιᾶς οὐσίας καὶ νοουμένης κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Τί βούλεται τὸ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν;* Εἰ μὲν γὰρ ἐν κοινότητι τῆς ἀξίας θεωρεῖ τὰς οὐσίας, περισσὴ μὲν καὶ οὕτως ἦν, καὶ παρέλκουσα ἢ προσθήκη τοῦ λόγου τοῖς ὁμολογουμένοις γένεσιν ἠνδιατριβουσα· πλὴν ἀλλ' εἶχεν τι συγγνωστὸν ἰσως; ἡ ἀκαιρία τῆς λέξεως, τῆς εὐσεβεστεράς ἐννοίας οὐκ ἀπόβλητον ποιούσης τὸ μάταιον, καὶ περιβλήον τοῦ λόγου. Νῦν δὲ οὐ μέχρι τῆς τῶν ῥημάτων αὐτῷ διαμαρτίας ἐστὶν ὁ κίνδυνος· (ἡ γὰρ ἂν εὐλατον ἦν τὸ ἀρρώστημα) ἀλλ' ἐτι τῶν πονηρῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Ἄπλην γὰρ λέγει τῶν τριῶν οὐσιῶν ἐκάστη κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν· ἵνα τοῖς ἐξ ἀρχῆς ῥηθεῖσιν αὐτῷ διορισμοῖς, περὶ τῆς πρώτης τε καὶ δευτέρας, καὶ τρίτης οὐσίας, καὶ ὁ τῆς ἀπλότητος συγκατασκευῆται λόγος. Ὡσπερ γὰρ μόνην ἀνωτάτω, καὶ μόνην κυρίαν τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγόρευσε οὐσίαν, οὐδὲν τούτων ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ὁμολογήσας, οὔτε τὴν ἄνω φωνὴν, οὔτε τὴν κυριωτάτην· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ἀπλᾶς προσειπὼν τὰς οὐσίας, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιθεωρουμένης ἐκάστης ἀξίας, καὶ τὴν τῆς ἀπλότητος ἐννοίαν ἐφαρμόζειν οἴεται χρῆνα: ὡς τῆς μὲν κυριωτάτης, καὶ πρώτης, ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τελείᾳ θεωρουμένης ἀπλότητι, τῆς δὲ δευτέρας ἀναλόγως, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν πρωτείων ὑφέσεως, καὶ τὸν τῆς ἀπλότητος λόγον ὑποστελλούσης· καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας ὡσαύτως τοσοῦτον ὑποκαταβαίνει τῆς τελείας ἀπλότητος, ὅσον καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ ἀξιώματος ἐπὶ τῶν ἐσχάτων κατασμικρύνεται· ὡς ἐκ τούτου συμβαίνει τὴν μὲν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀπλῆν καθαρῶς ὑπονοεῖσθαι· τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ, μὴ ἀκριβῶς ἀπλῆν, ἀλλὰ καὶ τῆς συνθέτου φύσεως αὐτῇ παραμειχθαι· τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος πλεονάζειν ἐν τῷ συνθέτῳ τὴν φύσιν, τοῦ τῆς ἀπλότητος λόγου κατ' ὀλίγον ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐλαττουμένου. Ὡσπερ γὰρ τὸ μὴ τελείως ἀγαθὸν μέρει τινὶ τῆς ἐναντίας ἕξωθεν μετέχειν ὁμολογεῖται, οὕτως ὁ μὴ παντελῶς ἐστὶν ἀπλοῦν, οὐ διαφεύγει τὸ μὴ σύνθετον εἶναι δοκεῖν.

contrarii habitus consors esse, omnium confessione, effugere laud potest, quominus videatur com-

Καὶ ὅτι ταῦτα νοῶν τούτοις τοῖς λόγοις κέχρηται, διὰ τῶν ἐφεξῆς σαφέστερον δείκνυται, δι' ὧν φανερώτερον εἰς χαμαιζήλους τινὰς, καὶ ταπεινὰς ὑπολήψεις καταγει τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐννοίαν. *Συμπεριγραφόμενων, φησὶ, τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν*

καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις **A** παραμετρομένων, ἀνάγκη δὴ πῶς καὶ τὰς ἐλάττω τῶν οὐσιῶν ἐπομένως ἐνεργείας, ἐλάττω τε καὶ μείζους εἶναι· καὶ τὰς μὲν πρώτην, τὰς δὲ δευτέραν ἐλέχειν τάξει. Ταῦτα γὰρ εἰ καὶ φιλοπόνως τῇ ὁμίλῃ τῆς λέξεως συγκαλύφας δυσήρατον αὐτῶν τὴν ἔνοιαν εἶναι τοῖς πολλοῖς παρεσκεύασεν· ἀλλ' οὖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐξητασμένων εὐκόλως σαφηνισθήσεται. *Συμπεριγραφόμενων*, φησὶ, τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν. Ἔργα ὀνομάζει τὸν Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα· ἐνεργείας δὲ τὰς ἀποτελεστικὰς τούτων δυνάμεις, δι' ὧν ἀπειργάσθησαν, ἄσπερ μικρῶ πρόσθεν ἔπεσθαι φησὶ ταῖς οὐσίαις. Ἡ δὲ τοῦ *συμπεριγράφεσθαι* λέξις δηλοῖ τὸ ἰσοστάσιον τῆς ἀποτελεσθείσης οὐσίας πρὸς τὴν ὑποστήσασαν δύναμιν· μᾶλλον δὲ οὐχὶ δύναμιν, ἀλλὰ δυνάμει ἐνεργείαν· καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει· ἵνα μὴ πάσης τῆς τοῦ ἐνεργούντος δυνάμειος ἔργον ἢ τὸ ἀποτελεσμα, ἀλλὰ τινος μερικῆς ἐνεργείας, τοσοῦτον τῆς πάσης δυνάμειος κινηθείης, ὅσον σύμμετρον ἔμελλε τῇ ἀπεργασίᾳ τοῦ γινόμενου φανῆσθαι. Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐπαναστρέψας φησὶ, *καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις παραμετρομένων*. Τούτων δὲ ὁ νοῦς γένοιτο ἂν ἡμῖν δι' ὑποδείγματος γνωριμώτερος. Ὑποθώμεθα γὰρ ἐπὶ ὄργανου τινὸς τῶν σκυτοτομικῶν εἶναι τὸν λόγον οὕτω· τὸ σμίλιον εἰς κύκλου σχῆμα περιηγμένον, ἐὰν ἐπιβληθῇ τινὶ ᾧ χρῆ τὸν τοιοῦτον ἐγγενέσθαι τύπον, συμπεριγράφεται τῷ σχήματι τοῦ αἰδῆρου τὸ δι' αὐτοῦ ἐντενόμενον, καὶ τοσοῦτος ὅ ἐν τῇ τομῇ κύκλος δειχθήσεται, ὅσος ἐν τῷ ὄργανῳ ἐστὶ· καὶ πάλιν, ὅσω ἁσπασίματι περιήκται τὸ ὄργανον, τοσοῦτον καὶ διὰ τῆς τομῆς περιγράψεται τὸν κύκλον. Τοιαύτη τοῦ θεολόγου ἡ ἔννοια περὶ τῆς θείας τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Ἐνεργειὰν τινὰ καθάπερ ὄργανον τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ παρεπομένην σύμμετρον φησὶν αὐτῇ ἔργον πεποιθέναι τὸν Κύριον· οὕτως εἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ θεοῦ δοξάζειν, τὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς νῦν δοξαζόμενον, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἐκκαλυφθόμενον· τοῦτόν φησὶν ἔργον ὄντα, τῇ ἐργασαμένῃ αὐτὸν ἐνεργείᾳ παραμετρεῖσθαι. Τίς τοίνυν ἡ ἐνεργεία, ἡ τῷ Θεῷ μὲν τῶν ὄλων παρεπομένη· πρὸ δὲ τοῦ Μονογενοῦς νοουμένη, καὶ περιγράφουσα αὐτοῦ τὴν οὐσίαν; Δύναμις τις οὐσιώδης καθ' ἑαυτὴν ὑφ' ἑσῶσα, καὶ τὸ δοκοῦν ἐργαζομένη δι' αὐτεξουσίου κινήματος; Οὐκοῦν αὐτῇ, Πατὴρ τοῦ Κυρίου· καὶ τί ἐπὶ ἐπιβρυλλεῖται τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ ἢ τοῦ Πατρὸς κλησίς, εἰ μὴ ἐκεῖνος, ἀλλὰ τις ἐνεργεία τῶν ἐξωθεν παρεπομένων τὸν Υἱὸν ἀπειργάσατο; πῶς δὲ Υἱὸς, ὁ Υἱὸς· ὅν δι' ἑτέρου μὲν τινος ὑποστήναι λέγει, καθάπερ δὲ τινὰ τῶν ὑποβολεμικῶν (ὡς δὲ εἴη τῷ λόγῳ ὁ Κύριος), οὕτω τῆς οἰκειότητα τοῦ Πατρὸς ὑποδύεσθαι μόνῃ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Υἱοῦ τετιμημένον; πῶς δὲ μετὰ τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, καὶ τὸν Κύριον τάξει ὁ τρίτον ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀριθμῶν, τῆς μεττεουσῆς ἐνεργείας ἐκεῖνης ἐν δευτέρᾳ τάξει μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀριθμουμένης, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντως οὐκέτι ἐν

cum scribantur energiae seu operationes, et ipsis etiam operibus operantium operationes commensurentur et adaequantur, necesse est operationes, quae ad quamlibet substantiarum consequuntur, majores et minores esse, et has quidem primas, illas vero secundas tenere. Haec enim licet studiose verborum caligine cooperta sensum contineant intellectu et explicatu multis valde difficilem, tamen ex progressu refutationis facile elucescent. *Cum circumscribantur, inquit, operibus operationes. Opera nominat Filium et Spiritum, operationes vero productrices horum facultates, quibus producti sunt, quas paulo antea dixit sequi ad substantias.* At vero vox *circumscribendi* significat aequalem statum productae substantiae cum facultate, quae illam producere potest; vel potius non cum facultate, sed cum facultatis operatione, quemadmodum ipse nominat, ne univ ersae facultatis ejus, qui operatur, opus sit, sed cujusdam particularis operationis, tantum videlicet ex totius facultatis viribus manante: quantum videri potest par et ex aequo respondens effectioni ejus, quod productum est. Rursumque idem inculcans ait: *Cumque opera ipsis etiam operationibus commensurentur et adaequantur;* quorum verborum sensus clarior fiet allatis exemplis. Ponamus de instrumento aliquo sutorio sermonem esse in hunc modum; scalprum in circuli modum conformatum, si imponatur alicui, in quo quis typum ejus et figuram exprimere velit, tunc id quod scinditur, formam et figuram ferri recipit; et tantus est in sectione ambitus, quantus in instrumento, quantumque intervallo circumductum est instrumentum, tantum in sectione etiam circulum describet. Talis est theologi hujus cogitatio de divina unigeniti Filii hypostasi. Ait, *Operationem quamdam, quasi instrumentum, quae ad primam substantiam sequatur, effecisse opus sibi commensuratum,* videlicet Dominum nostrum: sic enim glorificat iste Filium Dei, qui in gloria Patris ³⁶ nunc glorificatur, hunc asserit *opus commensuratum,* et certa proportionem respondens ei, qua effectus sit, operationi. Quae igitur est haec energia et operatio, quae Deum quidem universorum sequatur, et ante Unigenitum praecipiat circumscribens ipsius substantiam? Estne essentialis quaedam potentia, per seipsam subsistens, et arbitrata suo, per liberam voluntatis actionem id, quod placet, operans? Igitur ipsa est, Pater Domini: et cur amplius nomen Patris Deo universorum attribuimus, si non ipse, sed energia quaedam, et operatio extrinsecus consequens et adveniens Filium producit? Et quomodo Filius est Filius, quem per aliud quiddam subsistere, et instar supposititii cujusdam et spirii (det veniam orationi Dominus) in Patris consortium irrepsisse, et sola Filii appellatione honestatum esse dicit? Quomodo collocabit post Deum universorum, Filium; qui tertium a Patre numerat

³⁶ Philipp. II, 11.

Filium, collocata media illa energia sen operatione secundo loco? Hac serie Spiritus sanctus non tenebit amplius locum tertium, sed quintum: operatione, quæ ad substantiam Unigeniti sequitur, et per quam Spiritus sanctus subsistit, ut Eunomius putat, media interjecta.

Sed et illud evangelistæ, *Omnia per ipsum facta sunt*²⁷, hac ratione vanum et falsum efficietur, alia quadam substantia antiquiore, quam sit Unigenitus, ab hoc novo theologo conficta, cui meliorem jure causa omnis creationis et creaturæ accepta feratur, cum ipsius etiam Unigeniti productio secundum hanc opinionem ab illa energia et operatione pendeat. Quod si has absurditates vitare volens, asserat operationem illam esse rem non subsistentem, rursus explicet nobis, quomodo ad id, quod existit, sequatur id, quod non existit, et quomodo id, quod non subsistit, efficiat eum, qui existit. Ex his certe efficitur a Deo prodire ea, quæ non existunt, et causam rerum esse ea, quæ non sunt: et ea quæ natura sua non subsistunt, circumscribere eorum, quæ subsistunt, naturam: omnisque creaturæ vis effectrix et productrix continebitur secundum propriam suam rationem eo quod non subsistit. Talia sunt istius theologi placita, qui Dominum cœli et terræ, et omnis creaturæ conditorem, Verbum Dei, quod in principio erat, et per quod omnia facta sunt, subsistere docet ex non existente vel subsistente re quadam vel conceptione, vel nescio quo alio nomine fictam ab ipso energiam et operationem appellare liceat, ipsaque non existentia, velut septo quodam et limite, undique circumscriptam et obœptum esse: ut non intelligit is qui invisibilia se videre jactitat, in quidam oratio tandem desinat. Si enim operatio Dei non subsistit, hæcque circumscribitur et quasi ambitur, illud, quod a non existentia produciatur, omnino necesse est, ut secundum naturam suam effectus ejusmodi judicetur, qualis est natura ejus, quod iste comminaciatur, effectum produxisse; nam quod a non-existentia effectum est, eaque comprehensum includitur, id quale sit, satis liquet: nimirum non ens, seu nihil. Neque enim ita natura comparatum est, ut contraria contrariis comprehendantur et circumscribantur, puta ab igne aqua, a morte vita, a tenebris lumen, ab ente non ens. Sed hæc quidem præ nimia sapientia, aut non intelligit, aut sciens volensque cœcutit ad veritatem.

Porro ex necessitate quadam imminutionem in substantia et hypostasi Filii ponit; iterumque in Spiritu sancto, respectu Filii, similem perfectionis decretionem statuit: nam hæc sunt ejus verba: *Necessarium omnino est, ut operationes, quæ ad quamlibet substantiarum consequuntur, sint majores et minores.* Hanc autem necessitatem quæ in divina natura hæc efficiat, intensionemque et remissionem

A τρίτη, ἀλλ' ἐν πέμπτῃ τάξει καταληφθήσεται, τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἐν δευτέρῃ τάξει μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀριθμουμένης, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντως οὐκ ἐστὶ ἐν τρίτῃ, ἀλλ' ἐν πέμπτῃ τάξει καταληφθήσεται. Τῆς ἐνεργείας τῆς τῷ Μονογενεὶ παρεπομένης, καθ' ἣν ὑπέστη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ὁ Εὐνομίου λόγος, διὰ μέσου πάντως ἀριθμουμένης.

Ἄλλὰ καὶ τὸ, Πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενησθαι λέγειν, ἀσύστατον διὰ τούτων ἐπιδειχθήσεται: ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως πρεσβυτέρας τοῦ Μονογενοῦς προαναπλασθείσης ὑπὸ τοῦ καινοῦ θεολόγου, εἰς ἣν εἰκότως ἡ αἰτία τῆς κτίσεως τῶν πάντων ἀνευχθήσεται: διότι καὶ αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἡ κατασκευὴ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον, τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἤρηται. Εἰ δὲ ταῦτα τὰ ἄτοπα φεύγων ἀνυπόστατον τι πρᾶγμα λέγοι τὴν ἐνέργειαν, ἥς ἀποτέλεσμα τὸν Υἱὸν διορίζεται, πάλιν εἰπάτω, πῶς ἔπεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν. Πῶς δὲ κατεργάζεται τὸν ὑπερτώτα, τὸ μὴ ὑπερτώτως. Εὐρεθήσεται γὰρ διὰ τούτων, ἀκολουθοῦντα μὲν τῷ Θεῷ τὰ ἀνύπαρκτα: αἷτια δὲ τῶν ὄντων τὰ μὴ ὄντα γινόμενα, καὶ περιγράφοντα τὴν τῶν ὑπερτώτων φύσιν, ἃ τῇ ἑαυτῶν οὐχ ὑφέστηκε φύσει, καὶ ἡ πᾶσα τῆς κτίσεως ἀποτελεστικὴ, καὶ δημιουργὸς δύναμις τῷ ἀνυπάρκτι κατὰ τὸν ἴδιον λόγον περιληφθήσεται. Ταῦτα τοῦ θεολόγου τὰ δόγματα, ἃς τὸν Κύριον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, πάσης τῆς κτίσεως δημιουργὸν, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεοῦ, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, τοῦτον ἀνυπάρκτι τινὶ καὶ ἀνυποστάτῳ πράγματι, ἢ οὐκ οὐδ' ὅπως ὀνομάσαι προσήκει τὴν παρ' αὐτοῦ νῦν ἀναπλασθείσαν ἐνέργειαν, ὑποστήνα: λέγει, καὶ ἐν αὐτῇ περιγεγραμμένην, οἷον τινὶ ἐρχίῃ τῇ ἀνυπαρξίᾳ πανταχόθεν διειλημμένων. Καὶ οὐ συνήσιν ὁ τὰ ἀθέατα βλέπων, εἰς οἷον καταστρέφει πέρας ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ ἀνυπόστατος μὲν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ταύτη δὲ ἐμπεριγράφεται τὸ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας ἀποτελεσθὲν ἔργον: πάντως ὅτι τοιοῦτόν τι νοηθήσεται τῇ φύσει τὸ ἀποτέλεσμα, οἷα καὶ ἡ τοῦ ὑποστησάμενου τὸ ἔργον φύσις ἀνεπλάσθη τῷ λόγῳ. Τὸ γὰρ ἀποτελεσθὲν ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας, καὶ ἐμπερικλημμένον ταύτῃ, πανεὶ δήπου πρόδηλον, τί νοεῖται: ὅτι οὐδέν. Οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν ὑπὸ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία περιέχεσθαι: οὔτε γὰρ ὑπὸ πυρὸς, ὕδαρ: οὔτε ὑπὸ θανάτου, ζώην: οὔτε ὑπὸ σκότους, φῶς: οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος, τὸ ὄν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὑπὸ τῆς περιτεουσύης αὐτῷ σοφίας, ἢ οὐ συνήσιν, ἢ ἐκὼν ἀμβλυώττει: πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐξ ἀνάγκης δὲ τινος τὸ ἕλαττον ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως νοεῖν: καὶ πάλιν, ἐπίτασόν τινα τῆς ἕλαττώσεως παρὰ τὸν Υἱὸν ἐνθεωρεῖν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατασκευάζει: οὕτω λέγων τοῖς βήμασιν: Ἄνάγκη πᾶσα τὰς ἐκάστη τῶν ὁσίων ἐπομένως ἐνεργείας ἕλαττους δὲ, καὶ μείζους εἶναι. Τὴν μὲν οὖν ἀνάγκην τὴν ταῦτα ἐν τῇ θεῷ φύσει βιαζομένην, καὶ τὸ μείζον, καὶ τὸ ἕλαττον διακλινοῦσαν,

²⁷ Joan. 1. 3.

οὕτε παρ' αὐτοῦ μεμαθῆκαμεν, οὕτε ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν A
 συνείναι μέχρι τοῦ νῦν δεδουήμεθα. Τέως γάρ παρὰ
 πατρὶ κρατεῖ τὸ δόγμα τοῖς τὸν ἰδιωτισμὸν καταδεχο-
 μένους τοῦ ἀπλουστεροῦ κηρύγματος· ὅτι οὐδεμία τις
 ἀνάγκη τῆς θείας ὑπέγκειται φύσεως, ἢ πρὸς τὸ ἔλατ-
 τον κάμπτεται, καὶ βιάζεται καθάπερ τινὰ τῶν ἀργυ-
 ροτήτων τὸν Μονογενῆ· ἀλλὰ τοῦτο παρῆς, καίτοι
 οὐ μικρὰς ζητήσεως ἄξιον, μόνον τὸ δεῖν ἔλαττον
 νεῖν δογματίζει. Καὶ μὴν, οὐκ εἰς τοῦτο μόνον ἢ
 ἀνάγκη τὸν λόγον καθίστησιν, ἀλλὰ τι καὶ πλεον εἰς
 βλασφημίαν κατασκευάζει, καθὼς ἤδη μερικῶς προ-
 εῖρησται. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐκ τινος
 ἀνυποστάτου ἐνεργείας ἀνεφέτω, οὐκ ἐλάττω μόνον
 τοῦ Πατρὸς νοηθήσεται, ἀλλὰ τὸ παράπαν Ἰουδαίειν
 ἀνάγκη τῷ δόγματι. Τὸ γὰρ τοῦ μὴ ὄντος ἀποτέλε-
 σμα, οὐκ μικρὸν ἢ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀκολουθία B
 δείκνυσιν. Ἄλλ' ὅπερ οὐδὲ κατηγοροῦντι λέγειν ἀκί-
 δονον. Ὅσπερ γὰρ ἀναγκαίως ὁμολογεῖται εἶναι, τὸ
 ἐκ τοῦ ὄντος ἔχον τὴν γέννησιν, οὕτε τὸ ἐμπαλιν ἐξ
 ἀνάγκης ὁμολογηθήσεται, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀνα-
 φυόμενον. Ὅταν γὰρ αὐτό τι μὴ ᾔ, πῶς ἕτερον ἐξ
 αὐτοῦ ὑποστήσει;

ortum ducit : sic contraria ratione de isto sentiendum erit, quod ex non existente nascitur. Si enim
 ipsam non sit aliquid, quomodo aliud ex ipso exsistet?

Εἰ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν ἰδίᾳ οὐσίᾳ, ἢ τῷ Θεῷ μὲν παρ-
 επομένη ἐνέργεια, τὸν δὲ Υἱὸν ἐργαζομένη, τίς οὕτω
 τυφλὸς, ὡς μὴ συνιδεῖν τὴν τῆς βλασφημίας κατα-
 σκευὴν, ὅτι πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀρ-
 ρησιν ὁ σκοπεὸς αὐτῷ βλέπει; Καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ τὴν
 ὑπόστασιν ἢ τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀκολουθία ὑπεκλέ-
 πται τῆς πίστεως, οὐδὲν αὐτῷ πλὴν ψιλοῦ ὀνόμα-
 τος καταλείπουσα· σχολῆ γ' ἂν εἶναι κατ' ἰδίαν C
 ὑπόστασιν πιστευθεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διὰ τῆς
 πῶν ἀνυπάρχτων ἀκολουθίας γενεαλογούμενον. Ὅταν
 γὰρ μὴ ὑπάρχη μὲν κατ' οὐσίαν ἢ παρεπομένη τῷ
 Θεῷ ἐνέργεια, ἀνυπάρχτων δὲ τὸ ταύτης ἀποτέλεσμα
 καταλαμβάνη ἐξ ἀνάγκης ὁ λόγος, τοῦτ' ἐπὶ πάλιν
 ἄλλη τις ἐνεργείας ἀνυπαρξία παρέπιπται· εἶτα διὰ
 τοῦτο γεγενῆσθαι τὸ Πνεῦμα κατασκευάζεται, πῶς
 οὐκ εὐδελον παῖσιν ἢ βλασφημία, ὅτι μετὰ τὸν ἀγεν-
 νήτως ὄντα Θεόν, οὐδὲν ἀληθῶς ὑπεστάναι κατα-
 σκευάζουσι, διὰ σκιῶν καὶ ἀνυπάρχτων ἀναπλασμῶν
 προϊόντος αὐτῶν τοῦ δόγματος, καὶ οὐδενὶ τῶν κατ'
 ἀλήθειαν ὑπεστώτων ἐπεριδομένου· ἀλλ' ἢ μὲν
 κατασκευὴ τῶν τὰ τοιαῦτα δογματίζόντων, εἰς τοιαύ-
 τῃν ἀτοπίαν ἐκβάλλει τὸν λόγον.

deducto, et nulli eorum, quæ secundum rei veritatem
 subsistunt, innixo. Et conatus quidem eorum,

qui hanc doctrinam propagant, huc impietatis et absurditatis prorumpit.
 Διδόσθω δὲ καθ' ὑπόθεσιν μὴ οὕτως ἔχειν. Καὶ D
 γὰρ ὁμολογοῦσι δῆθεν καὶ τῷ λόγῳ φιλανθρωπεύον-
 ται συγχωροῦντες εἶναι τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ τῷ
 Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἄλλ' εἰ
 μὲν ὁμολογοῦντες ταῦτα, καὶ τὰς περὶ αὐτῶν ὑπο-
 λήψεις συνωμολόγουν, οὐδ' ἂν ἐμάχοντο πάντως περὶ
 τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς κοινῆς ἐλπίδος
 τῶν Χριστιανῶν ἀπεσχίζοντο· εἰ δὲ καθάπερ ὕλην
 τινὰ, καὶ ἀφορμὴν βλασφημίας ἐκωτοῖς ὑποβάλλον-

A sorte quasi dividat, neque ab ipso didicimus, neque in
 hunc usque diem proprio studio intelligere potui-
 mus. Hucusque enim apud omnes, qui suscipiunt
 evangelicæ prædicationis simplicitatem, sententia
 illa obtinet, nulli necessitati divinam naturam
 subjacere, quæ ad substantiæ imminutionem Uni-
 genitum Filium tanquam mancipium quoddam
 emptitium cogat et dejiciat. Sed hoc, licet non
 exigua disquisitione dignum sit, omisso, id unum
 elaborat, ut persuadeat, defectum concipiendum
 esse : neque huc duntaxat necessitas orationem
 adigit, sed ad majorem impietatem et blasphemiam
 progreditur, quemadmodum jam speciatim expli-
 catum est. Si enim Filius non ex Patre, sed ex
 quadam non existente energia productus est, non
 solum minor erit Patre, sed ipsa necessitate cogen-
 te, oportebit ad judaismum doctrinam hanc defle-
 ctere; nam quod non entis effectus est, illud ratio
 necessitatis hujus, non parvum aut minus arguit,
 sed potius illud esse declarat, quod ne ipsi quidem
 accusatori proferre tutum est. Quemadmodum
 enim omnium consensu exsistit, id quod ex ente

subsisit, innixo. Et conatus quidem eorum,

(a) Si igitur non exsistit secundum propriam
 substantiæ suæ rationem energia illa, quæ Deum
 sequitur, et quæ Filium producit : quis adeo cæ-
 cus est, ut non intelligat hujus blasphemix molitionem :
 quod videlicet dirigat omnem suam indu-
 striam et cogitationem ad hoc, ut Salvator noster
 penitus abnegetur? Quod si Filii subsistentiam
 series disputationis, quam isti texunt, ex animis
 et fide fidelium auferat, nihil ei, nisi nudum nomen
 relinquens, haud proclive creditu erit, Spiritum
 sanctum subsistere, quippe cujus productio a non
 existentibus deducatur. Si enim secundum prop-
 riam suam substantiam non exsistit ea quæ ad
 Deum consequitur operatio, necessario conficitur,
 etiam id quod ab hac producitur, esse quid non
 subsistens; et si ab hoc rursus operatio quædam
 non existens procedit, per quam Spiritus sanctus
 sit effectus et productus : quomodo non omnibus
 liquido constat blasphemia : quod scilicet, præter
 Deum ingenitum, contentur persuadere, nihil aliud
 subsistere, non existentium figmentorum sermone
 et probamento per varios et obscuros anfractus
 subsistunt, innixo. Et conatus quidem eorum,
 Faciamus tamen, posita hypothesi, rem non ita
 se habere : etenim verbo quidem humaniores non-
 nihil sunt, conceduntque unigenito Filio et Spiritui
 sancto propriam hypostasin et subsistentiam. At
 si hæc non indicarentur, communemque de ipsis
 existimationem approbarent, utique non adversa-
 rentur Ecclesiæ in isto dogmate, neque a communi
 Christianorum spe sese abjunctissent : si vero ceu
 materiam et fundamentum blasphemix suæ sub-

(a) Profert hunc locum Cypariss. decad. x, cap. 4.

struant, Filio et Spiritui sancto existentiam largiuntur, fortassis, licet audacius dictum videri queat, conducibilis ipsis esset, abjurata fide, ad Judæorum cultum transire, quam Christianorum nomen et professionem per commentitiam confessionem violare. Illi enim fidei hujus hucusque expertes, in eo tantum impietate notantur, quod abnuunt confiteri Christum jam venisse; at venturum sperant, neque quisquam a quoquam illorum audit sententiam perversam, et quæ debitam existimationem, quam habent de illo, quem expectant, tollat. Isti vero novæ circumcisionis, vel potius, ut Apostolus loquitur³⁸, *concisionis*, eum, qui exspectabatur venisse non inficiantur quidem; imitantur autem illos, qui Domini secundum carnem præsentiam, per incredulitatem et injuriam inhonorarunt; illi Dominum lapidibus obruere conabantur³⁹, isti impiis et nefariis verbis veritatis sermonem obruunt, et quasi lapidibus sepeliunt. Illi objiciebant humilitatem et abjectionem generationis secundum carnem⁴⁰, minime progressi ad divinam illam et antæxularem natiuitatem: similiter et isti abnegantes confessionem magnificæ illius, sublimis et ineffabilis ex Patre generationis, affirmant illum per creationem esse accepisse, ex qua humana quælibet natura, et omnia quæ facta sunt, originem ducunt.

Agre ferebant Judæi Dominum nostrum esse Filium Dei⁴¹, cui omnia parent. Indignantur et isti adversus illos, qui hanc confessionem de Filio inviolatam custodiunt. Illi putabant se honorare Patrem, si ab æqualitate honoris et majestatis Filium excluderent; isti etiam gratificari se credunt universorum Deo, si tollant et aboleant opinionem hanc de Filio, Patri soli hoc honore reservato, ut taceam id genus alia, quæ quis pro dignitate enaret? quibus suam adversus Unigenitum Dei Filium injuriam et contumeliam produnt; conflictam operationem quamdam productricem subsistentiæ Christi comminiscentes, ejusque opus et effectum ipsum esse affirmantes: quod asserere hactenus Judæi ausi non fuerunt. Deinde concludunt et circumscribunt Domini naturam terminis quibusdam et limitibus ejus facultatis, a qua producta est, insuper perfectione et qualitate virtutis, ac potentie productricis, velut mensura et quantitate quadam eum dimetiuntur, et velut tunica quadam, energia ab ipsis excogitata undique coarctant. In his non possumus accusare Judæos.

Præterea contractionem quamdam secundum imminutionem in substantia inesse cogitant, cum, nescio qua ratione, eum qui mole et magnitudine caret, suis cogitationibus et persuasionibus metiantur: at quomodo reperire queant, quantum ad virtutis perfectionem desit Unigenito Filio, quo cum destitutus sit, in minori et imperfectiori statu versatur? ut sileam id genus alia plurima, quorum

³⁸ Philipp. III, 3. ³⁹ Joan. VIII, 59; x, 31. ⁴⁰ Joan. XIX, 7.

Α τες, διὰ τοῦτο τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι τὸ εἶναι χαρίζονται τάχα, κἂν τολμηρὸν εἴπειν ἦ, λυσιτελέστερον ἦν αὐτοῖς αὐτομολῆσαι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων λατρείαν ἐξομοσαμένοις τὴν πίστιν, ἢ καθυβρίζειν διὰ τῆς δοκούσης ὁμολογίας τῶν Χριστιανῶν τὴν προσηγορίαν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀπαράδεκτοι τοῦ λόγου μέχρι τοῦ νῦν διαμεινάντες, τοσοῦτον ἀσεβοῦσι μόνον, ὅσον τὸν ἐλθόντα Χριστὸν μὴ ὁμολογεῖν, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐλεύσεσθαι· πονηρὰν δὲ τινα, καὶ καθαιρετικὴν ἔνοιαν τῆς τοῦ προσδοκωμένου παρ' αὐτοῖς δόξης οὐδεμίαν ἔστι λεγόντων ἀκούειν· οἱ δὲ τῆς νέας περιτομῆς, μᾶλλον δὲ τῆς, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *κατατομῆς*, ἐληλυθέναι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται τὸν προσδοκώμενον· μιμῶνται δὲ τοὺς τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου παρουσίαν δι' ἀπιστίας καὶ ὕβρεως ἀτιμάζοντας· ἐκεῖνοι λίθοις βαλεῖν ἐπεχείρουν τὸν Κύριον· οὗτοι ταῖς βλασφημίαις φωναῖς τὸν τῆς ἀληθείας λόγον καταλιθάζουσιν. Ἐκεῖνοι προέφερον τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τὸ ταπεινὸν τε καὶ ἄδοξον, τὴν θεῖαν καὶ προαιώνιον οὐ προσιέμενοι γέννησιν· κατὰ ταῦτα καὶ οὗτοι τῆς μεγαλοπρεποῦς, καὶ ὑψηλῆς, καὶ ἀρήτου ἐκ Πατρὸς γεννήσεως τὴν ὁμολογίαν ἀρνούμενοι, διὰ κτίσεως αὐτὸν ἔχειν τὸ εἶναι κατασκευάζουσιν· ὅθεν καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ἐστὶν ἡ γένεσις.

Ἐγκλημα τοῖς Ἰουδαίοις ἦν, τὸ, Υἱὸν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ θεωρηθῆναι τὸν Κύριον· ἀγανακτοῦσι καὶ οὗτοι κατὰ τῶν ἐν ἀληθείᾳ τὴν ὁμολογίαν ταύτην ἐπ' αὐτοῦ ποιουμένων. Κάκεινοι τιμᾶν ζῶντο τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοτιμίας τὸν Υἱὸν ἀποκλείοντες· ταῦτα καὶ οὗτοι τῷ ἐπὶ πάντων χαρίζονται, ἐν τῇ καθαιρέσει τῆς τοῦ Κυρίου δόξης τῷ Πατρὶ τὴν τιμὴν χαρίζομενοι. Τὰ δὲ ἄλλα, πῶς ἂν τις πρὸς ἀξίαν διεξέλθοι; δι' ὅσων καὶ οἷων τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ὕδριν ἐνδείκνυνται· ἐνέργειάν τινα προαναπλάσσοντας τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως, ἐκείνης ἔργον αὐτὸν καὶ ἀποτέλεσμα λέγουσιν· ὅπερ τοῖς Ἰουδαίοις οὕτω μέχρι τοῦ δεῦρο τετόλμηται· εἶτα περιγράφουσι τοῦ Κυρίου τὴν φύσιν, ἐντὸς ὄρων τινῶν τῆς ποιησαμένης δυνάμεως αὐτὸν ἀποκλείοντες· καὶ οἷονεῖ μέτρῳ τινὶ τῇ ποσότητι, τῆς ὑποσησαμένης αὐτὸν ἐνεργείας περισχινίζοντες, ὡσπερ χιτῶνι τινὶ τῇ ἐπινοηθείᾳ παρ' αὐτῶν ἐνεργεῖα πανταχόθεν περιεργόμενον. Τοῦτα κατηγορεῖν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἔχομεν.

Εἶτα βραχύτερά τινα τῇ οὐσίᾳ κατ' ἐλάττωσιν ἐνθεωροῦσιν· οὐκ οἶδα τίμη μεθόδῳ τὸν ἀπιστῶν τε καὶ ἀμεγέθη τῇ ἑαυτῶν ὑπολήψει περιμετρήσαντες, καὶ εὐρεῖν δυνηθέντες πόσον ἐνδεῖ τῷ μεγέθει τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ πρὸς τὴν τελείωσιν· οὐ μὴ προσόντος ἐν τῷ μικροτέρῳ τε καὶ ἀτελεῖ θεωρεῖται, καὶ πολλὰ ἕτερα, τὰ μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ὁμολογοῦντες, τὰ δὲ κατὰ τὸ λανθάνον κατασκευάζοντες, ἐμμελέτημα

Matth. XIII, 55; Marc. VI, 3. ⁴¹ Matth. XXVII, 45;

τῆς ποτηρίας ἐαυτῶν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐποίησαντο. Πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινότεροι τῆς Ἰουδαϊκῆς κατακρίσεως, εἴπερ τὰ μηδέποτε παρ' ἐκείνων τεταλμημένα, προδήλως οὕτω παρὰ τούτων κατασκευάζεται; Ὁ γὰρ ἐλατῶν τὴν ὁσίαν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς μὲν εἰπεῖν ἢ ἀκοῦσαι, μικρὸν ἀσεβεῖν ἴσως δοκεῖ· εἰ δέ τις ἀκριβῶς τὸν λόγον κατεξετάσειεν, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον βλασφημιῶν ἐλεγχθήσεται. Οὕτως δὲ σκοπήσωμεν, καὶ μοι συγκεχωρήθω διδασκαλίᾳ χάριν καὶ σαφηνείας τοῦ παρὰ τῶν ἐναντίων κατασκευαζομένου ψεύδους, ἐπὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἡμετέρων ὑπολήψεων τὸν λόγον προάγοντι.

in medium protulerō.

Πάντων τῶν ὄντων ἡ ἀνωτάτω διαίρεσις εἰς τε τὸ βωπητὸν, καὶ τὸ αἰσθητὸν τὴν τομὴν ἔχει. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ φύσις γενικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ὁρατῆ κατωνόμασται. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶν σῶμα ἐν χρώματι, οὗτου δὲ ἡ ὄρασις τὴν ἀντίληψιν ἔχει· καταλιπὼν εἰς ὑπολοίπους ποιότητας, ὅσαι οὐσιωδῶς συμπεφύκασι, ἐκ τοῦ προχείρου κατὰ τὴν αἰσθησιν, ὁρατὴν προσηγόρευσε. Τῆς δὲ νοητῆς φύσεως πάσης ὄνομα μὲν κοινόν ἐστι, καθὼς φησιν Ἀπόστολος, τὸ ἀόρατον (τῇ γὰρ ὑπεξαιρέσει τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, ἐπὶ τὸ ἀσώματόν τε καὶ νοητὸν χειραγωγεῖ τὴν διάνοιαν). Ὁ δὲ λόγος εἰς δύο τέμνει καὶ ταύτης τὴν ἔννοιαν· ἡ μὲν γὰρ ἄκτιστος, ἡ δὲ κτιστὴ ὑπὸ τῆς εὐακολουθίας καταλαμβάνεται· ἄκτιστος μὲν ἡ ποιητικὴ τῆς κτίσεως· κτιστὴ δὲ, ἡ διὰ τῆς ἄκτιστου φύσεως τὴν αἰτίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ εἶναι ἔχουσα. Ἐν μὲν οὖν τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ πάντα ὅσα διὰ τῶν τοῦ σώματος αἰσθητηρίων καταλαμβάνομεν, ἐφ' ὧν αἱ τῶν ποιότητων διαφοραὶ, τὸν τοῦ μείζονός τε καὶ ἐλάττονος ἐπιδέχονται λόγον, κατὰ τὸ ποσὸν, καὶ τὸ ποιὸν, καὶ λοιπὰς ἰδιότητας, τῆς διαφορᾶς ἐν τοῖτοις θεωρουμένης.

Ἐπὶ δὲ τῆς νοητῆς φύσεως, τῆς ἐν τῇ κτίσει λέγω, ὃ μὲν τοιοῦτος τῆς διαφορᾶς λόγος, ὅλος ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν κατελήφθη, χωρὴν οὐκ ἔχει· ἕτερος δὲ τις εὐρίσκειται τρόπος, τὴν τοῦ μείζονος πρὸς τὸ ἐλαττον διαφορὰν ἐξευρίσκων. Ἐπειδὴ γὰρ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ, καὶ ἀρχὴ, καὶ χορηγία ἐν τῇ ἀκτίσῃ θεωρεῖται φύσει· πᾶσα δὲ πρὸς ἐκεῖνο νέυκεν ἡ κτίσις διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ τῆς ὑψηλῆς φύσεως, ἐφαπτομένη δὲ καὶ μετέχουσα ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ὑψηλῶν μετουσίας, τῶν μὲν πλείονως, τῶν δὲ ἐλαττόνως κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως μεταλαμβάνοντων, τὸ πλεῖον καὶ τὸ ἥττον ἐν τῇ κτίσει γνωρίζεται ἀναλόγως τῆς ἐκάστου ὁρμῆς. Τῆς γὰρ φύσεως τῆς ἐν τῇ κτίσει νοουμένης ἐν μεθορίῳ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐναντίων ἐσώτης, ὡς δεκτικὴν ἐκατέρωθεν εἶναι κατ' ἐξουσίαν, τοῖς κατὰ γνῶμην προσκλινομένην, καθὼς παρὰ τῆς Γραφῆς μαμαθήκαμεν· πρὸς λόγον τῆς τε τῶν χειρόνων ἀποστάσεως καὶ τοῦ προσεγγίσιμῳ

A multa manifeste continentur, alia vero clauculum machinantur; posita velut pro improbitatis suæ exercitamento, professione fidei de Filio et Spiritu sancto. Quomodo ergo censerī non debent ipsis perfidis Judæis miserabiliores, cum ea, quæ Judæi nequaquam ausi fuerunt, luce palam, et in omnium conspectu ab ipsis flant? Qui enim imminuit substantiam Filii et Spiritus sancti, ut solummodo aliquid dicat vel audiat, is fortassis non magno impietatis scelere sese obstrinxerit. At qui hoc accurato studio et meditatus agit, is ad supremum impietatis culmen pervenisse, merito existimari potest. Sic vero disquisitionem instituamus, primumque mihi ignosci cupio, si ad declaranda magis et explananda illa, quæ adversarii mendaciter machinantur et proferunt, expositionem eorum, quæ nos hic sentimus et docemus,

B Omnium rerum maxime communis et generalis divisio est in eas, quæ intellectu, et in eas quæ sensu percipiuntur. Et sensibilis quidem natura ab Apostolo generatim dicta est *visibilis*¹⁴: cum enim omne corpus coloratum sit, hocque visio ipsa percipiat; relictis aliis qualitatibus, quæ substantiæ naturaliter inhærent, ex eo quod sensui promptum et obvium est, *visibilem* appellavit: intellectilis vero naturæ nomen commune, ut ait Apostolus, est *invisibile*¹⁵; remotione enim naturæ sensibilis, mentem ad naturam incorpoream et intellectilem quasi manu ducit. Ratio porro in duas rursus partes hujus notionem dividit, quarum altera increata, altera, creata natura, ex ipsa orationis consecutione appellanda est; increata, creaturæ effectrix est; creata, quæ per increatam naturam suam existentiam et facultatem habet. In sensibilibus igitur numerantur omnia illa, quæcunque corporis sensibus percipiuntur, quorum qualitates diversimode plus et minus admittunt; differentia in his considerata secundum quantitatis, aut qualitatis aut aliarum proprietatum rationem.

In natura vero intellectili, creata, inquam, talis diversitatis ratio, qualis reperitur in rebus sensui objectis, locum non habet; alius tamen inventur modus, in quo majoris et minoris differentia apparet. Cum enim omnis boni fons et origo et largitio in natura increata insit, omnisque creatura ad ipsam oculis quasi intentis suspiciat, per communionem supremi boni ab eadem suspensa, ejusdemque particeps effecta, necessario secundum proportionem participationis rerum sublimium, dum aliæ plus, aliæ minus, pro libertate arbitrii et consilii sui, accipiunt; plus et minus in creaturis admittendum est, accommodate quarumlibet appetitioni. Natura enim creata, quasi in confinio bonorum et malorum constituta est, ut capax utroque arbitratu suo, quibus animum adjungere voluerit, sicut ex divinis Litteris didicimus. Itaque comparatione et respectu ad malum, vel propinquatione ad bonum, affirmare possumus, intensio-

¹⁴ Coloss. i, 16. ¹⁵ ibid. 15.

nōm et remissionem locum habere in eo, quod A virtute excellit. At increata natura procul abest ab hujusmodi differentia, quippe cui bonitas non est adventitia, neque accepta pulchritudo et honestas ex communione supereminentioris cujusdam pulchritudinis et honestatis; sed in se, et in natura sua hoc quod est, bonum est, et ut bona intelligitur, fons bonitatis, simplex et uniformis, expers omnis compositionis, etiam adversariorum nostrorum testimonio. Distinctionem vero in eo habet majestati naturæ suæ competentem: non quæ in intensione et remissione consistat, ut vult Eunomius (qui enim existimationem de bonitate imminuit in aliquo, quod de SS. Trinitate creditur, is nihil aliud contendit, quam aliquid contrarii habitus ei, in quo defectus bonitatis apparet, admistum esse; quod vel de unigenito Filio, vel Spiritu sancto cogitare, impietate non caret), sed positam in summa perfectione, et incomprehensibili excellentia, quæ cujusvis personæ proprietatibus inesse cognoscitur, inconfusanique et discreta differentia constantem. Hinc natura divina, in hoc, quod est increatum esse, communione quadam secum immutabiliter convenit; in peculiaribus autem singularum personarum proprietatibus nulla communione jungitur. Proprietas enim, quæ cuivis hypostasi et personæ divinæ inesse intelligitur, manifeste et pure alterum ab altero distinguit, ut exempli gratia, Pater appellatur increatus et ingenuus, neque enim genitus neque creatus est. Increatum igitur esse commune habet cum Filio et Spiritu sancto. Sed ingenuum et Patrem esse, hoc proprium est et incommunicabile; neque in ulla aliarum personarum reperitur. Filius autem cum Patre et Spiritu sancto jungitur in eo quod increatus est; quod vero unigenitus Filius et sit et appelletur. id ut proprium sibi vindicat, quod neque de universorum Deo, neque de Spiritu sancto affirmari potest. Spiritus sanctus communionem habet cum Patre et Filio, in hoc, quod est increata natura præditum esse: nihilominus a Patre et Filio propriis suis notionibus distinguitur. Notio enim illius et signum maxime proprium est, ut nihil eorum sit, quæ Patri et Filio inesse ratio dictat. Nam quod non sit ingenuus et non unigenitus, et tamen vere sit, hoc ipsius peculiarem proprietatem, qua a prædictis distinguitur, repræsentat. Spiritus enim Patri conjunctus est, secundum quod uterque increatus est; rursus ab eo distinguitur, eo quod non est Pater, prout ille est: Filio vero (a) et secundum quod uterque increatus est, et secundum quod uterque ex primo principio suam subsistentiam habet, conjunctus; distinguitur ab eo sua proprietate, quæ est, quod nec ut unigenitus ex Patre productus est, et quod per ipsum Filium sit manifestatus. Et cum creatura per Filium sit pro-

των καλῶν, τὸ πλεόν, καὶ τὸ ἔλαττον λέγειν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ὑπερέχοντι, χώραν ἔχει. Ἡ δὲ ἄκτιστος φύσις τῆς μὲν τοιαύτης διαφορᾶς πῶρρωθεν ἀπεστίν, ἅτε οὐκ ἐπίκτετον ἔχουσα τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν ὑπερκειμένου τινὸς καλοῦ τὸ καλὸν ἐν ἑαυτῇ δεχομένη· ἀλλ' αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει καὶ ἀγαθὸν οὐσα, καὶ ἀγαθὸν νοουμένη, καὶ ἀγαθοῦ πηγὴ, ἀπλῆ τε, καὶ μονοειδῆς, καὶ ἀσύνητος, ὑπὸ τῶν μαχομένων ἡμῖν μαρτυρουμένη. Διαφορὰν δὲ πρὸς ἑαυτὴν ἔχει τῷ μεγαλειῷ τῆς φύσεως πρέπουσαν, οὐ πρὸς τὸ μείζον καὶ ἔλαττον θεωρουμένην, ὡς ὁ Εὐνόμιος ᾄεται, ὁ γὰρ τὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἔνοιαν ἐλατῶν ἐν τινι τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πεπιστευμένων, μεμίχθαι τι τῆς ἐναντίας ἔξεως τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ὑστερουμένῳ πάντως παρασκευάσει· ὅπερ οὔτε ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, οὔτε ἐπὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος εὐσεβὲς ἐστὶ λογίζεσθαι· ἀλλ' ἐν ἄκρᾳ τῇ τελευτῆτι, καὶ ἐν ἀκαταλήπτῳ τῇ ὑπεροχῇ θεωρουμένη τοῖς ἐνυπάρχουσιν ἐκάστῃ τῶν ὑποστάσεων ἰδιώμασιν, ἀσύγχυτον, καὶ διακεκριμένην τὴν διαφορὰν ἔχει. Ἐν μὲν τῇ κατὰ τὸ ἄκτιστον κοινωίᾳ, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, ἐν δὲ τοῖς ἐξαιρέτοις τῶν ἰδιωμάτων ἐκάστου τὸ ἀκοινώνητον. Ἡ γὰρ ἐπιθεωρουμένη ἐκάστῃ τῶν ὑποστάσεων ἰδιότης, τρανῶς καὶ καθαρῶς τὸ ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἐτέρου διίστησιν· οἷον ὁ Πατὴρ ἄκτιστος εἶναι ὁμολογεῖται, καὶ ἀγέννητος· οὔτε γὰρ γεγέννηται, οὔτε ἔκτισται. Τοῦτο οὖν τὸ ἄκτιστον, κοινὸν αὐτῷ πρὸς τὸν Υἱὸν ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ καὶ ἀγέννητος καὶ Πατὴρ· τοῦτο ἰδίον τι καὶ ἀκοινώνητον, ὅπερ ἐν οὐθεν τῶν ὑπολοίπων καταλαμβάνεται· ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ τὸ ἄκτιστον τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Πνεύματι συναπτόμενος, ἐν τῷ Υἱὸς, καὶ Μονογενῆς εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι, τὸ ἰδιάζον ἔχει, ὅπερ οὔτε ἐπὶ πάντων Θεοῦ, οὔτε τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐστὶ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ ἄκτιστῳ τῆς φύσεως τὴν κοινωίαν ἔχον πρὸς Υἱὸν, καὶ Πατέρα, τοῖς ἰδίῳις πάλιν γνωρίσμασιν ἀπ' αὐτῶν διακρίνεται. Γνώρισμα γὰρ αὐτοῦ, καὶ σημεῖόν ἐστιν ἰδιαίτην, τὸ μὴδὲν ἐκείνων εἶναι, ἅπερ ἰδίως τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ ὁ λόγος ἐνεθεώρησε. Τὸ γὰρ μήτε ἀγεννήτως εἶναι μήτε μονογενοῦς, εἶναι δὲ ὅλως, τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα πρὸς τὰ εἰρημένα παρίστησιν. Τῷ γὰρ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι, καθάπερ οὗτός ἐστι, διαχωρίζεται· τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείᾳ, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν ἐνούμενον, ἀφίσταται πάλιν ἐν τῷ ἰδιάζοντι· ἐν τῷ μήτε μονογενοῦς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι· πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιώτῳ, καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Τὸ γὰρ ἄτρεπτον ἢ κτίσις ἐν τῇ φύσει οὐκ

(a) Citat hunc locum Bessarion in *Orat. dogm. e. 6*, et Gennad. *Apol. pro Concil. Florent. de Spiritu Sancto*, sect. 6.

ἔχει, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, τοῦ ἑωσφόρου τὴν ἁπλοῦς διηγουμένη, περὶ οὗ καὶ ὁ Κύριος ἀποκαλύπτων τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια ἔλεγεν· Ἐθεώρουσαν τὸν Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν πηδῶσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Δι' ὧν δὲ τῆς κτίσεως ἀφίσταται, διὰ τῶν αὐτῶν τούτων πρὸς τὸν Πατέρα τε καὶ Υἱὸν ἔχει τὴν οικειότητα. Εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀνεπιδέκτων τοῦ χείρονος, ὁ τοῦ ἀτρέπτου, καὶ ἀναλλοιώτου λόγος.

Filio cognationem habet, una enim eademque immutabilitatis et invariabilitatis ratio est in omnibus illis, quæ natura sua deterioris non sunt capacia.

Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτως προειρημένων, καιρὸς ἀνεῖν λοιπὸν καὶ τὸν τῶν ἐναντίων κατεξετάσαι λόγον. Ἀνάγκη, φησὶ, μείζους τε καὶ ἐλάττους τὰς οὐσίας εἶναι ἐν τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τεχνολογίᾳ. Σκοπήσωμεν τοίνυν κατὰ τὴν διάνοιαν ἐπινοεῖ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τὴν ἀνάγκη· πότερον σωματικῆς τίνος γενομένης τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν παραμετρούμενων συγκρίσεως, ἢ κατὰ τὸ νοητὸν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν υπερβάλλοντι, καὶ ἐνδύοντι θεωρουμένης, ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν; Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς οὐσίας ἐδέχθη παρὰ τῶν τὰ ταῦτα φιλοσοφεῖν εἰδόντων, μηδεμίαν δύνασθαι διαφορᾶν ἐννοῆσαι, ἐάν τις αὐτὴν ψιλώσας, καὶ ἀπογυμνώσας τῶν ἐπιθεωρουμένων ποιότητων τε καὶ ἰδιωμάτων αὐτὴν, ἐφ' ἑαυτῆς ἐξετάξῃ, κατὰ τὸν τοῦ εἶναι λόγον· ἐπιτάσει δὲ καὶ ὑφέσει τῆς ἀρετῆς τὴν τοιαύτην διαφορᾶν ἐννοεῖν περὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μεταπτώτην ἀναγκαίως ἐφ' ἑκάτερα τὴν φύσιν αὐτῶν ὑποτίθεσθαι, ὡς δεκτικὴν οὖσαν ἐπίσης τῶν ἐναντίων, καὶ ἐν μεθορίᾳ καλοῦ τε καὶ τοῦ ἐναντίου κειμένην, τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. Ἄλλο γὰρ τι εἶναι αὐτὴν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἄλλο τι γίνεσθαι τῇ μετουσίᾳ τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ χείρονος, ὁ ταῦτα λέγων κατασκευάσει· οἷον ἐπὶ τοῦ σιδήρου συμβαίνει· ὅς ἐπὶ πλεονὸν μὲν τῷ πυρὶ καθομιλήσας, τὴν ποιότητα τοῦ θερμοῦ ὑποδύεται, μένων ἐν τῷ σιδήρῳ εἶναι· εἰ δὲ ἐν χιόνι γένοιο, ἢ κρυστάλλῳ, μεταβάλλει πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τὴν ποιότητα, τὸ ψυχρὸν τῆς χιόνος τοῖς ἰδίοις μορίοις ἀναδεξάμενος.

Ὡς περ οὖν οὐκ ἐκ τῆς ἐπιθεωρουμένης τῷ σιδήρῳ κατόπτης τὴν ὕλην προσαγορεύομεν· οὐ γὰρ πῦρ αὐτὸν, ἢ κρυστάλλον ὀνομάζομεν τὸν ἐν τούτων πεποιημένον· οὕτως εἰ δοθεῖ, κατὰ τὸν τῶν ἀσεβῶν λόγον, ἐπὶ τῆς ζωοποιῦ δυνάμεως, μὴ κατ' οὐσίαν ἐνυπάρχειν αὐτῇ τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ἐκ μετουσίας προσγίνεσθαι· οὐκέτι ἐκ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας κυρίως ὀνομασθήσεται. Ἄλλὰ τι ἔτερον ἐννοεῖν ἢ τοιαύτη ὑπόληψις ἀναγκάσει, ὡς μήτε ἀδίως αὐτῷ τὸ ἀγαθὸν ἐνθεωρεῖσθαι, μήτε αὐτὸ, ὅπερ ἐστίν, ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ φύσει καταλαμβάνεσθαι· ἀλλ' ὡς καὶ ποτὲ μὴ ἐν αὐτῇ τὸ ἀγαθόν, καὶ ποτὲ μὴ ἐξόμενον. Εἰ γὰρ τῷ μετέχειν τοῦ κρείττονος ἀγαθὰ γίνεται, ὁρῶν ὅτι πρὸ τῆς μετουσίας τοιαῦτα οὐκ ἔστιν. Καὶ εἰ ἄλλο τι δοτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἀγα-

ducta, ne quis putet aliquid commune esse Spiritui et creaturæ, propterea quod dicitur per Filium manifestatus : immutabilitate et immobilitate a creatura distinguitur. Nam creatura ex sua natura non est immutabilis, ut Scriptura testatur casum Luciferi enarrans⁴⁴ : de quo Dominus quoque explicans discipulis suis mysteria, aiebat : *Vidi Satanam tanquam fulgur cadentem ex celo*⁴⁵. Quibus autem a creaturis differt, his ipsis cum Patre et

His ita explanatis, tempus flagitare videtur, ut reliquam adversariorum orationem examinemus. *Necessarium, inquit, est majores et minores esse Filii et Spiritus sancti substantias.* Hoc asserit, in sua de Filio et Spiritu sancto dissertatione. Videamus igitur, quo sensu hanc diversitatis hujusmodi necessitatem mente concipiat; num corporea quadam collatione facta eorum, quæ inter se commensurantur, an instituta comparatione secundum intelligentiam in excessu vel defectu virtutis, an rerum substantiis; sed ab his, qui hoc accuratius perscrutantur, demonstratum est, nullam ejusmodi differentiam reperiri in substantia, si quis eam nude et per se, secundum essentialiæ suæ rationem, et ab omnibus qualitatibus et proprietatibus sejunctam consideret. At vero intensio et remissione virtutis et potentiæ hujusmodi differentiam, in unigenito Filio et Spiritu sancto definire velle, et ob hoc asserere, quod præditi sint natura, quæ mutatione facta, ad utraque transferri queat, ita ut ex æquo contrariorum capax sit constituta in confinio bonitatis, ejusque quod huic adversatur: extremæ cujusdam impietatis argumentum est. Aliud enim illam esse secundum propriam suam rationem, et aliud illam participatione bonitatis fieri, is, qui talia tradit persuadere conatur: ut in ferro accidit, quod in igne diu relictum, caloris qualitatem induit, sed tamen ferrum manet; si vero injiciatur nivi vel glaci, tunc qualitatem suam valentiore nivis frigore commutat, idque intra partes suas recipit.

Quemadmodum igitur non ex impressa ferro qualitate materiam denominamus, neque ignem vel glaciem vocamus, eo quod alterutrius qualitatibus affectum sit: ita si concedatur, ut impii volunt, in vivificatrice illa potestate, non ex natura bonitatem inesse, sed ex participatione ipsi accidere: non sortietur proprie nominationem ex bonitate, sed necessario cogemur, aliud quiddam animo et cogitatione efformare: ab æterno videlicet bonitatem ei neque competere, neque naturam ejus et essentialiam, et hoc ipsum quod est, in bonitate consistere, quasi aliquando bonitate caruerit, eademque etiam futuris temporibus aliquando caritura sit. Si enim communione boni, in bonis numerantur Filius et Spiritus sanctus, clarum est,

⁴⁴ Isa. xiv, 12. ⁴⁵ Luc. x, 18.

eos ante hanc communionem tales nequaquam fuisse: et si, cum aliud quiddam essent, præsentia bonitatis, quasi colore quodam tincti sunt, omnino sequitur, eos, si a bonitate separantur, diversum quiddam a bonitate censendos esse. Et si hæc opinio invalescat, jam non magis bonorum subministratrix et suppediatrice existimabitur divina natura, quam ea a qua ipsa velut indiga beneficiis afficitur. Quomodo enim quis alteri dederit id, quo ipse caret? Si igitur perfecte bonitatem possidet, nullum ergo defectum in hac perfectione admittimus, stultusque merito judicatur, qui in perfectione imminutionem collocat. At si boni participatio ipsis imperfecta obvenit, ut ob id remissioni obnoxii dicantur, vide quid inde sequatur: nimirum id, quod ita natura comparatum est, nihil beneficii in eum qui inferioris conditionis est, conferet, sed elaborabit, ut suam penuriam depellat, idque quod deest suppleat, ut proinde bonorum sententia, falsum esse oporteat, quidquid traditur de providentia, de judicio, incarnatione, omnibusque illis, quæ aut per Unigenitum facta sunt, aut adhuc peragenda creduntur: quippe qui, ut par est, in proprii et privati boni procuracione occupatus sit, dimissa hujus universitatis administratione.

Si enim semel firmiter in animis hominum insideat persuasio hæc, Redemptorem nostrum non esse in omnis bonitatis abundantia perfectissimum et consummatissimum, difficile non erit perspicere, quorsum evasura sit hæc blasphemia. Nam si hæc ita sese habent, vana est fides, inanis prædicatio, inanes spes nostræ, quæ fide velut basi et fundamento quodam nituntur. Ut quid enim baptizantur in Christi nomine, cum careat propria bonitatis potentia? Avertat Deus hanc ab ore meo blasphemiam! Cur credant in Spiritum sanctum, si eadem de hoc sibi persuadent? Quomodo regenerantur per baptismum, et ab illa corruptioni obnoxia generatione restituuntur, si, ut isti censent, vis et potestas, per quam regenerantur, non possident naturaliter immutabilitatem, sine illius boni defectu et indigentia? Quomodo *transfigurat corpus humilitatis* eorum⁶⁶, cum ipsum etiam existiment egere mutatione in melius, ac proinde opus habere alio, a quo et ipse transfiguretur. Quandiu enim inferioris sortis quoad bonitatem fuerit, cum id quod supremum est, indesinentem quamdam, et irrequietam sui cupiditatem rebus inferioribus naturaliter indiderit, nullo modo excessus appetitio conquiescet, sed cum ad id, quod nonnum obtinuerit, cupiditatem semper extendi necessarium sit, perpetuo id quod defectu laborat, desiderio majoris et excellentioris flagrabit, et absque fine sursum ad majora nitetur, neque unquam ad perfectum usque perveniet, eo quod terminus desit, quo apprehenso, ascensus et ulterior progressus prohibeatur. Cum enim supremum bonum natura sua infinitum sit, necessario sequitur infinitam quoque esse participationem, et fruitionem hujus

A θού ἐπεχρώσθη, πάντως κἀν μονωθῆ τοῦτου, ἄλλο τι τὸ ἀγαθὸν νομισθῆσεται· καὶ ἐὰν τοῦτο κρατήσῃ, οὐ μᾶλλον ἀγαθῶν παρεκτικὴ ἢ θεία φύσις καταληφθήσεται, ἢ καὶ αὐτὴ προσδεομένη τοῦ ἀγαθόνουτος. Πῶς γὰρ ἂν τις ἐτέρῳ παράτῃ τὸ δὲ μὴ αὐτὸς ἔχει; Εἰ μὲν οὖν τελείως ἔχει, οὐδεμίαν ὑφ᾽ ἑσιν ἐπὶ τῆς τελειότητος ἐννοήσομεν· καὶ μάταιος ὁ κατασκευάζων ἐν τῷ τελείῳ τὸ ἔλαττον. Εἰ δὲ ἀτελής ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία νομίζεται, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔλαττον λέγουσι, σκόπησον τὴν ἀκολουθίαν· ὅτι τὸ οὕτως ἔχον, οὐχὶ τὸ ὑποδέστερον εὐεργετήσῃ· ἀλλ' ὅπως τὸ ἑαυτῷ ἐνδόν ἀναπληρώσῃ, τὴν σπουδὴν ἔξει· ὡστε ψευδὴς κατ' αὐτοῦ; καὶ τῆς προνοίας ὁ λόγος, καὶ τῆς κρίσεως, καὶ τῆς οἰκονομίας, καὶ πάντων τῶν παρὰ τοῦ Μονογενοῦς γεγενησθαι καὶ εἰσαεὶ γίνεσθαι πεπιστευμένων, ἐν τῇ περὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ἐπιμελείᾳ, κατὰ τὸ εἶκος, ἀσχολουμένου, καὶ τὴν τοῦ παντός ἐπιστάσιαν διαφείντος.

Εἰ γὰρ αὕτη κρατήσειεν ἡ ὑπόνοια, τὸ μὴ τετελειώσθαι τὸν Κύριον ἐν παντὶ ἀγαθῷ, σὺκέτι δύσκολον συνιδεῖν εἰς ὃ τι καταστρέφει ἡ βλασφημία. Ὅντων γὰρ τῶν τοιούτων, ματαλά μὲν ἡ πίστις, κενὸν δὲ τὸ κήρυγμα, ἀνυπόστατοι δὲ αἱ ἐλπίδες, αἱ διὰ τῆς πίστεως τὴν ὑπόστασιν ἔχουσι. Τί γὰρ βαπτίζονται εἰς Χριστὸν, ὃ μὴ ἴδια δύναμις ἀγαθοσύνης; Ἀπίτω δὲ τοῦ στόματός μου τὸ βλάσφημον. Τί δὲ πιστεύουσιν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ περὶ τοῦτου αὐτὰ λογίζονται; Πῶς δὲ ἀπὸ τῆς φθαρτῆς γενήσεως διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννῶνται, οὐδὲ ἀναγεννώσης αὐτοῦ; θυνάμειος τὸ ἄπτωτον καὶ ἀπροσδεδεσ φυσικῶς καθὼς οἴονται κεκτημένης; Ἡὼς δὲ μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως αὐτῶν, ὅταν αὐτὸν τὸν μετασχηματίζοντα τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἐπιδεισθαι νομίζωσιν, ἄλλου πάλιν τοῦ καὶ αὐτὸν μετασχηματίζοντος προσδεόμενον. Ἔως γὰρ ἐν τῷ ἐλάττω ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς φύσεως, τοῦ ὑπερκειμένου ἄπασυτον τινα πρὸς ἑαυτὸ τὴν ὅλην τοῖς ὑποδεεστέροις φυσικῶς ἐντιθέντος, οὐδενὶ τρόπῳ ἡ τοῦ πλείονος ἔφεσις στήσεται. Ἀλλὰ πρὸς τὸ μῆπω ληφθὲν ὑπερτεινομένης ἀεὶ τῆς ὀρέξεως, πάντοτε τὸ ἐλαττώμενον τοῦ πλείονος ὀρεθθήσεται, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιωθήσεται, καὶ οὐδέποτε πρὸς τέλειον φθάσει τῷ μὴ εὐρίσκῃν τὸ πέρας, οὐ δραξάμενον στήσεται τῆς ἀνόδου. Ἐπειδὴ γὰρ ἄπειρον ἐν τῇ φύσει τὸ πρῶτον ἀγαθὸν, ἄπειρον ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ ἡ μετουσία τοῦ ἀπολαύοντος, ἔσσει τὸ πλεόν καταλαμβάνουσα, καὶ πάντοτε εὐρίσκουσα τοῦ καταληφθέντος τὸ περισσότερον, καὶ μηδέποτε πορισθῆναι αὐτῷ δυναμένη, τῷ μῆτε τὸ μετεχόμενον περιτῶσθαι, μῆτε τὸ διὰ τῆς μετουσίας ἐπαυξανόμενον ἴστασθαι.

boni, utpote cui semper plus, quod percipiat, restet,

⁶⁶ Philipp. iii, 21.

eoque quod jam accepit, perpetuo aliquid amplius supersit, cui exæquari nequeat, quia id quod participatur termino careat, idque quod per participationem augetur, nequaquam sistatur ut conquiescat.

Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἀγαθὸν δια-
φορᾶς ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ λόγου τὰ βλάσφημα. Εἰ
δὲ κατὰ τινα σωματικὴν πρόληψιν τὸ μείζον τε καὶ
ἑλαττον ἐπ' αὐτῶν θεωροῦσιν, αὐτόθεν ὁμολογεῖται
τοῦ λόγου τὸ ἄτοπον, κἂν μὴ καθέκαστον ἀκριβῶς
ἰεραζήται. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα ποιότητάς τινος,
ἑστώσας, ὄγκους τε καὶ σχήματα, καὶ πάντα, δι'
ὧν πληροῦται ὁ τοῦ σώματος λόγος, ταῖς ὑπονοίαις
ταύταις, καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως συνεισάγεσθαι.
Ὅπου δὲ τὸ σύνθετον λέγεται, πάντως ἐκεῖ συνομο-
λογεῖται καὶ ἡ τοῦ συνθέτου διάλυσις. Ἄλλ' ἐκ μὲν
τῆς τοῦ δόγματος ἀτοπίας τῆς τὸ ἑλαττον, καὶ τὸ
ὑπερέχον ἐν τοῖς ἀμαγέθεσι, καὶ ἀσυγκρίτοις ἀπο-
φαίνεσθαι τολμώσας, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατα-
σκευάζεται, ὡς ὀλίγα ἐκ πολλῶν ὁ λόγος ὑπέδειξεν.
Ὅτε γὰρ εὐκολον πάντα τὴν ἐγκεκρυμμένον τῷ δό-
γματι ὄλον διανακαλύψαι τῷ λόγῳ· καὶ δι' ὀλίγων δὲ
τῶν εἰρημένων, οὐδὲν ἤττον ἢ ἀτοπία τῶν κατὰ τὸ
ἀκόλουθον τῆς βλασφημίας ἀναφαινομένων ἐπιδειχθή-
σεται. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθω-
μεν, μικρῶν ἔτι πρὸς σύστασιν τοῦ ἡμετέρου δόγμα-
τος προσδιορθωθέντων. Ἐπειδὴ γὰρ κριτήριον ἀσφαλές
τῆς ἀληθείας ἐπὶ παντὸς δόγματος ἡ θεόπνευστός
ἐστὶ μαρτυρία, καλῶς ἔχειν ἠγοῦμαι τῇ παραθέσει
τῶν θείων, καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον πιστώσασθαι.

Hæc igitur illa sunt blasphemiarum et impietatis
capita, quæ ex doctrina hac, de inæqualitate boni-
tatis, caput quasi extollunt. Quod si majus et mi-
nus, corporee quodam modo, inesse Deo conside-
rant, satis per se suam suique dogmatis absurdi-
tatem produnt, etiam sine accuratioris disquisitione
et refutatione: necessarium enim est qualitates
quasdam, distantias, molesque et figuras, et id
genus alia, quibus corporis ratio continetur, eos,
qui hæc sibi imaginantur, etiam in natura divina
constituere. At ubi statuitur compositio, ibi etiam
concedenda est ejusdem compositionis dissolutio.
Verum ex absurditate dogmatis, quod in magnitudi-
nis, omnisque concretionis expertibus rebus ma-
gis et minus admittit, hæc et talia consequuntur,
ex quibus multis pauca hactenus demonstravimus.
Neque enim facile fuerit omnes fraudes et impostu-
ras, quæ hac doctrina velantur, oratione persequi.
Nihilominus tamen ex his paucis satis etiam pate-
scit absurditas aliorum, quæ ex hac impietate,
serie quadam, manant, et a quovis deduci possunt.
Nos vero ad reliqua orationis examinanda acceda-
mus, ubi prius pauca quedam de nostro dogmate
attulerimus. Cum enim in omni dogmate optima
judicandi ratio sit divinitus inspirata Scriptura,
operæ pretium existimo, divinorum testimoniorum
firmamentis doctrinam nostram corroborare.

Has igitur in divisione rerum inesse novimus
differentias. Prima secundum nostrum quidem per-
cipiendi modum, est res sensibilis; post hanc illa
ad cujus intelligentiam, per hanc quasi manu-
ducimur, quæ mente et cogitatione percipitur, quam-
que intellectilem nominamus. Rursus intellectilem
aliam quamdam differentiam assignamus (dividitur
enim in rem creatam et incretam, et in hæc
sanctissimam Trinitatem numeramus: creatis vero
rebus cætera omnia deputantur, quæcumque post
illam et sunt et nominantur). Ne vero nostra asser-
tio absque probatione maneat, sed Scripturæ testi-
monii firmata persistat, hoc prædictis adjiciendum
videtur: nimirum Dominum non esse creatum, sed
ex Patre progenitum, sicut ipsum Verbum divinum
suapte testificatione in Evangelio ostendit, modo
generationis et processionis inexplicabili, et ineffa-
bili: et quis fide dignior testis reperiri queat ipso
Domino, qui in toto Evangelio, Patrem non suum
creatorem, sed Patrem nominat, neque scipsum
opus, sed Filium Dei appellat? Quemadmodum enim
communione et convenientiam cum natura hu-
mana Filii hominis appellatione significavit, osten-
dens suam cognationem secundum carnem cum illa,
ex qua carnem assumpserat: sic suam quoque ad
universorum Deum veram et genuinam habitudinem
Filii appellatione demonstrat: naturæ cognatione
per Filii vocabulum ostensa, licet quidam ex prover-
biali sermone ea quæ per parabolam et ænigma ob-

Θυκοῦν ταύτας ἔγγωμεν ἐν τῇ διαιρέσει τῶν ὄντων
τάς διαφοράς. Πρῶτον τὸ ὡς πρὸς τὴν ἡμέτεραν κα-
τάληψιν· πρῶτον, τὸ ἀσθητὸν λέγω· μετὰ τοῦτο δὲ, τὸ
διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν χειραγωγίας ὑπὸ τοῦ νοῦ θεω-
ρούμενον, ὃ δὴ νοητὸν εἶναι φημέν· καὶ τοῦ νοητοῦ πάλ-
ιν ἑτέραν διαφορὰν καταλάβομεν, εἰς τὸ κτιστὸν καὶ
ἄκτιστον διαιρουμένην. Καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως
τὴν ἁγίαν Τριάδα εἶναι διωρισάμεθα· τῆς δὲ κτιστῆς
πάντα ὅσα μετ' ἐκείνην λέγεται τε καὶ ἔστι καὶ ὀνο-
μάζεται. Ἴνα τοίνυν μὴ ἀναπόδεικτος ἡμῶν ὁ δι-
ωρισμὸς ὑπάρχη, ἀλλὰ ταῖς τῆς Γραφῆς μαρτυρίαις
ἱσχυρασμένους, τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν·
ὅτι οὐκ ἐκτίσθη ὁ Κύριος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξ-
ῆλθε· καθὼς ὁ Θεὸς Λόγος αὐτοπροσώπως ἐν τῷ Εὐ-
αγγελίῳ μαρτυρεται, κατὰ τὸν ἀρρήτον ἐκείνον καὶ
ἀνεκδήγητον τῆς γεννήσεως, ἥτοι τῆς ἐξόδου τρόπον.
Καὶ τίς ἂν εὐρεθεῖ ἡ μάρτυς ἀληθέστερος; τῆς τοῦ
Κυρίου φωνῆς διὰ παντὸς τοῦ Εὐαγγελίου, Πατέ-
ρα, καὶ οὐχὶ κτίστην ἑαυτοῦ τὸν ἀληθινὸν ἀποκαλοῦν-
τος Πατέρα· καὶ οὐχὶ ἔργον Θεοῦ, ἀλλ' Ἰῶν Θεοῦ
ἑαυτὸν ὀνομάζοντος; Ὅσπερ γὰρ τὴν κατὰ σάρκα πρὸς
τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίαν σημαίνων, Ἰῶν ἀνθρώπου
τὸ φαινόμενον προσηγόρευε, δεικνύς τὴν κατὰ φύσιν
τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ἐλήφθη συγγένειαν·
οὕτω καὶ τὴν πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἀληθῆ, καὶ
γῆσιαν σχέσιν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Ἰοῦ διασπμαίνει,
ὅτι κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον διὰ τῆς τοῦ Ἰοῦ φωνῆς
ἐνδεικνύμενος, κἂν τινες ἐκ τῆς παροιμιώδους ῥήσεως
ἐν ἐν παραβολῇ σκοτεινῶς δι' αἰνίγματος εἰρημένα,

scire dicta sunt, nude et sine explicatione, veritatis evertendæ gratia, proferant, vocem, inquam, creavit, quam ex persona Sapientiæ Proverbiorum auctor protulit. Quod si illud: *Dominus creavit me* 47, pro sui dogmatis patrocinio, velint esse tanquam testimonium, quod Dominus creatus sit, quasi ipse Unigenitus hac voce istud minime neget, nequam audiendi sunt. Neque enim evidentè probant hæc verba omnino ad Dominum nostrum referenda esse; neque etiam possunt sensum hunc verbis aptare ex Hebraico sermone, cum reliqui interpretes loco verbi *creavit*, reddiderint verbum *possedit*, vel *constituit*; neque tamen si in primigenia illa Scriptura dicitio hæc expresse fuisset posita, planus satis et facilis sensus exstitisset, cum parabolica doctrina soleat non manifeste, sed occulte, et quasi sub velamine, et obliqua insinuatione, dictionum scopum vimque et notionem ostendere. Itaque ex ipso verborum, quæ hoc loco ponuntur, contextu, cuius in promptu est orationis difficultatem cognoscere. Ut cum dicit, quando *Constituit thronum suum super ventos*, et id genus alia; quis enim thronus Dei, sive materialis, sive intellectilis? et qui venti, utrum consueti isti nobisque noti, quos philosophi ex exhalationibus et vaporibus nasci tradunt, an alterius cujusdam rationis sunt illi venti, quos ait baseos et fulcri vicem throno præstare? Et quæ cathedra incorporei et incircumscripti figuræ carentis Dei? Hæc et similia cuncta quis ex consuetâ vocabulorum significatione intelligat?

Clarum igitur evadit, hæc quæ istis dicuntur ænigmata, aliquorum, et quidem obscura, involucra esse; abstrusiorē quamdam, quam sit communis et trita, intelligentiam complectentia. Itaque ex his nulla ratione oriri potest suspicio, Dominum creatum esse, apud eos, qui hæc pie considerant et expendunt, præsertim apud eos, qui ex Evangelio edocti sunt, omnia quæ facta sunt, per ipsum facta esse, et in ipso subsistere. *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso* 48. Non utique hoc dicturus fuisset evangelista, si Dominum quoque unum ex his quæ facta sunt, esse credidisset. Quomodo enim per illum omnia fiunt, et quomodo omnia in illo subsistunt, si is, qui omnia fecit, diversa penitus a rebus factis natura constans, non seipsum, sed creaturam fecit? Si enim creatura per ipsum est, ipse vero Dominus non est per seipsum: omnino sequitur diversum quiddam a creatura esse, evangelista utique palam affirmante: *Omnia per ipsum facta esse, et sine ipso factum esse nihil, quod factum est in ipso*: et præcipue demonstrante, in Filio ea quæ facta sunt, facta esse, neque ab alio ortum sum et principium ducere.

Quibus egregie D. Paulus concinit, orationem

47 Prov. viii, 22. 48 Joan. i, 3.

Α φιλά και ἀνερμήνευτα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀληθείας προφέροντες, τὴν τοῦ ἐκτίσθαι φωνὴν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας ὁ Παροιμισιαστῆς ἐποίησατο, εἰς συνηγορίαν τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν διαστροφῆς προχειρίζονται, λέγοντες τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με, ὁμολογίαν εἶναι τὸ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον*· ὡς αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀρνούμενου, ἡμῖν οὐ προσεκτέον τῷ λόγῳ. Οὐδὲ γὰρ τοῦ πάντως δεῖν εἰς τὸν Κύριον ἀνάγειν τὸν λόγον τοῦτον τὰς ἀποδείξεις παρέχονται· οὐδὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν διανοίαν ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων Γραφῆς εἰς τοῦτο τὸ σημαίνόμενον φέρουσαν ἐπιδείξει δυνήσονται, τῶν λοιπῶν ἐρμηνέων τὸ *Ἐκτίσατο, καὶ Κατέστησεν*, ἀντὶ τοῦ *Ἐκτίσεν*, ἐκδεδωκότων· οὔτε δὲ εἰ οὕτως εἶχεν ἡ λέξις ἐν τῇ πρωτοτύπῳ Γραφῇ, πρόχειρος ἂν ἦν καὶ σαφὴς ἡ διάνοια, τῆς παροιμισιακῆς διδασκαλίας οὐ προδήλως, ἀλλὰ μετ' ἐπικρούφους τὸν τῶν λεγομένων σκοπὸν ἐνδεικνυμένης διὰ πλαγίας ἐμφάσεως, ὡς ἐκ τῆς περὶ τὸν τόπον τοῦτον συμπράξεως τῶν εἰρημένων πάρεστιν ἐπιγινῶναι τοῦ λόγου τὸ δυσθεώρητον· ἐν οἷς φησιν, ἦνίκα *Ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, καὶ ὄσα τοιαῦτα*. Τίς γὰρ Θεοῦ θρόνος; εἶτε ὕλικός, εἶτε νοητός; Καὶ τίνας ἀνεμοὶ; πότερον οἱ συνήθεις οὗτοι, καὶ γινώριμοι, οὐς ἐκ τῶν ἀτμῶν τε καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων συνίστασθαι λέγουσιν οἱ ταῦτα φυσιολογοῦντες; εἶτε καθ' ἕτερον τρόπον ὑπονοοῦμενοι, ἐν οὐκ ἐπιγινώσκει ἡ ἀνθρωπίνη συνήθεια· οὐς φησιν ἀντὶ βάσεως τῷ θρόνῳ γίνεσθαι; Καὶ τίς καθέδρα τοῦ ἀσωμάτου, καὶ ἀπεριγράπτου, καὶ ἀσηματίστου Θεοῦ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τίς ἂν ἐκ τῆς συνήθους τῶν ῥημάτων τούτων σημασίας κατανοήσῃ;

Δῆλον οὖν ὅτι ἀνίγματά τινῶν ἐστὶ τὰ λεγόμενα, βαυτεράν τινὰ τῆς προχείρου διανοίας τὴν θεωρίαν ἐμπεριέχοντα· ὡς ἐκ τούτων μηδενὶ λόγῳ τὴν τοῦ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον ὑπόνοιαν ἐκ τῆς Γραφῆς ταύτης τοῖς εὐσεβῶς λογιζομένοις ἐγγίνεσθαι, τοῖς πεπαιδευμένοις μάλιστα διὰ τῆς εὐαγγελιστοῦ μεγαλοφωνίας, τὸ πάντα τὰ γεγονότα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι, λέγοντος· *Πάντα γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ*. Οὐκ ἂν τοῦτο διορισάμενος, εἰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐν τῶν γεγονότων ἐπίσταυε. Πῶς γὰρ δι' ἐκεῖνον τὰ πάντα γίνεται, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ γεγονότα τὴν σύστασιν ἔχει, εἰ μὴ πάντως ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν πεποικημένων φύσιν ὁ ποιητῆς ὑπάρχων, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν κτίσιν εἰργάσατο; εἰ γὰρ ἡ κτίσις δι' ἐκεῖνου, αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἄλλο τι πάντως καὶ οὐχὶ κτίσις ἐστί. Τοῦ τοίνυν εὐαγγελιστοῦ φησαντος, *ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ* καὶ φανερώς διὰ τούτων ἐνδείξαμένου, ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἰῶ τὰ γενόμενα γέγονε, καὶ οὐ δι' ἑτέρου τινὸς τὴν εἰς τὸ γενέσθαι παράδοον ἔσχεν.

Ἐκδέχεται τὸν λόγον τοῦτον ὁ Παῦλος· καὶ ὡς ἂν

μηδεμίαν καταλίποι πρόφασιν τῇ βλασφημῶ φωνῇ τοῦ συναριθμεῖν τοῖς γεγονόσι καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν, ὑπ' ἀριθμὸν ἄγει τὰ πάντα, ποῖα ἐστί ταῦτα, ἃ πάντα τῷ εὐαγγελιστῇ καὶ εἰρηταίῳ καὶ νεύονται. Καὶ καθάπερ ὁ μέγας Δαυὶδ, πάντα ὑποτετάχθαι τῷ ἀνθρώπῳ φήσας, καὶ τὸ κατ' εἶδος προσέθηκε, ποῖα ἦν τὰ ἐμπεριλαμβανόμενα τῇ τῶν πάντων φωνῇ, τουτέστι, τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ ἐνυδρα, καὶ τὰ ἐναέρια ζῶα · οὕτω καὶ ὁ τῶν θείων δογμάτων ἐξηγητῆς ὁ ἀπόστολος Παῦλος, πάντα ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι εἰπὼν, περιγράφει τοῖς ἀριθμηθεῖσι τῶν πάντων τὴν ἐνοσίαν. Ὅρατὰ γάρ, φησὶ, καὶ ἀόρατα. Διὰ μὲν τῶν ὁρατῶν, καθὼς εἴρηται, τὰ τῇ αἰσθήσει γινώριμα περιλαβὼν τῷ ὀνόματι · διὰ δὲ τῶν ἀόρατων, τὴν τῶν νοητῶν αἰνιγάζμενος φύσιν,

A evangelistæ excipiens; et ne ullus impiis subterfugiendi locus relinqueretur, Spiritus sancti naturam rebus creatis annumerandi, sigillatim percenset omnia illa, qualia sint, quæ ab evangelista *omnium* nomine dicta et comprehensa sunt: et quemadmodum B. David cum pronuntiasset, omnia homini esse subjecta, etiam in specie declaravit, quænam sint illa, quæ *omnium* vocabulo intellexisset: hoc est, terrestria, aquatilia, et aëria animalia⁶⁹: sic et divinorum oraculorum interpres apostolus Paulus, cum dixisset, omnia in ipso esse facta, definit notionem *omnium*, ipsarum rerum enumeratione. *Visibilia*, inquit, *et invisibilia*⁷⁰. Aspectabilium nomine iis comprehensis, quæ sub sensum cadunt, ut antea diximus: nomine vero inaspectabilium B eorum naturam significans, quæ sola intelligentia percipiuntur.

Ἄλλα περὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, οὐδὲν ἐθέητε λεπτομερῶς διεξελεῖν ἐπ' ὀνόματος. Οὐδεὶς γάρ οὕτω σάρκινος οὐδὲ κτηνώδης ἐστίν, ὡς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑποπεύσαι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι. Τῶν δὲ ἀόρατων μνησθεὶς, ἐπειδὴ νοερά, καὶ ἀσώματος, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις ἐστίν, ὡς ἂν μὴ τις ἐν τούτοις ὑπονοήσειεν ὑφεστάναι τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν κατὰ τὸ ἀόρατον κοινωνίαν, ἐναργεστάτην ποιεῖται τὴν διαίρεσιν τῶν τε διὰ τῆς κτίσεως γεγονότων, καὶ τῆς ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐσίας. Τὰ μὲν γὰρ κτισθέντα καταριθμεῖται τῷ λόγῳ, θρόνουσ τινὰς, καὶ Ἄρχας, καὶ Ἐξουσίας, καὶ Κυριότητας λέγων · γενικοῖς τισὶ καὶ περιληπτικοῖς ὀνόμασι τῶν ἀόρατων τούτων δυνάμεων τὴν διδασκαλίαν ποιούμενος, τὰ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν, δι' αὐτῆς τῆς σωτηρίας ἀποχωρίζει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κτισθέντων. Ὅσπερ ἂν εἰ τις προσταχθεὶς ἐπὶ στρατοπέδῳ τὰς λεπτομερεῖς καὶ ὑποδεδηκίας ἀρχὰς εἰπεῖν ἐπ' ὀνόματος, ταξιάρχας, καὶ λοχαγοὺς, ἑκατοντάρχους τε καὶ χιλιάρχους, καὶ εἰ τινες ἄλλαι τῶν κατὰ μέρος δυναστειῶν ὀνομασμέναι εἴσι, πάσας διεξελεῖν τῷ λόγῳ, τῆς πάντων κρατούσης, καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν διεπούσης ἀρχῆς μηδεμίαν μνήμην ποιήσαιτο · οὐ δι' ὑπεροψίαν, ἢ λήθην τὴν ὑπερέχουσαν ἀρχὴν σωτήσεως, ἀλλ' ὅτι μόνον τὴν ὑπήκοον τε καὶ ὑποχείριον τάξιν διεξελεῖν ἢ προσταχθεὶς, ἢ προθέμενος · ὑβρίσειεν ἂν ἐν τῇ τῶν ὑποκειμένων μνήμῃ συμπεριλαβὼν καὶ τὴν ἀρχουσαν · οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ὁ ἐν παραδείσῳ μνηθεὶς τὰ ἀπόρρητα Παῦλος, ὅτε ἀρπαγῆς ἐν αὐτῷ ἐγένετο καὶ τῶν ὑπερουρανίων θαυμάτων θεατῆς καταστάς, τὰ ἀνθρώποις ἀρόρητα καὶ εἶδε, καὶ ἤκουσεν · οὕτως τὰ τῷ Κυρίῳ κτισθέντα διδάξαι προθέμενος, ἐπειδὴ διεξῆλθε ταῦτα τῷ λόγῳ περιληπτικαῖς τισὶ φωναῖς, διαδραμὼν τὴν ἀγγελικὴν, καὶ ὑπερκόσμιον δύναμιν, ἔστησεν ἐν τοῖς μνημονουθεῖσι τὸν λόγον, τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐδὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν κτιστῶν καθελκυσάς · ὡς ἐκ τούτου σαφῶς ἄνω τῆς κτίσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρεῖσθαι.

Sed de sensibilibus quidem enucleate, et nominatim exsequi, nulla necessitas exigebat; nemo enim adeo carnalis et stupidus est, qui suspicietur Spiritum sanctum rerum sensibilibus ordine contineri. At cum inaspectabilium mentionem fecisset, cum ipsa etiam Spiritus sancti natura sit intellectilis et incorporea, ne quis fortassis ipsum etiam Spiritum sanctum in harum classem conjiceret, ob communionem cum rebus ab oculorum aspectu remotis, evidentissimam distinctionem facit eorum quæ per creationem facta sunt, ejusque substantiæ, quæ creatione superior est. Creatæ enim percenset illa oratione, cum *Thronos*, quosdam, et *Principatus*, et *Potestates*, et *Dominaciones* nominat⁷¹: generalibus quibusdam et vim multitudinis habentibus, doctrinam harum inaspectabilium virtutum tradens; ea vero, quæ supra creaturæ censum evecta sunt, ipso silentio ex numero creaturarum segregat. Quemadmodum si quis jussus distincte et nominatim enumerans minores et inferiores functiones bellicas, ordinum ductores, decuriones, centuriones, chiliarchas, et si quæ sunt alia munia specialim percenseret, omnibusque enumeratis supremam, et quæ alias omnes continet, potestatem silentio præteriret, non contemptu vel oblivione suum officium prætermittens, sed quod vel jussus, vel dedita opera tantum enumerare vellet munera inferiora et ab aliis pendencia: is injuria imperatorem afficeret, si eum in ordine eorum, qui inferioris sunt dignitatis, reponeret: ita videtur mihi etiam D. Paulus res abditas in paradiso edoctus, quando in eum raptus, et cælestium arcanorum spectator effectus est, eaque vidit et audivit, quæ homini nefas eloqui⁷², cum enarrare proposuisset res in Domino creatas postquam communibus quibusdam vocabulis eas enumerasset: pervagatus angelicam et supermundanam illam potestatem, orationem in supradictis terminavit, nihil eorum, quæ supra creaturam sunt, in ordinem creaturarum trahens, ut ex hoc ipso

⁶⁹ Psal. viii, 8 sqq. ⁷⁰ Coloss. i, 16. ⁷¹ *ibid.*

⁷² II Cor. xii, 2 sqq.

manifestum testimonium a sacris Litteris perhibeatur, Spiritum sanctum extra creaturarum rerum numerum habendum esse.

Quod si quis refutandi gratia objiciat, ne cherubimorum quidem mentionem a D. Paulo esse factam, verum et hos quoque cum Spiritu sancto in ordinem creaturarum ipsa præteritione conjectos esse, simulque probare conetur, vel hos etiam, eo quod sint præternisi, super creaturas evenhentos, vel neque Spiritum sanctum ex illorum ordine existendum esse : is diligentius, oro, perpendat sensum eorum, quæ in illa enumeratione posita sunt, idque quod omissum videtur, quia nominatim non est expressum, inveniet cum supradictis positum. Qui enim *thronos* nominavit, is alio nomine *cherubim* expressit, obscuriorem videlicet vocem Hebraicam clariore Græca significans : cum legisset, Deum sedere super *cherubim*, virtutes istas ejus, qui supra ipsas sedet, *thronos* appellavit ; similiter et *seraphim* apud Isaiam, a quibus mysterium sanctæ Trinitatis perspicue annuntiatum est : quando hymnum illum, *Sanctus*, in qualibet sanctæ Trinitatis persona pulchritudinem et decorem obstupescentes, mirabiliter concinuerunt, comprehensi sunt in catalogo supraposito a magno Paulo, et quidem nomine virtutum : et ante a propheta Davide, qui ait : *Benedicite Dominum, omnes virtutes ejus ; ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus* ⁸³ : Isaias autem loco verbi *Benedicite*, ipsa benedictionis et hymni verba posuit : *Sanctus, Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth : plena est omnis terra gloria ejus* ⁸⁴ : ministros vero esse has virtutes, facientes voluntatem Dei, per peccatorum emundationem, secundum voluntatem mittentis, ab uno ex seraphinorum ordine insinuatum est. Hoc enim est ministerium curandam qui salvantur.

Quod mihi animadvertisse videtur divinus Apostolus, et intellexisse eandem rem a duobus prophetis diversis appellationibus significari, accepta ex iis, quæ omnium erat aptissima, seraphinos appellavit virtutes : ut nulla occasio sycophantis relicta sit, asserendi Spiritum sanctum relictum esse, instar horum alicujus, in ordine creaturarum. Nominati enim sunt, ut jam ostensum est ; illa vero præterita sunt, quemadmodum ex ipsa Paulinæ narrationis serie cognoscere licet, qui omnem creaturam numero multitudinis extulit : eorum vero, quæ singulariter dicuntur, singulariter quoque mentionem facit : hoc enim proprium est Trinitatis singulariter enuntiari ; unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus. At omnia superius enumerata, in multitudinis numero recensita sunt : *Principatus, potestates, dominationes et virtutes* ; ut nullus prebeat suspicandi locus, unam quampiam rem ex his esse itidem ipsum Spiritum sanctum : sed Paulus silentio præterit inexplicabilia, et bene

Α ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ ΑΝΑΤΡΕΠΟΙ Τὸν λόγον, ὡς οὐδὲ τῶν Χερουβὶμ ὑπὸ τοῦ Παύλου μνημονευθέντων· ἀλλὰ καὶ τούτων μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ πῶν γεγονότων ἀπαριθμῆσαι σιωπηθέντων, καὶ κατασκευάζει διὰ τοῦ παραλελειφθαι τὴν περὶ τούτων μνήμην, ἣ καὶ ταῦτα ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ἣ μὴδὲ τὸ Πνεῦμα δεῖν ὀλεσθαι, λογισάσθω τὴν τῶν ἀπαριθμημένων διάνοιαν, καὶ τὸ παρεῖσθαι δοκοῦν, ὅτι μὴ ἐξ ὀνόματος ἡ μνήμη γέγονεν, ἐν τοῖς εἰρημένοις κατέφεται. Ὁ γὰρ ἑθρόνων μνημονεύσας, ἀλλῶ ὀνόματι τὰ Χερουβὶμ διηγῆσατο, τῇ γνωριμωτέρα προσηγορίᾳ τὸ ἀσαφὲς τῆς Ἑβραϊδος ἐξεληγίσας. Καθῆσθαι γὰρ τὸν Θεὸν ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἀκούσας, τὰς δυνάμεις ταύτας τοῦ ἐπ' αὐτῶν καθεζομένου θρόνου ὠνόμασεν ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ παρὰ τῷ Ἡσαΐα Σεραφίμ, παρ' ὧν ἐναργῶς τὸ τῆς Β Τριάδος ἐκπρῦχθη μυστήριον· ὅτε τὴν Ἁγίος φωνὴν τὸ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ Τριάδι κάλλος καταπλησόμενα, θαυμαστικῶς ἐξεβόησαν· περιελήπται τῷ καταλόγῳ τῶν μνημονευθέντων, τῇ προσηγορίᾳ τῶν δυνάμεων ὀνομασθέντα παρὰ τε τοῦ μεγάλου Παύλου, καὶ πρὸ τούτου παρὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· ὁ μὲν γὰρ φησὶν· *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιῶντες τὸ θέλημα αὐτοῦ*. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ἀντὶ τοῦ *Εὐλογεῖτε* εἰπεῖν, τὰ ῥήματα τῆς εὐλογίας ἀνέγραψεν, Ἁγίος, Ἁγίος, Ἁγίος Κύριος Σαβαὼθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὸ δὲ λειτουργοὺς εἶναι τὰς δυνάμεις ταύτας ποιούσας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς γενομένης ἀμαρτιῶν καθάρσεως κατὰ τὸ βούλημα τοῦ ἀποστείλαντος, παρ' ἐνὸς τῶν Σεραφίμ ὑψηλῶς Γ ξατο· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ λειτουργία τῶν πνευματικῶν τούτων, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν σωζομένων ἐκπέμπεσθαι. horum spirituum, mihi videlicet ad salutem eorum

Ἄ μοι δοκεῖ κατανοήσας ὁ θεὸς Ἀπόστολος, καὶ μαθὼν ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα παρὰ τῶν δύο προφητῶν ἐν διαφόροις ταῖς προσηγορίαις σημαίνεται, τὴν γνωριμωτάτην τῶν φωνῶν ἐκλεξάμενος, δυνάμεις τὰ Σεραφίμ ὠνόμασεν, ὡς μηδεμίαν ἀφορμὴν τοῖς συκοφάνταις καταλελειφθαι τοῦ κατὰ τὸ ἴσον τούτων ἐνὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς κτίσεως παραλελειφθαι λέγειν· τὰ μὲν γὰρ εἰρηται καθῶς ἀποδέδεικται, τὰ δὲ οὐσιώπηται, καθὼς ἔστιν ἐκ τῶν κατελεγεμένων ὑπὸ τοῦ Παύλου μαθεῖν, τοῦ πᾶσαν μὲν πληθυντικῶς ἀναριθμησαμένου τὴν κτίσιν· τῶν δὲ μοναδικῶς λεγομένων ἐνικῶς μνημονεύσαντος. Τοῦτο δὲ γὰρ ἴδιον τῆς ἁγίας Τριάδος ἐστὶ, τὸ μοναχῶς ἐξαγγέλλεσθαι· εἰς Πατὴρ, καὶ εἰς Υἱὸς, καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον. Τὰ δὲ εἰρημένα πάντα ἐν πλήθει κατελλεκαται, Ἀρχαί, καὶ Ἐξουσίαι, καὶ Κυριότητες, καὶ Δυνάμεις, ὡς μηδεμίαν παρέχειν ὑπόνοιαν τοῦ ἐν τούτων εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον· ἀλλὰ Παῦλος μὲν σιωπᾷ τὰ ἀπόρρητα, καὶ καλῶς ποιεῖ· οἶδε γὰρ ἀκούειν μὲν ἐν παραδείσῳ τὰ ἄρρητα ῥήματα,

⁸³ Psal. cii, 21. ⁸⁴ Isa. vi, 3.

φείδεται δὲ τῆς τῶν ἀνεκφωνήτων ἐξαγορεύσεως, ἅπαντα περὶ τῶν κατωτέρων ποιῆται τὸν λόγον.

Οἱ δὲ τῆς ἀληθείας πολέμοιοι, καὶ τῶν ἀρρήτων κατατολμῶσι, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πνεύματος τῷ ταπεινῷ τῆς κτίσεως καθυβρίζοντες· ὡσπερ οὐκ ἀκηκόητες, οἱ αὐτοὶ ὁ Θεὸς Λόγος, παραδιδούς τοῖς μωροῖς τὸ τῆς θεογνωσίας μυστήριον, ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος τοῖς ἀναγεννωμένοις εἶπε τὴν ζωὴν συμπληροῦσθαι, καὶ παραγίνεσθαι καὶ διὰ τοῦτο συντάξας τῷ Πατρὶ, καὶ ἑαυτῷ, τῆς περὶ τὴν κτίσιν ὑπονοίας τὸ Πνεῦμα ἐχώρισεν, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων εὐσεβῆ καὶ πρέπουσαν γίνεσθαι περὶ αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν· Παύλου μὲν ἐν τῇ μνήμῃ τῆς κτίσεως τὴν μνήμην ἀποσιγήσαντος· τοῦ δὲ Κυρίου ἐν τῇ μνήμῃ τῆς ζωοποιου δυνάμεως, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ ἑαυτῷ συναρμώσαντος. Οὕτως ἡμῖν ὁ λόγος διὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὁδηγούμενος ὑπερτίθησι μὲν τῆς κτίσεως τὸν Μονογενῆ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· κατὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀπόφασιν, ἐν τῇ μακαρία καὶ ζωοποιῷ, καὶ ἀκτίστῳ φύσει θεωρεῖν διὰ πίστεως ὑποτίθεται· ὡστε τὸ ἄνω τῆς κτίσεως, καὶ τῆς πρωτευούσης, καὶ διὰ πάντων τελείας φύσεως ἐν πιστευόμενον, μηδὲν τρόπον, τὸν τῆς ἐλαττώσεως παραδέχεσθαι λόγον· κἀν ὁ τῆς αἰρέσεως προστάτης περικόπτει τὸ ἀόριστον ἐν τῇ τοῦ ἐλάττονος ἐπινοίᾳ, οἶονεὶ διακολοῦν καὶ συστέλλων τῆς θείας οὐσίας τὴν τελειότητα ἐν τῷ, τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλάττον αὐτοῖς ἐνθεωρεῖν, διορίζεσθαι.

Τί τοίνυν προστίθησι τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων, σκοπήσωμεν. Μετὰ τὸ εἰπεῖν, ἕξ ἀνάγκης, ἐλάττους τε καὶ μείζους τὰς οὐσίας οἰεσθαι δεῖν εἶναι· καὶ τὰς μὲν πρώτην ἐπέχειν τάξιν κατὰ τινα μεγέθους καὶ ἀξίας διαφορὰν ἐν τῇ προτιμῆσει τεταγμένας· τὰς δὲ δευτέρας, διὰ τὸ ὑποβεβηκὸς τῆς φύσεως τε καὶ τῆς ἀξίας ἀπωσμένας, ταῦτα ἐπήγαγεν· πρὸς τοσαύτην φησὶν ἐξικνεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς δόξην ἢ ἐξικνῆται τὰ ἔργα. Ἐπεὶ μὴδὲ θεμιτὸν τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν εἰπεῖν καθ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν, ἢ τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανόν, ἢ τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ὅσω τὰ ἔργα τῶν ἔργων πρῶτον, καὶ τιμιώτερα, τοσοῦτον καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνεργείας ἀναβεβηκέναι φαίη ἢ τις περὶ τοῦτου διαβεβαιούμενος· ἅτε δὴ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελουσῶν, καὶ τῶν παρηλλαγμένων ἔργων, παρηλλαγμένας καὶ τὰς ἐνεργείας ἐμφανίζωνται.

Ταῦτα τοίνυν ἐγὼ μὲν ὑπολαμβάνω, μὴδὲ αὐτὸν τὸν συγγραφεὰ δύνασθαι ἀν εὐπόρως εἰπεῖν, ὅτι ποτὲ νοήσας συνέγραψεν· οὕτως ἀνατεθλῶνται τῇ εὐνοίᾳ τῆς φράσεως ἢ διάνοια τῶν εἰρημένων, ὡς μὴδὲνα ἀν διδῶν εὐκόλως ἐν τῷ βροδῶρι τῆς ἐρμηνείας δυνηθῆναι τὸ βούλημα. Τὸ γὰρ, πρὸς τοσαύτην ἐξικνεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς δόξην ἢ ἐξικνῆται τὰ ἔργα, λοξίου τινὸς κατὰ τὸν ἔξωθεν μῦθον ὑπονοή-

¹⁰ Matth. XVIII, 19.

A facit : novit enim in paradiso audire ineffabilia verba, et abstinere ab iisdem expromendis et eloquendis, quando de rebus inferioris conditionis et status sermonem instituit.

At veritatis adversarii etiam ineffabilibus non abstinere, majestatem Spiritus humili creaturæ conditione violantes, quasi ignari essent ipsum Verbum Deum, quando discipulis mysterium divinæ agnitionis tradebat, asseruisse, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ¹⁰, regeneratis vitam conferri et consummari : ac proinde quia secum, et cum Patre Spiritum sanctum conjunxit, eundem a rerum creaturarum ordine exemit : ut ex his duobus locis inter se comparatis competens et digna de Spiritu sancto existimatio existat : cum Paulus in enumeratione creaturarum ejus mentionem nullam fecerit ; et Dominus, cum vivificat illa regenerationis verba describeret, eundem Patri et sibi copularit. Quo sit, ut ratio, Scripturæ sacræ auspiciis et ductu directa, supra creaturæ sortem evehat Unigenitum et Spiritum sanctum, et secundum Salvatoris mandatum, in beata illa, vivificatrice et increata natura ipsum fide contemplari jubet. Itaque id, quod creditur unum ex iis quæ supra creaturam sunt, naturæque primæ, et omnibus numeris absolutæ, nullo modo inamissionis rationem subire potest : etiamsi hæreseos auctor circumscribere et quasi circumdare velit infinitum minoris opinione, velut mutilans et contrahens divinæ naturæ perfectionem ; dum plus et minus in ea considerandum esse docet.

Videamus igitur quid amplius afferat, dum orationis suæ seriem pertexere pergit. Cum dixisset ex necessitate quadam minores et majores substantias existimandas esse ; et has quidem primum tenere locum, secundum magnitudinis et dignitatis differentiam, in honoris præcellentia ordinatas et dispositas : has vero secundum, propter naturæ inferiorem conditionem, defectumque dignitatis : hæc subjecit : Tanto discrimine inter se dissidere, quanto dissident ipsa opera, cum nefas sit dicere, eandem esse operationem, qua angelos fecit, vel stellas et cælum, vel hominem : sed quanto opera operibus excellentiora et præstantiora sunt, et operationem operationi antestare merito quis asseveraverit, qui pie de hoc cogitare velit : cum eadem operationes eosdem etiam effectus producant ; cumque diversa opera diversas etiam operationes demonstrent.

Hæc ne ipsum quidem auctorem intelligentia assequi, certo mihi persuadeo, adeo verborum quasi cæno sententia omnis inquinata et sordidata est, ut nemo sit, qui in hoc elocutionis cæno discipere queat quænam sit subjecta notio. Illud enim : Tanto discrimine distare, quanto distant ipsa opera, videtur esse Apollinis cujusdam oblique vaticinantis, ut exterorum scriptis fertur, et au-

ditores in fraudem et deceptionem ambiguitate garulitatis inducere volentis. Si vero me iis quæ hactenus discussi, insistentem, conjecturam facere oportet de iis, quæ hoc loco subdole textit, hoc videlicet vult asserere, tantam operationum diversitatem statuendam esse, quanta sit ipsorum operum inter se mutuo differentia. At de quibusnam operibus hic sermonem faciat, non est proclive ex dictis colligere : si enim loquitur de rebus, quæ in creaturarum ordine collocantur, non satis dispicio, quinam cohæreant hæc cum præcedentibus. Cum enim quæstio sit de Patre et Filio et Spiritu sancto, non apparet, qua occasione disserat de terra, aqua, aere, igne, animaliumque diversitatibus ; verbisque explicet, et describat opera operibus dignitate et excellentia præstantiora, et quam etiam prudenter, et cum ratione operationem operationi antecellere asseveret. Si vero unigenitum Filium et Spiritum sanctum nominat opera, quasnam appellat operationum differentias, quibus opera hæc efficiuntur ? Quænam istæ ipsæ operationes, quæ alias operationes præstantia transcendunt ? Neque explicat, quidnam intelligat nomine *transcensionis*, qua una operatio alteram transcendit, neque quidquam de natura operationum tradidit, sed hucusque nihil agens oratione processit, cum neque demonstret eas secundum essentiam suam subsistere, neque voluntatis quamdam motionem per se non subsistentem esse. Sententia enim eorum, quæ disseruit, inter utramque harum opinionum fluctuans, et quasi in medio suspensa, ad utramque persuasionem inclinat.

Addit vero, nefas esse existimare, eandem esse operationem, qua angelos fecit, vel stellas, vel cælum, vel homines. Rursus qua necessitate vel serie disputationis coactus, hæc prædictis adjunxerit ? Nec intelligo, quomodo apic conficiatur : *Tantum distare a se operationes, quanto discrimine ipsa opera inter se dissident*, ex hoc quod probat non omnes effectus ex eodem, sed alios ex aliis existitisse. Nam cælum, et angelum, et stellas, et hominem, et omnia, quæ in creaturis numerantur, unius esse opera, a sacris Litteris edocti sumus. At vero iste cum suo dogmate, conatur ostendere non unius opera esse Filium et Spiritum sanctum ; sed Filium quidem esse opus operationis, quæ ex prima substantia manat ; Spiritum autem sanctum operis hujus aliud esse opus. Dicat igitur ipse, vel si quis alius reconditæ illius sapientiæ particeps est, quam tandem cum horum assertione connexionem et communionem habeat, cælum et homo, angelus et stellæ, quæ omnia iste ad probationem nunc assumit ? In his enim manifeste impietas apparet, et per se conspicua est ; at impietatis probatio et affirmatio sibi ipsa prorsus est dissentanea. Credere enim in sanctissima Trinitate tantam esse diversitatem, quanta conspicitur in cælo, quod ambitu suo omnem creaturam complectitur, callato cum unico homine, vel cum stella quapiam

σειεν ἂν τις εἶναι πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων φληναφουμένου. Εἰ δὲ χρὴ τοῖς προεξητασμένοις ἐπιμένον καὶ τῶν ἐνταῦθα αὐτῷ κατασκευαζομένων στοιχασθαι, τοῦτό ἐστιν, ὃ ἐνδεικνύται, ὅτι ὅση τῶν ἔργων ἢ πρὸς ἑλληλά ἐστι παραλλαγή, τοσαύτη καὶ τῶν ἐνεργειῶν ἢ διαφορὰ πρὸς ἄλληλας ἐπιγνωσθήσεται. Περὶ τίνων τοίνυν ἔργων ἐνταῦθα ποιεῖται τὸν λόγον, οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημένων εὐρεῖν. Εἰ μὲν γὰρ περὶ τῶν ἐν τῇ κτίσει λέγει θεωρουμένων, οὐκ οἶδα ποίαν ἀκολουθίαν ἔχει ταῦτα πρὸς τὰ προάγοντα. Τῆς γὰρ ζητήσεως περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οὕσης, τίνα καιρὸν ἔχει γῆν, καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ, καὶ τὰς τῶν ζώων διαφορὰς φυσιολογεῖν, καὶ διεξιέναι τῷ λόγῳ, καὶ διαγράψαι ἔργα ἔργων πρεσβύτερα, καὶ τιμιώτερα, καὶ ἐνέργειαν ἐνεργείας ἀναβεθηκέναι λέγειν εὐλόγως διανοούμενον. Εἰ δὲ τὸν Μονογενῆ Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα προσαγορεύει τὰ ἔργα, τίνας λέγει πάλιν τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς, δι' ὧν τὰ ἔργα ταῦτα ἀποτελεῖται ; Τίνες δὲ κάκειναι αὗται αἱ ἐνέργειαι, αἱ τὰς ἐνεργείας ἀναβαίνουσαι ; Οὐτε γὰρ τὴν ἀνάθεσιν ἦν ἀναβαίνει, καθὼς φησὶν αὐτὸς, ἢ ἐνέργεια τὴν ἐνέργειαν, ὅτι ποτὲ νοεῖ διεσάφησεν, οὕτε τι περὶ τῆς φύσεως τῶν ἐνεργειῶν διελέχθη, ἀλλ' ἐπ' οὐδενὸς μέγρι τοῦ νῦν βέβηκεν ὁ λόγος αὐτῷ, οὕτε τὸ οὐσιωδῶς ὑφεστάναι κατασκευάζων, οὕτε θελήματός τινα κίνησιν ἀνυπόστατον ἐνδεικνύμενος. Δι' οὐλοῦ γὰρ ἡ διάνοια τῶν εἰρημένων ἐπὶ τοῦ μέσου τῶν ὑπάλιψων ῥιπέισα, πρὸς ἑκατέρας τὰς ὑπονοίας μεταρρίπτεται.

Προστίθει δὲ, ὅτι οὐδὲ θέμις τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν εἰπεῖν, καθ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν, ἢ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸν οὐρανὸν, ἢ τὸν ἀνθρώπον. Πάλιν ταῦτα ἐκ ποίας ἀνάγκης, ἢ ἀκολουθίας τοῖς εἰρημένοις ἐπήγαγεν ; ἢ τί μᾶλλον διὰ τούτων κατασκευάζεται ; τὸ, *Περὶ ἀλλήλων τὰς ἐνεργείας κατὰ τὸσοῦτον ἀλλήλων, ὅση καὶ τῶν ἔργων ἐστὶν ἡ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ*, τῷ μὴ τοῦ αὐτοῦ τυγχάνειν ἔργα τὰ πάντα, ἀλλ' ἕτερα ἐξ ἑτέρου γεγενῆσθαι κατασκευάζειν, ἐγὼ μὲν οὐ συνορῶ. Οὐρανὸν γὰρ, καὶ ἀγγελον, καὶ ἀστέρα, καὶ ἀνθρώπον, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει νοούμενα, ἐνὸς ἔργα τὰ πάντα παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν. Ὁ δὲ τοῦ δόγματος αὐτῶν κατασκευάζει λόγος, ὅτι οὐκ ἐνὸς ἔργα ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς τῆς παρεπομένης τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ ἐνεργείας ἔργον ἐστὶ· τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ ἔργου πάλιν ἕτερον ἔργον. Τίνα οὖν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὴν ἐκεῖ κατασκευὴν οὐρανὸς, καὶ ἀνθρώπος, ἀγγέλός τε καὶ ἀστήρ νῦν συμπαραληφθέντες ὑπὸ τοῦ λόγου, αὐτὸς εἰπάτω, ἢ εἰ τις τῆς ἀπορρήτου σοφίας αὐτοῦ κοινωνὸς ἐστίν ; Ἐν τούτοις γὰρ τὸ μὲν ἀσεβὲς φανερώς τοῖς εἰρημένοις ἐμφέρεται· ἢ δὲ τῆς ἀσεθείας κατασκευῆ, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐστὶν ἀσύμφωνος. Τὸ μὲν γὰρ οἰεσθαι τοσαύτην ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι διαφορὰν θεωρεῖσθαι, ὅσον ἐστὶ κατανοῆσαι οὐρανοῦ τοῦ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐμπεριεληφότος πρὸς τὸν ἕνα τῷ ἀριθμῷ ἀνθρώπον, ἢ τὸν ἐν οὐρανῷ φαινόμενον ἀστέρα, φανε-

ρὰν τὴν ἀσέβειαν ἔχει· τὸ δὲ συντεταγμένον τῶν ἁγίων, καὶ ἀκόλουθον τῆς περὶ αὐτὸ τοῦτο κατασκευασίας, τοῦτο φημι, μήτε ἐμοί, μήτε αὐτῷ τάχα τὸ [τῶ] πατρὶ τῆς βλασφημίας εὐσύννοπον εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ τοιαῦτα περὶ τῆς κτίσεως ἐλογίζετο, ὅτι οὐρανὸς μὲν ἔργον ἐστὶν ὑπερκειμένης τινὸς ἐνεργείας, τῆς δὲ τῶ οὐρανῷ παρεπομένης ἐνεργείας ἀποτέλεσμα ὁ ἀστὴρ, ἐκεῖνου δὲ ἄγγελος, καὶ τούτου, ὁ ἄνθρωπος· εἶχε ἂν τι ὁ λόγος αὐτῷ διὰ τῆς τῶν ὁμοίων παραθέσεως κατασκευάζειν τὸ δόγμα. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν δι' ἐὺς γαγενῆσθαι καὶ αὐτὸς συντίθεται (εἴ γε μὴ καιτελῶς τῇ τῶν Γραφῶν φωνῇ διαμάχεται), τῆς δὲ ἐκείνων κατασκευῆς ἑτερόν τινα διορίζεται τρόπον· τίς ἢ κοινωνία τῶν ἐπαχθέντων πρὸς τὰ προήγοντα;

Αἰδέσθω δὲ τι καὶ κοινὸν ἔχειν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τῶν οὐσιῶν παραλλαγῆς· ταῦτα γὰρ ἐπιθυμῶ δὲ ὧν λέγει κατασκευάζειν· ἀλλὰ τὰ ἐφεξῆς πῶς συνήρτησε τοῖς εἰρημέτοις, ἀκούσωμεν. Ὅσφ, φησὶ, τὰ ἔργα τῶν ἔργων πρῶτον καὶ τιμιώτερα, τοσοῦτον καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνεργείας ἀναβεβῆναι φαίη ἂν τις εὐσεβῶς διανοοῦμενος. Ταῦτα μὲν· μὲν περὶ τῶν αἰσθητῶν λέγει, πόρῳ τῶν προεθέτων ἐστὶν ὁ λόγος· τίς γὰρ ἢ ἀνάγκη τὸν περὶ τῶν δογμάτων εἰπεῖν τι προθέμενον, περὶ τῆς τάξεως τῶν ἐν τῇ κοσμογονίᾳ δημιουργηθέντων φιλοσοφῆν, καὶ ὑψηλότερας, καὶ θειώτερας τὰς ἐνεργείας τοῦ πλάσματος πρὸς λόγον τῆς ἐκάστου τῶν γεγονότων πληκτικότητος εἶναι διασχυρίζεσθαι; Εἰ δὲ περὶ ἐκείνων ποιῆται τὸν λόγον, καὶ ἔργα ἔργων πρῶτον τε καὶ τιμιώτερα λέγει τὰ διαπλασθέντα παρ' αὐτοῦ, ἦν ἐν τῷ δόγματι, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Ἰδὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τάχα καλῶς ἔχει, σιωπῇ μᾶλλον τὸν λόγον βελύξασθαι, ἢ διὰ τοῦ συμπλασθέντα τὸ δοκεῖν αὐτὸν, καὶ λόγον εἶναι κατασκευάσαι. Πῶς γὰρ ἂν εὐρθεῖη ἀτιμότερον, ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ τὸ ἀτιμότερον; Εἰ μὲν γὰρ μέχρι τούτου τῇ πρὸς τὸ κακὸν εὐκολίᾳ, καὶ ἐπιμότῃ πρῶτον, ὥστε τοῦ ἀτιμότερου καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τινος τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι διαπιστευομένων ὑπονοῆσαι, βῦσαι τὰ ὅσα προσήκει καὶ φυγεῖν, ὅση δύναμις, ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς· ὡς ἂν μὴ κοινωνία τις τοῦ μιάσματος γένοιτο τῷ ἀκούοντι· καθάπερ ἐξ ἀγγείου τινὸς πλήρους ἀκαθαρσίας εἰς τὴν τῶν ἀκούοντων καρδίαν μεταχρῶμένου τοῦ λόγου.

Πῶς γὰρ ἂν τις ἐπὶ τῆς θείας τε καὶ ὑπερκειμένης φύσεως εἰπεῖν τι τοιοῦτο τολμήσειε, δι' οὗ τὸ ἀτιμότερον συγκριτικῶς ὑπὸ λόγου κατασκευάζεται; Ἴτα πάντες, φησὶ, τιμῶσι τὸν Ἰδὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Τῆς οὖν φωνῆς ταύτης τὸ ἴσον τῆς τιμῆς νομοθετούσης· νόμος γάρ ἐστιν ἡ θεία φωνή· οὗτος καὶ τὸν νόμον καὶ τὸν νομοθέτην αὐτὸν παραγράφεται, καὶ τῷ μὲν πλείονα, τῷ δὲ ἐλάττωνα τὴν τιμὴν διανέμει, οὐκ οἶδα ὅπως τὰ μέτρα τοῦ πλεονάζοντος τῆς τιμῆς ἐξευρισκῶν· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀν-

A ex iis quæ in æthere lucent, perspicuam præ se fert impietatem; connexionem vero disputationis et ordinem probationum, ad hoc ipsum concludendum et demonstrandum, aio neque mihi, neque fortassis ipsi impietatis parenti satis liquere. Nam si ita de rebus creatis statuisset, cælum quidem opus esse supremæ cujusdam operationis, stellam vero operationis ejus, quæ naturam cœli sequitur, hujus autem angelum, et hujus hominem: potuisset fortassis oratio ejus aliquid evincere per similia allata argumenta. Si autem hæc omnia ipsemet ab uno effecta fatetur (nisi omnino sacrarum Litterarum oraculis contradicere velit), et tamen effectiois rerum illarum alium quemdam modum introducit, non apparet quomodo hæc cum præcedentibus cohæreant.

B Sed faciamus hæc apta esse ad demonstrandam diversitatem substantiarum: hoc enim obtinere cupit: attamen quomodo quæ sequuntur cum iis quæ supra disseruit, connexa sint, audiamus. Quanto igitur opera operibus digniora et præstantiora sunt, tanto etiam operationem ab operatione superari omnis ille non gravate dabit, qui pie de his cogitaverit: hæc enim si de rebus sub sensum cadentibus asserit, longe a proposito aberrat oratio; nam quæ necessitas cogit illum qui de doctrina fidei disputare ingreditur, disserere de ordine, quo res initio mundi fuerint dispositæ, Creatorisque operationes superiores et inferiores fuisse asserere pro perfectione ninimum rerum creaturarum? Quod si de illis sermonem facit, eaque opera operibus digniora et præstantiora dicit, quæ ipse nunc primum commentus est circa fidei doctrinam, hoc est, de Filio et Spiritu sancto, operæ pretium fortassis magis fuerit, silentio sententiam hanc exsecrari, ne ob refutationem videatur aliquid probabilitatis ac rationis habere. Quomodo enim in iis præstantius et dignius reperiat, ubi non invenitur minus præstans et minus dignum? Si enim sua ad improbitatem facilitate et alacritate eo usque processit, ut indignioris quoque vocem et notitiam in eorum aliquo, quæ in sanctissima Trinitate inesse creduntur, admittat, par est, ut obturatis auribus pro virili nostra parte fugiamus ab audiente mala: no communio aliqua tanti piaculi ad audientem transferat oratione, velut ex vase omnis impuritatis plenissimo in audientium animos transfusa.

Nam quomodo quis in divina illa et omnibus eminentiore natura tale aliquid fingere audeat, ut minus dignum per comparisonem in divinis adstruat? Ut omnes, inquit, honorificent Filium, quemadmodum honorificent Patrem⁸⁸. Cum igitur vox hæc æqualitatem honoris, quasi lege lata sanciat: lex enim est vox divina: iste et legem et legislatores ipsum traducit, et huic quidem majorem, huic vero minorem honorem impertitur, nescio ubinam majoris et minoris mensura reperta; in-

⁸⁸ Juan. v, 23.

hominum enim communi societate diversitas dignitatum honores itidem optimatibus dimetitur, ita ut subditi non eodem gestu et vultu adeant reges quo minores magistratus. Sed adeuntium major quidem et submissior timoris et reverentiæ significatio ostendit quoque majorem et minorem eorum qui honorantur dignitatem et excellentiam, quique dignitate priores sint, maxime declarat subditorum habitus et ad honorem exhibendum conformatio, quando quis proximis metuendus apparere, et majore reverentia, quam alii, affici cupit. In divina autem natura propter omnimodam bonitatis perfectionem, quæ in divino numine inest, ne secundum nostram quidem intelligendi rationem præcellentiam alicujus modum invenire licet. Quibus enim neque potentiæ, neque gloriæ, neque sapientiæ, neque benignitatis, neque alterius cujuscunque perfectionis excessus vel defectus adest, sed potius omnia bona, quæ Filium habet, Patris itidem sunt, et quæ Pater possidet, in Filio quoque reperiuntur: quam ratione honoris præ Filio prærogativam Patri tribuimus? Si regiam potestatem et excellentiam mente efformemus, rex est Filius: si judicem cogitemus, omne iudicium Filii est^{22, 23}; si magnitudinem creandi animo concipiamus, omnia per ipsum facta sunt²⁴: si in memoriam revocemus nostræ vitæ causam, novimus veram illam vitam, quæ usque ad nostram naturam sese demisit: si translationem ex tenebris nobis ob oculos ponamus, non ignoramus lumen verum, quo a tenebrarum caligine liberati sumus: quod si cui sapientia honorabilis videtur: en Christus Dei sapientia et virtus est²⁵.

Animo igitur nostro ad hæc et similia Christi miracula, prout par est, quantum valet, tantum mirifico quodam modo attendente, quinam honoris excessus, et quæ præ eminentia relinquere potest, quæ Patri soli spectatim et proprie competat, et cuius jure expers sit Filius? Nec humanum erga divinum numen honos recta ratione consideratus aliud est, quam affectio quædam amoris plena, et earum perfectionum, quæ illi insunt, confessio, mihi que videtur, ita honorandum esse Filium, sicut honoratur Pater, sub *dilectionis* nomine indicatum esse. Lex enim mandat, ut Deum ex toto corde et viribus diligamus, quo conveniens ei honor exhibeatur, et præceptum, quod hic æqualitatem dilectionis velut lege lata sancit, sic ait oportere Filium honorare, sicut honoratur Pater. Hunc honoris modum observavit etiam erga Dominum magnus David, in præmio cujusdam psalmi²⁶, dum confitetur diligere se Dominum, simulque dilectionis causas explicat, quod scilicet sibi esset *fortitudo, firmamentum, et refugium, et liberator, et Deus auxiliator, et protector, et cornu salutis, et adjutor*²⁶, et id genus alia. Si igitur unigenitus Dei Filius hæc omnia nec est, nec præstat, negetur illi sane hono-

A θρωπίνης συνθηλας, αὶ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ, τὰς τιμὰς τοῖς κρατοῦσιν ὀρίζονται, ὡς μὴ ἐν ὁμοίῳ καὶ ἴσῳ τῷ σχήματι, τοὺς ὑποχειρίους βασιλεῖσι τε προσείναι, καὶ ταῖς ὑποβεθηχταῖς ἀρχαῖς· ἀλλ' ἡ πλείων τε καὶ ὑφειμένη τοῦ φόβου καὶ τῆς αἰδοῦς τῶν προσιόντων ἐπίδειξις τὸ ἐνδόν καὶ περιτεῦον τῆς τιμῆς ἐπὶ τῶν τιμωμένων ἐνθεῖκνυται· καὶ τούτῳ μάλιστα τοὺς προτιμωτέρους ἐν τῇ διαθέσει τῶν ὑποχειρίων ἔστιν εὐρεῖν, ὅταν τις ὑπὲρ τοῦ τοῖς πέλαις φοβερωῶς εἶναι μᾶλλον, καὶ πλείονος τῆς αἰδοῦς ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀξιοῦσθαι δοκεῖ. Ἐπὶ δὲ τῆς θέλας φύσεως, διὰ τὸ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ ἀγαθὸν τελειότητα συνεμφανίσθαι τῷ τοῦ Θεοῦ προσρήματι, οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, κατὰ γὰρ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν, τὸν τρόπον τῆς προτιμώσεως. Ἐν οἷς γὰρ οὐ δυνάμει, οὐ δόξῃ, οὐ σοφίᾳ, οὐ φιλανθρωπίᾳ, οὐδὲ τινος ἄλλως τῆς κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐννοίας πλεονασμὸς ἢ ἐλάττωσις ἐπινοεῖται, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς ἀγαθὰ, τοῦ Πατρὸς ἔστι, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα ἐν τῷ Υἱῷ καθορᾶται· πῶς διατεθέντες τὸ πλεόν τῆς τιμῆς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐνδειξόμεθα; Εἰ βασιλικὴν δύναμιν κατ' ἀξίαν τῇ διανοίᾳ λάβοιμεν, βασιλεὺς ὁ Υἱὸς· ἐὰν κριτὴν ἐννοήσωμεν, ἢ κρίσις πᾶσα τοῦ Υἱοῦ ἔστιν· ἐὰν τὸ μεγαλεῖον τῆς κτίσεως τῇ ψυχῇ δεξώμεθα, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· ἐὰν τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὴν αἰτίαν κατανοήσωμεν, οἰδαμεν τὴν ἀληθῆ ζῶην τὴν μέχρι τῆς φύσεως ἡμῶν καταβάσαν· καὶ ἐκ τοῦ σκότους μετὰστασιν καταμάθωμεν, οὐκ ἀγνοοῦμεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δι' οὗ τοῦ σκότους ἠλλοτριώθημεν· εἰ δὲ τι τιμίον ἢ σοφία δοκεῖ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία.

Πρὸς τοίνυν τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα τοῦ Χριστοῦ θαύματα, τῆς ψυχῆς ἡμῶν, κατὰ τὸ εἶκος ὅσον χωρεῖ, τοσοῦτον θαυμαστικῶς διατιθεμένης, τίς ὑπερβολὴ τιμῆς καταληφθῆναι δυνήσεται, τῆς τῷ Πατρὶ μόνῳ κατεξαιρέτων προσαγομένης, ἧς ἀμοιρήσει πρεπόντως ὁ Κύριος; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἢ ἀνθρωπίνῃ πρὸς τὸ Θεῖον τιμῇ, κατὰ τὸν εἰκότα νοῦν θεωρουμένη, οὐδεμία τις ἄλλη ἔστιν, ἀλλ' ἡ ἀγαπητικὴ σχέσις, καὶ ἡ τῶν προσόντων αὐτῷ ἀγαθῶν ὁμοιολογία, καὶ μοι δοκεῖ τὸ οὕτω δεῖν τιμᾶσθαι τὸν Υἱόν, ὡς ὁ Πατὴρ τιμᾶται, ἀντὶ τῆς ἀγάπης ὑπὸ τοῦ λόγου τετάχθαι. Ὁ γὰρ νόμος ἐν τῷ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν ἐξ ὅλης καρδίας καὶ δυνάμει τὴν πρέπουσαν αὐτῷ τιμὴν ἀπονέμειν κελεύει· καὶ ἐνταῦθα τὸ ἰσοστάσιον τῆς ἀγάπης, ὃ ὁ λόγος νομοθετῶν οὕτω φησὶ δεῖν τιμᾶσθαι τὸν Υἱόν, ὡς ὁ Πατὴρ τιμᾶται. Τοῦτον τὸν τρόπον τῆς τιμῆς ἐπλήρου καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ πρὸς τὸν Κύριον ἐν τινὶ προομιλίῳ τῆς ψαλμωδίας, ἀγαπᾶν ὁμολογῶν τὸν Κύριον, καὶ διεξιὼν τὰ τῆς ἀγάπης αἴτια, ἰσχὺν, καὶ κρατεῖωμα, καὶ καταστροφήν, καὶ φύσιν, καὶ Θεὸν βοηθόν, καὶ ἐλπίδα, καὶ ὑπερασπιστήν, καὶ σωτηρίας κέρας, καὶ ἀντιλήπτορα, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὁ μονογενὴς Υἱὸς ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις γενόμενος,

²²⁻²³ Joan. v, 22.²³ Joan. 1, 5.²⁴ I Cor. 1, 24.²⁵ Psal. vii, 1.²⁶ Psal. xviii, 2, 3

ὑποτελλέσθω τὸ πλεονάζον τῆς τιμῆς ἐπὶ τούτου, ἅ κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως νόμον· εἰ δὲ πάντα ταῦτα, καὶ ὑπὲρ ταῦτα τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι πεπιστευκάμεν, κατὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ πράγματος καὶ νοήματος ἐπίνοιαν, πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐν τῷ Πατρὶ ἀγαθότητος ἐξισαζόμενον· πῶς ἂν τις εὐλογον εἶναι λέγοι, ἢ μὴ ἀγαπᾶν τὸ τοιοῦτον, ἢ ἀτιμάζειν τὸ ἀγαπώμενον; Οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις τὴν μὲν ἀγάπην δεῖν ἐξ ὅλης ἔρχεσθαι τῆς καρδίας καὶ τῆς δυνάμεως, τὴν δὲ τιμὴν ἐξ ἡμίσειας. Εἰ οὖν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας τιμάται ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦ πᾶσαν ἀναπθεῖναι αὐτῷ ἀγάπην, τίς ἐπίνοια τὸ πλεόν τῆς τιμῆς ἐξευρήσει, ὅλης τῆς καρδίας, ὅσον χωρεῖ, τοσοῦτον αὐτῷ διὰ τῆς ἀγάπης τὸ τῆς τιμῆς μέτρον δωροφορούσης; Ὅστε μάταιος ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν τιμῶν ὁ τὸ προτιμότερον δογματίζων, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης συγκρίσεως τοῦ ἀτιμωτέρου παριστῶν τὴν ἔνοιαν.

Ἄλλα καὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως λέγειν ἀληθές ἐστι· τῆς γὰρ ἀκολουθίας τῶν ἔργων ἐν τῇ τάξει τῶν ἡμερῶν δεικνυμένης, εἴποι τις ἂν τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς τόσονδε προγενέστερον εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ διαμετρήσει τὸν διὰ μέσου χρόνον τῷ τῶν ἡμερῶν διαστήματι. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης φύσεως τῆς πᾶσαν μὲν χρονικὴν ἔνοιαν ὑπεραιούσης, πᾶσαν δ' ἐπίνοιαν καταληπτικὴν ἀπολειπούσης, τὸ μὲν τι προάγειν ἐν τοῖς κατὰ τὸν χρόνον πρῶτοις, τὸ δὲ ἐφ' ὕστερον οἶσθαι, τῆς νῦν ἀφανείσης σοφίας ἐστίν. Ὁ γὰρ πρῶτον τὸν Πατέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ἀποφαινόμενος, οὐδὲν ἄλλο ἢ νεώτερον τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀποφαίνεται· εἴπερ ἀληθῶς πάντα αἰῶνας καὶ πᾶν διάστημα χρονικὸν μετὰ τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λέγειν. Καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις, ὅπερ καὶ μᾶλλον ἀπελέγχει τὴν ἀοπλίαν τοῦ δόγματος, οὐ μόνον τῷ Υἱῷ κατασκευασθήσεται χρονικὴ τις ἢ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ τοιοῦτου λόγου, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκλουθίας φέρονται, τὸ μὴ οὐχὶ χάκεινον ἀπὸ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι κατασκευάσαι· εἰ γὰρ τι σημεῖον ὑπέρχεται γνωριστικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ γενήσεως, ἐκεῖνο δηλονότι καὶ τῷ Πατρὶ τὴν ἀρχὴν ὀρίσει τῆς ὑποστάσεως.

Σαφηνείας δὲ χάριν οὐκ ἀκαιρον ἴσως φιλοπονώτερον ἐξετάσαι τὸν λόγον. Ὁ πρῶτον τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς τὴν τοῦ Πατρὸς δογματίζων, διαστήματι τινι τὸν Μονογενῆ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ διέστησι· τοῦτο δὲ ἢ ἀπειρὸν τι ὑποθήσεται τὸ διὰ μέσου διάστημα, ἢ τισι πέρασι καὶ σημείοις φανεροῖς ὀριζόμενον. Ἄλλ' ἀπειρὸν μὲν εἰπεῖν οὐκ ἔασει ὁ τῆς μεσότητος λόγος, ἢ παντελῶς τὴν τοῦ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ ἔνοιαν διαγράψει τῷ λόγῳ· καὶ οὐδὲ μέσον αὐτὸ νοήσει, ἕως ἂν ἀπειρὸν ἢ πρὸς οὐθέτερον ὀριζόμενον, οὔτε ἐπὶ τὸ ἄνω τῆς τοῦ Πατρὸς ἔνοιαν ἀποκτενοῦσης τοῦ ἀπειροῦ τὴν πρόσδοον, οὔτε ἐπὶ τὸ κάτω τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀπειρίαν ἐκχόπτοντος· αὕτη γὰρ

A ris præcellentia, ut hæresiarcha contendit; si autem credimus, omnia hæc, et his longe plura, unigenitum Filium et esse, et recte dici, æqualemque Patri factum in omni perfectione, et magnificentia, in omni opere recto et cogitatione, quæ in nostram intelligentiam cadere possit: quomodo aliquis rationi consentaneum esse credat, vel non diligere talem, vel quem diligas inhonorare? Neque enim recte quis dixerit amorem ex toto corde et ex totis viribus proficisci debere, honorem vero ex mediis. Si igitur honoratur Filius ex toto corde, quod totus amor in eum sit conferendus, quænam cogitatio excessum honoris inveniet, cum totum cor quantam potest, tantam ipsi per amorem honoris mensuram admetiatur? Itaque vanus est et fatuus, qui ex rebus in hac rerum universitate honore dignis honoris inæqualitatem in divinis colligit, harumque comparatione minoris cujusdam dignitatis existimationem invehit.

Cæterum et vocabulum antiquius in rebus creatis recte usurparetur. Cum enim ordo et series rerum sit et constet ordine et serie dierum⁷⁷: jure affirmavit quis hominis creatione tanto et tanto antiquius, et prius esse cælum, dimetieturque tempus interjectum intervallo dierum. In prima vero illa natura, quæ omnem temporariam rationem transcendit, omnemque intelligentiam longissime exsuperat, aliud quidem prius credere et docere, secundum temporis durationem et præcellentiam, aliud vero posterius, proprium est ejus sapientiæ, quæ jam nuper prodiit in lucem. Qui enim Patrem antiquiorem statuit, quam unigenitum Filium, is nihil aliud agit, quam quod juniorem Filium facit iis, quæ per ipsum facta sunt: si verum est, omnia sæcula et omne intervallum temporale post Filium, et per Filium facta esse. Præterea, quod clarius absurditatem dogmatis coarguit, non solum hac ratione Filii hypostasi et existentiam temporale aliquod principium attribuemus, sed et Pater in periculo erit, ne et ipse affirmetur originem ab aliquo temporis initio traxisse; si enim indicium aliquod est, quo innotescat Filii generatio, illud omnino Patris quoque ortum et existentiam definit ac circumscribet.

D Claritatis porro gratia forte non intempestivum fuerit accuratius examinare assertionem. Qui Patris existentiam docet antiquiorem esse existentiam Filii, is intervallo quodam unigenitum Filium separat ab omnino Deo: hoc verò interjectum intervallum aut infinitum statuatur, aut certis et manifestis limitibus circumscribitur. At infinitum esse non permittit ratio medii interjecti, vel certe Patris et Filii rationem penitus tollet; neque medium animo concipere licebit, quousque fuerit infinitum, neutra ex parte certis terminis conclusum; neque supreme si Patrem concipiat, infiniti immensitate desinente, neque inferne Filio

⁷⁷ Gen. 1, 3 sqq.

infiniti spatium terminante. Ista enim infiniti notio et ratio est, quaquaversum natura sua diffusum esse, neque ullo limite ullo modo comprehendi.

Igitur ut fixa et immota maneat Patris et Filii substantia, et quam de hac habemus, existimatio, non licet ulla ratione infinitum intervallum affirmare, sed necesse erit, ut finito quodam spatio Filius a Patre sit segregatus. Hoc igitur est, quod assero, doctrinam hanc eo tendere, ut obtineat Deum universorum ab æterno non fuisse, sed definito quodam temporis puncto ortum habuisse: quod appositis ad rem exemplis declarabo, ut nobis per ea quæ nota sunt, perspicuum fiat id quod ignoratur. Quoniam dicimus quinta die post cælum hominem esse conditum ex Moysis libro ²⁴, facile etiam significamus ante hunc horum dierum numerum ne cælum quidem existitisse: adeo id quod posterius est, definit quoque et circumscribit per intervallum, id quod antecessit, nempe substantiam et existentiam ejus, quod tanquam prius concipitur et consideratur. Quod si non satis clare rem hoc exemplo illustravimus, possumus eandem alio evidentius demonstrare: cum legem per Moysen datam, quadringentis et triginta annis posterioriorem esse affirmamus promissione illa divina quæ ad Abraham facta est, si, ducto a lege initio, tempus anteactum cogitatione quasi ascendendo percurrere velimus, et tandem ad finem annorum, quos numeravimus, perveniamus, dilucide deprehendimus, quod ante hoc tempus divina illa promissio nondum fuerit; multaque suppetunt hujus generis exempla, quibus sigillatim percensendis

Convenienter igitur alicui modo in prædictis exemplis ostenso, oportet, ut discutiamus quoque propositam quæstionem; est autem ista, ut quidem adversarii sibi persuadent, prius et posterius, seu antiquius et recentius, de Patris et Filii et Spiritus sancti substantia dici; cum ergo Filii generatione transcurra, ut hæreticus iste nugatur, accesserimus ad id intervallum, quod medium interponitur (prout vana hæreticorum persuasio aliquid inter Patrem et Filium statuit), cumque ad extremum illud punctum processerimus, quo isti intercapedinem illam terminant, istic, in supremo quasi culmine, Dei totius universitatis vitam subsistentem reperimus, ex quo necessario conficitur, ut credamus Deum, qui semper est, ante illud punctum non fuisse.

Quod si adhuc ambigis, rursus id exemplis explanabo. Quemadmodum enim quando duabus regulis acceptis, altera majore, altera minore, fines earumdem æquare volumus, in extremitate excessum cognoscimus; juxtaposita enim minoris extremitate, excessum majoris deprehendimus, et quantum breviori desit, mensura aliqua, sive ulna, sive aliud quidpiam sit, minus cum termino

Α του άπειρου η έννοια τὸ πάνταχθὲν ἐκκεχύσθαι τῆ φύσει, καὶ μηδενὶ πέρατι μηδαμόθεν περιλαμβάνεσθαι.

Οὐκοῦν ἓνα παγία καὶ ἀμετάθετος διαμένη περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ τοῦ εἶναι ὑπόληψις, οὐδεμίαν ἔξει χώραν ἄπειρον ἐννοεῖν τὸ διάστημα, ἀλλὰ πεπερασμένῳ τινὶ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην τὸν Μονογενῆ τοῦ Πατρὸς διαστήσουσι. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὁ φημι, ὅτι ὁ λόγος οὗτος οὐκ ἐξ ἀθδίου εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ἀλλ' ἀπὸ τίνος ὠρισμένου σημείου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι παρασκευάσει· ὃ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστι· λέξω δὲ διὰ τῶν γνωρίμων ὑποδειγμάτων σαφηνίζων τὸ νόημα, ὡς ἂν γένοιτο διὰ τῶν φαινομένων καταφανὲς ἡμῖν τὸ ἀγνοούμενον. Πέμπτη μετὰ τὸν οὐρανὸν ἡμέρα γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον λέγοντες ἐκ τῆς Μωσέως Γραφῆς, συγκατεσκευάσαμεν τῷ λόγῳ τούτῳ κατὰ τὸ σωπύμενον τὸ πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν τούτων, μηδὲ τὸν οὐρανὸν εἶναι· οὕτω τὸ μετὰ τι γενόμενον διὰ τοῦ πρὸ ἑαυτοῦ διαστήματος ὀρίζει καὶ τὴν τοῦ προὑπονοουμένου ὑπόστασιν. Εἰ δὲ οὐχ ἱκανῶς τῷ ὑποδείγματι τὸν λόγον ἐσαφηνίσσαμεν, δυνατόν ἐστι, καὶ δι' ἐτέρων τὸ νοηθὲν παραστήσαι, τὸν διὰ Μωσέως δοθέντα νόμον τετρακοσίοις ἔτεσι καὶ τριάκοντα τῆς τοῦ Ἀβραάμ ἐπαγγελίας μεταγενέστερον λέγοντες· ἐὰν ἀπὸ τοῦ νόμου τὸν κατόπιν χρόνον δι' ἀναλύσεως τῷ λογισμῷ παροδεύσαντες, εἰς τὸ πέρας τῶν ἡριθμημένων φθάσωμεν ἐτῶν, σαφῶς καταλαμβάνομεν, ὅτι πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία οὕτω ἦν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστὶν, οἷς τὸ καθ' ἕκαστον ἐπεξίεται, ὡς ὀχληρὸν παραιτήσομαι.

supersedebō, lædii vitandi gratia.

Γ Κατὰ τοίνυν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν τοῖς ὑποδείγμασιν εἰρημένων, καὶ τὸν προκειμένον ἐξετάσωμεν λόγον· ἦν δὲ οὗτος κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων ὑπόληψιν, τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως, ἕτερον ἐτέρου λέγειν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπειδὴν τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν διαθάντες, καθὼς ὑφηγεῖται ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος, ἔπειτα προσθῶμεν τῷ διὰ μέσου διαστήματι· ὅπερ ἡ ματαία τῶν ταῦτα δογματιζόντων οἰήσις ὑποτίθεται, τῶν μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τι λογιζομένων· ἐὰν εἰς τὸ ἄκρον ἐκεῖνο σημεῖον φθάσωμεν, ᾧ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ περιγράφουσιν, ἐκεῖ καὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἰσταμένην ἐπὶ τὸ ἄνω τὴν ζωὴν εὐρίσκομεν, ὡς ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζεσθαι τὸ πρὸ ἐκείνου, μηδὲ αἰεὶ ὄντα Θεὸν πιστεῦειν εἶναι.

Δ Εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις ἔτι, πάλιν τὸν λόγον δι' ὑποδειγμάτων κατανοήσωμεν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ δύο κανόνων, ὅταν ὁ μὲν ἐλάττων, ὁ δὲ ὑπερέχων ἦ, τὰς βάσεις ἀμφοτέρων ἰσώσαντες, ἐν ταῖς κορυφαῖς τὸ πλεονάζον ἐπιγινώσκωμεν (παρὰθέντες γὰρ τὸ τοῦ ἐλάττονος πέρας, ἀπ' ἐκείνου τὸ περισσὸν τοῦ ὑπερέχοντος ἔγνωμεν· καὶ ὅσον ἐνδεί τῷ βραχυτέρῳ, διὰ τίνος μέτρον τὸ λείπον πρὸς τὸ πέρας τοῦ μείζονος παρ-

²⁴ Gen. 1, 26.

κώσαντες εὐρομεν, εἴτε πῆχυς, εἴτε ὅποσον οὖν ἴσιν, ὅσον τοῦ ἐλάττονος τὸ μείζον ἀφέστηκεν) οὕτως εἰ τίς ἐστι, κατὰ τὸν τῶν ὑπεναντιῶν λόγον, τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Υἱοῦ κλεινασμός, ἐν τινι ῥητῇ διαστήματι πάντως ἐστὶ· τοῦτο δὲ οὐκ εἰς τὸ ἐφεξῆς περισσεύειν ἀναγκαίως συνήζονται. Ἀθάνατον γὰρ ὁμοίως ἐκότερον εἶναι καὶ αἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ὁμολογοῦσιν· ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω τὴν διαφορὰν ταύτην ἐπινοοῦσιν, οὐκ ἰσοῦντες πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐκτείνοντες τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐνοιαν τῇ τῆς ζωῆς διαστήματι. Ἐπεὶ οὖν διάστημα διπλοῖς πέρασι περιγράφεται, πάντως ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τοῦ ἐπινοηθέντος παρ' αὐτῶν διαστήματος, τὰ δύο σημεῖα τὰ γνωριστικὰ τῶν περάτων καταληφθῆναι. Ὡσπερ οὖν τὸ ἐν μέρος, κατ' αὐτοῦς, ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὴν ἀρχὴν ἔχει, οὕτως καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον, ἐτέρῳ τινὶ πέρατι πάντως συναπολήξει, ὧς συναπαρτιζόμενον τὸ διάστημα ἑαυτὸ περιγράφει. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ πέρασ, αὐτοὶ εἰπάτωσαν, εἴπερ τοῖς ἰδίοις λόγοις ἀκολουθεῖν οὐκ ἀσχύνονται.

nam iste sit terminus, ipsimet exponant, siquidem Ἄλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὁ λόγος ἔχει. Ὅτι οὐδὲ εὐρήσουσι τὸ ἕτερον μέρος, ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος τοῦ ἀναπλασθέντος παρ' αὐτῶν διαστήματος, εἰ μὴ τινα πάντως ἀρχὴν ὑπόθωιντο τοῦ ἀγεννήτου, ἀφ' ἧς τὸ μέσον ὡς πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν τῇ λόγῳ διαλαμβάνουσι. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ λέγομεν, ὅτι ὁ μεταγενέστερον τὸν Υἱὸν, ἐν τινι διαστηματικῇ παρατάσει, τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς λέγων, ὠρισμένην δώσει καὶ τῇ Πατρὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, τῇ ἐπινοηθέντι κατὰ τὸ μέσον διαστήματι συμπεριγραφομένην· καὶ οὕτως αὐτοῖς εὐρεθήσεται ἡ πολυθρόλλητος τοῦ Πατρὸς ἀγεννησία διὰ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς ὑπ' αὐτῶν τῶν προμάχων τῆς ἀγεννησίας ἐγκλεπτομένη, τὸν ἀγεννητον Θεὸν μὴ ἀεὶ εἶναι λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τίνος ἀρχῆς τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι κατασκευάζειν· ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχων ἀναρχος οὐκ ἐστίν. Εἰ δὲ παντὶ τῷ ἀναρχον τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖσθαι προσήκει, μὴδὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ὠρισμένον τι πολυπραγμονεῖσθαι σημεῖον, ἀφ' οὗ τοῦ εἶναι ἀρξάμενος, τῆς εἰς τὸ ἐπέκεινα τοῦ σημείου ζωῆς ἀποτεμένεται· ἀλλ' ἀρκεῖ κατὰ μόνον τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοεῖν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ μὴ κερχωρισμένην, καὶ ἰδιάζουσάν ποτε τοῦ Πατρὸς τὴν ζωὴν, πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως· ἵνα μὴ συνεισέλθῃ τῇ ὑπολήψει ταύτῃ διαστηματικόν τι νόημα πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναδείξεως, τῇ ζωῇ τοῦ γεγεννηκότος παραμετρούμενον· ὧς κατ' ἀνάγκην ἀκολουθήσει τὸ καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν τινα τῆς ζωῆς ὑπερθέσθαι, καθ' ἣν τὸ ἀναπλασθὲν πρὸ αὐτοῦ διάστημα προῖον ἐπὶ τὸ ἄνω στήσεται συμπεριγράφον αὐτῇ τῆς προεπινοηθείσης τοῦ Πατρὸς ζωῆς τὴν ἀρχὴν. Ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁμολογοῦντας, κἀν τολμηρόν τι φαίνεται, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ μὴ ἀρκεῖσθαι, ὑπὸ τῆς ἐν ταῖς ὑποθήκαις Γραφῆς πρὸς τὴν ἐνοιαν ταύτην ὀδηγουμένους. Ἀπαύγασμα γὰρ ἀβύσσου φωτὸς παρὰ τῆς Σοφίας ἀκούσαντες, συνεπιθεωροῦμεν τῇ ἀϊδιότητι τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ τὸ αἶτιον τοῦ ἀπαυγασματος ἐν-

PATROL. GR. XLV.

A majoris comparantes, indagamus, quantum absit major a minore : ita si, ut adversarii volunt, aliquis excessus est vitæ et existentiae Patris respectu vitæ et existentiae Filii, omnino oportet, ut sit in quodam certo durationis intervallo ; at necessario fateri debent hoc non esse secundum aliquam futuræ durationis excessum . Utrumque enim similiter esse immortalem non inficiantur ipsi etiam veritatis hostes, sed diversitatem hanc secundum præteritam durationem concipiunt, dum Filii vitam et existentiam cum Patris vita non æquant, extensa prorogataque per intervallum vitæ cogitatione et existimatione de Patre. Cum igitur omne intervallum duplici termino circumscribatur, oportet ut et intervallo ab his excogitato, duo hæc signa, tanquam extremitatum indicia, assignentur. Quemadmodum igitur ex illorum sententia, altera quidem pars initium ducit ab ortu unigeniti Filii, sic et alteram extremitatem altero quodam termino finire necesse est, ex quo intervallum illud verum aptumque seipsum definit et circumscribit. Ergo quiam propriam suam doctrinam prosteri non erubescunt.

Sed res omni ambiguitate caret. Non enim invenient alteram partem connexam cum altera in conflictu ab ipsis intervallo, nisi admittant et statuunt aliquod initium ejus, qui omnino est ingenuus omnisque ortus expers, ex quo medium ad Filii usque generationem cogitatione producant et protrahant. Hoc igitur est quod affirmamus, eum qui Filium posteriorem asserit, secundum intervalli quamdam extensionem, Patris vita et existentia, similiter quoque certis spatiis et finibus existentiam Patris coactare, utpote circumscriptam per medium extenso intervallo : et sic videmus celebrem illam passimque jactatam Patris innascibilitatem, per hanc technam et machinationem ab ipsis innascibilitatis propugnatoribus everti, dum asserunt Deum non esse ingenuum, sed a certo quodam initio principium duxisse ; nam quod initium suæ existentiae habet, non caret principio. Quod si omnimodo constendum est Patrem principio carere, oportet ut neque Filii vitæ definitum et certum terminum statuas, a quo vivendi principium duxerit, vitæque eo, quod supra hunc terminum est, spatio penitus caruerit ; sed suffi it secundum solam principii rationem præintelligere Patrem Filio, neque Patris vita separatim, et quasi propria illius, ante Filii generationem spectanda est, ne animo subeat intervalli alicujus cogitatio, quod ante Filii generationem cum ipso Patre generante simul exstiterit ; ex quo necessario concluditur, etiam vitæ et existentiae Patris principium esse admittendum, a quo conflictum ab isto intervallum procedens ibidem ex supera parte finietur ; secumque pariter definit et circumscribet principium præintellectæ et præexistentis vitæ Patris. Verum enimvero eum, quem ex Patre procedere confitemur, etiamsi facinus audax videatur, non negetur simul cum ipso esse, in hanc sententiam ab

12

ipsis sacrae Scripturae oraculis ducti. Cum enim ab ipsa Sapientia audimus, eum esse splendorem aeterni luminis¹⁹, statim mente concipimus ipsum splendorem, tanquam aequae aeternum ac lumen illud princeps, ex quo splendor emicuit; dumque causam et principium splendoris intelligimus, simul etiam rationem antiquioris seu prioris repudiamus: quo fit, ut quod pie nobis traditum est, inviolatum custodiatur, dum neque vita Filii priori aliquo intervallo deficit, neque etiam aeternitas Patris mutilatur, Filii vita et existentia certae alicujus durationis limitibus inclusa.

Sed forte dixerit quispiam ex adversariorum numero, ipsam quoque creaturam omnium confessione certum principium habere, neque tamen res creatas ut coaeternas Opifici suo concipi posse, neque etiam eas suo initio infinitatem divinae naturae terminare, quod nos cum de Patre et Filio disputabamus, tanquam absurdum, consequi dicebamus. Itaque necessario concludendum esse ob hoc, vel creaturam esse coaeternam Deo, vel certe sine scrupulo concedi posse, Filium esse Patre suo posteriorem; nam ratio intervalli aequaliter absurditatem secum affert, quando a creatura ad Creatorem ipsum ducitur.

At qui hoc objicit, is forte non satis accurate et diligenter dogmate ipso introspecto, ex alienis et omnino nihil ad propositum nostrum facientibus, contra ea quae disseruimus, argumenta promittit. Nam si demonstrare posset, aliquid eorum, quae supra creaturam sunt, subsistentiae suae in puncto alicujus intervalli originem ducere, sicque praeterea pro certo, communi omnium approbatione constaret, fieri posse, ut etiam ante creaturae effectorem intervalli alicujus ratio conciperetur: tum fortassis non omnino praeter rem foret hujusmodi argumentis demonstratam de Filio aeternitatem eludere et oppugnare velle. At cum omnium recte sentientium suffragiis et consensione liqueat, entium aliud quidem esse creatum, aliud increatum: cumque veritatis et pietatis disciplina doceamur, divinam naturam increatam esse, in qua aliud quidem sit principium, aliud ex principio inseparabiliter substantiam suam accipiat, et creatura in intervallo quodam representata contineatur: omnis omnino temporalis ordo et series rerum creaturarum a tempore comprehenditur; illa vero anteaeterna, seu ante tempus existens natura, caret omni ea diversitate, qua alia antiquiora, alia recentiora esse solent, eo quod in divina illa et beata vita minime quaerenda et consideranda sint, quae ratio nostra in creatura inesse conspicit. Nam omnis creatura, sicut dictum est, secundum ordinem et seriem quamdam producta mensuratur duratione temporis, et si quis ratione ascendat per rerum creaturarum ordinem ad earundem principium, indagacionem suam temporis exortu et conditione circumscribet. At vero substantia, quae supra creaturam evecta est, tanquam ab omni interapedine temporali libera, omnem temporis seriem transcendit; a nullo hujusmodi principio, ullo modo secundum ordinem procedens,

Α νοούντες, καὶ τὸ πρεσβύτερον οὐ δεχόμενοι· καὶ οὐτως ἡμῖν ὁ τῆς εὐσεβείας διασωθήσεται λόγος· οὕτως τῷ Υἱῷ τῆς ζωῆς ἐπὶ τὸ ἄνω λειπούσης, οὕτως τῆς ἀιδιότητος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ ὀρίσῳ ὑποτίθεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀρχὴν κολοδουμένης.

Β Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν ἐνισταμένων τῷ λόγῳ, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὁμολογουμένη ἀρχὴν ἔχει, καὶ οὕτως συνεπινοεῖται τῇ ἀιδιότητι τοῦ Δημιουργοῦ τὰ γενόμενα, οὕτως ἴσῳσι διὰ τῆς ἰδίᾳς ἀρχῆς τὸ ἀόριστον τῆς θείας ζωῆς, ὡς περ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς ἐξεταζόμενος ὁ λόγος τὴν ἀτοπίαν ὑπέδειξεν. Ὡς ἀκόλουθον εἶναι διὰ τούτου ἢ τὴν κτίσιν συναΐδιον τῷ θεῷ, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν μεταγενέστερον ἀφόβως λέγειν· ὁ γὰρ τοῦ διαστήματος λόγος ὁμοίως ὑποδείξει τὸ ἀτοπον, καὶ ἀπὸ τῆς κτίσεως ἐπὶ τὸν πεποιητότα διαμετρούμενος.

Γ Ὁ δὲ τὸ τοιοῦτον ἀνυποφέρων, οὐκ ἀκριβῶς τάχα τῇ διανοίᾳ τοῦ δόγματος ἐπιστάς, διὰ τῶν ἀλλοτριῶν καὶ παντάπασιν ἀκοινωνήτων τοῦ προκειμένου τὴν πρὸς τὰ εἰρημένα ποιεῖται μάχην. Εἰ μὲν γὰρ τι τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν δεικνύειν εἶχεν, ἐν τινι διαστηματικῷ σημείῳ τὴν ἀρχὴν ἔχον τῆς ὑποστάσεως, καὶ τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογεῖτο δυνατόν εἶναι, καὶ τὴν τοῦ διαστήματος ἔννοιαν καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔννοεῖν, εἶχεν ἂν ἴσως καιρὸν τὴν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείχθεισαν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀιδιότητα τοῖς τοιοῦτοις ἐπιχειρήμασιν ἀναλύειν πειρᾶσθαι. Ἐπεὶ δὲ πάσαι τὰς τῶν εὐσεβούντων ψήφοις ὁμολογεῖται, ὅτι πάντων τῶν ὄντων τὸ μὲν διὰ τῆς κτίσεως ἐστὶ, τὸ δὲ πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἀκτιστος εἶναι πεπιστευται, ἐν ᾗ τὸ μὲν αἰτιον, τὸ δὲ ἐξ αἰτίου τὴν ὑπόστασιν ἀδιστάτως ἔχειν ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκει λόγος, τῆς δὲ κτίσεως ἐν παραστάσει τινὲ διαστηματικῇ θεωρουμένης· πᾶσα χρονικὴ τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν γεγονότων διὰ τῶν αἰώνων καταλαμβάνεται· ἢ δὲ προαιώνιος φύσις ἐκπέφυγε τὰς κατὰ τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ νεώτερον διαφορὰς, τῷ μὴ συνθεωρεῖσθαι τῇ θεῷ καὶ μακαρίᾳ ζωῇ, ὅσα περὶ τὴν κτίσιν ἰδίως ὁ λόγος βλέπει. Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πᾶσα, καθὼς εἴρηται, κατὰ τινὰ τάξεως ἀκολουθίαν γεγεννημένη, τῷ τῶν αἰώνων διαστήματι παραμετρεῖται· καὶ εἰ τις ἀνίκοι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν κτισθέντων ἀκολουθίας, ἐπὶ τὴν τῶν γεγονότων ἀρχὴν, τῇ τῶν αἰώνων καταβολῇ περιορίσει τὴν ζήτησιν. Ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐσία, ἃς παντὸς διαστηματικοῦ νοήματος κειχωρισμένη, πᾶσαν χρονικὴν ἀκολουθίαν ἐκπέφυγεν, ἀπ' οὐδεμιᾶς τοιαύτης ἀρχῆς εἰς οὐδὲν πέρας δι' οὐδενὸς τρόπου κατὰ τινὰ τάξιν ἐυρίσκομένου προϊούσα, ἢ καταλήγουσα. Τῷ γὰρ διαδάντι τοὺς αἰῶνας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς γεγονότα, καθάπερ τι πέλαγος ἀχανές, ἢ τῆς θείας φύσεως θεωρία τοῖς λογισμοῖς προφανεῖσα, οὐδὲν

¹⁹ Hebr. 1, 3.

δύσει σημεῖον ἐφ' ἑαυτῆς γνωριστικὸν ἀρχῆς τινος **A** τῷ εἰς τὰ ἐπέκεινα διατείνοντι τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν· ὥστε τὸν πολυπραγμονοῦντα τὸ τῶν αἰώνων πρεσβύτερον, καὶ ἀνιόντα ἐπὶ τὴν τῶν θυτῶν ἀρχὴν, ἐν μηδενὶ στήναι τῷ λογισμῷ δυναθῆναι, αἰετοῦ ζητουμένου ἀπεκπροθέοντος, καὶ μηδεμίαν στάσιν εἰς τὴν πολυπραγμοσύνην τῆς διανοίας ὑποδεικνύοντος.

Ἐπεὶ δὲ ὁ λόγος καὶ τῷ μετρίως ἐπισκευμένῳ τῆν τῶν θυτῶν φύσιν, ὅτι τῆ μὲν θεῖα τε καὶ μακαρῖα ζωὴ τὸ παραμετρούμενόν ἐστιν οὐδέν. Οὐ γὰρ ἐκείνη ἐν χρόνῳ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνης ὁ χρόνος· ἡ δὲ κτίσις ἀπὸ τινος ὁμολογουμένης πάντως ἀρχῆς ἐπὶ τὸν ἴδιον σκοπὸν διὰ τῶν χρονικῶν διαστημάτων ὀδεύουσα φέρεται, ὡς ταύτης μὲν δυνατὸν εἶναι, καθὼς φησὶ τοῦ ὁ Σολομῶν, ἀρχὴν, καὶ τέλος, καὶ μεσότητά διασκοπήσαι, διὰ τῶν χρονικῶν τμημάτων, τὴν ἀκολουθίαν τῶν κατ' αὐτὴν σημειούμενα. Ἡ δὲ ὑπερκειμένη τε καὶ μακαρῖα ζωὴ, ἅτε μηδενὸς συμπαροδεύοντος εἰς τὸ διαστήματος, τὸ διαμετροῦν καὶ διαλαμβάνον οὐκ ἔχει. Τὰ μὲν γὰρ γεγονότα πάντα τοῖς ἰδίοις μέτροις ἐμπεριγεγραμμένα κατὰ τὸ ἀρέσαν τῆ σοφία τοῦ κτίσαντος, οἷόν τινα ὄρω τῷ προσήκοντι μέτρῳ, ὡς πρὸς τὴν τοῦ παντὸς εὐαρμοσίαν ἐμπεριελήθηται. Διὰ τοῦτο καὶ τῆ ἀσθενείᾳ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀνέφικτος ἡ τῶν ἐν τῆ κτίσει θεωρουμένων ἑποδος, ἀλλ' οὖν τὸ πεπερατωθῆναι τὰ πάντα τῆ τοῦ πεποιητῆτος δυνάμει, καὶ ἐντὸς εἶναι τῶν τῆς κτίσεως ὄρων οὐκ ἀμφιδόλλεται. Ἡ δὲ ποιητικὴ τῶν θυτῶν δύναμις τῆν τῶν γεγονότων ἐν ἑαυτῇ συμπεριγράφουσα φύσιν, αὐτὴ τὸ περιέχον οὐκ ἔχει· πᾶν κῆμα τὸ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς θείας ζωῆς ἀνελεῖν ἐπιγόμενον, ἐντὸς ἑαυτῆς κατακλείουσα, καὶ πάσης περιεργίας καὶ φιλοπραγμοσύνης τῆς πρὸς τὸ πέρας τοῦ ἁριστοῦ φθάσαι φιλονεικίᾳ ὑπερκεκλίπτουσα. Ἄπαντα γὰρ ἢ μετὰ τοὺς αἰῶνας ἄνοδος καὶ διάστασις τοῦ νοῦ τοσοῦτον ὑψωθῆσεται μόνον, ὅσον κατιδεῖν τὸ τοῦ ζητουμένου ἀδιεξίτητον, καὶ ἔοικεν οἷόν τι μέτρον, καὶ ὄρος τῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κινήσεως, καὶ ἐνεργείας, ὁ αἰὼν, καὶ τὰ ἐντὸς τούτων εἶναι, τὰ δὲ ὑπερκεκείμενα τούτων ἄληπτα καὶ ἀνεπίθετα λογισμοῖς μένει, παντὸς τοῦ δυναμένου ὑπὸ κατάληψιν ἀνθρωπίνην ἔλθειν καθαρεύοντα. Ἐν **D** οἷς γὰρ οὐκ εἶδος, οὐ τόπος, οὐ μέγεθος, οὐ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν καταληπτῶν ἐπινοεῖται, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ καταληπτικὴ τοῦ νοῦ δύναμις ζητούσα τινος περιδράξασθαι, τοὺς αἰῶνας, καὶ τὴν ἐν τούτοις κτίσιν εἰς τὸ συγγενὲς ἑαυτῇ καὶ ὁμόφυλον ἐκλήθησιν, τῆς ἀλήτου φύσεως πανταχόθεν ἀποκλεινοῦσα.

quæ animo comprehendimus, si intelligentia mentis assequi velit, necessario tempora, et in his res creatas, secundum cognatam et insitam sibi consuetudinem quæret et apprehendet, ab incomprehensibili illa natura procul et undique aberrans.

Παντὶ γὰρ οἶμαι τοῦτο γνώριμον εἶναι τῷ καὶ μετρίως ἐπισκευμένῳ τὰ θυτῶν, ὅτι τοὺς αἰῶνας καὶ τὸν ἐν τούτοις τόπον οἷόν τι χῶρισμα δεκτικῶν τῶν γινομένων προκαταβαλλόμενος ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς,

vel in ullum desinens. Ei enim, qui omnia tempora et omnia, quæ in illis condita sunt, percurrit atque perlustrat, ipsius divinæ naturæ consideratio, tanquam immensum quoddam pelagus mentis apparebit, nullumque argumentum suppeditabit, quod alicujus initii indicium sit ei, qui facultatem suam intelligendi in illa ulteriora extendere volet; adeo, ut qui circa temporum majorem antiquitatem occupatur, et ad primum principium rerum ascendit, eamquam cogitationem suam sistere et figere possit: semper enim id quod investigatur, quodammodo subterfugit, nullumque statum et terminum curiosæ inquisitioni concedit.

Manifestum est porro omni illi, qui sobrie rerum naturam considerare ingreditur, nullam rem esse, quæ divinæ illi et beatæ vitæ commensuretur. Nam natura divina non continetur tempore, sed ab illa tempus est. Creatura vero a certo et noto initio ad præfixam sibi metam per temporalia intervalla decurrens fertur, adeo ut ejus quidem, quemadmodum sapiens alicubi Salomon ait, liceat principium, finem et medium invenire, temporariis quibusdam sectionibus et divisionibus seriem eorum, quæ in ipsa sunt, designantia. At suprema illa et beata natura, quam nullum temporis spatium comitatur, nihil habet, quo mensuretur et contineatur; omnia enim, quæ facta sunt, propriis quasi ambitibus, divinæ sapientiæ arbitratu descripta, tanquam terminis quibusdam congruenti modo, ad hujus universitatis decorem, et concinnam coagmentationem, comprehenduntur; quocirca licet humanæ imbecillitati ratio eorum, quæ in creatis rebus apparent, sit investigabilis, attamen omnia Conditoris potentia finita et certis limitibus circumscripta esse et intra metas creaturæ contineri, minime dubium est. At vero vis efficiens rerum, quæ in seipsa rerum creaturarum naturam circumscribit, termino circumscribente caret, omnemque intelligendi vim, quæ ad principium divinæ naturæ pervenire contendit, intra seipsam concludit et terminat, quippe transcendens omnem curiositatem et conatum qui ad terminum ejus, quod interminatum est, penetrare nititur; omnis enim ascensus et mentis contentio post temporis rerumque temporalium intervalla tantum duntaxat evehetur, ut videre possit ejus, quod quæritur, imperscrutabilem rationem, ita ut terminus et modus humanarum cogitationum, motionis et actionis, videatur esse tempus, et ea, quæ in tempore sunt, quæ supra hæc posita sunt, cogitationibus nostris investigabilia, et impenetrabilia inane, utpote procul sejuncta ab omnibus illis, quæ in humanam cogitationem cadere possunt. Ea enim, quibus neque figura est, neque locus, neque magnitudo, neque mensura temporaria, neque aliud quidpiam ex his,

Puto enim cuivis, qui vel obiter animum ad hæc advertere velit, manifestum esse, universi hujus Conditorem, tempora et spatia loci, velut intervallum quoddam quo res producendæ recipere-

tur, præparavisse, et in illis res omnes creasse. Neque enim fieri potest, ut aliquid quod vel creatur vel nascitur, non habeat esse suum vel in loco vel in tempore. At vero illa nullius indigens et sempiterna, et quæ omnia suo complexu comprehendit natura, neque in loco est, neque in tempore, sed ante hæc est, et supra hæc inenarrabili quadam ratione, ipsaque in seipsa sola fide conspicitur, neque sæculis circumscripta, neque cum tempore decurrens, sed in seipsa consistens et in seipsa velut fundata et solidata, in qua neque præteritum, neque futurum invenias: nihil enim ipsius extra ipsam est, quo transeunte aliud quidem prætereat, aliud vero futurum sit. Hæc enim propriæ sunt affectiones rerum creaturarum, spei et memoriæ causa, vita varie divisa, secundum divisionem temporis. At in illa suprema et beata potestate, cui omnia æqualiter de præsentibus adsunt, etiam id quod futurum est, ob illam infinitam comprehendendi vim, inesse consideratur.

Ipsa itaque est substantia, in qua, ut Apostolus ait, omnia constituta sunt, etiam singularia, in qua vivimus, movemur, et sumus²⁰: quæ omni principio superior est, neque ulla suæ naturæ argumenta præbet, sed hæc sola nota cognoscitur, quod comprehendere nequeat; nam hæc nota ei est quam maxime propria, omni nota omnique caractere ad intelligendum accommodato superiore esse. Creatura igitur eo ipso quod sua in ratione cum increato non convenit, a comparatione et communione sui Conditoris discernitur, diversitate, inquam, substantiæ, quodque in seipsa exhibeat rationem quasi demonstratricem, quod cum eo ex quo existit, nihil commune possideat. At vero divina natura procul abest ab omnibus illis proprietatibus et cognoscendi indicibus, quæ creaturis inesse considerantur; hinc et infra se relinquit omnes temporis sectiones, prius dico et posterius, omnes de loco cogitationes, ut nec superius de ea proprie affirmari queat. Omne enim quod spectatur in increata illa natura, supra est, et principium est, et rationem rei maxime proprie dictæ habet.

Cum igitur hactenus demonstratum sit, unigenitum Filium et Spiritum sanctum non inter creaturas quæri, sed supra omnes creaturas evectos credi debere; fieri fortassis poterit, ut creaturæ per studium et contentionem eorum, qui circa hæc talia laboriose occupantur, principium proprium reperiat: at quod supra creaturæ sortem est, id hoc modo et mediè nunquam sub cogitationem cadet, cum nullum indicium, quo ad cognitionem quasi manu ducamur, in eo ante temporis ortum liceat invenire. Si ergo in increata illa natura non modo res, sed et nomina miranda inesse cogitantur, Pater videlicet et Filius, et Spiritus sanctus, quomodo fieri potest, ut quod mens curiosa, et pluribus quam par est intenta, in his rebus inferioribus anim-

Α εν τούτοις κτίζει τὰ πάντα. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται τι τῶν διὰ κτίσεως γερονότων, ἢ γινομένων μὴ πάντως ἢ ἐν τόπῳ, ἢ ἐν χρόνῳ τὸ εἶναι ἔχειν· ἢ δὲ ἀπροσδεής, καὶ ἀίδιος, καὶ τῶν ὄντων ἐμπειρικτικὴ φύσις οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν, οὔτε ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ πρὸ τούτων, καὶ ὑπὲρ ταῦτα κατὰ τὴν ἀφραστον λόγον, αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς διὰ μόνης πίστεως θεωρεῖται, οὔτε αἰῶσι παραμετρούμενη, οὔτε χρόνοις συμπαρatreχούσα, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ καθιδρυμένη, οὔτε τῷ παρῳηγκότι, οὔτε τῷ μέλλοντι συνθεωρουμένη· οὐδὲ μὴν ἐστὶ τι παρ' αὐτὴν, ἔξω αὐτῆς, οὐ παροδύοντος τὸ μὲν τι παρέρχεται, τὸ δὲ μέλλει. Ταῦτα γὰρ ἴδια τῶν ἐν τῇ κτίσει τὰ πάθη πρὸς ἐλπίδα καὶ μνήμην κατὰ τὴν τοῦ χρόνου διαίρεσιν τῆς ζωῆς σχιζομένης. Ἐκείνη δὲ τῇ ὑψηλῇ καὶ μακαρίᾳ δυνάμει, ἢ πάντα κατὰ ἐνεστώτως ἀεὶ πάρεστιν ἐπίσις, καὶ τὸ προσδοκώμενον ὑπὸ τῆς περιεκτικῆς πάντως δυνάμεως ἐγκρατοῦμενον καθορᾶται.

Αὕτη τοίνυν ἡ οὐσία ἐστίν, ἐν ἣ πάντα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, συνέστηκε, καὶ οἱ καθέκαστον εἶναι μετέχοντες, ζῶμέν τε καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, ἢ ἀνωτέρα μὲν πάσης ἀρχῆς, σημεῖα δὲ τῆς ἰδίας φύσεως οὐ παρεχομένη, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ μὴ δύνασθαι καταληφθῆναι γινωσκομένη. Τοῦτο γὰρ αὐτῆς ἰδιαιτάτον γνώρισμα, τὸ παντὸς χαρακτηριστικοῦ νοήματος ὑψηλοτέραν αὐτῆς εἶναι τὴν φύσιν. Ἡ τοίνυν κτίσις διὰ τὸ μὴ τὸν αὐτὸν τῷ ἀκτίστῳ λόγον ἔχειν, αὐτῷ τούτῳ τῆς πρὸς τὸν πεποιηκότα συγκρίσεώς τε καὶ κοινωνίας χωρίζεται, τῇ κατὰ τὴν οὐσίαν λέγω διαφορᾷ, καὶ τῷ, ἴδιον ἐφ' ἑαυτῇ τὸν παραστατικὸν τῆς φύσεως ἐπιδέχεσθαι λόγον, οὐδὲν ἐπικοινωνοῦντα τῷ ἔξ οὗ γέγονεν. Ἡ δὲ θεία φύσις πάντων τῶν ἰδιαζόντως ἐπιθεωρουμένων τῇ κτίσει σημεῖον ἄλλοτριῶς ἔχουσα, κάτω ἑαυτῆς καταλείπει τὰ τε χρονικὰ τμήματα, τὸ πρεσβύτερον λέγω καὶ τὸ νεώτερον, καὶ τὰς τοπικὰς ἐπινοίας, ὡς μήτε ἀνώτερον ἐπ' αὐτῆς τι κυριῶς λέγεσθαι. Πᾶν γὰρ τὸ νοουμένον ἐπὶ τῆς ἀκτίστου δυνάμεως, ἄνω ἐστὶ, καὶ ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τὸν τοῦ κυριωτάτου λόγον ἐπέχει.

Ἐπεὶ οὖν δέδεικται διὰ τῶν εἰρημένων μὴ ἐν τῇ κτίσει τὸν μονογενῆ Υἱὸν, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα διερευνηθῆναι, ἀλλ' ἄνω τῆς κτίσεως πιστεύειν εἶναι· ἢ μὲν κτίσις ἐπὶ τίνος ἰδιαζούσης ἀρχῆς διὰ τῆς φιλοπραγμοσύνης τῶν τὰ τοιαῦτα ζητεῖν φιλονεικούντων ἰσως καταληφθῆσεται· τὸ δὲ ὑπὲρ ταύτην, οὐδὲν ἂν διὰ τούτων μάλλον εἰς γνώσιν ἔλθοι, οὐδενὸς ἐν αὐτῷ σημεῖου δεικτικῷ πρὸ τῶν αἰώνων εὐρισκομένου. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται τὰ θαυμαστά πράγματα τε καὶ ὀνόματα, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ἐστὶ δυνατόν, ὅπερ ἐπὶ τῶν κάτω περιεργαζομένη καὶ πολυπραγμονοῦσα καταλαμβάνει ἡ ἔνοια, ἕτερον ἑτέρου συγκριτικῶς ὑποτιθεῖσα, διὰ τίνος χρονικοῦ διαστήματος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου καὶ προαιωνίου νομίζειν οὐσίας

²⁰ Act. xvii, 28

είναι· ἐν ᾧ Πατήρ μὲν ἀναρχος, καὶ ἀγέννητος, καὶ ἀειπαισιος· ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀϊαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνεπινοεῖται· ἐκ αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ, πρὶν τι κενὸν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν κῆγμα, εὐθὺς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται· οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὑπαρξιν μετὰ τὸν Υἱόν· ὥστε ποτὲ τὸν Μονογενῆ δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι· ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, καὶ αὐτὸ τὴν εἰσίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενὲς ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν· οὔτε διασηματι, οὔτε φύσεως ἐτερότητι τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἀποτεμένεται. Διάστημα μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως οὐκ ἐστὶν· ἡ δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν ἕκαστὸν οὐδεμία. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ἀκτίστον πρὸς ἀκτίστον διαφορὰν ἐννοῆσαι· ἀκτίστον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀποδείκνυται λόγοις.

in natura diversitas : neque enim fieri potest, ut increatum ab increato, quoad naturam, diversum sit. Est autem Spiritus sanctus increatus, quemadmodum superiori disputatione demonstratum est.

Τούτων οὕτως ἔχειν ὑπειλημμένον παρὰ πᾶσι τοῖς καταδεχομένοις τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἀπλοστέρου κηρυγματος, τίνα καιρὸν ἔχει τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συνάφειαν διὰ τῆς κτίσεως ἀναλύειν πειρασθαι, ὡς ἐκτὸς εἶναι τι καὶ ταύτῃ συναίτιον, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν μεταγενέστερον οἰεσθαι; Ὅυτε γὰρ ἡ γέννησις τοῦ Μονογενοῦς ἐντὸς τῶν αἰώνων, οὔτε ἡ κτίσις πρὸ τῶν αἰώνων, ὥστε οὐδὲν τρόπον προσήκει τὴν ἀδιάστατον φύσιν καταμερίζεσθαι· καὶ μεταξὺ τῆς πάντων ποιητικῆς αἰτίας, διαστηματικῆν τίνα παρενεβρίειν ὑπόνοιαν ἐν τῷ λέγειν, ποτὲ μὴ εἶναι τὸν πᾶσι δεδοκῆτα τὸ εἶναι.

Οὐκ οὖν ἀληθὴς ὁ προαποδοδεμένος λόγος, ὅτι τῆ μὲν ἀγεννησία τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἀϊδιότης γεννητικῶς συνεπινοεῖται· εἰ δὲ τι διάστημα μεταξὺ νομισθεῖται, ᾧ ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς θετέμενται, τούτῳ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ ὀρισθῆσεται, ὅπερ ἀτοπον. Τὴν δὲ κτίσιν καλεῖ οὐδὲν ἄλλο τι· οὐσαν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν παρὰ τὸν κτίσαντα ἀπὸ τίνος ἰδιαζούσης νοηθῆναι ἀρχῆς, καθὼς ἔφαμεν, κατ' οὐδὲν τῆ ἀκηράτῳ καὶ προαιωνίῳ φύσει συμβαίνουσιν. Τὸ γὰρ ἐκ μὴ δυνάτων, ἢ, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐκ μὴ φαινομένων, οὐρανόν, ἢ γῆν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων γεγενῆσθαι λέγειν, οὐδεμίαν τῷ Ποιητῇ τῶν ὄλων ἀδοξίαν προστρέφεται· ἐπεὶ καὶ μαμαθήχαμεν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, μήτε ἐξ αἰδίου ταῦτα εἶναι, μήτε εἰσαεὶ διαμένειν. Εἰ δὲ τι τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι πιστευομένων μὴ αἰεὶ συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ πιστευθεῖν, ἀλλὰ τις κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον ἐπινοηθεῖν διάνοια γυμνοῦσά ποτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξης, οὐδὲν ἕτερον, ἢ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ θελοῦ πράγματός τε καὶ κινήματος, κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, ὁ Θεὸς κεραισμένος ἐπιδειχθήσεται. Εἰ δὲ αἰεὶ ἐνδοξος ὁ Πα-

A advertit, ut scilicet altera alteri collata superior sit et prior, secundum aliquam temporis durationem, hoc etiam in increata illa et æterna natura inesse existimet? in qua Pater principii expers, et ingenitus, et semper Pater concipitur, ex ipso autem unigenitus Filius, sine ulla interruptione et divulsione, una cum Patre intelligitur, cum ipso vero et per ipsum, antequam nescio quomodo inane, et quiddam non subsistens, tanquam medium interveniret, statim etiam et conjunctim Spiritus sanctus concipitur, non posterior Filio secundum suam subsistentiam, quasi possit aliquando unigenitus Filius intelligi absque Spiritu sancto, qui et ipse ex universorum Deo sui subsistentiæ originem habet, a quo etiam unigenitum illud lumen est de vero lumine resplendens : neque diversitate durationis, neque natura a Patre vel Unigenito separatur. Durationis namque intercapedo non est in sempiterna illa natura, neque

in natura diversitas : neque enim fieri potest, ut increatum ab increato, quoad naturam, diversum sit. Est autem Spiritus sanctus increatus, quemadmodum superiori disputatione demonstratum est.

Cum igitur hæc ita sese habeant, consensu omnium illorum, qui veræ et sanæ fidei simplicitatem amplectuntur, non nisi intempestivum apparet, Filii cum Patre conjunctionem dissolvere velle per id, quod est creaturæ, quasi necesse sit, vel huic etiam aliquid coæternum, vel certe Filium Patre posteriorem fore. Nam generatio Filii tempore non concluditur, neque creaturæ tempore antiquior est. Itaque nullo modo convenit naturam indivisam et inseparatam partiri et dissecare, et inter causam omnium rerum effectricem, intercapedinem quamdam durationis cogitatione interjicere, ut scilicet affirmetur aliquando non fuisse illum, qui omnibus fuit auctor, ut sint.

D. Verum ergo est, quod asseruimus, nempe quod cum Patris innascibilitate unigeniti Filii æternitas nascibiliter conjuncta consideretur; si quis autem putet intervallum intercessisse, quo generatio Filii a Patris vita separaretur, is hoc ipso etiam Deo universorum principium vitæ et subsistentiæ attribuat, quod absurdissimum est. Nihil vero prohibet creaturam, utpote a suo Creatore diversam, considerari tanquam a proprio quodam initio procedentem, ut diximus, quod in illam immortalem et æternam naturam nullo pacto convenire potest; dicere enim *ex non entibus*, vel, ut Apostolus ait, *ex non apparentibus* ²¹, vel invisibilibus cælum vel terram aut aliquid eorum quæ in creaturarum ordine censentur, existitisse, nullam injuriam universorum Conditori affert, cum ex Scriptura compertum nobis sit, hæc neque ab æterno fuisse, neque in æternum fore. At si quid eorum, quæ in Trinitate inesse credantur, credatur non semper Patri coexistitisse; et si convenienter hæreticorum institutis et placitis, admittatur ejusmodi cogitatio, quæ Deum omnium gloria Filii et Spiritus sancti denudet et spoliât, tunc nihil aliud sequitur ex hæreticorum

²¹ Hebr. xi, 1.

istorum opinione, quam quod Deus omni bonitate et divinitate, divinitatique competente existimatione spoliatus apparebit. At si suam gloriam semper habet Pater, qui est ante æcula, gloria vero Patris est æternus Filius, similiter et Filii gloria Spiritus sanctus, qui una cum Filio et Patre semper consideratione cernitur, undenam sapientissimus iste, et ex quali disciplina in æternis temporisque expertibus statuit prius et antiquius, et honorabilius seu dignius in iis quæ sua natura sunt æque honorabilia et digna, unum alteri per comparationem præferens, qui hoc ipso quod primas honoris uni defert, sic quod deinceps est inhonorat et injuria afficit? Nam quorsum teudat distinctio ista præstantioris et honorabilioris, neminem latet.

Jam vero qualia sunt quæ his subjungit, cum affirmat, *easdem operationes eadem opera efficere, et mutatis operibus mutatas etiam operationes conspici?* Opportune profecto egregius iste ad inexpugnabilem orationis suæ defensionem se confert. *Eadem operationes, inquit, eadem etiam opera efficiunt.* Videamus igitur quam verum hoc sit, allatis exemplis. Una ignis operatio est calefacere; dispiciamus igitur, qualem convenientiam habeant hujus operationis opera. Calore liquescit æs, lutum indurescit, cera consumitur; reliqua animantia si in igne sint corrumpuntur, at salamandra vivificatur: stupa ardet, amiantum (seu amiantus, nomen geminæ) flamma, velut aqua, purgatur. Tanta est similitudo operum ejusdem operationis! Quid vero sol? annon et ipse eadem sua vi et potentia omnia æqualiter fovens, plantarum quidem aliam auget, aliam vero exsiccatur, mutato operationis fine pro materiæ substratæ conditione et qualitate? Illam enim plantam, quæ supra petram est, arefacit, at eam, quæ altis in terra egit radices, patulis ubique ramis diffundit. Quod si opera naturæ mente lustrare, et quid in corporibus natura agere soleat, observare velis, clarius intelliges, quam circumspecto isto dixerit, *eandem operationem eadem efficere opera.* Una operatio est causa conceptionis, sed compositio ejus quod intus fit et constituitur, varia est et multiformis, ut nulli facile sit enumerare diversitatem omnium earum, quæ in corpore insunt, qualitatum. Infantibus una itidem operatio est, lactis attractio et exsuctio. At quis varietatem effectuum talis alimenti percenseat? quod tanquam per canalem ex ore in meatus destinatos descendit; nutriendi vero et alterandi facultas unicuique membrorum convenienter lac adducit, sexcentis modis per concoctionem alimentum illud subigens et dividens, et cullibet ex subjectis membris simile cognatumque consentanea ratione efficiens. Nam ex eodem alimento aluntur et augentur arteriæ, venæ, cerebrum, meningæ (seu membranæ), medulla, ossa, nervi, musculi, tendines, caro, extremitas seu superficies, chondri, adeps, capilli, ungues, sudores, halitus, pituita, bilis, et si quæ alia superflua et inutilia ex eadem causa existunt. Si membra intuearis, quorum alia sunt organica, alia sensibus deservientia, alia aliter molem hanc

α τῆρ, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, δόξα δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ προαιώνιος Υἱὸς, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα, τὸ αἰεὶ συνθεωρούμενον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, πόθεν ὁ σοφὸς οὗτος, καὶ ἐκ ποίας παιδεύσεως τὸ περσθύτερον ἐν τοῖς ἀχρόνοις, καὶ τὸ τιμιώτερον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν τιμίσις ἀποφαινεται, συγκριτικῶς ὑπερτιθεὶς τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐνὸς προτιμήσεως τὸ ἐρεξῆς ἀτιμάζων; Ἡ γὰρ ἀντιδιαστολή τοῦ τιμιωτέρου φανερωτέρα πάντως ἐστίν, εἰς ὃ τι φέροι.

et injuria afficit? Nam quorsum teudat distinctio

Ὅσα δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει, καὶ τὰ ἀκόλουθα; Ἄτε, φησί, τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελοῦσῶν, καὶ τῶν παρηλλαγμένων ἔργων, παρηλλαγμένας καὶ τὰς ἐνεργείας ἀποφαινότων. Καλῶς ἡ γεννάδας ἤλθεν ἐπὶ τὴν ἀμαχον συνηγορίαν τοῦ λόγου. Αἱ αὐταὶ ἐνεργεῖαι τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελοῦσι, φησί. Ἰδωμεν τοίνυν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὸν λόγον. Μία τοῦ πυρὸς ἡ διὰ τοῦ θερμαίνειν ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ ἔργα ὅταν ἔχει τὴν συμφωνίαν, ἐπισκεψώμεθα. Τήκεται ὁ χαλκός· ὁ πηλὸς πήγνυται· ὁ κηρὸς ἀναλίσκεται· τὰ λατὰ τῶν ζώων εἰ ἐν αὐτῷ γένοιτο, φθείρεται, ἡ σαλαμάνδρα ζωογονεῖται· τὸ στυπιεῖον καίεται· τὸ ἀμίαντον, ὡσπερ ἐν ὕδατι, τῇ φλογὶ καταπλύνεται. Τοσαύτη ἡ ταυτότης τῶν ἔργων ἐκ τῆς μιᾶς ἐνεργείας. Τί δὲ ὁ ἥλιος; Ἄρ' οὐχὶ καὶ αὐτὸς, ἐκ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ὁμοίως ἐπιθάλων τὰ πάντα, τὸ μὲν τι τῶν φυτῶν ἠΰξησε, τὸ δὲ κατεμάρανε, πρὸς τὴν ὑποκειμένην δύναμιν ὑπαλλάσσων τῆς ἐνεργείας τὸ τέλος; Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐξήρανε, τὸ δὲ ἐκ τῆς βαθείας γῆς ἑκατοντάρχων ἐπαίησεν. Εἰ δὲ εἰσέλθοις εἰς τὰ τῆς φύσεως ἔργα, καὶ ἴδοις ἐν τοῖς σώμασιν ὅσα φιλοτεχνούσα ἐργάζεται, μᾶλλον ἂν τὸ περισσευόμενον καταμάθοις τοῦ λέγοντος, ὅτι Ἡ αὐτὴ ἐνέργεια τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελεῖ. Μία ἐνέργεια τῆς συλλήψεως ἐστὶν ἡ αἰτία· ἀλλὰ τὸ σύγκριμα τοῦ ἐνδον οἰκονομουμένου πολυειδές, ὡς ἂν μὴ δυναθῆναι βραδίως τινὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐν τῷ σώματι ποιότητων ἀπαριθμήσασθαι. Μία πάλιν ἐνέργεια ἐπὶ τῶν νηπιῶν ἡ τοῦ γάλακτος ἐστὶν ὀλκή· τὸ δὲ ποικίλον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης τροφῆς τίς ἂν διεξέλοιτο λόγος; Ἡ μὲν γὰρ καθάπερ διὰ σωλήνος ἐκ τοῦ στόματος ἐπὶ τοὺς ἀποκριτικούς διεξέρχεται πόρους· ἡ δὲ ἀλλοιωτικὴ τῆς φύσεως δύναμις ἐκάστῳ τῶν μελῶν καταλλήλως προσάγει τὸ γάλα, διὰ τῆς πέψεως εἰς μυρίας διαφορὰς τὴν τροφήν κερματίζουσα; καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ὁμοφυῆς ἀπεργαζομένη τὸ ἐκάστῳ κατάλληλον. Ἐκ γὰρ τῆς αὐτῆς τρέφονται βρώσεως ἀρτηρίαι, φλέβες, ἐγκέφαλος, μῆνιγγες, μυελὸς, ὀστέα, νεῦρα, σύνδεσμος, τένοντες, σάρκες, ἐπιφάνεια, χόνδροι, πιμελαί, τρίχες, δυνυχες, ἰδρώτες, ἄτμοι, φλέγμα, χολή, καὶ ὅσα λοιπὰ περὶ τὰ καὶ ἀχρεῖα τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξήπται. Κἂν τὲ τῶν μελῶν εἴπῃς ὀνόματα, τὰ τε ὀργανικὰ καὶ τὰ αἰσθητήρια, καὶ ὅσα ἄλλα πληροὶ τὸν τοῦ σώματος ὄγκον, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς

αὐτῆς κατὰ τὴν τροφὴν ἐνεργείας εἰς τὰς τοσαύτας ἁπορῆς ἀλλοιοῦται. Ἐἰ δὲ τις καὶ τὰς τέχνας ἀναλογισαίτο, εὐρήσει καὶ διὰ τούτων τὸ κατεξητασμένον τοῦ ὄγματος· μίαν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν διὰ χειρὸς τι ποιοῦντων ἐπὶ πάσης τέχνης ὀρῶμεν ἐνεργίαν· αὐτὴν λέγω τῆς χειρὸς τὴν κίνησιν· ἀλλὰ τίς ἢ κοινωνία τῶν ἀποτελεσμάτων, σκοπήσωμεν. Τί κινῶν ἔχει ναοῦ κατασκευὴ πρὸς ἱμάτιον, τῆς ἐν ἑκατέρῳ τέχνης κινήσει χειρὸς ἐνεργουμένης; Κινεῖ τὴν χεῖρα καὶ ὁ τοιχωρῦχος, κινεῖ καὶ ὁ φρεωρῦχος· καὶ γῆ μεταλλεύεται, καὶ φονεύεται ἄνθρωπος· κινήσεως χειρὸς ἔργα τὰ πάντα. Ὁ τε γὰρ πολεμιστὴς ἐπὶ τῆς μάχης διὰ χειρὸς ἐνεργεῖ τὴν τῶν ἐναντίων στρατῶν· καὶ ὁ γεωπόνος πάλιν τῆ χειρὶ διὰ τῆς διέλλης ἐπιθρύπτει τὴν βῶλον. Πῶς οὖν ἡμεῖς ὁ δογματιστὴς ἀπορραίνεται τὰς αὐτὰς ἐνεργείας· τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελεῖν; Ἐὰν δὲ δοθῆ τι καὶ ἀληθές· ἔχειν τὰ εἰρημένα, πάλιν καὶ διὰ τούτου τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν οἰκεῖον τοῦ τε Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν πλέον συνίσταται. Εἰ μὲν γὰρ ἦν τις τῶν ἐνεργειῶν παραλλαγῆ, ὡς ἄλλως μὲν τοῦ Πατρὸς, ἑτέρως δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ δοκοῦν ἐργαζομένου, καλῶς εἶχεν ἐκ τοῦ παρηλλαγμένου τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ τῆς ἐργασθείσης ὑφ' ἑκατέρου τούτων οὐσίας παρηλλαγμένον τεκμαίρεσθαι. Εἰ δὲ ᾧ τρόπῳ ἐνεργεῖ ὁ Πατήρ, πάντα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, κατὰ τε τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου φωνήν, καὶ κατὰ τὴν εἰκότα λόγον (οὐ γὰρ ὁ μὲν ἀσωμάτως, ὁ δὲ διὰ σώματος, οὐδὲ ἐκεῖνος μὲν ἐκ τῆσδε ὕλης, ἐκ δὲ τῆς ἑτέρας· ὁ ἕτερος, οὐδὲ ἐν χρόνῳ, οὐδὲ ἐν τόπῳ ἄλλος ἄλλῳ τὸ δοκοῦν κατεργάζεται· οὐδ' αὐτῶν ὀργάνων ἀπορραὶ τὸ παρηλλαγμένον κατασκευάζουσιν· ἀλλ' ἔχει μόνη θελήματος κινήσεις, καὶ προαιρέσεις· ὁρμῆ, σύνδρομον ἔχουσα, καὶ ἐπακολουθοῦσαν πρὸς τὴν τῶν ἔργων ὑπόστασιν τὴν ὑφιστάσασιν τὰ πάντα δύναμιν), καὶ ἐν πᾶσιν ὁμοίως ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, κατ' αὐτὸ τῆς ἐνεργείας τὸ εἶδος ἐργάζονται, πῶς οὗτος τὴν κατὰ τὰς οὐσίας ἀπορρᾶν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἀποδεικνύειν οὐκ ἐστὶν διὰ τοῦ παρηλλαγμένου τῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείας ἀπ' ἀλλήλων χωριζομένης; Τούτων γὰρ, καθὼς ἐφαμεν, παρασκευάζεται, ἐπειθὴ οὐδεὶς τρόπος τῆς τῶν ἐνεργειῶν παραλλαγῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖται, καὶ τὸ μηδεμίαν ἐν ταῖς οὐσίαις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι διάστασιν, ἐν τῇ ταυτότητι τῆς ὑποσησαμένης δυνάμει ἐπιδεικνύεται, καθὼς καὶ ἡ τοῦ λογογράφου μαρτυρία βεβαίαι τὸν λόγον, οὕτως ἐπὶ λέξεως ἔχουσα: Ἄτε, φησί, τῶν ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελοῦσιν. Ὅστε εἰ ταυτότης ἐπιτελεῖται τῶν ἔργων ἐν τῇ τῶν ἐνεργειῶν ὁμοιότητι, ἔργον δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ μὲν Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τούτου δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡ ὁμοιοτροπία τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείας τὴν ταυτότητα πάντως τῆς ἀποτελεσθείσης οὐσίας ἐνδείξεται.

Ἄλλὰ προστίθει καὶ, παρηλλαγμένων ἔργων παρηλλαγμένους καὶ τὰς ἐνεργείας ἐμφαιρόντων. Πάλιν τοίνυν καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν, τίτι τὸ ἰσχυρὸν

A corporis constituentia, videbis et hæc ex una nutrimenti operatione in talem et tantam diversitatem excrecere. Si quis res manu et arte factas contemplari cupiat, inveniet etiam in his, quam inconsiderate hoc quod contraria sententia vult, assertum sit; unam enim ut plurimum in iis qui manu laborant, in omni arte videmus operationem, ipsam, inquam, manus motionem: at dispiciamus quænam sit similitudo effectuum. Quid commune et simile habet templi exstructio cum vestis confectione, arte utrobique per manus motionem operante? Manum movet, tam qui muros perfodit, quam qui puteum fodit; ex terra eruitur metallum, quo homo occiditur, et omnia sua efficere conatur homo motione manus. Nam miles in bello manu cædem et stragem suorum hostium edit, et agricola manu per ligonem glebas frangit. Quomodo igitur hæreticus iste affirmat, earumdem operationum eosdem esse effectus? et licet concederemus a veritate aliena non esse, quæ dicit, tamen ex his etiam recte confirmari posset Filii cum Patre, et Spiritus sancti cum Filio convenientia in natura. Nam si esset aliqua operationum mutatio, ut aliter quidem Pater, aliter autem Filius id, quod sibi videretur, ageret, recte ex mutatione et varietate operationum concluderetur diversitas effectuum, qui ab utroque producti essent. At si eo modo quo Pater operatur omnia, Filius itidem omnia facit, ut ipse Dominus testatus est, et res ipsa postulat (non enim unus modo incorporeo, alter corporeo, neque ille ex hac materia, ex alia vero alius, neque alius alio tempore vel loco, quam alius id quod vult efficit, sed neque instrumentorum diversitas hic reperitur, quæ diversitates arguat, quia sufficit sola voluntatis motio, et electionis appetitio quæ conjunctam habet, et quasi comitem ad rerum effectiorem vim illam et facultatem, quæ rebus omnibus subsistentiam tribuit), si igitur in omnibus similiter Pater, a quo omnia, et Filius, per quem omnia, eadem operationis specie operantur, quomodo iste diversitatem substantiæ in Patre et Filio colligit ex diversitate operationis eosdem a se mutuo separantis? Contrarium enim, ut antea diximus, conficitur. Cum namque nullus modus diversarum operationum in Patre et Filio appareat, fit, ut etiam in substantia Patris et Filii nulla sit discretio seu distantia, quod attinet ad effectricis potentie identitatem: cui rei accedit ipsius declamatoris (Eunomii) testimonium, ita se verbatim habens: iisdem operationibus. eadem quoque opera efficientibus. Itaque si eadem opera ex iisdem operationibus prodeunt, opus vero Patris, ipsorum quidem iudicio, est Filius, huius vero Spiritus sanctus; similitudo operationis, quæ in Patre et Filio est, productæ quoque substantiæ identitatem evidenter evincet.

Addit, diversa operu diversitatem operationum indicare. Ergo dispiciamus, quantum roboris in hac assertionem insit, idque, si placet, perspicuis exem-

plis comprobemus. An non una est præcepti operatio ejus, qui universum mundum, et omnia, quæ illius complexu continentur, sola voluntate condidit? *Ipsæ enim dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt*²². Annon mandatum hoc omnibus æqualiter essentiam dedit, solaque voluntas satis fuit, ut id quod non erat procrearetur? Quomodo igitur, cum ex una mandati hujus operatione tanta rerum diversitas exstiterit, iste quasi oculis clausis nihil videns, affirmat, operum varietatem quoque operationis arguere? E contrario enim oportebat, omnia quæ in hoc mundo visuntur, ejusdem speciei esse, si, ut sectarius iste tradit, diversitate operum etiam diversitas operationum demonstratur. An res istas omnes ut æquales intuetur, in solo autem Patre et Filio inæqualitatem deprehendit?

Igitur, si non prius, saltem jam inspiciat eam, quæ in elementis inest differentiam, et quomodo quodlibet eorum quæ ad mundi constitutionem concurrunt, ad contrarias partes agatur. Nam levia sursum tendunt, gravia deorsum: et alia quidem semper consistunt, alia perpetuo moventur. Et inter ea quæ moventur, alia immutabilem motionem habent, ut cælum et planetæ, quorum cursus semper eodem reflectitur: at illa, quæ circumquaque diffunduntur, semper ut sors fert, aguntur, ut aer, mare, et quidquid liquida natura constat. Quid vero atinet explicare, quomodo calidum frigidum adversetur, aut humido siccum: et quomodo id quod supra est, ab eo quod infra est, distet? Quantas porro in animalibus cernere est a natura insitas dissimilitudines? Et quæ hominis lingua enumeret omnes illas diversitates, quæ in plantis sese offerunt, quoad figuram, magnitudinem, fructuosamque et qualitatum diversitates?

At sapientissimus iste magister dissimilium et diversorum operum dissimiles quoque et diversas statuit operationes; idque vel quia formam divinæ operationis necdum intellexit, de qua sacra Scriptura testatur, *verbo mandati ejus omnia condita esse*; vel quia ad rerum creaturarum differentiam cæcutit, et tamen de divinis dogmatibus usque adeo inconsiderate nobis quasi leges præscribit, cum forte necdum ex quopiam audierit, omne illud, quod negative, non tamen universim pronuntiat, indubitatum et concessum esse, respectu rei cujus probandæ gratia adducitur. Verum de eo, cui circumspicere et rem probe perpendens non assentiat, novi dogmatis auctor, arbitrato suo, pro sua auctoritate, decernit, quod nihil penitus differt a somniis vel anilibus fabellis, quæ in computationibus enarrantur. Cumque in supra dictis tanta insit inconvenientia et absurditas, sit, ut quemadmodum illi, qui per somni phantasiam aliquid eorum quibus vigilantes operam dederunt, sibi videre videntur, cupide iis, quæ non existunt affixi in-

ὁ λόγος ἔχει, καὶ, εἰ δοκεῖ, διὰ τῶν ἐναργῶν ὑποδείγματων ταῦτα κατανοήσωμεν. Ἄρ' οὐχὶ μία ἐστὶν ἡ τοῦ προστάσειν ἐνέργεια τοῦ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συστήσαμένου διὰ μόνου θελήματος; Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνεκέλευστο, καὶ ἐκτίσθησαν. Οὐκ ἐπὶ πάντων ὁμοίως οὐσιώθη τὸ πρόσταγμα, καὶ ἤρκεσαν ἡ βούλησις μόνη, τὸ μὴ ὄν ὑποστήσασθαι; Πῶς οὖν ἐκ μιᾶς τῆς διὰ τοῦ προστάσειν ἐνεργείας, τοσαύτης τῆς διαφορᾶς καθ' ὁρωμένης, οὗτος ὡσπερ οὐχ ὄρων τὰ πράγματα, τὴν τῶν ἔργων παραλλαγὴν τὸ παρηλλαγμένον τῆς ἐνεργείας ἐνδείκνυσθαι λέγει; Τούναντίον γὰρ εἶδει μονοειδῆ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, εἴπερ κατὰ τὸν δογματιστὴν, τῷ διαλλάσσοντι τῶν ἔργων καὶ τὸ τῶν ἐνεργειῶν παρηλλαγμένον ἐμφαίνεται. Ἡ ταῦτα ὅμοια πάντα βλέπει, ἐν μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐνθώραει τὸ ἀνόμοιον;

Οὐκοῦν ἐπισκεψάσθω νῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, τὴν ἐν τοῖς στοιχείοις διαφορὰν, καὶ ὡς ἕκαστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν συντελούντων, πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπήκται τῆς φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ κοῦρά τε καὶ ἀνωφερῆ πέφυκε, τὰ δὲ βαρῆα καὶ εἰς τὸ κάτω βριθόντα, καὶ τὰ μὲν αἰεὶ ἐστῶτα, τὰ δὲ διόλου κινούμενα. Καὶ ἐν τοῖς κινουμένοις, τὰ μὲν ἀπαράβατον ἐπὶ τὸ ἔν ἔχει τὴν κίνησιν, ὡς ὁ οὐρανός, καὶ τῶν ἀστέρων οἱ πλανώμενοι, οἷς ὁ δρόμος εἰς τὸ ἔμπαλιν τοῦ παντὸς ἀνελλίσσεται· τὰ δὲ πανταχόθεν διαγεόμενα κατὰ τὸ συμβαῖνον αἰεὶ φέρεται, ὡς ὁ ἀήρ, καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἡ πᾶσα τῆς ὑγρᾶς οὐσίας φύσις. Τί δ' ἂν εἴποι τις τὴν τοῦ θερμοῦ πρὸς τὸ ψυχρὸν ἐναντίωσιν, ἢ τοῦ ὑγροῦ τὴν πρὸς τὸ ξηρὸν διαφορὰν, τοῦ τε ἀνω τὴν πρὸς τὰ κάτω διάστασιν; ὅσαι δὲ τῶν ζώων αἰ κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοιότητες; τὰς δὲ ἐν τοῖς φυτοῖς κατὰ τε τὰ σχήματα, καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰς τῶν καρπῶν καὶ ποιότητων παραλλαγὰς τις ἂν ἐπέλθοι λόγος ἀνθρώπινος;

Ἄλλ' ὁ σοφὸς οὗτος τῶν παρηλλαγμένων ἔργων παρηλλαγμένας καὶ τὰς ἐνεργείας ἡμῖν ἀποφαίνεται. ἢ τὸ εἶδος τῆς θείας ἐνεργείας μήπω μαθῶν, ὃ φησὶν ἡ Γραφή, *ὅτι τῷ λόγῳ προστάγματος πάντα γένηται*, ἢ πρὸς τὴν τῶν γεγονότων διαφορὰν ἀμβλυώτων καὶ οὕτως ἡμῖν ἀπερισκέπτως φθηγγόμενος, περὶ θεῶν δογμάτων νομοθετεῖ, οὕτω τάχα τινὸς ἀκχηκῶς, ὅτι πᾶν τὸ ἀποφαντικῶς λεγόμενον, ἐν μὴ καθόλου, τὸ ἀμαχόν τε καὶ ὁμολογούμενον περὶ τοῦ προκειμένου πράγματος ἔχη. Ἄλλὰ περὶ ὧν οὐκ ἂν τις τῶν ἐπεσκευασμένων οὐνοῖτο, περὶ τούτων κατ' ἐξουσίαν ὁ δογματίζων λέγει, Οὐδὲν διαφέρει τῶν οὐρανοῦ ἢ μύθους παρὰ πότον διηγουμένων. Καὶ τοιαύτης οὐσίας τῆς ἐν τοῖς εἰρημένοις ἀναρμοστίας, καθάπερ οἱ δὲ ἐνυπνίου φαντασίας τῶν καθ' ὑπάρσπουδαζομένων ὄρων τι νομίζαντες, προθύμως ἔχονται τῶν ἀνυπάρκτων, καὶ τῆς περὶ τὸ φαινόμενον ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἠπατημένης ὁψείας; ἀναπειθούσης ἔχειν οἴονται· οὕτω καὶ αὐτὸς διὰ τῆς οὐρανοῦ ταύτης τῶν δογμάτων ἀνατυπώσεως ἰσχύειν αὐτῶν φαντασθεὶς τὰ εἰρημένα, ταῦτα οὕτως ἔχειν διαθε-

²² Psal cXLVIII, 5

θεωταί, καὶ δι' αὐτῶν κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὰ ἄπλοια· ἄξιον δὲ καὶ αὐτὴν παραδέσθαι τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως·

modum valida et efficacia esse, hæc ita se habere
cujus ipsissima verba apponere non abs re fuerit.

Ὅτω δὲ τούτων ἐχόντων, καὶ τῇ πρὸς ἄλληλα
σχέσει τῶν εἰρημῶν ἀπαράβατον διατηρούντων,
προσῆκει δὴ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῖς
πράγμασι τάξιν τὴν ἐξέτασιν ποιουμένους, καὶ
μὴ φύρειν ὁμοῦ πάντα, καὶ συγχεῖν βιαζομένους·
εἰ μὲν περὶ τῆς οὐσίας κινητοῖ τις ἀμφισβήτησις,
ἐκ τῶν πρώτων καὶ προσεχῶν ταῖς οὐσίαις ἐνεργειῶν
ποιεῖσθαι τῶν δεκνυμένων τὴν πλῆσιν, καὶ
τῶν ἀμφιβαλλομένων τὴν διάλυσιν· τὴν δὲ ἐπι
ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐ
σιῶν.

Ἐγὼ τοίνυν ὀρκεῖν ἠγοῦμαι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς
ἀπορίας τῶν εἰρημένων αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς ἀσε
βείας. Ὅσπερ γὰρ ὁ τὸ λελωθὲν ἐκ πάθους πρὸς
ἴστων ὑπογράφων τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἂν ἐπιδείξειεν
ἀπογυμνάσας τῶν προκαλυμμάτων τὴν νόσον, ὡς
μὴδὲν δεῖσθαι λόγῳ μαθεῖν τοὺς τὸ φαινόμενον βλέ
ποντας· οὕτως ἠγοῦμαι τὸ εἰδεχθῆς τοῦτο καὶ περι
κωμμένον τοῦ αἰρετικῆς δόγματος ἱκανῶς φανεροῦ
σθαι τοῖς διορατικοῖς τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ μόνης τῆς
ἐπαγνώσεως ἐκκαλυπτόμενον. Ἄλλ' ἐπεὶ δὲ χρὴ καθά
περ τινὰ δάκτυλον ἐπὶ τὰ σαθρὰ τοῦ δόγματος τὸν
δεικτικὸν λόγον ἐπάγοντα, φανερωτέραν τοῖς πολλοῖς
καταστήσασιν τὴν ἐγκειμένην λύσιν τῷ δόγματι, πάλ
ιν ἐφεξῆς τὸ ῥηθὲν ἀναλήψομαι. Ὅτω δὲ φησὶ
τούτων ἐχόντων. Τί λέγει ὁ ἐνυπνιαστής; Ποίων ἢ
τούτων, καὶ πῶς ἐχόντων; ὅτι Μόνη κυρία, καὶ
ἀνωτάτω τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, ἀκνυρὸς δὲ κατὰ τὸ
ἀκόλουθον πάντως ἡ ἐφεξῆς, καὶ ἀκνυρτέρα ἢ
τρίτη. Ταῦτα γὰρ οἷς εἶπεν ἐνομοθέτησεν· ἢ ὅτι
ἡ ἀρεπομένης τῆ οὐσία τῇ πρώτῃ ἐνεργείας τινός, ἢ
ἀποτελεσμα καὶ ἔργον ὁ μονογενῆς ἐστὶν Υἱός, τῷ
μέτρῳ τῆς ὑποσησαμένης αὐτὸν ἐνεργείας ἐνδεδε
μένος; ἢ ὅτι ἐλάττους τε καὶ μείζους αἱ οὐσίαι
κονῶνται, διὰ τὸ ἐγκεισθῆαι πῶς ἀλλήλαις, καὶ περι
έχεσθαι ὑπὸ τῆς εὐρυχωροτέρας τῆς ἡσσονα· ὡσπερ
ἐπὶ τῶν κἀδῶν συμβαίνει, τῶν ἀλλήλοισ ἐντιθεμένων,
καθ' ὃ μείζους τε καὶ ἐλάττους ἐνορᾷ τὰς οὐσίας, τὰς
οὐδενὶ πέρατι καὶ ὄρω περιειλημμένας· ἢ ὅτι τῶν
δημιουργημάτων αἱ διαφοραὶ καὶ τὴν τῶν δημιουρ
γῶν ἑτερότητα συνεμφαίνουσιν, ὡς ἀμήχανον ἐκ τῶν
ὁμοίων ἐνεργειῶν διαφόρους τὰς δημιουργίας συν
ίστασθαι; Ἄρ' οὖν ἐστὶ τις τοσοῦτον κώματι κατεχό
μενος τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ὥστε ἀκούσας τῶν
ποιούτων δογμάτων εὐθὺς συνθέσθαι τῷ διαθεβαιου
μένῳ, ὅτι Ὅτω δὲ τούτων ἐχόντων, καὶ τῇ πρὸς
ἄλληλα σχέσει τῶν εἰρημῶν ἀπαράβατον διατη
ρούντων; Τῆς γὰρ αὐτῆς οἰμα παραπληξίας εἶναι,
λέγειν τε τὰ τοιαῦτα, καὶ λεγόντων ἀκούειν ἀναξ
εἰτάσως, ὅτι εἰρημῶ τινι διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως
εὐθύνεται τὰ διὰ τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοιότητος
ἀπ' ἀλλήλων διεσχισμένα. ἢ γὰρ ἦνται διὰ τῆς οὐ
σίας κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, καὶ οὕτως ἐν τῇ πρὸς
ἄλληλα σχέσει τὸν εἰρημῶ ἀπαράβατον διατηρήσει· ἢ

hæreant, putentque cupiditate ex fallaci viso per
suasi, se tenere quod non tenent: ita et iste ex
sommniculosa dogmatum efformatione, ratus ea ad
sit, iisque positis reliqua conficere aggreditur,

Cum hæc ita se habeant, inquit, omniaque mutua
ad se habitudine invariabilem seriem observent, par
est, ut qui inquisitionem secundum naturalem rerum
ordinem instituunt, neque omnia miscere et confun
dere cupiunt, si quidem de substantia quæstio oria
tur, ex primis et ex cognatis substantiarum opera
tionibus argumenta rerum demonstrandarum petant,
eorumque de quibus ambigitur solutionem; at vero
dubitationem de operationibus ex substantiis dis
solvunt.

Ego vero ad absurditatis, quæ in prædictis inest,
ostensionem ipsa impietatis plenissima verba suf
ficere arbitror. Quemadmodum enim faciem detur
patam et detruncatam oratione describens, magis
videntium oculis morbum subjicit, si ablatis vela
mentis faciem nudam commonstret, ita ut verbis
nihil amplius opus sit, quando rem ipsam specta
tores jam intuentur: sic existimo hæretici hujus
dogmatis turpitudinem et laceram deformationem,
iis quibus perspicendi facultas suppetit, satis ex
ipsa verborum relatione et lectione manifestam
fore; sed cum necesse sit, ut demonstrationem,
velut digitum, in doctrinæ hujus putredinem im
mittamus, quibus turpitude ejus adhuc manifestior
plerisque evadat, agendum ordine verba Eunomii
resumamus. Cum hæc ita se habeant, inquit. Quid
ais, o somniator? quæ sunt ista, et quomodo se
habent? Solam Patris substantiam esse propriam et
supremam; impropris vero plane illam, quæ ordine
consequitur, et adhuc magis impropiam, tertiam.
Ista enim his ipsis verbis quasi lege lata sancit.
An quia sequente ad primam substantiam opera
tione quadam, cujus effectus et opus unigenitus
Filius est, mensuræ efficientis illum operationis
quasi illigatur? An quia majores et minores sub
stantias concipit, quasi in se mutuo includantur,
quodque vastior et latior minorem contineat, quem
admodum accidere solet in cadis et vasis, quæ
sibi mutuo imponuntur? Aut secundum quem tandem
modum, tanquam majores et minores intuetur sub
stantias, quæ nullo penitus termino circumscri
buntur ac desiniuntur? An quia rerum effectarum
differentiæ producentium quoque diversitatem in
dicant, quasi fieri nequeat, ut ex similibus opera
tionibus diversi effectus prodeant? Num cujus men
tem usque adeo gravis veteranus occupat, ut cum
taliam dogmata audit, e vestigio assentiatur asseve
ranti: Hæc cum ita se habeant, et mutua habitudine
invariabilem seriem observent? Ejusdem enim stu
poris arbitror, et dicere et dicentibus absque ulla
discussione aures præbere, serie quadam et nexu
per mutuam habitudinem dirigi res, quas naturæ
dissimilitudo invicem disjunxit. Aut enim substan

tiæ conjunctæ sunt, secundum nostram intelligendi rationem; et sic mutua habitudine seriem illam invariabilem observant; aut a se mutuo se junctæ suat propter naturæ diversitatem, quemadmodum ille sibi persuadet; at quænam in rebus adeo diversis reperiri poterit secundum seriem illam habitudo, quæ invariabilem rationem observet? Quis præterea est insitus ille rerum ordo, ex cujus norma iste disquisitionem institui jubet? Si enim doctrinam veritatis intuitus solo ordine eorum, quæ in sanctissima Trinitate credimus, differentiam assignasset, non confusis seu permistis per cognatum, quem vocat, ordinem hypostasibus, salva communionem secundum substantiam, et divisionem secundum hypostasim, non utique in adversariorum numerum relatus esset, quippe eadem nobiscum sentiens et docens. At vero tota ejus disputatio aliorum tendens, efficit, ut difficile sit intelligere, quid tandem per cognatum ordinem intellexerit. Plurimum enim interest inter ea, quæ ex proposito et deliberatione, et ea quæ sponte naturæ ex naturali quadam necessitate, ad finem abeunt. Cognatus est igni calor, splendor radio, fluor aquæ, lapidi motus deorsum, ut plura alia hujus generis omittam. Si quis vero domum ædificavit, aut magistratum inivit, aut mercaturam inchoavit, aut aliquid eorum quæ ex deliberatione et meditata præparatione suscipi solent, aggressus est, non licet proprie dicere rebus per illum actis cognatum ordinem inesse. Nam ex voluntate ejus, qui rem aggreditur, et ex utilitate rei susceptæ et peractæ, æstimatur ordo ab illis, qui actionem aliquam aggrediuntur. At hinc, postquam hæreticus Filium a naturali cum Patre convenientia adjunxit, idemque de Spiritu sancto sibi persuadet, tanquam scilicet extraneus prorsus sit ab unione cum Patre et Filio; cumque in tota sua disputatione hoc unum mollitur, ut demonstret Filium esse opus Patris, et rursus Filii opus esse Spiritum sanctum; et cum sic omnia opera sint electionis seu propositi, non natura effecta, quomodo ordinem esse statuit?

Nec scio quid sibi oratione sua velit. An Deum universorum eandem naturam in Filio et Spiritu sancto produxisse, et ejusmodi excessum in naturis effecisse, ut altera alteri subjiceretur? si hac mente est, cur quod asseruit, diserte non explicavit, qua scilicet ratione hæc in Deo considerare oporteat? An quia in imperfectione seu imminutione effectuum major potentia Dei elucescat? Et quisnam assentietur huic effato: Magnam causam et potentiam in effectuum imperfectione apparere: quasi non potuerit in omnibus a se productis ad perfectionem pertinere? Et quomodo suffragatur Eunomio illud, *Supremum et maxime proprium*, si minor est ejus potentia, quam velit? An dicit imperfectionis rationem in ea productione abesse, ne omnino honor et gloria ejus, qui propter excellentiam supra alios colitur, extenuetur et deteratur? Et quis adeo miserabilis est, qui neque divinam et beatam illam

A ἀφέστηκεν ἀλλήλων διὰ τῆς κατὰ φύσιν ἀλλοτριότητος, καθὼς ἐκεῖνος οἰεῖται· καὶ τίς εὐρεθήσεται καθ' εἰρὴν σχέσις ἐν τοῖς ἀλλοτριῶς ἔχουσιν, ἢ συντηροῦσα τὰ ἀπαράβατον; Τίς δὲ ἡ συμφυῆς τῶν πραγμάτων τάξις, καθ' ἣν ποιῆσθαι νομοθετεῖ τὴν ἐξέτασιν; Εἰ μὲν γὰρ εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας ἑώρα, καὶ μόνῃ τῇ τάξει κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῶν ἐν τῇ ἀγίῃ Τριάδι πεπιστευμένων πραγμάτων τὴν διαφορὰν ἐλογίζετο, τῆς συμφυῆς ταύτης, ὡς φησι, τάξεως ἀσύγχυτον ποιουμένης τὴν τῶν ὑποστάσεων κρίσιν, ὥστε καὶ κοινωεῖν κατὰ τὴν οὐσίαν, καὶ διηρησθαι κατὰ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον οἰεσθαι, οὐκ ἂν πάντως ἐν τοῖς ὑπεναντίοις ἐτέτακτο, ταῦτα λέγων, ὡς ἂν ἡμεῖς προϊστάμεθα. Νυνὶ δὲ ἅπας ὁ λόγος αὐτῷ, πρὸς τὸ ἐναντίον βλέπων, ἀπορον εἶναι παρασκευάζει τῆς ἐνταῦθα νοηθείσης αὐτῷ τάξεως τὴν κατανόησιν. Πλείστον γὰρ δὴπαν διενήνοχε τῶν τε καὶ ἐκ προβουλεύσεως, καὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτόματον ἐκ φυσικῆς τινος ἀνάγκης ἀποβαινόντων τὸ πέρας. Συμφυῆς ἐστὶ τῷ πυρὶ ἡ θερμότης, καὶ ἡ λαμπρότης τῇ ἀκτίνι· καὶ τὸ βέειν τῷ ὕδατι· καὶ τῷ λίθῳ ἡ ἐπὶ τὸ κάτω φορά, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τις οικίαν ἐδομήσατο, ἢ μετῆλθεν ἀρχὴν, ἢ ἐμπορίαν ἐστείλατο, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐκ προβουλεύσεως καὶ παρασκευῆς κατορθουμένων μετεχειρίσατο, οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦτου κυρίως λέγειν, ὅτι συμφυῆς τις τοῖς παρ' αὐτοῦ πεπραγμένοις ἐπέστι τάξις. Κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ προαιρουμένου, καὶ κατὰ τὸ χρησιμον τοῦ ἐπιτελουμένου πράγματος ἡ τάξις παρὰ τῶν τὰ καθ' ἑκάστον ἐνεργούντων ἐπάγεται. Ἐνταῦθα τοίνυν ἐπειδὴ ἀποσχίζει τῆς φυσικῆς οικειότητος τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος οἰεῖται, ὡς ἀπεξενωμένου τῆς τε πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἐνώσεως· ἐν παντὶ δὲ λόγῳ κατασκευάζεται τὸ, ἔργον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· ἔργον δὲ πάλιν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· πάντα δὲ τὰ ἔργα προαιρέσεως, οὐ φύσεως ἀποτελέσματα· πῶς οὗτος τὸ τοῦ θελήματος ἔργον συμφυῆ τινὰ τάξιν πραγμάτων εἶναι ὀρίζεται;

iste voluntatis opus cognatum quemdam rerum

D Οὐκ οἶδα τί νοῶν ἐν τῷ λόγῳ· ὡς ταύτην τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν φύσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου δημιουργήσαντος, καὶ τὸ ὑπερβηδὴς τῶν οὐσιῶν τοιοῦτον εἶναι ποιήσαντος, ὥστε ὑποχειρίως ἔχειν τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον; καὶ εἰ ταῦτα νοεῖ, διὰ τί τὸ εἰρημένον οὐ διεσάφησε, κατὰ τίνα λόγον προεπινοεῖται ταῦτα περὶ Θεοῦ γινώσκειν; Ὡς ἐν τῇ βραχύτητι τῶν ἔργων, μείζονος ἐπιδειχθησομένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως; Καὶ τίς τοῦτο συνθήσεται, τὸ μεγάλην αἰτίαν, καὶ δύναμιν τῇ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνθεωρεῖσθαι βραχύτητι, ἀλλ' ὡς οὐ δυναμένου τὸ τέλειον ἐν πᾶσι τῶν ἐξ αὐτοῦ συνυποστῆσαι; Καὶ πῶς αὐτῷ συμμαρτυρεῖ τὸ ἀνωτάτων τε καὶ κυριώτατον, εἴπερ ἐλάττονα τῆς προαιρέσεως ἐπιδείξει τὴν δύναμιν; Ἡ οὐδὲ προτεθεῖσθαι λέγει τὸν τοῦ τελείου λόγον τῷ ἐξ αὐτοῦ ἐγγενέσθαι, ἵνα μὴ πάντως ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα τοῦ διὰ τὸ ὑπερέχον τιμωμένου κατασμικρύνηται; Καὶ τίς οὕτως ἀθλιός ὥστε μηδὲ τῆμ

θειαν τε καὶ μακαρίαν φύσιν καθαρεύειν ἀπὸ τοῦ Α κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑπολογίζεσθαι; Ποία οὖν εὐκρηπῆς αἰτία τοῦ ταῦτα οὕτω παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν θίων ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος διατετέχθαι; Ἄλλ' οὐκ ἐκείθεν, φησίν. Πόθεν οὖν ἄλλοθεν, εἰ μὴ κατὰ τὴν φύσιν οικειῶς ἔχουσιν, ἢ συμφυῆς αὐτοῖς τάξις ἐνθεωρεῖται; Ἄλλ' ἴσως τὸ ὑφειμένον τῆς οὐσίας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, εὐ συμφυῆς ἰνομάζει τῆς τάξεως. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ αὐτοῦ τούτου ὀδομαι τὴν αἰτίαν μαθεῖν, δι' ἣν ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν οὐσίαν ἠλάττωται, τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τοῖς ἴσως καὶ τοῖς αὐτοῖς γνωρίσμασι τε καὶ ἰδιώμασιν εὐρίσκομένων. Εἰ δὲ οὐκ αὐτὸς τῆς τε οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας ὁ λόγος, ἀλλὰ διάφορον ἐφ' ἑκατέρου τὸ σημαίνον, πῶς διὰ τῶν ξένων καὶ ἄλλοτρίων αἰ ἐποδείξεις τοῖς ζητούμενοις ἐπάγονται; Ὡσπερ ἂν εἰ τις, πολυπραγμονουμένης τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας, καὶ ζητουμένου εἰ γλαστικὸν ζῶον ὁ ἀνθρώπος, ἢ γραμματικῆς δεκτικὸν, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προτεθέντος παραλαμβάνοι οἰκίας ἢ πλοίου κατασκευὴν, ἣν ὁ κωδύμος ἢ ὁ ναυπηγὸς ἐτεκνήματο. Ἐπειτα ἰσχυρίζοιτο τῷ σοφῷ τούτῳ λόγῳ, ὅτι ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας γνωρίζομεν ἐνεργεῖα δὲ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ οἰκία καὶ τὸ πλοῖον. Ἐκ τούτων ἄρα καταλαμβάνομεν τὸ πλατώγουον καὶ γλαστικὸν εἶναι τὸν ἀνθρώπον, ἀπολύστατε; Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φαίη τις ἂν, τὸ ζητούμενόν ἐστιν, εἰ τίνα κίνησιν καὶ ἐνεργεῖαν ὁ ἀνθρώπος ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐνεργεῖν τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν· ὁ πολλοῦ δὲ μαθεῖν ἐκ τῆς ἀποκρίσεως. Καὶ γὰρ εἰ περὶ ἀνέμου τι μαθεῖν ἐβουλόμην, οὐκ ἂν ψάμμου σωρείαν ἐξ ἀνέμου συστᾶσαν, ἢ ἀχύρου θημῶνα, ἢ κόνεως διάχυσιν δεξίας, ἐντελῆ ἂν τοῦ ζητουμένου τὸν λόγον ἀπέδωκα. Ἔτερος γὰρ τοῦ ἀνέμου ὁ λόγος· καὶ ἄλλα ταῦτα ἀντὶ τοῦ ζητουμένου δεκνύμενα. Πῶς οὖν οὕτος ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας δείκνυσσι, καὶ τὸν τοῦ εἶναι λόγον αὐτοῦ τὸν ὄντος, ἐκ τῶν γενομένων παρὰ τοῦ ὄντος παρίστησιν; Quomodo igitur iste ex operationibus substantias demonstrat, et rationem essendi ipsius entis?

Εἶτα κάκεινο σκοπήσωμεν· τί ἔργον τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ καταλαμβάνεσθαι λέγει τὴν οὐσίαν τοῦ ἐνεργήσαντος; Τὸν Υἱὸν λέξει πάντως, εἴπερ τὰ συνήθη λέγοι. Ἄλλ' οὕτως, ὡ σοφώτατε, κατὰ τὸν ὄν λόγον τῆ ἐργασαμένη αὐτὸν ἐνεργεῖα περιμετρούμενος, ἐκείνην δεκνύει μόνην. Τὸ δὲ ζητούμενον οὐδὲν ἦττον ἐν ἀδήλω μένει· εἴπερ ἢ ἐνεργεῖα τῶν παρεπομένων τις εἶναι τῆ πρώτῃ οὐσίᾳ, καὶ παρὰ σοῦ μεμαρτύρηται. Αὐτὴ γὰρ τῷ ἔργῳ τῷ παρ' αὐτῆς ἀποτελεσθέντι συμπαρεκτείνεται, καθὼς σὺ λέγεις, καὶ δείκνυται διὰ τοῦ ἀποτελέσματος, οὐδὲ αὐτὴ κατὰ τὴν φύσιν ἢ ἐνεργεῖα ἦτις ἐστίν· ἀλλὰ ποσὸν αὐτῆς μόνον ἐνθεωρεῖται τῷ ἔργῳ. Ὡς γὰρ οὐ πᾶσα ἢ τοῦ χαλκεύοντος δύναμις συγκινηθεῖσα τὸ τρύπανον ἐξεργάσατο, ἀλλ' ὅσον σύμμετρον ἦν πρὸς τὴν τοῦ σκεύους ἀπεργασάν, τοσούτον ἢ τέχνη διὰ τοῦ χειρουργούντος ἐνήργησε, πολλὰ καὶ παντοδαπὰ κατεργάσασθαι δυνατῶς ἔχουσα· οὕτω τὸ μέτρον τῆς ἐνεργείας ἐν αὐτῷ δείκνυσιν ὁ παρ' ἐκείνης γενομένης. Τὸ δὲ ζητούμενον οὐχὶ ποσὸν ἐστὶ τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ ἐνεργήσαντος

naturam ab invidiæ affectu immunem esse affirmet? Quæ est igitur condecens ratio, cur hæc hunc in modum a Dea universorum in Filio et Spiritu sancto ordinata et disposita sint? Non inde, inquit. Unde ergo, si cognatus ordo ipsis non inest, quod in natura convenient? At fortassis id, quod inferius seu minus est in essentia Filii et Spiritus sancti, cognatum ordinem appellat. Sed ego huius ipsius causam cognoscere avelo, per quam Filius in essentia sua minor effectus est: quandoquidem essentia seu substantia et operatio pares easdemque ad agnitionem notas et proprietates exhibent. Si vero non est eadem essentia et operationis ratio, sed diversa utriusque significatio, quomodo per peregrina et extranea, ea quæ in quæstione versantur, demonstrat? Perinde facit, ac si, cum de homine disceptatio esset exorta, et quæreretur, num animal risibile, aut grammaticæ capax esset, aliquis ad propositæ dubitationis resolutionem assumeret domus aut navis structuram, quam architectus aut navium faber extruxit, et deinde id confirmaret eleganti asserto, ex operationibus substantias cognosci; operationem autem hominis esse et domum et navim. An ex his, o stolidissime, concludimus hominem latis unguibus et facultate ridendi præditum esse? At dicet quispiam, hoc non esse id quod quæritur, num homo motionem aliquam et operationem habeat, sed quidnam secundum suam naturam sit ipsum quod operatur, seu ipse homo qui agit: quod, ut ex data responsione cognoscam, multum certe abest. Etenim si de vento aliquid discere vellem, ostenso arenæ cumulo, quem ventus congressit, aut palearum acervo, aut pulveris dissectione, haud equidem perfectam ejus, de quo quæstio erat, rationem reddidisse censerem; alia est enim ratio venti, ut et omnium aliorum, quæ loco ejus, quod quærebatur, ostensa sunt.

Deinde illud etiam consideremus: quodnam est illud opus Patris, per quod deprehendi ait substantiam ipsius operantis? Filium hoc opus esse omnino dicet, si constare sibi velit. At iste, o sapientissime, operatione quæ ipsum effecit circumscriptus, illam solam monstrat. Id vero, de quo disceptatur, adhuc obscurum manet, si recte a te assertum est, iis etiam quæ ad primam substantiam sequuntur, aliquam operationem inesse. Hæc enim operi ab ipso effecto coextenditur, quemadmodum tu dicis, et per effectum, non ipsa in se operationis natura ostenditur; sed tantummodo quanta sit, in opere conspicitur. Sicut enim non tota facultas fabri ærarii motione sua terebram effecit, sed quantum ad vasis effectorem proportionem requirebatur, tantum ars per artificis manum operata est, cum longe plura et varia alia adhuc producere queat; ita mensuram et modum operationis in seipso repræsentat id, quod per illam existit. At non est quæstio quanta sit operatio,

sed quæ sit ipsius operantis essentia. Pari modo, si dicat, per Spiritum sanctum (quem ait esse opus ejus operationis, quæ ex Filio procedit) Unigeniti naturam deprehendi ac cognosci, oratio ejus subsistere non poterit: nam et hic operatio effectui coexistitur, neque naturam suam vel operantis, per id quod productum est, patefecit.

Ut vero et hoc concedamus, esto, ex operationibus substantiæ cognoscantur. Igitur prima illa substantia per opus suum cognoscetur, et similiter secundam opus quod ab illa proficiscitur nobis manifestat. Tertiæ igitur, dic, o sapientissime, quis index erit, cum nullum tertiæ hujus substantiæ opus tale inveniatur? Si enim ex operationibus, ut tu dicis, substantiæ cognoscuntur, oportet ut naturam Spiritus sancti incomprehensam affirmes, cum non suppetat ejus per continuationem operatio aliqua, cujus beneficio in cognitionem Spiritus sancti pervenire possis. Aut igitur monstra quodnam sit essentialia opus sancti Spiritus, aut tota ista aranæ tela. tactu orationis diffluet. Nam si ex continuata operatione essentia, secundum nostrum intelligendi modum, cognoscitur, essentialis vero operatio Spiritus sancti nulla est, quemadmodum Patris quidem Filium, Filii autem Spiritum sanctum asseritis, sequitur naturam Spiritus plane incognitam et incomprehensibilem esse, cum nulla ejus hypostatica operatio, per quam innotescat, exstet. Si vero Spiritus sanctus comprehensionem effugit, quomodo per id, quod comprehenditur? Nam si ignoraretur Filii opus, quod est, ut dicunt, sanctus Spiritus, haud ad Filium cognoscendum ulla via pateret, utpote omni cognoscendi indicio destitutum: et si Unigeniti natura hoc modo delitescit, quomodo per latentem et absconditam manifestabitur suprema et maxime propria, cum Spiritus sancti occultatio ad Patrem per Filium redundet? ut ex his necessario convincatur, etiam ipsorum hostium testificatione, Patris substantiam ignotam esse. Unde ergo iste perspicacissimus, qui quæ non sunt intuetur, rerum non apparentium et incomprehensarum naturam et ipse videt, et nos hortatur, ut ex operibus essentias, et ex his opera investigemus?

Verum reliqua excutiamus. *Dubitationes inquit de operationibus ex substantiis resolvendas esse.* Quomodo aliquis istum a vanissimis persuasionibus saltem ad humanas cogitationes traducat? Dubitationes de operationibus exortas arbitratur ex substantiarum cognitione definiri posse. Quomodo per ea quæ cognitione non sunt comprehensa, rebus dubiis fidem conciliabit? Si enim ipsa substantia incognita est, quodnam operæ pretium est occupari circa operationem, quasi illius ductu ad ejus, de quo ambigitur, notitiam provehendi essemus? Si vero operationis inquisitio ideo necessaria est, ut per illam ad substantiæ, a qua fluit, intelligentiam ducamur, qua ratione non cognita nobis du-

η οὐσία. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, καὶ εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος (ἔργον ὀνομάζει τῆς τῷ Υἱῷ παρεπομένης ἐνεργείας) κατελιφέναι λέγοι τοῦ Μονογενοῦς τὴν φύσιν, οὐδεμίαν οὐσασιν ὁ λόγος ἔχει, πάλιν καὶ ἐνταῦθα τῆς ἐνεργείας μὲν τῷ ἀποτελέσματι συμπαρεκτεινομένης, τὴν δὲ φύσιν ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ ἐνεργοῦντος, διὰ τοῦ κατεργασθέντος οὐ δεικνυούσης.

Ἴνα δὲ καὶ τοῦτο συγχωρήσωμεν, δεδῶσθαι ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας γινώσκεισθαι. Οὐκοῦν ἡ πρώτη οὐσία, διὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἔργου γνωρίζεται, καὶ τὴν δευτέραν ὡσαύτως τὸ ἔργον, τὸ παρ' αὐτῆς γινόμενον, δεικνυσι· τὴν τρίτην τοῖνον εἶπε, ὡ σοφώτατε, τί τὸ δεικνύον ἐστὶ, μηδενὸς ἔργου τοιοῦτου τῆς τρίτης οὐσίας θεωρουμένου; Εἰ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις, ὡς οὐ φῆς, αἱ οὐσίαι καταλαμβάνονται, ἀκατάληπτον εἶναι τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ὁμολογήσεις· οὐκ ἔχων κατὰ τὸ προσεχὲς τοιαύτην ἐνέργειαν, καὶ τοῦτο παραστήσασθαι, δι' ἐκείνης τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ἀναλογίσασθαι. Ἡ τοῖνον δειξὼν τί οὐσιώδες ἔργον τοῦ Πνεύματος, δι' οὐ κατελιφέναι φῆς τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁλος ὑμῖν ὁ ἰσὸς τῆς ἀράχνης τῇ ἐπαφῇ τοῦ λόγου περιβρῦσεται. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς προσεχούσης ἐνεργείας ἡ οὐσία γνωρίζεται κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, ἐνέργεια δὲ οὐσιώδης τοῦ Πνεύματος οὐδεμία, καθάπερ τοῦ Πατρὸς μὲν τὸν Υἱὸν, τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμά φατε, ἀνεπίγνωτος πάντως ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις καὶ ἀκατάληπτος διὰ τούτων συνωμολογῆται· μηδεμίαις αὐτὴν ἐνεργείας τῆς καθ' ὑπόστασιν νοουμένης παραδηλούσης. Εἰ δὲ τοῦτο διαπέφουγε τὴν κατάληψιν, πῶς τοῦ μὴ κατελιημένου ἡ ὑπερκειμένη οὐσία καταλαμβάνεται; Εἰ γὰρ ἀγνωεῖται τοῦ Υἱοῦ τὸ ἔργον, ὅπερ ἐστίν, ὡς φασι, τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἂν ἐκείνου ἐπιγνωσθεῖ πάντως, τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ τεκμηριούντος συσκιαζόμενος. Καὶ εἰ τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία τῷ τῆσπι τούτῳ διαλανθάνοι, πῶς διὰ τῆς λανθανούσης ἡ ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτῃ φανερωθήσεται, τῆς τοῦ Πνεύματος ἀδηλίας κατὰ ἀνάλυσιν διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διαδοθείσης; ὡς ἐκ τούτων σαφῶς ἀποδείκνυσθαι, καὶ διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας, τὸ ἀκατάληπτον εἶναι πάντῃ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν. Πόθεν οὖν ὁ ὄξυδερκῆς οὗτος, ὁ τὰ ἀνύπαρκα βλέπων, τὴν τῶν ἀφανῶν τε καὶ ἀκατάληπτων φύσιν δι' ἀλλήλων αὐτὸς τε βλέπει, καὶ ἡμῖν ἐγκλεῖσθαι, ἐκ τῶν ἔργων τὰς οὐσίας, καὶ ἐξ

D ἐκείνων τὰ ἔργα λέγων καταλαμβάνεσθαι;

Ἄλλὰ καὶ τὸν ἐφεξῆς λόγον ἐπισκοπήσωμεν· καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις φησὶν ἀμφιβολίαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν. Πῶς ἂν τις αὐτὸν ἐκ τῶν ματαίων ὑπολήψεων μεταγάγοι; Καὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίας οἴεται δυνατόν εἶναι διὰ τῆς καταλήψεως τῶν οὐσιῶν διαλύεσθαι. Πῶς διὰ τῶν μὴ κατελιημένων τὸ ἀμφιβαλλόμενον εἰς πίστιν ἄγει; Εἰ μὲν γὰρ κατελιητο ἡ οὐσία, τίς χρεῖα πολυπραγμονεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν, ὡς δι' ἐκείνης μελλόντων ἡμῶν τῇ καταλήψει τοῦ ζητουμένου προσάγεσθαι; Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἐνεργείας ἐξέτασις, ὡς ἂν διὰ ταύτης πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἐνεργούσης αὐτὴν οὐσίας ὀδηγηθεῖμεν, πῶς ἡμῖν ἡ μήπω γνωσθεῖσα φύσις τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίαν διαλύσει δυνήσεται; Παν-

εὐς γὰρ πράγματος ἀμφιβαλλομένου, διὰ τῶν ὁμολο-
 γουμένων αἰ ἀποδείξεις γίνονται. Ὅταν δὲ ἐπίσης ἐν
 ἀμφοτέροις ἢ τοῖς ζητούμενοις τὸ ἀδύλον· πῶς τὰ δι'
 αὐτῶν ἀγνοούμενα δι' ἀλλήλων καταλαμβάνεσθαι φη-
 σιν ὁ Εὐνόμιος; Ἀμφιβαλλομένης γὰρ τῆς τοῦ Πα-
 τρός οὐσίας, διὰ τῆς παρεπομένης αὐτῷ ἐνεργείας,
 καὶ τοῦ παρὰ ταύτης ἀποτελεσθέντος ἔργου, φανε-
 ροῦσθαι τὸ ζητούμενον λέγει. Πάλιν δὲ τῆς τοῦ Μο-
 νογενοῦς οὐσίας ζητουμένης ἥτις ἐστὶν (ὄν εἶτε ἐνέρ-
 γειαν, εἶτε τῆς ἐνεργείας ἀποτελεσμα λέγει· κέχρη-
 ται γὰρ ἑκατέρω τῶν λόγων), ἐκ τῆς τοῦ πεποιηκό-
 τος φησὶν οὐσίας εὐκολον εἶναι διαλύειν τὴν περὶ τοῦ
 Μονογενοῦς ἀμφισβήτησιν.

Ἡδέως δ' ἂν καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῦ μάθοιμι· Ἐπι-
 μόνης τῆς θείας φύσεως τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμ-
 φιβόλαν ἐκ τῆς ἐργασαμένης οὐσίας διαλύεσθαι λέ-
 γει, ἢ καὶ ἐπὶ παντός πράγματος, ὃ τις δύναμις
 ποιητικῆ συνυπάρχει, διὰ τῆς τοῦ ποιούντος οὐσίας,
 καὶ τὴν τῶν γεγονότων φύσιν ἐπιγινώσκει. Εἰ μὲν οὖν
 ἐπὶ μόνης τῆς θείας δυνάμεως τὸ τοιοῦτον ἀποφαί-
 νεται δόγμα, δεϊξάτω πῶς τὴν ἀμφισβήτησιν τῶν
 τοῦ Θεοῦ ἔργων διαλύει διὰ τῆς τοῦ ἐνεργήσαντος
 φύσεως. Ἰδοὺ γὰρ ἀναμφίβολον ἔργον Θεοῦ, οὐρανός,
 γῆ, θάλασσα, ὅλος ὁ κόσμος. Ζητήσθω δὲ καθ' ὑπό-
 θεσιν, τούτων ἑνὸς ἢ οὐσίας· καὶ ἔστω οὐρανός τῆ
 θεωρίᾳ τοῦ λόγου προκειμένος. Ἀμφιβαλλομένης
 πῶν οὐρανοῦ τῆς οὐσίας, κατὰ τὰς ποικιλίας ἐπὶ
 τούτῳ δόξας τῶν διαφορῶν κατὰ τὸ φανὲν ἑκάστῳ
 περὶ αὐτοῦ φυσιολογούντων, πῶς ἡμῖν ἐπάγει τὴν διά-
 λύειν τῆς τοῦ ζητουμένου ἀμφιβολίας ἢ τοῦ πεποιη-
 κότος τὸν οὐρανὸν θεωρίᾳ; Ἐκεῖνος ἄυλος, ἀόρατος,
 ἀσημάτιστος, ἀγέννητός τε καὶ εἰσαεὶ διαμένων,
 φθορᾶς, καὶ τροπῆς, καὶ ἀλλοιώσεως, καὶ τῶν τοιούτων
 πάντων ἀνεπίδεκτος μένων. Πῶς οὖν ὁ τοιαύτην περὶ
 τοῦ ἐνεργήσαντος λαβῶν τὴν διάνοιαν, πρὸς τὴν ἐπί-
 γωιν τῆς τοῦ οὐρανοῦ φύσεως ἐναχθήσεται; Πῶς
 ἐκ τοῦ ἀοράτου, τὸ ὀρατὸν, ἐκ τοῦ ἀφάρτου, τὸ φθο-
 ρᾶ ὑποκείμενον, ἐκ τοῦ ἀγεννητῶς ὄντος, τὸ ἀπὸ
 χρόνου τὴν σύστασιν ἔχον, ἐκ τοῦ εἰσαεὶ διαμένουτος,
 τὸ πρόσκαιρον κεκτημένον τὴν ὑπαρξιν, καὶ ἐκ πάν-
 των τῶν ἐναντίων, τὴν περὶ τοῦ ζητουμένου ποιήσε-
 ται κατανόησιν; Εἰπάτω ὁ περισκεμμένος δι' ἀκρι-
 θείας τὰ θῆτα· εἰπάτω πῶς ἐστὶ δυνατόν τὰ ἀνομοίως
 κατὰ τὴν φύσιν ἔχοντα, δι' ἀλλήλων ἐπιγινώσκεσθαι·
 καίτοι γε δι' αὐτῶν τούτων ὧν αὐτός φησιν, εἴπερ τοῖς
 ἰδίοις κατακολουθεῖν ἠπίστατο λόγοις, ὡδηγήθη ἂν
 πρὸς τὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος συγκατάθεσιν.
 Εἰ γὰρ ἢ τοῦ ποιήσαντος φύσις τὸ παρ' αὐτῆς γεγε-
 νημένον δείκνυσι, καθὼς οὗτός φησι, ποίημα δὲ κατ'
 αὐτοῦς ὁ Υἱός ἐστι τοῦ Πατρὸς, πάντως ὁ τὴν τοῦ
 Πατρὸς φύσιν κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς
 δι' ἐκείνης ἐγνώρισεν· εἴπερ ἢ τοῦ ἐνεργήσαντος φύ-
 σις τὸ ἐνεργηθῆν ἀπεσήμηνεν.

Ὅς καὶ διὰ τούτου τὸν τῆς ἀνομοιότητος αὐτῆς·
 Μονογενῆ, τῶν τῆς Προνοίας ἔργων ἀποσχοινοῦσθαι·
 μηδὲν πολυπραγμονεῖσθω ἢ γένεσις, μηδὲ βεδιασμέ-
 νως ἐκεῖθεν ἢ ἀνομοιότητος τοῦ Μονογενοῦς ἐλεγγέσθω.

A bitationem de operationibus dissolvere et eximere
 poterit? Omnis enim rei, de qua dubitatur, de-
 monstratio, ex confessis et concessis instituenda
 est. Quando autem æqualiter in utrisque, de qui-
 bus quæstio est, incertitudo inest: quomodo quæ
 in utrisque ignorata sunt, per utraque mutuo pate-
 fieri Eunomius jubet? Cum enim de Patris sub-
 stantia dubitatur et inquiritur, vult per operatio-
 nem substantiæ illius comitem, et ex opere ab ista
 operatione effecto ignotum patefieri. Rursus vero
 si quærat, quænam sit Unigeniti substantia,
 quem (Unigenitum) sive operationem, sive opera-
 tionis effectum appellat (utroque enim loquendi
 genere utitur), proclive esse ait, ex conditoris sub-
 stantia dubitationem de Unigenito dissolvere.

B Cæterum libenter et istud ex illo intellegem,
 num in sola natura divina dubitationem de operatio-
 nibus ex operantis essentia dissolvi posse asserat;
 an vero in omni re, cui agendi facultas suppetit,
 per efficientis essentiam effectuum quoque essentiam
 cognoscat? Si de sola divina tale dogma traditur,
 ostendat nobis, quomodo dubitationibus, quæ de
 creaturis Dei existunt, ex creatoris natura satis-
 faciat. Ecce enim indubitatum opus Dei est cælum,
 terra, mare, totus mundus. Quærat ergo per
 hypothesin unius ex istis essentia, sitque cælum,
 exempli gratia. Cum igitur cæli essentia dubia sit,
 propter varias eorum, qui varie de cælo philoso-
 phantur, opiniones, quomodo nobis dubitationem
 eximet, ejus, qui cælum fecit, contemplatio? Nam
 C ille materie expertus est, inaspectabilis, figura ca-
 rens, ingenerabilis, perpetim manens, corruptio-
 nis, mutationis, et alterationis, omniumque simi-
 lium incapax. Quomodo igitur ille, qui tali senten-
 tia de cæli conditore imbutus est, ad cognitionem
 naturæ, qua cælum constat, perducetur? Quomodo
 ex inaspectabili, id quod sub aspectum cadit, ex
 incorruptibili corruptioni obnoxium, ex ente inge-
 nito, id quod ex tempore coagmentatum est, et
 ex eo quod semper durat et manet, id quod tem-
 porariam et caducam existentiam accepit, colliget,
 et ex iis quæ rei, de qua quæritur, prorsus
 adversantur, intelligentiam formabit? Dicat, qui ac-
 curate res conditas perlustrat, dicat, inquam, quo-
 modo fieri possit, ut quæ dissimilis naturæ sunt,
 per se mutuo cognoscantur? Quanquam per illa
 ipsa quæ dicit, si propriis suis sermonibus insi-
 stere nosset, eo adduci posset, ut ecclesiastico
 dogmati assensum præberet. Si enim conditoris na-
 tura, id quod ab illa productum est, ostendit,
 prout ipse affirmat, opus autem ex ipsorum sen-
 tentia, est Filius, plane oportet, ut qui Patris
 naturam cognoscit, cognoscat quoque per illam,
 Unigeniti naturam; si producentis natura indicat
 etiam id quod productum est.

Quin et per hanc de inæqualitate doctrinam
 Unigenitum a Providentiæ operibus excludunt. Ne
 studiosius occupemur circa ejus generationem, ne-
 que inde violenter inæqualitas Filii redarguatur.

Sufficit enim et voluntatum diversitas ad hoc, ut A naturæ diversitatem notificet. Quapropter cum omnium, etiam adversariorum, confessione, prima essentia simplex sit, necessarium prorsus est, ut naturam voluntas et electio comitetur; cum vero bona voluntas per providentiam demonstraretur, simul etiam demonstratur bonam esse naturam, a qua est voluntas. Cum vero solus Pater bona operetur, Filius autem eadem non vellet (loquor ex hypothesi adversariorum gratia), evidens esset differentia in natura, utpote diversitate voluntatum testata. At si Pater providentiam omnium gerit, similique modo Filius omnibus providet (quæ enim videt Patrem facientem, similiter et Filius facit): identitas voluntatis, eorundem eadem prorsus volentium, communionem in natura ostendit. Cur igitur rejicitur sermo de providentia, quasi nihil opis ad propositam quæstionem conferat? Quamquam multa etiam ex communi hac vita desumpta, disputationi nostræ suffragantur, intelligo autem omnibus nota exempla. Qui ignis lucem vidit, et calefactricis potentia experimentum cepit, si in aliam huiusmodi lucem et calorem incidat: enimvero in notitiam ignis deducetur ex similitudine eorum, quæ sensu percepit, ad cognationem et convenientiam naturæ, per quam effecta sunt, proventus; non enim aliquid omnia, quæ ignis sunt, ageret, si ignis non esset. Sic si in Patre et Filio similem prorsus, et æqualem providentiæ rationem agnoscimus; tunc et per res, quæ in nostram intelligentiam cadunt, et per illas, quæ eandem superant, colligimus, in iis quibus æquales prorsus et similes sunt actiones, nihil diversitatis in natura reperiri. Etenim quemadmodum mutuo sese habent externa cuiusque indicia: sic necessario etiam sese habebunt ea quæ substrata sunt; et si indicia sibi contraria sunt, sequitur ea etiam quæ his notis et symbolis patefiant, contraria esse. Quod si hæc similiter sese habent, neque illa dissimiliter sese habebunt. Et quemadmodum per ænigma Dominus ait, fructus esse signa naturæ, qua arbores constant, quasi hæc talia præter maturam non immutentur, cum neque malis arboribus boni fructus, neque vice versa bonis arboribus mali fructus congruant; nam ex fructibus, inquit, arbores cognoscuntur²²: sic cum in providentiæ fructu nulla penitus differentia appareat, jure unam quoque naturam, hos fructus proferentem confitemur: etiamsi ex distinctis numero arboribus fructus progredientur. Igitur per ea quæ nobis cognita sunt (cognita autem nobis est providentiæ ratio, similiter Patri et Filio competens), extra dubitationem relinquunt quoque naturæ similitudo, et communio Unigeniti cum Patre, utpote ex iisdem providentiæ fructibus manifestata.

Verum, ne hoc cogitetur, occurrit Eunomius dictitans, se necessitate quadam coactum abstinuisse

Αὐτάρκης γὰρ καὶ ἡ τῶν προαιρέσεων διαφορὰ τῆν τῆς φύσεως ἑτερότητα φανερωῦσαι· διότι ἀπλῆς εἶναι συνομολογηθείσης, καὶ παρὰ τῶν ἐναντίων, τῆς πρώτης οὐσίας, ἐπάναγκές ἐστι τῆ φύσει σύνδρομον ἐνοεῖν τὴν προαίρεσιν· τῆς δὲ προαιρέσεως ἀγαθῆς διὰ τῆς προνοίας ἀποδειχθείσης, ἀγαθῆ συναπεδείχθη καὶ ἡ φύσις, ἀφ' ἧς ἡ προαίρεσις· μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς τὰ ἀγαθὰ ἐνεργούντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ μὴ τὰ αὐτὰ προαιρουμένου (λέγω δὲ καθ' ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ἐνεκεν), πρόδηλος ἂν ἦν ἡ κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορὰ, τῷ παρηλλαγμένῳ τῶν προαιρέσεων μαρτυρουμένῳ. Εἰ δὲ προνοεῖ μὲν ὁ Πατὴρ τῶν ἀπάντων, προνοεῖ δὲ ὡσαύτως καὶ ὁ Υἱὸς (ἃ γὰρ βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ)· ἡ τῶν προαιρέσεων ταυτότης τὸ κοινὸν τῆς φύσεως τῶν τὰ αὐτὰ προαιρουμένων πάντως ἐνδείκνυται. Διὰ τί οὖν ἀτιμάζεται ὁ τῆς προνοίας λόγος, ὡς οὐδεμίαν παρέχων πρὸς τὸ ζητούμενον τὴν συνεργίαν; Καίτοι πολλὰ καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ὑποδείγματα τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ συναγωνίζεται, λέγω δὲ ἀπὸ τῶν πᾶσι γνωρίμων τὰ ὑποδείγματα. Ὁ τοῦ πυρὸς τὸ φῶς θεθεαμένος, καὶ τῆς θερμαντικῆς αὐτοῦ δυνάμεως εἰς πείραν ἐλθὼν, εἰ ἄλλῳ τοιοῦτῳ φωτὶ, καὶ θερμότητι τοιαύτῃ πελάσει, δηλονότι πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἔννοιαν ἀπαχθήσεται, ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν φανέντων αὐτῷ, πρὸς τὴν συγγένειαν τῆς ἀπεργασαμένης αὐτὰ φύσεως ἐναγόμενος· οὐ γὰρ ἂν τι κατὰ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργήσειε μὴ πῦρ ὂν· οὕτως εἴπερ ὅμοιον καὶ ἴσον τὸν αὐτὸν τῆς προνοίας λόγον τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καθορώμεν, διὰ τὸν εἰς τὴν ἡμετέραν γῶσιν φθανόντων, καὶ τῶν ὑπερτιπτόντων τὴν κατὰ τὴν ἡμῶν στοχαζόμεθα, ὡς οὐκ ἂν τοῦ ἑτερογενοῦς κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις ἐνεργήμασι καταληφθέντος. Καὶ γὰρ ὅπως ἂν ἐχῆ πρὸς ἄλληλα τὰ ἐπιφανόμενα ἐκάστῳ γνωρίσματα, οὕτως ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὰ ὑποκείμενα ἔξει. Καὶ εἰ μὲν ἐναντίως ἔχει τὰ γνωρίσματα, ἐναντία χρὴ πάντως λογίζεσθαι καὶ τὰ διὰ τούτων δηλούμενα. Εἰ δὲ ταῦτα ὡσαύτως, οὐδὲ ἐκεῖνα ἐτέρως. Καὶ δι' αἰνίγματος, τῆς τῶν δένδρων φύσεως τοὺς καρποὺς ὁ Κύριος εἶναι φησι τὰ σημεῖα, ὡς οὐκ ἐπαλλασσομένων παρὰ φύσιν τῶν τοιούτων, οὐδὲ τοῖς κακοῖς τῶν ἀγαθῶν, οὐδὲ τὸ ἐμπάλιν τοῖς καλοῖς τῶν ἐναντίων ἐφαρμοζόντων· Ἐκ γὰρ τῶν καρπῶν, φησί, τὰ δένδρα γνωρίζεται· οὕτω καὶ τοῦ καρποῦ τῆς προνοίας οὐδεμίαν ἔχοντος διαφορὰν, μίαν ὁρῶμεν καὶ τὴν τοὺς καρποὺς τούτους ἐκπλαστήσασαν φύσιν· καὶ ἐκ διαφορῶν ὁ καρπὸς τῶν δένδρων προβάλλεται. Ὑκούον διὰ τῶν τῆ ἡμετέρα καταλήψει γνωρίμων (γνωρίμος δὲ ἡμῖν ἐστὶ τῆς προνοίας ὁ λόγος, ὡσαύτως ἐπὶ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ θεωρούμενος) ἀναμφίβολος γίνεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν φύσιν ὁμοιότης, καὶ κοινωνία τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὸν Πατέρα, διὰ τῆς ταυτότητος τῶν καρπῶν τῆς προνοίας γνωριζόμενῃ.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο νοηθῆ, ὡς ἐξ ἀνάγκης τινὸς βιασθεῖς, ἀποστήναι μὲν λέγει τῶν τῆς προνοίας ἐρ

²² Matth. vii, 18.

γεν, ἀναχθῆναι δὲ ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον, **A** διὰ τὸ ἀκολουθεῖν, φησὶ, τῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ τὸν τρόπον τῆς ὁμοιότητος. Ὡς τῆς ἀνάγκης τῶν ὑποδείξεων! Ὡς βιαίως ἡμᾶς ἡ περιουσία τῆς ἐν τῷ λέγειν τέχνης καταναγκάζει τοὺς εἰρηγόμενοις συντίθεσθαι! Ἀκολουθεῖν λέγει τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον τῆς ὁμοιότητος. Ὅσον τὸ τεχνικὸν καὶ περιεσκεμμένον τῆς ἀποφάσεως! Οὐκοῦν ἂν γνωρισθεῖ τῷ τρόπῳ γεννήσεως, συναπεδείχθη τούτῳ καὶ ὁ τρόπος τῆς ὁμοιότητος. Ἐπειδὴ τοίνυν τῶν διὰ σαρκὸς τικτομένων ζώων πάντων, ἢ τῶν πλείστων, ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῆς γεννήσεως τρόπος, ἀκολουθεῖ δὲ κατ' αὐτοῦ τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως ὁ τρόπος τῆς ὁμοιότητος, πάντα τὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τικτόμενα, ὁμοίως ἔξει πάντως πρὸς τὰ ὁμοίως γεννώμενα. Εἰ οὖν ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος, καθὼς φησὶν ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος, ἑαυτῷ τὸ τικτόμενον ὁμοιοῖ· οὗτος ἢ κατ' οὐδὲν ἐν ταῖς ποικίλαις τῶν ζώων διαφοραῖς ἀλλοιοῦται, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἐπὶ τῶν πλείστων ἐστὶν· **B** κεύρεθῆσεται ἢ καθόλου καὶ δίχα τινὸς διορισμοῦ γενομένη ἀπόφασις, πάντα ἀλλήλοις ὅμοια κατασκευάζουσα διὰ τὸ τῆς γεννήσεως ὅμοιον, ἀνθρωπον, κύνα, κάμηλον, μῦν, ἐλέφαντα, πάρδαλιν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τικτεσθαι πέφυκεν· ἢ οὐκ ἀλλήλοις φησὶν ὅμοια τὰ παραπλησίως τικτόμενα, ἀλλ' ἕκαστον ἑκατένῳ μόνῳ, παρ' οὗ τὴν γένεσιν ἔχει. Ἄλλ' εἰ τοῦτο λέγειν ἐβούλετο, τῷ τίκτοντι ὅμοιον ἔδει τὸ τικτόμενον ἀποφῆνασθαι, οὐχὶ τῷ τρόπῳ γεννήσεως ὁμοιότητος τρόπον. Ἄλλ' ὁ μὲν εἰκὸς ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ φύσει θεωρεῖται, τὸ ὁμοιογενὲς εἶναι τῷ γεννῶντι τὸ γεννώμενον, τοῦτο οὐ δέχεται, ὡς ἂν μὴ **C** πούναντιον αὐτῷ περιτραπεῖν τὸ κατασκευάσμα. Εἰ γὰρ τῷ γεννῶντι τὸ τικτόμενον ὅμοιον ἔλεγε, φροῦδα πάντα, καὶ ἀνυπόστατα τὰ φιλοπόνως αὐτῷ συντεθέντα περὶ τῆς ἀνομοιότητος τῶν οὐσιῶν ἀπηλέγχετο.

Νυνὶ δὲ τῷ τρόπῳ γεννήσεως τρόπον φησὶν ὁμοιότητος ἔπεσθαι· τοῦτο δὲ τοῖς ἀκριδῶς ἐπισταμένοις ἐξετάζειν ἐννοίας λόγον, ἀδιανόητον παντελῶς εὐρεθήσεται. Τί γὰρ δεῖ νοῆσαι γεννήσεως τρόπον ἀκούσαντας, πᾶν τῶν ἀπόρων ἐστὶ. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀπεικτοντος λέγει, ἢ τὴν ὀρμὴν, ἢ τὴν διάθεσιν, ἢ τὸν πόσον, ἢ χρόνον, ἢ τὸ διὰ συλλήψεως τελειοῦσθαι τὸ **D** ἐμβρυον, ἢ αὐτῶν τῶν γεννητικῶν μέμνηται τόπων; ἢ ταῦτα μὲν οὐχί, ἕτερον δὲ τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θεωρουμένων λέγει; καὶ πῶς ἂν μάθωμεν τὸ λεγόμενον; Τὸ γὰρ ἀκυρον καὶ ἀσημαντον τῆς τοῦ τρόπου λέξεως, ἐπιδιστάζειν ἡμᾶς τοὺς σηματονομοῦντας παρασκευάζει, ἐπίσης πάντων ταῖς ὑπονοίας ὑποπιπτόντων, καὶ κατ' ἴσον ἕκαστου τὸ ἀσυνάρτητον πρὸς τὸ προκείμενον ἐχόντων· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ φησὶν, ὁμοιότητος τρόπου, οὕτως αἰ λεγόμενον, ἀλλότριον πάσης διανοίας ὑπονοοῦμεν πρὸς τὰ ὑποδείγματα τῶν διὰ τῆς συνθηθείας γνωρίμων ἀποσκοποῦντες. Οὐ γὰρ τὸ εἶδος ἢ τὸν τρόπον τοῦ τόκου, καὶ τὸ γεννώμενον ὁμοιοῦται· ὁ μὲν γὰρ τόκος ἐπὶ τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως, σώματός ἐστι διαστολή, τὸ τελειωθὲν

a providentiæ operibus, ad generationis vero modum adactum esse, quod, ut ait, ad generationis modum sequatur modus similitudinis. O ineluctabilem demonstrationum necessitatem! Quam violenter nos dicendi copia cogit, ut iis, quæ asseruit, astipulemur! Consequi ait ad generationis modum, modum quoque similitudinis. Quantum artis et circumspèctionis in hac assertionem inest! Igitur si cognoscitur modus generationis, simul etiam demonstratus erit modus similitudinis. Cum ergo eorum quæ per carnem generantur, omnium animalium, vel certe plurimorum, idem sit generationis modus, ipsorum autem iudicio ad generationis modum sequatur modus similitudinis, oportet, ut omnia, quæ eodem modo progenerata sunt, eodem modo ad similiter progenita sese habeant; quæ enim eidem similia sunt, inter se quoque similia sunt. Si igitur modus generationis, ut hæreticus contendit, sibi id quod generatur, simile reddit, hic autem modus in variis animalibus prorsus nihil mutatur, sed idem prorsus in compluribus invenitur: necesse est, ut ex universali et absque ulla distinctione, prolata enuntiatione propter generationis similitudinem similia fiant homo, canis, caprius, mus, elephas, pardalis, et alia omnia, quæ simili modo progenerari consueverunt. An vult: sibi mutuo non esse similia, quæ similiter gignuntur, sed quodlibet illi soli, a quo generationis principium ducit? At si hoc volebat, dicendum erat, generanti generatum esse simile: non autem modo generationis modum similitudinis. Sed neque id quidem, quod verisimile est, et in rerum natura reperitur, generanti simile esse genitum: ita comprobatur, ut contrarium contingere nequeat. Nam si generatim id, quod generatum est, generanti simile perhibetur, concidant oportet omnia illa, quæ tam studiose de substantiarum dissimilitudine deseruit.

Nunc autem ad generationis modum ait sequi modum similitudinis. An non hoc iis qui accurato rerum rationes scrutari didicerunt, primo statim intuitu ejusmodi apparebit, quod penitus intelligi nequeat? Nam quid concipiendum sit, si generationis modum audias, admodum certe perplexum est. Num hac locutione figuram generantis intelligit, num impetum, num dispositionem, num locum, num tempus? An embryonis per conceptionem complementum, an ipsa generationi destinata receptacula, an horum nihil, aliud vero quidpiam eorum, quæ cum generatione connexa sunt, insinuat? Qua ratione ad veram significationem pervenimus? Nam improprium nihilque significans modi vocabulum facit, ut de significatione hæreamus, cum ex æquo omnes significationes mentem subeant, et quælibet ex æquo nullum cum re proposita connexionem habeat. Sic et quod ait, similitudinis modum, ita quidem prolatum, ab omni prorsus intelligentia remotum esse discimus, si exempla quæ communi consuetudine nota sunt,

intueamur : non enim ad speciem vel modum partus assimilatur, id quod paritur : nam partus in iis quorum generatio carne perficitur, est corporis divisio, perfecte jam omnibus membris formatum animal in lucem emittens ; id vero quod generatur homo est, aut equus, aut bos, vel aliud quidvis, quod per generationem nasci solet. Quomodo igitur similitudinis in eo, quod generatum est, modus sequatur modum generationis, explicet nobis vel ille ipse, vel alius obstetricandi artem ab illo edoctus. Aliud est enim partus, et aliud quod est ex partu, ejus falsam esse in iis quæ per carnem generantur,

Si vero aliquid efficere et construere vocat modum generationis, ad quem in genito sequatur modus similitudinis, ne sic quidem oratio ejus verisimilitudinem habet, quod exemplis planum fiet. Ferrum a fabro ictibus tunditur, ut inde quid vitæ usibus utile concipiatur et efformetur. Quomodo igitur schema percussione, si ita sors ferat, assimiletur manui artificis, vel modo effectio, puta forcipibus, incudi, follibus, carbonibus, quibus rem efformavit et procudit, nemo facile explicaverit. Quod de uno exemplo dictum est, id omnibus, quæ actione aliqua efficiuntur, competit, nempe modo generationis, id, quod generatum est, nequaquam simile reddi. Quid enim forma vestis commune habet cum stamine, cum regulis, cum pectine, et cum toto illo textoris apparatu? Quid scamnum cum actione, quæ versatur circa ligna, vel alius quispiam effectus cum forma artificis? Ergo in rebus sensibilibus et corporeis a veritate alienum esse, quod asserit, ipsos adversarios fateri existimo.

Reliquum est, ut dispiciamus, quidnam concinanda suæ blasphemæ ulterius afferat. Quid ergo erat quod in quæstione versabatur? Hoc videlicet, fateri oportere, Filium in suâ substantia Patri similem, vel dissimilem esse : quod cum, ut ait, ex providentiæ ratione discere nequiverit, recurrisset ad generationis modum, ut istius intervenitu cognosceret, non utrum genitus genitori dissimilis sit, sed num habeat modum quemdam similitudinis, et quia modus iste multis ignotus sit, ea de causa, se de substantia, quæ genuit, pluribus disseruisse. Num igitur propriæ suæ assertionis oblitus est, quando dixit, *ex operibus investigari debere substantias*? cum ergo necdum ullo modo constet, quomodo substantia generata, quam *opus supremæ* appellat, sese habeat secundum naturam; qua ratione id quod inferius est, ut ipse loquitur, et ideo ad cognoscendum proclivius et facilius, transiliens, maxime propriæ et supremæ substantiæ adhærescit, et cum in opere suo videri velit, quasi divinorum oraculorum admodum guarus sit, nunc ea parvi pendit, perinde ac si nesciret, ad Patris cognitionem, non nisi per Filium accessum pate-

ζῶον ἐν τῇ διαπλάσει τῶν σπλάγχνων ἐπὶ τὸ ἔξω προάγουσα. Τὸ δὲ γεννώμενον ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἡ ἵππος, ἡ βοῦς, ἡ δὲ τι ἂν τύχη διὰ γεννήσεως ὑφιστάμενον. Πῶς τοίνυν ὁ τῆς ὁμοιότητος τοῦ τικτομένου τρόπος ἔπεται τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως, εἰπάτω αὐτὸς οὗτος, ἢ εἰ τις ὑπ' αὐτοῦ μαιεύτριαν ἐπαιδευθὴ τέχνην. Ἄλλο γὰρ ὁ τόκος, καὶ τὸ ἐκ τοῦ τόκου ἄλλο, καὶ διάφορος ἑκατέρου ὁ λόγος. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τῶν διὰ σαρκὸς τικτομένων ψεῦδός ἐστι τὸ λεγόμενον, οὐδεὶς ἂν ἀντέπει τοῦν νοῦν ἐχόντων.

et diversa est utriusque ratio. Igitur assertionem nemo sanæ mentis abnuerit.

Εἰ δὲ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ κατασκευάζειν, τρόπον γεννήσεως ὀνομάζει, ᾧ ἔπρασθαι τὸν τρόπον τῆς τοῦ γινομένου, φησὶν, ὁμοιότητος· καὶ οὕτως ὁ λόγος τοῦ εἰκότος κεχώριστα· οὕτως δὲ διὰ τῶν ὑποδειγμάτων σκοπήσωμεν· Πληγαῖς τυπούται σίδηρος, πρὸς τὴν ἐν τῷ βίῳ χρησίμῳ παρὰ τοῦ δημιουργοῦντος σχηματιζόμενος. Τὸ οὖν σχῆμα τῆς ἀκμῆς, ἂν οὕτω τύχη, πῶς ὁμοιοῦται τῇ χειρὶ τοῦ τεχνίτου, ἢ τῷ τρόπῳ τῆς κατασκευῆς, ὅλον σφύραις, καὶ ἀνθραξί, καὶ φύσαις, καὶ ἀκμονί, δι' ὧν αὐτὴν ὁ δημιουργὸς ἀνετυπώσατο, οὐκ ἂν τις εἰπεῖν ἔχοι· τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐνδὸς ὑποδείγματος εἰρημένον, πᾶσιν ἐφαρμόζει τοῖς διὰ τίνος κατασκευῆς ἀπεργασθεῖσιν, ἔτι τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως τὸ γινόμενον οὐδαμῶς ὁμοιοῦται. Τί γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ εἶδος τοῦ ἱματίου πρὸς τὸ πηλόν, ἢ τοὺς κανόνας, ἢ τὴν κερχίδα, ἢ ὅλως πρὸς τὸν τρόπον τῆς τοῦ ὑφάντου κατασκευῆς; τί δὲ τὸ βῆθρον πρὸς τὴν τῶν ξύλων ἀπεργασίαν, ἢ ἄλλο τι τῶν γινομένων πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ κατεργασαμένου; Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς ἀργεῖν τὸν λόγον τοῦτον, καὶ αὐτοὺς οἶμαι τοῖς ἐναντίους συνείθεσθαι.

Ἐπίλοιπον δ' ἂν εἴη σκοπεῖν εἰ τίνα συντέλειαν πρὸς τὴν τῆς βλασφημίας κατασκευὴν συνεισφέρεται. Τί οὖν τὸ ζητούμενον ἦν; Τὸ δεῖν κατὰ τὴν οὐσίαν ὁμοίως ἢ ἀνομοίως ἔχειν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖσθαι. Ὅπερ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, φησὶν, ἐκ τῶν τῆς προνοίας λόγων μαθεῖν, ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως ἀνεληλυθέναι τρόπον· ὡς διὰ τούτου γινῶναι οὐχὶ τὸν γεννηθέντα, εἰ ὁμοίως ἔχει πρὸς τὸν γεννησάντα, ἀλλὰ τίνα ὁμοιότητος τρόπον, καὶ διὰ τὸ τοῖς πολλοῖς ἀγνωστον εἶναι τοῦτον, διὰ τοῦτο τὴν γεννησασαν οὐσίαν περιεργάζεσθαι. Ἄρα οὖν ἐπιλέλησται τῶν ἰδίων διορισμῶν, ἐν οἷς φησιν, *ἐκ τῶν ἔργων δεῖν τὰς οὐσίας καταλαμβάνεσθαι*; Τῆς οὖν γεννηθείσης οὐσίας, ἦν ἔργον ὀνομάζει τῆς ὑπερκειμένης, μηδέπω φανερωθείσης, πῶς ἔχει κατὰ τὴν φύσιν, πῶς ὑπερβάς τὸ, ὡς αὐτὸς λέγει, κατώτερον, καὶ διὰ τοῦτο τῇ καταλήψει τῶν ζητούντων προσεχέστερον, τῇ κυριωτάτῃ καὶ ἀνωτάτῃ προσφύεται· καὶ τὸ ἀκριβῶς εἶδέναι τὰς θείας φωνάς, ἐν τῷ κατ' αὐτὸν λόγῳ, κατασκευάζων, νῦν κάκειων ὀλίγον ποιεῖται τὸν λόγον, ὥσπερ ἀγνοῶν ὅτι οὐκ ἐστὶ τῇ γνώσει τοῦ Πατρὸς προσθῆναι, μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ προσγγίσαντα; Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, *ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βοήθη-*

ται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ἄλλ' οὗτος, ἐν οἷς μὲν ἂν μέλλῃ καθυβρίζειν τὰς εὐσεβεῖς καὶ τῇ θεότητι πρεπούσας τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις, ἐλάττωνα εἶναι λέγει, γυμνῇ τῇ φωνῇ· ἐν δὲ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεῶν, λαυθάνει τὸ μείζον ἐπ' αὐτοῦ κατασκευάζων· ἐπερ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ὡς ἔτοιμοτέραν εἰς κατανόησιν καταλαβών, δι' ἐκείνης ἀνιχνεύειν πειράται καὶ συλλογίζεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν.

Ἄνετοι γοῦν ἐπὶ τὴν γεννήσαντα οὐσίαν, καὶ δι' ἐκείνης τὴν γεννηθεῖσαν ἐπίσκοπεῖ, διὰ τὸ τῇ φυσικῇ, εἰρή, τοῦ γεννηθέντος ἀξίᾳ δείκνυσθαι τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον. Πάλιν τοῦτο ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως παρῆρξεν, ἐπὶ πάντα παραπλησίως διαγεῖσθαι παρασκευάζει τοῦ ζητούντος τὴν ἔννοιαν. Τοιαῦτα γάρ ἐστι καθολικῶς τὰ δογματιζόμενα, ὡς ἐπὶ πάντα φέρεσθαι ταῖς ὑπονοίαις, καὶ μὴδὲν ὑπεξαίρεισθαι τῆς περιληπτικῆς ἀποφάσεως. Εἰ οὖν πάντως ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος τῇ φυσικῇ τοῦ γεννώντος ἀξίᾳ γχωρίζεται, πολλαὶ δὲ τῶν τικτόντων αἰ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ, καὶ κατὰ πολλὰς ἐπινοίας καταλιμβάνονται (γεννᾶται γὰρ Ἰουδαῖος, Ἕλλην, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος), τί ἐκ τούτων κατασκευάζεται; Ὅτι ὅσα εἰσὶ τῶν γεννιόντων κατὰ τὰς φυσικὰς ἀξίας διαφοραὶ, τοσοῦτοι καὶ τρόποι γεννήσεως κατὰ τὸ εἶδος εὐρεθῆσονται· ὡς μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πληροῦσθαι πᾶσι τὴν γένεσιν· ἀλλὰ ταῖς τῶν γεννιόντων ἀξίαις τὰς φύσεις συμμεταβάλλεσθαι, καὶ δεῖν ἐκάστῃ τῶν τικτομένων, κατὰ τὴν τῶν ἀξιωμάτων διαφορὰν, ἰδιάζοντά τινα γεννήσεως τρόπον καινοτομεῖσθαι. Πᾶσι γὰρ συμφυεῖς ἀξίαι τι-
νὲς εἰσι πάντως ἐπιθεωρούμεναι τοῖς καθ' ἕναστον, ἀπερσοῦσαι δὲ ἀλλήλων πρὸς τὸ κρείττον ἢ κατὰ-
λείτερον· ὅπως ἂν ἐκάστῃ συμπέση, γένος, ἀξίωμα, ἄρρησκεία, πατρις, δυναστεία, δουλεία, πλοῦτος, πενία, τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ὑποχείριον, πάντα ὅσα τὰς κατὰ τὸν βίον διαφορὰς ἐν ταῖς ἀξίαις ἐργάζεται. Εἰ οὖν τῇ φυσικῇ τοῦ γεννώντος ἀξίᾳ, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὁ τῆς γεννήσεως δείκνυται τρόπος (πολλαὶ αἰ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ), πολλοὶ πάντως καὶ οἱ τῆς γεννήσεως τρόποι, κατὰ τὸν δογματιστὴν εὐρεθῆσονται, τῆς κατὰ τὰς ἀξίας διαφορὰς νομοθετούσης τῆς φύσεως τὸν τόκον.

Εἰ δὲ μὴ δέχοιτο φυσικὰς εἶναι τὰς τοιαύτας ἀξίας, ὡς ἔξω τῆς φύσεως θεωρουμένας, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· ἐκείνῳ μέντοι πάντως συνθήσεται, ὅτι φυσικῇ τινι πάντως ἀξίᾳ τῆς ἀλόγου ζωῆς ἢ ἀνθρωπίνῃ κειώρισται. Ἄλλ' ὁ τοῦ τόκου τρόπος, οὐδεμίαν ἐν τῇ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν διαφορᾷ τὴν παραλλαγὴν ἔχει, ὁμοιοτρόπως τῆς φύσεως τὰ τε λογικὰ καὶ τὰ ἄλογα διὰ τῆς γεννήσεως εἰς τὴν ζωὴν παραγούσης. Εἰ δὲ ἐπὶ μόνῃς ἐκείνης τῆς οὐσίας τῆς, ὡς αὐτὸς ἐνομάζει, κυριωτάτης, καὶ ἀνωτάτης, τὸ συμφυεῖς ἀξίωμα καταλιμβάνει, ἴδωμεν ὅ τι καὶ νοῶν τοῦτο λέγει. Ἔμὲν γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος, συμφυεῖς ἐστὶν ἀξίωμα

fieri? *Nullus enim, inquit, novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ²⁴. Sed iste cum debitam existimationem, quam de Unigeniti divinitate habemus, imminuere et deterere molitur, minorem Filium nuda voce astruit, quem ignarus licet majorem facit, in rerum divinarum comparanda cognitione: si quidem Patris substantiam, velut cognitu expeditiorem accipiens, per illam indagare et colligere nititur naturam Filii.

Ascendit igitur ad naturam quæ generavit, et per illam, considerat generatam, eo quod per naturalem generantis dignitatem modus generationis demonstratur. Qua sua assertionem ita simpliciter et indefinite prolata, ad omnia æqualiter lectoris animum diffundere et abducere tentat. Talia enim sunt, quæ universim affirmantur, ut cogitationem ad omnia traducant, nihilque extra suum ambitum relinquunt. Si igitur omnino modus generationis ex naturali generantis dignitate cognoscitur, generantium vero varietas, et diversarum notionum secundum dignitatem differentiam reperiuntur: generat enim Judæus, Græcus, Barbarus, Scythæ, servus, liber: quid ex his concluditur? An quot sunt generantium secundum naturalem dignitatem naturæ, tot etiam modi generationis, ut decet, existant, ita ut laudat quæ eodem modo generatio perficiatur; sed ut naturæ una cum generantium dignitatibus mutantur, adeoque, ut cuilibet eorum, quæ generantur, secundum dignitatum differentiam proprius quidam generationis modus assignandus sit? Omnis enim a natura insitæ dignitates et excellentiæ sunt, quas in singulis invenire licet, discrepantes non nihil a se mutuo, secundum majus et minus: ita ut quodlibet eorum, quæ generantur, pro dignitatum proportione, comitentur peculiariter quædam, ut genus, dignitas, religio, patria, potentia, servitus, divitiæ, paupertas, libertas arbitrii, subjectio, et omnia alia, quæ in hac vita differentiam aliquam constituunt. Si igitur naturali generantis dignitate modus generationis ostenditur, ut dicit Eunomius, varietas autem sunt secundum dignitatem differentiam, plane sequitur etiam varios esse, ex novatoris hujus sententia, generationis modos, et alia aliter nasci; cum quæ secundum dignitates est differentia, naturam in partu quasi legibus circumscribat.

Quod si quis non admittat, hujusmodi dignitates esse naturales, cum extra naturæ leges versari videantur, cum hoc non digladiabimur. Illud tamen omnino concedendum erit, naturali quadam dignitate et præcellentia humanam vitam ab illa, quæ ratione caret, discriminatam esse; at partus modus nullam penitus in differentia secundum naturalem dignitatem, variationem habet, quia natura eodem modo tam rationis capacia, quam rationis expertia per generationem in hanc lucem edit. Si vero in sola illa natura, quam ipse propriissimam et supremam nominat, insitam dignitatem constituit, videamus

²⁴ Mat. 11, 27.

quid tandem talia dicens, a nobis intelligi velit : **A** nam, ut nos quidem arbitramur, Deo cognata sunt, ipsa divinitas, sapientia, potentia, bonitas, iudicium, justitia, fortitudo, longanimitas, veritas, esse creatorem, dominatorem, invisibilem, interminatum, et si quid aliud hujus generis ad gloriam Dei amplificandam, divinitus inspirata Scriptura prodidit, quæ omnia etiam unigenito Filio proprie et a natura inesse asserimus, solumque in eo quod est principii expertem esse, differentiam confitemur ; neque tamen principii expertem esse penitus a Filio abdicamus (nemo orationem nostram calumniose vellicet, quasi demonstrare velimus eum, qui vere Filius est, esse ingenuum : non enim minus impietatis damnamus tale quid docentes, ac illos, qui inæqualitatem introducunt) ; sed cum vocabulum principii variis significatis constet, et animum ad plura ducat, dicimus esse etiam aliquid, secundum quod principio carere competat itidem Filio. Quando enim hac voce significamus id quod ex nullo penitus principio suam subsistentiam habet, tum principii expertem esse, tanquam solius Patris ingenui proprium confitemur. Quando vero de reliquis principii significatis disquisitione instituitur, cum et creaturæ sit principium, et temporis, et ordinis, etiam in his unigenitum Filium omni principio superiorem esse docemus : ita ut eum, per quem facta sunt omnia, supra omne creaturæ principium, et temporis rationem, ordinisque consecutionem et seriem evectum credamus ; itaque quem in hypostasi principii expertem esse negamus, eum in aliis omnibus principii expertem statuimus ; et Patrem quidem principii expertem et innascibilem, Filium autem ad prædictum modum principii expertem, non tamen innascibilem esse docemus.

In quam igitur cognatam Patris dignitatem intuens, per illam generationis modum colligit ? In innascibilitatem respondebit, opinor. Igitur si omnia alia nomina, quæ ad gloriam Dei celebrandam accepimus, inania et significatu destituta censes, superflua erit talium vocum enumeratio, in solo et nudo catalogo posita : siquidem nulla cæterarum appellationum naturalem ejus, qui supra omnia est, dignitatem menti objicit. At vero si singulis vocabulis quæ recensuimus, notio propria, et existimationi divinæ consentanea substernitur : enimvero tum etiam cognatas Dei dignitates secundum multiplicationem nominum multiplicari oportet, per quas similitudo naturæ recte colligitur : si cognatæ substantiis dignitates et præeminentiæ subjectarum rerum indicia sunt. Cum vero in utroque eædem dignitates et excellentiæ appareant, perspicue prorsus identitas substantiæ in rebus, quæ his dignitatibus subsunt, ostenditur. Si enim unius vocabuli mutatio diversam substantiam demonstrat, quanto magis multa quæ illiusdem rationis vocabula communionem naturæ indicabunt ? Quæ igitur causa est, cur reliqua nomina negligantur, unoque solo generatio investigetur ? Cur Patri solam innascibilitatem, ceu cognatam

Α τῷ Θεῷ, αὐτῇ ἡ θεότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, τὸ ἀγαθὸν εἶναι, κριτὴν, δίκαιον, ἰσχυρὸν, μακρόθυμον, ἀληθινόν, κτίστην, ἐξουσιαστήν, ἀόρατον, ἀτελεύτητον, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν εἰς δοξολογίαν παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰρημένων ἐστίν· ἅπερ πάντα καὶ τῷ μονογενεῖ· Ἰῶ κυρίως καὶ συμφυῶς ἐνθεωρηθεῖσθαι φαμεν· ἐν μόνῃ τῇ κατὰ τὸ ἀναρχον ἐννοίῃ τὴν διαφορὰν ἐπιστάμενοι, καὶ ταύτην οὐ κατὰ πᾶσαν ὑπόνοιαν τοῦ Μονογενοῦς ἀποτέμενον· μηδεὶς δὲ διασπαρασσέτω διὰ συκοφαντίας τὸν λόγον, ὡς ἀγέννητον ἡμῶν δεικνύειν ἐπιχειροῦντων τὸν ἀληθῶς Ἰῶν· οὐδὲν γὰρ ἔλαττον ἀσεβεῖν τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγοντας τῶν τὸ ἀνόμιον δογματιζόντων διοριζόμεθα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολὺσημος ὁ τῆς ἀρχῆς λόγος, καὶ εἰς πολλὰ ταῖς ὑπονοίαις φερόμενος· ἔστιν ἐν οἷς φαμεν καὶ τῷ **Β** μονογενεῖ Ἰῶ μὴ ἀπεμφαίνειν τὴν τοῦ ἀναρχοῦ προσηγορίαν. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἐξ αἰτίου τιδὲς τὴν ὑπόστασιν ἔχειν ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ ἀναρχοῦ νοηταί, τοῦτο μόνον τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὁμολογοῦμεν· ὅταν δὲ κατὰ τὰ λοιπὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς σηματομένων ἡ ἐξέτασις ἦ, ἐπειδὴ καὶ κτίσεως τινας ἐπινοεῖται ἀρχὴ, καὶ χρόνου, καὶ τάξεως, κἀν τούτοις καὶ τῷ Μονογενεῖ προσμαρτυροῦμεν τὸ ὑψηλότερον ἀρχῆς εἶναι, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν κτίσεως ἀρχὴν, καὶ χρόνου ἐννοιαν, καὶ τάξεως ἀκολουθίαν εἶναι πιστεύειν τὸ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ὥστε τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως μὴ ἀναρχον, ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁμολογούμενον ἔχειν τὸ ἀναρχον· καὶ τὸν μὲν Πατέρα, καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον· τὸν δὲ Ἰῶν ἀναρχον **Γ** μὲν κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, οὐ μὴν καὶ ἀγέννητον.

Εἰς ποῖον οὖν συμφυὲς ἀξίωμα τοῦ Πατρὸς βλέπων, δι' ἐκείνου τὸν τῆς γενήσεως τρόπον ἀναλογίζεται ; Εἰς τὴν ἀγεννησίαν πάντως ἐρεῖ. Οὐκοῦν εἰ μὲν πάντα τὰ ὀνόματα, ὅσα εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐμάθομεν, ἀργά σοι καὶ ἀσημαντα λέγομεν, περιττὴ τίς ἐστὶ καὶ παρέλκουσα ἡ τῶν τοιούτων φωνῶν ἀπαριθμησις ἐν ψιλῷ τῷ καταλόγῳ προφερομένη, εἴπερ οὐδεμία τῶν λοιπῶν προσηγοριῶν τὴν φυσικὴν ἀξίαν τοῦ ἐπὶ πάντων παρίστησιν· εἰ δὲ ἐκάστου τῶν λεγομένων ἰδιάζουσά τις ἐννοία, καὶ **Δ** πρέπουσα τῇ περὶ Θεοῦ ὑπολήψει γνωρίζεται· δηλονότι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνομάτων καὶ αἱ συμφυεῖς ἀξίαι τοῦ Θεοῦ θεωροῦνται· καὶ διὰ τούτων ἡ τῶν οὐσιῶν ὁμοιότης κατασκευάζεται· εἴπερ τὰ συμφυῆ ταῖς οὐσίαις ἀξιώματα γνωριστικὰ τῶν ὑποκειμένων ἐστί. Τῶν δὲ ἀξιωμάτων ἐφ' ἑκατέρου τῶν αὐτῶν φαινομένων, ἡ κατὰ τὴν οὐσίαν ταυτότης τῶν ταῖς αὐταῖς ἀξίαις ὑποκειμένων πραγμάτων σαφῶς ἐπιδείκνυται. Εἰ γὰρ ἰκανὴ νομίζεται ἐνὸς ὀνόματος παραλλαγὴ τὸ ξένον τῆς οὐσίας ἐνδείξασθαι, πόσω μᾶλλον ἰσχύσει ἡ τῶν μυρίων ὀνομάτων ταυτότης τὸ κοινὸν παραστήσαι τῆς φύσεως ; Τίς οὖν ἡ αἰτία, δι' ἣν τὰ μὲν λοιπὰ τῶν ὀνομάτων περιορᾶται, μόνον δὲ τῷ ἐνὶ τεκμηριούτῃ ἡ γέννησις ; Καὶ διὰ τί μόνον συμφυὲς ἀξίωμα τὴν ἀγεννησίαν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δε-

γυμνί·ουσι, τὰ λοιπὰ παρωτάμενοι ; Ἴνα τῇ πρὸς τὸ γεννητῶν ἀντιδιαστολῇ τὸν τῆς ἀνομοιότητος κακουργήσῃαι τρόπον, ὅπερ καὶ αὐτὸ, κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν εὐθυνόμενον, ἐπίσης τοῖς προειρημένους ἀδρα- νῶς τε καὶ ἀνυπόστατον καὶ ἀντ' οὐδενὸς εὐρεθῆ- σεται.

Ὅτι δὲ εἰς τοῦτο βλέπουσιν αἱ κατασκευαὶ πᾶσαι, τὸ ἐπιφερόμενον θείνουσιν, ἐν οἷς ἑαυτὸν ἀποδέχεται, ὡς προσήκοντως τῇ ὁδῷ ἐκέλευε πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς βλασφημίας χρησάμενος· καὶ οὐκ εὐθύς ἀπο- γυμνώσας τοῦ λόγου τὸ βούλημα, οὐδὲ πρὸ τοῦ συναρ- τῆσαι τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπάτης, ἀγυμνάστοις ἐπι- ταῖς ἀποαῖς προσεβάλων τὴν ἀσέθειαν· οὐδὲ ἐν προσι- μίαις τῶν λόγων τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν ἀποφηνάμε- νος, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ἑτερότητα διαθρυλλήσας, οὐ- πωτὶ λέγων κατὰ τὴν λέξιν· Ἡ καθὼς νομοθετεῖ Βασιλεῖος, ἀπ' αὐτῶν ἀρξασθαι τῶν ζητουμένων εἶδι, ἀσυναρτήτως τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν λέγον- τας, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ἑτερότητα θρυλλεῖν, ἢ ταυτότητα ; Περὶ ὧν πολλὰ διὰ μέσου διεξελθὼν ἐν σπύμμασι, καὶ λοιδορίαις, καὶ ὕβρεσιν (οὗτω γὰρ οἰ- ἐν ὁ σοφὸς ὑπὲρ τῶν ἰδίων δογμάτων διαγωνίζεσθαι), πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ πρὸς τὸν ἀντί- παλον δῆθεν ἀποτεινόμενος, κάκεινῳ τῶν λεγομέ- νων τὴν αἰτίαν ἀνατιθεῖς, τοιάδε φησὶν· Ἐπεὶ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ὑμεῖς ἐνοχοὶ τοῦτοῖς τοῖς πλημ- μελήμασιν, οἱ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τῷ γεννηθέντι καὶ τῷ γεννηθέντι διακληρώσαντες. Διὸ καὶ τὴν ἐκ τούτοις λοιδορίαν, ὥσπερ τινὰ πάγην ἀφυκτον καθ' ἑαυτῶν ἐτεκτεήσαθε, τῆς δίκης, ὡς εἰκόσ, τοῖς ὑμετέροις καθ' ὑμῶν αὐτῶν ἐπιψηφίζουσης. Ἦτοι γὰρ ἀνάρχως ἀλλήλων κερωρίσθαι τὰς οὐ- σίας ταύτας ὑπολαμβάνοντες, τούτων δὲ τὴν ἑτέραν εἰς Υἱοῦ τάξιν διὰ γεννήσεως ἄγοντες καὶ τὸν ἀνάρχως ὄντα ὑπὸ τοῦ ὄντος γενέσθαι ἑατερόμενοι, τοῖς ἰδίοις ὑπόκεισθε λοιδορήμα- σιν. Ὅν γὰρ ἀγέννητον εἶναι φαντάζεσθε, τούτῳ τὴν παρ' ἑτέρου γέννησιν ἐπισημίζετε, ἢ μίαν, καὶ μόνην ἀναρχον ὁμολογοῦντες οὐσίαν, εἴτε αὐτὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῇ γεννήσει περι- τράποντες, αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς γεννηθῆσθαι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν φήσετε.

Τὰ μὲν οὖν πρὸ τῶν ἀνεγνωσμένων αὐτῷ γεγραμ- μένα, ὡς ψιλὴν ἔχοντα κατὰ τοῦ διδασκάλου καὶ πα- τρὸς ἡμῶν ἀναισχυντίαν, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν προκει- μένον συντελοῦντα σκοπὸν, ὑπερβήσομαι. Ἐν δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἐπειδὴ δεινῶς ἡμῖν τοὺς ἀμφήκεις τού- τος ἐλέγχους διχόθεν στομιάσας, διὰ τῆς τῶν διλημ- μάτων ἐπινοίας προτείνεται, ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς μὴ σωπῆ δέξασθαι τὸν κατὰ τοῦ δόγματος, πόλεμον, ἀλλ' ὡς ἔχομεν δυνάμειος συμμαχῆσαι τῷ λόγῳ, καὶ εἶχε: τὴν φροδερὰν ταύτην καὶ ἀμφίστομον μάχαι- ριν, ἣν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐθήξαστο, τῶν ἐν ταῖς κιαγραφαῖς φαινομένων ἀδρανεστέραν.

Ἀπλᾶς ἐννοίαις διαβάλλει τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, καὶ φησιν, ἢ δύο ἀγεννητοὺς ἀρχὰς ἀντιπαρεξαγομένης ἀλ- γίαις, τὴν μὲν Πατέρα, τὴν δὲ Υἱὸν ἡμᾶς ὀνομάζειν,

A dignitatem, attribuant, reliquis omnibus repudia- tis? Nimirum, ut oppositione ingeni et geni modum æqualitatis subvertant, quod ipsum oportuno tempore, æque ac prædicta, frivolum, inane, et nullius momenti esse demonstrabitur.

Ad hanc vero metam omnes eorum machinas tendere, argumento est id quod inferitur, cum (Eunomius) se ipsum commendat, et laudat, quasi probe et convenienter via illa ad blasphemix structuram usus fuerit, neque statim voluntatis suæ propositum patefecerit, neque prius quam fallaciæ telam pertexeret, auribus adhuc inexercitatis impietatem intulerit. Neque etiam statim sub exordium disputationis innascibilitatem, substantiam esse definierit, neque de substantiæ diversitate multa deblateraverit : hæc enim sunt Eunomii verba : An quemadmodum præscribit Basilinus, exor- diri oportebat ab illis quæ in questione versantur, et absque ulla connexione inscienter de innascibilitate, seu de substantia, deque substantiæ diversi- tate et identitate nugari debebam? Et post multa scommata, convicia et probra (his enim firmamen- tis sapientissimus iste dogmata sua tuetur) ad in- stitutum redit, et conversus ad adversarium, in eumque omni culpa rejecta, ita sator : Præ omnibus aliis vos his culpis affines estis, qui Genitori et Ge- nito eandem essentiam seu substantiam attribuis- tis. Quocirca reprehensionem, qua eam ob causam ob- jurgamini, ipsi vobis, seu ineluctabilem laqueum contexuistis, iustitia, ut par erat, ex vestris placitis contra vos sententiam pronuntiante. Etenim cum substantias istas a se mutuo per hoc, quod principio careant, separatas esse, affirmetis, earumque alte- ram per generationem Filio ascribatis, et eum, qui sine principio est, ex illo qui sine principio est natum contendatis, nonne propriis maledictis redarguimini? quem enim innascibilem esse imaginamini, hunc ab a'io natum esse dicitis; vel unam et solam principii expertem substantiam statuentes, eamque postea Pa- tre et Filio per generationem circumscribentes, ipsam innascibilem substantiam a seipsa natam esse asse- ritis.

Quæ superius ante hæc recitata verba Eunomius effutiverat, omittam, quippe nihil aliud nisi suam impudentiam contra doctorem patremque nostrum Basilium complectentia, et nihil ad propositum facientia. At in iis quæ jam recitavimus, cum in nos graviter ancipites quasi reprehensionum gla- dios utrinque acuat, et dilemmatum robore intor- queat, nonnihil immorabimur, neque enim decet ut bellum veræ doctrinæ illatum, silentes excipiamus, sed oportet, ut pro viribus veritati patri- cium, ostendamusque metueandam istam et ancipi- tem machæram, quam contra veritatem exacuit, umbratilibus simulacris longe imbecilliozem esse.

Duplici argumento calumniatur communionem essentia, et ait, aut duo ortus expertia principia sibi mutuo opposita nos statuere, alterumque Pa-

trem, alterum Filium a nobis nominari; quando eum qui est, ex illo qui est, progenitum tradimus: vel unam eandemque substantiam utrumque ex parte participare nomen, ita ut substantia illa et Pater sit et Filius, ipsa a seipsa per generationem progenita. Hæc meis verbis præponere volui, non ut mentem ejus secus, quam oportet, interpretarer, sed ut tumidum illud et exaggeratum explanationis genus corrigerem, et quæ sit Eunomii sententia, omnibus manifestum evaderet, utpote claris et dilucidis verbis exposita. Ille enim qui inscientiam nostram traducit, nosque ad causam agendum *haud sufficiente apparatu præmissis accessisse* objicit, ita orationem suam comit, et pectit, sicque ut ipsemet loquitur, ad unguem omnia sua vocabula elimat, et superflua elegantia scriptionem suam exornat, ut verborum dulcedine auditorem confestim abripiat, qualia ex multis aliis sunt etiam illa, quæ antea recitavimus, et nunc repetemus: *Quapropter reprehensionem, qua eam ob causam objurgamini, ipsi vobis, ceu ineluctabilem laqueum, consuistis, justitia, ut par erat, ex vestris placitis contra vos sententiam ferente.*

Vide veteris Atticæ flosculos. Vide ut verborum compositione, oratio splendescit, et rutilat. Quam speciose et varie nitescit et vernat? Sed de his unusquisque arbitrari suo statuat et sentiat. Nos ad examinandum sensum revertamur, et quidem ipsis Eunomii verbis adductis. *Etenim cum substantias istas a se mutuo, per hoc, quod principio careant, separatas esse affirmatis, earumque alteram per generationem Filio ascribatis, et eum, qui sine principio est, ex illo, qui sine principio est, natum contendatis.* Sufficiunt ista. Duas ingenitas substantias a nobis statui ait. Quomodo istud dicit, qui ob confessionem unius essentialis, nos omnia *miscere et confundere* criminatur? Si enim nos quoque duas naturas inter se substantia convenientes statueremus, ad exemplum eorum, qui inæqualitatem comminiscuntur, forte non abs te existimari poterat, duas divisas naturas, ad duo principii expertia principia cogitationem ducere. Si vero unam naturam in diversis personis conflitemur, Patremque credimus, et Filium glorificamus, quomodo adversarii fingunt per hujusmodi dogmata duo principia constitui? Deinde ex duobus istis principiis (ingenitis) dicit, *alterum a nobis in Filii ordinem redigi, et eum qui est, ex eo qui est, natum esse*; ostendat assertionis hujus auctorem, et nos tacebimus; sive certam quampiam personam, quæ istud affirmaverit, redarguat, sive generatim in Ecclesia tale quid tradi ac doceri sciat. Quis enim adeo insanæ et emotæ mentis est, ut cum Patrem et Filium nominat, duo ingenita principia concipiat, et rursus alterum ex altero natum putet? Quæ necessitas dogma nostrum ad hujusmodi cogitationes et suspiciones impellit? Quibus tandem argumentis effecit, ut necessario hæc absurditas ex doctrina nostra promicaret? Si enim

τὸν ὄντα παρὰ τοῦ ὄντος γεγενῆσθαι λέγοντα, ἢ μίαν νοουμένην καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἑκατέρῳ ἐν μέρει μεταλαμβάνειν τῶν ὀνομάτων, καὶ Πατέρα, οὐσίαν, καὶ Υἱὸν γινομένην, αὐτὴν παρ' αὐτῆς διὰ γενήσεως παραγομένην. Ταῦτα διὰ τῆς ἑμαυτοῦ λέξεως γράφω, οὐ παρερμηνεύων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ τὸ στομφώδες καὶ κατεστοιθασμένον τῆς ἔρμηνείας ἔπανορθούμενος, ὡς ἂν εὐσύνοπτον αὐτοῦ πᾶσι τὸ βούλημά γένοιτο, διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν σαφηνείας; ἐκκαλυπτόμενον. Ὁ γὰρ τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν διασύρων, καὶ τὸ μὴ ἐξαρκούσης παρασκευῆς ἐπὶ τὸν λόγον ἐληλυθῆναι προφέρων, οὕτως ἀβρύνει τῆ λαμπρότητι τῆς ἔρμηνείας τὸν ἴδιον λόγον, οὕτως ἐξουσιάζει, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, τὰ ῥήματα, ἐν τῇ περιττῇ ταύτῃ καλλιπερία τὴν συγγραφὴν ἀγλαΐζων, ὡς αὐτὸθεν εἶρεῖν τῇ τῆς λέξεως ἡδονῇ τὸν ἀκούσαντα· οἷα μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ τὰ νῦν ὑπανεγνωσμένα ἐστὶ· καὶ εἰ δοκεῖ, πάλιν ὑπαναγνώσσομαι· Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις *λοιδορίαν, ὡς περ τινα πάγην ἀρυκτοῦ καθ' αὐτῶν ἐτεκτίγησθε. τῆς δίκης, ὡς εἰκός, τοῖς ὑμετέροις καθ' ὁμῶν αὐτῶν ἐπισημίωσθε.*

Ὅρα τὰ ἄθητὰ τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς. Ὡς ἐπαστράπτει τῇ συντάξει τοῦ λόγου τὸ λεῖτον καὶ κατεστλιθωμένον τῆς λέξεως! Ὡς γλαφυρῶς, καὶ ποικίλως τῇ ὄρᾳ τοῦ λόγου περιανθίζεται! Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔχεται, ὡς ἂν τῷ ὀδῆ. Ἡμῖν δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν, τῶν εἰρημένων τρεπέσθω πάλιν ὁ δρόμος· καὶ δι' αὐτῶν, εἰδοκεῖ, γενόμεθα τοῦ λογογράφου τῶν λέξεων. Ἦτοι γὰρ ἀνάρχως ἀλλήλων κεχωρισθαι τὰς οὐσίας ταύτας ὑπολαμβάνοντες, τούτων δὲ τὴν ἑτέραν εἰς Υἱοῦ τάξιν διὰ γενήσεως ἀγοντες, καὶ τὸν ἀνάρχως ὄντα ὑπὸ τοῦ ὄντος γεγενῆσθαι διατεινόμενοι. Ἀρκεῖ ταῦτα. Δύο φησὶν ἡμᾶς ἀγενήτους οὐσίας πρεσβεύειν· πῶς τοῦτο λέγων, ὁ φέρειν τὰ πάντα, καὶ συγχεῖν αἰτιώμενος, διὰ τοῦ μίαν ὁμολογεῖν τὴν οὐσίαν; Εἰ μὲν γὰρ δύο φύσεις ἄλλοτριως κατὰ τὸ εἶναι πρὸς ἀλλήλας ἔχούσας, καὶ ὁ ἡμέτερος ἐπρέσβευε λόγος, κατὰ τὸ ἴσον τῶν τὸ ἀνόμοιον δογματιζόντων, καλῶς εἶχε τὸ διηρημένον τῆς φύσεως εἰς δύο τινῶν ἀνάρχων ὑπονοίας ἐμφερεῖν νομιζεσθαι. Εἰ δὲ μία φύσις ὁμολογεῖται παρ' ἡμῶν ἐν διαφόροις ταῖς ὑποστάσεσι, καὶ Πατὴρ πιστεύεται, καὶ Υἱὸς δοξάζεται, πῶς δύο πρεσβεύειν ἀρχὰς τὸ τοιοῦτο δόγμα παρὰ τῶν ἐναντιῶν συκοφαντεῖται; εἴτε ἐκ τῶν δύο τοιούτων ἀρχῶν τὴν μίαν λέγει παρ' ἡμῶν εἰς Υἱοῦ τάξιν κατὰγεσθαι· δεῖξάτω τὸν προστᾶτην τοῦ λόγου τούτου, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν, εἴτε τι πρόσωπον διελέχει τὸ ταῦτα παραφθεγξάμενον, εἴτε καὶ ἀπλῶς τὸν λόγον τοῦτον ἐν Ἐκκλησίᾳ οἷδε φερόμενον. Τίς γὰρ οὕτως παράφορος τοῖς λογισμοῖς, κατεξοστρηκῶς τὴν διάνοιαν, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγειν, καὶ δύο πάλιν ἀγέννητα οἰεσθαι, καὶ τὸ ἐν αὐτῆς παρὰ τοῦ ἐνδὲς γεγενῆσθαι νομιζεῖν; Τίς δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη ἢ πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπονοίας ἐξωθοῦσα τὸ δόγμα; Ἐκ ποῖων παρ' αὐτοῦ λόγων τοῦτο κατεσκευάσθη, ὡς ἀναγκαίως ταύτην ἀνακύψαι τὴν ἀτοπίαν; Εἰ μὲν γὰρ τι τῶν παρ' ἡμῶν ὁμολογούμενων προέφερεν· εἴτα διὰ τούτου προήγεν, εἴτε οὐ

φιστικῶς, εἴτε κατὰ τινὰ δύναμιν ἀποδεικτικὴν τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν· εἶχεν ἰσως καιρὸν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος τὰ τοιαῦτα προφέρειν. Εἰ δὲ οὕτε ἐστίν, οὕτε μὴ γένηται λόγος ἐν Ἐκκλησίᾳ τοιοῦτος, οὕτε ὁ εἰπὼν ἐλέγχεται, οὕτε ὁ ἀκηκῶς ἐπιδείκνυται, οὕτε ἀνάγκη τις εὐρίσκειται, διὰ τινος ἀκολουθοῦσθαι τὴν ἀποκρίαν ταύτην κατασκευάζουσα, τί βούλεται αὐτῷ ἢ σκιαμαχία, οὐ συνορῶ. Ὡσπερ ἂν εἴ τις ὑπὸ φρενιτιδος παραπαίων, συμπεπλέχθαι νομίζοι τινὶ, μηδενὸς προσπαλαίοντος, εἴτα κατὰ σπουδὴν ἑαυτὸν καταβαλὼν, τὴν προσμαχόμενον οἶοιτο· τοιοῦτόν τι πέπονθεν ὁ σοφὸς λογιγράφος, ἀναπλάσσωσιν ὑπονομίας, ἃς ἡμεῖς οὐ γινώσκωμεν, καὶ σκιαῖς προσμαχόμενος, ἃς διὰ τῶν λογισμῶν ἰδίῳ ἀνετυπώσατο.

aversarium existimet : tale quid declamatori huic et cum umbris dimicanti, quas ex proprio cerebro

Εἰπάτω γάρ, τίς ἡ ἀνάγκη τὸν ὁμολογοῦντα Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γεγενῆσθαι, εἰς δύο ἀγεννήτων ὑπόληψις ἐκφέρεισθαι ; Ἡ τίνος μᾶλλον ἐστὶ δύο κατασκευάζειν ἀγέννητα ; τοῦ τὸν Υἱὸν ψευδωνύμως λέγεσθαι κατασκευάζοντος, ἢ τοῦ διαθεβαίουμένου τῇ προσηγορίᾳ τὴν κλησὶν ἐπαληθεύεσθαι ; Ὁ γὰρ τὴν ἀληθῆ γέννησιν τοῦ Υἱοῦ μὴ δεξάμενος, εἶναι δὲ ὅλως ὁμολογῶν, οὐκ αἰδέτερον ἂν ὕπονηθεῖν ἀγέννητον λέγειν, τὸν ὄντα μὲν, μὴ διὰ γεννήσεως δὲ τὸ εἶναι ἔχοντα. Ὁ δὲ τὸ γνωριστικὸν ὁμοίωμα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, αὐτὸ τὸ γεννητῶς αὐτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι διοριζόμενος, πῶς ἂν εἰς τὸ ἀγέννητον αὐτὸν οἰεσθαι παρενεχθεῖν ; καίτοι καθ' ὕμᾶς τοὺς σοφοὺς, εὖς ἂν κρατῆ, τὸ μὴ γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἐνὶ τινὶ τρόπῳ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀγεννήτου σημαινομένων, καὶ αὐτὸς ἀγέννητος κυρίως ὀνομασθήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τιχτόμενα, τὰ δὲ κατασκευαζόμενα γίνονται, τὸ μὴ διὰ γεννήσεως ὑφεστῶς, οὐδὲν κωλύει ἀγεννήτως ὑφεστάναι λέγειν, κατὰ μόνον τὸ τῆς γεννήσεως σημαίνον. Τοῦτο δὲ ὁ ὑμέτερος περὶ τοῦ Κυρίου κατασκευάζει λόγος, ὁ κτίσμα εἶναι διοριζόμενος. Οὐκοῦν καθ' ὕμᾶς, ὡ σοφώτατοι, ἀγέννητος ὁ Μονογενὴς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκολουθίας ὀνομασθήσεται, οὐ κατὰ τὸ ἡμέτερον δόγμα· καὶ εὐρίσκειται ὑμῖν ἡ δίκη, ἦντινα καὶ λέγεις δίκην, τοῖς ὁμητέροις καθ' ἡμῶν ἐπιψηφίζουσα.

Ἐυχαιρον γάρ ἐκ τοῦ βορβόρου τῶν ἐκεῖθεν λόγων προσπίπτει τῇ βδελυρίᾳ τοῦ δόγματος· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἕτερον μέρος τῶν κατὰ τὸ δῆλημα τεθέντων αὐτῶ, τῆς ἰσῆς ἔχεται παραπληξίας. Ἡ μίαν, φησὶ, καὶ μόνην ἀναρχον ὁμολογοῦντες οὐσίαν, εἴτα ταύτην εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῇ γεννήσει περιγράφοντες, αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς γεγενῆσθαι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν φήσετε. Τίς αὕτη πάλιν ἡ καινὴ τερατολογία ; πῶς αὐτὸς τις ὑφ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, ἑαυτὸν Πατέρα ἔχων, καὶ Υἱὸς ἑαυτοῦ πάλιν γινόμενος ; Τίς ἡ ναυτία ; Τίς ἡ παραφορά ; Στρέφεσθαι ἑαυτοῖς ἐπὶ τὸ κάτω τὸν ὄρον, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς τὸ ἔδαφος ἔχειν ; Ὁ οἱ ὑπὸ μέθης καρθηθαροῦντες νομίζουσι, καὶ βοῶσι, καὶ διατείνονται, μήτε τὴν γῆν αὐτοῖς πεπηγῆναι, φεύγειν τε καὶ τοὺς τοίχους, καὶ ἐν

A ex iis, quæ concedimus, aliquid protulisset, postea ex hoc, sive sophistice, sive demonstrationis efflaccitate sycophantiam inde conclusisset, fortassis occasione habuisset tale quid de dogmate nostro per calumniam proferendi. Si vero neque est, neque unquam erit in Ecclesia talis doctrina, et si neque auctor reprehenditur, neque qui tale quid audiverit, demonstratur, neque ulla etiam necessitas apparet, quæ hujusmodi absurditatem consecutione quadam evincat. non video quorsum cum sua umbratili digladiatione tendat : quemadmodum si quis in phrenesi delirans, se, nemine congre-diente, cum aliquo congressum existimet, deinde in seipsum acriter impetu dato, seipsum quoque accidit, fingenti sensa, quæ nos non agnoscimus, exsculpit.

B Dicat enim, quænam necessitas eum, qui Filium ex Patre natum docet, ad duo ingenita principia statuenda adigat? Quis potius duo innascibilia principia introducit? illene, qui probare nititur, Filium falso Filii nomen tenere, an ille, qui cum hac appellatione naturam quoque concinere ait? nam qui veram Filii generationem non admittit, ipsum tamen existere confietur, justius existimatur, quod Filium innascibilem faciat, cum existat, neque tamen per generationem, esse suum habeat. Hic vero qui affirmat hypostaseos Unigeniti characterem et notam esse, per generationem ex Patre esse, quomodo Filium ingenitum pronuntiat? Quanquam ex placito vestro, o sapientes, quandiu Filium a Patre per generationem esse negatis, una quadam significatione ex iis quæ innascibili subjiciuntur, ipse etiam Filius proprie innascibilis nominabitur. Cum enim alia quædam generentur, alia ab arte conficiuntur, nihil obstat, quominus id, quod per generationem non subsistit, ingenite subsistere dicamus, sola generationis significatione considerata. Huc vero vestra doctrina collineat, utpote quæ Dominum creaturis annumeret. Igitur secundum vos, o sapientissimi, Unigenitus ingenitus ex tali consecutione nominabitur, non ex dogmate nostro : et sic justitia seu Dice (sic enim appellatis) contra nos ex vestris sententiam profert.

Opportunum jam tempus est, ut ex sordibus orationis eluctati, conspuamus ipsum execrabile dogma: nam et altera pars eorum, quæ per dilemma protulit, simili vesania tenetur. Ait enim, vel unam et solam principii expertem substantiam statuentes, eamque postea Patre et Filio circumscribentes, ipsam innascibilem substantiam a seipsa natam esse asseritis. Quæ est ista iterum adeo nova et monstruosa oratio? Quomodo aliquis a seipso nascitur, sui ipsius Pater factus, et rursus sui ipsius Filius? Quæ est hæc nausea? quæ amentia? tectum humi, et pavementum supra caput collocare, quod ebrii capite gravati sibi obtingere autumant, qui vociferantur et pertendunt, neque terram sibi firmam consistere, parietes fugere, in orbem omnia circum-

agi, nec quæ apparent quiete ulla stabiliri. Forte tali æstu concitatus scripsit declamator quæ scripsit, qui misericordia magis quam detestatione dignus est. Quis enim usque adeo divinorum dogmatum rudis est, quis ab Ecclesiæ doctrina tam alienus, ut huiusmodi fidei adversam existimationem in animum suum admittat? imo potius forte dicendum erit, neminem repertum iri. cui vel levis suspicio de tali absurditate oboriatur: nam quis in natura humana, vel alia quapiam re nobis sensuum ministerio nota, cum naturæ communionem audit, principii expertia omnia illa credit, quæ substantiæ ambitu continentur, aut aliquid ex seipso nasci: et generare simul seipsum, et a seipso generari asserit?

Primus homo, et qui ex illo genitus est (Abel) diversimode suum esse adepti sunt, alter quidem ex conjunctione parentum, alter vero ex formatione terræ, et tamen duo esse censentur, ac in ratione et notione substantiæ mutuo non separantur, neque duas substantias principii expertes sibi opposite productas appellamus, neque eum qui est, ab illo qui est, generari dicimus, neque unum pro duobus habemus, quemadmodum portentilocus iste facit, ut sui ipsius patrem, et rursus sui ipsius filium utrumque æstimemus: homines enim sunt, et hic, et ille, et ratio substantiæ ambobus communis est. Mortalis uterque, ratione præditus æqualiter, mentis et scientiæ capax simiiter. Si igitur ratio naturæ humanæ in Adamo et Abele, ob varium generationis modum, non variatur, nullam neque ordine neque modo existentiae mutationem naturæ inferente: sed simiiter omnia sese habent, communi omnium eorum, qui sobrii sunt, suffragio et assensu: neque ullus, qui non vehementer helleboro egeat, repugnet: quæ necessitas istos cogit, ut in natura divina, prodigiosum istud commentum architectentur? Patrem et Filium personis unitatem naturæ edocti sumus, a vocabulis naturaliter propter mutuum ad se respectum, significatam, et ab ipso Domini testimonio. Nam qui dixit: *Ego et Pater unum sumus*²², quid aliud iudicat, nisi se Patris mentione facta, principii expertem non esse, seque cum eodem communem naturam habere, propter unionem cum Patre? Ut existimem prædictis Christi verbis ab exerratione ad utrumque extremum, sanam doctrinam in sua puritate conservari, ut neque Sabellii error personarum distinctionem et proprietatem e medio tollens, locum inveniat, cum Unigenitus aperte sese a Patre discriminet, dum ait: *Ego et Pater unum sumus*: neque etiam Arii perfidiam, alienam et peregrinam naturam introducens, approbationem mereatur, uniuscujusque unitate nullam penitus in natura divisionem admittente. Nihil enim aliud in hac oratione per unitatem Patris et Filii significa-

κύκλω περιδιναῖσθαι τὰ πάντα, καὶ μηδεμίαν ἔχειν τὰ φαινόμενα στάσιν. Τάχα τοίνυν ἐν τοιοῦτῳ σάλῳ τὴν ψυχὴν ἔχων ὁ λογογράφος, συνέγραφε· καὶ ἐλεεῖν προσήκει μᾶλλον ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις αὐτὸν, ἢ βδελύττεσθαι. Τίς γὰρ οὕτω τῶν θείων δογμάτων ἀνήκοος; Τίς οὕτω πόρρω τῶν τῆς Ἐκκλησίας μυστηρίων ἔστιν, ὡς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν κατὰ τῆς πίστεως δέξασθαι, Μᾶλλον δὲ μικρὸν ἴσως τὸ τοιοῦτον λέγειν, τὸ μηδένα κατὰ τῆς πίστεως τὴν ἀστοίαν ταύτην ὑπονοῆσαι· ἀλλὰ τίς ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν δι' αἰσθήσεως καταλαμβάνομένων, ἐπειδὴν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἀκοῦσθαι, ἢ ἀναρχα ὑπονοεῖ πάντα ὅσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ἀλλήλοις συμφέρεται, ἢ αὐτὸ τὴ ἐξ ἑαυτοῦ γίνεσθαι λέγει, καὶ τίκτειν ἄμα ἑαυτὸ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ γεννᾶσθαι;

B Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου γενοῦς, διαφόρως ἑκάτεροι τὸ εἶναι ἔχοντες, ὁ μὲν ἐκ συνδυασμοῦ τῶν γονέων, ὁ δὲ ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαπλάσεως, καὶ δύο εἶναι πιστεύονται, καὶ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ἀπ' ἀλλήλων οὐ διασχίζονται· καὶ οὐτε ἀναρχα δύο οὐσίαι ἀλλήλαις ἀντιπαρεξάγεσθαι λέγονται, οὔτε εἰς οἱ δύο ποτὲ ἐνοήθησαν ἐν τῇ τοιαύτῃ τερατολογίᾳ τοῦ λόγου, ὡς ἑαυτοῦ πατέρα καὶ ἑαυτοῦ πάλιν υἱὸν ἀμφοτέρους νομίζεσθαι· ἀνθρώπος γὰρ καὶ οὗτος· κακείνο, καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ἐπὶ τῶν δύο κοινὸς, ὁνητὸς ἑκάτερος, λογικὸς ὁμοίως, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸς ὡσαύτως. Εἰ οὖν ὁ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἀβελ τῷ παρηλλαγμένῳ τῆς γεννήσεως οὐχ ὑπαλλάσσεται (οὐδεμίαν οὔτε τῆς τάξεως, οὔτε τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως τῇ φύσει τὴν παραλλαγὴν ἐμποιοῦντων), ἀλλ' ὡσαύτως ἔχειν τῇ κοινῇ τῶν νηφόντων συγκαταθέσει διωμολόγηται (καὶ οὐδεὶς ἀντεῖποι τοῦτο, μὴ σφόδρα τοῦ ἠλλεθόρου δεόμενος)· τίς ἡ ἀνάγκη κατὰ τῆς θείας φύσεως τὸ παράλογον τοῦτο τῆς ἐνοίας κατασκευάζεσθαι; Πατέρα καὶ Υἱὸν παρὰ τῆς ἀληθείας ἀκούσαντες, ἐν δύο τοῖς ὑποκειμένοις τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως ἐδιδάχθημεν, ὑπὸ τε τῶν ὀνομάτων φυσικῶς διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως σημανομένης, καὶ ὑπ' αὐτῆς πάλιν τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν, τί ἄλλο, ἢ τὸ τε μὴ ἀναρχον ἑαυτοῦ διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ὁμολογίας παρίστησιν, καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως διὰ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητας, ὡς ἀνοίμαι, διὰ τῶν εἰρημένων τῆς ἐφ' ἑκατέρῃ τῶν αἰρέσεων παρατροπῆς ὁ τῆς πίστεως καθαρεύη λόγος· μήτε τοῦ Σαβελλίου χῶραν ἔχοντος εἰς σύγχυσιν ἀγειν τὴν τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα, φανερώς τοῦ Μονογενοῦς ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διακρίναντος, ἐν τῷ εἰπεῖν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ· μήτε τοῦ Ἀρείου τὸ ξένον τῆς φύσεως κατασκευάζειν ἰσχυόντος, οὐ προσιεμένης τὴν κατὰ φύσιν διαίρεσιν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἐν τῷ λόγῳ τοῦτο, τὸ διὰ τῆς ἐνότητος ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ σημαίνοντον, πλὴν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν· τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἀγαθῶν ὅσα ἐπιθεωρεῖται τῇ φύσει κοινὰ προκείσθαι πᾶσιν εἰπὼν τις, καὶ τοῖς διὰ κτίσεως γεγεννημένοις, οὐχ ἀμαρτήσεται. Οἷον οἰκτιρῶν καὶ

²² JOH. I, 30

ἐλεήμων ὁ Κύριος παρὰ τοῦ Προφήτου λέγεται. Ταῦτα βούλεται πάλιν ὁ Κύριος καὶ ἡμᾶς γίνεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι· *Γίνεσθε γὰρ οἰκτιρμοὺς, καὶ, Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, καὶ ὅσα τοιαῦτα.* Ἄρ' οὖν, εἰ τις διὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τῷ θεῷ βουλήματι ἑαυτὸν ὁμοίωσας, ἀγαθὸς ἢ οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ἐγένετο, ἢ πρῶτος καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καθὼς μεμαρτύρηται πολλοὶ τῶν ἁγίων ἐν τοῖς προτερήμασι τούτοις γινόμενοι· παρὰ τοῦτο ἐν εἰσι πρὸς τὸν θεόν, ἢ διὰ τίνος τούτων πρὸς αὐτὸν συναπτόμενοι; Οὐκ ἔστι. Τὸ γὰρ μὴ ἐν πᾶσι ταῦτον, ἐν εἰναι πρὸς τὸν τῇ φύσει διηλλαγμένον οὐ δύναται. Διὰ τοῦτο ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον ἐν γίνεται, ὅταν διὰ προαίρεσως, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, τελειωθῶσιν εἰς τὸ ἐν, τῆς φυσικῆς συναφείας τὴν κατὰ προαίρεσιν ἐνότητα προσλαβούσης. Καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἰσι, τῆς κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν προαίρεσιν κοινωνίας εἰς τὸ ἐν συνδραμούσης. Εἰ δὲ τῷ θελήματι μόνῳ συνηρμοσμένος κατὰ τὴν φύσιν διήρητο, πῶς ἁμαρτῦρει ἑαυτῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα τῷ κωριωτάτῳ διεσχισμένος;

hunitatem est communionem in idem concurrente. Si est, quomodo attribuit sibi unitatem cum Patre,

Ἀκούσαντες τοίνυν, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔμεν, τὸ τε ἐξ αἰτίου τὸν Κύριον καὶ τὸ κατὰ τὴν φύσιν ἀπαράλλακτον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐπαυθήμεν ἐκ τῆς φωνῆς, οὐκ εἰς μίαν ὑπόστασιν τὴν περὶ αὐτῶν ἐννοίαν συναίεροντες, ἀλλὰ φυλάσσοντες μὲν διηρημένην τὴν τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα, οὐ συνδιαρρύντες δὲ τοῖς προσώποις τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητα, ὡς ἂν μὴ δύο ἕτερογενῆ πράγματα ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς λόγῳ ὑπολαμβάνοντο, καὶ διὰ τοῦτο παροδοῦν λάθοι τῶν Μανιχαίων τὸ δόγμα· τὸ γὰρ κτιστὸν, καὶ τὸ ἀκτιστὸν, ἐκ διαμέτρου πρὸς ἄλληλα τὴν κατὰ τὸ σημαίνον ἐναντίωσιν ἔχει. Εἰ οὖν τὰ δύο ταῖς ἀρχαῖς ταχθεῖν, κατὰ τὸ λεληθὸς ἡμῖν ὁ Μανιχαϊσμός εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εἰσφραρῆσεται. Λέγω δὲ ταῦτα, ζήλω τῶν ἐναντίων περιεργότερον κατεξείζωον τὸν λόγον. Καὶ οὐδεὶς ἂν ἴσως ἀντίποι, μὴ ἔγγυς τοῦ εἰκότος τὴν θεωρίαν προάγεσθαι· ὅτι δυνατὸν ὄντος τοῦ κτιστοῦ κατὰ τὸ ἴσον τῷ ἀκτιστῷ, ἀντιστήσεται πῶς τὸ ἕτερογενὲς τῇ φύσει τῷ μὴ ὡσαύτως ἔχοντι. Καὶ ἕως ἂν μηδετέρῳ αὐτῶν ἐπιλίπη ἢ δύναμις, εἰς ἀσύμφωνόν τινα στάσιν πρὸς ἄλληλα τὰ δύο διενεχθήσεται. Πᾶσα γὰρ ἀνάγκη κατάλληλον εἶναι, καὶ οὐκ εἶναι ὁμολογεῖν τῇ φύσει καὶ τὴν προαίρεσιν· καὶ εἰ ἀνομοίως ἔχοιεν κατὰ τὴν φύσιν, ἀνόμοια εἶναι καὶ τὰ θελήματα· τῆς δὲ δυνάμεως ἐφ' ἑκατέρων ἰσάως ἐχούσης, οὐδέτερον ἀτονήσει πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδίου θελήματος· καὶ εἰ τοσοῦτον ἑκάτερον δύνατο ὅσον καὶ βούλεται, εἰς ἀμφῆριστον ἑκατέρους ἢ ἀρχὴ καταστήσεται, τῷ ἀνευθεῖ τῆς δυνάμεως εἰς τὸ ἀντίπαλον προΐουσα. Καὶ οὕτως τὸ τῶν Μανιχαίων δόγμα παρεσδύσεται, δύο τινῶν ἐναντίων ἀλλήλοισ ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀρχῆς ἀντιφανέντων, τῷ διαλλάσσοντι τῆς φύσεως καὶ τῆς προαίρεσως πρὸς τὸ ἀντικείμενον διατμηθέντων· καὶ γίνεται αὐτοῖς ἢ τῆς ἐλαττώ-

A tum est, nisi essentiae seu naturae unitas : reliquas enim omnes affectiones, quae in natura inesse cernuntur, si quis etiam rebus creatis communes esse dicat, non aberrabit. Verbi gratia, Dominus appellatur a Propheta²⁶ *miserator et misericors*. At haec, ut efficiamur, et appellemur, Dominus praecipit. *Es-tote, inquit, misericordes*²⁷, et: *Beati misericordes*²⁸, et id genus alia. Si igitur aliquis industria et cura cum divina voluntate se conformans, bonus aut miserator, aut misericors evasit, aut mitis, aut humilis corde, prout multi ex sanctorum numero in his dotibus excellentes testantur, num ideo unum sunt cum Deo, aut per aliquam ex his dotibus cum ipso copulati? Secus se res habet. Nam quod non in omnibus unum est, haud potest unum esse cum altero natura a se distincto. Quapropter homo cum homine unum fit, quando per voluntatem, ut Dominus ait, in unum consummantur, et coalescunt, naturali conjunctione unitatem, quae per voluntatem est, antecedente. At Pater et Filius unum sunt, ea, quae secundum naturam, et ea quae secundum voluntatem est communionem in idem concurrente. Si vero sola voluntate unitus, natura a Patre diversus se junctus in eo quod maxime proprium est?

Cum igitur audimus illud: *Ego et Pater unum sumus*: et Filium a principio esse, et Patris et Filii invariabilem in natura unitatem cognoscimus, non quod in unam hypostasim illos contrahamus, sed quia servata divisa personarum proprietate, cum personis unitatem essentiae non dividimus, ne quis diversi generis duas res pro principiis constituat, et ita Manichaeorum sectae fenestram aperiat: nam creatum et increatum ex diametro secundum significationem sibi invicem repugnant. Si igitur duo in principiis numerentur, sensim et tacite Manichaeismus in Ecclesiam irrepet. Ista autem dico, et accuratius doctrinae hujus arcana discutio, justo in adversarios zelo impulsus. Et forte quis haud gravate fatebitur considerationem nostram verisimilitudine haud carere: quia cum creatum potentia valeat, aequis viribus increato reluctabitur, tanquam diversum natura, ei, quod secum in natura non convenit, et quousque utriusque illorum vires suppetunt, in irreconciliabile bellum duo ista incident. Necessario enim fatendum est voluntatem consentaneam et conformem naturae esse: et si quae in natura non conveniant, in voluntatibus etiam discrepare: cum autem in utroque ex istis sit potentiae et facultatis, neutrum ad propriae voluntatis executionem cunctabitur, et si quodlibet tantum potest, quantum vult, utique dominatio anceps fiet, utroque inexhausta virtutis suae potentia in adversarium semper irruente. Ita Manichaeorum dogma introducitur, qui duo quaedam sibi invicem contraria, et tam naturae, quam voluntatis diversitate ad opposita vergentia, principia cudunt, fitque illis illa inaequalitatis et imminutionis asseveratio, principium ad Manichaeorum prodigiosa

²⁶ Psal. cii, 8. ²⁷ Luc. vi, 36. ²⁸ Matth. v, 7.

placita: nam dogma (Eunomii) naturæ diversitatem in duo principia creati et increati rationibus distincta dividit, prout jam demonstratum est.

At forte multi erunt, qui hujus doctrinæ absurditatem, nimis violentè hinc collectam et deductam causentur, optentque hæc penitus in litteras relata non esse. At sit ita, neque nos contradicimus: neque enim proprio impulsu, sed propter adversarios, ad hanc digressionem instituendam adacti sumus. Quod si hæc dicere non oportet, multo magis decebat, ut adversarii silerent, qui tali oratione sua hujusmodi refutationi occasionem præbent. Neque enim aliter is, qui improbos refellit, cohiberi potest, quam si materia refutationis subtrahatur. Cæterum libenter iis, qui ita affecti sunt, suaderem, ut paululum extra contentionis aleam sese collocarent, neque admodum ardentè pro suis propriis persuasionibus, quibus jam præoccupati sunt, digladiarentur: neque undequaque adminiculis corrogatis, id unum studerent, ut potiores semper partes præ suis adversariis obtineant: sed ut, quasi pro anima cursus sit, soli illi quod expedit, et veritati victoriam concedant. Si quis igitur ommissa altercandi prurigine, ipsam (Eunomii) orationem propius intueri, et accuratius perpendere velit, facile absurditatem ex hac doctrina promiscantem deprehendet.

Supponamus enim innascibilitatem esse substantiam, ut adversarii volunt: et rursus ipsam quoque generationem substantiis accensendam esse. Igitur si quis accuratius ea, quæ dicta sunt, perpendere et rimari velit, Manichæorum dogma per eos hac ratione renovari intelliget: siquidem Manichæi malum bono, lucem tenebris, et omnia hujus generis ipsa naturæ contrarietate sibi mutuo opponi tradunt. Quæ vere a me dici, facile, ut opinor, annuet, qui non segniter orationem prætervolabit. Ita vero disquisitionem instituamus: Quodlibet ex subjectis sua habet cognata et insita signa et notas quibus substratæ naturæ proprietates cognoscantur, sive ad animalia, sive ad alia, quocumque animam et cogitationem convertas: non enim iisdem notis et signis insignantur lignum et animal; neque animalibus participat natura rationis experts ea signa et indicia, quæ hominis sunt. Neque rursus eadem notæ ostendunt vitam et mortem, sed in omnibus simpliciter, sicuti dixi, est impermixta, et incommunicabilis rerum subjectarum distinctio, neque ullo modo per signorum et notarum participationem confusa. Ad hanc igitur normam expendatur adversariorum assertio. Innascibilitatem aiunt esse substantiam, generationem quoque ad substantiam referunt. At quemadmodum hominis et lapidis alia sunt indicia (neque enim eandem definitionem attuleris, si animatum, et inanimatum describere aggrediaris), ita non gravate concedant, innascibile aliis signis et notis innotescere, aliis etiam id quod est nasci-

σεως κατασκευὴ τῶν Μανιχαϊκῶν δογμάτων ἀρχή. Τὸ γὰρ τῆς οὐσίας ἀσύμφωνον εἰς δύο ἀρχὰς περι-
ίστησι τὸ δόγμα, καθὼς ὁ λόγος ὑπέδειξε, τῷ κτιστῷ
καὶ τῷ ἀκτιστῷ διηρημένως.

Ἄλλὰ τὰῦτα μὲν ἴσως βεβιασμένην ἔχοντα τὴν τοῦ
ἀτόπου κατασκευὴν, οἱ πολλοὶ αἰτιάσονται, καὶ οὐδὲ
γεγράφθαι τὸ παράπαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀξιώσουσιν.
Ἔστω ταῦτα· οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· οὐδὲ γὰρ
κατ' οἰκίαν ὁρμῆν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀντιμαχομένους
εἰς τὴν τοιαύτην περιεργίαν ἐκβαλεῖν τὸν λόγον ἐκ
τῆς ἀκολουθίας προήχθημεν. Εἰ δὲ οὐ χρὴ ταῦτα λέ-
γειν, πολὺ πρότερον σιωπᾶσθαι προσήκει τῶν ἐναν-
τίων τὸν λόγον, τὸν τῆς τοιαύτης ἀντιβρόσεως τῆς
ἀφορμᾶς παρεχόμενον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐτέρως ἐπισηεῖν
τὸν τοῖς πονηροῖς ἀντιλέγοντα, μὴ τὴν ὑπόθεσιν ἐξ-
ελόντα τῆς ἀντιβρόσεως. Πλὴν ἡδέως ἂν συμβουλεύ-
σαιμι τοῖς οὕτω διακειμένοις μικρὸν τι τῆς φιλοει-
κίας ἐξω γενέσθαι, καὶ μὴ λίαν ἐκθύμω, τῶν οἰκίων
ὑπερμαχεῖν ὑπολήψεων, αἷς ἤδη προεληγμένοι τυγ-
χάνουσι· μὴδὲ πανταχόθεν ἀναζητεῖν, ὅπως ἂν τὸ
πλεῖον ἔχοντες τῶν ἀντιτεταγμένων· ἀλλ' ὡς ὑπὲρ
ψυχῆς ὄντος τοῦ δρόμου, μόνω τῷ συμφέροντι τί-
θεσθαι, καὶ τῇ ἀληθείᾳ διδόναι νικητήρια. Εἰ τοίνυν
φιλονεικεῖν τις ἀποστάς, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ διασκοπῶν
τὸν λόγον, οὐ χαλεπῶς εὐρήσει τὴν ἐμφαινόμενην
ἀτοπίαν τῷ δόγματι.

Ἰποθώμεθα γὰρ συγχωρεῖσθαι κατὰ τὸν λόγον τῶν
ὑπεναντίων, καὶ ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι· καὶ πάλιν
ὡσαύτως τὴν γέννησιν εἰς οὐσίαν ἀναλαμβάνεσθαι.
Οὐκοῦν εἰ τις ἀκριβῶς τῇ διανοίᾳ τῶν λεγομένων ἀκο-
λουθήσειε, τὸ Μανιχαϊκὸν αὐτοῖς δόγμα διὰ τῆς ὁμο-
ταύτης ἀναπλασθήσεται, εἴπερ κακοῦ πρὸς ἀγαθόν,
καὶ φωτὸς πρὸς σκότος, καὶ πάντων τῶν τοιούτων
κατὰ τὸ ἐναντίον τῆς φύσεως, τὴν ἀντίθεσιν δογματί-
ζειν τοῖς Μανιχαίοις δοκεῖ. Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω,
ῥαδίως οἶμαι συνθήσεται τὸν μὴ ῥαθύμως παρα-
δραμόντα τὸν λόγον· οὕτως δὲ διασκεψόμεθα· Ἐκά-
στῳ τῶν ὑποκειμένων προσφυῆ τινα πάντως ἐπιθεω-
ρεῖται γνωρίσματα, δι' ὧν τὸ ἰδιάζον τῆς ὑποκειμέ-
νης ἐπιγιγνώσκειται φύσεως, εἴτε ἐπὶ τῆς τῶν ζώων
διαφορᾶς ἐξετάζοις τὸν λόγον, εἴτε ἐπὶ τῶν ἄλλων
ἀπάντων. Οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς τὸ φύλον καὶ τὸ ζῶον
D χαρακτηρίζεται· οὐδὲ τοῖς ζώοις ἐπικοινωνεῖ τὰ τοῦ
ἀνθρώπου γνωριστικὰ σημεῖα πρὸς τὴν ἄλογον φύσιν.
Οὐδ' αὖ πάλιν τὰ αὐτὰ δείκνυσι τὴν τε ζωὴν καὶ τὸν
θάνατον· ἀλλ' ἐπὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς, καθὼς εἴρη-
ται, ἀμικτός τις ἔστι καὶ ἀκοινωνήτος ἢ τῶν ὑπο-
κειμένων διάκρισις, οὐδὲν τοῖς τῶν ἐπιθεωρουμένων
γνωρίσμασι διὰ τινος κοινωνίας συγχεομένη. Κατὰ
τοίνυν τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐξετασθήτω τῶν ὑπ-
εναντίων ὁ λόγος. Τὴν ἀγεννησίαν, οὐσίαν φασί·
καὶ τὴν γέννησιν ὡσαύτως εἰς οὐσίαν ἀνάγουσιν.
Ἄλλ' ὡσπερ ἀνθρώπου, καὶ λίθου ἕτερα, καὶ οὐ τὰ
αὐτὰ γνωρίσματα· οὐ γὰρ ἂν τὸν αὐτὸν ἀκατέρου
ἀποδοίης λόγον ἐμφυχόν τε καὶ ἀψυχον, τὸ τί ἔστιν
ὀριζόμενος· οὕτω πάντως ἄλλοις μὲν γνωρίζεσθαι τὸν
ἀγέννητον σημεῖοις δῶσουσιν, ἑτέροις δὲ τὸν γεννη-

άν. Ολοκύν θεωρήσωμεν τὰ ἰδιάζοντα τοῦ ἀγεννήτου Θεοῦ, ὅσα εὐσεβῶς λέγειν τε καὶ νοεῖν παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς περὶ αὐτοῦ μεμαθήκαμεν.

Τίνα οὖν ἐστὶ ταῦτα; Οὐδένα οἶμαι τῶν Χριστιανῶν ἀγνοεῖν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι χρηστός, ὅτι ἅγιος, δικαίος τε καὶ ἕσιος, ἀόρατός τε καὶ ἀθάνατος, φθορᾶς τε καὶ τροπῆς καὶ ἀλλοιώσεως ἀνεπίδεκτος, δυνατός, σοφός, εὐεργέτης, Κύριος, κριτής, πάντα τὰ τοιαῦτα. Τί γὰρ δεῖ ὁμολογουμένους ἐνδιατρίβοντα παρατεῖναι τὸν λόγον; Εἰ οὖν ταῦτα ἐν τῇ ἀγεννήτῳ φύσει καταλαμβάνομεν, τὸ δὲ γεννηθῆναι τῷ μὴ γεννηθῆναι ὑπεναντίως ἔχει κατὰ τὴν ἔννοιαν· ἀνάγκη πᾶσα συνθέσθαι τοὺς τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν οὐσίαν εἶναι· ὀριζομένους κατὰ λόγον τῆς τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσεως· καὶ τὰ γνωριστικὰ σημεῖα τῆς γεννητῆς οὐσίας, ὑπεναντίως ἔχειν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις τῇ ἀγεννήτῳ φύσει. Εἰ γὰρ τὰ αὐτὰ λέγοιεν, οὐκέτι τὸ ἕτεροῖον τῆς τῶν ὑποκειμένων φύσεως διὰ τῆς ταυτότητος τῶν ἐπιθεωρουμένων συστήεται. Τῶν γὰρ ἕτεροῖως ἐχόντων, ἕτερα χρῆ πάντως εἶναι καὶ τὰ γνωρίσματα οἰεσθαι· ὅσα δὲ ὡσαύτως κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἔχει, τοῖς αὐτοῖς δηλαδὴ σημεῖοις χαρακτηρίζεται. Εἰ μὲν οὖν τὰ αὐτὰ καὶ τῷ Μονογενεῖ προσμαρτυροῦσιν, οὐδεμίαν, καθὼς εἴρηται, περὶ τὸ ὑποκείμενον διαφορὰν ἐννοοῦσιν. Εἰ δὲ τοῖς βλασφημοῖς ἐπιμένοιεν λόγοις, καὶ τὸ παρηλλαγμένον τῆς φύσεως ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ γεννητοῦ καὶ τοῦ ἀγεννήτου κατασκευάζοιεν, εὐκολον συνιδεῖν πάντας τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀναφανόμενον· ὅτι κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων ἀντίθεσιν, καὶ τῆς φύσεως τῶν ὑπὸ τῶν ὀνομάτων σημαινομένων ὑπεναντίως ἔχειν πρὸς ἑαυτὴν νομισθείσης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ ἐπιθεωρούμενα ἑκατέρους πρὸς τὸ ἐναντίον διενεχθῆναι· ὥστε τῶν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγομένων, τὰ ἀντικείμενα τῷ Μονογενεῖ ἐφαρμόζεσθαι, θεότητος, ἁγιασμοῦ, ἀγαθότητος, ἀφρασίαις, ἀιδιότητος, καὶ εἰ τι ἄλλο τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν διὰ τῶν εὐσεβῶν ἡμῖν νοημάτων παρίστησιν· ὥστε πάντα τὰ ἀπεμφαίνοντα, καὶ ἐκάστῳ τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπελημμένων ἀντιδιαστελλόμενα, τῆς γεννητῆς ἰδία νομίζειν οὐσίαν εἶναι. Deum universorum per pias cogitationes nobis omnia naturæ indicia melioribus illis contraria,

Σαφηνείας δὲ χάριν, προσδιατριπτέον ἐστὶ τῷ τόπῳ. Ὅσπερ τῷ θερμῷ καὶ τῷ ψυχρῷ, ἐναντίοις οὖσι κατὰ τὴν φύσιν· (ὑποκείσθω δὲ τῷ λόγῳ πῦρ τε καὶ κρύσταλλος. Ἐκεῖνο ἐκάτερον ὄν, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τὸ ἕτερον. Καὶ τὰ ἰδίως ἑκατέρῳ τούτων ἐπιφανόμενα, παρηλλαγμένως ἔχει πάντως πρὸς ἄλληλα· Ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν κρυστάλλου ἡ ψύξις· τοῦ δὲ πυρὸς, ἡ θερμότης·) οὕτως εἴπερ κατὰ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐναντίωσιν ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ, καὶ ἡ διὰ τῶν ὀνομάτων δηλουμένη φύσις πρὸς τὸ ἀντικείμενον διασταίη, οὐκ ἐνδέχεται τὰς δυνάμεις τῶν κατὰ φύσιν ὑπεναντίων, ὁμοίας ἀλλήλαις εἶναι· ὡς οὐκ ἐνδέχεται, οὔτε ἐν πυρὶ τὴν ψύξιν, οὔτε ἐν κρυστάλλῳ γενέσθαι τὴν πύρωσιν. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀγεννήτῳ οὐσίᾳ ἡ ἀγαθότης νοεῖται, διέστηκε δὲ, καθὼς ἐκεῖνοί φασιν, ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως πρὸς τὴν γεννητὴν ἢ ἀγέννη-

A bile. Videamus igitur proprias notas, et conditiones innascibilis Dei, quas pie de Deo dici et cogitari ex sacris litteris didicimus.

Quæ sunt istæ notæ? Neminem Christianorum ignorare arbitror hujusmodi notas censerī istas: Esse bonum, lenem, sanctum, justum, invisibilem, immortalem, corruptionis, mutationis et alterationis incapacem, potentem, sapientem, benefactorem, Dominum, judicem, et omnia hujus generis. Quid enim rebus planis et exploratis immorantem, verba multiplicare attinet? * Si igitur ista in innascibili inesse deprehendimus, id vero quod nascibile est, ei quod est innascibile, secundum rationem opponitur, perspicue sequitur eos, qui innascibilitatem, et nascibilitatem aiunt esse substantiam, fateri debere, pro oppositione innascibilis ad nascibile, notas quoque et conditiones ad cognoscendum aptas substantiæ nascibilis contrarias esse illis, quæ in natura innascibili apparent. Si enim utrobique easdem notas ponant, haud amplius diversitas naturæ rerum subjectarum, per easdem notas nobis repræsentabitur. Nam ea, quæ aliter natura sese habent, necessario comitantur alia ibidem, quibus cognoscantur, indicia: quæ autem secundum substantiæ rationem similiter sese habent, ea iisdem etiam notis et symbolis signantur. Si igitur unigenito Filio easdem quoque notas ascribunt, nullam, prout dixi, in substantia diversitatem statuere vel cognoscere queant. Si vero in sua impietate persistant, et diversitatem naturæ per nascibilis et innascibilis differentiam fabricent, facile est videre, quænam inde oriatur consecutio: nempe si secundum nominum oppositionem ipsæ etiam naturæ eorum, qui per nomina significantur, contrarie sese invicem habent, inevitabiliter sequitur, ea etiam, quæ illis inesse considerantur, contrarie sese habere: ut proinde Unigenito prorsus opposita iis, quæ de Patre affirmantur, accommodanda sint, opposita, inquam, divinitati, sanctitati, bonitati, incorruptioni, æternitati, et id genus aliis, quæ repræsentant. Quare oportet, ut omnes notæ, et naturæ genitæ propria existimari debeant.

At claritatis causa isti loco nonnihil immorari D lubet. Quemadmodum calidum et frigidum sibi mutuo adversantibus naturis constant (accipiamus exempli gratia ignem et glaciem. Quodlibet est illud, quod non est alterum, et quæ cuiuslibet horum proprie conveniunt, prorsus inter se discrepant: nam glaciæ proprium est refrigerare, ignis calefacere), ita, si ut nomina in innascibili et nascibili sibi contraria sunt, sic etiam natura nominibus significata oppositionem habet, fieri non potest, ut potentiæ eorum quæ secundum naturam contraria sunt, sint inter se similes, prout fieri non potest, ut in igne inveniatur frigus, et in glaciæ calor. Si igitur in natura innascibili bonitas inest, discrepat autem, quod illi affirmant, in ratione naturæ innascibilis a nascibili, necesse om

* Hucusque Apogr. Liv.; sequentia ex solo cod. Bav.

nino est, ut id, quod est proprium innascibilis, discrepet quoque ab illo, quod est proprium nascibilis. Itaque si in illa natura inest bonitas, in hac id, quod bono opponitur, concipiendum erit. Ita opera insignium istorum dogmatistarum reviviscet Manes mali naturam opponens bono, et substantiarum diversitatem in ipsis quoque potentiis et virtutibus astruens.

Si autem nihil penitus dissimulandum est, sed omnia libere dicenda : Manes merito venia dignior existimari potest, quam isti : quem aiunt primum fuisse, qui Manichæa dogmata cadere ingressus, sectam de suo nomine appellaverit. Hæc dixerim, quasi si quis ex vipera et aspide benigniorem et mitiorem eligat, cum etiam inter ipsa bruta animantia sit discrimen quoddam. Nonne illos (Manichæos) his (Eunomianis) tolerabiliores dogmata a l examen vocata ostendunt? Ille enim (Manes) bonorum auctori et principio se patrocinari existimabat, tanquam nulla mali causa ab illo originem ducat : propterea ad aliud principium proprium omnium eorum, quæ in malis numerantur, causam retulit, quasi pro Deo universorum advocatum agens: perinde ac si piaculum esset bonorum omnium fontem, eorum, quæ præter rationem committuntur, accusare : non intelligens, præ animi angustiis, fieri posse, ut neque Deus malorum auctor habeatur, neque alia quæpiam causa principii expers introducatur. De quo longa est disputatio, neque præsentis temporis. Causa, cur hoc loco horum mentionem fecerimus, ista est, quia Manes arbitratur a Deo universorum omni modo principium mali removeri debere. At isti (Eunomiani) longe graviorem quam illi, et absurdiorum contra Filium blasphemiam cudunt. Naturam malorum similiter ut illi, oppositione secundum substantiam metiuntur, quatenus vero in hoc suo sfigmento, universorum Deum statuunt conditorem, a quo, ut aiunt, generatione substantia producta alienæ naturæ sit a natura sui opificis, eatenus impietate Manichæos longe superant : quia non solum ei, quod secundum suam naturam bono adversatur, hypostasin tribuunt, sed quia bonum Deum alterius Dei natura prorsus diversi progenitorem faciunt, tantum non manifeste hac sua doctrina vociferantes, aliquid esse naturæ boni contrarium, quod ab ipso bono hypostasin acceperit. Nam cum Patris substantia bona sit credita, substantia vero Filii, eo quod non eodem modo se habeat cum Patre secundum naturæ rationem, prout hæreticorum est opinio, in contrariorum ordine ex necessaria consecutione collocari debeat, quid hinc conficitur? Hoc nimirum, subsistere aliquid bono oppositum, et ex ipso bono id, quod natura contrarium est, pietate horribilius esse.

Si vero verbis inficiuntur blasphemiam, quæ ex eorum doctrina perspicue deducta est, dicantque, Unigenitum bona Patris hæreditasse, non quod vere sit Filius, ut impii opinantur ; sed quia per

τος, συνδιαστήσεται πάντως καὶ τοῦ ἀγγενήτου τὸ ἴδιον ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ γεννητὸν ἰδιάζοντος. Ὅστε εἰ ἐν ἐκείνῳ τὸ ἀγαθὸν, ἐν τούτῳ νοεῖσθαι τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον. Καὶ οὕτως ἡμῖν διὰ τῶν σοφῶν τούτων δογματιστῶν, πάλιν ὁ Μάνης ἀναθίσσεται τὴν τῆς κακίας φύσιν ἀντιπαρεξάγων τῷ ἀγαθῷ, καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν ἐτερότητι δογματίζων τὸ ἐν ταῖς δυνάμεσιν αὐτῶν ἀντικείμενον.

Εἰ δὲ χρὴ μὴδὲν ὑποστειλάμενον μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, συγγνωστότερος τούτων ὁ Μάνης εἰκότως ἀν εἶναι νομίζοιτο· ὃν πρῶτον φασὶ τοῖς δόγμασι Μανιχαίων ἐπιτολμήσαντα, ἀφ' ἐαυτοῦ κατονομάσαι τὴν αἵρεσιν. Λέγω δὲ ταῦτα, ὡς ἀν εἴ τις ἐχθρὸς καὶ ἀσπίδος τὴν φιλανθρωποτέραν ἐκλέγοιτο· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ ἐν θηρίοις κρίσις, οὐχὶ τούτων ἐκείνους ἀνεκτοτέρους εἶναι δοκιμαζόμενα τὰ δόγματα δείκνυσιν; Ὁ μὲν γὰρ συναγορεύειν ζῆτο τῷ αὐτῷ ἀγαθῷ αἰτίῳ· ὡς οὐδεμιὰς κακῶν αἰτίας ἀπ' ἐκείνου τὴν ἀρχὴν λαβούσης. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἀρχὴν ἑτέραν ἰδιάζουσαν, τῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἀριθμουμένων πάντων τὴν αἰτίαν ἀνῆψεν· οἷον ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὡς οὐκ εὐαγὲς ὄν, τὴν τῶν ἀγαθῶν πηγὴν καὶ τῶν παρὰ λόγον πλημμελουμένων ἐπαπειθῆσαι· οὐ συνιεὶς ὑπὸ μικροψυχίας, ὅτι δυνατὸν ἦν, μηδὲ κακῶν δημιουργὸν τὸν Θεὸν οἴεσθαι, μήτε ἄλλο τι ἀναρχὸν παρὰ τὸν Θεὸν φαντασθῆναι. Περὶ ὧν πολὺς ὁ λόγος, καὶ οὐ τοῦ πάροντος ἀν εἴη καιροῦ. Καὶ οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπιστῶν ζῆτο δεῖν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τῆς κακίας ἀρχὴν· οὗτοι δὲ κακίων χαλεπωτέραν κατασκευάζουσι τὴν ἔκτοπον ταύτην κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν. Τῶν μὲν γὰρ κακῶν τὴν φύσιν παραπλήσιως ἐκείνοις διὰ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἐναντιότητος δογματίζουσιν· ἐν ᾧ δὲ πάλιν τοῦ τοιοῦτου πλάσματος τὸν Θεὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν ἀποφαίνονται, παρ' οὗ φασὶ τὴν γέννησιν ἐργασθεῖσαν οὐσίαν ἄλλοτρῶς ἔχειν κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν ποιήσαντα, ἐν τούτῳ τὸ πλεῖον εἰς ἀσέθειαν παρὰ τοὺς μνημονευθέντας ἔχουσι· ὅτι οὐ μόνον ὑπόστασιν διδῶσι τῷ ἐναντίως πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατὰ τὴν φύσιν ἔχοντι, ἀλλ' ὅτι τὸν ἀγαθὸν Θεὸν, ἄλλου Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν φύσιν διηλλαγμένου λέγουσιν αἰτίον εἶναι, μονονουχὶ φανερώς βοῶντες ἐν τῷ δόγματι, ὅτι ἐστὶ τι ὑπεναντίον τῇ τοῦ ἀγαθοῦ φύσει, παρ' αὐτοῦ ἔχον τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ὑπόστασιν. Τῆς γὰρ τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀγαθῆς εἶναι πεπιστευμένης, τῆς δὲ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ μὴ ὡσαύτως ἔχειν τῷ Πατρὶ, κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καθὼς δοκεῖ τῇ αἰρέσει, ἐν τοῖς ἐναντίοις κατὰ τὸ ἀκόλουθον εὐρισκομένης, τί διὰ τούτων κατασκευάζεται; Τὸ καὶ ὑφεστάναι τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ στῆναι τὸ ὑπεναντίον τῇ φύσει. Τοῦτο φημι καὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀτοπίας εἶναι φρικτότερον.

originem ducere. Hoc dico ipsa Manichæorum im-

Εἰ δὲ ἀρνοῦνται τῷ λόγῳ τὸ βλάσφημον, ὅπερ ἡ ἀκολουθία τοῦ δόγματος δείκνυσιν, φασὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ κεκληρονομηκέναι, μὴ γῖναι ἀληθῶς ὄντα, κατὰ τὴν τῶν ἀσέδιων δόξαν, ἀλλὰ διὰ

κρίσεως τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα· καὶ τοῦτο πάλιν A
κατεξετάσωμεν, εἰ δυνατόν ἐστι συστήναι κατὰ τὸν
εἰκόστα λόγον τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν. Ἐὰν γὰρ δο-
θείη κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, μὴ ἀληθῶς Ὑἱὸν ὄντα κε-
κληρονομηκεῖναι τὸν πάντων Κύριον, ἀλλὰ κτισθέντα,
καὶ ποιηθέντα τῶν ὁμογενῶν ἄρχειν, πῶς καταδέξε-
ται, καὶ οὐ συστασιάζει ἡ λοιπὴ κτίσις ἐκ τοῦ ὁμο-
φύλου πρὸς τὸ ὑποχείριον ἀπωσθεῖσα, εἰ μὴδὲν κατὰ
τὴν φύσιν Ἐλαττον (ἔχουσα κτιστὴ γὰρ καὶ αὕτη,
ὡς περ κάκιστος), ἔπειτα ὁμοφύλῳ δουλεύειν, καὶ
ὑποκύπτειν καταδικάζοιτο; Τυραννίδι γὰρ ὅμοιον
τὸ τοιοῦτον, μὴ τῆς οὐσίας ὑπεροχῆ τὸ κράτος νέ-
μειν, ἀλλὰ μενούσης ἐν τῷ ὁμοτίμῳ τῆς φύσεως,
μερισθῆναι τὴν κτίσιν εἰς δουλείαν καὶ κυριότητα·
ὥστε ἐν αὐτῇ τὸ μὲν τι ἄρχειν, τὸ δὲ ὑποχείριον
εἶναι, καθάπερ ἐξ ἀποκληρώσεως τοῦ αὐτοῦ ἀξιώμα- B
τος συντυχικῶς προσγενομένου τῷ μετὰ τὸν κληρον
λαβόντι τὴν τῶν ὁμοίων προτίμησιν. Οὐδὲ γὰρ ἄν-
θρώπος ὁμοτίμως ἔχων πρὸς τὴν ὑποχείριον φύσιν,
τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν ἐκληρώσατο· ἀλλὰ προ-
τερεύων τῷ λόγῳ κυριεῖται τῶν ἄλλων, τῷ πρὸς τὸ
κρεῖττον αὐτῷ παρηλλάχθαι τὴν φύσιν, προτεταγμέ-
νος. Αἱ δὲ ἀνθρώπιναί δυναστεῖαι, τοῦτο χάριν ἀγ-
χιτρόφους ἔχουσι τὰς μεταβολὰς, ὅτι οὐ δέχεται τὸ
κατὰ τὴν φύσιν ὁμοτίμων, μὴ ἰσομοιρεῖν ἐν τῷ κρεῖτ-
τονι· ἀλλὰ τις ἐγκρατεῖται φυσικῆ πᾶσιν ἐπιθυμίᾳ πρὸς
τὴν ἐπικρατοῦν ἐξισάζεσθαι, ὅταν ὁμόφυλον ἦ.
alteri non æquetur : sed inest omnibus naturalis
secum classis pares efficiantur.

Πῶς δὲ ἀληθὲς ἔσται τὸ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆ- C
σθαι, εἰάν ἀληθὲς ἦ τὸ καὶ αὐτὸν τὸν Ὑἱὸν ἐν τι τῶν
γεγονότων εἶναι; ἦτοι γὰρ καὶ ἑαυτὸν πεποιηκῶς
ἔσται, ἵνα μὴ ψεῦδος τὸ γεγραμμένον ἦ, ὅτι Πάντα
δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ οὕτω κατ' αὐτῶν ἰσχύσει τὸ
ἀποπνῆναι, ὃ κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν ἐσοφίσαντο, τὸ
αὐτὸν ὄψ' ἑαυτοῦ γενέσθαι λέγειν· ἢ εἴπερ τοῦτο
παράλογον, καὶ φύσιν οὐκ ἔχον, ἀσύστατον πάντως
ἐκείνο δειχθήσεται, τὸ τὴν κτίσιν πᾶσαν δι' αὐτοῦ
γεγενῆσθαι δισχυρίζεσθαι. Ἡ γὰρ τοῦ ἐνὸς ὑπεξαί-
ρεσις, ψευδὴ τὸν περὶ πάντων κατασκευάζει λόγον.
Ἄπειτα ἐκ μὲν τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ διορί-
ζεσθαι, δύο πονηρῶν καὶ ἀτόπων τὸ ἕτερον πάν-
τως ὁ λόγος οὐ διαφεύξεται· ἢ τὸ μὴ εἶναι πάντων
αὐτὸν τῶν γεγονότων αἴτιον, εἴπερ αὐτὸς ἐκείνος
ὑπεξαιροῖτο τῶν πάντων, ὃν ἐν τῶν ἔργων δισχυρι-
ζονται· ἢ τὸ καὶ ἑαυτοῦ ποιητὴν ἀποδείκνυσθαι, εἴ-
περ μὴ ψεύδεται ὁ μὴδὲν τῶν γεγονότων χωρὶς ἐκεῖ-
νου γεγενῆσθαι κηρύξας. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἐκείνων
τοιαῦτα.

Εἰ δὲ τις ὑγιαίνουσα διδασκαλίᾳ προσέχων, ἐκ τῆς
θείας τε καὶ ἀκηράτου φύσεως τῶν Ὑἱῶν εἶναι πι-
στεύοι, πάντα συνφθὰ τῷ τῆς εὐσεβείας ἀναφανή-
σεται δόγματι, τὸ ποιητὴν εἶναι τῶν πάντων τὸν
Κύριον· τὸ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐ κατὰ ἀποκλη-
ρωσιν, ἢ κατὰ τυραννικὴν τινα δυναστείαν τῶν ὁμο-
φύλων προτεταγμένον, ἀλλὰ τῆς τῆς φύσεως ὑπεροχῆ,
τὸ κατὰ πάντων ἔχοντα κράτος. Καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις,
τὸ μὴ εἰς διαφόρους ἀρχὰς τῆς ἑτερότητος τῆς φύσεως

creationem subsistentiam acceperit : id jam discu-
tiamus, num secundum rectam rationem constare
queat. Si enim concedatur, ut ipsi volunt, eum
hæreditasse universorum Dominum, cum verus
Filius non sit, sed creatus factusque omnibus im-
peret, quomodo reliqua creatura eum recipiet, nec
sine tumultu et seditione rejiciet, ab eo qui ejusdem
sortis et classis est, in servitutem redacta, si spe-
ctata natura non minus, quam ipse habeat : creata
enim est, sicuti et ille : et postea damnetur ut ei,
qui ejusdem generis et cognationis est, serviat et
subjaceat? Speciem enim tyrannidis præ se fert,
non ei, qui natura præstantior est, imperium defer-
re, sed manente honoris et præstantiæ æqualitate,
creaturam, in eam quæ servit, et in eam, quæ
dominatur, distribuere, ut in ipsa sit tam domi-
natio, quam subjectio, perinde ac si sorte quadam
dignitas hæc fortuito accidisset illi, qui post sor-
titionem cæteris anteponitur : neque enim homo
quasi ejusdem præstantiæ cum sibi subjecta na-
tura, imperium in bruta adeptus est, sed cum ra-
tione omnibus aliis præcelleret, iisdem etiam do-
minatur, præpositus aliis ob naturæ suæ in melius
formatæ sublimitatem. Humana vero imperia ideo
repentinas mutationes subeunt, quia non patitur,
qui secundum naturam ejusdem dignitatis et præ-
stantiæ est, ut in eo, quod honorificentius apparet,
quædam cupiditas, ut in imperio aliis ejusdem

Porro qua ratione verum erit, omnia per ipsum
facta esse, si verum est, ipsum quoque Filium
esse aliquid ex his quæ facta sunt? certe se-
ipsum quoque fecisse necesse erit, si veritati con-
sonet, quod scriptum est, omnia per ipsum facta
esse : quo fit ut in illos recidat absurditas, quam
adversus doctrinam nostram commentum sunt : eum-
dem a seipso genitum esse; aut si hoc est præter
rationem, et naturæ penitus adversum, etiam illud
non poterit subsistere, nempe omnem creaturam
per ipsum factam esse. Nam vel unius exceptio
enuntiationem universalem de omnibus falsam ef-
ficat. Itaque si quis Unigenitum creatum esse dicat,
alterum ex duobus nefariis et absurdis non ef-
fugiet, aut illum non esse omnium, quæ facta sunt,
causam, si ille ex omnium numero eximatur, quem
contendunt unum esse ex illis, quæ facta sunt:
vel illum sui ipsius effectorem extitisse, si vera
loquitur, qui omnia per ipsum facta esse dicit.
Ea igitur, quæ ab ipsis (adversariis) proficiscun-
tur talia sunt.

Si quis vero sanæ doctrinæ attendens, ex divina
et illibata natura Filium esse credat, omnia pieta-
tis traditioni et institutioni concinent : videlicet Do-
minum esse rerum omnium effectorem, imperare
rebus, non ex sorte aut tyrannide imperium in
æquales adeptum, sed naturæ suæ excellentia, in
omnia dominationem obtinere : insuper non in di-
versa imperia, et diversitatem naturæ, monarchiam
illam dispertiri, sed esse unam divinitatem, unam

imperium, et unam omnium potestatem : ita ut in similibus consensione divinitas spectetur, et per simile ad simile mentem ducat : ut omnium rerum principium, quod est Dominus, per Spiritum sanctum animis nostris illuceat : fieri enim non potest, ut quis Jesum aspiciat, nisi in Spiritu sancto, prout testatur Apostolus : per Filium vero, qui est principium omnium, reperimus illum, qui est supra omne principium, nempe universorum Deum : neque enim fieri potest, ut primigenium illud bonum cognoscatur, si non in imagine invisibilis relucent. Perinde vero ac in reciproco cursu, reflectentes post divinæ cognitionis caput, ipsum, inquam, universorum Deum, et per ea, quæ menti cognata et familiaria sunt, decurrentes, a Patre per Filium ad Spiritum sanctum accedimus : nam in consideratione ingeniti luminis constituti, lumen illud, quod ex ipso continue procedit cognovimus, videlicet tanquam radium cum sole pariter subsistentem, cuius esse causam a sole habet, sed existentia simul est cum sole, non posteriore demum tempore, adjecta, verum simul ac sol apparuit, ipse etiam radius inde resplenduit. Quin potius (non enim necesse est, ut qui imagini serviunt, calumniatoribus, allati exempli minus apta accommodatione, dent contradicendi occasionem) non radium ex sole, sed ex ingenito sole alium solem mente ac cogitatione apprehendemus, qui simul cum primo per generationem exstiterit, in omnibus primo æqualis, pulchritudine, potentia, splendore, magnitudine, fulgore ; breviter, omnibus aliis, quæ in sole insunt : et rursus aliud tale lumen ad prædictum modum constituemus, nullo temporali intervallo a lumine genito abscissum : sed per ipsum equidem effulgens, principium vero suæ hypostaseos a primævo lumine accipiens : lumen quidem et ipsum est ad similitudinem præconcepti luminis lucens et illuminans, et omnia alia, quæ luci competunt efficiens : neque enim in hoc ipso est luminis a lumine aliqua distinctio seu variatio, quando in illuminandi gratia et virtute nullus plane adest defectus, utpote omni perfectione cum Patre et Filio ad supremum usque evectum, quodque cum Patre et Filio numerari et nominari, et per seipsum ad lumen, quod in Patre et Filio inesse intelligitur, adducere omnes qui illius participes fieri possunt, consuevit. Sed hæc hactenus.

Cæterum cum (Eunomius) multus sit, et quasi diffuat jactandis conviciis et pro omni disputandi exordio contumeliam substernat, proque omni ejus, quod in controversia versatur, demonstratione, probra et calumnias afferat, agendum paucis videamus, quas de ingeniti seu innascibilis vocabulo syncretice in doctorem nostrum (Basilium) et in ejus dissertationem criminationes evomuerit. Recitavit autem ipsa magistri nostri verba, quæ ita se habent: *Ego vero etiam ingeniti, sive innascibilis appellationem, quamvis summopere cogitationibus nostris congruat ; sane quoniam nullo loco in Scriptura ipsam invenio, et*

δηρημένας, τὸ τῆς μοναρχίας δόγμα καταμερίζεσθαι, ἀλλὰ μίαν θεότητα, μίαν ἀρχὴν, μίαν τῶν πάντων ἐξουσίαν εἶναι πιστεῦειν· ἐν τῇ τῶν ὁμοίων συμφωνίᾳ τῆς θεότητος θεωρουμένης, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ ἴδιον τὴν διάνοιαν ἀγούσης, ὡς τῆς πάντων μὲν ἀρχῆς, ἥτις ἐστὶν ὁ Κύριος, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς ψυχαῖς ἐλλαμπούσης. Ἀμήχανον γὰρ ἀληθῶς θεωρηθῆναι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, διὰ δὲ τοῦ Κυρίου, ὅς ἐστιν ἡ πάντων ἀρχὴ, τῆς ἐπέκεινα πάσης ἀρχῆς ἡμῖν εὐρισκομένης, ἥτις ἐστὶν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐστιν ἄλλως, τὸ ἀρχέτυπον ἀγαθὸν ἐπιγνωσθῆναι, μὴ ἐν τῇ εἰκόνι ἀοράτου φαινόμενον. Ὅσπερ δὲ τινα διαυλον ἀνακάμπτοντες μετὰ τὸ κεφάλαιον τῆς θεογνωσίας, αὐτὸν λέγω τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, διὰ τῶν προσεχῶν τε καὶ οικειῶν τῇ διανοίᾳ τρέχοντες, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἀναχωροῦμεν. Ἐν περινοίᾳ γὰρ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς καταστάντες, ἐκεῖθεν πάλιν τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, κατὰ τὸ προσεχὲς ἐνοήσαμεν, ὅσον ἀκτῖνά τινα τῷ ἡλίῳ συνυφισταμένην· ἥς ἢ μὲν αἰτία τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ ἡλίου· ἢ δὲ ὑπαρξίς, ὁμοῦ τῷ ἡλίῳ, οὐ χρόνους ὑστερον προσγενομένη· ἀλλ' ὁμοῦ τῷ ὄφθῆναι τὸν ἥλιον, ἐξ αὐτοῦ ἀναφαινομένη. Μᾶλλον δὲ (οὐ γὰρ ἀνάγκη πᾶσι τῇ εἰκόνι δουλεύοντας δοῦναι τοῖς συκοφάνταις κατὰ τοῦ λόγου λαθῆναι ἐν τῇ τοῦ ὑποδείγματος ἀτονίᾳ) οὐχὶ ἀκτῖνα ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κάλλει, δυνάμει, λαμπρότητι, μεγέθει, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἅπασι τοῖς περὶ τὸν ἥλιον θεωρουμένοις. Καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμένον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς· φῶς μέντοι καὶ αὐτὸ καθ' ὁμοιότητα τοῦ προεπινοηθέντος ; λάμπον, καὶ φωτίζον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοῦ φωτὸς ἐργαζόμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ φωτὶ πρὸς ἕτερον φῶς κατ' αὐτὸ τοῦτο παραλλαγῆ· ὅταν κατ' οὐδὲν τῆς φωτιστικῆς χάριτος ἐνδέον, ἢ ὑστερούμενον φαίνεται, ἀλλὰ πάση τελειότητι πρὸς τὸ ἀκρότατον ἐπηρμένον, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεωρεῖται, μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀριθμῆται, καὶ δι' ἐαυτοῦ τὴν προσαγωγὴν πρὸς τὸ ἐπινοούμενον φῶς, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πᾶσι τοῖς μετασχεῖν δυνατοῖς μένοις χαρίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἐστὶν εὐρόων ταῖς λοιδορίαις, καὶ πάσης μὲν ἀρχῆς κατασκευὴν τὴν ὕβριν ποιούμενος, ἀντὶ δὲ πάσης ἀποδείξεως τῶν ἀμφισβητούμενων τὴν λοιδορίαν ἐπάγων· φέρε καὶ ὅσα περὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς συκοφαντῶν τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκεῖνον καὶ εἰς τὸν λόγον ἐξύθρισε, βραχεὰ διαλεχθῶμεν. Παρέθετο τοῦ διδασκάλου περὶ τούτων λέξιν ἔχουσαν οὕτως· Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, καθὼς τὰ μάλιστα δοκῆ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὐκ ὡς οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχεῖον οὖσαν τῆς βλασφημίας αὐτοῦ,

σωπαῖσθαι ἂν δικαίως ἀξίαν εἶναι φησίαιμ· τῆς Α
 Πατρὸς φωνῆς ἰσὸν δυναμῆτος τῷ ἀγεννήτῳ
 [πρὸς τῷ καὶ τῆν περὶ τοῦ Ἰουῦ ἔννοιαν συνημι-
 μέτως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισάγειν.] Ὁ
 γὰρ οὕτως Πατήρ, καὶ μόνος, ἐξ οὐδενός ἐστιν
 ἑτέρου· τὸ δὲ ἐξ οὐδενός, ταῦτόν ἐστι τῷ ἀγεν-
 νήτῳ. Τίνα οὖν ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις ἀπόδειξιν τοῦ
 κακῶς εἰρησθαι τὸν λόγον τοῦτον, ἀκούσωμεν· Τῆν
 μὲν οὖν ἀνωμαλίαν τῶν λόγων ἐκ προκειτάς οὐχ
 ἦττον ἢ ποτηρίας ἀναιδοῦς τοῖς ἑαυτοῦ καταμι-
 γρυσιν ἐγχειρήμασι, τῷ τῆς γνώμης ἀστηρικτῳ,
 καὶ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιφερόμενος.
 Ὅρατε τὸ εὐστοχον τῆς ἀπαντήσεως, ὡς τεχνικῶς
 κατὰ τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἐντρέχειαν ἐκείνην, διαλύει
 μὲν τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀνκείσάγει δὲ τὴν
 εὐσεβεστέραν ὑπόληψιν γνώμην. Ἀνώμαλος, φησί,
 τὸν λόγον, προκετῆς οὐχ ἦττον ἢ ποτηρὸς τῆν
 γνώμην, ἀστηρικτός, τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ
 περιφερόμενος. Πόθεν ταῦτα, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας
 παροξυνθεὶς ὁ τὴν γνώμην ἐστηριγμένος, καὶ τοῖς
 λογισμοῖς ὑγιαίνων φησί; Τίνος μάλιστα καταγνοῦς
 τῶν εἰρημένων; Ὅτι τὴν ἔννοιαν δέχεται τοῦ ἀγεν-
 νήτου, τὴν δὲ φωνὴν, ὡς κακῶς ἐκληφθεῖσαν παρὰ
 τῶν διαστρεφόντων, σωπῆς ἀξίαν φησί; τί γὰρ μὴ
 ἐν ῥήμασι καὶ πρόφορᾷ τὸ ἀσφαλὲς κινδυνεύει τῆς
 πίστεως, τῆς δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ἀκριβεστάς λόγος
 οὐδεὶς; Ἡ οὐχὶ προηγουμένως τῇ καρδίᾳ καθαρεύειν
 ἀπὸ τῶν ποτηρῶν ἐννοημάτων ὁ τῆς ἀληθείας παρα-
 σκευάζεται λόγος· ῥήμασι δὲ κεκρῆσθαι πρὸς δῆλω-
 σιν τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων, δι' ὧν ἂν ἢ δυνατὸν
 ἐκβεῖσθαι τοῦ νοῦ τὸ ἀπόρρητον, οὐδὲν περὶ τὸν
 κοινὸν τῆς φωνῆς ἦχον μικρολογούμενον; Οὐ γὰρ τὸ
 οὕτως, ἢ ὡς ἐτέρως εἰπεῖν αἰτιον τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας
 καθίσταται· ἀλλὰ τὸ κρυπτὸν τῆς καρδίας νόημα τῶν
 τοῦτον λόγων τὴν αἰτίαν ἐνδίδωσιν· Ἐκ γὰρ τοῦ
 περισσεύματος, φησί, τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.

Καὶ τῶν νοηθέντων ἐρμηνέα τὸν λόγον ποιούμεθα,
 οὐ τὸ ἐμπαλιν τὴν διάνοιαν ἀφ' ὧν λέγομεν συν-
 αγεύομεν, κἀν μὲν ἀμφοτέρω συμβαίη, καὶ νοεῖν δε-
 ξίως, καὶ ἐρμηνεύειν, ἄριστος δι' ἑκατέρων ὁ ἄνθρω-
 πος· εἰ δὲ τὸ ἕτερον λίποι, ὀλίγη τῷ ἰδιωτῇ κατὰ τὸν
 λόγον ἢ ζημία, τῆς κατὰ ψυχὴν γνώσεως πρὸς τὸ
 ἀπεθὸν κατηρτισμένης. Ὁ λαὸς, φησὶν, οὗτος τοῖς
 χεῖροσὶ με τιμᾷ· ἢ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν πόρρω ἀπέχει
 ἀπ' ἐμοῦ· τί τοῦτο σημαίνων; Ὅτι προτιμωτέρα
 παρὰ Θεῷ κριτῇ, τῷ τῶν ἀλαλήτων στεναγμῶν
 ἱκαλοντι, ἢ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν σχέσις, τῆς
 ἐν ῥήματι εὐπρεπειάς τοῦ λόγου. Τούτοις μὲν γὰρ
 ἐστὶ καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον συγχρῆσθαι, κατὰ τὴν
 ἔξουσίαν τοῦ φθεγγομένου, πρὸς τὸ δοκοῦν εὐκόλως
 ὑπηρετούσης τῆς γλώσσης· ἢ δὲ τῆς ψυχῆς διάθεσις,
 ὅπως ἂν ἔχουσα τύχοι, οὕτως ὁράται τῷ εἰς τὰ κρύ-
 φια βλέποντι. Τίνος οὖν χάριν ἀνώμαλος, καὶ προ-
 κετῆς οὐχ ἦττον ἢ ποτηρὸς, ὁ τὸ μὲν εὐσεβῶς νοοῦ-
 μενον ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς, καὶ νοῶν, καὶ
 δεχόμενος, τὸ δὲ ὅσον συντελεῖ πρὸς ἀσέβειαν τοῖς τὰ
 δόγματα παρανομοῦσι, τοῦτο σωπαῖσθαι κελεύων; Εἰ

quoniam primum est elementum blasphemiae istorum,
 silentio tradendam merito duxerim : praesertim cum
 Patris vox et id possit quod ingeniti, et ad id etiam,
 propter relationem conjunctam sibi Filii, cogitatio-
 nem adducat . Qui enim vere Pater et solus Pater
 est, a nullo est : qui autem a nullo est, ingenitus est.
 Audiamus ergo quomodo demonstret haec perpe-
 ram dicta esse. Dissimilitudinem et inaequalitatem
 non minus, quam impudentem improbitatem ex te-
 meritate suis verbis admiscet, instabilitate mentis
 et cogitationum imbecillitate circumactus. Videte
 quam considerate adversario occurrat. Quam arti-
 ficiose ex logica sua peritia vires eorum quae dicta
 sunt, enervat, introducta pietati magis consenta-
 nea existimatione. Dissimilis est, inquit, sermone,
 non minus praecipit et temerarius quam malitiosus :
 animo instabilis, cogitationum suarum infirmitate
 circumactus. Unde, et qua causa impulsus, qui
 mente adeo solidatus est, et cogitatione adeo sanus
 et sincerus, talia effudit ? Quidnam ex dictis ma-
 xime improbat ? An quia (Basilium) sensum qui
 vocabulo innascibilis subjicitur, recepit, vocem
 vero ipsam, tanquam a depravatoribus male acce-
 ptam, silentio premendam judicat ? Quid enim ?
 An in verbis et prolacione securitas et sinceritas
 fidei periclitatur ? An nulla ratio habenda ejus
 quae ex sensu est, accurationis ? Annon primario
 et ante omnia id veritatis ratio studet, ut cor a
 perversis opinionibus expurgetur, verbis vero ad
 notionum animae manifestationem utatur, quibus
 arcana mentis patefiant, seposita de vocis sono
 anxia sollicitudine ? Non enim utrum hoc vel illud,
 isto vel isto modo proferatur, conceptuum nostro-
 rum causa est, sed absconditus animi sensus his
 vel illis verbis causam subministrat : nam *ex abun-
 dantia cordis os loquitur* ²⁹.

Et interpretes eorum quae mente concipimus, ser-
 mo est : non e contrario sensum ex iis, quae di-
 cuntur, colligimus : quamvis utrumque contingere
 queat, et dextre intelligere, et dextre explicare, ad
 utrumque autem homo idoneus et perfectus est, et
 si alterum absit, exigua idiotae et imperito huic
 imminet jactura, quippe cujus cognitio ad id, quod
 bonum est, concinnata et composita sit. *Populus
 iste labiis me honorat*, inquit, *cor autem eorum
 longe est a me* ³⁰. Quid hoc dicto significare voluit ?
 Potiorem, apud Deum judicem, gemitus vere non
 expressos audientem, esse mentis ad veritatem
 affectionem, quam verborum ornatum et eloquen-
 tiam. Nam his etiam in contrarium uti licet, pro
 ejus qui loquitur facultate, lingua non difficulter
 ad id quod visum est subserviente. At vero ani-
 mae affectio, qualiscunque ea sit, talis etiam appa-
 ret ei qui occulta intuetur. Quare igitur temera-
 rius est, et non minus improbus, qui quod *inna-
 scibilis* seu *ingeniti* vocabulo pie significatur, reci-
 pit et approbat, illud vero quod impiis impie-

²⁹ Matth. xii 34. ³⁰ Isa. xlix, 13; Matth. xvi, 8.

tatis struendæ ansam præbet, sileri jubet? Nam si A dixisset non esse usurpandum *innascibilis* vocabulum, habuisset forte justam hæc et adhuc graviora adversus illum jactandi convicia occasionem. Si vero ex communi piorum existimatione hoc constiteret, et quasi sententiam magistro dignam profert se abstinuisse ab hac voce, quatenus perversa hæreticorum doctrina hinc originem traxit, remque ipsam significatam, *Deum scilicet esse innascibilem, teneri jubet*, haud quidquam admisit, ob quod tantis conviciis laceraretur. Annon ab ipsa Veritate edocti sumus talia facere, neque etiam valde claris adhærere, si quid horum ad malum ducat? Imo etiam dextrum oculum, pedem et manum similiter amputari præcipit, si quid ex istis nos scandalizet ⁴¹⁻⁴². Quid aliud hoc ænigmate B faciendum innuit quam etiam illa, quæ boni speciem habent, si hominem ex inconsideratione utentium ad malum abducant, repudianda esse, quod conducibilis sit iis quæ peccati occasionem præbent, amputatis, salvari, quam his addictum et implicatum interire?

Quid autem Christi imitator Paulus? Ipse etiam in profundo sapientiæ idem docet. Nam qui dixit omnia esse bona, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, ille idem propter conscientiam infirmorum, respuit aliquando nonnulla ex iis, quæ receperat et probaverat, et jubet quoque respui. Si enim per cibum, inquit, frater meus contristatur, non manducabo carnes in aternum ⁴³. Idem facit quoque imitator Pauli (Basilius) qui animadvertens malo hæreticorum usu per *innascibilis* vocabulum errorem eorum qui inæqualitatem in Deo comminiscuntur, confirmari, suadet, ut vera et pia sententia de *innascibili* animis firmiter retineatur, ipsi vero voculæ, tanquam perditis occasionem suppeditanti, non nimium inhæreatur: nam Patris appellationem, significato suo, etiam *innascibilis* significationem satis superque cogitationi subjicere; cum enim Patrem audimus, statim eum, qui omnibus aliis principium et causa existendi est, concipimus, qui si aliam quamdam se superiorem substantiam haberet, non nominaretur proprie Pater, quia propria Patris appellatio superiori illi substantiæ competeret. Si autem ipse D est omnium principium et causa, et si ex ipso sunt omnia, ut testatur Apostolus, nimirum nihil prius existentia ejus concipi potest: et hoc est omnis ortus et principii expertem esse.

Sed hæc recte se habere laud annuit ille qui se magis quam ipsam Veritatem fide dignum existimari cupit, sed contra nititur, obloquitur, et ea quæ dicimus subsannat. At si lubet, inevitabiles illos syllogismos, et varias sophismatum sutelas et contorsiones, quibus nostra refutari putat, discutiamus. Sed metuo ne exilitas et futilitas eorum,

μὲν γὰρ ἔλεγεν, μὴ δεῖν ἀγεννητοῦ νοεῖν τὸν Θεόν, εἶχεν ἰσως καιρὸν ταύταις καὶ ἐπὶ τούτων χαλεπωτέρας κατ' αὐτοῦ κεκρῆσθαι ταῖς λοιδορίαις. Εἰδετοῦτο μὲν ὁμολογεῖ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν εὐσεβοῦντων ὑπόληψιν· οἶονεὶ δὲ γνώμην δίδωσι διδασκαλικῆ διαθέσει πρέπουσαν, ὅτι Ἀπέχου τῆς φωνῆς ταύτης, εἰς τὴν ἐντεῦθεν ἢ τῆς καταστροφῆς ὑπόθεσις τὴν ἀρχὴν ἔχει· τὴν δὲ ἔννοιαν ἔχειν περὶ τοῦ ἀγεννητοῦ εἶναι τὸν Θεόν, καὶ δι' ἑτέρων ὀνομάτων κελεύει, οὐδὲν διὰ ταῦτα τῶν λοιδοριῶν τούτων ἀξιος. Ἦ οὐχὶ καὶ παρὰ τῆς ἀληθείας ταῦτα ποιεῖν ἐδιδάχθημεν, μήτε τῶν σφόδρα τιμίων ἀντέχεσθαι, ἐάν [τέ] τι τούτων εἰς κακὸν συντελῆ, ὀφθαλμὸν δεξιῶν, καὶ πόδα, καὶ χεῖρα, ὡσαύτως ἀποτεμένειν κελεύων, ὅταν σκανδαλίζῃ τι τούτων; Τί ἄλλο διὰ τοῦ αἰνίγματος τούτου ποιεῖν ὑποτίθεται; ἢ οὐχὶ καὶ τὰ δοκοῦντα καλῶς ἔχειν, εἰ πρὸς τι κακὸν ἐξ ἀβουλίας τῶν χρωμένων ἀπάγει τὸν ἀνθρώπον, ἀργὰ, καὶ ἀπρακτα ποιεῖ εἶναι, ὡς λυσιτελέστερον ὂν τῶν πρὸς ἁμαρτίαν χειραγωγούντων ἀκρωτηριασθέντων σωθῆναι, ἢ τούτων περιεχόμενον δι' αὐτῶν ἀπολέσθαι;

Τί δὲ ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ Παῦλος; Καὶ αὐτὸς ἐν τῷ βάθει τῆς σοφίας τὰ αὐτὰ δογματίζει. Ὁ γὰρ πάντα καλὰ προσειπῶν, καὶ μηδὲν ἀπόβλητον εἰ μετ' εὐχαριστίας μεταλαμβάνεται, ἔστιν ὅτε διὰ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀσθενοῦντος ἀθετεῖ τινα πάλιν ἐξ ὧν ἀπέδέξατο, καὶ παραιτεῖσθαι κελεύει. Εἰ γὰρ διὰ βρώμης, φησὶν, ὁ ἀδελφός μου λυπεῖται, οὐ μὴ φάρω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ μιμητὴς Παύλου ποιεῖ· ὃς τῇ πονηρᾷ τῆς αἰρέσεως χρήσει διὰ τῆς τοῦ ἀγεννητοῦ λέξεως ἰσχυροποιουμένην ἰδὼν τὴν ἀπάτην τῶν διὰ τοῦ ῥήματος τούτου τὸ ἀνόμιον δογματίζόντων, συνεβούλευε τὴν μὲν εὐσεβῆ περὶ τοῦ ἀγεννητοῦ διάνοιαν ταῖς ψυχαῖς διασώζειν· τὴν δὲ λέξιν, ὡς ἁμαρτίας γενομένην τοῖς ἀπολλυμένοις ἐφόδιον, μὴ λίαν σπουδάζεσθαι· τὴν γὰρ τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν κατὰ τὸ σημαινόμενον, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ σημασίαν ἱκανῶς ἡμῖν ἐμποιεῖν. Πάτερα γὰρ ἀκούσαντες, τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι τοῖς πασιν εὐθὺς ἐνόησαμεν· ὃς εἴπερ ἄλλην τινὰ ὑπερκείμενην αἰτίαν εἶχεν, οὐκ ἂν κυρίως Πατὴρ ὠνομάσθη, ἐπὶ τὴν προνοηθεῖσαν αἰτίαν τῆς κυρίας τοῦ Πατρὸς κλήσεως ἐπανιούσης. Εἰ δὲ αὐτὸς πάντων αἴτιος, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, δηλονότι τῆς ἐκείνου ὑπάρξεως οὐδὲν προεπινοηθῆναι δύναται· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀγεννητῶς εἶναι πιστεύεσθαι.

Ἄλλ' οὐ συγχωρεῖ ταῦτα καλῶς ἔχειν, ὁ μὴδὲ τὴν ἀλήθειαν ἑαυτοῦ πιθανωτέραν εἶναι δοκεῖν ἀξιῶν, ἀλλ' ἀντινομοθετεῖ, καὶ ἀντιφθέγγεται, καὶ διαχλευάζει τὸν λόγον· εἰ βούλει, καὶ τοὺς ἀφύκτους συλλογισμοὺς, καὶ τὰς ποικίλας τῶν σοφισμάτων ἀντιστροφάς, δι' ὧν ἐλέγχειν οἰεταὶ τὸν λόγον, ἐπισκεψώμεθα. Ἄλλὰ δέδοικα μὴ τὸ μικροπρεπὲς τε

⁴¹⁻⁴² Matth. xviii, 6; Marc. ix, 41. ⁴³ I Cor. viii, 13.

καὶ γλίσχρον τῶν εἰρημένων, τρόπον τινὰ συνδι-
 βάλλῃ καὶ τὸν εὐθύνοντα λόγον. Τὸ γὰρ μειρακίως εἰς
 διμῆσαν προκαλουμένοις συμπλέκεσθαι, πλείονα
 ψόγον ἐκ τοῦ προσφιλονεικεῖν τοῖς τοιοῦτοις, ἢ περ ἐκ
 τοῦ νενικηθέναι· δοκεῖν φέρεται τοῖς ἀνδράσι τὸν ἔπαι-
 νον. Πλὴν ἀλλὰ τοιοῦτο τὸ εἰρημένον ἐστὶ. Τὰ γὰρ
 ἐφ' ὕβρει βῆθέντα, μετὰ τῆς συνήθους καλλιφωνίας
 ἐκείνης, ὡς αὐτῷ τε λέγειν προσήκοντα, καὶ ἡμῖν εἰς
 γυμνάσιον μακροθυμίας προκείμενα, σωπῆς ἄξια
 καὶ λήθης ποιούμεθα. Οὐ γὰρ εὐπρεπὲς οἶμαι τὰ
 καταγέλαστα τῶν εἰρημένων αὐτῷ τοῖς παρ' ἡμῶν
 σπουδαζομένοις ἐνσπείροντας, εἰς ἀκόσμους τε καὶ
 δημῳδοὺς γέλωτας, τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας διαλύειν
 σπουδῆν. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐν τῇ ἀκροάσει τούτων δια-
 μείναι ἀγέλαστον, ἐὰν ἀκούσωμεν λέγοντος ἐκ τῆς
 ὑψηλῆς ἐκείνης, καὶ μεγαλοφύου ἐύλωττίας. Ὡς
 γὰρ ἡ προσθήκη τῶν λόγων εἰς προσθήκην τελεῖ
 βλασφημίας, τούτους τὸ σιγᾶν ἡμίσει μέρει τοῦ λαλεῖν
 ἔστι κουφότερον. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν γελάσθω παρὰ
 τῶν ἐπισταμένων, ὅ τι μὲν ἀποδοχῆς ἐστὶν ἄξιον,
 ὅ τι δὲ γέλωτος. Ἡμεῖς δὲ τὸ δριμύ τῶν συλλο-
 γισμῶν, οἷς τὸν ἡμέτερον περισύρει λόγον, σκοπήσω-
 μεν.

Ἐὶ γὰρ ὁ Πατήρ, φησὶ, τῷ ἀγεννήτῳ ταῦτόν κατὰ
 τὴν δύναμιν, τὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἔχοντα δύναμιν
 τῶν ὀνομάτων, ταῦτόν πάντως καὶ σημαίνειν
 ἀέριον· σημαίνει δὲ τὸ ἀγεννητόν κατ' αὐτοῦς
 τὸ ἐξ οὐθενός εἶναι τὸν Θεόν· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ
 Πατὴρ σημαίνει τὸ ἐξ οὐθενός εἶναι τὸν Θεόν·
 οὐχὶ δὲ τὸ γεγεννηθέναι τὸν Υἱόν. Διὰ τῆς τοῦ Πα-
 τρός φωνῆς οὐκέτι σημαίνεται, ἐὰν ἡ αὐτὴ προ-
 ηγορία καὶ τὸ ἀναρχόν ἡμῖν τοῦ Πατρὸς δι' αὐτῆς
 παραστήσῃ. Εἰ μὲν γὰρ ἀναίρετικόν ἦν τοῦ ἑτέρου
 ἢ ἑτέρου, κατὰ τὴν τῶν ἀντικειμένων φύσιν, ἀναγ-
 κῆς ἢ τοῦ ἐνὸς θέσεως τὴν ἀναίρεσιν τοῦ λοιποῦ
 κατεσκευάζεν. Εἰ δὲ τὸ κωλύον ἐστὶν οὐδὲν τὸν αὐ-
 τὸν καὶ Πατέρα εἶναι καὶ ἀγεννητόν, ἐὰν διὰ τῆς
 τοῦ Πατρὸς κλήσεως, κατὰ τινα διάνοιαν, καὶ τὸ
 ἀγεννητόν ἐνοήσωμεν, τίς ἡ ἀνάγκη τὴν πρὸς τὸν
 Υἱὸν σχέσιν διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς μηκέτι γνω-
 ριζεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὅσα
 τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν ἔχει, καὶ διὰ πάντων ταῖς
 ἐνοίαις συμφέρεται· ἐπεὶ καὶ αὐτοκράτορα καὶ
 ἀδέσποτον τὸν βασιλέα καλοῦμεν, καὶ τὸν αὐτὸν
 τῶν ὑποχειρίων ἡγούμενον· καὶ οὕτε ψευδὸς ἐστὶ
 περὶ αὐτοῦ λέγειν, ὅτι ἡ τοῦ βασιλέως φωνὴ ση-
 μαίνει καὶ τὸ ἀδέσποτον· οὕτε ἐπάναγκες εἶναι φα-
 μεν, εἰ τὸ αὐτοκράτης τε καὶ ἀναρχόν διὰ ταύτης
 τῆς φωνῆς σημανθεῖν, μηκέτι τὸ κατὰ τῶν ὑπερκόων
 κράτος διὰ τῆς βασιλείας σημαίνεσθαι· μέσον γὰρ
 ἐκατέρων τῶν ὑπολήψεων ἐν τῆς βασιλείας τὸ ἄνομα,
 πῆ μὲν τὸ ἀδέσποτον, πῆ δὲ τὸ ἀρχικόν τῶν ὑποτε-
 ταγμένων ἐνδείκνυται. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, εἰ μὲν
 ἔστι τις τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου Πατὴρ προεπισουύ-
 μενος ἑτέρος, δεῖξάτωσαν οἱ τὴν ἀπόρρητον αὐχοῦν-
 τος σοφίαν· καὶ τότε συνθησόμεθα, μὴ δύνασθαι τοῦ
 ἀγεννήτου τὴν ἐνοίαν, ὑπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς προ-
 ηγορίας παρίστασθαι. Εἰ δὲ ὁ πρῶτος Πατήρ, αἰτίαν
 τῆς αὐτοῦ συστάσεως ὑπερκειμένην οὐκ ἔχει· τῷ δὲ

A quæ affert, aliquo modo ipsi etiam veritati fraudi
 sit et calumniam pariat. Nam cum pueris ad pu-
 gnam provocantibus manus conserere, majorem
 vituperationem ex congressu cum talibus, quam
 ex victoria opinione laudem affert. Cæterum hæc
 sic dicta sunt; nam quæ contumeliose consueta
 sibi vocis concinnitate effutivit, ea, ut ab ipso pro-
 ferri digna, nobis vero, ceu ad exercitationem pa-
 tientia proposita, silentio et oblivioni transmitt-
 mus. Non enim decere arbitror, ut ridicula illa,
 quæ cructavit, seriis nostris disputationibus in-
 spergamus, et veritatis propugnationem in in-
 conditos ac plebeios risus desinere faciamus: neque
 enim fieri potest ut quis talibus auditis risum te-
 neat, præsertim si illum ex sublimi illa et magna
 B eloquentia perorantem audiamus. Nam quorum
 verborum recitatio ad blasphemiam augmentum con-
 fert, ea silere dimidia ex parte facilius est quam
 eloqui. Verum hæc rideantur ab illis, qui norunt,
 quænam sint approbanda, quæ vero ridenda.
 Nos vero formidabiles illos syllogismos, qui-
 bus nostrum traducit sermonem, jam contemple-
 mur.

Si Pater, inquit, et innascibilis virtute idem sunt,
 ea vero nomina, quæ eadem vi pollent, idem quoque
 omnino significant: ex ipsorum autem sententia in-
 nascibile idem est, quod Deum ex nullo principio
 esse: necessario etiam vocabulum Patris significat,
 Deum ex nullo principio esse, non autem, quod Fi-
 lium genuerit. Qua necessitate compulsus ait, Patris
 vocabulo non significari, quod Filium genuerit, si
 ista ipsa appellatio nobis quoque Patrem principio
 carere comonstrat? Si enim alterum tolleretur
 ab altero, prout fert natura oppositorum, necessa-
 rio positio unius esset interemptio alterius. At si
 nihil penitus obstat, eundem et Patrem et ingeni-
 tum esse, si Patris appellatione, secundum aliquam
 C significationem, etiam ingenitum concipiamus, quæ
 necessitas efficit, ut habitudo et relatio ad Filium
 per Patris vocabulum amplius non innotescat?
 Neque enim alia nomina, quæ mutuam communi-
 onem habent, per omnia notionibus conveniunt:
 nam et imperatorem sui ipsius dominum, et do-
 mini expertem, et simul etiam subditis præside-
 tem nominamus: neque falsum est dicere, voca-
 bulo imperatoris significari id quod est domino
 carere, neque necessarium arbitramur, si isto ipso
 vocabulo significatur id quod est, sui ipsius do-
 minum esse, et nullius imperio subjeti, non am-
 plius per imperii vocabulum significetur potestas
 et dominium in subditos: cum enim imperii no-
 men inter utramque notionem medium consistat,
 partim id, quod est domino carere, partim domi-
 nationem in subditos innuit. Et hic quidem ostend-
 ant, qui recondita sapientia titulo insolenter sese
 efferunt, num sit alius Pater prior Patre nostro et
 Domino, et tunc fatebimur notionem ingeni-
 ti non posse a Patris appellatione representari. Si vero
 primus ille Pater suæ subsistentia causam suppe-

riorem non habet, cum Patre vero Unigeniti quaque hypostasis prorsus connexa intelligitur, quid nos artificiosis istis sophismatum connexionibus terrere conantur, persuadere vel potius decipere volentes, si innascibilitatem Dei universorum vocabulo Patris significari concedamus, Patris ad Filium habitudinem abolitum iri?

Sed puerili hac et futili istorum objectione contempta, quod ipsi, ceu absurditatis plenum, profuerunt, hoc nos intrepide profiteremur, nimirum *Patris et innascibilis* nomine idem significari, et *innascibile* Patrem ex nullo principio esse declarare, Patremque notionem Unigeniti conjunctim propter habitudinem ad illum audientibus ingenerare. Etenim cum hoc ipsum magister noster (Basilius) sua in dispositione expresse posuisset, generosus iste et invictus bellator, furtim expunxit, ablatione eorum, quæ vere dicta erant, faciliorem sibi viam ad refutationem muniens. Nam verba doctoris nostri ita verbatim habent: *Ego autem etiam ingeniti seu innascibilis appellationem, quamvis sumptopere cogitationibus nostris congruat, tamen quoniam nullo loco in Scriptura ipsam invenio, et quoniam primum est elementum blasphemiam istorum, silentio tradendam merito duxerim, præsertim cum Patris vox et id possit, quod ingeniti, et ad id etiam, propter relationem, conjunctam sibi Filii cogitationem adducat.* Egregius vero iste veritatis propugnator, id quod cautelæ causa adjectum fuerat (illum inquam, *præsertim cum Patris vox idem possit, quod ingeniti, et ad id etiam, propter sibi conjunctam relationem, Filii cogitationem sive intelligentiam adducat*), insita sibi audentia subtraxit, et perspecta eorum, quæ dicta erant, ratione, cum reliquis digladiatur, et mutilata corporis serie, utque arbitratur, ad refutationem aptiore et procliviore via sibi patefacta, frigido et infirmo sophismate sectatores suos circumvenit, demonstrare volens, illud, quod secundum aliquid communionem habet, etiam totius significati communionem habere, sic leves suorum aures sibi concilians. Cum enim nos dixissemus, secundum aliquid significatum, Patris vocem etiam ingeniti significationem habere, iste perfectam significati participationem a consueta nominum usurpatione instituens, assertionem nostram absurditatis scilicet arguit, quasi non amplius Patris ad Filium habitudo hac appellatione indicetur, si ingeniti notio per eum sese nobis exhibeat. Perinde ac si quis, de pane duas rationes edoctus, diceret, illum ex frumento constare, et comedenti alimentum præbere; alius autem contra obnitens oggereret, eundem prorsus sophismatum modum adhibens, aliam esse rationem ejus, quod ex frumento constitutum est, et aliam nutrimenti. Si igitur demus panem ex frumento confectum esse, non poterit amplius alimentum nominari. Similis prorsus est sensus Eunomiani syllogismi. Ait enim: *Si ingenitum seu innascibile vocabulo Patris significatur, non poterit amplius ab eodem vocabulo si-*

Α Πατρί συνυπακούεται πάντως καὶ τοῦ Μονογενοῦ, ἡ ὑπόστασις, τί μορμολύττονται ἡμᾶς ταῖς τεχνικαῖς ταύταις τῶν σοφισμάτων διαπλοκαῖς πείθειν, μᾶλλον δὲ φανακίζειν βουλόμενοι, εἰ τὸ ἀγέννητον τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ διὰ τῆς Πατρὸς προσηγορίας ὁμολογηθεῖν, τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσεως τοῦ Πατρὸς ἀποσχίζεῖν τὴν ἔννοιαν;

Ἄλλὰ διαπίψαντες τὴν παιδιώδη ταύτην καὶ ἐπιπόλαιον αὐτῶν ἐπιχείρησιν, τὸ ὡς ἄτοπον παρ' ἐκείνων προφερόμενον ἀνδρικῶς ὁμολογήσομεν· ὅτι καὶ ταῦτὸν σημαίνει τῷ ἀγεννήτῳ τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα, καὶ τὸ ἀγέννητον τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Πατέρα παρίστησι· καὶ ὁ Πατήρ τὴν περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν συνημμένως διὰ τῆς σχέσεως μετ' ἑαυτοῦ συνεισάγει. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην προσκειμένην τῷ λόγῳ τοῦ διδασκάλου τὴν βῆσιν, ὁ δεινὸς τε καὶ ἀμαχος οὗτος ἀγωνιστῆς τῶν γεγραμμένων ἐξέκλεψε, τῇ ἀφαιρέσει τῶν ἀσφαλῶς εἰρημένων ἐξευμαρτίζων ἑαυτῷ τὴν ἀντίβρῃσιν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ διδασκάλου βῆθεις λόγος, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχει· Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, κἄν τὰ μάλιστα δοκῇ ταῖς ἔννοιαις ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὐκ ὡς οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχείον ὁδοῦ τῆς βλασφημίας αὐτῶν, σιωπᾶσθαι ἂν δικαίως ἀξίαν εἶναι φησάμι. τῆς Πατρὸς φωνῆς ἴσον δυναμῆτος τῷ ἀγεννήτῳ, πρὸς τῷ καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἔννοιαν συνημμένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισάγει. Ὁ δὲ γενναῖος οὗτος τῆς ἀληθείας πρωταγωνιστῆς, τὸ μὲν ἀσφαλείας ἔνεκεν τῷ λόγῳ προσκείμενον (λέγω δὲ τὸ, Καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἔννοιαν συνημμένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισάγειν), τοῦτον μὲν ὑπὸ τῆς συγγενοῦς ἐλευθερίας ὑφέλιετο. Καὶ διασκέψας τῶν γεγραμμένων τὸν λόγον, τοῖς ὑπολοίτοις συμπλέκεται· καὶ ἀκρωτηριάσας τὸν εἰρμὸν τοῦ σώματος, καὶ ὡς ῥετο σαθρότερον ἑαυτῷ, καὶ πρὸς τὴν ἀντίβρῃσιν εὐεπίδατον καταστήσας, ψυχρῶ καὶ ἀδρανεῖ τῷ σοφισματι· τοὺς κατ' ἑαυτὸν παρακρούεται, τὸ κατὰ τι κοινωνοῦν, καὶ διὰ πάντων τὴν κατὰ τὸ σημαίνόμενον κοινωνοῖαν ἔχειν κατασκευάζων, καὶ τούτων τὴν ἐπιπόλαιον ἀκοὴν συναρπάζων. Ἡμῶν γὰρ κατὰ τι σημαίνόμενον τὴν τοῦ Πατρὸς εἰρηχότων φωνὴν, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου σημασίαν παρέχεσθαι, οὗτος τὴν παντελῆ τοῦ σημαινομένου μετάληψιν ἀπὸ τῆς συνήθους τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως ποιησάμενος, εἰς ἄτοπον δῆθεν ἐκβάλλει τὸν λόγον, ὡς οὐκέτι τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν τῆς προσηγορίας ταύτης ἐνδεικνυμένης, εἰ καὶ τὸ τοῦ ἀγεννήτου νόημα διὰ τούτου ἐσημαίνετο. Ὡσπερ ἂν εἰ τις δύο ἔννοιαις περὶ τοῦ ἄρτου μαθῶν, ὅτι τε ἀπὸ αἵτου συνέστηκε, καὶ ὅτι τροφὴ τῷ χρωμένῳ γίνεται, μάχοιτο πρὸς τὸν λέγοντα, τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ τῶν σοφισμάτων κατ' αὐτοῦ χρώμενος, ὅτι ἄλλος λόγος ἐστὶ τῆς ἐκ τοῦ αἵτου συστάσεως, καὶ ὁ τῆς τροφῆς πάλιν ἕτερος. Εἰ οὖν δοθεῖν, τὸ ἐκ τοῦ αἵτου εἶναι τὸν ἄρτον, οὐκέτι αὐτὸ τοῦτο καὶ τροφὴ κυρίως ὀνομασθήσεται. Τοιαύτη τοῦ συλλογισμοῦ ἡ διάνοια. Εἰ γὰρ τὸ ἀγεννητον, φησὶν, ὑπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας σημαίνεται, οὐκέτι τὸ γεννηθέναι τὸν Υἱὸν ἢ

ρωή αὐτῆ παρίστησιν. Ἄλλ' εὐκαιρον ἴσως τὴν αἰσινήν ἐκείνην τοῦ κώλου περίοδον καὶ παρ' ἡμῶν ἐπαχθῆναι τῷ λεγομένῳ. Πρέπει γὰρ τοῖς τοιοῦτοις πάντως τοιαῦτα · ὅτι πλέον ἂν ἔσχεν πρὸς τὸ δοκεῖν σωφρονεῖν, εἰ παντελεῖ σωπῆ ταύτην ὥρισε τὴν ἀπάλειαν. Ὁ γὰρ ἢ προσθήκη τῶν λόγων εἰς προσθήκην τελεῖ βλασφημίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας, τοῦτω τὸ σιγᾶν, οὐχ ἡμίσει μέρει, ἀλλὰ τῷ παντὶ τοῦ λαλεῖν ἔστι κουφότερον.

Τὰ αὖν τις μᾶλλον ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὸν προσάγοιτο πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ἀλήθειαν. Καὶ δὴ καταλιπόντες τὸ κατηγκυλωμένον τῆς τῶν σοφισμάτων εὐκλείας, ἰδιωτικώτερόν τε καὶ κοινότερον περὶ τοῦ προκειμένου διαλεξώμεθα. Ὁ σὸς Πατήρ, ὦ Εὐνόμιε, πάντως ἄνθρωπος ἦν · ἀλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ σοὶ τοῦ εἶναι γέγονεν αἰτιός. Ἄρ' οὖν ἐχρήσω τῷ σωφ' τοῦτω, καὶ ἐπ' ἐκείνου, ὥστε τὸν πατέρα τὸν σὸν, εἰ τὸν τῆς φύσεως ὀρισμὸν δέχοιτο, διὰ τὸ ἄνθρωπος εἶναι, μηκέτι δύνασθαι τὴν πρὸς σὲ σχέσιν ἀποσημαίνειν; Χρῆναι γὰρ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ἄνθρωπον εἶναι, ἢ Εὐνομίου πατέρα. Εἶτα σοὶ μὲν οὐκ ἔξεστι μὴ κατὰ τὸ οἰκίον τῆς σημασίας προσφέρεισθαι τὰ τῶν οἰκείων ὀνόματα. Ἄλλὰ κἂν ὑβρεως γράφαις τινα τὸν χλευαστικῶς εἰς σὲ, διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων ὑπαλλαγῆς, διαπαίζοντα, οὐ φρίττεις· καὶ ἡγγελῶν τὰ δόγματα τῶν μυστηρίων, ἀκινδύνως γελᾷς; Ὡς γὰρ ὁ σὸς πατήρ, καὶ τὴν πρὸς σὲ δαίκνυσιν οἰκιστήτα, καὶ τὸ ἄνθρωπος εἶναι οὐδὲν διὰ τοῦτο κωλύεται· καὶ οὐκ ἂν τις σωφρονούτων, ἀντὶ τοῦ πατέρα σου προσειπεῖν τὸν γενήσαντα, ὃ δὲ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὀρισμὸν ἀποδοῖη· ἢ πάλιν περὶ τοῦ γένους ἐρωτηθεῖς, καὶ ὁμολήσας τὸ εἶναι ἄνθρωπον, κωλύεσθαι λέγῃ, διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης, τὸ καὶ σοῦ αὐτὸν εἶναι πατέρα· οὕτως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὃ μὲν εὐσεβής, καὶ τὸ ἀγεννήτως αὐτὸν εἶναι σημαίνεσθαι, διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ Πατρὸς οὐκ ἀνήσεται, καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκιστήτα καθ' ἕτερον ἐνδείκνυσθαι σημαίνόμενον. Ὁ δὲ καταγελῶν τῆς ἀληθείας, οὐκέτι τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱὸν τὴν τῷ Πατρὶ προσηγορίαν λέγει σημαίνειν, ἐὰν καὶ τὸ ἐγγενῆτον εἶναι διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς διδασκόμεθα.

Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἐλεγχον τῆς τῶν ῥηθέντων ἐπιπίας συμπαραλάβωμεν · ὅπερ οὐδένα φημι, οὐδὲ τῶν κομιδῆ νηπίων ὑπὸ γραμματιστῆ καὶ παιδαγωγῷ πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν τεχνολογίαν ἐναγόμενον, ἀγνοεῖν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν ἀπλῆτά τε καὶ ἄσχετα, τὰ δὲ πρὸς τινα σχέσιν ὀνομασμένα ἔστιν; Αὐτῶν δὲ τούτων πάλιν ἔστιν ἢ κατὰ τὴν τῶν χρωμένων βούλησιν ἐπιβρέπῳ πρὸς ἑκάτερον ἔχει· ἢ ἐφ' ἑαυτῶν μὲν λεγόμενα τὴν ἀπλῆν ἐνδείκνυται δύναμιν, μετατιθέμενα δὲ πολλακίς τῶν πρὸς τι γίνεται. Καὶ ἵνα μὴ τι πόρρω τῶν προκειμένων ὑποδείγμασι χρώμενος ἐπιμηκύνω τὸν λόγον, εἰς αὐτῶν τῶν δογμάτων, ὃ λέγω, σαφηνισθήσεται.

Ὁ Θεός, καὶ Πατήρ, καὶ βασιλεὺς λέγεται, καὶ

PATROL. GR. XLV.

A *gnificari, quod Pater genuerit Filium. Sed fortassis haud intempestivum fuerit, gravem illam coli periodum in ipsius auctoris caput a nobis retorqueri. Talia enim tales omnino decent, quia plus adjumenti ad sobrii hominis existimationem comparandam habuisset, si pleno silentio sibi consultum ivisset. Cui enim verborum additio confert ad blasphemiam, vel potius ad extremam demantiam additionem, huic non solum silere media, sed omni ex parte est facilius, quam loqui.*

B Forte quispiam magis ab ipso Eunomio desumptis exemplis ad veritatem amplectendam promovebitur. Itaque relictis tumidis et tortuosis syllogismorum nexibus, pinguiori Minerva, ex communi sensu, de proposito argumento disseramus. Pater tuus, Eunomi, omnino homo erat; at ille ipse tibi ut esses, causa exstitit. Num et de illo acutum illud tuum inventum usurpasti? patrem videlicet tuum, si per hoc, quod homo est, a natura suis quasi limitibus circumscribitur, non posse amplius habitudinem ad te significare? Alterum enim ex duobus plane est necessarium, aut hominem esse, aut Eunomii patrem. Neque tibi fas est, ut proprio significato non proferas ea nomina quæ proprium significatum habent. Verum licet injuriæ actionem intendas illis, qui propter nominum mutationem tibi subsannando illudunt, non cohorrescis, et divinorum dogmatum mysteria irridens, impune rides? Quemadmodum enim tuus pater cognationem, quam tecum habet, ostendit, et quominus homo sit, per hoc nihil penitus impeditur, nullusque sani capitis, si quis jubeatur nominare patrem, qui te genuit, ille vero definitionem hominis assignet, vel interrogatus de genere, respondeat esse hominem, dixerit hujusmodi responsionem obstare, quominus pater tuus sit: ita quoque sese res habet cum universorum Deo, quem pietatis cultor ingenitum esse, idque Patris appellatione significari, et utroque significato habitudinem et cognationem ad Filium declarari libenter constitur. At veritatis irrisor contendit Patris appellatione non amplius significari, quod Filius ex eo sit genitus, si eadem appellatione ingeniti quoque notio mentibus ingeneretur.

D Præterea ad absurditatis refutationem etiam hoc adsciscamus, quod neminem, ne valde quidem infantem, qui adhuc a grammaticis et pædagogis in nominum discendorum arte exercetur, ignorare existimo. Quis enim nescit nominum quædam esse absoluta, et omnis respectus expertia, quædam vero ad aliud quiddam respectum habere? Ex his rursus nonnulla inveniuntur, quæ ex utentium arbitrio ad utrumlibet apta sunt, quæ simpliciter prolata vi quoque simpliciter constant, transposita vero sæpius relativa sunt. Et ne aliunde, procul ab instituto nostro, exemplis accersitis oratio longior evadat, ex ipsis dogmatibus, de quibus disputatio suscepta est, id quod assero, planum faciam.

Deus tam Pater quam rex appellatur, et sexcen-

14

tis aliis nominibus a sacra Scriptura afficitur. Ex his igitur nominibus, quædam absolute et sine ullo ad aliud respectu, solitarie et per se usurpare licet, qualia sunt *in corruptibilis*⁴⁴, *æternus*⁴⁵, *immortalis*⁴⁶, et si quæ alia sunt hujus classis : hæc enim, licet nihil aliud subaudiatur, perfectum de Deo conceptum ingenerant. Alia vero nomina id solum, quod ad aliquid utile est, significant, ut est *adjutor*⁴⁷, *propugnator*⁴⁸, *susceptor*⁴⁹, et cætera hujus generis. Tolle enim eum, qui auxilio egeat, jam otiosa erit his vocabulis significata virtus. Sunt autem quædam vocabula, ut antea dixi, et absolute et relate usurpari solita, ut est *Deus, bonus*⁵⁰, et similia ; non enim semper et in omnibus mens in absoluto manet : nam qui universorum Deus est, sæpe proprius ejus, qui invocatur, efficitur, prout sancti nos docent, qui naturam nullius dominio subjectam crebro sibi propriam faciunt : *Sanctus Dominus Deus*. Hæc hucusque absoluta sunt ; sed qui adjungit, *noster*, ille causa est, cur hoc nomen non possit amplius absolute et sine relatione accipi ; quia habitudine ad se significatum sibi proprium reddidit. Iterum Spiritus clamat : *Abba Pater*⁵¹. Hæc vox *Patris* particulari aliqua habitudine caret. Sed cum *nostrum* qui est in cælis, compellere jubemur⁵², rursus significatio habitudinem induit. Quemadmodum igitur, qui universorum Deum sibi proprium efficit, nihil penitus de ejus in res omnes potestate detrahit : sic nihil obstat, Patrem, et cum qui est ex ipso, omnis nimirum creaturæ primogenitum, repræsentare Patris appellatione, etiam Filii ex ipso generationem significante, et illud insuper eadem voce declarari, Patrem a nulla superiore causa esse. Nam qui primum Patrem nominat, is eum qui ante omnia cogitatur et intelligitur, nominat, ultra quem quod est, ille ipse est, non habens quod ante se videat, cui nullus post se terminus, in quem desinat, sed undequaque æqualiter semper est, omnem finis metam et initii cogitationem infinitate sua transcendens, utpote qui quocumque nomine appelletur, semper æternitatem tacite includat.

Sed hanc vulgatam doctrinam non capit Eunomius, qui se multum incomprehensibilium rerum contemplatione occupat, nec cognoscit geminam in Patris appellatione significationem, quarum altera est, omnia ex ipso esse, et ante omnia Filium unigenitum, per quem facta sunt omnia ; altera est, Patrem nullam se superiorem causam habere. At licet ipse hanc doctrinam conspuat, nos, contempto ejus risu spreisque omnibus sanis, fidenter id, quod jam a nobis dictum est, respondemus : nempe, Patrem et ingentum idem esse, et quod Filium genuerit, quodque ex nullo sit significare.

Verum ille, certamine repetito et oratione in contrarium conversa, ita infit : Si Deus, qui Filium genuit, Pater est, et ex eodem etiam significato

⁴⁴ Rom. i 23. ⁴⁵ Rom. xv, 26. ⁴⁶ I Tim. i, 17. ⁴⁷ Psal. ix, 20. ⁴⁸ Isa. lxiii, 1. ⁴⁹ Psal. iii, 4. ⁵⁰ Matth. xix, 16 ; Mar. 10, 13. ⁵¹ Rom. viii, 15.

ἄμυριος ὀνόμασιν ἄλλοις παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται. Ἔστι τοίνυν ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων, τὸ μὲν ἀπλῶς οὕτως ἐφ' ἑαυτοῦ μνημονεύμενον, ἀπολύτως εἰπεῖν, ὡς ἄλλο τοιοῦτον. Ταῦτα γὰρ, κἂν μὴδὲν ἕτερον συναπακούεται· νόημα, ἀπρητισμένην τινὰ περὶ Θεοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἑαυτοῖς περιγράφει. Ἔτερα δὲ τῶν ὀνομάτων τὸ πρὸς τι χρῆσιμον ἀποσημαίνει μόνον, ὡς βοηθός, καὶ ὑπερασπιστής, καὶ ἀντιλήπτωρ, καὶ ὅσα τῆς τοιαύτης σημασίας εὐρίσκεται· ὧν ἐν ὑφέλῃς τὸ τῆς βοηθείας δεόμενον, ἤρρησεν ἡ ἐμπροσθεν τῶν ὀνόματι δύναμις. Ἔστι δὲ τινα, καθὼς προεῖρηται, καὶ ἐφ' ἑαυτῶν καὶ μετὰ τῶν πρὸς τι λεγόμενα, ὡς ὅτι, Θεός, καὶ τὸ, ἀγαθός, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὐ γὰρ μέγρι παντός ἐν τῷ ἀπολύτῳ τούτῳ διαμένει ἡ ἔννοια. Ὁ γὰρ καθόλου Θεός, ἴδιος τοῦ ἐπικαλουμένου πολλάκις γίνεται, καθὼς ἐστὶ τῶν ἁγίων ἀκούειν, ἰδιοποιουμένων τὴν ἀδόξαστον φύσιν· Ἄγιος Κύριος ὁ Θεός. Ἔως τούτου ἄσχετον· ἀλλ' ὁ προσθεὶς τὸ, ἡμῶν, οὐκέτι ἔδωκεν ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖσθαι τὸ ὄνομα, τῇ πρὸς ἑαυτὸν σχέσει τὸ σημαίνον ὀικειώσας· πάλιν, Ἀδῶ ὁ Πατήρ, τὸ Πνεῦμα βοᾷ· αὕτη ἡ τῆς μερικῆς σχέσεως ἀπολελυμένη φωνή. Ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καλεῖν προσετάχθημεν· αὕτη πάλιν ἡ σχετικὴ σημασία. Ὡς περ τοίνυν τὸν καθόλου Θεὸν ἑαυτοῦ τις ποιησάμενος, οὐδὲν τὴν ἐπὶ πάντων ἀξίαν ἡμῶν ὄντως οὐδὲν ἐστὶ κώλυμα, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸν πάσης κτίσεως πρωτότοκον ἀναδείξαντα, ὁμοῦ τῷ γεγεννηθέντι τὸν Υἱὸν διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας σημαίνειν, καὶ τὸ μὴ ἐξ αἰτίας ὑπερκειμένης εἶναι διὰ τῆς αὐτῆς ἐρμηνεύειν φωνῆς. Ὁ γὰρ τὸν πρῶτον Πατέρα εἰπὼν, τὸν τοῦ παντός προεπινοούμενον ἐνεδείξατο. Οὗτος ἐπέκεινα, οὗτος ἐκείνός ἐστιν, οὐκ ἔχων ὅ τι πρὸ ἑαυτοῦ ὄν, οὐδὲ εἰς ὅ τι πέρας μεθ' ἑαυτὸν καταλήξῃ· ἀλλὰ πανταχόθεν ἐπίσης αἰεὶ ὧν, καὶ τέλους ὄρον, καὶ ἀρχῆς ἔννοιαν τῇ ἀπειρίᾳ τῆς ζωῆς διαβαίνων, πάση προσηγορίᾳ συναπακούμενον ἔχει καὶ τὸ ἄδιδον.

Ἄλλ' οὐδέχεται τὸν ἰδιωτισμὸν τούτου ὁ πολὺς ἐν ταῖς τῶν ἀλήπτων θεωρίαις Εὐνόμιος· οὐδὲ διπλοῦν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ σημαίνον τίθεται· ἐν μὲν τῷ, ἐξ ἐκείνου τὰ πάντα, καὶ πρὸ πάντων τὸν Υἱὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα, σημαίνεσθαι· ἕτερον δὲ τὸ μηδεμίαν αὐτὸν ὑπερκειμένην αἰτίαν ἔχειν.

Ἀλλὰ κἂν ἐκεῖνος διαπτύει τὸν λόγον, ἡμεῖς παρ' οὐδὲν τὸν γέλωτα τὸν χλευαστικὸν ποιησάμενοι, θαρροῦντες ἀποκρονοῦμεθα, ὅπερ εἰρήκαμεν ἤδη, ὅτι καὶ ταῦτόν ἐστιν ὁ Πατήρ τῷ ἀγεννήτῳ, καὶ τὸ γεγεννηθέντι τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ τὸ ἐξ οὐδενός εἶναι παρίστησιν.

Ὁ δὲ καὶ ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένοις, καὶ φησὶ, καὶ μέντοι καὶ πρὸς τὸναντίον ἀντιστρέφει πάλιν ὁ λόγος· Εἰ γὰρ διὰ τὸ γεγεννηθέντι τὸν Υἱὸν ὁ Θεός

⁵² Matth. vi, 9.

ἔστι Πατήρ, καὶ ταῦτόν δὲ σημαϊρόμενον Πατήρ ἔστιν καὶ ἀγέννητος, διὰ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν, ὁ Θεὸς ἔστιν ἀγέννητος. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ τὸν τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ λόγον, πῶς πρὸς τοῦναντίον ἀναλύων τὴν τοῦ προτέρου σοφίσματος σύνθεσιν, πάλιν ἡμᾶς καὶ διὰ τούτου ταῖς ἀφύκτοις ἀνάγκαις περιστοιχίζεται. Ὁ πρότερος εἶχε συλλογισμὸς τοῦτο τὸ ἄτοπον· *Εἰ ὁ Πατήρ σημαίνει τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν, ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν οὐκ ἐπιτελεῖται.* Οὗτος, διὰ τῆς πρὸς τοῦναντίον ἀναστροφῆς, ἕτεράν ἡμῖν ἀτοπίαν κατὰ τὸ ἡμετέρου δόγματος ἐπαγγέλλεται. Τίς οὖν ἡ τοῦ ἐκείνου δειχθέντος ἀνάγκη; *Εἰ διὰ τὸ γεγεννηκέναι, φησὶ, τὸν Υἱόν, ὁ Θεὸς ἔστι Πατήρ.* Τοῦτο ἡμῖν ὁ πρότερος συλλογισμὸς οὐ παρέστησεν, ἀλλὰ τῷ μὲν, δύνασθαι, εἰ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς σημαίνει, καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν σημαίνει ἡ ἀκολουθία τοῦ συλλογισμοῦ δῆθεν ἐδείκνυεν. Τὸ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν εἶναι Πατέρα, διότι γεγέννηκε τὸν Υἱόν, οὐδὲν ἢ τοῦ προτέρου σοφίσματος κατασκευὴ διωρισάτο. Τί οὖν ἔστι τὸ ἀναστρεφόμενον ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς τε καὶ τεχνικῆς ἀγχινολίας, οὕτω συνήμι.

Πῶν ἄλλὰ σκοπήσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν· *Εἰ διὰ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν ὁ Θεὸς ἔστιν ἀγέννητος, πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν, οὐκ ἦν ἀγέννητος.* Πάλιν ἔτοιμος πρὸς τὸ εἰρημένον, καὶ ἀπολοῦς τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· ὅτι καὶ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱὸν ἢ τοῦ Πατρὸς ἐνδείκνυται κλησίαι, καθὼς ἡμῖν ἐν τοῖς προειρημένοις προαποδείκνυται, καὶ τὸ μὴ ἐξ αἰτίας νοεῖσθαι τινος τὸν γεννησάντα· ἐὰν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ βλέψῃς, ἢ τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασις διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσγορίας γνωρίζεται. Ἐὰν δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἐξετάσῃς, ἢ τοῦ Πατρὸς κλησίαι τὸ ἀναρχον τοῦ τὸν Υἱὸν γεγεννηκότος ἐνδείκνυται· τὸ δὲ λέγειν, ἔτι πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν οὐκ ἦν ἀγέννητος ὁ Θεός, διπλῶν φέρει τὴν κατηγορίαν τῷ λογογράφῳ· τῆς τε καθ' ἡμῶν συκοφαντίας, καὶ τῆς κατὰ τοῦ δόγματος ὑβρεως· τὸ τε γὰρ μήτε παρὰ τοῦ διδασκάλου ῥηθῆν, μήτε νῦν παρ' ἡμῶν, ὡς ὁμολογούμενον διασύρει· καὶ τὸν Θεὸν φησὶν ὑστερόν ποτε γεγενῆσθαι Πατέρα, ἄλλο τι ὄντα πρότερον, καὶ οὐ Πατέρα. Δι' ὧν γὰρ τὸ ἄτοπον τοῦ ἡμετέρου λόγου καταλευάζει, τὴν ἑαυτοῦ περὶ τὸ δόγμα παρανομίαν βοᾷ. Ὡς γὰρ ὁμολογούμενον ἔχων, ὅτι πρότερον ἄλλο τι ὦν, μετὰ ταῦτα κατὰ προκοπὴν ἐγένετό τε καὶ ὠνομάσθη Πατήρ· τοῦτο φησὶν, ὅτι *πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι Πατήρ, οὐδὲ ἀγέννητος ἦν, εἴπερ ἡ ἀγεννησία τῆ τοῦ Πατρὸς ἐννοία γνωρίζεται.* Τοῦτο ὅσῃν ἔχει τὴν ἀνοιαν, οὐδὲν οἶμαι δεῖν τοῦ ἐλέγχοντος· ἰκανῶς γὰρ καὶ δι' ἑαυτοῦ παρίστησι τοῖς γενοῦν ἔχουσιν. Εἰ γὰρ ἄλλο τι ἦν ὁ Θεός πρὸ τοῦ γενέσθαι Πατήρ, τί ἐροῦσιν οἱ προστάται τοῦ δόγματος; Ἐν ποίᾳ καταστάσει θεωρεῖσθαι φήσουσι; Τί ὄνομα τῆ τότε διαγωγῆ, παῖς, νήπιον, βρέφος, μεριάκιον; Ἡ τούτων μὲν ἐροῦσιν οὐδὲν, τὸ περιφανὲς ἴσως τῆς ἀτοπίαις ἐρυθριῶντες, τέλειον δὲ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς εἶναι οὐκ ἀπαρνήσονται; εἶτα πῶς τέλειος μήπω πατήρ εἶναι δυνατόν; ἢ τὸ μὲν ἰσχύειν οὐκ ἀφαιρήσονται· φήσουσι δὲ μὴ πρὸ-

A Pater ingenuus est, sequitur Deum esse ingenuum, quia Filium genuit : prius igitur, quam Filium generaret, non erat ingenuus. Discutiamus igitur hanc ejus in contrarium conversionem, et quomodo per prioris syllogismi resolutionem ineluctabilibus nodis nos constringat, dispiciamus. Prior syllogismus hanc nobis absurditatem objiciebat : Si vocabulum Patris significat, Deum ex nulla alia causa esse, necessario sequitur, illo vocabulo non amplius significari, quod Filium genuerit. At iste syllogismus, via in contrarium versa, aliam doctrinæ nostræ absurditatem imponit. Quæ igitur est ista prioris syllogismi resolutio? Si, inquit, Deus est Pater, quia Filium genuit. Hoc prior syllogismus non continebat, sed istud fieri non posse, ut si vocabulum Patris significet Patrem ingenuum esse, simul etiam Patris ad Filium relationem significet, hoc scilicet syllogismus ille demonstrabat. At in prioris sophismate non asserbatur Deum ideo esse Patrem, quod Filium genuerit. Quænam igitur hæc sit reciproca conversio ex dialectica et artificiosa solertia profecta, ego non video.

Nihilominus expendamus ea quæ dicit; *Si propterea Deus est ingenuus, quia Filium genuit, ergo priusquam generaret, ingenuus non erat.* Rursus facilis et expedita veritati responsio suppetit, nimirum Patris appellatione significari, eum genuisse Filium, prout antea demonstratum est, eumque ex nulla alia causa esse : nam si respicias ad id quod est ex ipso, Unigeniti hypostasis per Patris nomen innoscit. Si vero quid prius ipso sit, indages, Patris nomenclatura a Patre principii experite Filium genitum esse ostendit. Cæterum dicere Deum prius non fuisse ingenuum, quam Filium generaret, duplici reprehensione declamatorem dignum esse arguit : tum ob sycophantiam adversus nos structam, tum ob contumeliam ipsi doctrinæ illatam. Nam quod neque a magistro nostro neque a nobis dictum est, illud tanquam concessum traducit, atque Deum posteris tandem temporibus factum esse Patrem, cum prius aliud quiddam esset, et non Pater. Nam iisdem argumentis, quibus dogma nostrum tanquam absurdum subsannat, improbitatem suam circa illud ipsum dogma patefacit. Sumit enim velut jam probatum et concessum, Deum prius aliquid aliud fuisse, et postea per profectum, Patrem factum et appellatum esse : ideo ait, *priusquam generaret Filium, et inde Patris nomen acciperet, ne ingenuum quidem fuisse, si innascibilitas Patris notioni adhæret.* Demonstrare quantum hæc stultitiæ complectantur, non arbitrator ullo labore opus esse. Satis enim per seipsa amentiam suam produnt apud illos qui mente non carent. Nam si aliud quiddam erat Deus priusquam Filium generaret, quid dicent impietatis hujus antesignani? In quo statu eum constituent? Quodnam nomen ei in tali vivendi ratione constituto imponent? Num appellabunt puerum? Num infantem ténellum? An nihil horum dicent,

manifestam absurditatem reveriti, perfectumque ab initio exstitisse non inficiabuntur? Sed quomodo perfectus, qui necdum pater esse potuerit? An potuisse non negabunt, sed non decuisse dicent, ut simulac esset, etiam pater esset? At si neque pulchrum, neque decorum ei est ab initio fuisse Patrem talis Filii, quomodo successu temporis, id quod pulchrum non erat, acquisivit? At nunc est pulchrum et magnificentiæ divinæ congruum talis Filii fieri parentem. Igitur Deum ab initio ejus quod pulchrum est, exsortem fuisse aiunt: et quandiu Deus Filium non habebat (ignoscat Deus dicent, neque potentiam, neque virtutem, neque alia omnia, quæ secundum diversas rationes unigenitus Filius et est et appellatur.

Verum hæc in capita auctorum convertantur. Nobis iterum regrediendum est, unde digressi sumus. Si, inquit, *Deus est Pater, quia genuit Filium, Patris vero vocabulum ingentium significat, antequam istum generaret non erat ingentium*. Hæc forte tolerari possent, si de eo, quod apud homines contingere solet, assererentur, apud quos fieri nequit, ut diversorum studiorum habitus sine temporis successione ingenerentur, dum quilibet post alium acquiritur. Si pari modo de Deo ratiocinandum esset, quasi nunc quidem innascibilitatem habuerit, postea vero adeptus sit potentiam, deinde incorruptionem, post hæc prudentiam, et temporis successu paternitatem, deinde justitiam, tandem æternitatem, utque alia, quæ Deo insunt, ordine quodam ac serie acquisierit: fortassis absurdum non esset existimare, nominum, quæ de Deo prædicantur, altera alteris priora esse, et prius quidem esse ingentium, postea Patrem evasisse. At vero quis adeo abjectæ mentis est, et divinæ majestatis adeo imperitus, qui causam omnium rerum mente concipiens, non omnia quæ de Deo pie affirmantur, simul et quasi uno complexu, animo et cogitatione apprehendat, sed aliud quidem posterius, aliud ab initio, aliud in medio quasi per consecutionis ordinem Deo advenisse putet? Non enim fieri potest, ut is, qui, quæ de Deo pie affirmantur, obit et perlustat, incidat in aliam vel rem vel notionem, quæ antiquitatem dicti Dei transcendat, sed omne nomen pietati consentaneum, et omnis Deo competens cogitatio, omnisque lingua et existimatio, quæ notionibus de Deo convenit, connexa et unita est cum altera, omnesque junctim, absque interruptione, et quasi in unum mutuo congestæ, in Deo concipiuntur, ut mansuetudo, innascibilitas, potentia, incorruptio, bonitas, potestas, et omnia alia. Non enim aliquod ex his attributis Dei, divisim quasi ab aliis resectum, et seorsim, secundum temporale aliquod intervallum, tanquam altero prius vel posterius spectatur, sed quocumque nomen divinæ magnificentiæ et pietati congruens repereris, illud æternitati Dei respondet. Quemadmodum igitur nunquam affirmare licet Deum non esse bonum, non potentia præditum, vel incorruptum, vel immortalem: pari modo pietas

πειν ὁμοῦ τῷ εἶναι αὐτὸν καὶ Πατέρα εἶναι; καὶ εἰ μὴ καλὸν, μήτε πρέπον αὐτῷ, τὸ ἐξ ἀρχῆς εἶναι Πατέρα τοιοῦτου Παιδός, πῶς προῖων τὸ μὴ καλὸν ἐπεκτῆσατο; Ἄλλὰ καλὸν ἐστὶ νῦν, καὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ πρέπον τὸ τοιοῦτου γενέσθαι Πατέρα. Οὐκοῦν ἀμέτοχον αὐτὸν τοῦ καλοῦ τὸ καταρχὰς εἶναι κατασκευάζουσι· καὶ ἔως οὐκ εἶχε τὸν Υἱὸν ὁ Θεός (Ὡς δὲ εἶη τῷ λόγῳ ὁ Θεός), μήτε σοφίαν ἔχειν αὐτὸν ἐροῦσι, μήτε δύναμιν, μήτε ἀλήθειαν, μήτε τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα κατὰ διαφόρους ἐπινοίας ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται.

orationi meæ), neque sapientiam illum habuisse alia omnia, quæ secundum diversas rationes uni-

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς κεφαλὴν τῶν αἰτίων τραπέη. Ἡμῖν δὲ πάλιν ἐπαντέον, ὅθεν ἐξέβημεν. *Εἰ διὰ τὸ γεγεννημέναι, φησὶν, ὁ Θεός ἐστὶ Πατὴρ· ὁ δὲ Πατὴρ τὸ ἀγέννητον σημαίνει, πρὶν γεννηθῆαι τοῦτον, οὐκ ἦν ἀγέννητος*. Ταῦτα εἰ μὲν κατὰ τὴν ἐπ' ἀνθρώπων λέγει συνηθειαν, ἐφ' ὧν ἀμύχανόν ἐστι πλειόνων ἐπιτηδευμάτων ἐξιν κατὰ αὐτὸν κτήσασθαι τινα, μὴ κατὰ τινα χρόνου τάξιν καὶ ἀκολουθίαν ἕκαστον τῶν σπουδαζομένων ἀναλαμβάνοντα. Εἰ οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εἶδει λογίζεσθαι, ὡς νῦν μὲν τὴν ἀγεννησίαν ἔχειν, μετὰ ταῦτα δὲ προλαμβάνειν τὴν δύναμιν, εἶτα τὴν ἀφθαρσίαν, εἶτα τὴν φρόνησιν, καὶ προΐοντα Πατέρα γίνεσθαι, καὶ πάλιν δικαίον, καὶ ἐφεξῆς ἀδίκιον, καὶ πάντα ὅσα περὶ αὐτὸν θεωρεῖται διὰ τινος ἀκολουθίας προσκτεῖσθαι· οὐ σφόδρα ἦν ἄτοπον ἴσως ἕτερον τοῦ ἐτέρου προτερεῦναι τῶν περὶ τὸν Θεὸν ὀνομάτων οἰεσθαι, καὶ πρότερον μὲν ἀγέννητον, μετὰ δὲ ταῦτα Πατέρα γεγενῆσθαι λέγειν. Νοῦν δὲ τίς οὕτω ταπεινὸς τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς τῶν θείων δογμάτων μεγαλοφυίας ἀμύητος, ὥστε τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων εἰς νοῦν λαβὼν, μὴ πάντων κατὰ ταῦτὸν ἀθρόαν καὶ συγκεκροτημένην τῶν περὶ τὸν Θεὸν εὐσεβῶς νοουμένων ἀναλαβεῖν τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ τὸ μὲν ὑστερον, τὸ δὲ κατ' ἀρχὰς, ἕτερον δὲ τι διὰ μέσου κατὰ τινα τάξιν· ἀκολουθίαν προσγεγενῆσθαι νομίζειν; οὐ γὰρ ἐστίν, ἐν τῷ λογισμῷ διαβάλλοντα τῶν περὶ τὸν Θεὸν εὐσεβῶς λεγομένων, ἐντοχεῖν ἐτέριμ πράγματι ἢ νοήματι ὃ τῆς τοῦ θηθέντος ἀρχαιότητος ὑπεραρθῆναι δυνήσεται. Ἄλλὰ πᾶν ὄνομα θεῶν, καὶ πᾶν μεγαλοπρεπὲς νόημα, καὶ πᾶσα γλῶσσα, καὶ ὑπόληψις, ταῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίαις ἀρμύζουσα, συνήρτηται πρὸς τὴν ἑτέραν καὶ ἡνωταί· καὶ πᾶσαι κατὰ τὸ συνεχὲς ἀθρόαι καὶ συγκεκροτημέναι μετ' ἀλλήλων αἰ περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόληψις καταλαμβάνονται, ἢ πατρότητος, ἢ ἀγεννησίας, ἢ δύναμιν, ἢ ἀφθαρσίας, ἢ ἀγαθότητος, ἢ ἐξουσίας, τὰ ἄλλα πάντα· οὐ γὰρ διηρημένως τούτων ἕκαστον, τῶν λοιπῶν ἀποτεταμημένον ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τι χρονικὸν διάστημα νοεῖται, ὡς προτερεῖον ἐτέρου, ἢ ἐφεπόμενον· ἀλλ' ὅπερ ἂν εὐρεθῆι μεγαλοπρεπὲς τε καὶ εὐσεβὲς ὄνομα, τῇ ἀδιότητι τοῦ Θεοῦ συνεμφαίνεται. Ὡς οὖν οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, μὴ εἶναι ποτε τὸν Θεὸν ἀγαθόν, ἢ δυνατὸν, ἢ ἀφθαρτόν, ἢ ἀθάνατον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀσεβὲς ἐστὶ μὴ εἶναι αὐτῷ προσμαρτυρεῖν τὴν πατρότητα· ἀλλ'

ὑπερον προσγενησθαι λέγειν. Ὁ γὰρ ἀληθῶς Πατήρ, ἀεὶ Πατήρ· εἰ δὲ μὴ προσείη τὸ ἀεὶ τῆ ὁμολογία, ἀλλὰ τις ἔννοια κατὰ τὸ μάταιον προεπινοούμενη ἀποτέμει, καὶ κολοδώσειεν ἐπὶ τὸ ἀνω τὴν τοῦ Πατρὸς ἔννοιαν, οὐκέτι τὸ ἀληθῶς Πατήρ εἶναι κυρίως ὁμολογηθήσεται, τῆς ἔννοιας ἐκείνης τῆς τοῦ Υἱοῦ προεπινοούμενης, παραγραφόμενης τὸ ἀίδιον καὶ διηνεκὲς τῆς πατρότητος. Πῶς γὰρ δυνατὸν τὸ μετὰ ταῦτα ποτε γενόμενον νοεῖσθαι ὃ νῦν λέγεται; Εἰ οὖν πρῶτον ἀγέννητος ὢν μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καὶ ὠνομάσθη Πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἦν πάντως ὃ νῦν ὀνομάζεται· ὃ δὲ θεὸς ὃ νῦν ἐστὶ, καὶ ἀεὶ ἐστίν, οὔτε χειρῶν, οὔτε βελτίων ἐκ προσθήκης γεγόμενος, οὔτε τι ἄλλο ἐξ ἄλλου μεταλαμβάνων καὶ ἀλλοιούμενος, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἑαυτῷ ἀεὶ. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἦν ἐξ ἀρχῆς Πατήρ, οὔτε μετὰ ταῦτα ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁμολογεῖται εἶναι Πατήρ· πάλιν τὸν αὐτὸν λόγον ἐπαναλήψομαι· ὅτι εἰ νῦν ἐστὶ, καὶ ἀεὶ ἦν· καὶ εἰ ἀεὶ ἦν, καὶ εἰσαεὶ ἔσται. Οὐκοῦν ἀεὶ Πατήρ ὁ Πατήρ, τῷ δὲ Πατρὶ συνεπινοούμενου πάντως καὶ τοῦ Υἱοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατὸν βεβαιωθῆναι τοῦ Πατρὸς τὴν κλησίν, μὴ Υἱοῦ τὴν προσρηγορίαν ἐπαληθεύοντος, καὶ τὰ τῷ Πατρὶ θεωρούμενα πάντα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καθορᾶται. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ὁ Πατήρ ἔχει. Ὁ Πατήρ εἶπε, τὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἂν μὴ ἐξέτη τῷ συκοφάντη συμπεριλαμβάνειν ἐπιπραστικῶς πως πᾶσι, καὶ τὸ μὴ γεγεννησθαι τὸν Υἱὸν, ἐν τῷ λέγειν, Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἔχειν, ἢ πάλιν τὸν γεννητὸν εἶναι καὶ τὸν Πατέρα, ἐν τῷ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ἐν τῷ Πατρὶ καθορᾶσθαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὁ Υἱός, οὐχὶ Πατήρ ἐστὶ; καὶ τὸ ἱμπάλιν, τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖται, οὐχὶ Υἱός ἐστιν;

omnia Filii in Patre inesse: nam si omnia quæ Patris sunt, Filius habet, nonne Pater erit? Et si omnia quæ sunt Filii, in Patre inveniuntur, nonne Filius erit?

Εἰ οὖν ἐν τῷ Μονογενεῖ τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα, οὗτος δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἢ δὲ πατρότης τῆς ἀγεννησίας οὐ διατέμνεται, τί πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἔννοιας κενωριμῶς ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τι διάστημα περὶ τὸν Πατέρα νοεῖσθαι δύναται, ἐγὼ μὲν οὐ συνοῶ. Οὐκοῦν ἀφῶδως ἐστὶν ἐπιθαρσῆσαντας τοῖς προφερομένοις διὰ τοῦ σοφίσματος ἡμῖν ὁμοσε χωρῆσαι, καὶ μηδὲν κτηθέντας τοῦ συλλογισμοῦ τὴν γοργόνα τὴν ἐπὶ κατακλήξει τῶν παιδῶν σεσοφισμένην, εἰπεῖν, ὅτι ὁ θεὸς, καὶ ἅγιος, καὶ ἀθάνατος, καὶ Πατήρ, καὶ ἀγέννητος, καὶ ἀίδιος, καὶ ἰμοῦ τὰ πάντα ἐστὶ· κἂν ἐν τι τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων καθ' ὑπόθεσιν μὴ εἶναι δῶς, τὰ πάντα τῷ ἐνὶ συνανηρηται. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατὸν, ἐὰν μὴ ἀθάνατος ἦ, τὰ λοιπὰ εἶναι. Ὁ δὲ ἐπὶ μέρους εἴρηται, καθόλου νοεῖσθω. Οὐκοῦν οὐδὲν περὶ αὐτὸν οὔτε προγενέστερον, οὔτε νεώτερον, ἢ οὕτως ἂν εὐρεθῆσεται· πρεσβύτερος αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ νεώτερος. Εἰ γὰρ μὴ πάντοτε πάντα ἐστὶν ὁ θεὸς, ἀλλὰ κατὰ τινα τάξιν καὶ ἀκολουθίαν, τὸ μὲν τί ἐστὶ, τὸ δὲ γίνεται, σύνθεσις δὲ περὶ αὐτὸν οὐδεμία· ἀλλ' ἄπερ ἂν ἦ, ὅλος ἐστὶ· κατὰ δὲ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, πρότερον ἀγέννητος ὢν μετὰ ταῦτα γίνεται Πα-

A exigit, ut Deo semper paternitatem ascribamus, neque eam posterius tandem eidem advenisse sentiamus. Nam qui vere Pater est, semper Pater est: et nisi istud *semper* ad confessionem adjungatur, sed vana quædam cogitatio notionem Patris superne quasi amputet et mutilet, non poterit amplius proprie Pater vocari, conceptione illa, quæ prius quam Filius existit, elicitur, circumscribente paternitatis æternitatem et nusquam intercisam durationem. Quomodo enim fieri potest, ut quod postea factum est, id prius esse intelligatur, quod nunc dicitur? Si igitur primo cum esset ingenuus, postea factus et appellatus est Pater, omnino non semper erat id, quod nunc nominatur: at Deus, quod jam est, semper est, et neque deterior, neque melior ulla additione evasit, neque aliud ab alio accipiens, neque mutationem subiens, semper idem sibi ipse est. Si igitur non erat ab initio Pater, neque postea Pater factus est. Si autem in confesso est, cum nunc esse Patrem: idem namque, quod ante dictum est, repetam: sequitur semper fuisse Patrem, et si semper Pater erat, semper etiam posteris sæculis erit. Semper igitur Pater est, et fuit Pater, semperque cum Patre Filius indivisibili nexu copulatus erat: neque enim Patris appellatio constabiliri potest, nisi Filius eam veram faciat. Et omnia, quæ Patri insunt, etiam Filio insunt: omnia enim quæ Pater habet, Filii sunt: et omnia, quæ sunt Filii, Pater habet. *Omnia*, dixit Filius²², ne quis calumniator omnibus illudens oggerat, etiam *ingenitum* esse competere Filio, eo quod dixerit, *omnia* Patris habere Filium, vel e contrario *genitum* esse convenire Patri, quod dixerit Filius erit?

Si igitur omnia Patris sunt in Unigenito, hic vero est in Patre, paternitas vero ab innascibilitate non sejungitur, quidnam ante Filii notionem, separatim, per se, et secundum quoddam intervalum, concipere quis possit, ego non intelligo. Igitur intrepide et fidenter ea quæ in sophismate isto nobis objiciuntur, aggredientes, nihilque syllogismi hujus terribulamento pueris perterrefaciendis excogitato, retardati, affirmamus, Deum et sanctum, et immortalem, et Patrem, et ingenuum, et æternum, et simul omnia esse: et si posita hypothese, aliquid eorum, quæ de Deo orthodoxe dicuntur, sustuleris, omnia alia simul cum isto sublata sunt. Non enim fieri poterat, ut si immortalis non esset, reliqua esset. Et quod de uno in particulari dictum est, de omnibus universim intelligatur. Itaque nihil in illo antiquius, nihil recentius est, nihil prius aut posterius, ut ne sic quidem seipso sit senior et junior. Si enim Deus non semper est omnia, sed ordine quodam et successione, hoc quidem est, illud fit, in illo autem nulla compositio locum habet, sed quæcumque est, ea totus est, ut

²² Joan. xvii, 10.

vero hæretica doctrina habet, prius fuit ingenuus, A postea Pater, nulla attributorum collectione in ipso spectata : nihil aliud sequitur, quam ipsum totum seipso toto priorem et posteriorem esse, et quidem secundum innascibilitatem seipso priorem, at secundum Patris notionem seipso posteriorem esse. Cæterum si, ut Propheta dicit, *idem ipse est*, vanus est, quisquis asserit, eum, priusquam generarit, non fuisse ingenuum, quia neutrum horum sine altero reperitur, neque Patris nomen, neque ingenui, sed simul ista duo et conjunctim mentibus recte de Deo sentientium ingenerantur : nam et ab æterno Deus est Pater, et Pater æternus, et omnia alia, quæ religiose de Deo prædicantur, simul prædicantur, secluso, ut diximus, omni temporis spatio ab illa natura, quæ omnia sæcula antecedit.

Videamus et reliqua dialectices acumina quæ ipse *ridicula et miseranda* esse ait. Vere profecto. Revera enim ea quæ iste asserit, copiosam ridenti materiam continent, vel potius causam lugendi, ob impium errorem, qui animos detinet et occupat. Cum enim Pater, secundum quoddam significatum, etiam ingenui notionem complectatur, ut nostra fert sententia, iste, arrepta propria Patris significatione, ita contra *ingenuum* disputat : *Si enim idem est ingenuus et Pater, licet nobis, relicto Patris vocabulo, et assumpto ingenui nomine, dicere : Ingenuus Filii est ingenuus. Sicut enim ingenuus est Filii Pater, ita vicissim Filii ingenuus est Pater.* Subit admirari Eunomium ob solertiam, cujus copiam et varietatem circa dogmatum peritiam, multorum facultatem superare arbitror. Magister noster paucis verbulis breviter dixit, fieri posse, ut etiam per *Patris* appellationem *innascibilitas* significetur : iste tot et tanta oggerit, ut multitudo jam non sit amplius in sensuum differentia, sed in circuitu et repetitione eorundem verborum. Quemadmodum enim illi qui velatis oculis circa molam discursant, multo labore exantlato, in eodem loco manent : ita iste semper circa eadem vertitur, et ab iisdem non absistit.

δοιοπορία κατά τὸν αὐτὸν μένουσι τόπον· οὕτως αἱ ἐπιτάται.

Dixerat semel subsannans nos, *Patrem non significare id quod est generare, sed id quod est ex nullo esse* ; mox eadem cantilena iterata, *Si Pater, inquit, significat ingenuum, antequam generaret, non erat ingenuus.* Deinde tertio ad eadem recurrens, *Licet, inquit, accepto ingenuo dicere, Ingenuus Filii est ingenuus* : et e vestigio repetit, quod sæpe jam evomuerat : *Sicuti, inquit, ingenuus est Filii Pater, sic vice versa Filii ingenuus est Pater.* Quoties ad eundem vomitum relabitur ? Quoties eadem repetit ? Quoties eadem eructat ? An non et nos molesti plerisque erimus, si nostra oratione vanitatem eorum quæ iste adducit, discutere et refellere velimus ? Et forte ad ista silere decentius fuerit. At ne quis id ex imbecillitate orationis et penuria argumentorum accidere arbitretur, ista responsa

τήρ, οὐδεμιᾶς σωρείας ἐπιτηθευμάτων περὶ αὐτὴν νοουμένης, οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅλος αὐτὸς ἑαυτοῦ ὅλου προσυτέρος τε καὶ μεταγενέστερος γίνεταί· κατὰ μὲν τὸ ἀγέννητον, ἑαυτοῦ προτερείων, κατὰ δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἔνοιαν, ἑαυτοῦ γενομένου δευτέρος· εἰ δὲ καθὼς φησὶ περὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Προφήτης, ὅτι Ὁ αὐτὸς ἐστὶ μάταιος ὁ λέγων, ὅτι πρὶν γεννηθῆαι, οὐκ ἦν ἀγέννητος· ὅτι οὐδέτερον τούτων χωρὶς τοῦ ἑτέρου εὐρίσκειται, οὔτε τοῦ Πατρὸς τὸ ὄνομα, οὔτε τοῦ ἀγεννήτου. Ἄλλ' ὁμοῦ τὰ δύο, καὶ μετ' ἀλλήλων ταῖς διανοαῖς τῶν εὐσεβῶς λογιζομένων ἐγγίνεται τὰ νοήματα. Καὶ γὰρ ἐξ ἀδίδου Πατὴρ ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ ἀδίδος, καὶ πάντα ὅσα εὐσεβῶς λέγεται, κατὰ ταύτην ὀνομάζεται, τῆς χρονικῆς ταύτης, καθὼς ἐφαμεν, ἀκολουθίας καὶ τάξεως ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως ἀργούσης.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς διαλεκτικῆς εὐστροφίας, ἃ καὶ αὐτὸς γελοῖά τε ἄμα, καὶ ἐλεεινά φησιν εἶναι. Καλῶς τοῦτο λέγων. Πατὴρ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁ γέλως, μάλλον δὲ πολὺς ὁ θρῆνος ἐπὶ τῇ κατὰσχῆσιν τὴν ψυχὴν ἀπάτη· ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τι σημαίνοντο ὁ Πατὴρ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου περιεληφέν ἔνοιαν, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος, μεταβαλὼν τὴν κυρίαν τοῦ Πατρὸς σημασίαν εἰς τὸ ἀγέννητον, τάδε φησὶν· *Εἰ γὰρ ταῦτόν ἐστιν ἐπισεῖν, ἀγέννητος, ἢ Πατὴρ, ἐξέσται ἡμῖν καταλιποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ τὸ ἀγέννητον, ἐπισεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστὶν ἀγέννητος.* Ὅσπερ γὰρ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ, οὕτως ἐμπαλίιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ. Ἐπεισὶ μοι λοιπὸν θαυμάζειν τὸν ἄνδρα τῆς εὐμηχανίας, καὶ πολύτροπον αὐτοῦ, καὶ ποικίλον τῆς εἰς τὰ δόγματα παιδείας, ὑπὲρ τὴν τῶν πολλῶν εἶναι δύναμιν οἰεσθαι. Τὸ μὲν εἰρημένον παρὰ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, εἰς λόγος ἐν βραχεῖ τὴν περιγραφὴν ἔχων, τὸ δυνατόν εἶναι καὶ διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας τὴν ἀγεννησίαν σημαίνεσθαι· τὰ δὲ παρὰ τούτου τοιαῦτα, ὧν τὸ πλήθος οὐκ ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν νενοημένων ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῇ περιόδῳ καὶ ἀναστροφῇ τῶν ὁμοίων ῥημάτων. Καθάπερ γὰρ οἱ τὴν μύλην κεκαλυμμένοι τοῖς ὀφθαλμοῖς περιθέοντες, ἐν πολλῇ τῇ περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ τῶν αὐτῶν οὐκ ἀφίσταται.

Ἐἶπεν ἄπαξ ἐπιχλευάζων, ὅτι *Ὁὐ τὸ γεννηθῆαι σημαίνει ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ τὸ ἐξ οὐδενός εἶναι.* Πάλιν τὸ ὁμοιον ἐπλεξεν· *Εἰ Πατὴρ τὸ ἀγέννητον σημαίνει, πρὶν γεννηθῆαι οὐκ ἦν ἀγέννητος.* Ἐἶτα ἐκ τρίτου ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἐπανερχεται. *Ἐξέσται γὰρ, φησὶ, μεταλαβοῦσι τὸ ἀγέννητον ἐπισεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστὶν ἀγέννητος· καὶ εὐθύς ἐπανελάθεν ὁ πολλὰκις ἐξήμεσε, καὶ φησιν· Ὅσπερ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ, οὕτως ἐμπαλίιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ.* Ὡς ποσάκις ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἐμετον ἐπανεδράμα! ποσάκις ἐπανελάβε! ποσάκις ἐξέβλυσεν! Ἄρ' οὖν οὐκ ἐπαχθεῖς καὶ ἡμεῖς τοῖς πολλοῖς γενησόμεθα, τῇ ματαιότητι τῶν παρ' αὐτοῦ προφερομένων, καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον συμπεριτύροντες; Καὶ ἴσως τὸ σιωπᾶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀρμωδιώτερον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις τῇ περὶ τοῦ λέγειν ἀσθε-

εἰς καθυφέναι νομίση τὸν λόγον, ταῦτα τοῖς εἰρη-
 μένοις ἀποκρινοῦμεθα· Οὐκ ἔξεστί σοι λέγειν, Υἱοῦ
 ἀγέννητον τὸν Πατέρα, κἂν ἡ τοῦ Πατρὸς κλήσις, τὸ
 μὴ εἶ ἀιτίας εἶναι τὸν γεγεννηκότα σημαίνει. Ὅσπερ
 γὰρ κατὰ τὸ βῆθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα, τὴν τοῦ βασι-
 λέως ἀξίαν ἀκούσαντες, δύο ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐνοή-
 σαμεν, τὸ τε ὑποτετάχθαι μηδενὶ τὸν κατ' ἐξουσίαν
 πρέχοντα, καὶ τὸ τῶν ὑποχειρίων κρατεῖν· οὕτω
 καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία, διπλὴν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ
 θεοῦ τὴν σημασίαν παρέχεται· τὴν τε πρὸς τὸν
 Υἱὸν νοουμένην, καὶ τὸ μηδεμιᾶς αὐτὸν ἐξῆσθαι
 προεπινοουμένης αἰτίας. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἔστιν ἐπὶ
 τοῦ βασιλέως εἰπεῖν, ὅτι εἰ τὰ δύο διὰ τῆς αὐτῆς
 προσηγορίας σημαίνεται, τὸ τε κρατεῖν τῶν ὑποχει-
 ρίων, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὸν προηγούμενον, ἔξεστί μὴ
 ἄρχοντα τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἀδασλευτον τῶν ὑποτε-
 ταγμένων προσαγορεύει· οὐδὲ συντιθέντας τὸ
 αὐτοῦ λέγειν· ὅτι ὡσπερ βασιλεὺς ἔθνους λέγεται,
 οὕτω καὶ ἀδασλευτος τοῦ ἔθνους ὀνομασθήσεται, τὸν
 αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς, τὸν τε
 Υἱὸν ἐνδεικνυμένης, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου ἐνοίαν
 περιτώσης, οὐκ ἔξεστί μετατιθέντας παρὰ τὸ δέον
 τὴν σημασίαν, τῆ πρὸς τὸν Υἱὸν οικειότητι γελίως
 προσκολλᾶν τοῦ ἀγεννήτου τὴν ἐνοίαν, ἐν τῷ λέγειν·
 Υἱοῦ ἀγέννητος.

Ἐπὶ τοιούτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις, ὡς ἐπιβάς τῆς
 ἀληθείας, καὶ διελέγξας τῶν ἀντιτεταγμένων τὸ ἀτο-
 πον, οἷα μεγαλαυχούμενος φθέγγεται· Καὶ τίς πά-
 ποτε σωφρονῶν σιωπᾶσθαι τὴν φυσικὴν ἐννοίαν
 ἐδικαίωσε, τὴν δὲ παράνοιαν ἐτίμησεν; Οὐδεὶς,
 ὡ σφύρατε, οὐκοῦν οὐδὲ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὃ εἰπὼν
 τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν ταῖς ἐννοίαις συμ-
 βαίνειν, καὶ δεῖν ταύτην ἔχειν ἐν ταῖς καρδίαις
 ἀκίνητον· ἀντὶ δὲ τῆς διαστραφείσης καρ' ἡμῶν
 φωνῆς τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν ἰκανὴν εἶναι,
 καὶ πρὸς ἐκείνην ἄγειν τὴν ἐνοίαν. Μνήσθητι γὰρ
 ἴσιν αὐτὸς παρέθου βῆμάτων, ὅτι οὐχὶ σιωπᾶσθαι
 τὴν φυσικὴν ἐνοίαν ἐδικαίωσε, τὴν δὲ παράνοιαν,
 ὡς αὐτὸς ὀνομάζεις, ἐτίμησεν· ἀλλὰ τὴν προσηγορίαν
 μόνην τοῦ ἀγεννήτου, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐν ταῖς συλλα-
 βαῖς προφορᾶν, ὡς κακῶς ἐξελημμένην, καὶ ἀμα-
 μήτη παρὰ τῆς Γραφῆς εἰρημένην ἀκινδύνως σιωπᾶν
 συμβουλεύει· τὸ δὲ σημαίνον, καὶ μάλιστα ταῖς
 ἐνοίαις ἡμῶν συμβαίνειν φησίν.

Ἄλλὰ τὰ μὲν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· ὃ δὲ τοὺς Σο-
 φιστὰς διαβάλλων, καὶ τῆ ἀληθείᾳ καθοπλίζων τὸν
 λόγον, καὶ τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων κατηγο-
 ρῶν, οὐκ ἐρυθριᾷ ἐν τοῖς περὶ τῶν δογμάτων λόγοις
 διὰ σφισμάτων ἀστειζόμενος, καὶ μιμούμενος τοὺς
 ἐν συμποσίοις διὰ κομψευμάτων τιῶν ἐφελοχόμε-
 νους τὸν γέλωτα. Θεᾶσθε γὰρ τὸ ἐμβριθές, καὶ λε-
 λογιζόμενον τῆς τοῦ συλλογισμοῦ πλοκῆς· τῶν αὐτῶν
 γὰρ πάλιν ἐπιμνησθήσομαι. *Εἰ γὰρ ταυτὸν ἔστιν
 εἰπεῖν Ἀγέννητος, ἢ Πατήρ, ἔξεστί ἡμῖν κατα-
 λικουσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ
 τὸ ἀγέννητον εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἔστιν
 ἀγέννητος.* Ὅσπερ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατῆρ,
 οὕτως ἔμπαλις Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατήρ. Παρα-

A damus : Non licet tibi dicere Filii ingentum esse
 Patrem, etiamsi Patris appellatio significet eum qui
 genuit, ex nulla causa esse. Sicuti enim juxta ad-
 ductum a nobis exemplum, imperatoris dignitate
 audita, duo isto nomine concipimus, nempe eum,
 qui potestate omnibus præminet, nulli subesse
 et subditis imperare : ita et Patris appellatio im-
 plicem nobis de Deo significationem suppeditat :
 alteram, quæ est cum respectu et habitudine ad
 Filium, alteram, quod a nulla priore et superiore
 causa dependeat. Quemadmodum ergo de imperato-
 re non licet dicere, si duo prædicta per eandem
 appellationem significentur, nimirum, quod sub-
 ditis imperet, neque alium se superiorem agno-
 scat, fas fore, non regem populi, sed regni ex-
 pertem, intuitu subditorum, appellare : neque si
 hoc concedamus, ideo integrum erit asseverare,
 ut rex populi rex nuncupatur, sic etiam regni ex-
 pertem, respectu populi, dici posse : pari modo
 cum Patris vocabulum et Filium monstret et in-
 geniti notionem repræsentet, non licet translata,
 præter necessitatem, significatione, habitudini ad
 Filium ridicule affingere et imponere ingentii no-
 tionem, dicendo eum qui est ingentus, Filii in-
 genitum esse.

Ilis hunc in modum pertractatis, quasi verita-
 tem acutè tetigisset et adversariorum absurditatem
 omnium oculis exposuisset, in hæc jactabundus
 erumpit verba : *Et quis unquam sobriæ et sanæ
 mentis, ut naturalis intelligentia silentio premeretur,
 ratum habuit, et vesaniam honoravit?* Nullus, o
 sapientissime, neque nos igitur, qui diximus in-
 geniti appellationem notionibus competere, eamque
 in cordibus immobiliter retineri debere : loco au-
 tem vocabuli a nobis depravati et distorti, *Patria*
 appellationem posse ad eandem notionem ingene-
 randam sufficere. Memineris enim verborum quæ
 ipse protulisti, quod neque naturalem intelligen-
 tiam silentio dissimulari probaverit, neque *vesaniam*,
 ut tu nominas, honoraverit, sed solam *ingentii*
 appellationem, hoc est, prolationem in syllabis
 sitam, ceu male acceptam et intellectam, simulque
 a Scripturis non traditam, sileri posse suaserit :
 at rem significatam cogitationibus nostris maxime
 D congruere ait.

Sed hæc quidem a nobis hactenus. At iste qui
 nos *Sophistas* esse calumniatur, suamque dispu-
 tationem veritate instruens, nostra errata re-
 prendit, non erubescit tractationem de fidei
 capitibus, sophismatis lepide exornare, illos imi-
 tatus, qui in symposiis jucunde et festive dictis-
 risum ciere solent. Videte enim quam formida-
 bilis et elaborata sit hæc syllogismi complexio :
 eadem enim denuo reponam. *Si idem est ingenti-
 tus et Pater, licebit nobis, omisso Patris vocabulo,
 accepto autem ingentii nomine, dicere ingentum
 Filii esse ingentum. Sicut enim ingentus est Filii
 Pater, sic vice versa, Filii ingentus est Pater.* As-
 simile prorsus hoc huic, si quis bono et sano

intellectu diceret, nihil interesse, sive quis Adamum patrem omnium, sive primum a Deo formatum hominem nominet, idem enim utroque vocabulo significari; deinde aliquis ex Eunomianæ dialecticæ schola prosiliens, ejusque textum et nexum argumentandi imitans oclamet: Si idem est eundem a Deo primum creatum esse, et patrem omnium posteriorum esse, licebit, relicto patris vocabulo et accepto protoplasti nomine, dicere: *Adamus non est Abelis pater, sed protoplastus*: quemadmodum protoplastus est filii pater, ita vice versa filii protoplastus est pater. Si talia in caupona percenserentur, quantum plausus et risus a compositioribus reportarent, tam festive inventis admurmurantibus et adstrepentibus! Talibus argumentis oppugnat nostra solers iste theologus, indigens pædagogico vel potius baculo ut discat, non omnia quæ de aliquo prædicantur, ad idem omnino significatum respicere, quemadmodum per exemplum de Adamo et Abele allatum demonstratum est. Nam Adamum eundem et patrem Abelis et opus Dei esse verum est. Non igitur cum ipse utrumque sit, etiam in Abele utrumque est. Sic in Deo Patris appellatio manifestat quidem id quod proprie ab hoc vocabulo significatur, nempe generasse Filium, indicat vero et istud nullam causam antecessisse, istum vere appellatum Patrem. Non igitur necessarium est ut, quando Filii mentionem facimus, non Patrem, sed *ingenitum Filii* nominemus: neque rursus necesse est ut, si ad Filii habitudinem id quod est principii expers, reticeatur, ex mente nostra *ingenitum*, Patri competens, ejiciamus. Sed hujusmodi nominum usum repudiat iste, et more eorum qui risus concitandi artifices sunt, subsannat responsiones nostras, sophismatum absurditate cachinnos excitans.

των, και κατά τους μίμους τῶν γελοίων, διαχλευάζει τῶν ἐν τοῖς δόγμασι.

Rursus enim ea quæ effutivit resumam: Si idem est dicere *ingenitus vel Pater*, licebit nobis, deserto Patris vocabulo et assumpto ingenito, dicere: *Ingenitus Filii est ingenitus*. Sicuti enim *ingenitus est Filii Pater*, ita vicissim *Filii ingenitus est Pater*. Verum, ut et nos ridendi materiam habeamus, si videtur, in contrarium sophisma retorqueamus. Si non est idem Pater cum ingenito, Patris Filius non erit ingeniti Filius: nam cum ad solum Patrem habitudinem habeat, extraneus omnino erit natura sua ab illo qui aliud quiddam est, et Patris notioni nequaquam conforme. Itaque si aliud quiddam est Pater ab ingenito, neque Patris appellatio ingeniti significatum complectitur, non poterit qui est unus, in duas rerum habitudines dividi, idemque esse et Patris et ingeniti Filius. Et ut absurdum censetur ingenitum Deum dicere, ita omnino in conversione par absurditas invenietur, nominando Unigenitum Filium ingeniti: ut ex duobus alterum confici oporteat, vel idem esse ingenitum et Patrem, ut Patris Filius etiam ingeniti Filius

πλήσιον γὰρ τοῦτο ἐκεῖνον· ὡςπερ γὰρ εἰ τις τὸν Ἀδὰμ ὀρθῶς καὶ ὑψαίνειν λόγῳ μὴ διαφέρειν λέγοι, ἢ πατέρα πάντων ἀνθρώπων, ἢ πρῶτον ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπλάσθαι λέγειν· ταῦτον γὰρ δι' ἐκατέρων σημαίνεισθαι· εἰτά τις τῶν κατ' αὐτὸν διαλεκτικῶν ἐφαλλόμενος τοῖς εἰρημῶν ἐστιν, ἢ πρῶτον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπλάσθαι λέγειν, ἢ πατέρα τῶν μετὰ ταῦτα, ἐξέσται καταλιποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ τὸ πρωτόπλαστον εἰπεῖν· Ὁ Ἀδὰμ τοῦ Ἀβελ οὐχὶ πατὴρ ἐστίν, ἀλλὰ πρωτόπλαστος. Ὡςπερ γὰρ ὁ πρωτόπλαστος υἱὸς πατὴρ· οὕτω τὸ ἔμπαλιν υἱὸς πρωτόπλαστος ὁ πατὴρ. Εἰ ταῦτα ἐν κατηλείφ λέγοιτο, πόσον ἀν εἴη κρότον καὶ γέλωτα παρὰ τῶν διακωθωνιζομένων βραγῆναι, ἐπικαυχῶντων τῇ κομψείᾳ τοῦ παρευρέματος! Τοιοῦτος ὁ σοφὸς θεολόγος ἰσχυρίζεται καθ' ἡμῶν τοῖς λόγοις, καὶ κατατρέχει τοῦ δόγματος, παιδαγωγοῦ τινος ἑνῶς καὶ βακτηρίας δεόμενος, ὡς ἀν διδαχθεῖ ὅτι οὐ πάντα ὅσα κατὰ τινος κατηγορεῖται, πρὸς ἐν πάντως τὸ σημαίνόμενον βλέπει· ὡς διὰ τοῦ βηθέντος ἡμῖν κατὰ τὸν Ἀβελ καὶ τὸν Ἀδὰμ ὑποδείγματα δείκνυται. Τὸν γὰρ Ἀδὰμ, τὸν αὐτὸν καὶ πατέρα τοῦ Ἀβελ, καὶ ἔργον τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἀληθὲς ἐστίν· οὐ μὴν ἐπειδὴ αὐτὸς ἀμφότερα ἐπὶ τοῦ Ἀβελ τὰ δύο· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλλων ἢ τοῦ Πατρὸς προσηγορία δηλοῖ μὲν καὶ τὸ ἰδίως ὑπὸ τοιαύτης φωνῆς σημαίνόμενον τὸ γεγεννημέναι τὸν Υἱόν· ἐνδείκνυται δὲ καὶ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν προεπινοεῖσθαι τοῦ ἀληθῶς Πατρὸς· οὐ μὴν ἐπάναγκας ὅταν τοῦ Υἱοῦ μνησθῶμεν, μὴ Πατέρα λέγειν, ἀλλ' ἀγέννητον Υἱοῦ προσαγορεύειν· οὐδ' αὖ πάλιν εἰ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ σχέσιν τὸ ἀναρχον σωτηθεῖη, ἐκβάλλειν τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἀλλ' ἀποβάλλεται τὴν τοιαύτην χρῆσιν ὀνομάτων τὸν λόγον τῶ ἀλλοκότῳ τῶν σοφισμάτων γελωτα-

Πάλιν γὰρ τῶν παρ' αὐτοῦ βηθέντων ἐπιμνησθήσομαι· Εἰ ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν, Ἀγέννητος ἢ Πατὴρ, ἐξέσται ἡμῖν καταλιποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ τὸ ἀγέννητον, εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱὸς ἐστὶν ἀγέννητος. Ὡςπερ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱὸς Πατὴρ, οὕτως ἔμπαλιν Υἱὸς ἀγέννητος ὁ Πατὴρ. Ἀλλ' ἀντιγελᾶσωμεν, εἰ δοκεῖ, καὶ ἡμεῖς, εἰς τοῦναντίον αὐτῶ περιγαγόντες τὸ σοφισμα· Εἰ οὐκ ἐστὶ ταῦτόν ὁ Πατὴρ τῶ ἀγεννήτῳ, ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς οὐκ ἐστὶ τοῦ ἀγεννήτου Υἱός· πρὸς γὰρ τὸν Πατέρα μόνον τὴν σχέσιν ἔχων, ἀλλοτρῶς πάντως ἐξεῖ κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν ἄλλο τι ὄντα καὶ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Πατρὸς μὴ συμβαίνοντα· ὥστε εἰ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἀγεννητόν ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ περιλαμβάνει τοῦ Πατρὸς ἢ προσηγορία, καὶ τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαίνόμενον· οὐ δύναται ὁ εἰς ὧν, εἰς δύο πραγμάτων σχέσεις καταμερίζεσθαι, καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἀγεννήτου Υἱός· καὶ ὡς ἀποτον ἐνομισθῆ Υἱοῦ ἀγεννήτου τὸν Θεὸν λέγειν, οὕτω πάντως ἐν τῶ ἀντιστρέφοντι τὸ ἴσον ἀποτον εὐρεθήσεται τοῦ ἀγεννήτου Υἱὸν μονογενῆ

λέγειν· ὥστε τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ταυτόν ἐστι τῷ ἄγεννητῷ ὁ Πατήρ, ἢ αὐτὸν τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, καὶ τοῦ ἄγεννητου Υἱὸς ἢ, καὶ μάτην ἡμῶν διεχλευάσθη ὁ λόγος· ἢ εἰ ἕτερόν τι παρὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστιν ὁ Πατήρ, ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς τῆς πρὸς τὸ ἀγέννητον σχέσεως ἡλλοτριῶται. Καὶ ἐὰν τοῦτο κρατήσῃ, μὴ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου εἶναι τὸν Μονογενῆ, γεννητὸν αὐτῷ πάντως ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου τὸν Πατέρα ἐνδείξεται· τὸ γὰρ ἂν μὲν, μὴ ἀγεννητῶς δὲ ἂν, γεννητὴν πάντως ὑπόστασιν ἔχει. Εἰ οὖν γεννητὸς ὁ Πατήρ κατ' ἑκείνους, ἄλλο τι ἂν παρὰ τὸν ἀγέννητον, πῶς ἢ πολυθρόλλητος ἀγεννησία ἔκειναι; Πῶς ἢ κρηπίς καὶ ἡ ὑποβάθρα τῆς αἰρετικῆς πυργοποιίας; Οἴχεται καὶ ἠφάνισται διὰ τοῦ γλισχροῦ τῶν σοφισμάτων, ἐκ τῶν κατέχειν τέως· δοκούντων διολισθησαν τῆς λαθῆς τὸ ἀγέννητον· καὶ ἡ τοῦ ἀνομοίου κατασκευῆ, καθάπερ τινὸς ὄναρ, διαβρῦεσα τοῦ λόγου τὴν ἐπαφὴν διαπέφευγε τῷ ἀγεννήτῳ συναποπιπᾶσα. Οὕτως ὅταν τι ψεῦδος ἢ πρὸς τῆς ἀληθείας τιμώμετον, κἂν πρὸς ὄλιγον διὰ τῆς ἀπάτης ἀνθήσῃ, ταχέως πρὸς ἑαυτὸ καταβρέει, καὶ ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς διαλύεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅσον ἐπιμειδιᾶσαι τῇ κομψείᾳ τῆς τοῦ ἀνομοίου ἀναποδοσίσεως, καὶ ἐπαγαγεῖν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τὸν λόγον.

Ὁ δὲ βούλεται ὁ Εὐνόμιος ὑπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς, καὶ τοῦ ἀγεννήτου τὴν σημασίαν παρίστασθαι· ἢ αὐτὸ ποτὲ μὴ εἶναι τὸν Μονογενῆ κατασκευάσῃ. Καὶ γὰρ καὶ πολλὸ τοῦτο παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸ ἐρώτημα, ὅτι Ὁ ὧν πῶς γεννᾷται; Ἄτιον δὲ τοῦτου οἶμαι, τὸ μὴ ἐθέλειν τῆς ἀνθρωπίνης χρήσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν διανοημάτων ἐπίστασθαι. Ἀλλ' ἡμεῖς εὐνοικῶς αὐτὸ τὸ πεπλασμένον τῆς ὑπονοίας εἰς τὸ εὐθεῖς προσαγάγωμεν, εἰπόντες δὲ περὶ τούτου γινώσκομεν.

Ἄλλα σημαίνει παρ' ἡμῶν, ὡς Εὐνόμιε, τὰ ὀνόματα, καὶ ἕτερον ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως τὴν σημασίαν παρέχεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι πολλῶ τῷ μέσῳ ἢ θεῖα φύσις ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διατετελεχισται· καὶ οὐδὲν ἐνταῦθα τοιοῦτον ἢ πείρα δείκνυσιν, ὅσον ἐν ἐκείνῃ στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις εἰκάζεται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ὀνομάτων σημαυνομένοις, κἂν ὁμωνυμία τις ἢ τῶν ἀνθρωπίνων πρὸς τὸ αἰδίον, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν φύσεων ἀποστάσεως, καὶ τὰ σημαυνομένα διὰ τῶν ὀνομάτων κεχώρισται. Οἶον, οἰκοδεσπότην ἀνθρώπον διὰ τῆς παραβολῆς τὸν θεὸν ὀνομάζει ὁ Κύριος· ἀλλὰ πολὺ τοῦτο καὶ ἐν τῷ βίῳ τὸ ὄνομα. Ἄρ' οὖν ὁ αὐτὸς λόγος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου· καὶ τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος οἶκος, οἷα ἡ μεγάλη οἰκία ἐκείνη, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ἣ τὰ σκευὴ τὰ χρυσεῖα, καὶ ἀργυρεῖα, καὶ ὅσα τῆς λοιπῆς ὕλης ἠριθμῆται· ἢ ἄλλα μὲν ἐκεῖνα, ἢ οὐδ' ἂν ἐπιγνοίῃ τις εὐκόλως, ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ μακαριότητι θεωρούμενα, ἀλλὰ δὲ τὰ παρ' ἡμῶν ἐκ γῆς ὄντα, καὶ εἰς γῆν καταβρέοντα. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι σχεδὸν ὁμωνυμία τις ἐστὶ πρὸς τὰ θεῖα τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ἐν τῇ ταυτοτητι

A sit, ut frustra nos adversarius traduxit, vel si diversum quiddam ab ingenito Pater est, Filius ab habitudine ad ingenitum prorsus sit alienus. Quod si obtineatur Unigenitum non esse ab ingenito, consequens omnino est ut Patrem genitum faciamus. Nam quod est, nec tamen ingenite est, omnino genitam subsistentiam habet. Si igitur secundum illos Pater est genitus, aliud quid ab ingenito existens, ubi decantata illa *innascibilitas*? Ubi fundus et fundamentum hæreticæ substructionis? Abiit et evanuit per jejuna ista *sophismata*. Ex quibus, cum eo usque prævalida viderentur, amissa ansa delapsum est *ingenitum*, et omnis inæqualitatis machina, velut somnium, diffuens, orationis ictum effugit, simul cum ingenito avolans. Ita quando mendacium veritati anteponitur, licet modico tempore per errorem vigeat et floreat, postea tamen seipso concidit, et propriis machinamentis dissolvitur. Verum hæc quidem animi gratia in remunerationem festivæ istius inæqualitatis a nobis dicta sint. Tempus fuerit ut oratio ad propositum iter revertatur.

παρ' ἡμῶν προεφήνευται. Καίριος δ' ἂν ἐπὶ πάλιν

Negat Eunomius Patris appellatione etiam ingeniiti significationem representari, ut inde conficiat Unigenitum aliquando nos fuisse. Frequens enim est apud discipulos ejus hæc quæstio : *Quomodo generatur qui est?* Causam hujus rei arbitror, quod nolint ab humano vocabulorum usu, tunc quoque cum divina tractant, absistere. Sed nos hunc errorem et mentis deceptionem benevole emendemus, allatis iis quæ de hoc didicimus.

Alias significationes, Eunomi, nomina apud nos habeat, et alia de suprema illa potentia ingenerant. Nam et in reliquis omnibus longe plus quam dimidiata ex parte natura divina ab humana se jungitur : et experientia hic nihil simile exhibet, quale conjecturis quibusdam et suspicionibus in illa efformatur. Eodem modo se res habet cum rebus per nomina significatis : etiamsi nominum quadam similitudine humanæ cum divinis conveniant, nihilominus pro proportione, qua naturæ istæ inter se distant, etiam ea, quæ his nominibus significantur, separata sunt. Exempli causa, Dominus in evangelica parabola vocat Deum hominibus patremfamilias, quæ appellatio in vita quoque humana admodum frequentatur. An igitur eadem est ratio nostri alicujus hominis et illius : talisque nostra est domus qualis magna illa domus, ut loquitur Apostolus, in qua sunt vasa aurea et argentea, et alia ex aliis materiis constantia, quæ ibidem Apostolus percenset? Num alia quidem illa cognitu non prona, quæ in illa incorruptione et beatitudine spectantur, alia vero, quæ apud nos exstant ex terra procreata et in

11 Matth. xiii, 27, 52. 11 II Tim. ii, 30.

terram dilabentia? Similiter in omnibus ferme aliis convenientia est nominum divinerum et rerum cum humanis. At in nominum convenientia grande est discrimen rerum significatarum: propterea et membrorum et sensuum nomina utrobique similiter reperire licet. Sicuti enim in nobis, ita in divina illa vita quam omnem sensum excedere omnes mortales consentitur, sunt digiti, brachium, manus, oculus, palpebrae, auditus, cor, pedes, calceamenta, equi, equitatus, currus, et infinita alia, quae ex humanae vitae consuetudine ad caelestium manifestationem per involucrum a sacris Litteris translata sunt. Quemadmodum igitur quodlibet horum nominum et humanum et supra humanum significandi modum habet: sic et patris nomen licet pariter et de nostra et de divina natura usurpetur, attamen pro proportione differentiae rerum nomini- bus substratarum, etiam res vocibus significatae inter se discriminantur: aliter enim humanam generationem concipimus, aliter de divina generatione conjectamus. Homo in tempore generatur, et aliquis omnino locus vitam ejus excipit, sine quibus natura non constituitur. Quocirca necessario in hominis vita sectiones quaedam temporariae inveniuntur, praeteritum scilicet, praesens et futurum. Vere enim de aliquo qui generatur, dicitur, eum aliquando non fuisse, nunc esse, et tandem quoque non amplius fore. Caeterum cum aeterna illa, et quae cuncta saecula antegreditur, generatione temporariae istae notiones non concurrunt, utpote quae nullam cognationem habeant cum divina natura, omnium eorum judicio qui sobrie de his ratiocinantur. Nam id, quod aliquando vocatur, posterius itidem, et prius, et omnia alia, quae temporalem extensionem significant, transcendens, qui divinam vitam contemplatur, sublimiter sublimia considerabit et perlustrabit, neque omnibus, divinam illam et dominationis expertem obnoxiam arbitrabitur.

Humanam compositionem antecedit mutatio, et corporeae quaedam materiae ac dispositiones ad animalis formationem substernuntur: et subest divino nutu natura, quae haec omnia mirifice efficit, undequaque id quod ad foetus perfectionem congruum est et conforme corrogans, ab elementis quidem mundi, quantum a quolibet sufficit, et a tempore mensuram consummationis, et ex nutrimento eorum, quae foetus fingunt et formant, quantum ei, quod formatur commodum est; et ut rem in pauca conferam, natura omnia pervadens, quibus constitutio humana perficitur, ita ad generationem id, quod non erat, adducit, et propterea id, quod non erat, nasci dicimus, quia quod aliquo tempore non erat, postea aliquo tempore esse incipit. At in divina generatione neque naturae ministerio, neque temporis revolutione ad ejus, quod generatur, complementum, neque aliis, quae in terrestri generatione cernuntur, opus est, neque in ullas humiles abjectasque cogitationes incidit, quisquis omni sensu carnali exutus, ad divinerum con-

Α τῶν ὀνομάτων, πολὺ τὸ διάφορον τῶν σημαιομένων ἐνδεικνυμένη· διὸ καὶ τὰ τῶν μελῶν καὶ τὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀνόματα παραπλησίως ἔστιν εὐρεῖν, ὡς περ ἐφ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας τεταγμένα ζωῆς, ἣν ὑπὲρ αἰσθησιν εἶναι πάντες ὁμολογοῦσιν ἄνθρωποι, δάκτυλοι, καὶ βραχίων, καὶ χεῖρ, ὀφθαλμός τε καὶ βλέφαρα, καὶ ἀκοή, καὶ καρδία, καὶ πόδες, καὶ ὑποδήματα, καὶ ἴπποι, καὶ ἱππασία, καὶ ἄρματα, καὶ μυρία τοιαῦτα ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς τῆν τῶν θείων δήλων δι' αἰνίγματος ὑπὸ τῆς Γραφῆς μετενήνεκται. Ὡς περ τοίνυν ἕκαστον τούτων τῶν ὀνομάτων, καὶ ἀνθρωπίνως λέγεται, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως σημαίνεται· οὕτω καὶ τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα, κἄν ὡσαύτως ἐπὶ τε τῆς ἡμετέρας καὶ ἐπὶ τῆς θείας λέγεται φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς διαφορᾶς τῶν ἐν τοῖς ὀνόμασιν ὑποκειμένων, καὶ τὰ διὰ τῶν φωνῶν σημαινόμενα τῆν παραλλαγῆν ἔχει· ἄλλως γὰρ νοοῦμεν τῆν γέννησιν ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ ἄλλως περὶ τῆς θείας γενήσεως στοχαζόμεθα. Ὁ ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ τίκτεται, καὶ τόπος τις αὐτῷ πάντως τῆν ζωὴν ὑποδέχεται· ὧν ἄνευ συστήναι φύσιν οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο τοίνυν χρονικὰ τμήματα περὶ τῆν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν ἀναγκαίως εὐρίσκειται· τὸ πρὸ αὐτοῦ λέγω, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο. Ἄληθές γάρ ἐστιν εἰπεῖν περὶ τινος τῶν γεγεννημένων, ὅτι μὴ ποτε ὦν νῦν ἔστι, καὶ μέντοι καὶ ποτε πάλιν τοῦ εἶναι παύσεται· ἐπὶ δὲ τῆς προαιωνίου γενήσεως τὰ χρονικὰ ταῦτα νοήματα, ἅτε μὴδὲν ἔχοντα συγγενές πρὸς ἐκεῖνην τῆν φύσιν τοῖς νηφόντως λογιζομένοις, οὐ συνεισέρχεται. Τὸ γὰρ ποτέ, καὶ τὸ ὕστερον, καὶ τὸ πρότερον, καὶ ὅσα τῆν χρονικὴν ταύτην παράτασιν ἀποσημαίνει διαβάς, ὁ τῆν θείαν ζωὴν λογιζόμενος, ὑψηλῶς τὰ ὑψηλὰ κατασκέψεται, καὶ οὐχ ὅσα περὶ τῆν ἀνθρωπίνην γέννησιν βλέπει, τούτοις νομίσαι δουλεύειν καὶ τῆν ἀδέσποτον.

Φύσιν ἐνταῦθα πάθος προηγείται τῆς ἀνθρωπίνης συστάσεως, καὶ σωματικαί τινες ἀφορμαί, πρὸς τῆν τοῦ ζῴου κατασκευὴν καταβάλλονται, καὶ ὑπόκειται κατὰ τὸ θεῖον βούλημα ἢ τὰ τοιαῦτα θαυματοποιούσα φύσις, πανταχόθεν τὸ οικεῖόν τε καὶ κατάλληλον εἰς τῆν τοῦ γινομένου τελείωσιν ἐρανίζουσα· τῶν τε τοῦ κόσμου στοιχείων, ὅσον ἱκανὸν ἀφ' ἑκάστου, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ χρόνου συνεργίας τὸ μέτρον· καὶ ἐκ τῆς τῶν διαπλάσσόντων τὸ τικτόμενον τροφῆς, ὅσον οικεῖον τῷ πλασσομένῳ γίνεσθαι· καὶ συνελόντι φάναι, διὰ πάντων χωροῦσα ἢ φύσις, δι' ὧν ἢ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τῆν κατασκευὴν ἔχει, οὕτως εἰς γέννησιν τὸ μὴ ὄν ἀγει, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὄν γίνεσθαι λέγομεν· ὅτι ἐν τινι χρόνῳ μὴ ὄν, ἐν ἄλλῳ χρόνῳ τοῦ εἶναι ἀρχεται· ἐπὶ δὲ τῆς θείας γενήσεως ἢ ἔννοια τῆν τε τῆς φύσεως ὕπηρεσίαν, καὶ τῆν τοῦ χρόνου τελείωσιν πρὸς τῆν τοῦ γινομένου συνεισφορὰν, καὶ πάντα ὅσα περὶ τῆν κάτω γέννησιν ὁ λόγος ἐθεώρησεν, οὐ προσέεται, καὶ οὐδενὶ τῶν ταπεινῶν νοημάτων συνεμπεσέεται ὁ μὴ σαρκικαῖς διανοαῖς τῶν θείων ἐπιβατεύων· ἀλλὰ ζητεῖ τινα διάνοιαν τῷ μεγαλείῳ τοῦ σημαιομένου

κρέπουσαν· οὕτε γὰρ πάθος περὶ τὸν ἀπαθῆ νοήσει· ὡς συνεργίας φυσικῆς τὸν δημιουργὸν πάσης φύσεως ἐπιδείσθαι λογίζεται· οὕτε χρονικὴν παράτασιν ἐπὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς περιδέξεται· ἀλλὰ πάντων τούτων καθαρεύουσιν τὴν θείαν γέννησιν κατανοήσας, μόνον τὸ μὴ ἀνάγκως εἶναι διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας τὸν Μονογενῆ δηλοῦσθαι συνθήσεται, ὡς τὴν αἰτίαν μὲν ἐκεῖθεν ἔχειν τοῦ εἶναι, ἀρχὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως μὴ λογίζεσθαι· διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τι σημεῖον τοῦ ζητουμένου κατανοῆσαι. Τοῦ γὰρ προγενεστέρου, καὶ τοῦ νεωτέρου, καὶ πάντων τῶν τοιούτων νοημάτων ἐν τοῖς χρονικοῖς διαστήμασιν εὐρισκόμενον, ἐὰν ὑφέλῃς τῷ λόγῳ τὸν χρόνον, πάντα συνοψήρηται τὰ τοιαῦτα σημεῖα, καὶ συνυπεσπάσθη μετὰ τοῦ χρόνου.

Ἐπει οὖν τὸ ποτέ οὐ προσίεται ὁ πρὸ τῶν αἰώνων κατὰ τὸν ἀφραστον λόγον τῷ Πατρὶ συνὼν, γεννητῶς μὲν ἔστιν, οὐ μὴν ποτε τοῦ εἶναι ἀρχεται· οὕτε γὰρ ἐν χρόνῳ, οὕτε ἐν τόπῳ τὴν ζωὴν ἔχει, ἐξαιρεθέντος δὲ καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ παντὸς τοιούτου διανοήματος, ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, τὸ πρὸ ἐκείνου νοούμενον, ὁ Πατὴρ ἔστι μόνος. Ἄλλ' ἐν τούτῳ καὶ ὁ Μονογενὴς ὢν, καθὼς αὐτὸς ἐκεῖνός φησι, τὴν τοῦ ποτε μὴ εἶναι ὑπόνοιαν δέξασθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ ποτε οὐκ ἦν καὶ Πατὴρ, ἀναγκαίως τῇ τοῦ Πατρὸς ἀνεκρίσει καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἀιδιότης ἐπὶ τὸ ἀνω συναπεκόπητο. Εἰ δὲ αἰεὶ ἔστιν ὁ Πατὴρ, πῶς ὁ Υἱὸς ποτε οὐκ ἔστιν ὁ μὴ δυνάμενος ἐφ' ἑαυτοῦ χωρὶς τοῦ Πατρὸς νοῆσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ σιωπώμενον αἰεὶ τῷ Πατρὶ συναμαζόμενος; Ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς κλησις ἐπίσης τῶν δύο προσώπων τὴν σημασίαν ἔχει· αὐτομάτως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνοίας, τῇ φωνῇ ταύτῃ συνεισιούσης. Πότε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς; Ἐν τίνι τὸ μὴ εἶναι αὐτοῦ κατέληφθη; Ἐν τόπῳ; Τόπος οὐκ ἦν. Ἐν χρόνῳ; Πρὸ χρόνων ὁ Κύριος. Εἰ οὖν πρὸ τούτων ἦν, πότε οὐκ ἦν; Καὶ εἰ ἐν τῷ Πατρὶ ἦν, ἐν τίνι οὐκ ἦν, εἴπατε οἱ τὰ ἀθέατα βλέποντες; Τί διὰ μέσου ὁ λογισμὸς ὑμῶν ἀνετυπώσατο; Τί κενὸν τοῦ Μονογενοῦς ἐνοήσατε, ἢ πρᾶγμα, ἢ νόημα, ὃ τῷ Πατρὶ συμπαρακτεινόμενον περισσοτέραν αὐτοῦ τὴν ζωὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείκνυσι; Καὶ τί τοῦτο λέγω; οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κυρίως ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ὢν τις ἐγεννήθη. Λευὶ γὰρ πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς κατὰ σάρκα ἑαυτοῦ γεννήσεως ὑπὸ τοῦ Μελχισεδὲκ δεδεκάτωται· οὕτω γὰρ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Λευὶ ὁ τὰς δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῖς λεγομένοις ἐπήγαγεν· ὅτι ἐν τῇ ὁσφύτῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἦν, ὅτε Ἀβραὰμ τῷ ἱερεὶ τοῦ Ὑψίστου συνήτησεν. Εἰ οὖν ἀνθρωπος τρόπον τινὰ ὢν γεννᾶται, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, διὰ τοῦ κοινοῦ τῆς οὐσίας ἐν τῷ γεγεννηκότῳ αὐτὸν προὑφεστώς, πῶς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τὴν φωνὴν ταύτην τολμῶσι προφέρειν, ὅτι οὐκ ὢν ἐγεννήθη ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; Κατ' ἄλλην δηλαδὴ καὶ ἄλλην ἐν-

A temptationem accedit, sed quaerit aliquam intelligentiam, majestati rei significatae consentaneam; neque enim mutationem aliquam in impassibili apprehendet, neque cogitabit eum, qui omnis naturae conditor est, indigere naturali ope et auxilio, neque temporariam intensionem in aeterna vita admittet; sed ab omnibus istis liberam puramque divinam generationem intelligens, solum confitebitur Patris appellatione hoc duntaxat significari, unigenitum Filium non esse principii expertem, quippe qui a Patre subsistentiae suae ortum habeat, omni autem initio careat, eo quod nullum initii signum in eo, quod quaeritur, appareat. Nam prius et posterius et aliae successiones, quae in temporariis intervallis inveniuntur, si tempus tollas, pariter tolluntur, unaque cum tempore omnia alia hujus generis signa evanescent.

Cum igitur illud *aliquando* non admittat, qui ante saecula, ineffabili modo Patri praesens est, ex generatione quidem est, sed nunquam incipit esse; neque enim in tempore, neque in loco vitam habet; sublato igitur et loco, et tempore, et omni hujusmodi cogitatione procul ab hypostasi Unigeniti amandata, quod ante illum cogitatur, unicus Pater est. Sed cum in hoc ipse etiam Unigenitus sit, prout ipse testatur, nulla ratio permittit, ut eum aliquando non fuisse suspicemur; nam si aliquando ipse etiam Pater non erat, necessario per Patris non-existentiam aeternitas Filii sursum versus interruptitur. Si vero Pater semper est, quomodo Filii aliquando non est, qui non potest separatim per se, absque respectu ad Patrem intelligi, sed tacite semper cum Patre nominatur? Nam Patris appellatio ex aequo duas personas significat, sponte sua Filii notione ad Patris vocabulum subsequente. Quando non erat Filius? In quo *non esse* illius deprehensum est? Num in loco? At locus non erat. Num in tempore? At ante tempora Dominus est. Si igitur ante tempora erat, quando non erat? Et si in Patre erat, in quo non erat, dicite, quaeso, vos qui inaspectabilia cernitis? Quid intermedii cogitatio vestra effinxit? Quod vacuum circa Unigenitum reperistis? Num rem, an conceptionem, quae cum Patre extensa vitam ejus productionem faciat, quam vitam Unigeniti? Et quid in his immoror, cum neque de hominibus proprie affirmare liceat, eum, qui non est, generatum esse? Nam Levi multis generationibus ante suam secundum carnem nativitatem a Melchisedech decimas est: ita enim ait Apostolus, Levi qui decimas accipiebat, decimatum esse: et addit probationem, quia in lumbis patris sui erat, quando Abraham sacerdoti Altissimi occurrit⁴⁶. Si igitur homo aliquo modo existens generatur, teste Apostolo, quatenus per communionem essentiae in generante praexistit: quomodo de divina natura vocem hanc emittere audent, nempe eum non existen-

⁴⁶ Genes. xiv, 18 sqq.

tem genitum esse, cum in Patre sit, prout ipsemet ait : *Ego in Patre, et Pater in me est* ⁸⁷? nimirum secundum aliam et aliam intelligentiæ notionem alter in altero esse dicitur. Filius quidem in Patre, quemadmodum imaginis pulchritudo est in elegantia prototypi : at Pater in Filio est sicut in imagine decor et venustas ipsius primigenii exemplaris. In imaginibus manufactis tempus interpositum speciem acceptam a prototypo penitus se jungit. Hic vero alterum ab altero separari nequit, ut ait Apostolus, neque hypostasis seu substantia a caractere : neque a divina gloria splendor, neque a bonitate imago avelli potest, sed quidquid horum animo conceperis, conjunctim, quod cum illo intelligitur, mentem ac cogitationem subibit. *Qui cum sit*, inquit, *splendor gloriæ* ⁸⁸ : *cum sit*, non qui factus est. Quam perspicue istis duarum opinionationum impletatem refellit, ut neque ingenitum existimemus Unigenitum, quia vocat illum *splendorem gloriæ* : nam ex gloria splendor est, non vice versa, a splendore gloria : neque quod aliquando existentiae initium acceperit. Nam illud, *cum sit*, perpetuitatem et æternitatem Filii omni tempore superiorem denotat.

Itaque importuna prorsus est et futilis illa quæstio ab adversariis ad fidei eversionem et proprii erroris stabilimentum, tanquam invictum telum, objici solita : *Num qui est, generatur?* Quibus intrepide respondendum est, eum qui in ingenito erat, ex ipso genitum esse, et principium existendi inde ducere ; inquit enim ⁸⁹ : *Ego vivo propter Patrem* : at initium, quando inde processerit, haud est dicere, cum non interjiciatur aut res, aut cogitatio, aut temporis intervallum, quo esse Filii ab esse Patris secernatur et divellatur, neque existat signum seu indicium aliquod, ex quo Unigenitus a vita Patris separatus proprium subsistendi initium cepit. Si igitur nullum aliud est principium, quod Filii vitam antegrediatur, cumque pietatis ratio et traditio solum Patrem Indubitanter ante Filii hypostasin præconciat, Pater vero principii expertus sit et ingenitus, ipsis adversariis id constitentibus : quomodo initium essendi habet, quem in principii experte existere intelligimus ?

Quid vero detrimenti vera et sana doctrina sustinebit, si quis admittat voces adversariorum, quas ut absurdas proferunt, sciscitantium, *Num qui est, generatus sit?* neque enim volumus, eum, qui existens genitus est, genitum esse eo modo, quem sibi crassa quadam cogitatione Nicodemus Domino colloquens imaginabatur, ratus eum, qui jam natus esset, non posse denuo nasci ⁹⁰; sed quia semper ab eo, qui principio caret, suum esse uniter aptum et connexum habet, quique prius quiddam seu antiquius indagantem semper comitatur, et curiositatem mentis ascendentem in superiora anteverit, omnibus Patris notionibus quasi admistus, neque esse incipit, neque ingenitus est, sed

νοϊαν, ἐκάτερος ἐν τῷ ἑτέρῳ εἶναι λεγόμενος. Ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ ἐπὶ τῆς εἰκόνας κάλλος, ἐν τῇ ἀρχετύπῳ μορφῇ · ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς ἐν τῇ εἰκόνι ἑαυτοῦ τὸ πρωτότυπον κάλλος · ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν χειροκμήτων εἰκόνων ὁ διὰ μέσου χρόνος τὴν μεταληφθεῖσαν μορφήν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου πάντως δίστησιν. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστι χωρῖσαι τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος · οὔτε τῆς ὑποστάσεως τὸν χαρακτήρα, οὔτε τῆς θείας δόξης τὸ ἀπαύγασμα, οὔτε τῆς ἀγαθότητος τὴν εἰκόνα · ἀλλ' ὁ τοῦτων τι διανοηθεὶς, συνημμένως καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ νοούμενον τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο. Ὡν γὰρ, φησὶν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης · Ὡν, οὐχὶ γενόμενος, ὡς σαφῶς διὰ τούτου τὸ ἐφ' ἑκατέρῃ τῶν ὑπολήψεων ἀσεβὲς ἀποπέμπεσθαι · καὶ μῆτε ἀγέννητον οὐκ εἶναι τὸν Μονογενῆ, διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης (ἐκ γὰρ τῆς δόξης ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα · καὶ οὐ τὸ ἐμπάλιν ἀπὸ τούτου ἡ δόξα), μῆτε ὅτι ποτὲ τοῦ εἶναι ἤρξατο. Ἡ γὰρ τοῦ ὦν μαρτυρία τὸ διηνεκὲς τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἀίδιον, καὶ τὸ πάσης χρονικῆς σημασίας ὑπερκεῖμενον ἐρμηνεύει.

Ὡστε τίνα καιρὸν ἔχει τὴν μικροπρεπῆ ταύτην ἐρώτησιν ἐπὶ λύμῃ τῆς εὐσεβείας παρὰ τῶν ἐναντίων προφέρεσθαι, ἣν ὡς ἀμαχον ἡμῖν εἰς κατασκευὴν τοῦ οἰκείου προβάλλονται δόγματος, διερωτῶντες, *Εἰ ὁ ὦν γεννᾶται*; Πρὸς οὗς ἔστιν εὐθαρσῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι ὁ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ ὦν, ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη, τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ εἶναι ἐκεῖθεν ἔχων · Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, *ὣν διὰ τὸν Πατέρα* · τὴν δ' ἀρχὴν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν · ὅτε μὴ γὰρ ὄντος τοῦ μεσιτεύοντος πράγματος, ἢ διανοήματος, ἢ χρονικοῦ διαστήματος, ᾧ διακρίνεται, καὶ διαχωρίζεται τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς · οὐδὲ ἐπινοεῖται σημείον, ἀφ' οὗ ὁ Μονογενὴς τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς διαζευχθεὶς ἐκ τίνος ἰδιαζούσης ἀρχῆς ἀναφαίνεται. Εἰ οὖν οὐδεμία ἐστὶν ἄλλη ἀρχὴ, ἥτις τοῦ Υἱοῦ τῆς ζωῆς ἡγεμονεῖ, ἀλλὰ μόνον τὸν Πατέρα ὁ εὐσεβὴς λόγος τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ προθεωρεῖ ἀδιαστάτως, ὁ Πατὴρ δὲ ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος, καθὼς καὶ ἡ τῶν ὑπεναντίων συνομολογεῖ μαρτυρία, πῶς ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνει ὁ τῷ ἀνάρχῳ ἐνθεωρούμενος ;

Τί δὲ βλάπτεται τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος ἐκ τοῦ συντίθεσθαι ταῖς τῶν ἐναντίων φωναῖς, ἃς ὡς ἀτόπους προτείνονται λέγοντες, *Εἰ ὁ ὦν ἐγεννήθη*; οὐδὲ γὰρ τοῦτό φαμεν, ὅτι κατὰ τὴν ῥυπαρὰν τοῦ Νικοδήμου πρὸς τὸν Κύριον ἐπαπόρησιν, καθ' ἣν φητο μὴ εἶναι δυνατὸν ἐκεῖνος εἰς δευτέραν γέννησιν τὸν ὄντα εἰσεῖν, οὕτως ὁ ὦν τὴν γέννησιν δέχεται · ἀλλ' ὅτι τοῦ αἰεὶ, καὶ ἀνάρχως ὄντος ἐξημμένον ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχων, καὶ τῷ τὰ πρεσβύτερα πολυπραγμονοῦντι συνανῶν, καὶ εἰς τὸ ὑπερκεῖμενον τῆς πολυπραγμοσύνης τοῦ νοῦ προλαμβάνων, καὶ πάσαις ταῖς περὶ τοῦ Πατρὸς ἐνομοίαις συγκεκραμένος, οὔτε τοῦ εἶναι ἀρχεται, οὔτε ἀγέννητός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐγεννήθη, καὶ ἦν · τῷ μὲν τῆς αἰτίας λόγῳ τὴν ἐκ τοῦ

⁸⁷ Joan. x, 14. ⁸⁸ Hebr. i, 3. ⁸⁹ Joan. vi, 58. ⁹⁰ Joan. iii, 2 sqq.

Πατρὸς γέννησιν ὁμολογῶν· τῷ δὲ αἰδίῳ τῆς ζωῆς, τὸ ἄ
ποιεῖ μὴ εἶναι οὐ προσείμενος.

Ἄλλ' ἀντιβαίνει τοῖς εἰρημένους, ὃ τὰ περισσὰ σο-
φισμένοι, καὶ διασχίζει τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τοῦ
Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· διδοὶ ὁ μὲν γεγέννηται, ὃ δὲ
ἀγέννητός ἐστι, καὶ τοσούτων ὄντων τῶν ὀνομάτων τῶν
εὐσεβῶς περιθεωρουμένων τῇ θεῖᾳ φύσει, ἐν οἷς οὐ-
δεμία παραλλαγὴ πρὸς τὸν Υἱὸν καθορᾶται· πάντων
ὡς κατὰ τὸ ἴσον ἀμφοτέροις ἐφαρμοζόντων οὐδενὸς
τῶν ἄλλων ἐπιμηθηθεῖς δι' ὧν τὸ κοινὸν γνωρίζεται,
μόνῳ τῷ ὀνόματι τῆς ἀγεννησίας προσφύεται· καὶ
οὐδὲ ταύτης τὴν συνήθειαν, καὶ νενομισμένην ἔμφασιν
δέχεται· ἀλλὰ καινοτομεῖ τοῦ ἀγεννητοῦ τὴν ἔννοιαν·
τὰς κοινὰς περὶ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπόληψις παρα-
γραφόμενος. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τούτων τὸ αἴτιον; Ὁδὲ γὰρ
ἀνευ μεγάλης τινὸς αἰτίας τῆς μὲν συνήθους τῶν ὀνομάτων
ἐμφάσεως τὸν λόγον ἀφίστησι, ξενίζει δὲ τῇ παραλλαγῇ
τῆς τῶν φωνῶν σημασίας. Οὐδὲν ἀκριβῶς ὅτι εἰ μὲν
ἐπὶ τῆς συνηθείας φυλαχθεῖ τῶν ὀνομάτων ἢ χρῆσις,
οὐδεμίαν ἰσχὺν εὐρήσει πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ ὑγιαίνοντος
δόγματος. Εἰ δὲ τῶν κοινῶν καὶ νενομισμένων διανοημάτων
παρακινήσει τὰ ῥήματα, τῇ περὶ τὴν φωνὴν κακωροπία
ῥαδίως δύνασθαι συγκακουρήσειν τὰ δόγματα. Οἷον ἐπ'
αὐτῶν γὰρ ἔλθωμεν τῶν ἀδικουμένων ῥημάτων· εἰ
κατὰ τὴν κοινὴν τῶν δογμάτων ὑπόληψιν διὰ τὸ μὴ
γεγεννησθαι ἀγέννητον λέγεσθαι τὸν Θεὸν κατεδέ-
ξατο, διέπεσεν ἂν ὅλον αὐτοῖς τὸ μηχανήμα τῆς αἰ-
ρέσεως, ὑποσπασθέντος τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν
σοφίσματος. Εἰ γὰρ ἐπέισθη διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύ-
της καθ' ὁμοιότητα, πάντων σχεδόν, τῶν εἰς Ἐκκλη-
σίαν Θεοῦ συντελούντων, ὡς περὶ ἀόρατον, καὶ ἀπαθῆ,
καὶ ἀσώματον, οὕτω καὶ ἀγέννητον νοεῖσθαι τὸν ἐπὶ
πάντων Θεὸν, δι' ἐκάστων τῶν ὀνομάτων τὸ μηδαμῶς
προσὸν τῷ Θεῷ σημαίνεσθαι συντιθέμενος, μὴ σῶμα,
μὴ πάθος, μὴ χρῶμα, μὴ τὸ ἐξ αἰτίας ἔχειν τὸ εἶναι.
Εἰ ταῦτα οὕτως ἔχειν ὑπέλαβεν, οὐδεμίαν ἔσχεν ἂν
δύναμιν ὃ τῆς ἀνομοιότητος λόγος αὐτῶν· ἐν τοῖς
λοιποῖς πᾶσιν, ὅσα περὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν θεωρεῖ-
ται, συγχωρούντων καὶ τῶν ἐναντίων τῷ Μονογενεῖ
πρὸς τὸν Πατέρα τὸ ὅμοιον.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, πάντων τῶν περὶ τὸν
Θεὸν ὀνομάτων, τῶν ἐνδεικτικῶν λέγω τῆς ὑπερκει-
μένης δυνάμεως, προτίθησι τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα·
καὶ τοῦτο πεποιήται τῆς κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν
καταδρομῆς ὀρηγήτηριον, τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς
τὸ ἀγέννητον κατὰ τὴν προφορὰν ἐναντίωσιν ἐπὶ τὰ
πρόσωπα μεταφέρειν οἷς ἐφήρμοσται τὰ ὀνόματα·
καὶ διὰ τούτων τὴν ἑτερότητα τῶν οὐσίων τῷ
παρηλλαγμένῳ τῶν ὀνομάτων σοφίζεται· οὐκ ἐπειδὴ
γεννηθῆναι γεννητὸν, οὐδ' ὅτι μὴ γεννηθεὶς ἐστίν,
ἀγέννητον λέγεσθαι συντιθέμενος· ἀλλὰ τὸν μὲν, ἐκ
τῆς γενήσεως οὐσιωσθαι λέγειν· οὐκ οἶδα ποίας
αὐτὸν σοφίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην σύνεσιν χειραγωγού-
σης. Εἰ γὰρ τις αὐτὰς ἐφ' ἑαυτῶν καταμάθοι τῶν
ὀνομάτων τὰς ἐμφάσεις, ὑφελὼν τῷ λόγῳ τὰ πρόσωπα
ἐφ' ὧν τετάχθαι δοκεῖ τὰ ὀνόματα, εὐρήσει τὸ μά-
ταιον τῆς διανοίας τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων. Μὴ

et genitus est, et erat, principii ratione generatio-
nem suam ex Patre manifestans, æternitate vitæ, il-
lud, quod aliquando non fuerit, a se propulsans.

Cæterum prædictis obstrepit sciolus, supervacua-
nea edoctus, et a Patris natura Unigeniti essentiam
resecat, eo quod iste genitus sit, alter vero, inge-
nitus, cumque tot sint nomina, quæ de natura di-
vina pie enuntiantur, in quibus nulla differentia vel
variatio ad Filium apparet, omnibus illis, quæ utri-
que æqualiter conveniunt, (quibus etiam naturæ
communio notificatur) prætermisiss, soli innascibi-
lilitatis seu ingeniti vocabulo adhærescit: et ne-
que hujus consuetam, omniumque calculo proba-
tam significationem recipit: sed ingeniti notionem
novat, repudiatis communibus hujus vocis signifi-
cationibus. Quæ horum omnium causa? non enim
sine urgente ratione ab usitata vocabulorum no-
tione orationem abducens, peregrinitatem vocum
sectatur. Probe noverat, si consuetum vocabulorum
usum retineret, se nullum ad veræ doctrinæ ever-
sionem aditum reperturum. Si vero a communi-
bus et passim approbatis notionibus voces abstra-
heret, perversitate vocis, facile etiam ipsam do-
ctrinam perverti posse. Exempli gratia (ad ipsam
enim depravata vocabula accedemus), si ex com-
muni omnium sententia Deum ingentium, quod
genitus non sit, appellari decuisset: utique hære-
ticæ structuræ machina corruisset, sublata ea,
quam ex innascibilitate texit, cavillatione; si enim
credidisset, ex hac consecutione secundum simili-
tudinem ferme omnium, quæ Ecclesia Dei usurpat,
quemadmodum invisibile, impassibile et incorpo-
reum, sic et ingentium Deo universorum attribui,
concessissetque quolibet horum nominum signifi-
cari id quod Deo non inest, quia nec corpus, nec
passionem, nec colorem, nec aliunde causam es-
sendi habet: si, inquam, rem hic ita sese habere
existimasset, nulla ei ad inæqualitatis dogma ar-
chitectandam occasio reliqua fuisset, cum ipsi
etiam adversarii fateantur, in reliquis omnibus
Unigenitum Patri æqualem esse.

Cæterum ne hoc contingat, ex omnibus nomini-
bus, quæ divinam et sublimem illam potentiam
declarrant, elegit sibi innascibilitatis vocabulum, et
hoc pro arce et propugnaculo, unde in doctrinam
sanam irruat, constituit, contrariam rationem, quæ
est in vocibus geniti et ingeniti, ad ipsas personas,
quibus nomina conveniunt, transferens, et natura-
rum diversitatem ex nominum diversitate commi-
niscens. Ait enim, non dici genitum, quia genitus
sit, nec ingentium, quia genitus non sit: sed alte-
rum ex generatione essentiam esse (ut ita loquar),
nescio quamnam sapientia ad hanc intelligentiam
inductus. Si enim quis seorsim, et per se singulo-
rum nominum significationes perpendat, subtractis
orationi personis, de quibus ordine enuntiarum viden-
tur, mox vanitatem eorum, quæ iste asserit, intel-
liget: non enim, quia Pater, ut veræ fidei doctrina

tradit, præintelligitur Filio, nominum quoque ordinem ex subjectarum personarum dignitate, et ordine instituemus, sed nomina per se considerentur, quodnam alteri per rationem præponatur (iterum dico nomen, non rem nomine significatam), et quodnam ex dictis, notionis alicujus positionem: et quodnam positæ notionis ablationem indicet. Dispicatur exempli gratia: arbitror enim consultum fore, ut res similium exemplis declaretur. Scientia et inscitia, passio et impassibilitas, et hujus generis alia, nomina quædam sunt. Quænam prius aliis præconciuntur et intelliguntur, num illa, quæ rem positam tollunt, an quæ rem ponunt? Ego ita sentio, prius intelligi scientiam, iram, et passionem, postmodum ea, quæ extinctionem et interemptionem significant. Ita cogita de generatione et innascibilitate. Neque ullus studio propriæ religionis incensus calumniatur, quasi Filium generanti præposuerimus: non enim id molimur, ut Filius Patri præponatur et præconciatur, cum de geniti et ingeniti significatione disserimus: certe generatio alicujus rei vel notionis positionem significat, at vero *innascibilitas* ejus, quod positum est, sublationem, prout antea dictum, ut proinde necessarium sit, omni modo prius intelligi nomen generationis, quam nomen *innascibilitatis*. Cur igitur ordinem secundum, qui in nominibus visitur, Patri violenter aptare contendunt, putantque notionem rei alicujus privatricem, posse demonstrare et complecti nominis essentiam? et tamen iis qui fatuitatem et insulsiatatem eorum, quæ esserunt refellunt, admodum succensent, et in eos concitantur.

Vide enim quam insaniam in illum, qui infirmitatem et futilitatem argumentorum ejus patefacit, et quam, ut potest, ab illo vindictam exigit: potest autem solis conviciis illatisque injuriis: cujus profecto gazæ copiosissimus ei domi proventus est. Quemadmodum enim illis, qui libros eleganter, munde et nitide describunt, nexus quidam et quasi vincula sunt, quibus vacua spatia explent, et toti scriptioni venustatem et elegantiam conciliant: ita iste pleraque conviciis exornat, calumniandi eximia facultate præclare insignitus. Iterum enim nos appellat *vanos*, qui a rectis cogitationibus aberremus, neque satis idoneo apparatu ad certamen accesserimus, neque etiam vim et mentem disputantis assequi valeamus. Hæc enim omnia, et plura talia a modesto isto, et bene composito ore in magistrum nostrum (Basilium) conjiciuntur. Et forsitan justa iræ causa suppetit, meritoque declamator effervescit. Quid enim necesse erat, ut ipsi contristaret, demonstrando imbecillitatem eorum, quæ ipse disseruit, manifestando insuper, omniumque oculis exponendo blasphemiam verisimilitudine sophismatum tectam? Cur non potius silentio fragilitatem dogmatis hujus tegit? Cur miserum ubique traducit, et ad publicum quasi spectaculum exponit, cum illius magis misereri, et disputatio-

A γὰρ ὅτι προεπινοεῖται τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ κατὰ τὴν ἀληθῆ λόγον τῆς πίστεως, διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων τάξιν ἀξιοῦτω τις τῇ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς προσώπων ἀξία καὶ τάξει συνδιατεθεσθαι. Ἄλλὰ ταῦτα σκοπεῖτω ἐφ' ἑαυτῶν τὰ ὀνόματα, ποῖον τοῦ ἑτέρου τῷ λόγῳ τῆς ἐπινοίας προτέτακται· τὸ ὄνομα πάλιν φημι, οὐ τὸ πρᾶγμα τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος σημαίνον· ποῖον τῶν εἰρημένων, θέσιν τινῶν νοήματος, καὶ ποῖον τὴν τοῦ θεόντος ἀναίρεσιν ἐνδείκνυται. Οὐδὲν σαφηνεῖς γὰρ ἔνεκεν διὰ τῶν ὁμοίων ὄμαι χρῆναι παραστῆσαι τὸν λόγον· παιδευεῖς καὶ ἀπαιδευεῖς, πάθος καὶ ἀπάθεια, καὶ ὅσα τοῦ τοιοῦτου εἵδους ἐστὶ, ποῖα τούτων τὸ προεπινοεῖσθαι τῶν ἄλλων ἔχει; Ὅσα τὴν ἀναίρεσιν τοῦ θεόντος, ἢ ὅσα τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου παρίστησιν; Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημι. Πρῶτον γὰρ νοεῖται ἡ παιδευεῖς καὶ ἡ ὀργή, καὶ τὸ πάθος, καὶ τότε ἡ τῶν νοηθέντων ἀναίρεσις· οὕτω καὶ ἡ γέννησις, καὶ ἡ ἀγεννησία· καὶ μηδεὶς διὰ τῆς ἐθελοθησκείας διαβαλλέτω τὸν λόγον, ὡς προτιθέντα τὸν Υἱὸν τοῦ γεννησαντος. Οὐ γὰρ τὸν Υἱὸν προτετάχθαι τοῦ Πατρὸς, καὶ προεπινοεῖσθαι κατασκευάζομεν, εἰ περὶ τῆς τοῦ γεννητοῦ, καὶ ἀγεννητοῦ σημασίας διαλαμβάνει ὁ λόγος. Οὐκοῦν ἡ μὲν γέννησις τινος πρᾶγματος ἢ νοήματος θέσιν ἀποσημαίνει· ἡ δὲ ἀγεννησία τὴν τοῦ θεόντος, καθὼς εἶπον, ἀναίρεσιν· ὥστε παντὶ τρόπῳ προεπινοεῖσθαι τοῦ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματος, τὸ τῆς γενήσεως ὄνομα. Τὸ οὖν ἐν τούτοις οἰκεῖον τῷ Πατρὶ, τὸ τῇ τάξει δεύτερον ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐφαρμόζειν βιάζονται, καὶ ὄνται τὸ τινος ἀφαιρετικὸν νόημα δεικτικὸν, καὶ περιληπτικὸν εἶναι τῆς τοῦ ὀνόματος οὐσίας; καὶ πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας τὴν σαθρότητα τῶν λόγων ἀγανακτοῦσι, καὶ παροξύνονται.

Ἰδοὺ γὰρ πῶς μνησικακεῖ τῷ τὸ σαθρὸν αὐτοῦ καὶ ἀσθενὲς τῆς κακουργίας φωράσαντι· καὶ ὡς ἀμύνεται αὐτὸν, εἰ' ὧν δύναται· δύναται δὲ διὰ λοιδορίας μόνης, καὶ ὑβρεως· καὶ σφόδρα γε αὐτῷ περιττεύει τὸ κτήμα τῆς τοιαύτης δυνάμεως. Καθὰ περ γὰρ ἐπὶ τῶν καλλιγραφούντων τὸν λόγον, σύνδεσμοὶ τινες τοῦ ῥυθμοῦ τὸ ἐνδέον παραπληροῦσι· τὸ εἰρηχόν τε καὶ ἐναρμόνιον δι' αὐτῶν ἐντιθέντες τῇ συνάξει τῆς λέξεως· οὕτως ἐν τοῖς πλείστοις ὧν λέγει, ἐν ταῖς λοιδορίαις καταποικίλλει τὴν συγγραφὴν, ὡς περ καλλωπιζόμενος τῇ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ὑβρίζειν δυνάμεως. Πάλιν γὰρ ἡμεῖς μάταιοι· πάλιν τῶν ὀρθῶν λογισμῶν ἀμαρτάνοντες, καὶ οὐ μετὰ τῆς ἀρκούσης τῇ χρείᾳ παρασκευῆς τοῖς λόγοις ἐπιχειροῦντες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος διανοίας ἀπολείπομενοι. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ ἐτι πλείω τούτων παρὰ τοῦ εὐσταθοῦτος στόματος ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ὀνομάζειται· καὶ ἰσως οὐκ ἄλογος τῆς ὀργῆς ἡ αἰτία, ἀλλὰ δικαίως ὁ λογογράφος παροξύνεται· τί γὰρ αὐτὸν εἶμι λυπεῖν ἐξελέγχοντα τὴν ἀβρωστῆαν τοῦ λόγου τοῦδε, παραγυνοῦν τε καὶ φανερὸν ποιεῖν τοῖς εὐκείριστοις τὸ βλάσφημον, τῇ πιθανότητι τῶν σοφισμάτων συγκαλυπτόμενον; διὰ τί δὲ οὐκ ἐπικαλύπτει τῇ σιωπῇ τὰ σαθρὰ τοῦ δόγματος, ἀλλὰ στηλιτεύει τὸν δειλαῖον· δέον ἐλεεῖν καὶ ἐπικαλύπτειν διὰ ἡσυχίας τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ λόγου; Ὁ δὲ ἐλέγχει καὶ θε-

ερίζει τὸν ὄψωσὺν παρὰ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς ἐπὶ A
σοφίᾳ, καὶ ἀγγινοῖξ τιμώμενον. Εἴπε ποῦ τῶν ἑαυ-
τοῦ λόγων ὁ Εὐνόμιος· "Ἐπεσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγέν-
νητον· ἐπέστη τῷ ῥήματι ὁ διδάσκαλος ἡμῶν· ὅτι
τὸ ἐπόμενον, τῶν ἐξωθεν ἐπιθεωρουμένων ἐστίν· ἡ δὲ
οὐσία οὐ τῶν ἐξωθέν τινος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ εἶναι,
καθὸ ἐστι, τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται. Διὰ τοῦτο ἀγα-
νακτεῖ ὁ ἐπεικῆς τε καὶ ἀμαχος· καὶ πολὺς ἐστὶν
εὐρωῶν τοῖς ὀνειδεσι· διότι ἀκούσας τοῦ ῥηθέντος,
καὶ τῆς ἀναολίας ἐπήσθετο. Τί οὖν ἤμαρτεν, εἰ ἐπι-
στατικῶς τῇ διανοίᾳ τῶν γεγραμμένων ἐπηκολούθη-
σαν; Εἰ μὲν γὰρ οὐ κατὰ λόγον τῶν εἰρημένων ἐλά-
βετο, καλῶς ἔχει σοι τὰ εἰρημένα, καὶ ἡμεῖς ἀγνοή-
σομεν. Εἰ δὲ ἐρυθριᾷ; πρὸς τὸν ἑλεγχον, τί οὐκ ἐξ-
αλείφεις ἐκ τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ λοιδορεῖς τὸν
προφέροντα; Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐ συνήκας τοῦ λό-
γου τὸ βούλημα. Τί οὖν ἀνιχοῦμεν, εἰ ἄνθρωποι
ὄντες ἐκ τῶν εἰρημένων τῆς διανοίας ἐστοχασάμεθα,
τῶν ἐν κρυπτῇ τῆς καρδίας οὐδεμίαν κατάληψιν
ἔχοντες; Θεῷ μὲν γὰρ ὑπάρχει καὶ τὰ ἀθέατα βλέ-
πειν, καὶ τῶν μηδενὶ τρόπῳ καταλαβανόμενων τοὺς
χαρακτῆρας ἐπισκοπεῖν, καὶ τὴν ἀνομοίωτα τῶν
ἀοράτων ἐπιγινώσκειν· ἡμεῖς δὲ μόνον, δι' ὧν
ἀκούομεν, κρίνομεν.
prehenduntur, notas intueri et inæqualitatem inaspectabilium cognoscere. Nos vero ex auditis ju-
dicamus.

Εἴρηται τοίνυν, Πυρέπεσθαι τῷ Θεῷ· παρακολου-
θούτων, τὴν ἀγεννησίαν αὐτὸν λέγειν υπενοήσαμεν.
Πάλιν εἴρηται, Μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν οὐσία τὸ
ἀγεννητον. Οὐκέτι τούτου συνεῖναι τὴν ἀκολουθίαν
ἰχύσαμεν, πολὺ τὸ ἀπεμφαινόμενον, καὶ τὸ ἀλλό-
κοτον ἐν τοῖς σηματομένοις κατανοήσαντες. Εἰ γὰρ
αυρέπεται τῷ Θεῷ τὸ ἀγεννητον, τὸ δὲ ἀγέννητον
οὐσία ἐστὶ, ὅσο πάντως οὐσιῶν ἐνοιοιαν ἐν ταύτῃ
κατασκευάζει ὁ λόγος· ὡς εἶναι μὲν τὸν Θεὸν κατὰ
ταῦτόν, ὡς εἶναι ποτὲ, καὶ εἶναι πεπιστευται· ἔχειν
δὲ παρεπομένην αὐτῷ οὐσίαν ἄλλην, ἣν ἀγεννησίαν
προσαγορεύουσιν, ἑτερόν τι οὐσαν, παρὰ τὸν οὐ ἔστιν
ἐπακούθημα, καθὼς φησὶν ὁ διδάσκαλος· καὶ εἰ
οὕτω ταῦτα κελεύει νοσὶν, συγγνώτω τοῖς ἰδιώταις
ἡμῖν, μὴ δυναμένοις τῇ λεπτότητι ταύτῃ τῶν θεω-
ρημάτων ἐφίστασθαι.

Εἰ δὲ ἀποβάλλει τοῦτον τὸν λόγον, καὶ οὐ φησι διπλῆν
οὐσίαν περὶ τὸν Θεὸν λέγειν, τὴν μὲν ἐκ τῆς θεότητος, D
τὴν δὲ ἐκ τῆς ἀγεννησίας γνωριζομένην, ἑαυτῷ συμ-
βουλευσάτω ὁ μήτε προπετής καὶ ἀπόνηρος, μὴ πολὺ
νέμειν ταῖς λοιδορίαις, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶ-
σιν· ἀλλὰ διασαφεῖν τοῖς ἀπαιδεύτοις ἡμῖν, πῶς τὸ ἐπα-
κολουθῶν, καὶ τὸ προηγούμενον οὐκ ἄλλο τι καὶ
ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις γίνεταί· καὶ γὰρ ἐν οἷς
ὑπερμάχεται νῦν τοῦ λόγου, μένει παραπλησίως τὸ
ἄτοπον καὶ οὐδὲν, καθὼς αὐτὸς φησὶν, ἡ τῶν εὐαρι-
θμήτων ἐκεῖνων προσθήκη ῥημάτων διορθοῦται τὸ
τῶν εἰρημένων ἀσύμφωνον. Τίνα γὰρ ἐν τούτοις ἐστὶν
εὐρεῖν διδασκαλίαν, οὐπω κατιδεῖν ἡδυνήθην. Εἰρή-
σεται δὲ αὐτὰ τὰ γεγραμμένα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ λέ-
ξεως. Εἴπομεν, φησὶ, Μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν ἀγέν-
νητον, οὐκ εἰς τὸ εἶναι συναυροῦντες τὸ δειχθῆν

nis turpitudinem tacite operire deceat? At iste re-
futatur et velut in theatrum rapit illum, qui a suis
discipulis propter sapientiae et acuminis opinionem,
nullis non honoribus afficitur. Dixerat alicubi in
suis dissertationibus Eunomius, *Ingenitum sequi
Deum*. Objecit doctor noster dicto huic insistens:
id quod sequitur, esse ex eorum numero, quæ ex-
trinsecus adveniunt, at essentiam non esse ex illis,
quæ extrinsecus adveniunt, sed ipsam esse, secundum
quod est, significationem continere. Hic ira
inflammatur modestus ille et invictus, et multa
probra eructat, quia dicto percepto, ipsum quoque
sensum percepit. Quid igitur peccavit, si constanter
sententiam verborum secutus est? Si enim a
sententia aberrasset, recte ea, quæ effutivisti, a te
prolata esse, nos quoque confiteremur. Si vero
ad refutationem erubescis, cur non expungis, quæ
scripsisti? cur eum contumeliis incessis? *Utique*,
inquit, *sed non intellexit, quorsum tenderet oratio*.
Quam igitur injuriam irrogamus, si cum simus ho-
mines, ex verbis de mente conjecturam facimus,
cum nullum aliud eorum, quæ in corde delitescunt,
indiciis suppetat? Deo enim primum est etiam
invisiblem videre, et eorum, quæ nullo modo com-
p-

Dixit igitur: *Ingenitum sequi Deum*. His verbis
adducti credidimus eum affirmare, *innascibilitatem*
esse ex eorum numero, quæ extrinsecus Deum
comitantur. At cum rursus dixit: *Magis vero sub-*
stantia est ingenitum: non amplius connexionem
intelligere potuimus, quippe in significatis diversa
admodum et adversa varietate deprehensa. Si enim
ingenitum sequitur Deum: ingenitum autem est
substantia, diversæ substantiæ in eodem consti-
tuantur oportet; ut quidem Deus sit secundum
idem, sicut olim erat, et esse creditus est, habeat
vero subsequentem se substantiam aliam, quam
innascibilitatem nominant, quæ aliud quiddam sit
ab illo, cujus sequela est, prout doctor objicit.
Quod si hunc in modum hæc intelligi cupit, igno-
scat nobis indoctis, qui subtilitatem hujusmodi
speculationum capere nequimus.

Cæterum si hoc sensu repudiato asserat, se non
statuere in Deo duplicem essentiam, alteram de di-
vinitate, alteram de innascibilitate, obtineat a se
homo, neque præceps, neque malitiosus, ut in cer-
taminibus pro veritate, conviciis non multum in-
dulgeat; sed dilucide exponat nobis, quomodo id,
quod sequitur, et id, quod antegreditur, sint unum
et ideam, non aliud atque aliud; nam nunc quidem
iis, quæ sui luendi causa profert, nihil efficit, ab-
surditate æque ac antea perseverante, neque, ut
ipse ait, orationis illius tam concinnæ rotun-
ditas ac concentus inconsonæ doctrinæ medetur.
Quam enim eruditionem in his reperire liceat, ego
necdum perspicere potui. Sed verbatim hic red-
damus ea, quæ scripsit *Diximus*, inquit, *Magis
ipsum ingenitum est substantia, non ad existen-*

tiam perducentes, quod sequi demonstratum est, sed hoc quidem sequitur appellationi, id vero quod est, essentiae accommodantes. Quæ omnia si in unum colligas, huc tota oratio recidet : sequi ingentium nomen : quandoquidem ipsum est ipse ingentium. Quem horum verborum interpretem advocabimus? Non ad existentiam, inquit, perducentes, quod sequi demonstratum est. Illud συναϊρούντες dixerit forte aliquis arcanorum expositor, eum usurpare loco vocabuli συνάπτοντες, connectentes. Reliquorum autem, qua tandem ratione aliquis intelligentiam, et connexionem assequatur? Quod ortum est ex sequela, non ad essentiam, sed ad appellationem, cognationem et habitudinem habet. Quid vero, o sapientissime, appellatio? Num dissonat ab essentia, an ei secundum notionem consonat? Si enim appellatio cum essentia nullam prorsus communionem haberet, quomodo ab ingenti appellatione essentia proprio suo caractere insigniretur? Si igitur, prout ipse vocas, cognate et naturaliter essentia ab innascibilitate continetur, quo pacto hic sejungitur? *Nomen essentiae seu substantiae*, inquit, *ad aliud sequitur*; et rursus : *ipsa essentia ad aliud*. Quæ vero totius hujus orationis structura est? Sequitur, inquit, Deum, ingentium nomen, quandoquidem est ipse ingentium. Deum, qui aliud quiddam est, quam ingentium, subsequi ait hoc nomen. Quomodo divinitatem innascibilitate definit? At iterum oggerit, Deum, qui ingente est, subsequi ingentium? Quis nobis reconditorum hujusmodi dogmatum nodos dissolvat? Ecce tibi *ingentium antecedens*, et *ingentium subsequens*; et appellationem substantiæ, nunc quidem naturaliter competentem, nunc ceu alienæ sortis subsequentem. Quis hic tantus est erga innascibilitatis nomen pavor et obstupescitio, ut illi totam divinitatis naturam adscribat, dicitando, si hoc nomine Deus afficiatur, omnia pietatis jura integra fore; si minns, totam fidei summam in periculum vocari? At nisi quis arbitretur supervacaneum prorsus et infructuosum fore, de his breviter disserere, sic disputationem instituemus.

Æternitas divinæ vitæ, si eam velut definitione quadam describere velis, ejusmodi est, semper est, nec admittit aliquando non fuisse, et aliquando non futurum. Sed quemadmodum qui ex circulari figura planum dimetiuntur, æqualiter a centro ad distantiam lineæ in se convolutæ, indefinitum principium figuræ esse aiunt, linea neque in apertum finem desinente, neque etiam a manifesto initio progrediente, sed undequaque pari spatulo a centro sibimetipsi copulata, et principio et fine carere videtur: procul absit calumniator, quod circumscriptæ et definitæ figuræ, circumscriptam naturam comparaverim: non enim ad circuli circumscriptio-nem, sed ad similitudinem ejus vitæ seu naturæ, quæ undequaque incomprehensibilis est, intuiti, affirmamus hanc æternitatis notionem esse. A præ-senti enim momento, velut a centro et signo quodam, mentem ad infinitatem vitæ illius extendentes et circumagentes, æqualiter et similiter ab immen-

ἀκολουθεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀκολουθεῖ τῇ προσ-
ηγορίᾳ, τὸ δὲ ἐστὶ, τῇ οὐσίᾳ συναρμύζοντες. Ὡς
συντεθέντων, γένοιτο ἂν πᾶς ὁ λόγος τοιοῦτος· οὐ
ἀκολουθεῖ τὸ ἀγέννητον ὄνομα· ἐπεὶ αὐτὸ ἐστὶν
ἀγέννητος. Τίνα τοίνυν ἐρμηνεία τῶν εἰρημένων παρα-
στησόμεθα; Ὅχι εἰς τὸ εἶναι, φησὶ, συναϊρούντες
τὸ δεῖχθῆν ἀκολουθεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν συναϊρούντες,
ἴσως ἂν τινες τῶν αἰνιγματιστῶν εἰποιεν ἀντὶ τοῦ
συνάπτοντες, αὐτῷ νενοῦσθαι. Τῶν δὲ λοιπῶν πῶς
ἂν τις ἐπιγνοῖ τὸ συντεθὸν καὶ ἀκόλουθον; Τὸ φανέν,
φησὶν, ἐκ τῆς ἀκολουθίας, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ
πρὸς τὴν προσηγορίαν οἰκειῶς ἔχει. Ἡ δὲ προσηγο-
ρία, ὡ σοφώτατε, τί; Πότερον ἀπέδει τῆς οὐσίας, ἢ
σύνδρομός ἐστι κατὰ τὴν ἐννοιαν; εἰ μὲν γὰρ ἀνοι-
κείως ἔχει πρὸς τὴν οὐσίαν τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὸ τῆς
τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας ἡ οὐσία χαρακτηρίζεται;
Εἰ δὲ προσφυῶς, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ὑπὸ τῆς
ἀγεννησίας ἡ οὐσία περιλαμβάνεται, πῶς ἐνταῦθα
καταμερίζεται; Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῆς οὐσίας ἐτέρῳ
ἀκολουθεῖ, αὐτὴ δὲ πάλιν ἡ οὐσία ἐτέρῳ. Τίς δὲ ἡ
σύνθεσις τοῦ παντὸς λόγου; Ἀκολουθεῖ, φησὶ, τῷ
θεῷ τὸ ἀγέννητον ὄνομα, ἐπεὶ αὐτὸς ἐστὶν
ἀγέννητος. Ἄλλο τι ὄντι τῷ θεῷ παρὰ τὸ ἀγέννη-
τον ἀκολουθεῖν τοῦτο λέγει τὸ ὄνομα; Καὶ πῶς τὴν
θεότητα ἐν τῇ ἀγεννησίᾳ ὀρίζεται; ἀλλ' ἀγεννήτως
ὄντι τῷ θεῷ ἔπεσθαι πάλιν φησὶ τὸ ἀγέννητον; Καὶ
τίς ἡμῖν τῶν αἰνιγμάτων τούτων διαλύσει τὸν γρίφον;
Ἀγέννητον προηγούμενον, καὶ ἀγέννητον ἐξ-
επόμενον, καὶ προσηγορίαν οὐσίας, νῦν μὲν προσ-
φυῶς ἐφηρμοσμένην, πάλιν δὲ ὡς ἄλλοτριαν παρε-
πομένην. Τίς δὲ αὐτῷ καὶ ἡ τοσαύτη περὶ τὸ τῆς
ἀγεννησίας ὄνομα πτόησις· ὥστε ἐκείνῳ πᾶσαν
ἀνατιθέσθαι τὴν τῆς θεότητος φύσιν· καὶ εἰ μὲν οὐ-
τως ὀνομασθεῖη, μηδὲν τῆς εὐσεβείας ἐνδεῖν· εἰ δὲ
μὴ, τὸν πάντα τῆς πίστεως κινδυνεύεσθαι λόγον; Καὶ
εἰ μὴ περιττὸν τις καὶ παρέλκον οἴσεται τὸ περὶ
τούτων βραχέα διαλαβεῖν, οὕτως τὸν λόγον διαληψό-
μεθα.

At nisi quis arbitretur supervacaneum prorsus et infructuosum fore, de his breviter disserere, sic disputationem instituemus.

Τὸ ἀίδιον τῆς θείας ζωῆς, ὡς ἂν τις ὄρω τιλ πε-
ριλαβὼν ὑπογράψει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἀεὶ μὲν ἐν τῷ
εἶναι καταλαμβάνεται· τοῦ δὲ ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ
ποτὲ μὴ εἶσεσθαι τὸν λόγον οὐκ ἐπιδέχεται. Ἄλλ'
ὡσπερ ἐπὶ τοῦ κυκλοτεροῦς σχήματος, οἱ τὰ ἐπίπεδα
γεωμετροῦντες, ἐξίσης ἀπὸ τοῦ κέντρου πρὸς τὸ διά-
στημα τῆς γραμμῆς πρὸς ἑαυτὴν ἐλιχθείσης, ἄορι-
στον εἶναι τὴν ἀρχὴν τοῦ σχήματος λέγουσι· μήτε εἰς
τέλος ὀμολογούμενον, μήτε εἰς ἀρχὴν φανεράν τῆς
γραμμῆς διασπώμενης, ἀλλ' ἐκ τῶν ἴσων διαστη-
μάτων πανταχόθεν ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς ἑαυτὴν ἠνω-
μένης, ἐκφυγεῖν τὴν ἀρχὴν τινα καὶ τελευταίην ἐπι-
δείξασθαι· οὕτως καὶ μηδὲς συκοφαντεῖτω τὸν λόγον
ὡς περιγεγραμμένῳ σχήματι τὴν ἄοριστον φύσιν
προσεικαζόντων· οὐ γὰρ πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ
κύκλου βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὅμοιον τοῦ παντα-
χόθεν ἀλήπτου τῆς ζωῆς ἀφορῶντες, φαμὲν τοῦ
αἰδίου τὴν ἐννοιαν ταύτην εἶναι. Ἀπὸ γὰρ τοῦ νῦν
ἐνεστῶτος, ὥσπερ ἀπὸ κέντρου, καὶ σημείω τινὸς

πανταρχθεν την διάνοιαν πρὸς τὸ ἀπειρον τῆς ζωῆς ἡμετέρας τε καὶ περιάρχοντας, ἴσως καὶ ὁμοίως ὑπὸ τῆς ἀκαταληψίας ἐν κύκλῳ περιελκόμεθα, συνεχῆ καὶ ἀδιάσπαστον αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν τὴν θείαν ζωὴν ἀπανταρχθεν καταλαμβάνοντες· καὶ οὐδὲν πέρας, καὶ οὐδὲν μέρος ἐπιγυῖναι δυνάμενοι. Τοῦτο λέγομεν περὶ τῆς ἀδιόρητος τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τῆς προφητείας ἰκούσαμεν, ὅτι Θεός· καὶ βασιλεὺς προαιώνιος· καὶ βασιλεύει τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπ' αἰῶνα, καὶ ἔτι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀνώτερον μὲν πάσης ἀρχῆς, περισσότερον δὲ παντὸς τέλους εἶναι διορίζομεθα. Ταύτην οὖν τὴν ἔννοιαν ὡς πρόπευσαν Θεῷ τῶν ὄλων περὶ αὐτὴν ἔχοντες, δύο προσηγορίας τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν, τῷ ἀγεννητῷ, καὶ τῷ ἀτελευτήτῳ τὸ ἀπειρον, καὶ διηνεκῆς, καὶ ἀίδιον τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ περιστώμενος. Εἰ γάρ τὸ ἕτερον τούτων μόνον εἰς τὴν διάνοιαν ταύτην παραληφθεῖν, σιωπηθεῖν δὲ τὸ λειπούμενον, χωλεύσει πάντως τὸ σημαινόμενον ἐν τῷ λέγοντι. Οὕτε γάρ ἐστι δυνατόν ἐνός τινος τούτων τῆν ἐκατέρω σημασίαν ὑγιῶς παραστήσαι· ὃ γὰρ ἀτελευτήτων ἐπιπῶν, τὴν πρὸς τὸ τέλος μόνον ἀλλοτριῶσιν ἔδειξεν· οὐ μὴν τι καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς διελέθη· καὶ ὁ τὸν ἀναρχον ὀνομάσας, τὸ μὲν ὑπὲρ ἀρχὴν εἶναι τὸ σημαινόμενον ἔδειξε· τὸν δὲ περὶ τοῦ τέλους λόγον ἀφήκεν ἀμφίβολον.

Τούτων οὖν, ὡς ἔφην, τῶν ὀνομάτων ἐπίσης τὸ ἀίδιον τῆς θείας ζωῆς περιστώμενον, καιρὸς ἂν εἴη καταξείσασθαι, πῶς οὗτοι διατέμνοντες τοῦ ἀίδιου τὸ σημαινόμενον, τὸ μὲν τῆς ἀρχῆς ἀναρρητικὸν νόημα, οὐσίαν εἶναι φασιν, οὐ περὶ τὸ ἀίδιον θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ τοῦ τέλους ἀνεπίδεκτον, ἐν τοῖς ἔξω τῆς οὐσίας λογίζονται. Οὐκ οἶδα τίνας διανοίας τὸ τοιοῦτον ἀποκληροῦντες· ὥστε τὸ μὲν ἀρχὴν μὴ ἔχειν ἐν οὐσίᾳ θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ τέλος μὴ ἔχειν, ὡς ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἀποκείσθαι. Ἐχρῆν γάρ ἐπειδὴ τὰ δύο περὶ αὐτὸ θεωρεῖται, ἢ ἀμφοτέρω εἰς τὸν τῆς οὐσίας παραδέξασθαι λόγον· εἰ τὸ ἐν ἀπόβλητον ἔκριναν, συναποβάλλειν τούτῳ καὶ τὸ λειπούμενον. Εἰ δὲ πάντως ἀρέσκει διελόντας τοῦ ἀίδιου τὴν ἔννοιαν, τὸ μὲν τι εἰς οὐσίαν τῆς θείας φύσεως κατατάττειν· τὸ δὲ ἐν τοῖς μὴ οὐσίαι συλλογίζεσθαι, ἐπειδὴ ταπεινοῖς λογισμοῖς τὰ τοιαῦτα κρῖναι ἐθέλουσι· πρὸς τὸ ὕψος τῶν περὶ Θεοῦ νοημάτων, ὡς περὶ τὰ περὶ ῥῆσαντα τῶν ὀρνέων οὐκ ἀντιπλάμενοι· συμβουλευσάμενοι ἂν αὐτοῖς ἔγωγε μεταλαβείν πρὸς τὸ ἐναντίον τὰ δόγματα· ὡς τὸ μὲν ἀτελευτήτων ἐν οὐσίᾳ λογίζεσθαι, περιορῆν δὲ μᾶλλον τοῦ ἀτελευτήτου τὸ ἀναρχον, τῷ μέλλοντι, καὶ τῷ κατ' ἐλπίδας πλέον, ἢ τῷ παρωχηκότι καὶ ἐὼλῳ τὰ πρωτεία προσνέμοντας. Ἐπειδὴ γὰρ (λέγω δὲ ταῦτα διὰ τοὺς μικροὺς τὰ ψυχάρια, ἐκουσίως τῇ τῶν νηπίων ὑπολήψει συγκατάγων τὸν λόγον)· ἐπειδὴ τοίνυν τὸ παρελθὸν τῆς ζωῆς ἀντ' οὐδενός ἐστι τῷ ζήσαντι· πᾶσα δὲ ἡ σπουδὴ τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ μέλλον, καὶ προσδοκώμενον γίνεται, τιμιώτερον ἂν εἴη τοῦ ἀναρχοῦ τὸ ἀτελευτήτων· ὅτι πρὸς τὸ μέλλον, καὶ προσδοκώμενον τὸ ἀθάνατον φέρεται. Ὡστε ἢ θεωρεῖται, καὶ ὑψηλὰ περὶ τῆς θείας φύσεως ἔστω νοήματα, ἢ ἕπερ ἀνθρωπίνους λογισμοὺς κρῖνουσι τὰ τοιαῦτα, τὸ μέλλον ἔστω τοῦ παρωχηκότος αὐτοῖς

⁸⁸ Psal. LXXIII, 2.

A sitate illa in circulo circumrotamur : contiguamque et indivulsam ipsam ad seipsam divinam vitam undequaque complectimur, omnis finis partisque expertem. Hoc de æternitate Dei docemus, quod a Propheta cognovimus : *Deum esse regem ante sæcula, qui regit ab æterno in æternum, et ultra*⁸⁸ : ea propter, superiorem omni principio, et ulteriorem omni fine statuimus. Hanc existimationem, qua velut universorum Deo consentanea de divina majestate imbuti sumus, duobus nominibus efferre solemus, *inginito*, et *interminato*, quorum illo infinitatem et immensitatem, hoc perpetuitatem divinæ vitæ declaramus. Si enim alterum duntaxat ex duobus prædictis vocabulis ad rem hanc explicandam assumatur, alterum reticeatur, significatum in eo, quod relinquitur, mancum et mutilum erit : non enim fieri potest, ut unum horum ex his significationem, quæ in alterutro est, recte representet. Nam qui interminatum nominat, is solum termino carere indicat, at de principio nihil interim asseruit. Et qui principii expertem appellat, is id, quod significatur, supra omne principium esse ostendit, at finis rationem relinquit ambiguan.

Cum igitur hæc vocabula, ut dixi, æqualiter æternitatem vitæ divinæ exhibeant, tempus est, ut disquiramus, quomodo isti æternitatis significato quasi dissecto, dicant, notionem illam, quæ omne principium renovet (quam substantiam esse aiunt), in æternitate non spectari ; et termino carere, in iis, quæ extra essentiam sunt, computari debere. Nescio quam notionem et speculationem secuti tradant, principii expertem esse, esse substantiam, at finis negationem, quasi extra substantiam ablegandam esse. Oportebat enim, cum duo ista in eodem considerentur, aut utrumque in substantiæ classem recipere, vel si unum abjiciendum censuerunt, abjicere simul et alterum. Si vero illis omnino lubet, divisa æternitatis notionem, alterum quidem substantiæ divinæ naturæ deputare, alterum iis, quæ non existunt, accensere (quandoquidem abjectis et vilibus cogitationibus hæc dijudicare nituntur, nequaquam idonei, qui se ad sublimia de Deo sensa attollant, in altum non subvolantes, more videlicet avium, quibus pennæ defluerunt) : suaserim ego illis, ut doctrinam suam invertant, et *interminatum* in substantiam numerent, nec multum curent, an interminatum principio careat, futuroque potius, et quod spe apprehenditur, quam præterito, jamque evanido, priores partes deferant. Hæc dixerim propter eos, qui pusillo et angusto sunt pectore, sponte oratione ad insipientium captum et sensum demissa. Itaque cum vivens præteriti nullam rationem ducat, omnemque industriam ad id, quod futurum est et exspectatur, conferat, præclarior utique erit, interminabilem esse, quam principio carere : quia quod immortale est, fertur ad futurum, et ad id, quod exspectatur. Itaque aut Deo digna

et sublimia de divina natura sensa concipiant, aut si humano modo hæc talia æstimare velint, præterito præferant futurum, eoque divinam essentiam circumscribant: quandoquidem quidquid temporis præterit, ipso transitu evanescit: at vero illud, quod exspectatur, ipsa spe subsistit.

Cæterum hæc tanquam ridicula et puerilia, pueris in foro sessitantibus et lusitantibus convenientia, profero: neque enim evenire potest, quominus in lusum resolvatur, quisquis propius sectæ hujus vilitatem, et ad humilia abjectionem introspexerit. Illud addere non abs re fore visum est, cum æternitatis notio utrisque ex supradictis concipiatur, ex negatione scilicet principii et finis: si essentiam Dei uno circumscribant, seniperfecta erit essentia ratio, quippe in sola principii negatione consistens, excluso ab essentia interminato. Si autem ambobus conjunctis essentia rationem ex utroque conflent, rursus dispiciamus, quænam absurditas hanc assertionem consequatur: videbimus enim illos, non jam solum cum unigenito Filio, sed etiam secum pugnare, quod planum apertumque est, neque multa probatione egens. Nam ratio principii et finis sibi mutuo opponuntur, et diversum est utriusque significatum, quemadmodum etiam in aliis, quæ per diametrum sibi repugnant, inter quæ medium nullum intercedit. Is enim a quo principii definitio exigitur, non utique finis definitionem assignabit, sed contrariam omnino rationem principio competentem, et fini oppositam proferet. Igitur et quæ cuilibet horum opposita sunt, pro modo oppositionis a se invicem distabunt: et aliud erit principii expertem esse, oppositum illi, quod principio subjacet: aliud vero interminatum, quod negationem finis significat. Si igitur duo ista, principii, inquam, expertem esse, et termino carere, essentia divinæ adscribant, Deum ex duobus repugnantibus et sibi dissonis rebus coagmentabunt: nam finis et principii repugnantiam ipsa notio utrique horum insita per se manifestat: quæ enim oppositis opposita sunt, etiam inter se opposita sunt. Verum est autem illud: omnia, quæ secundum naturam sibi mutuo adversantibus adversantur, ea etiam sibi mutuo adversari, ut exemplorum inspectione liquet. Igni aqua adversatur. Igitur etiam facultates, quibus se invicem interimunt, contrariæ inter se erunt: nam si ignem exstinguit humor, aquam autem e medio tollit siccitas, repugnantiam aquæ cum igne, insitæ itidem qualitates in seipsis retinent, ut necesse sit confiteri siccitati humiditatem adversari. Ita ergo cum principium et finis opponantur, oportet ut et nomina secundum sensum sibi adversentur, principii, inquam, et finis negatio. Si igitur alterum horum dumtaxat essentiam demonstrare contendunt, resumam enim, quod antea dictum est, dimidiatum quoddam esse Deo attribuent, sola principii negatione essentiam ejus circumscribentes, ad finis autem negationem nequaquam extendentes; si vero utrunque ad rationem divinæ es-

τιμώτερον· και τούτω τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν περιγραφέτωσαν. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ παρελθὸν ἤδη τοῦ χρόνου τῇ παρόδῳ συναφανίζεται· τὸ δὲ προσδοκώμενον διὰ τῆς ἐλπίδος τὴν ὑπόστασιν ἔχει.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς παιδίους τοῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ καθημένοις και παίζουσι γελοῖα, και παιδαριώδη προφέρω· οὐδὲ γὰρ ἔστι τὸ χαμαιβρίφες τε και γήινον τῶν τῆς αἰρέσεως δογμάτων ἐπισκεπτόμενον, μὴ οὐχὶ πάντως εἰς μειρακιώδη τινὰ παιδιάν ὑποφέρεσθαι. Ἐκεῖνο δὲ προσθεῖναι τῷ λόγῳ καλῶς ἔχειν φημί· ὅτι τῆς τοῦ ἀβίου σημασίας δι' ἀμφοτέρων, κατὰ τὸν ῥηθέντα λόγον συμπληρουμένης, ἔκ τε τῆς ἀρχῆς, και ἐκ τῆς τοῦ τέλους ἀλλοτριώσεως· εἰ μὲν ἐν τῷ ἐνὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ περιγράφουσι, ἡμιτελής αὐτοῖς, και ἡμίτομος ὁ τῆς οὐσίας λόγος ἀναφανήσεται, ἐν μόνῳ τῷ ἀνάρχῳ νοούμενος· τὸ δὲ ἀτελεύτητον ἐν ἑαυτῷ κατ' οὐσίαν μὴ κεκτημένος. Εἰ δὲ ἀμφοτέρα συνθέντες τὸν τῆς οὐσίας λόγον δι' ἐκατέρων συναπαρτίσουσι, πάλιν σκοπήσωμεν τὴν συναναδεικνυμένην ἀτοπίαν τῷ λόγῳ· εὐρεθήσεται γὰρ αὐτοῖς οὐκέτι πρὸς τὸν Μονογενῆ μόνον, ἀλλὰ και πρὸς ἑαυτὸν ἀλλοτριῶς ἔχων· σαφὴς δὲ ὁ λόγος, και οὐδὲ πολλῆς τῆς ἐπιστασίας δεόμενος. Ὁ γὰρ τῆς ἀρχῆς, και ὁ τοῦ τέλους λόγος, ἐναντίας ἐκότερος πρὸς τὸν ἕτερον ἔχει· και διάφορον ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ σημαίνόμενον· ὥστερ και ἐπὶ τῶν λοιπῶν τῶν κατὰ διάμετρον ἀλλήλοις ἀντικειμένων· οἷς οὐδὲν ὕπεστι μέσον. Ὁ γὰρ ἐρωτηθεὶς τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς λόγον, οὐ τὸν αὐτὸν ἀποδώσει τῷ περὶ τοῦ τέλους ὄρω· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἐκεῖνῳ προῶσι τὸν ὠρισμένον τῆς ἀρχῆς λόγον. Οὐκοῦν και τὰ ἐκατέρῳ τούτων ἀντικείμενα, κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τῆς ἀντιθέσεως, και ἀπ' ἀλλήλων διενεχθήσεται· και ἄλλο τι ὁμολογηθήσεται εἶναι τὸ ἀναρχον, ὅπερ ἀντίκειται τῷ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς δηλουμένῳ· ἄλλο δὲ τι τὸ ἀτελεύτητον, ὅπερ ἀναιρετικὸν τοῦ τέλους ἐστίν. Εἰ οὖν ταῦτα τὰ δύο εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ φέροντες ἀναθήσουσι, τὸ ἀτελεύτητόν φημι και τὸ ἀναρχον, δύο τινῶν ἐναντιῶν και ἀσυμφώνων συνδρομῆν τὸν Θεὸν ἑαυτῶν ἀποδείξουσι. Τὴν γὰρ τοῦ τέλους πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐναντίωσιν, ἡ ἐκατέρῳ τούτων ἀντικείμενὴ διάνοια και ἐφ' ἑαυτῆς ἐπιδεικνυται. Τὰ γὰρ τοῖς ἀντικειμένοις ἐναντία, και ἀλλήλοις ἐναντία πάντως ἐστίν. Ἀληθὴς δὲ ὁ λόγος, ὅτι πάντα, ὅσα τοῖς ἐναντίως ἔχουσι κατὰ τὴν φύσιν ἀντικαθίσταται, ταῦτα και πρὸς ἀλλήλα τὸ ἐναντίον ἔχει· ὡς ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἔστιν ἰδεῖν. Τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ ἀντίστηκεν. Οὐκοῦν και αἱ ἀναιρετικαὶ τούτων δυνάμεις, ἀλλήλαις ἐναντιώσονται. Εἰ γὰρ σθεστικὴ τοῦ πυρὸς ἐστίν ἡ ὑγρότης· ἀναιρετικὴ δὲ τοῦ ὕδατος ἐστίν ἡ ξηρότης, τὴν τοῦ ὕδατος πρὸς τὸ πῦρ ἐναντίωσιν, και αἱ ἀντικείμενα· τούτους ποιότητες, και ἐφ' ἑαυτῶν διεσώσαντο, ὡς ἐναντίως ἔχειν ὁμολογεῖσθαι τῷ ξηρῷ τὴν ὑγρότητα. Οὕτως οὖν και τῆς ἀρχῆς, και τοῦ τέλους ὑπεναντίως διακειμένων, τὰ ἀντικείμενα τούτους ὀνόματα και ἀλλήλοις μάχεται κατὰ τὴν ἐνοσίαν, τὸ ἀναρχον λέγω και τὸ ἀτελεύτητον. Εἰ

τοῦτων τὸ ἕτερον τοῦτων μόνον τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὸν ἄ
εἶναι ὀρίζονται· πάλιν γὰρ τὴν αὐτὸν ἐπαναλήψομαι
λόγον· ἐξ ἡμισείας προσμαρτυρήσουσιν οὕτω τῷ Θεῷ
τὸ εἶναι, ἐν μόνῳ τῷ ἀνάρχῳ περιγράφεσθαι λέγοντες
αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὸ ἀτελευτήτων οὐκέτι
ἐκτείνοντες. Εἰ δὲ ἀμφοτέρω εἰς τὸν τῆς οὐσίας λόγον
φέροντες καταθήσουσιν οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἐξ ἐναντίων
αὐτὴν συγκεῖσθαι· ἀποφαινόμενοι κατὰ τὸν βῆθεντα τρόπον, τῇ κατὰ τὸ τέλος, πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐναν-
τώσει τῷ ἀτελευτήτῳ, καὶ ἀνάρχῳ κατ' οὐσίαν διασχισζομένην. Καὶ οὕτως εὐρίσκεται αὐτῶν ὁ Θεὸς ποι-
κίλον τι χρῆμα καὶ σύνθετον, ἐξ ἀντικειμένων τινῶν συγκεκροτημένος.

Ἄλλ' οὕτε ἐστίν, οὕτε μὴ γένηται δόγμα τοιοῦτον
ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ· ὥστε τὸν ἀπλοῦν, καὶ ἰσὺνθετον
μὴ μόνον πολυσιδῆ, καὶ ποικίλον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναν-
τίων συγκεῖμενον ἀποφαίνεσθαι. Ἡ γὰρ ἀπλότης τῶν
τῆς ἀληθείας δογμάτων, τὸν Θεὸν ὅπερ ἐστίν ὑπο-
τίθεται· οὕτε ὀνόματι, οὕτε διανοήματι, οὕτε τινὶ
ἄλλῃ καταληπτικῇ ἐπινοίᾳ περιληφθῆναι δυνάμενον·
ὡς μόνον ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικῆς, καὶ πάσης
ὑπερκόσμου καταλήψεως ὑψηλότερον μένοντα, ἀφρα-
σόν τε καὶ ἀνεκφώνητον, καὶ πάσης τῆς διὰ λόγων
σημασίας ἀνώτερον, ἐν ὄνομα γνωστικὸν τῆς ἰδίας
ἔχοντα φύσεως, τὸ μόνον αὐτὸν ὅπερ πᾶν εἶναι ὄνομα·
ὃ δὲ καὶ τῷ Μονογενεῖ κεχάρισται, διὰ τὸ πάντα ὅσα
ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι· τῆς δὲ ἀδιότητος
αὐτοῦ, οὐχὶ τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὰς εἶναι τὰς φωνὰς
ταύτας ὁμολογεῖ τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος· τῆν τε ἀγέν-
νητόν φημι καὶ τὴν ἀτελευτήτων. Ὡς τοῦ μὲν
ἀγεννήτου, τὸ μηδεμίαν αὐτοῦ ὑπερκεῖσθαι ἀρχὴν, καὶ
αἰτίαν ἐνδεικνυμένου· τοῦ δὲ ἀτελευτήτου τὸ εἰς μη-
δὲν πέρασ στήσεσθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν σημαίνον-
τος. Σὺ γὰρ, φησίν, ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ
ἐκλείψουσι. Διὰ μὲν τοῦ εἶναι τὸ μὴ ἐξ αἰτίας τινὸς
ὑποστῆναι σημαίνων· διὰ δὲ τοῦ ἐφεξῆς τὴν ἀπαυ-
σόν τε καὶ ἀτελευτήτων μακαριότητα τῆς ζωῆς ἐν-
δεικνυμένου.

Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις καὶ τῶν εὐλαβεστέρων, ἐφι-
στάς τοῖς περὶ τοῦ ἀδίδου ἡμῖν ἐξηταζμένοις· ὅτι
χλεπόν ἐστι τὸν περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγον διὰ τῶν
ειρημνῶν παρελθεῖν ἀπροσκόπως. Δύο γὰρ ἀπεμ-
φαινόντων δογμάτων, ἐνὶ πάντως συνενεχθήσεται· ἢ
γὰρ ἀγέννητον εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν κατασκευάσμενον,
ὅπερ ἄτοπον, ἢ οὐδὲ τὸ ἀδίδον αὐτῷ συγχωρήσομεν,
ὅπερ ἴδιον τῶν βλασφημούντων ἐστίν. Εἰ γὰρ τῷ
ἀνάρχῳ, καὶ ἀτελευτήτῳ ἢ ἀδιότητος γνωρίζεται,
ἀνάγκη πᾶσα, ἢ ἀσεβεῖν μὴ ὁμολογοῦντας τοῦ Υἱοῦ
τὸ ἀδίδον, ἢ πρὸς τὴν τῆς ἀγεννησίας ὑπόληψιν ἐν
ταῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπονοίαις φέρεσθαι. Τί οὖν
ἡμεῖς; Εἰ μὲν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθει τῆς
τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ
μόνῳ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς
ἀδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἰσοῦ λόγος ἐκινδύ-
νεύετα. Νυνὶ δὲ, τὸ ποτὲ μὴ ἔσεσθαι ἐπὶ τῆς προκτι-
νοῦ φύσεως ἴσως, καὶ ὁμοίως ἐπὶ τε τῆς τοῦ Πατρὸς
ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ὁμολογίας οὐ δέχεται. Ἐνθα γὰρ χρόνος
οὐκ ἐστίν, καὶ τὸ ποτὲ συνανήθηται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἐν τῷ

sentia referant, nihil aliud efficient, quam ut eam
ex repugnantibus modo supra exposito coalitam,
et ob repugnantiam, quæ est inter principii et finis
negationem, ipso interminato et principii experte,
secundum substantiam, discissam esse, patefa-
ciant. Quo fit ut Deus illorum sit res quædam varia
et ex pugnantibus rebus composita.

At neque est, neque exoriatur in Ecclesia Dei
talis doctrina, ut dicamus, simplicem, et ab omni
compositione immunem, non modo multiforinam
et varium, sed etiam ex rebus pugnantibus con-
flatum esse: nam divinæ veritatis simplicitas Deum
id, quod est, esse docet: eum scilicet, qui neque
nomine, neque cogitatione, neque alia ratione
comprehendi valeat, non solum humana, sed et
angelica, tota illa supra mundum evecta facultate
eminentiorem, ineffabilem, et inenarrabilem, et
omni, quæ verbis perficitur significatione excel-
siolem: qui unum nomen, ceu propriæ naturæ
notam ac indicium habet, quod ipse scilicet solus
sit super omne nomen, quod etiam Unigenito
concessum est, quia omnia quæ sunt Patris sunt
etiam Filii⁶⁰. Has porro voces *inginitum* et *inter-
minatam* æternitatis, non autem essentia indices
esse, vera et pia doctrina tradit: ita ut ingeni-
tum nullum ipso antierius principium, nullamque
priorem causam exstare indicet: interminatum
vero, regnum ejus nullo sine clausum iri ostendat.
*Tu enim, inquit, idem ipse es, et anni tui non de-
ficient*⁶¹: per esse eum ex nullo principio prodire
innuens, sequentibus autem verbis, infinitam illam,
et nullis limitibus circumseptam vitæ illius
beatitudinem delineans.

At forte objiciat quis etiam ex religiosiorum cœlu
occasione eorum, quæ de æternitate disseruimus:
difficile esse unigeniti Filii honorem salvum et illi-
batum præstare, si quæ dicta sunt subsistant: cum
enim duæ sint dogmatum rationes, alterum illorum
Filio convenire oportet: vel enim ipsum quoque Fi-
lium inginitum esse probabimus, et hoc est absur-
dum, vel æternitatem ei adimemus, quod proprium
est blasphemantium. Si enim ex principii et finis
negatione æternitas cognoscitur, plane sequitur aut
nos impietatis labem contrahere, utpote, qui Filii
æternitatem non consisteamur, aut intelligentiam
nostram, quando de Unigenito cogitamus, ad inna-
scibilitatem quoque deflectere. Quid igitur nos? si
temporalem quamdam interpedinem hypostasi
seu subsistentiæ Filii anteponeret, qui Patrem sola
principii ratione prius Filio concipit, jure censeri
posset doctrina de Filii æternitate in periculum vo-
cata. Nunc pari prorsus modo, aliquando non fu-
turum esse, a Patre et Filio, quin et a Spiritu
exsulat, nam ubi nullum tempus, ibi etiam *afi-*

⁶⁰ Philipp. II, 15. ⁶¹ Psal. CI, 4.

quando sublatum est. Si autem Filius semper tanquam existens concipitur, in ipsa Patris notione relucens, quæ formido nos absterreat, quominus æternitatem Filio adscribamus, qui neque principium dierum, neque finem vitæ habet? Quemadmodum enim ex lumine lumen, vita ex vita, ex bono bonus, sapiens, justus, potens, et cætera ad eundem modum, exque tali talis, sic ex æterno plane æternus processit.

Sed litigiosus quispiam nostro quasi ex ore disputationem subripiens, oggeret, ex dictis suspicionem oriri, quasi etiam ingenitus ex ingenito fuerit. Verum qui ista objicit, corde sobrius sit, et propriis vocibus insistat: nam qui Filium ex Patre esse confitetur, jam eo ipso ingeniti rationem a Filio removet, neque ulla causa suppetit, cur metuamus Filium æternum, et tamen non ingenitum pronuntiare: quia enim vita Filii nullo temporis intervallo definitur, sed et ante sæcula, et post condita sæcula immensitas vitæ ejus undequaque diffusa est, proprie æterni appellatione afficitur: quia vero Filius et est et nominatur, Patrisque notionem junctum in seipso contemplandam offert, fieri non potest, ut quis illum ingenite existere credat, eum, inquam, qui semper cum Patre est, et ut etiam divinus ille doctor noster docuit, qui genite Patris ignascibilitati unitur, idemque de sancto Spiritu docemus, in solo ordine differentia constituta. Quemadmodum enim Patri Filius conjungitur, et cum ex illo originem ducat, hypostasi tamen posterior non est, sic etiam Spiritus sanctus ad Filium se habet; nam in sola principii ratione Filius priusquam Spiritus sancti hypostasis, concipitur: temporales autem dimensiones in illa omne sæculum cæntegressa vita non inveniuntur: ita ut excepta principii ratione sanctissima Trinitas in omnibus probe sibi consonet: quam decet gloria et imperium.

Α εἶναι καταλαμβάνεται ὁ Υἱὸς τῆ περι τοῦ Πατρὸς ἐννοία συναναφαινόμενος, τίς ὁ φόβος προσμαρτυρεῖν τῷ Μονογενεῖ τὸ ἀίδιον, τῷ μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς ἔχοντι τέλος; Ὡς γὰρ ἐκ φωτὸς φῶς, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς, καὶ ἐξ ἀγαθοῦ ἀγαθός, σοφός τε καὶ δίκαιος, καὶ δυνατός, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἐκ τοιοῦτου τοιοῦτος, οὕτω καὶ ἐξ αἰδίου πάντως αἰδῖος.

Ἄλλ' ὑφαρπάζει τὸν λόγον ὁ ἀντιλογικός τε καὶ φιλικός, ὡς τῆς ἀκολουθίας ταύτης, καὶ ἐξ ἀγεννήτου ἀγέννητον ὑπονοεῖσθαι ποιούσης. Ἄλλὰ νηψάτω τῆ καρδίᾳ, καὶ ταῖς ἰδίαις ἐπιστήτῃ φωναῖς ὁ μαχόμενος· ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογῶν, τὴν τοῦ ἀγεννήτου ὑπόνοιαν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀπεπέμψατο· καὶ οὐδεὶς ἔπεστι φόβος, καὶ αἰδῖον αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀγέννητον λέγειν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ διαστήματι χρονικῷ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι περιορίζεται· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ μετὰ τούτους τὸ ἀπειρον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀπανταχόθεν ἐκκέχυται, κυρίως τῆ τοῦ αἰδίου προσηγορίᾳ κατονομάζεται. Ὅτι δὲ πάλιν Υἱὸς ὢν καὶ λεγόμενος, συνημμένως τὴν τοῦ Πατρὸς ἐννοίαν ἑαυτῷ συνθεωρεῖσθαι δίδωσι, τὸ ἀγεννήτως εἶναι δοκεῖν διὰ τούτου ἐκπέφυγεν, ἀεὶ συνὼν τῷ ἀεὶ ὄντι Πατρὶ, καθὼς εἶπε καὶ ἡ θεόπνευστος ἐκείνη τοῦ διδασκάλου ἡμῶν φωνή, ὅτι γεννητῶς τῆ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπτόμενος· ὁ δὲ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ αἰδίου Πνεύματος λόγος ἐν μόνῃ τῆ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχων. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐκ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν· οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοία μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως· αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς χώραν οὐκ ἔχουσιν. Ὡστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν· ἢ πρέπει ἡ δόξα.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SECUNDUS.

Interpr. Nic. Gulonle, in Acad. Par. Græc. Illt. professore regio.

CAPITA SEU SUMMARI A LIBRI SECUNDI. D

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ.

1. Secundus liber divini Verbi Incarnationem, et traditam a Domino discipulis fidem explanat; et hæreticos, qui hanc evertunt, et alia dogmata cudunt, ex patre diabolo esse ostendit.
2. Deinde Patris et Filii, et Spiritus sancti æternitatem pluribus explicat.
3. Postea ineffabile nomen SS. Trinitatis, et perso-

- α'. Ὁ δεύτερος λόγος τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν δοθεῖσαν παρὰ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς πίστιν ἐκδιδάσκει, καὶ τοὺς ταύτην ἀνατρέποντας αἰρετικούς, καὶ ἕτερα προσεπινοήσαντας ὀνόματα, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου εἶναι λέγει.
- β'. Εἶτα τὴν αἰδίου Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ αἰδίου Πνεύματος διὰ πλειόνων ἐρμηνείων διέξεισιν.
- γ'. Ἐπειτα τὴν τοῦ ἀκατονομάστου τῆς ἁγίας

- Τριάδος ἐνόματος, καὶ τῆν τῶν προσώπων πρὸς ἀλλήλα σχέσιν, εἶτε τὸ τῆς οὐσίας ἄγνωστον, καὶ τῆν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκατά-
 βασιν, καὶ τῆν ἐκ τῆς Παρθένου γέννησιν, καὶ
 τῆν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, καὶ τῆν ἐκ νε-
 κρῶν ἀνάστασιν τε καὶ ἀναπόδοσιν.
- δ. Μετὰ τοῦτο τὴν κατὰ μέρος τοῦ Εὐνομίου περὶ
 τοῦ θέντος κερῆν καὶ βλάσφημον ἐκθεσιν περ-
 σόφως διελέγχει.
- ε. Εἶτα τὸ ἀδιανόητον τῶν τοῦ Εὐνομίου ρημά-
 των, τῶν τῆν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς μὴ χωρίζε-
 σθαι, ἢ μερίζεσθαι, ἢ ἄλλο τι γίνεσθαι λεγόν-
 των θαυμαστῶς ἀνατρέπει.
- ς. Εἰθ' οὕτως τῆν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα
 ἐνότητα, καὶ τοῦ Εὐνομίου τὸ τῶν Γρυφῶν
 ἀνόητον καὶ ἀμύητον δεικνύσι.
- ζ. Πρὸς τούτοις δεικνύσιν ὅτι οὐ μόνον ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ὁ Μονογενὴς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Παρθένου
 ἀσπῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθεὶς, τῆν
 οὐσίαν οὐκ ἐμέρισται. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ τῶν ἀνθρώ-
 πων φύσις γεννωμένη ἀπὸ τῶν τικτότων μερίζε-
 ται, ἢ σχίζεται· καθὼς ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ
 Ἀβραάμ πασόφως ἀπεδείχθη.
- η. Ἐπὶ τούτοις τὴν τοῦ μονογενοῦς, καὶ τῆν
 τοῦ πρωτοτόκου ἐρμηνείαν τετρακίς παρὰ τοῦ
 Ἀποστόλου βῆθεισαν πάνυ ἀρμοδίως δι-
 ξέεισιν.
- θ. Εἶτα πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς γέννησιν,
 ἑτέρας τε διαφόρους ὑλικὰς τε καὶ ἀόλους γεν-
 νήσεις τεχνολογήσας, ἀπαύρασμα δόξης, καὶ
 οὐ κτισμα τὸν Υἱὸν μεγαλοπρεπῶς ἀποδεί-
 κνύσιν.
- ι. Ἐπειτα τὴν τοῦ Κυρίου ἐκτίσιν με, ρῆσιν καὶ
 τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Υἱοῦ λόγον, τὸ τε ἀπα-
 τηλὸν τῶν τοῦ Εὐνομίου ρημάτων, καὶ τῆν τε
 λέγουσαν ρῆσιν. Τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω,
 ποιικίως διεξέτασας, καλῶς διερμηνεύσαν.
- κ. Εἶτα τὴν τοῦ Παντοκράτορος ἀξίαν, καὶ τὴν
 τοῦ Μονογενοῦς ἀιδίτητα, καὶ τὸ, γενόμενος
 ὑπήκοος, διασαφήσας, τὸ τοῦ Εὐνομίου ἀνόη-
 τον ἐν τῷ λέγειν, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς αὐτὸν
 προσλαβείν τὸ εἶναι Υἱὸν, δεικνύσιν.
- λ. Εἰθ' οὕτως τὴν τοῦ Μεσίτου ἐρμηνείαν, τοῦ τε
 ὁμοίου, καὶ ἀγεννήτου, καὶ γεννητοῦ, τῆν τε
 εἰκόνα, καὶ σφραγίδα τῆς τοῦ Παντοκράτορος
 ἐνεργείας, καὶ τῶν ἔργων, παρὰ μὲν διεξέεισιν.
- μ. Μετὰ τοῦτο τὴν εὐαγγελικὴν διερμηνεύει ρῆ-
 σιν, Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα. Ἐτι τοῦ μετὰ ψυ-
 χῆς καὶ σώματος ἀναληφθέντος ἀνθρώπου παρὰ
 τοῦ Κυρίου, τῆν τε παραβάσιν τοῦ Ἀδάμ, καὶ
 τὸν θάνατον, καὶ τῆν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν
 διεξέτασας.
- ν. Πρὸς τούτοις τὴν δόξαν, ἣν ἡ Ἐκκλησία
 ὁ τε Εὐνόμιος περὶ τοῦ ἁγίου ἔχουσι Πνεύμα-
 τος, διεξέρχεται, καὶ ὅτι οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς,
 ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· πρὸς
 οἷς καὶ διαφόρους ὑποταγὰς ἐκτίθεται. Ἐν οἷς
 καὶ τὴν παρὰ πάντων πρὸς τὸν Υἱὸν ὑποταγήν
 τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ταυτὴν ἀπέδειξεν.
- ξ. Εἶτα τὸ ἀδιανόητον τοῦ Εὐνομίου πολλῶν
 ἀποδείξας, ποτὲ μὲν κτιστὸν τὸ ἅγιον Λόγοντος
 Πνεῦμα, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔργον κάλλιστον, ποτὲ
 δὲ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ θεὸν ὁμολογοῦν-
 τος, τελειοῖ τὸν λόγον.

narum mutuum habitudinem, essentiae ignotam
 rationem, Verbi ad nos condescensionem, ex Vir-
 gine nativitatem, secundum ejus adventum, et a
 mortuis resurrectionem et retributionem exponit.

4. Eunomii de Ente inanem et blasphemam expositionem redarguit.
5. Obscura, et quæ intelligi nequeunt verba Eunomii dicentis: substantiam Patris neque separari, neque dividi, mirabiliter evertit.
6. Patris cum Filio unitatem, et Eunomii in sacris litteris imperitiam, et ruditatem ostendit.
7. Ad hæc demonstrat Unigenitum non solum ex Patre, sed et ex Virgine per Spiritum impassibiliter natum, substantiam seu essentiam non divisisse, cum neque hominum natura genita a genitoribus dividatur aut scindatur; quemadmodum exemplo Adami et Abrahami perquam sapienter comprobatur.
8. Deinde unigeniti et primogeniti significationem quater ab Apostolo positam admodum scite et apposite exponit.
9. Rursus de Unigeniti generatione, deque variis partim materia constantibus, partim a materia liberis generationibus disserens, Filium splendorem gloriæ divinæ, et non creaturam esse, egregie demonstrat.
10. Postea explanat dictum illud: Dominus creavit me, mox de principio Filii disserit, et fraudes sub Eunomii verbis latentes aperit, illudque dictum: Gloriam meam non dabo alteri, varie excutiens, optime interpretatur.
11. Omnipotentis dignitatem, et Unigeniti æternitatem, et illud: Factus obediens, explanans, Eunomii stuporem redarguit dicentis: Filium ex obedientia non accepisse, ut Filius esset.
12. Deinceps Mediatoris, æqualis, ingeniti, et geniti, notionem, imaginem insuper et sigillum Omnipotentis operationis, et operum, perquam pulchre exæquitur.
13. Postea Evangelicum illud exponit dictum: Pater non judicat quemquam: addit, hominis cum corpore et anima assumptionem a Domino factam, prævaricationem Adami, et ex mortuis resurrectionem.
14. Deinde existimationem, quam Ecclesia, et quam Eunomius de Spiritu sancto habet, proponit; docetque, non tres deos esse, sed unum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; et insuper subjectionem qua res omnes subjiciuntur Filio, eadem esse cum illa, qua Filius subjicitur Patri.
15. Ad extremum inconstantem intricationem, et obscuritatem Eunomii dicentis aliquando Spiritum sanctum esse creaturam, et Filii pulcherrimum opus: aliquando autem ex operationibus Deum esse confitentis, copiose patefacit, et sic libro finem imponit.

Ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις ἢ εἰς πάντα τὰ ἔθνη Ἀ
 κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου παρὰ τῶν μαθητῶν
 κηρυχθεῖσα· οὔτε ἐξ ἀνθρώπων ἐστίν, οὔτε δι' ἀνθρώ-
 πων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ· ὃς Λόγος ὢν καὶ ζωὴ, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια,
 καὶ θεὸς, καὶ σοφία, καὶ πάντα ὅσα κατὰ φύσιν ἐστί·
 διὰ τοῦτο μάλιστα ἐν ἑμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος,

Christianorum fides, quæ secundum Domini
 mandatum a discipulis omnibus gentibus in toto
 terrarum orbe prædicata est, neque ex hominibus
 est, neque per homines, sed per Dominum no-
 strum Jesum Christum, qui est Dei Verbum, et
 vita, et lux, et veritas, et Deus, et Sapientia, et
 hæc omnia per naturam: propter hoc maxime in

hominis similitudine factus naturæque nostræ particeps per omnia secundum similitudinem absque peccato. Secundum autem similitudinem, quia cum anima et corpore totum hominem assumpsit : ita ut per utrumque nobis factus sit salus. Hic in terris visus est, et cum hominibus conversatus, ut non amplius homines pro animi sui sententia, de eo quod est, opinentur, eas suspiciones vel opinionones quas ex levibus quibusdam conjecturis assequuntur, pro veris et firmis decretis habentes. Sed persuasi quod vere Deus in carne apparuit, illud solum verum pietatis mysterium esse credamus, quod per ipsum Verbum et Deum nostrum traditum est, qui per seipsum apostolis locutus est. Eam vero quæ tum ex Veteri Scriptura, tum ex lege et prophetis et proverbiali disciplina facta est de supereminente natura doctrinam, per speculum quoddam et ænigma, tanquam revelatæ nobis veritatis testimonium amplectamur, pie sententiam eorum quæ dicuntur accipientes. Ita ut in fide quæ a Domino universorum exposita est acquiescamus : quam in dictione puram intentatamque, sicut accepimus, custodimus : atque in exiguo verborum traditorum perversionem et depravationem, extremam judicamus blasphemiam et impietatem. Credimus igitur quemadmodum suis discipulis Dominus fidem exposuit sic locutus : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti.* Hic est sermo mysterii, in quo per supernam generationem nostra natura in melius transformatur, dum a corruptibili ad incorruptibile, ex vetere homine renovatur, secundum imaginem ejus qui in principio divinam similitudinem creavit. Hujus itaque a Deo apostolis traditæ fidei neque subtractionem neque immutationem sive perversionem, neque additionem facimus : aperte scientes eum qui audet vocem divinam calumniam quædam et malitiosa interpretatione pervertere, ex patre diabolo esse : utpote qui omissis veritatis verbis, ex propriis loquitur, pater mendacii factus. Nam quidquid præter veritatem dicitur, merum est prorsus mendacium, et non veritas.

Quoniam igitur hoc decretum ab ipsa Veritate exponitur : si quid perperam hujus vocis contemptu comminiscuntur malignarum hæresum inventores, ita ut loco Patris creatorem et opificem Filii nominent : atque Filii loco opificium et creaturam et quid factitium fingant : pro sancto Spiritu creaturam creaturæ, et opus operis, et quæcunque Deo rebellibus ac contumacibus de ipso placet autmare. Hæc omnia quæ sunt ejusmodi, revelatæ nobis in hoc dogmate divinitatis abnegationem et transgressionem nominamus. Semel enim a Domino didicimus, ad quod nos cogitatione et mente perspicere oportet : per quod a mortali ad immortale nostræ naturæ fit transformatio, hoc autem est Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Quamobrem horribile et exitiale esse asseveramus cum has voces divinas maligne et perperam pervertere, tum alias

A και μετασχών τῆς φύσεως ἡμῶν κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. Καθ' ὁμοιότητα δὲ τῷ μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἀναλαθεῖν ὅλον τὸν ἄνθρωπον· ὥστε δι' ἀμφοτέρων ἡμῖν γενέσθαι τὴν σωτηρίαν. Οὗτος ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη· ἵνα μηκέτι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς ἑαυτῶν γνώμας περὶ τοῦ ὄντος δοξάζωσι· τὰς γινόμενας αὐτοῖς ἀπὸ στοχασμῶν τινων ὑπονομίας δόγμα ποιούμενοι. Ἄλλὰ πεισθέντες ὅτι ἀληθῶς Θεὸς ἐφανέρωθη ἐν σαρκί, ἔκεινο μόνον ἀληθινὸν τῆς εὐσεβείας μυστήριον εἶναι πιστεύσωμεν, ὃ δι' αὐτοῦ ἡμῖν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ παρεδόθη, τοῦ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἀποστόλοις λαλήσαντος. Τὴν δὲ ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας Γραφῆς, ἐκ νόμου τε καὶ προφητείας, καὶ τῆς παροιμώδους διδασκαλίας γινομένην περὶ τῆς ὑπερκείμενης φύσεως διδασκαλίαν, δι' ἐσόπτρου τινὸς βασιλείας αἰνίγματος ὡς μαρτυρίαν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἡμῖν ἀληθείας δεχόμεθα, εὐσεβῶς τὴν διάνοιαν τῶν ῥητῶν ἐκλαμβάνοντες· ὡς συμφωνεῖν τῇ παρὰ τοῦ Δεσπότητος τῶν ὄλων ἐκτεθείσῃ πίστει· ἣν ἐπὶ λέξεως καθαρᾶν καὶ ἀπαρρηχέριστον φυλάσσομεν, ὡς παρελάδομεν· καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ παρατροπῆν τῶν παραδοθέντων ῥημάτων ἐσχάτην κρίνοντες βλασφημίαν τε καὶ ἀσέβειαν. Πιστεύομεν οὖν καθὼς ἐξέθετο τοῖς μαθηταῖς τὴν πίστιν ὁ Κύριος ὁ εἰπὼν, ὅτι *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Οὗτος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ μυστηρίου, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἄνωθεν γεννήσεως μετασκευάζεται ἡμῶν ἡ φύσις ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον· ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἀνακαινιζομένη κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ἐν ἀρχῇ τὸ θεοειδὲς ὁμοίωμα. Ταύτης οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀποστόλοις παραδοθείσης τῆς πίστεως, οὔτε ὑφαίρεισιν, οὔτε παραλλαγῆν, οὔτε προσθήκην ποιούμεθα· σαφῶς εἰδότες ὅτι ὁ τολμῶν τὴν θεῖαν φωνὴν διὰ κακουργίας σοφιστικῆς παρατρέπειν, οὗτος ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὃς ἀφελὲς τῆς ἀληθείας τὰ ῥήματα, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, πατὴρ ψεύδους γινόμενος. Πᾶν γάρ τὸ παρὰ τὴν ἀληθειαν λεγόμενον, ψεῦδός ἐστι πάντως καὶ οὐκ ἀληθές.

Ἐπει οὖν τὸ δόγμα τοῦτο παρ' αὐτῆς ἐκτίθεται τῆς ἀληθείας· εἴ τι παρεπινοῦσιν ἐπὶ ἀθετήσει τῆς θείας ταύτης φωνῆς οἱ τῶν πονηρῶν αἰρέσεων εὐρεταί· ὡς ἀντὶ μὲν τοῦ Πατρὸς κτίστην αὐτὸν καὶ δημιουργὸν τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζειν· ἀντὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἔργον καὶ κτίσμα καὶ ποίημα· ἀντὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κτίσμα κτίματος, καὶ ἔργον ἔργου· καὶ πάντα ὅσα τοῖς θεομάχοις περὶ αὐτοῦ λέγεινδοκεῖ· πάντα τὰ τοιαῦτα ἀρνήσιν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἡμῖν ἐν τῷ δόγματι· τοῦτ' ἐθεότητος, καὶ παράβασιν ὀνομάζομεν. Ἄπαξ γὰρ μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ Κυρίου, πρὸς ὃ βλέπειν χρῆ τῇ διανοίᾳ· δι' οὗ γίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· φοβερὸν οὖν εἶναι φαμεν καὶ ἄληθρον παραλογίσασθαι μὲν τὰς θείας ταύτας φωνάς· ἀντεπινοεῖν δὲ τὰς ἐπὶ ἀθετήσει τούτων παρρησιασ-

μενας · ὡςπερ ἐπιδιορθουμένας τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν νομοθετήσαντα ταύτας τὰς φωνὰς ἡμῖν ἐπὶ τῆς πίστεως ἔχειν. Ἐκάστη γὰρ τῶν κλήσεων τούτων διὰ τῆς προσφουῶς σημασίας νοουμένη, κανὼν ἀληθείας, καὶ νόμος εὐσεβείας τοῖς Χριστιανοῖς γίνεται. Πολλῶν γὰρ ὄντων καὶ ἄλλων ὀνομάτων, οἷς τὸ Θεῖον διασημαίνεται, ἐν ἱστορίᾳ τε καὶ προφητείᾳ, καὶ νόμῳ πάντα καταλιπὼν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἡμᾶς προσάγεσθαι δυνάμενος τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πίστει, ταύτας τὰς φωνὰς παρατίθεται · ἀρκεῖν ἀποφηνάμενος παραμένειν ἡμᾶς τῇ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κλήσει, εἰς κατανόησιν τοῦ ὁυτως ἁγίου · ὅπερ καὶ ἐν ἔστι καὶ οὐχ ἔν. Τῷ μὲν γὰρ λόγῳ τῆς οὐσίας ἐν ἔστι · διὸ καὶ εἰς ἐν ὄνομα βλέπειν ὁ Δεσπότης ἐνομοθέτησε · τοῖς δὲ γνωριστικοῖς τῶν ὑποστάσεων ἰδιώμασιν, εἰς Πατρός τε καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος πίστιν διήρηται · ἀδιαστάτως τε μεριζόμενον καὶ ἀσυγγύτως ἐνοούμενον. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν Πατέρα, ταύτην ἀναλαμβάνομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, οὐκ ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν διὰ τῆς ἰδίας ἐμφάσεως ἀποσημαίνει. Οὐ γὰρ ἂν Πατὴρ κενωρισμένος ἐφ' ἑαυτοῦ νοηθεῖη, μὴ Υἱοῦ συνημμένου διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἐκφωνήσεως. Πατέρα οὖν μαθόντες, τῇ αὐτῇ φωνῇ καὶ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν πίστιν συνεδιδάχθημεν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ Θεῖον τῇ φύσει ὅπερ ἐστὶ καθὸ ἐστὶν αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει · οὔτε ποτέ τι μὴ ὄν ὃ νῦν ἐστίν, οὔτε ποτέ τι ἐσόμενον, ὃ νῦν οὐκ ἔστι. Πατὴρ δὲ ὀνομάσθη παρὰ τοῦ Λόγου ὁ ἀληθινὸς Πατὴρ · τῷ δὲ Πατρὶ καὶ ὁ Υἱὸς συνεμφαίνεται · ἀναγκαίως πιστεύομεν, ὅτι ὁ μηδεμίαν τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ φύσει παραδεχόμενος, ὃ νῦν ἐστίν, καὶ αἰεὶ πάντως ἦν · ἢ εἰ ποτέ τι οὐκ ἦν, οὐδὲ νῦν πάντως ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν Πατὴρ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου κατονομάζεται, πάντοτε πάντως καὶ ἦν Πατὴρ καὶ ἐστίν, καὶ ἔσται ὡς ἦν. Οὐ γὰρ δὴ θέμις ἐπὶ τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου φύσεως, μὴ πάντοτε τὸ καλὸν περὶ αὐτὴν εἶναι λέγειν · εἰ γὰρ μὴ αἰεὶ ἦν ὃ νῦν ἐστίν, ἐτραπή πάντως ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, ἢ πρὸς τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χείρονος · τούτων δὲ ἴσόν ἐστι τὸ ἀσεβὲς καθ' ἑκάτερον · ὀπότερον ἂν ἐπὶ τῆς θείας λέγηται φύσεως. Ἀλλὰ μὴν ἀνεπίδεκτόν ἐστι τὸ Θεῖον τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως. Ἄρα πᾶν ὅτιπέρ ἐστὶ καλὸν καὶ ἀγαθόν, αἰεὶ περὶ τὴν τοῦ καλοῦ θεωρεῖται πηγὴν · καλὸν δὲ καὶ καλοῦ παντὸς ἐπέκεινα ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεὸς, ὃ ὦν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς · ὃ δὲ ὦν ἐν τοῖς κόλποις, οὐχὶ ἐγγενόμενος ; Quamobrem quidquid bonum est et honestum, semper in fonte honesti et boni intelligitur. Bonum autem et supra bonum omne Unigenitus est Deus, qui est in sinibus Patris⁶¹ ; qui autem est in sinibus, nonne est genitus ?

Οὐκοῦν ἀποδείκεται διὰ τούτων τὸ ἐξ αἰδίου τὸν Υἱὸν ἐνθεωρεῖσθαι τῷ Πατρὶ τῷ ἐν ᾧ ἐστίν, ζῶν ὄντα καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν · καὶ πᾶν ἀγαθὸν ὀνομά τε καὶ νόημα · ὦν χωρὶς ἐφ' ἑαυτοῦ λέγειν εἶναι ποτε τὸν Πατέρα, τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἅμα καὶ παραπληξίας ἐστίν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς, καθὼς ἡ Γραφή λέγει, δύναμις ἐστὶ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ ἀλήθεια, καὶ φῶς,

⁶¹ Joan. 1, 18.

illis omnino contrarias excogitare, quæ ad eas infirmandas et eludendas inveniuntur, ac si Verbuni Dei vellent emendare et corrigere, quod nobis lege edixit has voces in fide constanter tenere. Harum siquidem appellationum unaquæque dum in nativa significatione mente percipitur, regula veritatis, atque pietatis norma et lex Christianis efficitur. Nam cum multa sint alia nomina quibus Deus significatur, in historia et prophetia, et lege, his omnibus posthabitis relictisque Dominus Christus ad fidem quæ est de eo quod est, nos adducere potens, has voces apponit, ratus si nos in Patrisque, et Filii, et Spiritus sancti appellatione permaneremus, ad ejus quod vere est cognitionem sufficere, quod quidem et unum est, et non unum. Nam essentialis quidem ratione unum est, quocirca et in unum nomen respicere Dominus edixit: sed secundum eas proprietates quibus divinæ personæ dignoscuntur, in Patris, et Filii, et Spiritus sancti fidem distinctum est, inseparabiliter in partes distributum et inconfuse unitum. Cum enim audimus Patrem, hanc notionem et intelligentiam concipimus, quod hoc nomen non in ipso solum intelligitur, sed etiam cum Filio mutuam relationem propria quadam vi declarat: non enim Pater separatus in seipso mente comprehendi posset, non unito et adunato Filio per hanc Patris enuntiationem. Hac itaque voce, Patrem cum didicimus, fidem quoque in Filium edocti sumus. Quoniam igitur Deus natura quod est, qua est, semper et eodem modo se habet, cum nunquam quid non fuerit quod nunc est, neque unquam quid futurus sit quod nunc non est. Pater autem a Verbo nominatus est verus Pater, simul autem cum Patre Filius ostenditur: necessario credimus, quod is qui nullam mutationem neque alterationem in natura suscipit, quod nunc est, omnino semper erat, et si quid aliquando non erat, nee nunc est. Quandoquidem ergo a vero Verbo sive Filio Pater nominatur, semper omnino et erat Pater et est, eritque sicut fuit. Neque enim fas in divina et immortalis natura, quod bonum est, non id in ipsa semper esse dicere. Si enim non semper fuit, quod nunc est, penitus immutata est vel a meliore in deterius, vel in melius a deteriore. Æqualis autem est in utroque impietas, alter-

utrum de natura divina dicatur. Nam deitas est prorsus versionis experta, et mutationis neccia. Igitur per hæc demonstratum est Filium ab æterno intelligi in Patre in quo est, cum ipse sit vita vivens, lux et veritas, omneque bonum et nomen, et notio, sine quibus aliquando Patrem in seipso esse affirmare extremæ est impietatis simul et insanix atque stupidæ amentix. Nam si Filius, sicut Scriptura dicit, virtus est Dei, sapientia, et veritas,

et lux, et sanctificatio, et pax, et vita, et quæ sunt ejusmodi, antequam Filius esset, sicut hæreticis videtur, nullo prorsus modo hæc erant. Quæ si non erant, talibus bonis vacuum, et inanem Patris sinum intelligent. Ne igitur et Pater suis ipsius bonis destitutus intelligatur, neve in hanc absurditatem nostra labatur opinio: necessario, secundum vocem Domini, cum Patris æternitate de Filio fides considerata perspicitur. Cujus gratia omnibus prætermisissis nominibus quæ ad demonstrationem supereminentis naturæ dicuntur, Patris appellationem ut certiores, et ad demonstrandam veritatem aptiorem et clariorem nobis in fide exprimit. Quæ quidem Patris appellatio, sicut jam dictum est, relativa notitia secum Filium etiam complectitur, et simul demonstrat. Cum autem Filius qui est in Patre, semper sit quod est, sicut jam in superioribus dictum est sermonibus; quia Deus natura, incrementum ad majus non suscipit: non enim extra seipsum videt aliud bonum, per cujus participationem aliquid amplius accipiat. Sed cum eodem modo semper se habeat, neque quod habet, abdicat, neque quod non habet extrinsecus assumit. Neque enim quid eorum quæ repudiantur, habet. Et si quid est beatum et incorruptibile, immortale, et verum, et bonum, circa ipsum atque in ipso omnino est, necessario videmus non aliqua vi adventitia et ascititia adesse ipsi et adnasci Spiritum sanctum, qui est rectus dux, et princeps et director, vivificus, omnisque creaturæ dominator et sanctificator, qui omnia in omnibus prout vult operatur et efficit. Ita ut nullum aliud intervallum intelligas Christi ad chrisma, id est, ad unctionem, quam regis ad regnum, quam sapientiæ ad spiritum sapientiæ, quam veritatis ad spiritum veritatis, quam virtutis ad spiritum virtutis: sed ab æterno in Patre Filius intelligitur, qui est et sapientia et veritas, consilium et fortitudo, cognitio et intelligentia. Ab æterno una cum ipso etiam Spiritus sanctus cognoscitur, qui quidem est Spiritus sapientiæ et veritatis, consilii et intelligentiæ, cæteraque alia quæ Filius et est et nominatur. Idcirco asserimus conjunctum sive adunatum, simul etiam discretum ac distinctum, sanctis discipulis traditum fuisse pietatis mysterium, nempe oportere credere in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nam hypostaseων proprietas veram et inconfusam hanc efficit personarum distinctionem. Unum autem nomen propositum expositionis quæ est secundum fidem, manifesto nobis unitatem essentiali personarum quæ sunt in fide interpretatur, dico Patris, et Filii, et Spiritus sancti, siquidem per has appellationes non naturæ differentiam docemur, sed solas hypostaseων γνωριστικὰς, id est personarum notiticas proprietates. Ita ut nos cognoscamus neque Filium Patrem esse, neque Patrem Filium, neque unumquemque in proprio et peculiari hypostaseως characterem permanentem intelligamus in indefinita perfectione atque in seipso considerari, et a conjuncto sive unito non dividi.

Quid igitur illud significat innominabile nomen

καὶ ἁγιασμὸς, καὶ εἰρήνη, καὶ ζωὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα, πρὸ τοῦ τὸν Υἱὸν εἶναι, καθὼς τοῖς αἰρετικοῖς δοκεῖ, οὐδὲ ταῦτα ἦν πάντως. Τούτων δὲ μὴ ὄντων, κενὸν πάντως τῶν τοιοῦτων ἀγαθῶν τὸν πατρῶον ἐννοήσουσι κόλπον· ὡς ἂν οὖν μήτε ὁ Πατὴρ ἐρημὸς τε τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν ἐννοηθεῖη· μὴ δὲ εἰς ταύτην τὴν ἀτοπίαν ἐκπέσοι τὸ δόγμα, ἀναγκαιῶς κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Δεσπότη, τῆ ἀιδιότητι τοῦ Πατρὸς ἢ περὶ τοῦ Υἱοῦ πίστις συνθεωρεῖται. Οὐ χάριν πάντα καταλιπὼν τὰ ὀνόματα ὅσα πρὸς ἐνδείξιν τῆς ὑπερκειμένης φύσεως λέγεται, τὴν τοῦ Πατρὸς κλήσιν, ὡς ἐνδεικτικωτέραν τῆς ἀληθείας ἐκτίθεται ἡμῖν ἐπὶ τῆς πίστεως, ἥτις, καθὼς εἴρηται, τῆ σχετικῆ διανοίᾳ καὶ τὸν Υἱὸν μεθ' ἑαυτῆς συνενδοσκυται· τοῦ δὲ Υἱοῦ ὅς ἐστιν ἐν τῷ Πατρὶ, ἀεὶ ὄντος ὅπερ ἐστίν, καθὼς εἴρηται καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις· ὅτι τὸ Θεῖον τῆ φύσει τὴν πρὸς τὸ μείζον ἀβήτησιν οὐ προσδέχεται· οὐ γὰρ ὄρα τὴ ἐξω ἑαυτοῦ ἄλλο ἀγαθόν, οὐ κατὰ μετουσίαν προσλαμβάνει τὸ πλεῖον· ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος, οὔτε ἀποβάλλοντος ὁ ἔχει, οὔτε προσλαμβάνοντος ὁ μὴ ἔχει· οὔτε γὰρ τι τῶν ἀποβλήτων ἔχει, καὶ εἰ τι μακάριον καὶ ἀκῆρατον, καὶ ἀληθινόν, καὶ ἀγαθόν περὶ αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ πάντως ἐστίν· ἀναγκαιῶς ὀρώμεν, οὐκ ἐξ ἐπικτησεως αὐτῷ προσγιγόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγαθόν τε καὶ ἅγιον· ὅπερ ἐστίν εὐθὲς ἡγεμονικόν, ζωοποιόν, τὸ πάσης τῆς κτίσεως περικρατητικόν τε καὶ ἁγιαστικόν· ὁ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται· ὡς μὴ δὲν τι μεταξὺ διαλείμμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸ Χρῖσμα νοεῖν, ἢ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν βασιλείαν· ἢ τῆς σοφίας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας· ἢ τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἢ τῆς δυνάμεως, πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς δυνάμεως· ἀλλ' ἐξ αἰτίου τῷ Πατρὶ ἐνθεωρουμένου τοῦ Υἱοῦ· ὅς ἐστι σοφία τε καὶ ἀλήθεια, καὶ βουλή, καὶ ἰσχύς, καὶ γνώσις, καὶ συνέσις· ἐξ αἰτίου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῷ συνθεωρεῖται· ὅπερ ἐστὶ Πνεῦμα σοφίας τε καὶ ἀληθείας, καὶ βουλῆς, καὶ συνέσεως· καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὅσα ὁ Υἱὸς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται. Διὰ τοῦτο φαμεν συνημμένον ἅμα καὶ διακεκριμένον παραδεδῶσθαι τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· τὸ δεῖν πιστεῦειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἢ μὲν γὰρ τῶν ὑποστάσεων ἰδιότης, τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον ποιεῖται τὴν προσώπων διαστολήν· ἐν δὲ ὄνομα προκειμένον τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἐκθέσεως, σαφῶς ἡμῖν τὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας τῶν ἐν τῇ πίστει προσώπων διερμηνεύει, Πατρός τε λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου· διὰ γὰρ τῶν κλήσεων τούτων, οὐ φύσεως διαφορὰν διδασκόμεθα, ἀλλὰ μόνως τὰς τῶν ὑποστάσεων γνωριστικὰς ἰδιότητας. Ὡστε γινώσκωμεν ἡμᾶς, μήτε Υἱὸν τὸν Πατέρα εἶναι, μήτε Πατέρα τὸν Υἱόν· μήτε Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἕκαστον ἐν τῷ ἰδιάζοντι τῆς ὑποστάσεως χαρακτηρῆ γνωρίζειν· ἐν ἀόριστῳ τελειότητι, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, καὶ ἀπὸ τοῦ συνημμένου οὐ διαιρούμενον

Τὶ οὖν σημαίνει τὸ ἀκατονόμαστον ὄνομα περὶ οὗ

εἰπὼν ὁ Κύριος; ὅτι βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα, οὐ προσέθηκεν αὐτὴν τὴν σημαντικὴν φωνὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δηλουμένην. Ταύτην ἔχομεν περὶ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν· ὅτι πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει ὄντα, διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας περιλαμβάνεται· ἵτε γὰρ οὐρανὸν εἰπὼν, ἐπὶ τὸ δηλούμενον ὑπὸ τοῦ ὀνόματος κτίσμα τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκούοντος ἤγαγε· καὶ ὁ ἀνθρώπου, ἢ τινος τῶν ζώων μνησθεὶς ἐπ' ὄνοματος, εὐθὺς τὸ εἶδος τοῦ ζώου τῷ ἀκροῦσι ἐνετυπώσατο· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως διὰ τῶν ἐπικειμένων ὀνομάτων ἐντυπωγραφεῖται· εἰ καρδία τοῦ διὰ τῆς ἀκοῆς παραδεξαμένου τὴν προσηγοριαν τὴν ἐπικειμένην τῷ πράγματι. Μόνη δὲ ἡ ἀκτιστος φύσις, ἡ ἐν τῷ Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ πιστευομένη, κρείττον πάσης ἐστὶν ὀνομαστικῆς σημασίας. Διὰ τοῦτο ὄνομα εἰπὼν ὁ Λόγος ἐν τῇ παραθέσει τῆς πίστεως, τὸ τί οὐ προσέθηκε· πῶς γὰρ ἂν εὐρεθῆι ὄνομα ἐπὶ πράγματος ὃ ὑπὲρ πάντων ἐστὶν ὄνομα; 'Ἄλλ' ἐξουσίαν ἔδωκεν, ὅπως ἂν χωρὶς ἡ ἐπίνοια ἡμῶν εὐσεβῶς κινουμένη εὐρεῖν τι ὄνομα τῆς ὑπεριεμένης φύσεως ἐνδεικτικόν· τοῦτο ὁμοίως ἐπαρμόζειν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, ἵτε τὸ ἀγαθὸν, ἵτε τὸ ἀφθαρτὸν, ὅπερ νομίζει ἕκαστος ἀξιὸν εἶναι πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀκράτου περιλαμβάνεσθαι φύσεως· καὶ τοῦτο δὲ μοι δοκεῖ διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης νομοθετεῖν ὁ Λόγος· τὸ πεπεισθαι ἀλλήλους τε καὶ ἀκατάληπτον τὸ τῆς θείας οὐσίας εἶναι. Φανερόν γάρ ἐστι ἡ τοῦ Πατρὸς κλήσις, οὐκ οὐσίας ἐστὶ παραστατικῆ· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν ἀποσημαίνει· οὐκοῦν εἰ δυνατόν ἦν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει οὐσίαν διδασκῆναι Θεοῦ· ὁ πάντας θεῶν σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, οὐκ ἂν τὴν περὶ τούτου γνώσιν ἀπεσιώπησεν. Νῦν δὲ τῷ μηδὲν περὶ τῆς οὐσίας εἰπεῖν, ἔδειξεν ὅτι ἐκείνης μὲν ἡ γνώσις ἀμήχανος· ὃ δὲ χωροῦμεν μαθόντες, οὐδὲν τοῦ ἀχωρήτου δεόμεθα· ἀρκοῦσαν ἔχοντες πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τῆς παραδοθείσης διδασκαλίας τὴν πίστιν. Τὸ γὰρ μαθεῖν ὅτι ἐκείνός ἐστι· τὸ ὄντως ὂν· ὃ διὰ τῆς σχετικῆς ἐννοίας ἡ τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότης συναναφαίνεται, ἡ τελειότητα διδασκαλίας τῆς εὐσεβείας ἐστὶ, τοῦ Υἱοῦ, καθὼς εἰρηται, συνημμένως μεθ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς τε καὶ ἀληθινὸν συνενδεικνυμένου· ἐπειδὴ αὐτός ἐστι καὶ ζωὴ καὶ ἀλήθεια.

doctrina est, cum sicut jam supra dictum est, Filius conjunctim et una cum ipso Spiritus vitæ et veritatis commonstretur: siquidem ipse est vita et veritas.

Τούτων οὕτω διηρημένων, πᾶσαν αἰρετικὴν ὑπόληψιν ἐν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ἀναθεματίζοντες, πιστεύομεν καθὼς ἐδιδάχθημεν ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ὁμολογοῦντες μετὰ τῆς πίστεως ταύτης, καὶ τὴν γενομένην παρὰ τοῦ Δεσπότης τῆς κτίσεως ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠήρησατο τὸ εἶναι Ἰσὺ Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών· καὶ σαρκωθεὶς ἐν τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ, ἐντρύσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ θανάτου· ἐν ᾧ κατεχόμεθα

A de quo sic Dominus locutus est? Quod baptizantes ipsos in nomen, non addidit ipsam significativam vocem quæ sub hoc nomine declaratur. Illud sic intelligimus, quod omnia quæcunque creata sunt, nominum significatione comprehenduntur. Nam qui cælum dixit, ad eam quæ hoc nomine significatur, creaturam audientis mentem induxit, et qui hominis vel alicujus animalium ipso nomine mentionem fecit, statim speciem animalis in animo ejus qui audivit, impressit. Eodem pacto alia omnia per imposita nomina pinguntur in corde ejus, qui per auditum accepit appellationem rei impositam: sola autem increata natura, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto creditur, omni præstantior est et melior nominis significatu. Idcirco Verbum, id est

B Filius Dei, cum in fidei traditione dixisset in nomen, quod esset id nomen non addidit. Quomodo enim inveniri posset nomen ei rei aptum quæ nomen omne exsuperat? sed potestatem fecit, ut pro captu suo intelligentia nostra, pie commota, inveniret aliquod nomen, quod supereminentem naturam ostenderet: illudque similiter accommodaret, et Patri, et Filio, et Spiritui sancto; sive bonum sive incorruptibile diceret, vel quod unusquisque existimaverit dignum esse assumere ad immortalis et æternæ naturæ demonstrationem. Atque hoc mihi videtur secundum hanc expositionem Verbum lege sanxisse; nempe ut persuaderet divinam essentiam quid esse ineffabile, non enarrabile et incomprehensibile. Perspicuum est enim, quod Patris appellatio non est essentiæ significatrix, sed relationis ad Filium index. Si igitur naturæ humanæ fas esset Dei essentiam doceri et percipere; ille qui vult omnes salvos fieri, et ad veritatis agnitionem venire⁶², non de hoc cognitionem reticisset: nunc autem cum nihil de essentia dixerit, ostendit quod illa cognitio haberi nulla solertia possit. Quod autem ab illo edocti mente percipimus, demonstrat quod eo quod comprehendere minime potest non egemus; sufficientem ad salutem nostram habentes, traditæ doctrinæ fidem. Nam in eo quod discimus quod ille est id quod vere est, quo nomine etiam Filii magnificentia per relativam notitiam ostenditur, perfectissima Religionis nostræ doctrina est, cum sicut jam supra dictum est, Filius conjunctim et una cum ipso Spiritus vitæ et veritatis commonstretur: siquidem ipse est vita et veritas.

D His itaque sic distinctis omnem hæreticam opinionem in divinis decretis detestantes credimus, sicut a Domini voce docti fuimus, in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti: contentes cum hac fide factam a Domino creaturæ pro hominibus dispensationem, Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum ezinanivit, formam servi accipiens⁶³, et in sancta Virgine incarnatus ex morte nos redemit, in qua detinebamur sub peccato venundati, dans permutationem sive pretium redemptionis

⁶² 1 Timoth. II, 4. ⁶³ Philipp. II, 6.

animarum nostrarum suum pretiosum sanguinem, quem per crucem effudit, ac per se nobis viam stravit ad resurrectionem. Veniet enim suis temporibus in gloria Patris omnem animam in justitia judicaturus: quando omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus, et prodibunt qui bona egerint in resurrectionem vitæ, qui vero mala, in resurrectionem judicii⁶⁶. Quare ne in aliquem simpliciorum inexplorate illapsa hæretica discordia, quæ nunc ab Eunomio disseminatur, sinceram fidem et doctrinam lædat et depravet, proponentes expositionem quæ ab ipsis circumfertur, dogmatis ipsorum pravitatem redarguere conabimur.

Sic igitur habent verba dogmatis: *Credimus in unum et solum verum Deum secundum ipsius Domini doctrinam, non mentita voce ipsum colentes (est enim omnis mendacii expers), sed eum qui vere est natura et gloria, Deus unus, absque principio, æterne, sine fine, solus.* Qui secundum Domini doctrinam credere promisit, ne pervertat factam ab universorum Domino fidei expositionem, ad id quod sibi ipsi videtur, sed vocibus a veritate profectis assentiat. Illic igitur cum verbum fidei complectatur nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quam consonantiam habent ea quæ nunc sunt composita cum Domini vocibus, ut ad illorum doctrinam tale dogma possit referri? Ubinam dixit Dominus in Evangeliiis oportere credere in unum et solum verum Deum? Non possent ostendere nisi habeant ipsi novum ali- quod Evangelium. Quæ enim ab antiquis per traditionem ad hæc usque tempora in Ecclesiis leguntur, hanc vocem non continent, quæ dicat oportere, credere vel baptizare in unum et solum verum Deum, quemadmodum isti autumant, sed in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nos autem sicut a Domini voce edocti fuimus, hoc asserimus quod *unum non Patrem* significat solum, sed etiam Filium simul cum Patre demonstrat, cum sic dixit Dominus, *Ego et Pater unum sumus*⁶⁷. Quinetiam et deitatis appellatio æqualiter imposita est et principio, in quo erat Verbum, et ipsi Verbo quod erat in principio. Dixit enim quod *etiam Verbum erat apud Deum*⁶⁸, et quod *Deus erat Verbum*. Ita ut in deitatis significato, simul cum Patre Filius intelligatur. Præterea id quod essentia verum est, nihil aliud præter veritatem potest intelligi. Quod autem Dominus sit veritas, nullus contradicet plane, nisi a veritate devius prorsus et alienus. Si igitur in uno Verbum est, et Deus est et veritas, quemadmodum in Evangeliiis prædicatur, ad quam Domini doctrinam refert illud dogma, qui his distinctivis vocibus est usus? Nam contraria differentia solius ad non solum, est etiam Dei ad non Deum, et veri ad non verum. Si igitur ad idola intuentes, hanc ad illa verborum adversam divisionem faciunt, nos etiam assentimur. Siquidem per homo-

⁶⁶ Joan. v, 29. ⁶⁷ Joan. x, 30. ⁶⁸ Joan. i, 1.

ὕπὸ τῆς ἀμαρτίας πεπραμένοι· δούς ἀντάλλαγμα τῆς λυτρώσεως τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα, ὃ ἐξέχεε διὰ τοῦ σταυροῦ· καὶ ὁδοποιήσας ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν· ἤξει γὰρ καιροῖς ἰδοὺς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς· κρῖναι πᾶσαν ψυχὴν ἐν δικαιοσύνῃ· ὅτε πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ· καὶ ἐξελεύσονται οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ὡς ἂν μὴδὲ τινι τῶν ἀπλουστέρων ἀνεξετάστως παρεμπι- σοῦσα ἡ αἰρετικὴ διαφορά, ἣ νῦν παρὰ τοῦ Εὐνομίου διασπειρομένη, βλάψῃ τὴν ἀκέραιον, ἀναγκαίως προστιθένης τὴν περιφερομένην παρ' αὐτῶν ἑν- θεσιν, διελέγξαι τὴν κακίαν τοῦ δόγματος αὐτῶν πει- ρασόμεθα.

Ἔχει τοίνυν ἡ λέξις τοῦ δόγματος, οὕτω· Πιστεύο- μεν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν· οὐκ ἔβου- σμένην φωνῇ τιμῶντες αὐτόν· ἔστι γὰρ ἀνευθέης· ἀλλ' ὅπως ὅντα φύσει τε καὶ δόξῃ Θεὸν ἕνα, ἀνάρχως, ἀίδιως, ἀτελευτήτως, μόνον. Ὁ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν πιστεύειν ἐπαγγελά- μενος, μὴ παρατρέπῃ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γενομένην τῆς πίστεως ἔκθεσιν, πρὸς τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν· ἀλλ' ἀκολουθεῖται ταῖς παρὰ τῆς ἀληθείας φωναῖς. Ἐκεῖ τοίνυν τοῦ λόγου τῆς πίστεως περι- ἔχοντος τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τίνα συμφωνίαν ἔχει τὰ νῦν συντε- θειμένα πρὸς τὰς τοῦ Θεοῦ φωνάς· ὥστε εἰς τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν τὸ τοιοῦτον ἀναφέρειν δόγμα; Πού τοίνυν εἶπε δεῖν πιστεύειν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· οὐκ ἂν ἔχοιεν ἐπιδείξει, εἰ μὴ τι νέον ἐστὶ παρ' αὐτοῖς Εὐαγ- γέλιον· ἃ γὰρ ἐξ ἀρχαίων μέχρι τοῦ νῦν κατὰ διαδο- χὴν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀναγινώσκειται, ταύτην τὴν φωνὴν οὐ περιέχει τὴν λέγουσαν· δεῖν πιστεύειν ἢ βαπτίζεσθαι εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καθὼς οὗτοι λέγουσιν· ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς δὲ ἡμεῖς παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς ἐδιδάχθημεν, τοῦτο φαμέν· ὅτι τὸ ἕν οὐ τὸν Πατέρα σημαίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συνενδείκνυται· οὕτως εἰπόντος τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμέν. Ὁμοίως καὶ τὸ θεότητος ὄνομα, ἐπίσης ἐπι- κέκληται, τῇ τε ἀρχῇ ἐν ἣ ὁ Λόγος, καὶ τῷ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντι Λόγῳ· εἶπε γὰρ ὅτι καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὥστε καὶ ἐν τῷ τῆς θεότητος σημαίνοντι ὄνοματι τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Υἱὸν συνθεωρεῖσθαι. Πρὸς τοῦτους δὲ καὶ τὸ ἀλη- θινόν, ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοηθῆναι οὐ δύναται· ὅτι δὲ ἀλήθεια ὁ Κύριος, οὐδεὶς ἀντιλέξει πάντως, εἰ μὴ τις εἴη τῆς ἀληθείας ἀλλότριος. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν τῷ ἐνὶ ὁ Λόγος ἐστὶ· καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἀλήθεια, καθὼς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κηρύσσεται, εἰς ποίαν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν ἀναφέρει τὸ δόγμα, ὃ ταῖς δια- σταλτικαῖς ταύταις φωναῖς κεχηρημένος; Ἡ γὰρ ἀντι- διαστολὴ τοῦ μόνου πρὸς τὸν μὴ μόνον, ἐστὶ καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν μὴ Θεόν· καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πρὸς τὸν

μη ἀληθινόν· εἰ μὲν οὖν πρὸς τὰ εἰδώλα βλέποντες πρὸς ἐκεῖνα ποιούνται τὴν τῶν ῥημάτων ἀντιδιαίρεσιν, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα· καθ' ὁμωνυμίαν γὰρ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τοῖς εἰδώλοις τῶν ἐθνῶν ἐπιλέγεται· *Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια*· καὶ ἄλλως πρὸς τὸ πλῆθος ἀντιδιαίρει τὸν μόνον· καὶ πρὸς τὰ ψευδῆ τὸν ἀληθινόν· καὶ τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς πρὸς τὸν ὄντα Θεόν. Εἰ δὲ πρὸς τὸν Μονογενῆ Θεόν, ἡ ἀντιδιαίρεσις γίνεται, μαθέτωσαν οἱ σοφοί· ὅτι ἀλήθεια πρὸς μόνον τὸ ψεῦδος τὴν ἀντιδιαστολήν ἔχει· καὶ θεὸς πρὸς τὸν μὴ ὄντα Θεόν· τοῦ δὲ Κυρίου ὃς ἐστὶν ἀλήθεια Θεοῦ ὄντος, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντος· καὶ ἐν πρὸς τὸν Πατέρα ὄντος, αἱ διασταλτικαὶ αὐταὶ φωναὶ ἐπὶ τοῦ ὄγματος χώραν οὐκ ἔχουσιν· ὁ γὰρ ἀληθῶς εἰς τὸν ἕνα πιστεύων βλέπει ἐν τῷ ἐνί, τὸν διὰ πάντων αὐτῷ ἠνωμένον, ἐν ἀληθείᾳ τε καὶ θεότητι, καὶ οὐσίᾳ, καὶ ζωῇ, καὶ σοφίᾳ· καὶ πᾶσιν ἀπαξιαπλῶς. Ἡ εἰ μὴ βλέπει ἐν τῷ ἐνί τὸν ταῦτα ὄντα, εἰς οὐδὲν ἔχει τὴν πίστιν, χωρὶς γὰρ Υἱοῦ Πατρὸς οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται· οὔτε μὴν χωρὶς δυνάμεως ὁ δυνατός· οὔτε χωρὶς σοφίας ὁ σοφός· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία Θεοῦ. Ὅστε οἱ τῆς δυνάμεως, ἡ τῆς ἀληθείας, ἡ τῆς σοφίας, ἡ τῆς ζωῆς, ἡ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκτὸς βλέπειν φανταζόμενος, ἡ οὐδὲν βλέπει, ἡ τὸ κακὸν πάντως βλέπει· ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ὑπεξαίρεσις, τοῦ κακοῦ καὶ θέσις, καὶ ὑπαρξίς γίνεται· οὐκ ἐψευσμένη φωνῇ, φησί, *τιμῶντες αὐτόν· ἐστὶ γὰρ ἀψευδής*. Ταῦτη τῇ φωνῇ εὐχομαι τὸν Εὐνόμιον εἰ γὰρ οὕτω φρονοῖ ὅτι πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον τοῦ ψεύδους κεχωρίσται· πεισθήσεται πάντως ἀληθεύειν τὸν εἰπόντα· ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ, δηλαδὴ ὅλος ἐν ὅλῳ· οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ περιτεύοντος· οὔτε τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Πατρὶ λείποντος· καὶ ὅτι οὕτω χρῆ τιμῆσθαι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμᾶται ὁ Πατὴρ· καὶ ὅτι Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὅτι Ὁ ὕδεις εἶδεν τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· καὶ ὅτι Καὶ τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Δι' ὧν ἀπάντων, οὔτε δόξης, οὔτε οὐσίας, οὔτε ἄλλου τινὸς παραλλαγῆ ὑπονοεῖται ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῖς ταύτας τὰς φωνὰς ὡς ἀληθινὰς δεξαμένοις. Ὅτως ὄντα, φησί, *φύσει τε καὶ δόξῃ Θεὸν ἕνα*. Τὸ ὄντως ὄν, ἀντιδιαίρεται πρὸς τὸ μὴ ὄντως ὄν. Ἔστι δὲ ὄντως ὄν, ἔκαστον τῶν ὄντων καθὸ ἐστὶν· τὸ δὲ μέχρι φαντασίας τινὸς καὶ ὑπονοίας δοκοῦν μὲν εἶναι, μὴ ὄν δὲ, τοῦτο οὐκ ὄντως ἐστὶν· ὡς τὸ ἐνύπνιον, φάσμα, ἡ ὁ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἄνθρωπος. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα μέχρι φαντασίας ὄντα τὸ ὄντως εἶναι οὐκ ἔχει. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν κατασκευάζουσι καθόλου μὴ εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεόν· κατὰ τὴν τῷ Πατρὶ μόνῳ τὸ ὄντως εἶναι προσμαρτυροῦσιν. Εἰ δὲ οὐκ ἄρνούονται τὸν πάντων ποιητὴν ὅτι ἐστὶν, πεισθήτωσαν μὴ ἀποστρεφῆναι τὸν ὄντα τοῦ ὄντως εἶναι· ὃς ἑαυτὸν ἐν τῇ γενομένῃ Μωϋσῆ θεοφανείᾳ, ὄντα ὠνόμασεν, εἰπὼν ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καθὼς ὁ Εὐνόμιος ἐν τοῖς ἐφεξῆς λόγοις, τούτῳ συν-

A *nymiam deitatis nomen gentium idolis tribuitur: Omnes enim dii gentium darmonia* ⁶⁸: et aliter ad multitudinem opponit eum qui solus est: et ad falsam eum qui verus est, et eos qui dii non sunt ad eum qui Deus est: Quod si ad unigenitum Deum fit hæc adversa differentia, discant isti sapientes, quod veritas ad solum mendacium contrariam habet differentiam: et Deus ad eum qui non est Deus. Cum autem Dominus, qui est veritas, Deus sit et in Patre, et unum sit cum Patre, hæc discretivæ voces in dogmate locum non habent. Nam qui vero in unum credit, videt in uno eum qui per omnia ipsi unitus est, in veritate, et deitate, et essentia, et vita, et sapientia, et in omnibus prorsus. Vel si in uno non eum videt qui est hæc ipsa, in nihil fidem habet. Nam absque Filio Pater neque est neque dicitur; neque quidquam absque potentia qui potens est, neque absque sapientia qui sapiens. Christus enim Dei potentia et Dei sapientia. Quare qui extra potentiam, vel veritatem, vel sapientiam, vel vitam, vel verum lumen respicit, falsa sibi animo fingens, vel nihil videt, vel malum prorsus videt. Nam honorum subtractio, mali positio et existentia efficitur. *Non mentita voce, inquit, ipsum colentes: est enim verax*. In hac voce Eunomium precor permanere veritati testimonium perhibentem, quod non iocentitur Deus.

ἐπιμένειν μαρτυροῦντα τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι ἐστὶν ἀψευδής. *C* Si enim ita sentiat, quod quidquid a Domino dicitur a mendacio separatum est: procul dubio credet eum verum loqui, qui dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est* ⁶⁹, nimirum totus in toto, neque Patre in Filio exsuperante, neque Filio in Patre deficienti: et: *Sicut Pater honorificatur, sic Filium honorificandum esse* ⁷⁰, et quod *Qui vidit me, vidit Patrem* ⁷¹, et quod *Nullus novit Filium nisi Pater*, et quod *Patrem nullus cognoscit, nisi Filius* ⁷². Quibus omnibus neque gloriæ, neque essentiæ, neque ullius alius rei in Patre et Filio differentia ab iis intelligitur, qui has veras voces admiserunt. *Qui vere est, inquit, natura et gloria Deus unus*. Quod vere est ens opponitur ei quod non est vere ens. Est autem vere ens unumquodque entium qua est, quod autem phantasia, id est, visionē quadam et suspitione videtur quidem esse cum non sit ens, hoc non vere est, sicut somnium, spectrum, vel in imagine homo. Hæc igitur et ejusmodi visione tenuis cum sint, vere esse non habent. Quod si judaica opinione omnino non esse Unigenitum astruunt, præclare soli Patri vere esse suo testimonio attribuant. Quod si non negant eumdem Unigenitum omnium factorem, quia est, persuadeantur eum qui est vera essentia nequaquam privare. Qui seipsum in ea, quæ Moysi facta est, Dei apparitione, eum qui est, nominavit, cum dixit: *Ego sum qui sum* ⁷³. Quemadmodum Eunomius in se-

⁶⁸ Psal. xciv, 5. ⁶⁹ Joan. x, 38; xiv, 10. ⁷⁰ Joan. v, 25. ⁷¹ Joan. xiv, 9. ⁷² Matth. xi, 27.

⁷³ Exod. iii, 14.

quentibus sermonibus, huic assentitur dicens ipsum esse Unigenitum qui Moysi apparuit. Deinde ait, *Et natura et gloria Deum esse unum*. Si igitur Unigenitus est Deus, nec sit natura Deus: ipse viderit qui hæc dicit. Quod si non est Deus qui non sit natura Deus, discant a magno Paulo, quod qui serviunt iis qui non sunt natura dii, non serviunt Deo ⁷⁵. Nos autem Deo viventi et vero servimus sicut Apostolus dicit: *Cui servimus Jesus est Christus* ⁷⁶. Huic enim ipse etiam apostolus Paulus servire gloriatur, dum dicit: *Paulus servus Jesu Christi* ⁷⁶. Nos igitur qui non amplius servimus iis qui non sunt natura dii, eum qui est natura Deus cognovimus, *Cui genu omne flectitur caelestium, terrestrium, et inferorum* ⁷⁷. Non autem servissemus, nisi credidissemus, quod hic est vivus et verus Deus, cui omnis lingua confitetur, *Quia Dominus Jesus in gloriam est Patris* ⁷⁸.

Deum, inquit, unum, absque origine sive principio: æternæ, sine fine solum. Rursus intelligite, parvuli, astutiam ⁷⁹ (inquit Solomon), ne aliquando decepti in deitatis Unigeniti abnegationem incidatis. Id sine fine est, quod mortis et interitus non est capax. Eodem modo id æternum est quod non ad tempus dicitur. Quod igitur neque æternum est, neque fine caret, hoc prorsus in natura corruptibili et temporali cernitur. Ergo qui uni et soli Deo id quod sine et exitu caret suo testimonio attribuit; non autem complectens Filium æterni et sine carentis significatione, corruptibilem ipsum esse et temporalem per hunc sermonem confirmat, qui ab æterno, et incorruptibili, et fine carenti differt. Nos autem quamvis audiamus quod solus Deus habet immortalitatem ⁸⁰: per immortalitatem etiam Filium intelligimus. Immortalitas enim est vita; iametsi Deus dicatur habitare lucem inaccessam ⁸¹: etiam verum lumen, quod est mendacio inaccessibile, Unigenitum intelligi non ambigimus, in quo Deum Patrem esse ab ipsa veritate didicimus. Ex his auditor quod magis sit pium colligat: utrum sic de Unigenito opinari et sentire Deo decore oportet; an corruptibilem, et ad tempus eum esse dicere, sicut censet hæresis. *Non essentia* (inquit) *secundum quam est unus, in plures separatam, vel alias aliud quid factum, vel ab eo quod est, demigrantem, neque ex una essentia in trinam hypostasim figuratum. Omnino enim et penitus unus est. secundum eadem et eodem modo permanens solus*. Ex his propositis decet intelligentem auditorem discernere, primum quidem, quæ sine sensu projecta sunt in oratione inania verba, ab iis quæ significationem aliquam habere videntur; deinde in reliquis dictis sententiam quæ invenitur perspicere, utrum pietati quæ est in

Priora igitur verba quæ hic sunt apposita in universum, neque bonam, neque malam aliquam

τίθεται: αὐτὸν εἶναι λέγων, τὸν τῷ Μωϋσῆ φανέντα. Εἶτα φύσει τε καὶ δόξῃ Θεὸν φησὶν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἔστιν ὁ Θεὸς χωρὶς τοῦ εἶναι φύσει Θεός, αὐτὸς ἂν εἰδείη ὁ ταῦτα λέγων· εἰ δὲ οὐκ ἔστι Θεός ὁ μὴ φύσει Θεὸς ὢν, μαθέτωσαν παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου, ὅτι οἱ δουλεύοντες τοῖς μὴ φύσει θεοῖς, Θεῶν οὐ δουλεύουσιν· ἡμεῖς δὲ δουλεύομεν Θεῶν ζῶντι τε καὶ ἀληθινῷ· καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἦ δὲ δουλεύομεν, Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός. Τούτῳ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος δουλεύειν καυχᾶται, λέγων· Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς τοίνυν οἱ μηκέτι δουλεύοντες τοῖς φύσει μὴ οὖσι θεοῖς, ἐπέγνωμεν τὸν φύσει ὄντα Θεόν, Ἦ πάν ἡνὸν κάμπτεται ἐκουρνιαίων, καὶ ἐπιγεῖων καὶ καταχθονίων. Οὐκ ἂν δὲ ἐδουλεύσαμεν, εἰ μὴ ἐπιστεύσαμεν, ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ ζῶν τε ἀληθινὸς Θεός· ἢ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Θεόν, φησὶν, εἶναι, ἀνάγκη, ἀδίδως ἀτελευτήτως μόνον. Πάλιν νοήσατε, ἀκαχοί, πανοργιστῶν, φησὶν ὁ Σολομών· μὴ ποτε εἰς ἄρησιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀπατηθέντες ἐκπέσητε. Ἀτελευτήτων ἐστὶ τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον. Ὡσαύτως καὶ ἀίδιον τὸ μὴ πρόσκαιρον λέγεται. Ὁ τοίνυν μήτε ἀίδιον ἐστὶ, μήτε ἀτελευτήτων· τοῦτο πάντως ἐν τῇ φθαρτῇ τε καὶ ἐπιχώρῳ θεωρεῖται φύσει. Οὐκοῦν ὁ τὸ ἀτελευτήτων τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ προσμαρτυρῶν Θεῷ μὴ συμπεριλαμβάνων δὲ τὸν Υἱὸν τῆ τοῦ ἀτελευτήτου καὶ ἀίδιου σημασίᾳ, φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι καὶ πρόσκαιρον διὰ τοῦ τοιοῦτου λόγου κατασκευάζει, τὸν τῷ ἀίδιῳ καὶ ἀτελευτήτῳ ἀντιδιαστελλόμενον. Ἡμεῖς δὲ κἂν ἀκούσωμεν ὅτι μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανάσιαν, τὸν Υἱὸν διὰ τῆς ἀθανασίας νοοῦμεν. Ἀθανασία γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ· κἂν λέγηται φῶς οἰκεῖν ἀπρόσιτον. Πάλιν τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὅπερ ἐστὶ τῷ ψεύδει ἀπρόσιτον, τὸν Μονογενῆ νοεῖσθαι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, ἐν ᾧ τὸν Πατέρα εἶναι παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐμάθομεν. Ἐκ τούτων δὲ ὁ ἀκροατῆς, ἐπιλεξάσθω τὸ εὐσεβέστερον, εἴτε οὕτω χρῆσθαι περὶ τοῦ Μονογενοῦς θεοπροπῶς δοξάζειν· εἴτε φθαρτὸν τε καὶ πρόσκαιρον εἶναι λέγειν, ὡς ὑφηγεῖται ἡ αἵρεσις. Οὐ τὴν οὐσίαν, φησὶ, καθ' ἣν ἐστὶν εἰς, χωριζόμενον εἰς πλείους· ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, ἢ τοῦ εἶναι δέσμιον μεριστάμενον, οὐδὲ ἐκ μιᾶς οὐσίας εἰς ὑπόστασιν τρισὴν σχηματιζόμενον. Πάντη γὰρ καὶ καθάπαξ ἐστὶν εἰς, κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμένων μόνος. Ἐκ τούτων δὲ τῶν παρατεθέντων προσήκει τὸν συνετὸν ἀκροατὴν διακρίνειν, πρῶτον μὲν τὰ χωρὶς διανοίας ἐκριφέντα τῷ λόγῳ διάκενα ῥήματα ἀπὸ τῶν δοκούντων νοῦν ἔχειν. Μετὰ ταῦτα δὲ τὴν εὐρισκομένην ἐν ταῖς ὑπολοίποις διάνοιαν τῶν εἰρημένων ἐπισκοπεῖν, εἰ συμβαίνει τῇ περὶ τὸν Χριστὸν εὐσεβείᾳ.

Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῶν παρατεθέντων καθόλου πάσης καὶ καλῆς καὶ κακῆς διανοίας κεχώρισται. Τίνα γὰρ

⁷⁵ Rom. 1, 21. ⁷⁶ ibid. 9. ⁷⁶ ibid. 1. ⁷⁷ Philipp. 11, 10. ⁷⁸ ibid. 11. ⁷⁹ Prov. viii, 5. ⁸⁰ 1 Tim. vi, 16. ⁸¹ ibid.

διανοίαν ἔχει τὸ, οὐ τὴν οὐσίαν καθ' ἣν ἔστιν εἷς, χωριζόμενον εἰς πλείους, ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, ἢ τοῦ εἶναι ὃ ἔστιν μεριστάμενον; Οὐτ' ἂν αὐτὸς εἴποι· οὔτε τινὰ τῶν συμμαχοῦντων αὐτῷ νομίζω δύνασθαι ἂν ἐξευρεῖν σιάν τινα διανοίαν ἐν τοῖς εἰρημένους. Οὐ τὴν οὐσίαν καθ' ἣν ἔστιν εἷς. Χωριζόμενον αὐτὸν λέγει τῆς οὐσίας αὐτοῦ, μὴ χωρίζεσθαι, ἢ τὴν οὐσίαν λέγει ἀπ' αὐτοῦ μὴ μερίζεσθαι. Ἔσθ' οὗτος τίς ἐστι, καὶ ἦχος μάταιος εἰκῆ συγκαίμενος, ὁ ἀσημαντος οὗτος λόγος. Καὶ τί χρὴ παραμένειν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀδιανοήτων τούτων ῥημάτων; Πῶς γὰρ τις τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας χωρισθεὶς ἐν τῷ εἶναι μένει; ἢ πῶς ἡ οὐσία τινὸς μερισθεῖσα, ἐφ' ἑαυτῆς δείκνυται; ἢ πῶς ἐστι δυνατόν ἀπὸ τοῦ ἐν ψῆστιν ἐκδάντα, ἄλλο γενέσθαι ἔξω ἑαυτοῦ γινόμενον; Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ μᾶς, φησὶν, οὐσίας εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματιζόμενον. Παντὶ γὰρ καθάπαξ ἔστιν εἷς, κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμέτρων ἄλλος. Τὸ μὲν οὖν ἀδιανόητων ἐν τοῖς εἰρημένους, παντὶ δῆλον εἶναι καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων οἶμαι λόγων· τούτοις δὲ ἀντιλεγέτω ὁ νομίζων εἶναι τινα ἐν τοῖς λεγομένοις νοῦν ἢ διάνοιαν· ὁ γὰρ κρίνειν ἐπισκευμένους λόγου δύναμιν, ἀπαξιώσασθαι τοῖς ἀνυποστάτοις συμπλέκεσθαι. Τίνα γὰρ ἰσχυρὸν ἔχει κατὰ τοῦ ἡμετέρου δόγματος, τὸ λέγειν, Οὐ τὴν οὐσίαν καθ' ἣν ἔστιν εἷς χωριζόμενον, ἢ μερίζόμενον εἰς πλείους, ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον· τὸ εἶναι ὃ ἔστι μεριστάμενον· οὔτε ἐκ μᾶς οὐσίας εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματιζόμενον; Ἄ μῆτε λέγεται παρὰ τῶν Χριστιανῶν, μῆτε πιστεύεται· μῆτε ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ διὰ τῶν παρ' ἡμῖν ὁμολογούμενων νοεῖται. Τίς γὰρ εἶπε τοῦτο ποτε, ἢ λέγοντος ἤκουσεν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν ἢ χωρίζεται ἢ μερίζεται, ἢ ἄλλοτε ἄλλος γίνονται, ἔξω ἑαυτοῦ γινόμενος, ἢ εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζεται; Ἐστω δὲ ταῦτα λαλεῖ ὁ Εὐνόμιος· οὐ πρὸς ἡμᾶς μαχόμενος, ἀλλ' ἰδίᾳ φληνάφους ἐλθὼν· πολλὴν καταμέλας τῇ ἀσεβείᾳ τῶν λεγομένων τὴν ἔκρινεν. Ἡμεῖς γὰρ ἐπίσης ἀσεβῆς τε καὶ ἄθεον λέγομεν, καὶ τὸ χριστὸν λέγειν τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως· καὶ τὸ οἶεσθαι τὸν Πατέρα καθὸ ἔστι, χωρίζεσθαι ἢ τέμνεσθαι, ἢ ἑαυτοῦ ἐξίστασθαι, ἢ εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζεσθαι· ὥσπερ τινὰ πηλὸν, ἢ κηρὸν, ἐν μορφαῖς διαφόροις διαπλασσόμενον.

plurimam impietati suæ dementiam ex his dictis admiscuit. Nos enim ex æquo et impium, et quod Deum tollit dicimus, creaturæ Dominum quid creatum esse profari : et putare Patrem, qua est, separari vel dissecari vel ex seipso emigrare, vel in tres subsistentias sive personas formari, velut lutum quoddam, vel ceram, cum formis differentibus effingitur.

Ἄλλὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους σκεψώμεθα. Πάντη γὰρ καὶ καθάπαξ ἔστιν εἷς· κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμέτρων ἄλλος. Εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει, τοῦτο καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Εἷς γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθῶς ὁ Πατὴρ, ἄλλος καὶ πάντη καθάπαξ κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως ἔχων. Καὶ οὐδὲ ποτε ὅπερ εἶπεν, οὔτε μὴ ὦν, οὔτε μὴ ἐσόμενος. Εἰ τοίνυν πρὸς τὸν Πατέρα βλέπει ἡ τοιαύτη φωνὴ, μὴ μαχέσθω τῷ ὄγκῳ τῆς εὐσεβείας, συμφωνῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ὁ γὰρ ὁμολογῶν τὸν Πατέρα πάντοτε καὶ ὡσαύτως ἔχειν, ἓνα καὶ μόνον ὄντα, τὸν τῆς εὐσεβείας κρατύνει λόγον· βλέπων ἐν τῷ Πατρὶ

A sententiam in se continent. Quam enim sententiam habet hoc, non essentia secundum quam est unus, separatam in plures, vel alias aliud quid factum, vel ab esse quod est, demigrantem? Nec ipse dixerit; neque quemquam eorum qui ab ejus causa stant in his quæ dicta sunt sententiæ umbram aliquam arbitror posse invenire. *Non essentia secundum quam est unus.* Separatum ipsum dicit ab essentia sui ipsius, non separari, vel essentiam ejus dicit ab ipso non dividi. *Streptitus* quidam est et sonitus inanis temere conflatu, hæc nihil significans oratio. *Ecquid est necesse in verborum mente et sensu carentium examinatione diutius insistere? Quomodo enim quis a sua ipsius essentia divulgus in suo esse manet? vel quomodo essentia alicujus in partes divisa in se ipsa ostenditur? vel qui fieri potest, ut qui ab eo in quo est exierit, alius fiat extra seipsum factus? Sed neque ex una,* ait, *essentia in tres hypostases figuratum. Prorsus enim et penitus unus est, secundum eadem et eodem modo permanens solus.*

Quod igitur mente caret et sensu in his quæ recitata sunt Eunomii verbis, cuius perspicuum esse etiam ante nostras rationes arbitror : his ergo contradicat, qui putat iis verbis aliquam mentem et intelligentiam inesse : qui enim sermonis istius vim consideraverit, absurdus et nullum fundamentum habentibus implicari et hæerere dedignabitur. Quid enim roboris et momenti contra nostrum dogma habet, hoc enuntiare, *non essentia secundum quam est unus separatam, vel in plures partitione facta divulgum, aut qui alias alius efficitur, vel qui ab eo quod est, esse discedit : neque ex una essentia in tres subsistentias transformatur?* Quæ neque a Christianis dicuntur, neque creduntur : neque ex consequente per ea quæ apud nos certa sunt et concessa, intelliguntur. Quis enim hæc unquam dixit, vel ex dicente in Dei Ecclesia audivit, quod Pater secundum essentiam vel separatam vel distribuitur, vel alias alius gignitur, extra seipsum factus, et quod in tres hypostases figuratur? Sibi ipsi loquitur Eunomius, non nos oppugnans, sed suas nugas nectens,

Sed quæ sequuntur verba consideremus. *Omni ex parte et absolute unus est : secundum eadem et eodem modo permanens solus.* Si de Patre dicit, hoc etiam nos comprobamus. Unus enim est vere Pater, solus etiam ubique et prorsus omninoque, et secundum eadem eodemque modo se habens. Neque unquam quod est, neque non ens, neque non futurus. Si ergo hæc vox Patrem respicit, pietatis decreto non pertinax adversetur, sed in hac parte Ecclesiæ consentiat. Qui enim Patrem semper et eodem modo se habere constitetur, unumque et solum esse confirmat, pietatis retinet do-

ctrinam, intuens in Patre Filium : sine quo Pater neque est neque dicitur. Quod si aliquem alium Deum præter Patrem fingit, cum Judæis disputet, vel cum his qui Hypsistiani nominantur : quorum est hæc cum Christianis discordia, quod ipsi Deum quidem conflentur esse quemdam ὕψιστον, id est, altissimum, vel παντοκράτορα, id est, omnipotentem : Patrem autem ipsum esse non admittunt. Christianus vero, nisi Deo Patri credat, Christianus non est.

Quæ his deinceps adjicit hæc sunt : *Non habens, inquit, deitatis suæ participem socium, non partiarium gloriæ, non consortem potestatis, non regni consessorem : unus enim est et solus Deus omnipotens, Deus deorum, Rex regnantium, Dominus dominantium.* Nescio in quem intuens Eunomius, non ipsi divinitatem communicare Patrem contestatur. Siquidem ad simulacra vana et ad conflictam simulacricolarum opinionem talia dicit, quemadmodum Paulus clamat, quod *non est consensus, sive conventio Christo cum Beliar, neque communicatio templo Dei cum templis idolorum* ⁸², etiam nos confirmamus. Quod si unigenitum Deum per ea quæ dicuntur, a patria deitate separat, discat, dilemma impietatis ejus in seipsum recriminationem construere ; vel enim absolute Dei Unigenitum negat esse Deum, ut Patri conservet ac vindicet, quod est cum Filio in deitate incommunicabile, ac per hoc transgressor ac prævaricator rearguitur, Deo Christianorum abnegato ; vel si concesserit, illum esse Deum secundum naturam cum Deo vero non convenientem, omnino necessarium est ipsum confiteri, se orare deos naturarum differentia a se divisos ac diremptos. Horum utrum voluerit, eligat, vel negare Filii deitatem, vel deos suo dogmate inducere : utrum enim horum elegerit, nihil refert, ad impietatem par scelus est. Nos enim inspiratis a Deo Scripturæ verbis instituti et edocti non in Patre et Filio deitatis communionem cernimus, sed unitatem, hoc propriis verbis Domino docente, quibus ait, *Pater et ego unum sumus* ⁸³, et, *Qui vidit me, vidit Patrem* ⁸⁴. Nam si non esset ejusdem naturæ, quomodo vel haberet in semetipso quod alienum ; vel quomodo in seipso ostenderet quod est dissimile ; externa et aliena natura non excipiente diversi generis characterem sive formam ? Dicit autem quod *gloriæ partiarium* sive socium *non habet* : hoc autem ut se habet dicit, tametsi nesciat quid dicat : non enim Filius cum Patre gloriam partitur, sed totam cum Patre gloriam habet, sicut etiam Pater omnem cum Filio habet gloriam. Sic enim dixit ad Patrem, quod *Omnia mea tua sunt, et tua mea* ⁸⁵. Ideoque in tempore judicii seipsum appariturum esse in gloria Patris affirmat ⁸⁶, cum redditurus est cuique secundum opera sua ; hac autem voce unionem naturæ demonstrat. Quemadmodum enim alia glo-

τὸν Υἱὸν οὐ χωρὶς Πατὴρ οὔτε ἐστίν, οὔτε λέγεται. Εἰ δὲ ἄλλον τινὰ παρὰ τὸν Πατέρα Θεὸν ἀναπλάσσει, Ἰουδαίους διαλεγέσθω, ἢ τοῖς λεγομένοις Ὑψιστιανοῖς· ὧν αὕτη ἐστὶν ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς διαφορά· τὸ Θεὸν μὲν αὐτοὺς ὁμολογεῖν εἶναι τινὰ, ὃν ὀνομάζουσιν Ὑψιστον, ἢ Παντοκράτορα· Πατέρα δὲ αὐτὸν εἶναι μὴ παραδέχεσθαι. Ὁ δὲ Χριστιανὸς, εἰ μὴ τῷ Πατρὶ πιστεύει, Χριστιανὸς οὐκ ἐστίν.

Ἄ δὲ τούτοις ἐφεξῆς προστιθῆαι, ταῦτα ἐστίν. *Οὐ κοινωνὸν ἔχων, φησὶ, τῆς θεότητος, οὐ μερίτην τῆς δόξης, οὐ σύγκληρον τῆς ἐξουσίας, οὐ σύνθρονον τῆς βασιλείας.* Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, Θεὸς θεῶν, βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, Κύριος τῶν κυριευόντων. Οὐκ οὐδὲ πρὸς τινὰ βλέπων ὁ Εὐνόμιος, τὸ μὴ κοινωνεῖν ἑαυτῷ τῆς θεότητος τὸν Πατέρα διαμαρτύρεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ μάταια, καὶ τὴν πειπλανημένην τῶν εἰδωλολατρῶντων ὑπόληψιν τὰ τοιαῦτα λέγει, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· *οὐκ ἐστὶ συμμίσησις Χριστῷ πρὸς Βελιάρ· οὐδὲ κοινωνία τῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων*, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Εἰ δὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τῶν λεγομένων τῆς πατρικῆς ἀφορίζει θεότητος, μαθέτω ὅτι δῆλημα τὴν τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ κατηγορίαν ἐφ' ἑαυτῷ κατασκευάζει· ἢ γὰρ ἀρνεῖται καθόλου Θεὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεοῦ· ἢ ἀκοινωνῆτον· καὶ διὰ τούτου παραβάτης ἀλέγχεται, τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἀρνησάμενος· ἢ εἰ δόξη κάκεινον εἶναι Θεὸν κατὰ τὴν φύσιν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ μὴ συμβαίνοντα, ἀνάγκη πᾶσα αὐτὸν Θεοὺς πρεσβεύειν, ὁμολογεῖν, τῇ διαφορᾷ τῶν φύσεων ἀπ' ἀληθῶν διεσχισμένους. Ἐλέσθω τούτων ὃ βούλεται, ἢ ἀρνεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ θεότητα, ἢ Θεοὺς ἐπιεσάγειν τῷ δόγματι· ὅπερ γὰρ ἀνέληται τούτων, Ἰσὸν ἐστὶν εἰς ἀσέβειαν. Ἡμεῖς γὰρ παρὰ τῶν θεοπνευστῶν τῆς Γραφῆς λόγων μυσταγωγούμενοι, οὐχὶ κοινωνίαν θεότητος ὀρώμεν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀλλ' ἐνότητα· τοῦτο τοῦ Δεσπότου διὰ τῶν ἰδίων λόγων διδάξαντος, ἐν οἷς φησιν, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν*· καὶ ὅτι *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Εἰ γὰρ μὴ τῆς αὐτῆς ἦν φύσεως, πῶς ἂν ἦ ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀλλότριον, ἢ πῶς ἂν ἐδειξεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀνίμοιον, μὴ δεχομένης τῆς ξένης τε καὶ ἀλλοτρίας φύσεως τὸν τοῦ ἑτερογενοῦς χαρακτήρα ; λέγει δὲ οὐκ οὐδὲ *μερίτην ἔχει τῆς δόξης.* Τοῦτο δὲ ὡς ἔχει λέγει, εἰ καὶ μὴ οἶδεν ὃ λέγει· οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα τὴν δόξαν, ἀλλ' ὅλην ἔχει τοῦ Πατρὸς τὴν δόξαν, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ πᾶσαν ἔχει τοῦ Υἱοῦ τὴν δόξαν. Οὕτως γὰρ εἶπε πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι· *πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ.* Διδὸς καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἐπιφανῆσεσθαι ἑαυτὸν φησιν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς· ὅτε μέλλει ἀποδιδόναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸ ἡνωμένον τῆς φύσεως. Ὡς γὰρ ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης· διὰ τὸ μὴ συμβαίνειν πρὸς ἄλληλα

⁸² II Cor. vi, 14, 15. ⁸³ Joan. i, 50. ⁸⁴ Joan. xiv, 9. ⁸⁵ Joan. xvii, 10. ⁸⁶ Matth. xiv, 31.

τῶν στοιχείων τὴν φύσιν ὡς εἰ γε ἡ αὐτὴ δόξα ἐπ' ἀμφοτέρων ἦν, οὐκ ἂν τις διαφωρὰ τῆς φύσεως αὐτῶν ἐποιήθη. Οὕτως ὁ ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ φανήσεσθαι προειπὼν, ἔδειξε διὰ τῆς κατὰ τὴν δόξαν ταυτέτητος, τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως.

Τὸ μὴ σύνθρονον τῆς βασιλείας λέγειν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, πολλὴν μαρτυρεῖ τῷ Εὐνομίῳ τὴν τῶν θείων λογίων μελέτην, ὃς ἐκ τῆς ἁγαν προσοχῆς τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, οὕτω ἤκουσεν, ὅτι *Τὰ ἔνω φρονεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενος*, καὶ ὅτι ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ κεκάθικεν· καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, ὧν οὐκ ἂν βραδίως τις τὸ πλῆθος ἐξαριθμήσειεν· ἄπερ μὴ πω μαθὼν ὁ Εὐνόμιος ἀπαγορεύει σύνθρονον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τὸ δὲ σύγκληρον τῆς ἐξουσίας, μᾶλλον ὡς ἀνόητον παραδραμεῖν χρή, ἢ ὡς ἀσεβὲς διελγῆσαι. Τίνα γὰρ διάνοιαν ἔχει ἡ τοῦ συγκληρῶν λέξις, ἐκ τῆς κοινῆς τοῦ λόγου καταχρήσεως, οὐκ ἔστιν εὐρεῖν. *Ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν τοῦ Κυρίου βάλλουσι κληροί*, καθὼς ἡ Γραφὴ λέγει, οἱ μὴ βουλόμενοι διασχίσαι τὸν δεσποτικὸν χιτῶνα, ἀλλ' ἐνὸς αὐτῶν ποιῆσαι κτήμα, ᾧ ἂν ὁ κληρὸς χαρίσθῃται. Οἱ τοίνυν πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ τοῦ χιτῶνος διακληρούμενοι, ζῶνται ἰσως σύγκληροί λέγεσθαι. *Ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῇ φύσει οὐσης τῆς ἐξουσίας. *Τὸ τε γὰρ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὅπου θέλει πνεῖ*· καὶ πάντα ἐν πᾶσιν ενεργεῖ καθὼς βούλεται, καὶ ὁ Υἱὸς δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε· καὶ οὐς θέλει ζωοποιεῖ· καὶ ὁ *Πατήρ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ τοὺς χρόνους ἔθετο*, ἀπὸ τῶν χρόνων δὲ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ χρόνῳ γεγενημένα, νοοῦμεν εἶναι τῷ Πατρὶ ὑπεξούσια. Εἰ οὖν ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ποιεῖν ἂ βούλωνται ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡς εἰπομεν ἀποδίδεται· τίνα νοῦν ἢ τοῦ συγκληρῶν τῆς ἐξουσίας λέξις ἔχει; Κατιδεῖν οὐκ ἔστιν· ὁ γὰρ πάντων κληρονόμος, ὁ τῶν αἰώνων δημιουργὸς, ὁ τῇ ἑξῆς τοῦ Πατρὸς συνεκλάμπων, καὶ χαρακτηριζῶν ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπόστασιν, πάντα ὅσα ὁ Πατήρ αὐτὸς ἔχει, καὶ πάσης ἐξουσίας Κύριός ἐστιν· οὐ μερισταμένης ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν τῆς αξίας· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ μενούσης καὶ ἐν ἐκείνῃ οὔσης. Ὁ τε γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὧν μετὰ πάσης δηλαδὴ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ ὁ ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα ἔχων, πᾶσαν περιέχει τὴν πατριχὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Ὅλον γὰρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα· καὶ οὐχὶ μέρος αὐτοῦ. Ὁ δὲ ὅλον ἔχων καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ πάντως ἔχει. Τί οὖν νοῦν Εὐνόμιος ἀποφαίνεται, μὴ ἔχειν τὸν Πατέρα σύγκληρον τῆς ἐξουσίας; Εἰποιεν ἂν ἰσως οἱ τῆς ματαιότητος αὐτοῦ μαθηταί· ὁ γὰρ εἰδὼς ἐπατεῖν λόγων, τὰ ὄχι διανοίας λεγόμενα, ὁμολογεῖ συνεῖναι μὴ δύνασθαι. Οὐκ ἔχει, φησὶ, σύγκληρον τῆς ἐξουσίας ὁ Πατήρ. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων ἐκ διακληρώσεως ὑπὲρ

ria sive claritas solis, alia lunæ ⁸⁷, quia horum elementorum natura sibi invicem non conveniat: quod si amborum eadem esset gloria, nulla ipsorum naturæ putaretur differentia; sic qui seipsum in Patris gloria prædixit appariturum, per hanc eandem gloriam naturæ communionem demonstravit.

Dicere autem Filium non esse regni cum Patre consessorem, hoc probat quam sit Eunomius in divinis eloquiis exercitatus, qui ex nimia divinitus inspiratarum Scripturarum attentione nondum audivit: *Quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est ad dexteram Patris sedens* ⁸⁸, et quod ad dexteram throni Dei consedit, multaque alia quæ sunt ejusmodi, quorum multitudinem non facis quis recensuerit: quæ cum nondum Eunomius didicerit, negat Filium simul cum Patre sedere. Hoc autem, potestatis consortem, magis ut quid dementiæ ac furoris simile percurrere oportet, quam ut impium et sacrilegum redarguere. Quam enim sententiam habet συγκληρῶν, *consortis*, dictio ex communi orationis nuncupatione, non licet invenire. *Super vestimentum Domini miserunt sortem*, sicut Scriptura loquitur ⁸⁹, qui noluerunt tunicam Domini discindere, sed unius ipsorum rem propriam facere, cui sors gratuito dedit. Illi igitur qui pro tunica inter se sortem mittebant, dici possunt συγκληροί, consortes. Hic autem minime dici potest in Patre et Filio et Spiritu sancto, cum æqualem in rebus creatis habeant potestatem. Nam *Spiritus sanctus ubi vult spirat* ⁹⁰, et omnia in omnibus operatur prout vult; et Filius per quem omnia facta sunt, visibiliaque et invisibilia in cælis et in terra, omnia quæ voluit fecit, et quos vult vivificat; et *Pater in sua potestate tempora posuit* ⁹¹, a temporibus autem omnia quæ sunt in tempore facta Patri subjecta esse intelligimus. Si igitur æqualem habere potestatem faciendi quæcumque volunt et Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sicut diximus, demonstratum est, quam igitur notionem habet hæc dictio consortis potestatis? Conspicere non licet: qui enim est universorum hæres, qui sæculorum conditor, qui cum gloria Patris elucet, qui in seipso Patris hypostasim figurat, et qui habet omnia quæcumque Pater habet, omnis etiam potestatis Dominus est: non quod a Patre in Filium transmigret dignitas, sed etiam apud ipsum maneat atque in illo sit. Qui enim in Patre est, cum omni nimirum sua potentia est in Patre: et qui in seipso Patrem habet, omnem patriam potestatem et vim complectitur. Totum enim in seipso habet Patrem: neque pars ejus est. Qui autem totum habet, etiam potestatem ejus omnino habet. Quid igitur Eunomius intelligens pronuntiat Patrem non habere potestatis consortem? Dixerint fortasse vanitatis ejus astipulatores disci-

⁸⁷ I Cor. xv, 41. ⁸⁸ Coloss. iii, 1. ⁸⁹ Joan. xix, 31; Psal. xxi, 19. ⁹⁰ Joan. iii, 8. ⁹¹ Act. i 7.

puli; nam qui sermones audire novit, ea quæ sine mente et sententia funditantur, se non intelligere fatetur. Non habet, inquit, Pater potestatis consortem. Quis enim Patrem et Filium de potestate inter se ex sortitione dicat contendere? Quibus mediator interveniens sacer Eunomius am-

τῆς ἐξουσίας πρὸς ἀλλήλους τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διαμάχεσθαι; Οἷς μεσιτεύων ὁ ἱερὸς Εὐνόμιος διὰ φιλικῆς συμβάσεως, ἀνευ κλήρου νέμει τῷ Πατρὶ μὲν τὰ πρεσβεῖα τῆς ἐξουσίας.

Videte ridiculam et puerilem, vilem et abjectam horum documentorum expositionem. An ille qui universa fert verbo suæ potentia⁹⁹, qui dicit quæ fieri vult, et qui facit in imperii virtute quæ vult, cui concurrit cum voluntate potentia, cujus potentia⁹⁹ mensura ejus est voluntas: Ipse enim, inquit, dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt⁹⁹; qui omnia per se fecit, et in seipso constituit; quo sine nihil eorum quæ sunt, factum est⁹⁹, neque in natura manet, iste exspectat ex quadam sortitione eam potestatem obtinere? Judicate, auditores, an qui hæc asserit sit mentis compos. Unus est, inquit, et solus Deus omnipotens. Si quidem Patrem omnipotentis appellationem ostendit, nostrum, non alienum sermonem pronuntiat: sin autem alium aliquem præter Patrem intelligit omnipotentem, etiam circumcissionem si ei videatur prædicet, qui Judaicorum decretorum est præses, Christianorum siquidem fides in Patrem intuetur. Omnia enim est Pater, Altissimus, omnipotens, rex regnantium, Dominus dominantium⁹⁹, et quæcunque excelsam habent et eximiam significationem, Patris sunt propria, et quæ sunt Patris, etiam Filii sunt omnia. Quod si ita est, hæc etiam admittimus. Si autem Patre omisso alium omnipotentem autumat, decreta Judæorum profert, vel Platonis doctrinam sequitur (a). Nam et illum philosophum aiunt dicere, esse quemdam supremum creatorem et factorum quorundam aliorum deorum inferiorum. Quemadmodum igitur in Judaicis et Platonicis decretis qui Patrem non admittit Christianus non est, tametsi omnipotentem quemdam colat in suo dogmate: sic etiam Eunomius contra nomen mentitur, Judaizans præ superbia et mentis ferocia, vel Græcorum numina præferens, Christianorum appellationem subinduens. Quin etiam de his quæ sequuntur, eadem erit oratio. Dicit enim quod Deus deorum. Nos adjecto Patris nomine vocem familiaris et propriam facimus, scientes quod Pater Deus deorum. Quæ vero sunt Patris omnia, omnino etiam sunt Filii⁹⁹. Et Dominus dominantium: eadem de hoc quoque est oratio; atque Altissimus supra omnem terram. Nam quemlibet mente conceperis, altissimus est super omnem terram. Similiter superne in terrestribus facta speculatione a Patre, Filio et Spiritu sancto. Verum etiam quæ deinceps dicitis adjiciuntur, Altissimus in cælestibus, altissimus in altissimis, supercælestis, verus in essentia, qui est et permanet, verus in sermonibus, verus in operibus: hæc enim omnia ex æquo inspicit Christianorum oculus in Patre et Filio et Spiritu sancto. Quod si

tribuit jura præcipua et honoraria.

Ὅρατε τὸ καταγέλαστον καὶ παιδαριώδες τῆς χαμαιζήλου ταύτης τῶν δογμάτων ἐκθέσεως. Ἄρα ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, λέγων ἃ γενέσθαι θέλει, καὶ ποιῶν ἐν τῇ τοῦ προτάγματος δυνάμει ἃ βούλεται, οὗ σύνδρομος ἐστὶ τῇ βουλήσει ἢ δύνاميς, καὶ μέτρον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ θέλημα γίνεται. Αὐτὸς γάρ, φησὶν, εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν· ὁ πάντα δι' ἐαυτοῦ ποιήσας, καὶ ἐν αὐτῷ συστήσας, οὐ χωρὶς τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε ἐγένετο, οὔτε ἐν τῷ εἶναι μένει· οὗτος ἀναμένει ἐκ διακληρώσεώς τινος σχεῖν τὴν ἐξουσίαν; Κρίνατε, οἱ ἀκούοντες, εἰ ὁ ταῦτα λέγων ἐν τῷ καθεστῆκότι τὴν διάνοιαν ἔχει. Εἷς γάρ ἐστι, φησὶ, καὶ μόνος Θεὸς παντοκράτωρ. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ παντοκράτορος προσηγορίας ἐνδείκνυται, ἡμέτερον λέγει τὸν λόγον καὶ οὐκ ἄλλοτριον· εἰ δὲ ἄλλον τινὰ παρὰ τὸν Πατέρα νοεῖ παντοκράτορα, καὶ τὴν περιτομὴν εἰ δοκεῖ κηρυσσέτω, ὁ τῶν δογμάτων τῶν Ἰουδαϊκῶν προστάτης. Τῶν γὰρ Χριστιανῶν ἡ πίστις πρὸς τὸν Πατέρα βλέπει. Πάντα δὲ ἐστὶν ὁ Πατήρ, Ὑψίστος, παντοκράτωρ, βασιλεὺς τῶν βασιλευσάντων, Κύριος τῶν κυριευόντων, καὶ πάντα ὅσα τῆς ὑψηλῆς ἔχεται σημασίας, τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἴδια. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πάντα. Ὅστε τοῦτου ὄντος κάκεινα δεχόμεθα. Εἰ δὲ ἀφελὸς τὸν Πατέρα, ἄλλον παντοκράτορα λέγει, τὰ τῶν Ἰουδαίων λέγει, ἢ καὶ τοῖς Πλάτωνος ἔπεται λόγοις. Καὶ γὰρ κάκεινόν φησὶ τὸν φιλόσοφον λέγειν, εἶναι τινα ὑπεράνωθεν κτίστην καὶ ποιητὴν ὑποβεθηκότων τινῶν θεῶν. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς καὶ Πλατωνικοῖς δόγμασιν ὁ τὸν Πατέρα μὴ παραδεχόμενος, Χριστιανὸς οὐκ ἐστὶν, κἂν παντοκράτορά τινα πρεσβεύει ἐπὶ τοῦ δόγματος, οὕτως καὶ ὁ Εὐνόμιος καταψεύδεται τοῦ ὀνόματος, Ἰουδαίων ἐπὶ τῷ φρονήματι· ἢ τὰ τῶν Ἑλλήνων πρεσβεύων, τὴν δὲ τῶν Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑποδύμενος. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸ ἀλόλουθον ἐκτεθειμένων, ὁ αὐτὸς ἴσται λόγος. Λέγει γάρ, ὅτι Θεὸς θεῶν. Προσθέντες ἡμεῖς τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα, τὴν φωνὴν οικειούμεθα, εἰδότες ὅτι ὁ Πατήρ Θεός ἐστι τῶν θεῶν. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πάντα, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πάντως. Καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων· ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τοῦτου λόγος· καὶ Ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅν γὰρ ἂν τῇ διανοίᾳ λάβῃς, ἐκείνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὁμοίως ἀνωθεν τοῖς ἐπιγελοῖς τῆς ἐπισκοπῆς γινομένης παρὰ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις προσκείμενα· Ὑψίστος ἐν οὐρανοῖς, ὑψίστος ἐν ὑψίστοις, ἐπουράνιος, ἀληθινὸς ἐν τῷ εἶναι ὁ ἐστὶ, καὶ διαμένων· ἀληθινὸς ἐν λόγοις, ἀληθινὸς ἐν ἔργοις· ταῦτα

⁹⁹ Hebr. 1, 3. ⁹⁹ Psal. cxlviii, 5. ⁹⁹ Joan. 1, 3. ⁹⁹ Tim. vi, 15. ⁹⁹ Joan. xvii, 10.

(a) In Timæo.

γὰρ πάντα ἐπίσης ἐνορᾷ ὁ τῶν Χριστιανῶν ὀφθαλμὸς ἅπλοσ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ δὲ μόνον ἐνί τινι τῶν ἐν τῇ πίστει παραδοθέντων προσώπων ὁ Εὐνόμιος ταῦτα νέμει· τολμησάτω μὴ ἀληθινὸν εἰπεῖν ἐν λόγοις τὸν εἰπόντα, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ἢ ἀλήθεια, ἢ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἢ ἀληθινὸν ἐν ἔργοις μὴ συνθέσθω τὸν ποιοῦντα χρίμα καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ἐν πᾶσι καθὼς βούλεται· ταῦτα γὰρ εἰ μὴ προσμαρτυροῖ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐν τῇ πίστει προσώποις, καθόλου τὴν τῶν Χριστιανῶν παραγράφεται πίστιν. Πῶς γὰρ τις πίστεως ἄξιον οἰήσεται τὸν ψευδῆ μὲν ἐν τοῖς λόγοις, μὴ ἀληθινὸν δὲ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ;

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τῷ λόγῳ προέλθωμεν. Φησὶ γάρ ὅτι Ἄρχῆς ἀπάσης, ἑποταγῆς, ἐξουσίας ἀνώτερος. Ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἴδιος, τὸ πιστεύειν τὴν θεῖαν φύσιν πάσης ἀρχῆς ἀνωτέραν εἶναι· ὑποχέριον δὲ ἑαυτῆς ἔχειν πᾶν ὅτι· πᾶρ ἐστὶν ἐν τοῖς οὐσί νοούμενον. Θεῖα δὲ φύσις ὁ Πῆτρ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ μόνῳ τῷ Πατρὶ ταύτην προσμαρτυροῖ τὴν δύναμιν· καὶ εἰ μόνον αὐτὸν τροπῆς τε καὶ μεταβολῆς ἐλεύθερον ἀποφαίνεται, καὶ εἰ μόνον αὐτὸν λέγει ἀκήρατον, πρῶτον τὸ ἐκ τούτων κατασκευαζόμενον· ὅτι ὁ ταῦτα μὴ ἔχων, τρεπτός ἐστι πάντως καὶ φθαρτός, καὶ μεταβλητός καὶ ἐπίκρητος. Οὐκοῦν ταῦτα δογματίζει ὁ Εὐνόμιος ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ γὰρ ἂν ἐχρήσατο τῇ ἀντιδιαστολῇ, τοῦτοις ἀντιδιακριτῶν τὸν Πατέρα, μὴ ταύτην τὴν δianoian ἔχων περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, δοκιμάσατε, εἰ μὴ διώκτης ἐστὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως, ταῦτα φρονῶν. Τίς γὰρ τὸ τρεπόμενον καὶ μεταβαλλόμενον καὶ τὸ ἐπίκρητον καταδέξεται σεβάσιμον ἑαυτῷ κρίναι; Οὐκοῦν ὅλος ὁ σκοπός ἐστὶ τῷ κατασκευάζοντι τὰ τοιαῦτα νοήματα, ἐκβάλλειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν εἰς τὸν Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστιν· δι' ὧν κατασκευάζει, μήτε ἀκήρατον εἶναι, μήτε ἀτρεπτον, μήτε ἀμετάβλητον, ἢ αὐτὴν ἀλήθειαν, ἢ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

Τῶμεν δὲ καὶ οἷα τοῖς εἰρημένοις προστίθωσιν. Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν, φησὶ, τὴν ἰδίαν οὐσίαν μερίζω, καὶ ὁ αὐτὸς γεννῶν, καὶ γεννώμενος, ἢ αὐτὸς Πατὴρ γενόμενος καὶ Υἱός· ἔστι γὰρ ἀφάρτος. Τοιοῦτον τάχα ἐστὶν ὃ φησὶ περὶ τῶν ἀσεβῶν ὁ προφήτης, ὅτι Ἰσθὸν ἀράχης ὑφαίνουσιν. Ὡς γὰρ ἐπ' ἐκείνου σχῆμα μὲν ἐστὶ τοῦ ὑφάσματος, ὑπόστασις δὲ οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ σχήματι· ὁ γὰρ ἀψάμενος οὐδενὸς ὑφεστῶτος ἀπτεται, περιφρομένων τῇ τῶν δακτύλων ἀφῆ τῶν ἀραχνίων νημάτων· τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ματαίων λέξις ἀνυπόστατος ἰστοουργία. Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν, φησὶ, τὴν ἰδίαν οὐσίαν μερίζω, καὶ ὁ αὐτὸς γεννῶν καὶ γεννώμενος. Ἄρα λόγον ὀνομάσαι χρὴ τὰ λεγόμενα, ἢ μᾶλλον φλέγματός τινος ὄγκου, ὑπὸ τινος ὑδερικῆς πληθύρας ἀναπτύσσόμενον; Τί γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν ἑαυτοῦ μερίζειν οὐσίαν ἐν τῷ γεννᾶν, καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι

solum uni alicui eorum, quæ fide traditæ sunt, personæ Eunomius hæc attribuit, audeat asserere non veracem esse eum qui dixit : *Ego sum veritas* ; vel Spiritum veritatis, vel verum in operibus non concedat eum qui facit iudicium et iustitiam, vel Spiritum qui efficit omnia in omnibus prout vult : hæc enim nisi his quæ traditæ sunt in fide, personis, astipulentur, in universum Christianorum si fide expungunt et obliterant. Quomodo enim quis fide dignum existimabit mendacem in sermonibus, non verum in operibus suis ?

Sed ad id quod sequitur pergamus. Dicit enim : *Omni imperio, subjettione, potestate superior est.* Noster hic est sermo, et catholicæ Ecclesiæ proprius, credere nempe naturam divinam omni imperio superiorem esse, subjectum autem sui ipsius habere quiddam in his quæ sunt intelligitur. Divina autem natura Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quod si hanc potentiam soli Patri suo testimonio asserat, et si solum eum a vicissitudine et mutatione liberum affirmat, atque ipsum solum incorruptum perspicuum et manifestum plane quod ex his construitur, quod qui hæc non habet, mutabilis prorsus et corruptibilis et interitui obnoxius. Hæc igitur Eunomius dogmata tradit de unigenito Deo et Spiritu sancto; non enim uteretur hæc differentia dum his Patrem distinguit, nisi hæc haberet de Filio et Spiritu sancto sententiam. Reliquum, fratres, probate, si non est Christianorum fidei persecutor, dum hæc sentit. Quis enim quod vertitur et mutatur, quod fato obnoxium est et interitui, sibi venerandum esse dijudicavit? Quam obrem ei qui hæc cogitat et sentit, totus scopus propositus est, ab Ecclesia excludere atque eliminare fidem, quam habet in Filium et Spiritum sanctum, cum his confirmare conetur, neque incorruptibilem, neque invertibilem, neque immutabilem, vel ipsam veritatem, vel veritatis Spiritum.

Jam videamus quæ his dictis adjicit. *Non quidem generando, inquit, propriam essentiam partiens, et idem generans, et qui generatur, et idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incorruptibilis.* Tale hoc fortasse est quod de impiis dicit propheta. *Telam aranæ texunt* . Ut enim in illa figura quidem est texturæ, sed non subest in figura firma soliditas: qui enim tangit, nihil quod subsistat tangit, pereuntibus digitorum tactu aranæ filis: talis est etiam hæc inanum dictionum futilis nec subsistens textura. *Non enim generando, ait, suam essentiam partiens, et idem est qui generat, et qui generatur.* An orationem hæc dicta nominare oportet, an potius pituitæ cujusdam humorem, ex aliqua aquosa redundantia excretum? Quid enim est suam in generando partiri essentiam, et eundem esse generantem et generatum? Quis ita mentis

⁷⁷ Joan. xiv, 6. ⁷⁸ Isa. lix, 5.

inops et vecors, ut hunc sermonem serat, quem videtur Eunomius impugnare? Ecclesia quidem verum Patrem credit, vere esse proprii Filii Patrem, sicut ait Apostolus, non alieni: sic enim in quadam Epistolarum effatus est: *Qui proprio Filio suo non pepercit*¹: proprii adjectioni opponens eos qui gratia non natura adoptione digni censentur. Hic autem nostram hanc opinionem calumnians, quid dicit? *Non in generando suam ipsius essentiam partiens, neque idem qui generat, et qui generatur, vel idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incorruptibilis.* Quispiam audiens, *In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum*², et, *Verbum ex Deo Patre* exivit: siccine sincerum et purum dogma, tam foedis et tetrus ac graveolentibus notionibus inquinat et conspurcat? dum dicit: *Non in generando suam essentiam partitur.* O execrandas et abominandas, impuras et sordidas cogitationes! Quomodo qui talia profert non intelligit, quod neque per carnem, Deus qui manifestatur, humanæ naturæ passionem ad sui corporis coagmentationem accepit, sed puer natus est nobis ex Spiritu sancto et virtute Altissimi³, neque Virgo ipsa quidquam perpessa est, neque Spiritus diminutus est, neque virtus Altissimi in partes dissecta fuit? Etenim Spiritus totus est, et Altissimi virtus integra sine ulla imminutione mansit. Et puer natus est totus, neque matris integritatem labefactavit. Deinde caro ex carne quidem procreata est, sed absque perpe-
 C
 D
 sione: hunc autem gloriæ splendorem non vult Eunomius ab ipsa esse gloria, quoniam gloria quæ lucem generat neque minuitur, neque in partes divellitur. Et quidem verbum hominis impartibiliter ex mente generatur. At Deus Verbum, nisi Patris essentia in partes fuerit secta, non potest ex Patre gigni! Quis ita vecors et stupidus, qui dogmatis hujus absurditatem et amentiam non intelligat? *Non in generando*, inquit, *propriam essentiam partiens.* Cujus propria essentia in generando, in partes distribuitur? Essentia enim in hominibus est humana natura. In rationis expertibus generaliter quidem natura rationis expers, specialiter vero in bobus et in ovibus, et in omnibus belluis quæ secundum proprietatum differentias spectatur natura. Quid igitur horum per partum sive fetum suam essentiam partitur? Nonne per successionem eorum quæ enascuntur in unoquoque animalium semper integra manet natura? Præterea homo dum ex se hominem gignit, non suam naturam distribuit, sed et in eo qui genuit atque in genito tota est, neque ex hoc ad illum dividitur, neque discedit, neque in eo mutilatur, cum in illo perfecta sit, atque omnis in eo consistat, et omnis in illo invenitur. Siquidem priusquam ex se hominem generaret, erat animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Idem postquam ex se talem genuit hominem: ita ut omnes naturæ proprietates in

γενωντά τε και γεννώμενον; Τίς οὕτως παράφορος τὴν διάνοιαν, ὡς τοῦτον εἰπεῖν τὸν λόγον, πρὸς ἐν μάχασθαι δοκεῖ ὁ Εὐνόμιος; Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία πιστεύει τὸν ἀληθινὸν Πατέρα ἀληθῶς εἶναι Υἱὸς Πατέρα ἰδίου, καθὼς φησι ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἄλλοτέρου· οὕτω γὰρ ἐν τινι τῶν Ἐπιστολῶν ἀπεφώνητο, Ὅς τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέριστο· ἀντιδιαστῆλων τῆ τοῦ ἰδίου προσθήκῃ τοὺς χάριτι και οὐ φύσει τῆς υἰοθεσίας ἡξιωμένους. Ὁ δὲ ταύτην ἡμῶν διαβάλλων τὴν ὑπόληψιν, τί λέγει; Οὐκ ἐν τῷ γενῆν τῆρ οὐσίαν ἑαυτοῦ μερίζω, οὐδὲ αὐτὸς γενῆν και γεννώμενος· ἢ ὁ αὐτὸς Πατὴρ γενόμενος και Υἱός· ἔστι γὰρ ἀρθατος. Ἀκούων τις λόγον ἐν ἀρχῇ ὄντα· και, Θεὸν ὄντα τὸν λόγον, και, λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξελθόντα· οὕτω καταβρυχάινει τὸ ἀκήρατον δόγμα, τοῖς αἰσχροῖς τούτοις και ὀδυρόσιν νοήμασι; λέγων· Οὐκ ἐν τῷ γενῆν τῆρ οὐσίαν μερίζει. Ὡς τῆς βδελυρίας τῶν αἰσχρῶν τούτων και βυπαρῶν νοημάτων! Πῶς οὐ συνήσιν ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων, ὅτι οὐτε διὰ σαρκὸς ὁ Θεὸς φανερούμενος τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πάθος πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου σώματος σύστασιν παρεδέξατο, ἀλλὰ και παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν ἐκ Πνεύματος ἁγίου και δυνάμει Ὑψίστου· και οὐτε ἡ Παρθένος ἐπαθεν, οὐτε τὸ Πνεῦμα ἐμειώθη, οὐτε ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἀπεμερίσθη; Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὅλον ἐστὶ, και ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις ἀμείωτος ἐμεινε. Καὶ τὸ παιδίον ἐγεννήθη ὅλον, και τὴν τῆς μητρὸς ἀφθορίαν οὐκ ἐλυμῆνατο. Εἶτα σὰρξ μὲν ἀπὸ σαρκὸς ἐγεννήθη, δίχα πάθους· τὸ δὲ τῆς δόξης ἀπαύγασμα οὐ βούλεται ἀπ' αὐτῆς εἶναι ὁ Εὐνόμιος τῆς δόξης· ἐπειδὴ οὐτε μειοῦται γεννώσα τὸ φῶς ἡ δόξα, οὐτε μερίζεται. Καὶ ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος ἀμερίστως ἐκ τοῦ νοῦ γεννάται. Ὁ δὲ Θεὸς λόγος, ἐὰν μὴ μερίσθῃ τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι οὐ δύναται. Ἄρα τίς οὕτως ἐστὶν ἡλίθιος, ὡς μὴ συνείναι τὴν ἀλογίαν τοῦ δόγματος; Οὐκ ἐν τῷ γενῆν, φησὶ, τῆρ ἰδίαν οὐσίαν μερίζω. Τίνας γὰρ ἐν τῷ γενῆν ἡ ἰδία οὐσία μερίζεται; Οὐσία γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων, γενικῶς μὲν ἡ ἀλογος· ἰδικῶς δὲ ἐπὶ τῶν βοῶν και ἐπὶ τῶν προβάτων, και ἐπὶ πάντων τῶν ἀλόγων, κατὰ τὰς τῶν ἰδιωμάτων διαφορὰς θεωρουμένη. Τί τοίνυν ἐκ τούτων μερίζει τὴν ἰδίαν οὐσίαν διὰ τοῦ τόκου; Οὐκ αἰεὶ μένει διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπιγενόμενων ἐφ' ἐκάστου τῶν ζώων ἀκεραία ἡ φύσις; Εἶτα ἀνθρωπος μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τίχτων ἀνθρώπων, οὐ μερίζει τὴν φύσιν, ἀλλὰ και ἐν τῷ γενῆσαντι και ἐν τῷ γεννηθέντι ὅλη ἐστὶν· οὐκ ἐκ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἀποσχιζομένη και μεδισταμένη, οὐδὲ ἐν τούτῳ κολοβομένη, ὅταν ἐν ἐκείνῳ τελεία γένηται· ἀλλὰ και πᾶσα ἐν τούτῳ οὐσα, και πᾶσα ἐν ἐκείνῳ εὐρισκομένη. Καὶ γὰρ και πρὶν γενῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀνθρωπος, ζῶον ἦν λογικόν, θνητόν, νοῦ και ἐπιστήμης δεκτικόν. Καὶ ὅταν ἐγέννησε τὸν τοιοῦτον ἀνθρώπων, ὥστε ἐν ἐκείνῳ δεῖχθῆναι πάντα τὰ ἰδιώματα τῆς φύσεως· ὡς οὐκ ἀπίστευον τὸ εἶναι ἀνθρώπων

¹ Rom. viii, 32. ² Joan. i, 1. ³ Math. i, 18; Luc. i, 27.

ως ἐξ ἐαυτοῦ γενήσας τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ὁ ἦν πρὸ τούτου, καὶ μετὰ τοῦτο διέμεινεν, οὐδὲν διὰ τοῦ γενέσθαι τὸν ἐξ αὐτοῦ ἄνθρωπον τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως ἑλαττώσας. Καὶ ἄνθρωπος μὲν ἐξ ἀνθρώπου γινάσκει, καὶ ἡ τοῦ γεννῶντος οὐ μερίζεται φύσις.

Τὸν δὲ μονογενῆ Θεὸν τὸν ὄντα ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς οὐ δέχεται ὁ Εὐνόμιος ἀληθῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι· δεδοικώς μὴ ἀκρωτηριάσῃ τὴν ἀκήρατον τοῦ Πατρὸς φύσιν διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Ἄλλ' εἰπὼν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν ἐν τῷ γεννῆν μερίζων, προσέθηκεν· ἢ αὐτὸν γεννῶν καὶ γεννώμενος, ἢ αὐτὸς Πατὴρ γινόμενος καὶ Υἱός· καὶ ὁλεται διὰ τῶν ἀσυναρτήτων ῥημάτων, σαθροποιεῖν τὸν ἀληθῆ τῆς εὐσεβείας λόγον· ἢ ἰσχύον τινα πορίζειν τῇ ἀσεβείᾳ· οὐκ εἰδώς ὅτι δι' ὧν ἐπινοεῖ κατασκευάζειν τὸ ἄτοπον, διὰ τούτων συνετῆς τῆς ἀληθείας εὐρίσκεται. Φαμέν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅτι ὁ πάντα τὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἔχων, ὅλον ἐκεῖνό ἐστι, πλην τοῦ Πατρὸς εἶναι. Καὶ ὁ πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχων, ὅλον τὸν Υἱὸν ἐν ἑαυτῷ δεικνυσι, πλην τοῦ Υἱὸς γενέσθαι. Ὡστε ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευή, ἣν κατασκευάζει νῦν ὁ Εὐνόμιος, συμμαχία τῆς ἀληθείας γίνεται, πρὸς τὸ σαφέστερον διασταλέντος παρ' ἡμῶν τὸ νόηματος, κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου ὑφήγησιν. Εἰ γὰρ ὁ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ὄρᾳ τὸν Πατέρα· ἄλλον ἑαυτὸν ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, οὕτε ἑαυτοῦ ἑξιστάμενος, καὶ ἐν ἐκείνῳ ὄλος φαινόμενος. Ὡς διὰ τούτων τὸ δοκοῦν κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰρηθῆναι, συμμαχίαν ἀποδειχθῆναι τοῦ ὑγιαίνοντος δόγματος.

Ἄλλ' οὕτε τὴν ἰδίαν οὐσίαν φησὶν, ἐν τῷ γεννῆν μερίζων, καὶ αὐτὸς γεννῶν καὶ γεννώμενος, ἢ αὐτὸς Πατὴρ γινόμενος καὶ Υἱός. Ἔστι γὰρ ἀφάρτος. Ὡς τῆς ἀνάγκης τοῦ συμπεράσματος· τί λέγετε, ὡ σοφώτατε; Διότι ἀφάρτος ἐστὶν οὐ μερίζει τὴν ἰδίαν οὐσίαν γεννῶν τὸν Υἱόν· οὐδὲ αὐτὸν γεννᾷ, καὶ παρ' ἑαυτοῦ γεννάται, οὕτε Πατὴρ ἕνα γίνεται ἑαυτοῦ καὶ Υἱός· ἐπειδὴ ἐστὶν ἀφάρτος. Οὐκοῦν εἰ τίς ἐστι φαρτῆς φύσεως, τέμνει τὴν οὐσίαν ἐν τῷ γεννᾶν· καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ γεννάται, καὶ αὐτὸν γεννᾷ, καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεται· διότι ἀφάρτος οὐκ ἐστίν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, οὐκ ἐγέννησε διὰ τὸ φαρτὸς εἶναι ὁ Ἀβραάμ τὸν Ἰσαήλ τε καὶ Ἰσαάκ, ἀλλ' ἑαυτὸν διὰ τῆς παιδίσκης καὶ νομίμου γαμετῆς ἐτεκνώσατο, ἢ κατὰ τὴν ἑτέραν περθεῖαν τοῦ λόγου, ἐμέρισεν εἰς τοὺς γεννηθέντας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τοῦ διὰ τῆς Ἄγαρ τόκου, εἰς δύο τμήματα διαιρέθεις, ἐν τῷ ἐνὶ τῶν ἡμιτόμων γίνεται Ἰσαήλ· καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ διαμένει ἡμισὺς Ἀβραάμ. Μετὰ ταῦτα δὲ τὸ λειπόμενον τῆς τοῦ Ἀβραάμ οὐσίας, εἰς τὸν διπλοῦν τόκον τοῦ Ἰσαάκ ἐμερίσθη· ὥστε τὸ ὄντος ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐγγόνων γενέσθαι. Πῶς ἂν τις ἐν τοῖς δώδεκα πατριάρχαις κερματίσειεν εἰς μέρη διαλεπτόνων τὸ ὄντος· ἢ ἐν ταῖς πέντε καὶ ἑξήκοντα ψυχαῖς ἐν αἷσι ὁ Ἰακώβ κατήλθεν εἰς

A illo demonstrantur; neque homo qui ex se hominem genuit, id quod ipse est amisit, sed quod erat ante, et post permansit; neque quidquam propter eum quem ex seipso genuit hominem, de sua natura diminuit. Homo quidem ex homine generatur, neque ejus qui generat in partes diffunditur natura.

At vero Eunomius unigenitum Deum, qui est in Patris sinibus non admittit vere ex Patre esse: veritus ne integram Patris et incorruptam naturam mutilet et obtruncet per Unigeniti subsistentiam. Sed cum dixisset, non essentiam in generando partiens, adjecit, vel idem qui generat et qui generatur, vel idem Pater qui gignitur et Filius. Atque per hæc inepta neque cohærentia verba, putat se veram pietatis doctrinam putrefacere et corrumpere, vel impietati vires aliquas sufficere, nescius quod per ea quibus absurdum construere cogitat, veritatis patronus ac defensor deprehenditur. Nam et nos dicimus quod qui omnia sui Patris habet, totum illud est, eo dempto quod sit Pater. Et qui omnia quæ sunt Filii habet, totum Filium in seipso demonstrat, præterquam quod sit Filius. Quare hujus absurdi constructio quam nunc molitur Eunomius, veritatis defensio invenitur, cum tamen nostra sit clarior et manifestior intelligentia, secundum verbi evangelici deductionem. Si enim qui vidit Filium, videt Patrem, alium seipsum genuit Pater, neque ex seipso emigrans, et in illo totus apparet. Sic per hæc, quod videbatur contra veritatem esse dictum, sani documenti auxilium esse demonstratur.

Sed, inquit, non propriam essentiam in generando partiens, et idem qui generat et qui generatur, vel idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incorruptibilis. O necessitatem conclusionis! Quid ais, sapientissime? quia incorruptibilis est, suam non perduntur essentiam generando Filium: neque seipsum generat, et a seipso generatur, neque Pater simul gignitur sui ipsius etiam Filius: quoniam est incorruptibilis. Si quis igitur est naturæ corruptibilis, suam essentiam generando discindit: et ex seipso generatur, et seipsum generat: et pater et filius ipse sui ipsius efficitur, quia non est incorruptibilis. Quod si hæc ita sunt, Abraham non genuit Ismaelem et Isaacum, quia corruptibilis erat; sed seipsum per ancillam et legitimam conjugem procreavit, vel alia quadam portentosa ratione in genitos suam essentiam particundo diffudit. Primum quidem in partu per ancillam Agar, in duo segmenta divisus, in uno semisectorum gignitur Ismael: in altero dimidius permanet Abrahami. Postea vero reliquum essentiae Abraham in duplicem partum ipsius Isaac dispertitum fuit, ita ut in utroque gnatorum pars octava fuerit. Quomodo quis in duodecim patriarchas disseuerit, in particulas octavam partem comminuens, vel in quinque et septuaginta animas, cum quibus Jacob

in Ægyptum descendit^a? Et quid hæc dico, cum a primo homine ducto argumento horum verborum esset refellenda dementia? Si enim solius est incorruptibilis, in generando naturam non dispertiri: corruptibilis vero Adam ad quem dictum est: *Quia terra es, et in terram reverteris*^b, omnino suam essentiam partiebatur, secundum rationem Eunomii, cum in ex seipso genitos divideretur: multitudine autem posterorum (cum necesse esset in quoque essentiae segmentum inveniri) pro numero eorum qui nascerentur, si divideretur, prius Adami essentia absumeretur, quam ad Abrahami subsistentem naturam perveniretur, infinitis ex ipso progenitis decies millibus per tenues illas et individuas particulas dispersa. Neque quidquam essentiae Adami amplius inveniretur reliquum, quod in Abraham et ejus filios ac posteros dispertitum diffunderetur: quia prius in infinitis et innumerabilibus ante ipsum progenitis per illas segmentorum minutias esset assumpta et exhausta natura. Videte hominis amentiam quæ dicat nescientis, neque de quibus affirmet. Cum enim dicit, quoniam incorruptibilis est, neque suam partitur essentiam, neque seipsum generat, neque Pater ex seipso nascitur; in omni eo quod corruptioni subjicitur, ex consecutione dedit intelligenda, illa in generatione contingere, quæcunque soli incorruptibili non inesse confirmavit. Sed cum multa sint alia quæ possint horum dictorum vanitatem arguere; quæ sunt hactenus in medium prolata ad hujus amentiae demonstrationem satis esse arbitror: hoc autem apud doctos et scientes concessum est et convenit, quid ex quaque re consequatur respiciendum esse. Qui soli Patri incorruptibile attribuit, omnia quæ post Patrem animo et mente cernuntur, illa quæ est ad incorruptibile differentia corruptibilia esse confirmat. Ita ut neque Filium a corruptione liberum esse demonstrat. Si igitur Filium ab incorruptibili differre facit, non solum ipsum esse corruptibilem definit, sed etiam alia de ipso astruit, quæcunque soli immortalis non adesse dicit. Necessario enim si solus Pater neque seipsum generat, neque a seipso generatur, quidquid incorruptibile non est et seipsum generat et a seipso generatur, et pater et filius idem suiipsius efficitur, utrisque essentiae partibus accommodatum. Si enim solius sit Patris incorruptibilem esse, proprium autem incorruptibilis hæc non esse; nec incorruptibilis omnino Filius est, omnia prorsus in ipso sunt, essentiam dispertiri, et filium ipsum sui ipsius fieri.

Sed fortasse cum amentibus et insanis diutius immorari et detineri vanum est. Ad ea igitur quæ deinceps sequuntur in ejus oratione transeamus. His itaque adjicit: *Non in faciendo materia vel partibus, vel naturalibus instrumentis indigens (nullius enim rei est indigus)*. Hanc notionem tametsi ad verbum remissiore exponit Eunomius, tamen hanc

Α Αἰγυπτὸν; Καὶ τί ταῦτα λέγω, δέον ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διελέγξαι τῶν λεγομένων τὴν ἄνοιαν; Εἰ γὰρ μόνου τοῦ ἀφθάρτου ἐστὶ, μὴ μερίζει τὴν φύσιν ἐν τῷ γεννᾶν· φθαρτὸς δὲ ὁ Ἀδὰμ, πρὸς ὃν ἐβρέθη, ὅτι Γῆ ἔστι καὶ εἰς γῆν ἀπελευσθή· ἐμέριξε πάντως ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Εὐνομίου, εἰς τοὺς παρ' ἑαυτοῦ γεννωμένους τεμνωμένους. Τῷ δὲ πλήθει τῶν ἐπιγινομένων ἀναγκαιῶς τοῦ εὐρισκομένου παρ' ἐκάστῃ τῆς οὐσίας τμήματος, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τιχτομένων διαιρουμένου, προδαπανᾶται τῆς τοῦ Ἀβραάμ ὑποστάσεως ἢ τοῦ Ἀδὰμ οὐσία, ταῖς ἀπείροις τῶν ἐξ αὐτοῦ μυριάσι διὰ τῶν λεπτῶν τε καὶ ἀτόμων ἐκείνων μορίων σκεδασθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἂν εὐρίσκειται λείψανον οὐσίας τὸ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ εἰς τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μεριζόμενον, προαναλωθείσης ἐν ταῖς ἀπείροις τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων μυριάσι διὰ τῆς λεπτομερείας τῶν τμημάτων τῆς φύσεως. Ὅρατε τὴν ἄνοιαν τοῦ μὴ εἰδότος· ἃ λέγει, μὴδὲ περὶ τίνων διασθεαίεται. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἀφθαρτὸς ἐστίν, οὐτε μερίζει τὴν οὐσίαν, οὐτε ἑαυτὸν γεννᾷ, οὐτε ἑαυτοῦ Πατὴρ γίνεται, ἔδωκεν ἐπὶ παντὸς τοῦ φθορᾶ ὑποκειμένου ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ, ἐκεῖνα νοεῖν ἐπὶ τῆς γεννήσεως συμβαίνειν, ὅσα μόνῳ τῷ ἀφθάρτῳ μὴ προσεῖναι δισχυρίσατο. Ἀλλὰ πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν δυναμένων ἐπιδείξει τὴν ματαιότητα τῶν λεγομένων, ἀρκεῖν ὁμοίᾳ πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἀνοίας τὰ εἰρημένα. Τοῦτο δὲ πάντως προωμολόγηται παρὰ τοῖς ἐπισταμένοις, πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν βλέπειν· ὅτι μόνῳ τῷ Πατρὶ προσμαρτυρήσας τὸ ἀφθαρτον, πάντα τὰ μετὰ τὸν Πατέρα νοούμενα τῇ πρὸς τὸ ἀφθαρτον ἀντιδιαστολῇ φθαρτὰ εἶναι κατασκευάζει. Ὡς μὴδὲ τὸν Υἱὸν φθορᾶς ἐπιδεικνύειν ἐλευθερον. Εἰ οὖν ἀντιδιαστέλλει τὸν Υἱὸν τῷ ἀφθάρτῳ, οὐ μόνον αὐτὸν φθαρτὸν εἶναι διορίζεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα περὶ αὐτοῦ κατασκευάζει, ὅσα μόνῳ τῷ ἀφθάρτῳ μὴ προσεῖναι λέγει. Ἀναγκαιῶς γὰρ εἰ μόνος ὁ Πατὴρ οὐτε ἑαυτὸν γεννᾷ, οὐτε ὕφ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, πᾶν δὲ μὴ ἀφθαρτὸν ἐστὶ, καὶ ἑαυτὸν γεννᾷ, καὶ ὕφ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς αὐτὸ ἑαυτοῦ γίνεται, πρὸς ἐκάτερα τῆς οὐσίας μεταρροζόμενον. Εἰ γὰρ μόνον τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ ἀφθαρτον εἶναι, ἴδιον δὲ τοῦ ἀφθάρτου τὸ μὴ ταῦτα εἶναι, οὐτε ἀφθαρτος πάντως ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, καὶ ταῦτα πάντα περὶ αὐτὸν πάντως ἐστίν· τὸ μερίζεσθαι τὴν οὐσίαν, τὸ τίχτειν ἑαυτὸν καὶ ὕφ' ἑαυτοῦ γεννᾶσθαι, πατέρα καὶ υἱὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι.

secundum hanc hæreseos orationem, et hæc etiam seipsum producere, et a seipso generari, patrem

Ἡ μάταιον ἴσως ἐπὶ πλεῖον ἐμφιλοχερεῖν τοῖς ἀνόητοις· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλωμεν προστίθησι γὰρ τοῖσι· Ὅχι ἐν τῷ ποιεῖν ὄλης, ἢ μερῶν· ἢ φυσικῶν ὀργάνων προσθεόμενος· ὅστι γὰρ παντὸς ἀπροσδεῖς. Τοῦτο τὸ νόημα, εἰ καὶ ἀνωτέρω κατὰ τὴν λέξιν ἐκτίθεται ὁ Εὐνόμιος, ὅμως τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀποβάλλομεν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

^a Genes. XLVI, 2. ^b Gen. III, 19.

Αὐτός εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐστειλάτω ἅ
καὶ ἐκτίσθησαν, οἶδαμεν ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τῆς ὕλης
ὁ λόγος, εὐθύς συναπεργαζόμενος μετὰ τῆς ὕλης καὶ
τῆς ποιότητος. Ὡς εἶναι αὐτῶ τὰ πάντα, καὶ ἀντι
πάντων τὴν ὁρμὴν τοῦ παντοδυναμοῦ θεληματος,
ὕλην, ὄργανον, τόπον, χρόνον, οὐσίαν, ποιότητα, πᾶν
ὃ, τί πῆρ ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει νοούμενον. Ὁμοῦ τε γὰρ
ἠθέλησε τὸ δέον γενέσθαι, καὶ συνέδραμεν ἡ ἐξεργα-
στικὴ τῶν ὄντων δύναμις τῷ νοήματι, ἔργον ποιούσα
τὸ θέλημα. Οὕτω γὰρ φιλοσοφεῖ περὶ τῆς θείας δυνά-
μεως ὁ πολλὸς Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμογονείᾳ, προστακτι-
καῖς φωναῖς ἀνατιθεὶς ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κτίσει
φαινομένων τὴν ποίησιν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός,
ὅτι Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, καὶ περὶ τῶν
ἄλλων ὡσαύτως, οὔτε ὕλης ἐμνήσθη, οὔτε ὀργανικῆς
ὑπουργίας. Οὐκοῦν οὐκ ἀπόβλητος ἐν τῷ μέρει τούτῳ
τοῦ Ἐυνομίου ὁ λόγος. Ὁ γὰρ Θεὸς κτίζων ὅσα διὰ
κτίσεως ἔσχε τὴν γένεσιν, οὔτε τίνος ὑποκειμένης
ὕλης, οὔτε ὀργάνων εἰς τὴν κατασκευὴν ἐδεήθη.
Ἀπροδεῆς γὰρ ἀλλοτριᾶς βοηθείας ἡ τοῦ Θεοῦ δύ-
ναμις τε καὶ σοφία. Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δύ-
ναμις καὶ σοφία, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ οὐ
χωρὶς τῶν ὄντων ἐστὶν οὐδέν· καθὼς Ἰωάννης
μαρτύρεται. Εἰ οὖν πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ὁρατὰ
τε καὶ ἀόρατα, ἐξαρκεῖ δὲ πρὸς τὴν τῶν ὄντων ὑπό-
στασιν ἡ βούλησις μόνη· δύναμις γὰρ ἐστὶν ἡ βού-
λησις· τὸν ἡμέτερον εἶπε λόγον ἐνατονοῦσθαι τῇ λέξει
Ἐὐνομίου. Ὁ γὰρ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τίνος ἂν ὀργάνου καὶ ποίας
ὕλης δεηθεῖ ἐν τῷ φέρειν διὰ τοῦ παντοδυναμοῦ ῥή-
ματος τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν; Εἰ δὲ ὅπερ ἐπὶ τῆς
κτίσεως περὶ τοῦ Μονογενοῦς πεπιστεύκαμεν, τοῦτο
ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζει· ὡς ὁμοιοτρόπως αὐτὸν
τοῦ Πατρὸς κτίσαντος, καθάπερ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἡ
κτίσις ἐγένετο· τὸν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ῥηθέντα λόγον
καὶ νῦν πάλιν ἀναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπόλη-
ψις ἔρησις τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ θεότητος. Ἡμεῖς
γὰρ ἴδιον εἶναι τῶν εἰδωλολατρούντων παρὰ τῆς με-
γάλης τοῦ Παύλου φωνῆς μαμαθήκαμεν, τὸ σέβεσθαι
καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· καὶ τοῦ
Δαβιδεῖ πόντος, ὅτι Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος,
οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Κανόνι τούτῳ καὶ
γνώμῃ χριώμεθα πρὸς τὴν τοῦ προσκυνουμένου ἐπί-
γνωσιν ὥστε πεπεισθαι τοῦτο ἀληθὲς εἶναι Θεὸν, ὃ
μῆτε πρόσφατόν ἐστι, μῆτε ἄλλοτριον. Ἐπειδὴ τοίνυν
Θεὸν πιστεύειν εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐδιδάχθημεν
τὸ μῆτε πρόσφατον αὐτὸν εἶναι, μῆτε ἄλλοτριον συν-
ομολογοῦμεν διὰ τοῦ πιστεύειν, ὅτι ἐστὶ Θεός· εἰ οὖν
Θεός ἐστὶ, πρόσφατος οὐκ ἐστὶν· ὁ δὲ μὴ πρόσφατος,
ἄλλως πάντως ἐστὶν· οὔτε οὖν πρόσφατός ἐστιν ὁ
ἄλλως, οὔτε ἄλλοτριος τῆς ἀληθινῆς θεότητος, ἐκ τοῦ
Πατρὸς ὢν, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὢν τοῦ Πατρὸς,
καὶ ἐν αὐτῶ τὸν Πατέρα ἔχων. Ὡστε ὁ ἀποσχίζων
τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τὸν Υἱὸν, ἢ καθόλου ἀθετεῖ
τὴν προσκύνησιν, ἵνα μὴ ἄλλοτρίῳ Θεῷ προσκυνήσῃ,

a pietate non excludimus, qui didicimus quod *Ipsc*
dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ⁴,
scimus quod materiæ factor est Verbum, simul cum
ipsa materia continuo etiam qualitates perficiens :
ita ut ei sint omnia et pro omnibus impetus omni-
potentis voluntatis, materia, instrumentum, locus,
tempus, essentia, qualitas, et quidquid in creatura
intelligitur. Simul enim atque voluit quod oport-
eret fieri, operatrix eorum quæ sunt potentia cum
notione concurrat, opus faciens voluntatem : sic
enim de divina potentia philosophatur copiosus
Moses in mundi creatione, imperativis vocibus eor-
um cujusque quæ in creatura apparent creationem
ascribens. *Dixit enim (ait) Deus : Fiat lux, et facta*
est lux ⁵, et de aliis eodem modo, neque materiæ
meminit, neque instrumentalis ministerii. Non
igitur hac in parte Eunomii repudianda oratio.
Deus enim creans quæcumque per creationem ha-
bent ortum, neque alia subjecta materia, neque in-
strumentis ad constructionem indiguit. Nam Dei
virtus et sapientia ⁷ nullius alieni auxilii est indiga.
At Christus Dei est virtus et sapientia, per quem
omnia facta sunt, sine quo nihil eorum quæ sunt,
est ⁸, quemadmodum testatur Joannes. Si igitur
omnia per ipsum facta sunt, visibilia et invisibilia,
ad eorum autem quæ sunt subsistentiam sola Dei
voluntas sufficit (virtus enim sive potentia ipsa
est voluntas), nostrum sermonem oratione remissa
protulit Eunomius. Qui enim verbo suæ potentiæ
fert universa, quo instrumento et quia materia in-
digeret, dum eorum quæ sunt subsistentiam verbo
suo omnipotenti sustinet ⁹? Quod si quod in
creatura de Unigenito credidimus, hoc in Filio
astruit, velut simili modo ipsum Patre creante
quemadmodum a Filio creatura facta est : dictum
antea sermonem necetiam rursus repetimus, quod
ejusmodi opinio negatio est deitatis Unigeniti. Nos
enim idololatrarum proprium esse ex magna Pauli
voce didicimus, colere et servire creaturæ, præter
eam qui creavit ¹⁰; et ex voce David dicentis, quod
Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum
alienum ¹¹. Hac regula, hoc gnomone et indice
utimur ad ejus qui adoratur cognitionem : ita ut
nobis sit persuasum hoc verum esse Deum, quod
neque recens est, neque alienum ¹². Quoniam igitur
Unigenitum Deum esse credere edocti sumus
idcirco neque ipsum recentem esse neque alienum
constemur, quia credimus quod est Deus : si igitur
est Deus, recens non est ; qui autem non est re-
cens, omnino est æternus : neque igitur recens est
qui æternus, neque a vera deitate alienus qui ex
Patre est, et *qui in similibus Patris est* ¹³, et in seipso
Patrem habet. Quare qui Filium a Patris natura
discindit, vel in univ ersum adorationem et cultum
abolet, ne Deum alienum adoret, vel idolum colit,

⁴ Psal. cxlviii, 5. ⁵ Genes. i, 3. ⁷ I Cor. i, 24. ⁸ Joan. i, 3. ⁹ Hebr. i, 3. ¹⁰ Rom. i, 20.
¹¹ Psal. lxxx, 9. ¹² Exod. xx, 3; xxxiv, 14; Deut. v, 7. ¹³ Joan. i, 18.

creaturam et non Deum suæ adorationi præstituens, **A** et Christi nomen idolo ponens.

Quod autem in ea existimatione quam habet de Unigenito, ad hanc respicit intelligentiam, manifestius fiet ex his quæ de ipso Unigenito percurrit, quæ ad hunc se habent modum: *Credimus etiam in Dei Filium, unigenitum Deum, primogenitum omnium creaturæ, Filium verum non ingenuum, vere genitum ante sæcula: non absque generatione antequam esset, nominatum Filium, ante omnem creaturam genitum, non increatum.* Arbitror solam verborum citatorum lectionem satis etiam absque nostra examinatione hujus dogmatis impietatem declarare: nam primogenitum cum dixit ipsum, ne aliquam audientibus ambiguitatem ingeneraret, ipsum non esse creatum; subjunxit continuo *non increatum*, ne aliquando Filii significatione, ut solet, mente percepta, pia aliqua notio in audientium animis insereretur: hac de causa cum in primis Dei Filium, et unigenitum Deum confessus esset, continuo per ea quæ inferuntur mentem auditorum a pia opinione ad hæreticam intelligentiam perperam avertit. Qui enim audivit Filium Dei et unigenitum Deum, necessario ad altiores speculationes erigitur, per harum vocum significationem quasi manu ductus, quod nulla naturæ differentia ab hac voce, Deus, et ab hac Filii significatione subinsinuetur. Quomodo enim quid aliud præter Patris naturam intelligeretur, qui vere Dei Filius est, et qui ipse Deus est? Sed ne prius in auditorum cordibus per hæc nomina pietatis notiones imprimantur, statim dicit creaturæ ipsum primogenitum; non absque generatione antequam esset, nominatum Filium, ante omnem creaturam genitum, non increatum. Ut igitur manifestum fiat illecebra istum et versutum, has voces primas pro illecebra hominibus protendere, ut venenum mortiferum veluti quodam melle religiosioribus nominibus edulcatum accipiatur; paululum in hoc sermone commoremur. Quis non videt quanta sit unigeniti ad primogenitum secundum id quod significatur, differentia? Neque enim unigenitus cum fratribus intelligitur, neque sine fratribus primogenitus; sed primogenitus unigenitus non est, fratrum enim est prorsus primogenitus: unigenitus vero fratrem non habet: non enim unigenitus esset, si cum fratribus numeraretur. Præterea, cujus essentialis fuerint fratres primogeniti, ejusdem omnino erit etiam primogenitus. Neque hoc solum hac voce significatur, sed etiam quod ab eodem esse habet, ipseque primogenitus, et qui post illum geniti sunt, nihil primogenito ad generationem eorum qui deinceps nascuntur conferente: ita ut per hæc vox Joannis falsa esse astrueretur, quæ testatur quod omnia per ipsum facta sint¹⁴: si enim primogenitus est, sola temporis prærogativa ab his

ἢ εἰδῶλον εἰσέβεται, κτίσμα καὶ οὐ Θεὸν τῆς προσκυνήσεως αὐτοῦ προσθησάμενος, καὶ Χριστοῦ ὄνομα τῷ εἰδῶλῳ θέμενος.

Ὅτι δὲ πρὸς ταύτην βλέπει τὴν διάνοιαν ἐν τῇ περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψει, φανερώτερον ἂν γένοιτο δι' ὧν τὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς διεξέρχεται, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν μορφογενῆ Θεόν, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, Υἱὸν ἀληθινόν, οὐκ ἀγέννητον, ἀληθῶς γεννηθέντα πρὸ αἰώνων, οὐκ ἄνευ τῆς πρὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὀνομαζόμενον Υἱόν, πρὸ πάσης κτίσεως γενόμενον, οὐκ ἀκτιστον. Ἄρκει ἡγοῦμαι μόνην τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐκτεθέντων, καὶ διχα τῆς παρ' ἡμῶν ἐξετάσεως φανεῶσαι τοῦ δόγματος τὴν ἀσέβειαν· πρωτότοκον γὰρ εἰπὼν αὐτὸν, ἵνα μὴ τινὰ τοῖς ἀκούουσιν ἀμφιβολίαν ἐμποίησιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν κτιστὸν, ἐπήγαγεν εὐθύς τὸ οὐκ ἀκτιστον, ἵνα μὴ ποτε τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας ὡς πέφυκε νοηθείσης, εὐσεβές τι περὶ αὐτοῦ νόημα τοῖς ἀκηκοῦσιν ἐγγένηται· τούτου χάριν ὁμολογήσας ἐν πρώτοις Υἱὸν Θεοῦ, καὶ μονογενῆ Θεόν, εὐθύς διὰ τῶν ἐπιφερομένων παρατρέπει τῶν ἀκούοντων τὴν γνώμην πρὸς τὴν αἰρετικὴν διάνοιαν ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως. Ὁ γὰρ ἀκούσας Υἱὸν Θεοῦ, καὶ μονογενῆ Θεόν, ἀναγκαιῶς πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεις ἀνάγεται, διὰ τῆς τῶν φωνῶν τούτων σημασίας χειραγωγούμενος, τῷ μηδεμίαν φύσεως διαφορὰν ὑπὸ τῆς Θεοῦ φωνῆς, καὶ ὑπὸ τῆς σημασίας τοῦ Υἱοῦ παρσιτάσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλο τι παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς νοηθεῖ φῶσιν ὁ ἀληθὺς Θεοῦ Υἱὸς ὢν, καὶ αὐτὸς Θεὸς ὢν; Ἄλλ' ἵνα μὴ φθάσῃ ταῖς καρδίαις τῶν ἀκηκοῦτων ἐντυπωθῆναι διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων τὰ τῆς εὐσεβείας νοήματα, εὐθύς λέγει, κτίσεως αὐτὸν πρωτότοκον· οὐκ ἄνευ τῆς πρὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὀνομαζόμενον Υἱόν, πρὸ πάσης κτίσεως γινόμενον, οὐκ ἀκτιστον. Ὡς ἂν οὖν φανεῖται καὶ τὰς πρώτας φωνὰς ὁ κακοῦργος ἀντιδολεασθῆναι τοῖς ἀνηρώτοις προτείνων, ὥστε παραδεχθῆναι τὸ δηλητήριον, οἷόν τι μὲν τοῖς εὐσεβεστέροις ὀνόμασι γλυκαινόμενον· μικρὸν τῷ λόγῳ προσδιατρέψωμεν. Τίς οὐκ οἶδεν ὅση τοῦ μονογενοῦς πρὸς τὸν πρωτότοκον ἢ κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἐστὶ διαφορὰ; Οὕτε γὰρ μονογενὴς μετὰ ἀδελφῶν νοεῖται, οὕτε χωρὶς ἀδελφῶν ὁ πρωτότοκος· ἀλλ' ὁ μὲν πρωτότοκος, μονογενὴς· οὐκ ἔστιν· ἀδελφῶν γὰρ ἐστὶ πάντως· πρωτότοκος· ὁ δὲ μονογενὴς ἀδελφῶν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἂν εἴη μονογενὴς ἐν ἀδελφοῖς ἀριθμούμενος. Καὶ ἐτι πρὸς τούτους, ἥσπερ ἂν οὐσίας ὦσιν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ πρωτότοκου, τῆς αὐτῆς ἐστὶ πάντως καὶ ὁ πρωτότοκος. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης σημαίνεται, ἀλλ' ὅτι καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, αὐτὸς τε ὁ πρωτότοκος, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων γενόμενοι· οὐδὲν τοῦ πρωτότοκου πρὸς τὴν γέννησιν τῶν ἐφεξῆς συνεισφέροντος. Ὡς διὰ τούτων ψευδῆ τοῦ Ἰωάννου τὴν φωνὴν εἶναι κατασκευάζεσθαι, τὴν μαρτυροῦσαν ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ γὰρ πρωτότοκος ἐστίν, μόνοις τοῖς κατὰ τὸν χρόνον παρσθεῖσις τῶν μετ' αὐτὸν γεγονότων διαφέρει πάντως· ἄλλο

¹⁴ Joan. 1, 3.

ὄντος δι' οὗ καὶ τούτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἢ πρὸς τὸ
 εἶναι γέγονε δύναμις. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ τινι τῶν συκο-
 φαντούτων ὑπόνοιαν δόξωμεν, ὡς μὴ παραδεχόμενοι
 εἰς θεοπνεύστους φωνὰς δι' ὧν ἐνιστάμεθα, πρῶτον
 τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ἦν ἔχομεν περὶ τῶν ὀνομάτων
 τούτων παραθησόμεθα· εἶθ' οὕτω τὴν τοῦ βελτίονος
 κρίσιν τοῖς ἀκρωμένοις προσθήσομεν. Ὁ μέγας Παῦ-
 λος εἰδὼς ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχηγός τε καὶ αἰτίας
 ὁ μονογενὴς ἐστὶ Θεός, ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, προ-
 μαρτυρεῖ αὐτῷ τὸ μὴ μόνον τὴν τῶν ὄντων κτίσιν
 δι' ἐκεῖνου γενέσθαι, ἀλλ' ὅτι τῆς ἀρχαίας τῶν ἀν-
 θρώπων κτίσεως παλαιωθεῖσης τε καὶ ἀφανισθεῖσης,
 καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ἄλλης δὲ καινῆς κτίσεως ἐν
 Χριστῷ γενομένης, οὐδὲ ταύτης ἄλλος τις καθηγ-
 ῆσαστο· ἀλλὰ πάσης τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν ἀν-
 θρώπων γενομένης κτίσεως, αὐτὸς ἐστὶν ὁ πρωτότο-
 κος. Καὶ ὡς ἂν σαφέστερον γένοιτο τὸ περὶ τούτου
 νόημα, οὕτως οὖν τὸν λόγον διαληψόμεθα· Τετράκις τῆς
 φωνῆς ταύτης μέμνηται ὁ θεὸς Ἀπόστολος· ἅπασι μὲν
 οὕτως εἰπὼν· ὅτι Πρωτότοκος πάσης κτίσεως· πάλ-
 λιν δὲ ὅτι Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ἐκ τρί-
 του δὲ, ὅτι Πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· μετὰ ταῦτα
 δὲ ἀπόλυτον τε καὶ ἀσυζυγὴν τὴν φωνὴν παρατίθεται,
 εἰπὼν· Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον
 εἰς τὴν οἰκουμένην λέγει· Καὶ προσκυνησάτωσαν
 αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Οὐκοῦν ἦν περ ἂν διὰ
 νοίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων συζυγῶν τοῦ ὀνόματος τούτου
 κατανοήσωμεν, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν καὶ τῷ πρω-
 τώτῳ τῆς κτίσεως ἐφαρμόσομεν. Μιᾶς γὰρ καὶ τῆς
 αὐτῆς οὐστῆς φωνῆς, ἀνάγκη πᾶσα μίαν εἶναι καὶ τὴν
 σημαίνουσαν διάνοιαν. Πῶς γίνεται τοίνυν πρωτό-
 τοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, πῶς δὲ νεκρῶν πρωτό-
 τοκος, ἢ τοῦτο πάντως ἐστὶ δῆλον; Ὅτι διὰ τὸ γενέσθαι
 ἡμᾶς αἷμα καὶ σάρκα, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, ὁ δι'
 ἡμᾶς γενόμενος κατ' ἡμᾶς, καὶ σαρκὸς καὶ αἵματος
 κοινωνήσας, μέλλων ἡμᾶς μεταποιεῖν ἐκ τοῦ φθαρτοῦ
 πρὸς τὸ ἀφθαρτον, διὰ τῆς ἁνωθεν γεννήσεως, τῆς
 δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, αὐτὸς τοῦ τοιοῦτου τόκου
 καθηγῆσαστο, διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐπισπασάμενος· ὥστε πάντων
 τῶν πνευματικῶς ἀναγεννωμένων πρωτότοκον αὐτὸν
 γενέσθαι, καὶ ἀδελφοὺς ὀνομάσαι τοὺς τῆς ὁμοίας
 αὐτοῦ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ Πνεύματος μετεσχηκότας
 γενήσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως
 ἔδει αὐτὸν ἐναποθέσθαι τῇ φύσει τὴν δύναμιν, πάλιν
 γίνεται ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ πρωτότοκος
 ἐκ τῶν νεκρῶν, ὁ πρῶτος δι' ἑαυτοῦ λύσας τὰς ὀδ-
 νας τοῦ θανάτου· ὥστε καὶ ἡμῖν ὀδοποιηθῆναι τὴν
 ἐκ τοῦ θανάτου καλιγενεσίαν, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου
 ἀναστάσεως τῆς ὀδίνος τοῦ θανάτου λυθείσης, ἐν ᾗ
 κτειρόμεθα. Ὡς περ οὖν μετασχῶν τῆς διὰ λουτροῦ
 ἀναγεννήσεως, ἀδελφῶν πρωτότοκος γίνεται· καὶ πάλ-
 λιν ἀπαρχὴν τῆς ἀναστάσεως αὐτὸν ποιήσας, πρω-
 τότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ὀνομάζεται, οὕτως ἐν πᾶσι
 πρωτεύων. Μετὰ τὸ παρελθεῖν τὰ ἀρχαῖα πάντα,

qui postea sunt geniti plane differt, cum sit alius,
 per quem et huic et reliquis fuit, ut essent, pote-
 stas. Sed ne cui eorum qui calumniari solent sus-
 picandi occasionem demus, quod a Deo in-
 spiratas voces non admittimus, quas contra insur-
 gimus, prius nostram sententiam, quam de his
 nominibus habemus, apponemus, deinde sic melio-
 ris iudicium audientibus adjiciemus. Magnus Pau-
 lus, sciens quod omnis boni princeps et auctor
 Unigenitus est Deus, qui in omnibus primas tenet¹⁴,
 attestatur, non solum eorum quæ sunt, crea-
 tionem per illum factam esse, sed quod antiqua
 hominum creatione veterascente et evanescente,
 sicut ipse nominat, alia nova in Christo creatione
 facta, nullus alius hujus fuit dux et auctor, sed
 B omnis, quæ per Evangelium facta est, creationis
 ipse est primogenitus. Atque ut dilucidior et cla-
 rior nostra de hoc elucescat cogitatio, sic sermo-
 nem dispecsemus (a): Quater hujus vocis meminit
 divinus Apostolus; semel sic locutus, quod
 primogenitus omnis creature¹⁵: iterum, quod
 primogenitus in multis fratribus¹⁷: tertio, quod
 primogenitus ex mortuis¹⁶: præterea absolutam
 non copulatam neque ad aliud relatum vocem ap-
 ponit, cum dixit: Cum autem inducit primogenitum
 in orbem terrarum dicit: Et adorent ipsum omnes
 angeli Dei¹⁸. Ergo quam intelligentiam in aliis
 conjugationibus nominis hujus animo conceperimus,
 consequenter eamdem primogenito creationis accom-
 modabimus: cum enim sit una eademque vox, necesse
 est unam, quæ per eam significatur, esse intelligen-
 C tiam. Quomodo igitur nascitur primogenitus in multis
 fratribus, quomodo mortuorum primogenitus, an
 hoc prorsus est perspicuum? Propterea quod nos
 nati sumus sanguis et caro, sicut dicit Scriptura¹⁹;
 qui autem propter nos, secundum nos natus est,
 carnis et sanguinis particeps, nos ex corruptibili
 ad incorruptibile vindicaturus per supernam genera-
 tionem, quæ est per aquam et Spiritum, ipse talis
 partus dux exstitit, per suum baptismum, sanctum
 Spiritum in aquam attrahens²¹: ita ut omnium qui
 spiritualiter regenerantur ipse sit primogenitus,
 fratresque nominet eos qui similis cum ipso per
 aquam et Spiritum generationis facti sunt partici-
 pes. Quoniam vero etiam per suam a mortuis
 D resurrectionem ipsum indere vim naturæ humanæ
 ad resurgendum oportebat, rursus sit dormientium
 primitiæ, et primogenitus ex mortuis, qui primus
 per seipsum mortis dolores resolvit: ita ut nobis a
 morte sit patefacta via ad regenerationem, per
 Domini resurrectionem mortis doloribus resolutis,
 in qua detinebamur. Quemadmodum igitur particeps
 factus ejus quæ fit per lavacrum regenerationis,
 fratrum primogenitus efficitur; rursus etiam qui
 seipsum resurrectionis primitias fecit, ex mortuis

¹⁴ Coloss. 1, 18. ¹⁵ ibid. 15. ¹⁷ Rom. viii, 29. ¹⁸ 1 Cor. xv, 20; Apocal. 1, 5. ¹⁹ Hebr. 1, 6.
²⁰ Joan. 1, 13. ²¹ Matth. iii, 13 sqq.

(a) Vide, tom. seqq., orat. De perfecta Christi forma.

primogenitus nominatur, sic inter omnes principem locum obtinens. Postquam vetera omnia præterierunt, sicut ait Apostolus ¹¹, novæ in Christo creationis hominum primogenitus efficitur, per duplicem regenerationem, et per sanctum baptismum, et per resurrectionem a mortuis, dux et princeps vitæ per utramque nobis factus, et primitiæ, et primogenitus. Hæc igitur primogenitus fratres habet, de quibus ait ad Mariam: *Perge, et dic fratribus meis: Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* ¹². His dictis totum secundum hominem dispensationis scopum summam complectitur. Homines enim a Deo recedentes servierunt iis qui non sunt natura dii, et cum essent filii, improbo et falsi nominis patri adhæserunt. Quocirca, mediator Dei et hominum ¹³ omnis humanæ naturæ primitias cum assumpsit, non ex divina persona sed ex nostra ad fratres mittit hæc sua indicia, dicens: Vadam per meipsum facturus vestrum Patrem, verum Patrem a quo separati estis: et facturus per meipsum Deum vestrum verum Deum a quo defecistis; nam propter primitias quas assumpsi omnem humanam naturam ad Deum Patrem in meipso adducam.

Cum igitur primitiæ Deum suum fecerint eum qui Deus est, et Patrem eum qui bonus Pater est, omni naturæ bonum rectum efficitur: et sit hominum propter primitias, Pater et Deus. Quod si primitiæ sanctæ, inquit, et conspersio massæ, ubi vero primitiæ (Christus, Christus autem primitiæ, illic et qui sunt Christi, quemadmodum ait Apostolus ¹⁴. In quibus igitur per conjugationem meminuit primogeniti, mortuorum et creaturæ et fratrum mentione facta, hæc et quæ sunt ejusmodi intelligere præcipit; ubi vero absque tali adjectione dicit, Cum rursus induxerit primogenitum in orbem terrarum ¹⁵, adjectio hujus vocis rursus apparitionem Domini universorum quæ fiet in fine, prædicat. Sicut enim *In nomine Jesu genu omne curvatur, caelestium, terrestrium et subterraneorum* ¹⁶; quietiam Filii humanum nomen non habet, quia sit super omne nomen: sic ab omni supermundana creatura dicit primogenitum adorari, qui propter nos sic nominatus est; rursus in orbem terrarum ingredientem, cum judicabit orbem terræ in justitia, et populos in rectitudine ¹⁷. Sic ex verbo pietatis discernitur ac dijudicatur quod primogeniti et unigeniti nomine significatur, utriusque nominis inter se servata significatione. Qui autem primogeniti nomen ad eam existentiam quæ est ante sæcula reducit, quomodo unigeniti notionem animo perceptam conservat? Auditor intelligens consideret an hæc inter se congruant, cum neque primogenitus sine fratribus intelligatur, neque unigenitus cum fratribus. Cum enim dixit, *In principio erat Verbum* ¹⁸, per hoc Unigenitum intelleximus. Cum vero subjungit: *Et Verbum caro factum est* ¹⁹, per

A καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως τῶν ἀνθρώπων πρωτότοκος γίνεται, διὰ τῆς διπλῆς καλιγγενεσίας, τῆς τε κατὰ τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καὶ ἑκότερον ἡμῶν γενόμενος, καὶ ἀπαρχὴ καὶ πρωτότοκος. Οὗτος οὖν ὁ πρωτότοκος καὶ ἀδελφούς ἔχει, περιῶν φησι πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. "Ὅλον γὰρ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας ἀνακεφαλαιοῦται τὸν σκοπὸν διὰ τῶν εἰρημένων. Ἀποστάντες γὰρ τοῦ Θεοῦ οἱ ἄνθρωποι, ἐδοῦλευσαν τοῖς φύσει μὴ οὖσι θεοῖς· καὶ, ὅντες τέκνα Θεοῦ, τῷ πονηρῷ τε καὶ ψευδωνύμῳ πατρὶ προσωκειώθησαν. Διὰ τοῦτο ἡ μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀπαρχὴν ἀναλαβὼν, οὐκ ἐκ τοῦ θείου προσώπου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου πέμπει τοῖς ἀδελφοῖς ἑαυτοῦ τὰ θελήματα λέγων, ὅτι *Πορεύομαι δι' ἑμαυτοῦ ποιῆσαι ὑμῶν Πατέρα, τὸν ἀληθινὸν Πατέρα οὐ χωρισθῆτε· καὶ ποιῆσαι δι' ἑμαυτοῦ Θεὸν ὑμῶν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν οὐ ἀπέστῆτε· διὰ γὰρ τῆς ἀπαρχῆς ἦν ἀνάλαβον προσάγω ἅπαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἐν ἑμαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον*.

Τῆς οὖν ἀπαρχῆς Θεὸν ἑαυτῆς ποιησαμένης ἐν ὄντι Θεὸν, καὶ Πατέρα τὸν ἀγαθὸν Πατέρα, πάση κατορθοῦται τῇ φύσει τὸ ἀγαθόν, καὶ πάντων ἀνθρώπων γίνεται διὰ τῆς ἀπαρχῆς Πατὴρ καὶ Θεός. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἅγια, φησὶ, καὶ τὸ φύραμα· ὅπου δὲ ἡ ἀπαρχὴ Χριστὸς, Χριστὸς δὲ ἡ ἀπαρχὴ, ἔχει καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Ἐν οἷς οὖν διὰ συζυγίας τὴν μνήμην τοῦ πρωτοτόκου πεποιήται, νεκρῶν τε καὶ κτίσεως καὶ ἀδελφῶν μνημονεύσας, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα νοεῖν ὑποτίθεται. Ὅπου δὲ ὄρα τῆς τοιαύτης προσθήκης φησιν, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, ἡ τοῦ πάλιν προσθήκη τὴν ἐπὶ τέλει γενησομένην τοῦ Δεσπότου τῶν ὄλων ἐμφάνειαν προαγορεύει. Ὡς γὰρ *Ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει, ἐκουρῶντων, ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων*· καίτοι ὁ Υἱὸς τὸ ἀνθρώπινον ὄνομα οὐκ ἔχει, τῷ ὑπὲρ πάντων εἶναι ὄνομα, οὕτως παρὰ πάσης τῆς ὑπερκοσμίου κτίσεως προσκυνεῖσθαι τὸν πρωτότοκον λέγει, τὸν δι' ἡμᾶς οὕτως ὄνομασμένον· πάλιν εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσόντα.

D ὅταν κρῖνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτῃ. Οὕτως διακρίνεται παρὰ τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, τό τε τοῦ πρωτοτόκου καὶ τὸ τοῦ μονογενοῦς σημαίνοντος, ἑκατέρω τῶν ὀνομάτων τῆς καταλήλου σημασίας φυλαττομένης. Ὁ δὲ εἰς τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἀνάγων τοῦ πρωτοτόκου τὸ ὄνομα, πῶς διασώζει τὴν τοῦ μονογενοῦς ἔνοιαν; Ὁ συνετός ἀκροατὴς ἐπισκεψάσθω, εἰ συμβαίνει ταῦτα πρὸς ἀλληλα, μήτε τοῦ πρωτοτόκου χωρὶς ἀδελφῶν νοουμένου, μήτε τοῦ μονογενοῦς μετὰ ἀδελφῶν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, διὰ τούτου τὸν Μονογενῆ ἐνοήσαμεν. Ὅταν δὲ ἐπάγῃ ὅτι *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, διὰ τούτου τὸν Πρωτότοκον τῇ διανοίᾳ παρ-

¹¹ II Cor. v, 17. ¹² Joan. xx, 17. ¹³ I Tim. ii, 5. ¹⁴ Rom. xi, 16. ¹⁵ Heb. i, 6. ¹⁶ Philip. ii, 10. ¹⁷ Psal. ix, 11. ¹⁸ Joan. i, 1. ¹⁹ ibid. 14.

ἰδεόμεθα. Καὶ οὕτως ἀσύγχυτος μένει τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος, φυλάσσων ἑκατέρω τῶν ὀνομάτων τὰς προσφαις σημασίας, ὡς ἐν μὲν τῷ μονογενεῖ βλέπειν τὸ προαιώνιον, διὰ δὲ τοῦ πρωτοτόκου τῆς κτίσεως, τὴν δὲ σαρκὸς τοῦ προαιωνίου φανέρωσιν.

Πάλιν δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον ἐπιλέξωμεν ἀναλόγωμεν. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸν Θεοῦ Υἱόν, τὸν μονογενῆ Θεόν, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, Υἱὸν ἀληθινόν, οὐκ ἀγέννητον, ἀληθῶς γεννηθέντα πρὸ αἰώνων. Ὅτι μὲν οὖν μεταγείη τὴν τῆς γεννήσεως ἔμφασιν εἰς τὸ τῆς κτίσεως σημαίνωμενον, δῆλόν ἐστιν, ἐξ ὧν διαρρήδην κτιστὸν αὐτὸν προσηγόρευσε, γενόμενον εἰπὼν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄκτιστον. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν μάλιστα τὸ ἀνεπίσκαπτον αὐτοῦ καὶ ἀπαίδευτον ἐν τοῖς δόγμασι φανερωθεῖη, ἀφέντες τὸ σχετικάζειν ἐπὶ τῷ προδήλῳ τῆς βλασφημίας, τεχνικῆ τινι διαιρέσει τὸν περὶ τούτου λόγον διαληψόμεθα. Δοκεῖ γὰρ μοι καλῶς ἔχειν, αὐτὸ τὸ τῆς γεννήσεως σημαίνωμενον δι' ἐπιμελεστοτέρας ἐξετάσεως διασκοπῆσαι τῷ λόγῳ. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος τὸ ὄνομα τοῦτο παρίστησι, παντὶ δῆλόν ἐστι, καὶ οὐδὲν οἶμαι περὶ τούτου χρῆναι διαγωνίζεσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ διάφορος τῶν ἐξ αἰτίας ὑπεστώτων ὁ λόγος ἐστὶ, τοῦτ' οἶμαι προσθήκειν διὰ τινος τεχνικῆς διαιρέσεως σαφηνισθῆναι τῷ λόγῳ. Τῶν τοίνυν ἐκ τινος αἰτίας γεγεννημένων ταύτας τὰς διαφορὰς κατελήφαμεν. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ τέχνης, ὡς αἱ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων κατασκευαί, διὰ τῆς κατ' ἀλλήλου ὕλης καὶ ἐξ ὕλης καὶ φύσεως. Τὰς γὰρ ἐξ ἀλλήλων γεννήσεις τῶν ζώων ἢ φύσις οἰκοδομεῖ, διὰ τῆς ἐν τοῖς σώμασιν ὕλικῆς ὑποστάσεως τὸ αὐτῆς ἐνεργοῦσα. Τὰ δὲ ἐξ ὕλικῆς ἀποβόλας, ἐφ' ὧν καὶ τὸ προηγούμενον μένει ὅτιν ἐστὶν, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου βέον ἐφ' αὐτοῦ καθορᾶται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίως, ἢ ἐπὶ τῆς λαμπάδος καὶ τῆς αὐγῆς, ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων τε καὶ τῶν μύρων, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐκδιδομένης ποιότητος. Ταῦτα γὰρ ἐφ' αὐτῶν ἀμείλιτα μένοντα, εὐδὺς ἔχει συμπαραμαρτοῦσαν ἐκάστην τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐκδιδομένην φυσικὴν ἰδιότητα· οἷον ὁ μὲν ἥλιος τὴν ἀκτίνα, ἢ δὲ λαμπὰς τὴν αὐγὴν, τὰ δὲ ἀρώματα τὴν τῷ ἀέρι ἐντικτομένην ἐξ αὐτῶν εὐωδίαν. Ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος παρὰ ταῦτα γεννήσεως· οὗ ἡ μὲν αἰτία ἀλλόος ἐστὶ καὶ ἀσώματος, ἢ δὲ γέννησις αἰσθητῆ τε καὶ διὰ σωμάτων· λέγω δὲ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενον λόγον. Ἀσώματος γὰρ ὧν καθ' αὐτὸν ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀργάνων τίχτει τὸν λόγον. Τοσαύτας γεννήσεων διαφορὰς οἷον ἐν γεννητῇ τινι θεωρήξωμεν.

Signit sermonem. Totidem generationum differentias insita quadam atque ingenita contemplandi ratione perspeximus.

Τούτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων οὕτως ἡμῖν διηρημένων, καιρὸς ἂν εἴη κατιδεῖν πῶς ἡ φιλοσόφου τοῦ ἀγίου Πνεύματος οικονομία, παραβιδοῦσα τὰ θεῖα μυστήρια διὰ τῶν ἡμῖν χωρητῶν τὴν θεοσκαλίαν ποιεῖται τὴν ὑπὲρ λόγον. Πάντα γὰρ τὰ

A hoc Primogenitum mente et intelligentia concepimus. Et sic inconfusus manet pietatis sermo, utrique nomini adnatas et adherentes significationes conservans, sicque in unigenito id quod est ante sæcula, per primogenitum vero creationem, per carnem ejus qui est ante sæcula manifestationem intuemur.

Sed Eunomii ad verbum orationem repetamus : Credimus, inquit, in Dei Filium, unigenitum Deum, primogenitum omnis creaturæ, Filium verum non ingenitum, vere ante sæcula genitum. Quod igitur generationis significationem ad creationis significationem adducat, perspicuum est ex his, quibus aperte et manifesto ipsum creatum appellavit, factum ipsum cum dixit, et non increatum. Nos autem ut temeraria et inconsiderata ipsius inciticia atque ignorantia in suis pravis opinionibus manifestetur magis, omissis deplorationibus atque dolendi rationibus, propter manifestam et omnibus notam blasphemiam sive sacrilegam impietatem, artificiosa quadam distinctione de eo orationem dividamus. Res enim mihi videtur præclare habere, si diligentiore examine generationis significatum oratione perspicimus. Quod igitur ex causa esse aliqua, hoc ipsum nomen designat, cuius perspicuum est, neque puto de eo decertandum esse. Sed quoniam eorum quæ ex causa subsistunt diversa est ratio, hoc arbitror artificiosa quadam divisione convenire dilucidari. Eorum igitur quæ ex causa sunt aliqua exorta, has differentias accepimus : Quædam ex materia et arte constant, ut ædificiorum et reliquorum operum extructiones, quæ ex materia inter se conjuncta sunt, quibus ars aliqua magistra præstat, ad proprium scopum id quod propositum est terminans. Alia vero ex materia et natura. Generationes enim animalium ex se invicem natura exstruit, per materialem quæ est in corporibus subsistentiam suum opus conficiens. Alia etiam ex materiali defluxu, in quibus quod antecedit manet quale est, et quod ex illo fluit in se ipso conspicitur : ut in sole et radio, aut in lucerna et in splendore, vel in odoramentis et unguentis et in ea quæ inde dimanat qualitate. Hæc enim in se ipsis non imminuta manentia, continuo habent singula concomitantem ab ipsis emanantem naturalem proprietatem : ut sol quidem radium, lucerna fulgorem : odoramenta vero suavem ex seipsis in aere diffusum habent odorem. Præter has etiam alia est generationis species, cujus quidem causa materiæ atque corporis est expers, generatio vero sensibilis et per corpora, dico autem ex mente productum sermonem. Cum enim mens ipsa per se sit incorporea per instrumenta sensum moventia

D His igitur generationis modis sic a nobis distinctis, tempus jam fuerit conspiciendi, quomodo benevola in hominum genus Spiritus sancti dispensatio nobis per ea quæ capere possumus divina tradens mysteria, doctrinam omni sermone superio-

rem præbet. Omnes enim generationis species, quas humana cognoscit intelligentia, divinitus inspirata doctrina ad ineffabilis potentiae demonstrationem, corporeis nominum significationibus omissis, assumit. Cum enim de potentia conditricis et creatricis loquitur, generationem certe nominat vim talem efficiendi, quia oporteat sermonem ad humilem et imbecillum captum nostrae facultatis et intelligentiae descendere. Non quidem omnia quæ apud nos cum generatione quidpiam astruente conspiciuntur, commonstrat, non locum, non tempus, non materiae præparationem, non instrumentorum cognationem, non scopum in quem quæ nascuntur tendunt: sed hæc nobis cogitanda relinquens, magnifice et sublimiter eorum quæ sunt generationem Deo attribuit, in quibus asserit, *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt*⁴¹. Rursus cum inexplicabilem atque non enarrabilem Unigeniti ex Patre existentiam, quæ omnem rationem et orationem humanam exsuperat, exponit, quia humana mendicitas et egestas documentorum quæ sermone et intelligentia humana longe sunt sublimiora et altiora, capax non est, illic nostris verbis usa est, seque nostræ capacitati accommodat, et Filium nominat, quod apud nos consuetudo nomen usurpat de re ea quæ ex materia naturaliter gignitur. Sed quemadmodum generationem per creationem factam cum dixit sermo divinus, quod ex quadam materia ipsa facta est, non apposuit materiae essentialiam, locum et tempus et cætera quæ sunt ejusmodi, voluntatis Dei esse virtutem declarando: sic et hic Filium cum dixit, omisit omnia alia quæ in generatione infima humana natura cernit: affectiones dico et dispositiones, atque ex tempore concurrentem operationem, locique usum, et ante omnia materiam, sine quibus omnibus inferior generatio naturalis minime consisteret. Omni igitur materiali et locali essentia in Filii significatione non comprehensa, sola subrelicta est natura. Ideoque Filii voce, quod proprium est et germanum demonstrationi quæ ex Patre est in Unigenito, explicatur; ac quoniam ejusmodi generationis species non satis plene poterat nobis sufficientem inenarrabilis Unigeniti existentiae cogitationem ingerere: alteram generationis speciem ad Filii significationem assumit theologia, ejus nempe quæ ex materiali emanatione constat; et dicit Splendorem gloriæ, Odorem unguenti, et Vaporem Dei, quæ generationis distinctione consuetudo nostra materialem emanationem nominat.

Sed quemadmodum in prædictis, neque creaturæ generatio, neque Filii significatio, vel tempus, vel materiam, vel locum, vel affectionem commonstrat, sic et hic omni materiali notione prætermissa, solum splendoris et reliquorum commemoratorum significationem, quod Deo decorum est et tali specie generationis dignum, sacræ Scripturæ sermo assumens ostendit: quod oporteat ex ipso et cum ipso eodem modo per hanc dictionis hujus significatio-

Α τῆς γεννήσεως εἶδη, ὅσα ἡ ἀνθρωπίνη γινώσκει διά-
νοια, ἡ θεόπνευστος διδασκαλία πρὸς τὴν παράστα-
σιν τῆς ἀρρήτου δυνάμεως παραλαμβάνει, οὐ συμ-
παραδεχομένη τὰς σωματικὰς τῶν ὀνομάτων ἐμφά-
σεις. Ὅταν μὲν γὰρ περὶ τῆς κατασκευαστικῆς λέ-
γει δυνάμεως, γέννησιν μὲν ὀνομάζει τὴν τοιαύτην
ἐνέργειαν, διὰ τὸ δεῖν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἡμετέρας
δυνάμεως καταθῆναι τὸν λόγον. Οὐ μὴν συνενδείκνυται
τὰ ὅσα παρ' ἡμῖν τῇ κατασκευαστικῇ γεννήσει συν-
θεωρεῖται, οὐ τόπον, οὐ χρόνον, οὐχ ὕλης παρασκευὴν.
οὐχ ὀργάνων συγγένειαν, οὐ τὸν ἐπὶ τοῖς γινομένοις
σκοπὸν· ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν καταλιπούσα, μεγαλοφῶως
τε καὶ ὀφηλῶς τῷ Θεῷ προσμαρτυρεῖ τῶν ὄντων τὴν
γένεσιν, ἐν οἷς φησιν ὅτι Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθη-
σαν, αὐτὸς ἐνετέλλετο καὶ ἐκτίσθησαν. Πάλιν
Β ὅταν τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ ὑπὲρ λόγον τοῦ Μονογε-
νοῦς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν ἐρμηνεύη, διὰ τὸ ἀχώ-
ρητον εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην πτωχείαν τῶν ὑπὲρ λό-
γον τε καὶ ἔννοια διδαγμάτων, κάκει τοῖς ἡμετέροις
συγκέχρηται, καὶ Ἰδὸν ὀνομάζει, ὅπερ παρ' ἡμῖν
συνήθεια τοῖς ἀπὸ ὕλης καὶ φύσεως ἀποτικτομένοις
ὄνομα τίθεται. Ἄλλ' ὡσπερ τὴν διὰ τῆς κτίσεως γέν-
νησιν εἰπῶν ὁ λόγος ἐπὶ Θεοῦ, τῷ διὰ τινος ὕλης
γενέσθαι αὐτὴν, οὐ προσέθηκεν οὐσίαν ὕλης καὶ τόπον
καὶ χρόνον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὴν τοῦ Θεοῦ θε-
λήματος εἶναι δύναμιν ἀποφηνάμενος· οὕτως καὶ
ἐνταῦθα Ἰδὸν εἰπῶν, ἀφῆκε πάντα τὰ τε ἄλλα ὅσα
περὶ τὴν κάτω γέννησιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὀφεί-
λει, πάθη τε λέγων καὶ διαθέσεις, καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου
συνέργειαν, καὶ τὴν τοῦ τόπου χρείαν, καὶ πρὸ πάν-
των τὴν ὕλην, ὧν ἄνευ πάντων ἡ κάτω γέννησις ἐκ
τῆς φύσεως οὐ συνίσταται. Πάσης δὲ τῆς τοιαύτης
C ὕλικῆς τε καὶ διαστηματικῆς μὴ συμπαραλειφθείσης
ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ σημασίᾳ οὐσίας· μόνη ὑπελείφθη ἡ
φύσις. Καὶ διὰ τοῦτο τῇ τοῦ Υἱοῦ φωνῇ τὸ οἰκτεῖον
καὶ γνήσιον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναδείξεως ἐπὶ τοῦ
Μονογενοῦς ἐρμηνεύεται. Καὶ ἐπειδὴ οὐχ ἱκανὸν ἦν
τὸ τοιοῦτον τῆς γεννήσεως εἶδος ἀρκούσαν ἡμῖν ἐμ-
ποιῆσαι τῆς ἀρρήτου τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως τὴν
φαντασίαν, συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ ἕτερον τῆς γεν-
νήσεως εἶδος πρὸς σημασίαν τῆς τοῦ Υἱοῦ θεολογίας,
τὸ ἐκ τῆς ὕλικῆς ἀπορροίας, καὶ φησιν Ἀπαύγασμα
δόξης, καὶ Ὅσμην μύρου, καὶ Ἄτμιδα Θεοῦ, ὅπερ ἐν
τῇ ἐκτεθείσῃ παρ' ἡμῶν τεχνολογίᾳ ἡ καθ' ἡμᾶς
D συνήθεια ὕλικὴν ἀπόρροιαν ὀνομάζει.

materiali emanatione constat; et dicit Splendorem gloriæ, Odorem unguenti, et Vaporem Dei, quæ quidem in exposita a nobis artificiosa genera-

Ἄλλ' ὡσπερ ἐν τοῖς προειρημένοις, οὔτε ἡ τῆς
κτίσεως γέννησις, οὔτε ἡ τοῦ Υἱοῦ σημασία, ἢ χρό-
νον, ἢ ὕλην, ἢ τόπον, ἢ πάθος συμπαραδέξατο, οὕτως
καὶ ἐνταῦθα πάσης τῆς ὕλικῆς ἐννοίας τὴν τοῦ ἀπα-
ύγασματος, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν μνημονευθέντων ση-
μασίαν μόνην, τὸ θεοπρεπὲς τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννή-
σεως εἶδους ὁ λόγος παραλαβὼν ἐνδείκνυται· τὸ δεῖν
ἐξ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ ταυτὸν νοεῖσθαι.
διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην ἐμφάσεως. Οὕτε γὰρ

⁴¹ Psal. cxlviij, 3.

ἢ ἀτμῆς τὴν εἰς ἀέρα διάχυσιν ἐκ τῆς ὑποκειμένης ἅλης παρίστησιν· οὐτε ἡ ὁσμὴ τὴν ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ μύρου γινομένην πρὸς τὸν ἀέρα μετατάσσει· οὐτε ἡ ἀπαύγασμα τὴν τοῦ ἡλιακοῦ σώματος διὰ τῶν ἀκτίνων γενομένην ἀπὸρροῖαν. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐκ πάντων καθὼς εἴρηται διὰ τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννητικῆς τρόπου δηλοῦται, τὸ ἐξ ἐκεῖνου τε εἶναι καὶ μετ' ἐκεῖνου νοεῖσθαι μηδενὸς διαστήματος μεταξὺ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπειδὴ διὰ πλεονα φιλανθρωπίαν, ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος γάρρις πολλαχόθεν ἡμῖν ἐγγενέσθαι τὰς θείας περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις ἕκονομήσατο· προσέθηκε καὶ τὸ λειπόμενον τῶν ἐν τῇ γενέσει θεωρουμένων εἰδος τὸ ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου· ἀλλ' ἐκ τούτων πλεονιχρῆται τῇ προμηθεῖ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης· ὥστε μὴ ὑπὸ ἀτονίας τε καὶ μικροψυχίας καταπεσεῖν τὸν ἀκούοντα πρὸς τὴν κοινὴν ἔνοιαν τοῦ λόγου, ὡς φάσκειν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν νομισθῆναι· διὰ τοῦτο προσμαρτυρεῖ τῷ Λόγῳ τὸ κατ' οὐσίαν εἶναι ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ καὶ μακαρίᾳ φύσει, οὕτως ἀναδοχῆς τὸ κήρυγμα· ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς φῶς, καὶ ζωὴ καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ αὐτὸς ἦν. Ταῦτον τοῖνον τὸν τῆς γεννητικῆς τρόπον ἦτοι τῶν ἐξ αἰτίας ὑπεστώτων ἐν τε τῇ καθ' ἑμᾶς συνηθείᾳ γινωσκομένῳ, διαληφθέντων δὲ καὶ παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων διδασκαλίαν, οὕτως, ὡς εἰκὸς ἐστὶ πρὸς παράστασιν τῶν θεῶν ὑπολήψεων ἕκαστον τούτων εὐσεβῶς μεταληφθῆναι.

Καίρος ἂν εἴη κατανοῆσαι καὶ τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον ἐπὶ τοῖου δέχεται σημασινομένου τὴν τῆς γεννητικῆς ἔμφασιν. *Υἱὸν, φησὶν, ἀληθινὸν οὐκ ἀγέννητον καὶ ἀληθῶς γεννηθέντα πρὸ αἰώνων.* Τὴν μὲν οὖν ἐν τῇ διαστολῇ κακουργηθεῖσαν ἀκολουθεῖν ὡς παντὶ γνωρίμον οὐσαν παραδραμεῖν, οἶμαι, προσήκει. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τῷ μὲν Υἱῷ, πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ δὲ γεννητῷ πρὸς τὸν ἀγέννητον οὐσίης τῆς ἀντιδιαστολῆς, οὗτος τὸν Πατέρα παρεῖς ἀντιδιατέλλει τῷ Υἱῷ τὸν ἀγέννητον. Δέον, εἴπερ ἀληθείας ἐποιεῖτο φροντίδα, μὴ παρατρέψαι τῆς σχετικῆς ἀκολουθίας τὸν λόγον· ἀλλ' εἰπεῖν ὅτι τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν οὐ Πατέρα. Οὕτω δὲ ἂν συνδιασώθῃ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου καὶ ἡ εὐσέβεια, τῇ διακρίσει τῶν προσώπων μὴ συνδιασχισθείσης τῆς φύσεως. Ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τε καὶ ἐγγραφον τοῦ Πατρὸς χρῆσιν τὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου παραδοθεῖσαν ἐν τῷ λόγῳ τῆς πίστεως ὑπαμείψας, ἀγέννητον ἀντὶ τοῦ Πατρὸς κατωνόμισεν· ἵνα χωρίσας αὐτὸν τῆς φυσικῆς ἐνθεωρουμένης τῇ τοῦ Πατρὸς κλήσει τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν οικειότητος, κοινοποίησιν πρὸς πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει φαινόμενα, οἷς κατὰ τὸ ἴσον ἡ ἀντιδιαστολή ἐστὶ πρὸς τὸ ἀγέννητον. *Ἀληθῶς, φησὶ, γεννηθέντα πρὸ αἰώνων.* Παρὰ τίνος εἰπάτω· παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐρεῖ πάντως, εἴπερ μὴ ἀναισχυντοῖα πρὸς τὴν ἀληθειαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ἀίδιου Πατρὸς οὐκ ἐστὶ τὴν ἀιδιότητα τοῦ Υἱοῦ διαστήσαι, συνενδεικνυμένης πάντως καὶ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας· διὰ

nem intelligi. Neque enim vapor diffusionem per aerem ex subjecta materia repræsentat : neque odor ex qualitate unguenti per aerem fieri emigrationem ostendit, neque splendor sive efulgentia solaris corporis per radios factam emanationem demonstrat. Sed hoc solum ex omnibus, sicut dictum est, per talem generationis modum declaratur, ex illo et cum illo intelligi nullo intervallo interjecto inter Patrem et eum, qui ex ipso est, conciliatorem. Quoniam vero propter majorem in homines amorem sancti Spiritus gratia multis ex locis nobis tales de Unigenito divinas notiones informari procuravit : adiecit et reliquam eorum quæ in generatione considerantur, speciem ex mente et verbo : sed ex his majore providentia sublimis ille Joannes utitur, ita ut neque auditor præ langnore et pusilli animi imbecillitate in communem sermonis notitiam decidat, sic ut Filius existimetur sonus Patris : propterea attribuit Verbo, ut per essentiam in ipsa prima et beata sit natura, sic præconium alta voce præfatus : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* ²² : et Deus et lux et vita et quæcunque est principium et ipsum Verbum erat. His igitur generationis et eorum quæ ex causa subsistunt, modis ex nostro more cognitis, et a sacra Scriptura usurpatis et assumptis ad tradendam rerum supremarum doctrinam, sic eorum unumquemque (ut decet) ad divinas informationes in animo consignandas sumere debemus.

Sed jam tempus exigit ut Eunomii sermo intelligatur in quo significato generationis appellationem accipiat. *Filium, inquit, verum non ingentum et vere genitum ante sæcula.* Quæ in distinctione maligne facta est, consecutionem, ut cuius notam præterire, opinor, convenit. Quis enim ignorat cum Filius Patri, et genus ingentum opponatur, hunc, Patre omisso, ingentum Filio opponere? Oportebat autem si ullam veritatis curam habuisset, relativæ consequentiæ rationem nequaquam pervertere, sed dicere *Filium verum non Patrem* : hoc modo pietas cum rationis consequentia servata fuisset, et cum personarum discretionem minime discissa fuisset natura. Sed iste, verum et in Scripturis sacris usurpatum Patris usum, et ab ipso Verbo in fidei sermone traditum, permutans, loco Patris dixit ingentum, ut ubi ipsum a naturali quæ cum Patris appellatione consideratur, cum Filio familiaritate et convenientia separasset, eundem cum omnibus rebus creatis communem faceret ; quibus ex æquo contraria differentia cum ingentum convenit. *Vere* quidem asserit *genitum ante sæcula*, sed dicat a quo genitum? A Patre dicet prorsus, siquidem non ad veritatem erubesceret. Sed quoniam ab æterno Patre Filii æternitatem non licet divellere, quia Patris significantia Filium quoque una commonstrat : propterea Patris appellatione repudiata, transfert verbum ad ingentum, quoniam hujus nominis signifi-

²² Joan. 1, 1.

catum nullam cum Filio relationem et communionem habeat, atque ita auditoribus abductis a considerando Filio simul cum Patre, imutatione nominis facta, viam maleficio dedit, per ingeniti interpositionem ad impietatem viam sternens. Qui enim secundum Domini præceptum in Patrem credunt, simul atque Patrem audierint, mente concipiunt etiam Filium nullo interjecto intervallo, cogitatione statim a Filio ad Patrem transeunte. Qui vero Patris loco ad ingeniti appellationem traducti, tenuem hujus nominis notitiam recipiunt, solum quod ipse non sit genitus discentes, non quod sit Pater. Ex hoc autem nihilominus intelligenter audientibus inconfusa fides manet, etiam per hanc notionem. Nam et genitum non esse similiter et de natura increata dicitur. Increatum autem ex aquo Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quoniam omnis creatura et sensibilis et supermundana (sive angelica) ex Patre et Filio et Spiritu sancto subsistere ex his quæ divinis vocibus consentanea sunt creditum est. Nam qui audivit, Verbo Dei cælos firmatos esse, et Spiritu oris ejus omnem virtutem eorum, non per Verbum dictionem aliquam mente concepit, neque per Spiritum, halitum quemdam; sed Deum Verbum et Dei Spiritum, per ea quæ sunt dicta animo impressit. Non enim idem potest creare et creari. Sed cum ea quæ sunt bipartita sint, nempe in id quod facit et in id quod fit, utrumque natura diversum alterum ab altero, ita ut quod fit, non sit increatum, neque creatum id quod eorum quæ sunt naturam efficit; hi ergo qui secundum dominicam fidei institutionem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti crediderunt, horum nihil genitum esse, ex æquo fatentur, nullumque ingeniti significatum sanam fidem perperam kedit. Crassipellibus autem et hebetibus nec bene compactis et sibi coherentibus hoc nomen a sano sermone perversionis sit primordium. Non enim verum hujus nominis sensum intelligentes, nempe quod hæc vox ingenitum significat solum non esse genitum, et quod non genitum esse commune est in tota superveniente natura, ommissa fide in Patrem, nomen ingenitum pro Patre præstituerant: cum autem, sicut dictum est, cum hoc ingeniti nomine, Unigeniti subsistentia, sive persona, non simul appareat: certo quodam determinato principio Filii naturam definiunt, dicentes, quod modo iste dictis adjecit, *Filium nominatum non absque generatione, quæ esse antecedit.*

ἀπὸ τίνος ὠρισμένης ἀρχῆς ὀρίζουσι τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, λέγοντες, ὅπερ νῦν οὗτος τοῖς εἰρημένοις προσέθηκε· τὸ, *Ὁὐκ ἄρσεν τῆς πρὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὀνομαζόμενον Υἱόν.*

Quænam hæc rursus prodigiosa affirmatio? An nescit se de Deo verba facere? qui est in principio et in Patre est? nec est omnino quod tunc non erat? ignorat quod dicit. Nihil de aliquo affirmatur; sed tanquam hominum alicujus genealogiam describeret, quæ proprie dicuntur de natura inferiore, hæc omnis creaturæ Domino adaptare et affingere conatur. Exempli gratia, Ismael non erat ante genera-

Α τοῦτο τοῦ Πατρὸς ἀποδοκιμάσας τὴν κλήσιν μεταγει τὴν λόγον πρὸς τὸ ἀγέννητον· ἐπειδὴ τοῦτου τοῦ ὀνόματος ἀσχετόν τε καὶ ἀκοινωνήτόν ἐστι πρὸς τὸν Υἱόν τὸ σημαίνόμενον. Καὶ οὕτως παραγαῶν τοὺς ἀκούοντας πρὸς τὸ μὴ συνθεωρεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· διὰ τῆς ὑπαλλαγῆς τοῦ ὀνόματος ὄδον ἔδωκε τῇ κακουργίᾳ, διὰ τῆς τοῦ ἀγέννητου παρενθήκης ὀδοποιῶν τὴν ἀσέβειαν. Οἱ γὰρ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ δεσπότη εἰς τὸν Πατέρα τὴν πίστιν ἔχοντες, ὁμοῦ τῷ ἀκοῦσαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν τῇ διανοίᾳ συμπαραδέξαντο· οὐδὲν τῷ μεταξὺ διαστήματι τῆς διανοίας ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα κενεμβατόυσης. Οἱ δὲ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς παρενεχθέντες πρὸς τὴν τοῦ ἀγέννητου κλήσιν, ψιλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦτου ἀναλαμβάνουσιν ἔννοιαν· μόνον τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν

Β διδασκόμενοι, οὐ μὴν καὶ τὸ Πατέρα εἶναι. Ἐκ τούτου δὲ τοῖς μὲν συνετῶς ἐπαύουσιν ἀσύγχυτος μένει καὶ διὰ ταύτης τῆς διανοίας ἡ πίστις. Τὸ γὰρ μὴ γενέσθαι ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἀκτίστου λέγεται φύσεως· Ἄκτιστον δὲ κατὰ τὸ ἴσον ὁ Πατήρ τε καὶ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διότι πᾶσα ἡ κτίσις αἰσθητῆ τε καὶ ὑπερκόσμιος, ἐκ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου τὴν ὑπόστασιν ἔχειν παρὰ τῶν ἀκολουθούντων ταῖς θέλαις φωναῖς πεπίστευται. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· οὕτε βῆμα τὸν Λόγον ἐνόησεν, οὕτε ἄσθμα τὸ Πνεῦμα· ἀλλὰ τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τῶν εἰρημένων ἀνετηνώσατο. Οὐ δύναται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ κτίζειν καὶ κτίζεσθαι. Ἀλλὰ διχῆ μεμερισμένον τῶν δυνατῶν εἰς τὸ ποιοῦν τε καὶ τὸ γινόμενον· ἀλλ' ὅτι ἐκάτερόν ἐστι τῇ φύσει παρὰ τὸ ἕτερον, ὡς μήτε τὸ γινόμενον ἀκτιστον εἶναι, μήτε κτιστόν, ὃ τὴν τῶν γινόμενων κατεργάζεται φύσιν· τοῖς μὲν οὖν κατὰ τὴν δεσποτικὴν τῆς πίστεως ἔχθεσιν εἰς τὸ δογμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεῦσαι, τὸ μὴ γενέσθαι τι τούτων ἐπίσης ὁμολογεῖται· καὶ οὐδὲν τοῦ ἀγέννητου τὸ σημαίνόμενον παραβλάπτει τὴν ὑγιαίνουσαν πίστιν. Τοῖς δὲ παχυδέρμοις καὶ ἀδιαρθρωτοῖς ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος λόγου παρατροπῆς· τοῦτο τὸ δογμα γίνεται. Μὴ συνιέντες γὰρ τὴν ἀληθῆ τῷ ὀνόματος ἐμφασιν, ὅτι μόνον τὸ μὴ γεγενῆσθαι σημαίνει ἢ τοῦ ἀγέννητου φωνή, καὶ ὅτι

Δ τὸ μὴ γενέσθαι κοινόν ἐστιν ἐπὶ παντὸς τοῦ ὑποκειμένου τῆς κτίσεως· ἀφέντες τὴν εἰς τὸν Πατέρα πίστιν, τὸ ἀγέννητον δογμα ἀντὶ τοῦ Πατρὸς προστήσαντο· μὴ συνεκφαινομένης δὲ, καθὼς εἴρηται, τῷ ὀνόματι τούτῳ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως,

τῷ ὀνόματι τούτῳ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως,

Τίς αὕτη πάλιν ἡ κενὴ τερατεία; Ἄρα ἐπίσταται ὅτι περὶ Θεοῦ ποιεῖται τὸν λόγον; Τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντος; Καὶ οὐκ ἐστὶν ὅτε οὐκ ὄντος; Οὐκ οἶδεν ὃ λέγει. Οὐδὲν περὶ τίνος διίσχυρίζεται· ἀλλ' ὡς τινὰ τῶν ἀνθρώπων γενεαλογῶν, τὰ κυρίως ἐπὶ τῆς κάτω λεγόμενα φύσεως, ταῦτα ἐφαρμόζειν πειράται τῷ δεσπότη πάσης τῆς φύσεως· ὃ γὰρ Ἰσμαὴλ, φέρε εἰπεῖν, οὐκ ἦν πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννή-

σεως. Ἦν δὲ πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν πάντως τὸ χρονικὸν λέγω διάστημα. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς δόξης ἀπαυγάσματος, τὸ πρὸ καὶ τὸ μετὰ τοῦτο χωρὰν οὐκ ἔχει. Πρὸ γὰρ τοῦ ἀπαυγάσματος πάντως οὐδὲν ἡ δόξα ἦν. Ὅμοῦ γὰρ τῷ εἶναι τὴν δόξαν, συνεκλάμπτει πάντως καὶ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ διαφευχθῆναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου φύσιν οὐκ ἔχει. Οὐτε δυνατόν ἐστι πρὸ τοῦ ἀπαυγάσματος ἐφ' ἑαυτῆς τὴν δόξαν ἰδεῖν. Ἄλαμπῆ γὰρ καὶ τυφλὴν ἐφ' ἑαυτῆς εἶναι κατασκευάζει τὴν δόξαν ὁ τοῦτο λέγων· μὴ συνεκλάμποντος αὐτῆ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀπαυγάσματος. Αὕτη δὲ ἡ τῆς αἰρέσεως κακουργία, ἵνα διὰ τῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου νοουμένων τε καὶ λεγομένων ἀποστήσῃ τὸν Μονογενῆ Θεὸν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητος. Διὰ τοῦτο φησιν, Πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννήσεως οὐκ ἦν Υἱός· οἱ δὲ τῶν κριῶν υἱοί, ὧν ὁ Προφήτης μέμνηται, οὐκ ἀκαίριοι μετὰ τὸ γενέσθαι καλοῦνται υἱοί; ὅπερ οὖν τοῖς υἱοῖς τῶν κριῶν ἐνορεῖ ὁ λόγος, τὸ πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννήσεως μὴ εἶναι· αὐτοὺς υἱοὺς κριῶν· οὗτος νῦν ὁ σεμνὸς θεολόγος ἀνατίθῃσι τῷ ποιητῇ τῶν ἀκίων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, τῷ τὸν ἀίδιον Πατέρα ἐν ἑαυτῷ ἔχοντι, καὶ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς αἰδιότητι θεωρουμένῳ, καθὼς αὐτὸς φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἄλλ' οἱ μὴ δυνάμενοι τὴν ἐν τῷ λόγῳ κακουργίαν ἐφορᾶσθαι, μηδὲ τινα τοῦ ἀκολούθου κατανόησιν πεπαιδευμένοι, τοῖς ἀσυναρτήτοις τοῖς ἀκολουθοῦσιν, ὡς ἀκόλουθον δεχόμενοι τὸ οὕτως προκείμενον.

Φησὶ γὰρ, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεως γενόμενον· καὶ ὡσπερ οὐκ ἀρκούσης τῆς φωνῆς ταύτης πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀσεβείας, ἐφεδρεύει τῷ ἐφεξῆς λόγῳ τὴν βλασφημίαν εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἀκτιστον. Πῶς οὖν ὀνομάζει Υἱὸν ἀληθινὸν τὸν οὐκ ἀκτιστον; Εἰ γὰρ τὸν κτιστὸν υἱὸν ἀληθινὸν λέγειν προσήκει· ἀληθινὸς υἱὸς καὶ ὁ οὐρανὸς πάντως ἐστὶ· καὶ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἀκτιστὸς ἐστίν. Οὕτως ἀληθινὸς υἱὸς καὶ ὁ ἥλιος, καὶ πάντα ὅσα ἡ κτίσις ἔχει μικρὰ τε καὶ μέγιστα, τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσηγορίας ἄξια πάντως ἐστίν. Πῶς δὲ λέγει Μονογενῆ τὸν γενόμενον; Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἀδελφὰ πάντως ἐστίν ἀλλήλων, κατ' αὐτὸν λέγω τὸν τοῦ γενέσθαι λόγον. Παρὰ τίνος δὲ καὶ γενόμενον; Πάντα γὰρ εἴ τε γέγονε, παρὰ τοῦ Υἱοῦ πάντως ἐγένετο. Οὕτως γὰρ ὁ Ἰωάννης μαρτύρεται λέγων, ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ἐγένετο, πάντως ἐν τῇ φύσει τῶν γενομένων καὶ ὁ οὗτός ἐστιν. Εἰ οὖν πάντα τὰ γενόμενα δι' ἐκεῖνου ἐγένετο· ἐν δὲ τῶν γενομένων καὶ ὁ Λόγος ἐστίν· τίς οὕτως ἀνόητος ὡς μὴ συνιδεῖν διὰ τῶν τεθέντων τὸ ἀτοπον, ὅτι αὐτὸν ἑαυτοῦ ἔργον γεγενῆσθαι τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως ὁ καινὸς οὗτος δογματιστὴς ἀπαράνεται, τῷ διαβρῆδῳ εἰπεῖν μὴ ἀκτιστον εἶναι τὸν Κύριον τὸν δημιουργὸν πάσης τῆς κτίσεως; Πῶθεν ἔχει τὴν παρῆρσιαν, εἰπάτω. Ἐκ ποίας θεοπεύστου ζωνῆς; Τίς εὐαγγελιστῆς, ποῖος ἀπόστολος τὴν τοιαύτην ἀφήκε φωνήν; Τίς προφήτης, ἡ νομοθέτης,

tionem, quæ ut hic esset, fecit. Erat autem ante eorum generationem prorsus quod temporis est dico intervallum. At in gloriæ splendore præpositiones hæc, ante, et post, locum non habent. Siquidem ante splendorem gloria nihil erat : simul enim atque gloria exstitit, prorsus et effulsit splendor, nec alterum ab altero natura disjungitur. Nec ante splendorem gloria in seipsa ullo prorsus modo conspicui potuit. Obscuram enim et cæcam in seipsa gloriam esse astruet, qui dicit hoc, non simul cum ipsa effulgente ex ipsa splendore : hæc est hæreseos calumnia et improbitas, ut per ea quæ de homine et intelliguntur et dicuntur, Unigenitum Deum ab unitate cum Patre abstrahant. Idcirco dicunt ante generationem quæ esse efficit, Filium non fuisse. Arietum filii quorum meminit Propheta²², non et illi postquam geniti fuerunt, vocantur filii? Quod igitur in filiis arietum inspicit intellectus, ante generationem, quæ ut sint causa est, ipsos non esse filios arietum, hoc ipsum iste severus theologus factori sæculorum omnisque creaturæ attribuit, ei inquam, qui æternum Patrem in se ipso habet, quique in Patris æternitate intelligitur. Quemadmodum ait ipse²³, *Ego sum in Patre, et Pater in me est*. Sed qui non possunt hanc calumniam et malitiosam interpretationem perspicere, neque ullam consecutionis rationem didicerunt, his tam male cohærentibus assentiuntur admittentes tanquam consequens C quod his adjicitur.

Ait enim, *Quod ante omnem creaturam factum*, et quasi hæc vox non sufficeret ad demonstrationem impietatis, insidiatur sequente sermone blasphemore locutus quod non est quid increatum. Quomodo igitur, verum Dei Filium nominat eum qui non est increatus? si enim eum qui creatus est, verum filium fas est dicere : cælum verus filius dicitur, quia et ipsum non est increatum; sic verus filius sol. Atque omnia quæ creata sunt, sive parva sive majora, veri filii appellatione digna omnino erunt. Cum autem Unigenitum dicit factum esse, omnia quæ facta sunt communi inter se fratris nomine appellabuntur, dico secundum ipsam ejus quod factum esse dicitur, rationem. A quo autem factum esse dicitur? Nam omnia quæ facta sunt, prorsus a Filio facta sunt : sic enim testatur Joannes cum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*²⁴. Si ergo etiam Filius factus est, secundum Eunomii rationem, prorsus in rerum factarum natura idem ipse est. Quod si quæ sunt omnia per illum facta sunt; unum eorum quæ facta sunt dicitur et ipsum Verbum. Quis ita excors et avius a vera ratione, qui non ex his quæ posita sunt, quod absurdum sequitur intelligat : nempe ipsum creaturæ Dominum sui ipsius opus factum esse, ab hoc novo doctore pronuntiari, quia diserte dixerit, ipsum Dominum, qui est omnis creaturæ opifex et conditor, non esse increatum? Unde hanc affirmandi audaciam habet, dicat. Ex qua di-

²² Psal. cxiii, 5. ²³ Joan. xiv, 5. ²⁴ Joan. i, 5.

vinitus inspirata voce? Quis apostolus, quis evangelista talem emisit vocem? Quis propheta, vel legislator, vel patriarcha, vel quis alius eorum qui a Spiritu sancto afflati et instructi fuerunt, quorum voces litteris non sunt expressæ? quis talis dictionis auctor exstitit? Patrem et Filium et Spiritum sanctum in fidei traditione a veritate didicimus, an quid creatum ipsum esse nos credere oportuit? Quomodo veritas nobis mysterium tradens, fidem in Filium et non in creaturam sancivit? Quomodo divus Apostolus Christum adorans, eos qui creaturæ serviunt præter creatorem, idololatras esse expresse dicit²⁶? vel non adorasset si creatus esset, vel eos qui creaturas colunt idolorum cultoribus non annumerasset: ne et ipse idolis servire visus esset, creato adorationem exhibens, sed novit, quod qui ab eo adoratur in omnibus Deus est: sicut enim in sermone ad Romanos Filium nominat. Qui igitur a Patris essentia Filium alienant, ipsum etiam creatum dicentes, cur per ludibrium et sannam ipsi falsominem appellationem gratificantur, a vera deitate alieno *Dei* nomen perpetam assignantes, tanquam Bel, vel Dagon, vel draconi? Quare vel non Deum confiteantur, qui ipsum creatum esse aperte autumant, ut Judaizare videantur: vel si eum qui creatus fuit, Deum esse confiteantur, se idolis servire non inficiantur. Sed vocem proverbialem plane proferrunt, quæ dicit, *Dominus creavit me principium*

(a) Hoc pluribus verbis quomodo se habet clarior et manifestius exponendum est: verumtamen hoc etiam fas esset viris candidis et æquis quid significet paucis tradere: quidam enim in divinis Scripturis accurate et diligenter instituti et versati dicunt, apud Hebræos non scriptum esse, *creavit*: nos etiam in vetustioribus libris scriptum legimus *ἐκτίσθη* *possedit*, pro *ἐκτίσθαι* *me* *condidit* *me*. Servum prorsus aperte indicat creatio per proverbialia ænigmata, eum qui propter nos servi formam assumpsit. Quod si quis in Ecclesiis prævalentem lectionem in hac parte objiciat, neque nos hoc verbum *ἐκτίσθαι*, *creavit*, rejicimus. Atque hoc certe ad servi significationem per ænigmata intuendam: siquidem *omnis creatura servit*, quemadmodum ait Apostolus²⁸. Quamobrem hoc verbum *creavit* pie accipi posse asserimus. Creatus est enim vere in novissimis diebus ille qui propter nos secundum (b) nos natus est²⁹. Qui in principio Verbum cum esset et Deus, postea caro et homo factus est. Carnis autem natura creata est: cujus per omnia factus particeps secundum similitudinem excepto peccato, creatus quidem secundum Deum non secundum hominem, sicut ait Apostolus, novo quodam modo, non humano more. Didicimus enim, quod ex Spiritu sancto et virtute Altissimi, verumtamen hic novus homo creatus est, quem ille non enarrabilem my-

²⁶ Rom. i, 25. ²⁷ Prov. viii, 29. ²⁸ Rom. viii, 20. ²⁹ Isa. xlv, 4.

(a) In Græco non in editione vulgari. Hunc locum gravissime et copiosissime tractat D. Hil. i, 12, de Trinitate.

A ἡ πατριάρχης, ἢ ἄλλος τις τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεοφοροῦμένων, ὧν ἀνάγραφοί εἰσι αἱ φωναί. τῆς τοιαύτης βήσεως καθηγήσατο; Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως παρὰ τῆς ἀληθείας ἐμάθομεν, ἢ κτιστὸν αὐτὸν εἶναι πιστεύειν ἐχρῆν; Πῶς παραδίδουσα ἡμῖν τὸ μυστήριον ἢ ἀλήθεια, τὴν εἰς τὸν Υἱὸν πίστιν καὶ οὐκ εἰς τὸ κτίσμα ἐνομοθέτησε; Πῶς δὲ προσκυνῶν τὸν Χριστὸν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, τοὺς τῇ κτίσει λατρεύοντας παρὰ τὸν πιστάντα, εἰδωλολατρεῖν διορίζεται; ἢ γὰρ οὐκ ἂν προσεκύνησεν εἰ κτιστὸς ἦν, ἢ οὐκ ἂν τοῖς εἰδωλολάτραις συνέταξε τοὺς τῇ κτίσει λατρεύοντας· ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς εἰδωλολατρεῖν δόξη, προσάγων τῷ κτιστῷ τὴν προσκύνησιν. Ἄλλ' οἶδεν ὅτι ὁ παρ' αὐτοῦ προσκυνούμενος ἐπὶ πάντων ἐστὶ Θεός· οὕτω γὰρ ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους λόγῳ τὸν Υἱὸν ὀνομάζει. Οἱ τῆς οὐσίας τοῖνον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν. καὶ κτιστὸν αὐτὸν λέγοντες, τί χλευαστικῶς αὐτῷ τὴν ψευδώνυμον κλήσιν χαρίζονται, τῷ ἄλλοτρίῳ τῆς ἀληθινῆς θεότητος τὴν Θεὸς φωνὴν μάτην ἐπιφημίζοντες, ὥσπερ τῷ Βῆλ, ἢ τῷ Δαγῶν, ἢ τῷ δράκοντι; Ὡστε ἢ μὴ Θεὸν ὁμολογεῖτωσαν αὐτὸν οἱ κτιστὸν εἶναι διοριζόμενοι, ἵνα φανῶσιν Ἰουδαίζοντες· ἢ εἰπερ ὁμολογῶσι τὸν κτισθέντα εἶναι Θεὸν, εἰδωλολατρεῖν μὴ ἀρνεῖσθωσαν. Ἀλλὰ τὴν παροιμιώδη φωνὴν πάντως προσφέρουσιν, ἢ φησιν, ὅτι Κύριος ἐκτίσθαι με ἀρχὴν ὁὖν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.

tiarum suarum, ad opera sua²⁷.

C Τοῦτο δὲ διὰ πλείων μὲν ἐστὶ παραβῆσαι σαφέστερον ὅπως ἔχει· πλὴν δυνατὸν ἂν εἴη καὶ δι' ἄλλων τοῖς εὐγνώμοσι παραδοῦναι τὸ νόημα· λέγουσι γὰρ καὶ τοῦτο τινες τῶν δι' ἀκριβείας τὰ θεῖα πεπαιδευμένων, ὅτι οὐ γέγραπται παρ' Ἑβραίων τὸ ἐκτίσθαι· καὶ ἡμεῖς ἐν ἀρχαιοτέραις βίβλοις ἀνεγνώμεν, Ἐκτίσθησθε, γεγραμμένον, ἀντὶ τοῦ ἐκτίσθαι με. Ἐμφαίνει δὲ πάντως τὸν δούλον ἢ κτίσις διὰ τῶν παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναλαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Εἰ δὲ τις καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀνάγνωσιν ἐν τῷ μέρει τούτῳ προβάλοιτο, οὐδὲ τὴν, Ἐκτίσθησθε, φωνὴν ἀποβάλλομεν. Καὶ τοῦτο γὰρ πρὸς τὴν δούλου σημασίαν διὰ τοῦ αἰνίγματος βλέπει· ἐπειδὴ Πᾶσα ἢ κτίσις δουλεύει, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Διὰ τοῦτο καὶ ταύτην φωνὴν εὐσεβῶς ἔχειν φαμέν. Ἐκτίσθη γὰρ ἀληθῶς ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ὁ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος· ὁ ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ Λόγος ὧν καὶ Θεός, μετὰ ταῦτα δὲ σὰρξ γενόμενος καὶ ἄνθρωπος. Κτιστὴ δὲ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἢς μετασχὼν κατὰ πάντα καθ' ὁμοίτητα χωρὶς ἀμαρτίας. Ἐκτίσθη δὲ κατὰ Θεὸν, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, καθὼς φησὶν Ἀπόστολος, καινὸν τινα τρόπον, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν. Ἐμάθομεν γὰρ ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, πλὴν ἄλλ' ἐκτίσθη ὁ καινὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὃν κελεύει ὁ τῶν ἀρρήτων μυστηρίων ὑφηγητῆς

(b) D. Basil., lib. iv contra Eunom., locum hunc Prov. viii, 22, non intelligit de humana Christi natura.

Παῦλος ἐνδύσασθαι ἡμᾶς, διχῶς ὀνομάζων τὸ ἔνδυμα· ἄν μὲν λέγων, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, πάλιν δὲ, ὅτι Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Οὕτως γὰρ ἡμῖν τοῖς ἐνδυσασμένοις αὐτὸν γίνεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν τῆς σωτηρίας ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἵνα ἔργα τῶν ἐκτου χερῶν ποιήσῃ ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πλάσματος τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν ἰδέαν εἰκόνα πάλιν μετεργασάμενος· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ θεμέλιος ἡμῖν γίνεται πρὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ὃς φησιν, ὅτι θεμέλιον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κτισμένον· καὶ πρὸ τοῦ ἔλθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασεθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, καὶ πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με· δυνατὸν γὰρ ἕκαστον τούτων κατὰ τὴν παροιμιώδη συνθήθειαν μεταληφθῆναι, εἰς τροπικὴν θεωρίαν ἐφαρμοσθῆναι τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ μέγας Δαβὶδ δικαιοσύνην ὀνομάζει· τὰ ὄρη τοῦ Θεοῦ, ἀβύσσους δὲ τὰ κρίματα, πηγὰς δὲ τοὺς διδασκάλους ἐν Ἐκκλησίαις, λέγων· Ἐὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ· βουνοὺς δὲ τὴν ἀκακίαν ἣν διὰ τοῦ σκιρτήματος τῶν ἀρνίων ἐνεδείξατο. Πρὸ τούτων οὖν ἐν ἡμῖν γεννᾶται ὁ δι' ἡμᾶς κτισθεὶς ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ἡ τῶν τοιούτων κτίσις, ἐν ἡμῖν χωρᾶν εὕρῃ. Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι τὸν περὶ τούτων λόγον, ἵκανῶς τοῖς εὐγνώμοσιν ὑποδειχθείσης δι' ὧν τῆς ἀληθείας.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἐφεξῆς τῶν τοῦ Εὐνομίου λόγων μετῴθωμεν. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ὄντα, οὐκ ἀναρχον· ὡς πῶς νοεῖ τὰς θείας φωνὰς, ὁ ἐπὶ συνέσει ὑπὲρ τοὺς ἄλλους φρονῶν; Τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, ἀρχὴν ἔχοντα ἐρμηνεύει· καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ ἡ ἀρχὴ πάντως ἔχει ἄλλην ἀρχήν. Ὁ γὰρ ἂν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἐλεῖ, τοῦτο κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος ὁμολογήσει πάντως. Πῶς γὰρ τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄν, τῆς ἀρχῆς χωρισθῆσεται; Πῶς δὲ τις τὸ οὐκ ἦν, προεπινοήσει τοῦ ἦν; ὅπως γὰρ ἂν τις ἀνεγαγὼν ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχῆς ὑπερτείνῃ, συγκατανοεῖ πάντως τὸν ἐν αὐτῇ ὄντα Λόγον χωρισθῆναι τῆς ἐν ἧ ἔστιν ἀρχῆς μὴ δυνάμενον, οὐδέποτε τοῦ ἐν αὐτῇ εἶναι οὔτε ἀρχόμενον, οὔτε παύμενον. Μηδεὶς δὲ διὰ τούτων εἰς δύο ἀρχὰς διασχιζέτω τὸ δόγμα. Μία γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἡ ἀρχὴ, ἣ ἀχωρίστως ἐνθεωρεῖται ὁ Λόγος, ὁ διὰ πάντων πρὸς τὸν Πατέρα ἠνωμένος. Ταῦτα φρονῶν οὐδεμίαν δώσει τῇ αἰρέσει πάροδον, διὰ τῆς καινοτομίας τοῦ ἀγεννήτου ὀνόματος τῇ εὐσεβείᾳ λυμαινέσθαι. Ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς ἐκτεθεῖσιν ἄρτω ἔοικεν ὁ λόγος αὐτοῦ πολλὴν ἔχοντι τὴν ἐπιμιξίαν τῆς ἁμμου. Τοῖς γὰρ ὑγιῶς λεγομένοις τὰ αἰρετικά συμμείξας νόηματα, ἄβρωτον διὰ τὸ συμμεμιγμένον λίθον ποιεῖ καὶ τὸ τρόφιμον. Λέγει γὰρ σοφίαι ζωσαν τὸν Κύριον, καὶ ἀληθείαν ἐνεργούσαν, καὶ δύναμιν ἰφροσύσαν, καὶ ζῆλον. Ἔως τούτου τὸ τρόφιμον, ἐκτίθηται δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸν ἴον τῆς αἰρέσεως. Γεννητὴν γὰρ τὴν ζῶν ὀνομάσας, ἄλλο τι τῇ πρὸς τὴν ἀγεννητὸν ζῶν ἀντιδιαστολῇ νοεῖ, καὶ οὐχὶ τὴν

steriorum interpres Paulus nos induere jubet, duplici nomine appellans illud indumentum : modo quidem dicens, *Induite novum hominem qui secundum Deum creatus est* ⁴⁰ : modo vero, *Induite Dominum Jesum Christum* ⁴¹. Sic enim nobis ipsum induentibus principium sit viarum salutis qui dixit : *Ego sum via* ⁴², ut opera manuum suarum nos efficiat, a maligno figmento peccati ad suam imaginem cum rursus reflexerit : idem ipse nobis est fundamentum ante futurum sæculum, secundum Pauli vocem qui dicit, quod nullus potest aliud fundamentum jacere præter illud quod positum est ⁴³ ; et : *Priusquam montes firmati essent, et priusquam abyssos fecisset, et ante colles, genuerat me* ⁴⁴ ; fieri enim potest, ut horum unum quodque proverbiali consuetudine ad tropicam contemplationem transsumptum, verbo sit accommodatum. Nam magnus David justitiam Dei montes nominat, abyssos vero judicia, fontes autem doctores in Ecclesiis ; dicens : *Benedicite Deo Domino ex fontibus Israel* ⁴⁵. Colles vero innocentiam, quam per agnorum exsultationem demonstravit. Ante hæc igitur in nobis generatur ille qui propter nos creatus est homo, ut et talium creatura in nobis locum inveniat. Sed de his disputationem prætereundam esse arbitror, cum satis abunde præsertim æquis et candidis auditoribus sit paucis demonstrata veritas.

Quare ad Eunomii quæ deinceps sequuntur verba pergamus. *In principio, inquit, qui erat, non tamen principio caret.* Quomodo hic Dei voces intelligit, qui intelligentia alios superare vult videri? Eum qui erat in principio, principium habentem interpretatur. Nescit quod si qui erat in principio, habet principium, procul dubio etiam principium aliud habebit principium. Quod enim de principio dixerit, hoc etiam de eo qui erat in principio necessario prorsus concesserit. Quomodo enim qui est in principio, a principio separabitur? Quomodo quis hoc nempe, *non erat*, prius intelligit, quam hoc scilicet, *erat*? Quo enim modo quis adductam suam intelligentiam ad principii cognitionem superextendit, simul prorsus mente concepit Verbum quod est in eo, ab eo principio in quo est non posse separari, neque unquam in ipso esse incipere neque desinere. Nullus autem per hæc in duo principia dogma discindat : unum enim est vere principium in quo inseparabiliter Verbum esse intelligitur, quod per omnia in Patre unitum est. Qui hæc sentit nullum præbebit hæresi aditum, ut novitate nominis ingeniti pietatem contaminet. In sequentibus autem verbis editis, panī multam arenæ admistionem habenti ejus similis videtur oratio. Cum enim sane dictis hæreticas commiscuit notiones, lapidibus commistis cibum reddit non esui aptum. Dicit enim *sapientiam viventem Dominum et veritatem operantem, et potentiam subsistentem, et vitam.* Huc usque quod potest alere ; sed dictis venenum inso-

⁴⁰ Ephes. iv, 24. ⁴¹ Rom. xiii, 14. ⁴² Joan. xiv, 6, 25. ⁴³ I Cor. iii, 11. ⁴⁴ Prov. viii, 24 seqq.

⁴⁵ Psal. lxxvii, 27.

rit hæreticos. Dum enim vitam generabilem nominat, aliud quiddam quod ingenerabili vitæ sit oppositum intelligit, neque Filium vere vitam esse supponit. Deinde dicit, *Ut Filium Dei vivificantem mortuos, lucem veram, lucem quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*⁴⁶, *bonum et suppeditatorem bonorum*: hæc omnia pro quodam melle simplicioribus protendens, horum verborum dulcedine letale virus occultat.: continuo enim dictis subinde suum perniciosum et virulentum animi sensum prodit, dum dicit: *Non cum eo qui genuit simul dignitatis partem accepisse: non alii cuiquam patriam essentiam esse tributam: sed ortum esse ex illustri generatione etiam gloriæ Dominum, et a Patre gloriam accepisse, non illius gloriæ participem esse: non enim Omnipotentis gloria alteri tribui potest, sicut dixit, « Gloriam meam alteri non dabo »*⁴⁷, hæc sunt mortifera venena, quæ habent exercitata.

Horum autem mortiferum vitium manifestius in postremis dictis revelatur. *A Patre, inquit, adeptum gloriam, non illius gloriæ participem: non enim communicabilis est Omnipotentis gloria, sicut ipse dixit: « Gloriam meam alteri non dabo. »* Quis est ille alter cui dixit Deus se majestatem suam non datum esse? Nam propheta de adversario loquitur: at vero Eunomius in Unigenitum Deum vaticinium refert. Cum enim ex Dei persona dixisset propheta, *Gloriam meam alteri non dabo*: addidit, *et virtutes meas sculptilibus*. Siquidem Deo debitum cultum et adorationem adversario homines fraude illecti attribuerunt, sculptilibus simulacris dedicatis inimicum Dei colentes, multiformiter in hominibus per simulacra formatum. Humani interitus misertus ille qui male habentes sospitat, postremis temporibus ex ipso orituram in genus humanum benevolentiam, in abolitione simulacrorum per prophetam vaticinatus est, dicens: *Manifestata veritate non amplius mea gloria alii dabitur, neque meæ virtutes sculptilibus dedicabuntur*. Non enim homines, qui meam gloriam noverint, his qui naturam dii non servant. Quæcumque igitur de contraria operatione ex persona Domini propheta dicit, hæc Deo rebellis et pugnax in ipsum refert Dominum, qui hæc per prophetam protulit. Quis talis inter tyrannos exstitisse fidei persecutor memoratur? Quis hoc unquam molitus est? Quod ille qui propter animarum nostrarum salutem per carnem apparuit, sicut credidimus, non verus est Deus, sed ille Deo contrarius, qui in sculptilibus et idolis operabatur adversus homines errorem et deceptionem: quæ enim de illo per prophetam dicta sunt, hæc Eunomius in Deum unigenitum detorquet. Neque hoc ipsum intellexit, quod ipse Unigenitus est, qui hæc in propheta profutus est, quemadmodum ipse in sequentibus asserit, quod ipse est qui in prophetis locutus est.

αὐτὸς ἐν τοῖς ἑφεξῆς λέγει, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τοῖς

⁴⁶ Joan. 1, 9. ⁴⁷ Is. 48, 8.

Α ἦντως ζῆλον, τὸν Υἱὸν ὑποτίθεται. Εἶτα φησὶν· Ὡς Υἱὸν Θεοῦ ζωοποιούντα τοὺς νεκρούς, ὡς ἀληθινὸν, ὡς φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἀγαθὸν καὶ χρηστὸν ἀγαθῶν. Ταῦτα πάντα ἀντὶ μελίτος τινος τοῖς ἀκρανιτέροις προτείνων, ὑποκρύπτει τῇ γλυκύτητι τῶν ῥημάτων τούτων τὸ δηλητήριον. Εὐθύς γὰρ ἐπάγει τοῖς εἰρημμένοις τὸ φθοροποιὸν αὐτοῦ νόημα, λέγων· Οὐχὶ τῷ γεννήσαντι συμμερισάμενον τὴν δόξαν· οὐκ ἄλλω τινὶ τὴν πατρικὴν οὐσίαν· ἀλλὰ γενόμενον ἐκ γεννήσεως ἐνδοξον, καὶ τῆς δόξης Κόριον, καὶ λαβόντα παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν· οὐ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης, ἀμετάδοτος γὰρ ἡ δόξα τοῦ Πατοκράτορος, καθὼς εἶπε· « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Ταῦτα ἐστὶν τὰ ἐπὶ θανάτου Β φάρμακα, ἃ μόνου διαγινώσκουσιν οἱ γεγυμνασμένοι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια.

solī dignoscunt qui animi intelligentis instrumenta

Τούτων δὲ ἡ θανατηφόρος κακία φανερώτερον ἐν τοῖς τελευταίοις τῶν εἰρημένων ἀνακαλύπτεται· λαβόντα, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν, οὐ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης· ἀμετάδοτος γὰρ ἡ δόξα τοῦ Πατοκράτορος, καθὼς εἶπε· « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Τίς ἐστὶν ὁ ἕτερος ἐκεῖνος ἢ εἶπεν ὁ Θεός, *Τὴν δόξαν μου μὴ δώσω*; Ὁ μὲν προφήτης περὶ τοῦ ἀντικειμένου λέγει· ὁ δὲ Εὐνόμος εἰς αὐτὸν τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἀναφέρει τὴν προφητείαν. Εἰπὼν γὰρ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης, ὅτι *Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω*· προσέθηκεν ὅτι *καὶ τὰς ἀρετὰς μου τοῖς γλυπτοῖς*. Ἐπεὶ γὰρ τὴν Θεῷ χρεωστούμενην λατρείαν καὶ προσκύνησιν τῷ ἀντικειμένῳ προσήγον δι' ἀπάτης· οἱ ἄνθρωποι, τοῖς τῶν γλυπτῶν ἀφιδρύμασι τὸν ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ σιδαζόμενοι, τὸν πολυειδῶς ἐν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν εἰδώλων μορφούμενον. Οἴκτον λαβὼν τῆς ἀνθρωπίνης ἀπωλείας ὁ τοὺς κακῶς ἔχοντας λατρεύων, τὴν χρόνοις ὕστερον γεννησομένην περὶ αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, ἐν τῷ ἀφανισμῷ τῶν εἰδώλων, διὰ τοῦ προφήτου προηγόρευσε, λέγων· ὅτι *Φανερωθείσης τῆς ἀληθείας, οὐκέτι ἡ ἐμὴ δόξα ἄλλω δοθήσεται, οὔτε αἱ ἐμαὶ ἀρεταὶ τοῖς γλυπτοῖς ἀνατεθήσονται*. Οὐ γὰρ δουλεύουσι τοῖς φύσει μὴ οὔσι θεοῖς, τὴν ἐμὴν δόξαν ἐπιγνόντες οἱ ἄνθρωποι. Ὅσα τοίνυν περὶ τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ὁ προφήτης φησὶ, ταῦτα ὁ θεομάχος εἰς αὐτὸν ἀναφέρει τὸν Κύριον, τὸν ταῦτα διὰ τοῦ προφήτου φθεγγόμενον. Τίς τοιοῦτος ἐν τοῖς τυράννοις μνημονεύεται γεγενῆσθαι διώκτης τῆς πίστεως; Τίς τοῦτο κατεσκεύασεν; ὡς ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν διὰ σαρκὸς ἐπιφανείς, καθὼς ἐπιστεύσαμεν, οὐκ ἀληθινός ἐστι Θεός· ἀλλὰ ὁ τῷ Θεῷ ἀντικείμενος, ὁ ἐν τοῖς γλυπτοῖς τε καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐνεργῶν τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπάτην· ἃ γὰρ περὶ ἐκείνου εἴρηται διὰ τοῦ προφήτου, ταῦτα ὁ Εὐνόμος εἰς τὸν Μονογενῆ Θεὸν μετατίθησιν. Οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο νοήσας, ὅτι αὐτὸς ὁ Μονογενής ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐν τῷ προφήτῃ φθεγγόμενος, καθὼς οὐ κατὰ

Τί με χρῆ περι τούτων πλείω διεξιέναι ; Τῆς αὐ-
 τῆς γὰρ ἔχεται βλασφημίας, καὶ τὰ πρὸ τούτων εἰ-
 ρημένα· *Λαβόντα*, φησὶν, *παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν*,
οὐ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης· ἀμετάδοτος
γὰρ ἡ δόξα τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. Ἐγὼ γὰρ
 εἰ καὶ περι Μωυσέως ὁ λόγος ἦν τοῦ δοξασθέντος
 ἐν τῇ διακονίᾳ τοῦ νόμου, οὐδ' οὕτως ἤνεγκα ἂν τὸν
 ταούτον λόγον. Ὅς εἰ καὶ ὅτι μηδεμίαν ἔχων οἴκοθεν
 δόξαν ἐκεῖνος, διὰ τῆς γενομένης αὐτῷ θεόθεν δω-
 ρεῖας, ἔνδοξος ἀθρόως τοῖς Ἰσραηλίταις ἐφάνη. Αὐτῇ
 γὰρ ἡ γενομένη τῷ νομοθέτῃ δόξα οὐκ ἄλλου τινὸς
 ἦν, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἦν πάντας κελεύει ζητεῖν
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, δι' ὧν αἰτιάται τοὺς τὴν
 ἀνθρωπίνην δόξαν περι πολλοῦ ποιουμένους, τὴν δὲ
 παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ δόξαν μὴ ζητοῦντας. Δι' ὧν
 γὰρ ζητεῖν ἐνεκελεύσατο τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ
 δόξαν, τὸ δυνατόν εἶναι τυχεῖν τοῦ ζητουμένου κατ-
 ἐργησιατο. Πῶς οὖν ἀμετάδοτος ἡ δόξα τοῦ Παντο-
 κράτορος, εἰ γε καὶ χρῆ τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ
 ἔξω αἰτεῖν, καὶ πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, κατὰ τὴν τοῦ
 Κυρίου φωνήν ; Ὁ δὲ περι τοῦ ἀπαυγάσματος τῆς
 δόξης λέγων, ὅτι λαβὼν ἔχει τὴν δόξαν, οὐδὲν ἕτερον
 λέγει, ἢ ὅτι *ἄδοξον καθ' ἑαυτὸ τὸ τῆς δόξης ἀπαύ-
 γασμα· χρῆζει δὲ λαβεῖν παρ' ἑτέρου δόξαν*, ἵνα οὕτω
 πᾶς καὶ αὐτὸς γένηται Κύριος τινος δόξης· ποῦ τοί-
 νον θῆσομεν τὰς τῆς ἀληθείας φωνάς, τὴν τε λέγου-
 σαν, *ὁφθῆσθε αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς*· καὶ
 πάλιν, ὅτι *πάντα ἃ ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἔστιν* ; τίνοι
 χρῆ προσέχειν τὸν ἀκούοντα ; τῷ λέγοντι ὅτι ἀμέτο-
 χός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης ὁ πάντων τῶν ἐν τῷ
 Πατρὶ κληρονόμος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἢ τῷ
 ὁμολογούντι ὅτι *πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ αὐτὸς*
ἔχει ; Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ δόξα πάντως ἐστίν. Ἄλλ'
 ἀμετάδοτον εἶναι φησὶ τὴν δόξαν τοῦ Παντοκράτορος·
 τούτο οὐτε ὁ Ἰωὴλ οὐτε ὁ μέγας Πέτρος μαρτύρεται,
 ὁ τὸν προφητικὸν λόγον ἐν τῇ δημηγορίᾳ τῇ πρὸς
 τοὺς Ἰουδαίους οἰκειωσάμενος. Φησὶ γὰρ ἐκ προσ-
 ῶπου τοῦ Θεοῦ, ὃ τε προφήτης, καὶ ὁ ἀπόστολος, ὅτι
Ἐκχωρῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν
σάρκα. Ὁ τοίνυν τοῦ ἰδίου πνεύματος τῆς κοινωνίας
 κῆνη σαρκὶ μὴ φθονήσας· πῶς τῷ Μονογενεῖ Υἱῷ τῷ
 ὄντι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, τῷ πάντα ἔχοντι
 ὅσα ὁ Πατὴρ ἔχει, τῆς οἰκειᾶς δόξης οὐ μεταδίδω-
 σιν ; Ἡ τάχα εἶποι τις ἂν ἀληθεύειν τὸν Εὐνόμιον
 ἐν τούτῳ καὶ μὴ βουλόμενον ; Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μὴ
 ἔχοντος οἴκοθεν τὴν δόξαν, κυρίως ἡ μεταδόσις λέγε-
 ται, ὅ τὸ ἔχειν ἐτέρωθεν προσγίνεται οὐκ ἐκ φύσεως·
 ὅπου δὲ μία καὶ ἡ αὐτῇ καταλαμβάνεται φύσις, οὐ
 χρῆζει τοῦ καθ' ἕκαστον μεταδιδόντος ὁ ἐκεῖνο κατὰ
 τὴν φύσιν ὧν, ὅπερ ὁ Πατὴρ εἶναι πεπίστευται· μάλ-
 λιν δὲ τρανώτερον τε καὶ φανερώτερον εἰπεῖν, Ἐχει
 καλῶς. Τί χρῆζει τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης ὁ ὄλον ἔχων
 ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, οὐδενὸς τῶν ἐν τῷ Πατρὶ
 θεωρουμένων ὑψηρομένου ; τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ Παντο-
 κράτορος ἀξία, ἥς ἀμέτοχον ὁ Εὐνόμιος τὸν Υἱὸν
 ἀποφαίνεται ; λεγέτωσαν μὲν οὖν οἱ σοφοὶ παρ' ἐξου-

Ecquid est necesse me de his pluribus verbis dis-
 serere? Eadem enim habent blasphemiam quæ
 præcedunt dicta: *adeptum*, inquit, *a Patre gloriam*,
non illius consortem sive participem gloriæ: non enim
est communicabilis Dei omnipotentis gloria. Ego enim
 tametsi de solo Mose sermo fuisset in legis mini-
 sterio glorificato, nunquam tamen talem orationem
 protulisset: qui licet nulla ex seipso gloria clarus,
 tamen per id donum quod ei divinitus accidit, il-
 lustris et gloriosus Israelitis totus repente appa-
 ruit ⁴⁶. Ipsa enim quæ in eo legislatore effulsit
 claritas, non alius cujusquam erat, quam ipsius
 Dei, quam omnes quærere jubet in Evangelio Do-
 minus ⁴⁷, per ea verba quibus eos accusat qui
 humanam gloriam magnificantes, quæ a solo est
 Deo gloriam non quærunt. Per quæ enim quæ a solo
 Deo est gloriam quærere jussit; id quod quæritur
 haberi posse certe promisit. Quomodo igitur Dei
 omnipotentis gloria communicari non potest, si
 oportet eam quæ a solo Deo est gloriam postulare,
 et omnis qui petit accipit, secundam Domini vocem
⁴⁸? Qui autem de splendore gloriæ dicit, quod
 eam habet gloriam quam accepit, nihil aliud dicit,
 quam gloriæ splendorem per seipsum gloriæ exper-
 tem esse; ab altero enim gloriam indiget accipere,
 ut sic aliquando fiat Dominus gloriæ: ubi igitur
 veritatis voces ponemus, et eam quæ dicit, *ipsum*
videndum esse in gloria Dei Patris ⁴⁹: et iterum,
Omnia quæ habet Pater, mea sunt ⁵⁰? cui fidem
 adhibere oportet auditorem? an ei qui autumat
 illum non esse Patris gloriæ participem, *qui omnium*
est in Patre hæres, sicut ait Apostolus ⁵¹: an ei
 qui confitetur se habere *omnia quæ Pater habet*?
 nam in omnibus ipsa gloria penitus continetur.
 Hic autem inficiatur Omnipotentis gloriam posse
 communicari: sed hoc neque Joel, neque magnus
 Petrus testatur, qui propheticum sermonem ⁵² in
 concione ad Judæos sibi proprium fecit. Nam ex
 persona ipsius Dei inquit propheta, et apostolus,
Effundam de spiritu meo in omnem carnem ⁵³. Qui
 igitur sui spiritus communicationem omni carni
 non invidit, quomodo Unigenito Filio qui est in
 sinibus Patris ⁵⁴, qui habet quæcumque Pater habet,
 suam gloriam non impertit? An non fortasse quis
 dixerit in eo verum dicere Eunomium, etiam si
 nolit? Nam proprie communicatio sive impertitio
 dicitur de eo qui e domo gloriæ non habet: cui
 aliunde habere non ex natura adnascitur. Sed ubi
 una eademque natura comprehenditur, non indiget,
 ut sibi sigillatim communicet, qui illud est secun-
 dum naturam, quod quidem Pater esse creditur.
 Imo vero certius et manifestius dicere: Præclare
 habet. Quid Patris gloriæ indiget, qui in seipso to-
 tum Patrem habet: cum a nihilo eorum quæ in
 Patre intelliguntur sit avulsus et separatus? Quæ-
 nam Omnipotentis dignitas, cuius exsortem esse

⁴⁶ Exod. xxxiv, 35. ⁴⁷ Joan. v, 44. ⁴⁸ Matth. vii, 8. ⁴⁹ Philipp. ii, 11. ⁵⁰ Joan. xvii, 10.
⁵¹ Hebr. i, 25. ⁵² Act. ii, 17. ⁵³ Joel. ii, 28. ⁵⁴ Joan. i, 18.

Filium Eunomius affirmat? Qui igitur apud seipsos sunt sapientes, et coram seipsis scientes, terrestria proferant dogmata: qui, sicut ait propheta, ex terra vocem edunt. Nos vero qui Verbum adoramus, et veritatis sumus discipuli, imo vero esse gloriamur; neque hanc vocem non perfectam et inexploratam prætereamus: scimus enim quod omnium nominum quibus Numen significatur, quædam certe sunt divinæ majestatis demonstrativa, quæ ipsa in semetipsis dicuntur et intelliguntur: quædam vero ex his operationibus quæ propter nos et omnem creaturam fiunt, denominantur. Cum enim dicit divinus Apostolus, incorruptibili, invisibili, soli sapienti Deo⁸⁷, et quæ ejusmodi: per hæc nomina notiones quæ supereminentem potentiam repræsentant, ostenduntur. Cum autem in Scripturis misericors, miserator, multum misericors, verax, Christus, Dominus, medicus, pastor, via, panis, fons, rex, creator, conditor, protector, propugnator, qui est in omnibus, et per omnia, qui in omnibus omnia, hæc et ejusmodi eorum quæ in creatura a divina in genus humanum benevolentia efficiuntur, illustrem continent significationem. Quare omnitenentis nomen penitus et exacte exquirentibus non aliud quid in divina potentia significare invenitur, quam quod illa vis et operatio, quæ universa quæ in creatione considerantur continet, quodammodo ad aliquid refertur. Hoc omnitenentis ostendit illustris appellatio; quemadmodum enim medicus non esset nisi ægrotantium causa; neque miserator, neque miseratoris et quæ sunt ejusmodi, cognominaretur, nisi propter eum qui miseratione et misericordia indiget: sic neque omnipotens sive cunctitenens, nisi creatura omnis indigeret eo qui ipsam potenter complectatur et in natura sua conservet. Quemadmodum igitur medicus sit ei qui curatione indiget, sic omnipotens sive cunctitenens ei qui contineri eget; et quemadmodum qui bene valent medico non opus habent, sed qui male habent⁸⁸: sic ex consequenti præclare licet inferre non amplius illum continente sive conservante indigere in quo natura est omnino erroris nescia et casus omnique mutationis experta. Cum igitur cunctitenens παντοκράτωρ nomen audimus, hoc mente concipiatis, nempe Deum omnia in suo esse sive in sua natura et essentia continere, et quæ intelligentia solaque mente cernuntur, et quæ materiali natura constant. Ideoque terræ gyrum sive orbem continent, propter hoc in manu habet terræ fines, propter eandem causam cælum palmo complectitur⁸⁹, propter hoc ipsum aquam manu commensurat, propter id ipsum omnem incorpoream et sub intelligentiam cadentem creaturam in seipso comprehendit, ut omnia in suo esse sive in sua natura maneant potentia comprehensiva, sive continente, comprehensa et contenta.

Quis igitur is sit qui omnia in omnibus operatur, inquiremus. Quis est qui omnia fecit, sine quo nihil eorum quæ sunt constat? Quis est in quo sunt omnia condita, et in quo quæ sunt permanentiam habent? In quo vivimus, movemur, et su-

Α τοις, και ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιπέμμενες, τὰ γῆινα δόγματα· οἱ, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, ἐκ γῆς φωνοῦντες. Ὅσοι δὲ προσκυνοῦμεν τὸν Λόγον, και τῆς ἀληθείας ἐσμὲν μαθηταὶ, μᾶλλον δὲ εἶναι εὐχόμεθα, μηδὲ ταύτην παραδράμμεν τὴν φωνὴν ἀθεώρητον· ὁλοκαίω γὰρ ὅτι πάντων τῶν ὀνομάτων, δι' ὧν τὸ θεῖον διασημαίνεται, τινὰ μὲν ἐνδεικτικὰ τῆς θείας μεγαλωσύνης ἐστίν, αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν λεγόμενά τε και νοούμενα· τινὰ δὲ ταῖς ὑπὲρ ἡμᾶς τε και πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐνεργείαις ἐπινομάζεται. Ὅταν μὲν γὰρ λέγει ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἀφάρτω, ἀοράτω, μόνω σοφῷ Θεῷ, και τὰ τοιαῦτα, τὰ παραστατικά τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως νοήματα διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἐνδείκνυται. Ὅταν δὲ λέγεται παρὰ τῶν Γραφῶν, οἰκτίρων και ἐλεήμων, πολυέλεος, ἀληθινός, Χριστός, Κύριος, ἰατρός, ποιμὴν, ὁδός, ἄρτος, πηγὴ, βασιλεὺς, κτίστης, δημιουργός, ὑπερασπιστής, ὁ ἐπὶ πάντων και διὰ πάντων, ὁ ἐν πᾶσι τὰ πάντα· ταῦτα και τὰ τοιαῦτα τῶν ἐν τῇ κτίσει παρὰ τῆς θείας φιλανθρωπίας ἐνεργουμένων περιέχει τὴν ἔμφασιν. Τὸ τοῖνον τοῦ παντοκράτορος ὄνομα τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσιν εὐρίσκειται, μὴ ἄλλο τι σημαῖνον ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως, ἢ τὸ πρὸς τί πως ἔχει τὴν κρατητικὴν τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐνεργείαν, ἢ τοῦ παντοκράτορος ἔμφασιν ὑποδείκνυσιν· ὡς περ γὰρ οὐκ ἂν ἰατρός ἦν εἰ μὴ τῶν νοσοῦντων χάριν, οὐδ' ἂν ἐλεήμων τε και οἰκτίρων και τὰ τοιαῦτα κατωνομάζετο· εἰ μὴ διὰ τὸν οἰκτιρισμὸν τε και ἐλέου δεόμενον· οὕτως οὐδὲ παντοκράτωρ, εἰ μὴ πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ περικρατοῦντος αὐτὴν, και ἐν τῷ εἶναι συντηροῦντος ἐδέετο. Οὐκοῦν ὡς περ ἰατρός τῷ δεομένῳ τῆς θεραπείας γίνεται, οὕτω και παντοκράτωρ τῷ χρῆζοντι τοῦ κρατεῖσθαι· και ὡς περ οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολούθου καλῶς ἔστιν εἰπεῖν, μηκέτι τοῦ κρατοῦντος χρῆζειν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ τὸ ἀπλανές τε και ἀμετάπτωτον ἡ φύσις ἔχει. Οὐκοῦν ὅταν τῆς παντοκράτωρ φωνῆς ἀκούσωμεν, τοῦτο νοοῦμεν, τὸ πάντα τὸν θεὸν ἐν τῷ εἶναι συνέχειν, ὅσα τε νοητὰ, και ὅσα τῆς ὕλικῆς ἐστὶ φύσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ κατέχει τὸν γύρον τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἔχει ἐν τῇ χειρὶ τῆς γῆς τὰ πέριπα, διὰ τοῦτο περιλαμβάνει τὸν οὐρανὸν τῇ σπιθαμῇ, διὰ τοῦτο περιμετρεῖ τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, διὰ τοῦτο τὴν νοητὴν πᾶσαν κτίσιν ἐν ἑαυτῷ περιέχει, D ἵνα πάντα ἐν τῷ εἶναι μὲν τῇ περιεκτικῇ δυνάμει περικρατούμενα.

Τίς οὖν ὁ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν, ἐξετάσωμεν. Τίς ὁ πάντα ποιήσας, οὐ χωρὶς τῶν ὄντων ἐστὶ οὐδέν; Τίς ἐστὶν ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐκτίσθη, και ἐν ᾧ τὰ ὄντα τὴν διαμονὴν ἔχει; Ἐν τίνι ζῶμεν και κινούμεθα και ἐσμὲν; Τίς ὁ τὰ πάντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ὅσα

⁸⁷ 1 Timoth 1, 17. ⁸⁸ Matth. 11, 12. ⁸⁹ Isa. 41, 12.

ὁ Πατήρ ἔχει ; ἄρα ἀγνωσοῦμεν ἔτι διὰ τῶν εἰρημένων, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου οὕτως ὀνομαζόμενον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ; Ὅς πάντα ἐν τῇ χειρὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, καθὼς αὐτὸς φησὶ, περιεδραγμέναι πάντως διὰ τῆς πολυχώρου αὐτοῦ παλάμης τῶν πάντων, καὶ κρατεῖ τῶν περιεδραγμένων, καὶ οὐδεὶς αἴρει ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος τῇ χειρὶ τῶν πάντων ; Εἰ οὖν πάντα ἔχει, καὶ κρατεῖ ὧν ἔχει, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ παντοκράτωρ πάντως ἐστίν, ὁ κρατῶν τῶν πάντων ; Εἰ δὲ λέγοι ἢ αἶρεσις ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος κρατεῖ ὁ Πατήρ, πρῶτον ἀποδείξάτωσαν ὅτι τρεπτῆς ἐστὶ φύσεως ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τότε τὸν κρατοῦντα τῷ τρεπομένῳ ἐπιστησάτωσαν· ἵνα τῇ ἀνωθεν ἐγγινομένη βοήθειᾳ, μένῃ τὸ κρατούμενον, πρὸς τὸ κακὸν ἀμετάπτωτον. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτος κακίας ἡ θεία φύσις, ἀρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει· εἰς ; τί τοῦ κρατοῦντος ἐπιδησεται ; Ἡ δὲ ἐαυτῆς πάσαν ἐπικρατοῦσα τὴν κτίσιν, αὐτὴ δὲ τοῦ κρατοῦντος μὴ δεομένη διὰ τὸ ἀτρεπτον. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Οὐ γὰρ ἂν ἔκαμψεν, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ κρατοῦντα πάντως ἐγίνωσκε. Τὸ δὲ λέγειν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ εἰς τὸ ὁμοτίμον αὐτὸν καταστήσαι τοῖς ἐσχάτοις τῆς κτίσεως. Τί γὰρ οὐχὶ τῇ ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἤλθεν εἰς γένεσιν ; Τίτι λογίζεται ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατασκευὴ, ποιητὴς, ἢ ἀγαθότητι τοῦ ποιήσαντος ; Τίτι δὲ ἡ τῶν ζῶων γένεσις, ἢ τῶν φυτῶν τε καὶ βλαστημάτων φύσις ; οὐδὲν ἐστὶν ὃ μὴ τῇ ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἔσχε τὴν γένεσιν. Ὅπερ οὖν ἐπὶ πάντων ὁ λόγος ὁρᾷ, τοῦτο ὁ Εὐνόμιος τῷ Υἱῷ ἀπὸ φιλανθρωπίας χαρίζεται· τὸ δὲ μὴ μερίσασθαι πρὸς τὸν Πατέρα τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ἄξιαν, ἢ ὅσα τοιαῦτα φλυαρῶν διεξέρχεται, ἥδη ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς λόγοις προελέηλεται· ὡς μάτην αὐτοῦ ταῦτα καὶ δίχα διανοίας προσρίψαντος. Οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀλλήλων τικτομένοις, οὐσίας διαιρέσεις γίνεται· ὅλος γὰρ ἐν ἑκάστῳ μένει τῆς οὐσίας ὁ λόγος, ἐν τῷ γεγεννημένῳ καὶ τῷ γεννήσαντι, οὔτε ἐν τῷ γεννῶντι μελώσιν, οὔτε ἐν τῷ γεγεννημένῳ ἀβήσιν τοῦ λόγου τῆς οὐσίας λαμβάνοντος. Ὅ δὲ τῆς ἀξίας ἢ τῆς βασιλείας μερισμὸς ἐπὶ τοῦ πάντα ἔχοντος τὰ τοῦ Πατρὸς, οὐδεμίαν δίδαναι, πλὴν τοῦ ἐλεγχον εἶναι τῆς ἀσθείας. Οὐκ οὖν περιττὸν ἂν εἴη τοῖς τοιοῦτοις συμπλεκόμενον εἰς ἀμετρίαν ἀποτελεῖν τὸν λόγον.

in eo qui omnia quæ sunt Patris habet nullam intelligentiam habet, sed impietatis notam et argumentum. Superfluum igitur fuerit talibus complicatum in immensum protrahere sermonem.

Πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦτοις μετέλθωμεν. *Δοδοξασμένον*, φησὶ, *παρὰ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων*. Ἀποδείκεται τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, τῇ μαρτυρίᾳ τῶν ἑθρῶν κρατυνόμενος. Τοῦτο γὰρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξ αἰδίου δοξάζεται ὁ Υἱός. Τὸ γὰρ πρὸ τοῦ αἰῶνος ταῦτό ἐστὶ τῷ αἰδίῳ κατὰ τὴν ἔνοιαν, οὕτω τῆς προ-

A mus ***? Quis est ille qui in seipso habet omnia quæ Pater habet? An ignoramus, ex his quæ dicta sunt, eum esse qui super omnia Deus est a Paulo sic nominatus, Dominus noster Jesus Christus, qui omnia in manu quæ sunt Patris habet, sicut ipse dicit: omnia quidem amplissima sua palma complexus est, et comprehensa continet imperans, et nullus de manu omnia continentis tollit? Si igitur omnia habet, si continet et gubernat quæ habet, quid aliud prorsus ipse est quam παντοκράτωρ cunctiteneus omnium Dominus, qui tenet omnia potenter et his dominatur? Quod si hæresis dicat quod Pater Filium et Spiritum continet, primum demonstrent Filium et Spiritum sanctum esse mutabilis naturæ, ac tunc ei qui vertitur ac mutatur illum qui contineat præficiant, ut superne innascente auxilio maneat id quod continetur ad malum incommutabile. Quod si vitii est incapax divina natura, invertibilis, immutabilis, nec deficiens in consummationis exitu, semperque eodem modo se habet, ad quid eo qui contineat indigebit? Quæ per seipsam omnem continet creaturam, continente alio non indiget, quia sit mutationis et inversionis experta. Propterea in nomine Jesu omne genu se flectit supercælestium, terrestrium et subterraneorum. Non autem se flecteret, nisi prædominantem et continentem pro eorum salute penitus agnosceret. At vero dicere Patris bonitate Filium generatum esse, nihil aliud est, quam ipsum constituere et redigere ad consimilem honorem cum infimis creaturis. Quid enim non ejus qui fecit bonitate ad generationem pervenit? cui imputatur humanæ naturæ constructio, improbitati an bonitati ejus qui fecit? cui animalium generatio? plantarum et germinum natura? Nihil est quod non habeat suum ortum ex bonitate ejus qui fecit. Quod igitur in omnibus ratio perspicit, id Eunomius ex benevolentia Filio gratificatur. Quod autem Filius non cum Patre essentiam vel majestatem participet, et quæcunque talia nugando et blaterando persequitur Eunomius, jam in sermonibus de Patre reprehensa sunt et refutata, ut qui hæc frustra et absque ulla intelligentia projecit. Neque enim nobis licet ex mutuo satu nascentibus essentia sit divisio, tota enim in unoquoque essentia manet ratio, et in genito et gignente, neque in generante immutationem, neque in genito incrementum essentia ratio recipit. Dignitatis autem vel regni partitio

Ad ea quæ sequuntur pergamus. *Glorificatum*, inquit, *a Patre ante sæcula*. Veritatis sermonem inimicorum testimonio confirmari demonstratum est. Hoc enim fidei nostræ caput est, quod a Patre ex omni æternitate Filius glorificatur. Nam ante sæculum, idem est quod ab æterno secundum notitiam, sic prophetia nobis interpretante quod Dei

*** Act. xvii, 28. * Philipp. ii, 44. ** ibid. 10.

æternum est, in quibus ait : *Qui est ante sæcula*. Igitur si esse ante sæcula extra omne principium est : ille qui ante sæcula Filio tribuit gloriam, multo prius ipsi sempiternam suo testimonio asserit existentiam ; non enim id quod non est, sed id quod est prorsus glorificatur. Postea vero blasphemiam contra Spiritum sanctum sibi ipsi semina spargit ; non ut Filium glorificet, sed ut in Spiritum sanctum temulentus debacchetur. Nam dum vult Spiritum sanctum partem esse angelicæ potestatis, hoc profudit : cum dixit, *Glorificatur a spiritu per sæculum et ab omni rationali et generabili essentia*. Ac si nulla omnino esset inter Spiritum sanctum, et quidquid gignitur differentia, siquidem sic Dominum Spiritus sanctus glorificat. Sicut et alia omnia de quibus Propheta enarrat, angeli et potestates, et cœlorum cœli et quæ supra mundum est aqua. Et quæ sunt ex terra omnia, dracones, abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellæ, montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri, bestię, jumenta, reptilia et volucra pennata⁶³. Si igitur cum his dicit etiam Spiritum sanctum glorificare Filium, unum horum esse prorsus et idem impia Deo rebellis lingua pronuntiat.

Quæ sequuntur deinceps male coherentia et contexta dico præclare se habere si prætermittantur. Non quod sint invicta atque inexpugnabilia, sed quod a pie sentientibus dici possint, siquidem essent a maligna enuntiatione disjuncta. Nam si quid ab ipso eorum quæ ad pietatem pertinent proponitur, id tale pro esca et illecebra simplicioribus porrigitur, ut simul cum his impietatis hamus absorbeatur. Cum enim dixisset quædam, quæ etiam diceret ecclesiasticus, adjicit, *obediens ad eorum quæ sunt officium et generationem, obediens ad omnem dispensationem, non ex obedientia hoc adeptus ut esset Deus Filius, sed quia sit Filius et genitus Unigenitus Deus, factus obediens in verbis, obediens in operibus*. Atqui quis eorum qui in divinis vocibus versati et exercitati sunt nesciat, quando a magno Paulo dictum est, et hoc semel tantum de ipso, quod obediens factus est⁶⁴ ? cum enim, ut per crucem adimpleret mysterium, venit, cum seipsum exinanivit in forma servi, cum seipsum humilem et abjectum præbuit in hominis similitudine et figura, inventus ut homo in humili hominum natura, tunc obediens efficitur qui nostras assumpsit infirmitates et morbos gestavit, inobedientiam, sive contumaciam hominum sua obedientia perfecte sanans, ut ejus vibice, sive livore nostrum sanaretur vulnus, et propria morte, communem hominum mortem aboleret, tunc propter nos factus est obediens, sicut et peccatum et maledictio, sive execratio propter dispensationem pro nobis susceptam factus est, cum natura hoc non

αφητείας ἑρμηνευοῦσης ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τὸ ἀίδιον, ἐν οἷς φησιν, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων. Εἰ οὖν τὸ ὑπάρχειν πρὸ τῶν αἰώνων, πάσης ἀρχῆς ἐστιν ἐξωτερικόν· ὁ τὴν προαιώνιον τῷ Υἱῷ ἀνατιθεὶς δοξάν, πολὺ πρότερον αὐτῷ τὴν ἐξ ἀιδίου προσεμαρτύρησεν ὑπαρξίν. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ τὸ ὄν πάντως δοξάζεται. Μετὰ ταῦτα δὲ, τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημίας αὐτῷ τὰ σπέρματα καταβάλλει· οὐχ ἵνα τὸν Υἱὸν δοξάτῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐμπαροινήσῃ. Βουλόμενος γὰρ μέρος τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως ἀποδείξει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο προσέβριψεν, εἰπὼν, ὅτι *δοξαζόμενον ὑπὸ τοῦ πνεύματος δι' αἰώνων, καὶ πάσης λογικῆς καὶ γεννητῆς οὐσίας*· ὡς μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ πρὸς πᾶν τὸ γινόμενον, εἴπερ οὕτω δοξάζει τὸν Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα περὶ ὧν ὁ Προφήτης διέξεισιν, οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ δυνάμεις, καὶ τῶν οὐρανῶν οἱ οὐρανοὶ, καὶ τὸ ὑπερκόσμιον ὕδωρ. Καὶ τὰ ἐκ γῆς πάντα, δράκοντες, ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλοι, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοὶ, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἔρπετά καὶ πετεινά πτερωτά. Εἰ οὖν μετὰ τούτων λέγει δοξάζειν τὸν Κύριον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ταῦταις εἶναι πάντως καὶ αὐτὸ, ἢ θεομάχος ἀποφαίνεται γλώσσα.

Τὰ δὲ ἐφεξῆς τοῦτοις ἀσυναρτήτως προσκείμενα ὑπερβῆναι φημι δεῖν καλῶς εἶναι, οὐχ ὡς ἀλήπτως ἔχοντα, ἀλλ' ὡς δυνάμενα καὶ παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων λέγεσθαι, εἴπερ διαzeugθεῖ τῆς κακοτρόπου ἐμφάσεως. Εἰ γὰρ τι καὶ πρόσκειται παρ' αὐτοῦ τῶν εἰς εὐσέβειαν συντεινόντων, ἀντὶ δελεάζματος τὸ τοιοῦτον τοῖς ἀκραισιτέροις προτείνεται, ἵνα συγκαταποθῇ τοῦτοις καὶ τὸ τῆς ἀσεβείας ἀγκιστρὸν. Εἰπὼν γὰρ τινα ἄπερ ἂν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς εἴποι, προστίθῃσιν, *Υπήκοος πρὸς τὴν τῶν ὄντων δημιουργίαν καὶ γένεσιν, ὑπήκοος πρὸς πῦσαν διοίκησιν, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς προσλαβὼν τὸ εἶναι Υἱὸς Θεός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Υἱὸς εἶναι καὶ γεννηθῆναι Μονογενῆς Θεός, γενόμενος ὑπήκοος ἐν λόγοις, ὑπήκοος ἐν ἔργοις*. Καίτοι τίς οὐκ οἶδε τῶν ταῖς θέλαις καθωμιληκῶτων φωναῖς, πότε εἴρηται παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ τοῦτο ἐφ' ἅπαξ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὑπήκοος ἐγένετο ; Ὅτε γὰρ ἐπὶ τῷ πληρῶσαι τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ μυστήριον ἦλθεν, ὁ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ ταπεινώσας ἑαυτὸν τῷ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιωματί τε καὶ σχήματι, εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ ταπεινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, τότε ὑπήκοος γίνεται, ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβὼν, καὶ τὰς νόσους βαστάσας, τὴν παρακοὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἰδίας ὑπακοῆς ἐξιώμενος, ἵνα τῷ μύλωπι αὐτοῦ τὸ ἡμέτερον λάσπηται τραῦμα, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου τὸν κοινὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων ἐξαφανίσῃ, τότε δι' ἡμῶς ὑπήκοος γίνεται, ὡς καὶ ἁμαρτία καὶ κατάρχη διὰ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐγένετο, οὐ φύσει τοῦτο ὢν, ἀλλὰ κατὰ φιλανθρωπίαν γενόμενος. Τὸν δὲ τοσοῦτων ὑπακοῶν κατάλογον,

⁶³ Psal. cxlviii, 8 seqq. ⁶⁴ Philipp. ii, 8.

παρὰ ποίας ἐδιδάχθη Γραφῆς; Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν πάντα θεόπνευστος Γραφή τὴν αὐθεντικὴν αὐτῷ καὶ αὐτοκρατορικὴν προσμαρτυρεῖ ἐξουσίαν, λέγουσα, *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετέλλετο, καὶ ἐκτίσθησαν*. Δῆλον γὰρ ὅτι ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης περὶ τοῦ τὰ σύμπαντα φέροντος τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐξουσία, πᾶσαν οὐσίαν καὶ φύσιν, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει νοουμένα τε καὶ ὀρώμενα, ἐν μόνῃ τῇ τοῦ θελήματος ὁρμῇ συνεστήσατο. Πόθεν τοίνυν κινούμενος ὁ Εὐνόμιος, μυριοτρόπως ἐπισημίζει τῷ βασιλεῖ τῆς κτίσεως τὸ ὑπήκοον, Ὑπήκοος, λέγων, πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν, καὶ πρὸς πᾶσαν διοίκησιν ὑπήκοος, ὑπήκοος ἐν λόγοις καὶ ἔργοις. Καίτοι παντὶ δῆλον τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι μόνος ἐν λόγοις τε καὶ ἔργοις ἐτέρῳ τις ὑπήκοος γίνεται, ὁ μὴ παρὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ποιεῖν ἀκριβῶς ἢ λέγειν ἄληπτως ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας· ἀλλὰ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἑαυτοῦ καὶ καθηγεμόνα βλέπων, ταῖς ὑποθήκαις ἐκείνου τὸ ἐν τοῖς λόγοις τε καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἀκριβῶς ἐκπαιδεύεται. Τὸ δὲ τὴν Σοφίαν ἐπιστάτου χρῆζειν οἰεσθαι καὶ διδασκάλου, τοῦ τὴν ἀκολουθίαν ἢ τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸ δέον αὐτῇ κατευθύνοντος, μόνης τῆς Εὐνομίου φαντασίας ἐστίν. Καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς φησιν, ὅτι Πιστὸς ἐν λόγοις, καὶ πιστὸς ἐν ἔργοις· τῷ δὲ Υἱῷ τὸ πιστὸν ἐν τοῖς γενομένοις τε καὶ λεγομένοις οὐκ ἐμαρτύρησεν, ἀλλ' ὑπήκοον αὐτὸν ἐν λόγοις εἶναι, καὶ οὐ πιστὸν ἀπεφήνατο. Ὡς διὰ πάντων ὧν λέγει τὴν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν τὸ ἴσον ἔχει· τὸ δὲ μωρὸν τε καὶ ἀδιάνοhton τῆς μεταξὺ τούτων παρεντεθείσης ῥήσεως, πρέπει τάχα σιωπῇ παρελθεῖν, μὴ τις τῶν ἀπερισκέπτων ἐπιγέλᾳσῃ τῇ ματαιότητι, δακρύειν δέον ἐπὶ τῇ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπωλείᾳ, ἢ γελᾶν ἐπὶ τῇ μωρίᾳ τῶν λόγων. Φησὶ γὰρ ὁ σοφὸς οὗτος καὶ περισσευόμενος δογματιστής, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς αὐτὸν προσλαθεῖν τὸ εἶναι Υἱόν. Ὁ τῆς ἀγχινολίας· ὡς ἀναγκαιῶς περὶ τούτων ἡμῖν διορίζεται! Ὅτι οὐ πρότερον ὑπήκοος ἐγένετο, καὶ τότε Υἱὸς, οὐδὲ πρῆσβυτέρην χρῆ νοεῖν τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ τῆς γεννήσεως. Εἰ δὲ μὴ προσδιωρίσατο ταῦτα, τίς οὕτω μωρὸς καὶ ἡλίθιος ἦν, ὡς μισθὸν ὑπακοῆς εὐθὺς παρατῆσαι αὐτῷ δεδῶσθαι τὴν γέννησιν, τῷ πρὸ τῆς γεννήσεως ἐπιδειξαμένῳ τὸ εὐπειθές καὶ ὑπήκοον; Ἄλλ' ἵνα μὴ προχειρῶς τις ἐκ τῆς ἀνοίας τῶν λεγομένων κατασυρῆ πρὸς τὸν γέλωτα, νησάτω ὅτι ἔχει τι καὶ ἡ μωρία τῶν λεγομένων δακρύων ὄξιον. Ὁ γὰρ βούλεται κατασκευάσαι διὰ τούτων, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι φύσις αὐτῷ ἐστὶν ἡ ὑπακοή. Ὡς μὴδὲ βουλευμένῳ δυνατόν γενέσθαι τὸ μὴ ὑπήκοον εἶναι.

promptu ex dictorum amentia et vecordia risu quatiatur, intelligat quod hæc fatuitas et stultiloquentia aliquid lacrymis dignum habeat. Quod enim vult

τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν κατασκευάσθαι λέγει, ὡς πρὸς ὑπακοὴν μόνην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἐπιτηδείως ἔχειν. Καθάπερ τῶν ὀργάνων τὸ πρὸς τινα τύπον ἐσχηματισμένον, ἐκεῖνο τὸ εἶδος ἐντυπῶι κατ' ἀνάγκην τῷ ὑποκειμένῳ, ὅπερ ὁ χαλκῶων τῇ τοῦ

sit, sed propter amorem et benevolentiam in hominum genus factus est. Harum vero tantarum obedientiarum catalogum, ex quam Scriptura edoctus est? Contra quidem omnis divinitus inspirata Scriptura ei summam majestatem et primariam potestatem ac merum imperium assignat, cum ait, *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ⁶⁶. Perspicuum est enim quod hæc ait Propheta de eo qui suæ potentia verbo fert universa ⁶⁶: cujus potestatis omnem essentiam et naturam, et omnia quæ in creatura intelliguntur et cernuntur, solo voluntatis impetu et nutu condidit. Unde igitur Eunomius commotus, modis infinitis in rege creaturæ obedientiam celebrat? cum ait, Obediens ad omnem officium et fabricam, ad omnem administrationem obediens, obediens in sermonibus et operibus. Quinetiam hoc cuilibet est perspicuum et clarum, quod solus in sermonibus et operibus alteri quispiam sit obediens, qui nondum exacte faciendi habitum vel dicendi absque errore et reprehensione in seipso perfecit, sed in suum magistrum et præceptorem intucens præceptis illius quod in sermonibus et operibus accuratum est et limatum instruitur et eruditur. Putare autem Sapientiam magistro et doctore indigere eo qui vel consecutionem, vel justitiam ad id quod ei opus est dirigat, solius Eunomii visionis est. Ac de Patre inquit, quod fidelis in sermonibus et fidelis in verbis; Filio autem quod fidele est in dictis et factis non attribuit, sed ipsum obedientem, non fidelem, in sermonibus et operibus pronuntiavit. Ita ut per omnia quæ ipse asserit, impietas et blasphemia contra ipsum perinde et æqualiter se habeat; stultitiam autem et amentiam verborum interjectorum præstat fortasse silentio involutam præterire, ne quis inconsultorum et improvidorum, horum vanitatem derideat, cum potius stendum esset propter animarum ipsorum interitum, quam ridendum propter sermonum stultitiam et fatuitatem. Ait enim iste sapiens et consideratus dogmatista, non ex obedientia ipsum accepisse, ut sit Filius. O solertiam! quam necessario de his nobis disserit! Quod non prius obediens factus est, et tunc Filius, neque oportet intelligere obedientiam ejus generatione antiquiorem. Quod si hæc minime distinxisset, quis ita fatuus et stolidus, ut mercedem obedientia puctet a Patre ipsi datam esse generationem, qui antequam ortus esset suam in parendo facilitatem et in obediendo alacritatem ostendisset? sed ne quis in

Tale quiddam seipsum construxisse affirmat, quod ad obedientiam solam natura ejus convenienter se habeat, quemadmodum instrumentum illud quod ad aliquem typum sive formam conformatum est,

⁶⁶ Psal. CXLVIII, 5. ⁶⁶ Hebr. 1, 3.

necessario eam speciem imprimit materiae subjectæ, quam quidem instrumenti fabricationi indidit fabricator, cui instrumento non est facultas rectam lineam faciendi in subjecto quod ejus vestigium excepit, si machina fuerit circularis, vel circulum ostendendi per typum, si ad rectam lineam figuratum sit instrumentum. Quanta sit autem talis cogitationis et intelligentiæ blasphemia et execrabilis impietas, quid necesse est nostra oratione revelare, cum vox ipsa hæretica absurditatem clamat? Si enim propter hoc obediens, quia talis natus est, neque cum humana natura prorsus æquale habet. Siquidem nobis anima est libera, sui juris compos, nullius dominio mancipata, sponte sua arbitrioque suo quod sibi placet et gratum est eligens. Qui autem naturæ necessitati subjugatus est, operatur semper, imo vero perpetitur obedientiam: atque etiam si nolit, hoc facere ejus natura non indulgeat. Ex eo enim quod sit filius et sic natus, obediens factus est in dictis, et obediens in factis. O stuporem et vecordiam dogmatis! verbis obediens Verbum facis, et mente concipis alia Verba ante Verbum quod est per essentiam: et inter Verbum quod erat in principio, scilicet medium est et interjectum aliud Verbum, principii ad ipsum transmittens voluntatem. Nec illud unum est Verbum, sed plura sunt quædam Verba, quæ per medium principii et Verbi ab Eunomio quæsiunt, et quæ ut ipsis lubet hujus obedientia abutuntur. Sed quid in horum dictorum vanitate diutius immorari necesse est? Cuius enim perspicuum, quod quando Paulus dixit ipsum factum fuisse obedientem, sic dixit quemadmodum dicit et ipsum factum fuisse carnem et servum, et execrationem et peccatum propter nos, neque tunc Dominus gloriæ, dedecus aspernatus, et in carne passionem suscipiens, potestate summa et libera seipsum privavit, dicens ⁶⁷, *Soluite templum hoc, et in tribus diebus ipsum excitabo. Et iterum, Nullus tollit animam meam a me; potestatem habeo ponendi ipsam, et potestatem habeo resumendi ipsam. Et cum ad ipsum propius accesserunt ea nocte quæ ejus passionem præcessit, qui ferro et lignis armati erant, omnes retrorsum evertit, cum hoc dixit, *Ego sum. Et rursus latrone supplicante ut sui memor esset, suam in omnibus potestatem ostendit, cum dixit, *Hodie mecum eris in paradiso. Si igitur neque tempore passionis a potestate separatur: ubinam tandem hæresis subjectionem Regis gloriæ conspiciat? Quænam hæc etiam multimoda meditatio quam in Deo jactat, dicens mediatorem in decretis, mediatorem in lege? Non hæc ab alta voce Apostoli sumus edocti, qui ait, quod legem mandatorum evacuans suis documentis, hic est mediator Dei et hominum, cum dixit hoc ipsum verbum, quod Unus Deus est, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. Totum nobis hic mysterii***

⁶⁷ Joan. 11, 19.

ἄργανου κατασκευῆ ἐναπέθετο, ἧ οὐκ ἔστι δύναμις, ἢ εὐθὺ ποιῆσαι τῷ ὑποδοχομένῳ τὸ ἴχνος, εἰ περιφερῆς εἴη ἡ ἐργασία, ἢ κύκλον δεῖξαι διὰ τοῦ τύπου, εἰ κατ' εὐθείαν ἐσχηματισμένοι τύχοι τὸ ὄργανον. Ὅσον δὲ τῆς τοιαύτης διανοίας ἐστὶ τὸ βλάσφημον, τί χρῆ διὰ τῶν ἡμετέρων ἐκκαλύπτεσθαι λόγων; αὐτῆς τῆς αἰρετικῆς φωνῆς τὴν ἀτρεπίαν βοῶσης; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπήκοος, διότι τοιοῦτος ἐγένετο, οὐδὲ πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν πάντως τὸ ἴσον ἔχει. Εἴπερ ἡμῖν μὲν αὐτεξουσίος ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ ἀδέσποτος, αὐτοκρατορικῶς αἰρουμένη κατ' ἐξουσίαν τὸ καταθῦμιον· ὁ δὲ ἀνάγκη φύσεως ὑπεξευγμένος, ἐνεργεῖ διὰ παντός, μᾶλλον δὲ πάσχει τὴν ὑπακοήν· οὐδὲ εἰ μὴ βούλοιο τοῦτο ποιεῖν συγχωρούσης τῆς φύσεως. Ἐκ γὰρ τοῦ Υἱὸς εἶναι καὶ γεγενῆσθαι οὕτως, ὑπήκοος γέγονεν ἐν λόγοις, καὶ ὑπήκοος ἐν ἔργοις. Ὡ τῆς ἀναισθησίας τοῦ δόγματος! Λόγοις ὑπήκοον τὸν Λόγον ποιεῖς, καὶ προεπινοεῖς τοῦ ὄντος Λόγου Λόγους ἐτέρους· καὶ μεσττεύει τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος Λόγου ἕτερος Λόγος τῆς ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν διαπερθεύων τὸ βούλημα. Καὶ οὐχ εἰς οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλείονές εἰσι τινες Λόγοι, οἱ διὰ μέσου τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ Λόγου παρὰ τοῦ Εὐνομίου παρενεργόμενοι, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τῇ ὑπακοῇ αὐτοῦ καταχρώμενοι. Ἀλλὰ τί χρῆ τῇ ματαίότητι τῶν λεγομένων ἐνδιατρίβειν; Παντὶ γὰρ δῆλον ἐστίν, ὅτι καὶ ὅτε ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτὸν γεγενῆσθαι, σάρκα καὶ δούλον, καὶ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν δι' ἡμᾶς γενόμενον, οὐδὲ τότε ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ τῆς αἰσχύνης καταφρονήσας, καὶ τῇ σαρκὶ τὸ πάθος ἀναδεξάμενος, τῆς ἀθηντικῆς ἐξουσίας ἑαυτὸν ἠλλοτρίωσε, λέγων, *Λύσατε τὸν γαδὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Καὶ πάλιν, Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Καὶ ὅτε προσήγγισαν αὐτῷ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάθους νύκτα, οἱ τῷ σ.δ.ῆρω καὶ τοῖς ξύλοις καθωπλισμένοι, πάντας αὐτοὺς εἰς τὸ κατόπιν ἀνέτρεψε διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι· καὶ πάλιν τοῦ ἠηστοῦ ἰκετεύσαντος ἐν μνήμῃ παρ' αὐτοῦ γενέσθαι, ἔδειξε τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, ἐν οἷς φησι, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰ τοίνυν οὐδὲ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τῆς ἐξουσίας χωρίζεται, ποῦ ποτε βλέπει ἡ αἰρεσις τοῦ βασιλέως τῆς δόξης τὸ ὑπεξουσίον; Τίς δὲ καὶ ἡ πολῦτροπος αὐτῆ μεσιτεία, ἣν ἐπιθρολλεῖ τῷ Θεῷ, μεσίτην λέγων ἐν δόγμασι, μεσίτην ἐν νόμῳ; Οὐ ταῦτα παρὰ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς ἐπαιδεύθημεν· ὅς φησιν, ὅτι τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν καταργήσας τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασιν, οὕτως ἐστὶν ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰπὼν τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὅτι Εἰς Θεὸς, καὶ εἰς μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Χριστὸς Ἰησοῦς· ὅλον ἡμῖν ἐνταῦθα τὸν σκοπὸν τοῦ μυστηρίου διὰ τῆς τοῦ μεσίτου λέξεως διαλαβὼν, ἀπεκάλυψεν· ὁ δὲ σκοπὸς οὗτός ἐστιν· ἀπέστη διὰ τῆς τοῦ ἀντικειμένου κακίας ποτὲ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλωθῆναι**

καὶ τῆς ὄντως ἠλλοτριώθη ζωῆς. Ἀνακαλείται μετὰ ταῦτα τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα ὁ τοῦ πλάσματος Κύριος, καὶ γίνεται ἄνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· κάκεινο ἄλον ὦν, καὶ τοῦτο ὄλον γενόμενος· καὶ οὕτως συνανεκράθη Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου τὴν μεστειάν ἐργασαμένου. Ἡ δὲ διὰ τῆς ἀναληφθείσης ἡμῖν ἀρχῆς, ὄλον τῇ δυνάμει συνανεκράθη τὸ φύραμα. Ἐπεὶ οὖν ὁ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν, οὐδὲν τοῖς προσώποις τοῖς ἐν τῇ πίστει παραδεδομένοις ἐμμεριζόμενος, μία γὰρ ἡ θεότης ἐν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ· διὰ τοῦτο γίνεται μεσίτης ἅπαξ ὁ Κύριος, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, συνάπτων τὸν ἄνθρωπον δι' ἑαυτοῦ τῇ θεότητι. Ἄλλὰ καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὸν μεσίτην νοήματος τὸ εὐσεβὲς τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν· ὁ γὰρ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὡσπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν κοινωνίαν ἐδέξατο, οὐ νομισθεὶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ γεγονὼς κατὰ ἀλήθειαν, οὕτω καὶ ἀληθινὸς Θεὸς ὦν, οὐκ ἐπωνυμία τετιμημένος ἐστὶν ψιλῆς τῆς θεότητος, ὡς ὁ Εὐνόμιος βούλεται. *veritatem, sic etiam verus Deus est non cognomento*

nius.
 Ὅσα δὲ τοῖς εἰρημένοις προστίθησι, τῆς αὐτῆς ἀκολας ἔχεται, μᾶλλον δὲ κακονολίας· Υἱὸν γὰρ αὐτὸν εἰπὼν, ὃν ἐν τοῖς μικρῶ πρόσθεν εἰρημένοις, κτιστὸν εἶναι σαφῶς διωρίσατο, καὶ Μονογενῆ Θεὸν ὀνομάσας, ὃν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν διὰ τῆς κτίσεως γενομένων ἑβρίθησεν, ὁμοιον εἶπε τῷ *γεννησαντι, κατ' ἐξαιρετον ὁμοίτητα μόνον, κατὰ τὴν ιδιόζουσαν ἔννοιαν.* Χρὴ τοίνυν διασταλῆναι πρῶτον τοῦ ὁμοίου τὸ σημαίνόμενον, ποσαχῶς ἐν τῇ καταχρήσει τῆς συνηθείας λέγεται. Εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν προκειμένων ἐλθεῖν. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅσα παραψεύδεται τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, οὐ τὰ αὐτὰ μὲν ἀλλήλοις ὄντα, κατὰ τὴν φύσιν, παρὰ δὲ τινος τῶν παρεπομένων τοῖς ὑποκειμένοις, σχήματος λέγω καὶ χρώματος καὶ ἤχου, καὶ τῶν ὅσα διὰ γεύσεώς τε καὶ ὀσφρήσεως καὶ ἀφῆς τὸν παραλογισμὸν ἐμποιεῖ. Ἄλλα μὲν τὴν φύσιν, ἕτερα δὲ παρ' ἃ πέφυκεν εἶναι ὑποκρινόμενα, ταῦτα ὁμοίως ἔχειν ἢ συνηθεῖα λέγει· ὅσον ὅταν ἡ ἀψυχοῦς ὕλη μορφωθῇ διὰ τῆς τέχνης πρὸς τινὰ ζῶον μίμησιν, διὰ γλυφῆς ἢ ζωγραφίας, ἢ πλάσματος, ὁμοιον λέγεται τῷ ἀρχετύπῳ τὸ μίμημα. Ἐνταῦθα γὰρ ἄλλη μὲν τοῦ ζῶου ἡ φύσις, ἕτερα δὲ τῆς παραψευδομένης τὴν ὄψιν διὰ χρώματος μόνον καὶ σχήματος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ εἶδους ἐστὶ τῆς ὁμοιότητος, καὶ ἡ ἐν κατόπτρῳ εἰκὼν, τῆς ἀρχετύπου μορφῆς ἐναργεῖς φέρουσα τὰς ἐμφάσεις, οὐ μὴν ἐκείνο κατὰ τὴν φύσιν οὐσα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀρχετύπον. Ὡσαύτως καὶ τὴν ἀκοὴν ἔστι τὸ ἴσον παθεῖν, ὅταν τις τὴν φωνὴν τῆς ἀηδόνος τῷ οἰκείῳ φθόγγῳ μιμούμενος, ὀρνέου δοκεῖν ἐπακροῦσθαι τὴν ἀκοὴν ἀναπέσει. Πάσχει δὲ τὸν οὐτοῦτον παραλογισμὸν καὶ ἡ γεῦσις, ὅταν ὁ τοῦ καρποῦ τῶν σίκων χυμὸς, τὴν τοῦ μέλιτος ἡδονὴν ὑποκρίνηται· ἔχει γὰρ τι ἰσοκὸς πρὸς τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος ὁ χυμὸς τῆς ὀπώρας· οὕτω δὲ ὁμοιότητος ἐστὶ παραλογισθῆναι ποτε καὶ τὴν ὀσφρησιν, ὅταν ὁ ἀτμὸς τῆς χαμαιμήλου βοτάνης, αὐτὸ τὸ εὐώδες μῆλον τῇ εὐπνοίᾳ μιμούμε-

scopus mediatoris nomine complexus revelavit : hic autem scopus est : adversarii malitia quondam humanum genus a Deo defecerat, et peccato servierat, et a vera vita alienatum erat. Revocat postea suum figmentum, qui figmenti Dominus est, et fit homo cum eo qui est Deus, et illud totum cum esset, et hoc totum factus : et sic quod humanum est, cum Deo temperatum est, homine qui secundum Christum est, mediationem operante. Cui per assumptas a nobis primitias tota virtute contemperata est massa. Quoniam igitur mediator unius non est, Deus autem unus est, neque in personis in fide traditis in partes distributus : una enim deitas in Patre, Filio, et Spiritu sancto : propterea fit mediator semel Dominus, Dei et hominum, copulans hominem per semetipsum deitati. Quin etiam notione per mediatorem concepta fidei pietatem didicimus : mediator enim Dei et hominum, quemadmodum humanæ naturæ communionem accepit, non putatus homo, sed natus secundum tantum honoratus nudæ deitatis, ut vult Euno-

Quæ autem his dictis adjicit eandem resipiunt amentiam, vel potius malevolentiam : Filium enim ipsum cum dixisset, quem in his quæ paulo ante dicta fuerunt, quid creatum esse aperte et diserte determinavit : et Unigenitum Deum nominasset, quem cum reliquis creaturis connumeravit, similem dixit genitori tantum præcellenti et eximia quadam similitudine, secundum propriam et peculiarem notitiam. Primum igitur similis significatio distinguenda est, quot modis in abusu consuetudinis dicitur. Deinde sic ad propositorum exquisitionem veniendum. Primum quidem quæcunque nostros sensus fallunt, cum natura non sint inter se eadem, sed ab aliquo eorum quæ subjecta consequuntur accidente, figura dico et colore, et sono, et quæ per gustum et odoratum et tactum sensuum deceptionem ingenerant : cum alia quidem sint secundum propriam naturam, alia vero quam quæ revera sunt esse simulentur : hæc similiter se habere consuetudo dicit : velut cum inanima materia ad alicujus animalis imaginem arte aliqua effingitur vel sculptura, vel pictura, vel fictrice ; quod effectum est et imitatum, archetypo, id est exemplari primigenio, simile dicitur. Hic enim alia quidem animalis natura, alia vero materiæ visum eminentis et fallentis solo colore et figura. Ejusdem autem speciei similitudinis est, quæ in speculo apparet imago, exemplaris formæ evidentes referens apparitiones, cum tamen non sit illud secundum naturam, quod quidem est primigenium exemplar. Eodem modo etiam auditus afficitur, et æquale quiddam perpetitur, cum quis proprio sono vocem lusciniæ imitans avem audire sibi videri auditu persuaserit. Tale quiddam fallax et captiosum gustus percipit, cum fructus fleuum sapor mellis voluptatem simulat : sapor enim illius fructus quid simile habet cum mellis dulcedine : sic etiam qua-

dam similitudine odoratus aliquando decipitur, cum vapor chamæmeli herbæ ipsum malum sive pomum suaviter olens dulci aspiratione imitans sensum deceperit. Idem tactui accidit, similitudo enim vario modo veritatem mentitur. Siquidem argenteus nummus vel æreus, æqualis cum aureo magnitudinis et ejusdem ponderis, simile quiddam nente veritatem.

Hæc paucis generaliter dicta sunt de iis quæ propter similitudinem quamdam sensuum instrumenta fallaciter decipiunt, dum aliud quid esse quam sunt putantur. Liceret adhuc accuratiore disquisitione sermonem dilatare per ea quæ cum sint diversi generis inter se, ex aliquo tamen eorum accidentium quæ rem consequuntur, alterum alteri simile esse existimatur. Nunquid Eunomius talem quamdam similitudinis speciem jactitat in Filio? Sed non eo amentix et insanix venerit, ut fallacem et fraudulentam similitudinem in veritate contempletur. Rursus aliam similitudinem in divinitus inspirata Scriptura didicimus ab eo qui dixit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*⁶⁶. Sed non opinor Eunomium in Filio et Patre hanc similitudinis speciem considerare, ut eundem cum homine Unigenitum Deum esse pronuntiet. Scimus etiam aliam similitudinis speciem, quam in mundi creatione de Seth sermo affirmat: *Genuit Adam Seth ad imaginem et similitudinem suam*⁶⁷, quam quidem si dicit Eunomius, non ejus orationem repudiandam esse censemus. Hic enim neque natura eorum quæ inter se similitudine conveniunt differt, et character et species communionem habent. Hæc et talia sunt, quæ de similibus differentia et discrimine nos intelleximus; videmus igitur, ad quid respiciens Eunomius, eximiam illam similitudinem cum Patre attribuit Filio, dicens, *similem esse ei qui genuit eximia quadam similitudine et propria notione, non ut Patri Patrem, non enim sunt duo Patres*. Hanc per excellentiam similitudinem Filii cum Patre ostendere pollicitus, quomodo non convenit intelligere ipsum similem, sermone astruit; cum enim dixit quod non ut Pater Patri similis est, astruxit verbo, quod non sit similis. Et rursus cum adjecit quod neque sicut ingenito ingenitus, propterea negavit in Filio cum Patre similitudinem; deinde subjungens quod neque ut Filio Filius, tertium induxit intellectum, quo prorsus rationem similis pervertit. Hic igitur proprias rationes sequitur, demonstrationem similis per constructionem dissimilis faciens. Ejus autem sapiens et simplex dictum examinamus, quod determinationibus demonstrat. Filium enim Patri similem esse cum dixit, tutum reddit auditum, non oportere sicut Patrem Patri Filium similem esse intelligere. Quis autem sic inter homines stupidus et intelligentiæ expers, ut Filium Patri similem esse cum didicerit, ad Patris

Ανος, ἀπατήση τὴν αἰσθησιν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρέπον καὶ ἐν τῇ ἀφῆ ποιικίως ἢ ὁμοίότης διαφεύδεται τῶν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ ἀργυροῦν ἢ χάλκεον νόμισμα ἰσομέγεθες τῷ χρυσῷ, καὶ κατὰ τὸν σταθμὸν, ὁμοίως ἔχων ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ νομισθῆ, μὴ ἐπικρινούσης τῆς ὀφείας τὴν ἀλήθειαν.

cum aureo habere existimabitur, visu non discern-

Ταῦτα γενικῶς εἴρηται δι' ὀλίγων, ὅσα δι' ὁμοιότητος τινος τὸν παραλογισμὸν ἐμποιεῖ τοῖς αἰσθητηρίοις, ἄλλο τι παρ' ὃ ἐστὶ νομιζόμενα. Ἐξεστὶ δὲ διὰ φιλοπονωτέρας τῆς ἐξετάσεως, πλατύνει διὰ τῶν πραγμάτων τὸν λόγον, ὅσα ἑτερογενῶς μὲν ἔχει προσάλλα. διὰ δὲ τινος τῶν παρεπομένων ὁμοιοῦσθαι τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ νομιζέται· ἄρα μὴ τι τοιοῦτον ὁμοιότητος εἶδος ἐπιθρῦλλει τῷ Υἱῷ; Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰς τοῦτο παραπληξίας ἔλθοι, ὥστε τὴν ἀπατηλὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τῆς ἀληθείας βλέπειν. Πάλιν ἄλλην ὁμοιότητα ἐν τῇ θεογονίᾳ Γραφῇ ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ εἰπόντος, ὅτι *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Ἄλλ' οὐκ ἂν οἰμαι τὸν Εὐνόμιον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο βλέπειν τὸ εἶδος τῆς ὁμοιότητος, ὡς ταῦτ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἀποψήνασθαι. Οἶδαμεν καὶ ἕτερον ὁμοιότητος εἶδος, ὅπερ ἐν τῇ κοσμογενεῖα φησὶ περὶ τοῦ Σῆθ ὁ λόγος· ὅτι *Ἐγέννησε τὸν Σῆθ ὁ Ἀδάμ κατὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα*, ὅπερ εἰ λέγοι ὁ Εὐνόμιος, οὐκ ἀπόβλητον τὸν λόγον ποιούμεθα. Ἐνταῦθα γάρ, οὔτε ἡ φύσις τῶν ἀλλήλοις ὁμοιουμένων διάφορος, καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ τὸ εἶδος τὴν κοινωνίαν ἔχει· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν, ὅσα περὶ τῆς τοῦ ὁμοίου διαφορᾶς ἡμεῖς ἐνόησαμεν. Ἴδωμεν τοίνυν πρὸς τί βλέπων ὁ Εὐνόμιος, τὴν ἐξαιρετον ἐκελεῖν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Πατέρα μαρτυρεῖ τῷ Υἱῷ λέγων, *ὁμοιον εἶναι τῷ γεννησάντι μόνον κατ' ἐξαιρετον ὁμοιότητα κατὰ τὴν ἰδιόζουσαν ἐννοίαν, οὐχ ὡς Πατρὶ Πατέρα. Οὐ γὰρ εἰσι δύο Πατέρες*. Τὴν κατεξαιρετον ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύειν ἐπαγγελάμενος, ὅπως μὴ προσήκει νοεῖν αὐτὸν ὁμοιον κατασκευάζει τῷ λόγῳ. Εἰπόντων γὰρ ὅτι οὐχ ὡς Πατρὶ Πατὴρ ἔοικεν, κατεσκευάσας τῷ λόγῳ, ὅτι οὐκ ἔοικε. Καὶ πάλιν προσθεῖς, ὅτι οὔτε ὡς ἀγεννήτω ἀγέννητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέπει νοεῖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ὁμοιότητα· εἶτα ἐπαγαγὼν, οὔτε ὡς Υἱῷ Υἶος, τρίτον ἐπήγαγε νόημα, δι' οὗ παντάπασιν τὸν τοῦ ὁμοίου παραφέρεται λόγον. Οὗτος μὲν οὖν τοῖς ἰδίοις ἔπειται λόγοις, τὴν τοῦ ὁμοίου ἀπόδειξιν διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνομοίου ποιούμενος. Ἐξετάσωμεν δὲ τὸ σοφὸν αὐτοῦ καὶ ἀπλοῦν, ὃ τοῖς διορισμοῖς ἐπιδείκνυται. Υἶδον γὰρ Πατρὶ ὁμοιον εἶναι εἰπόντων, ἀσφαλίζεται τὴν ἀκοήν, μὴ δεῖν ὡς Πατέρα Πατρὶ τὸν Υἶον εἰκέναι νοεῖν. Τίς δὲ οὕτως ἐν ἀνθρώποις ἀνόητος, ὥστε Υἶδον ὁμοιον τῷ Πατρὶ μαθὼν εἶναι, εἰς τὴν Πατρὸς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοιότητα τοῖς λογισμοῖς ἐναχθῆναι; Οὐδὲ ὡς Υἱῷ, φησὶ, Υἶδον· πάλιν τὸ ἴσον ἐν τῷ διορισμῷ ἢ δριμύτης ἔχει. Πατρὶ Υἶδον ὁμοιον εἶναι εἰπόντων, τὸ μὴ δεῖν ὡς πρὸς Υἶδον ἄλλον ὁμοίως ἔχειν

⁶⁶ Gen. ii, 26. ⁶⁷ Gen. v, 3.

προσδιορίζεται. Ταῦτα τῶν σεμνῶν τοῦ Εὐνομίου A
δογματῶν ἐστὶ τὰ μυστήρια, δι' ὧν σοφώτεροι τῶν
ἄλλων οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ γίνονται. Μαθόντες ὅτι Πα-
τρὶ Υἱὸς εἰκῶς, οὐχ Υἱὸς εἰκεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ Υἱὸς
Πατρὸς· οὐδὲ ὡς ἀγεννήτων ἀγεννήτος. Οὐ γὰρ ἀγέν-
νητός ἐστιν ὁ Υἱός. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ὅταν
Πατέρα εἴπῃ, Υἱοῦ Πατέρα πάντως διακελεύεται, καὶ
ὅταν Υἱὸν ὀνομάσῃ, Πατρὸς Υἱὸν διδάσκει νοεῖν. Καὶ
οὐδὲν τῆς περιττῆς ταύτης σοφίας μέχρι καὶ νῦν
ἐδεήθημεν. Ὡστε διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δύο Πατέρας
ἢ δύο Υἱούς ὑποτιθεσθαι, ὡς ἀγεννητῶν δυάδα.

Patrem omnino jubet intelligere. Neque adhuc hac
trem et Filium, duos Patres et duos Filios supponat,

Τί δὲ βούλεται ἡ πολλὴ περὶ τὸ ἀγεννητον τοῦ B
Εὐνομίου σπουδὴ, πολλάκις μὲν ἤδη δεδήλωται· καὶ
νῦν δὲ πάλιν δι' ὀλίγων εἰρήσεται. Τῆς γὰρ τοῦ Πα-
τρὸς σημασίας μηδεμίαν πρὸς τὸν Υἱὸν διαφορὰν κατὰ
τὴν φύσιν ἐνδεικνυμένης, εἰ μέχρι τούτων τὸν λόγον
ἐστησεν, οὐκ ἂν ἔσχεν ἰσχύϊν ἢ ἀσέβεια, τῆς φυσικῆς
τῶν ὀνομάτων ἐνοίας οὐ παραδεχομένης τὸ καθ' οὐ-
σίαν ἀλλότριον. Νῦν δὲ ἀγεννητον καὶ γεννητὸν λέγων,
ἐπειδὴ ἄμεσός ἐστι πρὸς ἄλλα τῶν ὀνομάτων τού-
των ἡ ἐναντίωσις, ὡς θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, καὶ λο-
γικῶν, καὶ ἀλόγων, καὶ πάντων τῶν ὁμοιοτρόπως
ἐκφωνουμένων, ὅσα διὰ τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον ση-
μαινομένων ἀλλήλοις ἀντικαθέστηκεν, ἔδωκεν ὁδὸν τῇ
βλασφημίᾳ διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων· ὥστε τὴν τοῦ
θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον διαφορὰν ἐν τῷ γεννητῷ
πρὸς τὸ ἀγεννητον ἐνθεωρῆσαι. Καὶ ὡσπερ ἄλλη τοῦ
θνητοῦ καὶ ἄλλη τοῦ ἀθανάτου ἡ φύσις, καὶ τοῦ λογι-
κοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου ἀσύμματα κατὰ τὴν οὐσίαν ἐστὶ
τὰ ἰδιώματα, οὕτω βούλεται ἄλλη μὲν τοῦ ἀγεννητοῦ
κατασκευάσαι τὴν φύσιν, ἄλλη δὲ τὴν τοῦ γεννητοῦ.
Ἴνα ὡσπερ ὑποχείριος τῷ λογικῷ ἢ ἀλογος φύσις
δεδημιούργηται, οὕτως διὰ φυσικῆς ἀνάγκης ὑπε-
ξευμένον τῷ ἀγεννητῷ τὸ γεννητὸν ἐπιδείξῃ. Διὸ
συνάπτει τῷ ἀγεννητῷ τὸ τοῦ Παντοκράτορος ὄνομα,
ὃ οὐκ εἰς προνοητικὴν ἐνέργειαν, ὡς προλαβὼν ὁ λό-
γος ὑπέδειξεν, ἀλλ' εἰς τυραννικὴν ἐξουσίαν μεταλαμ-
βάνει τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Παντοκράτορος. Ὡς μέρος
τῆς ἀρχομένης τε καὶ ὑποχείριου φύσεως καὶ τὸν Υἱὸν
ποιῆσαι, μετὰ πάντων δουλεύοντα τῷ διὰ τῆς τυραν-
νικῆς ἐξουσίας κρατοῦντι κατὰ τὸ ἴσον τῶν πάντων·
καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο βλέπων ταῖς τοιαύταις χρεῖται τοῦ
λόγου διαστολαῖς, ἐκ τῶν ὑποκειμένων σαφηνισθήσε-
ται. Εἰπὼν γὰρ ἐκεῖνα τὰ σοφὰ τε καὶ περιεσκεμμένα,
ὅτι οὕτε ὡς Πατρὶ εἰοικε Πατὴρ, οὐδὲ ὡς Υἱὸς Υἱός·
καίτοι γε οὐδεμία ἐστὶν ἀνάγκη εἰκέναι πάντως
Πατρὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸς Υἱόν· πατὴρ γάρ τις ἐστὶν
ἐν Αἰθίοφι, πατὴρ καὶ ἐν Σκύθαις, καὶ υἱὸς ἑκατέρου
τούτων, μέλας μὲν ὁ τοῦ Αἰθίοπος, λευκόχρους δὲ καὶ
ὑποχρυσίζων κατὰ τὴν κόμην ὁ Σκύθης. Καὶ οὐδὲν
μᾶλλον διὰ τὸ πατέρα εἶναι ἑκάτερον, οὕτε διὰ τὸν Αἰ-
θίοπα ὁ Σκύθης μελαίνεσθαι, οὕτε διὰ τὸν Σκύθην ἀλ-
λοιοῦνται τὸ σῶμα πρὸς τὸ λευκὸν τοῦ Αἰθίοπος.

Et nihilo magis quia pater sit uterque, neque propter
Scytham corpus Æthiopsis albescit).

Ἄλλ' ὁμοῦς εἰπὼν ταῦτα κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ ὁ
Εὐνόμιος, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὅμοιός ἐστιν ὡς Υἱὸς τῷ

cum Patre similitudinem adducatur? Neque sicut
Filio Filium, inquit. Rursus eandem vim habet in
hoc termino ejus subtilitas. Patri Filium similem
esse cum dixit, non oportere sicut cum Filio alio
similiter se habere determinat. Hæc sunt gravium
Eunomii decretorum mysteria, quibus ejus sunt
discipuli aliis sapientiores. Cum didicerunt quod
Patri Filius similis, Filio similis non est. Non est
enim Filius Pater; neque sicut ingenito ingenitus,
non enim est Filius ingenitus. Mysterium autem
quod est secundum nos, cum Patrem dixerit, Filii
supervacanea sapientia indiguimus. Ita ut per Pa-

tanquam ingentorum dualitatem.
B Quid autem velit circa ingenitum tantum Euno-
mii studium, sæpe quidem jam declaratum est; et
nunc iterum paucis dicetur. Cum enim Patris si-
gnificatio nullam cum Filio differentiam secundum
naturam demonstret, si ad hæc usque sermonem
inhibuisset, nullam vim habuisset impietas; quia
naturalis horum nominum notitia non admittit
quod est secundum essentiam alienum. Nunc autem
ingenitum et genitum dicens, siquidem horum no-
minum inter se immediata est contrarietas, sicut
mortalis et immortalis, et rationalium et irratio-
nalianum, et omnium quæ simili modo enuntiantur,
quæcunque per significata contraria inter se oppo-
suerimus; per hæc nomina viam blasphemiarum et
impiarum linguarum patefecit; ita ut eam quæ est morta-
lis ad immortale differentiam in genito ad ingeni-
tum contemplerur. Et quemadmodum alia est morta-
lis, alia immortalis natura, et rationalis atque
irrationalis proprietates secundum essentiam con-
gruere nullo modo possunt, sed maxime dissident:
sic vult Eunomius aliam quidem ingeniti consti-
tuere naturam, aliam vero geniti. Ut quemadmo-
dum rationali subdita mancipataque irrationalis
natura creata est: sic naturali necessitate ingenito-
genitum subjugatum et addictum demonstret. Quo-
circa ingenito nomen Omnipotentis copulat, quod
non ad providendi operationem, sicut præcepta
interpretationem in tyrannicam potestatem trans-

C fert. Ita ut partem naturæ subjectæ et mancipatæ
etiam Filium faciat cum omnibus creaturis servien-
tem ei qui tyrannica potestate æqualiter omnibus
imperat. Quod autem ad hoc respiciens talibus uti-
tur verborum distinctionibus, ex subjectis postea
manifestabitur. Cum enim illa docta et considerata
protulit, quod neque sicut Patri similis videtur
Pater; neque sicut Filio Filius (quanquam nulla
necessitas cogit dicere prorsus Patri Patrem simi-
lem videri, et Filio Filium. Pater enim aliquis est
inter Æthiopes; pater etiam inter Scythas; horum
utriusque filius, niger quidem filius Æthiopsis, albi-
color vero et comam subauream habens Scythas.

D Verumtamen cum hæc dixisset Eunomius, sicut
ei placuit, subjunxit, quod similis est sicut Filius

Patri. Sed enim ejusmodi ratio similitudinis, quod secundum naturam est proprium demonstrat, sicut in Sethi et in Adamo divinitus inspirata testatur doctrina; parvi faciens et pro nihilo habens dogmatista intelligentes auditores, inanem subjunxit appellationis Filii interpretationem, ipsum imaginem et sigillum Omnipotentis operationis definiendo. *Filius enim est, inquit, imago et sigillum operationis sive efficacis Omnipotentis.* Hoc ipsum primum qui aures audientes habet consideret. Quodnam est illud operationis sigillum? Omnis enim operatio in eo qui elaborat, id quod elaboratur, spectat. Cum autem quod peragitur, perfectum aut transactum fuerit, per se non substatur ipsam operationem: velut cursus operatio quæ sit pedibus, est motio: cessante motione non amplius in seipsa subsistit operatio. Idem dici potest in omni re quæ suscipitur agenda, vel tractanda, videlicet actionem ipsam cessare simul cum opera et studio ejus qui circa eam laborat; actionem vero ipsam in seipsa non subsistere, si neque sit ullus qui operetur in proposito sibi opere et studio, vel si is qui elaborat ab opere cessaverit. Quid igitur dicit esse per seipsam operationem, quæ neque est essentia, neque character sive figura, neque substantia? Igitur ejus quod non subsistit ipsum ait esse simulacrum; hoc autem quod non existenti simile est, neque ipsum omnino est: hæc inaniam est decretorum portentosa vanitas, credere in id quod non est. Quod enim non enti simile est, non est ullo prorsus modo. O Paule, o Joannes, o evangelistarum et apostolorum reliqui cætes! Quinam virulentas suas linguas contra vestram vocem exacuunt? Quinam cælestibus vestris tonitribus ramosas suas voces e Stygia palude excitas obrudunt? Quid igitur dicit tonitruum filius? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁷⁰. Quid ille qui post illum, vel alius ille qui intra cælestia adyta et sacraria raptus fuit, qui in paradiso initiatus⁷¹, non in vulgus efferenda didicit? Sic inquit, *Qui cum sit splendor gloriæ et figura sive expressa imago ejus substantiæ*⁷². Quid post hos dicit ventriloquus iste? Sigillum, inquit, operationis Omnipotentis: tertium ipsum post Patrem facit, a non existente illa operatione mediatum, imo vero a non existentia ut libet formatum. Operationis est sigillum ille qui est in principio, Verbum Deus, et qui in æternitate principii eorum quæ sunt inspicitur, Unigenitus Deus, *qui est in sinibus Patris, qui fert universa verbo suæ virtutis, qui factor est sæculorum, ex quo omnia, et per quem omnia, qui terræ continet ambitum, qui cælum palmo comprehendit, qui manu metitur aquam, qui omnia quæ sunt complexus est*⁷³, *qui in excelsis habitans humilia respicit*⁷⁴, imo vero intuitus est, ut omnem terræ orbem sibi ipsi scabellum faciat⁷⁵,

Α Πατρι. Τοῦ δὲ τοιοῦτου λόγου τὸ κατὰ τὴν φύσιν οὐκ εἶναι δεικνυμένου· ὡς ἐπὶ τοῦ Σῆθ καὶ τοῦ Ἀδάμ ἡ θεόπνευστος μαρτυρεῖ διδασκαλία· μικρὰ φροντίσας ὁ δογματιστὴς τῶν συνετῶς ἀκροωμένων, τὴν κενὴν ἐπήγαγεν ἐρμηνείαν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, εἰκόνα καὶ σφραγίδα τῆς τοῦ Παντοκράτορος ἐνεργείας αὐτὸν ὀρισάμενος. *Υἱὸς γὰρ ἐστίν, φησὶν, εἰκὼν καὶ σφραγὶς τῆς τοῦ Παντοκράτορος ἐνεργείας.* Αὐτό μοι τοῦτο πρῶτον ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν ἐπισκεψάσθω. Τίς ἐστὶν ἡ τῆς ἐνεργείας σφραγίς; Πᾶσα γὰρ ἐνεργεία, ἐν μὲν τῷ ἐκπονοῦντι τὸ σπουδαζόμενον θεωρεῖται. Περαιωθέντος δὲ τοῦ σπουδαζομένου, καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφέστηκεν· οἷον ἐνεργεία τοῦ δρόμου, ἡ διὰ τῶν ποδῶν ἐστὶ κίνησις· παυσασμένης δὲ τῆς κινήσεως, οὐκέτι ἐστὶν ἐφ' ἑαυτῆς ἡ ἐνεργεία. Οὕτως καὶ ἐπὶ παντός ἐστὶν ἐπιτηδεύματος τὸ ἴσον εἰπεῖν, τῇ σπουδῇ τοῦ περὶ τι ποιοῦντος συναπολήγειν καὶ τὴν ἐνεργείαν· ἐφ' ἑαυτῆς δὲ οὐκ οὔσαν οὔτε ἐνεργοῦντος τινος τὴν προκειμένην ἑαυτῷ σπουδὴν, οὔτε εἰ τῆς σπουδῆς ἀπολήξειε. Τί οὖν λέγει εἶναι καθ' ἑαυτὴν τὴν ἐνεργείαν, τὴν οὔτε οὐσίαν οὔσαν, οὔτε χαρακτηριστήρα, οὔτε ὑπόστασιν; Οὐκοῦν τοῦ ἀνυποστάτου αὐτὸν εἶπεν ὁμοίωμα· τὸ δὲ τῷ ἀνυπάρκτῳ ὁμοίον, οὐδὲ αὐτὸ πάντως ἐστίν· αὕτη τῶν κενῶν δογμάτων ἡ τερατεία, τὸ πιστεύειν εἰς τὸ μὴ ὄν. Τὸ γὰρ μὴ τῷ ὄντι ὁμοίον, οὐκ ἐστὶ πάντως. Ὡ Παῦλε, καὶ Ἰωάννη, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν εὐαγγελιστῶν τε καὶ τῶν ἀποστόλων χορὸς· τίνας τῇ ὑμετέρᾳ φωνῇ τὰς ἰσθλάου γλώσσας ἑαυτῶν ἀνθοπλιζοῦσι; Τίνας ταῖς οὐρανίαις ὑμῶν βρονταῖς τὰς βατραχώδεις ἑαυτῶν φωνὰς ἀντεγείρουσι; Τί οὖν λέγει ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς; *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Τί δὲ ὁ μετ' ἐκεῖνον, ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων γενόμενος, ὁ ἐν τῷ παραδεισῷ μυηθεὶς τὰ ἀπόρρητα; Ὡν, φησὶν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτηριστὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τί μετὰ τοῦτους λέγει ὁ ἐγγαστριμυθεὶς; *Σφραγίς, φησὶ, τῆς ἐνεργείας τοῦ Παντοκράτορος·* τρίτον αὐτὸν μετὰ τὸν Πατέρα ποιεῖ, τῇ ἀνυπάρκτῳ ἐκεῖνη ἐνεργείᾳ μεσιτεύμενον· μάλλον δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν τῇ ἀνυπαρξίᾳ τυπούμενον. Ἐνεργείας ἐστὶ σφραγίς ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, Λόγος Θεός, καὶ τῇ αἰδιότητι τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων ἐνθεωρούμενος, ὁ Μονογενὴς Θεός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλλοις τοῦ Πατρὸς, ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, ὁ κατέχων τὴν γύρον τῆς γῆς, ὁ διεληφὼς τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, ὁ περιμετρῶν τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, ὁ περιεδραγμένος πάντων τῶν ὄντων, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, μάλλον δὲ ἐπιδὼν, ἵνα ποιήσῃ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἑαυτῷ ὑποπόδιον, τῷ ἔχει τὸν Λόγον ἐντυπωθεῖσαν· ἐνεργείας ἐστὶ σφραγίς, ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐνεργεία ἐστὶν ὁ Θεός, οὐκ ὑπόστασις. Καὶ μὴν αὐτὸ τοῦτο διερμηνεύων φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι χαρακτηριστὴρ ἐστὶν οὗ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως· ἢ τὸ τῆς δόξης

⁷⁰ Joan. i, 1. ⁷¹ II Cor. xi, 2 seqq. ⁷² Hebr. i, 2. ⁷³ Isa. xl, 12. ⁷⁴ Psal. cxii, 5. ⁷⁵ Isa. lxxvi, 1.

ἀπαύγασμα σφραγίς ἐστὶν ἐνεργείας Θεοῦ. Ὡς τῆς ἀπειθοῦς ἀμαθίας· τί μέσον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς διδίου μορφῆς; τί δὲ μεσιτεύεται πρὸς τὸν χαρακτήρα ἐαυτῆς ἢ ὑπόστασις; τί δὲ μεταξὺ νοεῖται τῆς δόξης καὶ τοῦ ἀπαυγασματος; Ἀλλὰ τοιούτων ὄντων καὶ τοσούτων, δι' ὧν τὸ μεγαλεῖον ἀνακηρύσσεται τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως, παρὰ τῶν πεπιστευμένων τὸ κήρυγμα, οἷα περὶ αὐτοῦ διεξέρχεται ὁ τῆς ἀποστασίας πρόδρομος, τί λέγει; Ὡς εἰκόνα, φησί, καὶ σφραγίδα πάσης τῆς τοῦ Πατοκράτορος ἐνεργείας καὶ δυνάμεως. Πῶς παραγράφεται τὰς τοῦ μεγάλου Παύλου φωνάς; ἐκεῖνός φησιν, ὅτι Θεοῦ δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὗτος δὲ αὐτὸν σφραγίδα λέγει δυνάμεως, οὐχὶ δύναμιν.

rationis et virtutis Omnipotentis. Quomodo magni Pauli voces perperam transcribit? Ille ait, quod Dei virtus sive potentia est Filii, hic ipsum sigillum virtutis autumat, non virtutem.

Καὶ πάλιν ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον, οἷα τοῖς εἰρη-
 μένοις προστίθῃσιν; *Σφραγίδα λέγει τῶν τοῦ Πα-*
τρὸς ἔργων καὶ βουλευμάτων. Ποίους ἔργους τοῦ
 Πατρὸς ἐστὶν ὁμοίος; τὸν κόσμον πάντως ἐρεῖ, καὶ
 τὰ ἐν αὐτῷ πάντα· ἀλλὰ μὴν πάντα ταῦτα, τοῦ Μο-
 ωνοῦς ἔργα εἶναι τὸ εὐαγγέλιον ἐμαρτύρησε. Ποίους
 τοῖσιν ἔργους τοῦ Πατρὸς ὁμοιωθῆ; Τίνων
 ἰγένετο ἔργων σφραγίς; Ποία δὲ Γραφή σφραγίδα
 τῶν πατρικῶν ἔργων αὐτὸν προσηγόρευσε; Εἰ δὲ
 τις αὐτῷ καὶ τοῦτο δοίη, τὸ πλάσσειν λόγους κατ'
 ἔξουσίαν ὡς βούλεται· κἂν ἡ Γραφή μὴ συντίθεται,
 εἰπάτω ποῖα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα τῶν παρὰ τοῦ
 Υἱοῦ γεγονότων κεχωρισμένα, ὧν σφραγίδα λέγει
 τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι; Ἔργα τοῦ Λόγου τὰ ὄρατὰ
 πάντα καὶ τὰ ἀόρατα· ἐν τοῖς ὀρωμένοις ὁ κόσμος ὅλος
 καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα, ἐν τοῖς ἀόρατοις ἢ ὑπερκόσμος
 κτίσις. Ποία τοῖσιν ὑπολείπεται ἔξω τῶν ὀρωμένων
 τε καὶ ἀόρατων ἔργα τοῦ Πατρὸς ἐφ' ἐαυτῶν θεωρού-
 μενα, ὧν σφραγίδα λέγει τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι; Ἡ
 τάχα πάλιν ἐπὶ τὸν δυσώδη τῆς αἰρέσεως ἔμετον
 ἐπανήξει στενοχωρούμενος, καὶ λήξει ἔργον εἶναι τοῦ
 Πατρὸς τὸν Υἱόν; Πῶς οὖν σφραγίς γίνεται τῶν ἔργων
 οὗτων ὁ Υἱός; Αὐτὸς ὧν, ὡς φησιν αὐτός, τὸ ἔργον,
 ἢ τὸν αὐτὸν λέγει καὶ ἔργον, καὶ ἔργου ὁμοίωμα;
 δεδόσθη ταῦτα· εἰπάτω τὰ λοιπὰ ἔργα, ὧν λέγει
 δημιουργὸν τὸν Πατέρα, οἷς ὁ Υἱὸς ὁμοιωθῆ· εἴπερ
 διὰ τῆς σφραγίδος νοεῖ τὸ ὁμοίωμα. Ποίους δὲ λόγους
 ἄλλους τοῦ Πατρὸς οἶδεν ὁ Εὐνόμιος, παρὰ τὸν ἀεὶ ἐν
 τῷ Πατρὶ ὄντα Λόγον, ὃν σφραγίδα ὀνομάζει, τὸν
 κυρίως καὶ ἀληθῶς καὶ πρώτως ὄντα τε καὶ ὀνομα-
 ζόμενον Λόγον; Πρὸς ποῖα δὲ βουλευμάτα βλέπει τῆς
 τοῦ Θεοῦ σοφίας κεχωρισμένα, οἷς ὁμοιοῦται ἢ τοῦ
 Θεοῦ σοφία, σφραγίς γινόμενη τῶν βουλευμάτων;
 Ὅρατε τὸ ἀδιάκριτον καὶ ἀπερίσχεπτον καὶ συρφετὸν
 τοῦ λόγου, οἷα τοῦ μωστηρίου κατασκευάζει; Μῆτε δὲ
 λέγει ἐπιστάμενος, μήτε περὶ τίνας ποιεῖ τὸν λόγον.
 Ὁ γὰρ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τῷ
 Πατρὶ ὄλος ὧν, ὡς Λόγος καὶ Σοφία καὶ δύναμις,
 καὶ ἀλήθεια καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα, αὐτός
 ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ τὰ πάντα· οὐκ ἄλλων τινῶν ἐν
 τῷ Πατρὶ πρὸ αὐτοῦ θεωρουμένων· εἰκὼν γινόμενος
 καὶ σφραγίς καὶ ὁμοίωμα. Εἶτα χαρίζεται αὐτῷ τὸν

A Verbi vestigiis impressum. Operationis est sigil-
 lum, Dei forma. Igitur Deus est operatio, non sub-
 stantia. Atqui D. Paulus hoc ipsum interpretans,
 ait⁷⁶, Character est, id est expressa imago, non ope-
 rationis sed substantiæ; vel gloriæ splendor sigil-
 lum est operationis Dei. O impiam inscitiam! Quidnam est medium inter Deum et æternam for-
 mam? A quo autem mediatur ad characterem sui
 ipsius substantia? Quidnam intelligitur interjectum
 inter gloriam et splendorem? Sed cum tot et tanta
 sint, per quæ magnificentum Domini creaturæ ab his
 qui crediderunt prædicatur præconium, qualia
 percurrit de eo defectionis præcursor, quid dicit?
Tanquam imaginem, inquit, et sigillum omnis ope-

B Ac rursus repetito sermone, qualia his quæ dicta
 jam fuerunt addit? *Sigillum Patris operum et ver-*
borum et consiliorum. Quibus operibus Patris est
 similis? mundum procul dubio dicet, et quæ in ipso
 sunt omnia. Verumtamen hæc omnia Unigeniti esse
 opera Evangelium testatur. Quibus igitur Patris
 operibus similis factus est? quorum operum factus
 est sigillum? Quæ autem Scriptura ipsum pater-
 norum operum sigillum nominavit? Quod si quis
 hoc etiam Eunomio dederit, fingere sermones ad
 libitum prout ipse voluerit, etiamsi Scriptura non
 concedat: dicat quæso quænam Patris sunt opera
 ab his quæ sunt a Filio facta separata, quorum si-
 gillum dicit Filium fuisse? Opera Verbi omnia as-
 pectabilia et inaspectabilia: in his quæ sub aspectum
 cadunt, totus mundus et quæ in ipso continentur
 omnia: in his quæ sensum oculorum effugiunt,
 omnis supermundialis creatura. Quænam igitur
 restant extra ea quæ conspiciuntur, et quæ non
 oculis cernuntur Patris opera in seipsis spectata,
 quorum Dei Filium autumat fuisse sigillum? An
 fortasse iterum ad graveolentem hæreseos vomitum
 redibit in arctum coarctatus, et dicit Filium esse
 opus Patris? quomodo igitur sigillum horum ope-
 rum efficitur Filius? Ipse cum sit, ut asserit, opus,
 an eundem dicit etiam opus et operis simulacrum?
 hæc dentur: dicat reliqua opera quorum fabri-
 catorem et opificem Patrem affirmat, quibus fuit
 Filius assimilatus: siquidem per sigillum intelligit
 simulacrum. Quænam alia verba Patris novit Eu-
 nomius præter illud quod in Patre semper est Ver-
 bum, quod sigillum nominat, proprie et vere primi-
 tus quod est et nominatur Verbum? Ad quæ autem
 consilia respicit a Dei sapientia separata ac divulsa,
 quibus sit similis Dei sapientia, facta Dei consiliorum
 sigillum? Videte indigestam atque inconsideratam
 faciem et colluviem orationis. Quale construit my-
 sterium? neque quæ dicit sciens, neque de quo verba
 facit. Qui enim totum habet in seipso Patrem, et
 qui totus est in Patre, ut Verbum et Sapientia et
 virtus, et veritas et character et splendor; ipse
 est in Patre omnia: cum non alia in Patre ante

⁷⁶ Hebr. 1, 3

ipsum opera conspiciantur, hic imago est factus et sigillum et simulacrum. Deinde ei gratificatur hominum abolitionem per aquam quæ Noe temporibus accidit; et eum qui in Sodomis ingruit igneum imbrem, atque Ægyptiorum justam pœnam et supplicium, ut magna quædam attribuit ei qui manu terræ fines continet, in quo omnia constant, quemadmodum affirmat Apostolus, velut nesciens quod ei qui omnia complectitur, et id quod sibi placet agit, et fert, et quæ jam facta, et quæ sunt futura, non tantum faciunt additamentum gloriæ, duo vel tria commemorata miracula, quantum detrimentum et damnum reliquorum silentium. Sed ut hæc silentio prætereantur, vox una D. Pauli comprehensiva per se satis poterit omnia demonstrare quæ ipsum asserit, et per omnia et in omnibus.

Deinde inquit, *Legem fert secundum Dei æterni mandatum*. Quisnam æternus est Deus? et quis ei subministrat in legislatione? Sed cuius est perspicuum, quod per Mosem legem fert Deus iis qui legem accipiunt. Cum autem antea Eunomius fateatur esse Unigenitum Deum qui in Moyse operabatur miracula: quomodo ejus præsens sermo in Mosis ordinem universi Dominum obnixe redigit? æterni vero Dei significatum soli Patri assignat. Ita ut ea quæ est ad æternum differentia, non æternum, sed recentem Unigenitum Deum demonstrat, sæculorum factorem. Verum enimvero mihi videtur oblitus esse ille discendi cupidus et memor, quod hæc omnia de seipso Paulus ait, annuntians hominibus Evangelii præconium secundum Dei imperium. Quæ ergo de seipso narrat Apostolus, hæc Eunomius prophetarum et apostolorum Domino attribuire non veretur, ut Dominum Paulo suo servo honore parem constituat. Ecquid necesse est me singula reprehendentem turbam oratione inducere? In quibus qui simpliciis et oscitantius in ejus scripta incidet, ipsum in sacra Scriptura dicere concessa existimabit; at qui diligenti examine facto singula potest pendere, nulla in re ab hæretica malitia et perversitate separata esse et differre comperiet. Dicit enim ecclesiasticus et hæreticus, quod *Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio* ^{17. 18.}. At dictum hoc uterque non similiter intelligit. Per eadem verba ecclesiasticus in omnibus potestatem intelligit: hæreticus vero aliquid deficiens et mancipatum sive subditum construit.

Sed illud dictis adjiciendum est, quod velut fundamentum aliquod impietatis in sermone de dispensatione ponunt, non totum hominem ab ipso servatum esse determinantes, sed hominis dimidium, corpus intelligo. Hic enim malitix talis scopus in hoc documento ipsis est propositus, ut voces humiliores ostendant, quas ex humana natura profert Dominus, ut ab ipsa divinitate videantur esse factæ, ut per has validiorem ostendant blas-

A ἐπὶ Νῶε δι' ὕδατος τῶν ἀνθρώπων ἀφανισμόν, καὶ τὴν ἐν Σοδόμοις τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἔνδικον τιμωρίαν, ὡς τινὰ μεγάλα προσμαρτυρῶν τῷ ἐν τῇ χειρὶ ἔχοντι τὰ πέπρατα τῆς οἰκουμένης, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος: ὥσπερ οὐκ εἰδὼς ὅτι τῷ περιέχοντι τὰ πάντα, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἄγοντί τε καὶ φέροντι, τὰ τε ἤδη γεγεννημένα, καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐ τοσοῦτον προσθήκην ποιεῖ τῆς δόξης, δύο, ἢ τρία μνημονεύθῃτα θαύματα, ὅσον ἀφαίρεισιν καὶ ζημίαν ἢ τῶν λοιπῶν σιωπῇ. Ἀλλὰ καὶ τούτων σιωπωμένων, ἀρκεῖ ἡ μία τοῦ Παύλου φωνὴ περιληπτικῶς τὰ πάντα δι' ἑαυτῆς ἐνδείξασθαι, ἢ ἐπὶ πάντων αὐτὸν λέγουσα, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν.

B Εἶτα, *Νομοθετεῖ*, φησὶ, *κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ*. Τίς ὁ αἰώνιος ἐστι Θεός; Καὶ τίς ὁ ὑπουργῶν αὐτῷ περὶ τὴν τοῦ νόμου θέσιν; Ἀλλὰ παντὶ δῆλον τοῦτό ἐστιν, ὅτι διὰ Μωσέως νομοθετεῖ ὁ Θεὸς τοῖς δεχομένοις τὸν νόμον. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸν Μονογενῆ Θεὸν εἶναι ὁμολογούντος, τὸν Μωσῆ χρηματίζοντα: πῶς ὁ παρὼν αὐτοῦ λόγος εἰς τὴν τοῦ Μωσέως τάξιν τὸν τοῦ παντὸς Δεσπότην ἀντικαθίστησιν; Τὸ δὲ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ σημαινόμενον, τῷ Πατρὶ ἀνατίθησι μόνω. Ὡς τῇ πρὸς τὸν αἰώνιον διαστολῇ, μὴ αἰώνιον, ἀλλὰ πρόσφατον Μονογενῆ Θεὸν ἀποδεικνύσθαι, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπιλελήσθαι μοι δοκεῖ ὁ φιλομαθὴς τε καὶ μὴ μωμος, ὅτι πάντα ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ ὁ Παῦλος φησὶ, διαγγέλλων ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄ τοῖνον περὶ ἑαυτοῦ διεξέρχεται ὁ Ἀπόστολος, ταῦτα ὁ Εὐνόμιος τῷ Δεσπότη τῶν προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων ἀνατιθεὶς οὐκ αἰσχύνεται, ἵνα ὁμοτίμον καταστήσῃ τῷ Παύλῳ τῷ ἰδίῳ δούλῳ, τὸν Κύριον. Καὶ τί με χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον διελέγχοντα, πλὴθος ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ; Ἐν οἷς ὁ μὲν ἀπλοῦστερον ἐντυγχάνων τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγραμμένοις, οἴησεται τὰ συγκεχωρημένα παρὰ τῆς Γραφῆς αὐτὸν λέγειν: ὁ δὲ ἐξεταστικῶς ἕκαστον ἀναπτύσσειν δυνάμενος, ἀποδείξει μὴδὲν τῆς ἀίρετικῆς κακουργίας κχωρισμένα. Λέγει γάρ καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὁ αἵρετικὸς. ὅτι Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρῖσιν πᾶσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Νοεῖ δὲ οὐχ ὁμοίως τὸ εἰρημένον ἑκάτερος. Διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ῥημάτων, ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν νοεῖ: οὗτος δὲ κατασκευάζει τὸ ὑποθεεῖ τε καὶ ὑποχείριον.

D Ἄλλ' ἐκεῖνο χρὴ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅπερ κρηπίδα τινὰ ποιοῦνται τῆς ἀσεβείας, ἐν τῷ περὶ τῆς οἰκονομίας λόγῳ: οὐχ ὅλον ἀνθρώπων παρ' αὐτοῦ σεσῶσθαι διοριζόμενοι, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἡμίτομον, τὸ σῶμα λέγω. Ὅ δὲ σκοπὸς ἐστὶν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης περὶ τὸ δόγμα κακουργίας, τὸ δεῖξαι τὰς ταπεινοτέρας φωνάς, ἃς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου ποιεῖται ὁ Κύριος, παρ' αὐτῆς τῆς θεότητος γεγενῆσθαι δοκεῖν, ἵνα διὰ τούτων ἰσχυροτέραν ἀποδείξῃσι τὴν

^{17. 18.} Joan. v, 22.

βλασφημίαν, δι' αὐτῆς τῆς τοῦ Κυρίου ὁμολογίας **A** κρατυνομένην· τούτου χάριν φησί, *Τὸν ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμενον ἄνθρωπον, οὐκ ἀναλαβόντα τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπου.* Ἐγὼ δὲ πᾶσαν διερευνησάμενος τὴν θεόπνευστόν τε καὶ ἄγιαν Ἰνσφάν, οὐχ ὁρῶ ταύτην τὴν φωνὴν ἐγγραμμμένην, ὅτι μόνην τὴν σάρκα δίχα ψυχῆς, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, ὃ τὰ πάντα ποιήσας εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο. Ἀναγκαίως οὖν πρὸς τε τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν βλέπων, καὶ πρὸς τὰ δόγματα τῶν Πατέρων, καὶ πρὸς τὰς θεοπνεύστους ζωῆς, τὴν ἐν τῷ μέρει τούτῳ κατασκευασομένην ἀπέβειαν διελέγξαι πειράσομαι. Ἦλθεν ὁ Κύριος ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός· ἀπώλετο δὲ οὐ σῶμα, ἀλλ' ὅλος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ψυχῆς συγκεραμμένος. Καὶ εἰ χρὴ τὸν ἀληθέστερον εἰπεῖν λόγον, τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ προαπώλετο. Ἡ γὰρ παρακοή, προαιρέσις, οὐ σώματος, ἀμαρτία ἐστίν· ἴδιον δὲ ψυχῆς ἢ προαιρέσεις, ἀφ' ἧς πᾶσα ἢ τῆς φύσεως συμφορὰ τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ὡς μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις ἡ ἀψευδὴς τοῦ Θεοῦ ἀπειλή· ὅτι ἐν ἡμέρᾳ τῶν ἀπειρηγρευμένων ἀψωνται, ἀνυπερθέτως συναφθήσεται τῇ βρώσει ὁ θάνατος. Διπλοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου **B** συκράματος, καταλλήλως καθ' ἑκάτερον ἐνεργεῖται ὁ θάνατος, τῆς διπλῆς ζωῆς ἐνεργούσης τῷ νεκρουμένῳ τὴν στέρησιν. Σώματος μὲν γὰρ ἐστὶ θάνατος, ἢ τῶν αἰσθητηρίων σβέσις, καὶ ἢ πρὸς τὰ συγγενῶν στοιχείων διάλυσις. Ψυχὴ δὲ, φησὶν, ἢ ἀμαρτανουσα, αὐτὴ ἀποθαρσίνεται. Ἀμαρτία δὲ ἐστὶν ἢ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριωσις, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθινὴ τε καὶ μόνη ζωή. Οὐκοῦν πολλὰς ἐτῶν ἑκατοντάδας ἐπέβιω **C** μετὰ τὴν παρακοήν ὁ πρωτόπλαστος, ἀλλ' ὁ Θεός οὐκ ἐψεύσατο εἰπών· Ἐν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Διὰ γὰρ τοῦ ἀλλοτριωθῆναι αὐτὸν τῆς ἑνώσεως ζωῆς, αὐθιμερῶν ἐκυρώθη κατ' αὐτοῦ ἢ τοῦ θανάτου ἀπόφασις. Μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις ὕστερον καὶ ὁ σωματικὸς τῷ Ἀδὰμ ἐπηκολούθησε θάνατος. Ὁ τῶν τῶν διὰ τοῦτο ἐλθῶν, ἵνα ζητήσῃ καὶ σώσῃ τὸ ἀπολωλός, ὅπερ ἐν τῇ παραβολῇ ὁ ποιμὴν πρόβατον ἰνομάζει· καὶ εὐρίσκει τὸ ἀπολωλός, καὶ ἀναλαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὅλον τὸ πρόβατον, οὐ μόνην τὴν τοῦ προβάτου δορᾶν· ἵνα ἄρτιον ποιήσῃ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀνακραθέντα πρὸς τὴν θεότητα. Καὶ οὕτως οὐδὲν ἀφῆκε τῆς φύσεως ἡμῶν ὃ οὐκ ἀνέλαθεν ὃ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἀμαρτίας. Ἡ δὲ **D** ψυχὴ ἀμαρτία οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ δεκτικὴ ἀμαρτίας ἐξ ἀβουλίας ἐγένετο, ἣν διὰ τοῦτο ἀγιάζει διὰ τῆς πρὸς ἐαυτὸν ἀνακράσεως· ἵνα τῇ ἀπαρχῇ ὅλον συναγιάσῃ τὸ φέρον. Οὐ χάριν καὶ ὁ ἄγγελος μηνύων τῷ Ἰωσήφ τὴν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κυρίου ἀπώλειαν, φησὶν, *ὅτι Τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.* Καὶ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λέγει, ὅτι *Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὕμιν λελάληκα;* Ἀνθρώπος δὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα οὐ λέγεται, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων συγκαίμενον. Καὶ πάλιν φησὶ πρὸς αὐτοῦς, ὅτι *Ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι*

per hanc ipsam Domini confessionem confirmatam: hujus rei gratia dicit, eum qui in novissimis diebus factus est homo, non assumpsisse hominem anima et corpore constantem. Ego vero omnem divinitus inspiratam et sacram Scripturam perscrutatus, hanc vocem scriptam non video, quod solam carnem absque anima, in tempore secundum hominem dispensationis qui omnia fecit in seipsum assumpsit; necessario igitur ad scopum salutis nostræ respiciens, et ad Patrum decreta, et ad divinitus afflatas voces constructam in hac parte impietatem redarguere conabor. Venit Dominus ut quæreret et salvum faceret quod perierat. Perierat autem non corpus, sed totus homo ex anima contemperatus. Et si verius loquendum est, ante corpus anima perierat. Nam inobedientia, electionis sive voluntatis, non corporis peccatum est. Propria est autem animæ electio, a qua omnis naturæ calamitas principium habuit, ut verbis testatur haudquaquam mendax Dei minitatio, quod in quo die prohibitos fructus tetigerint, sine cunctatione esui mors cohærebit. Cum autem sit duplex hominis compositum, congruenter in utrumque mors duplicis vitæ munere fungentis suo ei qui moritur privationem operatur: corporis quidem mors est, sensuum instrumentorum extinctio, et in cognata elementa dissolutio. Anima autem, inquit, *quæ peccaverit, ipsa morietur* ⁷⁹. Peccatum autem est a Deo alienatio, qui est vera solaque vita. Multas igitur annorum centurias post prævaricationem insuper vixit protoplastus homo, sed Deus non est mentitus cum dixit: *In qua die comederitis, morte moriemini.* Propterea enim quod alienatus fuit et aversus ipse a vera vita, ipso die firmata et rata fuit adversus eum mortis sententia. Postea vero labentibus annis mors corporalis Adamum consecuta est. Qui igitur propter hoc venit, ut quæreret et servaret quod perierat, id quod in parabola pastor ovem nominat: et invenit quod perierat, et super humeris suis totam assumit ovem, non solam ovis pellem. ut integrum Dei hominem redderet animo et corpore ad divinitatem retemperatum, et ita nihil naturæ nostræ dimisit, quod non ille assumpsit, qui per omnia tentatus est per similitudinem absque peccato ⁸⁰. Anima autem non est peccatum, sed peccati per imprudentiam et consilii inopiam capax facta est, quam propterea per temperationem sive ad seipsum assumptionem sanctificat, ut per primitias totam sanctificet massam. Cujus gratia etiam angelus Josepho inimicorum Domini nuntians interitum, ait, quod *Mortui sunt qui quærebant animam pueri* ⁸¹. Et Dominus ad Judæos dicit: *Quæritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis* ⁸²? homo autem hominis corpus non dicitur, sed quod ex ambobus constat. Et iterum ad eos dicit: *Mihi succensetis quia totum ho-*

⁷⁹ Ezech. xviii, 20. ⁸⁰ Hebr. iv, 15. ⁸¹ Matth. ii, 20. ⁸² Joan. viii, 40.

minem sanum effeci in sabbato⁸². Manifestavit autem totius hominis notionem, in aliis quidem Evangelii ad eum qui per lectulum in medium laxatus est sive demissus, cum dixit: *Dimittuntur tibi peccata*⁸³, quæ animæ est sanatio. Et illud, *Surge et ambula*⁸⁴, quod ad carnem respicit. Et in Evangelio secundum Joannem, posteaquam corpori sanitatem dedit, animam etiam a proprio morbo liberavit, in quibus dicit: *Sanus factus es, noli amplius peccare, ne quid tibi deterius accidas*⁸⁵: inde ille utraque parte curatus fuit, animo et corpore. Sic etiam D. Paulus ait, ut duos crearet in seipso in novum hominem. Et sic in tempore passionis prædicit, suam animam voluntarie a corpore proprio discedere, dicens: *Nullus tollit animam meam a me: sed ego pono ipsam a meipso: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum eam sumendi*⁸⁶. Atque etiam propheta David secundum magni Petri interpretationem in ipsum prospiciens dixit: *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem*⁸⁷. Sic apostolo Petro effatum interpretantem⁸⁸, quod neque anima ejus relicta est in inferno: neque caro ipsius vidit corruptionem. Nam divinitas et ante carnem, et in carne, et post passionem eodem modo se habet, et quod erat natura semper est, et in æternum permanet. In passione autem humanæ naturæ, pro nobis dispensationem explevit, animam ad tempus a corpore disjungens: sed a neutro separata est, cui semel contemperata est. Et iterum dissita copulavit. Ita ut consequentiam et principium dederit omni humanæ naturæ resurrectionis a mortuis, ut totum quod est corruptibile induat incorruptionem, et quod mortale est immortalitatem⁸⁹. Primitiis nostris per temperationem cum Deo in divinitate naturam transformatis: sicut dixit Petrus quod *Dominum ipsum et Christum fecit Deus hunc ipsum Jesum, quem vos cruci suffixistis*⁹⁰; multaque ex Evangelii ad defensionem hujus opinionis et sententiæ sumere possumus. Quomodo Dominus per Christi humanitatem mundum sibi ipsi reconcilians, animæ et corpori beneficium ex se profectum hominibus dispertiendo tribuit, volens quidem per animam, attingens vero per corpus: sed esset supervacaneum omnia persequentem conferuntur turbam. oratione congerere.

Illud autem cum dictis adjecero, ad ea quæ deinceps sequuntur pergami: *Dissolve templum hoc et intra tres dies excitabo ipsum*⁹¹. Quemadmodum nos per animam et corpus, templum efficitur Dei in nobis habitantis et inambulantis: sic etiam Dominus templum nominat, quod ex utroque conflatum est, cujus solutio animæ a corpore dissolutionem significat. Quod si Evangelii vocem proferrant, *Et Verbum caro factum est*⁹², quasi nulla

A *ὅλον ἄνθρωπον ὕγιη ἐποίησιν ἐν σαββάτῳ*. Ἐφάνερως δὲ τὸ τοῦ ὅλου νόημα, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις Εὐαγγελίοις, πρὸς τὸν διὰ τῆς κλίνης ἐν τῷ μέσῳ κεχαλασμένον εἰπὼν, Ἄφένονται σοι αἱ ἁμαρτίαι· ὅπερ ψυχῆς ἐστὶν ἰασις· καὶ ὅτι Ἔγερται καὶ περιπάτει· ὅπερ εἰς τὴν σάρκα βλέπει. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην, μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ὑγίαιαν τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχὴν ἐλευθερώσας τῆς ἰδίας νόσου, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Ἰγίης γέγονας, μηκέτι ἁμάρταν· ἐντεῦθεν ὁ δι' ἀμφοτέρων τεθεραπευμένος, ἐν ψυχῇ τε λέγω καὶ σώματι. Οὕτω γάρ φησι καὶ Παῦλος, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. Καὶ οὕτως ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προλέγει, τὸ ἔκουσίως ἀποστῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ἴδιου σώματος, λέγων· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ'

B ἑμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἑμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μεγάλου Πέτρου, εἰς αὐτὸν προορίζοντος εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄβυσσον, οὐδὲ δώσεις τὸν δαίμον σου ἰδεῖν διαφθοράν· οὕτω τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τὸ βητὸν ἐρμηνεύσαντος, ὅτι οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐγκατελείφθη εἰς τὸν ἄβυσσον, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἰς διαφθοράν. Ἡ γὰρ θεότης καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ ἐν τῇ σαρκί, καὶ μετὰ τὸ πάθος αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει, ὅ ἦν τῇ φύσει πάντοτε οὐσα καὶ εἰς αἰεὶ διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύσασα τὴν ψυχὴν πρὸς καιρὸν ἐκ τοῦ σώματος, χωρισθεῖσα δὲ οὐδετέρου ὧ ἅπαξ συνανεκράθη, καὶ πάλιν τὰ διεστώτα συνάψασα, ὥστε ἀκολουθίαν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· ἵνα τὸ φθαρτὸν ἅπαν ἐνδύσθῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανάσιαν· τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνακράσεως εἰς θελίαν φύσιν μεταποιηθείσης· καθὼς εἶπεν ὁ Πέτρος, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· καὶ πολλὰ τοῦ τοιοῦτου δόγματος ἐκ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων ἐστὶν εἰς συμμαχίαν λαβεῖν· πῶς ὁ Κύριος τῷ κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπίνῳ, τὸν κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσων, ἐπεμέρισε τῇ ψυχῇ τε καὶ τῷ σώματι τὴν παρ' αὐτοῦ γινομένην τοῖς ἀνθρώποις εὐεργεσίαν· θέλων μὲν διὰ τῆς ψυχῆς, ἐφ'

D ἀπτόμενος δὲ διὰ τοῦ σώματος· ἀλλὰ περιττὸν ἂν εἴη πάντα διεξιόντα, ὅχλον ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ.

Ἐκεῖνο δὲ τοῖς εἰρημένους ἔτι προσθεῖς, πρὸς τὰ ἐφεξῆς μεταθήσομαι· Ἐλύσατε τὸν ναβὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὅσπερ ἡμεῖς διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ναδὸς γινόμεθα τοῦ ἐνοικούντος ἐν ἡμῖν καὶ ἐμπεριπατούντος, οὕτως καὶ ὁ Κύριος ναβὸν ὀνομάζει τὸ συναμφοτέρον, οὗ ἡ λύσις τὴν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος σημαίνει διάλυσιν. Εἰ δὲ προσφέρουσι τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὡς διὰ τοῦ μή συμμημονευθηαί

⁸² Joan. vii, 20 sqq. ⁸³ Matth. ix, 2. ⁸⁴ Luc. v, 18 sqq. ⁸⁵ Joan. v, 14. ⁸⁶ Joan. x, 18. ⁸⁷ Psal. xv, 40. ⁸⁸ Act. ii, 27. ⁸⁹ I Cor. xv, 53. ⁹⁰ Act. ii, 36. ⁹¹ Joan. ii, 19. ⁹² Joan. i, 14.

καὶ τὴν ψυχὴν, κατασκευάζεσθαι τὸ ἀψυχὸν ἀνειληφθαι τὴν σάρκα· μαθέτωσαν ὅτι οὐνήθες ἐστὶ τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ τῷ μέρει συμπεριλαμβάνειν τὸ ὅλον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει, οὐ κερωρισμένην τῶν ψυχῶν τὴν σάρκα λέγει τῷ Κριτῇ παραστήσεσθαι. Καὶ τὸν Ἰακώβ ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον καταβάντα παρὰ τῆς Ἱστορίας ἀκούσαντες, καὶ τὴν σάρκα μετὰ τῶν ψυχῶν ἐνόησαμεν. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Λόγος σὰρξ γενομένος, ἄλλο μετὰ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀνέλαθε φύσιν. Ὅθεν καὶ τὸ πεινῆν καὶ τὸ διψῆν, καὶ τὸ δειλιῆν καὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ τὸ καθεύδειν, καὶ τὸ ταράττεσθαι, καὶ τὸ δακρῦειν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι, ἐν αὐτῷ χώρῳ ἔσχεν, οὔτε γὰρ ἡ θεότης κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν τι τοιοῦτον ἀναδέχεται πάθος, οὔτε καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ ἐν ἐκείνοις γίνεται, μὴ ψυχῆς συνδιατιθεμένης τῷ σώματι.

Καὶ περὶ μὲν τῆς εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημίας τοσαῦτα· ἴδωμεν δὲ καὶ ὅσα περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος διεξέρχεται. Μετὰ τοῦτο, Πιστεύομεν, φησὶν, εἰς τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἐγὼ δὲ ἔδηλον οἶμαι πᾶσιν εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσιν, πρὸς ὃ τι βλέπειν παρατρέπει τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου παραδοθεῖσαν τῆς πίστεως ἔκθεσιν ἐν τοῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς λόγοις. Τῆς ἀτοπίας ταύτης ἀπελεγχθεῖσης, ὁμῶς δὲ καὶ νῦν δι' ὀλίγων τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τῆς κακουργίας φανερὸν καταστήσει πειράσομαι. Ἄς γὰρ ἐκεῖ Πατέρα οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ τῇ ἀδιότῃ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν συνεδέξηται, οὐδὲ τὸν Υἱὸν ὠνόμασεν, ἵνα μὴ τὴν κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητα τῆς φωνῆς ταύτης συμπαραστήσῃ· οὕτω καὶ νῦν οὐ λέγει Πνεῦμα ἅγιον, ἵνα μὴ τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ κατὰ πάντα ἡνωμένον Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνομολογήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ ἴσον ἢ τε τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ τοῦ ἀγίου κλήσις παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται (πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα πρὸς ἑαυτὸν ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, καὶ ἅγιος Κύριος ὁ Θεός, καὶ εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός), ἵνα μὴ τις γένηται τοῖς ἀκούουσιν ἀγίου Πνεύματος εὐσεβῆς διὰ τούτων ὑπόληψις, ἢ διὰ τὸ κοινωεῖν τε τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἐνδόξης κλήσεως ἐγγινόμενῃ· τούτου χάριν παρακρούσασμενος τὴν ἀκοῆν τῶν ἀνοήτων, τῆς παρὰ Θεοῦ προεκτεθεισης πίστεως ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστηρίου ὑπαλλάσσει τὰ ῥήματα· ὡσπερ ὁδοποιήσας διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης τὴν κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου ἀσέβειαν. Εἰ γὰρ εἶπεν ὅτι Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα δὲ ὁ Θεός, ὑπέκρουσεν ἂν ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος, ὅτι εἰ χρὴ πιστεύειν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πνεῦμα δὲ ὁ Θεός ὀνομάζεται· οὐκ ἄλλο τι κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν, ἢ ἔχειν πάντως ὃ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων κυρίως κατονομάζεται. Ὅσα γὰρ οὐ ψευδῶς, οὐδὲ ἐκ καταχρήσεως, ἀλλὰ κυρίως ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων δηλοῦται, τούτων ἀνάγκη πᾶσα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὀμολογεῖσθαι φύσιν, τὴν τοῖς αὐτοῖς σημαυνομένην ὀνόμασι. Διὰ ταῦτα σωπῆσας τὴν παρὰ

A animæ facta commemoratione, caro animæ expressa assumpta fuerit, discant id sacre Scripturæ familiare esse, parte aliqua totum complecti. Qui enim dixit, *Ad te omnis caro veniet*⁹⁴, non separatam ab animis carnem, ad iudicem venturam esse dicit. Et Jacob cum septuaginta animis in Ægyptum descendisse, ex historiis nos qui audimus⁹⁵, etiam carnem cum animis intelligimus. Sic etiam Verbum caro factum totam cum carne humanam naturam assumpsit. Unde et esurire et sitire, formidare, extimescere, concupiscere, obdormiscere, turbari et illacrymari, et quæ sunt ejusmodi in eo locum habuerunt : neque enim divinitas propria natura tales affectus suscipit; neque caro per se in illis est, si anima cum corpore non est conjuncta.

B Ac quidem de blasphemia, id est, impio convicio in Filium Dei hæc sint hactenus dicta. Jam videamus quæ de sancto Spiritu percenset. Post hoc, *Credimus*, inquit, *in Paracletum Spiritum veritatis*. Ego autem clarum esse omnibus arbitror qui hæc legunt, ad quid respiciens a Domino fidei traditam expositionem, in sermonibus de Filio et Patre pervertit. Quamvis hujus absurditas satis jam fuerit refutata, nunc tamen paucis verbis hujus fallacis astutiæ scopum patefacere operam dabo. Ut enim illic Patrem non dixit, ne cum Patris æternitate Filium pariter ostenderet, neque Filium nominavit, ne eam quæ secundum naturam est, familiaritatem et necessitudinem hac voce simul repræsentaret, sic et nunc non dicit Spiritum sanctum, ne majestatem gloriæ ipsius et quod per omnia Patri et Filio unitum est, hoc ipso nomine consiliter cogere. Quandoquidem enim Patri et Filio ex æquo cum Spiritu tum etiam *sancti* nuncupatio in sacra Scriptura accommodatur (Deus enim est spiritus, et spiritus ante personam nostram Christus Dominus : et sanctus Dominus Deus, et unus sanctus, unus Dominus Jesus Christus), ne qua audientibus per hæc verba, Spiritus sancti pia et religiosa ingeneraretur opinio, ex eo insita quod Spiritus sanctus communem habeat cum Patre et Filio illustrem appellationem, idcirco D inductorum et amentium auditum fallens et eludens, a Deo expositæ fidei in traditione mysterii verba immutat et invertit, tanquam hic viam sternens per hanc consequentiam ad impietatem contra Spiritum sanctum. Si enim dixisset *Credimus in Spiritum sanctum, Spiritus autem Deus est*; qui in divinis eruditus est, subcrepisset, Si in Spiritum sanctum credendum est, spiritus autem Deus nominatur, non aliud quid secundum naturam est ille omnino qui per eadem nomina cognominatur. Nam quæcumque non falso, nec ex abusu, sed proprie per eadem nomina declarantur, horum unam eamdemque naturam necesse est omnino fa-

⁹⁴ Psal. Lxiv, 3. ⁹⁵ Gen. xlvi, 27; Act. vii, 14.

teri, quæ iisdem nominibus significatur. Quapropter A silentio tacitus involvens a Domino in fide prolatam et constitutam vocem, *Credimus*, inquit, in *Paracletum*, id est, consolatorem et confirmatorem. Ego autem in divinitus inspirata Scriptura, hoc nomen esse commune Patris et Filii didici. Filius enim ex æquo et seipsum atque etiam Spiritum sanctum nominat Paracletum, id est, consolatorem. Pater vero per quæ operatur paraclesim, id est *consolationem*, nomen paracleti, id est *consolatoris*, sibi prorsus vindicat. Non enim qui opus paracleti et consolatoris facit, nomen operis indignatur. Et enim David ad Patrem dicit: *Tu, o Domine, auxiliatus es mihi et consolatus es me*⁹⁶⁻⁹⁷, et magnus Apostolus eadem de Patre recenset, dum dicit, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*⁹⁸: Filium autem Joannes in una Catholice Epistolarum aperte nominat paracletum⁹⁹, id est *consolatorum*. Atque ipse Dominus per ea verba quibus dixit, se alium nobis missurum esse paracletum¹, id est, *consolatorum*, de Spiritu loquens, in seipso prorsus hoc nomen ante confessus est. Cum autem huius verbi παρακαλεῖν (*consolari*) sit duplex significatio, una quidem per honorifica verba et figuras quibus eum quo indigemus ad commiserationem adducimus et flectimus: altera vero notitia curatrix est et sanatrix afflictionum animi et corporis; utriusque significati ex æquo sancta Scriptura naturæ divinæ notionem paracleti assignat. Modo quidem Paulus Dei sanatricem nostri virtutem per paraclesim repræsentat, dicens, *Qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*². Rursus in altera intelligenti sive significatione ad Corinthios scribens hæc narrat, *Pro Christo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*³.

Quæ cum ita sint, quomodocunque in Spiritu nomen Paracleti intellexeris, non a Patris Filiique communione secundum utrumque significatorum discedes. Non igitur in hac parte neque volens Spiritus sancti gloriam deprimere potuit, illud ei attribuens quod quidem Patri et Filio a sancta Scriptura ascribitur. Spiritum autem veritatis cum dixit Eunomius, ipse quidem, sicut opinor, hac voce voluit quid subditum astruere. Siquidem veritas Christus est, illum autem Spiritum veritatis nominavit. Ac si quis dicat creaturam veritatis esse et subditum, nesciens quod Deus justitia dicitur; neque sane creaturam justitiæ Deum intelligimus. Quare cum Spiritum veritatis didicimus, hac voce Deo decoram intelligentiam accepimus, illato sermone ad præstantius et melius quasi manu ducti. Cum enim dixit Dominus, *Spiritum veritatis*, statim subjunxit, *qui a Patre procedit*⁴. Quod quidem nulli eorum quæ in creatione intelliguntur vox Domini attribuit, non iis quæ videntur, non illis quæ obtutum oculis-

του Κυρίου νομοθετηθεισαν ἐν τῇ πίστει φωνῆν. Πιστεύομεν, φησὶν, εἰς τὸν παράκλητον. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ δνομα κοινὸν ἔμαθον εἶναι παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, Πατὴρ τε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἐπίσης ἑαυτὸν τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνομάζει Παράκλητον. Ὁ δὲ Πατήρ δι' ὧν ἐνεργεῖ τὴν παράκλησιν, οἰκτιροῦται πάντως τοῦ παρακλήτου τὸ δνομα. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ἔργον ποιῶν τοῦ παρακλήτου, ἀπαξιοῖ τοῦ ἔργου τὸ δνομα. Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι Σὺ Κύριε ἐβοήθησάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ Πατρὸς διεξέρχεται, λέγων, *Ἐυλόγητός ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμῶς ἐπὶ πόσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τὸν δὲ Υἱὸν ὁ Ἰωάννης ἐν μιᾷ τῶν Καθολικῶν Ἐπιστολῶν διαβρήδην ὀνομάζει παράκλητον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, δι' ὧν εἶπε καὶ ἄλλον παράκλητον ἡμῖν ἀποσταλήσεσθαι, περὶ τοῦ Πνεύματος λέγων, ἐφ' ἑαυτοῦ πάντως τὸ δνομα τοῦτο προουμολόγησε. Διπλῆς δὲ οὐσίας τῆς τοῦ παρακαλεῖν σημασίας, μὴ μὲν, διὰ τῶν τιμητικῶν ῥημάτων τε καὶ σχημάτων, ὑπὲρ ὧν ἂν τις ὁρῶμενος τύχωμεν, εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐπαγόμενοι· ἐτέρας δὲ τῆς θεραπευτικῆς τῶν ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν παθημάτων ἐπινοίας, τῶν καθ' ἑκάτερον σημανομένων ἐπίσης ἡ ἁγία Γραφή προσμαρτυρεῖ τῇ θεῇ φύσει τοῦ παρακλήτου τὴν ἕνοιαν. Νῦν μὲν γὰρ ὁ Παῦλος τὴν λατρικὴν ἡμῶν τοῦ Θεοῦ δύναμιν διὰ τῆς παρακλήσεως ἡμῖν παρίστησι, λέγων· Ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμῶς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τιτου. Πάλιν δὲ κατὰ τὴν ἑτέραν διάνοιαν πρὸς τοὺς Κορινθίους γράφων, ταῦτα διέξεισιν. ὅτι Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλίγητε τῷ Θεῷ.

Τούτων οὖν οὕτως ἔχόντων, ὅπως ἂν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος νοήσης τοῦ παρακλήτου τὸ δνομα. τῆς τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας, καθ' ἑκάτερον τῶν σημανομένων, οὐκ ἀποστήσεις. Οὐκοῦν ἐν τῷ μέρει τούτῳ οὐδὲ βουλόμενος κατασμικρύνειν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξαν δεδύνηται, ἐκεῖνο προσμαρτυρῶν αὐτῷ, ὅπερ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀνατίθεται. Πνεῦμα δὲ ἀληθείας εἰπὼν Εὐνόμιος, αὐτὸς μὲν, ὡς οἶμαι, τὸ ὑποχείριον ἠβουλήθη διὰ τῆς τοιαύτης παραστήσαι φωνῆς. Ἐπειδὴ ἀλήθεια μὲν ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἐκεῖνο δὲ Πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασεν. Ὡς εἰ τις λέγοι κτήμα τῆς ἀληθείας εἶναι καὶ ὑποχείριον, οὐκ εἰδὼς ὅτι δικαιοσύνη ὁ Θεὸς λέγεται· καὶ οὐ δῆπου κτήμα τῆς δικαιοσύνης τὸν Θεὸν ἐνοήσαμεν. Ὡστε καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας μαθόντες, τὴν θεοπρεπῆ διάνοιαν παρὰ τῆς φωνῆς ἐδεξάμεθα, τῷ ἐπαχθέντι λόγῳ πρὸς τὸ κρείττον χειραγωγούμενοι. Εἰπὼν γὰρ ὁ Κύριος, *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐπήγαγεν εὐθύς, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*. Ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν

⁹⁶⁻⁹⁷ Psal. lxxvii, 17. ⁹⁸ II Cor. i, 3, 4. ⁹⁹ I Joan. ii, 1. ¹ Joan. xvi, 7, 13. ² II Cor. vii, 6. ³ II Cor. v, 20. ⁴ Jo. n. xv, 26.

τῆ κτίσει νοουμένων ἢ φωνῆ τοῦ Κυρίου προσεμαρ- A
 τύρησεν, οὐ τοῖς ὀρωμένοις, οὐ τοῖς ἀγράτοις, οὐ θρό-
 νωις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐκ ἐξουσίαις, οὐ κυριότησιν, οὐκ ἄλλω
 τινὶ ὀνομαζομένῳ ὀνόματι· οὕτε ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτῃ,
 οὕτε ἐν τῷ μέλλοντι. Θυτοῖνον πᾶσα ἡ κτίσις ἀμέτοχος,
 ὄλον ἂν εἴη πάντως· οὗτο τοῦ τῆς ἀκτίστου φύσεως
 ἰδὸν ἔστι καὶ ἐξείρετον. Οὕτος δὲ πιστεύειν κελεύει εἰς
 τὴν καθηγητὴν τῆς εὐσεβείας. Οὐκ οὖν πιστευέτω εἰς
 τὴν Παῦλον τε καὶ Βαρνάβαν, καὶ Τίτον, καὶ Σιλουά-
 νον, καὶ Τιμόθεον, καὶ πάντας ἐκείνους δι' ὧν πρὸς τὴν
 πίστιν καθωδηγήθημεν. Εἰ[ς] γὰρ τὸ καθηγούμενον
 εἰς εὐσεβειαν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πιστεύεσθαι
 χρῆ, πάντες οἱ προφῆται καὶ νομοθέται, καὶ πα-
 τριάρχαι, κήρυκες τε καὶ εὐαγγελισταί, καὶ ἀπόστολοι,
 ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι ὁμοτίμως ἔχουσι πρὸς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθηγηταὶ τοῖς μετ' ἐκείνους τῆς
 εὐσεβείας γενόμενοι. *Γενόμενος*, φησὶν, ὑπὸ τοῦ
 μόρου Θεοῦ διὰ τοῦ Μορογενεῦς. Ἀνακεφαλαίου-
 ται πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν διὰ τῶν εἰρημένων.
 Πάλιν μόνον Θεὸν τὸν Πατέρα κατονομάζει ὄργανον
 ἐκρημένον τῷ Μορογενεῖ πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ
 Πνεύματος. Ποῖαν εὐρῶν ἐκ τῆς Γραφῆς σκιάν τοῦ
 τοιοῦτου νοήματος, ταῦτα τολμᾷ; Ἐκ ποίας ἀρχῆς
 δι' ἀκολούθου πρὸς τὸ τοιοῦτο πέρας προήγαγε τὴν
 ἀσέβειαν; Τίς πῶν εὐαγγελιστῶν φησι; τίς ἀπόστο-
 λος; τίς προφήτης; Πᾶν μὲν οὖν τὸ ἐναντίον
 πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος, ἡ διὰ τῆς ἐπιτοίας τοῦ
 Πνεύματος ἀναγραφείσα, μαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι
 τὴν θεότητα. Οἶον (κρεῖττον γὰρ δι' αὐτῶν τῶν
 μαρτυριῶν ἀποδείξει τὸν λόγον) οἱ λαβόντες ἐξου-
 σίαν τοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, μαρτυροῦσι τῷ Πνεύ-
 ματι τὴν θεότητα. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ τὴν τοῦ Κυρίου
 φωνήν, ὅτι οἱ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθέντες, Θεοῦ
 τέκνα εἰσὶν; Οὕτω γὰρ διαβρήθην μαρτυρεῖ τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι τῶν τοῦ Θεοῦ τέκνων τὴν γέννησιν, εἰ-
 πὼν, ὅτι *Ὅσπερ τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρ-
 κός, σὰρξ ἐστίν· οὕτως καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ
 τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστιν.* Ὅσοι δὲ ὑπὸ τοῦ
 Πνεύματος ἐγεννήθησαν, Θεοῦ τέκνα προσηγορεῦ-
 θησαν. Οὕτως καὶ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προσφυσήμα-
 τος δεδωκότος τοῖς μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 φησὶν ὁ Ἰωάννης, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς
 πάντες ἐλάβομεν. Ἐν αὐτῷ δὲ κατοικεῖν τὸ πλήρωμα
 τῆς θεότητος, ὁ μέγας Παῦλος διαμαρτύρεται. Ἀλλὰ
 καὶ ἐτι διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου περὶ τῆς γενομέ-
 νης αὐτῷ θεοφανείας, ὅτε εἶδε τὸν καθήμενον ἐπὶ
 θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα
 παρὰ τοῖς ἐν Πατέρα εἶναι λέγει τὸν ὄφθοντα· ὁ
 δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἰς τὸν Κύριον ἀναφέρει
 τὴν προφητείαν, λέγων περὶ τῶν μὴ πισπευκότων
 Ἰουδαίων τὰς τῷ προφήτῃ βηθείας περὶ τοῦ Κυ-
 ρίου φωνάς, ὅτι *Ταῦτα εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε
 ἱερὸν ὄξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.* Ὁ δὲ
 μέγας Παῦλος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὸν αὐτὸν τοῦτον
 λόγον προσεμαρτύρησεν, ἐν τῇ γενομένῃ αὐτῷ πρὸς
 τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν Ῥώμην δημογορίαν. Ὅτε
 φησὶν, Κάλως εἶπε περὶ ὑμῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,

rum effugiunt, non thronis, non principatibus, non
 potestatibus, non dominationibus, non alii qui no-
 mine aliquo nominatur; neque etiam in hoc sa-
 culo neque in futuro. Cujus igitur omnis creatura
 expers est, perspicuum fuerit omnino hoc increate
 naturæ proprium esse et præcipuum: hic autem
 jubet credere (in magistrum pietatis.) Ergo credat
 in Paulum, et Barnabam, et Titum, et Sylvanum,
 et Timotheum, omnesque illos per quos ad fidem
 deducti fuimus. Nam si in id quod ad pietatem du-
 cit cum Patre et Filio credere oportet, omnes pro-
 phetæ et legesatores, patriarchæ, præconesque et
 evangelistæ et apostoli pastoresque et doctores
 pari honore cum Spiritu sancto decorandi sunt,
 quia fuerunt iis qui post illos nati sunt pietatis
 præstitites et magistri. *Factus*, inquit, *a solo Deo*
per Unigenitum; in summam et caput redigit om-
 nem suam impietatem, per hæc dicta. Rursus solum
 Deum Patrem nominat instrumento usum Unigenito
 ad constructionem Spiritus. Quamnam ex Scriptura
 umbram hujusmodi notionis naetus hæc audet? Ex
 quo principio per consecutionem ad talem conclu-
 sionem produxit impietatem? Quisnam evangeli-
 starum hoc dicit? quis apostolus? quis propheta?
 omnino quidem contrarium omnis a Deo inspirata
 Scriptura afflatu Spiritus descripta, deitatem Spi-
 ritui suo testimonio asserit, exempli gratia, præstat
 enim testimoniis orationem demonstrare, qui acce-
 perunt potestatem ut Dei filii fierent, suo testimo-
 nio Spiritui vindicant divinitatem. Quis enim Do-
 mini vocem ignorat? Qui ex Spiritu nati sunt filii
 Dei sunt⁵. Sic enim aperte Spiritui sancto filiorum
 Dei generationem ascribit, cum dixit: *Quemad-
 modum quod ex carne genitum est, caro est: ita
 etiam quod ex spiritu genitum est spiritus est*, qui-
 cunque a Spiritu geniti sunt filii Dei appellati
 sunt⁶. Sic etiam cum Dominus per suum afflatum
 discipulis dedisset Spiritum sanctum, ait Joannes⁷,
 Ex plenitudine ejus omnes accepimus. In eo au-
 tem inhabitare plenitudinem deitatis magnus Paulus
 testificatur. Quin etiam per prophetam Isaiam
 de ea quæ sibi facta est Dei apparitio, cum vi-
 dit sedentem in throno excelso et elevato, anti-
 quior traditio Patrem esse dicit eum qui visus est.
 Sed Joannes evangelista ad Dominum refert prophe-
 tiam, dicens de Judæis qui non crediderunt, eas
 voces quæ a Domino prophetæ dictæ fuerunt. *Hæc*,
 inquit⁸, *dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus et*
*locutus est de eo*⁹. Magnus vero Paulus eundem
 sermonem Spiritui sancto attribuit, in ea concione
 quam ipse Romæ habuit ad Judæos, cum ait, Bene
 dixit de vobis Spiritus sanctus, quod auditu au-
 dietis et non intelligetis: ostendens, sicut opinor,
 per hanc sanctam Scripturam¹⁰, quod omnis visio
 divini omnisque Dei apparitio, atque om-
 nis sermo qui ex persona Dei dicitur, de Patre
 et de Filio et de Spiritu sancto intelligitur.

⁵ Joan. iii, 6. ⁶ Joan. i, 13. ⁷ Joan. xx, 22. ⁸ Isa. vi, 1. ⁹ Joan. xii, 41. ¹⁰ Act. xxviii, 25, 26.

Propter hoc Davide dicente quod ad iram Deum A
provocaverunt in deserto, et exacerbaverunt in
terra¹¹ inaquosa; Apostolus ad Spiritum sanctum
refert ea quæ ab Israelitis contra Deum facta sunt,
sic ad verbum scribens, Quocirca sicut dicit Spiritus
sanctus: *Nolite obdurare corda vestra sicut in
exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi
tentaverunt me patres vestri*^{12, 13}; et alia omnia
personæ Spiritus sancti ascribit, quæcunque propheta
Deo tribuit. Qui autem nos per hæc dogmata tres deos fingere jactitant, nondum fortasse
nec numerare didicerunt. Si enim Filius et Pater a
se invicem in dualem significationem non disper-
tiantur (unum enim sunt, non duo secundum vocem
Domini, unum etiam Spiritus sanctus), quomodo
unum cum uno conjunctum in trium deorum
numerum discinditur? vel plane perspicuum est
quod nullus nobis trium deorum numerum in cri-
men verterit, qui non prius ipse deorum dualita-
tem proprio dogmate astruxerit. Duobus enim
unum qui addit, ternarium deorum numerum per-
ficit; a quibus autem unus Deus adoratur, in no-
mine Patris et Filii et Spiritus sancti, quem locum
habet trium deorum criminatio?

*ἰδίῳ δόγματι κατασκευάζων. Τοῖς γὰρ δύο τὸ ἐν συντιθέμενον, τὴν Τριάδα τῶν θεῶν ἀπεργάζεται· παρ' ἧν
δὲ εἰς προσκυνεῖται Θεός, ἐπ' ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, πόλιαν ἔχει χώραν ἢ τῶν τριῶν
θεῶν κατηγορία;*

Sed omnem Eunomii sermonem resumamus.
Factus, inquit, a solo Deo per Unigenitum et hic.
Quænam igitur hæc est demonstratio, *et hic*: an
hunc unum esse eorum quæ ab Unigenito facta
sunt? omnia per ipsum esse facta omnino dicent,
et in omnibus comprehensum esse et hunc. Ad
quos dicemus, *Omnia per ipsum facta sunt.* Sicut
autem ait Paulus¹⁴, facta sunt aspectabilia et in-
aspectabilia, throni, potestates, principatus, domi-
nationes, virtutes; in annumeratis autem per thro-
nos et potestates Cherubim et Seraphim Paulus
complexus est: huc usque omnia. Spiritum autem
sanctum, utpote qui est super naturam eorum quæ
creata sunt, in enumeratione eorum quæ sunt tacit-
us præterit; neque factum esse, neque subjectum
per suos sermones nobis demonstrans, sed sicut
Propheta¹⁵, bonum et rectum et ducem se præben-
tem Spiritum sanctum nominat, per ducem se præ-
bentem, principalem significans. Sic etiam Aposto-
lus omnia in omnibus operari prout vult, asserens¹⁶,
auctoritate plenam potestatem Spiritus dignitati
attribuit. Dominus autem liberam ejus potentiam et
operationem in sermone cum Nicodemo declarat,
dicens, *Spiritus ubi vult spirat*¹⁷. Quomodo igitur
Eunomius hunc asserit unum esse eorum quæ a
Filio condita sunt, æternæ subjectioni condemnatum:
omnino, inquit, subjectum. Non intelligo qua subje-
ctionis specie eum subdit qui imperium et princi-
patum habet: vox enim hæc in sancta Scriptura
multiplex est, multisque modis intelligitur et dici-

στι ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· δεικνύς, ὡς
οἶμαι, δι' αὐτῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅτι πᾶσα ὀπτα-
σία θειοτέρα, καὶ πᾶσα θεοφάνεια, καὶ πᾶς λόγος ἐκ
προσώπου Θεοῦ λεγόμενος, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖται,
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου.
Διὰ τοῦτο τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος, ὅτι παρώργισαν τὸν
Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ παρώξυναν αὐτὸν ἐν γῆ ἁν-
ύδρι, ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφέρει
τὰ παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ γεγενη-
μένα, οὕτως γράφας τῷ ῥήματι Διδ, καθὼς λέγει
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, *Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας
ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν
τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ
πατέρες ὑμῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῷ προσώπῳ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἀνατίθεισιν, ὅσα ἡ προφητεία πρὸς
Θεὸν ἀναφέρει. Οἱ δὲ τρεῖς ἡμῖν θεοὺς διὰ τῶν τοιού-
των ἐπιθρολλοῦντες δογμάτων, οὕτω τάχα οὐδὲ
ἀριθμεῖν ἐδιδάχθησαν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ
οὐ μερίζονται ἀπ' ἀλλήλων εἰς δυϊκὴν σημασίαν (ἐν
γὰρ εἰσι, καὶ οὐχὶ δύο, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν·
ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον), πῶς τὸ ἐνὶ συντιθέ-
μενον εἰς τριῶν θεῶν ἀριθμὸν διασχίζεται; ἢ ὄφλον
πάντως ἐστίν, ὅτι οὐκ ἂν τις ἐπικλιθέσειεν ἡμῖν τριῶν
θεῶν ἀριθμὸν, μὴ πρότερον αὐτοῦ θεῶν δύοῦ ἐν τῷ
θεῶν ἀριθμῷ;*

'Ἄλλ' ἐπαναλάβωμεν πάντα τοῦ Εὐνομίου τὸν λό-
γον. *Γενόμενος, φησίν, παρὰ τοῦ μόνοι Θεοῦ διὰ
τοῦ Μορογενοῦς καὶ τοῦτο.* Τίς οὖν ἀπέδειξε τοῦ
καὶ τοῦτο ἐν τῶν παρὰ τοῦ Μορογενοῦς εἶναι; Πάντα
δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι πάντως ἐροῦσιν, ἐν δὲ τοῖς
πᾶσι συμπεριελήφθαι καὶ τοῦτο πρὸς οὓς ἐροῦμεν
ὅτι *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; ἐγένετο δὲ, καθὼς ὁ
Παῦλος φησίν, ὀρατὰ καὶ ἀόρατα, θρόνοι, ἐξουσίαι,
ἀρχαί, κυριότητες, δυνάμεις· ἐν δὲ τοῖς ἀπριθμη-
μένοις διὰ τῶν θρόνων τε καὶ τῶν δυνάμεων, τὰ Χε-
ρουβιμ καὶ τὰ Σεραφίμ ὑπὸ τοῦ Παύλου κατελείπεται·
ἕως τούτου τὰ πάντα. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς
ὑπὲρ τὴν φύσιν τῶν γεγονότων ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει
τῶν δυῶν ὁ Παῦλος ἀποσιώπησεν, οὕτε τὸ γενέσθαι,
οὕτε τὸ ὑποτετάχθαι διὰ τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἡμῖν ἐν-
δειξάμενος· ἀλλ' ὡς περ ὁ Προφήτης ἀγαθὸν, καὶ
εὐθὲς, καὶ ἡγεμονικὸν ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
διὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸ ἀρχικὸν ἐνδεικνύμενος· οὕτω
καὶ ὁ Ἀπόστολος πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖν. καθὼς βού-
λεται, διοριζόμενος, τὴν αὐθεντικὴν ἐξουσίαν προ-
μαρτυρεῖ τῇ ἀξίᾳ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Κύριος τὴν
αὐτεξούσιον αὐτοῦ δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν ἐν τῷ
πρὸς Νικόδημον λόγῳ φανεράν ποιεῖ, λέγων, ὅτι *Τὸ
Πνεῦμα δὸν θέλει πνεῖ*. Πῶς οὖν καὶ ὁ Εὐνόμιος
ἐν καὶ τοῦτο τῶν γεγονότων εἶναι παρὰ τοῦ Υἱοῦ δι-
ορίζεται, τῇ αἰδίῳ ὑποταγῇ καταδεικασμένον· *Καθ-
άπαξ γὰρ, φησίν, ὑποταγμένον*· οὐκ οἶδα ποίῳ τῆς
ὑποταγῆς εἶδει τὸ ἡγεμονικὸν τε καὶ ἀρχικὸν ὑπο-
κεύξας. Πολύσημος γὰρ ἡ τοιαύτη φωνὴ παρὰ τῇ
ἁγίᾳ Γραφῇ, καὶ πολυτρόπως νοουμένη καὶ λεγομένη.

¹¹ Psal. xciv, 9. ^{12, 13} Hebr. iii, 8; Psal. xciv, 8 sqq. ¹⁴ Coloss. i, 16. ¹⁵ Psal. l, 12, 13, 14.
¹⁶ 2 Cor. xii, 11. ¹⁷ Joan. iii, 8.

καὶ γὰρ καὶ τὴν βλογον φύσιν ὑποτετάχθαι φησὶν ὁ Προφήτης, καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ κεκρατημένους τῷ αὐτῷ ὑπάγει ὀνόματι, καὶ δούλους τοῖς ἰδιοῖς δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι νομοθετεῖ ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὰ εἰκὼ ἐν ὑποταγῇ ἔχειν τοὺς τῆς ἱερουσόνης προσετηχίας διακελεύεται· ὡς τῆς γινομένης παρ' αὐτῶν ἀταξίας, καθ' ὁμοιότητα τῶν Ἑλλεί τοῦ ἱερέως παίδων, εἰς τοὺς πατέρας διαδαινούσης. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὑποταγὴν, ὅταν ἐκωθέντες οἱ πάντες ἀλλήλοις, διὰ τῆς πίστεως ἐν σώμα τοῦ Κυρίου τοῦ ἐν πᾶσιν ὄντος γενώμεθα, τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὑποταγῆν ὁ Ἀπόστολος λέγει, τῆς παρὰ πάντων ὁμοθυμαδὸν γινομένης τῷ Υἱῷ προσκυνήσεως παρὰ τε τῶν ἐπουρανίων, καὶ τῶν ἐπιγείων, καὶ τῶν καταχθονίων, εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν διαδαινούσης· οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου, ὅτι *Ἀὐτῷ κἀμψίει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Οὗ γενομένου, τὸν ἐν πᾶσιν ὄντα Υἱὸν διὰ τῆς εὐίας πάντων, ἐν ὅς ἐστιν ὁ Υἱός, ὑποταγῆς αὐτὸν ὑποτάσσεσθαι τῷ Πατρὶ, ἢ μεγάλῃ τοῦ Παύλου διαδαινούται σοφία. Τίνα οὖν ἐπιθρῦλλεῖ τῷ Πνεύματι τὴν καθάπαξ ὑποταγὴν ὁ Εὐνόμιος; οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς προσρφεύσεως παρ' αὐτοῦ διδασκῆθαι φωνῆς τῶν ἀλόγων, ἢ τῶν αἰχμαλώτων, ἢ τῶν οἰκετῶν, ἢ τῶν σφραγισμένων τέκνων, ἢ τῶν διὰ τῆς ὑποταγῆς σωζομένων. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ἀνθρώπων ὑποταγὴ, σωτηρία τοῖς ὑποτασσομένοις ἐστί. Κατὰ τὴν αὐτοῦ Προφήτου φωνὴν ἢ φησὶν, ὑποτάσσεσθαι τῷ Θεῷ τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ γίνεται διὰ τῆς ὑποταγῆς τὸ σωτήριον· ὡς εἶναι τὴν ὑποταγὴν, τῆς ἀπωλείας ἀλεξιτήριον. Ὡσπερ τοίνυν ἱατρικὴ τοῖς νοσοῦσι σπουδάζεται, οὕτως καὶ ἡ ὑποταγὴ τοῖς θεομένοισι τῆς σωτηρίας. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ζωοποιῶν τὰ πάντα, ποίας ἐνδεὲς ἐστὶ ζωῆς, ἵνα διὰ τῆς ὑποταγῆς τὴν σωτηρίαν ἐαυτῷ κατακτήσῃται; Ἐπειδὴ τοίνυν οὐτε ἀπὸ τινος θείας φωνῆς τὸ τοιοῦτον ἐπιθρῦλλεῖν ἔχει τῷ Πνεύματι, οὐτε ἐκ τῆς τῶν εἰκότων λογισμῶν ἀκολουθίας ταύτην, κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν βλασφημίαν προήκατο· δῆλον ἂν εἴη τοῖς κων ἔχουσιν, ὅτι ἀσυνηγόρητον ἐκτίθεται κατ' αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν, οὐτε μαρτυρία τιμὴ Γραφικῆ, οὐτε μὴ ἀκολουθία λογισμῶν κρατυνομένην.*

Προστίθῃσι δὲ τούτοις, ὅτι *Ὅτε κατὰ τὸν Πατέρα, οὐτε τῷ Πατρὶ συναριθμοῦμενος, εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· οὐτε τῷ Υἱῷ συνεξισούμενος, μονογενὴς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδένα ἔχων ὁμογενῆ.* Ἐγὼ μὲν, εἶχε μόνον τοῦτο τῷ λόγῳ προσέθηκα, τὸ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μάταιον καὶ τούτοις ὄμνην τοῖς παρὰ μηδεὶος ἀμφισβητούμενοις ἐμφιλοχεύειν, ἐκείνα περὶ αὐτοῦ νοεῖν κωλύοντα, ἀπερ οὐδ' ἂν τῶν ἁγαν τὶς ἀνοήτων ὑπονοήσειεν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ἀνοικειῶν τε καὶ ἀπροσκόλλων κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὴν ἀσέβειαν, δι' ὃν μὴ εἶναι λέγει τοῦ Μονογενοῦς πατέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τούτων ἀποδεικνύειν

A tur. Etenim naturam rationis expertem subjectam esse dicit Propheta ¹⁸, et bello devictos eidem nomini subjicit, et servos suis dominis subjici sancit Apostolus ¹⁹⁻²⁰, et sacerdotii præstitibus suos filios in subjectione habere præcipit, quia ab ipsis facta confusio, ad similitudinem filiorum Eli sacerdotis, in patres transit. Quin etiam omnium hominum subjectionem sive submissionem ad Deum, cum omnes invicem uniti per fidem unum corpus Domini, qui est in omnibus, effecti fuerimus: Filii ad Patrem subjectionem Apostolus dicit, cum ab omnibus uno consensu Filio exhibita adoratio, a cælestibus, terrestribus et subterrestribus ad Patrem transeat et pertingat. Sic dicente Paulo, quod *Et sicutur omne genu cælestium, terrestrium et subterranearum, et omnis lingua confitebitur quod Dominus Jesus Christus, ad gloriam Dei Patris* ²¹. Quo facto Filium qui in omnibus est, per omnium in quibus est Filius subjectionem ipsum Patri subjici magna Pauli confirmat sapientia. Quam igitur de Spiritu omnimodam subjectionem Eunomius prædicat? Ex voce projecta ab ipso non licet doceri, rationis expertium an captivorum, an sanulorum, an liberorum, qui ad modestiam et temperantiam instituuntur, vel eorum qui per subjectionem servantur. Nam ad Deum hominum subjectio salus est his qui subjiciuntur. Secundum Prophetæ dictionem quæ ait: *Nonne Deo subjecta erit anima mea, quoniam ab ipso (per subjectionem) salutare meum* ²²? Ita ut sit subjectio, interitus salutiferum remedium. C Quemadmodum igitur medicina fert opem ægrotantibus, sic subjectio salute indigentibus. At vero Spiritus sanctus, qui omnia vivificat, quamam vita indiget, ut per subjectionem salutem sibi ipsi acquirat? Quoniam igitur neque ab ulla divina dictione tale quid de Spiritu divulgare potest; neque ex ea quæ sit rationibus probabilibus consecutione, hanc contra Spiritum sanctum blasphemiam prompsit: perspicuum certe fuerit sana mente præditis et recte sentientibus hominibus, quod hanc patrocino carentem adversus ipsum profert impietatem: quæ neque ullo scripto testimonio, neque ulla rationum consecutione confirmatur.

D His autem adjicit, *Neque secundum Patrem, neque cum Patre annumeratur. Unus enim est et solus Pater, qui in omnibus Deus, neque cum Filio exæquatur, unigenitus enim est Filius, nullum habens congenitum.* Ergo equidem si hoc solum orationi addidisset, Spiritum sanctum Filii patrem non esse, vanum putarem in his de quibus nullum controversiam movet, immorari, cum illa de ipso prohibeat intelligere, quæ neque amentium quaquam suspicaretur. Sed quia per absurda et inconvenientia neque cohærentia impietatem construere conatur, per ea quæ dicit, Spiritum sanctum non esse Unigeniti patrem, per hæc dem

¹⁸ Psal. viii, 8. ¹⁹⁻²⁰ Ephes. vi, 5; Coloss. iii, 22. ²¹ Philipp. ii, 10, 11. ²² Psal. lxi, 2.

strare patens esse subjectum et mancipatum, hujus gratia ad hujus amentiae reprehensionem horum verborum mentionem feci. Qui Spiritum sanctum Patri subjectum se demonstrare opinatur, propterea quod Spiritus non est Unigeniti pater, qua necessitate tale quid conficit? Quia pater non sit, idcirco prorsus sit subjectus. Si demonstratum esset idem significatu, patrem esse et tyrannum, consequens esset intellecta tyrannide in patre asserere Spiritum subjectum et submissum esse ei qui potestate præmineret. Quod si per patrem relatio ad filium sola intelligitur: nulla autem tyrannica et imperiosa hac voce inducitur notio: quomodo consequens est Spiritum esse subditum, ex eo quod non sit Filii pater? *Neque Filio*, inquit, *simul exarquetur*, quomodo hæc dicit? Quod enim immutabile est, neque ullius mali capax, quodque semper eodemque modo in bono permanet, nullam habet differentiam in Filio et Spiritu. Ex æquo enim quod incorruptibile est in Spiritu a pernicie sive corruptione alienum est, et quod natura bonum est, eodem plane modo a contrario secretum est. Et quod in omni bono perfectum est, similiter sine defectu habet quod plus est.

Hæc autem omnia de Spiritu sancto affirmat et docet a Deo inspirata Scriptura, bonum, sapientem, et incorruptibilem, et immortalem, atque omnia excelsa et Deo decora sensa animi et nomina Spiritui sancto assignans. Si igitur in nullo horum imminutus est, in quo inæqualitatem Filii et Spiritus Eunomius dimittitur? *Unigenitus enim est*, inquit, *Filius, nullum fratrem habens similigenam*. Sed de eo quod non oporteat cum fratribus intelligere Unigenitum, in sermone de primogenito omnis creaturæ disseruimus. Quod autem ab hoc per malitiam et improbitatem projectum est, decet non indiscussum atque non examinatum prætercurrere. Nam cum ecclesiasticum dogma unam in Patre et Filio, et Spiritu sancto virtutem et bonitatem, et essentiam, et gloriam sive majestatem, et omnia quæ sunt ejusmodi prædicet, excepta differentia quæ est secundum personas; hic cum vult communem facere cum creatura Unigeniti essentiam, primogenitum ipsum dicit omnis creaturæ secundum ante æternum existentiam, omnia quæ in creatura intelliguntur hac voce esse fratres Domini affirmans. Primogenitus enim non eorum qui sunt diversi generis, sed eorum qui ejusdem sunt generis, omnino primogenitus est. Cum autem a connexionem sive cohesionem quæ est cum Filio Spiritum divellit, Unigenitum ipsum dicit, non habentem fratrem congenerem, sive ejusdem generis, non ut absque fratribus ipsum intelligat, sed ut per hoc de Spiritu quod secundum essentiam alienam est construat. Nam Spiritum sanctum fratrem Domini non appellare ex Scriptura didicimus. Sed non oportere Spiritum ejusdem generis, id est, substantiæ cum Filio dicere, ex nullo divinorum scriptorum loco demonstratur. Si enim virtus vivifica in Patre et

ολόμενος τὸ εἶναι ὑποτεταγμένον καὶ ὑποχείριον, τοῦτου χάριν εἰς ἐλεγχον τῆς ἀνοίας αὐτοῦ τῶν ῥημάτων τούτων τὴν μνήμην ἐποίησάμην. Ὅς οἶεται ἀποδεικνύειν ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, διότι οὐκ ἔστι πατὴρ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα· ἐκ ποίας γὰρ ἀνάγκης τὸ τοιοῦτον κατασκευάζεται, ὡς εἰ μὴ πατὴρ εἴη καὶ ὑποτετάχθαι πάντως; Εἰ μὲν οὖν ἀποδέδεικτο ταυτῶν εἶναι τῷ σημαιομένῳ πατέρα καὶ τύραννον, ἀκόλουθον ἦν, περὶ τὸν πατέρα νοηθείσης τῆς τυραννίδος, ὑποτετάχθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα τῷ κατὰ τὴν ἐξουσίαν προέχοντι. Εἰ δὲ διὰ τοῦ πατρὸς ἢ πρὸς τὸν υἱὸν σχέσις νοεῖται μόνη, οὐδὲν δὲ τυραννικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν νόημα διὰ ταύτης τῆς φωνῆς παρεισάγεται· πῶς ἀκολουθεῖ τῷ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὸ ὑποτετάχθαι τὸ Πνεῦμα; Οὕτε τῷ Υἱῷ, φησὶ, *συνεξισούμενον*. Πῶς ταῦτά φησι; Τὸ γὰρ οὐτε καὶ ἀτρεπτον καὶ κακοῦ πάντως ἀνεπίδεκτον, καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμένον, οὐδεμίαν ἔχει παραλλαγὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐπίσης γὰρ τὸ τοῦ Πνεύματος ἀφθαρτον τῆς φθορᾶς ἠλλοτριῶται, καὶ τὸ τῇ φύσει ἀγαθὸν ὡσαύτως τοῦ ἐναντίου κεχώριται. Καὶ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τέλειον, ὁμοίως ἀνευθεῶς ἔχει τοῦ πλείονος.

Ταῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Πνεύματος πάντα ἡ θεόπνευστος διδάσκει Γραφή, ἀγαθὸν, καὶ σαφὲν, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀθάνατον, καὶ πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ θεοπρεπῆ νοήματά τε καὶ ὀνόματα προσμαρτυροῦσα τῷ Πνεύματι. Εἰ οὖν ἐν οὐδενὶ τούτων ἠλάττωται, ἐν τίνι τὸ ἄνισον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος διαμετρεῖ ὁ Εὐνόμιος; *Μονογενὴς γὰρ ἐστὶ*, φησὶν, *ὁ Υἱός, οὐδένα ἔχων ἀδελφὸν ὁμογενῆ*. Ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ δεῖν μετὰ ἀδελφῶν νοεῖν τὸν Μονογενῆ, ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ τοῦ πρωτοτόκου πάσης τῆς κτίσεως διειλήφαμεν. Τὸ δὲ παρὰ τούτου νῦν διὰ κακουργίας προσριφέν τῷ λόγῳ, προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀνεξέταστον. Τοῦ γὰρ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος μίαν, ἐν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ, δυνάμιν τε καὶ ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ δόξαν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κηρύσσοντος, πλὴν τῆς κατὰ τὰς ὑποστάσεις διαφορᾶς, οὗτος ὅταν μὲν βούληται κοινοποιῆσαι πρὸς τὴν κτίσιν τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν, πρωτότοκον αὐτὸν λέγει πάσης τῆς κτίσεως, κατὰ τὴν προαιώνιον ὑπαρξιν, ἀδελφὰ τοῦ Κυρίου πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει νοούμενα διὰ τῆς φωνῆς ταύτης εἶναι ἀποφαινόμενος. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, οὐ τῶν ἑτερογενῶν, ἀλλὰ τῶν ὁμογενῶν πάντως ἐστὶ πρωτότοκος. Ὅταν δὲ τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν συναφείας ἀποσχίσει τὸ Πνεῦμα, Μονογενῆ αὐτὸν λέγει, μὴ ἔχοντα ἀδελφὸν ὁμογενῆ, εὐχθὴν ἵνα ἀνευ ἀδελφῶν αὐτὸν νοήσῃ, ἀλλ' ἵνα διὰ τούτου κατασκευασθῇ περὶ τοῦ Πνεύματος τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλότριον. Τὴ μὲν γὰρ μὴ λέγειν ἀδελφὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν· τὸ δὲ μὴ δεῖν ὁμογενὲς τῷ Υἱῷ λέγειν τὸ Πνεῦμα, οὐδαμῶθεν ἐκ τῶν θείων ἀποδείκνυται λόγων. Εἰ γὰρ ὡς ζωοποιὸς δυνάμις ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀποδείκνυται καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. Εἰ τὸ ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀτρεπτον καὶ τὸ κακοῦ πάντως ἀνεπίδεκτον, εἰ τὸ ἀγαθὸν τε καὶ εὐθὲς καὶ τὸ

ἡγεμονικόν, καὶ τὸ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦν καθὼς βούλεται, εἰ πάντα τὰ τοιαῦτα ὡσαύτως ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου· πῶς ἔστι διὰ τῆς ἐν τούτοις ταυτότητος τὸ ἕτερογενὲς ἐνωσις; Οὐκοῦν τὸ μὴ δεῖν ἀδελφότητά τινα περὶ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖν, ὃ τῆς εὐσεβείας συντίθεται λόγος· τὸ δὲ μὴ εἶναι τῷ Υἱῷ ὁμογενὲς τὸ Πνεῦμα, τῷ εὐθεῖ τὸ εὐθὲς, τῷ ἀγαθῷ τὸ ἀγαθόν, τῷ ζωοποιῷ τὸ ζωοποιόν, τοῦτο τῆς αἰρετικῆς κακουργίας ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας σαφῶς ἀποδέδεικται.

Spiritum non esse cum Filio ejusdem generis, id est, substantiæ, rectum cum recto, bonum cum bono. vivificum cum vivifico, hoc hæreticæ esse pravitatis, ex rationis consecutione aperte demonstratum est.

Τὸν διὰ τούτων κολοβοῦται ἡ μεγαλειότης τοῦ Πνεύματος; Οὐδὲν γὰρ ἔστι τὸ πλεονασμὸν ἢ ὑφ᾽ ἑσιν ἐμποτῆσαι δυνάμενον ἐκ τῶν θεοπρεπιῶν νοημάτων· ὧν πάντων κατὰ τὸ ἴσον ἐπιλεγομένων τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐν τίνι βλέπει τὸ ἄνισον; Οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι. Ἄλλὰ γυμνήν καὶ ἀκατάσκευον, καὶ μηδεμιᾶς ἡρημένην ἀκολουθίας τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσφέρει ἀσέβειαν. *Ὅσπερ μὴν ἀλλῶ, φησὶ, τινὲς συντασσόμενον. Ἀπάντων γὰρ ἀναβέβηκε τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων ποιημάτων, γενέσει, καὶ φύσει, καὶ δόξῃ, καὶ γλώσσῃ, ὡς πρώτων ἔργων καὶ κράτιστον τοῦ Μορφογενοῦς, μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον.* Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν ἀπαίδευτον καὶ συρφετώδες τῆς λέξεως, ἄλλοις κωμῶδιν καταλείψω· ἀπρεπὲς εἶναι κρίνων πρεσβυτικῆ πολιτῆσιν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀπαίδευσιαν προσφέρειν τῷ ἀσθεῖναι εἰς τὸν προσκυνοῦμενον Λόγον· ἐκεῖνο δὲ προσθήσω τῇ ἐξετάσει· Εἰ πάντων ἀναβέβηκε τῶν τοῦ Υἱοῦ ποιημάτων τὸ Πνεῦμα· χρῆσομαι γὰρ αὐτῷ τῇ σεσολοικισμένῃ ταύτῃ καὶ ἀνοήτῳ φωνῇ, μᾶλλον δὲ πρὸς τὸ σαφέστερον διὰ τῆς ἑμαυτοῦ λέξεως παραστήσω τὸ νόημα· εἰ πάντων προέχει τῶν παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονότων, ἀσύντακτόν ἐστι τῇ λοιπῇ κτίσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ εἰ πλεονεκτεῖ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, τῷ πρὸ τῶν ἄλλων γενέσθαι· ἀνάγκη πάσα καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κτίσεως τὰ τῇ γενέσει κατὰ τὴν τάξιν προήκοντα, τῶν ἐφεξῆς αὐτὸν ὁμολογεῖν προτιμότερα. Ἄλλὰ μὴν τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ἢ τῶν ἀλόγων προὔπεστη φύσις. Οὐκοῦν κατασκευάσει πάντως διὰ τούτων προτιμότεραν εἶναι τῆς λογικῆς οὐσίας τὴν ἄλογον. Οὕτω καὶ ὁ Κάιν τοῦ Ἄβελ κρείττων κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον δειχθήσεται, προτερεύων τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν γένεσιν. Οὕτω καὶ τῶν ἐκ τῆς γῆς φουμένων ἀπάντων, ἐλάτων καὶ καταδεεστέρα ἢ τῶν ἀστρῶν φύσις ἀναδειχθήσεται. Τὰ μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς γῆς ἐξανέτειλεν, οἱ δὲ μεγάλοι φωστῆρες καὶ τὰ ἄστρα πάντα, κατὰ τὴν τετάρτην γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Μωσέως ἰστορήνται. Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς οὕτως ἀνήτος, ὡς τῶν οὐρανίων θαυμάτων τὴν γῆνιν ποίαν προτιμότεραν διὰ τὰ τοῦ χρόνου πρεσβεῖα λογίσασθαι· ἢ τῷ Κάιν δοῦναι κατὰ τοῦ Ἄβελ τὰ νικητήρια, ἢ ὑπακούειν τοῖς ἀλλοίοις τὸν ἀνθρώπων τὸν μετ' ἐκεῖνα γινόμενον. Οὐκ ἄρα νοῦν ἔχει τινὰ τὸ παρὰ τούτου

Filio, demonstratur etiam in Spiritu sancto, secundum Evangelii edictionem: si quod incorruptibile et incommutabile, quodque nullius mali est capax, si quod bonum et rectum, et quod principatum habet, et quod omnia in omnibus efficit prout vult: si omnia quæ sunt talia eodem modo videre licet in Patre, et Filio et Spiritu sancto, quomodo licet hac identitate quod diversi generis est intelligere? Non igitur oportere aliquam fraternitatem in Unigenito cernere pietatis consentit sermo. Sed substantiæ, rectum cum recto, bonum cum bono. vivificum cum vivifico, hoc pravitatis, ex rationis consecutione aperte demonstratum est.

Quid igitur per hæc Spiritus majestas minus habet? Nulla est enim ex his Deo decoris et convenientibus notionibus quæ vel redundantiam in uno vel imminutionem in altero possit inserere; quæ omnia cum ex æquo dicantur a sacra Scriptura de Filio et de Spiritu, in quo animadvertit inæqualitatem? certe non posset dicere. Sed nudam et incompositam et ex nulla consecutione pendentem adversus Spiritum sanctum profert impietatem. *Neque cum alio quodam, inquit, ordinatur. Omnia enim opera quæ per Filium sunt facta superascendit, ortu, natura, gloria, cognitione, ut primum opus et optimum Unigeniti, maximumque et pulcherrimum.* Ego autem inscitiam et collusionem dictionis aliis comice deridendam relinquam: indecorum esse judicans senili canitie, verborum ineptias objicere ei qui impie agit in Verbum Dei quod a nobis adoratur. Illud autem examinationi addam: Si omnia Filii officia (quæ ποιήματα vocat) Spiritus superascendit, utar enim ejus hac insolenti et insana voce; imo vero ut clarius res elucescat, mea dictione sententiam exprimam: si ex eo quod omnia quæ a Filio sunt facta antecedit Spiritus, cum nulla alia creatura componi potest neque ordinari: et si, quemadmodum ait Eunomius, in eo exsuperat et plus habet quod facius sit ante alia: necesse est etiam ipsum fateri, quod in omni alia creatura, quæ ortu secundum ordinem præeunt sequentibus sunt præstabiliora. Atqui hominis formatione belluarum natura prior existit. Ex his igitur concludet naturam rationis expertem, rationis participare omnino præstantiorem esse. Sic hac Eunomii ratione Cain Abele melior demonstrabitur: prior enim est tempore secundum ortum. Sic omnibus quæ ex terra funduntur, siderum natura minor et inferior ostendetur. Illa siquidem tertio die ex terra exorta sunt. At magna hæc lumina et sidera omnia quarto die creata esse a Mose proditum est²². Verumtamen nullus est tam a ratione devius et amens, ut cœlestibus illis miraculis terrestrem herbam, præcipuo temporis jure præstantiorem esse existimet: aut qui Caino contra Abelem det victoriæ præmia, aut qui brutis animantibus hominem subjuget, quoniam sit post illa fa-

²² Gen. 1, 6.

cius. Nullam igitur habet rationem, quod ab eo asseritur, quia ante alia Spiritus sit ortus, honorabiliorum naturam habet iis quæ deinceps producta fuerunt.

Videamus autem qualia gloriæ Spiritus gratificatur, qui hunc a Filii communionem divisit. *Unus enim, inquit, et hic cum sit, et primus et solus, omnibus Filii operibus præcellens secundum essentiam et naturalem dignitatem, omnem operationem et doctrinam perficiens, sicut Filio placet, qui mittitur ab ipso et ab ipso accipit, et annuntiat iis qui instituuntur, et veritatis dux est.* Omnem, inquit, muneris functionem sive operationem et doctrinam Spiritus sanctus perficiens: quam operationem? utrum illam quam etiam Pater et Filius secundum Domini verbum, operatur, qui usque modo salutem humanam operatur, vel aliam aliquam præter hanc? si quidem illa operatur, eandem cum illo prorsus virtutem et naturam habet, et diversi generis Dei natura in eo locum non habet. Ut enim si quid ea quæ ignis efficit, efficeret illuminando et calefaciendo eodem modo, ignis est omnino: sic si Spiritus Patris opera facit, ejusdem cum ipso penitus naturæ esse consiteri necesse est. Quod si quid aliud præter salutem nostram operatur, et si in aliquo eorum quæ sunt contraria demonstrat ejus operationem, alius naturæ et essentia per hæc demonstrabitur. Verumtamen Spiritum vivificare similiter cum Patre et Filio Verbum ipsum testificatur. Quamobrem Spiritum a Patris Filiique natura non alienum per eadem opera et effecta comprobatur. Et Patris operationem et doctrinam Spiritum efficere sicut videtur Filio, non inficiamur. Unam enim voluntatem Patris et Filii et Spiritus sancti naturæ communio testatur. Quare si illud vult Spiritus sanctus, quod Filio videtur, communio voluntatis manifesto essentia unitatem ostendit: sed, *Qui mittitur, ait, ab ipso, et ab ipso accipit, et annuntiat eruditus et veritatis dux est.* Nisi hæc prædixisset de Spiritu, plane de aliquo inter homines doctore hæc dici audiens existimaret. Idem enim est mitti et delegari, et nihil e domo vel ex se habere, sed sumere ex mittentis sive delegantis gratia, et his qui docentur verba ministrare, atque errantibus veritatis se ducem præbere. Hæc enim omnia etiam nunc pastorum atque doctorum sunt, mitti, accipere, annuntiare, docere, veritatem ponere et fundare: quæ Spiritui sancto largitur Eunomius. Cum autem ante hæc dixisset, quod *etiam unus est primus et solus et omnibus præcellens*: si hactenus sermonem terminasset, decretorum veritatis patronus visus esset. Unus enim vere qui inseparabiliter in uno consideratur, et primus in primo et solus in solo. Ut enim spiritus hominis qui est in ipso, et ipse homo, unus est homo, sic et Spiritus Dei qui in ipso, et ipse Deus, unus vere et proprie nominatus fuerit Deus: et primus et solus, qui non posset ab eo in quo est separari. Nunc autem cum adjecit, *præcellens om-*

λεγόμενον, ὅτι διὰ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων γενέσθαι τὸ Πνεῦμα, προτιμωτέραν ἔχει τῶν ἐφεξῆς γεγνησάντων τὴν φύσιν.

Ἴδωμεν δὲ καὶ οἷα χαρίζεται τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος ὁ τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν κοινωνίας ἀπομερίσας. *Εἰς γὰρ, φησὶν, καὶ οὗτος ὢν, καὶ πρῶτος καὶ μόνος, καὶ πάντων προῦχων τῶν τοῦ Υἱοῦ ποιημάτων κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φυσικὴν ἀξίαν, πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύων, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Υἱῷ, πεμπόμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνων, ἀναγγέλλων τοῖς παιδευομένοις, καὶ τῆς ἀληθείας ἠγούμενος.* Πᾶσαν φησὶν ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ποίαν ἐνέργειαν; Πότερον ἐκείνην ἣν καὶ **B** ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἐνεργεῖ, ὁ ἕως ἄρτι ἐργαζόμενος τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν, ἢ ἄλλην τινὰ παρὰ ταύτην; Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνα ἐργάζεται, τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ πάντως δύναμιν τε καὶ φύσιν ἔχει· καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἑτερογενὲς ἐπὶ τοῦ τοιούτου χώραν οὐκ ἔχει. Ὡς γὰρ εἰ τι τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργοῖται, λάμπων τε καὶ θερμαῖνον ὡσαύτως, πῦρ ἐστὶ πάντως· οὕτως εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, τῆς αὐτῆς αὐτῷ πάντως φύσεως εἶναι ὁμολογεῖται. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐνεργεῖ, καὶ εἰς τι τῶν ἐναντίων ἐπιδεικνύεται τὴν ἐνέργειαν, ἄλλης φύσεώς τε καὶ οὐσίας διὰ τούτων ἐπιδειχθήσεται. Ἄλλὰ μὴν ζωοποιεῖν ὁμοίως Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα αὐτὸς ὁ λόγος διαμαρτύρεται. Οὐκοῦν τὸ μὴ ἀπεξενῶσθαι πάντως τῆς τε τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως τὸ Πνεῦμα, διὰ τῆς ταυτότητος τῶν ἐνεργημάτων παρίσταται· καὶ Πατὴρ ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύειν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Υἱῷ, οὐ μαχόμεθα. Ἐν γὰρ βούλημα εἶναι Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἢ τῆς φύσεως κοινωνία διαμαρτύρεται. Ὅστε εἰ ἐκεῖνο βούλεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁ δοκεῖ τῷ Υἱῷ, ἢ κοινωνία τοῦ θελήματος σαφῶς παρίστησι τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητα· ἀλλὰ, *Πεμπόμενος, φησὶν, παρ' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνων, καὶ ἀναγγέλλων τοῖς παιδευομένοις, καὶ τῆς ἀληθείας ἠγούμενος.* Εἰ μὴ προειρήκει: ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος, πάντως ἂν περὶ τίνος τῶν ἐν ἀνθρώποις διδασκάλων ταῦτα λέγεσθαι ὁ ἀκούων ἐνόμισεν. Ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τῷ πέμπεσθαι τὸ ἀποστέλλεσθαι, καὶ τὸ μὴδὲν οἰκθῆναι ἔχειν, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος λαμβάνειν τοῦ ἀποστέλλοντος, καὶ διακονεῖν τοῖς διδασκόμενοις τὰ ρήματα, καὶ καθηγεῖσθαι τῆς ἀληθείας τοῖς πλανωμένοις. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τῶν νῦν ποιμένων τε καὶ διδασκάλων ἐστὶ, πέμπεσθαι, λαμβάνειν, ἀναγγέλλειν, διδάσκειν, ὑποτίθεσθαι τὴν ἀλήθειαν· ἕπερ χαρίζεται τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ Εὐνόμιος. Εἰπὼν δὲ πρὸ τούτων, ὅτι *καὶ εἰς ἐστὶ καὶ πρῶτος καὶ μόνος, καὶ πάντων προῦχων*· εἰ ἕως τούτου τὸν λόγον ἐστῆσεν, συνήγορος ἂν τῶν τῆς ἀληθείας ἐφάνη δογμάτων. Εἰς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστὶν ὁ ἀχωρίστως ἐν τῷ ἐνὶ θεωρούμενος, καὶ πρῶτος ὁ ἐν τῷ πρῶτῳ, καὶ μόνος ὁ ἐν τῷ μόνῳ. Ὡς γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, εἰς ἐστὶν ἀνθρώπος, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐ

ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς, εἰς ἃν κυρίως ὀνομασθεῖται ὁ Θεός, καὶ πρῶτος καὶ μόνος, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν οὐ δυνάμενος. Νῦν δὲ προσθεὶς τὸ, *Πάντων προῦχων τῶν τοῦ Υἱοῦ ποιημάτων*· ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν βλάσφημον ἑαυτοῦ λόγον ἀπέδειξε, τῷ ἱεροῦ θέλει πρέσβει καὶ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούντι, τῇ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ποιημάτων συγκρίσει παρέχοντα προτιμότερον.

Ἰδωμεν δὲ καὶ ὅσα τούτοις προσέθηκεν· *Ἀγιαζῶν, φησὶν, τοὺς ἁγίους*. Τοῦτο ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τις λέγων, ἀληθῶς ἔρει. Ἐν οἷς γὰρ ἂν γίνηται ὁ ἅγιος, ἁγίους ποιεῖ, ὡς καὶ ὁ ἀγαθὸς ἀγαθὸς ἀπεργάζεται. Ἅγιος δὲ καὶ ἀγαθὸς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἀποδέδεικται. *Μυσταγωγῶν*, φησὶ, *τοὺς προσιόντας τῷ μυστηρίῳ*. Τοῦτο καλῶς ἔχει λέγειν περὶ Ἀπολλῶ τῷ τὴν φυτείαν Παύλου ποτιζόντος. Φυτεύει μὲν γὰρ διὰ τῆς καθηγίσεως ὁ Ἀπόστολος, ποτίζει δὲ βαπτίζων ὁ Ἀπολλῶς, διὰ τῆς μυστικῆς ἀναγεννήσεως προσάγων τοὺς παρὰ Παύλου καθηγουμένους τῷ μυστηρίῳ. Οὐκοῦν εἰς τὸ ὁμοίωμα ἄγει τῷ Ἀπολλῶ τὸ διὰ τοῦ βαπτίσματος τελιοῦν τοὺς ἀνθρώπους. *Διανέμων*, φησὶν, *πᾶσαν δωρεάν*. Τούτω καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Πᾶν γὰρ, ὅ τι πέρ ἔστιν ἀγαθόν, τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεῶν μερὶς ἔστι. *Ἐνεργῶν*, φησὶ, *τοῖς πιστοῖς εἰς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τῶν διατεταγμένων*. Τῶν δὲ παρὰ τίνος διατεταγμένων μὴ προσθεὶς, ἀμφίβολον τὸν λόγον ἐποίησεν, ἔτε ὀρθῶς, ἔτε καὶ ὡς ἑτέρως ἔχει. Ἄλλ' ἡμεῖς τῇ εὐσεβείᾳ τὸ εἰρημένον προσέξομεν δι' ὀλίγης προσθήκης. Ἐπειδὴ γὰρ ἔτε λόγος σοφίας, ἔτε λόγος γνώσεως, ἔτε πίστις, ἔτε ἀντιληψίς, ἔτε κυβένησις, ἔτε τι ἕτερον ἐν τοῖς σώζουσιν ἡμᾶς ἀναγίγγραπται, *ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*. τοῦτου ἕνεκεν οὐκ ἀποβάλλομεν τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον, εἰπόντος συνεργεῖν τὸ Πνεῦμα τοῖς πιστοῖς πρὸς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ πάντα ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ ἐδάγματα παρ' αὐτοῦ διατεταχθῆναι. Ἰσηγῶν, φησὶν, *εὐχομένους*. Τοῦτου τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μωρὸν ἂν εἴη κατὰ σπουδὴν ἀπελέγχειν, αὐτόθεν πᾶσιν ἐπίσης τοῦ γελοίου τε καὶ ἀνοήτου τῆς λέξεως ταύτης προβαινομένου. Τίς γὰρ οὕτω παράφορος καὶ τῆς διανοίας ἐξεστηκώς, ὡς ἀναμεῖναι παρ' ἡμῶν μαθεῖν, οἷοι οὐκ ἔστι κώδων ἢ πίθος διάκενος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷόν τινα πληγῇ τῇ φωνῇ τοῦ εὐχομένου ὑπάρχων καὶ δονούμενος; Ὁδηγῶν, φησὶ, *πρὸς τὸ συμφέρον*. Τοῦτο καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὁδηγεῖ γὰρ ὡσαύτῃ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὠδήγησεν ὡς πρὸς τὰ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὴδηγεῖ ἡμᾶς ἐν γῇ εὐθείᾳ. *Κρατύνων*, φησὶ, *πρὸς εὐσεβείαν*. Θεοῦ ἔργον ὁ Δαβὶδ λέγει εἶναι· τὸ ἐν εὐσεβείᾳ κρατύνειν τὸν ἀνθρώπον. *Κραταλωσις* γὰρ μου καὶ καταφιγή μου εἰ σὺ, φησὶν ὁ Προφήτης· καὶ Κύριος κραταλωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταλωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.

¹⁹ Joan. iii, 8. ²⁰ I Cor. xii, 6. ²¹ I Cor. iii, 6. ²² I Cor. xii, 11. ²³ Psal. lxxix, 2. ²⁴ Psal. lxxv, 3; xxx, 4. ²⁵ Psal. xxviii, 11.

nibus Filii operibus, turbidam inversionem esse impium et blasphemum suum sermonem demonstravit, contra eum qui ubi vult spirat¹⁹, et qui omnia in omnibus operatur²⁰, cum ei per comparisonem cum reliquis creaturis honorabiliorem gradum sive locum tribuit.

Videamus autem quæ etiam his adjecit: *Sanctificans*, inquit, *sanctos*, hoc de Patre et Filio simul quis dicens vere enuntiabit. In quibus enim fuerit sanctus, sanctos facit, sicut etiam bonus cum sit bonus efficit. Sanctus, bonus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sicut demonstratum est. *Initians*, inquit, *eos qui accedunt ad mysterium*: hoc præclare potest dicere de Apollo plantationem Pauli irrigante²¹. Plantat enim Apostolus per magisterium sive institutionem; rigat autem Apollo baptizando, per mysticam sive initialem regenerationem, eos qui a Paulo instituebantur adducens ad mysterium. Hunc igitur honore parem facit cum Apollo, utpote qui per baptismum homines initiet. *Distribuens*, inquit, *omni omne donum*. Huic etiam nos astipulamur: quodcumque enim bonum est, Spiritus sancti donorum pars est. *Cooperans*, inquit, *fidelibus ad cognitionem et speculationem jussorum*. A quo autem jussorum, quia non adjecit, ambiguum sermonem reliquit, sive recte sive etiam aliter res se habet. Sed nos pietati quod dictum est adhibebimus brevi adjunctione. Siquidem sive sermo sapientiæ, sive sermo cognitionis, sive fides, sive recuperatio, sive gubernatio, sive quid aliud inter ea quæ nos servant scriptum est, *hæc omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens propria cuique prout vult²²*: hujus causa non repudiamus Eunomii sermonem, cum dixit Spiritum cooperari fidelibus ad cognitionem et contemplationem eorum quæ ab ipso Spiritu jussa sunt et ordinata; quia omnia bona decreta nobis ab ipso mandata sunt et edicta. *Succinens*, inquit, *supplicantibus*: hujus dicti mentem stultum fuerit serio redarguere, cum ex ipso omnibus ridiculum pariter et insanum hac ipsa dictione satis appareat. Quis enim ita mentis præceps et vecors, et ab intelligentia dimotus, ut expectet a nobis doceri, quod Spiritus sanctus non est tintinnabulum aut dolium inane, qui velut ictui alicui supplicantis voci subsonet et succinat agitated? *Deducens in viam*, inquit, *sed ad id quod conducit*: hoc etiam Pater et Filius similiter facit; deducit enim velut ovem Joseph, et deduxit velut ovem populum suum²³, et Spiritus sanctus nos in viam rectam deducit. *Confirmans*, inquit, *ad pietatem*: Dei opus David esse dicit, hominem in pietate confirmare. *Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu*, inquit Propheta²⁴, *et Dominus firmamentum populi sui, et ipse dabit virtutem et firmationem populo suo²⁵*. Hæc igitur, si dicta sunt

¹⁹ I Cor. xii, 11. ²⁰ Psal. lxxix, 2. ²¹ Psal. lxxv, 3.

secundum mentem prophetæ, deitatis Spiritus sancti sunt testimonia. Quod si prophetiæ adversentur, per hoc ipsum accusatur blasphemia, quia sanctis prophetis contraria sermone censet. Deinde dicit, *illuminans animas lumine cognitionis*: hanc gratiam et Patri et Filio et Spiritui sancto pietatis sermo ascribit. Illa enim illuminatio a Davide nominatur, et illinc lumen cognitionis iis qui illuminantur in-nascitur. Similiter rationum purgatio proprium, ut ait Scriptura ³¹, virtutis Domini. Nam splendor, gloria et character substantiæ purgationem peccatorum nostrorum fecit. Arcere dæmonas, quod Spiritus proprium dicit Eunomius, hoc etiam facit unigenitus Deus, qui dicens dæmoni, Tibi impero, attribuit virtuti Spiritus dicens : *Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia* ³². Quare non est Spiritus gloriæ demolitio dæmonum sublatio, sed constitutio divi-næ ejus et supereminentis virtutis. *Ægrotantes*, inquit, *curans, infirmos sanans, afflictos consolans, labentes erigens, laborantes reficiens*, hæc sunt pie sentientium de sancto Spiritu verba. Non enim alii horum cujusque efficaciam quam Deo quis assignaverit : si igitur quæ nullus potest efficere quam solus Deus, hæc virtute Spiritus effici confirmat hæresis, obtinemus pro quibus obnixe et studiose contendimus etiam ab inimicis testimonium : quo modo a Deo petit Propheta sanationem dicens : *Miserere mei quoniam infirmus sum, sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea* ³³. Deo dicit Isaias, *Ros defluens a te remedium est ipsis* ³⁴. Atque errantium conversionem opus Dei esse propheta testatur. *Erraverunt enim, in deserto et aquis carente loco* ³⁵. Deinde subjunxit, *Et deduxit eos in rectam viam, ut proficiscerentur in civitatem habitationis* ³⁶. Et, *Dum converteret Dominus captivitatem Sion* ³⁷. Similiter afflictorum consolatio ad Deum refertur, sic Paulo dicente : *Benedictus Deus c: Pater Domini nostri Jesu Christi qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* ³⁸. Et Propheta ex persona Dei ait, *In tribulatione invocavi et inveni te* ³⁹. Labentium autem erectio, infinitis modis a sacra Scriptura ad Domini potentiam refertur. *Pulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me* ⁴⁰. Et, *Cum ceciderit non collidetur quia Dominus sustentatum manu sua* ⁴¹. Et, *Dominus erigit elisos* ⁴². Laborantium recreatio sive refocillatio Dei benevolentia in hominum genus confessionem habet : siquidem quod ex prophetia didicimus, et hic novii : quemadmodum sermo dicit : *Posuisti tribulationes super dorsis nostris ; conscendere fecisti homines in capita nostra : percurrimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium* ⁴³.

Οὐκοῦν ταῦτα εἰ κατὰ τὸν προφητικὸν εἴρηται νοῦν, τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος μαρτυρία ἐστὶν· εἰ δὲ ἐναντιοῦται τῇ προφητείᾳ, δι' αὐτοῦ τούτου κατηγορεῖται ἡ βλασφημία, ὅτι τοῖς ἁγίοις προφήταις ἀντιδοξάζει τῷ λόγῳ. Εἰσά φησι· Φωτίζων τὰς ψυχὰς τῷ φωτι τῆς γνώσεως. Ταύτην χάριν Πατρί τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀνατλήη λόγος. Ἐκεῖνος γὰρ φωτισμὸς παρὰ τοῦ Δαβὶδ ὀνομάζεται, καὶ ἐκεῖθεν τὸ φῶς τῆς γνώσεως τοῖς φωτιζομένοις ἐγγίνεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ κάθαρσις τῶν λογισμῶν, ἴδιον, ὡς φησὶν ὁ Λόγος, τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως. Τὸ γὰρ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τῶν καθαρισμῶν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐποιήσατο· τὸ δὲ ἀπεργεῖν τοὺς δαίμονας, ὁ τοῦ Πνεύματος ἴδιον φησὶν ὁ Εὐνόμιος, τοῦτο καὶ ὁ μονογενὴς Θεὸς, ὁ λέγων πρὸ δαίμον, ὅτι Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι, προσμαρτυρεῖ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, λέγων· *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*. Ὡστε οὐκ ἔστι καθαίρεισις τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος ἢ τῶν δαιμόνων ἀναίρεισις, ἀλλὰ σύστασις τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ὑπερχούσης δυνάμεως. Νοσοῦντας, φησὶ, θεραπεύων, ἀρρώστούτητας ἰάμενος, θλιβομένους παρακαλῶν, ἐκλιόοντας ἀνορθῶν, ποροῦντας ἀνακτάμενος. Ταῦτα τῶν εὐσεβοῦντων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλῃ τις ἀναθείη τούτων ἐκάστου τὴν ἐνέργειαν πλὴν τῷ Θεῷ. Εἰ τοίνυν ἄπερ οὐδενός ἐστι ποιεῖν, ἢ Θεοῦ μόνου, ταῦτα τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖσθαι διαβηδαινοῦται ἡ αἵρεσις, ἔχομεν ὑπὲρ ὧν σπουδάσομεν καὶ τὴν παρὰ τῶν ἀχθρῶν μαρτυρίαν· πῶς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Προφήτης ζητεῖ τὴν ἴασιν, λέγων· *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι*. Ἰσάει μὲν, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέ μου· τῷ Θεῷ λέγει ὁ Ἡσαΐας, ὅτι *Ἡ δρόσος ἢ παρὰ σοῦ, ἰαμα αὐτοῖς ἐστίν*. Καὶ τὴν τῶν πλανημένων ἐπιστροφήν, Θεοῦ ἔργον εἶναι ἡ προφητεία μαρτύρεται. *Ἐπλανήθησαν γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνιδρῶ*. Καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι *καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὄδον εὐθείαν, τοῦ πρὸς τὴν πόλιν κατοικητηρίου*. Καὶ, *Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰμαλώσιαν Σιών*. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῶν θλιβομένων παράκλησις εἰς Θεὸν ἀναφέρεται, οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου· *Εὐλογητός ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Καὶ ὁ Προφήτης, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ φησὶν· *Ἐν θλίψει ἐκκαλέσομαι, καὶ ἐρησάμη σὺ*. Ἡ δὲ τῶν ὀλαζόντων ἀνθρώπους, μυριετόπῳ ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δυνάμει ἀναφέρεται. Ὡσθεις ἀνετρέπῃν τοῦ πεσοῦν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου· καὶ, *Ὅταν πέσῃ οὐ καταβραχθήσεται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ*· καὶ, *Κύριος ἀνορθοὶ κατεβραχθήσεται*. Οὐ γὰρ ἄλλῃ τῇ φωνῇ τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπιᾶς τὴν ὁμολογίαν ἔχει· εἰπερ ὁ παρὰ τῆς προφητείας ἐμάθομεν, καὶ οὗτος ἐνόησε. Καθὼς ὁ λόγος φησὶν, ὅτι *Ἔθου θλίψεις ἐπὶ τῶν ῥώτων ἡμῶν· ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· διήλθομεν διὰ πυρός καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναγνύχην*.

³¹ Hebr. 1, 3 ³² Luc. 11, 20. ³³ Psal. vi, 3. ³⁴ Isa. xxvi, 19. ³⁵ Psal. cxvi, 4. ³⁶ ibid. 7.
³⁷ Psal. cxlv, 1. ³⁸ II Cor. 1, 4. ³⁹ Psal. lv, 2. ⁴⁰ Psal. cxvii, 13. ⁴¹ Psal. xlviii, 24. ⁴² Psal. cxlv, 8. ⁴³ Psal. lxx, 11, 12.

Μέχρι μὲν οὖν τούτου, διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας ἀποδείκνυται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πνεύματος· ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς· πάλιν τῷ αἰρετικῷ βορβόρῳ τὸ καθαριν τῆς εὐσεβείας καταμολύνεται. Φησὶ γὰρ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι *τοῖς ἀγωνιζομένοις ὑποφωρεῖ*. Τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας τε καὶ ἀσεβείας τὴν κατηγορίαν ἔχει. Ἐν γὰρ τοῖς σταδίοις, οἱ μὲν ἀγωνοθετοῦσι τοῖς μέλλουσι τὴν ἀθλητικὴν ἰσχύον ἐπιδεικνυσθαι· οἱ δὲ τῆ δυνάμει καὶ τῆ τέχνῃ τῶν ἄλλων πρέχοντες, ὑπὲρ τῆς νίκης ἀθλοῦσι, πρὸς τοὺς κατ' ἀλλήλων ἀγῶνας ἀποδύομενοι· οἱ δὲ λοιποὶ ταῖς εὐνοίαις πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς μεριζόμενοι, ὅπως ἂν σχῶσιν ἕκαστος περὶ τινὰ τῶν ἀθλητῶν σπουδῆς τε καὶ διαθέσεως, ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμπλοκῆς ὑποφωνοῦσιν· ἢ καὶ τὸ προῖδειν τὴν βλάβην, ἢ τὸ μνησθῆναι παλαίσματος, ἢ τὸ φυλάξαι διὰ τῆς τέχνης ἐκ τῶν ἀκατάπττων. Εἰς τίνα τοίνυν τάξιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθίστησιν ὁ Εὐνόμιος, ἐκ τῶν εἰρημένων κατανοήσατε· ἐν γὰρ τοῖς σταδίοις, τῶν μὲν ἀγωνοθετούντων, τῶν δὲ κρινόντων τὴν νόμιμον ἀθλησιν, τῶν δὲ ἀγωνιζομένων, τῶν δὲ τοῖς ἀγωνιζομένοις ὑποφωνοῦντων, ὁτινες ὁμολογοῦνται πολλοὺ τῶν ἀθλούντων εἶναι καταδεέστεροι· ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ δήμου θεωμένων, ἢ τινὰ τῶν τοῖς ἀθληταῖς ὑπηρετουμένων, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ ὁ Εὐνόμιος· ὁ μῆτε ἀγωνοθετεῖ, ρῆτε κρίνει τὴν νίκην, μῆτε πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἀγωνίζεται, ἀλλὰ δι' ὑποφωνήσεως συνεργεῖ μὲν πρὸς τὴν νίκην οὐδὲν. Οὔτε γὰρ συναγωνίζεται, εὐτε τὴν πρὸς αὐτὸ τοῦτο δύναμιν ἐμποιεῖ· βούλεται δὲ μόνον, μὴ δεύτερον δειχθῆναι τῶν ἀντιπάλων τὸν παρ' αὐτοῦ σπουδαζόμενον. Καὶ Παῦλος μὲν ἀγωνίζεται πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, καὶ πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς δυνάμεως οὐχ ἐνισχύει τοὺς ἀθλητὰς, οὔτε διανέμει τοῖς ἀθληταῖς τὰ χαρίσματα, *διωροῦν ἰδίᾳ ἕκαστῳ καθὼς βούλεται*, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ὑποφωνεῖν τοῖς συμπλεκομένοις τὴν δύναμιν ἔχει.

Πάλιν, φησὶ, *δειλανδροῦντας θρασύνων*. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἀκολουθεῖ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ λόγον τῆ προλαβοῦση κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημίᾳ, φανεροὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐχθροῦ στόματος ἑαυτὴν ἢ ἀλήθεια. Θύδαυδς γὰρ ἐστὶν ἐτέρου θάρσος ἐμποιεῖν τοῖς δειλινομένοις· τοῦ μόνου, λέγοντος τῷ δειλιῶντι· *Μὴ φοβοῦ, μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι, μηδὲν εὐλαβοῦ*· ὡς φησὶν ὁ Προφήτης *Ἐὰν γὰρ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ*. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης πρὸς τοὺς δειλιωντὰς φησὶ, *Μὴ ταρασσέσθω ἡ καρδία ὑμῶν, μηδὲ δειλιάτω*· καὶ, *Τί δειλοὶ ἐστε, ὀλιγόπιστοι;* καὶ, *Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε*· καὶ πάλιν, *Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*. Οὐκοῦν καὶ ἀκοντος τοῦ Εὐνομίου, δι' αὐτῆς τῆς πολεμίας φωνῆς δείκνυσιν ἑαυτὴν ἢ εὐσεβεία. Συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ ἐφεξῆς τῷ προάγοντι λόγος· *Ἀπάντων*, φησὶ, *κηδόμενος, καὶ πᾶσαν φροντίδα καὶ πρόνοιαν εἰσφερόμενος*. Μόνο γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ τὸ κηδεσθαι καὶ

A *Mactenus quidem inimicorum testimonio, Spiritus majestas et magnificentia demonstrata est. In sequentibus autem haeretico luto pietatis puritas contaminatur. Antumat enim de Spiritu, quod certantibus subclamat. Hoc autem extremae amentiae et impietatis crimen habet. Nam in stadiis, alii quidem certamina instituunt et designant, athleticum robur ostentare cupientibus; alii vero vi et arte aliis praestantiores, de victoria fortiter certant, ad certamina mutua sese exuentes; reliqui vero benevolentia erga certatores divisi, prout studio et voluntate in aliquem athletarum quisque fuerit affectus, in complexus sive congressus tempore subclamat, seu quia damnatum praeviderit, seu quia luctaminis meminerit, vel quia arte sua caverit ne corrueret. In quo igitur ordine Eunomius Spiritum sanctum constituit? ex his quae dicta sunt intelligite. In stadiis enim cum aliqui certamina ponant, alii vero judicent de legitima certatione, alii autem certent, alii vero certantibus subclament, qui quidem certantibus multo inferiores pro confesso habentur. Ut unum e populo spectantium, vel aliquem eorum qui athletic ministrant, Eunomius Spiritum sanctum videt, qui neque certamen instituit, neque de victoria judicat, neque contra adversarium certat, sed sua subclaminatione ad victoriam nihil cooperatur. Non enim concertat, neque ad hoc ipsum certamen vim inserit; tantummodo vult ut ille cui favet, ex athletic non secundus vel inferior declaretur. Atqui Paulus certat adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi potentes tenebrarum huius saeculi, et adversus spiritualia nequitiae in caelestibus. Spiritus autem virtutis non vim et robur athletic confert, neque luctatoribus dona sua largitur, *dividens cuique prout vult*, sed huicque tantum ut conferentibus subclamet, vim habet.*

Rursus, inquit, meticulousos et pavidos audentes reddidit. Hic quidem suo sermone blasphemiam praecedentem sequitur, sed veritas seipsam per os inimici manifestat. Nullius enim alterius est expavescentibus fiduciam et animi praesentiam ingenerare, quam solius Dei, qui dicit metuenti: Noli timere, tecum enim sum⁴⁴, nihil reformida, sicut dicit Propheta: Si enim ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es⁴⁵. Quin etiam ipse Dominus ad metuentes dicit: Ne turbetur cor vestrum, neque formidet⁴⁶. Et, Quid timidi estis, modicæ fidei⁴⁷? Et, Confidite, Ego sum: nolite timere⁴⁸, atque iterum: Confidite, ego vici mundum⁴⁹. Quamobrem invito etiam Eunomio, per hostilem vocem seipsam demonstrat pietas. Sermo etiam qui deinceps sequitur praecedenti consonat. Omnium, inquit, curam habens, et omnem curam et providentiam inferens. Solius enim est Dei vere omnium cogitationem et curam habere. Sic Davide magno dicente: Ego mendicus sum et pauper, et

⁴⁴ Joan. vi, 20. ⁴⁵ Psal. xxi, 4. ⁴⁶ Joan. xiv, 27. ⁴⁷ Matth. viii, 28. ⁴⁸ Marc. vi, 50. ⁴⁹ Joan. xvi, 33.

*Dominus sollicitus erit mei*⁵⁰. Quod si reliqua sine sententia in strepitu inanium verborum explosa sunt, nullus accuset ipsum, dum videt in pluribus omnium prudentis et sanæ intelligentiæ expertem, inanem et indoctum. Quid enim intelligens, inquit, ad benevolentiorum favorem et custodiam fideliorum, non ipse diceret, neque illi qui insane et insipienter illius decreta et scripta admirantur. In Christo Jesu, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

⁵⁰ Psal. xxxix, 18.

Α φροντίζειν ἀπάντων, οὕτως εἰπόντος τοῦ μεγάλου Δαβίδ· Ἐγὼ πτωχός εἰμι καὶ πέρης· Κύριος φροντίζει μου. Εἰ δὲ τὸ λειπόμενον ἀνευ διανοίας ἐν φόβῳ, διὰ κενῶν βημάτων διακεκρότηται, μηδεὶς αἰτιάσθω ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοῖς πλείοσι πάσης ἔμφορος διανοίας ἄτονόν τε καὶ ἀπαίδευτον. Τί γὰρ νοῶν, φησὶν, εἰς προσαγωγῆν τῶν εὐνουτέρων, καὶ φυλακῆν τῶν πιστοτέρων, οὐτ' ἂν αὐτὸς εἴποι, οὐτε οἱ τὰ ἐκείνου ἀνοήτως θαυμάζοντες. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ Γ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER TERTIUS.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI TERTII.

1. Tertius iste liber tertiam Eunomii hallucinationem ostendit, velut ejus, qui seipsum redarguat, et interdum quidem dicit, Filium Unigenitum esse nominandum, eo quod secundum naturam ex Patre natus sit, sacris Litteris, ut ait, superne hoc testantibus; interdum vero propter creationem non Filium, sed creaturam nominet.
2. Iterum dictum illud: Dominus creavit me, admodum scite, apposite et accurate exponit.
3. Deinde geniti et ingeniti significationem non peregrinam naturam ingerere, ex Adami, et Abelis, aliorumque exemplis demonstrat.
4. Postea æterni ad Patrem veritatem, et identitatem essentialiæ, et communionem naturæ demonstrat: ubi etiam dissertatio de generatione vini, quodque Filius et genimen de Unigenito pronuntiata, inter se cognata sint.
5. Ad hæc, divinæ essentialiæ incomprehensibilitatem exsequitur, itudque ad Samaritanam: Vos adoratis, quod nescitis, interpretatur.
6. Postea appellationem Filii et geniminis, pluresque differentias filiorum Dei, hominum, arietum, perdilionis, lucis et diei exponit.
7. Tandem Unigeniti appellationibus divinis et humanis enodatis; et genito, atque ingenito diligenter excusso, librum terminat.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ τρίτος οὗτος λόγος τρίτην πτώσιν τοῦ Εὐνομίου δεικνύει, ὡς αὐτὸν διαλέγοντα, καὶ ποτὲ μὲν λέγοντα, ὅτι διὰ τὸ γεννηθῆναι κατὰ φύσιν δεῖ Υἱὸν τὸν Μονογενῆ ὀνομάζεσθαι, ὡς τῆς ἁγίας Γραφῆς, φησὶν, ἀνωθεν τοῦτο δηλοῦσης· ποτὲ δὲ, ὅτι διὰ τὸ κτισθῆναι, μηκέτι Υἱὸν, ἀλλὰ ποίημα λέγεσθαι.
- β'. Εἶτα πάλιν τὴν τοῦ Κυρίου ἐκτισέ με, ῥῆσιν παρὰ λέως καὶ ἀρμοδίως καὶ ἀκριβῶς διεξέτασας ἐκτίθεται.
- γ'. Ἐπειτα τὴν τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ οὐκ ἀλλοτριῶσιν οὐσίας ἐκ τε τοῦ Ἄδαμ καὶ Ἄβελ καὶ ἐτέρων ὑποδομημάτων δεικνύσιν.
- δ'. Εἶθ' οὕτως τὴν τοῦ ἀδίδου πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα, καὶ τὸ ταῦτο τῆς οὐσίας, καὶ κοινῆς τῆς φύσεως, ἐν ᾧ καὶ φυσιολογία περὶ γεννήσεως οἴνου, καὶ ὅτι ὁ τὸς Υἱὸς καὶ τὸ γεννημα ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενεοῦς προσηγορίας ὁμογενῆ τὴν οὐκείτητα ἔχουσιν.
- ε'. Πρὸς τοῦτοις τὸ ἀκατάληπτον τῆς θείας οὐσίας, διέξεισι, καὶ τὸ πρὸς τὴν Συμαρειτὴν ῥῆθὲν, Ἵμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἐρμηνεύει.
- ς'. Καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τοῦ Υἱοῦ κλησὶν καὶ τοῦ γεννηματοῦ, διαφορὰς τε νῶν Θεοῦ πλειστίας, καὶ ἀνθρώπων, καὶ κριῶν, καὶ ἀπωλείας, φωτὸς τε καὶ ἡμέρας ἐκτίθεται.
- ζ'. Πρὸς οὗς τὰς τοῦ Μονογενεοῦς προσηγορίας θεϊκάς τε καὶ ἀνθρώπινας διερμηνεύσας, τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητὸν διεξέτασας, τὸν λόγον πληροῖ.

Legitime decertanti, laborum in certaminibus exantlatorum hic terminus est: ut vel adversarius laboribus defessus fractusque et languidus sponte ei qui superarit herbam porrigat et cedat victoria: vel ut secundum athleticam legem ter prostratus in terram ruat: per quæ victori, præsidium iudicio, clara præconis denuntiatione, ob adeptam coronam illustris accedit gloria. Quoniam igitur bis superioribus orationibus prostratus Eunomius, nondum veritati cedit, nec ipsam sinit contra mendacium, victoriæ præmia reportare: sed rursus

Τῷ νομίμῳ ἀθλοῦντι. τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι πόνων ὄρος ἐστίν, ἢ τὸ παντελῶς ἀπειπόντα πρὸς τοὺς πόνους τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκουσίως ἐκστῆναι τῷ κερρατηκότι τῆς νίκης· ἢ τρισὶ πτώμασι κατὰ τὸν ἀθλητικὸν καταβληθῆναι νόμον· δι' ὧν γίνεται τῷ νενικηκότι, τῆ κρῖσει πῶν βραβευόντων, ἢ ἐπὶ τῷ στεφάνῳ δόξα διὰ λαμπροῦ τοῦ κερύγματος. Ἐπεὶ οὖν δις ἤδη καταβληθεὶς ἐν τοῖς προλαβοῦσι λόγοις Εὐνόμιος, οὕτω συγχωρεῖ τῇ ἀληθείᾳ κατὰ τοῦ ψεύδους ἔχειν τὰ νικητήρια· ἀλλ' ἐκ τρίτου πάλιν κατὰ τῆς εὐσεβείας διὰ τῆς λογογραφίας κονίζεται ἐν τῇ συνθέσει.

παλαιστρα τοῦ ψεύδους, εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀπάτης Ἀ ἀγῶνας ἑαυτὸν ἐπιρρώσας· ἀναγκαιῶς καὶ νῦν δὲ ἡμῶν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους ἀνατροπὴν ἀντεγείρεται, τῷ νικοποιῷ τε καὶ ἀγωνοθέτῃ τῆς νίκης ἀναθεὶς τὰς ἐλπίδας, καὶ ἅμα τῇ καχοτεχνία τῶν τοῦ ἐναντίου παλαισμάτων ἐνδυναμούμενος. Ὅμολογοῦμεν γὰρ ἀνεπαισχύντως ἡμεῖς, μήτε τινὰ λόγον διὰ ῥητορικῆς τεθηγμένον ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας παρεσκευάσθαι, μήτε δεινότητα διαλεκτικῆς ἀγχινοίας εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων προβάλλεσθαι, ἢ καὶ τὴν ἀλήθειαν πολλάκις εἰς ὑπόνοιαν ψεύδους ἐπὶ τῶν ἀπείρων ἀντιμεθίστησιν. Ἄλλὰ μία δύναμις τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου κατὰ τοῦ ψεύδους ἔστι. Πρῶτον μὲν αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς Λόγος, ἰσχύς τοῦ ἡμετέρου, τὴν παιδευσιν, ἀλλὰ σοφὸν, ἐκ προπαιδεύσεως γενέσθαι πρῶτον διακελεύεται, εἰθ' οὕτως τὴν ἐκ τῆς Παραομιᾶς παιδείαν χωρεῖν. Φρονήσεως γὰρ εἶναι λόγους φησὶ, διὰ στρωφῆς τὸν σκοπὸν ἐκκαλύπτοντας. Τὸ γὰρ μὴ ἐπ' εὐθείας νοοῦμενον, στρωφῆς τινοσ χρηζοῖ πρὸς τὴν τοῦ κεκρυμμένου κατάληψιν. Καὶ ὡσπερ ὁ Παῦλος, ἀλλάξειν ἑαυτοῦ τὴν φωνὴν ἐπηγγεῖλατο, μέλλον μετατιθέναί τὴν ἱστορίαν εἰς τροπικὴν θεωρίαν· οὕτως ἐνταῦθα ἡ τῶν κεκρυμμένων φανέρωσις, στρωφὴ τοῦ λόγου παρὰ τοῦ Σολομώντος κατονομάζεται· ὡς οὐ δυναμένου κατανοηθῆναι τοῦ κάλλους τῶν νοημάτων, εἰ μὴ τις τοῦ λόγου τὸ προφανόμενον εἰς τὸ ἔμπαλιν ἀναστρέψας, ἴδοι τὴν ἀποκεκρυμμένην αὐγὴν τοῦ νοήματος. Οἷον ἐπὶ τοῦ πεπερὸ συμβαίνει, ὅ κατὰ τὸ οὐραῖον ὁ ταῶς καλλωπίζεται. Ἐπὶ τούτου γὰρ ὁ μὲν τὰ νῦντα τοῦ πεπερὸ θεασάμενος, κατὰ τὸ ἀκάλλές τε καὶ ἄμορφον, καταφρονεῖ πάντως ὡς ἐυτελοῦς τοῦ θεάματος. Εἰ δέ τις ἀναστρέψας αὐτοῦ τὴν ἑτέραν ὄψιν προδείξειεν, ὁρᾷ τὴν ποικίλην ζωγραφίαν τῆς φύσεως, καὶ τὸν ἡμιτελῆ κύκλον ἐν πορφυρᾷ τῇ βαφῇ κατὰ τὸ μέσον ἐκλάμποντα, καὶ τὸν χρυσοειδῆ περι τὸν κύκλον ἄερα, τοῖς πολυχρόοις ἴρισι κατὰ τὸ ἄκρον διεζωσμένον τε καὶ λαμπόμενον. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν τῷ προχείρῳ τῆς λέξεως ἔπεται κάλλος· Πᾶσα γὰρ, φησὶν, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσῶθεν, ἐν τοῖς χρυσοῖς νοήμασι τῷ κρυπτῷ διαλάμπουσα κόσμῳ· ἀναγκαιῶς ὁ Σολομὼν τοῖς ἐν-τυγάνουσι τῷ βιβλίῳ τούτῳ τὴν τοῦ λόγου στρωφὴν ὑποτίθεται, ἵνα διὰ τούτου νοήσῃσι παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, βῆσεις τε σοφῶν καὶ ἀνίγμματα.

Quare cum in orationis primo prospectu nulla inest pulchritudo : *Omnis enim, inquit, gloria filix regis ab intus, in aureis intellectationibus occulto refulgens ornata*³ : necessario Solomon, hunc librum legentibus, sermonem invertere præcepit, ut hoc modo intelligant parabolam et obscurum sermonem, verba sapientium et ænigmata eorum².

Ταῦτα τοίνυν περιεχούσης τῆς Παραομιαικῆς ταύτης D διδασκαλίας, οὐδὲν ἄν τις τῶν εὐφρονούντων ἀνεξετάστωσ τε καὶ ἀθεωρήτωσ τῶν ἐκ τῆς βίβλου ταύτης προφερομένων δεξεται, κἂν ὅτι μάλιστα σαφὲς ἐκ τοῦ προχείρου καὶ γνώριμον τυγᾷνε. Πάντως γὰρ ὑπὲρ τὴν τιμὴν καὶ τοῖς προδήλοισ εἶναι δοκοῦσι κατὰ ἀναγωγὴν θεωρίαι. Εἰ δὲ τὰ πρόχειρα τῆς Γραφῆσ

¹ Galat. iv, 20. ² Psal. xlv, 14. ³ Prov. i, 6.

(a) Sap. viii, 8, sic habetur : *Si multitudinem scientiæ desiderat quis : scit præterita et de futuris æstimat, scit reversitas sermonum, et dissolutiones argumentorum.*

tertio contra pietatem per scriptionem pulverem excitat in assueta sibi palæstra mendacii, ad iteranda pro errore certamina seipsum corroborans : necessario etiam nunc per nos veritatis sermo ad mendacii eversionem contra exsurgit in auctorem victoriæ et agonothetam (id est, certaminum constitutorem), totam victoriæ spem reponens, simul etiam ex adversarii prava luctatione vires concipiens et colligens. Nos enim absque pudore constitemur, neque aliquam orationem rhetorico artificio elaboratam et acuminatam ad certandum præparasse : neque dialecticæ subtilitatis solertiam et acrimoniam ad auxilium et defensionem contra ea quæ ab adversariis sunt objecta protendere, quæ etiam veritatem in suspensionem mendacii apud imperitos traducit. Sed nostri sermonis unica virtus adversus mendacium est. Ac primum quidem ipse verus sermo, sive Verbum, robor sermonis nostri, eruditionem suscipere præcipit, sed sapientem ex antecedente disciplina : deinde sic ex Proverbio disciplinam capere. Prudentiæ enim esse, inquit, sermones qui per inversionem scopum occultant. Quod enim recto sensu non potest intelligi, versione aliqua indiget, ut id quod in ejusmodi verbis occultum latet, comprehendatur : et quemadmodum Paulus in tropicam sive allegoricam speculationem historiam translaturus, se suam quoque vocem mutaturum esse promisit¹ : sic hoc in loco abditum declaratio, sermonis inversio, vel sermonum versutiæ a Solomone nominantur (a). Quasi notionum pulchritudo mente comprehendi non possit, nisi quis sermonis prima specie retro versa, notionis occultum splendore inspexerit. Quemadmodum in ea penna contingit, qua in cauda pavo adornatur. Si quis enim pennam a tergo contemplatus fuerit, propter nescio quid invenustum æ deforme, quod in ea apparet, omnino despexerit, tanquam vile aliquod et nihili faciendum spectaculum. Quod si quis inversa penna ejus alterum prospectum ostenderit, variam naturæ picturam intuebitur, et semicirculum purpurea tinctura in medio emicantem, et circumfusum aera circulo aurea specie nitentem, ejusque summitatem multicoloribus iridibus cinctam et venusto splendore fulgentem.

Cum igitur hæc Proverbialis doctrina ista contineat : qui recte sapit, nihil eorum quæ ex libro citantur, inconsiderate et temere accipiet ; quamvis illud prima fronte maxime apertum et cognitum videatur. Omnino enim etiam in his quæ valde perspicua putantur, subest per anagogen, id est figuram, qua intellectus ad altiora subvehitur, contemplatio.

Quod si quæ facilia sunt et in promptu in hac Scriptura necessario subtiliorem inquisitionem et examinationem postulant, quanto magis illa quibus plurimum inest obscuritatis et difficultatis, ex ea quæ inde sumitur, cognitione et intelligentia? Quamobrem exquiramus ex verborum contextu illius loci, si quem manifestum sensum habet propositorum lectio. Describit sermo Sapientiam, sermones quosdam ex propria persona enarrantem. Scit autem studiosus plane, quæ in eò loco dicuntur; ubi Sapientia, in consilio habitare se prædicat⁴, advocat autem cognitionem et notitiam, possessionem vero dicit se habere fortitudinem et prudentiam, ipsa autem nominatur intelligentia, in viis justitiæ se ambulare, et in medio semitarum iudicii conversari: dicit etiam per se reges regnare, potentes justitiam decernere, et terræ suæ tyrannos dominari. Quod enim ex his quæ dicta sunt qui rectæ rationis iudicio usus fuerit nihil temere et inconsiderate ex eo sensu qui in promptu est et prima fronte apparet, admittet, cuius est perspicuum. Nam si per illam ad potentiam reges provehantur, et ab ipsa robur habet tyrannus: omnino est necessarium, sapientiam tyrannificam nobis apparere, atque eorum qui improbe in regno dominantur, crimina in seipsam transferre. Sed novimus alios reges, qui a sapientia vere ad æternum sineque carens ducuntur imperium, videlicet pauperes spiritu, quorum possessio regnum est cælorum: sicut Dominus, qui est sapientia Evangelii, promittit⁵: tales etiam potentes intelligimus, qui adversus appetitus et passiones potentiam exercent, qui non serviunt potestati peccati, qui in vita sua tanquam tabula quadam justitiam inscribunt. Sic etiam laudabilis tyrannus, quæ auxilio sapientiæ passionum sive affectuum demeritiam, in mentis monarchiam postquam converterit, ea quæ male in libertatem frenum mordent et ferocius exsultant, in servitutem redigit. Omnia corporalia et terrestria cogitata et studia intelligo. Caro enim concupiscit adversus spiritum⁶ et contra animi imperium exurgit: huic igitur terræ dominatur iste tyrannus, cujus princeps secundum primam creationem a Verbo est ordinatus.

Sicut igitur hæc ab omnibus recte sentientibus conceduntur, cum tali intelligentia legenda esse potius quam cum ea quæ corticetenus in verbis apparet prima fronte oblata. Sic ex consequentia consentaneum est, coherentem his vocem illam conscriptam, non simpliciter et inexplorato ab his qui recte sapiunt admitti: Si annuntiavero vobis, inquit, ea quæ quotidie fiunt, et si in memoriam revocavero numerare ea quæ a sæculo facta sunt, *Dominus creavit me*⁷. Quid mihi ad hanc vocem? dicit servus dietionis, qui syllabarum sono adhæret Judaico more. An non hæc verborum constructio videtur eorum auditui, qui attentiores sunt, nescio quid peregrini et novi ingenerare? Si annuntiavero vobis quæ

A ταύτης ἀναγκάως ἐπιζητεῖ τὴν λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν, πόσῳ μᾶλλον ἐκεῖνα οἷς πολὺ τὸ ἀσαφές τε καὶ δυσθεώρητον ἐκ τῆς αὐτόθεν ἐστὶ κατανοήσεως; Ἐξετάσωμεν τοίνυν ἐκ τῆς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον συμφράσεως τῶν ῥημάτων, εἰ τι σαφές ἢ τῶν παρακειμένων ἀνάγκως ἔχει. Προδιαγράφει τὴν Σοφίαν ὁ λόγος, ῥήσεις τινὰς ἐξ οἰκείου διεξιούσαν προσώπου ἐπίσταται δὲ πάντως ὁ φιλομαθὴς τὰ ἐν τῷ τόπῳ λεγόμενα· ὅπου κατασκευαστοὶ μὲν βουλήν ἢ Σοφίαν, ἐπικαλεῖται δὲ γνώσιν καὶ ἔνοιαν, κτήμα δὲ ἔχειν φησὶν, ἰσχὺν τε καὶ φρόνησιν· αὐτὴ δὲ ὀνομάζεται σύνεσις· ἐν ὁδοῖς δὲ περιπατεῖν δικαιοσύνης, καὶ ἀναμέσον ὁδῶν δικαίωματος ἀναστρέφεσθαι. Φησὶ δὲ δι' ἐαυτῆς βασιλεύειν τοὺς βασιλεύοντας, δικαιοσύνην γράφειν τοὺς δυναστεύοντας, καὶ τῆς ἐαυτῶν κατακρατεῖν ἡ γλῶσσις τῶν τυράννων. Ὅτι γὰρ οὐδὲν τῶν εἰρημένων ὁ γλογοισμένος ἀνεξετάστως ἐκ τῆς εὐνοίας διανοίας προσδέχεται, παντὶ ἁπλόῳ ἐστίν. Εἰ γὰρ οἱ βασιλεῖς δι' ἐκείνης ἐπὶ τὴν δυναστείαν πράττονται, καὶ παρ' αὐτῆς ἢ τυραννὸς τὴν ἰσχὺν ἔχει· ἀνάγκη πάντα τυραννοποιὸν ἡμῖν τὴν σοφίαν ἀναφανῆναι, καὶ τῶν πονηρῶς ἐν βασιλείᾳ δυναστευσάντων, εἰς ἐαυτὴν μετατιθέναι τὰς μέμφεις. Ἄλλ' οἶδαμεν βασιλέας τοὺς ὑπὸ τῆς σοφίας ὄντως εἰς τὴν ἀτελεύτητον προϊόντας ἀρχὴν, τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· ὧν κτήμα ἢ τῶν οὐρανῶν ἐστὶ βασιλεία· καθὼς ὁ Κύριος, ὅς ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Ἐὐαγγελίου, κατεπαγγέλλεται. Τοιοῦτος καὶ τοὺς δυναστὰς ἐπιγινώσκωμεν, τοὺς κατὰ τῶν παθῶν δυναστεύοντας, τοὺς μὴ δουλουμένους τῇ δυναστείᾳ τῆς ἁμαρτίας· οἱ καθάπερ δέλτω τιλ τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν δικαιοσύνην ἐγγράφουσιν. Οὕτως καὶ ἡ ἐπαινετὴ τυραννὸς, τῇ συμμαχίᾳ τῆς σοφίας τὴν τῶν παθῶν δημοκρατίαν εἰς τὴν τοῦ νοῦ μοναρχίαν μετασκευάσασα, δουλαγωγεῖ τὰ κακῶς εἰς ἐλευθερίαν ἀφηνιάζοντα· πάντα τὰ σωματικά τε καὶ γῆινα λέγω φρονήματα. Ἡ γὰρ ἀρετὴ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τῇ ἀρχῇ τῆς ψυχῆς ἐπανίσταται. Ταύτης οὖν κρατεῖ τῆς γῆς ὁ τοιοῦτος τύραννος, ἧς ἀρχὴν ἐτάχθη κατὰ τὴν πρώτην κτίσιν ὑπὸ τοῦ Λόγου.

adversus spiritum⁶ et contra animi imperium exurgit: huic igitur terræ dominatur iste tyrannus, cujus princeps secundum primam creationem a Verbo est ordinatus.

ὅς τοίνυν ταῦτα παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν εὐφρονούντων, μετὰ τοιαύτης διανοίας ἀναγινώσκεσθαι μᾶλλον ἢ μετὰ τῆς τοῖς ῥητοῖς ἐπιφαινομένης κατὰ τὸ πρόχειρον· οὕτως εἰκός ἐστιν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ προσεχῶς τούτοις τὴν φωνὴν ἐκείνην συγγεγραμμένην, μὴ ἀπλῶς τε καὶ ἀνεξετάστως παρὰ τῶν εὐφρονούντων παραδεχθῆναι· Ἐάν ἀναγγεῖλω ὑμῖν, φησὶ, τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀπαριθμησάσθαι, Κύριος ἔκτισέ με. Τί μοι πρὸς ταύτην, εἶρετὴν φωνὴν, ὁ τῆς λέξεως δοῦλος, ὁ τῷ ἡχῷ τῶν συλλαβῶν Ἰουδαϊκῶς προσκαθήμενος; Ἄρ' οὐ δοκεῖ ξενισμὸν ἐμποιεῖν τῇ ἀνακτῇ τῶν ἐπιστατικῶν ἔρων ἢ σύνταξις; Ἐάν ἀναγγεῖλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, Κύριος ἔκτισέ με. Ὡς ἐάν μὴ ἀναγγεῖλη τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, κατὰ τὸ ἀκόλουθον

⁴ Prov. viii, 12.

⁵ Matth. v, 3.

⁶ Galat. v, 17.

⁷ Prov. viii, 22.

καὶ τὸ ἐκτίσθαι πάντως ἀρνήσεται. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἐάν ἀναγγελῶ ἐκτίσθην, δέδοκε νοσὶν κατὰ τὸ σιωπᾶμενον, ὅτι τίνα ἐκτίσθην ἐάν μὴ ἀναγγελῶ. Κύριος ἐκτίσέ με, φησὶν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, πρὸ τοῦ θρη εἰρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενεᾶ με. Τίς ἢ καινὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ κτίσματος τούτου τάξις; Πρῶτον κτίζεται, καὶ μετὰ τοῦτο θεμελιούται, καὶ τότε γεννᾶται. Κύριος ἐποίησε, φησὶ, χώρας ἀοικήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Πῶτον Κύριον λέγει χώρας ἀοικήτου ποιητὴν καὶ οἰκουμένης; Πάντως τὸν καὶ τὴν σοφίαν ποιήσαντα. Ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ οὗτος κάκεινος ὁ λόγος, ὅτε τὸ, Ἐκτίσέ με Κύριος, λέγων, καὶ ὁ προστιθεὶς τὸ, Ἐποίησε Κύριος χώρας καὶ ἀοικήτους. Οὐκοῦν ἐπίσης τῶν δύο δημιουργῶν ἔσται ὁ Κύριος, αὐτῆς τε τῆς σοφίας, καὶ τῆς οἰκουμένης τε καὶ ἀοικήτου χώρας. Πῶ τοῖον τὰ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἓν; Εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ τὴν σοφίαν κτίζει, ἣν ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ νοσὶν συμβουλευούσι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὅσα ἢ κτίσις ἔχει, πῶς ἀληθεύει ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, πάντα λέγων δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι; Ἀντιφθέγγεται γὰρ ἡ Γραφή αὕτη πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. τῷ τὴν σοφίαν κτίσαντι, τῆς ἀοικήτου τε καὶ οἰκουμένης χώρας ἀνατιθεῖσα τὴν ποιήσιν· οὕτω δὲ καὶ τὰ ἑφεξῆς πάντα θρόνον Θεοῦ τινα διεξέρχεται, ἐπ' ἀνέμων ἀφοριζόμενον, ἰσχυρὰ γίνεσθαι τὰ ἄνω νέφη λέγει, καὶ ἀσφαλεῖς τὰς ὑπορρινίους πηγὰς, καὶ πολλὰ τοιαῦτα περιέχει ἢ σύμφορῆσις, πολλὴν ἐπιζητούμενα τὴν διὰ λεπτῆς τινος καὶ διορατικῆς φρενὸς εὐρισκομένην ἐν τοῖς προειρημένους διάνοιαν. Τίς ὁ ἐπ' ἀνέμων ἀφοριζόμενος θρόνος; Τίς ἢ ἀσφάλεια τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πηγῶν; Πῶς ἰσχυρὰ γίνονται τὰ ἄνω νέφη; Εἰ γὰρ τις πρὸς τὰ φαινόμενα κρίνει τὸν λόγον, πολλὴν εὐρήσει μάχην τῶν πραγμάτων πρὸς τὰ λεγόμενα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ ἄκρα τῆς ὑπ' οὐρανόν, ἢ τῷ λίαν καθομιλεῖν τῇ τοῦ ἡλίου θερμότητι, ἢ τῷ καθ' ὑπερβολὴν ἀφεστάναι, διὰ τὴν καθ' ἑκάτερον ἀμετρίαν ἐστὶν ἀοικήτα; τὰ μὲν ξηρὰ τε καὶ δικαῆ πέρα τοῦ μετρίου γινόμενα· τὰ δὲ τῷ ὑγρῷ πλεονάζοντα, καὶ καταψυγμένα διὰ τῆς πήξεως· οἰκεῖται δὲ μόνον ὅσα τῆς καθ' ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἀκρότητος ἐπίσης ἀπώκεισται. Εἰ δὲ τὸ μέσον τῆς γῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διεληφται, πῶς τὰ ἄκρα λέγει τῆς ὑπ' οὐρανὸν οἰκεῖσθαι ἢ παροιμία; Τίς γὰρ ἰσχύς ἐνθαυρηθεὶ τοῖς νέφεσιν, ὡς ἀληθεύειν τὸν λόγον κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν, ὅς φησιν ἰσχυρὰ γεγενῆσθαι τὰ ἄνω νέφη. Μανώτερος γὰρ τίς ἐστὶν ἀτμός, ἢ τοῦ νέφους φύσις κατὰ τὸν ἄερα διαχεόμενος· ὅς ἔποχεταί· πρὸς τῷ ἑναερίῳ πνεύματι διὰ πολλὴν λεπτότητα κούφος γενόμενος. Συρβυεὶς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐκ τῆς συμπίλησις, διεκπίπτει τοῦ ἀνέχοντος πνεύματος, σταγῶν βαρεῖα γινόμενος. Τίς οὖν ἐστὶν ἐν τοῦτοις ἢ ἰσχύς ἐν οἷς οὐδεμία τοῖς ἀπτομένοις ἀντιλήψις γίνεται; Τὸ γὰρ μανὸν τοῦ ἀέ-

A quotidie sunt, Dominus creavit me. Quasi nisi ea quæ sunt annuntiaverit, vi consecutionis se creatum prorsus negabit. Qui enim dixit, Si annuntia- vero creatus sum, animo intelligendum tacite dedit, quod Non creatus sum, nisi annuntia- vero. Dominus creavit me, inquit, principium viarum suarum ad opera ejus; ante sæculum fundavit me in principio, antequam terram, antequam abyssos fecisset, priusquam fontes aquarum erupissent, priusquam montes essent firmati, ante omnes colles genuit me. Quis novus constructionis hujus creaturæ ordo? primum creatur et postea fundatur, tum vero etiam generatur. Dominus, inquit, fecit regiones non habitatas, et extremitates terræ quæ incoluntur sub cælo. Qualem Dominum dicit regionis incoltæ et habitatæ factorem? Omnino eum qui sapientiam fecit: ex eadem enim persona et hic et ille sermo, et qui dicit, Creavit me Dominus, et qui adjicit, Fecit Dominus regiones etiam inhabitatas. Igitur æqualiter duorum conditor erit Dominus, ipsiusque sapientiæ, et terræ quæ habitatur et quæ non habitatur. Quomodo igitur omnia per Filium facta sunt, et sine ipso nihil? Si enim idem Dominus et sapientiam creat (quam pro Filio intelligere consulant), et singula quæ creata sunt: quomodo sublimis Joannes verum dicit, omnia per ipsum facta esse? contradicit enim hæc Scriptura voci Evangelii, ei qui sapientiam creavit inhabitabilis et habitabilis regionis creationem assignans. Sic etiam omnia quæ deinceps enarrat: thronum quemdam Dei esse, super ventis determinatum, quæ supra sunt nubes firmari ait, et tuos subcælestes fontes, et multa talia complectitur orationis contextus, quæ subtili quadam et perspicaci mente in prædictis excogitatum requirunt intelligentiam. Quis super ventis distinctus thronus? Quæ securitas sive tuta sedes fontium qui sub cælo sunt? quomodo firmæ sunt nubes quæ sursum sunt? si quis ex ea quæ apparet specie sermonem judicet, magnam rerum repugnantiam cum iis quæ dicuntur inveniet. Quis enim ignorat extrema terræ sub cælo, vel quia nimis solis calori sint affinia et propinqua, vel quia supra modum distent disjuncta, propter utriusque immoderationem non habitari posse? altera quidem sicca et æstu ferventia ultra moderatam temperiem esse; altera vero humido redundantia frigoribus et pruinis obriguisse: habitantur autem ea sola quæ ab utraque extremitate æqualiter dissita sunt et seorsum collocata. Quod si terræ medium ab hominibus occupatur et incolitur, quomodo extrema orbis sub cælo habitari dicit parœmia? Quæ porro formido in nubibus spectari potest, ut vernus sermo esse possit ex ea quæ prima fronte occurrit intelligentia, qui asserit firmas factas esse et validas nubes sursum. Rarior est enim quidam vapor nubis natura, per aerem diffusus: qui pro-

^o Joan. 1, 3.

pter multam tenuitatem aerio spiritu supervehitur, A
levis cum sit, confluens autem in seipsum ex con-
cretionem, decidit, cum jam aerius ille spiritus sus-
tinere non possit, dum gutta sive stilla gravis
efficitur. Quodnam igitur robur in his quæ tactu
minime possunt apprehendi? Nam in nube aerem
rarum et diffusum facilem videre licet. Quomodo
rursus in ventorum instabili natura divinus defi-
nitur thronus? Hoc autem quod dicitur primum
creari, tum demum generari, et inter creationem
et generationem fundari, quam rationem cum communi-
bus et in promptu positam congruentem noti-
tiam habere quis dixerit? Quinetiam illud de quo jam
ante dubitatum est in sermone, quomodo an-
nuntiatio eorum quæ fiunt quotidie, et recordatio
causa quædam est dicendi sapientiam a Deo creatam
esse?

Quoniam igitur ex his quæ dicta sunt clare de B
monstratum est in his nihil tale esse, cur inexplora-
to et inconsiderate hic sermo admittatur, ope-
ræ pretium erit instar reliquorum, et hoc quod di-
citur, *Dominus creavit me*, non ex ea quæ vi verbi
ingeneratur nobis intelligentia, interpretari, sed
omni attentione et diligentia inquirere, quod pie
per hæc verba intelligitur. Verum enimvero ac-
curate et ad amussim propositorum sententiam
concipere eorum solum fuerit, qui Spiritu sancto
ducti profunditates scrutantur, sciuntque fari in
spiritu divina mysteria. Sed in his verbis de qui-
bus agitur, tantum oratio nostra immorabitur,
quantum sufficit ut eorum scopus non indiscussus
et inexploratus prætermittatur. Quis igitur noster
sermo? fieri, opinor, minime potest, sapientiam C
quæ ex divina illuminatione fit, hanc solam absque
reliquis sancti Spiritus donis cuiquam adesse, sed
omnino oportet, simul cum hac prophetiæ gra-
tiam sive donum concurrere. Si enim sapientiæ
proprium est, veritatem eorum quæ sunt animo
comprehendere; prophetia vero futurorum conti-
net declarationem, nullus perfectum sapientiæ
donum fuerit consecutus, qui non prophetica co-
operatione futuri cognitionem complexus fuerit.
Quoniam igitur non humanam aliquam sapientiam
sibiipsum vindicat Solomon, cum dixit, *Deus docuit
me sapientiam* ⁹, et omnes sermones suos Deo at-
tribuit, cum ait, *Mei sermones dicti sunt a Deo* ¹⁰,
præclare agemus, si admistam sapientiæ prophe-
tiam in hac parte proverbii huius perscrutemur.
Ergo dicimus quod in his quæ hunc locum præ-
cedunt verbis cum dixisset, *sapientiam sibi do-
num ædificasse* ¹¹, carnis Domini constructionem
per hunc sermonem obscure indicat; non enim in
alieno domicilio vera sapientia habitavit, sed sibi
domicilium ex virginali corpore ædificavit. Hic
autem quod ex ambobus unitum est, Verbo attri-
buit, id est, ex humanitate et cum homine tem-
perata sive conjuncta deitate, horum utrique con-
gruas et convenientes voces accommodat, ut in
Evangelii fieri videre licet, in quibus sermo, qui

ρος καὶ εὐδιάχυτον, καὶ ἐπὶ τοῦ νέφους ἔστιν ἰδεῖν.
Πῶς δὲ πάλιν ἐπὶ τῇ ἀστάτῳ τῶν ἀνέμων φύσει ὁ
θεῖος ἀφορίζεται θρόνος; Τὸ δὲ πρῶτον κτίζεσθαι, καὶ
ἐπὶ τέλει λέγειν γεννᾶσθαι, καὶ διὰ μέσου τούτων θε-
μελιούσθαι, τίνα λόγον εἰποι τις ἂν ἔχειν ταῖς κοιναῖς
τε καὶ προχειροῖς ἐννοιαῖς συμβαίνοντα; Τὸ τε πρὸ
τούτων ἐπαπορηθὲν ἐν τῷ λόγῳ, πῶς ἡ ἀναγγελία
τῶν καθ' ἡμέραν γινομένων, καὶ ἡ μνήμη τῆς ἐξ-
αριθμημένης τῶν ἐξ αἰῶνος, ὡς περ αἰτία τις γίνεται
τοῦ ἐκτίσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν λέγειν;

Ὅκουν ἐπισηθὶ δέδεικται φανερώς διὰ τῶν εἰρημέ-
των, μὴδὲν ἐν τούτοις τοιοῦτον εἶναι, ὡς ἀνεξέστως
τε καὶ ἀθεωρήτως παραδεχθῆναι τὸν λόγον, καλῶς
ἂν ἔχοι καθ' ὁμοίότητα τῶν λοιπῶν, καὶ τὸ, *Κύριος
ἐκτίσέ με*, μὴ κατὰ τὴν αὐτόθεν ἡμῖν ἐκ τοῦ ῥήμα-
τος ἐγγινομένην διάνοιαν ἐρμηνεύειν, ἀλλὰ ζητεῖν
κατὰ πᾶσαν προσοχὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν, τὸ εὐσεβῶς
διὰ τοῦ λεγομένου νοούμενον. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἀκριδῶς
κατελιηφῆναι τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, μόνων
ἂν εἴη τῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ βάθη διερευνούντων,
καὶ λαλεῖν ἐπισταμένων ἐν πνεύματι τὰ θεῖα μυστή-
ρια. Παρ' ἡμῶν δὲ τοσοῦτον ἐν τοῖς προκειμένοις ὁ
λόγος ἀσκοληθῆσεται, ὅσον μὴ πάντῃ περιιδεῖν τὸν ἐν
τούτοις σκοπὸν ἀθεώρητον. Τίς οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος;
Ὅχι ἐστίν, οἶμαι, δυνατὸν τὴν ἐκ θείας ἐλλάμψεως
γινομένην ἐν τινι σοφίαν, μόνην ταύτην δίχα τῶν λοι-
πῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος παραγίνεσθαι, ἀλλὰ
χρὴ πάντως συνεισελθεῖν ταύτῃ καὶ τῆς προφητείας
τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἴδιον σοφίας ἐστίν, ἡ τῆς τῶν ἡν-
των ἀληθείας κατάληψις, προφητεία δὲ τὴν τῶν μελ-
λόντων περιέχει σαφήνεια, οὐκ ἂν ἐν τῷ τελείῳ τις
τῆς σοφίας εἴη χάρισματι, μὴ διὰ τῆς προφητικῆς
συνεργείας, συμπεριλαθῶν τῇ γνώσει καὶ τὸ ἐσόμε-
νον. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀνθρωπίνην τινὰ σοφίαν ἑαυτῷ
προσμαρτυρεῖ Σολομὼν, ὁ εἰπὼν, ὅτι *Ὁ Θεὸς δεδι-
δαχέ με σοφίαν, καὶ πάντα τὸν παρ' ἑαυτοῦ λόγον
ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ, ἐν οἷς φησιν, ὅτι *Οἱ ἐμοὶ λόγοι
εἰρηται ἀπὸ Θεοῦ, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν ἀναμειγμένην
τῇ σοφίᾳ προφητείαν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς παροι-
μίας διερευνησασθαι. Φαμέν τοίνυν ὅτι ἐν μὲν τοῖς
πρὸ τούτου λόγοις εἰπὼν, τὴν σοφίαν ἑαυτῇ ᾠκοδο-
μηκέναι τὸν οἶκον, τὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου κατα-
σκευὴν διὰ τοῦ λόγου ἀνίσταται; οὐ γὰρ ἐν ἄλλοτρίῳ
οἰκοδομήματι ἡ ἀληθινή σοφία κατέψησεν, ἀλλ' ἑαυτῇ
τὸ οἰκητήριον ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος ᾠκοδομή-
σατο. Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐνωθὲν ἐξ ἀμφοτέρων τῷ λόγῳ
προστίθησι, τοῦ τε οἴκου λέγω καὶ τῆς σοφίας τῆς
οἰκοδομησάσης τὸν οἶκον, τοῦτ' ἐστίν, ἐκ τε τοῦ ἀν-
θρωπίνου καὶ ἐκ τῆς ἀνακραθείσης τῷ ἀνθρώπῳ θεό-
τητος, ἐκατέρωθεν δὲ τούτων ἐπαρμόζει τὰς καταλή-
λους τε καὶ πρεπούσας φωνάς, καθὼς ἐστὶν ἰδεῖν καὶ
ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γινόμενον, ἐν οἷς ὁ λόγος κατὰ
τὸ πρόσφορον τῷ ὑποκειμένῳ διεξαγόμενος, διὰ μὲν**

⁹ Sap. vii, 21. ¹⁰ ibid. ¹¹ Prov. ix, 1.

τῆς ὑψηλοτέρας τε καὶ θεοπροποῦς σημασίας τὸ θεῖον **A** προ rei subjectæ commodo deducitur, per excel-
 ἰκεῖται· διὰ δὲ τῆς χαμαιζήλου τε καὶ ταπεινῆς, sio-
 τὸ ἀνθρώπινον. Οὕτως ἐστὶν ἰδεῖν καὶ ἐν τῷ μέρει, sio-
 τοῦτω προφητικῶς τὸν Σολομῶντα κινούμενον, καὶ dem-
 ὅλον παραδεδωκότα τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. sam,
 Λέγει γὰρ πρότερον μὲν τὴν προαιώνιον τῆς σοφίας quod
 δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἐν οἷς τῷ Εὐαγγελιστῇ τρόπον est
 τινὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ῥημάτων συμφέρεται. Ὡς γὰρ ostendit,
 ἐκεῖνος τῇ περιληπτικῇ φωνῇ πάντων αὐτῶν αἴτιον per
 καὶ δημιουργὸν ἀνεκέρυεν, οὕτως ὁ Σολομῶν παρ' humilem
 αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ καθέκαστα λέγει τὰ ἐν τῷ παντὶ vero
 ἀριθμούμενα. Φησὶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐδε- et
 μελίωσεν τὴν γῆν, ἡτοίμωσεν δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονή- dem
 σει, καὶ ὅσα τούτοις κατὰ τὸ ἀκλόουθον ἔσται τῆς αὐ- 11. Atque
 τῆς ἐχόμενα διανοίας. Καὶ ὡς ἂν μὴ δοκοῖη τὴν δωρεὰν ne
 τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀρετῆς περιορᾶν ἀμνημόνευτον· videretur
 πάλιν ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας διέξισι, λέγων, ὡν donum
 μικρῷ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, τὸ, *Κατεσκήνωσα virtutis*
βουλήν καὶ γῆρας καὶ ἔρριαν· καὶ ὅσα τῆς νοε- quæ est in
ρίας τε καὶ ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας ἐστί. hominibus silentio
 præteritum despiciere :

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διεξελθὼν, ἐπάγει καὶ περὶ **B**
 τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομίας διδασκαλίαν, διὰ
 τί *σάρξ ὁ Λόγος ἐγένετο*. Φανεροὺ γὰρ ἅπασιν ὄν-
 τος, ὅτι οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ κτιστὸν ἢ ἐπίσαστον ὁ ἐπὶ
 πάντων ἔχει Θεὸς, οὐ δύναμιν, οὐ σοφίαν, οὐ φῶς, οὐ
 λόγον, οὐ ζῶην, οὐκ ἀλήθειαν, οὐδὲ ὅλων τι τῶν ἐν
 τῷ πληρώματι τοῦ θεοῦ κόλπου θεωρουμένων, ἅπερ
 πάντα ἐστίν, ὁ μονογενὴς Θεός, *Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλ-
 ποῖς τοῦ Πατρὸς*, οὐκ ἂν τινα τῶν ἐν τῷ Θεῷ θεω-
 ρουμένων, εὐλόγως ἐφαρμοσθεῖν τὸ τῆς κτίσεως **C**
 ὄνομα. Ὡστε εἰπεῖν τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Υἱόν, ἢ τὸν ἐν
 τῇ ἀρχῇ Λόγον, ἢ τὸ ἐν τῷ φωτὶ φῶς, ἢ τὴν ἐν τῇ
 ζωῇ ζῶην, ἢ τὴν ἐν τῇ σοφίᾳ σοφίαν, ὅτι *Κύριος ἔκ-
 τισέ με*. Εἰ γὰρ κτιστὴ τοῦ Θεοῦ ἢ σοφία, Χριστὸς
 ἢ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἐπίσαστον πάντως
 ἔχεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, ὕστερον ἐκ κατασκευῆς προσ-
 λαβῶν, ὃ μὴ παρὰ τὴν πρώτην εἶχεν. Ἀλλὰ μὴν ὃ ἐν
 τοῖς κόλποις ὢν τοῦ Πατρὸς, οὐδέποτε κενὸν ἑαυτοῦ
 δίδωσι νοεῖν τὸν πατρῶον κόλπον, ἅρα οὐ τῶν ἐξωθεν
 ἐγγεγεννημένων ἐστὶ κόλπω. Ἀλλὰ παντὸς ἀγαθοῦ
 πληρωμα ὢν, πάντως ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται ὁ ἐν ἀρχῇ
 ὢν, οὐκ ἀναμένων τὸ διὰ κτίσεως ἐν αὐτῷ γενέσθαι,
 ὡς ἂν μήποτε κενὸς ἀγαθῶν ὁ Πατὴρ νοηθεῖ. Ἀλλ' **D**
 ὃ ἐν τῇ ἀϊδιότητι τῆς πατρικῆς θεότητος εἶναι νοου-
 μενος, ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ δύναμις ὢν καὶ ζῶη, καὶ
 ἀλήθεια, καὶ φῶς καὶ σοφία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐκοῦν
 οὐκ ἐκ τοῦ θεοῦ τε καὶ ἀκράτου ἐστὶν ἡ *Ἐκτισέ
 με φωνή*, ἀλλὰ καθὼς εἴρηται, ἐκ τοῦ ἀνακραθέντος
 κατ' οἰκονομίαν ἀπὸ τῆς κτιστῆς ἡμῶν φύσεως.

Πῶς οὖν ἡ αὐτὴ καὶ τὴν γῆν θεμελιοῖ, καὶ τοὺς
 οὐρανοὺς ἐτοιμάζει, καὶ τὰς ἀβύσσους ἀναρρήγνυσι,
 σοφία καὶ φρόνησις καλουμένη, καὶ ἐνταῦθα κτιζέ-

quæ est in hac parte licet perspicere Solomonem prophetice cominotum totum tradidisse œconomix sive incarnationis mysterium. Dicit enim sapientix virtutem et operationem fuisse ante sæcula, in quibus quodam modo Evangelistæ in ipsis verbis consentit. Ut enim ille universali sive comprehensiva quadam voce, omnium ipsum auctorem et conditorem prædicavit : sic Solomon ab ipso procreata esse dicit singula quæ in universo enumerantur. Inquit enim, quod *Deus sapientia terram fundavit; præparavit autem celos in prudentia*, et quæcumque sequuntur eandem habentia sententiam 11. Atque ne videretur donum virtutis quæ est in hominibus silentio præteritum despiciere : rursus ex persona Sapientix pergit, dicens ea quæ paulo ante commemoravimus : *Contubernale habui consilium et cognitionem et intelligentiam; et quæcumque intelligentis et scientiam gignentis sunt doctrinæ.*

Hæc et quæ sunt hujusmodi persecutus, sub- jungit doctrinam quæ est de dispensatione secundum hominem, id est, de Verbi incarnatione, quam ob causam *Verbum caro factum est* 12. Nam cum sit perspicuum omnibus quod nihil in seipso creatum vel adventitium habet ille qui est in omnibus Deus, non virtutem, non sapientiam, non lucem, non rationem, non vitam, non veritatem, neque omnino quidquam eorum quæ in plenitudine divini sinus conspiciuntur, quæ quidem omnia est unigenitus Deus, qui est in sinibus Patris, nulli eorum quæ in Deo cernuntur creationis nomen recte et convenienter poterit applicari 13. Ita ut conveniat Filium qui est in Patre, vel Verbum quod erat in principio, vel in luce lucem, vel in vita vitam, vel in sapientia sapientiam dicere, *Dominus creavit me* 14. Si enim creata est Dei sapientia, Christus autem Dei virtus et sapientia, adventitiam profecto Deus habuit sapientiam, posterius quid ex creatione adeptus, quod non prius habebat. Verumtamen qui est in sinibus Patris, nunquam seipso vacuum sinit intelligere sinum paternum, nihil enim eorum quæ extrinsecus ingenerantur, est in sinu. Sed omnis boni cum sit plenitudo, omnino in Patre intelligitur qui erat in principio, non expectans in ipso per creationem esse, ne aliquando Pater, bonis vacuus et inanis mente concipi possit. Sed qui in æternitate paternæ deitatis esse intelligitur, in ipso est semper : virtus cum sit et vita et veritas, lux et sapientia et quæ sunt talia, haud igitur hæc vox, *Creavit me*, de eo quod divinum est et incorruptibile accipienda est, sed sicut dictum est, de eo quod per incarnationem contemptatum est ex creata natura nostra.

Quomodo igitur eadem terram etiam fundat et cælos præparat, et abyssos perrumpit, sapientia et prudentia, et divinus sensus qui vocatur, etiam

11. Prov. viii, 21 sqq. 12. Joan. i, 14. 13. ibid. 18.

hoc in loco creatur ad operum principium? Non, inquit, absque magna causa talis particeps operis adhibetur dispensatio, id est, humana Christi natura. Verum quandoquidem homines eorum quæ accepto mandato observare et custodire debuerant ex sua memoria per contumaciam et inobedientiam expulerunt gratiam, honorum obliiti, propterea ut vobis annuntiarem quæ quotidie ob vestram salutem fiunt, et in memoriam reducerem ea quæ sunt a sæculo, enumerando vobis ea quorum memoriam amisistis: *Non enim novum quoddam Evangelium nunc annuntio, sed vestram in pristinum statum restitutionem molior*; hujus gratia ego qui semper sum, creatus fui, qui nulla, ut essem, in ligebam creatione. Ita ut sim principium viarum ad opera Dei, homines dico. Nam corrupta via prima, viam recentem et vivam errantibus innovari rursus oportebat, nempe meipsum qui sum via. Quod ad humanitatem respicit sententia verbi, Creavitne, nobis manifestius reddit suis verbis divinus Apostolus, quibus jubet induere Dominum Jesum Christum¹⁵; præterea ubi eodem repetito sermone dicit, *Induite novum hominem qui secundum Deum creatus est*¹⁶. Si enim unicum est salutare indumentum, hoc autem est Christus, non alium quis dixerit præter Christum esse novum hominem, eum qui secundum Deum creatus est. Sed clarum est, quod qui Christum induit, novum induit hominem, eum qui secundum Deum creatus est. Solus enim hic vere et proprie novus nominatur homo, qui non per notas et consuetas naturæ vias in hominum vita apparuit: sed inusitata quædam et peculiaris in hoc solo innovata est creatio. Idcirco ad hunc admirabilem et inauditum generationis modum respiciens Apostolus, eundem novum hominem secundum Deum creatum nominat, et ad divinam intuens naturam creationi hujus novi hominis attemperatam, Christum appellat. Quare pro uno et eodem duas poni voces certum est, et hanc vocem, Christi dico, et illam novi hominis secundum Deum creati.

Quoniam igitur Christus sapientia est, intelligens auditor sermonem consideret, et eorum qui nobis adversantur, et nostrum, et judicet uter pietati magis congruat et consentaneus sit. Uter magis Deo decoras intelligentias in dicto conservet, an qui universi Creatorem et Dominum factum esse definit, et servienti creaturæ honore parem construit; an potius qui ad dispensationem incarnationis respiciens, servat quod opinioni de divinitate et de humanitate convenit, et apte congruit: magno Paulo hoc præsertim dogma comprobante, qui in novo homine creationem respicit, et in vera sapientia potestatem creationis. Quinetiam orationis ordo hujus sensus contemplationi consentit. Nisi enim in nobis viarum principium creatum esset, non eorum, quæ sperantur, sæculorum fundamentum jactum fuisset; non factus nobis esset Domi-

¹⁵ Rom. xiii, 14. ¹⁶ Ephes. iv, 24.

Α ται εις ἔργων ἀρχὴν; οὐκ ἄνευ, φησὶν, αἰτίας μεγάλης ἡ τοιαύτη συνεργεταί οἰκονομία. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν παραφυλακτέων ἡμῶν τὴν ἐντολὴν λαβόντες οἱ ἀνθρώποι ἐξέβαλον τῆς μνήμης τὴν χάριν διὰ τῆς παρακοῆς ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν λήθῃ γενόμενοι, διὰ τοῦτο ἵνα ἀναγγεῖλω πάλιν ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν ἐπὶ σωτηρίᾳ γινόμενα, καὶ ἀναμνήσω τὰ ἐξ αἰῶνος, ἀπαριθμησάμενος ὧν ἐπελάθεσθε· οὐ γὰρ καιρὸν τι καταγγέλλω νῦν εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκοιτάστασιν ὑμῶν πραγματεύομαι· τούτου χάριν ἐκτίσθην ὁ αἰὲς ὧν, καὶ μηδὲν τοῦ κτισθῆναι πρὸς τὸ εἶναι δεόμενος. Ὅτε με γενέσθαι ἀρχὴν ὁδῶν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀνθρώπους λέγω. Τῆς γὰρ ὁδοῦ τῆς πρώτης καταφθάραιστος, ἔδει πάλιν ἐγκαινισθῆναι τοῖς πλανωμένοις ὁδὸν πρόσφατόν τε καὶ ζῶσαν, αὐτὸν ἐμὲ, ὃς εἰμι ὁδός. Καὶ ὅτι πρὸς τὸ ἠθροῦν τῶν ἰσθμῶν ἡ τοῦ, Ἐκίσέ με, διάνοια βλέπει, σαφέστερον ἡμῖν τοῦτο περιστησι διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἐν οἷς διακελεύεται, ὅτι Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς τούτοις ὅπου τὸν αὐτὸν ἐπαναλαβῶν λόγον φησὶν, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα. Εἰ γὰρ ἐν μὲν ἐστὶ τὸ σωτήριον ἔνδυμα, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν ἄλλον τις εἴποι παρὰ τὸν Χριστόν εἶναι τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα. Ἄλλὰ δηλον, ὅτι ὁ τὸν Χριστόν ἐνδύσάμενος, τὸν καιρὸν ἐνδεδυτὸν ἀνθρώπων, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα. Μόνος γὰρ οὗτος ὡς ἀληθῶς καιρὸς κυριῶς ὀνομάζεται ἀνθρώπων, ὃς οὐχὶ διὰ τῶν γυρωμένων τε καὶ συνήθων τῆς φύσεως ὁδῶν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων ἐφάνη βίβη, ἀλλ' ἐξηλλαγμένη τις καὶ ἰδιόζουσα ἐπὶ μόνου τούτου ἐκαιοτομήθη ἡ κτίσις. Διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν πρὸς τε τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως βλέπων, καιρὸν ἀνθρώπων κατὰ Θεὸν κτισθέντα κατονομάζει, καὶ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ὁρῶν τὴν ἐγκραθεῖσαν τῇ κτίσει τοῦ καινοῦ τούτου ἀνθρώπου, Χριστόν προσαγορεύει. Ὡς καθεὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τὰς δύο κεῖσθαι φωνάς, τῆν τε τοῦ Χριστοῦ λέγω, καὶ τὴν τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Θεὸν κτισθέντος.

Ἐπεὶ οὖν Χριστός ἡ σοφία ἐστὶν, ὁ συνετός ἀκροατῆς ἐπισκεψάσθω τὸν λόγον τῶν τε προμαχομένων ἡμῶν, καὶ τὸν ἡμέτερον, καὶ κρινάτω τὸν εὐσεβέστερον. Τίς μᾶλλον τὰς θεοπρεπεῖς ἐννοίας ἐν τῷ βητῷ διασώζει, ὁ τὸν τοῦ παντός Κτίστην καὶ Κύριον ποιήσθαι διοριζόμενος, καὶ τῇ δουλευούσῃ κτίσει κατασκευάζων ὁμότιμον· ἢ μᾶλλον ὁ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ὁρῶν, καὶ φυλάττων τῆ τε περὶ τὸ θεῖον, καὶ τῆ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ὑπολήψει τὸ πρόσφορον. Συμμεμαρτυροῦντος τοῦ μεγάλου Παύλου τῷ δόγματι, ὃς ἐν μὲν τῷ καινῷ ἀνθρώπῳ τὴν κτίσιν βλέπει, ἐν δὲ τῇ ἀληθινῇ σοφίᾳ τὴν ἐξουσίαν τῆς κτίσεως. Συμβαίνει δὲ καὶ ἡ τάξις τοῦ λόγου τῆ θεωρίας τοῦ δόγματος. Εἰ γὰρ μὴ ἐκτίσθῃ ἐν ἡμῖν ἡ τῶν ὁδῶν ἀρχή, οὐκ ἂν ὁ τῶν προσδοκωμένων αἰῶνων θεμέλιος κατεβλήθη. οὐδ' ἂν ἐγένετο ἡμῖν ὁ Κύριος Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, εἰ μὴ κατὰ τὸν Ἠσαϊαν παιδίον ἐγεννήθη

ἡμῖν, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ· τὰ τε ἄλλα πάντα ἅπαντα ἡμεῖς ὁνομάσαμε· καὶ μετὰ πάντων, *Πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*. Πρῶτερον οὖν γέγονε τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον, καὶ ἡ περι τὸ πάθος οἰκονομία. Καὶ τότε οἱ σοφοὶ τῆς πίστεως ἀρχιτέκτονες ἐν θεμέλιον τῆς πίστεως κατεβάλλοντο. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Χριστός, *ὁ Πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*, ᾧ ἐποικοδομεῖται ἡ τῶν ἀτελευτήτων αἰῶνων ζωὴ. Τούτου δὲ γενομένου, ἵνα ἐν ἐκάστω τῶν πεπιστευκότων τὰ θεῖα θελήματα τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου, καὶ τὰ ποιήσῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα γένηται, ἅπερ πάντα τροπικῶς κατὰ τινα προσφυὴ σημασίαν ὄρη καὶ βουνούς ὀνομάζει ἡ θεῖα Γραφή· τὴν δικαιοσύνην μὲν ὄρη Θεοῦ ὀνομάζουσα, τὰ δὲ κρίματα, ἀδύσσοις προσαγορεύουσα, γῆν δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Λόγου σπειρομένην καὶ καρποφοροῦσαν τὸν πολύχρον καρπὸν. Ἡ ὥς ἐτέρωθεν παρὰ τῷ Δαβὶδ μὲν εἰρήνην διὰ τῶν ὄρων, δικαιοσύνην δὲ διὰ τῶν βουνῶν διδασκόμεθα· ἀναγκαίως ἐν τοῖς πιστοῖς ἡ σοφία γεννᾶται, καὶ ἀληθῆς ὁ Λόγος. Ὁ γὰρ ἐν τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν ὢν, ἐν τοῖς ἀπίστοις οὐπω ἐγεννήθη. Ἴνα οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῖν γένηται, χρὴ τὸν τούτων δημιουργὸν ἐν ἡμῖν γεννηθῆναι. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τούτοις κατὰ τὸν εἰρημὸν οὗτον κατανοήσομεν. Ἐὰν γὰρ γεννηθῇ ἐν ἡμῖν ἡ σοφία, τότε παρὰ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζεται ἐν ἐκάστω, ἥ τε χώρα καὶ ἡ ἀόικητος. Χώρα μὲν ἡ ἐχομένη τοῦ Λόγου τὴν σπορὰν, καὶ τὴν ἄροσιν· ἀόικητος δὲ ἡ τῶν πονηρῶν οὐκ ἐπιζόμενη καρδία· καὶ οὕτως ἔσται ἡμῶν ἡ οἰκησις ἐπὶ τῶν ἀκρων τῆς γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς γῆς τὸ μὲν τι βάθος ἐστὶν, τὸ δὲ ἐπιπόλαιον, ὅταν τις μὴ ὑπόγειος γένηται· μηδὲ σπηλαιώδης, ἐν τῷ τὰ κάτω φρονεῖν· οἷός ἐστι· τῶν ἐν ἀμαρτίᾳ ζώντων ὁ βλος, τῶν ἐμπεπηγῶτων τῇ ἀνοποστάτῳ τοῦ βυθοῦ ἰλιϋ, οἷς ἀληθῶς φρέαρ ἐστὶν ἡ ζωὴ, κατὰ τὴν ψαλμοῦσαν τὴν λέγουσαν· *Μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ*. Ἐὰν οὖν τις ἐγγεννηθεῖσιν αὐτῷ τῆς σοφίας τὰ ἄνω φρονῇ, τοσοῦτον τῆς γῆς ἐπαπτόμενος, ὅσον ἐπάναγκες, οὗτος τὰ ἄκρα τῆς ὕψους οὐρανῶν οἰκεῖ, οὐκ ἐμβαθύνων τῷ γῆτιν φρονήματι· τούτῳ τὸν οὐρανὸν ἐν ἐαυτῷ ἀντὶ τῆς γῆς ἐτοιμάζοντι ἡ σοφία πάρεστι. Καὶ ὅταν τὴν τῶν ἀνωθεν νεφῶν διδασκαλίαν, ἱσχυρὰν ἐαυτῷ ποιεῖ, εἰς ἔργον ἀγων τὰ παραγγέλματα, τὴν τε μεγάλην καὶ εὐρύχωρον τῆς κακίας θάλασσαν τῇ ἀκριδεὶ πολιτείᾳ καθάπερ ἡλιότιν τινα διαλαβὼν, καὶ ἐν πηγαῖς καταχθῆ τῷ τῆς διδασκαλίας χαρίσματι, μετ' ἀσφαλείας προχέων τοῦ λόγου τὸ νάμα· ὡς μὴ τινα παρασχεῖν τὸ ποτὸν, ἀντὶ καθαροῦ ὕδατος ἀνατροπὴν θολερὰν, καὶ ὑπεραρθεῖς πάσης γῆτιν βλάπτει, διαέριος τῷ βίῳ γένηται, ἐπὶ τῆς πνευματικῆς βεθεδικῶς πολιτείας, ἣν ἀνέμουσιν ὁ λόγος ὀνομάσκει· ὡς εἰς θρόνον τοῦ ἐν αὐτῷ καθιδρυμένου ἀφορισθῆναι. Οἷος ἦν ὁ Παῦλος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον, εἰς τὸ γενέσθαι σκεῦος ἐκλογῆς τοῦ βασιτεῖαι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄλλος Λόγῳ θρόνος ἐγένετο, ὁ τὸν ἑαυτοῦ καθιδρυμένον βασιτεῖαι. Ὅταν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατορθωθῇ, ὡς εὐφραίνεσθαι

¹¹ Isai. ix, 6. ¹² Psal. lxxviii, 16.

PATROL. GR. XLV.

nus, *Pater futuri sæculi, nisi secundum Isaiam* ¹¹ parvulus puer nobis natus esset, et ejus nomen vocatum esset, et cætera quæ propheta nominat, et cum omnibus, *Pater futuri sæculi*. Prius igitur fuit mysterium quod in virgine factum est, atque illa in passione dispensatio. Atque tunc sapientes fidei architecti sive principes fabri fidei fundamentum posuerunt. Hic autem est Christus, *Pater futuri sæculi*, super quo ædificatur sæculorum finem nunquam habiturorum vita. Quod factum fuit, ut in unoquoque credentium divinæ voluntates legis Evangelicæ, et varia sancti Spiritus dona fiant, quæ omnia tropice secundum quamdam agnatam sive adhærentem significantiam montes et colles nominat Scriptura divina. Justitian quidem montes Dei nominans, judicia vero abyssos appellans, terram autem a Verbo satam et ferentem multiplicem et copiosum fructum. Vel sicut alibi a Davide docemur, per montes quidem pacem, per colles vero justitiam; necessario in fidelibus sapientia generatur, et verum Verbum; qui enim est in his qui acceperunt ipsum, in non credentibus nondum est. Ut igitur hæc nobis innascentur, oportet eorum effectorem in nobis nasci. Sic autem et quæ deinceps sequuntur hoc ipso nexu intelligemus. Si enim in nobis genita fuerit sapientia, tunc a Deo construitur in unoquoque et regio quæ habitabilis, et quæ non habitatur: regio quidem habitabilis, quæ divini Verbi sationem recipit et arationem; inculta autem sive inhabitabilis, cor quod a perversis et pravibus habitatoribus et incolis deseritur, et sic erit nobis habitatio in summis terræ partibus. Si quidem terræ pars quædam est profunda, quædam quæ in extremitate eminent, cum quis non subterraneus neque cavernosus fuerit, dum quæ sunt deorsum sapit; qualis est vita eorum qui in peccato vivunt, qui in limo profundi non subsistente sunt infixi: quibus puteus vere vita est, secundum Psalmi cantum: *Neque urgeat super me puteus os suum* ¹². Si quis igitur, postquam in ipso divina fuerit genita sapientia, quæ supra sunt sapiat: tantumdem terræ attingens quantum nocuisse est, hic extrema terræ sub cælo habitat: non in terrenas cogitationes demersus: huic cælum sibi loco terræ præparanti sapientia assistit. Cumque doctrinam cælestium nubium validam et firmam sibi facit, ad opus revocans præcepta; magnumque et spatiosum vitiorum mare accurata bene vivendi ratione tanquam littore quodam discescens, turbulentam aquam ex ore suo profluere prohibet. Quod si ad fontes fuerit adductus doctrinæ dono quod Deus gratificatur, tunc cum securitate verbi profundit laticem, ita ut non alicui potum pro aqua pura turbidam eversionem præbeat. Et si supra omnem terrenum gressum sublimate, aeris sive spiritualis vivendi ratione factus fuerit, spiritalem politiam sive conversationem ingressus, quam ventos nominavit divinus sermo: ita ut in

thronum ejus qui in ipso consedit, segregetur : A qualis fuit Paulus segregatus ad Evangelium, ut esset vas electionis et ferret nomen Dei ¹⁹: tunc velut alius Verbi thronus factus est, qui illud gestat quod in ipso consedit. Cum hæc et quæ sunt ejus generis perfecit, ita ut letetur ille qui in seipso terram a Deo habitatam penitus absolverit et compleverit, gaudens quod non belluarum quarundam ferarum et rationis expertium, sed hominum pater factus est, qui filii divinae sunt cogitationes et sensa, quæ ad divinam imaginem conformantur per fidem in eum qui in nobis creatus est et genitus: (a) fides autem voce D. Pauli fundamentum intelligitur, per quam fidelibus ingeneratur sapientia, et omnia quæ sunt dicta operatur: tunc ejus qui sic perfectus et omnibus modis absolutus fuerit vita vere beata efficitur: eique omni tempore consentit et congruet sapientia, qui quotidie hac sola delectatur. *Nam Dominus latetur in sanctis suis* ²⁰: et in celo gaudium fit super his qui salvi fiunt ²¹. Et Christus Pater propter filium qui salvus factus est, festum celebrat. His a nobis cursim et breviter dictis, industrius et solers lector, qui divinæ Scripturæ primum percurrit, his speculamentis sive commentationibus accomodat ænigmata (id est obscura involuera quæ verbis aliud præferunt, aliud sensibus tenent), probans, an non multo melius est existimare huc intueri sententiam ænigmatum, non autem ad eum sensum qui primus occurrit. Non enim D. Joannis theologia vera potest existimari, quæ omnia creata opus Verbi esse prædicat, si quidem hic qui sapientiam creavit, cum ipsa alia omnia fecisse credatur. Non enim amplius per illam erunt omnia, sed cum omnibus creatis illa connumerabitur.

Quod autem ad hoc respiciunt ænigmaticæ C voces, sequenti deinceps sermone evolvitur, qui dicit: *Nunc itaque, fili, audi me. Beatus est qui meas vias custodit* ²²: vias, scilicet ad virtutem aditus, quarum principium fit sapientiæ acquisitio. Quis igitur ad hanc divinam intuens Scripturam non impios pariter et sycophantas veritatis inimicos censebit? Impios quidem, quia ineffabilem unigeniti Dei majestatem, quantum in ipsis est, destruentes, creaturæ adjungunt: unum eorum quæ ab ipso producta sunt Dominum demonstrare obnixè contendentes, cujus unigenitum est in omnia imperium. Sycophantas vero, id est calumniatores, quia cum ad tales astruendas opiniones nullam omnino illis occasionem sacra Scriptura præbeat, quasi illinc testimonium educentes, adversus pietatem armantur. Quoniam igitur nullam ex sacris libris vocem ostendere possunt, quæ quidem æternam unigeniti Dei gloriam cum subjecta creatura intueri consulat; his a nobis demonstratis, præclare habet pietatis sermoni contra mendacium victoriæ præmia adjudicare, atque his omnibus artificiosis nominum impositionibus repudiatis, quibus creaturam cum creatore, et facturam cum factore copulant: confiteri quemadmodum docet

ἦδη τὸν ἐν αὐτῷ τὴν οἰκουμένην τοῦ Θεοῦ συναλέξαντα, εὐφραίνόμενον, ὅτι οὐχὶ θηρίων τινῶν καὶ ἀλόγων, ἀλλ' ἀνθρώπων πατὴρ ἐγένετο, ὅστω δ' ἂν εἴεν οἱ θεοειδεῖς λογισμοὶ, οἱ κατὰ τὴν θεῖαν εἰκόνα μορφούμενοι, διὰ τῆς εἰς τὸν κτισθέντα ἐν ἡμῖν καὶ γεννηθέντα πίστει· ἡ δὲ πίστις κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν ὁ θεμέλιος νοεῖται, δι' ἧς γεννᾶται τοῖς πιστοῖς ἡ σοφία, καὶ πάντα τὰ εἰρημένα ἐργάζεται· τότε μακάριος ἀληθῶς· ὁ τοῦ κατωρθωκότος γίνεται βίος· ὃ ἀρμόζει· καὶ ἐπευφραίνεται ἐν παντὶ καιρῷ ἡ σοφία, τῷ κατ' ἡμέραν αὐτῆ μόνῃ προσχαιρομένῳ. *Εὐφραίνεται γὰρ ὁ Κύριος ἐπὶ τοῖς ὀσίοις αὐτοῦ καὶ ἐνούργων χάρις γίνεται ἐπὶ τοῖς σωζομένοις.* Καὶ ὁ Χριστὸς Πατὴρ ἐπὶ τῷ ἀνασωθέντι υἱῷ ἑορτάζει. Τούτων δὲ παρ' ἡμῶν ἐπιδρομῆ βηθέντων, ὁ φιλόπων ἀναγνὼς τῆς θεῖας Γραφῆς τὰ ἐδάφη, προσαρμολογῶν τοῖς θεωρήμασι τὰ αἰνίγματα· δοκιμάσας εἰ μὴ παραπολὺ κρεῖττόν ἐστι πρὸς τοῦτο βλέπειν οἰεσθαι τὴν τῶν αἰνιγμάτων διάνοιαν, καὶ μὴ κατὰ τὸ προσχειρὸς ὑπονοοῦμενον. Οὐ γὰρ ἐστι δυνατόν τὴν τοῦ Ἰωάννου θεολογίαν ἀληθῆ νομισθῆναι, τὴν πάντα τὰ κτισθέντα ἔργον εἶναι τοῦ Λόγου ὑμνήσαν. εἴπερ ἐν ταῦτα ὁ τὴν σοφίαν κτίσας, μετ' αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα πάντα πεποιημένα πιστεύοιτο. Οὐκέτι γὰρ ἐπὶ ἐκείνης ἔσται τὰ πάντα, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἐκείνη τῶν γεγονότων ἀριθμηθήσεται.

Ἦτοι δὲ πρὸς τοῦτο βλέπουσιν αἱ αἰνιγματώδεις φωναί, διὰ τοῦ ἐφεξῆς λόγου σαφῶς ἐκκαλύπτεται, ὃς φησι· *Νῦν οὖν, υἱέ, ἀκουσόν μου· καὶ, Μακάριος ὁς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάσσει· ὁδοὺς δηλαδὴ λέγων, τὰς πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐφόδους, ὧν ἀρχὴ γίνεται τῆς σοφίας ἡ κτῆσις. Τίς τοίνυν πρὸς τὴν θεῖαν βλεπόντων Γραφῆν οὐκ ἀσεβεί τε ἑμοῦ καὶ συκοφάντας εἶναι τοὺς ἔχθρους τῆς ἀληθείας συνθήσεται; Ἀσεβεῖς μὲν, ὅτι τὴν ἀρῆστον τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὄψαν, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, καθελόντες, τῇ κτίσει συναπτουσιν· ἐν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων ἀποδεικνύειν φιλονεικοῦντες τὸν Κύριον, οὗ μονογενὲς ἐστὶ κατὰ πάντων τὸ κράτος. Συκοφάντας δὲ, ὅτι μηδεμίαν αὐτοῖς τῆς Γραφῆς πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις ἀφρημὴν παρασχομένης, ὡς ἐκείθεν ἐπαγόμενοι τὴν μαρτυρίαν κατὰ τῆς εὐσεβείας ὀπίσθησιν. Ἐπεὶ οὖν παρ' οὐδένοιο ἔχουσι τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐπιδείξαι τινα φωνήν, ἥτις τὴν προαιώνιον τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὄψαν μετὰ τῆς ὑποχειρίου κτίσεως ὄραν συμβουλεύει, καλῶς ἂν εἶναι τοῦτων ἡμῖν ἀποδείχθέντων ἦδη προσμαρτυρηθῆναι τῷ τῆς εὐσεβείας λόγῳ κατὰ τοῦ ψεύδους τὰ νικητήρια, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς ἰνομαστικὰς ταύτας τεχνολογίας παρωσαμένους, δι' ὧν συναρμολογοῦσι τὸ κτίσμα τῷ κτίσαντι, καὶ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι· ὁμολογεῖν, καθὼς διδάσκει τὸ ἐξ οὐρα*

¹⁹ Act. ix, 1 sqq. ²⁰ Psal. lxxxviii, 8. ²¹ Luc. xv, 10. ²² Prov. iii, 13

(a) Locus obscurus, sed e Græca LXX Interpretum versione Proverb. viii intelligendus.

ως Εὐαγγέλιον, Ἰὼν ἀγαπητὸν, οὐ νόθον, οὐδὲ ὑπο-
 κλητὸν, τῇ δὲ τοῦ Ἰοῦ φωνῇ πᾶσαν τὴν φυσικὴν
 ἠικνωτικὴν συμπαράδειγματον, Θεὸν ἀληθινὸν τὸν
 ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ λέγειν· καὶ τὰ πάντα ὡσαύ-
 τως ἐπ' αὐτοῦ πιστεύειν, ὅσα ἐν τῷ Πατρὶ καθορᾶται·
 οὕτως ἐν εἰσι, καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ νοεῖται τὸ ἕτερον, οὐχ
 ὑπερπίπτον, οὐκ ἐλαττούμενον, οὐ κατὰ τινα θεο-
 πρεπῆ τε καὶ ἀγαθὸν χαρακτῆρα παρηλλαγμένον, ἢ
 ἀλλοιούμενον.

Φανερὰς τοίνυν τῆς πρὸς ἑαυτὸν μάχης τοῦ Εὐνο-
 μίου γεγεννημένης, ἐν οἷς ἐναντία λέγων ἑαυτῷ ἀπ-
 εἰλέγεται, νῦν μὲν διὰ τὸ γεννηθῆναι κατὰ φύσιν,
 λέγω θεῖν αὐτὸν Ἰὼν ὀνομάζεσθαι· πάλιν δὲ διὰ τὸ
 κτισθῆναι, μηκέτι Ἰὼν, ἀλλὰ ποίημα λέγεσθαι.
 Προσέχειν οἶμαι τὸν νουνεχῶς καὶ ἐπιστατικῶς ἐπαί-
 οντα, ἐπειδὴ οὐκ ἐνδέχεται δύο μαχομένων ἀλλήλοις
 λόγων, κατὰ τὸ ἔσον ἐν ἑκατέρῳ τὸ ἀληθὲς εὐρεθῆναι,
 ἀποβάλλειν ἐξ ἀμφοτέρων τὸ ἀσέβες τε καὶ βλάσφη-
 μον, τὸ κατὰ τὸ κτίσμα λέγω καὶ ποίημα· θέσθαι
 ἢ μόνῳ τῷ πρὸς εὐσεβεῖαν βλέποντι τῷ κατὰ φύσιν
 ὁμολογῶντι προσεῖναι τῷ μονογενεῖ Θεῷ τὴν τοῦ υἱοῦ
 προσηγορίαν· ὡς ἂν καὶ διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν φωνῆς
 ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος ἔχοι τὴν σύστασιν.

Λέγων δὲ πάλιν, ἀναλαβὼν ἐν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ παρ-
 εἰμένην λόγον· Γεννητὸν ὄντα, φησὶ, τὸν Ἰὼν καὶ
 γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμεθα, τῆς γεννηθεί-
 σης αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας,
 τῆς τοιαύτης τῶν ὀνομάτων οικειομένης σχέσιν.
 Τίως μὲν οὖν ὁ κριτικῶς τῶν λεγομένων ἀκούων, τού-
 του μνησθῶ, ὅτι τὴν γεννηθεῖσαν λέγει, ὡς μηκέτι
 μήτε τὴν ἀγεννησίαν μήτε τὴν γέννησιν, ἀντ' οὐσίας
 παραλαμβάνεσθαι· ἀλλ' ἰδίᾳ μὲν τὴν οὐσίαν παρα-
 λαμβάνεσθαι, ἰδίᾳ δὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτὴν, ἢ μὴ
 γεννηθῆναι, διὰ τῶν ἐπιθεωρουμένων αὐτῇ ἰδιωμά-
 των κατανοεῖσθαι. Φιλοπονώτερον δὲ τὸν περὶ τούτου
 λόγον κατανοήσωμεν. Οὐσίαν γεννηθῆναι λέγει,
 Ἰὼν δὲ εἶναι τῆς γεννηθείσης οὐσίας τὸ ὄνομα.
 Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ παρ' ἡμῶν λόγος διὰ δύο τῶν
 ἐναντίων ἐλέγξει λόγον· ἐνὸς μὲν τῆς κακούργιας
 τὴν ἐπιχειρήσιν· ἑτέρου δὲ τῆς καθ' ἡμῶν ἐπιχει-
 ρήσεως τὴν ἀτονίαν. Κακούργε μὲν γὰρ, γέννησιν
 οὐσίας λέγων, ἵνα κατασκευάσῃ τὴν πρὸς ἀλλήλας
 τῶν οὐσιῶν ἐναντιώσιν, τῷ γεννητῷ τε καὶ ἀγεννήτῳ
 πρὸς ἕτερότητα φύσεως δισχισμένας. Ἐλέγχεται δὲ
 τὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀτονον, δι' αὐτῶν ὧν ἡ κακούρ-
 γία κατασκευάζεται. Ὁ γὰρ γεγεννησθαι τὴν οὐσίαν
 εἰπὼν, ἕτερόν τι τὴν γέννησιν εἶναι· παρὰ τὴν οὐσίαν
 ἀπρῶς διορίζεται. Ὡς μὴ ἂν τὸ σημαίνοντον τῆς
 γεννήσεως τῷ τῆς οὐσίας ἐφαρμοσθῆναι λόγῳ. Οὐ
 γὰρ ὅπερ ἐν πολλοῖς κατασκευάσε, τοῦτο καὶ ἐν τῷ
 μέρει τοῦτο πεποίηκεν. Ὡστε αὐτὴν εἰπεῖν οὐσίαν
 εἶναι τὴν γέννησιν, ἀλλὰ γεννηθῆναι ὁμολογεῖ τὴν
 οὐσίαν, ὡς διακεκριμένην ἐφ' ἑκατέρας φωνῆς τοῖς
 ἀκούουσιν ἐγγενέσθαι τὴν ἔννοιαν. Ἄλλο γὰρ τι νόη-
 μα γίνεται τῷ ὅτι ἐγεννήθη ἀκούσαντι, καὶ ἄλλο διὰ
 τοῦ τῆς οὐσίας ὀνόματος. Σαφέστερος δὲ γένοιτ' ἂν
 ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποδείγματων ὁ λόγος. Εἶπεν ἐν τῷ

¹¹ Matth. iii, 17; xvii, 5.

(e) Illic puto multa deesse.

A Evangelium e caelis auditum, *Filium dilectam*¹¹,
 non notum sive adulterinum, non suppositivum,
 et simul Filii voce omnem naturalem cognationem
 accipientes, *Deum verum de Deo vero* dicere, simi-
 literque omnia in ipso credere, quæ in Patre con-
 spiciuntur: quia unum sunt, et in altero alterum
 intelligitur: non superincidens, non imminutum,
 non secundum aliquem Deo decorum et bonum
 characterem immutatum, vel aliud factum.

(a) Cum ergo sit manifesta Eunomii secum repu-
 gnantia, in quibus sibiipsi contradicere redargutus
 est, nunc quidem quia sit genitus secundum natu-
 ram, dico ipsum oportere Filium nominari: rursus,
 quia sit creatus, non amplius Filium, sed facturam
 dici. Convenire puto eum qui attente et scienter
 audit, quoniam duorum inter se pugnantium ex
 B æquo sermonum in utroque verum non contingit in-
 veniri, ex ambobus quod est impium et blasphemum
 repudiare, quod secundum creaturam et facturam
 est dico; assentiri autem soli ad pietatem spectanti et
 contenti, quod secundum naturam ipsi unigeni-
 Deo filii appellatio competit, ut etiam inimicorum
 voce pietatis sermo confirmetur et asseratur.

Repetito autem ipsum quem ab initio appo-
 sui sermone: *Genitum*, inquit, *Filium esse*, et
genema sive progeniem dicere non recusamus: cum
ipsa genita essentia, et filii appellatio talem no-
minum relationem sibi vindicare possit. Eo usque
 quidem, qui cum iudicio ea quæ dicuntur audit,
 hujus meminerit, quod genitam essentiam dicit, ut
 non amplius naturam generationis expertem neque
 C generationem pro ipsa essentia sumamus; sed se-
 paratim quidem essentiam, separatim vero ipsam
 genitam esse, vel non genitam, per proprietates
 quæ in ipsa conspiciuntur, intelligamus. Sed accu-
 ratius de hoc sermonem consideremus. *Essentiam*
genitam esse dicit, Filium vero essentia genitæ esse
nomen. Sed in his qui noster est sermo, duobus
 contrariis arguet sermonem: uno quidem impro-
 bitatis sive malitiæ conatum: altero vero contra
 nos incursionis imbecillitatem. Maligne enim agit,
 dum dicit generationem essentia, ut essentiarum
 inter se contrarietatem astruat, dum eas in id quod
 genitum est et non genitum, ad differentiam natu-
 ræ, dividit. Arguitur etiam aggressionis suæ in
 nos imbecillitas, per ipsamet quæ ejus malitia mo-
 D litur. Qui enim essentiam genitam esse dixit, aliud
 quiddam esse generationem præter essentiam
 aperte definit; ita ut quod generationis nomine si-
 gnificatur, non essentia rationi conveniat. Non
 enim quod in multis astruxit, hoc etiam in hac
 parte fecit: ita ut dicat ipsam essentiam esse gene-
 rationem, sed genitam esse conflitetur essentiam:
 ita ut per utramque vocem distincta notio animis
 audientium ingeneretur. Alia enim notio concipitur
 in animo ejus qui audit, quod genitus est: alia
 vero per essentia nomen. Sed exemplorum appo-

sitione dilucidior nobis fiet sermo. Dicit in Evangelio Dominus ¹⁸, quod propinquante partus cruciati, mulier est in dolore, sive tristitiam habet: postea vero gaudium gaudet, quia natus est homo in mundo. Ut igitur in hac parte duo sensa ab Evangelio discreta discimus, unum quidem, partum quem per generationem intelleximus; alterum vero idipsum quod sit ex partu: non enim partus est homo, sed per partum homo: sic et in hoc loco, cum Eunomius concesserit genitam esse essentiam, priori quidem verbo quod ex aliquo est edocti sumus: sequente vero ipsum subjectum intelleximus, cui ex aliquo est subsistentia. Si igitur aliud est essentiae significatum, aliud vero vox generationis intelligere supponit, docta commenta ipsis repente corruerunt, velut frivola vasa fictilia collisa, atque inter se contracta. Non enim amplius eis licebit geniti cum ingenito differentiam in Filii et Patris essentias transferentibus, simul ad res nominum inter se repugnantiam transferre. Cum enim ab Eunomio sit concessum genitam esse essentiam, quemadmodum exemplum Evangelicum hunc sensum explicat, in quo hominem natum esse cum didicimus, non hominem idem esse cum generatione intelleximus, sed propriam in utroque nomine notionem comprehendimus, non amplius locum habebit haeresis quae per ejusmodi voces essentiarum diversitatem suo dogmate decernit.

Ut autem manifestius nobis de his sermo reveletur, sic rursus quod proponitur diducamus: Naturam humanam a principio cum omnibus fecit ille qui universum condidit, ac postquam factus est Adam, tunc generationem quae sit ex mutuo complexu hominibus instituit, cum dixit, *Crescite et multiplicamini* ¹⁹. Cum igitur Abel per generationem substitit, quis sanæ mentis compos non dixerit, secundum idem humanæ generationis significatum, absque generatione Adamum substituisse? Attamen primus homo totum in seipso humanæ essentiae terminum habuit: et qui ex illo generatus est, similiter in eadem essentiae ratione subscribitur. Quod si genita essentia diversa, ab ea quae genita non est construeretur, non utrisque eadem essentiae ratio competeret. Quorum enim essentia diversa, horum non est eadem essentiae ratio sive definitio. Quoniam igitur iisdem designatus proprietatibus et ea quae est Adæ, et ea quae est Abelis essentia, necesse est omnino in ambobus unam essentiam esse confiteri: alium autem atque alium in eadem natura demonstrari. Nam Adam et Abel in naturæ ratione unus duo sunt: sed in proprietatibus quae in ipsorum utroque cernuntur, inconfusum inter se habent discrimen. Non igitur proprie dici potest, quod Adam essentiam a seipso aliam sive diversam genuit, sed melius, quod ex seipso genuit alium seipsum: cum quo omnis ejus qui genuit essentiae ratio simul edita est. Quod igitur de

A Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, ὅτι προσεγγιζούσης τῆς ὥρας, ἐν λύπῃ γίνεται ἡ γυνή· μετὰ ταῦτα δὲ χαρὰν γαίρει, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Ὡς τοίνυν ἐν τῷ μέρει τούτῳ δύο νοήματα διακεκριμένα παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου μανθάνομεν, ἓν μὲν, τὸν τόκον ὡς διὰ τῆς γεννήσεως ἐνοήσαμεν· ἕτερον δὲ αὐτὸ τὸ ἐκ τοῦ τόκου γινόμενον· οὐ γὰρ ὁ τόκος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ διὰ τοῦ τόκου ὁ ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα, τοῦ Εὐνομίου γεννηθῆναι τὴν οὐσίαν ὁμολογήσαντος· τῷ μὲν προάγοντι βήματι τὸ ἐκ τινος ἐδιδάχθημεν, τῷ δὲ ἐφεξῆς, αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἐνοήσαμεν, ὃ ἐκ τοῦ τινός ἐστὶν ἡ ὑπόστασις. Εἰ οὖν ἄλλο μὲν ἐστὶ τῆς οὐσίας τὸ σημαινόμενον· ἕτερον δὲ ἡ τῆς γεννήσεως φωνὴ νοεῖν ὑποτίθεται, διαπέπτωκεν ἄρθρον· αὐτοῖς τὰ σοφὰ μηχανήματα, ὡσπερ ὀστράκινα σκευὴ ἀλλήλοις προσαχθέντα, καὶ δι' ἀλλήλων διατρυφθέντα. Οὐκέτι γὰρ αὐτοῖς ἐξέσται τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον διαστολὴν ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς οὐσίας μεταφέρειν, συμμεταφέρειν ἐπὶ τὰ πράγματα τὴν προσάλληλα τῶν ὀνομάτων μάχην. Ὁμολογηθέντος γὰρ παρὰ τοῦ Εὐνομίου ὅτι ἐγεννήθη ἡ οὐσία, καθὼς καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ὑπόδειγμα τὴν τοιαύτην ἐρμηνεύει διάνοιαν, ἐν ᾧ τὸν ἄνθρωπον γεννηθῆναι μαθόντες, οὐ ταῦτ' ἐνοήσαμεν τῇ γεννήσει τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἴδιον ἐφ' ἑκατέρου τῶν ὀνομάτων ἐδεξάμεθα νόημα, οὐκέτι χώρον ἔξει πάντως ἡ αἵρεσις τὴν ἐτερότητα τῶν οὐσιῶν διὰ τῶν τοιούτων φωνῶν δογματίζουσα.

C Ὡς δ' ἂν μάλιστα σαφέστερον ἡμῖν ὁ περὶ τούτων λόγος ἐκκαλυφθῆι, οὕτως τὸ προκείμενον πάλιν διαληψόμεθα· Ἐποίησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἀρχὰς μετὰ πάντων ὁ τὸ πᾶν συστησάμενος, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ, τότε τὴν ἐξ ἀλλήλων γέννησιν τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησεν, εἰπὼν, *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*. Τοῦ τοίνυν Ἀδὰμ γεννητῶς ὑποστάτως, τίς οὐκ ἂν εἴποι τῶν εὐ φρονούντων, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης γεννήσεως σημαινόμενον, ἀγεννήτως τὸν Ἀδὰμ ὑποστήναι. Ἀλλὰ μὴν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὅλον ἔσχεν ἐν αὐτῷ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸν ὅρον, καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου γεννηθείς, ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς οὐσίας ὑπογράφεται λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλη τις ἡ γεννηθείσα οὐσία παρὰ τὴν μὴ γεννηθείσαν κατεσκευάζετο, οὐκ ἂν ἐπ' ἀμφοτέρων ὁ αὐτὸς τῆς οὐσίας ἦρμωσε λόγος. Ὡς γὰρ ἡ οὐσία διάφορος τούτων οὐδὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ αὐτὸς τῆς οὐσίας. Ἐπεὶ οὖν τοῖς αὐτοῖς χαρακτηρίζεται ἰδιώμασιν ἢ τε τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἢ τοῦ Ἀδὰμ οὐσία· πᾶσα ὀνάγκη μίαν μὲν οὐσίαν ἐπ' ἀμφοτέροις εἶναι συντίθεσθαι· ἄλλον δὲ καὶ ἄλλον τὸν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει δεικνύμενον. Ὁ γὰρ Ἀδὰμ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, εἰς ὁ δὲ δύο εἰσὶν· ἐν δὲ τοῖς ἐπιθεωρουμένοις ἑκατέρω αὐτῶν ἰδιώμασιν, ἀσύγχυτον ἔχουσι τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶ κυρίως εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ οὐσίαν παρ' αὐτὸν ἄλλην ἐγέννησεν, ἀλλὰ μάλλον ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐγέννησεν ἄλλον αὐτόν· ὃ πᾶς ὁ τῆς τοῦ γεννησαντος οὐσίας συναπατέθη λόγος. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μεμαθήκαμεν φύσεως, διὰ τῆς

¹⁸ Joan. xvi, 21. ¹⁹ Genes. i, 28.

κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὑπο τοῦ λόγου προδειχθείσης ἡμῶν ἀνάγκης, τοῦτο οἶμαι δεῖν καὶ ἐπὶ τὴν ἀκήρατον τῶν θεῶν δογματικῶν κατανόησιν εἰς ὁδηγίαν λαβεῖν. Πάσων γὰρ σαρκώδη καὶ ὕλικὴν ἔννοιαν τῶν θεῶν τε καὶ ὕψηλῶν δογμάτων ἀποσεισάμενοι, ἀσφαλεστάτην ἐξομωμὴν διὰ τοῦ καταλειπομένου νοήματος, ὅταν ἐκκαθάρθῃ τῶν τοιούτων, τὴν ἐπὶ τὰ ὕψηλά τε καὶ ἀπρόσιτα χειραγωγίαν. Ὁμολογεῖται γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἐναντιῶν τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα Θεόν, Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν Μονογενῆ Θεὸν τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα, γεννητὸν διὰ τὴν γεννηθῆναι κατονομάζουσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ἀνθρώποις τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα συνεξευγμένως ἔχει τινὰς ἐμφάσεις, ὧν ἡ ἀκήρατος ἡλλοτριώται φύσις· πάντα προσήκει ὅσα περὶ τὴν σαρκώδη τοῦ πατρὸς σημαίνει ὕλικα νοήματα συνεισέρχεται, καταλίποντα, θεωρητικῶς τινὰ διάνοιαν ἐμφαντικὴν μόνῃ τῆς γνησιότητος ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐντυπώσασθαι. Ἐπεὶ οὖν οὐ μόνον ὅσα ἡ σὰρξ νοεῖν ὑποτίθεται τῇ τοῦ ἀνθρώπου πατρὸς ἐννοίᾳ συγκαταλαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ διαστηματικὴ τις ἐννοία συνεπινοεῖται πάντως τῇ ἀνθρωπίνῃ πατρότητι, καλῶς ἂν ἔχοι τῶν σωματικῶν ὅσων καὶ τὴν διαστηματικὴν ἔννοιαν ἐπὶ τῆς θείας συναποβάλλειν γεννήσεως, ὡς ἂν πανταχόθεν ἐκκινύσεως τῆς ὕλικης ιδιότητος, καθαρῶς παντὸς οὐ μόνον ἐμπαθοῦς, ἀλλὰ καὶ διαστηματικοῦ νοήματος, ἢ ὑπερέχουσα γέννησις. Οὐκοῦν ὁ Πατέρα τὸν Θεὸν λέγων, τῇ τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν ἐννοίᾳ, καὶ τὸ τι εἶναι συμπεριλήφεται. Ἡ γὰρ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς ἐστὶ τὸ εἶναι, τοῦτω καὶ τὸ τι εἶναι πάντως ἀπὸ τίνος ἀρχεται· ἐπ' οὐ θεὸς τὸ εἶναι οὐκ ἤρξατο, οὐδὲ εἴ τι ἄλλο περὶ αὐτὸν θεωρεῖται, ἀπὸ τίνος τὴν ἀρχὴν ἔχει. Ἀλλὰ μὴν Πατὴρ ὁ Θεός, οὐκοῦν ἐξ αἰδίου ἐστὶν ὅπερ ἐστίν. Οὐ γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐστὶ Πατὴρ· ἐπὶ Θεοῦ γὰρ ὁ ἦν, καὶ ἔστι καὶ ἔσται· εἰ δὲ τί ποτε μὴ ἦν, οὐτὲ ἐστὶν οὐτὲ ἔσται· οὐ γὰρ τοιούτου τινὸς πεπίστευται εἶναι Πατὴρ, ὅς ἡμεῖς εὐσεβῆς ἐστὶν ἐπ' ἑαυτοῦ ποτε τὸν Θεὸν εἶναι λέγειν. Ζωῆς γὰρ ἐστὶ πατὴρ ὁ Πατὴρ, ἀληθείας τε καὶ σοφίας, καὶ φωτὸς καὶ ἁγιασμοῦ καὶ δυνάμεως, καὶ πάντων τῶν τοιούτων, ὅσα ὁ Μονογενὴς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται. Ὅταν τοίνυν παρὰ τῶν ἐχθρῶν κατασκευάζηται· τὸ μὴ εἶναι ποτε φῶς, οὐκ οἶδα, τίνος πλεῖων ἐστὶν ἢ ζημία, πότερον αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὅταν μὴ τὸ φῶς ἦ, ἢ τοῦ ἔχοντος, ὅταν μὴ ἔχη τὸ φῶς. Οὕτω καὶ περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῶν ἄλλων πάντων ὅσα τὸν πατρικὸν πληροῦ κόλπον ὁ Μονογενὴς, ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι τὰ πάντα ὧν. Ἰση γὰρ καθ' ἑκάτερον ἐστὶν ἡ ἀτοπία, καὶ τῆς κατὰ τοῦ Πού βλασφημίας ἀντίβροπος ἢ κατὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἀσέβεια. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν ποτε μὴ εἶναι τὸν Κύριον, οὐκ ἀπλῶς δώσεις τοῦ μὴ εἶναι τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι λέξεις τὴν δύναμιν, τοῦ Πατρὸς τῆς δυνάμεως. Οὐκοῦν ἢ τοῦ μὴ εἶναι ποτε τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ σου λόγου κατασκευῆ, οὐδὲν ἄλλο ἢ παντὸς ἀγαθοῦ ἐρημίαν περὶ τὸν Πατέρα κατασκευάζει. Ὅρα τίς πρὸς ὃ τι καταστέφεται τῶν σῶν ἢ ἀρχίνοια. Πῶς ἀληθεύει καὶ διὰ τούτων ἢ τοῦ Κυρίου φωνῆ, ἢ φησιν, ὅτι Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, ἀθετεῖ τὸν ἀποστελλαντά με· δι' ὧν γὰρ τὸ εἶναι ποτε τοῦ

A natura humana didicimus, ea consequentiæ deductione quæ ante a nobis ratione demonstrata est, hoc etiam, ut facilius ad incorruptibilem divinorum decretorum cognitionem ducamur, sumendum esse arbitror. Nam cum omnem carnalem et materialem a divinis et excelsis decretis removerimus notionem, ex reliquo mentis perceptu talibus perpurgato, ad sublimia et inaccessa certam et expeditam viam habebimus. Adversarii enim consistunt eum qui in omnibus est Deus, Patrem Unigeniti et esse et dici, quin etiam unigenitum Deum qui ex Patre est, propterea quod est genitus, eum genitum nominant. Quoniam vero patris nomen inter homines conjunctas secum habet quasdam emphases, id est, significationes, a quibus immortalis natura prorsus est aliena: omnes quæ circa carnalem patris significantiam concurrunt materiales conceptus relinquunt, decet quamdam Deo decoram intelligentiam solius germanitatis indicem, in Deo et Patre informare. Quandoquidem igitur non solum quæcumque caro intelligere suggerit, notitia patris humani comprehenduntur, sed etiam intervallo distincta quædam notio cum paternitate humana omnino mente concipitur, præclare habeat, in divinæ generationis contemplatione una cum corporeis sordibus illam etiam intervallarem notionem penitus abjicere, ut omni ex parte cuncta materiali proprietate, illa supereminens generatio non solum omni turbido, sed etiam intervallo distincto intellectus pura sit. Ergo qui Patrem Deum dicit, notitia quod Deus sit, et quod sit aliquid complectetur. Cui enim ab aliquo principio est, ut sit, huic et aliquid esse omnino ab aliquo incipit: in quo autem esse non coepit, neque si quid aliud in ipso consideretur, ab aliquo principium habet. At Pater est Deus, igitur ab æterno est quod est, non enim est genitus, sed Pater est. In Deo enim quod fuit, est et erit. Si autem quid aliquando non fuit, neque est, neque erit: non enim talis alicujus Pater esse creditus est, quo sine pio est in seipso aliquando Deum esse dicere. Vitæ enim est pater, qui est Pater, veritatisque et sapientiæ, et lucis et sanctificationis et virtutis, omniumque ejusmodi quæ Unigenitus est et nominatur. Cum igitur ab adversariis astruitur lucem non aliquando fuisse: nescio cujus major est mulcta, utrum ipsius lucis quando lux non erat, an habentis, cum lucem non habet. Sic et de vita et de virtute, aliisque omnibus quibus paternum sinum Unigenitus implet, qui in propria plenitudine est omnia; æqualis enim in utroque est absurditas, atque in Filium blasphemix æquilibris est adversus Patrem impietas. Dicendo enim aliquando non esse Dominum, non simpliciter dabis non esse potentiam, sed Dei non esse potentiam dices, Patris potentix. Igitur per tuam orationem assertio, quod aliquando non fuerit Filius, nihil aliud quam omnis boni solitudinem, sive desertionem in Patre construit. Vide quem exitum habet sapientium solertia, quomodo verum dicit de

his vox Domini quæ ait, *Qui me spernit, eum qui me misit spernit*¹⁰⁰: per quæ enim Unigeniti esse aliquando aspernantur, Patrem ipsum dedecorant: omne bonum nomen et notionem paternæ gloriæ hoc sermone deprædantes.

Ex his igitur quæ dicta sunt, evidenter scriptoris imbecilla et languida malignitas deprehensa est: qui dum astruere conatur essentiæ Unigeniti diversitatem a paterna essentia, ex eo quod hanc quidem ingenitam, illam vero genitam nominet, sibi contradicere redarguitur, inutilis et vanus blatero, qui fingat quod esse nullo modo possit. Nam ex ejus verbis demonstratum est, primum quidem aliud esse essentiæ, aliud vero generationis nomen. Deinde quod non aliqua nova essentia et separata ab ea quæ Patris est, Filio inest. Sed quod Pater est in ratione naturæ, hoc etiam est ille qui ex illo existit, cum natura in diversitatem non mutetur in Filii persona, secundum ante demonstratam nobis sermonis veritatem. In Abelis subsistentia naturæ differentiam non fecit: sic etiam in incorruptibilibus decretis nihil in seipso per propriam generationem Unigenitus Deus essentiã non geniti immutavit, ex Patre qui exivit, et qui est in Patre, sicut Evangelium dicit. Sed est secundum simplicem et proprium fidei nostræ sermonem, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, omnia hic est quæcunque est ille, eo excepto quod ille est Pater. Scopum autem cujus causa hæc artificiose tractans persequitur, non arbitror oportere impræsentiarum dicere. Sive audax et periculosum, sive concessum est et periculo vacat, figurare ex aliquo ad aliquid in divina natura significativas dictiones, et γέννημα (progeniem) dicere eum qui genitus est.

Hæc prætereo, ne dum super minora certans præter decorum sermo noster occupatur, quod est majus negligat. Sed illud dico accurate et diligenter cognoscendum esse et discutiendum, utrum secundum naturam relatio horum induit nominum usum: hoc enim ille prorsus ait, quod cum appellationum proprietate pariter id quod est secundum essentiã inducitur. Non enim in seipsis nuda nomina ab emphasi significatorum disjuncta, relationem inter se habere aliquam et familiaritatem quis dixerit: sed in iis rebus quæ per dictiones significantur, quod est familiare et alienum in appellationibus discernimus. Ergo si Filium habere naturalem relationem cum Patre confietur, relictis appellationibus, vim quæ est in significatis dignoscamus. Utrum quod alienum est ab essentiã in propinquitate et proprietate nominum cognoscitur, an quod cognatum est et proprium. Sed alienum dicere manifestæ est insanix. Quomodo enim quis externorum et cum quibus nulla est communio, contiguam et propinquam in nominibus conservet ordinationem, *cum ipsa genita essentia* (sicut ait) *et Filii appellatio, tamen nominum ut propriam sibi vindicet relationem?*

Α Μονογενοῦς ἀθετοῦσι, διὰ τούτων ἀτιμάζουσι τὸν Πατέρα· πᾶν ἀγαθὸν ὀνομά τε καὶ νόημα, τῆς πατρικῆς δόξης τῷ λόγῳ περισυλησαντες.

Οὐκοῦν ἐναργῶς πεφώραται διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ λογογράφου ἡ ἀτονία τῆς κακουργίας, ὃς κατασκευάζειν ἐπιχειρῶν τὴν τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐναντιώσιν· ὃ δὲ τοῦ τὴν μὲν ἀγέννητον τὴν δὲ γεννητὴν ὀνομάζειν, ἀπηλέγχθη τοῖς ἀσυστάτοις ἐμματαίάζων. Ἐδείχθη γὰρ διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων, πρῶτον μὲν ἔτρονον εἶναι τὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἄλλο τῆς γεννήσεως ὄνομα· ἔπειτα δὲ ὅτι οὐκ οὐσία τις καινὴ καὶ παρηλλαγμένη παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τῷ Υἱῷ ὑπέστη. Ἄλλ' ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τοῦτο καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου ἐστίν, οὐ μεταβληθείσης εἰς ἑτερότητα ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσει τῆς φύσεως, κατὰ τὴν προδειχθεῖσαν ἡμῖν τοῦ λόγου ἀλήθειαν. Ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀβελ οὐσίας τὴν τῆς φύσεως παραλλαγὴν οὐκ ἐποίησεν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀκηράτων δογμάτων, οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς ἰδίως γεννήσεως, τὴν τοῦ μὴ γεννηθέντος οὐσίαν ἠλλοίωσεν ὁ Μονογενὴς Θεός, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξελθὼν καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει. Ἄλλ' ἔστι κατὰ τὸν ἀπλοῦν τε καὶ ἰδιωτικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως λόγον, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸς ἀληθινός ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, πάντα ὧν οὗτος ὅσα ἐστὶν ἐκεῖνος, πλὴν τοῦ ἐκεῖνος εἶναι Πατὴρ. Τὸν δὲ σκοπὸν οὐ χάριν ταῦτα τεχνολογῶν διεξέρχεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐν τῷ παρόντι λέγειν. Εἴτε τολμηρὸν τε καὶ κινδυνώδες, εἴτε συγκεχωρημένον ἐστὶ καὶ ἀκίνδυνον τὸ παρασημαίωζεν ἐκ τίνος εἰς τι τὰς σημαντικὰς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέξεις, καὶ γέννημα λέγειν τὸν γεννηθέντα.

Παρήμι ταῦτα, ὡς ἀνμὴ τῇ πρὸς τὰ μικρότερα μάχη, πέρα τοῦ θέοντος ὁ λόγος ἡμῖν ἐνασχολούμενος, ἀμελοῖη τοῦ μεζονος. Ἄλλ' ἐκεῖνό φημι δεῖν ἀριθῶς κατανοῆσαι, εἰ ἡ κατὰ φύσιν σχέσις παρεισάγει τῶν ὀνομάτων τούτων τὴν χρῆσιν· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνός φησι πάντως, ὅτι τῇ τῶν προσηγοριῶν οἰκειότητι καὶ τὸ κατ' οὐσίαν οἰκεῖον συμπαρεισάγεται. Οὐ γὰρ ἀν' ἐφ' ἑαυτῶν ψιλὰ τὰ ὀνόματα τῆς τῶν σημαυνομένων ἐμφάσεως διεzeugμένα, σχέσιν ἔχειν τινὰ πρὸς ἄλλα καὶ οἰκειότητα φήσειεν· ἀλλ' ἐν ταῖς σημασίαις ταῖς ὑπὸ τῶν λέξεων δηλουμέναις, τὸ οἰκεῖον τε καὶ ἀλλότριον τῶν προσηγοριῶν διακρίνομεν. Οὐκοῦν, εἰ φυσικὴν ἔχειν ὁμολογεῖ σχέσιν τὸν Υἱὸν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλιπόντες τὰς προσηγορίας, τὴν ἐν τοῖς σημαυνομένοις κατανοήσωμεν δύναμιν. Πότερον τὸ ἀλλότριον τῆς οὐσίας ἐν οἰκειότητι κατανοεῖται, ἢ τὸ συγγενές τε καὶ ἴδιον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀλλότριον εἶπειν, φανερὰς μανίας ἐστίν. Πῶς γὰρ τις τῶν ξένων τε καὶ ἀκινωνητῶν συναφῆ, τε καὶ οἰκεῖαν ἐν τοῖς ὀνόμασι διασώζει τάξιν, καὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς οὐσίας, καθὼς φησι, *ἡ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειουμένην σχέσιν;* ἢ δὲ τὸ οἰκεῖον διὰ τῶν προσηγοριῶν τούτων ἀποση-

¹⁰⁰ Luc. x, 16.

μαίνεσθαι λόγοι, συνήγορος ἐξ ἀνάγκης τοῦ κοινού τῆς Α Quod si proprietatem sive propinquitatem per has appellationes significari dicat, necessario patronus communis essentiae ostendetur per nominum usitatum consuetudinem. Et astruens subjectorum propinquitatem sive cohesionem significare, idque multis in locis libri ab eo scripti nescit se facere. Per quæ enim veritatem abolere conatur, sæpe ad patrocinium decretorum quæ oppugnat invite accedit. Quale quiddam de Saule ex historia audivimus, quod ira aliquando contra prophetas commotus a gratia superatus est, et unus erat eorum qui numine affabantur, prophético spiritu, sicut arbitrator, per seipsum erudire apostatam volente. Unde proverbium in vita posterorum factum est, de eo quod esset inopinabile et præter spem, mirabiliter historia hoc recitante: *Nunquid et Saul inter prophetas* 20?

μαίνεσθαι λόγοι, συνήγορος ἐξ ἀνάγκης τοῦ κοινού τῆς Α Quod si proprietatem sive propinquitatem per has appellationes significari dicat, necessario patronus communis essentiae ostendetur per nominum usitatum consuetudinem. Et astruens subjectorum propinquitatem sive cohesionem significare, idque multis in locis libri ab eo scripti nescit se facere. Per quæ enim veritatem abolere conatur, sæpe ad patrocinium decretorum quæ oppugnat invite accedit. Quale quiddam de Saule ex historia audivimus, quod ira aliquando contra prophetas commotus a gratia superatus est, et unus erat eorum qui numine affabantur, prophético spiritu, sicut arbitrator, per seipsum erudire apostatam volente. Unde proverbium in vita posterorum factum est, de eo quod esset inopinabile et præter spem, mirabiliter historia hoc recitante: *Nunquid et Saul inter prophetas* 20?

B historia hoc recitante: *Nunquid et Saul inter prophetas* 20?

Ἐν τίσιν οὖν ὁ Εὐνόμιος τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται; Ἐν οἷς φησιν· ὅτι Αὐτός ὁ Κύριος, Υἱὸς ὡν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος τὴν ἐκ τῆς Παρθενου γέννησιν οὐκ ἐκαιοχυνόμενος, ἐν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις Υἱὸν ἀνθρώπου πολλακίς ὠνόμασεν ἑαυτόν. Τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κοινού τῆς οὐσίας προσφέρομεν· ὅτι τιῦ Υἱοῦ τὸ ὄνομα ἴσην κατ' ἐμφότερα τῆς τῆς φύσεως κοινωνίαν (α). Οὕτως καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντως νοεῖται διὰ τὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ὑπέστη συνάφειαν· καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἀληθείας ὄπλον οὗτος ὁ λόγος ἐστίν. Τὸν γὰρ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καθὼς ὠνόμασεν ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐδὲν οὕτως ὡς τὸ τοῦ Υἱοῦ δεικνυσθαι ὄνομα, ἐκατέρω φύσει τῇ θεῖᾳ τε καὶ ἀνθρωπίνῃ κατὰ τὸ ἴσον ἐφαρμοζόμενον. Ὁ γὰρ αὐτός καὶ Θεοῦ Υἱὸς ἐστίν, καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου κατ' οἰκονομίαν ἐγένετο· ἵνα τῇ πρὸς ἑκάτερον κοινωνίᾳ, δι' ἑαυτοῦ συνάψῃ τὰ διεστυγμένα τῇ φύσει. Εἰ μὲν οὖν γεωόμενος ἡὲς ἀνθρώπου ἀμέτοχος ἦν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀκόλουθον ἂν ἦν Θεοῦ Υἱὸν ὄντα αὐτόν, μηδὲ κοινωνεῖν τῆς θείας οὐσίας λέγειν. Εἰ δὲ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον σῆμα ἐν αὐτῷ ἦν (ἐπειράσθη γὰρ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας) ἀνάγκη πᾶσα καὶ πᾶν τῆς ὑπερχούσης οὐσίας ἰδίωμα, ἐν αὐτῷ πιστεῖν εἶναι τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς ὁμοίως αὐτῷ μαρτυρήσεως ἑκάτερον· ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μὲν, τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ Θεῷ, τὸ θεῖον.

In quibus igitur Eunomius veritati assentitur? In quibus dicit, quod ipse Dominus, Filius cum sit Dei viventis, ex Virgine generationem non erubescens, in suis sermonibus Filium hominis sæpe seipsum nominavit. Nos enim etiam hunc sermonem ad demonstrationem communis essentiae proferimus. Nam Filii nomen æqualem ad utraque naturæ communionem designat. Sic etiam Filius hominis intelligitur propter eam quam assumpsit cum humana essentia conjunctionem, et maximum veritatis totum hoc Verbum est. Nam mediatorem Dei et hominum, quemadmodum magnus Paulus nominavit, nihil æque ac Filii nomen demonstrat, quod utriusque naturæ divinæ et humanæ æqualiter accommodatur 21. Idem enim et Dei Filius est, et Filius hominis per incarnationem factus est; ut per eam quam cum utroque habet communionem, quæ natura distant per seipsum copulet. Si igitur Filius hominis factus humanæ naturæ esset expers, consequens esset affirmare, etiamsi Dei Filius ipse sit, non tamen cum divina essentia communicare. Quod si omne humanum concretum in ipso erat (tentatus est enim per omnia secundum similitudinem absque peccato 22), necesse est omnino omnem supereminentis essentiae proprietatem in ipso esse credere: cum Filii vox sibi utrumque tribuat, in homine quidem humanum, in Deo divinum.

D Si igitur appellationes, quemadmodum dicit Eunomius, quod proprium est et familiare demonstrant: proprietates autem in rebus, non nudis nominum vocibus spectatur, res autem dico per se spectatas et intellectas (nisi forte sit audax et temerarius sic appellare Filium et Patrem:) quis negaverit ipsum blasphemiam auctorem et præsidem ad veritatis patrocinium sponte trahi, per se proprios sermones evertentem, et communionem essentiae in divinis decretis asserentem et prædicantem? Non enim mentitur de his invite ab ipso projectus pro veritate sermo, quod non vocatus

20 I Reg. x, 41. 21 I Tim. II, 5. 22 Hebr. IV, 15.

(a) Supple ex cod. Bavarico apud Gretserum: κοινωνίαν ἐνδείκνυται. Ὡς γὰρ υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται διὰ τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ἐγενήθη συγγένειαν, οὕτω καὶ κ. τ. λ.

asset Filius, nisi naturalis nominum notitia veram appellationem ostenderet; sicut enim scabellum sive scamnum non dicitur filius fabri, neque quisquam prudentum diceret, ædificatorem domum peperisse, neque vitium propaginem, vineæ cultoris progeniem nominamus: sed opus hominis quod ab eo fabricatum est: filium vero hominis enim qui ex ipso genitus est: sic, opinor, ut quod commodum est et congruum per nomina in subjectis significaretur: ita et Dei Filium unigenitum edocti, non Dei creaturam hac appellatione intelleximus, sed quod vere vox filii significato demonstrat. Quod si vitis genimen, fructus sive germen, vinum nominatur a Scriptura: neque sic ex hac nominis communione sive æquivocatione in decretis pietatis sermo lædatur. Non enim quercus germen sive fructum vinum dicimus, neque vitis glandem; sed aliqua est communio secundum naturam gennematis sive fructus ad id unde est: humor enim qui est in vite, per fundum radicis a medulla extractus, potestate quidem aqua est, consecutione vero quadam per naturæ vias permeans, et ex inferioribus ad id quod supereminet confluens, in vini qualitatem mutatur, solis radio cooperante, qui calore humidum e profundo ad germen eliciens, propria et convenienti coctione et maturitate humorem efficit vinum: ita ut secundum naturam humor ille qui est in vite nullam cum vino ex ea producto alienationem sive diversitatem habeat: ex illo enim humido, hoc humidum, neque quisquam aliam vini humiditatis causam dixerit, nisi humorem, qui naturaliter palmitibus inest. Qualitatum autem differentiarum, non secundum id quod humidum est, discrimen inferunt, sed proprietates est quædam, quæ humidum quod est in vino ab ea quæ est in palnite astrictione discernit, vel ob dulcedinem, vel humiditatem quæ horum alterutrum comitatur ita ut subjecto, idem sint, qualitatum vero differentiis distinguantur. Igitur quemadmodum cum ex Scriptura audivimus unigenitum Deum Filium esse hominis; ex hac nominis relatione cum vero homine necessitudinem et cognationem didicimus: sic quamvis secundum sermonem adversariorum gennema sive germen Filius dicatur, nihilominus etiam per hoc, quod secundum essentiam proprium est et conjunctum cum eo qui genuit intelligimus. Quia cum vinum dicatur gennema, sive fructus vitis, non tamen alienum sive diversum invenitur secundum humiditatis rationem, ab ea naturali quæ in vite inest potestate. Sed quæ dicuntur ab adversariis si quis sane examinet, ad nostrum dogma spectant; sententia vero propriis ipsorum astrutionibus repugnat, ubique quod secundum essentiam alienum est asserere cupide certantium. Atqui conjicere nequaquam facile est, unde ad ejusmodi opinionones adducti fuerunt. Si enim filii appellatio non simpliciter ex aliquo esse significat, sed proprie naturalem propinquitatem per id significatum per-

A Υἱὸς, μὴ τῆς φυσικῆς τῶν ὀνομάτων ἐννοίας ἐπαληθεύουσης τὴν κλήσιν. Ὡς γὰρ οὐ λέγεται βάθρον υἱὸς τοῦ τεχνίτου, οὐδ' ἂν τις εἴποι τῶν σωφρονούντων, οὐδὲ ὁ οἰκοδόμος τὴν οἰκίαν ἐτεκνώσατο· οὐδὲ γέννημα τοῦ ἀμπελουργοῦ τὸν ἀμπελῶνα κατονομάζομεν ἄλλ' ἔργον μὲν ἀνθρώπου τὸ κατασκευάσασμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον· ὡς ἂν, οἶμαι, τὸ πρόσφορον διὰ τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς ὑποκειμένοις τημαίνοντο· οὕτως καὶ Ὑἱὸν Θεοῦ τὸν Μονογενῆ διδάχθόντες, οὐ κτίσμα Θεοῦ διὰ τῆς προσηγορίας ἐνοήσαμεν ταύτης, ἀλλ' ὅπερ ἀληθῶς ἡ τοῦ Υἱοῦ φωνὴ τῶ σημαينوμένῳ ἐνδείκνυται. Εἰ δὲ καὶ ἀμπελοῦ γέννημα ὁ οἶνος ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται· οὐδὲ οὕτως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ταύτης ἐπὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ὁ λόγος παραλαβήσεται. Οὐ γὰρ δορυς γέννημα τὸν οἶνον φάμεν, οὐδὲ ἀμπελοῦ τὴν βάλανον.

B Ἄλλ' εἰ τίς ἐστὶ κοινωνία κατὰ τὴν φύσιν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ ὄθεν ἐστίν· ἡ γὰρ ἐν τῇ ἀμπελῶνι φύσιν, διὰ τοῦ πυθμένους τῆς ῥίζης, ὑπὸ τῆς ἐντερνήσεως ἐξελομένη, τῇ δυνάμει μὲν ὕδωρ ἐστίν, ἀκολουθεῖ δὲ τινὶ διὰ τῶν ὀδῶν τῆς φύσεως πορευομένη, καὶ ἐν τῶν κατωτέρων πρὸς τὸ ὑπερκειμένον μεταβρέουσα, πρὸς οἶνον μεταβάλλει ποιότητα, συνεργούσης τι καὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνας, ἣ διὰ τῆς θερμότητος τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ βάθους ἐπὶ τὴν βλάστην ἐξέλκουσα, διὰ τῆς εἰκείας καὶ καταλλήλου πέψεως, οἶνον τὴν ἰκμάδα ποιεῖ· ὥστε κατὰ φύσιν, μηδεμίαν ἀλλοτριότητα τῇ ἐγκειμένῃ τῇ ἀμπελῶνι φύσει πρὸς τὸν οἶνον τὸν ἐξ αὐτῆς ἀπογεννώμενον ἔχειν· ἐξ ἐκείνου γὰρ τοῦ ὑγροῦ τὸ ὑγρὸν τοῦτο, καὶ οὐκ ἂν τις ἕτεραν τῆς τοῦ οἴνου ὑγρότητος αἰτίαν εἴποι, εἰ μὴ τὴν φυσικῶς ἐγκειμένην τοῖς κλήμασι φύσιν· αἱ δὲ τῶν ποιότητων διαφοραὶ, οὐ πῆν κατὰ τὸ ὑγρὸν παραλλαγὴν ἐμποιοῦσιν ἀλλὰ τινος ἰδιότητος τὸ ἐν τῷ οἴνῳ ὑγρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κλήματι διακρινούσης στυφίσεως, ἣ γλυκύτητι, ἣ ὑγρότητι, θατέρω τοῦτων παραμαρτούσης· ὥστε τῷ μὲν ὑποκειμένῳ ταῦτον εἶναι, ταῖς δὲ τῶν ποιότητων διαφοραῖς ἐξαιλάσσειν. Οὐκ οὖν ὡσπερ Ὑἱὸν ἀνθρώπου τὸν μονογενῆ Θεὸν παρὰ τῆς Γραφῆς ἀκηκόοις, διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σχέσεως τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώπον οικειότητα μεμαθήκαμεν· οὕτω καὶ γέννημα κατὰ τὸν λόγον τοῦ ὑπεναντιοῦ ὁ Υἱὸς λέγεται, οὐδὲν ἤττον καὶ διὰ τοῦτου τὸ κατ' οὐσίαν οἰκεῖον αὐτοῦ πρὸς τὸν γεννηνχότα μανθάνομεν, διὰ τοῦ καὶ τὸν οἶνον γέννημα τῆς ἀμπελοῦ λεγόμενον, μὴ ἀλλότριον εὑρεθῆναι κατὰ τὸν τῆς ὑγρότητος λόγον τῆς φυσικῆς ἐγκειμένης τῇ ἀμπελῶνι δυνάμεως.

D Ἄλλὰ τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ τῶν ὑπεναντιῶν, εἰ τίς ὕγιως ἐξετάξοι, πρὸς τὸ ἡμέτερον δόγμα βλέπει· ἡ δὲ διάνοια ταῖς ἰδίαις αὐτῶν κατασκευαῖς ἀντιφθέγγεται, πανταχοῦ τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλότριον κατασκευάζειν φιλονεικούντων. Καίτοι γε παντάπασιν ἀπορὸν ἐστὶ καταστοχάσασθαι, ὄθεν πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις ὑπήχθησαν. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ υἱοῦ προσηγορία οὐκ ἀπλῶς τὸ ἐκ τινος εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ ἰδίως τὴν κατὰ φύσιν οἰκειῶσιν διὰ τοῦ σημαينوμένου παρίστανται, ὡς αὐτὸς φησὶν ὁ Εὐνόμιος· καὶ γέννημα δορυς οἶνος οὐ λέγεται, καὶ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν, καθὼς φησι· τὸ Ἐὐαγγέλιον, ὄφεις εἰσι καὶ οὐ πρόβατα·

ἕλκον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἢ τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ γεννημένου προσήγορα οὐκ ἂν πρὸς τὸ ετερογενές ἔχει τὴν οἰκειότητα· ἀλλ' εἶπερ κατὰ τὸν λόγον τῶν ὑπεναντίων καὶ γέννημα λέγεται, καὶ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ὁμολογοῦσιν, ἐστὶν ἢ τοῦ Υἱοῦ κλησίς, τῆς οὐσίας ἐστὶ πάντως τοῦ γεγεννηκότος ὁ Υἱός, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν ἐξω θεωρουμένων τῆς φύσεως. Εἰ δὲ ἐκείθεν ἀληθῶς ἐστίν, οὐκ ἀπεξένωται πάντως τοῦ ὄθεν ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐδέχθη· ὅτι πᾶν τὸ γεννητὸν ἐκ τίνος ὑποστάν, ὁμογενές ἐστὶ πάντως τῷ ἐξ οὗ γέγονεν.

quam eorum quæ extra considerantur. Quod si illinc vere est, non est prorsus alienus ab eo unde est, sicut in aliis demonstratum est; quia omne

A hibet, ut ipse autumat Eumomius; et gennema sive fructus quercus vinum non dicitur, et gemimina sive progenies viperarum, sicut loquitur alicubi Evangelium ¹⁰, serpentes sunt et non oves, perspicuum est quod et in Unigenito sive filii sive genematis appellatio nunquam ad id quod est diversi generis necessitudinem habeat; sed si quidem secundum adversariorum rationem etiam gennema dicitur, atque etiam secundum naturam, sicut contentur, est Filii nominatio, essentialis est prorsus ejus qui genuit Filius, non naturæ alius cujus-

Εἰ δὲ τις ἀπαιτοίη τῆς θείας οὐσίας ἐρμηνεύειν τινὰ καὶ ὑπογραφὴν καὶ ἐξήγησιν, ἀμαθείς εἶναι τῆς τοιαύτης σοφίας οὐκ ἀρνησόμεθα· τοσοῦτον ὁμολογοῦντες μόνον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ ἀόριστον κατὰ τὴν φύσιν ἐπινοία τινὲ βήμάτων διαληφθῆναι. Τὸ γὰρ μὴ ἔχειν ὄρον τὴν θείαν μεγαλοσύνην, ἢ προφητεία βοᾷ διαβρήδην κηρύσσουσα· ὅτι τῆς μεγαλοπεπειίας, τῆς δόξης, τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας. Εἰ δὲ τὰ περὶ αὐτὸν ἀπεράττωτα, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς ἐκείνος κατ' οὐσίαν ὁ τί ποτέ ἐστιν, οὐδενὶ ὄρω κατ' οὐδὲν μέρος διαλαμβάνεται. Εἰ οὖν ἡ διὰ τῶν ὀνομάτων τε καὶ βήμάτων ἐρμηνεία διαλαμβάνει πως τῇ σημασίᾳ τὸ ὑποκείμενον· τὸ δὲ ἀόριστον περιληφθῆναι οὐ δύναται· οὐκ ἂν τις εἰκότως τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν αἰτιάσαιτο, μὴ θρασυνομένον κατὰ τῶν ἀτολήτων. Τίτι γὰρ ὀνόματι διαλάβω τὸ ἀπεριληπτόν; Διὰ ποίας φωνῆς ἐξαγγελίῳ τὸ ἀνεκφώνητον; Ἐπεὶ οὖν κρείττων ἐστὶ καὶ ὑψηλότερον τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας τὸ θεῖον, σιωπῇ τιμᾶν τὰ ὑπὲρ λόγον τε καὶ διάνοιαν μαμαθήκαμεν. Κἂν ἐπεμβαίη τῇ εὐλαθείᾳ ταύτῃ τοῦ λόγου ὁ ὑπερφρονῶν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἐν γέλῳ τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν τὴν περὶ τῶν ἀκατάληπτων ποιούμενος, καὶ τοῦ ἀσχηματίστου καὶ ἀόριστου καὶ ἀμεγέθους καὶ ἀπόσου, Πατρός τε λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, τὴν κατὰ τὸ ἀνόμοιον ἐπιγινώσκαι παραλλαγῆν, καὶ προφέρει τοῦτο πρὸς Ἐλεγχον τῆς ἀμαθίας ἡμῶν, ὃ συνεχῆς παρὰ τῶν μαθητῶν τῆς ἀπάτης προτείνεται· τὸ, Ὑμεῖς προσκυρεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, εἰ τὴν οὐσίαν τοῦ προσκυνουμένου οὐκ οἴδατε· ὡ φοβηθησόμεθα κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ προφήτου τὸν ὀνειδιζομένων τῶν ἀφρόνων· οὐδὲ διὰ τὸν φαυλισμὸν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀνεκφώνητων θρασυστομησόμεν· τὸν ἰδιώτην τῷ λόγῳ Παῦλον διδάσκαλον τῶν ὑπὲρ γνῶσιν μυστηρίων ποιούμενοι· ὃς τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τὴν θείαν φύσιν ἐντός τῆς ἀνθρωπίνης περινοίας οἴσθαι, ὡς καὶ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ ἀνεξερύνητα λέγειν, καὶ τὰς ὁδοὺς ἀνεξιχνίαστους, καὶ τὰ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ βίῳ τῷδε κατορθωθέντων ἐπιγγεμένα, ὑπὲρ κατάληψιν εἶναι διςχυρίζεσθαι· ὡς μήτε ὀφθαλμῷ λαβεῖν, μήτε ἀκοῇ παραδέξασθαι, μήτε καρδίαν χωρῆσαι δυνατόν εἶναι. Ταῦτα τοῖσιν μαθόντες ἀπὸ τοῦ Παύλου, θαμβοῦντες ἀποφασίζόμεθα, ὅτι οὐ μόνον τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ τῆς

B Quod si quis divinæ essentialis interpretationem postulet, et descriptionem atque enarrationem, indoctos esse nos et ignaros talis sapientie non inficiabimur: solum hoc tantum confidentes, quod infinitum est secundum naturam nullo verborum conceptu comprehendi posse. Nam divinam majestatem non habere terminum nec posse circumscribi, prophetia clare clamitat et prædicat: quod magnificentie, glorie, sanctificationis ejus non est finis ¹⁰. Quod si quæ sunt circa ipsum infinita sunt, multo magis ille ipse secundum essentialiam quidquid tamen est nullo termino nulla parte comprehenditur. Si igitur interpretatio quæ fit per nomina et verba complectitur quodammodo significatione quod subjicitur; quod autem infinitum est non potest comprehendi; nullus merito inscitiam nostram culpaverit, quod de non audendis non audacter loquamur. Quoniam enim nomine quod incomprehensibile est complectar? Qua voce enuntiabo quod nulla voce exprimi et enuntiari potest? Quoniam igitur Numem melius est omnique nominali significantia excelsius, quæ orationem omnem et cogitationem superant silentio colere et adorare didicimus. Et si in hanc piam cautionem sive reverentiam sermonis insultet, ille qui sapit eximie supra id quod sapere oportet, nostram de incomprehensibilibus inscitiam irridens, atque ejus quod figuræ expertus est, quod infinitum est, quod magnitudine caret, quod quantum non est, Patris dico et Filii et Spiritus sancti, secundum dissimile cognoscit differentiam, et hoc profert ad nostræ inscitie reprehensionem, quod continuo ab erroris discipulis protenditur, hoc nempe, *Vos adoratis quod nescitis* ¹¹, si essentialiam ejus qui adoratur ignoratis: non secundum prophetæ consilium opprobrium insipientum metuemus, neque propter contemptum ipsorum contra ea quæ nulla voce possunt exprimi audacter loquemur: Paulum sermone imperitum facientes, qui magister fuit mysteriorum quæ sunt supra cognitionem; qui tantum abest ut divinam naturam humana intelligentia et mente comprehendendi posse existimet, ut etiam Dei judicia imperscrutabilia esse dicat, viasque non pervesti-

¹⁰ Matth. iii, 7. ¹¹ Psal. cxxiv, 5. ¹² Joan. iv, 22.

gubiles²¹, et quæ diligentibus ipsum pro perfectis in hac vita officii promissa sunt, supra omnem mentis captum esse confirmet, ut neque ea oculis videre, neque auditu percipere, neque corde cogitare quisquam possit²². Hæc igitur a Paulo edocti confidentes asseveramus, quod non solum judicia Dei altiora sunt virtute eorum qui ea perscrutari tentant, sed etiam viæ cognitionis ejus adhuc inviæ manent, nullisque vestigiis calcatae. Hoc enim Apostolum velle significare arbitramur, cum dixit vias impervestigabiles, quæ ad incomprehensibile provehunt; ostendens per hanc dictionem, quod inaccessa et impervia humanis rationibus est illa cognitio, necdum quisquam suam cogitationem firmavit tali rationis progressu, neque ullum vestigium neque signum comprehensivi aditus ad incomprehensibilia indicavit.

Hæc itaque cum ex magno Pauli ingenio didicerimus, ex his quæ dicta sunt colligimus, quod si Dei judicia nulla perscrutatione possunt inveniri, neque viæ pervestigari, et bonorum promissio omnem opinabilem conjecturam et verisimilitudinem superat, quanto magis secundum ineffabile atque inaccessibleius superius est et excelsius ipsum Numen omnibus his quæ de ipso mente et intellectu concipiuntur, quorum tamen nullam esse cognitionem a Deo edoctus Paulus pronuntiat? propterea in nobis ipsis confirmamus dogma quod subsanatur, nos inferiores esse secundum cognitionem his quæ omnis cognitionis modum excedunt, confitentis, et vere nos adorare dicimus quod scimus. Scimus autem glorie celsitudinem ejus qui adoratur, eo ipso, quod non possimus rationibus comprehendere, æstimantes magnitudinem inexcogitabilem, et quod a Domino Samaritanæ dictum est, et contra nos ab adversariis profatum, magis proprie adversus illos dicatur. *Vos adoratis quod nescitis*, inquit Dominus ad Samaritanam²³, corporalibus notitiis in opinionibus de Deo præoccupatam, cujus sermo præclare perstringitur: quod Samaritani Deum se adorare putantes, deinde Deum corporaliter loco insidere arbitantes, voce tenus colunt, aliud quiddam potius quam Deum adorantes. Nihil enim quod loco circumscriptum intelligitur, Numen est. Sed proprium est Deitatis, ubique esse et per omnia in eare, nulloque spatio circumscribi. Quare sermo qui contra nos profertur in accusationem, in ipsos Christi oppugnatores convertitur. Ut enim locali quadam descriptione Deum contineri Samaritani putantes, reprehensi fuerunt per ea quæ audierunt, quia Adoratis quod nescitis, et vobis cultus ad Deum spectans fit inutilis: nimirum qui putatur loco insidere, non est Deus: sic proprie etiam ad hos novos Samaritanos liceat dicere, quod nomine ἀγεννησίας *ingenerationis*, velut loco quodam circumscriptam esse divinam essentiam suspicantes, *adoratis quod nescitis*, sicut Deo quidem servientes, sed ignorantes Dei infinitatem excedere omnem significantiam nominum et comprehensionem.

τῶν ἐρευνητῶν ἐπιχειροῦντων δυνάμει· ἔστιν ὑψηλότερα· ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως ὁδοί, μέχρι τοῦ νῦν ἀτριβεῖτε τε καὶ ἀνεπίδατοι μένουσι. Τοῦτο γὰρ ἡγοῦμεθα τὸν Ἀπόστολον σημαίνει βουλομένον, ἀνεξιχνιάστους εἰπεῖν τὰς ὁδοὺς, αἱ πρὸς τὸ ἀκατάληπτον προφέρουσι, δεικνύοντα διὰ τῆς λέξεως, ὅτι ἀνεπίδατός ἐστι λογισμῶς ἀνθρωπίνους ἢ γνῶσις ἐκεῖνη, καὶ οὐπω τις ἐπέστησεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου πορείᾳ, οὔτε τι ἔγνω, οὔτε σημεῖον καταληπτικῆς ἐφόδου τοῖς ἀλήπτοις ἐνεσημάνατο.

Ταῦτα τοίνυν ἐκ τῆς ἀποστολικῆς μεγαλοφυίας μαθόντες, ἀναλογιζόμεθα διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι εἰ τὰ κρίματα ἐξερευνηθῆναι οὐ δύναται, καὶ αἱ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελία πάσης ὑπέρχεται τῆς ἀποστοχασμῶν εἰκασίας, πόσω μᾶλλον τῶ μέτρῳ κατὰ τὸ ἀφραστόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον, ἀνώτερόν ἐστι καὶ ὑψηλότερον αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων, ὧν οὐδεμίαν εἶναι γνῶσιν ὁ θεοδιδάκτος ἀποφαίνεται Παῦλος; καὶ διὰ τοῦτο βεβαιούμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ καταχλευαζόμενον δόγμα· ὁμολογούντες ἐλάττους εἶναι κατὰ τὴν γνῶσιν τῶν ὑπερβαίνοντων τὴν γνῶσιν, καὶ προσκυνεῖν φάμεν ἀληθῶς ὅπου οἶδαμεν· οἶδαμεν δὲ τὸ ὕψος τῆς δόξης τοῦ προσκυνουμένου, αὐτῷ τῷ μὴ δύνασθαι τοῖς λογισμοῖς καταλαβεῖν, ἀναλογιζόμενοι τὸ τοῦ μεγέθους ἀνεῖκαστον, καὶ τὸ πρὸς τὴν Σαμαρετίνην παρὰ τὸν Κυρίου βῆθην, καθ' ἡμῶν δὲ παρὰ τῶν ἐχθρῶν προφερόμενον, πρὸς ἐκείνους ἂν μᾶλλον κυρίως λέγοιτο. Τὸ γὰρ, Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, φησὶ πρὸς τὴν Σαμαρετίνην ὁ Κύριος, σωματικῶς ἐννοίας ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις προειλημμένην, ἥς καλῶς ὁ λόγος καθάπτεται· ὅτι Θεὸν προσκυνεῖν οἱ Σαμαρεῖται νομίζοντες, εἶτα σωματικῶς ἐγκαθιδρῦσθαι τόπω τὸ θεῖον οἰόμενοι, μέχρι τῆς φωνῆς εὐσεβοῦσιν, ἄλλο τι προσκυνούντες καὶ οὐ Θεόν. Οὐδὲν γὰρ ἐν περιγραφῇ νοούμενον, θεῖον ἐστίν· ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος, τὸ πανταχοῦ εἶναι, καὶ διὰ πάντων ἔχειν, καὶ μηδὲν περιεῖργεσθαι. Ὡστε περιτρέφεται τοῖς χριστομάχοις εἰς κατηγορίαν αὐτῶν ὁ καθ' ἡμῶν προφερόμενος λόγος. Ὡς γὰρ τοπικῆ τινι περιγραφῇ τὸ θεῖον περιέχεσθαι Σαμαρεῖται νομίζοντες, ἐπετιμήθησαν δι' ὧν ἤκουσαν· ὅτι Προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, καὶ ἀνόνητος γίνεται ὑμῖν ἡ λατρεία ἢ πρὸς Θεὸν βλέπουσα· Θεὸς γὰρ τόπω τινι καθιδρῦσθαι νομίζόμενος, Θεὸς οὐκ ἐστίν· οὕτως ἂν εἴη κυρίως καὶ πρὸς τοὺς νέους Σαμαρεῖτας εἰπεῖν, ὅτι τῷ ὀνόματι τῆς ἀγεννησίας, οἷόν τι τὸπω περιεῖληφθαι τὴν θεῖαν οὐσίαν ὑπονοοῦντες, προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ὡς Θεὸν μὲν λατρεύοντες, ἀγνοοῦντες δὲ ὅτι πάσης τῆς ἐξ ὀνομάτων σημασίας καὶ περιλήψεως ὑπερπίπτει τοῦ Θεοῦ τὸ ἀόριστον.

²¹ Rom. xi, 33. ²² I Cor. ii, 9. ²³ Joan. iv, 22.

Ἄλλὰ ἐπὶ πλείον παρηνέχθη τῶν προκειμένων ἂ δ λόγος, τοῖς ἀεὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐφευρισκομένοις ἐπόμενος· οὐκ οὖν πάλιν τὴν ἀκολουθίαν ἐπαναλάβωμεν. Ἐπειδὴ τὴν προτεθείσαν αὐτῷ ῥῆσιν ἀποχρώντως οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων πεφανερῶσθαι, οὐ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἔχουσαν ἐναντιώσ. Εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς ἡ φυσικὴ σχέσις τῆ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίᾳ πρὸς τὸν Πατέρα συνίσταται, καὶ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἡ τοῦ γεννήματος, κατὰ τινὰ γραμματικὴν φλυαρίαν, τὰς σημαντικὰς τῆς θείας φύσεως λέξεις τῆς σοφίας τούτων εἰς ὀνομάτων σχῆμα παρατυπούσης, οὐκέτ' ἂν τις ἀμφιβάλοι τὴν ἐκ φύσεως συνισταμένην τῶν ὀνομάτων πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἀπόδειξιν τῆς κατ' οὐσίαν αὐτῶν οἰκειότητος, μᾶλλον δὲ ταυτότητος γίνεσθαι. Ἄλλὰ μὴ μεταβαλέτω τὴν ἐναντίαν φωνὴν ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὡς ἂν μὴ δοκοῖ τῆ ἀσθενείᾳ μόνῃ τῶν ἀντιμαχομένων τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας κρατῦνεσθαι, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ μάλιστα τὴν ἰσχὺν ἔχειν. Ὡς οὖν ἔστι δυνατόν, δι' εὐτονωτέρως τῆς συνηγορίας βεβαιωθήτω παρ' ἡμῶν αὐτῶν ὁ ἀντικείμενος λόγος, ὡς ἂν τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως διαγνωσθεῖη κατὰ πολλῶν πεποθησιν, καὶ τὰ παραλειμμένα παρὰ τῶν ἐναντιῶν εἰς ἀκριθεῖ βάσανον τῆς ἀληθείας ἡμῶν προφερόμενων. Ἐρεῖ γὰρ ἰσως ὁ τοῖς ἐναντιοῖς ἰσχυρίζομενος, ὅτι οὐ πάντως ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ γεννήματος κλησις τὸ κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον παρίστησιν. Καὶ γὰρ καὶ τέκνον τις ὀργῆς ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται, καὶ ἀπωλείας υἱὸς, καὶ γέννημα ἐχθρῶν, καὶ οὐ δήπου κοινότης τις φύσεως τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασι συνανεφάνη. Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ Ἰουδαῖος ὁ τῆς ἀπωλείας υἱὸς ὀνομασμένος, καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ νόσημον ἡ ἀπώλεια. Ἄλλο γὰρ τὸ κατὰ τὸν Ἰούδαον, καὶ ἕτερον τῆς ἀπωλείας τὸ σηματινόμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν ἴσην κατασκευὴν ἂ λόγος ἔχοι. Υἱοὶ γὰρ φωτός τινος καὶ υἱοὶ ἡμέρας λεγόμενοι, οὐ ταῦτόν εἰσι τῷ φωτὶ καὶ τῇ ἡμέρᾳ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ εἰ λίθοι γίνονται, ὅταν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων συγγενεῖαν τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσωσι, καὶ οἱ τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀγόμενοι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, υἱοὶ Θεοῦ λέγονται, οὐ ταῦτόν ἐντες τῷ Θεῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔστιν ἀναλέξασθαι, δι' ὧν ἡ ἀπάτη καθάπερ εἰκῶν τις ἐπιηθισμένη ταῖς γραφικαῖς μαρτυρίαις τὸ τῆς ἀληθείας εἶδωλον ὑποκρίνεται.

Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς τοῦτο φημεν; Οἶδεν ἡ θεία Γραφή κατ' ἀμφοτέρων τῶν ἐνομιῶν κεχρησθαι τοῦ υἱοῦ τῆ φωνῆ. Ὡστὲ τισὶ μὲν ἐκ φύσεως, τισὶ δὲ ἐπισκευαστῆν καὶ ἐπίκτητον εἶναι τὴν ταύτην προσηγορίαν. Ὅταν μὲν γὰρ υἱοὺς ἀνθρώπων καὶ υἱοὺς λέγῃ κριῶν, τὴν κατ' οὐσίαν τοῦ γεννηθέντος πρὸς τὸν ἐξ οὗ γέγονε σχέσιν ἀποστραφίει. Ὅταν δὲ υἱοὺς δυνάμεως ἢ τέκνα λέγῃ Θεοῦ, τὴν ἐκ προαιρέσεως γνωμένην ἀγχιστεῖαν παρίστησι. Καὶ μὲν τοὶ καὶ κατὰ τὴν ἐναντίαν διάνοιαν, οἱ αὐτοὶ καὶ υἱοὶ Ἥλει καὶ υἱοὶ λοιμοὶ ὀνομάθησαν, πρὸς ἐκάτερον νόημα

Sed longius de rebus propositis oratio excurrit, quasi perpetua serie ea quæ per consequentias inveniuntur sequens : Quare consecutionem rursus repetamus. Quandoquidem propositam ab ipso dictionem abunde satis reor per ea quæ dicta sunt declaratam esse, non solum veritati, sed etiam sibi ipsi esse contrariam. Si enim, ut ipsi volunt, naturalis relatio Filii appellatione ad Patrem constituitur, et ad eum qui genuit gennematis, id est progeniei, relatio, secundumquamdam grammaticam nugationem, significativas divinæ naturæ dictiones horum sapientia ad figuram nominum effingente, non amplius quis ambigat, ex natura constitutam nominum inter se relationem, necessitudinem vel potius identitatis demonstrationem fieri. Sed ad-versariorum vocem nostra non mutet neque repudiet oratio. Ut non sola imbecillitate adversantium pietatis dogma confirmari videatur, sed in seipso maxime robur habere. Quantum igitur fieri potest, robustiore patrocinio a nobis ipsis adversariorum sermo confirmetur, ut ex multa nostra fiducia quantum viribus superemus dignoscatur, ea etiam quæ ab adversariis sunt præterita ad veritatis exactam probationem proferentes. Dicit fortasse qui contrariis nititur et contendit fortiter, quod non omnino filii et gennematis, sive progeniei appellatio, quod secundum naturam est proprium repræsentat ; nam et in Scriptura filius iræ quis dicitur, et perditionis filius, et gennema sive progenies viperarum, neque ulla naturæ communitas his nominibus simul declarata est ; non enim idem est cum subjecto Juda perditionis filius nominatus, et ipsa secundum id quod intelligitur perditio. Aliud enim significatum hominis Judæ, aliud perditionis. Similiter etiam e contrario æqualem constructionem sermo habere possit. Nam filii lucis alicujus et filii diei qui dicuntur, non idem sunt cum luce et die, secundum naturæ rationem, et filii Abraham lapides sunt cum per fidem et opera cognationem cum ipso sibi asciverint, et qui Spiritu Dei aguntur, sicut loquitur Apostolus **, filii Dei dicuntur, cum non sint idem cum Deo per naturam : et multa ejusmodi ex Scriptura divinitus inspirata licet colligere, quibus fraus tanquam imago efflorescens ex Scriptura testimonio veritatis simulacrum mentitur.

Quid igitur nos ad hoc dicimus? In utroque sensu filii voce uti novit divina Scriptura, ita ut quibusdam a natura, quibusdam vero adjectitia et adventitia sit talis appellatio. Cum enim filios hominum dicit et filios arietum, relationem quæ est secundum essentiam genitii cum eo qui genuit significat. Cum vero filios potentie vel Dei filios dicit, propinquitatem quæ arbitrii libera voluntate et electione sit, ostendit. Quinetiam contrario sensu iidem et filii Heli et filii Belial nominati sunt, ad utramque notionem filiorum appellatione euz-

** Rom. viii, 14.

gruenter conveniente. Quod enim filii Heli vocati sunt ²⁶, quod secundum naturam cognatum est, cum illo habere perhibiti sunt. Belial vero filii nominati ²⁷, ob electionis sive instituti pravitatem accusati sunt, ut pote patrem in vitæ ratione non æmulantes, sed peccato suum consilium et vitæ institutum applicantes. In natura igitur infima, atque in his rebus nostris, quia quod humanum est habet ad utrumque, ad vitium dico et virtutem, æqualem propensionem, in nobis est, vel noctis vel diei filios fieri, manente nihilominus secundum id quod præcipuum est in propriis terminis natura. Neque enim ille qui propter vitium iræ filius factus est, ab humana generatione alienatus est, neque is qui per electionem seipsum bono familiarem adjunxit, per urbanitatem et honestam morum conformationem ex hominibus natus esse dici desit; sed natura in utrisque stante, secundum electiones et vitæ instituta differentia nomina propinquitatis sive necessitudinis induunt; vel ut Dei filii per virtutem, vel contrarii per vitium fiunt.

In divinis autem documentis qui naturalem servat ordinem Eunomius (ipsius enim verbis scriptoris utar), et superius lectis insistens, et eum qui genitus est gennema sive progeniem dicere non recusans: cum, inquit, ipsa genitæ essentia, et filii appellatio talem nominum relationem sibi asciscat: quo modo quod genitum est a generante alienat et disjungit ab ea quæ secundum essentiam est necessitudine? Nam de his qui propter crimina dicuntur filii vel gennemata sive germina, vel rursus de eo quem laus ob talia nomina concomitatur, non licet dicere, quod quis vere ab ira genitus iræ filius appelletur. Neque rursus diem quis habuit corporaliter suam matrem, ita ut ejus filius fuerit nominatus, sed delectuum differentia ejusmodi parit cognitionis nomina. Hic dicit Eunomius, *Filium cum sit genitus, gennema*, id est, progeniem, dicere non recusamus, quoniam, inquit, *genita essentia et filii appellatio talem nominum affectionem sive relationem sibi conciliet*. Si igitur, quia filius sit vere gennema (progenies) conditetur talem nomen sibi asciscere relationem; quomodo habet occasionem talem nominum causam accommodandi, et his quæ per translationem et abusum dicuntur, et his quibus naturalis affectio, sive relatio, sicut ait Eunomius, talem conciliet nuncupationem? Hoc igitur verum est in iis solis quibus est confinis ad virtutem et vitium natura, in quibus sæpe quis contraria assumit nomina, modo lucis, modo vero tenebrarum, factus filius, propter eam quam habet cum honesto vel contrario affinitatem et cognationem. Ubi vero contrarietas locum non habet, nullus amplius filii vocem ex translatione celebrari dicat, instareorum qui ex instituto et delectu hanc sibi appellationem conciliant. Non enim eadem est

Α τῆς τῶν υἱῶν προσηγορίας εὐαρμόστως ἐχούσης. Τῷ μὲν γὰρ υἱοὶ τοῦ Ἥλιου κληθῆναι, τὸ κατὰ φύσιν συγγενὲς πρὸς ἐκεῖνον ἔχειν ἐμαρτυρήθησαν. Λοιμοὶ δὲ υἱοὶ κατονομασθέντες, ἐπὶ τῇ τῆς προαιρέσεως μαχθηρῶν κατηγορήθησαν, ὡς οὐχὶ τὸν πατέρα ζηλοῦντες τῷ βίῳ, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ τὴν προαίρεσιν ἑαυτῶν οἰκειώσαντες. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς κάτω φύσεως, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, διὰ τὸ πρὸς ἐκότερον ἐπιρροπῶς τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν, πρὸς κακίαν λέγω καὶ ἀρετὴν, ἐφ' ἧμῖν ἐστίν, ἡ νυκτὸς ἢ ἡμέρας υἱοὺς γενέσθαι, μενούσης κατὰ τὸ προηγούμενον ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις τῆς φύσεως. Οὕτε γὰρ ὁ διὰ κακίαν ὀργῆς τέκνον γενόμενος τῆς ἀνθρωπίνης ἡλλοτριώθη γενήσεως, οὕτε ὁ τῷ ἀγαθῷ διὰ προαιρέσεως ἑαυτὸν οἰκειώσας, τὸ ἐξ ἀνθρώπων φῦναι διὰ τῆς ἀστείότητος τῶν ἐπιτηδεύματων ἀπόσαστο· ἀλλὰ τῆς φύσεως ἐφ' ἐκατέρων ἐστῶσης, αἱ κατὰ τὰς προαιρέσεις διαφοραὶ τὰ ὀνόματα τῆς οἰκειότητος ὑποδύονται· ἢ θεοῦ τέκνα δι' ἀρετῆς, ἢ τοῦ ἀντικειμένου διὰ κακίας γινόμενοι.

Ἐπὶ δὲ γε τῶν θείων δογματίων ὁ τὴν φυσικὴν διασώζων τάξιν Εὐνόμιος· αὐτοῖς γὰρ χρῆσθαι τοῦ λογογράφου τοῖς ῥήμασι· καὶ τοῖς ἀνωθεν ἐγνωσμένοις ἐμμένειν, καὶ γεννητὸν ὄντα γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμενος· τῆς γεννηθείσης αὐτῆς, ὡς φησὶν, οὐσίας, καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειομένην σχέσηιν· πῶς ἄλλοτριῶν τῆς κατ' οὐσίαν οἰκειότητος τὸ γεννητὸν τοῦ γενήσαντος; ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπὶ διαβολῇ λεγομένων υἱῶν ἢ γεννημάτων, ἢ πάλιν ἐφ' ᾧ ἐπαίνος τις παρομαρτεῖ τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασι, οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ἀληθῶς τις παρὰ τῆς ὀργῆς γεννηθεὶς, τέκνον ὀργῆς προσηγόρευται· οὐδ' αὖ πάλιν ἡμέραν τις σωματικῶς ἔσχεν ἑαυτοῦ μητέρα, ὥστε υἱὸς ταύτης ὀνομασθῆναι· ἀλλ' ἡ τῶν προαιρέσεων διαφορὰ ποιεῖται τὰ τῆς τοιαύτης συγγενείας ὀνόματα. Ἐνταῦθα δὲ φησὶν ὁ Εὐνόμιος· ὅτι *Γεννητὸν ὄντα τὸν υἱὸν γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμεθα· τῆς γεννηθείσης, φησὶν, οὐσίας καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων σχέσηιν οἰκειομένην*. Εἰ οὖν διὰ τὸ ἀληθῶς γέννημα εἶναι τὸν υἱὸν ὁμολογεῖ τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειοῦσθαι σχέσηιν, πῶς ἔχει καιρὸν ἐφαρμόζειν τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων αἰτίαν τοῖς τε κατὰ μεταφορὰν, ἐκ καταχρήσεως λεγομένοις, καὶ οἷς ἡ φυσικὴ σχέσηιν, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, τὴν τοιαύτην οἰκειοῦσθαι κλήσιν; Οὐκοῦν ἐπὶ μόνων ἀληθῶς τοιοῦτόν ἐστιν, οἷς μεθόριος πρὸς ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ἢ φύσις· ἐφ' ᾧ πολλὰκις τὰ ἐναντία τις μεταλαμβάνει τῶν ὀνομάτων, νῦν μὲν φοιτῶν, πάλιν δὲ σκότους, διὰ τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον οἰκειώσεως, τέκνον γινόμενος. Ὅπου δὲ τὸ ἐναντίον χώραν οὐκ ἔχει, οὐκέτ' ἂν τις τοῦ υἱοῦ τὴν φωνὴν ἐκ μεταφορᾶς ἐπιφημιζεσθαι λέγοι, καθ' ὁμοίτητα τῶν διὰ προαιρέσεως οἰκειομένων τὴν κλήσιν. Οὐ γὰρ ἂν

²⁶ I Reg. 11, 22. ²⁷ I Reg. 1, 16.

εις τούτον ἔλθοι τὸν λόγον, ὅτι ὡσπερ ἄνθρωπος ἀπο-
θνήσκων τὰ ἔργα τοῦ σκότους, διὰ τῆς εὐσχήμονος
ζωῆς φωτὸς γίνεται τέκνον· οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς
θεὸς, ἐκ μεταβολῆς ἐκ τοῦ χειρόνος ἀντιλαμβάνει τὸ
προτιμότερον. Ἄνθρωπος γάρ τις ὢν, υἱὸς θεοῦ
γίνεται, διὰ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως Χριστῷ
συναπτόμενος· ὁ δὲ τὸν ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ θεοῦ
υἱὸν ποιῶν, αὐτὸς ἄλλου υἱοῦ τοῦ χαριζομένου αὐτῷ
τὴν υἰοθεσίαν οὐκ ἐπιδέεται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ κατὰ
φύσιν καὶ ὀνομάζεται. Ἄνθρωπος μὲν αὐτὸς ἑαυτὸν
ἀμείβει, τοῦ παλαίου τὸν νέον ἀνταλλάσσόμενος. Θεὸς
δὲ, εἰς τί ἀλλαγῆσεται, ὥστε ὁ μὴ ἔχει προσκτήσα-
σθαι; Ἄνθρωπος μὲν ἑαυτὸν ἀπεκδυσάμενος, τὴν
θειαν ἐπενδύεται φύσιν. Ὁ δὲ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχων, τί
ἀποτίθεται, ἢ τί περιβάλλεται; Ἄνθρωπος μὲν υἱὸς
θεοῦ γίνεται προσλαβὼν ἃ οὐκ ἔχει, καὶ ἀποβαλὼν ἃ
ἔχει. Ὁ δὲ μηδέποτε γεγωνὸς ἐν κακίᾳ, οὔτε ὁ λάθῃ,
οὔτε ὁ καταλίπη ἔχει. Πάλιν ὁ ἄνθρωπος δύναται
τῇ μὲν ἀληθῶς τινος υἱὸς λέγεσθαι, ὅταν πρὸς τὴν
φύσιν βλέπων τις λέγει, τῇ δὲ ἐκ καταχρήσεως,
ὅταν ἢ τοῦ βίου προαίρεσις ἐπιβάλῃ τὸ ὄνομα. Ὁ δὲ
θεὸς, ἐν ὧν ἀγαθόν, ἐν ἀπῆλ τε καὶ ἀσυνθέτῃ τῇ
φύσει, πάντοτε πρὸς τὸ αὐτὸ βλέπει, καὶ οὐδέποτε
ταῖς τῆς προαιρέσεως ὁρμαῖς μεταβάλλεται, ἀλλ' ἀεὶ
καὶ βούλεται ὅπερ ἐστίν, καὶ ὁ ἐστὶ πάντως καὶ βού-
λεται. Ὡστε δι' ἀμφοτέρων Ἰδὸς θεοῦ κυρίως καὶ
ἀληθῶς ὀνομάζεσθαι· τῆς τε φύσεως ἐν ἑαυτῇ τὸ
ἀγαθὸν ἐχούσης, τῆς τε προαιρέσεως οὐκ ἀπερρώ-
γυίας τοῦ κρείττονος. Ὡς μὴ ἂν ἐκ καταχρήσεως
αὐτῷ τὴν φωνὴν ταύτην ἐπικληθῆναι. Οὐκοῦν οὐ-
δεμίαν ἔχει χώραν, ἅπερ ἐκ προσώπου τῶν ἐναντίων
ἑαυτοῖς ἀντιθέκαμεν, ταῦτα ἐπὶ γραφῇ (α) τῆς κατὰ
φύσιν οἰκειότητος παρὰ τῶν ἐναντίων προφέρεσθαι.

Ἄλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἢ διότι μισοῦντές τε καὶ
ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν, υἱὸν μὲν αὐτὸν ὀνομά-
ζουσιν, ὡς ὃ ἂν μὴ τὸ κατ' οὐσίαν κοινὸν διὰ τῆς
φωνῆς ταύτης μαρτυρηθεῖ, τῆς ἐγκειμένης τῷ ὀνό-
ματι σημασίας τὴν φωνὴν χωρῖσαντες, κενὸν τὸ ὄνο-
μα τοῦ υἱοῦ καὶ ἀσημαντὸν τῷ Μονογενεῖ καταλει-
πουσι, μόνον αὐτῷ τὸν ψῆφον τῆς φωνῆς χαριζόμενοι.
Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω, καὶ οὐ παραστοχάζομαι
τοῦ σκοποῦ τῶν ὑπεναντίων, φανερώς ἐστὶν ἐξ αὐτῶν
ὧν κατεπιχειροῦσι τῆς ἀληθείας μαθεῖν. Τοιαῦτα γάρ
ἐστὶν ἃ παρ' αὐτῶν ἐπὶ κατασκευῇ τῆς βλασφημίας
προφέρεται, ὅτι πολλὰ τοῦ Μονογενοῦς ὀνόματα παρὰ
τῆς θείας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, λίθον, ἀξίνην, πέ-
τραν, θεμέλιον, ἄρτον, ἄμπελον, θύραν, ὄδον, ποι-
μένα, πηγὴν, ξύλον, ἀνάστασιν, διδάσκαλον, φῶς,
καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατὰ τὴν
πρόχειρον σημασίαν εὐσεβὲς ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Κυρίου
νοοῦντας λέγειν. Ἡ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, τὸ
ἀσώματόν τε καὶ ἄβυλον, ἀπλοῦν τε καὶ ἀσχημάτιστον,
ταῖς ἐμφαινομέναις τισὶ τῶν ὀνομάτων σημασίαις
διαμορφοῦσθαι νομίζουσιν. Ὡστε ἀξίνην ἀκούσαντας,
τὸ τοιοῦδε σχῆμα τοῦ σιδήρου νοεῖν, ἢ φῶς τὸ ἐν-
αέριον, ἢ ἄμπελον τὴν ἐκ φυτείας κλημάτων, ἢ τι
τῶν ἄλλων ἕκαστον, καθὼς ἢ συνήθεια νοεῖν ὑποτι-
θεται, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεοπρεπέστερον τὰς τῶν ὀνομάτων
τοῦτων μετενεγκόντες ἐμφάσεις, ἄλλο τι νοοῦμεν, κἄν

A ratio, quod quemadmodum homo qui tenebrarum
opera deposuit, per honestam vitam lucis filius
gignitur, sic etiam unigenitus Deus, ex mutatione
a deteriori quod honorabilis est accipit. Etenim
aliquis cum sit homo, filius Dei efficitur, cum per
spiritalet generationem Christo conjungitur. Qui
autem hominem per seipsum Dei filium efficit, ipse
alio filio qui ei adoptionem gratificetur non indiget,
sed quod est secundum naturam, hoc etiam nomi-
natur. Ipse quidem homo seipsum immutat, pro
vetere novum vindicans. Deus autem ad quid mu-
tabitur, ita ut quod non habet acquirat? Homo
quidem seipsum exuens divinam induit naturam :
qui vero semper eodem modo se habet quid depo-
nit, vel circumvestit? Homo quidem Dei filius effi-
citur, assumens quæ non habet, et quæ habet ab-
iciens : qui autem omni semper caruit vitio, neque
quod capiat habet, neque quod relinquit. Rursus
homo potest partim vere dici filius alicujus, cum
ad naturam respiciens quis dicit, partim ex abusu,
cum vitæ institutum ei nomen imposuit. Deus au-
tem qui est unum bonum in simplici et incomposita
natura, semper ad idem intuetur, neque unquam
propositi impulsione commutatur, sed semper
vult id quod est, et quod est omnino etiam vult :
ita ut per utraque proprie et vere Dei Filium sic
nominetur, cum et ejus natura in seipsa bonum
habeat, tum quod ejus voluntas ab eo quod melius
est, nunquam possit abrumpi. Itaque vox hæc de
ipso non ex abusu pronuntietur. Nullum igitur
habent locum quæ ex persona adversariorum nobis
ipsis opposuimus, ut hæc ab adversariis e scri-
ptura cognationis secundum naturam proferantur.

Sed nescio quomodo vel quamobrem odio ha-
bentes, vel aversantes veritatem, filium quidem
ipsum nominant, ne vero quod et secundum es-
sentiam commune est per hanc vocem testatum
esset, ab imposita nomini significati vocem se-
parantes, inane filii nomen et nihil significans
Unigenito relinquunt, solum vocis sonum ei grati-
ficantes. Quod hæc vera dico, neque a scopo ad-
versariorum aberro, licet ex his quæ ipsi adversus
veritatem moliuntur, liquido perdiscere. Talia
enim sunt quæ ab ipsis ad astruendam blasphemiam
proferuntur, quod multa Unigeniti nomina
ex divina Scriptura didicimus, lapidem, securim,
petram, fundamentum, panem, vitem, ostium,
pastorem, fontem, lignum, doctorem, lucem, et
alia ejusmodi multa; sed horum nullum prompta
et usitata significatione pium est de Domino intel-
ligentem dicere: vel enim absurdissimum fuerit
quod incorporeum est, et materiæ expers, sim-
plexque et figuræ exsors, apparentibus quibusdam
nominum significationibus putare posse efformari.
Ita ut securim cum audierimus, talem ferri figu-
ram mente concipiamus, vel lucem quæ est in
aere, vel vitem ex plantatione palmitum, vel quid
aliopium unumquodque, sicut consuetudo venti
subijcit: sed ad id quod magis Deo conveniat et

decorum sit horum nominum transferentes significantias, aliud quiddam intelligimus, et sic nominamus, non quod sit horum tale quid secundum naturæ rationem, sed sic hæc cum dicitur, aliud quiddam præter ea per hæc mente intelligitur. Quod si talia nomina etiam vere de unigenito Deo dicuntur, et naturæ demonstrationem non continent; consequens esse dicunt, neque filii significantium secundum prævalentem consuetudinem ad naturæ interpretationem assumere, sed invenire hujus vocis aliquam significantiam alteram ab ea quæ communis est et in promptu. Hæc et ejusdem modi philosophantur, ut astruant non esse Filium, quod quidem est et dicitur. Nobis vero ad aliud festinabat sermo, nempe ad demonstrandum recentem Eunomii scriptionem falsam esse nec sibi constantem et coherentem, neque veritati neque sibi ipsi consentaneam. Quoniam vero per quæ ipsorum dogma accusamus, veluti blasphemix quoddam patrocinium oratione inductum est, præclare se habeat de eo pauca disserere, deinde sic ad

Fas igitur est de his aliquid dicere, et a congruente proposito non aberrare. Quod cum sint multa nomina, sicut illi aiunt, quæ Unigenito a Scriptura tribuuntur, nullum aliorum per relationem cum eo qui genuit cognitionem et adhæSIONem habere dicimus. Non enim sicut Patris Filium, sic vel lapidem, vel resurrectionem, vel pastorem, vel lucem, vel quid aliorum ad Deum universorum referentes dicimus. Sed licet tanquam arte quadam et regula bifariam divinorum nominum significantiam distinguere. Quædam enim excelsæ et ineffabilis gloriæ sive majestatis indicationem habent: quædam vero providæ dispensationis varietatem demonstrant. Ita ut secundum hypothesin nisi esset id quod beneficio afficitur, neque hæ voces quæ beneficium indicant, his essent tributæ. Quæ autem quod Deo convenit et decorum est declarant, etiam sine his quorum gratia sit dispensatio, cognate et proprie unigenito Deo attribuantur. Ut autem evidentius hæc sententia nobis evoluta pateat, ipsa nomina contemlemur. Nunquam vitis nominatus esset Dominus, nisi plantationis causa eorum qui in ipso radicantur: neque pastor, nisi oves domus Israel periissent: neque medicus nisi ægrotantium causa, neque reliqua nomina in seipsum reciperet, nisi per aliquam providam vim efficientem commode eorum gratia qui beneficio afficiuntur, has voces tanquam sibi proprias ascisceret. Quid enim opus est singula percurrentem in his quæ certa sunt et conceduntur sermonem producere? Filius autem et dextera, et Unigenitus, et Verbum, et Sapientia, et Virtus, et omnia hujusmodi quæ ad aliquid dicuntur, tanquam conjugatione quadam relativa cum Patre omnium, dum simul nominatur, dicitur. Dei enim virtus nominatur, et dextera et Dei sapientia et Patris Filius et Unigenitus, et Verbum apud Deum, et quæcunque sunt ejusmodi. Consequens igitur ex his dictis, cu-

Α οὕτω κατονομάζομεν, οὐχ ὡς ὄντα τι τούτων κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ταῦτα μὲν λεγόμενον, ἄλλο δὲ τι παρὰ ταῦτα διὰ τῶν λεγομένων νοούμενον. Εἰ δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων καὶ ἀληθῶς ἐπιλέγεται τῷ μονογενεῖ Θεῷ, καὶ τῆς φύσεως οὐ περιέχει τὴν ἐνδείξιν, ἀκόλουθον εἶναι λέγουσι, μὴδὲ τοῦ υἱοῦ τὸ σημαίνωμενον, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνθήειαν εἰς τὴν τῆς φύσεως ἑρμηνείαν παραλαμβάνειν, ἀλλ' ἐξευρίσκειν τινὰ σημασίαν ταύτης τῆς φωνῆς, ἐτέραν παρὰ τὴν κοινήν τε καὶ πρόχειρον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφοῦσι, πρὸς κατασκευὴν τοῦ μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν, ὅπερ ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ἡμῖν δὲ πρὸς ἕτερον μὲν ἦν σπευδῶν ὁ λόγος, τὴν πρόσφατον τοῦ Εὐνομίου λογογραφίαν δεῖξαι ψευδῆ καὶ ἀσύστατον, καὶ οὕτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὕτε πρὸς ἑαυτὴν συμφωνοῦσαν. Ἐπεὶ δὲ δι' ὧν κατηγοροῦμεν τοῦ δόγματος αὐτῶν, οἷόν τις συνηγορία τῆς βλασφημίας ἐπισημῆθη τῷ λόγῳ· καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τούτου πρότερον ἐν ὀλίγῳ διαλαθεῖν, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν γεγραμμένων ἐπανελθεῖν.

Β scriptorum consequentem seriem redire.

Τί τοίνυν ἐστὶν εἰπόντας πρὸς τὰ τοιαῦτα μὴ διαμαρτεῖν τοῦ προσήκοντος; Ὅτι πολλῶν ὄντων, καθὼς κακείνοι φασί, τῶν ὀνομάτων, ἃ τῷ Μονογενεῖ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπιλέγεται, οὐδὲν τῶν ἄλλων τῇ πρὸς τὸν γεγεννηκότα φάμεν ἀναφορᾷ τὸ προσφυὲς ἔχειν. Οὐ γὰρ ὡσπερ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, οὕτως ἢ λίθον, ἢ ἀνάστασιν, ἢ ποιμένα, ἢ φῶς, ἢ τι τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸν Θεὸν ὄλων ἐπαναφέροντες λέγομεν. Ἄλλ' ἐστὶν οἷον τέχνη τι καὶ κανὸν διχῆ διελέσθαι τῶν θείων ὀνομάτων τὴν σημασίαν. Τὰ μὲν γὰρ τῆς ὑψηλῆς τε καὶ ἀφράστου δόξης τὴν ἐνδείξιν ἔχει, τὰ δὲ τὸ ποικίλον τῆς προνοητικῆς οἰκονομίας ἐνδείκνυται· ὡστε καθ' ὑπόθεσιν, εἰ μὴ τὸ εὐεργετούμενον εἴη, μὴδὲ τὰς φωνὰς αὐτάς ἐπ' αὐτῶν τετάχθαι, αἱ τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείκνυνται. Ὅσαι δὲ τὸ θεοπερεπὲς ἐρμηνεύουσι, καὶ δῖγα τῶν οἰκονομουμένων προσφυῶς καὶ κυρίως ἐφαρμόζονται τῷ μονογενεῖ Θεῷ. Ὡς δ' ἂν ἐναργέστερον ἡμῖν ἐκκαλυφθῆτὶ τὸ τοιοῦτο δόγμα, ἐπ' αὐτῶν ἔσται τῶν ὀνομάτων ἡ θεωρία. Οὐχ ἂν ἀμπελος ὀνομάσθῃ ὁ Κύριος, εἰ μὴ τῆς φτείας χάριν τῶν ἐν αὐτῷ ριζουμένων· οὐδ' ἂν ποιμῆν, εἰ μὴ τὰ πρόβατα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ ἀποκόλλει· οὐδ' ἰατρός, εἰ μὴ τῶν νοσοῦντων χάριν, οὐδὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων ἐφ' ἑαυτοῦ κατεδέχετο, μὴ διὰ τινος προνοητικῆς ἐνεργείας προσφόρος ἐπὶ τῶν εὐεργετούμενων τὰς φωνὰς οἰκειούμενος. Τί γὰρ δεῖ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντα μηχανεῖν ἐν τοῖς ὀμολογουμένοις τὸν λόγον; Υἱὸς δὲ καὶ Δεξιὰ, καὶ Μονογενὴς, καὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ἕσα πρὸς τι λέγεται, καθάπερ ἐν συζυγίᾳ τινὶ σχετικῇ τῷ Πατρὶ πάντων συνονομαζόμενος λέγεται. Θεοῦ γὰρ δύναμις ὀνομάζεται, καὶ Θεοῦ δεξιὰ, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ Πατὴρ Ὑἱὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ Λόγος πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἕσα τοιαῦτα. Οὐκοῦν ἀκόλουθον ἐκ τῶν εἰρημένων ἐκάστου τῶν ὀνομάτων κατάλληλόν τινα τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ πρέπουσαν ἐνθεωρεῖν σημασίαν· ὡς ἂν μὴ τῷ διαμαρτεῖν τῆς ὀρθῆς διανομίας περὶ τὸν τῆς εὐσεβείας πλημμελήσαιμεν λόγον. Ὡσπερ τοίνυν

τῶν ἄλλων ἕκαστον πρὸς τὸ θεοπρεπὲς μεταλαβόντες, ἀθετοῦμεν τὴν πρόχειρον ἐπ' αὐτῶν ἔνοιαν, ὡς μήτε φῶς ὑλικόν, μήτε πατουμένην ὁδόν, μήτε τὸν ἐκ γεωργίας ἄρτον, μήτε τὸν διὰ βῆμάτων λόγον, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐκεῖνα νομίζειν ὅσα τὸ μεγαλεῖον τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ λόγου παρίστην· οὕτως εἴ τις ἀθετοῖ τὸν υἱὸν τὴν συνήθη καὶ κατὰ φύσιν σημασίαν, δι' ἧς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ γεγεννηκότος μανθάνομεν, πρὸς τινὰ θεοπρεπεστέραν ἐρμηνείαν μεταλήψεται πάντως τὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἄλλων ἕκαστον πρὸς τὸ ἐνδοξότερον ἢ μεταλήψις γινόμενη πρὸς τὴν τῆς θείας δυνάμεως ἔνδειξιν ἤρμωσεν, ἀκόλουθον πάντως ἐστὶ καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον μετανεχθῆναι τὸ σημαίνόμενον. Τίς ἂν οὖν γένοιτο θεοπρεπεστέρα διάνοια ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, εἰ ἀθετοῖτο κατὰ τὸν λόγον τῶν ὑπεναντίων ἢ φυσικῆ πρὸς τὸν γεννήσαντα σχέσις; Τάχα γὰρ οὕτως οὐδεὶς πρὸς ἀσέβειαν τολμηρὸς, ὡς ἐν τοῖς περὶ τῆς θείας φύσεως λόγοις τὸ ταπεινὸν καὶ χαμαιζήτηλον τῶν ὑψηλῶν τε καὶ μεγάλων ἀρμοδιώτερον οἴεσθαι. Οὐκοῦν εἰ μὲν τινὰ ταύτης μεγαλοφυσέστεραν διάνοιαν ἐξευρίσκουσιν, ὡς ἀνάξιον εἶναι δοκεῖν περὶ τοῦ Μονογενοῦς νοεῖν, τὸ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς εἶναι, εἰπάτωσαν εἴ τι γινώσκουσι, κατὰ τὴν ἀπόβῆτον αὐτῶν σοφίαν τῆς πατρικῆς φύσεως ὑψηλότερον· ὥστε πρὸς ἐκεῖνον τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐπεβράντας, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως αὐτὸν ὑπεβραῖναι. Εἰ δὲ παντὸς ὕψους ὑπερκαίεται, καὶ πᾶσαν δυνάμιν θαυμαστικὴν ὑπερβαίνει τῆς θείας φύσεως τὸ μεγαλεῖον, τίς ὑπολείπεται λόγος, ἐπὶ τὸ μείζον φέρων τῆς τοῦ Υἱοῦ κλήσεως τὴν ἐρμηνείαν; Ἐπειδὴ τοίνυν ὁμολογεῖ πᾶσαν περὶ τοῦ Μονογενοῦς σημαντικὴν λέξιν, καὶ ἐκ τῆς κάτω συνηθείας ὀνομάζεται, πρὸς τὸ μεγαλειότερον ταῖς ἐννοίαις μετατεθείσαν κυρίως λέγεσθαι· δείκνυται δὲ μὴ δύνασθαι τινὰ μεγαλοφυσέστεραν ἔνοιαν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας εἶρμειν ταύτης, ἢ τὸ γνήσιον πρὸς τὸν γεγεννηκότα παρίστησιν· οὐδὲν οἶμαι χρῆναι πλέον ἐπιδιατρίβειν τῷ τόπῳ, ἱκανῶς διὰ τῶν εἰρημέλων ἀποδειχθέντος· εἰ οὐ προσήκει καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν ὀνομάτων καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν μεθερμηνεύεσθαι.

Unigenitus significatur, tametsi ex vulgari consuetudine nominatur, ad magnificentiorem sensum et notionem translata proprie dici: demonstrat autem se non posse sublimiorem et magnificentiorem notitiam huius Filii appellationis invenire, quam eam quæ quod est germanum et propinquum cum eo qui genuit exhibeat: nihil puto oportere diutius in hoc loco immorari, cum ex dictis abunde satis demonstratum sit quod non convenit instar reliquorum nominum etiam Filii appellationem interpretari.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ βιβλίον πάλιν ἐπανακτέον τὴν θεωρίαν. Οὐκ ἐστὶ τῶν αὐτῶν, τὸν γεννητὸν γέννημα λέγειν μὴ παρατεῖσθαι· ταῖς γὰρ ἐκείνων χρήσομαι ῥήμασιν· τῆς γεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειομένην σχέσιν· καὶ πάλιν μετατεθῆναι τὰ προσφωεῖς ὀνομασίας εἰς τροπικὰς μεταλήψεις, ὥστε ὁσοῖν θάτερον, ἢ τὸ πρότερον τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῖς διαπέπτωκε, καὶ μάτην καταφεύγουσι πρὸς τὴν ἐκ φύσεως τάξιν, εἰς κατασκευὴν τοῦ δεῖν γέννημα τὸν γεννηθέντα προσηγορεῖν· ἢ εἰ τοῦτο

A jusque horum nominum significationem quamdam subjecto nutuo respondentem et congruentem inspicere, ne a recta intelligentia aberrantes in sermonem pietatis peccemus. Quemadmodum igitur aliorum nominum unumquodque ad id quod Deum decet cum transtulerimus, prima specie in ipsis apparentem notionem spernimus, ita ut neque lucem materialem, neque viam quæ pedibus calcatur, neque panem qui ex agricultura conficitur, neque verbum quod fit ex vocabulis, sed pro his illa intelligamus quæcumque majestatem potentie Verbi Dei repræsentant: ita si quis despiciat assuetam filii et naturalem significantiam, per quam ejusdem essentia cum genitore esse didicimus, plane ad aliquam Deo magis decoram et congruentiorem interpretationem nomen hoc transsumere necesse fuerit. Siquidem enim aliorum cujusque ad id quod illustrius et decentius transsumptio facta ad divinæ potentie demonstrationem accommodavit, consequens omnino est hujus etiam nominis significatum ad id quod est excelsius et sublimius transferri. Quænam igitur esse poterit Deo convenientior magisque decora intelligentia in Filii appellatione, si secundum adversariorum sermonem naturalis cum genitore affectio sive relatio repudietur? fortasse enim nullus tam audax et præceps ad impietatem fuerit, ut in sermonibus de natura divina, quod vile et abjectum est, magnis et sublimibus convenientius et aptius opinetur. Quamobrem aliquam magnificentiorem intelligentiam hac ipsa excogitant, ita ut indigna videatur esse de Unigenito notio, nempe esse ex Patris natura dicant, si quid cognoscunt secundum suam arcanam et reconditam atque incommemorabilem sapientiam paterna natura aliquid excelsius et sublimius: ut ad illud unigenitum Deum attolentes, eum super relationem quam ad Patrem habet extollamus. Quod si naturæ divinæ majestas et amplitudo omnem altitudinem supereminet, omnemque admirabilem virtutem superat: quis relinquitur sermo Filii appellationis interpretationem ad aliquid majus extollens? Quoniam igitur fatetur omnem dictionem, qua

D Sed ad ejus libellum contemplationem transferamus. Non est eorundem, genitum et genuinam (progeniem) dicere non recusare (illorum enim verbis utar), cum genita ipsa essentia et Filii appellatio talem nominum sibi propriam vindicet relationem: et rursus transferre genuinas et naturales nominationes ad tropicas transsumptiones, ita ut duorum alterum, vel prius ipsorum argumentum excidit, frustræque ad naturæ ordinem confugiunt ad astruendum oportere genitum appellare genuinam (progeniem): quod si illud convenienter

sit dictum, ratio altera ex his quæ ante fuerunt astructa dissolvetur. Qui enim secundum illos gennema sive progenies dicitur ob id quod genitus sit, eadem de causa ipsum facturam vel creaturam dici natura non patitur. Plurimum enim utriusque nominum differt significatio, decetque eum qui recta ratiocinatione vocibus utitur, ad subjectum intuentem verbis uti, ne qua in notitiis confusio nobis contingat, improprie voces secundum significata mutantibus. Ob eam causam artificis opus id quod arte elaboratum est nominamus: liliium vero hominis eum qui ex illo procreatus est appellamus. Neque opus filium, neque filium opus ququam hominum prudentum dixerit. Est enim confundentis et conturbantis in falso nominum usu veram significantiam, ita ut sit necesse duorum horum alterum de Unigenito vere affirmare: si quidem est Filius, creaturam non dici, si autem creatus, a Filii appellatione remotum esse: sicut etiam cælum et terra, et mare, et quæ singula sunt omnia creata, filii appellationem non induunt: sed quoniam unigenitum Deum Eunomius genitum esse testatur, atque ad veritatis commendationem et confirmationem adversariorum valentius est testimonium: omnino non esse creatum, dum dicit genitum esse, testatus est. Sed de his quidem hactenus. Multis enim nobis sermonibus affluentibus, ne multitudo modum exsuperet, de his quæ proposita sunt, hæc dixisse sufficiet.

Α κατά τὸ προσήκον λέγεται, ὁ ἕτερος λόγος ὑπὸ τῶν προκατεσκευασμένων διαλυθήσεται. Ὁ γὰρ διὰ τὴ γεννηθῆναι γέννημα κατ' ἐκείνους λεγόμενος, δι' αὐτὸ τοῦτο ποίημα καὶ κτίσμα λέγεσθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Πλεῖστον γὰρ δῆπου διενήνοχε ἑκατέρου τὸ σημαίνον τῶν ὀνομάτων, καὶ προσφχει τὸν λελογομένον τὰς φωναῖς κεχρημένον, πρὸς τὸ ὑποκείμενον βλέποντα κεχρηθῆναι τοῖς ῥήμασιν, ὡς ἂν μὴ τινα σύγχυσιν περὶ τὰς ἐννοίας πάθοιμεν, ἀνοικείως τοῖς σημαינוμένοις τὰς φωνὰς ὑπαλλάσσοντες. Διὰ τοῦτο τεχνίτου μὲν ἔργον τὸ διὰ τῆς τῆς ἀπεργασθῆν ὀνομάζομεν· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου τὸν ἐξ ἐκείνου φύστα προσαγορεύομεν. Οὕτε δὲ τὸ ἔργον υἱὸν, οὕτε υἱὸν τὸ ἔργον τῶν σωφρονούντων εἶποι τις ἂν. Συγγέοντος γὰρ ἔστι καὶ ἀναθολοῦντος ἐν τῇ πεπλανημένῃ τῶν ὀνομάτων χρήσει τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ὥστε τῶν δύο τούτων τὸ ἕτερον ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀληθεύειν ἐπάναγκας· εἰ μὲν Υἱὸς ἔστιν, κτίσμα μὴ λέγεσθαι, εἰ δὲ κτιστὸς, τῆς τοῦ Υἱοῦ προσγορίας ἀλλοτριούσθαι· καθάπερ καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πάντα κτίσματα ὄντα, τὴν τοῦ υἱοῦ κλήσιν οὐχ ὑποδέεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ μαρτυρεῖ γεννητὸν εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν ὁ Εὐνόμιος, ἰσχυροτέρα δὲ πρὸς τὴν ἀληθείας σύστασιν ἢ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρία, καὶ τὸ μὴ κτιστὸν εἶναι πάντως διὰ τοῦ τὸ γεννητὸν εἰπεῖν εἶναι, συνεμαρτύρησεν. Ἄλλα περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα. Πολλῶν γὰρ ἡμῖν λόγων ἐπιρροδόντων, ὡς ἂν μὴ τὸ πλῆθος εἰς ἀμετρίαν ἐκπέσει, τοῦτοις περὶ τῶν προτεθέντων ἀρκεσθησόμεθα.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Δ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUARTUS.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI QUARTI.

1. Quartus liber dissertationem de gemimine, et tractationem de impassibili generatione Unigeniti continet, et illud: In principio erat Verbum; præterea natiuitatem ex Virgine dilucide explanat.
2. Deinde ostendit, Eunomium, cum ea, quæ create et terrenæ hypostasi congruunt, ad Unigeniti hypostasin accommodarit, id conatum esse, ut faceret Unigenitum mutabilem, et in creaturarum censum referret.
3. Postea Primogeniti rationem ab Apostolo quater commemoratam, mirabiliter explanat.
4. Rursus de impassibilitate generationis Christi tractat, et stultitiam Eunomii refellit, dicentis, substantiam generatam appellatione Filii affici: qui mox sui ipsius immemor habitudinem Filii ad Patrem negat: ubi etiam de Circes et Maniæ agoræ pharmaco sermo est.
5. Iterum ostendit Eunomium ab ipsa veritate coactum orthodoxæ doctrinæ patrocinari: cum non modo Patris, sed et Unigeniti substantiam maxime propriam et primam confitetur.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ τέταρτος λόγος τὴν περὶ τοῦ γεννήματος φυσιολογίαν, καὶ τὴν περὶ τῆς ἀπαθούς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἐπι τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν σαφῶς διεξηγεῖται.
- β'. Εἰθ' οὕτως τὰ ἀρμόζοντα περὶ τῆς ὑποστάσεως τῆς γῆς ταῦτα περὶ τοῦ Μονογενοῦς τὸν Εὐνόμιον εἰρηκέναι διελέγξας, τρεπτὴν αὐτὸν, καὶ κτιστὸν βουλόμενον δεῖξαι ἀποδεικνύει.
- γ'. Εἶτα τὸν περὶ τοῦ Πρωτοτόκου λόγον πάλιν ὡς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου τετραμικς μνημονευθέντα θαυμασίως διεξίει.
- δ'. Μετὰ τούτων πάλιν τὸ ἀπαθές τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως, καὶ τὸ τοῦ Εὐνομίου ἀνόητον, ὡς τὴν γεννηθεῖσαν οὐσίαν τὴν τοῦ Υἱοῦ προσγορίαν ἔχειν εἰπόντος, πάλιν δὲ ἐπιλυθόμενον, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα σχέσιν ἀρνούμενον, ἔρως καὶ τὸ κατὰ Κίρκην, καὶ τὸ Μανδραγέρον διεξίει φάρμακον.
- ε'. Πάλιν τε τὸν Εὐνόμιον ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκάζομενον τῷ ῥῥῶφ συνηγοροῦντα δεικνύει δόγματι, κυριακῆν καὶ πρώτην, οὐ μόνον τῆν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ὀνομαζέμενα.

ζ. Ἐτα τὸν περὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ ποιήματος, καὶ κτίσματος γυμνάσει λόγον, καὶ τὸ ἀμειψί-
τευτον, καὶ ἀμέριστον τῆς οὐσίας, καὶ τὴν πρὸς
τὸν κτίσαντα καὶ πεποιηκῶτα σχέσιν ἀσέδῳ
καρὰ τε Εὐνομίου καὶ Θεογνώστου λεγόμενα
ἀποδείξει.

ζ. Πρὸς τοῦτοις τὸ ἀσύγκριτον τῶν μετὰ τὸν Υἱὸν
γενομένων, καὶ τὴν κακούργως παρὰ τοῦ Εὐ-
νομίου ἐπισηθεῖσαν διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς,
καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀνομασίας εἰς ἀπάτην τῶν ἀκρω-
μένων ἐπικεκρυμμένην εἰδωλολατρειᾶν σαφῶς
καὶ ἐντέγγως διελέγει.

η. Ἐθ' οὕτως τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίαν
ἀπαράλλακτον δείκνυσιν ἐν ᾧ καὶ πολλὰς παρ-
αλλήλας καὶ ἀρμονίας ἐκδιδάσκει, τὴν τε
μορφήν, καὶ σφραγίδα, καὶ χαρακτῆρα δια-
σαφῶν.

θ. Ἐπειτα οὐσίαν τε καὶ γέννησιν διασαφήσας,
τοῦ Εὐνομίου κεκοιολογίαν καὶ φλυαρίαν κροτάλῳ
ἐοικέναι ἀποκαλεῖ. Ἐτα τὰ περὶ τῆς τοῦ Μονο-
γενοῦς γεννήσεως παρὰ τοῦ μεγάλου Βασι-
λείου βηθέντα, ὡς παρὰ Εὐνομίου κακῶς δια-
εληθέντα, σαφῶς διελέξας, τὸν λόγον πληροῖ.

6. Deinde de genito, [actura, et creatura disserit :
et immediatum et impartibile substantiæ, et habi-
tudinem ad Creatorem et factorem, impie ab Eu-
nomio et Theognosto doceri demonstrat.

7. Ad hæc perspicuus ostendit ea, quæ post Filium
condita sunt, cum Filio comparari non posse :
simul etiam erudite et clare redarguit idololatriam,
quam sub fictitia Filii appellatione ad simplicio-
rum deceptionem Eunomius nefarie commentus est.

8. Postea Patris et Filii substantiam invariata esse
monstrat; varios simul variationis et convenientiæ
modos adferens, deque figura, sigillo, et caractere
dilucide disputans.

9. Substantiæ et generationis ratione declarata, Eu-
nomii inaniloquentiam, et garrulitatem cymbalo
similem pronuntiat. Quibus peractis ea, quæ a
magno Basilio de Unigeniti generatione dicta fue-
runt, ab Eunomio perperam reprehensa esse, plu-
num facit; et ita libro finem imponit.

Κέρδος δ' ἔν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γεννηήματος
φυσιολογίαν τὴν ἐπιμελῶς αὐτῷ φιλοσοφηθεῖσαν ἐξ-
εἰσῆσι τῷ λόγῳ· φησὶ τοίνυν (ἐρῶ δὲ κατὰ λέξιν
ὧν καλλιγραφηθέντα λόγον αὐτῷ, κατὰ τῆς ἀληθείας).
Πίς γὰρ οὕτως ἀμελής, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύ-
σεως ἀνεπίσκεπτος, ὡς ἀγγοεῖν δεῖ τῶν σωματῶν
ἴσα περὶ γῆν ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, ποιεῖν
τε καὶ πάσχειν ἐξεταζόμενα, τὰ τε γεννώμενα
μεταδίδωσι τῆς ἰδίας οὐσίας, καὶ τὰ γεννώμενα
τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν πέφυκεν, ἅτε κοινῆς
οὐσίας ὕλικῆς αἰτίας, καὶ τῆς ἐξωθεν ἐπιβρου-
σης χορηγίας, τὰ τε γεννώμενα γεννᾶται κατὰ
αἶθος, καὶ τὰ γεννώμενα κατὰ φύσιν οὐ καθαρὰν
λοιπὴν ἐνέργειαν, διὰ τὸ παντοίοις πάθεσι συ-
σχηθῆναι τῆς φύσιν; Ὅρατε πῶς προπόντως τοῦ
ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου Θεοῦ διαλαμβάνει τῆ θεωρίᾳ τὴν
προαιώνιον γέννησιν, ὃ τὴν τῶν ὄντων φύσιν δι'
ἀκριβείας ἐπισκεπτόμενος, σώματα περὶ γῆν καὶ
ὕλικήν αἰτίαν, καὶ πάθος γεννώντων τε καὶ γεννωμέ-
νων, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν ἐρυθριάσειεν ἔν
τις τῶν νοῦν ἐχόντων κἂν περὶ ἡμῶν λέγεται, στηλι-
τερομένης τῷ λόγῳ τῆς ἐμπαθοῦς ἡμῶν φύσεως.
Ἄλλ' ἢ μὲν λαμπρὰ τοῦ λογογράφου περὶ τοῦ μονο-
γενοῦς Θεοῦ φυσιολογία τοιαύτη. Ἡμεῖς δὲ τὸ σχε-
τικῶς ἀφέντες (τί γὰρ ἂν καὶ πλέον ὁ στεναγμὸς
ἡμῖν πρὸς κατάλυσιν τῆς τῶν ἐχθρῶν κακίας συν-
αγωνισαίτο;) τὸν νοῦν τῶν εἰρημένων ὅπως ἂν οἶοι τε
ᾤμεν, ὀμμοειύσωμεν.

amplius ad inimicorum destruendam malitiam, gemitus vel suspirium profuerit?) sententiam eorum
quæ dicta sunt, quantum quidem poterimus, tractabimus.

Περὶ τοῦ γεννηήματος ἡ θεωρία προῦκειτο, τοῦ
κατὰ σάρκα συνισταμένου, ἢ τοῦ κατὰ τὸν μονο-
γενῆ Θεοῦ; Ἀπλῆς γὰρ οὐσίας τῆς θεωρίας, ἐπὶ τε τῆς
θείας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀύλου ζωῆς, καὶ ἐπὶ τῆς ὕλικῆς
τε καὶ ἐμπαθοῦς ὑποστάσεως, καὶ ὁμοίως λεγομένης
ἐπ' ἀμφότεν τῆς γεννήσεως· ἀναγκαίως ἂν εἴη τρα-
πῆν καὶ ἀσύγκριτον τὴν διαστολὴν τῶν σημαυνομένων
πικρῶσθαι· μήπω τὴν ἀλήθειαν ἢ τῆς γεννήσεως
ὁμολογία παραλογίστηται. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ μὲν διὰ
PATROL. GR. XLV.

A Operæ pretium fuerit etiam de gennemate sive
progenie physiologiam, id est naturæ rationem, ab
eo diligenter et philosophice tractatam, nostra
oratione examinare; dicit itaque (nam ad verbum,
mirifice contra veritatem ab eo perscriptum ser-
monem referam): Quis enim ita negligens et na-
turæ eorum quæ sunt ita improvidus considerator,
ut ignoret e corporibus quæ in terra dum generant
et generantur, agunt et patiuntur, explorantur, ea
quæ generant suam essentiam generatis communi-
care, et quæ gignuntur eandem participare solere,
utpote quorum sit communis materialis causa et ex-
trinsecus influens copia, quæque generantur affectu
B naturali generari, et quæ generant secundum natu-
ram non habere purum actum, quod eorum natura sit
omnimodis affectibus involuta? Videte quam decore
et reverenter Verbi Dei, quod erat in principio,
ante sæcula generationem sua contemplatione
complectitur, qui eorum quæ sunt naturam consi-
derat, et corpora quæ circa terram sunt eorumque
materiale causam, affectus item generantium et
generatorum, et quæ sunt huiusmodi omnia, quæ
si de nobis dicerentur, verecundus quis mente
præditus erubesceret, dum sic sermone nostra af-
fectibus obnoxia natura velut in cippo notatur et
pingitur. Verumtamen splendida hujus scriptoris
de unigenito Deo naturæ descriptio talis est. Nos
autem omissis lamentationibus (quid enim nobis

C De quo gennemate sive germine contemplatio
proposita est? an de eo quod secundum carnem
constituitur, an de eo quod est secundum unigeni-
tum Deum? Nam cum sit duplex contemplatio, una
quidem de divina et simplici et immateriali vita,
altera vero de materiali et affectibus dedita genera-
tio, necessarium fuerit apertam et inconfusam
distinctionem constituere, ne generationis homo-

nyxia sive nominis ambiguitas veritatem fallaciter A pervertat. Quoniam igitur via quæ per carnem aliquid esse facit, materialis quædam est et per affectum provehitur, quod autem incorporeum nec tangi potest et informe et ab omni materiali concretionem liberum procul ab omni affectione et perturbatione remotum est et alienum: de qua generatione quæritur hoc loco, spectare convenit, an de incorruptibili et divina, an de obnoxia affectibus et sordida. Sed nullus dixerit de unigenito Deo æternam existentiam non proponi contemplationi hujus sermonis. Quid igitur immoratur in hac corporali naturæ ratione, in abominando et fœdo sermonis apparatu, naturam sordibus inquinans, libidinesque humanæ generationis publicans proposito argumento relicto? Non enim animale hanc generationem quæ per carnem perficitur discere egebamus. Quis enim ita stolidus ut seipsum intuens et quod humanum est in seipso intelligens alium sui ipsius naturæ quærat interpretem, et scire indigeat necessarios affectus qui in corporis generatione considerantur? Quod aliter quidem qui gignit, aliter vero qui gignitur afficitur, ut ex hac doctrina homo discat, quod ipse per affectum generat, et quod affectus ei fuerit generationis principium. Hæc enim sive taceantur sive dicantur nihil interest, sive quis divulgando naturæ occulta enarret, sive silentio involvat quæ non sunt efferenda in vulgus, naturam nostram affectu sive appetitu ferri non ignoramus. excelsa et non enarrabili unigeniti Dei existentia,

Itaque cum hæc sit proposita inquisitio, novus C iste theologus fluxum et affectum et materialem causam et functionem quamdam sordibus non carentem, et extrinsecus affluentem seminis largitionem omniaque hujusmodi huic sermoni adjicit. Haud scio quid ei acciderit, qui ob nimiam scientiam nihil eorum quæ comprehendere nequeunt extra suam cognitionem relictum esse gloriatur, et ineffabilem Filii generationem se interpretari profitetur, a propositis rebus discedens, anguillæ instar seculentum lutum et cœnum vilissimum cogitationum lubricus subit, non secus quam ille nocturnus Nicodemus qui cum a Domino supernam generationem doceretur, ad eam quæ sit in utero sinibus, cogitationibus trahebatur, et quomodo iterum in ventrem matris ingrederetur, dubitabat, dicens¹: Quo pacto hoc potest fieri? existimans quia senex denuo in matris viscera ingredi, et in utero gestari non posset, spirituales generationem non posse fieri neque consistere, se redarguturum esse. Sed illius errantem opinionem Dominus corrigit, dicens, ea quæ sunt carnis et spiritus propria nullam habere societatem, nec posse commisceri. Et hic seipsum in similibus si velit emendet: oportet enim, ut opinor, veritatis curatorem contemplari subjectum ex iis quæ ipsi propria sunt, non ex materialium accusatione calumniari eum qui materiæ est expers. Si enim homo, vel bos, vel aliud quid eorum quæ

¹ Joan. III, 10.

σαρκός εις τὸ εἶναι πάροδος ὕλική τις ἐστι καὶ διὰ πάθους προάγεται, τὸ δὲ ἀσώματον, καὶ ἀναφές, καὶ ἀνείδεον, καὶ τῆς ὕλιδος ἐπιμιξίας ἐλεύθερον, πάσης διαθέσεως ἐμπαθοῦς ἠλλοτριώτα· θεωρησαὶ προσήκει περὶ ποίας γεννήσεως ἢ ζήτησις ἦν, τῆς ἀκράτου καὶ θελας, ἢ τῆς ἐμπαθοῦς καὶ ῥυπώτης. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἴποι, τὸ μὴ περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν προκείσθαι τῇ θεωρίᾳ τοῦ λόγου. Τί οὖν ἐμφιλοχωρεῖ τῇ σωματικῇ ταύτῃ φυσιολογίᾳ ἐν τῇ βδελυρᾷ τοῦ λόγου διασκευῇ, καταβρυπαίνων τὴν φύσιν, καὶ τὰ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην γέννησιν πάθη δημοσιεύων, καταλιπὼν τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν; Οὐ γὰρ τὴν ζωὴν ταύτην γέννησιν τὴν διὰ σαρκὸς συνισταμένην μαθεῖν ἐδεόμεθα. Τίς γὰρ οὕτως ἡλίθιος, ὡς ἑαυτὸν βλέπων καὶ νοῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ

B ἀνθρώπινον, ἄλλην ἐρμηνείαν τῆς ἑαυτοῦ ζητεῖν φύσεως, καὶ δεῖσθαι μαθεῖν τὰ ἀναγκαῖα πάθη ὅσα τῇ γεννήσει συνθεωρεῖται τοῦ σώματος; Ὅτι ἄλλως μὲν ὁ τικτων, ἐτέρως δὲ τὸ τικτούμενον ἐν πάθει γίνεται, ὡς ἂν μάθοι ἐκ τῆς διδασκαλίας ταύτης ὁ ἄνθρωπος, ὅτι αὐτὸς τε διὰ πάθους γεννᾷ, καὶ πάθος αὐτῷ τῆς γεννήσεως ἤρξαστο. Ταῦτα γὰρ καὶ σιωπώμενα καὶ λεγόμενα, τὸ ἴσον ἔχει, κἂν τις διεξέλθῃ δημοσιεύων τὰ κρύφια, κἂν συγκαλύπτει τῇ σιωπῇ τὰ ἀπόρρητα, τὸ διὰ πάθους προίεσθαι τὴν φύσιν ἡμῶν οὐκ ἠγνοῦσαμεν· ζητούμεν δὲ περὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἀφράστου περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως, καθ' ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πεπίστευται, σαφηνισθῆναι τὸν λόγον.

Quærimus autem ut oratio aperte tractet de illa secundum quam ex Deo Patre esse creditus est.

C Ταύτης τοίνυν προκειμένης τῆς ἐξέτασεως, ὁ καινὸς θεολόγος βῆσιν καὶ πάθος καὶ ὕλικήν αἰτίαν, καὶ ἐνέργειάν τινα ῥύπου μὴ καθαρεύουσας, καὶ ἐξωθεν ἐπιβρέουσας χορηγίαν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τῷ λόγῳ προστίθῃσιν. Οὐκ οἶδα τί παθῶν ὁ τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σοφίας μηδὲν τῶν ἀλήπτων ἐξω τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως καταλιπέσθαι λέγων, καὶ τὴν ἀβήρητον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν ἐπαγγελλόμενος, ἀποστὰς τῶν προκειμένων, ἐγγέλυσε δίκην εἰς τὸν λιωδὴ βόρβορον τῶν λογισμῶν καταδύεται· κατὰ τὸν νεκτερινὸν ἐκεῖνον Νικόδημον, ὃς τὴν ἀνωθεν γέννησιν τοῦ Κυρίου διδάσκοντος πρὸς τὸν ἐν μήτρᾳ κλιπὸν τοῖς λογισμοῖς κατεσῦροτο· καὶ πῶς ἂν ἐκ δευτέρου πάλιν ἐνθὸς τῆς νηδύος γένοιτο, διηπόρει, λέγων· Πῶς δύναται τοῦτο γενέσθαι; νεμίζω τὸ μὴ δύνασθαι τὸν πρεσβύτερον διὰ σπλάγχνα πάλιν νεοσφορηθῆναι μητρίᾳ, τὴν πνευματικὴν γέννησιν διελέγειν ἀσώστατον. Ἄλλὰ κάκεινου τὴν πεπλανημένην ὑπόληψιν διορθοῦται ὁ Κύριος, ἄμικτα λέγων εἶναι τὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος ἰδιώματα. Καὶ οὕτως ἑαυτὸν ἐν τοῖς ὁμοίοις, εἰ βούλεται, διορθοῦσθαι. Δεῖ γὰρ, οἶμαι, τὸν φροντιστὴν τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν ἰδίων θεωρεῖν τὸ προκείμενον, μὴ διὰ τῆς τῶν ὀλικῶν κατηγορίας διαβάλλειν τὸν αὐτὸν. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος, ἢ βοῦς, ἢ ἄλλο τι τῶν διὰ σαρκὸς τικτομένων οὐ καταρεῖται πάθους γεννῶν ἢ γεννώμενος· τί τοῦτο πρὸς τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀκράτου φύσιν; Οὐδὲ γὰρ τὸ θητιοῦς ἡμᾶς εἶναι, τὴν ἀθανάσιαν τοῦ Μονογενοῦς παραγράφ-

φεται· οὐδὲ ἡ πρὸς κακίαν τροπή τῶν ἀνθρώπων, ἅμα φέρονται ἐπὶ τῆς θείας φύσεως εἶναι παρασκευάζει τὸ ἀτραπτον· οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ἡμετέρων καὶ ἐπὶ τὸν θεὸν μεταφέρεται, ἀλλὰ τις ἀμικτός ἐστι καὶ ἀκοινωνήτος ἢ ἰδιότης τῆς ἀνθρωπίνης τε καὶ τῆς θείας ζωῆς· καὶ παρήλλακται παντάπασιν τὰ γνωριστικὰ ἰδιώματα, ὡς μήτε ταῦτα ἐπ' ἐκείνης, μήτε τὸ ἔμπαλιν ἐπὶ ταύτης ἐκείνα καταλαμβάνεσθαι.

insociabilis et incommutabilis proprietas : sed modis omnibus ejusmodi proprietates, quibus utraque natura distinguitur et a se invicem discernitur, longo intervallo distant, ut neque hæc in illa, neque rursus vice versa in hac illæ comprehendantur.

Πῶς οὖν ὁ Εὐνόμιος, τῆς θείας προκειμένης τῷ λόγῳ γενήσεως, ἀφελὲς τὸ προκειμενον, τὰ ἐν τῇ γῆ διεξέρχεται, οὐδεμίαν ἡμῖν περὶ τούτων πρὸς αὐτὸν οὔσης ἀμφισθητήσεως; Ἀλλὰ πρόδηλος ὁ σκοπὸς τοῦ τεχνίτου, ἵνα τῇ πρὸς τὸ πάθος διαβολῆ παραγράφῃ τοῦ Κυρίου τὴν γέννησιν. Ἐφ' οἷς ἔγωγε τὸ κατὰ τὴν βλασφημίαν παρεῖς, θαυμάζω τῆς ἀγγινοίας τὸν ἀνθρωπον, πῶς μέμνηται τῆς οικείας σπουδῆς, ὅς τὸ δεῖν γέννημα τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ λέγεσθαι, διὰ τῶν προειρημένων κατασκευάσας, νῦν περὶ τοῦ μὴ χρῆναι γέννησιν περὶ αὐτὸν ἐνοεῖν ἀγωνίζεται. Εἰ γὰρ πᾶσα γέννησις, καθὼς οὗτος οἴεται, συνεξευγμένην ἔχει τὴν κατὰ τὸ πάθος διάθεσιν· ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων ὁμολογεῖσθαι, ὅτι τὸ τοῦ πάθους ἀλλότριον συναλλοτριούται πάντως καὶ τῆς γενήσεως. Εἰ γὰρ ταῦτα συνηγμένως μετ' ἀλλήλων νοεῖται, τὸ πάθος τε καὶ ἡ γέννησις, ὁ τοῦ ἐνὸς τούτων ἀμέτοχος οὐδ' ἂν πρὸς τὸ ἕτερον τὴν κοινωνίαν ἔχοι. Πῶς οὖν γέννημα διὰ τὴν γέννησιν λέγει, τὸν ὅτι οὐκ ἐγενήθη διὰ τῶν νῦν παρ' αὐτοῦ ἰεγομένων ἀποδεικνύμενον; καὶ ὑπὲρ τίνος μάχεται πρὸς τὸν διδάσκαλον ἡμῶν τὸν συμβουλευόντα μὴ κατατολμᾶν ἐπὶ τῶν θεῶν δογμάτων τῆς ὀνοματοποιίας, ἀλλὰ γεγενῆσθαι μὲν ὁμολογεῖν, μὴ παρασηματίζειν δὲ τὴν ἐνοίαν ταύτην εἰς ὀνόματος τύπον· ὥστε γέννημα τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν, ἰδίως τῆς φωνῆς ταύτης ἐπὶ τῶν ἀψύχων, ἢ ἐπὶ τῶν εἰς εἰκόνα πονηρίας παρελημμένων, ὅπου τῆς Γραφῆς τεταγμένης; Ἀλλ' ὅταν μὲν παρ' ἡμῶν λέγεται τὸ δεῖν ζωπαθεῖν τὴν φωνὴν τοῦ γεννήματος, τὴν ἀμαχον ἐκείνην ῥητορικὴν προχειρίζεται, συμπαραλαμβάνων εἰς συμμαχίαν καὶ τὴν γραμματικὴν ψυχρολογίαν· καὶ διὰ τῆς τεχνικῆς τῶν ὀνομάτων εἴτε παραγωγῆς, εἴτε παρωνυμίας, εἴτε οὐκ οἶδ' ἔπως δεῖν λέγειν ταῦτα προσήκει, διὰ τούτων τοὺς συλλογισμοὺς συμπεραίνει, γέννημα τὸν γεννηθέντα λέγειν οὐ πραιτούμενος. Ἐπειδὴν δὲ τοῦτο δεξάμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος ἐνοίαν θεωρήσωμεν, ὡς τοῦ κοινῆς τῆς οὐσίας ἐντεῦθεν συνδεικνυμένου· πάλιν ἀνατίθεται τὰς ἰδίας φωνὰς, καὶ περὶ τοῦ μὴ γεννηθῆναι τὸ γέννημα διατείνεται, τῇ ῥυπώσῃ φυσιολογίᾳ τοῦ σωματικῆς τόκου τὴν καθαρὰν τε καὶ θείαν καὶ ἀπαθῆ τοῦ Κυρίου παραγραφόμενος γέννησιν· ὡς οὐκ ἐνδεχόμενον τὰ δύο κατ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ συνδραμεῖν, τὸ τε πρὸς τὸν Πατέρα γνήσιον, καὶ τὴν ἀπάθειαν τῆς φύσεως· ἀλλ' εἰ μὲν τὸ ἀπαθεῖς εἶη, οὐκ εἶναι τὴν γέννησιν, εἰ δὲ τὸ γνήσιον τις ὁμολογήσῃ, καὶ πάθος τῇ γενήσῃ πάντως συμπαράδεχσθαι.

A per carnem gignuntur, non purum est ab affectu dum gignit vel gignitur, quid hoc ad naturam impatibilem et incorruptibilem? Non enim quod nos mortales sumus, Unigenæ immortalitatem præscribit; neque hominum ad vitium propensio, divinæ naturæ immutabilitatem dubiam reddit: neque nostrorum quidquam ad Deum transfertur. Sed humanæ et divinæ naturæ certa quædam est immista,

Quomodo igitur Eunomius cum divinam generationem enarrare proposuerit, omisso proposito, quæ in terra fiunt oratione persequitur, cum inter nos de his nulla sit controversia? Sed evidens est vafri et callidi artificis scopus, ut calumnia ejus generationis quæ sit ex affectu sive appetitu, pervertat Domini generationem. In quibus ego, prætermissa blasphemia, hominis ingenium et solertiam admiror, quomodo sui studii meminit, qui Filium oportere esse dicique gennema (germen) sive progeniem ex prædictis astruit, nunc non oportere generationem in ipso intelligere contendit. Si enim omnis generatio, ut ipse autumat, conjunctam habet ex affectu sive motu dispositionem; per hæc omnino necesse confiteri, quod ab affectu alienum est, simul etiam a generatione alienari. Si enim hæc copulate inter se intelliguntur et affectus et generatio, qui horum unius est expertus, neque cum altero habet communionem. Quomodo igitur gennema (germen) per generationem dicit eum quem non genitum esse ex iis quæ modo ab ipso sunt dicta demonstrat? Cujus causa contra magistrum nostrum pugnat, consulentem in divinis decretis non audendum esse nomina fingere, sed genitum quidem esse constendum, minime vero fingendam esse notionem hanc ad nominis formam: ita ut genitum gennema sive progeniem appellemus, cum hæc vox proprie de inanimis, vel per metaphoram de his qui ad imaginem improbitatis mores fingunt, a sacra Scriptura ponatur? Sed cum a nobis dicitur, hanc vocem gennema (germen) silentio prætereundam esse, hanc inexpugnabilem rhetoricam profert, et ad auxilium etiam assumit grammaticum sermonem frigidum et inanem: atque per artificiosam nominum sive derivationem, sive denominationem, sive nescio quomodo hæc sint enuntianda, per hæc syllogismos concludit, non recusans eum qui genitus est dicere gennema seu germen. Tum vero si hoc nomen accipientes, hujus notionem perspicimus, ut etiam inde communio essentiæ demonstratur, rursus proprias voces exponit, et gennema ad illud quoque quod non genitum est extendit, sordida physiologia corporalibus partus puram et divinam et affectibus non obnoxiam Domini generationem describens: ac si hæc duo juxta ejus opinionem non possint in Deo concurrere, et quod cum Patre germanum est, et naturæ ἀπάθειαν, affectuum vacuitatem: sed si quod affectu

caret fuerit, non esse generationem : quod si quis confiteatur quod germanum est, affectum etiam cum generatione admittere

Non sic sublimis Joannes, non sic vox illa tonans theologiæ prædicat mysterium, qui etiam Filium Dei nominat, omnique opinione affectibus harente expurgat præconium. Ecce enim quomodo auditum præparat et ante sanat in proœmiis Evangelii. Quanta porro in doctore providentia, ne audientium aliquis in humiles et abjectas opiniones corruat, ad absurdas quasdam suspiciones ex inscitia lubrico lapsu incitatus! Ut enim quam longissime ab affectu non exercitatum auditum abduceret, non Filium dixit in proœmio, non Patrem, non generationem; ne quis in primis vel Patrem audiens, ad promptam et notam hujus nominis significationem traheretur, vel Filium prædicari cum didicisset, consueto more et usitato significato hoc nomen animo comprehenderet, et in generationis vocabulum procideret, tanquam in lapidem offensionis: sed Patris loco principium nominat, et pro verbo, genitus est, posuit verbum, erat, et loco Filii, τὸν Λόγον, Verbum, et ait: *In principio erat Verbum*². Quis in his affectus? dic mihi: et erat, et Verbum: num affectus fuit principium? num in affectu erat? num per affectum, ὁ Λόγος, Verbum? Vel quoniam in dictis non est affectus, neque quod proprium et germanum est hoc præconio enuntiat. Atqui quomodo aliter magis et clarius id quod secundum essentiam commune est et germanum, quodque coæternum Verbi cum principio, quam per hæc verba expressum esset? Non enim dixit, Ex principio genitum est Verbum, ne quadam extensiva notione a principio Verbum disjungeret; sed simul cum principio prædicavit commune, cum dixit et de principio et de Verbo, nempe erat; ne principio posterius esset Verbum, sed præconio auditum anteverteret, priusquam solum principium in seipso admitteret, cum principii fide congressus. Deinde ait, *Et Verbum erat apud Deum*³. Adhuc evangelista nostrum timet rude et inexercitatum ingenium, adhuc metuit nostram infantiam et imperitiam, nondum fidei committit auditui Patris appellationem, ne quis eorum qui magis carnem sapiunt, cum Patrem audierit, mox matrem ex consequente animo suo fingat et imprimat. Sed neque adhuc Filium nominat in hoc præconio: suspicatur enim nostram ad naturam imam consuetudinem, ne quis audito Filii nomine ad hominis formam divinitatem turbida quadam et affectu plena opinione reduceret. Quapropter præconium repetens rursus Verbum nominavit, hæc tibi naturali modo declarans infideli. Ut enim tuus sermo ex mente prodit, neque affectui medius interniscetur: sic etiam illic Verbum cum audisti, et ne affectum ex alio intelligas, ideo repetito præconio ait, *Et Verbum erat apud Deum*. O quomodo Deo adnectit Verbum! imo vero, quomodo infinitum cum infinito

Α. Οὐχ οὕτως ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, οὐχ οὕτως ἐκείνη ἢ βροντῆα φωνὴ τὸ τῆς θεολογίας κηρύσσει μυστήριον· ὅς καὶ Ἰῶν ὀνομάζει Θεοῦ, καὶ πάσης ἐμπαθοῦς ὑπολήψεως ἐκκαθαίρει τὸ κήρυγμα. Ἰδοὺ γὰρ πῶς προθεραπεύει τὴν ἀκοὴν ἐν τοῖς προομιαῖς τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅση γὰρ ἐν τῷ διδασκάλῳ προμθεῖα τοῦ μὴ τινα τῶν ἀκούοντων εἰς ταπεινάς ὑπολήψεις καταπεσεῖν, πρὸς ἀτόπους τινὰς ὑπονοίας ἐξ ἀμαθείας ὑπολισθήσαντα! Ὡς γὰρ ἂν μάλιστα πόρρω πάθους ἀπαγάγοι τὴν ἀγύμναστον ἀκοὴν, οὐχ Ἰῶν εἶπεν ἐν προομιῳ, οὐ Πατέρα, οὐ γέννησιν, ἵνα μὴ τις ἐν πρώτοις ἢ Πατὴρ ἀκούσας, κατασυρῆ πρὸς τὴν πρόχειρον ἔμφασιν τοῦ ὀνόματος, ἢ Ἰῶν μαθὼν κηρυσόμενον, κατὰ τὴν ὥδε συνήθειαν νοήσῃ τὸ ὄνομα, ἢ προπατορῆ τῷ βήματι τῆς γεννήσεως, ὡς λίθῳ προσκόμματος· ἀλλ' ἀντὶ μὲν Πατὴρ, ἀρχὴν ὀνομάζει, ἀντὶ δὲ τοῦ ἐγενήθη, τὸ ἦν, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἰοῦ, τὸν Λόγον, καὶ φησὶν· Ἐρ ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος. Ποῖον ἐν τούτοις πάθος; εἰπέ μοι· καὶ ἦν, καὶ Λόγος· μὴ πάθος ἢ ἀρχή, μὴ ἐν πάθει τὸ ἦν, μὴ διὰ πάθους ὁ Λόγος; Ἡ ἐπειδὴ πάθος ἐν τοῖς εἰρημένοις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ τὸ οἰκίστον συνεκαίρεται τῷ κηρύγματι. Καίτοιγε πῶς ἂν ἐτέρως μᾶλλον διαφανείη τὸ κατ' οὐσίαν κοινόν τε καὶ γνήσιον, καὶ τὸ συναϊδιάζον τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἢ διὰ τούτων τῶν λόγων; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐγενήθη ὁ Λόγος, ἵνα μὴ τινι παρατατικῷ νοήματι τῆς ἀρχῆς διαζεύξῃ τὸν Λόγον, ἀλλ' ὁμοῦ τῇ ἀρχῇ συνεκήρυξε, κοινὸν εἰπὼν τῆς ἀρχῆς τε καὶ τοῦ Λόγου τὸ ἦν· ἵνα μὴ ἐφυστερῆσθ μετὰ τὴν ἀρχὴν ὁ Λόγος, ἀλλὰ φθάσῃ τὴν ἀκοὴν τῷ κηρύγματι, πρὶν μόνην τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἑαυτῆς παραδέξασθαι, τῇ περὶ τῆς ἀρχῆς πίστει συνελθῶν. Εἰτά φησι, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐτι δεδοικεν ἡμῶν ὁ εὐαγγελιστὴς τὸ ἀγύμναστον· ἐτι φοβεῖται ἡμῶν τὸ νηπιῶδες τε καὶ ἀπαίδευτον. Οὕτω καταπιστεύει τῇ ἀκοῇ τὴν τοῦ Πατρὸς προσγορίαν, ἵνα μὴ τις τῶν σαρκωδεστέρων Πατέρα μαθὼν, καὶ μητέρα κατὰ τὸ ἀκόλουθον διὰ τῆς διανοίας ἀνατυπώσῃται. Ἄλλ' οὐδέπω οὕτε Ἰῶν ὀνομάζει ἐν τῷ κηρύγματι· ὑποπτεῖται γὰρ ἐτι ἡμῶν τὴν πρὸς τὴν κάτω φύσιν συνήθειαν, μὴ τις Ἰῶν ἀκούσας, ἐξανθρωπίνη τὸ Θεῖον δι' ἐμπαθοῦς ὑπολήψεως. Διὰ τοῦτ' ἐπαναλαμβάνων τὸ κήρυγμα, Λόγον πάλιν ὀνόμασεν, σοὶ ταῦτα φυσιολογῶν τῷ ἀπίστῳ. Ὡς γὰρ ὁ σὸς λόγος καὶ ἐκ τοῦ νοῦ ἀναφαίνεται καὶ οὐ μεσιτεύεται πάθει· οὕτως κάκει Λόγον ἀκούσας, καὶ οὐκ ἐκ τινος νοήσεως τὸ πάθος. Διὰ τοῦτ' ὡς φησὶν ἀναλαθῶν πάλιν τὸ κήρυγμα, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς πῶς παραμετρεῖ τῷ Θεῷ τὸν Λόγον· μᾶλλον δὲ, πῶς συμπαρτείνει τῷ ἀπειρῳ τὸ ἀπειρον! Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· πρὸς ὅλον τὸν Θεόν πάντως· ὅλος ὁ Λόγος. Οὐκοῦν ὅσος ὁ Θεός, τοσοῦτος δηλαδὴ καὶ ὁ Λόγος ὁ πρὸς αὐτὸν ὢν· ὥστε εἰ ὁ Θεὸς περιώρισται, καὶ ὁ Λόγος πάντως ἐν ὄρω. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπειρία διαθαίνει τὸν ὄρον, οὐδὲ τούτῳ συνθεωρούμενος Λό-

² Joan. 1, 1. ³ ibid.

γο; ὅροις καὶ μέτροις διαλαμβάνεται. Οὐ γὰρ ἂν τις A
 εἴπη, μὴ πάση τοῦ Πατρὸς τῆ θεότητι συνθεωρεῖσθαι
 τὸν Λόγον, ὡς ἂν μὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἐν Λόγῳ εἴη,
 τὸ δὲ γυμνὸν τοῦ Λόγου ἐλέγχοιτο. Πάλιν πατρικῆ
 τοῦ Ἰωάννου φωνῆ, πάλιν τῶν νηπιαζόντων τιθη-
 νεῖται τὴν ἀκοὴν ὁ εὐαγγελιστῆς τῷ κηρύγματι· οὕτω
 τοσοῦτον ηὐξήθημεν ἐν ταῖς πρώταις φωναῖς, ὡς
 Ἰῶν ἀκούσαντες οὐκ ἂν ὀλίθοιμεν, διὰ τῆς συνήθους
 ἐμφάσεως. Διὰ τοῦτο πάλιν ὁ κήρυξ ἀναθεῶν ἐν τῇ
 τρίτῃ φωνῇ εἶπε Λόγον οὐχ Ἰῶν ἀνεκέρυξεν, εἰπὼν·
 Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πρῶτον εἶπεν ἐν ᾧ ἦν, εἶτα
 πρὸς τίνα ἦν, νῦν τί ἐστὶν λέγει. Διὰ τῆς τρίτης
 ἐπαναλήψεως τελεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ κηρύγματος. Οὐ
 γὰρ Λόγον, φησὶ, τίνα τῶν κατὰ τὸ πρόχειρον νοου-
 μένων, ἀλλὰ Θεὸν κηρύσσω ἐν τῷ τοῦ Λόγου προση-
 ματι· οὗτος γὰρ ὁ Λόγος, ὃς ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν B
 Θεὸν ἦν, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τὸς Θεὸς ἦν. Καὶ συνεχῶς διὰ τῆς ἐπαναλήψεως
 ἐπακμαζῶν ταῖς μεγαλοφωνίαις ὁ κήρυξ, τοῦτον λέ-
 γει τὸν Θεὸν τὸν ἐν τῷ κηρύγματι προηλούμενον.
 Τοῦτον εἶναι δι' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ζῶν εἶναι,
 καὶ φῶς ἀνθρώπων, καὶ φῶς ἀληθινὸν ἐν σκοτίᾳ λάμ-
 πον, καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας οὐκ ἀμαυρούμενον, τοῖς
 ἰδοῖς ἐπιδημοῦντα, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων οὐ λαμβανόμε-
 νων, καὶ σάρκα γενόμενον, καὶ διὰ τῆς σαρκὸς τῆ ἀν-
 θρωπίνῃ κατασκηνοῦντα φύσει. Καὶ τοσαῦτα προδιεξ-
 ελθὼν καὶ τοιαῦτα, τότε Πατέρα λέγει, καὶ Μονογενῆ
 ὀνομάζει, ὅτε οὐκέτι κίνδυνος ἦν τις τῷ διὰ τοσοῦτων
 κωχθαριμένῳ, πρὸς τίνα βυψῶσαν κατολισθῆσαι διά-
 νοιαν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας· Ἐθεασάμεθα γάρ,
 φησὶ, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς
 παρὰ Πατρός.

natura requiescens, sive tanquam in tabernaculo
 Patrem dicit, et Unigenitum nominat, cum nullum amplius periculum imminet ei qui per totidem per-
 purgatus est, ne in sordescentem illabatur cogitationem ex Patris significantia : Vidimus enim, in-
 quit, *gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.*

Εἰπέ πρὸς ταῦτα τῷ εὐαγγελιστῇ, εἰπέ τὰ σοφά
 σου ταῦτα, Εὐνόμιος, ὅτι· πῶς Πατέρα, καὶ πῶς Μο-
 νογενῆ κατονομάεις τῷ λόγῳ; Πάσης σωματικῆς
 γεννήσεως διὰ πάθους ἐνεργουμένης. Ἀποκρίνε-
 ται σοι πάντως ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ἀλήθεια· ὅτι ἄλλο θεο-
 λογίας ἐστὶ μυστήριον, καὶ ἄλλη τῶν βευστῶν σωμα-
 των φυσιολογία. Πολλῶ τῷ μέσῳ ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα
 διατετέλιχται· τί συνάπτεις διὰ τοῦ λόγου τὰ
 ἄμικτα; Πῶς τῷ βυψῶντι λόγῳ τὸ καθαρὸν μολύνεις
 τῆς θείας γεννήσεως; Πῶς διὰ τῶν παθῶν τοῦ σώ-
 ματος τεχνολογεῖς τὸ ἀσώματον; Μὴ ἐκ τῶν κάτω
 φυσιολόγει τὰ ἄνω. Ἰῶν Θεοῦ κηρύσσω τὸν Κύριον,
 ὅτι καὶ τὸ ἐξ οὐρανῶν Εὐαγγέλιον διὰ τῆς φωτεινῆς
 νεφέλης οὕτως ἐκήρυξεν· Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ Υἱὸς
 μου ὁ ἀγαπητός. Οὐ μὲν ἐπειδὴ Ἰῶν ἐδιδάχθη, πρὸς
 τὰς ὄψεις τοῦ υἱοῦ σημασίας καθειλκύσθη ἐκ τοῦ ὀνό-
 ματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς οἶδα, καὶ ἐκ τοῦ πά-
 θους οὐκ οἶδα. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις
 προσθήσω· ὅτι οἶδά τίνα καὶ σωματικῆν γέννησιν
 καθαρῆσαν πάθους, ὡς καὶ ἐν τούτῳ ψευδῇ τοῦ
 Εὐνομίου τῆς σωματικῆς γεννήσεως τὴν φυσιολογίαν

A extendit! Verbum erat apud Deum : apud totum
 Deum prorsus totum Verbum. Ergo quantus Deus.
 tantum procul dubio etiam Verbum, quod apud
 ipsum est. Quare si Deus termino circumscriptus
 est, Verbum quoque in termino. Quod si Dei immen-
 sitas sive infinitas terminum pertransit, neque
 Verbum quod cum hoc mente cernitur, termino aut
 mensuris comprehenditur. Nemo enim negaverit,
 Verbum cum omni Patris deitate simul conspici, ne
 Dei pars aliqua esse in Verbo, pars vero nuda Ver-
 bo redarguatur. Rursus paterna Joannis vox : ite-
 rum infantium auditum evangelista suo præconio
 nutritur : nondum tantum in primis vocibus
 aucti sumus, quin si Filium audissemus, propter
 consuetam et cognitam significationem lapsi non
 fuisset. Propterea rursus præco tertia voce cla-
 mans, adhuc Verbum, non Filium edixit, dicens, *Et
 Deus erat Verbum.* Primum dixit in quo erat,
 deinde apud quem, nunc quid est dicit. Tertia re-
 petitione præconii scopum absolvit. Non enim
 Verbum, inquit, eorum aliquod quæ prompte in-
 telliguntur, sed Deum prædico hac Verbi (Λόγου)
 dictione : hoc enim Verbum, quod in principio
 erat, et apud Deum erat, non aliud quidquam præ-
 ter Deum erat, sed et ipsum Deus erat. Et jugiter
 per resumptionem magnificis vocibus invalescens
 præco, hunc Deum dicit, hoc præconio sive edicto
 palam declaratum. Hoc esse per quod omnia facta
 sunt, et vitam esse atque lucem hominum, et lucem
 veram in tenebris fulgentem, et a tenebris non
 hebescentem, in suis versans, et a suis non rece-
 ptum, et carnem factum, et per carnem in humana
 habitans. Atque talia cum ante exposuisset, tum
 Ad hæc dic evangelistæ, o Eunomi, dic tua docta
 inventa. Quomodo Patrem, quomodo Unigenam no-
 minas sermone? cum omnis corporalis generatio per
 affectum efficiatur. Tibi pro ipso respondet ve-
 ritas : quod aliud est theologiæ mysterium, alia
 corporum quæ sunt in fluxu physiologia (naturæ
 ratio). Longo medio hæc a se invicem, tanquam
 muro interjecto, dissita sunt : quid oratione quæ
 misceri et sociari nullo modo queunt consuis?
 D quomodo sermone impuro et sordido divinæ gene-
 rationis puritatem conspurcas? quomodo per cor-
 poris affectus quod est incorporeum architectaris?
 Noli ex his quæ sunt infima et deorsum caduca, de
 supernis et divinis philosophari. Dei Filium præ-
 dico Dominum, quod etiam e cælo Evangelium per
 lucidam nebulam sic edixit : *Hic enim, inquit,
 Filius meus dilectus* *. Non tamen postquam Filium
 edoctus sum, ad vulgares filii significantias ex no-
 mine attractus fui, sed ex Patre novi, ex affectu
 non novi. Ego autem hoc etiam dictis addam : quod
 etiam scio aliquam corporalem generationem ab

* Matth. iii, 17.

effectu liberam et puram. Quare in hoc falsa Eunomii corporalis physiologia, id est, naturalis disputatio, redarguitur, siquidem aliquis corporis partus affectum non habens inveniatur. Dic enim, Verbumne factum est caro, annon? Non dices non esse factum. Factum est igitur, nec est qui inficietur. Quomodo igitur in carne manifestatus est Deus? Per partum, profecto dices. Cujus igitur, an meministi? perspicuum quod Virginis, et quod in ea genitum, ex Spiritu sancto erat, et quod impleti sunt dies ut ipsa pareret, et peperit, et nihilominus incorruptibilitas sive integritas cum partu conservata est. Deinde generationem ex matre muliere affectu puram credis esse (si credis): divinam vero et incorruptam ex Patre non admittis, ne in generatione affectum animo concipias? Sed manifeste scio, quod iste affectum non refugiat in dogmate, qui nec principium in divina incorruptibilique natura inspicit, sed ut omnis creaturæ conditor pars esse creaturæ putetur, hæc adstruit ad abnegationem unigeniti Dei, figurata circa affectum cautione adjutrice utens.

Atque hoc demonstrat liquido per quæ contra ea quæ sunt dicta certat, dicens, *genitam esse a Patre Filii essentiam, non per abscessum projectam, non per defluxum vel divisionem ab ejus qui genuit conjunctione avulsam, non per incrementum perfectam, non per alterationem formatam, sed sola ejus qui genuit voluntate sortitam, ut esset*. Quis enim ignorat, nisi qui mentis oculos penitus elausos habeat, quod Filius per ea quæ ab Eunomio sunt dicta, pars creaturæ esse astruitur? Quid enim vetat hæc omnia sicut sunt in dictione, et de aliorum unoquoque quæ in creaturæ intelliguntur, dicere? Et si videtur, alicui eorum quæ creata cernuntur, sermonem accommodemus; quod si non eandem habet consecutionem, contra nos ipsos sententiam dicemus, utpote qui ludificantium more, et non exacta et veritate decente cura eorum sermonem examinemus. Submutato itaque Filii nomine totum ad verbum legamus sermonem. Dicimus enim a Patre genitam esse terræ essentiam, non per abscessum vel divisionem ab ejus qui genuit conjunctione divulsam, neque per accretionem perfectam, non per alterationem projectam, sed sola voluntate ejus qui genuit, ut esset, sortitam. Estne aliquid ex iis quæ dicta sunt, quod cum terræ subsistentia non conveniat? Neminem arbitror id esse dicturum; non enim Deus extensus terram propagavit, neque fluens vel seipsum dividens ab ea quæ secum est conjunctione, hujus essentiam existere fecit; neque ex parvo ad magnitudinem, per eam quæ sensim sit accretionem, perfecit; neque ullam versionem vel alterationem subiens in terræ speciem transformatus est; sed ei satis fuit, ad eorum quæ genita sunt essentia subsistentiam, voluntas. Ipse enim dixit, et facta sunt, ita ut generationis nomen, non dis-

A ἀπελεγθῆναι· εἴπερ εὐρεθῆι σώματος τόκος πάθος οὐ προσδεξάμενος. Εἰπὰ γὰρ, ἐγένετο σὰρξ ὁ λόγος ἢ οὐχί; Οὐκ ἂν ἐπνοῦμενος. Ἡὼς οὖν ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ ὁ θεός; Διὰ τόκου, πάντως ἔρεξε. Ποίου οὖν τούτου μνησθεῖ; ἢ δῆλον ὅτι τῆς παρθενίας, καὶ ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἦν, καὶ ὅτι ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἔτεκε, καὶ οὐδὲν ἤττον ἢ ἀφθαρσία συνδιεφυλάχθη τῷ τόκῳ. Εἶτα τὴν ἐκ μέρους γυναικὸς γέννησιν καθαρὰν πάθους εἶναι πιστεύεις (εἴτε πιστεύεις), τὴν δὲ θεῖαν τε καὶ ἀκήρατον ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ δέχη, ἵνα μὴ πάθος νοήσης περὶ τὴν γέννησιν. Ἄλλ' οἶδα σαφῶς, ὅτι οὐχὶ τὸ πάθος αὐτῷ φευκτὸν ἐστὶν ἐν τῷ δόγματι, δὲ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνορᾷ τῇ θεῖα τε καὶ ἀκηράτῳ φύσει· ἀλλ' ὅπως ἂν ὁ ποιητὴς πάσης τῆς κτίσεως μέρος νομισθῇ τῆς κτίσεως, ταῦτα κατασκευάζει πρὸς τὴν ἀρνήσιν τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ, τῇ ἐσχηματισμένῃ περὶ τὸ πάθος εὐλαβεῖα συνεργῶ χρώμενος.

Καὶ τοῦτο δείκνυσσι περιφανῶς δι' ὧν τοῖς εἰρημμένοις ἐπαγωνίζεται λέγων, *γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐ κατὰ ἔκτασιν προβληθεῖσαν, οὐ κατὰ ρεῦσιν ἢ διαίρεσιν τῆς τοῦ γεννήσαντος συμφύτας ἀποσπασθεῖσαν, οὐ κατὰ ἀβῆσιν τελειωθεῖσαν, οὐ κατὰ ἀλλοίωσιν μορφωθεῖσαν, μόνῃ δὲ τῇ βουλήσει τοῦ γεννήσαντος τὸ εἶναι λαχοῦσαν*. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ διὰ τούτων τῶν μὴ παντελῶς μεμυκῶτων τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ὅτι μέρος τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς εἶναι διὰ τῶν εἰρημένων παρὰ τοῦ Εὐνομίου κατασκευάζεται; Τί γὰρ κωλύει ταῦτα πάντα, καθὼς ἐστὶν ἐπὶ λέξεως, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων εἰπεῖν; Καὶ εἰ δοκεῖ, συναρμώσωμέν τιν. τῶν κατὰ τὴν κτίσιν φαινομένων τὸν λόγον· κἀν μὴ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν ἔχει, καθ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ τὴν ψῆφον· τὸν λόγον ἐξοίσωμεν, ὡς ἐπιπρασιτικῶς, καὶ οὐ μετὰ τῆς προεπίουσης τῇ ἀλήθειᾳ φροντίδος ἐξετάζοντων τὸν λόγον. Ὑπαλλάξαντες τοῖνον τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, τὸν ἐπὶ λέξεως ἀναγνωσόμεθα λόγον· φαινοῦ γὰρ γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς τῆς γῆς τὴν οὐσίαν, οὐ κατ' ἔκτασιν ἢ διαίρεσιν τῆς τοῦ γεννήσαντος συμφύτας ἀποσπασθεῖσαν, οὐδὲ κατὰ ἀβῆσιν τελειωθεῖσαν, οὐ κατ' ἀλλοίωσιν προβληθεῖσαν, μόνῃ δὲ τῇ βουλήσει τοῦ γεννήσαντος τὸ εἶναι λαχοῦσαν. Μὴ τίς ἐστι τῶν εἰρημένων πρὸς τὴν τῆς γῆς ὑπόστασιν ἀναρμοστία; Οὐδένα ἂν οἶμαι τοῦτο εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἔκταθεις ὁ θεὸς τὴν γῆν προεδάλετο, οὔτε ρυεῖς ἢ τεμῶν ἑαυτὸν τῆς πρὸς ἑαυτὸν συμφύτας τὴν οὐσίαν ταύτης ὑπέστησεν· οὔτε ἐκ μικροῦ πρὸς μέγεθος διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ἀβήσεως ἐτελείωσεν· οὔτε τινὰ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ὑποστάς εἰς τὸ τῆς γῆς εἶδος διεμορφώθη· ἀλλ' ἤρκεσεν αὐτῷ πρὸς ὑπόστασιν τῆς τῶν γεγονόντων οὐσίας ἢ βούλησις. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· ὥστε καὶ τὸ τῆς γενήσεως ὄνομα μὴ ἀπάδειν τῆς κατὰ τὴν γῆν ὑποστά-

* II Timoth. iii, 16. * Matth. i, 18.

σας. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν μυρίων τοῦ κόσμου ταῦτα λέγειν ἀληθές ἐστι, τίς ἔτι λείπεται περὶ τοῦ δόγματος τῶν ἐναντίων ἀμφιβολία; Ὅτι μέχρι ῥημάτων Ἰῶν ὀνομάζοντες, ἐν τῶν διὰ κτίσεως γενομένων εἶναι κτισσασκευάζουσι, μόνοις τοῖς κατὰ τὴν τάξιν πρεσβείους προτεταγμένον τῶν ἄλλων. Καθάπερ ἐπὶ τῆς χαλκευτικῆς ἔστιν εἰπεῖν, πάντα μὲν ἐκ ταύτης εἶναι τὰ ἐκ σιδήρου κατασκευάσματα, προγεγενῆσθαι δὲ τῆς τῶν λοιπῶν ἀπεργασίας, τὸ τε τῆς πυράγρας καὶ τὸ τῆς σφύρας ὄργανον, δι' ὧν τυποῦται πρὸς τὴν χρεῖαν ὁ σίδηρος· οὐ μὴν ἐπειδὴ πρωτεύει τοῦτο τῶν ἄλλων, ἤδη τις καὶ διαφορὰ κατὰ τὴν ὕλην ἐστὶ, τοῦ τε ἐκτυποῦντος ὄργανου, καὶ τοῦ σχηματιζομένου σιδήρου κατὰ τὸ ὄργανον. Σίδηρος καὶ τοῦτο κάκειον, τὸ δὲ σχῆμα προγενέστερον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον.

Τοιαύτη τῆς αἰρέσεως ἡ περὶ τοῦ Ἰησοῦ θεολογία· τί, μὴδὲν οἰεσθαι διαφέρειν κατ' οὐσίαν αὐτὸν τε τὸν Κύριον καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ γεγονότα, πλην τῆς κατὰ τὴν τάξιν διαφορᾶς. Τίς τοίνυν τῶν καὶ ὀπισθοῦν εἰς Χριστιανούς συντελούντων, πῶν τε μορίων τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ πεποιηκότος τὸν κόσμον τὸν αὐτὸν εἶναι τῆς οὐσίας λόγον συντίθεται; Ἐγὼ μὲν γὰρ φρίττω τὴν βλασφημίαν, εἰδὼς ὅτι ὧν ὁ λόγος αὐτὸς, τούτων πάντως οὐδὲ ἡ φύσις διάφορος. Ὡς γὰρ Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὁ τε λόγος τῆς οὐσίας κοινὸς, καὶ ἡ φύσις μία· τὸν αὐτὸν τρόπον εἰ ὡσαύτως ἔχει κατὰ τὴν φύσιν ὁ Κύριος τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν· ἅπερ ἂν ἐν ἐκείνοις κατανοήσωσιν, τούτοις ὑποκεῖσθαι καὶ τοῦτον κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσωσιν. Ἀλλὰ μὴν ὁ κόσμος οὐκ εἰσαεὶ διαμένει· ἄρα κατ' αὐτοὺς καὶ ὁ Κύριος μετὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς παρελεύσεται· εἴπερ ὁμοιογενῶς ἔχει τῷ κόσμῳ. Εἰ δὲ αὐτὸς ἀίδιος ὁμολογεῖται, ἀνάγκη πάσα μὴδὲ τὸν κόσμον τῆς θείας φύσεως ἀμοιρον οἰεσθαι· εἴπερ τῷ Μονογενεὶ κατὰ τὴν κρίσιν συμβαίνει. Ὅρθως πρὸς ὃ τι φέρεται διὰ τῆς καλῆς ταύτης ἀκολουθείας ὁ λόγος, οἶόν τις λίθος ἀπορραγείς ἀκρωρείας, καὶ ἐπὶ τὸ πρηνὲς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους συνελαυνόμενος. Ἀνάγκη γὰρ ἡ καὶ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ματαιότητα σεβάσματα φαίνεσθαι, ἢ μὴδὲ τὸν Ἰῶν προσκυβεῖσθαι· οὕτως δὲ σκοπήσωμεν· ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν φάμεν, τὴν τε νοητὴν καὶ ὅση τῆς αἰσθητῆς ἐστὶ φύσεως· ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Κυρίου κηρύσσοις. Θελήματι Θεοῦ πάντα συστήναι τὰ γεγονότα λέγομεν· ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς διεξέρχονται. Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πεποιηκότος, οὔτε τὴν ἀγγελικὴν κρίσιν, οὔτε τὴν ἐγκόσμιον πεπιστεύκαμεν· κάκεινον ὁμοίως τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀλλοτριούσι. Δουλεύειν τὰ σύμπαντα τῷ θελήματι τοῦ πεποιηκότος ὁμολογοῦμεν· ταύτην ἔχουσι καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαπερ ἂν ἐπὶ ταύτης νοήσωσι, ταῦτα καὶ τῷ Μονογενεὶ ἐπαρμόσουσι, καὶ ὅπερ ἂν ἐκείνῳ πιστεύσωσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὑπολήφονται, ὥστε εἰ Θεὸν ὁμολογοῦσι τὸν Κύριον, καὶ τὴν λοιπὴν κρίσιν θεοποιήσωσιν. Εἰ δὲ ταῦτα τῆς θείας φύσεως ἀμοιρεῖν διορίζονται, τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς

A crepet a terræ subsistentia. Si igitur in mundi particulis hæc dicere verum est, quænam adhuc restat de dogmate adversariorum dubitatio? quia verbo tenus Filium nominantes, unum eorum quæ per creationem genita sunt astruunt, solis ordinis privilegiis et primigeniis primi et maximi natu filii aliis præpositum: quemadmodum in fabrica ferraria licet dicere, omnia quidem ex hac esse quæ ex ferro fabricata sunt, prius autem conflata quæ ad reliquorum operas requiruntur, et forcipis et mallei instrumenta, quibus ad usum ferrum formatur; non tamen quoniam hoc aliis anteit, jam aliqua secundum materiam differentia quærenda est, et instrumenti imprimendis et ferri quod per instrumentum figuratur: ferrum enim et hoc et illud, B figura alterum altero prius genitum est.

Talis de Filio hæreseos est theologia: quia nihil secundum essentiam differre putet et ipsum Dominum et quæ ab ipso producta sunt, excepta ordinis differentia. Quis igitur est eorum qui quocunque modo inter Christianos censentur, qui mundi partium et ejus qui mundum condidit, eandem esse rationem essentia assentiantur? Ego quidem blasphemiam referens perhorresco, sciens quorum est eadem ratio, horum omnino naturam non differre. Ut enim Petri et Joannis et reliquorum hominum ratio essentia communis, sic et natura una: similiter si eodem modo se haberet secundum naturam Dominus cum mundi partibus, quæ quidem in illis intellexerint, his subjici et hunc necessario confiteantur. Atqui mundus non semper idem permanet: ergo juxta eorum opinionem, Dominus etiam cum cælo et terra præteribit: siquidem ejusdem generis esset cum mundo. Quod si ipse æternus censetur, necesse est omnino neque hunc mundum divina nature expertem putare: siquidem hoc Unigenito per creationem contingeret. Vides quo ex hac præclara consequentia fertur sermo, sicut quidam lapis e promontorio abruptus, suo in præceps pondere devolvitur. Necesse enim etiam mundi elementa secundum Græcam vanitatem veneranda et colenda videri, vel neque Filium adorari: sic autem consideremus: ex nihilo creaturam factam esse asserimus, et quæ mente et quæ sensu percipitur; hæc etiam de Domino prædicant. Dei voluntate omnia quæ sunt facta, constitisse dicimus: hæc etiam de Unigenito enarrant. Non ex essentia ejus qui fecit, constare, neque creaturam angelicam, neque quæ in mundo est naturam credimus; illum quoque a Patris essentia alienum esse et disjunctum volunt. Cuncta quæ sunt ejus qui fecit voluntati servire confitemur; idem sentiunt de Unigenito. Igitur necessario quæcunque alia de hac intellexerint, eadem omnia Unigenito accommodant: et quod de illo crediderint, hoc etiam in creatura opinabuntur. Quare si Dominum Deum confitentur, reliquam etiam creaturam deificaverint. Quod si hæc divina nature expertia definiunt, eandem

opinionem de Unigenito non negabunt. At nullus solius et prudens creaturæ attribuit divinitatem. Non igitur reliquum tacitus prætereo, ne linguam adversariorum blasphemix et impio convitio videar applicare. Illi potius quæ consequuntur enuntient, quibus os ad blasphemiam exercitatum est. Ratio autem etiam conticescentium est perspicua. Duorum enim alterum necessario consequetur, vel manifeste unigenitum Deum rejicient, ita ut amplius apud illos neque sit neque dicatur; vel si ei divinitatem assignant, omni quoque creaturæ æqualiter attribuent; vel denique fugientes eam quæ in utroque est manifestam impietatem, ad pium sermonem confugient, ipsi quoque creatum non esse procul dubio assentientur, ut Deum ipsum vere esse consteantur.

Quid alia persequentem, quæcunque necessario ex hoc principio sermoni subsunt impia convitia, diutius opus est immorari? Qui ad id quod consequens est respicit, ex his quæ dicta sunt intelliget, quod mendacii pater, quod mortis auctor, peccati inventor, cum sit creatus in intelligente et incorporea natura, non a natura prohibitus est quin per mutationem fleret quod quidem est. Quod enim mutabili constat essentia, cum in utrumque per libertatem sui arbitrii moveatur, vim naturæ et potestatem habet electionis sive propositi momentum concomitantem, ita ut illud fiat ad quod electio ipsum deduxerit. Igitur etiam Dominum contrariorum capacem definient, qui ad angelicam honoris æqualitatem ipsum abstrahunt per creationem. Sed altam vocem Pauli audiant, quomodo hunc solum Filium vocatum esse ait, quia sit angelorum natura quid melius, et præstabilius. *Cuinam enim quondam angelorum dixit: Filius meus es tu? Et rursus, cum inducit in orbem terrarum Primogenitum, dicit, Et adorent eum omnes angeli Dei. Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam. Ad Filium autem, Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi: virga rectitudinis, virga regni tui*⁹. Et alia quæcunque cum his prophetia de Deo loquens persequitur. Addit etiam ex alio cantico quæ conveniunt: *Tu a principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli: et quæ sequuntur omnia, eo usque: Tu autem idem es, et anni tui non deficient*¹⁰: quibus verbis immutabilitas et æternitas divinæ naturæ describitur. Si igitur Unigeniti deitas tanto supereminet naturam angelicam, quanto servis præstantior est qui possedit: quomodo communem faciunt, vel cum sensu perceptibili creatura creationis Dominum, vel cum angelorum natura, eum qui ab ipsis adoratur? hæc de modo existentix ipsius disserentes, quæ singulis creaturis proprie accommodari poterunt, quemadmodum jam ab hæresi perhibitum de Domino sermonem terræ creatio-

A οὐκ ἀρνήσονται. Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς τῶν σωφρονοῦντων τῇ κτίσει προσμαρτυρεῖ τὴν θεότητα. Οὐκ ἄρα καὶ σιωπῶ τὸ λειπόμενον, ὡς ἂν μὴ χρῆσαιμι τῇ τῶν ἐχθρῶν βλασφημίᾳ τὴν γλώσσαν. Ἐκεῖνοι λεγέτωσαν τὸ ἐκ τῆς ἀκολοουθίας ἐπιφερόμενον, οἷς τὸ στόμα πρὸς τὴν βλασφημίαν καταγεγύμνασται. Ὁ δὲ λόγος καὶ σιωπῶντων δῆλός ἐστι. Δύο γὰρ τὸ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης ἔσται, ἢ φανερώς ἀποχειροτονήσουσι τὸν μονογενῆ Θεόν, ὥστε μηκέτι παρ' ἐκείνοις καὶ εἶναι τοῦτο καὶ λέγεσθαι· ἢ εἰ προσμαρτυροῦσιν αὐτῷ τὴν θεότητα, καὶ πάσῃ τῇ κτίσει τὸ ἴσον προσμαρτυρήσουσιν· ἢ τὸ λειπόμενον, φεύγοντες τὴν ἐφ' ἐκάτερα προφαινομένην ἀσέβειαν, ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ καταφεύξονται λόγον, καὶ τὸ μὴ κτιστὸν εἶναι πάντως συγκαταθήσονται, ἵνα Θεὸν αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι ὁμολογήσωσι.

B Τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγοντα διατρίβειν, ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅσα κατ' ἀνάγκην ὑπέστη τῷ λόγῳ τὰ βλασφημῆματα; Συνήσει γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων ὁ πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπων, ὅτι καὶ οὗ ψεύδους πατήρ, ὁ τοῦ θανάτου δημιουργὸς, ὁ τῆς κακίας εὐρετής, κτιστὸς ὢν ἐν νοεῶν τε καὶ ἀσωμάτων φύσει, οὐκ ἐκωλύθη ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ μεταβολῆς γενέσθαι, ὅπερ ἐστὶ. Τὸ γὰρ τρεπτὸν τῆς οὐσίας, ἐφ' ἐκότερον κατ' ἐξουσίαν κινούμενον, ἀκολουθοῦσαν ἔχει τῆς προαιρέσεως ῥοπήν τὴν τῆς φύσεως δύναμιν· ὥστε ἐκεῖνο γενέσθαι πρὸς ὅπερ ἂν ἡ προαίρεσις αὐτῆς ἀφηγήσεται. Οὐκοῦν δεστικὸν καὶ τῶν ἐναντίων τὸν Κύριον διορίσονται, ὡς πρὸς ἀγγελικὴν ὁμοτιμίαν αὐτὸν κατασπῶντες διὰ τῆς κτίσεως. Ἄλλ' ἀκουσάτωσαν τῆς μεγάλης τοῦ Παύλου φωνῆς, πῶς μόνον τοῦτον Υἱὸν κεκλήσθαι ψησι, διὰ τὸ εἶναι οὐχὶ τῆς τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ τῆς κρείττονος φύσεως. *Τίτι γὰρ εἰπέ ποτε τῶν ἀγγέλων, Υἱός μου εἶ σύ; Καὶ ὅταν πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν Πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Πρὸς δὲ τὸν Υἱόν, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος ἐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· καὶ ὅσα ἄλλα μετὰ τούτων ἡ προφητεία θεολογοῦσα διέξεισι. Προστίθησι δὲ καὶ ἀφ' ἑτέρας ὕμνων τὰ πρόσφορα· τὸ, Σὺ κατ' ἀρχάς τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, Κύριε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ· καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα, ἕως τοῦ, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι· δι' ὧν τὸ ἀναλλοίωτόν τε καὶ τὸ αἰδίον ὑπογράφει τῆς φύσεως. Εἰ οὖν τοσοῦτον ὑπέρκειται τῆς ἀγγελικῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἢ Θεότης, ὅσον διαφέρει τῶν δούλων ὁ κεκτημένος· πῶς κοινοποιούσιν, ἢ πρὸς τὴν αἰσθητὴν κτίσιν τὴν τῆς κτίσεως Κύριον, ἢ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν τὸν ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενον; ταῦτα περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ διεξιόντες, & τοῖς καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων κυρίως ἐφαρμοσθήσεται.*

⁹ Hebr. i, 5 sqq.; Psal. ii, 7; xcvi, 17; ciii, 4; xliiv, 7. ¹⁰ Psal. ci, 26 sqq.

κ.θ.ως ἦδη τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ Κυρίου λόγον ἂν ὡς τῆς αἰρέσεως τῆ κατασκευῆ τῆς γῆς προσφυῶς ἔχοντα καὶ οἰκειῶς ἐδείξαμεν. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ τι τοῖς ἐντυγχάνουσι τοῖς πόνοις ἡμῶν ἀφιέδον ὑπολίποιο, τῶν τινα συνηγορίαν τοῖς αἰρετικοῖς δόγμασι παρεχομένων, ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔξιν ἂν εἶη καὶ τοῦτο τοῖς ἐξήτασμένοις παρ' ἡμῶν προτεθῆναι.

Ἐροῦσι γὰρ ἴσως ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν ὧν ἡμεῖς ἐπεμνήσθημεν, ὅτι Πῶς ἂν πρωτότοκος κτίσεως ὠνομάσθῃ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ ἡ κτίσις ἐστὶ; Πῶς γὰρ πρωτότοκος οὐ τῶν ἑτεροφυῶν, ἀλλὰ τῶν ὁμογενῶν ἐστὶ πρωτότοκος, ὡς ὁ Ῥουθιμ τῶν μετ' ἐκείνων ἀριθμουμένων προτερεύων κατὰ τὸν τόκον, πρωτότοκος ἦν ἀνθρώπων ἀνθρώπος. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν συναριθμουμένων ἀδελφῶν πρωτότοκοι λέγονται. Λέγουσι τοίνυν, ὅτι *Ἦν περ ἂν πάσης τῆς κτίσεως οὐσίαν νοήσωμεν, καὶ τὸν ταύτης πρωτότοκον τῆς αὐτῆς εἶναι λέγομεν. Εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ τῶν ὄλων ἡ πᾶσα κτίσις, τοῦτο καὶ τὸν πρωτότοκον αὐτῆς εἶναι οὐκ ἀρηγόσμεθα. Εἰ δὲ διαφέρει κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς κτίσεως ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲ τὸν πρωτότοκον ταύτης κοινωεῖν τῷ Θεῷ τῆς οὐσίας λέγειν.* Ἡ μὲν οὖν τῆς ἀντιθέσεως κατασκευὴ τοιαύτη, οὐδὲν ἀγεννέστερον, οἶμαι, παρ' ἡμῶν ἀντιθεθεῖσα τῷ λόγῳ, ἦν ὡς εἰκὸς ἦν ἀντεπνευθῆναι παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν. Ἄ δὲ πρὸς τιῦτα γινώσκειν χρῆ, νῦν ὡς ἂν οἱοί τε ὦμεν τῷ λόγῳ σαφηνισθήσεται. Τετράκις εἰρηται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦ πρωτότοκου τὸ ὄνομα· διαφόρως δὲ, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν μνήμην πεποιήται. Νῦν μὲν γὰρ φησι *Πρωτότοκον πάσης τῆς κτίσεως*· πάλιν δὲ *Πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*, εἶτα, *Πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν*. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους, ἀπόλυτόν ἐστιν ἐφ' ἑαυτοῦ μνημονευθὲν τοῦ πρωτοτόκου τὸ ὄνομα. Λέγει γὰρ οὕτως, *Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην*, λέγει· *Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ*. Οὕτω δὲ τούτων διηρημένων, καλῶς ἂν ἔχει ἕκαστον τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ διελέσθαι χωρὶς· πῶς τῆς κτίσεως ἐστὶ πρωτότοκος, καὶ πῶς ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ πῶς ἐφ' ἑαυτοῦ χωρὶς ἕκαστου τούτων μνημονευθεῖς, ὅταν πάλιν εἰσαγῆται εἰς τὴν οἰκουμένην, προσκυνεῖται ὑπὸ πάντων τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν τελευταίων εἰ δοκεῖ, τῆς τῶν προκειμένων θεωρίας ἀρξώμεθα.

Ὅταν πάλιν εἰσαγάγῃ, φησὶ, τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην· ἡ τοῦ πάλιν προσθήκη, τὸ μὴ πρῶτως γίνεσθαι τοῦτο διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην σημασίας ἐνδείκνυται. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαξ γεγονότων τῇ λέξει ταύτῃ κεχρήμεθα. Οὐκοῦν τὴν ἐπὶ τῷ τέλει τῶν αἰώνων φοβερὰν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν σημαίνει τῷ λόγῳ· ὅτε οὐκέτι ἐν τῇ τοῦ βάλου καθορᾶται μορφῇ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς

ni proprie et native accommodari posse ostendimus. Sed ne quid eorum quæ hæreticis decretis patrociniū aliquod præbeant, dubium et ambiguum, his qui in hos nostros labores incident, relictum sit, ex divinitus inspirata Scriptura hoc etiam dignum fuerit quod his quæ a nobis exposita fuerunt, adjiciatur.

Nam fortasse ex ipsis apostolicis verbis, quorum nos meminimus, dicent interrogantes, Quomodo primogenitus creaturæ nominatus est, si non hoc erat, quod creatura est? Omnis enim primogenitus non eorum quæ sunt diversæ naturæ, sed quæ sunt ejusdem generis est primogenitus: sicut Ruben primogenitus erat eorum qui post illum recensentur, ut pote qui primus, secundum partum, hominum homo: et alii multi fratrum qui cum eis numerantur, primogeniti dicuntur. Dicunt itaque, *Quamcumque omnis creaturæ essentiam mente conceperimus, hujus etiam primogenitum esse ejusdem essentia necesse est. Si igitur ὁμοούσιος (simul essentialis) est Patri universorum omnis creatura, hoc etiam primogenitum ipsius esse non negabimus. Quod si differt secundum essentiam a creatura universorum Deus, necessarium est omnino neque primogenitum ejus participem dicere cum Deo essentia.* (a) Contrariæ igitur objectionis astruictio talis est, nostro sermoni opposita (qua nil vilis et ignobilis puto), digna hercle quæ ab adversariis nostris opponeretur nobis. Quæ autem ad hæc nosse oportet, nunc pro viribus nostris oratione declarabitur. Quater ab Apostolo in omnibus ejus sermonibus primogeniti nomen dictum est, sed differenter, neque eodem modo nominis hujus mentio facta est. Modo enim dicit Apostolus, *Primogenitum omnis creaturæ*¹¹: rursus, *Primogenitum in multis fratribus*¹²: deinde, *Primogenitum ex mortuis*¹³. In Epistola vero ad Hebræos absolutum est in seipso commemoratum primogeniti nomen. Sic enim dicit: *Cum vero rursus inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli ejus*¹⁴. Illis sic distinctis, operæ pretium erit horum unumquodque in seipso seorsim distinguere, quomodo omnis creaturæ est primogenitus, et quomodo in multis fratribus, et quomodo primogenitus ex mortuis, et quomodo in seipso sine horum unoquoque commemoratus, cum rursus inductus fuerit in orbem, adoratur ab omnibus angelis ejus. A postremis igitur, si videtur, propositorum speculationem exordiamur.

Cum iterum, inquit, inducit primogenitum in orbem: adjectio particulae iterum, hoc non primo fieri per hanc dictionis significantiam ostendit. Nam in repetitione eorum quæ semel facta sunt, hac dictione utimur. Igitur in fine sæculorum terribilem ejus apparitionem hoc sermone significat: quando non amplius in servi forma conspicitur, sed in solio regni magnifice sedens, et ab angelis

¹¹ Coloss. 1, 15. ¹² Rom. viii, 29. ¹³ Col. 1, 18; I Cor. 15, 10. ¹⁴ Hebr. 1, 6; Psal. civ, 7.

(a) Corruptum exemplar Græcum suspicor hoc in loco. Consentiant tamen Codd. Bavaricus et Liucianus ap. Gretserum.

omnibus circum ipsum adoratus. Propterea qui
 semel in orbem ingressus, primogenitus factus ex
 mortuis, et fratrum et omnis creaturæ primogeni-
 tus, cum iterum ingrediatur in terrarum orbem,
 judicans, ipsum orbem in justitia, sicut testatur
 vaticinium, non repudiat primogeniti nomen, quod
 semel pro nobis accepit: sed sicut in nomine JESU
 omne genu se curvat ei qui supra omne nomen
 est ¹⁰⁻¹⁶, sic etiam eum qui in nomine primogeniti
 venit, omnis angelorum plenitudo obviam facta
 adorat, ob hominum revocationem affecta gaudio,
 quam, quia sit noster factus primogenitus, rursus
 ad gratiam quæ a principio fuit revocavit, siqui-
 dem gaudium fit angelis super his qui ex peccato
 resipiscentes salvi fiunt ¹⁷. Quocirca usque nunc
 congemiscit creatura illa, et condolescit nostræ
 vanitati ¹⁸, multam suam et detrimentum judi-
 cans nostram perditionem, cum revelatio facta fue-
 rit filiorum Dei, quam pro nobis semper expectant
 et præstolantur, et cum salva fuerit ovis cum su-
 perna illa centuria: (nos autem omnes sumus, huma-
 mana natura, hæc ovis, quam, quia factus primo-
 genitus, bonus pastor servavit ¹⁹;) tunc præcipue
 in vehementi pro nobis gratiarum actione Deo ado-
 rationem adducent ei, qui propter primogenituram
 revocavit eum qui a patrio lare longe abscesserat.

πρωτοτοκίας ἀνακαλεσαμένῳ τὸν τῆς πατρῴας ἐστίας ἀποφοιτήσαντα.

His a nobis sic intellectis, nullus amplius du-
 bitet, cujus gratiæ ex mortuis sit primogenitus, vel
 creaturæ vel in multis fratribus. Hæc enim omnia ad
 eundem scopum spectant, etsi in unoquoque secun-
 dum proprietatem insignis quædam notio apparet.
 Primogenitus ex mortuis fit, qui primus per se acres
 mortis dolores solvit, ut omnibus etiam viam faciat ad
 partum qui sit ex resurrectione. In fratribus rursus
 primogenitus factus, qui novo regenerationis partu
 prior genitus est in aqua, cujus partum columbæ
 volatus obstetricatus est. Per quem eos qui cum
 ipso similis generationis participes sunt, sibi fra-
 tres asciscit, et primogenitus efficitur eorum qui
 post ipsum ex aqua et spiritu regenerantur. Et ut sum-
 matim dicam, cum sint tres in nobis generationes,
 quibus vivificatur humana natura, una e corpore, al-
 tera secundum regenerationis mysterium, tertia per
 speratam ex mortuis denuo resurrectionem, in his
 tribus primogenitus dicitur. Duplex quidem cum sit
 regeneratio, quæ per utrumque efficitur, et per
 baptisma, et per resurrectionem, ipse factus dux et
 princeps secundum utramque, in carne autem
 primogenitus fit, primus et solus ignotum naturæ
 partum in seipso per Virginem novum molitus, cu-
 jus nullus in tot hominum generationibus auctor
 exstitit. Si hæc secundum rationem intellecta fue-
 rint; neque creaturæ significatum, cujus primoge-
 nitus est ignorabitur. Duplicem enim naturæ nostræ
 creationem cognovimus: primam, secundum quam
 formati sumus et secundam, per quam reformati

Β βασιλείας μεγαλοπρεπῶς προκαθήμενος, καὶ ὅπῃ
 τῶν ἀγγέλων πάντων περὶ αὐτὸν προσκυνούμενος.
 Διὰ τοῦτο ὁ ἅπαξ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκουμένην, πρω-
 τότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν τε καὶ ἀδελφῶν,
 καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ὅταν πάλιν εἰσέρχεται εἰς
 τὴν οἰκουμένην ὁ κρῖνων τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιο-
 σύνη, καθὼς ἡ προφητεία λέγει, οὐκ ἀποβάλλει τοῦ
 πρωτοτόκου τὸ ὄνομα, ὃ ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέ-
 ξατο· ἀλλ' ὡς ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει,
 τῷ ὑπὲρ πᾶν ὄντι ὄνομα, οὕτως καὶ τὸν ἐν τῷ ὀνό-
 ματι τοῦ πρωτοτόκου γενόμενον προσκυνεῖ ἀπάντων
 ἀγγέλων τὸ πλήρωμα, τῇ ἀνακλήσει τῶν ἀνθρώπων
 ἐπευφραίνόμενον, ἦν διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῶν πρωτό-
 τοκος, πάλιν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακαλέσατο.
 Ἐπειδὴ γὰρ χαρὰ γίνεται τοῖς ἀγγέλοις ἐπὶ τοῖς
 ἀνασωζομένοις ἐξ ἁμαρτίας· διότι μέχρι τοῦ νῦν
 συστενάζει ἡ κτίσις ἐκεῖνη καὶ συναδίνει τῇ καθ'
 ἡμᾶς ματαιότητι, ζημίαν οικείαν κρῖνουσα τὴν
 ἡμετέραν ἀπώλειαν, ὅταν ἡ ἀποκάλυψις γένηται τῶν
 υἱῶν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ καρδοκοῦσι καὶ
 ἀπεκδέχονται, καὶ ὅταν ἀποσῶθῃ τῇ ἀνω ἑκατοντάδι
 τὸ πρόβατον· ἡμεῖς δὲ πάντες ἐσμὲν ἡ ἀνθρωπίνη
 φύσις τοῦτο τὸ πρόβατον ὃ διὰ τοῦ γενέσθαι πρω-
 τότοκος, ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ἀνέσωσατο· τότε διαφε-
 ρόντως ἐν ἐπιτεταμένῃ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστίᾳ,
 προσάξουσι τῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν τῷ διὰ τῆς

Τούτων δὲ οὕτως ἡμῖν βοηθόντων, οὐκέτ' ἐν τις
 περὶ τῶν λοιπῶν ἀμφιβάλλοι, ὅτου χάριν ἡ νεκρῶν
 γίνεται πρωτότοκος, ἡ κτίσεως, ἡ ἐν πολλοῖς ἀδελ-
 φοῖς. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν βλέ-
 πει, κἀν ἐκάστῳ τι κατὰ τὸ ἰδιάζον ἐμφανίζεται νόη-
 μα. Πρωτότοκος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν γίνεται ὁ πρῶ-
 τος δι' ἐαυτοῦ τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου λύσας, ἵνα
 καὶ πᾶσιν ὁδοποιήσῃ τὸν ἐξ ἀναστάσεως τόκον. Ἐν
 ἀδελφοῖς δὲ πάλιν πρωτότοκος γινόμενος, ὁ τοῦ και-
 νοῦ τῆς παλιγγενεσίας τόκου προγεννηθεὶς ἐν τῷ
 ὕδατι, οὗ τὰς ὠδῖνας ἡ πῆσις τῆς περιστερᾶς
 ἐμαιεύσατο. Δι' οὗ τοὺς συμμετασχόντας αὐτῷ τῆς
 ὁμοίας γεννήσεως ἀδελφοὺς ἐαυτοῦ ποιεῖ, καὶ πρω-
 τότοκος γίνεται τῶν μετ' αὐτὸν γεννωμένων ἐκ τοῦ
 ὕδατος τε καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ συνελόντι φάναι,
 τριῶν οὐσῶν ἐν ἡμῖν τῶν γεννήσεων, δι' ὧν ζωο-
 ποιεῖται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· τῆς μὲν ἀπὸ σώματος,
 τῆς δὲ κατὰ τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον· τῆς
 δὲ, διὰ τῆς ἐλπιζομένης ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀνα-
 στάσεως, ἐν ταῖς τριῖσι πρωτότοκος γίνεται. Τῆς μὲν
 διπλῆς παλιγγενεσίας τῆς δι' ἀμοτέρων ἐνεργουμέ-
 νης, διὰ τε τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τῆς ἀναστά-
 σεως, αὐτὸς γενόμενος ἀρχηγὸς καθ' ἑκάτερον, ἐν
 δὲ τῇ σαρκὶ πρωτότοκος γίνεται· πρῶτος καὶ μόν-
 ος τὸν ἄγνωστον τῇ φύσει τόκον ἐφ' ἐαυτοῦ διὰ τῆς
 παρθενίας καινοτομήσας, οὗ μηδεὶς ἐν ταῖς τοσαύ-
 ταις τῶν ἀνθρώπων γενεαῖς καθηγῆσατο. Εἰ ταῦτα
 τοίνυν κατὰ λόγον νενόηται, οὐδὲ τὸ τῆς κτίσεως
 σημαίνόμενον, ἧς πρωτότοκος ἐστίν, ἀγνωσθήσεται.
 Διπλῆν γὰρ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κτίσιν ἐγνώκα-

¹⁰⁻¹⁶ Philipp. II, 10. ¹⁷ Matth. XVIII, 13, 14; Luc. XV, 7. ¹⁸ Rom. VIII, 19. ¹⁹ Matth. XVIII, 12.

μεν, τὴν τε πρώτην καθ' ἣν ἐπλάσθημεν, καὶ τὴν A
 εὐτετέραν καθ' ἣν ἀνεπλάσθημεν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἦν
 τῆς δευτέρας ἡμῶν κτίσεως χρεῖα, εἰ μὴ τὴν πρώτην
 ἐξ αὐτῆς παρακοῆς ἤχρειώσαμεν. Ἐκεῖνης τοίνυν πα-
 λαιωθείσης τε καὶ ἀφανισθείσης, ἔδει καινὴν ἐν
 Χριστῷ γενέσθαι κτίσιν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος.
 Οὐδὲν ἔτι τῶν πεπαλαιωμένων ἐπὶ τῆς δευτέρας κτί-
 σεως ἀξιοὶ βλέπειν, Ἀπεκδυσάμενοι, λέγων, τὸν πα-
 λαιὸν ἄνθρωπον, σὺν ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς ἐπιθυ-
 μίαις αὐτοῦ, ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν
 κατὰ Θεὸν κτισθέντα· καὶ, Εἰ τις ἐν Χριστῷ, φησὶ,
 ταῖς κτίσεσι· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε
 καινὰ· εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
 ποιητὴς, καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ τὸ μετὰ ταῦτα·
 τότε λαθὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε·
 πάλιν λαθὼν τὸν ἐκ τῆς παρθενίας χοῦν, οὐκ ἀπλῶς B
 τὸν ἄνθρωπον ἐπλασεν, ἀλλ' ἑαυτῷ περιέπλασε.
 Τότε ἐκτίσεν, μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη· τότε ὁ Λόγος
 σάρκα ἐποίησεν, μετὰ ταῦτα ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 ἵνα μετασκευάσῃ πρὸς πνεῦμα τὴν ἡμετέραν σάρκα
 διὰ τοῦ συμμετασχέειν ἡμῖν σαρκότητος καὶ αἵματος.
 Ταύτης τοίνυν τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως, ἥς ὁ
 αὐτὸς καθηγῆσαστο, πρωτότοκος ὠνομάσθη, πάντων
 ἀπρχῆ γενόμενος, καὶ τῶν εἰς ζωὴν γεννωμένων,
 καὶ τῶν δι' ἀναστάσεως νεκρῶν ζωοποιουμένων, ἵνα
 καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ, καὶ ἴδων διὰ τῆς
 ἐν ἑαυτῷ ἀπρχῆς συναγιάσῃ τὸ φύραμα. Ὅτι γὰρ
 οὐ κατὰ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἐφαρμόζεται τῷ
 Υἱῷ τὸ πρωτότοκον, ἢ τοῦ Μονογενοῦς προσηγορία
 διαμαρτύρεται. Ὁ γὰρ ἀληθῶς Μονογενὴς ἀδελφοῦς
 οὐκ ἔχει. Πῶς οὖν ἂν τις εἴη μονογενὴς ἐν ἀδελφοῖς
 ἀμφοτέρωθεν; ἀλλ' ὡς λέγεται Θεὸς καὶ ἄνθρωπος,
 Υἱὸς Θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· μορφή γὰρ Θεοῦ καὶ
 μορφή δούλου, τὰ μὲν κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν
 ὢν, τὰ δὲ κατὰ τὴν φιλόανθρωπον οἰκονομίαν γενόμε-
 νος· οὕτω καὶ μονογενὴς Θεὸς ὢν, πρωτότοκος πά-
 τρος κτίσεως γίνεται, Μονογενὴς μὲν ὢν ἐν τῷ πα-
 τρὶ καὶ πάτρει, ἐν δὲ τοῖς διὰ τῆς καινῆς κτίσεως
 ἀποστόμοις πρωτότοκος τῆς κτίσεως καὶ γενόμενος
 καὶ λεγόμενος. Εἰ δὲ, καθὼς ἡ αἵρεσις βούλεται, διὰ
 τὸ προκατεσκευάσθαι τῆς λοιπῆς κτίσεως πρωτότο-
 κος λέγεται, οὐ συμφωνεῖ τοῖς παρ' αὐτῶν περὶ τοῦ
 μονογενοῦς Θεοῦ κατασκευαζομένοις τὸ ὄνομα. Οὐ
 γὰρ τοῦτο φησὶν, ὅτι Πατὴρ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως ὁ τε
 Υἱὸς καὶ τὰ πάντα ἐγένετο· ἀλλὰ ποιήματα μὲν τοῦ D
 Πατρὸς τὸν μονογενῆ Θεὸν λέγουσιν, τούτου δὲ τὰ ἄλλα
 πάντα· ὅ τινος λόγῳ κτισθῆναι τὸν Υἱὸν δογματί-
 ζοντες, Πατέρα τοῦ κτίσματος τὸν Θεὸν ὀνομάζουσι,
 ὡς αὐτῷ λόγῳ πάντως παρὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ τὰ
 πάντα κατεσκευάσθαι λέγοντες, οὐ πρωτότοκον τῶν
 ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένων, ἀλλὰ Πατέρα κυριώτερον αὐ-
 τὸν ὀνομάζουσι, τῆς αὐτῆς ἐπ' ἀμφοτέρων πρὸς τὰ
 κτίσματα σχέσεως, τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον
 προσηγορίαν ποιούσης. Εἰ γὰρ κυριὸς τοῦ ἰδίου
 κτίσματος ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐ πρωτότοκος, ἀλλὰ
 Πατὴρ ὀνομάζεται, τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντως καὶ τῶν
 ἰδίων κτισμάτων Πατὴρ ὁ μονογενὴς Θεὸς οὐ πρω-

fuius; sed non opus esset secunda creatione,
 nisi primam per prævaricationem inutilem reddi-
 dissemus. Illa igitur inveterata, obsoleta et eva-
 nida, novam in Christo fieri creaturam erat ne-
 cesse, sicut ait Apostolus : nihil amplius vetustor-
 um in secunda creatura censet intueri : *Exuentes,*
*inquiens ; veterem hominem cum actibus et cupiditatibus ejus , induite novum hominem qui secundum Deum creatus est*²⁰. Et, *Si qua in Christo,* inquit, *nova creatura : vetera præterierunt, ecce nova facta sunt*²¹;
 unus enim et idem humanæ naturæ factor, qui fecit et quod ab initio, et quod postea factum est , tunc ex pulvere accepto hominem fluxit ; rursus pulvere ex Virgine sumpto, non simpliciter hominem formavit, sed sibi ipsi affluxit. Tunc creavit, postea creatus est ; tunc Verbum carnem fecit, postea vero Verbum caro factum est, ut carnem nostram ad spiritum converteret ; quia sit nobiscum particeps factus carnis et sanguinis. Hujus igitur novæ in Christo creaturæ, cujus ipse dux fuit, primogenitus est vocatus, omnium factus primitiæ, et eorum qui ad vitam generantur, et eorum qui per resurrectionem ex mortuis vivificantur, ut mortuis et vivis dominetur, atque ut totam per primitias in seipso sanctificet conspersionem. Quod enim non secundum ante-æternam existentiam Filio primogeniti nomen applicatur, Unigeniti appellatio testatur. Nam qui vere Unigenitus est, fratres non habet. Quomodo enim quis esset unigenitus qui cum fratribus annumeratur ? sed ut dicitur Deus et homo, Filius Dei et Filius hominis ; forma enim Dei et forma servi, partim quidem secundum naturam existentem cum sit, partim vero cum sit factus secundum humanitatis dispensationem : sic etiam unigenitus Deus cum sit, primogenitus omnis creaturæ efficitur. Unigenitus quidem in paterno sinu, in his vero qui per novam creaturam servantur, primogenitus creaturæ et factus et dictus. Quod si, ut vult hæresis, quia sit ante omnem creaturam conditus, primogenitus dicitur, his quæ ab ipsis de unigenito Deo astruuntur primogeniti nomen non consonat. Non enim hoc aiunt : Quia a Patre similiter et Filius et reliqua omnia facta sunt ; sed facturam Patris unigenitum Deum dicunt ; hujus autem, nempe Unigeniti, alia omnia. Quo igitur sermone creatum esse Dei Filium docentes, Patrem creaturæ Deum nominant, eodem plane sermone ab unigenito Deo omnia condita esse dicentes, non primogenitum eorum quæ per ipsum sunt producta, sed Patrem magis proprie nominant ; cum eadem quæ est in utrisque cum creaturis relatio, eandem ex consecutione appellationem faciat. Si enim proprie ille qui est in omnibus Deus, propriæ creaturæ non primogenitus, sed Pater nominatur, eadem ratione omnino et propriarum creaturarum Pater unigenitus Deus non proprie primogenitus nominabitur :

²⁰ Coloss. iii, 9, 10. ²¹ II. Cor. v, 17.

ita ut prorsus impropria et supervacanea sit primogeniti appellatio, nec in hæretica notione locum habeat.

Sed ad eos qui divinæ generationi affectum assumunt et connectunt, redeundum est; ac per hoc vere genitum esse Dominum negant, ne affectum intelligant. Nam quod dicunt omnium generationi affectum insitum et copulatum, ac propterea existimandum esse Filium ab opinione secundum generationem valde alienum esse, ut pure extra affectum permaneat Numen: deceptu facilibus et incautis fortasse rationem aliquam habere hæc opinio videri potest, sed mysteriorum divinorum disciplina eruditus et excultis, ex probatis et concessis prompta est in manu reprehensio. Quis enim ignorat generationem esse quæ in veram et beatam vitam nos adducat, non quæ est eadem cum ea quæ ex sanguibus et voluntate carnis constat, in qua et fluxus et mutatio et quæ sensim sit perfectio et alia quæcunque in hac considerantur generatione? Altera vero generatio ex Deo est et cœlestis; et ut ait Evangelium¹¹, quæ desuper esse credita est, quæ quidem carnis et sanguinis affectus non admittit.

Jam adversarii audeant duorum alterum affirmare: vel non esse generationem quæ sit desuper, vel si sit, per carnis affectum esse. Atqui esse assentiuntur, et in ipsa affectum non inveniunt; non igitur omnis generatio cum affectu data cohæret; sed quæ affectibus obnoxia est et indita, materialis, quæ vero affectuum est expers et pura, immaterialis est. Quæ igitur necessitas, quæ vis cogit ea quæ sunt carnis propria, incorruptibili Filii generationi affricare et aspergere, et ludificando carnalem hanc et infimam generationem indecora physiologia, a paterna familiaritate sive necessitudine Filium excludere? Quod si et in nobis generatio quidem utriusque vitæ dux est et magistra; sed quæ per carnem, carnalis et affectibus obnoxia, spiritalis vero pura. Nec eorum qui modo quocunque Christianorum numero adscripti sunt, huic orationi quisquam contradixerit, quomodo in divina incorruptibili natura de generatione cogitantem fas sit affectum suspicari. Hoc etiam amplius dictis additum examinemus: Si propter affectum carnalem fidem derogant impassibilitati divinæ generationis, ex iisdem exemplis quæ sunt in nobis dico, neque ipsum mundi Conditorem ab omni affectu sive passione liberum et vacuum credant. Si enim humano more divinam majestatem judicant, neque Deum generare neque creare constebuntur: horum enim neutrum in nobis efficitur. Vel igitur ambo a divina natura, creationem et generationem, separent, ut per utraque Deo impassibilem

¹¹ Joan. 1, 13.

(a) Uncis inclusa deerant in ex. Græco. — Nec comparant in Boico et Livinianeo. Lectio vera est

Α τότοκος κυρίως ὀνομασθήσεται· ὡς ἄκυρον κατὰ πάντα καὶ παρέλκουσαν εἶναι τοῦ πρωτοτόκου τὴν προσσηγορίαν, ἐπὶ τῆς αἰρετικῆς ἐννοίας χώραν οὐκ ἔχουσαν.

Ἄλλ' ἐπαντιέον πρὸς τοὺς τῆ θεῖα γεννήσει τὸ πάθος συνάπτοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαρνούμενους τὸ ἀληθῶς γεννηθῆναι τὸν Κύριον, ἵνα μὴ πάθος νοήσωσι. Τὸ γὰρ λέγειν ὅτι συνέζευκται πάντων τῆ γεννήσει τὸ πάθος, καὶ διὰ τοῦτο χρῆναι τῆς κατὰ τὴν γέννησιν ὑπολήψεως ἄλλοτρίως ἔχειν τὸν Ἰὼν οἰεῖσθαι, ὡς ἂν καθαρῶς ἔξω πάθους διαμῆνοι τὸ Θεῖον, τοῖς μὲν εὐεξαπατήτοις ἴσως ἂν τινα λόγον ἔχειν δοκοίη· τοῖς δὲ πεπαιδευμένοις τὰ θεῖα μυστήρια πρόχειρος ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ὁ ἔλεγχος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι γέννησις ἡμᾶς εἰς τὴν ἀληθινὴν τε καὶ μακαρίαν ἀνάγει ζωὴν, οὐχ ἡ αὐτὴ οὐσα τῇ ἔξ αιμάτων καὶ θελήματος σαρκὸς συνισταμένη, ἐν ἣ καὶ βίσις, καὶ ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ κατ' ὀλίγον προστελείωσις, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ ταύτην θεωρεῖται τὴν γέννησιν; Ἡ δὲ ἑτέρα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐράνιος, καὶ καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ἄνωθεν εἶναι πεπιστευμένη, ἥτις τὰ σαρκὸς καὶ αἵματος οὐ παραδέχεται πάθη.

Ἡ τομησάτωσαν οἱ ἑναντίοι τῶν δύο τὸ ἕτερον ἀποφήνασθαι, ἢ μὴ εἶναι τὴν ἄνωθεν γέννησιν, ἢ διὰ πάθους εἶναι. Ἄλλὰ μὴν καὶ εἶναι συντίθενται, καὶ τὸ πάθος ἐπ' αὐτῆς οὐχ εὐρίσκουσιν· οὐκοῦν οὐ πᾶσα γέννησις τῷ πάθει συμπέφυκεν· ἀλλ' ἐμπαθῆς μὲν ἡ ὕλική, καθαρὰ δὲ πάθους ἡ αὐλός. Τίς οὖν ἡ ἀνάγκη τὰ σαρκὸς ἴδια τῇ ἀκηράτῳ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει προστρέβασθαι, καὶ διὰ τοῦ κωμφοεῖν τὴν κάτω γέννησιν τῇ ἀσχήμονι φυσιολογίᾳ τῆς πατρικῆς οικειότητος τὸν Ἰὼν ἀποκλείειν; Εἰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν γέννησις μὲν ἐκατέρας καθηγείται ζωῆς· ἀλλ' ἡ μὲν διὰ σαρκὸς, ἐμπαθοῦς, ἡ δὲ πνευματικῆ, καθαρᾶς· καὶ οὐκ ἂν τις ἀντίποι· τῷ λόγῳ τῶν ἐπωσοῦν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμουμένων, πῶς ἔστιν ἐπὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως γέννησιν ἐνοήσαντα πάθος ὑπολογίζεσθαι. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένους προσεξετάσωμεν· Εἰ διὰ τὸ περι τὴν σάρκα πάθος ἀπιστοῦσι τῇ ἀπαθείᾳ τῆς θείας γεννήσεως, ἐκ τῶν αὐτῶν ὑποδειγμάτων, τῶν ἐν ἡμῖν λέγω, μήτε δημιουργὸν ἀπαθῆ τὸν Θεὸν πιστευέτωσαν. Εἰ γὰρ πρὸς τὰ ἡμέτερα τὸ θεῖον χρίνουσιν, οὔτε γεννᾶν τὸν Θεὸν οὔτε κτερίζειν ὁμολογήσουσι· τούτων γὰρ οὐθ' ἕτερον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται [δῖχα πόνου καὶ ὕλης(a)]. Ἡ οὖν ἀμφοτέρα τῆς θείας φύσεως χωριζέτωσαν, τὴν κτεῖναι τε καὶ τὴν γέννησιν ἵνα δι' ἐκατέρων τῷ Θεῷ τὴν ἀπάθειαν φυλάξωσι, καὶ καθόλου τὴν εἰς τὸν Μονογενῆ πίστιν ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐκβαλέτωσαν, ὡς ἂν ἔξω πάθους ὁ Πατὴρ φυλάσσοιτο, μήτε ἐν τῷ γεννᾶν μολυνόμενος· ἢ εἰς τὸ ἕτερον ἀπαθῶς ἐνεργεῖσθαι συγχωρῶσι· παρὰ τῆς θείας δυνάμεως, μήτε περὶ τοῦ ἄλλου ζυγομα-

quam habet codex Boicus, τούτων γὰρ οὐβέτερον ἐν ἡμῖν ἀπαθῶς ἐνεργ.

χείτωσαν. Εἰ γὰρ κτίζει διχα πόνου καὶ ὕλης, καὶ ἄ
γενῆ πάντως διχα πόνου καὶ ρύσεως.
mate expellant, ut Pater extra affectum custodiatur, neque in generando contaminetur; vel ad al-
terum nempe impassibiliter sive absque ullo affectu operari divinam virtutem concedant, neque de al-
tero altercentur. Si enim creat absque labore et materia. etiam generat prorsus absque labore et
fluxa.

Ἐγὼ δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον συνηγο-
ροῦντά μοι τὸν Εὐνόμιον. Λέξω δὲ συντεμῶν ἐν ὀλίγῳ
τὴν φλυαρίαν αὐτοῦ, πᾶσαν διὰ βραχέων ἐπιβραμῶν
τὴν διάνοιαν· ὅτι *Οἱ ἄνθρωποι οὐ τὰς ὕλας ἡμῶν*
κατασκευάζουσιν, ἀλλὰ τὸ εἶδος μόνον ἐπιτεχ-
νῶνται τῇ ὕλῃ· αὐτῶν παρ' αὐτῶν βηθέντων διὰ
πολλῆς φλυαρίας ἐστὶν ἡ διάνοια. Εἰ οὖν ἐν τῇ κάτω
γενῆσει σύλληψιν καὶ διάπλασιν ἔνοων ἀπαγορεύει
διὰ τοῦτο τὴν καθαρὰν τῆς γενήσεως ἔνοιαν, ἀκο-
λούθως κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς ὕδα κτίσεως περὶ
τὸ εἶδος πονούσης, ὕλην δὲ συνεχπορίζειν τῷ εἶδει μὴ
δυναμένης, ἀπαγορεύεται διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸν
εἶναι τὸν Πατέρα οἰεσθαι. Εἰ δὲ μὴ βούλεται κατὰ τὸ
ἀνθρώπινον τῆς δυνάμεως μέτρον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν
κτίσιν νοεῖν, μηδὲ τὴν θέλαν γέννησιν ἐκ τῶν ἀνθρω-
πίων διαβαλέτω. Ὡς δ' ἂν μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἀκριβές
τε καὶ περιεσκεμμένον ἐν τοῖς λεγομένοις φανερὸν
κατασταίῃ, μικρόν τι τῶν παρ' αὐτῶν βηθέντων πάλ-
ιν ἐπανελήψομεν

Φησὶ γὰρ τὰ ποιοῦντα καὶ πάσχοντα κοινωρεῖν
ἀλλήλοις τῆς φύσεως, καὶ μετὰ τὴν ἐκ σωμάτων
γέννησιν, τὰς τεχνικὰς ἐπὶ τῶν ὕλων δημιουργίας
ἐκτίθεται. Σκεψάσθω τοῖνον ὁ ἀγγίχονος ἀκρατής διὰ
τούτων, πῶς ἐκπίπτει τοῦ ἰδίου σκοποῦ τοῖς δεῖ
κατὰ τὸ συμβῆναι παρερισκομένοις ἐπιπλανώμενος.
Τὸ ποιοῦν καὶ πάσχειν ἐν τοῖς διὰ σαρκὸς γινομένοις
ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὀρθῶς ὡς τοῦ μὲν, μεταδιδόντος
τῆς οὐσίας· τοῦ δὲ, μετέχοντος. Οὕτως οἶδε δι' ἀκρι-
θείας ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει ὀρθῶς τὴν ἀλήθειαν,
ὥστε χωρίζειν τῆς οὐσίας τὸν μεταδιδόντα καὶ τὸν
μετέχοντα, καὶ ἄλλον ἐφ' ἑαυτοῦ διχα τῆς οὐσίας
εἶναι λέγειν τούτων ἑκάτερον. Ὁ γὰρ μεταλαμβάνων
ἢ μεταδιδούς, ἕτερος πάντως ἐστὶ παρὰ τὸ μετεχό-
μενόν τε καὶ διδόμενον. Ὡς δεῖν πρότερον ἐφ' ἑαυτοῦ
κείσθαι τινα καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν ὀρώμενον. Εἰθ'
ὡτω λέγειν περὶ αὐτοῦ ἢ διδόναι, ἢ ἔχειν, ἢ δὲ μὴ
προῆκει προσέσθαι. Καὶ τοῦτον οὕτως ἐπιγελάστως
ἐκτύσας τὸν λόγον, τῷ ἐφεξῆς πάλιν ἑαυτὸν ἀνα-
τρέπων ὁ σοφὸς οὐκ αἰσθάνεται. Καὶ γὰρ ὁ τὴν ὑπο-
κειμένην ὕλην διὰ τῆς τέχνης πρὸς τὸ δοκοῦν σχημα-
τίζων, ποιεῖ τι πάντως διὰ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἡ ὕλη
παρὰ τοῦ ἐνεργούντος τὴν τέχνην ἐν τῷ πάσχειν τὸν
σηματισμὸν ἀναδέχεται. Οὐ γὰρ ἀπαθὴς καὶ ἀντί-
τυπος ἡ ὕλη μένουσα, τὴν ἐκ τῆς τέχνης μορφήν
παράδχεται. Εἰ τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τέχνην
ἐνεργουμένων οὐκ ἂν τι γένοιτο, μὴ πάθους καὶ
ἐνεργείας συνδεδραμηκότων ἀλλήλοις πρὸς τὸ γινώ-
μενον, πῶς ἐστὶ διὰ τούτων ἐφιστάναί τοις παρ'
ἑαυτοῦ λεγομένοις τὸν λογογράφον οἰεσθαι, ὅς ἐν πά-
θει· καὶ ἐνεργεῖα τὴν κοινωρίαν τῆς οὐσίας ἀποφαινό-
μενος, κινδυνεύει μὴ μόνον τῷ γεννηθέντι προσμαρ-

bilitatem sive affectuum vacuitatem custodiant; et
funditus universam in Unigenitum fidem suo dog-
operari divinam virtutem concedant, neque de al-
terum generat prorsus absque labore et
materia. etiam generat prorsus absque labore et
fluxa.
Habeo autem rursus ad hanc rationem mihi patro-
cinantem Eunomium. Concisa autem breviter
ejus importuna garrulitate, omnem paucis comple-
ctar sententiam: quod homines non materias nobis
constituunt, sed speciem solam in materia fabrican-
tur. Hæc est eorum quæ ab ipsis multis nugis dicta
sunt, sententia. Si igitur propterea quod in ima
generatione conceptionem et conformationem intel-
ligit, idcirco puram generationis intellectionem
repudiat; consequenter per eandem rationem crea-
tionis quæ hic fit per artem, quæ quidem circa
formam et speciem laborat, sed materiam formæ
subministrare non valet, hæc etiam de causa Patrem
mundi opificem esse vetet existimare. Quod si
non vult secundum humanum potentiæ modum in
Deo creaturam intelligere, neque divinam genera-
tionem ex iis quæ hominibus accidunt calumniatur.
Ut autem ejus subtilitas et accurata consideratio
in dictis manifestior et clarior constituatur, exi-
guum quiddam eorum quæ ab ipsis dicta sunt, ite-
rum repetemus.

Ait enim, *Quæ agunt et patiuntur communem in-
ter se naturam habere;* et post *generationem quæ
fit ex corporibus, artificiosas in materiis operum ef-
fectiones exponit.* Ex his itaque solers et acutus au-
ditor consideret, quomodo a proposito suo scopo
excidit semper in his quæ fortuito et ex eventu in-
venit aberrans. Quod agit et patitur in his quæ
per carnem gignuntur in eadem essentia videt;
cum illud quidem suam essentiam communicet,
hoc vero participet. Sic in eorum quæ sunt natura
subtiliter et accurate novit veritatem cernere, ita
ut ab essentia separet et distrahat eum qui parti-
cipem facit, et eum qui particeps efficitur; atque
alium in seipso citra essentiam horum utrumque
dicat esse. Qui enim particeps est, vel qui commu-
nicat, alius omnino est ab eo quod participatur
vel communicatur. Ita ut prius oporteat in seipso
intelligi aliqueum qui in propria sibi quadam sub-
sistentia cernatur, tum demum sic dicere de ipso,
vel dare vel accipere, vel quod non prius habet
appetere. Atque ubi hunc sic ridiculum sermonem
expuit, eo quod deinceps sequitur rursus seipsum
evertere iste sapiens non sentit. Etenim qui sub-
jectam materiam per artem ad id quod sibi vi-
detur, figurat, facit aliquid omnino hac actione
sive operatione: et materia ab eo qui artem exer-
cet, patiando conformationem accipit. Non enim
manens impatibilis et renitens materia ex arte
formam admittit. Si igitur in his quæ arte efficiun-
tur nil fieri potest, nisi permissio et actio simul ad
id quod fit concurrant, quomodo putandum est per
hæc scriptorem in suis dictis constare, qui in per

passione et actione communionem essentialis pronuntians, videtur non solum ei qui genitus est attribuere quodam modo cum eo qui genuit communionem essentialiam, verum etiam omnem creaturam cum eo qui fecit ejusdem essentialis facere? Siquidem quod agit et quod patitur eodem genere inter se habere secundum naturam definit. Itaque per quæ construit quod vult, per hæc destruit et evertit quod studiose contendit, sua repugnantia ὁμοουσίου (simul essentialis) gloriam firmiorem reddens. Si enim ex aliquo generatio ejus qui genuit essentialiam in eo qui genitus est demonstrat: artificialis autem constructio, quæ per actionem et passionem perficitur, secundum hujus rationem ad essentialis communionem adducit et id quod facit et id quod efficitur; genitum esse Dominum passim in suis scriptis iste scriptor astruens. Ergo per quæ a Patris essentialis Dominum alienat, per hæc ipsi cohærentiam sive connexionem attribuit. Si enim neque per generationem, neque per artis fabricationem juxta hujus rationem essentialis separatio conspicitur, quod quidem si dederit esse, Dominum sive creatum sive gennema, id est progeniem, dixerit, per ambo quod est secundum essentialiam proprium testatus est, qui in agente et patiente, in generante et eo qui gignitur, naturæ communionem arte sua tradidit. Sed ad id quod deinceps sequitur in ejus oratione pergamus.

Oratos velim lectores non ægre ferre examinationis subtilitatem, quæ in immodicam prolixitudinem non sponte sermonem protrahit. Non enim de quibuslibet periculum est, ut si forte quid prætermiserimus eorum quæ accuratius indigent contemplatione, leve damnum faciamus, sed de spei summa periclitamur. Proponitur enim vel ut Christiani simus, non ab hæretica pernicie perversi: vel ut omnino ad Judaicas vel gentiles opiniones pertrahamur: ut igitur nobis neutrum horum contingat, ne per abnegationem Filii vere geniti Judaicis documentis circumferamur, neque per adorationem creaturæ exhibitam in præcipitium gentilium simulacris servitium corruiamus; necessario in disputatione ea de re suscepta immorabimur, positus Eunomii verbis, quæ sic habent: *His itaque sic divisis, merito quispiam dixerit principalissimam et primam et solam actu Patris subsistentem essentialiam in seipsam recipere gennematis sive genituræ et facturæ et creature appellationes. Et paulo post, Solus autem Filius, ait, Patris actu consistens incommunicabilem habet naturam, et cum eo qui genuit relationem. Et in præcedentibus: Genitum gennema sive genituram, dicere non recusandum esse inquit, cum essentialis ipsa genita et Filii appellatio talem naminum affectionem sibi vindicet, propriamque reddat.*

Cum igitur tam aperta et clara sit in his dictis repugnantia, hujus dogmatis laudatorum solertiam et subtilitatem subito admirari. Incertum enim fuerit ad quod eorum quæ ab ipso sunt dicta versi non in reliquum peccant. Prior ser-

Α τυρεῖν πως πρὸς τὸν γεγεννηχότα τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας· ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν τῷ πεποιηθέντι ποιεῖν ὁμοῦσιον; Ἐπερ τὸ ποιῶν καὶ τὸ πάσχον ἑαυτῶς ἔχειν ἀλλήλοις κατὰ τὴν φύσιν ὀρίζεται. Οὐκοῦν δι' ὧν κατασκευάζεται ὁ βούλεται, διὰ τούτων ἀνατρέπει τὸ σπουδαζόμενον, ἰσχυροτέραν τῆ παρ' ἑαυτοῦ μάχῃ ποιῶν τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν. Εἰ γὰρ ἡ μὲν ἐκ τινος γέννησις τὴν τοῦ γεγεννηχότος οὐσίαν ἐν τῷ γεννηθέντι δείκνυσιν· ἡ δὲ τεχνικὴ κατασκευὴ, δι' ἐνεργείας τε καὶ πάθους ἀποτελουμένη, κατὰ τὸν τοῦτου λόγον εἰς κοινωνίαν οὐσίας ἄγει τὸ ποιῶν τε καὶ τὸ γινόμενον· γεγεννησθαι τὸν Κύριον παλλαγῆ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων ὁ λογογράφος κατασκευάζων. Ἄρα δι' ὧν ἄλλοτριῶς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν Κύριον, διὰ τούτων αὐτῷ προσμαρτυρεῖ τὴν συναφείαν. Εἰ γὰρ μὴ διὰ γεννήσεως, μὴτε διὰ κατασκευῆς κατὰ τὸν τοῦτου λόγον ὁ τῆς οὐσίας χωρισμὸς καθορᾶται· ὅπερ ἂν ὀφείλει τὸν Κύριον, εἴτε κτιστὸν εἴτε γέννημα, δι' ἀφορῶν τὸ κατ' οὐσίαν οικεῖον προσεμαρτύρησεν, ὁ ἐν τῷ ποιῶντι καὶ πάσχοντι, γενῶντι καὶ γεννομένῳ, τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν τεχνολογήσας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου τρεπόμεθα.

Παραιτοῦμαι δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ δυσχεραίνειν τῇ ἀκριθείᾳ τῆς ἐξετάσεως, εἰς πλῆθος ἀκούσιον προσαγοῦσης τὸν λόγον. Οὐ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ὁ κίνδυνος, ὥστε τὶ παραδραμόντας τῶν φιλοπονωτέρας δεομένων τῆς θεωρίας, ἐν ὀλίγῳ τὴν ζημίαν παθεῖν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ κεφαλαίῳ τῆς ἐλπίδος ἐγκινδυνεύομεν. Πρόκειται γὰρ ἡ Χριστιανούς εἶναι, μὴ παρενεχθέντας ὑπὸ τῆς αἰρετικῆς ἀπωλείας· ἡ πάντως πρὸ Ἰουδαϊκῆς τε καὶ Ἑλληνικῆς ὑπολήψεως κατασyrῆται. Ὡς ἂν οὖν μηδέτερον πάθοιμεν τῶν ἀπειρημένων, μὴτε διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἀληθῶς γεννηθέντος Υἱοῦ, τοῖς Ἰουδαϊκοῖς δόγμασι συμπερόμενοι, μὴτε διὰ τῆς τοῦ κτίσματος προσκυνήσεως τῷ πῶματι τῶν ἐιδωλοτραούντων συγκαταπίπτοντες, ἀναγκαίως προδιατρέψομεν τῷ περὶ τούτων λόγῳ, θέντες αὐτῇ τοῦ Εὐνομίου τὴν βῆσιν ἔχουσαν οὕτως· *Οὕτω δὲ τούτων διηρημένων, εἰκότως φαίη τις ἂν τὴν κυριωτάτην καὶ πρώτην καὶ μόνην, ἐνεργεία τοῦ Πατρὸς ὑποστᾶσαν οὐσίαν, εἰς ἑαυτὴν δέχσθαι τὰς τοῦ γέννηματος καὶ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίας. Καὶ μετ' ὀλίγα, Μόνος δὲ ὁ Υἱός, φησὶν, τῇ τοῦ Πατρὸς ἐνεργείᾳ συστάς ἀκοινῶρητος ἔχει τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηχότα σχέσιν. Ἐν δὲ τοῖς πρὸ τούτου· Τὸν γεγεννητὸν γέννημα λέγειν μὴ παρατεῖσθαι φησὶ τῆς γεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τσαυτήν τῶν ὀνομάτων οικειομένης σχέσιν.*

Οὕτω τοίνυν προδήλου τῆς ἐν τοῖς εἰρημένους οὐσίας ἐναντιότητος, θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι τῆς ἀγγίχειας τοὺς ἐπαινετὰς τούτου τοῦ δόγματος. Ἄπορον γὰρ ἂν εἴη πρὸς ὅ τι τῶν εἰρημένων παρ' αὐτοῦ τραπέτητες, οὐκ ἂν πλημμελοῖεν εἰς τὸ λειπόμενον. Ὁ πρῶ-

ταρος κατασκευάζει λόγος αὐτῷ, τὴν γεννηθεῖσαν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων ἀκαιοῦσθαι σχέσιν· ἢ νῦν τεχνολογία τὸ ἐναντίον φησὶν, Ἀκουῶντησιν ἔχειν τὸν Υἱὸν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα σχέσιν. Ἐὰν τῷ πρώτῳ πιστεύσωσιν, οὐ παραδέξονται πάντως τὸ δεύτερον· ἐὰν πρὸς τοῦτο βέβῳσι, κατὰ τῆς πρώτης ὑπολήψεως στήσονται. Τίς αὐτοῖς διαλύσει τὴν μάχην; Τίς μεσιτεύσει τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ; Τίς συμβιδάσει πρὸς συμφωνίαν τὴν στάσιν; αὐτῆς τῆς εὐχῆς πρὸς ἑαυτὴν ἐκ τῶν λεγομένων μερισομένης, καὶ πρὸς τὴν ἐναντιότητα τῶν δογματικῶν διελκομένων. Ἡ τοῦτο τῆς προφητείας ἐστὶ τάχα ἀνιγγμα, ὃ περὶ τῶν Ἰουδαίων φησὶν ὁ Δαβὶδ· ὅτι Δισχίσθησαν καὶ οὐ κατεσύρησαν. Ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ πρὸς τὴν ἐναντίωσιν τῶν δογματικῶν διασχίζομενοι τὴν τοῦ πλημμελήματος αἰσθησὶν ἔχουσιν. Ἄλλὰ φέρονται διὰ τῶν ὤτων, ἀμφορῶν δίκην πρὸς τὸ δοκοῦν τῷ μετατιθέντι περιγόμενοι. Ἦρεσκον αὐτῷ τὴν γεννηθεῖσαν οὐσίαν προσφυῶς τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχειν εἰπεῖν, εὐθύς καθάπερ οἱ νυστάζοντες τοῖς εἰρημένοις ἐπένευσαν· μετέθετο πάλιν πρὸς τὸναντίον τὸν λόγον· καὶ ἀρνεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα σχέσιν· πάλιν οἱ φίλτατοι καὶ τούτῳ συννεύουσιν, ὡσπερ αἱ τῶν σωμάτων σκιά, τῇ αὐτομάτῳ μιμῆσει πρὸς τὴν τοῦ προάγοντος συμμετασχηματίζονται κίνησιν. Ὅπηπερ ἂν ἐθέλη πρὸς τοῦτο βέποντες, κἄν ἑαυτῷ μάχεται, καὶ τοῦτο καταδεχόμενοι. Ἄλλος τις οὗτος Ὀμηρικὸς κυκεὼν, οὐ τὰ σώματα τῶν φαρμακευμένων ἀλλάσων εἰς ἄλλωσιν μορφάς, ἀλλὰ κατὰ τῶν ψυχῶν ἐνεργῶν τὴν ἐπὶ τὸ ἄλογον αὐτῶν μεταμόρφωσιν. Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνων ὁ λόγος φησὶν, ὅτι βέλαιος αὐτῶν ὁ νοῦς ἦν, ἀλλοιωθέντας πρὸς τὸ θηριώδες τοῦ εἶδους. Ἐνταῦθα δὲ τῶν σωμάτων αὐτοῖς ἐν τῷ κατὰ φύσιν διαμενόντων, πρὸς τὸ ἄλογον αἱ ψυχὰι μεταπλάσσονται. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ φησὶν ἡ ποιητικὴ τερατεία, εἰς διαφόρων θηρίων εἶδη τοὺς φαρμακευθέντας ἀλλάσσεισθαι, κατὰ τὸ ἀρέσκον τῇ παρασοφισομένη τὴν φύσιν· τὰ αὐτὰ καὶ νῦν γίνεται παρὰ τοῦ Κιρκαίου, τούτου κρατήρος. Οἱ γὰρ ἐμπίνοντες τῆς γεσητευμένης ἀπάτης ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, εἰς διαφόρων δογματικῶν μορφάς ἀλλοιοῦνται, νῦν μὲν τούτῳ, πάλιν δὲ τῷ ἐτέρῳ μορφοῦμενοι. Καὶ ἐπὶ τούτοις οἱ γλυκύτατοι κατὰ τὴν τοῦ μύθου διασκευτὴν, ἀγαπῶσιν ἐτι τὸν τῆς τοιαύτης ἀλογίας αὐτοῖς ἐξηγουόμενον. Καὶ οἶόν τινα καρπὸν κρανίας, ἢ βάλανον, τοὺς διαβριπτομένους παρ' αὐτοῦ λόγους ὑποκεκυφότες ἐκλέγουσιν· σὺν δίκην πρὸς τὰ χαμαιβριφῆ τῶν δογματικῶν λαϊμάργως ἐπιτρέχοντες, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τε καὶ οὐρανίοις ἐνατενίζειν φύσιν οὐκ ἔχοντες. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τοῦ λόγου παρατροπὴν οὐχ ὀρώσιν, ἀλλὰ τὸ ἐπ' αὐτοὺς ἐλθὼν ἀνεξετάσως ἀρπάξουσιν. Οἶον δ' ἂν ἦν καὶ καθάπερ φασὶ τῶν διὰ μανδραγόρου κεκαρωμένων κώματι εἶναι καὶ δυσκινήσις κρατεῖσθαι τὰ σώματα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τούτοις διάκειται τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀπάτης ἀποναρκήσαντα.

mo ei astruebat, genitam essentiam et filii appellationem, talem nominum sibi asciscere et vindicare relationem, at præsens ejus artificiosa dissertatio contrarium nunc asserit : *Incommunicabilem inquit Filium habere cum eo qui ipsum genuit relationem*. Si primo fidem habent, nullo prorsus modo secundum admittent; si ad hoc vergant, adversus primam opinionem stabunt. Quis ipsis pugnam dirimet? Quis bello civili medius interveniet? quis seditionem ad concordiam coire faciet, cum hoc votum ad seipsum ex dictis sit divisum, et in contrarium dogmata sint distracta? An hoc prophetiæ fortasse est ænigma, quod de Judæis inquit David, quod *Divisi sunt et non compuncti***. Ecce enim neque ad dogmatum contrarietatem discissi, sui erroris sensum habent; sed amphorarum instar per aures feruntur, ad arbitrium ejus qui transversos agit circumacti. Placuit ipsi dicere genitam essentiam conjuncte sive adhæse filii appellationem habere, mox instar dormitantium dictis annuerunt : iterum in contrarium sermonem transtulit, et negat filii cum eo qui genuit relationem : huic rursus carissimi condicunt, quemadmodum corporum umbræ, spontanea imitatione ad motum progredientis configurantur, quocumque voluerit ad id sese contrahentes et vergentes, tametsi ipse sibi repugnet, hoc etiam approbantes. Altera sane est quædam Homericæ miscellanea potio, non corpora eorum qui veneno inficiuntur immutans in brutorum animalium figuras, sed in animas vires suas exserens, et in id quod brutum est et ratione caret transformationem efficiens. De illis enim fabula ait, quod firma ipsorum mens erat, immutata in ferinam humana forma. Hic vero corporibus in naturali figura permanentibus, in brutam et rationis expertem naturam animæ transformantur. Et ut illic narrat poetica prodigiosa fabula, in differentium belluarum species, veneno infectos sive incantatos immutari, sicut placebat veneficæ naturam adulteranti ac pervertenti : eadem etiam nunc fiunt a Circeæ hujus poculo; qui enim maleficum errorem et præstigias ex ejus scripto bibunt, in diversorum dogmatum formas transmutantur : nunc quidem in hoc, rursus vero in alterum transformati. Atque in his dulcissimi, secundum fabulæ apparatus, amant etiam eum qui se ipsis erroris et amentie ducem et magistrum præbet. Et veluti quemdam corni fructum vel glandem, proni et ab ipso projectos sermones in terram curvi colligunt, porcorum instar, ad humi projecta dogmata avidis faucibus adcurrentes, ad excelsa autem et caelestia intentis oculis contueri et spectare nequeunt. Quapropter ad contraria orationis perversionem non vident, sed quidquid ad ipsos venerit, inexplorato abripiunt. Quemadmodum aiunt corpora eorum qui mandragoræ esu veternosi facti sunt, profundo quodam sopore et

** Psal xxxiv, 16.

stupore corripī, haud secus horum animi sentiendi instrumenta afficiuntur ad erroris intelligentiam torpescētia. Grave quidem est occultis dolis ex quadam fallaci argumentatione per ignorantiam detineri. Verumtamen venia dignum erratum sive infortunium, si non esset voluntarium: sed consulto et data opera et adhibito studio ad mali experientiam pertrahi, non ignorantem calamitatem, omnem infortuniorum exsuperantiam pertransit. Quis talia fando temperet a lacrymis? Quis juste non doleat? cum audimus, quod piscium quidam gulosi nudum quidem propinquans ferrum fugiunt, ad escam vero decepti, spe cibi hamum pertrahunt et devorant. In quibus autem malum provisum est ac præcognitum, sponte ad hujus perniciem venire, piscium amentia miserabilius est. Illi enim ad interitum occultum per ingluviem illecti sunt; isti vero circum nudum impietatis hamum hiant, affectu quodam et assensu ratione carente interitum amantes. Quid enim hac contrarietate apertius, quam dicere eundem esse genitum et creaturam et sus alienari a Filii significantia?

Sed hæc quidem hactenus. At fortasse non abs re fuerit propositæ a nobis dictionis Eunomii omnem consequenter perspicere sententiam, ad orationis principium cursu revocato. Quæ enim sunt examinata et exquisita propter manifestam dictorum repugnantiam, prompte nos ab extremis ejus verbis contradictionem exordiri commoverunt. Hæc igitur ab Eunomio sunt dicta: *Sic igitur his divinis merito quis dixerit, principalissimam et primam et solam actu Patris subsistentem essentiam in seipsam recipere genuematis sive genituræ et facturæ, et creaturæ appellationes.* Primum igitur eos qui sermoni aures attentas habent, velini in memoriam sibi revocare, quod maxime propriam et principalissimam etiam Patris essentiam in prima scripta oratione autumat; per hæc verba sermonem producem: quod omnis secundum nostram dogmata completur sermo ex suprema et principalissima essentia. Et hic principalissimam dicit et primam Unigeniti essentiam. Quare ab utroque libro Eunomii voces componentes hunc ipsum testem communis essentia citabimus, qui alibi tale quiddam protulit: quod quorum æquem appellationes, horum natura nulla in re differt. Non enim quæ natura distant iisdem appellationibus significasset, qui sibi ipsi pugnat. Sed quoniam una in Patre et Filio essentia ratio, ob id omnino principalissimam quidem illam, principalissimam vero et hanc esse ait. Huic etiam rationi hominum consuetudo adstipulatur, quæ nulli quod est principalissimum applicat, cui nomen non vere et secundum naturam competat. Cujusmodi ex abusu quodam simulacrum aliquod, hominem dicimus. Sed proprie et principaliter hac voce nominamus animal, quod in natura demonstratur; et Deum similiter idolum interdum et dæmonium, et ventrem novit Scripturæ sermo appellare. Sed hæc tamen quod hujus nominis

Δεινὸν μὲν οὖν καὶ τοῖς κεκρυμμένοις δόλοις ἐκ τινὸς παραλογισμοῦ κατὰ τὸ λεληθὸς ἐνσχεθῆναι. Πλὴν ἀλλὰ συγγνωστὸν τὸ ἀτύχημα, ὅταν ἀκούσιον ἦ, τὸ δ' ἐκ προνοίας τινὸς καὶ σπουδῆς τοῦ κακοῦ τὴν πείραν ἐφέλκεσθαι, μὴ ἀγνοοῦντα τὴν συμφορὰν, πᾶσαν ὑπερβολὴν δυστυχημάτων παρέρχεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἄξιον σχετιάζειν, ὅταν ἀκούομεν ὅτι καὶ τῶν ἰχθύων οἱ λίγχοι, γυμνὸν μὲν προσεγγίζοντα τὸν σῖθρον φεύγουσι, πρὸς δὲ τὸ δέλεαρ ἀπατώμενοι, τροφῆς ἐλπίδι κατασπῶσι τὸ ἀγκιστρον. Ἐν οἷς δὲ πρόδηλόν ἐστι τὸ κακὸν, αὐτομολεῖν ἐκουσίως ἐπὶ τὸν θλεθρον τοῦτον, καὶ τῆς τῶν ἰχθύων ἀλογίας ἐστὶν ἀθλιώτερον. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὸν κεκαλυμμένον διὰ γαστριμαργίας ἀπήχθησαν θλεθρον· οἱ δὲ γυμνὸν περιχαίνοσι τῆς ἀσεθείας τὸ ἀγκιστρον· διὰ τινὸς ἀλόγου προσπαθείας ἀγαπῶντες τὸν θλεθρον· τί γὰρ ἂν ταύτης τῆς ἐναντιότητος γένοιτο προδηλότερον, ἢ τὸ λέγειν ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ ἐγεννήθη, καὶ κτίσμα ἐστὶ, καὶ τὸ προσφῶς ἔχει τῆς τοῦ Υἱοῦ κλήσεως, καὶ πάλιν ἀλλοτριούται τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας;

Fili nomen habere cognatum et adhærens, et rur-

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Χρήσιμον δ' ἂν ἴσως εἴη, τῆς παραθεθείας ἡμῖν τοῦ Εὐνομίου ῥήσεως πᾶσαν ἀκολουθῶν ἰδεῖν τὴν διάνοιαν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμόντας τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ νῦν ἐξετασθέντα, διὰ τὸ προφανὲς τῆς τῶν εἰρημένων ἐναντιότητος, προχείρωσ ἡμᾶς ἐκίνησαν ἐκ τῶν τελευταίων τῆς ἀντιρρήσεως ἀρξασθαι. Εἴρηται τοίνυν παρὰ τοῦ Εὐνομίου ταῦτα· Ὅστω δὲ τούτων διηρημένων, ἐκόντως φαίη τις ἂν τὴν κυριωτάτην καὶ πρώτην καὶ μόνην ἐνεργεῖα τοῦ Πατρὸς ὑποστώσαν οὐσίαν, εἰς ἑαυτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννηματος καὶ ποιήματος καὶ κτισματος προσηγορίας. Πρῶτον τοίνυν ὑπομησθῆναι τοὺς τῷ λόγῳ προσέχοντα; βούλομαι, ὅτι κυριωτάτην εἶναι καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ἐν τῇ πρώτῃ λογογραφίᾳ φησὶ· διὰ τούτων προαγαγῶν τῶν ῥημάτων τὸν λόγον, ὅτι πᾶς ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων συμπληροῦται λόγος ἐκ τῆς ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτης οὐσίας. Καὶ ἐν ταῦθα κυριωτάτην λέγει καὶ πρώτην τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν. Οὐκοῦν συνθέντες ἀφ' ἑκατέρου βιβλίου τὰς Εὐνομίου φωνὰς, αὐτὸν τοῦτον παραστησόμεθα μάρτυρα τοῦ κοινοῦ τῆς οὐσίας τὸν ἐτέρωθι ποῦ τὸ τοιοῦτον ἀποφηνάμενον· ὅτι ὧν αἱ αὐταὶ προσηγορίαι, τούτων οὐδὲν ἢ φύσις διάφορος. Οὐ γὰρ ἂν διεστώτα τῇ φύσει τῇ ταυτότητι τῶν προσηγοριῶν διεσθῆμαινεν, ὁ ἑαυτῷ μαχόμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς ἕν Πατρί καὶ Υἱῷ ὁ τῆς οὐσίας λόγος, διὰ τοῦτο πάντως κυριωτάτην μὲν ἐκείνην, κυριωτάτην δὲ καὶ ταύτην εἶναι φησι. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια, μηδὲν τὸ κυριώτατον ἐφαρμόζουσα, ὧ μὴ συναληθεύεται· τῇ φύσει τὸ ὄνομα. Οἷον ἀνθρώπων ἐκ καταχρήσεως τὸ ὁμοίωμα λέγομεν· ἀλλὰ κυρίως τῇ φωνῇ ταύτῃ κατονομάζομεν τὸ ζῶον τὸ ἐν τῇ φύσει δεικνύμενον. Καὶ θεὸν ὡσαύτως ἐφθάλων ὅταν καὶ δαιμόνιον, καὶ κοιλίαν οἶδεν ὁ τῆς Γραφῆς λόγος προσαγορεύειν· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ κύ-

ριον ἔχει καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Αἱ βρωμαίναντι τις κατὰ τὴν ἐνύπνιον φαντασίαν λέγεται· ἀλλ' οὐκ ἔστι κυρίαν βρωσίν τὴν φαντασίαν εἰπεῖν. Ὡσπερ τοίνυν ἐπίσης δύο τινῶν ἀνθρώπων κατὰ φύσιν ὑπεστηχότων, ἑκάτερον αὐτῶν κυρίως τῆ φωνῆ προσαγορεύομεν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰ δὲ τὴν ἀψυχὸν τις εἰκόνα πρὸς τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπον συνθεῖς ἀριθμήσειεν, δύο μὲν ἂν εἴποι, τὸν τε ἀληθῶς ὄντα καὶ τὸ ὁμοίωμα, οὐκέτι δ' ἂν καὶ τὸ κύριον ἀμφοτέροις προσμαρτυρήσειεν. Οὕτως εἴπερ ἄλλο τι παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἢ τοῦ Μονογενοῦς φύσις ὑπεννοεῖτο, οὐκ ἂν κυριωτάτην ἑκατέραν τῶν οὐσιῶν ὁ λογογράφος ὠνόμασε. Πῶς γὰρ ἂν τις τὰ διαφέροντα τῆ φύσει, τῆ ταυτότητι τῶν ὀνομάτων σημάνειεν; Ἄλλ' εἰσικεν ἡ ἀλήθεια καὶ διὰ τῶν πολεμούντων αὐτῆ φανεροῦσθαι, μὴ δυναμένου καθάπαξ μηδὲ ἐν ταῖς τῶν ἔχθρῶν φωναῖς ὑπερισχύειν τῆς ἀληθείας τοῦ ψεύδους. Διὰ τοῦτο τῷ στόματι τῶν ἀντικειμένων καὶ μὴ εἰδόντων ἃ λέγουσιν ὁ τῆς εὐσεβείας ἀνακηρύσσεται λόγος· καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Καίφα το σπητήριον ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Κυρίου πάθος προηγόρευτο, οὐκ εἰδότες ὁ λέγει. Οὐλοῦν εἰ κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τῆς οὐσίας τὸ κυριώτατον, τοῦ Πατρὸς λέγω καὶ τοῦ Υἱοῦ· τίνα χώραν ἔχει τὸ παρηλλάχθαι τὰς οὐσίας ἀλλήλων λέγειν; Ἡ πῶς ἐν αὐταῖς ἢ πρὸς τὸ δυνατώτερον τε καὶ μείζον καὶ προτιμότερον ἐνθεωρεῖται διαφορὰ, τῆς κυριωτάτης οὐσίας οὐδεμίαν παραδεχομένης ἐλάττωσιν; Τὸ γὰρ ἀτελῶς ὄν, ὅτιπερ ἂν ἦ, κυρίως οὐκ ἔστιν, οὐ φύσις, οὐ δύναμις, οὐκ ἀξίωμα, οὐκ ἄλλο τι τῶν καθ' ἕνα καὶ θεωρουμένων οὐδὲν· ὥστε ἡ κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ὑπεροχὴ, καθὼς ἡ ἀίρεσις βούλεται, τὸ ἀτελὲς τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς διελέγχει. Εἰ οὖν ἀτελής, οὐ κυρία· εἰ δὲ κυριωτάτη, καὶ τελεία πάντως. Τέλειον γὰρ τὸ ἐλλιπέος ὀνομάζεσθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Ἄλλ' οὐδὲ συγκριτικῶς ἀντιπαρθεμένου τελείου πρὸς τέλειον, διαφορὰν τίνα κατὰ πλεονασμὸν ἢ ἐλλείψιν γινωσκμένην δυνατὸν ἐστὶν ἐπινοῆσαι. Μία γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν, ὥσπερ ἐπὶ κανόνος, ἡ τελειότης, οὕτε κοιλαινομένη τῇ λείποντι, οὕτε ἀνωμαλοῦσα τῷ πλεονάζοντι. Τὴν μὲν οὖν ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος τοῦ Εὐνομίου συνηγορίαν, ἱκανῶς ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἰδεῖν· μᾶλλον δὲ οὐ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν σπουδῆν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἑαυτὴν μάχην. Δι' ὧν γὰρ τὸ ἡμέτερον δόγμα τοῖς ἰδίαις συνίστησι λόγοις, καὶ ἑαυτοῦ τρέπει τὰ μηχανήματα. Ἡμεῖς δὲ πάλιν τοῖς γεγραμμένοις κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν ἀκολουθήσομεν, ὡς ἂν φανερόν γένοιτο πᾶσιν, ὅτι πλην τοῦ βούλεσθαι κακοῦργεῖν, οὐδεμίαν ἰσχὺν πρὸς τὴν κακίαν ἢ παρ' αὐτῶν λόγος ἔχει.

Ἀκούσωμεν τοίνυν τῶν εἰρημένων. *Εἰκότως φαίη τις ἂν τὴν κυριωτάτην καὶ πρώτην καὶ μόνην ἐνεργεῖα τοῦ Πατρὸς ὑποκῆσαν οὐσίαν εἰς ἑαυτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποι-*

A proprium est non habent et reliqua hujusmodi. In somnis quidam edisse per visionem dicitur, sed visionem sive imaginationem non licet dicere propriam escam. Quemadmodum igitur duobus æque hominibus secundum naturam existentibus, utrumque ipsorum proprie hac voce hominem appellamus. Quod si inanimam quis imaginem cum homine secundum veritatem componens numeraverit, duos quidem dixerit, et eum qui vere est, et per similitudinem dicitur; sed non amplius utrisque quod hujus nominis est proprium assignaverit. Sic si quid aliud et diversum a Patris essentia Unigeniti natura mente conciperetur, non amplius maxime propriam utramque essentiam hic scriptor nominasset. Quomodo enim quis quæ natura differunt iisdem nominibus significaret? Sed veritas etiam per eos qui ipsam bello lacessunt videtur manifestari, quia non potest omnino neque etiam in inimicorum vocibus veritati prævalere mendacium. Idcirco adversariorum ore quæ dicunt nescientium pietatis sermo prædicatur: quemadmodum in Caïpha salutaris pro nobis Domini passio prænuuntiabatur, nesciente quid diceret²². Ergo si commune est in utrisque, quod essentia est principalissimum, Patre dico et Filio: quam causam habet essentia a se invicem disjunctas et separatas esse dicendi? vel quomodo in ipsis cum eo quod potentius et majus et præstabilius est, inspicitur differentia, cum principalissima essentia nullam C imminutionem admittat? Quod enim imperfecte est, quodcumque fuerit, proprie non est, non natura, non vis, non dignitas, non aliud quiddam eorum quæ in unoquoque spectantur. Ita ut Patris quæ est secundum essentiam eminentia, sicut vult hæresis, imperfectam Unigeniti essentiam arguat. Si igitur imperfecta, non est principalis et propria. Si autem principalissima est, et maxime propria, etiam perfecta omnino. Quod enim deficit perfectum nominari natura non potest. Sed neque compare, si cum perfecto perfectum componatur, differentiam aliquam per redundantiam vel defectum factam fas est intelligere. Una enim in ambobus, sicut in norma, perfectio est, quæ neque cavatur sive vacuatur propter defectum, neque rudis est, et inæqualis propter redundantiam. Quare pro nostro dogmate Eunomii patrocinium abunde satis ex his quæ dicta sunt licet perspicere. Imo vero non pro nobis studium, sed secum dissidium. Per quæ enim nostrum dogma suis commendat sermonibus, in seipsum vertit machinamenta et astus. Nos autem rursus scripta ad verbum sequemur, ut manifestum et planum fiat omnibus, quod eorum sermo nullam habet vim aliam ad vitium, quam malitiose et dolose nocendi voluntate.

Audiamus igitur ea quæ sunt ab eis dicta. *Merito dixerit aliquis maxime propriam et primam et solam actu Patris subsistentem essentiam ad seipsam admittere gennematis sive geniturae et facturae et*

²² Joan. xi, 51.

creaturæ appellationes. Quis ignorat creaturæ vocem in Dei Filio dictam id esse quod Ecclesiam ab hæresi separet? Quamobrem cum sit apud omnes eerta concessaque secundum dogma differentia, eum qui demonstrare nititur suas opiniones nostris veriores, quid agere congruentius erat? An scilicet proprium sermonem conficere, ex iis rationibus quibus demonstrare possit oportere Dominum existimare creatum esse? an vero hoc prætermisso, audientibus persuadere et affirmare, quod ea quæ dubia sunt et controversa, omnino sunt certa, vera et concessa? Illud equidem affirmo: fortasse autem etiam omnes quibus est intelligentia, hoc a contradicentibus exquirent, ut quod dissertationis principium est, id primo stabiliant super aliqua basi et fundamento cui contradici non possit: hoc autem sic constitutum demum in iis quæ sequuntur acriter instent et decertent. Hic autem, omisso illo stabilimine quod oporteat ipsum creatum esse putare, cætera persequitur, non subsistenti propositioni ratiocinationum consequentiam accommodans: quale quid usu venit his qui vanis cupiditatibus animum applicantes profunde cogitant, vel ad regnum vel ad aliud quiddam eorum quæ vehementer expetuntur cogitationibus effusi. Non ut ipsis aliquid eorum quæ summo studio expetunt eveniat, agitant animo, sed tanquam eo præsentem sibiipsis disponunt et dispensant pro arbitrio fortunæ felicitatem: voluptate quadam in falsa rerum specie et imagine ludentes animo vagantur. Sic nobis sapiens iste scriptor, tritam mukum et vulgatam suam dialecticam nescio ubi sapiens, priusquam id de quo quæritur demonstraverit, tanquam parvulus quibusdam pueris captiosam hanc et inconditam sui dogmatis futilitatem sive importunam loquacitatem confabulando obtrudit, velut narrationem quamdam petulantem et lascivam exponens. Dicit enim Patris actu subsistentem essentiam recipere gennematis (genituræ) et facturæ et creaturæ appellationem. Quænam ratio demonstravit velut fabrili quadam operatione Filium subsistere: Patris vero naturam inefficacem velut ad Filii hypostasim manere? hoc enim erat de quo ambigebatur, et quod quærebatur, utrum subsistentia Patris Filium genuit, utrum quid eorum quæ extrinsecus comitantur naturam, hunc fecit. Quoniam igitur Ecclesia divina doctrina erudita Unigenitum credit vere esse Deum, et deorum multitudinem abominatur, et propterea naturarum discrimen non admittit, ne essentiarum differentia in numerum divinitates incidant. Quod quidem non est aliud quam deorum turbam in vitam inducere. Hæc igitur Ecclesia cum populariter doceat, quod ex essentia veri Dei, verus Deus secundum essentiam Unigenitus est Deus. Eum autem qui his concessis et cognitis decretis repugnat et contradicit, quomodo anticipatam opinionem evertere oportebat? Nonne debuit oppositum sermonem

A ἡµατος καὶ κτίσματος προσηγορίας. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ χωρίζον ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τοῦ κτίσματος ἐστὶ φωνὴ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένη; Οὐκοῦν ὁμολογουμένης παρὰ πᾶσι τῆς κατὰ τὸ δόγμα διαφορᾶς, τὸν ἐπιχειροῦντα δεικνύειν τῶν ἡμετέρων τὰς ἰδίας ὑπόληψεις ἀληθεστέρας. τί πράττειν εὐλογώτερον ἦν; Κατασκευάζειν δηλονότι τὸν ἴδιον λόγον, δι' ὧν οἶόν τε ἦν, ἀποδεικνύντα κτιστὸν τὸν Κύριον εἶναι δεῖν οἰεσθαι; Ἡ τοῦτο παρέντα, νομοθετεῖν τοῖς ἀκούουσιν, ὡς ὁμολογούμενα τὰ ἀμφιβαλλόμενα λέγειν; Ἐγὼ μὲν ἐκεῖνό φημι· τάχα δὲ καὶ πάντες οἷς μέτεστι διανοίας, τοῦτο παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων ἐπιζητήσουσι, τὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου πρῶτον ἐπὶ τινος ἀναντιρρήτου βάσεως στήσαντας. Οὕτως τοῖς ἀκολουθοῖς ἐναγωνίζεσθαι, οὕτωσι τοίνυν B ἀφελὲς τὴν περὶ τοῦ χρῆναι κτιστὸν αὐτὸν οἰεσθαι κατασκευῆν, τὰ ἐφεξῆς διεξέρχεται· τῷ ἀνυποστάτῳ λήμματι τὴν τῶν λογισμῶν ἀκολουθεῖαν ἀρμόζων· οἶόν τι πάσχουσιν οἱ ταῖς ματαίαις ἐπιθυμίαις κατὰ ψυχὴν ἐμβαθύνοντες, ἢ πρὸς βασιλείαν ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν σπουδαζομένων ταῖς ἐννοαῖς διαχεόμενοι. Οὐχ ὅπως ἀν γένονται τῶν σπουδαζομένων αὐτοῖς ἐπινοοῦσιν· ἀλλ' ὡς τοῦτο παρόντος διατιθέασιν ἑαυτοῖς καὶ οἰκονομοῦσι· πρὸς τὸ δοκοῦν τὸ εὐτύχημα, διὰ τινος ἡδονῆς τοῖς ἀνυπάρκτοις ἐπιπλανώμενοι. Οὕτως ἡμῖν καὶ ὁ σοφὸς λογογράφος τὴν πολυθρύλλητον ἑαυτοῦ διαλεκτικὴν οὐκ οἶδα ὅπου κατακοιμήσας, πρὶν ἀποδείξῃ περὶ τοῦ ζητούμενου, καθάπερ τισὶ παιδίοις διαμυθολογεῖται τὴν ἀπατηλὴν ταύτην καὶ ἀκατάσχετον τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος φλυαρίαν, C οἷον διήγημά τι παροῖνον ἐκτιθέμενος. Λέγει γάρ τὴν ἐνεργεῖα τοῦ Πατρὸς ὑποστᾶσαν οὐσίαν δεχέσθαι τὴν τοῦ γεννηματος καὶ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίαν. Τίς ἀπέδειξε λόγος ἐνεργεῖα τιτὶ κατασκευαστικῆ τὸν Υἱὸν ὑποστῆναι, τὴν δὲ φύσιν τοῦ Πατρὸς ἀνεργητὸν ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ μείναι; Τὸ γὰρ ἀμφιβαλλόμενον τε καὶ ζητούμενον, τοῦτο ἦν· εἴτε ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, εἴτε τι τῶν ἔξωθεν παρεπομένων, τῇ φύσει τοῦτον εἰργάσατο. Τῆς τοίνυν Ἐκκλησίας κατὰ τὴν θεῖαν διδασκαλίαν ἀληθῶς θεῖον εἶναι τὸν Μονογενῆ πιστευσούσης, τὴν δὲ πολυθεον δεισιδαιμονίαν βδελυσσομένης, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν οὐ προσδεχομένης, ὡς ἀν μὴ D τῇ παραλλαγῇ τῶν οὐσιῶν ὑπὸ ἀριθμὸν αἰ θεϊότερες πίπτοιεν. Ὅπερ οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον, ἢ τὴν πολυθεῖαν πάλιν ἐπεισάγειν τῷ βίῳ. Ταῦτα τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας ἰδιωτικῶς διδασκούσης, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀληθινὸς Θεὸς κατ' οὐσίαν ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεός. Τὸν ἀντιβαίνοντα τοῖς ἔγνωσμένοις, πῶς ἀνατρέπειν ἔδει τὴν προειλημμένην ὑπόληψιν; Οὐχὶ τὸ κατασκευάζειν τὸν ἀντικείμενον λόγον διὰ τινος ὁμολογουμένης ἀρχῆς συναποδεικνύοντα τὸ ἀμφίβολον; Οὐχ ἀν οἶμαί τινα τῶν νῦν ἐχόντων ἕτερόν τι παρὰ ταῦτα ζητῆσαι. Ἀλλ' οὕτως ἀπὸ τῶν ἀμφισβητούμενων ἄρχεται, καὶ ὡς ἀποδειγμένων, ἀρχὴν τῷ ἐφεξῆς δίδωσι λόγῳ. Ἀποδειχθέντος γὰρ πρότερον ὅτι διὰ τινος ἐνεργείας ὁ Υἱὸς ὑπέστη· τίς ἀν ἦν μάχη πρὸς τὸ ἐπίμμενον, τὸ

εις εαυτην δεχθεσαι την του ποιηματος προσηγοριαν λεγειν, την δι' ενεργειας τινος υποστδσαν ουσίαν; Έως δ' αν ακατάσκειον η το προηγούμενον, πώς ισχύν έχει το εφεπόμενον, είπάτωσαν οι της άπάτης συνήγοροι. Καί γάρ ει τις πτηνόν γενέσθαι καθ' ύπόθεσιν δοίη τον άνθρωπον, περι των εφεξής ουκ-έτι δοθήσεται. Καί πθήσεται γάρ πως ο πτηνός γε-νόμενος, και άνω της γής εαυτον άνάξει μετάρσιος επί πεπερύγων δι' άέρος φερόμενος· άλλα σκεπτέον πώς αν γένοιτο πτηνός, ο την φύσιν ου λαχών εν-αέριον. Τούτου δε μη έντος, μάταιον το μετά τούτο διεξιέναι.

structum fuerit, quomodo robur habebit consequens? dicant hujus erroris sive fraudis patroni. Nam si quis verbi gratia ex hypothesis hominem alatum concederet, de sequentibus non amplius dubitaretur. Nam alatus factus volabit sursumque supra terram sese attollet passis alis suspensus, et sublimis per aerem feretur. Sed quomodo esse queat alatus, considerandum, qui naturam aeriam non est sortitus. Quod cum non ita sit, vanum est quod postea sequitur exponere.

Κάκεινος τοίνυν τούτο πρώτων επιδειξάτω, το μά- την πεπιστευκέναι την Έκκλησίαν άληθώς είναι τον μονογενή Υιον, ου κατά θέσιν εισποιηθέντα ψευδω-νύμω Πατρί· άλλα κατά φύσιν γεννητώς εκ του έν-τος έντος, μη άπεξενωμένον της του γεννήσαντος φύσεως. Ταύτα πρώτων ως ψευδή διελεγγάτω, και πότε περι των ακολουθών διεξιών πιθανός εσται. Έως δ' αν το πρώτων αναπόδεικτον η, φλυαρίας εστίιν έμφιλοχωρείν τοις δευτέροις. Καί μοι μηδεις υποκρουέτω και το παρ' ημών διομολογούμενον δια κατασκευής κυρωθηναι· άρχει γάρ εις άπόδειξιν του ημετέρου λόγου το εχειν πατρθεν ηκουσαν προς ημάς την παράδοσιν, οίον τινα κληρον δι' ακολουθίας εκ των άποστόλων δια των εφεξής άγιών παραπεμ-φθέντα· οι δε προς την καινότητα ταύτην μετα-τιθέντες τά δόγματα, πολλής αν δέοιντο της εκ των λο-γισμών συμμαχίας, ει μέλλοιεν μη τους κονιορτώδεις των ανθρώπων και ευρίπιστους, άλλα και τους έμ-βριθεις τε και βεδικότας ταίς διανοίαις προσάγεσθαι· Έως δ' αν ακατάσκειος αύτοις και αναπόδεικτος ο λόγος προφέροιτ' αν, τίς ούτως ήλίθιος και κτηνώ-δης, ως των ευαγγελιστών τε και άποστόλων, και των καθεξής εν ταίς Έκκλησίαις διαλαμφάντων, άσθενεστέραν την διδασκαλίαν δια της αναποδεί-κτου φλυαρίας ποιήσασθαι;

Ίδωμεν δε και το διαφορώτατον της άγγινολας του λογογράφου, όπως τη περιουσίη της διαλεκτικής έμ-πειρίας προς τούναντιον εύμηχάνως τους άκραιότε-ρους έφέλκεται. Προσέρριψε τη του ποιηματος και κτίσματος προσηγορία και την φωνήν του γεννηματος, είπων, εις εαυτην δεχθεσαι τά όνόματα ταύτα του Υιου την ουσίαν. Καί ωςπερ εν μεθυόντων συνεδρίω δημηγορών οσεται μηδενι κατάρορον εαυτου την περι το δίγμα κακουργίαν γενήσεσθαι. Τω γάρ συνάψαι το γέννημα τω κτίσματι τε και τω ποιήματι, εκκλέ-πτειν ήγειται την κατά το σημαίνόμενον των όνομά-των διαφοράν, δια της των άκοινωνήτων συντάξεως. Ταύτα τά σοφά της διαλεκτικής μηχανήματα· άλλ' ημάς οι ιδιώται τω λόγω, το μέν είναι τούτο κατά την φωνήν και την γλώσσαν, όπως ο λόγος περι ημών

A construere et conficere ex aliquo vero et concessio principio demonstratione facta ejus quod dubium et controversum erat? neminem arbitror eorum qui mentis sunt compotes aliud quidquam praeter haec quaerere. Sed iste ab incertis et dubiis exorditur, et tanquam demonstratis sequenti sermone dat principium. Si enim hoc prius esset demonstratum, actu quodam et operatione extranea Filium subsistere, quae controversia esset ad id quod sequitur, nempe dicere essentiam actu aliquo subsistentem in seipsam admittere facturae appellationem? Quandiu hoc antecedens rude nec praestructum fuerit, quomodo robur habebit consequens? dicant hujus erroris sive fraudis patroni. Nam si quis verbi gratia ex hypothesis hominem alatum concederet, de sequentibus non amplius dubitaretur. Nam alatus factus volabit sursumque supra terram sese attollet passis alis suspensus, et sublimis per aerem feretur. Sed quomodo esse queat alatus, considerandum, qui naturam aeriam non est sortitus. Quod cum non ita sit, vanum est quod postea sequitur exponere.

B. Ille igitur hoc primum ostendat Ecclesiam frustra credidisse vere esse unigenam Filium, non adoptione ascitum falsi nominis Patri; sed secundum naturam per viam generationis ex eo qui est existentem; non externum neque alienum ab ejus qui genuit natura: haec primum ut falsa arguat, et tunc de consequentibus disputator persuasorius erit. Sed quandiu primum indemonstratum fuerit, nugatorium est in secundis inherere. Nullus mihi subrepet quod illud etiam quod a nobis pro confesso habetur, rationibus et argumentis indigeat confirmari et probari; sufficit enim ad nostri sermonis demonstrationem quod habeamus a patribus venientem ad nos traditionem, velut haereditatem quamdam per successionem ex apostolis per sanctos sequentes transmissam. Qui autem ad novitatem hanc transmutant dogma multis indigerent rationum argumentis et auxiliis, si non pulverulentos et agitatae faciles sive Euripi more mobiles homines, sed etiam graves et constantes et propositi tenaces essent ad suam sententiam adducturi. Quandiu autem rudis nec probabilis et indemonstratus eorum sermo ita proferetur, fatuus et brutus habebitur, ut qui evangelistarum et apostolorum, et eorum qui deinceps in Ecclesiis illuxerunt, doctrinam infirmioreni indemonstrabili garrulitate faciat.

Sed scriptoris solertiae et ingenii praestantissimum acumen perspiciamus, quomodo quidem affluentia experientiae dialecticae in contrarium facile simpliciores attrahit. Facturae et creaturae appellationi vocem etiam gennematis (id est, progeniei) adjecit cum dixit, Filii essentiam in seipsam haec nomina recipere; et velut in ebriorum consensu concionans nemini putat suum in dogmate maleficium planum et perspicuum fore. Nam creaturae et facturae compingendo gennema (genituram) nomen differentiam secundum significatum clam et furtim se tollere existimat, haec nomina quae nullam inter se habent communionem, simul componendo. Haec sunt docta dialecticae machinamenta; sed nos rudes et imperiti sermone, hoc quidem

esse secundum vocem et linguam, quod quidem A de nobis demonstrat oratio, non inficiamur. Auriculas autem, sicut ait Propheta, nobis aptatas esse et compositas ad auditum bene intelligentem confitemur. Propterea per compagem nominum quæ nullam inter se habent communionem, ad significatorum confusionem neutsquam inducimur. Nam etsi magnus Apostolus in eodem orationis contextu nominet ligna et fenenum et stipulam, aurumque et argentum et lapides pretiosos³³; tamen et numerum eorum quæ recensuit summam computamus, atque etiam naturam eorum quæ nominata sunt proprie et singulariter prout cuique convenit non ignorabimus; sic etiam nunc genema et factura cum de eodem nominata sint, ex vocibus ad significata transeuntes, non eandem in quoque B nominum intelligentiam intuemur: aliud enim τὸ κτίσμα (creatura), aliud vero significat τὸ γέννημα (genitura sive progenies) Ita ut etsi ille misceat ea quæ nequeunt commisceri: intelligens auditor distincte audiet et demonstrabit ex his esse quæ fieri non possunt, γεννήματος γενιτῆς et κτίματος; facturæ appellationem unam aliquam in seipsam recipere naturam. Si enim horum alterum vero dici posset, mendacium necessario erit alterum. Quare si κτίσμα factura esset, non esset γέννημα (genitura): et vice versa, si nomine. Sed ait Eunomius, in seipsam recipere (facturæ) et κτίματος (creaturæ) appellationes.

Sed nunquid per ea quæ sequuntur hunc sine capite et sine radice sermonem confirmavit, qui quidem ex iis quæ prius dicta sunt nullo robore fundata est ad id quod superædificatum est? An etiam reliqua eadem vanitate laborant, a nullo ex rationibus petito auxilio robor adepti; sed latam et inconditam velut in somniorum narratione blasphemiarum expositionem habentia? Dicit enim dictis hæc anaëctens: *Immediatam quidem sive nullo intercurrente medio habentem generationem, impartibiliter autem servantem cum eo qui genuit et fecit, et creavit relationem.* Si enim, eo dempto quo dicit, *immediatum et impartibilem*, ipsam in seipsa verborum sententiam spectemus, inveniemus quod ubique doctrinæ delirium et meras nugas nulloque rationis momento confirmatum sermonem auribus deceptorum projicit. *Eum qui genuit*, inquit, *et qui creavit, et qui facit.* Hæc etsi tria videntur, duorum tamen sensuum significantiam habent, quia duæ sunt ex eis voces quæ æquivalent et conveniunt inter se in eodem sensu. Nam τὸ ποιεῖν, hoc est *facere*, et τὸ κτίζειν (a), id est *creare*, idem est prorsus; verum generatio differt ab utrisque. Cuius igitur communis hominum opinio ad differentiam sensus ex verborum significantia dividatur;

³³ I Cor. iii, 12.

(a) Hoc verbum est secundum Græcam phrasim; nam pro eodem τὸ κτίζειν et τὸ ποιεῖν Græci ponunt. Latini autem differre dicunt: nam creare

δείκνυσιν, οὐκ ἀρνούμεθα. Ὅτι δὲ καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, κατηρτίσθαι καὶ ἡμῖν πρὸς ἀκοὴν εὐσύνετον, ὁμολογοῦμεν. Διόπερ οὐδὲν διὰ τῆς συναφείας τῶν ἀκοινωνήτων ὀνομάτων εἰς τὴν τῶν σημαινόμενων σύγχυσιν ὑπαγόμεθα· ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος κατὰ ταῦτον ὀνομάση ξύλα καὶ χόρτον, καὶ καλάμην, χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον καὶ λίθους τιμίους· καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μνημονευθέντων ἐπὶ κεφαλαίου συλλογίζόμεθα, καὶ τὴν φύσιν ἐκάστου τῶν κατωνομασμένων ἰδιαζόντως οὐκ ἀγνοήσομεν· οὕτω καὶ νῦν γεννήματος καὶ ποιήματος κατὰ ταῦτον μνημονευθέντων, ἐκ τῶν φωνῶν ἐπὶ τὰ σημαινόμενα μεταβάντες, οὐ τὴν αὐτὴν ἐκάστην τῶν ὀνομάτων ἐνθεωροῦμεν διάνοιαν. Ἄλλο γάρ τι τὸ κτίσμα, καὶ ἕτερον σημαίνει τὸ γέννημα· ὥστε καὶ ἐκεῖνος μιγνῆται τὰ ἀμικτα· ὁ συνετὸς ἀκροατὴς διακεκριμένως ἀκούσεται καὶ δεῖξει τῶν ἀδυνάτων εἶναι τὴν τοῦ γεννήματος καὶ τὴν τοῦ κτίματος προσηγορίαν, μίαν τινὰ φύσιν εἰς ἑαυτὴν δέχεσθαι. Εἰ γὰρ τὸ ἕτερον ἀληθεύοιτο τοῦτων, ψευδὸς ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ ἕτερον. Ὅστε εἰ κτίσμα εἴη, μὴ εἶναι γέννημα· καὶ τὸ ἔμπαλιν, εἰ γέννημα λέγοιτο, ἀλλοτριεῖσθαι τῆς ἐπωνυμίας τοῦ κτίματος. Ἀλλὰ φησὶν ὁ Εὐνόμιος, εἰς ἑαυτὴν δέχεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος καὶ κτίματος προσηγορίας.

γέννημα (genitura) diceretur, alienaretur a facturæ Filii essentiam γεννήματος (genituræ) εἰ ποιήματος

Μὴ τι διὰ τῶν ὑπολοίπων κατηρτίσαστο τὸν ἀκέφαλον τοῦτον καὶ ἀρρίζον λόγον, ὃς οὐδεμίᾳ διὰ τῶν πρώτων κατεβλήθη πρὸς τὸ κατασκευαζόμενον δυνάμει; Ἡ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἔχεται ματαιότητος, οὐκ ἀπὸ τινος τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας τὴν ἰσχὺν προλαβόντα· ἀλλὰ διεξοδικῆν τε καὶ ἀκατάσκευον ὡσπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὀνειρῶν διηγήσεως τὴν τῆς βλασφημίας ἐκθεσὶν ἔχοντα; Λέγει γὰρ τοῖς εἰρημένοισι ἐπισυνάψας ταῦτα· ὅτι Ἀμειψίτευτον μὲν ἔχουσαν τὴν γέννησιν, ἀμερίστως δὲ σώζουσαν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ πεποιηκότα καὶ κτίσαντα σχέσιν. Εἰ γὰρ τὸ ἀμειψίτευτόν τε καὶ ἀμερίστον κατάλυπόντες, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς θεωρήσαιμεν τὴν τῶν ῥημάτων διάνοιαν, εὐρήσομεν ὅτι πανταχοῦ τὸ ληρώδες τῆς διδασκαλίας δι' οὐδενὸς ἰσχυροποιούμενον λόγου ταῖς ἀκοαῖς τῶν ἀπατωμένων προσρίπτεται. Τὸν γεγεννηκότα, φησὶ, καὶ κτίσαντα καὶ ποιήσαντα. Ταῦτα καὶν τρία δοκεῖ, δύο νοημάτων ἔχει τὴν σημασίαν, τῶν τὰς δύο φωνῶν ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλαις κατὰ τὴν ἔννοιαν. Τὸ γὰρ ποιῆσαι τῶν κτίσαι ταῦτόν ἐστιν· ἕτερον δὲ τὰ παρὰ εἰρημένοισι ἡ γέννησις. Τῆς οὖν κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψεως, πρὸς διαφόρους ἐννοίας ἐκ τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας μεριζομένης, τίς ἡμῖν ἐπέδειξε λόγος ταῦτόν εἶναι τῆ γέννησει τὸ ποιῆμα· ἵνα τὴν μίαν οὐσίαν τῆ τῶν

proprie dicitur, ex nihilo, facere vero ex aliqua subjecta materia.

ῤημάτων διαφορᾶ, προσαρμόσωμεν; Ἔως γάρ ἂν ἡ A
 συνήθης κρατῆ σημασία τῶν λέξεων, καὶ μηδεὶς εὐ-
 ρίσκεται λόγος ὁ μετασκευάζων εἰς τὸ ἐναντίον τὰς
 τῶν ῤημάτων ἐμφάσεις· οὐκ ἐνδέχεται μίαν τινὰ
 φύσιν πρὸς τὴν τοῦ ποιήματος καὶ γεννήματος ἔν-
 ωπιαν διασχισθῆναι. Ἐπειδὴ γάρ ἐφ' ἑαυτοῦ λεγόμε-
 νον τούτων ἐκάτερον, ἰδιάζουσας ἔχει τὴν ἔρμηνείαν,
 ἀνάγκη πᾶσα, οἰκείαν τε καὶ συγγενῆ τοῖς ὀνόμασι
 συνεπινοεῖσθαι καὶ τὴν σχετικὴν συζυγίαν. Καὶ γὰρ
 τὰ λοιπὰ τῶν πρὸς τι λεγομένων, οὐ πρὸς τὸ ἀλλό-
 τριόν τε καὶ ἀκατάλληλον ἔχει τὴν οἰκειότητα. Ἀλλὰ
 κἂν σιωπηθῆ πρὸς ὃ λέγεται, αὐτομάτως μετὰ τοῦ
 πρωτοτύπου καὶ τὸ συνεζευγμένον ἀκούεται· ὁ δὲ δη-
 μιουργός, δούλος, φίλος, υἷος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Πάντα
 γὰρ ὅσα τῇ πρὸς ἕτερον ἀναφορᾶ θεωρεῖται, τὴν οἰ-
 κείαν ἕκαστον, καὶ συνημμένην τοῦ δηλουμένου συγ-
 γίνειαν διὰ τῆς προσηγορίας παρίστησιν, ἄμικτον
 ἔχοντα τὴν πρὸς τὸ ἕτερογενὲς κοινωνίαν. Οὕτε γὰρ
 τοῦ δημιουργοῦ τὸ ὄνομα τῷ υἱῷ συνεζευκται, οὕτε
 ἡ τοῦ δούλου φωνὴ πρὸς τὸν δημιουργὸν ἀναφέρεται,
 οὕτε ὁ φίλος τὸν δούλον ἐδήλωσεν, οὕτε ὁ υἷος τὸν δε-
 σπότην· ἀλλὰ φανεράν καὶ διακεκριμένην τούτων ἐκά-
 στοῦ τὴν πρὸς τὸ κατάλληλον συζυγίαν ἐπιγινώσκο-
 μεν, νοοῦντες διὰ μὲν τοῦ φίλου ἕτερον φίλον, διὰ δὲ
 τοῦ δούλου τὸν κύριον· τὸ δὲ ἔργον διὰ τοῦ δημιουργοῦ,
 καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα. Οὕτω τοῖνον καὶ τὸ γέν-
 νημα πρὸς τι τὴν κυρίαν ἐμφασιν ἔχει. Οὐκοῦν συν-
 ἔειπται τῷ μὲν γεννήματι ὁ γεννήσας, τῷ κτίσματι
 ὁ κτίσας. (α.) Καὶ δεῖ πάντος, εἴγε μὴ μέλλοιμεν σύγχυ-
 σίν τινα τῶν πραγμάτων διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων
 ἱπαλλαγῆς ἐμποιεῖν, σώζειν ἐκάστῳ τῶν πρὸς τι λε-
 γομένων τὸ οἰκείως συσημαίνόμενον.

ille qui genuit τῷ γεννήματι (genitura) conjunctus
 confusionem quamdam per nominum immutationem
 suam et propriam servare significationem.

Φανεροῦς οὖν οὐσης τῆς τῶν λέξεων τούτων ἔννοιας,
 πρὸς ὃ τι βλέπει, πῶς ὁ διὰ τῆς λογικῆς τεχνολογίας
 πράγμων τὰ δόγματα, τὴν οἰκείαν τῶν πρὸς τι διά-
 νειαν, ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τούτων οὐ κατενόησεν; Ἀλλ'
 ἀρμόζειν οἶεται τῷ πεποιηκῶτι τὸ γέννημα, τῷ γε-
 γεννηκῶτι τὸ ποιήμα, λέγων τοῦ Ἰησοῦ τὴν οὐσίαν εἰς
 ἑαυτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος
 καὶ κτίσματος προσηγορίας· ἀμέριστον δὲ σώζειν
 τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκῶτα καὶ ποιήσαντα καὶ κτίσαντα
 σχέσιν. Τὸ γὰρ ἐν πρᾶγμα πρὸς διαφορὰς καταμε-
 ρισθῆναι, φύσιν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰησὺς τῷ Πατρὶ
 προσωκείωται, καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι· τὸ δὲ
 ποιήμα πρὸς τὸν πεποιηκῶτα τὴν ἀναφορὰν ἔχει·
 κἂν εἰ μὴ τινα κατάχρησιν ἐν ἀδιφόρῳ τινὲ συν-
 τηθεῖα ῤημάτων κυριωτέραν ἡγοῦτό τις εἶναι τῆς προσ-
 φωοῦς σημασίας...

T... (b) οὖν λογισμοῖς, καὶ ποίοις, κατὰ τὴν ἄμαχον
 διαλεκτικὴν ἐκείνην εἰς τούναντίον τὰς δόξας τῶν πολ-
 λῶν μεταστήσας ταῦτα κατεξουσιάζας διέξεισιν· ὅτι
 τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ κτίστου καὶ Πατρὸς νοου-

(a) Lege ex cod. Bavarico ap. Gretser... οὐκοῦν
 συνέξ. τῷ μὲν γεννήματι ὁ γεννήσας, ὁ δὲ κτίσας τῷ
 κτίσματι.

A quæ ratio nobis ostendit idem esse cum genera-
 tione facturam : ita ut unam eandemque essen-
 tiam verborum differentia accomodemus? Donec
 enim dictionum familiaris significantia prævaluerit,
 et nulla inveniatur ratio quæ verborum in con-
 trarium transmutet notas significationes, non fieri
 potest ut una aliqua natura ad facturæ et genitura
 notitiam discindatur : quandoquidem in seipsis
 cum dicitur horum utrumque, peculiarem habet
 interpretationem, necesse est prorsus, propriam-
 que et cognatam cum nominibus mente concipere
 mutuam et relativam conjugationem. Nam et reliqua
 quæ relata dicuntur, non ad alia quæ diversi sint
 generis relationem sive necessitudinem habent;
 sed etiamsi relatorum alterum taceatur, nihilo-
 minus sponte cum primitivo etiam conjugatum
 intelligitur. Veluti opifex, servus, amicus, filius,
 et quæ sunt ejusmodi. Omnia enim quæ per rela-
 tionem ad alterum considerantur propriam et co-
 hærentem ad id quod declaratur cognationem per
 appellationem animo repræsentant, nullamque om-
 ninem cum eo quod est diversi generis communio-
 nem possunt admittere. Neque enim opificis nomen
 cum filio conjugatum est; neque servi vox ad
 opificem refertur, neque amicus servum declaravit,
 neque filius dominum : sed apertam et distin-
 ctam horum cujusque inter se conjugationem co-
 gnoscimus, per amicum mente concipientes alterum
 amicum, et per servum, dominum : opus vero
 per opificem, per filium, patrem. Sic igitur hoc
 nomen γέννημα (genitura) cum aliquo confertur,
 et cum eo habet propriam significationem. Itaque
 est, et creator creaturæ cohæret, et nisi rerum
 inducere velimus, omnino oportet cuique relatorum

Cum sit itaque harum dictionum notitia mani-
 festa ad quod respicit hic, qui per dialecticum
 artificium dogmata profert, quomodo propriam re-
 latorum vim et sententiam in his nominibus non
 animadvertit? Sed genituram factori et facturam
 genitori conjugare autumat dicens, Filii essentiam
 in seipsam admittere γεννήματος (genitura) et
 ποιήματος (factura) et κτίσματος creaturæ ap-
 pellationes; impartibilem vero servare cum eo quæ
 genuit et qui fecit, et creavit relationem. Rem enim
 unam ad diversas relationes distribui naturæ non
 est consentaneum. Sed Filius quidem Patri naturali
 necessitudine conciliatus est, quod genitum est cum
 eo quod genuit, factura cum eo quod fecit habet
 mutuam relationem; nisi fortasse aliquam abu-
 sionem in indifferente quadam verborum consue-
 tudine magis propriam quis esse existimet quam
 sit naturalis significatio.

Quibus igitur rationibus, et qualibus secundum
 inexpugnabilem illam dialecticam in contrarium
 opiniones multorum transmutans hæc pro libito
 persequitur. Quod cum in omnibus Deus et crea-

(b) Idem cod., Τίτιν οὖν λογισμοῖς κ. π., quod
 interpres vidit.

tor, et Pater intelligatur et dicatur, Filius ad utrasque A
 appellationes apposite et congruenter se habeat, et
 creatura simul et genitura dicatur. Nam cum con-
 suetudo et exacta loquendi forma hæc nomina
 apte discernat, et generationis nomen usurpet in
 his quæ gignuntur ex ipsa essentia; nomen vero
 creaturæ in his quæ foris et extra construentis
 naturam consistunt. Quapropter in traditione cog-
 nitionis Dei, dogmata divina nobis tradiderunt,
 Patrem et Filium, non creatorem et opificium;
 ne quis mentis alienatæ error ad blasphemiam fle-
 ret, si ad alienum et peregrinum huiusmodi app-
 ellatio Filium depelleret, et ne aditum aliquem
 haberent hæc impia dogmata, quæ Unigenitum
 Patris a familiaritate sive necessitudine quæ est
 secundum essentiam separant et distrahunt. Nam B
 qui dicit facturæ appellationem Filio congruere,
 dicet procul dubio per consequentiam etiam facturæ
 Filii appellationem natura convenire. Quare
 si Filius est creatura, etiam cælum filius, et sin-
 gula quæ facta sunt a Domino secundum hunc
 scriptorem filii appellatione cognominantur. Si enim
 ille, non quia communem cum eo qui genuit nat-
 uram habeat, hoc nomine appelletur, sed quia
 creatus est, Filius nominatur: eadem dabit ratio,
 et agnum, et canem, et ranam, et quæcunque
 voluntate scientis subsistunt, filii appellatione
 nominari. Quod si horum unumquodque quia sit
 extra Filii naturam, Filius non est; neque Deus
 dicitur consequenter omnino, qui vere et proprie
 est Filius, propterea quod ex eadem natura cum
 eo qui genuit constat, Filius est, et Deus esse
 asseritur. Sed generationis notionem abominatur,
 et hoc nomen criminans carnalis naturæ ratione
 a divinis secretis separat: sed abunde satis
 in antecedentibus pro his sermo ostendit, quod
 secundum Prophetam, *Illic trepidaverunt timore
 ubi non erat timor* 24. Si enim in hominibus
 non omnem generationem demonstratum est ex
 affectu sive passione constare, sed aliam quidem
 materialem per affectum; aliam vero spiritalem
 puram et incorruptam. Quod enim generatum est
 ex spiritu, spiritus et non caro gignitur; in spi-
 ritu nulla patibilis conspicitur affectio. Quoniam
 igitur, per exempla nostra necessarium apparuit
 huic vanissimo scriptori vim divinam ac poten-
 tiam considerandam esse, discat et sibi persuadeat
 ex alio generationis modo in divina generatione
 quod affectus sit expers intelligere. Sed has tres
 inter se appellationes confundens, quarum duæ
 æquas habent vires: putat se auditores arripere
 per duarum vocum secundum significatum com-
 munionem, ita ut tertiam idem significare arbi-
 trentur. Quoniam enim facturæ et creaturæ ap-
 pellatio, id quod factum est extra naturam ejus
 qui fecit esse demonstrat, his vocem τοῦ γεννή-
 ματος [genituræ] adaptat, ut nos etiam nomen cum

μένον τε καὶ λεγομένου, ὁ Υἱὸς πρὸς ἀμφοτέρας τὰς
 προσηγορίας ἐπιτηδεύει· ἔχει, καὶ κτίσμα καὶ γέν-
 νημα κατὰ τὸ ἴσον λεγόμενος. Τῆς γὰρ τοῦ λόγου
 συνηθείας τε καὶ ἀκριβείας οἰκειῶς διακρινούσης τὰ
 τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, καὶ τὸ μὲν τῆς γεννήσεως
 ὄνομα ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας γεννωμένων λε-
 γούσης· τὸ δὲ τῆς κτίσεως ἐπὶ τῶν ἐξωθεν τῆς τοῦ
 κατασκευάζοντος φύσεως ἐπισταμένων. Καὶ διὰ
 τοῦτο τῶν θείων δογμάτων ἐν τῇ παραδόσει τῆς θεο-
 γνωσίας Πατέρα καὶ Υἱὸν παραδεδωκότων, οὐ κτίστην,
 καὶ ἔργον· ὡς ἂν μὴ τις γένοιτο παραφορὰ πρὸς τὸ
 βλάσφημον, εἰς τὸ ἀλλότριον τε καὶ ξένον τῆς τοιαύ-
 της προσηγορίας τὸν Υἱὸν ἀπωθούσης, μηδὲ τινα
 πάροδον λάβοι τὰ ἄθεα δόγματα, τὰ τῆς καθ' οὐσίαν
 οἰκειότητος τὸν Μονογενῆ τοῦ Πατρὸς ἀφορίζοντα. B
 Ὁ λέγων τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ ποιήματος ἀρμόζειν προσ-
 ηγορίαν, ἐρεῖ πάντως κατὰ τὸ ἀκόλουθον καὶ ἐπὶ τοῦ
 ποιήματος τὴν τοῦ Υἱοῦ κλήσιν προσφυῶς ἔχειν. Ὅστε,
 εἰ ὁ Υἱὸς κτίσμα, καὶ οὐρανὸς υἱὸς, καὶ τὰ καθ' ἕκα-
 στον τῶν γερονότων κυρίως κατὰ τὸν λογογράφον τῇ
 τοῦ υἱοῦ προσηγορίᾳ κατονομάζεται. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος
 οὐχὶ τῷ κοινωεῖν τῷ γεγεννηκότῃ τῆς φύσεως ἔχει
 τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καθὼς κτιστός ἐστι, κατὰ τοῦτο Υἱὸς ὀνο-
 μάζεται· ὁ αὐτὸς δίδωσι λόγος, καὶ ἀμνὸν, καὶ κύνα,
 καὶ βάτραχον, καὶ πάντα ὅσα θελήματι τοῦ πεποιηκό-
 τος ὑπέστη, τῇ τοῦ υἱοῦ προσηγορίᾳ κατονομάζεσθαι.
 Εἰ δὲ τούτων ἕκαστον διὰ τὸ ἔξω τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως
 εἶναι Υἱὸς οὐκ ἐστίν· οὐδὲ θεὸς λέγεται κατὰ τὸ ἀκό-
 λουθον πάντως ὁ κυρίως Υἱὸς, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς εἶναι
 τοῦ γεγεννηκότος τῆς φύσεως, Υἱὸς ἐστίν, καὶ θεὸς
 εἶναι ὁμολογεῖται. Ἄλλὰ μυσάττεται τὴν τῆς γεννή-
 σεως ἔννοιαν, καὶ ἀφορίζει τῶν θείων δογμάτων τῇ
 σαρκώδει φυσιολογίᾳ διαβάλλων τὸ ὄνομα. Ἄλλ' ἱκα-
 νῶς ὑπὲρ τούτων ἐν τοῖς φθάσαισι ὁ λόγος ἀπέδειξεν.
 ὅτι κατὰ τὸν Προφήτην, *Φοδοῦνται φόβον οὗ οὐκ
 ἐστι φόβος*. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ πᾶσα γέν-
 νησις ἐδείχθη κατὰ πάθος συνισταμένη· ἀλλ' ἡ μὲν
 ὑλικὴ διὰ πάθους, ἡ δὲ πνευματικὴ καθαρὰ καὶ ἀκή-
 ρατος. Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμα
 καὶ οὐχὶ σὰρξ γίνεται, τῷ δὲ πνεύματι οὐδεμία παθη-
 τικὴ συνθεωρεῖται διάθεσις. Ἐπειδὴ διὰ τῶν καθ'
 ἡμᾶς ὑποδείγματων ἀναγκαῖον ἐφάνη τῷ λογογράφῳ
 τὴν θείαν ἐπιλογίζεσθαι δύναμιν, πεισάτω ἑαυτὸν
 ἐκ τοῦ ἐτέρου τῆς γεννήσεως τρόπου τὸ περὶ τὴν
 θείαν γέννησιν ἀπαθὲς ἐννοεῖν. Ἄλλὰ τὰς τρεῖς ταύ-
 τας μετ' ἀλλήλων προσηγορίας συγχέας ἐξ ὧν ἰσο-
 δυναμοῦσιν αἱ δύο· συναρπάζειν οἴεται τοὺς ἀκούοντας
 διὰ τῆς τῶν δύο φωνῶν κατὰ τὸ σημαίνόμενον κοι-
 νωνίας, τὸ καὶ τὴν τρίτην ὡσαύτως οἴεσθαι. Ἐπειδὴ
 γὰρ ἡ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορία, ἔξω
 τῆς τοῦ πεποιηκότος φύσεως εἶναι τὸ πεποιημένον ἐν-
 δείκνυται, προσάπτει τούτοις τὴν φωνὴν τοῦ γεννή-
 ματος· ὡς ἂν καὶ τοῦτο τοῖς προσηγορῆσιν συνερημη-
 νεύοιτο. Ἄλλὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου κακούργια,
 καὶ ἀπάτη καὶ φενακισμὸς ὀνομάζεται, οὐ πεφρον-
 τισμένη, καὶ τεχνικὴ τις ἀπέδειξεν. Μόνη γὰρ ἡ διὰ
 τῶν ὁμολογουμένων φανερούσα τὸ ἀγνωστὸν, ἀπα-

24 Psal. xiii. 5.

δειξίς λέγεται. Τὸ δὲ παραλογίζεσθαι διὰ κακουργίας ἂν καὶ ὑποκλέπτειν τὸν Ἐλεγχον, καὶ συγγεῖν ἐν ταῖς ἐπιπλοαίσι ἀπάταις τὴν διάνοιαν τῶν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κατεφθαρμένον τὸν νοῦν, οὐκ ἄν τις τῶν σωφρονούντων ἀπόδειξιν τεχνικὴν ὀνομάσειεν.

docet, demonstratio dicitur, sed per malitiam falsa argumentatione uti et surripere argumentum, et apparentibus fallaciis confundere intelligentiam eorum, qui, ut ait Apostolus ³⁴, mentem depravatam et improbam habent, nullus eorum qui modeste sapiunt artificiosam demonstrationem nominarit.

Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουθειαν μετέλωμεν. Ἀμεσίτευτον δὲ φησὶν εἶναι τῆς οὐσίας τὴν γέννησιν, καὶ ἀμερίστως σώζειν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ ποιήσαντα καὶ κτίσαντα σχέσιν. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἀμέριστόν τε καὶ ἀμεσίτευτον εἰπὼν τῆς οὐσίας, ἐν τούτῳ τὸν λόγον ἔστησεν, οὐκ ἄν τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως παρετράπη, ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογείται τοῦ Υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συναφές τε καὶ ἀμεσίτευτον· ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσου τούτων παρεννερόμενον, ὃ μεταξὺ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συναφείας εὐρίσκεται, μὴ διασηματικὸν τι νόημα, μὴ αὐτὸ τὸ ἀκαρὲς τε καὶ ἀτομον, ὃ διχῆ τεμνομένου τοῦ χρόνου, τῷ παρωχηκότι τε καὶ τῷ μέλλοντι, κατὰ τὸ ἐνεστὸς ἀμερώς ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖται, οὔτε τοῦ παρωχηκότος, οὔτε μέλλοντος μέρος γενέσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ εἶναι καθόλου ἀδιάστατόν τε καὶ ἀτομον, καὶ ὅπερ ἂν προστεθῇ, ἀνεπίδηλον. Τὸ οὖν καθαρῶς ἀμεσον, οὐδενὶ τοιούτῳ μεσιτεύεσθαι λέγομεν. Οὐ γὰρ ἂν ἔτι ἀμεσον εἴη τὸ μέσῳ τινὲ διαιργόμενον. Εἰ τοίνυν κάκεινος ἀμεσίτευτον εἶναι εἰπὼν τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, μηδὲν τῶν εἰρημένων ἐπήνεγκε, τὴν εὐσεβοῦς νοουμένην τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συναφείαν ἔδογματίζεν. Ἐπειδὴ δὲ καθάπερ μεταμεληθεὶς ἐφ' οἷς εἴρηκεν, εὐθύς ἐπήγαγεν, ὅτι *Σώζει τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ πεποιηκότα, καὶ κτίσαντα σχέσιν*, ἐμόλυε τοῖς δευτέροις τὰ πρότερα, τῷ καθαρῶ λόγῳ τὴν βλάσφημον φωνὴν ἐπέμεσας. Δῆλον γὰρ ὅτι κάκει τὸ ἀμεσίτευτον, οὐ πρὸς τὸ εὐσεβὲς βλέπει. Ἄλλ' ὡς ἂν τις λέγοι μεταξὺ τοῦ ἡλου καὶ τοῦ χαλκῆως μεσιτεύειν τὴν σφύραν ταύτης δὲ εἶναι τὴν κατασκευὴν ἀμεσίτευτον. Οὐπω γὰρ τῶν ὀργάνων ὑπὸ τῆς τέχνης ἐξυερημένων, ἐπινοῶ τινὲ τὴν σφύραν δι' ἑτέρου τινὸς ὀργάνου παρὰ τοῦ τεχνίτου πρώτην γενέσθαι, καὶ οὕτω διὰ ταύτης τὰ ἄλλα. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς νοεῖν ἢ τοῦ ἀμεσιτεύτου λέξις τὸν λογογράφον ἐνδείκνυται. Καὶ οὐ μόνος ἐν τούτῳ πεπλάνηται κατὰ τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος ὁ Εὐνόμιος· ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τοῖς Θεογνώστω πεπονημένοις τὸ ἴσον εὐρεῖν· ὃς φησὶ τὸν Θεὸν βουλόμενον τότε τὸ πᾶν κατασκευάσαι, πρῶτον τὸν Υἱὸν οἷον τινα κανόνα τῆς δημιουργίας προῦποστήσασθαι. Οὐδὲ ἐκεῖνος συνιδὼν ἐν τῷ λόγῳ τὸ ἀτοπον· ὅτι τὸ μὴ ἑαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ δι' ἄλλο τι ἀτιμότερόν ἐστι πάντως τοῦ δι' ὃ γίνεται, ὡς τὸ γεωργικὸν ἐργαλεῖον τῆς ζωῆς χάριν ἐπιτηδεύομεν· οὐ μὴν ἐπίσης τιμᾶται τῇ ζωῇ καὶ τὸ ἄροτρον. Οὕτω τοίνυν καὶ εἰ διὰ τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καὶ οὐχὶ δι' ἑκείνον τὰ πάντα, προτιμότερα ἂν εἴη τοῦ Κυρίου πάντα, ὧν χάριν ἐκείνον γενέσθαι λέγουσι. Τοῦτο καὶ νῦν διὰ τοῦ λόγου κατασκευάζουσι δι' ὧν ἀμεσίτευτον ἔχειν τὸν

prædictis, eadem interpretatione comprehendat. Sed talis species sermonis malitia, et fraus et impostura nominatur, non prudenter et accurate excogitata et artificiosa demonstratio; sola enim quæ ex certis et concessis et notis, id quod ignoratur clare argumentatione uti et surripere argumentum, et

Sed ad ea quæ sequuntur transeamus. *Immediatam et nullo intercurrente medio conjunctam essentiali generationem asserit; atque impartibiliter servare cum eo qui genuit et qui fecit et qui creavit relationem.* Si cum impartibile essentiali et immediatum dixit, in eo sermonem sisteret, non a pia et religiosa opinione deflecteret, quia etiam a nobis conceditur Filii cum Patre connexio et immediatio, quia nihil sit quod per horum medium inseratur, quod inter Filii cum Patre compagis sive connexionis medium inveniatur. Non intervallo distincta notio, non ipsum minimum et individuum, quod neque secari neque dividi ob exiguitatem potest; cum tempus bifariam dividatur, præterito et futuro, præsens in seipso impartibiliter intelligitur quod neque præteriti, neque futuri pars esse potest, quia omni dimensione careat, sitque continuum et individuum, et si quid adjectum fuerit, inconspicuum. Quod igitur pure medii expertum est, nullo tali intercurrente medio dividi potest; non enim amplius esset medii expertum, quod aliquo medio coerceretur. Si igitur ille qui cum dixit immediatum esse Filii generationem, nihil eorum quæ ab ipso dicta sunt intulisset, eam quæ pie cum Patre intelligitur Filii connexionem suo dogmate comprobasset. Sed quoniam velut pœnitentia ductus ob ea quæ dixit, continuo subjunxit, quod *servat cum eo qui genuit, et fecit, et creavit, relationem*, posterioribus priora contaminavit, et in sermonem purum blasphemiam et impiam vocem evomuit. Perspicuum enim illic τὸ ἀμεσίτευτον (immediatum) cum dixit, non quod pium est respicere, sed ut si quis diceret inter clavum et ærarium fabrum medium intervenire malleum, hujus autem structuram et fabricationem medio carere. Nondum enim instrumentis ab arte inventis solertia quadam malleum per aliud quoddam instrumentum ab artifice primum factum esse, et sic per hunc alia. Hæc de Unigenito vanum hunc scriptorem intelligere dictio ἀμεσιτεύτου (medio carentis) ostendit. Nec solus in hoc per absurditatem dogmatis deceptus est Eunomius, sed etiam in libris a Theognesto conscriptis, quid simile licet invenire, qui dicit Deum volentem hoc universum construere, primum Filium velut quamdam normam officii prius substituisse. Nec ille sermonis hujus absurditatem intellexit, quod nempe non est sui ipsius gratia, sed propter aliud quiddam vilius est prorsus eo propter quod efficitur, velut rusticum aliquod instrumentum vitæ gratia curamus,

³⁴ Rom. 1, 29, 30.

non tamen pari honore afficitur aratrum quo vita. A Ἰδὼν τὴν πρὸς τὸν κτίσαντα καὶ πεποιητότα σχέσιν Sic igitur, si propter mundum Dominus et non εἰσαυριζόμενος. Sic igitur, si propter mundum Dominus et non propter illum omnia, honore majore essent dignanda quam Dominus, omnia quorum gratia illum genitum esse asserunt. Hoc etiam nunc per hunc sermonem construunt, quo confirmant Filium habere ἀμεσότητον (immediatam) cum eo qui creavit et fecit relationem.

Sed benigne et comiter agit in reliquis, et dicit : Cum nullo eorum quæ per ipsam et post hanc facta sunt comparari. Talia Domino veluti satellites ferunt et ministrant veritatis inimici per quæ manifestius blasphemia, id est, impium convitium constructitur. Dic mihi quidnam est ex reliquis quæ sunt secundum creaturam, quod cum altero comparationem habeat? cum omnino in unoquoque appareat proprietates, quæ non appetat cum rebus iis quæ sunt diversi generis communionem. Non cum terra cælo est comparatio, non terræ cum stellis, non sideribus cum mari, non aquæ cum lapide, non animalibus cum arboribus, non terrestribus cum volatilibus, non quadrupedibus cum natatilibus, non brutis cum rationis participibus. Et quid necesse in singulis morantem plura dicendo persequi, et ostendere de singulis rebus creatis idem posse dici? Quod quidem ut eximium et præcipuum Unigenito projectum est, quod nempe cum nullo eorum quæ post ipsum, et per ipsum facta sunt comparationem habeat. Manifestum est enim, quod quidquid separatim et in seipso consideraveris, nec cum universo nec cum singulis creaturis potest comparari. Et quod in qualibet creatura verum est dicere, hoc velut idoneum et sufficiens ad honorem et gloriam, Unigenito Deo ab inimicis veritatis assignatur. Hæc et ejusmodi cum adstruxit, de cætero inanibus ipsum auget honoribus, Dominum et Unigenitum appellans, sed ne per hæc nomina aliqua pia intelligentia et cogitatio auditoribus ingeneretur, illico his honorationibus appellationibus blasphema, id est, impia et execranda verba immiscet. Ita fert autem ejus oratio : *Utpote, inquit, cum neque essentia generata cuiquam alteri locum ad communionem relinquat (unigenita enim est), neque ejus qui fecit communis operatio cernatur. O contumeliam! ut inter brutos et belluinos, vel insanos et fatuos concionatus quibus non est intelligentia, pro suo arbitrio per contraria sermonem circumagit. Imo vero idem ei accidit quod visu privatis, quoniam et illi sæpe in oculis cernentium indecore se gerunt, quia neque ipsi videant, neque se videri suspicentur. Quis enim in his quæ dicta sunt non videt contrarietatem? Quia sit generata, inquit, essentia, locum aliis ad communionem non relinquat; unigenita enim. Et hoc locutus ut vera, vel ipse non intuens, vel non putans se videri, quæ nullam habent cum prædictis communionem, ut optime coherentia et ordine procedentia addit, Unigeniti essentia ejus qui fecit operationem accommodans: genitus enim cum eo qui genuit, et Unigenitus cum Patre ex consecutione omnino habet relationem. Et qui verum vult videre, non factoris operatio-*

Ἄλλὰ φιλανθρωπεύεται τοῖς ὑπολοίποις καὶ φησὶ· Οὐδενὶ τῶν δι' αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν γενομένων συγκρίνεσθαι. Τοιαῦτα δορυφοροῦσιν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ τῷ Κυρίῳ, δι' ὧν περιφανέστερον ἡ βλασφημία κατασκευάζεται. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τῶν ὑπολοίπων, ὅσα κατὰ τὴν κτίσιν ἐστὶ, τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν ἔχει; Καθόλου τῆς ἐν ἐκάστῳ φαινομένης ἰδιότητος, οὐ προσεμένης τὴν πρὸς τὰ ἑτερογενῆ κοινωνίαν. Οὐκ οὐρανῷ πρὸς γῆν ἐστὶν ἡ σύγκρισις, οὐ ταύτῃ πρὸς τοὺς ἀστέρας, οὐ πρὸς τὰ πελάγη τοῖς ἄστροις, οὐ πρὸς τὸν λίθον τῷ ὕδατι· οὐ πρὸς τὰ δένδρα τοῖς ζώοις, οὐ πρὸς τὰ πτηνὰ τοῖς χερσαίοις· οὐ πρὸς τὰ νηκτὰ τοῖς τετράποσι, οὐ πρὸς τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις. Καὶ τί ἂν τις περὶ τῶν καθ' ἕκαστον λέγων διατρίβῃ, δεικνύς ὅτι ταυτὸν ἐστὶν ἐφ' ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων εἰπεῖν; Ὅπερ ὡς ἐξαιρετὸν τῷ Μονογενεῖ προσεβόησεν, τὸ πρὸς μηδὲν τῶν μετ' αὐτόν, καὶ δι' αὐτοῦ γεγενημένων τὴν σύγκρισιν ἔχειν. Φανερὸν γάρ ἐστιν, ὅτι πᾶν ὅπερ ἂν ἐφ' ἑαυτῶν νοήσης, ἀσύγκριστόν ἐστι τῷ παντί τε καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ τυχόντος κτίσματος ἀληθῶς ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς ἱκανόν ἐστι τοῦτο καὶ αὐταρκές εἰς τιμὴν καὶ ὄψαν, τῷ μονογενεῖ Θεῷ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας ἀποκληροῦται. Καὶ τοιαῦτα κατασκευάσας, πάλιν ἐν τοῖς ὑπολοίποις ταῖς διακένους αὐτὸν ἀποσεμνύνει τιμαῖς, Κύριον καὶ Μονογενῆ προσειπών· ἀλλ' ὡς ἂν μὴ τις εὐσεβῆς διάνοια διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων τοῖς ἀκηκόοις ἐγγένοιτο, εὐθὺς καταμίνυσι τοῖς εὐσημείοις τὰ βλάσφημα. Ἔχει δὲ οὕτως ἡ λέξις· Ἄρα δὴ, φησὶ, μήτε τῆς γεννηθείσης οὐσίας ἑτέρῳ τι καὶ χωρὶν εἰς κοινωνίαν καταλείπουσιν, μονογενῆς γὰρ, μήτε τῆς τοῦ ποιήσαντος ἐνεργείας κοινῆς θεωρουμένης. Ὡς τῆς ὑβρεως! ὡς ἐν ἀλόγοις ἡ ἀνοήτοις δημηγορῶν, οἷς οὐκ ἐστὶ σύνεσις, κατ' ἐξουσίαν διὰ τῶν ἐναντίων περιάγει τὸν λόγον· μάλλον δὲ ταυτὸν πάσχει τοῖς ἐστερημένοις τῶν ὕψων, ἐπεὶ κάκεινοι πολλάκις ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν βλεπόντων ἀσημονοῦσι· διὰ τὸ μὴ βλέπειν αὐτοὶ, μηδὲ ὀρᾶσθαι ὑποτιθέμενοι. Τίνος γὰρ οὐκ ἐστὶ συνδεῖν τὴν ἐν ταῖς εἰρημένους ἐναντιότητα; Διὰ τὸ γεννηθῆναι, φησὶν, ἡ οὐσία χωρὶν εἰς κοινωνίαν ἑτέροις οὐ καταλείπει· μονογενῆς γάρ· καὶ τοῦτο εἰπὼν ὡς κατὰ ἀλήθειαν, ἡ μὴ βλέπων αὐτὸς, ἡ μὴ νομίζων ὀρᾶσθαι, τὰ μηδεμίαν ἔχοντα κοινωνίαν ὡς στοιχοῦντα τοῖς εἰρημένοις προστίθησι, τῇ τοῦ Μονογενοῦς οὐσίᾳ τὴν τοῦ πεποιητότος ἐνεργείαν ἐφαρμόσας. Ὁ γὰρ γεννηθεὶς πρὸς τὸν γεγεννηχότα, καὶ ὁ Μονογενῆς πρὸς τὸν ἑατέρα κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως τὴν ἀναφορὰν ἔχει· καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπων, οὐ πεποιητότος ἐνεργείαν, ἀλλὰ γενήσαντος φύσιν ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ θεωρεῖ συστοιχία. Ὁ δὲ καθάπερ φωτῶν ἡ σπερμάτων, ἡ τινος ἄλλου τῶν κατὰ τὴν κτίσιν ἐπιμνησθεὶς, τὴν τοῦ ποιήσαντος ἐνεργείαν τῇ ὑπε-

εἰσὶ τοῦ Μονογενοῦς παρατίθησιν. Εἰ μὲν γὰρ λίθος ἢ ἔξυλον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον τῇ θεωρίᾳ προέκειτο· ἀκλόουθον ἦν προεπινοεῖν τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ὁμολογεῖται καὶ παρὰ τῶν ὑπεναντίων ὁ μονογενὴς Θεός, Υἱὸς τε εἶναι καὶ γεννητὸς ὑποστῆναι· πῶς ἀρμόζουσιν αἱ αὐταὶ φωναὶ τούτῳ, καὶ τοῖς τῶν μορίων τῆς κτίσεως ἐσχάτοις; Καὶ ὅπερ περὶ τοῦ μύρμηκος, ἢ τοῦ κύνωπος ἀληθῶς ἐστὶν εἰπεῖν· τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγειν εὐσεβὴς εἶναι νομίζουσιν. Εἰ γὰρ τις καταμάθοι τὴν τοῦ μύρμηκος φύσιν οἷς ἰδιάζει πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ζῶων, οὐκ ἂν ἔξω τῆς ἀληθείας εἴποι τὴν τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐνέργειαν κοινήν πρὸς τὰ ἄλλα μὴ θεωρεῖσθαι. Ἄ τὸινυν ἐπὶ τῶν τοιούτων λέγεται, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποφαίνονται· καὶ καθάπερ οἱ θηρεύοντες λέγονται βόθροις τισὶν ὑπολαμβάνειν τῶν θηρίων τὴν πάροδον· κρύπτειν δὲ τὴν ἐπιβουλὴν διὰ σαθρῶν ἰσίων καὶ ἀνυποστάτων τὰ στόματα τῶν βόθρων ἐπικαλύπτοντες, ὡς ἂν ὑπόπεδος φαίνοιτο τῷ παρακειμένῳ ὀβόθρῳ· τοιοῦτόν τι μηχανάται κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἢ αἵρεσις, τὸν βόθρον τῆς ἀσεβείας διὰ τῶν εὐσημῶν τούτων καὶ εὐσεβῶν ὀνομάτων, οἷον διὰ τινος ἐπιπολαίου στέγης ἐπικαλύπτουσα, ὥστε τοὺς ἀλογωτέρους ταῦτόν εἶναι τῇ ἀληθινῇ πίστει τὸ τούτων κήρυγμα διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ὁμολογίας νομίζοντας, πρὸς ψιλὸν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδραμόντας. κανεμβατῆσαι τῷ βόθρῳ, τῆς τῶν προσηγορίων σημασίας οὐκ ὑπερειδούσης αὐτῶν τὴν βᾶσιν, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Χριστοῦ βᾶσιν καταφερούσης. Διὰ τοῦτο γεννηθείσης οὐσίας μέμνηται, μηδενὶ χώραν εἰς κοινωνίαν καταλιπούσης, καὶ Μονογενῆ ὀνομάζει. Ταῦτά ἐστι τὰ τοῦ βόθρου καλύμματα. Ἐπειδὴν δὲ τις παραστάς πρὶν ὑποληφθῆναι τῷ χάσματι, καθάπερ τινὰ χεῖρα τὴν διὰ τοῦ λόγου πείραν ἐπαγάγη τῷ λόγῳ, βλέπει τὸν τῆς εἰδωλοατρείας δλεθρον ὑπωρυγμένον τῷ δόγματι. Ὡς γὰρ Θεῷ καὶ Υἱῷ Θεοῦ προσερχόμενος, κρίσμα Θεοῦ εὐρίσκει τῇ λατρείᾳ προκειμένον. Διὰ τοῦτο ὄνω καὶ κάτω τὸ ὄνομα τοῦ Μονογενοῦς περιφέρουσιν, ἵν' εὐπαραδέκτος γένηται τοῖς ἀπατωμένοις ὁ θλεθρος, ὡς εἰ τις ἄρτω τὸ δηλητήριον καταμίξας, θανάτῳ τοὺς δεομένους τῆς τροφῆς δεξιώσαιο· οὐκ ἂν δεξαμένους γυμνὸν προσέσθαι τὸ φθοροποιὸν δηλητήριον μὴ δελεασθέντας πρὸς τὸ φαινόμενον. Σοφῶς τοίνυν κατὰ γε τὸν ἑαυτὸν πρὸς τὸ σπουδαζόμενον βλέπει. Εἰ γὰρ παντελῶς ἐξέβαλε τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος τὴν τοῦ Ἰϋοῦ φωνήν, ἀπαραδέκτος ἢ ἀπάτη τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο, φανερώς διαδομένης τῆς ἀρνήσεως ἐν προδήλῳ κηρύγματι· νυνὶ δὲ καταλειπὸν μόνον τὸ ὄνομα, τὸ δὲ σημαινόμενον πρὸς τὴν τῆς κτίσεως ἔννοιαν μεταγαγὼν, καὶ κατορθοῖ τὴν εἰδωλοατρείαν, καὶ ὑποκλύπτει τὸν ἔλεγχον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ χεῖλεσι τιμᾶν τὸν Θεὸν προσετάχθημεν, οὐδὲ ἐν ἥκῳ φωνῆς ἢ εὐσέβεια κρίνεται· ἀλλὰ χρὴ πρῶτον τῇ καρδίᾳ πιστευθῆναι τὸν Υἱὸν εἰς δικαιοσύνην, καὶ τότε ὁμολογηθῆναι· τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, καὶ οἱ ἐν καρδίᾳ λέγοντες μὴ εἶναι Θεὸν, ἀν τῷ στόματι Κύριον ὁμολογῶσι, διεφθάρησαν, καθῶς ὁ Προφήτης φησὶ. Διὰ τοῦτο φημι· χρῆναι

A nem, sed genitoris naturam in Filii conjugatione contemplatur. Hic autem velut plantarum vel seminum, vel alicujus alius eorum quæ sunt creata mentione facta, operationem factoris subsistentiæ Unigeniti apponit. Si enim lapis vel lignum, vel quid tale contemplationi esset propositum : consequens esset mente percipere ejus qui fecit operationem. Quod si etiam adversarii contententur unigenitum Deum et Filium esse et genitum subsistere : quomodo eadem voces huic congruunt, et infimis creaturæ partibus ? et quod de formica vel culice vere potest dici, hoc etiam de Domino dicere piam esse existimant. Si enim quispiam formicæ naturam perdiderit, quibus proprietatibus peculiariter a reliquis animalibus separatur, non extra veritatem dixerit ejus, qui fecit ipsam, operationem communem cum aliis non videri. Quæ igitur de talibus dicuntur, hæc de Unigenito pronuntiant : et quemadmodum venatores præripere foveis quibusdam ferarum accessum dicuntur, insidias autem putridis quibusdam operculis et soliditatem non habentibus orificia fovearum conepientes occultare, ut planum adjacenti profundum videatur : tale quiddam adversus homines hæresis machinatur, foveam impietatis per hæc fausta et pia nomina veluti quodam superficiali tecto contegens : ita ut qui minus rationis judicio valent, idem cum vera fide horum præconium per verborum confessionem existimant, ad exile nomen Filii et Unigeniti accurrentes. per vacuum et inanem C foveam vadunt, appellationum significatione gressum ipsorum non firmante, sed ad Christi abnegationis barathrum præcipites agente. Propterea genitiæ essentiæ meminit, nulli ad communionem locum relinquente, atque Unigenitum nominat. Hæc sunt foveæ operimenta. Cum autem aliquis adstans, priusquam hiatu et voragine subreptus fuerit, veluti quamdam manum, nempe per sermonem factam experientiam, sermoni adjunxerit, idololatriæ interitum dogmate suffossum perspicit ; sic enim ad Deum et Dei Filium accedens, Dei creaturam cultui propositam invenit. Ideoque sursum et deorsum Unigeniti nomen circumferunt, ut incantis et deceptis interitus plausibilis facile acceptetur, veluti si quis mortifero veneno pani admisto egentes cibo ad mortem invitatos dextera apprehendisset. Quia nisi inescati essent et specie decepti, perniciosum et letale venenum nunquam admisissent. Prudenter igitur et ad mentem suam apposite ad id quod intendit, respicit. Si enim funditus e suo dogmate Filii vocem exclusisset, error hominibus non acceptus fuisset, palam negatione reclamante aperto et propatulo præconio : nunc autem solo relicto nomine, significato ad creaturæ notitiam tractato, falsum deorum cultum instaurat et reprehensionem declinat. Sed quoniam non labiis Deum colere jussi sumus : neque vocis sona pietas censetur, sed oportet primum corde in Filium credere ad justitiam, tuncque ore confiteri ad

salutem⁸⁸; et qui corde dicunt non esse Deum, A
etsi ore Dominum confitentur, tamen corrupti sunt
et nequam, sicut ait Propheta⁸⁹. Quocirca dico
oportere mentem perspicere per dictionem, noster
hic sermo est et non adversariorum. Quod si quis
Filii nomen creaturæ apponit, falsorum deorum
cultoribus adscribetur. Nam et illi et Dagon, et Bel. et
draconem Deum nominabant, sed non propterea Deum

Sed quid necesse est conjecturis sententiam
quærentes sermone abditam fallaciam revelare, et
fortasse occasiones præbere audientibus, quod tan-
quam non vere nos hæc inimicis objecimus? Ecce
enim nobis nudam exponit blasphemiam, nullo
velamine dolum sive fraudem occultans, sed auda-
cter absurda loquens libera voce: sic enim scripta
habent: *Nos equidem, inquit, nihil aliud invenien-
tes præter essentiam Filii quod generationem capiat,
in eadem essentia putamus oportere appellationes
ordinare, sive nudis et exilibus verbis dicamus Filium
et genitum, sive hæc ab essentia divellamus, ex his
incitati essentias a se invicem separatas distare firmi-
tate tenemus.* Nihil opus esse puto absurditatem
quæ in his dictis est, nostris sermonibus repre-
hendi. Ipsa enim scriptorum lectio satis potest
blasphemiam notare; sic enim perspicimus:
Essentias Patris et Filii separatas a se differre au-
tumat. Quid igitur per παρηλλαγμένον, (id est, dis-
crepans et diversum) significatur? Primum ipsam
dictionis vim et significationem separatim examine-
mus, ut magis per hujus verbi interpretationem
inipium convitium detegatur. Dicitur ergo in con-
suetudinis abusione hoc nomen τῆς παραλλα-
γῆς, in corporibus quidem, quando ex resolutione
vel alia perpeissione membrum aliquod a naturali
concentu perversum et detortum fuerit. Nam ex
contraria positione affecti membri cum eo quod
sanum est, in deterius perversionem ejus quod
perpessum fuit παραλλαγῆν nominamus. In his au-
tem qui in moribus secundum virtutem et vitium
differunt, cum intemperans vita puræ et tempe-
ranti opponitur, vel justo injustus, vel mansueto
et pacifico et quieto, iracundus, bellicosus, et qui
iram recondere non potest: et omnino quidquid
melioris oppositione in vitio accusatur παραλλάχθαι
dicitur (id est discrepare). Quia non illis invicem acci-
dant quæ in utrisque sunt insignia indicia, honesti
dico et deteriori. Præterea παραλλάχθαι (discrepare)
dicimus qualitates quæ in elementis considerantur,
quæ ex contrario sibi invicem occurrunt, corruptri-
cem vim mutuo habentes, ut calidum et frigidum,
vel siccum et humidum, vel omnino siquid alteri
contrario opponitur et quod in his nullo modo
potest coire, παραλλαγῆς nomine (id est, differen-
tiæ, sive discrepantiæ) interpretamur. Et quidquid
prorsus dissonat ab altero in his indicibus, ex quibus

⁸⁸ Rom. x, 40. ⁸⁹ Psal. cxiii, 4 sqq.

(a) Locus sic restituendus ex cod. Bavar. . . πρὸς
τὸν νοῦν βλέπειν τῶν προβαλλομένων ἤθην τὰ τῆς
πίστεως ῥήματα, μὴ πρὸς τὰς φωνὰς δελεάζεσθαι. Εἰ
οὖν Υἱὸν λέγων οὐ πρὸς κτίσμα βλέπει διὰ τῆς λέξεως,
ἡμέτερος· καὶ οὐχὶ τῶν ἐναντίων ἐστίν. Quæ Latine

πρὸς τὸν νοῦν βλέπειν διὰ τῆς λέξεως, ἡμέτερος καὶ
οὐχὶ τῶν ἐναντίων ἐστὶ (a) λόγος. Εἰ δὲ τις Υἱοῦ ὄνομα
τῆ κτίσει τίθεται, ἐν τοῖς εἰδωλοάτραις τετάξεται.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι καὶ τὸν Δάγων, καὶ τὸν Βηλὸν, καὶ
τὸν δράκοντα Θεὸν ὠνόμαζον, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ
τὸν Θεὸν προσεκύουν. Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ ξύλον, καὶ ὁ
χαλκὸς καὶ τὸ θηρίον.

adorabant; non enim Deus lignum, et æs et bellua.

Ἄλλὰ τί χρὴ καταστοχαζομένους τῆς διανοίας ἀνα-
καλύπτειν τῇ λόγῳ τὴν κεκρυμμένην ἀπάτην, καὶ
παρέχειν Ἰσως ἀφορμὰς τοῖς ἀκούουσιν, ὡς οὐκ ἀλη-
θῶς ἡμῶν ταῦτα τοῖς ἐχθροῖς προφερόντων; Ἰδοὺ γὰρ
γυμνὴν ἡμῖν ἐκτίθεται τὴν βλασφημίαν, δι' οὐδενὸς
προκαλύμματος τὸν δόλον ἐπικρυπτόμενος, ἀλλ'
ἐμπαρήρησιάζομενος τοῖς ἀτόποις ἐλευθέρῳ φωνῇ·
οὕτω δὲ ἔχει τὰ γεγραμμένα· Ἡμεῖς μὲν οὖν, φη-
σὶν, οὐδὲν ἕτερον εὐρίσκοιτες παρὰ τὴν οὐσίαν
τοῦ Υἱοῦ τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν, ἐπ' αὐτῆς
τῆς οὐσίας τάττειν οἴομεθα δεῖν τὰς προσηγορίας,
εἴγε καὶ ψιλοῖς ῥήμασι λέγομεν Υἱὸν καὶ γεννη-
τὸν, εἰ γέ καὶ τῆς οὐσίας χωρισταίμεν, ἐκ τού-
των ὀρμώμενοι καὶ τὸ περιλλάχθαι τὰς οὐσίας
ἀλλήλων πιστούμεθα. Οὐδὲν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐν
τοῖς εἰρημένους ἀτοπίαν διὰ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχεσθαι
λόγων. Αὐτὴ γὰρ ἡ τῶν γεγραμμένων ἀνάγκη
ἰκανὴ στηλιτεῖται τὴν βλασφημίαν. Οὕτως δὲ δια-
σκοπήσωμεν· Παρηλλάχθαι λέγει τὰς οὐσίας ἀλλήλων
τοῦ Υἱοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς. Τί τοίνυν διὰ τοῦ πα-
ρηλλαγμένου σημαίνεται; Πρῶτον αὐτὴν τὴν τῆς
λέξεως ἔμφασιν ἐφ' ἑαυτῶν ἐξετάσωμεν, ὡς ἀν μω-
λον διὰ τῆς τοῦ ῥήματος ἐρμηνείας ἐκκαλυφθεῖ τὸ
βλάσφημον. Λέγεται τοίνυν ἐν τῇ καταχρήσει τῆς
συνηθείας τὸ ῥῆμα τῆς παραλλαγῆς, ἐπὶ σωμάτων
μὲν, ὅταν ἐκ παραλύσεως ἢ τινοῦ ἑτέρου πάθους
πατραραπῆ τι μέλος τῆς φυσικῆς ἁρμονίας. Ἐκ γὰρ
τῆς πρὸς τὸ ὑγιαῖνον τοῦ πεπονηθότος ἀντιπαράθε-
σεως τὴν πρὸς τὸ χειρὸν πατραροπῆν τοῦ παραδεξα-
μένου τὸ πάθος, παραλλαγῆν ὀνομάζομεν. Ἐπὶ δὲ
τῶν ἐν ἦθει κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν διαφερόντων,
ὅταν ὁ ἀκόλαστος βίος ἀντιπαρθεύμενος τῷ καθαρῷ
τε καὶ σώφρονι, ἢ τῷ δικαίῳ ὁ ἄδικος, ἢ πρὸς τὸν
πρῶτον τε καὶ εἰρηνικόν τε καὶ ἡσύχιον, ὁ θυμώδης τε
καὶ πολεμικὸς, καὶ τὴν ὀργὴν ἀταμίευτος· καὶ πᾶν
ὄλως τὸ τῆ παραθέσει τοῦ κρείττονος ἐν κακίᾳ κατη-
γορούμενον, παραλλάχθαι λέγεται· τῷ μὴ συμ-
θαίνειν ἀλλήλοις τὰ ἐπ' ἀμφοτέρων γνωρίσματα, τοῦ
τε καλοῦ φημι καὶ τοῦ χειρόνος. Ἔτι παραλλάχθαι
φάμεν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν στοιχείων θεωρουμένας ποιό-
τητας, ὅσαι κατὰ τὸ ἐναντίον ἀντιστοιχοῦσιν ἀλλή-
λαις, φαρτικὴν κατ' ἀλλήλων ἔχουσαι δύναμιν, οἷον
τὸ θερμὸν τε καὶ τὸ ψυχρὸν, ἢ τὸ ξηρὸν τε καὶ τὸ ὑγρὸν,
ἢ ὄλως, εἴ τι ἐτέρῳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀντικαθέστικαι.
καὶ τὸ ἐν τούτοις ἀσύμβατον, τῷ τῆς παραλλαγῆς
διερμηνεύομεν ῥήματι. Καὶ πᾶν ὄλως τὸ διαφωνῶν
πρὸς τὸ ἕτερον ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις γνωρίσμασι,

sic vertes: *Eam ob causam dico respiciendum esse
ad mentem eorum qui vocabula fidei proferunt et non
solis vocibus inescari. Si igitur qui Filium nominat,
hoc vocabulo ad creaturam non respicit, noster est ei
non adversariorum.*

ἰῶν παρηλλαγμένων ἐστίν· ὡς ὑγεία πρὸς νόσον, καὶ πρὸς θάνατον ἢ ζωῆ, καὶ πρὸς εἰρήνην ὁ πόλεμος, καὶ ἀρετὴ πρὸς κακίαν, καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶν ὁμοιότηρα.

Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτω διευκρινηθέντων, κατανοήσωμεν καὶ ἐπὶ λογογράφου, πῶς παρηλλάχθαι λέγει τὰς οὐσίας ἀλλήλων ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ. Τί τοῦτο λέγων; Ἄρ' ὡς τοῦ Πατρὸς μὲν ὄντος κατὰ φύσιν, τοῦ δὲ Υἱοῦ παρηλλαγμένου τῆς φύσεως. Ἡ τὴν τῆς ἀρετῆς παρατροπὴν τῷ βήματι τούτῳ διερμηνεύει, χωρίζων τῷ τῆς παραλλαγῆς ὀνόματι τὸ κακὸν ἀπὸ τοῦ κρείττονος, ὡς ταύτην μὲν ἐν τῷ καλῷ τὴν οὐσίαν βλέπειν, ἐν δὲ τῷ ἐναντίῳ τὴν ἄλλην; ἢ κατὰ τὸν λόγον τῆς τῶν στοιχείων ἐναντιώσεως, καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν παρηλλάχθαι τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας διςχυρίζεται; ἢ ὡς ἔχει πρὸς εἰρήνην ὁ πόλεμος, καὶ πρὸς θάνατον ἢ ζωῆ, καὶ τὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα πάντα τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ μάχην ἐνορᾷ ταῖς οὐσίαις; Ὡς μὴ ἂν αὐτὰς μετ' ἀλλήλων συμβῆναι· τῷ τὴν μίξιν τῶν ἐναντίων δαπανητικὴν κατὰ τῶν μιγνυμένων ἔχειν τὴν δύναμιν. Καθὼς φησι περὶ τοῦ τοιοῦτου δόγματος ἡ παροιμιώδης Σοφία, ὅτι: ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ ἐκωσιν, Ἄρχει· τὴν ἰσοπαλὴν τε καὶ ἰσοστάσιον τῶν ἐναντίων φύσιν, καὶ τὴν κατ' ἀλλήλων φθορὰν διὰ τοῦ αἰνίγματος ἐρμηνεύουσα· κατ' οὐδὲν τούτων εἶναι λέγει τὴν ἐν ταῖς οὐσίαις ἐκείναις παραλλαγὴν καθορᾷ; Οὐκοῦν εἰπάτω τὸ παρὰ ταῦτα νοούμενον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· κἀν τὰ συνήθη λέγει· ὅτι ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν γεγενηκῶτα παρήλλαχται. Τοῦτῳ γὰρ μᾶλλον ἢ ἀτοπία τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων ἐλέγχεται· τί γὰρ οὕτω προσφῶς τε καὶ ἀρμολίως ἄλλω ἄλλο ἐμφύεται τε καὶ ἐναρμόζεται, ὡς ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ σημασία; Ἀπόδειξις δὲ τούτου, ὅτι κἀν μὴ τὰ δύο βήθη ταῦτα ὀνόματα, τῷ ἐνὶ καὶ τὸ παρατεθὲν συσημαίνεται· οὕτως ἔγκριται καὶ ἐνῆρμοσται τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον, καὶ ἐν τῷ ἐνὶ καθορᾷται ἀμφοτέρω, ὡς μὴ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ νοηθῆναι τούτων τί χωρὶς τοῦ ἄλλου. Τὸ δὲ παρηλλαγμένον, τῷ ἀρμόζοντι πάντως ἐξ ἐναντίου καὶ νοεῖται καὶ λέγεται. Οἶον ἡ σπάρτος πρὸς τὴν εὐθειαν ἀρμολίως ἔχει· τὸ δὲ σκολιδὸν τῷ εὐθεῖ παρατιθέμενον, οὐχ ἀρμόζεται· καὶ τοῖς μουσικοῖς σύνηθες τὴν συμφωνίαν τῶν τόνων ἀρμονίαν προσαγορεύειν, ἀνάρμοστον δὲ τὸ ἐκτροπὸν τε καὶ ἀπρόσχορον. Οὐκοῦν ταῦτόν ἐστι παρηλλαγμένον τε εἰπεῖν καὶ ἀνάρμοστον. Εἰ δὲ ὁὖν παρήλλαχται κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ἢ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ φύσιν, οὐδὲ ἀρμόζεται πάντως· τὸ δὲ ἐνάρμοστον οὐκ ἂν γένηται ἐν ἐκείνῳ ᾧ ἐναρμοσθῆναι οὐ δύναται. Ὡσπερ γὰρ μιᾶς οὐσης μορφῆς, ἐπὶ τε τοῦ κηροῦ καὶ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφίδος, ὅταν ἐντεβῆ πάλιν τῇ σφενδόνη, ὁ ἐκτυπωθεὶς παρὰ ταύτης κηρὸς ἐναρμόζει τὸν περὶ ἑαυτὸν χαρακτήρα τῷ περιέχοντι τοὺς ἰδίους καταλαμβάνων τύπους ἐν τῷ χαραγμάτι, πρὸς τὰ καλλὰ διαδύομενος, καὶ τὰς ἐξοχὰς τῆς γλυφῆς ἰδίως ἀναδεχόμενος τύποις. Εἰ δὲ ξένος τις καὶ ἀλλότριος τύπος ἐντεβείη τῇ γλυφῇ τῆς σφενδόνης, τραχύνει καὶ συγχέει τὴν ἰδίαν μορφήν τοῖς ἀνοικείοις

A ejus vis et natura dignoscitur inter παρηλλαγμένα (id est, disjuncta) ponitur, ut sanitas a morbo et vita a morte, et a pace bellum, et virtus a vitio, et quæ sunt ejusdem modi, omnia a se invicem dissident.

B His autem sic distinctis in hoc scribere cogitamus, quomodo dicit essentias in Patre ac Filio παρηλάχθαι (disjunctas) esse a se invicem. Cur hoc dicit? an quia Pater est secundum naturam, et Filius παρηλλαγμένος (discrepans) a natura? vel virtutis παρατροπὴν (perversionem) hoc verbo interpretatur, separans παραλλαγῆς (differentiæ) nomine, quod malum est a meliore, ut hanc in pulchro et honesto essentiam inspiciat, in contrario vero alteram? vel secundum rationem contrarietatis elementorum etiam divinam essentiam alteram ab altera παρηλλάχθαι (discrepare) confirmat? an ut se habet bellum cum pace, et vita cum morte, et pugnam cum talibus et omnibus hoc modo in essentiis intuetur? Ita ut ipsæ non inter se coeant, quia contrariorum mixtionem consumptricem habeant secundum vim eorum quæ miscentur. Sicut de tali dogmate proverbialis ait Sapientia, quod aqua et ignis nunquam dixerint: Suffici!"; æqualem in pugna et æquilibrem contrariorum naturam et mutuam inter se perniciem hoc ænigmatē significans. An nullo horum in illis essentiis παραλλαγῆν (differentiam) dicit se conspiciere? dicat igitur quod præter hæc intelligitur; sed non dicere possit. Quod si inusitata profertur, quod Filius ad eum qui genuit παρήλλαχται (differt): hoc enim etiam magis eorum quæ ab ipso dicuntur absurditas redarguitur. Quid enim ita agnate, apte et congruenter aliud alii innascitur et convenit, quam relativa cum Patre Filii significantia? Quod sic demonstrari potest: nam etsi hæc duo nomina dicta non fuerint, per unum alterum quod ei adjunctum est consignificatur. Sic incumbit et congruit alteri alterum, et in uno utraque conspiciuntur, ut nihil horum in ipso intelligi possit sine altero. Quod autem παρηλλαγμένον (discrepans vel disjunctum), congruenti prorsus ex contrario et intelligitur et dicitur; ut funiculus ad rectam lineam congruenter se habet· obliquum vero recto cum adjicitur non congruit. Quin etiam musicis familiare est consonantiam appellare tonorum harmoniam, id est concentum sive concordiam, discors autem id quod inconcinnum est et dissonum nec fidibus congruum. Ergo idem est dicere παρηλλαγμένον (id est, alienum et inusitatum), et discrepans et discors. Si igitur secundum hæreseos sermonem cum Patris essentia Unigeniti Dei natura παρήλλαχται (disjuncta est) neque prorsus congruit: congruum autem quid esse non potest cum illo cui non potest congruere neque adaptari. Quemadmodum enim si una eademque forma fuerit et in cera et incisura sive sculptura quæ est in annuli pala, cum rursus indita fuerit palæ, expressa ab ea cera characterem sive figuram circa seipsam adaptat, circuitu suo impressas ab

¹¹ Prov. xxx, 15.

ipso figuras occupans et complectens in sculptura : **Α** χαράγμασι περιγλύφων τὸ εἶδος. Ἄλλα μὴν ὁ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄλλω τινὶ χαρακτηρῶν παρὰ τὸν Πατέρα μεμόρφωται, χαρακτηρῶν ὧν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· ἡ δὲ μορφή τοῦ Θεοῦ ταῦτόν τῆ οὐσίᾳ πάντως ἐστίν. Ὡς γὰρ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου γενόμενος, τῇ οὐσίᾳ τοῦ δούλου ἐνεμορφώθη, οὐ φιλήν ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν μορφήν, οὐδὲ τῆς οὐσίας διεζευγμένην· ἀλλ' ἡ οὐσία τῇ μορφῇ συσσημαίνεται· οὕτως πάντως καὶ ὁ εἰπὼν αὐτὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ εἶναι, τὴν οὐσίαν διὰ τῆς μορφῆς ἐνεδείξατο. Εἰ οὖν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὧν ἐσφράγισται τῇ πατρικῇ δόξῃ, καθὼς φησὶν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ ἢ λέγουσα· *Τούτον ὁ Πατήρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός· διὰ καὶ ὁ ἑωρακὴς τὸν ὕψον ὁρᾷ τὸν Πατέρα· ἡ τῆς ἀγαθότητος· εἰκῶν, καὶ τὸ τῆς δόξης ἀπαύγασμα, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, τὸ μὴ ἀναρμόστως ἔχειν τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν πρὸς τὸν Πατέρα μαρτύρεται.*

omnina quæcumque ejusmodi Filii essentiam cum Patre non habere discrepantiam testantur.

Ergo aperte et perspicue blasphemie adversariorum instabilitas et futilitas ex dictis refellitur. Si enim quæ dissita sunt non congruunt; qui autem a Patre signatus est et in seipso Patrem ostendit, et in Patre est, atque in seipso habet illum, per omnia ostendit quod natura conjunctum est, et concors et congruum. Per hæc igitur adversariorum absurditas vehementer redarguitur: sicut enim demonstratum est τὸ παρηλλαγμένον (id est, quod dissitum est) incongruum et dissonum esse: sic vice versa contradictorie quod bene congruit et aptum est, conceditur omnino ἀπαράλλακτον (indivulsum sive incommutabile.) Ut enim quod dissitum, non congruit, sic quod congruit et cohæret non disjunctum est: qui autem dicit Unigeniti naturam παραλλάττειν (differre sive discrepare) a Patris bona essentia, in ipso bono prorsus παραλλαγὴν (discrepantiam) videt. Quod autem a *calliditatem*, ait paræmia.

Sed hæc ut perspicuam habentia absurditatem orationis cursu superabo; quod autem hæc præcedit examinemus. *Nihil inquit alterum inveniri præter essentiam Filii, quod generationem admittat*: quid intelligens hæc dicit? Duo enim discernens a se invicem nomina, quæque per hæc significantur simul secernens oratione, in seipso utrumque proprie et separatim exponit. Unum nomen est generatio, alterum nomen essentia. Accipit, inquit, essentia generationem, ut quæ sit aliud quid videlicet quam generatio. Si enim generatio essentia esset, quod quidem assidue affirmat: ita ut duæ appellationes inter se æqualem vim habeant secundum significationem; non dixerit quod essentia generationem accipit; æquale enim esset dicere quod essentiam essentia capit, vel quod generationem generatio accipit, si idem esset essentia et generatio. Igitur aliud quiddam generationem intelligit, aliud vero quid essentiam quæ generationem

²⁸ Hebr. 1, 3. ²⁹ Philipp. 11, 7. ³⁰ Joan. vi, 27.

Β ἀπαύγασμα, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, τὸ μὴ ἀναρμόστως ἔχειν τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν πρὸς τὸν Πατέρα μαρτύρεται.

Ἄρα προδήλως τὸ τῆς βλασφημίας τῶν ἀντικειμένων ἀσύστατον διὰ τῶν εἰρημένων ἐλέγχεται. Εἰ γὰρ τὰ παρηλλαγμένα οὐ συναρμόζονται, ὁ δὲ σφραγισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν ἑαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὧν, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχων ἐκεῖνον, διὰ πάντων δεικνύσι τὸ συμφυῆς καὶ εὐάρμοστον. Ἄρα διὰ τούτων ἡ ἀτοπία τῶν ἐναντίων κατὰ κράτος ἐλέγχεται. Ὡς γὰρ ἐδείχθη τὸ παρηλλαγμένον ἀναρμόστον, οὕτω τὸ ἐμπαλιν ἀναντιβρήτως ὁμολογεῖται τὸ εὐάρμοστον ἀπαράλλακτον πάντως. Ὡς γὰρ τὸ παρηλλαγμένον οὐχ ἀρμόζεται, οὕτω τὸ ἀρμόζόμενον οὐ παρηλλακται· ὁ δὲ λέγων τῆς ἀγαθῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν τοῦ Μονογενοῦς παραλλάττειν φύσιν, ἐν αὐτῷ τῷ ἀγαθῷ τὴν παραλλαγὴν πάντως βλέπει. Τὸ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ παρηλλαγμένον, τί ἐστὶ, *Νοήσατε, οἱ ἄκακοι, τὴν πανουργίαν*, ἡ παροιμία φησίν.

bono discrepat, quid est, *Animadvertite, o boni viri,*

Ἄλλα ταῦτα μὲν ὡς πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ, τὸ δὲ πρὸ αὐτῶν ἐξετάσωμεν. *Οὐδὲν φησὶν ἕτερον εὐρίσκεισθαι παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν*· τί νοῶν ταῦτα λέγει; Δύο γὰρ ἀπ' ἀλλήλων διακρίνας ὀνόματα, καὶ τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα συνδιακρίσας τῷ λόγῳ, ἐφ' αὐτοῦ ἐκάτερον ἰδιαζόντως ἐκτίθεται, ἐν ὄνομα ἡ γέννησις, καὶ ἕτερον ὄνομα ἡ οὐσία. Δέχεται, φησὶν, ἡ οὐσία τὴν γέννησιν, ἄλλο τι οὐσα δηλονότι παρὰ τὴν γέννησιν. Εἰ γὰρ ἡ γέννησις οὐσία ἦν, ὅπερ δὴ συνεχῶς ἀποφαίνεται· ὥστε τὰς δύο προσσηγορίας ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλων κατὰ τὴν ἔμφασιν, οὐκ ἂν εἶπεν ὅτι δέχεται ἡ οὐσία τὴν γέννησιν· ἴσον γὰρ ἂν ἦν τὸ εἶπεν, ὅτι τὴν οὐσίαν ἡ οὐσία, ἢ ὅτι τὴν γέννησιν ἡ γέννησις δέχεται, εἴπερ ταύτη ἦν τῇ οὐσίᾳ ἡ γέννησις. Οὐκοῦν ἄλλο μὲν τι νοεῖ τὴν γέννησιν, ἄλλο δὲ τι τὴν οὐσίαν ἢ τὴν γέννησιν δέχεται. Οὐ γὰρ ἂν ἦν ταῦτό τῷ ὑποδεχομένῳ τὸ λαμβανόμενον. Τοῦτο μὲν οὖν ἡ σοφὴ τοῦ λογογράφου τέχνη.

³¹ Joan. xiv, 9.

λογία φησίν. Εἰ δὲ τις ἐγκρίεται νοῦς τοῖς εἰρημένοις, ὁ κρῖνεν ἐπεσκεμμένος ἐπισκεψάσθω τὸν λόγον. Πάλιν δὲ τὸ ρηθὲν ἀναλήφομαι.

Οὐδὲν ἕτερον εὐρίσκειν λέγει παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν. Ἄλλὰ τὸ μηδεμίαν ἐγκρίσθαι τοῖς εἰρημένοις διάνοιαν, παντὶ ἡλόν ἐστι τῷ καὶ ὅπως οὖν ἐπαύοντι λόγον· ὑπόλοιπον δὲ ἂν εἴη τὴν βλασφημίαν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγαγεῖν, ἣν διὰ τῶν ἀδιανοήτων τούτων κατασκευάζει βημάτων. Βούλεται γὰρ, εἰ καὶ μὴ δύναται, διὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀνοιάν, ταύτην ἐμποῖησαι τοῖς ἀκροαταῖς τὴν διάνοιαν, ὅτι κατασκευαστὴ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ σημασία· γέννησιν δὲ τὴν κατασκευὴν ὀνομάζει, ἣ εὐσημοσάτη φωνῇ τὸ φρικτὸν περιστέλλων τῆς βλασφημίας· ὡς ἂν εὐπαράδεκτος γένοιτο ἡ τοῦ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον συγκατάθεσις, τῇ τῆς γεννήσεως λῆξει τῆς κατασκευῆς δηλουμένης. Λέγει τοίνυν ὅτι ἡ οὐσία τὴν γέννησιν δέχεται, ἵν' ὡσπερ ἐν ὑποκειμένῳ τινὲ πράγματι πᾶσα κατασκευὴ θεωρηται. Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι κατασκευάσθαι ἢ μὴ ὑφέστηκεν, οὕτως οἶόν τι κατασκευάσμα τὴν τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ φύσιν προτείνας τῷ λόγῳ τὴν ποιήσιν. Εἰ τοίνυν τὴν γέννησιν δέχεται ταύτην, φησὶ, τοιοῦτο σημᾶναι βουλόμενος ὅτι οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ κατασκευάσθη. Τί δὲ ἄλλο τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐστὶ μὴ γενόμενον; Οὐρανός, γῆ, ἄηρ, θάλαττα, πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶ, γενόμενον πάντως ἐσείν. Ὡν οὐδὲν ἂν ἦν, εἰ μὴ γενόμενον ἦν. Πῶς οὖν ὡς ἐξαιρετόν τι τῇ τοῦ Μονογενοῦς ἐνεθεώρησε φύσει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀναδέχεσθαι τὴν γέννησιν; Οὕτω γὰρ τὴν κατασκευὴν ὀνομάζει, ὡς τοῦ βομβυλλίου καὶ τοῦ κώνωπος οὐκ εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς ἕτερόν τι παρ' ἑαυτὸν διεξαμέμου τὴν γέννησιν. Οὐκοῦν ὁμολογεῖται διὰ τῶν γεγραμμένων, ὅτι καὶ πρὸς τὰ μικρότατα τῆς κτίσεως μόρια, κοινοποιεῖται παρ' αὐτῶν τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία, καὶ πᾶν ἐπιχέρημα δι' οὗ κατασκευάζεται ἡ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ἀλλοτριώσις, ἴσῃ ἰσχύϊ καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἕναστος ἔχει. Τίς οὖν αὐτῷ χρεῖα τῆς ποικίλης ταύτης λεπτοουργίας εἰς κατασκευὴν τῆς κατὰ φύσιν ἀλλοτριότητος, δέον τὴν σύντομον τῆς ἀρνήσεως ὁδὸν τραπηῖναι τῷ φανερώς ἀπειπεῖν μὴ δεῖν ὁμολογεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸ νομα, μηδὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κηρύσσεσθαι, ἀλλὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν κυριωτέραν τῆς τῶν Χριστιανῶν κρίνειν ὁμολογίας, καὶ μόνον κτίστην καὶ δημιουργὸν ὁμολογοῦντας τὸν Πατέρα, τὰ λοιπὰ πάντα τῷ τῆς κτίσεως ὑπάγειν ὀνόματι τε καὶ νοήματι· ἐν δὲ τούτοις τὸ τῶν ἄλλων προτεταγμένον ἔργον ποιήματα λέγειν διὰ τίνος κατασκευαστικῆς ἐνεργείας γενόμενον, καὶ πρωτόκτιστον ἀντὶ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσαγορεύοντας;

ἡβριλ constructione factam : et loco Unigeniti Dei et τούτων γὰρ κεκρατηκότων, εὐκόλῃ πολλῇ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν συμπερανθῆναι τὰ δόγματα, πάντων κατὰ τὸ εἶδος ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς πρὸς τὸ ἀκῶλουθον ὁδηγουμένων· ὅτι τὸν μήτε γεννηθέντα, μήτε Ἰὸν ὄντα, διὰ δὲ τίνος ἐνεργείας ὑποστάντα

accipit; non enim esset idem cum eo quod suscipit id quod sumitur. Hoc quidem hujus scriptoris artificiosa disputatio asserit. Quod si qua dictis insidet intelligentia, qui judicare diligenter meditatus est, consideret sermonem. Iterum quod dictum est resumam.

Nihil aliud licet invenire, inquit, præterquam essentiam Filii quod admittat generationem. Sed nullum subesse his dictis sensum cuivis perspicuum est, vel quocunque modo sermonem audienti. Reliquum fuerit blasphemiam in apertum proferre, quam per hæc verba nullum sensum habentia construit. Vult enim, etsi non potest, per interpretativam imbecillitatem hanc auditoribus inserere sententiam, quod Filii significatio constructa est, id est quid conditum indicans; generationem enim structuram nominat significantissima voce horribilem blasphemiam communiens, ut sit acceptissima assensio quod Dominus sit creatus, generationis dictione structuram declarante. Dicit itaque quod essentia generationem accipit, ut tanquam in aliqua re subjecta omnis constructio spectetur. Non enim quis dixerit constructum esse quod non subsistat, sic velut quoddam ædificium Dei Unigeniti naturam protendens sermone facturam. Si igitur, inquit, generationem hanc accipit, hoc significare volens, quod non esset, nempe Unigeniti essentia, nisi condita esset. Quid autem aliud eorum quæ in creatura conspiciuntur est non factum? Cælum, terra, aer, mare, quidquid est, omnino factum est: quorum nihil esset nisi factum esset. Quomodo igitur ut eximium quiddam in Unigeniti natura speculatus est, nempe eam ipsam essentiam accipere generationem? Sic enim creationem nominat, ut bombylii (cujusdam apis obstreperæ) et culicis, non in seipsum, sed in alterum quiddam quam seipsum qui accepit generationem. Igitur confitetur per scripta quod etiam cum minimis creaturæ particulis ab ipsis Unigeniti essentia communis efficitur: omnisque argumentatio qua ad Patrem Filii alienatio construitur in singulis rebus vim habet æqualem. Quid igitur ei fuit opus hac varia et subtili arte, ut astruat Filii essentiam a natura Patris alienam esse; cum oporteret compendiarium et brevem viam abnegationis ingredi ad aperte negandum et dicendum non esse Filii nomen confitendum, neque unigenitum Deum in Ecclesiis prædicandum; sed Judæorum cultum judicandum esse proprium magis quam Christianorum confessionem, qui quidem Judæi solum creatorem et opifilem conditorumque Patrem confitentur, reliqua omnia notioni et nomini creaturæ esse subjicienda; in his autem, quod aliis præpositum est sive prius ordinatum opus dicendum ποιήματα facturam, velut quadam fabrili constructione factam: et loco Unigeniti Dei et

His enim prævalentibus, facillime ad ipsorum scopum dogmata coneluduntur, omnibus ut consentaneum ex tali principio ad id quod est consequens directis: eum nempe qui neque genitus, neque Filius est, sed qui operatione quadam subsi-

stit, communem cum Deo habere essentiam non posse. Quoad autem Evangeliorum voces prævalebunt, quibus Filius et Unigenitus et ex Patre et ex Deo, et talia prædicatur: frustra delirabit seipsum et suos talibus nugis fallens et decipiens. Nam cum Filii appellatio veram cum Patre relationem clamitet, quis ita stupidus et vecors, ut Joanne et Paulo, et reliquo choro sanctorum germanas has voces et necessitudinis indices prædicantibus non ad illos respiciat, sed inanibus crepita culis illectus cavillorum Eunomii doctrinam amplectatur: ipsumque Eunomium veriore doctrine existimet his qui a Spiritu afflati loquuntur mysteria, et Christum in seipsis portant? Quemnam hunc Eunomium? Unde ad docendum Christianos elatum? sed hæc quidem omittantur. Atque ut fieri potest studium circa proposita cor nostrum explanet, fidei zelo et ardore adversus blasphemantes supra modum tumens. Quomodo enim ad iram et odium non concitaremur, videntes Deum et Dominum, et vivificum, et Servatorem ab istis hominibus ludibrio affici, et veluti cæno conspurcari? Si enim mihi patrem carnis convitiis incesseret, vel in meum benefactorem hostiliter se haberet, an imperturbato animo possem iram continere, et ferre æquo animo contra dilectos et charos injuriam? Quod si animæ meæ Dominus, qui ipsam ante non existentem fecit subsistere, et in servitutem redactam redemit: qui vitæ præsentis gustum præbuit, et futuram præparavit; qui ad regnum vocat, et quomodo gehennæ judicium fugiamus mandat; parva dico hæc, neque adhuc communis Domini majestate digna: qui ab omni creatura adoratur, cœlestibus, terrestribus, subterrestribus, cui adstiterunt ministrorum cœlestium decem millia: ad quem conversum est totum hoc omne quod hic administratur et honesti desiderio tenetur; si hic in convitium hominibus exponitur, quibus non sufficit solum seipsum particulæ hujus apostatæ, id est, defectoris, adhærescere, sed damnum arbitrantur non etiam alios secum in barathrum sive voraginem suis scriptis pertraxisse, ut posteris non deficiat ad interitum deductio: nunquid quis iram in eos conceptam culpam? Sed ad ea quæ sequuntur recurramus.

Criminatur enim in sequentibus nos rursus humanis similitudinibus Filii generationem dedecorare, atque eorum quæ a nostro patre de his scripta sunt meminit: in quibus, inquit, duo cum significantur ex Filii voce, nempe ea quæ fit per affectum productio, et ea quæ cum eo qui genuit intercedit germanitas: illud quidem quod indecorum et carnale est, in divinis sermonibus non admittere; hoc vero quantum ad testimonium gloriæ Unigeniti est, hoc solum in excelsis documentis assumere. Quis igitur humanis opinionibus Filii generationem dedecorat, qui quod passibile est et humanum determinat a divina generatione, impassibiliter autem Filium cum eo qui genuit copulat: an qui commu-

A κοινωνεῖν τῷ Θεῷ τῆς οὐσίας οὐχ οἶόν τε. Ἔως δ' ἂν κρατῶσιν αἱ τῶν Εὐαγγελίων φωναί, δι' ὧν Υἱὸς καὶ Μονογενὴς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα κηρῦσσεται· μάτην ληρήσει, ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς καθ' ἑαυτὸν διὰ τῶν τοιούτων φληνάφων παρακρούμενος. Τὴν γὰρ ἀληθῆ πρὸς τὸν Πατέρα σχέσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας βούσσης, τίς οὕτως ἠλίθιος, ὡς Ἰωάννου καὶ Παύλου καὶ τοῦ λοιποῦ χοροῦ τῶν ἁγίων τὰς γενεάς ταύτας φωνὰς καὶ τῆς οικειότητος ἐνδεικτικὰς κηρυσσόντων, μὴ πρὸς ἐκείνους βλέπειν, ἀλλὰ τοῖς διακένους κροτάλοις τῶν Εὐνομίου σοφισμάτων διδασκαλίαν, τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος λαλούντων μυστήρια, καὶ Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ φερόντων, Εὐνόμιον ἀληθέστερον οἰεσθαι; Τίνα τοῦτον Εὐνόμιον; Τὸν πόθεν εἰς τὸ καθηγεῖσθαι Χριστιανούς ἐπαρθέντα; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐσθω· καὶ ὡς ἔστι δυνατόν ἢ περὶ τὰ προκείμενα σπουδῆ καταλεινέτω τὴν καρδίαν ἡμῶν, ζήλω τῆς πίστεως κατὰ τῶν βλασφημιούτων ὑπεροδαίνουσαν. Πῶς γὰρ ἐστὶ μὴ παρακρινῆσθαι πρὸς ὀργὴν καὶ ἀπέχθειαν, ἐν τῷ τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ Δεσπότην, καὶ ζωοποιον, καὶ Σωτήρα, παρὰ τῶν ἀνθρωπίσκων τούτων προπηλακίζεσθαι; Εἰ γὰρ μοι τὸν τῆς σαρκὸς ἐλοιδορεῖ πατέρα, ἢ πρὸς τὸν εὐεργέτην εἶχε τὸν ἐμὸν δυσμενῶς, ἄρα δυνατόν ἦν ἀπαθῶς βαστάσαι τὴν κατὰ τῶν ἀγαπωμένων ὀργήν; Εἰ δὲ ὁ τῆς ψυχῆς τῆς ἐμῆς Κύριος, μὴ οὖσαν αὐτὴν ὑποστήσας, καὶ δουλωθεῖσαν ἐξαγοράσας· ὁ τῆς τε παρουσίας γεύσας ζωῆς, καὶ τὴν μελλούσαν παρασκευάσας· ὁ πρὸς βασιλείαν καλῶν, καὶ ὅπως ἂν φεύγομεν τὴν τῆς γεέννης κατάκρισιν παρεγγυῶν (μικρὰ λέγω ταῦτα καὶ οὕτω τῆς τοῦ κοινῶ Δεσπότητος μεγαλωσύνης ἐπάξια), ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως προσκυνοῦμενος, ἐπουρανίων, ἐπιγείων, καταχθονίων· ἧ παρεστήκεσαν τῶν κατ' οὐρανὸν λειτουργῶν μυριάδες· πρὸς ὃν ἐπέστραπται πᾶν ὄσον ὠδε οἰκεῖται καὶ τοῦ καλοῦ τὴν ἔφεσιν ἔχει· εἰ οὕτως ἐκκεῖται πρὸς λοιδορίαν ἀνθρώποις, οἷς οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ ἑαυτοὺς τῇ μερίδι τοῦ ἀποστάτου προσοικεῖσθαι, ἀλλὰ ζημίαν ποιοῦνται τὸ μὴ καὶ ἄλλους εἰς τὸ αὐτοῦ βάρβαρον μεθ' ἑαυτῶν ἐφελκύσασθαι διὰ τῆς λογογραφίας· ὡς ἂν μὴ λείποι τοῖς ἐπιγινόμενοις ἢ πρὸς τὸν θλεθρον χειραγωγία· ἄρα τίς μέμφεται τὴν ἐπὶ τούτοις ὀργήν; Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν ἐπαναδράμομεν.

D Διαβάλλει γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς πάλιν ἡμᾶς ὡς ταῖς ἀνθρωπίναις ὁμοιότησιν ἀτιμάζοντας τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, καὶ μέμνηται γε τῶν γεγραμμένων ἐφ' ἡμετέρῳ πατρὶ περὶ τούτων· ἐν οἷς φησι, δύο σημίανονμένων ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς, τῆς τε διὰ πάθους συστάσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγεννηκότα γενεότητος· τὸ μὲν ἀπρεπὲς καὶ σαρκῶδες ἐν τοῖς θείοις μὴ προσίεσθαι λόγοις· τὸ δὲ ὅσον εἰς μαρτυρίαν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης ἐστὶ, τοῦτο μόνον ἐν τοῖς ὑψηλοῖς παραλαμβάνεσθαι δόγμασι. Τίς οὖν ἀτιμάζει ταῖς ἀνθρωπίναις ὑπολήψεις τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, ὁ ἐξορίζων τῆς θείας γεννήσεως τὸ παθητὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀπαθῶς δὲ συνάπτων τὸν Υἱὸν τῷ γεννησαντι· ἢ ὁ κοινωποιῶν πρὸς τὴν κάτω κτίσιν τὸν τῶ

πάντα παραγάγοντα εἰς γένεσιν; Ἄλλα τὸ τοιοῦτον, ὡς εἴκειν, ἢ καινὴ αὐτῆ σοφία πρὸς ἀτιμίαν εἰκε βλέπειν, τὸ τῆ μεγαλειότητι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν οἰκτιῶσαι, μέγα δὲ καὶ ὑψηλὸν τὸ καταγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὁμοτιμίαν τῆς ἡμῖν ὁμοδοῦλου κτίσεως. Ὁ κενῶν ἐγκλημάτων! Βασιλείος ὡς ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν διαβάλλεται, ὁ τιμῶν αὐτὸν καθὼς τιμᾶται ὁ Πατὴρ. Καὶ Εὐνόμιος τῆς τιμῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπερμάχεται, ὁ τῆς ἀγαθῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ἀφανίζων. Τοιαύτην ἔσχε καὶ Παῦλος αἰτίαν παρ' Ἀθηναίους ποτὶ πρὸς αὐτὴν ἐκείνων κατηγορούμενος, ὡς ξένα καταγγέλλων δαιμόνια, ὅτε τὴν περὶ τοὺς δαίμονας κιάνην τῶν εἰδωλομανούντων διήλεγχε καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγῶγει, καταγγέλλων ἐν τῷ Ἀρειοπάγῳ τὴν ἀνάστασιν. Ταῦτα καὶ νῦν οἱ νέοι Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικουρείοι τῷ μιμητῆι τοῦ Παύλου προσφέρουσιν, οἱ εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, καθὼς περὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἱστορία φησὶν, ἢ εἰς τὸ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Τί γάρ ἄν εὐρεθείη τούτων καινότερον, Υἱὸς ἐνεργείας, καὶ Πατὴρ κτίσματος, καὶ θεὸς πρόσφατος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀναφύμενος, καὶ ἀγαθὸν ἀγαθοῦ παρηλλαγμένον; Οὐτοὶ εἰσιν οἱ διὰ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν λέγειν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ γεννήσαντος φύσις, τιμᾶν προσποιούμενοι ταῖς καθηκούσαις τιμαῖς. Ἄρ' αἰδεῖται τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης τιμῆς ὁ Εὐνόμιος, εἰ μὴ πρὸς τὸν Πατέρα λέγοι τις αὐτὸν οἰκτιῶσασθαι τῆ φύσει, ἀλλὰ πρὸς τι τῶν ἕτερογενῶν τὴν κοινωνίαν ἔχειν; Εἰ γὰρ ὁ πρὸς τὴν κτίσιν κοινοποιῶν τὸν τῆς κτίσεως Κύριον, τιμᾶν ἐν τούτοις αὐτὸν διορίζεται, τιμάσθω καὶ οὗτος πρὸς τὸ ἄλογον ἢ ἀνάσθητον κατὰ τὴν φύσιν κοινοποιούμενος. Εἰ δὲ τούτῳ χαλεπὸν καὶ ἐφύδριστον ἢ πρὸς τὸ χειρόν ἵσθαι κοινωνία, πῶς τῷ δεσποτεῦσθαι ἐν τῆ δυναστείᾳ αὐτοῦ αἰῶνος, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, τιμὴ ἐστὶ, τὸ τῆ ὑποχειρίῳ καὶ δουλευούσῃ φύσει συγκατατάττεσθαι; Ἄλλα ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

nem facit eum qui omnia ad generationem adduxit cum creatura infima? Sed hoc tale, ut consentaneum est, nova hæc sapientia ad ignominiam videtur intueri, nempe majestati Patris Filium conciliare, magnum autem et excelsum ipsum adducere ad æqualem honorem creaturæ nobis conservæ. O vana crimina! Basilius ut Filium dedecore afficiens insimulatur, qui colit ipsum, sicut colitur Pater. Et Eunomius pro honore Unigeniti pugnat, qui bona Patris natura ipsum privat. Hujusmodi crimen apud Athenienses quondam Paulus incurrit²²: cum accusaretur quod peregrina annuntiaret dæmonia, cum tamen circa dæmones errorem eorum qui insano idolorum cultui erant dediti, reprehenderet, et ad veritatem manu duceret, annuntians in Areopago resurrectionem. Hæc etiam nunc novi Stoici et Epicurei imitatori Pauli objiunt, ad nihil aliud idonei, sicut de Atheniensibus historia refert, quam ut novi aliquid vel dicerent vel audirent. Quid his novum magis inveniri posset, quam Filius operationis, et Pater creaturæ, et Deus recens ex non ente enascens, et bonum a bono disjunctum vel discrepans? Ipsi sunt qui quia dicunt ipsum non esse id quod est ejus qui genuit natura, colere se simulant convenientibus honoribus. Nunquid talis honoris speciem veretur Eunomius, si non cum Patre quis dicat ipsum natura necessitudine devinciri, sed cum aliquo eorum quæ sunt diversi generis communionem habere? Si enim qui cum creatura communem facit Dominum creaturæ, colere in his ipsum definitur, hic etiam eum honore afficiat, qui cum bruto rationis experte, vel cum sensu carente secundum naturam facit communem. Quod si huic acerba et contumeliosa videtur cum deteriore communio; quomodo dominantem in potentatu ipsius sæculi, sicut ait Propheta, honor est in subditæ et servientis naturæ ordinem redigi? Sed hæc quidem hæctenus.

²² Act. xvii, 17. sqq.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Ε΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUINTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

α. Ὁ δὲ πέμπτος λόγος τὰ παρὰ τῆς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου φωνῆς ῥηθέντα ἐπαγγέλλεται εἰπεῖν, ἀναβάλλεται δὲ. Καὶ πρότερον μὲν περὶ τῆς κτίσεως δι᾿ ἠλέγεται, ὅτι μὴδὲρ αὐτῆς ἐστὶ σεβασμὸν, ἀλλ' ἀπαιδευτῶ καὶ ἀσθενεῖ διαβολῇ πλανηθέντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς θαυμάσαντες, τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐθεοποίησαν. Ἐρ ᾧ καὶ τὴν Ἡσαίου ῥῆσιν τὸ, Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, παγκάλως διημήνησεν. β. Εἶτα τὴν Πέτρου διέξεισι ῥῆσιν, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ θεὸς αὐτὸν ἐποίησεν. Ἐρ ᾧ καὶ τὴν παρὰ Εὐνομίου ἀντιῤῥῆσιν, ἢ κατὰ τοῦ ἀγίου

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI QUINTI.

1. Quintus liber explanationem dicti cujusdam sancti Petri apostoli promittit, sed differt. Ac primum quidem de creatura disserit; nullam scilicet illarum venerandam esse (nempe instar Dei); sed homines partim inscitia, partim mentis imbecillitate in errorem abductos, partes mundi ob earum pulchritudinem in deorum numerum retulisse. Ubi etiam dictum illud Isaia: Ego Deus primus sum, admodum scite interpretatur.
2. Illud D. Petri dictum explicat, quod Deus ipsum Dominum et Christum fecerit. Ubi etiam Eunomii oppugnationem, qua ob dictum hoc S. Basilium

aggressus est, convitia insuper et triviales contumelias ab Eunomio eructatas commemorat.

3. Quibus ipse mirabili quadam et nova demonstratione virtutis ac potentiae crucifixi occurrit, addens, subjectionem illam fuisse naturae humanae, non ejus, quam Unigenitus a Patre acceperat. Ubi etiam signum crucis, et Christi appellationem, ut et dona ex unione divinae naturae cum humana nobis concessa, explicata reperias.

- 4. Falsam esse ostendit calumniam Eunonii dicentis, magnum Basilium asseruisse, hominem in hominem exinanitum esse, et Unigeniti exinanitionem contigisse, quando in passione homo Christus passus est, declarat.
- 5. Postea non duos Christos, neque duos Dominos, sed unum Christum, et unum Dominum esse docet, naturasque divinam et humanam conjunctas, et utramque inconfuse et impertinistim proprietates suas conservasse, et propter unionem communes etiam operationes appellari, Deumque in se servi etiam affectiones et passiones suscepisse: et naturam humanam pariter cum divina honorari et conglorificari, quod unita natura divina humanam quasi in se transtulerit, copiose et eruditè ostendit.

Βασιλείου διὰ τὴν τοιαύτην ῥῆσιν ἐποικήσατο, τὰς τε Λοιδωρίας καὶ ὕβρεις ὑφαιμένας ἐξέθετο.

γ. Πρὸς δὲ ἀπάντησιν θαυμαστῆ τις καὶ ἔστη καὶ ἀπόδειξις τῆς τοῦ σταυρωθέντος δυνάμεως, καὶ ὅτι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐ τῆς τοῦ Μορφογενοῦς κατὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ὑποφῆς γέγονε. Καὶ ἔρμηνεῖα τοῦ σταυρικοῦ σχήματος, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσομοιωρίας, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀνακραθείσης θεότητος τῷ ἀνθρωπίνῳ χαρισθέντα ἀγαθὰ.

δ. Ἐἶτα τὴν Εὐνομίου συκοφαντίαν, ὡς ἀνθρώπον εἰς ἀνθρώπον κεκένωσθαι τὸν μέγαν Βασιλείου λόγοντα, ψευδῆ ἀποδείκνυσαι, καὶ τὴν τοῦ Μορφογενοῦς κένωσιν, ἐπὶ ἀνακλήσει τοῦ πεπονηθέντος ἀνθρώπου γενομένην ἀποφαίνει.

ε. Μετὰ τοῦτο οὐ δύο Χριστοὺς, οὐδὲ δύο Κύριους, ἀλλ' ἓνα Χριστὸν, καὶ ἓνα Κύριον ἀποδείκνυσαι, καὶ ὅτι ἡ θεία φύσις τῇ ἀνθρωπίνῃ μιχθεῖσα ἀσυγχύτους ἐκικτέρας φύσεως τὰς ἰδιότητας διετήρησε, καὶ διὰ τὴν συμφυρικὴν κοινὰς καὶ τὰς ἐνεργείας κατονομαίεσθαι ἐβόησε, τοῦ τε Θεοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ καθ' αὐτοῦ δούλου ἀναλαμβάνοντος, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῇ Δεσποτικῇ τιμῇ συνδοξαζομένου, καὶ τῇ δυναμίει τῆς ἀνακραθείσης θείας φύσεως εἰς ἑαυτὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀναποιθῆσεως, διὰ κολῶν παρσφῶς ἐξέθετο.

Jam vero de Petri apostoli voce¹, cura majore et vigilantiore industria tempus poscit ut disquiramus, et examinemus quae ab ipso Eunomio et nostro patre (a) de hoc sunt dicta. Quod si accurata et diligens speculatio prolixiorē orationem in multam disputationem extendat, ignoscet procul dubio benignus et candidus auditor, non insimulans nos nugari et inscite garrere, sed in eum qui causam praebuit culpam transterens, mihi breviam quaedam prius de propositorum inquisitione percurrere concedatur, neque haec fortasse a proposito scopo rerum seriarum absona. Nihil eorum quae per creationem facta sunt, adorandum esse ab hominibus, sermo divinus lege sancta jussit: ut ex omni fere a Deo inspirata Scriptura tale licet perdiscere. Moses, tabulae, lex, deinceps prophetarum, Evangelia, apostolorum decreta omnium, ex aequo vetant ad creaturam intueri. Ac quidem longum esset singula ordine quae huc pertinent apponere, sed etsi pauca ex multis ex divinitus inspirato testimonio deprompta in medium proferamus, nihilominus tamen sermo fide dignum testimonium in se continet, quia divinorum unumquodque ad veritatis manifestationem vim aequalem obtinet, etsi minimum fuerit. Nam cum bifariam de his quae sunt, divisa sit opinio: in creaturam, et in naturam increatam (b): si, quod nunc ab adversariis contenditur, praevulerit: ita ut dicant Dei Filium creatum esse, necesse est omnino, vel evangelicum praconium sperni, nec Deum Verbum quod in principio erat adorari, quia sit nefas latræ cultum creaturae adhibere: vel si quidem praepudore non audeant negare

Α Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς καιρὸς ἂν εἴη φιλοπονώτερον διεξετάσαι τὰ εἰρημένα αὐτῷ τε τῷ Εὐνομίῳ, καὶ τῷ ἡμετέρῳ πατρὶ περὶ τοῦτου. Εἰ δὲ εἰς πλῆθος ἐκτείνουσι τὸν λόγον ἢ ἀκριβοῦς θεωρία, συγγνώσεται πάντως ὁ εὐγνώμων ἀκροατῆς, οὐχ ἡμᾶς ἀδολεσχεῖν αἰτιώμενος, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀφορμὴν δεδοκῶτα τὴν αἰτίαν ἐπαναφέρειν, καὶ μοι συγκεχωρησθῆναι βραχεία τινα προδιεξιθεῖν τῆς τῶν προκειμένων ἐξετάσεως· οὐδὲ ταῦτα τυχόν τοῦ σκοποῦ τῶν σπουδαζομένων ἀπάθοντα. Οὐδὲν τῶν διὰ κρίσεως γεγονότων σεβάσιμον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις ὁ θεὸς ἐνομοθέτησε λόγος· ὡς ἐκ πάσης μικροῦ δεῖν εἶσι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ τοιοῦτο μαθεῖν. Ὁ Μωϋσῆς, αἱ πλάκες, ὁ νόμος, οἱ καθιερισμοὶ προφῆται, τὰ Εὐαγγέλια, τῶν ἀποστόλων τὰ δόγματα πάντων, ἐπίσης ἀπαγορεύουσι τὸ πρὸς τὴν κτίσιν βλέπειν. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰ καθ' ἕκαστον ἐφεξῆς παρατίθεσθαι παρὰ τῶν εἰς τοῦτο φερόντων· ἀλλὰ καὶ ὀλίγα τῆς θεοπνεύστου μαρτυρίας ἐκ πολλῶν παραθύμεθα, ἐπίσης πάντως ὁ λόγος τὸ ἀξιόπιστον εἶναι· διότι τῶν θεῶν ἕκαστον εἰς φανέρωσιν ἀληθείας τὸ ἴσον εἶχει, καὶ ἐλάχιστον ἦ. Διχῆ γὰρ διηρημένης τῆς περὶ τῶν ὄντων ὁπολήψεως, εἰς τε τὴν κτίσιν καὶ εἰς τὴν ἀκτίστον φύσιν, ἐὰν ἐπικρατήσῃ τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων νῦν σπουδαζόμενον· ὥστε κτιστὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἀνάγκη πάσα, ἢ ἀθετεῖσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ μὴ προσκυνεῖσθαι τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεόν, διὰ τὸ μὴ δεῖν προσάγειν τὴν λατρείαν τῇ κτίσει, ἢ εἴπερ δυσηπολή τὰ ἐν Εὐαγγελίοις θαύματα, δι' ὧν πρὸς τὸ σεβάζεσθαι καὶ προσκυνεῖν τὸν ἐν ἐκείνοις δηλούμενον ἐναγόμεθα,.... εἰς ὁμομιμίαν ἄγειν τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτίστον. Ἐπερ

¹ Act. vii.

(a) D. Basilium intelligit.

(b) Id est, in Creatorem et res creatas.

κατὰ τὸ δόγμα τῶν ὑπεναντιῶν καὶ ὁ κτιστὸς προσκυ-
 νῆται Θεῷ, οὐδεμίαν ἐν τῇ φύσει τὴν προτίμησιν
 ἔχων τῆς ἄλλης κτίσεως· καὶ εἰ τοῦτο κρατήσκειν,
 εἰς ἀναρχίαν τινὰ πάντη καὶ δημοκρατικὴν αὐτονο-
 μίαν τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας μετανεχθήσεται.
 Ὅταν γὰρ μὴ μίαν εἶναι τὴν προσκυνουμένην φύσιν
 πιστεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' εἰς διαφόρους θεότητας
 ταῖς ἐννοιαῖς ἀπενεχθῶσιν, οὐκ ἔστιν ὃς στήσει τὴν περὶ
 τοῦ Θεοῦ ὑπόληψιν προϊούσαν διὰ τῆς κτίσεως· ἀλλὰ
 τὸ νομισθὲν ἐν τῇ κτίσει θεῖον, ἀφορμὴ πρὸς τὴν ἴσιν
 ὑπόληψιν τῷ μετ' ἐκεῖνο θεωρουμένῳ γενήσεται·
 κάκεινο τῷ ἐφεξῆς, καὶ διὰ πάντων, ἐκ τῆς ἀκολου-
 θίας ταύτης ἢ πλάνη διενεχθήσεται· τῆς πρώτης
 ἀπάτης διὰ τῶν παρακειμένων μέχρι τῶν ἐσχάτων
 διεξούσης.

creatura divinum existimatum fuerit, ut de eo quod post illud consideratur eadem opinio animis hominum ingeneretur, occasio fiet; et illud ei quod deinceps, sique per omnia ex hac consecutione error diffundetur, prima fallacia per propinqua sive apposita usque ad extrema percurrente.

Καὶ ὅτι οὐκ ἔξω τι τοῦ εἰκότος παραστοχάζομαι, B
 ἐξῴπιστον τοῦ λόγου παραστήσομαι μάρτυρα, τὴν
 μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατούσαν ἐν τοῖς Ἑλλήσι πλάνην.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαιδεύτη καὶ μικροφρεῖ διανοίᾳ πρὸς
 τὰ τῆς κτίσεως κάλλη θαυμαστικῶς διετέθησαν, οὐ
 χειραγωγῶ τε καὶ ὁδηγῶ τῷ θαύματι τῶν φαινομέ-
 νων πρὸς τὴν τοῦ ὑπερκαίμενου κάλλους κατανόησιν
 συγρησάμενοι· ἀλλὰ μέχρι τῶν καταλαμβανομένων
 ἴστησαν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἕκαστον τῆς κτί-
 σεως μέρος ἰδιαζόντως ἐθαύμασαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν
 ἐνὶ τινὶ μόνῳ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ
 ὑπόληψιν ἔσπεσαν· ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει βλε-
 πόμενον, θεῖον ἐνόμισαν. Καὶ οὕτω τοῖς μὲν Αἴ-
 γυπτοῖς περὶ τὰ νοερά πλεῖον ἐνεργηθείσης τῆς
 πλάνης, αἱ μαυρίαι τῶν δαιμόνων μορφαὶ εἰς φύσεις C
 θεῶν ἠριθμήθησαν. Τοῖς δὲ Βαβυλωνίοις ἢ ἀπλανῆς
 τοῦ πλοῦ περιφορὰ Θεῷ ἐνομίσθη, ἣν καὶ Βῆλ
 ὠνόμασαν. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἐφεξῆς ἑπτὰ, ἢ Ἑλλη-
 νικὴ ματαιότης ἰδιαζόντως θεοποίησασα, ἄλλον ἄλλοις
 κατὰ τινὰ τῆς ἀπάτης ἰδιάζοντα λόγον, ὑπέκυψε.
 Πάντας γὰρ τούτους ἐν ἀλλήλοις ἀναστρεφομένους
 τοὺς κύκλους κατανοήσαντες, ἔπειδὴ περὶ τὸ ἀκρά-
 τειον ἐπλανήθησαν, δι' ἀκολουθοῦ καὶ μέχρι τοῦ ἐσχά-
 του τὴν αὐτὴν πλάνην συνδιεσώσαντο. Καὶ πρὸς τού-
 τοις αὐτὸν τε τὸν αἰθέρα, καὶ τὸν ὑποκεχυμένον ἀέρα,
 τὴν τε γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ὑποχθόνιον
 λίξιν, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς γῆς ὅσα χρειώδη καὶ ἀναγκαῖα
 πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐστὶ ζωὴν, οὐδὲν ὅτι τῆς οὐσίας
 ἀπόκληρον εἶναι φύσεως ἐδογματίσαν. Ἄλλ' ἐκάστῳ
 τούτων ὑπέκυψαν, δι' ἐνός τινος τῶν ἐν τῇ κτίσει D
 προφαινομένων πᾶσιν ἑαυτοὺς τοῖς ἐφεξῆς τῆς κτί-
 σεως μορίοις καταδουλώσαντες. Ὡς εἶγε κάκεινοις
 ἀθέμιτον ἐξ ἀρχῆς κατεφάνη τὸ πρὸς τὴν κτίσιν βλέ-
 πειν, οὐκ ἂν εἰς τὴν πολυθεΐαν ταύτην ἀπάτην ἀπ-
 επλανήθησαν. Ὡς ἂν οὖν μὴ ταῦτά πάθοιμεν καὶ
 ἡμεῖς οἱ πρὸς τὴν ἀληθινήν θεότητα βλέπειν παρὰ
 τῆς Γραφῆς διδασκόμενοι, πᾶν τὸ κτιστὸν ἔξω τῆς
 θείας φύσεως νοεῖν ἐπαιδεύθημεν, μόνην δὲ τὴν ἄκτι-
 στον φύσιν λατρεύειν τε καὶ σεβάζεσθαι, ἧς χαρα-
 κτῆρ ἔστι καὶ γνώρισμα τὸ μήτε ἀρχεσθαι τοῦ εἶναι
 πατε, μήτε παύεσθαι εἶναι. Οὕτως τοῦ μεγάλου

A quæ sunt in Evangelii miracula, quibus ad colendum et ad adorandum eum qui in illis revelatur, inducimur; adesse est, inquam, pari honore afficere quod creatum est, et quod increatum. Si quidem secundum adversariorum dogma etiam creatus Deus adoraretur, nullam in natura prærogativam haberet præ alia creatura: quod si hoc prævaluerit, ad anarchiam certe et multitudinis effrenatæ quamdam prorsus licentiam, et popularem suis legibus pro libidine utentem statum pietatis dogmata transferentur. Cum enim non unam esse naturam quæ adoretur crediderint homines, sed ad diversas Deitatis naturas notitiis animo informatis abrepti fuerint, non est qui procedentem per creaturam divinitatis opinionem possit sistere; sed quod in creatura divinum existimatum fuerit, ut de eo quod post illud consideratur eadem opinio animis hominum ingeneretur, occasio fiet; et illud ei quod deinceps, sique per omnia ex hac consecutione error diffundetur, prima fallacia per propinqua sive apposita usque ad extrema percurrente.

Quod autem a vero alienum minime conjicio, fide dignum testem producam, nempe ad hoc usque tempus inter Græcos prævalentem errorem. Postquam enim homines imperita et pusilla cogitatione ac sententia ad creaturæ pulchritudines mirabiliter affecti sunt, non eorum quæ cernebantur admiratione ceu manufactore et optimo duce ad supereminentis pulchritudinis cognitionem sunt usi, sed ad ea usque quæ mente comprehendere possunt, suam intelligentiam stiterunt; et creaturæ partem unamquamque peculiariter admirati sunt. Quapropter non in uno quodam solo eorum quæ oculis cernuntur divinitatis opinionem stabilerunt; sed quidquid in creatura cernitur, numen existimaverunt. Et sic Ægyptiis quidem circa naturas intellectuales amplius invalescente errore, innumerabiles dæmonum formæ ad deorum naturas annumeratæ sunt. Apud Babylonios vero orbis cœli inerrans Deus existimatus est, quem etiam Bel nominaverunt. Sic etiam orbis inferiores septem, Græcorum vanitas modo peculiari cum deos fecisset, alii alium secundum erroris quamdam rationem peculiarem subjecit. Nam cum hos omnes orbis in seipsos volvi animadvertissent, quandoquidem circa summum erraverant, per consequens, usque ad ultimum et citimum eundem errorem conservarunt. Præterea ipsum ætherem, atque subfusum aerem, terramque et mare et subterraneam sortem sive extremitatem, et hujus ipsius terræ quæcunque ad vitam humanam tuendam et sustentandam sunt utilia et necessaria, nihil est quod divinæ naturæ exsors esse docuerint; sed unumquodque horum ut Deum venerati sunt; propter unum horum aliquid quæ in creatura præfulgent, seipsos omnibus subsequentibus ordine creaturæ partibus in servitutem addicentes. Quod si a principio nefas visum fuisset in creaturam oculos convertere, non in hanc multitudinis deorum fraudem et imposturam erroribus decepti incidissent. Ne igitur etiam nobis eadem contingant, qui in veram deitatem intueri a sacra Scriptura docemur; quid-

quid creatum est, id extra divinam naturam intelligere eruditi sumus; sed solam increatam naturam colere et adorare, cujus character et nota, et signum est, neque cœpisse esse, neque desinere. Cum magnus Isaias excelsa voce de his decretis sic theologice vaticinatus fuerit, qui ex Dei persona inquit: *Ego primus, et ego novissimus, et ante me Deus non est factus, et post me Deus non erit*³. Omnibus enim exactius et perfectius evangelicæ pietatis sciens mysterium magnus hic propheta, qui etiam illud admirabile et inopinatum signum Virginis significavit, et Filii generationem evangelizavit, atque nomen illud Filii manifeste protulit; hic igitur, qui omnem per Spiritum circumplexus est veritatem, ut omnibus divinæ naturæ character esset notissimus, quo vere ens ab eo quod actum exstitit discernimus; hoc ait, ex persona Dei: *Ego sum primus, et ego post hæc, et ante me Deus non fuit, et post me non est*. Quoniam igitur, neque ante Deum, Deus; neque post Deum, Deus; quod enim post Deum, creatura est; quod autem ultra Deum, nihil; nihil vero, Deus non est; imo vero quod supra Deum, ipse est ille in æterna beatitudine, nulla re determinatus: quoniam igitur hæc vox spiritualis ore prophetico est enuntiata, ex hac decretum hoc sive dogma discimus: quod una quædam est divina natura continua secum et indivulsa, prius et posterius in seipsa non admittens, tametsi in Trinitate prædicatur; nihil eorum quæ in ipsa considerantur antiquius, neque posterius habens. Quoniam igitur Dei hæc vox: sive enim Patris des hunc sermonem esse, sive Filii, ex æquo per utrumque pietatis dogma confirmatur; sive enim Pater hæc dicat, testificatur Filio, quod non est post ipsum. Si enim Deus est Filius, quod autem est post Patrem, Deus non est: perspicuum quod in Patre et non post Patrem Filium esse sermo testatur. Sive Filii det aliquis hanc vocem esse, quod *Non exstitit ante me*, doctrina manifesta erit simul cum principii æternitate comprehendendi eum qui in principio æternitatur. Si quis igitur post Deum est, creatura certe, et non Deus per ea quæ Deus non est.

Hac igitur prius a nobis de his quæ sunt, exposita speculatione, tempus jam fuerit propositum sermonem examinare. Dictum est igitur a Petro ad Judæos quod *Dominum ipsum et Christum fecit (a) Deus, hunc ipsum Jesum quem vos crucifixistis*³. Dicitur autem a nobis, non ad Unigeniti divinitatem piæ esse referre verbum, *fecit*, sed ad servi formam secundum tempus adventus in carne, non sine mysterio et certa ratione et dispensatione, id est, per incarnationem factam. Qui autem in contrarium hunc sermonem violenter torquent, ante æternam generationem hac voce *fecit* ab Apo-

³ Isa. xli, 2; xvi, 12. ³ Act. ii, 36.

(a) Verbum *fecit* non ad essentiam divinam Filii Dei, sed ad statum et summam dignitatem re-

ferendum est, in quam Christus servi formam gressus evelctus est.

Ἡσαίου διὰ τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ φωνῆς περὶ τῶν δογμάτων τούτων θεολογήσαντος, ὃς ἐκ τοῦ θεοῦ προώπου φησὶν· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἔμπροσθέν μου θεὸς οὐκ ἐγένετο, καὶ μετ' ἐμὲ θεὸς οὐκ ἔσται. Πάντων γὰρ μᾶλλον ἀκριβῶς εἰδὼς τὸ τῆς εὐαγγελικῆς εὐσεβείας μυστήριον ὁ μέγας υἱὸς προφήτης, ὁ καὶ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο τῆς Παρθένου μὴνύσας, καὶ τοῦ Παιδίου τὴν γέννησιν εὐαγγελισάμενος, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα ἐκεῖνο σαφῶς παραστήσας· οὗτος τοίνυν ὁ πᾶσαν ἔμπειρειληφὼς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἀν μάλιστα πᾶσι γένοιτο δῆλος ὁ τῆς θείας φύσεως χαρακτήρ, δι' οὗ τὸ δυνάως ὄν διακρίνομεν ἀπὸ τοῦ γενομένου· τοῦτό φησιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἔμπροσθέν ἐμοῦ θεὸς οὐ γέγονε, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστιν. Ἐπει οὖν οὔτε τὸ πρὸ τοῦ Θεοῦ, θεός· οὔτε τὸ μετὰ τὸν Θεόν, θεός· τὸ μὲν γὰρ μετὰ τὸν Θεόν, κρίσις· τὸ δὲ ἐπέκεινα τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν· τὸ δὲ οὐδὲν, θεός οὐκ ἔστιν· μᾶλλον δὲ τὸ ἐπέκεινα τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀδύτῳ μακαριότητι πρὸς οὐδὲν ὀρίζομενος· ἐπει οὖν ἡ φωνὴ αὕτη ἡ πνευματικὴ ἐν τῷ προφητικῷ στόματι λαλήθεισα, δόγμα διὰ τούτου μανθάνομεν· ὅτι μία τίς ἐστὶν ἡ θεία φύσις, συνεχῆς πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀδιάσπαστος, τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἐφ' ἑαυτῆς οὐ προσιεμένη, κἂν ἐν Τριάδι κηρῦσσηται· οὔτε πρεσβύτερον τι τῶν ἐν αὐτῇ θεωρουμένων, οὔτε μεταγενέστερον ἔχουσα. Ἐπει οὖν Θεοῦ ἡ φωνὴ· εἴαν τε τοῦ Πατρὸς ὁμοίως εἶναι τὸν λόγον, εἴαν τε τοῦ Υἱοῦ, ἐπίσης δι' ἑκατέρου τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας κρατύνεται. Ἐάν μὲν γὰρ ὁ Πατὴρ ταῦτα λέγῃ, μαρτυρεῖ τῷ Υἱῷ τὸ μὴ μετ' αὐτὸν εἶναι. Εἰ γὰρ θεὸς μὲν ὁ Υἱὸς, πᾶν δὲ μετὰ τὸν Πατέρα θεὸς οὐκ ἔστι, δῆλον ὅτι τὸ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ μετὰ τὸν Πατέρα τὸν Υἱὸν εἶναι ὁ λόγος μαρτύρεται. Εἴτε τοῦ Υἱοῦ δοίη τις εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην, τὸ, οὐ γέγονε ἔμπροσθέν μου· διδασκαλία σαφῆς ἔσται τῇ τῆς ἀρχῆς ἀδιότητι συγκαταλαμβάνεσθαι καὶ τὸν ἐν τῇ ἀρχῇ θεωρούμενον. Εἰ τις οὖν μετὰ τὸν Θεόν ἐστὶ, κρίσις τοῦτο καὶ οὐ θεὸς διὰ τῶν εἰρημένων εὐρίσκειται. Τὸ γὰρ μετ' ἐμὲ ὄν, φησὶ, θεὸς οὐκ ἔστι.

Ταύτης τοίνυν προεκτεθείσης ἡμῖν τῆς περὶ τῶν ὄντων θεωρίας, καιρὸς ἐστὶ τὸν προκείμενον ἐξετάσαι λόγον. Οὐκοῦν εἴρηται μὲν παρὰ τοῦ Πέτρου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Λέγεται δὲ παρ' ἡμῶν, οὐ πρὸς τὸ θεῖον τοῦ Μονογενοῦς εὐσεβῆς εἶναι τὸ ἐποίησεν ἀναφέρειν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφῆν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας οἰκονομικῶς γενομένην· οἱ δὲ πρὸς τοῦναντίον τὸν λόγον βιαζόμενοι, τὴν προαιώνιον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν τῇ ἐποίησεν φωνῇ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου διασημαίνεσθαι λέγουσι.

ferendum est, in quam Christus servi formam gressus evelctus est.

Προθέντες τοίνυν ἐν τῷ μέσῳ τὸν λόγον, καὶ δι' ἀκρι-
 βείας ἀμφοτέρως τὰς ὑπολήψεις ἐπισκεψάμενοι, τῷ
 ἀκρατῇ τὴν κρίσιν τοῦ ἀληθοῦς καταλείψομεν. Ἄλλὰ
 τῆς μὲν τῶν ἐναντιῶν διανοίας ἱκανὸς ἂν εἴη συν-
 ἡγορὸς αὐτὸς ὁ Εὐνόμιος, οὐκ ἀγεννῶς ἐν τούτοις
 ἀγωνιάμενος, ὥστε τὸν ἐκείνου λόγον ἐπὶ λέξεως
 διεξελέθοντες, ἐντελῶς τὸν ὑπὲρ τῶν μαχομένων ἡμῖν
 λόγον διελευσάμεθα· τοῦ δὲ καθ' ἡμᾶς δόγματος
 ἡμεῖς κατὰ δυνατόν προσησάμεθα, τοῖς παρὰ τοῦ
 μεγάλου Βασιλείου προεκτεθεισῶν, ὅπως ἂν οἴοι τε
 ἄμεν, κατ' ἴχνος ἐπόμεινοι· οἱ δὲ τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῆς
 ἀναγκάσεως διικάζοντες, καθὼς φησὶ τις τῶν προφη-
 τῶν, *Κρίμι δίκαιον κρίνατε, μὴ ταῖς φιλονεικίαις*
προλήψεσιν, ἀλλὰ τῇ δεικνυμένῃ διὰ τῆς ἐξετάσεως
ἀληθείᾳ δόντες τὰ νικητήρια. Καὶ παρὶτω γε πρῶ-
 τος ὁ τῶν ἡμετέρων κατηγορὸς, ὡσπερ ἐν δικαστη-
 ρίῳ τὰ γεγραμμένα λέγων·

ἰ Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημίοις, καὶ τὸ ἐποίησεν ἐπὶ
 τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λαβεῖν παραιτούμενος, ὁμοῦ τε
 τὸν σταυρὸν ἐπαισχυνόμενος, τίθησι μὲν τοῖς ἀποστό-
 λαις ἃ μὴδεῖς μὴδὲ τῶν εἰς σκαῖα βλασημεῖν αὐ-
 τῶς ἐσπουδακῶτων, δύο δὲ σαφῶς Χριστοῦς, καὶ
 δύο Κυρίου ἐπεισάγει τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασι καὶ λό-
 γοις· φησὶ γάρ· *Ὡς οὐ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον*
Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ τὸν
κενώσαντα ἑαυτὸν εἰς μορφήν δούλου, καὶ σταυρω-
θέντα ἐξ ἀσθενείας. Καὶ γράφει δὲ ὁ μέγας Βα-
 σίλειος διαβρήδην οὕτως· Ἔτι δὲ οὐδὲν ἢ τοῦ ἀπο-
 στόλου διάνοια, ἢ τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ
 Μονογενοῦς ἡμῖν παρίστησι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῷ
 παρόντι· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ
 Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ
 τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ
 γενομένου συμμόρφου τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως
 ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας, σαφῶς δια-
 λέγεται. Καίτοι τοῦτο παντὶ γνωρίμον, τῷ καὶ μι-
 κρὸν ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βου-
 λήματι, ὅτι οὐχὶ θεολογίας ὑμῖν παραβίβωσι τρόπον,
 ἀλλὰ τοῖς τῆς οἰκονομίας λόγους παρεισάγει. *Κύριον*
γὰρ αὐτὸν, φησὶ, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦ-
τοῦ τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· τῇ δει-
κτικῇ φωνῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ βλεπό-
μενον πᾶσι, προδήλως ἐπεριδόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν
 ὁ τῷ τῶν ἀποστόλων βουλήματι τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ὑπ-
 ἀλλάξας, οὐ γὰρ δὴ θέμις εἰπεῖν ἐπιστήσας, μήποτε
 τις τοσαύτην καταψήφισαιτο παράνοϊαν ἀνδρῶν ὁσίων,
 καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας κήρυγμα λογάδων· ὥστε
 τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν εἰς τοσαύτην ὑπερβολὴν
 ἀπολείπουσαν εἰσυβρίζειν. Οἱ τὸν ἑαυτῶν λῆρον εἰς τὴν
 τῶν ὁσίων μνήμην ἀναφέροντες, ποίας οὐ μεστοὶ παρα-
 χῆς; Ποίας οὐκ ἀτοπίας γέμοντες, οἱ τὸν ἀνθρώπων
 εἰς ἀνθρώπων κεκρινῶσθαι δοξάζοντες, καὶ διὰ τοῦτου,
 τὸν ἐξ ὑπακοῆς ἑαυτὸν ταπεινώσαντα τῇ τοῦ δούλου
 μορφῇ, σύμμορφον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὶν ταύ-
 τὴν ἀναλαβεῖν τὴν μορφήν κατασκευάζοντες; Καὶ τίς,

A stolo significari autumant. Cum itaque in medium
 sermonem proposuerimus, subtiliterque et accu-
 rate ambas opiniones expenderimus, auditori ju-
 dicio veri relinquemus. Sed adversariorum in-
 telligentiae idoneus fuerit patronus ipse Eunomius,
 qui in his non segniter certavit. Itaque cum illius
 sermonem ad verbum percurrerimus, tum demum
 rationes eorum quæ pro adversariis nostris fa-
 ciunt enarrabimus. Ad confirmationem vero
 nostri dogmatis proponemus ea quæ sunt a magno
 Basilio prius exposita, quæ quidem quantum fieri
 poterit e vestigio sequemur. Alii autem ex hac le-
 ctione per veritate iudicium ferentes, sicut pro-
 phetarum quidam ait: *Iustum iudicium iudicate*^b,
 non contentiosis anticipatis opinionibus, sed veri-
 tati per inquisitionem demonstrare victoriæ præ-
 mia attribuentes. Primus jam nostrorum huc pro-
 deat accusator, tanquam in foro scripta recitans (a):

ἰ Insuper, hoc etiam verbum *fecit* in essentia Filii
 sumere recusans, simulque ad crucem erubescens
 imponit quidem apostolis quæ nullus neque ex his qui
 ad sinistra, id est ad infausta vel inepta, ipsos impiis
 conviciis incessere vehementer conati sunt: duos autem
 Christos aperte et duos Dominos inducit suis decretis
 et sermonibus: dicit enim: *Quod non eum qui in prin-*
cipio erat Verbum, Dominum et Christum Deus fecit,
sed eum qui exinanivit seipsum in formam servi, et
crucifixum ex infirmitate. Hæc autem scribit aperte
 Basilius iste magnus. Præterea vel nullus est apostoli
 sensus, vel eam quæ est ante sæcula, hypostasim Uni-
 geniti nobis repræsentat, de qua sermo in præsentibus
 non enim de essentia ipsa Dei Verbi, quod in prin-
 cipio erat apud Deum, sed de eo qui seipsum ex-
 inanivit in forma servi, et qui factus est conformis
 corpori humilitatis nostræ, quique crucifixus est
 ex infirmitate, manifeste disserit. Et hoc quidem
 cuius, vel medioeriter attendenti, quid sibi velit
 illud dictum apostolicum, cognitum facile est, non
 theologiam nobis modum tradere, sed æconomiæ,
 id est, de mysterio incarnationis rationes inducere.
Dominum, inquit, ipsum et Christum Deus fecit hunc
ipsum Jesum, quem vos in crucem egistis. Voce de-
 monstrativa ad humanitatem ipsius, et ad id quod
 ab omnibus videbatur aperte intendens; hæc igitur
 profert iste qui apostolorum sententiæ et intentioni
 propriam mentem submutat; nefas enim est di-
 cere quod intelligat, nequando quis tantæ amentitiæ
 insimulet viros sanctos, et ad pietatis prædicationem
 selectos, ita ut illorum doctrinam in tantum
 deficientem contumeliose audeat asserere. Qui ergo
 suas nugas et deliria ad sanctorum memoriam re-
 ferunt, qua non pleni sunt perturbatione? qua non
 absurditate referti? qui hominem in hominem eva-
 cuatum esse opinantur, et per hoc eum qui pro sua
 obedientia seipsum humiliavit formam servi acci-
 piens, conformem hominibus fuisse etiam priusquam

^b Deut. i, 16; Joan. vii, 21.

(a) Verba sunt Eunomii heretici. Basilii magni scripta refellere conantis.

hanc formam assumpsisset, præstruunt. O vos omnium socordissimi, qui servi formam habet, formam servi assumit? quomodo quis seipsum in eo quod jam est exinanierit? Nullam enim ad hanc invenietis machinam, sitis licet cum ad dicendum tum ad sentiendum impossibilia audacissimi. Sed quomodo non omnium vos estis maxime miserandi, hominem pro omnibus hominibus passum esse opinantes, ipsique illorum redemptionem attribuentes? Si enim non de Verbo quod erat in principio, et quod Deus erat, beatus Petrus disserit, sed de eo qui videbatur, et qui seipsum exinanivit, sicut ait Basilius: Seipsum autem exinanivit is qui videbatur homo in servi formam: qui vero exinanivit seipsum ad servi formam, ad hominis generationem seipsum exinanivit: igitur qui jam videbatur homo ad hominis generationem exinanivit seipsum. Sed et ipsa rerum natura repugnat ipsis, contradicit etiam manifeste is ipse qui hanc dispensationem in sua Theologia celebravit; non eum hominem qui videbatur, sed ipsum Verbum quod erat in principio, et qui Deus erat, carnem assumpsisse dicens: quod quidem aliis verbis idem est ac si diceret, servi formam sumpsisse. Qui igitur hæc credibilia existimatis, ab errore discedite, desinite hominem exinanitum esse opinari. Quod si non potestis incredulis persuadere, altera voce et secunda sententia perfidiam sive incredulitatem solvite. In memoriam revocate eum qui dixit: *Qui in forma Dei cum esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens*⁸. Nullus enim est hominum, qui hunc sibi vindicet et peculiarem faciat sermonem. Nullus unquam sanctorum qui fuerunt, Unigenitus fuit Deus, homo factus. Hoc enim est in forma Dei existentem servi formam sumere. Si igitur de eo qui semetipsum ad formam servi exinanivit beatus Petrus disserit: semetipsum autem ad servi formam exinanivit qui in principio erat Verbum, et Deus qui est Unigenitus; de eo qui erat in principio et Deus erat, beatus Petrus disserit, et hunc docet factum esse Dominum et Christum⁹. Hanc quidem pugnam ipse secum versat Basilius, et clare ostendit, neque intentioni sive sententiæ apostolorum suam mentem attentam reddere, neque suorum sermonum servare consequentiam: ex quibus vel inæqualitatem sermonis sui animadvertens, concedit eum qui erat in principio Verbum, et Deum qui erat, factum esse Dominum, vel pugnantibus pugnantia consuens, et in his contentiose permanens, alia adjiciet hostiliora: duos astruens esse Christos, et duos Dominos: si enim alter quidem qui erat in principio Deus Verbum: alter vero qui semetipsum exinanivit et formam servi assumpsit; Dominus autem et Deus Verbum per quem omnia; Dominus autem et Christus hic Jesus qui cruci-

Α ὡ πάντων ὑμεῖς ἐραθυμότατοι, μορφὴν ἔχων δούλου, μορφὴν ἀναλαμβάνει δούλου; Πῶς ὃ ἂν τις ἑαυτὸν εἰς τοῦτο κενώσειεν ὅπερ ἔστιν; Οὐ μὲν οὖν εὐρήσετε τούτων τινὰ μηχανήν, καίπερ ὄντες τολμηροὶ λέγειν καὶ φρονεῖν ἀμήχανα. Πῶς δὲ οὐκ ἐξεινότατοι πάντων ὑμεῖς, ἄνθρωπον ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων πεπονθέναι δοξάζοντες, καὶ τούτῳ τὴν ἑαυτῶν ἀνατιθέντες λύτρωσιν; Εἰ γὰρ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς φησι Βασίλειος· Ἐκένωσεν δὲ ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφὴν· ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφὴν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτὸν. Ἄλλ' ἀντιμάχεται μὲν τούτοις καὶ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις· ἀντιφθέγγεται δὲ περιφανῶς καὶ αὐτὸς ὁ τῆ θεολογία τὴν οἰκονομίαν ταύτην ὑμνήσας· οὐ τὸν βλεπόμενον ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον, καὶ Θεὸν ὄντα, σάρκα ἀνελήφεναι λέγων· ὅπερ ἄλλαις φωναῖς Ἰσὸν ἔστι τῷ μορφῇ δούλου λαβεῖν. Οἱ μὲν οὖν ταῦτα νομίζετε πιστὰ, μετάρθεθε τοῦ πλάνου, παύσασθε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἄνθρωπον κενώσθαι δοξάζοντες. Εἰ δὲ οὐχ ἱκανοὶ ἔστε πειθεῖν ἀπίστους, ἑτέρα φωνὴ καὶ δευτέρα ψήφῳ τὴν ἀπιστίαν λύσατε. Ὑπομνήσθητε τοῦ φήσαντος· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβῶν· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνθρώπων οὐδεὶς ὃς τοῦτον οἰκειώσεται τὸν λόγον. Οὐδεὶς τῶν πώποτε γενομένων ἀγίων, μονογενὴς ἦν Θεός, γενόμενος ἄνθρωπος. Τοῦτο γὰρ ἔστιν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, μορφῇ δούλου λαβεῖν. Εἰ τοίνυν περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν εἰς τὴν τοῦ δούλου μορφῆν ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος· ἐκένωσε δὲ ἑαυτὸν εἰς τὴν δούλου μορφὴν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος, καὶ Θεὸς ὢν μονογενὴς, περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, καὶ τοῦτον ἐκδιδάσκει γεγονέναι Κύριον καὶ Χριστόν. Ταύτην μέντοι τὴν μάχην αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀναστρέφει Βασίλειος καὶ δεικνύται σαφῶς, οὔτε τῷ βουλήματι τῶν ἀποστόλων τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἐπιστήσας, οὔτε τῶν οἰκειῶν λόγων φυλάττων τὴν ἀκολουθίαν· ἐξ ὧν ἡ συναισθόμενος τῆς ἀνωμαλίας συγχωρήσει τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα γεγονέναι Κύριον, μαχομένοις μαχόμενα συνάπτων καὶ τούτοις παραμένων φιλονεικῶς, ἑτέρα προσθήσει πολεμιώτερα· δύο κατασκευάζων εἶναι Χριστοῦς, καὶ δύο Κυρίου· εἰ γὰρ ἕτερος μὲν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Θεὸς Λόγος· ἕτερος δὲ ὁ κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφῇ δούλου λαβῶν· Κύριος δὲ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος δι' οὗ τὰ πάντα· Κύριος δὲ καὶ ὁ Χριστὸς οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὁ σταυρωθεὶς, μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ πάντα· δύο κατ' αὐτὸν Κύριοι καὶ Χριστοί. Τοῦτον μὲν οὖν οὐδεὶς παραιτήσεται λόγος τῆς οὕτω περιφανοῦς βλασφημίας. Εἰ δὲ τις τοῦτο συνιστάμενος φαίη τὸν αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον καὶ γενόμενον Κύριον, κατὰ δὲ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν γεγενῆσθαι Κύριον

⁸ Philipp. II, 6. ⁹ Act. II, 36.

καὶ Χριστὸν, ἀναγκασθήσεται πάντως εἰπεῖν, πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν Κύριον. Ἄλλὰ γὰρ εἰ καὶ Βασιλεῖψ, καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀπίστοις δύο Κύριοι καὶ Χριστοὶ καταγγέλλονται ψευδῶς, ἀλλ' ἡμῖν γε εἰς Κύριος καὶ Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, οὐ κατὰ προκοπὴν γενόμενος Κύριος, ἀλλὰ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ πρὸ πάντων αἰῶνων ὑποστάς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα τοῦτο πάντων ἡμᾶς τῶν ἁγίων συμφώνως ἐκδιδασκόντων, καὶ καταγγειλάντων δογμάτων τὸ κάλλιστον. Ὁ τε γὰρ μακάριος Ἰωάννης τὸν Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι διδάσκει, λέγων· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ὃ τε θαυμασιώτατος Παῦλος, εἰς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων τοὺς προσέχοντας αὐτῷ τὸν νοῦν, Χριστὸν Ἰησοῦν λέγει τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, καὶ κενώσαντα ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν, καὶ ταπεινωθέντα μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις, Κύριον τῆς δόξης ὀνομάζει τὸν σταυρωθέντα. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ πολὺ γε τοῦτου γυμνότερον αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὀνομάζει Κύριον, εἰπὼν· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. Εἰ τοίνυν ἐν ἀρχῇ Λόγος, καθὼ πνεῦμα, Κύριος καὶ τῆς δόξης Κύριος· τοῦτον δὲ τὸν Κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός· αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν Θεὸν Λόγον ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἄλλον τινὰ Κύριον, ὃν ὄνειροπολεῖ Βασίλειος. »

Et rursus in aliis, Dominum gloriae nominat eum qui in cruce actus est. Si enim cognovissent, inquit, Dominum gloriae, non crucifixissent⁶. Et hoc multo nudius ipsam essentiam nominat Dominum cum dixit: Dominus autem spiritus est. Si igitur qui in principio erat Verbum, quatenus spiritus, Dominus est et gloriae Dominus: hunc autem Dominum et Christum fecit Deus: ergo et ipsum spiritum et Deum Verbum fecit Deus, nec alium quemdam Dominum quem somniat Basilium (a). »

Ἡ μὲν δὲ κατηγορία, τοιαύτη. Δοκᾷ δέ μοι χρῆ-
ναι πρῶτον ἐπὶ κεφαλαίων ἕκαστον τῶν ἐπενηνε-
γμένων ἐν ὀλίγῳ διεξελθεῖν· εἰθ' οὕτως εὐθὺναι τῷ
λόγῳ τὰ εἰρημένα, ὡς ἂν τοῖς τε κρίνουσι τὴν ἀλη-
θειαν εὐμνημόνευτος ἢ καθ' ἡμῶν εἴη γραφὴ, πρὸς
τὴν ἀπολογῆσθαι χρῆ· καὶ ἡμεῖς ἐν τάξει καὶ ἀκο-
λουθῆναι τῶν ἐγκλημάτων ἕκαστον διαλύσαιμεν. Ἐπει-
αχύνεσθαι φησὶν ἡμᾶς τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ
κατηγορεῖν τοὺς ἁγίους, καὶ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπων
κεκνωσῶσθαι λέγειν, καὶ πρὸ τῆς διὰ σαρκὸς παρου-
σίας τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἔχειν τὸν Κύριον οἰεσθαι,
καὶ ἀνθρώπων ἀνατιθέσθαι τὴν λύτρωσιν, καὶ δύο Χρι-
στοὺς τε καὶ Κυρίους ἐν τῷ δόγματι λέγειν· ἢ εἰ μὴ
τοῦτο, πρὸ τοῦ πάθους μὴ λέγειν εἶναι τὸν μονογενῆ
Χριστὸν τε καὶ Κύριον. Ὡς ἂν οὖν φύγωμεν τὴν
βλασφημίαν ταύτην, πεποιήσθαι φησὶ δεῖν τοῦ Υἱοῦ
τὴν οὐσίαν ὁμολογεῖν, ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου
τὸ τοιοῦτο δόγμα τῇ ἰδίᾳ βεβαιούντος φωνῇ. Ταῦτα
τῆς κατηγορίας ἐστὶ τὰ κεφάλαια· τὰ γὰρ ὅσα πρὸς
τὴν καθ' ἡμῶν λοιδορίαν πεφιλοπόνηται, ὡς οὐδὲν
συντελοῦντα πρὸς τὸν σκοπὸν, σωπήσονται. Τὰ γὰρ
ἢ τοιαύτη τῶν λόγων καταφορὰ, κατὰ τινα τε-
χνικὴν θεωρίαν συνήθως ἐστὶ τοῖς ῥητορεύουσι, πρὸς

⁶ I Joan. 1, 14. ⁷ Philipp. 11, 8. ⁸ I Cor. 11, 8.

(a) Haecque verba sunt Eunomii adversus Basilium M. a Gregorio Nysseno ad verbum relata et inserta.

fixus est, posteaquam sunt facta omnia: duo secundum ipsum Domini et Christi: hunc quidem nulla excusabit oratio, tam aperta et manifeste impietatis sive blasphemiae reum. Quod si quis hoc commendans dixerit eundem esse eum qui in principio erat Verbum, et factum Dominum, sed per carnis assumptionem et praesentiam factum esse Dominum et Christum: cogetur omnino dicere ante adventum in carne non esse Filium Dominum. Verumenimvero tametsi Basilio et secundum ipsum infidelibus duo Domini et Christi falso annuntiantur, tamen nobis unus Dominus et Christus, per quem omnia sunt facta, non secundum profectum sive progressum factus Dominus, sed ante omnem creaturam et ante omnia saecula existens Dominus Jesus, per quem omnia, hoc nos omnibus sanctis una concordique voce et consensu docentibus atque decretorum pulcherrimum annuntiantibus: interdum enim beatus Joannes Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, in carne factum esse docet, dum dicit, *Et Verbum caro factum est*⁶. Et Paulus omnium admirabilissimus, ad humilitatem exhortans eos qui ipsi mentem adhibent, Christum Jesum dicit eum qui in forma Dei existit, et qui semetipsum exinanivit formam servi accipiens: *Et qui humiliavit seipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*⁷.

Et rursus in aliis, Dominum gloriae nominat eum qui in cruce actus est. Si enim cognovissent, inquit, Dominum gloriae, non crucifixissent⁶. Et hoc multo nudius ipsam essentiam nominat Dominum cum dixit: Dominus autem spiritus est. Si igitur qui in principio erat Verbum, quatenus spiritus, Dominus est et gloriae Dominus: hunc autem Dominum et Christum fecit Deus: ergo et ipsum spiritum et Deum Verbum fecit Deus, nec alium quemdam Dominum quem somniat Basilium (a). »

Accusatio quidem talis est. Mibi autem videtur oportere primum sigillatim unumquodque eorum quae illata sunt brevi sermone percurrere: deinde sic oratione quae sunt dicta adamussim dirigere, ut et veritatem judicantibus memoratu facilis sit contra nos susceptae accusationis libellus, ad quem defensio paranda est, et ut nos ordine et optima serie, criminum unumquodque diluamus. Nos aut super cruce Christi erubescere et sanctos criminari et hominem in hominem exinanitum esse dicere, atque ante adventum per carnem, Dominum servi formam habere putare; et homini redemptionem attribuere, duosque Christos et Dominos in dogmate asserere; vel si non hoc asserimus, saltem illum ante passionem non dicere unigenitum esse Christum et Dominum. Ut igitur hanc blasphemiam sive impiam offensionem fugiamus, oportere autumat nos confiteri factam esse Filii essentiam, cum sic etiam Petrus apostolus tale dogma propria voce confirmet. Haec accusationis sunt capita; nam quaecunque ad maledicentiam et convitia contra nos sunt elaborata, ut ad rem nihil pertinentia tacitus praeteribo. Fortassis enim talis ora-

Filius per carnem et crucem Dominus est manifestatus; quod Patris quidem natura pura in impassibilitate permaneat; Filius vero quia ad humilitatem natura transmutata fuit, et ad carnis mortisque experientiam venire non impossibilitate se habeat: quasi non magna facta sit status mutatio; sed quodammodo ad cognatum et contribule ex simili transierit, ex eo quod creatam quidem naturam humanam, creatam etiam Unigeniti naturam supponat. Uter igitur jure accusatur, ob crucem erubescere? an is qui de seipso vilia et humilia dicit? an ille qui de sublimioribus contendit? Nescio si hic accusator Pauli magnam vocem audivit: qui sic Deum in cruce cognitum deprimit, qualia et quanta ille ore magniloquo de cruce enarrat. Qui enim per tanta et talia miracula seipsum notum facere potest: Absit, inquit, in alio gloriari nisi in cruce Jesu Christi¹³, et ad Corinthios dicit verbum crucis, virtutem Dei esse, his qui salvi fiunt¹⁴. Ephesiis autem virtutem quidquid est superantem et continentem crucis figura describit¹⁵, in quibus vult ipsos exaltatos nosse exsuperantem gloriam virtutis hujus: altitudinem et profunditatem et latitudinem et longitudinem nominans unumquemque apicem eorum quæ in crucis figura conspiciuntur, propriis appellans nominibus, ita ut partem supernam altitudinem dicat, profunditatem vero quod post compagem subjicitur, transversum autem per utrumque apicem sive antennam longitudinis et latitudinis nomine significans (a). Ita ut per hoc magnum mysterium manifestetur, quia cœlestia, subterranea et omnia eorum quæ sunt extrema continentur et coercentur ab eo qui hanc ineffabilem et magnam virtutem in hac cruceis figura ostendit. Sed in his criminationibus non amplius decertandum esse arbitror, supervacaneum judicans adversus calumniam argumentis obnixè et vehementer contendere, præsertim cum veritas paucis demonstrata sit.

Quare ad alterum accusationis caput transeamus. Dicit itaque sanctos a nobis in invidiam rapi, et per calumniam peti. Sed si ipse audivit, calumniantium verba referat; quod si nos aliis dixisse asserit, per testes veram culpam ostendat: si vero ex iis quæ scripsimus demonstrat, recitet dicta, et culpam recipiemus; atqui nihil tale proferre queat. Nostra enim scripta cuius examinanda et probanda proponuntur. Si igitur neque ei dictum est, neque ab aliis audivit, neque ex scriptis nostris tanquam ob signatis tabellis potest convincere, tacere puto oportere eum qui defensionem instituerit. Nam adversus crimen quod nulla probatione subsistit, præclara sane defensio est, omnino silere. Petrus inquit apostolus, *Dominum et Christum Deus fecit hunc visum Jesum quem vos in crucem egistis*¹⁶. Hac

A πρὸς τὸν Πατέρα ποιούνται, τὸ διὰ σαρκὸς καὶ σταυροῦ φανερωθῆναι τὸν Κύριον· ὡς τῆς μὲν φύσεως τοῦ Πατρὸς καθαρᾶς ἐν ἀπαθείᾳ διαμενούσης· τοῦ δὲ Υἱοῦ διὰ τὸ πρὸς τὸ ταπεινότερον παρηλλάχθαι τὴν φύσιν, πρὸς σαρκὸς τε καὶ θανάτου πείραν οὐκ ἀδυνατοῦντος ἔλθεῖν· ὡς οὐ πολλῆς γενομένης τῆς μεταστάσεως, ἀλλὰ τρόπον τινὰ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον ἐκ τοῦ ὁμοίου μεταχωρούσης, διὰ τοῦ κτιστῆν μὲν τὴν ἀνθρωπίνην, κτιστὴν δὲ καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑποτίθεσθαι φύσιν. Τίς τοίνυν εἰκότως ἐπαισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ κατηγορεῖται; ὃ τὸ ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ἢ ὃ περὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀγωνιζόμενος; Οὐκ οἶδα εἰ τῆς Παύλου μεγαλοφωνίας ὁ κατηγορὸς ἤκουσεν, ὃ οὕτω κατασμικρῶν τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γνωρισθέντα Θεόν, οἷα καὶ ὅσα ἐκεῖνος τῷ ὑψηλῷ στόματι περὶ τοῦ σταυροῦ διεξέργηται· ὃ γὰρ διὰ τοσοῦτων καὶ τοιοῦτων θαυμάτων ἑαυτὸν γνωρίζειν ἔχων, *Μὴ γένοιτο*, φησὶν, *ἐπὶ τινὶ ἄλλῳ κωνοῦσθαι, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ*· καὶ πρὸς Κορινθίους λέγει τὸν λόγον τοῦ σταυροῦ δύναμιν Θεοῦ τοῖς σωζομένοις εἶναι· Ἐφεσίοις δὲ τὴν τὸ πᾶν διακρατοῦσάν τε καὶ συνέχουσαν δύναμιν, τῷ σχήματι τοῦ σταυροῦ καταγράφει, ἐν οἷς βούλεται αὐτοὺς ὑψωθέντας γινῶναι τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς δυνάμεως ταύτης, ὕψος καὶ βάθος, καὶ πλάτος, καὶ μήκος κατονομάζων, ἐκάστην κεφαλάν τῶν κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ θεωρουμένων, ἰδίοις προσαγορευῶν ὀνόμασιν· ὡς τὸ μὲν ἄνω μέρος, ὕψος εἰπεῖν· βάθος δὲ, τὸ μετὰ τὴν συμβολὴν ὑποκείμενον· τὴν δὲ ἐγκάρσιον καθ' ἐκάτερον κεφαλάν, τῷ τοῦ μήκους τε καὶ πλάτους ὀνόματι διασημαίνων· ὡς ἂν διὰ τοῦτου φανερωθεῖ τὸ μέγα μυστήριον, ὅτι καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ καταχθόνια, καὶ πάντα τῶν ὄντων τὰ πέρατα διακρατεῖται καὶ συνέχεται παρὰ τοῦ τὴν ἀπόρρητον καὶ μεγάλην ταύτην δύναμιν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ παραδείξαντος. Ἄλλ' οὐδὲν οἶμαι δεῖν πλεῖσταῖς αἰτίαις ταύταις ἐναγωνιζέσθαι, περιττὸν κρινῶν ἐμφυλοτιμειεσθαι τοῖς κατὰ τῆς συκοφαντίας ἐλέγχοις, καὶ δι' ὀλίγων τῆς ἀληθείας δειχθείσης.

Οὐκοῦν πρὸς ἕτερον ἐγκλημα τῷ λόγῳ μετέλωμεν· Διαβάλλεσθαι λέγει παρ' ἡμῶν τοὺς ἀγίους. Ἄλλ' εἰ μὲν αὐτὸς ἀκήκοε, λεγέτω τὰ ῥήματα τῆς κατηγορίας· εἰ δὲ πρὸς ἑτέρους εἰρηκέναι λέγει, D δειξάτω διὰ τῶν μαρτυρουμένων ἀληθῆ τὴν αἰτίαν. Εἰ δὲ ἄφ' ὧν γεγραφήκαμεν ἀποδείκνυσιν, ἀναγκῶν τὰ εἰρηκόμενα, καὶ τὴν αἰτίαν δεξόμεθα· ἄλλ' οὐκ ἐν τι τοιοῦτον προσενεγκεῖν ἔχοι. Πρόκειται γὰρ παντὶ τῷ βουλομένῳ τὰ παρ' ἡμῶν εἰς ἐξέτασιν. Εἰ δὲ μήτε πρὸς αὐτὸν εἴρηται, μήτε ἑτέρων ἀκήκοε, μήτε διὰ τῶν γεγραμμένων ἔχει τὸν ἐλεγχον, σιγᾶν οἶμαι χρῆναι τὸν ὑπὲρ τούτων ἀπολογούμενον. Πρὸς γὰρ τὸ ἀνυπόστατον ἐγκλημα, πρέπουσα πάντως ἐστὶν ἀπολογία ἢ σιωπῆ. Πέτρος φησὶν ὁ ἀπόστολος, *Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. Ἡμεῖς ταῦτα παρ'

¹³ Galat. vi, 14. ¹⁴ 1 Cor. i, 18. ¹⁵ Ephes. iii, 18. ¹⁶ Act. ii, 5).

(a) Idem fusius docet D. Greg. Nyss. in *Catechetica oratione* c. 52.

αὐτοῦ μεμαθηκότας φαμέν, περὶ ἔν πασαν βλέπειν αὐτὸν εἰρημένον τὴν σύμφρασιν, αὐτὸν τε τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὄνομα, καὶ τὸ δεικτικὸν τῆς φωνῆς. Δύο γὰρ πράγματα περὶ ἔν πρόσωπον ὁ τῆς Γραφῆς λόγος γεγενῆσθαι φησι· παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τὸ πάθος, παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν· οὐχ ὡς ἄλλου μὲν πεπονθότος, ἐτέρου δὲ διὰ τῆς ἀνψώσεως τετιμημένου· καὶ σαφέστερον ἐφερμηνεύει λέγων διὰ τῶν ἐφεξῆς· *Τῇ δεξιᾷ γὰρ, φησὶν, τοῦ Θεοῦ ὑψώθεις. Τίς οὖν ὑψώθη; Ὁ ταπεινὸς δὲ, ἢ ὁ ὑψιστός; Τί δὲ ἄλλο παρὰ τὸ Θεῖόν ἐστιν ὁ Ὑψιστός; Ἄλλὰ μὴν ὁ Θεὸς ὑψώθηναί οὐ δέεται, ὑψιστός ὢν. Ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ὁ ἀπόστολος ὑψώσθαι λέγει. Ὑψώθη δὲ διὰ τοῦ Κύριος καὶ Χριστὸς γενέσθαι. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὸ πάθος ἐγένετο. Οὐκοῦν, οὐ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ ἐποίησε ῥῆμα παρῆστιν ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ τὴν τοῦ ταπεινοῦ πρὸς τὸ ὑψηλὸν μεταποίησιν, διὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ γεγενημένην. Σαφηνίζεται γὰρ καὶ διὰ τοῦτου τοῦ ῥήματος τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Ὁ γὰρ εἰπὼν ὅτι τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ὑψώθεις, φανερώς ἐκκαλύπτει τὴν ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου οἰκονομίαν. Ὅτι ἡ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ πάντων τῶν ὄντων, ἢ ἐστὶν ὁ Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ οὐ χωρὶς ὑπέστη τῶν ὄντων οὐδὲν, αὐτὴ τὸν ἐνωθέντα πρὸς αὐτὴν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγε διὰ τῆς ἀνακράσεως, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ κατὰ τὴν φύσιν, κἀκείνον ποιήσασα. Ἔστι δὲ αὐτὸ Κύριος καὶ Βασιλεὺς· Χριστὸς γὰρ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεται· ταῦτα κἀκείνον ἐποίησεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ ὑψίστῳ γενόμενος ὑπερυψώθη, οὕτως καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐγένετο, ἐν τῷ ἀθανάτῳ ἀθάνατος, ἐν τῷ φωτὶ φῶς, ἐν τῷ ἀφάρτῳ ἀφθαρτος, ἐν τῷ ἀοράτῳ ἀόρατος, ἐν τῷ Χριστῷ Χριστὸς, ἐν τῷ Κυρίῳ Κύριος. Πέφυκε γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἀνακράσεων, ὅταν πολλῷ τῷ μέτρῳ τὸ ἕτερον πλεονάζει μέρος, πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πάντως μεταποιεῖσθαι τὸ ἐλαττούμενον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ λόγου σαφῶς διὰ τῆς τοῦ Πέτρου φωνῆς διδασκόμεθα, ὅτι τὸ ταπεινὸν τοῦ ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντος. ἢ δὲ ἀσθένεια τὴν σάρκα ἐηλοῖ, καθὼς περὶ τοῦ Κυρίου ἠκούσαμεν. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀπειρὸν τε καὶ ἀόριστον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνακράσεως, οὐκέτι ἔμεινεν ἐν τοῖς ἰδίοις μέτροις καὶ ἰδιώμασιν· ἀλλὰ τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ συνεπήρθη, καὶ ἐγένετο ἀντὶ ὑποχειρίου Χριστὸς βασιλεὺς, ἀντὶ ταπεινοῦ ὑψιστός, ἀντὶ ἀνθρώπου Θεός. Τίνα τοίνυν ὁ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων πολεμεῖν ἡμῖν σχηματιζόμενος, εὔρεν ἐκ τῶν γεγραμμένων κατὰ τῶν ἁγίων λαβὴν; Ἄλλὰ σιωπήσω καὶ τοῦτο τὸ ἐγκλημα· μικρὸν γὰρ οἶμαι καὶ ἀγεννὲς εἶναι, πρὸς τὰ ψευδῆ τε καὶ ἀναπόδεικτα τῶν λεγομένων ἴστασθαι. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας μετέλθωμεν.*

Φησὶ, τὸν ἄνθρωπον κερσινῶσθαι λέγειν ἡμᾶς, καὶ τὸν ἐξ ὑπακοῆς αὐτὸν ταπεινώσαντα τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, σύμμορφον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ κρὶν ταύτην ἀναλαβεῖν τὴν μορφήν. Οὐδὲν

A nos ab eo edocti, dicimus in unum omnem dictorum phrasim respicere; et ipsam crucem, et humanum nomen, et vim vocis demonstrativam. Duae enim res circa unam personam Scripturae sermo asserit fuisse factas, a Judæis quidem passionem, a Deo autem honorem: non quod alius quidem passus sit, alius vero per exaltationem sit honoratus, quod clarius verbis sequentibus interpretatur, dum dicit, *Dextra Dei exaltatus*. Quis igitur exaltatus est? humilisque an altissimus? Quid autem aliud quam Deus est ille qui est Altissimus? Atqui Deus altissimus cum sit, non indiget ut sublimetur: igitur apostolus quod humanum est, exaltatum esse dicit. Exaltatus est autem, quia Dominus et Christus factus est. Propter hoc autem post passionem factus est. Quamobrem apostolus non Domini existentiam quæ antecessit sæcula, per verbum fecit, repræsentat, sed humilis ad excelsum mutationem per dexteram Dei factam. Quin etiam per hoc verbum pietatis mysterium declaratur. Qui enim dixit quod dextra Dei exaltatus, manifeste ineffabilem mysterii dispensationem evoluit. Quod dextera Dei omnium quæ sunt est effectrix, quæ quidem est Dominus, per quem omnia condita sunt, et sine quo nihil eorum quæ sunt subsistit. Hæc unitum secum hominem ad propriam celsitudinem per temperationem extulit, quod quidem est ipsa secundum naturam, etiam illum faciens. Est autem ipsum Dominus et Rex, Christus enim rex nominatur, hæc etiam illum effecit; ut enim in altissimo factus, superexaltatus est, sic etiam alia omnia factus est, in immortali immortalis, in lucelux, in incorruptibili incorruptibilis: in invisibili invisibilis; in Christo Christus; in Domino Dominus. Nam in corporalibus temperationibus, cum pars altera multa mensura exuberat, quæ minor est transformari solet in eam partem quæ prævalet: hoc etiam in mystico sermone plane per vocem Petri docemur, quod humilitas ejus qui ex infirmitate crucifixus est, ipsa autem infirmitas carnem declarat, sicut de Domino audivimus; hoc autem per temperationem cum infinito et interminato non mansit in propriis mensuris et proprietatibus, sed dextra Dei sublimis elatum est, atque servi loco Dominus factus est, et pro subdito Christus rex: proque humili altissimus, et pro homine Deus. Quamnam ergo qui pro apostolis bellum nobis inferre simulat, ex scriptis contra sanctos ansam nactus est? Sed hoc crimen silentio involvatur: angusti enim et degeneris animi esse reor, contra falsa et nulla demonstratione firmata crimina stare. Sed ad accusationis vehementius et validius telum pergammus.

Ait nos (a) hominem in hominem exinanitum esse affirmare, atque eum qui semetipsum ex obedientia submitit servi forma sumpta, hominibus conformem esse, etiam priusquam hanc formam assum-

(a) D. Basilium intelligit, qui de eodem disserit lib. II, contra Eunomium.

psisset. Nihil de dictione submutatum fuit, sed eadem A
 verba a nobis translata sunt ex illius sermone in
 nostrum: si enim quid in nostris scriptis est tale,
 (nostra enim dico quæ sunt doctoris,) nullus ora-
 tori calumniam imputet, omnem imploro veritatis
 curam; et nos testabimur. Quod si horum nihil
 est in nostris scriptis, oratio non exilem culpam
 inducit. Sed tanquam liquido et plane demonst-
 ratas succenset et indignatur, prodigiosas loquaci-
 tates nugis et perturbatione plenas, et salebras, et
 talia vocans. Quid agendum sit non video. Quemad-
 modum ad improvisas iras phrenitide laborantium
 et furentium, anxii et perplexi non habent quid
 consilii capient: sic ego ipse adversus hanc despe-
 rationem nihil consilii et remedii invenio. Ait mag-
 ister (rursus enim ad verbum ejus sermonem re-
 petam) quod non theologiæ modum nobis tradit, sed
 dispensationis rationes. Iste autem accusator ex his
 impulsus nos astruere hominem exinanitum in homi-
 nem contendit. Quæ horum et illorum communio? Si
 dicimus apostolum non nobis modum theologiæ tradi-
 disse, sed suo sermone dispensationem secundum
 passionem subostendisse, propter hoc hominis in ho-
 minem exinanitionem et servi formam ante sæcula et
 adventu in carne antiquiorem ex Maria hominem di-
 cere damnamur. Sed supervacaneum esse arbitror in
 certis et confessis immorari; præsertim cum ipsa
 veritas nos ab omni crimine liberet. Tunc enim
 accusantibus resistere oportet, quando quis in se ip-
 sum calumniatori ansam præbuerit: in quibus au-
 tem nullum est periculum suspicandi aliquid absur-
 di, non falsi criminis ejus qui calumniæ accusatur,
 sed accusantis furoris et insanis reprehensio,
 accusatio constituitur. Sed quemadmodum ob cru-
 cem erubescendi crimine falso accusati, per ea
 quæ sunt examinata in contrarium conversum re-
 geri accusatori crimen demonstravimus: sic et
 hanc culpam in accusatores transferri ostendemus,
 quod illi non nos ex simili ad simile Filii mutatio-
 nem in œconomia (id est dispensatione) passionis
 doceamus. Examinabimus enim quæ ab utrisque
 dicuntur inter se comparata et summatis posita.
 Nos dicimus unigenitum Deum qui per seipsum
 produxit omnia: unum autem eorum quæ ab ipso
 facta sunt, et humanam naturam esse, quæ cum
 in peccatum lapsa fuisset, et ideo in mortis cor-
 ruptionem incidisset, rursus ipsam per semetipsum ad
 immortalem vitam traxisse per hominem, in quo
 tanquam tabernaculo mansit, tota humanitate in
 seipso assumpta, atque suam vivificam virtutem
 mortali et corruptibili naturæ admiscuisse; no-
 stramque mortificationem per attemperationem ad
 se in vitalem gratiam et virtutem transmutesse. Et
 hoc asserimus esse secundum carnem Domini my-
 sterium: quia qui est incommutabilis in mutabili
 gignitur, ut ab eo quod deterius est in melius
 transferens et immutans admistam dispositioni
 mutabili vitiositatem, aboleret a natura absumptum
 in seipso peccatum. Nam Deus noster ignis con-

ύπημφίθη τῆς λέξεως· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ῥήματα παρ'
 ἡμῶν μετενήχεται ἀπὸ τοῦ ἐκεῖνου λόγου πρὸς τὸν
 ἡμέτερον. Εἰ μὲν ἐστὶ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν
 γεγραμμένοις (ἡμέτερα γὰρ τὰ τοῦ διδασκάλου φημί),
 μηδεὶς ἐγκαλεῖτω συκοφαντίαν τῷ ῥήτορι, πᾶσαν
 αὐτῷ φροντίδα τῆς ἀληθείας· καὶ ἡμεῖς μαρτυρήσο-
 μεν. Εἰ δὲ τούτων μὲν ἐστὶν ἐν τοῖς γεγραμμένοις
 οὐδὲν, ἡ λόγος δὲ οὐκ αἰτίαν ἐπάγει ψιλῆν. Ἄλλ' ὡς
 ἐπὶ φανερώς ἀποδεδειγμένοις ἀγανακτεῖ καὶ ὀργί-
 ζεται, ταρατείας, καὶ λήρου, καὶ ταραχῆς πλήρεις,
 καὶ ἀνωμαλίας, καὶ τῆ τοιαῦτα καλῶν. Τί χρὴ πράτ-
 τειν οὐ συνορῶ. Καθὰπερ οἱ πρὸς τὰς ἀπροφασί-
 στους ὀργὰς τῶν φρενιτζίζοντων ἀμηχανοῦντες οὐκ
 ἔχουσιν ὁ τι βουλεύονται, οὕτως οὐδὲ αὐτὸς ἐξευρίσκει
 τινὰ πρὸς τὴν ἀμηχανίαν ταύτην ἐπίνοιαν. Φησὶν ὁ
 διδάσκαλος (πάλιν γὰρ ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὸν λόγον
 ἐπαναλήψομαι), ὅτι οὐχὶ θεολογίας ἡμῖν παραδί-
 δωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους.
 Ὁ δὲ κατήγορος ἐκ τούτων ὀρμηθεὶς, ἀνθρώπων εἰς
 ἀνθρώπων κεκυνῶσθαι λέγει κατασκευάζειν ἡμᾶς.
 Τίς κοινωνία τούτων κακίων; Εἰ φαμὲν τὸν ἀπόστο-
 λον μὴ θεολογίας ἡμῖν παραδεδωκέναι τρόπον, ἀλλὰ
 τὴν κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίαν ὑποδείξαι τῷ λόγῳ, διὰ
 τοῦτο ἀνθρώπου εἰς ἀνθρώπων κένωσιν, καὶ δούλου
 μορφὴν προαιώνιον, καὶ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας
 πρεσβύτερον τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπων λέγειν διαβαλ-
 λόμεθα. Ἄλλὰ περιττὸν οἶμαι τοῖς ὁμολογουμένοις
 ἐνδιατρίβειν, αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀφίεσις ἡμᾶς τοῦ
 ἐγκλήματος. Τότε γὰρ χρὴ τοῖς κατηγοροῦσιν ἀντι-
 καθίστασθαι, ὅταν τις παράσχη καθ' ἑαυτοῦ τῷ
 συκοφάντῃ λαθεῖν· ἐφ' ᾧ δὲ κίνδυνός ἐστιν οὐδεὶς
 ὑπονοηθῆναι τι τῶν ἀτόπων, οὐ τῆς τοῦ συκοφαντω-
 μένου διαβολῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ κατηγοροῦντος μανίας
 ἐλεγχοῦ ἢ κατηγορίας καθίσταται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐπι-
 αισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ τὴν αἰτίαν ἔχοντες ἐδείξαμεν
 διὰ τῶν ἐξητασμένων εἰς τὸναντίον περιτρεπόμενον
 τῷ κατηγορῷ τὸ ἐγκλημα· οὕτω καὶ τὴν αἰτίαν ταύτην
 εἰς τοὺς κατηγοροῦντας ἐπαναστρέφουσιν δείξομεν· ὡς
 ἐκεῖνων οὐχ ἡμῶν τὴν ἐξ ὁμοίου πρὸς τὸ ὅμοιον τοῦ
 Υἱοῦ μετέστασιν ἐν τῇ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομικῇ δογμα-
 τίζοντων. Ἐξετάσομεν γὰρ παράλληλα θέντες ἐπὶ κε-
 φαλαίῳ τὰ παρ' ἑκατέρων λεγόμενα. Ἡμεῖς φαμεν
 τὸν μονογενῆ Θεὸν δι' ἑαυτοῦ παραγαγόντα τὰ πάντα,
 ἐν δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην
 φύσιν, ἧς πρὸς κακίαν ἀπορρύεσις, καὶ διὰ τοῦτο
 γενομένης ἐν τῇ τοῦ θανάτου φορᾷ, πάλιν αὐτὴν δι'
 ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἀθάνατον ζωὴν ἐφελκύσασθαι διὰ
 τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ κατεσχῆνωσεν, ὅλον ἀναλαβόντα
 πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὴν ζωοποιὸν αὐτοῦ
 δύναμιν τῇ θνητῇ καὶ ἐπιχώρῳ καταμίξει φύσει· καὶ
 τὴν ἡμετέραν νέκρωσιν διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακρά-
 σεως εἰς ζωτικὴν μεταποιῆσαι χάριν καὶ δύναμιν.
 Καὶ τοῦτο φαμεν εἶναι τὸ κατὰ τὴν σάρκα τοῦ Κυ-
 ρίου μυστήριον· ὅτι ὁ ἀτρεπτος ἐν τῷ τρεπτῷ γί-
 νεται, ἵνα πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιωσας, καὶ μετα-
 βαλὼν ἐκ τοῦ χειρότερου τὴν ἐμμιχθεῖσαν τῇ τρεπτῇ
 διαθέσει κακίαν, ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τῆς φύσεως ἐν ἑαυ-
 τῷ τὸ κακὸν δαπανήσας. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ κατ-
 ἀναλίσκον ἐστὶν, ᾧ ἐναφανίζεται πᾶσα κακία ὅλη

Ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὁ δὲ κατήγορος τί φησιν; Οὐ
 τὸν ἀρεπτόν τε καὶ ἀκρίστον τῷ διὰ κτίσεως γε-
 γονότι, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς κακίαν ἀλλοιωθέντι,
 καταμιχθῆναι· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν κτιστὸν ὄντα πρὸς
 τὸ συγγενὲς ἐλθεῖν ἑαυτῷ καὶ ὁμόφυλον, οὐκ ἐξ
 ὑπερχεινῆς φύσεως διὰ φιλιανθρωπίας τὴν τα-
 κπεινότεραν ὑποδύντα φύσιν, ἀλλ' ὅπερ ἦν, τοῦτο
 γεγόμενον. Τῷ γὰρ γενικῶς τῆς προσηγορίας, ἐν
 κατὰ πάντων ἐστὶ τῶν ἐκ τοῦ μὴ ἦντος ὑποστάντων,
 τὸ τῆς κτίσεως ὄνομα· αἱ δὲ μερικαὶ τῶν ἐν τῇ κτίσει
 θεωρουμένων διαφοραὶ, ταῖς τῶν ἰδιωμάτων παρα-
 λαγαῖς, ἐτέρα τῆς ἐτέρας διενηγόχασιν. Ὡστε εἰ
 κτιστὸς μὲν ἐκεῖνος, κτιστὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτὸς εἰς
 ἑαυτὸν ἐκενώθη κατὰ τὴν Εὐνομίου φωνήν· καὶ οὐ
 πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ
 ὁμοίου πρὸς τὸ ὁμοίμιον μετεγώρησε, πλὴν τῆς κατὰ
 τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον ἰδιότητος. Πρὸς τίνα τοίνυν
 ἢ δικαία τῶν δικαζόντων ἐνεχθήσεται ψῆφος; ἢ τίς
 τοῖς ἐγκλήμασιν ἐκεῖνοις ὑπεύθυνος ἀναφανήσεται;
 Ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀκρίστου τὸν κτιστὸν σεσω-
 θῆναι λέγων, ἢ ὁ τῷ κτίσματι τῆς σωτηρίας ἡμῶν
 ἀνατιθεὶς τὴν αἰτίαν;

Ἄλλ' οὐκ ἄδηλος τῶν εἰσεβούντων ἡ κρίσις. Ὁ
 γὰρ ἀκριδῶς ἐπιστάμενος τὴν διαφορὰν τοῦ κτιστοῦ
 πρὸς τὸ ἀκρίστον· ὣν ἡ παραλλαγή κυριότητι καὶ
 δουλείᾳ χαρακτηρίζεται· τοῦ μὲν ἀκρίστου Θεοῦ δε-
 σπύζοντος ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰώνου, καθὼς
 φησιν ὁ Προφήτης· πάντων δὲ τῶν ἐν τῇ κτίσει δου-
 λευόντων κατὰ τὴν τοῦ αὐτοῦ προφήτου φωνήν, ἡ
 φησιν, ὅτι *Τὰ σύμπαντα δούλα σά*· ὁ ταῦτα τοί-
 νυν δι' ἐπιμελείας κατανοήσας οὐκ ἀγνοεῖ πάντως τὸν
 ἐκ δουλείας εἰς δουλείαν τὸν Μονογενηὴ μετοικίζοντα.
 Εἰ γὰρ δουλεύει μὲν ἡ κτίσις πᾶσα κατὰ τὸν Παῦλον,
 κτιστὴ δὲ κατ' Εὐνόμιον τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία, οὐ
 Δεσπότην καταμιχθῆναι δούλοις, ἀλλὰ δούλον ἐν δού-
 λαις γενέσθαι διὰ τῶν δογμάτων οἱ ἐναντίοι πάντως
 κατασκευάζουσιν. Ἄλλὰ μὴν τὸ πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ
 παρουσίας ἐν δούλου μορφῇ λέγειν εἶναι τὸν Κύριον,
 ἴσον ἐστὶ τῷ διαβάλλειν ἡμᾶς ὡς μέλανας τοὺς
 ἀστέρας, καὶ ζοφώδη τὸν ἥλιον, καὶ τὸν οὐρανὸν χθα-
 μαλὸν, καὶ τὸ ὕδωρ ξηρὸν, καὶ πάντα λέγοντας τὰ
 τοιαῦτα. Ὁ γὰρ οὐκ ἐξ ὧν ἀκήχοι τι κατασκευά-
 ζων, ἀλλὰ κατ' ἴδιαν ὄρμην τὸ δοκοῦν ἀναπλάσσω,
 μηδὲ τῶν τοιούτων φειδέσθω καθ' ἡμῶν ἐγκλημάτων.
 Ἴσον γὰρ ἐστὶν ὑπὲρ γε τούτων ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ
 ἐκείνων εὐθύναςθαι, τῷ μηδὲν τούτων τὰς ἀρχὰς ἐκ
 τῶν ἡμετέρων εἶχειν. Ὁ γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ
 τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν εἶναι διοριζόμενος, πῶς ἂν ἐν
 μορφῇ δούλου τὴν αἰώνιον τοῦ Μονογενοῦς δόξαν
 ὑβρίζει; Ἐπειδὴ τοίνυν δοκεῖ τῷ λογογράφῳ λέγειν
 κακίως, φροντίζει δὲ τοῦ δοκεῖν εὐπροσώπους τὰς
 αἰτίας κατασκευάζειν, οὐδὲν περιττὸν ἂν εἴη καὶ
 ἀχρηστον τοῖς ἀσυστάτοις τῶν ἐγκλημάτων ἐναγωνι-
 ζεσθαι.

Καὶ γὰρ ἡ ἐφεξῆς κατηγορία παραπλήσιον τὸ
 παράλογον εἶχει· δύο γὰρ Χριστοὺς καὶ δύο Κυρίους

sumens est¹⁶, quo peccati materia omnis
 consumpta evanescit. Hic noster est sermo. Accusa-
 tor autem quid ait? *Non immutabilem et increa-
 tum ei qui per creationem factus est, et ob id in
 vitium mutato, admistum esse: sed et ipsum crea-
 tum existentem ad sibi cognatum et contribule venisse,
 non ex supereminenti natura propter benevolentiam
 in genus humanum humiliorē, inquit, subiisse na-
 turam, sed quod erat, hoc factum.* Nam generali
 appellatione, unum de omnibus est eorum quæ ex
 nihilo substiterunt, creaturæ nomen, sed particu-
 lares eorum quæ in creatura considerantur differen-
 tiæ, proprietatum discriminibus aliæ ab aliis dis-
 crepant. Quare si creatus quidem ille, creatus vero
 homo, ipse in seipsum evacuatus est secundum
 Eunomii vocem; nec ad humile ex superexcellente,
 sed ex simili ad id quod in honore æquale est,
 transiit, excepta proprietate quæ est corporis ad id
 quod corporis est expers. In quem igitur justa ju-
 dicantium sententia feretur, vel quis criminibus
 illis obnoxius pronuntiabitur? An ille qui a Deo
 increato creatum salvum factum esse dicit, an qui
 salutis nostræ causam creaturæ assignat?

Sed non obscurum est pie sentientium iudicium.
 Qui enim exacte scit creati cum increato differen-
 tiam, quorum discrepantia dominatione et servi-
 tute notatur; cum increatus Deus dominetur in po-
 testate sua in sæculum sæculi, sicut ait Propheta:
 omnes vero creaturæ servant, secundum ejusdem
 prophetæ vocem, quæ ait: *Omnia serviunt tibi*¹⁷; qui
 hæc igitur diligenter animadvertit, non ignorat
 omnino eum qui Unigenitum ex servitute in servi-
 tute migrare facit. Si enim omnis creatura servit,
 ut ait Paulus, creata est autem Unigeniti essentia,
 ut censet Eunomius: non Dominum servis permi-
 stum, sed servum inter servos factum esse suis
 decretis omnino adversarii astruunt. Verumtamen
 ante adventum in carne in servi forma esse Domi-
 num affirmare, perinde est acsi calumniarenter nos
 dicere nigras stellas et caliginosum solem et cœ-
 lum ad terram depressum, et aquam siccam, et om-
 nia quæ sunt ejusmodi: qui enim non ex auditis
 quid astruit, sed pro suo impulsu quod sibi vide-
 tur fingit, neque parcat contra nos ejusmodi cri-
 mina intendere. Nihil enim interest utrum pro his
 an pro illis iudicium subeamus, quia nihil horum
 ex iis quæ asserimus principium habere potest.
 Qui enim in Patris gloria verum Filium esse deter-
 minat, quomodo in servi forma æternam Unigeniti
 gloriam contumelia afficeret? Quoniam vero huic
 scriptitatori placet maledictis incessere: ipsique
 est curæ ut videatur plausibiles et speciosas accu-
 sationes instruere: non supervacaneum et in-
 utile fuerit, criminibus instabilibus et falsis resi-
 stere.

Etenim sequens accusatio simile absurdum ha-
 bet; duos enim Christos et duos Dominos dicere nos

¹⁶ Hebr. xii, 29. ¹⁷ Psal. cxviii, 91.

insimulavit, non ex nostris scriptis accusationem instituens, sed ad arbitrium pro suo jure mendacio utens. Quoniam igitur in ejus potestate est quidquid lubet dicere, cur parce et stricte mentitur, duos solos Christos a nobis induci affirmans? dicat pro suo jure, si ei videtur, nos decem Christos asserere, et decies totidem, et ad mille numerum producat, ut juvenilius et inconsideratius calumniam apprehendat. Nam blasphemia in duobus et in pluribus Christis æquale habet, criminaque non probata, nec demonstrata similiter æqualia sunt. Ostendat igitur nos asseverare duos Dominos et duos Christos, ut de decies mille reprehensione facta contra nos sententiam ferat. Sed ex nostris scriptis nos convincere contendit. Rursus quæ a magistro dicta sunt dispiciamus, per quæ iste contra nos putat crimina intentare. *Non theologiæ modum nobis tradit, inquit, sed œconomix sive dispensationis rationes, qui dicit, quod Dominum ipsum et Christum fecit Deus hunc Filium quem vos crucifixistis : voce demonstrativa ad id quod humanum est et quod cernitur omnibus incumbens.* Hæc igitur sunt scripta. Hi vero duo Christi, unde ab Eunomio per id quodd dictum est intrusi sunt? utrum dicere demonstrativam vocem, ad id quod apparet incumbere, hoc duorum Christorum constitutionis certam habet probationem? Igitur negare decet et hoc, nempe superexaltatum esse ab ipso post passionem Dominum, ne duos Altissimos dicere accusemur. Siquidem Altissimus quidem qui in principio est Verbum Deus, superexaltatus autem post passionem qui ex mortuis resurrexit, sicut ait Apostolus. E duobus enim necessario alterum eligendum est, vel dicendo superexaltatum esse post passionem, quod quidem æquale est huic assertioni, Dominum factum esse et Christum, impietatis apud Eunomium reum vocari, vel accusationem declinando inficiari confessionem superexaltationis ejus qui passus est.

Sed ad hæc rursus oportet accusatoris sermonem nostræ causæ dictionis patrocinium præstituere. Quæ itaque sunt ab illo posita ad verbum recitabimus, per quæ noster sermo constituitur, ad hunc modum: *Beatus Joannes, inquit, Deum Verbum per quem omnia facta sunt, in carne factum esse docet, dum dicit: « Et Verbum caro factum est ».* An intelligens quæ scribit, hæc orationi suæ adjicit? Equidem non arbitror ipsum scire horum verborum sententiam. Nam si quis accurate quæ dicuntur consideraret, nullam in his et quæ a nobis, et quæ ab illo dicuntur, inter se repugnantiam inveniret. Nos enim ea etiam quæ per carnem dispensata sunt seorsim spectamus, et divinam virtutem in seipsa intelligimus. Ille similiter, ut nos, eum qui in principio erat Verbum in carne manifestatum esse dicit, neque alius quisquam ipsum, neque ipse seipsum unquam accusavit, ut

λέγειν ἡμᾶς ἠτιάσατο, οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχει τὴν αἰτίαν ἔχων, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν τῷ ψεύδει χρώμενος. Ἐπεὶ οὖν ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται τὸ λέγειν ἃ βούλεται, τί μικρολόγως φέρει τὸ ψεύδος, δύο μόνους Χριστοὺς λέγεσθαι παρ' ἡμῶν κατασκευάζων; λεγέτω κατ' ἐξουσίαν, εἰ δοκεῖ, καὶ δέκα Χριστοὺς πρεσβεῦειν ἡμᾶς, καὶ δεκάκις τοσοῦτους, καὶ εἰς χιλίους τὸν ἀριθμὸν ἐκτείνετω, ὡς ἂν νεανικώτερον. τῆς συκοφαντίας ἀντιλαμβάνοιτο. Ἡ τε γὰρ βλασφημία, καὶ ἐπὶ δύο καὶ ἐπὶ πλεόνων Χριστῶν τὸ ἴσον ἔχει, καὶ τὸ ἀναπόδεικτον ἐτῶν ἐγκλημάτων ὡσαύτως ἴσον ἐστὶ. Δείξας τοίνυν τὸ δύο λέγειν ἡμᾶς Κυρίου καὶ δύο Χριστοὺς, ὡς περὶ μυρίων τὸν ἔλεγχον ποιησάμενος, τὴν καθ' ἡμῶν ψῆφον ἐχέτω. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμᾶς διελέγχειν φησὶ. Πάλιν γὰρ τὰ εἰρημμένα τῷ διδασκάλῳ διασκευώμεθα, ὡς ὦν οὗτος οἴεται κινεῖν καθ' ἡμῶν τὰ ἐγκλήματα. Οὐ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, φησὶν, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους, ὃ λέγων ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεὸς, τοῦτον τὸν Υἱὸν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωτῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ βλεπόμενον πᾶσιν ἐπεριδόμενος. Τὰ μὲν οὖν γεγραμμένα ταῦτα ὅτι δὲ δύο Χριστοὶ πόθεν παρὰ τοῦ Εὐνομίου διὰ τοῦ εἰρημένου εἰσεκυκλήθησαν; Ἄρα τὸ τὴν δεικτικὴν φωνὴν πρὸς τὸ φαινόμενον εἰπεῖν ἐπερείδεται, τοῦτο τῆς τῶν δύο Χριστῶν κατασκευῆς τὴν ἀπόδειξιν ἔχει; Οὐκοῦν ἀρνεῖσθαι προσήκει, καὶ τὸ ὑπερυψωθῆναι παρ' αὐτοῦ μετὰ τὸ πάθος τὸν Κύριον, ὡς ἂν μὴ καὶ δύο Ὑψίστους λέγειν αἰτιαθεῖμεν· εἴπερ Ὑψίστος μὲν ὁ ἐν ἀρχῇ ὦν Λόγος θεός, ὑπερυψωθῆναι δὲ μετὰ τὸ πάθος ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τῶν δύο γὰρ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης ἐλέσθαι τὸ ἕτερον, ἢ λέγοντας ὑπερυψῶσθαι μετὰ τὸ πάθος, ὅπερ ἴσον τῷ Κύριον γενόμενον καὶ Χριστὸν, ἀσεβείας παρὰ τῷ Εὐνομίῳ φέρειν γραφὴν, ἢ τὴν κατηγορίαν ἐκκλίνοντας, ἀρνεῖσθαι τὴν ὁμολογίαν τῆς τοῦ παθόντος ὑπερυψώσεως.

Ἄλλὰ χοῆ πρὸς ταῦτα πάλιν τὸν τοῦ κατηγοροῦ λόγον συνήγορον τῆς ἡμετέρας ἀπολογίας προσθήσασθαι. Οὐκοῦν ἐροῦμεν ἐπὶ λέξεως τὰ παρ' ἐκείνου τεθέντα, δι' ὧν ἡμέτερος συνίσταται λόγος, τοῦτον τὸν τρόπον· Ὁ μακάριος, φησὶν, Ἰωάννης τὸν θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἐν σαρκὶ γεννηθῆναι διδάσκει λέγων· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἄρα συνιεὶς ἃ γράφει, ταῦτα τῷ ἰδίῳ λόγῳ προστιθησὶν; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι τὸν αὐτὸν καὶ τὴν τούτων εἰδέναι διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον διαμάχεσθαι λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀκριβῶς ἐπισκέψαιτο τὰ λεγόμενα, οὐδεμίαν ἐν τούτοις εὐρήσει πρὸς ἄλληλα τῶν τε παρ' ἡμῶν καὶ τῶν παρ' ἐκείνου λεγόμενων τὴν μάχην. Ἡμεῖς τε γὰρ καὶ τὰ διὰ σαρκὸς οἰκονομηθέντα κατ' ἴδιαν ὀρώμεν, καὶ τὴν θείαν δύναμιν ἐφ' ἑαυτῆς νοοῦμεν· ἐκεῖνός τε παραπλησίως ἡμῖν τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι λέγει, καὶ οὔτε ἄλλος τις αὐτὸν, οὔτε αὐτὸς ἑαυτὸν ἠτιάσατο

16 Joan. 1, 14.

πώποτε, ὡς δύο Λόγους κηρύσσοντα, τὸν τε ἐν ἀρχῇ ἄντα, καὶ τὸν σάρκα γενόμενον. Οἶδε γὰρ πάντως ὅτι ὁ μὲν Λόγος ὁ αὐτός ἐστι τῷ Λόγῳ, ὁ ἐν σαρκὶ φανερός τῷ πρὸς Θεὸν ὄντι. Ἡ δὲ σὰρξ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ θεότητι· πρὶν μεταποιηθῆναι καὶ ταύτην πρὸς τὴν θεότητα, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἄλλα μὲν ἐφαρμόζειν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἕτερα δὲ τῇ τοῦ δούλου μορφῇ. Εἰ οὖν ἐκεῖνος οὐκ ἐγκαλεῖ αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας τῶν Λόγων ἑνάδα, πῶς ἡμεῖς πρὸς δύο Χριστοὺς διαμερίζειν τὴν πίστιν διαβαλλόμεθα; οἱ τὸν ἐκ τοῦ πάθους ὑπερυψωθέντα, τοῦτον Κύριον τε καὶ Χριστὸν γεγενῆσθαι λέγοντες, διὰ τῆς πρὸς τὸν ὄντως Κύριον καὶ Χριστὸν ἐνώσεως, εἰδότες δι' ὧν μεμαθήκαμεν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις αἰὲν μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα· ἡ δὲ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἐστὶ τοῦτο, ὅπερ καταλαμβάνει περὶ αὐτῆς ὁ λόγος τε καὶ ἡ αἰσθησις· ἀνακραθεῖσα δὲ πρὸς τὸ Θεῖον, οὐκέτι ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὄροις τε καὶ ἰδιώμασι μένει, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τε καὶ ὑπερέχον ἀναλαμβάνεται. Διαμένει δὲ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς σαρκὸς καὶ τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων ἡ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτῶν θεωρεῖται τούτων ἐκτέρον· οἶδόν τι λέγων· Ὁ Λόγος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν· ἡ σὰρξ δὲ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐγένετο χρόνων. Καὶ οὐκ ἂν τις ἀναστρέψας εἴποι, ἢ ταύτην προαιώνιον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς ἐσχάτοις γεγενῆσθαι τὸν Λόγον. Ἡ σὰρξ παθητικῆς ἐστὶ φύσεως· ἐνεργητικῆς δὲ ὁ Λόγος. Καὶ οὕτως αὐτὴ δημιουργικῆ τῶν ὄντων, οὕτε ἡ θεότης παθητικὴν ἔχει τὴν δύναμιν. Ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος· ἐν τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ ὁ ἄνθρωπος· καὶ οὕτως ἐξ ἀϊδίου τὸ ἀνθρώπινον, οὕτε θνητὸν τὸ Θεῖον. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν θεωρεῖται τρόπον· οὕτε ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνην φύσιν, οὕτε δακρύει τὸν κείμενον ἢ ἀπαθὴς ἐξουσία, ἀλλ' ἴδιον τοῦ μὲν ἀνθρώπου τὸ δάκρυον· ἡ δὲ ζωὴ τῆς ὄντως ζωῆς· οὐ τρέφει τὰς χιλιάδας ἢ ἀνθρωπίνην πωχεῖα, οὕτε τρέφει ἐπὶ τὴν συκὴν ἢ παντοδύναμος ἐξουσία. Τίς ὁ κοπιῶν ἐκ τῆς ὀδοπορίας, καὶ τίς ὁ ἀπόνως ὄλον τὸν κόσμον ὑποστήσας τῷ λόγῳ; Τί τὸ τῆς δόξης ἀπαύγασμα; Τί τὸ τοῖς ἡλοῖς διαπειρόμενον; Ποία μορφή ἐπὶ τοῦ πάθους βαπίζεται, καὶ ποία ἐξ ἀϊδίου δοξάζεται; φανερὰ γὰρ ταῦτα κἂν μὴ τις ἐφερμηνεύσῃ τῷ λόγῳ, ὅτι αἱ μὲν πηγαὶ τοῦ δούλου, ἐν ᾧ ὁ Δεσπότης· αἱ δὲ τιμαὶ τοῦ Δεσπότητος περὶ ὃν ὁ δούλος· ὡς διὰ τὴν συνάφειάν τε καὶ συμφυῖαν κοινὰ γίνεσθαι ἑκατέρας τὰ ἀμφοτέρα, τοῦ Δεσπότητος τοὺς δουλικούς μύλωντας εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνοντος; καὶ τοῦ δούλου τῇ Δεσποτικῇ δοξαζομένου τιμῇ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης ὁ σταυρὸς λέγεται, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν διελεῖν τρόπον, σκεψώμεθα, τί τὸ ἀποθνήσκον, καὶ τί τὸ καταλύον τὸν θάνατον· τί τὸ ἀνακαινούμενον· καὶ τί τὸ κενούμενον. Κενούται μὲν γὰρ ἡ θεότης, ἵνα χωρητῆ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γένηται· ἀνακαινούται δὲ τὸ ἀν-

duo Verba prædicantem, et quod in principio erat, et quod in carne factum est. Novit enim prorsus idem Verbum esse, quod in carne apparuit cum eo quod erat apud Deum. Caro autem non eadem est cum divinitate: priusquam hæc ad divinitatem transiret, ut necessario aliqua quidem Deo Verbo congruerent, alia vero formæ servi. Si igitur ille non ipsum accusat per talem confessionem Verborum dualitatem inducere, quomodo nos ad duos Christos fidem dispertiri per calumniam dicimur? qui superexaltatum ex passione, eum Dominum et Christum factum esse asserimus, per unionem cum vero Domino et Christo, scientes ex iis quæ didicimus, quod divina quidem natura semper una eademque et eodem modo se habet; caro vero per semetipsam hoc quidem est, quod de ipsa ratioque et sensus assumit; sed cum divinitate temperata non amplius in suis terminis et proprietatibus manet, sed ad id quod prævalet et supereminet assumitur. Carnis tamen et divinitatis proprietatum inconfusa permanet contemplatio, quandiu dicens: Verbum ante sæcula erat, caro vero in extremis temporibus facta est. Nec quis retrovertens dixerit, vel hanc ante sæcula fuisse, vel in novissimis temporibus Verbum factum esse. Caro patibilis est naturæ; verbum autem est agentis. Neque ipsa est eorum quæ sunt opifex sive conditrix, neque divinitas vim patibilem habet. *In principio apud Deum erat Verbum:* in mortis experimento est homin: neque ab æterno humanitas est, neque divinitas est mortalis. Et alia omnia eodem modo spectantur; neque humana natura vivificat Lazarum, neque jacentem plorat impatibilis potestas. Sed hominis propria est lacryma; vita vero est vitæ quæ revera est. Non humana mendicitas pascit multa hominum millia; non ad flumem currit omnipotens potestas. Quis fatigatur ex itinere, et quis absque labore universum mundum verbo subsistere facit? Quis gloriæ splendor? Quid quod clavis est transfixum? Quæ facies in passione colaphis infligitur? et quæ ab æterno glorificatur? Hæc enim sunt clara, etiamsi quis sermone non explicet, quod plagæ et verbera sunt servi, in quo Dominus; honores autem Domini, circa quem servus: ita ut per compagem et nexum naturalem communia fiant utriusque utraque, Domino serviles vibices assumente, et servo Dominico honore glorificato: ob eam causam enim et Domini gloriæ crux dicitur, et omnis lingua constitetur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris ¹⁹.

Quod si oportet reliqua etiam eodem modo distinguere, consideremus quid quod moritur, et quid quod mortem dissolvit: quid etiam id quod renouatur, et quid quod exinanitur. Exinanitur enim divinitas, ut capi possit in humana natura: re-

¹⁹ Philipp. II, 11

novatur vero quod humanum est, cum sit divinum per temperationem cum Divinitate. Quemadmodum enim aer sive spiritus in aqua non continetur, cum aliquo graviore corpore conclusus et contractus in aquæ profunditate relictus fuerit, sed ad cognatum sibi recurrit principium. Aqua autem sæpe cum recurso spiritus attollitur, in subtili quadam et in modum membranæ tenui superficie aërio circulo incurvata : sic etiam vera vita in carne sita ad seipsam post passionem cum recurrit : etiam caro quæ circum ipsam a divina immortalitate in altum sublata est, a corruptione ad id quod est incorruptibile sursum compulsa. Et quemadmodum in ligno ignis intra superficiem conditus et sopitus, videntium vel tangentium fallit sæpe sensum; suscitatus autem apparet : sic in morte, quam fecit pro sua potestate, qui animam suam a corpore disjunct, cum ad Patrem dixit : *Pater, tibi in manus commendo spiritum meum*¹⁰; qui, sicut dixit, potestatem habet iterum ipsam sumendi : hic confusione quæ ab hominibus est contempta, quia sit Dominus gloriæ, veluti vitæ in natura corporis contexto suscitabulo, sine igniculo, in dispensatione secundum mortem rursus accendit, et suscitavit potentia suæ deitatis, quod mortificatum erat refovens, et sic in divinæ potentie infinitatem, breve illud naturæ nostræ libamentum cum infudit, quod quidem ipse erat, hoc et illud fecit, servilem formam, Dominum : et hominem ex Maria natum, Christum; et crucifixum ex imbecillitate, vitam et potentiam : atque omnia quæcunque in Deo Verbo pie considerantur, etiam in assumpto a Verbo faciens. Ita ut non per divisionem peculiariter in utroque hæc videantur esse, sed cum divinitate temperatione, secundum id quod præpotentius est recreata corruptibilis natura, potentie deitatis particeps facta sit, ut si quis dicat, aceti guttam vasto mari immixtam, per hujusmodi mistionem maris qualitates induisse, quia non amplius secundum naturam hujus liquoris qualitas in immensitate præpotentis immaneat. Sic noster sermo non numerum Christorum, ut criminatur Eunomius, sed unionem hominis cum Deo affirmans, mortalis cum immortalis, servi cum Domino, peccati cum justitia; execrationis cum benedictione; hominis cum Christo transmutationem, facturam nominat. Quis igitur sycophantis relinquit sermo? Quod nos duos Christos dogmate nostro prædicemus : si eum qui a principio increabiliter est in Patre, Dominum et Christum, et Verbum Deum factum esse negamus. Beatum vero Petrum breviter secundum carnem mysterium obiter demonstrantem dicere, secundum ante demonstratam intelligentiam, definivimus. Quia quod ex imbecillitate crucifixum est, et ipsum propter prævalentem inhabitantis potentiam illud factum est, quod ille qui inhabitavit est et nominatur, Christus et Dominus, sicut diximus.

¹⁰ Luc. xxiii, 46; Psal. xxx, 6.

A θρώπινον, διὰ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀνακράσεως θεῖον γινόμενον. Ὡς γὰρ οὐ κρατεῖται πνεῦμα ἐν ὕδατι, ὅταν τινὲ τῶν βαρυτέρων συγκατασπασθὲν ἐναπολειφθῆ τῷ βάρει τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἀνατρέχει· τὸ δὲ ὕδωρ πολλάκις τῇ ἀναδρομῇ τοῦ πνεύματος συναίρεται, ἐν λεπτῇ τινι καὶ ὑμενίδει τῇ ἐπιφανείᾳ ἀερώδει κύκλῳ περικυρτούμενον· οὕτω καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τῆς ἐγκειμένης τῇ σαρκὶ πρὸς ἑαυτὴν μετὰ τὸ πάθος ἀναδραμούσης· καὶ ἡ περὶ αὐτὴν σὰρξ συνεπήθη ὑπὸ τῆς θεϊκῆς ἀθανασίας, ἀπὸ τῆς φθορᾶς συνανωσθεῖσα ἐπὶ τὸ ἀφθαρτον. Καὶ ὡσπερ τὸ ἐν τῷ ξύλῳ πῦρ ἐντὸς πολλάκις τῆς ἐπιφανείας κρυπτόμενον, λανθάνει τῶν ὁρώτων ἢ τῶν ἀπτομένων τὴν ἀσθησιν· ἀναζωπυρούμενον δὲ φανερῶται· οὕτως καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ὄν παποῖηται κατ' ἐξουσίαν ὁ διαζεύξας τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, ὁ εἰπὼν πρὸς τὸν Ἰδιον Πατέρα, ὅτι *Ἐν ταῖς χερσὶ σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*· ὁ, καθὼς φησιν, ἐξουσίαν ἔχων πάλιν λαβεῖν αὐτὴν, οὗτος ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις αἰσχύνης καταφρονήσας, διὰ τὸ εἶναι τῆς δόξης Κύριος, οἰοῖται συγκαλύψας τὸ τῆς ζωῆς ἐμπύρευμα τῇ φύσει τοῦ σώματος, ἐν τῇ κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίᾳ, πάλιν ἀνήψε τε καὶ ἀνεζωπύρησε τῇ δυνάμει τῆς ἰδίας θεότητος, τὸ νεκρωθὲν ἀναθάψας, καὶ οὕτως τῷ ἀπείρῳ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν βραχεῖαν ἐκείνην τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴν ἀναχέας· ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο κάκεινο ἐποίησε, τὴν δουλικὴν μορφήν Κυρίου· καὶ τὸν ἀνθρώπον τὸν ἐκ Μαρίας Χριστόν· καὶ τὸν σταυρωθέντα ἐξ ἀσθενείας ζωὴν καὶ δύναμιν· καὶ πάντα ὅσα ἐν τῷ Θεῷ λόγῳ κατὰ τὸ εὐσεβὲς θεωρεῖται, καὶ ἐν τῷ ἀναληφθέντι παρὰ τοῦ Λόγου ποιήσας. Ὡς μὴ κατὰ διαίρεσιν ἰδιαζόντως ἐφ' ἐκατέρου ταῦτα δοκεῖν εἶναι, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸ Θεῖον ἀνακράσει κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἀναποιεθεῖσαν τὴν ἐπίκληρον φύσιν, μεταλαβεῖν τὴν τῆς θεότητος δύναμιν, ὡς εἰ τις λέγοι, ὅτι τὴν σταγόναν τοῦ ἕξους ἐμμυχθεῖσαν τῷ πελάγει, θάλασσαν ἢ μίξις ἐποίησε, τῷ μηκέτι τὴν κατὰ φύσιν ποιότητα τοῦ ὕγρου τούτου ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἐπικρατοῦντος συμμένειν· οὕτως ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀριθμὸν Χριστῶν, καθὼς κατηγορεῖ ὁ Εὐνόμιος, ἀλλὰ ἕνωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖον πρεσβεύων, τὴν τοῦ θητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον, καὶ τὴν τοῦ δούλου πρὸς τὸν Κύριον, καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν τῆς κατάρτας πρὸς τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Χριστόν μεταστοιχείωσιν, ποιήσιν ὀνομάζων. Τίς οὖν ἐτι τοῖς συκοφάνταις ὑπολείπεται λόγος; Ὡς δύο Χριστοὺς ἡμῶν ἐν τῷ δόγματι κηρυσόντων, εἰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀκτίστως ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα, Κύριον καὶ Χριστόν, καὶ Λόγον καὶ Θεὸν οὐ λέγομεν πεποιοῦσθαι. Τὸν δὲ μακάριον Πέτρον ἐν βραχεῖ τὸ κατὰ τὴν σάρκα μυστήριον παροδικῶς ἐνδεικνύμενον λέγειν διοριζόμεθα, κατὰ τὴν προαποδεδειγμένην διάνοιαν. Ὅτι τὸ σταυρωθὲν ἐξ ἀσθενείας, καὶ αὐτὸ διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν τοῦ ἐνορκήσαντος δύναμιν, ἐκεῖνο γέγονεν ὅπερ ὁ ἐνορκήσας ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται, Χριστὸς καὶ Κύριος, καθὼς εἰρηχαμεν.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Γ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SEXTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

α. Καὶ ὁ ἕκτος δὲ λόγος οὐ ψιλὸν ἀνθρώπων τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐλάτρευε, ὡς ὁ Εὐνόμιος τὸν μέγαν Βασιλεῖον εἶπερ εἰρηκέναι, ψευδῶς διαβάλλων, δεικνυσιν, ἀλλὰ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν σάρκα ἀνθρώπιαν ἐνδυσάμενον, καὶ μετῆν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γερόμενον, παθητὸν σαρκί, ἀπαθῆ τῇ θεότητι πιστωσάμενον, τὸν Εὐνόμιος συκοφάντην ἀπέδειξε.

β. Εἶτα πάλιν τῆς τοῦ Πέτρου μέμνηται φωνῆς τῆς, Ἐποίησε, καὶ τῆς ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἢ φησιν, Ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τὸν Ἰησοῦν παρὰ Θεοῦ γεγενῆσθαι· ἰκανῶς τε ὑπὲρ τῶν παρὰ Εὐνόμιον ἐπαχθέων αὐτῷ ἐγκλημάτων ἀπολογησάμενος, αὐτὸν τὸν Εὐνόμιος συνηγοροῦντα τοῖς τοῦ μεγάλου ἀποδείκνυσι Βασιλεῖου λόγοις, καὶ Κύριον τὸν μονογενῆ Υἱὸν σάρκα ἐνδυσάμενον γεγονέναι λέγοντα.

γ. Ἐπειτα τὸ πρὸς τὸν Φίλιππον ρηθὲν παρὰ τοῦ Κυρίου, Ὁ ἑσπικῶς ἐμὲ, τὸν ἐν τῷ ἄλλοιωθέντι σώματι ὄντα, ἐώρακε τὸν Πατέρα, θαυμασιῶς διέδειξιν. Ἐν ᾧ καὶ τὸ κατὰ τὸ φιλόρθωτον πάθος τοῦ Κυρίου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαθῆς, δημιουργικὸν τε καὶ προνοητικόν, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων συμφύτην, καὶ εἰς τὰ ἐξ ἡμῶν διετέθησαν ἀνάλασιν καγκαλιῶς διεληλυθεν.

δ. Εἶτα πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Πέτρου ρῆσιν ἀναλαβὼν, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸς εἰποίησε, καὶ διὰ πολλῶν συλλογισμῶν ταύτην παρσόφως διασαφήσας, ἐν ταύτῃ τὸν Εὐνόμιος τῷ ὀρθῷ συνηγοροῦντα δεικνυσὶ δόγματι· ἐν οἷς τὰ τε θεία καὶ ἀνθρώπινα ὀνόματα διὰ τῆς τῶν φύσεων ἀνάκρασιν ἐκατέρῃ φύσει ἐφυρμόσας, τὸν λόγον πληροῖ.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI SEXTI.

1. Sextus liber ostendit, eum qui pro salute hominum venit, non fuisse nudum merumque hominem, ut magnum Basilium asseruisse Eunomius mendaciter calumniabatur: sed unigenitum Dei Filium carnem humanam induisse, factumque mediatorem Dei et hominum, passibilem carne, impassibilem divinitate; et Eunomium sycophantam agere demonstrat.

2. Iterum meminit dicti a S. Petro prolati (Act. 11. Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Pontinum eum, et Christum fecit Deus) et illius ad Hebræos, quod ait: Christum a Deo Apostolum et summum Pontificem factum esse: et cum prolata satis apologia accusationes contra Basilium ab Eunomio productas diluisset, ostendit ipsum Eunomium Basilii dictis subscribere, et unigenitum Filium carne assumpta Dominum factum esse, affirmare.

3. Illud Domini ad Philippum: Qui videt me, in corpore mutato existentem, vidit et Patrem, mirifice explanat. Ubi etiam in benignissima Passione Domini, Patris impassibilitatem, et vim creandi, ac providentiam, et hominum in natura convenientiam, et in ea, ex quibus compositi sunt, resolutionem perquam pulchre docet.

4. Deinde resumpto Divi Petri dicto, Quem Dominum et Christum Deus ipse fecit, multisque syllogismis sapientissime declarato; ostendit Eunomium hic etiam recte doctrinæ astipulari; tandemque divina et humana nomina propter naturarum unionem utrique naturæ accommodans, librum terminat.

Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δόντος ἐμφίλοχρησας τῷ τόπῳ, τῆς ἀνάγκης τῶν νοημάτων πρὸς τὴν θεωρίαν ἡμᾶς ταύτην ἐξαναγούσης, ἐπαναληπτέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐγκλημάτων, ὡς ἂν μηδὲν τῶν ἐπεγεθέντων ἡμῖν ἀναπολόγητον παραδράμοιμεν. Καὶ πρῶτον, εἰ δοκεῖ, τοῦτο σκεψώμεθα, ὅπως ἡμᾶς αἰνᾶται κοινὸν ἀνθρώπων τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν ἐνηργηκέναι λέγειν. Τοῦτο γὰρ εἰ καὶ διὰ τῶν ἐξηρασμένων μετρίως ἤδη προαποδέδεικται, ἀλλ' ὡς ἂν διὰ πάντων ἐκκαθαρθῆι τῶν ἐκ διαβολῆς κρινόντων ἢ ὑποληψίς, ἐν ὀλίγῳ πάλιν διαληφώμεθα. Ἡμεῖς τοσοῦτον ἀπέχομεν εἰς κοινὸν ἀνθρώπων τῆς μεγάλης καὶ ὑπὲρ λόγον χάριτος τὴν αἰτίαν ἀνάγειν, ὥστε καὶ εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, ἢ εἰς οὐράνιον ἄγγελον ἀνεφέρῃ τις τὴν τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀνάθεμα λέγειν τοῦτον κατὰ τὸν Παύλου νόμον. Οὕτε γὰρ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν, οὕτε εἰς ἀνθρώπινον ἔδα-

A Sed sentio ultra quam oportet nobis indulsisse, et in hoc loco libentius moram fecisse, notionum necessitate ad hanc contemplationem nos subvehente, criminum consequentia^a resumenda est, ut nihil eorum quæ nobis objecta et illata fuerunt, indefensum prætereamus. Ac primum si videtur consideremus quo modo nos accusat communem sive purum hominem universi salutem operatum esse dicere. Hoc enim etsi per ea quæ sunt mediocriter excussa et examinata jam demonstratum est: tamen ut prorsus eorum qui ex calumnia judicant expurgata sit opinio, paucis rursus disseremus. Tantum abest ut ad communem hominem ingentis omnemque rationem superantis gratiæ causam adducamus, ut etiam si quis ad Petrum vel Paulum, vel ad cœlestem angelum talem operationem referret, diceremus hunc, secundum Pauli

legem, anathema (id est *sacrum, devotum, detestabilem*). Neque enim Paulus pro nobis crucifixus est; neque in humanum nomen sacro lavacro tinctus sumus. Haud tamen quoniam vim Christi salutem humana natura præstantiorem esse constitemus, jam adversariorum dogma contra veritatem prævalet: his enim propositus est scopus, præstruere per omnia, Filii essentiam a Patris essentia alienam esse et diversam: nec solum geniti cum ingenito differentia, verum etiam patibilis cum impatibili oppositione, quod secundum essentiam est dissimile, demonstrare obnixè contendunt. Atque struitur.

Non minus etiam per ea quæ nunc dicuntur manifestum est. Nam si eos qui naturæ humanæ passionem attribuerunt accusat: ipsam omnino divinitatem passioni vult subjicere. Cum enim sit duplex et ambigua opinio, utrum divinitas a humanitas perpessa fuerit: horum unius accusatio, ejus quod relinquatur plane sit præstructio. Si igitur eos qui passionem in homine intuentur accusant, illos prorsus qui Filii divinitatem passibilem dicunt, laudabunt. Quod autem astruitur, patrociniū absurditatis dogmatis ipsorum efficitur. Si enim juxta illorum rationem patitur Filii divinitas; Patris vero in omni impassibilitate secundum essentiam custoditur: impassibilis igitur natura ab ea quæ perpassioni obnoxia est alienatur. Quandoquidem hoc quod dicitur, quantum verbis circumscribitur, breve quidem est, sed omnis in dogmate pravitatis principia et hypotheses præbet: justum fuerit lectores non responsum concisum et breve, sed quod validum est et tutum postulare. Nos igitur neque homini salutem nostram attribuimus, neque incorruptibilem et divinam naturam patibilem et corruptibilem esse admittimus, sed quoniam divinis vocibus omnino et indubitanter oportet fidem habere, quæ Deum Verbum in principio esse prædicant, post vero Verbum carnem factum in terra visum esse et cum hominibus conversatum, convenientes voci divinæ notiones in fide accipimus. Cum enim audimus, quod lux est, et virtus, et justitia, et vita, et veritas, quodque omnia per ipsum facta sunt, hæc omnia et ejusmodi fide digna et certa facimus ad Verbum Deum referentes. Cum vero dolorem, et somnum, et egestatem, etiam turbationem, et vincula, et clavos, et lanceam, et sanguinem, et vulnera, et sepulturam, et monumentum, et quæcunque alia ejusmodi, etsi prius demonstratis, modo subcontrario habere se videantur: nihilominus et fide digna certa, veraque affirmamus, ad carnem spectantes, quam per fidem, cum verbo accepimus. Quemadmodum non licet carnis proprietates in Verbo quod erat in principio contemplari: sic contra, neque ea quæ sunt divinitatis propria, in natura carnis fas est intelligere. Quamobrem cum de Domino doctrina evangelica sit mista, et ex sublimibus, Deoque quadrantibus, atque ex humilibus utrumque intellectum, utrique

πίσθημεν ὄνομα. Οὐ μὴν ἐπειδὴ κρείττω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι τὴν σωτήριον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ὁμολογοῦμεν, ἤδη τὸ δόγμα τῶν ὑπεναντίων τὸ κατὰ τῆς ἀληθείας κρατῦνεται. Τοῖς μὲν γὰρ σκοπὸς ἐστὶ διὰ πάντων κατασκευάσαι τὴν τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀλλοτριώσιν, καὶ οὐ μόνον τῆ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον διαστολῇ, ἀλλὰ καὶ τῆ τοῦ παθητοῦ πρὸς τὸ ἀπαθὲς ἀντιθέσει, τὴ κατ' οὐσίαν ἀνόμοιον ἀποδεικνύειν σπουδάζουσι. Καὶ τοῦτο γυμνότερον μὲν ἐν τοῖς τελευταίοις τοῦ λόγου κατασκευάζεται.

hoc in postremis sermonis partibus nudius con-

Φανερόν δὲ καὶ διὰ τῶν νῦν λεγομένων οὐχ ἤττον ἐστίν. Εἰ γὰρ αἰτιᾶται τοὺς τὸ πάθος τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀνατιθέντας, βούλεται πάντως αὐτὴν τῷ πάθει ὑπαγαγεῖν τὴν θεότητα. Διπλῆς γὰρ οὐσης καὶ ἀμφιλόλου τῆς ὑπολήψεως, εἶτε τὸ θεῖον εἶτε τὸ ἀνθρώπινον ἐν πάθει γέγονεν, ἢ τοῦ ἐνὸς κατηγορία, κατασκευὴ πάντως τοῦ λειπομένου γίνεται. Εἰ τοίνυν αἰτιῶνται τοὺς τὸ πάθος περὶ τὸν ἀνθρώπον βλέποντας, ἐπαινέσουσι πάντως τοὺς ἐμπροθὶ λέγοντας τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα. Τὸ δὲ κατασκευαζόμενον, συνηγορία τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀστορίας γίνεται. Εἰ γὰρ πάσχει μὲν κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν τοῦ Υἱοῦ ἡ θεότης· ἡ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐν ἀπαθείᾳ πάθη φυλάσσεται κατὰ τὴν οὐσίαν· ἡ ἀπαθὲς ἄρα φύσις πρὸς τὴν παραδεχομένην τὸ πάθος ἀλλοτριῶς ἔχει. Ἐπειδὴ τοίνυν βραχὺ μὲν ἔσον ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν βημάτων ἐστὶ τὸ λεγόμενον, πάσης δὲ τῆς περὶ τὸ δόγμα κακίας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις παρέχεται, δίκαιον ἂν εἴη τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ τὸ σύντομον τῆς ἀποκρίσεως, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἀπαιτεῖν. Ἡμεῖς τοίνυν οὔτε ἀνθρώπῳ τὴν σωτηρίαν ἑαυτῶν ἀνατίθεμεν, οὔτε τὴν ἀκήρατον καὶ θεῖαν φύσιν ἐμπαθῆ καὶ ἐπίκληρον εἶναι καταδεχόμεθα· ἀλλ' ἐπειδὴ χρὴ πάντως πιστεῦειν ταῖς θείαις φωναῖς, αἱ θεὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα λόγον κηρύσσουσιν· μετὰ ταῦτα δὲ τὸν λόγον σάρκα γενόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ὕφθηναι· καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφῆναι, τὰ πρόσφορα τῆς θείας φωνῆς νοήματα τῇ πίστει δεχόμεθα. Ὅταν μὲν γὰρ ἀκούωμεν ὅτι φῶς ἐστὶ, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πιστὰ ποιούμεθα, εἰς τὸν λόγον τὸν θεὸν ἀναφέροντες. Ὅταν δὲ λύπη, καὶ ὕπνος, καὶ ἐνδειαν, καὶ παραχῆν, καὶ δεισμά, καὶ ἥλους, καὶ λόγχην, καὶ αἷμα, καὶ τραύματα, καὶ ταφήν, καὶ μνημεῖον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ ὑπεναντίως ἔχη τοῖς προαποδομένοις, οὐδὲν ἤττον πιστὰ τε καὶ ἀληθῆ εἶναι δεχόμεθα, πρὸς τὴν σάρκα βλέποντες, ἢ ἐν τῇ πίστει μετὰ τοῦ λόγου παρεδεξάμεθα. Ὡς οὐκ ἐστὶ τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι ἐπιθεωρηθῆναι λόγῳ· οὕτως αὐτὸ πάλιν οὐδὲ τὰ τῆς θεότητος ἴδια ἐν τῇ τῆς σαρκὸς φύσει κατανοῆσαι. Διὸ μεμιγμένης τῆς εὐαγγελικῆς περὶ τοῦ Κυρίου διδασκαλίας διὰ τε τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θεοπρεπῶν καὶ διὰ τῶν ταπεινῶν, ἐχάτερον τῶν νοημάτων ἐκατέρῳ τῶν ἐν τῷ μυστηρίῳ νοουμένων καταλλήλως ἀρμόζομεν, τὸ μὲν ἀνθρώπινον τῷ ἀνθρωπίνῳ, τὸ δὲ

ἕτηλὸν τῆ θεότητι, καὶ φαμεν ὅτι καθὸ Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἀπαθὴς πάντως ἐστὶ καὶ ἀκήρατος. Εἰ δέ τι πάθος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ αὐτοῦ λέγοιτο, διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πάντως τοῦ δεχομένου τὸ πάθος τὸ τοιοῦτον ἐνήργησεν. Ἐνεργεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ θεότης διὰ τοῦ περὶ αὐτὴν σώματος σωτηριαν, εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν ἐνεργεῖαν, καὶ τὸν Ἀπόστολον εἰς συνηγορίαν τινὰς τοῦ ἐναντίου καθέλωσι δόγματος, λέγοντα, ὅτι *Τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ οὐκ ἐξείστατο* καὶ, *Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐπεμύσεν*, καὶ ὅσα τοιαῦτα πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἐν τῆ τοῦ πάθους οἰκονομίᾳ, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον βλέπειν δοκεῖ· οὐδὲν ἦρτον τῶν ὑγιῶν δογμάτων οὐκ ἀφεξόμμεθα, αὐτοῦ τοῦ Παύλου γυμνότερον τὸ περὶ τούτου σαρηνίσαντος ἡμῖν μυστήριον. Πανταχοῦ γὰρ τῷ ἀνθρωπίνῳ μέρει τοῦ Χριστοῦ τὴν τοῦ πάθους οἰκονομίαν προσημαρτυρεῖ, λέγων· *Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις τεκμήριον* καὶ, *Ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί*· ἐν τῇ σαρκὶ γὰρ φησιν, οὐκ ἐν τῇ θεότητι· καὶ, *Ἐστεινώθη ἐξ ἀσθενείας*· τὴν σάρκα διὰ τῆς ἀσθενείας σημαίνων· *ζῆ δὲ ἐκ δυνάμεως, τὸ θεῖον διὰ τῆς δυνάμεως ἐνδεικνύμενος* καὶ, *ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ*, τοῦτ' ἐστὶν τῷ σώματι, *ζῆ δὲ τῷ Θεῷ*, τοῦτ' ἐστὶ τῇ θεότητι. Ὡστε διὰ τούτων κατασκευάζεσθαι, ὅτι ὁ μὲν ἄνθρωπος τοῦ θανάτου ἰγύσατο· ἡ δὲ ἀθάνατος φύσις τὸ κατὰ θάνατον οὐ παρέδέξατο πάθος· καὶ· *τὸν μὴ γινώσκοντα ἁμαρτίας, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίας ἐποίησε*· πάλιν ἁμαρτίαν ὀνομάζων τὴν σάρκα.

Τούτο δὲ καὶ ἐκ παρόδου λέγωμεν, οὐκ ἀχρηστώτερον ἴσως δοκεῖ τοῦ προκειμένου τὸ ἐπισηδῖον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰπόντος τοῦ ἀγίου Πέτρου, *Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε*· καὶ πάλιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς Ἑβραίους, ὅτι *Ἰερθε ἀποίησε*· ἀρπάζει τὴν *Ἐποίησε* φωνὴν ὁ Εὐνόμιος, ὡς ἐνδεικτικὴν τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως. Καὶ διὰ τούτου πῆμα εἶναι τὸν Κύριον κατασκευάζειν οἴεται δεῖν. Ἀκουσάτω τοίνυν τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *τὸν μὴ γινώσκοντα ἁμαρτίας ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίας ἐποίησε*. Εἰ τὸ *Ἐποίησε* ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἔκ τε τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, καὶ ἐκ τῆς Πέτρου φωνῆς εἰς τὸ προαιωνίον ἀναπέμπει νόημα, καλῶς ἂν ἔχοι, καὶ τὴν ἐνταῦθα φωνὴν, ἢ φησιν, ὅτι *Ἐποίησε αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε*, εἰς τὴν πρώτην τῆς οὐσίας ἀνάγειν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τούτο πεποησθαι αὐτὸν καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων μαρτυριῶν, ἀποδεικνύειν πειρᾶσθαι. Ἰα τὴν *Ἐποίησε* λέξιν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνευέγκοι, ἀκολουθῶς ἑαυτῷ ποιῶν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ οὐσίᾳ βλέπει. Εἰ δὲ τούτο διὰ τὸ περιφανὲς τῆς ἀστοχίας αἰχλύνοντο, καὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίαν διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐποίησε αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε*, ἐνδεικνύσθαι τὸν Ἀπόστολον λέγει, πεισάτω ἑαυτὸν διὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας, ἀκακεῖ τὸ *Ἐποίησε* πρὸς τὴν οἰκονομίαν βλέπειν.

A eorum quæ in mysterio intelliguntur, inter se accommodamus, et quod humanum humanitati, quodque excelsum est divinitati; et asserimus, quod quatenus Deus est Filius, impatientis prorsus est et incorruptibilis. Quod si in Evangelio perpressio et affectio aliqua dicatur, per humanitatem, quæ talem affectum suscepit, operatus est. Divinitas enim per corpus assumptum, salutem vero operatur, carnis quidem passionem esse, Dei vero operationem, tametsi quidam Apostolorum contrarii dogmatis patronum ac defensorem attrahunt dicentem, quod *proprio Filio non pepercit* ¹, et, *Deus suum Filium misit* ², quæque sunt huiusmodi, quæ divinam naturam in passionis dispensatione, non vero humanitatem spectare videntur: nihilominus a sacris decretis non recedemus, ipso Paulo nudius de hoc mysterium nobis explanante. Ubi enim Christi parti humanæ passionis dispensationem assignat, cum dicit: *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* ³. Et: *Deus suum Filium cum misit, in similitudine carnis peccati, in carne peccatum condemnavit: in carne inquit* ⁴, non in divinitate; et: *Crucifixus est ex infirmitate, carnem per infirmitatem significans: vivit autem ex virtute* ⁵, divinitatem per virtutem demonstrans; et: *Mortuus est peccato, id est corpori: vivit autem Deo* ⁶, id est divinitati. Quare per hæc astruitur quod homo mortem gustavit: immortalis vero natura mortis passionem non accepit. Et: *Eum qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit* ⁷: rursus peccatum

C
D
carne nominans.
Hoc autem etiam obiter dicamus, non inutilius forte principali proposito videbitur adventitium hoc acroama. Siquidem sancto Petro dicente, *Dominum ipsum et Christum fecit* ⁸; et rursus apostolo Paulo ad Hebræos: quod *sacerdotem fecit* ⁹: abripit Eunomius verbum *fecit* ut existentiae ante sæcula demonstrativum. Ac per hoc putat oportere præstruere Dominum quid factitium esse. Audiatur is Paulum dicentem, quod *eum qui non novit peccatum, pro nobis peccatum fecit* ¹⁰. Si verbum *fecit* de Domino, atque ex epistola ad Hebræos, et ex Petri voce ad æternam notionem remittit, præclare habeat, et hanc ibi vocem quæ ait, quod peccatum ipsum fecit Deus, ad primam essentiae subsistentiam revocare, et ex hoc testimonio, ut de aliis jam fecit, demonstrare conari, ipsum factum esse. Ita ut dictionem *fecit* ad essentiam referat, sibi ipsi coherentem faciens, et peccatum in essentia respiciat. Quod si hoc propter absurditatis perspicuitatem dicere erubescat, atque in extremis temporibus factam œconomiam, id est dispensationem, dicat Apostolum ostendere ex eo quod dixit, *Peccatum fecit*; sibi ipsi persuadeat per eandem consequentiam, et illic verbum *fecit* ad œconomiam respicere.

¹ Rom. viii, 32. ² ibid. 3; Galat. iv, 4. ³ I Cor. xv, 21. ⁴ Rom. viii, 3. ⁵ II Cor. xiii, 4.

⁶ Rom. vi, 10. ⁷ II Cor. v, 21. ⁸ Act. ii, 36. ⁹ Hebr. v, 6. ¹⁰ Rom. vi, 10.

Sed revertamur rursus ad id unde digressi sumus; sexcenta enim alia præter hæc ex ipsa Scriptura possumus colligere. Nec putet quisquam divinum Apostolum in seipsum divisum sibi ipsi contraria sentire; ac pro confirmatione suorum dogmatum pugnantibus ad argumentandum in utramque partem ex æquo per sua scripta materias præbere: siquidem invenerit quis diligenter exquirens, quod ad unum exacte ejus sermo respicit. Neque in sententiis, neque in notionibus incertat: ubique enim humani cum divino temperationem prædicans, nihilominus in utroque quod cuique proprium est intuetur, ut etiam humana infirmitate per communionem cum incorruptibili in id quod melius est transmutata: et divina potentia, non a propria dignitate excidente, per eam quam habet connexionem cum eo quod est humile. Cum igitur dicit quod *Filio non pepercit* ¹¹, verum Filium discernit a generatis et (a) adoptatis: his dico, qui per ejus imperium producti sunt ad generationem: *proprii* additione quod secundum naturam est familiare significans. Ac ne quis immortalis naturæ passionem crucis affricet, per alia manifestiora talem emendat errorem, mediatorem ipsum Dei et hominum, et hominem et Deum nominans, ut cum duo de uno dicuntur, congruum intelligatur in utroque: in eo quod divinum est impassibilitas, in eo quod est humanum, in passione dispensatio, cum intellectus distinguat et dividat, quod propter benignitatem in homines quidem unitum est, ratione autem distinctum et discretum. Cum autem quod supereminet et superat omnem intellectum prædicat, altioribus usus est nominibus, in omnibus Deum et magnum Deum, et virtutem Dei, et sapientiam, et talia nominando. Cum vero omne necessario propter nostram infirmitatem assumptum perpassionum experimentum sermone describit: ex nostro simul utrumque nominat, hominem ipsum appellans, non communem faciens cum reliqua natura per vocem eum qui significatur (b) ut in utraque quod pium est conservetur et humanitate per assumptionem glorificata, et divinitate per accommodationem exinanita. Sed qui det quidem perpassionibus humanam partem, operetur vero ejus qui perpassus est resurrectionem per divinam virtutem. Et sic mortis experimentum ad eum qui particeps factus est naturæ patibilis refertur, propter hominis secum unionem. Atque illa excelsa et Deo decora nomina in hominem descendunt. Ita ut Dominus gloriæ is qui in cruce visus est, nominetur, propter temperationem naturæ ipsius cum eo quod est humile, et quod gratia nominum ex divino ad humanum transeat. Ob eam causam varie differenterque ipsum tradit, modo quidem eum qui de cælis descendit, modo e muliere ge-

¹¹ Rom. viii, 32.

(a) Hoc invenitur in Justiniani ed. De fide adv. hæreses.

(b) Textus Græcus corruptus. — Medicinam facit cod. Bavar., où κοινοποιών πρὸς τὴν λοιπὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς τὸν διελοῦμενον, ἀλλ' ὥστε περὶ ἐκάτερον τὸ εὐσεβὲς συλα-

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν πάλιν ὅθεν ἐξέβημεν. Μυρία γὰρ πρὸς τοῦτους ἄλλα δυνατόν ἐστιν ἐκ τῆς αὐτῆς Γραφῆς πρὸς τὸν σκοπὸν ἀναδέξασθαι. Καὶ μηδεὶ οἰέσθω τὸν θεῖον Ἀπόστολον καθ' ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἐναντία μερίζεσθαι, τοῖς μαχομένοις κατὰ τὰ δόγματα πρὸς τὴν εἰς ἐκάτερον ἐπιχείρησιν ἐκ τοῦ Ἰσού παρεγγὺν διὰ τῶν ἰδίων τὰς ὕλας· εὐροὶ γὰρ ἂν τις ἀκριβῶς ἐξετάζων, ὅτι πρὸς ἑν αὐτῶ βλέπει δι' ἀκριβείας ὁ λόγος. Καὶ οὐκ ἐπιδιστάζει ταῖς ἐπινοίαις· πανταχοῦ γὰρ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πρὸς τὸ θεῖον ἀνάκρασιν κηρύσσων, οὐδὲν ἤττογ ἑν ἐκατέρῳ τῷ ἰδίῳ καθορᾷ, ὡς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀκήρατον κοινωνίας πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιωθεῖσης, καὶ τῆς θείας δυνάμεως οὐ συγκαταπιπτοῦσης τῆς πρὸς τὸ ταπεινὸν συναφείᾳ τῆς φύσεως. Ὅταν οὖν λέγῃ, ὅτι *Τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐπερίσαστο*, τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν ἀντιδιαστέλλει τοῖς γεννηθεῖσι καὶ ὑψωθεῖσι καὶ ἀθετήσασι· τοῦτοις λέγω, τοῖς διὰ προστάγματος παραχθῆσιν εἰς γένεσιν· τῇ τοῦ ἰδίου προσθήκῃ τὸ κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον ἐπισημαίνων. Καὶ ὡς ἂν τις τῆς ἀκηράτης φύσεως τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθος προστριβοῖτο, δι' ἐτέρων τραυτοτέρων τὴν τοιαύτην ἐπαπορθοῦται πλάνην, μεσίτην αὐτὸν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρωπὸν καὶ Θεὸν ὀνομάζων, ἵν' ἐκ τοῦ τὰ δύο περὶ τὸ ἑν λέγεσθαι, τὸ πρόσφορον νοοῖτο περὶ ἐκάτερον· περὶ μὲν τὸ θεῖον, ἢ ἀπάθεια, περὶ δὲ τὸ ἀνθρώπινον ἢ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομία, αὐτῆς οὖν ἐπινοίας διαιρούσης τὸ κατὰ φιλανθρωπίαν μὲν ἡνωμένον, τῷ δὲ λόγῳ διακρινόμενον. Ὅταν δὲ τὸ ὑπερχειρόν τε καὶ ὑπερέχον πάντα νοῦν κηρύσσει, τοῖς ὑψηλοτέροις κέχρηται τῶν ὀνομάτων, ἐπὶ πάντων Θεὸν, καὶ μέγαν Θεὸν, καὶ δύναμιν Θεοῦ, καὶ σοφίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀναγκαίως διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς συμπαραληφθεῖσαν τῶν παθημάτων πείραν ὑπογράφων τῷ λόγῳ, ἐκ τοῦ ἡμετέρου κατονομάζει τὸ συναμφοτέρον· ἀνθρωπὸν αὐτὸν προσαγορεύων, οὐ κοινοποιῶν πρὸς τὴν λοιπὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς τὸν δ...τέραν τὸ εὐσεβίαν φυλαχθῆναι, τοῦ τε ἀνθρωπίνου διὰ τῆς ἀναλήψεως δοξαζομένου, καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς συγκαταβάσεως κενουμένου (a) ἀλλὰ διδόντος μὲν τοῖς παθημασι τὸ ἀνθρώπινον μέρος· ενεργοῦντος δὲ τὴν τοῦ πεπονθότος ἀνάστασιν διὰ τῆς θείας δυνάμεως. Καὶ οὕτως ἦ τε τοῦ θανάτου πείρα ἐπὶ τὸν κοινωνηκότα τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως ἀναφέρεται διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸν ἔνωσιν· καὶ τὰ ὑψηλά τε καὶ θεοπρεπῆ τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τὸν ἀνθρωπὸν καταβαίνει. Ὡς καὶ Κύριον τῆς δόξης τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φανέντα κατονομάζεσθαι, τῇ τῆς φύσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἀνακράσει, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χάριτος ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον συμμετελθοῦσης. Διὰ τοῦτο ποικίλως καὶ διαφόρως αὐτὸν παραδίδωσι, νῦν μὲν τὸν ἐξ οὐρανῶν κατελθόντα, νῦν δὲ τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα, καὶ Θεὸν προαιώνιον, καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἀνθρωπὸν, οὕτως καὶ ἀπαθὲς ὁ

χθῆναι τοῦ τε ἀνθρωπίνου διὰ τῆς ἀναλήψεως δοξαζομένου, καὶ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς συγκαταβάσεως μὴ μολυνομένου. Ἰδιῶς idem cod., καὶ οὕτως οὐτε τοῦ θαν. κτλ.

μονιγενής θεός, και παθητός ὁ Χριστός εἶναι πιστεύεται, και ὁ Λόγος διὰ τῶν ἐναντιῶν οὐ ψεύδεται, τὸ πρόσφορον ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς νοήμασιν ἐφαρμόζων. Εἰ οὖν ταῦτα φρονεῖν ἐκ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας ἐμάθομεν· πῶς ἀνθρώπῳ κοινῶ τὴν αἰτίαν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀνατίθεμεν; Εἰ δὲ τὴν τοῦ μακαρίου Πέτρου ἔποίησεν φωνήν, οὐκ εἰς τὸ προαιώνιον τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσφατον τῆς οἰκονομίας βλέπειν διοριζόμεθα, τί τοῦτο κοινώνει τῷ ἐκλήματι; Ὁ γὰρ μέγας οὗτος Ἀπόστολος, τὸ περὶ τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὀρώμενος, ἐκεῖνο διὰ τῆς ἀναλήψεως πεποιθῆσθαι φησιν, ὅπερ ὁ ἀναλαβὼν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἦν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, τὸ Ἰσὺν εἶπαι παρὰ τοῦ Παύλου μαθεῖν λέγοντος, ἀπόστολον και ἀρχιερέα τὸν Ἰησοῦν παρὰ τοῦ θεοῦ γεγενῆσθαι, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Κάκει γὰρ τὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι περὶ ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἱερατικῶς ἕλωσάμενον, ἀρχιερέα κατονομάσας· ὡς τὴν πρώτην τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν διὰ τῆς ἐποίησεν λέξεως ἀπαγγέλλει, ἀλλὰ τὴν συνήθως ἐπὶ τῆς τῶν ἱερέων ἀναδείξεως ὀνομαζομένην χάριν παραστήσαι θέλων, φησὶ τὸ ἐποίησεν. Ἰησοῦς γὰρ, καθὼς φησὶ Ζαχαρίας, ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας, ὁ τὸν ἴδιον ἀμῶν, τοῦτ' εἶσσι τὸ ἴδιον σῶμα, ὑπὲρ τῆς κοσμικῆς ἀμαρτίας ἱερουργήσας, ὁ διὰ τὰ παιδία τὰ κεκοινωνηκῶτα σαρκός τε και αἵματος και αὐτὸς παραπλησίως συμμετασχῶν τοῦ αἵματος, οὐ καθὼ ἐν ἀρχῇ ἦν. Λόγος ὢν και θεός, και ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, και ὢν Ἰσα θεῷ· ἀλλὰ καθὼ ἐκέλευσεν ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, και προσήγαγε προσφορὰν και θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· οὗτος ἐγένετο ἱερεὺς, πολλὰς ὑστερον γενεαίς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Οἶδε δὲ πάντως τὸ περὶ οὗτου μυστήριον, ὁ μὴ παρέρχων τῷ πρὸς Ἑβραίους καθομιλήσας λόγῳ. Ὁμοίως οὖν ἐναυθῶτα τε ἱερεὺς και ἀπόστολος, κάκει Κύριος και Χριστός πεποιθῆσθαι λέγεται· τὸ μὲν, ὡς πρὸς τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν· τὸ δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου μεταβολὴν τε και μεταποίησιν· ποιῆσιν γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει τὴν μεταποίησιν. Οὐκοῦν πρόδηλος ἡ συκοφαντία τῶν ἐναντιῶν, τὰ τῆς οἰκονομίας βήματα εἰς τὴν προαιώνιον ὑπόστασιν ἐπηρεαστικῶς ἀρπαζόντων. Οἶδε γὰρ ὁμοίως ἐμάθομεν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γινώσκων Χριστὸν νῦν τε και πρότερον, οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου, ὅτι *Εἰ και ἐγνώκαμέν ποτε κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν*, ὡς ἐκείνης τῆς γνώσεως τὴν πρόσκαιρον οἰκονομίαν δηλοῦσης, τοῦτο δὲ τὴν αἰδίον ὑπαρξίν. Οὐκοῦν μετρίως ἡμῖν ὁ λόγος ὑπὲρ τῶν ἐκκλημάτων ἀποελόγηται, τὸ μήτε δύο νομίζειν Χριστοῦς ἢ Κυρίους, μήτε ἐναισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ, μήτε κοινὸν ἀνθρωπῶν ὑπὲρ τοῦ κόσμου πεπονηθῆναι δοξάζειν, μήτε μὴν τὸ ἐποίησεν εἰς τὴν τῆς οὐσίας κατασκευὴν ὀλεσθαι φέρειν. Γῆς δὲ τοιαύτης ἡμῶν ὑπολήψεως, οὐ μικρὰν ἔχει παρ' αὐτοῦ τοῦ κατηγόρου τὴν συμμαχίαν ὁ λόγος, ἐν οἷς μεταξὺ καταφορικῶς ἡμῖν ἐπελαύνων τὴν γλῶσσαν, και τοῦτο προφέρει, ὅτι *Ταύτην μέντοι μάχην αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀναφέρει Βασίλειος, και δει-*

nitum, et Deum ante sæcula, et in extremis diebus hominem, sic etiam impatibilis unigenitus Deus, et patibilis Christus esse creditur, nec sermo per contraria mentitur, applicans et accommodans utrique nomini quod congruum est secundum sensum. Si igitur hæc sapere, ex divinitus inspirata doctrina didicimus: quomodo homini communi salutis nostræ causam attribuimus? Quod si beati Petri vocem fecit non ad subsistentiam æternam, sed ad recentem œconomiam (id est dispensationem) respicere determinamus, quid hoc commercii habet cum crimine? Magnus enim hic Apostolus, quod in servi forma videtur, illud per assumptionem factum esse ait ¹¹, quod quidem ille qui assumptus secundum suam naturam erat. Etenim in epistola ad Hebræos æquale ex Paulo discere licet, dum dicit, apostolum et pontificem confessionis nostræ, Jesum a Deo constitutum esse, fidelem ei qui fecit illum ¹². Illic enim eum qui proprio sanguine pro peccatis nostris sacrificæ sive sacerdotaliter placavit, pontificem cum nominavit; non primam Unigeniti subsistentiam per dictionem fecit renuntiat, sed usitato more in sacerdotum indicatione nominatam gratiam repræsentare volens, ait, fecit. Jesus enim, sicut inquit Zacharias, magnus sacerdotum princeps ¹³, qui proprium agnum, hoc est proprium corpus pro mundi peccato immolavit, qui propter filios qui participes sunt carnis et sanguinis, similiter ipse sanguinis particeps factus, non quatenus in principio erat Verbum et Deus, etiam in forma Dei existens, et cum Deo æqualiter se habens, sed qua se ipsum exinanivit in forma servi, et se oblationem et sacrificium obtulit pro nobis, hic erat sacerdos multis post generationibus secundum ordinem Melchisedech. Novit plane de hoc mysterium, qui non frigide et languide in sermone ad Hebræos collocutus. Similiter igitur, ibique sacerdos et apostolus, et illic Dominus et Christus factus esse dicitur, partim quidem ut ad œconomiam (id est dispensationem) pro nobis; partim vero propter humanitatis in divinitatem transformationem et instaurationem. Nam Apostolus ibi ποιῆσιν facturam intelligit μεταποίησιν refectiōnem sive instaurationem. Manifesta igitur calumnia adversariorum, œconomίæ (dispensationis) vocabula ad æternam ante sæcula subsistentiam calumniose rapiuntium. Neque enim similiter et nunc et prius ab Apostolo Christum cognoscere didicimus, sic dicente Paulo: *Et si aliquando cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus* ¹⁴; quasi illa quidem cognitio temporariam dispensationem declaret, hæc vero æternam existentiā indicet. Non igitur mediocriter criminibus refellendis ratio nobis defensionem attulit, quod neque duos Christos, vel Dominos existimemus, neque crucem erubescamus, neque communem hominem pro mundo passum

¹¹ Philipp. II, 6 sqq. ¹² Hebr. III, 1. ¹³ Zach. III, 1. ¹⁴ II Cor. V, 16.

opinemur : neque verbum fecit, ad essentialis præstructionem referendum esse putemus. Hæc autem nostra cum talis sit opinio, non parvum habet ab ipso accusatore auxilium oratio. In quibus dum vehementer et impetuose in nos linguam vibrat, et hoc objicit, quod *hanc ipse secum repugnantiam refert Basilium, atque aperte ostendit, neque sententia apostolorum mentem adhibere, neque suorum sermonum consecutionem servare, ex quibus vel inæqualitatis conscius concedet Verbum quod erat in principio, et Deus erat, factum esse Dominum, vel pugnantibus pugnantia compingit.* Hic enim etiam noster est sermo quem profert Eunomius, dicens eum qui in principio erat Verbum et Deus erat, factum esse Dominum. Ens enim quod erat et Deus, Verbum, et vita, et lux, gratiaque et veritas, et Dominus, et Christus, et omne excelsum divinumque nomen in assumpto homine, qui nihil horum erat, aliaque omnia factus est quæcumque Verbum erat : et cum aliis etiam Christus et Dominus secundum Petri doctrinam, et secundum Eunomii confessionem, non divinitate per progressum quid adipiscente, sed in natura divina omni excelsa dignitate elucéscente, sic fit et Dominus et Christus, non secundum divinitatem ad gratiæ accessionem veniens, nullo enim destituta bono divinitatis natura pro confesso habetur, sed quod humanum est ad divinitatis participationem adducens, quæ per Christum et Dominum significatur.

Ac de his quidem sufficit. Quod autem in calumniam nostri dogmatis ab Eunomio dicitur, quod in seipsum exinanitus sit Christus, jam abunde per ea quæ sunt dicta exquisitum est, per quæ demonstratum est, ipsum suam blasphemiam nostro dogmati affricare. Non enim qui naturam immutabilem subiisse creatam et mortalem confitetur, a simili ad simile transitum dicit, sed qui nullam omnino migrationem a magnificentia naturæ ad id quod humiliter est cogitat. Si enim creatus est ille secundum ipsorum sermonem : creatus autem et homo ; funditus miraculum prædicationis verbi subreptum est, et in his quæ dicuntur nihil est admirabile et inopinatum, si creatura ipsa in seipsa facta sit. Sed nos qui ex vaticinio didicimus dextræ Excelsi immutationem ; dexteram Patris Dei potentiam sive virtutem dicimus universi conditricem, quæ quidem est ipse Dominus, non ut pars ex toto pendens, sed ex illo quidem (nempe Deo) cum sit, in seipsa secundum propriam subsistentiam conspicitur. Hoc dicimus, quod neque dextra secundum rationem naturæ ab illo demutata est, cujus est dextra : neque mutatio ejus alia quædam præter eam quæ carnis est (a) a perspicacibus visus, qua quidem faciebat opera a Patre, dextra Dei, et est et intelligitur ; quæ vero carnis velamento obducebatur secundum id quod oculis cernebatur, alius sive diversus ab eo quod erat natura conspiciebatur. Ideo ad Philippum dicit, solum quod mutatum erat carneis oculis intuentem : Respice per mutatum id quod est immutabile et

(a) Locum ex cod. Bavarico sic supple, οὔτε ἀλλοίωσις αὐτῆς ἀλλῆ τιε παρὰ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν λέγεται δύναται : ἦν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὁ ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς Θεὸς δι' αὐτῆς τῆς σαρκὸς τοῖς διορατικοῖς καθορώμενος. « Ne-

A κρυταί σαφῶς οὐδὲ τῷ βουλήματι τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐπιστήσας, ὅτε τῶν οὐρανῶν λόγων φυλάττων τὴν ἀκολουθίαν : ἐξ ὧν ἡ συναισθόμενος τῆς ἀνωμαλίας συγχωρήσει τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον, καὶ Θεὸν ὄντα, γεγονέναι Κύριον, ἢ μαχομένους μαχομένα συνάπτει. Οὗτος γὰρ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ὄν φησι καὶ ὁ Εὐνόμιος, ὁ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα γεγονέναι Κύριον λέγων. Ἦν γὰρ ὅπερ ἦν καὶ Θεὸς καὶ Λόγος, καὶ ζωὴ καὶ φῶς, χάρις τε καὶ ἀλήθεια, καὶ Κύριος, καὶ Χριστὸς, καὶ πᾶν ὄψληόν τε καὶ θεῖον δνομα ἐν τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ, ὅς οὐδὲν τούτων ἦν, τὰ τε ἄλλα ἐγένετο ὅσα ὁ Λόγος ἦν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Χριστὸς καὶ Κύριος, κατὰ τε τὴν διδασκαλίαν Πέτρου, καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν Εὐνομίου, οὐχὶ τῆς θεότητος κατὰ προκοπὴν τι προσλαμβανέσης, ἀλλὰ τῆ φύσει τῆ θεῖα πάσης ὕψλης ἀξίας ἐθεωρουμένης, οὕτω γίνεσθαι καὶ Κύριος καὶ Χριστὸς, οὐ τῆ θεότητι ἐπὶ τὴν τῆς χάριτος προσθήκην ἐρχόμενος : ἀνελλιπῆς γὰρ ἀγαθοῦ παντὸς ἡ τῆς θεότητος ὁμολογῆται φύσις : ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπενον εἰς τὴν τῆς θεότητος μετουσίαν ἄγων, ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ τε καὶ τοῦ Κυρίου σημαίνεται.

C Καὶ περὶ μὲν τούτων ἀπόχρη. Τὸ δὲ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος παρὰ τοῦ Εὐνομίου λεγόμενον, ὡς εἰς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ κενωθέντος, ἤδη μὲν ἰκανῶς διὰ τῶν εἰρημένων ἐξήτασται : δι' ὧν ἀποδείκνυται τὴν αὐτοῦ βλασφημίαν τῷ ἡμέτερω δόγματι προστριβόμενος. Οὐ γὰρ ὁ τὴν ἀτρεπτον φύσιν ὁμολογῶν ὑποδύναται, τὴν κτιστὴν καὶ ἐπίκτητον, τὴν ἐκ τοῦ ὁμοίου μεταχώρησιν λέγει, ἀλλ' ὁ μηδεμίαν μεταστασιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ ταπεινότερον ἐνοῶν. Εἰ γὰρ κτιστὸς μὲν ἐκεῖνος κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, κτιστὸς δὲ ὁ ἀνθρώπος : διεκλάπη πάντως τὸ θαῦμα τοῦ λόγου, καὶ παράδοξον ἐν τοῖς λεγομένοις ἐστὶν οὐδὲν, τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐν αὐτῇ γενόμενης. Ἄλλ' ἡμεῖς μαθητικότες παρὰ τῆς προφητείας τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰησοῦ : δεξιᾶν τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ λέγομεν δύναμιν, τὴν ποιητικὴν τοῦ παντὸς, ἧτις ἐστὶν ὁ Κύριος, οὐχ ὡς μέρος ἐξηρητημένη τοῦ ὅλου, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐκεῖνου μὲν οὐσα, ἐφ' αὐτῆς δὲ κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν θεωρουμένη. Τοῦτό φαμεν, ὅτι οὔτε ἡ δεξιὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως ἐκεῖνου παρήλλακται, οὐ ἐστὶ δεξιὰ : οὔτε ἀλλοίωσις αὐτῆς ἀλλῆ τις παρὰ τὴν τῆς σαρκὸς, τοῖς διορατικοῖς καθορώμενος : καθὼ μὲν ἐποίησε τὰ ἔργα παρὰ τοῦ Πατρὸς, δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὧν καὶ νοούμενος : ἐν ᾧ δὲ περιείχετο τῷ τῆς σαρκὸς προκαλύμματι κατὰ τὸ βλεπόμενον, ἀλλοίως παρ' ὅ τῆ φύσει ἦν θεωρούμενος. Διὰ τοῦτο πρὸς Φίλιππον λέγει τὸν πρὸς μόνον τὸ ἀλλοιωθὲν ἀτενίζοντα, ὅτι βλέπε διὰ τοῦ ἀλλοιωθέντος τὸ ἀναλλοιωτον, καὶ τὸ οὗτο ἴβης, αὐτὸν τὸν Πατέρα ὃν ζητεῖς ἰδεῖν, ἑωρακῶς εἶ. Ὁ γὰρ ἑωρακῶς ἐμὲ, οὐ τὸν ἐν τῇ ἀλλοίωσει φαινόμενον, ἀλλὰ τὸν ἀληθῶς

que alia hujus dexteræ diversitas præter eam, quam ex carne assumpta habet, adferri potest : erat enim vere dextera ipse Deus in carne manifestatus, et per carnem ab illis, quibus perspicacior intelligendi facultas erat, cognitus.

ἐμὲ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, αὐτὸν ἐκείνον ἑωρακώς ἔσται τὸν ἐν τῷ εἶμι, τῷ τὸν αὐτὸν χαρακτηρὰ τῆς-θεότητος ἐπ' ἀμφοῖν καθορισθῆναι. Τὴν οὖν ἀκήρατον καὶ ἀπαθῆ καὶ ἀκτιστον φύσιν, ἐν τῷ παθητῷ τῆς κτίσεως γεγενῆσθαι πιστεύοντες, καὶ ἐκ τούτων νοούντες· τὴν ἀλλοίωσιν· πῶς αὐτὸν εἰς ἑαυτὸν κεινωσθαι λέγειν κατηγορούμεθα παρὰ τῶν τὸν ἴδιον λόγον τοῖς ἡμετέροις δόγμασιν ἐπιβυλλούντων; Τοῦ γὰρ κτιστοῦ πρὸς τὸν κτιστὸν ἢ κοινωνία, οὐδεμία δεξιὰ ἐστὶν ἀλλοίωσις. Κτιστὴν γὰρ δεξιάν τῆς ἀκτιστοῦ φύσεως λέγειν, Εὐνομίου μόνου, καὶ τῶν τὰ ὅμοια τούτῳ φρονούντων ἐστίν. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸν ἔχον πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέποντα, οἷον τὸν Ὑψίστον ὄψῃ, τοιαύτην καὶ τὴν δεξιάν τοῦ Ὑψίστου κατόβεται, ἀκτιστον ἀκτίστου, ἀγαθοῦ ἀγαθὴν, αἰδίου αἰδίου, μηδὲν τὴν αἰδιότητα τοῦ γεννητῶς εἶναι αὐτὴν ἐν τῷ Πατρὶ καταβάλλοντος. Ὡστε λέληθεν ἑαυτὸν ὁ κατηγοροῦς τοῖς ἰδίοις ὀνειδισί καθ' ἡμῶν χρώμενος, πρὸς δὲ τοῖς τῷ πάθει προσπιλοντας, καὶ διὰ τούτου κατασκυζόντας τὴν τῶν οὐσιῶν ἑτερότητα· ὡς τοῦ Πατρὸς μὲν διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς φύσεως οὐ παραλεγόμενου τὸ πάθος, τοῦ, Υἱοῦ δὲ διὰ τὸ καταδεῆς καὶ παρηλαγμένον πρὸς τὴν τῶν παθημάτων κοινωνίαν συγκατιόντος.

maluræ excellentiam sive eminentiam passionem immutatam statum ad perpressionum communionem

Ταῦτα προσθεῖναι βούλομαι τοῖς εἰρημένους, ὅτι οὐδὲν κατὰ ἀλήθειαν πάθος ἐστὶν ὃ μὴ εἰς ἀμαρτίαν φέρει. Οὐδὲ κυρίως ἂν τις τὸν ἀναγκαῖον τῆς φύσεως εἰρημὸν πάθος λέγοι, βλέπων ὀδῶ προτιούσαν ἐν τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ τῆς σύνθετον φύσιν. Ἡ γὰρ τῶν ἑτεροφυῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα συνδρομῆ, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴν, σύνθεσις τίς ἐστι διὰ πλειόνων ἀνομοίων ἀρμοζομένη. Ἐκλυθείσης δὲ τῷ καθήκοντι καιρῷ τῆς συνδουσης τὴν τῶν στοιχείων συνδρομὴν ἀρμονίας, πάλιν τὸ σύνθετον εἰς τὰ ἐξ ὧν συνέστηκεν ἀναλύεται. Ἔργον οὖν ἐστὶ τοῦτο μᾶλλον, καὶ οὐχὶ πάθος τῆς φύσεως. Μόνον γὰρ τὸ ἐξ ἐναντίου τῆ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἀπαθείᾳ νοούμενον, κυρίως προσαγορευόμενον πάθος· οὗ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἡμετέρας· φύσεως ἀμέτοχον ἰαμεῖναι τὸν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν χαριζόμενον πεπιστεύκαμεν, τὸν πεπειρασμένον κατὰ πάντα καθ' ἰσχύτητα χωρὶς ἀμαρτίας. Τοῦ μὲν οὖν κατὰ ἀλήθειαν πάθους, ὃ προαιρέσεως ἐστὶ νόσος, οὐκ ἐκωνῶσιν· Ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τῶν δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων, ἃ διὰ τινος συνθέσεως καὶ καταχρήσεως ὁμωνύμως λέγεται πάθος, τούτων μετασχεῖν ὁμολογοῦμεν τὸν Κύριον, γεννήσεως, καὶ τροφῆς, καὶ αὐξήσεως, ὕπνου τε καὶ κόπης, καὶ ὅσα πρὸς τὰς σωματικὰς ἀχθῆδόνας ἢ ψυχῆ φυσικῶς συνδιατίθεσθαι πέφυκε, τὴν τοῦ ἐνδόντος ἔφασιν ἐκ τοῦ σώματος ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῆς ὀρέξεως διατεινούσης, καὶ λύτης αἰσθησιν, καὶ δειλίαν πρὸς θάνατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πλὴν εἰ μὴ τι πρὸς ἀμαρτίας ἀκολουθίαν φέρει. Ὡσπερ τοίνυν τὴν διὰ πάντων

A semper idem. Et si hoc videris, ipsum Patrem quem quæris videre, intuitus es. Qui enim videt me¹⁶, non eum qui apparet in mutatione, sed vere me, qui sum in Patre, ipsum illum videbit in quo sum, quia idem character divinitatis in ambobus conspicitur. Immortalem igitur et impatibilem et increatam naturam in patibili creatura credentes, et in his mutationem intelligentes, quomodo ipsum in seipsum exinanitum esse dicere insinulamur ab iis qui suam rationem præ nostris decretis venditant? Creati enim ad creatum communio, nulla est dextræ mutatio. Nam creatam dextram increatæ naturæ autumare, solius est Eunomii, et eorum qui similia cum eo sentiunt. Qui enim oculum habet ad veritatem contuentem, B qualem Altissimum videt, talem et dexteram Altissimi contempletur: increatam increati, boni bonam, æternam æterni, cum nihil æternitatem ejus offendat, quod per modum generationis sit in Patre. Quare fefellit seipsum accusator, dum propriis conviciis et probris contra nos utitur, nesciens se hoc proferre adversus eos qui in passionem impingunt, et per hoc essentialium diversitatem (alteritatem) præstruunt: quasi Pater quidem propter non admittat, Filius vero propter defectum et descendat.

Hæc dictis adjicere volo: quod secundum veritatem nulla est passio, quæ non ad peccatum ferat. Neque proprie quis necessariam naturæ seriem, πάθος, id est passionem, seu affectum dixerit, spectans via progredientem in ordine quodam et consecutione compositam naturam. Nam elementorum diversi generis inter se concursio ad corporis nostri constructionem, compositio quædam est ex pluribus dissimilibus congruenter conflata. Resoluta autem convenienti tempore, quæ elementorum concursum colligabat harmonia; rursus compositum in ea ex quibus constabat dissolvitur. Hoc igitur naturæ potius opus est quam πάθος id est passio, sive affectio. Solum enim quod ex contrario ei quæ secundum virtutem est, τῆ ἀληθείᾳ, impassibilitati intelligitur, proprie πάθος, passionem vocamus, cujus etiam in communione nostræ naturæ expertem permansisse eum qui nobis salutem gratificatur, credidimus, qui per omnia secundum similitudinem tentatus est, absque peccato¹⁷. Ejus igitur qui vere est affectus, qui quidem inobus est electionis sive consilii, non particeps fuit: Peccatum enim (inquit) non fecit, nec in ore ejus dolus inventus est¹⁸: proprietatum autem naturæ, quæ per aliquam consuetudinem et abusionem æquivoce dicuntur πάθος, id est, passionis: harum participem fuisse Dominum confitemur, ut generationis, nutritionis, accretionis, somnique et lassitudinis, et aliorum quibus naturaliter anima ad corporeas molestias et dolores solet affici, ejus quod opus est desiderium, ex corpore ad animam

¹⁶ Joan. xiv. 9. ¹⁷ Hebr. iv. 15. ¹⁸ I Petr. ii. 22; Isa. liii. 9.

appetitu extendente, et doloris sensum et timiditatem ad mortem, et quæcunque ejusmodi, præter id quod ad peccati consecutionem fert. Quemadmodum igitur ipsius virtutem per omnia penetrantem animo comprehendentes, in cælo et in aere, et terra, et mari, et si quid supercæleste et subterraneum, ubique, et per omnia ipsum esse credimus, nihil autem eorum in quibus est illum esse dicimus. Non enim cælum est is qui ipsum palmo continente universum complexus est; neque terra, qui continet gyrum, sive ambitum terræ, neque rursus aqua, qui humidam complectitur naturam; sic neque per dictas carnis affectiones venientem ipsum affectibus obnoxium esse dicimus: sed ut eorum quæ sunt auctorem et universi comprehensorem, atque ineffabili potentia propriæ magnificentiæ quidquid movetur gubernantem, et quod stat in fixa stabilique basi conservantem. Atque in nobis natum esse dicimus ad sanandum peccati morbum, concinne congruenterque affectui sive passioni medicinæ efficaciam accommodantem; ut noverat conferre parti creaturæ ægrotanti, sic sanationem inducentem. Conducebat autem sic tactu curari affectum ejus, cui cura et medicina adhibebatur. Non tamen quoniam infirmitatem curat, idcirco ipse morbo et passioni obnoxius fuisse putandus est. Neque enim de hominibus tale quid dicere consuetudo permittit. Qui enim ægrotum tangit, ut curet, non eum morbi participem esse dicimus, sed ægrotanti gratificari et liberaliter ad sanitatem redditum præbere, non autem morbi participem esse dicimus, neque enim illum affectus, sed contra ille morbum tangit; si igitur qui per artem corporibus hominum aliquid operatur, non languidus et ægrotus, sed humanus, et benefactor, et id genus nominibus appellatur: cur ut humilem, abjectam et ignobilem circa nos dispensationem calumniantes, per hanc prompte Filii essentiali inminutam esse astruunt, quod Patris quidam natura sit perpensionibus et affectionibus superior, Unigeniti vero a passione non libera et pura? Si enim scopus dispensationis per carnem, non ut Dominus perpensionibus fieret obnoxius, sed ut humani generis amator et benevolus ostenderetur; benignus autem et benevolus erga humanum genus Pater esse non ambigitur: in iisdem igitur est Pater cum Filio: si quis ad scopum velit spectare, Quod si Pater mortis dissolutionem non operatus est, nihil mireris. Etenim etiam omne iudicium dedit Filio, ipse neminem iudicans¹⁹, non quod non possit vel servare quod perierat, vel iudicare eum qui peccaverat, per Filium hæc faciens, sed quia per suam potentiam per quam omnia operatur, hæc etiam faciat; potentia autem Patris est Filii. Quare qui per Filium salvi facti sunt, potentia Patris servati sunt. Et qui ab hoc iudicantur, Dei iustitia iudicium subeunt. Christus enim est Dei iustitia, quæ per

A αὐτοῦ διήκουσαν δύναμιν κατανοοῦντες, ἐν οὐρανῷ τε καὶ ἀέρι, καὶ γῆ, καὶ θαλάσῃ, καὶ εἰ τι ἐπουράνιον, καὶ εἰ τι καταχθόνιον, πανταχοῦ μὲν καὶ διὰ πάντων αὐτὸν εἶναι πιστευόμενον, οὐδὲν δὲ τούτων τῶν ἐν ᾧ ἐστίν, ἐκείνον εἶναι φαμεν. Οὐ γὰρ οὐρανός ἐστι, διειληφώς αὐτὸν τῇ περικρατητικῇ τοῦ παντός σπιθαμῇ, οὐδὲ γῆ, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς· οὐδὲ ὕδωρ πάλιν, ὁ τὴν ὑγρὰν περιέχων φύσιν· οὕτως οὐδὲ διὰ τῶν λεγομένων τῆς σαρκὸς παθημάτων ἐλθόντα, ἐμπαθῆ αὐτὸν εἶναι φαμεν. Ἄλλ' ὡς τῶν ὄντων αἰτίον, καὶ τοῦ παντός περιεδραγμένον, καὶ τῇ ἀφράστῳ δυνάμει τῆς ἰδίας μεγαλειότητος, πᾶν τὸ τε νιούμενον οἰακίζοντα, καὶ τὸ ἐστὼς ἐν παγίῳ συντηροῦντα τῇ βίσει, καὶ ἐν ἡμῖν γεγενῆσθαι φαμεν ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νόσου, καταλλήλως τῷ πάθει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἱατρικῆς ἀρμοσάμενον, ὡς ἦδει συμφέρειν τῷ ἀρρώστου· μέρει τῆς κρίσεως, οὕτως ἐπαγαγόντα τὴν ἴασιν· συνέφερε δὲ τῇ ἐπαφῇ τὸ πάθος ἰάσασθαι οὕτω καὶ ἰασάμενον. Οὐ μὴν ἐπιθεὶ ἱατρεύει τὴν ἀρρώστιαν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐμπαθῆς γεγενῆσθαι νομίζεται. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ τοιοῦτον λέγειν ἢ συνήθεια δίδωσι. Τὸν γὰρ θεραπευτικῶς ἀπτόμενον τοῦ νενοσηκότος, οὐκ αὐτὸν μετέχειν τῆς ἀρρώστιας φαμέν, ἀλλὰ καὶ τῷ νοσοῦντι χαρίζεσθαι τὴν εἰς ὑγίαν ἐπάνοδον, καὶ μὴ μετέχειν τῆς ἀρρώστιας φαμέν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνου τὸ πάθος, ἀλλὰ τὸ ἐμπαθῆν ἐκείνου τοῦ ἀρρώστηματος ἀπτεται. Εἰ οὖν ὁ διὰ τῆς τέχνης ἀγαθὸν τι τοῖς σώμασιν ἐνεργῶν, οὐχὶ κωθρός τε καὶ ἀρῶστος, ἀλλὰ φιλόανθρωπος τε καὶ εὐεργέτης, καὶ ὅσα τοιαῦτα κατονομάζεται· τί ὡς ταπεινὸν τε καὶ ἄδοξον τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν διαβάλλοντες, διὰ ταύτης τὸ πρόχειρον παρηλάττει τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν κατασκευάζουσιν, ὡς τῆς τοῦ Πατρὸς μὲν φύσεως ἀνωτέρας τῶν παθημάτων οὐσίας, τῆς δὲ τοῦ Μονογενοῦς οὐ καθαρουσίας τοῦ πάθους; Εἰ γὰρ ὁ σκοπὸς τῆς διὰ σαρκὸς οἰκονομίας, οὐ τὸ ἐμπαθῆ γενέσθαι τὸν Κύριον, ἀλλὰ τὸ φιλόανθρωπον ἐπιδειχθῆναι· φιλόανθρωπος δὲ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται· ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐστὶν ἄρα τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ, εἰ πρὸς τὸν σκοπὸν τις ἐθέλοι βλέπειν. Εἰ δὲ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐνήργησε τὴν τοῦ θανάτου κατάλησιν, θαυμάσης μηδὲν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν ἔδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς κρίνων οὐδένα, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι ἢ σώσαι τὸν ἀπολόμενον, ἢ κρίναι τὸν ἁμαρτήσαντα, διὰ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα ποιῶν, ἀλλὰ τῷ διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως, δι' ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ ταῦτα ποιεῖν· δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός. Οὐκοῦν οἱ διὰ τοῦ Υἱοῦ σωθέντες, τῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς ἐσώθησαν. Καὶ οἱ παρὰ τούτου κρινόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν ὑπέχουσι. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἡ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποκαλυπτομένη, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κἂν εἰς τὸν κόσμον ἴδῃς ὄλον, κἂν εἰς τὰ μέρη τοῦ κόσμου τὰ συμπληροῦντα τὸ ὄλον, πάντα ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἔργα γενόμενα, καὶ οὕτως ἀληθεύει δι' ἀμωτέρων ὁ

¹⁹ Joan. v, 22.

λόγος· καὶ πάντα τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι λέγων· καὶ χωρὶς τοῦ Υἱοῦ γίνεσθαι τῶν ὄντων οὐδέν· ἡ γὰρ τῆς δυνάμεως ἐνέργεια, εἰς τὸν οὐ ἔστιν ἡ δύναμις τῆν ἀναφορὰν ἔχει. Ἐπαὶ οὖν δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Υἴος· πάντα τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς ἔστιν ἔργα. Ὅτι γὰρ οὐχὶ φύσεως ἀσθενεία, πρὸς τὴν τοῦ πάθους οἰκονομίαν, ἀλλ' ἐξουσίᾳ θελήματος ἔρχεται, μωρίας ἔστιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου παραθέσθαι φωνάς, ἃς σωτήρησιν διὰ τὸ πρόδηλον, ὡς ἂν μὴ τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβων, ὁ λόγος μηχανοῖτο. Εἰ μὲν ὦν κακὸν τὸ γινόμενον, οὐ τὸν Πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ κακοῦ χωριστείον. Εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ σωτηρία τῶν ἀπολωλότων, καὶ οὐ πάθος, ἀλλὰ φιλοανθρώπια τὸ γεγενημένον ἐστὶ· τί ἄλλοτροῖς τὸν Πατέρα τῆς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν εὐχαριστίας, τὸν δὲ τῆς ἰδίας δυνάμεως, ἥτις ἔστιν ὁ Χριστός, τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἐλευθερίαν τοῖς ἀνθρώποις καταργασίμενον; Ἄλλ' ἐπαντιθέον πάλιν ἐπὶ τὸν σφοδρὸν ἰστογράφον, καὶ τὴν σύντονον ἐκείνην καθ' ἡμῶν ῥητορίαν ἀναληπτέον ἡμῖν. Αἰτιᾶται τὸ μὴ λέγειν πεποιηθῆαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν ἡμᾶς, ὡς ἐναντιουμένους τῇ φωνῇ Πέτρου, Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Καὶ πολὺς ἔστιν ἀγανακτῶν ἐπὶ τούτοις καὶ ἰωδορούμενος, καὶ κατασκευάζει δι' ὧν οἴεται διεῖργειν τὸν ἡμέτερον λόγον.

voici adversantes dicentis, *Dominum ipsum et Christum fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis*. Multusque est ob hæc indigne ferens, et conviciis proscindens, et construit ea quibus putat se nostrum sermonem refutare.

Ἴδωμεν τοίνυν τῶν ἐπιχειρημάτων τὴν δύναμιν· Καὶ τίς, φησὶν, ὧ πάντα ὑμεῖς ῥαθυμότατοι, μορφήν ἔχων δούλου, μορφήν ἀναλαμβάνει δούλου; Οὐδεὶς τῶν νοῦν ἐχόντων, πρὸς αὐτὸν ἐροῦμεν ἡμεῖς, τὸ τοιοῦτον ἂν εἴποι, πλὴν εἰ μὴ τινες καθόλου τῆς ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἠλλοτριῶνται. Οὗτοι δὲ ἴσως ὑμεῖς οἱ ἐγκαλοῦντες ῥαθυμίαν ἡμῖν, ὅτι μὴ πιστὸν τὸν κτίστην καταδεχόμεθα. Εἰ γὰρ μὴ ψεύδεται ἰσὰ τοῦ προφήτου λέγων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὰ σύμπαντα δούλα σὰ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις δουλεῖ, κτιστὸς δὲ καθ' ὑμᾶς ὁ Υἴος, ὁμόδουλός ἐστι πάντως τοῖς σύμπασιν, τῷ κοινῶν τῆς κτίσεως, εἰς τὸ κοινῶν καὶ τῆς δουλείας συγκαταβλήμενος. Τῷ δὲ δουλεύοντι πάντως ὑμεῖς καὶ τὴν δουλικὴν μορφήν περιθήσετε. Οὐ γὰρ δεῖ δούλον ὁμολογοῦντας τῇ φύσει τῷ προσώπῳ τῆς δουλείας ἐπαισχυνθῆσθαι. Τίς οὖν, ὧ δριμύτατοι ῥητόρων, ὁ ἐκ τῆς δουλικῆς μορφῆς τὸν Υἱὸν εἰς ἄλλην δούλου μεταβιβάσει μορφήν, ὁ τὸ ἀκτιστὸν αὐτῷ προσμαρτυρῶν, ὧ καὶ τὸ μὴ δουλεύειν συναποδείκνυται; Ἡ μᾶλλον οἱ διαβήθησαν βόωντες ὑμεῖς δούλον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ κυριεύεσθαι; Οὐ δέομαι δικαστῶν ἑτέρων, σοὶ τὴν περὶ τούτων ἐπιτρέπω ψήφον. Οἴμαι γὰρ μὴ ἂν οὕτω πρὸς τὴν ἀληθεῖαν ἀναιδῶς τινὰς ἔχειν, ὥστε τοῖς ὁμολογουμένοις δι' ἀναίσχυντίας ἐνίστασθαι. Πρόδηλον γὰρ παντὶ τὸ λεγόμενον, ὅτι τὸ δούλον τῇ φύσει, τοῖς ἰδιώμασι τῆς δουλείας χαρακτηρίζεται, ὅσον γὰρ δουλείας ἡ κτίσις. Ὁ οὖν δούλον αὐτὸν ἔσθαι τὴν ἡμετέραν λέγων ὑπεληλυθῆναι μορφήν,

A Evangelicam doctrinam revelatur, sicut ait Apostolus ¹⁰, sive totum mundum inspicias, sive partes mundi quæ totum complent, hæc omnia sunt Patris opera, potentia ipsius opera facta, sicut de ambobus vere dicit sermo, dum ait Patrem omnia operari, et sine Filio nihil eorum quæ sunt fieri: potentia enim efficacitas, ad eum cujus est potentia relationem habet. Quoniam igitur Patris potentia Filius est, omnia opera Filii sunt Patris opera. Quod enim non naturæ infirmitate ad passionis dispensationem, sed potestate voluntatis venit, infinitas voces ex Evangelio proferre liceret, quas omittam, quia hoc satis perspicuum est, ne in certis et confessis immorans, sermo longius protrahatur. Quod si malum est id quod factum est, non solum Patrem, sed etiam Filium a malo separare oportet. Si autem bonum eorum qui perierunt salus, non passio, sed in hominum genus amor et benevolentia quod factum est: cur Patrem a gratiarum actione ob salutem nostram alienas, qui per propriam potentiam, quæ quidem est Christus, libertatem a morte hominibus operatus est? Sed ad vehementem orationum scriptorem redeundum est, et concitata illa contra nos eloquentia resumenda nobis est. Accusat nos, propterea quod non dicamus essentiam Filii factam esse, ut Petri

C Videamus igitur vim argumentorum: *Ecquid, inquit, o inertissimi omnium! servi formam habens formam servi accipit?* Nos ei respondebimus, Nullus eorum qui mente sunt præditi tale quid dixerit, nisi eorum aliqui, qui omnino a Christianorum spe alienati fuerint. Sed vos isti estis qui nos inertie et stuporis accusatis, qui creatum Creatorem non admittimus. Si enim non mentitur qui per prophetam dicit Spiritus sanctus: quod Cuncta serviunt, et omnis creatura servit; creatus autem secundum vos Filius, conservus penitus est cum universis, quia cum creatura communicat, et ad servitutis communionem simul adigitur. Eī autem qui servit prorsus vos servilem formam circumponitis. Non enim jam servum natura constantes, ob D servitutis personam erubescere vos oportet. Quis igitur, o oratorum acutissime, ex servili forma Filium in aliam formam servi transfert, an ille qui ei increatam naturam attribuit, qua etiam non servire simul demonstratur? an potius vos qui clanantes propalatis Patris Filium servum esse, et ante servi formam, ipsius imperio subjici? Non alios iudices postulo, tibi de iis committo sententiam. Neminem enim arbitror sic adversus veritatem impudenter affici, ut certis et concessis præimpudentia incunctanter adversari velit. Quod enim dicitur cuius notum est et perspicuum: quod id quod natura servum est, servitutis proprietatibus et notis insignitur; proprium enim servitutis est creatum esse. Qui igitur ipsum servum dicit vo-

¹⁰ Rom. 1, 18.

stram subiisse formam, ille est plane qui ex servitute in servitutem Unigenitum remigrare facit. Sed dictis reluctatur, et dicit paululum infra: Cui enim interjecta sunt, quia mediocriter in præcedentibus examinata sunt nunc transcendam: ut ad dicendum et sentiendum impossibilia audaces nos calumnians, miseratione etiam dignissimos appellans, hæc adjicit: *Si enim non de Verbo quod erat in principio et erat Deus, beatus Petrus disserit: sed de eo qui videbatur, et qui seipsum exinanivit, sicut ait Basilius; qui autem videbatur homo seipsum exinanivit in servi formam; qui autem seipsum in formam servi exinanivit, in hominis generationem seipsum exinanivit.*

Fortasse quidem continuo ex iis quæ perlecta sunt, auditorum iudicio deprehensa est constructionis hujus sermonis calliditas simul et amentia. Nihilominus paucis verbis eorum quæ ab ipso dicta sunt refutationem subjiciemus: non ad eversionem tam indocti et insciti commentum, quod etiam per se apud attente audientes eversum est: sed ne videamur prætextu et specie contemptus vililitatis sermonis, despiciere quod propositum est inexcussum. Sic igitur sermonem consideremus: Quænam apostoli vox? *Notum sit, inquit, quod Dominum ipsum Christum fecit Deus*¹¹. Deinde velut si quis sciscriptatus esset in quo facta esset talis gratia, ceu digito subjectum ostendit: *Hunc, inquit, Jesum quem vos crucifixistis.* Quid de eo inquit Basilius? quod hæc vox sermonis demonstrativa hunc factum esse dicit Christum et Dominum, qui ab ipsis audientibus crucifixus fuerat. Vos enim, ait, crucifixistis. Et verisimile erat eos qui contra ipsum credem postulaverant, auditores fuisse sermonis. Non enim a cruce ad Petri concionem multum aberat tempus. Quid igitur ad hoc profert Eunomius? *Nisi de eo quod erat in principio Verbum, et Deus erat, disserit Petrus, sed de eo qui videtur, quique seipsum exinanivit, sicut ait Basilius: Exinanivit autem qui cernitur homo in servi formam.* Subsiste. Quis hoc dicit: quod rursus seipsum exinanivit qui cernitur homo in servi formam; vel quis astruit, quod ante apparitionem per carnem, crucis facta est passio? Neque enim crux ante corpus, neque corpus ante servi formam. Sed quidem Deus in carne manifestatur; caro autem quæ Deum in seipsa ostendit, postquam implevit per seipsam magnum mortis mysterium, in excelsum et divinum per temperationem transmutatur, facta Christus et Dominus, in illud transformata et immutata quod quidem erat qui in illa carne seipsum manifestavit. Sed si nos rursus hæc diceremus, eum qui in cruce demonstratus est in alterius hominis generationem exinanitum esse, quod nos dicere iste veritatis propugnator astruit, hoc ad Verbum composito cavillo: *Si qui videtur homo, inquit, exinanivit seipsum in servi formam: qui*

Α εκεῖνός ἐστι πάντως ὁ ἐκ δουλείας εἰς δουλείαν τὸν Μονογενῆ μετοικίζων. Ἄλλ' ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένους, καὶ φησι μικρὸν ὑποβάς· Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ, διὰ τὸ μετρίως ἐν τοῖς προάγουσιν ἐξετασθῆναι, νῦν ὑπερβήσομαι· ὡς τοιμηροὺς εἰς τὸ λέγειν καὶ φρονεῖν ἀμύχανα διαβάλλων, ἐλσεινοτάτους τε προσαγορεύσας, ταῦτα προστίθῃσιν· Εἰ γὰρ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, καὶ Θεοῦ ὄντος, ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος· ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς φησιν ὁ Βασιλεῖος, ἐκένωσεν ἑαυτὸν δὲ ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος [ἑαυτὸν] εἰς δούλου μορφῆν, ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφῆν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτὸν.

Τάχα μὲν οὖν εὐθύς ἐκ τῶν ἀνεγνωσμένων προπεφύραται τῇ κρίσει τῶν ἀκούοντων, τῆς τοῦ λόγου κατασκευῆς ἢ τε κακουργία καὶ τὸ ἀνόητον· πλὴν δι' ὀλίγων καὶ παρ' ἡμῶν ὁ τῶν εἰρημένων ἔλεγχος προστεθήσεται· οὐκ εἰς ἀνατροπὴν τοσοῦτον τοῦ ἀπαιδευτοῦ σοφισματος, ὃ δι' ἑαυτοῦ παρὰ τοῖς ἔχουσιν ἀκοὴν ἀνατέτραπται· ἀλλ' ὡς ἂν μὴ δοκοῦμεν ἐν προσήματι τοῦ καταφρονεῖν τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου περιορῶν τὸ προτεθὲν ἀνεξέταστον. Οὕτως τοῖνον τὸν λόγον ἐπισκεψόμεθα· Τίς ἐστὶν ἡ τοῦ ἀποστόλου φωνή; Γνωστὸν ἔστω, φησὶν, ὅτι Κύριος αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἔτα ὡς ἂν πυθομένου τινὸς περὶ τίνα γέγονεν ἡ τοιαύτη χάρις, οἷον δακτύλῳ τὸ ὑποκείμενον δεικνύει· Τοῦτον, εἰπὼν, Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἔσταυρώσατε. Τί περὶ τούτου φησὶν ὁ Βασιλεῖος; Ὅτι ἡ δεικτικὴ τοῦ λόγου φωνή, τούτον πεποιθῆσθαι Χριστὸν λέγει· καὶ Κύριον, τὸν παρ' αὐτῶν τῶν ἀκούοντων ἔσταυρωμένον. Ὑμεῖς γὰρ ἔσταυρώσατε, φησὶ· καὶ εἰκὸς ἦν τοὺς αἰτησόμενους τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον, ἀκροατὰς εἶναι τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ πολλὸς ἦν ὁ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν δημογορίαν τοῦ Πέτρου χρόνος. Τί οὖν πρὸς ταῦτα προφέρει ὁ Εὐνόμιος; *Εἰ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου, καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς φησὶν ὁ Βασιλεῖος· Ἐκένωσεν δὲ ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος εἰς δούλου μορφῆν.* Ἐπίσχε' τίς τοῦτο φησὶν, ὅτι πάλιν ἑαυτὸν ἐκένωσεν ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος εἰς δούλου μορφῆν, ἢ τίς κατασκευάζει, ὅτι πρὸ τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιφανείας, τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν γέγονε πάθος; Οὕτε γὰρ ὁ σταυρὸς πρὸ τοῦ σώματος, οὕτε τὸ σῶμα πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἐν σαρκὶ φανερούται, ἢ δὲ σὰρξ ἡ τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῇ δείξασα, μετὰ τὸ πληρῶσαι δι' ἑαυτῆς τὸ μέγα τοῦ θανάτου μυστήριον, μεταποιεῖται πρὸς τὸ ὑψηλὸν τε καὶ θεῖον δι' ἀνακράσεως, Χριστὸς γενομένη καὶ Κύριος, εἰς ἐκεῖνο μεταθεθεῖσα καὶ ἀλλαγεῖται, ὅπερ ἦν ὁ ἐν ἐκεῖνῃ τῇ σαρκὶ ἑαυτὸν φανερώσας. Ἄλλ' εἰ ταῦτα λέγοιμεν πάλιν ἡμεῖς, τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δειχθέντα εἰς ἄλλου ἀνθρώπου γένεσιν κεκενώσθαι, ὃ λέγειν ἡμᾶς ὁ προαγωνιστῆς οὗτος τῆς ἀληθείας κατασκευάζει, συνθεῖς οὕτως κατὰ τὴν λέξιν τὸ σόφισμα· *Εἰ ὁ βλεπόμενος, φησὶν, ἀν-*

¹¹ Act. II, 36.

θρωπικς ἐκένωσεν αὐτὸν εἰς δούλου μορφήν· ὁ δὲ κενώσας αὐτὸν εἰς δούλου μορφήν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν αὐτὸν· ὁ βλέπόμενος ἀνθρώπος εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν αὐτὸν.

Ἡ πῶς μέμνηται τῆς προκειμένης σπουδῆς! πῶς κατὰ σκοπὸν συμπεραίνει τὸν λόγον! Χριστὸν πεποιθῆσθαι καὶ κατὰ τὸν βλέπόμενον ἀνθρώπον, φησὶν εἰρηκέναι τὸν ἀπόστολον ὁ Βασίλειος· ὁ δὲ δεινὸς οὗτος καὶ ἀγγίλους τῶν εἰρημένων ἀνατροπεύς· Εἰ μὴ τὴν οὐσίαν, φησὶ, τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πεποιθῆσθαι λέγει ὁ Πέτρος, ἐκένωσεν αὐτὸν βλέπόμενος ἀνθρώπος εἰς δούλου μορφήν. Ὁ δὲ κενώσας αὐτὸν εἰς δούλου μορφήν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν αὐτὸν. Ἡ ττῆμεθα τῆς ἀμάχου ταύτης σοφίας, Εὐνόμιε. Ἀπελήλεγκται κατὰ κράτος τὸ μὴ πρὸς τὸν ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντα βλέπειν τοῦ ἀποστόλου τὸν λόγον, δι' ὧν ἐμάθομεν. Ὅτι ἂν τοῦτο οὕτως ἔχειν πιστεύσωμεν, πάλιν ὁ βλέπόμενος ἀνθρώπος ἕτερος γίνεται, εἰς ἄλλην ἀνθρώπου κενούμενος γένεσιν. Οὐ παύση ποτὲ παίζων κατὰ τῶν ἀτολήτων; Οὐκ ἐρυθρίασεῖς ἐν οὕτω γελοίοις σοφίσμασι τὸν τῶν θείων μυστηρίων ἐκλύων φόβον; Οὐκ ἐπιστραφήση νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον πρὸς τὸ γινῶναι ὅτι ὁ Μονογενῆς Θεὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, Λόγος ὢν καὶ βασιλεὺς καὶ Κύριος, καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὀνομά τε καὶ νόημα, οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν γενέσθαι προσδέεται, αὐτὸς ὢν τῶν ἀγαθῶν πάντων τὸ πλήρωμα. Ὁ δὲ εἰς εἰ μεταδιδόμενος, ἐκείνο γίνεται ὃ μὴ πρότερον ἦν; Ὡσπερ οὖν ὃ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν, ἁμαρτία γίνεται, ἵνα ἄρη τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὕτως πάλιν ἡ δεξιμένη τὸν Κύριον σὰρξ, Χριστὸς καὶ Κύριος γίνεται, ὃ μὴ ἦν τῇ φύσει εἰς τοῦτο μεταποιουμένη διὰ τῆς ἀνακράσεως. Δι' ὧν μανθάνομεν, ὅτι οὐτ' ἂν ἐν σαρκὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη, εἰ μὴ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐτ' ἂν μετεποιήθη πρὸς τὸ θεῖον ἢ περὶ αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου σὰρξ, εἰ μὴ τὸ φαινόμενον ἐγένετο Χριστὸς τε καὶ Κύριος. Ἀλλὰ διαπτύουσι· *ὁνιδί... (α)* τοῦ ἡμετέρου κηρύγματος, οἱ τῆ οὐσίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν συλλογισμῶν ἐμβατεύοντες, καὶ βούλονται τὸν πάντα τὰ ὄντα διαπαράγοντα εἰς γένεσιν, αὐτὸν ἀποδείξαι μέρος ὄντα τῆς κτίσεως, καὶ σύμμαχον τῆς τοιαύτης σπουδῆς, τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου πρὸς κατασκευὴν τῆς βλασφημίας ἐφέλκοντες, τοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους φησάντος, ὅτι *Γνωστὸν ἔστω παντὶ τῷ ὄκῳ Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐπέκλιθε, τοῦτον ἐδὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· ταύτην τοῦ κτιστῆν εἶναι τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ τὴν οὐσίαν, προβάλλονται τὴν ἀπόδειξιν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, μὴ πρὸ αἰῶνος οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς οὐδὲν λόγος ἐγένετο; μὴ πρόσκομιος ὁ σταυρὸς; Μὴ πρὸ πάσης κτίσεως ὁ Πιλάτος; Μὴ πρῶτον Ἰησοῦς, καὶ μετὰ ταῦτα Λόγος; μὴ πρεσβυτέρα ἢ σὰρξ τῆς θεότητος; Μὴ πρὸ τοῦ κόσμου ὁ Γαβριὴλ τῇ Μαρίᾳ εὐαγγελίζεται; Οὐκ ὁ μὲν κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπος, ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου τὴν ἀρχὴν λαμβάνει διὰ γεννήσεως, ὁ δὲ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος Θεός, βασιλεὺς ἡμῶν προαιώνιος, καθὼς ὁ*

A *autem exinanivit seipsum in servi formam, in hominis generationem seipsum exinanivit: qui igitur videtur homo, in hominis generationem seipsum exinanivit.*

Ο quomodo propositi studii memor est! quomodo secundum scopum conclusionem conficit! Christum factum esse et secundum hominem qui cernitur, apostolum dixisse ait Basilius: hic autem vehemens et solers dictorum eversor: Si non essentiam, inquit, ejus qui erat in principio factam esse dicit Petrus, qui oculis cernitur homo in servi formam, seipsum exinanivit. Qui autem exinanivit semetipsum in servi formam in hominis generationem seipsum exinanivit. O Eunomi, hac inexpugnabili sapientia victi sumus. Refutata sunt potenter, per ea quibus didicimus, apostoli sermonem non respicere ad eum qui ex infirmitate crucifixus est²². Quod si hoc ita esse crederimus, rursus qui videtur homo, alius gignitur, in aliam hominis generationem exinanitus. Non cessabis aliquando ludere contra non audenda? non erubesces in tam ridiculis cavillis divinarum mysteriorum exsolvere metum? non converteris nunc certe, siquidem non prius ad cognoscendum quod Unigenitus Deus qui erat in sinu Patris, Verbum, etiam rex et Dominus, et omne excelsum nomen et cogitamen, nihil honorum fieri indiget, ipse cum sit omnium honorum plenitudo. Hic autem in quid mutari potest, ut fiat illud quod prius non erat? Quemadmodum igitur qui non novit peccatum, peccatum fit, ut tollat peccatum mundi: sic rursus caro quæ Dominum accepit, Christus et Dominus efficitur, quod non erat natura in hoc transmutata per temperationem. Ex quibus discimus, quod Deus non in carne manifestatus esset, nisi Verbum caro factum esset; neque caro hominis quæ circumdedit ipsum in divinitatem transmutata fuisset, nisi quod apparebat factum esset et Christus et Dominus. Sed despuunt nostræ prædicationis, qui per syllogismos in essentiam Dei irruunt, et volunt eum qui omnia quæ sunt ad ortum adduxit, demonstrare ipsum partem esse creaturæ, atque in auxilium talis conatus vocem Petri ad blasphemiam præstrationem pertrahunt, qui ad Judæos dixit: *Notum sit omni domui Israel, quod Dominum ipsum et Christum fecit hunc Jesum quem vos crucifixistis*²³: hac voce Unigeniti Dei essentiam creatam esse demonstrare prætententes. Quid igitur, dic mihi, num ante sæculum Judæi ad quos factus est sermo? num ante mundum crux? num ante omnem creaturam Pilatus? num primum Jesus, et postea Verbum? num divinitate antiquior caro? num ante mundum Gabriel Mariæ faustum annuntiat? Non hic quidem secundum Christum homo, imperante Cæsare Augusto, principium sumit per generationem, sed hic qui in principio erat Verbum Deus Rex noster, ante æternus, sicut Pro-

²² II Cor. xiii, 4. ²³ Act. ii, 36.

(a) Lege ιδιωτισμὸν ex codice Bavarico.

pheta testatur. Non vides qualem inducis verbo A confusionem, omnia sursum ad deorsum juxta proverbium confundens? Quinquagesimus post passionem erat dies, quando hæc Judæis Petrus concionabatur dicens, quod *Et Dominum et Christum ipsam Deus fecit hunc ipsum Jesum quem vos crucifixistis. Sed quem vos, inquit, crucifixistis, hunc fecit Deus Christum et Jesum*, ut ex his perspicuum esset: quod non illud quod ante sæcula, sed quod post dispensationem factum est intelligit Petrus.

Quomodo igitur non vides totam in eo quod demonstratur sermonis versari notitiam; sed ridiculus videris in puerili sophismatis plexu dicens, quod eum qui videbatur et Christum et Dominum factum esse a Deo credimus: necessarium esse rursus in hominem post exinaniri Dominum, et secundam B subire generationem? Quid magis per hæc vestrum dogma confirmatur? quomodo per dicta regis creaturæ essentia creata demonstratur? Ego vero contrarium dico, nostra per ea quæ nobis repugnant defendi, et præ nimia attentione egregium locutorem non advertisse quod ad absurdum certe disputationem propellens, quibus conatur evertere, per hæc his quibus bellum infertur, opitulatur. Si enim ex eo quod supereminet ad id quod est humile credendum est factam esse Jesu demigrationem: sola autem supereminet creaturæ divina et increata natura, creatus autem homo: fortasse perspicuus ex propria ratione ad veritatem convertetur, assentiens propter benevolentiam et benignitatem erga homines, quod increatum est factum esse in creato. Quod si putat creatum Dominum se demonstrare per id quod demonstrarit, eum qui erat Deus humane nature participem factum esse: multa ejusmodi ad eandem probationem astruendam inveniuntur, ex simili patrociniū orationi implentia. Et enim quoniam Verbum erat et Deus erat: post hæc autem, sicut ait propheta ²⁴, *In terra visus, et cum hominibus conversatus est*, unum ex creatis esse per hæc demonstrabitur. Quod si hæc longe absunt ab his quæ quæruntur, neque similia plane propositis accommodata sunt. Idem est enim secundum sensum, eum qui erat in principio Verbum, manifestatum esse post hæc hominibus dicere; et qui erat in forma Dei formam servi habuisse. Quorum si alterum ad blasphemiam præstructionem est inutile, necesse est et reliquum abjicere. Sed humane et benevole nobis consulit ab errore desciscere, et quam ipse præstruit subinde indicat veritatem: Eum qui erat in principio, inquit, Verbum et Deus, hunc factum esse docet Petrus apostolus. Siquidem ille nobis omnia fingeret et quæ in somnis contingit divinationem narraret, nihil fortasse periculi esset ipsi concedere ad quidvis pro suo arbitratu adducere visionis ænigmata. Sed quia divinas voces dicit ipse se enarrare, non tutum est nobis pro sua licentia ei indulgere verba perperam interpre-

²⁴ Baruch III, 37.

προφήτης μαρτύρεται; Οὐχ ὁρᾶς οἷαν ἐπάγεις τῷ λόγῳ τὴν σύγχυσιν, τὰ ἄνω κάτω κατὰ τὴν παροιμίαν κυκῶν; Πεντηχοστὴ μετὰ τὸ πάθος ἡμέρα ἦν, ὅτε ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις ἐδημηγόρει ὁ Πέτρος λέγων, ὅτι *Τοῦτον ἐν ὑμῖν ἐσταυρώσατε Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησεν*. Ἀλλὰ ἐν ὑμῖν, φησὶν, *ἐσταυρώσατε, τοῦτον ἐποίησεν ὁ Θεός, Χριστόν τε καὶ Κύριον*: ὡς δὴλον ἐκ τούτων εἶναι, ὅτι οὐ τὸ πρὸ τῶν αἰώνων, ἀλλὰ τὸ μετὰ τὴν οἰκονομίαν ὁ Πέτρος λέγει.

Πῶς οὖν οὐχ ὁρᾶς ὅλην περὶ τὸ δεικνύμενον ἀναστροφὴν τοῦ λόγου τὴν ἔνοιαν, ἀλλὰ γελοιάσεις ἐν τῇ μειρακιώδει πλοκῇ τοῦ σοφίσματος, λέγων· Εἰ τὸν φαινόμενον Χριστόν τε καὶ Κύριον πεποιθῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ πεπιστεύκαμεν, ἀνάγκη εἶναι πάλιν εἰς ἄνθρωπον μετακενοῦσθαι τὸν Κύριον, καὶ δευτέραν ὑποδέσθαι γέννησιν; Τί μᾶλλον διὰ τούτων τὸ καθ' ὑμᾶς δόγμα κρατύνεται; Πῶς διὰ τῶν εἰρημένων ἢ τοῦ βασιλέως τῆς κτίσεως οὐσία κτιστὴ ἀποδείκνυται; Ἐγὼ μὲν γὰρ τούναντίον φημί, τὰ ἡμέτερα διὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν συναγορεύεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς ἄγαν προσοχῆς μὴ συνεωρακέναι τὸν ῥήτορα, ὅτι πρὸς τὸ ἄτοπον δῆθεν ἐξωθῶν τὸν λόγον, δι' ὧν ἀνατρέπειν ἐπιχειρεῖ, διὰ τούτων τοῖς πολεμουμένοις συναγωνίζεται. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος πρὸς τὸ ταπεινὸν πιστεῦναι χρὴ γεγενῆσθαι τοῦ Ἰησοῦ τὴν μετάστασιν· μόνῃ δὲ ὑπέρεχεται τῆς κτίσεως ἡ θεία τε καὶ ἄκτιστος φύσις, κτιστὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος· τάχα διαβλέψας διὰ τοῦ ἰδίου λόγου πρὸς τὴν ἀλήθειαν μετατάξεται, συνθέμενος ἐν τῷ κτιστῷ κατὰ φιλανθρωπίαν γεγενῆσθαι τὸ ἄκτιστον. Εἰ δὲ οἴεται κτιστὸν ἀποδεικνύναι τὸν Κύριον, διὰ τοῦ δεῖξαι θεὸν ὄντα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετεσχηκέναι, πολλὰ τοιαῦτα πρὸς τὴν τοῦ Ἰησοῦ κατασκευὴν εὐρεθήσεται, ἐκ τοῦ ὁμοίου τὴν συνηγορίαν πληροῦντα τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ Λόγος ἦν καὶ Θεὸς ἦν· μετὰ ταῦτα δὲ, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, *Ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστέρα*, ἐν τῶν κτισμάτων εἶναι διὰ τούτων ἀποδειχθήσεται. Εἰ δὲ ταῦτα πόρρω τῶν ζητουμένων, οὐδὲ τὰ ὅμοια πάντως τοῖς προκειμένοις ἰσχυρίζεται. Ἴσον γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν ἔνοιαν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον μετὰ ταῦτα πεφανερῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις διὰ σαρκὸς λέγειν, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὑποδέσθαι. Ὡν εἰ τὸ ἕτερον εἰς κατασκευὴν τῆς βλασφημίας ἀνόητον, συναποβαλεῖν ἀνάγκη καὶ τὰ λοιπόμενον. Ἀλλὰ συμβουλεύει φιλανθρώπως ἡμῖν μεταθέσθαι τοῦ πλάνου, καὶ ὑποδείκνυσιν ἦν αὐτὸς κατασκευάζει ἀλήθειαν, τὸν ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ὄντα Λόγον καὶ Θεόν, τοῦτον πεποιθῆσθαι διδάσκει ὁ ἀπόστολος Πέτρος. Ἄλλ' εἰ μὲν ὄνειρους ἡμῖν ὑποκρίνεται, καὶ τὴν ἐνὸς πνιόν ἐπηγγέλλετο μακτικὴν, κίνδυνος ἦν ἴσως οὐδεὶς πρὸς τὸ δοκοῦν συγχωρεῖν αὐτῷ παραγαγεῖν τὰ τῆς φαντασίας εἰνίγματα. Ἐπεὶ δὲ τὰς θείας φωνὰς ἐξηγεῖσθαι φησὶν, οὐκέτ' ἀσφαλὲς ἡμῖν κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ δίδόναι παρερμηνεῖν τὰ ῥήματα. Τί φησὶν ἡ Γραφή; Ὅτι *Κύριον καὶ Χριστόν ἐποίη-*

σεν ὁ Θεὸς τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Οὐκοῦν πάντων κατ' αὐτὸν συνδραμόντων, τῆς δεικτικῆς φωνῆς τοῦ ἀνθρωπίνως ὠνομασμένου, τῆς τῶν μαιφονησάντων κατηγορίας, τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθους, ἐξ ἀνάγκης ἢ διάνοια πρὸς τὸ φαινόμενον βλέπει. Ὁ δὲ φησι ταῦτα μὲν λέγειν Πέτρον· ἐνδείκνυσθαι δὲ διὰ τῆς ἐποίησεν λέξεως τὴν προαιώνιον οὐσίαν. Ἀλλὰ τίθεται μὲν ἡ γραβδίσις ἀκίνδυνον συγχωρεῖν παίζειν πρὸς τὰ μειράκια, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα μετάρηεν τὰς τῶν ἐνυπνίων ἐμφάσεις· τῆς δὲ θεοπνεύστου φωνῆς προκειμένης ἡμῖν εἰς ἐξήγησιν, κωλύει ἡ μέγας Ἀπόστολος τὰς γραβδίσις κενόφωνίας προσέσθαι. Σταυρὸν γὰρ ἀκούσας, τὸν σταυρὸν νοῶ, καὶ ἀνθρώπινον ὄνομα διδαχθεὶς, ὁρῶ τὴν δηλουμένην ὑπὸ τοῦ ὀνόματος φύσιν. Τοῦτον οὖν μαθὼν πεποιθῆσθαι παρὰ τοῦ Πέτρου Κύριον καὶ Χριστὸν, τὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν γεγεννημένον, λέγειν οὐκ ἀμφιδάλλω. Ἐπειδὴ καὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἅγιοι, τοῖς τε ἄλλοις πᾶσι, καὶ περὶ τοῦτο τὸ μέρος. Ὡς γὰρ αὐτὸς τὸν ἐσταυρωμένον Κύριον πεποιθῆσθαι λέγει, οὕτως καὶ Παῦλος φησὶν αὐτὸν ὑπερβῆσθαι μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, οὐ καθὼς Θεὸς ἐστὶ κατ' ἐκεῖνο ὑψοῦμενον· (τί γὰρ ὑπέρεκείται τοῦ θεοῦ ὑψος ἀνώτερον, ὥστε πρὸς ἐκεῖνο λέγειν τὸν θεὸν ὑψοῦσθαι;) ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑψοῦσθαι λέγει, δεικνύντος, εἶμαι, τοῦ λόγου τὴν τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑψος τῆς θείας φύσεως ἐξομοιωσίν τε καὶ ἔνωσιν. Τοῦτο τοίνυν σημαίνει καὶ μέγαν πεπιστευκῆσαν Πέτρον, ἐν τῷ λέγειν τὸν Κύριον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γεγενῆσθαι, διὰ τῆς κατὰ πάντα πρὸς τὸ θεῖον ἐνώσεως, ἐκεῖνο γενόμενον ὃ τὸ θεῖον ἐστίν. Εἰ δὲ τις καὶ συγχωρήσει ἐν αὐτῷ παρεξηγεῖσθαι τὴν θεῖαν φωνήν, οὐδὲ οὕτως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς αἰρέσεως ὁ λόγος συμπερανθήσεται. Δεδόσθω γὰρ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος λέγειν τὸν Πέτρον, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Εὐρίσκομεν γὰρ οὐτε διὰ τοῦτου τὴν βλασφημίαν ἰσχύν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας λαμβάνουσαν· Κύριον, φησὶν, αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. Εἰς τί τοίνυν τῶν εἰρημένων ἐπαναφέρειν χρῆ τὸ ἐποίησεν; τίνοι τῶν ἐν τῇ φράσει κειμένων τὴν φωνήν ἐφαρμόσομεν; Τρία γὰρ ἐστὶν τὰ προκειμένα· οὗτος, καὶ Κύριος καὶ Χριστός· τίνοι τούτων τὴν ἐποίησεν συσκευάζει φωνήν; Ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως κατὰ τῆς ἀληθείας θρασὺς, ὡς εἰπεῖν ὅτι μὴ πρὸς τὸν Χριστὸν τε καὶ Κύριον τὸ ἐποίησεν βλέπει. Ὅντα γὰρ αὐτὸν ὃ τί ποτε ἦν, Χριστὸν καὶ Κύριον γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Πέτρος φησὶν. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μαχομένου τῷ λόγῳ.

Φησὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς τοῖς προκειμένοις τούτοις ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν, οὕτως τοῖς ῥήμασι λέγων· Περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ Θεοῦ ὄντος, ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, καὶ τοῦτον ἐκδιδάσκει γεγονέναι Κύριον καὶ Χριστὸν. Οὐκοῦν τὸν ὄντα ὃ τί ποτε καὶ ἦν, Χριστὸν γεγονέναι καὶ Κύριον ὁ Εὐνόμιος λέγει, οἷα δὴ καὶ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἱστορία φησὶν, ὅτι Υἱὸς ὢν γυῖο Ἰεσσαί, καὶ τῶν ποιμνίων ἐπιστατῶν, εἰς βασιλεῖα

A tari. Quid ait Scriptura? *Dominum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Omnibus igitur in eundem concurrentibus et voce demonstrante eum qui humane nominatus est, et accusatione eorum qui cæde se polluerant, et passione secundum crucem: necessario ad id quod apparet intelligentia verborum referenda est. Hic autem Eunomius ait Petrum hæc quidem dicere, et per verbum *fecit* quæ est ante sæcula essentiam demonstrare, sed nutricibus et aniculis concedere cum infantulis et parvulis ludere nihil affert periculi, et ad quælibet suas in somniis visiones traducere. Sed cum a Deo inspirata vox ad expositionem proponitur, vetat magnus Apostolus aniles et inanes voces affectare. Crucem enim audiens, crucem intelligo, et humanum nomen doctus, video declaratam per id nomen naturam. Hunc igitur cum didici ex Petro factum esse Dominum et Christum, eum qui in nostris oculis factus est dicere non ambigo, præsertim cum sancti sibi concordēs sint invicem in aliis omnibus, tum in hac parte. Ut enim ipse crucifixum factum esse dicit Dominum: sic et Paulus ait ipsum superexaltatum esse post passionem et resurrectionem, non qua Deus est, secundum illam rationem exaltatum: quid enim Dei altitudine altius supereminet, ut ad illum Deum extolli dicat? sed quod humanæ naturæ humile est exaltari dicit, demonstrante, ut puto, sermone assumpti hominis ad divinæ naturæ celsitudinem, similitudinemque et unionem. Hoc igitur magnum Petrum significare credimus, dum dicit Dominum in cruce factum esse, propter in omnibus cum divinitate unionem illud factum quod Deus est. Quod si quis etiam concedet in ipso recte interpretari divinam vocem, neque sic ad scopum hæreseos concludetur oratio. Detur enim Petrum loqui de eo qui erat in principio, quod *Dominum ipsum et Christum fecit hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Comperimus enim neque per hoc blasphemiam vim aliquam contra veritatem assumere: *Dominum*, ait, *ipsum et Christum fecit Deus.* Ad quid igitur horum dictorum verbum *fecit* referendum est? cui eorum quæ in hac locutione posita sunt vocem aptabimus? Tria enim sunt: *hic*, et *Dominus* et *Christus*: cum quo horum verbum *fecit* construit? Sed nullus est tam audax et temerarius veritatis oppugnator, quin dicat verbum *fecit* ad Christum et Dominum respicere: ipsum enim cum esset, quod quidem jam erat, Christum et Dominum factum esse a Deo Petrus asserit. Non meus est sermo, sed ejus qui nos oppugnat oratione.

Ait enim in his ipsis quæ examinanda nobis proposuimus, sic verbis dicens: *De eo qui in principio erat Deus, beatus disserit Petrus, et hunc docet factum esse Dominum et Christum.* Ergo eum cum esset quod quondam etiam erat, Christum factum esse et Dominum, ait Eunomius, qualia certe etiam de David historia dicit: quod filius cum esset Jessæ, et gregibus præfectus, in regem unctus fuit: non

quod unctio tunc primum ipsum hominem fecerit, sed cum esset quod quidem erat secundum suam naturam, ex privato in regem mutaverit. Quid igitur? magisne per hæc Filii essentiam factam esse præstruitur, si, quemadmodum ait Eunomius, in principio ipsum qui erat, et Deus erat, et Dominum et Christum Deus fecit? Dominatio enim non essentia nomen sed potestatis est, et Christi appellatio regnum ostendit, alius autem regni, alius naturæ sermo. Verumtamen hæc circa Filium Dei facta esse ait Scriptura. Consideremus igitur quod magis pium est et consentaneum. Quemnam per profectum alicujus honorum excelsiorum participem fieri fas est et pium dicere, Deum an hominem? Quis ita mente puer, qui putet Deum accessione et augmento ad perfectum ferri? De humana autem natura tale cogitare non est dissentaneum, quandoquidem vox evangelica manifesto secundum humanitatem Domino attribuit incrementum. *Jesus enim, ait, proficiebat ætate, et sapientia, et gratia*²⁶. Quid igitur magis consentaneum est ex apostoli voce supponere Deum qui erat in principio ex accessione et profectu Dominum factum esse, quam quod humane est humanæ naturæ ex communiōne cum divinitate ad dignitatis celsitudinem assumi? Etenim David propheta ex persona Domini inquit: *Ego constitutus sum rex ab eo*²⁶. Perinde ac si diceret, Christus factus sum. Et rursus, tanquam ex persona Patris ad Filium: *Dominare in medio inimicorum tuorum*²⁷. Idem cum Petro dicens, Dominus fias inimicorum tuorum. Quemadmodum igitur regni constitutio non essentia significat constructionem, sed ad dignitatem provectionem, et qui jubet dominari, non tunc fieri, quod non erat jubet, sed ei qui est contra rebelles dat imperium: sic beatus Petrus Christum, hoc est regem omnium factum esse cum dicit, adjecit, ipsum, ut ab essentia, et his quæ in hac spectantur separet sermonem. cum enim esset id quod est, quæ dicta sunt fecit. Si igitur fas esset in supereminente natura dicere aliquid fieri per profectum et augmentum, quale ex privato regem, ex humili excelsum, et ex servo dominum: fortasse etiam vocem Petri divinæ Unigeniti essentia deceret accommodare. Quoniam autem divina natura quodcunque unquam esse credita est, semper eodem modo se habet, omni quidem accessione superior, imminutionis vero non est capax necesse omnino est, ad id quod humanum est, sermonem revocare; qui enim Deus Verbum, quod quidem erat in principio, hoc etiam nunc est, et in æternum permanet. Semper Rex, semper Dominus, Altissimus semper et Deus, nihil horum ex profectu factus, sed omnia qui est in potentia et virtute naturæ, quæcunque etiam dicuntur. Humana vero natura, per assumptionem ad divinitatem exaltata, aliud quid cum esset, et aliud quid facta, proprie et vere Christus et Dominus facta esse dici-

ἐχρίσθη· οὐκ ἄνθρωπον αὐτὸν τηρικᾶντα ποιούσης τῆς χρίσεως, ἀλλ' ὄντα κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ὄντα ἐτύγγανεν, ἐξ ἰδιώτου πρὸς βασιλεία μετατιθείσας. Τί οὖν μᾶλλον διὰ τούτων τὸ πεποιθῆσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν κατασκευάζεται, εἰ, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, ἐν ἀρχῇ αὐτὸν ὄντα, καὶ Θεὸν ὄντα, καὶ Κύριον, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν; Ἡ γὰρ κυριότης οὐχὶ οὐσίας ὄνομα, ἀλλ' ἐξουσίας ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τὴν βασιλείαν ἐνδείκνυται, ἄλλος δὲ τῆς βασιλείας, καὶ ἕτερος ὁ τῆς φύσεως λόγος. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα περὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι φησιν ἡ Γραφή. Οὐκοῦν ἐπισκεψώμεθα τὸ μᾶλλον εὐσεβὲς καὶ ἀκόλουθον. Τίνα κατὰ προκοπὴν μετέχειν τινὸς τῶν ὑψηλοτέρων εὐαγέσι ἐστὶ λέγειν; τὸν Θεὸν, ἢ τὸν ἄνθρωπον; Τίς οὕτω παῖς τὴν διάνοιαν, ὡς οἶσθαι τὸ Θεῖον ἐκ προσθήκης ἐπὶ τὸ τέλειον φέρεσθαι; Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ τοιοῦτον ὑπονοεῖν, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστὶ, σαφῶς τῷ Κυρίῳ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς τὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐξῆσιν προσμαρτυρούσης· Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε, φησὶν, ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι. Τί τοῖνον εὐλογώτερον ἐστὶν ἐκ τῆς τοῦ ἀποστόλου φωνῆς ὑποτίθεσθαι; τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Θεὸν, ἐκ προκοπῆς Κύριον γενέσθαι, ἢ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐκ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον κοινωνίας, εἰς τὸ ὑψοῦ τῆς ἀξίας ἀναλαμβάνεσθαι; Καὶ γὰρ ὁ προφήτης Δαβὶδ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου φησὶν, ὅτι· *Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ*· παραπλήσιον λέγων τῷ, Χριστὸς ἐγενόμεν. Καὶ πάλιν ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Κύριον. *Κατακυριεύς, φησιν, ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*· ταυτὸν λέγων τῷ Πέτρῳ, τὸ, Κύριος γίνου τῶν ἐχθρῶν σου. Ὡς περ τῶν ἢ τῆς βασιλείας σημαίνει κατάστασις, οὐ τὴν τῆς οὐσίας κατασκευὴν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ ἀξίωμα πρόδον, καὶ ὁ κατακυριεύειν ἐγκελευόμενος, οὐ τότε γίνεσθαι τὸ μὴ ὄν κελεύει, ἀλλὰ τῷ ὄντι δίδωσι τὴν κατὰ τῶν ἀπειθούντων ἀρχήν· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Πέτρος Χριστὸν, τοῦτ' ἐστὶ βασιλεία πάντων γεγενῆσθαι λέγων, προσέθηκε τὸ, αὐτὸν, ἵνα χωρὶς τῆς τε οὐσίας καὶ τῶν περὶ ταύτην θεωρουμένων τὸν λόγον. Ὅντα γὰρ ὄντα ἐστὶ, τὰ εἰρημένα ἐποίησεν. Εἰ μὲν οὖν εὐαγέσι ἦν ἐπὶ τῆς ὑπερχούσης φύσεως τὸ κατὰ προκοπὴν τι γενέσθαι λέγειν, οἷον ἐξ ἰδιώτου βασιλέα, καὶ ἐκ ταπεινοῦ ὑψηλὸν, καὶ ἐκ δούλου κύριον, ἐπρεπεύειν ἰσως καὶ τὴν τοῦ Πέτρου φωνὴν τῇ θεῖα τοῦ Μονογενοῦς ἐφαρμόζειν οὐσίᾳ. Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον ὃ τί ποτε εἶναι πεπίστευται, πάντοτε ὡσαύτως ἔχει, προσθήκης μὲν πάσης ἀνώτερον, μειώσεως δὲ ἀνεπίδεκτον, ἀνάγκη πᾶσα πρὸς τὴν ἀνθρώπινον ἀγειν τὸν λόγον. Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἦν, τοῦτο καὶ νῦν ἐστὶ, καὶ εἰσαεὶ διαμένει. Ἄει βασιλεὺς, ἀεὶ Κύριος, Ἰψίστος· ἀεὶ καὶ Θεός, οὐδὲν τούτων ἐκ προκοπῆς γινόμενος, ἀλλὰ πάντα ὧν ἐν τῇ δυνάμει τῆς φύσεως, ὅσα καὶ λέγεται. Ὁ δὲ ἐξ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναλήψεως πρὸς τὸ Θεῖον ὑψωθείς, ἄλλο τι ὄν, καὶ ἄλλο γινόμενος, κυρίως καὶ ἀληθῶς Χριστὸς καὶ Κύριος γεγενῆσθαι λέγεται. Ἐκ δούλου γὰρ αὐτὸν Κύριον,

²⁶ Luc. II, 52. ²⁶ Psal. II, 6. ²⁷ Psal. CIV, 2.

καὶ ἐξ ὑποχειρίου βασιλέα, καὶ Χριστὸν ἐξ ὑπηκόου A
ἐποίησε· καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσε, καὶ τῷ τῷ ἀν-
θρώπινον ἔχοντι ὄνομα, ἐχαρίσατο τὸ ὑπὲρ πᾶν
ὄνομα. Καὶ οὕτω γέγονεν ἡ ἀβήρητος ἐκεῖνη μίξις καὶ
σύνοδος τῆς ἀνθρωπίνης βραχύτητος πρὸς τὸ θεῖον
μέγεθος ἀνακραθείσης. Διὸ καὶ τὰ μεγάλα καὶ θεο-
πρεπῆ τῶν ὀνομάτων, τῷ ἀνθρωπίνῳ κυρίως ἐφήρ-
μοσται, καὶ τὸ ἔμπαλιν διὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἡ
θεότης κατονομάζεται. Ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν
ὄνομα ἔχει, καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ τῷ κατὰ Ἰησοῦν
ὀνόματι παρὰ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως. Ἐν
γὰρ τῷ ὀνόματι, φησὶν, Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει,
ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ
πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰη-
σοῦς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἄλλα ταῦτα μὲν εἰς
τοσοῦτον.

²² Philipp. 11, 10.

tur : ex servo enim ipsum Dominum et ex subjecto
regem, et Christum ex obediente fecit : et quod
humile abjectumque erat superexaltavit. Atque ei
qui humanum habebat nomen, quod superat omne
nomen, gratificatus est. Et sic facta est illa ineffa-
bilis mistio et coitio brevitatis humanæ temperatæ
cum divina magnitudine. Quocirca et magna
Deoque decora nomina humanæ naturæ proprie
accommodata sunt; et contra per humana deitas
nominatur; hic enim ipse habet nomen quod est
supra omne nomen, et in humana natura secundum
nomen Jesu ab omni adoratur creatura. Inquit
enim, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœle-
stium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua
confiteatur, quod Dominus Jesus in gloria est Dei
Patris ²². Sed hæc hactenus.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Ζ΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SEPTIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α. Καὶ ὁ ζ΄ δὲ λόγος τὴν Κυρίου λέγει οὐκ οὐ-
σίας ὄνομα, κατὰ τὴν Εὐνομίῳ ἐκθεσιν, ἀλλ’
ἀξίας, ἐκ τε τῶν πρὸς Κορινθίους διαφόρων
ρήτων καὶ τῶν πρὸς Ἑβραίους, τῆς τε τοῦ
Κυρίου φωνῆς ἀποδεικνυσι. Πολλὰ τε περὶ
Πνεύματος καὶ Κυρίου θαυμαστῶς φιλοσοφή-
σας, τὸν Εὐνόμιον ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐλέγχει ρη-
μάτων τοῖς ῥητοῖς συνηγοροῦντα, καὶ μὴ βου-
λόμενον, δόγμασι, καὶ τοῖς ἰδίοις βαλλόμενον
βέλεσιν.
- β. Εἶτα λέγει, ὅτι ἡ προσφυῆς τῶν ὀνομάτων
πρὸς τὰ πράγματα σχέσις ἀμετάθετός ἐστιν,
εἰδ’ οὕτως τὸν περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ
λόγον ὡς κάλλιστα διέξεισι.
- γ. Μεθ’ αὐτοῦ περὶ παραλλαγῆς ὀνομάτων, καὶ τρι-
γμάτων διεξιῶν, περὶ τοῦ ἀνευ αἰτίας ἀγεννη-
του, καὶ ἀνυπάρχτου, ὅλον σκινδαψοῦ καὶ Μι-
ρωταύρου, καὶ βλίτυρι, καὶ Κύκλωπος, καὶ
Σκύλλης, τῶν μὴ ὅλων γεννηθέντων, διεξελ-
θῶν, τὰ κατ’ οὐσίαν ἀλλότρια, φαρτικὰ ἀλλή-
λων ὑπάρχοντα δεικνυσιν, ὡς πῦρ ὕδατος, καὶ
τὰ λοιπὰ ἀλλήλων. Ἐπὶ δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
κοινῆς τῆς οὐσίας οὐσης, καὶ ἐν ἀλλήλοις τῶν
ἰδιοτήτων ὄντων, οὐδεμία τῇ φύσει λάθῃ ἐπ-
ύγεται.
- δ. Ἐπειτα λέγει ὅτι πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει ὄντα
πράγματα παρὰ ἀνθρώπων ἀνόμαστα. Εἰ καὶ
διαφόρως παρ’ ἐκάστου καλεῖται ἔθνος, ὡς
καὶ ἡ τοῦ ἀγεννήτου παρ’ ἡμῶν ἀνόμαστα·
αὐτῆς δὲ τῆς θείας οὐσίας προσηγορίαν κυρίαν,
τῆς θείας ἔχουσαν φύσεως ἔμφασιν, ἡ καθόλου
μὴ εἶναι, ἡ ἡμῖν ἀγνωστον εἶναι.
- ε. Πολλὰ τε περὶ τοῦ ὄντος, καὶ ἀγεννήτου καὶ
ἀγαθοῦ διαλεχθεὶς, περὶ τε τῆς ὁμοουσιότητος,
εἰ τε τῶν ὀντων ὀνομάτων, τὸ μὴ παρηλ-
λαγμένον τῆς οὐσίας δέξας, ἀλλὰ τὴν τῶν
ἀξιωματῶν διαφορὰν, τὸν λόγον πληροῖ.

CAPITA SEU SUMMARI A LIBRI SEPTIMI.

1. Libro septimo nomen Domini non esse nomen essen-
tiæ, ut Eunomius opinabatur, sed dignitatis, ex
variis ad Corinthios et ad Hebræos dictis, ex
ipsius Domini vocabulo demonstrat. Et post multa
mirabiliter de Spiritu et Domino disputata, ex prop-
riis verbis ostendit, Eunomium rectis dogmatibus,
tametsi nolentem, propriisque telis percussum
patrocinari.
2. Dicit naturalem et insitam vocabulorum ad res
habitudinem, esse immutabilem; postea disputa-
tionem de genito et ingenito pulcherrime exsequitur.
3. Quibus expeditis de nominum et rerum differentia
dissertit, et de illo, quod cum omni causa careat,
ingenitum et non subsistens est, cujusmodi Scin-
dapsus, Centaurus, Bliituri, Cyclops, Scylla, quæ
nunquam omnino nati sunt: ea etiam quæ secun-
dum substantiam sibi adversantur, se mutuo cor-
rumpere dicit: nam ignis aquam corrumpit, et
alia, alia. Cum autem in Patre et Filio natura
communis sit, et proprietates unius in altero sint,
et vice versa, nihil detrimenti naturæ impendit.
4. Docet omnia, quæ in rerum natura condita sunt,
nomina ab hominibus accepisse: licet varie a va-
riis nationibus appellentur, quemadmodum etiam
a nobis ingeniti, seu innascibilis, appellatio orta
est. At divinæ essentiae nomen proprium, quod di-
vinæ naturæ vim exprimat, vel penitus non esse,
vel nobis ignotum esse.
5. Multis vero de ente, de ingenito, de bono et de
consubstantialitate disputatis, ostenso insuper cœ-
lestes virtutes non substantia, sed dignitate differre,
libro finem imponit.

Quoniam autem ait Eunomius, nomen hoc, *Dominus*, de essentia Unigeniti, non de dignitate enuntiari, atque Apostolum ad hæc testem citat dicentem ad Corinthios : *Dominus autem Spiritus est* ¹, opportunum quidem fuerit, neque hunc ejus errorem incorrectum despiciere. Dictionem *Dominus* essentia² significativam asserit, et ad hujus opinionis demonstrationem, dictum sermonem adducit. Videamus igitur si quid commune habet hoc quod proponitur. *Dominus*, inquit, *Spiritus est*. Hic vero Scripturam pro suo arbitrio exponens, essentiam nominat dominationem; et ex iis quæ dicta sunt, putat ad probationem certam hunc sermonem adducere. Sed si dictum esset a Paulo, *Dominus* essentia est, non etiam dictis assentiremur. Quoniam vero a Deo inspiratus sermo *Dominum Spiritum esse* dicit : Eunomius vero dominationem dicit essentiam; nescio unde vim et robur ejus sermo possit habere, nisi forte rursus etiam spiritus dictionem a Scriptura poni pro essentia dicat. Quamobrem inquiramus diligenter utrum alicubi spiritus dictione usus Apostolus, essentiam per hanc vocem indicavit. *Ipsè*, inquit, *Spiritus contestatur spiritui nostro* ³; et, *Nullus novit quæ sunt hominis nisi spiritus qui est in ipso* ⁴; et, *Littera occidit, spiritus vivificat* ⁵; et, *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* ⁶; et, *Si spiritu vivimus, spiritu incedamus* ⁶. Ecquis Apostoli voces de hac re enumerando percenseat, in quibus per hanc dictionem essentiam significari nusquam comperimus? Nam qui dicit, quod *ipse Spiritus testimonium dat spiritui nostro*, nihil aliud indicat præter Spiritum sanctum, in mente fidelium insitum. Etenim mentem suorum sermonum sæpe spiritum nominat, quæ cum spiritus communionem accepit, his qui acceperunt, adoptionis dignitas accedit : et hoc, *Nullus novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in ipso*. Si etiam homo de essentia, et spiritus similiter, duas essentias in homine esse ex iis quæ dicta sunt, astruitur. Qui autem dicit litteram occidere, spiritum vero vivificare, nescio quomodo essentiam litteræ opponit : vel rursus quomodo hic putat Paulum dicentem, spiritu oportere facta corporis tollere, ad essentiam adducere spiritus significatum. Illud vero vivere spiritu et ambulare spiritu, hoc etiam prorsus extra intelligentiam fuerit, si ad essentiam spiritus significatum referatur. Per aliud enim quidnam et non per essentiam, vitæ sumus participes omnes qui in vita sumus? deinde, de hoc scilicet consilium nobis dat Apostolus : essentia vivere; quasi diceret : Per vos ipsos et non per alios vitæ participes estis. Si igitur nusquam hunc proprie licet sensum percipere, quomodo hic rursus onirocritas somniorum imitatus, pro essentia jubet spiritum capere; ut concludat syllogistice dictionem *Dominus* de essentia exponendam esse? Si enim spiritus essentia est, et *Dominus* est spiritus, *Domi-*

*'*Επει δὲ φησι τὴν Κύριος λέξιν τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς, οὐ τῆς ἀξίας κατηγορεῖσθαι· καὶ τὸν Ἀπόστολον τούτοις ἐπιμαρτύρεται λέγοντα πρὸς Κορινθίους· Ὁ δὲ Κύριος, τὸ Πνεῦμά ἐστιν· εὐκαιρον ἂν εἴη μὴδὲ ταύτην αὐτοῦ τὴν πλάνην περιεῖδεν ἀδιόρθωτον. Τὴν Κύριος λέξιν τῆς οὐσίας εἶναι σημαντικὴν διορίζεται, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὑπολήψεως ταύτης ἐπάγει τὸν ῥηθέντα λόγον. Ἴδωμεν τοίνυν εἴ τι κοινὸν τοῦτο προκειμένον ἔχει. Ὁ Κύριος, φησὶ, τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ τὴν Γραφὴν πρὸς τὸ δοκοῦν ἐξηγούμενος, οὐσίαν ὀνομάζει τὴν κυριότητα, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων οἴεται τὸν λόγον εἰς ἀπόδειξιν ἄγειν. Ἄλλ' εἰ μὲν εἴρητο παρὰ τοῦ Παύλου, Ὁ δὲ Κύριος οὐσία ἐστίν, καὶ ἡμεῖς τοῖς λεγομένοις ἂν συνεδράμομεν. Ἐπει δὲ ὁ μὲν θεόπνευστος λόγος τὸ Πνεῦμά φησιν εἶναι τὸν Κύριον· ὁ δὲ Εὐνόμιος οὐσίαν λέγει τὴν κυριότητα· οὐκ οἶδα πόθεν ὁ λόγος αὐτῷ τὴν ἰσχίον ἔχει, εἰ μὴ τάχα πάλιν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος λέξιν ἀντὶ τῆς οὐσίας λέγοι παρὰ τῆ Γραφῆ καίτῃθαι. Ἐξετάσωμεν τοίνυν εἴ που τῆ τοῦ πνεύματος λέξει χρησάμενος ὁ Ἀπόστολος, τὴν οὐσίαν διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδείξατο. Αὐτὸ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ· καὶ, Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· καὶ, Εἰ πνεῦμα τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσετε· καὶ, Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Καὶ τίς ἂν ἐξαριθμῆσαιτο τὰς τοῦ Ἀποστόλου περὶ τούτου φωνάς· ἐν αἷς οὐδαμοῦ τὴν οὐσίαν διὰ τῆς λέξεως ταύτης σημαίνουμένην εὐρίσκομεν; Ὁ γὰρ λέγων, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἄγιον ἐνδείκνυται Πνεῦμα, τὸ τῆ διανοίας τῶν πιστῶν ἐγγνώμενον. Καὶ γὰρ καὶ τὸν νοῦν πολλαχῆ τῶν ἑαυτοῦ λόγων πνεῦμα κατονομάζει, οὐ δεξαμένου τὴν κοινωνίαν τοῦ πνεύματος, παραγίνεται τοῖς δεξαμένοις τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα· καὶ τὸ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Εἰ καὶ ὁ ἀνθρώπος κατὰ τῆς οὐσίας, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσαύτως, δύο οὐσίαι ὁ ἀνθρώπος ἐκ τῶν εἰρημένων εἶναι κατασκευάζεται. Ὁ δὲ τὸ γράμμα λέγων ἀποκτεννύει, ζωοποιεῖν δὲ τὸ πνεῦμα, οὐκ οἶδ' ὅπως οὐσίαν ἀντιδιαστέλλει τῷ γράμματι· ἢ πάλιν πῶς οὕτως οἴεται λέγοντα τὸν Παῦλον, πνεύματι δεῖν τὰς πράξεις τοῦ σώματος ἀναιρεῖν, ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἄγειν τὸ τοῦ πνεύματος σημαίνουμενον. Τὸ δὲ ζῆν πνεύματι, καὶ στοιχεῖν πνεύματι, τοῦτο καὶ παντάπασιν ἐξὺ διανοίας ἂν εἴη, εἰ πρὸς τὴν οὐσίαν τὸ τοῦ πνεύματος σημαίνουμενον φέροιο. Τίνι γὰρ ἄλλω καὶ οὐχὶ τῆ οὐσίᾳ τοῦ ζῆν μετέχοντες ἄπαντες οἱ ἐν τῷ ζῆν ὄντες; Εἶτα περὶ τούτου συμβουλήν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος κατατίθεται· οὐσία ζῆν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι δι' ὑμῶν αὐτῶν καὶ μὴ δι' ἑτέρων τῆς ζωῆς μετέχετε. Εἰ οὖν οὐδαμοῦ ταύτην κυρίως ἐστὶ περιληφθῆναι τὴν ἔννοιαν, πῶς ἐνταῦθα πάλιν τοὺς ὑποκριτὰς τῶν ὀνείρων μιμούμενος ἀντὶ τῆς οὐσίας κελεύει τὸ πνεῦμα παραλαμβάνεσθαι, ἵνα συμπεράνη

¹ II Cor. III, 17. ² Rom. VIII, 16. ³ I Cor. II, 14. ⁴ II Cor. III, 6. ⁵ Rom. VIII, 15. ⁶ Gal. V, 25.

συλλογιστικῶς τὸ κατὰ τῆς οὐσίας συγκεῖσθαι τὴν **A** *Κύριος* λέξιν· Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα οὐσία ἐστίν, ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὁ Κύριος οὐσία πάντως ἐδρίσκειται. Ὡ πῶς ἀνανταγώνιστος ἡ τοῦ ἐπιχειρήματος δύναμις! Πῶς ἔστιν ἐκδύναμι καὶ ἀναλύσαι τὴν ἀμύχανον ταύτην τῶν ἀποδείξεων ἀνάγκην; ὁ Κύριος κατὰ τῆς οὐσίας λέγεται, πῶς τοῦτο κατασκευάζων; Ὅτι φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Τί οὖν τοῦτο πρὸς τὴν οὐσίαν; Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα κελύουσιν ἀντὶ τῆς οὐσίας τετάχθαι τῶν ἀποδεικτικῶν ἐφόδων αἱ τέχναι. Ταῦτα τῆς Ἀριστοτελικῆς τεχνολογίας τὰ κατορθώματα. Διὰ τοῦτο ἐλεεινοὶ μὲν ἡμεῖς κατὰ τὸν οὖν λόγον, οἱ τῆς σοφίας ταύτης ἀμύχτοι (μακαριστὸς δὲ οὐ πάντως ὁ διὰ τῆς τοιαύτης ἐφόδου τάλιθδὲ ἀνιχνεύων), οὕτω νοεῖν τὸν Ἀπόστολον, ὡς ἀντὶ τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς οἰεσθαι τὸ πνεῦμα **B** παρ' αὐτοῦ τετάχθαι.

Πῶς οὖν ἀρμόσεις κατὰ τὸ ἀκόλουθον; Οὐ γὰρ τοῦτοις τὸ νόημα περιγράφεται. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος, Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστίν, ἐπήγαγε, Οὐ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία. Εἰ οὖν Κύριος ἐστίν ἡ οὐσία, οὐσία δὲ τὸ πνεῦμα· τίς πάλιν ἡ τῆς οὐσίας οὐσία; Μία γὰρ οὐσία τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τὸν οὖν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Κύριος. Πάλιν τοῦ Κυρίου, ὅς ἐστι πνεῦμα, ἕτερον λέγει πνεῦμα, τοῦτ' ἐστὶν ἄλλην οὐσίαν, κατὰ τὴν σὴν ἐρμηνείαν. Οὐδὲν οὖν ἄλλο κατὰ τὸν ὑμέτερον λόγον, ἢ οὐσίαν οὐσίας νοεῖ ὁ Ἀπόστολος, Κύριον πνεῦμα, καὶ πνεῦμα Κυρίου διαρρήδην γράφων. Ἀλλ' Εὐνομίῳ μὲν ἐχέτω τὰ γεγραμμένα κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ· ὁ δὲ ἡμεῖς περὶ τούτου γινώσκομεν, **C** τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ θεόπνευστος Γραφή, καθὼς ὁ θεὸς Ἀπόστολος αὐτὴν ὀνομάζει, τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστι Γραφή. Τὸ δὲ βούλημα ταύτης, ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὠφέλεια. Πᾶσα γὰρ, φησὶ, Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος. Ποικίλη δὲ καὶ πολυειδῆς ἡ ὠφέλεια, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγμὸν, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ. Τὸ δὲ τοιοῦτο κέρδος, οὐκ ἐκ τοῦ προχείρου λαβεῖν ἐστι τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ἀλλ' οἷον παραπετάσματι τινὶ τῷ σώματι τῆς Γραφῆς τὸ θεῖον ὑποκρύπτεται. . . νομοθεσίας τινὸς ἢ ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν νοῦν θεωρουμένων προβεβλημένος. Διὰ τοῦτο τοῦτο πρὸς τὸ σῶμα βλέποντας τῆς Γραφῆς, ὁ Ἀπόστολος κάλυμμα ἐπὶ τῆς καρδίας ἔχειν φησὶ, καὶ μὴ δύνασθαι πρὸς τὴν δόξαν διαβλέψαι τοῦ πνευματικοῦ νόμου, κωλυμένους διὰ τοῦ ἐπιβεβλημένου **D** τῷ προσώπῳ τοῦ νομοθέτου καλύμματος. Διὸ φησὶ· Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· δεικνύς ὅτι πολλαῆ τῶν γεγραμμένων ἢ πρόχειρος ἐρμηνεία, εἰ μὴ κατὰ τὸν προσήκοντα νοῦν ἐκληφθεῖη, τῇ διὰ τοῦ πνεύματος ὑποδεικνυμένῃ ζωῇ τὸ ἐναντιοποιεῖ. Τοῦ μὲν, τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς ἐν ἀπαθείᾳ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις νομοθετοῦντος· τῆς δὲ, τῶν γεγραμμένων ἱστορίας, ἐστὶν ὅπου καὶ ἀπεμ-

nus igitur prorsus essentia inveni:ur. O quomodo ineluctabilis est vis argumentationis! Quomodo licet exuere et resolvere hanc inexpugnabilem demonstrationum necessitatem? Dominus de essentia dicitur: quomodo hoc præstruit? quia Apostolus inquit, *Dominus spiritus est*. Quid igitur hoc ad essentiam? Sed spiritum pro essentia poni jubent demonstratarum argumentationum artes. Hæc sunt Aristotelici artificii præclara documenta: propterea nos qui hujus sapientiæ sacris non sumus initiati, miserabiles secundum tuum sermonem (beatus autem non tamen omnino qui per talem argumentationem verum pervestigat), sic intelligere Apostolum, ut pro essentia Unigeniti, spiritum ab ipso poni existimet.

Quomodo igitur quod consequitur aptabis? non enim his circumscribitur sensus. Postquam enim dixit Paulus, *Dominus autem spiritus est*, induxit, *Ubi autem spiritus Domini, libertas est*. Si igitur Dominus est essentia, essentia autem spiritus, quæ rursus essentia essentiæ? una enim essentia spiritus, secundum tuum sermonem, qui quidem est Dominus. Rursus Domini, qui est spiritus, alterum dicit spiritum, id est, aliam essentiam, secundum tuam interpretationem. Nihil igitur aliud, secundum vestrum sermonem, quam essentiam essentiæ intelligit Apostolus, Dominum spiritum, et spiritum Domini aperte scribens. Sed Eunomio quidem scripta habeantur prout ei placet; quod autem nos de hoc sentimus, tale est: Divinitus inspirata Scriptura, sicut ipsam divinus Apostolus nominat, sancti Spiritus est Scriptura. Hujus autem voluntas et intentio hominum est utilitas. *Omnis*, inquit, *Scriptura divinitus inspirata et utilis*: varia autem et multiplex utilitas, sicut ait idem Apostolus, ad doctrinam, ad redargutionem, ad reprehensionem, ad correptionem, ad disciplinam, sive institutionem quæ est in justitia. Tale autem lucrum non in promptu est quibuslibet sumere, sed veluti quodam involucro, corpore Scripturæ quod divinum est subocculatur. . . (a) quia videlicet legis alicujus sanctio, vel rei gestæ narratio prætendatur iis rebus quæ mente debent intelligi. Quocirca Apostolus dicit, eos in corde velum habere, nec posse ad legis spiritualis gloriam contueri, qui prohibentur per obductum faciei legislatoris velum. Ideo inquit, *Littera perimit, spiritus autem vivificat*, ostendens, quod sæpè eorum quæ scripta sunt primus qui occurrit sensus, nisi juxta convenientem interpretationem sumatur, contrarium operatur ei vitæ quæ per spiritum subdemonstratur: cum spiritus quidem, id est, spiritualis

¹ II Cor. iii. 17. ² II Tim. iii. 16.

(a) Supple βούλημα ex codice Boico. Lex justitiæ reus statuit et morti addicit: Evangelium confert

justitiam et vitam; quo etiam tendit legis sensus spiritualis, non literalis.

Scripturæ sensus, perfectionem virtutis in omni affectuum vacuitate hominibus imperet; littera vero, Scripturarum historica narratio, alicubi etiam dissidentiarum sive abhorrentium quarundam rerum contineat expositionem; ac veluti naturæ affectionibus concurrere videatur, quibus si quis prompte attendat, mortis doctrinam litteram faciet. Eorum igitur qui corporaliter in scripta incidunt animi sentiendi instrumentis obductum esse velamentum dicit; qui vero ad id quod mente intelligitur, speculationem convertunt, veluti persona quadam nudatam revelari gloriam littera involutam. Quod autem altiore cogitatione invenitur, Dominum esse ait, qui quidem est spiritus: cum enim ad Dominum se converterit, velamen auferri dicit, *Dominus autem spiritus est*. Hoc autem dicit, servituti litteræ dominationem spiritus opponens; ut enim ei quod interficit, opponit id quod vivificat, sic Dominum servituti adversari facit. Ac ne confusionem aliquam patiamur de Spiritu sancto, dum docemur per vocem Domini, ad Unigeniti opinionem adducti, propterea resumptione sermonem communit, et Dominum Spiritum dicens, et Spiritum Dominum appellans, ut per dignitatem dominationis, naturæ excellentiam demonstraret, et hypostaseos sive personæ proprietatem non confundat sermone. Qui enim et Dominum ipsum et Spiritum Domini dicit, proprium quid præter Unigenam intelligere docet: quemadmodum et alibi Christi spiritum dicit: hoc idem præclare et mystice, id est arcane, et quod consentaneæ pium est, secundum evangelicam traditionem designans. Sic nos qui omnium maxime miserandi dicimur, ab Apostolo instituti, ex littera quæ occidit, ad spiritum vivificantem transimus, edocti ab eo qui in paradiso arcana ineffabilia didicit, quod quæcunque sacra Scriptura dicit, Spiritus sancti sint voces sive effata. *Præclare certe Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam, prophetans patribus nostris*⁹. Hoc ad Judæos qui Romæ erant cum dixit, Isaiæ voces infert. Et ad Hebræos cum præposuisset spiritum, in quibus ait, *Quapropter sicut dicit Spiritus*¹⁰, ille sanctus subicit psalmi¹¹ verba, ex persona Dei fuse et late dicta. Et ab ipso Domino idem didicimus, quod David non in se manens, id est, non secundum humanam naturam personans cælestia annuntiabat mysteria. Quomodo enim quis homo existens cæleste colloquium Patris cum Filio novisset? sed Spiritu afflatus dixit, etiam Dominum Domino loqui quæ dixit. *Si enim David in spiritu, inquit, vocat eum Dominum, quomodo Filius ejus est*¹²? Ergo numine afflatus sancti vates virtute Spiritus sancti inspirantur: et ideo omnis Scriptura divinitus inspirata dicitur¹³, quia sit divinæ inspirationis doctrina. Si corporeum involucrum circum auferatur, reliquum Dominus est, vita et spiritus,

A φαινόντων πραγμάτων τινῶν περιεχούσης τὴν ἔκθεσιν, καὶ οἰοεὶ συντρέχειν νομιζομένης τοῖς τῆς φύσεως πάθεσιν, οἷς εἰ τις προσέχει κατὰ τὸ πρόχειρον, θανάτου διδασκαλίαν τὸ γράμμα ποιήσεται. Τῶν μὲν οὖν σωματικώτερον τοῖς γεγραμμένοις ἐντυγχανόντων, προβεβληθεὶς φησὶ τῶν τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίων τὸ κάλυμμα· τῶν δὲ εἰς τὸ νοητὸν τὴν θεωρίαν τρεπόντων, οἷον προσωπεῖοι τινὸς γυμνωθεῖσαν ἀνακαλύπτεσθαι τὴν ἐγκειμένην δόξαν τῷ γράμματι. Τὸ δὲ διὰ τῆς ὑψηλοτέρας κατανοήσεως εὐρισκόμενον, Κύριον εἶναι φησιν, ὅπερ ἐστὶ πνεῦμα. Ἦνικα γὰρ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖσθαι λέγει τὸ κάλυμμα· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Λέγει δὲ τοῦτο, τῇ δουλείᾳ τῶν γράμματος τὴν τοῦ Πατρὸς ἀντιδιαίρων κυριότητα. Ὡς γὰρ τῷ ἀποκτεννύντι τὸ ζωοποιῶν ἀντιτίθεται· οὕτως ἀντιδιαστέλλει τὸν Κύριον τῇ δουλείᾳ. Καὶ ὡς ἂν μὴ τινα σύγχυσιν πάθοιμεν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκόμενοι διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόνοιαν ἐναγόμενοι· διὰ τοῦτο τῇ ἐπαναλήψει τὸν λόγον κατασφαλίζεται, καὶ Κύριον τὸ Πνεῦμα εἰπὼν, καὶ Πνεῦμα Κύριον προσαγορεύσας, ἵνα τῷ τιμίῳ τῆς κυριότητος, τὸ τῆς φύσεως ὑπερέχον ἐνδείξῃται, καὶ τὸ τῆς ὑποστάσεως ἰδιάζον μὴ συγχέῃ τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ καὶ Κύριον αὐτὸν, καὶ Κυρίου Πνεῦμα εἰπὼν, Ἰδιὸν τι παρὰ τὸν Μονογενῆ διδάσκει νοεῖν· ὥσπερ καὶ ἐτέρωθι Χριστοῦ πνεῦμα λέγει· τὸ αὐτὸ τοῦτο καλῶς καὶ μυστικῶς, πῶς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ δόγματος εὐσεβῆς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν ὑπογράφων. Οὕτως ἡμεῖς οἱ πάντων ἐλεινότετοι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μυσταγωγούμενοι, ἐκ τοῦ ἀποκτεννύοντος γράμματος πρὸς τὸ ζωοποιῶν μεταβαίνομεν πνεῦμα, μαθόντες παρὰ τοῦ μυηθέντος ἐν παραδείσῳ τὰ ἄρρητα· ὅτι ὅσα ἢ θεία Γραφή λέγει, τοῦ Πνεύματός ἐστι τοῦ ἁγίου φωνά. Καλῶς γὰρ προεφήτευσεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο πρὸς τοὺς κατὰ Ῥώμην Ἰουδαίους εἰπὼν, τὰς Ἰσαίαν φωνὰς ἐπιφέρει· καὶ πρὸς Ἑβραίους τὸ πνεῦμα προτάξας, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπάγει τὰ τῆς ψαλμωδίας ῥήματα, τὰ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διεξοδικῶς εἰρημένα. Καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου τὸ ἴσον ἐμάθομεν, ὅτι Δαβὶδ οὐκ ἐν ἐπιπέδῳ μένων, τοῦτ' ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φθεγγόμενος, τὰ οὐράνια διεξέφη μυστήρια. Πῶς γὰρ ἂν τις ἀνθρώπος ᾖν, τὸν ἐπουράνιον διάλογον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν γνοίῃ; Ἄλλ' ἐν Πνεύματι ᾖν, καὶ Κύριον εἶπε τῷ Κυρίῳ λαλεῖν ἃ εἰρηκεν. *Εἰ γὰρ Δαβὶδ ἐν πνεύματι*, φησὶ, *καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς Υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν*; Οὐκοῦν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἱ θεοφορούμενοι τῶν ἁγίων ἐμπνέονται. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα Γραφή θεόπνευστος λέγεται, διὰ τὸ τῆς θείας ἐμπνεύσεως εἶναι διδασκαλίαν. Εἰ περιαιρεθῆ τὸ σωματικὸν τοῦ λόγου προκάλυμμα, τὸ λειπόμενον Κύριός ἐστι, καὶ ζωὴ καὶ πνεῦμα, κατὰ τε τὸν μέγαν Παῦλον, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος τῷ ἐπιστρέψαντι ἐκ τοῦ γράμματος πρὸς τὸ πνεῦμα, οὐκέτι τὴν ἀναιρούσαν δουλείαν, ἀλλὰ

⁹ Act. xxviii, 25. ¹⁰ Hebr. iii, 7. ¹¹ Psal. xciv, 8. ¹² Matth. xxi, 45. ¹³ II Tim. iii, 16.

Κύριον εἶπε καταλαμβάνεσθαι, ὅς τὸ ζωοποιὸν πνεῦμα ἐστὶ. Τὸ δὲ ὑψηλὸν Εὐαγγέλιον φησὶ· *Τὰ ρήματα δ' ἐγὼ λαλῶ πνεῦμα ἐστὶ καὶ ζωή*, ὡς γυνὰ βῆτα τοῦ σωματικοῦ προκαλύμματος. Οὐσίαν δὲ τοῦ Μονογενοῦς τὸ πνεῦμα νοεῖν, τοὺς οὐνειροπόλους ἀνφῆσωμεν· μάλλον δὲ κατὰ περιουσίαν πολλήν καὶ τοῖς ἐκείνων χρησόμεθα, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων βελῶν καθοπλισομεν τὴν ἀλήθειαν. Ἐξέστι γὰρ συλαγωγείσθαι παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸν Αἰγύπτιον, καὶ ποιῆσαι τὸν ἐκείνων πλοῦτον ἡμέτερον κόσμον. Εἰ πνεῦμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ ἢ οὐσία, πνεῦμα δὲ καὶ ὁ Θεός· οὕτω γὰρ λέγει καὶ τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία πάντως λέγεται πνεῦμα. Ἀλλὰ μόνον ἐκείνων λόγος ἐστὶ, τὰ ἀνομοίως προφερόμενα, καὶ κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοίως ἔχειν· συναγεται πάντως, τὰ ὡσαύτως λεγόμενα, μὴδὲ κατὰ τὴν φύσιν ἠλλοτριῶσθαι πρὸς ἄλληλα. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν πνεῦμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἢ οὐσία· τὸ μὴ εἶναι τῆς οὐσίας διαφορὰν, διὰ τούτων σαφῶς ἀποδείκεται.

Quoniam igitur secundum rationem ipsorum, Filii et Patris essentia dicitur spiritus, non essentia differentiam esse, per hæc manifesto demonstratum est.

Μικρὸν γὰρ μετὰ ταῦτα φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὅτι *τῶν κερηλαγμένων οὐσιῶν, κερηλαγμέναί πάντως καὶ αἱ σηματικαὶ τῆς οὐσίας εἰσι προσηγορίαι*. Ἐφ' ᾧν δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ φωνή, ἐν πάντως ἐστὶ καὶ τὸ τῆ αὐτῆ προσηγορία θελουμένον. Ὡστε διὰ πάντων ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, τοὺς μακροὺς πόνους τοῦ λογογράφου, καὶ τοὺς μυρίους ἐπὶ τοῖς πονηθείαισι ἰδρύτας, πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος περιήγαγεν. Εἰ γὰρ πνεῦμα μὲν ὁ Θεός ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ λέγεται· πνεῦμα δὲ τοῦ Μονογενοῦς ἢ οὐσία παρὰ τοῦ Εὐνομίου κατασκευάζεται, τῷ ὀνόματι πρὸς τὸ ὄνομα μηδεμιᾶς ὑπόσεως διαφορᾶς, οὐδὲ τὰ σημαινόμενα πάντως ὑπὸ τῶν ὀνομάτων ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν διενεχθήσεται. Κάμολι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὴν ἀδρανῆ ταύτην καὶ ἀπληκτον σκιομαχίαν τὴν ἐφεξῆς αὐτῆ συγγεγραμμένην, πρὸς κατηγορίαν τῶν τοῦ διδασκάλου λόγων, παραδραμεῖν ἀνεξέταστον. Ἐλεγχοσ γὰρ ἱκανὸς τῆς τῶν εἰρημένων ἐστὶ ματαιότητος, αὐτοὺς ὁ λόγος δι' ἑαυτοῦ βοῶν τὴν ἀσθένειαν. Τὸ δὲ τοῖς τοιοῦτοις ἐν ἀγωνίᾳ συμπλέκεσθαι, Ἰσὸν ἐστὶ τῷ καὶ νεκροῖς ἐπεμβαίνειν. Ἐχθέμενος γὰρ ἐκ πολλῆς πεποιθήσεως βῆσιν τοῦ διδασκάλου τινὰ, καὶ προδιαβαλῶν καὶ διαπτύσας, καὶ ἀντὶ τοῦ μηδενὸς εἶναι δείξειν ἐπαγγεϊλάμενος, ταῦτὸν ἔπαθε τοῖς νηπίοις τῶν παιδῶν· οἷς τὸ ἀτελὲς καὶ ἄωρον τῆς διανοίας καὶ τὸ τῶν αἰσθητηρίων ἀγύμναστον οὐκ ἀκριβῆ δίδωσι τῶν φαινομένων τὴν κατανόησιν. Διὰ τοῦτο πολλάκις μικρὸν ὑπὲρ κεφαλῆς εἶναι τοὺς ἀστέρας νομίζοντες, βύβλους τισὶν ὑπὸ παιδικῆς ἀνοίας προφανέντας καταλιθάουσιν. Εἶτα καταπεσοῦσης τῆς βύβλου, σὺν κρότῳ καὶ γέλιῳ πρὸς τοὺς ἡλικιώτας μεγαλαυχούσιν, ὡς ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας τῆς βολῆς ἐνεχθείσης. Τοιοῦτος ὁ τῷ βίβλι τοῦ νηπίων τὴν ἀλήθειαν βαλῶν· ὃς καθάπερ ἀστέρας τινὰς τοὺς

A juxta magnum Paulum et Evangelii vocem. Nam Paulus ei qui se a littera ad spiritum converterit, non amplius intercientem servitutem, sed Dominum dixit comprehendere, qui vivificus est spiritus. Sublime autem Evangelium dicit: *Verba quæ ego loquor, spiritus sunt et vita* ¹⁶, ut quæ nuda sint et vacua corporali velamento. Essentiam autem Unigeniti spiritum intelligere somniorum interpretes dixerimus. Quin etiam pro corollario illorum rationibus utemur, et adversariorum telis veritatem armabimus. Licet enim Israelitis Ægyptum deprædari et eorum divitias ornatum nostrum facere et nostra. Si spiritus dicitur Filii essentia, spiritus autem Deus, sic enim ait Evangelium, atque etiam Patris essentia prorsus dicitur spiritus. Sed solum illorum ratio hæc est, quod ea quæ dissimiliter dicuntur, etiam secundum naturam dissimiliter se habent; concluditur prorsus quod ea quæ eodem modo dicuntur, neque secundum naturam sunt inter se alienata et diversa.

Patris essentia dicitur spiritus, non essentia differentiam esse, per hæc manifesto demonstratum est.

Paulo post vero ait Eunomius: *Disjunctarum essentiarum disjunctæ sunt prorsus essentia significantivæ appellationes*. In quibus vero una eademque vox, unum penitus erit quod eadem appellatione declaratur. Quare per omnia qui corripit sapientes in astutia ipsorum, longos labores scriptoris hujus et infinitos ob elaborata sudores ad nostri dogmatis commendationem circumduxit. Si enim in Evangelio spiritus Deus dicitur; spiritus autem Unigeniti essentia ab Eunomio astruitur, cum nulla subsit differentia nominis cum nomine, neque significata prorsus sub nominibus inter se secundum naturam different. Ac mihi videtur præclare habere hanc imbellem et minime lædentem umbratilem pugnam deinceps ab ipso conscriptam, ad doctoris sermonum accusationem, inexactam sive inexcussam prætercurrere. Reprehensio enim satis valida est et idonea vanitatis dictorum, ipse sermo per se clamans imbecillitatem. Talibus autem in lucta et certamine complicari, æquale est ei quod dicitur in mortuos insultare. Cum enim multa confidentia et persuasionem dictionem quamdam doctoris exposuisset, ante calumniatus et exsecratus, ei pro nihilo esse se monstratum pollicitus, idem ipsi accidit quod stultis et infantibus, quibus imperfecta et nondum matura intelligentia, et instrumentorum sensuum imbecillitas non dat exactam eorum quæ apparent cognitionem; propterea sæpe acerbum supra caput esse stellas ab ipsis prævisas putantes, glebis quibusdam præ puerili amentia lapidant. Deinde cum gleba cecidit, cum plausu et risu ad suos æquales gloriantur, sublatis cervicibus, perinde ac si ictus ad stellas ipsas pervenisset. Talis est hic qui telo infantium veritatem percussit, qui tanquam quasdam stellas

¹⁶ Joan. vi, 64.

superlucentes illos doctoris sermones cum prius A exposuisset, et proculcata et humi repente intelligentia, e terra terrenos et instabiles projectit sermones. Qui tantum sublimate, quantum non habeant unde ceciderint, casu et temere suo pondera subversi sunt. Magni enim Basilii dictio sic ad verbum habet (a): *Etenim quis huic sermoni mentis compos et sobrius consenserit, quorum nomina sunt differentia, horum etiam essentias dissidere, necesse est? Nam Petri, et Pauli, et ut semel dicam, omnium hominum appellationes quidem sunt differentes: omnium tamen essentia una. Quocirca in plurimis iidem inter nos sumus, solis autem proprietatibus quæ in singulis considerantur alii ab aliis differimus. Ideoque sequitur appellationes, quæ singulos designant et notant, non esse essentialium significatrices, sed proprietatum. Cum igitur audierimus hoc nomen Petrum, non essentiam ejus hoc nomine mente concipimus; essentiam autem nunc dico non materiale subjectum, sed proprietatum quæ in ipso spectantur notitiam informamus. Hæc igitur Magnus dicit. Qui autem dictis repugnat, quali contra nos utitur solertia, cui abunde vacat inutilibus et frivolis tempus et otium contere, ex ipsa Eunomii conscriptione licet cognoscere.*

Non enim mihi volupe est meis inserere laboribus nauseosam hujus oratoris loquacitatem, inscientiamque ipsius et amentiam in medio meorum sermonum notare et insectari: encomium enim et laudem nescio quam exponit eorum verborum quæ significantiora sunt, et subjectum magis declarant, et usitata sibi dictione componit et compingit in triviis quædam dictiuncularum abjecta et lacera vestimenta. Rursusque infelix Isocrates (b) consumitur et corroditur, verba et figuras ad compositionem propositæ sibi dictionis depilans et deglabrans. Interdum etiam quod Hebræus Philo idem patitur ex propriis laboribus dictiunculas sibi complanans: sed neque sic adhuc perfecte elaboratus est ipsi variis coloribus depictus et distinctus sermonum textus, sed omne argumentum, et omnis petitio, sive intentio notionum, atque omnis artificiosa præstructio ipsa, circa seipsam defluxit: et quale quid circa bullas solet contingere, cum in aliquam aquarum congeriem desuper stillantes guttæ decidunt, spumosas eruptiones efficiunt, quæ simul atque extumuerint, repente dilapsæ cadunt, nullum propriæ consistentiæ in aquis vestigium subinde relinquentes: tales hujus scriptitatoris notionum ampullæ, quæ simul atque projectæ fuerint, nullis tangentibus extinguuntur. Nam post illos insolubiles apparatus et philosophiam in somnis apparentem, per quam nominum differentiis asseruit divisam essentiam comprehendere, velut quidam spumosus tumor per fluxum qui abducitur alicui corpori duriori illius dilabitur: sic incassum

(a) Verba D. Basil. habentur libro II contra Eunomium.

(b) Isocrates tres pene Olympiadas consumpsit

ὑπερλαμπεῖς ἐκεῖνους τοῦ διδασκάλου προεκθέμενος λόγους, χαμόθεν ἐκ τῆς πεπατημένης καὶ χαμαιβή-
πουδῶς διανοίας, τοὺς γεώδεις τε καὶ ἀστάτους ἔρριψε
λόγους: οἱ τοσοῦτον ὑψωθέντες, ὅσον μὴ ἔχειν ὄθεν
πέσωσιν αὐτομάτως, τῷ ἑαυτῶν βάρει περιετράπη-
σαν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥήσις οὕτως
κατὰ τὴν λέξιν ἔχει· *καίτοι τίς ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ
σωφρονῶν πρόσθοιτο· διὲν ὦν τὰ ὀνόματά ἐστι
διάφορα, τούτων κερηλλάθαι καὶ τὰς οὐσίας
ἀνάγκη; Πέτρου γὰρ καὶ Παύλου καὶ ἀπαξιαπλῶς,
ἀνθρώπων προσηγοῖαι μὲν διάφοροι· οὐσία δὲ
πάντων μία. Διόπερ ἐν τοῖς κλείστοις οἱ αὐτοὶ
ἀλλήλοις ἐσμέν, τοῖς δὲ ἰδιώμασι μόνοις τοῖς
περὶ ἕκαστον θεωρουμένοις, ἕτερος ἑτέρου διετη-
νόχαμεν.* Ὅθεν καὶ προσηγοῖται οὐχὶ τῶν οὐσιῶν
εἰσι σημαντικά, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων, αἱ τὸν
καθ' ἕνα χαρακτηρίζουσιν. Ὅταν οὖν ἀκούσω-
μεν Πέτρου, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐκ
τοῦ ὀνόματος· οὐσίαν δὲ λέγω τῆν, οὐ τὸ ὀλι-
κὸν ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων τῶν περὶ
αὐτὸν θεωρουμένων τὴν ἔννοιαν ἐντιπούμεθα.
Ταῦτα μὲν ὁ Μέγας φησὶν. Ὁ δὲ μαχόμενος τοῖς εἰ-
ρημένοις, οἷα κέχρηται καθ' ἡμῶν τῇ εὐστοχίᾳ, ὅτι
σχολῆ τοῖς ἀνοήτοις ἐνευκαίρειν, ἐξ αὐτῆς τοῦ Εὐ-
νομίου τῆς συγγραφῆς διδασκόμεθα.

Οὐ γὰρ μοι φίλον τοῖς ἐμοῖς παρεντιθέσθαι πόνους τὴν ναυτιώδη φλυαρίαν τοῦ ῥήτορος, καὶ τὸ ἀμαθὲς αὐτοῦ καὶ ἀνοῦν διὰ μέσου τῶν ἐμῶν λόγων ἐνοτηλιτεῦσθαι. Ἐπαινον γὰρ τίνα διεξέρχεται λόγων τῶν σημαντικῶν, τὸ ὑποκείμενον φανερούτων· καὶ διὰ τῆς συνήθους ἑαυτοῦ λέξεως συντιθήσεται καὶ διακολλᾷ τὰ ἐν τριόδοις ἀπεβρίμμένα τῶν λεξειδίων βακώματα. Καὶ πάλιν ὁ τλήμων Ἰσοκράτης περιεσθίεται ῥήματά τε καὶ σχήματα πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς προκειμένης παρατιλλόμενος. Ἔστι δὲ ὅπου καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων τὰ ἴσα πάσχει, ἐκ τῶν ἰδίων πόνων συντρανίζων αὐτῷ τὰ λεξειδία· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐξεργάσθη τὸ πολυκέντητον τοῦτο καὶ πολυχρωμον τῶν λόγων ἐξύφασμα· ἀλλὰ πᾶν ἐπιχείρημα, καὶ πᾶσα προβολὴ νοημάτων, καὶ πᾶσα παρασκευὴ τεχνικὴ, αὐτῇ περὶ ἑαυτὴν κατεβήθη· καὶ οἷόν τι περὶ τὰς πομφόλυγας συμβαίνειν εἴωθεν, ὅταν πρὸς τίνα σύστασιν ὑδάτων ἀνωθεν αἱ σταγόνες φερόμεναι, τὰς ἀφρώδεις ἐπαναστάσεις ἐργάζονται, αἱ ὁμοῦ τε συνέστησαν, καὶ παραχρῆμα διέπεσον, μηδὲν τῆς ἰδίας συστάσεως τοῖς ὑδασιν ἔχουσιν ὑπολειπόμεναι· τοιαῦται τῶν τοῦ λογογράφου νοημάτων αἱ φουσαλίδες, ὁμοῦ τῷ προβληθῆναι δίχα τῶν ἀπτομένων κατασθενύμεναι. Μετὰ γὰρ τὰς ἀλύτους ἐκείνας κατασκευάς, καὶ τὴν ἐνύπνιον φιλοσοφίαν, δι' ἧς ταῖς τῶν ὀνομάτων παραλλαγαῖς τὸ διηρημένον εἶπε τῆς οὐσίας καταλαμβάνεσθαι, καθάπερ τις ἀφρώδης ὄγκος κατὰ βούν ἀπαχόμενος, ἐνσεισας τινὲ τῶν στερεωτέρων διέπεσαν· οὕτω κατὰ τὸ αὐτόματον ὁ λόγος φερόμενος, καὶ ἀπροόπτως τῇ ἀληθείᾳ προσενεχθεὶς, τὴν ἀνυπόστατον ταύτην καὶ πομφολυγῶδη τοῦ ψεύδους σύστασιν

in scribenda oratione panegyrica. Vide Plat. *De gloria Athen.*

εις τὸ μὴ ὄν διεσκέδασεν. λέγει· γὰρ τοῖς ῥήμασι Α
 τοῦτοις· Τίς οὕτως ἡλίθιος, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κα-
 ταστάσεως ἕκτος. ὡς περὶ ἀνθρώπων διαλεγόμενος,
 τὸν μὲν εἰπεῖν ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἵππων, καλῶν* συγκρι-
 νων; εἴποιμι ἂν πρὸς αὐτὸν ἐγώ· Καλῶς ὀνομάζεις
 ἡλίθιον, τὸν οὕτως περὶ τὰς φωνὰς ἀμαρτάνοντα, καὶ
 χρῆσθαι πρὸς συνηγορίαν τῆς ἀληθείας μάρτυρι σοί.
 εἰ γὰρ τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἡλιθιότητος, τὸν μὲν ἵππων,
 τὸν δὲ ἀνθρώπων λέγειν, εἴπερ ἀνθρώποι κατὰ ἀλή-
 θειαν εἰεν ἀμφοτέροι· τῆς ἴσης πάντως παραπληξίας
 ἐστὶ, Θεοῦ μὲν τοῦ Πατρὸς, Θεοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ εἶναι
 πεπιστευμένου, τὸν μὲν κτιστὸν, τὸν δὲ ἀκτιστον
 λέγειν, ὡς ἕκατ τῆς ἀνθρωπότητος, οὕτως καὶ ἐνταῦθα
 τῆς θεότητος οὐκ ἐπιδεχομένης τὴν πρὸς τὸ ἕτερο-
 γενὲς παρατροπὴν τοῦ ὀνόματος. Ὁ γὰρ ἐστὶν τὸ
 ἄλογον πρὸς τὸν ἀνθρώπων, τοῦτο καὶ ἡ κτίσις πρὸς Β
 τὴν θεότητα, κατὰ τὸ ἴσον μὴ δυναμένη τὸν αὐτὸν
 ἐπιδέξασθαι τῷ προάγοντι λόγον. Καὶ ὡς οὐκ ἔστιν
 πῶν αὐτῶν ἐφαρμοσάσι ὄρον τῷ λογικῷ τε καὶ τῷ τε-
 τράποδι (δύοσταται γὰρ φυσικῶς ἕκασερον ἀπὸ τοῦ
 ἐτέρου τῷ ἰδιάζοντι), οὕτως οὐδὲ τὴν κτιστὴν τε καὶ
 ἀκτιστον οὐσίαν διὰ τῶν αὐτῶν ἐρμηνεύσεις; τῶν
 ἐπὶ ταύτης λεγομένων τῆς οὐσίας, οὐκ ἐξερριζοκόμε-
 νων τῇ ἄλλῃ· ὡς γὰρ οὐχ εὐρίσκαται τὸ λογικὸν ἐν
 ἵππῳ, οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ τὸ μονώυχο· οὕτως οὐτε τῇ
 κτίσει ἡ θεότης, οὐτε τῇ θεότητι τὸ διὰ κτίσεως εἶναι·
 ἀλλ' εἰ Θεός, πάντως καὶ ἀκτιστος; εἰ δὲ κτιστός, οὐ
 Θεός. εἰ μὴ τις ἄρα διὰ χρήσεως τινος καὶ συνηθείας
 λόγων, ψιλὸν ἐπὶ τὴν κτίσιν ἄγει τὸ τῆς θεότητος
 ὄνομα, καθάπερ καὶ ἵπποις τιτὶ τὰ ἀνθρώπινα τῶν
 ὀνομάτων παρὰ τῶν ἵππικῶν ἐπιθέβληται· ἀλλ' C
 οὐτε ὁ ἵππος ἀνθρώπος, κἂν ἀνθρωπίνῃ προσηγορίᾳ
 κατονομάζεται, οὐτε τὸ κτίσμα Θεός, κἂν προσμαρ-
 τυρῶσιν αὐτῷ τινες τὴν φωνὴν τῆς θεότητος, φθόγγον
 διάκενον ἐν δυάδι συλλαβῶν χαρίζομενοι. Ἐπεὶ οὖν
 συνηνέθη κατὰ τὸ αὐτόματον ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος
 πρὸς τὴν ἀλήθειαν, αὐτὸς ἐαυτῷ συμβουλευσάτω τοῖς
 οἰκείοις ἐμμένειν· καὶ μὴδ' ἐν τρόπῳ τῆς ἐκτουτοῦ
 φωνῆς ἀνατιθεσθαι, ἀλλὰ τῷ ὄντι νομίζειν ἡλίθιον
 εἶναι καὶ παρεξοστήκοντα, τὸν τὸ ὑποκείμενον μὴ ὡς
 ἔστιν ὀνομάζοντα, ἀλλ' ἀντὶ ἀνθρώπου ἵππων, καὶ
 ἀντὶ οὐρανοῦ θάλασσαν, καὶ ἀντὶ Θεοῦ λέγοντα κτί-
 σμα· καὶ μηδεὶς οἰέσθω παρὰ λόγον ἀντιδαιρεισθαι
 τῷ Θεῷ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς προφήτας καὶ
 πρὸς τοὺς ἀποστόλους βλέπέτω. Ὁ μὲν γὰρ προφή- D
 της φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς, ὅτι· Ἡ χεὶρ
 μου ἐποίησε πάντα ταῦτα, χεῖρα τὴν τοῦ Μονογε-
 νοῦς δύναμιν τῷ αἰνίγματι λέγων· ὁ δὲ Ἀπόστολος
 ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὰ πάντα, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ
 πάντα λέγει· συμβαίνει δὲ πως τὸ προφητικὸν πνεῦμα
 τῇ ἀποστολικῇ διδασκαλίᾳ καὶ ταύτῃ διὰ πνεύματος
 γενομένη. Ἐκεῖ τε γὰρ τὰ πάντα τῆς χειρὸς ἔργα τοῦ
 ἐπὶ πάντων ὁ προφήτης εἰπὼν, διαστέλλει τὴν τῶν
 γεγονότων φύσιν πρὸς τὸν ποιήσαντα. Ὁ δὲ ποιήσας
 ἐστὶ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς τὰ πάντα, ὁ ἐπὶ πάντων
 Θεός· τὴν μὲν χεῖρα ἔχων, τὰ δὲ πάντα δι' αὐτῆς
 ἐργαζόμενος. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὁ Ἀπόστολος τὴν
 αὐτὴν ποιεῖται τῶν ὄντων τομὴν· τὰ πάντα μὲν τῆς

et temere dum fertur oratio, et ex improvise in
 veritatem allapsa, hanc instabilem et ampullarem
 mendacii constitutionem in nihilum dissipavit. His
 enim verbis dicit : Quis ita stupidus et vecors et
 humanitatis exsors, ut de hominibus disserens,
 hunc quidem hominem, illum vero equum dixerit,
 ipsorum comparatione facta? At ego ipsi dixerim :
 Præclare nominas stolidum et hebetem, et bardum
 sic circa voces aberrantem : et ad veritatis patro-
 cinium te utar teste. Si enim est extremæ stolidi-
 tatis et fatultatis, hunc quidem equum, illum vero
 hominem dicere, si quidem vere ambo essent homi-
 nes : æqualis prorsus stuporis est cum Deus qui-
 dem Pater, Deus vero Filius esse credatur, hunc
 quidem creatum, illum vero increatum affirmare,
 cum nec illic humanitas, nec hic divinitas, ad id
 quod diversi generis est nominis perversionem
 possit admittere. Quod enim est rationis expers ad
 hominem, hoc etiam creatura ad divinitatem, cum
 ex æquo non possit admittere eandem cum produ-
 cente rationem. Et quemadmodum non potest
 eadem definitio congruere rationis participi, et
 quadrupedi : distat enim alterum ab altero natura-
 liter sua peculiari proprietate : sic neque creatam
 et incretam essentiam per eadem interpretaberis,
 cum ea quæ de ista dicuntur essentia, non inve-
 niantur in alia : sicut enim in equo rationale non
 invenitur ; neque in homine, quod unam solidam-
 que habet unguam : sic neque in creatura divini-
 tas, neque in divinitate quod per creationem esse
 comperitur. Sed si Deus est, etiam prorsus increa-
 tus : si creatus est, non est Deus. Nisi quis usu
 quodam et consuetudine loquendi tenuè nomen
 divinitatis ad creaturam trahat, quemadmodum et
 equis quibusdam humana nomina ab equestribus
 sunt indita : sed neque equus homo, etsi humana
 appellatione nominatur, neque creatura Deus, quam-
 vis ei quidam vocem divinitatis attribuant, sonum
 iuanem in syllabarum dualitate gratificantes. Quo-
 niam igitur temere et fortuito hæreseos sermone
 veritati consensit, ipse sibi consulat propriis im-
 manere ; nec per tropum sive figuram suas voces
 attribuere, sed vere et realiter existimare stolidum
 esse, neque sui compotem, eum qui non ut est
 subjectum nominat, sed pro homine equum, et
 pro cælo mare, et pro Deo creaturam dicendo :
 et ne quis existimet, præter rationem creaturam
 Deo ex adverso opponi, sed ad prophetas, et ad
 apostolos respiciat. Nam propheta inquit ex per-
 sona Patris : *Manus mea hæc omnia fecit* ¹³, per
 manum, Unigeniti virtutem obscure significans.
 Apostolus vero ex Patre esse omnia, et per Filium
 omnia dicit ¹⁴ ; propheticus autem spiritus consen-
 tit apostolicæ doctrinæ, quæ etiam per eundem
 spiritum facta est. Illic enim omnia opera manus
 ejus qui est in omnibus propheta cum dixit, natu-
 ram eorum quæ factæ sunt, ab eo qui fecit distin-
 guit ac separat. Qui autem manu propria fecit

¹³ Isa XLVIII, 13. ¹⁴ I Cor. VIII, 6.

omnia, is est super omnia Deus; manum quidem habens, omnia vero per ipsam operatus. Et hic quidem Apostolus eandem eorum quæ sunt sectionem facit, omnia quidem causæ effectrici adnectens, non in omnibus autem id quod efficit annumerans: ita ut liquido et clare per hæc naturæ creati et increati differentia recte doceatur, et aliud quidem quod efficit secundum propriam naturam, aliud vero quod gignitur demonstratur. Quoniam igitur omnia a Deo, Deus autem Filius; præclare creatura divinitati ex adverso opponitur: Unigeniti autem natura aliud quiddam et diversum vere est ab omnium quæ facta sunt natura: cum Necesse est omnino similiter Filio creaturam ex adverso opponi. Siquidem non mentiuntur sanctorum voces testantes per ipsum facta esse omnia.

Cum igitur Deus Unigenitus in divinis Scripturis prædicetur, suum sermonem intelligat Eunomius, atque omnis stuporis et vecordiæ condennet eum qui divinitatem in id quod creatum est et increatum distribuit; secundum similitudinem ejus qui dividit hominem in equum et in hominem: dicit enim ipse post nugatoriam loquacitatem quæ est in medio, paululum progressus, quod *immutabilis nominum cognata cum rebus relatio*. Hoc etiam ipse ratione comprobans, quia sit firma, vera appellationum cum subjecto familiaritas. Si igitur nomen divinitatis Unigenito Deo adhæse et conjuncte impositum est, assentietur autem omnino, et si velit nobiscum dimicare et colluctari, non mentiri Scripturam, neque dissonantem a natura Unigenito imponi divinitatis nuncupationem, sibi ipse ex suis scriptis persuadeat. Quod si immutabilis adhærens nominum ad res relatio, Deus autem et Dominus dicitur, non potest differentiam aliquam secundum divinitatis notitiam in Filio et in Patre mente percipere: siquidem in ambobus commune est hoc nomen: imo vero non hoc solum, sed longa est nominum recensio, quibus Unigenitus cum Patre immutabiliter et indifferenter nominatur, bonus, incorruptibilis, justus, iudex, longanimis, misericors, æternus, sempiternus, et quæcunque magnificæ naturæ et potentiz significantiam ostendunt, cum nulla fiat in eo subtractio, secundum sublimitatem intelligentiæ in aliquo nominum. Sed tantum divinarum appellationum numerum, veluti conniventi oculo præteriens, ad unum solum respicit, genitum et ingentum, tenui et infirmo funiculo, quod fluctuat et circumfertur erroris flatibus, dogma committens.

Dicit enim, *neminem, qui veritatis curam habeat, genitorum quidquam nominare ingentism, neque eum, qui est in omnibus Deus, Filium vel genitum*: hæc autem non amplius nostris indiget sermonibus ad redargutionem; non enim velamentis quibusdam pro suo more dolentem, contegit, sed absurdo similem facit inversionem, dum dicit, neque genitorum quidquam dici ingentum, neque qui est in omnibus Deus, Filium, vel genitum nominari: nihil proprie et peculiariter Unigeniti Filii divinitati a

ποιητικής ἐξάπτων αἰτίας, οὐκ ἐν τοῖς πᾶσι δὲ τὸ ποιοῦν ἐξαριθμήσας· ὡς σαφῶς διὰ τούτων τὸ τῆς φύσεως διάφορον τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκτιστον διαχθῆναι· καὶ ἄλλο μὲν τὸ ποιοῦν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἕτερον δὲ τὸ γινόμενον δεῖκνυσθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸς δὲ ὁ Υἱός· καλῶς ἡ κρίσις ἀντιδιαπέλλεται τῇ θεότητι· τοῦ δὲ Μονογενοῦς ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν πάντων ὄντων φύσιν· καὶ οὐδὲ τῶν μαχομένων τῇ ἀληθείᾳ πρὸς τοῦτο ἐνισταμένων. Ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῷ Υἱῷ κατὰ τὸ ἴσον ἀντιδιαίρεισθαι τὴν κτίσιν. Ἐπεὶ μὴ ψεύδονται δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα τῶν ἁγίων αἰ φωναὶ μαρτυρούμεναι. neque hi qui veritati adversantur hoc inscientar.

Θεοῦ τοίνυν τοῦ Μονογενοῦς ἐν ταῖς θείαις κηρυσσόμενον Γραφαῖς, νοησάτω τὸν ἴδιον λόγον Εὐνόμιος, καὶ καταγνώτω πᾶσαν ἡλιθιότητα τοῦ τὸ Θεῖον τῷ κτιστῷ καὶ ἀκτιστῷ καταμερίζοντος· καθ' ὁμοιότητα τοῦ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἴππον διαιροῦντος καὶ ἀνθρώπου· λέγει γὰρ αὐτὸς μετὰ τὴν διὰ μέσου φλυαρίαν μικρὸν ὑποβάς, ὅτι Ἀμετάθετος ἡ προσφυῆς τῶν ὀνομάτων πρὸς τὰ πράγματα σχέσις. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπιψηφίζων τῷ λόγῳ, τῷ πάγιον εἶναι τὴν ἀληθῆ τῶν προσηγοριῶν πρὸς τὸ ὑποκειμενον οικειότητα. Εἰ οὖν τὸ θεόσητος ὄνομα τῷ Μονογενεῖ Θεῷ προσφυῶς ἐπιπέκλῃται, συνθήσεται δὲ πάντως, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐθέλη διαπληκτίζεσθαι, τὸ μὴ ψεῦδεσθαι τὴν Γραφήν μηδὲ ἀπόδουσαν τῆς φύσεως ἐπιπέκλῃ τῷ Μονογενεῖ τὴν τῆς θεότητος κλήσιν, πεισάτω δὲ τῶν ἰδίων ἑαυτὸν. Ὅτι εἰ ἀμετάθετος ἡ προσφυῆς τῶν ὀνομάτων πρὸς τὰ πράγματα σχέσις, Θεὸς δὲ ὁ Κύριος λέγεται, οὐ δύναται διαφορὰν τινὰ κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἔνοιαν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐνοησῆσαι· ἐπειπερ κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τοῦτο τὸ ὄνομα· μᾶλλον δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πολὺς ἐστὶν ὀνομάτων κατάλογος, οἷς ἀπαραλλάκτως ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ συνονομάζεται, ἀγαθός, ἀφθαρτός, δίκαιος, κριτής, μακρόθυμος, ἐλεήμων, ἀδίδιος, ἀτελεύτητος· πάντα ὅσα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως τε καὶ τῆς δυνάμεως τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται, οὐδεμίαν ὑποστολῆς κατὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς ἐνοίας ἐν τινὶ τῶν ὀνομάτων ἐπ' αὐτοῦ γινόμενης· ἀλλὰ τὸν τοσοῦτον ἀριθμὸν τῶν θείων προσηγοριῶν οἷον μεμυκότες τῷ ὀφθαλμῷ παραδεύων, πρὸς ἐν μόνον διαβλέπει, τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον, λεπτῷ τε καὶ ἀσθενεῖ τῷ πείσματι, τὸ κλυδωνιζόμενόν τε καὶ περιφερόμενον, τοῖς πνεύμασι τῆς πλάνης δόγμα πιστεύσας.

Φησὶ γὰρ μηδένα τῶν ἀληθείας περροτικῶτων, οὔτε τῶν γεννητῶν οὐδὲν ὀνομάζειν ἀγέννητον, οὔτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, Υἱὸν ἢ γεννητὸν. Τοῦτο δὲ οὐκέτι τῶν ἡμετέρων ἐπιδέεται λόγων πρὸς ἐλεγχον. Οὐδὲ γὰρ προκαλύμμασι τισὶ κατὰ τὸ σύνθηες αὐτῷ περισκέπει τὸν ὄλον· ἀλλ' ἴση ποιεῖται τοῦ ἀτόπου τὴν ἀναστροφὴν, ἐν τῷ λέγειν, μήτε τῶν γεννητῶν λέγεσθαι τι ἀγέννητον, μήτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν Υἱὸν ἢ γεννητὸν ὀνομάζεσθαι· οὐδὲν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῇ μονογενεῖ τοῦ Υἱοῦ θεότητι παρὰ τὰ

λοιπὰ τῶν γεννητῶν ἀποκρίνας, ἀλλ' ὁμοτιμῶς ποιεῖται τὴν πρὸς Θεὸν διαστολὴν πάντων τῶν γεγονότων· οὐκ ἐξελῶν τὸν Υἱὸν τῶν πάντων. Καὶ διὰ τῆς τῶν ἀτόπων δῆθεν ἀναστροφῆς, φανερώς τὸν Υἱὸν τῆς θείας ἀφίστησι φύσεως, λέγων μῆτε τι τῶν γεννητῶν ἀγέννητον, μῆτε τὸν Θεὸν Υἱὸν ἢ γεννητὸν λέγεσθαι, τῇ ἀντιδιαίρεσει σαφῶς τὸ φρικτὸν ἐκκαλύπτων τῆς βλασφημίας· διαστελλας γὰρ τὰ γεγνότα πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἐν τῇ κατὰ τὸ ἀντίστροφον ἐπαγωγῇ οὐκ εἶπεν τὸν ἀγέννητον, ἀλλὰ τὸν Θεὸν εἶπεν Υἱὸν ἢ γεννητὸν ἀδύνατον εἶναι λέγειν, δεικνύς διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ μὴ ἀγέννητον Θεὸς οὐκ ἔστι, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει ὁ μονογενὴς Θεὸς διὰ τὸ γεννητὸν εἶναι τοῦ εἶναι Θεὸς, ὅσον καὶ ὁ ἀγέννητος τοῦ γεννητὸς εἶναι ἢ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀγνοῖα τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀκολουθίας ἀσύμφωνόν τε καὶ ἀνάρμοστον ποιεῖται τῶν τεθέντων τὴν ἀναστροφῆν, ἀλλὰ κακουργῶν τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, ἀντιδιαστέλλει τῷ γεννητῷ τὴν θεότητα, τοῦτο δι' ὧν λέγει κατασκευάζων, ὅτι τὸ μὴ ἀγέννητον Θεὸς οὐκ ἔστιν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς ἀκολουθία τοῦ λόγου τις ἦν, εἰπόντα μὴδὲν τῶν γεννητῶν εἶναι ἀγέννητον, ἐπαγαγεῖν ὅτι οὐδὲ ἐφ' τι κατὰ φύσιν ἔστιν ἀγέννητον, γεννητὸν εἶναι δύναται. Ὁ γὰρ τοιοῦτος λόγος, καὶ τὸ ἀληθὲς ἔχει, καὶ τῆς βλασφημίας κενώρισταί. Νῦν δὲ τῷ προθεῖναι μὲν ὅτι τῶν γεννητῶν οὐδὲν ἔστιν ἀγέννητον, ἐπαγαγεῖν δὲ ὅτι οὐδὲ γεννητὸς ὁ Θεὸς, σαφῶς τοῦ εἶναι Θεὸν τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἀφορίζει· διὰ τοῦ μὴ ἀγέννητον αὐτὸν εἶναι, τὸ μὴδὲ Θεὸν αὐτὸν εἶναι κατασκευάζων. Ἄρ' οὖν ἐτέρων ἔτι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐκτόπου ταύτης βλασφημίας τῶν ἐλέγχων δεόμεθα; Καὶ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀντιστήλης γενέσθαι τῷ Χριστομάχῳ, τῷ κατασκευάζοντι διὰ τῶν εἰρημένων μὴ εἶναι Θεὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεόν; Τί οὖν ἔτι χρὴ πρὸς τοὺς τοιοῦτους συμπίκεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τοῖς περὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὸ ἐπιδῶμιον λύθρον ἀγχολουμένοις διαπλεκόμεθα, οὐχὶ τῷ συντίθεσθαι τῇ ἀπωλείᾳ τῶν εἰδωλομανούντων, ἀλλὰ τῷ βαρυτέραν εἶναι τὴν νόσον αὐτῶν τῆς παρ' ἡμῶν θεραπείας. Ὡσπερ τοίνυν τὴν εἰδωλολατρίαν αὐτὸ κατὰ μὴνυῖε τὸ ἔργον, καὶ προλαμβανόντων τῶν κατηγόρων τὸν ἐλεγχον τὸ κακὸν ἐν παρῆρσι τολμώμενον οὕτω καὶ ἐναυθα αἰγᾶν οἶμαι δεῖν τὴν τῆς εὐσεβείας συνήγορον, πρὸς τὸν βοῶντα καθ' ἑαυτοῦ περιφανῶς τὴν ἀσέβειαν. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν τῷ καρκινώδει πάθει κακρατημένων ἀπρακτος ἢ ἰατρεία

μένει, διὰ τὸ ὑπερισχύειν τῆς τέχνης τὴν νόσον. Quemadmodum igitur in libera contumacia audenter committitur: sic arbitror hic oportere pietatis patronum contumescere adversus eum qui contra seipsum impietatem in propatulo vociferatur. Quemadmodum etiam in his qui carcinomate sunt obsessi, iners et inofficiosa manet medicina, quia docta plus valet arte malum.

Πλὴν ἐπειδὴ τι μετὰ τὰ εἰρημένα καὶ ἰσχυρότερον ἐπαγγέλλεται λέγειν, ὡς ἂν μὴ φόβῳ τῶν δυνατωτέρων καθυφίεσθαι δοκοῖμεν τὴν ἀντιβῆρσιν, κάκεινο τοῖς εἰρημένοις προσεξετάσωμεν. Ἔδει, φησί, πάντων ἀφόμενον, ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον χωρῆσαι λόγον. Ἐκείνα φησάμι ἂν, ὅτι καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἐλεγχον προβληθέντων ὀνομάτων πυραδειχθέντων, οὐδὲν ἥττον ἀληθὲς ὁ παρ' ἡμῶν φανερωθήσεται λόγος. Εἴπερ ἢ παραλλαγῆ τῶν τὰς ἰδιότητος σημαυρόντων ὀνομάτων τὴν παραλλα-

A reliquis quæ per creationem facta sunt, tribuens et secernens, sed æqualem facit eorum omnium quæ per generationem facta sunt cum Deo differentiam, ab omnibus non excepto Filio. Et per absurdorum certe inversionem manifeste Filium a divina natura abstrahit, cum dicit, neque genitorum quidquam ingenum, neque Deum, Filium vel genitum dici, hac oppositorum divisione horribilem blasphemiam aperte recludens. Cum enim ea quæ facta sunt ab ingenito distinxisset, mox in ea quæ per inversionem sit inductione, non amplius ingenum, sed Deum dixit, Filium vel genitum nullo posse modo dici, per hæc dicta demonstrans, quod illud quod non est ingenum, non est Deus. Et quod tantum abest, ut unigenitus Deus sit Deus, quia sit genitus, quantum etiam ingenuus ut sit genitus vel dicatur. Nec enim ignoratione ejus quæ secundum rationem est consequentiæ, inconcinnam et incongruam facit positorum inversionem, sed malitiose et dolose pietatis sermonem depravans, opponit genito divinitatem, hoc per ea quæ dicit præstruens: quod illud quod non est ingenum, non est Deus. Nam vera quædam hæc esset rationis consequentia, dicere quod nihil eorum quæ genita sunt, est ingenum, ac proinde inferre, quod neque si quid secundum naturam est ingenum genitum esse potest. Talis enim oratio et verum continet et a blasphemia separata est. Nunc vero proponentem, quod eorum quæ genita sunt nihil est ingenum, inferre quod neque genitus est Deus, manifesto ab eo quod est Deus Unigenitum Deum abstrahere est: dum ex eo quod ipse non est ingenuus, neque ipsum esse Deum astruit. An igitur aliis ad demonstrationem hujus tam insolentis blasphemix argumentis egemus? nec illud solum sufficit instar cippi huic Christi oppugnatore, qui ex dictis præstruit non esse Deum, qui in principio erat Verbum Deus? Quid igitur amplius necesse est adversus hujusmodi hæreticos implicari? neque enim cum his qui circa idola, et super aras effusus cruorem occupantur, nobis est negotium, non quod interitui eorum, qui insano cultu idolorum tenentur, assentiamur, sed quia gravior sit eorum morbus quam omnis nostra medendi ratio.

Quemadmodum igitur idolorum cultum declarat ipsum opus, et accusatorum iudicium præripit crimen quod in libera contumacia audenter committitur: sic arbitror hic oportere pietatis patronum contumescere adversus eum qui contra seipsum impietatem in propatulo vociferatur. Quemadmodum etiam in his qui carcinomate sunt obsessi, iners et inofficiosa manet medicina, quia docta plus valet arte malum.

Verumtamen quoniam post ea quæ jam ab eo dicta sunt, adhuc aliquid valentius in medium adducturum se esse pollicetur, ne metu potentiorum videamur contradictionem remittere et prævaricari, illud etiam subinde examinabimus. Oportebat, inquit, omnibus omisis, ad valentiorum rationem venire. Illa utique dixerim, quandoquidem cum ea quæ ab ipso ad reprehensionem nostram adducuntur nomina recte demonstrata fuerint, nihilominus verus noster manifestabitur sermo. Siquidem nominum quæ

proprietates significant differentia, rerum etiam declarat discrepantiam, necesse est procul dubio concedere etiam per differentiam nominum quæ essentias significant, simul demonstrari essentialium discrimen. Atque hoc in omnibus ita esse quis compererit, dico substantiis, actionibus, coloribus, figuris et aliis qualitatibus, ignem etiam et aquam differentes essentias distinctis appellationibus significamus, aeremque et terram, frigidumque et calidum, et album et nigrum, vel triangulum et rotundum. Quid enim opus est verba facere de spiritualibus essentiis, quas recensens Apostulus per differentiam nominum, discrepantiam essentialium pariter declaravit? Quis non obstupuerit attonitus ad hanc inexpugnabilem argumenti vim? hercle! promissionem superat hic sermo! terribilior sane imitatione hic conatus! Ad fortiorem, inquit, veniam rationem. Quænam hæc est? quod cum per omnia quæ proprietates significant proprietatum cognoscatur differentia, necesse est, inquit, concedere etiam differentias essentialium in nominum differentiis denotari. Quænam igitur hæc sunt essentialium appellationes quibus in Patre et Filio naturæ dissidium demonstratum est? ignem dicit et aquam et aerem, et terram, frigidumque et calidum, album et nigrum, et triangulum et circulum: vicit exemplis, superavit valida potentique ratione, neque ipse contradico, per incommutabilia nomina differentiam naturarum commonstrari. Sed hoc solum non vidit hic acutus et perspicax ad intelligendum: quod hic et Pater Deus, et Filius Deus, justusque et incorruptus, et omnia theologiæ nomina æqualiter de Patre et Filio dicuntur; quare si discrimen appellationum differentiam naturarum significat, communitas nominum essentialium communionem prorsus indicabit. Et si concedendum est divinam essentialiam per nomina significari, has excelsas et Deo convenientes voces divinæ naturæ magis decuerit accommodare, quam geniti et ingeniti cognominationem. Quia bonum quidem et incorruptum, justum et sapiens, et quæcumque sunt ejusmodi soli proprie et convenienter superanti omnem mentem naturæ congruunt. Genitum vero etiam cum his quæ inter inferiores creaturas sunt viliora, nominis habet communionem, siquidem canem et ranam genitam dicimus, et omnia quæ per generationem in lucem eduntur. Quin etiam hoc nomen, *ingenitum*, non solum de eo quod sine causa subsistit dicitur, sed etiam cum eo quod non existit, habet necessitudinem: ingenitus etiam dicitur scindapsus (a): ingenitus et Minotaurus, Scylla et Chimæra, non quod ingenito modo se habeant, sed quia ne quidem omnino in rerum natura sint. Si igitur diviniora nomina Filio cum Patre sunt communia, quæcumque autem vel cum eo quod omnino non existit, vel cum humilibus et abjectis nominis habent communionem, hæc discrepant. Robusta sane contra

A τὴν ἐμφασι τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη δὴ ποῦ συγχωρεῖν καὶ τῇ παραλλογῇ τῶν τὰς οὐσίας σημαίνοντων, συνεμφανέσθαι τὴν παραλλαγὴν τῶν οὐσιῶν. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον εὐροί τις ἂν. λέγω δὲ οὐσιῶν, ἐνεργειῶν, χρωμάτων, σχημάτων, τῶν ἄλλων ποιότητων. Πῦρ τε γὰρ καὶ ὕδωρ, διαφόρους οὐσίας παρηλλαγμέναις σηματομεν προσηγορίας, ἀέρα τε καὶ γῆν, ψυχρὸν τε αὐ καὶ θερμὸν, λευκὸν τε καὶ μέλαν, ἢ τρίγωνον καὶ περιφερές. Τί γὰρ δεῖ περὶ τῶν ῥητῶν λέγειν οὐσιῶν, ὡς καταλέγων ὁ Ἀπόστολος, τῇ διαφορᾷ τῶν ἰσχυμάτων τὴν παραλλαγὴν ἐνεφῆνε τῶν οὐσιῶν; Τίς οὐκ ἂν καταπλαγεῖ πρὸς τὴν ἀνανταγώνιστον ταύτην τοῦ ἐπιχειρήματος δύναμιν; Ὑπὲρ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ λόγος· φοβερωτέρα τῆς ἀπειλῆς ἢ πείρα. Ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον, φησὶν, ἤξω τῶν λόγων. Τίς οὗτός ἐστιν; Ὅτι τῆς τῶν ἰδιωμάτων διαφορᾶς διὰ τῶν ὀνομάτων γινωσκομένης τῶν σημαίνοντων τὰς ἰδιότητας· ἀνάγκη δὴ ποῦ συγχωρεῖν, φησὶ, καὶ τὰς τῶν οὐσιῶν διαφορὰς ἐν ταῖς τῶν ὀνομάτων παραλλαγαῖς ἐρμηνεύεσθαι. Τίνες οὖν αἱ τῶν οὐσιῶν προσηγορίαι, δι' ὧν ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ παρηλλαγμένον ἐδιδάχθη φύσεως; Πῦρ λέγει καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ γῆν, ψυχρὸν τε καὶ θερμὸν, λευκὸν τε καὶ μέλαν, τρίγωνον καὶ περιφερές· νενίκηκε τοῖς ὑποδείγμασιν ὑπερέσχευ κατά κράτος τῷ λόγῳ, οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἀντιλέγω, τὰ διὰ πάντων ἀκοινώνητα τῶν ὀνομάτων τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν συνενδείκνυσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μόνον οὐκ εἶδεν ὁ ὄξύς καὶ διορατικὸς τὴν διάνοιαν, ὅτι ἐνταῦθα ὁ τε Πατὴρ Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, δίκαιός τε καὶ ἀφθαρτός, καὶ πάντα τὰ τῆς θεολογίας ὀνόματα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγεται· ὥστε εἰ τὸ παρηλλαγμένον τῶν προσηγοριῶν τὴν διαφορὰν σημαίνει τῶν φύσεων· ἡ κοινότης τῶν ὀνομάτων τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας πάντως ἐνδείχεται. Καὶ εἰ χρὴ συνθέσθαι τὴν θεῖαν οὐσίαν δι' ὀνομάτων μηνύεσθαι, πρέπον ἂν εἴη τὰς ὑψηλὰς ταῦτα; καὶ θεοπροπεῖς φωνὰς ἐφαρμόζειν τῇ θεῖᾳ φύσει μᾶλλον, ἢ τὴν τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου ἐπωνυμίαν. Ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν τε καὶ ἀφθαρτόν, δίκαιόν τε καὶ σοφόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα μόνῃ προσφῶς τῇ ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν ἐφαρμόζεταί φύσει. Τὸ δὲ γεννητὸν καὶ πρὸς τὰ εὐτελῆ τῆς κάτω κτίσεως τὴν ὀμωνυμίαν ἔχει· γεννητὸν γὰρ φαμεν καὶ κύνα καὶ βάρβαρον, καὶ πάντα ὅσα διὰ γεννήσεως ἔχει τὴν παράδοτον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγέννητον ὄνομα, οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀνευ αἰτίας ὑφισταμένου λέγεται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἔχει τὴν οικειότητα· ἀγέννητος λέγεται καὶ ὁ σκινδαψός· ἀγέννητος ὁ Μινώταυρος, ἡ Σκύλλα, ἡ Χίμαιρα, οὐ τῷ ἀγεννήτως εἶναι, ἀλλὰ τῷ μὴ γενέσθαι ὅλως. Εἰ οὖν τὰ θεϊότερα τῶν ὀνομάτων κοινὰ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα· τὰ δὲ ὅσα ἢ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον, ἢ πρὸς τὰ ταπεινὰ τὴν ὀμωνυμίαν ἔχει, ταῦτα παρήλλακται· ἡ ἰσχυρὰ τοῦ Εὐνομίου καθ' ἡμῶν ἐπιχειρήσεις, αὐτὴ κρατῦται τῆς ἀληθείας τὸ δόγμα, μηδεμίαν εἶναι κατὰ τὴν φύσιν διαφορὰν μαρτυροῦσα, διὰ τὸ μηδὲ τοῖς ὀνό-

(a) Scindapsus vox fictitia, quæ nihil revera existens significat, ut tragelaphus.

μασί τινα παραλλαγὴν καθορᾶσθαι. Εἰ δὲ ἐν τῷ γεννητῷ καὶ ἀγεννήτῳ τὸ διάφορον τῆς οὐσίας τίθεται, ὡς τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι· καὶ οὕτως οὐεται τὰ ὀνόματα καθ' ὁμοιότητα ὧν ἐν τοῖς ὑποδείγμασιν εἰρημένον διακείσθαι, τὴν τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι πρὸς ἄλληλα, πάλιν ἐνταῦθα τὸ φρικτὸν τῆς βλασφημίας καὶ σιωπῶντων ἡμῶν φανερωθήσεται. Τὸ πῦρ γὰρ καὶ ὕδωρ, φθαρτικὴν κατ' ἀλλήλων τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἴσως ἐκότερον ἐν τῷ ἐτέρῳ γενόμενον, τῇ επικρατήσῃ τοῦ πλεονάζοντος φθίρεται. Εἰ οὖν οὕτω διεστάναι τοῦ ἀγεννήτου τὴν φύσιν πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δογματίζει, πάντως καὶ τὴν φθαρτικὴν ταύτην ἐναντιότητα τῇ παραλλαγῇ τῶν οὐσιῶν ἐνυπάρχειν κατὰ τὸ ἀκόλουθον διδώσιν· ὡς ἀτύμβατον αὐτῶν διὰ τούτου καὶ ἀκοινώνητον εἶναι τὴν φύσιν, καὶ ἐνδαπανᾶσθαι τῷ ἐτέρῳ τὸ ἕτερον, εἰ ἐν ἀλλήλοις ἀμφοτέρω ἢ μετ' ἀλλήλων γένοιτο.

non convenire et sociari possit, alterumque ab altero absumatur, si in se invicem utraque vel una simul fuerint.

Πῶς οὖν ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ φθίρεται, καὶ πῶς ἐν τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ὧν, εἰς τὸ διηνηκέξ ἀντέχει μὴ δαπανώμενος, εἴπερ ἡ τοῦ πυρὸς πρὸς τὸ ὕδωρ ἰδιότης καὶ ἐν τῇ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον διασώζεται σχέσει, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος; Ἄλλ' οὐτε γῆς πρὸς ἀέρα κοινωκίαν ὁ λόγος; βλέπει· ἡ μὲν γὰρ, σταθερὰ καὶ ἐμθριθῆς καὶ ἀντίτυπος καὶ κατωφερῆς καὶ βαρεῖα, τῷ δὲ ἀέρι ἐκ τῶν ἐναντίων ἡ φύσις. Ὅμοιος τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ἐν τῇ ἐναντιότητι τῶν χρωμάτων εὐρίσκαται. Καὶ τῷ τριγώνῳ τὸ περιφερὲς μὴ ταῦτον εἶναι συντίθεται· ἐκεῖνο γὰρ ἐστὶν ἐκότερον ἐν τῷ λόγῳ τοῦ σχήματος, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τὸ ἕτερον. Ἐπὶ δὲ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεοῦ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ, κατὰ τί βλέπει τὴν ἐναντίωσιν, οὐκ εὐρίσκα. Ἀγαθότης μία, σοφία, δικαιοσύνη, φρόνησις, δύναμις, ἀφθαρσία, τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τῆς ὑψηλῆς ἐστὶ σημασίας, ἐφ' ἑκατέρου ὡσαύτως λέγεται, καὶ τρόπον τινὰ ἐν τῷ ἐτέρῳ τὸ ἕτερον τὴν ἰσχὴν ἔχει. Ὁ τε γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ποιεῖ, ὁ τε Μονογενῆς δύναμις ὧν τοῦ Πατρὸς, ἐν ἑαυτῷ τὸ πᾶν κατεργάζεται. Τίνα τοίνυν χρεῖαν πληροῦ πῦρ τε καὶ ὕδωρ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐπὶ Υἱοῦ τε καὶ Πατρὸς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλόγησις, καὶ τίς ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος καὶ ἀπόρητος λόγος, ὁ διὰ τούτων ἀποδεικνύμενος; Ἀλλὰ τολμηροῦς ἡμᾶς ὀνομάζει τὴν τε τῆς φύσεως ἐνότητα (α), καὶ τὴν τῶν ὑποστάσεων διαφορὰν παραστήσαντας, καὶ δεινὰ φησὶ παρ' ἡμῶν τολμᾶσθαι, εἰ τοῖς ὑλικῶς ὑποδείγμασι τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ τὸν λόγον προάγομεν. Καλῶς ὁ διορθωτὴς τῶν ἡμετέρων πταισμάτων· καλῶς ἐπικαλεῖ τὴν τόλμαν ἡμῶν τοῖς τὸ Θεῖον διὰ τῶν ὑλικῶν ἐρμηνεύουσι. Τί οὖν περὶ τῶν στοιχείων ἐρεῖς, ὁ σταθερὸς τε καὶ περισκεμμένος; Ἄβλον τὴν γῆν, νοητὸν τὸ πῦρ, ἀσώματον τὸ ὕδωρ, ἔξω τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως τὸν ἀέρα. Οὕτω συντέτακται σοὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἡ διάνοια, οὕτω πανταχόθεν ἔξυωπεῖς, ἄληπτον τοῖς ἀντιτεταγμένοις διεξάγων τὸν λόγον, ὡς μὴ βλέπειν ἐν σεαυτῷ τὰ κατὰ τῶν κατηγορουμένων ἐγκλήματα; Ἡ σοὶ μὲν διὰ τῆς ὕλης τὸ

A nos Eunomii argumentatio, ipsa veritatis dogma confirmat, nullam esse secundum naturam differentiam testificans, quia in nominibus nulla immutatio, sive discrepantia cernatur. Quod si in his nominibus, geniti scilicet et ingenti, essentiae discrimen ponitur, sicut in igne et aqua, sicque putat nomina, per similitudinem eorum quae in exemplis dicta sunt, inter se affici, sicut in igne et aqua inter se invicem: rursus hic horribilis blasphemia etiam tacentibus nobis manifestabitur. Ignis enim et aqua corruptivam inter se naturam habent, et fortasse alterutrum in altero dum sit, victoria exsuperantis corrumpitur. Si igitur ingenti naturam cum natura Unigeniti dissidere docet, omnino etiam hanc corruptivam contrarietatem ob essentialium differentiam inesse ex consecutione dat: ita ut propterea natura ipsorum minialtero absumatur, si in se invicem utraque vel

Quomodo igitur in Patre Filius non corrumpitur, et quomodo Pater qui est in Filio in perpetuum resistit non absumptus, siquidem proprietas ignis ad aquam, etiam in ea quae est geniti cum ingenito relatione servatur, sicut ait Eunomius? Sed neque eam quae est terrae cum aere communionem sermo spectat, siquidem terra stabilis, solida, renitens, gravis, deorsum tendens, aeri vero ex contrariis natura inest. Similiter album et nigrum in colorum contrarietate invenitur. Et circumlum cum triangulo non idem esse consentitur. Illud enim esse alterutrum in ratione figurae, quod non est alterum. At in Deo Patre et Deo unigenito Filio secundum quid contrarietatem respicit non invenio: una bonitas, sapientia, iustitia, prudentia, potentia, immortalitas et alia omnia quaecunque sunt excelsae significantiae, in utroque eodem modo dicuntur, et quodam modo in altero alterum robur habet. Nam et Pater per Filium omnia facit, et Unigenitus, cum sit Patris potentia, in ipso cuncta operatur. Quam igitur vicem implent ignis et aqua ad demonstrationem ejus quae est in Filio et Patre secundum essentiam diversitatis? quoniam robusta illa et inexpugnabilis ratio, quae per hanc demonstratur? Sed nos audaces nominat qui et naturae unitatem, et personarum differentiam astruimus, et gravia dicit nos audere, si materialibus exemplis ad intelligibilem contemplationem sermonem appellimus. Nostorum errorum egregius corrector audaciae et temeritatis nos accusat, quod divinam naturam materialibus exemplis explicemus. Quid igitur de elementis dices qui ita firmus es et circumspectus? immaterialem terram, ignem mente perceptibilem, aquam incorpoream, aerem extra sensibilem comprehensionem. Sic ad scopum tibi ordinata est intelligentia, sic undique acute cernis incomprehensum adversariis educens sermonem, ut non videas in te ipso crimina quae reis obijciuntur? An tibi

(α) Sic supplē ex codice Boico, ἀλλὰ τολμῶ ἡμᾶς ὀνομ. Πατρὸς καὶ Παύλου τὴν τε τῆς φύσεως ἐνότητα.

per exempla a rebus materialibus sumpta essentialium diversitatem præstruendi concedemus? Nos autem qui per exempla quæ a nobis capi possunt, naturæ proprietatem et communionem demonstramus, repudiandi sumus?

Sed Petrus, inquit, et Paulus ab hominibus nominati sunt, propterea in ipsis appellationes potuerunt immutari. Quidnam eorum quæ sunt non est ab hominibus nominatum? te sermonis testem adduco. Si enim nominum immutatio signum et argumentum facis, quod ab hominibus res sint nominatæ, per hoc omnino constiteris omne nomen a nobis rebus quæ sunt inditum esse, ex eo quod non eadem voces et appellationes rerum apud omnes prævaluerint. Ut enim Paulus, qui prius Saulus, et Petrus ex Simone, sic terra et cælum, et aer, et mare, et omnes creaturæ partes non similiter apud omnes nominatæ sunt. Sed aliter quidem apud Hebræos, aliter apud nos, et apud singulos differentibus nominibus appellantur. Si igitur validum est Eunomii argumentum, ob id Petrum et Paulum sic postea vocatos esse præstruentis, quia ab hominibus nomina sunt ipsis imposita; noster prorsus invalescet sermo ex similibus progrediens, qui omnia a nobis esse nominata dicit, propterea quod appellationes secundum gentium differentias penitus immutentur. Quod si omnia sic se habent, neque genitum prorsus neque ingenitum aliter: siquidem hæc etiam sunt ex his quæ nominantur. Etenim eam quæ de subjecto nobis innascitur notionem, sicut nominis formam assumentes, aliquando verbis aliis quod mente conceptum est enuntiamus, res non immutantes, sed voces quibus res nominamus. Nam res ut earum fert natura in seipsis manent, intellectus autem res ipsas attingens, quibus potest verbis sensum suum aperit. Et quemadmodum Petri essentia cum mutatione nominis non commutatur: sic neque aliud quidquam eorum quæ considerantur in nominum differenti varietate permutatur. Quamobrem et ingenii vocem a nobis inditam esse dicimus Patri, vero et primo universorum auctori, nullumque in subjecti significatione fieri detrimentum, si ex alia voce idem cognoscamus. Fas enim est loco ingeniti primum ipsum auctorem appellare; vel Patrem Unigeniti, vel eum qui nulla ex causa subsistit, multaque alia quæ ad eandem intelligentiam pertinent. Quapropter per eosdem sermones quibus adversum nos accusationem instituit, confirmat nostra dogmata, cum dicit, non didicisse nomen quod sit divinæ naturæ significativum. Sed quod quidem ipsa sit edocti sumus; vim autem sive potentiam talis appellationis, qua ineffabilis et indefinita natura comprehenditur, vel non esse omnino asserimus, vel plane nobis esse incognitam. Quare familiares sibi nugæ et fabulas prætermittens, ostendat significativas essentialium appellationes et per nominum discrepantiam subjectum quoque dividat ac divellat. Sed quousque verus est

κατ' οὐσίαν ἀλλότριον κατασκευάζοντι συγχωρήσομεν, ἡμεῖς δὲ διὰ τῶν χωρητῶν ἡμῖν ὑποδειγμάτων τὸ οἰκεῖον τῆς φύσεως ἀποδεικνύοντες ἀπόβλητοι;

Ἄλλ' Πέτρος, φησὶ, καὶ Παῦλος παρὰ ἀνθρώπων κατωνομάσθησαν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μετατεθῆναι τὰς προσηγορίας ἐπ' αὐτῶν δυνατὸν γέγονε. Τί δὲ τῶν ὄντων οὐ παρὰ ἀνθρώπων ὀνόμασαι; Σὲ μάρτυρα τοῦ λόγου προσάγομαι. Εἰ γὰρ τὴν τῶν ὀνομάτων μετάθεσιν σημεῖον ποιῆ τοῦ παρὰ ἀνθρώπων κατωνομάσθαι τὰ πράγματα, συνθήκη διὰ οὗτου πάντως πᾶν ὄνομα παρ' ἡμῶν τεθεῖσθαι τοῖς οὖσιν, ἐκ τοῦ μὴ τὰς αὐτὰς τῶν ὑποκειμένων προσηγορίας παρὰ πᾶσι κεκρατηκέναι. Ὡς γὰρ Παῦλος, ὁ πρότερον Σαῦλος, καὶ Πέτρος ἐκ Σίμωνος, οὕτω γῆ τε καὶ οὐρανός, καὶ ἀήρ, καὶ θάλασσα, καὶ πάντα τὰ τῆς κτίσεως μέρη, οὐχ ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ὀνόμασαι· ἄλλ' ἐτέρως μὲν παρ' Ἑβραίοις, ἐτέρως δὲ παρ' ἡμῖν, καὶ παρ' ἑκάστοις τῶν ἐθνῶν διαφόροις ταῖς προσηγορίαις κατωνομάζεται. Εἰ οὖν ἰσχύει τοῦ Εὐνομίου τὸ ἐπιχείρημα, Πέτρον καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο μετακληθῆσθαι κατασκευάζοντος, διὰ τὸ παρὰ ἀνθρώπων αὐτοῖς τὰς προσηγορίας τεθεῖσθαι, ἰσχύσει πάντως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῶν ὁμοίων ὀρμώμενος, ὁ πάντα παρ' ἡμῶν κατωνομάσθαι λέγων, τῶ πάντων τὰς προσηγορίας κατὰ τὰς τῶν ἐθνῶν διαφορὰς ἐνηλλάχθαι. Εἰ δὲ τὰ πάντα οὕτως, οὐδὲ τὸ γεννητὸν πάντως καὶ ἀγέννητον ἄλλως. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τῶν μετονομαζομένων ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἐγγινόμενον ἡμῖν περὶ τοῦ ὑποκειμένου νόημα, ὡς ὀνόματος τύπον μεταλαμβάνοντες, ἄλλοτε ἄλλοις ῥήμασι τὸ νοητὸν ἐξαγγέλλομεν, οὐχὶ μεταποιούντες τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὰ ῥήματα δι' ὧν ὀνομάζομεν. Τὰ μὲν γὰρ πράγματα καθὼς ἂν ἔχοι φύσεως ἐφ' ἑαυτῶν μένει· ἡ δὲ διάνοια τῶν ὄντων ἀπτημένη, δι' ὧν ἂν γίνηται δυνατὸν ῥημάτων, ἀνακαλύπτει τὸ νόημα. Καὶ ὥσπερ οὐ συμμετεβλήθη τῇ μεταβολῇ τοῦ ὀνόματος ἡ οὐσία τοῦ Πέτρον· οὕτως οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεωρουμένων ἐν τῇ τῶν ὀνομάτων ἐπαλλαγῇ μεταβάλλεται. Διὸ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ φωνὴν παρ' ἡμῶν ἐπιτεθεῖσθαι φαμεν τῷ ἀληθινῷ καὶ πρώτῳ Πατρὶ τῷ τοῦ παντὸς αἰτίῳ, καὶ μηδεμίαν ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ὑποκειμένου γίνεσθαι βλάβην, εἰ ἐξ ἐτέρας φωνῆς τὸ ἴσον γνωρίσοιμεν. Ἐξεστὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ἀγέννητον, πρῶτον αἴτιον αὐτὸν προσεῖπεν· ἢ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, ἢ ἐκ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑφεστηκότα, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὅσα πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν φέρει. Ὡστε καὶ δι' ὧν ἐγκαλεῖ λόγων, κρατύνει τὰ ἡμέτερα δόγματα· ὅτι ὄνομα τῆς θείας φύσεως σημαντικὸν οὐκ ἐμάθομεν. Ἄλλὰ τὸ μὲν εἶναι αὐτὴν ἐδιδάχθημεν, δύναμιν δὲ προσηγορίας τοιαύτης δι' ἧς ἐμπεριλαμβάνεται ἡ ἀφραστός τε καὶ ἀόριστος φύσις, ἢ οὐκ εἶναι καθ' ὅλου φαμέν, ἢ πάντως ἡμῖν ἀγνωστον εἶναι. Ὡστε παρὲς τὴν συνήθη μυθολογίαν, δεικνύτω τὰς σημαντικὰς τῶν οὐσιῶν προσηγορίας, καὶ τῷ παρηλλαγμένῳ τῶν ὀνομάτων συνδιασχιζέτω τὸ ὑποκειμένον. Ἐως δ' ἂν ὁ τῆς Γραφῆς ἀληθεύει λόγος, ὅτι Ἀβραὰμ καὶ Μωσῆς οὐκ ἐχώρησαν τὴν τοῦ ὀνόματος γνώσιν· καὶ ὅτι Θεὸν

οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, καὶ εἶδεν αὐτὸν ἀνθρώπων οὐ-
δεὶς, οὔτε ἰδεῖν δύναται· καὶ ὅτι τὸ περὶ αὐτὸν φῶς
ἀπρόσιτον, καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ πέρασ οὐκ
ἔστιν, ἕως ἄν ταῦτα λαλῆται παρ' ἡμῶν καὶ πιστεῦ-
ται. Πῶς λόγος ὁ περιηψὶν τινα καὶ ἐρμηνεύειν τῆς
ἀορίστου φύσεως διὰ τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας ἐπαγ-
γελλόμενος, ὁμοίος· ἐστὶ τῷ διὰ τῆς ἰδίας παλάμης
πᾶσαν ἐκπεριλαμβάνειν οἰομένῳ τὴν θάλασσαν; ὁ γὰρ
ἐστὶ χειρὸς κοτύλη πρὸς πέλαιος ὄλου, τοῦτο πᾶσα
δύναμις λόγων πρὸς τὴν ἀφραστον καὶ ἀπεριληπτον
φύσιν.

totum pelagus, hoc omnis sermonis vis sive potentia ad ineffabilem et incomprehensibilem natu-
ram.

Ταῦτα δὲ φάμεν, οὐχ ὡς ἀρνούμενοι τὸ ἀγεννήτως
εἶναι τὸν Πατέρα, οὐδ' ὡς μὴ συντιθέμενοι τῷ γεννη-
τὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεόν. Ἄλλὰ καὶ οὗτος γεγέν-
νηται, κάκεινος οὐ γεγέννηται. Τί δὲ κατὰ τὴν φύσιν
ἐστὶν ὁ δίχα γεννήσεως ὢν καὶ γεγενῆσθαι πεπιστευ-
μένος, ἐκ τῆς τοῦ γεννηθῆναι καὶ μὴ γεννηθῆναι ση-
μασίας οὐκ ἐδιδάχθημεν. Εἰπόντες γὰρ ὅτι οὗτος ἢ
γεγέννηται, ἢ οὐ γεγέννηται, διπλῆν ἐντυπούμεθα διὰ
τῶν εἰρημένων διάνοιαν· τῷ μὲν δεικτικῷ τοῦ λόγου
πρὸς τὸ ὑποκείμενον βλέποντες, τῷ δὲ Γεγέννηται, ἢ
οὐ γεγέννηται, τὸ τῷ ὑποκειμένῳ προσθεωρούμενον
διδασκόμεθα. Ὡς ἄλλο μὲν τι περὶ τοῦ ὄντος νοεῖν,
ἄλλο δὲ τι περὶ τοῦ ἐπιθεωρούμενου τῷ ὄντι. Ἄλλὰ
καὶ παντὶ ὀνόματι τῷ περὶ τὴν θεῖαν λεγομένῳ φύσιν,
τὸ ἐστὶ πάντως συνυπακούεται, ὅσον δίκαιος, ἀφθαρ-
τος, ἀθάνατος τε καὶ ἀγέννητος, καὶ εἰ τι ἕτερον λέ-
γεται, κἂν μὴ τῇ φωνῇ συμπαρομαρτοῦν τύχη τὸ
ῥῆμα τοῦτο. Ἄλλ' ἡ διάνοια πάντως τοῦ φθεγγομένου
καὶ τοῦ ἀκούοντος, τῷ ἐστὶ προσαπαρτιζέει τὸ ὄνομα,
ὡς εἰ μὴ τοῦτο προσκείτο, κατὰ κενοῦ τὴν προσηγο-
ρίαν πίπτειν· ὅσον (χρεῖταιτο γὰρ ἐν ὑποδείγματι παρα-
στῆσαι τὸν λόγον), εἰπόντος τοῦ Δαβὶδ, ὅτι Ὁ Θεὸς
κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος· εἰ μὴ
συνυπακούοιτο τῶν κατελιγμένων ὀνομάτων ἐκάστῳ
τὸ ἐστὶ, ματαία δόξα καὶ ἀνυπόστατος ἢ τῶν προ-
σηγοριῶν ἀπαριθμησις, πρὸς οὐδὲν ὑποκείμενον ἐρει-
δομένη· συνυπακουόμενου δὲ τοῦ ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν
ὀνομάτων, ἰσχύσει πάντως τὰ εἰρημένα περὶ τὸ ὄν
θεωρούμενα. Ὡσπερ τοίνυν εἰπόντες ὅτι κριτὴς ἐστὶ,
διὰ μὲν τῆς κρίσεως, ἐνεργείαν τινα περὶ αὐτὸν
ἐνοήσαμεν· διὰ δὲ τοῦ ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὸν
νοῦν ἐπεβάλομεν, σαφῶς διδασκόμενοι διὰ τούτων,
μὴ τὸν αὐτὸν νομίζειν τῇ ἐνεργείᾳ, τὸν τοῦ εἶναι λό-
γον. Οὕτως καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι γεννητὸς ἢ ἀγέν-
νητὸς ἐστὶ, μερίζομεν πρὸς διπλῆν ὑπόληψιν τὴν διά-
νοιαν· διὰ μὲν τοῦ ἐστὶ νοούντες τὸ ὑποκείμενον, διὰ
δὲ τοῦ γεννητὸς ἢ ἀγέννητος, τὸ προσὸν τῷ ὑπο-
κειμένῳ καταλαμβάνοντες. Καθάπερ τοίνυν κριτὴν ἢ
μακρόθυμον παρὰ τοῦ Δαβὶδ εἶναι τὸν Θεὸν διδαχθέν-
τες, οὐ τὴν θεῖαν οὐσίαν, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν
θεωρούμενων ἐμάθομεν· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, τὸ μὴ
γεγενῆσθαι ἀκούσαντες, οὐ τὸ ὑποκείμενον διὰ τῆς
ἀπεμφάσεως ἔγνωμεν· ἀλλὰ τί οὐ χρή περὶ τὸ ὑπο-
κείμενον νοεῖν ὠδηγήθημεν. Τὸ δὲ κατ' οὐσίαν ὁ τί

A Scripturæ sermo qui dicit, quod Abraham et Mo-
ses non nominis habuerunt cognitionem, et quod
Deum nemo vidit unquam ¹⁷, et novit ipsum nul-
lus hominum, neque videre potest ¹⁸: quodque cir-
cum ipsum lux inaccessibilis et majestatis ejus
comprehensio non est, quandiu hæc proferuntur
a nobis atque creduntur. Quomodo sermo qui
aliquam de infinita natura per nominis significan-
tiam, comprehensionem et interpretationem polli-
ceatur, similis est ei qui propria manu omne putat
complecti mare? quod enim est manus vola ad

Hæc vero dicimus, non quod inficemur Patrem
modo ingenito esse; neque ut non assentiamur
B Unigenitum Deum, genitum esse. Sed et hic geni-
tus est et ille non genitus. Quid autem secundum
naturam est quod sine generatione et genitum esse
creditur, ex significatione geniti et non geniti non
sumus edocti. Cum enim dicimus, hic vel genitus
est, vel non est genitus, duplicem informamus per
hæc dicta intelligentiam: demonstrativo quidem
pronomine, ad subjectum respicientes, verbo vero
genitus est, vel non genitus est, id quod in subjecto
consideratur docemur. Ita ut quid aliud quidem
de eo quod est intelligamus, aliud vero de eo quod
consideratur, in eo quod est. Quinetiam in om-
ni nomine quod de divina natura dicitur, sem-
per subauditur omnino hoc verbum est, ut justus,
incorruptus, immortalis et ingenitus, et si quid aliud
dicitur, etiamsi hoc verbum, nempe est, voce non
enuntietur. Sed intelligentia et mens loquentis et
C audientis nomen adaptat verbo est, ita ut nisi hoc
adjectat, incassum appellatio cadat. Verbi gratia
(præstat enim orationem exemplis animo repræ-
sentare) cum dixit David, quod *Deus judex justus
et fortis, et longanimis* ¹⁹; nisi subaudiatur in
quoque nominum quæ hoc versiculo comprehen-
duntur, verbum est, vana opinio, et quæ nequit
subsistere appellationum enumeratio, cum nullo
subjecto sit fulta et innixa. Si vero in singulis no-
minibus his subaudiatur verbum est, vim certe
habebunt ea quæ dicta sunt cum in eo quod est
considerantur. Quemadmodum enim cum dicimus
D quod judex est, per judicium quidem operationem
quamdam in ipso intelleximus; per verbum vero
est, ad subjectum mentem appulimus, aperte per
hæc edocti, non eandem esse existimare actus et
essentiæ rationem. Sic etiam ex eo quod dicimus,
quod genitus est, vel ingenitus, in duplicem notio-
nem intelligentiam nostram partimur; nam per
verbum est, intelligimus subjectum; et per genitum
vel ingenitum, id quod adest subjecto comprehen-
dimus. Quemadmodum igitur judicem, vel longani-
mem esse Deum a Davide cum docti sumus, non divi-
nam essentiam, sed eorum aliquid quæ in ipsa consi-
derantur didicimus: sic et his non genitum esse

¹⁷ Joan. 1, 18. ¹⁸ 1 Tim. vi, 16. ¹⁹ Psal. cxliv, 8.

audientes, non subjectum per hanc declarationem A novimus, sed aliquid quod non oportet de subjecto mente concipere inducti sumus : quod autem secundum essentiam quidam tandem est nihilominus in obscuro manet. Sic etiam cum sancta Scriptura reliqua divina nomina de eo quod est enuntiat, ipsum vero innominabile Mosi tradit. Qui ergo naturam ejus quod est aperire se profitetur, neutiquam ea quæ sunt de eo quod est explicet, sed ipsam suis verbis si potest nobis explanet naturam. Quodcumque enim nomen dixeris, est de eo quod est ; non illud est : bonus, ingenuus, sed quod est a nullo horum deseritur. Hujus igitur qui est bonus et qui est ingenuus, sicuti est definitionem qui redditurum se pollicetur, vanus fuerit, dum ea quæ in eo quod est considerantur, sermone tractat, de ipsa vero essentia, quam oratione explicare pollicetur ne verbum quidem. Nam ingenite esse unum est eorum quæ in eo qui est considerantur. Alia enim oratio quæ dicit esse ; alia vero quæ ait quodam modo esse. Quod hucusque est ineffabile, nec per ea quæ dicta sunt explicabile. Prius igitur nobis essentia nomina manifestet: tum demum appellationum fallacis naturam dividat. Donec enim quod queritur manet non expressum, incassum hæc de nominibus ab

Talis igitur robustior illa Eunomii ansa adversus veritatem, cum multa in hac parte scriptionis dogmata silentio sint præterita. Nam mihi quidem videtur eos decere qui in hoc armorum curriculo versantur adversus veritatis hostes, ut contra eos quidem armentur qui speciosa quadam mendacii probabilitate muniti esse videntur; minime vero sermonem contaminare in cadaverosis ac putidis aliorum notionibus. Nam putare omnia quæ essentia ratione unita sunt omnino etiam corporeæ corruptioni alligata esse : hoc enim quod hac in parte ait, ut cadaverosam graveolentiam libens transgrediar : cujusvis puto mentem habentis, in promptu conspiciere est, quod mortuum est et collapsum in ejus oratione. Quis enim ignorat infinitam esse humanarum animarum multitudinem, unam vero essentiam omnibus subjici; et quod in ipsis est subjectum, a corporum labe et corruptione alienatum esse, Ita ut etiam parvulis notus sit sermo? quod corpora non quia sint inter se ejusdem essentia corrumpuntur et dissolvuntur, sed quia compositam indepta sunt naturam. Alia enim compositi, alia subjecti essentia ratio. Quare dicere quod corpora quæ sunt ejusdem substantia corruptioni sunt obnoxia, verum est, conversio autem verum non habet. Quod quidquid est ejusdem substantia, hoc sit omnino corruptibile : sicut ostenditur in animis, quorum una est essentia, comitanti tamen essentia interitus non inest. Quod vero de animis definivimus, id etiam de omni intellectuali substantia quæ in creatura spectatur, vere et proprie dici potest. Non enim, ut vult Eunomius, a Paulo collectæ voces virtutum transmundanarum naturas aliquas inter se differentes et disparces significant, sed appellationum significantia

ποτέ ἐστιν, οὐδὲν ἦττον ἐν ἀδήλῳ μένει· οὐτως καὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς τὰ μὲν λοιπὰ τῶν θεῶν ὀνομάτων κατὰ τοῦ ὄντος κατηγορούσης, αὐτὸ δὲ τὸ ὄν ἀκατονόμαστον τῷ Μωσῇ παραδίδωσιν. Ὁ τοίνυν τοῦ ὄντος ἐκκαλύπτων τὴν φύσιν, μὴ τὰ περὶ τὸ ὄν διεξίετω, ἀλλ' αὐτὴν ἡμῖν φανερωτὴν δι' ὧν λέγει τὴν φύσιν. Πᾶν γὰρ ὃ τί περ ἂν εἴπῃς ὄνομα, περὶ τὸ ὄν ἐστίν, οὐκ ἐκεῖνός ἐστιν ἄγαθός, ἀγέννητος, ἀλλὰ τὸ ἐστίν, ἐκάστου τούτων οὐκ ἀπολείπεται. Τοῦτου τοίνυν τοῦ ὄντος ἀγαθοῦ, καὶ ὄντος ἀγεννήτου, καθὼς ἔστι, τὸν λόγον τις ἀποδώσειν ἐπαγγελάμενος, μάταιος ἂν εἴη· τὰ μὲν ἐπιθεωρούμενα λέγων· αὐτὴν δὲ ζωπῶν τὴν οὐσίαν ἦν ἐρμηνεύειν τῷ λόγῳ κατεπαγγέλλεται. Τὸ γὰρ ἀγεννήτως εἶναι, ἐν τῶν ἐπιθεωρουμένων ἐστὶ τῷ ὄντι. Ἄλλος δὲ τοῦ εἶναι, καὶ ἄλλος τοῦ πῶς εἶναι ὁ λόγος. Ὁ μέχρι τοῦ νῦν ἄρρητόν τε καὶ ἀνερμήνευτον ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστίν. Οὐκοῦν φανερωσάτω πρότερον ἡμῖν τὰ τῆς οὐσίας ὀνόματα· καὶ τότε τῇ παραλογίᾳ τῶν προσηγοριῶν διατεμνέτω τὴν φύσιν. Ἔως δ' ἂν ἀνεκφώνητον τὸ ζητούμενον μένη, μάτην αὐτῷ τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων τετεχνολόγηται, τῶν ὀνομάτων οὐκ ὄντων.

ipso artificiose excogitata fuerint, cum non sint nomina.

Ἡ μὲν οὖν ἰσχυροτέρα τῶν Εὐνομίου κατὰ τῆς ἀληθείας λαβή, τοιαύτη, πολλὴν κατὰ μέρος τοῦτο τῆς λογογραφίας σιωπηθέντων δογμάτων. Δοκεῖ γὰρ μοι πρέπειν τοῖς τὸν ἐνόησαν τοῦτον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας τρέχουσιν δρόμον, πρὸς τοὺς πεφραγμένους ποσῶς τῇ πιθανότητι τοῦ ψεύδους ὀπλιζέσθαι· τοῖς δὲ νεκροῖς καὶ οὐδωδοῖσι τῶν νοσημάτων, μὴ ἐμμολύνειν τὸν λόγον. Τὸ γὰρ οἰεσθαι πάντα ἔσα τῷ τῆς οὐσίας ἦνται λόγῳ, πάντως καὶ ἐν σωματικῇ φθορᾷ συνεζεύχθαι (τοῦτο γὰρ, ὃ ἐν τῷ μέρει τοῦτῳ φησὶν, ὡς νεκρῶδη δυσωδίαν, ἐκὼν ὑπερβήσομαι), παντὸς οἶμαι τοῦ νοῦν ἔχοντος ἕκ τοῦ προχείρου κατιδεῖν δυναμένου τὸ τεθνηκός τε καὶ διαπεπτωκός τοῦ λόγου. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πλήθος μὲν ἀπειρον τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ ψυχῶν, οὐσία δὲ πάσαις ὑπόκειται μία· καὶ τὸ ὑποκειμένου ἐν αὐταῖς ἡ τῆς σωματικῆς διαφθορᾶς ἠλλοτριῶται; Ὡστε νηπίοις φανερόν εἶναι τὸν λόγον, ὅτι τὰ σώματα οὐ διὰ τὸ ὁμοούσια εἶναι ἀλλήλοισι, διαφθείρεται τε καὶ διαλύεται· ἀλλὰ διὰ τὸ σύνθετον εἰληφέναι τὴν φύσιν. Ἄλλος δὲ τοῦ συνθέτου, καὶ ἕτερος τοῦ ὑποκειμένου τῆς οὐσίας λόγος· ὥστε τὸ μὲν ὁμοούσια τὰ φθαρτὰ σώματα λέγειν, ἀληθές ἐστιν, ἡ δὲ ἀναστροφή τὸ ἀληθές οὐκ ἔχει· πᾶν τὸ ὁμοούσιον, τοῦτο καὶ φθαρτόν ἐστι πάντως. Ὡς ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἀποδείκνυται, ὧν καὶ οὐσία μία, καὶ φθορὰ τῇ κοινότητι τῆς οὐσίας οὐ πρόσσεστιν. Ὁ δὲ περὶ τῶν ψυχῶν ἀποδοθεὶς λόγος, καὶ περὶ πάσης νοερᾶς ὑποστάσεως τῆς ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένης οἰκείως ἂν ἔχοι. Οὐ γὰρ καθὼς Εὐνόμιος βούλεται, αἱ παρὰ τοῦ Παύλου κατελεγμένα φωνὰ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων φύσεις τινας ἀλλήλων παρηλλαγμένας σημαίνουσιν· ἀλλ' ἡ τῶν προσηγοριῶν σημασία σαφῶς ἐνδείκνυται, τὸ μὴ φύσεων διαφορᾶς, ἀλλὰ τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς τὰς ποικιλίας τῶν ἐνεργειῶν ἰδιότητα τῷ λόγῳ παρίστασθαι. Ἀρχαὶ γὰρ, φησί,

καὶ θρόνοι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις, καὶ κυριότητες· ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα τοιαῦτά ἐστιν, ὡς αὐτόθεν παντὶ πρῶτον εἶναι, τὸ κατ' ἐνεργείας τινὸς τετάχθαι τὰ σημαίνοντα. Τὸ γὰρ ἄρχειν, καὶ τὸ ἐξουσιάζειν, καὶ τὸ κυριεύειν, καὶ τὸ θρόνον εἶναι τινος· ταῦτα πάντα οὐκ ἂν ὁ λελογισμένος εἰς οὐσιῶν διαφορὰς ἐπαγάγη, προδήλως τῆς ἐνεργείας ὑφ' ἐκάστου τῶν ὀνομάτων σημαίνοντος. Ὡστε ὁ λέγων φύσεων διαφορὰς ἐν τοῖς κατειλεγμένοις ὀνόμασι παρὰ τοῦ Παύλου σημαίνεσθαι, φρεναπατᾶ ἐαυτὸν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, μὴ εἰδὼς μήτε ἂ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιούται, σαφῶς ἐνδεικνυμένης τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας, ὅτι ἀξωμάτων τινῶν διαφορὰς ὁ Ἀπόστολος ἐν ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν οἶδεν, οὐκ οὐσιῶν ἰδιότητος διὰ τῶν ὀνομάτων ἐνδείκνυται.

A aperte demonstrat non naturarum differentias, sed celestis militiæ varias functionum, muneris, sive operationum proprietates oratione significari. Principatus enim, inquit, et throni, et dominationes, et potestates, et virtutes : hæc autem nomina talia sunt, ut inde cuivis perspicuum esse possit, ea quæ significantur ordinata esse ad aliquam muneris functionem. Nam principatum tenere, habere potestatem, dominari, et thronum esse sive solium alicujus : hæc omnia qui ratione expenderit, non ad essentialium differentias reduxerit, cum aperte functio muneris in quoque nomine significetur. Quare qui dicit naturarum differentias in illis a Paulo collectis nominibus significari, seipsum seducit, ut loquitur Apostolus ²⁹, neque sciens quæ dicit, neque de quibus affirmat, quia aperte nominum significantia demonstrat, quod Apostolus per hæc nomina quarumdam dignitatum differentias in intellectualibus virtutibus novit, non essentialium proprietates ostendit.

²⁹ 1 Tim. 1 7.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Η΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER OCTAVUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΟΓΔΩΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ δὲ ἡ λόγος τὴν παρὰ τῶν αἱρετικῶν βλασφημίαν, τῶν ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Μονογενῆ Λεγόντων, καὶ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν, πάνυ θαυμαστῶς ἀνατρέπει, καὶ οὐ πρόσφατον, ἀλλ' ἐξ ἀίδιου τὸν Υἱὸν ὄντα δεικνύσιν, ἐκ τε τοῦ τῷ Μωϋσεὶ εἰρηκέναι. Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, τῷ δὲ Μανωῆ, ἵνα τί ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτο ἐστὶ θαυμαστόν. Πρὸς τοῦτοις καὶ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν φησιν, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαίας, Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς, Ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἁεὶ ἦν· καὶ μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος ἔχοντα· εἰδωλολάτρεις δὲ τοὺς πρόσφατον ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν λέγοντας ἀποδεικνύσιν. Ἐν οἷς καὶ τὸ ἀπαύρασμα τῆς δόξης, καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως παγκάλως διερμηνεύει.
- β'. Εἶτα τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως διεξίωγ, δεικνύσιν τὸ ἀγαθὸν βούλημα ἐξ ἀίδιου ὄν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχων, καὶ καθάπερ τῇ φλογὶ ἢ αὐγῇ, καὶ τῷ ὀφθαλμῷ ἢ τοῦ ὄραν ἐνέργεια, συμφυῆς οὕσα τῇ βουλήσει.
- γ'. Εἶθ' οὕτως τὰ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὡς προεξετασθέντα πυρδραμῶν, τὸ περὶ τῆς γεννήσεως σημαίνοντα διέξεισι, διαφόρους εἰπὼν γεννήσεις ἐξ ὕλης, καὶ τέχνης, καὶ οἰκοδομημάτων, καὶ τῆς ἐκ τῶν ζώων διαδοχῆς, τῶν τε ἐξ ἀποβόλας, ὡς ἐξ ἡλλοῦ καὶ ἀκτίου, λαμπάδος καὶ αὐγῆς, ἀρωμάτων καὶ μύρων, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ποιότητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ τοῦ λόγον, καὶ τὸν ἀπὸ σήψεως ξύλων, καὶ πυρὸς συμπιλήσεως, καὶ ἐτέρων μυρίων παρσώφως διελέλυθεν.
- δ'. Πρὸς τοῦτοις τὴς περὶ Θεοῦ ἐνεργείας ἐκ τῶν ἀνθρώπων δεικνύσιν ὑποδείγματα· καὶ γὰρ

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI OCTAVI.

1. Octavus liber illam hæreticorum blasphemiam, Unigenitum ex non existentibus esse : et erat, quando non erat, plane mirabiliter everit, Filiumque non esse recentem, sed ab æterno demonstrat ex illo Moysis : Ego sum, qui sum. Et ex illo ad Manue : Quid quæris nomen meum, quod est admirabile? Adhæc David ait : Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt. Et Isaias : Ego sum Deus primus, et ego post hæc. Et Evangelista : In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, principii et finis æters. Addit idololatras eos esse, qui Filium nuperum esse, et ex non entibus exstitisse tradunt ; ubi etiam de splendore gloriæ, et de caractere substantiæ perquam pulchre disserit.
2. Voluntatem Patris de generatione Filii explicans ostendit id quod ex bona voluntate venit, nempe Filium, ab æterno Patri inexistere, et coexistere ; et ut flammæ fulgorem, et oculo videndi facultatem : ita Filium voluntati illi cognatum et naturaliter coexistentem esse.
3. Postea ea, quæ sunt de substantia Filii tanquam prius discussa, prætercurrentes, generationis significantiones explinat ; varias scilicet generationes esse : ex materia, ex arte et ædificiis, ex animalium successione et ex emanatione, ut ex sole et radio ; ex lampade et splendore, ex aromatibus et unguentis, et ex ipsorum qualitibus seu evaporationibus ; ex mente et ratione, ex putredine lignorum, ex ignis condensatione. et ex aliis sexcentis.
4. Adhæc operationes Dei humanis exemplis declarat : etenim quod sunt manus et pedes, et reliquæ cor-

poris partes, quibus homines aliquid efficiunt; illud loco omnium Deo est sola voluntas. Ita etiam se generationis differentia habet: idcirco Unigenitus appellatus est, quod ut generatio ejus cum nulla aliarum communionem habeat: sed cum splendor gloriæ et odor unguenti vocetur, ipso nomine conjunctionem et coæternitatem naturæ suæ cum Patre præ se fert.

5. Ostendit Creatoris et Unigeniti hypostasin non habere initium, instar rerum creatarum, prout Eunomius censebat: sed esse initii expertem, et æternam: Unigenitoque neque ratione substantiæ, neque ratione nominum ullam cum creaturis communionem intercedere; sed ab æterno cum Patre existere, quemadmodum liber panaretus, sive Ecclesiasticus, testatur; temporumque initium, finem et medium esse: multisque de Unigeniti divinitate et æternitate, præterea de animabus, de angelis, de vita et morte disputatis, libro finem imponit.

Eunomii quoque valida rationum firmamenta ita se habent. Ego autem, cum ea quæ pollicitus fuerat argumentorum roborata ita cariosa et invalida sint oratione demonstrata, reliqua silentio præterire arbitror oportere, quia, valentioribus reliquis prostratis argumentis, alia simul eadem virtute profligantur: quemadmodum in bellis usu venit, cum pars aliis potentior occubuit, reliqua pars exercitus nullo deinceps in pretio a victoribus habetur. Sed caput blasphemiarum quod in sequenti orationis serie proponitur, non sinit me tacere. Nam ex eo quod non est, ad id quod est, Unigenitum prodiisse, hoc certe horribile, Deumque negari: omnique impietate magis fugiendum Eunomii dogma, nunc in consequenti sermone molitur. Sed quoniam omnibus hoc errore incantatis, in lingua promptum est ad præstruendum Unigenitum, qui omnem creaturam ex nihilo creavit, ex eo quod ante non erat, esse: quod nempe dicunt: Si erat, non est genitus; et si genitus est, non erat. Ac propterea huic errori ex hujusmodi multum accessit auxilii: quandoquidem illi qui animo sunt imbecilliore, hac apparente et superficiali probabilitate angustiis urgentur, et ad consentiendum huic blasphemiarum pertrahuntur, necesse est radicem amaritudinis hujus placiti non præterire: ne, sicut ait Apostolus (a), sursum crescens molesta inturbet. Ac primum quidem hunc in seipso sermonem considerandum esse dico, sine respectu ad eam quæ ad disquisitionem et confutationem eorum quæ

Veræ divinitatis unum indicium et insigne sanctæ Scripturæ sermo indicat, quod Moses voce cœlitus emissa didicit, cum audivit eum qui dixit: *Ego sum qui sum*¹. Ergo hoc solum numen esse arbitramur, quod secundum æternitatem et infi-

δ χεῖρες, καὶ πόδες, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος, μεθ' ὧν οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦσι, τοῦτο ἀντὶ πάντων ἐπὶ Θεοῦ μόνον τὸ βούλημα ὑπάρχει. Οὕτω δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς γεννήσεως παρηλλαγμένον τυγχάνει· διὸ καὶ Μονογενῆς προσηγόρεται, διὰ τὸ μηδεμίαν κοινωρίαν ἐτέρας γεννήσεως· ἢ ἔχειν τὴν κτίσιν· ἀλλ' ἀπαύρασμα δόξης, καὶ ὁσμὴ μύρου λεγόμενος, τὸ συνημμένον καὶ συναϊδιον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φύσεως δεικνύσιν.

ε'. Εἶτα τὴν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Μονογενοῦς ὑπόστασιν οὐκ ἀρχὴν ἔχειν, ὡς περὶ καὶ τὰ δημιουργήματα, ὡς ὁ Εὐνομιὸς φησὶν, ἀλλ' ἀναρχον καὶ ἀίδιον, καὶ μηδεμίαν κοινωρίαν, μήτε ἀπὸ τῆς οὐσίας, μήτε ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τὸν Μονογενῆ πρὸς τὴν κτίσιν ἔχοντα, ἀλλ' ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ συνόντα, καθὼς ἡ παράστος λέγει Σοφία, ἀρχὴν τε καὶ τέλος καὶ μεσότητα χρόνων ὄντα· πολλὰ τε περὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος καὶ αἰδιότητος, ἐτι τε περὶ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων, καὶ ζωῆς, καὶ θανάτου εἰπόν, τὸν λόγον πληροῖ.

Τὰ μὲν ἰσχυρὰ τῶν τοῦ Εὐνομίου τοιαῦτα. Ἐγὼ δὲ τῶν ἐν ἐπαγγελίᾳ δυνάμεων οὕτω σαθρῶν τε καὶ ἀνυποστάτων ἐπιδειχθέντων τῷ λόγῳ, σιωπᾶν οἶμαι δεῖν ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων, τοῖς κατὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐλέγχοις καὶ τῶν ἄλλων τῇ δυνάμει συναπελεγχθέντων· καθάπερ ἐπὶ τῶν πολλέμων συμβαίνει, τοῦ δυνατωτέρου τῶν ἄλλων καταπεσόντος, μηκέτι τὸ λοιπόμενον τῆς στρατιᾶς ἐν λόγῳ τινὶ τοῖς κεκρατηκόσι τοῦ ἰσχυρότος γίνεσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔβ σιωπᾶν τὸ κεφάλαιον τῆς βλασφημίας ἐν τοῖς ἐφεξῆς τοῦ λόγου προκειμένον. Τὴν γὰρ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τοῦ Μονογενοῦς πάροδον, τοῦτο δὴ τὸ φρικτόν τε καὶ ἄθεον, καὶ πάσης ἀσεβείας φευκτότερον δόγμα τοῦ Εὐνομίου, νῦν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου κατασκευάζεται. Καὶ ἐπειδὴ πᾶσι τοῖς διὰ τῆς ἀπάτης ταύτης γεγορευμένοις, ἔτοιμον ἐπὶ γλώσσης ἐστὶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἐκ μὴ ὄντος εἶναι τὸν Μονογενῆ, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐξ οὐκ ὄντων ποιήσαντα, τὸ λέγειν, εἰ ἦν, οὐ γεγέννηται· καὶ εἰ γεγέννηται, οὐκ ἦν· καὶ πολλὴν ἔχει διὰ τούτων ἡ ἀπάτη τὴν συμμαχίαν, τῶν μικροψυχότερων ἐν τῇ ἐπιπολαίῳ ταύτῃ πιθανότητι στενωχωρουμένων, καὶ πρὸς κατάθεσιν τῆς βλασφημίας ὑπαγομένων· ἀνάγκη μὴ παρελθεῖν τὴν ῥίζαν τῆς πικρίας τοῦ δόγματος· ἵνα μὴ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἄνω φύουσα διοχλήθῃ. Πρῶτον δὲ φημι δεῖν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον κατανοῆσαι, διότι τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης· εἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἐξέτασίν τε καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐκτεθέντων ἐλθεῖν.

nobis est cum adversariis pugnam: tum deum proponuntur esse veniendum.

C "Ἐν γνώρισμα τῆς ἀληθινῆς θεότητος ὁ τῆς ἀγίας Γραφῆς ὑποδείκνυσι λόγος, ὃ διὰ τῆς ἀνωθεν φωνῆς ἐδιδάχθη ὁ Μωσῆς, ἀκούσας τοῦ εἰπόντος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Οὐκοῦν τοῦτο μόνον Θεῶν εἶναι ὡς ἀληθῶς πιστεύειν οἴομεθα δεῖν, ὃ κατὰ τὸ αἰδιὸν τε καὶ ἀ-

¹ Exod. iii, 14.

(a) Videtur alludere ad id quod scribit D. Paulus, II ad Tim. 2: *Sermo eorum ut cancer serpit.*

ριστον εν τῷ εἶναι καταλαμβάνεται· καὶ πᾶν τὸ περι αὐτὸ θεωρούμενον αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει, οὔτε προσγινομένον οὔτε ἀπογινομένον. Ὡστε εἰ τις λέγοι περὶ Θεοῦ, ὅτι πρότερον μὲν ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἢ ὅτι νῦν μὲν ἔστι, πρότερον δὲ οὐκ ἦν, ἐπίσης ἄθεον κρινόμενον τῶν εἰρημένων ἐκότερον· κολοβοῦται γὰρ ὁμοίως δι' ἀμφοτέρων ὁ τῆς ἀϊδιότητος λόγος, καθ' ἑκάτερον μέρος ὁμοίως τῷ ἀνυπάρκτῳ περιχοπτόμενος. Εἰ προσθεωροῖη τις τὸ μὴ ὄν τοῦ ὄντος, εἴτε καταλήγειν τὸ ὄν εἰς τὸ μὴ ὄν ἀποφαίνεται, καὶ οὐδὲν παραμυθεῖται τὴν ἀσθεῖν περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψιν, ἐν πρώτοις ἢ τελευταίοις ἐπιθρυλλούμενον τῷ Θεῷ τὸ ἀνυπάρκτον. Διὰ τοῦτο τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποτε τὸν ὄντως ὄντα κατασκευὴν, ἀρνησίν τε καὶ ἀθέτησιν τῆς ἀληθινῆς θεότητος εἶναι διορίζομεθα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν διὰ τοῦ φωτός ἑαυτὸν τῷ Μωσῆ δειξάς, ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάζει, λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἡσαίας δὲ καθὰ περὶ θρανον τοῦ ἐν αὐτῷ φεγγομένου γενόμενος, ἐκ προσώπου λέγει τοῦ ὄντος, ὅτι Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, ὡς διὰ τούτου νομισθαι καθ' ἑκατέραν ἔννοιαν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀίδιον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν Μανωὲ γενομένη φωνὴ, τὸ ἀπερίληπτον εἶναι διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας τὸ Θεῖον ἐνδείκνυται, ὅτε μαθεῖν ἀξιούντος τοῦ Μανωὲ τὸ ὄνομα ὡς προελθούσης εἰς ἔργον τῆς ἐπαγγελίας ἐπ' ὄνοματος δοξάζη τὸν εὐεργέτην, λέγει πρὸς αὐτόν· *Τί τοῦτο ἔρωτῆς; καὶ αὐτὸ ἐστὶ θαυμαστόν*· ὡς διὰ τούτου μαθεῖν, ὅτι ἐν ἐστὶ σημαντικὸν τῆς θείας φύσεως ὄνομα, τὸ ἀρρήτως περὶ αὐτῆς ἡμῖν θαῦμα κατὰ ψυχὴν ἐγγινόμενον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοῦ λόγοις, τὸ Ἰσον βοᾷ, ὡς πάσης μὲν τῆς κτίσεως ὑπ' αὐτοῦ παραχθείσης εἰς γένεσιν, μόνου δὲ τοῦ Θεοῦ ὡσαύτως αἰεὶ τε ὄντος, καὶ εἰσαεὶ ἐσαμένοντος· ἐν οἷς φησι, *Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι*. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῶν θεοφορουμένων ἀκούοντες, πῶς οὐκ ὁ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστίν, ὡς πρόσφατον τε καὶ ἀλλότριον τῆς ἀληθινῆς θεότητος, τοῖς εἰδωλόατραις προσκυνεῖν καταλείπομεν; Τὸ γὰρ νῦν ὄν, πρότερον δὲ μὴ ὄν, πρόσφατόν ἐστι πάντως καὶ οὐκ ἀίδιον· τὸ δὲ πρὸς τι τῶν προσφάτων ὄραν, δαιμόνων λατρείαν ὁ Μωσῆς ὀνομάζει, λέγων· *Ἐθυσαν δαιμονίους καὶ οὐ Θεῷ θεοῖς οἷς οὐκ ἠδεδισαν οἱ πατέρες αὐτῶν, καιροὶ καὶ πρόσφατοι ἤκασιν*. Εἰ οὖν τὸ πρόσφατον ἐν σεβάσματι, δαιμόνων ἐστὶ λατρεία, καὶ τῆς ἀληθινῆς θεότητος ἠλλοτριώται· ὁ δὲ νῦν μὲν ἐστίν, αἰεὶ δὲ οὐκ ἦν, πρόσφατόν ἐστι καὶ οὐκ ἀίδιον, ἀναγκαιῶς πρὸς τὸ ὄν βλέποντες, τοὺς τὸ μὴ ὄν τῷ ὄντι συνθεωρούμεν καὶ λέγοντας, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, τοῖς θεραπευταῖς τῶν εἰδωλῶν ἐγκαταλέγομεν. Καὶ γὰρ ὁ μέγας Ἰωάννης τὸν μονογενῆ Θεὸν ἰδίῳ καταγγέλλων κηρύγματι, παντοίως τὸν ἑαυτοῦ κατασφαλίζει λόγον, ὡς μὴ τινα πάροδον τὴν τοῦ μὴ εἶναι ὑπόληψιν κατὰ τοῦ ὄντος λαβεῖν. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν, καὶ φῶς ἦν, καὶ ζωὴ καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ πάντοτε ἦν, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε τι τῶν καλῶν οὐκ ἦν, ὁ πάντων τῶν ἀγα-

nitatem in esse deprehenditur: et quidquid in ipso spectatur semper eodem modo se habet, neque in eo sit quidquam vel prius vel posterius. Quare si quis dicat de Deo quod prius quidem erat, nunc autem non est, vel quod nunc quidem est, prius autem non erat: ex æquo impium utrumque doctorum censemus: pariter enim per utrumque æternitatis ratio mutilatur, ab utraque parte a non existente circumcisa. Si quis prospicere velit non ens in ente, vel deficere ens in non ens pronuntiat, hic impiam de Deo opinionem in animis insitam nihil juvat, in primis seu postremis, id quod non existit in Deo, passim asserens. Quapropter eum qui vere est non esse astruere, negationem contemptumque esse veræ deitatis diserte et expressè dicimus. Siquidem ille qui semetipsum per lucem Mosi demonstravit, entem seipsum nominat dicens, *Ego sum qui sum*. Isaias vero tanquam instrumentum ejus, qui in eo loquebatur factus ex persona ejus qui est dicit: *Ego primus et ego post hæc* ¹, ut per hoc secundum utramque notitiam quod æternum est, in Deo intelligatur. Similiter etiam vox illa quæ ad Manoe facta est, Deum esse incomprehensibilem, per nominis significantiam ostendit, quæ cum discere vellet Manoe nomen ejus, ut promissione adimpleta nominatim benefactorem glorificaret, ad eum dicit, *Quid hoc interrogas? et ipsum est admirabile* ², ita ut ex hoc discere liceat, quod unum est divinæ naturæ significativum nomen, quod nempe de ipsa ineffabiliter mentem nostram subito admiratio. Similiter etiam magnus David dum de eo loquitur, idem clamitat: omnem quidem creaturam ab ipso ad generationem adductam fuisse, solum vero Deum eodem modo semper esse, eundemque in perpetuum permanere. In quibus ait: *Tu autem idem es, et anni tui non deficient* ³. Hæc et ejusmodi ex viris Dei spiritu afflatis cum audimus, quomodo id quod ab æterno non est, ut recens et alienum a vera Deitate, idololatris, id est, fictitiorum deorum cultoribus adorandum non relinquimus? Quod enim nunc est, prius autem non erat, recens est omnino nec æternum; intueri autem in aliquid recentium, dæmonum cultum vocat Moses, dicens: *Immolaverunt dæmonibus, et non Deo: diis quos ignorarunt patres ipsorum, novitatesque venerunt* ⁴. Si igitur quod recens est in his quæ coluntur, dæmonum est cultura, et a vera Deitate alienum est: quod autem nunc est, semper autem non erat, recens est et non æternum: necessario nos qui id quod est intuemur, eos qui quod non est cum eo quod est contemplantur, et dicunt quod quondam non erat, idolorum cultoribus annumeramus. Etenim magnus Joannes unigenitum Deum suo præconio annuntians, suum omnibus modis præmunit sermonem, ut nullus sit auditus ad opinionem concipiendam contra id quod est ipsum non aliquando fuisse: dicit enim, *In principio erat,*

¹ Isai. XLV, 5. ² Judic. XIII, 18. ³ Psal. CI, 28.

⁴ Deut. XXXII, 17.

et apud Deum erat, et Deus erat, et lux erat, et vita et veritas, et omnia bona semper erat¹: et nihil unquam quidquam bonorum non erat, qui est omnium bonorum plenitudo, et in sinibus Patris. Si igitur Moses velut veræ Deitatis characterem aliquem nobis lege sanxit, nihil nempe aliud de Deo cognoscere quam hoc solum quod est: hoc enim demonstrat, *Ego sum qui sum*². Isaias autem undique infinitatem entis suo præconio pronuntiat, neque in principio, neque in fine ens in Deo limitatum et definitum intuens. Nam cum dixit: *Ego primus et ego post hæc*³, in neutro æternitatis terminum statuit. Ita ut neque ad principium cernentes, inveniamus signum aliquod a quo esse cœperit, et post quod non erat: neque ad id quod deinceps sequitur intelligentiam appellentes, termino aliquo ejus quod est intercidamus processum in æternum. Cum præsertim David propheta recentem et alienum deum adorare velet⁴: in quorum utrumque non esse æternum, recentem, in eo quod a natura veri

Hæc igitur cum ita se habeant, quidquid ejusmodi per cavillos præstruunt, quod videlicet aliquando non fuerit ille qui vere est, nihil aliud quam transgressionem Christianismi, et ad idolorum culturam reversionem esse definimus. Cum enim evangelista per theologiam undique ex eo quod est, quod non est exterminarit, et per continuam verbi, *erat*, repetitionem, quod non sit, suspicandi occasionem diligenter expunxerit, ipsum vero Unigenitum, et Deum, et Verbum Dei, et Filium Dei, et æqualem Deo, et omnia quæ sunt hujusmodi ubique nominaverit, firmum habemus hoc in nobis iudicium atque immutabile, quod si Deus est unigenitus Deus, semper credendum est ipsum esse Deum qui creditus est. Quinetiam si vere est Deus, semper omnino est, et nunquam non esse comprehenditur. Deus enim, sicut sæpe diximus, si nunc est, et semper omnino fuit: quod si aliquando non fuit, nihil nunc est funditus. Sed quoniam Filium esse unigenitum Deum et in perpetuum permanere, etiam ab inimicis veritatis conceditur: hoc dicimus quod qui semper est in Patre, non secundum unum solum est in ipso, sed secundum omnia quæ Pater esse intelligitur, per omnia est in ipso. Quemadmodum igitur is qui in incorruptione Patris est, incorruptibilis est et in bonitate bonus, et in potestate potens, et in quoque eorum quæ præstantiora in Patre intelliguntur, illud est: sic etiam qui in æternitate Patris est, omnino æternus est. Patris autem æternitas inde dignoscitur, quod videlicet neque ex non ente cœperit, neque in id quod non est desinat. Ergo ille qui omnia quæ sunt Patris habet, atque in omni gloria Patris consideratur, quemadmodum existens in vita Patris sine carentis, finem vitæ non habet: sic in Patre originem non habente, dierum principium non habet, sicut inquit Apostolus⁵, sed et ex Pa-

θῶν τὸ πλήρωμα ὢν, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὢν. Εἰ τοίνυν Μωσῆς μὲν οἶδεν τινα χαρακτηριστῆρα τῆς ἀληθινῆς Θεότητος ἡμῖν νομοθετεῖ, τὸ μὴδὲν ἄλλο περὶ Θεοῦ γινώσκειν, ἢ τοῦτο μόνον ὅτι ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται τὸ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἡσαίας δὲ τὸ πανταχόθεν ἀόριστον τοῦ ὄντος βοᾷ τῷ κηρύγματι, μῆτε δι' ἀρχῆς, μῆτε διὰ τέλους βλέπων τὸ ὄν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὀριζόμενον. Ὁ γὰρ εἶπὼν, ὅτι Ἐγὼ πρῶτος καὶ μετὰ ταῦτα, ἐν οὐθετέρῳ τὸν ὄρον τῆς αἰδιότητος ἴστησιν ὡς μῆτε πρὸς τὴν ἀρχὴν ὀρώντας εὐρεῖν τι σημεῖον ἀπ' οὗ ἐστὶ, καὶ μεθ' οὗ οὐκ ἦν, μῆτε πρὸς τὸ ἐφεξῆς τὴν διάνοιαν ἀνάγοντας, ὄρω τι διὰκόπτειν τοῦ ὄντος τὴν ἐπὶ τὸ ἀίδιον πρόοδον τοῦ δὲ προφήτου Δαβὶδ πρόσφατόν τι καὶ ἀλλότριον θεὸν προσκυνεῖσθαι ἀπαγορεύοντος, ὢν ἐκάτερον ἐν τοῖς δόγμασιν ἐστὶ τῆς αἰρέσεως. Ἐν μὲν τῷ μὴ αἰδίῳ τὸ πρόσφατον, ἐν δὲ τῷ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀπεξενώσῃαι, τὸ ἀλλότριον σαφῶς ἐπιδείκνυται.

impingunt hæreseos dogmata. Nam in eo quod dicunt, Dei abhorrentem, alienum aperte demonstrant.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, πᾶσαν τὴν διὰ τῶν σοφισμάτων κατασκευὴν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποτε τὸν ὄντως ὄντα, οὐδὲν ἄλλο ἢ παράθασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τροπὴν εἰς εἰδωλολατρῖαν εἶναι διορίζομεθα. Τοῦ γὰρ εὐαγγελιστοῦ διὰ τῆς θεολογίας πανταχόθεν ἐξήρσαντος τὸ μὴ ὄν ἐκ τοῦ ὄντος, καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς τοῦ ἦν ἐπαναλήψεως τὴν τοῦ μὴ εἶναι ὑπόνοιαν ἐπιμελιῶς ἐξαιλέσαντος, μονογενῆ δὲ Θεὸν, καὶ Λόγον Θεοῦ, καὶ Ἴδον Θεοῦ, καὶ Ἴσον Θεῷ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατονομάσαντος, πᾶσαν ἔχομεν ταύτην ἐν ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν καὶ ἀμετάθετον, ὅτι ἐὶ Θεός ἐστιν ὁ μονογενὴς Θεός, αἰεὶ χρῆ πιστεῦν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν πεπιστευμένον. Ἀλλὰ μὴν ἀληθῶς ἐστὶ Θεός, αἰεὶ πάντα ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῷ μὴ εἶναι καταλαμβάνεται. Θεός γὰρ, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν, εἰ νῦν ἐστὶ, καὶ αἰεὶ πάντως ἦν, εἰ δὲ ποτε μὴ ἦν, οὐδὲ νῦν ἐστὶν ὄλωσ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν Ἴδον εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν καὶ εἰσαεὶ διαμένειν, καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖται τοῦτό φαμεν, ὅτι ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, οὐ καθ' ἐν μόνον ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ κατὰ πάντα ὅσα νοεῖται ὁ Πατήρ, διὰ πάντων ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ὡς οὖν ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀφθαρτός ἐστι, καὶ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀγαθός, καὶ ἐν τῷ δυνατῷ δυνατός, καὶ ἐν ἐκάστῳ ὢν τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Πατρὶ νοουμένων, ἐκεῖνό ἐστιν οὕτως καὶ ἐν τῷ αἰδίῳ πάντως αἰδίος. Ἡ δὲ τοῦ Πατρὸς αἰδιότης ἐν τῷ μῆτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀρξασθαι, μῆτε εἰς τὸ μὴ ὄν καταλήγειν γνωρίζεται. Οὐκοῦν ὁ πάντως τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, καὶ ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς θεωρούμενος, ὡσπερ ἐν τῷ ἀτελευτήτῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ζωῆς τέλος οὐκ ἔχει· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνάρχῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀρχὴν ἡμερῶν οὐκ ἔχει, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ αἰδιότητι τοῦ Πατρὸς καθορτάται, καὶ τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ, τὸ διὰ πάντων τῆς εἰκόνης ἀπαράλλακτον, πρὸς τὸν οὗ ἐστὶν εἰκὼν, θεωρεῖται. Καὶ ἀληθὴς ὁ λό-

¹ Joan 1, 1 sqq. ² Exod. iii, 14. ³ Isai. xlv, 5. ⁴ Psal. lxxx, 9. ⁵ Hebr. vii, 3.

γος ἐν τούτοις εὐρίσκειται, ὁ εἰπών, ὅτι ὁ Ἑωρακὸς ἄ
 ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλα καὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἀπό-
 στόλου εἰρημένον οὕτως ἂν μάλιστα νοηθῆι, καλῶς
 καὶ προσφυῶς ἔχον, τὸ ἀπαύγασμα εἶναι τῆς δόξης καὶ
 χαρακτηῖρα τῆς ὑποστάσεως τὸν Υἱόν. Τοῖς γὰρ ἀδυ-
 νατοῦσιν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς θεογνωσίας τὸν λογισμὸν
 ἀγαγεῖν διὰ τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας· τούτοις ἐκ τῶν
 τῆ αἰσθῆσει προρραϊνομένων ἐμποιεῖ τινα τοῖς ἀκούου-
 σιν ὁ Ἀπόστολος τοῦ ἀληθοῦς φαντασίαν. Ὡς γὰρ τὸ
 ἥλιακὸν σῶμα ὅλῳ τῷ περιέχοντι κύκλῳ χαρακτηρι-
 ζέται, καὶ ὁ τὸν κύκλον ἰδὼν, ὅλου τοῦ κατὰ τὸ βάθος
 ὑποκειμένου τὴν ὑπόστασιν διὰ τοῦ φαινομένου ἀν-
 ελογίζατο· οὕτως εἶπεν ἐν τῷ μεγέθει τῆς τοῦ Υἱοῦ δυ-
 νάμεως τὸ τοῦ Πατρὸς μεγαλεῖον χαρακτηρίζεσθαι, ἵνα
 ὅσον τοῦτο γινώσκῃται, τοσοῦτον εἶναι κάκεινο πι-
 στεύεται. Καὶ πάλιν ὡς ἐκ παντὸς τοῦ ἥλιακοῦ κύκλου
 τῆ τοῦ φωτὸς λαμπρότι ἀπαυγάζεται· οὐ γὰρ τὸ μὲν τι
 λάμπει, τὸ δὲ ἀλαμπές ἐστι τοῦ κύκλου· οὕτως ὅλη
 ἡ δόξα ἥτις ἐστίν, ὁ Πατήρ, τῷ ἐξ ἑαυτῆς ἀπαυγά-
 σματι, τοῦτ' ἐστι τῷ ἀληθινῷ φωτὶ πανταχόθεν πε-
 ριαυγάζεται. Καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἐστὶν ἡ ἀκ-
 τὶς· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀκτίς, εἰ μὴ ὁ ἥλιος ἦν, οὐ μὴν
 ποτε χωρὶς τῆς ἀπαυγαζομένης ἀκτίνος ἐφ' ἑαυτοῦ
 νοεῖται ὁ ἥλιος· οὕτω τὸ συναφές τε καὶ ἀίδιον τῆς ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Μονογενοῦς παραδιδοῦς ὁ
 Ἀπόστολος, ἀπαύγασμα δόξης τὸν Υἱὸν κατωνόμασε.
 sol esset, nunquam enim sine refulgente radio in
 A tre est, et in Patris æternitate conspicitur, et hoc
 maxime modo quod per omnimodam et invariabi-
 lem imaginis similitudinem, quam habet cum eo
 cuius est imago, spectatur. Et verus in his sermo
 invenitur, qui dixit: *Qui vidit me, vidit et Pa-
 trem* 10. Sed et hoc quod dictum est ab Apostolo,
 sic intelligi potest, præclare et apposite se habens,
 quod nimirum Filius sit splendor gloriæ, et figura
 substantiæ Patris 11. His enim qui minime valent
 ad celsitudinem cognitionis Dei ratiocinationem
 educere per intelligibilem speculationem: ex his
 quæ sensibus occurrunt quamdam veri visionem
 sive imaginationem Apostolus audientibus ingene-
 rat. Ut enim solare corpus toto circumplectente
 circulo figuratur, et qui circumulum vidit, totius sub-
 jecti subsistentiam secundum profunditatem, ex
 B apparente circulo colligit: sic etiam dixit in ma-
 gnitudine potentiæ Filii, Patris magnificentiam
 exprimi, ut quanta hæc cognoscatur, tanta esse
 etiam illa credatur. Ac rursus sicut ex omni solari
 circulo lucis fulgore resplendet: non enim pars
 aliqua lucet, pars vero circuli alia obscura est:
 sic quantacunque est omnis gloria ejus, Pater, ex
 splendore ab ipsa promanante, hoc est vero lu-
 mine, undique circum illustratur. Atque ut ex
 sole quidem est radius: non enim esset radius, nisi
 seipso sol intelligitur: sic conjunctionem et coæ-
 ternitatem existentia Unigeniti a Patre tradens
 Apostolus 12, splendorem gloriæ Filium appellavit.

Τούτων οὖν ἡμῖν οὕτω διηρημένων, οὐκέτ' ἂν τις
 ἀμφιβάλλοι, πῶς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς Μονογενῆς εἶναι
 παπίστευται, καὶ αἰδίως ἐστὶ, κἀν δοκῇ κατὰ τὴν
 πρόχειρον ἔννοιαν μὴ συμβαίνειν ὁ λόγος τῷ λόγῳ, ὁ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἶναι λέγων, τῷ μαρτυροῦντι
 αὐτῷ τὸ αἰδίον. Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἑτέρῳ τὸν λόγον πιστώ-
 σασθαι, δυνατὸν ἂν γένοιτο νοῆσαι τὸ περὶ τούτου
 δόγμα διὰ τινων τῶν κατὰ τὴν αἰσθησιν ἡμῖν γνω-
 ριζομένων. Μηδεὶς δὲ ἐπιπραξέτω τῷ λόγῳ, μὴ
 δυναμένῳ τοιαύτην ἐν τοῖς οὖσιν εὐρεῖν εἰκόνα τοῦ
 ζητουμένου, ἢ διὰ πάντων ἀρκέσει δι' ἀναλογίας
 τινὸς καὶ ὁμοιότητος πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου
 παράστασιν. Βουλόμεθα γὰρ τοὺς λέγοντας πρότερον
 βεβουλησθαι τὸν Πατέρα, εἰθ' οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ
 γενέσθαι Πατέρα, καὶ διὰ τούτου τὸ μεταγενέστερον
 τῷ Λόγῳ κατασκευάζοντας, πείσαι δι' ὧν ἂν γένοιτο
 δυνατὸν ἡμῖν ὑποδειγμάτων, μετάγειν πρὸς τὸ εὐσε-
 βὲς τὴν διάνοιαν· οὕτε γὰρ ἡ ἄμεσος αὕτη συνάφεια
 ἐκβάλλει τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς, ὡς κατὰ τινα φύ-
 σεως ἀνάγκην ἀπροαιρέτως τὸν Υἱὸν ἐσχηκότος·
 οὕτε ἡ βούλησις διίστησι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ὡς τι
 διάστημα μεταξὺ παρεμπύπτουσα. Ὡς μῆτε ἐκβάλ-
 λειν τοῦ δόγματος τὴν ἐπὶ τῷ Υἱῷ βούλησιν τοῦ γεν-
 νήσαντος, ὅσον στενοχωρουμένην ἐν τῇ συναφείᾳ τῆς
 τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἐνόητος, μῆτε μὴν τὴν
 ἀδιάστατον διαλύειν συνάφειαν, ὅταν ἐνθεωρητῆται τῇ
 γεννήσει βούλησις. Τοῦτο γὰρ τῆς βαρεῖας ἡμῶν καὶ
 δυσκινήτου φύσεώς ἐστιν ἴδιον, τὸ μὴ ἐν ταῦτ' πολ-
 λούς παρεῖναι ἡμῖν, καὶ τὸ ἔχειν τι, καὶ τὸ βούλεσθαι·

C His igitur a nobis ita distinctis, non amplius
 quisquam dubitet, quomodo etiam ex Patre Unige-
 nitus esse creditur et æternus est, quamvis videat-
 ur secundum eam quæ primo et in promptu ap-
 paret notitiam, sermo sermoni non convenire, et
 qui ex Patre ipsum esse dicit, et qui æternitatem
 ipsi attribuit. Quod si alio argumento sermonem
 oportet confirmare, intelligi posset hujus assertio-
 nis veritas ex quibusdam quæ sensibus a nobis
 percipiuntur. Nullus autem sermonem risu et ca-
 chinnis excipiat, quod nequeat invenire talem in
 his quæ sunt in rerum natura, ejus quod quæritur
 imaginem, quæ per omnia sufficiat, proportione
 quadam et similitudine propositum representare.
 Volumus enim ut isti qui dicunt prius Patrem vo-
 luisse, deinde sic venisse ad id, ut Pater fieret, et
 per hoc posterioritatem Verbo astruunt, persuasum
 habeant ut ex his quæ possumus in medium proferre
 D exemplis, cogitationem suam ad id quod
 pius est de Deo sentire transferant; neque enim hæc
 immediata conjunctio Patris voluntatem excludit,
 ut quadam necessitate naturæ, et involuntarie Filium
 habeat: neque voluntas Filium a Patre dis-
 jungit, ut intervallum quoddam intermedium in-
 cidens. Quare neque ab hoc dogmate licet exclu-
 dere in Filii generatione voluntatem ejus qui genuit,
 veluti in angustias adductam in cohærentia
 unionis Filii cum Patre, neque indisjunctam dis-
 solvere cohærentem, cum in generatione inspicitur

10 Joan. xiv, 9. 11 Hebr. i, 3. 12 Ibid.

voluntas. Hoc enim est nostræ gravis et motu difficilis naturæ proprium, non in eodem instanti adesse nobis multos, et aliquid habere et velle : sed modo aliquid eorum quæ non habemus volumus habere, post vero assequimur ea quæ minime vellemus. In simplici autem et omnipotenti natura simul omnia et in eodem instanti intelliguntur, et velle bonum, et habere quod voluit. Omnino enim efficax et coessentialis vereque subsistens in æterna natura bona sempiternaque consideratur voluntas, neque ab alio quoquam separato principio innascitur, neque absque eo quod in voluntatem cadit, vel bonam voluntatem non esse, vel bonum simul cum voluntate non adesse : cum nulla sit causa, quæ quod Patri convenit, quominus totum non adsit, minuat, vel quominus id quod vult habere impediatur. Quoniam igitur natura bonum, vel, ut rectius dicam, supra omne bonum, Unigenitus est, at Patri bonum non est ingratum et præter voluntatem : manifeste per hæc demonstratur, quod etiam immediata est Filii cum Patre connexio, neque extruditur aut arcetur ab individua inest. Quod si quis inoffenso animo hunc auscultat

Quemadmodum si quis, dico autem ex suppositione, electivam sive voluntariam aliquam flammæ facultatem dederit, perspicuum fuerit quod simul atque esse cœperit, flamma etiam ex seipsa fulgorem velit elucere : volens autem non erit impotens, cum naturalis ejus facultas id efficere possit, ut simul ac flamma constitit, voluntatem etiam fulgendi habeat : ita ut citra contradictionem, si hoc datum fuerit, voluntario nempe motu flammam moveri, hæc omnia concurrere simul intelligantur, et ignis accensio et fulgendi voluntas, ac denique fulgor ipse, cum voluntarius iste motus fulgoris subsistentiæ dignitatem nullo modo impediatur : sic per hoc quod a nobis allatum est exemplum, etiam si Patri bonam voluntatem inesse confitearis, non tamen propter ejusmodi voluntatem Filium a Patre separabis ; neque enim consentaneum est, ut illud quod videlicet ipse Filius voluntate Patris sit genitus, impedimento sit quominus illico cum voluntate sit genitus. Sed quemadmodum in oculo videre et velle videre, illud quidem est naturæ operationis, velle autem arbitrii ; attamen hic voluntatis motus non impedimentum, sed voluntatem actu videndi ad hoc ipsum ingenerat ; nam sigillatim et separatim horum unumquodque in seipso consideratur, et alterum alteri non est impedimento ut sit, sed hæc duo inter se mutuo quodammodo sunt : nam et naturalis videndi actus voluntatem sequitur, et rursus voluntas ab hoc motu videndi qui est secundum naturam, non deseritur : ut igitur oculo inspectio seu visio natura insita est, et videndi voluntas nullam dilationem ad ipsum videndi actum attulit, sed vult ei adesse, et quod vult est : sic et in ineffabili, omnemque cogitationem superante natura, omnia simul et secundum idem esse intelligimus, et æterni Patris

Α ἀλλὰ νῦν μὲν βουλευόμεθα τι ἔχειν ὧν οὐκ ἔχομεν, μετὰ ταῦτα δὲ τυγχάνομεν ὧν τυχεῖν οὐκ ἔβουλήθημεν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀπλῆς καὶ παντοδυνάμου φύσεως, ὁμοῦ τὰ πάντα καὶ κατὰ ταῦτὸν νοεῖται, καὶ τὸ θέλειν τῷ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἔχειν ὅπερ ἐθέλησε. Πάντα γὰρ ἐνεργὸν καὶ ἐνοῦσιον, καὶ ἐνυπόστατον τῇ ἀθείῳ φύσει τὸ ἀγαθόν τε καὶ τὸ αἰδίον ἐνθεωρεῖται θέλημα, οὕτε ἀπὸ τινος ἰδιαζούσης ἀρχῆς ἐγγινόμενον, οὕτε διὰ τοῦ θελήτου νοηθῆναι δυνάμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἀγαθὸν θέλημα μὴ εἶναι, ἢ μὴ συνεχῆσαι τῷ θελήματι · οὐδεμιᾶς αἰτίας οὐδὲ τὸ πρέπον τῷ Πατρὶ μὴ πάντα εἶναι μειούσης, οὕτε πρὸς τὸ ἔχειν τὸ βουλητὸν ἐμποδιζούσης. Ἐπεὶ οὖν φύσει τὸ ἀγαθόν, μᾶλλον δὲ παντὸς ἀγαθοῦ ἐπέκεινα ὁ μονογενὴς Θεός, οὐκ ἀβούλητον δὲ τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθὸν φανερώς ἀποδείκνυται διὰ τούτων, ὅτι καὶ ἄμεσός ἐστι τοῦ Υἱοῦ ἢ πρὸς τὸν Πατέρα συνάφεια, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται οὐδὲ ἐξείργεται ὑπὲρ τῆς ἀδιαστάτου συναφείας τὸ βούλημα τὸ τῇ ἀγαθῇ φύσει διὰ παντὸς ἐνυπάρχον. Εἰ δὲ τις ἀνεπηρέαστως ἀκούει τοῦ λόγου καὶ τοιούτων τι τοῖς εἰρημίοις προσθεῖναι βούλομαι. cohesione voluntas quæ bonæ naturæ semper sermonem, tale quid etiam dirtis volo adjicere.

Ὅσπερ εἰ τις, λέγω δὲ καθ' ὑπόθεσιν, προαιρετικὴν τινα τῇ φλογὶ δύναμιν δοίη, δῆλον ἂν εἴη ὅτι ὁμοῦ τῷ εἶναι ἢ φλόξ καὶ τὴν αὐγὴν ἐκλάμπειν ἀφ' ἑαυτῆς θελήσει · θελήσασα δὲ πάντως οὐκ ἀδυνατήσει, τῆς φυσικῆς δυνάμει ἐπιτελεῖ ποιούσης ὁμοῦ τῷ συστήναι τὴν φλόγα, τὸ περὶ τῆς αὐγῆς βούλημα · ὡς ἀναντιρρήτως εἰ τοῦτο δοθεῖ τὸ προαιρετικῶς κινεῖσθαι τὴν φλόγα, πάντων κατὰ ταυτὴν τὴν συνδρομὴν νοεῖσθαι, τῆς τε τοῦ πυρὸς ἐξάψεως, καὶ τοῦ περὶ τὴν αὐγὴν θελήματος, καὶ αὐτῆς τῆς αὐγῆς, ὡς μηδὲν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς αὐγῆς ὑπόστασιν ἐμποδιζούσης · οὕτως κατὰ τὸ ἔθνην ἡμῖν ὑπόδειγμα, καὶ τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα συνομολογῶν, οὐκ ἀποστήσει διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἐστὶ τὸ τοῦ εἶναι αὐτὸν βούλημα, ἐμπόδιον τοῦ εὐθὺς εἶναι γίνεσθαι. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τὸ τε βλέπειν καὶ τὸ θέλειν βλέπειν, τὸ μὲν τῆς φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια, τὸ δὲ ὀρηθῆναι, τῆς προαιρέσεως, οὐ μὴν ἐμπόδιον, ἀλλὰ βουλήν ἐμποιεῖ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ βλέπειν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τῆς προαιρέσεως ἢ κινήσεως · ἰδίᾳ γὰρ τούτων ἐκάτερον καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρεῖται, οὐδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὸ εἶναι τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ γινόμενον, ἀλλὰ τὰ δύο, τρόπον τινὰ μετ' ἀλλήλων ἐστὶ, τῆς τε φυσικῆς ἐνεργείας τῇ προαιρέσει παρομαρτούσης, καὶ τῆς προαιρέσεως πάλιν τοῦ κατὰ φύσιν οὐκ ἀπολιμπανόμενης κινήματος · ὡς οὖν τῷ ὀφθαλμῷ ἢ κατανόσει συμφορῆς ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ βούλησις οὐδεμίαν ὑπέρθεσιν πρὸς αὐτὸ ὄραν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ θέλει αὐτῷ εἶναι τὴν ὄρασιν, καὶ ὁ θέλει ἐστίν · οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρρήτου καὶ ὑπὲρ πάσαν ἐνοῖαν φύσεως, πάντων ἅμα κατὰ ταυτὴν ἐγγίνεται ἡμῖν ἡ δίανοια, τῆς τε αἰδίου τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως, καὶ περὶ τὸν Υἱὸν θελήματος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ, καθὼς φησὶ ὁ Ἰωάννης, ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος, καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχὴν νοουμένου. Ἀρχὴ δὲ τοῦ παντὸς ὁ Πατήρ · ἀλλ' ἐν τῇ

ἀρχὴ ταύτη καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κεκρήρυκται, ἐκεῖνο ὧν ἄ
κατὰ τὴν φύσιν, ὅπως ἐστὶν ἡ ἀρχή. Θεὸς γὰρ καὶ ἡ
ἀρχή, καὶ ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ ὧν Λόγος Θεὸς ἐστίν. Τῆς
δὲ ἀρχῆς τὸ ἀίδιον ἐνδεικνυμένης, καλῶς ὁ Ἰωάννης
ἐν τῇ ἀρχῇ συνάπτει τὸν Λόγον, ἐν αὐτῇ εἶναι λέγων
τὸν Λόγον· τοῦτο ὡς οἶμαι κατασκευάζων, ἵνα μὴ
φθάσῃ μόνη καθ' ἑαυτὴν ἐγγενέσθαι ἡ ἀρχὴ τῷ
ἀκούσαντι, ἀλλὰ πρὶν ταύτην ἐντυπωθῆναι τῇ διανοίᾳ,
συγκατανοηθῆ τῇ ἀρχῇ καὶ ὁ Λόγος ὁ ἐν ἐκείνῃ ὧν,
συνεισελθὼν μετ' αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ ἀκούοντος ἐν-
νοιαν, καὶ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῇ ἀκοῇ ἐγγενόμενος.
præventus auditor, solum per se principium esse statim intelligat, sed antequam ipsum principium
in mente audientis imprimatur, Verbum etiam simul cum principio intelligatur, illud ens quod
ipsum est principium simul cum ipso in audientis mentem subiens, et unā cum principio in auditu
insitus.

Οὕτως δὲ τοῦ δόγματος ἡμῖν διευκρινηθέντος, Β
καιρὸς ἂν εἴη καὶ τὸν ἐναντίον προθεῖναι καὶ θεωρη-
σαι λόγον, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἡμετέρας ὑπολή-
ψεις ἀντεξετάζοντα· λέγει δὲ οὕτως· *Δύο γὰρ
ἔντως, φησι, τῶν ὑφ' ἡμῶν εἰρημέτων, τοῦ τε
πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν
τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῦ γεννηθεῖσαν πρὸ πάν-
των εἶναι, οὐθ' ἕτερον τῶν εἰρημέτων ἐλέγχει ψευ-
δος. Οὕτε γὰρ ὡς πρὸ τῆς ἀνωτάτω γεννήσεως καὶ
συστάσεως ἦν, εἰπεῖν ἐτόλμησεν, ἀντικειπούσης
τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, καὶ τῆς τῶν σωφρονούντων
κρίσεως. Τίς γὰρ ἦν καὶ παραδέξαιτο σωφρονῶν
Υἱὸν ὄντα καὶ γεννητὸν, πρὸ τῆς ἀνωτάτω γε-
νήσεως, μὴ δεομένου γεννήσεως πρὸς τὸ εἶναι ὃ
ἔστι τοῦ χωρὶς γεννήσεως ὄντος; Εἰ μὲν οὖν
ἀληθεύει τὸν διδάσκαλον ἡμῶν μηδὲν ἠγωνίσθαι λέ-
γων πρὸς τὰς ἀντιθέσεις, ἴδοιεν πάντες ὅσοι τοῖς λό-
γοις ἐκεῖνου καθωμιλήκασι. Ἐγὼ δὲ (μικρὸν γὰρ
εἰς ἀπόδειξιν κακίας τὸν ἔλεγχον τῆς περὶ ταῦτα
συκοφαντίας εἶναι λογίζομαι) καταλιπὼν τὸ δεῖξαι
μὴ ἀνεξίταστον παρεωρᾶσθαι τὸ μέρος τοῦτο παρὰ
τοῦ διδασκάλου, περὶ τὴν ἐξετάσιν τῶν προτεθέντων,
ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, τρέψω τὸν λόγον. Δύο φησὶν ἐν τῷ
καθ' ἑαυτὸν εἰρηκῆναι λόγῳ, ἐν μὲν, τὸ πρὸ τῆς
ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς·
ἕτερον δὲ, τὸ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων εἶναι. Ἄλλ'
ἔτι μὲν οὐ καινὴ τις οὐσία παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐγεν-
νήθη ἔξω τῆς ἐν αὐτῷ τῷ Πατρὶ θεωρουμένης,
ἵκανῶς οἶμαι διὰ τῶν προειρημένων ἡμῖν ἀποδείχ-
θαι, καὶ μηδὲν χρήζειν ἡμᾶς, ὡς πρώτως ἡμῖν προ-
ενηχθέντος τοῦ λόγου, πρὸς τὴν τοιαύτην βλασφημίαν
συμπλέκεσθαι, πρὸς δὲ τοῦτο μόνον ἀναγκαῖον εἶναι
τὴν σπουδὴν γενέσθαι τῷ λόγῳ, πρὸς τὴν θεῖον αὐ-
τοῦ λέγω καὶ φρικιὸν φωνὴν, τὴν φανερώς εἰπούσαν
περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅτι οὐκ ἦν· ἀλλὰ καὶ περὶ
ταύτης τῆς βλασφημίας ἐν τοῖς προειρημένοις με-
τρίως διαλαβόντος τοῦ λόγου, τάχα περιττὸν ἂν εἴη
πάλιν διὰ τῶν ὁμοίων θεωρημάτων τὰ προαποδεδει-
γμένα κατασκευάζειν. Τοῦτου γὰρ ἔνεκεν καὶ προεί-
ρηται παρ' ἡμῶν ἐκεῖνα, ὡς τῆς εὐσεβοῦς διανοίας
προσεντυπωθείσης, τοῖς ἐντυγχάνουσιν καταφανεστέ-
ραν γενέσθαι τῶν ἐναντίων τῇ βλασφημίᾳ, τῶν ἐπι τοῦ*

existentia et generandi Filii voluntas, et ipsemet
Filius qui secundum Joannem in principio erat, et
non post principium intelligitur. Principium qui-
dem universi Pater est, sed in hoc principio etiam
Filius esse prædicatus est, illud cum sit secundum
naturam, quod est principium. Deus enim est
ipsum principium, et Deus est quod in principio
erat Verbum. Cum autem principium æternitas
principii esset demonstrata, præclare Joannes in
principio Verbum copulat, cum Verbum in ipso
esse dicit: hoc ut opinor præstruens, ne videlicet
esse dicit: hoc ut opinor præstruens, ne videlicet

Cum igitur dogmatis nostri assertionem, sic di-
stinxerimus, opportunum fuerit contrarium sermo-
nem proponere et speculari, ex adverso cum no-
stris opinionibus facta collatione. Sic autem dicit:
Cum enim, inquit, duo vere dixerimus, quod vide-
licet ante propriam generationem non erat Unigeniti
essentia, et quod ante omnia est genita, neutrius ho-
rum arguit mendacium: neque enim quod ante su-
premam generationem et constitutionem erat, ausus
est dicere (a), reluctantem Patris natura, et pruden-
tium adversante iudicio. Quis enim compos mentis et
iudicii admittat Filium esse et genitum ante su-
premam generationem, ac si non indigeret genera-
tione ut esset id quod est is qui absque generatione
est? Si igitur verum est quod asserit, magistrum
nostrum nihil egisse adversus ejus oppositiones:
viderint omnes quicumque in illius sermonibus
versati sunt. Ego vero, quoniam parum ad demon-
strandam ejus malitiam facere arbitror, eum
in his palam calumniatum arguisse, omittam
ostendere magistrum nostrum non inexcussam
prætermisisse eam partem, et ad examinanda ea
quæ ab ipso proponuntur, quantum fieri poterit,
orationem convertam. Duo inquit in suo sermone
dixisse, unum quidem quod ante generationem
quæ ipsi propria est, Unigeniti essentia non erat;
alterum vero quod ante omnia genita est ejus
essentia. Sed quod non nova quædam essentia a
Patre sit genita, extra eam quæ in ipso Patre con-
sideratur, abunde per ea quæ dicta sunt a nobis,
demonstratum esse existimo; nihilque opus esse
nos, ut primum nobis prolato sermone, cum tali
blasphemia conflagere; sed in hoc solum necessa-
rium esse studio incumbere in hac disputatione,
dico adversus horribilem et impiam ejus vocem
obnixè contendere, quæ aperte dixit de Verbo Deo
quod non erat. Sed de hac blasphemia in an-
tedictis cum jam disseruerimus, fortasse superva-
caneum fuerit rursus per similia theoremata, id
est speculamina, quæ prius fuerunt demonstrata
extruere. Hac enim de causa in superioribus ser-
monibus illa præmisimus, ut his qui in hæc scri-

(a) Basilus nempe qui contra Eunomium scripserat.

pta inciderint, pia notione ac intelligentia præmunis manifestior fiat adversariorum blasphemia, qui in unigenito Deo non esse quam esse astruunt antiquius.

Operæ pretium autem mihi videtur, quid generationis nomen significet, exactiore examine in hac disputatione perpendere. Quod igitur ex aliqua causa esse nomen illud repræsentet, cuius perspicuum est, nec hac de re dimicandum esse arbitror. Sed quoniam eorum quæ ex aliqua causa subsistunt differens est ratio, hoc existimo convenire, si artificiosa aliqua divisione planius explicetur. Eorum igitur quæ ab aliquo fiunt, has differentias comprehendimus. Quædam enim ex materia sunt et arte, ut ædificiorum et reliquorum operum extructiones, quæ ex congrua fiunt materia, quibus præest ars aliqua, quæ ad proprium scopum sive finem propositum sibi subjectum, ex iis quæ fiunt, perducit ac absolvit: quædam ex materia et natura; nam successivas animalium generationes natura exstruit, ex materiali corporum subsistentia suum opus efficiens: alia vero ex materiali defluxu, in quibus et principale subjectum manet quale est, et quod ab illo fluit in seipso consideratur, ut in sole et radio, vel in lucerna et fulgore, vel in odorem et unguentis, et inde evaporata qualitate: hæc enim licet in seipsis non diminuta maneat, statim habent singula concomitantem ex seipsis emanantem naturalem proprietatem, ut sol radium, lucerna fulgorem, odorem in aere suam ex ipsis editam fragrantiam. Est præterea species alia generationis, cujus causa quidem immaterialis est et incorporea, generatio vero sensibilis et corporalis: dico autem sermonem ex mente generatum: cum enim sit incorporea mens, per instrumenta sensibilia sermonem parit. Totidem generationis differentias velut in generali quadam speculatione cognovimus. Nam quæcunque miro quodam et prodigioso modo a natura gignuntur, seu cum corpora quorundam animalium in alia quædam diversæ speciei mutat, seu cum ab aliqua humidorum alteratione, vel seminum corruptione, vel lignorum putredine animalia quædam producit; vel cum ex ignis condensatione humidum ex torribus halitum in fundo relictum, ad animalis generationem transmutat, quod salamandram appellant, etiamsi extra eas generationum species quas supra definivimus, esse videantur, nihilominus tamen in ipsis possunt comprehendi. Natura enim per corpora varia hæc animalium genera producit; qualis enim corporis versio fuerit, taliter a natura affecta sive disposita, talem quamdam animalis speciem efficit: quæ quidem non alia est generationis species, præter eam quæ ex natura et materia absolvitur. Cum igitur hi modi generationis hominibus essent cogniti, hominum generi benevola sancti Spiritus dispensatio nobis tradens divina mysteria, per ea quæ a nobis comprehendi possunt, doctrinam facit eorum quæ omnem sermo-

A μονογενούς Θεοῦ τὸ μὴ εἶναι τοῦ εἶναι κατασκευάζοντων προσβύτερον.

Δοκεῖ δέ μοι καλῶς ἔχειν αὐτὸ τῆς γεννήσεως τὴ σημαίνονμενον, δι' ἐπιμελεστέρως ἐξετάσεως διασκοπήσαι τῷ λόγῳ. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος τὸ ὄνομα τοῦτο παρίσται, παντὶ δῆλόν ἐστι, καὶ οὐδὲν οἶμαι χρῆναι περὶ τοῦτου διαγωνίζεσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ διάφορος τῶν ἐξ αἰτίας ὑφ' ἑσθ' ἰκόντων ἐστὶν ὁ λόγος, τοῦτ' οἶμαι προσήκειν διὰ τινος τεχνικῆς διαιρέσεως σαφηνισθῆναι τῷ λόγῳ. Τῶν τοίνυν ἐκ τινος γινόμενων ταύτας τὰς διαφορὰς κατελήφαμεν. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ τέχνης, ὡς αἱ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων κατασκευαί, διὰ τῆς καταλλήλου ὕλης γινόμεναι· καθηγείται τις τέχνη πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν τῶν γινόμενων τὸ προεσθὲν συμπραίνουσα· τὰ δὲ ἐξ ὕλης καὶ φύσεως· τὰς γὰρ ἐξ ἀλλήλων γενέσεις τῶν ζώων ἢ φύσις οἰκοδομεῖ, διὰ τῆς ἐν τοῖς σώματι ὕλικῆς ὑποστάσεως τὸ ἑαυτῆς ἐνεργοῦσα· τὰ δὲ ἐξ ὕλικῆς ἀπὸ ἄλλου, ἐφ' ὧν καὶ τὸ προηγούμενον μένει οἶον ἐστὶ, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου βέον ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνος, ἢ ἐπὶ τῆς λαμπρόδος καὶ τῆς αὐγῆς, ἢ ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων τε καὶ μύρων, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐνδοθεμένης ποιότητος· ταῦτα γὰρ ἐφ' ἑαυτῶν ἀμείωτα μένοντα, εὐθὺς ἔχει συμπαραμορτῶσαν ἐκάστῳ τῇ ἀπ' αὐτῶν ἐκδομένην φυσικὴν ιδιότητα· οἶον ὁ μὲν ἥλιος τὴν ἀκτίνα, ἢ δὲ λαμπρὴν τὴν αὐγὴν, τὰ δὲ ἀρώματα τὴν τῷ ἀερίῳ ἐξ αὐτῶν ἐντικτομένην εὐωδίαν. Ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος παρὰ ταῦτα γεννήσεως, οὗ ἢ μὲν αἰτία αἰὶός ἐστι καὶ ἀσώματος, ἢ δὲ γέννησις αἰσθητῆ τε καὶ διὰ σώματος· λέγω δὲ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενον λόγον· ἀσώματος γὰρ ὧν καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦς, διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀργάνων τίττει τὸν λόγον. Τοσαύτας γεννήσεως διαφορὰς οἶον ἐν γενικῇ τινι θεωρίᾳ κατενοήσαμεν. Τὰ γὰρ ὅσα θαυματούργετα παρὰ τῆς φύσεως, τῆς σώματα ζώων τινῶν εἰς ἕτερουφὴν τινὰ μεταβαλλούσης, ἢ ἀπὸ τινος τῶν ὑγρῶν ἀλλοιούσεως, ἢ σπερμάτων φθορᾶς, ἢ ξύλων σηπεδόνης ζῶα τινὰ δημιουργούσης, ἢ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς συμπύλσεως τὸν ψυχρὸν ἐκ τῶν δαλῶν ἀτμὸν ἐναποληφθέντα τῷ βάθει πρὸς ζωὴν γένεσιν μεταποιούσης, ὁ σαλαμάνδραν προσαγορεύουσιν, καὶ ἐξω τῶν διορισθέντων εἶναι δοκῆ, οὐδὲν ἤττον ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστὶ. Διὰ γὰρ σωμάτων ἢ φύσις τὰ ποικίλα ταῦτα τῶν ζώων εἶδη τεχνάζεται· ἢ γὰρ ποιά τοῦ σώματος τροπῆ, τοῖωσδε παρὰ τῆς φύσεως διατεθεῖσα, τὸ δὲ τι τοῦ ζώου τὸ εἶδος ἐδημιούργησεν· ὅπερ οὐκ ἄλλο τί ἐστὶν εἶδος γεννήσεως, παρὰ τὸ ἐκ φύσεως καὶ ὕλης ἀποτελούμενον. Τούτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων φανερῶν τοῖς ἀνθρώποις ἐντυν, ἢ φιλόσοφος τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἰκονομία παραδιδούσα ἡμῖν τὰ θεῖα μυστήρια, διὰ τῶν ἡμῖν χωρητῶν τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται τῶν ὑπὲρ λόγον, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τοῦτο ποιεῖ, ὅταν σωματικῶς διαγράψῃ τὸ θεῖον, ὄφθαλμὸν, καὶ βλέφαρα, καὶ οὖς, καὶ δακτύλους, καὶ χεῖρα, καὶ δεξιάν, καὶ βραχίονα, καὶ πόδα, καὶ ὑποδήματα, καὶ τὰ τοιαῦτα

περὶ Θεοῦ διεξιούσα, ὧν οὐδὲν κατὰ τὴν πρόχειρον **A** nem et rationem superant, sicut in aliis omnibus
 ἔννοιαν, ἐν τῇ θεΐᾳ καταλαμβάνεται φύσει.
 ei palpebras, aures et digitos et manum etiam dexteram, et brachium, et pedem, et calceamenta et
 quæ sunt ejusmodi de Deo enarrans, quorum nihil secundum consuetam intelligentiam in divina de-
 prehenditur natura.

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἡμῖν εὐσύνοπτον τὴν διδασκαλίαν
 ἄγουσα, ταῖς τετριμμέναις ἐν τῇ συνήθειᾳ τῶν ἀν-
 θρώπων φωναῖς τὰ ὑπὲρ πᾶσαν σημασίαν πρά-
 γματα διορίζει, ἀναλογικῶς ἡμῶν, δι' ἐκάστου τῶν
 περὶ Θεοῦ λεγομένων, πρὸς τινα ἀναγομένων ὑψηλο-
 τέραν ὑπόνοιαν. Οὕτως οὖν καὶ τὰ πολλὰ τῆς γεν-
 νήσεως εἶδη παρὰ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας εἰς
 παράστασιν τῆς ἀρρήτου τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως
 παραλαμβάνει, τοσοῦτον ἀφ' ἐκάστου λαμβάνουσα, ὅσον
 εὐαγές ἐστὶν εἰς τὸς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις παραληφθῆ-
 ναι. Ὡς γὰρ ἡ τῶν δακτύλων μνήμη ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς
 χειρὸς καὶ τοῦ βραχίονος, οὐ τὴν ἐξ ὀστέων καὶ νεύρων καὶ
 σαρκῶν καὶ συνδέσμων τοῦ μέλους κατασκευὴν ὑπογρά-
 φει τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ καὶ ἐνεργη-
 τικὴν δύναμιν τῷ τοιούτῳ διασημαίνει ὀνόματι, καὶ δι'
 ἐκάστου τῶν ἄλλων τὰ κατὰ ἄλλα τῶν περὶ Θεοῦ
 νοουμένων ἐνδείκνυται, οὐ συμπαραδεχομένη τῆς σω-
 ματικῆς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως· οὕτως καὶ τὰ τῶν
 γενέσεων τοῦτων εἶδη λέγει μὲν ἐπὶ τῆς θεΐας φύ-
 σεως, οὐ μὴν οὕτω λέγει, ὡς νοεῖν οἶδεν ἢ καθ' ἡμᾶς
 συνήθεια. Τὰ μὲν γὰρ περὶ τῆς κατασκευαστικῆς
 λέγει δυνάμεως, γέννησιν μὲν ὀνομάζει τὴν τοιαύτην
 ἐνέργειαν, διὰ τὸ δεῖν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς θεΐας
 δυνάμεως καταθῆναι τὸν λόγον· οὐ μὴν ἐνδείκνυται
 τὰ ὅσα παρ' ἡμῖν τῇ κατασκευαστικῇ γενέσει συν-
 θεωρεῖται, οὐ τόπον, οὐ χρόνον, οὐχ ὁ λόγος παρα-
 σκευῆν, οὐκ ὄργάνων συνεργίαν, οὐ τὸν ἐπὶ τοῖς γι-
 νομένοις θόρυβον, ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν καταλείπουσα,
 μεγαλοφῶς καὶ ὑψηλῶς τῷ Θεῷ προσμαρτυρεῖ τῶν
 ὄντων τὴν γέννησιν· ὡς ὅταν λέγει, *ἔτι αὐτὸς
 εἴτερον καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτί-
 οθησαν*. Πάλιν ὅταν τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ ὑπὲρ
 λόγον τοῦ Μονογενοῦς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν
 ἐρμηνεύῃ, διὰ τὸ ἀχώρητον εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην
 πτωχείαν τῶν ὑπὲρ λόγον τε καὶ ἔννοιαν διδαγμάτων,
 ἐκεῖ τοῖς ἡμετέροις συγκέχρηται, καὶ Ἰῶν ὀνομάζει,
 ὅπερ ἢ παρ' ἡμῖν συνήθεια τοῖς ἀπὸ ὕλης καὶ φύσεως
 ἀποτικτομένοις ὀνοματίζεται. Ἄλλ' ὡς περὶ τὴν τῆς κτί-
 σεως γένεσιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος εἰπὼν, τὸ διὰ τινος
 ὕλης γίνεσθαι αὐτὴν οὐ προσέθηκεν, οὐσίαν ὕλης,
 καὶ τόπον, καὶ χρόνον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὴν
 τοῦ θελήματος δύναμιν εἶναι ἀποφηνάμενος· οὕτω
 καὶ ἐνταῦθα Ἰῶν εἰπὼν, ἀφήκε πάντα τε τὰ ἄλλα ὅσα
 περὶ τὴν κάτω γέννησιν ἢ ἀνθρωπίνην φύσιν ὄρα,
 πάθη λέγω καὶ διαθέσεις καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου συν-
 ἐργειαν, καὶ τὴν τοῦ τόπου χρείαν, καὶ πρὸ πάντων
 τὴν ὕλην, ὧν ἀνευ ἀπάντων ἡ κάτω γέννησις ἐκ τῆς
 φύσεως οὐ συνίσταται. Πάσης δὲ τοιαύτης ἔννοιας
 ὕλησις τε καὶ διατηρητικῆς μὴ συμπαραληφθείσης
 ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ σημασίᾳ, μόνῃ ὑπελείφθη ἡ φύσις·
 καὶ διὰ τοῦτο τῇ τοῦ Υἱοῦ φωνῇ τὸ οἰκεῖον καὶ γνή-
 σιον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναδείξεως ἐπὶ τοῦ Μονο-

Sed ad id quod a nobis perspicui facilliter potest,
 doctrinam adducens, tritis et vulgatis in hominum
 consuetudine vocibus, res quæ omnem exsuperant
 significantiam determinat, dum per analogiam seu
 proportionem quamdam, per ea quæ de Deo dicun-
 tur, ad aliquam sublimiorem cogitationem suble-
 vāmur. Sic igitur multas generationis species a
 Deo inspirata doctrina ad representationem inef-
 fabilis subsistentiæ Unigeniti assumit, tantum ab
 unoquoque assumens, quantum ad eas quæ de Deo
 sunt opinioniones, pium est assumi. Ut enim cum
 digitorum fit mentio in Deo, et manus et brachii,
 non ex ossibus et nervis et carnibus et vinculis
 membri constitutionem sermone describit, sed
 activam ipsius et efficacem vim ac potestatem tali
 nomine significat, et per aliorum unumquodque,
 quæ de Deo intelliguntur, his nominibus respon-
 dentia, demonstrantur, non tamen simul accipit
 corpoream nominum significantiam: sic etiam
 harum generationum species de divina quidem na-
 тура dicit, non tamen sic dicit, ut nostra consue-
 tudo novit intelligere. Nam cum de ea vi ac poten-
 tia qua cuncta condidit, loquitur, hanc operatio-
 nem generationem quidem nominat, quando qui-
 dem necesse est de divina virtute sermonem ad
 humilitatem nostram descendere, non tamen omnia
 quæcunque apud nos in ea generatione, qua
 construitur, spectantur, ostendit, non locum, non
 tempus, non sermo constitutionem, non instru-
 mentorum adjutricem operam, non in his quæ hu-
 mano more sunt tumultum, sed hæc nobis relin-
 quens, sublimi quodam et magnifico modo, Deo
 attribuit eorum quæ sunt generationem, verbi
 gratia cum ait, *Ipse dixit et facta sunt; ipse man-
 davit et creata sunt* ¹³. Rursus cum inenarrabilem
 et omnem sermonem exsuperantem Unigeniti ex
 Patre subsistentiam declarat, quia non est capax
 humana egestas et mendicitas documentorum quæ
 sunt supra sermonem et notitiam exsuperant, ille
 vocabulis nostris utitur, et Filium nominat, quod
 quidem nostra consuetudo his qui ex materia et
 natura gignuntur nomen imponit. Sed quemad-
 modum creationis generationem cum divinus ser-
 mo dixit, quia ex aliqua materia facta est, ipse
 non adjecit, sed essentiam materiæ et locum et
 tempus et quæ sunt ejusmodi, nihil aliud esse
 præter divinæ voluntatis potentiam declarat: sic
 etiam hic Filium cum dixit, omisit omnia alia,
 quæcunque in infima generatione humana natura
 spectat, dico passiones et dispositiones, et eam
 quæ fit ex tempore operationem, et loci necessi-
 tatem, et ante omnia materiam, sine quibus omni-

¹³ Psal. CXLVIII, 5.

bus infima generatio quæ est a natura, non consistit. Cum autem in generatione Filii hæc omnia quæ de materia et locorum seu temporum intervallis intelliguntur, non comprehendisset, in Filii significatione sola subrelicta est natura : proptereaque voce Filii proprietates naturæ et legitima origo, quæ est in ea generatione quæ a Patre editur in unigenito Dei Filio explicatur. Et quoniam talis generationis species non erat idonea ad inferendam nobis sufficientem ineffabilis existentia Unigeniti imaginationem, alteram generationis speciem simul assumpsit theologia ad significandam Filii generationem, eam nempe quæ fit ex materiali defluxu, et dicit splendorem gloriæ, et suavitatem unguenti, vaporem Dei, quæ, ut superiori tractatu exposuimus, nostra consuetudo defluxum materiam nominat. Sed quemadmodum in his quæ prius recensuimus neque creaturæ generatio, neque Filii significantia, tempus, vel materiam, vel laborem, vel affectionem simul admisit ; sic et hic omni materiali cogitatione expurgans splendoris et cæterorum quorum mentio facta est, significantiam, solum id quod Deo convenit et decorum est, in talis generationis specie, sermo cum assumpsit, per emphasim, seu claram hujus dictionis significantiam, ex ipso esse et cum ipso aperte ostendit. Neque enim vapor sive halitus in aerem diffusionem ex subjecta materia animo repræsentat, neque odor ex qualitate unguenti in aerem transmutationem, neque splendor ex solari corpore per radios defluxum, sed hoc solum ex omnibus, sicut dictum est, per talem generationis modum declaratur, ex illo esse et cum illo intelligi, nullo intervallo inter Patrem et eum qui ex ipso est interjecto. Sed quoniam ob majorem in homines benevolentiam sancti Spiritus gratia multis ex locis nobis ingenerari divinas de Unigeniti opinioniones dispensavit : his etiam addidit reliquam eorum quæ in generatione considerantur speciem, dico eam quæ ex mente et sermone. Sed majore usus est providentia sublimis Joannes, ut nunquam præ languore et animi pusilli debilitate audientis intelligentia decidat ad communem notitiam verbi, ut Filius Patris sonus existimetur : propterea in essentia spectare Verbum instruit prima prædicatione, et non in essentia aliqua peregrina et abrupta ab ea quæ Deus est, sed in ipso et in prima hecaturque natura. Hæc enim docet, dicens : *In principio erat Verbum, et apud Deum, et Deus*¹⁴, et omnia quæ principium est, et ipse est. Sic enim de æternitate Unigeniti theologicè disserens, exponit. Cum igitur tales sint generationis modi, seu certe eorum

Sed rursus adjiciam ipsam ad verbum adversarii

¹⁴ Joan. 1 1.

γενούς ἐρμηνεύεται. Καὶ ἐπειδὴ οὐχ ἱκανὸν ἦν τὸ τοιοῦτο τῆς γεννήσεως εἶδος ἀρκοῦσαν ἡμῖν ἐμποῆσαι τῆς ἀρῆτου περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως τὴν φαντασίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ ἕτερον τῆς γεννήσεως εἶδος, πρὸς σημασίαν τῆς τοῦ Υἱοῦ θεολογία, τὸ ἐκ τῆς ὕλικῆς ἀποδόξιας, καὶ φησιν ἀπαύγασμα ὀξυγῆς, καὶ ὁσμὴν μύρου καὶ ἀτμίδα Θεοῦ, ἅπερ ἐν τῇ προεκτεθείσῃ παρ' ἡμῶν τεχνολογίᾳ ἡ καθ' ἡμᾶς συνήθεια ὕλικὴν ἀπόδοξίαν ὀνομάζει. Ἄλλ' ὡς περ ἐν τοῖς προσειρημένοις οὔτε ἡ τῆς κτίσεως ποιήσις, οὔτε ἡ τοῦ Υἱοῦ σημασία χρόνον, ἡ ὕλην, ἡ κόπον, ἡ πάθος συμπαραδέξατο· οὕτως καὶ ἐν ταῦθα πάσης τῆς ὕλικῆς ἐννοίας ἐκκαθάρας τὴν τοῦ ἀπαυγασματος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν μνημονουθέντων σημασίαν, μόνον τὸ θεοπροπέδς τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννήσεως εἶδους ὁ λόγος παραλαθῶν, ἐνδείκνυται τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτοῦ νοεῖσθαι, διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην ἐμφάσεως. Οὔτε γὰρ ἡ ἀτμίς τὴν εἰς ἀέρα διάχυσιν ἐκ τῆς ὑποκειμένης ὕλης παρίστησιν, οὔτε ἡ ὁσμὴ τὴν ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ μύρου γινομένου πρὸς τὸν ἀέρα μετὰστασιν, οὔτε ἀπαύγασμα τὴν ἐκ τοῦ φλιακοῦ σώματος ἐκ τῶν ἀκτίων ἀπόδοξίαν. Ἄλλὰ τοῦτο μόνον διὰ πάντων, καθὼς εἴρηται, διὰ τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννήσεως τρόπου δηλοῦται, τὸ ἐξ ἐκείνου τε εἶναι καὶ μετ' ἐκείνου νοεῖσθαι· μηδενὸς διαστήματος μεταξύ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπεὶ δὲ διὰ πλείονα φιλανθρωπίαν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις πολλαχόθεν ἡμῖν ἐγγενέσθαι τὰς θείας περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις ὡκονομήσατο· προσέθηκε καὶ τὸ λειπούμενον τῶν ἐν γενέσει θεωρουμένων εἶδος, τὸ ἐκ τοῦ νοῦ φημι καὶ τοῦ λόγου. Ἄλλὰ πλείονι χρῆται τῇ προμηθεΐᾳ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, ὡς μήποτε ὑπὸ ἀτονίας τε καὶ μικροψυχίας καταπεσῆν τὸν ἀκούοντα πρὸς κοινήν ἔννοιαν λόγου, ὡς φθόγγον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν νομισθῆναι· διὰ τοῦτο ἐν οὐσίᾳ βλέπειν τὸν Λόγον παρασκευάζει τῷ πρώτῳ κηρύγματι, καὶ ἐν οὐσίᾳ οὐκ ἀπεξενωμένην τινὲ ἀπερῆτη γυῖα τῆς ὄθεν ἐστίν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ τῇ πρώτῃ καὶ μακαρίᾳ φύσει. Ταῦτα γὰρ διδάσκει, λέγων, *ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς, καὶ πάντα ὅσα ἐστίν ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτὸς ὢν.* Οὕτως γὰρ περὶ τῆς αἰδιότητος τοῦ Μονογενοῦς θεολογῶν διεξέρχεται. Τούτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων, ἦτοι τῶν ἐξ αἰτίας ὑφεστηκότων, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνθειᾷ γνωσκομένων, παραληφθέντων δὲ καὶ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων διδασκαλίαν, οὕτως ὡς εἰκὸς ἐστὶ πρὸς παράστασιν τῶν θεῶν ὑπολήψεων ἕκαστον τούτων μεταληφθῆναι, κρινάτω δικαίαν κρίσιν ὁ ἐντυγχάνων τῷ λόγῳ· εἰ τι τῶν περὶ τῆς αἰρέσεως φερομένων ἰσχυρὸν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχει.

quæ ex causa subsistunt, qui quidem nostra consuetudine cognoscuntur, quos assumpsit sacra Scriptura ad supereminentium doctrinam quorum unumquodque sic debeat assumi ut consentaneum est ad firmandas et stabilendas rerum divinarum notiones, judicet jam rectum iudicium, ille qui hunc sermonem legit, si quid eorum quæ ab hæresi

Προσθήσω δὲ πάλιν αὐτὴν ἐπὶ λέξεως τοῦ ἐναντίου

τὴν ῥῆσιν ἔχουσαν οὕτως· Δύο, φησὶν, *δύο* τῶν *παρ' ἡμῶν εἰρημέων*, τοῦ τε *πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς*, καὶ τοῦ *γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων εἶναι*. Ποῖον γεννήσεως εἶδος ὁ δογματιστὴς ἡμῖν προτείνεται; Ἄρα τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν τε καὶ λέγειν; Καὶ τίς οὕτως ἄθεος ὥστε προεπινοεῖν τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ εἶναι; Ἄλλὰ δῆλον ὅτι πρὸς τὴν ὑλικὴν ταύτην βλέπων γένεσιν, τὴν κάτω φύσιν τῆς περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπολήψεως ποιεῖται διδάσκαλον· καὶ ἐπειδὴ βούς, ἢ ὄνος, ἢ κάμηλος πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως οὐκ ἔστιν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς βούλεται λέγειν, ὃ ἐπὶ τῶν ζώων ἢ ἀκολουθεῖα τῆς κάτω φύσεως δίδωσι βλέπειν, οὐδὲ τοῦτο νοεῖν ὁ σωματικὸς θεολόγος, ὅτι τὸ μονογενὲς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, αὐτῷ τῷ ῥήματι τὸ πρὸς πᾶσαν γένεσιν ἀκοινωνήτων τε καὶ ἰδιόζων ἀποσημαίνει. Πῶς γὰρ ἂν εἴη μονογενὴς αὕτη ἢ γένεσις, εἰ κοινωνίαν κατὰ τὴν ἔμφρασιν καὶ ταυτότητα πρὸς ἄλλην γένεσιν ἔχει; Τὸ γὰρ μόνον κατεξείραρετον ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται, ὃ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἄλλης κατανοῆσαι γεννήσεως, κυρίως τε καὶ προσφυῶς τῷ προσήματι τοῦ Μονογενοῦς ἐρμηνεύεται· ὡς εἴ γέ τι τῆς κάτω γεννήσεως καὶ ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, οὐκέτι ἂν εἴη Μονογενὴς, ὃ τίσις τῆς γεννήσεως ἰδιώμασι πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν γεννηθέντων κοινοποιούμενος· εἰ γὰρ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τοῦτου λέγοιτο, ἃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν διὰ γεννήσεως προϊόντων εἰς τὸ εἶναι λέγεται, εἰς ἀδελφικὴν τινα σχέσιν τὸ τοῦ Μονογενοῦς σημαινόμενον μετασκευάσει ὁ λόγος. Οὐκοῦν εἰ τὸ ἄμικτόν τε καὶ ἀκοινωνήτων πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν γινομένων ἐνδείκνυται τὸ τοῦ Μονογενοῦς σημαινόμενον, οὐδὲν τῶν περὶ τὴν κάτω γέννησιν ὀρωμένων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ νοεῖσθαι καταδεξόμεθα. Ἄλλὰ μὴν ἴδιον πάντων τῶν διὰ γεννήσεως ὑφ' ἐστῆκότων, τὸ μὴ εἶναι πρὸ τῆς γεννήσεως· ἀλλότριον ἄρα τοῦτο τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἰδιότητος, ὃ μὴ τὸ τοῦ τρόπου τῆς κοινῆς γεννήσεως εἶδος τὸ πεπλανημένον προσεῖναι ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἐπινομήματα μαρτύρεται. Οὐκοῦν πιστωθῆτω ὁ ὑλικὸς οὗτος καὶ τῆ ἀισθήσει φίλος, διὰ τοῦ ἐτέρου τῆς γεννήσεως εἶδος τὸ πεπλανημένον τῶν ὑπολήψεων αὐτοῦ διορθώσασθαι. Ἄλλ' ἴως ἐρεῖς, ὅταν ἀπαύγασμα δόξης καὶ ὁσμῆν μύρου ἀκούσης, ὅτι οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως· ἀλλ' ὅταν τοῦτο εἴπῃς, οὐδὲν τὴν δόξαν πάντως εἶναι δώσεις· οὔτε τὸ μύρον, οὐ γὰρ ἔστιν ἢ τυφλὴν ἐφ' ἑαυτῆς καὶ ἀλαμπῆ ποτε νομισθῆναι τὴν δόξαν εἶναι, ἢ τὸ μύρον τῆς εὐπνοίας ἄγονον. Ὡστε εἰ τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἦν, οὐδὲ ἢ δόξα ἦν πάντως. Καὶ τῆς ὁσμῆς οὐκ οὔσης, τὸ μὴδὲ τὸ μύρον εἶναι συναπεδείχθη. Εἰ δὲ φοβεῖ τινα ταῦτα παρὰ τῆς Γραφῆς παραληφθέντα τὰ ὑποδείγματα, ὡς οὐκ ἀκριβῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Μονογενοῦς παριστῶντα, διὰ τὸ μὴ ταῦτ' εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὸν ἀτμὸν τῷ μύρῳ, ἢ τὴν ἄκτινα τῷ ἡλίῳ, ὁ ἀληθινὸς Λόγος διορθώσασθαι τὸν φόβον, ὃ ἐν τῇ ἀρχῇ ἔστιν, καὶ πάντα ὧν, ὅσα ἔστιν ἢ ἀρχῇ, καὶ τοῦ παντὸς προὑπάρχων, οὕτως ἐν τῷ κερύγματι τοῦ Ἰωάννου βοήσαντος, ὅτι *καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν ὁ Λόγος*, καὶ *Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Εἰ οὖν Θεὸς

A orationem, quæ sic habet : *Duo*, inquit , *cum dixerimus*, et ante generationem quæ ipsi propria est, non esse Unigeniti essentiam, et ante omnia generatam esse. Quamnam generationis speciem nobis iste dogmatista protendit? num de Deo quod pium est et decorum decet intelligere et dicere? Et quis adeo impius et Dei negator, ut non esse in Deo prius intelligat? Sed perspicuum quod ad materialem hanc respiciens generationem, infimam naturam de unigenito Deo opinionis facit magistram. Et quoniam bos, vel asinus, vel camelus ante suam generationem non est, hoc etiam in Unigenito vult asserere, quod in animalibus series et ordo naturæ hujus infimæ dat videre, neque hoc animadvertit carnalis iste theologus, quod cum Unigenitus in Deo dicitur, hoc ipso verbo, quod cum omni generatione nullam habet prorsus communionem, et quod ab ea peculiariter secretum est significatur. Quomodo enim fuerit Unigenitus, si hæc ipsa generatio communionem secundum significationem et identitatem cum alia generatione habet? Solum enim quod eximum et præcipuum in ipso intelligitur, quod non in alia generatione cognoscitur, proprie et congruenter Unigeniti nomine significatur : ita ut si quid ex iis quæ infimæ generationi conveniunt in ipso spectetur, non amplius sit Unigenitus, utpote qui aliquibus generationis proprietatibus cum reliquis genitis communicet : si enim eadem in eo dicerentur, quæ in aliis quæ per generationem in rerum natura prodeunt, ad fraternam aliquam relationem Unigeniti significatio sermo transferret. Quare si quod cum aliis quæ generantur, neque mitionem, neque communionem patitur, Unigeniti significatum ostendit, nihil certe eorum quæ in ima generatione cernuntur, in hypostasi Filii, quæ ex Patre est, intelligi admittimus. Atqui proprium est omnium quæ per generationem subsistunt, ante generationem non esse : hoc igitur alienum ab Unigeniti proprietate, cui nihil vagum et erroneum in ulla communis generationis specie et modo adesse et competere Unigeniti appellatio testatur. Ergo iste materialis et sensui amicus doctor persuadeatur, per aliam generationis speciem suarum opinionum vagum errorem emendare. Sed forte dices, cum splendorem gloriæ et unguenti odorem audis, quod non erat splendor ante propriam generationem; sed cum hoc dixeris, nihil prorsus esse gloriam dabis, neque unguentum, non enim est : vel cæcam in seipsa et luce carentem aliquando fuisse gloriam existimandum, vel unguentum suavis expirationis sterile. Quare si splendor non erat, neque gloria erat omnino. Et si odor non est, neque unguentum esse nunc demonstratum est. Quod si terrent aliquem hæc quæ a Scriptura assumuntur exempla, ut non exacte Unigeniti magnificentiam exprimentia, quia non idem sit cum subjecto secundum substantiam, vel habitus cum unguento, vel radius cum sole, verus sermo metum ejus exinat, qui dicit, quod erat in principio, et quod om-

nia est, quæcunq̄ue est principium et quod ante omnia præexistit, præsertim cum Joannes in præconio suo vociferetur, quod *Et apud Deum erat Verbum, et Deus erat Verbum*. Si igitur Pater est Deus, et Deus est etiam Filius, quænam ad exactam de Unigenito theologiam relinquatur dubitandi ratio, cum Filii significatione proprietates naturæ notificetur, per splendorem vero, unio et conjunctio nullis intervallis dissita significetur, Dei autem appellatio quæ Patri et Filio æqualiter accommodatur, honoris per omnia æqualitatem indicet? Character vero sive figura omnis substantiæ quæ in propria magnitudinis penitus significat, et forma Dei strando in seipso per quæ positio figuratur.

Rursus igitur proponamus Eunomii sermonem. *Non erat, inquit, ante propriam generationem*. Quis hic est, quem non esse autumat? Recenseat divina nomina, quibus ille qui ex Eunomii opinione aliquando non erat, nominatur. Dicit ergo lucem, beatitudinem, vitamque et incorruptibilitatem, et justitiam et sanctificationem, et virtutem et veritatem, et quæ sunt ejusmodi. Iste igitur qui ait ante generationem ipsum non fuisse, palam procul dubio clamat, quod non erat veritas, quando ille non erat, non erat vita, non erat lux, non erat incorruptibilitas, non aliud quidquam eorum quæ in Deo intelliguntur. Præterea quod est absurdum et ad impietatem acerbis, non erat splendor, non erat character, sive figura. Dum enim dicit non esse splendorem, non esse quoque vim resplendentem prorsus simul astruit, ut in exemplo lucernæ videre est. Qui enim lucernæ fulgorem dixit, lucernam splendere simul ostendit; et qui non esse fulgorem dicit, lucernæ ardentis extinctionem consignificavit. Quare cum Filius non esse dicitur, etiam Patris non existentia necessaria consecutione astruitur. Si enim alterum alteri coheret continenter, secundum apostolicum testimonium, et splendor gloriæ, et character substantiæ, et sapientia Dei, qui alterum conjunctorum negat esse, unius sublationem reliquum funditus sustulit. Quare si non est splendor, confitendum est, neque splendentem naturam esse, et si character non subsistit, neque figuratam esse personam. Si præterea non est sapientia et virtus Dei, neque illum esse prorsus fatendum est, qui non absque sapientia et virtute in seipso intelligitur. Si igitur non erat unigenitus Deus, priusquam fieret, sicut ait Eunomius, Christus autem Dei est virtus et Dei sapientia, et character, et splendor: igitur non erat omnino Pater, cujus Filius est virtus et sapientia, et character, et splendor: nullo quippe modo licet ratione complecti, neque substantiam nullo caractere signatam, neque gloriam quæ luce crearet, neque Deum sapientia orbatum, neque opificem absque manu, neque principium rationis expers, neque Patrem sine Filio. Sed omnia quæ sunt ejusmodi, et his qui fatentur et qui aspernantur, sibi invicem simul esse declarantur. Et per unius sublationem et quod conjun-

μα ο Πατήρ, Θεός δὲ καὶ ὁ Υἱός· τίς ἐστι καταλείπεται πρὸς τὴν ἀκριβῆ τοῦ Μονογενοῦς Θεολογίαν ἀμυβολία, ὅταν τῇ μὲν τοῦ Υἱοῦ σημασίᾳ τὸ κατὰ φύσιν οὐκ εἶναι γνωρίζεται, τῷ δὲ ἀπαυγάσματι τὸ συναφές τε καὶ ἀδιάστατον, τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ προσηγορίᾳ κατὰ τὸ ἴσον ἐφηρμοσμένη Πατρί τε καὶ Υἱῷ, τὸ διὰ πάντων ὁμότιμον; Ὁ δὲ χαρακτήρ πάσῃ τῇ ὑποστάσει τοῦ Πατρὸς ἐπιθεωρουμένη τὸ ἀνελλιπέως τοῦ ἰδίου μεγέθους διασημαίνει, καὶ ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ τὴν διὰ πάντων καταμηνύει ταυτότητα, τῷ πάντα δεικνύειν ἐφ' ἑαυτῆς δι' ὧν ἡ θέσις χαρακτηρίζεται. Père consideratur, perfectam plenitudinem propter omnia ostendit identitatem, omnia demon-

Β Πάλιν τοίνυν προθώμεν τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον. *Οὐκ ἦν, φησί, πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως*. Τίς οὗτός ἐστιν, ὃν οὐκ εἶναι λέγει; Εἰπάτω τὰ θεῖα ὀνόματα, οἷς ὁ κατ' Εὐνόμιον ποτε μὴ ὦν ὀνομάζεται. Οὐκ οὖν φῶς ἐρεῖ καὶ μακαριότητα, ζωὴν τε καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν, καὶ δύναμιν καὶ ἀληθειαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ τοίνυν πρὸ τῆς γεννήσεως λέγων αὐτὸν μὴ εἶναι, ἀντικρὺς ταῦτα βῶθ', ὅτι οὐκ ἦν ἀλήθεια, ὅτε ἐκεῖνος οὐκ ἦν, οὐκ ἦν ζωὴ, οὐκ ἦν φῶς, οὐκ ἦν δύναμις, οὐκ ἦν ἀφθαρσία, οὐκ ἄλλο τι ἦν τῶν ἐν Θεῷ νοουμένων οὐδέν. Καὶ τὸ ἐστὶ τούτων παραλογώτερον, καὶ εἰς ἀσέβειαν χαλεπώτερον, οὐκ ἦν ἀπαύγασμα, οὐκ ἦν χαρακτήρ. Ἐν γὰρ τῷ μὴ εἶναι λέγειν ἀπαύγασμα, τὸ μὴδὲ τὴν ἀπαυγάζουσαν δύναμιν εἶναι συγκατασκευάζεται πάντως, πῶς ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν λύχρον ἐστὶν ὑποδείγματός. Ὁ γὰρ τὴν αὐγὴν τοῦ λύχρου εἰπὼν τὸ καὶ λάμπειν τὸν λύχρον συνεδείξατο, καὶ ὁ μὴ εἶναι τὴν αὐγὴν λέγων τὴν σβέσιν τοῦ φωτίζοντος συνεσήμανεν. Ὄστε ὅταν ὁ Υἱὸς μὴ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς ἀνυπαρξία κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ κατασκευάζεται. Εἰ γὰρ συνημμένως ἔχεται τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ τὸ ἕτερον τῶν συνημμένων μὴ εἶναι λέγων, τῇ τοῦ ἐνδὸς ἀναίρεσει συναεῖλε πάντως καὶ τὸ λειπόμενον· ὥστε τοῦ ἀπαυγάσματος μὴ ὄντος, ὁμολογεῖσθαι μὴ εἶναι μὴδὲ τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν, καὶ τοῦ χαρακτήρος μὴ ὑφεστῶτος, μὴδὲ τὴν χαρακτηριζομένην εἶναι ὑπόστασιν, σοφίας δὲ καὶ δυνάμεως Θεοῦ μὴ οὔσης, μὴδὲ ἐκεῖνον πάντως εἶναι ὁμολογεῖσθαι, τὸν δίχα σοφίας τε καὶ δυνάμεως ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ νοούμενον. Εἰ οὖν οὐκ ἦν ὁ μονογενὴς Θεὸς πρὶν γενέσθαι, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα· οὐκ ἦν πάντως οὐδὲ ὁ Πατήρ, εὐὶ ὁ Υἱὸς δύναμις ἐστὶ καὶ σοφία, καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι τῷ λόγῳ, οὔτε ὑπόστασιν ἀχαρακτήριστον, οὔτε ἀλαμπῆ δόξαν, οὔτε ἄσπονον Θεόν, οὐκ ἄχειρα δημιουργόν, οὐκ ἄλογον ἀρχὴν, οὐκ ἀπαῖδα Πατέρα. Ἀλλὰ πάντα τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τε τῶν ὁμολογούντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀθετούντων καὶ ἀλλήλοις συναναφαινέται. Καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐνδὸς ἀναίρεσεως καὶ τὸ συνημμένον συναφανίζεται. Ἐπειδὴ τοίνυν κατασκευάζεται παρ' αὐτῶν τὸ μὴ εἶναι τὸν

Υἷὸν πρὸς τοῦ γενέσθαι, ὃ ἐστὶν ἀπαύγασμα δόξης A (ἢ δὲ ἀκολουθεῖα συναναίρε? τῆ τοῦ ἀπαύγασματος ἀνυπαρξία καὶ τὴν τῆς δόξης αὐτιότητα· δόξα δὲ ὁ Πατήρ, ὅθεν τὸ μονογενὲς φῶς ἀπηυγάσθη), νοησάτωσαν οἱ περιττοὶ τὴν σοφίαν, ὅτι σύμμαχοι τῶν Ἐπικουρείων δογμάτων ἀναπεφῆνασιν, καὶ προσχῆματι χριστιανισμοῦ τὴν ἀθειαν πρσεθεύοντες. Διπλῆς τοίνυν κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀτοπίας ἀναφανείσης, ἢ καθόλου μὴ εἶναι τὸν Θεὸν λέγειν, ἢ μὴ ἀνάρχως εἶναι, ἐλέσθωσαν τὸ δοκοῦν ἐκ τῶν φανέντων, ἢ ἄθεοι λέγεσθαι, ἢ μηκέτι ἀναρχον εἶναι τῷ Πατρὶ τὴν οὐσίαν λέγειν. Ἀλλὰ μὴν φεύγειν εἰκὸς αὐτοὺς τὸ ἀθέους νομίζεσθαι. Οὐκοῦν λείπονται τὸ μὴ εἶναι ἀίδιον τὸν Θεὸν κατασκευάζειν. Εἰ δὲ τοῦτο ἢ τῶν ἀποδειχθέντων ἀκολουθεῖα συναναγκάζει, ποῦ αἱ ποικιλίαι καὶ ἄστροφοι τῶν ὀνομάτων ἀντιστροφαί; Ποῦ B ἢ ἀμύχανος τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκη, διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν διαστολῆς τὰς γραυδαῖς ἀκοὰς περιδομβούσα;

sunt consequentia cogit necessario, ubi variæ et irretortæ nominum reciproçæ conversiones? ubi ineluctabilis syllogismorum necessitas, per ingeniiti cum genito differentiam circum aniles aures bombilans?

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Καλῶς δ' ἂν ἔχει μὴδὲ τὸ ἐφεξῆς παριδεῖν ἀνεξέταστον· σιωπάσθω δὲ τὰ διὰ μέσου παίγνια, οἷς ὁ δεῖνός οὗτος ῥήτωρ μειρακιωδῶς ἐναδρύνεται, ἐλτε παίζων, ἐλτε σπουδάζων ἐν ταῖς καθ' ἡμῶν λοιδορίαις, ὡς διὰ τοῦτου κρείττων κατὰ τὸν λόγον ἐσόμενος. Οὐ γὰρ δὴ βιάσεται τις ἡμᾶς, ἢ τοῖς λοξοῖς τὰ ἕμματα συνδιαστρέφειν τὰς ἔψεις, ἢ τοῖς ὑπὸ δαιμονίας νόσου παραπεπληγῶσι συνδιαστρεβλοῦσθαι, συνεξάλλεσθαι καὶ συγκαταπίπτειν τῷ σώματι. Ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐλεήσομεν, ἡμεῖς δὲ τοῦ καθεστηκότος οὐκ ἐκστησόμεθα. Φησὶ τοίνυν στρέψας πρὸς τὸν διδάσκαλον ἡμῶν τὸν ἐν τῷ πράγματι λόγον, ὡς δὴ κατὰ πρόσωπον τὴν μάχην ποιούμενος, ὅτι τοῖς ἰδίοις ἀλώση πτεροῖς. Ἐκείνου γὰρ εἰρηκότος, τὸ καλὸν αἰετὶ παρεῖναι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, καλὸν δὲ τὸ τοιοῦτου παιδὸς εἶναι πατέρα· οὐκοῦν μηδέποτε τὸ καλὸν ἀπεῖναι αὐτοῦ, μηδὲ ἄνευ Υἱοῦ τὸν Πατέρα θελήσαι· θελήσαντα δὲ μὴ ἀδυνατῆσαι, δυνάμενον δὲ καὶ βουλόμενον, ἐν τῷ κατὰ γνώμην εἶναι καὶ αἰετὶ εἶναι τὸν Υἷὸν, διὰ τὸ αἰετὶ θέλειν τὸ ἀγαθόν· πρὸς τοῦτο γὰρ ἡ διάνοια τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν εἰρημένων βλέπει· ταῦτα προδιασύρας ὁ Εὐνόμιος ἐκ τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐπεισαχθέντα, τοιαύτην τινα ῥῆσιν πρὸς ἀνατροπὴν τῶν εἰρημένων προβάλλεται, καὶ φησι, *Τίς γεννήσῃ;* λέγοντός τινος τῶν τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ἐμμεμελετηκότων· ὡσπερ εἶπερ τὸ δημιουργεῖν καλὸν καὶ πρέπον Θεῷ, πῶς οὐκ ἀνάρχω αὐτῷ τὸ καλὸν καὶ πρέπον παρῆν, εἶπερ ἀναρχὸς ὁ Θεός; Καὶ ταῦτα μήτε ἀγνοίας κωλυούσης, μήτε ἀσθενείας ἐμποδιζούσης, ἢ πρὸς τὸ δημιουργεῖν ἡλικίας, καὶ ὅσα συμφορήσας κακῶς σεαυτῷ κατέχεας· οὐ γὰρ δὴ τοῦ Θεοῦ θέμις εἶπειν. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατὸν αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πρὸς τὸ ἐρωτηθῆν ἀποκρίνασθαι, ἔδειξεν ἂν τῷ Εὐνομίῳ, τίς ἂν ἐγένετο, καθὼς οὗτος ἠρώτησε διὰ τῆς θεοπαιδεύτου γλώττης, τό τε θεῖον ἐκκαλύπτων μυστήριον, καὶ μαστίζων τοὺς ἐλέγχους τοὺς τῆς ἀπάτης προστάτας, ὥστε φανερόν γενέσθαι

Actum ei adhæret simul evanescit. Quoniam igitur ab ipsis Filius non esse astruitur priusquam genitus esset, qui est gloriæ splendor (consequentia autem simul cum splendoris non-existentia tollit etiam gloriæ æternitatem; gloria autem est Pater, unde unigenita lux resplenduit), intelligant isti qui sapientia exuberant, se Epicureorum decretorum patronos et defensores manifestos esse, et christianismi prætextu ac specie atheiam (id est impietatem, sive *Dei abnegationem*) asserere. Cum igitur sit duplex ex consecutione demonstrata absurditas, vel omnino Deum non esse ut dicant, vel non esse absque principio: quod ex his manifeste probatis ipsis videbitur eligant, vel ut divinitatis abnegatores dicantur, vel ut non amplius essentiam principio carentem Patri esse affirmant. Enimvero verisimile est ipsos fugere Dei negatores existimari. Reliquum est igitur eos astruere Deum non esse æternum. Quod si hoc eorum quæ demonstrata cum genito differentiam circum aniles aures bom-

Sed hæc hactenus. Operæ pretium autem videtur, quod deinceps sequitur non indiscussum præterire. Sed ludicra interjecta silentio involvantur, quibus hic vehemens orator juveniliter exsultat, sive jocans, sive serio agens in conviciis contra nos conjectis, quasi per hæc ratione superior futurus. Nullus enim vi nos adiget, cum limis et obliquis oculis itidem extorquere, vel cum morbo dæmoniaco percussis simul exagitari, una saltare et corpore concidere. Sed illorum quidem miserebimur, nos autem de composito mentis statu non dimovebimur. Ait igitur in magistrum nostrum sermone converso, quasi reipsa contra personam decertans, quod propriis pennis captus sit. Cum enim ille dixisset, quod pulchrum est sive honestum semper adesse Deo, qui est in omnibus, præclarum autem sive honestum talis filii esse patrem: igitur nunquam honestum abesse ab ipso, neque sine Filio Patrem esse voluisse: volentem autem non impotentem fuisse, sed potentem et volentem voti sui competentem esse, semperque habere Filium, quia semper vult bonum: ad hoc enim eorum quæ a patre nostro dicta sunt tendit intelligentia: hæc Eunomius prius traducens et carpens, advecta ex sapientia externa, talem quamdam dictionem ad eversionem eorum quæ dicta sunt proponit, et ait: *Quis generabit?* (cum dixisset aliquis eorum qui in talibus sermombus exercitati sunt:), quemadmodum, siquidem condere et creare honestum et Deo decorum est: quo modo ipsi origine carenti honestum et decens non alerat, siquidem origine et principio caret Deus? Ergo etiam hæc quæ creata sunt, cum neque ignorantia sit quæ prohibeat, neque infirmitas quæ impediatur vel ætas ad operandum, et quæcunque congerens ruale in te ipsum effudisti; nam in Deum, dicere nefas. Si igitur posset magister ad interrogatum respondere, Eunomios

tenderet, quis genitus est, sicut hic interrogavit per linguam a Deo eruditam, et tunc divinum revelans mysterium, et refutationibus flagellans erroris præsides, ut omnibus sit manifestum quantum intersit inter ministrum mysteriorum Christi, et mimimum ridiculum, vel fictorem novorum et prodigiosorum placitorum. Sed quoniam ille quidem, sicut ait Apostolus, mortuus Deo loquitur, hic vero, tanquam non sit qui contradicat, talia projicit: etsi nostra responsio Basillii magni vocem non æquet, nihilominus hæc ad præsens interroganti respondimus, quod Sermo tuus, quem ad subversionem nostrorum profers sermonum, ipse testatur nos vera dicere in iis in quibus impietatis tuæ dogma refellimus. Neque enim aliud nos tam graviter accusamus, quam quod contendis existimare nos debere, Dominum creaturæ nihil differre ab iis quæ communia sunt creaturæ: et quod a vobis prætenditur contra Unigenitum omnino damnamus. Nam si quod in creatura vides, putas oportere hoc etiam unigenito Deo congruere, conclusum est, quod summopere contendimus; per tuos enim sermones rationum tuarum absurditas satis est demonstrata omnibusque facta perspicua; et quod nos in veritate sermonem pravum corrigimus ac reprehendimus, quodque tibi de unigenito Deo opinio talis est, ac de reliquis creaturis; perinde ac si de aliqua dubitatio esset, non de unigenito Filio, Deo, opifex omnis creaturæ, sive ante erat, sive post Patri aderat. Quid igitur ad hæc infit vox magistri? Quod natura bonum est, non pium est non semper in Deo esse credere. Nullam enim videre causam propter quam consentaneum est bonum bono non adesse, neque propter potestatis defectum, neque propter voluntatis inopiam. Quid ad hæc dicit qui his adversatur? Quod si Deum Verbum ex æterno credendum esse dederis, et de creaturis idem fateberis. O quomodo novit ratione discernere creaturarum naturam et divinam majestatem! Quomodo scit quæ utrisque sunt congrua, quæque de Deo et quæ de creatura pie fas est existimare! Si, inquit, opifex a tempore opificium auspicatur. Non enim alio aliquo eorum quæ sunt facta, principium licet notare, nisi tempus in proprio intervallo principia et extrema his quæ sunt definit.

Quocirca inquit, oportere factorem temporum a principio simili esse cœpisse. Sed creatura quidem principium habet sæcula, factoris autem sæculorum quodnam principium cogitabis? Si quis dicat, illud principium esse quod est in Evangelio, quod quidem est illud quod declaratur, cum quo coherentem Filii confessio simul demonstratur, nec fas est eum, qui est in Patre, sicut dicit Dominus, ab aliquo puncto temporali cœpisse. Sin autem aliud quoddam præter illud principium esse asserit, dicat nomen quo tale principium significatur, cum nullum ante sæculorum constitutionem comprehendatur. Ergo talis sermo a pia et religiosa opinione erga unigenitum Deum nullo modo nos dimovebit, tametsi anus mulierculæ huic quæstioni tanquam validæ applaudant, siquidem in his quæ ab initio

πάντων ὅσον τὸ μέσον ἐστὶ μεταξύ διακόνου μυστηρίων Χριστοῦ, καὶ μίμου γελοίου, ἢ ποιητοῦ καινῶν τε καὶ ἀλλοκότων δογμάτων. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀποθανὼν τῷ Θεῷ λαλεῖ, ὁ δὲ ὡς οὐκ ὄντος τοῦ ἀντεροῦντος τοιαῦτα προβάλλει, καὶ μὴ τὴ Ἰσον ἢ παρ' ἡμῶν ἀπόκρισις ἔχη, ὡς πρὸς τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου φωνὴν, πλὴν ἐν παρόντι ταῦτα πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα φήσομεν, ὅτι Μαρτυρία τοῦ ἀληθεύειν ἡμᾶς ἐν οἷς τὸ δόγμα τῆς ἀσεβείας ἐλέγχωμεν, ὁ σὸς γίνεται λόγος ὁ ἐπὶ ἀνατροπῇ τῶν ἡμετέρων προφερόμενος λόγος. Οὔτε γὰρ ἄλλο τι τοσοῦτον ἡμεῖς αἰτιώμεθα, ἢ τὸ μηδὲν οἴεσθαι διαφέρειν ἡμᾶς τοῦ κοινου τῆς κτίσεως τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως· καὶ τὸ παρ' ὁμῶν προτεινόμενον κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἡμεῖς αἰτιώμεθα. Εἰ γὰρ ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως

Ἰ βλέπεις, τοῦτο δεῖν οἴει ἐφαρμοζέειν καὶ τῷ μονογενεῖ Θεῷ, πέρας ἔχει τὸ παρ' ἡμῶν σπουδαζόμενον· ἀπελήλεκται γὰρ διὰ τῶν σῶν λόγων τὸ ἄτοπον, καὶ πᾶσι γέγονε καταφανές· ὅτι τε ἡμεῖς ἐν ἀληθείᾳ τὸν λόγον εὐθύνομεν, καὶ ὅτι σοι ἡ περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπόληψις τοιαύτη ἐστίν, οἷα καὶ περὶ τὰ λοιπὰ τῶν κτισμάτων, περὶ τίνος ἡ ἀμφισβήτησις ἦν, οὐ περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ πάσης τῆς κτίσεως, εἴτε αἰετὴν ἦν, εἴτε ὕστερον τῷ Πατρὶ προσεγένετο. Τί οὖν περὶ τούτου φησὶν ἡ τοῦ διδασκάλου φωνή; Ὅτι τὸ τῆ φύσει καλὸν, οὐκ εὐαγές ἐστὶ μὴ αἰετὴ ἐν τῷ Θεῷ πιστεύειν εἶναι. Μηδὲ γὰρ αἰτίαν ὄραν τινα καθ' ἣν εἰκόσ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν τῷ ἀγαθῷ μὴ παρεῖναι, μήτε κατὰ δυνάμειος ἔλλειψιν, μήτε κατὰ τὴν τῆς βουλήs ἀγονίαν. Τί πρὸς ταῦτά φησὶν ὁ τοῖς εἰρημένοις μαχόμενος; Ὅτι ἐὰν τὸν Θεὸν Λόγον ὄψς ἐξ ἀΐδιου πιστεύεσθαι, καὶ περὶ τῶν δημιουργημάτων τὸ ἴσον δώσεις. Ὡ πῶς οἶδε διακρίνειν τῷ λόγῳ δημιουργημάτων φύσιν καὶ θεῖαν μεγαλειότητα! πῶς ἐπίσταται περὶ ἐκατέρου τὰ πρόφορα, ὅσα τε περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα περὶ τῆς κτίσεως εὐσεβῶς ἐστὶν οἴεσθαι! Εἰ ὁ δημιουργὸς, φησὶν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας ἀρχεται. (Ὁ γὰρ ἄλλω τινὲ τῆν τῶν γεγονότων ἀρχὴν ἐστὶ σημεῖωσασθαι, μὴ ἐν τῷ ἰδίῳ διαστήματι τοῦ χρόνου τὰς ἀρχάς· καὶ τὰ τέλη τοῖς γινομένοις ὀρίζονται.)

alio aliquo eorum quæ sunt facta, principium licet

Διὰ τοῦτο φησὶ δεῖν καὶ τὸν ποιητὴν τῶν χρόνων ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἀρχῆς τοῦ εἶναι ἀρξασθαι. Ἄλλ' ἡ μὲν κτίσις ἀρχὴν τοῦσ αἰῶνας ἔχει, τοῦ δὲ ποιητοῦ τῶν αἰῶνων ποῖαν ἐπινοήσεις ἀρχὴν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τις λέγη, ὅπερ ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ δηλούμενον, ᾧ συνημμένως καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογία συναναδείκνυται, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος, ἀπὸ τίνος σημείου χρονικοῦ ἀρξασθαι. Εἰ δὲ ἄλληλ τις ἀρχὴν παρ' ἐκείνην λέγει, εἰπάτω τὸ ὄνομα ᾧ σημειοῦται τὴν τοιαύτην ἀρχὴν, μηδεὶς καταλαβανομένου, πρὸ τῆς τῶν αἰῶνων συστάσεως. Οὐκ οὐδὲν ἡμᾶς παρακινήσει τῆς εὐσεβοῦς περὶ τὸν μονογενῆ Θεοῦ ὑπολήψεως ὁ τοιοῦτος λόγος, καὶ ἐπιχρωσῶσιν αἱ γράδες ὡς ἰσχυρῶ τῷ προβλήματι. Μένομεν γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐγνωσμένων, ἐρηρησιζόμενοι ἔχοντες ἐπὶ τῆς ἀληθείας τὸν

λόγον· ὅτι ὅσα περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ λέγειν ὁ Α
 τῆς εὐσεβείας ὑποτίθεται λόγος, οὐδεμίαν ἔχει πρὸς
 τὴν κτίσιν τὴν οικειότητα, ἀλλὰ πολλῶν τῶν μέσῳ διώ-
 ρισται τοῦ τε πάντα πεποικητός, καὶ τῶν ἔργων
 αὐτοῦ τὰ γνωρίσματα. Εἰ μὲν οὖν ἐν ἑτέροις τισὶν
 εἶχε τινα κοινωνίαν ὁ Υἱὸς πρὸς τὴν κτίσιν, εἶδει πάν-
 τως μὴδὲ κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον παρηλ-
 λάχθαι λέγειν. Εἰ δὲ ἄμοιρος ἢ κτίσις τῶν τοιοῦτων
 ἐστὶ τῶν ὅσα περὶ τὸν Υἱὸν μεμαθήκαμεν· ἀναγ-
 καίον πάντως, μὴδὲ κατὰ τοῦτο λέγειν τὴν κοινωνίαν
 ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ ἦν ἢ κτίσις, οὔτε πρὸς τὸν
 Θεὸν ἦν, οὔτε Θεὸς ἦν, οὐ ζωὴ, οὐ φῶς, οὐκ ἀνά-
 στασις, οὐ τὰ λοιπὰ τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων, οἶον,
 ἀλήθεια, δικαιοσύνη, ἀγιασμὸς, κριτής, δίκαιος,
 ποιητὴς τοῦ παντός, ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, βα-
 σιλεύων τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, οὐκ ἀπαύ-
 γασμα δόξης ἢ κτίσις, οὐ χαρακτήρ ὑποστάσεως,
 οὐκ ἀγαθότης εἰκῶν, οὐ χάρις, οὐ δύναμις, οὐκ
 ἀλήθεια, οὐ σωτηρία, οὐκ ἀπολύτρωσις, οὐδὲ τι
 τοιοῦτον ὅλων τῶν εἰς δόξαν τοῦ Μονογενοῦς παρὰ
 τῆς Γραφῆς λεγομένων, οὐδὲν ἐπὶ τῆς κτίσεως, οὔτε
 ἐστὶν, οὔτε λέγεται, ἵνα τὰς ὑψηλοτέρας παρίστημι
 φωνάς, τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐμοί, καὶ Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ,
 Οὐδέεις εἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ. Εἰ μὲν οὖν
 εἶχε τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῖα προσμαρτυρεῖν ὁ λό-
 γος τῇ κτίσει, καλῶς ἂν τὸ περὶ ταύτην θεωρούμενον
 καὶ ταῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψειςιν ἐφαρμοζεῖν
 ἔρετο δεῖν, ἐκ τῶν ὁμοφύλων πρὸς τὸ αὐγενὲς γινο-
 μένης τῆς παραθέσεως. Εἰ δὲ πάντα τὰ τοιαῦτα νοή-
 ματὰ τε καὶ ὀνόματα πρὸς μὲν τὸν Πατέρα τὴν κοι-
 νωνίαν ἔχει, τῆς δὲ περὶ τὴν κτίσιν ὑπονοίας ὑπέρ-
 κειται· ἄρ' οὐ καταδύεται ὑπ' αἰσχύνῃς ὁ σοφὸς καὶ
 ἀγγίνους διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων φυσιολο-
 γῶν τῆς κτίσεως Κύριον, οὕτω συνιὼς ὅτι ἄλλα τῆς
 κτίσεως ἐστὶ τὰ γνωρίσματα; Τῶν γὰρ ὄντων πάν-
 των ἢ ἀνωτάτω διαίρεισι εἰς τὸ κτιστὸν καὶ ἄκτιστον
 τὴν τομὴν ἔχει· τὸ μὲν ὡς αἴτιον τοῦ γεγονότος,
 τὸ δὲ ὡς ἐκεῖθεν γενόμενον. Διηρημένης τοίνυν τῆς
 τε κτιστῆς φύσεως καὶ τῆς θείας οὐσίας, καὶ οὐδε-
 μίαν ἐπιμιξίαν ἐχούσης κατὰ τὰς γνωριστικὰς ιδιό-
 τητας, ἀνάγκη πάντα μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ἐκατέραν
 νοεῖν, μὴδὲ τὰ αὐτὰ γνωρίσματα τῶν διεστηκότων
 κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον ἀναζητεῖν. Τῆς τοίνυν
 ἐν τῇ κτίσει φύσεως, καθὼς φησι τῆς παναρέτου Σο-
 φίας ὁ λόγος, ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ μεσότητα χρόνων
 ἐφ' ἑαυτῆς δεικνυούσης, καὶ πᾶσι συμπαρατεινομένης
 τοῖς χρονικοῖς διαστήμασι, ταύτην τὴν ιδιότητα, οἶόν
 τινα χαρακτῆρα τοῦ ὑποκειμένου λαμβάνομεν, ἐν τῷ
 πάντως καὶ ἀρχὴν αὐτοῦ τινα τῆς συστάσεως βλέ-
 πειν, καὶ πρὸς τὸ μέσον ὄραν, καὶ πρὸς τὸ πέρας ταῖς
 ἐλπίσι συμπαρατείνεσθαι. Μεμαθήκαμεν γὰρ ὅτι
 οὔτε ἐξ αἰδίου ἦν ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ, οὔτε εἰς τὸ
 αἰδίον ἔσται, ὡς ἐκ τούτου δήλον εἶναι, ὅτι καὶ ἀπὸ
 ἀρχῆς τινος τὰ ὄντα ἤρξατο, καὶ εἰς τι πάντως κα-
 ταλήξει πέρας. Ἡ δὲ θεία φύσις κατ' οὐδὲν μέρος
 περατουμένη, ἀλλὰ πανταχόθεν ἐν τῷ ἀόριστῳ πᾶν

A sunt decreta mandemus, firmatam atque innixam
 veritati habentes rationem: quia quæcumque de
 unigenito Deo dicere pietatis sermo suggerit, nul-
 lam habent cum creatura necessitudinem, sed longo
 intervallo, et ejus qui fecit, et operum ipsius notæ
 et indicia sunt distincta. Si igitur in aliis quibus-
 dam haberet aliquam communionem Filius cum
 creatura, oporteret omnino dicere eum secundum
 existentia modum non differre. Quod si exors est
 creatura talium quæcumque in Filio didicimus:
 necessarium plane, neque secundum hoc dicere
 habere communionem. Neque enim in principio
 erat creatura, neque apud Deum erat, neque Deus
 erat, neque vita, neque lux, non resurrectio, neque
 reliqua nomina quæ Deum decent, ut veritas, ju-
 stitia, sanctificatio, iudex, justus, opifex molitorque
 universi, qui est ante sæcula, moderans sæculum et
 regnans in sæculum et ultra, non splendor gloriae
 creaturæ, non character, sive expressa forma sub-
 stantia, non bonitatis imago, non gratia, non vir-
 tus, non veritas, non salus, non redemptio, neque
 quid ejusmodi eorum quæ ad gloriam Unigeniti a
 Scriptura dicuntur, nihil in creatura neque est
 neque dicitur, ut sublimiores illas voces prætermit-
 tam, nempe; *Ego in Patre et Pater in me; et, Qui
 vidit me, vidit et Patrem, et, Nullus vidit Filium
 nisi Pater*¹⁵. Si igitur talia et tanta de creatura
 posset sermo testari, recte ipsi viderentur quæ in
 ipsa spectantur, accommodari posse notionibus his
 quas de Unigenito habere debemus, comparatione
 facta eorum quæ sunt ejusdem generis inter se.
 Quod si omnes hæ notionem et nomina quæ de Filio
 dicuntur, cum Patre habent communionem, notio-
 nes autem quæ de creatura sunt superant, annon
 iste sapiens et solers pudore confunditur, dum per
 ea quæ in creatura considerantur, de Domino crea-
 turæ, velut naturali ratione disserit, necdum in-
 telligens alia esse signa et indicia per quæ creatura
 dignoscitur? Eorum enim omnium quæ sunt, summa
 divisio in id quod creatum est, et quod increatum,
 partitionem habet: hoc quidem ut causam ejus
 quod factum est, illud vero ut illinc factum. Cum
 igitur natura creata et divina essentia sit ita di-
 stincta, nullamque societatem habeat secundum
 proprietates, quibus dignoscuntur; omnino necesse
 est non per similia utramque intelligere, neque
 easdem notas seu cognitionis insignia eorum quæ
 secundum naturæ rationem distant, inquirere. Cum
 igitur natura creata, sicut ait omnipotentis Sapien-
 tiæ sermo, principium et finem et medium tempo-
 rum in seipsa demonstret, et cum omnibus tempo-
 ralibus intervallis extendatur, hanc proprietatem
 velut characterem quemdam, id est notam subjecti
 sumimus, in eo quod aliquod principium suæ con-
 stitutionis videmus, et medium cernimus, et ad
 extremum terminum spe pariter extendimur. Didicimus enim quod cælum non est ab æterno, et

¹⁵ Joan. xiv, 9.

terra, neque in æternum erit, ut ex eo sit perspicuum, quod ab aliquo principio quæ sunt in rerum natura cœperunt, et in aliquod extremum prorsus desinent. Divina autem natura nulla parte terminata, sed undique in infinitum omnem terminum permeans, longe abest ab his signis et notis quæ in creatura inveniuntur. Etenim dimensionis expertus, sine quantitate et incircumscrip̄ta potentia, in seipsa complectens sæcula, et omnem quæ in ipsis continetur creaturam, atque omni ex parte sæculorum infinitatem propriæ naturæ æternitate exsuperans, vel nullum habet signum quod naturam ejus significet, vel aliud quiddam omnino, et quod creatura non habet. Quoniam igitur proprium creaturæ est, principium habere, alienum prorsus ab increata natura, quod creaturæ est proprium. Si enim ad

similitudinem creaturæ etiam Unigeniti existentiam ab aliquo comprehensibili principio cœpisse, supponere quis censuerit, necessario et reliqua quæ in creatura inveniuntur, rationi ejus accommodaverit. Non enim integrum est dato principio

Quemadmodum enim si quis hominem esse concesserit, quæ sunt naturæ humanæ eum habere per hanc confessionem annexuit, et animal ipsum et rationale dicens, et si quid aliud in homine intelligitur: eadem ratione si unum quid eorum quæ proprie creaturæ attribuuntur, in divina essentia intellexerimus, jam non nobis liberum erit amplius rationem eorum quæ in ipsa considerantur naturæ immortalis non applicare. Principium enim violente et necessario quod post ipsum sequitur exiget: principium enim quod sic intelligitur, eorum quæ post ipsum sunt principium est. Quare si illa fuerint, et hoc esse necesse est: si vero illa sublata fuerint, neque quod antecedit manere. Cum igitur sapientia et medietatem et finem principio præponat, si in Unigeniti natura principium aliquid ejus subsistentiæ ab aliquo puncto determinatum sumpserimus, sicut dogmatizat hæresis, procul dubio concedet sapientia, et finem et medium principio copulare. Quod si hoc fiat, inveniatur nobis theologus iste argumentis demonstrare Deum mortalem esse. Si enim principium finis secundum rationem sapientiæ necessario sequitur, medium etiam inter extrema consideratur: qui unum dederit, potestate et alia simul astruit, mensuras et extremum vitæ finem naturæ infinitæ determinans. Quod si hoc impium est et absurdum, æquali vel etiam majore accusatione dignum est, principium dare sermoni in impietatem desinenti: hujus autem absurditatis principium inde elucet, quod existiment vitam Filii alio circumscrip̄to principio esse conclusam. Quare duorum alterum, vel mutabuntur ad sanum sermonem per ea quæ dicta sunt coacti, et cum Patris æternitate eum qui ex illo est, contemplabuntur; vel nisi hoc velint, utroque extremo terminabunt Filii æternitatem, nempe principio et fine, infinitatem vitæ ipsius ad id quod non existit adducentes. Quod si et animorum et angelorum natura sine caret, neque prohibetur in æternum perpetuari, quia sit

Α πέρασ, διαβαίνουσα, πόρρωθέν ἐστὶ τῶν ἐπὶ τῆς κτίσεως εὐρισκομένων σημείων. Ἡ γὰρ ἀδιάστατος καὶ ἄποσος καὶ ἀπεριγραπτος δύναμις, ἐν ἑαυτῇ τοὺς αἰῶνας καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τούτοις ἔχουσα κτίσιν, καὶ πανταχόθεν τῆς τῶν αἰώνων ἀπειρίας τῇ ἀδιότῃ τῆς ἰδίας ὑπερεκπίπτουσα φύσεως, ἢ οὐδὲν ἔχει σημείον τὸ καταμηνύον τὴν φύσιν, ἢ ἄλλο τι πάντως, καὶ οὐχ ὅπερ ἡ κτίσις ἔχει. Ἐπεὶ οὖν ἴδιον τῆς κτίσεως τὸ ἀρχὴν ἔχειν, ἀλλότριον ἂν εἴη τῆς ἀκρίστου φύσεως τὸ τῆς κτίσεως ἴδιον. Εἰ γὰρ καθ' ὁμοιότητα κτίσεως καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρξίν ἐκ τινος καταλαμβανομένης ἀρχῆς ὑποτίθεται τις ἀξιώσει, κατ' ἀνάγκην πάντα κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀκολουθειαν τῷ περὶ τούτου λόγῳ συναφαιρῶσαι. Οὐ γὰρ ἐστὶ τῆς ἀρχῆς δοθείσης μὴ συνομολογῆσαι καὶ τὸ

Β ἐπόμενον.

Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἀνθρώπον εἶναι δοίη, τὸν τὰ τῆς φύσεως διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης συνήρτησε, καὶ ζῶον αὐτὸν καὶ λογικὸν εἶναι λέγων, καὶ εἰ τι ἄλλο νοεῖται περὶ τὸν ἀνθρώπον· κατὰ τὸν αὐτὴν λόγον, εἰ ἐν τῷ περὶ τὴν κτίσιν ἰδιωμάτων ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας κατανοήσαιμεν, οὐκέτ' ἐφ' ἡμῖν ἔσται, τὸν λόγον τῶν ἐπ' αὐτῆς θεωρουμένων, μὴ ἐφαρμόσαι τῇ ἀκηράτῳ φύσει. Ἡ γὰρ ἀρχὴ βιαίως τε καὶ ἀναγκαιῶς τὸ μετ' ἑαυτὴν ἀκόλουθον ἐπιζητήσει· ἡ γὰρ οὕτω νοουμένη ἀρχὴ τῶν μετ' αὐτὴν ἐστὶν ἀρχῆ, ὥστε εἰ ἐκεῖνα εἴη, καὶ ταύτην εἶναι· εἰ δὲ ἀναιροῖτο τὰ συνημμένα, μηδὲ τὸ προηγούμενον μένειν. Τῆς τοίνυν σοφίας καὶ μεσότητος καὶ τέλος τῇ ἀρχῇ προτιθείσης, εἰ λάβοιμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς φύσεως ἀρχὴν τινα ἀπὸ τινος σημείου ὀριζομένην τῆς ὑποστάσεως, καθὼς δογματίζει ἡ αἵρεσις, οὐ συγχωρήσει πάντως ἡ σοφία, μὴ καὶ τὸ πέρασ καὶ τὸ μέσον τῇ ἀρχῇ συναρτηθῆσαι. Εἰ δὲ τοῦτο γένοιτο, εὐρεθῆσεται ἡμῖν ὁ θεολόγος, θνητὸν τοῖς ἐπιχειρήμασιν ἀποδεικνύων τὸ Θεῖον. Εἰ γὰρ τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος κατὰ τὸν τῆς σοφίας λόγον ἀναγκαιῶς ἐφέπεται, καὶ τὸ μέσον ἐνθεωρεῖται τοῖς πέρασιν· ὁ δὲ ἐν δούς, τῇ δυνάμει καὶ τὰ ἄλλα συγκατεσκεύασε, μέτρα καὶ πέρασ ζωῆς ὀρίζων τῇ ἀορίστῳ φύσει. Εἰ δὲ τοῦτο ἀσεβὲς τε καὶ ἄστοπον, τῆς ἰσῆς ἢ καὶ μεζζονος ἄξιον κατηγορίας ἐστὶ, τὸ ἀρχὴν δοῦναι τῷ λόγῳ τῷ ἀσέθειαν λέγοντι· ἀρχὴ δὲ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας ἐφάνη, τὸ ἐν ἀρχῇ τινι περιγεγραμμένην τοῦ Υἱοῦ τὴν ζωὴν νομίσαι. Ὅστε δυοῖν θάτερον, ἢ μεταθῆσονται πρὸς τὸν ὑγαίνοντα λόγον ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἀναγκαζόμενοι, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀδιότῃ τὸν ἐξ ἐκεῖνου συνθεωρήσουσιν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο βούλοιντο, καθ' ἑκάτερον περατώσουσι τοῦ Υἱοῦ τὸ αἶδιον, τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τὸ ἀπειρον αὐτοῦ τῆς ζωῆς εἰς τὸ ἀνυπαρκτον ἀγοντες. Εἰ δὲ ἀτελεύτητος καὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις, καὶ οὐδὲν κωλύεται εἰς τὸ αἶδιον προΐεναι, διὰ τοῦ καὶ κτιστὴν εἶναι, καὶ ἀπὸ τινος τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως ἐσχίχεναι, ὡς διὰ τούτου δύνασθαι ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἴσον τοὺς ὑπεναντίους εἰπεῖν· ὡς μήτε ἐξ

αἰδίου ὄντος καὶ εἰς τὸ ἀτελεύτητον παρατείνοντος. A creatura et ab aliquo principium suæ subsistentiæ habeat, ita ut per hoc adversarii possint in Christo idem dicere, quod quamvis non sit ab æterno. tamen in æternum se protendat. Qui hæc profert, etiam illa secum reputet, quantum distet divinitas a creatura, per proprietates quæ in ea sunt. Nam divinitatis quidem proprium est nulla quæ secundum bonum spectetur notionē indigere; creatura vero melioris participatione in pulchro fit, quæ quidem non solum esse cœpit, sed etiam semper apprehenditur incipere in pulchro esse, propter incrementum quo semper tendit in melius. Quare nunquam in comprehensione totius boni consistit, sed omne quod partum est per participationem principium fit ascensus ad id quod melius est. Et juxta Pauli vocem, nunquam cessat ad anteriora extendere se et oblivisci eorum quæ sunt retro ¹⁶. Quoniam igitur divinitas ipsa vita est, Deus autem unigenitus Deus et vita, et veritas, et quodcunque excelsum et Deo decorum cogitari potest, creatura vero illinc honorum subministrationem capit, ex his manifestum esse possit, quod si quidem particeps est vitæ, verum est eam vivere; si participare cessaret, proculdubio desineret etiam vivere. Si igitur et de unigenito Deo hæc dicere audent, quæcunque de creatura verum est dicere, illud etiam his omnibus quæ dicunt addant, quod similiter cum creatura esse cœpit, et in vita instar animarum nec necesse est eum aliunde in se vitam adventitiam habere; alia autem omnia non vita sunt, sed vitæ participia fiunt.

Τίς ἀνάγκη διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει βλεπομένων παραγράφεσθαι τῷ Μονογενεῖ τὸ αἰδιον; Τὸ μὲν γὰρ αἰεὶ ὡσαύτως κατὰ τὴν φύσιν ἔχον, ἀπαράδεκτόν ἐστι τοῦ ἐναντιοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἕτερον μεταβολῆς ἀνεπίδεκτον. Οὐδὲ δὲ ἡ φύσις μεθόριος, τοῦτοις ἐπαμφοτερίζει πρὸς ἑκάτερον ἢ ῥοπή, κατ' ἐξουσίαν τοῖς κατὰ γνώμην προσκινουμένοις. Εἰ οὖν ἡ ὄντως ζωὴ ἐν τῇ θεΐᾳ τε καὶ ὑπερκειμένη θεωρεῖται φύσει, ἢ ἀπόπτωσις ταύτης πρὸς τὸ ἀντικείμενον πάντως κατὰ τὸ εἶδος καταλήξει. Πολύσημος δὲ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἡ ἔννοια, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν νοουμένη τρόπον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σαρκὸς, ἢ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων ἐνέργειά τε καὶ κινήσις ζωὴ λέγεται· καὶ τὸ ἐμπαιὶν ἢ σβέσις αὐτῶν καὶ διάλυσις, θάνατος ὀνομάζεται. Ἐπὶ δὲ τῆς νοερᾶς φύσεως, ἢ πρὸς τὸ θεῖον οἰκείωσις, ἢ ἀληθὴς ἐστὶ ζωὴ· καὶ ἡ τοῦτου ἀπόπτωσις, θάνατον ἔχει τὸ ὄνομα. Διὸ καὶ τὸ ἀρχέγονον κακὸν ὁ διάβολος, καὶ θάνατος λέγεται, καὶ εὐρετῆς θανάτου· ἀλλὰ καὶ κράτος ἔχειν θάνατον παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λέγεται. Οὐκοῦν διπλῆς, καθὼς εἴρηται, τῆς τοῦ θανάτου σημασίας ἐκ τῶν Γραφῶν νοουμένης, ὁ μὲν ἀληθῶς ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, ὁ μόνος ἔχει τὴν ἀθανασίαν, καὶ φῶς οἰκεῖ τῷ ζῶσφι τῆς κακίας ἀπρόσιτόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον. Ὅσα δὲ τοῦ θανάτου μετέχει, τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἐναντίον ῥοπῆς πύρρως γινόμενα· εἰ δὲ ἀποβῆθαι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ

¹⁶ Philipp. iii, 13. ¹⁷ Hebr. ii, 14. ¹⁸ I Tim. vi, 16.

hærent in contrarium procul absint, si a boni participatione desuant, ob naturæ mutabilitatem deterioris communionem possunt accipere: quod quidem nihil aliud est quam mors, proportionem quamdam cum morte corporali habens. Quemadmodum enim in corporibus, naturalium functionum extinctio mors vocata est, sic in spirituali essentia, ad bonum non moveri, mors est et vitæ secessus. Quare hæretica absurditas non adversetur sermoni arguenti quod intelligitur in creatura incorporea. Mors enim quæ naturæ spirituali competit, hæc est a Deo separatio quam non vitam nominamus, neque ab hac natura potentia separata est. Nam entis a non ente processio naturæ mutabilitatem indicat. Cui autem cognata est alteratio, hoc gratia et favore corroborantis a contrarii consortio arcetur, non propriæ naturæ virtute in bono manet. Quod autem tale est, non est æternum. Si ergo verum est dicere, divinam essentiam et creatam naturam per eadem non esse dimetiendam, neque etiam conveniens est per aliquod principium essentiam Filii circumscribere, ut non hoc dato, et reliquæ creaturæ proprietates unius confessione simul adesse concedantur. Aperte enim redarguit absurditas ejus qui unigenitum Deum per ea quæ de creatura dicuntur, a Patris æternitate abscondit. Ut enim nihil aliud eorum quæ notis signant creaturam in factore creaturæ conspicitur, sic neque ex eo quod hæc sit ab aliquo principio demonstrari potest, semper in Patre esse Filium, qui est sapientia et virtus, et lux, et vita et omnia quæ in paterno sinu considerantur.

A μετουσίαις, δέξαιτο ἂν τῷ τρεπτῷ τῆς φύσεως τὴν κοινωνίαν τοῦ χείρονος· ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ θάνατος, ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν σωματικὸν θάνατον ἔχων. Ὡς γὰρ ἐνταῦθα τῶν τῆς φύσεως ἐνεργημάτων ἡ σθέσις θάνατος κέκληται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς νοερᾶς οὐσίας, ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνησις θανάτος ἐστὶ, καὶ ζωῆς ἀναχώρησις. Ὡς μὴ ἀντιπίπτειν τῷ λόγῳ τὴν αἰρετικὴν ἀτοπίαν ἐλέγχοντι τὸ περὶ τὴν ἀσώματον κτίσιν νοούμενον. Ὁ γὰρ κατάλληλος τῇ νοερᾷ φύσει θάνατος, τοῦτ' ἐστὶν ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν οὐ ζῶν ὀνομάζομεν, οὐδὲ ταύτης τῆς φύσεως τῇ δυνάμει κεχώρισται. Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ δυνατοῦ πάροδος τὸ τρεπτὸν καταμηνύει τῆς φύσεως. Ὡ δὲ συγγενῆς ἡ ἀλλοίωσις, τοῦτο χάριτι τοῦ ἐνισχύοντος τῆς τοῦ ἐναντίου μετουσίαις ἀπείργεται, οὐχὶ δυνάμει τῆς ἰδίας φύσεως ἐν τῷ ἀγαθῷ μένει. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀίδιον. Εἰ οὖν καὶ ἀληθεύει λέγων, μὴ δεῖν διὰ τῶν αὐτῶν τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν κτιστὴν φύσιν ἐναλογίζεσθαι· μὴδὲ διὰ τινος ἀρχῆς περιγράφειν τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ὡς ἂν μὴ τούτου δοθέντος, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κτίσεως ἴδια τῇ τοῦ ἐνὸς ὁμολογίᾳ συμπαρεισέλθοι. Ἐλέγχεται γὰρ προδήλως ἡ ἀτοπία τοῦ τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τῶν περὶ τῆς κτίσεως λεγομένων τῆς τοῦ Πατρὸς ἀιδιότητος ἀποσχίζοντος. Ὡς γὰρ οὐδὲν ἄλλο τῶν χαρακτηριζόντων τὴν κτίσιν περὶ τὸν ποιητὴν καθορᾶται τῆς κτίσεως, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀπ' ἀρχῆς τινος εἶναι ταύτην, ἀπόδειξις γίνεται καὶ πάντως εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅς ἐστι σοφία τε καὶ δύναμις, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ πάντα ὅσα ἐν τῷ πατρικῷ θεωρεῖται κόλπῳ.

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ Θ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER NONUS.

CAPITA SEU SUMMARIA NONI LIBRI.

1. Nonus liber theologiam Eunomii aliquo usque recte se habere ait. Deinde immensam absurditatem detestatus, mirabiliter redarguit illud ex Philone Judæo ab Eunomio (propter convenientiam animorum) transcriptum, Deus est ante omnia, quæ genita sunt, addito et hoc: Qui propriæ dominatur potentia.
2. Filii generationem non habere se ad modum Eunomii dicentis: Tunc Pater genuit Filium, quando voluit, et non prius: sed Filium omnium bonorum plenitudinem semper existere, et in Patre spectari, sapientissime demonstravit, ipso Eunomii dicto ad demonstrationis confirmationem assumpto.
3. Generationem Filii omnia sæcula antegressam, non æstimari debere ex communi et carnali generatione, sed initii et finis expertem esse; non au-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΝΝΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ δὲ θ' λόγος τὴν Εὐνομίου θεολογίαν μὲχρι μὲν τινος καλῶς ῥηθεῖσαν λέγει. Εἴτ' ἐφεξῆς ἐκ τῶν Φίλωνος λόγων τὸ, Ὁ Θεὸς πρὸ τῶν ἄλλων, ὅσα γεννητὰ, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ φρονήματος μετὰ τῶν ἰδίων ἀναμίξεις λόγων, προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, Τῆς ἰδίας κατακρατεῖ δυνάμει, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίαις μυσχυθεὶς, θαυμαστῶς ἐξελέγγει.
- β'. Εἴτα τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν οὐ κατὰ τὴν Εὐνομίου φωνήν, τότε ἐγέννησε, λέγοντος, ὅτε ἠθέλησεν ὁ Πατήρ, καὶ οὐ πρότερον, ἀλλὰ πάντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν πλήρωμα τὸν Υἱὸν ὄντα, αἰεὶ ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖσθαι, παρσφῶς ὑπέδειξε, αὐτῶν τῶν Εὐνομίου λόγων συνηγορίαν ποιησάμενος τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως.
- γ'. Καὶ ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν καὶ σαρκώδη γέννησιν ἡ προαιώνιος τοῦ Μονογενοῦ οὐ τεκμαίρεται, ἀλλ' ἀναρχὴς ἐστὶ καὶ ἀτελεύτητος καὶ οὐ κα-

ὅς Εὐνόμιος ἀνοήτως ἀπὸ τῶν Πλάτωνι περὶ ψυχῆς ρηθέντων, καὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις τοῦ Σαββάτου ἀναπαύσεως ἀναπλάττει, μὴ εἰδὼς τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

8. Ἐἶτα τὴν κατὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου παρὰ τοῦ Εὐνομίου συκοφαντίαν, ὡς ἀγένητον τὸν Μονογενῆ καλοῦντος, ψευδῆ ἀποδείξας, πάλιν περὶ τὸ αἰδιον καὶ ὄν, καὶ ἀτελεύτητον τῆς τοῦ Μονογενοῦς δημιουργίας τε καὶ φωτὸς καὶ σκοτοῦς πανσόφως διεξεληθῶν, τὴν λόγον πληροῖ.

tem ita se habere, sicuti ex Platonis de anima dictis, et ex Sabbati requie apud Hebræos comminiscitur, vim eorum minime intelligens.

4 Tandem refutata Eunomii calumnia, qua magnum Basilium mendaciter appetiverat, quasi Unigenitum ingenuitatem affirmasset, rursus de Unigeniti æternitate, existentia et finis carentia, deque creatione luminis et tenebrarum perquam erudite disserens, librum concludit.

Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ὑψηλοτέρους μετέρχεται λόγους, καὶ μετεωρίσας ἑαυτὸν καὶ ὀγκώσας ἐν διακένῳ φουσημάτι, λέγειν ἐπιχειρεῖ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπειᾶς ἐπάξιον. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Θεὸς γὰρ ὢν, φησὶ, τὸ πάντων ἐξοχώτατον ἀγαθόν, καὶ πάντων κράτιστον, καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλεύθερον. Καλῶς ὁ γεννάδας καθάπερ τι πλοῖον ἀνεμάτιστον αὐτομάτως ὑπὸ τῶν τῆς ἀπάτης κυμάτων τῷ λιμένι τῆς ἀληθείας ἐγκαθορμίζει τὸν λόγον. Πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐξοχώτατόν ἐστιν ὁ Θεός. Ὑπέρευγε πάντος ὁμολογίας! Πάντως δὲ τὸν μέγαν Ἰωάννην οὐκ ἂν γράφαιτο παράνομον γραφῆν, παρ' οὗ Θεὸς ὁ μονογενὴς ἐν ὑψηλῷ τῷ κηρύγματι διαγγέλλεται· ὁ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Θεὸς ὢν. Οὐκοῦν εἰ ἀξιώπιστος τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος κήρυξ ἐκείνος· ὁ δὲ Θεὸς τὸ ἐξοχώτατόν ἐστιν ἀγαθόν· ὁ Ἰῆδς ἄρα τὸ ἐξοχώτατον ἀγαθόν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς δόξης αὐτοῦ μαμαρσύρηται. Τῆς δὲ τοιαύτης εἰρήνης καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀρμοζούσης, τὸ ὑπερθετικὸν τῆς τοῦ ἐξοχώτατου ἐμφάσεως, οὐδεμίαν ἐκ συγκρίσεως παραδέχεται μείωσιν ἢ ὑπέρθεσιν. Τούτων δὲ ἡμῖν παρὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης παρελημμένων, προσθετέον εἰς συμμαχίαν τοῦ ὑγιαίνοντος λόγου, καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον. Φησὶ γὰρ, ὅτι τὸ ἐξοχώτατον ἀγαθόν ὁ Θεός, ἅτε μήτε φύσεως ἐμποδιζούσης, μήτε αἰτίας ἀναγκαζούσης, μήτε χρείας κατεπειγούσης, γεννᾷ τε καὶ δημιουργεῖ κατὰ τὴν τῆς ἰδίας ἐξουσίας ὑπεροχὴν, τὴν βούλησιν ἀρκούσαν ἔχων δύναμιν πρὸς τὴν τῶν γενομένων σύστασιν. Εἰ τοίνυν πᾶν καλὸν κατὰ τὴν τούτου βούλησιν, οὐ μόνον γενόμενον ὀρίζει καλόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε γενέσθαι καλόν· εἴπερ ἄρα ἀσθερείας, τὸ ποιεῖν δὲ μὴ βούλεται. Μέχρι τούτου παραληπτέος ἡμῖν πρὸς σύστασιν τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὁ ἐκ ρυπαρῶν τε καὶ πάντως κεκομμένων λεξιειδίων διαπεπορημένος τῶν ἐναντίων λόγος· εἰ γὰρ κατὰ τὴν τῆς ἰδίας ἐξουσίας ὑπεροχὴν τὴν βούλησιν ἀρκούσαν ἔχων δύναμιν, πρὸς τὴν τῶν γινόμενων σύστασιν, ὁ τὰ πάντα κτίσας, μήτε φύσεως ἐμποδιζούσης, μήτε αἰτίας ἀναγκαζούσης, οὐ μόνον τὸ γενόμενον ὀρίζει καλόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε γενέσθαι καλόν. Ὁ δὲ πάντα ποιῶν, ὁ Μονογενὴς ἐστι Θεός, καθὼς κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον· οὗτος ὅτε ἠθέλησε, τότε καὶ τὴν κτίσιν ἐποίησεν· τότε περιέσχε τῷ οὐρανίῳ σώματι διὰ τῆς κυκλοφορουμένης οὐσίας πάντα τὸν ἐντὸς τοῦ σχήματος ἀπειλημένον κόσμον·

Sed ad altiores transit sermones in sublime sese efferens, et inani flatu intumescens, quod Dei magnificentia dignum sit, dicere aggreditur. Quod autem ait tale est: *Deus, inquit, cum sit omnium eminentissimum bonum, et omnium optimum ac potentissimum, et ab omni necessitate liberum.* Præclare generosus hic, veluti navigium quoddam non saburratum temere et fortuito a fluctibus erroris in portum veritatis sermonem appellit *Omnium bonorum eminentissimum est Deus.* O egregiam confessionem! plane magnum Joannem non accusabit legis perperam latæ, a quo Deus Unigenitus in excelso præconio annuntiatur, qui apud Deum erat, et Deus erat. Ergo si fide dignus Unigeniti deitatis præco ille: *Deus autem est eminentissimum bonum: Filius igitur summum bonum, ab inimico ejus gloriæ probatus est.* Cum hæc vox etiamsi Patri accommodet superlativum significationis ejus, quod est eminentissimum, nullam tamen ex comparatione admittit imminutionem vel superlationem. His igitur nobis ex testimonio inimicorum ad demonstrationem gloriæ Unigeniti assumptis, ad auxilium sani sermonis adjiciendum est etiam quod ipse deinceps dicit: *inquit enim: Eminentissimum bonum, Deus, utpote neque natura impediante, neque causa cogente, neque indigentia urgente, generat et creat per superexcellenciam suæ potestatis, voluntatem sufficientem habens potentiam, ad eorum quæ facta sunt constitutionem.* Si igitur omne bonum, secundum hujus voluntatem, non solum factum definit bonum, verum etiam quando factum est bonum: *siquidem imbecillitatis est facere quod non vult.* Hucusque assumendus nobis, ad stabilicendam piorum dogmatum veritatem, ex sordidis et penitus intercisis dictiunculis infibulatus adversariorum sermo, si secundum propriæ potestatis superexcellenciam, voluntatem sufficientem habens potentiam ad eorum quæ sunt constitutionem, qui omnia condidit, neque natura impediante, neque causa cogente, defuit non solum bonum factum esse, sed etiam aliquando factum esse bonum. Qui autem facit omnia Unigenitus est Deus, quemadmodum prædicat Evangelium, hic quando voluit, tunc et creaturam fecit, tunc cælesti corpore per essentiam quæ in orbem fertur, omnem in figura intus comprehensum complexus est mundum: quando præclare habere hoc ita factum pu-

tauit, tum aridam patefecit, tunc aquas in cavita-
 A ubus seorsim inclusit; tunc exsiterunt germina,
 tunc fructus, tunc animalium ortus, tunc hominis
 fictio, quando horum unumquodque opportunum
 videbatur sapientiæ ejus qui creavit. Qui autem fe-
 cit omnia (rursus enim eundem resumemus ser-
 monem) Unigenitus est Deus, qui fecit sæcula;
 intervallo enim sæculorum iis que facta sunt præ-
 supposito, non tempus fas est dicere hoc tempo-
 rale adverbium, quando voluit, tunc etiam fecit.
 Cum autem non esset sæculum, neque ulla inter-
 vallis distincta notio circa divinam naturam quan-
 titatis expertem, et dimensione carentem intelli-
 gatur, necesse est omnino adverbiorum tempora-
 lium significationes jacere otiosas et inanes. Quare
 creaturæ quidem temporale principium, ut placuit
 B sapientiæ ejus qui omnia fecit, datum esse dicere,
 non extra verisimilitudinem est. Sed ipsam divi-
 nam naturam in aliqua extensione intervallata
 speculari, eorum tantum est qui novam sapien-
 tiam edocti sunt. Quale enim et illud quod dictis
 appositum est sponte prætergressus sum, ad pro-
 positum festinans, quod nunc ad demonstrationem
 solertiæ scriptoris repetens recitabo.

*Eminentissimus enim ipse Deus ante alia quacun-
 que sunt genita, inquit, sui ipsius dominatur poten-
 tiæ.* Sermo quidem ad verbum ex Philone Hebræo
 translatus est a scriptore in proprium sermonem.
 Et cui cordi est, ex ipsis Philonis operibus furtum
 Eunomii manifestum flet. Ego autem hoc notavi in
 præsens, non tantum ut verborum priorum et
 C notionum penuriam scriptori probro vertam. quan-
 tum legentibus ostendere cupio Eunomii dogma-
 tum cum Judæorum sermonibus affinitatem; non
 enim ejus oratio notionibus Philonis ad verbum
 congruisset, nisi quædam esset etiam intelligentiæ
 hujus cum illo cognatio et societas. Sic enim ser-
 monem invenire licet positum apud Hebræum:
Deus ante alia quæcunque genita. Quod autem se-
 quitur ex nupera Judæorum doctrina projectum
 est, nempe *Propriæ dominatur potentiæ.* Hoc autem
 quantum absurditatem habet, aperte ostendet sermo
 cum discussus fuerit. *Deus, ait, propriæ dominatur
 potentiæ.* Dic mihi quid existens cui dominatur?
 an aliud quid præter potentiam ipse existens;
 propriæ dominatur potentiæ, quæ quidem sit aliud
 quid quam quod ipse est? Ergo ab impotentia su-
 peratur potentia. Quod enim aliud quid est præter
 potentiam, non est penitus potentia. Et sic inve-
 nitur quatenus non est potentia, secundum illud
 potentiæ dominari. Sed Deus cum sit potentia,
 rursus aliam in seipso potentiam haberet, et per
 hanc alteri dominatur. Et quæ pugna et dissensio,
 ut Deus in seipso existentem fortitudinem parti-
 tus, uno segmento potentiæ alterum prosternat?
 Non enim in seipso retineret potentiam, nisi major
 aliqua et violentior potentia cum ipso adversus
 hoc præliaretur. Talis Eunomii Deus nescio quis
 biformis sive duplæ naturæ, vel multum compo-

δτε καλῶς ἔχειν εἰήτη τοῦτο γενέσθαι, τότε ἀνέδειξε
 τὴν ξηρὰν, τότε τὰ ὕδατα τοῖς κοίλοις ἐγκατέκλεισε
 χῶροις· τότε καὶ βλαστήματα. τότε καρποὶ, τότε
 ζώων γένεσις, τότε ἀνθρώπου πλάσις· ὅτε τούτων
 ἕκαστον εὐκαιρον ἐδόκει τῇ σοφίᾳ τοῦ κτίσαντος. Ὁ
 δὲ τὰ πάντα ποιήσας (πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλή-
 ψομαι λόγον) ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεὸς, ὁ τοὺς αἰῶνας
 ποιήσας, τοῦ γὰρ τοῦ διαστήματος τῶν αἰῶνων προ-
 καταβεβλημένου τῶν ὄντων, οὐ καιρὸς ἐστὶν εἰπεῖν τὸ
 χρονικὸν τοῦτο ἐπιβήριμα, ὅτι τότε ἐβουλήθη καὶ
 τότε ἐποίησεν. Αἰῶνος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδέ τις δια-
 στηματικῆς ἐννοίας περὶ τὴν θείαν φύσιν τὴν ἀποσόν-
 τε καὶ ἀδιάστατον θεωρουμένης· ἀργεῖν ἀνάγκη
 πάντως τὰς τῶν χρονικῶν ἐπιβημάτων ἐμφάσει.
 Ὡστε τῇ μὲν κτίσει τὴν χρονικὴν ἀρχὴν κατὰ τὸ
 ἀρέσαν τῇ σοφίᾳ τοῦ τὰ πάντα πεποιηχότος ἐδόδοι
 λέγειν, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστίν. Αὐτὴν δὲ τὴν
 θείαν φύσιν ἐν παρατάσει τινὶ διαστηματικῇ θεωρεῖν,
 μόνων τῶν τὴν νέαν σοφίαν πεπαιδευμένων ἐστίν.
 Ὅσον γὰρ κάκεινο τοῖς εἰρημνεύουσιν ἐγκείμενον ὑπερ-
 ἔβη ἐκὼν, πρὸς τὸ προκείμενον σπεύδων, ὃ νῦν εἰς
 ἀπόδειξιν τῆς ἀγχινοίας τοῦ λογογράφου ἐπαναλα-
 βῶν ἀναγνώσομαι.

Ὁ γὰρ ἐξοχώτατος αὐτὸς Θεὸς πρὸ τῶν ἄλ-
 λων, φησὶν, ὅσα γεννητὰ, τῆς αὐτῆς κρατεῖ δυ-
 νάμεως. Ὁ μὲν λόγος ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως ἀπὸ
 τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἑβραίου μετενήχεται παρὰ τοῦ
 λογογράφου ἐπὶ τὸν ἴδιον λόγον. Καὶ ὅτι φίλον, ἐξ
 αὐτῶν τῶν πεπονημένων τῷ Φίλωνι κατάφωρος ἡ
 C κλοπὴ τοῦ Εὐνομίου γενήσεται. Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρ-
 εσημηνάμην ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ τοσοῦτον τὴν
 πτωχεῖαν τῶν ἰδίων λόγων τε καὶ νοημάτων τῷ λο-
 γογράφῳ ἐπονειδίζων, ὅσον δεῖξαι τοῖς ἐντυγχάνουσι
 θέλων τὴν οικειότητα πρὸς τοὺς Ἰουδαίων λόγους
 τῶν Εὐνομίου δογμάτων. Οὐ γὰρ ἂν ἐπ' αὐτῆς τῆς
 λέξεως τοῖς τοῦτου νοήμασι ὁ τοῦ Φίλωνος ἐνηρ-
 μίσθη λόγος, εἰ μὴ τις ἦν καὶ τῆς διανοίας τούτου
 πρὸς τὴν ἐκείνου συγγένεια. Οὕτω γὰρ ἔστιν εὐρεῖν
 κείμενον παρὰ τῷ Ἑβραίῳ τὸν λόγον· τὸ, Ὁ Θεὸς
 πρὸ τῶν ἄλλων ὅσα γεννητὰ. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἔκ
 τῆς νέας Ἰουδαϊκῆς προσεβλήθη τὸ, *Τῆς ἰδίας κα-
 τακρατεῖ δυνάμεως.* Τοῦτο δὲ ὁσην τὴν ἀτοπίαν
 ἔχει, δεῖξει σαφῶς ὁ λόγος ἐξεταζόμενος. Ὁ Θεὸς,
 D φησὶ, *κρατεῖ τῆς ἰδίας δυνάμεως.* Τί ὢν, εἰπέ μοι,
 τίνοσ κρατεῖ; Ἄλλο τι παρὰ τὴν δύναμιν ὦν αὐτῆς,
 ἄλλο τι οὐσης κατακρατεῖ τῆς ἰδίας δυνάμεως;
 Οὐκοῦν ἠτᾶται τῆς ἀδυναμίας ἡ δύναμις. Τὸ γὰρ
 ἄλλο τι παρὰ τὴν δύναμιν ὄν, δύναμις πάντως οὐκ
 ἔστιν. Καὶ οὕτως εὐρίσκειται καθὼς δύναμις οὐκ
 ἔστιν, κατ' ἐκείνο κρατῶν τῆς δυνάμεως. Ἄλλὰ δύ-
 ναμις ὦν ὁ Θεὸς, πάλιν ἄλλην ἐν ἑαυτῷ δύναμιν
 ἔχει, καὶ ταύτη κατακρατεῖ τῆς ἑτέρας. Καὶ τίς ἡ
 μάχη καὶ ἡ διάστασις, ὥστε μερίσαντα τὸν Θεὸν
 τὴν ἐνοπάρχουσαν ἰσχύϊν ἑαυτῷ, τῷ ἐνὶ τμήματι
 τῆς δυνάμεως καταπαλασσεῖν τὸ ἕτερον; Οὐ γὰρ ἂν
 κρατήσσει τῆς δυνάμεως ἑαυτῷ, μὴ συμμαχούσης
 αὐτῷ πρὸς τοῦτο μελιζονόσ τις καὶ βιαιοτέρας δυνά-
 μεως. Τοιοῦτος ὁ Εὐνομίου Θεὸς, διφυῆς τις ἡ πολυ-

σύνθετος, αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν μεριζόμενος, ἀσύμφωνον ἔχων τῇ δυνάμει τὴν δύναμιν· ὡς ταύτη μὲν πρὸς ἀταξίαν ἐκφέρεισθαι, τῇ δὲ ἑτέρᾳ κωλύειν τὸ πλημμελὲς τῆς κινήσεως. Τί δὲ καὶ βουλόμενος κρατεῖ πρὸς γένεσιν ὁρμῶσαν τὴν δύναμιν, μὴ τι γένηται κακὸν ἐκ τοῦ μὴ κωλυθῆναι τὴν γέννησιν, μᾶλλον δὲ πρὸ τοῦτου τί τῇ φύσει τὸ κρατούμενόν ἐστιν, ἐρμηγευσάτω. Τὸ γὰρ λεγόμενον, ὁρμητικὴν τινα καὶ προαιρετικὴν ὑποδείκνυσι κινήσιν, ἐφ' ἑαυτῆς ἰδιαζόντως θεωρουμένην· ἄλλο γάρ τι τὸ κρατοῦν, καὶ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ κρατούμενον. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Θεὸς τῆς δυνάμεως τι οὐσίας αὐτοπροαιρέτου τινὸς φύσεως, ἢ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο, ὁρμῶσης πρὸς ἐνεργειαν, ἢ ἀτρεμούσης. Εἰ μὲν γὰρ ἤραμεῖν ὑποτίθεται, τὸ ἡτυχάζον τοῦ κρατοῦντος οὐκ ἐπιδέεται. Εἰ δὲ κρατεῖν φησι, δηλονότι κινουμένου τε καὶ ὁρμῶντος κρατεῖ. Τοῦτο δὲ ἄλλο τι τῇ φύσει παρὰ τὸν ἐπικρατοῦντα πάντως ἔρεῖ. Τί οὖν νοεῖ, τοῦτω φανερωσάτω τῷ λόγῳ· ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν ἐν ὑποστάσει θεωρούμενον. Καὶ πῶς ἀνεῖν ἐν τῷ Θεῷ τὸ ἀλλότριον; Ἡ ἕξις τινὰ κατὰ τὸ ἀνυπόστατον ἐν τῇ θεῖᾳ φύσει θεωρουμένην; Ἄλλ' οὐκ ἂν εἴποι τοῦτο. Τὸ γὰρ μὴ ὑφ' ἑστώσως οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μὴ ὄν, οὐδὲ κρατεῖται, οὔτε ἀφίεται; Τίς οὖν ἡ κρατουμένη δύναμις ἐκείνη καὶ κωλυομένη πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνεργειαν, ἕως ἔμελλεν ὁ καιρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐπιστάς ἀκώλυτον ἀφίεναι τὴν δύναμιν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνεργειαν φέρεσθαι; Τίς δὲ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναβολῆς αἰτία, δι' ἣν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπερέθετο γέννησιν οὕτω καλὸν εἶναι οἰόμενος τὸ γενέσθαι Πατρός; Τί δὲ τὸ μέσον τοῦτο ὁ μεταξὺ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ζωῆς παρεμβάρεται; Οὐ χρόνος, οὐ τόπος, οὐ διαστηματικὸν τι νόημα, οὐκ ἄλλο τοιοῦτον οὐδέν. Πρὸς τί τοίνυν ὁ ὄξύς καὶ διορατικὸς ὀφθαλμὸς ἀτενίζων, ἐνορᾷ τῆς ζωῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν, τὴν διάστασιν; Ἄλλὰ πανταχῶθεν συναυνοῦμενος, οὐδὲν μὲν εἶναι τὸ μεταξὺ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης συντίθεται.

Μηδενὸς δὲ ὄντος τοῦ μεσιτεύοντος, ἄμεσον καὶ συναφῆ τὴν κοινωνίαν εἶναι οὐ καταδέχεται. Ἄλλ' ὑποκαταβαίνει πρὸς τὰ ἡμέτερα τῆς γνώσεως μέτρα, καὶ ἀνθρωπικῶς ἡμῖν ὡς εἰς ἡμῶν καὶ αὐτὸς διαλέγεται· ὑφομολογῶν ἡρέμα τῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ καταφεύγων ἐπὶ τὸν λόγον, ὃν Ἀριστοτέλης τε καὶ οἱ κατ' αὐτὸν οὐκ ἐδίδασαν. Τότε γάρ, φησι, καλὸν καὶ πρόπον γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν δευροῦλετο. Μηδεμιᾶς ἐκ τούτου ζητήσεως ἐγγυομένης τοῖς σώφροσιν· τοῦ, Διὰ τί μὴ πρότερον; Τί ταῦτα. Εὐνόμιε; καὶ σὺ περσεύεις κατὰ τοὺς ἰδιώτας ἡμᾶς, καὶ καταλιπὼν τὰς τεχνικὰς περιόδους, ἐπὶ τὴν ἄλογον συγκατάθεσιν καὶ αὐτὸς καταφεύγεις, ὁ πολλὰ τοῖς ἀνευ λογικῆς ἐντρεχείας ἐπιχειροῦσι τῷ γράφειν ἐπὶ ποιεῖσθαι; Ὁ πρὸς Βασιλεῖον λέγων, ὅτι δι' ὧν ἀδύνατον τοῖς ἀνθρώποις εἶναι λέγεις τὰς ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν λόγων εὐθύνας, τὴν ἰδίαν ἐλέγχεις ἄγνοιαν. Καὶ πάλιν ἐτέρωθι τὸ ἴσον προφέρειν· ὅτι τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν κοινο-

situs, ipse secum in partes divisus, discordem habens potentiae potentiam, ut hac quidem ad confusionem et inordinationem efferatur, altera vero prohibeat motus excessum. Quid autem quod volens retinet ad generationem erumpentem potentiam, ne quid mali nascatur ex hoc quod non prohibita sit generatio, imo vero ante hoc quid sit quod natura tenetur explicet. Quod enim dicitur impultricem quamdam et spontaneam ostendit motionem quae in seipsa peculiariter consideretur; aliud enim quid hoc quod retinet, et alterum necessario quod retinetur. Retinet igitur Deus potentiam quae est aliquid liberæ et suæ spontis naturæ, vel quae sit aliud quid præter hoc, quae vel ruat ad actum, vel quae quiescat; si enim quiescere supponatur, quod quietum est non eget retinente. Si autem retinere dicit, videlicet quod movetur et ruit, tenet; hoc autem quid aliud natura quam ille retinet prorsus dicet. Quid igitur intelligit, hoc explanet sermone; quid aliud quam Deum qui in hypostasi cernitur. Quomodo in Deo quid erit alienum? an habitum aliquem secundum id quod nequit subsistere in divina natura consideratum? sed non hoc dixerit. Quod enim non subsistit, non est. Quod autem non est, neque tenetur, neque dimittitur. Quae igitur potentia illa quae tenetur et quae prohibetur, ne ad actum erumpat, donec generationis Christi tempus instet, et urgeat potentiam liberam minimeque impeditam dimittere, ut ad naturalem actum feratur? Quae vero interjecta dilationis causa per quam Deus Unigeniti distulit generationem, nondum bonum esse ratus Patrem fieri? Quodnam hoc medium inter Patris et Filii vitam inseritur? non tempus, non locus, non ulla intervallata notio, nihil aliud ejusmodi. Ad quid igitur acutus iste et perspicax oculus contuens vitae Filii distantiam a Patris vita conspicit? Sed undique dum compellitur et perlustrat, nihil esse interjectum ipse necessario astipulatur.

Cum autem nullum sit interjectum medium, immediatam et continuam communionem esse non admittit, sed ad nostras cognitionis mensuras descendit, et humano more ut unus nostrum et ipse disserit, subconspicit sensim ratiocinationum imbecillitatem, et subterfugiens ad rationem quam Aristoteles et ejus sectatores non docuerunt. Tunc enim, inquit, bonum et decens generare Filium, quando voluit. Neque ulla apud prudentes de ea re fit quaestio, Cur non prius? Quorsum ista, o Eunomi? tu etiam pedibus incedis adversus nos rudes et indoctos, et relictis artificiosis circuitibus ad assensionem ratione carentem et ipse confugis, qui multa his qui absque rationali diligentia scribere aggrediuntur, probra objecisti? Qui ad Basilium dicis, quod per quae dicis fieri non posse, ut homines pro spiritualibus sermonibus rationes reddant, propriam arguis ignorantiam. Ac rursus alibi simile quid

preferens. Quod propriam infirmitatem communem facis, dum quod tibi possibile non est, omnibus impossibile pronuntias. Qui hæc et talia dicis, sic auditum allicis ejus qui causam inquirat, propter quam Pater differt ut talis Filii sit pater: sufficere putas ad demonstrationem, dicere, quod *Tunc genuit, quando voluit*, ac de eo quidem nulla sit quæstio. Sic tibi ad dogmatum astruccionem infirma est comprehensiva visio sive imaginatio? Quo propositiones utrinque vincentes et constringentes? Quo violentæ præstruccionis? Quo tibi evanidæ et non subsistentes dilapsæ abeunt artis formidabiles et inevitabiles ratiocinationum conclusiones? Tunc genuit Filium quando voluit, neque sit de hoc quæstio: hæc multorum sudorum, hæc prætumidorum promissorum effecta? Quænam erat interrogatio? Si bonum et decorum Deo talem habere Filium, cur non semper bonum cum ipso esse creditur? Quæ responsio, quam ex ipsis adytis sive sacrariis philosophiæ nobis fecit; insolubilibus necessitatibus constringens sermonem? *Tunc fecit Filium cum voluit, neque de hoc ulla sit quæstio, Cur non prius?* Quod si de aliquo eorum quæ rationis sunt expertia, quæ naturali impulsione operantur, proponeretur consideratio, quam ob causam non prius quod libebat effecit, vel aranea telas, vel apis favum, vel turtur nidum, quid aliud diceres? Non hæc in promptu esset responsio, quod tunc fecit cum voluit, nullaque sit de eo inquisitio? Quintam de fectore aliquo vel pictore, per artem imitatricem quodlibet operante, vel in picturis, vel signentis dici potest, qui cum non sit alicui potestati mancipatus et addictus ad operationem artem impellit: hanc talem vocem etiam congruere arbitror apud eum qui vult discere, cur non prius artem efficacem fecit. Quia nulla necessitate coactus, operationis tempus, electionem sive propositum fecit; homines enim propterea quod non semper eadem volunt, neque plerumque habent facultatem cum voluntate operantem, tunc aliquid ex sententia efficiunt, cum ipsis propositum et libera voluntas ad opus propendet, nihilque extrinsecus prohibet. Quod autem semper eodem modo habet, cuique nihil honorum adventitium est, in quo omnis differentia consiliorum, quæ in contrarium ob aliquem errorem vel ignorantiam innascitur, locum non habet; cui nihil ex mutatione fit, quod a principio non ut bonum noverit, de hoc dicere non semper ipsum honestum habere, sed postea elegisse aliquid habere quod non prius elegerat: hæc sunt sapientiæ nos superantis propria. Nos enim didicimus, Deum semper omni bono plenum esse, imo vero ipsam bonorum plenitudinem, etiamsi nulla accessione ad perfectionem eget, sed ipse est sui natura boni perfectio. Quod autem perfectum est, ex æquo ab incremento et decremento alienum est, eamque ob causam quæ in divina natura consideratur, bonorum perfectionem

ποιεῖς, τό σοι μὴ δυνατόν, πᾶσιν ἀδύνατον ἀποφαινόμενος, ὅτι οὕτω καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων, οὕτω προσάγει τὴν ἀκοὴν τοῦ ἐπιζητοῦντος τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ἀναβάλλεται τοιοῦτον γενέσθαι· πατήρ ὁ Πατήρ· ἀρκεῖν οἶφι πρὸς ἀπόδειξιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι *Τότε ἐγέννησεν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδεμίαν ἔστω περὶ τούτου ζήτησις*. Οὕτως σοι πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν δογμάτων ἠσθένησεν ἡ καταληπτικὴ φαντασία; Ποῦ αἱ διλήμματοι προτάσεις; Ποῦ αἱ βίαιοι κατασκευαί; Πῶς σοι φρούδα καὶ ἀνυπόστατα διαβρῦντα τῆς τέχνης οἴχεται τὰ φοβερά τε καὶ ἀφύκτα τῶν συλλογισμῶν συμπεράσματα; Τότε ἐγέννησε τὸν Υἱὸν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μὴδὲ ἔστω περὶ τούτου ζήτησις. Ταῦτα τῶν πολλῶν ἰδρώτων, ταῦτα τῶν ὑπερόγκων ἐπαγγελμάτων ἀποτελέσματα; Τί τὸ ἐρώτημα ἦν; Εἰ καλὸν καὶ πρέπον Θεῷ, τοιοῦτον ἔχειν Υἱὸν, διὰ τί μὴ αἰεὶ τὸ καλὸν μετ' αὐτοῦ εἶναι πιστεύεται; Τίς ἡ ἀπόκρισις ἦν ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν ἀδύτων τῆς φιλοσοφίας πεποῖηται, ταῖς ἀλύτοις ἀνάγκαις διασφιγξας τὸν λόγον; *Τότε ἐποίησε τὸν Υἱὸν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδεμίαν περὶ τούτου ζήτησις ἔστω, διὰ τί μὴ πρότερον;* Εἰ δὲ περὶ τῶν ἀλόγων τινὸς ἡ σκέψις προέκειτο, τῶν κατὰ τινα φυσικὴν ὁρμὴν ἐνεργούντων, διὰ τί μὴ πρότερον τὸ δοκοῦν κατεργάτατο, ἢ ἀράχνην τὰ νήματα, ἢ τὸ κηρίον ἢ μέλιτα, ἢ τὴν καλιάν ἢ τρυγῶν; Τί ἂν ἕτερον εἰπεῖν εἶχες; Οὐκ αὕτη πρόχειρος ἂν ἦν ἡ ἀπόκρισις, ὅτι τότε ἐποίησεν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδεμίαν ἔστω περὶ τούτου ζήτησις; Ἀλλὰ καὶ περὶ πλάστου τινὸς ἢ ζωγράφου τὸ δοκοῦν διὰ τῆς μιμητικῆς ἐνεργούντος τέχνης, ἢ ἐν γραφαῖς, ἢ ἐν πλάσμασιν, ὅταν μὴ ὑποχειρίως ὡς ἐξουσία τιμὴ πρὸς ἐνεργεσίαν ἀγῆν τὴν τέχνην· ἀρμόζειν οἴμαι τὴν τοιαύτην φωνὴν ἐπὶ τοῦ μαθεῖν ἐθέλοντος, διὰ τί οὐ πρότερον ἐνεργὸν τὴν τέχνην ἐποίησεν· ὅτι οὐκ ἔχων ἀνάγκην, καιρὸν τῆς ἐνεργείας πεποῖηται τὴν προαίρεσιν. Ἄνθρωποι γὰρ διὰ τὸ μήτε αἰεὶ ταῦτα βούλεσθαι, μήτε συνεργοῦσαν ἔχειν ὡς τὰ πολλὰ τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, τότε ποιοῦσι τι τῶν κατὰ γνώμην, ὅταν αὐτοῖς ἢ τε προαίρεσις πρὸς τὸ ἔργον ῥέψῃ, καὶ μὴδὲν κωλύῃ τῶν ἐξωθεν. Τὸ δὲ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ὃ ἐπίκτητον τῶν ἀγαθῶν ἔστιν οὐδὲν, ἐν ᾧ πᾶσα διαφορὰ βουλευμάτων, ἢ κατὰ τὸ ἐναντίον κατὰ τινα πλάνην κατὰ ἄγνοιαν ἐγγινομένην, χῶρον οὐκ ἔχει, ὃ οὐδὲν ἐκ μεταβολῆς γίνεται, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ὡς ἀγαθὸν κατενόησε, περὶ τούτου λέγειν μὴ αἰεὶ τὸ καλὸν ἔχειν, ἀλλ' ὕστερον ἐλέσθαι τι ἔχειν, ὃ μὴ πρότερον εἶλετο· ταῦτα τῆς ὑπερβαλλούσης ἡμᾶς σοφίας ἔστιν. Ἡμεῖς γὰρ ἐμάθομεν ὅτι τὸ Θεῖον αἰεὶ παντὸς ἀγαθοῦ πλήρες ἔστιν· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τῶν ἀγαθῶν ἔστι τὸ πλήρωμα, εἰ καὶ οὐδεμίαν προσθήκην εἰς τελείωσιν δέχεται, ἀλλ' αὐτὸ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότης ἐστίν. Τὸ δὲ τέλειον ἐπίσης αὐξήσεως τε καὶ μειώσεως ἠλλοτριῶται. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπιθεωρουμένην τῇ θεῖα φύσει τῶν ἀγαθῶν τελειότητα, πάντοτε φαμεν τὴν αὐτὴν εἶναι· καθ' ὅπερ ἂν τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν ἐπεκτείνωμεν, ἐκεῖ τοιαύτην καταλαμβάνοντες. Οὐκ οὖν οὐδέποτε κενὸν ἀγαθοῦ τὸ Θεῖον. Ἀλλὰ μὲν ἀγαθοῦ παντὸς πλήρωμα ὁ Υἱός· πάντοτε ἄρα ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖται, ὃ φύσις ἢ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τελει-

δης. Ἄλλ᾽, φησὶ, μηδεμία ἔστω ζήτησις, διὰ τί μὴ ἂν πρότερον. Πρὸς ἂν ἐροῦμεν ἡμεῖς· ὅτι Ἄλλο ἐστίν, ὧ σοφώτατε, νομοθετεῖν τι τῶν καταγνωμῶν ἐξ ἐπιτάγματος, καὶ ἕτερον τὸ λόγῳ περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων προσάγεσθαι. Ἔως ἂν τοίνυν μηδεμίαν ἔχῃς αἰτίαν εἰπεῖν, καθ' ἣν εὐσεβὲς ἐστὶν ὑστερον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν προσγεγενῆσθαι λέγειν, ἀργήσῃ σοι τὸ ἐπίταγμα παρὰ τοῖς σωφρονοῦσιν.

mandato aliquid eorum quæ fert animus, lege sancire et edicere: aliud vero ratione de dubiis et controversis fidem facere. Quandiu ergo nullam causam poteris reddere, propter quam pium est dicere Filium posterius a Patre genitum esse, iners et irritum erit tibi edictum, apud sobrios et prudentes.

Οὕτω μὲν οὖν ἡμῖν ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐφόδου τὴν ἀληθειαν Εὐνόμιος εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγει. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ σύνθηρος ἡμῖν τὸν ἐκεῖνου λόγον πρὸς κατασκευὴν τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων οικειωσόμεθα. Ὡς ἂν καὶ διὰ τούτου γένηται δῆλον, ὅτι πανταχοῦ κατὰ τὸ ἐκούσιον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενοι, τῷ καθ' ἡμᾶς συναγορεύουσι λόγῳ. Εἰ γὰρ τότε ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ὅτε ἐβούλετο, καθὼς φησὶν ὁ ἀντίβουλήσει ἡ δύναμις, ἀεὶ ἄρα ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς νοηθήσεται, τοῦ ἀεὶ καὶ βουλομένου τὸ καλὸν, καὶ δυναμένου ἔχειν ὃ βούλεται. Εἰ δὲ χρῆ καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον προσάγειν τῇ ἀληθείᾳ, ῥᾶδιόν ἐστι καὶ τοῦτον τῷ καθ' ἡμᾶς συναρμόσαι δόγματι, ὅτι μηδεμία περὶ τούτου ζήτησις ἔστω τοῖς σώφροσιν, διὰ τί μὴ πρότερον; Ἡ γὰρ τοῦ πρότερον λέξις χρονικήν τινα τὴν ἐνδείξιν ἔχει, ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸ μετὰ ταῦτα καὶ ὑστερον· ὅταν δὲ χρόνος μὴ ᾔῃ, συναίρειται πάντως καὶ τῆς χρονικῆς διαστάσεως τὰ δνόματα. Ἄλλ᾽ μὴν πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων ὁ Κύριος· ἄχρητος ἄρα τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων, ἡ τοῦ πρότερον καὶ ὑστερον ζήτησις. Κενὰ γὰρ πάσης διανοίας ἐστὶ τὰ τοιαῦτα τῶν δνομάτων μὴ ἐπὶ χρόνου λεγόμενα. Ἐπεὶ οὖν πρὸ τῶν χρόνων ὁ Κύριος, τὸ πρότερον πάντως καὶ τὸ ὑστερον ἐπὶ αὐτοῦ χώραν οὐκ ἔχει. Τάχα μὲν ἀπόχρη καὶ ταῦτα πρὸς ἀνατροπὴν τῶν οὐ δεομένων τοῦ προσπαλιόντος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀτονίας καταπιπτότων. Τίς γὰρ τοσοῦτον εὐσχολοῦ ἐκ τῶν τοῦ βίου φροντιδῶν, ὡς ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν δοῦναι τῇ ἀκροάσει τῆς τε ματαιότητος τῶν ὑπερναντίων λόγων, καὶ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὰ μάταια πράγματα μάχης; ἀλλ' ἐπεὶ τῷ τοῖς προειλημμένοις τῇ ἀσεβείᾳ, καθάπερ τις δευσοποιὸς βαφῆ, καὶ δυσκένυτος ἡ ἀπάτη, καὶ διὰ βᾶθους ταῖς καρδίαις ἐγκέκαυται, μικρὸν ἔτι τῷ λόγῳ προσδιατρέψωμεν, εἰ πως δυναθῆμεν τῆς πονηρᾶς ταύτης κηλίδος αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀπορρύψαι. Εἰπὼν γὰρ τὰ εἰρημένα, καὶ ἐπαγαγὼν τοῦτοισι, κατὰ τὸν παιδευτὴν αὐτοῦ Προῦνικόν, ἀσυαρτήτους τινὰς καὶ ἀναρμόστους ὑβρεῶν τε καὶ λοιδορημάτων ὀκτάδας, ἐπὶ τὸν κολοφῶνα τῶν ἐπιχειρημάτων μετέρχεται, καὶ καταλιπὼν τὴν ἀσυλλόγιστον τῆς ματαιότητος ἔκθεσιν, πάλιν τοῖς κέντροις τῆς διαλεκτικῆς καθοπλίσας τὸν λόγον, συλλογιστικῶς, ὡς οἴεται, καθ' ἡμῶν κατασκευάζει τὸ ἀποπῶν.

Ἔχει δὲ οὕτως ἡ λέξις· Πάσης γεννήσεως οὐκ ἐπ' ἀπειρον ἐκτεινομένης, ἀλλ' εἰς τι τέλος

PATROL. GR. XLV.

A semper eandem esse dicimus; ad quodcumque nostram cogitationem extenderimus, illic eandem perfectionem comprehendentes. Numquam igitur bono vacuum Numen manet. Atqui omnis boni plenitudo est Filius; semper igitur Filius in Patre cernitur, cui natura est, in omni bono perfectio. Sed, inquit, nulla sit inquisitio, cur non prius. Ad quem nos dicemus: Aliud est, o sapientissime, ex

mandato aliquid eorum quæ fert animus, lege sancire et edicere: aliud vero ratione de dubiis et controversis fidem facere. Quandiu ergo nullam causam poteris reddere, propter quam pium est dicere Filium posterius a Patre genitum esse, iners et irritum erit tibi edictum, apud sobrios et prudentes.

B Sic igitur nobis artificiosa insinuatione veritatem in lucem profert Eunomius. Nos autem sicut est moris nostri illius sermonem ad exstructionem documentorum veritatis applicabimus. Ut etiam ex hoc perspicuum sit, eos ubique etiam sponte, ab ipsa veritate coactos, nostro patrocinari sermoni. Si enim tunc genuit Filium cum voluit, sicut dicit refractarius, voluit autem semper bonum, concurrat autem voluntati potentia, semper igitur Filius cum Patre intelligetur, qui semper vult bonum, et potest habere quod vult. Quod si oportet sequentem ejus sermonem ad veritatem adducere, non est arduum etiam hunc nostro dogmati adaptare, quod nulla de hoc apud modestos sit controversia, Cur non prius? Dictio enim prius, temporalem quemdam habet indicationem, quæ opponitur his vocibus, postea et posterius. Cum autem tempus non fuerit, temporalis discretionis nomina prorsus simul tolluntur.

C Atqui ante tempora et ante sæcula Dominus: inutilis igitur mente præditis in factore sæculorum prioris et posterioris quæstio. Sunt enim omnis intelligentiæ inania talia nomina, cum de tempore non dicuntur. Quoniam igitur ante tempora Dominus, prius certe et posterius nullum prorsus in ipso locum habent. Fortasse hæc sufficiunt ad eversio-nem eorum quæ colluctatore non indigent, sed quæ sua imbecillitate corruunt. Cui enim tantum abs se sua et curis otii est, ut seipsum auditorem præbeat vanitatis sermonum sibi repugnantium, atque etiam nostræ contra res vanas et futiles pugnæ seu disputationis? Sed quoniam impietate præoccupatis, velut

D quædam quæ non potest elui tinctura, et fraus in-expiabilis et profundum cordibus iniusta est, nos paululum adhuc in hoc sermone immorabimur, si quo modo ab hac labe ipsorum animas possimus eluere et detergere. Cum enim protulisset ea quæ sunt dicta, atque etiam subjungens induxisset, secundum institutorem suum Prunicum, inconcinnas quasdam ineptasque, et incongruas contumeliarum et conviciorum octadas, tum demum ad colophonem argumentationum transit, et relicta ratiocinatione carente vanitatis expositione, rursus aculeis dialecticæ sermone armato, syllogistica, ut putat, contra nos hoc absurdum præstruit.

Sic enim habet dictio: Cum omnis generatio non extendatur in infinitum, sed in aliquem finem desi-

nat: *necesse est omnino eos qui Filii generationem admiserunt, tunc cessasse generari, neque ad principium incredibiliter se habere eorum, quæ desierunt generari, quies firmam generationis et generandi principium: nec his fidem detrahare licet, cum ex ipsa natura, tum etiam ex divinis legibus.* Quoniam igitur secundum sapientiam eorum qui talium periti sunt, universi propositione præmissa, per inductionem præstruere conatur id quod proponitur, generali propositione particularem demonstrationem comprehendens: prius quod universale est intelligamus: deinde sic eorum quæ inducuntur vim examinemus. An pius est ex omni generatione etiam Filii æternam generationem indicare? An etiam Unigeniti existentie communem naturam magistram proponere oportet? Ego quidem neminem eo insanie venturum esse speraverim, ut tale quid contra divinam generationem cogitatione informet. Omnis, inquit, generatio in infinitum non extenditur. Quodnam est generationis significatum? An carneam et corpoream conceptionem dicit, vel inanimatorum constructionem? sed corporalium generationum manifesti sunt affectus quos nullus ad divinam operationem transferret. Atque ut non naturæ opera describendo sermo supervacaneus esse videatur, hæc talia silentio involuta præteribimus: cuiusvis enim mente præditi esse arbitror, a seipso cognoscere causas, secundum quas generatio extenditur, ea nempe quæ incipit et desinit: longum enim esset et superfluum simul omnia accurata subtilitate et diligentia exponere, generantium congressum, et in visceribus, ejus qui generatur formationem, acres parientis dolores, partum, locum, tempus, sine quibus corporis generatio constare non potest. Quæ omnia æqualiter ab Unigeniti generatione divina sunt aliena. Si enim unum quid horum datum esset, reliqua omnia necessario consequentur. Ut igitur omni cogitatione affectibus immersa expurgetur divina generatio, neque intervallis distinctam in illa extensionem intelligamus. Quod enim incipit et desinit, in quadam extensione prorsus spectatur. Omnis autem extensio temporis mensura comprehenditur. Cum autem tempus non sit, quo et finem et principium partus notamus, vanum fuerit finem et principium in generatione dimensione carente intelligere, cum nulla inveniatur quæ signet notio, neque in quo incipit, neque ad quod desinit. Quod si ad inanimatas creaturas cernit, et in illis eodem modo et locus, et tempus, et materia, et apparatus, et facultas arte operantis, multa que talia concurrentia, id quod fit ad perfectionem adducunt. Et quoniam cum omnibus quæ per generationem fiunt, omnino simul extenditur tempus, et præstructivæ etiam ad id quod efficitur occasiones simul intelliguntur, cum eo quod creatur, sive quid animatum, sive inanimatum sit, manifesta licet invenire, et principia in his, et extrema constitutionis. Etenim materia copia, principium ejus quod construitur efficitur, et locale quoddam signum quod tempus consequi-

καταληγούσης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς παραδεδεμένους τοῦ Υἱοῦ τὴν γένεσιν, τότε πεπαύσθαι τούτον γεννώμενον, μηδὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν ἀπιστώσας ἔχειν τῶν παυσασμένων τοῦ γεννᾶσθαι, παύλα πιστοῦται τῆς τε γεννήσεως καὶ τοῦ γεννᾶσθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ τούτοις ἀπιστεῖν οὐκ ἔστιν, ἐκ τε τῆς φύσεως αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῶν θεῶν νόμων. Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ τὴν σοφίαν τῶν τὰ τοιαῦτα δεινῶν, τὸ καθόλου προσθεῖς, ἐπαγωγικῶς κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὸ προκειμένον, ἐμπεριλαμβάνων τῇ γενικῇ προτάσει τὴν ἐπὶ μέρους ἀπίδειξιν, πρῶτερον τῆ καθόλου κατανοήσωμεν· εἴθ' οὕτως τὴν τῶν ἐπαγομένων ἐξετάσωμεν δύναμιν. Ἄρ' εὐτεδὲς ἔστιν ἐκ πάσης γεννήσεως καὶ τοῦ Υἱοῦ τεκμηρασθαι τὴν προαιώνιον γένεσιν; Καὶ τὴν κοινήν φύσιν διδάσκαλον τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως προβάλλεσθαι χρή; Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἐπὶ τοιοῦτον ἔλθειν τινα μανίας ἐλπίζοιμι, ὡς τοιοῦτον τι κατὰ τῆς θείας καὶ ἀκηράτου φαντασθῆναι γεννήσεως. Πᾶσα, φησὶ, γέννησις οὐκ ἐπ' ἀπειρον ἐκτείνεται. Τί τὸ τῆς γεννήσεως ἔστι σημαίνόμενον; Τὴν σαρκώδη καὶ σωματικὴν ἀποκύψιν λέγει, ἢ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀψύχων; Ἀλλὰ τῶν μὲν σωματικῶν γεννήσεων φανερά τὰ παθήματα, ἅπερ οὐκ ἂν τις ἐπὶ τὴν θεῖαν γέννησιν μεταφέρει. Καὶ ὡς ἂν μὴ τὰ τῆς φύσεως ἔργα διαγράφων ὁ λόγος παρέλκειν δοκοίη, σιωπῇ τὰ τοιαῦτα παρελευσόμεθα· παντὸς ὄψαι τοῦ γε νοῦν ἔγοντος, ἀπ' ἑαυτοῦ γινώσκοντος τὰς αἰτίας καθ' ἃς ἡ γέννησις παρατείνεται, καὶ ἀρχομένη καὶ λήγουσα· μακρὸν γὰρ ἂν εἴη καὶ περιττὸν ἅμα πάντα δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι, τὴν σύνοδον τῶν γεννῶντων, τὴν ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ γεννωμένου διάπλασιν, τὴν ὠδίαν, τὸν τόκον, τὸν τόπον, τὸν χρόνον, ὧν ἄνευ οὐκ ἔστι συστήναι σώματος γέννησιν. Ἄπερ ἐπίσης πάντα τῆς θείας γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς ἡλλοτριῶται. Εἰ γὰρ ἔν τι τούτων δοθεῖ, καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ πάντα ἀνάγκη συνεισελεύσεται. Ὡς ἂν οὖν καθαρεῖοι πάσης ἐμπαθοῦς διανοίας ἡ θεῖα γέννησις, οὐδὲ τὴν διαστηματικὴν παράτασιν ἐπ' ἐκείνης νοήσωμεν. Τὸ γὰρ ἀρχόμενον καὶ παύομενον ἐν παρατάσει τι θεωρεῖται πάντως. Πᾶσα δὲ παρατάσις χρόνῳ διαμετρεῖται· χρόνου δὲ μὴ ὄντος, ὧ καὶ τέλος τοῦ τόκου καὶ ἀρχὴν σημειούμεθα, μάταιον ἂν εἴη τέλος καὶ ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀδιαστάτου γεννήσεως ἐννοεῖν, οὐδενὸς εὐρισκομένου σημειωτικοῦ νοήματος, οὔτε ἐν ᾧ ἀρχεται, οὔτε εἰς ὃ καταλήγει. Εἰ δὲ πρὸς τὰ ἀψύχα τῶν κτισμάτων ὄρᾳ, καὶ ἐπ' ἐκεῖνων ὠσαύτως, καὶ τόπος, καὶ χρόνος, καὶ ὕλη, καὶ παρασκευὴ, καὶ δύναμις τοῦ τεχνιτεύοντος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα συνδραμόντα τέλειουργεῖ τὸ γινόμενον. Καὶ ἐπεὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις συμπαρατείνεται πάντως ὁ χρόνος, καὶ αἱ κατασκευαστικαὶ πρὸς τὸ γινόμενον ἀφορμαὶ συνεπινοοῦνται παντὶ τῷ κτισμένῳ· κἂν ἐμψυχόν τι, κἂν ἀψυχόν ἦ, φανερὰς ἔστιν εὐρεῖν καὶ τὰς ἀρχὰς ἐπὶ τούτων καὶ τὰς τελευτὰς τῆς συστάσεως. Καὶ γὰρ καὶ ὕλης πορισμὸς ἀρχὴ τοῦ κατασκευάσματος γίνεται, καὶ τοπικόν τι σημεῖον καὶ ἀκόλουθον χρόνου. Πάντα ταῦτα τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ τέλη τοῖς γινομένοις ὀρίζει, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι κἂν

ωνίαν ἔχειν τινὰ ταῦτα πρὸς τὴν προαιώνιον τοῦ Α
μονογενοῦς Θεοῦ ὑπαρξίν. Ὅστε διὰ τῶν ὧδε θεω-
ρουμένων, ἀρχὴν τινὰ καὶ τέλος ἐπὶ τῆς γεννήσεως
ἐκείνης ἀναλογίζεσθαι.

Τούτων οὖν ἡμῖν οὕτω διηρημένων, πάλιν τὸν λό-
γον τῶν ἐναντίων κατανοήσωμεν. Πάσης, φησὶ, γεννή-
σεως οὐκ ἐπ' ἀπειρον ἐκτεινομένης, ἀλλ' εἰς τι τέλος
καταληγούσης. Ἐπειδὴ τοίνυν νενόηται τὸ τῆς γεν-
νήσεως σημαινόμενον, καθ' ἑκατέραν ἔνοιαν, εἴτε
τὴν ἀποκύψιν τῶν σωματικῶν, εἴτε τὴν κατασκευὴν
ἐθέλοι τῶν κτισμάτων τῷ τοιοῦτῳ σημαίνειν ὀνόματι·
ὧν οὐδέτερον ἐπὶ τῆς ἀκράτου φύσεως τὴν κοινω-
νίαν ἔχει, ἀλλοτριὰ δέδεικται τοῦ προκειμένου ἢ πρό-
τασις· οὐ γὰρ ἐπειδὴ πᾶσα ποιήσις τε καὶ γέννησις
εἰς τι καταλήγει πέρασ, ἀνάγκη πᾶσα, καθὼς ἐκείνος
κατασκευάζει, καὶ τοὺς παραδεξαμένους τοῦ Υἱοῦ τὴν
γέννησιν, διπλοῖς αὐτὴν πέρασι περιγράφειν, ἀρχὴν
καὶ τέλος ἐπ' αὐτῆς ἐννοοῦντας. Μόνα γὰρ τὰ πηλικό-
τητι γεγραμμένα τινὲ, καὶ ἀρχεται γινόμενα, καὶ εἰς
πέρας λήγει. Καὶ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον τῷ ποσῷ
τοῦ γεννωμένου παρατεινόμενον, τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ
τέλους διίστησι τῷ μεταξὺ διαστήματι. Τὸ δὲ ἄποσον
καὶ ἀδιάστατον, πῶς ἂν τις ἢ μετρήσειεν ἢ διαστήσειεν;
Ποῖον ἐπὶ τοῦ ἀπόσου μέτρον εὐρῶν, ἢ ποῖον ἐπὶ τοῦ
ἀδιαστάτου διάστημα; Πῶς δὲ τις τὸ ἀόριστον τέλει καὶ
ἀρχῇ διαλήψεται; Ἀρχὴ γὰρ καὶ τέλος, τῶν διαστη-
ματικῶν περάτων (α). Διαστάσεις δὲ μὴ οὐσίας, οὐδὲ τὸ
πέρας ἐστίν· ἀλλὰ μὴν ἀδιάστατος ἡ θεία φύσις·
ἀδιάστατος δὲ οὐσα, πέρασ οὐκ ἔχει. Τὸ δὲ ἀπεράτω-
ν, ἀπειρόν ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Μάταιον ἄρα τὸ
ἀπειρον ἀρχῇ καὶ τελευτῇ περιγράφειν· τὸ γὰρ περι-
γεγραμμένον ἀπειρον εἶναι οὐ δύναται. Πόθεν οὖν ὁ
Πλατωνικὸς οὗτος Φαῖδρος, τὰ περὶ ψυχῆς ἐκεῖ φιλο-
σοφηθέντα τῷ Πλάτῳ ταῖς ἰδίαις δόγμασιν ἀσυναρ-
τήτως ἐκράπτει; Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐκεῖ παῦσαν εἶπε
κινήσεως, οὕτω παῦσαν καὶ οὗτος γεννήσεως εἶπε
ἐπεθύμησεν, ὡς ἂν τοὺς ἀπειρους τούτων ταῖς Πλα-
τωνικαῖς καλλιφωνίαις περιδομήσειεν. Καὶ τούτοις
ἀπιστεῖν οὐκ ἐστὶ, φησὶν, ἐκ τε τῆς φύσεως αὐτῆς,
εἴτε δὲ καὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων. Ἀλλ' ἡ μὲν φύσις ἐκ
τῶν εἰρημένων οὐκ ἀξιόπιστος εἰς διδασκαλίαν τῆς
θείας γεννήσεως ἡμῖν ἀναπέφηνεν. Οὐδὲ εἰ τὸν κό-
σμον τις αὐτὸν εἰς ὑπόδειγμα φέρει τοῦ λόγου· ἐπεὶ
καὶ τῇ τούτου κτίσει καθὼς ἐν τῇ Κοσμογενεῖα παρὰ
τοῦ Μωσέως ἐμάθομεν, συνδιεξήκει τὸ ἐκ τοῦ χρόνου
μέτρον, ῥηταῖς ἡμέραις τε καὶ νυξίν ἐκάστῳ τῶν
γινόμενων κατὰ τινὰ τάξιν καὶ ἀκολουθίαν παραμε-
τρούμενον. Ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστά-
σεως οὐδὲ αὐτὸς ὁ τῶν ἐναντίων δέχεται λόγος·
ὁμολογῶν πρὸ χρόνων αἰωνίων εἶναι τὸν Κύριον.
seos a Mose didicimus, temporis mensura simul excurrit dictis diebus et noctibus cuique nascentium
attribuitis, quodam ordine et consequentia distributa. Quod in Unigeniti subsistentia, neque ipse
adversariorum admittit sermo: confitens ante tempora sæcularia Dominum esse.

Ἵπόλοιπον δ' ἂν εἴη τὴν ἐκ τῶν θεῶν νόμων συν-
ηγορίαν τοῦ προκειμένου κατανοῆσαι, δι' ἧς ἐπαγ-
γέλλεται καὶ τέλος καὶ ἀρχὴν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως.
Ἡμέραν τῷ τέλει τῆς δημιουργίας ἐναπέθετο, καὶ
(α) Ἐστὶν ὀνόματα. Sic defectum supplet codex Boicus.

tur. Hæc omnia principia et fines his quæ sunt deter-
minant, nullusque dixerit, hæc aliquam habere com-
munionem cum antæterna Unigeniti subsistentia.
Ita ut per hæc quæ sic spectantur principium aliquod
et finem in illa generatione oporteat animo cogitare.

His igitur a nobis sic distinctis, rursus refracta-
riorum sermonem pensitemus. Cum omnis, inquit,
generatio non in infinitum extendatur, sed in ali-
quem finem desinat. Quoniam igitur generationis
significatum in utroque sensu intellectum est, sive
corporalium conceptum, sive eorum quæ arte fiunt,
velit hoc tali nomine constructionem significare:
quorum neutrum in immortalis natura communio-
nem habet, aliena prorsus a subjecto propositio est
demonstrata: non enim quoniam omnis effectio et
generatio in aliquem desinunt terminum, omnino
necesse est, sicut ille præstruit, et eos qui Filii gene-
rationem approbarunt, duobus ipsam terminis cir-
cumscribere, principium et finem mente concipien-
tes. Ea enim sola quæ quantitate aliqua circum-
scribuntur, et incipiunt fieri, et in terminum desi-
nunt. Et quæ tempore constat mensura, dum quanto
ejus quod generatur, extenditur, principium a
fine intermedio intervallo distinguit. Quod autem
quantitatis est expers, et dimensione caret, quo-
modo quis vel metietur vel distinguet? Quoniam
in non quanto mensuram, vel quodnam in eo quod
nullam habet dimensionem, intervallum invenerit?
Quomodo quod infinitum est, sine et principio dis-
pescet? Nam principium et finis, sunt de genere
terminorum quæ intervallis distinguuntur. Ubi au-
tem nulla est dimensio, neque terminus est: atqui
divina natura caret dimensione. Cum autem sit in-
terminata et dimensionis expers, finem non habet.
Quod enim interminatum est, infinitum est et dici-
tur. Vanum est igitur principio et fine quod infini-
tum est circumscribere. Quod enim circumscrip-
tum est, infinitum esse non potest. Unde igitur
hic Phædrus Platonicus, quæ de animo illic philo-
sophice tractata sunt a Platone, suis decretis inepte
et incongruenter assuit? ut enim ille motionis pau-
sam, id est, quietem illic dixit, sic etiam iste gene-
rationis requiem sive finem dicere concupivit, ut
horum rudes et ignaros his elegantibus Platonicis
vocibus bombilaret. Atque his fidem derogare non
licet, inquit, cum ex ipsa natura, tum ex divinis
legibus. Sed natura, ex his quæ dicta sunt, testis
non fide digna ad divinæ naturæ doctrinam a nobis
demonstrata est. Neque si quis mundum ipsum
asserat in exemplum horum de quibus est sermo,
quoniam cum hujus creatione, sicut in libro Gene-
seos a Mose didicimus, temporis mensura simul excurrit dictis diebus et noctibus cuique nascentium
attribuitis, quodam ordine et consequentia distributa. Quod in Unigeniti subsistentia, neque ipse
adversariorum admittit sermo: confitens ante tempora sæcularia Dominum esse.

Restat ut patrocinium quod ex divinis legibus
ad probationem rei propositæ adducere conatur,
dignoscamus, quo pollicetur et finem et principium
Filii generationis demonstrare. *Diem*, inquit, *operis*

sui consummationi deposuit, ut esset principii fides et documentum. Non enim primum generationis diem, sed septimum, in quo ab operibus quievit, in memoriam mundi creationis dedit. An aliquis persuadebitur ab illo hæc scripta esse, et non a nobis in calumniam scripti interposita esse illa dicta, ut videretur ridiculus lectoribus, dum quæ nullam habent communionem, cum his quæ in quæstionem vocantur, ad demonstrationem pertrahit? Etenim quod quærebatur hoc erat, ut nempe demonstraret sicut ipse professus fuerat, Filium cum non esset, genitum esse, sed generationis principium accepisse, et cessationis cum genitus est, veluti quodam partu qui generationem tempore protrahat. Ad id vero probandum talis est ejus præstructio: Populum videlicet Hebræum, ex lege septimo quoque die sabbatizare. O quanta est ad id quod probandum proponitur, testimonii consonantia! quandoquidem quiete et otio Sabbatum a Judæo celebratur, demonstratum est, ut iste autumat, Dominum partus principium habuisse, et partum quievisse. Quot alia ad hoc testimonia huic scriptori prætermittuntur, nihilo eo quod dictum est ad quæsitam constitutionem inferiora? quæ octavo die sabbatizatio: azymorum, id est, infermentatorum panum hebdomas; mysterium quod decimaquarta lunaris cursus celebrabatur: purgationis sacrificia; lepræ observatio, aries, vitulus, juvenca, hircus emissarius, caper. Quod si hæc a proposito longe remota sunt, quomodo illud intra quæsitum, dicant æmulatores Judaicorum mysteriorum. Nos enim parum decorum et viris indignum existimantes, propositis insidere: ex scriptorum consecutione inquiremus, si quid tale est, quale possit collectatori sudorem movere. Quæ igitur in sequentibus, de eo quod non oporteat quiddam medium inter Patrem et Filium cogitare, præstruens persequitur, ut quodam modo nostro dogmati convenientia præteribo. Esset enim mentis inconsideratæ et iniquæ simul et sævæ, in his quæ dicuntur, non discernere quod innoxium est et sine crimine, et quod criminis est. Siquidem cum Judæis pugnans concessis non acquiescit, immediatum dicens, et connexum non admittens, et non esse aliquid ante Unigenitum cogitans, et esse Filium suspicans, sed de eo qui non erat genitum esse decertans. Parum in satis jam sermo præstructus est, in propositis hærebimus.

Non est ejusdem et nihil superius subsistentia Unigeniti ponere, et ante generationem non esse dicere, sed tunc genitum fuisse cum Pater voluit. Hæc enim adverbium tunc et quando, ad temporalem demonstrationem proprie et naturaliter significantiam referunt, secundum communem sane loquentium consuetudinem, et secundum usitatum in Scriptura significationem. *Tunc dicent in gentibus: et, Quando misi vos; et, Tunc assimilabitur regnum celorum.* Et sexcenta. jusmodi per omnem Scripturam ad propositi confirmationem licet sumere, quod talibus orationis particulis Scripturæ consuetudo

Α τῆς ἀρχῆς τὴν πίστιν. Οὐ γὰρ τὴν πρώτην τῆς γεννήσεως ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν ἐβδόμην ἐν ἣ κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων, ἔδωκε τὴν ὑπόμνησιν τῆς δημιουργίας. Ἄρα τίς πεισθήσεται παρ' ἐκείνου ταῦτα γεγράφθαι, καὶ οὐχὶ ἡμῶν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ συγγράμματος, παρεντεθεσθαι τὰ εἰρημένα, ὡς ἂν καταγέλαστος δοκοῖη τοῖς ἐντυγχάνουσιν, τὰ μὴδὲν κοινωνοῦντα τοῖς ζητούμενοις εἰς ἀπόδειξιν τῶν προκειμένων ἐπισυρόμενοις; Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν, δεῖξαι καθὼς ἐπηγγελάτο μὴ ὄντα τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι· ἀλλ' ἀρχὴν τε λαβεῖν γεννήσεως καὶ λήξεως, γεννώμενον, ὅσον τινος ὠδίνος χρόνῳ παρατεινούσης τὴν γέννησιν. Ἡ δὲ εἰς τοῦτο κατασκευητὶς; Τὸ σαββατίζειν ἐκ νόμου κατὰ τὴν ἐβδόμην ἡμέραν τὸν Ἑβραίων λαόν. Ὡς πόση συμφωνία τῆς μαρτυρίας πρὸς τὸ προκειμένον! Ἐπειδὴ τιμᾶται τῇ ἀργίᾳ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου τὸ Σάββατον, ἀποδέδεικται τὸ τὸν Κύριον, καθὼς οὗτος λέγει, ἀρχὴν τε λαβεῖν τοῦ τόκου, καὶ τικτόμενον παύσασθαι. Πόσαι καὶ ἄλλαι πρὸς τοῦτο μαρτυρίαι τῷ λογογράφῳ παρεῖλησαν, οὐδὲν τῆς εἰρημένης πρὸς σύστασιν τοῦ ζητουμένου λειπόμεναι; Ἡ κατὰ τὴν οὐδόνην περιτομή· ἡ τῶν ἀζύμων ἐβδόμας· τὸ ἐν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ σεληνίου δρόμου μυστήριον· αἱ τοῦ καθαρισμού θυσίαι, ἡ περὶ τῶν λεπρῶν παρατήρησις, ὁ κριδός, ὁ μόσχος, ἡ δάμαλις, ὁ ἀποπομπαιός, ὁ χίμαρος. Εἰ δὲ ταῦτα πόρρω τῶν προκειμένων ἐστίν, πῶς ἐντὸς ἐκείνου τοῦ ζητουμένου, λεγέτωσαν οἱ ζηλωταὶ τῶν Ἰουδαίων μυστηρίων. Ἡμεῖς γὰρ μικροπρεπέες τε καὶ ἀνανδρον τὸ τοῖς προκειμένοις ἐπεμβαίνειν νομίζοντες, ἀναζητήσομεν ἐκ τῆς τῶν γεγραμμένων ἀκολουθίας, εἴ τι τοιοῦτόν ἐστιν, ὅσον ἰδρῶτα κινήσαι τῷ προσπαλαίοντι. Ὅσα τοίνυν ἐν ταῖς ἐφεξῆς περὶ τοῦ μὴδὲν μέσον τι τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐνοεῖν, κατασκευάζων διέξεισιν, ὡς συμβαίνοντά πως τῷ καθ' ἡμᾶς δόγματι, παρελεύσομεν. Ἀδιακρισίας γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀγνωμοσύνης ἄμα, μὴ διακρίνειν ἐν τοῖς λεγομένοις τὸ ἀνεύθυνόν τε καὶ τὸ ὑπαίτιον. Ἐπειδὴ τοῖς Ἰουδαίοις μαχόμενος, οὐκ ἀκολουθῶν τοῖς ὁμολογουμένοις, καὶ τὸ ἄμεσον λέγειν, καὶ τὸ συναφὲς οὐ δεχόμενος, καὶ τὸ μὴ εἶναι τι πρὸ τοῦ Μονογενοῦς ἐνοῶν, καὶ τὸ εἶναι Υἱὸν ὑπονοῶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ὄντα γεγενῆσθαι διαμαχόμενος. Μικρὸν ἐν τούτοις ἀσχοληθέντες, διὰ τὸ τοῖς φθάσασιν ἱκανῶς ἤδη προκατεσκευάσθαι τὸν λόγον, τῶν προκειμένων ἐξόμεθα. Ἡσὶν ἱμῶν ἰμῶν, quia in antecedentibus abunde

Οὐκ ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ μὴδὲν ὑπεριθέσθαι τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, καὶ μὴ εἶναι λέγειν πρὸ τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ τότε γεγενῆσθαι, ὅτε ὁ Πατὴρ ἠβουλήθη· τὸ γὰρ τότε καὶ ὅτε, κυρίως καὶ προσφυῶς ἐπὶ τὴν χρονικὴν δεῖξιν τὴν σημασίαν φέρει, κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ὑγιῶς φεγγομένων συνήθειαν, καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ Γραφῇ σημασίαν· *Τότε ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ, Ὅτε ἀλώσεια ὑμᾶς, καὶ, Τότε ἐμοιωθήσεται ἡ βασιλεία.* Καὶ μυστία τοιαῦτα διὰ πάσης ἐστὶ Γραφῆς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου λαβεῖν, ὅτι τοῖς τοιοῦτοις τοῦ λόγου μορίοις τὸν χρόνον ἐπισημειοῦται τῆς Γραφῆς ἡ συνήθεια. Εἰ

ὄν χρόνος οὐκ ἦν, καθὼς ὁ ἀντιλέγων συντίθεται, συνανήρηται πάντως καὶ ἡ χρονικὴ σημασία· ταύτης δὲ μὴ οὐσης, τὸ ἄδιον τῆς ἐννοίας κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἀντεισαλεύεται· τῇ γὰρ τοῦ *μη εἶναι* φωνῆ, καὶ τὸ ποτὲ πάντως συνπακούεται. Εἰ γὰρ χωρὶς τοῦ ποτὲ τὸ *μη εἶναι* λέγοι, οὐδὲ νῦν εἶναι δώσει. Εἰ δὲ τὸ νῦν διδοῦς πρὸς τὸ ἄδιον μάχονται, πάντως οὐ τὸ καθόλου μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ποτε μὴ εἶναι διανενοῦνται. Τῆς δὲ φωνῆς ταύτης ἀνυποστάτου παντάπασιν οὐσης, εἰ μὴ πρὸς τὴν τοῦ χρόνου σημασίαν ἐρείδεται, ἀνόητον ἂν εἴη καὶ μάταιον τὸ μήτε τι πρὸ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγειν, μήτε τὸν πάντοτε Υἱὸν εἶναι κατασκευάζειν. Εἰ γὰρ μήτε τόπος, μήτε χρόνος, μήτε τις ἑτέρα κτίσις ἐστίν, ἐν ἧ οὐκ ἐστίν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος, πανταχόθεν τοῦ δόγματος τῆς εὐσεβείας ἐξήρηται, τὸ ποτε μὴ εἶναι τὸν Κύριον. Οὐκ οὖν οὐχ ἡμῖν, ἀλλ' ἑαυτῷ διαμάχεται, ὁ καὶ μὴ εἶναι καὶ εἶναι τὸν Μονογενῆ δογματίζων. Ἐν γὰρ τῷ ὁμολογεῖν μηδὲν τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διαίρεισθαι συνάφειαν, τὸ ἄδιον αὐτῷ πάντως προσεμαρτύρηκεν. Εἰ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ λέγοι μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν, τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ οὐκ ἀντεροῦμεν αὐτοῖ, ἀλλὰ τὴν Γραφὴν ἀντιθήσομεν, ἣ φησιν, ἐν τῷ Πατρὶ τε εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα· τὸ ποτὲ ἢ ὅτε, ἢ τότε, μὴ προστιθείσα τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τῇ ὀπωφαντικῇ ταύτῃ καὶ ἀπολύτῃ φωνῇ, τὸ ἄδιον αὐτῷ μαρτυρήσασα. Τὸ δὲ κατασκευάζειν αὐτὸν ἀγέννητον παρ' ἡμῶν λέγεσθαι τὸν Μονογενῆ Θεὸν, ἴσον ἰσὺν τῷ λέγειν ὅτι καὶ γεννητὸν εἶναι τὸν Πατέρα διοριζόμεθα. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἀτοπίας, μάλλον δὲ βλασφημίας ἐκότερον. Ὡστε εἰ μὲν συκοφαντεῖν ἔγνωκε, προστιθέτω καὶ τὸ ἕτερον ἔγκλημα, μηδενὸς φειδόμενος, δι' ὧν ἂν ἡ δυνατὸν χαλεπώτερον ἐκτραχύνειν καθ' ἡμῶν τοὺς ἀκούοντας. Εἰ δὲ τὸ ἕτερον τούτων διὰ τὸ περιφανὲς τῆς συκοφαντίας οὐκ αἰτιᾶται, ἀφιέτω καὶ τὸ λειπόμενον· ἴσον γὰρ εἰς ἀσέβειαν καθὼς εἴρηται καὶ τὸν Υἱὸν ἀγέννητον λέγειν, ἢ καὶ γεννητὸν τὸν Πατέρα.

Εἰ μὲν οὖν εὐρίσκαται τις ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν γεγραμμένοις φωνῇ τοιαύτῃ, δι' ἧς ἀγέννητος ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ἐσχάτην ψῆφον ἐξοίσωμεν. Εἰ δὲ ψευδεῖς αἰτίας τε καὶ συκοφαντίας κατ' ἐξουσίαν συμπλάσσει, τὸ δοκοῦν ἐπὶ διαβολῇ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων λογοποιῶν, γένοιτ' ἂν ἴσως τοῖς γε νοῦν ἔχουσι καὶ αὐτῆ τῆς ἐν ἡμῖν εὐσεβείας ἀποδειξίς. Ὅτι τῆς ἀληθείας ἡμῶν ὑπερμαχούσης, τὸ ψεῦδος εἰς κατηγορίαν τοῦ δόγματος ἡμῶν προσήσασατο, ἄλλοτριαν τοῦ ἡμετέρου λόγου κατασκευάζων τὴν τῆς ἀσεβείας γραφὴν. Ἄλλ' ἐστίν ἐν συντόμῳ πρὸς τὰς αἰτίας ταύτας ἀπολογήσασθαι. Ὡς γὰρ ἡμεῖς τὸν ἀγέννητον εἶναι λέγοντα τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐπάρρατον κρίνομεν, οὕτω κάκεινος ἐπάρραθον τὸν μὴ εἶναι ποτε τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα διοριζόμενος. Ἐκ γὰρ τοῦ τοιοῦτου δειχθήσεται τρόπου, ὅ τε κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὁ συκοφαντικῶς τὰς αἰτίας ἐπάγων. Εἰ δὲ ἡμεῖς ἀρνούμεθα τὰ ἐγκλήματα, καὶ Πατέρα λέγοντες, Υἱὸν τῇ φωνῇ συνεπινοοῦμεν, καὶ Υἱὸν ὀνομάσαντες, ἀληθῶς εἶναι φαιμεν ὃ λέγεται, γεννητῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπαυγασθέντα, πῶς οὐ πρόδηλος ἡ συ-

A tempus denotat. Si igitur tempus non erat, sicut refractarius assentitur, funditus simul tollitur temporalis significatio, qua sublata, aeternitas necessario omnino menti et cogitationi occurret. Voci enim, non esse, vox illa, quando, prorsus subauditur. Si enim absque hac particula quando non esse diceret, neque nunc esse daret. Si enim nunc dans cum aeterno pugnat, prorsus non in universum non esse, sed aliquando non fuisse, intelligitur. Cum autem haec vox nullo modo possit subsistere, nisi temporis significantia innixa firmetur, stultum et vanum neque quid ante Filium esse dicere, neque semper Filium esse astruere. Nam si neque locus, neque tempus, neque ulla creatura est alia in qua non est qui in principio erat Verbum, undique e dogmate pietatis exemptum est hoc, nempe aliquando non fuisse Dominum. Non igitur nobis, sed sibi ipsi repugnat, qui et non esse, et esse docet. Nam dum confitetur, nullo medio Filii cum Patre connexionem dividi, ei omnino suo testimonio aeternum attribuit. Quod si in Patre dicat non esse Filium, tali sermone non ipsi nos contradicemus, sed Scripturam opponemus, quae assertit in Patre esse Filium, et in Filio Patrem: particulam aliquando, vel quando, vel tunc, orationi non adiciens, sed hac affirmativa et absoluta voce aeternum ipsi assignans. Quod autem ipse astruit, ingenitum a nobis Unigenitum Deum dici, aequale est ac si dicat, quod etiam Patrem genitum esse definimus. C Eiusdem enim absurditatis, vel potius blasphemiae utrumque. Quare si quidem novit calumniari, adijciat et alterum crimen nihil parcendo, quo possit acerbius exasperare contra nos auditores. Quod si horum alterius, quia sit manifesta calumnia, nos non accusat, alterum etiam quod superest dimittat. Aequalis enim est impietas, sicut dictum est, Filium ingenitum dicere, vel etiam Patrem genitum.

Si igitur aliqua in nostris scriptis vox talis invenitur, qua Filius ingenitus nominetur, contra nos extremum calculum emittemus. Quod si falsas accusationes et calumnias ad libitum confligit, quidlibet in nostrorum decretorum calumniam conscribens, fortasse apud prudentes, et haec nostrae pietatis fuerit demonstratio. Quia veritate pro nobis propugnante, mendacium in nostri dogmatis accusationem in medium protulit, alienam a nostro sermone impietatis scripturam construens. Sed adversus has criminationes paucis verbis licet defendere. Ut enim nos ingenitum esse Unigenitum Deum qui autumat, eum execrabilem judicamus, sic et ille abominabilis esto, qui non fuisse aliquando eum qui erat in principio determinat. Nam eodem modo demonstrabitur, quique secundum veritatem, et qui calumniose criminationes inducit. Quod si nos inficiamur crimina, et Patrem dicentes, simul etiam Filium hac voce mente concipimus, et Filium nominantes, vere esse dicimus id quod dicitur, per modum generationis ab ingenua luce effulgen-

tem, quomodo non propalatur calumnia eorum qui Unigenitum ingentum nos dicere divulgant? Non tamen quoniam per modum generationis ipsum esse dicimus, eum non fuisse aliquando per hoc approbamus. Quis enim nescit immediatam esse secundum significatum contrarietatem entis et non entis? Ita ut alterius dictorum affirmatio contrarii prorsus sit negatio. Et quemadmodum esse, idem est, per omne tempus, in quo quidem aliquis subsistere quid eorum quæ sunt, supposuerit: non enim magis nunc est cælum et sidera, et sol, et reliqua eorum quæ sunt, quam heri et nudius tertius, atque in omni antecedente tempore: eodem modo significatum ejus quod dicitur non esse, semper in omni ex æquo id quod non existit continet. Sive quis secundum prius, sive secundum posterius dicat. Non enim magis nunc, quid eorum quæ substituerunt, non est, quam si prius non existisset, sed una eademque est essendi ratio in eo quod non est, in omni temporali intervallo. Quocirca in animalibus ejus quod fuit in rerum natura in id quod non est resolutionem, et ejus quod nondum in rerum naturam accessum habuit, nominibus quidem differentibus, non existentiam significamus, vel non genitum fuisse a principio, vel mortuum esse genitum dicentes: æqualiter autem per utramque vocem, non existentiam oratione repræsentamus. Quemadmodum enim dies nocte continetur, ab utraque parte, non autem dicuntur eodem modo partes quæ continent, sed hoc quidem post vesperam, illud vero ante diluculum, nox autem est quod declaratur secundum utraque: eodem modo, si quis ex mutua inter se comparatione cum eo quod est, quod non est vicissim consideret, nominabit quidem differenter, quod ante constitutionem et quod post dissolutionem ejus quod in rerum natura substiterat; sed unum prorsus idemque significatum per utraque intelliget, et quod ante constitutionem, et quod post dissolutionem ejus quod substiterat. Nam non esse et ejus quod nunquam fuit, et ejus quod mortuum est, idem est, excepta tantum nominum differentia, si tamen exceperis eam quæ in spe est resurrectionem. Quoniam igitur vitæ principem et ipsammet vitam Unigenitum Deum ex Scriptura didicimus, et lucem, et veritatem, et quidquid est nominatu et intellectu dignum et honorabile, absurdum atque impium dicimus esse, cum eo qui vere est, contemplari etiam quod e contrario intelligitur, vel dissolutionem in interitum, vel non existentiam ante constitutionem, sed undique cogitationem ad id quod sæcula præcessit extendentes, nusquam ad id quod non est cogitationibus definitimus, æqualem impietatem judicantes, quoniam tandem tempore per non existentiam divinam naturam circumcidere. Idem enim est et mortale dicere immortalem: vitam, et falsam veritatem et tenebrosam lucem, et non esse id quod est. Qui igitur non fore aliquando non concedit, neque

A κοφαντία τῶν ἀγέννητον λέγειν ἡμᾶς τὸν Μονογενῆ θρυλλούντων; Οὐ μὴν ἐπειδὴ γεννητῶς αὐτὸν εἶναι φαμεν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν ποτε, διὰ τοῦτο παραδειξμεθα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἄμεσός ἐστιν ἡ κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἐναντιώσις τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος; Ὡστε τὴν τοῦ ἑτέρου τῶν εἰρημένων θέσιν, ἀναίρεισιν τοῦ ἐναντίου γενέσθαι πάντως. Καὶ ὅτι καθάπερ τὸ εἶναι κατὰ παντὸς χρόνου ταῦτόν ἐστιν, ἐν ᾧ περ ἂν τις ὑπεσθᾶναι τι τῶν ὄντων ὑπόβηται· οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν ἐστὶν οὐρανὸς καὶ ἄστρον, καὶ ἥλιος, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων ἢ χθὲς καὶ πρῶην, καὶ παντὶ τῷ προάγοντι χρόνῳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸ σημαίνόμενον ἐπίσης ἐν παντὶ τὸ ἀνύπαρκτον ἔχει. Ἐτε κατὰ τὸ πρότερόν τις, εἴτε κατὰ τὸ ὕστερον λέγοι. Οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν τι τῶν ὑπεστώτων οὐκ ἐστίν, B ἢ εἰ πρότερον ἀνύπαρκτον ἦν, ἀλλὰ εἰς ὃ τοῦ μὴ εἶναι λόγος ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος ἐν παντὶ χρονικῶ διαστήματι. Διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ζώων τὴν τε τοῦ γεγονότος εἰς τὸ μὴ ὄν ἀνάλυσιν, καὶ τοῦ μηδέπω τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πάροδον ἐσχληκός, ὀνόμασι μὲν διαφόροις τὴν ἀνυπαρξίαν σημαίνομεν, ἢ μὴ γεγενῆσθαι τὴν ἀρχὴν, ἢ τεθνᾶναι τὸ γεννώμενον λέγοντες. Ἐπίσης δὲ δι' ἑκατέρας φωνῆς τὸ ἀνύπαρκτον παριστῶμεν τῷ λόγῳ. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἡμέρα νυκτὶ περιέχεται καθ' ἑκάτερον μέρος, λέγεται δὲ οὐχ ὡσαύτως τὰ περιέχοντα, ἀλλὰ τὸ μὲν μετὰ τὴν ἐσπέραν, τὸ δὲ πρὸ τοῦ ἡθέρου, νῦξ δὲ τὸ δηλούμενόν ἐστι καθ' ἀμφοτέρα· τὸν αὐτὸν τρόπον εἰ ἐκ τοῦ παραλλήλου πρὸς τὸ ὄν ἀντιθεωροῦν τις τὸ μὴ ὄν, κατονομάσει μὲν διαφόρως τὸ τε πρὸ τῆς συστάσεως καὶ τὸ μετὰ τὴν τοῦ συστάντος διάλυσιν, ἐν δὲ νοήσει δι' ἀμφοτέρων τὸ σημαίνόμενον, C τὸ τε πρὸ τῆς συστάσεως, καὶ τὸ μετὰ τὴν τοῦ συστάντος διάλυσιν. Τὸ γὰρ μὴ εἶναι, τοῦ τε μὴ γεννηθέντος καὶ τοῦ τεθνηκότος πλην τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων, ἴσόν ἐστιν, ὑπεξηρημένου τοῦ κατὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως λόγου. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀρχηγὸν ζωῆς καὶ αὐτοζωῆν τὸν μονογενῆ Θεὸν παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ πᾶν ὅτι περ ἐστὶν ἐν ὀνόματι καὶ νοήματι τίμιον, ἄτοπον καὶ δυσσεβὲς εἶναι φαμεν, τῷ ὄντως ὄντι συνθεωρεῖν τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον, ἢ διάλυσιν εἰς φθορὰν, ἢ ἀνυπαρξίαν πρὸ τῆς συστάσεως, ἀλλὰ πανταχόθεν πρὸς τὸ προαιώνιον ἐπεκτείνοντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, οὐδαμοῦ πρὸς τὸ μὴ ὄν ταῖς ἐννοιαῖς λήγομεν· ἴσον εἰς ἀσέβειαν κρίνοντες οἰκώδηποτε χρόνῳ δι' ἀνυπαρξίας περικόπτειν τὸ Θεῖον. Ταῦτόν γάρ ἐστι καὶ θνητὴν εἰπεῖν τὴν ἀθάνατον ζωὴν, καὶ ψευδῆ τὴν ἀλήθειαν, καὶ σκοτεινὸν τὸ φῶς, καὶ μὴ εἶναι τὸ ὄν. Ὁ τοίνυν τὸ μὴ ἔσσεσθαι ποτε μὴ διδοῦς, οὐδὲ τὸ μὴ εἶναι ποτε συνθήσεται, κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, τὴν αὐτὴν ἀτοπίαν φεύγων καθ' ἑκάτερον μέρος· ὡς γὰρ τὸ ἀτελέστατον τῆς ζωῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐκ ἐπικόπτει θάνατος, οὕτως οὐδὲ κατὰ τὸ ἄνω ἢ ἀνυπαρξία στήσει πρὸς τὸ αἰδιον αὐτοῦ τὴν ζωὴν προϊούσαν· ὡς ἂν πανταχόθεν καθαρεύοι τὸ ὄντως ὄν τῆς πρὸς τὸ μὴ ὄντως ὄν κοινωνίας. Διὰ τοῦτο πόρρω γίνεσθαι τῆς τοιαύτης πλάνης τοὺς μαθητὰς θέλων ὁ Κύριος· ὡς ἂν μὴ ποτε, καὶ αὐτοὶ τὸ πρεσβύτερον τῆς τοῖ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ἀναζητοῦντες, πρὸς τὸ ὄν

ὑπαρκτον τοῖς λογισμοῖς ἀπενεχθεῖεν· Ἐγὼ, φησίν, **Α** ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὡς οὔτε τοῦ μὴ ὄντος ἐν τῷ ὄντι, εἴτε τοῦ ὄντος ἐν τῷ μὴ ὄντι. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ λόγου τάξις, τὸ εὐσεβὲς ἐρμηνεύει τοῦ δόγματος. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς· διὰ τοῦτο πρῶτον φησίν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· δεικνύς τὸ μὴ ἐξ ἄλλου, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου εἶναι· εἴτα ἀναστρέφει τὸν λόγον, ὅτι *Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*· σημαίνων ὅτι ὁ ὑπερβάς τὸν Υἱὸν τῇ πολυπραγμοσύνῃ, καὶ τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἔνοιαν συμπαρέρχεται. Ὁ γὰρ ἐν τινι ὢν, ἔξω τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εὐρεθῆναι οὐ δύναται. Ὡστε μάταιος ὁ ἐν τῷ Υἱῷ μὲν εἶναι τὸν Πατέρα μὴ ἀντιλέγων· ἔξω δὲ τοῦ Υἱοῦ κατειληφέναι τι τοῦ Πατρὸς φανταζόμενος· καὶ μάτην διαπλανᾶται τῶν πολεμούντων ἡμῖν ἡ περὶ τὸ βῆμα τῆς ἀγεννησίας σκιομαχία, διὰ τῶν ἀνυπάρχτων **Β** κενεμδατούσα· μάλλον δὲ εἶχε χρῆ πᾶσαν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγαγεῖν τὴν ἀτοπίαν τοῦ λόγου, μικρὸν ἔτι συγχαρηθῆτω προσδιατρίψαι μὲθ' ἑωυμάτια. Τοῦ γὰρ μονογενοῦς Θεοῦ ὑστερον πατὴρ τὸν Πατέρα γεγενῆσθαι παρ' αὐτῶν λεγομένου· εὐρίσκειται κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγέννητον αὐτὸν, ὃ τίποτε καὶ εἶναι φαντάζονται, τῶν κακῶν τὴν ἔνοιαν συναναφαινώμενον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ὡσπερ τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαίρεται, οὕτω καὶ παντὶ ἀγαθῷ πράγματι τε καὶ ὀνόματι, τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον, οἷον τῷ καλῷ τὸ κακόν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ πάντα ὅσα τούτοις ὁμοιοτρόπως πρὸς τὸ ἐναντίον ἀλλήλοις ἀντικαθίσταται, ἐφ' ὧν ἀμεσὸς ἐστὶν ἡ ἐναντίωσις, καὶ οὐκ ἐνδέχεται κατὰ ταῦτόν τὰ δύο μετ' ἀλλήλων **Γ** εἶναι· ἀλλ' ἢ τε παρούσα τοῦ ἑνὸς ὑπεξαίρει τὸ ἀντίθετον, καὶ ἐν τῇ τοῦ ἑτέρου ὑποχωρήσει, γίνεταί τοῦ ἐναντίου ἡ γένεσις;

malorum notionem una secum demonstrans. Quis enim ignorat, quod quemadmodum enti, non ens opponitur, sic etiam omni rei bonæ et nomini, quod e contrario intelligitur, ut bono malum, et veritati mendacium, luci tenebræ, et quæcunque similiter inter se contrario modo opponuntur, in quibus contrarietas caret medio, neque contingit duo simul in eodem esse subjecto eodem modo: sed unius præsentia oppositum perimit, et in alterius cessione alterius contrarii fit generatio?

Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτω διωμολογημένων, κάκεινο παντὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ὡσπερ φησὶ Μωϋσῆς, σκότος εἶναι πρὸ τῆς τοῦ φωτὸς κτίσεως· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰ κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως τότε ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Πατὴρ, ὅτε ἠθέλησε, πρὶν ποιῆσαι αὐτὸν οὐκ ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς· φωτὸς δὲ μήπω ὄντος, οὐκ ἐνδέχεται μὴ τὸ ἀντικείμενον εἶναι. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἄλλων ἐμάθομεν, ὅτι οὐδὲν εἰκῆ τῶν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γεγονότων ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ λείπον ἐπεισάγεται τοῖς οὖσι διὰ τῆς κτίσεως. Δῆλον οὖν ἐστὶ πάντως, ὅτι εἴπερ ἐποίησε τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, διὰ τὸ λείπον τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐποίησεν. Ὡσπερ οὖν τοῦ αἰσθητοῦ φωτὸς λείποντος σκότος ἦν· καὶ εἰ μὴ ἐγεγόνει τὸ φῶς, ἐπεκράτει πάντως τὸ σκότος, οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ μήπω ὄντος, αὐτὸ τε τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὕτω ἦν. Τὸ γὰρ ὄν καὶ κατὰ τὴν τῆς αἰρέσεως μαρτυρίαν, τοῦ γενέσθαι οὐ δέεται. Οὐκ οὖν εἰ ἐποίησε, τὸ μὴ ὄν πάντως ἐποίησε. Πρὶν οὖν γενέσθαι κατ' αὐτοὺς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ ἡ ἀλή-

etiam aliquando non esse consentiet, secundum nostrum sermonem, qui eandem refugit absurditatem ab utraque parte: ut enim vitæ perpetuitatem et æternitatem Unigeniti mors non abscondit, sic neque supra non existentia stare faciet vitam ejus in æternum progredientem. Ut undique quod vere est, purum sit a communcione ejus quod non est vere. Propterea Dominus volens discipulos ab hoc errore procul abesse, ut nunquam et ipsi quod est antiquius Unigeniti subsistentia inquirentes, ad id quod non existit cogitationibus transferrentur: *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me*¹, non tanquam non ens in ente, vel ens in non ente. Et hic sermonis ordo pietatem dogmatis explanat. Quandoquidem enim non ex Filio Pater, sed ex **B** Patre Filius, propterea primum ait: *Ego in Patre*, indicans non ex alio, sed ex illo esse. Deinde sermonem invertit, *Et Pater in me*, significans eum qui curiositate Filium transgreditur, simul et de Patre notitiam præterire; qui enim in aliquo est, extra eum in quo est, inveniri non potest. Quare vanus qui in Filio quidem Patrem esse non negans, extra Filium aliquid Patris comprehendisse animo fingit. Quinetiam frustra nobis adversantium de verbo ἀγεννησίας umbratilis pugna oberrat, per ea quæ nequeunt subsistere, inaniter incedens. Imo vero si omnem in apertum proferre sermonis absurditatem oportet, paulisper adhuc concedat, nos in hoc speculamine moram facere. Cum enim Unigenitus Deus ab ipsis dicitur post Patrem genitus esse, necessario invenitur ipsum ingentium, sive hæc ingenta natura, quidquid tandem esse sibi fingant et somniant; inveniunt, inquam, omnium

His autem nobis ita concessis, etiam illud cuius perspicuum est, quod quemadmodum ait Moses tenebras fuisse ante lucis productionem: sic et in Filio, si secundum hæreseos rationem tunc fecit ipsum Pater cum voluit, priusquam fecisset ipsum, non erat lux illa quæ est Filius: cum autem **D** nondum esset lux, non contingit oppositum non esse. Etenim per alia didicimus, quod nihil est frustra eorum quæ ab opifice facta sunt, sed quod deficit, adjicitur rebus per creationem. Perspicuum igitur omnino, quod si Filium Deus fecit, propter id quod deficiebat in natura eorum quæ sunt, fecit. Quemadmodum igitur sensibili luce deficiente, tenebræ erant ac nisi facta fuisset lux, tenebræ omnino prævaluissent: sic et Filius cum nondum esset, ipsa vera lux, et omnia quæ Filius est nondum erant. Quod enim est, testimonio etiam hæreseos, generari non indiget. Igitur si fecit, quod non erat procul dubio fecit. Priusquam igitur factus

¹ Joan. xiv, 10.

esset Filius, secundum ipsos, neque veritas nimirum fuerat, neque lux mente cogitabilis, neque fons vitæ, neque in universum ullius honesti et boni natura. Atqui horum uniuscujusque exemptione quod e contrario intelligitur, subsistit. Et si lux non est, non potest fieri quin sint tenebræ, et in aliis eodem modo, loco eorum quæ præstantiora intelliguntur, cum horum aliquid non adest, non contingit contrarium prorsus non esse loco deficientis. Ergo necesse est omnino, si voluntatem esset habiturus Pater faciendi Filium secundum hæreseos sermonem, cum nihil esset eorum quæ Filius est, omnia contraria in ipso fuisse autumare; pro luce tenebras, pro veritate mendacium, pro vita mortem, pro bono malum. Qui enim creat, quæ non sunt creat; siquidem ei quod est, non opus est, ut ait Eunomius, ut generetur. His vero quæ per oppositionem considerantur, non aliunde contingit meliora non esse, quam ex eo quod sint deteriora. Hæc itaque hæreseos sapientia Patri dono fert, per quæ dedecorat Filii æternitatem, malorum catalogum autem Filii demonstrationem Patri Deo advehens.

Ac quidem nullus existimet, ab alia creatura scilicet petito argumento, ex hac consecutione dogmatis absurditatem demonstratam evertere. Nam forteditet aliquis, quod quemadmodum cælum cum non esset, nihil erat illi contrarium: sic et Filio nondum genito, qui est veritas, non plane cogimur contrarium fuisse confiteri. Cui respondendum est quod cælo quidem nihil est oppositum, nisi forte quis ipsum non esse ipsius esse oppositum dicat. Virtuti autem, quod secundum vitium est prorsus adversatur. Virtus autem Dominus. Quare cælum si non erat, nihil erat, bonum autem si non erat contrarium erat. Qui igitur bonum non esse asserit, malum esse invitum fatebitur. Atqui Pater, inquit, omnino perfecta est virtus, et vita, et lux inaccessa, omniaque excelsa mentis sensa et nomina: ita ut non sit necessarium, quando unigenita lux nondum erat, quod ex adverso occurrit ex contrario intelligi, nempe tenebras. Sed hic meus est sermo, quod neque unquam tenebræ erant. Neque enim unquam non fuit lux: semper enim in luce omnia sunt lux, sicut prophetia dicit. Quod si secundum sermonem hæreseos alia quidem est lux ingenua, et hæc ab æterno, alia vero quæ postea generatur: necesse est penitus æternæ luci nunquam locum invenire adversarii oppositum; semper enim luce lucente, in ea tenebrarum operatio tempus non habet. In ea autem quæ postea facta est, sicut illi aiunt, non posse fieri, non ex tenebris lucem splendere; sed passim et omnino æternæ luci et ei quæ posterior facta est, medias intercessisse tenebras deprehenditur. Non enim opus fuisset posteriorem hanc lucem condere, nisi ad aliquam utilitatem comparatum esset id quod creatur. Una autem lucis utilitas, ut caligo prævalens ab ipsa dissipetur, sed lux quidem increata,

οὐσα δηλονότι ἐγεγόνει, οὕτε τὸ νοητὸν φῶς, οὕτε ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, οὕτε τινὸς καθόλου καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ φύσις· ἀλλὰ μὴν τούτων ἐκάστου τῇ ὑπεραιρέσει τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον παρופίσταται. Καὶ φωτὸς μὴ ὄντος οὐκ ἔστι μὴ σκότος εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, ἀνθ' ἐκάστου τῶν πρὸς τὸ κρείττον νοουμένων, ὅταν μὴ παρῆ τι τούτων, οὐκ ἐνδέχεται μὴ τὸ ἐναντίον πάντως εἶναι ἀντὶ τοῦ λείποντος. Ἄνάγκη οὖν πᾶσα ὡς ἐμελλε θέλειν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ποιῆσαι κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, μηδενὸς ὄντος τῶν ὅσα ὁ Υἱὸς ἔστιν, πάντα τὰ ἐναντία περὶ αὐτὸν εἶναι λέγειν· ἀντὶ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, ἀντὶ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, ἀντὶ τῆς ζωῆς τὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ καλοῦ τὸ κακόν. Ὁ γὰρ κτιζῶν, τὰ μὴ ὄντα κτίζει· τῷ γὰρ ὄντι, καθὼς ᾤησιν ὁ Εὐνόμιος, οὐ δεῖ γεννήσεως. Τῶν δὲ κατὰ ἀντίθεσιν θεωρουμένων, οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως τὰ κρείττω μὴ εἶναι, ἢ ἐκ τοῦ τὰ χεῖρονα εἶναι. Ταῦτα τοίνυν ἡ σοφία τῆς αἰρέσεως διυροφορεῖ τῷ Πατρὶ, δι' ὧν ἀτιμάζει τοῦ Υἱοῦ τὸ αἰδοῦν, τὸν τῶν κακῶν κατάλογον πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναδείξεω; προτάγουσα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.

Καὶ μηδεὶς ἐκ τῆς ἄλλης κτίσεως ἀνατρέπειν οἰέσθω τὴν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης ἀναδειχθεῖσαν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Ἐρεῖ γὰρ τις ἴσως, ὅτι ὡσπερ τοῦ οὐρανοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν ἐναντίον τούτῳ· οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ μὴπω γενομένου, ὅς ἐστιν ἀλήθεια, οὐ πάντως ἀναγκαζόμεθα τὸ ἐναντίον εἶναι συντίθεσθαι. Πρὸς ὃν ἔστιν εἰπεῖν· ὅτι οὐρανοῦ μὲν, τὸ ἀντικείμενόν ἐστιν οὐδὲν, εἰ μὴ ἄρα τῷ εἶναι αὐτὸν, τὸ μὴ εἶναι τις λέγοι ἀντίθετον. Τῇ δὲ ἀρετῇ τὸ κατὰ κακίαν πάντως ἀντικαθέστηκεν. Ἀρετὴ δὲ ὁ Κύριος· ὡστε οὐρανοῦ μὲν μὴ ὄντος, οὐδὲν ἦν, ἀγαθοῦ δὲ μὴ ὄντος, τὸ ἐναντίον ἦν. Ὁ οὖν τὸ ἀγαθὸν λέγων μὴ εἶναι, τὸ κακὸν εἶναι καὶ μὴ βουλόμενος πάντως συντίθεται. Ἄλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ, φησὶ, καὶ παντελῆς ἐστὶν ἀρετὴ καὶ ζωὴ, καὶ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ πάντα τὰ ὑψηλὰ νοήματα τε καὶ ὀνόματα ὡς μὴ εἶναι ἀνάγκη, ὅτε τὸ μονογενὲς φῶς οὕτω ἦν, τὸ κατάλληλον ἐκ τοῦ ἐναντίου νοεῖσθαι σκότος. Ἄλλ' οὗτος ὁ ἐμὸς ἐστὶ λόγος, ὅτι οὐδὲ ποτε σκότος ἦν. Οὐδὲ γὰρ ποτε τὸ φῶς οὐκ ἦν, δεῖ γὰρ ἐν τῷ φωτὶ πάντα εἶναι τὸ φῶς, καθὼς ἡ προφητεία λέγει. Εἰ δὲ κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως, ἄλλο τὸ ἀγέννητόν ἐστι φῶς, καὶ τὸ μὲν ἐξ αἰδίου, τοῦτο δὲ μετὰ ταῦτα γεγόμενον, ἀνάγκη πᾶσα τῷ μὲν αἰδίῳ φωτὶ, μηδέποτε χώραν εὑρεῖν ἀντικαταστήναι τὸ ἀντικείμενον· δεῖ γὰρ λάμπωντος τοῦ φωτὸς, ἢ ἐνέργειας τοῦ σκότους ἐπ' αὐτοῦ καιρὸν οὐκ ἔχει. Ἐπὶ δὲ τοῦ μετὰ ταῦτα, καθὼς ἐκεῖνοί φασι, γεγονότος, ἀμήχανον εἶναι μὴ ἐκ σκότους τὸ φῶς λάμψαι, ἀλλὰ πάντη καὶ πάντως τοῦ τε αἰδίου φωτὸς καὶ τοῦ ὕστερον γενομένου σκότους τὸ μέσον διαληφθήσεται. Οὐ γὰρ ἂν τῆς κατασκευῆς τοῦ μετὰ ταῦτα φωτὸς χρεῖα ἐγένετο, εἰ μὴ πρὸς τι χρῆσιμον ἦν τὸ κτιζόμενον. Μία δὲ φωτὸς χρῆσις τοῦ λύεσθαι ἀπ' αὐτοῦ τὸν ἐκκρατοῦντα ζῶπον. Τὸ μὲν οὖν ἀκτίστως ἦν φῶς, αὐτὸ δὲ ἑαυτοῦ ἐστὶν ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει. Τὸ δὲ κτιζόμενον διὰ τι γίνεται πάν

τως. Οὐκοῦν προϋπάρχειν ἀνάγκη τὸ σκότος, οὗ χάριν ἀναγκαίως δημιουργεῖται τὸ φέγγος· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ λόγῳ παραμυθήσασθαι τὸ μὴ προτερεῦειν τῆς τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀναδείξεως τὸ σκότος, ὅταν μετὰ ταῦτα κατεσκευάσθαι πιστεύηται. Ἄλλὰ μὴν πάσης ἀσεβείας τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἐπέκεινα. Ἄρα σαφῶς πεφανέρωται ὅτι οὐχὶ μὴ οὖσαν τὴν ἀλήθειαν ὁ Πατήρ τῆς ἀληθείας ἐποίησεν· ἀλλὰ πηγὴ ὧν φωτὸς καὶ ἀληθείας, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἐξ ἑαυτοῦ τὸ μονογενὲς φῶς τῆς ἀληθείας ἐπηύγατε, δι' οὗ πάντοτε ἡ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ δόξα χαρακτηρίζεται. Ὡς πανταχόθεν τῶν ὑστερον τῷ Θεῷ διὰ κτίσεως τὸν Υἱὸν προσγενηθῆσαι λεγόντων τὴν βλασφημίαν ἐλέγχουσαι.

A ipsa est per se quod quidem est natura; at quæ creata est, propter aliquid procul dubio efficitur. Ergo necesse erat tenebras præexistere, quarum gratia necessario lux conditur et creatur. Neque ullo sermone solari et emolire fas est, quin tenebræ luce genita sint priores, cum postea effectam esse persuasum fuerit. Atqui hoc tale est; quod superet omnem impietatem. Aperte igitur et liquido declaratum est, Patrem veritatis non fecisse veritatem ante non existentem. Sed cum sit fons lucis et veritatis, omnisque boni, ex seipso unigenitam lucem veritatis splendescere fecit, per quam semper substantiæ ipsius gloria figuratur. Ita ut undique eorum qui per creationem Filium posteriorem Deo genitum fuisse autumant, blasphemia redarguatur.

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ Ι.

CONTRA EUNOMIUM LIBER DECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ ἰ' δὲ λόγος τὸ ἀρέφικτος καὶ ἀκατάληπτος τῆς τῶν ὄντων ἐξέσεως διεξέρχεται. Ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ τῆς φύσεως καὶ διαπλάσεως τοῦ μύρμηκος παραδόξως ἐκτίθεται, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν, Καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, καὶ ἡ ὁδὸς, τῶν τε θείων ὁρομάτων τὰς προσηγορίας καὶ ἐρμηνείας, τῆν τε τῶν υἱῶν Βενιαμὴν ἱστορίαν διεξιέσω.
- β'. Ἐἵτα τὴν αἰώνιον ζωὴν, τούτεστι, τὸν Χριστὸν, τοῖς μὴ ὁμολογοῦσι θαυμαστῶς ὑπέδειξε, καὶ θρήνον αὐτοῖς τὸν ἐπὶ τῷ Ἰερουμίου ἐξετραψόδησε, πρὸς Μοντανὸν καὶ Σαβέλλιον οἰκτιρῶς ἔχουσα.
- γ'. Ἐπειτα τὸ αἰδιον τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως, καὶ τὸ ταῦτὸ τῆς οὐσίας τῷ γεννησάντι ἀχώριστον δείκνυσσι· τὸ δὲ τοῦ Εὐνομίου ἀνόητον τοῖς κατὰ ψαμάθων παίζουσιν ἀπεικάζει νηπίοις.
- δ'. Μετὰ τοῦτο τὸν κυρίως ὄντα Υἱὸν, καὶ ἐν τοῖς κέλποις ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀπλοῦν τε καὶ ἀσύνηστον, καὶ μὴ κυριεύμενον παρὰ τοῦ Πατρὸς, μήτε δουλεύοντα, τὸν ἡμᾶς τῆς δουλείας ἀπαλλάξαντα, δείκνυσιν. Εἰ καὶ μὴ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ, ὡς ἐν τῷ Υἱῷ ὢν, καὶ ἐν ὧν, δούλος ἔσται· ἀπὸ δὲ τοῦ εἶναι ἡ τοῦ ὄντος ἐπινομιὰ παρσχημάτισται. Πάντα δὲ ταῦτα γενναίως καὶ θαυμαστῶς διεξέτασας τὸν λόγον πληροῖ.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI DECIMI.

- 1. Decimus liber explanat quomodo rerum creaturarum naturæ perfecte investigari et comprehendi nequeant. Ubi etiam de natura et formatione formicæ admirabiliter agit, cum expositione illius evangelici dicti: Ego sum ostium et via, afferens simul divinorum nominum appellationes et interpretationes, et filiorum Benjamin historiam.
- 2. Deinde vitam æternam, hoc est, Christum, iis, qui eum non confitentur, mirifice ostendit, accinens illis threnos (quos olim super Jeconia rege Jeremias flebiliter decantavit), eo quod similes sunt Montano et Sabellio.
- 3. Æternitatem generationis Filii, et identitatem substantiæ cum genitore inseparabilem esse docet: et Eunomii insipientiam infantibus in arena ludentibus comparat.
- 4. Quibus peractis demonstrat eum, qui proprie est Filius, et in sinu Patris existit, simplicem eum, et compositionis expertem, nec ad dominationem a Patre evectum; neque servum eum, qui nos omnes a servitute liberavit: et nisi hoc concedatur, non solum Filium, sed et Patrem servum esse, utpote qui in Filio sit, et cum eodem unum sit; nam ab esse entis appellationem descendere constat. His omnibus generose et admirabiliter declaratis, libro finem imponit.

Ἄλλὰ τῶν προκειμένων ἐχώμεθα· μικρὸν γὰρ προελθὼν διαμάχεται πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας ἀσθενεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς τὴν τῶν ἀλήπτων περίνοιαν, καὶ τοιαῦτά τινα μεγαλαυχούμενος διεξέρχεται, τὸ καθ' ἡμᾶς εὐτελεῶν τούτους τοῖς ῥήμασιν· Οὐδὲ γὰρ εἰ τινος ὁ νοῦς διὰ κακόννοιαν ἐσκοτημένος, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν, μήτε τῶν πρόσω, μήτε τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐρικτην εἶναι τὴν

Sed propositis hæreamus: paulum enim progressus adversus eos qui humanam naturam ad incomprehensibilem plenam intelligentiam infirmam atque imbecillam esse confitentur, acriter decertat, et se magnifice jactans, talia quædam enarrat, hisque verbis nostrum dogma extenuat ac deditit: Neque enim si mens alicujus propter malevolentiam tenebris offusa est, ita ut nec ea quæ sunt ante pedes

videat, idcirco consequens est, neque ab aliis hominibus eorum quæ sunt inventionem attingi posse. Verum huic dixerimus, quod qui asserit, rerum inventionem comprehendi posse, via quadam et consecutionis serie per rerum cognitionem, suam intelligentiam provexit. Et per ea quæ facilius percipi possunt et minora exercitatus per comprehensionem: sic tandem et his quæ omnem notitiam superant, suam comprehensivam visionem sive imaginationem applicuit. Qui igitur gloriatur jactabundus, se eorum quæ sunt scientiam adeptum esse, quod minimum est eorum quæ nobis ante oculos apparent, quæ sit ejus natura nobis explanet, ut ex eo quod notum est de eo etiam quod occultum est et incognitum fidem faciat. Ecquænam sit formicæ natura sermone explicet, utrum spiritu et habitu ejus vita continetur, utrum visceribus dispensatur, similiter atque aliis animalibus, utrum ossibus corpus constructum est, utrum medulla ossium caviates intus plenæ sunt, an nervis et vinculis compages contenta est: an musculorum amictibus et adenum sive glandularum nervorum situs continetur; an dorsalibus vertebris e bregmate ad caudam medulla protenditur; an complexu nervosæ membranæ membris quæ moventur vim impultricem inserit; an in ipsa est jecur et folliculus fellis, id est, expurgatæ e jecore flavæ bilis receptaculum; renesque et cor, et arteriæ et venæ, membranæque et præcordia, sive septum transversum; utrum glabra vel pilis obducta; an in marem et feminam distinguitur; in qua parte corporis vis videndi insidet; an odorandi sensu prædita est; an unam habeat ungulam vel multifidas, sive in multos digitos discretas bases: quandiu vivit; et quis ex sese generationis modus: et quanto tempore fetus concipitur, et quomodo neque formicæ omnes pedestres, neque volucres omnes, sed aliæ humi reptant, aliæ aeris videntur. Qui igitur se jactat eorum quæ sunt naturam adeptum esse, nobis primum formicæ naturam declaret. Deinde potentiam illam quæ omnem intellectum superat, physice tractet. Quod si brevissimæ formicæ cognitionem nondum in natura consecutus est, quomodo eum qui in seipso omnem complectitur creaturam comprehensiva ratione se complexum esse gloriabundus jactitat? et semetipsis sentiunt et fatentur, animi sentiendi instrumenta tenebris et caligine obsita et offusa habere dicit, neque quidquam eorum quæ sunt ante

Sed qui eorum quæ sunt cognitionem habet, videamus quid supra alios scit. Ejus tumidam et inflatam vocem audianus. Vel, inquit, frustra Dominus seipsum ostium nominavit: si nullus est qui ingrediatur ad Patris cognitionem et contemplationem: frustra etiam via, nullam præbens facilitatem volentibus ad Patrem venire: quomodo esset lux non minus illustrans, non illuminans animi oculum ad cognitionem sui que et supereminentis lucis? Si quidem quasdam ratiocinationes domo allatas explicaret subtilitate sua audientium intelligentiam effugientes,

A τῶν ὄντων εὐρεσιν. Ἄλλ' εἶποim' ἄν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ὁ ἐφικτὴν εἶναι λέγων τῶν ὄντων τὴν εὐρεσιν, ὀδῶ τινι πάντως καὶ ἀκολουθίᾳ διὰ τῆς τῶν ὄντων γνώσεως προήγαγεν ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν. Καὶ τοῖς εὐλήπτοις; τε καὶ μικροτέροις ἐγγυμασθεῖς διὰ τῆς καταλήψεως· οὕτως καὶ τοῖς ἐπέκεινα πάσης ἐννοίας ἐπέβαλεν ἑαυτοῦ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν. Οὐκοῦν ὁ τὴν περὶ τῶν ὄντων εἰδήσιν κατειληφέναι μεγαλαυχούμενος, τὸ μικρότατον τῶν προφαινομένων ἡμῖν, ὅπως ἔχει φύσεως ἐρμηνεύσάτω. Ὡς ἂν διὰ τοῦ γνωρίμου καὶ περὶ τοῦ κεκρυμμένου πιστώσαιοτο. Καὶ τίς ἦ τοῦ μύρμηκος φύσις ἐρμηνεύσάτω τῷ λόγῳ, εἰ πνεύματι καὶ ἄσθματι συνέχεται αὐτοῦ ἡ ζωὴ, εἰ σπλάγγχνος οἰκονομεῖται παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ζώοις· εἰ ὀστέοις τὸ σῶμα περιελιπται· εἰ μυελῶ τὰ κοίλα τῶν ὀστέων κατὰ τὸ ἐντὸς, εἰ νεύροις καὶ συνδέσμοις τὰς ἀρμονίας τετόνωται· εἰ μυῶν περιβολαῖς, καὶ ἀδένων ἢ τῶν νεύρων περικρατεῖται θέσις· εἰ τοῖς κωτιαίοις σπονδύλοις ἐκ τοῦ βρέγματος ἐπὶ τὸ οὐραῖον ὁ μυελὸς παρατείνεται· εἰ τῇ περιοχῇ τοῦ νευρώδους ὑμένος, τοῖς κινουμένοις μέλεσι τὴν ὀρμητικὴν ἐνδίδωσι δύναμιν· εἰ ἔστιν ἐν αὐτῷ τὸ ἦπαρ, καὶ χοληδόχον ἀγγεῖον ἐπὶ τοῦ ἦπατος, ἐμφροὶ τε καὶ καρδία, καὶ ἀρτηρίαι καὶ φλέβες, ὑμένες τε καὶ φρένες, καὶ διαφράγματα· καὶ εἰ ψιλὸν ἔστιν, ἢ τετρίχεται, καὶ εἰ πρὸς τὸ ἄρρην τε καὶ θῆλυ διαμερίζεται, ἐν τίνι τε μέρει τοῦ σώματος τὸ ὀπτικὸν ἐγκαθίδρυται. Καὶ εἰ τῆς ὀσφραντικῆς μετέχει αἰσθήσεως· εἰ μονόνοχόν τε ἔστιν, ἢ πολυσχιδεῖς ἔχει τὰς βάσεις· πόσον δὲ βιοῖ χρόνον· καὶ τίς ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως· ἐπὶ πόσον δὲ κυλιέσεται τὸ τικτόμενον· καὶ πῶς οὕτε περὶ πάντες οἱ μύρμηκες, οὕτε ὑπόπτεροι πάντες· ἄλλ' οἱ μὲν, τῶν χαμαὶ ἐρχομένων εἰσιν, οἱ δὲ διαέριοι φαίνονται. Ὅ τοῖνον τῶν ὄντων κατειληφέναι τὴν γῶσιν κομπάζων, τῶς ἡμῖν τὴν τοῦ μύρμηκος φύσιν φανερώσάτω. Εἴθ' οὕτω φυσιολογεῖτω τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν δύναμιν. Εἰ δὲ τοῦ βραχυτάτου μύρμηκος οὕτω περιέλαβε τῇ φύσει τὴν γῶσιν, πῶς τὸν ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν περικρατοῦντα τὴν κτίσιν τῷ καταληπτικῷ περιελιφέναι λόγῳ μεγαλαυχεῖται; Καὶ τοὺς τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐφ' ἑαυτῶν ὁμολογοῦντας ἐσκοτώσθαι λέγει τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, καὶ μῆτε τινὸς τῶν πρόσω, μῆτε τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἐφικνεῖσθαι.

eos interim qui humanæ naturæ infirmitatem in pedes, neque supra caput attingere.

D Ἄλλ' ὁ τὴν γῶσιν ἔχων τῶν ὄντων, ἴδωμεν τί παρὰ τοὺς ἄλλους ἐπίσταται. Ἀκούσωμεν τῆς ὑπερέχουσης φωνῆς· Ἡ μάτην ἄν ὁ Κύριος ἑαυτὸν ὠνόμασε θύραν, φησὶ, μηδενὸς ὄρους τοῦ διτότου πρὸς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τοῦ Πατρὸς, μάτην δ' ἄν ὀδὸς, μηδεμίαν παρέχων εὐμάριαν τοῖς ἐλθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα βουλομένοις. Πῶς δ' ἄν εἰη φῶς, μὴ φωτίζων τοὺς ἀνθρώπους, μὴ καταλαμβάνων τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς κατανόησιν ἑαυτοῦ τε καὶ ὑπερέχοντος φωτός; Εἰ μὲν οὖν ὁκωθέν τινα; λογισμοῦς διεξῆι, ἐκφεύγοντας τῇ λεπτότητι.

τῆν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν, δυνατόν ἂν ᾖ ἴσως παρακρουσθῆναι τῇ περινοίᾳ τοῦ λόγου, διαδιδράσκοντος πολλάκις τοῦ ἐγκειμένου νοήματος τὸν ἀκούοντα. Ἐπει δὲ τὰ θεῖα προβάλλεται ῥήματα, πάντως οὐδεὶς καταμέμφεται τοὺς τὴν θεόπνευστον διδασκαλίαν πᾶσι κοινὴν προκεῖσθαι πεπιστευκότας. Ἐπειδὴ τοίνυν θύρα, φησὶν, ὠνομάσθη ὁ Κύριος, ἐκ τούτου κατασκευάζεται τὸ καταληπτὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' οὐ δέχεται τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον. Αὐτῆς γὰρ ἀκούσωμεν τῆς θείας φωνῆς· Ἐγὼ εἶμι, φησὶν, ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει. Τί τοίνυν ἐκ τούτων ἡ γνώσις τῆς οὐσίας ἐστίν; Πλείονων γὰρ ὄντων τῶν εἰρημένων, καὶ ἰδίαν ἐκάστου διάνοιαν κατὰ τὸ σημαίνονον ἔχοντος· οὕτε πάντα δυνατόν ἐστι τῷ τῆς οὐσίας ἐντίθεσθαι λόγῳ, ὡς ἂν μὴ σύμμικτον ἐκ διαφόρων νοηθεῖ τὸ θεῖον. Καὶ τὸ μᾶλλον κυρίως ἐφαρμόσαι τῷ προκειμένῳ δυνάμενον, οὐκ ἐστὶν εὐκόλως ἐκ τῶν κατελεγεμένων εὐρεῖν· ἡ θύρα ὁ Κύριος· δι' ἐμοῦ, φησὶν, ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει· τὴν εἰσόδον εἰπωμεν ἀντὶ τῆς οὐσίας λέγειν αὐτὸν, ἢ τὴν σωτηρίαν τῶν εἰσόντων, ἢ τὴν νομὴν, ἢ τὴν ἐξοδον, ἢ τὴν εὐρεσιν; Ἐκαστον γὰρ τούτων ἰδιάζει τῷ σημειωμένῳ, καὶ οὐ συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἕτερον. Τὸ γὰρ ἐντὸς γενέσθαι τῷ ἐξελεῖν ἐναντίον ἐκ τοῦ προχείρου δοκεῖ, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Ἄλλο γὰρ τι τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἐστὶν ἡ νομὴ, ἕτερον δὲ τι παρὰ τοῦτο ἡ εὐρεσις. Τί οὖν ἐκ τούτων ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία νομίζεται; Οὐ γὰρ δὴ τὰ πάντα τις εἰπὼν μὴ συμφωνοῦντα τῇ σημασίᾳ πρὸς ἄλληλα, τὴν ἀπλήν τε καὶ ἀσύνητον οὐσίαν διὰ τῶν ἀσυμφώνων ἐνδείξεται. Πῶς δ' ἂν ἀληθεύοι ὁ Λόγος, ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ, Ὅν εἶδεν ἀνθρώπων οὐδεὶς, οὔτε εἶδεν δύναται· καὶ, ὅτι Οὐκ ἔστιν, ὃς ὄνεται πρόσωπον Κυρίου καὶ ζῆσται· εἴπωρ ἢ τὸ ἐντὸς τῆς θύρας ἢ τὸ ἐκτὸς τῆς νομῆς ἡ εὐρεσις, οὐσία Πατρὸς νομίζεται; Οὐ μὴν ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἔστιν, ἀργόν τε καὶ ἀσημον ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα τῆς θύρας ὑπονοήσομεν. Ἀληθῶς γὰρ ὁ αὐτός ἐστι καὶ θύρα περιοχῆς, καὶ οἶκος καταφυγῆς, καθὼς ὁ Δαβὶδ ὀνομάζει, καὶ δι' ἑαυτοῦ τοὺς εἰσιόντας δέχεται, καὶ ἐν ἑαυτῷ τοὺς ἐνδον γενομένους σώζει, καὶ πάλιν δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν νομὴν τῶν ἀρετῶν προάγει. Καὶ πάντα γίνεται τοῖς σωζομένοις, ἵνα ἐκάστῳ πρόσφορον ἑαυτὸν ποιήσῃ· καὶ ὁδὸς, καὶ ὁδηγὸς, καὶ θύρα περιοχῆς, καὶ οἶκος καταφυγῆς, καὶ ὕδωρ ἀναπαύσεως, καὶ τόπος χλόης, ἣν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ νομὴν ὀνομάζει· ὁ δὲ καινὸς θεολόγος, διὰ τὴν γνώσιν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, θύραν φησὶν ὠνομάσθαι τὸν Κύριον. Τί οὖν οὐχὶ καὶ τὴν πέτραν, καὶ τὸν λίθον, καὶ τὴν πηγὴν, καὶ τὸ ξύλον, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων πρὸς τὴν αὐτὴν ἔλκει διάνοιαν, ὡς ἂν τῷ πλήθει τῶν ἀλλοκότων μαρτυριῶν τὸ ἑαυτοῦ ὄγμα πιστώσαιτο, δυνάμενος ἐκάστῳ τούτων τὸν αὐτὸν ἐφαρμόσαι λόγον, ὃν περὶ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς θύρας, καὶ τοῦ φωτὸς διεξῆλθεν;

A fortasse deripi et falli contingeret solertia sermone, notione subjecta auditorem sæpe prætervolante. Sed quoniam divina proponit vocabula, nullus profecto culpatur eos qui doctrinam divinitus inspiratam omnibus communem proponi crediderunt. Quoniam igitur, ait, Dominus nominatus est ostium, ex eo præstruit comprehensibilem esse Dei essentiam. Sed Evangelium hunc sensum non admittit. Ipsam enim divinam vocem audiamus. *Ego sum*, inquit, *ostium*: per me si quis intraverit, salvus erit: et ingreditur, et egredietur, et pascua inveniet¹. Ex his quænam divinæ essentia cognoscitio elicitur? cum enim plura sint dicta, et horum quodque secundum suum significatum propriam habeat intelligentiam; neque omnia possunt substantiæ rationi applicari, ne quid commistum ex differentibus natura divina intelligatur. Et quod proprio magis rei propositæ congruere potest, non licet facile ex collectis invenire. Dominus ostium. *Per me*, inquit, *si quis intraverit, servabitur, et ingreditur, et egredietur, et pascua inveniet*; ingressum dixerimus pro essentia ipsum dicere, an salutem ingredientium, vel egressum vel pascuum, vel inventionem? cum enim plura sint dicta, et horum quodque secundum suum significatum propriam habeat intelligentiam, neque cum alio consonat. Nam intus esse, ei quod est exire, contrarium ex primo occurrente significato videtur, et alia similiter. Aliud enim est proprio sermone pascuum, aliud vero quiddam præter hoc inventio. Quid igitur ex his Patris essentia censetur? Neque enim omnia si quis dixerit, non inter se significatione concordantia, simplicem et incompositam essentiam per hæc inconcinnam et discordantiam indicabit. Quomodo autem verum diceret sermo, quod² *Nemo Deum vidit unquam*; et³, *Quem hominum nullus vidit, neque potest videre*: et quod⁴ *Nullus rivet, et videbit faciem Domini*: siquidem vel quod intra ostium est vel extra, et inventio pascui, essentia Patris existimatur? Sed quoniam hoc non est, non tamen hoc nomen ostii in Domino otiosum et significationis expers suspicabimur. Vere enim ipse est et ostium circumstantiæ, et domus refugii, sicut David nominat⁵, et per se ipsum ingredientiæ admittit, et in seipso hos qui sunt intus servat, et rursus per ipsum ad virtutum pascua educit. Et his qui salvi fiunt, omnia fit, ut unicuique seipsum commodum et idoneum reddat: et via, et viæ dux, et ostium circumstantiæ, et domus refugii, et aqua requiei, et locus herbarum viridis, quam in Evangelio pascuum nominat: hic autem novitius theologus, propter cognitionem essentia Patris, ait Dominum ostium nominari. Cur non etiam rupem et lapidem, et fontem, et lignum, et reliqua nomina ad eandem trahit intelligentiam, ut portentosorum testimoniorum multitudine suum placitum probet, cum possit cuique horum eandem rationem adaptare, quam de via et ostio et luce recensuit?

¹ Joan. x, 9. ² Joan. i, 18. ³ I Timoth. vi, 16. ⁴ Exod xxxiii, 20. ⁵ Psal cxi, 6.

Ego autem a Scriptura divinitus inspirata hoc A edoctus affirmare audeo, quod qui supra omne est nomen, nobis multis nominibus dicitur secundum varias et multas beneficiorum differentias, dum nominatur, lux quidem cum ignorantiae caliginem dispellit et discitit; vita vero cum immortalitatem gratificatur, via, cum ab errore ad veritatem tanquam manū ducit; sic etiam turris fortitudinis, et civitas complexionis, et fons, et rupes, et vitis, et medicus, et resurrectio, et omnia talia nostri ratione nominatur; vario modo seipsum suis erga nos beneficiis distribuens. Hi vero per hæc nomina essentias interpretantur, qui super humanam naturam acute cernunt, qui quod est incomprehensibile vident, et quod potest comprehendi discipiunt. Quem enim neque hominum quisquam vidit unquam, neque potest videre, hunc non solum se intueri, sed etiam metiri affirmant; fidem vero non animæ oculo cernunt, quod quidem solum et nostræ cognitioni commensum et accommodatum: et cognitionem quæ ex rationibus procedit, huic præponunt et pluris faciunt. Sic audiivi historiam filios Benjamin accusantem, qui quidem ad legem non respiciebant, ad capillum autem capitis funda jaculabantur*; sermone, opinor, declarante in re vana et futili ipsorum occupationem: quod inutilium et inanium, neque subsistentium jaculatores quidam erant et periti collimatores; utilium vero et manifeste juvantium imperiti et neglectores: dictis enim subinde addit historia calamitatem quæ ipsis accidit, quod ad Sodomiticum scelus rabie concitati, ab universis copiis Israelitici populi contra ipsos armati funditus eversi sunt. Ac mihi videtur humanum esse junioribus sagittariis suadere, ne contra pilum velint sagittam arcu immittere, ostium vero fidei non videre, sed ut relicto vano illo labore, quem in eo quod non potest comprehendi insumunt, illius lucri quod per solam fidem invenitur.

Sed reliqua inanis illius scripti considerans, piget me sermonem ulterius provehere, horrore quodam ex his quæ dicuntur cor meum procurrente; vult enim aliud quiddam ostendere præter vitam æternam esse Filium, quæ quidem nisi in Unigenito spectetur, vana fides demonstrabitur, inanis prædicatio, superfluum baptisma, martyrum labores et cruciatus incassum suscepti et tolerati, inutiles et infructuosi hominum vitæ apostolorum sudores. Cur enim Christum annuntiarunt, in quo æternæ vitæ, ut censet Eunomius, non est potestas? Quorum eos qui crediderunt, Christi nomine appellant, si non per hunc vitam æternam consecuturi sunt? *Mens enim, ait. eorum qui in Dominum crediderunt super omnem sensibilem et intelligibilem essentiam cum sese extulit, neque in Filii generatione subsistere potest: ultra hanc gestit ire, vitæ æternæ desiderio primo occurrere potiri cupiens.* Quid magis in his dictis deplem? an quod in Filio vitam æter-

* Judic. xx, 16.

Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰ-
δαχθεὶς, θαρσῶν ἀποφαίνομαι· ὅτι ὁ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα
ῶν, ἡμῖν πολυώνυμος γίνεται, κατὰ τὰς τῶν εὐεργεσιῶν ποικίλλας ὀνομαζόμενος· φῶς μὲν, ὅταν ἐξαφανίζῃ τῆς ἀγνοίας τὸν ζόφον· ζωὴ δὲ, ὅταν τὴν ἀθανασίαν χαρίζεται· ὁδὸς δὲ, ὅταν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῆς πλάνης χειραγωγῆσῃ· οὐτίω καὶ πύργος ἰσχύος, καὶ πόλις περιοχῆς, καὶ πηγὴ, καὶ πέτρα, καὶ ἄμπελος, καὶ ἰατρὸς, καὶ ἀνάστασις, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ὀνομάζεται· ποικίλως ἐαυτὸν ταῖς ἡμετέραις εὐεργεσίαις καταμερίζων. Τὰς δὲ οὐσίας διὰ τῶν ὀνομάτων ἐρμηνεύονται οἱ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὀξυωποῦντες, οἱ τὸ μὲν ἀκατάληπτον βλέποντες, τὸ δὲ καταληπτὸν παραβλέποντες. Ὅν γὰρ οὕτε εἶδὲ τις ἀνθρώπων, οὕτε ἰδεῖν δύναται, τοῦτον οὐ μόνον ὄρᾶν, ἀλλὰ καὶ μετρεῖν διαθεβαίουται· τὴν δὲ πίστιν οὐ βλέπουσι τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, ὅπερ δὴ μόνον σύμμετρόν ἐστι τῇ ἡμετέρᾳ κατανοήσει· τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν ἐπίγνωσιν ἐπιπροσθεν ταύτης ποιοῦμενοι. Ὁὕτως ἤκουσα τῆς ἱστορίας τῶν υἱῶν Βενιαμὴν κατηγορούσης, οἱ πρὸς μὲν τὸν νόμον οὐκ ἔβλεπον, κατὰ δὲ τριχῶς ἐτοξάζοντο· δηλοῦντος, οἶμαι, τοῦ λόγου τὴν περὶ τὸ μάταιον αὐτῶν ἀσχολίαν· ὅτι τῶν μὲν ἀνωφελῶν καὶ ἀνυποστάτων, ἐκηδόλοι τινὲς ἦσαν καὶ εὐφραεῖς στοχασταί· τῶν δὲ προδῆλως ὠφελούντων, ἀμαθεῖς τε καὶ ἀμελέτητοι· ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημένους ἱστορία τὴν κατ' αὐτοὺς συμφορὰν, ὅπως πρὸς τὴν Σοδομιτικὴν παρανομίαν λυσθήσαντες, πανστρατιᾷ τοῦ Ἰσραηλῆτου λαοῦ κατ' αὐτῶν ὄπισθεν ὄντες, ἐξεπορθήθησαν· καὶ τοῖς δοκεῖ φιλόανθρωπον εἶναι γνώμην εἰσηγήσασθαι τοῖς νέοις τοξόταις, μὴ κατὰ τριχῶς ἐθέλειν τοξάζεσθαι, τὴν δὲ θύραν μὴ βλέπειν τῆς πίστεως, ἀλλὰ παρέντας τὴν περὶ τὸ ἀληπτον ματαιοποιονίαν, μὴ ζημιουῖσθαι τὸ πρόχειρον κέρδος, τὸ διὰ μόνης τῆς πίστεως εὐρισκόμενον.

quod in promptu parari potest, iacturam non faciant,

Ἄλλὰ τὰ λειπόμενα τῆς λογογραφίας ἐπισκεψάμενος, ὀκνῶ προαγαγεῖν περαιτέρω τὸν λόγον, φρίκης τινὲς ἐκ τῶν λεγομένων τὴν καρδίαν ὑποδραμούσης. Βούλεται γὰρ ἄλλο τι δεῖξαι παρὰ τὴν αἰωνίαν ζωὴν τὸν Ἰδὸν ὄντα, ἧτις εἰ μὴ ἐν τῷ Μονογενεῖ θεωροῖτο, ματαία μὲν ἢ πίστις ἀποδειχθήσεται, κενὸν δὲ τὸ κήρυγμα, περιττὸν δὲ βάπτισμα, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν μαρτύρων οἱ πόνοι, ἀχρηστοὶ δὲ καὶ ἀνόητοι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων οἱ τῶν ἀποστόλων ἰδρώτες. Τί γὰρ κατήγγειλαν τὸν Χριστὸν, ἐν ᾧ τῆς αἰωνίας ζωῆς κατ' Εὐνόμιον οὐκ ἐστὶν ἡ δύναμις; Εἰς τί δὲ τῷ ὀνόματι Χριστοῦ τοὺς πεπιστευκότας κατονομάζουσιν, εἰ μὴ διὰ τοῦτου τῆς αἰωνίας μέλλοιεν μετέχειν ζωῆς; Ὁ γὰρ τοῦς, φησὶ, τῶν εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκότων, πᾶσαν αἰσθητὴν καὶ νοητὴν οὐσίαν ὑπερκύψας, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ γεννησῶς ἰστασθαι πέφυκέν· ἐλάκειρα δὲ ταύτης ἵεται πόθῳ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐντυχεῖν τῷ πρώτῳ γλιχόμενος. Τί τῶν εἰρημένων πλέον

δύρωμαι, τὸ μὴ εἶναι τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἐν τῷ Υἱῷ Α
 τοὺς δειλοὺς νομίζεν, ἢ τὸ χθαμαλὴν οὕτω καὶ
 πρόσγειον βλέπειν τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν,
 ὥστε τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τοῖς λογισμοῖς ἐπιδάντας,
 ὑπερκύπτειν ἄνω τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς τῆ ἐαυτῶν δια-
 νοιά φαντάζεσθαι, καὶ καταλιπόντας κάτω ποῦ τοῦ
 Κυρίου τὴν γέννησιν, ἐπέκεινα ταύτης ἰσθαι πόθῳ
 τῆς αἰωνίου ζωῆς; Ταύτην γὰρ τὰ εἰρημένα τὴν διά-
 νοίαν ἔχει, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὴν τῶν ὄντων
 γνῶσιν διερευνώμενος, καὶ τῆς αἰσθητῆς τε καὶ νοη-
 τῆς κτίσεως ἑαυτὸν ὑπάρας, κατ' ὁμοίωτα τῶν
 λοιπῶν, κατώτερον ἑαυτῶ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον
 Θεὸν καταλείψει· καὶ ἐν ᾧ οὐκ ἦν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν
 ἐκείνῳ αὐτὸς γίνεται διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης τοῦ
 νοῦ τοῖς ὑπερκαίμενοις τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ἐμβατεύων,
 ἐκεῖ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐρευνώμενος, ὅπου ὁ Μονο-
 γενῆς Θεὸς οὐκ ἔστιν. Πόθῳ γὰρ τῆς αἰωνίας, φησὶ,
 ζωῆς εἰς τὰ ἐπέκεινα τοῦ Υἱοῦ τῷ νῷ φέρεται, ὡς ἐν
 τῷ Υἱῷ πάντως μὴ εὐρὼν τὸ ζητούμενον. Εἰ οὖν οὐκ
 ἔστιν ἐν τῷ Υἱῷ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἄρα ψευδῆς ἀλῶται
 ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· ἢ ζωὴ μὲν ἔστιν,
 οὐκ αἰώνιος δέ. Ἀλλὰ τὸ μὴ αἰώνιον, πρόσκαιρον
 πάντως. Τὸ δὲ τοιοῦτο τῆς ζωῆς εἶδος, κοινὸν καὶ
 τῶν ἀλόγων ἔστιν. Ποῦ τοίνυν τὸ μεγαλύτερον τῆς ὄν-
 τως ζωῆς, εἰ μετέχει ταύτης καὶ ἡ ἀλογος φύσις;
 Πῶς δὲ ταῦτόν ἐσται τῇ ζωῇ ὁ λόγος, εἰ τῇ ἀλόγῳ
 φύσει διὰ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς εἰσοικίζοιτο; Εἰ γὰρ
 κατὰ τὸν μέγαν Ἰωάννην, ζωὴ μὲν ἔστιν ὁ Λόγος,
 πρόσκαιρος δὲ αὕτη καὶ οὐκ αἰώνιος, καθὼς τῇ αἰρέ-
 σει δοκεῖ· γίνεται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἢ λογικῶς
 εἶναι τὰ ἀλογα, ἢ ἀλογον ὁμολογεῖσθαι τὸν Λόγον.
 Ἄρα ἐτι λόγων πρὸς Ἐλεγχον τῆς ἐξαγίστου καὶ πο-
 νηρῆς αὐτῶν βλασφημίας δεόμεθα; Μὴ γὰρ τοιαῦτα
 λεγόμενα, ὡς κεκρυμμένην ἔχειν τὴν συμβουλήν τῆς
 τοῦ Κυρίου ἀρνήσεως; Εἰ γὰρ φανερώς μὲν ὁ Ἀπό-
 στολος λέγει· Τὸ μὴ αἰώνιον πρόσκαιρον· οὗτοι δὲ ἐν
 μόνη τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς τὴν αἰώνιον ὀρώσει ζωὴν,
 τὸν δὲ Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ἀλλοτριούντες,
 συναποτέμνουσι καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς· εἰ ἄλλο καὶ
 οὐχὶ ἀρνήσις ἐστὶ περιφανῆς, καὶ ἀθέτησις τῆς εἰς
 τὸν Κύριον πίστεως, σιφῶς τοῦ Ἀποστόλου λέγον-
 τος, τοὺς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἐν Χριστῷ ἠλπικό-
 τας ἑλεεινοτάτους ἀπάντων εἶναι; Εἰ οὖν ζωὴ μὲν
 Κύριος, οὐκ αἰώνιος δὲ, πρόσκαιρος πάντως ἔστιν ἡ
 ζωὴ καὶ ἡ ἐφήμερος, ἢ κατὰ τὸν παρόντα χρόνον ἐνερ-
 γουμένη, ἢ τοὺς ἐλπίζοντας ὁ Ἀπόστολος κατοικτι-
 ζεται, ὡς τῆς ἀληθινῆς ἀφαμαρτόντας ζωῆς.

Ἄλλὰ μὴν τοῦτον διαβάντες οἱ κατ' Εὐνόμιον πε-
 φωτισμένοι, εἰς τὸν ἐπέκεινα τοῦ Υἱοῦ τοῖς λογισμοῖς
 φέρονται, ἐν τῷ ἔξω τοῦ Μονογενοῦς θεωρουμένην
 τὴν αἰώνιον ἀναζητούντες ζωὴν. Τὶ χρὴ λέγειν ἐπὶ
 τῶν τοιούτων κακῶν ἄλλο πλὴν εἰ τι θρήνον ἐκκα-
 λείται καὶ δάκρυον; Ὡς πῶς ἂν ἐπιστενάξαιμεν τῇ δει-
 λαίᾳ ταύτῃ καὶ ἑλεεινῇ γενεᾷ, τοιούτων κακῶν ἐξεν-

nam non esse miseri censent, an quod sic humilem
 et abjectam, et terrestrem respiciant Unigeniti sub-
 sistentiam, ita ut principium ipsius mentis agita-
 tionibus supergressi, sese extollere supra Filii vitam
 sua ipsorum cogitatione fingant et somniant, et re-
 licta nescio quo deorsum Domini generatione,
 supra hanc efferrī desiderio vitæ æternæ? Quæ
 enim ab eo dicta sunt hanc habent sententiam,
 quod humana mens eorum quæ sunt cognitionem
 perscrutans, et supra sensibilem et intelligibilem
 creaturam sese cum extulit, instar reliquorum, in-
 feriores seipso eum qui in principio erat Verbum,
 Deum relinquet : et in quo non erat Deus Verbum,
 in illo ipse efficitur per curiositatem mentis, in his
 quæ Filii vitam supereminet incedens, illic æter-
 nam vitam scrutans, ubi Unigenitus Deus non est.
 Desiderio enim, ait, vitæ æternæ supra et ultra
 Filium mente fertur, ut qui in Filio prorsus quod
 quæritur, non invenerit. Si igitur non est in Filio
 vita æterna, mendax deprehenditur ille qui dixit,
Ego sum vita ; vel vita quidem est, sed non
 æterna. At quod non æternum est, procul dubio ad
 tempus est et momentaneum. Talis autem vitæ
 species communis est belluarum. Ubinam igitur vitæ
 veræ prærogativa, si ejus particeps est rationis
 expertus natura? quomodo Verbum idem erit cum vita :
 si cum rationis experte natura, per vitam quæ est
 ad tempus in eandem domum introducat? Si
 enim, ut ait magnus Joannes *, vita quidem est
 Verbum, temporalis autem hæc nec æterna, sicut
 hæresi videtur : gignitur autem etiam in aliis vita
 ad tempus, quid ex consequente conficitur? vel
 bruta esse rationis capacia, vel Verbum confiteri
 rationis expertus. An adhuc rationibus ad refutatio-
 nem eorum improbæ et sceleratæ blasphemiæ indi-
 gemus? Nunquid enim talia cum dicuntur, sic occul-
 tum habent consilium abnegationis Domini? Si
 enim aperte quidem dicit Apostolus : Quod non
 æternum est momentaneum est : isti autem in
 sola Patris essentia vitam æternam vident; Filium
 vero a Patris natura dum alienant et ab æterna
 vita abscindunt : quid hoc aliud est quam manifesta
 negatio et contemptus fidei in Dominum, cum
 aperte dicat Apostolus *, eos qui in hac vita solum
 in Christo speraverunt, omnium esse miserimos?
 Si igitur vita quidem est Dominus, non autem
 æterna, plane est momentanea vita etiam unius
 diei, quæ secundum præsens tempus munere suo
 fungitur, vel sperantes Apostolus misere deplorat,
 ut qui vera vita exciderint.

Veruntamen qui secundum Eunomium illu-
 minati sunt, hunc supergressi, ad illa quæ sunt
 supra Filium mentis acie efferuntur, in eo quod
 extra Unigenitum spectatur, æternam quærentes
 vitam. Quid in talibus malis aliud est dicendum
 quam si quid ad lamentum et lacrymas excitat?
 O quomodo ingemuerimus, in hac infelici et mise-

* Joan. XIII, 6. * Joan. I, 4. * I Cor. XV, 49.

rabili generatione, quæ alia innoxia mala! Quondam Jeremias zelo accensus, Israeliticum populum deploravit lamentans, cum Jechoniæ idololatriæ duci consensus, et pro violata scelerate religione in captivitate ad Assyrios condemnati sunt, extorres e sanctuario, et patrum hæreditate procul dejecti. Hæc lamenta mihi nunc videntur proprius et convenientius cantare, quando Jechoniæ imitator ad hanc novam idololatriæ speciem delinitos abstrahit, a paterna hæreditate, id est fide, exterminans. Quibus admodum secundum historiam ad Babylonios fit transmigratio, a superna Jerusalem, hoc est, a Dei Ecclesia ad hanc confusionem sceleratorum placitorum transmigrantibus. Confusio enim Babylon interpretatione explicatur: et secundum mutilatum Jechoniam, et hic sponte sua lucis veritate privatus, factus est præda et spoliolum Babylonii tyranni: quia non didicit miser, quod vitam æternam ex æquo in Patre et Filio et Spiritu sancto inspicere docet Evangelium; de Patre quidem sic dicente sermone, quod ipsum cognoscere æterna est vita ¹⁰; de Filio autem, quod omnis qui credit in ipsum habet vitam æternam ¹¹; de Spiritu sancto, quod ei qui gratiam accepit, erit fons aquæ salientis in vitam æternam ¹². Ergo omnis qui desiderat vitam æternam, postquam nactus erit Filium, verum dico et non falsinominem, totum invenit in ipso quod quidem desideravit; quia et ipse est vita, et in seipso vitam habet. Sed licet subtili mente præditus et corde perspicaci insignis, præ multa videndi acie in Filio non reperit vitam æternam, sed supergressus, et hunc relinquens velut quoddam impedimentum, ad id quod quæritur, illic perscrutatur vitam æternam, ubi non esse putat veram vitam. Quidam horum quis cogitaverit, vel ad blasphemiam horribilius, vel ad lamentationum occasionem tristius? Verumtamen si quis dixerit dogma Sabellii et Montani nostris decretis invulgari, perinde est ac si quis etiam Eunomii blasphemiam nobis affricaret. Nam si quis accurate perspexerit hanc hæreseon fallaciam, magnam cum Eunomii errore familiaritatem habere inveniet: uterque enim judaizat ipso dogmate, æque unigenitum Deum, neque Spiritum sanctum ad deitatis communionem magni apud ipsos et primi dicti Dei admittens. Quem enim Sabellius dicit trinominem, hunc Eunomius nominat ingenitum. Horum autem neuter in Trinitate personarum contemplatur deitatem. Quis igitur adhæreat Sabellio, eorum qui hunc sermonem legerint, judicium definiat. Sed hæc quidem hactenus.

Quoniam vero prolixus est insequentibus, abominabilium argumentorum tetrum commovens odorem quibus unigenitum Deum non aliquando fuisse adstruit: præclare habere dico, cum jam ex iis quæ

A εγκοῦση φορὰν! Ἐθρήνησέ ποτε τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ὁ ζηλωτὴς Ἰερεμίας, ὅτε τῷ Ἰεχονίᾳ τῆς εἰδωλολατρίας καθηγουμένῳ πρὸς τὸ κακὸν συνεφρόνησαν· καὶ ἀντὶ τῆς εἰς τὴν θρησκείαν παρανομίας, τὴν εἰς Ἀσσυρίους αἰχμαλωσίαν κατεδικάσθησαν, ἐξοικισθέντες τοῦ ἀγιάσματος, καὶ πόρρω τῆς τῶν πατέρων κληρονομίας γενόμενοι. Τοῦτους μοι δοκεῖ νῦν τοὺς θρήνους οικειότερον ἕδεσθαι, ὅτε ὁ μιμητὴς τοῦ Ἰεχονίου πρὸς τὸ καινὸν τοῦτο τῆς εἰδωλολατρίας εἶδος τοὺς ἀπαγομένους ἐφέλκεται, τῆς πατρικῆς ἐξοικίζων κληρονομίας, τῆς πίστεως λέγω. Οἷς ἀτεχνῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν εἰς Βαβυλωνίους ἡ μετανάστασις γίνεται, ἀπὸ τῆς ἁγῆς Ἰερουσαλὴμ, τούτεστιν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας; ἐπὶ τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν πονηρῶν δογματῶν μετισταμένους. Σύγχυσις γὰρ ἡ Βαβυλῶν ἐρμηνεύεται· καὶ κατὰ τὸν πληρωθέντα Ἰεχονίαν, καὶ οὗτος ἑαυτὸν ἐκούσιως τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας στερήσας, λάφυρον γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου τυράννου, μὴ καταμαθὼν ὁ δειλιῶς, ὅτι τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐπίσης Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸ εὐαγγέλιον ἐνορῶν δογματίζει. Περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς, οὕτως εἰπόντος τοῦ Λόγου ὅτι τὸ γινώσκον αὐτὸν ἡ αἰώνιος ἐστὶ ζωὴ· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι Πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν τὴν αἰώνιον ἔχει ζωὴν· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ὅτι τῷ δεξιμένῳ τὴν χάριν ἔσται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν πᾶς ὁ ποθὼν τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἐπειδὴν εὗρη τὸν Υἱὸν, τὸν ἀληθῆ λέγω καὶ οὐ ψευδώνυμον, ὅλον εὗρη ἐν ἑαυτῷ ὅπερ ἐπεπόθησε. Διότι καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, καὶ ἐν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν ἔχει. Ἄλλ' ὁ λεπτὸς οὗτος τὸν νοῦν, καὶ διορατικῶς τὴν καρδίαν, ὑπὸ πολλῆς ὀξυπίας τῷ Υἱῷ τὴν αἰώνιον οὐκ ἐνευρίσκει ζωὴν· ἀλλ' ὑπερβάς τοῦτον καὶ καταλιπὼν, οἷον ἐμποδίον τι πρὸς τὸ ζητούμενον, ἐκεῖ διερευνᾷται τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὅπου μὴ εἶναι οἰεῖται τὴν οὕτως ζωὴν. Τί ἂν τις ἐπινοήσῃσι τούτων ἢ εἰς βλασφημίαν φρικτότερον, ἢ εἰς θρήνων ἀφορμὴν σκυθρωπότερον; Ἀλλὰ μὴν τὸ Σαβέλλιόν τε καὶ Μοντανὸν, τοὺς ἡμετέροις δόγμασιν ἐπιθροῦλεισθαι, τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον εἰ τις καὶ τὴν κατ' Εὐνόμιον ἡμῶν βλασφημίαν προστρίβοιτο. Εἰ γὰρ τις ἐπεσκεμμένος τὴν τῶν αἰρέσεων ταύτην ἀπάτην διεξετάσειεν, εὖρήσει πολλὴν ἔχοντα πρὸς τὴν κατ' Εὐνόμιον πλάνην, τὴν οικειότητα. Ἰουδαίζει γὰρ ἑκάτερος αὐτῷ δόγματι, οὔτε τὸν μονογενῆ Θεὸν, οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς κοινωνίαν τῆς θεότητος τοῦ μεγάλου παρ' αὐτοῖς καὶ πρώτου λεγομένου Θεοῦ προσδεχόμενος. Ὅν γὰρ Σαβέλλιος λέγει τριώνυμον, τοῦτον Εὐνόμιος ὀνομάζει ἀγνῆνον. Οὐδέτερος δὲ τούτων ἐν τῇ Τριάδι τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖ τὴν θεότητα. Τίς τοίνυν οικειῶς ἔχει πρὸς τὸν Σαβέλλιον, ἢ τῶν ἐντυγχανόντων τῷ λόγῳ κρίσις ἀποφηνάσθω. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἐστὶν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, τῶν βδελυρῶν ἐπιχειρημάτων ἀνακινῶν τὴν δυσωδίαν, ὅς' ὧν μὴ εἶναι ποτε τὸν μονογενῆ κατασκευάζει Θεὸν, καλῶς ἔχειν φημι διὰ τῶν προλαβόντων μετρίως τῆς

¹⁰ Joan. xvii, 3. ¹¹ Joan. v, 40. ¹² Joan. iv, 14.

περὶ τούτων ἡμῖν διανοίας ἐκκαθαρθείσης, μηκέτι συνδιαβαπτίζειν τὸν λόγον τοῖς ὁμοίοις κακοῖς, πλὴν τοῦτο μόνον οὐκ ἀκαιρον ἴσως προσθεῖναι τῶν πολλῶν ἐκλεξάμενον· Φησὶ κατὰ τὸ Ἰσον, καὶ τῆ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ συνεξευχθῆαι τινος τὴν ἀγεννησίαν εἰπόντος. Διὰ τῶν ὁμοίων ὁ λόγος προέρχεται, καθὼς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ συνεπέρανεν σαφῶς διὰ τῆς τῶν ἐναντίων κατασκευῆς, τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας κρατύνεται, τὸ μὴ ταῦτον οἰεσθαι εἶναι τῆ οὐσίᾳ τὴν ἀγεννησίαν τε καὶ τὴν γέννησιν· ἀλλ' ἐπιθεωρεῖσθαι μὲν ταῦτα τῷ ὑποκειμένῳ, ἄλλο δέ τι παρὰ ταῦτα εἶναι τῷ ἰδίῳ λόγῳ τὸ ὑποκειμενόν, ἐφ' οὗ μηδεμιᾶς διαφορᾶς εὐρισκομένης, διὰ τὸ κχωρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν κατὰ τὸ γεννητόν τε καὶ ἀγέννητον διαφορὰν· λείπεται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην τὸ ἀπαράλλακτον ἐπ' ἀμφοῖν τὴν οὐσίαν συντίθεσθαι. Ἐτι καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσεξετάσωμεν· Πῶς κχωρίσθαι τοῦ Πατρὸς λέγει τὴν γέννησιν, οὐσίαν αὐτὴν νοῶν, ἢ ἐνέργειαν; Ἄλλ' εἰ μὲν ἐνέργειαν οἰεῖται ταύτην, ἐπίσης πάντως τῷ τε ἐνεργηθέντι, καὶ τῷ ἐνεργούντι συνάπτεται· ὥσπερ ἐπὶ πάσης κατασκευῆς, ὁμοίως ἐπὶ τε τοῦ γινομένου καὶ τοῦ ποιούντος; Ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἐνέργειαν, μήτε τοῦ τεχνιτεύοντος χωριζομένην, καὶ τῆ κατασκευῆ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐμφαινομένην. Εἰ δὲ οὐσίαν αὐτὴν λέγει τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κχωρισμένην, ἐκ ταύτης ὁμολογῶν εἶναι τὸν Κύριον, δηλὸς ἔστι ταύτην ἀντὶ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς βλέπων, ὡς δύο Πατέρας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖσθαι· τὸν μὲν ὀνομαζόμενον μόνον, ὃν δηλ. καὶ ἀγέννητον λέγει, μὴ κοινωοῦντα δὲ τῆς γεννήσεως· τὴν δὲ, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐνεργούσαν, ἣν γέννησιν ὀνομάζει. Καὶ τοῦτο μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν Εὐνομίου λόγων, ἢ διὰ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχεται.

Λέγει γάρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς· Ὁ δὲ Θεὸς χωρὶς γεννήσεως ὤν, καὶ πρὸ τοῦ γεννηθέντος ἐστὶ· καὶ μετ' ἄλλων· Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι τὸ εἶναι, οὗτος πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν. Οὐκοῦν εἴ ἡ γέννησις μὲν κχωρίσθαι τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Υἱῷ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι αὐτὸ εἶναι ἔστιν· ἀρα ἀνεργητος ὁ Πατὴρ ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, ὁ κχωρισμένος τῆς γεννήσεως, ἀφ' ἧς ὁ Υἱὸς τὸ εἶναι ἔχει. Εἰ οὖν ἡλλοτριῶται τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ὁ Πατὴρ, ἢ ἄλλον τινὰ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ τῆς γεννήσεως ὀνόματος ἀναπλάσσουν, ἢ αὐτογέννητόν τινα καὶ αὐτογένεθλον τὸν Υἱὸν οἱ σοφοὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύουσιν. Ὅρας τὸ πεφωραμένον τῆς διανοίας τοῦ τῆν ἀμαθίαν ἡμῖν ἄνω καὶ κάτω διὰ τῶν ἰδίων λόγων προφέροντος· ὡς διαπλανᾶται ταῖς πολυοδίαις, μᾶλλον δὲ ταῖς ἀνοδίαις ἢ βλασφημίαι, δι' οὐδενὸς βεβαίου πρὸς τὸν σκοπὸν ἐαυτῆς προϊούσα. Καὶ ὡς ἔστιν ἐπὶ τῶν νηπίων ἰδεῖν, ὅταν ὑφ' ἡλικίας ἀθύροντες, ἐν ψάμμῳ τινὶ μιμῶνται τὰς τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευάς· οἷς οὐ κατὰ σκοπὸν ἢ μίμησις τεχνικῶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιοῦται· ἀλλὰ πρότερον ὑπ' ἀνοίας τι κατὰ τὸ συμβᾶν ἐξειργάζαντο· εἶτα βουλεύονται τὴν χρὴ ὀνομάσαι τὸ κατασκευάσμα. Ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ λογογράφου τὴν ἀγχίνοιαν βλέπω. Οἷον γάρ τινα ψάμμου σωρείαν κατὰ τὸ ἐπελθὸν αὐτῷ τὰ τῆς ἀσε-

A præcesserunt ab istorum lue satis sit expurgata nostra mens, si non amplius similibus malis sermonem nostrum tingamus, præter hoc solum quod ex multis selectum adjecisse fortasse non erit importunum: Idem dicit æqualiter cum eo qui asserit cum Patris essentia copulatum esse ἀγεννησίαν: per similia sermo procedit, sicut in Filio conclusit: aperte per ea quæ adversarij adstruunt, pietatis decretum confirmatur; non idem putare cum essentia ingeni rationem et generationem, sed hæc in eodem subjecto considerari. Subjectum autem propria ratione esse quid aliud præter ista, in quo cum nulla inveniatur differentia, qua ab essentia separetur differentia quæ est secundum genitum et ingenuum: restat necessario in ambobus essentiam eandem et minime differentem esse confiteri. Illud etiam præter ea quæ jam dicta sunt, examinemus: Quomodo hic asserit a Patre generationem separatam esse, essentiam ipsam intelligens an vero operationem? Sed si operationem eam esse putat, hanc ex æquo prorsus cum operato et operante conjungit: quemadmodum in omni operis structura, similiter in eo quod sit et in efficiente operationem licet videre, neque ab artifice separatam et in operum structura apparentem. Quod si (generationem videlicet) essentiam ipsam dicat, ab essentia Patris separatam, ex hac Dominum esse confitens: hanc manifesto loco Patris in Filio respicit, ita ut duos Patres in Filio intelligat, illum quidem nomine solum, quem etiam ingenuum dicit, cum generatioue nullam communionem habentem, hanc vero quæ sunt Patris in Unigenito operantem: quam generationem nominat. Atque hoc magis ex ipsis Eunomii verbis quam nostris deprehenditur.

Dicit enim in sequentibus: *Deus autem qui est sine generatione, etiam est ante id quod genitum est*; et paulo post: *Cui enim est esse ex eo quod sit genitus, hic priusquam esset genitus non erat. Ergo si generatio a Patre est separata; Filio autem esse est ex eo quod sit genitus: igitur Pater in Unigeniti subsistentia otiosus est, nihilque operans, cum sit a generatione separatus a qua Filius esse habet. Si igitur Pater a Filii generatione alienatus est, vel alium quendam Filii Patrem per nomen generationis confingunt, vel ex se genitum aliquem et cui ipsi a seipso genus est, Filium isti sapientes per ea quæ sunt dicta demonstrant: vides intelligentiam velut in furto deprehensam ejus, qui nobis inscitiam sursum et deorsum suis sermonibus profert et objicit, quam multis viis oberrat, vel potius inviis sive deviis locis blasphemia nullo firmo et certo gradu ad suum scopum progrediens. Atque ut in infantibus licet videre, cum præ ætate lusciantes in arena quadam ædificiorum structuras imitantur, quibus non ad aliquem scopum imitatur, secundum artis regulas ad archetypum assimilatur; sed prius præ amentia ex eventu aliquid exstruxerunt: deinde deliberant quid nominare oporteat quod exstructum est: eandem in scriptore soler-*

tiam perspicio ; velut enim arenæ acervum, prout A ei in mentem venit, impietatis verba congerens, postea insanam blasphemiam non animadvertit, absque ulla rationali consecutione fortuito et casu per ea quæ ab eo sunt dicta pullulantem. Non enim arbitrator ex proposito generationis subsistentiam ab ipso confictam esse, loco Patris essentialis Filii accedentem. Neque Patrem a Filii generatione alienum demonstrare, fuit hic, sicut reor, scopus oratori propositus ; neque hoc a seipso genus habens portentam, per aliquam antecedentem deliberationem illatum est. Sed omnia talia absque sensu per vomitum ab hoc scriptitatore sunt egesta, ut in his non longa sit accusatione dignus qui errat in documentis, neque sciat, sicut loquitur Apostolus, neque quod dicit, neque de quibus affirmat ¹².

Cui enim, inquit, esse contingit ex eo quod sit genitus, hic ante generationem non erat : si pro Patre intelligens generationem dicit, ego quoque assentior, et non est qui contradicat : idem enim per utramque dictionem licet significare ; et ex eo quod quis dicat, quod Abraham genuit Isaac ; et pro genuit, quod pater fuit Isaac : quoniam igitur idem est genuisse et patrem esse, si quis in altera forma accipiat verba, idem esse cum generatione paternitas demonstrabitur. Si igitur sic loquitur Eunomius : quod cui ex Patre est esse, hic ante Patrem non erat, sanus est sermo, et nos dictis calculum album adjicimus. Quod si ad illam sermone recurrit generationem, et separatam esse a Patre contendit, et cum Filio copulatam, vanum et cassum esse arbitrator in rerum inanium et futulium et a ratione deviarum speculatione diutius immorari. Neque enim sive rem in propria subsistentia spectatam generationem putat, neque si ad aliquid quod non subsistat notionibus per hoc nomen pertrahitur, hactenus ex dictis conspiciere potuimus : fertur enim in utramque opinionem non bene compactus nec firmis radicibus innixus sermo, inclinans ad id quod intelligenti magis placuerit.

Sed nondum blasphemiarum acerbitates examinatas sunt, quas in sequentibus scriptis adjicit ; sed jam ejus dicta ad verbum consideremus. Haud scio sane quomodo horrificam et impiam Christi oppugnantoris hæretici scriptionem audere licet ore proferre ; vereor ne ori per quod verbum transit, letalium venenorum more mortiferæ amaritudinis reliquias indat. *Oportet*, inquit Apostolus, *accedentem ad Deum credere quia est* ¹³. Igitur deitatis proprium indicium est vere esse. Hic autem eum qui vere est, adstruit vel non proprie esse, vel non in universum esse : quod idem est ac si dicat quis, omnino et penitus non esse ; qui enim proprie non est, neque est funditus. Quemadmodum is dicitur per phantasiam, sive imaginationem in somnis currere, qui cursus studio currere imaginatur. Sed quoniam falso veri cursus imaginationem

δείας ῥήματα συμφορήσας, μετὰ ταῦτα λογίζεται τῆς ἀδιανόητον βλασφημίαν, πρὸς ὃ τι βλέπει, διχα τινὲς λογικῆς ἀκολουθίας ἐκ τοῦ αὐτομάτου διὰ τῶν εἰρημένων ἀναφυσίαν. Οὐ γὰρ οἶμαι κατὰ πρόθεσιν αὐτῶ τὴν τῆς γενέσεως ὑπόστασιν ἀναπεπλάσθαι, ἀντὶ Πατρὸς τῆ οὐσίᾳ τοῦ Υἱοῦ γινομένην. Οὐδὲ τὸ ἀλλότριον ἀποδειχθῆναι τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, ὁ σκοπὸς ἦν, ὡς οἶμαι, τῶ ῥήτορι, οὐδὲ ἡ αὐτογένεθλος τερατεία, διὰ τινος προβοουλεύσεως ἐπεισηνέχθη. Ἄλλὰ πάντα τὰ τοιαῦτα διανοίας χωρὶς ἀπημέσθη τῶ λογογράφῳ, ὡς μηδὲ πολλῆς ἀξίον ἐν τοῦτοις κατηγορίας εἶναι, τὸν πλημμελοῦντα μὲν ἐν τοῖς δόγμασιν, οὐκ εἰδὸτα δὲ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, οὔτε ὃ λέγει, οὔτε περὶ τίνων διαδεδαιούται.

B

Ἐ γὰρ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι, φησὶ, τὸ εἶναι, οὗτος πρὸ τῆς γεννήσεως οὐκ ἦν. Εἰ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς νοῶν τὴν γέννησιν λέγει, κἀγὼ συντίθεμαι, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἔστιν. Ταῦτὸ γὰρ ἔστι δι' ἑκατέρας σημήναι τῆς λέξεως, ἐκ τε τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Ἄβραμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐγέννησεν, ὅτι πατὴρ ἐγένετο τοῦ Ἰσαάκ. Ἐπεὶ οὖν ταῦτόν ἐστι τῶ γεγεννηκέναι τὸ πατέρα εἶναι, εἴ τις πρὸς ἕτερον τύπον μεταλάβῃ τὰ ῥήματα, ταῦτὸν οὔσα τῆ γεννήσει ἡ πατρότης ἀναδειχθήσεται. Εἰ οὖν οὕτω φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ὅτι Ἐ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι, οὗτος πρὸ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἦν, ὑγιαίνει ὁ λόγος, καὶ ἡμεῖς τοῖς εἰρημένοις ἐπιψήφίζομεν. Εἰ δὲ πρὸς ἐκείνην ἀνατρέχει τῶ λόγῳ τὴν γέννησιν, καὶ κεχωρίσθαι μὲν φησὶ τοῦ Πατρὸς, συνεζεύχθαι δὲ τῶ Υἱῶ, μάταιον ἡγοῦμαι τῆ τῶν ἀδιανοήτων ἐμφιλοχωρεῖν θεωρίᾳ. Οὐτε γὰρ εἰ πρᾶγμα κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν θεωρούμενον, τὴν γέννησιν οἰεται, οὔτε εἰ πρὸς τὸ ἀνυπόστατον ταῖς ἐννοίαις διὰ τοῦ ὀνόματος ὑποσύρεται, μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῶν εἰρημένων κατιδεῖν δεδουήμεθα. Φέρεται γὰρ ὁμοίως πρὸς ἑκατέραν τῶν ὑπολήψεων τὸ ἀπαγῆς τοῦ λόγου καὶ ἀρίζον, πρὸς τὸ δοκοῦν τῶ νοῦντι περικλινόμενον.

C

Ἄλλ' οὕτω τὰ χαλεπὰ τῆς βλασφημίας ἐξήτασαι ἄπερ ἤδη τῶν γεγραμμένων ἡ ἀκολουθία προστίθησι, καὶ δὴ τὰ εἰρημένα κατὰ λέξιν διασκευώμεθα. Οἶδα δὲ πῶς ἔστι τολμησαί προσενεγκεῖν διὰ στόματος τὴν φρικώδη τε καὶ ἄθεον τοῦ χριστομάχου λογογραφίαν. Δέδοικα γὰρ μήποτε καθ' ὁμοίτητα τῶν δηλητηρίων φαρμάκων ἐναπόθηται τῶ στόματι, δι' οὗ τὸ ῥῆμα παρέρχεται, τῆς φθοροποιῦ πικρίας τὸ λείψανον. Πιστεῦσαι δεῖ τὸν προσερχόμενον θεῷ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἔστιν. Οὐκοῦν ἴδιον θεότητος γνώρισμα, τὸ ἀληθῶς εἶναι : ὃ δὲ κατασκευάζει τὸν ἀληθῶς ὄντα, ἢ μὴ κυρίως εἶναι, ἢ μὴ καθόλου εἶναι, ὅπερ Ἰσὸν ἔστι τῶ μηδὲ ὄλως εἶναι. Ὁ γὰρ μὴ κυρίως ὢν, οὐδὲ ἔστιν ὄλως. Οἶον ἐρέχειν λέγεται κατὰ τὴν ἐνύπνιον φαντασίαν ὃ τῆ σπουδῆ τοῦ δρόμου ἐμφανταζόμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ψευδῶς τὴν δόξασιν τοῦ ἀληθοῦς ὑποκρίνεται δρόμου, διὰ τοῦτο ἡ

¹² 1 Tim. 1, 7. ¹³ Hebr. xi, 6.

φαντασία ὁρμός οὐκ ἔστιν. Ἄλλὰ καὶ οὕτως ἐκ κα-
ταχρήσεως λέγεται. ψευδονύμῳ τῇ κλήσει κατονο-
μάζεται. Οὐκοῦν ὁ τολμῶν τὸν μονογενῆ Θεὸν λέγειν
ἢ μὴ εἶναι, ἢ μὴ κυρίως εἶναι, σαφῶς τὴν εἰς αὐτὸν
πίστιν διαγράφει τοῦ δόγματος. Τίς γὰρ ἂν ἔτι μὴ
ᾤντι πιστεύσειεν; Ἡ τίς ἂν πρόσθοιτο τούτῳ, οὗ τὸ
εἶναι ἄκυρον ἀποδείκνυται παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀλη-
θινοῦ Κυρίου καὶ ἀνυπόστατον.

Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξειεν διὰ τινος συκοφαντίας κατὰ
τῶν ὑπεναντιῶν ὁ παρ' ἡμῶν γίνεσθαι λόγος, αὐτὴν
παρθήσομαι τῶν ἀσεβῶν τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως·
Οὐκ ὦν, οὐδὲ κυρίως ὦν, φησὶν, ὁ ἐν κόλποις ὦν
τοῦ ὄντος, ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὦν,
καὶ Βασίλειος τοῦ διορισμοῦ τούτου καὶ τῆς προσ-
θήκης ἀμελήσας, ἀπαλλάττει τὴν τοῦ ὄντος Β
προσηγορίαν παρὰ τὴν ἀλήθειαν. Τί λέγεις; Ὁ
ἐν τῷ Πατρὶ ὦν οὐκ ἔστι, καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ ὁ
ἐν τοῖς κόλποις ὦν, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν, ὅτι ἐν ἀρχῇ
ἔστι, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι, καὶ ἐν τοῖς κόλποις
καθορᾶται τοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο κυρίως οὐκ ἔστιν,
ὅτι ἐν τῷ ὄντι ἔστιν; Ὡ κενῶν τε καὶ παραλόγων δογ-
μάτων! νῦν πρώτως τῆς κενοφωνίας ταύτης ἠκού-
σαμεν, ὅτι ὁ Κύριος δι' οὗ τὰ πάντα, κυρίως οὐκ
ἔστιν. Καὶ οὕτω τοῦτο δεινόν, ἀλλ' ἔτι καὶ τούτου
παραλογώτερον, τὸ μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν λέγειν,
ἢ μὴ κυρίως εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῇ συνθέτῳ τε καὶ ποι-
κλῇ ἐνθεωρεῖσθαι φύσει· οὐκ ὦν γὰρ, φησὶν, οὐδὲ
ἀπλόως ὦν. Ὡ δὲ τὸ ἀπλοῦν οὐ πρόσσεστι, τὸ ποικίλον
δηλονότι προσμαρτυρεῖται, καὶ σύνθετον. Πῶς οὖν ὁ
αὐτὸς καὶ οὐκ ἔστιν ὄλω; καὶ σύνθετος κατὰ τὴν οὐ- C
σίαν ἔστιν; Χρὴ γὰρ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ καθόλου
προσμαρτυροῦντας αὐτῷ τὸ ἀνυπαρκτον, μηδὲ σύν-
θετον λέγειν, ἢ τὸ σύνθετον ἐπικαλοῦντας αὐτῷ, μὴ
ἐξαιρεῖν τοῦ ὄντος. Ἄλλ' ὡς ἂν πολυειδῶς τε καὶ ποι-
κίως γίνωτο παρ' αὐτῶν ἢ βλασφημία, πᾶσι σφάλλ-
εται τοῖς ἀθεοῖς νοήμασι· τῇ μὲν πρὸς τὸ ὄν συγ-
κρίσει, μὴ εἶναι Κύριον λέγουσα· τῇ δὲ πρὸς τὸ
ἀπλοῦν σχέσει, ἀμοιρεῖν τῆς ἀπλότητος· οὐκ ὦν, οὐδὲ
ἀπλῶς, οὐδὲ κυρίως ὦν. Τίς τῶν παραβεβηκότων τὸν
λόγον καὶ τὴν πίστιν ἐξομοσαμένων τοσοῦτον ἐνεδα-
ψιλεύσατο ταῖς ἀρνητικαῖς τοῦ Κυρίου φωναῖς; Ἄν-
τιφιλοτιμήθη τῷ θεῷ τοῦ Ἰωάννου κηρύγματι.
Ὅσακις γὰρ ἐκεῖνος τὸ ἦν τῷ Λόγῳ προσμαρτύρησε,
τοσαυτάκις οὕτως ἀντιθεῖναι τὸ οὐκ ἦν τῷ ὄντι ἐπι-
λονεῖκε. Καὶ τῷ ἀγίῳ στόματι τοῦ πατρὸς ἡμῶν D
διαμάχεται ταῦτα προφέρων κατ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλη-
ματα· ὅτι ἀμελεῖ τῶν διορισμῶν τούτων Βασίλειος,
ὄντα λέγων τὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ ἐν
τοῖς κόλποις ὄντα, ὡς τῆς τοιαύτης προσθέσεως τῆς
κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν κόλπον, παραγρασμένης τοῦ
ὄντος τὴν ὑπαρξιν. Ὡ κενῶν μαθημάτων! οἷα παι-
δεύουσιν οἱ παιδευταὶ τῆς ἀπάτης! οἷων δογμάτων
εἰσηγηταὶ τοῖς ἀκούουσι γίνονται! τὸ ἐν τινι ὄν μὴ
εἶναι διδάσκουσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ ἐντός σου ἔστιν,
Εὐνόμιε, ἢ καρδία καὶ ὁ ἐγκέφαλος, οὐκ ἔστι κατὰ τὸν
σὸν διορισμὸν τούτων ἐκάτερον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο
κυρίως ὁ Μονογενὴς Θεὸς οὐκ ἔστι, διότι ἐν τοῖς τοῦ
Πατρὸς ἔστι κόλποις, πᾶν τὸ ἐν τινι ὄν, τοῦ εἶναι

A sibi fingit, ideo imaginatio non est cursus. Sed
etiamsi abusive ita dicatur, falsa tamen nominis
appellatione vocatur. Ergo qui audet Unigenitum
Deum, vel non esse, vel non proprie esse dicere,
aperte in ipsum fidem abrogat dogmatis. Quis
enim amplius ei qui non est crediderit? vel huic
assenserit, cujus esse iniproprium et quod subsi-
stere nequeat, ab inimicis veri Domini demon-
stratum fuerit.

At ne cui videatur calumnia quaedam contra ad-
versarios id a nobis proferri, ipsam apponam im-
piorum dictionem sic habentem: *Qui non est, in-
quit, neque proprie est, qui est in sinibus ejus qui est,
et qui in principio est, et apud Deum est; etsi
Basilius, hac definitione et adjunctione neglecta,
mutet entis appellationem prae ter veritatem. Quid
dicis? Qui est in Patre non est, qui in principio
est et in Patris sinibus, propterea non est, quia
in principio est, et in Patre est, et in sinibus ejus
qui est conspicitur; propterea proprie non est,
quia est in eo qui est? O vana futiliaque et ab-
surdum dogmata! Nusquam antea hanc vocis ina-
nitate sive vaniloquentiam audivimus: quod Do-
minus, per quem omnia, proprie non est. Nec
adhuc hoc grave est, sed illud etiam multo est
absurdum, non solum non esse ipsum dicere, vel
non proprie esse; sed etiam in composita variaque
conspici natura: non enim, ait, ens, neque simplex
ens. Cui autem simplicitas non adest, quod est
varium nempe attribuitur, et quod compositum.
Quomodo igitur idem et non est omnino, et com-
positum secundum essentiam est? horum duorum
alterum oportet, vel omnino ei assignantes quod
non existit, neque compositum dicere, vel com-
positum in ipso vocantes, non eximere ex eo quod
est. Sed ut multiformiter et varie ab ipsis fiat blas-
phemia, omnibus hallucinatur impiis notionibus.
Nam ad ens comparatione facta, non esse Dominum
dicit: et relatione cum eo quod simplex est, eum
simplicitate privat et destituit. Non ens, inquit,
neque simpliciter, neque proprie ens. Quis eorum
qui sermonem transgressi sunt et fidem ejurarunt,
tam largus est et liberalis in profundendis vocibus,
quibus Dominus negatur? Ambitiosa contentione
ex adverso repugnat huic divino Joannis praeconio.
Quoties enim ille quoderat Verbo attribuit, toties hic
opponere non erat ei qui est, pertinaciter obnixus est.
Etori sancto patris nostri repugnat haec adversus eum
proferens crimina: quod nimirum Basilius has defi-
nitiones negligit, dicens eum esse qui est in Patre,
et in principio et in sinibus, quasi nimirum ejus-
modi additio, in principio, et in sinu, praescribat
ac definat ejus qui est existentiam. O inania et
nugacia documenta! qualia praecipientis erroris ma-
gistri! qualium decretorum auctores auditoribus
fiunt! quod in aliquo est, non esse docent. Ergo,
quoniam intra te, o Eunomi, est cor et cerebrum,
secundum tuam distinctionem, horum utrumque non*

est. Si enim ob eam causam Unigenitus Deus proprie non est, quia in Patris est sinibus, quidquid est in aliquo, funditus e rerum natura sublatum est. Atqui in te cor est et non per se, igitur secundum tuam rationem vel omnino dicendum est non esse ipsum, vel non proprie esse. Sed quod inductum et blasphemum, id est impie et scelerate prolatum, in ejus dictis tantum est et tale, ut etiam ante nostros sermones mente præditis sit perspicuum et manifestum; ut autem magis ejus cum impietate conjuncta dementia innotescat, hoc iis quæ ante diximus adjiciemus: Si solum proprie esse licet dicere, cui Scripturæ sermo absolutum et liberum attribuit esse, quamobrem veluti aquarii habentes potestatem bibendi, siti encantur? et hic in promptu habens adversus blasphemiam in Filium præsentaneum remedium, connivens prætercurrit, velut servari metuens. Et Basilium turpi fama differt quod distinctiones silentio tacitus præteriens, solum in se ipso verbum *erat* in Unigenito exposuit. Atqui poterat, quæ ille vidit, et eorum qui habent oculos unusquisque videt, et hic etiam videre. Quod mihi videtur divino instinctu afflatuque concitatus excelsus Joannes, ut ora eorum qui Christum oppugnant obstrueret, quique propter has accessiones, Christi verum esse et proprium irritum facere conarentur, simpliciter, absolute, et interminate dixisse, Deus erat Verbum, et vita erat, et lux erat, et non solum qui est in principio, et apud Deum, et in sinibus Patris: ita ut per talem relationem proprie esse Domini tollatur: sed dicendo quod Deus erat, hac libera et soluta voce omnem circuitum ad impietatem currentium cogitationibus intercudit. Præterea quod etiam magis adversariorum malignitatem refellit: si enim in aliquo esse argumentum faciunt, quod non sit proprie, neque Patrem proprie esse omnino constituentur qui in Evangelio didicerant, quod quemadmodum Filius in Patre, sic et Pater in Filio manet, secundum Domini vocem. Æquale est enim in sinibus Patris esse Filium, et in Filio Patrem esse dicere. Obiter etiam hoc examinemus: Quando, ut inquirunt, non erat Filius, quid continebat Patris sinus? Prorsus enim vel plenum dabunt ipsum fuisse, vel inanem ponent. Si igitur plenus erat sinus; Filius omnino erat sinus plenitudo. Quod si aliquam in Patris sinibus spectant inanitatem, nihil aliud quam ex incremento perfectionem ei assignant, quia ab inani et deliciente ad plenum et perfectum transmigret. Sed non cognoverunt, neque intellexerunt, ait David de his qui in tenebris ambulant; qui enim veræ luci bellum intulit, in luce animum habere non potest. Ideo adjacet *ex* consequenti, quod hanc impietatem non intellexerunt.

Quinetiam a Patre Filii essentiam imperio regi sive Patris domino subjici autumat, sic dicens ad verbum: *Non enim hanc sibi ut propriam vindicat dignitatem, qui per Patrem est et vivit, cum etiam hujus dominatrix essentia ad seipsam trahat entis*

πάντως ἐξήρηται. Ἄλλὰ μὴν ἐν σοὶ ἡ καρδία καὶ ὡ καθ' ἑαυτὴν ἐστίν. Ἄρα κατὰ τὴν σὸν λόγον ἢ καθόλου χρὴ μὴ εἶναι λέγειν αὐτὴν, ἢ μὴ κυρίως εἶναι. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἀπαιδευτὸν ἐν τοῖς εἰρημένους παρ' αὐτοῦ καὶ τὸ βλάσφημον, τοσοῦτόν τε καὶ τοιοῦτον, ὡς καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων λόγων καταφανὲς εἶναι: τοῖς νοῦν ἔχουσιν· ὡς δ' ἂν μάλλον ἐπίδηλος αὐτοῦ γένοιτο μετὰ τῆς ἀσέβειας ἡ ἀνοία, τοῦτο τοῖς προειρημένοις προσθήσομεν· Εἰ μόνον ἐστὶ κυρίως εἶναι λέγειν, ὡς τῆς Γραφῆς ὁ λόγος ἀπολελυμένον τε καὶ ἀσχετον μαρτυρεῖ τὸ εἶναι, διὰ τί καθάπερ οἱ ὄραφοροῦντες ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ πιεῖν τῆ δίψῃ φθείρονται; Καὶ οὕτως πρόχειρον ἔχων τῆς κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίας τὸ ἀντιφάρμακον, ἐπιμύσας παρέδραμεν, ὡς περ τὸ σωθῆναι φοβούμενος. Καὶ ἀδικεῖν αἰτιᾶται Βασίλειον, ὅτι τοὺς προσδιορισμοὺς σιωπήσας, μόνον ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἦν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς διηγήσατο. Καίτοι γε δυνατόν ἦν, ἀ ἐκείνος οἶδε, καὶ ἕκαστος τῶν ὀφθαλμοῦς ἐχόντων ὄρα. καὶ τοῦτον ἰδεῖν. Ὁ μοι δοκεῖ προφητικῶς κινηθεὶς ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, ὡς ἂν ἐμφραγεῖται τὰ στόματα τῶν χριστομαχοῦντων διὰ τὰς προσθήκας ταύτας ἀθετούντων τοῦ Χριστοῦ τὸ κυρίως εἶναι, ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως εἰπεῖν, ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ ζωὴ ἦν, καὶ φῶς ἦν, οὐ μὴν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς ὡν ὥστε διὰ τῆς τοιαύτης σχέσεως ἀναιρεῖσθαι τοῦ Κυρίου τὸ κυρίως εἶναι· ἀλλὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι Θεὸς ἦν, τῆ ἀσχετῶ ταύτῃ καὶ ἀπολύτῃ φωνῇ, πᾶσαν περιδρομὴν τῶν εἰς ἀσέβειαν τρεχόντων τοῖς λογισμοῖς ὑποτέμνεται. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοισδ καὶ μάλλον ἐλέγχει τὴν τῶν ἀντικειμένων κακόνοιαν· εἰ γὰρ τὸ ἐν τινι εἶναι σημεῖον ποιοῦνται τοῦ μὴ κυρίως εἶναι, οὐδὲ τὸν Πατέρα κυρίως εἶναι πάντως συντίθενται, μεμαθηχότες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι ὡς περ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ μένει, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἰσον γάρ ἐστι τῷ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, τὸ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα εἶναι λέγειν. Ἐν παρόδῳ δὲ καὶ τοῦτο προσεξετάσωμεν· Ὅτε οὐκ ἦν, ὡς φασιν, ὁ Υἱὸς, τί περιεῖχε τοῦ Πατρὸς ὁ κόλπος; Πάντως γὰρ ἢ πλήρη διώσουσιν αὐτὸν εἶναι, ἢ κενὸν ὑποθήσονται. Εἰ μὲν οὖν πλήρης ἦν ὁ κόλπος, ὁ Υἱὸς πάντως ἦν τοῦ κόλπου τὸ πλήρωμα. Εἰ δὲ τινα κενότητα τοῖς τοῦ Πατρὸς ἐνθεωροῦσι κόλποις, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐκ παραυξήσεως αὐτῷ προσμαρτυροῦσι τὴν τελειότητα, ἀπὸ τοῦ κενοῦ τε καὶ λείποντος ἐπὶ τὸ πλήρες μεθισταμένου καὶ τέλειον. Ἄλλ' οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνήκαν, φησὶν ὁ Δαβὶδ περὶ τῶν ἐν σκότει διαπορευομένων. Ὅ γὰρ ἐκπεπολεμημένος τῷ ἀληθινῷ φωτὶ, ἐν φωτὶ τὴν ψυχὴν ἔχειν οὐ δύναται· διὰ τοῦτο προσκειμένον ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὸ τὴν ἀσέβειαν ταύτην ἐπανορθούμενον, ὡς περ ἀορασίᾳ πληγέντες κατὰ τοὺς Σοδομίτας οὐ κατενόησαν· castigat, tanquam cæcitate percussī velut Sodomitæ

Ἄλλὰ καὶ κυριεύεσθαι λέγει παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὕτω λέγων τῷ ῥήματι· *Οὐ γὰρ οικειοῦται ταύτην τὴν ἀξίαν ὁ διὰ τὸν Πατέρα ὄν καὶ ζῶν, τῆς καὶ τούτου κυριευούσης οὐσίας πρὸς ἑαυτὴν ἐλκοῦσης τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν.* Εἰ μὲν

οὐν τινὶ τῶν ἔξω σοφῶν ταῦτα δοκεῖ. μηδὲν ἐνοχλεί-
σθω τὰ Εὐαγγέλια, μηδὲ ἡ λοιπὴ τῆς θεοπνεύστου
Γραφῆς διδασκαλία. Τίς γὰρ κοινωμία τῷ Χριστιανῷ
λόγῳ πρὸς τὴν μωρανθεισαν σοφίαν; Εἰ δὲ τοῖς γρα-
φικοῖς ἐπερείδεται, δεῖξάτω τοιαύτην ἐκ τῶν ἁγίων
φωνῆν, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. Βοῶντος ἀκούω τοῦ
Παύλου, ὅτι *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός*. Ἄλλ'
ἀντιβοᾷ τῷ Παύλῳ Εὐνόμιος, δοῦλον ὀνομάζων τὸν
Χριστόν. Ἄλλο γὰρ τι δουλείας ἡμεῖς οὐκ ἐπιγινώ-
σκωμεν γνώρισμα, πλὴν τὸ ὑποχείριον εἶναι καὶ κυ-
ριεύεσθαι, δοῦλος πάντως ἐστίν. Ὁ δὲ δοῦλος τῆ φύ-
σει Κύριος εἶναι οὐ δύναται, κὰν ἐκ καταχρήσεως
λέγηται. Καὶ τί μοι φέρειν εἰς τὰς τοῦ Παύλου φωνάς; Αὐ-
τὸς γὰρ ὁ Παῦλος Δεσπότης πρὸς τοὺς μαθητάς
φησιν ἀληθῶς εἶναι Κύριος, ἀποδεχόμενος τὴν ὁμο-
λογίαν τῶν διδασκαλῶν αὐτὸν καὶ Κύριον ὀνομαζόντων,
λέγει γὰρ, ὅτι *Ἵμεῖς καλεῖτέ με Κύριον καὶ δι-
δάσκαλον, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γὰρ*. τὸ δὲ αὐτὸ
τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα παρ' αὐτῶν ἐνομοθέτησε λέγε-
σθαι εἰπών· *Μὴ καλέσητε καθηγητὴν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς
γὰρ ὑμῶν καθηγητὴς, ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*.
Τίνοι τοίνυν προσεκτίον ἡμῖν ἐν μέσῳ τούτων ἀπει-
λημένοι; Ἐκειθεν αὐτὸς τε ὁ Κύριος, καὶ ὁ λαλοῦντα
ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν, τὸ μὴ χρῆναι δοῦλον
αὐτὸν ἐννοεῖν ἐγκελεύεται, ἀλλ' οὕτως τιμᾶν αὐτόν,
καθὼς τιμᾶται ὁ Πατὴρ. Ἐντεῦθεν Εὐνόμιος δουλείας
ἐπάγει τῷ Κυρίῳ γραφῆν, κυριεύεσθαι λέγων τὸν τοῦ
παντὸς ἐξημμένον τὸ κράτος. Ἄρα ἀμφίβολος ἡμῖν
τοῦ πρακτέου ἡ αἵρεσις; Ἡ παρ' ὄλιγον ἐστὶν ἡ τοῦ
λυσιτελεστέρου διάκρισις; Ἀτιμάσω Παύλου τὴν
συμβουλίην, ὦ Εὐνόμιε; Μὴ πιστοτέραν ἡγήσομαι τῆς
σῆς ἀπάτης τὴν τῆς ἀληθείας φωνήν; Ἄλλ' *εἰ μὴ
ἦλθον καὶ ἐλάλησα*, φησιν, *αὐτοῖς, ἀμαρτιῶν οὐκ
εἶχον*. Ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἐλάλησεν αὐτοῖς ἀληθῶς λέ-
γων ἑαυτὸν εἶναι Κύριον, οὐχὶ ψευδῶς ὀνομάζεσθαι.
Εἰμὶ γὰρ, φησιν, οὐχὶ ὀνομάζομαι... τί ἀναγκαῖον
ποιεῖν, ᾧ ἀναπόδραστός ἐστιν ἐκ τοῦ προγῶναι ἡ
τιμωρία;

Ἄλλ' ἴσως πάλιν ἡμῖν πρὸς ταῦτα τὴν συνήθη σο-
φίαν ἀντιπροβάλλεται, καὶ λέξει τὸν αὐτὸν καὶ δου-
λεύειν καὶ Κύριον εἶναι, ὑπὸ μὲν τοῦ κρατοῦντος κυ-
ριεύομενον, τῶν δὲ λοιπῶν κυριεύοντα. Λέγεται δὲ τὰ
σοφὰ ταῦτα κατὰ τὰς τριόδους παρὰ τῶν ἐραστῶν
τῆς ἀπάτης περιφερόμενα, οἱ διὰ τῶν ἀνθρωπίνων
περιστάσεων τὰς ματαίας ἑαυτῶν ὑπολήψεις περὶ τὸ
θεῖον κρατύνουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ κατὰ τὸν βίον
τοῦτον συντυχίαι, τῶν τοιούτων ἡμῖν πραγμάτων τὰ
ὑποδείγματα φέρουσιν, ὅσον ἐπ' οἰκίας ἐστὶν εὐπορω-
τέρας ἰδεῖν, τὸν δραστικώτερον τε καὶ εὐνούτερον
τῶν ὁμοδούλων προτεταγμένον τῶν προσταγμάτων
τοῦ δεσπότη, τὴν κατὰ τῶν ὁμοτίμων ὑπεροχὴν λα-
χόντα, ταύτην μετάγουσιν ἐπὶ τὰ θεῖα δόγματα τὴν
διάνοιαν· ὥστε τὸν μονογενῆ Θεὸν ὑπερζευγμένον τῆ
δυναστεία τοῦ ὑπερέχοντος, μηδὲν ἐμποδίζεσθαι τῆ

A *notionem*. Si quidem alicui externorum sapientum
hæc probantur, nihil inturbentur Evangelia, ne-
que reliqua divinitus inspiratæ Scripturæ doctrina.
Quæ enim communicatio Christianorum sermoni,
cum stulta et fatua sapientia? Quod si scriptis in-
nititur, ostendat talem ex sanctis Scripturis vocem,
et nos tacebimus. Clamantem audio Paulum, quod
Unus Dominus Jesus Christus. Sed Paulo reclamat
et adversatur Eunomius, Christum servum nomi-
nans. Non enim aliud nos servitutis indicium et
certum signum agnoscimus, quam subditum esse
et imperium pati; qui talis est, certe servus est.
Servus autem natura Dominus esse non potest,
quamvis abusione dicatur. Quid mihi necesse est
Pauli voces ad demonstrandam Domini dominatio-
nem in testimonium afferre? Ipse enim Pauli Do-
minus ad discipulos ait se vere Dominum esse, ap-
probans horum confessionem qui ipsum magistrum
et Dominum nominabant; dicit enim: *Vos vocatis
me Dominum et magistrum, et bene quidem dicitis:
sum enim*¹⁵. Hoc idem ἔτ Patrem ab ipsis jussit
appellari, cum dixit: *Neque vocaveritis magistrum in
terra; unus enim magister vester, Pater qui in cæ-
lis*¹⁶. Quinam igitur nobis in medio horum inter-
ceptis adhærendum est? Illinc ipse Dominus, et qui
in seipso habet loquentem Christum, non oportere
ipsum servum animo concipere præcipit, sed sic
ipsum colere sicut colitur Pater. Istinc Eunomius
Domino servitutis actionem intendit, dum asserit
eum qui universi imperium adeptus est, domina-
tioni subjici. An ambigua nobis ejus quod agendum
est electio? an parum interest utilioris discretio?
Consilium Pauli, o Eunomi, contemnam? Veritatis
vocem tuo errore credibiliorem non arbitror?
*Nisi venissem, ait, et eos allocutus essem, peccatum
non haberent*¹⁷. Quoniam igitur ipse locutus est
ipsis, vere dicens seipsum esse Dominum, non falso
nominari: Sum enim, inquit, non nominor, quid
necesse est facere, cui ex eo quod prænovit inevi-
tabile est supplicium?

Sed fortasse ad hæc rursus usitatam sapientiam
nobis refractarius opponet, et dicet eundem et ser-
vire et Dominum esse; præpotenti quidem subjek-
tum, reliquis vero dominantem. Hæc autem docte
dicuntur in triviis ab amatoribus erroris circum-
ferri, qui per humanas circumstantias vanas suas
de Deo opiniones confirmant. Quandoquidem enim
qui in hac vita contingunt casus talium rerum no-
bis exempla afferunt, cujusmodi in familia copio-
siore licet videre, ex conservis ad agendum prom-
ptiorem magisque benevolam, rebus sui domini præ-
fectum, contra æquales gradum altiore sortitum;
hunc ad divina dogmata conceptam transferunt, ita
ut unigenitum Deum potestati supereminens sub-
jugatum nihil est quod impediatur, quin dominantis
auctoritate inferiorum præfecturam obtineat. Sed

¹⁵ Joan. xiii, 13. ¹⁶ Matth. xxiii, 9. ¹⁷ Joan. xv, 22.

nos tali sapientiæ cum dixerimus valere, pro nostra intelligentiæ mediocritate de hac re sermonem consideremus. An Patrem natura Dominum confitentur, an alicujus suffragio ad hoc venisse? Sed neminem eo amentix et infamix processisse arbitror, qui modo quocunque mentis et intelligentiæ sit compos, ut non Deo universorum dominationem natura inesse testetur. Quod enim natura est simplex et partium expert et incompositum, quod quidem fuerit, totum per totum hoc est, non ex mutatione alicujus alterius factum: sed in quo est, permanens in æternum. Quid igitur et de Unigenito existimarunt? utrum simplicem et ejus essentiam confitentur, an aliquam in ea compositionem intelligunt? Si igitur aliquid varium et multiplex multisque partibus constans hunc esse arbitrantur; neque plane deitatis nomen ei concedent, ad materiales quasdam et corporales opiniones decretum de Christo traducescentes. Quod si simplicem esse consentiunt, quomodo in simplicitate subjecti, contrariorum concursum licet intueri? ut enim vitæ et mortis in contrarium immediata est oppositio, sic cum servitute dominatio nullum habet consortium, et propriis affectionibus alienata est. Si quis enim horum utrumque in seipsis consideret, non æqualem ambobus aptaverit definitionem. Quorum autem definitio non eadem, horum etiam natura omnino differt. Si igitur simplex secundum naturam Dominus, quomodo in subjecto contrariorum duplicitas esse possit, servitute nimirum cum dominatione contemperata? Sed si Dominus secundum sanctorum doctrinam conceditur, ipsum expertem esse contrarii simplicitas subjecti testatur. Quod si ipsum servire denuntiant, frustra ei nomen dominationis attribuunt. Quod enim simplex et sincerum natura, ad contrarias proprietates non disceditur. Quod si illud quidem ipsum esse dicunt, hoc vero dici: natura quidem servum, nomine vero dominum ostendunt libere ejusmodi vocem, et nos a contradictionis laboribus longis requiescere facient. Quis enim in vanis tam otio abundans est, ut aperta, clara et indubitata rationibus redarguat? Neque enim si quis sui ipsius cædis scelus indicaverit, accusatoribus labor relinquitur, certis ut demonstrationibus eadem ad probationem adducant, eamque factam esse convincant. Sic nos non amplius argumentis certa ratione exquisitis adversarios reprehendemus, cum hucusque impietate processerint. Qui enim unigenitum Deum servum natura asserit, hunc sibi conservum per quæ ait adstruit: ex eoque duplex absurditas necessario inferetur; vel enim conservum contemnet et fidem negabit, jure dominationis Christi excusso; vel servum venerabitur, et naturam sui juris et liberam aversatus, quodam modo seipsum pro Deo colet. Si enim in servitute quidem seipsum, in servitute autem videt etiam id quod colitur, in seipsum plane intuetur, qui alium seipsum in eo quod adoratur videt. Enimvero alia omnia quæ necessario in hujus dog-

του δυναστεύοντος ἐξουσία πρὸς τὴν τῶν καταδεστέρων ἡγεμονίαν. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐββῶσθαι φράσαντες τῆ τοιαύτῃ σοφίᾳ, κατὰ τὸ ἡμέτερον τῆς διανοίας μέτρον τὸν περὶ τοῦτου λόγον διασκεψώμεθα. Ἄρα τὸν Πατέρα φύσει Κύριον ὁμολογοῦσιν, ἢ διὰ χειροτονίας τινὸς πρὸς τοῦτο ἐλθεῖν; Ἄλλὰ οὐκ οἶμαι εἰς τοῦτο μανίας ἐλθεῖν τὸν καὶ ὅπως οὖν διανοίας μετέχοντα ὡς μὴ τῇ φύσει προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὴν κυριότητα. Ὁ γὰρ ἀπλοῦν τῇ φύσει καὶ ἀμερῆς καὶ ἀσύνητον, ὅπερ ἂν τύχη ὄν, ὄλον οὐδὲν τοῦτο ἐστίν, οὐκ ἐκ μεταβολῆς τινος ἐτέρου γινόμενον· ἀλλ' ἐν ᾧ ἐστίν, διαμέμον πρὸς τὸ αἰδίον. Τί οὖν καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπελήφασιν; Ἄρα ἀπλὴν αὐτοῦ τὴν ὁσίαν ὁμολογοῦσιν, ἢ τινα καὶ σύνθεσιν περὶ αὐτὴν ἐνοοῦσιν; Εἰ μὲν οὖν ποικίλον τι χρῆμα καὶ πολυμερῆς εἶναι τοῦτον νομίζουσιν, οὐδὲ τὸ βνομα πάντως τῆς θεότητος αὐτῷ συγχωρήσουσιν, εἰς ὕλῳδεις τινὰς καὶ σωματικὰς ὑπολήψεις τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ δόγμα μεταγοντες. Εἰ δὲ ἀπλοῦν εἶναι συντίθενται, πῶς ἐστὶ τῇ ἀπλότῃ τοῦ ὑποκειμένου τὴν τῶν ἐναντίων συνδρομὴν ἐνθεωρησαί; Ὡς γὰρ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἀμεσός ἐστίν ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀντιδιάστασις, οὕτως ἡ κυριότης πρὸς τὴν δουλείαν ἀμικτός ἐστὶ καὶ ἑλλοτριωμένη τοῖς ἰδιάζουσιν. Οὐ γὰρ ἂν τις ἐκάτερον τούτων ἐφ' ἑαυτῶν θεωρῶν, τὸν Ἰσὸν ἀμφοτέρους ἀρμόσειε λόγον. Ὡν δὲ ὁ λόγος οὐχ ὁ αὐτός, τούτων καὶ ἡ φύσις πάντως διάφορος. Εἰ οὖν ἀπλοῦς κατὰ τὴν φύσιν ὁ Κύριος, πῶς ἂν γένοιτο περὶ τὸ ὑποκείμενον ἡ τῶν ἐναντίων διπλόη, δουλείας συνανακρινωμένη; τῇ κυριότητι; Ἄλλ' εἰ Κύριος κατὰ τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ὁμολογεῖται, ἀμέτοχον αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐναντίου ἢ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου μαρτυρεῖται. Εἰ δὲ δουλεύειν αὐτὸν ἀποφαίνονται, μάτῃ αὐτῷ τὸ βνομα προσμαρτυροῦσι τῆς κυριότητος. Τὸ γὰρ ἀπλοῦν τῇ φύσει πρὸς τὰ ἐναντία τῶν ἰδιωμάτων οὐ διασχίζεται. Εἰ δὲ τὸ μὲν εἶναι φασιν αὐτὸν, τὸ δὲ λέγεσθαι τῇ φύσει μὲν δούλον, τῷ ὀνόματι δὲ Κύριον· δεξιᾶ τωσαν ἐν καθήκοντι τοιαύτην φωνὴν, καὶ ἀναπαύσουσιν ἡμᾶς τῶν μακρῶν περὶ τὴν ἀντίρρῃσιν πόνων. Τίς γὰρ οὕτως ἐν τοῖς ματαίοις εὐσχυλος, ὡς τὰ φανερά τε καὶ ἀναμφίβητα κατὰ λογισμῶν ἐξελέγχειν; Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἑαυτοῦ κατατηνύσειε τοῦ φόνου τὸ μίσμα, πόνος τις ὑπολείπεται τοῖς κατηγοροῖς, δι' ἀποδείξεών τινων ἀγειν τὴν μαιφονίαν εἰς ἐλεγχον. Οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκέτι τὸν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἐλεγχον τοῖς ἐναντίοις ἐπίσομεν, ὅταν μέχρι τούτου τῇ ἀσθεῖᾳ προέλθωσιν. Ὁ γὰρ δούλον τῇ φύσει λέγων τὸν μονογενῆ Θεόν, ὁμόδουλον ἑαυτῷ τούτον δι' ὧν λέγει κατασκευάζει, ἐκ δὲ τούτου διπλῆ ἢ ἀτοπία κατ' ἀνάγκην συνενεχθήσεται. Ἡ γὰρ καταφρονήσει τοῦ ὁμοδόουλου καὶ τὴν πίστιν ἀρνήσεται, τὸν ζυγὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ δεσποτείας ἀποσεισάμενος ἢ ὑποκύψει τῷ δούλῳ, καὶ ἀποστραφείας τὴν αὐτοκρατῆ τε καὶ ἀδέσποτον φύσιν, τρόπον τινὰ ἑαυτὸν ἀντὶ Θεοῦ σεβασθήσεται. Εἰ γὰρ ἐν δουλείᾳ μὲν ἑαυτὸν, ἐν δουλείᾳ δὲ ὄρᾳ καὶ τὸ σεβασμα, πρὸς ἑαυτὸν ἀτεχνῶς βλέπει, ὁ ἄλλον ἑαυτὸν ἐν τῷ σεβάσματι βλέπων. Ἄλλὰ μὴν τὰ ἄλλα πάντα ὅσα κατ' ἀνάγκην τῇ κακίᾳ ταύτῃ συνθεωρεῖται τοῦ δόγματος, τίς ἂν ἐξαριθμησαίτο λόγος; Τίς γὰρ οὐκ

οἶδεν ὅτι ὁ δοῦλος τῆ φύσει καὶ πρὸς δεσποτικὴν ἀνάγκην ἡσυχολημένος, οὐδὲ τοῦ κατὰ τὸν φόβον πάθους ἐκτὸς ἂν εἴη; συνέζευκται γὰρ πῶς τῆ φύσει τῆς δουλείας ὁ φόβος. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ θεῖος Ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι *Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον.* Ὡστε καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ κατὰ τὸν φόβον πάθος ἐπιθρολληήσουσι τῷ ὁμοδούλῳ Θεῷ.

Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς αἰρέσεως Θεὸς, τοσοῦτον. Ἡμεῖς δὲ οἱ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐπ' ἐλευθερίᾳ παρὰ Χριστοῦ κληθέντες τοῦ τῆς δουλείας ἡμᾶς ἐλευθερώσαντος, ὅσα φρονεῖν παρὰ τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν, δι' ὀλίγων ἐκθήσομαι. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας ὀρμώμενος, θαρσῶν ἀποφαινομαι, ὅτι οὐδὲ ἡμᾶς δούλους ὁ Θεὸς βούλεται λόγος, μετασκευασθείσης ἡμῖν πρὸς τὸ κρεῖττον τῆς φύσεως. Καὶ ὁ πάντα λαβὼν τὰ ἡμέτερα, ἐφ' ᾧτε ἀντιδρῶναι τὰ ἴδια, ὡς τὰς νόσους, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν κατάραν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω καὶ τὴν δουλείαν ἔλαβεν· οὐχ ὡς αὐτὸν ἔχειν ἢ ἔλαβεν, ἀλλ' ὡς ἐκκαθαίρει τῶν τοιούτων τὴν φύσιν, ἐξαφανισθέντων ἐν τῇ ἀκηράτῳ φύσει τῶν ἡμετέρων. Ὡς οὖν οὐκ ἔσται κατὰ τὴν ἐλπίζομένην ζωὴν οὐ νόσος, οὐ κατάραν, οὐχ ἁμαρτία, οὐ θάνατος, οὕτως εἰς ἀφανισμόν καὶ ἡ δουλεία μετὰ τούτων διελύσεται. Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω, αὐτὴν πρὸς μαρτυρίαν καλῶ τὴν ἀλήθειαν, ἣ φησι πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅτι *Οὐκέτι καλῶ ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους.* Εἰ οὖν τὸ καθ' ἡμᾶς ἔσται ποτὲ τοῦ τῆς δουλείας ὀνειδίου ἐλεύθερον, πῶς ὁ τοῦ παντὸς Δεσπότης παρὰ τῆς παραπληξίας τῆ καὶ μανίας τῶν ἐξεστηκότων τούτων καταδοιοῦται; Οἱ κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως, οὐδὲ γινώσκουν αὐτὸν τὰ τοῦ Πατρὸς διορίζονται, διὰ τὴν περὶ τῶν δούλων ἀπόφασιν, ἣ φησιν, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅταν ταῦτα λέγωσιν, ἀκουσάτωσαν ὅτι πάντα ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει, καὶ πάντα βλέπει ὅσα ὁ Πατὴρ ποιεῖ, καὶ οὐδὲν τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν ἔξω τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἔστι γινώσεως. Πῶς γὰρ ἂν τι τοῦ Πατρὸς μὴ ἔχοι, ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα; Οὐκοῦν εἰ δοῦλος μὲν οὐ γινώσκει τί ποιεῖ ὁ δεσπότης, ὁ δὲ πάντα ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, νηψάτωσάν ποτε οἱ τῆ μέθη παράφοροι, καὶ ἀναδελφάτωσαν νῦν γοῦν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι ὁ πάντα ἔχων ἐφ' ἑαυτοῦ χαρακτῆρα, καὶ ὁ τοῦ παντὸς βασιλεύων, μὴ ὁμότιμον ἔχει ἐαυτῷ τὴν μορφήν. Ἡ πῶς ἡ ἀτιμία τῆς ἀληθινῆς ἀπαυγάζεται δόξης; Ἀτιμία γὰρ ἐστὶν ἡ δουλεία. Πῶς δὲ ὁ τοῦ βασιλέως Υἱὸς εἰς δουλείαν γεννᾶται; οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Ἄλλ' ὡς φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς, ἐξ ἀληθείας ἀλήθεια, οὕτω καὶ ἐκ Κυρίου Κύριος, βασιλεὺς ἐκ βασιλέως, ἐκ Θεοῦ Θεός, ἐξ ἀδεσπότου ἀδέσποτος· ὅλον γὰρ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, εἰ τι ὁ Πατὴρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, πάντως ἔχει, καὶ ἐπειδὴ πάντα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν, ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, ἀνάγκη πᾶσα παρὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, εἴπερ ὁ Υἱὸς δοῦλος, καὶ

A malis perversitate spectantur, quis sermo enumeraverit? Quis enim ignorat quod natura servus et Domini necessitate occupatus, neque perturbationis metus et timoris fuerit expers? timor enim quodam modo cum natura servitutis conjunctus est et jugatus. Hujus rei testis divinus Apostolus, cum dixit: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timorem*¹⁹. Ita ut ad similitudinem hominum, atque affectum timoris de conservo Deo prædicaverint.

Sed hæreseos quidem Deus, hactenus. Nos autem secundum Apostolum, qui in libertatem a Christo sumus vocati, qui nos a servitute liberavit²⁰, quæ sapere et sentire ex Scripturis edocti sumus, paucis exponam. Ego enim ex divina doctrina impulsus confidens pronuntio, quod neque nos divinus sermo servos esse vult, cum nostra sit in melius reparata natura. Et qui omnia nostra sumpsit, ut sua nobis refunderet, ut morbos, et mortem, et maledictionem, et peccatum, sic et servitutem cepit: non quod ipse haberet ea quæ cepit, sed ut naturam talibus expiaret, obsoletis et expunctis in natura incorruptibili iis quæ nostra sunt. Sicut igitur in vita quæ speratur, non erit morbus, non maledictum, non peccatum, non mors: sic ad abolitionem cum his etiam servitus deveniet. Quod autem hæc vera dico, ipsam ad testimonium veritatem voco, quæ ait ad discipulos: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*²¹. Si igitur id quod secundum nos est aliquando a servitutis opprobrio erit liberum, quomodo universi Dominus a perculsione et insaniam horum furiosorum et mentis impotum in servitutem redigitur? qui secundum id quod consequitur prorsus ipsum non cognoscere quæ sunt Patris determinant; propter illam de servis sententiam quæ ait, quod servus nescit quid dominus suus facit: sed cum hæc dicunt, audiant quod omnia in seipso quæ sunt Patris, Filius habet, et omnia respicit quæ Pater facit, nihilque paternorum bonorum est extra Unigeniti cognitionem. Quomodo enim aliquid Patris non habeat, qui totum in seipso Patrem habet? Ergo si servus non cognoscit quid faciat dominus, hic autem omnia in seipso quæ sunt Patris habet: sobrii sint tandem qui ebrietate capti insaniant, et nunc in veritatem oculos convertant. Quod qui omnem habet in seipso characterem, et qui universi rex est, non honore parem habet in seipso formam; vel quomodo ignominia a vera gloria splendere potest? Ignominia enim est servitus. Quomodo autem regis Filius in servitutem gignitur? hæc non sunt, non sunt hæc, sed ut lux de luce, vita de vita, et ex veritate veritas: sic ex Domino Dominus, rex ex rege, ex Deo Deus, ex libero liber, totum enim habens in seipso Patrem, si quid Pater in seipso habet, prorsus omnia habet. Et quoniam omnia sunt Patris quæcunque habet Filius, necesse est omnia

¹⁹ Rom. viii, 15. ²⁰ Gal. v, 26. sqq. ²¹ Joan. xv, 15.

no ab inimicis gloriæ Dei, si quidem Filius servus A est, etiam Patrem in servitute redigi. Nihil enim est eorum quæ in Filio, spectantur, quod prorsus non sit Patris. *Omnia enim, ait, mea tua sunt, et tua mea*²¹. Quid igitur miselli dicent? Quid igitur magis consentaneum Filium regia Patris potestate clarificari, qui dixit: *Omnia tua mea sunt, et clarificatus sum in ipsis, vel Patrem ignominia ob servitute Filii contumeliose affici? Non enim par est eum qui omnia quæ sunt Filii in seipso complectitur, et qui ipse est in Filio, non etiam in servitute Filii prorsus esse, atque in seipso servitute habere. Hæc sunt præclara Eunomii sapientiæ documenta, per quæ, dum servitute contumeliose deformat Dominum, eandem ignominiam incorruptibili gloriæ Patris inurit.*

Sed rursus ad ea quæ in scriptis sequuntur recurramus. Quid dicit de Unigenito Eunomius? quod sibi non hanc dignitatem vindicat; dignitatem enim nominat ejus qui est appellationem. O admirabilem philosophiam! Quis unquam post hominum memoriam, sive apud Græcos, sive apud barbaricam philosophiam: quis nostrum, quis omnium ætatum hominum, nomen dignitatis enti imposuit? Quid quidem enim existens in rerum natura consideratur, communis loquendi consuetudo, esse dicit: a verbo autem esse, eutis denominatio formata est. Sed nunc novo locutionis genere, pro entis significatione, vox dignitatis usurpatur: dicit enim Filium non sibi vindicare dignitatem, qui per Patrem est et vivit; qui neque Scripturam habet ad sermonis patrocinium et defensionem, neque per aliquam consequentiam ad hanc amentiam sermonem produxit, sed veluti flatulentum alimentum visceribus ingerens, indigestum nec ratione conclusum velut quemdam tetrum flatum, blasphemiam eructat. Non, inquit, talem dignitatem sibi attribuit: concedatur ipsi, ens dignitatem nominari. Quid igitur? qui est, esse non sibi proprium facit? Quoniam, inquit, per Patrem est. Ergo non esse dicis eum, qui esse sibi non vindicat? Nam non esse proprium, et alienum esse idem significat: et manifesta significatorum contraria differentia. Quod enim proprium non est, alienum; et quod alienum, non est proprium: qui igitur non sibi proprium esse D aasserit, alienatus est prorsus ab eo quod dicitur esse. Qui autem ab eo quod est, alienus est, non est in esse. Sed hujus absurditatis necessitatem subinde addidit cum dixit, *Cum hujus dominatrix essentia ad seipsam traxerit entis notitiam*: hujus autem inconcinna quidem locutio silentio prætercatur, sed quod in suis dictis contendit, id vero exquiratur. Quinam est tandem sermo qui demonstret Patris essentiam Unigenito dominari? Rursus ex nimia repletionem nobis eructat: Quis evangelista hujus sermonis est auctor? Quæ incursio dialectica? quæ propositiones, quæ pro-

τὸν Πατέρα εἰς δουλείαν κατάγεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ἐν τῷ Υἱῷ θεωρουμένων, ὃ μὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ πάντως. Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Τί οὖν ἐροῦσιν οἱ δειλαῖοι; Τί οὖν εὐλογώτερον τὸν Υἱὸν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς ἐνδοξάζεσθαι τὸν εἰπόντα, ὅτι τὰ σὰ ἐμὰ· καὶ δεδῶσμαι ἐν αὐτοῖς· ἢ τὸν Πατέρα τῇ ἀτιμίᾳ τῆς δουλείας τοῦ Υἱοῦ καθυβρίζεσθαι; Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν αὐτῷ περιέχοντα, καὶ αὐτὸν ἐν τῷ Υἱῷ ὄντα, μὴ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ τοῦ Υἱοῦ πάντως εἶναι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν δουλείαν ἔχειν. Ταῦτα κατορθοῖ διὰ τῆς σοφίας Εὐνόμοιο, δι' ὧν καθυβρίζει τῇ δουλείᾳ τὸν Κύριον, τὴν αὐτὴν ἀτιμίαν τῇ ἀκηράτῳ δόξῃ τοῦ Πατρὸς προστριβόμενος.

B

Ἄλλ' ἐπαναδράμωμεν πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ἀκολουθίαν. Τί λέγει περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Εὐνόμοιο; Ὅτι οὐκ οικειοῦται αὐτὴν τὴν ἀξίαν· ἀξίαν γὰρ ὀνομάζει τὴν τοῦ ὄντος προσγορίαν. Ὡ παραλόγου φιλοσοφίας! τίς τῶν πώποτε γεγονότων ἀνθρώπων, εἶτε παρ' Ἑλλήσιν, εἶτε παρὰ τῇ βαρβαρικῇ φιλοσοφίᾳ· τίς τῶν καθ' ἡμᾶς, τίς τῶν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ, ἀξίας ὄνομα τῷ ὄντι ἔθετο; Πᾶν γὰρ τὸ ἐν ὑποστάσει θεωρούμενον, ἢ καὶ τῶν λόγῳ κεχρημένων συνήθεια εἶναι λέγει. Παρὰ δὲ τὸ εἶναι, ἢ τοῦ ὄντος ἐκωνομία παρεσημάτισται. Ἄλλὰ νῦν καινοτομεῖται κατὰ τῆς τοῦ ὄντος σημασίας, ἢ τῆς ἀξίας φωνή. Λέγει γὰρ τὸν Υἱὸν μὴ οικειοῦσθαι τὴν τοῦ ὄντος ἀξίαν, τὸν διὰ τὸν Πατέρα ὄντα καὶ ζῶντα, οὔτε Γραφὴν ἔχων τοῦ λόγου προστήσασθαι, οὔτε διὰ τινος ἀκολουθίας πρὸς τὴν ἀνοιαν αὐτὴν προσαγαγῶν τὸν λόγον· ἀλλ' ὡς τινα φυσώδη τροφὴν τοῖς σπλάγχθοις ἐνθέμενος, ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀσυλλόγιστον, οἶόν τι πνεῦμα δυσώδες, τὴν βλασφημίαν ἐρεῦγεσται. Οὐκ οικειοῦται, φησὶ, αὐτὴν τὴν ἀξίαν· δεδῶσθαι τὸ ἐν ἀξίαν κατονομάζεσθαι. Τί οὖν; Ὁ ὧν οὐκ οικειοῦται τὸ εἶναι; Ὅτι, φησὶ, διὰ τὸν Πατέρα ἐστίν. Οὐκοῦν μὴ εἶναι λέγεις τὸν εἶναι μὴ οικειούμενον; Τὸ γὰρ μὴ οικειοῦσθαι τῷ ἀλλοτριοῦσθαι αὐτὸ σημαίνει, καὶ πρόδηλος ἡ τῶν σημαινομένων ἀντιδιαίρεσις. Τὸ τε γὰρ οικεῖον οὐκ ἀλλότριον, καὶ τὸ ἀλλότριον οὐκ οικεῖον. Ὁ οὖν μὴ οικειούμενος τὸ εἶναι ἡλλοτριῶται πάντως τοῦ εἶναι. Ὁ δὲ τοῦ εἶναι ἀλλότριος, ἐν τῷ εἶναι οὐκ ἐστίν. Ἄλλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀτοπίας αὐτῆς ἐπήγαγεν εἰπὼν, *Τῆς καὶ τούτου κυριεύουσης οὐσίας πρὸς αὐτὴν ἐλκούσης τὴν τοῦ ὄντος ἐνοσίαν*. Τούτου δὲ τὸ μὲν κατὰ τὴν σύμφρασιν ἀσυνάρτητον σιωπάσθαι· τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἐν τοῖς λεγομένοις ἐξεταζέσθαι. Τίνος ἀποδείξαντος λόγου τὸ κυριεῖν τοῦ Μονογενοῦς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν; Πάλιν ἐκ τῆς πληθώρας ἡμῖν προσερεύεσται· Τίς εὐαγγελιστὴς τούτου προέστη τοῦ λόγου; Τίς ἐφοδὸς διαλεκτικῆ, Ποῖα προτάσεις; Τίνες κατασκευαὶ τὸ κυριεῖσθαι τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τινος ἀκολουθίας ἀπέδειξαν; Ἄλλὰ πρὸς αὐτὴν ἔλκει, φησὶν, ἡ τοῦ Υἱοῦ κυριεύ-

²¹ Joan xvii, 10.

ουσα οὐσία τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν. Τί βούλεται αὐτῶν ὁ ἔλκηθμός τοῦ ὄντος; Καὶ πῶς προσεβρίφη τοῖς εἰρημένους ἢ τοῦ ἔλκειν λέξις; Κρίνει πάντως ὁ ἐπισκευμένους δύναμιν λόγων· ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγήσομεν· ἐκείνον δὲ πάλιν τὸν λόγον ἀναληψόμεθα· ὅτι οὐ δίδωσιν εἶναι κατ' οὐσίαν ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος οὐ καταλείπει, καὶ τί μάρτην σκιομαχεῖ περὶ τοῦ μὴ ὄντος μαχόμενος, ὡς τοιοῦδε ὄντος; Τὸ γὰρ μὴ ὄν, οὔτε ὁμοίον τινι πάντως ἐστίν, οὔτε ἀνόμοιον. Ἄλλὰ διδοῦς τὸ εἶναι ἀπαγορεύει τὸ λέγεσθαι. Ὡς κενὴς ἀκριθείας! ἐν τῷ μείζονι συγχωροῦντα, μικρολογεῖσθαι περὶ τὸν ψόρον τοῦ ῥήματος. Πῶς δὲ ὁ κυριεύων, ὡς φησι, τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκει τοῦ ὄντος τὴν ἔννοιαν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἔλκειν φησὶ τὸν Πατέρα, περιττὸς οὗτος ὁ ἔλκηθμός. Πάρεστι γὰρ αὐτῷ τὸ εἶναι καὶ μὴ ἔλκόμενον. Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς φησὶν ἔλκεσθαι, πῶς ἀποσπασθήσεται τοῦ ὄντος τὸ εἶναι, καὶ πρὸς τὸν ἔλκοντα μεταχωρήσει; κατιδεῖν οὐκ ἔχω. Ἄρα μὴ τὴν Σαβελλίου πλάνην φαντάζεται; Ὡς οὐκ ὄντος τοῦ Υἱοῦ καθ' ἑαυτὸν· τῇ δὲ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει συναλειφέντος. Καὶ τοῦτο βούλεται αὐτῷ τὸ ἔλκεσθαι τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν παρὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ κυριεύουσης οὐσίας, ἢ εἶναι καθ' ὑπόστασιν τὸν Υἱὸν οὐκ ἀρνούμενος, τῆς τοῦ ὄντος αὐτὸν φησὶ σημασίας ἀπομερίζεσθαι. Καὶ πῶς ἐστὶ διαζευχθῆναι τῆς τοῦ εἶναι διανοίας τὸ ὄν; Ἔως γὰρ ἢ πᾶν ἄν ἢ, μὴ εἶναι ὁ ἐστὶ φύσιν οὐκ ἔχει.

secerni asserit. Et quomodo potest, id quod est, enim fuerit quiddam fuerit, non esse id quod est

A bationes unigenitum Deum imperio subijci per aliquam consequentiam demonstrarunt? Verum, inquit, Filii dominatrix essentia, ad seipsam trahit entis notionem. Quid sibi vult tractus ejus qui est? quomodo verbum trahendi ad ea quae dicta sunt projectum est? Judicabit plane qui vim sermonum considerarit: sed hoc silentio praetereamus. Illum autem sermonem rursus resumamus: quod non dat esse secundum essentiam ei, cui nomen entis non relinquit, et cur frustra umbratilem pugnam exercet, de eo qui non est, decertans, ut de tali ente? Quod enim non est, neque alicui simile est prorsus neque dissimile. Sed dans esse, prohibet dici. O inanem subtilitatem! Qui quod majus est liberaliter concedit, avarus est et parvus circa inanem verbi strepitum. Quomodo ille qui dominatur, ut ait, Filio ad seipsum trahit entis notitiam? siquidem asserit Patrem suam trahere essentiam, superfluous hic tractus. Adest enim ei esse, etiamsi non trahatur. Quod si Filii esse ait a Patre trahi, quomodo avellitur ab ente esse, et ad trahentem transigrabit? intelligere non queo. Annon Sabellii errorem somniat? quod Filius non sit per se, sed cum Patris subsistentia, sive persona confusus. Et hoc sibi vult attrahi entis notitiam a Filii dominatrice essentia, vel esse secundum propriam subsistentiam sive personam Filium non negans, ipsum ab entis significantia ab intelligentia ejus quod est disjungi? Quandiu rerum natura non patitur.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ ΙΑ΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER UNDECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΝΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α. Ὁ α' λόγος οὐ τῷ Πατρὶ μόνον τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν ὀφείλεσθαι, ὡς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ὁ μμητὴς Μανιχαίου καὶ Βαρδισάνου, ἀλλὰ καὶ Υἱῷ, τῷ διὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τὸν ἄνθρωπον πλάσαντι, καὶ διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου ἀναπλάσαντι, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορία ὀφείλεται, δεικνῦσι.
- β. Καὶ ὅτι οὐ διδεδίκεται ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ὡς Μαρκίων ὁ ὁμόφρων αὐτοῦ οἶεται, πανσόφως ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως τῆς, Διδάσκαλε ἀγαθὸς, ἰερούσης, καὶ τῆς τοῦ ἀμπελώρος παραβολῆς. Ἠσαίου τε καὶ Παύλου ἀποδείκνυσι· καὶ ὅτι οὐ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ὄντος ἢ ἀγαθοῦ, ἢ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀλλοτριώσιν ὁ Υἱὸς ἀρνεῖται, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν γινόμενων ἐξουσίαν προσήκειν αὐτῷ φησὶν.
- γ. Εἶτα τὴν τοῦ Εὐνομίου ἀμαθίαν καὶ τὸ ἀσυνάρτητον καὶ γαλοῖον τῶν λόγων αὐτοῦ ἐκτίθεται, ἀγγελῶν τοῦ ὄντος τὸν Υἱὸν λέγοντος, καὶ κατώτερον τῆς θείας φύσεως, ὅσον τῶν ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει κτισμάτων. Πρὸς ἃ

CAPITA SEU SUMMARIA UNDECIMI LIBRI.

1. Undecimus liber ostendit appellationem boni, non soli Patri deberi, ut dicit Eunomius, Manichæi, et Bardesanae imitator, sed et Filio, qui ex benignitate et bonitate hominem formavit, et per crucem ac mortem reformavit, hinc boni appellationem deberi ostendit.
2. Non esse duos deos, alterum boni, alterum mali auctorem, ut Marcion, et eum eosentens (Eunomius) delirat, admodum pulchre ex dicto illo evangelico: Magister bone, et ex parabola vineæ, ex Isaia insuper, et Paulo demonstrat; ut et illud: appellationem entis vel boni Filio competere, neque a Patre extraneum esse, utpote cui etiam potestas in res creatas conveniat.
3. Eunomii inscitiam, et incompositam ac ridiculam orationem, palam spectandam proponit; qui Filium appellat Angelum ejus, qui est; et tantum infra divinam naturam constituit, quantum ipse Filius suas creaturas antecellit. Quibus imperterritam et

vehementem et concitatorem refutationem opponit; et eum, qui cum Moyse locutus est, esse eum ipsum qui est, unigenitum Filium: qui etiam Moysi roganti: Nisi nobiscum iveris, ne me hinc abducas, dixit: Etiam hunc sermonem tuum complebo: qui itidem Angelus appellatur a Moyse, et ab Isaia, ubi ait: Parvulum nobis natum esse.

4. Postea metuens refutationis prolixitatem, multa adversarii prætermisit, tanquam jam antea refutata. Reliqua, propter eos, qui ea pro firmissimis habebant, in compendium redigit, et blasphemiam Eunomii redarguit, dicentis: Quod in omni genere rerum animalia et plantæ sunt, quæ ante suam generationem non fuerunt; hoc quoque Christum Dominum esse, et a generatione ranarum non differre, o blasphemiam!

5. Iterum Eunomius vocat illum Dominum et Deum, conditorem omnis tam intelligibilis, quam sensibilis creaturæ, qui a Patre potentiam effectricem, et procuracionem ac tutelam accepit, instar manuarii officis, cui a conductore officium commissum est, qui adscititiam et extrinsecus advenientem operandi facultatem accepit, ex demensu ac destinata sibi virtute secundum stellarum revolutiones et abscessiones, fato cuius ex nascentibus quasi sortem suam distribuentem: multisque prætermisissis, ex his, quæ ipsemet Eunomius scripsit, blasphemiam redarguit: ait enim terræ, et angelis similiter genitum universorum conditorem: et hypostasim Unigeniti, nihil ab aliarum rerum omnium generatione discrepare; neque divinum mysterium, neque consuetudinem reveritus, sed nec ullius ad pietatem institutoris vestigia sequens, nisi Manichæi, Coluthi, Arii, Aetii, et qui sunt ex eorum schola; quibus omnia quæ sunt Christianorum, pro delirio, et omnes Ecclesie consuetudines, et veneranda mysteria pro nugamentis reputantur. Quis neque ab ethnicis dissidet Eunomius, qui magnum quemdam et cæteris excellentiorem Deum ex doctrina nostra architectati sunt. Sic igitur et novus iste idololatra similiter docet: et baptismum in nomine Conditoris seu Creatoris fieri debere; non reformidans execrationem, quæ manet illis, qui sacris libris aliquid vel addunt, vel detrahunt, et cum hunc Antichristum pronuntiasset, libro finem imponit.

γενναία καὶ σφοδρά ἢ ἀντίθεσις, καὶ ὁ εἰρηχὸς ὀργιλωτέρος, καὶ ὅτι ὁ χρηματικῶν τῷ Μωϋσῆϊ αὐτὸς ἔστιν ὁ ὢν, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὃς τῷ Μωϋσῆϊ αὐτοῦντι, Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορευῆ ἡμῖν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντευθεῖν, εἰρηκεν· ὅτι καὶ τούτων σοῦ τὸν λόγον ποιῆσω· ὃς καὶ ἄγγελος καλεῖται παρὰ τὴν Μωϋσεώς, καὶ Ησαίου· ἐν ᾧ παρήχθη, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν.

δ. Μετὰ τοῦτε πλήθος τῆς ἀντιβήσεως δεδιώς, τὰ πολλὰ τοῦ ἀντικάλου παρέδραμεν, ὡς ἦδη προανατραπέμεν. Τὰ δὲ λειποῦντα διὰ τοὺς ολομένους κράτιστα εἶναι, διὰ βραχέων ἐπιτεμῶν, τὴν τοῦ Ἐννόμου βλασφημίαν διελέγχει, λέγοντος, ὅσπερ ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως ζωὰ τε καὶ φυτὰ εἰσι, πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ ὄντα· τοῦτο καὶ τὸν Κύριον εἶνα, καὶ ὁμοίως τῆς τῶν βασιλέων γενέσεως, φεῦ τῆς βλασφημίας!

ε'. Πάλιν τὴν Κύριον αὐτὸν, καὶ Θεὸν καὶ δημιουργὸν τῆς πίσεως τε νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως ὁ Ἐννόμος καλεῖ, παρὰ τοῦ Πατρὸς τῆν δύναμιν τῆς δημιουργίας, καὶ τὴν ἐπιτροπὴν ἐλληφόρα, καθάπερ χειροτέχνης παρὰ τοῦ μισθομένου τὴν δημιουργίαν ἐπιτραπείας, ἐπίκτητόν τε καὶ ἐξωθεν τῆς δημιουργίας τὴν δύναμιν ἐλληφόρα ἐκ τῆς ἀποκληρωθείσης αὐτῷ δυνάμει κατὰ τὴν ποιὰς τῶν ἀστέρων ἐπιπλοκάς τε καὶ ἀποστάσεις, τῆς εἰμαρμένης ἐπικλωθύσεως τοῖς τικτομένοις τὰς ἀποκληρώσεις τῶν ἀγίων. Καὶ τὰ πολλὰ παρατρέχων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων, τὴν βλασφημίαν ἐλέγχει ἡγῆ καὶ ἀγγέλοις ὁμοίως γεγονότα τὸν ποιητὴν τῶν ἀπάντων, καὶ μὴδὲν τῆς πάντων γενέσεως τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀπαρθεῖν ὑπόστασιν· μήτε θεῖον μυστήριον, μήτε ἔθος, μήτε τιτὶ τῶν τῆς θεοσεβείας διδασκάλων πειθόμενον πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας εὐρεσιν, εἰ μὴ Μαριγαίου. Κόλουθου, Ἀρειοῦ, Ἀετίου, καὶ τοὺς κατ' αὐτούς, Ἰῆρον πάντα τὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ πάλῃ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἔθνη, καὶ σεβάσμα ἡγούμενον μυστήρια· μὴδὲν τῶν Ἑλλήνων διαφέρων, οἱ μὲν γὰρ Θεὸν ὑπερέχοντα τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπέλαβον δόγματος. Οὕτως οὖν καὶ ὁ ῥέος οὗτος εἰδωλωλόττης ὁμοίως κηρύσσει καὶ εἰς δημιουργὸν καὶ κτίστην τὸ βάπτισμα γίνεσθαι, μὴ δεδιώς τὴν ἀρίαν τῶν προσθήκων ἢ ἐλλείψιν ἐν ταῖς θείαις ποιούμενων Γραφαῖς· Ἀντιχριστόν τε τοῦτον ἀποδεικνύς, τὸν λόγον πλήρει.

Enimvero ad ea quæ deinceps sequuntur, pergamus. Cum ipse Unigenitus, inquit, reddat Patri quæ soli pro dignitate debetur cognominationem. Qui enim boni appellationem illi soli convenire docuit, qui et suæ et omnis bonitatis est auctor, etiam quodcumque bonum et quod est, et quod sit, in illum refert: vix enim eorum quæ fiunt, potestatem et entis nomen sibi vindicavit. Quod usque igitur quibusdam velamentis suboccultans blasphemiam ratiocinationum ambagibus et circuitibus sensim et latenter in errorem et fraudem incautos pellexit, mentem oportere adhibere putavi his quæ clam dolose et maligne ageret; et quoad fieri potest, oratione interitum et perniciem nudare ac detegere. Quoniam autem cuncti fallaci larva mendacio Jenudato, claram in dictione blasphemiam exponit: supervacaneum arbitror adversus eos qui impietatem non negant, per ratiocinationes factas

Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέβημεν αὐτοῦ, φησί, τοῦ Μονογενοῦς ἀποδιδόντος τῷ Πατρὶ τὴν μόνω κατ' ἄξιαν ὀρειλομένην ἐπωνυμίαν. Ὁ γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πρόσρησιν μόνω προσήκειν διδάσκει ἐκείνῳ τῷ καὶ τῆς σφετέρας καὶ πάσης ἀγαθότητος αἰτίῳ, καὶ πᾶν τό τε ὄν καὶ γινόμενον ἀγαθὸν ἐκ' ἐκείνου φέρει. Σχολῆ γὰρ τῶν τότε γινόμενων ψκειώσατο τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐπωνυμίαν. Ἔως μὲν οὖν τισὶ προκαλύμμασιν ὑποκρύπτων τὴν βλασφημίαν ταῖς τῶν λογισμῶν περιόδοις, κατὰ τὸ λεληθὸς τοὺς ἀπατωμένους προσήγετο, προσέχειν ζῆμιν δεῖν τὸν νοῦν τοῖς κατὰ τὸ λαυθάνον κακούργουμένοις, καὶ ὡς ἦν οἶόν τε παραγυμνοῦν τῷ λόγῳ τὸν βλεπόν. Ἐπεὶ δὲ παντὸς ἀπατηλοῦ προσωπεῖται τὸ ψεῦδος ἀπογυμνώσας, λαμπρὰν ἐπὶ λέξεως τὴν βλασφημίαν ἐκτίθεται, περὶ τὸν ἡγούμενον τοῖς οὐκ ἀρνούμενοις τὴν ἀσέβειαν τοὺς διὰ τῶν λογισμῶν ἐλέγχους ἐπάγων, μάταιον ὑπομένειν

δχλον. Τί γάρ ἄν πλέον εὐρεθείη παρ' ἡμῶν εἰς τὴν
 τῆς κακονοίας ἀπόδειξιν, οἷόν ἐστι τὸ ἐκ τοῦ προ-
 χειροῦ παρ' αὐτῶν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐπιδεικνύ-
 μενον; Μόνον ἄξιον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας
 φησὶ τὸν Πατέρα· μόνω ἐκείνω τὴν τοιαύτην ἐπωνυ-
 μίαν ὀφείλεσθαι, ὡς καὶ τοῦ Υἱοῦ συντιθεμένου τὸ
 μόνω προσήκειν ἐκείνω τὴν ἀγαθότητα. Ἀπολελόγηται
 ὑπὲρ ἡμῶν ὁ κατήγορος· τάχα γάρ τις ἐπιπραστῆς
 ἐν τοῖς κατόπιν ἐνομιζόμεν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἐν οἷς
 ἀπεδείκνυον ἄλλοτριον τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος τοὺς
 χριστομάχους κατασκευάζειν τὸν Κύριον. Ἀλλὰ νῦν
 οἴμαι διὰ τῆς τῶν ἐναντιῶν ὁμολογίας ἀποδεδείχθαι
 τὸ μὴ συκοφαντικῶς ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον ἐγκλημα τοῖς
 ἐχθροῖς ἐπιφέρειν. Ὁ γὰρ μόνω τῷ Πατρὶ κατ' ἀξίαν
 ὀφείλεσθαι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν λέγων, κακείνω
 μόνω προσήκειν εἰπὼν τὴν τοιαύτην φωνήν, τὴν περι-
 εσταλμένην ἐν τοῖς προάγουσι πονηρίαν νῦν ἀνακε-
 καλυμμένην δημοσιεύει τὸν λόγῳ. Μόνω φησὶ τῷ
 Πατρὶ προσήκειν τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν. Ἄρα
 μετὰ τῆς ἐγκειμένης τῆ φωνῆς σημασίας, ἢ διεξευγμέ-
 νην τῆς οἰκείας ἐμφάσεως; Εἰ μὲν οὖν τὸ ὄνομα τοῦ
 ἀγαθοῦ μόνον ἀνατίθῃ τῷ Πατρὶ κατ' ἐξαιρέτον,
 ἐλείνδς ἂν εἴη τῆς ἀλογίας, ῥήματος διακένου φόφον
 τῷ Πατρὶ χαριζόμενος. Εἰ δὲ τὸ νόημα τὸ διὰ τοῦ ἀγα-
 θοῦ σημαϊνόμενον, μόνω προσήκειν οἰεται τῷ Θεῷ καὶ
 Πατρὶ, βδελυκτὸς ἂν εἴη τῆς ἀσεβείας, τῶν Μανιχαίων
 τὴν νόσον ἐπὶ τῶν ἰδίων δογμάτων ἀνανεούμενος. Ὡς
 γὰρ ὕγεια καὶ νόσος, οὕτως καὶ ἀγαθότης καὶ πονηρία
 ταῖς ἀλλήλων ἀναίρεσσι παρυφίστανται· ὥστε τὴν
 τοῦ ἐνδς ἀπουσίαν, ὑπαρξίν τοῦ ἐτέρου γίνεσθαι. Εἰ
 οὖν μόνω τῷ Πατρὶ προσήκειν λέγει τὴν ἀγαθότητα,
 ἀποκλείει ταύτης πᾶν ὃ τι πάρεστιν ἐν τοῖς οἷσι παρὰ
 τὸν Πατέρα νοούμενον, ὥστε τοῖς πᾶσι καὶ τὸν μονο-
 γενῆ Θεὸν τοῦ ἀγαθοῦ συναπείργεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ
 μόνον γελαστικὸν εἶναι λέγων τὸν ἄνθρωπον, τὸ μὴδὲν
 τῶν λοιπῶν ζώων τῆς ἰδιότητος ταύτης μετέχειν συν-
 ενεδείξατο· οὕτως ὁ ἐν μόνω τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθὸν
 εἶναι ἀποφηνάμενος, χωρίζει τὰ πάντα τῆς κατὰ τὸ
 ἀγαθὸν ἰδιότητος. Εἰ οὖν μόνος ὁ Πατὴρ κατ' ἀξίαν
 ὀφειλομένην ἔχει τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν, καθὼς
 φησὶν ὁ Εὐνόμιος, οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἢ τοιαύτη φωνὴ
 κυρίως ἐφαρμοσθήσεται. Πᾶσα δὲ προαίρεσις ὀρη-
 τικῆ, ἥτοι κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνεργεῖται πάντως, ἢ πρὸς
 τὸ ἀντικείμενον φέρεται. Τὸ γὰρ πρὸς οὐθέτερον
 ἐπιβρέπῳς ἔχειν, ἢ τῶν ἀψύχων ἴδιον, ἢ τῶν ἀναι-
 σθήτων ἐστίν. Εἰ τοίνυν μόνος ὁ Πατὴρ ἀγαθός, οὐκ
 ἐπίκτητον ἔχων, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τὴν ἀγαθότητα, οὐ
 κοινώνει δὲ τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως ὁ Υἱός, καθὼς ἡ αἰ-
 ρεσις βούλεται· ὁ τῆς ἀγαθῆς οὐσίας ἀμέτοχος, καὶ
 τῆς τοῦ ἀγαθοῦ πάντως ἐπωνυμίας συνηλλοτριῶται.
 Ὁ δὲ μήτε τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ, μήτε τῆς ἐπω-
 νυμίας μετέχων, οὐκ ἀγνοεῖται πάντως ὅστις ἐστὶ,
 κἂν ἐγὼ φείσωμαι τοῦ βλασφημοῦ ὀνόματος. Παντὶ
 γὰρ δῆλον ἐστὶν ὅτι τὸ πονηρὸν τε καὶ ἀντικείμενον
 εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἔνοιαν ὑποβληθῆναι φιλονεικεῖ ὁ
 Εὐνόμιος. Ὁ γὰρ μὴ ἀγαθός, πρὸς ποῖον ὄνομα οἰ-
 κείως ἔχει, παντὶ φανερόν τῷ διανοίας μετέχοντι.
 Ὡς γὰρ ὁ μὴ ἀνδρείος, δεῖλδς, καὶ ὁ μὴ δίκαιος,
 ἀδικος, καὶ ὁ μὴ σοφὸς ἄφρων ἐστίν· οὕτως καὶ ὁ

reprehensiones inducendo, frustra sustinere tur-
 bam. Quid enim amplius a nobis inveniri possit
 ad malevolentiae demonstrationem, quam quod in
 promptu ab ipsis in scriptis ostenditur, solum ap-
 pellatione boni dignum Patrem esse? Illi soli, ait,
 talem appellationem deberi, ut Filio etiam asti-
 pulante illi soli bonitas competat. Pro nobis cau-
 sam egit accusator; fortassis enim sycophanta
 quidam et calumniator lectoribus existimabar in
 his quæ prius a me scripta sunt, in quibus Christi
 oppugnatores Dominum alienum et semotum esse
 a paterna bonitate præstruere demonstrabam. Sed
 nunc opinor per adversariorum confessionem de-
 monstratum esse, non malitiose et calumniose nos
 tale crimen inimicis inferre. Qui enim soli Patri
 pro dignitate boni appellationem deberi asserit,
 et talem vocem illi soli convenire qui dixit, con-
 tractam in præcedentibus improbitatem nunc aperto
 et revelato sermone publicat. Soli inquit Patri
 convenire boni denominationem. Utrum cum in-
 sita voci significatione, an vero disjunctam a pro-
 prio significato? Si igitur solum boni nomen Patri
 attribuit per excellentiam, miserabilis fuerit ob
 dementiam, inanis verbi strepitum Patri gratificans.
 Quod si notionem quæ boni nomine significatur,
 soli Deo et Patri convenire putat, execrabilis et
 abominandus fuerit impietatis causa, ut qui Ma-
 nichæorum morbum in suis decretis renovet: ut
 enim sanitas et morbus, sic bonitas et improbitas
 mutuis sublationibus subsistunt: ita ut unius ab-
 sentia, alterius existentia fiat. Ergo si Patri soli
 bonitatem autumat convenire, ab hac excludit
 quidquid in rerum natura intelligitur, excepto Pa-
 tre. Ita ut cum omnibus etiam unigenitus Deus a
 bono excludatur: ut enim qui dicit solum homi-
 nem risui aptum esse natura, nullum reliquorum
 animalium hujus proprietatis particeps esse simul
 demonstravit: sic qui in Patre solo bonum esse
 pronuntiavit, omnia separat a proprietate boni. Si
 igitur solus Pater pro dignitate debitam habet boni
 nominationem, sicut ait Eunomius, nulli aliorum
 vox talis proprie applicabitur. Omnis autem electio
 quæ motu voluntario fertur, vel secundum bonum
 prorsus operatur, vel ad contrarium fertur. Nam
 ad neutrum propendere, vel eorum quæ carent
 anima proprium est, vel eorum quæ sensu privan-
 tur. Si igitur solus Pater bonus, non adventitiam,
 sed natura insitam habens bonitatem, non com-
 munem autem cum Patre obtinet naturam Filius,
 sicut vult hæresis: qui bonæ essentiæ est exsors,
 et a boni etiam nominatione prorsus est alienus.
 Qui autem neque boni naturæ, neque appellationis
 est particeps, non profecto ignoratur quisnam est,
 etiamsi ego maledico et impio nomini parcam. Cui-
 vis enim manifestum est, quod improbum quid-
 dam et contrarium in Filii notionem submittere
 maligne contendit Eunomius. Qui enim non bonus
 est, quo nomine sit proprie appellandus, cuius ratio-
 nis discursus participi perspicuum est. Sicut

enim qui non est fortis, timidus est; qui non justus, injustus; qui non sapiens, amens est: sic qui non bonus, perspicuum est quod ex adverso respondens habet nomen: ad quod Unigeniti notionem extrudere Christi oppugnator violentus nititur: alius Manes, vel Bardesanes Ecclesiae factus. Hæc sunt in quibus nihil esse nostrum sermonem dicimus silentio efficaciorum. Infinita quis prolucutus, quique omnes ratiocinationes commoverit, nihil tale ad accusationem dixerit, quale ab illis ipsis libere prædicatur. Quid enim ad improbitatem quis invenerit acrius quam negare bonum esse eum qui in forma Dei est, quique non est arbitratus rapinam esse Deo æqualem? sed qui ad humilitatem naturæ humanæ descendit, idque pro sola sua in genus humanum benevolentia hoc fecerit? Cujus causa, dic mihi, hæc Domino redditis? utar enim Moseos ad Israelitas voce. Non bonus, qui te cum pulvis inanimus esses, divina forma exornatum, animatam imaginem suæ potentiae erexit? Non bonus qui propter te forma servi sumpta, et pro gaudio præsentis, tui peccati afflictiones et cruciatus abstersit, et pro tua morte se pretium dedit, et pro nobis maledictum sive execratio et peccatum factus est?

Neque Marcion vestrorum decretorum præses, vos in hac parte emendaverit, cui cum vestra sententia communis est deorum dualitas, commune etiam alterum ab altero secundum naturam differre, putare. Sed hoc humanius est, quod Deo Evangelii bonitatem attribuit; vos autem unigenitum Deum a boni natura discernitis, ut etiam ipsum Marcionem dogmatis vestri pravitate præcedatis. Sed sua scripta defendunt, et negant se justa perpeti, dum pro verbis Scripturæ accusantur. Ipsum enim asserunt Dominum dixisse: *Nul- lus bonus est nisi unus Deus*¹. Ergo ne adversus divina verba calumnia vim habeat, ipsum evangelicum sermonem breviter dispescamus. Juvenem hunc novit historia divitem, ad quem hanc vocem dixit Dominus: opinor hunc fuisse aliquem qui his vitæ commodis jucunde frueretur, quique suas opes amaret; ipsum enim doluisse Scriptura testatur ad consilium derelictionis divitiarum, quas ipse possidebat, et noluisse permutare suas opes cum vita æterna. Hic quoniam vitæ æternæ aliquem magistrum advenisse audierat, spe perpetuo fruendi deliciis, si in infinitum vita sibi extenderetur, boni appellatione Dominum blande captans nominavit, imo vero non eum quem intelligeret esse Dominum, sed eum quem in forma servi videret: non enim is erat, qui carnis operimentum posset dissindere, et divinitatis aditum introspicere. Qui igitur corda intuetur Dominus, sciebat ad quid spectans juvenis ille supplex oraverat, quod non utique ad divinitatem mentis aciem intentam haberet, sed hominem tantum rogabat magistrum ho-

μη ἀγαθὸς πρῶτον ἔχει τὸ ἀντιφωνούμενον ὄνομα· πρὸς δὲ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν ἐξωθεῖν ὁ χριστομάχος βιάζεται· ἄλλος Μάνης, ἢ Βαρδηςάνης τῇ Ἐκκλησίᾳ γινόμενος. Ταῦτά ἐστιν ἐν οἷς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν εἶναι φαμεν τῆς σωπῆς ἐνεργέστερον. Μυρία τις εἰπὼν καὶ πάντας λογισμοὺς ἀνακινήσας οὐκ ἂν εἴποι τοιοῦτον εἰς κατηγορίαν οὐδὲν, οἷον παρ' αὐτῶν ἐκείνων ἐν παρρησίᾳ κηρύσσεται. Τί γὰρ ἂν τις πρὸς κακίαν εὐροὶ πικρότερον, ἢ τὸ μὴ λέγειν ἀγαθὸν εἶναι τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, καὶ οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγησάμενον τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης καταβάνα φύσεως, διὰ μόνην φιλανθρωπίαν τοῦ ποιήσαντα; Ἀντὶ τίνος οὖν, εἰπέ μοι, ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; χρήσομαι γὰρ τῇ Μωϋσέως πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας φωνῇ. Οὐκ ἀγαθὸς, ὅστις σε κόνιν ἀψυχοῦντα θεοειδεὶ κάλλει κατακοσμήσας, ἐμφύχον εἰκόνα τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀνεστήσατο; Οὐκ ἀγαθὸς, ὁ διὰ σὲ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς τὰ παθήματα τῆς σῆς ἀμαρτίας ἀναμαζάμενος, καὶ δοὺς ἑαυτὸν ἀντάλλαγμα τοῦ σοῦ θανάτου, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα καὶ ἀμαρτία γενόμενος;

Οὐδὲ Μαρκίων ἡμᾶς ὁ τῶν ὑμετέρων δογμάτων προστάτης, κατὰ τοῦτο μέρος ἐπανορθώσαιο· ἢ κοινὸν μὲν πρὸς τὸ ὑμέτερον φρόνημα τῶν Θεῶν ἢ δυὰς, καὶ τὸ παρηλλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν ἑκάτερον πρὸς τὸ ἕτερον οἴεσθαι. Φιλανθρωπότερον δὲ τὸ τὴν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ τοῦ Εὐαγγελίου προσμαρτυρεῖν. Ὑμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως τὸν μονογενῆ Θεὸν ἀφορίζετε, ὡς ἂν καὶ τὸν Μαρκίωνα τῇ κακίᾳ τοῦ δόγματος ὑμῶν παραδράμοιτε. Ἄλλ' ἀντιλαμβάνονται τῶν γεγραμμένων, καὶ οὐ φασὶ δίκαια πάσχειν ὑπὲρ τῶν τῆς Γραφῆς ῥημάτων κατηγορούμενοι. Αὐτὸν γὰρ λέγουσιν εἰρηκῆναι τὸν Κύριον τὸ, *Οὐθεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός*. Οὐκοῦν ὡς ἂν μὴ καὶ κατὰ τῶν θείων ῥημάτων ἡ συκοφαντία τὴν ἰσχὺν ἔχοι, αὐτὸν τὸν Εὐαγγελικὸν λόγον ἐν ὀλίγῳ διαληψόμεθα. Νέον οἶδε τοῦτον ἡ ἱστορία τὸν πλούσιον, πρὸς ὃν φησι τὴν φωνὴν ταύτην Κύριος· ἀπολαυστικὸν οἶμαί τινα τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων, καὶ φιλοκτημοναλυπεῖσθαι γὰρ αὐτὸν φησι πρὸς τὴν συμβουλήν τῆς τῶν προσόντων αὐτῷ ἀποκτήσεως, καὶ μὴ θ' ἐλεῖσθαι τῶν κτημάτων τὴν ζωὴν ἀνταλλάξασθαι. Οὗτος ἐπειδὴ τινα ζωῆς αἰωνίας ἐπιδημηκῆναι διδάσκαλον ἤκουσεν, ἐλπίδι τοῦ εἰς αἰὲ τρυφήσειν, παρατεινομένης αὐτῷ τῆς ζωῆς εἰς ἀτέλευτον, προσῆει θωπεύων τῇ τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίᾳ τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν νοούμενον Κύριον, ἀλλὰ τὸν φαινόμενον ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ. Οὐ γὰρ τοιοῦτος, οἷος διασχεῖν τὸ κατὰπέτασμα τῆς σαρκὸς, καὶ διῆδεν ἰσχύσαι τὸ τῆς θεότητος ἄδυτον. Ὁ τοίνυν τὰς καρδίας ὁρῶν Κύριος, εἶδε πρὸς ὃ τι βλέπων ὁ νέος ἰκέτευεν, ὅτι οὐχὶ πρὸς τὸ θεὸν εἶχε τὴν ψυχὴν ἀτενίζουσαν, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπου ἐπιπᾶρει διδάσκαλον ἀγαθὸν ἑνομάζων διὰ

¹ Deut. xxxii, 6. ² Matth. xix, 17 sqq.

τὴν ἐλπίδα τοῦ μαθεῖν τὸ τοιοῦτο μάθημα, δι' οὗ κωλυθήσεται προσεδόκα τὸν θάνατον. Οὐκοῦν εἰκότως ὁ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ, οὗτος καὶ ἀποκρίνεται. Τῆς γὰρ ἐντεύξεως οὐ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γεγενημένης, ἀκολούθως καὶ ἡ ἀπόκρισις ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πρὸς τὸν ἰκατεῦοντα γίνεται, διπλῆν ἐπάγουσα τῷ νέῳ τὴν παιδευσιν. Διδάσκει γὰρ κατὰ ταῦτόν, ὅτι τε τῷ βίῳ προσήκει, καὶ οὐχὶ βημάτων εὐφημία θεραπεύειν τὸ Θεῖον, ἐν τῷ τὰς ἐντολάς ποιεῖν, καὶ προσόντων πάντων ὠνεῖσθαι τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ἐν πονηρίᾳ διὰ τὴν ἁμαρτίαν γενόμενον, ἀποκρίεται τῆς κυρίας τοῦ ἀγαθοῦ κλήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο φησι· *Τί με λέγεις ἀγαθόν*; Διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐμὲ, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν περὶ αὐτὸν ὑποδεικνύων τῷ λόγῳ· τῇ δὲ θεότητι προσμαρτυρήσας τὴν ἀγαθότητα, ἑαυτὸν ἀντικειρὸς ἀγαθὸν ἀπεφήνατο, τὸν ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου Θεὸν κηρυσσόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀπεσχοινέζοτο τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἕμοιογενῆς Υἱὸς, οὐκ ἦν ἄστοπον ἴσως τὸ ἀλλότριον αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας οἰεσθαι.

Εἰ δὲ δὴ καὶ προφητῆται, καὶ εὐαγγελισταί, καὶ ἀπόστολοι διαβῶσι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα· μαρτυρεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ Κυρίου τῷ Θεῷ προσήκειν τὸ τῆς ἀγαθότητος ὄνομα· πῶς οὐ κοινωνεῖ τῆς ἀγαθότητος ὁ κοινωνῶν τῆς θεότητος; Ὅτι γὰρ καὶ προφητῆται Θεὸν ὁμολογοῦσι τὸν Κύριον, καὶ εὐαγγελισταί, καὶ μαθηταί καὶ ἀπόστολοι, οὐδεὶς οὕτω τῶν θείων ἀμύητος, ὡς λόγῳ δεῖσθαι περὶ τούτων μαθεῖν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ τεσσαρακοστῇ ψαλμωδίᾳ, ὅτι Θεὸν παρὰ Θεοῦ χριόμενον, τὸν Χριστὸν ὁ Προφήτης διακηρύσσει τῷ λόγῳ; καὶ πάλιν τὴν Ἥσαϊαν οὕτω προδήλως βοῶντα τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τίς ἀγνοεῖ τῶν καθωμιληκῶτων τῇ προφητείᾳ; Ἐν οἷς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο φησιν, ὅτι *Σαβαίμ, ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλὴν σου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός. Τίς γὰρ ἄλλος Θεός ὁ ἐν ἑαυτῷ Θεὸν ἔχων, καὶ αὐτὸς ὢν Θεός, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς, εἰπάτωσαν οἱ τῆς προφητείας ἀνήκοι· τὴν δὲ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐρμηνείαν, καὶ τὴν τοῦ Θωμᾶ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν ὁμολογίαν, τὴν τε τοῦ Ἰωάννου μεγαλοφωνίαν, ὡς πρόδηλον οὖσαν καὶ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως, σιωπήσομαι. Ἄλλ' οὐδὲ τὰς Παύλου φωνὰς δι' ἀκριβείας οἶμαι δεῖν παρατίθεσθαι, πᾶσιν οὖσας σχεδὸν διὰ στόματος· ὅ; οὐ μόνον Θεὸν, ἀλλὰ καὶ μέγαν Θεὸν, καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐνομάζει τὸν Κύριον· πρὸς μὲν Ῥωμαίους λέγων, ὅτι *Ὁρ οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας*. πρὸς δὲ τὸν μαθητὴν ἑαυτοῦ Τίτον γράφει, *Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τιμοθέω δὲ διαβρήδην βοᾷ, ὅτι Ὁ Θεός ἐφανέρωθ ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι. Πανταχόθεν τοῖσιν ἀποδειχθέντος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν, πῶς ὁ τῷ Θεῷ προσ-**

num appellans : spe discendi talem doctrinam quam mortem impediri et arceri posse crederet. Merito igitur qui vocatus erat ab ipso, hic etiam respondet : quoniam non ad Deum Verbum facta erat collocutio, consequenter etiam ab humanitate ad supplicansem fit responsio, duplicem enim institutionem inducens : per eundem enim sermonem docet, quod non bonis verbis, sed recta vita Deum colere et honorare convenit, in exsequendis ejus mandatis, et in vendendis omnibus facultatibus, ut inde vitam æternam posset emere. Tum etiam quod humana natura in malo per peccatum constituta a vera et propria boni appellatione secernitur. Et præterea dicit : *Quid me dicis bonum* ? Cum dixit, *me*, humanam naturam quæ ipsum circumdabat ostendit ; at cum sermone divinitati bonitatem attribuit, seipsum e vestigio bonum pronuntiavit, qui vere ab Evangelio Deus prædicatur. Si enim tanquam funiculo divelleretur a Dei appellatione unigenitus Filius, non esset absurdum fortasse, ipsum a boni appellatione putare alienum.

Quod si prophetæ, et evangelistæ, et apostoli Unigeniti divinitatem celebrant, ipse autem Dominus testatur bonitatis nomen Deo convenire, quomodo non particeps est bonitatis qui divinitatis consors est et particeps ? Quod enim etiam prophetæ Dominum Deum contentur, et evangelistæ, item discipuli et apostoli, nullus usque adeo rudis est et ignarus divinarum et non initiatus, ut de his erudiri sermone indigeat. Quis enim ignorat in quarto et quadragesimo psalmo, quod Deum a Deo unctum Christum Propheta prædicat ? Et rursus Isaiam, tam aperte et clare clamantem Filii divinitatem, quis eorum qui in prophetia versati sunt, nescit ? in quibus cum aliis hoc etiam effatur : *Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt servi. Post te ambulabunt, vinciti manibus pergunt, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. Vere enim tu es Deus* *. Quis enim alius Deus qui in seipso Deum habet, et ipse est Deus, præter Unigenitum, dicant qui prophetiam non audierunt. At vero Emmanuel interpretationem, et Thomæ post agnitionem confessionem, et Joannis vocis sublimitatem, ut notam etiam his qui sunt extra fidem reticebo. Sed neque Pauli voces exacta subtilitate apponendas esse arbitror, ut quæ propemodum sint in ore omnium, qui non solum Deum, sed etiam magnum Deum, et in omnibus Deum nominat Dominum ; ad Romanos quidem dicens : *Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est in omnibus benedictus Deus in sæcula* *. Ad discipulum suum Titum scribit, *Secundum apparitionem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi* *. Ad Timotheum vero aperte clamitat : quod *Deus manifestatus est in carne, justificatus in spiritu* *. Cum igitur ubique demonstratum sit, unigenitum Deum

* Psal. XLIV, 8. * Isa. XLV, 14, 15. * Rom. IX, 5. * Tit. II, 4. * I Timoth. III, 16.

esse Deum, quomodo is qui Deo bonitatem convenire dicit, ab hac appellatione Filii divinitatem alienam esse demonstrat? præsertim cum Dominus sibi bonum attribuat, in parabola eorum qui mercede conducti sunt in vineam. Cum enim illic qui prius conducti labore defessi erant, indignarentur ob mercedis æqualitatem, mulctamque et damnum proprium judicarent, rem a cæteris operariis prospere gestam, eorum qui ægre ferebant uni dixit justus iudex: *Amice, non facio tibi injuriam, nonne denario diurno tecum conveni? Ecce habes quod tuum est: volo autem et huic ultimo tantum dare quantum tibi. Annon habeo potestatem in meis faciendi quod volo? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum*⁹? Nullus prorsus de hoc ambitiose contendet, quod ea quæ pro meritis et dignitate sit distributio, proprium judicis munus est; unigenitum autem Deum judicem esse omnes Evangelii discipuli adstipulantur. *Pater, inquit, non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio*¹⁰. Sed non resistunt scriptis: dicunt enim unius adjectionem proprie ad Patrem respicere. *Nullus enim, ait, bonus, nisi unus Deus*¹¹. An igitur ad sui patrocinium languescet veritas? An multis locis minimo negotio hanc fallacem et captiosam ratiocinationem erroris licet refellere? Qui enim hæc de Patre dixit, et illa ad Patrem dicit, quod *Omnia mea tua sunt, et in ipsis glorificatus sum*¹². Si autem omnia quæ sunt Patris dicit Filii esse, unum autem eorum quæ in Patre spectantur est bonitas, vel omnia non habet, si quidem hoc non habet, et mentiri dicent veritatem; vel si nefas est veritatem ipsam suspicari in mendacium ferri, qui omnia quæ sunt Patris sua esse dixit, neque extra bonitatem esse confessi sunt. Qui enim Patrem in semetipso habet, et quæ sunt Patris complexus est omnia, cum omnibus videlicet bonitatem etiam habet: bonus igitur Filius.

Sed *καμῦς*, inquit, *bonus nisi unus Deus*. Hoc ab adversariis profertur, neque ipse sermonem rejicio, non tamen propterea Filii bonitatem nego. Qui enim Dominum Deum esse confitetur, et quod bonum est, ei omnino hac confessione attribuit. Si enim bonitas propria est Dei, et Dominus est Deus, bonus itaque per hæc quæ posita sunt Filius ostenditur. Sed, ait, unius dictio Filium boni communione secernit, sed est facile demonstrare quod neque hoc a Filio Patrem dissipat. Etenim in omnibus aliis quod unum est, in copulatam habet significationem; in Patre vero et Filio, quod unum est non in solitudine sive singularitate conspicitur. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*¹³. Si igitur unus quidem bonus; unitas autem quædam in Filio et Patre intelligitur; ergo Dominus qui uni bonitatem attribuit, et sibi ipsi per unius cognominationem assignavit utpote qui sit unus cum Patre, neque a Patris unitate secundum naturam divulsus.

ἤκειν τὴν ἀγαθότητα λέγων, τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἀλλοτρίαν ἀποδείκνυσαι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα; Καὶ ταῦτα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ ἀγαθὸν ἑαυτῷ προσμαρτυροῦντος ἐν τῇ τῶν μεμισθωμένων εἰς τὴν ἀρτελῶνα παραβολῇ. Ἐκεῖ γὰρ τῶν προκεκμηκότων δυσανασχετοῦντων τῇ τῶνμισθωμάτων ἰσομοιρίᾳ, καὶ ζημίαν κρινόντων ἰδίαν τῶν τελευταίων τὴν εὐπραγίαν, φησὶ πρὸς τινὰ τῶν χαλεπαινόντων ὁ δίκαιος κριτὴς, ὅτι, Ἐταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε. Οὐχὶ δηνυρίου συννεφώρησά σοι τὴν ἡμέραν; Ἰδοὺ ἔχεις τὸ σὸν· θέλω δὲ καὶ τῷ ἐσχάτῳ χαρίσασθαι ὡσπερ καὶ σοί. Μόνον οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ἐν τοῖς ἐμοῖς ποιῆναι ὁ θέλω; Ἡ ὁ θραλαμὸς σου ποτηρὸς, ὅτι ἐγὼ ἀγαθὸς εἰμι; Πάντως δὲ οὐδεὶς περὶ τούτου φιλονεικήσει, ὅτι ἡ τοῦ κατ' ἀξίαν διανομῆ, ἴδιον τοῦ κριτοῦ ἔργον ἐστὶ, κριτὴν δὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πάντες οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου συντίθενται. Ὁ γὰρ Πατὴρ, φησὶ, κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἄλλ' οὐ καθίστανται τῶν γεγραμμένων. Φασὶ γὰρ τὴν τοῦ ἐνὸς πρόσθετον κυρίως εἰς τὸν Πατέρα βίβειν. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἄρ' οὖν ἀτονίσει πρὸς συνηγορίαν ἑαυτῆς ἡ ἀλήθεια; Ἡ πολλὰχόθεν ἐστὶν ἐν εὐσυχολίᾳ πολλῇ καὶ τούτον ἐξελέγξαι τὸν παραλογισμὸν τῆς ἀπάτης; Ὁ γὰρ ταῦτα περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, κακείνα πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ καὶ δεδόξασμαί ἐν αὐτοῖς. Εἰ δὲ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ φησὶν εἶναι, ἐν δὲ τῶν ἐν τῷ Πατρὶ θεωρουμένων ἡ ἀγαθότης, ἢ πάντα οὐκ ἔχει, εἴπερ τοῦτο οὐκ ἔχει, καὶ ψεύδεσθαι φήσους τὴν ἀλήθειαν· ἢ εἴπερ ἀθέμιτον καθυπονείσθαι τὴν ὄντως ἀλήθειαν ὡς εἰς ψεῦδος ἐκφερομένην, ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἑαυτοῦ λέγων, οὐδὲ τῆς ἀγαθότητος ἐκτὸς εἶναι συνωμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα ἔχων, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμπεριείλη· ὡς πάντα, μετὰ πάντων δηλονότι καὶ τὴν ἀγαθότητα ἔχει· οὐκοῦν ἀγαθὸς ὁ Υἱός.

Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Τοῦτο παρὰ τῶν ἐναντιῶν προφέρεται, οὐδὲ αὐτὸς ἀποβάλλων τὸν λόγον. Οὐ μὴν ἀρνούμαι διὰ τοῦτο τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀγαθότητα. Ὁ δὲ ὁμολογῶν Θεὸν εἶναι τὸν Κύριον, καὶ ἀγαθὸν αὐτῷ πάντως διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης συνεμαρτύρησεν. Εἰ γὰρ ἴδιον Θεοῦ ἡ ἀγαθότης, Θεὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀγαθὸς ἄρα διὰ τῶν θεθέντων ὁ Υἱὸς ἀναπέφηνεν. Ἄλλὰ, φησὶ, τοῦ ἐνὸς ἡ λέξις ἀποκρίνει τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας. Ἄλλι βῆδιον δεῖξαι ὅτι οὐδὲ τὸ ἐν τούτῳ διαχωρίζει τὸν Υἱὸν τὸν Πατέρα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων, τὸ ἐν ἀσυνδύαστον ἔχει τὴν σημασίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ ἐν οὐκ ἐν μονότητι καθοράται· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν. Εἰ οὖν εἰς μὲν ὁ ἀγαθὸς, ἐνότις δὲ τις ἐν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ θεωρεῖται· ἄρα ὁ Κύριος ἐνὶ μαρτυρήσας τὴν ἀγαθότητα, καὶ ἑαυτῷ διὰ τοῦ ἐνὸς τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην προσεμαρτύρησε, τῷ ἐν ὄντι πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἀπορρήγνυμένῃ τῆς κατὰ φύσιν

⁹ Matth. xx, 15 sqq.¹⁰ Joan. v, 22.¹¹ Matth. xix, 17.¹² Joan. xvii, 16.¹³ Joan. x, 30.

ἐνόητος. Ἄλλ' ἔπως ἂν διὰ πάντων ἐκδηλον γένοιτο τοῦ σεμνοῦ λογογράφου τὸ φιλαμαθὲς καὶ ἀπαίδευτον, αὐτὴν κατανοήσωμεν ἐπὶ λέξεως τῶν γεγραμμένων τὴν σύνταξιν. Οὐκ οἰκείουται, φησί, τὴν τοῦ ὄντος ἀξίαν ὁ Υἱός· ἀξίαν ὀνομάζων, αὐτὸ τὸ εἶναι. Πῶς οἶδε κυρίως τοῖς πράγμασιν ἐφαρμόζειν τὰ ῥήματα! καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸν Πατέρα ἐστὶν, ἀλλοτριούσθαι αὐτὸν ἑαυτοῦ λέγει. Ὡς καὶ τῆς τούτου κυριεύουσης οὐσίας πρὸς ἑαυτὴν ἐλκούσης τὴν τοῦ ὄντος ἐνοίαν. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς ἂν εἴ τις λέγοι, ὅτι ὁ ἀργυρώνης, καθὸ ἐστὶ, κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν, οὐκ ἐκεῖνος ἐστὶν, ἀλλ' ὁ ἐωνημένος, τῆς κατ' οὐσίαν ἑαυτοῦ ὑποστάσεως εἰς τὴν τοῦ κυριεύσαντος φύσιν ἀναληφθείσης. Ταῦτα τὰ ὑψηλὰ τοῦ θεολόγου νοήματα, ἡ δὲ τῶν προειρημένων ἀποδείξεις οἷα; αὐτοῦ, φησί, τοῦ Μονογενοῦς ἀποδιδόντος τῷ Πατρὶ, τὴν μόνην κατ' ἀξίαν ὀφειλομένην ἐπωνυμίαν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει τὸ μόνον εἶναι ἀγαθὸν Πατέρα. Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις ἀρνείται ὁ Υἱός τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ὄντος; ὅπερ κατασκευάζει Ἐννόμιος, ταῦτα προστιθεὶς ἐπὶ λέξεως. Ὁ γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ προσήκειν μόνῳ προσήκειν διδάξας ἐκείνῳ τῷ καὶ τῆς σφετέρας καὶ πάσης ἀγαθότητος αἰτίῳ, καὶ πάντοτε ὄντι, καὶ τὸ γινόμενον ἀγαθὸν ἐπ' ἐκείνον φέρων· σχολή γ' ἂν τῶν ποτε γινομένων ὀκείωσατο τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐπωνυμίαν. Τί κοινώνει τοῖς εἰρημονίσι ἡ ἐξουσία; Πῶς δὲ μετὰ ταύτης καὶ τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας ὁ Υἱός ἠλλοτριῦται; Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί χρὴ πλέον ἐν τούτοις ποιεῖν· γελᾶν τὴν ἀμαθίαν, ἢ ἐλεεῖν τὴν ἀπώλειαν. Ἡ τε γὰρ τῆς σφετέρας λέξις, οὐκ οὕτως ἐκληφθεῖσα ὡς πέφυκε τε καὶ εἰθθεν ἐν χρήσει γίνεσθαι παρὰ τοῖς εἰδῶσι κεχρησθαι λόγῳ, πολλὴν αὐτῷ μαρτυρεῖ τῆς ἀνονομαστικῆς τεχνολογίας τὴν ἐπιστήμην, ἣν καὶ τὰ παιδάρια παρὰ τοῖς γραμματισταῖς ἀμογητὶ διεξέρχεται. Καὶ τὸ παρενεχθῆναι τοῦ προκειμένου γελοῖος· αὐτὸν πρὸς τὰ μηδὲν ἐπικοινωνοῦντα τῷ λόγῳ καὶ τῷ σχήματι συμπεραστικῶς, τὸ μὴ κοινώνειν τὸν Υἱὸν τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ὄντος, ταῖς ἀλλοκότοις ἐφαρμοζόμενον κατασκευαῖς· καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα καθάπερ ἐξεπίτηδες ἐπὶ γέλωτι σύγκειται. Ὡστε τι καὶ παθεῖν τυχὸν τοὺς ἀμαλειότερους καὶ ἐπιγέλασαι τῷ ἀσυναρτήτῳ τῶν λόγων. Ἄλλὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν Λόγον, ἢ ἀγαθὸν πάντως μὴ εἶναι· ταῦτα γὰρ κατασκευάζει δι' ὧν τὴν τε τοῦ ὄντος ἐπωνυμίαν καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μὴ οἰκειοῦσθαι λέγει. Καὶ τὸ κατασκευάζειν τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν μὴ προσήκειν αὐτῷ, ταῦτα δακρύων ἄξια καὶ θρηνητικῆς συναυλίας.

Οὐδὲ γὰρ κατὰ τινα προπετῆ καὶ ἀπερίσκεπτον ὁρμὴν ἄπαξ που τὸ τοιοῦτον παραφρογξάμενος, εἶτα ἐπανορθοῦται τοῖς ἐφεξῆς τὸ πλῆγμῆμα, ἀλλ' ἐμφολοχωρεῖ τῇ κακίᾳ, τοῖς δευτέροις φιλονεικῶν ὑπερβαλίσθαι τὰ φθάσαντα· λέγει γὰρ προῶν, *Τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι κάτω τῆς θέλας φύσεως, ὅσον ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸ ταπεινότερον ἢ τῶν ἀγγέλων ἀποθέθηκε φύσις*· οὐ τούτοις γράφων τοῖς ῥήμασιν, ἀλλὰ κατασκευάζων δι' ὧν λέγει τὴν τοιαύτην διάνοιαν. Ἐξεστὶ δὲ χρῆναι τὸν λόγον τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἔχει γὰρ οὕτω τὰ γεγραμμένα· Ὁς τῷ μὲν ἀγγελοῦ ὠνομί-

Sed ut per omnia hujus gravis scriptoris ineruditio et inscitia manifeste pateat, scriptorum ad verbum syntaxin consideremus: Filius, inquit, ejus qui est dignitatem non sibi vindicat, dignitatem nominans ipsum esse. Quomodo novit propria verba rebus accommodare! Et quoniam per Patrem est, illum ab ipso alienatum esse dicit, quia nimirum hujus dominatrix essentia ad seipsam trahat entis notionem: hoc autem tale est ac si quis dicat, quod argento emptus, qua est, secundum suam subsistentiam non ille est, sed qui emptus est, subsistentia secundum sui essentiam ad dominantis naturam assumpta; hæc sunt altæ hujus theologi notionēs, sed ante dictorum demonstratio qualis? Cum ipse, inquit, Unigenitus reldat Patri soli secundum dignitatem debitam cognominationem: et hæc locutus subjunxit, solum bonum esse Patrem, ubi igitur in his Filius sibi denegat entis appellationem? quod quidem astruit Ennomius hæc adjiciens ad verbum: *Qui enim boni appellationem soli convenire docuit, illi suæ omnisque bonitatis auctori et omnino enti et quod fit bonum, in illum refert, vix eorum quæ sunt, potestatem et entis nomen sibi applicavit.* Quid habet commune cum dictis potestas? Quomodo cum hac et ab entis nominatione Filius alienatus est? Sed quid potius in his agendum sit nescio, an ridenda sit inscitia, an miseranda perditio. Etenim ejus dictio non assumpta ut in usu natura solet usurpari apud eos qui oratione uti sciunt, valde peritum esse testatur in eo rhetorices artificio quo nomina alia pro aliis ponuntur, quam gloriolam parvuli apud grammatistas sine labore secantur. Et quod ipse a proposito ridicule transferatur ad ea quæ nullam habent communionem cum ratione et figura qua concludi deberet, Filio non esse communem entis appellationem, quod absurdum et portentosis nititur accommodare probationibus. Hæc et ejusmodi quæ veluti de industria ad risum excitandum conflata sunt. Ita ut fieri possit ut etiam stupidiores quid perpetiantur et rideant ob inconcinnitatem ejus sermonum. Verumenimvero quod Deus Verbum non sit, vel quod omnino non sit bonus, hæc enim præstruit per quæ et entis nominationem et boni appellationem dicit non Filio posse proprie convenire; et quod præstruit eorum quæ sunt potestatem non ipsi competere: hæc lacrymis digna et flebili contibicinio sive lamento.

Neque enim præcipiti quodam atque inconsiderato impetu, semel alicubi tale quiddam perperam locutus, in sequentibus deinde erratum emendat; sed in pravitate immoratur, ac secundis ambitione contendit priora superare: dicit enim progrediens, *Ipsam tanto esse divina natura inferiorem quanto ab illo ad humilium angelorum natura descendit*; quod quidem non iisdem verbis scribit, sed per ea quæ dicit talem sententiam astruit; lectoribus autem sermonem licet dijudicare: sic enim scripta verba habent: *Qui ex eo quod angelus no-*

mnatus est, hoc quidem aperte docuit, per quem sermones annuntiavit, et quis est; ex eo vero quod Deus nominatus est, ostendit eam quæ ipsi propria est super omnia eminentiam. Qui enim eorum quæ per ipsum facta sunt, Deus est, angelus ejus est, qui est in omnibus, Dei. Medium intercidit sermonem ira in cor illapsa, et ad perturbationem effusa est ratio ad iram, per ea quæ dicta fuerunt commota. Ac mihi fortasse talis animi perturbatio non venia indigna videtur. Cui enim ex his ira non incanduerit? præsertim cum Apostolus omnem angelicam naturam Domino mancipatam esse clamet ¹³, ad testimonium dogmatis assumens propheticam altiloquentiam. Cum enim ait, primogenitum in orbem terrarum inducit, dicit, Et adorabunt eum omnes angeli ejus; et illud: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi; et hoc: Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt. Omnia ad demonstrationem Unigeniti Dei hæc cum Apostolus recenset, quid patior cum ex Christi hoste angelorum Dominum angelum esse audio, qui non temere et fortuito talem sermonem projiciat, sed qui in absurditate anxius laboret: ut nihil amplius Joanne et Mose ipsum habere præstruat? Dicit enim de illo sermo: Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam ¹⁴. Angelus igitur Joannes. Tametsi autem hic Domini inimicus, Dominum Deum nominat, ipsum tamen proportionem quadam Mosis divinitati respondere autumat; quoniam et ille ejus qui est in omnibus Dei famulus, Ægyptiorum vero ordinatus est deus. Quin etiam quod in omnibus sit Deus (sicut et in præcedentibus dictum est) commune est Filio cum Patre, id vero Apostoli testimonio probari potest, qui ei talem vocem attribuit, dum dicit: Ex quibus Christus secundum carnem qui est in omnibus Deus ¹⁵. Sed hic in angeli ordinem redigit eum qui est angelorum Dominus, perinde ac si non audisset quod angeli spiritus sunt administratorii, et ignis flammæ ¹⁶. Per hæc enim Apostolus inconfuse atque manifestam facit subjectorum distinctionem. Naturam quidem subditam atque mancipatam, spiritus esse et ignem desinens; dominantem vero potentiam, divinitatis significans nomine. Et cum tot sint qui gloriam Unigeniti annuntiant, solus his omnibus reclamatur Eunomius, dum dicit ipsum esse angelum Dei qui est super omnia, hac differentia qua eum ab eo qui est super omnia discernit, unum omnium esse determinans: dum vero angelorum nomen illi communicat, nihil ab illis dissidere natura præstruens. Sæpe enim in præcedentibus tale quid asserit, quod quæcunque eandem appellationem habent communem, neque secundum naturam sunt diversa. An igitur amplius redarguentibus sermo indiget, in eo quod præfracte clamitat, angelum eum esse qui non proprium, sed ejus qui est sermonem annuntiat? Per hoc enim demonstratur, quod qui in principio erat Verbum, Deus Verbum, non

σθαι, σαφῶς ἐδίδαξε, δι' οὗτου διήγγειλε τοὺς λόγους, καὶ τίς ὁ ὢν· τῷ δὲ καὶ θεὸς προσειρήσθαι, τὴν ἰδίαν ἐδειξε κατὰ πάντων ὑπεροχὴν. Ὁ γὰρ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων θεός, ἄγγελος τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ. Ἐγκόπτει μεταξὺ τῶν λόγων θυμὸς ἐμπεσὼν τῇ καρδίᾳ, καὶ συγχέχεται πρὸς τὸ πάθος ὁ λογισμὸς εἰς ὀργὴν ὑπὸ τῶν λεγομένων παρακινούμενος. Καὶ τάχα μοι τὸ τοιοῦτο πάθος τῆς ψυχῆς οὐκ ἀσύγγνωστον. Τίνι γὰρ οὐκ ἂν ἐκ τούτων ὁ θυμὸς ἐπιζέσσει; Τοῦ μὲν Ἀποστόλου πᾶσαν ἀγγελικὴν φύσιν ὑποχείριον εἶναι τοῦ Κυρίου βωόντος, συμπαραλαμβάνοντος δὲ εἰς μαρτυρίαν τοῦ δόγματος καὶ τὴν προφητικὴν μεγαλοφωνίαν. Ὅταν γὰρ, φησὶν, εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ τὸ, Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὸ, Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Πάντα πρὸς ἐνδειξίν τοῦ μονογενοῦς θεοῦ ταῦτα τοῦ Ἀποστόλου διεξιόντος, τί πάθος τῶν τῶν ἀγγέλων Κύριον ἀγγέλον εἶναι παρὰ τοῦ χριστομάχου ἀκούων, οὐ κατὰ τὸ συμβᾶν τὴν τοιοῦτον ἀποβρίψαντος λόγον, ἀλλ' ἐναγωνιζομένου τῇ ἀποπία, ὡς μηδὲν πλέον Ἰωάννου καὶ Μωϋσέως αὐτὸν ἔχειν κατασκευάζεσθαι; Λέγει γὰρ περὶ ἐκείνου ὁ λόγος, Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου. Ἄγγελος οὖν Ἰωάννης. Ἀλλὰ κἄν θεὸν ὀνομάξῃ τὸν Κύριον ὁ ἐχθρὸς τοῦ Κυρίου, ἀναλογεῖν αὐτὸν κατασκευάζει τῇ Μωϋσέως θεότητι, ἐπεὶ κακεῖνος τοῦ μὲν ἐπὶ πάντων θεοῦ θεράπων, τῶν δὲ Αἰγυπτίων ἐτάχθη θεός. Καίτοι καὶ τὸ ἐπὶ πάντων, καθὼς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται, κοινὸν τῷ Ἰῶν πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦ Ἀποστόλου τὴν τοιαύτην αὐτῷ προσεμαρτυρηχότος φωνῆν, ἐν οἷς φησιν· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός· ἀλλ' οὗτος εἰς ἀγγέλου τάξιν καταγεῖ τὸν τῶν ἀγγέλων Κύριον· ὡσπερ οὐκ ἀκηχώς, ὅτι οἱ ἄγγελοι λειτουργικὰ πνεύματα, καὶ πυρὸς φλόγες εἰσὶ. Διὰ τούτων γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἀσυγχύτως καὶ σαφῆ ποιεῖται τὴν τῶν ὑποκειμένων διάκρισιν. Τὴν μὲν ὑποχείριον φύσιν, πνεύματα εἶναι καὶ πῦρ ὀριζόμενος· τὴν δὲ κυριεύουσαν δύναμιν τῷ τῆς θεότητος διασημαίνων ὀνόματι. Καὶ τοσούτων ὄντων τὴν ὀξάν τοῦ μονογενοῦς θεοῦ διαγγελλόντων, μόνος τοῖς πᾶσιν ἀντιβοᾷ ὁ Εὐνόμιος, ἄγγελον αὐτὸν τοῦ ἐπὶ πάντων λέγων θεοῦ· τῇ μὲν πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων ἀντιδιαστολῆν, ἕνα τῶν πάντων εἶναι διοριζόμενος· τῇ δὲ πρὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ ὀνόματος κοινωνίαν, τὸ μηδὲν ἐκείνων παρηλλάχθαι τῇ φύσει κατασκευάζων. Πολλάκις γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐν τοῖς κατόπιν φησὶν, ὅτι ὅσα τῆς αὐτῆς κοινωνεῖ προσηγορίας, οὐδ' ἂν κατὰ τὴν φύσιν ἐτέρως ἔχοι. Ἄρ' οὖν ἔτι τῶν εὐθρονόντων ὁ λόγος προσδέεται, περὶ τοῦ διαβήθηρον βωόντος τὸν ἄγγελον μὴ τὸν ἴδιον, ἀλλὰ τὸν τοῦ ὄντος ἀπαγγέλλειν λόγον; Διὰ γὰρ τούτου δείκνυται ὅτι ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος, θεὸς Λόγος, οὐκ αὐτὸς Λόγος ἐστίν, ἀλλ' ἑτέρου τινὸς Λόγου γίνεται Λόγος, διάκονός τε καὶ ἄγγελος ἐκείνου

¹³ Hebr. 1, 6 sqq.; Psal. xcvi, 7; xlv, 7; c1, ¹⁴ Hebr. 1, 14.

28. ¹⁵ Marc. 1, 2; Isa. xi, 3. ¹⁶ Rom. ix, 5.

γενόμενος· κάκεινο δὲ τίς ἀγνοεῖ τῶν πάντων, ὅτι τῷ ἄντι διαιρεῖται μόνον; Ὡστε ὁ τὸν Υἱὸν ἀντιδιαστελλας τῷ ὄντι, σαφῶς Ἰουδαΐζει, τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν ὑποκλέπτων τοῦ δόγματος. Ὅν γὰρ ἔξω τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας λέγει, καὶ τοῦ εἶναι πάντως ἐξηρησθαι κατασκευάζει. Οὐ γὰρ δὴ τὸ εἶναι διδοῦς πρὸς τὸν τοῦ ῥήματος ἦχον διενεχθήσεται. Ἄλλὰ καὶ τῇ Γραφῇ χραιτύνειν ἐπιχειρεῖ τὴν ἀτοπίαν, καὶ προβάλλεται τὸν Μωσέα συνήγορον κατὰ τῆς ἀληθείας.

Ὡς γὰρ ἐκεῖθεν ἡμῖν διαλεγόμενος τοὺς οἰκείους μύθους κατ' ἐξουσίαν διέξεισι λέγων, ὅτι Ὁ μὲν ἀποστέλλων Μωσῆν, αὐτὸς ἦν ὁ ἄν, δι' οὗ καὶ ἀπέστειλε καὶ ἐλάλει· τοῦ μὲν ὄντος ἀγγελος, τῶν δὲ ἄλλων ἀπάντων θεός. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ἡ ῥῆσις, ἐξ αὐτῆς ἐστὶ τῆς Γραφῆς εἰδέναι. Εἰ δὲ τὸν νοῦν φησι τοῦτον εἶναι τοῦ γράμματος, αὐτὸς ἡμῖν ἐξεταστέος ὁ πρωτότυπος τῆς Γραφῆς λόγος. Καὶ πρῶτον γε καταράσωμεν, ὅτι τὸν μετ' αὐτὸν θεὸν ὁ Εὐνόμιος ἑνομάσας τὸν Κύριον, οὐδὲν αὐτῷ πλέον παρὰ τὴν ἀγγελικὴν δίδωσι φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Μωϋσῆς ἀκούσας θεὸς εἶναι τοῦ Φαραῶ, ἐξέθε τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τὸ ὁμοίωμα ἔχων, τῇ τῆς ἐξουσίας ὑπεροχῇ τῶν ὁμογενῶν ὑπερήρθη, καὶ οὐδὲν ἐκώλυσεν αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ εἶναι ἀνθρωπον, τὸ κληθῆναι θεόν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕνα τῶν ἀγγέλων ὁ Εὐνόμιος αὐτὸν εἶναι κατασκευάσας θεραπεύει τὸ τοιοῦτο πλημμέλημα τῆς θεότητος κλήσει κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον, ὁμωνύμια τιλὶ πρὸς αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν κοινοποιήσας. Ἐξετάσωμεν πάλιν αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς βλασφημίας ἐκθέμενοι. Ὁ ἀποστέλλων, φησὶ, τὸν Μωσέα, αὐτὸς ἦν ὁ ἄν, δι' οὗ δὲ ἀπέστειλεν, ὁ τοῦ ὄντος ἀγγελος ἦν, οὕτως ἑνομάζων τὸν Κύριον. Οὐκοῦν ὑπ' αὐτῆς ἐλέγχεται τῆς Γραφῆς ἡ ἀτοπία τοῦ λογογράφου, ἐν οἷς ὁ Μωϋσῆς ἱκετεύει τὸν Κύριον μὴ ἄγγελον τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ λαοῦ ἐπιστῆσαι, ἀλλ' αὐτὸν τῆς πορείας αὐτῶν ἀφηγήσασθαι. Ἔχει δὲ οὕτως ἡ λέξις ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Βάδιζε, κατὰδθθι, καὶ ὁδήγησον τὸν λαόν τοῦτον εἰς τὸν τόπον ὃν εἶπόν σοι· καὶ ἰδοὺ ἄγγελός μου προπορεύεται σοι ἢ ἄν ἡμέρᾳ ἐπισκέπτωμαι· καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν φησὶ· Καὶ συναποστελῶ πρότερόν σου τὸν ἄγγελόν μου. Εἶτα μικρὸν μετὰ τὴν ἀκολουθίαν, γίνεται παρὰ τοῦ θεράποντος πρὸς τὸν θεὸν ἱκετηρία τοῦτον ἔχουσα τὸν τρίτον· Εἰ εὐρηκα χάριν ἐναντίον σου, συμπορευθήτω ὁ Κύριός μου μεθ' ἡμῶν· καὶ πάλιν, Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ ἡμῖν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐνταῦθα. Εἶτα ἀποκρίσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωσέα· Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἰρηκας ποιήσω. Εἰρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. Καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας. Οὐκοῦν εἰ Μωϋσῆς μὲν παραιτεῖται τὸν ἄγγελον, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων αὐτῷ συνέμπορος γίνεται, καὶ καθηγεμῶν τῆς στρατιᾶς, φανερώς ἀποδεικνύεται διὰ τούτων, ὅτι ὁ τῇ τοῦ ὄντος ἐπωνυμίᾳ

ipsum Verbum est, sed alterius alicujus Verbi sit Verbum, minister et angelus, id est, nuntius, illius factus. Illud autem quis omnium ignorat quod enti solum opponitur non ens? Quare qui Filium ab eo qui est, distinguit, manifeste judaizat, Unigeniti personam a dogmate subripiens. Quem enim extra entis nominationem dicit, ex rerum natura funditus exemptum esse astruit. Non enim qui dat esse, de nudo vocabuli sono litigabit. Verumenimvero Scripturæ testimonio absurditatem confirmare molitur, ac Mosem proponit contra veritatem patronum.

Ut enim illic disserens suas fabulas pro animi arbitrio nobis enarrat, dum dicit, quod *Ille qui Mosem misit, ipse erat qui est*; per quem et mittebat et loquebatur; ejus quidem qui est, angelus; aliorum autem omnium Deus. Sed quod hæc non sint Scripturæ verba, licet ex ipsa Scriptura perspicere. Quod si hanc dicit esse mentem litteraræ, ipse nobis primigenius Scripturæ sermo examinandus est. Et primum quidem illud abominabimur quod cum posteriorem Deum nominavit Eunomius Dominum, nihil ei amplius quam naturam angelicam attribuit. Neque enim Moses cum audiit deus esse Pharaonis, humanitatem exiit¹⁷; sed eandem naturam habens, potestatis prærogativa bis qui ejusdem generis superexaltatus est; nihilque vetuit ipsum esse hominem, quod vocatus sit deus. Sic et hic unum angelorum ipsum esse cum asseruit Eunomius, tale peccatum sanat, divinitatis appellatione secundum rationem redditam, dum homonymia quadam ipsi Dei appellationem communem facit. Rursus hæc eadem verba examinemus cum blasphemia exponentes. *Qui misit Moysem*, inquit, *ipse erat qui est, per quem autem misit, ejus qui est erat angelus*, sic nominans Dominum. Verum ab ipsa Scriptura vani hujus scriptoris absurditas reprehenditur, in qua Moses supplex Dominum orat ut non angelum ducatur populi præficiat, sed ipsemet itineris ipsorum ducem se præberet. Sic enim habet contextus ex persona Dei: *Vade, descende, et duc hunc populum in locum quem tibi dixi: et ecce angelus meus ante te pergit qua die consideravero*¹⁸; ac paulo post ait rursus: *Et simul mittam ante te angelum meum*¹⁹. Deinde paulo post, consequenter fit supplicatio ministri ad Deum quæ ad hunc modum habet: *Si inveni gratiam coram te, simul proficiatur Dominus meus nobiscum*²⁰; et rursus²¹. *Nisi ipse nobiscum venias, ne me inde abducas*. Deinde Dei responsio ad Mosem: *Et hunc tibi sermonem quem dixisti faciam; invenisti enim gratiam coram me. Et novi te supra omnes*²². Ergo si Moyses recusat angelum, ipse autem qui loquitur cum ipso, fit comes et dux exercitus, per hæc manifeste demonstratur, quod ille qui ejus qui est, nomine seipsum notum fecit, unigenitus est Deus.

¹⁷ Exod. vii, 1. ¹⁸ Exod. xxxiii, 1. ¹⁹ ibid. 2. ²⁰ Exod. xxxiv, 9. ²¹ Exod. xxxiii, 15. ²² ibid. 17, 12.

Quod si quis his contradixerit, Judaicæ opinionis erit patronus, Filium ad populi salutem non simul assumens. Si enim angelus cum Israelitis non pergit, qui autem per ejus qui est denominationem declaratur, non est Unigenitus, sicut vult Eunomius, nihil aliud quam ex Synagoga decreta in Ecclesiam Dei transfertis. Igitur duorum alterum necessario confitebuntur, vel nusquam Mosis adfuisse unigenitum Deum, vel ipsum Filium esse eum qui est, a quo ad ministrum sit sermo. Sed contradicit dictis ipsam Scripturam prætendens, quæ sic ait, angeli vocem præcessisse, ac postea ejus qui est colloquium subsequutum fuisse: hoc non est contradictio sed nostrorum confirmatio. Nam et nos clare dicimus prophetam de Christo mysterium manifestum facere hominibus volentem, angelum, eum qui est, appellasse; ne si sola ejus qui est, nominatio in colloquio inveniretur, ad Patrem sensus eorum quæ dicuntur referatur. Sed quemadmodum noster sermo mentis impulsionum index est et internuntius: sic etiam dicimus, verum Verbum quod est in principio nuntians proprii Patris consilium, ob nuntiandi munus quo ipse fungitur, angelum dici. Et quemadmodum sublimis Joannes qui prius ipsum Verbum dixerat, ita subjungit, Deum esse Verbum, ne si Dei appellatio præcessisset, ad Patrem cogitationibus impelleremur: sic et magnus Moses cum eum angelum prius nominasset, ipsum esse eum qui est verbis sequentibus edocet, ut manifeste mysterium Christi pronuntiaretur; siquidem per angelum paterni consilii interpres Verbum Scriptura docet, et per appellationem ejus qui est, eam quæ est secundum essentiam Filii cum Patre naturalem proprietatem. Quod si etiam Isaiam velit obijcere, qui dixit, nomen ejus vocari magni consilii Angelum, neque sic nostrum everterit sermonem. Perspicuum enim quod illic nulla est contradictio, quia incarnationis mysterium per vaticinium significatur. *Parvulus*, inquit, *natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus magni consilii Angelus*²². Ad quod David opinor respexisse, dum regni ejus constitutionem enarrat. Non quod non esset rex, sed quod servilis humilitas, quam per incarnationem subierat Dominus, ad regiam potestatem assumi deberet. *Constitutus sum*, inquit, *rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, nuntians præceptum Domini*²³. Ergo et angelus et Verbum, sigillum et imago, et omnia ejusmodi eodem sensu dicitur qui paternam bonitatem per seipsum notam facit. Quando enim angelus nuntius alicujus efficitur: similiter Verbum, mentis notionem involutam explicat: et sigillum in propria forma archetypum, id est, principem formam, demonstrat, et imago ejus qui depictus est pulchritudinem per se interpretatur. Ita ut hæc omnia significatu inter

Α Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο τις ἀντιλέγοι, τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἔσται συνήγορος, τὸν Υἱὸν μὴ συμπαραλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ λαοῦ σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἄγγελος μὴ τοῖς Ἰσραηλίταις οὐ συναπέρχεται· ὁ δὲ διὰ τῆς οὐκ ἐπινοίας ἐπινοίας δηλούμενος, ὁ Μονογενὴς οὐκ ἔστι, καθὼς Εὐνόμιος βούλεται, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ ἐκ τῆς συναγωγῆς δόγματα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ μεταφέρεται. Οὐκοῦν τῶν δύο τὸ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσιν, ἢ μηδαμῶς παρεῖναι τῷ Μωϋσῆϊ τὸν μονογενῆ Θεόν, ἢ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι τὸν ὄντα, παρ' οὗ ὁ λόγος πρὸς τὸν θεράποντα γίνεται. Ἄλλ' ἀντιλέγει τοῖς εἰρημένοις αὐτὴν τὴν Γραφὴν προτεινόμενος λέγουσαν, ἀγγέλου προτετάχθαι φωνὴν, καὶ οὕτως ἐπῆχθαι τὸν τοῦ ὄντος διάλογον. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀντίρρησις, ἀλλὰ βεβαίως τῶν ἡμετέρων ἔστιν. Καὶ ἡμεῖς γὰρ φαμεν ἐναργῶς τὸν προφήτην τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐμφανὲς ποιῆσαι τοῖς ἀνθρώποις βουλόμενον, ἄγγελον τὸν ὄντα προσαγορεύσαι· ὡς ἂν μὴ μόνος τῆς τοῦ ὄντος ἐπινοίας κατὰ τὸν διάλογον ἐπίσκοπένης, πρὸς τὸν Πατέρα ὁ νοῦς τῶν λεγομένων ἐπαναφέροιο. Ἄλλ' ὡς περὶ ὁ ἡμέτερος λόγος τῶν τοῦ νοῦ κινήματων μηνυτῆς τε καὶ ἄγγελος γίνεται, οὕτω φαμεν καὶ τὸν ἀληθινὸν Λόγον τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα διαγγέλλοντα τοῦ ἰδίου Πατρὸς τὴν βουλήν, τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἀγγελίας ἐπινομαζόμενον, ἄγγελον λέγεσθαι. Καὶ ὡς περὶ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης πρότερον αὐτὸν Λόγον εἰπὼν, οὕτως ἐπάγει τὸν Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον, ὡς ἂν μὴ προσηγορία τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ὑπονοίαις ἀπενεχθειήμεν· οὕτω καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἄγγελος ἀπενεχθειήμεν, αὐτὸν εἶναι τὸν ὄντα τοῖς ἐφεξῆς ἐκδιδάσκει λόγοις, ὡς ἂν φανερώς τὸ κατὰ τὸν Χριστὸν προαγγελθεῖν μυστήριον· διὰ μὲν τοῦ ἀγγέλου, τὸν ἐρμηνεῖα τοῦ πατρικοῦ βουλήματος Λόγον τῆς Γραφῆς διδασκούσης· διὰ δὲ τῆς τοῦ ὄντος προσηγορίας τὴν κατ' αὐτὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν οικειότητα. Εἰ δὲ καὶ τὸν Ἠσαΐαν προβάλλοιτο, ὡς εἰπόντα καλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, οὐδὲ οὕτως ἀνατρέψει τὸν ἡμέτερον λόγον. Σαφὲς γὰρ ἐκεῖ καὶ ἀναντίρρητον ὡς ἢ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομία διὰ τῆς προφητείας σημαίνεται. *Παιδίον* γὰρ, *φησὶν, ἐγενήθη ἡμῖν, καὶ Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὕμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος*. Πρὸς δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ οἶμαι βλέποντα, τὴν τῆς βασιλείας κατάστασιν διηγεῖσθαι. Οὐχ ὡς οὐκ ὄντος βασιλέως, ἀλλ' ὡς τῆς δουλικῆς ταπεινότητος, ἦν ὑπῆλθε κατ' οἰκονομίαν ὁ Κύριος, εἰς τὴν τῆς βασιλείας ἀξίαν ἀναληφθείσης. *Κατεστάθην γὰρ, φησὶ, βασιλεὺς ὅπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλιων τὸ πρόσταγμα Κυρίου*. Οὐκοῦν ἄγγελός τε καὶ Λόγος, σφραγὶς τε καὶ εἰκὼν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν αὐτὴν ἔνοιαν λέγεται, ὁ τὴν πατρικὴν ἀγαθότητα δι' ἑαυτοῦ γνωρίζων. Ὅτε γὰρ ἄγγελος, μηνυτῆς τινος γίνεται· καὶ ὁ Λόγος ὡσαύτως ἐκκαλύπτει τὸ ἐγκείμενον νόημα, καὶ ἡ σφραγὶς ἐν τῷ ἰδίῳ τύπῳ τὸ ἀρχέτυπον δείκνυσαι, καὶ

²² Isa. ix, 6. ²³ Psal. ii, 6.

ἡ εἰκὼν, τὸ τοῦ ἀπεικονισθέντος κάλλος δι' αὐτῆς ἔρμηνεύει· ὡς ἰσοδυναμεῖν ταῦτα πάντα τῷ σημαινομένῳ πρὸς ἄλληλα. Διὰ τοῦτο ἄγγελος τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας προτίθεται. ἄγγελος μὲν λεγόμενος ὡς μηνυτῆς τοῦ Πατρὸς· ὢν δὲ, ὡς οὐκ ἔχων ὄνομα γνωριστικὸν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πάσης ὑπερκείμενος τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας. Διὸ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ὄνομα παρὰ τῆς τοῦ Ἀποστόλου Γραφῆς μεμαρτύρηται. Οὐχ ὡς ἐν τι προτετιμημένον τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ὄντος τοῦ ὄντος.

Ἄλλ' ὀρῶ γὰρ εἰς ἀμετρον ἤδη τὸν λόγον παρατεινόμενον, καὶ δέδοικα τὸ δοκεῖν ἀδόλεσχος τις εἶναι καὶ περιττὸς τὴν φωνήν, εἰς πλῆθος προαγαγὼν τὴν ἀντιβῆρσιν. Καίτοι πολλὰ τῆς διὰ μέσου γραφίας τοῦ ἀντιπάλου παραδραμῶν προμηθῶς, τοῦ μὴ πρὸς πολ-
 λὰς ἐπῶν μυριάδας ἐκταθῆναι τὸν λόγον. Τοῖς γὰρ φιλοπονωτέροις καὶ τὸ μὴ σύντομον, διαβολῆς ἐστὶν ἀφορμή. Ὡς δέον μὴ πρὸς τὴν χρείαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀργῶν τε καὶ ἀσπουδῶν ἐπιθυμίαν βλέπειν, οἷς δι' εὐχῆς ἐστὶν, ὀλίγοις βήμασι πολλὰ τὰ διὰ τῆς ὁδοῦ διανύειν. Τί οὖν χρῆ πράττειν ἐφελοκόμενης ἡμᾶς ἐπὶ τὸ πρόσω τῆς βλασφημίας; ἢ τάχα περιττὸν ἐστὶ καὶ ὄντως ἀδόλεσχον τοῖς ὁμοίοις τῶν ἐπιχειρημάτων ἐναγωνίζεσθαι; Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἡ σπουδὴ καὶ κατὰ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον σύμφωνος τοῖς προεξητασμένοις ἐστὶν, οὐδὲν καινὸν εἰς κατασκευὴν παρὰ τὰ προλαβόντα τῶν ἐπιχειρημάτων ἔχουσα. Εἰ τοίνυν ἐβῶται ἡμῖν ἢ τῶν προεκτεθέντων ἀνατροπῇ, καταλίπωμεν ἢ
 τοῖς προεξητασμένοις συνατελήλεγκται. Εἰ δὲ τοῖς ἐριστικαῖς καὶ ἀντιτύποις ἐν τῷ παρειμένῳ τὸ κράτιστον εἶναι δοκεῖ, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τοῦτων ἕνεκεν διὰ βραχέων ἐπιδραμεῖν τὸ ὑπόλοιπον. Λέγει μὴ εἶναι τὸν Κύριον πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως, ὁ μηδὲν τοῦ Πατρὸς αὐτὸν διειργόμενον ἐπιδεικνύειν ἔχων. Καὶ τοῦτο φησιν, οὐκ ἀπὸ Γραφῆς τὸν λόγον πιστούμενος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων λογισμῶν κατασκευάζων τὸ λῆμμα. Τοῦτο δὲ κοινὸν πρὸς ἅπαντα τὰ τῆς κτίσεως ἀποδέδεικται μέρη. Οὐ βάτραχος, οὐ σκῶληξ, οὐ κἄνθαρος, οὐ κῖα, οὐκ ἄκανθα, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστάτων πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως ἦν. Ὡστε ὅπερ διὰ τῆς λογικῆς τεχνολογίας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ σὺν ἰδρωτὶ καὶ πόνῳ κατασκευάζει, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τυχόντων τῆς κτίσεως μορίων προωμολόγηται, καὶ ὁ πολὺς ἐστὶ πόνος τῷ λογογράφῳ, δεῖξαι τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἐν τῇ κτίσει τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἰδιωμάτων ὁμοτίμον. Οὐκοῦν ἱκανὸν τεκμήριον τοῦ κακῶς αὐτοῦς περὶ τῶν δογμάτων φρονεῖν, τὸ συμβαίνειν αὐτοῖς τὰς ὑπολήψεις τὴν τε περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ, καὶ τὴν περὶ τῆς τῶν βατράχων γενέσεως. Ἐπὶ φησιν ἴσον κατὰ ἀλήθειαν καὶ δύναμιν τῷ ἀγέννητον μὴ εἶναι, τὸ πρὸ γεννήσεως μὴ εἶναι. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀρμόσει καὶ πρὸς τοῦτο μοι λόγος, ὅτι καὶ ἐπὶ κυνὸς καὶ ψύχης, καὶ θρεως, καὶ οὔτινοσῶν τῶν ἐσχάτων, τὸ ἴσον εἰπῶν τις οὐχ ἁμαρτήσεται. Ἐπεὶ ἴσον κατὰ ἀλήθειαν καὶ δύναμιν τῷ

A se æquipolleant. Ob eam causam angelus ejus qui est appellationi præpositus fuit. Angelus quidem dicitur tanquam index et nuntiator Patris; qui est autem ut non habens nomen, quod essentiam ejus notam faciat, sed qui sit supra omnem nomen significantiam. Quocirca et nomen ejus super omne nomen esse ab Apostoli Scriptura confirmatum est. Non ut unum quid aliis honore prælatum, sed quia super omne nomen est⁹⁹, ille qui vere est.

Sed video me in immensum sermonem jam protrahere, ac vereor ne videar garrulus quidam et nugator esse, et superfluo voce, in turbam nimium producta contradictione. Atamen, multa quæ passim adversarius in scriptis inserit, consilio prætermisi, ne in versus innumerabiles sermo extenderetur. Nam qui quidem laboriosiores et magis industrii, quod non concisum est et breve, in calumniam vertunt, ita ut oporteat non ad necessitatem, sed ad otiosorum et inertium cupiditatem respicere, quibus per votum licet paucis passibus longum iter perficere. Quid igitur agendum, cum nos prorum trahat blasphemia? An fortasse supervacaneum est et nugatorium similibus argumentationibus contendere? Omne enim ipsorum studium et in his quæ deinceps sequuntur, his quæ prius examinata et disquisita sunt, consentaneum est et consonum, nihil novi habens ad probationem priorum argumentorum præter antecedentia. Si igitur firma nobis est et valida eorum quæ prius exposita sunt eversio, reliquerimus ea quæ cum his quæ ante fuerunt disquisita, ac refutata. Quod si contentiosus et refractarius in eo quod prætermisum est, valentissimum quid et potentissimum esse videtur, necessarium fuerit horum causa quod restat paucis percurrere. Dicit Dominum non fuisse ante suam generationem, qui nullare a Patre disclusum esse demonstrare potest. Et hoc asserit non ex Scriptura sermonem confirmans, sed ex propriis rationibus sumptum astruens. Hoc autem esse commune cum omnibus creaturæ partibus demonstratum est: non rana, non vermis, non scarabeus, non herba, non spina, non aliud eorum quæ in rerum natura sunt vilissima, ante suam constitutionem quidquam erat. Quare quod disserendi artificio, in Filio cum sudore et labore astruere nititur, hoc etiam in quibuslibet creaturæ portionibus ante concessum est, multusque labor est huic scriptitatori, ut ostendat infimus creaturis unigenitum Deum proprietatum comunione æqualem esse. Quamobrem certissimum est indicium, de decretis ipsos male sentire, quod ipsis eadem opiniones accidant et de unigenito Deo et de ranarum generatione. Deinde ait idem esse secundum veritatem et potentiam ingentiam non esse, et ante generationem non esse. Rursus huic etiam

⁹⁹ Philipp. II, 9.

eadem quadrabit ratio, quod etiam in cane et papilione et serpente, et in quolibet infirmorum animalium, idem si quis dixerit, non errabit, quandoquidem idem est secundum veritatem et potentiam cum eo quod est canem non ingentum esse, ipsum non esse ante generationem. Quod si secundum ipsorum definitionem, quam multis in locis determinarunt, quæcunque proprietatum habent communionem, etiam naturæ communionem habent, generationem non esse: quod etiam in Filio astruendum esse arbitratur: reliquum argumentationis auditor plane ex consequentia conspiciet.

Sed magis moderate loquitur, humanitatis aliquid ei tribuens, et ait: *Non solum entem et super omnia entia Filium esse dicimus*: qui paulo antea ipsum ab entis nomine disjungit: *sed et Dominum ipsum*, inquit, *et opificem et Deum omnis sensibilis et intelligibilis essentiae dicimus*. Quam quid esse autumat? Creatam esse vel increatam? Si enim omnis intelligibilis essentiae Dominum et Deum et opificem esse Jesum constetur, necesse est omnino si hanc dicit esse increatam, ipsum mentiri, qui naturæ increatæ opificium Filio attribuit. Quod si creatam credit, idem sui ipsius creatorem esse præstruit. Nisi enim per id quod per se creatum est, et ab intelligibili essentia abstraheretur, nihil amplius quod possit eum discernere relinquetur, quia et sensibilis creatura et intelligens essentia communi mentis notione conciperetur. Sed his subjungit, quod in rerum creatione a Patre demandata est ei omnium visibilibus et invisibilibus effectio, et eorum quæ facta sunt providentia, cum sufficiat ei distributa potentia ad eorum cum sunt producta generationes: hæc quidem scriptorum congeries cursim cogit percurrere. Sed interim sermonem detinet blasphemia, densum notionum velut venenum jaculantium vesparum examen complectens. Commissa est ei, inquit, a Patre rerum creatio. Quod si de aliquo artifice, qui suis manibus opus conficit, sermo haberetur, ad mentem conducentis opificium tractante, an non iisdem verbis usus esset? Etenim de Beselece¹⁰ idem dicentes non aberraremus, quia a Mose commissus ad tabernaculi fabricationem, opifex eorum quæ illuc commemorata sunt, factus est; qui ad operis confectionem non venerit nisi prius plenam omnis opificii peritiam divino afflatu adeptus, et Mosis mandato opus aggressus esset. Igitur verbum *commissum esse*, adventitiam ei factam fuisse vim et potestatem operandi demonstrat: ut priusquam commissum esset opificium, neque auderet, neque posset; postquam vero operum faciendorum potestatem accepit, et sufficientem ad opera efficienda potentiam, tunc vero eorum quæ sunt opifex et conditor factus est; cum ei sufficiat, sicut loquitur Eunomius, superne demandata potestas. An non secundum determinationem genethliacorum sermonum, Filii quoque generatio-

¹⁰ Exod. xxxi, 2 seq.

A ἀγέννητον μὴ εἶναι τὸν κύνα, τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτὸν μὴ εἶναι. Εἰ δὲ κατὰ τὸν διορισμὸν αὐτῶν, ὃν πολλαχῆ διωρίσαντο, ὅσα κοινωνεῖ τῶν ιδιωμάτων, κοινωνεῖ καὶ τῆς φύσεως· ἴδιον καὶ τοῦ κυνὸς καὶ τῶν καθ' ἕκαστον τὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι μὴ εἶναι· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζειν οἰεταὶ χρῆναι· τὸ λειπόμενον τῆς κατασκευῆς ὁ ἀκραυγὴ πάντως ἐκ τοῦ ἀκολούθου καθόφεται.

proprium etiam canis et singulorum aliorum ante generationem esse arbitratur: reliquum argumentationis

Ἄλλὰ πρὸς τὸ μετριώτερον μεταίγει τὸν λόγον, νέμων τι καὶ φιλανθρωπίας αὐτῷ, καὶ φησὶν· Οὐ μόνον ὄντα καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα φημὲν εἶναι τὸν Υἱόν· ὁ μικρὸν ἐν τοῖς κατόπις τῆς τοῦ ὄντος ἐπινομιᾶς αὐτὸν ἀποσχονίζων· ἀλλὰ καὶ Κύριον αὐτὸν, φησὶ, καὶ δημιουργὸν καὶ Θεὸν πάσης αἰσθητῆς τε καὶ νοητῆς οὐσίας λέγομεν. Ἦν τι οἰεταί; Κτιστὴν εἶναι, ἢ ἀκτιστον; Εἰ γὰρ πάσης νοητῆς οὐσίας ὁμολογεῖ Κύριον καὶ Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν· ἀνάγκη πάσα, εἰ μὲν ἀκτιστον εἶναι λέγει ταύτην, ψεύδεσθαι τῆς ἀκτίστου φύσεως τὴν δημιουργίαν τῷ Υἱῷ προσμαρτυροῦντα. Εἰ δὲ κτιστὴν πιστεύοι, τὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ κτιστὴν εἶναι κατασκευάζει. Εἰ γὰρ μὴ τῷ καθ' ἑαυτὸν κτιστῷ τῆς νοητῆς οὐσίας ἀφορίζοιτο, οὐδὲν ἔτι τὸ διακρίνον ὑπολειφθήσεται, τῆς τε αἰσθητῆς κτίσεως καὶ τῆς νοερᾶς οὐσίας ἐπικολούου νοουμένης. Ἄλλ' ἐπάγει τοῦτοις, ὅτι ἐν τῇ τῶν ὄντων κτίσει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτέτραπται τὴν τῶν ἀπάντων ὄρατων τε καὶ ἀόρατων δημιουργίαν, καὶ τῶν γενομένων τὴν πρόνοιαν, ἀρκούσης αὐτῷ τῆς ἀνωθεν ἀποκληρωθείσης δυνάμεως πρὸς τὰς γενέσεις τῶν δημιουργηθέντων. Ταῦτα βιάζεται μὲν τὸ πλῆθος τῶν γεγραμμένων ἐν συντόμῳ παραδραμεῖν· παρακατέχει δὲ πως ἡ βλασφημία τὸν λόγον, πολλὴν ἐσμὸν νοημάτων ὁδὸν τιῶν ἰοδόλων σφηκῶν περιέχουσα. Ἐπεστράπη, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν. Εἰ δὲ περὶ χειροτέχνου τινὸς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ γνώμην τοῦ μισθουμένου μεταχειριζομένου τὴν ἐργασίαν, ἄρ' οὐκ ἂν τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο λόγοις; Καὶ γὰρ περὶ τοῦ Βεσελεὲ τὸ ἴσον οὐχ ἀμαρτάνομεν λέγοντες, ὅτι ἐπιτραπέις παρὰ τοῦ Μωυσέως τὴν σκηνοποιίαν, δημιουργὸς τῶν ἐκεῖ μνημονευθέντων ἐγένετο· οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ἐλθὼν, μὴ πρότερον θεῖζ· τὴν δυνάμει τὴν ἐπιστήμην κτησάμενος, καὶ τῇ τοῦ Μωυσέως ἐπιτροπῇ τῆς ἐνεργείας κατατολήσας. Οὐκοῦν ἡ τοῦ ἐπιτετραπέσθαι λέξις ἐπικτήτων αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν δημιουργικὴν ἐνδείκνυται δυνάμιν τε καὶ ἐξουσίαν· ὡς πρὶν ἐπιτραπῆναι μῆτε θαρσοῦντα, μῆτε δυνάμενον· ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν ἔργων ἐξουσίαν εἶλαθε, καὶ ἀποχρῶσαν πρὸς τὰ ἔργα τὴν δυνάμιν, οὕτω γεγενῆσθαι δημιουργὸν τῶν ὄντων. Ἀρκούσης αὐτῷ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος τῆς ἀνωθεν ἀποκληρωθείσης δυνάμεως. Ἄρα μὴ κατὰ τινὰ τερατελίαν τῶν γενεθλιακῶν λόγων, καὶ ἐν εἰμαρμένῃ τινὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν τίθεται, καθάπερ φασὶν οἱ τὴν ματαίαν ταύτην ἐξησκηχίας

ἀπάτην, κατὰ τὰς ποιὰς τῶν ἀστέρων ἐπιπλοκάς τε Α καὶ ἀποστάσεις, τὰς ἀποκληρώσεις τῶν βίων τοῖς τι-
κτομένοις συμβαίνειν, τῆς ἀνωθεν εἰρημῆ τινι φερο-
μένης διήσεως, τὰς περὶ τὴν δυνάμεις τοῖς γινομένοις
ἐπικλωθούσης· τάχα τι τοιοῦτον ὁ σοφὸς ἐννοεῖ καί
φησι, τῷ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ
κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ
μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι,
καθάπερ ἐν κοίλοις τισὶ καθειργμένοις χωρίοις, ἀνω-
θεν ἀποκεκληρωῖσθαι διαμετρημένην πρὸς τὴν πο-
σότητα τῶν γινομένων τὴν δύναμιν; Παραδραμοῦμαι
καὶ τοῦτον διὰ συντομίας τὸν λόγον, ἐξ ὀλίγης τῆς
τῶν ἐξετασθέντων ἀρχῆς σπέρματα πρὸς τὴν κατα-
νόησιν τῆς βλασφημίας τοῖς συνευτετέροις τῶν ἐντυγ-
χανόντων καταβαλλόμενος. Εἶτα διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀπο-
λογία τις ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν γέγραπται. Οὐ γὰρ ἂν Β
ἔτι δοκοίημεν τοῖς ἐντυγχάνουσι παραστοχάζεσθαι
τῆς διανοίας τοῦ λόγου, καὶ πρὸς τὸ ὑπεύθυνον μεθ-
ερμηνεύειν τὰ ῥήματα, αὐτῆς τῆς ἐκείνου φωνῆς
ὁμολογούσης τὴν ἀτοπίαν. Ἐχει γὰρ οὕτω τὰ γε-
γραμμένα· Ἡ γὰρ οὐχὶ γῆ μὲν καὶ ἄγγελος οὐκ ὄντα
γένονεν; Ὅρατε τὸν ὑψηλὸν θεολόγον, ὡς οὐκ αἰσχύ-
νεται τὸν αὐτὸν γῆ τε καὶ ἄγγελοις καὶ αὐτῷ τῷ
ποιητῇ τοῦ παντὸς ἐφαρμόζων τὸν λόγον; Οὐκοῦν εἰ
τὰ αὐτὰ πρέπειν οἴεται περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ Κυ-
ρίου λέγειν, ἢ καὶ ταύτην πάντως θεοποιήσει, ἢ καὶ
ἐκείνον ταύτῃ συνατιμάσει.

Εἶτα προστίθησι τοῖτοις δι' ὧν ἀπογομνοῦται πλέον
ἡ βλασφημία· ὡς μὴδὲ παιδὶ δυσκατανόητον εἶναι τὸ
ἄστονον. Φημί γὰρ, ὅτι μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἐπεξί-
ναι τῶν νοητῶν τὰς γενέσεις, ἢ τὰς οὐσίας, αἷς
ἀπάσαις οὐχὶ κοινὴ τις ἡ τοῦ μὲν ὄντος φύσις· ἀλλὰ
κατὰ τὰς τοῦ δημιουργήσαντος ἐνεργείας, ἢ παρα-
λλαγῆ. Ταῦτα γὰρ καὶ σιωπώντων ἡμῶν, ἀρίδην
ἔχει καὶ περιφανῆ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν,
ὅταν ὁμολογῇ τὸ κατὰ πάσης γενέσεως καὶ οὐσίας
λεγόμενον, μὴδὲν ἀπάδειν τοῦ περὶ τῆς θείας· τοῦ
Μονογενοῦς ὑποστάσεως λόγου. Ἀλλὰ μοι δοκεῖ κα-
λῶς ἔχειν ὑπερβάντα τὴν διὰ μέσου τῆς βλασφημίας
κατασκευὴν, τρόπον τινὰ προδιελεγχθεῖσαν ἐν τοῖς
ἐξήτασμένοις, ἐπὶ τὰ κεφάλαια τῆς τοῦ δόγματος
αὐτῶν κατηγορίας ἔλθειν. Εὐρεθήσεται γὰρ μάταιον
μὲν ἀποδεικνύς τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον, Δ
φρόνητον δὲ τὴν μυστικὴν δωροφορίαν, τὴν τε μετου-
σίαν εἰς οὐδὲν πλέον τοῖς μετέχουσι γινομένην· φησὶ
γὰρ μετὰ τοὺς συντόνους ἐκείνους αἰῶνας, ἐν οἷς Οὐ-
αλεντίνοισι τε καὶ Κηρίνθοις, καὶ Βασιλίδα, καὶ
Μοντανοῖς, καὶ Μαρκίωνα εἰς διαβολὴν τοῦ καθ'
ἡμᾶς προστήσατο δόγματος, καὶ κατασκευάσας τὸ
μὴδὲ πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν προσσηγορίαν οἰκείως
ἔχειν, τοὺς ἄγνωστον ἀποφαινομένους τὴν θείαν φύ-
σιν, ἄγνωστον δὲ καὶ τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον. Καὶ
συναριθμήσας τοῖς διαβεβλημένοις ἡμᾶς, οὕτως ἐπά-
γει τὸν παρ' ἑαυτοῦ λόγον ἐν τούτοις ῥήμασιν· Ἡμεῖς
δὲ πειθόμενοι τοῖς ἁγίοις καὶ μακαριοῖς ἀνδράσιν,
οὔτε τῇ σεμνότητι τῶν ὀνομάτων, οὔτε ἔθων καὶ μυ-
στικῶν συμβόλων ἰδιότητι κυροῦσθαι φαμεν τὸ τῆς

nem fato quodam subditam esse supponit, ut aiunt
qui vanam hanc profitentur imposturam, secun-
dum quasdam stellarum conjunctiones et distan-
tias sortitiones vitæ generum nascentibus contin-
gere, serie quadam et nexu supernæ vertiginis
vires sive potentias ad aliquid nascentibus nentis;
fortasse quid tale hic sapiens commentatur et au-
tumal, qui supereminenti omni principatu et po-
testate et dominatione, et omni nomine quod no-
minatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in
futuro, tanquam in cavis quibusdam locis coercito
desuper quasi sortito obtigisse, ad quantitatem
eorum quæ sunt demensam potentiam? Et hunc
concise et breviter sermonem prætercurram, cum
ex illo exiguo principio eorum quæ jam discussa
B fuerunt, semina ad blasphemiam dignoscendam,
his qui intelligentiores hæc legunt, disperserim,
Deinde in sequentibus defensio quædam pro nobis
ipsa scripta est. Non enim amplius legentibus
videremur recte conjicere sensum orationis, sed
in crimen ejus verba interpretari, nisi ipsius vox
absurditatem palam confiteretur. Sic enim habent
scripta: An non, inquit, terra quidem et angelus
cum non essent, facta sunt? Videte sublimem
theologum, qui non erubescit eundem sermonem
terræ et angelis, atque universi factori appingere.
Igitur si eadem decere putat, de terræ et de Do-
mino asserere, vel etiam hanc plane deificabit, vel
illum cum hac simul dedecorabit.

Deinde his adjicit per quæ denudatur planius
blasphemia, ita ut neque puero absurditas sit per-
ceptu difficilis. Dico enim quod longum esset
omnes recensere intelligibilibus generationes, vel
essentias, quibus omnibus non communis est quæ-
dam entis natura, sed per conditoris operationes
inest differentia: hæc enim etiam nobis tacentibus
penitus perspicuam et evidentem habent contra
Filiū blasphemiam, cum fateatur quod de omni
generatione et essentia dicitur, nihil discrepare ab
iis quæ de divina Unigeniti subsistentia dicuntur.
Sed operæ pretium mihi videtur prætergressa ea
quam per medium blasphemix astruere nititur pro-
batione, quam quidem in iis quæ prius examinata
sunt quodam modo confutavimus, ad summa ca-
pita dogmatis ipsorum accusationis devenire. In-
venietur enim mysterium regenerationis vanum de-
monstrare, vilem etiam mysticam donorum obla-
tionem, ejusque participationem nihil amplius
participantibus conferentem: dicit enim post con-
tinua illa sæcula, in quibus Valentinus et Cerinthos,
et Basilidas, et Montanos, et Marcionas ad calu-
miam nostri dogmatis præposuit, et inde præ-
struens, neque ullam cum Christianorum appella-
tione affinitatem habere eos qui incognitam divi-
nam naturam asseverant, incognitum etiam gene-
rationis modum. Et nos etiam connumerans cum
his qui calumniati sunt, sic subjungit suum ser-
monem his verbis: « Nos autem sanctis et beatis
viris obtemperantes, neque nominum gravitate,

neque rituum et mysticorum symbolorum proprietate dicimus pietatis mysterium confirmari, sed dogmatum accurata expensione. Quod igitur neque tum ab evangelistis, neque ab apostolis, neque ab ullo eorum qui vetustioris Scripturæ fuerunt magistri, persuasus hæc scribit, cuius planum esse arbitror qui sacram et divinam non ignoraverit Scripturam. Consequens ergo fuerit dicere ipsum existimare sanctos et beatos viros fuisse Manichæum, Nicolaum, Acoluthum, Aetium, Arium et omnes ejusdem chori, quos sequens hæc decernit, quod « neque nominum confessio, neque ritus Ecclesiæ, neque mystica symbola confirmant pietatem. » Nos autem qui didicimus a sancta voce, quod *Nisi quis denuo fuerit natus desuper ex aqua et Spiritu, non ingrediatur in regnum Dei* ¹⁷, et quod *Qui manducat meam carnem, et qui bibit meum sanguinem, ille vivet in æternum* ¹⁸, credimus divinatorum nominum confessione, Patris dico et Filii et Spiritus sancti, ratum fieri pietatis mysterium: et mysticorum rituum et symbolorum communione salutem confirmari. Dogmata autem accurate ab his etiam, qui sunt extra mysterium, sæpe examinantur et subtiliter disentiuntur: multos etiam licet audire qui pro hypothesisi, sive disputationis subiecto sibi ad sermonum concertationem nostrum dogma proponunt; quosdam etiam ipsorum sæpe in veritatem incidere, nihilominus a fide alienatos esse. Quoniam igitur angusta et veneranda nomina aspernata, per quæ divinatoris generationis virtus participantibus per fidem gratiam tribuit; despicit autem mysticorum symbolorum et rituum communionem, in quibus Christianismus robur habet, illud Prophetæ dicamus, paululum digressi ad auditores erroris et imposturæ: *Quousque tandem gravi corde? utquid diligitis vanitatem et quæritis mendacium* ¹⁹? Quomodo non videtis fidei persecutorem ad Christianismi transgressionem eos qui ei credunt provocantem? Si enim venerandorum et honorabilium nominum sanctæ Trinitatis confessio est inutilis, inutilis etiam sunt Ecclesiæ ritus: in his autem ritibus est sigillum, deprecatio, baptisma, peccatorum confessio, ad mandata promptitudo, morum emendatio, temperanter et sobrie vivere, ad id quod justum est respicere, cupiditatibus non assuescere, neque a voluptate vinci, neque a virtute deficere; si igitur nihil talium institutorum ad vitam bene instituendam conferre autumat, neque mystica symbola esse optima remedia ad conservanda, sicuti credimus, animi bona: averuncamenta autem et depulsiones illectamentorum, quæ credentibus a maligno insidiosè struuntur: quid aliud hominibus, idque palam inclamat, quam nugas existimari debere Christianorum mysterium; deridere dignitatem divinatorum nominum; ludibrium putare Ecclesiæ ritus et instituta; nugas, nescio quas, et stultitiam omnia quæ circa myste-

A εὐσεβείας μυστήριον, τῇ δὲ τῶν δογμάτων ἀκριβεῖα ὅτι μὲν οὖν οὐδὲ τότε τοῖς εὐαγγελισταῖς, οὐτε τοῖς ἀποστόλοις, οὐτε τιτὶ τῶν τῆς ἀρχαιοτέρας Γραφῆς καθηγγησαμένων πεισθεῖς, ταῦτα γράφει, παντὶ δὴλον τῷ τὴν ἱεράν τε καὶ θεῖαν οὐκ ἀγνοοῦντι Γραφήν. Ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη ἁγίους αὐτῶν καὶ μακαρίους ἀνδρας οἰεσθαι λέγειν, Μανιχαῖον, Νικόλαον, Ἀκόλουθον, Ἀέτιον, Ἀρειον, καὶ πάντας τοὺς τοῦ αὐτοῦ χοροῦ, οἷς ἀκολουθῶν ταῦτα νομοθετεῖ, ὅτι οὐτε τῶν ὀνομάτων ἢ ὀμολογία, οὐτε τὰ ἔθη τῆς Ἐκκλησίας, οὐτε τὰ μυστικά σύμβολα κυροῖ τὴν εὐσέθειαν. Ἡμεῖς δὲ μεμαθηκότες παρὰ τῆς ἁγίας φωνῆς, ὅτι Ἄν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐκείνος ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· πεπείσμεθα τῇ ὀμολογίᾳ τῶν θεῶν ὀνομάτων, Πατρὸς λέγω καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, κυροῦσθαι τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, καὶ τῇ τῶν μυστικῶν ἔθων τε καὶ συμβόλων κοινωνίᾳ τὴν σωτηρίαν κρατύνεσθαι. Δόγματα δὲ δι' ἐπιμελείας καὶ τοὺς ἔξω τοῦ μυστηρίου πολλάκις ἐξήτασται· καὶ πολλῶν ἔστιν ἀκούειν ὑπόθεσιν ἑαυτοῖς εἰς λόγων ἑμιλλαν τὸ ἡμέτερον δόγμα προβαλλομένων· καὶ τινὰς αὐτῶν, καὶ κατ' ἐπιτυχῶν ἄνοντας τῆς ἀληθείας πολλάκις, καὶ οὐδὲν ἤττον ἠλλοτριωμένους τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ τοίνυν καταφρονεῖ μὲν τῶν σεμνῶν ὀνομάτων, δι' ὧν τῆς θειοτέρας γεννήσεως ἡ δύναμις τοῖς διὰ πίστεως μετιούσιν τὴν χάριν νέμει, περιορᾷ δὲ τὴν τῶν μυστικῶν συμβόλων τε καὶ ἔθων κοινωνίαν, ἐν οἷς ὁ Χριστιανισμὸς τὴν ἰσχὺν ἔχει, εἰπωμεν τὸ τοῦ Προφήτου, μικρὸν παρεδῆσαντες πρὸς τοὺς ἀκρατοὺς τῆς ἀπάτης, ὅτι Ἔως ποτε βαρυκάρδιοι; Ἰνα τί ἀγαπάτε τὴν ἀπίθειαν καὶ ἠτεῖτε ψεῦδος; Πῶς οὐχ ὁρᾶτε τὸν δῶκτον τῆς πίστεως, εἰς παράβασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῷ προκαλούμενον; Εἰ γὰρ ἀρηστος μὲν ἡ τῶν σεμνῶν τε καὶ τιμῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομάτων ὀμολογία, ἀνόνητα δὲ τὰ ἔθη τῆς Ἐκκλησίας, ἐν δὲ τοῖς ἔθεσι τοῖς τοῖς ἔστιν ἡ σφραγίς, ἡ προσευχή, τὸ βάπτισμα, ἡ τῶν ἀμαρτιῶν ἐξαγέρσεις, ἡ περὶ τὰς ἐντολὰς προθυμία, ἡ περὶ τὸ ἦθος κατόρθωσις, τὸ κατὰ σωφροσύνην βιοῦν, τὸ πρὸς τὸ δίκαιον βλέπειν, τὸ μὴ ταῖς ἐπιθυμίαις ἐθίζεσθαι, μήτε ἡδονῆς ἠττάσθαι, μήτε ἀρετῆς ἀπολείπεσθαι. Εἰ οὖν μηδὲν τῶν τοιούτων ἔθων ἐπ' ἀγαθῷ κατορθοῦσθαι λέγει, μηδὲ τὰ μυστικά σύμβολα φυλακτήρια μὲν τῶν περὶ τὴν ψυχὴν ἀγαθῶν, καθὼς πεπιστεῦκαμεν, γίνεσθαι· ἀποτρόπαια δὲ τῶν κατ' ἐπιβουλὴν τοῦ πονηροῦ τοῖς πεπιστευκόσιν ἐπαγομένων· τί ἄλλο καὶ οὐχὶ φανερῶς ἐμποδὶ τοῖς ἀνθρώποις, λήρον ἡγεῖσθαι τῶν Χριστιανῶν τὸ μυστήριον, καταγελαῖν τῆς σεμνότητος τῶν θεῶν ὀνομάτων, παίγνιον οἰεσθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἔθη, φλυαρίαν τινὰ καὶ μωρίαν τὰ κατὰ τὸ μυστήριον ἐνεργούμενὰ πάντα; Τί πλεονοῖ τῷ Ἑλληνισμῷ παραμένοντες εἰς διαβολὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς προφέρουσι δόγματος; Οὐχὶ χἀκείνοι γέλωτος ἀφορμὴν τὸ σεμνὸν ποιοῦνται τῶν ὀνομάτων,

¹⁷ Joan. iii, 3. ¹⁸ Joan. vi, 35. ¹⁹ Psal. iv, 3.

ἐν οἷς ἡ πίστις κρατύνεται, καὶ διαχλευάζουσι τὰ μυστικά σύμβολα, καὶ τὰ διατηρούμενα παρὰ τῶν μεμνημένων ἔθῃ; Τὸ δὲ ἐν δόγμασι δεῖν μόνους οἰεσθαι τὴν εὐσέβειαν εἶναι, τίνος οὕτως ἴδιον ὡς τῶν Ἑλλήνων; Ἐπεὶ κάκεινοι φασιν εἶναι τι κατὰ τὴν ἑαυτῶν ὑπόληψιν τοῦ κηρύγματος ἡμῶν πιθανώτερον, καὶ τινὰ μέγαν ἐξ αὐτῶν τινες ὑποτίθενται Θεὸν, ὑπερ-ανεστηκότα τῶν ἄλλων καὶ ὑποχειρίου; τινὰς δυνάμεις ὁμολογοῦσι, διὰ τίνος τάξεως καὶ ἀκολουθίας, ἀλλήλων μὲν πρὸς τὸ μείζον ἢ καταδεέστερον διαφερούσας, ὑπεξευγμένας δὲ πάσας ἐπίσης τῷ ὑπερέχοντι. Ταῦτα τοῖνον καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς νέας εἰδωλολατρίας κηρύσσουν· καὶ οὐ δεδοικασιν οἱ ἐπόμενοι τὴν ἐπικειμένην τοῖς παραβεβηκόσι κατάκρισιν. Ὡσπερ οὐ συνιέντες, ὅτι τὸ ἔργῳ τι ποιῆσαι τῶν ἀτόπων, τοῦ διὰ βήματος ἐξαμαρτεῖν μόνον παρὰ πολὺ χαλεπώτερον. Οἱ τοῖνον ἔργῳ μὲν τὴν πίστιν ἀρνούμενοι, καὶ τὰ ἔθῃ φαυλιζόντες, καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων ὁμολογίαν περιωρῶντες, καὶ τὸν ἐκ τῶν μυστικῶν συμβόλων ἀγιασμόν ἀντ' οὐδενὸς εἶναι κρίνοντες· πρὸς δὲ τὰ σεσοφισμένα βήματα βλέπειν ἀναπισθόντες, καὶ ἐν τῇ τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου τεχνολογίᾳ τὴν σωτηρίαν εἶναι νομίζοντες, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ παραβάται τῶν τῆς σωτηρίας δογμάτων εἶσιν; *docta verba respicere persuasi, et in geniti atque opinantes, quid aliud sunt, quam transgressores*

A rium efficiuntur? Quid amplius illi qui in Hellenismo permanent, ad calumniam nostræ doctrinæ proferunt? Non et illi risus occasionem nominum venerandam dignitatem faciunt, in quibus fides confirmatur, et subsannant mystica symbola, ritusque et instituta quæ ab initiatis observantur? Quod autem in decretis oporteat solis putare pietatem consistere, cuius sic proprium sicut Græcorum est? Quoniam etiam illi aiunt, secundum suam opinionem aliquid esse nostra prædicatione probabilius: quemdam magnum ex ipsis quidam Deum supponunt, aliis supereminentem, atque subjectas illi quasdam potestates consentitur ordine quodam et serie inter se secundum majus vel inferius differentes, subjectas autem omnes æqualiter ei qui supereminet. Hæc quidem novæ idololatriæ magistri prædicant, neque verentur docere illi qui hæc sequuntur, transgressoribus condemnationem imminere. Quasi non intelligant, quod aliquid absurdum facto perpetrare, multo gravius est quam verbo solo peccare. Qui igitur facto quidem fidem negant, et instituta ac ritus parvi faciunt, et nominum confessionem despiciunt, et ex mysticis symbolis sanctificationem pro nihilo ducunt, ad ingeniti artificioso sermone salutem consistere documentorum salutis?

Εἰ δὲ τις οἰεταὶ ταῦτα κατὰ τινὰ συκοφαντίαν παρ' ἡμῶν αὐτοῖς ἐπιφέρεσθαι, καθ' ἑαυτὸν διασκεψάσθω τὰ παρ' αὐτοῦ γεγραμμένα, τὰ τε προτεθέντα ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν, καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον τοῖς εἰρημένους ἐπάγεται. Φησὶ γάρ τὸν τοῦ Κυρίου νόμον παραγραφόμενος (νόμος γάρ ἐστιν ἡ τῆς θείας μυσταγωγίας παράδοσις) μὴ εἰς Πατέρα τε καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα τὸ βάπτισμα γίνεσθαι, καθὼς ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς παραδιδούς τὸ μυστήριον· ἀλλ' εἰς ἡμιουργὸν καὶ κτίστην, καὶ οὐ μόνον Πατέρα φησὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ Θεόν. Ὡ δὲ ποτιζῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν ὑλοεράν! Πῶς ἀνατράσσει τῇ Ἰλῦθδει προσθήκῃ καὶ ἀναθολῇ τὴν ἀληθειαν! Πῶς οὐ δέδοικε τὴν ἐπικειμένην ἀρὰν κατὰ τῶν προστιθέντων τι ταῖς θείαις φωναῖς, ἢ ὑφαιρεῖν τολμώντων; Ἀναγῶμεν ἐπ' αὐτῷ τῶν βημάτων τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. *Πορευθέντες, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ποῦ κτίσμα τὸν Υἱὸν προσηγόρευσε; Ποῦ κτίστην καὶ δημιουργὸν τοῦ Μονογενοῦς τὸν Πατέρα ὁ λόγος ἐδίδαξε; Ποῦ δούλος Θεοῦ ἐν τοῖς εἰρημένους ὁ Υἱὸς εἶναι διδάσκεται; Ποῦ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστηρίου κηρύσσεται; Ἄρα νοεῖτε καὶ συνίετε, οἱ δὲ ἀπάτης κατασυρέντες πρὸς τὴν ἀπίθειαν, τίνα τῶν ἰδίων ψυχῶν καθηγητὴν προσστήσασθε, τὸν νοθεύοντα τὰς ἀγίας Γραφάς, τὸν μεταποιούντα τὰς θείας φωνάς, τὸν ἀναθολούντα τῷ ἰδίῳ βορβόρῳ τὸ καθαρὸν τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, τὸν μὴ μόνον καθ' ἡμῶν τὴν ἑαυτοῦ γλώσσαν ἐπιζῶντα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς μετασκευάζειν ἐπιχει-*

C Quod si quis putat hæc a nobis calumnia quadam ipsis inferri, quæ ab ipso scripta sunt, per se ipse consideret, et quæ nobis ad examen proposita sunt, et quæcunque ex consecutione dictis subjunguntur. Ait enim Domini legem pervertens (lex enim est divinæ institutionis traditio), non in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptisma fieri. sicut præcepit discipulis tradens mysterium, sed in opificem et creatorem, et non solum Patrem, inquit, Unigeniti, sed etiam Deum. Proh! qui proximum suum potare facit eversionem turbidam! Quomodo turbat cænosa adjectione et inquinat veritatem! Quomodo non extimuit impositam execrationem adversus eos qui divinis vocibus aliquid adjiciunt, vel qui subtrahere audent? Legamus in eo verborum vocem Domini. *Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* 20. Ubi Filium creaturam appellavit? Ubi Patrem, creatorem et conditorem Unigeniti, esse sermo docuit? Ubi in his quæ dicta sunt Filius esse servus Dei docetur? Ubi Deus Filii in mysterii traditione prædicatur? Ergo cognoscite et intelligite qui errore et impostura pertractati ad interitum estis, quem animarum vestrarum magistrum præfecistis, qui adulterat Scripturas sacras, qui transmutat divinas voces, qui proprio luto et cæno pura dogmata pietatis inquinat, qui non solum contra nos suam linguam armat, sed etiam ipsas sanctas voces pervertere conatur, qui suam perversionem Domini doctrina magis ratam et firmiorem esse demonstrare ambiciose contendit.

20 Matth. xxviii, 19.

Non videtis, quod seipsum excitat contra nomen quod adoratur? Ita ut temporis lapsu Domini nomen silentio involutum exolescat, et pro Christo Eunomius celebretur. Nondum rationis iudicio intelligitis, quod meditatio et præparatio et exordium Antichristi adventus hoc impium dogma et præconium a diabolo velut quoddam fundamentum prius factum est. Nam qui suas voces Christi sermonibus plus habere auctoritatis et imperii ostendere ambitiose obnititur, et a divinis nominibus fidem demutare, et a mysticis ritibus et sacramentis ad summi errorem traducere cupide conatur, quid aliud proprie, quam Antichristus dicatur?

Α ρούνητα τὰς ἁγίας φωνάς, τὸν κυριωτέραν τὴν ἴδιαν διαστροφὴν τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἀποδείξει φιλονεικοῦντα. Οὕτω καθορᾶτε ὅτι ἀντεγείρει ἑαυτὴν τῷ προσκυνουμένῳ ἰσχύει; ὥστε σιωπηθῆναι μὲν τῷ χρόνῳ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ἀντεισαχθῆναι δὲ ταῖς Ἐκκλησίαις ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν Εὐνόμιον. Οὕτω λογίσεσθε ὅτι μελέτη καὶ παρασκευὴ καὶ προοίμιον τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίας τὸ θεοῦ τούτου παρὰ τοῦ διαβόλου προκαταβέβληται κήρυγμα; Ὁ γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ λόγων κυριωτέρας τὰς ἰδίας φωνάς ἀποδείξει φιλονεικῶν, καὶ μεταλλάξει τὴν πίστιν ἀπὸ τῶν θεῶν ὀνομάτων, καὶ τῶν μυστικῶν ἐθῶν, καὶ συμβόλων εἰς τὴν ἴδιαν ἀπάτην, τί ἂν ἄλλο κυρίως καὶ οὐχὶ Ἀντιχρίστος λέγοιτο;

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER DUODECIMUS.

CAPITA SEU SUMMARI A LIBRI DUODECIMI.

1. Duodecimus liber dictum illud ad Mariam: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum, mirifice interpretatur.
2. Deinde commemorans Eunomii blasphemiam a magno Basilio refutatam audentis unigenitum Dei Filium in tenebras ablegare, simulque apologiam et defensionem Eunomii, quam pro se instituit, perspicue demonstrat, Eunomium in Apologia sua priorem suam impietatem valde cumulasse. Ubi etiam de inaccesso et vero lumine perquam sapienter disserit.
3. Adhuc Evangelicum dictum: In principio erat Verbum; et vitam et lucem, et illud: Verbum caro factum est, male ab Eunomio acceptum, egregie explanavit, eversa blasphemia: et incarnationem Domini ex benignitate, non ex impotentia seu infirmitate, cooperatione Patris accidisse ostendit.
4. Rursus planum facit, Eunomium innascibilitatem ex hieroglyphicis scripturis, et ex Ægyptiorum fabulamentis didicisse: quippe qui in Christianorum doctrinam Anubin, Ostrin, et Isin invehat: idque efficere elaboret, ut homines Unigenito pro passione nullas gratias habeant; utpote qui, non voluntarie, sed necessitate compulsus passionem subierit, quem admodum igni nihil debemus propter calorem, et aquam propter fluxum: ita et hic omnia non ad liberam facultatem, sed ad naturalem necessitatem refert.
5. Deinde iterum disserens de vero et inaccesso lumine Patris et Filii, de proprietate, communitate, de substantia, deque genito et ingenito, quod nullam repugnantiam in significato suo includant, sed quamdam oppositionem et distinctionem immediatam indicent, librum claudit.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Οὗτος δὲ ὁ ΙΒ' λόγος τὸν πρὸς τὴν Μαρίαν παρὰ τοῦ Κυρίου βηθέντα λόγον, Μὴ μου ἅπτου ὅπου γὰρ ἀναβέβηκα, θαυμαστῶς ἐρμηνεύει.
- β'. Εἶτα τὴν παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐλεγχθεῖσαν βλασφημίαν τοῦ Εὐνομίου, εἰς τὴν τοῦ σκοτόντος μοῖραν τὴν Μονογενῆ ἀφορισάτω Θεῶν, καὶ τὴν τοῦ Εὐνομίου ἀπολογίαν ἥτοι ἀνάλωσιν τῆς παρ' αὐτοῦ βηθείσης βλασφημίας ἐκθεμέρον, πλείονα ἀπὸ τῆς Ἀπολογίας τῆν αὐτοῦ νῦν βλασφημίαν τῆς προτέρας ἀποδείκνυσιν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ ἀπροσίτου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός παρὸς ὅπως διελέλυθεν.
- γ'. Πρὸς τούτοις τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν τὴν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ, Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καθὼς ἐπὶ Εὐνομίου παραδόξως ἠρμήνευστο, καὶ τὴν βλασφημίαν ἀνεσκεύασε, τὴν τε οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου διὰ φιλονηπιᾶν οὐκ ἀδυναμίαν, Πατρὸς τε συνεργεῖα γεγενημένην δείκνυσιν.
- δ'. Πρὸς τούτοις δὲ πάλιν τὸν Εὐνόμιον τὴν ἀγεννησίαν ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν γραφῶν, καὶ τῆς Ἀγνῶτων μυθολογίας καὶ εἰδωλολατρίας μεμαθηκέναι διελέγχει, Ἄρουβιν, καὶ Ὀστριν καὶ Ἰσιν τῶν τῶν Χριστιανῶν ἐπεισάγοντα δόγματι· καὶ μὴ χάριτι τῶν Μονογενῶν τὸν ἄνθρωπον ἔχειν, ὡς κατ' ἀνάγκην τὰ πάθη δεξάμενον, καὶ μὴ βουλόμενον· καὶ ὡς οὐδὲν τὸ πῦρ τῆς θερμότητος, οὔτε τῆς βροχῆς τὸ ὕδωρ, ὡς οὐκ εἰς δύναντον ἐξουσιωστικῶν, ἀλλ' εἰς φύσεως ἀνάγκην τὸ γεγονὸς ἀναφέροντα.
- ε'. Εἶτα πάλιν περὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀπροσίτου φωτός Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἰδιότητος τε καὶ κοινότητος, καὶ οὐσίας διεξελθῶν, περὶ τε γερνητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ, ὡς μηδεμίαν ἐναντιότητα κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἔχοντος, ἀλλ' ἀντιθεῖν τινα καὶ ἀντιδιαστολήν ἀμεστέλλον ἀποδείξας, τὴν λόγον πληροῖ. Ἔως ὅδε.

Sed quod blasphemiae ex consequenti adjacet videamus, quod quidem patrocinii et defensionis dogmatis ipsorum præcipuum est argumentum.

Ἄλλ' εἰδωμεν καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου τῆ βλασφημίας προκειμένον, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν συνηγορίας. Οἴονται γὰρ

ισχυροτάτην ἀπόδειξιν ὧν λέγουσιν ἔχειν οἱ τὸ μεγα-
 λείον τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης εἰς ταπεινοὺς καὶ
 δουλοπρεπεῖς ὑπολήψεις κατάγοντες, τὸν πρὸς τὴν
 Μαρίαν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν μετὰ τὴν ἀνάστασιν
 πρὸ τῆς ἀνόδου πεποιήται λέγων, *Μὴ μου ἄπτου,*
οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· πο-
ρεύθητι δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἰπὲ αὐ-
τοῖς, ὅτι ἀναβαίτω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πα-
τέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Τὴν
 μὲν οὖν εὐσεβῆ τῶν εἰρημένων διάνοιαν, καθ' ἣν πε-
 πιστεύκαμεν εἰρησθαι ταῦτα πρὸς τὴν Μαρίαν, πρὸ-
 δηλον οἶμαι τοῖς παραδεξαμένοις ἐν ἀληθείᾳ τὴν πί-
 στιν· προστεθήσεται δὲ ὁμῶς καὶ παρ' ἡμῶν ὁ περὶ
 τούτου λόγος ἐν τῷ καθήκοντι τόπῳ. Τέως δὲ μαθεῖν
 δεῖον παρὰ τῶν προφερόντων ἡμῖν τὰς τοιαύτας
 φωνάς, ὅτι τὸ ἀναβαίνειν καὶ τὸ ὀρώμενον, καὶ τὸ
 διὰ τῆς ἀφῆς γνωρίζομενον καὶ ἔτι πρὸς τούτοις τὸ
 τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῆς ἀδελφότητος οἰκειοῦμενον,
 ἄρα τῆς θείας, ἣ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον εἶναι
 νομίζουσιν. Εἰ μὲν γὰρ ψηλαφητὸν καὶ ὄρατὸν καὶ
 βρώσει καὶ πόσει διοικούμενον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις
 ὁμογενὲς καὶ ἀδελφόν, καὶ ὅσα περὶ τὴν σωματικὴν
 καθορᾶται φύσιν. πάντα ταῦτα καὶ ἐν θεότητι βλέ-
 πουσιν, λεγέτωσαν περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ
 ταῦτα, καὶ ὅσα βούλονται μαρτυρεῖτωσαν αὐτῷ, καὶ
 τὴν πορευτικὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν τοπικὴν μετᾶστα-
 σιν, ἕπερ ἴδιον τῶν ἐν σώματι περιγεγραμμένων
 ἐστίν. Εἰ δὲ ὁ μὲν διὰ τῆς Μαρίας ἀδελφοῖς διαλέ-
 γεται, ὁ δὲ Μονογενὴς ἀδελφοὺς οὐκ ἔχει· πῶς γὰρ
 ἂν ἐν ἀδελφοῖς τὸ μονογενὲς διασώζοιτο; Καὶ ὁ εἰπὼν
Πνεῦμα ὁ Θεός, φησὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ αὐτός,
ὅτι Ψηλαφήσατέ με, ἵνα δείξῃ ὅτι ψηλαφητὴ μὲν ἢ
ἀνθρωπίνη φύσις, ἀναφῆς δὲ τὸ θεῖον. Καὶ ὁ εἰπὼν,
Πορεύομαι, τὴν τοπικὴν διασημαίνει μετᾶστασιν. Ὁ
 δὲ τὰ πάντα συμπεριελθὼς, ἐν ᾧ, καθὼς φησιν ὁ
 Ἀπόστολος, ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα
 συνέστηκεν, οὐδὲν ἐν τοῖς οὖσιν ἔξω ἑαυτοῦ ἔχει, εἰς
 ὃ κατὰ τινα κίνησιν ἢ μεταχώρησις γίνεται. Οὐδὲ
 γὰρ ἔστιν ἑτέρως ἐνεργῆσαι τὴν κίνησιν, μὴ τοῦ
 μεθισταμένου τὸν μὲν ἐν ᾧ ἢ ἀπολείποντος, ἕτερον
 δὲ ἀντιλαμβάνοντος τόπον. Τὸ δὲ διὰ πάντων ἦκον,
 καὶ ἐν πᾶσιν ὄν, καὶ πάντα περικρατοῦν, καὶ ὑπ'
 οὐδενὸς τῶν ὄντων περιεργόμενον, οὐκ ἔχειν ὅπου
 μεταχωρήσει, τῷ μηδὲν εἶναι κενὸν τοῦ θεοῦ πλη-
 ρώματος. Πῶς καταλιπόντας οὗτοι τὸ ἐκ τοῦ φαινο-
 μένου τὰς φωνάς γίνεσθαι, ταύτας τῇ θεῷ τε καὶ
 ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν ἐφαρμόζουσι φύσει; Σαφῶς
 τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους δημηγορίᾳ
 τοιοῦτον ἀπαγορευόντος ἐπὶ Θεοῦ νομίζειν. Ὡς οὐχὶ
 διὰ ψηλαφήσεως εὐρίσκομένης τῆς θείας δυνάμεως,
 ἀλλὰ διὰ νοητῆς θεωρίας καὶ πίστεως, ἣ πάλιν ὁ βε-
 θρωκῶς ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν μαθητῶν, ὁ ἐπαγγεῖλάμε-
 νος ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ προάξιν τε καὶ ὀφθήσεσθαι, τίνος
 τὸν ὀφθησόμενον αὐτοῖς μηνύει; Ἄρα τὸν Θεὸν, ὃν
 οὐτε χωρακὲ τις, οὐτε ἰδεῖν δύναται; Ἢ τὸν σωματι-
 κὸν χαρακτήρα, τουτέστι, τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἐν
 ᾗ ἦν ὁ Θεός; Εἰ τοίνυν φανερῶς διὰ τῶν εἰρημένων

Putant enim valentissimam demonstrationem eo-
 rum quæ asserunt habere, qui Unigeniti gloriæ
 majestatem ad humiles et serviles opiniones redi-
 gunt, verbum Domini ad Mariam, quod post resur-
 rectionem ante ascensionem fecit dicens: *Noli me*
tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum:
sed vade ad fratres meos et dic eis: Ascendo ad
Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum, et
*Deum vestrum*¹. Piam igitur horum dictorum sen-
 tentiam, secundum quam credidimus hæc dicta
 esse ad Mariam, præcognitam his qui in veritate
 fidem acceperunt arbitror; nihilominus tamen quid
 de eo dicendum sit ac sentiendum, loco congruo
 proponemus. Interea autem ab his qui has tales
 voces nobis proferunt, operæ pretium est discere:
 an id quod ascendit et quod videtur, quodque
 tactu dignoscitur, præterea quod hominibus per
 fraternitatem cognatum est, divinæ, vel humanæ
 naturæ proprium esse rentur. Si enim quod tra-
 ctatur et videtur, et cibo et potu ministratur, et
 hominibus cognatum et germanum, et quæcunque
 in corporali natura cernuntur, hæc omnia etiam in
 divinitate spectant, de unigenito Deo hæc etiam
 dicant, et quæcunque volunt ei attribuunt, et
 ambulandi actum et localem migrationem,
 quod quidem est proprium eorum quæ in
 corpore circumscripta sunt. Quod si ille est qui per
 Mariam cum fratribus disserit, Unigenitus autem
 fratres non habet: quomodo enim in fratribus quod
 unigenitum est conservaretur? Et qui dixit, *Deus*
*spiritus est*², idem ait ad discipulos, *Palpate me*³,
 ut ostenderet quod palpabilis quidem natura hu-
 mana, quod autem divinum est, tactu percipi ne-
 quaquam potest. Et qui dixit, *Vado*, localem signi-
 ficat profectionem. Qui autem omnia complexus est,
 in quo, sicut ait Apostolus, creata sunt omnia, et in
 quo consistunt⁴; nihil eorum quæ sunt extra se
 ipsum habet, ad quod motu aliquo possit secedere.
 Neque enim aliter motum fieri contingit, nisi quod
 transmigrat, cum quidem in quo erat, relinquat,
 alterius vero locum occupet. Quod autem per om-
 nia penetrat, et in omnibus est, et omnia continet,
 et a nullo eorum quæ sunt circumscribitur, non
 habet quo transmigret, quia nihil sit inane et divina
 plenitudine vacuum. Quo modo isti omittentes, has
 voces fieri ab eo quod cernitur et apparet (nempe
 ab humanitate Christi), has divinæ et omnem in-
 tellectum superanti naturæ applicant? Cum Aposto-
 lus aperte in concione ad Athenienses de Deo tale
 prohibeat existimare⁵. Quia non per palpationem
 et tactum vis divina invenitur, sed per intellectualem
 contemplationem et fidem, vel rursus qui com-
 medit in oculis discipulorum, et qui promisit in
 Galilæa se præcessurum et visum iri, quem viden-
 dum ipsis significat? An Deum? quem nemo un-
 quam vidit, neque videre potest⁶? an corpoream
 figuram, hoc est, servi formam in qua erat Deus?

¹ Joan. xi, 17. ² Joan. iv, 24. ³ Luc. xxiv, 39. ⁴ Col. i, 17. ⁵ Act. xvii, 25 ⁶ Joan. i, 18.

Apostoli sermonem, *nos raptum iri in nubibus obviam Christo in aera*¹⁵: sic cum audivimus quod nostrorum primitiarum Pater et Deus factus est, qui verus est Deus et Pater, non amplius ambigimus eundem et nostrum Patrem et Deum factum esse, qui didicimus quod eandem viam ingrediemur, quam noster præcursor per nobis ingressus est Christus. Quod autem per mulierem ejusmodi gratia significetur, hoc ipsum etiam consonum est notioni redditæ. Quoniam, sicut ait Apostolus, *mulier seducta in prævaricatione fuit*¹⁶; et defectio- nis a Deo quæ per inobedientiam facta est dux fuit: idcirco resurrectionis prima fit testis, ut ruinam quæ ex prævaricatione secuta est, per fidem resur- rectionis erigeret. Et quemadmodum sermonum ab initio serpentis ad virum ministra et consiliaria facta¹⁷; principium mali et sequelam vitæ intulit: sic ejus qui morti dedit defectorem draconem, ser- mones ad discipulos perferens, hominibus dux et princeps fidei efficeretur, per quam merito prima mortis occasio dissolvitur. Sed verisimile est a di- ligentioribus utiliozem aliquam explicationem pro- positorum posse inveniri. Quod si etiam nihil inveniretur, illam tamen quæ ab adversariis profer- tur, prorsus otiosam esse et inanem, si ad eam quæ inventa est conferatur, quemlibet pie sentientem astipulaturum esse arbitror. Illa quidem ad Uni- geniti gloriæ destructionem conficta est, et nihil amplius: hæc vero (nostra scilicet) œconomiz sive dispensationis secundum hominem scopum continet. Demonstratum est enim quod non ille qui tangi non potest, neque transmutari, neque videri; sed quod cerni et moveri et palpari potest, quod quidem hu- manæ naturæ proprium est, Mariæ mandatum dabat ad fratres sermonem deferre.

Præterea hoc etiam insuper examinemus, quam defensionem facit pro iis in quibus a magno Ba- silio reprehensus est, tenebrarum portionem uni- genito Deo assignans, dum dicit: Quantum distat genitum ab ingenito, tantum dissidet lumen a lum- ine. Cum enim ille demonstrasset non secundum remissionem aliquam et intentionem geniti cum ingenito distantiam esse: sed ex diametro opposi- tionem in significatis esse; atque ex positorum consequentia confecisset, quod si eadem propor- tione paternum lumen a Filij lumine differt, ac in- genitum distat a genito, necesse est omnino non luminis imminutionem in Filio intelligi, sed abso- lutam alienationem, sive privationem. Ut enim non licet dicere generationem esse remissam ἀγεννη- σταν, sive ingenerationem, sed in universum oppo- sitive distant inter se significata ingenerationis et generationis: sic si eandem servant discrepantiam paternum lumen cum eo lumine quod in Filio intelligitur, ex consequentia non amplius Filius esse

ἄβροτον τοῦ σώματος, διαέριον ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἰδόντες φερόμενον. πιστεύομεν κατὰ τὸν τοῦ Ἀπο- στόλου λόγον καὶ ἡμεῖς ἀρπαγῆσθαι ἐν νεφέ- λαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Οὕτως ἀκηκοότες, ὅτι τῆς ἡμετέρας ἀπαρχῆς Πατὴρ καὶ Θεὸς γέγονεν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ, οὐκέτι ἀμφιβάλλομεν, τὸν αὐτὸν καὶ ἡμέτερον Πατέρα καὶ Θεὸν γενέσθαι, μαθόντες ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν εἰ- λευσάμεθα, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν ὁ Χριστός. Τὸ δὲ διὰ γυναικὸς τὴν χάριν μνηύεσθαι, καὶ αὐτὸ σύμφωνόν ἐστι τῷ ἀποδοθέντι νοήματι. Ἐπειδὴ γὰρ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *Ἡ γυνὴ ἐξαπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε*, καὶ τῆς ἀπο- στάσεως τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς παρακοῆς προη- γήσατο· διὰ τοῦτο τῆς ἀναστάσεως πρώτη γίνεται **B** μάρτυς, ἵνα τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως καταστροφήν διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν πίστεως ἀνορθώσῃ. Καὶ ὡς περ τῶν τοῦ θρωπείου λόγων τὸ καταρχὰς γενομένη πρὸς τὸν ἀνδρα διάκονός τε καὶ σύμβουλος, ἀρχὴν τοῦ κακοῦ τῷ βίῳ καὶ ἀκολουθίαν εἰσῆνεγκεν· οὕτω τοῦ θανατώσαντος τὸν ἀποστάτην δράκοντα τοὺς λό- γους τοῖς μαθηταῖς διακομίσασα, ἀρχηγὸς τοῖς ἀν- θρώποις τῆς πίστεως γένηται, δι' ἧς εἰκότως ἀνα- λύεται ἡ πρώτη τοῦ θανάτου ἀπόφασις. Ἄλλ' εὐρε- θῆναι μὲν εἰκὸς παρὰ τῶν ἐπιμελεστέρων ὠφελιμω- τέραν τινὰ τῶν προκειμένων ἐξηγήσιν· εἰ δὲ καὶ μὴδὲν εὐρίσκοιτο, ἐκείνην πάντως ἀργεῖν τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν προφερομένην, συγκρίσει τῆς εὐρεθεί- σης, πάντα οἶμαι τὸν εὐσεβοῦντα συνθήσεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ καθαιρέσει τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης συμπέπασται, καὶ πλεόν οὐδέν· αὕτη δὲ τῆς κατὰ τὸν ἀνθρωπὸν οἰκονομίας τὸν σκοπὸν περιέχει. Ἐδείχθη γὰρ ὅτι οὐχ ὁ ἀναφῆς τε καὶ ἀμετάθετος, καὶ ἀόρατος, ἀλλὰ τὸ βλεπόμενον τε καὶ κινούμενον καὶ ψηλαφώμενον· ἔπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδίον ἐστι, τῇ Μαρίᾳ τὴν ἐντολὴν ἐδίδου πρὸς τοὺς ἀδελφούς διακονῆσαι τὸν λόγον.

Ἔτι καὶ τοῦτο προσεξετάσωμεν· οἷαν πεποιήται τὴν ἀπολογία ὑπὲρ ὧν ἀπηλέγηθη παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, εἰς τὴν τοῦ σκότους μοῖραν τὸν μονο- γενῆ Θεὸν ἀφορίζων ἐν τῷ λέγειν· Ὅσον διέστηκε τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον παρήλλαχται τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Δείξαντος γὰρ ἐκείνου μὴ κατὰ ὕφεσιν τινα καὶ ἐπίτασιν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον τὴν διάστασιν εἶναι· ἀλλ' ἐκ διαμέτρου τὴν ἀντίθεσιν ἐν τοῖς σημαινομένοις ὑπάρχειν· καὶ συλλογισαμένου διὰ τῆς τῶν τεθέντων ἀκολουθίας, ὅτι ἀναλόγως τῇ ἀγεννησίᾳ καὶ τῇ γεννήσει, τοῦ πατρικοῦ φωτὸς πρὸς τὸ τοῦ Υἱοῦ παραλλάσσοντος, ἀνάγκη πᾶσα μὴ ἐλάττωσιν φωτὸς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι, ἀλλὰ παντελεῖ ἀλλοτριώσιν. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὕφιεμένην ἀγεννησίαν εἶναι τὴν γέννη- σιν· ἀλλὰ καθόλου διέστηκεν ἀντιθετικῶς ἀπ' ἀλλή- λων τὰ σημαινόμενα τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννή- σεως· οὕτως εἰ τὴν αὐτὴν φυλάσσει παραλλαγήν τὸ πατρικὸν φῶς πρὸς τὸ ἐν τῷ Υἱῷ νοούμενον φῶς, ἐκ τῆς ἀκολουθίας οὐκέτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὑποληφθήσεται,

¹⁵ 1 Thess. iv, 16. ¹⁶ 1 Tim. ii, 14. ¹⁷ Genes. iii, 1. sqq.

ἐπίσης αὐτῆς τε τῆς ἀγεννησίας καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν φωτὸς ἕξω γινόμενος· ὁ δὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ φῶς ὢν, δηλαδὴ πρὸς τὸ ἀντικείμενον οἰκείως κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔξει. Ταύτης τοίνυν τῆς ἀτοπίας ἐκ τῶν τεθέντων ἀναφανείσης, ἀναλύειν ἐπιχειρεῖ ὁ Εὐνόμιος ταῖς τεχνικαῖς ἐφθόοις τῶν ἀποδείξεων, οὕτως λέγων· Ἴσμεν γάρ, Ἴσμεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, Ἴσμεν τὸν κτίσαντα τὸ φῶς μετὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἠκούσαμεν αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ ἀληθείας Χριστοῦ λέγοντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ὑμεῖς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φῶς ἀπόστολον ὀνομάζοντος τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τῇ τε προσθήκῃ διορίζοντος, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ φωτὸς ἐκδιδάσκοντος. Εἶτα τοσοῦτην φωτὸς παρὰ λαλήτην μεμαθηκότες, οὐκ ἀνεξόμηθα μέχρι ψιλῆς γοῦν ἀκοῆς, τὴν αὐτὴν εἶναι φωτὸς ἐννοιοῦσαν; Ἄρα σπουδάζων τὰ τοιαῦτα διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων κατὰ τῆς ἀληθείας προβάλλεται; ἢ τῆς ἀναισθησίας τῶν ἐπομένων αὐτοῦ ταῖς ἀπάταις ἀποπειρούμεναι; Πότερον δύνανται συνιδεῖν τὸν παιδιώδη παραλογισμὸν τοῦ σοφίσματος, ἢ καὶ πρὸς τὴν οὕτω πρόδηλον ἀπάτην ἀναισθητοῦσιν; Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι μηδένα οὕτως ἀνόητον, ὡς μὴ συνιδεῖν τὴν ἐκ τῆς ὀμωθυμίας ἀπάτην, δι' ἧς ὁ Εὐνόμιος ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν παρακρούεται. Φῶς οἱ μαθηταί, φησὶν, ὠνομάσθησαν, φῶς δὲ λέγεται καὶ τὸ ἐν τῇ κτίσει γινόμενον. Εἶτα τίς οὐκ οἶδεν ὅτι ὄνομα μόνον ἐν τοῦτοις ἐστὶ κοινόν· τὸ δὲ σημαίνον ἐν ἑκατέρου διάφορον; Τὸ μὲν γὰρ ἡλιακὸν φῶς, ὅπως ἐστὶ διακριτικόν, ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθητῶν λόγος, ταῖς ψυχαῖς τὸν φωτισμὸν τῆς ἀληθείας ἐντίθησιν. Εἰ μὲν οὖν ταύτην καὶ ἐπ' ἐκείνου τοῦ φωτὸς τὴν διαφορὰν οἶδεν· ὡς τὸ μὲν σώματος οἰεσθαι, τὸ δὲ ψυχῆς εἶναι φῶς, οὐκέτι ἡμῖν ἐστὶ πρὸς αὐτὸν λόγος οὐδεὶς, αὐτῆς τῆς ἀπολογίας καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων αὐτὸν λόγων κατακρινούσης. Εἰ δὲ τὴν τοιαύτην ἐπ' ἐκείνου τοῦ φωτὸς διαφορὰν κατὰ τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον εὐρεῖν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ τὸ μὲν ὀφθαλμῶν σαρκὸς, τὸ δὲ διανοίας ἐστὶ φωτιστικόν· ἀλλὰ μία καὶ τοῦτου κακείνου τοῦ φωτὸς ἡ ἐνεργεῖα ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐνεργουμένη· πῶς διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ τῶν ἀποστολικῶν λόγων, τὸ παρηλλάχθαι τὸ μονογενὲς φῶς πρὸς τὸ πατρικὸν φῶς ἀποδείκνυσιν; Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς, ἀληθινόν, φησὶ, λέγεται φῶς, ὁ δὲ Πατήρ, ἀπόστολον. Οὐκοῦν οἱ προσδιορισμοὶ τὴν κατὰ τὸ μείζον διαφορὰν τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ἐρμηνεύουσιν. Ἄλλο γὰρ τι τὸ ἀληθινόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπόστολον οἰεται. Εἶτα τίς οὕτως ἡλίθιος, ὡς μὴ συνιδεῖν τὴν τῶν σημαινομένων ταυτότητα; Τὸ γὰρ ἀληθινόν τε καὶ τὸ ἀπόστολον, ἐπίσης τοῖς κατὰ τὸ ἐναντίον νοουμένοις ἐστὶν ἀπροσπέλαστον· ὡς γὰρ τὸ ἀληθὲς τὴν τοῦ ψεύδους οὐ προσδέχεται μίξιν, οὕτως καὶ τὸ ἀπόστολον τὸν τοῦ ἐναντίου προσεγγισμὸν οὐ προσίεται. Κακῶ γὰρ πάντως ἀπόστολόν ἐστι τὸ ἀπόστολον. Τὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ φῶς, κακὸν οὐκ ἐστὶ· πῶς γὰρ ἐν κακίᾳ τις τὸ

existimabitur, ex æquo tam ab ipso ingenito quam a lumine quod in ipso est, seclusus et extra positus. Qui autem aliud quid quam lumen est, ex consequentia opposito affine fuerit. Hac igitur absurditate ex positis manifesto apparente, retexere conatur Eunomius artificiosis insinuationibus demonstrationum sic dicens : *Scimus enim et recte scimus lumen verum, scimus eum qui creavit lucem post cælum et terram, audivimus ipsam vitam et veritatem Christum dicentem suis discipulis : Vos estis lux mundi*¹⁰; *didicimus ex beato Paulo, qui lucem inaccessibilem*¹¹ *nominat Deum qui est super omnia : ac ejusmodi adjectione definiens atque superexcellens lucis docens. Deinde cum tantum lucis discrimen didicerimus, non sustinebimus ne quidem usque ad exilem auditum eandem esse lucis notitiam? An serio agens talia per argumentationes contra veritatem proponit? an sectatorum suorum stuporem suis fallaciis tentat? utrum possint puerilem paralogismum sophismatis percipere, an etiam ad tam perspicuum errorem et fallaciam hebescent sensu carentes? Equidem arbitror neminem tam amentem et stupidum esse, ut non ex æquivocatione intelligat errorem per quem et seipsum suosque fallaciter succulit et evertit. Lux, inquit, discipuli nominati sunt; lux etiam dicitur quæ in creatione facta est. Deinde quis non videt nomen solum in his esse commune, significatum vero in utroque differre? Nam solaris quidem lux visus est discretiva; sermo autem doctrinæ discipulorum animis veritatis illustrationem immittit. Si igitur hanc in illa luce differentiam novit, ut illam quidem corporis, hanc vero animæ lucem esse existimet, nulla nobis cum ipso erit disputatio : cum ipsa defensio præ nostris sermonibus ipsum condemnet. Quod si talem in illa luce differentiam ex operationis modo invenire non potest : non enim illa quidem oculorum carnis, hæc vero mentis est illuminatrix : sed una hujus et illius lucis operatio quæ in iisdem operatur : quomodo per solares radios et apostolicos sermones Unigeniti lucem a luce paterna distare demonstrat? Sed Filius quidem vera lux dicitur, Pater vero lux inaccessa : definitiones igitur adjectæ secundum majus, differentiam paternæ lucis denotant : aliud enim quid esse putat verum, aliud inaccessum. At quis ita stolidus est et vecors, ut non intelligat significatorum eandem rationem? Nam lux vera et lux inaccessa contraria sentientibus æqualiter est inaccessa : ut enim verum falsi non admittit mixturem, sic et inaccessum contrarii proximitatem non appetit. Malo enim prorsus inaccessum, quod est inaccessum. Lux autem Filii mala non est ; quomodo enim in vitio quis verum videat? quoniam igitur non malum est veritas, nec veritati lucem quæ in Patre est, inaccessam esse quis dixerit. Si enim veritatem arceret, mendacior certe adhære-*

¹⁰ Matth. v, 14. ¹¹ I Tim. vi, 16.

sceret. Talis enim appositorum natura, ut in absentia melioris, quod ex opposito intelligitur, appareat. Si igitur quis diceret procul a contraria oppositione lucem quæ in Patre est considerari, apposite ad Apostoli mentem colligans dictionem inaccessæ lucis interpretaretur. Quod si a bono alienationem τὸ ἀπρόσιτον, inaccessum dicat significare, nihil aliud quam ipsum sibi ipsi inimicum et alienum supponet, utpote quod bonum sit et bono oppositum. Atqui hoc ex eorum est numero quæ fieri non possunt. Bonum enim bono familiare est et amicum. Hæc igitur lux cum illa non dissidet. Nam et Filius lux vera, et Pater lux est inaccessa. Dixerim etiam audacter quod qui alternaverit in utroque tales appellationes, non aberrabit. Nam et verum est falso inaccessum, et contra inaccessum in sincera et pura veritate comprehenditur. Ergo idem est verum et inaccessum. Quoniam ex æquo, quo in utroque significatur, malo est inaccessum. Quam igitur in his differentiam comminiscitur, qui per lucis æquivocationem seipsum et suos auditores decipit? Sed neque inexcusum præterierimus quod Apostoli verbum pro suo arbitrio pervertens, ut illius sermonem exponit. Dicit enim Paulus, *qui lucem habitat inaccessam*²⁰; multum enim differt, hoc ipsum esse, et in aliquo esse dicere: qui enim dixit lucem habitans inaccessam, ipsa habitationis voce, non ipsum indicavit, sed quod in ipso: quod quidem secundum nostrum sermonem, idem est cum verbo evangelico, quod dicit in Filio Patrem esse; Filius enim est lux vera; inaccessa autem falso est veritas; lux inaccessa igitur est Filius in quo Pater habitat, vel certe in quo est Pater.

λέγοντι ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα εἶναι. Φῶς γὰρ ἀληθινὸν ὁ Υἱὸς, ἀπρόσιτος δὲ τῷ ψεύδει ἐστὶν ἡ ἀλήθεια· φῶς ἀπρόσιτον ἄρα ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ οἰκεῖ ὁ Πατήρ, ἥτοι ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Πατήρ.

Sed in vanis et inanibus contendit et dicit: « Ex ipsis rebus et creditis oraculis, eorum quæ dicuntur silem præbeo: » hæc igitur est ejus pollicitatio. Sin autem pro dignitate eorum quæ promisit sermonem producit, intelligens profecto auditor explorabit. *Beatus*, inquit, *Joannes, in principio esse Verbum cum dixit, et hoc vitam cum appellavit: tum vero vitam lucem nominavit: et paululum progressus, Et verbum caro factum est, ait. Si igitur est vita, et vita est Verbum, et Verbum caro factum est*²¹, *inde manifestum efficitur, quod lux in carne facta est. Quid igitur? quandoquidem lux et vita, et Deus, et Verbum in carne apparuit, ideoque ab ea luce quæ est, in Patre vera lux differt. Quin etiam ex sacro Evangelio testimonium sumitur, quod in tenebris lux cum esset, contrariæ naturæ inaccessa mansit: Lux enim in tenebris, inquit, illuxit, et tenebræ eam non comprehenderunt*²². Si igitur in contrarium mutata esset, et a caligine in potestatem redacta fuisset, lux quæ fuit in tenebris, validum esset ad demonstrationem volentibus demonstrare

A ἀληθινὸν βλέπει; Ἐπεὶ οὖν οὐ κακὸν ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἂν τις καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς ἀπρόσιτον εἶναι λέγοι. Εἰ γὰρ ἀποστείλοιτο τὴν ἀλήθειαν, τῷ ψεύδει πάντως συνενεχθήσεται. Τοιαύτη γὰρ τῶν ἀντικειμένων ἡ φύσις, ὡς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ κρείττονος, τὸ ἐξ ἀντιθέτου νοούμενον ἀναφαίνεται. Εἰ μὲν οὖν τις λέγοι πόρρω τῆς ἐναντίας παραθέσει τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς θεωρεῖσθαι, ἐστοχασμένως τοῦ ἀποστολικοῦ βουλήματος ἐρμηνεύσει τοῦ ἀπρόσιτου τὴν λέξιν. Εἰ δὲ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀλλοτριώσιν σημαίνει τὸ ἀπρόσιτον λέγοι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν ἑαυτῷ ἐχθρὸν τε καὶ ἀλλότριον ὑποθήσεται ἀγαθὸν ὄντα, καὶ ἀγαθῷ ἀντικείμενον. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο τῶν ἀμηχάνων ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν οἰκειῶς ἔχει τῷ ἀγαθῷ. Οὐκ ἄρα τὸ φῶς τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο παρήλακται. Ὁ τε γὰρ Υἱὸς φῶς ἀληθινὸν, ὃ τε Πατὴρ φῶς ἐστὶν ἀπρόσιτον. Εἴπομεν δ' ἂν καταθαρήσας, ὅτι καὶ ὁ ὑπαλλάσσειν ἐφ' ἑκατέρου τὰς τοιαύτας προσηγορίας, οὐκ ἀμαρτήσεται. Τό τε γὰρ ἀληθινὸν ἀπρόσιτόν ἐστι τῷ ψεύδει, καὶ τὸ ἀπρόσιτόν τε πάντων ἐν ἀκραίῳ τῇ ἀληθείᾳ καταλαμβάνεται. Οὐκ οὖν ταῦτο τῷ ἀληθινῷ τὸ ἀπρόσιτον, ὅτι κατὰ τὸ ἴσον ἐστὶ τὸ ἐν ἑκατέρῳ σημαίνόμενον τῷ κακῷ ἀπροπέλαστον. Τίνα οὖν ἐν τοῦτοις ἐπινοεῖ τὴν παραλλαγὴν ὁ διὰ τῆς τῶν φῶτων ὁμοφυμίας ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς καθ' ἑαυτὸν φενακίζων; Ἀλλὰ μὴδὲ τοῦτο παραδράμωμεν ἀνεξέταστον, ὅτι παραποιήσας τὴν τοῦ Ἀποστόλου ῥῆσιν κατὰ τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν, ὡς παρ' ἐκεῖνου τὸν λόγον ἐκτίθεται. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι *Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον* διαφέρει δὲ πολὺ τὸ αὐτὸν τὸ εἶναι· καὶ τὸ ἐν τινὶ λέγειν εἶναι. Ὁ γὰρ εἰπὼν ὅτι φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, τῇ τῆς οἰκήσεως φωνῇ, οὐκ αὐτὸν ἐνεδείξατο, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν ὅπερ ἴσον ἐστὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον τῷ εὐαγγελικῷ ῥήματι τῷ

C *Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον* διαφέρει δὲ πολὺ τὸ αὐτὸν τὸ εἶναι· καὶ τὸ ἐν τινὶ λέγειν εἶναι. Ὁ γὰρ εἰπὼν ὅτι φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, τῇ τῆς οἰκήσεως φωνῇ, οὐκ αὐτὸν ἐνεδείξατο, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν ὅπερ ἴσον ἐστὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον τῷ εὐαγγελικῷ ῥήματι τῷ

D *Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πεπιστευμένων λόγων παρέχομαι τῶν λεγομένων τὴν πίστιν.* Ἡ μὲν οὖν ὑπόσχεσις αὕτη· εἰ δὲ κατ' ἀξίαν τῶν ἐπηγγελμένων προΐγει τὸν λόγον, ὁ συνετὸς πάντως ἀκρατήσας ἐπισκοπήσει. Ὁ μακάριος, φησὶν, *Ἰωάννης ἐν ἀρχῇ εἶναι τὸν λόγον φήσας, καὶ τοῦτο ζῶν προσειπὼν, εἶτα τὴν ζῶν, φῶς ὀνομάσας, μικρὸν ὑποβάς, καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, φησὶν. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν φῶς ἐστὶν ἡ ζῶν, ἡ δὲ ζῶν ὁ λόγος, ὁ δὲ λόγος σὰρξ ἐγένετο, αὐτόθεν γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ φῶς ἐν σαρκὶ γέγονε. Τί οὖν; Ἐπειδὴ τὸ φῶς καὶ ἡ ζῶν, καὶ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ λόγος ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, διὰ τοῦτο παρήλακται πρὸς τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν φῶς. Καὶ μὴν μαρτυρεῖται παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ἐν τῷ σκότει γενόμενον, ἀπρόσιτον ἔμεινε τῇ ἐναντίᾳ φύσει· τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ, φησὶν, *ἐλαμψε, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.* Εἰ μὲν οὖν ἡλλοιώθη πρὸς τὸ ἐναντίον καὶ ἐδυναστώθη τῷ ζῶνι τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ γενόμενον, ἰσχυρὸν ἂν ἦν πρὸς ἀπόδει-*

²⁰ 1 Tim. vi, 16. ²¹ Joan. i, 14. ²² ibid. 5.

ξιν τοῖς βουλομένοις ἐπιδεικνύειν, ὅσον πρὸς τὸ χειρὸν παρῆλλακται τοῦτο τὸ φῶς πρὸς τὸ ἐν τῷ Πατρὶ θεωρούμενον. Εἰ δὲ καὶ ὁ Λόγος, καὶ ἐν σαρκὶ γίνεταί. Λόγος μένει, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμψῃ, φῶς οὐδὲν ἤττον ἐστὶ, τοῦ ἐναντίου τὴν κοινωσίαν οὐ προσδεχόμενον, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ γένηται, ἐν αὐτῇ φυλάσσεται· καὶ ὁ Θεὸς, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὑπέβη, οὐκ αὐτὸς γίνεταί δούλος, ἀλλ' εἰς κυριότητα καὶ βασιλείαν ἐξαιρεῖται τὸ ὑποχείριον, Κύριον καὶ Χριστὸν ποιῶν τὸ ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον· πῶς διὰ τοῦτου πρὸς τὸ χειρὸν τὴν παραλλαγὴν τοῦ φωτὸς ἐπιδεικνύουσιν, ἰσως ἐκατέρου τὸ ἀτρεπετον εἰς κακίαν, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον ἔχοντος; Οὐδὲ τούτῳ προσέχων, ὅτι ὁ πρὸς τὸν σαρκωθέντα Λόγον ἰδὼν, ὅς ἦν καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ Θεός· ἐπέγνω διὰ τῆς ὀφθείσης δόξης τὸν Πατέρα τῆς δόξης, εἰπὼν, Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός.

Ἄλλ' ἤλθεν ἐπὶ τὸν ἀνταγώνιστον λόγον, τὸν πάλαι μὲν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν λεγομένων πεφωραμένον, νῦν δὲ γυμνῇ τῇ φωνῇ προφερόμενον· βούλεται γὰρ ἐμπαθῆ τινα καὶ ἐπίκτητον καὶ οὐδὲν τῆς ὕλητος καὶ βρώδους φύσεως διαφέρουσαν ἐπιδείξει τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, ὡς ἂν διὰ τοῦτου τὴν πρὸς τὸν Πατέρα διαφορὰν ἀποδείξειεν. Φησὶ γάρ, Εἰ μὲν ἔχει δεικνύειν καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ὡς περ ἐστὶν ἀπρόσιτον φῶς ἐν σαρκὶ γενόμενον, ἢ γενέσθαι δυνάμενον, ὑπ' ἐξουσίαν ἔλθειν, προστάγμασιν ὑπακούσαι, νόμοις ἀνθρωπίνους πολιτευσθαι, σταυρὸν ἐνεγκεῖν, ἴσον λεγέτω τῷ φωτὶ τὸ φῶς. Εἰ ταῦτα παρ' ἡμῶν προσφέρετο διὰ τῶν προκατεσκευασμένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐξευρισκόντων, μὴ συμμαρτυρούμενα ταῖς ἐκεῖνου φωναῖς· τίς οὐκ ἂν ἡμᾶς συκοφαντεῖν ἠτιάσατο, ὡς περινοῖα τινὲς λόγων πρὸς τὴν ἀτοπίαν ταύτην τὸ δόγμα τῶν ὑπεναντίων ἐκβάλλοντας; Νυνὶ δὲ συνηγορία τίς ἐστὶ, τοῦ πεφροντισμένου ἡμᾶς μετὰ τῆς ἀληθείας εὐθύνην τὴν τῆς αἰρέσεως λόγον, τὸ μὴδὲ παρ' αὐτῶν ἐκεῖνων τὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἀναφαινομένην ἀτοπίαν σιωπηθῆναι. Ἰδοὺ γάρ πῶς ἀπαρκαλύπτὸς ἐστὶ καὶ πεπαρρησιασμένη ἡ κατὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ μάχη· καὶ τὸ κατὰ φιλανθρωπίαν ἔργον διαβολῆ καὶ κατηγορίας τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φύσεως παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐνομίσθη, ὡς οὐχὶ προνοητικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ βίον, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ πάθος κατολισθήσαντος. Καὶ ὡς περ φύσις ἐστὶ τῷ λίθῳ ἢ ἐπὶ τὸ κάτω φορὰ, καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἔμπαλιν, καὶ οὐκ ἀντιμεταλαμβάνουσι τὰς ἀλλήλων ιδιότητας αἱ ὕλαι, ὥστε ἀνωφερῆ μὲν εἶναι τὸν λίθον, βρῖθειν δὲ τὸ πῦρ ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον· οὕτως κατασκευάζουσι, τῇ μὲν τοῦ Υἱοῦ φύσει συνοικειοῦσθαι τὰ πάθη, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ συγγενὲς αὐτῇ καὶ οἰκεῖον ἔλθειν· τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς ἐλευθέραν οὔσαν τῶν τοιοῦτων παθῶν, ἀπρόσιτον εἶναι τῇ τῶν κακῶν προσβολῇ. Φησὶ γάρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ὅσπερ ἐστὶν ἀπρόσιτον φῶς, μῆτε γενόμενον ἐν σαρκὶ, μῆτε γενέσθαι δυνάμενον· ἦρχαι τὸ πρότερον τῶν εἰ-

A quantum in deterius demutata est hæc lux ab ea quæ in Patre consideratur. Quod si Verbum etiam in carne factum, Verbum manet, et lux etiamsi in tenebris luceat, nihilominus lux est, contrarii communionem non admittens; et vita quamvis in morte fuerit, in seipsa conservatur; et Deus etsi servi formam induit, non ipse servus efficitur, sed ad dominationem et regnum extollit quod subjicitur, Dominum et Christum faciens quod humile et humanum est: quomodo iste in deterius lucem immutatam esse demonstrat, cum utraque nec in vitium verti nec immutari possit? Cum neque hæc animadvertat, quia qui incarnatum Verbum intuitus est, qui erat et lux, et vita, et Deus, cognovit per gloriam quæ visa est, Patrem gloriæ, cum dixit: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre* 22.

Sed venit ad refractarium et contraluctantem sermonem a nobis prideum ex consequentia dictorum deprehensum, nunc autem nuda voce prolatum; vult enim quamdam affectibus plenam et morti obnoxiam a materiali et fluxa natura minime differentem Filii essentiam demonstrare, ut per hoc cum Patre differentiam ostendat. Ait enim, Siquidem potest demonstrare et Deum qui est super omnia, ut est lux inaccessa, in carne factum esse vel fieri posse, sub potestate venisse, et imperiis obediisse, legibus humanis paruisse, crucem tulisse: æqualem dicat luci lucem. Si hæc a nobis proferrentur, utpote per ea quæ prius præstructa fuerunt ex consecutione excoGITANTIBUS, non illius vocibus consentientia, quis nos non accusaret calumniis impetere, et verborum quadam solertia et vafa commentatione ad hanc absurditatem adversariorum dogma propellere? Nunc autem patrocinium quoddam est, quod prudenter et sollicitè nos cum veritate hæreseos sermonem corrigimus, quod neque ab illis ipsis quæ ex consequenti apparet absurditas silentio involvatur. Ecce enim quomodo aperta est et libera contra unigenium Deum pugna. Opus quinetiam quod pro sua in genus humanum benevolentia Redemptor adimpievit, in calumniam et vituperium naturæ Filii Dei ab inimicis vertitur: quasi non ex sua providentia, sed naturali quadam propensione in vitam corpoream et crucis passionem delapsus sit. Et quemadmodum naturale est lapidi ut deorsum cadat, et igni contra ut sursum feratur, nec materiæ proprietates inter se in contrarium mutant, ita ut lapis sursum feratur, et ignis gravitate deorsum deprimatur: sic præstruunt, cum Filii natura passionem coire, et propter hoc ad cognatum sibi ipsi et familiare venire: Patris vero naturam, cum ab hujusmodi passionibus sit libera, malorum appropinquationi inaccessam. Dicit enim Deum qui est super omnia, qui quidem est lux inaccessa, neque sa-

22 Joan. 1, 16.

cium in carne, neque fieri posse: quod prius dictum fuit, satis erat dixisse, quod Pater non in carne factus est; nunc autem duplex quædam est per adjectionem absurdi astructio. Vel enim Filii accusat vitium, vel Patris impotentiam. Si enim malum est carnis communio, unigenito Deo vitium assignat; si vero bonum est, hæc in genus humanum benevolentia Patrem ad bonum impotentem esse ostendit, dicens ipsum non potuisse per carnem talem gratiam operari. At quis omnium nescit, quod *Sicut Pater vivificat, sic et Filius quos vult vivificat* ²³? nos videlicet mortuos dicens qui a vera vita excidimus. Si igitur quemadmodum Pater vivificat, sic non aliter Filius eandem operatur gratiam, quomodo Deo rebellis et pugna versus ambos impiam et maledicam vibrat linguam, Patrem quidem ad bonum impotentia, Filium vero ad malum prona familiaritate contumeliose tractans? Sed non est, inquit, lux luci æqualis, propterea quod illa quidem vera, hæc vero inaccessa dicitur. Lux igitur vera imminutione censetur? Quamobrem? Atqui illorum est sermo, quod propterea major et excelsior Patris divinitas quam Filii intelligitur, eo quod ille quidem verus Deus in Evangelio vocatus est: hic autem sine veri adjectione. Quomodo igitur eadem ratio in divinitate quidem accretionem, in luce vero imminutionem ejus quod intelligitur, significat? Si enim ob eam causam Patrem Filio majorem autumant, quia verus Deus est, eadem ratione Patre major Filius concedatur, quia hic quidem vera lux, ille non sic cognominatur. Sed hæc quidem lux, inquit, quæ sunt humanitatis, operata est, illa vero ad talem gratiam inefficax et otiosa mansit. Novus prælationis sive prærogativæ modus. Quod otiosum fuit ad benevolentiam in genus humanum, eo qui operatus est, superius judicant. Sed neque est, neque erit unquam inter Christianos notio, per quam præstruatur non omne bonum, quod quidem est ejusmodi, ex Patre causam habere. Bonorum autem nostrorum caput, ad vitam reditio apud prudentes et recte sentientes creditur: hæc autem per Domini œconomiam, sive incarnationem, optime perfecta est et adimpleta, Patre interim non otioso et inefficace, sicut hæresis cupide contendit, tempore œconomix sive dispensationis apud se manente. Non enim hoc demonstrat, qui dixit: *Qui misit me, mecum est* ²⁴; et, *Pater in me manens hæc opera facit* ²⁵. Quomodo igitur hæresis gratiam quæ nostri causa facta est, soli Filio attribuens, gratiarum actionis pro collatis in nos beneficiis Patrem facit exsortem? Solis enim benefactoribus gratiarum actionis retributio naturali ratione debetur. Qui autem ad beneficium conferendum est impotens, extra numerum est eorum cui gratiæ pro dato beneficio aguntur. Vides ut per omnia ipsis in contrarium cedit blasphemix scopus adversus Unigenitum, cum ex consequen-

ρημένων εἰπεῖν· ὅτι ὁ Πατήρ οὐκ ἐν σαρκὶ ἐγένετο. Νυνὶ δὲ διπλῆ τις ἐστὶ διὰ τῆς προσθήκης ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευή. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ κατηγορεῖται κακία, ἢ τοῦ Πατρὸς ἀδυναμία. Εἰ μὲν γὰρ κακὸν ἢ τῆς σαρκὸς κινῶνία, τῷ μονογενεῖ Θεῷ προσμαρτυρεῖ τὴν κακίαν· εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ φιλανθρωπία, ἀδύνατον εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀποδείκνυσι τὸν Πατέρα, λέγων μὴ ἂν αὐτὸν δυναθῆναι τὴν τοιαύτην χάριν διὰ σαρκὸς ἐνεργῆσαι. Καίτοι τις οὐκ οἶδε τῶν πάντων, ὅτι Ὁς ὁ Πατήρ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ θέλει ζωοποιεῖ; Ἡμεῖς δὲ λαθὴ νεκροὺς λέγων τοὺς τῆς ἀληθινῆς ἀποπεσόνας ζωῆς. Εἰ οὖν ὡς περ ὁ Πατήρ ζωοποιεῖ, οὕτω, καὶ οὐκ ἄλλως ὁ Υἱὸς τὴν αὐτὴν ἐνεργεῖ χάριν· πῶς ὁ θεομάχος κατ' ἀμφοτέρων κινεῖ τὴν βλάβημον γλώσσαν; τὸν μὲν Πατέρα τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀδυναμίᾳ, τὸν δὲ Υἱὸν τῇ πρὸς τὸ κακὸν οικειότητι καθυβρίζων; Ἄλλ' οὐκ ἔστι, φησὶ, τῷ φωτὶ τὸ φῶς ἴσον· διότι τὸ μὲν ἀληθινόν, τὸ δὲ ἀπράσιτον λέγεται. Τὸ οὖν ἀληθινὸν ἐλαττώσει κρίνεται; Διὰ τί; Καὶ μὴν ἐκείνων ἐστὶ λόγος, ὅτι διὰ τοῦτο μεῖζων καὶ ὑψηλοτέρα τοῦ Πατρὸς ἡ θεότης παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ νοεῖται· διότι ὁ μὲν ἀληθινὸς Θεὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ προσεῖρηται, ὁ δὲ χωρὶς τῆς τοῦ ἀληθινοῦ προσθήκης. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς λόγος, ἐπὶ μὲν τῆς θεότητος αὐξῆσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτὸς ἐλάττωσιν τοῦ νοουμένου σημαίνει; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο μεῖζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φασὶν, ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον μεῖζων ἂν ὁμολογηθεῖ τὸν Πατέρα ὁ Υἱός, ὅτι ὁ μὲν, ἀληθινὸν φῶς, ὁ δὲ οὐκ οὕτως κατονομάζεται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, φησὶ, τὸ φῶς τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐνήργησεν· ἐκεῖνο δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν ἀνεργῆτον ἔμεινε. Καινὸς προτιμήσεως τρόπος· τὸ ἀπρακτὸν εἰς φιλανθρωπίαν, τοῦ ἐνεργῆσαντος ὑπέρτερον κρίνουσιν. Ἄλλ' οὐδὲ ἐστὶν, οὕτα γενήσεται τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς ποτε νόημα, δι' οὗ κατασκευάζεται μὴ πᾶν ἀγαθόν, ὅτι περ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν αἰτίαν ἔχειν· τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον, ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος παρὰ τοῖς εὐφρονουσι πιστεύεται· αὕτη δὲ διὰ τῆς κατὰ ἀνθρώπων οἰκονομίας τοῦ Κυρίου κατάρθεται, οὐκ ἀπράκτου καὶ ἀνεργῆτου, καθὼς ἡ αἴρεσις βούλεται, τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ καιρῷ τῆς οἰκονομίας ἀπειδιάσαντος. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐνδείκνυται ὁ εἰπὼν, ὅτι Ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ μένω, ποιεῖ τὰ ἔργα ταῦτα. Πῶς οὖν ἡ αἴρεσις μόνῃ τῷ Υἱῷ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν χάριν προσμαρτυροῦσα, ἀπόμωρον ποιεῖ τὸν Πατέρα τῆς ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν εὐχαριστίας; Μόνους γὰρ κατὰ φύσιν ὀφείλεται ταῖς εὐεργεταῖς ἢ τῆς εὐχαριστίας ἀντίδοσις· ὁ δὲ πρὸς εὐεργεσίαν ἀδύνατος, ἔξω τοῦ εὐχαριστεῖσθαι πάντως ἐστίν. Ὅρᾳς ὡς διὰ πάντων αὐτοῖς πρὸς τοῦναντίον ὁ σκοπὸς περιτρέπεται τῆς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίας, κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸν Πατέρα μεταβαινούσης. Καὶ μοι δοκεῖ κατ' ἀνάγκην τοιοῦτον συμβαίνειν. Εἰ γὰρ ὁ τιμὸν τὸν Υἱὸν τιμᾷ τὸν Πατέρα, κατὰ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν, ὄηλον ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον κατὰ τοῦ Υἱοῦ σπουδῆ, ἐπὶ τὸν Πατέρα

²³ Joan. v, 21. ²⁴ ibid. 57. ²⁵ Joan. xiv, 10.

τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ἐγὼ δὲ φημι δεῖν, τοῖς ἀπλού-
στερον δεχομένους τὸ περὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνά-
στασιν κήρυγμα, ἰσῆς εὐχαριστίας πρὸς τε τὸν Υἱὸν
καὶ τὸν Πατέρα, τὴν αὐτὴν χάριν ὑπέθεσιν γίνεσθαι,
καὶ τὸ πατρικὸν θέλημα τοῦ Υἱοῦ τελεωσαντος· τοῦ-
το δὲ ἔστι τὸ Πάτεραις ἀθρώπους σωθῆναι, καθὼς
φησιν ὁ Ἀπόστολος· ὁμοίως ἐπὶ τῇ χάριτι ταύτῃ
τιμᾶν τὸν Πατέρα τε καὶ τὸν Υἱὸν, ὡς οὐκ ἂν γενο-
μένης ὑμῖν σωτηρίας, εἰ μὴ τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ
Πατρὸς διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως αὐτοῦ προῆλθεν ἡμῖν
εἰς ἐνέργειαν. Δύναμιν δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι
παρὰ τῶν Γραφῶν μαμαθήκαμεν.

honore afficere, quia salus nobis facta non fuisset, nisi bona voluntas Patris per virtutem ipsius ad operationem ad nos processisset. Virtutem autem Patris Filium esse ex Scripturis didicimus.

Πάλιν δὲ τὰ εἰρημένα κατανοήσωμεν. « Εἰ μὲν ἔχει
δεικνύναι, » φησὶ, « τὸν ἐπὶ πόντων Θεὸν, ὡσπερ
ἔστιν ἀπρόσιτον φῶς, ἐν σαρκὶ γενόμενον, ἢ γενέσθαι
δυνάμενον, ἴσον λεγέτω τῷ φωτὶ τὸ φῶς. » Πρόδηλος
γὰρ ὁ τῶν εἰρημένων σκοπὸς δι' αὐτῆς τῆς τῶν βη-
μάτων κατασκευῆς· ὅτι οὐκ οἰεταὶ τῇ παντοδυνάμῳ
θεότητι τὸν Υἱὸν καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς φι-
ανθρωπίας ἰσχύσαι· ἀλλὰ τῷ φύσεως ἐμπαθοῦς εἶναι,
τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν δέξασθαι πάθος. Ἀλλὰ μοι σκο-
πουμένη καὶ ἀναζητοῦντι πόθεν ταῖς τοιαύταις τῶν
ὑπολήψεων περὶ τὸ Θεῖον συνέπεσεν, ὡς τὸ μὲν ἀγέν-
νητον φῶς ἀπρόσιτον εἶναι τῷ ἐναντίῳ, καὶ καθαρῶς
ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον οἰεσθαι· τὸ δὲ γεννητὸν ἐπαμ-
φοτερίζειν κατὰ τὴν φύσιν, ὡς οὐκ ἀκραιφνές τε καὶ
καθαρὸν ἐν ἀπαθείᾳ φυλάσσειν τὸ θεῖον· ἀλλὰ τινα
συμμιγῆ τε καὶ σύγκρατον ἐκ τῶν ἐναντιῶν τὴν οὐ-
σίαν ἔχειν, τὴν καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας ὀρεγο-
μένην, καὶ πρὸς ἐμπαθῆ διάθεσιν μεταβρέουσαν·
ἐπειδὴ παρα τῆς Γραφῆς οὐκ ἦν τῆς τοιαύτης ἀτο-
πίας τὰς ὑποθέσεις· εὐρεῖν, ἐπὶ ἡλθέ μοι λογισασθαι,
μήποτε ἄρα τὰς τῶν Αἰγυπτίων περὶ τὸ θεῖον μυθο-
λογίας θαυμάσας, τὰς ἐκεῖνων δόξας τοῖς περὶ τοῦ
Μονογενοῦς ἐγκραταμίγνυσι λόγοις; Φασὶ γὰρ ἐκεῖνους
τὴν ἀλλόκοτον εἰδωλοποιίαν, ὅταν ἀνθρωπίνους μέλε-
σιν ἀλόγων τινῶν μορφὰς ἐφαρμόζωσιν, αἰνίγμα λέγειν
εἶναι τῆς συμμίχτου φύσεως. ἦν προσαγορεύουσι δαί-
μονα. Ταύτην δὲ λεπτοτέραν μὲν τῶν ἀνθρώπων εἶναι
καὶ πολὺ τῇ δυνάμει τὴν ἡμετέραν ὑπερφέρουσαν φύ-
σιν· τὸ δὲ Θεῖον οὐκ ἀμιγές οὐδὲ ἀκρατον ἔχειν, ἀλλὰ
καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθησί συγκεκρα-
μένον, ἡδονὴν τε καὶ πόνον ἀναδεχόμενον· ὧν οὐδὲν
περὶ τὸν ἀγέννητον εἶναι Θεόν. Καὶ γὰρ κάκεινοι λέ-
γουσι τοῦτο τὸ δνομα, τῷ ὑπερέχοντι κατὰ τὰς ὑπο-
λήψεις αὐτῶν Θεῷ τὴν ἀγεννησίαν ἐπιφημιζόντες.
Ἔοικεν οὖν ἡμῖν ὁ σοφὸς θεολόγος οὗτος ἐκ τῶν Αἰ-
γυπτίων ἀδύτων Ἄνουβιν, ἢ Ἴσιν, ἢ Ὀσιριν τῷ κη-
ρύγματι τῶν Χριστιανῶν ἐπεισάγειν, πλὴν τῆς τῶν ὀνο-
μάτων ὁμολογίας· διαφέρει δὲ πάντως οὐδὲν εἰς ἀσέ-
θειαν, ὃ τε ὁμολογῶν τὰ τῶν εἰδώλων ὀνόματα, καὶ
ὃ τὰς περὶ τούτων δόξας ἐν αὐτῷ κρατύνας, τῶν δὲ
ὀνομάτων φειδόμενος. Εἰ τοίνυν ἐκ μὲν τῆς θείας
Γραφῆς συνηγορίαν τινὰ τῆς ἀσεθείας ταύτης εὐρεῖν
οὐκ ἔστιν, ἐκ δὲ τῶν ἱερογλυφικῶν αἰνιγμάτων ὁ λό-

tia in Patrem transcat. Ac mihi videtur ex neces-
sitate quid tale contingere. Si enim qui honorificat
Filium, honorificat et Patrem, secundum divinum
essatum, perspicuum quod contrarium adversus
Filium studium ad Patrem habet relationem. Ego
autem dico, oportere his qui simplicius de cruce et
resurrectione præconium acceperunt, æqualis grati
animi significationis erga Filium et Patrem, eam-
dem gratiam fundamentum fieri, præsertim cum
Filius Patris voluntatem perfecerit, quæ quidem
est, omnes homines salvos ferri, sicut ait Aposto-
lus¹⁶: similiter in hac gratia et Patrem et Filium

Rursus autem quæ dicta sunt, dispiciamus. « Si
enim potest demonstrare, inquit, Deum qui est su-
per omnia, quemadmodum est lux inaccessa, in
carne factum, vel fieri potuisse, æqualem dicat lu-
cem luci. » Perspicuum autem dictorum scopus per
eamdem verborum constructionem. Quod non putat
ex omnipotenti deitate Filium ad talem humani-
tatis speciem, vim et robur habuisse, sed quia natu-
ræ patibilis esset, idcirco crucis passionem sus-
cepisse. Sed mihi cogitanti et diligenter quærenti,
unde in tales de Deo opiniones inciderit, ut inge-
nitam quidem lucem inaccessam esse contrario, et
pure impassibilem atque incorruptibilem putaret;
genitam vero in utramque partem lapsu ancipiti
vergere secundum naturam, ut quæ divinitatem
sinceram et puram in impassibilitate non conser-
vet, sed commistam quamdam et contemperatam
ex contrariis essentiam habeat, quæ et boni parti-
cipationem appetat, et ad passibilem affectionem
defluat. Quoniam ex Scriptura talis absurditatis
fundamenta invenire non licet, mihi in mentem
venit hæc existimatio: numquid aliquando Ægy-
ptiorum de divinitate fabulationes admiratus, illo-
rum opiniones de Unigenito sermonibus immiscet.
Aiunt enim illos portentosam simulacrorum fictio-
nem, cum humanis membris quorundam brutorum
formas accommodant, ænigma esse naturæ commi-
stæ dicere, quam appellant dæmonem; hanc autem
hominibus subtiliorem et potentia multo nostra
superiorem esse naturam; divinitatem autem neque
immistam, neque puram et sinceram habere, sed
cum animæ natura et corporis sensu contempera-
tam, voluptatis et laboris capacem, quorum nihil
in Deo ingenito esse. Nam et illi hoc nomen usur-
pant, supereminenti secundum opiniones ipsorum
Deo, ingeni rationem honorifice attribuentes.
Quamobrem nobis videtur iste sapiens theologus
ex Ægyptiorum adytis et penetralibus Anubin, vel
Isin, vel Osirin, præconio Christianorum inducere,
excepta nominum confessione: nihil autem plane
differt ad impietatem, et qui idolorum nomina con-
fitemur, et qui opiniones in seipso habens obfirmat-
as, nominibus abstinet. Si igitur ex divina Scri-

¹⁶ I Timoth. II, 4.

plura hujus impietatis patrocinium aliquod non licet invenire, sed ex hieroglyphicis ænigmatis, sive involucris Ægyptiorum, sermo ipsorum robur habet profecto non obscurum quid bene sentientes homines de his deceat cogitare. Quod autem non callumiose et petulanter hanc criminationem inferimus, ipse nobis testis ex propriis sermonibus fiat Eunomius. Qui ingenitum quidem, lucem inaccessam appellat, et ad perpressionum experimentum sive tentationem venire non valentem; in genito vero mutuam et cognatam talem dispositionem esse definit, ut neque unigenito Deo, quorum causa passus est, homo quidquam debeat, siquidem casu et fortuito secundum ipsorum rationem ad horum perpressionum et cruciatuum experientiam delapsus est, patibili essentia naturaliter ad hoc pertracta: quod quidem nulla gratiarum actione dignum est. Quis enim in gratiæ parte sive beneficii loco ponat, quod necessario accidit, quamvis sit lucrosum et perutile? Neque enim igni, caloris causa, neque aquæ, fluxus, gratiam habemus, ad naturæ necessitatem quod sit revocantes: quia non possit ignis a calorigifica operatione destitui, neque aqua stabilis in plano manere, sponte locali inclinatione motum prorsum attrahente. Si igitur naturæ necessitate beneficium incarnationis a Filio hominibus factum esse dicunt, nullam omnino gratiam habent, quia non ad liberam et absolutam potestatem, sed ad naturalem necessitatem quod factum est referunt. Quod si munus id esse sentientes, beneficium deprecantur, vereor ne in contrarium retro ipsis convertatur impietas, atque pluris æstimandam patibilem Filii dispositionem faciant, quam paternam impassibilitatem, siquidem in bono, quod in eorum utilitatem cedit, pulchri iudicium faciant. Nam si Filium, sicut de Patre decernunt et docent, perpressionis non capacem esse contigisset, incmendabilis atque irreparabilis mansisset nostra miseria, quia non esset qui per propriam experientiam ad incorruptionem sublevarat hominem. Et sic captiosorum ac fallacium magistrorum solertia non animadvertit, quod per ea quibus destruere molitur ingenti Dei ipsum circummagit: siquidem qui potest operari est.

Sed sentio inordinatum sermonis cursum; non enim manet in cursu convenienti, sed, ut fervidis et animosis equorum pullis solet contingere, ab adversariorum impiis conviciis impetuose fertur ad insequendas absurditates eorum quæ supponunt. Ergo ipse cohibendus est ac reprimendus, ne præferox frenum respuens, ultra modum in absurdorum demonstrationem evagetur; veniam autem dabit benignus et candidus auditor ob ea quæ dicta sunt, non nobis incumbentem ex inquisitione absurdorum demonstrationem, sed his qui maligna ponunt principia, imputans. Nobis autem ad aliud quiddam eorum quæ dicta sunt, adigenda speculatio: dicit enim quod etiam nobis Deum compositum efficit, quod lucem quidem communem supponere

α γος αυτοις την ισχιν έχει. πάντως ούκ ἀδελον τι προσήκει τους εὐ φρονούντας περι τούτων λογισασθαι. Ὅτι δ' ούκ ἐπηρεαστικῶς ταύτην την διαβολήν ἐπιφύρομεν, αὐτὸς ἀν γένοιτο ἡμῖν μάρτυς διὰ τῶν ἰδίων λόγων Εὐνόμιος, ὁ τὸν ἀγέννητον μὲν ἀπρόσιτον φῶς λέγων, καὶ εἰς πείραν παθημάτων ἐλθεῖν μὴ δυνάμενον, ἐπὶ δὲ τὸ γεννητὸν κατάλληλόν τε καὶ συγγενῆ την τοιαύτην διάθεσιν διορίζόμενος. Ὅς μὴδὲ χάριν τῷ μονογενεῖ Θεῷ τὸν ἀνθρωπον ὧν ἐνεκεν ἐπαθεν εχειν, εἴπερ αὐτομάτως κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν πρὸς την τῶν παθημάτων κατωλίση πείραν, τῆς ἐμπαθοῦς οὐσίας φυσικῶς πρὸς τούτο κατασυρείτης· ὅπερ οὐδεμιὰς ἄξιον εὐχαριστίας ἐστί. Τίς γάρ ἀν ἐν χάριτος δέξαιτο μέρος, τὸ κατ' ἀνάγκην συμβαίνειν, καὶ ἐπιπερδὲς καὶ ὠφέλιμον ἦ; Οὐτε γάρ τῷ πυρὶ τῆς θερμότητος, οὐτε τῷ ὕδατι τῆς ῥοῆς, χάριν γινώσκουμεν, εἰς την ἀνάγκην τῆς φύσεως ἀνάγοντες τὸ γινόμενον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸ πῦρ τῆς θερμαντικῆς ἐνεργείας ἀπολειφθῆναι, ἢ στάσιμον ἐπὶ πρᾶντος μέναι τὸ ὕδωρ, αὐτομάτως τῆς τοπικῆς ἐπιπίσεως ἐφελομένης ἐπὶ τὸ πρῶτον την κίνησιν. Εἰ ὅν φύσεως ἀνάγκη την διὰ σαρκὸς ἐνεργείαν παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις λέγουσιν, οὐδεμίαν πάντως χάριν γινώσκουσιν, ὅτι οὐκ εἰς δύναμιν ἐξουσιαστικὴν, ἀλλ' εἰς φυσικὴν ἀνάγκην τὸ γεγονός ἀναφέρουσιν. Εἰ δὲ τῆς δωρεᾶς αἰσθανόμενοι την ἐνεργείαν ἀτιμάζουσι, δέδοικα μὴ πρὸς τούναντιον περιτραπῆ πάλιν αυτοῖς ἡ ἀσέβεια, καὶ προτιμότεραν ποιήσωνται την ἐμπαθῆ του Υἱοῦ διάθεσιν τῆς πατρικῆς ἀπαθείας, ἐν τῷ καθ' ἑαυτοῦς ἀγαθῷ, την τοῦ καλοῦ κρῖνι ποιούμενοι. Εἰ γάρ καὶ τὸν Υἱὸν καθὼς περὶ τοῦ Πατρὸς δογματίζουσιν, ἀπαράδεκτον εἶναι συνέθετον τὸ πάθος, ἀδιόρθωτος ἔμεινεν ἀν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν συμφορὰ, οὐκ ὄντας τοῦ διὰ τῆς οικείας πείρας εἰς ἀφθαρσίαν ἐξαιρουμένου τὸν ἀνθρωπον· καὶ οὕτω λανθάνει σοφιστῶν ἡ δεινότης, δι' ὧν καθαιρεῖν ἐπιχειρεῖ τοῦ μονογενεοῦ Θεοῦ τὸ μεγαλεῖον, εἰς μείζονας τε καὶ προτιμότερας ὑπολήψεις αὐτὸν περιάγουσα. Ἐπειπερ ὁ δυνάμενος ἐπιδρᾶσαι, τοῦ ἀδυνατοῦντος πρὸς τὸ ἀγαθὸν προτιμότερος.

majestatem, ad majores et honorabiliores opiniones bonum, eo qui ad bonum est impotens præstantior

Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὑπατακτοῦντος τοῦ λόγου· οὐ γάρ ἐπιμένει τῷ καθήκοντι δρόμῳ, κατὰ τοὺς θερμοῦς τε καὶ θυμῶδεις τῶν πάλων ταῖς τῶν ἀνταγωνιστῶν βλαστημίαις συνεκφερόμενος πρὸς τὰ τῆς ὑποθέσεως ἄτοπα. Οὐκοῦν καθεκτέον αὐτὸν πέρα τοῦ μετρίου πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀτόπων ἀφηνιάζοντα. Συγγνώσεται δὲ πάντως ὁ ἐγγύμων ἀκροατῆς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, οὐχ ἡμῖν την ἀνακίπτουσαν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἀτοπίαν, ἀλλὰ τοῖς τὰς ποιητῆς ὑποτιθεμένοις ἀρχαῖς λογιζόμενος. Ἡμῖν δὲ πρὸς ἕτερόν τι τῶν εἰρημῶν μετακτέον την θεωρίαν. Φησὶ γάρ, ὅτι καὶ σύνθετον ἡμῖν τὸν Θεὸν ἀπεργάζεται, τῷ κοινὸν μὲν ὑποθέσθαι τὸ φῶς, ἰδιότησι δὲ τισι καὶ ποικίλαις διαφοραῖς θατέρω χωρίζειν ὕστερον. Σύνθετον γάρ ὁδὸν ἤττον τὸ κοινότητι μιᾶ συνενηγμένον, διαφοραῖς δὲ

τισι καὶ συνδρομαῖς ἰδιωμάτων χωριζόμενον. ὁ πρὸς αὐτὰ δὲ βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ εὐαπάλλακτος. Ὁ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐπικαλεῖ δόγμασιν, εἰ μὴ διὰ τῶν οἰκείων κατασκευάζει λόγων, καθ' ἡμῶν αὐτῶν ὁμολογοῦμεν τὸ ἔγκλημα· σκεψόμεθα γὰρ τὰ παρ' αὐτοῦ γεγραμμένα. Φῶς ἀληθινὸν ὀνομάζει τὸν Κύριον, ἀπρόσιτον δὲ φῶς τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν τὴν κατὰ τὸ φῶς κοινωνίαν καὶ αὐτὸς ὁμολόγησεν, οὕτως ὀνομάσας ἑκάτερον. Τῶν δὲ προσηγοριῶν προσφυῶς τοῖς πράγμασιν ἐφηρμοσμένων, καθὼς πολλαχῆ διωρίσατο, οὐ ψιλὴν νοοῦμεν τοῦ φωτὸς τὴν φωτὴν διὰ τινὸς διανοίας ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέγεσθαι, ἀλλὰ τινος ὑποκειμένου κατηγορεῖσθαι. Οὐκοῦν τῆ κατὰ τὸ ὄνομα κοινωνίᾳ καὶ τὴν τῶν σημανομένων ὁμολογοῦσι ταυτότητα. Ἐπεὶ περ ὧν τὰ ὀνόματα τὰ αὐτὰ, τούτων ἀπεκρίναντο μὴδὲ τὰς φύσεις ἑτέρας ἔχειν. Ἐνδὸς τοίνυν ὄντος τοῦ κατὰ τὸ φῶς σημανομένου, ἢ τοῦ ἀπροσίτου καὶ ἀληθινοῦ προσθήκη κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, τὸ κοινὸν διορίζει τοὺς ἰδιάζουσιν· ὡς ἄλλο μὲν τὸ τοῦ Πατρὸς φῶς, ἕτερον δὲ τὸ τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι, τοὺς ἰδιώμασιν ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα· ἢ τοίνυν ἀνατρεφάτω τὰ ἴδια, ἵνα μὴ σύνθετον δι' ὧν λέγει κατασκευάσῃ τὸ θεῖον, ἢ μὴδὲ ἡμῶν ταῦτα κατηγορεῖτω, ἅπερ ἐν τοῖς ἰδίῳ βλέπει λόγοις. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀπλότητα διὰ τούτων ὁ λόγος λυμαινεται, ἐπειδὴ κοινότης τε καὶ ἰδιότης οὐσία οὐκ ἔστιν ὥστε τὴν συνδρομὴν τούτων σύνθετον ἀποδεικνύειν τὸ ὑποκειμενον. Ἄλλ' ἢ μὲν οὐσία καθ' ἑαυτὴν ὃ τίποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, διαμένει, ἐκεῖνο οὐσα ἅπερ ἐστὶ. Ταῦτα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων τε καὶ θεωρουμένων εἶναι, πᾶς τις ἀν εἰποι διανοίας μετέχων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ τι κοινὸν τῆς θείας φύσεως κατανοήσαι, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο, ἢ ἀνθρωπότης τὸ θεῖον, ἢ θεότης ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον. Ἄγαθόν γὰρ τὸν θεὸν εἶναι πιστεύοντες, ἄοραμεν καὶ ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο τὸ ὄνομα παρὰ τῆς Γραφῆς τεταγμένον. Ἀλλὰ διαιρεῖ τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας κοινότητα, τὸ ἰδιάζον ἐφ' ἑκατέρου τῆς σημασίας. Ὁ μὲν γὰρ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὧν, ἀπ' αὐτῆς ὀνομάζεται· ὁ δὲ μετέχων τῆς ἀγαθότητος, συμμετέχει καὶ τοῦ ὀνόματος· καὶ οὐ διὰ τοῦτο σύνθετος ὁ θεός, ὅτι κοινωνεῖ πρὸς τὸν ἀνθρώπον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας. Οὐκοῦν φανερῶς ἐκ τούτων ὁμολογεῖται, ὅτι ἄλλος ὁ τῆς κοινότητος, καὶ ἄλλος ὁ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγος, καὶ οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο σύνθεσις τις καὶ πολυμέρεια περὶ τὴν ἀπλήν τε καὶ ἄποσον κατασκευάζεται φύσιν, εἰ τι τῶν ἐπιθεωρουμένων ἢ ἐν ἰδιότητι βλέποιο, ἢ κατὰ κοινού τινος τὴν σημασίαν ἔχοι.

quod alia est communitatis, alia vero essentiae ratio quaedam et particularum multitudo in simplici et quantitatis experte natura construitur, licet aliquid eorum qua circa ipsam considerantur, vel in proprietate spectetur, vel de communi aliquo significantiam habeat.

Ἄλλ' ἐφ' ἕτερον, εἰ δοκεῖ, τῶν εἰρημένων μετῴθωμεν, τὸν διὰ μέσου λῆρον χαίρειν ἔσσαντες. Ὁ φιλοπόνησ τὴν Ἀριστοτελικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν ἐπιθρολλῶν τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ, ἐξείργασται γένη, καὶ εἶδη, καὶ διαφορὰς καὶ ἄτομα· καὶ πᾶσαν τὴν ἐν ταῖς κατηγορίαις τεχνολογίαν ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἡμε-

PATROL. GR. XLV.

oportet, proprietatibus autem quibusdam variisque differentiis alterum ab altero separare. Quod enim compositum est, nihilominus una communitate conjungitur, differentiis tamen quibusdam et proprietatum concursibus separatur. Ad hæc brevis et succincta oratio comparatur. Qui enim nostra accusat dogmata, nisi per propria verba procedat, contra nos ipsos crimen fatemur: consideremus enim ea quæ ab ipso sunt scripta. Lucem veram Dominum nominat: Patrem vero lucem inaccessam. Ergo ipse etiam fatetur communionem secundum lucem, sic utrumque nominans. Cum autem appellationes rebus ad rerum naturam sint accommodatæ, sicut multis in locis definit, non exilem et nudam vocem lucis absque aliqua sententia in divina natura dici intelligimus, sed de quodam subjecto enuntiar. Ergo et nominis communitate etiam significatorum identitatem confitentur: siquidem quorum nomina sunt eadem, horum neque naturas diversas esse asseverarunt. Cum igitur unum sit quod per lucem significatur, inaccessæ et veræ additio secundum hæreseos sermoneum, quod commune est, suis proprietatibus distinguit: ut alia quidem Patris lux, alia vero Filii mente et animo concipiatur proprietatibus a se invicem distincta: vel igitur sua decreta evertat, ne per ea quæ dicit Deum compositum præstruat, vel ne nos de his accuset, quæ in suis sermonibus perspicit. Neque enim per hæc simplicitatem sermo contaminat; quoniam essentia non est communitas et proprietas: ita ut horum concursus compositum demonstret subjectum. Sed essentiam quidem per se, quidquid tandem sit, secundum naturam permanet, illud existens quod quidem est. Hæc ex eorum numero quæ in ipsa intelliguntur et considerantur, esse, quisvis ratione et mente præditus dixerit. Quoniam etiam apud nos homines licet quiddam commune cum divina natura intelligere, non tamen propterea vel humanitas est quod divinum est, vel divinitas quod humanum; bonum enim Deum esse credentes, scimus etiam in homine hoc nomen esse a Scriptura ordinatum: sed communitatem quæ ex æquivocatione est, distinguit, quæ in utroque est significationis proprietas. Ille quidem Deus, fons cum sit bonitatis, ex ipsa denominatur: hic vero (nempe homo) bonitatis particeps, etiam nominis consors efficitur. Non ideo tamen Deus est compositus, quia cum homine boni appellationis communionem habet. Quamobrem ex his pro confesso habetur,

nihil magis tamen ob eam causam, compositio quædam et particularum multitudo in simplici et quantitatis experte natura construitur, licet aliquid eorum qua circa ipsam considerantur, vel in proprietate spectetur, vel de communi aliquo signi-

Sed ad aliud, si videtur, eorum quæ dicta sunt, transeamus, nugas quæ in medio sunt valere ainentes. Hic accurate promulgans Aristotelicam divisionem, nostro sermoni affinxit genera et species, et differentias, et individua, et omne quod est in categoriis artificium, ad calumniam nostro-

29

rum decretorum in medium protulit. His itaque ommissis, ad grave et ineluctabile ipsius firmamentum oratione progrediamur. Demosthenico enim furore suam orationem contendens, alius quidam nobis Exoltiseridus Pæaniensis apparuit, oratoris acrimoniam in certamine contra nos suscepto imitans. Exponam ad verbum ipsa scriptoris dicta: *Sane, inquit, sed si cum genitum et ingenitum contrario modo se habeant, ex quo lux genita ad ingenitam lucem subiret, hæc quidem lux fiet, altera vero tenebræ.* Acumen igitur et solertiam occursionis ad oppositionem contrariorum, ex illius sermonibus discat, cui otium fuerit. Ego autem nostrorum histrionem, vel nostra dicere ipsum censuerim, vel quam proxime sermonis imitationem producere, vel sicut institutus est et potest, sermone utendo ex sua persona, et non ex nobis disserere. Nemo enim nostrum sic unquam decipiatur, ut, cum genitum cum ingenito modo contrario se habeat secundum significatum, alterum altero inferiorem existimet. Omne enim oppositum non in contentionis remissione differentiam, sed in absoluta secundum significatum contrarietate differentiam habet, ut dormire aliquem dicimus, vel non dormire; sedere vel non sedere; genitum esse vel non genitum esse; aliaque omnia eadem forma, quorum unius sublatio oppositi est positio. Ut igitur vivere non est remissio ejus quod dicitur non vivere, sed omnino contrarietas: sic genitum esse non remissionem ejus quod non genitum est animadvertimus, sed oppositionem et contrariam differentiam medio carentem, ita ut quod in alterutro significatur, nullo modo cum altero commercium habeat, neque in paucis, neque in majore. Qui igitur asserit, id quod ex contrario intelligitur, inferius esse eo quod ipsi est oppositum, ex sua persona hunc sermonem proferat. Nostra enim vulgaris loquendi forma, ea quæ oppositis conveniunt, æqualiter dicit inter se distare, ac primigenia ipsa inter se differunt. Quare si etiam in luce eandem differentiam quam quæ est in genito ad ingenitum inspicit Eunomius, nostrum repetam sermonem. Quod sicut illic altera contradictionis pars incommunicabilis cum opposito manet; hand aliter, siquidem uni parti oppositorum lux congruat, reliquum conjugatum tenebris procul dubio demonstrabitur, oppositiva necessitate, proportione habita cum præcedentibus, et lucis rationem ad oppositum discrepare faciente. Hæc nos qui absque subtili disserendi ratione scribere aggredimur, sicut ait ille qui nos calumniis impetit, ad novum Pæaniensem per indigenam linguam subrustice loquimur. Quomodo autem adversus oppositionem hanc decertavit, qui calidos illos et ignem spirantes sermones pro sua Demosthenica vehementia contra nos projecit? Quibuscunque autem volupe est ridere, in ipsa oratoris scripta irruant. Quod enim nostrum est, ad impietatis lentum et segne; ad ridendam vero et mordendam, tanquam in comœdia, indoctorum iniscitiam, plane est ineptum, nec ullo modo idoneum.

τέρων δογμάτων προχειρίσατο. Ταῦτα τοίνυν ἔασαντες, ἐπὶ τὸ βαρὺ καὶ δυσαναγώνιστον αὐτοῦ τῷ λόγῳ μετέλωμεν. Δημοσθενικῶ γὰρ θυμῷ τὸν αὐτοῦ λόγον τονώσας, ἄλλος τις ἡμῖν Ἐξολτισήριδος Παιανιεὺς ἀναπέφηνε, τὸ δριμύ τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ καθ' ἡμῶν ἀγῶνι μιμούμενος. Ἐκθήσομαι δὲ κατὰ λέξιν αὐτὰ τοῦ λογογράφου τὰ ῥήματα. *Ναι, φησὶν, ἀλλ' εἰ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντιῶς ἔχοντος, κατ' ἴσον ὑποβαίνοι τὸ γεννητὸν φῶς πρὸς τὸ ἀγέννητον φῶς, τὸ μὲν γεννηθήσεται φῶς, τὸ δὲ σκότος.* Τὸ μὲν οὖν ὀξύ καὶ εὐστοχόν τῆς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ἀπαντήσεως, ὅτῃ σχολῇ, διὰ τῶν ἐκείνου μαθέτω λόγων. Ἐγὼ δὲ τὸν τῶν ἡμετέρων ὑποκριτὴν ἀξιῶσαιμ' ἐν τῷ ἡμέτερον λέγειν, ἢ ὡς ἐγγυτάτω προάγειν τοῦ λόγου τὴν μίμησιν, ἢ καθὼς πεπαλδευταὶ καὶ δύναται, κεχρημένον τῷ λόγῳ ἐκ τοῦ ἰδίου προσώπου καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν διαλέγεσθαι. Μὴ ποτε γὰρ οὕτω παραχθῆι τῶν ἡμετέρων μηδεὶς, ὥστε τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντιῶς κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἔχοντος, ὑπόδασον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον οἰεσθαι. Πᾶν γὰρ τὸ ἀντικείμενον, οὐκ ἐν ὑφέσει τὴν διαφορὰν, ἀλλ' ἐν παντελεῖ τῇ κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἀλλοτριώσει τὴν ἀντιδιαστολήν ἔχει. Οἶον καθεῦδειν τινὰ λέγομεν ἢ μὴ καθεῦδειν· καθῆσθαι ἢ μὴ καθῆσθαι· γεγεννηθῆσθαι, ἢ μὴ γεγεννηθῆσθαι· τᾶλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, ὃν ἢ τοῦ ἐνὸς ἄρισθι θέσις τοῦ ἀντικειμένου γίνεται. Ὡς περ οὖν τὸ ζῆν, οὐχὶ ὑφεσίς ἐστι τοῦ μὴ ζῆν, ἀλλὰ παντελῶς ἐναντιώσις· οὕτω τὸ γεγεννηθῆσθαι, οὐχ ὑφεσὶν τοῦ μὴ γεννηθέντος ἐνοήσαμεν, ἀλλ' ἀντιθέσιν τινὰ καὶ ἀντιδιαστολήν ἀμεσίτευτον, ὡς τὸ ἐν ἐκατέρῳ σημαίνόμενον μηδεὶ τρόπῳ κοινῶν πρὸς τὸ ἕτερον, μήτε ἐν ὀλίγῳ, μήτε ἐν πλείονι. Ὅ τοίνυν τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον ὑποβαίνει πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγων, ἐκ τοῦ ἰδίου προαγέτω προσώπου τὸν λόγον. Ὅ γὰρ ἡμέτερος ἰδιωτισμὸς, τὰ τοῖς ἀντικείμενοις ἀναλογουῦντα, κατὰ τὸ ἴσον τοῖς πρωτοτύποις, καὶ πρὸς ἑαυτὰ λέγει δίστασθαι. Ὡστε εἰ καὶ τῷ φωτὶ τὴν αὐτὴν παραλλαγὴν ἦν τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐνορᾷ ὁ Εὐνόμιος, τὸν ἡμέτερον ἐπαναλήψομαι λόγον· ὅτι ὡς ἐκεῖ ἕτερον τῆς ἀντιφάσεως μέρος ἀκοινωνήτων πρὸς τὸ ἀντικείμενον μένει οὕτως εἴπερ τῷ ἐνὶ μέρει τῶν ἀντιθέτων τὸ φῶς συναρμοσθεῖ, τὸ λειπόμενον συζυγῆς τῷ σκότῳ πάντως ἀναδειχθήσεται, τῆς ἀντιθετικῆς ἀνάγκης ἀναλόγῳ τοῖς προάγουσι καὶ τὸν τοῦ φωτὸς λόγον πρὸς τὸ ἀντικείμενον διαστελλούσης. Ταῦτα ἡμεῖς, οἱ διχαλογικῆς ἐντροχειλῆς ἐπιχειροῦντες τῷ γράφειν, καθὼς φησὶν ὁ διαβάλλων ἡμᾶς, πρὸς τὸν νέον Παιανιέα διὰ τῆς ἐπιχωρίου γλώττης ὑπαγοικίζομεν. Πῶς δὲ πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ταύτην διεγωνίσαστο, τοὺς θερμοὺς ἐκείνους καὶ πῦρ πνέοντας λόγους κατὰ τὴν Δημοσθενικὴν εὐτονίαν καθ' ἡμῶν προβαλλόμενος; Ὅσοι καθ' ἡδονὴν ἐστὶ τὸ γελᾶν, αὐτοῖς ἐπερχέσθωσαν τοῖς γεγραμμένοις τῷ ῥήτορι. Τὸ γὰρ ἡμέτερον, πρὸς μὲν ἔλεγγον τῶν τῆς ἀσεβείας δογμάτων, οὐ λίαν δυσκίνητον· πρὸς δὲ τὸ κωμωδεῖν τὴν ἀμύθειαν τῶν ἀπαιδευτῶν, παντελῶς ἐστὶν ἀνεπιτήδειον. quidem decretorum refutationem non valde est

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΛΟΓΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄.

CONTRA EUNOMII SECUNDAM ORATIONEM

LIBRI DUODECIMI PARS ALTERA;

IN QUIBUSDAM CODICIBUS LIBER DECIMUS TERTIUS:

Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀγώνων, Ἰκανῶς ἤδη κατὰ θεῖαν συμμαχίαν ἐν τοῖς φθάσαισι διήνυσται πόνοις· καθὼς περ ἔστι τοῖς βουλομένοις ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν πεπονημένων μαθεῖν, ὅπως ἐν τῷ ἰσχυρότερω τῶν λόγων, ἡ ἀπάτη κατὰ κράτος ἐλήλεγκεται, καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔτι κατὰ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς ἐξηγητασμένοις τὸ ψεῦδος ἔχει, τοῖς γε μὴ λίαν ἐκθύμως ἀναισχυνοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δεύτερος αὐτῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας οἶόν τις ληστρικός συγκεκρόθηται λόγος· πάλιν τοῦ Θεοῦ συμμαχοῦντος δι' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια τῇ παρατάξει τῶν ἄχθρων ἀνθοπλίζεται, καθάπερ τις στρατηγὸς προκαθηγουμένη τῶν ἡμετέρων λόγων, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἐαυτῇ κατὰ τῶν πολεμίων εὐθύνουσα· ἢ κατ' ἔχνος ἐπόμνητοι, θαρβρόντως τοῖς δευτέροις τῶν ἀγώνων ἐπιτολήσομεν, οὐδὲν καταπλαγέντες τὴν τοῦ ψεύδους παράταξιν; καὶ ἐν πληθει προφαίνεται λόγων. Πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελιάμενος χιλίους ὕψ' ἐνδὸς διωχθήσεσθαι, καὶ μυριάδας ὑπὸ δύο μετακινήθησθαι· ὡς τῆς εὐσεβείας, οὐ τῆς πολυχειρίας ἐχούσης τὸ κατὰ πόλεμον κράτος. Ὅσπερ ὁ πολύσαρκος Γολιάθ, τὴν βαρεῖαν ἐκείνην τοῖς Ἰσραηλίταις ἐπισείων ἀλγμῆν, οὐδεμίαν ἐπήγαγε δειλίαν ἀνδρὶ ποιμῆνι καὶ ἀμελετήτῳ τῆς πολεμικῆς εὐστροφίας· ᾧ συμπλακεῖς κατὰ τὴν μάχην ἀκέφαλος γίνεται, πρὸς τοῦναντίον αὐτῷ τῆς ἐλπίδος περιστραφεύσης. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς Γολιάθ ὁ τῆς ἀλλοφύλου καθηγούμενος γνώσεως, πρόκωπόν τε καὶ γυμνὴν οἶόν τινα βομφαλίαν τὴν βλασφημίαν τοῖς ἀντιτεταγμένοις προτείων, καὶ στίλβων, ἅμα τοῖς νεσθήκτοις σοφίσμασιν, οὐκ ἐφάνη φοβερός καὶ δυσάντητος τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν, ὡς κατ' ἐξουσίαν ἔχειν αὐτὸν τῇ ἐρημίᾳ τῶν ἀντιβαιόντων ἐπικομπάζειν· ἀλλ' εὗρεν ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ποιμνῆς αὐτοσχεδίου πολεμιστὰς, τοὺς μῆτε μαθόντας λογομαχεῖν, μῆτε ἤμιαν τὸ μὴ μεμαθημένοι νομίζοντας, ἰδιωτικόν τε καὶ ἀγροικίζοντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας κατ' αὐτοῦ σφενδονήσαντας. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἐκεῖνος ποιμὴν τῇ σφενδόνῃ καταβαλὼν τὸν ἀλλοφύλον, ὑποβράγεισιν τῷ λίθῳ τῆς περικεφαλαιας, καὶ πρὸς τὴν βίαν τῆς βολῆς πρὸς τὰ ἐντὸς διασχούσης, οὐ τοῦτον ἐποίησατο τῆς ἀνδραγαθίας τὸν ὄρον, τὸ

Jam quidem divino favente auxilio superioribus laboribus prima contra Eunomium certamina confecta sunt, sicut his qui voluerint ex his operibus quæ elaboravimus licet perdiscere quomodo in priore sermonum parte error potenter refutatus est, neque ullum amplius robur adversus veritatem in his quæ sunt examinata et disquisita, habet mendacium, apud eos qui non valde animose contra veritatem sunt impudentes. Quoniam vero secundus labor ab eo contra pietatem veluti prædicatorium quoddam agmen collectus est; rursus, Deo opitulante, per nos instructa acie contra hostes armatur veritas, ac cœn quædam dux nostrorum sermonum propugnatrix præit, atque, ut sibi videtur, contra hostes dirigit, quam nos e vestigio sequentes confidenter secundis certaminibus audebimus, nihil reformidantes instructam mendacii aciem, etiamsi multitudine sermonum nostram superare videatur. Fidelis enim qui promisit mille ab uno persequendos, et decem millia a duobus profligandos esse¹, quia pietas non a numerosa manu robur ad bellum obtineat. Quemadmodum ille corpulentus Goliath gravem illum in Israelitis cuspidem obvivrans, nullum incussit terrorem viro pastori, bellicæ volubilitatis rudi atque imperito, a quo consertus in pugna capite obruncatus est, in contrarium ei spe conversa: eodem certe modo hic noster Goliath, qui, alienæ et peregrinæ cognitionis dux et auctor, capulum districtum nudumque velut ense tenens sacrilegum impiumque convicium prætendit et recens acutis sophismatibus micans, nobis simplicibus et indoctis non est visus terribilis, neque occurrit formidabilis, ita ut pro suo arbitrio ipse repugnantium penuria possit insolenter se jactare; sed nos ex Domini grege quasi tumultuarios et ex tempore oblatos bellatores nactus est, qui neque verbis contendere didicimus, neque non didicisse multam vel damnum existimamus, plebeium et rusticum sermonem contra ipsum velut funibularii jaculantes. Quoniam igitur ille jam commemoratus pastor funda percusso alienigena, et galea contorto lapide perfracta,

¹ Deut. xxxiii. 30.

et ad violentiam jactus ad intima discindente, non hunc fecit strenuitatis terminum, ut hostem prostratum videret, sed impetu facto capite adversarium spoliatum victor trophæum ferens ad suos rediit, magniloquum illud caput ad suorum tribunalium exercitum reportans. Ob eam causam nos etiam decet in exemplum illud intuentes non lentos ad secundos sermones remollescere, sed, quantum maxime licet, præstantissimam illam Davidis actionem imitari, ac similiter post primum ictum in hostem jacentem incurrere, ut capite obruncatus et destitutus, veritatis perduellis videatur. Qui enim a fide divulsus est, caput magis habet abscissum et a cervice revulsum quam ille alienigena. Quoniam *Omnis viri caput est Christus*, sicut ait Apostolus ², virum autem fidelem omnino verisimile est nominari: non enim infidelium Christus caput esse potest: qui a fide servatrice prorsus rescissus est, capite caret, haud secus quam ille Goliath suo gladio jugulatus, quem adversus veritatem exacuerat, a vero capite diremptus; quod caput non amputare, sed ab ejus humeris amputatum palam monstrare nostri muneris est.

Neque vero quis me existimet ambitione aliqua et humanæ gloriæ cupiditate, ad hoc perpetuum et implacabile bellum descendentem cum adversariis conserere. Si enim procul a negotiis curisque vitam quietam et pacificam agere liceat, longe profecto a proposito abesset ultra tranquillitatem perturbare, ac bellum sponte susceptum adversum nos ex provocatione suscitare. Sed quoniam Dei quidem civitas, id est, Ecclesia obsidetur, magnus autem murus machinis hæreseos quatitur, dum in circuitu agitur: ac periculum non parvum imminet, ne a dæmonum exercitu Dei sermo abreptus, captivus abeat: ob eam causam formidabile esse judicans, anxietatis Christianorum non esse participem et laboris socium, non ad otium et quietem declinavi, sed potius ex laboribus sudores manantes præferendos esse existimavi, quam ex otio et quietâ vita remissionem, perfecte sciens quod quemadmodum *Unusquisque pro suo labore*, ut ait Apostolus ³, *mercedem accipiet*, sic etiam omnes ob labores, quos pro viribus sustinere poterunt, contemptos et desertos, supplicia ferent. Quamobrem primam sermonis pugnam audenter ex pastoralis cado, id est, ecclesiasticis decretis, sustinui, hos rudes et impolitos et sponte susos sermones ad eversionem et ruinam blasphemiarum dimittens, nulla ex profanis externisque litteris ad institutum certamen indigens armatura; nunc ad secunda certamina venire non recuso, spem ponens, juxta magnum David, in eo *Qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum* ⁴, siquidem nobis etiam contingat ex divina virtute manum meam scribentem dirigi ad hæreticorum dogmatum destructionem, digitosque meos subser-

Α ἰδεῖν ἐν πτώματι τὸ πολέμιον· ἀλλ' ἐπιδραμῶν καὶ τῆς κεφαλῆς τὸν πολέμιον ἀποσυλῆσας, τροπαιοφόρος τοῖς ἰδίους ἐπάνεισι, τὴν μεγαλορῥόημονα κεφαλὴν ἐκείνην τῷ στρατῷ τῶν ὁμοφύλων διαπομπεύων. διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς προσήκει πρὸς τὸ ὑποδειγμα βλέποντας, μὴ καταμαλακισθῆναι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν λόγων· ἀλλ' ὡς ἐνὶ μάλιστα μιμήσασθαι τοῦ δαδὶ τὴν ἀριστείαν· καὶ παραπλησίως ἐκείνῳ μετὰ τὴν πρώτην πληγὴν ἐπεμῆθῆναι κειμένῳ, ὡς ἂν φανεῖ μάλιστα τῆς κεφαλῆς ἔρημος, ὁ τῆς ἀληθείας πολέμιος. Ὁ γὰρ τῆς πίστεως διεζευγμένος τὴν κεφαλὴν ἀποτέτμηται τοῦ ἀλλοφύλου μᾶλλον. Ἐπεὶ γὰρ *Κεφαλὴ πάντος ἀνθρώπου ὁ Χριστός*, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ἄνδρα δὲ τὸν πιστὸν πάντως εἰκὸς ὀνομάζεσθαι*· οὐ γὰρ δὴ καὶ τῶν ἀπίστων ἂν ἢ κεφαλὴ ὁ Χριστός, πάντως ὁ τῆς σωζούσης πίστεως ἀπομηθείς, ἀκέφαλος ἂν εἴη κατὰ τὸν Γωλιὰθ διὰ τῆς ἰδίας μαχαίρας ἦν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐθήξατο, τῆς ἀληθινῆς κεφαλῆς μεριζόμενος, ἦν οὐχὶ τεμείναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀποδείξει τετμημένην ἔργον ἡμέτερον.

Καὶ με μῆδεὶς οἰέσθω φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ δόξης ἀνθρωπίνης ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὸν ἄσπονδον τοῦτον καὶ ἀκήρυκτον πόλεμον ἐτοίμως κατιόντα, τοῖς ἐναντίοις συμπλέκεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆν ἀπραγμόνας κατ' ἡσυχίαν διάγειν ἐν εἰρηνεύοντι βίῳ, πόρρω τοῦ καθ' ἑστώτος ἂν ἦν ἔκουσιως ἐπιταράσσειν τὴν ἡσυχίαν αὐθαίρετον ἐκ προκλήσεως πόλεμον κατ' ἡμῶν αὐτῶν ἐπεγεύραντι. Ἄλλ' ἔπειδὴ πολιορκεῖται μὲν ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἢ Ἐκκλησία· κατασελεται δὲ τὸ μέγα τεῖχος τοῖς μηχανήμασι τῆς αἰρέσεως ἐν κύκλῳ περιδινόμενον· κίνδυνος δὲ οὐ μικρὸς αἰχμάλων ἀχέσθαι παρὰ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιστρατείας ἀνάσποντον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου γενόμενον· διὰ τοῦτο φοβερὸν εἶναι κρίνουν, μὴ συμματασχεῖν τῆς τῶν Χριστιανῶν ἀγωνίας, οὐκ ἐπὶ τὴν ἡσυχίαν ἀπέκλινα· προτιμωτέρους δὲ μᾶλλον ἐποίησάμην τοὺς ἐκ τῶν πόνων ἰδρωτάς τῆς ἐκ τοῦ ἡσυχάζειν ἀνέσεως, εἰδὸς ἀκριβῶς ὅτι ὡσπερ *τὸν μισθὸν λήψεται*, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *κατὰ τὸν ἴδιον κόπον ἕκαστος*, οὕτω πάντας καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τῇ τῶν κατὰ δύναμιν πόνων ὀλιγωρίᾳ. διὰ τοῦτο καὶ τὴν πρώτην τοῦ λόγου μάχην εὐθαρσῶς ὑπέστην ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ καθοῦ, τούτεστιν, ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, τοὺς ἀκατασκευοὺς τούτους καὶ αὐτοφρεῖς λόγους εἰς ἀνατροπὴν τῆς βλασφημίας ἀφελίς, καὶ οὐδεμίαν τῆς ἐκ τῶν ἐξωθεν λόγων ὀπλίσεως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προσδεθῆναι· καὶ νῦν πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν ἀγῶνων οὐκ ἀναδύομαι, τὴν ἐπιβία θέμενος, κατὰ τὸν μέγαν Δαβὶδ, ἐπὶ *τὸν διδάσκοντα χεῖρας εἰς παράταξιν, καὶ δακτύλους εἰς πόλεμον*. Εἰ πως γένοιτο καὶ ἡμῖν ἐκ θείας δυνάμεως εὐθυνθῆναι μὲν τὴν γράφουσαν χεῖρα πρὸς τὴν τῶν αἰρετικῶν δογμάτων ἀναίρεσιν· ὑπηρετεῖσθαι δὲ τοὺς δακτύλους τῇ ἀνατροπῇ τῆς πονηρᾶς παρατάξεως, ἐμπερίως καὶ ἀγωνιστικῶς δια-

² I Cor. xi, 3. ³ I Cor. iii, 8. ⁴ Psal. cxliiii, 4.

τιθίντας κατά τῶν πολεμίων τὸν λόγον. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πολέμων οἱ μὲν ἀνδρεία τε καὶ θυνάμει τῶν λοιπῶν διαφέροντες, καὶ κατησφαλισμένοι τοῖς ὄπλοις, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς κινδύνους μελέταις, τὴν τοῦ πολεμίου ἐμπειρίαν προσιληφότες, ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς φάλαγγος ἴστανται, τῶν κατὰ τὸ βάθος ἐπιτεταγμένων προκινδυνεύοντες· ὁ δὲ λοιπὸς ὄμιλος εἰς μόνην φαντασίαν πλήθους συντείνοντες αὐτῷ τῷ συνασπισμῷ δοκοῦσι τι κέρδος τῷ κοινῷ συνεισφέρειν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀγώνων, ὁ μὲν γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, καὶ σφοδρὸς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἀγωνιστῆς, ὁ μέγας τοῦ Πνεύματος ὀπλίτης Βασίλειος, ὁ τὴν ἀποστολικὴν πανοπλίαν ἐνδεδυκώς, καὶ τῷ θυρεῷ κατησφαλισμένος τῆς πίστεως, τὸ τε ἀμυντήριον ὄπλον, τὴν τοῦ Πνεύματος λέγω μάχαιραν, αἰεὶ προβαλλόμενος· οὗτος μὲν πολεμεῖ τῆς τοῦ Κυρίου στρατιᾶς ἐν τῷ πονηθέντι κατὰ τῆς αἰρέσεως λόγῳ, ζῶν τε καὶ ἀμυνόμενος, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀριστεύων. Ἡμεῖς δὲ τὸ πλήθος τῷ θυρεῷ τοῦ προμάχου τῆς πίστεως ἑαυτοὺς ὑποκρύψαντες, καθάπερ ἂν προσηγῆται πρὸς τοὺς ἐναντίους ὁ στρατηγὸς, τῶν κατὰ δύναμιν ἀγώνων οὐκ ἀφεξόμεθα. Ἐπεὶ τοίνυν διελέγχων ἐκεῖνος τὴν ἠπατημένην τῆς αἰρέσεως καὶ ἀνυπόστατον φαντασίαν, οὐδαμῶς ἄλλως τὴν προσηγορίαν τῆς ἀγεννησίας, ἣ κατ' ἐπίνοιαν, φησὶν ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐπήγαγε, ταῖς τε κοιναῖς καὶ ταῖς Γραφικαῖς μαρτυραῖς ἠσφαλισμένας. Ὁ δὲ τῆς ἀπάτης εὐρετῆς Εὐνόμιος, οὔτε συντίθεται τοῖς εἰρημένοις, οὔτε ἀνατρέπειν δυνατῶς ἔχει, συνεχόμενος δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅσῳ τηλαυγέστερον διαλάμπει τῆς εὐσεβείας τὰ δόγματα, τοσοῦτον μάλλον κατὰ τὰ νυκτινομα τῶν ζῶων πρὸς τὸ φῶς ἀμβλύωτων, καὶ οὐδὲ τὰς συνήθεις τῶν σοφισμάτων καταδύσεις εὐρίσκων, μάτην διαπλανᾶται· καὶ πρὸς τὸ τοῦ ψεύδους ἀδιεξόδευτον εἰσιῶν περὶ τὰ αὐτὰ συνειλεῖται. Καὶ πᾶς αὐτῷ σχεδὸν περὶ τὴν αὐτὴν φλυαρίαν ὁ δευτέρως κατησχόληται πόνος. Διὰ τοῦτο καλῶς ἔχει καὶ ἡμῖν ἐν τούτῳ γενέσθαι τὴν πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους μάχην, ἐν ᾗ καὶ ὁ πρόμαχος ἡμῶν διὰ τοῦ ἰδίου καθηγήσατο λόγου.

si in eo contra adversarios a nobis pugna ineatur, in quo noster propugnator suo sermone viam prae-

monstravit. Πρῶτον δὲ φημι χρῆναι πᾶσαν ἐπὶ κεφαλῇ τὴν ἡμετέραν περὶ τῶν δογμάτων ὑπόληψιν καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν πρὸς ἡμᾶς διαφωνίαν ἐπιδραμεῖν, ὡς ἂν γένοιτο καθ' ὅδον ἡμῖν ἢ τῶν προκειμένων σκέψις. Ἔστι τοίνυν τὸ κεφάλαιον τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐσεβείας, τὸ πιστεῦν τὸν Μονογενῆ Θεόν, ὃς ἐστὶν ἀλήθεια, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ δύναμις Θεοῦ, καὶ ζωὴ· ἀληθῶς πάντα εἶναι ἃ λέγεται, τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ταῦτα, Θεὸν καὶ ἀλήθειαν, τουτέστι, Θεὸν κατὰ ἀλήθειαν αἰεὶ ὄντα, ὅπερ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται· καὶ οὔτε ποτὲ μὴ ὄντα, οὔτε ποτὲ μὴ ἐσόμενον. Οὐ τὸ εἶναι ὃ τίποτε κατ' οὐσίαν ἐστὶ, πᾶσαν ἐκπεύγει καταληπτικὴν ἔφοδον καὶ πολυπραγμοσύνην. Ἡμῖν δὲ, καθὼς φησι τῆς Σοφίας ὁ λόγος, ἐκ

A vire ad improbae aciei subversionem, perite et fortiter contra hostes disceptationem disponentes. Quemadmodum autem in bellis humanis, qui fortitudine et robore reliquis praestant, armisque praemuniti et ad subeunda pericula meditationibus bellandi peritiam prius adepti, in fronte phalangis prostant, pro illis qui in profundo constituti sunt, pericula subeuntes; reliqua vero turba ad solam opinionem multitudinis intuens, mutua defensione et clypeorum obtentione communi utilitati servire et commodum afferre videtur: sic etiam in nostris certaminibus generosus quidem et strenuus Christi miles, ut acer contra alienigenas certator, ac sancti Spiritus velut gravioris armaturae miles Basilii, apostolicam omnem armaturam indutus et fidei clypeo praemunitus, telum propulsatorium, dico gladium Spiritus, semper obtendens: hic quidem antesignanus militiae Domini propugnat in sermone, quem contra haeresim elaboravit, fervens et defendens, ac contra hostes fortissime et optime se gerens. Nos autem ceu plebs sine nomine, et veluti milites gregarii, clypeo illius antesignani et propugnatoris obvelati et protecti, prout ipse belli dux praebit adversus hostes, ab his certaminibus quae pro nostris viribus fuerint, non abstinemus. Quoniam igitur ille redarguens ac refellens fallacem, et quae non potest subsistere, opinionem, non aliter inquit ingenti appellationem de Deo dici, quam ex hominum commento; et demonstrationes subjunxit communibus notitiis et sacrae Scripturae testimoniis confirmatas. At erroris inventor Eunomius neque assentitur dictis, neque evertere potest; constrictus autem a veritate, quanto fulgentius pietatis dogmata perlucunt, tanto magis sicut noctivaga animalia ad lucem caligans et hallucinans, neque consuetas captiosarum argumentationum latebras inveniens, frustra dubius vagatur, et ad mendacii diverticulum exitu carens ingrediens circum eadem devolvitur. Atque omnis ejus labor secundus in eadem nugatione fere est occupatus. Eam ob causam praclare babel,

D Primum autem dico oportere omnem summam nostram de decretis opinionem et inimicorum contra nos dissensionem percurrere, ut recte atque ordine nobis procedat propositionum consideratio. Est igitur Christianae pietatis caput et summa, Unigenitum Deum credere, qui est veritas, et lux vera, et Dei virtus, et vita, vere omnia esse quae dicitur, aliaque et ante alia haec, Deum nempe et veritatem, hoc est Deum in veritate semper esse, quod intelligitur et nominatur: neque unquam non esse, neque unquam non futurum: cujus esse, quidquid tandem per essentiam est, omnem effugit comprehensivam insinuationem et curiositatem. Nobis autem, sicut inquit Sapientiae sermo⁵, ex

⁵ Sap. xiii, 5.

rerum creaturum magnitudine et pulchritudine proportionem quadam eorum quæ cognoscuntur in cognitionem venit quod sit, solum fidem per operationes, non cognitionem ejus quod sit gratificans. Cum igitur hæc apud omnes Christianos intelligentia prævaleat, illos autem dico qui hac appellatione sunt digni, qui ex lege nihil adorare quod non sit verus Deus, didicerunt, dum ipsi adorant Unigenitum Deum, in veritate constituentur nec falsinominem Deum esse, corruptrix rubigo Ecclesiæ inolevit, quæ pia semina inutilia reddens, Judaici erroris patrona, habet aliquid Græcanticæ impietatis. In eo enim quod Deum fingat creatum, Græcorum errori patrocinatur; in eo vero quod Filium non suscipiat, Judaicum commendat errorem. Hæc igitur hæresis quæ obliterat veram Domini divinitatem, et quæ ipsum non increatum existimandum esse præstruit, nec illud esse quod quidem per essentiam et virtutem et dignitatem est Pater: siquidem ubique veritate circumfulgente nullam habent adstructionem hæc nebulosa commenta, omnibus posthabitis quæ ad Deo decoram et convenientem aliquam glorificationem a Scriptura inventa sunt nomina, et quæ tam de Patre quam de Filio dicuntur; venerunt ad id quod dicitur nomen ἀγεννησία, ab his ipsis in contemptum majestatis Unigeniti confictum. Cum enim pia confessio fidem in Unigenitum Deum doceat ut omnes Filium honorent, sicut Patrem ipsum honore afficiunt: omnes istas pias voces quibus Filii amplitudo, pari honore cum Patris dignitate significatur, propulsantes, inde sibi ipsis nefariæ et Deum abnegantis in dogmate impietatis principia et fundamenta comminiscuntur. Quoniam enim unigenitus Deus, sicut vox Evangelii docet, ex Patre exivit, et ab eo est: aliis nominibus intelligentiam perpetuam transmutantes, per illa veram fidem dilacerant. Cum enim veritas doceat, quod Pater ex nulli superiore sit causa, isti ἀγεννησίαν, id est, *ingenerationem*, nominarunt talem notionem, et ex Patre Unigeniti subsistentiam generationis nomine significant: deinde duas voces componentes, ἀγεννησίαν, *ingenerationem*, et γέννησιν, *generationem*, contradictorie sibi invicem adversantes, inde consequentium ignaros et imperitos in errorem impellunt. Nam ut quis, exempli gratia, declararit, genitus est, et non est genitus, tale est, quale sedet et non sedet, et quæcunque talj afferuntur modo: hi vero istas voces ab ea quæ est secundum naturam genuina significatione dimoventes sive delictorquentes, aliam sibi ipsis accomodare intelligentiam ad pietatis eversionem perverse contendunt. Cum enim, sicut dictum est, horum verborum significantia æquivaleret: quod dicitur: sedet et non sedet (tollitur enim quodammodo in altero significatorum alterum), hæc quæ est secundum formam prolationis contrarietatem, ejus quæ est secundum essentiam differentiam indicem esse captiose certant, huic quidem, Filio nempe, generationem; illi vero, Patri videlicet, non genera-

Α μεθέτους και καλλονῆς κτισμάτων κατά τινε τῶν γνωσκομένων ἀναλογίαν εἰς γνῶσιν ἔρχεται τοῦ εἶναι, μόνον τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν, οὐ τὴν γνῶσιν τούτέστι ἡχαρίζομενος. Ταύτη, τοίνυν τῆς διαβοίας παρὰ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς κεκρατηκυίας, τοῖς γε τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἀξίοις, ἐκείνοις φημι, προσκυνεῖν παρὰ τοῦ νόμου μεμαθηκόσιν μηδὲν ὃ μὴ ἐστὶν ἀληθινὸς Θεὸς, αὐτῷ τῷ προσκυνεῖν τὸν μονογενῆ Θεόν, ὁμολογοῦσιν ἐν ἀληθείᾳ καὶ οὐ ψευδῶνυμον εἶναι Θεόν, ἦλθεν ἡ φθοροποιὸς ἐρυσίθη τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀχρεϊοῦσα τὰ εὐσεβῆ σπέρματα, ἡ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπάτης συνήγυρος ἔχουσα τι καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀθείας. Τῷ μὲν γὰρ κτιστὸν ἀναπλάττειν Θεόν, τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀπάτης συνήγυρος γίνεται τῷ δὲ μὴ παραδέχεσθαι τὸν Υἱὸν, τὴν Ἰουδαϊκὴν συνίστησι πλάνην· αὕτη τοίνυν ἡ αἵρεσις ἡ παραγραφομένη, τὴν ἀληθινὴν τοῦ Κυρίου θεότητα, καὶ παρασκευάζουσα μὴ ἀκτιστον αὐτὸν εἶναι δεῖν ὑπολαμβάνειν· καὶ μὴ ἐκεῖνο ὅπερ κατ' οὐσίαν καὶ δύναιμι καὶ ἀξίαν ἐστὶν ὁ Πατὴρ. Ἐπειδὴ πανταχόθεν τῆς ἀληθείας περιλαμπούσης, οὐδεμίαν ἔχει κατασκευὴν τὰ ζοφώδη ταῦτα νόηματα· πάντα τῶν ὀνομάτων ὑπεριδόντας τῶν εἰς θεοπροπητὴν τινα δοξολογίαν παρὰ τῆς Γραφῆς ἐρεθέντων, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένων, ἦλθον ἐπὶ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα, τὸ παρ' αὐτῶν τούτων ἐπὶ ἀθετήσει τῆς μεγαλειότητος τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ συμπεπλάσμενον. Τῆς γὰρ εὐσεβοῦς ὁμολογίας τὴν εἰς τὸν μονογενῆ Θεόν πίστιν δογματιζούσης, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, πάσας οὗτοι τὰς εὐσεβεῖς φωνάς, αἷς ἡ τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότης ὁμοιῶς πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν διασημαίνεται, παρωσάμενοι, ἐντεῦθεν ἑαυτοῖς τῆς ἀθέου περὶ τὸ δόγμα παρανομίας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἐπινοοῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μονογενὴς Θεὸς, ὡς ἡ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκει φωνή, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐστὶν· ἄλλοις ὀνόμασι τὴν παρ' αὐτοῦ διάνοιαν μεταβαλόντες δι' ἐκείνων τὴν ἀληθινὴν πίστιν κατασπαράσσουσι. Τὸ γὰρ μὴ ἐκ τινος ὑπερχειμένης αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα, τῆς ἀληθείας διδασκούσης, οὗτοι ἀγεννησίαν ὀνόμασαν τὸ τοιοῦτον νόημα· καὶ τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν, τῷ τῆς γεννήσεως διασημαίνουσι ῥήματι. Εἶτα συνθέντες τὰς δύο φωνάς, τὴν ἀγεννησίαν τε καὶ τὴν γέννησιν ἀντιφατικῶς ἐναντιουμένας ἀλλήλαις, ἐντεῦθεν τοὺς ἀνοήτους τῶν ἐπιμένων αὐτοῖς παρακρούονται. Τὸ γὰρ ἐγεννήθη καὶ οὐκ ἐγεννήθη, ὡς ἂν τις ὑποδείγματι σαφηνίσειε, τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον καὶ τὸ κάθηται καὶ οὐ κάθηται, καὶ ὅσα τῷ τοιοῦτῳ λέγεται τρόπῳ· οἱ δὲ τῆς κατὰ φύσιν τῶν ῥημάτων ἐμφάσεως τὰς φωνὰς ταύτας παρακινήσαντες, ἄλλην αὐτοῖς ἐφαρμόζουσιν διάνοιαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς εὐσεθείας φιλονεικοῦσιν. Ἰσοδυναμούσης γὰρ, καθὼς εἴρηται, τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας τῷ, κάθηται καὶ οὐ κάθηται· ἀναίρεται γὰρ πως ἐν θατέρῳ τῶν σημασινομένων τὸ ἕτερον· ταύτην τὴν περὶ τὸ σχῆμα τῆς προφορᾶς ἐναντιώσιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν παραλλαγῆς ἐνδεικτικὴν εἶναι σοφίζονται. Τῷ μὲν τὴν γέννησιν, τῷ δὲ τὴν μὴ γέννησιν οὐσίαν εἶναι διορίζομενοι· καί-

τοι ὡσπερ οὐκ ἔστιν οὐσίαν ἀνθρώπου νομίσαι, τὸ καθῆσθαι καὶ μὴ καθῆσθαι τὸν ἄνθρωπον· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἂν τις ἀποδοίῃ λόγον, καθέδραν τε ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπον αὐτὸν ὀριζόμενος· οὕτως ἡ μὴ γεννηθεῖσα οὐσία κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ βηθέντος ἡμῖν ὑποδείγματος, ἄλλο τι πάντως ἔστι τῷ ἰδίῳ λόγῳ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ μὴ γεννηθῆναι δηλούμενον. Ἄλλ' οὗτοι πρὸς τὸν πονηρὸν ἐκείνον σκοποῦν ἀφορῶντες, ὡς ἂν μάλιστα τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἡ ἀρνησις αὐτοῖς κυρωθεῖ· οὐχὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀγεννησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' ἀναστρέφοντες τὸν λόγον· οὐσίαν τὴν ἀγεννησίαν ὀρίζονται, ἵνα τῇ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολῇ τὸ τῆς φύσεως παρηλλαγμένον διὰ τῆς ἐναντιώσεως τῶν ὀνομάτων κατασκευάσωσι. Καὶ πρὸς μὲν τὴν ἀσέβειαν μυριοῖς ὀφθαλμοῖς βλέπουσι, πρὸς δὲ τὸ ἀμήχανον τῆς περὶ τοῦτο σπουδῆς, ὡς μεμυκότες τὰ δῆματα τῆς ψυχῆς ἀμβλυώττουσι. Τίς γὰρ μὴ παντάπασι λημῶν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐ διορᾷ τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀρχῆς τὸ ἀπαγῆς καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς ἐπ' οὐδενὸς βέβηκεν αὐτοῖς ὁ λόγος, ὁ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν ποιῶν· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ἡ ἀπάτη κατασκευάζεται. Λέξω δὲ καθὼς ἔστι δυνατόν ἰσχυρῶς τῇ ἑμαυτῇ φωνῇ τὸν τῶν ἐχθρῶν ἀνθυποφέρων λόγον. *est, ingenerationem, facit essentiam* : sic enim fraus mea voce fortiter adversariorum sermonem subjiciens.

Φασίν, ἀγέννητον τὸν Θεὸν ὀνομάζεσθαι· ἀπλοῦν δὲ εἶναι τῇ φύσει τὸ Θεῖον· τὸ δὲ ἀπλοῦν, μηδεμίαν ἐπιδέχεσθαι σύνθεσιν· εἰ οὖν ἀσύνητος κατὰ τὴν φύσιν ἔστιν ὁ Θεός, ὧς τὸ τοῦ ἀγεννήτου ἔπεστιν ὄνομα, αὐτῆς ἂν εἴη τῆς φύσεως ὄνομα τὸ ἀγέννητον. Καὶ ἔστιν οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ ἀγεννησία ἡ φύσις. Πρὸς οὗς τοῦτο φαμεν· ὅτι ἕτερον τοῦ ἀσύνθετου, καὶ ἕτερον τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαινόμενον. Τὸ μὲν γὰρ, τὴν ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου· τὸ δὲ, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι παρίστησι, καὶ οὐκ ἀπαλλάσσονται πρὸς ἀλλήλας αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις, κἄν περὶ τὸ ἐν ἀμφοτέροις λέγηται. Ἄλλ' ἐκ μὲν τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας, τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι τὸν οὕτως ὀνομασμένον ἐμάθομεν· ἐκ δὲ τῆς τοῦ ἀπλοῦ, τὸ καθαρεύειν συνθέσεως· οὐβέτερον δὲ τούτων ἀντὶ τοῦ ἄλλου λέγεται. Οὐκοῦν οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει, ἐπειδὴ ἀπλοῦν ἔστι τῇ φύσει τὸ Θεῖον, ἀγεννησίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν κατονομάζεσθαι. Ἄλλὰ καθ' ὃ μὲν ἀμερῆς ἔστι καὶ ἀσύνητος, ἀπλοῦς λέγεται, καθ' ὃ δὲ οὐκ ἐγεννήθη, ἀγέννητος. Εἰ δὲ μὴ σημαίνει τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἀγεννήτου, ἀλλ' ἀπλότης ἀντεισέρχεται τῇ σημασίᾳ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγέννητος κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως λέγοιτο, διότι ἀπλοῦς ἔστι καὶ ἀσύνητος· μία δὲ τοῦ ἀπλοῦ τε καὶ ἀγεννήτου ἡ σημασία, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἀπλότης ἀγεννησία πάντως ὀνομασθήσεται. Ἀπλοῦν γὰρ εἶναι τῇ φύσει καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν οὐκ ἀρνήσονται, εἰ μὴ ἄρα καὶ τὸ Θεὸν εἶναι αὐτὸν ἀρνήσαιντο. Οὐκοῦν οὐδεμίαν κατὰ τὸ σημαινόμενον κοινωσίαν ἡ ἀπλότης πρὸς τὸ ἀγέννητον ἔξει, ὡς διὰ τὸ ἀσύνητον ἀγεννησίαν τὴν φύσιν καὶ νομίζεσθαι· ἵνα μὴ δυοῖν ἀτόποιν τὸ ἕτερον καθ' ἑαυτῶν ἐπισπάσονται, ἢ ἀρνούμενοι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα, ἢ

tionem, essentiam esse definiens. Atqui quemadmodum non licet existimare essentiam hominis sedere et non sedere; nullus enim eandem definitionem reddiderit, hominis cathedram et ipsum hominem definiens : sic non genita essentia, secundum analogiam dicti a nobis exempli, aliud quiddam prorsus est secundum propriam rationem, ab eo quod per id quod non est genitum, significatur. Sed isti ad illud improbum scopum prospectantes, ut maxime Unigeniti deitatis abnegatio confirmetur, non essentiam Patris esse ἀγεννησίαν asserunt; sed inversa oratione ἀγεννησίαν, id est, *ingenerationem*, essentiam esse definiunt, ut per differentialiam quæ est ad id quod genitum est, naturæ diversitatem per nomen contrarietatem præstruant. Ac quidem ad impietatem innumerabilibus oculis prospiciunt; ad id autem quod in proposito sibi studio omnino fieri non potest, tanquam conniventes et mentis oculos claudentes caligant atque hallucinantur. Quis enim non omnino animi viribus et sentiendi instrumentis lippiens et cæcetiens, non intelligit principium dogmatis eorum nulla compage solidatum, nullo modo posse subsistere, et quod eorum ratio nullo firmamento nititur, quæ ἀγεννησίαν, id eorum præstruitur. Dicam enim quoad fieri potest,

Aiunt, Deum ingentum nominari, deitatem autem simplicem esse naturæ, nullamque admittere compositionem. Si igitur secundum naturam Deus est simplex et concretionis expers, cui ingeniti nomen inest, ipsius naturæ nomen fuerit quod ingentum est. Nihilque est aliud natura, nisi ἀγεννησία, id est *ingeneratio*. Ad quos hoc dicimus : Quod aliud est incompositi, et aliud ingeniti significatum; illud quidem simplicitatem subjecti, hoc vero non ex causa esse repræsentat. Nec nominum propriæ significationes inter se mutantur, tametsi de uno ambo dicantur. Sed ex ingeniti appellatione, absque causa esse eum qui sic nominatur didicimus, atque ex simplicis appellatione, eum ab omni concretione et compositione liberum et purum esse intelligimus : horum autem neutrum pro alio dicitur. Nullam igitur necessitatem habet, quoniam natura Deus simplex est, ἀγεννησίαν. *ingenerationem* ejus naturam nominari. Sed qua partium est expers et incompositus, simplex dicitur; qua vero non est genitus, ingentus dictus est. Quod si ingeniti vox sine causa esse non significet : sed simplicitas subingredetur significationem talis nominis : ideoque ingentus secundum rationem hæreseos diceretur, propterea quod simplex est et incompositus : una autem simplicis et incompositi significantia, etiam Filii simplicitas ἀγεννησία prorsus nominabitur : simplicem enim esse naturæ unigenitum Deum non inficiabuntur, nisi sane penitus ipsum Deum esse negent. Ergo nullam secundum significatum simplicitas cum ingenito habebit communio-nem, ut per id quod est incompositum, ἀγεννησία, id est *ingeneratio*, natura existimetur, ne duorum

absurdorum alterum contra seipsum eliciant: vel negantes Unigeniti deitatem, vel etiam in illo ingeni rationem celebrent. Si enim Deus natura simplex, nomen autem (secundum ipsos) simplicitatis est ingenitum, vel compositum Filium esse adstruent, cum quo neque Deum esse demonstratur, vel si in ipso deitatem constituentur, simplex autem sicut dictum est, Deus est, eundem ingenitum propter simplicitatem omnino esse praestruunt; aliquidem simplicitas idem cum agnitione existimatur. Ut autem quod dicitur clarius elucescat, rursus quod est dictum repetam. Nos hoc dicimus, quod in utroque nominum subest quiddam proprium quod significatur, neque per ingenitum, id quod individuum, sive quod partibus caret, significatur, neque per simplex quod est ingenitum, sed in simplici quidem quod incompositum est, mente complectimur, et in ingenito non ex aliqua causa esse significari docti sumus. Filium autem ex Deo Deum esse, ipsumque simplicem credere oportere arbitramur, quia quod Deus est, ab omni concretionem purum est. Atque eodem modo etiam in hoc, neque per Filii appellationem simplicitatem essentiae significare, neque per ipsam simplicitatem Filii significatum repraesentare, sed ex hoc quidem, nempe Filii nomine, quae ex Patre est subsistentia manifesta fiat: ex simplici vero, id quod vox talis declarat. Quoniam igitur simplicitatis quae est secundum essentiam ratio quidem una et eadem et in Patre et in Filio dicatur, neque imminutione aliqua, neque redundantia differens; genitum autem ab ingenito secundum significatum multum differat: hoc enim in altero nominum licet intelligere, quod in altero non est: propterea dicimus, nullam necessitatem esse, cum sit ingenitus Pater, quoniam ejus essentia simplex est, agnitionem, *ingenerationem*, dici ejus essentiam. Neque enim, simplex cum sit Filius, et idem genitus creditus, simplicitatem ejus dicimus essentiam. Sed quemadmodum simplex est essentia et non simplicitas, sic et essentia ingenita, et non agnitionem, *ingeneratio*. Eodem modo cum sit etiam genitus Filius, ab omni necessitate soluta est oratio, quoniam simplex est ipsius essentia, essentiam ejus generationem esse, definire. Verum etiam hic propriam significationem utraque nomina habent. Nam et geniti appellatio ex aliquo esse tibi animo subjicit, et qua simplex dicitur, id quod a compositione alienum est et liberum. Sed haec illis non videntur: volunt enim, quoniam simplex est Patris essentia non aliud quid, quam agnitionem, *ingenerationem*, ipsam esse existimari: ideoque et ingenitus dicitur. Ad quos et hoc licet dicere quod quoniam etiam Patrem creatorem et conditorem nominant, quae iis nominibus vocatur; jam tempus est ut isti sapientes creaturam et officium Patris essentiam pronuntient, siquidem omnem significantiam nominis quod in eo dicitur, simpli-

κάκισμῳ τὴν ἀγεννησίαν ἐπιφημίζοντες. Εἰ γὰρ ἀπλοῦν μὲν τῆ φύσει τὸ Θεῖον, ὄνομα δὲ κατ' αὐτοὺς τῆς ἀπλότητός ἐστι τὸ ἀγέννητον, ἢ σύνθετον εἶναι τὸν Υἱὸν κατασκευάσουσιν, ᾧ τὸ μηδὲ Θεὸν εἶναι συναποδείκνυνται, ἢ εἰ ὁμολογοῦεν ἐπ' αὐτῷ τὴν θεότητα, ἀπλοῦν δὲ, καθὼς εἴρηται, τὸ Θεῖόν ἐστι, τὸν αὐτὸν καὶ ἀγέννητον διὰ τὴν ἀπλότητα πάντως εἶναι κατασκευάζουσιν· εἴπερ ἡ ἀπλότης ταῦτό τῆ ἀγεννησίᾳ νομίζεται· ὡς δ' ἂν σαφέστερον τὸ λεγόμενον γένοιτο, πάλιν τὸ ῥηθὲν ἀναλήψομαι. Ἡμεῖς τοῦτο φάμεν, ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων, ἴδιόν τι τὸ σημαίνόμενον ὑπεστί· καὶ ὅτε τῷ ἀγεννήτῳ τὸ ἀμερὲς ἐρμηνεύεται, ὅτε τῷ ἀπλῷ τὸ ἀγέννητον· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ἀπλῷ, τὸ ἀσύνητον ἐνόησαμεν, ἐν δὲ τῷ ἀγεννήτῳ, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος ἐδιδάχθημεν. Τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ὄντα, καὶ αὐτὸν ἀπλοῦν πιστεύειν οἰόμεθα δεῖν· διὰ τὸ πάσης συνθέσεως καθαρῆς τὸ Θεῖον. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τούτου, μήτε διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν ἀπλότητα τῆς οὐσίας σημαίνειν, μήτ' αὐτῇ ἀπλότῃ παριστᾶν τὸ τοῦ Υἱοῦ σημαίνόμενον. Ἄλλ' ἐκ τούτου μὲν, τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν φανερούσθω· ἐκ δὲ τοῦ ἀπλοῦ, ὅπερ ἐμφαίνει ἡ τοιαύτη φωνή. Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν τῆς κατ' οὐσίαν ἀπλότητος λόγος εἰς καὶ ὁ αὐτὸς καὶ ἐπὶ Πατρὸς λέγεται καὶ ἐπὶ Υἱοῦ, ὅτε ὑφέσει τι, ὅτε πλεονασμῷ διαλλάσσω· τὸ δὲ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ πολλὴν κατὰ τὸ σημαίνόμενον τὴν διαφορὰν ἔχει· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ὀνομάτων νοῆσαι, ὃ ἐν τῷ ἄλλῳ οὐκ ἔστι· διὰ τοῦτο φάμεν μηδεμίαν ἀνάγκην εἶναι, ἀγεννήτου ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ ἀπλῆ ἔστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ἀγεννησίαν λέγεσθαι αὐτοῦ τὴν οὐσίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλοῦ ὄντος τοῦ Υἱοῦ, τοῦ αὐτοῦ καὶ γεννητοῦ εἶναι πεπιστευμένον, ἀπλότητα λέγομεν τὴν οὐσίαν. Ἄλλ' ὡςπερ ἀπλῆ ἔστιν ἡ οὐσία, καὶ οὐκ ἀπλότης, οὕτως καὶ ἀγέννητός ἐστιν ἡ οὐσία καὶ οὐκ ἀγεννησία. Τὸν αὐτὸν τρόπον γεννητοῦ ὄντος καὶ τοῦ Υἱοῦ, πάσης ἀνάγκης ὁ λόγος κενώριται· ἐπειδὴ ἀπλῆ ἔστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία, γέννησιν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν ὀρίζεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἴδιαν ἐμφασιν ἐκτέρῳ τῶν ὀνομάτων ἔχει. Ἡ τε γὰρ τοῦ γεννητοῦ προσηγορία, τὸ ἐκ τινός σοι παρίσται, καὶ τῷ ἀπλοῦν, τῷ ἀππλάχθαι συνθέσεως. Ἄλλ' οὐ ταῦτα κάκεινους δοκεῖ· βούλονται γὰρ ἐπειδὴ ἀπλῆ τοῦ Πατρὸς ἔστιν ἡ οὐσία, μὴ ἄλλο τι ἢ ἀγεννησίαν αὐτὴν εἶναι νομίζεσθαι· διότι καὶ ἀγέννητος λέγεται. Πρὸς οὓς καὶ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ κτίστην τὸν Πατέρα καὶ δημιουργὸν ὀνομάζουσιν· ἀπλοῦς δὲ κατ' οὐσίαν ἔστιν ὁ ταῦτα ὀνομαζόμενος· ὡρα τοῖς σοφοῖς τούτοις κτίσιν καὶ δημιουργίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀποφαίνεσθαι, ἐπεὶ περ πάσαν σημασίαν τοῦ περὶ αὐτὸν λεγομένου ὀνόματος, ὁ τῆς ἀπλότητος λόγος εἰς τὴν οὐσίαν ἀνάγει. Ἡ τοίνυν χωριστάωσαν τοῦ ὀρισμοῦ τῆς θείας οὐσίας τὴν ἀγεννησίαν, ἐπὶ μόνῃς τῆς ἰδίας ἐμφάσεως μένουσαν, ἢ εἴπερ ζῆα τὴν ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου τῆ ἀγεννησίᾳ τὴν οὐσίαν ὀρίζοντο, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ τὴν κτίσιν καὶ τὴν δημιουργίαν τῆ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ ἐνθεωροῦσιν. ὡς οὐχ' κτιζούσης καὶ δη-

μουργούσης ἐν τῇ οὐσίᾳ δυνάμει, ἀλλ' αὐτῆς τῆς δυνάμειος κτίσμα καὶ δημιουργία νοουμένης. Εἰ δὲ τοῦτο ἀποβάλλουσιν ὡς πονηρὸν τε καὶ ἄτοπον, πεισθῆναι ἐκ τῆς ἀκολουθίας κάκεινον τοῦτω συναποβάλλειν τὸν λόγον. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι δημιουργία τοῦ δημιουργοῦ οὐσία, οὕτως οὐδὲ ἀγεννησία ἢ τοῦ ἀγεννήτου οὐσία. Συντομίας δὲ χάριν καὶ σαφηνείας, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλήψομαι λόγον. Εἰ μὴ διὰ τὸ μὴ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπλῆ καὶ ἀσύνητος οὐσία ὁ Πατὴρ εἶναι, ἀγέννητος λέγεται· διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ ὁ Υἱὸς ἀγέννητος νομισθῆσεται· οὐσία γὰρ καὶ οὗτος ἐστὶ μονοειδής καὶ ἀσύνητος. Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ἐπεὶ ἐγεννήθη γεννητὸν ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσομεν, ὅηλον ὅτι καὶ τὸν Πατέρα, ἐπεὶ οὐκ ἐγεννήθη, προσερούμεν ἀγέννητον. Εἰ δὲ τοῦτο, ἢ τε ἀλήθεια καὶ ἡ τῶν τεθέντων ἀκολουθία καταναγκάζει, πρόδηλον ὅτι οὐχὶ οὐσίας ἐστὶ τὸ ἀγέννητον ὄνομα, ἀλλὰ διαφορᾶς τινος νοημάτων σημαντικόν, τῆς τὸ γεννηθὲν τοῦ μὴ γεννηθέντος διαστελλούσης. Estimabitur. **Essentia** enim etiam hic est uniformis et compositionis exsors. Quod si Filium, quoniam genitus est, genitum necessario constebimus, perspicuum quod etiam Patrem, quoniam non genitus est, dicemus ingenitum. Quod si hoc et veritas et positorem series consequens cogit, liquido constat ingenitum non esse nomen essentiae, sed differentiae alicujus eorum quae intelliguntur, significativum, quae quod est genitum a non genito facit discrepare.

Εἶτα καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημίοις προσεξετάσωμεν· Εἰ τὸ ἀγέννητον ὄνομα φασὶ τὴν οὐσίαν σημαίνειν, καὶ μὴ τὸ ἄνευ αἰτίας τὴν ὑπόστασιν ἔχειν· ποίῳ ὀνόματι τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα συστήσομαι, τῆς ἀγεννησίας εἰς τὴν τῆς οὐσίας ἐνδείξιν παρ' αὐτῶν ἀποτεταγμένης; Εἰ γὰρ μὴ τὴν διαστατικὴν τῶν ὑποστάσεων διαφορὰν διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς διδασκόμεθα, ἀλλ' αὐτῆς φύσεως ἐνδεικτικὴν εἶναι ταύτην ὑποληψόμεθα, ὡς ἀπορρέουσάν πως τοῦ ὑπερκειμένου πράγματος· καὶ διὰ τῆς τῶν συλλαβῶν ἐκφωνήσεως ἐκκαλύπτουσιν τὸ ζητούμενον, ἀνάγκη πᾶσα ἢ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ἀγέννητον, ἢ μὴ λέγεσθαι, μηδεμίαν φωνῆς τὴν τοιαύτην ἔμφασιν ἰδιαζόντως ἐπ' αὐτοῦ παρεχομένης. Τῆς γὰρ ἀγεννησίας, καθὼς οὐτοί φασιν, οὐ τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι διασημαίνουσης, ἀλλὰ τὴν φύσιν ἐνδεικνυμένης, περιτραπῆσεται πάντως αὐτοῖς πρὸς τούναντιον τὸ σῶφισμα, καὶ εὐρεθῆσεται διαφεύγον τοῦ δόγματος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Μηδενὸς γὰρ ἑτέρου ῥήματος ἢ ὀνόματος τὸ μὴ γεννηθῆναι τὸν Πατέρα παριστῶντος, τοῦ δὲ ἀγεννήτου κατὰ τὴν σοφίαν αὐτῶν, ἄλλο τι καὶ οὐχὶ τὸ μὴ γεγενῆσθαι διεμνησθέντος, οἴχεται καὶ συνεβρόλη πρὸς τὸν Σαβέλλιον αὐτοῖς κατοισθῆσας ὁ λόγος. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης, τὸν αὐτὸν εἶναι νομίζεσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, τῆς κατὰ τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον διαφορᾶς ἐκ τοῦ δόγματος αὐτῶν ἐκκλαπέσης. Ὡστε δυοῖν θάτερον, ἢ ἀναθῆσονται τὴν περὶ τοῦ ὀνόματος δόξαν, ὡς διαφορὰν τῆς ἑκατέρου ιδιότητος, καὶ οὐχὶ φύσιν σημαίνοντος· ἢ παραμένοντες τοῖς ἐγνωσμένοις, περὶ ταύτης τῆς φωνῆς Σαβέλλιῳ συνθήσονται. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅπως ἡ εὖν ὑποστάσεων διαφορὰ τὸ ἀσύγχυτον ἔξει, μὴ τῷ γεννητῷ διαστελλομένη πρὸς τὸ ἀγέννητον. Ὡστε εἰ μὲν διαφορὰν σημαίνει τὸ ὄνομα, ἢ οὐσία ἐστὶ διὰ

citatis ratio ad essentiam reducit. Vel igitur a definitione divinae essentiae ἀγεννησίαν, id est, *ingenerationem*, separent, in sola propria et genuina significatione manentem, vel si propter simplicitatem subjecti τῇ ἀγεννησίᾳ, non geniti ratione, essentiam definiant, propter eandem causam et creaturam, et opificium in Patris essentia contemplantur, perinde ac si virtus quae est in essentia, non creet et molitur, sed ipsa virtus et potestas intelligatur creatura et opificium. Quod si hoc abjiciunt ut improbum et absurdum, persuadeantur ex consecutione, etiam una cum hoc illum sermonem repudiare: ut enim opificium non est opificis essentia, sic neque ἀγεννησία, *ingeneratio*, ingeniti essentia. Compendii autem et diluciditatis gratia, rursus eundem resumamus sermonem. Nisi propterea quod non genitus est, sed quia simplex et incomposita sit essentia, Pater ingenitus dicitur, ob eandem causam etiam Filius ingenitus existimabitur. **Essentia** enim etiam hic est uniformis et compositionis exsors. Quod si Filium, quoniam genitus est, genitum necessario constebimus, perspicuum quod etiam Patrem, quoniam non genitus est, dicemus ingenitum. Quod si hoc et veritas et positorem series consequens cogit, liquido constat ingenitum non esse nomen essentiae, sed differentiae alicujus eorum quae intelliguntur, significativum, quae quod est genitum a non genito facit discrepare.

Deinde hoc etiam praeter ea quae sunt dicta exquiramus: Si nomen hoc ingenitum substantiam aiant significare, et non absque causa Patrem subsistentiam habere, quo nomine absque causa Patrem esse constituent, cum ἀγεννησία ad essentiae indicationem ab ipsis sit ordinata? Si enim differentiam quae subsistentias disjungit, ingeniti voce non docemur, sed ipsius naturae hanc indicem esse opinabimur, velut a re subjecta quodammodo effluentem, per syllabarum enuntiationem explicantem quod quaeritur, omnino necesse est vel non esse Deum ingenitum, vel non dici, cum nulla sit vox quae talem significationem proprie et separatim in eo praebet. Nam cum nomen ἀγεννησίας, sicut isti asserunt, absque causa esse non significet, sed naturam indicet, in contrarium prorsus eorum sophisma sive cavillum contorquebitur, et inveniatur ab eorum dogmate quod ingenitum est in Deo effugere. Cum enim nullum aliud verbum vel nomen ingenitum esse Patrem animo repraesentet, et ingeniti nomen secundum ipsorum sapientiam aliud quiddam quam non genitum esse significet, ad Sabellium abit et confluit eorum delabens sermo. Omnino enim necesse est ex hac consequentia Patrem cum Filio eundem esse existimari, si geniti et ingeniti differentia ex eorum dogmate sublata fuerit. Ita ut duorum alterum, vel quam habent de hoc nomine opinionem retractabunt, utpote quod differentiam utriusque proprietatis non naturam significet, vel in suis decretis permanentes, circa hanc vocem Sabellio adstipulabuntur. Non enim est quomodo hypostaseon differentia id quod inconfusum est habeat, si ea quae est geniti cum ingenito differentia non distinguatur. Quare si nomen differentiam signat, essentia per appellationem istam

minime significabitur. Alia enim differentiae et alia essentiae ratio. Quod si ad naturam vocis significantiam detorquent, ad haereticorum qui υβήπατορες dicuntur, qui Filium et Patrem, eandem esse personam asserunt, errorem pertrahentur, sermonis perspicuitate quoad personas divinas, subtrahita. Quod si dicant nihil prohibere per ἀγεννησίαν, ingeniiti cum genito differentiam significari, et eam quoque vocem essentiam repraesentare, nobis distinguant cognatas nominis significaciones, ita ut possint proprie congruere utrique bifariam divisae ingeniiti notioni. Nam differentiae quae est ex nomine declaratio, ambiguitatem non habet, cum oppositae differentiae oratione constituitur, siquidem pro eo quod dicitur, genitus est Filius, et non genitus est Pater, hunc quidem ingeniitum, illum vero genitum dici secundum quamdam verborum denominationem, nos etiam assentimur. Essentiae autem indicatio ex qua intelligentia per hoc verbum declarabitur, non possent dicere.

Sed hoc silentio involvens novus theologus, alias nobis nugae in praecedente descriptione nectens persequitur: *Quia simplex cum sit Deus, ingeniitus dicitur, propterea ἀγεννησία Deus est.* Quid habet commune simplicitatis sermo cum notitia non geniti? Etenim unigenitus et genitus est, et simplex esse non ambigitur. *Sed etiam individuus, partibus carens et incompositus.* Quid etiam hoc ad id quod quaeritur? neque enim Filius multiformis et compositus, non tamen propterea ingeniitus. *Sed, inquit, quantitatis omnique magnitudinis expers est:* haec ita sint. Etenim Filius quantitate definiti non potest nec circumscribi, et quantitatis omnis est expers, et nihilominus Filius. Sed hoc non est quod in quaestionem cadit; propositum est enim demonstrare qua ingeniiti significatione essentia dignoscitur: ut enim ex hac voce proprietatum differentiae ratio est comprehensa, sic volebant ambiguam esse etiam naturae indicationem ex aliquo eorum quae per eandem hanc appellationem significantur.

At hoc tacitus praeterit. Dicit autem, *Non ex mentis commento ingeniiti vocem de Deo celebrandam esse.* Quae enim sic dicta sunt, inquit, cum vocibus ipsis dissolvi solent. Quid autem eorum quae dicuntur, non simul ac dictum est etiam dissolvitur? Non enim quemadmodum hi qui vasa ex argilla fingunt, vel lateres, secundum semel in ore factam orationis formationem, quae voce proferuntur indissoluta servabimus. Sed simul atque vocis sono prolatus est sermo, etiam quod dictum est, non est; rursus enim in aerem vocis spiritu diffilato nullum dictorum vestigium impressum est in loco in quo vocis facta est diffusio. Ita ut si ex eo sermonem, qui fit per commentationem, figurat quod ejusmodi sermo post prolationem non maneat, sed simul cum loquentis voce evanescat, non etiam effugiet, omnem sermonem nominans commentationem, cum nullus sit sermo in quo ulla post prola-

τῆς προσηγορίας ταύτης ἀσημαντος. Ἄλλος γὰρ τῆς διαφορᾶς καὶ ἕτερος τῆς οὐσίας ὁ λόγος. Εἰ δὲ πρὸς τὴν φύσιν τὴν σημασίαν τῆς φωνῆς καθέλκουσιν, εἰς τὴν τῶν υλοπατόρων λεγομένων ἀπάτην ἀκολούθως ὑποσυρήσονται, τῆς κατὰ τὰς ὑποστάσεις τρανότητος ὑποσυρείσης τοῦ λόγου. Εἰ δὲ λέγουσι κωλύειν μηδὲν καὶ τὴν πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολήν ἐκ τῆς ἀγεννησίας σημαίνεσθαι, καὶ αὐτὴν παριστᾶν τὴν οὐσίαν, διαστειλάτωσαν ἡμῖν τὰς προσφύεις τοῦ ὀνόματος σημασίας, ὡς δύνασθαι κυρίως ἀρμόζειν πρὸς ἑκατέραν διασχισθεῖσαν τοῦ ἀγεννητοῦ τὴν ἐνοσίαν. Ἡ μὲν γὰρ τῆς διαφορᾶς ἐκ τοῦ ὀνόματος δῆλωσις, ἀμφιβολίαν οὐκ ἔχει, τῷ τῆς ἀντιδιαστολῆς λόγῳ συνισταμένη. Ἄντι γὰρ τοῦ, γεγέννηται ὁ Υἱός, καὶ οὐ γεγέννηται ὁ Πατήρ, τὸν μὲν ἀγέννητον, τὸν δὲ γεννητὸν λέγεσθαι κατὰ τινα βῆμάτων παρουσίαν, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Ἡ δὲ τῆς οὐσίας δεῖξις ἐκ ποίας διανοίας διὰ τοῦ πρὸς ὀνόματος τούτου σαφηνισθήσεται, εἰπεῖν οὐκ ἂν ἔχοιεν.

Ἄλλὰ τοῦτο σιωπήσας ὁ καινὸς θεολόγος, ἑτέρους ἡμῖν φληνάφους ἐπὶ τῆς προλαβούσης λογογραφίας εἰρων διεξείσιν. Ὅτι ἀπλοῦς, φησὶν, ὡς ὁ Θεός, ἀγέννητος λέγεται, διὰ τοῦτο ἀγεννησία ἐστὶν ὁ Θεός. Τί κοινὸν ὁ τῆς ἀπλότητος ἔχει λόγος πρὸς τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ διάνοιαν; Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μονογενῆς, καὶ γεννητός ἐστι, καὶ ἀπλοῦς εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται. Ἀλλὰ καὶ ἀμερῆς, φησὶ, καὶ ἀσύνθετος. Τί καὶ τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον; Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς πολυειδὴς καὶ συγκείμενος, ἀλλ' ὁμοῦ οὐ διὰ τοῦτο ἀγέννητος. Ἀλλὰ καὶ ποστήτος, φησὶ, καὶ πληκίστερος ἡλλοτριῶται. Ἔστω καὶ ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπερίοριστος τῷ πληκίῳ καὶ ἀποσός, καὶ ὁμοῦ Υἱός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐ τοῦτο ἐστὶ· πρόκειται γὰρ ἀποδειχθῆναι κατὰ τινα τοῦ ἀγεννητοῦ σημασίαν ἢ οὐσία γνωρίζεται· ὡς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης ὁ τῆς τῶν ἰδιωμάτων διαφορᾶς κατελήφθη λόγος, οὕτως ἡξίον ἀμφιβολίαν εἶναι καὶ τοῦ εἶναι τὴν ἐνδειξιν, ἐκ τινος τῶν σημανομένων διὰ τῆς αὐτῆς ταύτης προσηγορίας.

Ἄλλὰ τοῦτο μὲν σιωπᾶ. Λέγει δὲ, *Μὴ δεῖν κατ' ἐπίνοιαν ἐπισημῆσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον.* Τὰ γὰρ οὕτω λελεγμένα ταῖς φωναῖς, φησὶ, συναδύεσθαι πέφυκε. Τί δὲ τῶν λεγομένων οὐχ ὁμοῦ τῷ λεχθῆναι καὶ διαλύεται; Οὐ γὰρ ὡσπερ κεραμεύοντες ἢ πλινθεύοντες κατὰ τὴν ἀπαξ γενομένην ἐν τῷ στόματι τοῦ λόγου τύπωσιν, ἀδιάλυτα φυλάξομεν τὰ διὰ τῆς φωνῆς προφερόμενα, ἀλλ' ὁμοῦ τε προενηνέκται διὰ τοῦ φθόγγου ὁ λόγος, καὶ τὸ βῆθῆν οὐκ ἔστι. Πάλιν γὰρ πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ τῆς φωνῆς πνεύματος ἀναυθέντος, οὐδὲν ἔχνος τῶν εἰρημένων ἐτυπώθη τῷ τόπῳ ἐν ᾧ γέγονε τῆς φωνῆς ἢ ἀνάχυσις. Ὅστε εἰ τούτῳ τὸν κατ' ἐπίνοιαν λόγον χαρακτηρίζει, τῷ μὴ μένειν λόγον, ἀλλὰ τῇ φωνῇ τοῦ φθεγγομένου συναφανίζεσθαι, οὐκ ἂν φθάνοι πάντα λόγον ὀνομάζων ἐπίνοιαν, μηδεμίαν ὑποστάσεως ἐν οὐδενὶ λόγῳ μετὰ τὴν προσηγορικὴν διαμενούσης. Οὐδὲ γὰρ αὐτὴν τὴν ἀγεννησίαν,

ἦν ἔξαιρεϊ τῆς ἐπινοίας, ἀδιάλυτον καὶ παγίαν ἄ μετα τὸ προνεχθῆναι δεῖξαι δυνήσται, τῆς προνεχθείσης διὰ τοῦ φθόγγου ῥήσεως· ἐκ τοῦ στόματος ἐν τῷ ἀέρι μὴ συμμενούσης. Καὶ οὕτω δ' ἂν τις μάθοι τὸ τῶν εἰρημένων ἀσύστατον· ὅτι καὶ σιωπῶντες τὰς τῆς ψυχῆς ἐννοίας ἀπογραφώμεθα, οὐ τὰ μὲν ὑφ' ἑστώτα τῶν νοημάτων τὴν διὰ τῶν γραμμάτων σημεῖωσιν δέξεται, τὸ δὲ ἀσύστατον ἀμοιρήσει τῆς ἐν τοῖς γράμμασι σημεῖώσεως. Ἐξέστι γὰρ πᾶν ὃ τί περ ἂν ἐπὶ νοῦν ἔλθῃ, καὶ ὑφίσταται κατὰ τὴν σύνεσιν, καὶ ὡς ἐτέρως ἔχει, κατ' ἐξουσίαν ἐναποθέσθαι τῷ γράμματι. Ταῦτ' οὖν εἰς φανέρωσιν διανοίας ὁ φθόγγος ἐστὶ τῷ γράμματι· ἐπίσης γὰρ δι' ἑκατέρων τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν. Πρὸς τί τοῖνυν ὁρῶν μόνῃ συνδιαλύει τῇ φωνῇ τὴν ἐπινοίαν, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Παντὸς γὰρ λόγου τοῦ διὰ τινος ἤχου προφερομένου, τοῦ μὲν πνεύματος τοῦ τὴν φωνὴν διαπορθμεύσαντος πρὸς τὸ συγγενὲς, ἢ μεταχώρητος γίνεται· ὁ δὲ τῶν ῥηθέντων νοῦς διὰ τῆς ἀκοῆς τῷ μνημονικῷ τῆς τοῦ ἀκούοντος ψυχῆς ἐγγράσσεται, εἴτε ἀληθὴς εἴτε διεσφαλμένος τύχοι. Οὐκοῦν ψυχρὰν τῆς ἐπινοίας ὁ λογογράφος ἡμῖν τὴν ἐρμησίαν ταύτην προτείνειται, τῇ διαλύσει τῆς φωνῆς χαρακτηρίζων καὶ ὀριζόμενος. Καὶ τούτου χάριν ὁ συνετὸς ἀκροατὴς ἐκεῖνος, καθὼς φησιν Ἡσαίας, παραγράφεται μὲν τὴν ἀδιανόητον ταύτην τῆς ἐπινοίας φυσιολογίαν, ὅπως διαλυτὴν αὐτὴν καὶ ἀνυπόστατον ἀποδείξας κατὰ τὸν τούτου λόγον. Τεχνολογεῖ δὲ περὶ τῆς ἐγκειμένης τῇ λέξει δυνάμεως διὰ τῶν γνωρίμων ὑποδειγμάτων, τῇ περὶ τῶν δογμάτων θεωρίᾳ προειδάζων τὸν λόγον. Πρὸς ἐν ὃ Εὐνόμιος, διὰ τῆς σεμνῆς ταύτης λογογραφίας ἑαυτὸν ἀντεπαίρων, ἀναλύει ἐπιχειρεῖ τὰ περὶ τῆς ἐπινοίας διηρθρωμένα, τοῦτον τὸν τρόπον.

Ἄμεινον δὲ ἴσως πρὶν διευθῆναι τὰ γεγραμμένα, τον σκοπὸν ἐξετάσαι, τί βουλούμενος ἀποφύγει τὸ κατ' ἐπινοίαν ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγεννητον. Δόγμα κοινὸν ἐπὶ πάντων τῶν παραδεδεγμένων τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας κεκράτηκε, τὸ πᾶσαν ἐν τῷ Χριστῷ τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας δεῖν ἔχειν. Ὡς οὐκ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἐν ἀγαθοῖς γενέσθαι, μὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως παρεχομένης τὸ σπουδαζόμενον. Ταύτης δὲ τῆς διανοίας παγίως ταῖς ψυχαῖς τῶν πεπιστευκότων ἐρηραιομένης, καὶ πάσης τιμῆς τε καὶ λατρείας καὶ δόξης τῷ μονογενεῖ Θεῷ παρὰ πάντων ὡς ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς ἀνακειμένης, τῷ ποιοῦντι τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶ, καὶ μηδεμίαν κατὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ πράγματος ἐννοίαν ὑπερβολῆς ἐλαττωμένῃ, οὐκ οἶδα πόθεν παρακινήθεντες δυσμενεῖς καὶ φθόνῳ τῆς τοῦ Κυρίου τιμῆς, καθάπερ ζημίαν ἑαυτοῖς κρῖνοντες τὴν γινομένην τῷ μονογενεῖ Θεῷ παρὰ τῶν πεπιστευκότων προσκύνησιν, ἀντεροῦσι ταῖς θεαῖς τιμαῖς, καὶ πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ὡς οὐδὲν τῶν περὶ αὐτοῦ λεγόμενων ἀληθῶς λέγεται. Οὕτε γὰρ Θεὸς καὶ ὀνομάζῃ-

tionem permaneat soliditas. Neque enim ipsam ἀγεννησίαν, quam ex commentatione eripit, indissolubilem et fixam post prolatum sermonem ostendere poterit, cum per sonum dictio ex ore prolata in aere non permaneat. Et sic dictorum ejus futilitatem et instabilitatem quis intellexerit, quia etiamsi tacuerimus, tamen animi notiones litteris mandamus, non tamen ea quæ vere subsistunt animi sensa, per litteras significacionem accipient, quod autem nequit subsistere, declaratione quæ fit per litteras carebit. Quidquid enim in mentem venerit, sive intelligentia subsistat, sive aliter se habeat, licet pro jure et arbitratu litteris committere. Idem autem est ad declarationem mentis, sonus quod litteræ; ex æquo enim per utraque quod animo et mente conceptum est, enuntianus. Quid igitur cernens sola cum voce animi notionem dissolvit, non possum intelligere. Omnis enim sermonis qui aliquo sono profertur, spiritus quidem qui vocem transmittit ad id quod sibi cognatum est, fit transmigratio; dictorum autem sententia et mens per auditum in audientis memoria imprimitur, sive vera, sive falsa fuerit. Quamobrem iste scriptor nobis hanc commentationis frigidam interpretationem obtendit, dum eam vocis dissolutione figurat et definit. Atque hujus gratia intelligens ille auditor, sicut ait Isaias, incogitabilem hanc ἐπινοίας, commentationis, physiologiam expungit, vere dissolubilem et quæ consistere omnino non potest, demonstrans secundum ejus sermonem. Artificiose autem de vi in dictione posita disserit, exemplis notis; ac per dogmatum speculationem sermonem producit. Contra quem Eunomius, per hanc venerandam sermonum scriptionem seipsum efferens, quæ de commentatione dilucide sunt explicata, dissolvere conatur ad hunc modum.

Sed præstat fortasse priusquam quæ sunt scripta ad normam exigantur, scopum examinare, qua mente fugit ingeniti nomen de Deo dici κατ' ἐπινοίαν, id est, ex mentis commentatione. Fides hæc communis in omnibus qui verbum acceperunt pietatis prævaluit, omnem salutis spem in Christo habendam esse. Quod non contingat aliter in bonis esse, id est, æternam felicitatem adipisci, si in Christum fides non præbeat quod expeditur. Cum autem hæc sententia firmiter credentium animis sit defixa, et honos omnis et cultus et gloria unigenito Deo ut vitæ principi sibi reposita, qui Patris opera operatur, sicut ipse Dominus in Evangelio dicit*, quique nulla secundum omnem rei bonæ notitiam exsuperantia inferior est Patre, nescio unde commoti infesto odio et invidia honoris Domini tanquam damnum et detrimentum sibi ipsis judicantes, eam quæ exhibetur unigenito Deo ab his qui crediderunt adorationem, ejus divinis honoribus contradicunt, et persuadere conantur quod nihil eorum quæ de ipso dicuntur, vere di-

* Joan. x, 37.

clitur. Neque enim, tametsi Deus quodammodo a Scriptura nominatur, verus est Deus; neque, licet Filius dicatur, veram habet, quæ hac appellatione declaratur, naturam; neque dignitatis, neque naturæ ipsi cum Patre est aliqua communitas; neque enim fieri posse, ut ei qui genitus est, cum eo qui fecit, par honor secundum dignitatem, vel potentiam, vel naturam adsit. Propterea quod Patri quidem indefinita est vita, atque ex æternitate existens, Filio vero modo quodam circumscripta est vita, quia nempe principium illud, in quo genitus est, vitæ ejus processum in antea terminet, et ad Patris æternitatem simul extendi prohibeat; ita ut etiam huic vita imperfecta nec integra fuisse existimetur. Et Patrem non semper fuisse quod nunc est et dicitur, sed alter cum prius esset, postea deliberasse ut Pater fieret, imo vero non ut fieret, sed ut vocaretur. Neque enim Filii Pater secundum veritatem nominatus est, sed creaturæ nomen in Filii appellationem suppositum est. Omnino enim aiunt, quod posterius est ab antiquiore, et quod definitum est ab æterno, quod secundum voluntatem ejus qui fecit genitum est, ab ipso qui fecit et potestate, et dignitate, et natura præcipuoque jure temporis, omnibusque aliis honoris prærogativis necessario superari. A quo autem quod perfectum est in diviniore opinione abest, quo quis modo hoc veri Dei honoribus jure ac merito excoluerit? Sic ex his ab ipsis præstruitur, Filium quidem imperfectum potestate, destitutum vitæ perfectione, potenti subjectum, nihil a seipso facientem, præterquam si quid sancitur dominantis imperio; hunc in nullo esse honore Deo decoro et existimatione Deo digna credere, sed Deum quidem nominare, omni tamen magna notione vacuum nomen circumferre. Atque ad hæc sic dicta, sine rationum momentis et amplexibus ad iram quodammodo exacuit, et auditorem peregrinæ et insolitæ rei novitate horrere facit. Quis enim improbum consiliarium acceperit, nude et imparate eversionem majestatis Christi consulentem? propterea illecebris et lenociniis quibusdam persuasibilibus et fallaciis improbas orationis insidias circumtegentes, externis ac profanis commentationibus dementes auditores maligne decipiunt et ludificantur. Aliis enim præstratis quibus sponte ad hæc pertrahi possit audientium intelligentia, conclusionem catastrophes, sive extremum fabulæ actum auditori relinquunt.

Nam cum dixerunt non esse eundem essentia D unigenitum Deum cum vero Patre, et hoc captiose et fallaciter concluderunt, per ingeniti cum genito oppositionem: quod ex hoc sequitur tacentes conficiunt, ultro per consequentiæ rationem impietate prævalente. Et quemadmodum veneficus letale venenum sumptu facile facit ei quem insidiosè vult necare, melle exitium edulcans: atque hic quidem solum dedit; illud autem in visceribus mistum, etiamsi nihil aliud agat veneficus, necem operatur et interitum: quiddam simile ab his conficitur; festivis enim argutiarum et captionum invitamentis

A τὰς πὼς ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ἀληθινός ἐστι Θεός· οὐτα Υἱὸς λεγόμενος, ἐπαληθεύουσαν ἔχει τῇ προσηγορίᾳ τὴν φύσιν, οὐτε ἀξίας, οὐτε φύσεως αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα ἐστὶ τις κοινωνία. Μῆδὲ γὰρ εἶναι δυνατὸν τῷ γεγεννημένῳ, πρὸς τὸν ποιήσαντα, τὸ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἢ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν φύσιν ὑπάρχειν ὁμοίωτον. Διότι τῷ μὲν, ἀόριστος ἡ ζωὴ, καὶ ἐξ αἰδίου ἡ ὑπαρξις· τῷ δὲ Υἱῷ, τρόπον τινὰ περιγράφεται ἡ ζωὴ, τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν γέγονε περατούσης ἐπὶ τὸ ἄνω τῆς ζωῆς τὴν πρόδον, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς αἰδιότητι συμπαρατείνεσθαι κωλυούσης· ὥστε καὶ τούτῳ τὴν ζωὴν ἐλλειπῆ νομιζέσθαι· καὶ τὸν Πατέρα μὴ αἰεὶ εἶναι ὅπερ νῦν ἐστὶ τε καὶ λέγεται, ἀλλ' ἑτερόν ἐστι πρότερον ὄντα, μετὰ ταῦτα βουλευσασθαι γενέσθαι Πατέρα, μᾶλλον δὲ, οὐχὶ δὲ γενέσθαι, ἀλλὰ κληθῆναι. Μῆδὲ γὰρ Υἱοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὀνομασθῆναι Πατέρα, ἀλλὰ κτισματοῦ εἰς Υἱοῦ κλησὶν ὑποβληθέντος. Πάντως δὲ, φασί, τὸ μεταγενέστερον, τοῦ προσυτέρου, καὶ τὸ ὠρισμένον τοῦ αἰδίου, καὶ τὸ κατὰ βούλησιν τοῦ πεποιηκότος γεγεννημένον, αὐτὸν τοῦ πεποιηκότος δυνάμει τε καὶ ἔξει, καὶ φύσει, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου προσθετοῖς, καὶ ἅπασιν τοῖς τιμίοις ἐξ ἀνάγκης ἡλάττωται. Οὐ δὲ τὸ τέλειον ἐν ταῖς θειοτέροις τῶν ὑπολήψεων ἄπεισι, πῶς ἂν τις τοῦτο ταῖς τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ τιμαῖς εὐλόγως ἀποσεμνύνειεν; Ὡς ἐκ τούτου κατασκευάζεσθαι παρ' αὐτῶν τὸν ἀτελεῖ μὲν κατὰ τὴν δύναμιν, ἐλλειπῆ δὲ κατὰ τὴν τῆς ζωῆς τελειότητα, ὑποχείριον δὲ τῷ δυναστεύοντι, ποιούντα δὲ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, πλην ἐλ τὴ νομοθετεῖται τοῦ κρατοῦτος προστάγματι· τοῦτον ἐν μηδεμίᾳ θεοπροπέει τιμῆ τε καὶ ὑπολήψει πιστεῦειν εἶναι· ἀλλὰ Θεὸν μὲν ὀνομάζειν, κενὸν δὲ πάσης μεγαλοπρεποῦς ἐννοίας περιφέρειν τὸ ὄνομα. Καὶ ἐπὶ ταῦτα οὕτως λεγόμενα διχα τῆς τῶν λογισμῶν περιβολῆς παροξύνει πῶς εἰς ὀργὴν, καὶ φρίττειν ποιεῖ τῷ ξενισμῷ τὸν ἀκούοντα. Τίς γὰρ δέχεται πονηρὸν σύμβουλον, γυμνῶς καὶ ἀκατασκευῶς τὴν καθαίρεισιν τῆς μεγαλειότητος τοῦ Χριστοῦ συμβουλεύοντα; Διὰ τοῦτο παραγωγαῖς τισι πιθαναῖς καὶ ἀπάταις τὴν πονηρὰν ταύτην ἐνέδραν τοῦ λόγου περικαλύψαντες, ταῖς ἔξωθεν ἐπινοαῖς τοὺς ἀνόητους τῶν ἀχροατῶν παρακρούοντα. Τὰ γὰρ ἄλλα κατασκευάσαντες δι' ὧν ἂν ἡ δυνατὸν αὐτομάτως ἐπὶ ταῦτα κατασφῆναι τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν, τῷ ἀχροατῇ τὸ πέρας τῆς καταστροφῆς καταλείπουσιν.

C Eἰπόντες γὰρ μὴ εἶναι ταῦτο κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν μονογενῆ Θεὸν τῷ ἀληθεῖ Πατρὶ, καὶ τοῦτο σοφιστικῶς συμπέραντες διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιθέσεως, τὸ ἀπὸ τούτου σιωπῶντες ἐργάζονται, αὐτομάτως διὰ τοῦ ἀκολούθου τῆς ἀσεβείας κρατυνομένης. Καὶ ὡς περ τὸ δηλητηριον ὁ φαρμακεὺς εὐπαράδεκτον ποιεῖ τῷ ἐπιβουλευσμένῳ, μέλιτι καταγλυκάνας τὸν ἕλεθρον· καὶ ὁ μὲν ἔδωκε μόνον τὸ δὲ ἐγκαταμιχθὲν τοῖς σπλάγχμοις, οὐδὲν ἔτι πραγματευομένου τοῦ φαρμακείου, τὴν φθορὰν κατεργάζεται· ἕμοιόν τι καὶ παρὰ τούτων γίνεται. Ταῖς γὰρ κομψαῖς τῶν σοφισμάτων τὸ φθοροποιὸν δόγμα οἶον

τινι μελιτι καταχρώσαντες, ἐπειδὴν ἐγγέωσι τὴν ἀπάτην τῆ ψυχῆ τοῦ ἀκούοντος, τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Μονογενῆ Θεόν· τὰ ἄλλα πάντα τοῦτω καὶ σωπῶντες συγκατεργάσαντο. Τῷ γὰρ πεισθῆναι μὴ ἀληθῶς εἶναι Θεὸν ἐπακολουθεῖ τὸ μηδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων ἐν ἀληθείᾳ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ οὕτε Υἱὸς, οὕτε Θεὸς ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ καταχρήσεως τούτων ἐκάτερον, πάντως ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, οἷς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, τῆς ἀληθείας κεχώρισται. Οὐ γὰρ δὴ τὸ μὲν ἀληθῶς ἐπ' αὐτοῦ ῥηθήσεται, τὸ δὲ ἀμοιρήσει τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ πάντως ἀλλήλοις ἀκολουθήσει πάντα· ὥστε εἰ μὲν ἀληθῶς εἴη Θεός, καὶ χριτὴν, καὶ βασιλέα, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν λεγομένων εἶναι· ὡς λέγεται. Εἰ δὲ ἡ θεότης ψευδοῖτο, μηδὲ ἄλλο τι τῶν περὶ αὐτοῦ ἀληθεύει. Πεισθέντων τοίνυν τῶν ἠπατημένων τῷ ψευδῶν μῶνον ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι τὴν τῆς θεότητος κλησίν· τὸ μηδὲ λατρεύειν, μηδὲ σέβασθαι, μηδὲ ὄλωσ τὴν Θεῷ χρεωστομένην ἀπονέμειν τιμὴν, συγκατεσκευάσται. Ἰνα τοίνυν ἐνεργῆς αὐτοῖς ἡ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιχείρησις γένηται, ταύτην εὗροντο τῆς βλασφημίας τὴν μέθοδον· Συμβουλευούσι μὴ δεῖν τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι κοινωρίαν ἐπισκοπεῖν, δι' ἧν τὸ ὁμοτιμον τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διασημαίνεται, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιθέσεως τὸ παρηλλαγμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι· τοῦτο γὰρ εἶναι τὴν θείαν φύσιν, ὅπερ σημαίνει τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα. Εἶτα πάντων τῶν ἀνθρώπων τῶν γε νοῦν ἐχόντων ἀμύχανον εἶναι λογιζομένων δυνάμει τινὶ ῥημάτων τὴν ἀφραστον φύσιν ἐξαγγελθῆναι, οὕτε τῆς γνώσεως ἡμῶν τοσοῦτον ἐκτεινομένης, ὡς εἰς τὰ ὑπερεπέκεινα τῶν γινωσκομένων φθάνειν, οὕτε τῆς τῶν λόγων ὑπηρεσίας τοσαύτην δυνάμειν ἐν ἡμῖν κεκληρωμένης, ὡς ἱκανὴν εἶναι τὸ νοηθῆν ἐξαγγελῆναι, εἴπερ τι ὄλωσ ὑψηλὸν τε καὶ θεῖον ἐπὶ νοῦν ἔλθοι. Πάλιν οἱ σοφοὶ οὗτοι πολλὴν ἀβελτηρίαν καὶ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης ἀπειρίαν τῶν πολλῶν καταψηφίζόμενοι, αὐτοὶ τε εἰδέναι διαβεδαιούνται ταύτην, καὶ οἷς ἂν ἐθέλωσι δύνασθαι τὴν περὶ τούτων ἐμποιῆσαι γνώσιν, καὶ διὰ τοῦτο λέγουσι μηδὲν ἕτερον εἶναι τὴν θείαν φύσιν, πλην τὴν ἀγεννησίαν αὐτῆν· καὶ ταύτην κυριωτάτην καὶ ἀνωτάτην καὶ ἀνωτάτω προσαγορεύοντες, ἅπαντὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος τῆ φωνῆ ταύτῃ ἐγκατακλείουσιν· ὡς ἐκ τούτου κατασκευάζεσθαι· εἰ ἡ ἀγεννησία τὸ κυριώτατον τῆς οὐσίας ἐστὶ, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων ταύτῃ συνήρηται, ἡ θεότης, ἡ δυνάμις, ἡ ἀφθαρσία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Εἰ οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡ ἀγεννησία ἐστὶ, πάντως εἰ τοῦτο μὴ λέγεται, οὐδὲ ἐκεῖνα ἐστίν. Ὡς γὰρ τὸ λογικὸν, καὶ τὸ γελαστικὸν, καὶ τὸ ἐπιστήμη δεικτικὸν, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ἐστίν· εἰ δὲ τι μὴ ἐστὶν ἀνθρώπος, οὐδὲ ἐν τοῖς ἰδιώμασι πάντως ἐσται τῆς φύσεως, οὕτως εἴπερ ἀγεννησία ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ θεότης, ᾧ τὸ ὄνομα τοῦτο μὴ πρόσκειται, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τὴν θεότητα χαρακτηρίζοντων τοῦτω πάντως ἐφευρεθήσεται. Τῆς οὖν ἀγεννησίας περὶ τὸν Υἱὸν μὴ λεγομένης, τὸ μηδὲ τὰ λοιπὰ πάντα τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θεοπρεπῶν ὀνομάτων, ἐπ' αὐτοῦ

A dogma mortiferum, velut melle quodam illitum, cum in audientis animum ad fallendum infuderint, nempe Unigenitum Deum non esse verum Deum : per hoc alia omnia taciti conficiunt. Nam cum semel persuasi fuerint, non vere Deum esse, hinc consequitur, neque aliud quidquam eorum quæ de ipso Deo decore dicuntur, in veritate dici. Si enim neque Filius, neque Deus ex veritate, sed ex abusu horum utrumque, omnino reliqua nomina, quibus a divina Scriptura nominatur, a veritate separata sunt. Non sane illud quidem in eo vere dicetur, hoc autem veritate carebit, sed plane omnia sese consequentur. Quare Deus si hic vere fuerit, et iudicem, et regem, et quæ de ipso singula dicuntur, sicut dicuntur, esse necessarium est. Quod si deitas falso de eo affirmaretur, neque aliud quidquam eorum quæ de ipso dicuntur, vere enuntiaretur. Persuasis igitur illis qui decepti fuerunt, et in fraudem induci, in Unigenito deitatis appellationem falsinominem esse, continuo neque eum colendum esse, et pie adorandum, neque ei debitum Deo honorem tribuendum esse, simul præstructum est : ut igitur efficax esset contra Salvatorem constus et aggressio, hanc viam et rationem excogitarunt. Non oportere consulunt, quæ est in nominibus communionem considerare, quibus par honor dignitatis Filii cum Patre significatur; sed ex ingenti cum genito oppositione, naturæ differentiam et discrimen ratiocinatione colligere : hoc enim esse divinam naturam quod nomen ἀγεννησίας significat. Deinde cum omnes homines mente præditi fieri non posse existunt, ut ulla verborum potestate ineffabilis natura enuntietur, cum etiam neque nostra cognitio tantum extendatur, ut ad illa quæ superant omnia quæ cognoscuntur, pervenire possit, neque sermonum ministerium tantam in nobis potestatem sortitum est, ut satis esse queat ad id quod mente concipitur esse referendum, siquidem penitus quiddam excelsum et divinum in mentem venerit. Rursus isti sapientes magnæ inertie et disceptatricis scientiæ imperitiæ multos accusantes, ipsi se hanc scire confirmant, et quibus velint profitentur se posse de his cognitionem inserere. Atque idcirco dicunt nihil aliud esse divinam naturam quam ipsam ἀγεννησίαν, et hanc principalissimam et supremam, et in summo gradu prædicantes, quidquid magnificentum est et eximium de deitate hac voce includunt : ita ut ex hoc conficiatur : si ἀγεννησία est, id quod principalissimum est essentiæ, et reliqua omnia quæ Deo conveniunt, hac comprehensa sunt et annexa, deitas, potestas, incorruptibilitas, et alia omnia. Si igitur hæc et huiusmodi est ἀγεννησία, omnino si hoc non dicitur, neque sunt illa : ut enim rationale et risibile, et scientiæ capax proprium est hominis : quod si amplius neque est homo, neque in proprietatibus naturæ erit : haud secus si ἀγεννησία est vera deitas, cui hoc nomen non competit, neque aliud quidquam eorum quæ deitatem expriment, in hoc omnino invenietur. Si ergo ἀγεννησία de Filio non dicitur,

neque reliqua excelsa et Deo decora nomina in eo proprie dici præstructum est; hoc igitur esse divinatorum mysteriorum comprehensionem definiunt, nempe Filii deitatem sperni, palam fere et in propatulo exclamantes omni auditum præbenti, quod Licet tibi secundum cognitionem perfecto esse, non credenti Unigenito Deo, quod ipse vere est Deus, neque Filium honore afficienti et colenti, sicut Pater honoratur et colitur, non Filium sed creaturam natura existimanti; non Dominum, non herum, sed servum et subjectum. Ad hoc enim spectat consilii eorum finis, tametsi verbis aliis blasphemia contegitur.

Propterea varie in priorie scriptione tripudians argutiarum versutiis et varia ingenitum arte tractans, deceptorum surripit intelligentiam, in quibus dicit: *Quare si neque ex commentatione, neque privatione, neque in parte; est enim partis exors; sive individuum, neque in ipso est alterum, unus enim et solus ingenitus: ipse igitur ingenita erit essentia.* Cum igitur doctor noster perspexisset damnum quod ex necessitate consequitur et maligne successis ac deceptis infertur, quod ipsius est in Dominum confessionis transgressio, nempe assensio hujus propositionis ipsum non esse vere Deum, ad quod verborum horum consecutio contorquet dogma; propterea hoc quidem ut partem non in Deo dici tamen ἀγεννησάν non contradicit, simplexque et quantitatis magnitudinisque expers et incompositum etiam ipse Deum confitens, hoc autem neque secundum commentationem oportere in ipso hanc cognominationem dici, et contradicit et demonstrat: quibus non immanens neque acquiescens iste scriptitator, rursus nobis suam sapientiam in secundo sermone ex adverso objicit, his quæ de opinione, id est, commentatione dicta fuerunt repugnans.

Sed tempus opportunum fuerit reliquum, quod ad hoc pertinet astruccionis ipsis in memoriam revocare, tantum hoc solum subdentes: Non est in humana natura facultas, ad exactam cognitionem essentiae Dei: fortasse autem hoc in sola humana potentia affirmare parum est; verum etiam incorpoream naturam inferiorem si quis dixerit, quam ut possit capere et complecti cognitione influitam naturam, neque omnino aberrabit, ut licet exemplis familiaribus animo percipere. Quod cum multa sint etiam differentia quæ per carnem vitam sortita sunt animalia, quædam quidem volatilia, quædam vero terrestria, quodque nubes superat alarum virtute, et quod cavis insidet, et in latibulis latitat: si quidem inter se comparentur, non parum distare videbitur aerium a terrestri. Si vero cum sideribus, et non errante orbe fiat comparatio, nihil minus a cælo discretum esse quod in sublimi per volatum fertur, ab animalibus terrestribus putabitur. Sic angelorum potestas eum nostra collata multo plus præcellere videtur, quod nullo sensu inturbata nuda et revelata cognitrice potestate

κυρίως λέγεσθαι κατασκευάσθη· τούτο οὖν εἶναι τῆ κατάληψιν τῶν θείων μυστηρίων ὀρίζονται, τὸ ἀθετεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, μονοῦ φανερώς ἐμθεῶντες παντὶ τῷ τὴν ἀκοήν ὑπέχοντι, ὅτι σοὶ ἔξεστι τελεῖν κατὰ τὴν γνώσιν εἶναι, μὴ πιστεύοντι τῷ Μονογενεὶ Θεῷ, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ἀληθῶς· μὴ τιμῶντι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμᾶται ὁ Πατήρ, μὴ Υἱὸν, ἀλλὰ κτίσμα κατὰ τὴν φύσιν εἶναι νομίζοντι· μὴ Κύριον, μὴ δεσπότην, ἀλλὰ δούλον καὶ ὑποχείριον. Πρὸς τούτο γὰρ βλέπει τὸ πέρας τῆς συμβουλῆς, κἂν ἑτέροις ῥήμασιν ἢ βλασφημία περικαλύπτηται.

Διὰ ταῦτα ποικίλως κατὰ τὴν προτέραν λογογραφίαν ἐμπυρρῆξιζων τῇ τῶν σοφισμάτων στροφῇ, καὶ διαφορῶς τεχνολογῶν τὸ ἀγέννητον, ἐκκλέπτει τὴν διάνοιαν τῶν ἐξαπατήτων, ἐν οἷς φησιν· Οὐκοῦν εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει· ἀμερήσι γὰρ· μήτε ἐν αὐτῷ ἐστὶν ἕτερον, εἰς γὰρ καὶ μόνος ἀγέννητος· αὐτὸς ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος. Συνιδὼν τοίνυν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν τὴν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐγγινομένην τοῖς παρακρουσθεῖσι ζημίαν, ὅτι αὐτῆς ἐστὶ τῆς εἰς τὸν Κύριον ὁμολογίας παράβασις ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀληθῶς Θεὸν συγκατάθεσις· εἰς ὑπερ ἢ τῶν ῥημάτων τούτων ἀκολουθία καταστρέφει τὸ δόγμα. Διὰ τούτο τὸ μὲν ὡς μέρος μὴ ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ τὴν ἀγεννησίαν οὐκ ἀντιλέγει, ἀπλοῦν τε καὶ ἄποσον καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀσύνητον καὶ αὐτὸς συνομολογῶν εἶναι τὸ θεῖον, τὸ δὲ κατ' ἐπίνοιαν μὴ δεῖν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπινομήν λέγεσθαι ταύτην, καὶ ἀντιλέγει καὶ ἀποδεικνύσιν· οἷς οὐκ ἐμμένων ὁ λογογράφος, πάλιν ἡμῖν τὴν παρ' ἑαυτοῦ σοφίαν ἀντικαθίστησιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν λόγων, τοῖς περὶ τῆς ἐπινοίας ῥηθεῖσιν ἀντιμαχόμενος.

Καί· ῥός δ' ἂν εἴη λοιπὸν καὶ αὐτοῖς μνησθῆναι τῆς εἰς τούτο κατασκευῆς, τοσοῦτον ὑπειπόντας μόνον· Οὐκ ἐστὶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει δύναμις εἰς ἀκριθῆ κατανόησιν Θεοῦ οὐσίας· τάχα δὲ μικρόν ἐστιν ἐπὶ μόνης ἀποφύνασθαι τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσώματον κτίσιν ἐλάττωνα τις εἰπών, ἢ ὥστε χωρῆσαι καὶ περιλαβεῖν τῇ γνώσει τὴν ἀόριστον φύσιν, οὐ τοῦ πάντος ἀμαρτήσεται, οἷον ἐστὶν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑποδειγμάτων ὑπονοῆσαι. Ὅτι πολλῶν ὄντων καὶ διαφορῶν τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχῶτων, τῶν μὲν πτηνῶν, τῶν δὲ χερσαίων, τὸ τε ὑπερρεφές ἐν τῇ τῶν πτερῶν δυνάμει γινόμενον, καὶ τὸ τοῖς κοίλοις καθιδρυμένον καὶ ἐμφωλεῦον. Εἰ μὲν πρὸς ἀλλήλα κρίνοντο, οὐκ ὀλίγον ἂν ἀφαστά· ναι δόξη τοῦ χερσαίου τὸ ἐναέριον· εἰ δὲ πρὸς τὰ ἄστρα, καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν ἢ σύγκρισις εἴη, οὐδὲν ἐλάττον κεχωρήσθαι τοῦ οὐρανοῦ τὸ μετεωροποροῦν διὰ πτήσεως τῶν περὶ γῆν νομισθῆσεται ζῶων. Οὕτως καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων δύναμις, τῷ μὲν ἡμετέρῳ συγκρινομένη, πάμπολυ προέχειν δοκεῖ, ὅτι οὐδεμιὰς αἰσθήσεως ἐνοχλοῦσης, γυμνῆ τε καὶ ἀπαρκαλύπτῳ τῇ γνωστικῇ δυνάμει τῶν ὑψηλῶν

ἐπορεύεται. Εἰ δὲ πρὸς τὸ μεγαλύτερον τοῦ ὄντως ὄντος **A** καὶ ἡ ἐκείνων κατάληψις ἐξετάζοιτο, τάχα ὁ τολμή-
 σα· εἰπεῖν μὴ πόρρω τῆς ἡμετέρας βραχυτέρας καὶ
 τὴν ἐκείνων δύναμιν ἀφαστάναι τῆς θείας κατανοή-
 σεως, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἀποτολήσει. Πολὺ γάρ
 τὸ μέσον καὶ ἀδιεξίτητον, ᾧ πρὸς τὴν κτιστὴν οὐ-
 σίαν ἡ ἀκτιστος φύσις διατετεῖχεται· αὕτη πεπερά-
 τωται, ἐκείνη πέρασ οὐκ ἔχει· αὕτη τοῖς ἰδίοις μέτροις
 κατὰ τὸ ἀρέσαν τῆ σοφίᾳ τοῦ πεποιηκότος ἐμπερι-
 εἴληπται· τῆς δὲ μέτρον ἡ ἀπειρία. Αὕτη διαστημα-
 τικῆ τινι παρατάσει συμπαρεκτείνεται, καὶ χρόνῳ
 καὶ τόπῳ περιεργωμένη· ἐκείνη ὑπερεκπίπτει πᾶσαν
 διαστήματος ἔνοιαν· καθόπερ ἂν τις ἐπιβάλλῃ τὸν
 νοῦν, κατ' ἐκεῖνο τὴν πολυπραγμοσύνην ἐκφεύγουσα.
 Ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ καὶ ἀρχῇ τοῖς οὖσι καὶ τέλος
 ἔστιν ἐπινοῆσαι· ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν κρίσιν μακαριότης
 οὕτε ἀρχὴν οὕτε τέλος προσίεται, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ ἐν
 ἑκατέρῳ σημαινόμενον πέφυκεν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα,
 καὶ ἐφ' ἑαυτῆς βεβηκυῖα, οὐ διαστηματικῶς ἐκ τινος
 εἰς τι τῇ ζωῇ διοδεύουσα. Οὕτε γὰρ μετουσίᾳ ζωῆς
 ἑτέρας ἐν τῷ ζῆν γίνεται, ὡς ἀκόλουθον εἶναι καὶ
 πέρασ καὶ ἀρχὴν μετουσίᾳ νοεῖσθαι. Ἄλλ' αὐτὸ σπερ
 ἐστὶ, ζωὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἐνεργουμένη, οὕτε μεζῶν
 οὕτε ἐλάττων ἐκ προσθήκης ἢ ὑφαίρεσεως γινομένη.
 Ἡ μὲν γὰρ εἰς τὸ μεζῶν ἐπαύξεισι, ἐν τῷ ἀπείρῳ
 χώραν οὐκ ἔχει. Τῆς δὲ κατὰ τὴν ἐλάττωσιν ἐπινοίας,
 τὸ κατὰ φύσιν ἀπαθὲς ἀνεπίδεκτον. Ὅσπερ δὲ τὸν
 οὐρανὸν ὀρῶντες, καὶ τρόπον τινὰ διὰ τῶν ὀρατικῶν
 αἰσθητηρίων τοῦ κατὰ τὸ ὕψος ἐραπτόμενοι κάλλους,
 εἶναι μὲν τὸ φαινόμενον οὐκ ἀμφιβάλλομεν· τὸ δὲ τί
 ἐστὶν ἐρωτηθέντες διερμηνεῦσαι τῷ λόγῳ τὴν φύσιν
 οὐκ ἔχομεν· θαυμάζομεν δὲ μόνον τὴν ἐγκύκλιον τοῦ
 παντὸς ὀρῶντες περιφορὰν, καὶ τῶν πλανήτων τὴν
 ἐναρμόνιον ἐπὶ τὸ ἑμπαλιν κίνησιν, κύκλον τέ τινα
 τὸν λεγόμενον ζωφόρον, κατὰ τὸ λοξὸν ἐγκτεχαραγμέ-
 νον τῷ πόλῳ, ᾧ τὴν κίνησιν τῶν κατὰ τὸ ἐναντιὸν
 ἐλλοιμένων παρατηροῦσιν οἱ ταῦτα σοφοί· φωστή-
 ρων τε διαφορὰς κατὰ τε τὰ μεγέθη καὶ τὰς αὐγῶν
 διότητας, ἐπιτολάς τε καὶ δύσεις κατὰ τὴν ἐγκύκλιον
 τοῦ ἔτους περίοδον ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀεὶ καιρῶν γινο-
 μένας ἀπαραβάτως· συνόδους τε τῶν πλανωμένων, καὶ
 ὑπόδρομάς τῶν ὑποβεθηκότων, καὶ ἐκλείψεις τῶν
 ὑπερκειμένων, καὶ γῆς ἀποσχιάσεις, καὶ ἀποκατα-
 στάσεις τῶν ἐκλειπόντων, τὴν τε πολυετοῦ τῆς σελή-
 νης ἀλλοίωσιν, καὶ τοῦ ἡλίου τὴν ἐπὶ τοῦ μέσου τῶν
 πόλων κίνησιν, ὡς ἀνάπλευσ ὦν τοῦ ἰδίου φωτὸς
 καὶ ταῖς ἀκτίσιν ἐν κύκλῳ καταστεφῆς, πάντα τε τῇ
 φωτιστικῇ δυνάμει περιπτυσσόμενος, ἔστιν ὅτε καὶ
 αὐτὸς ἐκλείπει τοῦ σεληναίου σώματος, ὡς φασιν,
 ἐπιπροσθοῦντος. Καὶ ὡς κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δια-
 τάξαντος ἀεὶ τὸν ἴδιον δρόμον ἀνύων, περιπορεύεται
 διὰ τῆς τεταγμένης προόδου καὶ ὑποβάσεως, τὰς τέσ-
 σαρὰς τοῦ ἔτους ὥρας ἐν ἑαυταῖς ἀνείλισσων. Ταῦτα
 ὀρῶντες, εἶναι μὲν τὰ φαινόμενα δι' ὧν ὀρῶμεν οὐκ
 ἀμφιβάλλομεν· οὐσίαν δὲ λόγων ἐκάστον τοσοῦτον
 τῶν ὄντων ἀπέχονε κατανοῆσαι, ὅσον εἰ μὴδὲ τὴν
 ἀρχὴν τῇ αἰσθήσει τὸ φανὲν ἐγνωρίσαμεν. Οὕτω καὶ
 τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, ὅτι μὲν ἐστὶν οἴδαμεν, τὸν
 δὲ τῆς οὐσίας λόγον ἀγνωεῖν οὐκ ἀρνούμεσθα.

A quæ sunt excelsa et summa expetit. Quod si cum
 majestate ejus qui vere est, illorum comprehensio
 examinetur, fortasse qui ausus fuerit dicere non
 longe a nostra brevitato illorum vim a divina
 cognitione distare, non absque probabili ratione
 audebit. Multum enim quod intermedium est et im-
 pervium, quo ad creatam naturam increata natura
 præmunita est et obvallata : ipsa finita est et ter-
 minata, illa vero terminum non habet ; hæc suis
 mensuris, sicut ejus qui fecit sapientiæ placuit,
 circumprehensa est, illius vero mensura infinitas
 ipsa ; hæc intervallari quadam extensione proten-
 ditur, temporeque et loco coercita, illa omnem inter-
 valli notionem superat. Ad quod quis mentem immi-
 serit, secundum illud curiositatem effugiens : in hac
 vita et principium eorum quæ sunt, et finem licet
 intelligere : hæc supra creaturam beatitudinem, neque
 principium, neque finem appetit, sed supra id est
 quod in utroque significatur, semper eodem modo
 sese habens, et in seipsa ingressa, non per interval-
 lum ex aliquo ad aliquid in vita iter faciens : non
 enim vitæ alterius participatione vivendo gignitur,
 ita ut consequens sit, et terminum, et principium
 participationis mente et intelligentia complecti. Sed
 ipsum quod est, vita est in ipso operans, quæ ne-
 que major neque minor ex accessione vel sub-
 stractione fit. Nam quod in minus fit incrementum,
 in infinito locum non habet. Quod enim secundum
 naturam incompatibile est, notionis quæ fit secundum
 decrementum, non est capax. Quemadmodum autem
 cælum intuentes, et quodammodo per visoria in-
 strumenta pulchritudinem quæ in sublimi est, attin-
 gentes, esse quidem quod apparat non ambigimus,
 quid autem sit interrogati definire oratione non
 possumus ; sed solum circularem ambitum universi
 contemplantes admiramur. Atque planetarum con-
 cordem et concinnum motum in contrarium : circu-
 lumque quemdam, qui Zodiacus dicitur, in obli-
 quum polo insculptum, in quo motionem eorum,
 quæ in contrarium voluntur, observant harum rerum
 docti et sapientes. Luminarium autem diferen-
 tias secundum magnitudines et ipsorum proprietates,
 ortusque et occasus, secundum circularem anni
 circuitum in iisdem semper temporibus factas sine
 errore ullo et evagatione, coitusque errantium et
 subcursus subeuntium, et defectus supereminentium,
 et terræ obumbrationes et revolutiones deficientium,
 multiformemque lunæ mutationem, solisque in me-
 dio polorum motum, ut propria luce plenus
 est, suisque radiis in circulo coronatus omnia
 sua illustrante potestate complectens, interdum
 etiam ipse deficit, lunari corpore, ut aiunt,
 occursante et obumbrante. Atque ut pro voluntate
 ordinantis semper suum cursum conficiens, circuit
 et obambulat per sibi constitutum progressum et
 ordinatum locum, quatuor anni diversa tempora in
 seipsis convolvens, hæc suspicientes quæ apparent,
 esse quidem per ea quæ cernimus non dubitamus,
 sed rationum essentiam cujusque eorum quæ sunt,

tantum abest ut intelligamus, quantum si neque principium sensu quod apparuit cognovissemus: sic et mundi factorem quod certe sit novimus, essentiae autem rationem sive definitionem nos ignorare non negamus.

Qui autem hæc se scire jactant, prius de his quæ inferioris sunt naturæ dicant, quid esse putent cœleste corpus? quænam sit quæ orbes defert per universum machina? in quo motionem fieri opinentur? quod enim quis intelligentia reputaverit, prorsus in dubium et incertum, atque incomprehensibile ratio procedens desinet; sive enim corpus similiter figuratum dicat quis in forma circumscriptam lationem continere, sic semper cursum flectens, consimili modo circum seipsum convolvi, necessitate complectentis ad rectum sursum ferri cohibitum: quomodo dicet, hæc corpora permanere? cur non longa et continua detritione inter se absumantur? Quomodo etiam efficitur motus duorum corporum simul natorum ad formam sibi invicem congruentium, cum alterum immobile maneat; immobilitate enim complectentis, quod intus constringitur, prorsus ad suum actum invalidum erit. Quid est quod continentis illius soliditatem firmat ita ut inconcussum permaneat, a connexo motu non agitur? Quod si etiam illius secundum intellectus curiosam indagacionem sedes aliqua esse existimetur, quæ conservet in solido statum, procul dubio ex consecutione procedens ratio, etiam illius baseos basin curiose inquireret, hucusque aliam, et sic deinceps aliam. Atque ita per similia inquisitio progrediens in infinitum prohibet, et in dubium atque inextricabile desinet, hoc ultimo corpore ad universi constitutionem substrato, aliquod quod sit ulterius semper investigans. Ita ut nusquam stare possit ratio semper complectentis complexum et ambitum inquirens. Sed hæc quidem ita se habere alii negant. Vacuum autem quiddam secundum vanam eorum, qui in his multum studium et operam posuerunt, suspicionem, cœlestibus dorsis et convexis circumfusum est. Atque in hoc labens universi vertigo in seipsam reflectitur, nullum ex solido aliquo inveniens repulsam, qui possit ex contraria basi insistere et incidere procedentem in orbem motionem. Quid igitur illud vacuum, quod neque corpus, aiunt, neque notio? et quousque stat? et quid illud suscipit? Quæ autem solidi, et renitentis cum inani et non subsistente cognatio? Quid est, quod sit intermedium his quæ natura disjuncta sunt et differunt? Quomodo per ea quæ sunt diversæ naturæ tanta universi compages, et apta compositio constituitur? Quid autem cœlum ipsum esse quis dixerit? an quid mistum ex elementis quæ in eo continentur, vel unum ex omnibus, vel aliud quiddam præter hæc? Quid autem esse stellas ipsas? Unde ipsis splendorem affulgere dixerit? Et hic splendor quid est? Et quomodo constituitur? Differentiæ autem ipsorum secundum pulchritudinem et magnitudinem quænam ratio? Interiores autem circulos contrarium universo motum circumagentes

Οἱ δὲ γινώσκειν ταῦτα κομπάζοντες, πρότερον περὶ τῶν ἐπιβεβηκότων εἰπάτωσαν· Τί τὸ οὐράνιον ὄνομα· σῶμα; τίνα τὴν κυκλοφοροῦσαν διὰ παντὸς μηχανήν, ἐν τίνι δὲ τὴν κίνησιν γίνεσθαι; ὅπερ γὰρ ἂν τις τῇ διανοίᾳ λογίσθῃται, πάντως εἰς τὸ ἀρήχανόν τε καὶ ἀκατάληπτον ὁ λογισμὸς προῶν καταλήξει. Ἐπεὶ γὰρ ἕτερον ὁμοιοσηματίστον σῶμα λέγεται τις ἐν τύπῳ περιηρημοσμένον περικρατεῖν τὴν φορὰν, ὡς δὲ τὸν δρόμον καμπτόμενον ὁμοιοτρόπως περὶ ἑαυτὸν ἀνεύλισσεσθαι, τῇ ἀνάγκῃ τοῦ περιέχοντος ἐξενεχθῆναι πρὸς τὸ εὐθὺ καλυόμενον· πῶς ἐρεῖ διαμένειν ταῦτα τὰ σῶματα, διὰ τῆς διηνεκοῦς τριβέως ἐν ἀλλήλοις οὐ θαπνώμενα; Πῶς δὲ καὶ ἐνεργεῖται ἡ κίνησις, δύο σωμάτων ὁμοφῶν πρὸς τύπον ἀλλήλων ἐναρμοτομένων, ὅταν τὸ ἕτερον ἀκίνητον μένῃ. Τῇ γὰρ ἀκίνησίᾳ τοῦ περιβεβημένου τὸ ἐντὸς διασφιγγόμενον ἀδυνατήσῃ πάντως πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν. Τί δὲ καὶ τὸ ἐδράζον τοῦ περιέχοντος ἐκείνου τὴν παγιότητα· ὥστε διαμένειν ἄσειστον ὑπὸ τοῦ ἐνηρημοσμένου κινήσεως μὴ τινασσομένου; Εἰ δὲ κάκεινου κατὰ τὴν πολυπραγμοσύνην τῆς διανοίας εἶναι τις ἔδρα ὑπολειφθεῖ ἢ συντηροῦσα ἐν τῷ παγίῳ τὴν στάσιν, πάντως προῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁ λόγος, κάκεινης πολυπραγμοσύνης βᾶσιν τῆς βάσεως, καὶ ταύτης ἄλλην, καὶ τῆς ἐφεξῆς ἑτέραν. Καὶ οὕτω διὰ τῶν ὁμοίων ἡ ἐξέτασις ἀνοῦσα, πρὸς τὸ ἀπειρον ἐνεχθήσεται, καὶ εἰς ἄπορον καταλήξει, τοῦ κατὰ τὸ ἔσχατον εἰς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ὑποβεβλημένου σώματος, τὸ ἐπέκεινα τούτων πάλιν κατεξετάζουσα, ὡς μηδαιμοῦ στήναι τὸν λόγον τοῦ ἀεὶ περιέχοντος τὴν περιβολὴν ζητοῦντα. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, οὐχί· κενὸν δὲ τι κατὰ τὴν ματαίαν τῶν ταῦτα περιλοσοφηκότων ὑπόνοιαν τοῖς οὐράνιοις περιέχεται νόμοις· καὶ τούτῳ ἐνολισθαίνουσα τοῦ παντὸς ἡ διήνησις, πρὸς ἑαυτὴν ἀναστρέφει, μηδεμίαν ἐκ στερεοῦ τινος ἀντιτυπίαν εὐρίσκουσα, τὴν δυναμένην ἐξ ἀντιβάσεως στήσαι, καὶ ἀνακόψαι προτοῦσαν ἐν κύκλῳ τὴν κίνησιν. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ κενὸν ἐκεῖνο, ὃ μῆτε σῶμα, φασί, μῆτε νόημα; Καὶ μέχρι τίνος ἰστάμενον; Καὶ τί τὸ διαδεχόμενον; Τίς δὲ τοῦ ναστοῦ καὶ ἀντιτύπου ἢ πρὸς τὸ κενὸν καὶ ἀνυπόστατον ἐκεῖνο συγγένεια; Τί τὸ μεσιτεῦον τοῖς παρηλλαγμένοις τῇ φύσει; Πῶς δὲ διὰ τῶν ἑτεροφυϊῶν ἢ τοσαύτη τοῦ παντὸς εὐαρμοστία συνίσταται; Τί δ' ἂν τις εἴποι τὸν οὐρανὸν αὐτὸν εἶναι; μίγμα τι τῶν περιεχομένων στοιχείων, ἢ ἐν ἐξ ἀπάντων, ἢ ἄλλο τι περὶ ταῦτα; Τί δὲ τοὺς ἀστέρας αὐτοῦς; Πῶθεν δὲ αὐτοὺς τὴν αὐγὴν ἀποστρέβειν; Τί οὖσαν, καὶ ὅπως συνιστάμενην· τῆς δὲ διαφορᾶς αὐτῶν κατὰ τε τὸ κάλλος καὶ μέγεθος λόγος τίς; Τοῦς δὲ ἐντὸς ἐπτὰ κύκλους τὴν ἐναντίαν τῷ παντὶ κίνησιν περιεγομένους, τί εἶναι, ἢ ὑπὸ ποίας ἀνάγκης ἐλαύνεσθαι; Τὸ δὲ ἅλῳ ἐκεῖνο καὶ αἰθέριον πῦρ, καὶ ὁ ἔγκεχυμένος διὰ μέσου ἄηρ, οἷόν τι διατείχισμα γενόμενος τῆς θερμαντικῆς τε καὶ ἀναλωτικῆς φύσεως, πρὸς τὴν ὑγρὰν καὶ εὐανάλωτον; Καὶ ὅπως κατὰ τὸ ἔσχατον ἡ γῆ τῷ

παντι υποβέβληται, τί τὸ φυλάσσει ἐν τῷ βεβαίῳ A
τὴν στάσει; Τί τὸ ὑπερίδω ἀυτῆς τὴν ἐπὶ τὸ κάτω
φορᾶν; Εἰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά τις ἡμᾶς κατεξέτά-
ζει, ἄρα τίς ἔσται τοσοῦτον ἀνεστηκώς, ὥστε καθυπο-
σχέσθαι τῶν τοιούτων τὴν γυνῶσιν; Οὐδὲν γὰρ εἰς ἀπό-
κρισιν τοῖς εὐγνώμοσιν ἢ τοῦτο λείπεται, εἶ: ὁ τὰ
πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας, μόνος οἶδε τὸν λόγον τῆς
κτίσεως. Ἡμεῖς δὲ πίστευ νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοῦς
αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος.
exquirendo interroget, an quis erit adeo mentis impositus et extra se dejectus, ut talium polliceri au-
deat cognitionem? Nihil quis et candidis viris ad responsum relinquitur, quam quod ille qui
omnia in sapientia fecit, solus novit creaturæ rationem. Nos autem fide intelligimus, verbo Dei
aptata esse sæcula, sicut ait Apostolus *.

Εἰ οὖν κάτω κτίσις ἢ μέχρι τῶν αἰσθήσεων τῶν
ἡμετέρων φθάνουσα, ὑπὲρ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης
ἔστι γνώσεως, πῶς ὁ μόνος θελήματι τὸ πᾶν συστη-
σάμενος, ἐντὸς τῆς ἡμετέρας ἔστι καταλήψεως; B
Ματαιότης ταῦτα καὶ μανία ψευθῆς, καθὼς φησιν ὁ
Προφήτης, τὸ οἰεσθαι δυνατὴν εἶναι τινὴ τὴν τῶν ἀλη-
πῶν περίνοιαν. Οὕτως ἔστιν ἰδεῖν μικρὰ νηπια διὰ
τὴν ἐκ τῆς ἡλικίας ἀγνοίαν παίζοντά τε ὁμοῦ καὶ
σπουδάζοντα. Πολλάκις γὰρ ἀκτίνος ἡλιακῆς διὰ θυ-
ρίδος αὐτοῖς εἰσρυσίσης, περιχαρῆντα τῷ κἀλλει πρὸς
τὸ φαινόμενον ἴεται, καὶ φέρειν φιλονεικεῖ διὰ χειρὸς
τὴν ἀκτίνα, καὶ διαμάχεται πρὸς ἄλληλα, καὶ περι-
δράσεται τοῦ φωτὸς τῇ περιβολῇ τῶν δακτύλων, ὡς
οἶεται, τὴν αὐγὴν ἐνόησάμενα· ἀλλὰ διαλυθεῖσης
τῶν δακτύλων τῆς ἐμπλοκῆς, γέλτωτα ποιεῖ τοῖς νη-
πίοις καὶ κρότον διαβρῦεσα τῶν χειρῶν ἢ τῆς ἀκτί-
νος λαβή. Οὕτω καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς παιδία,
καθὼς φησιν ἡ παραβολή, ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθημένα C
παίζει. Οἱ τὴν θεῖαν δύναμιν διὰ τῶν τῆς Προνοίας
λόγων καὶ τῶν θαυμάτων ταῖς ψυχαῖς ἐλάμπουσαν
βλέποντες, οἷον ἀκτίνά τινα καὶ θερμότητα τῆς ἡλια-
κῆς ἀπορρέουσαν φύσεως, οὐχὶ θαυμάζουσι τὴν χάριν
καὶ προσκυνοῦσι τὸν διὰ τούτων νοοῦμενον· ἀλλ'
ὑπερβάντες τὸ χωρητὸν τῆ ψυχῆ, ταῖς τῶν σοφισμά-
των λαβαῖς τοῦ ἀναφοῦς περιδράσονται, καὶ κρατεῖν
οἴονται διὰ τῶν συλλογισμῶν ἄπερ οἴονται· διασχόν-
τος δὲ τοῦ λόγου καὶ διαπύξαντος τὴν τῶν σοφισμά-
των πλοκὴν, εὐρίσκειται τοῖς νοῦν ἔχουσι τὸ ἀπειλημ-
μένον οὐδέν· οὕτω μικροπρεπῶς τε καὶ βρεφικῶς
τοῖς ἀμηχάνοις ἐμματαῖζοντες, οἷόν τινι παλάμη
παιδικῇ τὴν ἀπεινήτητον τοῦ Θεοῦ φύσιν ταῖς ὀλίγαις
συλλαβαῖς τῆς ἀγεννησίας ἐναποκλείουσι, καὶ συναγο-
ρεοῦσι τῇ παρανοίᾳ, καλοῦνται τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον D
εἶναι τὸ θεῖον, ὡς ἀνθρωπικῶ λογισμῶ δύνασθαι διὰ
μῖδς προσηγορίας ἐμπεριείργεσθαι, καὶ ταῖς μὲν τῶν
ἀγίων φωναῖς ἀκολουθεῖν σχηματίζονται· αὐτῶν δὲ ἐκεί-
νων ὑπεραίροντες αὐτοῦς οὐ δεδοικασιν. Ἄ γὰρ οὐδεὶς
τῶν μακαρίων ἀνδρῶν εἰρηκῶς ἐπιφέικνεται, ὡν τις
καὶ λόγος ἐν ταῖς θείαις βίβλοις ἀνάγραπτος φέρεται,
ταῦτα οὕτοι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *Μὴ εἰδότες,
μήτε ἄ λέγουσι καὶ περὶ ὧν διατείνονται*, ὅμως
αὐτοῖ τε εἰδῆναι φασί, καὶ τοῖς ἄλλοις καθηγείσθαι
τῆς εἰδήσεως μεγαλαυχοῦσι. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Μονο-
γενῆ Θεὸν μὴ ἀληθῶς εἶναι ὁ λέγεται κατελιγμένα

A quid esse, vel sub quam necessitatem adigi? Ille
autem immaterialis et ætherius ignis, atque hic
infusus per medium, aer, qui velut murus est
quidam intersepiciens naturam calefacientem et con-
sumentem ab humida natura et consumpta fa-
cili? Atque quomodo terra in parte ima in uni-
verso firmata et subjecta? quidnam est quod in
firmo statum custodiat? quidnam firmat, et stabili
ejus ad imum lationem? Si hæc et talia quis nos
exquirendo interroget, an quis erit adeo mentis impositus et extra se dejectus, ut talium polliceri au-
deat cognitionem? Nihil quis et candidis viris ad responsum relinquitur, quam quod ille qui
omnia in sapientia fecit, solus novit creaturæ rationem. Nos autem fide intelligimus, verbo Dei
aptata esse sæcula, sicut ait Apostolus *.

Si itaque ima creatura, quæ nostros usque ad
sensus pertingit, modum humanæ cognitionis su-
perat, quomodo is qui sola voluntate universum
constituit, in nostrâ comprehensione contineretur?
Vanitas hæc et furor falsus, sicut ait Propheta,
putare incomprehensibilem cognitionem alicui con-
cessam esse. Sic videre licet parvulos propter
ætatis puerilis ignorantiam ludere simul et studere:
sæpe enim radio solari per fenestram ad illos in-
fluente, delectati pulchritudine, ad id quod ap-
paret eunt, et manu radium ferre contendunt, et
inter se pugnant, atque digitorum nexu, sicut
putant, lucis fulgorem illigatum uadique apprehendunt,
sed digitorum dissoluto complexu, risum
et plausum parvulis facere videtur e manibus dif-
fluens radii captio. Sic nostræ generationis parvuli,
sicut inquit parabola, in faris considentis ludens:
quæ divinam potentiam per Providentiæ rationes
et miracula illucentem videntes, velut radium
quemdam et calorem e solari natura defluentem,
nec admirantur gratiam, nec adorant eum qui per hæc
intelligitur; sed animi captum supergressi, ar-
gutiarum prehensionibus eum qui tactum effugit
omnem complectuntur, atque se putant tenere suis
argumentationibus ea quæ opinantur. Cum autem
ratio penetraverit, et explicaverit argutiarum et
captionum plexum, hi qui mente et rationis judicio
valent, nihil incomprehensum esse comperiunt. Sic
pusillo animo et infantili, circa impossibilia in
vanum laborantes, veluti quadam palma puerili
imperceptibilem Dei naturam paucis syllabis hujus
nominis ἀγεννησίαν includunt, et suæ dementiae
patrocinantur, atque opinantur tantum et talem
esse Deum, ut humana ratione per unam appel-
lationem possit coerceri. Ac se quidem sanctorum
voces sequi simulant: sed se supra illos ipsos
extollentes, eos non verentur. Quæ enim nullus
beatorum virorum dixisse demonstratur, quorum
aliqua in divinis libris scripta ratio profertur,
hæc isti, sicut loquitur Apostolus, *non scientes,
neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant**, verum-
tamen ipsi se scire prostentur, et aliis ducas esse
scientiæ gloriantur. Ac per hoc Unigenitum Deum
non vere esse quod dicitur comprehendisse asse-

* Psal. ciii, 24. * Hebr. i, 2. * I Tim. i, 7.

verant, necessitas enim ratiocinationum hoc ju- A
bet.

Quam miseri et solertia destituti! Quam infelix
ipsis et exitialis considerata philosophia! Quis ita
data opera sponte sua ruit in barathrum, sicut isti
labore et studio lacum blasphemiarum sibi ipsis fo-
derunt? quanta mensura a spe Christianorum fru-
strati sunt et excisi! Quali hiatus ad servatricem
fidem intersepti sunt! Quanto sinu a fide patris
Abraham demigrarunt! Ille (si oportet secundum in-
genii sublimitatem Apostoli mutata voce allegorice
mentem et sensum historiarum intelligere, inane
nimirum historica veritate), ille, inquam, di-
vino mandato exsul e terra propria et cognatione
sua egressionem fecit viro prophetarum decoram, ad Dei
cognitionem urgenti. Non enim nili videtur quæ-
dam localis demigratio eorum quæ intelligibiliter
inveniuntur, conciliare comprehensionem, sed ipse
ex seipso et propria terra, nempe ex terreno et
humili spiritu egressus, ut quoad fieri potest, supra
communis naturæ terminos suam ipsius intelli-
gentiam extollat, animique cum sensibus cognationem
relinquat: ut nullo eorum quæ sensui ap-
parent præpeditis, ad cognitionem eorum, quæ
sensum oculorum effugiunt, obscuretur et caliget;
neque auditu circumsonante, neque visu in his
quæ apparent intelligentiam seducente, quemad-
modum ait Apostolus; per fidem ambulans, non
speciem¹⁰, in tantum subrectus fuit cognitionis
magnitudine et excellentia, ita ut humanæ per-
fectionis terminus existimeretur: in tantum Dei
cognitionem adeptus, quantum fas est brevem et
mortalem hanc potentiam extentam capere. Quam-
obrem *omnis creaturæ Dominus*, ac si aliquod in-
ventum fuisset patriarchæ factus, proprie *Deus
Abraham* nominatur: verumtamen quid de illo
sermo dicit? quod exivit nesciens quo iret¹¹. Sed
neque illi nomen ejus quem diligebat, discere li-
cuit; neque tamen ob hanc ignorantiam ægre tulit
aut erubuit. Hoc igitur ipsi erat secreta et tuta, ad
id quod quærebatur, deductio, quod nulla eorum
quæ prompta sunt ad cognitionem in his notiis
quæ de Deo sunt, quasi manu duceretur, quodque
nullo penitus eorum quæ comprehendendi possunt,
commota ipsius intelligentia progressum ejus sisteret,

Sed quemadmodum indigenam ejus sapientiam, D
Chaldaicam dico philosophiam, usque ad ea quæ
apparent consistentem ratiocinatione cum transi-
lisset, atque his quæ sensu cognoscuntur excelsior
factus, ex pulchritudine eorum quæ contempla-
tione percipiuntur, atque ex cælestium miraculo-
rum concinnitate, formis non effectam nec ex-
pressam pulchritudinem videre expetivit: sic et alia
omnia quæ ratiocinatione procedens comprehende-
bat, sive potentiam, sive bonitatem, sive quod est
esse absque origine et principio, sive quod nullo
definitur termino, sive quid aliud tale cogitatum

διεσχυρίζονται. Ἡ γὰρ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκη τοῦτο
κελεύει.

Ὡς δεῖται τοῦ ἀγγιλοῦ· ὡς δυστυχῆς αὐτοῖς
καὶ ἀλέθριος ἡ κατεσκευασμένη φιλοσοφία! Τίς οὕτω
κατὰ σπουδὴν αὐτομολεῖ πρὸς τὸ βάραθρον, ὡς οὕτω
πῶς καὶ σπουδῆ τὸν λάκκον ἑαυτοῦ τῆς βλασφημίας
ὠρύξαντο; ὅση τῶ μέτρῳ τῆς ἐλπίδος τῶν Χριστια-
νῶν ἀφωρίσθησαν· οἷον χάσματι πρὸς τὴν σώζουσαν
πίστιν διετειχίσθησαν· ὅσον τὸν κόλπον τῆς πίστεως
τοῦ Πατρὸς Ἀβραάμ ἀπακίσθησαν! Ἐκεῖνος (εἰ δεῖ
κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μεγαλοφυΐαν ἀλλάξαντα
τὴν φωνὴν ἀλληγορικῶς· τὸν νοῦν τῆς ἱστορίας κατα-
νοῆσαι, μενοῦσης δηλαδὴ καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας)
ἐξῆλθε διὰ θεοῦ προστάγματός τῆς ἰδίας γῆς, καὶ
τῆς καθ' ἑαυτὸν συγγενείας, ἔξοδον ἀνδρὶ προσφίτη
πρὸς Θεοῦ κατανόησιν ἐπειγομένου πρέπουσαν. Οὐ γὰρ
μοι δοκεῖ τις τοπικὴ μετανάστασις τῶν νοητικῶν εὐρι-
σκομένων προξενεῖν τὴν κατάληψιν. Ἄλλ' αὐτὸς ἑαυ-
τοῦ καὶ τῆς ἰδίας γῆς, τοῦ γῆϊνου τε καὶ τραπευοῦ
λέγω φρονήματος ἔξω γενόμενος, καὶ ὑπεράρας ὡς
οἶόν τε ἦν τῶν κοινῶν τῆς φύσεως ὄρων ἑαυτοῦ τὴν
διάνοιαν, καὶ καταλιπὼν τῆς ψυχῆς τὴν πρὸς τὰς
αἰσθησεῖς συγγένειαν· ὡς μηδὲν τῶν καθ' αἰσθησιν
προφαινομένων διοχλοῦμενος, πρὸς τὴν κατανόησιν
τῶν ἀοράτων ἀμαυρωθῆναι, μήτε ἀκοῆς περιηχούσης,
μήτε ὀφθαλμοῦ ἐν τοῖς φαινομένοις τὴν διάνοιαν διαπλε-
νύσης, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, διὰ πίστεως περι-
πατῶν, οὐ διὰ εἰδους, εἰς τοσοῦτον ἐπήρθη τῇ μεγα-
λοφυΐᾳ τῆς γνώσεως, ὥστε ὅρος νομισθῆναι τῆς ἀν-
θρωπίνης τελειώσεως· τοσοῦτον γνοῦς τὸν Θεόν, ὅσον
ἦν δυνατὸν τὴν βραχείαν καὶ ἐπίκνηρον ταύτην δύνα-
μιν ὑπερταθεῖσαν χωρῆσαι. Τοιγαροῦν καὶ Ὁ πάσης
κτίσεως Κύριος, ὥσπερ τι εὐρημα τοῦ πατριάρχου
γενόμενος, ἰδίως Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ ὀνομάζεται.
Ἄλλ' ὁμοῦ; τί φησὶ περὶ ἐκεῖνου ὁ λόγος; Ὅτι ἐξ-
ῆλθεν, οὐκ ἐπιστάμενος ποῦ ἀπέρχεται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ
ὄνομα τοῦ ἀγαπωμένου μαθεῖν χωρῆσας, οὔτε μὴν
τῇ ἀγνοίᾳ ταύτῃ δυσανασχέτων τε καὶ αἰσχυρόμενος.
Τοῦτο μὲν οὖν αὐτῷ καὶ ἡ ἀσφαλὴς ἦν τὸ ζητούμενον
ὁδηγία, τὸ μηδὲν τῶν προχείρων εἰς κατανόησιν ἐν-
ταῖς περὶ τοῦ Θεοῦ διανοίαις χειραγωγείσθαι· μηδὲ
τινι ὄλως τῶν καταλαμβανόμενων ἐνείσασσαν αὐτῷ
ποτε τὴν διάνοιαν στήναι τῆς εἰς τὸ ἐπέκεινα τῶν γι-
νωσκομένων πορείας.

ad id quod omnia quæ cognoscuntur superat.

Ἄλλ' ὥσπερ τὴν ἐγγύριον αὐτοῦ σοφίαν, τὴν Χαλ-
δαϊκὴν λέγω φιλοσοφίαν, μέχρι τῶν φαινομένων ἐστῶ-
σαν τῷ λογισμῷ διαβάς, καὶ ὑψηλότερος τῶν διὰ τῆς αἰ-
σθησεως γινωσκομένων γενόμενος, ἐκ τοῦ κάλλους τῶν
θεωρουμένων, καὶ ἐκ τῆς εὐαρμωστίας τῶν οὐρανίων
θαυμάτων, τὸ ἀτύπωτον κάλλος ἰδεῖν ἐπεθύμησεν·
οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα προτῶν τῷ λογισμῷ
κατελαμβάναν, εἴτε δύναμιν, εἴτε ἀγαθότητα, εἴτε τὸ
ἀνάγκως εἶναι, εἴτε τὸ πρὸς οὐδὲν πέρας ὀρίζεσθαι,
εἴτε τι τοιοῦτον ἕτερον νόημα περὶ τὴν θείαν φύσιν
εὐρίσκειται, πάντα ἐφόδια πρὸς τὴν ἄνω πορείαν, καὶ
ὑποβάθρας ποιούμενος, καὶ ἀεὶ τοῖς εὐρισκομένοις

¹⁰ II Cor. v, 7. ¹¹ Hebr. xi, 8.

ἐπειροδόμενος καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπικτεινόμενος τὰς ἀ
 καλὰς ἐκείνας ἀναβάσεις, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης,
 ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος, καὶ πᾶν τὸ καταλαμβανό-
 μενον ὑπὸ τῆς ἰδίας δυνάμεως, ὡς τοῦ ζητουμένου
 μικρότερον ὑπερβαίνων· ἐπεὶ πᾶσαν ἐν ταῖς περι-
 τοῦ Θεοῦ ὑπολήψειςι τὴν ἐξ ὀνόματος γινομένην τῆς
 φύσεως εἰκασίαν παρέδραμεν, ἐκκαθάρσας τὸν λογισμὸν
 τῶν τοιούτων ὑπονοιῶν, ἀμιγῆ τε καὶ καθαρὰν πάσης
 ἐνοίας τὴν πίστιν ἀναλαβὼν, τοῦτο σημεῖον ἐποίη-
 σατο τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως ἀπλανές τε καὶ ἐκδη-
 λον, τὸ κρείττω καὶ ὑψηλότερον παντὸς γνωριστικοῦ
 σημείου τὸν Θεὸν εἶναι πιστεῦσαι. Διὰ τοι τοῦτο μετὰ
 τὴν ἐπιπεσοῦσαν ἐκείνην ἔκστασιν ἐκ τῶν ὑψηλῶν
 θαυμάτων, πάλιν ἐς τὴν ἀνθρωπίνην κατακύψας ἀσθέ-
 νειαν· Ἐγὼ δὲ εἰμι, φησὶ, γῆ καὶ σποδός· τουτ-
 ἔστιν, ἀφρονός τε καὶ ἀνερίργητος, ὡς πρὸς τὴν τοῦ
 νοηθέντος ἀγαθοῦ ἐρμηνείαν. Ἡ γὰρ γῆ δοκεῖ μοι
 καὶ ἡ τέφρα τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἄγονον ἅμα διασημαί-
 νειν, καὶ οὕτω νόμος πίστεως γίνεται τῷ μετὰ ταῦτα
 βίῳ· διδάσκων τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ τοὺς τῷ Θεῷ
 προσιόντας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλω; προσεγγίσιαι Θεῷ,
 μὴ πίστεως μεσιτεούσης καὶ συναπτούσης δι' ἑαυ-
 τῆς τὸν ἐπιζητούμενον νοῦν πρὸς τὴν ἀκατάληπτον
 φύσιν. Καταλιπὼν γὰρ τὴν ἐκ τῆς γνώσεως πολυ-
 πραγμασοῦνην, Ἐπίστεινεν, φησὶν, Ἀβραάμ τῷ
 Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ
 ἐγράφη δὲ δι' ἐκείνου, ὁ Ἀπόστολος λέγει, ἀλλὰ δι'
 ἡμᾶς, ὅτι τὴν πίστιν, οὐχὶ τὴν γνώσιν ὁ Θεὸς εἰς δι-
 καιοσύνην λογίζεται τοῖς ἀνθρώποις. Ἡ μὲν γὰρ γνῶ-
 σις ὡς ἐμπορικὴν τινα τὴν διάθεσιν ἔχει, μόνῳ τῷ
 γνωσσομένῳ συντιθεμένη· ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν
 πίστις, οὐκ οὕτως. Οὐ γὰρ τῶν γνωσσομένων, ἀλλὰ
 τῶν ἐλπίζομένων ἐστὶν ὑπόστασις· τὸ δὲ διακρατού-
 μενον οὐκ ἐλπίζεται. Ὁ γὰρ ἔχει τις, φησὶ, τί καὶ
 ἐλπίζει; Τὸ δὲ διαφεύγον τὴν κατανόησιν ἡμῶν, ἡμέ-
 τερον ἢ πίστις ποιεῖ, διὰ τῆς ἰδίας βεβαιότητος ἐγ-
 γωμένη τὸ μὴ φαινόμενον. Οὕτω γὰρ φησὶ περὶ τοῦ
 πιστοῦ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Τὸν ἀόρατον, ὡς ὄρων
 ἐκαρτέρησεν. Μάταιος οὖν ὁ διὰ γνώσεως τῆς μάτην
 φυσιοῦσης ἐπιγνώσει τὴν θεῖαν οὐσίαν δυνατόν εἶναι
 λέγων. Οὕτε γὰρ ἀνθρώπος οὕτω μέγας, ὥστε ἐξισῶ-
 σαι τῷ Κυρίῳ τὴν καταληπτικὴν ἑαυτοῦ δύναμιν.
 Τίς γὰρ ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; φησὶν
 ὁ Δαβὶδ· οὐτε οὕτω μικρὸν τὸ ζητούμενον, ὥστε ὑπὸ
 λογισμῶν ἀνθρωπίνης βραχύτητος περιληφθῆναι.
 Ἄκουε τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ συμβουλευόντος, Μὴ ἐξ-
 στεγασθῆναι ῥῆμα πρὸ προσώπου Θεοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς,
 φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἦνω, καὶ σὺ ἐπὶ τῆς γῆς
 κάτω. Δείκνυσι δὲ, οἶμαι, διὰ τῆς τῶν στοιχείων τού-
 των πρὸς ἄλληλα οἰκειούσεως, μᾶλλον δὲ διαστάσεως,
 ὅσον ὑψηλότερα ἢ θεῖα φύσις τῆς τῶν ἀνθρωπίνων
 λογισμῶν περινοίξας. Ὅσον γὰρ ἀνώτερα τὰ ἀστρα-
 τῆς τῶν δακτύλων ἀφῆς, τοσοῦτον, μᾶλλον δὲ πολλα-
 πλάσιον καὶ ἢ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα φύσις τῶν λογι-
 σμίων τῶν γῆινων ὑπερανέστηκεν.

et animo perceptum de divina natura invenitur,
 omnia viatica ad supernorum perfectionem faciens,
 et quasi fulcrum, et sustentaculum præjaciens,
 semperque inventis innixus et præsentibus inten-
 tus, pulchras illas ascensiones, sicut ait Propheta¹⁹,
 in corde disponens, et omne quod comprehenditur
 a propria facultate, ut eo quod quaeritur ni-
 nus, superascendens; postquam omnem quæ ex
 nominibus potest ingenerari naturæ conjecturam,
 circa opiniones quæ de Deo sunt, prætercurrit,
 talibus suspicionibus rationem expurgatam habens,
 impermistamque et puram ab omni notitia fidem
 adeptus, hoc signum erroris nescium et manifestum
 de Dei cognitione fecit, quod præstantius est et
 excelsius omni signo ad cognitionem dato, nempe
 credere, quia Deus est. Propterea post illam mien-
 tis commotionem quæ ex illis excelsis speculamentis
 inciderat, rursus ad humanam infirmitatem re-
 volutus, *Ego vero*, inquit, *sum pulvis et cinis*, id
 est mutus, iners et inefficax ad explicationem boni
 quod mente conceperat. Terra enim mihi videtur
 et cinis, quod animæ expers et sterile simul, si-
 gnificare. Et sic lex fidei fit vitæ posteræ, docens
 hac historia eos qui ad Deum accedunt, quod non
 aliter licet Deo appropinquare, nisi fide interve-
 niente, et per se copulante intellectum qui inquit
 cum natura incomprehensibili. Relicta enim ex
 cognitione curiositate, *Credidit*, inquit, *Abraham
 Deo, et reputatum est ei ad justitiam*¹⁵. Non
 scriptum est propter illum, ait Apostolus, sed
 propter nos, quod fidem, non cognitionem Deus
 ad justitiam hominibus reputat. Nam cognitio ve-
 lut negotiatoriam quamdam dispositionem habet,
 soli cognito assentiens, sed Christianorum fides
 non sic; non enim eorum quæ cognoscuntur, sed
 quæ sperantur est fundamentum sive substantia.
 Quod vero tenetur firmiter non speratur. *Quod
 enim quis habet*, ait Apostolus, *quid etiam sperat*¹⁶?
 Quod autem nostram cognitionem fugit, nostrum
 fides facit, spondens propria firmitate quod non
 apparet. Sic enim ait de fideli Apostolus, *Quod
 invisibilem tanquam videns fortiter sustinuit*¹⁷. Va-
 nus igitur qui per cognitionem frustra infantem,
 divinam essentiam posse dignosci autumat. Non
 enim homo ita magnus, ut comprehensivam suam
 facultatem Domino æquare audeat. *Quis enim*, in-
 quit David, *in nubibus æquabitur Domino*¹⁸? neque
 enim quod quaeritur ita parvum est et exi-
 te, ut rationibus humanæ brevitatis possit comprehendi.
 Audi Ecclesiastem sic consulentem: *Noli proferre
 verbum ante faciem Dei. Quia Deus*, inquit, *in
 caelo sursum, et tu in terra deorsum*¹⁷. Demonstrat
 autem per horum elementorum mutuam conjun-
 ctionem, imo vero distantiam, quanto divina natura
 humanarum ratiocinationum excogitatione est su-
 blimior. Quanto enim sidera digitorum tactu sunt altiora, tanto, imo vero multis partibus, quæ omnem
 intellectum superat natura, terrenis cogitationibus et rationibus superior exstat.

¹⁹ Psal. LXXXV, 6. ¹⁵ Gen. xv, 6; Rom. vi, 3. ¹⁶ Rom. viii, 24. ¹⁷ Hebr. xi, 27. ¹⁸ Psal. LXXXVIII, 7. ¹⁷ Eccle. v, 4.

Ergo cum didicerimus quantum naturæ discrimen est, in propriis terminis quiete et tranquille maneamus. Tutius enim simul et religiosius, plus quam quod intelligitur, Dei majestatem et magnificentiam esse credere, quam quibusdam opinionibus gloriam ipsius circumscribentes, nihil supra illam putare; præsertim neque si quis tutum esse dixerit, divinam essentiam non curiose et sollicitè peracrutandam, ut inenarrabilem et humanis cogitationibus incomprehensibilem, et intractabilem. Nam obscura velle conjectura pertingere, et aliquam occultiorum cognitionem ex humanarum rationum commentatione scrutari, falsis opinionibus et commentitiis aditum et consequentiam præbet, quia qui ea quæ ignorantur conjectavit, non solum verum, sed et ipsum mendacium sæpe, ut verum opinabitur. Evangeliorum autem et prophetiæ discipulus, quod quidem est ille qui est, tam ex sanctis Scripturis quas audivit, quam ex eorum quæ apparent apta concianitate, et per Providentiæ opera credit. Quid autem et quomodo est, ut inutile simul et ineptum non exquiret, neque ullum dabit mendacio contra veritatem introitum; nam in nimis anxie et curiose inquirendo perversa et fallax ratiocinatio locum invenit, sed omni curiositate cessante prorsus omnis aberrandi necessitas absconditur. Et quod vera ratio adest, ex hoc dicendi, quomodo Ecclesiarum hæreses in varias et discrepantes de Deo opiniones cum errore deflexerint, cum alius secundum aliquam aliam mentis motionem seipsum deceperit. Ut etiam hi ipsi de quibus est sermo, in hoc impietatis barathrum lubricè corruerunt. Annon omnibus esset tutius secundum sapientiæ consilium non querere profundiora, sed in quiete simplex fidei depositum inviolabile et intactum sibi ipsis custodire? Sed postquam penitus cœpit hominum vilitas et vanitas, temere per ea quæ mente comprehendere non possunt, incedere, ac decretis firmare vanæ opinionis suæ commenta: inde longus catalogus eorum qui veritati bellum inferunt, inter quos hi etiam ipsi de quibus sermo est, qui erroris et fraudis dogmatistæ apparuerunt, qui quod Deus est, circumscriptione quadam complectentes, propemodum aperte suam opinionem velut idolum fingunt, dum hanc intelligentiam quæ est in eorum agnitione deficiant, ut quæ nulla ratione in divina natura cernatur, sed ipsa sit Deus, vel Dei essentia. Atqui fortasse oportebat eos ad sanctorum chorum insipientes, prophetas intelligo et patriarchas, quibus multifariam multisque modis veritatis sermo insonuit; et postea ipsos etiam inspectores et ministros factos verbi, cum venerari fidei dignam auctoritatem eorum, quæ ab ipso Spiritu testata sunt et confirmata, tum illorum doctrinæ et cognitionis terminis insistere, neque audere in his quæ sanctorum comprehensio non affirmavit. Illi enim, tunc humanæ vitæ incognitum Deum, propter prævalentem circa idola errorem perspicuum et notum

ὄυκοῦν μαθόντες ὅσον τῆς φύσεως τὸ διαλλάττειν ἐστὶν, τοὺς ἰδιοὺς ὅροις δι' ἡσυχίας ἐμμένωμεν. Ἀσφαλέστερον γὰρ ἅμα καὶ εὐσεβέστερον πλεόν τοῦ νοουμένου τὸ μεγαλοκρεπέδες εἶναι τοῦ Θεοῦ πιστεύειν, ἢ τισὶν ὑπονοεῖς τὴν ὁξάν αὐτοῦ περιγράφαντας, μὴδὲν ὑπὲρ ἐκεῖνο οἰεσθαι. Καὶ ἄλλως οὐδ' ἂν τις ἀσφαλὲς εἶναι φήσειεν, ἀπολυπραγμόνητον ἐξῆν τὴν θείαν οὐσίαν ὡς ἀπόρρητον καὶ ἀνέπαρον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἀδήλων καταστοχάζεσθαι, καὶ τινὰ τῶν ἀποκρύφων γινώσκειν ἐξ ἐπινοίας ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐρευνᾶσθαι, πάροδον καὶ ἀκόλουθον καὶ ταῖς διεψευσμέναις τῶν ὑπολήψεων δίδωσιν. Διότι τῶν ἀγνωστομένων ὁ ἐστοχασμένος, οὐ μόνον τὸ ἀληθὲς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πᾶσις τὸ ψεῦδος, ὡς ἀληθὲς ὑπολήφεται. Ὁ δὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῆς προφητείας μαθητὴς, ὅτι μὲν ἐστὶν ὁ ὢν, ἐξ ὧν ἀκήκοέ τε τῶν ἁγίων, καὶ διὰ τῆς τῶν φαινομένων εὐαρμοστίας, καὶ τῶν τῆς Προνοίας ἔργων πιστεύει. Τί δὲ καὶ ὅπως ἐστὶν, ὡς ἀνωφελὲς ἅμα καὶ ἀνόνητον οὐκ ἐξετάζων, οὐδεμίαν δώσει τῷ ψεύδει κατὰ τῆς ἀληθείας τὴν εἴσοδον. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πολυπραγμονεῖν καὶ παραλογισμῶς χώραν εὕρισκει· πάσης δὲ πολυπραγμοσύνης ἀργούσης, συναποκόπτεται πάντως καὶ ἡ τοῦ διαμαρτεῖν ἀνάγκη. Καὶ ὅτι ἀληθὲς ὁ λόγος πάρεστιν ἐκ τούτου μαθεῖν, πῶς αἱ τῶν Ἐκκλησιῶν αἰρέσεις εἰς ποικιλίας καὶ διαφόρους κατὰ περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις ἀπεπλανήθησαν, ἄλλου κατ' ἄλλην τινὰ τῆς διανοίας κίνησιν ἑαυτὸν ἀπατήσαντος. Πῶς αὐτοὶ οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος περὶ τὸ βάραθρον τοῦτο τῆς ἀσεθείας κατώλισθον. Ἀρ' οὐχὶ πᾶσιν ἀσφαλέστερον ἦν κατὰ τὴν συμβουλήν τῆς Σοφίας μὴ ζητεῖν τὰ βαθύτερα; Ἀλλὰ δι' ἡσυχίας τὴν ἀπλήν τῆς πίστεως παρακαταθήκην ἄσυλον ἑαυτοῖς ἀσφαλίζεσθαι; Ἄλλ' ἐπεὶ ὄλωσ ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ τῶν ἀνθρώπων οὐδένεια, τοῖς ἀπερινοήτοις ἐμβρατεῦσιν εἰκῆ, καὶ δόγμασι κρατῶνεν τὰ τῆς ματαίας οἰήσεως αὐτῶν παρερρημάτα· ἐντεῦθεν ὁ πολὺς κατάλογος τῶν τῆ ἀληθείας προσπολεμούντων, καὶ αὐτοὶ οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος ἐστίν, οἱ δογματισταὶ τῆς ἀπάτης ἀναπσφῆνασιν, οἱ εἰς περιγραφὴν τινὰ τοῦ Θεοῦ ἀγοντες, μονουχὶ φανερώς εἰδωλοποιούντες ἑαυτῶν τὴν ὑπόνοιαν, ἐν τῷ τὴν ἐμφαινομένην τῆ ἀγεννησίᾳ διάνοιαν ταύτην θεοποιεῖν, ὡς οὐχὶ κατὰ τινὰ λόγον ἐπιθεωρουμένην τῆ θείᾳ φύσει, ἀλλ' αὐτὴν οὖσαν Θεόν, ἢ οὐσίαν Θεοῦ. Καίτοι γε ἴσως ἔχρησεν πρὸς τὸν τῶν ἁγίων χορὸν ἀποδιέποντας, τοὺς προφήτας λέγω καὶ πατριάρχας, οἷς πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ὁ τῆς ἀληθείας ἐνεφθέγγετο λόγος· καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς αὐτόπτας τε καὶ ὑπηρέτας γενομένους τοῦ λόγου, καὶ δυσωπηθήναν μεν τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρηθέντων τοῦ Πνεύματος, ἐμμένειν δὲ τοῖς ὅροις τῆς ἐκεῖνων διδασκαλίας καὶ γνώσεως, καὶ μὴ ἐπιτολμᾶν τούτοις ὧν ἡ τῶν ἁγίων κατάληψις οὐκ ἐφήσατο. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀγνωστοῦμενον τέως τῆ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τὸν Θεόν διὰ τὴν ἐπικρατούσαν τότε περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνην ἐμφανῆ καὶ γινώριμον τοῖς ἀνθρώποις ποιοῦντες ἐκ τε τῶν θαυμάτων ἃ τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγεννημένοις ἐμφανίζεται, καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων δι' ὧν τὸ ποικίλον τῆς θείας δυνάμεως κατανοεῖ-

ται, πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς θείας φύσεως χειραγω- A
 γουσι, τὴν μεγαλοπρέπειαν μόνην τῶν περὶ τὸν Θεὸν
 θεωρουμένων τοῖς ἀνθρώποις γνωρίζοντες· τὸν δὲ τῆς
 οὐσίας λόγον, ὡς οὐτε δυνατὸν χωρηθῆναι, οὐτε τι
 φέροντα τοῖς πολυπραγμονοῦσι τὸ κέρδος, ἀρῆτον
 ἀφῆκαν καὶ ἀνεξέταστον. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλα πάντα
 ὅτι μὲν γέγονε διηγήσαντο, οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν,
 χρόνους, αἰῶνας καὶ τὴν ἐν τούτοις κτίσιν· ὅτι δὲ
 τούτων ἕκαστον, καὶ ὄπως, καὶ ὅθεν, ἀπεισιώπησαν·
 οὕτω καὶ περὶ Θεοῦ, ὅτι μὲν ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦ-
 σιν αὐτὸν μισθοποδότης γίνεται, συμβουλεύουσι πεί-
 θεσθαι· τὴν δὲ φύσιν αὐτὴν ὡς ὑπὲρ πᾶν οὐσαν ὄνομα,
 οὐτε ὠνόμασαν, οὐτε ἐμέλησαν. Εἰ γὰρ τι πρὸς δή-
 λωσιν τῆς θείας κατανοήσεως μεμαθήκαμεν ὄνομα,
 πάντα ταῦτα κοινωνίαν ἔχει καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὰ
 τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ἃ τοῦ τινος ἀνθρώπου τὴν B
 ιδιότητα δεικνύουσιν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν ἀγνοοῦμενον διὰ
 τικῶν γνωρισμάτων δηλοῦντες, εὐκατρίδα αὐτὸν, ἂν
 οὕτω τύχη, καὶ τῶν εὐγεγονότων λέγουσιν εἶναι, καὶ
 λαμπρῶν ἐν πλούτῳ καὶ ἐν ἀξίᾳ περιβλεπτον, ἀνθοῦντά
 τε τῇ ὥρᾳ, καὶ ἐπὶ τόσων διανεστώτα τῷ σώματι, καὶ
 τὰ τοιαῦτα λέγοντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ δηλουμένου,
 ἀλλὰ τινὰ γνωρίσματα τῶν περὶ αὐτὸν γινωσκομένων
 ἐδήλωσαν. Οὕτε γὰρ τὸ εὐγενὲς, οὕτε τὸ πολυχρήμα-
 τον, οὕτε τὸ περιφανὲς τοῦ ἀξιώματος, οὕτε τὸ κατὰ τὴν
 ὥραν περιβλεπτον ὁ ἀνθρωπὸς ἔστιν, ἀλλ' ἕκαστον τοῦ-
 των περὶ τὸν τινὰ θεωρεῖται· οὕτως καὶ πᾶσαι φωναὶ
 τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς δοξολογίαν θεῖαν ἐξευρημέναι,
 τῶν περὶ τὸν Θεὸν τι δηλουμένων ἀποσημαίνουσιν,
 ἰδίαν ἔμφασιν ἐκάστη παρεχομένη δι' ὧν ἢ τὸ δυνα- C
 τόν, ἢ τὸ τοῦ χείρονος ἀνεπίδεκτον, ἢ τὸ μὴ ἐξ αἰ-
 τίας εἶναι, ἢ τὸ μὴ εἰς περιγραφὴν τέλους ἐρχεσθαι,
 ἢ τὸ κατὰ πάντων ἔχειν τὸ κράτος, ἢ ὅπως τι τῶν
 περὶ αὐτὸν, διδασκόμεθα· αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν ὡς
 οὐτε διανόησι τι χωρητὴν, οὐτε λόγῳ φραστὴν, ἀπολυ-
 πραγμόνητον εἶπε, σιωπῇ τιμᾶσθαι νομοθετήσασα,
 ἐν τῷ κωλύειν τῶν βαθυτέρων τὴν ζήτησιν, καὶ ἐν τῷ
 λέγειν μὴ δεῖν ἐξερευγῆναι βῆμα πρὸ προσώπου Θεοῦ.
 deterioris non est capax, vel quod non est ex causa, vel quod
 circumscribi non potest, vel quod in omnia habet imperium, vel omnino quid eorum quæ in ipso considerantur, docemur :
 essentiam autem ipsam, ut neque intelligentia perceptibilem, neque oratione effabilem, non curiose inquirendam dimisit, silentio colendam esse sanciens, dum vetuit profundorum inquisitionem, et dum edixit
 noui oportere efferre verbum ante faciem Dei.

· Διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν θεόπνευστον φωνὴν ἐρευνώ- D
 μενος, οὐκ ἂν εὐροὶ τῆς θείας φύσεως τὴν διδασκα-
 λίαν, οὐδὲ μὴν ἄλλου τινὸς τῶν κατ' οὐσίαν ὑφ' ἑστη-
 κώτων. Ὅθεν ἐν ἀγνοίᾳ πάντων διάγομεν, πρῶτον
 ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες οἱ ἄνθρωποι, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ
 ἄλλα πάντα. Τίς γὰρ ἔστιν ὁς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ψυ-
 χῆς ἐν καταλήψει γεγύνηται; Τίς ὁ ἐπιγνοὺς αὐτῆς
 τὴν οὐσίαν; Ἰακὴ τίς ἔστιν, ἢ ἄυλος; καθαρῶς
 ἀσώματος, ἢ τι καὶ σωματοειδὲς περὶ αὐτῆν; Πῶς
 γίνεται; Πῶς κινᾶται; πῶθεν εἰσακρίνεται; πῶς
 ἀφίσταται; Τί τὸ συνδεσμοῦν καὶ μεσιτεῦον ἔχει πρὸς
 τὴν τοῦ σώματος φύσιν; Πῶς ἡ ἀναφῆς τε καὶ ἀσχη-
 μάτιστος, ἰδίᾳ τινὶ περιγραφῇ περιληπταί; Τίς
 κατὰ τὰς ἀνεργείας διαφορά; Πῶς ἡ αὐτὴ καὶ ὑπὲρ

A hominibus facientes, tum ex miraculis quæ in
 ipsius operibus elucet, cum ex nominibus, quibus
 varietas divinæ virtutis intelligitur, ad divinæ na-
 turæ intelligentiam tanquam manu ducunt, magni-
 ficentiam solam eorum quæ de Deo considerantur,
 hominibus notam facientes; essentiæ autem ratio-
 nem, ut quæ capi nullo modo possit, neque quid
 afferat lucri et commodi his qui nimis anxie et
 curiose perquirunt, ineffabilem et non pervestigabilem
 dimiserunt. Etenim etiam alia omnia certe
 facta esse narraverunt, cælum, terram, mare, tem-
 pora, sæcula, et quæ in eis sunt, creaturas. Quid
 autem horum unumquodque, et quomodo, et unde,
 taciti præterierunt : sic etiam de Deo quia est, et
 quærentibus se sit remunerator¹⁸, consulunt cre-
 dere : naturam autem ipsam quæ supra est omne
 nomen, neque nominarunt, neque curarunt. Si
 enim nomen aliquod ad declarationem divinæ co-
 gnitionis didicimus, hæc omnia communionem
 habent, et proportionem cum ejusmodi nominibus
 quæ alicujus hominis proprietatem demonstrant.
 Quemadmodum enim hi qui quempiam sibi in-
 cognitum, per aliqua indicia et signa declarant,
 ipsum ex bono patre ortum et ingentum, si sic
 sors tulerit, et ex nobilibus dicunt esse, atque
 divitiis clarum et dignitate conspicuum, ætate flo-
 rentem, et in tantum corpore eminentem, et quæ
 sunt ejusmodi dum dicunt, non naturam ejus qui
 declaratur, sed quædam signa et notæ eorum quæ
 in ipso cognoscuntur, indicarunt. Neque enim quod
 generosum et nobile, neque pecuniosum, neque
 illustre dignitate, neque quod ætate floret, et spe-
 ctabile est, ipse homo est, sed horum unumquod-
 que in aliquo spectatur. Sic etiam omnes voces
 sanctæ Scripturæ ad glorificationem divinam in-
 ventæ, eorum aliquid quæ in Deo declarantur, si-
 gnificant, propriam significationem singulæ præ-
 bentes, per quas, vel quod potens esse, vel quod
 Ob eam causam qui omnem divinitus inspiratam
 vocem perscrutari voluerit, non inveniet divinæ
 naturæ doctrinam, nec ullius eorum quæ per essen-
 tiam subsistunt : unde in rerum omnium ignoran-
 tia et caligine degimus, primum nos ipsos igno-
 rantes homines, deinde etiam cætera omnia. Quis
 enim est qui suæ propriæ animæ cognitionem per-
 ceptam habuit? Quis novit ipsius essentiam? An
 materialis est, an immaterialis? pure incorporea,
 an quid in ea corporeum? Quomodo nascitur, quo-
 modo temperatur? unde in corpus insinuatur?
 quomodo abscedit? Quid habet quod colliget et
 intermedium veniat ad naturam corporis? Quo-
 modo tactum fugit et figuræ omnis expert, pro-

¹⁸ Hebr. xv, 6.

pria quadam circumscriptione comprehenditur? Quænam secundum operationes ejus differentia? Quomodo eadem etiam supra cælum extenditur, dum curiosa indagatiōne quæ sunt invisibilia investigat, atque etiam ad materiales affectus delabitur pondere corporis attracta, iramque et metum, dolorem et voluptatem, misericordiam et sævitiam, spem et memoriam, ignaviam et audaciam, amicitiam et odium, et omnia quæ ex contrario animi facultatibus efficiuntur: quæ quis animadvertens, non cogitaverit quemdam populum animatum in seipso coitione quadam coarctatarum et comparatarum habere, cum eorum quæ dicta sunt unumquodque permultum a cæteris differat? et quia parte prævaleat, et in reliqua imperium habeat, ut etiam vis illa ratiocinatrix talium motionum dominationibus et imperiis succumbat et subjiciatur, atque ex seipsa suam etiam operam ad tales impetus, veluti domino cuidam tyrannico conducat? Hanc igitur vim multiplicem et multiformem eorum quæ in animo intelliguntur, quis ex Scriptura divinitus inspirata nos docuit? Utrum unum quiddam est ex omnibus temperatum, et quæ contrariorum inter se temperatio et conspiratio, ut quod unum est, multa sit? Sed horum quidque separatim intellectum, velut in amplo vase aliquo, nempe anima inclusum est? Et quomodo omnium sic incumbentium sensum non habemus, confidentes simul et formidantes, odio habentes et diligentes, dolentes et gaudentes, et aliorum omnium confusum et permistum intus motum habentes, sed particulatim ipsorum potentiam cognoscimus, cum aliquid horum, aliis quiescentibus, prævalet et exsuperat? Quænam penitus compositio hæc et dispositio, atque multum inanis in nobis spatiosa capacitas, ita ut cuique proprius locus sit assignatus, velut quibusdam mediis et interjectis septimentis prohibito ferri ad vicini commercium et commisionem? Hoc etiam ipsum si per essentialiam ira subsistit, vel metus, vel reliqua quæ dicta sunt, vel quænam motiones non subsistentes existunt, quis sermo explanaverit? Si enim per se subsistunt, non una est anima, sicut dictum est, sed quædam animarum in nobis coitio comprehensa est, cum horum quidque in peculiarem, et circumscriptam animam secretum sit ac distinctum. Quod si quamdam motionem quæ subsistere nequeat, hæc nos putare oportet; quomodo quod non essentialiter existit, nobis dominatur et imperat, tanquam ex tyrannide nos in servitutem trahens, quodcumque horum prævaluerit? Et si anima quid est quod mente percipiatur, quomodo in intelligibili, quod multis conflatum est partibus et compositum, potest considerari, cum talis notio absque corporeis his qualitatibus proprie spectari debeat? Et auctrix animæ potentia, et appetitrix, et alitrix, et immutatrix, et quod omnia quidem corporis membra nutriuntur, non tamen per omnia sensus penetrat, sed æque ac quæ sunt inanima, nonnulla in nobis sensu carent, cujusmodi sunt ossa, cartilagines, ungues, et pili, quæ aluntur nec sentiunt.

Semiperfectam igitur animæ operationem, quis

τῶν οὐρανῶν ἀνατείνεται, τῇ πολυπραγμοσύνῃ τῶν ἀοράτων καὶ πρὸς τὰ ὕλικὰ πάθη κατολισθαίνει τῷ βάρει τοῦ σώματος καθελκομένη, θυμὸν τε καὶ φόβον, λύπην τε καὶ ἡδονήν, ἔλεον καὶ ἀπήνθειαν, ἐλπίδα καὶ μνήμην, δειλίαν καὶ θράσος, φιλίαν καὶ μίσος, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον ταῖς δυνάμεισι τῆς ψυχῆς ἐνεργούμενα; Τίς ἄρα κατανοήσας οὐκ ἐλογίσατο μὴ τίνα δῆμον ψυχῶν ἐν ἑαυτῷ συγκεκροτημένων ἔχει, πάμπλου τῶν εἰρημένων ἐκάστου πρὸς τὰ λοιπὰ διαφέροντος; Καὶ καθὼς ἂν ἐπικρατῇ τὴν κατὰ πάντων ἔχοντος δυναστείαν, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ λογιστικὸν ταῖς ἐπικρατήσεσι τῶν τοιούτων νιγημάτων ὑποπίπτειν καὶ ὑποτάσσεσθαι· καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ συνεργίαν πρὸς τὰς τοιαύτας ὀρμὰς ὡς οὐκ ἐσθλήτην τινὶ τυραννικῶς συνεισφέρειν; Τὸ οὖν πολυμερές καὶ πολυειδὲς τοῦτο τῶν κατὰ ψυχὴν νοουμένων, τίς ὁ διδάξας ἡμᾶς ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς λόγος; Ἠτότερον ἐν τί ἔστιν ἐξ ἀπάντων συγκεκραμένον; Καὶ τίς ἡ τῶν ἐναντίων πρὸς ἄλληλα κρᾶσις καὶ σύμπνοια, ὡς ἐν πρᾶγμα τὰ πολλὰ γενέσθαι; Ἄλλ' ἕκαστον τούτων κατ' ἰδίαν νοούμενον ὅλον ἐν πολυχώρῳ τινὶ ἀγγεῖῳ τῇ ψυχῇ κατακέκλεισται; Καὶ πῶς οὐκ αἰεὶ πάντων ὡς ἐγκειμένων τὴν αἰσθησὶν ἔχομεν, θαρβύοντες ἅμα καὶ δειλαινόμειοι, μισοῦντές τε κατ' αὐτὸν καὶ ἠδόμενοι, καὶ τῶν ἄλλων πάντων συγκεχυμένην καὶ ἀναμειγμένην ἔνδοσιν τὴν κίνησιν ἔχοντες· ἄλλ' ἀνὰ μέρος αὐτῶν τὴν δυναστείαν ἐπιγεωώσκομεν, ὅταν ἐπικρατήσῃ τι τούτων ἡ συχαζόντων τῶν ἄλλων; Τίς δὲ ὅλων καὶ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ διάθεσις αὕτη, καὶ πολύκενος ἐν ἡμῖν εὐρυχωρία, ὥστε ἐκάστῳ τὴν ἰδίαν χώραν ἀποταχθῆναι, οἷόν τισι μέσοις καὶ διατειχίσμασι κωλυόμενον πρὸς τὴν ἐπιμειζίαν τοῦ γείτονος; Αὐτὸ δὲ τοῦτο, εἰ κατ' οὐσίαν ὑφέστηκεν ὁ θυμὸς, ἡ ὁ φόβος, ἡ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν εἰρημένων, ἡ τίνας ἀνυπόστατοι κινήσεις τυγχάνουσι, τίς ὁ διερμηνεύσας λόγος; Εἰ μὲν γὰρ ὑφ' ἐσθήκασιν, οὐ μία ψυχὴ, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ τι συγκρότημα ψυχῶν ἐν ἡμῖν περιελήπτται, ἐκάστου τούτων εἰς ἰδιάζουσαν καὶ περιγεγραμμένην ψυχὴν ἀποκακρωμένου. Εἰ δὲ τίνα κίνησιν ἀνυπόστατον οἰεσθαι χρὴ ταῦτα εἶναι, πῶς κατακρατεῖ καὶ δυναστεύει ἡμῶν τὸ ἀνυπαρκτον, καθάπερ ἐκ τυραννίδος ἡμᾶς δουλωσάμενον, ὅτι περ ἂν τούτων κατακρατήσαν τύχη; Καὶ εἰ νοητὸν εἴεστιν ἡ ψυχὴ, πῶς ἐν τῷ νοητῷ θεωρεῖται τὸ πολυμερές τε καὶ σύνθετον, ἰδίως τῆς τοιαύτης ἐννοίας παρὰ τὰς σωματικὰς ταύτας ποιότητος θεωρουμένης; Ἡ δὲ αὐξητικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς, ἡ τε ὀρεκτικὴ, καὶ θρεπτικὴ, καὶ ἀλλοιωτικὴ, καὶ τὰ πάντα μὲν τὰ τοῦ σώματος τρέφεσθαι, μὴ διὰ πάντων δὲ διήκειν τὴν αἰσθησὶν· ἀλλ' ἐπίσης τοῖς ἀψύχοις ἔνια τῶν ἐν ἡμῖν ἀμοιρεῖν τῆς αἰσθήσεως, ὁστέων καὶ χόνδρων, ὀνύχων τε καὶ τριχῶν, καὶ τρεφομένων καὶ οὐκ αἰσθανομένων.

Τὴν οὖν ἡμιτελῆ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τούτων ἐνέργειαν

τίς ὁ κατανοήσας, εἰπέ μοι; Καί τί περὶ τῆς ψυχῆς ἀ-
 λέγω; Ἄλλ' οὐδὲ τῆς σαρκὸς αὐτῆς τὰς σωματικὰς ἀνα-
 δεδειγμένον ποιότητας ἐναργεῖ τινα καταλήψει μέχρι τοῦ
 δεῦρο τεθῆραται. Ἐάν γάρ τις τῶ λόγῳ τὸ φαινόμενον
 εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκριται διαλύσει, καὶ ψιλώσας τῶν ποιο-
 τῆτων ἐφ' ἑαυτοῦ κατανοῆσαι φιλονεικήσῃ τὸ ὑποκείμε-
 νον, τί καταληφθήσεται; τῆ θεωρίᾳ οὐ συνορῶ. Ὅταν γὰρ
 ἀφῆλῃ τοῦ σώματος τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, τὴν ἀντιτυ-
 πῆαν, τὸ βάρος, τὴν πηλικότητα, τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν,
 τὴν κίνησιν, τὴν παθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν. τὸ πρὸς
 τί πως ἔχειν· ὧν ἕκαστον οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ σῶμά
 ἐστι, περὶ δὲ τὸ σῶμα τὰ πάντα, τί λοιπὸν ἔσται ὁ
 τὸν τοῦ σώματος δέχεται λόγον; Ὅστε δι' ἑαυτῶν
 συνιδεῖν ἔχομεν, οὔτε παρὰ τῆς Γραφῆς μεμα-
 θήκαμεν. Ὁ δ' ἑαυτὸν ἀγνοῶν, πῶς ἂν τι τῶν ὑπὲρ
 αὐτὸν ἐπιγνοίῃ; Καὶ ὁ τῆ περὶ αὐτοῦ ἀγνοίᾳ προσει-
 θισμένος, ἄρα οὐχὶ φανερώς δι' αὐτοῦ τούτου διδά-
 σκεται; πρὸς μηδὲν τῶν ἐξωθεν ἀποκεκρυμμένων ξενί-
 ζεσθαι; διὰ τοῦτο καὶ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, τῆ μὲν
 αἰσθήσει τοσοῦτον γινώσκουσαν, ὅσον τὸ ἀφ' ἑκάστου
 χρήσιμον πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν δέχεσθαι. Τὸν δὲ τῆς
 οὐσίας αὐτῶν λόγον, οὔτε ἐμάθομεν, οὔτε τὸ μὴ εἰ-
 δέναι ζημίαν ποιούμεθα. Τί γάρ μοι πολυπραγματεῖν
 τοῦ πρὸς τὴν φύσιν, πῶς ἐκτρέβεται, πῶς ἐξάπτεται,
 πῶς τῆς παρακειμένης δρασεύμενον ὕλης, οὐ πρό-
 τερον ἀποχωρεῖ, πρὶν διαφαγεῖν καὶ ἐξανάλωσαι τὸ
 ὑποκείμενον; πῶς λανθάνει ὁ σπινθὴρ τῶ λίθῳ ἐγ-
 κείμενος; Πῶς ψυχρὸς ὧν τοῖς ἀπτομένοις ὁ σίδηρος,
 ἀπογεννᾷ τὴν φλόγα; Πῶς τριδόμενα πρὸς ἑαυτὰ τὰ
 ξύλα πῦρ ἀνάπτουσιν; Πῶς ἀπαυγάζον ἐν ἡλίῳ τὰ
 ὕδωρ φλόγα ποιεῖ; Τῆς τε ἐπὶ τὸ ἄνω φορᾶς τὴν αἰ-
 ετίαν, καὶ τὴν ἀεικίνητον δύναμιν, καὶ πάντα τὰ
 τοιαῦτα παρέντες πολυπραγματεῖν τε καὶ ἐξετάζειν,
 μόνον τὸ ἀπ' αὐτοῦ χρήσιμον εἰς τὸν βίον αὐτῶν ἐνοή-
 σαμεν· εἰδότες ὅτι οὐδὲν ἕλαττον ἔχει τοῦ πολυπραγ-
 μονοῦντος, ὁ ἀπραγμόνως τὴν ὑφέλειαν δεχόμενος.

tes, tantum quod ex ipso emolumentum capi potest,
 nihil minus curioso inquisitore habet ille, qui absque
 διὰ τοῦτο ὡς περ περιττόν τι καὶ ἀνωφελὲς τὸ
 περὶ τῆς οὐσίας τῶν γεγονότων ἀδολεσχεῖν ἢ Γραφῆ
 παρήκε. Καὶ μοι δοκεῖ ὅτι ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς Ἰωάν-
 νης ὁ τῆ μεγαλοφωνίᾳ τῶν κατ' αὐτὸν δογμάτων
 ὑπερηχῆσας τὰ προλαβόντα κηρύγματα, τοῦτο νοή-
 σας ἐπὶ τέλει τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας, εἶπεν· ὅτι
 Πολλὰ ἐστί τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου γεγενημένα, ἀ-
 ρτινα, φησὶν, ἐάν γράφηται καθ' ἑν, οὐδὲ αὐτὸν
 οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.
 Οὐ πάντα ταῦτα λέγων κατὰ τὰς ἰάσεις θαύματα,
 τούτων γὰρ οὐδὲν ἀφήκεν ἀμνημόνευτον ἢ ἱστορία·
 εἰ καὶ μὴ ἐπ' ὀνόματος πάντων τῶν θεραπευμέ-
 νων τὴν μνήμην πεποιήται. Ὅταν γὰρ λέγει νεκροὺς
 ἐγείρεσθαι, τυφλοὺς ἀναβλέπειν, κωφοὺς ἀκούειν,
 χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ πάλιν ἰάσασθαι πᾶσαν νόσον
 καὶ πᾶσαν μαλακίαν, οὐδὲν διὰ τούτων ἀνιστόρητον
 τῶν θαυμάτων ἀπίστε, ταῖς καθολικαῖς ἐννοίαις
 ἐμπεριλαβὼν τὰ καθ' ἕκαστον. Ἄλλ' ἐκεῖνο τάχα τῶ
 βᾶθει τῆς γνώσεως ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι τὸ με-

A est ille qui novit, dic mihi? Et quid de anima lo-
 quor? Sed neque carnis ipsius corporeas qualitates
 demonstratas evidenti aliqua et clara comprehen-
 sione venatus est. Si enim quis ratione, quod ap-
 paret in ea ex quibus componitur, dissolverit, et
 subjectum qualitatibus denudatum in seipso cogno-
 scere contenderit, quid hac speculatione compre-
 henderit non video. Cum enim a corpore colorem
 et figuram abstraxerit, gravitatem, quantitatem,
 situm in loco, motum passivum et activum, rela-
 tionem ad aliquid, quorum unumquodque ex se
 corpus non est, hæc tamen omnia in corpore spec-
 tantur, quid reliquum erit, quod corporis rationem
 suscipit, neque per nos ipsos intelligere possumus,
 neque ex Scriptura didicimus. Qui autem seipsum
 ignorat, quomodo quidquam eorum quæ supra
 sunt ipsum cognoscat? Qui vero ignorantia sui
 ipsius est assuesfactus, annon per hoc ipsum docet-
 ur, se ad nihil eorum quæ extrinsecus sunt oc-
 culta et abdita diversari et hospitari? Propterea
 et mundi elementa sensu cognoscimus tantum,
 quantum ex unoquoque emolumentum ad vitam
 nostram licet percipere. Essentia vero ipsorum ra-
 tionem, neque didicimus, neque nescire damnum
 facimus. Quid enim mihi prodest curiose et anxie
 perquirere ignis naturam, quomodo extenditur,
 quomodo accenditur, quomodo oblatam materiam
 avidè rapiens, non prius abscedit, quam quod sub-
 jectum est, exhauserit et absumpserit? Quomodo
 latet in venis silicis abstrusa scintilla, quomodo
 ferrum cum sit tangentibus frigidum, flammam
 elicit et generat? Quomodo ligna inter se attrita
 ignem accendunt? Quomodo in sole aqua resplen-
 dens ignem facit? et lationis sursum quæ sit cau-
 sam et vim semper mobilem, et omnia ejusmodi
 curiose indagare, et anxie inquirere prætermitten-
 tes, ad vitam nostram cognovimus, scientes quod
 tali cura et anxietate utilitatem capit.

Quamobrem ut superfluum et inutile de essentia
 eorum quæ facta sunt nugari Scriptura prætermi-
 sit. Ac mihi quidem videtur quod tonitruus filius
 Joannes, cum magna voce suorum dogmatum præ-
 cedentia præconia intonuisse, hoc etiam novisse,
 dum in fine evangelicæ historiae dixit ¹⁹, quod
 multa sint alia quæ a Domino sunt facta, quæ, in-
 quit, singula si scriberentur, ne ipsum quidem mun-
 dum qui scriberentur libros posse capere arbitror.
 Hæc omnia cum dixit, non intelligit ægrorum sana-
 tionum miracula, horum enim nullum non commemo-
 ratum prætermisit historia, etsi non nominatim
 omnium sanatorum mentionem fecit. Cum enim
 dicit mortuos exsuscitari, cæcos videre, surdos au-
 dire, claudos ambulare, et rursus omnem morbum
 et languorem sanasse, nullum per hæc miraculum
 reliquit, cujus non sit facta in historia commemoratio,
 universalibus notitiis singularia complexus.
 Sed illud fortasse ex profunda cognitione evange-

¹⁹ Joan. xxi, 25.

lista dicit, quod majestas Filii Dei non ex miraculis per carnem operibus solum cognoscenda est; hæc enim parva sunt, si cum reliqua operum magnificentia exquisitè comparentur. Tu vero respice in cælum, vide in eo pulchritudines, transfer tuam cogitationem per terræ latitudinem, ad aquæ profunditates, mundum mente complexus, et transmundanam naturam ratione cum intellexeris, hæc nosce vera ejus qui tecum in carne conversatus est opera. Quæ, inquit, si singula scriberentur, quid et quomodo, et unde, et quantum, supra mundi capacitatem doctrinæ de ipso mundo erit plenitudo: quoniam enim omnia Deus in sapientia fecit, terminum autem Dei sapientia non habet: *Intelligentiæ ejus, inquit, non est numerus*²⁰; igitur propriis mensuris terminatus mundus in seipso infinitæ sapientiæ rationem non capiet. Si igitur mundus totus minor est, quam ut Domini operum doctrinam possit capere, quot mundi de Deo universorum enarrationem capient? Fortasse neque blasphema et impia lingua negabit infinitis partibus majorem esse factorem et auctorem omnium, quæ sola ipsius voluntate in rerum natura producta sunt. Si igitur omnis creatura sermonis de seipsa facti non est capax; hoc enim magnus Joannes testatur secundum id quod diximus, quomodo humana brevitatis totum de domino creaturæ sermonem capiet? Dicant magniloqui isti, quid est homo universi comparatione, cum consideratur? Quale geometricum punctum, hæc individuum? Quid Epicuri corpusculorum sic

vanitate eorum qui hæc contemplantur extenuatur, et prope id quod non est sit, ut humana brevitatis cum universo comparata est nihil? Sicut etiam magnus David ait, præclare mortalium infirmitatem meditatus, *Quoniam substantia mea tanquam nihilum ante te*²¹: non absolute nihilum esse dicens, sed nihilo similem, quod supra modum est breve cum eo quod non existit facta comparatione significans.

Verumtamen a tali natura concitati, adversus ineffabilem potentiam sua dilatant ora, et appellatione una ineffabilem naturam metiuntur, tunc ἀγεννησίας nomine Dei essentiam constringentes, ut adversus Unigenitum sibi ipsis per hæc blasphemiam viam sternant. Cum autem magnus Basilium emendasset deceptam et falsam opinionem, et quædam de hominibus exposuisset, ut quæ ex natura non sunt, sed ex hominum inventionem seu commentum rebus ipsis indita sint, tantum absunt, ut ad veritatem revertantur, quin potius veluti visco euidam adherescunt his quæ ab ipsis dicta sunt, neque desinunt a captiosa et fallaci argumentatione, neque ex commentatione mentis dici tunc ἀγεννησιον, sed naturæ esse repræsentativum definiunt. Omnem igitur sermonem persequi et recensere, et delira proluxaque ad verbum apposita nugatione hæc evertere conari, longi esset otii et temporis

γαλεῶν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; οὐκ ἐκ τῶν διὰ σαρκὸς θαυμάτων ποιθθέντων μόνον γινώσκειν χρῆ· μικρὰ γὰρ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν μεγαλοουργίαν ἐξετάζοντα. Σὺ δὲ ἀνάδειψον εἰς τὸν οὐρανὸν, ἴδε τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, μετένεγκε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, ἐπὶ τὰ βάθη τοῦ ὕδατος, πάντα τὸν κόσμον τῇ διανοίᾳ λαβὼν, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν τῷ λογισμῷ κατανοήσας, ταῦτα γινώθι τὰ ἀληθινὰ τοῦ σοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντος ἔργα. Ἄτινα, φησὶν, ἐκ καθ' ἕκαστον γράφεται, τὸ τί καὶ ὅπως, καὶ ὅθεν, καὶ πόσον, ὑπὲρ τὸ χῶρημα τοῦ κόσμου τῆς περὶ αὐτοῦ τοῦ κόσμου διδασκαλίας ἔσται τὸ πλήθος. Ἐπεὶ γὰρ τὰ πάντα ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν, ὅρον δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία οὐκ ἔχει, τῆς γὰρ συνδύσεως αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ὁ τοῖς ἰδίοις μέτροις πεπερασμένος κόσμος οὐ χωρήσει ἐν ἐαυτῷ τῆς ἀόριστου σοφίας τὸν λόγον. Εἰ οὖν ὁ κόσμος ὅλος ἑλαττόν ἐστιν, ἢ ὥστε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἔργων τοῦ Κυρίου χωρήσει, πόσοι κόσμοι χωρήσουσι τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων διήγησιν; Τάχα γὰρ οὐδὲ ἡ βλάσφημος ἀρνήσεται γλώσσα, τὸ ἀπειροπλάσιον εἶναι τὴν ποιητὴν τῶν πάντων, τῶν μόνω θελήματι παραχθέντων εἰς γένεσιν. Εἰ οὖν ἡ κτίσις πάντα τοῦ περὶ αὐτῆς λόγου ἐστὶν ἀχώρητος· τοῦτο γὰρ ὁ μέγας Ἰωάννης μαρτύρεται κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον· πῶς ἂν ἀνθρωπίνῃ βραχύτητι ὄλον τὸν περὶ τοῦ Δεσπότου τῆς κτίσεως χωρήσει λόγον; Εἰπάτωσαν οἱ τὰ μεγάλα φεγγύομοι, τί ἐστὶν ἀνθρώπος, συγκρίσει τοῦ παντὸς θεωρούμενος; Ποῖον γεωμετρικὸν σημείον οὕτως ἀμέρης; Τί τῶν Ἐπικουρείων ἀτόμων οὕτω τῇ ματαιότητι τῶν ταῦτα θεωρούντων ἀπολεπτύνεται, καὶ ἐγγὺς τοῦ μὴ ἔντος γίνεται, ὡς ἀνθρωπίνῃ βραχύτητι ἀνε' οὐδενός ἐστι πρὸς τὸ πᾶν κρινομένη, καθὼς φησι καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, καλῶς ἐπισκεμμένος τῶν βροτῶν τὴν ἀσθένειαν, ὅτι Ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. Οὐ παντελῶς εἶναι λέγων οὐδὲν, ἀλλ' ὅμοιον τῷ μηδὲν, τὸ καθ' ὑπερβολὴν πᾶσαν βραχὺ τῇ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον συγκρίσει διασημαίνων.

Ὅμως ἀπὸ τοιαύτης ὀρμημένοι φύσεως, πλατύνουσι κατὰ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τὰ ἴδια στόματα, καὶ προσηγοριᾶ μίᾳ τὴν ἀόριστον φύσιν περιμετραῶσι, τῷ ὀνόματι τῆς ἀγεννησίας τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ περισφιγγοντες, ἵνα τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἑαυτοῦ βλασφημίαν διὰ τούτων ὁδοποιήσωσι. Τοῦ δὲ μεγάλου Βασιλεῖου διορθωσαμένου τὴν ἠπατημένην ὑπόνοιαν, καὶ τίνα περὶ τῶν ὀνομάτων διεξεληθόντος, ὡς οὐκ ἐκ φύσεως ὄντων, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν ἐπιχειμένων τοῖς πράγμασι· τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ἀκελύσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καθάπερ ἰξῶ τινι προσκατέχονται τοῖς ἅπασι παρ' αὐτῶν εἰρημόνοις, καὶ αὐ μεθίενται τοῦ σωφισματος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ τῆς φύσεως εἶναι παραστατικὸν διορίζονται. Τὸ μὲν οὖν πάντα διεξιέναι τὸν λόγον, καὶ τὴν ληρώδη καὶ μακρὰν ἐκείνην παραθέμενον φλυαρίαν ἐπὶ λέξεως ἀνατρέψειν πειρασθῆαι, μακρὰς ἂν εἴη σχολῆς καὶ χρόνου πολλοῦ καὶ πολλῆς

²⁰ Psal. cxlvi, 5. ²¹ Psal. xxxviii, 6.

ἀπραξίας δεόμενον. Καθάπερ ἀκούω καὶ τὸν Εὐνόμιον ὑπὲρ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον τῇ πολυετείᾳ φιλοπόμως καὶ καθ' ἡσυχίαν πολλὴν προσεδρεύσαντα, ἐν πολλῷ τῷ ὕπνῳ τὸν μακρὸν τοῦτον ὄνειρον ἑαυτῷ συμπλάσαι, ζητοῦντα φιλοπόνως, οὐχ ὅπως ἐρμηνεύσῃ τι τῶν νοηθέντων, ἀλλ' ὅπως κατὰ τῶν λέξεων ἐπισύρηται κατηναγκασμένα νοήματα, καὶ περισυλλέγοντα τὰς εὐηχετέρας φωνὰς ἐκ συγγραμμάτων τινῶν. Καὶ ὡςπερ οἱ πτωχοὶ διὰ ἀπορίαν ἐσθῆτος, ἐκ βακωμάτων τινῶν τοὺς χιτῶνας ἑαυτοῖς περικεντοῦντες ἐυβάπτουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄλλην ἀλλαχόθι λέξιν περιβοσκόμενον, διὰ τούτων ἐξυφῆναι ἑαυτῷ τοῦ λόγου τὸν κέντρωνα, οὐκ ἀταλαιπώρως διακωλύοντα τὴν συμβολὴν τῶν ῥημάτων καὶ συναρμύζοντα. Οὗ τὸ γλίσχρον καὶ μειρακιώδες τῆς φιλοτιμίας εἰς ἀμίλλαν ἀνδρὶ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντι τοσοῦτον ἀπόβλητον, ὅσον ἀθλητῇ τινι τῶν καρτερῶν τε καὶ ἐξώρων τὸ διὰ περιεργίας κομμωτικῆς γυναικίζεσθαι. Ἀλλὰ μοι δοκεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ παντὸς ἐγχειρήματος δι' ὀλίγων ἐπιδραμόντα, τὰς μακρὰς περιόδους χαίρειν εἶδαι. Οὐκοῦν εἴρηται παρ' ἡμῶν· οἰκισοῦμαι γὰρ τοῦ διδασκάλου τὸν λόγον· ὅτι τῆς θείας φύσεως ἀμυδρὸν μὲν καὶ βραχυτάτην ἔχομεν διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀντίληψιν· ἀποχρῶσαν δ' ὁμως τῇ βραχύτητι τῆς δυνάμεως ἡμῶν διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς λεγομένων τὴν γνῶσιν ἐραυρίζομεθα. Τούτων δὲ φαμεν τῶν ὀνομάτων οὐ μονοειδῆ πάντων εἶναι τὴν σημασίαν, ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ, τὰ δὲ τῶν ἀποπεφυκῶτων ἔχει τὴν ἔμφασιν· οἶον, δίκαιον αὐτὸν καὶ ἀφθαρτον λέγομεν, τῷ μὲν δίκαιῳ, τὸ προσεῖναι δικαιοσύνην· τῷ δὲ ἀφθάρτῳ τὸ μὴ προσεῖναι φθορὰν ἐνδεικνύμενοι. Ἐξέστι δὲ πάλιν καὶ ὑπαλλάξαντα τὰς σημασίας κατὰ τὸ ἔμπαιλον προσφυνῶς ἐφαρμόσαι τῷ Θεῷ τὰ ὀνόματα· ὥστε τῷ μὲν ἀπεμφαίνοντι, τὸ οἰκελον, τῷ δὲ προσόντι, τὸ ἀλλότριον παραστήσασθαι. Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τῆς ἀδικίας ἀντινοουμένης, τῇ δὲ φθορᾷ τῆς αἰδιότητος ἀντικειμένης, δυνατόν ἐστι χρῆσασθαι προσφόρως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐναντίοις, καὶ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ προσήκουτος ἐν τῷ εἰπεῖν, αἰετὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἄδικον μὴ εἶναι· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ δίκαιόν τε εἶναι λέγειν, καὶ φθορὰν μὴ προσδέχεσθαι. Οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων τῇ ποιᾷ μεταλήψει τῆς σημασίας πρὸς ἑκατέραν τὴν ἔμφασιν ἐπιτηδείως ἔχειν φαμέν, οἶον τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀθάνατον, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν ὁμοίον ἐκπεφύκενα τύπον. Δύναται γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἄλλως καὶ ἄλλως μεταληφθὲν, καὶ τὸ προσὸν καὶ τὸ μὴ προσὸν ἐπὶ τῆς θείας ἐνδείξασθαι φύσεως· ὥστε τοῦ σχήματος τῶν ὀνομάτων ὑπαλλοσσομένου, τὴν εὐσεβῆ περὶ τὸ ὑποκειμενον διάνοιαν μένειν ἀκίνητον. Ταῦτ' ἄρα ἐστίν, ἀνεπίδεκτόν τε πονηρίας τὸν Θεὸν εἰπεῖν, καὶ ἀγαθὸν ὀνομάσαι· καὶ ἀθάνατον ὁμολογῆσαι, καὶ αἰετὸν ζῶντα εἰπεῖν. Οὐδεμίαν γὰρ ἐν τούτοις κατὰ τὸ σημαίνόμενον διαφορὰν ἐννοοῦμεν, ἀλλ' ἐν δι' ἑκατέρων τῶν λόγων ἀποσημαίνομεν· κἀν τὸ μὲν θεῖον, τὸ δὲ ἀνάλησθ' ἵνα· ἔχειν δοκῆ.

Nullam enim in iis secundum significatum differentiam intelligimus, sed unum utraque oratione

A multi, quodque magna a negotiis vacuitate et a rebus gerendis avocatione indigeret. Quemadmodum audio Eunomium super Iliacum bellum annorum multitudinem laboriose et sedulo, et in tranquillitate multa incumbentem, in multo somno hoc somnium sibi confinxisse, quærentem diligenter et solerter, non quomodo interpretetur eorum quæ intelleguntur, sed quomodo ad dictiones sensa coacta pertrahat, atque sonantiores voces colligentem ex quibusdam scriptis. Et quemadmodum mendici propter penuriam vestis ex laceris et detritis quibusdam panniculis tunicas acu pungentes consuunt: sic et hunc aliam alibi dictionem decerpentem, per has sibi hujus orationis centonem contexuisse, non sine miseria verborum commissuram compingentem et componentem, cujus lubrica et juvenilis ambitio ad certamen viro ad veritatem spectanti tam repudianda est, quam athletæ alicui forti et natu grandiori, neque amoribus amplius idoneo, superfluous et comptus muliebris cultus et ornatus est fugiendus. Sed totius argumentationis et conatus scopo breviter percurso, longas verborum ambages et circuitus jubere valere censeo. Igitur dictum est a nobis (doctoris enim sermonem mihi proprium et domesticum facio) de divina natura nos perexiguam et obscuram valde per ratiocinationes perceptionem et comprehensionem habere: verumtamen nostræ facultatis exiguitate contentos per ea nomina quæ de ipsa pie dicuntur, sufficientem cognitionem nos colligere: horum autem nominum dicimus non esse omnium uniformem significationem, sed quædam eorum quæ insunt Deo, alia vero eorum quæ ab eo absunt, notationem habere, ut cum justum ipsum et incorruptibilem dicimus, justo quidem inesse justitiam, incorruptibili vero non inesse interitum demonstramus. Licet rursus etiam mutatis significationibus vice versa Deo nomina cohærenter accommodare, ita ut hoc quidem quod nullo modo convenit, quod ipsi proprium est, eo vero quod adest, quod ab eo est alienum repræsentetur. Nam cum injustitia justitiæ contraria intelligatur, et interitui æternitas adversetur, fas est convenienter uti in Deo contrariis, neque aberrare ab eo quod convenit, dicendo semperque ipsum esse et injustum non esse: quod huic æquale est, nempe dicere justum esse et non interitum accipere: sic etiam reliqua nomina quadam transsumptione significationis ad utramque declarationem apte et congruenter se habere asserimus, ut bonum et immortale, et omnia quæ simili forma esseruntur; potest enim unumquodque horum, aliter atque aliter transsumptum, et quod inest et quod non inest in divina natura indicare. Ita ut figura nominum mutata, pia in subjecto intelligentia maneat immobilis: idem enim est Deum improbitatis non capacem dicere, et bonum nominare; et immortalem confiteri, et semper viventem dicere.

significamus, quamvis hoc quidem positionem, sive affirmationem, illud vero ablationem seu negationem alicujus habere videatur.

Eodem pacto omnium principium Deum dicentes, et rursus ἀναρχον, id est, carentem principio, nominantes, nihil quoad sensum pugnamus, utroque nomine principem et auctorem universi declarantes. Quare sive principio carentem dixerimus, sive universi auctorem, hoc quidem quod inest, altero vero, quod non inest expressimus. Cum fas sit, sicut dictum est, per significatorum immutationem, nominum significationes in contrarium transmutare, et nunc quidem dissentaneo nomine per quamdam transfigurationem quod inest notum fieri, et altero alterum: licet enim pro eo quod diceretur, Principium ipse non habet, desinere ipsum esse universi principium, et contra pro hoc, ipsum solum confiteri modo ingenito sive ingenerabiliter subsistere. Ita ut verba quidem videantur figuræ immutatione differenter se habere, intellectum vero in his quæ dicuntur, unum eundemque permanere; hoc enim est quod studiose perquiritur in his quæ de Deo instituuntur sermonibus, ut non verborum suavem et dulcem sonum, quodque concinnum et modulatum, attendamus, sed ut piam intelligentiam excogitemus, per quam decorum de Deo existimationi conservetur. Quoniam igitur pium est rationem complecti universi auctorem, ipsum causam non habere superpositam: hac sententia nobis firmata et manente, quænam amplius mente præditis et recte judicantibus verborum controversia et pugna relinquatur? Cum vox omnis qua tale animi sensum enuntiatur idem exprimat. Sive enim principium ipsum et causam universi esse dicas, sive principio carentem esse eum nomines, sive ingenito modo esse, sive ex æternitate subsistere, sive universi auctorem, sive ex nulla causa solum, hæc omnia hujusmodi æqualia sunt quodam modo inter se, quantum ad significatorum vim attinet. Et vanus est qui reluctatur et contendit circa talem vocis sonum, tanquam non in mente et sententia, sed in syllabis et sonis consistat pietas. Hac igitur intelligentia a doctore articulate distincta, per quam his qui non hæretico velamine obducti sunt et aperti licet perspicere, quod numen quomocumque se habeat, secundum naturam omnem fugit tactum sensumque, et intellectum superat, omnique comprehensione quæ rationibus constat, sublimior est et altior; humana autem intelligentia curiose et sollicitè pervestigans et perscrutans, quibus potest argumentationibus inaccessam et excelsam expetit et attingit naturam, neque tam acute cernens, ut clare et evidenter quod ininspectabile est queat intueri, neque omnino ita ab accessu et propinquatione sejuncta, ut nullam possit ejus, quod quæritur, adumbratam imaginem capere; sed partem aliquam de eo quod quæritur per ratiocinationum tactum conjectura assecuta est, partim vero ex eo quod nequeat ipsum perspicere, quodammodo cognovit, vel

Ἄσαυτως καὶ πάντων ἀρχὴν λέγοντες τὸν Θεὸν, καὶ πάλιν ἀναρχὸν ὀνομάζοντες, οὐδὲν κατὰ τὰς ἐννοίας μαχόμεθα, καθ' ἑκάτερον τῶν λεγομένων ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον εἶναι τοῦ παντός ἀποφαίνοντες. Ὡστε καὶ ἀναρχὸν εἰπωμεν, καὶ τοῦ παντός ἀρχηγέτην, τῶ μὴν τὸ προσόν, τῶ δευτέρῳ δὲ τὸ μὴ προσόν παρεστήσαμεν. Δυνατοῦ ἔντος, καθὼς εἴρηται, διὰ τῆς τῶν σημαινομένων ὑπαλλαγῆς, μεταλλάξαι πρὸς τὸ ἐναντίον τὰς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις, καὶ τῶ νῦν ἀπεμφαίνονται τέως ὀνόματι διὰ τινος μετασχηματισμοῦ τὸ προσόν γνωρισθῆναι· καὶ τῶ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. Ἐξεστὶ γὰρ ἀνεὶ τοῦ ἀρχὴν αὐτὸν μὴ ἔχειν εἰπεῖν, τὸ ἀρχὴν αὐτὸν τοῦ παντός εἶναι ὀρίσασθαι, καὶ ἀνεὶ τούτου πάλιν, τὸ μόνον αὐτὸν ἀγεννήτως ὁμολογεῖν ὑφεστάναι. Ὡστε τὰ μὲν ῥήματα δοκεῖ τῆ τοῦ σχήματος ἐξαλλαγῆς διαφόρως ἔχειν πρὸς ἄλληλα, τὸν δὲ νῦν ἐν τοῖς λεγομένοις ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διαμείνειν. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἐστίν, οὐχὶ ῥημάτων εὐφώνιαν εὐκρουτόν τε καὶ ἑναρμόνιον ἐπινοῆσαι· ἀλλ' εὐσεβῆ διάνοιαν ἐξευρεῖν δι' ἧς τὸ πρέπον τῆ ὑπολήψει τῆ περὶ Θεοῦ φυλαχθήσεται. Ἐπειδὴ τοίνυν εὐσεβὲς λογίζεσθαι τὸν τοῦ παντός αἴτιον, αὐτὸν αἴτιον μὴ ἔχειν ὑπεκείμενην· ταύτης ἡμῖν τῆς διανοίας ἐρηρυσμένης, τίς ἐτι περὶ τὰ ῥήματα τοῖς νῦν ἔχουσιν ὑπολείπεται μάχη; Πάσης φωνῆς, καθ' ἣν τὸ τοιοῦτον ἐξαγγέλλεται νόημα, τὸ αὐτὸ παριστάσῃς. Εἴτε γὰρ ἀρχὴν αὐτὸν καὶ αἴτιον τοῦ παντός· εἴναι λέγοις, εἴτε ἀναρχὸν αὐτὸν ὀνομάζοις, εἴτε ἀγεννήτως εἶναι, εἴτε ἐξ αἰδίου ὑφεστάναι, εἴτε τοῦ παντός αἴτιον, εἴτε ἐξ οὐδενὸς αἰτίου μόνον, πάντα τὰ τοιαῦτα ἰσοστάσιά πως ἀλλήλοις ἐστὶ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν σημαινομένων, καὶ ὁμοτίμως ἔχει τὰ ῥήματα. Καὶ μάταιος ὁ ζυγομαχῶν περὶ τὸν τοιοῦδε τῆς φωνῆς ἦχον, ὡς οὐχὶ τῆ διανοίᾳ, ταῖς δὲ συλλαβαῖς καὶ τοῖς φθόγγοις ἐγκειμένης τῆς εὐσεβείας· ταύτης τοίνυν τῆς ἐννοίας παρὰ τοῦ διδασκάλου διηρθρωμένης, δι' ἧς ἐστὶ τοὺς μὴ κεκαλυμμένους τῶ αἰρετικῷ προκαλύμματι σαφῶς διᾶσειν, ὅτι τὸ θεῖον ὅπως ἀν κατὰ τὴν φύσιν ἔχη, ἀνέπαφόν τε καὶ ἀκατανόητον, καὶ πάσης ἀντιλήψεως τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν ὑψηλότερον· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη διάνοια πολυπραγμονοῦσα καὶ διερευνωμένη δι' ἧν ἀν ἡ δυνατὸν λογισμῶν, ἐπορέγεται καὶ θιγγάνει τῆς ἀπροσπελάστου καὶ ὑψηλῆς φύσεως· οὕτε τοσοῦτον ὀδυσσοῦσα, ὡς ἐναργῶς ἰδεῖν τὸ ἀόρατον, οὕτε καθάπαξ ἀπεσχοινισμένη τῆς προσεγγίσεως, ὡς μηδεμίαν δύνασθαι τοῦ ζητουμένου λαθεῖν εἰκασίαν. Ἀλλὰ τὸ μὲν τι τοῦ ζητουμένου διὰ τῆς τῶν λογισμῶν ἐπαφῆς ἐστοχάσατο, τὸ δὲ, αὐτὸ τῶ μὴ δύνασθαι διᾶσειν τρόπον τινὰ κατενόησεν, οἶόν τινα γινώσιν ἐναργῆ τὸ ὑπερπᾶσαν γινώσιν τὸ ζητούμενον εἶναι ποιησαμένη. Τὰ τε γὰρ ἀπεμφαίνοντα περὶ τὴν θεῖαν φύσιν ἐνόησε, καὶ ὅσα πρέπει περὶ αὐτὴν ὑπονοεῖν οὐκ ἐνόησεν· οὐ μὴν αὐτὴν ἐκεῖνην ἦτις ἐστὶ περὶ ἧν ταῦτα λογίζεται, κατείδεν ἠδυνήθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν προσόντων τε καὶ μὴ προσόντων γνώσεως εἶδεν, ὃ μόνον ὀφθῆναι δυνατὸν ἐστίν. Ὅτι τὸ παντὸς μὲν κακοῦ πόρρωθεν ἰδρυμένον, ἐν

παντι δὲ νοούμενον ἀγαθῷ. Πάντως τι τοιοῦτόν ἐστιν ὅσον λέγω τε ἀρρήτον εἶναι, καὶ λογισμοῖς ἀνεπιβ-
 ατον δὲ ὄντα. Τοῖνον πάσας μὲν τὰς ἀπρεπεῖς ἔννοιας
 ἐν τῇ περὶ τῆς θείας φύσεως ὑπολήψει τοῦ διδασκά-
 λου ἡμῶν ἀποκαθήραντος· πᾶν δὲ ὅσον εὐφημῶν τε
 καὶ θεοπρεπῆς περὶ αὐτῆν νοεῖν συμβουλευσαντος καὶ
 διδάξαντος, ὡς οὔτε τι τῶν φθαρτῶν, οὔτε τῶν διὰ
 γενέσεως εἰς τὸ εἶναι παρηγμένον, τὸ πρῶτον αἰτιῶν
 ἐστίν· ἀλλὰ πάσης τοιαύτης ὑπονοίας ἔξω νοεῖται.
 Ἐκ δὲ τῆς ἀρνήσεως τῶν μὴ προσόντων καὶ ἐκ τῆς
 ὁμολογίας τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ νοουμένων, ὅτι
 ἔστι, καταλαμβάνεται.

omnes indecoras notiones quas in divina natura
 purgaverit : quodcumque vero prædicabile et laudabile Deoque decorum in ipsa intelligere con-
 suluerit et docuerit, ita ut neque corruptibilitatem quidquam, neque eorum quæ per generationem in
 rerum naturam producta sunt, prima causa sit, sed extra nomen talem suspicionem et cogitationem
 intelligitur. Atque ex negatione eorum quæ non insunt, et ex affirmatione eorum quæ pie de ipso
 intelliguntur, quia est, comprehenditur.

Μάχεται τοῖς εἰρημένοις ὁ σφοδρὸς κατὰ τῆς ἀλη-
 θείας ἀγωνιστῆς, καὶ βούλεται τὸν τοιοῦτον τοῦ ῥήμα-
 τος ἦχον, τὴν τῆς ἀγεννησίας λέγω φωνήν, ἐμφανῶς
 δεκνύοναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν. Καίτοι παντὶ πρόδη-
 λον τῷ γε μετρίως ἐπεσκεμμένῃ τὰς τῶν ὀνομάτων
 χρήσεις, ὅτι ἡ ἀφάρκεια διὰ τοῦ ἀφαιρετικοῦ μορίου,
 τὸ μηδὲν τούτων προσεῖναι τῷ Θεῷ, μήτε φθορὰν,
 μήτε γέννησιν ἀποσημαίνει. Ἐπεὶ καὶ ἄλλα πολλὰ
 τῶν ὀνομάτων ὁμοφώνως λεγόμενα τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ
 μὴ προσόντος, οὐ τὴν θέσιν τοῦ ὄντος ἐνδείκνυται·
 τὸ ἔκακον καὶ ἄλυπον καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἀτάραχον
 καὶ ἀόργητον, ἀπαθὲς, ἀνεπιληπτον, καὶ ὅσα τοιαῦτα.
 Λέγεται μὲν καὶ ἀληθῶς ταῦτα, καὶ οἷον κατάλογος
 τις ἦν καὶ ὁπαρίθμησις τῶν πρὸς τὸ χεῖρον νοουμέ-
 νων, ὧν τὸ θεῖον κενώρισταί. Οὐ μὴν τι περὶ οὗ λέ-
 γεται διὰ τῶν ὀνομάτων ὁ λόγος παρίστησιν. Τί μὲν
 γὰρ οὐχ ὑγιὲς, δι' ὧν ἠκούσαμεν ἐδιδάχθημεν; Τί
 δὲ ἐστίν, ἡ τῶν εἰρημένων οὐκ ἐνεδείξατο δύναμις.
 Ὅσπερ γὰρ εἰ τις περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως εἴ-
 πειν τι θέλων, τὸ μήτε ἀψυχον λέγει, μήτε ἀναίσθη-
 τον, μήτε πετηνόν, μήτε τετράπουν, μὴ ἔνυδρον, τὸ
 μὲν ὄν οὐκ ἐνεδείξατο· τὸ δὲ μὴ ὄν δις ἀφῆρεσε, καὶ
 οὔτε ψεύδεται ταῦτα περὶ τοῦ ἀνθρώπου διεξιῶν,
 οὔτε σαφῶς τὸ ὑποκείμενον δείκνυσιν. Κατὰ τὸν αὐ-
 τὸν λόγον πολλῶν τοιούτων περὶ τὴν θείαν φύσιν λε-
 γομένων, ἐν οἷς χρῆ τὸν Θεὸν ὑπονοεῖν εἶναι μανθά-
 νομεν· αὐτὸ δὲ ὅ τι ποτε ἦν κατ' οὐσίαν διὰ τῶν εἰ-
 ρημένων οὐ διδασκόμεθα. Φεύγοντες δὲ παντὶ τρόπῳ
 τῶν ἀτόπων τινῶν νοημάτων ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις
 συννεχθῆναι, πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἐπινομίαις κατ'
 αὐτοῦ κερήμεθα, κατὰ τὴν τῶν ἐπινομιῶν διαφορὰν
 τὰς προσηγορίας ἀρμύζοντες. Ἐπεὶ γὰρ ἂν οὐδὲν
 ὄνομα περιληπτικὸν τῆς θείας ἐξεύρηται φύσεως κατ'
 αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου προσφυῶς τεταγμένον· διὰ
 τοῦτο πολλοὶς ὀνόμασι ἐκάστου κατὰ διαφόρους ἐπι-
 βολὰς ἰδιόζουσαν τινὰ περὶ αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν ποιού-
 μενοι, τὸ θεῖον προσαγορεύομεν, ἐκ τῆς πολυεδοῦς
 καὶ ποικίλης κατ' αὐτοῦ σημασίας ὀνοματὰ τινὰ πρὸς
 τὴν κατανόησιν τοῦ ζητουμένου θηρεύοντες. Ἐρω-
 τῶντες γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ διεξετάζοντες τί τὸ θεῖόν
 ἐστὶ, διαφῶρως ἀποφαινόμεθα, οἷον τὸ ὑπερκειμένον

A ut cognitionem evidentem, quod super omnem
 scientiam sit, id quod queritur, statuens : nam quæ
 dissentanea sunt, nec in divinam naturam cadere
 possunt, intellexit : et quæcumque de ipsa decet
 opinari, non novit. Non tamen illam ipsam quænam
 sit de qua hæc ratione colligit conspicerere potuit ;
 sed ex eorum quæ insunt, et quæ non insunt cogni-
 tione novit, quod solum videri potest. Quod longe
 quidem ab omni malo firmatum est : in omni au-
 tem bono intelligitur. Quod quidem omnino tale
 est, quale dico ineffabile, et rationum momentis
 incomprehensibile et inaccessible esse. Cum igitur

animus posset suspicari, magister et doctor nostri
 perpurgaverit : quodcumque vero prædicabile et laudabile Deoque decorum in ipsa intelligere con-
 suluerit et docuerit, ita ut neque corruptibilitatem quidquam, neque eorum quæ per generationem in
 rerum naturam producta sunt, prima causa sit, sed extra nomen talem suspicionem et cogitationem
 intelligitur. Atque ex negatione eorum quæ non insunt, et ex affirmatione eorum quæ pie de ipso
 intelliguntur, quia est, comprehenditur.

Hic tamen vehemens veritatis oppugnator, dictis
 reluctatur, atque vult talem verborum sonum, vo-
 cem tæc ἀγεννησίας dico, Dei essentiam manifeste
 demonstrare. At cuius perspicuum et clarum, qui
 mediocriter usus nominum considerarit, quod incor-
 ruptibilitas per privatam particulam, nihil eorum
 Deo adesse, neque interitum, neque ortum signifi-
 cat. Quoniam et alia multa nomina quæ simili voce
 dicuntur, abstractionem ejus quod non inest, non
 positionem ejus quod est ostendunt. Illud nempe
 innocens et immæstum et innocuum, imperturba-
 tum, impatibile, incomprehensibile et alia id gener-
 is, dicuntur quidem vere hæc, et velut catalogus
 quidam esset et recensio eorum quæ in deterius
 intelliguntur, a quibus Numen separatum est. Non
 tamen quid sit, id de quo dicuntur, per hæc nomina
 sermo exprimit. Quid enim non sanum, per quæ
 audivimus edocti sumus? Quid autem sit, eorum
 quæ sunt dicta vis non indicavit. Quemadmodum
 enim si quis de hominis natura dicere aliquid cu-
 piens, neque inanimatum dicat, neque sensu carens,
 neque volucrum, neque quadrupes, neque aquaticum ;
 quod quidem est non demonstravit, sed quod non
 est explanavit, neque mentitur hæc de homine enar-
 rans, neque tamen clare subjectum demonstrat.
 Eadem ratione multa talia cum divina natura di-
 cuntur, ea in quibus Deum esse opinari oportet di-
 scimus : ipsum autem, quid tandem esse secundum
 essentiam, per dicta non docemur. Fugientes au-
 tem omni cautione absurdas aliquas notiones, in
 his quas habere debemus de Deo opinionibus, ani-
 mis inserere, multis et variis cognominibus in ipsum
 usi sumus, secundum cogitationum differentiam
 appellationes accommodantes. Quoniam enim nul-
 lum nomen divinæ naturæ comprehensivum inven-
 tum est, quod ad ipsius subjecti naturam declaran-
 dam sit ordinatum, propterea multis nominibus
 secundum differentes notiones, cujusque peculia-
 rem quamdam de eo notionem facientes, Numen
 appellamus : ex multiforui variaque de eo signi-
 ficatione ad ejus quod queritur cognitionem quæ-

dam nomenclaturas venantes. Interrogantes enim nos ipsos et perquirentes, quid sit Deus, differenter pronuntiamus, velut quod est super constitutionem et administrationem eorum quæ sunt; quod non ex causa existentiam habet, sed reliquis omnibus causa cur sint existit; in quo ortus et principium, interitus et finis non est, neque in contrarium mutatio, neque præstantioris imminutio, neque malum in eo locum habere potest, neque bonum abesse. Quod si quis tales notitias nominibus velit percipere, necesse est omnino illum in deterius mutationem non admittere, et immutabile et invariabile nominare. Hoc autem videlicet primum universi auctorem et causam Deum esse dicere, idem est ac ingenitum appellare, et incorruptibilem, quod interitus capax non est, immortalem autem et indeficientem, quod in nullum desinat terminum, omnipotentem autem quod universo præsit et imperet; et sic alia omnia secundum piæ opinioniones nomina flagentes, ter nuncupamus; vel potentiam, vel imperium, vel perpetuum permanet, per nomina significantes.

Dico igitur hujus nominum fictionis homines esse dominos, pro arbitrio iudicioque eujusque convenienter appellationes subjecto accommodantes, nihilque absurdum esse, quod quidem ut formidabile et horribile, ut nos terrificet, iste scriptor obtendit, nempe recentiores nominum positiones confiteri in omni re quæ cognominatur in ipso Deo: non enim vocabulum Deus est, neque in voce et sono esse habet. Sed Deus quidem est per seipsum quod quidem unquam esse creditus est: nominatur autem ab his qui invocant, non ipsum quod est (ineffabilis enim est natura ejus qui vere est), sed ex his quæ operari et efficere in vita nostra creditus est, cognomina habet, quale et hoc ipsum quod in promptu dicitur; cum enim Deum ipsum dicimus, inspectorem et exploratorem, et absconditorum perspicacem cognitorem commentantes vocamus. Quod si operationibus prior existit essentia, intelligimus autem operationes per ea quæ sentimus, verbis vero quibus possumus enuntiamus; quis amplius relinquitur metus nomina recentiora et juniora rebus ipsis dicere? Si enim non prius aliquid eorum quæ de Deo dicuntur interpretamur, quam animo conceperimus, intelligimus autem ex his operationibus per quas docemur, præcedit autem operationem virtus, virtus vero pendet ex divina voluntate, voluntas autem in potestate divinæ naturæ reposita est: nonne igitur diserte docemur, quod rebus adnascantur eorum quæ insunt significativæ appellationes, et velut umbræ rerum sunt voces ad motiones eorum quæ in ipsis existunt figuratæ? Atque hæc ita esse clare persuadet divina Scriptura per magnum Davidem, qui veluti per quædam propria et agnata nomina, quæ ipsi ex operatione cognita erant, divinam naturam sic appellat. *Miserans, inquit, et miserator Dominus, longanimitas*

τῆς τῶν ὄντων συστάσεως τε καὶ διοικήσεως· ὁ οὐκ ἐξ αἰτίας τὴν ὑπαρξίν ἔχει· τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν αἰτίων τοῦ εἶναι καθέστηκεν· περὶ δὲ γέννησις καὶ ἀρχῆ, φθορὰ καὶ τέλος οὐκ ἔστιν, οὔτε πρὸς τὸ ἐναντίον τροπῆ, οὔτε τοῦ κρείττους ὑφείσις. Ὡς μῆτε τὸ κακὸν ἐπ' αὐτῷ χώραν ἔχειν, μῆτε τὸ ἀγαθὸν ἀπειναι. Εἰ δὲ τις τὰς τοιαύτας ἐνοίας ὀνόμασι διαλαμβάνειν ἐθέλοι, ἀνάγκη πᾶσα τὸ μὲν μὴ προσίσθαι τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπῆν, ἀτρέπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον ὀνομάσαι. Τὸ δὲ πρῶτον αἰτίων τοῦ παντός, ἀγέννητον προσεπειν· ἀφθαρτον δὲ τὸ φθορᾶς ἀπαράδεκτον· τὸ δὲ εἰς μηδὲν καταλήγον πέρας, ἀθάνατόν τε καὶ ἀτελεύτητον· παντοκράτορα δὲ τοῦ παντός ἐξηγουμένον. Καὶ οὕτω ἅλλα πάντα κατὰ τὰς εὐσεβεῖς ὑπολήψεις ὀνοματοποιούντες, ταῖς τῶν ἐπινοῶν διαφοραῖς ἄλλως καὶ ἄλλως προσαγορεύομεν, ἢ δύναμιν, ἢ κράτος, ἢ ἀγαθότητα, ἢ τὸ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι, ἢ τὸ εἰς αἴε διαμένειν, διὰ τῶν ὀνομάτων σημαίνοντες, secundum differentias cogitationum aliter atque aliter bonitatem, vel quod non ex causa est, vel quod in

Φημι τοίνυν τῆς τοιαύτης ὀνοματοποιίας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι κυρίους, κατὰ τὸ φανὲν ἐκάστῳ προσφῶς ἐφαρμίζοντας τῷ ὑποκειμένῳ τὰς κλήσεις. Καὶ μηδὲν ἄτοπον εἶναι, ὅπερ ὡς φοβερὸν τι καὶ φρικτῶδες μορμολυττόμενος ὁ λογογράφος προτείνεται, τὸ νεωτέρας εἶναι τὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ὁμολογεῖν ἐπὶ παντός αὐτοῦ τοῦ κατονομαζομένου πράγματος, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ῥῆμα ὁ Θεός, οὐδὲ ἐν φωνῇ καὶ φθόγγῳ ἔχει τὸ εἶναι. Ἄλλ' ὁ μὲν Θεός ἐστι καθ' ἑαυτὸν, ὃ δὴποτε καὶ εἶναι πεπίστευται. Ὀνομάζεται δὲ παρὰ τῶν ἐπικαλουμένων οὐκ αὐτὸ ὃ ἐστίν· ἀφραστός γὰρ ἢ φύσις τοῦ ὄντος· ἀλλ' ἐξ ὧν ἐνεργεῖν τι περὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν πιστεύεται τὰς ὁμωνυμίας ἔχει, οἷον καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐκ τοῦ προχεῖρου λεγόμενον· Θεὸν γὰρ αὐτὸν λέγοντες, τὸν ἔφορον καὶ ἐπόπτην, καὶ διορατικὸν τῶν κεκρυμμένων ἐπινοοῦντες, ἐπικαλούμεθα. Εἰ δὲ προῦφέστηκε τῶν ἐνεργειῶν ἡ οὐσία, νοοῦμεν δὲ τὰς ἐνεργείας δι' ὧν αἰσθανόμεθα, ῥήμασι δὲ ὅπως ἂν ἢ δυνατόν ἐξαγγέλλομεν· τίς ἐτι καταλείπεται φόβος, νεώτερα τῶν πραγμάτων τὰ ὀνόματα λέγειν; Εἰ γὰρ μὴ πρότερον ἐρμηνεύομεν τι τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, πρὶν ἂν νοήσωμεν· νοοῦμεν δὲ δι' ὧν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν διδασκόμεθα, προῦφέστηκε δὲ τῆς ἐνεργείας ἢ δύναμις· ἢ δὲ δύναμις ἐξήρτηται τοῦ θεοῦ βουλήματος, τὸ δὲ βούλημα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θείας ἀπόκειται φύσεως· ἄρ' οὐ σαφῶς διδασκόμεθα, ὅτι ἐπιγίνονται τοῖς πράγμασιν αἱ σημαντικαὶ τῶν γινομένων προσηγοραὶ, καὶ ὥσπερ σχιᾶ τῶν πραγμάτων εἰσὶν αἱ φωναὶ πρὸς τὰς κινήσεις τῶν ὑφαστώτων σχηματιζόμεναι; Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πειθεται σαφῶς ἡ θεία Γραφή διὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ, τοῦ καθάπερ διέτινων ἰδίων καὶ προσφῶν ὀνομάτων, τῶν ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῷ νοηθέντων, τὴν θείαν φύσιν ἀνακαλοῦντος. *Οικτιρμων γὰρ, φησὶν, καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος.* Ταῦτα τοίνυν τί λέγουσιν ἐνεργείας ἔχειν τὴν σημασίαν, ἢ φύσεως; Οὐκ ἂν τις ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐνέργειαν εἴπῃ. Πῶς

τοῦν ἐνεργήσας τοὺς οἰκτιρισμοὺς ὁ Θεὸς ἢ τὸν ἔλεον, ἄρα ἐκ τῆς ἐνεργείας τὸ ὄνομα; Ἄρα πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς; Καὶ τίς ἦν ὁ τοῦ ἔλεους δεόμενος; ἀλλὰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν πάντως ἡ δὲ ἁμαρτία μετὰ τὸν ἄνθρωπον. Οὐκοῦν μετὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ τοῦ ἔλεος ἐνέργεια, καὶ τοῦ ἔλεου τοῦνομα. Τί οὖν ἄρα; Μὴ καὶ τοῦ Δαβὶδ καταγνώσεται, ὁ ὑπὲρ τοὺς προφήτας φρονῶν· ὅτι δι' ὧν ἐνόησε τὸν Θεόν, διὰ τούτων ὠνόμασεν; Ἡ καὶ πρὸς αὐτὸν ζυγομαχῆσει, τὴν σεμνὴν ἐκείνην ὡσπερ ἐκ τραγῳδίας προτείνων ῥῆσιν, ὅτι τὴν μακαριωτάτην τοῦ Θεοῦ ζωὴν, τοῖς περὶ τῆς ἐπινοίας ἀγάλλει ὀνόμασι, τὴν ἐφ' ἑαυτῇ μόνῃ καὶ πρὸ τῆς τῶν ἐπινοούντων γεννήσεως ἀγαλλομένην; Ἐρεῖ γὰρ πάντως ὁ ὑπὲρ τοῦ Προφήτου λέγων· ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῇ μόνῃ ἀγάλλεται, καὶ πρὸ τῆς τῶν ἐπινοούντων γενέσεως· ὁ δὲ ἀνθρώπινος νοῦς, ὅσον χωρεῖ διὰ τῶν ἐνεργειῶν διδασκόμενος, τοσοῦτον φθέγγεται. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἡ Σοφία φησὶ, τὸν πάντων γενεσιουργὸν θεωρεῖσθαι. Τῇ δὲ θεῖα καὶ ὑπερχοῦση πάντα νοῦν οὐσίᾳ τὰς τοιαύτας προσηγορίας ἐπισημίζομεν, οὐκ ἐκείνην ἀγάλλοντας δι' ὧν ὀνομάζομεν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῶν λεγομένων ὁδηγοῦντες πρὸς τὴν τῶν κρυπτῶν κατανόησιν. Εἶτα τῷ Κυρίῳ φησὶ ὁ Προφήτης· Θεός μου εἰ σὺ, ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Πῶς οὖν τὴν μακαριωτάτην τοῦ Θεοῦ ζωὴν, ἡμεῖς; οὕτως, καθὼς φησὶν οὗτος, ἀγάλλομεν, ἦν φησὶν ὁ Προφήτης ἀπροσδετῆ τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι καλῶν; Ἡ ἀντὶ τοῦ ὀνομάζειν τὸ ἀγάλλειν ἐνόησε. Καὶ μὴ ἀκούομεν παρὰ τῶν ὀρθῶς τῇ λέξει χρωσμένων, καὶ δι' ἀκριβείας τῶν ὀνομάτων τὴν χρῆσιν παρασκευασμένων, μὴ ἐπὶ ψιλλῆς τῆς δηλώσεως τὴν τοῦ ἀγάλλειν τετάχθαι φωνήν· ἀλλὰ τὸ μὲν τοιοῦτον ἢ γνωρίζειν, ἢ δηλοῦν, ἢ σημαίνειν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτότροπον λέγεσθαι. Τὸ δὲ ἀγάλλειν ἰσὸν ἐστὶ τῷ ἐπικαυχῆσθαι, καὶ ἐπυφραίνεσθαι, καὶ εἰ τι τῆς τοιαύτης ἐμφάσεως ἔχεται. Ὁ δὲ φησὶν ἡμᾶς τοῖς τῆς ἐπινοίας ὀνόμασι τὴν μακαρίαν ἀγάλλειν ζωὴν. Ἡμεῖς δὲ προσθεῖναι μὲν τινα τῇ θεῖα φύσει τιμὴν τῇ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσὴν τιμὴν, μείζον ἢ κατὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἀνθρωπίνην οἰόμεθα· γνωρίσαι δὲ τι τῶν περὶ αὐτὴν διὰ τῶν εὐσεβῶς ἐπινοουμένων ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων ἐπιχειρεῖν οὐκ ἀρνούμεθα. Καὶ διὰ τοῦτο καθ' ὅσον δυνατόν ἡμῖν τὸ εὐσεβὲς ἔχουσόντες, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας ὑπερκειμένης τὸ πρῶτον αἰτίον τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, καταλαμβάνομεν.

Ὅπερ εἰ μὲν ὡς ἀληθὲς ἀποδέχοιτό τις, ἐπαινετὸν ἂν εἴη διὰ τὴν ἀλήθειαν μόνην. Εἰ δὲ ὡς μείζον τῶν λοιπῶν τῶν περὶ τὴν θεῖαν φύσιν νοουμένων τὸ τοιοῦτον κρινοί, καὶ διὰ τοῦτο μόνῃ ταύτῃ τῇ ὑπολήψει λέγοι τὸν Θεὸν ἐπιγαυριῶντα καὶ εὐφραίνόμενον, ὡς τινα τῶν ὑπερχόντων ἀγάλλεσθαι, μόνῃ τῆς Εὐνομοῦ μούσης ἂν εἴη, τοῦ λέγοντος αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῇ τὴν ἀγεννησίαν ἀγάλλεσθαι, ἦν δὴ οὐσίαν τε λέγει, καὶ μακαρίαν τε καὶ θεῖαν ὀνομάζει ζωὴν.

Si autem ut majus reliquis quæ de divina natura noscuntur, id judicet, et propterea hæc sola opinione dicat Deum gestientem et lætantem, ut aliquo supereminentium exsultare, hoc solius Eunomii

et multum misericors 20. Quid igitur dicunt? Utrum hæc nomina operationis habent significantiam vel naturæ? non aliud quis præter actum, sive operationem dixerit. Quando igitur operatus miserationes vel misericordiam, Deus ex illa operatione, hoc nomen obtinuit? Num ante humanam vitam? Et quis erat qui misericordia indigebat? Sed post peccatum omnino: peccatum autem post hominem. Ergo post hominem miserandi actus et misericordiæ nomen. Quid igitur? Numquid et Davidem condemnabit, qui super prophetas sapiens, quia per quæ Deum novit, per hæc nominavit? An etiam adversus ipsum nobilem illam tanquam ex tragœdia dictionem protendens recalcitrabit, quod non oportet beatissimam Dei vitam nominibus ex hominum commentatione ductis exsultare, quæ in seipsa sola et ante intelligentium ortum exsultabat? Dicit enim plane qui Prophetae causam agere voluerit, quod divina certe natura in seipsa sola exsultabat, et ante intelligentium generationem; sed mens humana, quantum capit per has operationes edocta, tantum alloquitur. Nam ex creaturarum magnitudine et pulchritudine, proportione quadam Sapientia dicit 21, omnium opificem et genitorem considerari. In divina autem et exsuperante omnem intellectum essentia, tales appellationes celebramus, non illam cum exsultatione laudantes per quæ nominamus; sed nos ipsos per ea quæ dicuntur dirigentes ad occultorum cognitionem. Deinde Domino dicit Propheta, *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* 22. Quomodo igitur beatissimam Dei vitam, sic nos, sicut iste autumat, exornamus, quam Propheta prædicat humanorum bonorum non esse indigam? An pro verbo ὀνομάζειν, *nominare*, excogitavit verbum ἀγάλλειν, quod est *exsultare*? Atque audimus ex his qui recte verbo utuntur, et qui exacta subtilitate verborum usum didicerunt, non pro nuda significatione hoc verbum ἀγάλλειν construi, sed hoc tale vel notum facere, vel declarare, vel significare, vel aliud quiddam tali modo dici. Verbum autem ἀγάλλειν idem est, quod exsultare, gloriari, lætari, et si quid talem significationem habet. Hic autem dicit nos nominibus, ex mentis commentatione ductis, vitam beatam ἀγάλλειν, id est, exornare. Nos autem divinæ naturæ quæ omnem superat honorem, aliquem adicere honorem, humana infirmitate majus arbitramur; aliquid autem eorum quæ in ea cernuntur, notum facere et celebrare verbis et nominibus pie et religiose intellectus conari non inficiamur. Ideoque quantum fas est, pietatem expectantes, non ex causa supereminente primam causam subsistentiam habere comprehendimus, quod quidem si ut verum quis approbet, laudabile fiterit propter solam veritatem.

20 Psal. cii, 8. 21 Sap. xiiii, 5. 22 Psal. xv, 2.

mii musæ fuerit dicentis, ipsam in seipsa ἀγεννησίαν exsultare, quam certe et essentiam, et beatam, et divinam vitam nominat.

Sed audiamus, quomodo secundum modum usui congruentem et præcedentem formam (sic enim eodem modo formati nominibus rursus nobis efflorescit et sese ostentat), quomodo per hæc dissolvere inquit de eo conceptam opinionem, ac deceptorum ignorantiam coercere. Utar enim ipsius dithyrambistæ similiter desinentibus vocabulis: *Qui diximus, inquit, quod ea quæ ex mentis commentatione dicuntur, solent cum vocibus dissolvi, his addimus: Deus quidem etiam tacentibus et loquentibus iis quæ sunt in rerum natura, etiam antequam facta essent nomina, erat et est ingenitus.* Discamus igitur aliquid commune verborum excogitationi, vel nominum positioni cum rebus ipsis, quas aliqua nominum et verborum voce notamus. Quare si Deus est ingenito modo ante humanam constitutionem, declarativam talis opinionis vocem tanquam sono diffusam improprium oporteat iudicare, si secundum humanam notionem fuerit nominata: haud enim est idem, esse et dici: sed esse quidem natura, quod quidem est Deus. Dicitur autem a nobis quantum fuerit possibile enuntiare propter naturæ nostræ egestatem, quæ in anima affectus incognitos sive inconspicuos habet, nisi per vocem et orationem evoluti fuerint. Ergo ipsum non ex causa esse intelligentes, commentatione quadam hanc notionem per ingeniti vocem enuntiamus. Quodnam igitur damnium ei qui sic est, quid sic est, a nobis nominari? Non enim ex eo quod d'catur ingenitus, existere ingenerabiliter dicitur, sed ex eo quod sit, dici etiam ei advenit. Hoc autem non intellexit subtilis et solers ingenio, neque a se posita manifeste animadvertit. Nam vel certe cessasset eos qui per commentationem ἀγεννησίας nomen efflingunt, improbe insectari. Animadvertite enim quod ait: *Quæ per commentationem efferuntur, simul cum vocibus dissolvuntur; Deus autem est genitis prior, et priusquam nomina imposita essent, et erat et est ingenitus. Videtis quod esse, quod quidem est, habet ante omnium tacentium et loquentium existentiam, neque magis neque minus quod est, ipse est. Verborum autem et nominum usus post hominum productionem excogitatus est, qui a Deo rationis et orationis facultate exornati fuerunt. Si igitur creatura creatore posterior est, omniumque creaturarum homo est ultimus; propria autem est hominis oratio; orationis autem partes nomina et verba; nomen vero est ἀγεννησία: quomodo non intelligat, se his quæ præstruit repugnare? Nos enim etiam asserimus nomina ad res declarandas et significandas humana solertia inventa esse: ille vero eos qui oratione utuntur, divina vita posteriores demonstrari constitetur. Divinam autem naturam esse ἀγεννησίαν, modo ingenerabili, sicut nunc est, et semper erat. Si igitur ille beatam vitam ante homines natos exstitisse constitetur (rursus enim re-*

A Ἄλλ' ἀκούσωμεν πῶς κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα τῆ χρεία τρόπον, καὶ τὸν προλαβόντα τύπον· οὕτω γὰρ τοῖς ἰσοτύποις τῶν ὀνομάτων πάλιν ἡμῖν ἐνωραΐζεται· πῶς διὰ τούτων διαλύειν μὲν φησι τὴν περὶ αὐτοῦ γενομένην ὑπόνοιαν, περιστέλλειν δὲ τὴν τῶν ἡπατημένων ἀγνοίαν. Αὐταῖς γὰρ χρῆσθαι τοῦ διθυραμβιστοῦ ταῖς ὁμοιολήκτοις φωναῖς· *Εἰπόντες, φησίν, ὅτι τὰ κατ' ἐπινοίαν λεγόμενα ταῖς φωναῖς συνδιαλύεσθαι πέφυκεν, ἐπηγγεμένω τούτοις· Ὁ δὲ Θεὸς, καὶ σιωπώντων καὶ φθεγγομένων γεγονότων, καὶ πρὸ τοῦ γεγονέναι τὰ ὀνόματα, ἦν τε καὶ ἔστιν ἀγέννητος.* Μάθωμεν τοίνυν κοινῶν ῥημάτων ἐπινοία, ἢ ὀνομάτων θέσει, πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἃ διὰ τῆς ποιᾶς τῆς ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων φωνῆς σημειούμεθα. Ὡστε εἰ ἀγεννητός ἐστιν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης συστάσεως, τὴν ἐμφαντικὴν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως φωνὴν ὡς τῷ φθόγγῳ συνδιαχομένην ἀκυρον κρίνειν, εἰ κατ' ἐπινοίαν ἀνθρωπίνην ὀνομασθεῖσα τύχοι. Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι τὸ εἶναι, τῷ λέγεσθαι. Ἄλλ' ἐστὶ μὲν τῇ φύσει ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός. Λέγεται δὲ παρ' ἡμῶν, ὡς ἂν ἢ δυνατὸν ἐξαγγεῖλαι διὰ τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν πτωχείαν, ἢ τὰς ἐν τῇ ψυχῇ διαθέσεις ἀδύλους ἔχει, μὴ διὰ φωνῆς ἐκκαλυπτομένης καὶ λόγου. Οὐκοῦν τὸ μὴ ἐξ αἰτίας αὐτὸν εἶναι νοήσαντες, ἐπινοία τὴν νόησιν ταύτην διὰ τῆς τοῦ ἀγεννητοῦ φωνῆς ἐξαγγέλλομεν. Τίς οὖν ἢ βλάβη τῷ οὕτως ὄντι, τὸ ὡς ἐστὶ παρ' ἡμῶν ὀνομασθεῖσαι; Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ῥηθῆναι ἀγέννητον, καὶ τὸ ὑπάρχειν ἀγεννητός ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι καὶ τὸ ῥηθῆναι προσγίνεται. Τοῦτο δὲ οὐ σύνοιδεν ὁ λεπτός τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τεθέντα σαφῶς κατενόησεν. Ἦ γὰρ ἂν ἐπαύσατο τοὺς δι' ἐπινοίας τὴν ἀγεννησίαν ὀνοματοποιούντας κακίζων. Σκοπεῖτε γὰρ ὁ φησὶ· *Τὰ κατ' ἐπινοίαν λεγόμενα ταῖς φωναῖς συνδιαλύεται· ὁ δὲ Θεὸς καὶ γεγεννημένων, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ ὀνόματα, καὶ ἦν, καὶ ἔστιν ἀγέννητος.* Ὅραξ ὅτι τὸ μὲν εἶναι ὅπερ ἐστὶν, ἔχει πρὸ τῆς τῶν πάντων ὑπάρξεως καὶ σιωπώντων καὶ φθεγγομένων, οὔτε μάλλον οὔτε ἥττον ὁ ἐστὶν ὢν. Ἦ δὲ τῶν ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων χρήσις μετὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευὴν ἐλογίσθαι τῶν τῇ λογικῇ δυνάμει παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμηθέντων. Εἰ οὖν ὑστέρᾳ μὲν τοῦ τεποιηκότος ἢ κτίσις, τῆς κτίσεως δὲ πάσης ἔσχατος ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν, ἴδιον δὲ τοῦ ἀνθρώπου ὁ λόγος· λόγου δὲ μέρη ῥήματά τε καὶ ὀνόματα, ὄνομα δὲ ἡ ἀγεννησία· πῶς οὐ συνήσιν οἷς κατασκευάζει τούτους μαχόμενος; Ἡμεῖς τε γὰρ φάμεν ἐφευρηθῆαι ταῖς οὐσι τὰ γνωριστικὰ τῶν ὄντων ὀνόματα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνοίας, κακείνος ὑστέρους ὁμολογεῖ τοὺς κεχρημένους τῷ λόγῳ τῆς θείας ἀναδειχθῆναι ζωῆς· εἶναι δὲ τὴν θεϊκὴν φύσιν ὡς νῦν τέ ἐστὶ καὶ αἰὶ ἦν, ἀγεννητός. Εἰ οὖν ἐκαίνοσ τὸ προὑπάρχειν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογεῖ τὴν μακαρίαν ζωὴν. Πάλιν γὰρ ἐπαναστρέψας τῷ αὐτῷ χρῆσθαι λόγῳ· ἡμεῖς τε τὸ χρόνιος ὑστερον φῦναι τοὺς ἀνθρώπους οὐκ ἀντιλέγομεν, ῥήμασι δὲ κεχρηθῆναι φάμεν καὶ ὀνομασιν, ἀφ' οὗ τε συνέστημεν καὶ τὸ λογικὸν εἶναι

πρὸ τοῦ πεποιηκότος ἐσχῆκαμεν. Ἡ δὲ ἀγεννησία ἄνωμα ἐστὶν ἐμφαντικὸν τοῦ ἰδίου νοήματος· πᾶν δὲ ἄνωμα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου μέρος ἐστὶν ἄρα ὁ προὔφραστάναι τῶν ἀνθρώπων τὴν θεῖαν φύσιν ὁμολογῶν, μεταγενεστέραν εἶναι τὴν ἐφευρεθείσαν τῇ φύσει κλησὶν συντίθεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν πρὸ τῆς τῶν κεχηρημένων κατασκευῆς ἐνεργεῖσθαι. Ὅσπερ οὐδὲ γεωργίαν πρὸ τῶν γεωργούντων, οὐδὲ ναυτιλίαν πρὸ τῶν ναυτιλλομένων, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὸν βίον ἐνεργουμένων πρὸ τοῦ συστήναι τὸν ἀνθρώπινον βίον· τί ὅν ἤμιν διαμάχεται, μὴ δὲ τοῖς ἰδίοις αὐτῶν λόγοις ἀκολουθίαν γινώσκουσιν;

neque agriculturam ante eos qui agros colerent, neque navigationem ante eos qui navigarent, neque aliud quidquam eorum quæ ad vitæ necessitatem efficiuntur, antequam vita humana consisteret. Cur igitur nobis repugnat, neque cognitas suas rationes sequitur?

Ἦν, φησὶν, ὁ Θεὸς, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἀνθρώπου. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀρνούμεθα. Πᾶν γὰρ ὅτι πῆρ ἐστὶ περὶ τὸν Θεὸν νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν. Ἄλλ' ὀνομάζεσθαι τοῦτόν φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο χρώμεθα τοῖς ὀνόμασι, ὥστε διδασκαλίαν ἡμῖν ἐκείθεν τῶν πραγμάτων γίνεσθαι· μόνον δὲ τὸ ἀγνοῦν ἐπιδεῆς ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος, ἡ δὲ θεῖα φύσις διὰ τὸ πᾶσαν ἐμπειριεληφέναι τὴν γνῶσιν, κρείττων πάσης διδασκαλίας ἐστὶ· δείκνυται δὲ διὰ τούτων ὅτι οὐ τοῦ Θεοῦ χάριν, ἀλλ' ἡμῶν ἐνεκεν τὰ ὀνόματα πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὄντος ἐπιανεώθηται. Οὐ γὰρ ὅπως ἀν ἐκείνος ἑαυτὸν μάθοι, τὸ τῆς ἀγεννησίας ἄνωμα τῇ φύσει ἐφήρμοσεν. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ πάντα, καὶ ἑαυτὸν πρὸ πάντων, συλλαβῶν καὶ ῥημάτων πρὸς τὸ μαθεῖν ὡς ἔχει φύσεως καὶ ἀξίας, οὐ δέεται. Ἄλλ' ὅπως ἡμεῖς τινα τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτὸν νοουμένων κατάληψιν σχολήμεν, ῥήμασι τισὶ καὶ συλλαβαῖς τὰς τῶν νοημάτων διαφορὰς ἐτυπώσαμεν, οἷον τινα σημαντρα καὶ χαρακτήρας τὰς διὰ τῶν λόγων τυπώσεις τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι ἐπιγράψαντες. Ὅστε τῶν ἐπιγινομένων τῇ ψυχῇ κινήματων τρανήν καὶ ἀσύγχυτον ποιῆσθαι τὴν δῆλωσιν, διὰ τῶν ἐφηρμοσμένων τοῖς νοήμασι φθόγγων. Τί τοίνυν ἐλέγχει τὸν ἡμέτερον λόγον, καθ' ὃν φαμεν ἐπιανεώθησθαι τὸ τῆς ἀγεννησίας ἄνωμα πρὸς ἐνδειξιν τοῦ ἀναρχον τὸν Θεὸν ὑφραστάναι, τῷ λέγειν ὅτι ὁ Θεὸς καὶ λαλούντων καὶ σιωπῶντων καὶ διανοουμένων, καὶ πρὸ τῆς τῶν γενομένων ἐπινοίας ἦν τε καὶ ἐστὶν ἀγέννητος. Εἰ μὲν γὰρ τις ἦν ὁ κατασκευάζων μὴ πρότερον αὐτὸν ἀγέννητον εἶναι, πρὶν ἢ παρ' ἡμῶν ἐξευρεθῆναι τὸ ἄνωμα, συγγνωστὸς ἂν ἦν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀτοπίαν ἐκεῖνα γράφων. Εἰ δὲ τὸ προὔφραστάναι καὶ λόγου καὶ διανοίας αὐτὸν παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ἡ δὲ τοῦ ὀνόματος θέσις καθ' ἣν ὁ νοῦς ἐξαγγέλλεται, δι' ἐπινοίας παρ' ἡμῶν εὐρησθαι λέγεται· ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῷ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ μάχης, τὸ δεῖξαι μὴ παρὰ ἀνθρώπων ἐπιανεώθησθαι τὸ ἄνωμα, ἀλλ' εἶναι τοῦτο καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας συστάσεως, οὐκ οἶδα παρὰ τίνας λεγόμενον, τί κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν προκειμένην αὐτῷ σπουδὴν, τὸ πρὸ τῶν ὄντων ὑφραστάναι τὸν Θεὸν ἀγεννητῶς λέγειν, καὶ τὸ διαβεβαιουῖσθαι μεταγενεστέραν εἶναι διαγωνίζεσθαι, καὶ λέγειν ἃ εἰσηκεν; Ὅτι μαινομένων ἐστὶ

posterioris auctus esse non contradicimus, verbis vero et nominibus usos fuisse asserimus, ex quo existimus, et ut rationales simus, a conditore accepimus: ἀγεννησία autem nomen est propriæ notionis significativum. Omne autem nomen humanæ orationis pars est. Ergo ubi divinam naturam hominibus prius exstitisse constat, appellationem hanc ab hominibus inventam naturam posteriorem esse consentit. Neque enim erat consentaneum orationis usum ante hominum constitutionem oratione utentium operatum fuisse, sicut

Erat, inquit, Deus quod est, antequam factus esset homo: neque nos hoc negamus. Quidquid enim de Deo mente et animo cognoscitur, hoc ante mundi constitutionem erat; sed hoc nominari dicimus, posteaquam qui nominaret esse cœpit. Si enim nominibus ob eam causam utimur, ut rerum inde nobis doctrina comparatur; solum autem quod ignorat, docente indiget; divina autem natura quia omnem complectitur cognitionem, omni doctrina præstantior est: per hæc autem demonstratur quod non Dei gratia, sed nostri causa nomina a ejus quæ est declarationem sunt excogitata. Non enim ut ille se ipsum disceret, nomen ἀγεννησίας naturæ accominodavit. Qui enim novit omnia, et seipsum ante omnia, syllabis et verbis ad se cognoscendum ut fert ejus natura et dignitas, non indiget, sed ut nos eorum quæ pie de ipso intelliguntur, aliquam comprehensionem adipisceremur, verbis quibusdam et syllabis notionum differentias efformavimus, veluti signacula quædam et notas per sermonum efformationes, intelligentiæ motionibus inscribentes, ut earum quæ adveniunt animo impulsionum per sonos mentis conceptibus congruos vera et distincta atque inconfusa fiat declaratio. Cur igitur nostrum arguit sermonem, quo dicimus nomen ἀγεννησίας excogitatum fuisse ad demonstrandum absque origine et principio Deum subsistere, dum dicit, quod Deus et loquentibus, et tacentibus, et intelligentibus prior, et ante eorum quæ facta sunt commentationem erat, et est ingenuus. Si enim aliquis esset qui astrueret, non prius ipsum fuisse ingenuum quam a nobis nomen inventum esset, venia dignus esset adversus talem absurditatem illa scribens. Quod si ipsum ante omnem sermonem et intelligentiam exstitisse omnes fatentur; nominis autem positio, qua mens enuntiatur, commentatione inventa esse dicitur; scopus autem contra nos pugnat ei propositus est, demonstrare non ab hominibus excogitatum esse hoc nomen, sed hoc esse ante nostram constitutionem, nescio a quo dictum: quid commune habet cum proposito ejus studio, nempe dicere, ante ea quæ sunt, Deum modo ingenuo subsistere, et magno conatu confirmare posteriorem esse commentationem, et quæ dixit, affirmare? Hominum enim est insanientium

existimare, cogitationem quid antiquius esse his qui excogitant. Estque præterea quæcunque progressus enarrat, quemadmodum neque illud sententium, nempe homines, quamvis Dei opificiorum ultimos, suæ excogitationi præponere. Magnam vim revera habuerit oratio, si quidem aliquis ex insania, vel amentia Deum esse commentationem pronuntiaret. Si autem hæc ratio neque est, neque fuit, (quis enim eo stuporis et recordiæ adegerit, ut cum qui vere est, et qui alia omnia, quæcunque sunt, ad generationem adduxit, non esse per propriam subsistentiam affirmet, sed per nominis excogitationem pronuntiet?) cur frustra umbratili certamine depugnat adversus ea quæ nullus asserit, pugnant? Annon manifesta causa hujus insanæ contentionis est, quod dum ob deceptos captioso argumento hujus nominis ἀγεννησίας cum pudet, quoniam hoc nomen non permultum ab essentiæ significatione separatum esse probatum est, sponte dicta confundit, a nomine ad res controversiam transfrens, ut facile incauti hac confusione eludantur, putantes vel commentationem Deum a nobis dictum esse, vel humanorum nominum inventionem posteriorem, ideoque relicto nostro irreprehensibili argumento pugnam detorquet. Hoc enim a nobis erat, sicut dictum est, nomen ἀγεννησίας non naturam demonstrare, sed ex commentatione naturæ congruere, per quam ipsum absque causa subsistere significatur. Quod vera ab ipsis astruebatur, ipsius essentiæ indicem vocem esse. Ubi igitur astructum est, vim hujus nominis ita se habere? Sed hæc nlicubi in aliis disputationibus plane recondita sunt. Omnis autem ei labor occupatus est, ut demonstret Deum substare ἀγεννητως, perinde ac si quis diserte de his interrogaret, quamnam de nomine ἀγεννησίας intelligentiam haberet, utrum existimaret excogitatum ad demonstrandum primam causam principio et origine carere, an vero ipsam essentiam declarare. Hic autem valde graviter et audacter responderet, se non dubitare Deum cæli et terræ creatorem esse. Ut igitur hic sermo a proposito dissonat, neque connexa serie sequitur, eodem modo inveniatis in pulchre descripta contra nos pugna, quod a scopo dissentaneum est et alienum: sic autem perspicimus.

Ingenitum aiunt Deum esse: huic etiam nos assentiamur, sed etiam ἀγεννησίαν essentialiam esse, ad hoc a nobis contradictio occurrit: hoc enim nomen dicimus demonstrativum esse, Deum ingenerabiliter substare, non ἀγεννησίαν esse Deum: hunc sermonem refellere nostrum pollicetur. Quamnam igitur refutatio? *Quod ante hominum constitutionem erat*, inquit, *ingenitus*. Quid hoc ad id quod quaeritur, quod se demonstraturum profiteatur idem esse nomen cum subjecto? essentialiam enim ἀγεννησίαν definit. Quamnam igitur pollicitationum demonstratio? Demonstrare nempe, Deum existere ante homines voce utentes. O mirificam demonstrationem, et cui contradici non possit! hæc est ex disserendi arte

τὸ πρῶτον τῶν ἐπινοουμένων ἡγεῖσθαι τὴν ἐπινοήσιν· καὶ ἐστὶ πρὸς τοῦτοις ὅσα ὑποβάς ἐξέρχεται, ὡσπερ οὐδὲ ἐκαίνο φρονούντων, τὸ, τοὺς ἀνθρώπους καίπερ ὄντας ὑστάτους τῶν τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων προτάττειν τῆς σφῶν αὐτῶν ἐπινοίας. Μεγάλην γὰρ τῷ ὄντι τὴν ἰσχύν ὁ λόγος εἶχεν, εἴπερ τις ἐκ μανίας ἢ παραφροσύνης ἐπινοίαν εἶναι τὸν Θεὸν ἀπεφαίνετο. Εἰ δὲ οὗτος μὲν ὁ λόγος οὕτε ἐστίν, οὕτε μὲν γεγένηται· (τίς γὰρ ἂν εἰς τοῦτο παραπληξία ἐλάσειεν, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἐστὶν εἰς γένεσιν ἀγαγόντα, τοῦτον μὴ καλ' ὑπόστασιν ἰδίαν λέγειν εἶναι, ἀλλ' ἐπινοίαν ὀνόματος ἀποφαίνεσθαι;) τί μάτην σκιομαχεῖ, τοῖς οὐ θεοῖσι μαχόμενος; ἢ πρόδηλος αἰτία τῆς ἀνοήτου ταύτης φιλονεικίας, ὅτι τοὺς ἐξαπατηθέντας διὰ τοῦ κατ' ἀγεννησίαν σοφισματος αἰσχυρόμενος, ἐπεὶ διηλέγθη πάμπαν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας κεχωρισμένον τὸ ὄνομα, ἐκὼν ποιεῖται τῶν λεγομένων τὴν σύγχυσιν, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὰ πράγματα μεταδιβάων τὴν μάχην. ὡς τοὺς ἀνεπιστάτους εὐκόλως διὰ τῆς τοιαύτης παρακρουσθῆναι συγγύσει; νομίζοντας ἢ ἐπινοίαν τὴν Θεὸν παρ' ἡμῶν εἰρησθαι, ἢ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ὀνομάτων εὐρέσει; δεύτερον· καὶ διὰ τοῦτο καταλιπὼν ἀνέλεγκτον τὸ ἡμέτερον, μεταφέρει τὴν μάχην. Τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν ἦν, καθὼς εἴρηται, τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα μὴ τὴν φύσιν ἐνδεικνυσθαι, ἀλλ' ἐξ ἐπινοίας ἐφαρμόζειν τῇ φύσει, δι' ἧς τὸ ἀνευ αἰτίας αὐτὸν ὑπεστάναι σημαίνεται· τὸ δὲ παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενον ἦν, αὐτῆς εἶναι τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν φωνήν. Πού τοίνυν κατασκευάσθη τὸ οὕτως ἔχειν τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἑτέροις που πάντως τεταμίευται λόγοις. Ὁ δὲ πᾶς αὐτῶν πόνος εἰς τὸ ὑπεστάναι τὸν Θεὸν ἀγεννητως τυχόληται· ὁμοιον ὡσπερ ἂν εἴ τις σαφῶς περὶ τούτων ἤθετο, τίνα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἔχει διανοίαν, εἴτε ὡς ἐπινοουμένου πρὸς εἰδείξιν τοῦ ἀνάρχου εἶναι τὸ πρῶτον αἰτίον, εἴτε καὶ ὡς αὐτῆς δηλωτικῶς τῆς οὐσίας· ὁ δὲ μάλα σεμνῶς καὶ ἐπιστατικῶς ἀπεκρίνετο, τὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ποιητὴν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν. Ὡς τοίνυν οὗτος ὁ λόγος ἀπάδει τοῦ προταθέντος, καὶ οὐ συνήρηται· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὗροις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς καλλιγραφίᾳ αὐτῶν παρ' ἡμῶν μάχης τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀσυνάρτητον. Οὕτως δὲ σκοπήσομεν.

D Ἀγεννητόν φασὶ τὸν Θεὸν εἶναι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγεννησίαν, οὐσίαν εἶναι, πρὸς τοῦτο παρ' ἡμῶν ἢ ἀντίρρησις. Ὅνομα γὰρ τοῦτο φαμεν ἐνδεικτικὸν εἶναι τοῦ ἀγεννητως τὸν Θεὸν ὑπεστάναι, οὐ τὴν ἀγεννησίαν εἶναι Θεόν· ἐλέγχειν ἐπαγγέλλεται τὸν ἡμέτερον λόγον· τίς οὖν ὁ ἐλεγχος; Ὅτι πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων συστάσεως ἦν φωνὴ ἀγέννητος. Τί τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον, ὃ δείξειν οὗτος καταπαγγέλλεται, ταῦτόν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ὄνομα; Οὐσίαν γὰρ εἶναι τὴν ἀγεννησίαν ὀρίζεται. Τίς οὖν ἢ τῶν ἐπηγγελμένων ἀποδείξεις; Τὸ δεῖξαι προϋφαστώτα τῶν φωνῆ κεχρημένων, τὸν Θεόν. Ὡς τῆς ἀναντιρρήτου καὶ θαυμαστῆς ἀποδείξεως! αὕτη ἐστίν, ἢ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς

τέχνης λογική τεχνουργία; Πρὸς ἦν τίς ἀντιδλέψει τῶν ἀμυήτων τῆς ἀπορρήτου παιδεύσεως; Ἄλλὰ σεμνῶς ἡμῖν ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐπινοίας διαστολαῖς αὐτὸ διακωμῶδει τῆς ἐπινοίας τὸ ὄνομα. Τῶν γὰρ οὐδὲν κατ' ἐπινοίαν λεγομένων, φησὶ, τὰ μὲν, κατὰ τὴν προφορὰν μόνον ἔχει τὴν ὑπαρξίν, ὡς τὰ μηδὲν σημαίνοντα· τὰ δὲ κατ' ἴδιαν διάνοιαν· καὶ τούτων τὰ μὲν, κατὰ αὐξησιν, ὡς ἐπὶ τῶν κολοσσαίων· τὰ δὲ κατὰ μείωσιν, ὡς ἐπὶ τῶν πυγμαίων· τὰ δὲ κατὰ πρόσθεσιν ὡς ἐπὶ τῶν πολυκεφάλων, ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὡς ἐπὶ τῶν μεζοθήρων. Ὅρα εἰς τί τὴν ἐπινοίαν ἡμῖν ὁ σοφὸς διακεραματίας περαιτέρω τὴν δύναμιν αὐτῆς προελθεῖν οὐκ ἔξισεν· ἀσημαντον εἶναι φησι τὴν ἐπινοίαν, ἀδιανόητον, τὰ παρὰ φύσιν σοφίζομένην ἢ διακολοβοῦσαν, ἢ ὑπερτείνουσαν τὰ ὀρισμένα μέτρα τῆς φύσεως, ἢ ἐξ ἑτεροφυῶν συντιθεῖσαν, ἢ τερα- B τευρομένην ταῖς ἀλλοκότοις προσθήκαις. Ἐν τούτοις καταπαίξας τοῦ τῆς ἐπινοίας ὀνόματος, ἀχρηστον αὐτὴν καὶ ἀνόητον τῷ βίῳ τὸ κατ' αὐτὸν ἀποδεικνυσιν. Πόθεν οὖν τῶν μαθημάτων τὰ ὑψηλότερα; Πόθεν ἡ γεωμετρία, καὶ ἡ ἀριθμητικὴ φιλοσοφία, καὶ τῶν λογικῶν τε καὶ φυσικῶν θεωρημάτων ἡ διδασκαλία, αἱ δὲ τῶν μηχανημάτων εὐρέσεις; Καὶ τὰ διὰ χαλκοῦ τε καὶ ὕδατος ἐν ὠροσκοπίοις θαύματα; Αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ ὄντος φιλοσοφία, καὶ ἡ τῶν νοητῶν θεωρία, καὶ συλλήβδην φάναι, πᾶσα τε ἡ περὶ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑψηλὰ τῆς ψυχῆς ἀσχολία; Τί δὲ ἡ γεωργία; Τί δὲ ἡ ναυτιλία; Τί δὲ ἡ λοιπὴ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν οἰκονομία; Πόθεν βᾶσιμος τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θάλασσα; Πῶς δεδοῦλεται τῷ χερσαίῳ τὸ ἐνάεριον; Πῶς τιθασσέεται τὸ ἀνήμερον; C Πῶς δαμάζεται τὸ φοβερώτερον; Πῶς οὐκ ἀφηνιάζει τὸ ἰσχυρότερον; Ἄρ' οὐ δι' ἐπινοίας ἐφευρέθη ταῦτα πάντα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ; Ἔστι γὰρ κατὰ τὸν ἔμῳ λόγον ἐπινοία ἐφοδος εὐρετικῆ τῶν ἀγνοουμένων, διὰ τῶν προσσχῶν τε καὶ ἀκολουθῶν τῇ πρώτῃ περὶ τὸ σπουδαζόμενον νοήσει, τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκουσα. Νοήσαντες γάρ τι περὶ τοῦ ζητουμένου τῇ ἀρχῇ τοῦ ληφθέντος, διὰ τῶν ἐφευρισκομένων νοημάτων συναρμύζοντες τὸ ἀκλόουθον, εἰς τὸ πέρασ τῶν σπουδαζομένων τὴν ἐγχείρησιν ἄγομεν.

consentanea primæ de eo quod studiose quæritur, cum intelleximus aliquid de eo quod quæritur, per principium ejus quod sumptum est, per ea sensa quæ inveniuntur, quod consequens est adaptantes, ad terminum eorum in quibus elaboramus conatum adducimus.

Καὶ τί μοι τὰ μείζω καὶ ὑψηλότερα τῶν τῆς ἐπινοίας κατορθωμάτων ἀριθμῆσθαι; Ἔξεστι γὰρ τῷ μὴ φιλονεικῶς ἔχοντι πρὸς τὴν ἀλήθειαν κατιδεῖν, ὅτι καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα βιωφελῆ τε καὶ χρήσιμα τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων ὁ χρόνος ἐφεῦρεν, οὐκ ἑτέρως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπινοίας ἐξηύρηται. Καὶ μοι δοκεῖ πάντων τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐνεργουμένων ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν τῶν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν παρὰ τῆς θείας προμηθείας ἐνυπαρχόντων, τὴν ἐπινοίαν τις προτιμότεραν κρίνων, μὴ ἂν τῆς πρεπούσης κρίσεως διαψευσθῆναι. Λέγω δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ Ἰωβ διδαχθεῖς, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τῷ λόγῳ πεποιήται, διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν, τῷ θεράποντι χρηματίζων· τὰ τε ἄλλα λέγων ὅσα Θεῷ πρέπον ἦν λέγειν, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐφ' ὁ ταῖς τέχναις ἐπιστήσας τὸν ἀνθρώπων, καὶ γυναιξὶ χαρι-

A disceptatrix subtilitas et argutia? In quam quis profanus nec arcanis doctrinæ initiatus obtuebitur? Sed graviter nobis in differentiis sive distinctionibus hujus nominis ἐπινοίας, commentationis sive excogitationis ipsum nomen ἐπινοίας traducit. Eorum, inquit, quæ secundum ἐπινοίαν, id est, ex hominum commentatione dicuntur, quædam sola prolatione consistunt, ut quæ nihil significant; alia vero propria intelligentia: et horum alia quidem per amplificationem, ut in colossicis, alia per diminutionem, ut in pygmæis, alia per appositionem, ut in multicipitibus, vel per compositionem, ut in semiferis. Vides quorsum hic sapiens nobis in minutias disceptari ἐπινοίαν ulterius ejus vim procedere noluit. Nihil inquit ἐπινοίαν significare, sensu carere, ea quæ sunt præter naturam captiose ostendentem, vel decurtantem, vel naturæ definitos modos superextendentem, vel ex diversis formis componentem, vel alienis monstrosisquæ additionibus portenta fingentem. In his ἐπινοίας nomen ludificatum inutilem ipsam prorsus ac nullius commodi humanæ vitæ ex suis demonstrat. Unde igitur altiores disciplinæ? unde geometria, et numerandi scientia, sermocinalium et naturalium perceptorum, sive speculamentorum doctrina? et machinamentorum inventiones, et per æs et aquam in horoscopiis, id est horarum observationibus, miracula? ipsaque de eo quod est philosophia? atque, intelligibilium contemplatio? atque, ut summam dicam, omnis in magnis et excelsis animi occupatio? Quid autem agricultura? quid navigandi peritia? quid reliqua in vita dispensatio? Unde pervium homini mare? Quomodo a terrestri quod est in aere in servitutum redactum est? Quomodo quod ferum est cieuratur? Quomodo domatur quod est horribilius? Quomodo frenum non detrectat, et respuit quod est robustius? Annon per ἐπινοίαν, id est commentationem hæc omnia vitæ humanæ inventa sunt? Est enim secundum meam definitionem ἐπινοία, ratio inventrix eorum quæ ignorantur, per adhærentia et notioni, quod deinceps sequitur adinveniens. Nam

D Et quid mihi necesse est ἐπινοίας commentatione beneficia majora et sublimiora numerando recensere? Licet enim homini non contentioso ad veritatem perspicere, quod alia omnia quæ vitæ hominum utilia et necessaria tempus invenit, non aliter quam διὰ τῆς ἐπινοίας, id est, commentatione et subtilitate mentis inventa sunt et excogitata. Ac mihi quidem videtur omnibus bonis quæ in hac vita efficiuntur in nobis, quæque animis nostris a divina Providentia insunt, τὴν ἐπινοίαν, vim commentandi, quis pretiosior et honorabilior judicans, non a decente et recto judicio falso aberraturus esse. Hæc autem dico a Job edoctus, in quibus Deus sermone per turbines et nubes servo respondens factus est, tum alia quæ Deum decet dicere profertur

cum etiam quod ipse sit qui artibus hominem præfecit, et mulieri gratificatus artem texendi et acupingendi scientiam. Quod enim non actu quodam tales artes docuit, ipse operæ præsidens, quemadmodum in his quæ corporaliter edocentur videre licet, nullus plane contradixerit, qui carnalis et belluinus non sit: sed dictum est ab ipso talium artium nobis insitam esse doctrinam, quia nimirum dederit naturæ excogitandi et iuveniendi ea quæ inquiruntur, facultatem, sicque ipse nos ad artes adduxit. Et propter causæ rationem quidquid ex ἐπινοίας, id est commentatione excogitatur, et invenitur atque perficitur, in principem hujus facultatis auctorem refertur: sic medicinam vita invenit, verumtamen Dei donum medicinam qui dixerit, non aberrabit. Et omne quod in vita humana inventum est, et ad aliquid eorum quæ ad pacem et bellum utilia sunt, conducit, non aliunde habuit aditum, sed mens est quæ singula nobis, prout naturæ nostræ congruit, excogitat et invenit. Meus autem opus Dei est. Igitur ex Deo omnia quæ per mentem nobis suppeditata sunt. Quod autem ab adversariis dicitur, fabulosa figmenta et mendacia portentosa hac commentatione conflictata esse et conscripta, neque ego ipse refragor; nam ad nostrum scopum etiam illorum ratio confert. Dicimus enim nos eandem esse contrariorum scientiam, et utilium et eorum quæ contrario modo se habent, ut medicinam, gubernatricem, et si quid aliud tale est. Qui enim novit opem ferre ægrotantibus per medicamenta, noverit etiam (si quidem arte in perniciem abuti velit) sanis mortiferum venenum ingerere; et qui ad portum gubernaculo navigium dirigit, ad saxa etiam latentia et paululum eminentia, et scopulos appellere poterit, si hoc ei cordi fuerit insidiosè perdere navigantes. Et pictor eadem arte in tabula pulcherrimam formam ostendit, et rursus turpissimam evidentè imitatus est: sic pædotriba sive palæstræ magister, membrum luxatum sive stituit; et quod bene habet, si velit, eadem arte

Et quid opus est singula recensendo multam oratione turbam inducere? Ut igitur his quæ dicta sunt nullus contradixerit, eum qui artem aliquam didicerit, ad id quod est melius efficiendum, posse eadem arte ad ea quæ non conveniunt efficienda uti: sic dicimus vim ἐπινοίας, commentationis, ad bonum quidem a Deo humanæ naturæ inditam esse; ab utentibus vero inventrice facultate ministram sæpe et inventricem fieri inutilium inventorum. Quamobrem non quoniam falsa et non existens probabilitè potest ἐπινοία constringere, ideo quæ vere sunt et vere substant, perscrutari non potest; sed hæc ipsa aptitudo et habilitas quam habet ad ejusmodi, æquis et bonis facultatis ad illud testimonium est. Quod enim propositum est ad pavorem, vel animi oblectationem aliquam videntibus cendam et movendam, commentatione non carere ad id efficiendum quod elaboratur; sed vel multas manus et multa capita habentes homines, vel ignem

A σάμανος ὑπαντικὴν τε καὶ ποιητικὴν ἐπιστήμην. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐνεργεῖα τιτὴ τὰς τοιαύτας τέχνας ἡμᾶς ἐδιδάξατο αὐτὸς προκαθήμενος τῆς ἐργασίας, καθάπερ ἐν τοῖς σωματικῶς διδασκόμενοις ἔστιν ἰδεῖν, οὐδεὶς ἀντίποιος πάντως, μὴ σάρκινος καὶ κτηνώδης τις ὢν. Ἀλλὰ μὴν εἰρηται παρ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἡμῖν τῶν τοιοῦτων τεχνῶν ἢ καθήγησις· οὐκοῦν ὁ δοὺς τῇ φύσει τὴν ἐπινοητικὴν καὶ εὐρετικὴν τῶν ζητουμένων δύναμιν, αὐτὸς ἡμᾶς πρὸς τὰς τέχνας ἤγαγε. Καὶ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ πᾶν τὸ ἐξ ἐπινοίας εὐρισκόμενον τε καὶ κατορθούμενον, εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς δυνάμεως ταύτης ἐπαναφέρεται. Οὕτως καὶ τὴν ἱατρικὴν ὁ βίος εὐρατο· ἀλλ' ὅμως Θεοῦ δῶρον τὴν ἱατρικὴν εἰπὼν τις οὐχ ἀμαρτήσεται. Καὶ πᾶν ὅπερ ἔστι κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐξευρημένον, κατ' εἰρήνην καὶ πόλεμον, πρὸς τι τῶν χρησίμων ἐπιτηδεύειν ἔχον, οὐδαμῶθεν ἡμῖν ἔσχε τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ τοῦ νοῦ τὰ καθ' ἕκαστον ἡμῖν καταλλήλως ἐπινοοῦντος καὶ ἐφευρίσκοντος· νοῦς δὲ ἔργον Θεοῦ· οὐκοῦν ἐκ Θεοῦ πάντα ὅσα διὰ τοῦ νοῦ ἡμῖν πεπορίσται· τὸ δὲ λέγεσθαι παρὰ τῶν ὑπεναντίων τὰ μυθώδη πλάσματα καὶ τὰ ψευδῆ τερατεύματα παρὰ τῆς ἐπινοίας λογοποιεῖσθαι καὶ πλάττεσθαι, οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω· πρὸς γὰρ τὸν ἡμέτερον σκοπὸν καὶ ὁ ἐκεῖνων λόγος συμφέρεται. Φαμὲν γὰρ καὶ ἡμεῖς, τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν ἐναντίων τὴν ἐπιστήμην, τῶν τε ἐπωφελῶν, καὶ τῶν ὡς ἐτέρως ἐχόντων, ὅλον τὴν ἱατρικὴν, κυβερνητικὴν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ γὰρ εἰδῶς βοηθῆσαι τοῖς ἀρρώστοις διὰ φαρμάκων, ἐπιγνοίει ἂν, εἴπερ ἐπὶ κακῶν χρωῖτο τῇ τέχνῃ, καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἐντρίψαι τὸ δηλητηριον· καὶ ὁ πρὸς τὸν λιμένα διευθύνων τῷ πηδαλίῳ τὸ σκάφος, εὐθύνειεν ἂν καὶ ἐπὶ χοιράδας ἢ σκοπέλους, εἰ τοῦτο γένοιτο φῖλον αὐτῷ, τὸ δὲ ἐπιβουλῆς διαφθεῖραι τοὺς πλέοντας. Καὶ ὁ ζωγράφος τῇ αὐτῇ τέχνῃ τὴν τε καλλίστην μορφήν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἔδειξε, καὶ τὴν αἰσχίστην πάλιν ἐναργῶς ἐμιμήσατο· οὕτως ὁ παιδοτρὶδης τὸ ἐξηρωμένον μέλος διὰ τῆς ἀλειπτικῆς ἐμπειρίας ἐνήρμοσε, καὶ τὸ ὑγιαῖνον εἰ βούλοιο διὰ τῆς αὐτῆς τέχνης ἐξήρμοσε.

suâ sede motum, ungenti periticia congruenter re-deartuabit.

Kaὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντα πολὺν ὄχλον ἐπισάγειν τῷ λόγῳ; Ὡς τοῖσιν ἐπὶ τῶν εἰρημένων οὐκ ἂν τις ἀντίποιος, τὸν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐνεργεῖν μεμαθηκότα τέχνην τινὰ δύνασθαι ἂν τῇ αὐτῇ καὶ πρὸς τὰ μὴ δέοντα χρῆσασθαι. Οὕτως φαμὲν καὶ τῆς ἐπινοίας τὴν δύναμιν ἐπ' ἀγαθῷ μὲν ἐνθεθεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει· κατακαχερημένων δὲ τινῶν τῇ ἀφαιρετικῇ δυνάμει, διάκονον πολλακίς καὶ συναργῶν γίνεσθαι τῶν ἀνωφελῶν εὐρημάτων. Οὐκοῦν οὐκ ἐπειδὴ δύναται τὰ ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτα πιθανῶς ἢ ἐπινοία διαπλάσσειν, διὰ τοῦτο τὰ ὄντως ὄντα καὶ ἀληθῶς ὑφ' ἑστώτα διερευνησθαι οὐ δύναται· ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐπιτηδεύειν, μαρτυρία τοῖς εὐγνώμοσι τῆς πρὸς ἐκεῖνο δυνάμεως γίνεσθαι. Τὸ γὰρ προβέβηκεν κατεπλήξην τοῖς ὁρώσιν ἢ θυμηδίας τινὰ μηχανήσασθαι τῆς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον ἐπινοίας μὴ ἀπορησῆαι· ἀλλ' ἢ πολυχειρᾶς τινὰς ἢ πολυκεφάλους, ἢ πῦρ πνέοντας, ἢ δρακόντων ὄλκοις συνεσπειραμένους εἰδοποιῆσαι, ἢ πρὸς τὸ μεῖζον ἐξᾶραι τὴν

συμμετριαν, ἢ διακολοῦσai πρὸς τὸ γελοῖον τὰ μέτρα τῆς φύσεως, ἢ πηγὰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ δένδρα καὶ θρνεα γενέσθαι διὰ μεταβολῆς διηγήσασθαι, δι' ὧν ἔστι ψυχαγωγίαν τινὰ τοὺς διὰ τῶν τοιούτων ἠδομένους εὐρεῖν· ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν εἶναι φημι τοῦ καὶ τὰ κρείττω τῶν μαθημάτων δύνασθαι ἂν διὰ τῆς εὐρετικῆς δυνάμεως κατανοῆσαι. Οὐ γὰρ πρὸς μὲν τῶν ἀνυπάρχοντων διάπλασιν ἐντελής ἡμῖν ὁ νοῦς παρὰ τοῦ δεδοκότος ἐμπέφυκε· πρὸς δὲ τῶν ψυχαφελῶν εὐρεσιν, οὐδεμίαν δύναμιν ποριστικῆν τῶν λυσιτελούντων κεκλήρωται. Ἀλλὰ καθάπερ ἡ ὀρμητικὴ καὶ προαιρετικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις, κατὰ μὲν τὸ προηγούμενον πρὸς τὴν τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἔφεσιν ἐγκατεσκευάσθη τῇ φύσει· χρήσασθαι δ' ἂν τις καὶ πρὸς τὰ μὴ δέοντα τῇ τοιαύτῃ κινήσει· καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι τοῦ πρὸς μηδὲν ἀγαθὸν τὴν προαίρεσιν ῥέπειν, τεκμηρίον εἶναι τὸ πρὸς τὰ φαυλά ποτε τὴν ῥοπήν ἔχειν· οὕτως καὶ ἡ περὶ τὰ μάταιά τε καὶ ἀνόνητα τῆς ἐπινοίας κινήσεις, οὐ κατηγορία τῆς πρὸς τὸ χρήσιμον ἀδυναμίας ἐστίν, ἀλλ' ἀπόδειξις γίνεται τοῦ καὶ πρὸς τὰ ψυχαφελῆ τε καὶ ἀναγκαῖα μὴ ἀπρακτοῦ εἶναι. Ὡς γὰρ ἐξεῦρεν ἐκεῖ τὸ πρὸς ἠδονὴν ἢ κατάπληξιν, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐφόδον οὐχ ἀμαρτήσεται. Ἐν δὲ τῶν ζητουμένων ἦν, εἰ τὸ πρῶτον αἰτιον, ὃ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀνάρχος ἐστίν, ἢ τινος ἀρχῆς ἐξηγούμενον ἔχει τὸ εἶναι. Καταλαβόντες δὲ τῇ διανοίᾳ, μὴ δύνασθαι πρῶτον εἶναι τὸ ἐξ ἑτέρου νοούμενον, ἐπενοήσαμεν ὄνομα τῆς τοιαύτης ἐμφατικῆς ὑπολήψεως, καὶ φάμεν τὸν ἀνευ αἰτίας ὑπερκειμένης ὄντα, ἀνάρχος εἶναι ἀγεννήτως εἶναι· τὸν δὲ οὕτως ὄντα, ἀγέννητον καὶ ἀναρχον ὠνομάσαμεν, οὐ τί ἐστιν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστίν, διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνδείκνυμενοι. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανὲς τὸ ὄνομα γένοιτο, δι' ὑποδείγματός ἐναργεστέρου παραστήσαι πειράσομαι. Δεδόσθω περὶ δένδρου τινὸς εἶναι τὴν ζήτησιν, εἴτε φυτευτὸν ἐστίν, ἢ αὐτομάτως γενόμενον. Εἰ μὲν οὖν ἐκ φυτείας εἴη, φυτευτὸν πάντως προσερούμεν τὸ δένδρον, εἰ δὲ αὐτομάτως, ἀφυτευτον· τὸ δὲ τοιοῦτον ὄνομα καὶ τῆς ἀληθείας οὐ διασφάλλεται. Πάντως γὰρ ἢ οὕτως ἢ ἑτέρως ἔσται τὸ δένδρον, καὶ τοῦ φυτοῦ τὴν ἰδιόζουσαν οὐκ ἐνδείκνυται φύσιν. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοφυῶς εἶναι, διὰ τοῦ ἀφυτεύτου ἐμάθομεν· εἰ δὲ πλάτανος, ἢ ἀμπελοσ, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων φυτῶν ἐστὶ τὸ δηλούμενον, διὰ τῆς τοιαύτης ὀνομασίας οὐκ ἐδιδάχθημεν.

autem naturam peculiarem non indicat; nam sponte natam arborem esse, quia non sit sata, sive plantata, didicimus; si autem platanus, vel vitis, vel talium plantarum est ea quæ declaratur, per tale nomen nominationem non didicimus.

Εἰ δὲ νεόηται τὸ ὑπόδειγμα, καιρὸς ἂν εἴη μεταεἰδῆσαι τὸν λόγον ἐπὶ τὸ πρῶγμα οὐ τὸ ὑπόδειγμα. Τὸ πρῶτον αἰτιον ἐξ οὐδεμιᾶς ὑπερκειμένης αἰτίας ἔχειν τὸ εἶναι καταλαβόμεθα. Τὸν οὐκ ἀγεννήτως ὄντα Θεὸν, εἰς ὀνόματος τύπον τὴν ἔννοιαν ταύτην παράγοντες, ἀγέννητον ὠνομάσαμεν. Ὅτι μὲν οὖν διὰ γενέσεως οὐκ ἐστίν, ἐκ τῆς τοῦ ὀνόματος ἐμφάσεως ἐδηλώσαμεν· αὐτὴ δὲ ἡ οὐσία ἢ ἀγεννήτως οὐσα τίς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐστίν, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐπινοίας ταύτης πρὸς τὸ κατεῖν ὠδηγήθημεν. Οὐδὲ γὰρ ἦν

A spirantes, vel draconum spiris involutos simulare et fingere, vel in majus staturam extollere, vel naturæ modos ad ridiculum decurtare, vel homines in fontes, et arbores, et aves transformatos narrare, per quæ licet eons qui talibus delectantur animi solatium aliquod et illecebram invenire; evidentissimum esse argumentum dico, aliquem posse quæ majora sunt et præstantiora in disciplinis, hac inventrice facultate excogitare. Non enim ad eorum quæ non subsistunt signata perfectâ nobis mens ab eo qui dedit, ingenerata est; ad eorum vero quæ animum juvant, inventionem, nullam facultatem utilium suppeditatricem sortita est. Sed quemadmodum impulsrix et electrix animi nostri facultas præcipue ad honestorum et bonorum appetitum a natura instructa est, nihil tamen impedit quin aliquis tali impulsione ad ea quæ non decet uti possit neque quis dixerit, certum argumentum et indubitatum signum esse quod electio nullum ad bonum vergat, quia ad mala aliquando momentum habeat et declinet: sic etiam licet ad inania et futilia ingenii solertia moveatur, inde tamen accusari non debet impotentia ad id quod utile est et bonum, imo vero id aperte demonstrat, quod hæc ad ea quæ animo prosunt et necessaria sunt, non sit otiosa et iners. Ut enim illic invenit, quod ad voluptatem vel stuporem confert, sic etiam hic ab his quæ ad veritatem viam sternunt, non aberrabit. Eorum autem quæ quærebantur erat unum, si prima causa quæ Deus est, origine caret, vel ex aliquo principio dependens habet esse. At mente percipientes, non posse primam causam esse quod ex altero intelligitur, excogitavimus nomen hujus expressæ notionis declarativum, et dicimus eum qui est absque supereminente causa, sine origine et principio, sive ingenito modo esse. Eum autem qui sic est, ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, id est, *ingenitum et carentem principio*, nominavimus: non quid est, sed quid non est hoc nomine indicantes; ut autem hoc nomen clarissime elucescat, exemplo illustriore conabor docere. Detur de aliqua arbore quæstionem esse, utrum sativa est an sponte nata et agrestis? Si igitur ex plantatione fuerit, sativam prorsus arborem pronuntiabimus, si sponte fusa et edita, non sativam: tale nomen a veritate non aberrat, omnino enim, vel sic, vel aliter erit arbor, plantæ

autem naturam peculiarem non indicat; nam sponte natam arborem esse, quia non sit sata, sive plantata, didicimus; si autem platanus, vel vitis, vel talium plantarum est ea quæ declaratur, per

Si jam exemplum intellectum est, tempus fuerit sermonem ad rem ipsam transferre, cujus est exemplum. Primam causam ex nulla supereminente causa habere esse comprehendimus. Ergo Deum qui modo ingenito se habet, ad nominis formam notitiam hanc adducentes ingenitum nominavimus. Quod igitur per generationem non est ex nominis significatione declaravimus: ipsa autem essentia quæ est ingenita secundum propriam naturam quænam est, nihil ex cognominatione ad conspiciendum

directi sumus. Non enim erat consentaneum in tantum ratiocinationum commentationem valere, ut nos extollat supra naturæ modos, et ad ea quæ comprehendere non possunt, ascendere faciat, et quorum non est accessus ad nostram cognitionem, hæc nostra cognitione complecti possimus. Sed nostrum magistrum exagitat, et sermonem quem de commentatione habet ille distrahit ac lacerat, et dictis insultat, rursus consueto dictiuncularum sono et plausu lascivens verbis et luxurians, et ait, Quorum sibi vindicat interpretationem, eorum testimonium præ pudore refugit. Nam cum enuntiasset, partem aliquam eorum quæ a magistro circa commentationem considerantur, in quibus ille non solum in vanis efficacem dicebat esse commentationis usum, sed etiam habere aliquam ad majora vim, per argumenta sumpta a frumento, semine et cibo, inducit eum accusans quod ea quæ ab illo dicta sunt externæ seu profanæ philosophiæ sunt consequentia, et Dei curam seu providentiam circumcidere, quia non confiteatur ab illo nomina rebus indita esse: quinetiam atheis sive Deum negantibus suppetias ferre, et adversus Providentiam divinam arma ferre, atque illorum, nempe impiorum sententiam plusquam divinas leges admirari, illisque majorem sapientiæ laudem tribuere, utpote qui primos Scripturæ sermones considerate non perpenderit, quod nondum ad ortum hominibus adductis fructus et seminis appellatio a Scriptura nominata est. Hæc sunt illius contra nos crimina, non sic illius verbis perscripta animi sensa, sed tantum a nobis locutio submutata est, quantum sat est, ut asperitas et dissonantia syntaxeos verborum providentiæ procuratorem respondebimus?

Nos injuriam facere autumat quod hominem rationis participem a Deo factum esse non negamus, sed verborum inventiones ad ratiocinandi facultatem a Deo naturæ hominum inditam revocamus. Atque hoc est criminum acerbissimum, quo ad atheorum sententiam transfugere pietatis magister accusatur, et illicitæ consuetudinis hæres et patronus et omnia atrocissima nominatur. Dicat igitur nostrorum lapsuum corrector: Deus rebus creatis appellationes imposuit, hoc enim ait mysticorum documentorum novus explanator, quia germen et herbam, et senum, et semen, et lignum, et quæ sunt hujusmodi ante hominis formationem Deus nominavit, cum ad creationem ea quæ sunt facta, jussu suo adduceret. Igitur si in nuda littera permanet, et in hac parte judaizat, id est, Judæorum hæret sententiæ, neque adhuc didicit, quia non litteræ Christianus est discipulus, sed spiritus: *Littera enim, inquit Apostolus²⁵, occidit, spiritus autem vivificat.* Nobis enim nudam ad verbum profert litterarum actionem, ac si Deus hæc exponeret. Et hoc credit, nihil aliud, quam secundum similitudinem hominum, Deum etiam sermone fuso

Α εἰκὸς μέχρι τοσούτου τὴν τῶν λογισμῶν ἐπινοίαν ἰσχύειν, ὥστε ὑπερβαίνειν ἡμᾶς τῶν μέτρων τῆς φύσεως, καὶ τοῖς ἀλήτοις ἐπιθετίζῃν, καὶ ὧν οὐκ ἔστιν ἔφοδος εἰς κατανόησιν, ταῦτα τῇ ἡμετέρῃ γνώσει περιλαμβάνειν. Ἀλλὰ διασαλεύει τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, καὶ περισύρει τὸν λόγον, ὃν περὶ τῆς ἐπινοίας ἐκεῖνός φησι, καὶ κατορχεῖ τῶν εἰρημένων πάλιν συνήθως τῷ κρότῳ τῶν λεξειδίων, ἐνσατυρίζων τοὺς ῥήμασι, καὶ φησιν, Ὡν σφτερίζεται τὴν ἐρμηνείαν, τούτων ἐπαισχύνεται τὴν μαρτυρίαν. Ἐπαγγελίας γὰρ τι μέρος τῶν κατ' ἐπινοίαν θεωρηθέντων τῷ διδασκάλῳ, ἐν οἷς ἐκεῖνος οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ματαίων ἐνεργὸν ἔφασκε τῆς ἐπινοίας εἶναι τὴν χρῆσιν, ἀλλ' ἔχειν τινὰ καὶ πρὸς τὰ μεῖζω δύναμιν· διὰ τοῦ κατὰ τὸν αἶτον καὶ τὸ σπέρμα καὶ τὴν τροφήν θεωρήματος, ἐπάγει τὰ εἰρημένα, τῇ ἐξωθεν αὐτὸν φιλοσοφία κατακολουθεῖν αἰτιώμενος, καὶ περικόπτειν τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν φησὶ, μὴ ὁμολογοῦντα παρ' ἐκεῖνου τὰς ὀνομασίας τεθεῖσθαι τοῖς πράγμασι, καὶ συμμαχεῖν αὐτὸν τοῖς ἀθέοις, καὶ κατὰ τῆς προνοίας ὀκλιζεσθαι, καὶ τὴν ἐκεῖνον γνώμην πρὸ τῶν νόμων θαυμάζειν, καὶ ἐκείνους πλείον ἐἶς σοφίαν νέμειν, οὐκ ἐπισκεμμένον τοὺς πρώτους τῶν λόγων· ὅτι μήπω παραχθέντων τῶν ἀνθρώπων εἰς γένεσιν, ἡ τοῦ καρποῦ καὶ τοῦ σπέρματος ἐπωνυμία παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάσθη. Ταῦτα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα, οὐχ οὕτως γεγραμμένα τοῖς ἐκεῖνου ῥήμασι τὰ νοήματα, ἀλλὰ τοσούτον ὑπέλλακται παρ' ἡμῶν ἡ φράσις, ὅσον τὸ τραχὺ τε καὶ δύσχηον τῆς συντάξεως τῶν εἰρημένων ἐπανορθώσασθαι. Τί οὖν ἡμεῖς; τί πρὸς τὸν κηδεμόνα τῆς θείας προνοίας ἀποκρινόμεθα;

Β
C
D
Ἐμμενδεται. Quid igitur nos, quid ad divinarum emendetur. Quid igitur nos, quid ad divinarum
Ἄδικεῖν ἡμᾶς λέγει, ὅτι τὸ μὲν λογικὸν γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἀρνούμεθα· τὰς δὲ τῶν ῥημάτων εὐρέσεις εἰς τὴν λογικὴν δύναμιν τὴν ἐντεθεῖσαν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἀνάγομεν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐγκλημάτων, δι' οὗ πρὸς τὴν τῶν ἀθέων γνώμην αὐτομολεῖν ὁ διδάσκαλος τῆς εὐσεβείας κατηγορεῖται, καὶ συνηθείας ἐκθέσμου κληρονόμος καὶ συνήγορος, καὶ πάντα ὀνομάζεται τὰ δεινότερα. Εἰπάτω τοίνυν ὁ διορθωτὴς τῶν ἡμετέρων πταισμάτων· Ὁ Θεὸς ἔθετο τὰς προσηγορίας τοῖς οὐσιν· τοῦτο γὰρ φησὶν ὁ νέος ἐξηγητὴς τῶν μυστικῶν διδαγμάτων, ὅτι βλάστην, καὶ βοτάνην, καὶ χόρτον, καὶ σπέρμα, καὶ ξύλον, καὶ τὰ τοιαῦτα κατωνόμασε πρὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ὁ Θεός, ἐν τῷ παράγειν εἰς κτίσιν τὰ γεγονότα διὰ προστάγματος. Οὐκοῦν εἰ ψιλῶ παραμένει τῷ γράμματι, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος Ἰουδαίῳ τῇ γνώμῃ, καὶ οὕτω πεπαιδευται, ὅτι οὐχὶ γράμματός ἐστιν ὁ Χριστιανὸς μαθητὴς, ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα, φησὶν, ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Προφέρει δὲ ψιλῆν ἐπὶ ῥήματος ἡμῶν τὴν τῶν γραμμάτων ἀνάγνωσιν, ὡς Θεοῦ ταῦτα διεξελθόντος. Καὶ τοῦτο πεπίστευκεν, οὐδὲν ἔτερον ἢ

²⁵ II Cor. III, 6.

καθ' ὁμοίότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸν Θεὸν διεξοδικῶς κερῆσθαι κατασκευάσει, καὶ φωνῆ καὶ φθόγγου διατυπώντα τὰ νοήματα. Εἰ τοίνυν τοῦτο νοεῖ, πάντως ὅτι καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα οὐκ ἀρνήσεται. Ὁ γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος διὰ τῶν φωνητικῶν ἐκφωνεῖται μορίων, ἀρτηρίας, γλώσσης, ὀδόντων, στόματος, συνεργούσης πρὸς τὴν ἐκφώνησιν καὶ τῆς τοῦ ἀέρος ὀλκῆς καὶ τοῦ ἐνδοθεν πνεύματος. Ὑπὸ γὰρ ἡμῶν ἀρτηρία κάτωθεν αἵλου τινος δίκην ἐνηρμοσμένη τῇ φάρυγγι· ἡ δὲ ὑπερῶα διὰ τοῦ ὑπερκείμενου κενώματος τοῦ κατὰ τοὺς μυκτῆρας διήκοντος, καθάπερ τις μαγὰς ἀνωθεν ἐπιπλατύνει τῷ ἤχη τὸν φθόγγον. Ἀλλὰ καὶ αἱ παρεῖαι συνεργοῦσι τῷ λόγῳ, κατὰ τὰς ποιὰς τῶν ἀρθρῶν τυπώσεις κοιλαινόμεναί τε καὶ πλατυνόμεναί, καὶ διὰ στενοῦ πάλιν τὸν φθόγγον προάγουσαι κατὰ τὰς πολυτρόπους τῆς γλώσσης ἀναστροφὰς, ἃς ποιεῖται ἄλλο τε κατὰ ἄλλο μέρος αὐτῆς, ἢ τοῖς ὁδοῦσιν ἢ τῇ ὑπερῶα τὸ δι' αὐτῆς παρὶν πνεῦμα παρατραχύνουσα πῶς, ἢ παραβλίθουσα. Συντελεῖ δὲ τι καὶ ἡ τῶν χειλῶν ὑπουργία, ἐν διαφορῷ τῷ τῆς κινήσεως τρόπῳ ποικίλως συμφραπτομένη τοῦ φθόγγου, καὶ τὸν τῶν ῥημάτων τύπον συναπαρτίζουσα. Εἰ τοίνυν ὁ Θεὸς τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασι τίθει, καθὼς ὁ νέος τῆς θείας ἱστορίας ἐξηγητῆς διεσάφησε, βλάστην καὶ βοτάνην, καὶ ξύλον, καὶ καρπὸν ὀνομάζων, ἀνάγκη πᾶσα μὴ ἄλλως τούτων ἕκαστον εἰπεῖν αὐτὸν, ἢ ὡς λέγεται, κατὰ τὰς τῶν συλλαβῶν φημι συμπλοκὰς, ὧν αἱ μὲν διὰ χειλῶν, αἱ δὲ διὰ γλώσσης, αἱ δὲ δι' ἐκατέρων ἀποτυπούνται. Εἰ οὖν οὐκ ἂν ἐτέρως ἐκφωνηθεῖ τὸ ὄνομα, μὴ τῶν φωνητικῶν μορίων διὰ τῆς ποιὰς κινήσεως ἀπογεννώτων τὰς συλλαβὰς καὶ τὸν λόγον, πάντως ὅτι καὶ ταῦτα προστίθῃσι τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τὴν τοῦ λόγου χρεῖαν διασηματίζει τὸ Θεῖον. Ἡ γὰρ ποιὰ τῶν τὴν φωνὴν ἐκτελούντων μορίων διάπλασις, ἐν σχήματι πάντως ἐστὶ· σχῆμα δὲ, σώματος πέρας· πᾶν δὲ σῶμα τὸ σύνθετον εἶναι οὐ διαπέφευγεν. Ὅπου δὲ θεωρεῖται σύνθεσις, ἐκεῖ καταλαμβάνεται πάντως καὶ ἡ τοῦ συνθέτου διάλυσις. Ἡ δὲ διάλυσις, ταῦτ' ἐννοεῖται ἐστὶ τῇ φθορᾷ· οὐκ οὖν τοῦτο τῆς καθ' ἡμῶν νίκης τῷ λογογράφῳ τὸ πέρας, τὸ δεῖξαι τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ Θεόν, ὃν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἀνέπλασε, φθεγγόμενον μὲν, ἵνα μὴ ἀμοιρήσῃ τῆς τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως· σχηματιζόμενον δὲ τοῖς φωνητικοῖς μέλεσιν, ἵνα τὰ ὀνόματα φθέγγηται· τῆς δὲ τοῦ σώματος φύσεως διὰ τὴν τῶν σχημάτων ἀνάγκην, οὐκ ἀμοιρον. Οὐ γὰρ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ τι θεωρηθεῖ σχῆμα μὴ ἐν σώματι πάντως τυπούμενον, κατ' ὀλίγον δὲ προϊόντα πρὸς τὰ συμφυῆ τοῦ σώματος πάθη, διὰ μὲν τοῦ συνθέτου πρὸς τὴν διάλυσιν· διὰ δὲ ταύτης εἰς φθορὰν καταλήγοντα.

Τοιαύτη τοῦ προσφάτου Θεοῦ ἡ φύσις διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ νέου θεοποιοῦ ἀναπέφηνεν. Ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται τῶν γεγραμμένων, καὶ φησι ταῦτα τὸν Μωσῆα διαβρόχην βοᾶν· ὕτι *Εἶπεν ὁ Θεός· καὶ προστίθῃσι τὰ ῥήματα, τὸ Γεννηθήτω φῶς, καὶ Γεννηθήτω στερέωμα, καὶ Συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ Ὁφθήτω ἡ ξηρὰ, καὶ Βλαστησάτω ἡ γῆ,*

⁸⁸ Gen. , 5. sqq.

et discursivo usum fuisse, voce sonoque sua cogitata formantem. Si igitur hoc intelligit et sentit, omnino quæ his consentanea sunt et sequuntur, non negabit. Noster enim sermo per particulas pronuntiationi servientes profertur, arteriam, linguam, dentes, os, adjuvante ad pronuntiationem aeris tractu et interiore spiritu. Arteria enim ab imo nobis succinit cujusdam tibix instar gutturi accommodata. Palatum vero per superpositam inanitatem ad nares penetrantem velut lyræ hemisphærium e superiore loco vocem sono dilatat : quin etiam genæ sermonem adjuvant per quasdam articulorum formationes, dum cavantur et dilatantur, ac rursus per angustum propellentes sonum secundum multimodas linguæ conversiones, quas facit alia atque alia sui parte, vel dentibus, vel palato, spiritum per eam prætereuntem quodammodo exasperans et atterens. Confert autem aliquid labiorum ministerium, differente motionis modo varie contrectans sonum, ac verborum formam componens. Si igitur Deus rebus nomina imponit, sicut hic novus divinæ historiæ expositor explanavit, germen, herbam et lignum et fructum nominans : omnino necesse est non aliter horum quidque ipsum dixisse quam secundum syllabarum complexus, quarum aliæ per labra, aliæ per linguam, aliæ per utraque efformantur. Si igitur non aliter enuntiatum fuerit nomen, nisi partes voci inservientes per aliquem motum syllabas et orationem efformaverint, omnino hæc Deo adjicit, et propter orationis necessarium usum Deum etiam figurabit. Nam qualibet partium vocem perficientium conformatio, prorsus in figura est ; figura autem, corporis terminus : omne vero corpus compositum esse non fugit. Ubi autem cernitur compositio, ibi etiam omnino compositi dissolutio comprehenditur ; dissolutio vero secundum notitiam idem est cum interitu. Hic igitur victoriæ contra nos scriptori terminus, ut demonstret suum Deum, quem per nomen ἀγεννησίαν confinxit, loquentem quidem, ne nominum inventionem careat, membris etiam vocalibus figuratum, ut loquatur : naturæ etiam corporeæ, propter figurarum necessitatem, non expertem ; non enim in seipsa ulla figura spectari possit, nisi in corpore plane formatur, paulatim autem progrediendo ad congenitos corporis affectus, per compositionem quidem ad dissolutionem, per hanc ad interitum desinentem.

Talis igitur novi Dei natura ex dictorum consecutione ab hoc novo Dei fectore apparuit. Sed vindicat scripta, et asserit Mosem aperte clamare⁸⁸ : quod *Dixit Deus*, et verba adjicit : *Fiat lux*, et, *Fiat firmamentum*, et, *Cogantur aquæ*, et, *Appareat arida*, et, *Germine terra*, et, *Producant aquæ*, et omnia quæ deinceps scribuntur. Quamobrem dictorum

inelligentiam examinemus. Quis ita stolidus et aecors, qui nesciat auditum et sermonem naturalem inter se habere relationem; nec auditum posse fungi suo munere nullo loquente, sic nec sermonem efficacem esse qui non ad auditum dirigitur? Si igitur asserit Deum dixisse, ostendat nobis etiam auditum ad quem dixit; an ad se hæc dicere respondebit? Ergo sibi ipsi imperabit, hæc jubens. Equis hoc probabit, Deum sedere quod agendum est sibi imperantem, et se ministro mandatorum et exsecutore utentem? Quod si quis hoc pium esse dicere concesserit, quis in seipso verbis et sermonibus indiguerit, quamvis homo sit? Cuique enim mentis agitatio sufficit ad electionis impulsionem excitandam. Sed cum Filio disserere procul dubio dicet. Et quid opus erat ad hoc voce? proprium enim corporea natura per verba cordis sive animi sensa enuntiare. Unde etiam æquipollens usui vocis per litteras inventa est declaratio: ex æquo enim loquentes et scribentes quod mente conceptum est enuntiamus; sed eorum qui non valde distant, voce auditum pertingimus, ad longe absentes litteris sententiam declaramus, iis vero qui præsentibus adsunt, pro ratione distantia, vel vocis tonum intendimus, vel remittimus: interdum etiam solo nutu, quid agendum sit, his qui prope sunt significamus, et quod in animo est consilium patefacimus, et oculus tali quodammodo affectus indicavit, et manus quædam motio rem gestam probari vel reprobari demonstravit. Si igitur qui corporibus conclusi sunt, mentis addita sensa nutibus absque voce vel verbo, vel colloquio litteris comprehenso sæpe his qui prope sunt, nota faciunt, nullumque rei gerendæ detrimentum attulit silentium, an immateriali et intactili, et ut loquitur Eunomius, supremæ et primæ essentia: verbis opus fuit, quæ Patris notionem declararent, et Unigenito voluntatem notam facerent? Verbis, inquam, sicut ait ipse Eunomius, quæ simul cum voce solent dissipari: haud scio si quis mentis compos, hæc ut vera admittet, præsertim cum sonus omnis in aërem prorsus profundatur. Neque enim vox alibi nisi in aere fieri potest. Necessæ est prorsus medium quiddam etiam ipsos supponere, inter loquentem et eum ad quem fit sermo: nisi enim medium interjectum fuerit, quomodo ex loquente vox ad audientem permeabit? Quid igitur dicent medium, quo Filium ex Patre disternant? Corporum enim in aere locus efficitur medius, qui est aliud quid secundum propriam naturam præter humanorum corporum substantiam. Qui autem tactus expers, et informis ab omni concretionē purus et immunis Deus cum Unigenito Deo persimiliter, imo vero eodem modo, immateriali et incorporeo propriorum consiliorum particeps et consors: si quidem per vocem communionem haberet, quid intermedium haberet, per quod repens sermo et dimanans in aures Unigeniti influeret, et admitteretur? Si quidem hoc ut consideratione indignum

καὶ Ἐξαγαγῶ τὰ ὕδατα, καὶ πάντα ὅσα καθέξης ἀναγράφαι. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν. Τίς οὐκ οἶδε καὶ τῶν κομιδῆ νηπίων, ὅτι φυσικὴν ἔχει πρὸς ἄλλα σχέσιν ἀκοῆ τε καὶ λόγος, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἀκοὴ ἐνεργῆσαι μηδενὸς φθεγγομένου, οὕτως οὐδὲ λόγον ἐνεργῶν εἶναι μὴ πρὸς ἀκοὴν εὐθυστόμενον. Εἰ οὖν λέγει τὸ εἰρηκεῖναι τὸν Θεόν, ὑποδειξάτω ἡμῖν καὶ τὴν ἀκοὴν πρὸς ἣν εἰρηκεν. Ἡ πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν φησὶν; Οὐκοῦν ἑαυτῷ προστάσει ταῦτα ἐγκελεύμενος. Καὶ τίς τοῦτο δέξεται καθῆσθαι τὸν Θεόν τὸ πρακτέον ἑαυτοῦ διατάσσοντα, καὶ ἑαυτῷ διακόνῳ τῶν προσταγμάτων καὶ ὑπηρέτῃ χρώμενον; Εἰ δὲ καὶ τοῦτο δοῖη τις εὐαγὲς εἶναι λέγειν, τίς ἐφ' ἑαυτοῦ βημάτων ἐδεῆθη καὶ λόγων, ἀν ἄνθρωπος ἦ; Ἀρκεῖ γὰρ ἐκάστῳ τῆς διανοίας ἡ κίνησις τὴν τῆς προαιρέσεως ὁρμὴν ἐμποιοῦσαι. Ἀλλὰ τῷ Υἱῷ διαλέγεσθαι πάντως ἐρεῖ. Καὶ τίς ἦν χρεῖα πρὸς τοῦτο φωνῆς; Ἴδιον γὰρ τῆς ἐσωμάτου φύσεως, τὸ διὰ βημάτων ἐξαγγέλλειν τὰ τῆς καρδίας νοήματα· ὅθεν καὶ ἰσοδυναμοῦσα τῇ χρήσει τῆς φωνῆς, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων ἐξεύρηται δῆλωσις. Ἐπίσης γὰρ φθεγγόμενοι τε καὶ γράφοντες, τὸ νοητὸν ἐξαγγέλλομεν. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν μὴ λαλῶν ἀφεστηκότων, φωνῇ τῆς ἀκοῆς καθικνούμεθα· πρὸς δὲ τοὺς πόρρωθεν, γράμμασι δηλοῦμεν τὴν γνώμην, καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων, πρὸς λόγον τῆς ἀποστάσεως, ἡ ἐπιτείνομεν τὸν τόνον τῆς φωνῆς, ἡ ὑψίμεν. Ἔστι δὲ δεῦτε καὶ διὰ νεύσεως μόνον τὸ πρακτέον τοῖς πέλας διεσαφήσαμεν, καὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ προαίρεσιν καὶ ὀφθαλμοῖς τοιῶσδε διατεθείς ἐνεδείξατο, καὶ χεῖρὸς ποικίλησις ἢ ἀπειπέ τι τῶν γινομένων, ἢ κατεδέξατο. Εἰ τοίνυν οἱ σῶμασι περιειλημμένοι τὰ κρυπτὰ τῆς διανοίας κινήματα καὶ διχα φωνῆς ἢ βήματος, ἢ τῆς ἐν γράμμασι ὁμιλίας πολλάκις τοῖς πέλας γνωρίζουσι, καὶ οὐδεμίαν ἠνεγκε τῷ σπουδαζομένῳ πράγματι ζημίαν ἢ σιωπῆ· ἄρα ἐπὶ τῆς αὐλοῦ καὶ ἀναφοῦς, καὶ ὡς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ἀνωτάτω καὶ πρώτης οὐσίας, βημάτων χρεῖα τῶν τοῦ Πατρὸς διασαφούντων τὸ νόημα, καὶ τῷ Μονογενεῖ γνωριζόντων τὸ βούλημα; Ῥημάτων, καθὼς αὐτὸς φησι, τῇ φωνῇ πεφυκότων συνδιαλύεσθαι· οὐκ οἶδα εἰ τις τῶν νοῦν ἔχόντων ταῦτα ὡς ἀληθῆ παραδέξεται, ἄλλως τε παντὸς φθόγγου εἰς ἀέρα πάντως προχοεμένου. Οὐδὲ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι φωνὴν μὴ ἐν ἀέρι συνισταμένην, ἀνάγκη πᾶσα μέσον τι τοῦ φθεγγομένου καὶ τοῦ πρὸς ὃν ὁ λόγος γίνεται καὶ αὐτοῦς ὑποθέσθαι. Μὴ γὰρ δυνατὸς τοῦ μεσιτεύοντος, πῶς ἐκ τοῦ λαλοῦντος ἡ φωνὴ διοδεύσει πρὸς τὸν ἀκούοντα; Τί οὖν ἐροῦσι τὸ μέσον, ὃ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς διορίζουσι; Τῶν μὲν γὰρ σωμάτων, ὃ κατὰ τὸν ἀέρα τόπος γίνεται μέσος, ἄλλο τι ὢν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν παρὰ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων οὐσίαν. Ὁ δὲ ἀναφῆς καὶ ἀνείδος καὶ πάσης συνθέσεως καθαρῶν Θεός, τῷ μονογενεῖ Θεῷ τῷ παρακλησίῳ, μᾶλλον δὲ ὡσαύτως αὐτῷ τε καὶ ἀσωμάτῳ τῶν ἰδίων κοινωνῶν βουλευμάτων, εἴπερ διὰ φωνῆς ἐποιεῖτο τὴν κοινωνίαν, τί τὸ μεσιτεύον εἶχε, δι' οὗ βέπων ὁ λόγος καὶ μεθιστάμενος ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Μονογενοῦς εἰσοικίζεται; Εἶγε χρὴ καὶ τοῦτο παραδραμεῖν ἀθεώρητον, τὸ μὴ μεμερίσθαι τὸ

Θεῖον ταῖς ἀντιληπτικαῖς ἐνεργείαις, ὡς παρ' ἡμῖν **A** διηρημένως ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων τοῦ συγγενοῦς ἐπιδράσεται, τοῦ ὄρατοῦ μὲν ἡ ὄρασις, τοῦ ἀκουστοῦ δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀκοὴν αἰσθησις· καὶ οὕτε γέυεται ἡ ἀφή, οὕτε ἡ ἀκοὴ τῶν ἀτμῶν ἢ τῶν χυμῶν ἀντιληψὶν ἔχει, ἀλλὰ παραμένει ἕκαστον τῇ μιᾷ ἐνεργείᾳ, εἰς τὴν ἐτάχθη παρὰ τῆς φύσεως, ἀναίσθητον τρόπον τινὰ πρὸς ὃ μὴ πέφυκε διαμένον, καὶ ἀγευστον τῆς ἀπολαύσεως ἧς καρποῦται ἡ γέιτων αἰσθησις. Ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅλον δι' ὅλου τὸ Θεῖον ὄρασις ἐστὶ καὶ ἀκοὴ καὶ γῶσις. Οὐ γὰρ δὴ θέμις καὶ τὰς ζωωδεστέρας τῶν αἰσθήσεων ἐφαρμόζειν τῇ ἀκηράτῳ φύσει, πλὴν εἰ χρεῖ τι καὶ ταπεινὸν ὑποθέσθαι, καὶ καταγαγεῖν εἰς χαμαιζήλους ὑπολήψεις τὸ θεῖον· ὥστε λαλεῖν μὲν οἰεσθαι ῥήματα διὰ στόματος τὸν Πατέρα, ἐνεργεῖν δὲ τὴν ἀκοὴν τοῦ Υἱοῦ, τί τὸ μέσον ὑποτιθέμεθα τὸ **B** διάγον τὴν πατριχὴν φωνὴν εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀκοὴν; Κτιστὸν εἶναι χρεῖ τοῦτο ἢ ἀκτιστὸν· ἀλλὰ κτιστὸν μὲν οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, πρὸς γὰρ τοῦ συστήναι τὴν κτίσιν ὁ Λόγος ἐγένετο. Ἄκτιστον δὲ πλὴν τῆς θείας φύσεως, ἐστὶν οὐδέν. Εἰ οὖν κτίσις οὐκ ἦν, ὁ δὲ μνημονουθεῖς ἐν τῇ κοσμογενείᾳ λόγος, τῆς κτίσεως πρεσβύτερος ἦν. Ἄρα ὁ λέγων ῥήματα καὶ φωνῆς ἦγον διὰ τοῦ λόγου σημαίνεσθαι, τί τὸ μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ὑποθήσεται, ᾧ διετυποῦτο ἡ φωνὴ καὶ τὰ ῥήματα; Εἰ γὰρ ἐστὶ μέσον, ἐν ἰδιαζούσῃ φύσει πάντως ἐστὶν, ὡς μήτε τῷ Πατρὶ ταῦτόν εἶναι, μήτε τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν συμβαίνειν. Ἄλλ' ἑτερόν τι πάντως ἔν διόττησιν ἀπ' ἀλλήλων τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μεταξὺ τῶν δύο παρενεϊρόμενον. Τί οὖν τοῦτο; **C** Κτιστὸν οὐκ ἐστὶ· νεωτέρα γὰρ ἡ κτίσις τοῦ Λόγου, γεννητὸν τὸν Μονογενῆ ἐδιδάχθημεν, ἀγέννητον πλὴν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐδέν. Οὐκοῦν ἐξ ἀνάγκης τὸ μηδὲν εἶναι μέσον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος συναναγκάζει. Ὅπου δὲ διάστασις οὐκ ἐπινοεῖται, τὸ συνημμένον πάντως ὁμολογεῖται· τὸ δὲ διὰ πάντων συνημμένον, φωνῆ καὶ λόγῳ οὐ μεσιτεύεται· συνημμένον δὲ λέγω τὸ ἐν πᾶσιν ἀχώριστον· οὐ γὰρ σωματικὴν τινα συμφύταν ἐπὶ τῆς νοεῖας φύσεως τὸ ὄνομα τῆς συναφείας ἐνδείκνυται, ἀλλὰ τὴν τοῦ νοητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν διὰ τῆς ταυτότητος τῶν θελημάτων, ἔνωσιν τε καὶ ἀνάκρασιν.

non enim corporalem aliquam compagem in intelligente natura nomen compagis indicat, sed intelligibilis cum intelligibili, per identitatem voluntatum, unionemque et temperationem.

Διότι οὐδέ ἐστι διαφορὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς **D** ἐν θελήματι· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχέτυπον τῆς ἀγαθότητος κάλλος, καὶ ἡ εἰκὼν ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ ὥσπερ εἰ τις ἑαυτὸν ἐν κατόπτρῳ βλέπει (καλύψει γὰρ οὐδὲν σωματικοῖς ὑποδείγμασι παραστήσαι τὸ νόημα), κατὰ πάντα πρὸς τὸ πρωτότυπον καὶ ἡ εἰκὼν μορφωθήσεται, ὡς αἰτίαν τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς εἶναι τὴν ἐνορῶσαν μορφήν· καὶ μήτε κινεῖσθαι, μήτε ἐπικλίνεσθαι καθ' ἑαυτὴν τὴν εἰκόνα, μὴ τοῦ ἀρχέτυπου τῆς ἐπικλίσεως ἢ τῆς κινήσεως ἄρξαντος. Εἰ δὲ κινήθει τὸ προηγούμενον, συγκινεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἐν τῷ κατόπτρῳ δεικνύμενον. Οὕτω φαμέν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου, τὸν Κύριον, πρὸς πᾶσαν θελή-

præterire oportet, Deum operationibus comprehensivis non esse dispersitum, sicut apud nos separatim sentiendi instrumentorum unumquodque, quod sibi cognatum percipit, visibile quidem videndi facultas, audibile audiendi sensus : neque tactus gustat, neque auditus vapores et sapes percipit, sed unumquodque in una operatione permanet, ad quam a natura ordinatum est, ac quodammodo sensu caret : ad id quod non a natura comparatum est, nec ejus suavitatis gustum habet, cujus vicinus sensus voluptatem capit. Illic autem non sic, sed totus per totum Deus est, visus et auditus et cognitio. Non enim jam fas est naturæ immortalis sensus magis animales attribuere, nisi cum oportet aliquid humile supponere, et ad humi depressas opinioniones quod divinum est deducere. Quare si putemus Patrem per os verba fundere, auditumque Filii audiendi fungi munere : quid medium supponemus, quod ad Filii auditum paternam vocem deducit? Hoc oportet creatum esse vel increatum : sed creatum dicere fas non est ; priusquam enim creatura consisteret, Verbum erat. Increatum autem nihil est præterquam divina natura. Si igitur non erat creatura, sermo cujus facta est mentio in mundi creatione, antiquior erat creatura. Ergo qui verba dicit et vocis sonum per sermonem significari, quid medium inter Patrem et Filium subjiciet, quo vox et verba efformabantur? Si enim est medium, in peculiari et separata natura est procul dubio. Ita ut contingat, neque cum Patre idem esse, neque cum Filio secundum naturam, sed quid omnino diversum quod Patrem et Filium a se distinguit, quod inter duos inseritur. Quid igitur hoc fuerit? Non est creatum, junior enim Verbo creatura, unigenam Deum genitum esse edocti sumus, ingenitum autem, Patre excepto, nihil est. Necessario igitur nihil inter Patrem et Filium medium esse cogitare sermo veritatis adigit. Ubi vero distantia non intelligitur, hoc compactum et connexum prorsus conceditur ; quod autem per omnia compactum est, media voce et sermone non utitur. Compactum autem dico quod in omnibus est inseparabile ;

Quocirca neque est differentia Filii et Patris in voluntate, sed secundum primigeniam bonitatis pulchritudinem, etiam imago est bonitatis. Et quemadmodum si quis seipsum in speculo contempleretur (nihil enim velat corporeis exemplis notionem repræsentare), per omnia ad exemplar imago formabitur, ut causa sit formæ quæ est in speculo forma quæ intuetur : ita ut neque moveatur, neque inclinetur per seipsam imago, nisi exemplar principium dederit inclinationis vel motionis. Quod si quod præit motum fuerit, simul etiam moveri plane quod in speculo repræsentatur. Sic dicimus imaginem Dei invisibilis Dominum, ad omnem volun-

tatis motionem, immediate et absque intervallo A cum Patre affici. Voluit aliquid Pater, et qui in Patre est Filius Patris voluntatem novit : imo vero ipse Patris voluntas est. Qui enim omnia quæ sunt Patris in seipso habet, nihil est eorum quæ sunt quod non habeat. Si jam omnia habet in seipso quæ paterna sunt, imo vero et ipsum Patrem, omnino cum Patre et his quæ sunt Patris, totam voluntatem paternam in seipso habet. Non eget igitur Patris voluntatem per sermonem discere, ipse cum sit Patris Sermo, sublimiore sermonis significatione. Quis igitur ille sermo qui sit ad eum qui vere est Sermo? et quomodo qui vere est Sermo, rursus alio sermone ad doctrinam indiget? Qui in Deo est, sicut ait Apostolus, et omnia scrutatur, etiam profunda Dei²⁷. Si igitur verbum ali- quod Deus profert, omnis autem sermo in auditu operatur, illi qui Deum operari sermonibus discursivis asserunt, notum faciant nobis divinatorum sermonum auditorium. Ad seipsum loqui non indiget, nec erat Filius indigus ejus doctrinæ quæ constat verbis : Spiritus, inquit, omnia perscrutatur, etiam profunda Dei. Creatura nondum erat. Ad quem sermo factus est? Sed non, ait, Mosis Scriptura mentitur, per quam Deum aliquid dixisse audivimus. Neque magnus David est e numero mentitionum, dicit enim manifeste sic ad verbum, quod Cæli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam²⁸. Et cum dixit cælos et firmamentum, et a die, et a nocte cognitionem et verba annuntiari, rursus dictis subjungit, quod hæc non sunt loquelæ neque sermones, neque voces horum audiuntur. Quomodo igitur enarrationes, nuntiationes et verba loquelæ non sunt, neque vox quæ audiendi sensu percipitur? An sibi ipsi adversatur Propheta? An aliquid eorum quæ non contingunt explicat, verbum soni expers et enarrationem sine loquela et nuntiationem absque voce docens? An potius penitus verum est vaticinium quod per dicta hoc instruit, quod enarratio cælestis et verbum quod a die clamatur, vox quidem articulata non est, neque loquela per os, sed doctrina divinæ potestatis sicut iis qui audire sciunt tacente voce?

Quid igitur de his existimavimus? (Fortasse enim si hoc noverimus, et quæ a Mose scripta sunt intelligemus.) Sæpe Scriptura ad claram cognitionem rei quæ declaratur, corporaliter eorum quæ intelligentia percipiuntur contemplationem præstat, quale jam hoc est decretum, quod quidem mihi videtur David declarare, hoc per ea quæ dixit, docens, nihil eorum quæ sunt ex aliquo fortuito casu existere, quemadmodum quidam opinati sunt fortuitas et ratione carentes primorum elementorum connexiones mundum totum et quæ in ipso sunt effecisse, nulla providentia per ea quæ sunt

²⁷ I Cor. II, 10. ²⁸ Psal. XVIII, 1 sqq

ματος κίνησιν, ἀμέσως τε καὶ ἀδιαστάτως συνδιατίθεσθαι τῷ Πατρὶ. Ἡθέλησέ τι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν Υἱὸς εἶδε τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· μᾶλλον δὲ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς ἐγένετο θέλημα. Ὅ γὰρ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, οὐκ ἔστιν ὁ τι τῶν τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔχει. Εἰ δὲ πάντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ πατρῷα· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα πάντως μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς, ὅλον τὸ θέλημα ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸ πατρῶον. Οὐ χρῆζει τοίνυν λόγῳ μαθεῖν τοῦ Πατρὸς τὸ θέλημα, αὐτὸς ὢν τοῦ Πατρὸς ὁ λόγος κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν σημασίαν τοῦ λόγου. Τίς οὖν καίνιος ὁ λόγος ὁ πρὸς τὸν ὄντως λόγον γινόμενος; Καὶ πῶς ὁ ὄντως λόγος λόγου πάλιν ἐτέρου πρὸς διδασκαλίαν προσδέεται; Ὅς ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν ῥήματι φθέγγεται ὁ Θεός, πᾶς δὲ λόγος ἐπὶ ἀκοῆς ἐνεργεῖται, οἱ δημιουργοῦντων Θεὸν διεξοδικῶς λόγους ἀποφαινόμενοι, γνωρισάτωσαν ἡμῖν καὶ τὸ τῶν Θεῶν λόγων ἀκροατήριον. Πρὸς ἑαυτὸν λαλεῖν οὐκ ἐνδέεται, ὁ Υἱὸς ἀπροσδεχῆς ἦν τῆς ἐκ βρῆμάτων διδασκαλίας· Τὸ Πνεῦμα πάντα, φησὶν, ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἡ κτίσις οὕτω ἦν. Πρὸς τίνα ὁ λόγος ἔγινετο; Ἄλλ' οὐ φεύδεται, φησὶν, ἡ τοῦ Μωσέως Γραφή, δι' ἧς τὸ εἰρηκέναι τι τὸν Θεὸν ἀκηκόαμεν. Οὐδὲ γὰρ ὁ μέγας Δαβὶδ τῶν ψευδομένων ἐστὶ· λέγει δὲ σαφῶς οὕτως κατὰ λέξιν, ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηροῦνται δόξαν Θεοῦ, καὶ πόλῃσιν χερσὶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦνται ῥήμα, καὶ νύξ ἀναγγέλλει γινώσιν νυκτὶ. Καὶ εἰπῶν διηγεῖσθαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸ στερέωμα, καὶ παρὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἀπαγγέλλεσθαι γινώσιν καὶ ῥήματα, πάλιν ἐπάγει τοὺς εἰρημένους ὅτι ταῦτα λαλιαὶ οὐκ εἰσὶν οὐδὲ λόγοι, οὐδὲ φωναὶ τούτων ἀκούονται. Πῶς οὖν διηγήματα, καὶ ἀναγγεῖλαι καὶ ῥήματα λαλιαὶ οὐκ εἰσὶν, οὐδὲ φωνὴ διὰ τῆς ἀκουστικῆς αἰσθήσεως ἐγγινόμενῃ; Ἄρα μάχεται πρὸς ἑαυτὸν ὁ Προφήτης; Ἄρά τι τῶν οὐκ ἐνδεχομένων διέξεισιν, ἀφθογγον ῥήμα, καὶ διήγησιν ἄλαλον καὶ ἀγγελίαν δίχα φωνῆς διδάσκων; Ἡ παντὸς μᾶλλον ἀληθῆς ἡ προφητεία ἢ τοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων παιδεύουσα, ὅτι τὸ διήγημα τὸ οὐράνιον, καὶ τὸ ῥήμα τὸ παρὰ τῆς ἡμέρας βοῶμενον, φωνὴ μὲν ἐναρθρὸς οὐκ ἔστιν, οὔτε λαλιὰ διὰ στόματος· διδασκαλία δὲ τῆς θείας δυνάμεως γίνεται τοῖς ἐπαλείν ἐπιστά-
D μένοις σιωπῶσης φωνῆς;

Τί οὖν περὶ τούτων ὑπελήψαμεν (τάχα γὰρ ἐὰν τοῦτο νοήσωμεν, καὶ τὰ παρὰ Μωσέως νενοηκότες ἐσόμεθα); Πολλάκις ἡ Γραφή πρὸς ἐναργῆ κατανόησιν τοῦ δηλουμένου πράγματος, σωματικώτερον διασκευάζει τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν, οἷον δὴ καὶ τοῦτο τὸ δόγμα ἐστίν, ὅπερ δοκεῖ μοι ὁ Δαβὶδ ἀποφαίνεσθαι, τοῦτο δι' ὧν εἶπε, διδάσκων οὐδὲν τῶν ὄντων ἐκ τινος αὐτομέτου συντυχίας τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, καθάπερ φήθησάν τινες τυχαίας τε καὶ ἀλόγους τῶν πρώτων στοιχείων αὐτεμπλοχῆς, τὸν κόσμον ἡμῖν ὅλον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κατεργάσασθαι, οὐδεμίαν προνοίαν διὰ τῶν ὄντων ἡκούσης· ἀλλ' ἐστὶ τι τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως

τε καὶ διοικήσεως αἴτιον, οὐ πᾶσα ἐξήπται ἡ φύσις, ἀκαίθεον τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχει, καὶ πρὸς ἐκείνον νένευκέ τε καὶ ἐπιστρέφεται, καὶ ἐν αὐτῷ διαμένει. Καὶ ἐπειδὴ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἡ ἀδύοξ αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως νοουμένη καθορᾶται, διὰ τοῦτο πᾶσα ἡ κτίσις, καὶ πρὸ γε πάντων, καθὼς φησὶν ὁ λόγος, ἡ ἐν τοῖς οὐρανοῖς διακόσμησις, διὰ τῆς ἐμφαινομένης τοῖς γενομένοις τέχνης, τὴν τοῦ πεποιηκότος σοφίαν ἐνδείκνυται. Καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ παραστῆσαι θέλων τὴν ἐκ τῶν φαινομένων μαρτυρίαν, τοῦ σοφῶς καὶ ἐντέχνως τὰ ὄντα κατασκευάσθαι, καὶ εἰσαεὶ διαμένει ἐν τῇ δυνάμει τοῦ τὸ πᾶν οἰκλιζόντος. Αὐτοὺς φησὶ τοὺς οὐρανοὺς, δι' ὧν τὴν σοφίαν τοῦ πεποιηκότος δεικνύουσιν, μονοουχὶ φωνὴν ἀφιέντας, βοᾶν καὶ διακηρύσσειν τοῦ δημιουργοῦ τὴν σοφίαν διὰ φωνῆς. Ἐξέστι γὰρ οἰονεὶ λόγῳ ταῦτα διδασκόντων ἀκούειν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς ὀρώντες, ὡ ἄνθρωποι, καὶ τὸ ἐν ἡμῖν κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἀεικίνητον ταύτην περιφορὰν, καὶ τὴν εὐτακτόν τε καὶ ἐναρμόδιον, καὶ αἰ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὠσαύτως ἔχουσαν κινήσιν, νοήσατε τὴν ἐπιστατοῦντα τῆς ἡμετέρας συστάσεως, καὶ διὰ τοῦ φαινομένου κάλλους, τὸ πρωτότυπον καὶ ἀόρατον κάλλος ἀναλογίσασθε. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀδέσποτον ἢ αὐτοκίνητον, ἢ αὐτόματον· ἀλλὰ πᾶν τὸ φαινόμενόν τε περὶ ἡμᾶς καὶ νοούμενον, τῆς ὑψηλῆς τε καὶ ἀφράστου δυνάμεως ἤρτηται. Ταῦτα λόγος μὲν ἐναρθῆρος οὐκ ἔστιν, ἐντίθησι δὲ διὰ τῶν φαινομένων ταῖς ψυχαῖς τὴν γνῶσιν τῆς θείας δυνάμεως, μᾶλλον ἢ εἰ διὰ φωνῆς ὁ λόγος ἐκήρυσσεν. Ὡσπερ τοίνυν δηγεῖται ὁ οὐρανός, καὶ οὐ φθέγγεται, καὶ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα τὴν τοῦ Θεοῦ ποίησιν, καὶ φωνῆς οὐ προσδέεται, καὶ ῥῆμα οὐ προίεται ἢ ἡμέρα, καὶ λαλιὰ οὐκ ἔστιν· καὶ οὐκ ἂν τις εἰποὶ διασφάλλεσθαι τὴν προφητείαν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ εἰς ἀμφοτέροις τῷ Μωσεί· καὶ τῷ Δαβὶδ ὁ διδάσκαλος, τὸ Πνεῦμα λέγων τὸ ἄγιον, ὁ τὸ πρόσταγμα καθηγήσασθαι τῆς κτίσεως λέγων, οὐ ῥημάτων ἡμῖν δημιουργὸν τὸν Θεὸν ὑποτίθεται, ἀλλὰ πραγμάτων διὰ τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας γνωριζομένων. Ἴνα γὰρ μὴ ἀδέσποτά τινα καὶ αὐτοφυῆ τὴν κτίσιν εἶναι νοήσωμεν, καὶ γεγενῆσθαι ταύτην παρὰ τῆς τάξεως φιλοσοφῆ· τῶν κατὰ τὴν κοσμοποιίαν ὑπὸ τοῦ Μωσέως ἐν ιστορίας χαρακτηρί δογματικῶς εἰρημένων. Ἡ γὰρ ἂν μᾶλλον, δι' ἐκάστου τῶν γεγραμμένων, τὸ πεπλανημένον τε καὶ μάταιον τῆς τῶν ἐναντίων ὑπολήψεως φανερώς διηλέγχθη. Ἐξέστι δὲ τῷ βουλομένῳ τοῖς εἰς τὴν Γένεσιν πεπονημένοις ἡμῖν ἐντυχόντι, δοκιμάσαι τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν ὑπεναντιῶν δογματικῶν τὸν ἀκαλουθότερον λόγον. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν προκειμένην ἡμῖν σπουδὴν ἐπανακτέον τὸν λόγον.

Ὅτι οὐ πάντως ἐπὶ Θεοῦ φωνὴν καὶ ῥῆμα ἡ τοῦ εἰπεῖν λέξις ἐνδείκνυται, ἀλλὰ τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ σύνδρομον ἀποφαίνουσα τὴν δύναμιν, αἰσθητικώτερον ἡμῖν τὴν νοητὴν ὑποδείκνυσι θεωρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ θαλήματι τοῦ Θεοῦ συνίστη τὰ πάντα, σύνθεσις δὲ τοῖς ἀνθρώποις λόγῳ πρῶτον διασημαίνεσιν τὸ βούλημα,

²⁰ Rom. 1, 20.

A penetrante, sed quædam est universi constitutionis et administrationis causa, ex qua omnis dependet natura, atque illinc principia et causas habet, et ad illum nutat, et convertitur, et in eo permanet. Ac quoniam, sicut ait Apostolus²⁰, sempiterna virtus et deitas a mundi creatura dum intelligitur, conspicitur, propterea omnis creatura, et ante omnia, sicut dicit sermo, in cælis ornatus, per artem quæ in his quæ facta sunt apparet, ejus qui condidit sapientiam demonstrat. Atque hoc mihi videtur velle ex his quæ apparent testimonium exhibere, quod ea quæ sunt sapienter et artificiose constructa, permanent in perpetuum in virtute ejus qui omnia gubernat. Ipsos inquit cælos, per quæ sapientiam ejus qui condidit demonstrant, propemodum vocem emittentes clamare et prædicare sine voce, opificis sapientiam. Licet enim velut sermone hæc docentes audire, quod in nos cernentes, o homines, et quæ in nobis est pulchritudinem, et magnitudinem semperque mobilem hanc in orbem lationem, et bene ordinatum, ac cœnnum per eadem semper et eodem modo habentem motum, animis advertite nostræ constitutionis auctorem et præsidem, et per apparentem pulchritudinem primariam et exemplarem, atque invisibilem pulchritudinem ratione perpendite. Nihil in nobis absque Domino et certo auctore, nihil per se mobile vel casu et fortuito incitatum; sed quidquid in nobis apparet et intelligitur, ex sublimi et inexplicabili potentia pendet. Hæc quidem non sunt sermo articulatus, sed per ea quæ apparent magis inserunt animis divinæ virtutis cognitionem, potius quam si per vocem sermo prædicaret. Quemadmodum igitur cælum enarrat, nec loquitur, et annuntiat firmamentum Dei operationem, neque voce indiget, nec verbum dies projicit, et non est loquela, neque dixerit quisquam vaticinium errasse: eodem modo quoniam unus ambobus Mosi et David (Spiritus, dico, sanctus) doctor fuit, qui jussum creaturæ præfuisse dicit, non verborum nobis opificem Deum subjicit, sed rerum quæ verborum significatione innotescunt. Ne enim quædam sine certo auctore et sponte sua edita esse, quoad creationem, animo caperemus, etiam hanc genitam esse ab ordine eorum quæ in mundi creatione a Mose in historicæ characteræ dogmaticæ dicta sunt, discere licet. Etenim, ex unoquoque Scripturæ loco, vana et erronea adversariorum opinio magis aperte redarguitur. Licet autem cuilibet legere volenti quæ scripsimus in Genesim perpendere, nunquid sit nostrorum decretorum ratio magis consentanea, an adversariorum. Sed ad propositum nobis studium revocanda est oratio.

Quod in Deo vocem et verbum dictio hæc, Dixit, minime demonstrat, sed Dei voluntati comitem potentiam declarans, sensibus accommodatius intelligibilem ostendit contemplationem. Quoniam igitur Dei voluntate consistunt omnia, hominibus autem consuetum et familiare sermone primum voluntaria

tem significare, et sic opus voluntati consonum inducere; Scriptura autem de mundi creatione quodammodo ad Dei cognitionem incipientibus introductoria est, per ea quæ sunt promptiora ad cognitionem, robur et potentiam divinæ naturæ repræsentat, promptior autem est ad eorum quæ intelliguntur cognitionem ea quæ fit per sensum comprehensio: hujus causa Moses per id quod dixit Deum jussisse fieri, excitantem voluntatis potestatem exprimit. Cum adjecit, *Et ita factum est* ²⁰, nullam esse voluntatis et actus in divina potentia differentiam ostendit, sed docet in Deo intellectum actui præire, non tamen actum cognito posteriore esse, sed simul duo, et secundum idem considerari, et electivam mentis motionem et perfectivam rei potentiam. Nullum enim dedit medium intelligendum ratio electionis et actionis; sed quemadmodum cum accensione flammæ etiam fulgor apparet, qui ex illa est, et cum ipsa effulget: eodem modo opus quidem divinæ voluntatis est eorum quæ facta sunt substantia, non tamen ordine secundo sequitur post voluntatem. Non enim, quemadmodum in aliis quibus aliqua potentia activa est a natura, hoc quidem potentia cernitur, illud vero secundum actus complementum; exempli gratia, semper quidem dicimus esse navium fabricatorem in potentia habentem artem navium fabricandarum, operari autem cum in operibus scientiam ostendit. Non sic in beata vita, sed totum quod quidem in illa intelligitur, efficax est, et actus est, voluntate sine medio ad finem sibi propositum transeunte. Ut igitur qui in cælo est ornatus Opifici gloriam testificatur, et eum qui fecit confitetur, nec tamen voce indiget: sic contra quis sumpto ex Mosis Scriptura loco, mecum reputet, quod Deus qui suo jussu universa in rerum naturam produxit, mundum dicit suam esse creaturam, nec verbis ad hujus notiæ declarationem indiget. Ut igitur qui audivit cælum enarrare, sermonem enarrativum non quæsit: mundus enim mente prædito loquitur per ea quæ fiunt, declarationem quæ fit verbis valere sinens: sic et Mosem dicentem si quis audierit, Deum nominatim de singulis mundi partibus edicentem et jubentem, neque prophetam mentiri suspicetur, neque exilibus et humilibus D notionibus deterat sublimium speculationem, quasi divinitatem per hujusmodi ad hominis modum transferens, et nostro more emissa mandata et jussa percensere supponens. Sed jussum explicet voluntatem; rerum autem creaturarum nomina ipsam rerum factarum substantiam significant: ita ut duo per hæc dicta discat, et quod Deus omnia volens operatus est, et quod absque opera et labore divina voluntas, natura sibi fiat.

Quod si quis illud, *Dixit Deus* ²¹, carnaliter et crassius interpretetur, ut per hoc articulatum ser-

καὶ οὕτως ἐπέγειν τὸ ἔργον συμφωνοῦν τῷ βουλήματι ἢ δὲ Γραφή τῆς κοσμογενείας εἰσαγωγικὴ παρὰ εἰς θεογενεσίαν τοῖς ἀρχομένοις ἐστὶ, διὰ τῶν ἐτοιμοτέρων εἰς κατανοήσιν τὴν ἰσχυρὴν τῆς θείας παρίστησι φύσεως, προχειρότερον δὲ εἰς γῶσιν τῶν νοουμένων ἢ διὰ τῆς αἰσθησεως κατάληψις γίνεται· τούτου χάριν ὁ Μωϋσῆς διὰ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τὸδε γενέσθαι προστάξει, τὴν ὀρητικὴν τοῦ θελήματος ἐξουσίαν παρίστησι· διὰ δὲ τοῦ προσθεῖναι τὸ, *καὶ ἐγένετο οὕτως*, τὸ μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν βουλήματός τε καὶ ἐνεργείας ἐπὶ τῆς θείας ἐνδείκνυται φύσεως, ἀλλὰ διδάσκει καθηγεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἐνεργείας τὴν νόησιν, οὐκ ἐφυστερίζειν δὲ μετὰ τὸ νοηθῆναι τὴν ἐνεργείαν, ἀλλ' ἅμα τὰ δύο, καὶ κατὰ ταῦτὸν θεωρεῖσθαι, τὴν τε προαιρετικὴν τοῦ νοῦ κίνησιν καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴν τοῦ πράγματος δύναμιν. Οὐδὲν γὰρ ἔδωκεν ἐνοήσας μῆσον ὁ λόγος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πράξεως, ἀλλ' ὥσπερ τῇ ἐξάψει τῆς φλογὸς καὶ ἡ αὐγὴ συνεκφαίνεται, καὶ ἐξ ἐκείνης οὖσα, καὶ μετ' αὐτῆς συνεκλάμπουσα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔργον μὲν τοῦ θελοῦ θελήματος ἢ τῶν γεγονότων ἐστὶν ὑπόστασις, οὐ μὴν δευτερεύει τῇ τάξει μετὰ τὸ βούλημα. Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων οἷς τις πρακτικὴ δύναμις ἐκ φύσεώς ἐστι, τὸ μὲν δυνάμει θεωρεῖται, τὸ δὲ κατὰ τὴν τῆς ἐνεργείας ἐκπλήρωσιν· ὡς, φέρε εἰπεῖν, ἀεὶ μὲν εἶναι ναυπηγὸν φαμεν τῇ δυνάμει τὸν τὴν ναυπηγικὴν ἔχοντα τέχνην, ἐνεργεῖν δὲ τότε ὅταν ἐπὶ τῶν ἔργων δεῖξῃ τὴν ἐπιστήμην. Οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς μακαρίας ζωῆς, ἀλλ' ἴδιον ὁ τι κέρ ἐστὶν ἐν ἐκείνῃ νοούμενον, ἐνεργεῖς, καὶ πρῶξις ἐστὶν, ἀμέσως τοῦ βουλήματος πρὸς τὸ κατὰ πρόθεσιν τέλος μεθισταμένου. Ὡς τοίνυν μαρτυρεῖ τῷ Δημιουργῷ τὴν δόξαν ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ διακόσμησις, καὶ ὁμολογεῖ τὸν πεποιηκότα, καὶ φωνῆς ὁ προσδέεται, οὕτω μοι τὸ ἔμπαιλιν ἐκ τῆς τοῦ Μωϋσεως Γραφῆς μεταλαβῶν ἂν τις λογισαίτο, ὅτι καὶ ἑαυτοῦ κτίσμα ὁ Θεὸς λέγει τὸν κόσμον ὁ τῷ προστάγματι τὸ πᾶν οὐσιώσας, καὶ ῥημάτων πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐνοίας ταύτης οὐκ ἐπαδέεται. Ὡς οὖν ὁ ἀκούσας οὐρανοῦ διηγουμένου, διεξοδικῶν οὐκ ἐζήτησε λόγον· λαλεῖ γὰρ τῷ νοῦν ἔχοντι διὰ τῶν γινομένων ὁ κόσμος, τὴν διὰ τῶν ῥημάτων δῆλωσιν χαίρειν ἑάσας· οὕτω καὶ τοῦ Μωϋσεως λέγοντός τις ἀκούση, ὡς τοῦ Θεοῦ ὀνομαστὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ κόσμου μερῶν διατάττοντός τε καὶ κελεύοντος, μήτε ψευδεσθαι τὸν προφήτην ὑπονοεῖται, μήτε μικροῖς καὶ χαμαιζήλοις νοήμασι κατασμικρυνέτω τὴν τῶν ὑψηλῶν θεωρίαν, οἷον ἐξανθρωπίζων διὰ τῶν τοιοῦτων τὸ θεῖον, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν συνήθειαν φωνῇ τὰ προστάγματα διεξοδεύειν ὑποτιθέμενος, ἀλλὰ τὸ μὲν πρόσταγμα δηλοῦται τὴν βούλησιν· τὰ δὲ τῶν κτισθέντων ὀνόματα αὐτὴν διασημαίνετω τὴν τῶν γεγονότων ὑπόστασιν· ὥστε τὰ δύο διὰ τῶν εἰρημένων μαθεῖν, καὶ ὅτι βουλευθεὶς ὁ Θεὸς τὰ πάντα κατεῖργασται, καὶ ὅτι ἀπραγμόνως τε καὶ ἀκόπως τὸ θεῖον βούλημα φύσις ἐγένετο.

Εἰ δὲ τις τὸ, *Ἐἶπεν ὁ Θεός*, σαρκικώτερον ἐρμηνεύει, ὡς διὰ τούτου τὸν ἐναρθρὸν λόγον πρὸ' αὐτοῦ

²⁰ Gen. 1, 7 sqq. ²¹ Gen. 1, 3 sqq.

γεγενῆσθαι κατασκευάζειν, ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ τὸ, *Α* *Εἶθε* ὁ θεός, κατὰ τὴν ἀντιληπτικὴν ἡμῶν αἰσθησιν διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἐνεργείας γινώσκουσιν πάντως ὑπονοήσαι. Καὶ τὸ, *Ἦκουσε Κύριος καὶ ἠλέησέ με*, καὶ, *Ὁσφρανθή ὀσμὴν εὐωδίας*, καὶ ὅσα περὶ κεφαλῆς θείας, ἢ ποδός, ἢ χειρὸς, ἢ βλεφάρων, ἢ δακτύλων, ἢ ὑποδήματος ἢ Γραφῆ σωματικώτερον διεξέρχεται, πάντα κατὰ τὸ προχείρως σημαινόμενον ἐκλαδῶν, ἀνθρωποειδὲς ἡμῖν διαγράφει τὸ θεῖον, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐν ἡμῖν φαινομένων. Εἰ δὲ δακτύλων τις ἔργα τοὺς οὐρανοὺς ἀκούων, καὶ χεῖρα κραταίαν, καὶ βραχίονα ὑψηλόν, καὶ ὀφθαλμὸν, καὶ βλέφαρα, καὶ πόδα, καὶ ὑποδήματα, θεοπρεπεῖς ἐννοίας δι' ἐκάστου τῶν εἰρημένων ἀναλογίζεται, καὶ οὐ διαμαλύνει τὸν περὶ τῆς καθαρᾶς φύσεως λόγον ταῖς σωματικαῖς ὑπολήψεσι καταρπαζίνων, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὰς τῶν ῥημάτων ἐκφωνήσεις ἐνδεικτικὰς μὲν ἡγεῖσθαι τοῦ θεοῦ βουλήματος, μὴ μέντοι φωνὰς ἐνάρθρους ὑπολαμβάνειν, ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζεσθαι, ὅτι ὁ τῆς λογικῆς φύσεως δημιουργὸς ἀναλογεῖντα τῷ μέτρῳ τῆς φύσεως τὸν λόγον ἡμῖν δεδῶρηται, ὡς ἂν ἔχοιμεν ἐξαγγέλλειν δι' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα. Ὅσον δὲ ἀπέχει ἡ φύσις τῆς φύσεως, ἢ θεία λέγω τῆς ἡμετέρας, κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τῆς ὑποστάσεως πάντα τὰ περὶ αὐτὴν ὄντα τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων, πρὸς τὸ μεγαλειότερόν τε καὶ θεοπρεπέστερον τὴν παραλλαγήν ἔχει. Καὶ ὡς ἡ δύναμις ἢ καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κρινόμενη τὸ μῆδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ ἡμέτερα πρὸς τὰ ἐν ἐκείνῳ κρινόμενα, ὡς οὐδὲν ἐνώπιον αὐτοῦ, καθὼς *Κ* ἡ προφητεία φησὶν· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρὸς τὸν ὄντως ὄντα λόγον κρινόμενός ἐστιν οὐδὲν. Οὗτος μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τῇ ἡμετέρᾳ συγκατασκευάσθη φύσει· οὔτε κατ' ἰδίαν θεωρεῖται ὑπόστασιν, ἀλλ' ὡς φησὶ περὶ τοῦ διδάσκαλος, τῷ φόβῳ τῆς γλώσσης συναφανίζεται· οὔτε ἔργον ἔστι τούτου νοῆσαι τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐν μόνῃ φωνῇ καὶ γράμματι τὴν ὑπόστασιν ἔχει. Ὁ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ λόγος, θεός ἐστι, λόγος ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ εἰσαεὶ διαμένων, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἐστὶ καὶ συνέστηκε, καὶ τοῦ παντός ἐπιστατεῖ, καὶ πᾶσαν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ δικαιοσύνη, καὶ φῶς, καὶ πᾶν ἀγαθὸν ὢν, καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ εἶναι διακρατῶν. Τοιοῦτου τοίνυν ὄντος καὶ τοσοῦτου τοῦ λόγου τοῦ περὶ τὸν θεὸν νοουμένου, οὗτος τὸν ἐν ὀνόμασι καὶ ῥήμασι καὶ συνδέσμοις συναπαρτιζόμενον λόγον, ὡς τι μέγα χαρίζεται Θεῷ, ἀγνοῶν ὅτι ὡσπερ ὁ τὴν πρακτικὴν τῆ φύσει ἡμῶν χαρισάμενος δύναμιν, οὐ τὰ καθ' ἑκάστον ἡμῶν ἔργα δημιουργεῖν λέγεται, ἀλλ' ὁ μὲν ἔδωκε τῇ φύσει τὴν δύναμιν, ἐνεργεῖται δὲ παρ' ἡμῶν οἰκία, καὶ βᾶθρον, καὶ ῥομφαία, καὶ ἄροτρον, καὶ ἄσπερ ἂν ὁ βίος τύχη δεδόμενος ὢν τὰ καθ' ἑκάστον ἐστὶ μὲν ἔργα ἡμέτερα, εἰς δὲ τὸν ἡμῶν αὐτῶν αἰτίον τὴν ἀναφορὰν ἔχει, τὸν δεκτικὴν πάσης ἐπιστήμης τὴν φύσιν ἡμῶν δημιουργήσαντα· οὕτως καὶ ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ἔργον μὲν ἐστὶ τοῦ ζοιούτου ἡμῶν πεποιηκότος τὴν φύσιν, ἢ δὲ τῶν καθ'

monem ab eo factum esse adstruat, hic idem et hoc, *Vidit Deus* ²², prout sensus noster percipit, per oculorum actionem cognoscere prorsus suspicabitur. Et illud, *Audivit Dominus, et mei misertus est* ²³; et, *Odoratus est odorem suavitatis* ²⁴, et quæcunque de capite divino, vel pede, vel manu, vel palpebris, vel digitis, vel calcamento Scriptura corporalius narrat, omnia prompto et vulgari significato accipiens, nobis humana specie præditum Numen depinget, per similitudinem eorum quæ in nobis apparent. Quod si digitorum opera cælos audiens, et manum firmam, et brachium excelsum, et oculum, et palpebras, et pedem, et calcamenta, Deo decoras notitias per horum quæ dicta sunt unumquodque reputat, nec polluit de pura natura sermonem corporeis opinionibus inquinans, consequens fuerit etiam verborum enuntiationes quidem divinæ voluntatis indices esse existimare, non certe voces articulatas opinari, sed illud ratione complecti, quod naturæ rationalis opifex naturæ modo proportionatum sermonem nobis donavit, ut per eum animi motus possemus enuntiare. Quantum autem natura abest a natura, divina dico a nostra, tantum quæ circa nostram subsistentiam considerantur, differunt ab eo quod est in Deo magnificentius et ipsi convenientius. Et ut nostra potestas cum Dei potentia collata nihil est, et vita cum vita, et alia omnia nostra cum his quæ in illo sunt comparata, ut nihilum coram ipso, sicut ait prophetia ²⁵: sic etiam noster sermo cum eo qui vere est Sermo, comparatus, nihil est. Hic enim in principio non erat, sed cum nostra natura constructus est; neque secundum propriam spectatur subsistentiam, sed, sicut alibi dicit magister, cum linguæ strepitu evanescit, neque hujus sermonis opus aliquid licet intelligere, sed in sola voce et littera subsistentiam habet. Sed qui ex Deo est Sermo, Deus est, Verbum quod est in principio et in perpetuum permanet, per quem omnia et sunt et constant, et universo præsidet omnemque habet eorum quæ sunt in celo et in terra potestatem, vita et veritas, justitia et lux, et omne bonum existens, et omnia in natura, ut sint continens. Talis igitur et tantus Sermo cum sit et in Deo intelligatur, iste sermonem, qui in nominibus et verbis et conjunctionibus compingitur, velut quid magnum Deo largitur, ignorans quod quemadmodum qui activam potentiam naturæ nostræ gratificatus est, non quæ sunt in quoque nostrum opera efficere dicitur, sed ille quidem nostræ naturæ vim dedit, a nobis vero domus efficitur, et scamnum, et gladius, et aratrum, et quodcunque opus quo vita nostra indigeat: quorum singula sunt quidem opera nostra, sed ad nostrum ipsorum auctorem relationem habent, qui omnis scientiæ pacem naturam nostram condidit: sic etiam sermonis potentia opus quidem est ejus qui talis

²² Gen. i, 4 sqq. ²³ Psal. xxix, 11. ²⁴ Gen. viii, 21. ²⁵ Psal. xxviii, 6

nostram fecit naturam, inventio vero verborum A singulorum ad rerum significantiæ usum a nobis ipsi excogitata est. Quod hinc manifeste apparet, quia quamplurima quæ dicuntur turpia et indecora prorsus esse censentur, quorum nullus mente præditus inventorem Deum suspicatus fuerit. Quare tametsi ex Dei persona quædam a sacra Scriptura verba nobis familiaria et assueta dicantur, cognoscendum est quod Spiritus sanctus ex nostris nobiscum disserit: quemadmodum in Actorum historia didicimus²⁶, quod unusquisque in sua lingua in qua natus erat, doctrinam accipiebat, per sibi cognita verba vim sermonum audiens.

Et quod hæc vera sint, magis didicerit, qui diligentius et accuratius Leviticam legum sanctionem perpenderit. Illic²⁷ enim sartaginis, et lagani sive placentæ, et similitæ, et ejusmodi nominum meminuit in mysticis sacrificiis, symbolicè et per ænigmata animæ utilia quædam dogmata subindicans. Quinetiam mensuras quasdam nominat solito tum more, hyphi quoddam dicens et nebel, et in, et multa ejus generis. Num has appellationes imposuit et nominationes, et a principio sic præscripsit fieri et dici, ita ut hoc quidem semen frumentum diceret, hujus autem medullam nominaret simlam; quæ vero in superficie apparent, et sunt membranosa et supernatant bellaria, lagana appellaret: et vas tale in quo massa humida exasatur atque exsiccatur, sartaginem jusserit nominari; humidi vero tantam quantitatem in vel nebel nomine appellare, et fructus aridiores metiri mensura dicta gomor? Nugæ et vanitas Judaica, quæ permultum a Christianorum sublimi natura et excellentia excidit, nimirum putare magnum et excelsissimum, et supra omne nomen et animi cogitationem Deum, qui sola voluntatis potestate universum creat, et ad generationem adducit, et in sua natura ipsum conservat, ut aliquem grammaticistam, id est ludi litterarii magistrum, ejusmodi nominum positiones inaniter operantem, sedere. Sed quemadmodum surdis signis et gestibus quid agere debeant, indicamus, non quia ipsi vocem non habeamus, cum hoc facimus, sed quia omnino sit inutilis non audientibus quæ sit verbis enarratio: sic natura humana cum sit quodammodo surda et nihil excelsam et sublime audiat, Dei gratiam dicimus multifariam multisque modis in prophetis loquentem²⁸, pro captu nostro et secundum id quod nobis est consuetum et familiare sanctorum prophetarum linguas conformantem, per hæc nos ad sublimium cognitionem velut manu ducere, non vero secundum suam inagnitudinem et sublimitatem doctrinam facere: quomodo enim in exiguo quod magnum est caperetur? sed quia ad parvitatem nostram se vis divina demittit. Et quemadmodum motricem animæ facultatem Deus cum dedit, non amplius singulos

ἑκαστον ῥημάτων εὐρεσις, πρὸς τὴν χρείαν τῆς τῶν ὑποκειμένων σημασίας παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐκπενοήθη. Τεκμηρίον δὲ, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων αἰσχρὰ τε καὶ ἀπρεπῆ παντάπασιν εἶναι γενόμενοι, ὧν οὐκ ἐν τις τῶν νοῦν ἔχόντων εὐρετὴν τὸν θεὸν ὑπολάβοι. Ὡστε καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγεται τινα παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τῶν ἡμῖν συνθῆτων ῥημάτων, γνωστόεον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διαλέγεται. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Πράξεων ιστορίας ἐμάθομεν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἐν ἣ ἐγενήθη τὴν διδασκαλίαν ἐδέχετο, διὰ τῶν γνωρίμων αὐτῶ ῥημάτων τῆς δυνάμεως ἐπαίων τῶν λόγων.

Καὶ ὅτι ἀληθῆ ταῦτα, μᾶλλον ἂν τις μάθοι φιλοπονώτερον τὴν λευϊτικὴν νομοθεσίαν κατεξετάζων. Β Τηγάνον γὰρ ἐκεῖ, καὶ λαγάνου καὶ σεμιδάλεως καὶ τῶν τοιούτων μέμνηται ὀνομάτων ἐν ταῖς μυστικαῖς ἱεροουργίαις, συμβολικῶς καὶ δι' αἰνίγματος ψυχωφελῆ τινα δόγματα ὑφηγοῦμενος. Καὶ μέτρα τινὰ κατονομάζει κατὰ τὴν τότε συνθηθειαν, ὕφι τι λέγων, καὶ νέβελ, καὶ ἴν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐρα ποιήσας τὰς προσηγορίας ταύτας καὶ ὀνομασίας, ἡ τὴν ἀρχὴν οὕτω διαταξάμενος γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι, ὥστε τὸ μὲν τοιοῦτον σπέρμα εἶπεν· τούτου δὲ τὴν ἐντερίωνν ὀνομάσαι σεμιδάλιν· καὶ τὰ ἐπιπόλαια καὶ ὑμενώδη καὶ διηλωμένα τῶν περμάτων, λάγανα προσεῖπεν· καὶ τὸ τοιοῦδε σκεῦος ἐν ᾧ τὸ ὑγρὸν τοῦ φεράματος ἐξοπτᾶται· καὶ ἐξηκμάζεται, τηγανον ὀνομασθῆναι προστάξει· τοῦ τε ὑγροῦ τὴν τοιοῦτον ποσότητα τῷ τοῦ ἴν ἢ νέβελ ὀνοματι διαγορεύειν, καὶ τοὺς C ξηροτέρους καρποὺς διαμετρεῖσθαι τῷ γόμορ; Φλωαρία ταῦτα καὶ ματαιότης Ἰουδαϊκῆ πάμπλου τῆς τῶν Χριστιανῶν μεγαλοφυίας ἐκπεπτωκυῖα, τὸ οἴεσθαι τὸν μέγαν, καὶ ὑψίστον, καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τε καὶ νόημα θεόν, τὸν μόνῃ τῇ τοῦ βουλήματος δυνάμει τὸ πᾶν διακρατοῦντα καὶ εἰς γένεσιν ἄγοντα, καὶ ἐν τῷ εἶναι διατηροῦντα, τοῦτον ὡς τινα γραμματιστὴν τὰς τοιάσδε τῶν ὀνομάτων θέσεις διαλεπτοτρογούντα καθῆσθαι. Ἄλλ' ὥσπερ τοῖς κωφοῖς διασηματιζόμενοι καὶ χειρονομοῦντες τὸ πρακτέον ὑποσημαίνομεν, οὐχὶ τῷ μὴ ἔχειν ἴδιαν αὐτοῦ φωνήν, ὅταν τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ τῷ παντάπασιν ἀχρηστον εἶναι τοῖς οὐκ ἀκούουσι τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ὑφήγησιν· οὕτω καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κωφεοῦσης τρόπον τινὰ καὶ οὐδὲν D τῶν ὑψηλῶν ἐπαίουσης, τὴν τοῦ θεοῦ χάριν φαμὲν πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐν τοῖς προφήταις λαλοῦσαν, κατὰ τὸ ἡμῖν εὐσύνοπτόν τε καὶ σύνθετον τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν διασηματιζούσαν γλώσσης, διὰ τούτων ἡμᾶς εἰς τὴν τῶν ὑψηλῶν χειραγωγεῖν κατανόησιν, οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν μεγαλοφυίαν ποιουμένην τὴν διδασκαλίαν. Πῶς γὰρ ἂν ἐν τῷ μικρῷ χωρηθεῖ τὸ μέγα; Ἄλλὰ τῇ βραχύτητι τῆς ἡμετέρας συγκατιούσαν δυνάμεως. Καὶ ὥσπερ τὴν κινήτικὴν τῷ ζῳῷ δύναμιν δοῦς ὁ θεός, οὐκέτι δημιουργεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον διαθήματα· ἅπαξ γὰρ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἡ φύσις ἑαυτὴν κινεῖ τε καὶ διεξάγει, πρὸς τὸ ἕκαστῳ τε δοκοῦν ἐνεργοῦσα τὴν

²⁶ Act. 11, 8, ²⁷ Levit. 11, 5 sqq. ²⁸ Hebr. 1, 1.

κίνησιν (πλὴν παρὰ Κυρίου λέγεται τὰ διαβήματα τῷ ἄνδρϊ κατευθύνεσθαι), οὕτως καὶ τὸ δύνασθαι λαλεῖν τε καὶ φθέγγεσθαι καὶ τὸ διὰ φωνῆς ἐξαγγέλλειν τὸ βούλημα παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβοῦντα, ὁδῷ πορεύεται διὰ τῶν πραγμάτων ἢ φύσις σημεῖά τινα τοῖς οὖσι διὰ τῆς ποιᾶς τῶν φθόγγων διαφορᾶς ἐπιβάλλουσα. Καὶ ταῦτά ἐστι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ῥήματα τε καὶ ὀνόματα οἷς τὴν δύναμιν τῶν πραγμάτων διασημαίνομεν. Κἂν λέγεται παρὰ τοῦ Μωϋσέως πρὸ τῆς τῶν καρπῶν γενέσεως ὁ καρπὸς, καὶ πρὸ τῶν σπερμάτων τὰ σπέρματα, οὐκ ἐλέγχει τὸν ἡμέτερον λόγον, οὐδὲ μάχεται τοῖς περὶ τῆς ἐπινοίας εἰρημένοις ἢ τοῦ νομοθέτου διάνοια. Ὁ γὰρ ἡμεῖς πέρας ὀνομάζομεν τῆς παρελθούσης γεωργίας καρπὸν λέγοντες, ἀρχὴν δὲ τῆς μελλούσης σπέρμα προσαγορεύοντες, τοῦτο τὸ πρᾶγμα τὸ τοῖς ὀνόμασιν ὑποκαίμενον, εἴτε σίτον, εἴτε τι ἄλλο τῶν διὰ σπορᾶς πληθυνόντων, διδάσκει μὴ αὐτομάτως γενέσθαι, ἀλλ' ἐν θελήματι τοῦ πεποιηκότος μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἀναφυῆναι ὥστε τὸν αὐτὸν τε γίνεσθαι καρπὸν, ἑαυτὸν τε πάλιν ἄγειν σπέρμα γινόμενον, καὶ τῷ περιτεύοντι τρέφειν τὸν ἄνθρωπον, φύεται δὲ κατὰ τὸ θεῖον βούλημα πρᾶγμα οὐκ ὄνομα. Ὅστε τὸ μὲν καθ' ὑπόστασιν ἔν πρᾶγμα τῆς τοῦ πεποιηκότος δυνάμεως ἔργον εἶναι, τὰς δὲ γνωριστικὰς τῶν ὄντων φωνὰς, δι' ὧν τὰ καθ' ἕκαστον πρὸς ἀκριβῆ τε καὶ ἀσύγχυτον διδασκαλίαν ἐπισημαίνονται ὁ λόγος, ταῦτα τῆς λογικῆς δυνάμεως ἔργα τε καὶ εὐρήματα· αὕτην δὲ ταύτην τὴν λογικὴν δύναμιν τε καὶ φύσιν, ἔργον Θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀναγκαίως κατὰ τὰς τῶν ἔθνῶν διαφορὰς, καὶ αἱ τῶν ὀνομάτων διαφοραὶ θεωροῦνται. Εἰ δὲ τις ἀνθρωπικῶς τὸ φῶς, ἢ τὸν οὐρανόν, ἢ τὴν γῆν, ἢ τὰ σπέρματα παρὰ τοῦ Θεοῦ προσειρησθαι λέγοι, πάντως ὅτι κατὰ μίαν τινὰ γλώσσης ιδιότητα γεγενῆσθαι κατασκευάσει τὸν λόγον. Τίς οὖν αὕτη, δεῖξάτω. Τὸν γὰρ ἐκεῖνο γινώσκοντα, καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν πάντως οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, καὶ πάλιν ἐν ἀκοαῖς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει, φωνὴ γίνεται ἄκωθεν διδάσκουσα τοὺς ἀνθρώπους, καὶ σχῆμά τι μὴ τὸ φαινόμενον ὀεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγαπητὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεῦειν εἶναι ἀληθῆ. Τοιαύτη φωνὴ πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων σύνεσιν ἐν τῷ ἀερίῳ σώματι παρὰ τοῦ Θεοῦ διετυπώθη κατὰ τὴν ἐπικρατούσαν τῶν φθεγγομένων συνήθειαν γενομένη. Οὕτω τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντας θέλοντος σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῶν ἀκουόντων ἐν τῷ ἀερί τὸν λόγον ἀρθρώσαντος, καθὼς φησι καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Κύριος τοὺς οἰόμενους βροντῆν γεγονέναι, διὰ τὸ ἐν ἀερί συστῆναι τὸν ἦχον, ὅτι οὐ δι' ἐμέ ἢ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Πρὸ δὲ τῆς τοῦ παντός συστάσεως οὐδενὸς ὄντος τοῦ ὑποδεχομένου τὸν λόγον, ἢ σωματώδους στοιχείου τινὸς τοῦ τυπῶσαι τὴν ἔναρθρον δυναμένου φωνῆν, ὃ λέγων ῥήμασι τὸν Θεὸν κερῆσθαι, πῶς ἀποδώσει τὸ εἶδος τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ἀσώματος, ἢ κτί-

A gressus efficit, semel enim principium ab eo qui fecit adepta natura seipsam movet et deducit, ad quodcumque libitum est motum efficiens (nisi forte gressus hominis a Domino dirigi dicantur), sic loqui posse, et sonos edere ac per vocem voluntatem enuntiare a Deo cum accepit, viam pergit natura per res signa quædam rebus certa quadam sonorum differentia imponens. Et hæc sunt quæ a nobis dicuntur verba et nomina quibus rerum vim significamus. Et licet a Mose ante fructuum generationem dicitur fructus, et ante seminum ortum semina, non tamen hoc nostrum refellit sermonem, neque his quæ dicta sunt de commentatione repugnat legislatoris sententia. Quod enim nos terminum agriculturæ præteritæ fructum nominamus, principium vero futuræ semen appellamus, hanc rem quæ nominibus subjicitur, sive frumentum, sive aliquid eorum quæ per sationem multiplicantur, docet non casu et fortuito gigni, sed ejus qui fecit voluntate cum hæc vi productum esse: ita ut idem fructus nascatur, seipsumque rursus producat, cum sit semen, et eo quod exsuperat hominem alat; divina autem voluntate res non nomen nascitur. Quare res quidem quæ substat conditoris opus est virtutis, voces vero quæ res ipsas notificant, per quas singula ad exactam et inconfusam doctrinam sermo designat, hæc sunt logicæ facultatis opera et inventa. Hæc autem ipsa disserendi et ratiocinandi facultas et natura Dei est opus. Et quoniam omnibus hominibus ratiocinandi facultas inest, necessario secundum gentium varietates, etiam nominum differentię spectantur. Quod si quis humanitus lucem, vel cælum, vel terram, vel semina a Deo appellata fuisse asserat, procul dubio secundum unam aliquam linguæ proprietatem factum esse sermonem astruet. Quænam igitur hæc, demonstrat. Eum enim qui illud cognoscit, et hoc non ignorare plane est verisimile. Etenim in Jordane post Spiritus potentiam, et rursus in auribus Judæorum, atque in transfiguratione vox fit desuper docens homines ne quod apparebat figuram esse simplicem existimarent, sed etiam dilectum Filium Dei verum esse crederent³⁹. Hujusmodi vox ad audientium intelligentiam in D aereo corpore a Deo formata est, secundum invalescentem loquentium consuetudinem facta. Sic etiam cum Deus, qui omnes vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire⁴⁰, ad scopum salutis audientium in aere sermonem articulasset, quem admodum ait ad Judæos Dominus tonitru esse factum putantes, quia in aere sonus steterat, quia, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos⁴¹. Ante vero universi constitutionem cum nullus esset qui sermonem susciperet, vel corporeum elementum quod posset vocem articulatam exprimere, qui dicit Deum verbis usum fuisse, quomodo quæd

³⁹ Matth. III, 17; Marc. I, 9; Luc. IX, 5. ⁴⁰ I Timoth. III, 4. ⁴¹ Joan. XII, 29.

rationi consentaneum est sermoni suo reddet? ipse incorporeus est, creatura non erat, nihil circa ipsum materiale ratio permittit intelligere, nondum qui per auditum adjuvarentur ulli erant, hominibus autem non existentibus, neque ullus loquendi modus secundum gentis alicujus proprietatem effectus erat prorsus. Qui igitur ad exilem et nudam litteram spectat, quibus rationibus hunc fulcit, ac si Deus hæc verba et sensa loqueretur?

Quinetiam ex his cognoscere licet vanitatem eorum qui talia loquuntur. Quemadmodum enim elementorum naturæ, quæ sunt opus ejus qui fecit, omnibus eodem modo apparent, nullaque secundum sensum hominibus est differentia in ignis, vel aeris, vel aquæ participatione, sed una est et immobilis in omnibus natura, eodem modo operans, et in nulla re propter eorum qui participant differentias immutata: sic et nominum positio, si quidem a Deo esset rebus applicata, omnibus esset eadem. Nunc autem rerum natura, utpote a Deo fixa, manet immobilis; voces autem horum significativæ ad tot linguarum differentias divisæ sunt, ut neque multitudinem numerare facile sit. Quod si quis confusionem quæ in exstructione turris accidit ut dictis contrariam profert, neque illic linguas hominum facere Deus dicitur, sed quæ erat eam confundere, ut non omnes unam omnium audirent⁴⁵. Quandiu enim erat eadem vita, et nondum in multas gentium differentias dispertiti fuerunt, una voce eodemque sermone utens simul vivebat omnium hominum plenitudo; postquam vero divina voluntate oportuit omnem ab hominibus terram habitari, tunc divulsi secundum vocis communionem alii alio dispersi fuerunt, et cum alio et alio verborum et vocis caractere conjuncti et accommodati fuerunt, conciliatricem quamdam mutæ concordie sermonis consonantiam sortiti, in rerum quidem cognitione non discordantes, sed in nominum forma differentes. Non enim quid aliud apud alios lapis, vel lignum videtur, sed apud singulos materiæ nomina differunt. Quare sermo nobis fixus manet, qui voces humanas nostræ mentis sive intelligentiæ inventa esse definit. Neque enim a principio quandiu consonum sibi ipsi humanum genus universum fuit, verborum Dei aliquam doctrinam factam esse hominibus ex Scriptura didicimus; neque postquam in varias linguarum differentias dispertiti fuerunt homines, quomodo quisque loqueretur divina lex præstituit, sed volens Deus homines diversis uti linguis, naturam dimisit, ut pergeret pro arbitrio apud singulos sonum articulare ad explanationem hominum. Itaque Moses, multis sæculis post turris ædificationem natus, una ex posterioribus lingua usus est, historice nobis mundi creationem exponens, atque aliquas voces Deo applicat, sua ipsius voce in qua institutus fuit et assuetus hæc enarrans,

σικς οὐκ ἦν, οὐδὲν περὶ αὐτὸν ὑλῶδες ὁ λόγος ἐννοεῖν δίδωσιν, οἱ ὠφελιθέντες ἂν διὰ τῆς ἀκοῆς, οὕτω συνέστησαν, ἀνθρώπων δὲ μὴ ὄντων, οὐδὲ διαλέκτου τρόπος κατὰ τινα ἔθνων ἰδιότητα τετύπωτο πάντως. Ὅ τοίνυν πρὸς τὸ γράμμα ψιλὸν βλέπων, τίσις λογισμοῖς τῇ τοιαύτῃ διανοίᾳ παρίσταται ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα φθειρομένου τὰ ῥήματά τε καὶ τὰ νοήματα;

Καίτοι καὶ διὰ τούτων γνώη τις ἂν τὸ μέτασον τῶν τὰ τοιαῦτα λεγόντων. Ὅσπερ γὰρ αἱ τῶν στοιχείων φύσεις ἔργον οὐσαι τοῦ πεποιηκότος, πᾶσιν ὡσαύτως φαίνονται, καὶ οὐδέμια κατὰ τὴν αἰσθησιν τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ διαφορά ἐν τῇ τοῦ πύρρος, ἢ τοῦ ἀέρος, ἢ τοῦ ὕδατος μετουσίᾳ, ἀλλὰ μία ἐστὶ καὶ ἀκίνητος ἐπὶ πάντων ἡ φύσις, ὡσαύτως ἐνεργούσα καὶ οὐδὲν πρὸς τὰς διαφορὰς τῶν μετεχόντων ἀλλοιουμένη· οὕτως καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων θέσις, εἴπερ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῖς πράγμασιν ἐφηρμοσμένη, πᾶσιν ἂν ἡ αὐτὴ ἦν. Νυκὶ δὲ τὸν τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἔτε δὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ πεπηγυῖα, μένει ἀκίνητος, αἱ δὲ σημαντικαὶ τούτων φωναὶ πρὸς τοσαύτας γλωσσῶν διαφορὰς διεσχίσθησαν, ὡς μὴδὲ ἀρεθμῆσασθαι τὸ πλήθος εὐκόλον εἶναι. Εἰ δὲ τις τὴν ἐπὶ τῆς πυργοποιίας σύγχυσιν, ὡς ἐναντιουμένην τοῖς εἰρημένους προφέρει, οὐδὲ ἐκεῖ ποιεῖν λέγεται γλώσσας ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συγχεῖν τὴν οὖσαν ὡς ἂν μὴ πάντες πάντων ἀκούοιεν. Ἔως γὰρ ἦν πᾶσι κατ' αὐτὸν ἡ ζωὴ, καὶ οὕτω πρὸς πολλὰς ἔθνων διαφορὰς ἐμερίσθησαν, μᾶ συνέζων φωνῇ πάντων ἀνθρώπων τὸ πλήρωμα· ἐπει δὲ κατὰ θεῖαν βούλησιν ἔβη πᾶσαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατοικηθῆναι τὴν γῆν, τότε διασπασθέντες κατὰ τὴν τῆς φωνῆς κοινωνίαν ἄλλος ἀλλαγῇ διεσπάρησαν, καὶ πρὸς ἄλλον καὶ ἄλλον χαρακτῆρα ῥημάτων καὶ φωνῆς μεθρημόσθησαν συνθετικὴν τινα τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοιοῦσας τὴν ὁμοφωνίαν λαχόντες, πρὸς μὲν τὴν τῶν πραγμάτων οὐ διαφοροῦντες γνώσιν, πρὸς δὲ τὸν τῶν ὀνομάτων τύπον διαφοροῦμενοι. Οὐ γὰρ ἄλλο τι παρ' ἄλλοις ὁ λίθος, ἢ τὸ ξύλον δοκεῖ, διάφορα δὲ παρ' ἑκάστοις τὰ τῆς ὕλης ὀνόματα. Ὅστε μένει πάγιος ἡμῖν ὁ λόγος, ὁ τὰς ἀνθρωπίνους φωνὰς τῆς ἡμετέρας διανοίας εὐρήματα εἶναι διοριζόμενος. Οὔτε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἕως ὁμοφώνων ἔπαν ἦν ἐαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον, Θεοῦ ῥημάτων τινὰ διδασκαλίαν γεγενῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις παρὰ τῆς Γραφῆς μαμαθήκαμεν· οὔτε εἰς ποικίλας γλωσσῶν διαφορὰς διατηθέντων, ὅπως ἂν ἕκαστος φθεγοίτο θεὸς ἐπεστάτησε νόμος, ἀλλὰ θελήσας ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐν ἄλλαις γενέσθαι γλώσσαις, ἀφῆκεν ὁδῷ τὴν φύσιν πορεύεσθαι, κατὰ τὸ ἀρέσκον διαρθρούσαν παρ' ἑκάστοις τὸν ἦγον πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων σαφήνειαν. Ὅ τοίνυν Μωϋσῆς, πολλαῖς ὑστερον γενεαῖς τῆς πυργοποιίας γενόμενος, μᾶ τῶν μετὰ ταῦτα κέχρηται γλώσση, ἱστορικῶς τὴν κοσμογενίαν ἡμῖν διηγούμενος, καὶ τινὰς τῷ Θεῷ προσάπτει φωνὰς, τῇ ἐαυτοῦ γλώσση καθ' ἣν πεπαιδευτό τε καὶ συνείθεστο ταῦτα διεξιών, καὶ οὐκ ἀλλόστων τὰς τοῦ

⁴⁵ Gen. xi, 4, sqq.

Θεοῦ φωνὰς ἀλλοιοτρόπων τινῶν καὶ ἐκινῶνται φωνῆς ἅ
 χαρακτηρῶν, ὥστε διὰ τοῦ ξένου τῆς συνθέσεως καὶ
 παρηλλαγμένου τῶν ὀνομάτων, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι
 τὰς φωνὰς κατασκευάζειν, ἀλλὰ τῇ συνθέσει χρώ-
 μενος γλώσση, ὁμοίως τὰ τε αὐτοῦ καὶ τὰ τοῦ
 Θεοῦ διεξέρχεται. Φασὶ δὲ τινες τῶν ἐπιμελέστερον
 ταῖς Γραφαῖς ἐπιχολουθηκότων μηδὲ ἀρχαίσειν τὴν
 Ἑβραίων φωνὴν καθ' ὁμοίωτα τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ
 μετὰ τῶν ἄλλων θαυμάτων, καὶ τοῦτο τοῖς Ἰσραη-
 λίταις θαυματοποιηθῆναι, τὸ τὴν γλῶσσαν ταύτην
 ἀθρόω; μετὰ τὴν Αἴγυπτον σχεδιασθῆναι τῷ ἔθνει.
 Καὶ τίς ἐστι τοῦ Προφήτου λόγος τὸ τοιοῦτον πιστού-
 μενος; Ἐν γὰρ τῷ ἐξελθεῖν αὐτὸν, φησὶν, ἐκ γῆς
 Αἰγύπτου, τότε γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσαν.
 Εἰ οὖν Ἑβραῖος Μωϋσῆς, τελευταία δὲ τῶν ἄλλων ἡ
 τῶν Ἑβραίων φωνή, ὁ μετὰ τὴν τοῦ κόσμου σύ-
 στασιν ὑστερον γεγωνῶς, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν φωνῇ
 τὰς τοῦ Θεοῦ διηγούμενος ῥήσεις, ἀρ' οὐχὶ σαφῶς
 διδάσκει τὸ μὴ τοιαύτην φωνὴν τὴν κατὰ ἄνθρωπον
 σχηματιζομένην ἀναγράφειν ἐπὶ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῦτα
 μὲν λέγειν διὰ τὸ μηδὲ δυνατόν εἶναι τὴν νοηθῆναι
 ἐτέρως εἰπεῖν ἢ ἀνθρωπίναις φωναῖς· σημαίνειν δὲ
 διὰ τῶν λεγομένων θεοπροπητῶν τινα καὶ μεγαλοφυ-
 στέραν διάνοιαν; Τὸ γὰρ οὐκ εἶναι τῇ Ἑβραϊκῇ γλώσση
 τὸν Θεὸν κεχρησθαι, μηδεὶς ὄντος τοῦ τοιαύτης
 γωνῆς ἐπαίοντος, οὐκ οἶδα πῶς ὁ λελογισμένος συν-
 θήσεται. Ἐν ταῖς Πράξεσι μεμαθήκαμεν διὰ τοῦτο
 τὴν θέαν δύναμιν εἰς πολλὰς διεσχίσθαι φωνὰς, ὡς
 ἂν μηδεὶς τῶν ἑτερογλώσσων ἀποστεροῖτο τῆς ὠφε-
 λείας. Ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τῆς κτίσεως ἀνθρωπικῶς διε-
 λέγει, τίνα ὠφελεῖν μέλλων ἐκ τῆς τοιαύτης φωνῆς;
 τὸ μὲν γὰρ συνδιατιθεσθαι τῇ τῶν ἀκούοντων δυνά-
 μει τὸν λόγον πρὸς τὸν τῆς ὠφελείας σκοπὸν, οὐδὲ
 ἂν τις ἀνάξιον τῆς θέας εἶναι φιλανθρωπίας ὑποτο-
 πῆσειεν, ἐπεὶ καὶ Παῦλος ὁ μιμητὴς τοῦ Κυρίου πρὸς
 τὰς τῶν ἀκούοντων ἑξεις, οἶδεν ἀρμοδίως τὸν λόγον
 μεταχειρίζεσθαι· γὰρ τοῖς νηπιῶσι γινόμενος, καὶ
 στερεὰ τοῖς τελείοις τροφή. Τὸ μηδεὶς κατορθου-
 μένου σκοποῦ διὰ τῆς τοῦ λόγου τοιαύτης χρήσεως,
 ἔπειτα κατασκευάζειν τοιαῦτα ῥήματα τὸν Θεὸν
 ἐφ' αὐτοῦ ῥαψοδεῖν, οὐκ ὄντος τοῦ δεομένου τῆς διὰ
 τῶν τοιούτων φωνῶν σημασίας, οὐκ οἶδα πῶς ἐστὶ
 μὴ καταγέλαστον ἅμα καὶ βλάσφημον τὸ τοιοῦτον
 οἰεσθαι. Οὐτε οὖν Ἑβραῖα τοῦ Θεοῦ ἡ φωνή, οὔτε
 καθ' ἑκάτερόν τινα τύπον τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι νενομι-
 σμένων προφερομένη, ἀλλ' ὅσοι τοῦ Θεοῦ λόγοι παρὰ
 τοῦ Μωϋσῆως, ἢ τῶν προφητῶν ἀνεγράφησαν, ἐν-
 δείξεις εἰσὶ τοῦ θείου θαλήματος, ἄλλως καὶ ἄλλως
 κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μετεχόντων τῆς χάριτος τῷ κα-
 θαρῶ τε καὶ ἡγεμονικῶ τῶν ἁγίων ἐλλάμπουσαι.
 Οὐκ οὖν ἐφθέγγετο μὲν ὁ Μωϋσῆς ὡς ἐπεφύκει τε
 καὶ πεπαίδευτο· προσετίθει δὲ τῷ Θεῷ τὰς φωνὰς
 ταύτας, καθὼς εἴρηται πολλάκις, διὰ τὸ νηπιῶδες
 τῶν ἀρτι τῇ θεογνωσίᾳ προσαγομένων, πρὸς ἐναργῆ
 τε παράστασιν τοῦ θείου βουλήματος, καὶ ὡς ἂν
 εὐπειθετέτους ἀπεργάσαιτο τοὺς ἀκούοντας τῇ ἀξιο-
 πιστίᾳ τοῦ εἰρηκότος δυσωπουμένους.

nec Dei voces immutans alio quodam et peregrino
 vocis caractere, ita ut peregrinis et inusitatis
 nominibus ipsius Dei voces esse præstruat, sed
 familiari utens lingua, similiter et quæ sua sunt
 et quæ ipsius Dei enarrat. Quidam autem qui
 exactiorem Scripturarum cognitionem sunt asse-
 cuti asserunt linguam Hebraicam non ita vetusta-
 tem redolere sicut reliquæ, sed cum aliis miraculis
 et hoc Israelitis miraculose accidisse, nempe lin-
 guam hanc confertim simul post egressionem ex
 Ægypto genti extemporalem factam fuisse. Et
 nescio quis Prophetæ sermo tale quid confirmat;
 nam, *Dum ex Ægypto ipse egrederetur, tunc, ia-*
quit, linguam quam non noverat audivit 12. Si
 igitur Moses Hebræus, aliis autem posterior est
 Hebræorum lingua, qui longe post mundi consti-
 tutionem natus est, et qui propria lingua Dei
 locutiones enarrat, an non clare docet, hanc talem
 vocem ad humanum modum figuratam Deo non
 ascribere, sed hæc quidem dicere, quia fieri non
 possit ut quod cogitatum est aliter quam vocibus
 humanis exprimatur; per ea autem quæ dicuntur
 Deo decoram et magnificam quamdam intelligen-
 tiam significare? Siquidem putare Deum lingua
 Hebraica usum fuisse, cum nullus esset qui talem
 vocem audiret, nescio quomodo qui recta ratione
 usus fuerit assentietur. In Actis apostolorum di-
 dicimus, Idcirco vim divinam in multas linguas
 divisam fuisse, ut nullus eorum qui diversis linguis
 uterentur utilitate privaretur. Deus autem ante
 creationem humano more disserebat, quemnam
 hac tali voce adjuturus? sermonem enim affectio-
 nem quamdam habere cum audientium facultate
 ad utilitatis scopum, nullus divina benevolentia
 erga genus humanum esse indignum suspicatus
 fuerit, quoniam Paulus Domini imitator ad au-
 dientium habitus novit convenienter et accommo-
 date sermonem administrare, lac quidem parvulis
 factus, adultis vero et perfectis cibus solidus 13.
 Quod si cum nullus dirigatur scopus per talem
 sermonis usum, quis astruat Deum in seipso certa
 quædam verba consuere, si non est qui egeat
 significatione quæ sit per ejusmodi voces, haud
 scio quomodo non hoc liceat ridiculum simul et
 impium convitium putare. Neque igitur Hebræa
 Dei vox, neque secundum aliam formam eorum
 quæ in gentibus usu recepta sunt, proferebatur,
 sed quicumque Dei sermones a Mose vel prophetis
 descripti sunt, divinæ voluntatis sunt indicationes,
 aliter atque aliter pro ratione eorum qui gratiæ
 sunt participes, sanctorum puro et rationis tenenti
 principatum intellectui illucescentes. Ergo loque-
 batur Moses sicut natus erat et eruditus; Deo
 autem attribuebat has voces, ut dictum est sæpius.
 propter puerilem imbecillitatem eorum qui ad Dei
 cognitionem adducebantur, et ad evidentem et
 claram divinæ voluntatis expressionem, et ut obo-

12 Psal. lxxx, 6. 13 Hebr. v, 12.

dientiores et ad parendum faciliores efficeret auditores, veritos auctoritatem et dignitatem ejus qui ipsos esset allocutus.

Sed negat Eunomius, qui talia in nos convitia A profert, qui illicitæ et nefariæ consuetudinis est hæres et patronus; conversa enim contumelia in ipsius ignominiam propriis eum verbis excipiam. Sed ipsum sibi Mosem testimonio suo patrocinari confirmat, quod videlicet a Deo qui naturam condidit, et eorum quæ nominantur et nominum usus hominibus datus est, et quod eorum quæ data sunt appellatio utentium generatione est superior, sic omnia ad verbum locutus, siquidem proprium nactus est aliquem Mosem, a quo hæc erudita docetur, atque illinc incitatus talibus confidit sermonibus, quod Deus lege sancit, sicut hic ipse dicit, hominum dictiones, sic jubens et aliter prohibens rebus voces imponi utatur pro suo arbitratu nugis, adiutorem habens sermonis occultum istum Mosem. B Quod si solus est Moses, cujus Scriptura eommunis est disciplina his qui divinum sermonem docti sint, condemnationem accipiemus, si a Mosis lege redarguimur. Ubinam ergo de verbis et nominibus legem invenit? In ejus scriptis proponitur mundi creatio, et deinceps hominum generationum recensio, et quarumdam rerum historia, et varia legislatio, deque his quæ ad verum Dei cultum pertinent, et quæ in vitæ ratione sunt observanda, hæc sunt Mosis Scripturæ præcipua capita. Quod si hic autumat esse aliquam verborum legislationem, ostendat legem, et ego tacebo. Sed non posset dicere; non enim clarioribus omissis confirmationibus illa persequeretur quibus ridiculus magis quam probabilis videretur his qui mente sunt præditi et sapiunt. Nam hoc putare esse pietatis caput, nempe verborum inventionem Deo attribuere, cui parvus ad celebrationem totus mundus, et quæ in ipso sunt miracula, quomodo non extremæ est fatuitatis, magnis omissis ex humanis Deum magnificare? C Jussum creationem præcessit, dictum quidem a Mose humano more, Deo vero convenienter et decore factum. Eorum igitur quæ divina potentia sunt constituta voluntas est effectrix; hanc verborum doctrinam arcuratus et diligens Scripturarum cognitor pronuntiat. Et perinde ac si Deus dixisset, Fiat verbum, vel sermo constituitur, vel hoc talem quamdam sortiatur appellationem, sic ad patrocinium suarum nugarum proponit motionem illam quæ est in divina voluntate rerum conditricem, præ multa attentione Scripturarum et experientia, neque hoc sciens, quod intellectus impulsio vox sæpe a Scriptura sancta nominetur. Atque hujus testis Moses ipse, quem passim detorquens in hac parte ignoravit. Quis enim vel tantillum in ejus librorum lectione versatus ignorat, quod populus Israeliticus, qui nuper ex Ægypto fugerat, Ægyptiorum incursum confertim in deserto vehementer extimuit? Cum autem undique gravia ipsis pericula objicerentur, illinc mari transitum obvallante, a tergo hostibus fugam impredientibus, prophetam

'Αλλ' οὐ φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὁ τοιαύτας καθ' ἡμῶν τὰς λοιδορίας προφέρων, ὁ τῆς ἐκθέσεως συνθηλας κληρονόμος τε καὶ συνήγορος· ὑπαλλάξας γὰρ τὴν ὕβριν εἰς ἀτιμίαν τοῖς ἰδίοις αὐτὸν δεξιώσομαι. 'Αλλ' αὐτὸν αὐτῷ μαρτυρεῖν τὸν Μωϋσέα διίσχυρίζεται, παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος, τὴν φύσιν δεδωρῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις τῶν τε ὀνομαζομένων καὶ τῶν ὀνομάτων τὴν χρῆσιν, καὶ τὴν γε τῶν δεδομένων κλήσιν ἀνωτέραν εἶναι τῆς τῶν χρωμένων γενέσεως, οὕτως πάντα κατὰ λέξιν εἰπὼν· εἰ μὲν οὖν ἴδιον κέκτηται τινα Μωϋσέα παρ' οὗ τὰ σοφὰ ταῦτα διδάσκεται, κάκειθεν ὀρμώμενος τοῖς τοιοῦτοις ἐπιθαρσεῖ τῶν λόγων, ὅτι Θεὸς διαθεσμοθετεῖ, καθὼς οὗτος αὐτὸς φησι, τῶν ἀνθρώπων τὰς ῥήσεις, οὕτως τε κελεύων, καὶ ἐτέρως ἀπαγορεύων τὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων κείσθαι φωνάς, κεχρησθῶ πρὸς τὸ δοκοῦν τοῖς λήροις, σύμμαχον ἔχων τοῦ λόγου τὸν κρυπτόν Μωϋσέα. Εἰ δὲ μόνον ἐστὶ Μωϋσῆς οὗ ἡ Γραφή κοινὸν μάθημα τοῖς τὸν θεῖον λόγον παιδευομένοις ἐστὶ, δεξιόμεθα τὴν κατάγνωσιν, εἰ ὑπὸ τῶν τοῦ Μωϋσέως ἐλεγγόμεθα νόμων. Ποῦ τοίνυν τὸν περὶ ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων εὐρατο νόμον; 'Επ' αὐτῶν ἐκθέσθαι τῶν γεγραμμένων, κοσμογένεια καὶ τῶν καθεστῆς ἀνθρώπων γενεαλογία, καὶ πραγμάτων τινῶν ἱστορία, καὶ ἡ ποικίλη νομοθεσία, περὶ τε τῶν κατὰ τὴν λατρείαν, καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον παρατηρημάτων. Ταῦτα τῆς Μωϋσέως Γραφῆς τὰ κεφάλαια. Εἰ δὲ φησιν οὗτος εἶναι τινα ῥημάτων νομοθεσίαν, δεξιάτω τὸν νόμον, κἀγὼ σωπήσομαι. 'Αλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· οὐ γὰρ ἂν τῶν ἐναργεστέρων ἀφέμενος ἀποδείξω, ἐκεῖνα διεξῆμι δι' ὧν καταγέλαστος μᾶλλον, ἢ πιθανὸς ἐδόκει τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Τὸ γὰρ οἴεσθαι τοῦτο εἶναι τῆς εὐσεβείας κεφάλαιον, τὸ, ῥημάτων εὐρεσιν προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ, ὃ μικρὸς εἰς εὐφημίαν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ θαύματα, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης εὐθείας ἐστὶ, τῶν μεγάλων ἀφέμενον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων σεμνύνειν τὸ θεῖον; Πρόσταγμα τῆς κτίσεως καθηγῆσατο, ῥῆθὲν μὲν παρὰ τοῦ Μωϋσέως ἀνθρωπικῶς, θεοπρεπῶς δὲ γενόμενον. Τὸ τοίνυν ποιητικὸν τῶν θεῶν δύναμις συνεστηκότων θέλημα· τοῦτο ῥημάτων διδασκαλίαν ὁ ἀκριβῆς ἐπίστωρ τῶν Γραφῶν ἀποφαίνεται. Καὶ ὡσπερ εἰπόντος τοῦ Θεοῦ, Γενεθῆτω ῥῆμα, ἡ συστήτω λόγος, ἡ τότε τοιάνδε λαχέτω τὴν κλήσιν, οὕτως εἰς συνηγορίαν προβάλλεται τῶν ἰδίων λήρων τὴν ὑποστατικὴν τῆς κτίσεως ἐν τῷ θεῷ θελήματι κίνησιν, ὑπὸ πολλῆς προσοχῆς τῶν Γραφῶν καὶ ἐμπειρίας οὐδὲ τοῦτο εἰδῶς, ὅτι καὶ ὀρμὴ διανοίας φωνὴ πολλάκις παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται. Καὶ τούτου μάρτυς Μωϋσῆς αὐτὸς, ὃν πολλὰ περισῶρον κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἠγνόησε. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν ὀπωσοῦν καθομιληκότων τῇ βίβλῳ, ὅτι κατεπλήγησαν μὲν ἀθρόως ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἐφοδὸν ὁ Ἰσραηλιτῆς λαὸς, ἀρτε τὴν Αἰγυπτίων ἀποδράντες; Πανταχόθεν δὲ προσφερομένων αὐτοῖς τῶν δεινῶν, ἐκεῖθεν τῆς θαλάσσης ἀπειχιζούσης τὴν πάροδον, κατόπιν τῶν πολεμίων τῆν φυγὴν κλυδόντων, συστάντες πρὸς τὸν προφῆτην τῆς

ἀμηχανίας ταύτης ἐκείνον ἐπητιῶντο. Τοῦ δὲ παρα-
 μιθουμένου τοὺς κατεπιτήχοντας τῷ φόβῳ, καὶ εἰς προ-
 θυμίαν παρήθρασούντος, γίνεται θεοθεν φωνὴ ὄνο-
 μασι τὸν προφήτην προσκαλουμένη. *Τὶ βοᾷς πρὸς
 μέ;* Καίτοι γε πρὸ τῶν εἰρημένων οὐδεμιᾶς ὁ λόγος
 ἐπιμένεται Μωϋσέως φωνῆς, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν θεὸν
 τοῦ προσήτου διάνοια, φωνὴ τις ὀνομάσθη κατὰ τὸ
 σιωπώμενον ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας νοήματι
 βωμένη. Εἰ δὴ Μωϋσῆς βοᾷ μὴ φθεγγόμενος ὑπὸ
 μάρτυρι τῶν τῶν ἀλαλήτων στεναγμῶν ἐπαύοντι, τί
 καινὸν, εἰ καὶ τὸ θεῖον βούλημα γνοῦς ὁ προφήτης
 ὡς δυνατὸν ἦν εἰπεῖν τε αὐτῷ καὶ ἡμῖν ἀκοῦσαι, διὰ
 τῶν γνωρίμων ἡμῖν καὶ συνήθων ἐφανέρωσε λόγων,
 διὰλογον θεοῦ σωματικώτερον διαγράφων, οὐ βήμασι
 γινόμενον, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐκφωνοῦμε-
 νον; *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε, φησὶν, ὁ θεὸς οὐ τὸ ὄνομα
 τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὴν γῆν. Καὶ εἶπε, Ἐνηθίτω φῶς, οὐχὶ προσηγορία
 φωτός. Καὶ διακρίνας τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους,
 ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ
 σκότος ἐκάλεσε νύκτα.*

Τούτοις εἰκὸς ἐστὶ τοὺς ἐναντιουμένους ἡμῖν ἐπι-
 στηρίζεσθαι. Συστήσομαι γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν τῷ λόγῳ,
 καὶ τὰ παρεθέντα παρ' ἐκείνων ἀνθυποίσω τῇ ἀκο-
 λουθίᾳ τῆς ἐξετάσεως, ὡς ἂν ἰσχυρότερον ἡμῖν βε-
 βαιώθῃ τὸ δόγμα, μηδεμιᾶς ἀντιθέσεως ἀνεξετάστου
 παραλειφθείσης. *Ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ θεὸς τὸ στε-
 ρέωμα οὐρανὸν, καὶ τὴν ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν· καὶ
 τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα.*
 Πῶς οὖν ἐροῦσι, τῆς Γραφῆς ὁμολογούσης παρὰ τοῦ
 Θεοῦ θεεῖσθαι τούτοις τὰς κλήσεις, ὑμεῖς ἀνθρω-
 πίνης ἐπινοίας εἶναι φατε τὰ ὀνόματα; Τί οὖν πρὸς
 ταῦτα ἡμεῖς; Πάλιν ἐπὶ τὸν ἰδιώτην καταφεύγομεν
 λόγον, καὶ φαμεν ὅτι ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ
 ὄντος ἀγαγὼν εἰς οὐσίαν, πραγμάτων ἐστὶ δημιουργ-
 γός, ἐν ὑποστάσει θεωρουμένων, οὐκ ὀνομάτων ἀνυ-
 ποστάτων, ἐν φωνῆς ἤχῳ καὶ ψόφῳ γλύττης συνιστα-
 μένων· τὰ δὲ πράγματα κατὰ τὴν ἐγκειμένην ἐκάστην
 φύσιν καὶ δύναμιν διὰ τίνος σημαντικῆς φωνῆς ὀνο-
 μάσεται, κατὰ τὴν ἐπιχωριάζουσαν ἐν ἐκάστῳ ἔθνει
 συνήθειαν τῆς προσηγορίας τοῖς ὑποκειμένοις ἀρμο-
 ζομένης. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ πολλὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει
 θεωρουμένων, οὐκ ἀπλῆν ἔχει τὴν φύσιν, ὡς βήματι
 δυνατῶς ἔχειν ἐμπεριληφθῆναι τὸ ὑποκείμενον, οἷον
 ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἄλλο μὲν ἐστὶ τῇ φύσει τὸ ὑποκείμενον
 πρᾶγμα, ἕτερον δὲ τὸ σημαντικὸν τοῦ πράγματος
 ὄνομα· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐκλαμπτικόν, καὶ καυστικόν,
 ξηρὸν τε καὶ θερμαντικόν, καὶ ἀναλωτικὸν τῆς ὕλης
 ἣς ἂν περιδράξῃται· τὸ δὲ ὄνομα φωνὴ τις βραχεῖα
 διὰ μιᾶς συλλαβῆς ἐκφωνουμένη· τούτου ἐνεκεν ὁ
 διαιρητὴν λόγος τὰς ἐν τῷ πυρὶ θεωρουμένας δυνάμεις
 τε καὶ ποιότητας ἐκάστην ἰδίως κατονομάζει, καθὼς
 φθάσαντες εἴπομεν καὶ οὐκ ἂν τὴν ὄνομα μόνον ἐπι-
 θελῆσθαι τῷ πυρὶ εἶποι, ὅταν τις ἢ φανόν, ἢ
 ἀναλωτικόν, ἢ ἄλλο τι τῶν περὶ αὐτὸ θεωρουμένων
 κατονομάσῃ· τῶν γὰρ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἐγκειμένων
 δυνάμεων, σημαντικὰ εἰσὶν αἱ τοιαῦτα φωναί. Κατὰ

A circumstantes propter illam difficultatem et consilii
 inopiam, illum incusabant. Ipse vero cum attoni-
 tos et metu percussos consolaretur, et ad alacritate
 m animi et fiduciam exhortaretur, a Deo fit vox
 nominatim prophetam appellans: *Quid clamus ad
 me* ⁴⁶? Atqui antea nullius vocis quam Moses protu-
 lisset, Scripturæ sermo mentionem fecit: sed cogi-
 tatio quam propheta ad Deum erexerat, vox
 quædam nominata est, per silentium in abscondio
 cordis sensu clamans. Quod si Moses clamat non
 loquens, eo teste qui gemitus audit inenarrabiles ⁴⁶;
 quid novi, si etiam propheta cum divinam volun-
 tatem novisset, quantum fas ei fuit et ei dicere et
 nobis audire, sermonibus nobis notis et consuetis
 patefecit, dialogum Dei corporalis describens, non
 verbis factum, sed per opera ipsa enuntiatum? *In
 principio, inquit* ⁴⁷, *fecit Deus, non nomen cæli et
 terræ, sed cælum et terram. Et dixit: Fiat lux, non
 appellatio lucis. Et, discernens lucem a tenebris,
 vocavit, inquit, Deus lucem diem, et tenebras no-
 ctem.*

His verisimile est adversarios nostros iniiit.
 Assentiar enim pro ipsis sermoni, et ab illis posita
 postquam examinata fuerint, subinferam, ut vali-
 dius nobis confirmatum sit dogma, nulla oppo-
 sitione indiscussa relicta. *Vocavit, inquit, Deus fir-
 mamentum cælum, et aridam vocavit terram, et
 lucem diem, et tenebras vocavit noctem.* Quomodo
 igitur, dicent, Scriptura confitente a Deo his rebus
 inditas esse appellationes, vos humanæ commen-
 tationis esse dicitis nomina? Quid igitur nos ad
 hæc? *Kursus ad nostrum simplicem confugimus
 sermonem, et dicimus quod is qui omnem creaturam
 ex nihilo produxit, rerum est opifex et conditor
 quæ in substantia cernuntur, non nominum
 quæ subsistere nequeunt, quæque in vocis sono et
 linguæ strepitu solum consistunt; res autem se-
 cundum naturam et vim cuique inditam significa-
 tiva voce aliqua nominantur, secundum usitatum
 in quaque gente consuetudinem appellatione sub-
 jectis congruente. Sed quoniam multa sunt quæ
 creata cernuntur, quæ simplicem non habent natu-
 ram, ita ut uno verbo subjectum possit compre-
 hendi: velut in igne, aliud quidem est natura res
 subjecta, aliud vero nomen rei significativum: hoc
 enim est quid lucidum et quod urendi vim habet,
 siccum et calefaciens, et quod materiam quam ap-
 prehenderit consumit: nomen vero vox quædam
 brevis est, quæ una syllaba enuntiat: huius
 causa sermo qui dividit voces et æqualitates quæ
 in igne cernuntur, unamquamque proprie nominat,
 sicut prædiximus, nec quisquam nomen solum igni
 impositum esse dixerit, cum quis vel lucidum, vel
 consumptorium, vel aliud quid eorum quæ in ipso
 spectantur, nominaverit: facultatum enim quæ in
 ipso naturaliter insunt significativæ sunt tales
 voces. Eodem modo et in cælo, et in firmamento,*

⁴⁶ Exod. xiv. 15. ⁴⁷ Rom. viii. 26. ⁴⁸ Gen. i, 1, sqq.

quamvis una natura in utroque nomine significetur, tamen proprium quiddam eorum quæ in hac creatura fiunt, nominum differentia exprimit. Quare nos ad hoc intuentes, aliud quid discimus cæli appellatione, aliud vero firmamenti. Cum enim sensibilis creaturæ terminum describit sermo, postquam intelligibilis et transmunda creatura succedens desinit, comparatione ejus quod tangi non potest et incorporeum est et forma caret, firmamentum dicitur, principium et finis omnis materialis substantiæ. Cum autem inferiorum corporum ambitum exquirimus, quo omnis materialis continetur natura, hoc cælum appellamus quod visibilibus omnium terminus efficitur. Eodem modo et in terra arida, quoniam in hæc duo elementa deorsum vergit, et gravis natura distributa est, terram dico et aquas, hæc quidem aridæ appellatio distinguit quodammodo ab ea qualitate quæ ex adverso ipsi respondet; oppositione enim ad id quod est humidum arida cognominata est, cum divino mandato aquam circumfusam exuens in propria qualitate apparuit. Nomen autem terræ non amplius unius alicujus earum qualitatum quæ in ipsa sunt, significantiam demonstrat, sed per vim significativam quæ huic dictioni inest, omne complectitur, quod in hoc elemento intelligitur, ut quod durum, quod densum, quod grave, quod resistit, quod ad omnem fructuum et animalium nutritionem aptum est. Igitur non a sermone cognominata est arida, ut sit hoc postremum ei nomen inditum. Non enim deposuit per secundum nomen ut arida sit et dicatur, sed, manente appellatione et hac et illa, utique nominum propria quædam subest significatio: hæc quidem quæ dividit ac distinguit a diversi generis natura et proprietate; illa vero quæ omnem quæ in ipsa spectatur potentiam complectitur: sic et in luce et die, sic rursus in nocte et tenebris invenimus, non syllabæ sonum ab universi conditore factum, sed rerum substantiam quas per has appellationes cognoscimus. Solvuntur Dei voluntate lucis ingressu tenebræ prævalentes per primam creaturam; sed quoniam terra in medio comprehenditur, ac undique eam diversorum elementorum ambitus sustinet, sicut ait Job: *Qui appendit terram super nihilum*⁶⁸, necesse erat, cum per unam partem lux obiret et oppositam partem mole sua terra obstrueret, ut relinqueretur aliqua pars tenebrarum per obumbrationem. Quoniam vero perpetuo motu circa se polus circumagat istam quæ ex obumbratione advenit caliginem, necesse fuit Deum hunc circularem ambitum ordinasse, ut mensura temporalis extensionis fieret. Hæc autem mensura est nox et dies. Propterea pro sua sapientia historice talia dogmata Moses nobis declarans, hanc ex obstructione subeuntem caliginem absque luce quidem et tenebris nominavit, et eam quæ fit continuo circum locum terrestrem, lucis ad tenebras mensuratam successionem, diem

τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ στερεώματος, μιᾶς φύσεως ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων σημαυνομένης, ἰδίον τι τῶν ἐν τῇ κτίσει ταύτῃ γινομένων ἢ διαφορὰ τῶν ὀνομάτων παρίστησιν. Ὡστε πρὸς τοῦτο βλέποντας ἡμᾶς, ἄλλο τι μαθεῖν διὰ τῆς τοῦ οὐρανοῦ προσηγορίας, ἕτερον δὲ διὰ τοῦ στερεώματος. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ πέρασ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως ὑπογράφῃ ὁ λόγος, μεθ' ἣν ἡ νοητὴ τε καὶ ὑπερκόσμος διαδέχεται λῆξις, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸ ἀναφῆς καὶ ἀσώματος καὶ ἀνείθεον, στερέωμα λέγεται, ἡ ἀρχὴ τε καὶ τὸ πέρασ πάσης τῆς ὕλικῆς ὑποστάσεως. Ὅταν δὲ τὴν τῶν ὑποκειμένων περιοχὴν ἐξετάζωμεν, ὅτι πᾶσα ἡ ὕλικὴ περικρατεῖται φύσις, οὐρανὸν τοῦτον προσαγορεύομεν τὸν τῶν ὄρατῶν πάντων ὄρον γινόμενον. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς ξηρᾶς, ἐπειδὴ πρὸς δύο ταῦτα στοιχεῖα ἡ κατωφερῆς καὶ βαρεῖα φύσις διεμερίσθη, πρὸς τε τὴν γῆν φημι καὶ τὰ ὕδατα, ἡ μὲν τῆς ξηρᾶς προσηγορία, διασταλτικὴ πως τῆς ἀντιστοιχοῦσης ποιότητος, τῇ γὰρ πρὸς τὸ ὑγρὸν ἀντιπαρῆσσει, ξηρὰ κατωνόμασται, ὅτε ἀποδυσταμένη θείῳ προστάγματι τὸ περιεχυμένον ὕδωρ, ἐπὶ τῆς ἰδίας ποιότητος ἐφάνη. Τὸ δὲ τῆς γῆς ὄνομα, οὐκέτι μιᾶς τινος τῶν περὶ αὐτὴν ποιότητων τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται, ἀλλὰ πᾶν ἐμπεριλαμβάνει διὰ τῆς ἐγκειμένης ἐμπάσεως τὸ ἐν τῷ στοιχείῳ νοούμενον, οἷον τὸ ναστὸν, τὸ πυκνὸν, τὸ ἐμβριθές, τὸ ἀντίτυπον, τὸ πρὸς πᾶσαν καρπῶν τε καὶ ζώων ἀνατροφὴν ἐπιτήθειον. Οὐκοῦν οὐ μετωνομάσθη παρὰ τοῦ λόγου ἡ ξηρὰ, πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπικληθῆν αὐτῇ ὄνομα. Οὐ γὰρ ἀπέθετο διὰ τοῦ δευτέρου ὀνόματος τὸ ξηρὰ καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἀλλὰ, μενούσης τῆς κλήσεως καὶ ταύτης κἀκείνης, ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἰδίᾳ τις ὑπέστη σημασία: ἡ μὲν, ἀντιδιακριτικὴ τῆς ἑτερογενούς φύσεώς τε καὶ ἰδιότητος, ἡ δὲ περιεκτικὴ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ θεωρουμένης δυνάμεως: οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ φωτός καὶ τῆς ἡμέρας, καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς νυκτός καὶ τοῦ σκότους εὐρίσκομεν, οὐ συλλαβῶν ἦχον παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὄλων ἐπὶ τοῦτων δημιουργοῦμενον, ἀλλὰ πραγμάτων ὑπόστασιν διὰ τῶν προσηγορίων τούτων γινώσκομεν. Λύεται κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τῇ εἰσόδῳ τοῦ φωτός τὸ ἐπικρατοῦν σκότος παρὰ τὴν πρώτην κτίσιν, τῆς δὲ γῆς ἐν τῷ μέσῳ περισχεθεῖσης, καὶ τῇ πανταχόθεν τῶν ἑτεροφύων στοιχείων περιβολῇ ἑαυτὴν ἀνεχούσης, καθὼς εἰρησιν ὁ Ἰωβ: ὅτι *Κρεμάζω γῆν ἐπὶ μηδενός*, ἐπάναγκες ἦν, καθ' ἣν μέρος τοῦ φωτός διοδεύοντος, ἀντιφραττούσης κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἐν τῷ ἰδίῳ ὄγκῳ τῆς γῆς, ὑπολειφθῆναι τινα διὰ τοῦ ἀποσκιάσματος μοῖραν τοῦ σκότους. Τῆς δὲ ἀεικινήτου περιφορᾶς τοῦ πόλου συμπεριγαούσης ἑαυτῇ κατ' ἀνάγκην καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀποσκιάσματος ἐπισυμβαίνοντα ζόφον, τὴν ἐγκύκλιον ταύτην περίοδον τάξει τὸν Θεὸν εἰς τὸ γενέσθαι μέτρον τῆς χρονικῆς παρατάσεως. Τὸ δὲ μέτρον τοῦτο ἐστὶν ἡμέρα καὶ νύξ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν ἱστορικώτερον τὰ τοιαῦτα τῶν δογματικῶν ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν σαφηνίζων τὸν ἐξ ἀντιφράξεως ἐπεισιόντα ζόφον χωρὶς μὲν φωτός καὶ σκό-

⁶⁸ Job xxxvi, 7.

τους ὠνόμασε, καὶ τὴν αἰὲ γινομένην περὶ τὸ περι-
 γειον χῶρον τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἔμμετρον δια-
 δοχῆν, ἡμέραν καὶ νύκτα προσείπεν. Ὡστε οὐχὶ ἐπί-
 κλητον τὸ φῶς ἡμέρα προσηγορεύθη, ἀλλ' ὥσπερ
 ἐγένετο φῶς, καὶ οὐχὶ ψιλῆ προσηγορία φωτὸς, οὕτως
 καὶ ἐγένετο τοῦ χρόνου τὸ μέτρον· ἐπικολούθησε δὲ
 τῷ μέτρῳ τὸ ὄνομα, οὐκ ἐν ῥημάτων ψόφῳ παρὰ τοῦ
 πεποιηκότος γενόμενον, ἀλλ' αὐτῆς τοῦ πράγματος
 φύσεως ἐπισπασμένης τὴν διὰ τῆς φωνῆς σημασίαν.
 Καὶ ὥσπερ εἰ τοῦτο σαφῶς εἴρητο παρὰ τοῦ νομοθέ-
 του, ὅτι πᾶν τὸ φαινόμενον καὶ ὀνομαζόμενον, οὐκ
 αὐτοφύεος ἐστὶν οὐδὲ ἀποίητον, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ τὴν
 ὑπόστασιν ἔχει, ἀφ' ἑαυτῶν ἂν συνεθήκαμεν, τὸ
 πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μέρη, καὶ τὴν ἐν-
 θεωρουμένην τάξιν καὶ τὴν γνωριστικὴν τῶν ὄντων
 δύναμιν τὸν Θεὸν πεποιηκέναι· οὕτως καὶ δι' ὧν εἶπε
 πρὸς ταύτην ἐνάγει ἡμᾶς τὴν διάνοιαν εἰς τὸ πισ-
 τεύειν τὸ μηδὲν τῶν ὄντων ἀναρχον εἶναι. Καὶ πρὸς
 τοῦτο βλέπων, ὀδῶ καὶ τάξει τὰ καθεξῆς διεξέρχεται,
 τῆς τῶν γεγονότων ἀκολουθίαν ἀπαριθμούμενος.
 Ταῦτα δὲ οὐκ ἦν ἄλλως παραστήσασθαι τῷ λόγῳ, μὴ
 διὰ τῶν γνωριστικῶν ὀνομάτων τὴν σημασίαν ποιού-
 μενον. Ἐπεὶ οὖν γέγραπται ὅτι ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ
 φῶς ἡμέραν, νοητέον, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ
 φωτὸς ἡμέραν, ἕτερόν τι οὐσαν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον·
 οὐ γὰρ ἂν τὸν αὐτὸν ἀποδοίης φωτὸς καὶ ἡμέρας
 λόγον, ἀλλὰ φῶς μὲν τὸ ἐκ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ σκό-
 τος νοούμενον· ἡμέρα δὲ, τὸ τοσόνδε τοῦ ἐν τῷ φωτὶ
 διαστήματος μέτρον. Ὡσαύτως καὶ νύκτα καὶ σκότος
 κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου διαίρεσιν κατανοήσεις,
 σκότος μὲν τὸ ἐξ ἐναντίου πρὸς τὸ φῶς νοούμενον
 δριζύμενος· νύκτα δὲ τὴν τοσηνδε τοῦ σκότους περι-
 γραφὴν ὀνομάζων. Οὐκοῦν ἐβόρωται διὰ πάντων ἡμῶν
 ὁ λόγος, εἰ καὶ μὴ τεχνικῶς κατὰ τὰ σχήματα τῆς
 διαλεκτικῆς συγκροτῆται· δεικνύς ὅτι Θεὸς πραγμά-
 των ἐστὶ δημιουργὸς, οὐ ῥημάτων ψιλῶν· οὐ γὰρ
 ἐκείνου χάριν, ἀλλ' ἡμῶν ἕνεκεν ἐπίκειται τοῖς πράγ-
 μασι τὰ ὀνόματα.

Διὰ γὰρ τὸ μὴ πάντοτε δυνατόν ἡμῖν εἶναι πάντα
 ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχειν τὰ ὄντα, τὸ μὲν τι τῶν αἰὲ πα-
 ρόντων γινώσκωμεν, τὰ δὲ τῇ μνήμῃ ἐναπογράφωμεν.
 Ἄλλως δὲ οὐκ ἐστὶν ἀσύγχυτον φυλαχθῆναι ἡμῖν τὴν
 μνήμην, μὴ τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας διαστελλού-
 σης ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἐναποκείμενα τῇ διανοίᾳ πράγματα.
 Θεῶ δὲ πάντα πάρεστι, καὶ οὐδὲν δεῖ μνήμης αὐτῷ πάν-
 των τῇ διορατικῇ δυνάμει περικρατουμένων τε καὶ
 θεωρουμένων. Τίς οὖν ἐπ' αὐτοῦ χρεῖα ῥήματος ἢ ὀνόμα-
 τος, αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας τε καὶ δυνάμεως, ἀσύγ-
 χυτὸν τε καὶ διακεκριμένην τὴν τῶν ὄντων φύσιν πε-
 ριεχούσης; Οὐκοῦν παρὰ Θεοῦ μὲν τὰ ὄντα καὶ ὄφρα ὄντα
 πάντα, τῆς δὲ ἡμετέρας ἕνεκεν ὀνομασίας, ἔπεισι τοῖς
 οὐαὶ τὰ σημειωτικὰ τῶν πραγμάτων ὀνόματα. Ταῦτα
 δὲ, κατὰ τὸ ἀρέσκον ταῖς τῶν ἀνθρώπων συνθηλαῖς
 γίνεσθαι τις εἰπῶν, οὐδὲν εἰς τὸν τῆς προνοίας πλημ-
 μελήσει λόγον. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν τῶν ὄντων γίνεσθαι
 παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα λέγομεν. Ἄλλως ὀνομά-
 ζει τὸν οὐρανὸν ὁ Ἑβραῖος, καὶ ἑτέρω δὲ Χαναανῶς·
 νοεῖ δὲ ὡσαύτως ἑκάτερος, οὐδὲν τῇ διαφορᾷ τῶν φθόγ-
 γων περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ ὑποκειμένου διασφαλλό-

et noctem appellavit. Quare non quæ jam vocata
 fuerat lux, dies appellata est, sed sicut facta est
 lux, neque nuda lucis appellatio, sic etiam facta est
 temporis mensura : mensuram autem secutum est
 nomen, non ex verborum sono a conditore factum,
 sed ipsa rei natura trahente sibi eam quæ inest voci
 significationem. Ac velut si a legislatore hoc aperte
 dictum esset, quod omnequod apparet et nominatur,
 non sponte natum neque non factum est, sed ex
 Deo subsistentiam habet, ex nobis ipsis componere
 facile potuissemus, nempe universum mundum et
 omnes quæ in eo sunt partes, et qui in ipso cernit-
 ur ordinem et vim, quæ notificat ea quæ sunt,
 Deum fecisse : sic quoque per ea quæ dixit ad hanc
 nos inducit intelligentiam, ut credamus nihil eorum
 quæ sunt principio carere. Et ad hoc respiciens
 via et ordine ea quæ deinceps sequuntur enarrat,
 productorum seriem enumerans. Hæc autem non
 aliter quis sermone exprimere poterat, nisi hæc
 per nomina quæ rem indicant significaret. Quoniam
 igitur scriptum est quod Deus vocavit lucem diem,
 intelligendum est Deum ex luce diem fecisse, quæ
 est quid alterum secundum propriam rationem :
 non enim eandem reddideris lucis et diei definitio-
 nem, sed lux quidem est quod ex contrario tenebris
 oppositum intelligitur ; dies vero mensura tanta
 intervalli quod est in luce. Similiter noctem et te-
 nebras per eandem definitionis divisionem co-
 gnoscas, si tenebras quidem definiris quod ex con-
 trario luci oppositum intelligitur, noctem vero tan-
 tam tenebrarum circumscriptionem nominaveris.
 Quare per omnia nobis confirmata est oratio, licet
 non artificiose per figuras artis disserendi con-
 structa est, demonstrans quod Deus rerum et opi-
 fex et conditor, non verborum nudorum ; non enim
 illius gratia, sed nostri causa rebus sunt imposita
 nomina.

Quoniam enim non semper possumus omnia quæ
 sunt præ oculis habere, semper quidem eorum
 quæ adsunt aliquid cognoscimus, alia vero in
 memoria inscribimus. Alioquin memoria incon-
 fusa aliter conservari non posset, hisi nomi-
 num significatio res quæ in mente consignatæ sunt,
 a se invicem distingueret. Deo autem adsunt omnia,
 neque ei opus est memoria, cum ejus perspicace
 potentia omnia contineantur et cernantur. Quis igitur
 in eo verbi vel nominis usus, cum ipsa quæ in eo
 est sapientia et potentia inconfusam et distin-
 ctam eorum quæ sunt naturam contineat? Quan-
 obrem a Deo quidem sunt ea quæ sunt quæ-
 que subsistunt omnia, sed nostræ deductionis
 causa his quæ sunt significativa rerum imponuntur
 nomina. Hæc autem, ut hominum usui et consue-
 tudini placet, si quis dixerit fieri, nihil in providen-
 tiæ rationem peccaverit. Non enim eorum quæ
 sunt naturam, sed nomina fieri a nobis asserimus.
 Aliter Hebræus cælum nominat, aliter Chananæus ;
 sed eodem modo intelligit uterque, nihil propter

sonorum differentiam in subjecti cognitione aberrans. Sed horum sapientum nimium tanta et timida superstitio, per quæ asserit, quod si datum fuerit ab hominibus inditas esse rebus voces, homines Deo principaliores esse, vana esse redarguitur, et quæ subsistere nequit, ac per ipsum Mosis exemplum quod nobis in Scriptura commemoratur⁴⁹. Quis enim ipsi Mosi indidit nomen? Nonne filia Pharaonis, quæ eum ex eventu nominavit? Moses enim Ægyptiorum lingua dicitur *aqua*. Quoniam igitur secundum tyranni edictum in capsula sive cista impositum infantem parentes fluentis dederant (sic enim quidam historicorum de ipso narrent), hæc vero cista divina voluntate undarum vortice fluctuans, ripæ admota est, et a filia regis inventa, quæ tunc in illo flumine corpus abluerat, et quod ex aqua puer ipsi acquisitus esset, monumentum fortuiti eventus puero dicitur imposuisse nomen. Quo etiam Deus ipse in suo famulo uti non dedignatus est, neque indignum iudicavit barbaræ vocationem in propheta propriam sinere: sic ante hunc Jacob fratris planta manu apprehensa, supplantator ex figura qua editus est in lucem, appellatus est⁵⁰. Ad hoc enim ferre nominis Jacob interpretationem in Græcam vocem transsumptam illi qui talia noverunt docent; et Phares obstetrix rursus ex eventu qui accidit in partu nominavit⁵¹. Et nullus ideo, secundum Eunomium, sibi principatum Dei potestate antiquiorem ambitiose voluit arrogare. Sed et patriarchis matres nomina imponunt; Ruben, Simeon, Levi⁵², et reliquis omnibus deinceps similiter. Et nullus secundum hunc nugatorem in illis temporibus divinæ providentiæ sollicitus curator exstitit, qui prohiberet ne per hanc nominum impositionem mulierculæ Deo principaliores fierent. Quis autem singula quæ ex sacra Scriptura depromi possunt, valeat recensere: aquam contradictionis, et locum luctus, et collem præputiorum, et vallem racemi, et agrum sanguinis, et omnia huiusmodi nomina, quæ quidem ab hominibus imposita, sæpe etiam ex persona Dei commemorantur? Per quæ licet discere quod neque supra humanam dignitatem est ea quæ fit de rebus per verba declaratio, neque per hæc divinæ naturæ potentia plus auctoritatis habet.

Sed alias quidem nugas quas contra veritatem nugatus est delirus, ut nullum contra dogmata robur habentes silentio præteribo, supervacuum esse iudicans in vanis diutius immorari. Quis enim ita demens et melioribus curis vacuus, ut operam et studium in sermonibus amentibus et insanis perdere velit, et altercari adversus eos qui asserunt nos affirmare quod hominum cura Dei sollicitudine et cura principalior est, et potior auctoritatem habet, et quod negligentiam quæ solutiores animos disturbat, ad illius transferimus providentiam? Hæc ad verbum vox calumniantis nos protulit. Ego autem æquale arbi-

⁴⁹ Exod. ii, 10. ⁵⁰ Gen. xxv, 25. ⁵¹ Gen. xxxviii, 29. ⁵² Gen. xxix, 32-34.

A μενος. Ἡ δὲ λαν εὐλαβῆς τῶν σωρῶν τούτων ἐθελοθηρσκειά δι' ὧν εἰ δοθεῖη παρὰ ἀνθρώπων εἶναι ταῖς πράγμασι τὰς φωνάς, τὸ ἀρχηγικωτέρους εἶναι τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀνθρώπους κατασκευάζει, ἐλέγχεται ματαία τις οὕσα καὶ ἀνυπόστατος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὸν Μωϋσέα μνημονευθέντος ἡμῖν ὑποδείγματός. Αὐτῷ γὰρ τῷ Μωϋσῆϊ τίς ἐθετο τὴν προσηγορίαν; Οὐχ ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραῶ ἐκ τοῦ συμβάντος ἐπονομάσατο; Μωϋσῆς γὰρ τὸ ὕδωρ λέγεται τῆ τῶν Αἰγυπτίων φωνῇ. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τυράννου, κίβωτόν τὸ βρέφος ἐνθέντες οἱ γεννησάμενοι τοῖς ρείθροις ἔδωκαν· οὕτω γὰρ τινες τῶν ἱστορικῶν τὰ κατ' αὐτὸν διηγῆσαντο· ἡ δὲ κατὰ θεῖον βούλημα ὑπὸ τῆς δίνης τῶν κυμάτων ἐκκυμανθεῖσα προσηγήθη τῆ δχθῆ, καὶ εὐρημα τῆς βασιλίδος κατ' ἐκείνῳ τῷ λουτρῷ τὸ σῶμα φαιδρνομένης ἐγένετο, ὡς ἐξ ὕδατος αὐτῆ τοῦ παιδὸς κτηθέντος, μνημόσυνον τῆς συντυχίας λέγεται τῷ παιδί θέσθαι τὸ ὄνομα. Ἡ καὶ αὐτὰς ὁ Θεὸς ἐπὶ τοῦ θεράποντος κεχρησθαι οὐκ ἀπηξίωσεν, οὐδὲ ἀνάξιον ἔκρινε τὴν τῆς βαρβάρου κλήσιν ἐπὶ τοῦ προφήτου κυρίαν ἔσσει· οὕτως πρὸς τοῦτο Ἰακώβ, τῆς τοῦ συγγόνου πέτρης ἐπειλημμένος, πτερνιστῆς ἐκ τοῦ σχήματος ᾧ συναπεκυήθη, προσηγορεύθη. Εἰς τοῦτο γὰρ φέρειν τοῦ Ἰακώβ τὴν ἐρμηνείαν εἰς Ἑλλάδα φωνὴν μεταληφθεῖσαν οἱ τὰ τοιαῦτα νενοχότες διδάσκουσιν· καὶ τὸν Φαρῆς ἡ μάτα πάλιν ἐκ τοῦ περὶ τὸν τόκον συμβάντος ὠνόμασε. Καὶ οὐδεὶς, κατὰ Εὐνόμιον, ὡς ἀρχηγικωτέραν αὐτὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐξουσίας ἐζηλοτύπησεν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς πατριάρχαις αἱ μητέρες τὰ ὀνόματα τίθενται· Ρουβείμ, Συμεὼν, καὶ Λευὶ, καὶ τοῖς καθέξῃς πᾶσιν ὁμοίως. Καὶ οὐδεὶς κατὰ τὸν νῦν λογογράφον ἐν τοῖς τότε χρόνοις τῆς θείας προνοίας κηδεμῶν ἀνεφάνη, ὥστε κωλύσαι διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως, ἀρχηγικώτερα τοῦ Θεοῦ γενέσθαι τὰ γύναια. Τί δ' ἂν τις τὰ καθ' ἕκαστον ἐκ τῆς ἱστορίας λέγοι, ὕδωρ ἀντιλογίας, καὶ τόπον πένθους, καὶ βουνὸν ἀκροβουσιῶν, καὶ φάραγγα βότρου, καὶ ἀγρὸν αἵματος, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν ὀνομάτων, θεθέντα μὲν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, μνημονευόμενα δὲ πολλάκις καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ; Δι' ὧν ἔστι μαθεῖν ὡς οὕτε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἔστιν ἡ διὰ ῥημάτων γινομένη κατὰ τῶν πραγμάτων σημείωσις, οὕτε ἡ τῆς θείας φύσεως δύναμις διὰ τούτων τὴν μαρτυρίαν ἔχει.

D Ἄλλὰ τοὺς μὲν ἄλλους φληνάφους, οὓς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐλήρησεν, ὡς οὐδεμίαν ἔχοντας κατὰ τῶν δογμάτων ἰσχύν, ὑπερβῆσομαι, περιττὸν εἶναι κρινῶν ἐμφιλοχωρεῖν τοῖς ματαίοις. Τίς γὰρ οὕτως ἄφρων, τίς τῶν σπουδαιοτέρων φροντῖδων, ὥστε τοῖς ἀνοήτοις τῶν λόγων προσαναλίσκειν τὴν σπουδὴν, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἀρχηγικωτέραν μὲν καὶ κυριωτέραν ἀποφαίνομεν τὴν τῶν ἀνθρώπων φροντίδα, τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας, τὴν δὲ τοῖς ἀμελεστέροις ἐνοχλοῦσαν ὀλιγωρίαν, εἰς τὴν ἐκείνου μεταφέρομεν πρόνοιαν; Ταῦτα ἐπὶ λέξεως ἢ τοῦ διαβάλλοντος ἡμᾶς ἔχει φωνή. Ἐγὼ δὲ ἴσον ἡγοῦμαι περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζειν καὶ γραίδων ὄνειροις ἀπο-

σχολάζειν. Τὸ γὰρ ἐν τύπῳ φθόγγων τινῶν οἰεσθαι ἅ τῃ θεῖᾳ φύσει τὸ τῆς ἀρχῆς καὶ κυριότητος ἀξίωμα διαφυλάσσειν, καὶ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐν τούτῳ δεικνύειν, ἀμελεῖν τε πάλιν τὸν Θεὸν καὶ ἀλιγυρεῖν τῆς προσηκούσης αὐτῷ προνοίας, ἡμᾶς τε διαβάλλειν, ὅτι τὴν λογικὴν δύναμιν παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες οἱ ἄνθρωποι, ἔπειτα κατ' ἐξουσίαν τοῖς λόγοις πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων δήλωσιν κέχρηται, τί ἄλλο ἢ οὐκὶ γραῶδης μῦθος ἢ κραιπαλώντων δνειρος τὸ τοιοῦτόν ἐστιν; Ἡ γὰρ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ δύναμις τε καὶ ἐξουσία, καὶ ἀρχὴ καὶ κυριότης κατὰ τῆς τὸν ἡμέτερον λόγον οὐκ ἐν συλλαβαῖς τὸ εἶναι ἔχει, ἢ οὕτως ἂν εἰς ὁμάτιμον ἔλθοι τῷ Θεῷ πᾶς ὅστισούν εὐρετῆς ῥημάτων γινόμενος, ἀλλ' αἰῶνες ἄπειροι, καὶ κόσμου κάλλη, καὶ φωστῆρων αὐγαί, καὶ τὰ ἐπιγῆς καὶ θαλάττης θαύματα, ἀγγέλων τε στρατιαί, καὶ ὑπερχόσμιοι δυνάμεις, καὶ εἰ τε ἄλλο κατὰ τὴν ἄνω λῆξιν παρὰ τῆς Γραφῆς εἶναι δι' αἰνιγμάτων ἀκούομεν, ταῦτά ἐστι τὰ μαρτυροῦντα τῷ Θεῷ τὴν ὑπὲρ πάντα δύναμιν. Φωνῆς δὲ ἔχον τοῖς πεφυκόσι φθέγγεσθαι μαρτυρῶν τις, οὐδὲν εἰς τὸν δεδωκότα τὴν φωνὴν ἀσεβῆσαι· οὐδὲ γὰρ μέγα τι τοῦτο οἰόμεθα, τὸ σημαντικὰς τῶν πραγμάτων ἐξευρίσκειν φωνὰς. Ἡ γὰρ ἡ Γραφή κατὰ τὴν ἱστορικὴν κοσμογένειαν, ἀνθρώπου ὄνομα τῷ καθ' ἡμᾶς ἔθετο πλάσματι, τοῦτον ὁ Ἰὼβ βροτὸν ὀνομάζει, καὶ τινες τῶν ἔξωθεν φῶτα, καὶ μέροπα ἕτεροι, ἵνα ἕσως τὰς κατὰ ἔθνος τούτου διαφορὰς. Ἄρ' οὖν εἰς Ἰσον ἀγομεν τῷ Θεῷ καὶ τὰς ἐκείνων τιμὰς, ὅτι Ἰσον δυναμούσας τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ κάκεινοι τινες ἐξεύρον φωνὰς, δι' ὧν ὁμοίως δηλοῦται τὸ ὑποκειμενον; ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν ματαιολογίαν ἑατέον ἡμῖν, καθὼς προεῖπον, καὶ τὰς ἐφεξῆς λοιδορίας ἐν οὐδενὸς μέρει θετέον. Ἐν αἷς καταφύδουσαι τῶν θεῶν ἡμᾶς λογίων φησι, καὶ κατὰ πᾶσαν ἄδειαν συκοφαντεῖν, τὰ τε ἄλλα πάντα, καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν. Μετέλθωμεν δὲ τῷ λόγῳ πρὸς τὰ λειπόμενα.

deinceps sequuntur convitia pro nihilo sunt reputanda, quibus nos contra divina oracula mentiri autumat, atque omni metu sublato calumniari, aliaque omnia et ipsum Deum. Sed ad reliqua pergamus.

Προτίθεισι πάλιν τοῦ διδασκάλου ῥῆσιν ἔχουσαν οὕτως· Παρακλησίως δὲ καὶ οὐδὲν ἀλλοιότερον τὴν τῆς ἐπινοίας χρῆσιν παρὰ τοῦ θείου δεδιδάγμεθα λόγου. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὴν φύσιν τῆς θεότητος τοῖς ἀνθρώποις παραδῶν, ἰδιώμασι τισὶ τοῖς θεωρουμένοις περὶ αὐτὸν ἀποσημαίνει ταύτην· θύραν ἑαυτὸν λέγων καὶ ἄρτον, καὶ ὄδον, καὶ ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς. Τὰ μὲν οὖν ἐφ' ὕβρει ῥηθέντα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τούτοις (οὕτω γὰρ αὐτὸν ἡ διαλεκτικὴ μάχεσθαι τοῖς ἀντιλέγουσιν ἐδιδάξατο), παριδεῖν οἶμαι πρέπειν, καὶ μηδὲν πρὸς τὰς μειρακιώδεις ἀνοίας ὑποταράσσειν. Ἄλλὰ τὸ δριμύ τοῦτο καὶ ἄφυκτον ῥῆμα κατεξετάσωμεν, ὅπερ εἰς ἀνατροπὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς προτείνεται λόγου. Τίς, φησι, τῶν ἁγίων ἐστίν, ὃς κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι τῷ

⁸³ Gen. i, 26. ⁸⁴ Job xiv, 4.

(a) D. Basilius contra Eunomium, lib. 1.

A tror in talibus studium et operam ponere ac animalium somniis occupari. Nam in forma sonorum quorundam putare divinæ naturæ principatus et dominationis majestatem conservare, et magnam Dei potentiam in hoc esse positam demonstrare, rursusque nos Deum negligere ac pro nihilo habere ipsi convenientem providentiam, itemque calumniari, quod ratiocinandi facultatem a Deo homines adepti exinde pro arbitrio sermonibus ad rerum declarationem usi sunt, quid aliud hoc est nisi anilis fabula vel ebriosorum somnium? Vera enim Dei virtus et potestas, et principatus et dominatio secundum nostrum sermonem non in syllabis esse habet, vel ita certe ad parem honorem cum Deo venerit quicumque verborum fuerit inventor; sed infinita sæcula, et mundi pulchritudo, et luminarium splendores, et quæ sunt in mari et terra miracula, angelorumque militiæ, et supermundiales virtutes, et si quid est aliud quod in superna sede a Scriptura per ænigmata audimus, hæc sunt quæ testificantur Deo quæ est supra omnia virtutem. Vocis autem sonum his qui naturaliter loquuntur qui attribuit, nihil in eum qui vocem dedit impie dicit; neque enim magnum aliquid putamus, nempe significativas rerum voces excogitare. Cui enim Scriptura secundum historicam mundi creationem humano huic figmento ἀνθρώπου hominis nomen indidit ⁸³, hunc Job βροτόν, mortalem nominat ⁸⁴, et quidam externi φῶτα, quasi dicas *C hominem loquentem* et alii μέροπα id est, *diversilinguem*, vel diversam et articulatam vocem habentem, ut omittam secundum singulas gentes hujus nominis differentias. Num igitur adæquamus Deo etiam illorum honores, quia æquivalentes hominis appellationi etiam illi voces invenerunt, quibus similiter declaratur subjectum? Sed hæc vaniloquentia omittenda est nobis, sicut prædixi, et quæ

Proponit rursus magistri verba quæ ita se habent: (a) *Persimiliter autem et non diversiori modo commentationis usum ex verbo divino docti sumus. Dominus noster Jesus Christus naturam deitatis hominibus declarans, proprietatibus quibusdam quæ in ipso peculiariter spectantur, hanc designat: ostium seipsum dicens, et panem, et viam, et vitem, et pastorem, et lucem.* Quæ igitur per contumeliam contra nos ab ipso ob hæc dicta sunt (sic enim ipsum dialectica contradicentibus decertare docuit) despiciere arbitror decere, et nihil ad juveniles amentias subturbari. Sed hoc acre verbum et inevitabile examenem, quod ad eversionem nostri sermonis protendit. Quis sanctorum, inquit, est, qui per commentationem hæc nomina Domino attribui testetur? Quis autem prohibet, ad ipsum hercle dixerim,

blasphemum esse judicans in commentatione spectare nominum usum? Si enim quia dictum non est, id argumentum esse asserit, quod sit prohibitum, etiam quia vetitum non est, id signum concessum esse procul dubio assentietur. His nominibus Dominus nominatur, an etiam hæc negabit Eunomius? Sed si neget has de Christo voces esse dictas, sine pugna vicimus. Quænam enim illustrior fiat victoria quam quæ demonstrat adversarium Deo rebellare, quia divinas Evangelii voces irritas facit et pervertit? Quod si vere confietur Christum his nominibus appellari, dicat modum quo pie Unigenito accommodantur hæc nomina. Num naturæ ejus lapidem esse indicem definit? num essentiam ipsius per asciam sive securim intellexit? num per ostium Unigeniti deitatis proprietates significatur, vel per unumquodque aliorum (ne nullam turbam sermone inferamus omnia recensentes nomina) non natura Unigeniti unumquodque horum nominum est, non deitas, non essentiæ proprietates? Verumtamen his nominibus vocatur, et appellatio aliquid proprium in se continet. Nihil enim otiosum, nihil quod non significet, in divinis vocibus pium est et sanctum existimare. Ergo rationem dicat si aspernatur, nempe secundum commentationem dici, unde hæc nomina Christo congruunt. Nos quidem dicimus quod, cum multiformiter Dominus humanæ vitæ providat, quæque beneficii species per unumquodque talium nominum congruenter dignoscitur, providentia et operatione quæ in ipso spectatur, in nominis forinam transeunte. Nomen autem hujusmodi dicitur mentis excogitatione sive commentatione nominari. Quod si hoc adversariis non placeat, quomodo cuique videatur, sic se habeat. Sed his quæ dicuntur adversatur, qui nominum quæ in Scripturis Deo attribuuntur, rudis est et ignarus. Si enim divinas voces didicisset, utique nosset quod etiam maledictum et peccatum, et juvenca æstro percita, et catulus leonum, et ursa dubia, et pardalis, et quæ ejusmodi secundum diversas commentationes a Scriptura Dominus dicitur: per quæ nomina sancti et præstantes viri scopum notionis, in quem directo aspiciant, clare explanant. Etiam si passim usurpata videantur quodammodo hæc nomina, secundum promptam et tritam significationem, quæ quidem singula nisi quis per commentationem in Deo pie dici concesserit, non pura erit dictio ab impia suspitione. Ac prolixum quidem esset omnium repræsentare et denudare sive aperire sensum, quomodo hæc etiam vulgò usurpata sunt secundum communem existimationem ex prompta significatione, quoniam ratio commentationis pietati Dei nomina conciliat. Sed ad ea quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

Rursus repetito sermone, ejusmodi nomina in Domino dicuntur, nec eorum quisquam qui in divinitus inspiratis Scripturis versatus fuerit, inficias ibit, hæc dici. Quid igitur, num ipsius naturæ significativas voces definiunt? Ergo, inquit, multi-

A Κυρίῳ ταῦτα μαρτυρεῖ τὰ ὀνόματα; Τίς δὲ ἀπαγορεύει, πρὸς αὐτὸν εἰποιμ' ἄν, βλάσφημον εἶναι κρινῶν τὸ ἐν ἐπινοίᾳ θεωρεῖν τῶν ὀνομάτων τὴν χρῆσιν; Εἰ γὰρ τὸ οὐ μὴ εἰρῆσθαι τοῦ κεκωλύσθαι λέγει τεκμηρίον εἶναι, καὶ τὸ μὴ κεκωλύσθαι τοῦ συγχωρηθῆσθαι σημεῖον εἶναι πάντως συνθήσεται. Ὀνομάζεται τοῖς ὀνόμασι τούτοις ὁ Κύριος, ἢ καὶ περὶ τούτων ἔξαρκος ὁ Εὐνόμιος γίνεται; Ἄλλ' εἰ μὲν ἀρνεῖται τὸ λέγεσθαι ταύτας ἐπὶ Χριστοῦ τὰς φωνάς, ἀμαχητὶ κερρατήκαμεν. Τίς γὰρ ἄν περιφανεστέρα γένηται νίκη τοῦ δεῖξαι φανερώς θεομαχοῦντα τὸν ἀντικείμενον, διὰ τοῦ τὰς θείας τοῦ Εὐαγγελίου φωνὰς παραγράφεσθαι; Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖ ταῦτα τὸν Χριστὸν ὀνομάζεσθαι, λεγέτω τὸν τρόπον καθ' ὃν εὐσεβῶς ἐφαρμόζεται τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὰ ὀνόματα. Μὴ τῆς φύσεως αὐτοῦ τὸν λίθον ἐνδεικτικὸν διορίζεται; Μὴ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀξίτης ἐνόησεν; Μὴ διὰ τῆς θύρας ἢ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς ιδιότης σημαίνεται, ἢ δι' ἐκάστου τῶν ἑλλῶν (ἵνα μὴ πολλὸν ἐπάγωμεν ὄχλον τῷ λόγῳ πάντα καταλέγοντες τὰ ὀνόματα), οὐ φύσις τοῦ Μονογενοῦς ἕκαστον τούτων τῶν ὀνομάτων ἐστίν, οὐ θεότης, οὐκ οὐσίας ἰδίωμα; Ἄλλὰ μὴν ὀνομάζεται ταῦτα, καὶ ἡ κλήσις τὸ κύριον ἔχει. Οὐδὲν γὰρ ἀργὸν καὶ ἀσημαντὸν ἐν ταῖς θείαις φωναῖς εὐαγέει ἐστὶν ὀλεσθαι. Οὐκοῦν εἰπάτω τὸν λόγον εἰ ἀθετεῖ τὸ κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι, πόθεν ἐφαρμόζεται ταῦτα τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῦτο φάμεν, ὅτι, πολυειδῶς τὸ Κυρίου τῆς ἀνθρωπίνης προνοούτου ζωῆς, ἕκαστον εὐεργεσίας εἶδος δι' ἐκάστου τῶν τοιούτων ὀνομάτων καταλλήλως γνωρίζεται, τῆς θεωρουμένης αὐτῷ προνοίας καὶ ἐνεργείας εἰς ὀνόματος τύπον μεταβαίνουσης. Τὸ δὲ τοιούτου νομοματὸς παρ' ἡμῶν ἐπίνοια λέγεται ὀνομάζεσθαι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο φίλον τοῖς ἀντιλέγουσιν, ὅπως ἂν τῷ δοκῇ, ἔχέτω. Ἄλλ' ἀντιλέγει τοῖς λεγομένοις ὁ τῶν γραφικῶν ὀνομάτων ἀνήκοος. Εἰ γὰρ πεπαιδευτοὶ τὰς θείας φωνάς, ἔγνω πάντως ἂν ὅτι καὶ κατὰρα καὶ ἀμαρτία, καὶ παροιστρωσὰ δάμαλις, καὶ σχύμνος λεόντων, καὶ ἄρκτος ἀπορουμένη, καὶ πάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ διαφόρους ἐπινοίας παρὰ τῆς Γραφῆς ὁ Κύριος λέγεται· τῶν ἁγίων τε καὶ διαφόρων ἀνδρῶν τὸν σκοπὸν τοῦ νοήματος, πρὸς ὃν ἀφεώρων, εὐθυβόλους τοῖς ὀνόμασι τούτοις διατρανοῦντων.

D Εἰ δὲ καὶ διαβεβλήσθαι ταῦτα δοκεῖ πως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐνδειξίν τὰ ὀνόματα, ἅπερ ἕκαστον εἰ μὴ κατὰ τινὰ τις ἐπίνοιαν εὐαγῶς ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ συγχωρήσειεν, οὐ καθαρῶς τῆς ἀσεβεστέρας ὑπονοίας ἢ λέξις. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη περὶ πάντων περὶ τῶν τῶν καὶ ἀπογομνοῦν τὴν διάνοιαν, πῶς ταῦτα καὶ διαβέβληται κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ἐκ τῆς προχείρου ἐμφάσεως, καὶ ὁ τῆς ἐπινοίας λόγος οἰκείοι τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ Θεοῦ τὰ ὀνόματα. Ἄλλὰ πρὸς τὸ συνεχῆς τῆς ἀκολουθίας προέλθωμεν.

Πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν λόγον, λέγεται τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐκ ἂν τις ἀντεῖποι τῶν καθωμιληκῶτων ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς ταῦτα μὴ λέγεσθαι. Τί οὖν ἄρα αὐτῆς τῆς φύσεως σημαντικὰς φωνὰς διορίζεται; Οὐκοῦν πολυειδῆ τῶν,

φησι, τὴν θείαν φύσιν, καὶ πολυσύνθετον κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν ἐν τοῖς ὀνόμασι σημαυνομένων, τὸ ποικίλον ἐνδεικνυμένην. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ λέοντος σημασία, οὐδὲ θύρας τε καὶ δαμάλεως, οὐδὲ ἀξίνης καὶ ὕδατος, ἀλλ' ἐκάστου τῶν ὀνομάτων ἕβδον ἔστιν ὁρισμὸν ἀποδοῦναι, κατ' οὐδὲν ἐπικοινωνοῦντα τοῖς ἄλλοις. Οὐκοῦν φύσιν μὲν οὐ σημαίνουσιν· ἄκυρον δὲ τις καὶ ἀσήμαντον εἶπειν τὴν κλήσιν τῶν ὀνομάτων, οὐκ ἂν τολμήσειεν. Εἰ τοίνυν λέγεται μὲν, οὐ κατὰ φύσιν δὲ, πᾶν δὲ τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς λεγόμενον κύριον πάντως ἔστι καὶ προσφωῶς ἐπιλέγεται, τίς ἕτερος ὑπολείπεται λόγος τοῦ ἀρμολόγως τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὰς τοιαύτας τετάχθαι φωνάς, πλὴν τοῦ κατ' ἐπίνοιαν τρόπου; Δῆλον γὰρ ὅτι πρὸς τὸ ποικίλον τῶν ἐνεργειῶν κατὰ διαφορὰς σημασίας ὀνοματοποιεῖται τὸ θεῖον, ὅπως ἂν νοήσωμεν οὕτως ὀνομαζόμενον. Τί οὖν λυμάλνεται τοῖς εὐσεβεστέροις ἡ τοῦ νοῦ ἡμῶν πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γινομένων ἐνεργεία, ἣν ἡμεῖς μὲν ἐπίνοιαν λέγομεν. Εἰ δὲ τις ἕτερόν τι καλεῖν ἐθέλοι, οὐ διοισόμεθα. Ἄλλ' οὐ μεθήσει, καθάπερ οἱ δεινοὶ τῶν ἀγωνιστῶν, τὴν ἀφυκτον ταύτην καθ' ἡμῶν λαβὴν, καὶ φησιν οὕτως κατὰ λέξιν, ὅτι *Ταῦτα δι' ἐπίνοιας ἀνθρωπίνης ἐστὶ τὰ ὀνόματα, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται τινῶν, ἃ οὐδεὶς ἀποστόλων οὕτε τῶν εὐαγγελιστῶν ἐδίδαξε*. Καὶ μετὰ τὴν ἀμαχον ταύτην ἐπιχειρήσιν, ἐπιφέρει τὴν ἱερὰν ἐκείνην φωνήν, τῇ πεπαιδευμένη τὰ τοιαῦτα φωνῇ τὴν δυσώδη πάλιν καθ' ἡμῶν λοιδορίαν ἐκπτύων. Τοιγάρτοι φησὶ τὴν ἐξ ἀναλογίας ὁμωνυμίαν προφέρειν εἰς ἀνθρωπίνην ἐπίνοιαν, ψυχῆς ἔργον τὸν μὲν ἐβρώμενον νοῦν κατὰ δίκην παρηρημένης, ἀβρώστῳ δὲ διανοίᾳ καὶ πεφωρημένῃ τινὶ συνηθείᾳ τοῦ τοῦ Κυρίου λόγους ἐπισκοπούσης. Βαβαὶ τῆς διαλεκτικῆς ἀποδείξεως, ὡς τεχνικῶς ὁ λόγος αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν συμπεραίνεται; Τίς ἂν ἔτι συσταίῃ τῷ κατ' ἐπίνοιαν λόγῳ; Τοσαύτης ὁσμῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῖς ἐπιχειροῦσι τι λέγειν προχοομένης; Ἄρ' οὖν ἀφεκτέον καὶ ἡμῖν διὰ τοῦτο τοῖς ἐπιχειροῦσι τι λέγειν τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ λόγου συνεξετάσεις, ὡς ἂν μὴ καθ' ἡμῶν τὴν ἀμάραν ταύτην τῆς λοιδορίας ὑποκινήσειεν, ἣ μικροψύχων ἐστὶ τὸ πρὸς τὰς νηπιώδεις παραφροσύνας ἀντιτραχύνεσθαι. Οὐκοῦν τυγχωρητέον τῷ ὑβριστῇ κεχρησθαι πρὸς τὸ δοκοῦν τῷ τρόπῳ. Ἐπαναληπτέον δὲ τὸν ἐκεῖνον λόγον, ὡς ἂν κάκειθεν γένοιτο συμμαχία πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

deliria contra exasperari. Ergo contumelioso convitiatori concedendum est, pro libidine uti suo modo. Resumendus est autem illius sermo, ut etiam illinc veritati feratur auxilium.

Ἄναλογίας ἐμνήσθη, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ὁμωνυμίαν ἐνόησε. Πόθεν ταῦτα μαθῶν, καὶ παρὰ τίνος τὰ ῥήματα; Μωϋσῆς οὐκ εἶπε, προφητῶν καὶ ἀποστόλων οὐκ ἤκουσεν, εὐαγγελιστῶν τὰς τοιαύτας φωνάς σεσιγήκασιν, οὐδεμιᾶς ἔστι Γραφῆς ταῦτα διδασκούσης μαθεῖν. Πόθεν οὖν αὐτῷ τὸ οὕτως εἶπειν; Ἄρ' οὐχὶ τῆς τοῦ εἰπόντος διανοίας εὐρημα, ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστὶν, ὁ τὴν ποιὰν τοῦ νοήματος σημασίαν ἀναλογίαν προσαγορεύων. Πῶς οὖν οὐ συνήσιν οἷς πολέμει, τούτοις συμμαχοῖς πρὸς τὸν πόλεμον χρώμενος; Πόλεμει δὲ κατ' ἐπίνοιαν λόγῳ αὐτῶς, διὰ

formem quamdam divinam naturam, multiplicemque secundum differentias significatorum quæ sunt in his nominibus quod varium est demonstrabilem. Non enim eadem panis et leonis significantia, neque ostii et vitulæ, neque ascie et aquæ, sed cuiusque nominis propria definitio reddenda est, quæ nulla in re aliis convenire possit. Ergo naturam quidem non significant, impropriam autem et nihil significantem nominum appellationem dicere non ausus fuerit. Si itaque dicuntur quidem, non autem secundum naturam, quidquid autem a Scriptura dicitur, proprium est omnino et naturæ convenienter dicitur: quænam igitur alia relinquatur ratio cur ejusmodi voces Deo Unigenito congruenter attributæ sint, præter modum qui dicitur secundum commentationem? Perspicuum enim est quod pro varietate operationum secundum differentes significantias Deus nominatur, ut intelligamus eum sic nominatum. Quid igitur piis mentibus nocet nostri intellectus operatio ad cognitionem eorum quæ sunt, quam nos quidem ἐπίνοιαν dicimus, id est commentationem? Quod si quis aliter velit vocare, non refragabimur. Sed non remittit, quemadmodum vehementer certatores ineluctabilem hanc contra nos ansam et prehensionem et dicit sic ad verbum, quod *Hæc per commentationem humana sunt nomina et per commentationem quorundam dicuntur, quæ nullus apostolorum neque evangelistarum docuit*. Et post hanc inexpugnabilem aggressionem, sacram illam infert vocem, erudita ad hæc voce fetidum contra nos convitium expuens. Nam, inquit, homonymiam ex aliqua analogia desumptam in medium proferre ad stabiliendam humanam hanc commentationem, animi opus est, mente quidem valida in judicio spoliati, infirma vero intelligentia et deprehensa quadam consuetudine Domini sermones explorantis. Papæ! quænam hæc dialectica demonstratio? sicine artificiose ei ratio ad scopum concluditur? Quisnam amplius probare voluerit sermonem commentationis, tam gravi odore ex ore ejus in eos qui aliquid dicere aggrediuntur, profuente? Quin etiam nobis propterea aliquid dicere aggredientibus, abstinendum est ab examinando et discutiendo ejus sermone, ne contra nos cloacam convitii commoveat, vel ne pusilli animi esse videatur ad puerilia

Analogiæ meminit, et ex ea homonymiam, sive nominis communionem novit. Unde didicit et a quo verba hæc? Moses non dixit, prophetas et apostolos his vocibus utentes non audivit, evangelistæ tales voces silentio involvunt, neque ex ulla Scriptura hæc docente licet percipere. Unde igitur accidit ei sic dicere? An non inventum intelligentiæ ejus qui eum protulit, talis est sermo, qui talem quamdam notionis significantiam analogiam appellat. Quomodo igitur non intelligit quos oppugnat his auxiliatoribus ad bellum uti? Bellum autem gerit ipso

contra sermonem, qui est secundum commentationem, per sermones qui sunt commentationis, non oportere per commentationem aliquid dicendum astruit. Sed nullus, inquit, sanctorum hoc docuit. Tu vero in quem veterum referre potes ἀγεννησίας vocem, et quod tale nomen de Dei essentia prædicatur, imo vero ipsum ingenitum est essentia? An tibi quidem licet, in quibus aliquid impium concludendum est, placentes voces innovare et excogitare? si autem aliquid ad impietatis eversionem ab alio dicatur, contradicenti hanc potestatem auferre, sævæ tyrannidis reus deprehensus fueris, si hanc tibi ipsi potestatem vindices, ut quæ in aliis prohibes, hæc facere soli tibi licere existimes, et quæ ipse pro licentia audes, ab his alios acere. Quasi per edictum abrogas hæc per excogitationem dici de Christo nomina, quia nullus sanctorum oportere sic dici edixerit. Quomodo igitur per ingeniti vocem velut legem promulgas de verborum rectitudine, ut ea sola proferrantur quæ a Deo inspiratus sermo Scripturæ exposuerit? Ex tuis igitur scriptis ingeniti nomen delendum est, quia nullus sanctorum vocem hanc auctoritate sua probavit: sed propter intellectum qui huic vocabulo subest, dictionem approbas. Nos simili modo propter sensum in ea inclusum, vocem hanc ἐπινοίας, id est commentationis admisimus, vel duo ex usu eximemus, vel neutrum horum, quia, si fiat, per utraque vincemus. Nam si penitus dictione ἀγεννησίας silentio obruatur, omnis adversariorum contra veritatem vox extincta est. Atque Unigenito Deo gloria ab omnibus effulgebit, quia nullum erit nomen ex contraria oppositione, quod Domini majestatem imminuat. Si ambo maneant, et sic nobiscum vincet veritas, ad ἐπινοίαν, id est, commentationem, ex essentia translato ἀγεννησίας nomine. Sed quoad ex suis scriptis ingeniti vocem non eximit, seipsum abhortetur qui nos lacessit Pharisæus, ne prius ad nostram festucam perspicat, quam trabem sibi incumbentem et molestam ex oculis ejiciat⁴⁵. Sed Deus, inquit, et infirmissimis eorum quæ in terra existunt, pretiosissima tribuit nomina, non dignitatum æqualitatem impertitus, et principalissimis vilissima, non tamen ex nominibus collata naturali vilitate. Hæc ad verbum dicta sunt, sicut ab ipsis, sic a nobis descripta sunt. Si aliquam in profundo abstrusam habet intelligentiam quæ nos fugiat, dicant qui comprehenderunt ea quæ longius absunt a nostro conspectu, qui initiati sunt et edocti intimam istam, et ineffabilem initiationem. Quod si nihil amplius his quæ in promptu intelliguntur interpretantur, haud scio utros aliter miserabiliores reputaverim, an eos qui talia dicunt, an eos qui aures talibus præbent. Infirmissimis, ait, terrestrium pretiosissima tribuit nomina, non simul dignitatum æqualitatem largitus.

⁴⁵ Matth. vii, 5. sqq.

Α τῶν τῆς ἐπινοίας λόγων . τὸ μὴ δεῖν κατ' ἐπινοίαν τι λέγειν κατασκευάζων . Ἄλλ' οὐδεὶς , φησὶ , τοῦτο τῶν ἁγίων ἐδίδαξεν . Σὺ δὲ εἰς τίνα τῶν ἀρχαίων ἀναφέρεις ἔχεις τὴν τῆς ἀγεννησίας φωνήν . καὶ ὅτι αὐτῆς κατηγορεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας , μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν ἀγέννητον ἡ οὐσία ; Ἡ σοὶ μὲν ἔστιν ἐν οἷς ἂν μέλλῃ τι τῶν ἀσεδῶν συμπεραίνεσθαι , καινοτομεῖν τε καὶ παρευρίσκειν τὰς ἀρεσκούσας φωνάς ; εἰ δὲ τι πρὸς τὴν τῆς ἀσεβείας καθαιρέσιν παρ' ἐτέρου λέγοιτο , παραιρέσθαι τῆς ἐξουσίας τὸν ἀντιλέγοντα , μεγάλης τ' ἂν εἴης τυραννίδος ἐπιλημμένος , εἰ ταύτην σεαυτῷ τὴν ἐξουσίαν κρατύνειας , ὡς ἄπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων κωλύεις , σοὶ ταῦτα ποιεῖν ἐξείναι μόνῳ , καὶ ἄπερ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν τολμᾷς , τούτων ἀπείργειν τοὺς ἄλλους . Διὰ προστάγματος ἀθετεῖς τὸ κατ' ἐπινοίαν λέγεσθαι ταῦτα τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα , ὅτι μηδεὶς τῶν ἁγίων τὸ δεῖν οὕτω λέγεσθαι διατάξαιτο . Πῶς οὖν τῇ τοῦ ἀγεννήτου φωνῇ νομοθετεῖς τῶν βημάτων ὀρθότητος , τὸ μόνον ἐκεῖνα φεθέγγεσθαι ἄπερ ἂν ὁ θεόπνευστος λόγος τῆς Γραφῆς ὑφηγήσεται ; Ἐξαλειπτέον ἂν εἴη τῶν συγγραμμάτων σου , τὸ ἀγέννητον ὄνομα , μηδενὸς τῶν ἁγίων τὴν φωνὴν ταύτην θεσμοθετήσαντος ; ἀλλὰ διὰ τὸν ἐγκείμενον τῷ προσήματι τοῦτον νοῦν παραδέχῃ τὴν λέξιν . Καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως διὰ τὴν ἐγκειμένην ἔννοιαν , τὴν φωνὴν τῆς ἐπινοίας παρεδεξάμεθα . Οὐκ οὖν ἡ τὰ δύο τῆς χρήσεως ἐξαιρήσομεν , ἢ οὐθ' ἕτερον ὅτι δ' ἂν γένηται τούτων , δι' ἑκατέρων νικησομεν . Σιωπηθεῖσιν μὲν γὰρ καθόλου τῆς ἀγεννησίας , πᾶσα συγκατεσθέσθη τῶν ἐναντίων ἢ κατὰ τῆς ἀληθείας φωνῆ , καὶ πρόπουσα τῷ Μονογενεῖ Θεῷ δόξα παρὰ πάντων ἐκλάμψει , μηδενὸς ὄντος ὀνόματος τοῦ ἐξ ἀντιδιαίρεσεως τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κυρίου κατασχυρόντος . Εἰ δὲ μένοι ἀμφοτέρω , καὶ οὕτως ἐπικρατήσῃ μεθ' ἡμῶν ἡ ἀληθεῖα , εἰς τὴν ἐπινοίαν ἐκ τῆς οὐσίας μετατεθέντος τοῦ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματος . Ἄλλ' ἕως οὐκ ἐξαρεῖ τῶν ἰδίων λόγων τὴν τοῦ ἀγεννήτου φωνήν , νουθετησάτω ἑαυτὸν καθ' ἡμᾶς Φαρισαῖος , μὴ πρότερον πρὸς τὸ ἡμέτερον διαδύλεπει κάρφος , πρὸς τὴν ἐγκειμένην αὐτῷ δοκὸν ἀποβαλεῖν τῶν ὀμμάτων . Ἄλλ' ὁ Θεός , φησὶ , καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις τῶν περὶ γῆν τιμιωτάτων μεταδέδωκεν ὀνομάτων , μὴ συµμεταδούς τῆς τῶν ἀξιωματῶν ἰσομοιρίας , καὶ τοῖς κυριωτάτοις , τῶν εὐτελεστάτων , μὴ συµφερομένης ὑπὸ τῶν ὀνομάτων τῆς φυσικῆς εὐτελείας . Ταῦτα κατ' αὐτὴν εἴρηται τὴν λέξιν , οὕτω παρ' αὐτῶν ὡς παρ' ἡμῶν ἀναγέγραπται . Εἰ μὲν τίνα κατὰ τὸ βάθος ἐγκεκρυμμένην ἔχει διάνοιαν τὴν ἡμᾶς διαφεύγουσαν , λεγέτωσαν οἱ κατεληφότες τὰ πόρρω τῆς ἡμετέρας ἐπόψεως , οἱ μεμυημένοι παρ' αὐτοῦ τὴν ἐσωτερικὴν τε καὶ ἀπόρρητον μύησιν . Εἰ δὲ πλέον οὐδὲν τῶν ἐκ τοῦ προχείρου νοουμένων διερμηνεύουσιν , οὐκ οἶδα ποτέρους ἂν τις ἐλεεινοτέρους τῶν ἐτέρων λογιῶται , τοὺς τὰ τριαῦτα λέγοντας , ἢ τοὺς τὰς ἀκοὰς τοῖς τοιοῦτοις ὑπέχοντας . Τοῖς ἀσθενεστάτοις , φησὶ , τῶν περὶ γῆν , τῶν τιμιωτάτων μεταδέδωκεν ὀνομάτων , μὴ μεταδούς τῆς τῶν ἀξιωματῶν ἰσομοιρίας .

Ὀυκοῦν σκοπήσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν· Ἄ τὰ ἀσθενέστατα, φησὶ, ψιλῆς ἀξιοῦνται τῆς τῶν τιμῶν προσηγορίας, οὐκ ὄντα τὴν φύσιν ἄπερ κατονομάζεται. Καὶ τοῦτο ἔργον εἶναι λέγει Θεοῦ, τὸ διαφεύδουσα τῇ τιμιωτέρᾳ κλήσει τὴν χειρόνα φύσιν, καὶ τὸ ἐμπαλιν τὰς ἀτιμωτέρας φωνὰς τοῖς κατὰ φύσιν προέχουσι τὸν θεὸν ἐφαρμόζειν λέγει, μὴ συμμετατιθεμένης τῇ κλήσει τῆς φύσεως. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανὲς ἡμῖν τὸ λεγόμενον γένοιτο, ἐπ' αὐτῶν δειχθήσεται τῶν πραγμάτων ἡ ἀτοπία. Εἰ τις τὸν διὰ πάσης ἀρετῆς εὐδόκιμον, ἀκόλαστον λέγοι· ἢ ἀναστρέψας, τὸν ἴση κακία διαδεδημένον, ἀγαθὸν εἴποι καὶ κόσμιον· ἄρα σωφρονεῖν ὁ τοιοῦτος, ἢ τινα τῆς ἀληθείας ἔχειν φροντίδα παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσι νομισθήσεται, ἐνηλλαγμένης πρὸς τοῦναντίον τὰς προσηγορίας ποιούμενος, μὴ συμμαρτυρούσης τῇ σημασίᾳ τῶν ὀνομάτων τῆς φύσεως; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι. Ταῦτα τοῖνον περὶ τοῦ Θεοῦ γίνεσθαι φησὶν οὕτως, ἃ οὕτε ταῖς κοιναῖς τῶν ἐνοσιῶν, οὕτε ταῖς γραφικαῖς μαρτυρίαῖς συμβαίνει. Ἐν μὲν γὰρ τῇ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν συνηθείᾳ, μόνων τῶν ἐκ μέθης ἢ φρενιτιδος παραπαίωντων ἐστὶ, τὸ διαπλανᾶσθαι πρὸς τὰ ὀνόματα, καὶ μὴ κατὰ τὸ σημαίνοντα ταῖς ἐπὶ τῶν πραγμάτων κεχρησθαι φωναῖς, ἀλλὰ κῦνα μὲν λέγειν, ἂν οὕτως ἔχη, τὸν ἀνθρώπον· κυνὶ δὲ πάλιν ἐφαρμόζειν ἀνθρώπου προσηγορίαν. Ἡ δὲ θέλα Γραφή τοιοῦτον ἀπέχει τοῦ τῇ συγγύσει ταύτῃ συνείθεσθαι, ὥστε καὶ φανερώς ἐστὶ τῆς προφητείας ἐπὶ τούτοις σχετλιαζούσης ἀκούειν. Οὐαὶ ὁ λέγων, φησὶ, τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς, ὁ τιθεὶς τὸ πικρὸν γλυκὺν, καὶ τὸ γλυκὺν πικρὸν. Πρὸς τὶ τοῖνον βλέπων τὴν ἀτοπίαν ταύτην προσμαρτυρεῖν οἴεται δεῖν τῷ ἰδίῳ Θεῷ; Εἰπάτωσαν οἱ μυσταγωγῆθεντες παρ' αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα, τί τῶν περὶ γῆν ἀσθενέστατον κρίνουσιν, ὃ ταῖς τιμιωτάταις τῶν ἐπωνυμιῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ σεμνύνεται. Ἀσθενέστατα τῶν ὄντων τὰ τοιαῦτα τῶν ζῶων ἐστὶν, οἷς ἡ γένεσις ἀπὸ σήψεως ὑγρῶν τὴν σύστασιν ἔχει. Τιμιώτατα δὲ τῶν ὄντων ἀρετῆ τε καὶ ἀγιότης, καὶ εἰ τι φίλον τῷ Θεῷ. Ἄρ' οὐν μυῖαι, καὶ κνίπες, καὶ βάρταχοι, καὶ οἷς ἐκ κόπρου ἡ γένεσις, ταῦτα τῇ τοῦ ἀγίου, καὶ τῇ τῆς ἀρετῆς ἐπωνυμίᾳ τετίμηται, ὥστε σεμνύνεσθαι μὲν τοῖς τιμίοις τῶν ὀνομάτων, μὴ συμμετέχειν δὲ τῆς τῶν ἀξιομάτων ἰσομοιρίας, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος. Ἄλλ' οὐπω τὸ τοιοῦτον ἠκούσαμεν, ὅτι τὰ ἀσθενῆ ταῦτα ταῖς μεγαλοφουσετέρας τῶν προσηγοριῶν κατωνόμασται, ἢ ὅτι τὸ μέγα τῇ φύσει καὶ τίμιον, τῇ ἐνὸς τούτων καθυδρίσθαι προσηγορίᾳ. Δίκαιος ἦν ὁ Νῶε, φησὶν ἡ Γραφή, πιστὸς Ἄβραάμ, καὶ πραῖς Μωϋσῆς, καὶ σοφὸς Δανιήλ, καὶ σώφρων ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀμεμπτος Ἰώβ, καὶ μακροθυμίαν κτωρθωκῶς ὁ Δαβὶδ. Εἰπάτωσαν τοῖνον, εἰ πη τούτων ἕκαστος ἐκ τῶν ἐναντίων τὰς ἐπωνυμίας ἔσχεν, ἢ καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ χειρόν μαρτυρουμένων, οἷον Νάβαλ ὁ Καρμηλῆς, καὶ Φαραὼ ὁ Αἰγύπτιος, καὶ Ἄβιμέλεχ ὁ ἀλλόφυλος, καὶ πάντες οἱ ἐπὶ κακίᾳ μνημονεύμενοι, εἰ ταῖς δεξιωτέρας τῶν ἐπωνυμιῶν

Ergo dictorum sensum consideremus. *Infirmis-* *sima, inquit, digna censentur exili honorabilium* *appellatione, cum non sint natura sicut nominantur.* Ac Dei opus hoc esse ait, *appellatione honorabiliore naturam deteriorē ementiri, ac rursus voces minus honorabiles, natura præstantioribus Deum attribuere dicit, natura per appellationem minime immutata.* Ut autem quod dicitur, maxime perspicuum nobis fiat, in ipsis rebus demonstrabitur absurditas. Si quis omni virtutis laude cumulatum, intemperantem dicat; vel e contrario æquali vitio damnatum, bonum et modestum dixerit, utrum sanæ mentis homo talis esse, vel aliquam veritatis curam habere apud mentis compotes censebitur, in contrarium appellationem commutans, significantia nominum non conveniente naturæ? Ego equidem non arbitror. Hæc igitur de Deo fieri hic dicit, quæ neque communibus notitiis, neque Scripturæ testimoniis congruunt. Nam in consuetudine nostræ vitæ solum est ebrietate vel phrenitide desipientium, in nominibus errare; et non secundum significatum in rebus uti vocibus; sed canem quidem dicere hominem; cani vero contra hominis appellationem accommodare. Tantum autem abest ut divina Scriptura huic confusione assentiat, ut etiam manifeste audire liceat prophetam ob hæc dolentem. *Væ, inquit, qui dicit lucem tenebras, et tenebras lucem, et qui ponit amarum dulce, et dulce amarum*²⁴. Quid igitur spectans hanc tantam absurditatem putat oportere Deo attribuere? Dicant qui ejus arcanis initiati sunt, quidnam in terra infirmisimum judicant quod honorabilissimis appellationibus a Deo nobilitatur. Infirmissima eorum quæ sunt ea sunt animalia, quibus generatio a putredine humidorum consistit: honorabilissima vero eorum quæ sunt, virtus et sanctitas, et si quid Deo charum. An igitur, muscæ, culices, ranæ et quibus e stercore ortus, hæc ne sancti et virtutis appellatione honorata sunt, ita ut honorabilibus nominibus illustrentur, minime vero æqualitatem dignitatum participent, quemadmodum ait Eunomius? Sed nondum tale quid audivimus, quod ea quæ sunt infirma magnificentioribus nominibus appellata sint, vel quod magnum et honorabile natura, horum unius appellatione contumeliosa fuerit affectum. Justus erat Noe, inquit Scriptura, fidelis Abraham, et mansuetus Moses, et sapiens Daniel, et temperans Joseph, et inculpatus Job, et qui partes omnes æquanimitatis sive mansuetudinis implevit, David. Dicant igitur, si alicubi horum quique ex contrariis nomina sortiti sint, an etiam hi quorum vitium Scriptura testatur, velut Nabal Carmelitus, et Pharao Ægyptius, et Abimelech alienigena, atque omnes qui ob vitia commemorati sunt, an, inquam, favorabilioribus et faventioribus nominibus a divina voce honestati sunt? Non hæc ita sunt, sed ut se habet natura et veritas, sic res

²⁴ Isa. v. 20.

a Deo judicantur et dicuntur, non ut contrario modo se habent nominatæ, sed ut quæ significantur manifesta fiant, propriis sibi et congruentibus appellationibus enuntiantur.

Iste vero qui mente firma præditus est, qui usitatæ consuetudinis accusator est, qui in iudicio ratiocinatione spoliatus convitiatur, hæc de divina natura cognoscere supponit, has de Deo opiniones exponit, quasi res ipsas falsinominibus vocibus derideat, et infirmissimis honorabilissimas appellationes largiatur, et honorabilia probro afficiat rerum vilium nomina ipsis communicans. Fieri quidem potest ut homo, etiamsi fuerit ex eorum numero qui in veritatem intuentur, extra veritatem plerumque abductus præ pudore absorbeatur. At iste Deo decorum honorem existimat videri res appellationibus falsis ementiri. Non hæc divinæ naturæ oracula tribuunt. *Longanimis et multum misericors et verus Deus*, ait David⁹⁷: quomodo igitur verus, qui res eminentur, quique nominum significationibus immutat veritatem? Rectus Dominus Deus ab eodem rursus appellatur⁹⁸. Utrum igitur rectitudinis est honorabilissimis nominibus honestare ignobilia, exilemque nominationem tribuere et apparentem in verbo dignitatem invidere ei qui appellationem accepit? Hoc theologorum istorum de novo Deo testimonium; hic pervulgatæ dialecticæ solertiae terminus, demonstrare Deum ipsorum fraudibus delectari, nec invidiæ vitio purum esse. Fraudis enim, non ut se habet natura et dignitas res infirmas nominare, sed ex præcellentibus desumptas appellationes ipsis frustra largiri; non cum appellatione rerum quæ nominantur virtute collata: Invidiæ autem, ut qui possit honorabilius nomen rebus, secundum id quod præstantius est nominatis, gratificari, ipsum gratiam dare pigeat, ac si proprium damnum iudicaret infirmiorum felicitatem. Sed ego prudentibus consuluerim, tametsi horum gnosticorum Deus talis esse rationem violentia cogitur, non sic verum Deum Unigenitum Deum putare, sed ipsum ad subjectorum veritatem cerpere, et cuique pro merito tribuere, atque ex rebus cognominare. *Venite*, inquit, *benedicti*⁹⁹: et, *Ite, maledicti*¹⁰⁰: neque eum qui maledictione dignus est, benedictionis nomine honorans, neque contra eum qui benedictionem sibi thesaurizavit, cum sceleratis abiciens.

εὐλογίας τιμήσας ὀνόματι, οὕτως τὸ ἔμπαινον τὸν τῆν ἀποπεμπόμενος.

Sed quid dicta scriptori volunt? Et ad quem scopum spectat ejus ratio? Ne vero quisquam hoc suspicetur, quod verborum inopia laborans, ut quam maxime videatur in latitudinem extendere orationem, in quibusdam sensu carentibus declatrans garrulitatem extendit. Sed etiam aliouid

παρὰ τῆς θείας φωνῆς ἐτιμήθησαν; Οὐκ ἔστι ταῦτα. ἀλλ' ὡς ἔχει φύσις τε καὶ ἀλήθεια, οὕτως τὰ ὄντα παρὰ τοῦ Θεοῦ κρίνεται τε καὶ λέγεται, οὐκ ἐναντιῶς τοῖς οὖσιν ὀνομαζόμενα, ἀλλ' ὡς ἂν μάλιστα καταφανῆ γένοιτο τὰ σημαινόμενα ταῖς οικείαις προσηγορίαις ἐξαγγελλόμενα.

Ταῦτα ὁ εὐσθενῆς τὴν διάνοιαν, ὁ τῆς πεφωρημένης συνηθείας κατήγορος, ὁ τοὺς παρηρημένους ἐν δίκῃ τὸν λογισμὸν διασύρων, ταῦτα γινώσκειν περὶ τῆς θείας ὑποτίθεται φύσεως, ταύτας περὶ Θεοῦ τὰς δόξας ἐκτίθεται, ὡς κατετρινωμένου τῶν πραγμάτων ταῖς ψευδωνύμοις φωναῖς, καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις τὰς τιμωτάτας χαρίζομένου προσσηγορίας, καὶ τὰ τίμα καθυβρίζοντες τῇ πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ὄντων ὁμωνομήν. Καὶ ἀνθρώπος μὲν τις τῶν πρὸς ἀρετὴν βλεπόντων ἐξω τῆς ἀληθείας καὶ ἀκουσίως πολλακις παρενεχθεὶς, ὑπ' αἰδοῦς καταδέεται. Θεῷ δὲ πρόπουσαν ἡγείται τιμὴν τὸ φανῆναι διαψευδόμενον ταῖς ἐπωνυμίαις τὰ πράγματα. Οὐ ταῦτα μαρτυροῦσιν αἱ προφητεῖαι τῇ θεῖᾳ φύσει. *Μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινὸς Θεός*, φησὶν ὁ Δαβὶδ. Πῶς οὖν ἀληθινὸς ὁ τῶν πραγμάτων καταψευδόμενος, καὶ ἐπαλλάσων ἐν ταῖς τῶν ὀνομάτων ἐμπάσει τὴν ἀλήθειαν; Εὐθύς Κύριος ὁ Θεός παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάλιν προσαγορεύεται ἄρ' οὖν εὐθύτητός ἐστι τὸ σεμνύνειν τοῖς τιμωτάτοις τῶν ὀνομάτων τὰ ἄτιμα, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν δίδόντα ψιλὴν τῆς ἐμφαινομένης ἀξίας τῷ βήματι βασιλεύειν τῷ μετεληφῶτι τῆς κλήσεως; Αὕτη τῶν θεολόγων τούτων ἡ περὶ τοῦ νέου Θεοῦ μαρτυρία· τοῦτο τῆς πολυθρῦλλήτου διαλεκτικῆς ἀγγιολας τὸ πέρας, τὸ δεῖξαι τὸν Θεὸν αὐτῶν καὶ ταῖς ἀπάταις περιτερόμενον, καὶ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους οὐ καθαρεύοντος. Ἀπάτης μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ μὴ ὡς ἔχει φύσεως τε καὶ ἀξίας τὰ ἀσθενῆ τῶν πραγμάτων κατονομάζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπερεχόντων εἰς ἐπωνυμίας αὐτοῖς μάτην χαρίζεσθαι, μὴ συμμετατιθέντα τῇ κλήσει τῶν κατονομαζομένων τὴν οὐνάμην· φθόνου δὲ τὸ δυνάμενον τὴν τιμωτέραν λέξιν τοῖς πρὸς τὸ κρεῖττον ὀνομασθεῖσι χαρίζεσθαι, ὀκνεῖν τὴν χάριν, οἶον ἐζημίαν ἰδίαν κρίνοντα τὴν τῶν ἀσθενῶν εὐπραγίαν. Ἀλλ' ἔγωγε συμβουλεύσαιμ' ἂν τοῖς γενοῦν ἔχουσι, κἀν ὁ τῶν γνωριστικῶν τούτων Θεός τοιοῦτος εἶναι ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν βίας καταναγκάζεται, μὴ οὕτως καὶ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, τὸν Μονογενῆ Θεὸν οἰεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑποκειμένων ὀρᾶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστην προσμαρτυρεῖν, καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων κατονομάζειν. Δεῦτε, φησὶν, *οἱ εὐλογημένοι, καὶ, Πορεύεσθε, οἱ καταπραμένοι*, οὕτως τὸν κατὰ τὴν ἀξίαν τῷ τῆς εὐλογίας ἐκτυφῶθησαν μετὰ τῶν ἐξαγίστων

Ἀλλὰ τί βούλεται τῷ λογογράφῳ τὰ εἰρημένα; Καὶ πρὸς τίνα βλέπει σκοπὸν ὁ λόγος αὐτοῦ; Μὴ γὰρ δὴ τοῦτό τις ὑπονοεῖτω, ὅτι δι' ἀπορίαν βημάτων ὡς ἂν μάλιστα δόξειεν εἰς πλάτος ἐκτείνειν τὸν λόγον, ἀδικονήτοις τισὶν ἐμβατταρίζων, τὴν φλυαρίαν ἐξέτεινεν. Ἀλλ' ἔχει τι καὶ τὸ ἀνόητον τῶν εἰρημένων ὡς πρὸς

⁹⁷ Psal. lxxv, 5, 15; cxliv, 8.

⁹⁸ Psal. xci, 16.

⁹⁹ Matth. xxv, 35. ¹⁰⁰ ibid. 41.

τὴν αἵρεσιν ὑποπτον. Τὸ γὰρ εἶπεῖν τὰ τιμιώτατα τῶν ὀνομάτων καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις ἐπιλέγεσθαι, καὶ μὴ ἰσομοιροῦντα τύχη κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀξιώματος, κατασκευὴ τίς ἐστὶν αὐτῷ κατὰ τὸ λεληθὸς τῆ βλασφημίας τὴν ἀκολουθίαν ὑπευτρεπίζουσα, ὡς ἂν τοῦτο παρ' αὐτοῦ μάθοιεν οἱ τὰ ἐκείνου μαθάνοντες, ὅτι καὶ Θεὸς ὁ Μονογενὴς ὀνομάζεται, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια, καὶ κριτής, καὶ βασιλεὺς, καὶ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ μέγας Θεὸς καὶ ἀρχὼν εἰρήνης, καὶ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, μέχρι ὀνόματος αὐτῷ μόνον ἐστὶν ἡ τιμὴ. Οὐ γὰρ συμμετέχει καὶ τῆς ἀξίας ἣν ἐμφαίνει τῶν ὀνομάτων ἡ δύναμις. Καὶ ὅπερ ἐποίησε τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ σοφὸς Δανιήλ, διορθούμενος αὐτῶν τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνην, ὡς ἂν μὴ τὸν χαλκὸν, ἢ τὸν δράκοντα σέβοιεν, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὸ παρὰ τῶν ματαίων αὐτοῖς ἐπιπερημισμένον αἰδοῦμενοι, καὶ σαφῶς δι' ὧν ἐποίησεν ἐδειξεν, ὅτι οὐ συμβαίνει τὸ ὑψηλὸν τῆς θεότητος ὄνομα πρὸς τε τὸ ἐρπετὸν θηρίον, καὶ πρὸς τὸ σχῆμα ὧ χαλκὸς ἐτετύπωτο. Ταῦτα πρὸς τὸ ἐναντίον καὶ ὁ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ κατασκευάζειν διὰ τῶν δογμάτων φιλονεικεῖ, τοῦτο βοῶν διὰ ταύτης τῆς προκειμένης αὐτῷ βήσεως, ὅτι Μὴ πρὸς τὰ ὀνόματα τοῦ Κυρίου βλέπετε ὧν μετέληφεν, ὡς ἐκ τούτων τὸ ἀφραστον αὐτοῦ καὶ ὑψηλὸν τῆς οὐσίας λογίζεσθαι. Πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα τῶν ἀσθενεστάτων ταῖς ὑπερχειούσαις ἐπινομασίαις τετίμηται, ὧν ἡ μὲν κλητὴς τὸ ὑψηλὸν ἔχει, ἡ δὲ φύσις πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς προσηγορίας οὐκ ἐξαλλάσσεται. Διὰ τοῦτο λέγει μέχρις ὀνομάτων ψιλῶν γίνεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ὑποδεηκόσι τὴν τῆς τιμῆς μετουσίαν, μὴ συνακολουθούσης τῆ ἀλήθειας τῆς κατὰ τὴν ἀξίαν ἰσότητος. Ὅστε πάντα περὶ τοῦ Υἱοῦ μαθόντας, ὅσα τῆς ὑψηλῆς ἐστὶ σημασίας, μέχρις ὀνόματος οἰεσθαι τὴν ἐν ταῖς φωναῖς τιμὴν προσμαρτυρεῖσθαι αὐτῷ· τῆς δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἰσομοιρίας ἀμέτροχον κατὰ τὴν ἐν τοῖς εἰρημένοισ τεχνολογίαν.

Ἄλλὰ γὰρ ἐνοχολᾶζων τοῖς ἀνοήτοις, ἰοικᾶται κατὰ τὸ λεληθὸς τοῖς ἐν ἐναντίοις χαρίζεσθαι. Πρὸς γὰρ τὰ μάταια τῶν εἰρημένων ἀντιτιθεὶς τὴν ἀλήθειαν, ἀποκναίειν μοι δοκῶ τοὺς καθομιλοῦντας τῷ λόγῳ πρὸ τῆς τῶν καρτερωτέρων μάχης. Οὐκοῦν ταῦτα ὅπως ἂν ἔχη, τοῖς ἐπιστατικωτέροις τῶν ἀκροατῶν ἐατέον, ἡμῖν δὲ πρὸς τὰ προκείμενα μετενεκτέον τὸν λόγον· σιγάσθω δὲ καὶ τὸ προσεχῶς τοῖς ἐξητασμένοις προκείμενον, ὅτι ταῦτα μέντοι τοῦτον διατέτακται τὸν τρόπον, οὐ τῆς ἐπινοίας τῶν ἀνθρώπων λαχούσης τὴν ἐξουσίαν τῶν ὀνομάτων. Τίς γὰρ τοῦτό φησι, τὸ μὴ κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν θεωρούμενον, ἐν ἐξουσίᾳ πράγματος εἶναι τινος; Μόνων γὰρ τῶν οἰκειᾶ τινὲ προαιρέσει διοικουμένων, τὸ κατ' ἐξουσίαν τι πράττειν ἐστίν. Ἡ δὲ ἐπινοία τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ τῆς τῶν φεγγαγόμενων ἤρηται προαιρέσεως, οὐ καθ' αὐτήν ὑφ' ἑαυτῶσα, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὁρμῇ τὴν ὑπόστασιν ἔχουσα. Ἄλλ' αὐτεῦ, φησὶ, ταῦτα πάντα δημιουργήσασ-

A habet quod etiam dictorum amentiam redolet et ad hæresim suspectum est. Nam afferre nomina honorabilissima dici de infirmis, quamvis æqualem secundum dignitatem naturam non habeant, quædam est æstructio latentis blasphemie consecutionem præparans, ut hoc ab ipso discant qui illius dogmata percipiunt, quoniam etsi Deus Unigenitus nominatur, et sapientia, et virtus, et lux, et veritas, et iudex, et rex, et in omnibus Deus, et magnus Deus, et princeps pacis, et Pater futuri sæculi, et omnia quæ sunt istiusmodi, nomine tenus ipsi solum est honor. Non enim est particeps dignitatis quam ostendit nominum vis. Et quod Babyloniis faciebat sapiens Daniel, ipsorum circa idola errorem emendans, ne æs vel draconem colerent, nomen Dei, quod a vanis istis hominibus de ipsis celebrabatur, reverentes, et aperte per ea quæ fecit ostendit, quod excelsam divinitatis nomen et in reptilem feram non cadit, et in figuram qua æs efformatum erat. Hæc in contrarium etiam Dei inimicus in Unigenito Deo præstruere per dogmata magnopere contendit, hoc clamitans per hanc ipsi propositam dictionem: Ne respiciatis ad nomina Domini quorum est particeps, ita ut ex his ineffabilem ejus et excelsam essentiam cogitatione percipere licet. Multa enim etiam alia quæ sunt infirmis supereminentibus appellationibus honorata sunt, quorum appellatio quidem sublimitatem in se continet, natura autem in dignitatem appellationis non immutatur. Propterea dicit nominibus exilibus tenus a Deo inferioribus creaturis honoris participationem fieri, quamvis æqualitas dignitatis appellationem non sequatur. Quare licet de Filio didicerimus omnia quæcumque excelsæ sunt significationis, tamen nomine tenus oportet putare honorem vocibus comprehensum ipsi assignari, æqualitatis vero secundum dignitatem expertem esse secundum artificium quod in dictis illorum apparet.

Sed enim in futilibus et sententia carentibus immorans, videor aliquid clam adversariis gratificari. Nam vanis et inanibus dictis veritatem opponens, tædium mihi videor afferre iis qui præsentibus adsunt huic disputationi, antequam ad fortiorum pugnam deveniamus. Hæc igitur quomodocunque se habeant, doctioribus auditoribus relinquenda sunt, nobis autem ad proposita transferenda est oratio. Quocirca silentio prætereamus, quod proxime est conjunctum cum his quæ jam sunt examinata proponitur, quod hæc quidem ad hunc modum ordinata sunt, ut non dicamus commentationem hominum sortitam esse nominum potestatem. Quis enim hoc dicit, ut id quod non in propria substantia consideratur, rei alicujus habeat potestatem? Eorum enim est solum qui propria quadam electione et voluntate reguntur, pro arbitrio aliquid agere. Epinoia autem, id est, commentatio, mentis est operatio, atque ex electione sive consilio loquere-

tium pendet, non per se subsistens, sed in eorum quæ dicuntur impulsione subsistentiam habens. Sed, inquit, hæc ipsa omnia Dei sunt universorum conditoris, atque ipsius relationis et operationis et proportionis, et qui legibus congruentes cuique eorum quæ nominantur appellationes accommodat. Hæc autem vel omnino sensum non habent, vel his quæ prius ab ipso exposita sunt adversantur. Si enim rebus convenienter aptare nomina Deum modo proficitur, quomodo in superioribus asserit, ignobilibus Deum sublimiora nomina gratificari, non tamen dignitatis quæ in nominum significatione declaratur, ipsos participes facere : et contra quæ magna sunt natura, ignobilibus vocibus dedecorare. licet cum vilitate verborum natura non immutetur. Verum fortasse ejus amentiam injuria afficimus, hanc verborum compagem talibus accusationibus insectantes. Hæc enim omnia ab omni sensu sunt aliena, non solum dico a recta in Deum pietate, sed neque quocumque modo ullius rationis esse participia, ab his qui ad amussim examinare sciverint, invenientur. Quoniam igitur instar pulmonum marinorum tumorem quemdam habere videntur, tumor autem est phlegma sive humor quidam spumeus, visu quidem abominabilis, sed abominabilior, si in manus accipiatur. Propterea ad hæc vana decentissimum silentium judicans, quæ dicta sunt tacitus præteribo. Quanam enim lege reguntur hæc nomina ab eo prolata : operatio, proportio et relatio ? Et quis proportionis et relationis leges et modos Deo imperat ?

Hoc melius fuerit manere inexcussum quam per studium in his nauseam audientibus movere, et a majore studio dignis sermonem avocare. Sed vereor ne omnia identidem quæ ex scriptione Eunonii sunt proposita, nobis sint quædam phlegmata et marini pulmones. Quare necessario nobis in his quæ dicta sunt, disputatio desinat, ut quæ nullam ex scriptis materiam ad operandum inveniat. Ut enim fumus, vel caligine crassum quidem facit et turbidum reddit aerem : in quo si constiterit, etiam naturalem visum orationem impedit, non tamen ita densatur in se, ut qui velit carpat et palmis contineat, et reniti percutienti possit. Tale quid etiam de hac gravi scriptione si quis dixerit, a veri conjectura non aberraverit. Multæ autem in hoc tumido et æstuante sermone nugæ sunt elaboratæ, et ei præsertim qui non est animo valde perspicaci, veluti caligo e longinquo cernenti consistentiam quamdam et imaginationem habere videtur. Quod si quis sui compos fiat et diligenti inquisitione et intelligentia quæ dicta sunt attingat, fumi instar apprehensionem effugiunt notionem, atque in nihilum dissipantur ; neque ulla soliditate et renitentia ferientem recipientem sermonem. Quid igitur agendum sit, dubium et incertum. Est enim apud querulos in utramque partem calumniam exposita optio, sive enim veluti per vallem salientes istam vocum inanitatem ad liberum planumque campum sermonem dirigamus, adversus ea quæ videntur vim aliquam habere contra veritatem, stantes per contradictionem, sive etiam omni garrulitate pugnam ad vana et futilia contendamus : sic

Α τος Θεοῦ, σχέσεώς τε καὶ ἐνεργείας, καὶ ἀναλογίας, καὶ νόμοις προσφυῶς ἐκάστῳ τῶν ὀνομαζομένων τὰς προσηγορίας συναρμόζοντος. Ταῦτα δὲ ἢ καθόλου οὐκ ἔχει, ἢ ὑπεναντίως τοῖς προεκτεθείσιν ἔχει. Εἰ γὰρ προσφυῶς ἀρμόζειν τοῖς ὑποκειμένοις μαρτυρεῖ νῦν τῷ Θεῷ τὰ ὀνόματα, πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις κατασκευάζει τὸν Θεὸν τοῖς ἀτίμοις τὰ ὑψηλότερα τῶν ὀνομάτων χαρίζεσθαι, μὴ συμμεταδιδόντα τῆς ἐμφαινόμενης τῆ σημασίᾳ τῶν ὀνομάτων ἀξίας, καὶ πάλιν τὰ μεγάλα κατὰ τὴν φύσιν καθυβρίζειν ταῖς ἀτίμοις φωναῖς, τῆ ταπεινότητι τῶν ῥημάτων οὐ συμμετατιθεμένης τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἀδικοῦμεν τάχα τὴν ἀδιανόητον αὐτοῦ ταύτην τῶν ῥημάτων συνθήκην, ταῖς τοιαύταις κατηγορίαις ὑπάγοντες. Ταῦτα γὰρ καθόλου πάσης ἐστὶ διανοίας ἀλλότρια, οὐ μόνον τῆς ὀρθῆς λέγῃ τῆς εἰς εὐσέθειαν, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως οὐδὲν μετέχοντά τινος λογισμοῦ τοῖς ἐξετάξαι ἀκριβῶς ἐπισταμένους εὐρίσκεται. Ἐπεὶ οὖν καθ' ὁμοιότητα τῶν θαλασσίων πνευμόνων ὄγκον μὲν τινα τὸ φαινόμενον ἔχειν δοκεῖ, ὁ δὲ ὄγκος φλέγμα ἐστὶ, βδελυκτὸν μὲν ἰδεῖν, βδελυκτότερον δὲ εἰς χεῖρας λαβεῖν. Διὰ τοῦτο προπεπωδυστάτην πρὸς τὰ μάταια τὴν σιωπῆν κρίνον παραδραμοῦμαι τὰ εἰρημένα σιγῇ. Τίνι γὰρ διοικεῖται νόμῳ ἐνεργεία τε καὶ ἀναλογία, καὶ σχέσις ; Καὶ τίς ὁ νομοθετῶν τῷ Θεῷ τοῦς τῆς ἀναλογίας καὶ σχέσεως νόμους καὶ τρόπους ;

Κρεῖττον ἂν εἴη μένειν ἀνεξέταστον ἢ διὰ τῆς

περὶ ταῦτα σπουδῆς, ναυτίαν τε ποιεῖν τοῖς ἀκούουσι, καὶ ἀπάγειν τῶν σπουδαιωτέρων τὸν λόγον. Ἄλλὰ δέδοικα μὴ πάντα ἡμῖν ἐπίσης τὰ ἐκ τῆς λογογραφίας τοῦ Εὐνομίου προκειμένα, φλέγματά τινα ἢ καὶ θαλάσσιοι πνεύμονες. Ὅστε κατ' ἀνάγκην ἡμῖν τὸν λόγον τοῖς εἰρημένοις ἐναπολήξαι, μηδεμίαν ἐκ τῶν γεγραμμένων ὕλην εἰς ἐργασίαν εὐρίσκοντα. Ὡς γὰρ τῆς καπνῆς ἢ ὀμίχλης βαθύνει μὲν καὶ ἀναβολοὶ τὸν ἄερα · ἐν ᾧ περ ἂν τὴν σύστασιν λάθῃ, καὶ πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνεργείαν κωλύει τὴν ὄρασιν, οὐ μὴν οὕτω καταπυκνοῦται πρὸς ἑαυτὴν, ὡς καὶ δράξασθαι βουλόμενον, καὶ περισχεῖν ταῖς παλάμαις, καὶ ἀντιτοπῆσαι τῷ πλήττοντι. Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τῆς σεμνῆς ταύτης λογογραφίας εἰπὼν τις, οὐκ ἂν τῆς ἀληθοῦς εἰκασίας ἀμάρτοι. Πολὺς ὁ ὕθλος ἐν ὀγκῶδει καὶ φλεγμαίνοντι λόγῳ πεπονημένος, καὶ τῷ μὴ λίαν διορατικῶ τὴν ψυχὴν, ὥσπερ ἀχλὺς τῷ πόρρωθεν βλέποντι, σύστασιν ἔχειν τινα καὶ φαντασίαν δοκεῖ.

Εἰ δὲ τις κατ' αὐτὸν γένοιτο, καὶ τῆ ἐξεταστικῆς διανοίας τῶν εἰρημένων ἐφάπτοιο, καπνοῦ δίκην διαβρῆε τῆς λαθῆς τὰ νοήματα, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν διασχιζοῦνται, καὶ οὐ δέχεται διὰ τινος στερόδητος καὶ ἀντιτυπίας τὸν πλήττοντα λόγον. Τί οὖν χρὴ πράττειν, ἄπορον. Εὐσυχοζάντητος γὰρ πρὸς ἐκάτερον παρὰ τοῖς φιλαίτιοις ἢ αἵρεσις, εἴτε καθάπερ τινὰ φάρμακα διαπηδῆσαντες τὴν κενοφωνίαν, ἐπὶ τὰ πρᾶνῃ καὶ ἐπίδρομα τὸν λόγον εὐθύνωμεν, τοῖς δοκοῦσι τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχὺν ἔχειν, συσταθέντες διὰ τῆς ἀντιρήσεως, εἴτε καὶ πάση συμπαρατεινῶμεν τῇ φλυαρίᾳ τὴν πρὸς τὰ μάταια μάχην · οὕτω μὲν γὰρ ἐπα-

χθής ἔσται τοῖς ἀφιλοπόνοις ἡ σπουδή καὶ ἀνύνητος, ἂν πολλαῖς ἐπὶ πολλὰ χιλιάσιν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ μηχανομένη. Εἰ δὲ τῶν δοκούντων ἔχειν τινὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχὺν μόνων ἀντιλαδοίμεθα, κατηγορίας ἀφορμὴν τοῖς ὑπεναντίοις παρέξομεν, ὡς παρεικότες τινὰ τῶν οὐ δεχομένων ἀντίρρησιν. Ἐπειδὴ τοίνυν δύο προκειμένων ἡμῖν, τοῦ τε διὰ πάντων τὸν λόγον ἔλθειν, καὶ τοῦ τοῖς ἀναγκαιότεροις μόνους ἐπιδραμεῖν· τὸ μὲν ἐπαχθὲς τοῖς ἀκούουσι, τὸ δὲ τοῖς βάλουσι ἐπιποτῶν, καλῶς ἔχειν φημὶ μέσῃ τινὰ τραπόμενον ἐκφυγεῖν ἐκκτέρωθεν, ὡς οἴονται, τὸ ὑπαίτιον. Τίς οὖν ἡ μέθοδος; Πάντων τῶν κατὰ τὸ μάταιον πεπονημένων αὐτῶ συντεμόντες ὡς οἶόν τε τὸν πολλὸν συρφετὸν, δι' ὀλίγων ἐπιδραμούμεθα κεφαλαιωδῶς τὰ νοήματα· ὡς μήτε τοῖς ἀνοήτοις ἐμβαθύνειν εἰσῆ, μήτε τι τῶν εἰρημένων καθάπαξ περιδεῖν ἀνεξέταστον. Ἄπας τοίνυν ὁ λόγος αὐτῶ ἀσχολός ἐστι πρὸς ταύτην τὴν σπουδὴν, δεῖξαι φιλοεικῶν ἀνθρωπικῶς τὸ θεῖον διαλεγόμενον, καὶ τὰς σημαντικὰς τῶν πραγμάτων φωνὰς αὐτὸν τοῖς οὖσι τὸν τῶν πραγμάτων ἐπιμορφοῦν ἐφαρμόζοντα. Καὶ διὰ τοῦτο μαχόμενος πρὸς τὸν εἰπόντα τῆς λογικῆς εἶναι φύσεως, ἣν θεοθεν ἐλάβομεν, τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν φησὶ, καὶ τῆς ἰδίας αὐτὸν μὴ κρατεῖν ὑποθέσεως, καὶ ταύτην ἐπαγαγῶν τὴν μέμψιν αὐτῶ, τοιοῦτοις κέχρηται λογισμοῖς πρὸς ἀπόδειξιν rare dicit, et suum non tenere fundamentum; et

A quidem his qui laborem detrectant, studium molestum erit et inutile, in multis versuum millibus nihil profuturum, si protrahatur. Quod si ea quæ robor aliquod putantur habere contra veritatem sola corripuerimus, accusationis occasionem adversariis præbebimus, ut qui prætermiserimus quædam eorum quæ contradictionem non admittunt. Quoniam igitur duo nobis sunt proposita, et ut ad omnia sermo noster occurrat, et ut sola magis necessaria percurrat: illud quidem auditoribus molestum, hoc vero jaculantibus suspectum, præclare actum erit, si mediam quamdam viam ingressi, utrinque quod crimini est obnoxium, quantum fieri poterit, effugiamus. Quænam igitur erit methodus? Ex iis omnibus quæ ab ipso incassum elaborata sunt, amputantes quoad fieri poterit sordium illuviem, paucis et summatim notionem et sententias percurremus: ita ut neque in sensu carentibus temere immoremur, neque quidquam dictorum prorsus neglexisse inexcussum videamur. Quemadmodum igitur ejus sermo in eo potissimum versatur, ut demonstrare ambigiose contendat humano more Deum disserere, et rerum significativas voces ipsum rerum opificem et auctorem his quæ sunt applicare; idcirco pugnans cum eo qui dixit rationalis esse naturæ, quam a Deo accepimus, talia nominæ, eum a veritate aberrantem hanc querelam in ipsum cum adduxit talibus ratio-

Εἶπε, φησὶν, ὁ Βασίλειος, μετὰ τὸ πρῶτον ἐγγινόμενον ἡμῖν περὶ τοῦ πράγματος νόημα, τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐξέτασιν, ἐπίνοιαν λέγεσθαι. Καὶ τῇ τοιαύτῃ κατασκευῇ διελέγχει τὸν λόγον, ὡς οἰεταί Εὐνόμιος, ὅτι ἐν οἷς οὐκ ἔστι πρῶτον καὶ δεύτερον νόημα, οὔτε λεπτότερον ἕτερον ἑτέρου καὶ ἀκριβεστέρον, οὐκ ἂν ἔχοι, φησὶ, χώραν τὸ κατ' ἐπίνοιαν· τέως μὲν καὶ τοῦτο δολερῶς ὑπαρπάσας παρὰ τῶν ἐχόντων ἀκοήν φωραθήσεται. Οὐ γὰρ πάσης ἐπινοίας τοῦτον πεποιθῆται τὸν ὀρισμὸν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ἀλλ' οἷον ἰδικήν τινα τῶν κατ' ἐπίνοιαν θεωρουμένων ὑποδιαίρειν ποιησάμενος, ὡς ἂν μὴ πολλὸν ὄχλον ἐπεισάγοι τῷ λόγῳ, τὸ μέρος τοῦτο διασαφῆσας, ἀφῆκε τοὺς νοῦν ἔχοντας ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὅλον ἐπιλογίζεσθαι. Καὶ ὡς κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει κατηγορεῖσθαι τις τὸ ζῶον εἰπὼν, οὐκ ἂν ὡς διαμαρτῶν ἀληθείας διελεγχθείη, ἰδίως τὸν ἀνθρώπον εἰς ὑπογραφήν ἀγαγῶν οὐδ' ἂν τις αὐτὸν ὡς ἀποσφαλέντα τοῦ ὄντος εὐθύνειεν ἂν, εἰ μὴ κατὰ πτηνοῦ τε καὶ τετραπόδος, καὶ ἐνύδρου τὸν αὐτὸν ἀποδιδόη λόγον, ὃν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπον ἀπεφῆνατο· οὕτω πολυσχιδῶς καὶ ποικίλως τοῦ κατ' ἐπίνοιαν θεωρουμένου λόγου, οὐκ ἂν ἔλεγχος εἴη τὸ ἐκεῖνην μὴ εἶναι κυρίως ἐπίνοιαν, τῶ καὶ ἕτερον εἶναι εἰπεῖν. Ὅστε καὶ ἄλλο τι ἐπινοίας εἶδος θεωρηθῆ, τὸ προαποδοθὲν οὐχ ἡμάρτηται. Εἰ μὲν οὖν τις, φησὶ, τῶν ἀποστόλων ἢ τῶν προφητῶν τοῦτοις χρησάμενος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῖς ὀνόμασιν ἀπεδείκνυτο, εἶχεν ἂν παραμυθίαν τὸ ψεῦδος. Ὅσην μαρτυρεῖ τῶ λογογράφῳ τὰ εἰρημένα τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς τοῦ Θεοῦ φιλοπονίαν! Οὐδέ τις εἶπε τῶν προ-

Dixit, ait, Basilus, post primam quæ de aliqua re nobis ingeneratur notionem, quod subtilior et accuratior rei intellectæ indagatio ἐπίνοια sive commentatio dicitur; et hac præstructione sermonem arguit, ut putat Eunomius, quod in quibus non est prima et secunda notio, neque subtilior altera, neque accuratior, non haberet, inquit, locum quod per commentationem dicitur; tunc igitur et hoc dolose abrupuisse ab his qui non auditu carent deprehenditur; non enim omni commentationis hanc fecit definitionem doctor noster, sed velut speciali quadam eorum quæ per commentationem spectantur subdivisione facta, ne multam orationi turbam induceret, hac parte dilucidius explicata, dimisit mente præditos ex parte totum ratiocinando colligere; atque ut de pluribus et specie differentibus animal enuntiari si quis dixerit, non a veritate aberrasse reprehensus fuerit, si specialiter hominem in exemplum adduxerit; neque quis ipsum, ut a vero deviantem in viam rectam reducerit, nisi de volatili et quadrupede et de aquatili ipsam definitionem reddiderit, quam de homine protulerat: sic multipliciter et varie cum spectetur ἐπίνοια, commentatio, non argumentum fuerit illam non esse proprie ἐπίνοιαν, quia dixerit etiam aliud quid esse. Quare etiamsi alia quædam species ἐπινοίας considerata fuerit, quæ prius reddita est, non falsa fuerit. Si igitur, inquit, apostolorum vel prophetarum aliquis his usus in Christo nominibus demonstraretur, mendacium haberet consolationem. Quantum ex suis dictis scriptor hic in divinis Scripturis versa-

tus intelligitur! Nullus prophetarum vel apostolorum dixit, panem, vel lapidem, vel fontem, vel securim, vel lucem, vel pastorem Dominum. Quid igitur David et de quo dicit, *Dominus pascit me*⁶¹; et, *Qui pascis Israel, intende*⁶²? et quid differt pastorem dicere, vel qui pascis? Et, *Apud te fons vitæ*⁶³. Igitur admittit Dominum dictum esse fontem. Et, *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes*⁶⁴. Joannes [Matthæus] autem Domini virtutem vitiorum amputatricem, securis nomine significans, ubi ait: *Ecce securis radici arboris admota est*⁶⁵; non locuples et fide dignus testis dictorum videtur? Moses in luce Deum videns⁶⁶, et Joannes veram lucem nominans⁶⁷; hoc eodem etiam Paulus in prima Dei apparitione luce circumfusum, et postea lucis voces audiens: *Ego sum Jesus, quem tu persequeris*⁶⁸: non ad testimonium idoneus est? De pane vero legat Evangelium: quod a Mose cibus qui de cælo Israelitis suppeditabatur, in Domini figuram ab ipso Domino transsumptus est. *Non enim Moses vobis dedit panem; sed Pater meus dat panem verum, seipsum dicens, qui de cælo descendit, et qui mundo dat vitam*⁶⁹. Sed ingenuus legis auditor, nullum dicit vel apostolorum vel prophetarum Christo imposuisse hæc nomina. Quid igitur quod deinceps sequitur? Et si ipse seipsum Dominus his nominibus vocavit, quandoquidem de nominibus Servatoris non est aliud quidem primum, aliud vero secundum; neque subtilius aliud alio, neque exquisitius, sed simul omnia et cum æquali subtilitate cognoscit: horum nominum nulli accommodari potest, quæ de commentatione reddita est ab ipso definitio.

Multas ex ejus sermone nugas exhausi; sed lectores precor veniam dare, si neque ea quæ aperte vana sunt inexplorata præterimus, non ut dedecore hujus scriptoris et impudentia nitentes exhilarescamus (quid enim lucri nobis affert palam reprehensa adversariorum amentia?) sed ut via procedat per omnia seipsam confirmans veritas. Quoniam, inquit, *sibi ipsi has Dominus appellationes attribuit, neque quid primum intelligens, neque secundum, neque subtilius, neque exactius; non licet hæc nomina esse a commentatione asserere. Quomodo meminit sui scopi? quomodo rationes quibus bellum instituit, novit? Horum alicujus quæ in consuetudinem cadunt, ad interpretationem tæpæ ἐπινοίας magister noster mentionem fecerat, et in exemplis posterioribus mentem explicans, sic sermonis contemplationem ad superiora provehit. Dixit enim quod hoc nomen σίτος per se una quædam res secundum subsistentiam apparet, sed ad varias proprietates, quæ in ipso considerantur, immutat appellationes, dum fit et semen, et fructus, et cibus, et quæcumque sit, totidem nominatur:*

Α φητῶν ἢ τῶν ἀποστόλων, ἄρτον, ἢ λίθον, ἢ πηγὴν, ἢ ἀξίνην, ἢ φῶς, ἢ ποιμένα τὸν Κύριον. Τί οὖν ὁ Δαβὶδ, καὶ περὶ τίνος φησὶν, ὅτι Κύριος ποιμαίνει με, καὶ, Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες; Ἄρα τί διαφέρει ποιμένα εἰπεῖν ἢ ποιμαίνοντα; καὶ, Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ἄρα δέχεται τὸ πηγὴν εἰρηθεῖαι τὸν Κύριον· καὶ, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμισαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ὁ δὲ Ἰωάννης [Ματθαῖος] τὴν ἀναρετικὴν τῆς κακίας δύναμιν τοῦ Κυρίου τῷ τῆς ἀξίνης διασημαίνων ὀνόματι, ἐν οἷς φησὶν, Ἦδη ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δένδρων κείται, οὐκ ἀξιόπιστος τοῦτω μάρτυς τῶν εἰρημένων δοκεῖ; Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἐν φωτὶ τὸν Θεὸν βλέπων, καὶ Ἰωάννης φῶς ἀληθινὸν ὀνομάζων· τῷ δὲ αὐτῷ τοῦτω καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρώτῃ θεοφανείᾳ περιλαμφθεὶς τῷ φωτὶ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰς τοῦ φωτὸς ἀκούων φωνάς, ὅτι Ἐγὼ Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις· οὐκ ἱκανὸς ἄρα πρὸς μαρτυρίαν ἐστὶ; Περὶ δὲ τοῦ ἄρτου ἀναγκῶτα τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Μωϋσέως τροφή, ἡ οὐρανῶθεν τῷ Ἰσραὴλ χορηγουμένη, εἰς τὸν τοῦ Κυρίου τύπον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μετελήπται· Οὐ γὰρ Μωϋσῆς δέδωκεν ἡμῖν τὸν ἄρτον· ἀλλ' ὁ Πατήρ μου διδώσει τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινόν, ἑαυτὸν λέγων, τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ὁ γνήσιος ἀκρατής τοῦ νόμου μηδένα φησὶ τῶν προφητῶν ἢ τῶν ἀποστόλων ταῦτα ἐπιταθεικέναι τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα. Τί οὖν τὸ ἐφεξῆς; Εἰ αὐτὸς ἑαυτὸν τοῦτοις ὀνόμασε Κύριος· ἐπειδὴ γε τῶν τοῦ Σωτῆρος ὀνομάτων, οὐκ ἐστὶ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεῦτερον, οὔτε λεπτότερον ἔτερον τοῦ ἐτέρου καὶ ἀκριβέστερον· ὁμοῦ τὰ πάντα, καὶ μετὰ τῆς ἰσῆς ἀκριβείας γινώσκοντος, οὐδὲ τούτων οὐδενὶ δυνατὸν συναρμόσαι τὸν περὶ τῆς ἐπινοίας αὐτῷ βηθέντα λόγον.

Πολὺν ἐπήντησα τῷ λόγῳ τὸν ἐκεῖθεν λῆρον· ἀλλὰ παραιτοῦμαι τοὺς ἐντυγχάνοντας συγγνώμην ἔχειν, εἰ μηδὲ τὰ πρόδηλα τῶν ματαίων περιορώμεν ἀκατανόητα, οὐκ ὡς ἐμφαιδρυνόμενοι τῇ ἀσχημοσύνῃ τοῦ λογογράφου (τί γὰρ φέρεי κέρδος ἡμῖν ἐλεγγομένη τῶν ἐναντίων ἢ ἀνοία); ἀλλ' ὡς ἂν ὀδῶ προδοσυνιστώσα δι' ἀπάντων ἑαυτὴν ἡ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ φησὶν, ἑαυτῷ ταύτας προσέθηκε τὰς προσηγορίας ὁ Κύριος, οὔτε τι πρῶτον ἐγγῶν, οὔτε δεῦτερον, οὔτε λεπτότερον ἢ ἀκριβέστερον, οὐκ ἔστιν ἐξ ἐπινοίας εἶναι ταῦτα εἰπεῖν τὰ ὀνόματα. Ἦως μέμνηται τοῦ ἰδίου σκοποῦ; Πῶς οἶδε τοὺς λόγους καθ' ὧν τὸν πόλεμον ἐνεστήσατο; Ἐμνήσθη τινὸς τῶν ἐντρεχόντων τῇ συνηθείᾳ πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐπινοίας ὁ καθηγητὴς ὁ ἡμέτερος, καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις τῶν ὑποδειγμάτων τὸν νοῦν διασαφήςας, οὕτως προβιδάζει τοῖς ἀνω τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἶπε γὰρ ὅτι καθ' ἑαυτὸν ὁ σίτος ἐν τι πρᾶγμα κατὰ τὴν ὑπόστασιν φαίνεται· πρὸς δὲ τὰς ἐπιθεωρουμένας αὐτῷ ποικιλίας ιδιότητας, ἐξαλλάσσει τὰς κλήσεις, καὶ σπόρος γινόμενος, καὶ καρπὸς, καὶ τροφή, καὶ ὅσα γίνεται, τσαυτὰ ὀνομαζόμενος. Παραπλησίως

⁶¹ Psal. xxii, 1. ⁶² Psal. lxxix, 2. ⁶³ Psal. xxxv, 10. ⁶⁴ Psal. cxvii, 22; Matth. xxi, 42. ⁶⁵ Matth. iii, 10. ⁶⁶ Exod. xxxiii, 23. ⁶⁷ Joan. i, 9. ⁶⁸ Act. ix, 5. ⁶⁹ Joan. vi, 32 sqq.

δὲ, φησί, καὶ ὁ Κύριος· ἔστι μὲν καθ' ἑαυτὸν ὅτι ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ· ταῖς δὲ τῶν ἐνεργειῶν διαφοραῖς συνονομαζόμενος, οὐ μίαν ἐπὶ πάντων ἰσχει προσηγορίαν· ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἔννοιαν τὴν ἐξ ἐνεργείας ἐγγινόμενην ἡμῖν μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα. Τί οὖν ὁ λόγος ἡμῶν διὰ τῶν εἰρημένων ἐλέγχεται; Ὁ εἰπῶν δυνατὸν εἶναι πολλὰς ἐφαρμύζεσθαι προσηγορίας κατὰ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφοράς, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐνεργούμενα σχέσιν, ἐνὶ κατὰ τὸ ὑποκείμενον ὄντι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· ὡς καὶ ὁ σίτος εἰς ὧν ἐκ τῶν ποικίλων περὶ αὐτοῦ νοημάτων, διαφοροῖς ἐπωνυμίαις ἐπιμερίζεται. Πῶς οὖν ἀνατρέπει τὰ εἰρημένα, ὁ λέγων περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα τὸν Χριστὸν τὰ ὀνόματα λέγει; Οὐ γὰρ ὅστις ὁ κατονομάσας, τὸ ζητούμενον ἦν, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐννοίας ἡ θεωρία προέκειτο· πότερον φύσιν ἐνδείκνυται, ἢ ἐπινοητικῶς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζεται. Ἄλλ' ὁ δριμύς οὗτος καὶ ἀμφίλαρξ τὴν διάνοιαν, ἀνατρέπων τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῆς ἐπινοίας λόγον, τὸν εἰπόντα, δυνατὸν εἶναι ἐνὶ τῷ ὑποκειμένῳ πολλὰς ἐξευρεῖν προσηγορίας, κατὰ τὰς τῶν ἐνεργειῶν σημασίας, ἰσχυρῶς κέχρηται καθ' ἡμῶν τῇ μάχῃ, λέγων μὴ παρ' ἑτέρου τινὸς τεθεῖσθαι τῷ Κυρίῳ τὰς τοιαύτας φωνάς. Τί οὖν ταῦτα πρὸς τὴν προκειμένην σπουδὴν; Μὴ ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Κυρίου τὰ ὀνόματα λέγεται, οὐδὲ ὀνόματα δώσει ταῦτα εἶναι, οὔτε προσηγορίας, οὐδὲ φωνάς νοημάτων σημαντικὰς; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δέχεται τὸ εἶναι ταῦτα ὀνόματα, τῇ τῶν προσηγοριῶν ἀναιρέσει καὶ ἡ ἐπινοία συνανήρηται. Εἰ δὲ οὐκ ἀντιλέγει τὸ τὰς φωνὰς ταύτας ὀνόματα εἶναι, τί βλάπτει τὸν κατ' ἐπινοίαν λόγον, διὰ τοῦ δεῖξαι μὴ παρ' ἑτέρου τινὸς, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὰς τοιαύτας τεθεῖσθαι κλήσεις; Τὸ γὰρ λεγόμενον ἦν, ὅτι παραπλήσιως τῷ κατὰ τὸν σίτον ὑποδείγματι. Ἐν κατὰ τὸ ὑποκείμενον ὁ Κύριος ὧν, πρόσφορα ταῖς ἐνεργείαις ἔχει καὶ τὰ ὀνόματα. Τοῦ δὲ σίτου κατὰ τὴν τῶν περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἐπινοίαν τὰς ὀνομασίας ἔχειν ὁμολογουμένου, συγκατεσκευάζετο καὶ τὸ μὴ φύσει εἶναι ταύτας ἐπὶ τοῦ Κυρίου σημαντικὰς τὰς φωνάς, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς ἐπινοίας ἐν τοῖς περὶ αὐτὸν νοουμένοις συνίστασθαι. Ὁ δὲ ἀντιλέγων ὑπὸ πολλῆς προσοχῆς, οὐ πρὸς τὰ τεθέντα ποιεῖται τὴν μάχην. Ἄλλὰ φησιν αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ ταῦτα κατονομάζεσθαι, ὅμοιον ὡσπερ ἂν εἴ τις τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ὀνόματος τὴν ἐρμηνείαν ζητῶν, πότερον γέλως, ὡς φασὶ τινες, ἐρμηνεύεται, ἢ ἄλλο τι σημαίνει τὸ ὄνομα, ὁ δὲ τις τῶν κατὰ Εὐνόμιον ἐπιστατικῶς ἀποκρίνοιτο παρὰ τῆς μητρὸς τεθεῖσθαι τῷ παιδί τὴν κλήσιν· ἀλλ' οὐ τοῦτο, φαίη τις ἂν, τὸ ζητούμενον ἦν, παρὰ τίνος ἢ ἐπωνυμία πεπόρισται, ἀλλὰ τί σημαίνει μεταληφθεῖσα πρὸς τὴν ἡμετέραν γλώσσαν ἡ τοῦ ὀνόματος ἔννοια. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τῆς ζητήσεως οὕσης, εἰ τὰ ποικίλως ἐπιλεγόμενα τῷ Κυρίῳ κατ' ἐπινοίαν λέγεται, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τὴν ἐνδειξιν ἔχει· ὁ τοιαύτην ἐπάγων τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ μὴ ἐπινοία θεωρεῖσθαι τὰς προσηγορίας, τῷ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγεσθαι ταύτας, πῶς μετὰ τῶν

A similiter, inquit, etiam Dominus; est enim secundum seipsum quodcunque tandem est secundum naturam; operationum vero differentiis cum nominatur, non unam in omnibus retinet appellationem, sed secundum quamque notitiam quæ ex operatione nobis ingeneratur, nomen assumit. In quo igitur ratio nostra per ea quæ ab ipso dicta sunt, redarguitur? Qui dixit fieri posse ut multæ appellationes secundum operationum differentias, et relationem ad ea quæ ex operatione sunt, congruant uni secundum subjectum existenti Dei Filio, sicut nomen σίτος cum sit unum, ex variis notionibus quæ de ipso formantur, in diversa nomina dividitur. Quomodo igitur quæ dicta sunt evertit, qui ait de seipso hæc Christum nomina dicere? Non enim quis ille est qui nominavit, quærebatur, sed de notitia nominum consideratio proponebatur: utrum natura demonstratur, an per commentationem ex operationibus nominatur. Sed hic acer et magnus et solers ad excogitandum, evertens assignatam ἐπινοίαν, definitionem, quæ dixit, possibile esse uni subjecto multas comminisci appellationes, secundum operationum significaciones, contra nos pugna fortiter usus est, dicens non ab aliquo inditas esse Domino tales voces. Quid igitur ad propositum studium? Quoniam a Domino hæc nomina non dicuntur, neque nomina dabit hæc esse, neque appellationes, neque voces notionum significativas. Si enim non admittit esse hæc nomina, appellationum sublacione etiam ἡ ἐπινοία simul sublata est. Quod si non contradicit voces has nomina esse, in quo lædit id quod de commentatione dicitur, ex eo quod demonstrat non ab alio aliquo, sed ab ipso Domino tales impositas esse nomenclaciones? Quod enim dicebatur, id erat, quod quemadmodum in exemplo hujus nominis σίτος, unum secundum subjectum cum sit Dominus, operationibus congrua habet etiam nomina. Cum autem sit confessum σίτος secundum commentationem eorum quæ in ipso spectantur, appellationes habere, simul etiam construebatur has in Domino voces non esse naturæ significativas, sed ratione commentationis in his quæ de ipso intelliguntur consistere. Qui autem contradicit præ multa attentione, non adversus posita pugnam committit. Sed inquit ipsam a seipso his nominibus appellari, simile ac si quis nominis Isaac interpretationem quaerens, utrum risus⁷⁹, ut aiunt quidam, exponitur, an aliud quid significat hoc nomen; aliquis autem eorum qui stant a parte Eunomii, instanter responderet a matre puero impositum esse hoc nomen; sed aliquis dixerit, non hoc erat quod quærebatur, a quo hæc nominatio tributa est, sed quid significet in nostram linguam traducta nominis notitia. Atque hic igitur cum quæstio consistat, utrum quæ in Domino varie dicuntur, per commentationem di-

⁷⁹ Gen. xviii, 12-15; xxi, 2.

cuntur, nec naturæ indicationem habent : qui talem demonstrationem inducit, quod non per commentationem spectentur appellationes, quia hæc ab ipso Domino dicantur, quomodo inter sobrios censetur, qui veritati bellum infert, et talibus addit eum qui bello lacessitur ?

Deinde progrediens ut jam ad scopum ipsi conclusa oratione, alia contra nos dictis acerbiora molitur, ut inquit, crimina, et multum flebiliter lamentatus, et præmissa oratione qua nos calumniatur, atque auditorem ob dicenda efflictim exacerbatur, in quibus quædam magis impia criminatur a nobis astrui : quod non solum nos distributas a Deo rebus appellationes commentationibus nostris adaptemus, cum nec dixisset quænam appellationum distributio, et quando et quomodo facta, sed etiam quod omnia confundamus, et ad idem Unigeniti et essentiam et operationem pertrahamus. Cum nihil, inquam, de hoc ipso disseruisset, neque demonstrasset quomodo a nobis idem esse cum essentia operatio præstruitur, tandem subjungit istum colophonem criminum, sic verbis dicens : *Jam, inquit, transiens ab his, et Deum qui est in omnibus, extremis blasphemis, id est, impiis et sceleratis conviciis, circumducit; et sermonibus sermones nostri abrupti fuerint et intercisit, et quosdam deficere faciunt a nobis proposita exempla, non omnino tam didicisse indigens, quam demonstrare verborum colluviem et vaniloquentiam hujus scriptoris, quibus blaterans et obstrepens quæ inter viros anilia, et vocularum gravissimo in auribus hæc demirantium fucum facere dum studet, contra seipsum cippum, id est, infamiam notam, proponere apud eruditos et sermonem callentes non intelligit. Sed hoc nihil ad nostrum institutum. Utinam quidem hucusque progredierentur quæ sunt contra ipsum crimina, et nihil circa fidem errans in sola sermonis prolatione peccare putaretur ! Ita pro nihilo ducendum esset ad laudem vel calumniam sic vel aliter dictionem habere. Consecutio igitur et series eorum quæ ab ipso contra nos dicta sunt, etiam hoc proponit.*

In frugibus, inquit, et Domino, variis modis cum exercuit commentationes, persimiliter et sanctissimam Dei essentiam differentes admittere commentationes dicit. Hoc est criminum acerbissimum, et ob id gravia contra nos illa tragice ante exaggeravit, impietatem et absurditatem, et omnia talia dictis crimini vertens. Quænam ergo impietatis demonstratio? dixit Eunomius, quædam de frugibus communia hæc, et omnibus in promptu cognita discernens, et quomodo nascuntur, et quomodo perfectæ seu maturæ per fructum alunt, naturalibus quibusdam facultatibus, dum nascuntur et augentur et dispensantur ? Et hæc cum disseruit, etiam unigenitum Deum nihil dissentaneum esse ait differentes accipere commentationes, cum pro-

A σωφρονούντων ἀριθμηθήσεται, ὁ καὶ πολεμῶν ἢ ἀληθείᾳ, καὶ τοιαύταις πρὸς τὸν πόλεμον συμμαχίας χρώμενος, δι' ὧν ἰσχυρότερον ἀποφαίνει τὸν πολεμώμενον ;

bellum auxiliis utitur, quibus fortiozem esse ostendit

Εἶτα προῖόν ὡς δὴ κατα σκοπὸν αὐτῷ συμπερασθέντος τοῦ λόγου, ἕτερα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν χαλεπώτερα τῶν εἰρημένων, ὡς φησι, τὰ ἐγκλήματα, καὶ πολλὰ προσχετλιάσας καὶ προδιαβαλὼν τὸν λόγον, καὶ σφοδρῶς τὸν ἀκρατὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι ῥηθήσεσθαι παροξύνσας, ἐν οἷς δυσσεβέστερά τινα παρ' ἡμῶν αἰτιᾶται κατασκευάζεσθαι, ὡς μὴ μόνον τὰς ἀποκλήρωθεις παρὰ τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ταῖς ἐπινοίας ἡμῶν προσαπόντων, οὐκ εἰπὼν, τίς ἢ τῶν προσηγοριῶν ἀποκλήρωσις, καὶ πότε καὶ πῶς γεγενημένη, καὶ ὡς πάντα φυρόντων τὰ πράγματα, καὶ εἰς ταῦτ' ἀγόντων τοῦ Μονογενοῦς τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Οὐδὲν περὶ αὐτοῦ τούτου διαλεχθεὶς, οὐδὲ ἀποδείξας πῶς ταῦτ' εἶναι κατασκευάζεται τῇ οὐσίᾳ παρ' ἡμῶν ἢ ἐνέργειᾳ, τέλος ἐπάγει καὶ τὸν αὐτὸν κολοφῶνα τῶν ἐγκλημάτων, οὕτως λέγων τοῖς ῥήμασιν Ἰδοὺ δὲ, φησὶ, μεταβαλὼν ἀπὸ τούτων, καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ταῖς ἐσχάταις περιβάλλει βλασφημίαις· καὶ λόγοις ἀπεβρώγασιν οἱ ἡμέτεροι λόγοι, καὶ τινὰς ἀποστατεῖ τὰ παρ' ἡμῶν παραδείγματα, οὐ πάντως τοῦ μαθεῖν ταῦτα δόμος, ἀλλ' ἢ δεῖξαι τὸ συρφετῶδες τῶν ῥημάτων τοῦ λογογράφου καὶ ἀκριτόμυθον, οἷς περικτυπῶν τὰ ἐν ἀνδράσι γραῖδια, καὶ τῷ στόμφῳ τῶν λεξιδίων ἐν ταῖς ἀκοαῖς τῶν ταῦτα θαυμαζόντων καλλωπιζόμενος, στήλην καθ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον τοῖς πεπαιδευμένοις προτιθεὶς οὐ συνίσιν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτου πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἡμέτερον. Εἶθε γὰρ μέχρι τούτων ἦν κατ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα, καὶ μηδὲν περὶ τὴν πίστιν ἐξαμαρτάνων, περὶ μόνην τοῦ λόγου τὴν προφορὰν πλημμελεῖν ἐνομιζέτο ! Ὡς ἀντ' οὐδενὸς ἂν ἦν αὐτῷ πρὸς ἔπαινον ἢ διαβολὴν, τὸ οὕτως ἢ ὡς ἐτέρως τὴν λέξιν ἔχειν. Ἡ δ' οὖν ἀκολουθία τῶν παρ' αὐτοῦ καθ' ἡμῶν, καὶ τοῦτο προστίθῃσιν.

Ἐπὶ τοῦ στίτου, φησὶ, καὶ τοῦ Κυρίου, διαφορῶς γυμνάσας τὰς ἐπινοίας, παραπλησίως καὶ τὴν ἀγνωστὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ διαφορῶς δέχεσθαι τὰς ἐπινοίας φησὶ. Τοῦτό ἐστι τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐγκλημάτων, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὰ βαρῆα καθ' ἡμῶν ἐκεῖνα προετραγώδησε, δυσσέβειν καὶ ἀοπτιαν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τοῖς εἰρημένοις ἐπικαλῶν. Τίς οὖν ἢ τῆς ἀσεβείας ἀπόδειξις ; εἶπεν ὁ Εὐνομίος τινα περὶ τοῦ στίτου, τὰ κοινὰ ταῦτα, καὶ πᾶσιν ἐκ τοῦ προχείρου γνώριμα διευκρινούμενος, ὅπως τε γίνεται καὶ ὅπως τελειωθεὶς διὰ τοῦ καρποῦ τρέφει, φυσικαῖς τις δυνάμεις φυόμενός τε καὶ αὐξῶν καὶ διοικούμενος ; Καὶ ταῦτα εἰπὼν, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν οὐδὲν ἀπαικὸς εἶναι φησὶ, διαφορῶς δέχεσθαι ἐπινοίας διὰ τε τὰς ἐπινοίας,

διὰ τε τὰς ἑτερότητας τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ἀναλογίας
 εἰνᾶς καὶ σχέσεις. Ταῦτα γὰρ καταχθῶς ἐπ' αὐτοῦ
 διαθρολλεῖ τὰ ὀνόματα. Ἄλλα πῶς, φησὶν, οὐκ ἀτο-
 πον, ἀθέμιτον δὲ μᾶλλον τοῦτοις παραβάλλειν τὸν
 Ἀγεννήτην; τίσι ταῦτοις; τῷ σίτῳ, φησὶ, καὶ τῷ
 μονογενεῖ Θεῷ. Ὅρξες τὴν εὐλάβειαν Ἰσον ἀπέχειν
 τῆς ἀξίας τοῦ ἀγεννήτου Θεοῦ κατασκευάζει τὸν
 βραχὺν σίτον, καὶ τὸν Μονογενῆ Θεόν. Καὶ ὅτι οὐ
 συκοφαντοῦμεν τὸν λόγον, παρ' αὐτῶν ἔστι τῶν γε-
 γραμμένων μαθεῖν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν. Πῶς γὰρ, φη-
 σὶν, οὐκ ἀτοπον, ἀθέμιτον δὲ μᾶλλον τοῦτοις
 παραβάλλειν τὸν Ἀγεννήτην; Καὶ ταῦτα εἰπὼν
 ἐπάγει κατὰ τὸ ὁμότιμον τὸν περὶ τοῦ σίτου καὶ τοῦ
 Κυρίου λόγον, Ἰσον εἰς ἀτοπίαν κρῖνων, ἐνὶ τούτων
 παραβάλλειν τὸν Θεόν. Παντὶ δὲ γνώριμον πάντως
 τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τὰ ἴσῳ μέτρον τινὸς ἀφεστη-
 κῶτα καὶ αὐτὰ πρὸς ἄλληλα τὸ ἴσον ἔχει. Ὡστε κατὰ
 τὴν σοφὸν θεολόγον ὁ τῶν αἰώνων ποιητῆς, καὶ πά-
 σης περιδεδραγμένος τῶν ὄντων φύσεως, ἰσοστάσιος
 ἀνεδείχθη τῷ βραχυτάτῳ σπέρματι, εἴπερ ἐπίσης
 ἀπολείπεται τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συγκρίσεως καὶ αὐ-
 τὸς καὶ ὁ σίτος. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀσέβεια τοῦ λόγου τσα-
 σύτη.

Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἐξετάσαι τὴν εἰς τὴν
 βλασφημίαν κατασκευὴν, ἐν τίνι πρὸς ἑαυτὴν τῷ λόγῳ
 δι' ἀκολουθίας συνήρηται. Εἰπὼν γὰρ, ἀτοπον εἶναι
 τῷ σίτῳ καὶ τῷ Χριστῷ τὸν Θεὸν παραβάλλειν, Περὶ
 τοῦ σίτου, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς καθ' ὁμοί-
 οτητα τούτων πρὸς μεταβολὴν ἐπιτηδεῖος, περὶ δὲ
 τοῦ Μονογενοῦς τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸς μεταβολὴν
 ἐπιτηδεῖον σιωπήσας, καὶ διὰ τούτου σαφῶς ἐνδειξά-
 μενος τὸ ταπεινὸν τῆς ἀξίας, ἐν τῷ μὴ δεῖν αὐτὸν ὡς
 καὶ τὸν σίτον τῷ Θεῷ συγκρίνειν, ἀφήκε τὸν λόγον
 μετέωρον, οὐδενὶ ἄλλῳ λογισμῷ κατασκευάσας ἐν τῷ
 μέρει τούτῳ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ἀπαράθε-
 τον, ὡς ἰκανῶν ὄντων τῶν περὶ τὸν κόκκον θεωρηθέν-
 των, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ τὸ τα-
 πεινότερον παραλλαγὴν συνενδείξασθαι. Ἄλλὰ περὶ
 τῆς ἀφθαρσίας τοῦ Πατρὸς διαλέγεται, ὡς οὐκ ἐξ
 ἐνεργείας προσουσης αὐτῷ. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν ἐνεργεία
 εἰς ἔστιν ἡ ὄντως ζωὴ, ἑαυτὴν ἐνεργουσα, καὶ εἰ ταύ-
 τὸν ἐστὶ τῷ σημαυνομένῳ τὸ τε ἀεὶ ζῆν, καὶ τὸ μηδέ-
 ποτε εἰς φθορὰν διαλύεσθαι, οὕτω τῷ λόγῳ προστί-
 θημι, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις ταμιεύσομαι τόποις. Ὅτι μὲν-
 τοι μία τῆς ἀφθαρσίας ἐστὶ διάνοια, ὡσαύτως ἐπὶ τε
 τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ νοουμένη, καὶ κατ' οὐδὲν τὸ
 τοῦ Πατρὸς ἀφθαρτον τῆς ἀφθαρσίας τοῦ Υἱοῦ παρα-
 λάσσει, οὔτε ὑφέσει τινὶ καὶ ἐπιτάσει, οὔτε τινὶ ἄλλῳ
 διαφθορᾷ τρόπῳ τῆς κατὰ τὴν ἀφθαρσίαν παραλλα-
 γῆς εὐρισκομένης, τοῦτο καὶ νῦν φημι εὐκαιρον εἶναι
 καὶ ἀεὶ λέγειν, ὡς ἂν μηδεμίαν ἔχοι διὰ τούτου χώ-
 ραν ὁ λόγος αὐτῷ τῇ κατὰ τὴν ἀφθαρσίαν ἐννοία τῷ
 Πατρὶ προσμαρτυρῶν τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκoinώνητον.
 Ὡς γὰρ περὶ τὸν Πατέρα ἡ ἀφθαρσία καταλαμβάνε-
 ται, οὕτως καὶ ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι οὐκ ἀμφι-
 βάλλεται. Τὸ γὰρ τῆς φθορᾶς ἀπαράδεκτον, ἔπερ
 ἀφθαρσία καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται, Ἰσον μᾶλλον δὲ τὸν
 αὐτὸν ἔχει λόγον ἐφ' οὐπερ ἂν λέγεται. Τί οὖν μαθὼν

PATROL. GR. XLV.

pter notiones, tum propter diversitates actionum,
 et proportionales et habitudines. Nec enim ad sa-
 tietatem usque in ipso pervulgat nomina. Sed, in-
 quit, quomodo non absurdum, vel potius nefas
 comparare Ingenitum his nescio quibus, nempe
 frugibus, inquit, et unigenito Deo? Vides homin s
 circumspectionem seu pietatem: æqualiter distare
 a dignitate ingeniti Dei astruit vile frumentum et
 unigenitum Deum. Et quod non calumniatur
 sermonem, ex ipsis scriptis licet ejus intelligen-
 tiam percipere, Quomodo, inquit, non absurdum,
 imo vero nefarium his comparare Ingenitum? Et
 hæc locutus subjungit parem de frumento et de
 Domino sermonem, æqualem absurditatem judi-
 cans, cum horum altero Deum conferre. Cuius
 B enim notum et planum prorsum illud est, quod
 quæ æquali mensura ab aliquo distant, et ipsa in-
 ter se æqualem habent mensuram. Quare sicut
 censet hic sapiens theologus, sæculorum conditor,
 omnemque eorum quæ sunt, naturam complexus
 æqualis minimo semini demonstratus est, siqui-
 dem æqualiter distat a Dei comparatione et ipse et
 frumentum. Atque hujus quidem sermonis impietas
 tanta est.

Verum jam tempus fuerit examinare blasphemiam
 astruccionem, in quo ad ipsam sermone per con-
 sequentiam annexa pendet. Cum enim dixisset ab-
 surdum esse frumento et Christo Deum componere:
 De frumento inquit, quod non est Deus horum instar
 mutationis capax, de Unigenito autem quod non
 sit ipse ad mutationem aptus cum reticuit; etiam
 C per hoc aperte indicavit dignitatis humilitatem, in
 eo quod non oporteat ipsam, sicut et frumentum,
 cum Deo comparare, suspensum sermonem dimisit,
 nulla ratione alia præstruens in hac parte Filii cum
 Patre disparitatem, quasi ea quæ in grano consi-
 derantur, idonea essent ad Filii cum Patre, secun-
 dum id quod est humilior, differentiam demon-
 strandam. Sed de Patris incorruptibilitate disserit,
 quod non insit ei ex actu. Ego autem, siquidem
 actus quidam est vera et essentialis vita, seipsam
 efficiens, et si idem est secundum significationem
 et semper vivere, et nunquam in interitum dissolvi,
 nondum rationi assentior, sed propriis locis reser-
 vabo. Quod quidem una est notio incorruptibilitatis,
 D quæ eodem modo in Patre et Filio intelligitur, et
 nulla re quod in Patre incorruptibile est, a Filii
 incorruptibilitate differt, neque remissione aliqua,
 neque intentione, cum nec aliquo alio corruptionis
 modo differentia, quæ secundum incorruptibilitatem,
 inveniatur, hoc etiam nunc dico opportunum esse
 ejus sermo, per incorruptionis notionem, Filium
 cum Patre nullam habere essentialis communionem
 asserens. Sicut enim in Patre incorruptibilitas com-
 prehenditur, sic et in Unigenito esse non ambigitur.
 Quod enim interitus non est capax, quod quidem
 incorruptibilitas et est et dicitur, æqualem, vel
 potius eandem habet rationem, in quocunque di-

33

atur. Quid igitur didicit, cur soli ingenito Deo attribuit, non ex actu esse ipsius incorruptibilitatem, tanquam per hoc Patris a Filio discrepantiam demonstrans? Si enim corruptibilem supponit creatum suum Deum, præclare corruptibilis cum incorruptibili differentia, eam quæ secundum naturam est, discrepantiam ostendit. Quod si interitus non capax eodem modo est uterque; neque magis, neque minus in incorruptibilitate, quæ secundum naturam est, comprehenditur, quomodo Patrem cum unigenito Filio non posse comparari demonstrat? Vel quid vult non ex actu asserere Patri quod incorruptibile est? Sed scopum evolvit et explicat sermone sequente. Non ex operationibus, inquit, incorruptibilis est, et ingenitus, sed ut Pater et mundi opifex.

Hic mihi attentas aures præbere auditorem maxime postulo. Quomodo idem esse putat duorum horum nominum significatum, creationis, inquam, et paternitatis? Operationem enim esse horum utrumque ex æquo definit, diserte sic sermone pronuntians: *Incorruptibilis non est ex operatione, Pater autem et mundi opifex ex operationibus nominatur*. Si igitur idem est Patrem et mundi opificem ipsum dici, quia operatio sit ei amborum nominum causa, necesse est omnino operationum effecta eogenere se habere inter se, ex eo ipso quod ex operatione similiter sint. Hoc autem ad quem blasphemix terminum per consequentiam effertur, cuius perspicuum est scienti cernere quid cuique consequatur. Ego vero quæcunque de his ratione colligo, sermonum disquisitioni volo adjicere. Fieri non potest, ut operatio rei alicujus effectrix ipsa per se subsistat, si non subest aliquid quod operationis motum suscipiat, veluti operari dicimus eum qui æs procudit, effici vero materiam quæ arti subjecta est. Ergo hæc inter se necessariam quamdam relationem habent, efficax et patibilis facultas, quorum si ratione alterum fuerit separatum, non in seipso per se alterum constiterit. Si enim non fuerit quod patitur, quod agat non erit. Quid igitur ex hoc conficitur, si non per se consistit operatio rei alicujus effectrix, si non adsit subjectum patiens? Pater autem, sicut isti aiunt, nihil aliud est quam operatio: patibilis igitur per hæc unigenitus Filius demonstratur, ad motionem operationis quæ ipsum subsistere facit cōformatus. Quemadmodum enim universi conditorem dicimus, patibilem aliquam et facile cedentem materiam subjecisse, sicque efficacem sui ipsius operatricem essentiam effecisse: in sensibilibus quidem varias et multiformes subjecto qualitates ad cujusque eorum quæ sunt effectorem artificiose inserentem; at vero in intelligibilibus altero modo, non qualitatibus sed electricis impulsionibus conformantem subjectum. Sic necessario si efficaciam quis definiat paternitatem, non aliter demonstrabit esse Filii subsistentiam, nisi per aliquam patibilem materiam omnino absolutam. Si enim impatibilis existimaretur, renitens

μόνη προσμαρτυρεῖ τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ, τὸ μὴ ἐξ ἐνεργείας εἶναι τὴν ἀφθαρσίαν αὐτοῦ, ὡς διὰ τούτου τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς παραλλαγὴν Πατὴρ δεικνύων; Εἰ μὲν γὰρ φθαρτὸν ὑποτίθεται τὸν κτιστὸν ἑαυτοῦ Θεόν, καλῶς τῇ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον διαφορᾷ, τὴν κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγὴν ἀποδείκνυσιν. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτος φθορᾶς ὡσαύτως ἐκάτερος, καὶ οὔτε τὸ μᾶλλον, οὔτε τὸ ἧττον ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἀφθαρσίᾳ καταλαμβάνεται· πῶς δεικνύσι τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τὸ ἀσύγκριτον; Ἡ εἰ βούλεται τὸ μὴ ἐξ ἐνεργείας προσμαρτυρεῖσθαι τῷ Πατρὶ τὸ φθαρτὸν; Ἄλλ' ἐκκαλύπτει τὸν σκοπὸν τῷ μετὰ ταῦτα λόγῳ· οὐκ ἐξ ἐνεργειῶν, φησὶν, ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, ὡς Πατήρ δὲ καὶ δημιουργός.

B

Τούτῳ μοι προσέχειν μάλιστα τὸν ἀκροατὴν ἀξίω. Πῶς ταῦτον οἰεταὶ τῶν δύο τούτων ὀνομάτων τὸ σημαίνόμενον, τῆς δημιουργίας, λέγω, καὶ τῆς πατρότητος· ἐνεργεῖαν γὰρ εἶναι τούτων ἐκάτερον ἐπίσης ὀρίζεται, σαφῶς οὕτως διαγορεύων τῷ λόγῳ, ὅτι Ἐφθαρτός μὲν οὐκ ἐνεργεῖα ἐστίν, Πατήρ δὲ καὶ δημιουργός ἐξ ἐνεργειῶν ὀνομάζεται. Εἰ τοίνυν ταῦτόν ἐστι Πατέρα τε καὶ δημιουργὸν αὐτὸν λέγεσθαι, τῷ τὴν ἐνεργεῖαν ἀμφοτέρων αὐτῷ γίνεσθαι τῶν ὀνομάτων αἰτίαν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ τῶν ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα ὁμογενῶς ἔχειν ἀλλήλοις, κατ' αὐτὸ τὸ ἐξ ἐνεργείας ὁμοίως εἶναι. Τούτο δὲ πρὸς ποῖον βλασφημίας πέρασ διὰ τῆς ἀκολουθίας ἐκφέρεται, παντὶ δῆλόν ἐστι τῷ ἐπισταμένῳ βλέπειν πρὸς τὸ ἀκλόουθον. Ἐγὼ δ' ὅσα περὶ τούτων λογίζομαι, βούλομαι προσθεῖναι τῇ συνεξετάσει τῶν λόγων. Οὐκ ἔστιν ἐνεργεῖαν ἀπεργαστικὴν τινος πράγματος αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς συστήναι, μὴ τινος ὑποδοχομένου τῆς ἐνεργείας τὴν κίνησιν· οἷον ἐνεργεῖν τί φαμεν τὸν χαλκεύοντα, ἐνεργεῖσθαι δὲ τὴν ἐγκειμένην ὕλην τῇ τέχνῃ. Οὐκοῦν ἀναγκαῖαν ἔχει τινὰ σχέσιν ταῦτα πρὸς ἄλληλα ἐνεργητικὴ καὶ ἡ παθητικὴ δύναμις, ὅν ἐ χωρισθεῖ τῷ λόγῳ τὸ ἕτερον, οὐκ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ συσταίη καὶ τὸ λειπόμενον. Εἰ γὰρ μὴ τὸ πάσχον εἴη, τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἔσται. Τί οὖν ἐκ τούτου κατασκευάζεται, εἰ οὐ συνίσταται καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐνεργεῖα, ἡ ἀποτελεστικὴ τινος πράγματος, μὴ ὑποκειμένου τοῦ πάσχοντος; Ὁ Πατήρ δὲ, καθὼς οὗτοι φασιν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἡ ἐνεργεῖα· παθητός δὲ διὰ τούτων ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἀποδείκνυται, πρὸς τὴν κίνησιν τῆς ὑφιστάσεως αὐτὸν ἐνεργείας τυπούμενος. Ὡς γὰρ τὸν τοῦ παντός δημιουργὸν φαμεν παθητικὴν τινα καὶ εὐεῖκτον ὕλην ὑποβαλλόμενον ἐνεργῶν ἑαυτοῦ τὴν δημιουργικὴν οὐσίαν ποιῆσαι· ἐπὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, τὰς ποικίλας τε καὶ πολυειδεῖς τῷ ὑποκειμένῳ ποιότητάς πρὸς τὴν ἐκάστου τῶν γινομένων ἀπεργασίαν τεχνικῶς ἐπιβάλλοντα, ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἕτερον τρόπον οὐχὶ ποιότησιν, ἀλλὰ προαιρετικαῖς ὁρμαῖς διαμορφούντα τὸ ὑποκειμένον. Οὕτως ἐξ ἀνάγκης εἰ ἐνεργεῖαν τις ὀρίζοιτο τὴν πατρότητα, οὐκ ἄλλως ἀποδείξει τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπόστασιν, εἰ μὴ κατὰ τινα παθητὴν πάντως ἀπεργασθεῖσαν ὕλην. Εἰ γὰρ ἀπαθὴς νομισθεῖται, ἀντίτιπος πάντως ἡ ἀπάθεια τῷ ἐνεργ-

γούντι· γενήσεται, κωλυομένης δὲ τῆς ἐνεργείας, οὐκ ἔσται πάντως τὸ ἐνεργούμενον. Ὡς δυοῖν θάτερον, ἢ παθητὴν διὰ τούτων τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν ποιήσουσιν, ἵνα τὴν ἐνεργεῖαν δέξεται, ἢ τοῦτο διὰ τὸ προφανὲς τῆς ἀσεβείας ὀκνοῦντες, τὸ μηδὲ ὄλως αὐτὴν εἶναι κατασκευάζουσιν. Ὁ γὰρ παθεῖν ἀποπέφυκεν, οὐδὲ τὴν ποιητικὴν ἐνεργεῖαν ἐφ' ἑαυτοῦ πάντως προσάεται. Ὁ τοίνυν ἐνεργείας τινὸς ἀποτέλεσμα τὸν Ἰῶν διορίζων, ἐν τι καὶ τοῦτον τῶν παθητῶν διορίζεται, ὅσα δι' ἐνεργείας ἔσχε τὴν πρόοδον· ἢ ἔπειρ ἄρνοῖτο τὸ πάθος, καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάθους ἀρνήσεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ καθ' ἐκάτερον τῶν κατὰ τὸ διλήματον προφαινομένων ἢ ἀσέβεια, καὶ τὸ μὴ εἶναι λέγειν, καὶ τὸ παθητὸν αὐτὸν οἶσθαι, πρῶτος ἢ ἀλήθεια, διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ἀναιρέσεως ἀναφαινομένη. Εἰ γὰρ καὶ ἀληθῶς ἐστι, καὶ παθητὸς οὐκ ἐστίν, δῆλον ὅτι οὐκ ἐξ ἐνεργείας ἐστίν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς ἀληθινὸν εἶναι Θεὸν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀπαθῶς ἐξ αἰδίου ἀπαυγασθέντα τε καὶ ἐκλάμψαντα. Ἄλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν, φησὶν, ἀφθαρτός ἐστιν ὁ Θεός· τί δὲ ἄλλο τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων οὐκ αὐτῆς ἔχεται τοῦ Ἰησοῦ τῆς οὐσίας; Τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ αἰδίου, τὸ τοῦ κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, τὸ ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένῳ ἀπεριόριστον. Ἄρα τίς ἐστίν ὁ λέγων, ἐπίκτητόν τι τῶν καλῶν εἶναι τῇ θεῖα φύσει, καὶ οὐ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶ καλὸν ἐκείθεν τε ἀφορμᾶσθαι, καὶ ἐν αὐτῇ θεωρεῖσθαι; Οὕτω τοῦ προφήτου λέγοντος, ὅτι εἴ τι καλὸν, αὐτοῦ, καὶ εἴ τι ἀγαθόν, παρ' αὐτοῦ ἐστὶ. Συνάπτει δὲ τούτῳ, τὸ καὶ ἀγέννητον κατ' οὐσίαν εἶναι. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν οὕτω νοῶν τοῦτο λέγει, ὅτι ἀγέννητός ἐστι τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, συντίθεμαι τῷ λεγομένῳ, καὶ οὐκ ἀντιβαίνω τῷ δόγματι. Οὐδὲ γὰρ τις ὄλως τῶν εὐσεβοῦντων γεννητὸν εἶναι τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς ὑποτίθεται. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἐνδείκνυται κατὰ τὸ σῆμα τοῦ λόγου, κατασκευάζει δὲ τὸ αὐτὴν τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι, τοῦτό φημι δεῖν μὴ παραδραμεῖν ἀνεξέταστον, ὡς ἂν μὴ λάθοι τοὺς εὐεξαπατήτους πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τῆς βλασφημίας ὑποποιούμενος. Ὅτι τοίνυν ἄλλο τι τῆς ἀγεννησίας ἐστὶ καὶ ἀγέννητος, ἀμιγῆ καὶ καθαρὰν οὐσαν πάσης ἐτερότητας καὶ διαφορᾶς. Περὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγει, οὐ τὴν οὐσίαν (α) ἀφθαρσίαν τε καὶ ἀγεννησίαν εἶναι φησι. Τρία τοίνυν ἐπὶ Θεοῦ εἶπεν ὀνόματα, τὴν οὐσίαν, τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὴ τῶν τριῶν τούτων ὀνομάτων ἐπὶ Θεοῦ ἐστίν ἡ ἔννοια, ἢ θεότης ταῦτα τὰ τρία πάντως ἐστίν. Ὡς εἴ τις λέγοι τὴν ἀνθρωπὸν χαρακτηρίσαι βουλόμενος λογικὸν αὐτὴν εἶναι, γελαστικόν τε καὶ πλατυόνυχον. Ἐφ' ᾧ διὰ τὸ μηδεμίαν κατὰ τὴν φύσιν ἐν ἐκάστῳ διαφορὰν εἶναι ἰσοδυναμεῖν τε ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα λέγομεν, καὶ ἔν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὰ τρία, τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν διὰ τῶν ὀνομάτων ὑπογραφείσαν. Εἰ τοίνυν τοῦτό ἐστίν ἡ θεότης, ἢ ἀγεννησία τε καὶ ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ οὐσία, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς τούτων ἀφαιρέσει, συν-

(α) Deest aliquid quod supple ex Boico, ὅτι τοίνυν ἄλλο τι τῆς ἀγεννησίας ἐπὶ τὸ νόημα, καὶ ἄλλος τῆς θεῖας οὐσίας, ὁ λόγος ἐξ αὐτῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ λεγομένων ἐστίν ὁ ἔλεγχος. Κατὰ αὐτὴν φησι τὴν οὐ-

A plane impatibilitas operanti foret; impedita autem operatione non erit omnino quod efficitur. Ita ut duorum alterum, vel patibilem per hæc Unigeniti essentiam facient, ut operationem capiat; vel hoc propter evidentem impietatem verentes, neque penitus ipsam esse præstruunt. Quod enim pati natura abhorret, neque effectricem efficaciam in seipsum omnino admittit. Qui igitur alicujus operationis effectum Filium definit, hunc etiam unum quid eorum quæ pati nata sunt definit, quæcunque per operationem processum habent, vel siquidem perpressionem neget, etiam ipsius subsistentiam cum perpressionem negabit. Sed quoniam secundum utrumque eorum quæ per dilemma demonstrantur, impietas est, et non esse dicere, et ipsum patibilem esse putare, manifesta veritas quæ per falsorum abolitionem elucet. Si enim etiam vere est, et patibilis non est, perspicuum ex operatione ipsum non esse, sed sicut consentaneum est, verum esse Deum ex vero Deo Patre, impatibiliter ex æterno splendescentem et irradiantem. Sed, inquit, secundum essentiam incorruptibilis est Deus. Quid aliud eorum quæ Deum decere intelliguntur non ipsam Filii essentiam possident? Justum, bonum, æternum, nullius mali capax, in omni eo quod secundum bonum intelligitur infinitum. Verum quis est qui dicat aliquid eorum quæ sunt pulchra et præclara, divinæ naturæ esse adventitium, et non quidquid est pulchrum illinc proficisci, et in ea considerari, sic dicente propheta, quod si quid pulchrum est, ipsius, et si quod bonum, ab ipso est? Cum hoc autem copulat ingenitum etiam secundum essentiam esse. Ego equidem si ita sentiens hoc dicit, quod ingenita est Patris essentia, dicto assentior, neque dogmati resisto. Nullus enim prorsus pie viventium Patrem Unigeniti esse genitum ponit. Quod si hoc quidem demonstratur secundum figuram sermonis, astruit autem ἀγεννησίαν, et essentiam idem esse, hoc non prætereundum esse inexcussum dico, ut non lateat deceptu faciles ad assensionem blasphemiæ pellere. Quod igitur aliud quid ab ingeniti actione est etiam ingenitus, immistam et puram ab omni diversitate et differentia. De Deo hæc dicit, cujus essentiam incorruptibilitatem, et ingenerabilitatem esse asserit. Tria igitur in Deo dixit nomina, essentiam, incorruptibile, ingenitum. Si horum trium nominum in Deo est una eademque notio, deitas hæc tria prorsus est. Ut si quis diceret, hominem exprimere volens, rationale ipsum esse, risibilem et latiuquam. In quo propterea quod nulla est secundum naturam in unoquoque differentia, hæc nomina inter se vim æqualem habere dicimus, et unum esse in subjecto hæc tria, nempe humanitatem per nomina descriptam. Si ergo hoc est deitas, nempe ἀγεννησία et incorruptibilitas et essentia, omni necessitate horum uno sublato simul etiam deitas tollitur. Ut enim si

σίαν ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, ἀμιγῆ καὶ καθαρᾶς οὐσίας πάσης ἐτερότητας καὶ διαφορᾶς, περὶ Θεοῦ ταῦτα λέγει, οὐ τὴν οὐσίαν.

quis dixerit neque rationis participem, neque ad
 ridendum aptum natura; neque hominem esse asse-
 ruerit. Ita et in his tribus nominibus, ingenito dico
 et incorruptibili, et essentia, si per hæc deitas no-
 tificatur, quando unum aliquod horum trium non
 adest, procul dubio in eo quod superest abolita est
 deitatis ratio. Ergo respondeat quam de Deo uni-
 genito habet opinionem: genitum ipsum, an inge-
 nitum putet; genitum dicet omnino, siquidem suis
 dictis non repugnet. Si igitur idem est cum inge-
 nito, essentiaque et incorruptibile, per quæ divini-
 tas dignoscitur; cui non adest ingenitum, simul
 ab hoc ablata est plane essentia et quod incorrup-
 tibile, quibus remotis deitas necessario eximitur.
 Quamobrem ad duplicem terminum secundum eorum
 blasphemiam consequentiæ ratio pervenit. Si enim
 secundum idem significatum in Deo dicitur essen-
 tia et incorruptibilitas et ingenitum, manifeste de-
 monstratus est hic novus Dei fabricator, Filium ab
 eo creatum, corruptibilem etiam cognoscere, quia
 non ingenitum noscat; nec hoc solum, sed etiam
 funditus non subsistentem, quia non possit ipsum
 in deitate intueri, in quo ingenitum non cernitur,
 siquidem idem ingenitum et incorruptibile cum es-
 sentia opinatur. Quoniam vero in his perspicua est
 pernicietas, miseris aliquis consulat, ut ad id quod
 superest ratione convertantur, nec reluctentur ex
 manifesto contra veritatem, sed assentiantur horum
 singulorum nominum proprium esse significatum,
 quod quidem magis quis per ea quæ opponuntur
 intellexerit. Nam et ingenitum per geniti opposi-
 tionem invenimus, et incorruptibile per corrupti-
 bilis appositionem cognoscitur, et essentia per dis-
 crimen cum eo quod non subsistit spectatur. Sicut
 enim quod non genitum est, ingenitum dicitur, et
 quod non corrumpitur, incorruptibile: sic quod
 non est non existens, essentiam nominamus. Et
 contra sicut genitum non dicimus ingenitum, sic
 quod corruptibile est, non incorruptibile nomina-
 mus. Ergo essentia quidem in eo quod est aliquid
 intelligitur: bonum autem vel corruptibile, quale
 quid esse indicat. Alia igitur essentiæ ratio, et alia
 quæ quomodo, vel quale per se declarat.

Ac mihi præclare habere videtur, si intermediam
 nauseam superavero (sic enim arbitror oportere
 amentes ejus contra commentationem aggressiones
 nominare), dum cupidus immoror in proposita no-
 bis notione. Quæcunque enim ad eversionem eorum
 quæ de commentatione a magistro considerata sunt,
 veluti quiddam succus pituitosus ab hoc scriptore
 evomita sunt, talia sunt ut nihil periculi legentibus
 præbeant, etsi admodum aliquis fuerit stolidus,
 et cui verba dare sit facile. Quis enim ita mentis
 inops et vecors, ut quæ exempli gratia de frumento
 a doctore posita sunt, quibus velut artem quamdam
 et aditum ad sublimium contemplationem auditori
 supponebat, hæc dum exiliter Eunomius de essentia
 Dei universorum sermonibus accommodat, arbitretur
 ipsum aliquid dicere, et cum aliqua solertia

αναίρει και τὴν θεότητα. Ὡς γὰρ τὸν μὴ λογικὸν οὐδὲ
 γελαστικὸν εἶποι τις ἄν, οὐδὲ ἄνθρωπον· οὕτως και
 ἐπὶ τούτων τῶν τριῶν ὀνομάτων, τοῦ τε ἀγεννήτου,
 φημι, και τοῦ ἀφθάρτου και τῆς οὐσίας, εἰ διὰ τού-
 των ἡ θεότης χαρακτηρίζεται, ὅταν ἔν τι τῶν τριῶν
 μὴ ὑπάρχη, διεγράφη πάντως· τῷ λείποντι και ὁ τῆς
 θεότητος λόγος. Οὐκοῦν ἀποκρινάσθω, τίνα περὶ τοῦ
 μονογενοῦς Θεοῦ ἔχει τὴν δόξαν, γεννητὸν αὐτὸν ἢ
 ἀγέννητον οἰεται; Γεννητὸν ἔρει πάντως, εἴπερ τοῖς
 ἰδίοις μὴ μάχοιτο. Εἰ οὖν ταῦτόν ἐστι τῷ ἀγεννήτῳ ἡ
 οὐσία τε και τὸ ἀφθαρτόν, δι' ὧν ἡ θεότης γνωρίζε-
 ται, ᾧ μὴ πρόδρασι τὸ ἀγέννητον, συναφήρηται· τού-
 του πάντως ἡ οὐσία τε και τὸ ἀφθαρτόν, ὧν μὴ παρόν-
 των, και ἡ θεότης κατά πᾶσαν ἀνάγκην ἐξαιρεθῆσεται.
 Οὐκοῦν εἰς διπλοῦν πέρας τῆς κατά τὸ βλάσφημον αὐ-
 τῶν ἀκολουθίας ὁ λόγος κατήνησε. Εἰ γὰρ κατά τοῦ
 αὐτοῦ σημασινομένου λέγεται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία τε
 και ἡ ἀφθαρσία, και τὸ ἀγέννητον, σαφῶς ἀποδεδείκται
 ὁ καινὸς οὗτος θεοποιὸς τὸν παρ' αὐτοῦ κτισθέντα
 Υἱὸν, φθαρτὸν τε γινώσκων, διὰ τὸ μὴ γινώσκειν
 ἀγέννητον· και οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ και παντελῶς
 ἀνυπόστατον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτὸν ἐν θεότητι
 βλέπειν, ᾧ οὐκ ἐνθεωρεῖται τὸ ἀγέννητον, εἴπερ ταῦτ' ἐν
 τὸ ἀγέννητόν τε και ἀφθαρτόν τῇ οὐσίᾳ οἰεται. Ἐπει
 δὲ πρόδρομος ἐν τούτοις· ἐστὶν ἡ ἀπίκεια, συμβουλευ-
 σάτω τις τοῖς δευλαίοις ἐπὶ τὸ λειπόμενον τραπῆναι
 τῷ λόγῳ, και μὴ ζυγομαχεῖν ἐκ τοῦ προδύλου πρὸς
 τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ συντίθεσθαι ἰδιοὺ ἐκάστου τούτων
 εἶναι τῶν ὀνομάτων τὸ σημασινομένον, ὅπερ μᾶλλον
 ἄν τις διὰ τῶν ἀντιδιασσελλομένων νοήσειε. Τὸ τε γὰρ
 ἀγέννητον τῇ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολῇ ἐξευ-
 ρισκομένον, και τὸ φθαρτόν τῇ πρὸς τὸ φθαρτόν παρα-
 θέσει γνωρίζεται, και ἡ οὐσία τῇ πρὸς τὸ ἀνυπόστα-
 τον παραλλαγῇ θεωρεῖται. Ὡς γὰρ ὁ μὴ ἐγεννηθῆ,
 ἀγέννητον λέγεται, και ὁ μὴ φθίρεται, ἀφθαρτόν·
 οὕτως και τὸ μὴ ἀνυπαρκτόν, οὐσίαν κατονομάζομεν.
 Και τὸ ἔμπαινον ὡς τὸ γεννητὸν οὐκ ἀγέννητον λέγο-
 μεν, και τὸ φθαρτόν οὐκ ἀφθαρτόν ὀνομάζομεν. Οὐ-
 κοῦν οὐσία μὲν ἐν τῷ εἶναι τι κατανοεῖται· τὸ δὲ
 ἀγαθὸν ἢ τὸ φθαρτόν, ἐν τῷ ποταπὸν εἶναι. Ἄλλος
 οὖν ὁ τοῦ εἶναι λόγος, και ἕτερος ὁ τὸ πῶς, ἢ τὸ ποῖον
 δι' ἑαυτοῦ σαφηνίζων.

Και μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ὑπερβάντι τὴν διὰ μέ-
 σου ναυτίαν (οὕτω γὰρ οἶμαι χρῆναι τὰς ἀνοήτους
 αὐτοῦ κατά τῆς ἐπινοίας ἐπιχειρήσεις κατονομάζειν),
 τῷ προκειμένῳ ἡμῖν ἐμφιλοχωρησά νοήματι. Τὰ
 γὰρ ὅσα πρὸς ἀνατροπὴν τῶν περὶ τῆς ἐπινοίας τῷ
 διδασκάλῳ θεωρημένων ὑπὸ τοῦ λογογράφου, καθά-
 περ τις χυμὸς φλεγματώδης ἐξήμεσαι, τοιούτ' ἐ-
 στὶν ὡς μηδὲνα κίνδυνον παρέχουν τοῖς ἐντυγχάνουσι,
 κἂν σφόδρα τις ἡλίθιος ἔν και εὐπαράγωγος τύχη. Τίς
 γὰρ οὕτως ἐξω διανοίας ἐστὶν, ὥστε τὰ ὑποδειγμα-
 τικῶς περὶ τοῦ αἵτου παρὰ τοῦ διδασκάλου τεθέντα,
 δι' ὧν οἰονεὶ τέχνην τινὰ και ἐφοδὸν πρὸς τὴν τῶν
 ὑψηλῶν θεωρίαν τῷ ἀκροατῇ ὑπετίθετο, ταῦτα ψιλῶς
 τοῦ Εὐνομίου τοῖς περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων
 ἐφαρμόζοντος λόγοις, οἰθηθῆναι τι λέγειν αὐτόν, και
 μετὰ τίνος ἀγχινοίας κατά τῆς ἀληθείας τεχνάζε-

σθαι; Τὸ γὰρ φάσκειν αὐτὸν πρεπωδεστάτην αἰτίαν ἅπασαν ἐπι τοῦ Θεοῦ τοῦ γεννησάου τὸν Υἱὸν εἶναι τὴν ἀδέσποτον ἐξουσίαν, καὶ τὴν ἀνυπέβλητον δύναμιν, ὅπερ οὐ περὶ τοῦ κόσμου μόνον καὶ τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐρπετῶν καὶ θηρίων ἐστὶν εἰπεῖν· καὶ τοῦτο ὡς πρέπον ἐπὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπολήψεως τὸν σεμνὸν θεολόγον ἐκτίθεσθαι· ἢ τὸ λέγειν καὶ πρὸ τῆς τῶν ὀνομάτων γεννήσεως Ἀγέννητον, ἢ Πατέρα, ἢ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων προσαγορεύεσθαι τὸν Θεόν· καθάπερ δεδιότα, μὴ τοῦ ὀνόματος παρὰ τοῖς μήπω γεγενοῖσι σιωπηθέντος, ἐαυτὸν ἀγνοήσῃ, ἢ εἰς λήθην ἐαυτοῦ πέσοι, τῇ σιωπῇ τοῦ ὀνόματος ὃ ἐστὶν ἀγνοήσας. Ἡ δὲ χλευαστικὴ τῶν ἡμετέρων λόγων καταδρομὴ, ὅσον τὸ δριμύ τε καὶ ἀγγίχον ἔχει, δι' ὧν κατασκευάζει τὸ ἄτοπον, ὅτι ὁ πρὸ πάντων αἰώνων καὶ χρόνων καὶ πάσης αἰσθητικῆς τε καὶ νοητικῆς φύσεως γεγενοῦς Πατήρ, πῶς περιμένει τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα διὰ τῆς τούτων ὀνομασθῇ ἐπινοίας, οὐκ ὀνομαζόμενος, ὡς φησὶν ἐκεῖνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ Υἱῶ, οὔτε ὑπὸ τῶν δι' ἐκεῖνου γενομένων νοητῶν οὐσιῶν; Οὐδένα γὰρ οὕτως οἶμαι κορυφῆς εἶναι βαθείας μεστὸν, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ἐν Πατρὶ ὢν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα βλέπων, ὀνόματος ἢ ῥήματος πρὸς τὴν τοῦ ὑποκειμένου γῶσιν οὐκ ἐπιδέεται, οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὰ τοῦ Θεοῦ βάθη διερευνόμενον, διὰ τῆς ὀνομαστικῆς προσηγορίας πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου γῶσιν ἐνάγεται. Οὔτε ἡ ἀσώματος τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων φύσις, φωνῇ καὶ γλωττῇ κατονομάζει τὸ Θεῖον· ἐπὶ γὰρ τῆς ἀόλου καὶ νοερᾶς φύσεως, ἢ κατὰ τὸν νοῦν ἐνέργεια λόγος ἐστὶν, οὐδὲν τῇ ὑλικῇ τῶν ὀργάνων ὑπηρεσίᾳ συγχρόμενος. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐδὲν ἂν ἐδέχθη ἡμῖν τῆς τῶν ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων χρήσεως, εἰ δυνατόν ἦν γομὰ προδεικνύειν ἀλλήλοις τὰ τῆς διανοίας κινήματα. Νυνὶ δὲ τῶν ἐγγινομένων ἡμῖν νοημάτων, διὰ τὴν σαρκίην περιβολὴν τὴν φύσιν ἡμῶν περιεργεσθαι, φανερωθῆναι μὴ δυναμένων, ἀναγκαίως καθάπερ σημεῖα τοῖς πράγμασι τὰς ποιάς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐπιβαλόντες, δι' ἐκεῖνων τὰς τοῦ νοῦ κινήσεις ἀλλήλοις δημοσιεύομεν. Εἰ δὲ πῶς ἦν ἀπογομενοῦν ἐτέρως τὰ τῆς διανοίας κινήματα, χαίρειν τὴν περιόδικῆν τῶν ὀνομάτων ὑπηρεσίαν ἐάσαντες, τηλαυγέστερον ἂν καὶ καθαρώτερον ἀλλήλοις συνεγεγόμεθα, αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, περὶ ἣν ὁ νοῦς καταγίνεται ταῖς τῆς διανοίας ὀρμαῖς ἐκκαλύπτοντες. Νυνὶ δὲ τούτου χάριν τῷ μὲν τινι τῶν ὄντων ὄνομα οὐρανὸν ἐθέμεθα, ἐτέρῳ δὲ γῆν, καὶ ἄλλῳ ἄλλο τι. Καὶ τὸ πρὸς τί πως ἔχειν, ἢ τὸ ἐνεργεῖν, ἢ τὸ πάσχειν, πάντα ταῦτα ἰδιαζούσαις ἐπισημαίνόμεθα ταῖς φωναῖς ὡς ἂν μὴ ἀκονώνητός τε καὶ ἀγνωστος ἢ τοῦ νοῦ κινήσεις ἐν ἡμῖν μοι. Ἡ δὲ ὑπερκόσμιος ἐκείνη καὶ αἰὼλος φύσις, τῆς σωματικῆς περιοχῆς ἐλευθέρᾳ οὔσα καὶ ἄνετος, οὔτε ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ὀνομάτων δέεται ἢ ῥημάτων, ἀλλ' εἴπου καὶ μνημονεύεται παρὰ τῆς νοερᾶς φύσεως λόγος τις ἐν ἱεραῖς Βίβλοις ἀνάγραφτος, ἡμῶν ἔνεκεν τῶν ἀκούοντων τὸ

contra veritatem architectari? Nam quod ipse asserat causam in Deo decentissimam Filium gignendi, esse liberam potestatem et virtutem superexcellentem, quod quidem non solum de mundo et de elementis in ipso contentis, sed etiam de reptilibus et feris licet dicere; et hoc ut decorum in unigeniti Dei existimatione gravem et venerandum theologum exponere, vel dum dicit etiam ante ortum eorum qui nominant, ingentum, vel Patrem, vel reliqua nomina, Deum appellari, quasi metuat ne nomine apud res nondum natas tacito seipsum ignorarit, vel in sui ipsius oblivionem inciderit, silentio nominis quid sit nesciens. At illa cavillatoria nostrorum sermonum insectatio, quantum acrimoniae et solertiae habet, quibus absurdum construit, quod qui ante omnia saecula et tempora, et omnem sensibilem et intelligibilem naturam, fuit Pater, quomodo homines exspectat, ut per commentationem his appellationibus nominetur, qui non nominabatur, ut ait ille, neque a Filio, neque ab ullis per illum factis rebus intelligibilibus? Nullum enim ita profunda gravedine oppletum puto, ut ignoret quod unigenitus Deus, qui in Patre est, et in seipso Patrem videt⁷¹, nomine vel verbo ad subjecti cognitionem non indiget, neque Spiritus sanctus, qui etiam Dei abditissima rimatur⁷², per nominativam appellationem ad ejus quod quaeritur cognitionem adducitur. Neque incorporea transmundanarum virtutum natura voce et lingua nomen nominat: nam in natura immateriali et intelligente, actus qui sit secundum mentem, sermo est, nihil materiali instrumentorum ministerio utens. Etenim in humana natura, non nobis verborum et nominum usu opus esset, si possemus nudas mentis impulsionem, et animi sensa patefacere. Nunc autem cum in nobis notiones ingenerentur, propterea quod carnali amictu natura praepedita est, cum non possint declarari, necessario tanquam signis et notis quibusdam nominibus impositis illas mentis notiones vicissim expromimus. Quod si aliquo modo liceret cogitationis agitationes denudare, periodicam nominum operam valere jubentes, fulgentius et purius inter nos conversaremur, ipsam rerum naturam, in qua mens occupatur, cogitationis impulsionibus recludentes. Nunc autem hujus gratia singulis rebus nomen posuimus, alii quidem caelum, alii vero terram, et alii quid aliud. Et quoniam aliud ad aliquid relationem habet, vel agit vel patitur, omnia haec peculiaribus vocibus significamus, ne incommunicabilis et incognita mentis notio in nobis resideret. Illa vero supermundialis et immaterialis natura, quae ab omni concretionem corporea libera est et soluta, neque in seipsa, neque in supereminente natura nominibus vel verbis indiget, sed sicubi a natura intelligente profectus memoratur sermo aliquis in sacris Libris descriptus, illud nostri causa, qui audimus, dicitur, qui non alio modo

⁷¹ JOH. XIV, 9, 10. ⁷² I COR. II, 10.

possumus quod declaratur percipere, quod non per voces et verba enuntiatur. Et si David in Spiritu dicit Domino a Domino aliquid dici⁷², est David qui loquitur, qui non potest aliter nobis rei intellectæ doctrinam tradere, nisi per voces et verba mysteriorum cognitionem a Deo in ipso ingeneratam interpretetur.

Omnia igitur quæ contra commentationem ipse disseruit verba, optimum præterire arbitror, tametsi insanix accuset eos qui deitatis nomen ad declarationem supereminentis virtutis putant ab hominibus per commentationem dici. Quid enim hic intelligens putat oportere commentationem conviciis incessere, ex illius sermonibus licet, qui volunt, doceri. Qualia autem nos existimamus de nominum usu, in superioribus diximus. Quod cum ita se res habeant ut earum fert natura, voces rerum interpretes rationalis facultas a Deo iusita in natura nostra excogitavit. Quarum si quis causam in eum qui facultatem dedit, referat, neque nos repugnabimus: sicut moveri et videre, et reliqua per sensus efficere, ab illo fieri dicimus a quo talem adepti sumus facultatem. Sic igitur causa quidem nominandi Deum qui est secundum naturam quod quidem est secundum communem rationem in illum ipsum debet referri: potestas autem libera, sensa animi omnia et cogitata sic vel aliter nominandi, in natura sita est, quam sive quis *ἐπίνοιαν commentationem*, sive alio aliquo nomine velit appellare non contendemus. Hujus sermonis certissimum argumentum facimus, quod non apud omnes similiter quod Deus est nominetur, sed ut cuique videtur, quod intellectum est interpretetur. Quamobrem omnem ipsius vilem et abjectam de commentatione garrulitatem silentio prætereuntes, decreta tenebimus, tantum nobis adnotantes ex quibusdam eorum, quæ in medio inutilitatis sive vaniloquii interjecta sunt, ubi putat Deum primis formatis parentibus, veluti aliquem pædagogum vel grammatistam præsentem, verborum et nominum doctrinam tradidisse: in quibus ait, ipsos primos a Deo effectos, vel continua serie ex illis genitos, nisi edocti fuissent, quomodo res quæque dicuntur et nominantur, mutos et orationis expertes victuros fuisse; nihilque ait eorum quæ vitæ humanæ sunt utilia peragere potuisse, quia incognita fuisset cujusque et incerta sententia, penuria significantium, nempe verborum et nominum. Tanta est hujus scriptoris amentia, ut non ei satis sit existimare naturæ inditam a Deo facultatem ad omnem methodum rationalis functionis; sed nisi singula didicisset, tanquam qui Hebræorum vel Romanorum linguam ad verbum doceantur, res ipsas quid sunt ignorare, neque ignem, neque aquam, neque aerem, neque reliqua quæ sunt, cognoscentes, nisi per imposita ipsis nomina de

τοιούτων λέγεται, τῶν ἀδυνατούντων τούτων ἄλλω τρόπῳ μαθεῖν τὸ δηλούμενον, μὴ διὰ φωνῶν καὶ ῥημάτων ἐξαγγελλόμενον. Καὶ ὁ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι λέγει τῷ Κυρίῳ παρὰ τοῦ Κυρίου τι λέγεσθαι. Δαβὶδ ὁ λέγων ἐστίν, ὁ μὴ δυνάμενος ἐτέρως ἡμῖν τῆ τοῦ νοηθέντος διδασκαλίαν ποιήσασθαι, εἰ μὴ διὰ φωνῶν καὶ ῥημάτων τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ θέσθαι τῶν μυστηρίων κατανόησιν ἐρμηνεύσειε.

Πάντα τοῖνον τὰ κατὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῷ φιλοσοφηθέντα ῥήματα, παραδραμεῖν οἶμαι καλῶς ἔχειν, καὶ μανίαν ἐπικαλῆ τοῖς τὸ τῆς θεότητος ὄνομα πρὸς δῆλωσιν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως παρὰ ἀνθρώπων οἰομένοις δι' ἐπινοίας λέγεσθαι. Τί μὲν γὰρ οὗτος νοῶν, διασύρειν οὐκ εἶναι τὴν ἐπίνοιαν, ἐκ τῶν ἐκείνου πάρεστι λόγων τοὺς βουλομένους διδάσκεισθαι. Οἷα δὲ ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, ἐν τοῖς κατόπιν εἰρήκαμεν. Ὅτι τῶν πραγμάτων ἐχόντων ὡς ἔχει φύσεως, τὰς ἐρμηνευτικὰς τῶν ὄντων φωνάς, ἡ τεθεῖσα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆ φύσει ἡμῶν λογικῆ δυνάμει εὗρατο. Ἄν εἰ μὲν τις τὴν αἰτίαν εἰς τὸν δεδοκῶτα τῆ δυνάμει ἀναφέρει, οὕτε ἡμεῖς ἀντιλέγομεν ὡς περὶ καὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ τὸ ὄρᾶν, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐνεργεῖν παρ' ἐκείνου λέγομεν γίνεσθαι, παρ' οὐ τὴν τοιαύτην ἐσθήκαμεν δυνάμει. Οὕτως οὖν καὶ τοῦ ὀνομαζέειν Θεὸν τὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν ὅπερ ἐστίν, ἡ μὲν αἰτία κατὰ τὸν κοινὸν λόγον εἰς αὐτὸν ἐκείνον τὴν ἀναφορὰν ἔχει· ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ τὰ νοηθέντα πάντα τοῖσδε ἢ ὡς ἐτέρως κατονομάζειν, ἐν τῇ φύσει κείτῃ· ἢ εἴτε τις ἐπίνοιαν, εἴτε ἄλλο τι βούλοιο λέγειν, οὐ διοσιόμεθα. Τεκμηρίον δὲ τοῦ λόγου τοῦτο ποιούμεθα, τὸ μὴ παρὰ πᾶσιν ὁμοίως τὸ Θεῖον κατονομάζεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκάστοις τὸ νοηθὲν ἐρμηνεύεσθαι. Οὐκοῦν πᾶσαν τὴν συρφετώδη περὶ τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ φλυαρίαν σιγήσαντες, τῶν δογμάτων ἐξόμεθα, τοσοῦτον ἡμῖν παρασημηγνάμενοι ἐκ τινῶν τῶν κατὰ τὸ μέσον αὐτῷ τῆς κενοφωνίας παρεπιθέντων, ὅπου οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν τοῖς πρωτοπλάστοις, καθάπερ τινὰ παιδαγωγὸν ἢ γραμματιστὴν προκλιθέμενον, ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων ὑφηγεῖσθαι διδασκαλίαν· ἐν οἷς φησιν, αὐτοὺς τοὺς πρώτους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλατθέντας, ἢ τοὺς προσεχῶς ἐξ ἐκείνων γύντας, εἰ μὴ ἐδοχάζθησαν ὡς ἕκαστα τῶν πραγμάτων λέγεται τε καὶ ὀνομάζεται, ἀφωνία καὶ ἀλογία συζητῆν, καὶ οὐδὲν ἄν, φησιν, τῶν βιωφελῶν κατεπράξαντο, ἀδήλου ἐκάστου διανοίας ὑπαρχούσης δι' ἀπορίαν τῶν σημαινόντων, ῥημάτων δηλαδὴ καὶ ὀνομάτων. Τοσαύτη παραφροσύνη τοῦ λογογράφου, ὡς μὴ ἐξαρκεῖν ἡγεῖσθαι τὴν ἐντεθεῖσαν τῇ φύσει παρὰ τοῦ Θεοῦ δυνάμει πρὸς πᾶσαν μέθοδον λογικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' εἰ μὴ τὰ καθ' ἕκαστον μάθοι, καθάπερ οἱ τῶν Ἑβραίων ἢ τῶν Ῥωμαίων φωνὴν διὰ λέξεων διδασκόμενοι, ἀγνοεῖν τὰ πράγματα ὅτι ἐστὶ, μὴ τὸ πῦρ, μὴ τὸ ὕδωρ, μὴ τὸν ἀέρα, μὴ τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων ἐπιγιγνώσκοντας, εἰ μὴ διὰ τῶν ἐπικειμένων αὐτοῖς ὀνομάτων τὴν περὶ τούτου γῶσιν ἐκτήσαντο. Ἡμεῖς δὲ φημε ὅτι ὁ τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας, καὶ τὸ λογικὸν τοῦτο

⁷² Matth. xxi, 44; Psal. cix. 4.

πλάσμα ζωοπλαστήσας, μόνῃ τῷ ἐφείναι τῇ φύσει τὸν λόγον, πᾶσαν τὴν δυναμὴν τὴν λογικὴν ἐναπέθετο. Καὶ ὡςπερ τὴν ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις δύναμιν παρὰ τοῦ πλάσαντος τὸν ὀφθαλμὸν καὶ φτεύσαντος τὴν ἀκοὴν ἐν τῇ φύσει ἔχοντες, παρ' αὐτῶν πρὸς δὲ ἐφύκε τῶν αἰσθητηρίων ἐν ἑκάστῳ, πρὸς τοῦτο κεχρήμεθα, καὶ οὐ δεόμεθα, οὔτε τοῦ τὰ χρώματα κατονομάσαντος, ὧν ἡ ὄρασις τὴν ἀντιληψὶν ἔχει (ἀρκεῖ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς ἑαυτῷ γενέσθαι τῶν τοιούτων διδάσκαλος), οὔτε ὧν διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ διὰ τῆς γεύσεως, ἢ διὰ τῆς ἀφῆς αἰσθησόμεθα, ἄλλοτριῶν πρὸς τὴν γνῶσιν διδασκάλων δεόμεθα, οἰκοθεν ἔχοντες ἑκάστου τῶν κατ' αἴσθησιν ἐγγινομένων ἡμῖν τὸ κριτήριον. Οὕτω φαμὲν καὶ τὴν διανοητικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν τοιαύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἀφ' ἑαυτῆς τὸ λοιπὸν κινεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰ πρόγματα βλέπειν· καὶ ὡς ἂν μηδεμίαν σύγχυσιν ἢ γνῶσιν πάθοι, καθάπερ σήμαντρά τινα τὰς διὰ τῶν φωνῶν ἐπισημειώσεις ἑκάστῃ τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλειν. Πιστοῦται δὲ τὸ τοιοῦτον δόγμα καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς, εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπιτεθεῖσθαι τοῖς ἀλόγοις τῶν ζῴων τὰς ἐπωνυμίας, οὕτως ἰδέσθαι τῷ ῥήματι· *Καὶ ἔκλασεν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ κτήρεσι, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ.*

Ἄλλ' εἴοικε καθάπερ τις γλοιώδης πηλὸς, καὶ ἐξέκωλλος, ὁ κατὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῷ συντεθείς λῆρος παρακατέχειν ἡμᾶς, καὶ μὴ ἐξῆν τῶν χρησιμωτέρων προσάψασθαι. Πῶς γὰρ ἂν τις παραδράμοι τὴν σπουδαίαν ἐκείνην καὶ πεφροντισμένην φιλοσοφίαν, ἐν οἷς φησι, μὴ μόνον τοῖς ποιήμασιν ἐμφαίνεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαδεικνύεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, οἰκείως καὶ προσφῶς ἑκάστῃ τῶν γενομένων τὰς προσηγορίας ἀρμόσαντος; Ταῦτα *Κρατύλῳ* τάχα τῷ Πλατωνικῷ διάλογῳ, ἢ αὐτὸς ἐντυχῶν, ἢ τινος τῶν ἐντετυχηκότων ἀκούσας, διὰ τὴν πολλὴν οἶμαι πτωγίαν τῶν νοημάτων ἐβράπτει τοῖς ἰδίῳις λήροις τὰς ἐκεῖ φλυαρίας, ὁμοιον ποιῶν τοῖς τὴν τροφὴν ἐκ προσαιτήσεως ἑαυτοῖς συναγεῖρουσιν. Ὡς γὰρ ἐκείνοι βραχὺ τι παρ' ἑκάστου τῶν ὀρεγόντων δεχόμενοι, ἐκ ποικίλων τε καὶ πολυειδῶν τὴν τροφὴν ἑαυτοῖς ἐρανίζουσιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Εὐνομίου λόγος διὰ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ ἀρτου πηνίαν, τὰς πανταχόθεν ψίχας ῥημάτων τε καὶ νοημάτων τῷ ἰδίῳ συνερανίζει πόνῳ. Καὶ τούτου χάριν περικτυπηθεὶς τῇ καλλιφωνίᾳ τῆς Πλατωνικῆς λέξεως, πρέπον οἰεταὶ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐκείνου φιλοσοφίαν ποιήσασθαι. Πόσαις γὰρ, εἰπέ μοι, φωναῖς κατὰ τὰς τῶν ἔθνων διαφορὰς ἢ τοῦ στερεώματος κατονομάζεται κτίσις; Ἡμεῖς οὐρανὸν τοῦτο λέγομεν, *Σαμαίμ* ὁ Ἑβραῖος, ὁ Ῥωμαῖος *Κελοῦμ*, καὶ ἄλλως ὁ Σύρος, ὁ Μῆδος, ὁ Καππαδόκης, ὁ Μαυρούσιος, ὁ Σκύθης, ὁ Θράξ, ὁ Αἰγύπτιος· οὐδὲ ἀριθμῆσαι

A his cognitionem essent adepti. Nos autem dicimus quod ille qui omnia in sapientia fecit ⁷⁴, et qui rationalem hanc creaturam effinxit, hoc solo quod in ejus natura ratio inest, omnem rationalem facultatem indidit. Et quemadmodum in sentiendi instrumentis facultatem ab eo qui finxit oculum, et ab eo qui plantavit aurem in natura habentes, ab ipsis ad quod instrumentorum sentiendi unumquodque natura comparatum est, ad hoc usi sumus, neque egemus eo qui colores nominet, quorum visus perceptionem habet: sufficit enim quod oculus sibi sit talium magister: neque eorum quæ per auditum, vel per gustum, vel per tactum sentimus, alienis ad cognitionem doctoribus indigemus, e domo habentes cujusque eorum quæ per sensum ingenerantur nobis judicandi instrumentum. Sic dicimus etiam intellectualem animi facultatem talem a Deo factam, a seipsis cæterum moveri, et ad res conlueri: atque ut nullam confusionem cognitio pateret, veluti signacula quædam, notas quæ per voces sunt, cuique rei indere. Hoc dogma confirmat etiam magnus Moses, cum dixit ab Adamo brutis animalibus nomina fuisse imposita, sic scribens ad verbum: *Et formavit Deus amplius ex terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli, et adduxit ad Adamum ut videret quomodo ea nuncuparet: et omne quod vocasset Adamum animam viventem, hoc nomen ipsi. Et indidit Adamus nomina bestiis terræ, et jumentis et omnibus belluis agri* ⁷⁵.

C Sed videtur velut quoddam viscosum lutum, et gluten habens, ab eo contra commentationem effictum commentum sive deliramentum nos detinere, nec sinere nos ad ea quæ plus utilitatis habitura sunt, pertingere. Quomodo enim quis illam bonam et accuratam philosophiam præteriret, in quibus ait, non solum in creaturis Dei magnificentiam apparere, sed etiam in nominibus Dei sapientiam demonstrari, qui proprie et ad naturam accommodate singulis rebus ab ipso creatis appellations aptavit? Hæc fortasse cum in *Cratylum* Platonis Dialogum vel ipse incidisset, vel ex aliquo eorum qui legerunt cum audivisset, ob multam, ut opinor, notionum inendicitatem suis nugis assuit quæ illic sunt nugamenta, simile quid faciens his qui alimentum ex mendicitate sibi ipsis congerunt. Ut enim illi modicum quid a singulis porrigentibus accipientes, ex variis et multiformibus alimentum sibi ipsis corrogant, sic Eunomii sermo propter veri panis inopiam undique verborum et notionum micæ proprio labori corrogat, hujusque causa ob Platonice dictionis elegantiam attonitus, decere opinatur decreta Ecclesie philosophiam facere. Quot enim, dic mihi, vocabis secundum gentium differentias firmamenti natura nominatur? Nos (Græci videlicet) οὐρανὸν dicimus, *Samaim* Hebræus, *Romanus* cælum, et aliter *Syrus*, *Medus*, *Cappadox*, *Maurusius*, *Scythia*, *Thrax*, *Ægyptius*. Neque nu-

⁷⁴ Psal. ciii, 24. ⁷⁵ Gen. iii, 19, 20.

merare facile est nominum differentias, quot sunt secundum singulas gentes de coelo et reliquis rebus. Quodam igitur, dic, horum nativum et genuinum est nomen, quo magnifica Dei sapientia demonstratur? Si Græcum reliquis præferas, tibi resistet fortasse Ægyptius suum præponens. Et si Hebraico primas deferas, Syrus suam vocem ex adverso opponet, neque Romanus his de primatu cedit. Et Medus non admittet sua non priores partes ferre. Et ex reliquis gentibus quæque suum primas obtinere volet. Quid igitur non patietur dogma ad tot vocum differentias a controversantibus discussum? Sed ex his, inquit, tanquam legibus in aperto positissimas declaratur Deum naturis congruentes inter se appellationes facere. O magnificentia dignitatis, quales opiniones divinis doctrinis theologus gratificatur, quas neque balnearioribus invident homines! Etenim illis concedunt nomina fingere operationibus, quibus elaborantes occupantur, et nullus ipsos Deo æqualibus honoribus nobilitavit, quando pollubra sive pelluvia, et psilethera, seu unguenta depilatoria, et mantilia, et talia multa his quæ ab ipsis fiunt, imponuntur, quæ convenienter verborum significatione rem aperte declarant.

Sed et hæc præteribo, et Epicuream ipsorum naturalem scientiam deinceps positam, quam æquivalere commentationi dicit, qui inane et individuum corpusculum et fortitatis rerum generationes cognitionem quamdam habere asserit cum eo quod per commentationem esse declaratur. En quomodo Epicurum novit, dicentes arguimur. Taceatur etiam ejus præses et dogmatum adjutor Aristoteles, ejus opinionem deinceps inquit commentationis sermonibus conferri. Illius enim inquit esse dogma, non per omnia penetrare Providentiam, neque usque ad res terrenas permeare: quod quidem hic consonum his quæ per commentationem exquisita sunt, confirmat; sic considerate per accuratam subtilitatem dogmata dijudicat. Sed progrediens, oportere dicit, vel neque ortum eorum quæ sunt, Deo concedere, vel si hunc dederimus, non auferri nominum positionem. Quinetiam de brutis et rationis expertibus, sicut ante diximus, contrarium a Scriptura docemur, quod neque fecit Adam animalia, neque nominavit Deus, sed a Deo quidem ortus, ab homine vero factorum nuncupatio, sicut a Mose litteris proditum est. Deinde sermonum nobis encomium proprio sermone persequitur, ac si quis ignominia afficeret vim et facultatem sermonis, et ait post illam stolidam et inanem atque insolentem verborum structuram, Providentiæ lege et mensura perfecte copulare cum cognitione et usu necessariorum, nominum traditionem, multaque ejusmodi in profundo somno cum deliravit, ad inexpugnabilem atque ineluctabilem necessitatem sermone pertransit. Dicam autem non ad verbum, sed solam tantummodo sententiam sermonum illius exponens: Non, inquit, poetis assi-

ἄρδιον τὰς τῶν ὀνομάτων διαφορὰς, ἕσαι κατὰ ἔθνος περὶ τε οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων οὐδὲς τυγχάνουσι. Ποῖον οὖν, εἰπέ μοι, τούτων προσφύεις ἔστιν ἵνομα, ᾧ ἡ μεγαλοπρεπὴς σοφία τοῦ Θεοῦ διαδίδκνται; Ἄν τὸ Ἑλληνικὸν τῶν λοιπῶν προτιμήσῃς, ἀντιστήσεται σοι πυχὸν ὁ Αἰγύπτιος τὸ ἑαυτοῦ προβαλλόμενος. Κἂν τῷ Ἑβραϊκῷ τὰ πρωτεῖα νείμῃς, ἀντιπαρέξει ὁ Σύρος τὴν ἰδίαν φωνήν, οὐδὲ ὁ Ῥωμαῖος τούτοις τῶν πρωτεῶν ὑψήσεται· καὶ ὁ Μήδος, οὐδέξεται μὴ τὰ ἑαυτοῦ προτερεῦν· καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ ἐξήσσει πρωτεῦν. Τί οὖν οὐ παύεται τὸ δόγμα πρὸς τοσαύτας φωνῶν διαφορὰς ὑπὸ τῶν ἀμφισβητούντων διασχιζόμενον; Ἄλλ' ἐκ τούτων, φησὶ, καθάπερ νόμον ἐμφανῶς κειμένων, δηλοῦται τὸν Θεὸν ταῖς φύσεσι κρούσας καταλλήλους κοιῖσθαι τὰς κλήσεις. Ὡς τῆς μεγαλοφύας τοῦ δόγματος! οἷας ὑπολήψεις ταῖς θείαις διδασκαλίαις ὁ θεολόγος χαρίζεται, ὧν οὐδὲ τοῖς βαλανεῦσι φθονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι! Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι συγχωροῦμεν ὀνοματοποιεῖν ἐνεργείας παρὰ ἃς ποιοῦντες τυγχάνουσι, καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἰσοθέοις τιμαῖς ἀπεσέμνουν, δεῖ ποδόνιπτρα, καὶ φιλέθειρα, καὶ χειρόμακτρα, καὶ τοιαῦτα πολλὰ τοῖς γινομένοις παρ' αὐτῶν τίθενται, προσφῶς δηλοῦντα τῇ ἐμφάσει τῶν ῥημάτων τὸ ὑποκείμενον.

Ἄλλὰ παραδραμοῦμαι καὶ ταῦτα, καὶ τὴν Ἐπικούρειον αὐτῶν φυσιολογίαν ἐφετῆς κειμένην, ἣν ἰσοδυναμεῖν τῇ ἐπινοίᾳ φησὶν, ὅ τὸ κενὸν καὶ ἀτομον, καὶ τὰς τυχαίας τῶν ὄντων γενέσεις, συγγενῶς ἔχειν λέγων πρὸς τὸ διὰ τῆς ἐπινοίας δηλούμενον. Ὡς πῶς ἐνόησε τὸν Ἐπικούρου, λέγοντες ἐλεγχομεθα! Σιγάσθω καὶ ὁ προστάτης αὐτοῦ καὶ σύμμαχος τῶν δογμάτων Ἀριστοτέλης, οὗ τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἐφετῆς φησὶ τοῖς τῆς ἐπινοίας λόγοις συμπερῆσθαι. Ἐκεῖνου γὰρ φησὶν εἶναι τὸ δόγμα, τὸ μὴ διὰ πάντων τῶν ὄντων διήκειν τὴν Πρόνοιαν, μηδὲ μέχρι τῶν περιγελίων διαβαίνειν πραγμάτων. Ὅπερ οὗτος σύμφωνον τοῖς κατὰ τὴν ἐπινοίαν ἐξητασμένοις εἶναι διασχιζεται, οὕτως ἐστὶ κρίνειν ἐπεσκεμμένως δι' ἀκριθείας τὰ δόγματα. Ἄλλὰ προῖων χρῆναι φησὶν, ἣ μηδὲ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων τῷ Θεῷ συγχωρεῖν, ἣ δόντας ταύτην μὴ παραιρεῖσθαι τὴν τῶν ὀνομάτων θέσιν. Καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν ἀλόγων, καθὼς φθάσαντες εἰρήκαμεν, τὸ ἐναντίον παρὰ τῆς Γραφῆς διασκόμεθα, ὅτι οὐτε ἐποίησεν ὁ Ἀδάμ τὰ ζῶα, οὐτε ὠνόμασεν ὁ Θεός· ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μὲν ἡ γένεσις, παρὰ δὲ τοῦ ἀνθρώπου τῶν γεγονότων ἡ κτήσις, ὡς ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἰστόρηται. Εἶτα λόγων ἡμῖν ἐγκώμιον τῷ ἰδίῳ διέξεισι λόγῳ, ὡς περ ἀτιμάζοντός τινος τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, καὶ φησὶ μετὰ τὴν ἀσύφωλον ἐκείνην καὶ στομφώδη τῶν ῥημάτων συνθήκην, Προνοίας νόμον καὶ μέτρον τελείως συνάψαι τῇ γνώσει, καὶ τῇ χρήσει τῶν ἀναγκαίων τὴν μετάδοσιν τῶν ὀνομάτων, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐν βαθεῖ τῷ ὑπὸ κρηθῆσας, ἐπὶ τὴν ἀμαχὸν τε καὶ τὴν ἀνανταγώνιστον ἀνάγκην μεταβαίνει τῷ λόγῳ. Λέξω δὲ, οὐκ ἐπὶ ῥημάτων, ἀλλ' ἐπὶ μόνῃς τῆς διανοίας τὸν παρ' ἐκεῖνου λόγον ἐκθόμενος· Οὐ ποιηταῖς, φησὶν, ἀναστέον τὴν τῶν ῥημάτων εἴρησιν, τοῖς διαψεύσθεῖσιν ἐν ταῖς

περὶ Θεοῦ ὑπολήψειςιν. Οἷα χαρίζεται τῷ Θεῷ ἡ γαννάδας, τὰ τῆς ποιητικῆς ἐξουσίας εὐρήματα τῷ Θεῷ προσάπτων. Ὅστε διὰ τούτου σεμνότερον τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὑψηλότερον τὸν Θεὸν δοκεῖν εἶναι, ὅταν πιστεύωσιν οἱ Εὐνομίῳ μαθητεύμενοι, τὸ Λικριφίς, καὶ τὸ Κάρκαιρε, καὶ τὸ Εὐρύξ, καὶ τὸ Κέκαδς, καὶ τὸ Φοχειρί, καὶ Σίξ, καὶ Δούπησε, καὶ Κανάχις, καὶ Σμερδαλέον κονάδης, καὶ Αἰγίξ, καὶ Ἰαχε, καὶ Μερμηρίξ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅτι οὐ κατ' ἐξουσίαν τινὰ πρὸς τὸ δοκοῦν οἱ ποιηταὶ διεξέρχονται, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα ταῦτα μυσταγωγούμενοι τοῖς μέτροις ἐνείρουσι. Παρείσθω καὶ ταῦτα, καὶ τὸ σοφὸν ἐκεῖνο καὶ ἀμαχὸν ἐπιχειρήμα, τὸ τοὺς ἁγίους τῶν ἀνδρῶν μὴ ἔχειν ἡμᾶς ἐπιδεικνύειν τὴν γραφικὴν ἱστορίαν, κινῶν ἐπεξευρόντας φωνάς. Εἰ μὲν γὰρ ἀτελής ἦν μέγχι τῆς ἀναδείξεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ οὐκ ἔτι τῇ χάριτι τῇ λογικῇ συμπεπληρωτο, καλῶς ἔδει παρ' αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι τὴν τοῦ λείποντος πληρωσιν. Εἰ δὲ εὐθύς παρὰ τὴν πρώτην ἀπροσδεῆς καὶ τελεία, κατὰ τὴν λογικὴν τε καὶ διανοητικὴν ἐνέργειαν ἡ φύσις ὑπέστη, πῶς ἂν τις ἔτι κατὰ τὸ εὐκολὸν ἐπιζητοῖ πρὸς σύστασιν τοῦ κατὰ τὴν ἐπίνοιαν λόγου, τὸ τοὺς ἁγίους καταρῆσαι φωνῶν ἢ ῥημάτων; Ἡ εἰ μὴ τοῦτο ἔχομεν ἀποδείξει, ἱκανὴν ἑαυτῷ χρίνειν ἀποδείξειν τοῦ τὸν Θεὸν ἡμῖν νενομοθετηκῆναι τὰς τοιάσδε συλλαβὰς καὶ τὰ ῥήματα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἀπανυτρέται τὴν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ θεράποντας ὁ Θεὸς ὁμίλιαν, ἀκόλουθόν ἐστὶν οἰεσθαι αὐτὸν, ἐξ ἀρχῆς τὰς προσγεύεις τῷ πράγματι θεθεῖσθαι προσηγορίας. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Τοῦ μὲν καταδέχασθαι τὸν Θεὸν τὴν πρὸς ἀνθρώπον ὁμίλιαν, αἰτίαν εἶναι τὴν φιλανθρωπίαν διοριζόμεθα. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐνδέχεται τὸ τῇ φύσει βραχὺ τῶν ἰδίων μέτρων ὑπεραρθῆναι, καὶ τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τοῦ Ἰψίστου ἐφάψασθαι, τοῦτου χάριν αὐτὸς πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς κατὰ τὴν φιλάνθρωπον δύναμιν, ὡς ἡμῖν δυνατὸν ἦν δεξασθαι, οὕτω τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν καὶ ὠφέλειαν νέμει. Καθάπερ γὰρ κατὰ τὴν θεῖαν οἰκονομίαν ὁ ἥλιος τὸ σφοδρὸν τῶν ἀκτίνων καὶ ἄκρατον τῷ διὰ μέσου κατακεράσας ἀέρι, σύμμετρον ἐπάγει τοῖς δεχομένοις τὴν αὐγὴν τε καὶ τὴν θερμότητα, καθ' ἑαυτὸν ὢν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπροσέλαστος· οὕτω καὶ ἡ θεία δύναμις καθ' ὁμοιότητα τοῦ ῥηθέντος ἡμῖν ὑποδείγματος ἀπειροπλάσιως ὑπεραίρουσα τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ ἀπρόσιτος εἰς μετουσίαν οὔσα, οἷον τις μέγιστος εὐσπλαγχνος τοῖς ἀσῆμοις τῶν νηπίων κνυζήμασι συνδιαφελιζόμενῃ, τοῦτο νέμει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὁ λαβεῖν δυνατῶς ἔχει· καὶ διὰ τοῦτο, ἐν ταῖς ποιητικαῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους θεοφανείαις καὶ κατὰ ἀνθρώπον σχηματίζεται, καὶ ἀνθρωπικῶς φθέγγεται, καὶ ὀργὴν, καὶ ἔλεον καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποδύεται πάθη, ὡς ἂν διὰ πάντων τῶν καταλλήλων ἡμῖν χειραγωγῶτο ἡ νηπιώδης ἡμῶν ζωὴ, διὰ τῶν τῆς Προνοίας λόγων τῆς θείας φύσεως ἐφαπτομένη. Ὅτι

A *gnanda est verborum inventio, qui mentiti sunt in opinionibus de Deo. Qualia Deo hic generosus gratificatur, poetices facultatis inventa Deo adaptans? Ita ut per hoc hominibus augustior et excelsior Deus esse videatur, cum credunt Eunomii discipuli hæc verba Licriphis, et Karchaire, et Eurax, et Kechære, et Phochairi, et Size, et Doupese, et Kanachize, et Intonuere poli, et Crebris micat ignibus æther, et Linxe, et Ische, et alia ejusmodi poetarum fragmenta; quod non per licentiam aliquam ad arbitrium poetæ persequuntur, sed ab ipso Deo hæc verba mystice edocti versibus suis inserunt. Sed et hæc prætermittantur, et doctum illud et inexpugnabile epicherema nos non posse demonstrare ex scripta historia, sanctos viros novas voces excogitationem. Si enim imperfecta erat usque ad manifestationem virorum illorum humana natura et nondum gratia rationali completa erat, præclare oportebat ab ipsis exquirere defectus expletionem. Quod si statim ab initio non indiga, sed perfecta secundum ratiocinatricem et excogitatricem operationem natura subsistit, quomodo quis amplius facile inquirat ad constitutionem sermonis secundum commentationem, quod sancti vocum vel verborum primi auctores fuerunt? Vel si non hoc possumus demonstrare, idoneam sibi ipsi judicare demonstrationem, quod Deus nobis ejusmodi syllabas et verba sanxerit.*

Sed quoniam, inquit, non aspernatur Deus cum suis famulis colloquium, consequens est ipsum putare ab initio rei congruas indidisse appellationes. Quid igitur ad hoc nos respondebimus? Quod Deus cum homine in congressum colloquiumque veniat, causam esse in humanum genus benevolentiam definimus. Quoniam vero quod natura breve est, non potest supra proprios modos sustolli, et supereminentem naturam Altissimi attingere. Hujus gratia ipse ad nostram infirmitatem, potentiam hominum generi benevolentiam adducens, quantum capere possuimus, sic suam nobis gratiam et utilitatem distribuit. Quemadmodum enim secundum divinam dispensationem sol suorum radiorum vigorem et sinceritatem cum aere interjecto contemperans, moderatum accipientibus splendorem et calorem immittit, quamvis sit per se imbecillitati nostræ inaccessus: sic et divina natura, dicti a nobis exempli similitudine, infinitis partibus nostram naturam superans, et inaccessa ad participationem cum sit, veluti mater benigna et misericors sensu et intelligentiâ carentibus infantium vagitibus una balbutiens, hoc humanæ tribuit naturæ quod capere potest; proptereaque in variis ad homines Dei apparitionibus, et secundum hominem figuratur, et humanitus loquitur, et iram, et misericordiam et ejusmodi induit affectus, ut per omnia quæ naturæ nostræ sunt congrua, infantilis nostra vita tanquam manu ducatur, per Providentiæ sermones divinam naturam attingens. Quod enim nulli affectui eorum

qui per voluptatem, ve' misericordiam, vel iram contingunt, Deum obnoxium esse sanctum est existimare, nullus qui vel mediocriter rerum veritatem considerarit, contradixerit. Veruntamen etiam delectari Dominus dicitur in servis suis, et irasci animo in populum qui lapsus fuerat, et misereri rursus ejus cujus misertus fuerit, et similiter misereri, unoquoque talium verborum plausibili sermone nos instruente, quod per nostra idiomata seu proprietates Dei providentia infirmitati nostræ admiscetur: ut qui ad peccatum proclives sunt, terrore ac metu a malis abstineant, et qui in peccatis deprehensi ante fuerint, non desperent reditum per pœnitentiam, in Dei misericordiam respicientes; qui vero ad exactam normam vitam suam dirigunt, et recte conformant, magis virtutibus exsultent, ut qui sua vita ipsum bonorum inspectorem delectent. Quemadmodum autem non licet mutum nominare eum qui per figuras et gestus cum surdo, quatenus audire potest, colloquitur: sic neque humanum sermonem in Deo existimare debemus, quoniam ad homines per dispensationem eo usus est. Etenim nos clyogmo, id est, sono acutiore palati seu gutturis, et poppysmo, sono quodam qui labris compressis editur, et sibilo brutas animantes dirigere consuevimus. At hoc nobis sermo non est, quo brutorum animalium aures penetramus: sed verum apud bruta animantia congruus strepitus et usum satis fuit.

Verum hic religiosus non vult Deum nostris usum fuisse, propter nostram ad vitium propensionem, ignorans hic anicissimus quod propter nos neque maledictum et execratio, et peccatum fieri renuit: tantum est ei benevolentia et amoris erga homines, ut non bonorum solum, sed etiam malorum nostrorum sponte ad experientiam venerit. Qui autem malorum quidem nostrorum communicationem accepit, quomodo eum pulcherrimi nostrorum bonorum (sermonem intelligo) participem fieri piguit? Sed ad patrocinium David proponit, et ait illum dicere a Deo rebus nomina indita esse, quia scriptum est ad hunc modum: *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat*⁷⁶. Ego autem cuivis mentis compoti perspicuum esse arbitror, quod ejusmodi sermo qui de istis habetur, nullam habet cum his de quibus agitur communionem. Quoniam vero probabile est quosdam huic sermone inconsiderate astipulari, pauca quædam de his disseremus. Novit sæpe divina Scriptura hujusmodi voces Deo attribuere ut ipsæ a nostris nihil dissolvare videantur, ut, *Iratus est furore Dominus*⁷⁷, et, *Pœnituit*⁷⁸, ob peccata ipsorum, et, *Deus pœnituerat, quod unxisset Saulem in regem (super Israel*⁷⁹); et *Expergefactus est Dominus tanquam soporatus*⁸⁰. Præterea cathedram, statum, motum et multa ejus-

γράφου οὐδενὶ πάθει τῶν καθ' ἡδονήν, ἢ κατ' ἔλεον, ἢ ὀργὴν συμβαινόντων εὐαγές ἐστιν ὑποκείσθαι τὸ θεῖον οἰεῖσθαι, οὐδεὶς ἀντίτοιπος τῶν καὶ μετρίως ἐπεσκεμμένων τὴν περὶ τῶν ὄντων ἀλήθειαν. Ἄλλ' ὁμως καὶ εὐφραίνεσθαι Κύριος λέγεται ἐπὶ τοῖς δούλοις οὗτου, καὶ ὀργίζεσθαι θυμῷ ἐπὶ τὸν ἐπταικῆτα λαόν, καὶ ἔλσειν πάλιν ὃν ἂν ἐλεήσῃ, καὶ οἰκτερεῖν ὡσαύτως, δι' ἐκάστου, οἶμαι, τῶν τοιούτων ῥημάτων τοῦ κροτοῦ λόγου ἡμᾶς παιδεύοντος, ὅτι διὰ τῶν ἡμετέρων ἰδιωμάτων ἢ τοῦ θεοῦ πρόνοια τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν ἐπιμίγνυται· ὡς ἂν οἱ τε πρὸς ἀμαρτίαν βέποντες, φόβῳ τῆς τιμωρίας ἑαυτοὺς τῶν κακῶν ἀνέχοιεν, οἱ τε προειλημμένοι μὴ ἀπογινώσκειεν τὴν ἐκ μετανοίας ἐπάνοδον, πρὸς τὸν ἔλεον βλέποντες· καὶ οἱ δι' ἀκριβοῦς πολιτείας κατορθοῦντες τὸν βίον, μᾶλλον ταῖς ἀρεταῖς ἐπαγάλλοιντο, ὡς εὐφραίνοντες τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν τῶν ἀγαθῶν γινόμενον ἐφορον. Ὡσπερ δὲ οὐκ ἐστὶ κωφὸν ὀνομάσαι τὸν διὰ σχημάτων τῷ κωφῷ καθὼς ἐπαίειν πέφυκεν ὁμιλοῦντα· οὕτως οὐδὲ ἀνθρώπινον λόγον περὶ τὸν θεὸν οἰηθῆναι, ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους αὐτῷ κατ' οἰκονομίαν ἐχρήσατο. Καὶ γὰρ ἡμεῖς κλυωγμῷ, καὶ ποππυσμῷ καὶ συρίγματι τὰ ἄλογα διευσθύνειν εἰώθαμεν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἡμῖν ὁ λόγος ἐστίν, ὃ τῆς τῶν ἀλόγων ἀκοῆς καθικνούμεθα· ἀλλὰ πρὸς μὲν ἡμᾶς αὐτοὺς τῇ φύσει κεχρημέθα, τοῖς δὲ ἀλόγοις, ὃ τε κατὰλληλος ψόφος καὶ ὁ ποῖδος διὰ τοῦ σχήματος ἤχος πρὸς τὴν χρεῖαν ἐξήρχεσεν. apud nos ipsos naturali quidem sermone utimur, et qualiscunque per gestum sonitus ad necessarium

Ἄλλ' οὐ βούλεται τοῖς ἡμετέροις ὁ εὐλαθῆς οὗτος τὸν θεὸν κεχρησθαι, διὰ τὴν πρὸς κακίαν ἡμῶν ῥοπήν, ἀγνοῶν ὁ φιλιτατος ὅτι δι' ἡμᾶς οὐδὲ κατὰρα καὶ ἀμαρτία ἀπέσχετο γενέσθαι· τοσοῦτον αὐτῷ περιεστὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὡς οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶν τῶν ἡμετέρων ἐκουσίως εἰς πείραν ἔλθειν. Ὁ δὲ τῶν κακῶν τὴν κοινωνίαν δεξάμενος, πῶς ἂν τοῦ καλλίστου τῶν ἡμετέρων (φημὶ δὲ τοῦ λόγου) τὴν μετουσίαν ὤκησεν; Ἄλλὰ τὸν Δαβὶδ εἰς συνηγορίαν προβάλλεται, καὶ φησιν ἐκεῖνον λέγειν, παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα τεθεῖσθαι, διὰ τὸ γεγράφθαι τοῦτον τὸν τρόπον· Ὁ ἀριθμῶν πληθὴ ἀστέρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. Ἐγὼ δὲ πρόδηλον μὲν ἡγοῦμαι παντὶ τῷ νοῦν ἔχοντι τὸν περὶ τούτων λόγον, ὡς οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν πρὸς τὸ προκειμένον. Ἐπειδὴ δὲ τινας εἰκὸς ἀνεπισκέπτως τῷ λόγῳ προστιθεσθαι, βραχέα περὶ τούτων διαληψόμεθα. Οἶδε πολλάκις ἢ θεὰ Γραφὴ τοιαύτας τῷ θεῷ περιτιθέναι φωνὰς, ὡς μηδὲν ἀπάδειν αὐτὰς τῶν ἡμετέρων δοκεῖν· οἷον τὸ, Ὁ ῥηθίσθη θυμῷ Κύριος· καὶ, Μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ αὐτῶν· καὶ, Μετεμελήθη χρισταὶ τὸν Σαούλ εἰς βασιλέα· καὶ, Ἐξηγήρηθη ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος. Καὶ ἐτι πρὸς τούτοις, καθέβρον καὶ στάσιον, καὶ κινῆσιον, καὶ πολλά τοιαῦτα διέξεισιν· ἃ φύσει μὲν περὶ τὸν θεὸν οὐκ ἐστὶ, πρὸς δὲ τὴν οἰκονομίαν τῶν παιδευομένων οὐκ ἀχρήστως ἔχει. Τούς τε γὰρ

⁷⁶ Psal. cxlvi, 4. ⁷⁷ Psal. cv, 40. ⁷⁸ ibid. 45. ⁷⁹ I Reg. xv, 55. ⁸⁰ Psal. lxxvii, 65.

ἐκλυτωτέρους ἢ τῆς ὀργῆς ἐνδείξεις συστέλλει τῷ ἄ
φρόνῳ, καὶ τοῖς θεομένοις τοῦ τῆς μετανοίας φαρμά-
κου, συμμετανοεῖν ἐπὶ τῇ κακίᾳ λέγει τὸν Κύριον·
τοῖς δ' αὖ ἐν εὐπραγίαις τισὶ πρὸς ὕβριν ἐκφερομέ-
νοις, τὸ μὴ παραμένειν αὐτοῖς τὴν εὐημερίαν, καὶ
ἐκ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον εἶναι δοκῆ, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ
Σαοὺλ μεταμελείας προδεικνύσει. Τοῖς τε μὴ ἐμβαθύ-
νουσι τῷ πτώματι τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καθάπερ ἐξ
ὑπνου τινὸς τοῦ ματαίου διαναστάσι, συνανίστασθαι
τὸν Θεὸν καὶ συναφυπνίζεσθαι λέγει· ἐστάναι δὲ
τοῖς ἀκλινῶς ἐπὶ τοῦ καλοῦ βεβηκόσι, καὶ καθέζεσθαι
τοῖς ἐν τῷ καλῷ καθιδρυμένοις· κινεῖσθαι δ' αὖ
πάλιν καὶ περιπατεῖν ἐπὶ τῶν μετακινήθεντων ἀπὸ
τῆς ἐν τῷ καλῷ παγιότητος. Ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἡ
ἱστορία διέξεισι περιπατοῦντα τὸ δειλινὸν ἐν τῷ
παραδείσῳ τὸν Θεὸν διαγράφουσα, τῷ μὲν δειλινῷ
πρὸς τὰ σκοτεινὰ τοῦ πρωτοπλάστου ῥοπήν διαση-
μαίνουσα, τῇ δὲ κινήσει τὸ ἀπαγῆς τοῦ ἀνθρώπου
περὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ ἄστατον.

Ἄλλα ταῦτα μὲν τοῖς πολλοῖς πόρρωθεν ἴσως ὡς
πρὸς τὴν προτεθεισάν ἡμῖν θεωρίαν εἶναι δοξεῖ.
Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἂν τις ἀπάθειν εἴποι τοῦ προκειμέ-
νου, ὅτι πολλοὶ τὸ ἑαυτοῖς ἀληπτον, οὐδὲ Θεῶ
λη-
πτῶν εἶναι νομίζουσι, καὶ ἕπερ ἂν ἐκφύγη τὴν
ἑαυτῶν κατανόησιν, περισσότερον εἶναι τοῦτο καὶ
τῆς θείας δυνάμεως οἰονται. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ
ποσοῦ μέτρον ἡμεῖς τὸν ἀριθμὸν πεποιήμεθα·
ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐδὲν ἕτερον ἢ σύνθεσις μονάδων
ἐστὶ, ποικίλως τῆς μονάδος εἰς πλῆθος ἐπαυξομέ-
νης· μονὰς γὰρ καὶ ἡ δεκάς κατὰ σύνθεσιν μο-
νάδων πρὸς τοῦτο περιουμένη, μονὰς πάλιν ἡ
ἑκατοντάς ἐκ δεκάδων συντιθεμένη. Ὡσαύτως καὶ
ἡ χιλιάς ἄλλη μονὰς, καὶ ἡ μυριάς ὁμοίως, ἀνα-
λόγως ἐκ πολλαπλασιασμοῦ, ἡ μὲν ἐκ χιλιάδων,
ἡ δὲ ἐξ ἑκατοντάδων πρὸς τοῦτο κεφαλαίουμένη,
ὑπὲρ ἅπαντα τοῖς ὑποκειμένοις περιορίζοντες, ση-
μεῖα τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων πραγμάτων
ποιούμεθα. Ὡς ἂν οὖν παιδευθεῖμεν παρὰ τῆς
θείας Γραφῆς τὸ μηδὲν ἄγνωστον εἶναι τῷ Θεῷ,
ἐξαριθμεῖσθαι παρ' αὐτοῦ λέγει τοῦ Θεοῦ τὸ πλῆθος
τῶν ἀστρων, οὐ τὸν τρόπον τοῦτον γινομένης τῆς
ἀριθμήσεως. Τίς γὰρ οὕτως εὐήθης ὡς τῷ περιττῷ
καὶ ἀρτίῳ τὸν Θεὸν οἴεσθαι διαλαμβάνειν τὰ ὄντα,
καὶ διὰ τῆς τῶν μονάδων συνθέσεως, πρὸς τὸ κεφά-
λαιον τῆς ἀθροισμένης ποσότητος τὸν ἀριθμὸν συμ-
περαίνειν; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν ἡμῖν ἡ ἀκριβῆς τοῦ πο-
σοῦ γνῶσις ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ γίνεται, ὡς ἂν καὶ περὶ
τοῦ Θεοῦ παιδευθεῖμεν, ὅτι πάντα τῇ γνῶσει τῆς
σοφίας αὐτοῦ περιεληπταὶ καὶ οὐδὲν ἐκφεύγει τὴν
ἀκριβῆ κατανόησιν, τοῦτου χάριν ἀριθμεῖν τὰ ἄστρα
τὸν Θεὸν διωρίσατο, τοῦτο, δι' ὧν λέγει, νοεῖν συμ-
βουλευόν, μὴ κατὰ τὸ μέτρον τὸ τῆς ἡμετέρας γνῶ-
σεως καὶ τὸ θεῖον οἴεσθαι τῶν ὄντων ἐφάπτεσθαι,
ἀλλὰ τὰ ἡμῖν ἀληπτα καὶ ἀνεπινόητα πάντα τῇ γνῶ-
σει τῆς θείας σοφίας ἐμπεριείργεσθαι. Τῶν γὰρ
ἀστρων διὰ τὸ πλῆθος ἐκφευγόντων τὸν ἀριθμὸν,
ὡς πρὸς ἀνθρωπίνην ἐπίνοιαν, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν

A modi commemorat, quæ natura quidem non sunt
in Deo, ad dispensationem autem eorum qui eru-
diuntur non sunt inutilia. Nam dissolutiones iræ
indicatio metu contrahit, et pœnitentiæ pharmaco
indigentibus dicit Dominum ob peccatum etiam
simul pœnitere; qui autem prosperis rebus insole-
scunt et efferuntur, prosperitatem non eis perma-
nere, tametsi ex Deo esse videatur, per pœnitentiam
super Saule ostendit. Et eis qui non demersi sunt
in profundo lapsu peccati, sed tanquam ex somno
quodam vanæ vitæ exsurgunt, Deum dicit con-
surgere et simul expergisci: stare iis qui ad
bonum stabiliter ascenderunt, et sedere iis qui in
bono collocati sunt; moveri contra et ambulare
in his qui a firmitate quæ est in bono dimoti
sunt. Ut in Adamo historia enarrat ⁸¹ Deum de-
scribens deambulantem ad occasum post meridiem,
per occasum ad tenebrosa protoplasti hominis
lapsum significans, per motum vero hominis in
bono infirmitatem et instabilitatem.

Sed hæc multis longius fortasse videbuntur esse
producta quam proposita contemplatio exigat. Illud
autem nullus a re proposita discrepare dixerit,
quod plerique existiment quod sibi ipsis est in-
comprehensibile neque a Deo comprehendi posse,
et quod quidem effugerit suam ipsorum cognitio-
nem, hoc exsuperantius divina potentia esse pu-
tent. Quoniam igitur nos quanti mensuram nu-
merum fecimus; numerus autem nihil aliud quam
unitatum compositio est, cum varie unitas in mul-
titudinem excrescat: unitas enim et decas per
compositionem unitatum ad hoc progrediens, unitas
rursus centuria quæ ex denariis numeris com-
ponitur. Similiter et chiliæ alia unitas, et myriæ
pariter, proportione habita ex multiplicationibus,
illa quidem ex chiliadibus, hæc vero quæ centuriis
summatim colligitur, super omnia de subjectis
definientes, signa quantitatis rerum quæ nume-
rantur facimus. Ut igitur a divina Scriptura insti-
tuti essemus, nihil Deo incognitum esse, ab ipso
dicit stellarum multitudinem numerari, non ad
hunc modum numerationis quæ fit a nobis. Quis
enim ita stolidus et simplex qui Deum numero
impari et pari ea quæ sunt comprehendere putet,
et per unitatum compositionem ad summam quan-
titatis acervatæ numerum complecti? Sed quoniam
in nobis exacta quanti cognitio ex numero fit, ut
de Deo instructi essemus, quod omnia cognitione
ipsius sapientiæ comprehensa sunt nihilque ejus
accuratam effugit cognitionem, hujus gratia Deum
astra numerare definivit per ea quæ dicit hoc in-
telligere consulens, non ad mensuram nostræ co-
gnitionis Deum opinari ea quæ sunt attingere, sed
quæ nobis incomprehensa, nec intellecta, omnia
divinæ sapientiæ cognitione concludi. Cum enim
stellæ propter multitudinem fugiant numerum,
quantum ad humanam commentationem, a parte

⁸¹ Gen. III, 8.

scium docet sermo, ex eo quod dicat hæc a Deo numerari, nihil eorum quæ a nobis ignorantur, Dei cognitionem fugere testatur. Propterea dicit, *Qui numerat multitudinem stellarum*, non ignorans nimirum stellarum quantitatem priusquam numerasset. Quomodo enim consentaneum est ipsum ignorare quod fecit? Qui enim universi præses est, non quod ejus potentia summam rerum continente comprehensum est ignorat. Quid igitur tandem quod scit numerat? Est enim ignorantium, numero quantitatem dimetiri; qui autem antequam orta essent omnia scivit, ad rerum cognitionem numero non indiget magistro. Verum a Davide dicitur numerare, quia videlicet ad nostram doctrinam pro captu nostro ad perspicuam explanationem sermo descendat, perfecte scire ea quæ nobis sunt incognita per numeri significationem David demonstravit. Quemadmodum igitur numerare dicitur, nihil arithmetica periodo ad rerum creaturarum cognitionem indigens, sic etiam omnibus ipsis nomina vocare Propheta dicit, non hanc, opinor, quæ sit per vocem, nuncupationem subsignificans. Vel enim ad absurdum quiddam et indignum, quod de Deo in suspicionem veniat, progrediens sermo desineret, siquidem hæc dicit nomina stellis a Deo imposita quæ in consuetudine nostra usurpantur. Si enim daret aliquis hæc a Deo vocata esse, necesse esset omnino Græcorum simulacrorum illinc putare appellationem in stellis pervulgatam esse, et quæcunque fabulosæ historiæ in stellis feruntur nomina, vera existimare, tanquam Deo tales in ipsis voces ratas habente. Sic septenarius stellarum numerus, quæ in polo continentur, inter Græcorum idola distributus, culpa vacare eos qui in his erraverunt ostendet, siquidem hoc a Deo ordinatum esse creditum ac persuasum fuerit. Itaque de Orione et Scorpio fabula ad fidem adducitur, et quæ de Argo narrantur, et Cynus et Aquila, et Canis, et de Corona Ariadnes fabulatio. Quinetiam suspicandum astruct, Deum invicem esse eorum nominum quæ in orbe signifero ob quamdam figuræ similitudinem quam cum apparentiis habent, excogitata sunt, si quidem præclare Eunomius putat Davidem dicere hæc ipsis nomina Deum imposuisse.

Quoniam igitur talium nominum Deum putare inventorem esse absurdum est, ne simulacrorum nomina inde principium obtinuisse videantur, optimum erit quod dictum est non sine habita quæstione approbare, sed instar eorum quæ de numero a nobis intellecta sunt, hujus etiam dicti sententiam percipere: siquidem inter nos testimonium exactæ est cognitionis, quod a nobis cognitum est proprio nomine vocari, per hæc nos docet quod eorum quæ a nobis comprehendi non possunt, non solum in summa acervatæ quantitatis plenitudinem comprehendit qui universum continet, sed etiam singula scit exacte et perfecte. Hujus rei causa non solum enumerari stellarum multitudines sermo dicit, sed etiam nominatim singulas vocari, quod quidem

Α ἐκδιδάσκων ὁ λόγος, ἐκ τοῦ ταῦτα καταριθμῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν, τὸ μὴδὲν τῶν ἡμῖν ἀγνώστων ἐκφεύγειν τοῦ Θεοῦ τὴν γνῶσιν διαμαρτύρεται. Διὰ τοῦτό φησιν, Ὁ ἀριθμῶν πλήθῃ ἀστέρων, οὐκ ἀγνοῶν δηλαδὴ πρὶν ἐξαριθμῆσαι τὴν τῶν ἀστέρων ποσότητα. Πῶς γὰρ εἰκὸς αὐτὸν ἀγνοεῖν ὃ ἐποίησεν; Ὁ γὰρ τοῦ παντός ἐπιστάτης, οὐκ ἂν ἀγνοῶι τὸ ἐμπειριελημμένον τῇ περιεκτικῇ τῶν ὄλων δυνάμει. Τί δὴ ποτε οὖν ἀριθμῆι ὅπερ ἐπίσταται; Τῶν γὰρ ἀγνοούντων ἔστι, τὸ τῷ ἀριθμῷ διαμετρεῖν τὴν ποσότητα· ὃ δὲ τὰ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως, ἀριθμοῦ διδασκάλου πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων γνῶσιν οὐκ ἐπίδεται. Ἀλλὰ μὴν ἀριθρεῖν λέγεται παρὰ τοῦ Δαβὶδ, δηλονότι πρὸς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν κατὰ τὸ ἡμῖν χωρητὸν τοῦ λόγου πρὸς σαφήνειαν κατιόντος, τὸ ἀκριβῶς εἰδῆναι τὰ ἡμῖν ἀγνώστα διὰ τῆς Β τοῦ ἀριθμοῦ σημασίας ὃ Δαβὶδ ἐνεδείξατο. Ὡστερ οὖν ἀριθρεῖν λέγεται, οὐδὲν τῆς ἀριθμητικῆς περιόδου πρὸς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν ἐπιδεόμενος, οὕτως καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλεῖν ἢ προφητεία λέγει, οὐ ταύτην, οἶμαι, τὴν διὰ τῆς φωνῆς κλῆσιν ὑποσημαίνουσα. Ἡ γὰρ ἂν εἰς ἀποτόν τι καὶ ἀνάξιον τῆς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεως ὁ λόγος προῶν καταλήγοι, εἴπερ ταῦτα λέγει τὰ ὀνόματα παρὰ τοῦ Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῖς ἀστροῖς τὰ ἐν τῇ συνθηκῇ ἡμῶν ἀναστρεφόμενα. Εἰ γὰρ ταῦτά τις δόξῃ θεῶν ἐπιτεκλεῖσθαι, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν Ἑλληνικῶν εἰδώλων ἐκείθεν ὀλεσθαι τὴν κλῆσιν ἐπιτεφημισθῆναι τοῖς ἀστροῖς, καὶ ὅσα τῆς μυθικῆς ἱστορίας ἐπιλέγεται τοῖς ἀστράφοις ὀνόμασιν, ἀληθῆ νομῆσαι, ὡς τοῦ Θεοῦ τὰς τοιαύτας αὐτοῖς ἐκυροῦντος φωνάς. Οὕτως ἢ ἐδομάς τῶν περιεχομένων τῷ παντὶ κόσμῳ, τοῖς Ἑλληνικοῖς εἰδώλοις ἐπιμερισθεῖσα, ἔξω μέμψως τοῖς πρὸς ταῦτα πεπλανημένους ποιῆσει, εἴπερ ἐκ Θεοῦ πιστευθεῖ τούτο διατετάχθαι. Οὕτως ὁ κατὰ τὸν Ὀρίωνα καὶ Σκορπίον μῦθος εἰς πίστιν ἄγεται, καὶ τὰ περὶ τῆς Ἀργούσ διηγήματα, καὶ ὁ Κύκνος, καὶ ὁ Ἄετός, καὶ ὁ Κύνων, ἢ τε κατὰ τὸν Στέφανον τῆς Ἀριάνης μυθοποιία. Καὶ τοῦ ζωηφόρου κύκλου τῶν κατὰ τινα σχηματισμῶν ἐπινοηθέντων τοῖς φαινομένοις ὀνομάτων, θεῶν εὔρετην ὑπονοεῖσθαι παρασκευάσει, εἴπερ καλῶς ὁ Εὐνόμος οἴεται τὸν Δαβὶδ λέγειν, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς τὰ ὀνόματα ὁ Θεὸς ἐπιτίθησιν.

Δ Ἐπει οὖν ἀποτόν τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων τὸν θεὸν εὔρετην οἴεσθαι, ὡς ἂν μὴ καὶ τὰ τῶν εἰδώλων ὀνόματα ἐκείθεν τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι δοκοῖ, καλῶς ἂν ἔχοι μὴ ἀνεξετάτως τὸ βῆθὲν παραδέξασθαι, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν νενοημένων, καὶ τὸν ἐν τούτῳ νοῦν κατανοῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἡμῖν μαρτύριον τῆς ἀκριβοῦς ἔστι γνώσεως, τὸ ἐξ ὀνόματος παρ' ἡμῶν προσκαλεῖσθαι τὸν γινώσκον, διδάσκει διὰ τῶν ὀνομάτων ἡμᾶς; ὅτι τῶν ἡμῖν ἀλήπτων, οὐ μόνον τὸ πλήρωμα τῆς ἐν κεφαλῇ ἀθροζομένης ποσότητος διαλαμβάνει τῇ γνώσει ὃ τὸ πᾶν περιέχων, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον δι' ἀκριβείας ἐπίσταται. Τούτου χάριν οὐ μόνον ἐξαριθμῆσθαι τὰ πλήθῃ τῶν ἀστέρων αὐτοῦ ὁ λόγος φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὀνόματος ἕκαστον ἀποκαλεῖσθαι, ὅπερ σημαίνει.

τὸ μέχρι τῶν λεπτομερεστέρων διήκειν αὐτοῦ τὴν ἀκριβείαν, καὶ οὕτως ἀκριθῶς ἐπιγινώσκειν τὰ καθ' ἑκάστου, ὡς ὁ ἄνθρωπος τὸν δι' ὀνόματος αὐτῷ γνωρίζονεν. Εἰ δὲ τις λέγοι ἄλλως εἶναι τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀστροῖς ἐπιχειμένας φωνάς, ἃς ἀγνοεῖν οἴεται τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, περὶ ὧν ὑπολαμβάνει τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι, πόρρω τῆς ἀληθείας ὁ τοιοῦτος ἀποπλανᾶται. Εἰ γὰρ ἦν ἕτερα ἐπὶ τῶν ἀστρον ὀνόματα, οὐκ ἂν ἡ θεία Γραφή τούτων ἐποιεῖτο μνήμην τῶν ὀνομάτων, ἃ ἐν τῇ καταχρῆσει τῆς Ἑλληνικῆς συνήθειας ἐστίν, Ἡσαίου μὲν λέγοντος, Ὁ ποιῶν Πλειάδας, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτούρον, καὶ ταμεῖα Νότου· τοῦ δὲ Ἰωβ τὸν Ὀρίωνα, καὶ τὴν Ἀστρώθ ὀνομάζοντος. Ὡς ἐκ τούτου δῆλον εἶναι, ὅτι τοῖς ἐν τῷ βίῳ τετριμμένοις ὀνόμασι πρὸς διδασκαλίαν ἡμῶν συγκέχρηται ἡ θεία Γραφή· οὕτω καὶ Ἀμαλθείας κέρας ἐν τῷ Ἰωβ ἀκηκόαμεν, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαίῳ Σειρήνας· τοῦ μὲν τὸ πάμορον τῶν ἀγαθῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπονοίας οὕτω κατονομάζοντος· Ἡσαίου δὲ τὴν ἐξ ἀκοῆς ἠδονὴν τῷ τῶν Σειρήνων παραδηλοῦντος ὀνόματι. Ὡσπερ οὖν ἐνταῦθα τοῖς ἐκ τῶν μυθικῶν διηγημάτων ὀνόμασι ὁ θεόπνευστος συνεχρήσατο λόγος, πρὸς τὸ τῶν ἀκούστων χρήσιμον βλέπων· οὕτω κάκει τὰς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπινοίας τοῖς ἀστροῖς ἐπικληθείσας φωνάς εἶπεν ἀνεπαίσχυντος ὁ λόγος, διδάσκων ὅτι πᾶν πρᾶγμα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ὀνομαζόμενον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει, τὸ πρᾶγμα οὐχὶ τὸ ὄνομα. Οὐ γὰρ ὁ ὀνομάζων, ἀλλ' Ὁ ποιῶν, φησι, Πλειάδα, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτούρον. Οὐκοῦν

ἰκανῶς οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὸν Δαβὶδ τῆς ὑμετέρας ὑπολήψεως σύμμαχον ἀποδείχθαι, οὐ τὸ κατονομάζειν τὸν Θεὸν τὰ ἀστρο διὰ τῆς προφητείας διδάσκοντα, ἀλλὰ τὸ ἀκριθῶς γινώσκειν κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν τῶν ἐκεῖνους μάλιστα δι' ἀκριβείας ἐπισταμένων, οὓς καὶ ὀνομαστὶ προσκαλεῖσθαι διὰ πολλὴν συνήθειαν δύνανται.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ τοῖς ῥητοῖς τούτοις τῆς ψαλμωδίας ἐκθέσθαι διάνοιαν, πολὺ μᾶλλον ἀπελεγθήσεται τὸ μάταιον τῆς Εὐνομίου περὶ τούτων οἰήσεως. Λέγουσι γὰρ οἱ ἐπιμελέστερον ἐξηγητάκοτες τὸν νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὅτι οὐ πάντα τὰ ὄντα τῆς θείας ἐστὶν ἐξαριθμήσεως ἄξια· ἐν τε γὰρ τοῖς εὐαγγελικοῖς σιτίοις τοῖς γεγονόσι κατὰ τὴν ἔρημον, οὔτε τὸ νηπιῶδες, οὔτε τὸ γυναικεῖον ἀριθμοῦ ἄξιον ἐνομήσθη· καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ μόνοι τῷ ἀριθμῷ κατελέγησαν οἱ ἦδη κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὄπλα φέρειν καὶ ἀριστεύειν δυνάμενοι. Οὔτε γὰρ πάντων τὰ ὀνόματα τοιαῦτά ἐστιν, ὡς διὰ τοῦ θείου στόματος φέρεσθαι, ἀλλ' ἀριθμεῖται μὲν εἴ τι καλὸν τε καὶ οὐράνιον· ὃ διὰ τὸ ὕψος τῆς πολιτείας ἀμιγῆς μένον τῆς πρὸς τὸν ἴσφον ἐπιμιξίας, ἀστρον λέγεται· ὀνομάζεται δὲ εἴ τι κατ' αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ ἐγγραφῆναι ταῖς θείαις δέλτοις ἄξιον γίνεσθαι. Περὶ γὰρ τῶν ὑπεναντίων φησὶν, ὅτι Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου. Ὀνόματα δὲ, οἷα τοῖς τοιοῦτοις ἐπιβάλλει ἀστροῖς

A significat ipsius accuratam diligentiam, etiam subtiliora et partium tenuiorum penetrare, et sic exacte singularia cognoscere, ut homo per nomen vocat eum qui sibi notus est et familiaris. Quod si quis dicat alias esse a Deo stellis appellationes impositas, quas putat humanam naturam ignorare, de quibus existimat Davidem dixisse, longe a veritate talis aberrat. Si enim alia essent stellis indita nomina, divinæ Scriptura horum utique mentionem nominum non fecisset, quæ in abusu Græcæ sunt consuetudinis, Isaia dicente: *Qui facit Pleiadas, et Vesperum, et Arcturum, et promptuaria Noti*⁵², Job nempe Orionem et Aseroth nominante; ita ut ex hoc sit perspicuum, quod in vita tritis nominibus ad nostram doctrinam usa est divina Scriptura: sic et Amaltheæ cornu, in Job audivimus; et apud Isaiam Sirenes: illo quidem, nempe Job, bonorum omnem affluentiam ex Græcæ opinionione sic denominante; Isaia vero voluptatem ex auditu perceptam Sirenum nomine declarante. Quemadmodum igitur nominibus ex fabulosis narrationibus sermo divinitus inspiratus illic usus est, ad audientium utilitatem spectans: sic etiam hic ex humana commentatione stellis impositas appellationes dixit inverecunde sermo, docens rem omnem, quæ ab hominibus nominatur, a Deo existentiam habere, nempe rem, non nomen. Non enim dicit, qui nominat, sed, *Qui facit Pleiada, et Vesperum, et Arcturum*. Quomobrem abunde per dicta et Davidem nostræ opinionioni favere opinor esse demonstratum docentem per vanicinium Deum non stellas nominare, sed exacte cognoscere secundum hominum consuetudinem, qui hos maxime et perfecte norunt, quos etiam nominatim propter multam consuetudinem appellare possunt

Quod si oportet etiam in his dictis hujus cantici a multis traditam sententiam explanare, multo magis vanitas opinionis, quam de his habet Eunomius, refelletur. Nam qui diligentius Scripturæ divinitus inspiratæ mentem exquisiverunt dicunt quod non omnia quæ sunt divina numeratione sunt digna: si quidem in evangelicis cibationibus in deserto factis, neque puerilis ætas, neque muliebris sexus numero digna existimata sunt: et in egressu populi Israelitici soli numero collecti sunt qui jam contra hostes arma ferre et fortissime pugnare poterant. Neque enim omnium nomina talia sunt ut ore divino offerantur, sed numeratur si quid pulchrum et cæleste: quod propter altitudinem status sive gubernationis ab omni consortio caliginis et obscuritatis sincerum immistumque manet, stella dicitur; nominatur autem si quid eadem ratione in divinis Libris scriptu dignum invenitur. Nam de adversariis ait quod, *Non meminero nominum ipsorum per labia mea*⁵³. Nomina autem qualia talibus

⁵² Isa. xiii, 62. ⁵³ Psal. xv, 4.

imponit stellis Dominus, manifeste ex Isaia vaticinio didicimus, quod dicit: *Vocari te nomine tuo, meus es tu*⁸⁴. Quare si quis seipsum possessionem Dei facit, huic nomen opus efficitur. Sed hæc quidem habeant, quomodo habere videantur legentibus. Quod autem adjicit dictis, exordia mundi creationis testari a Deo rebus voces impositas fuisse, quorum quidem in præcedentibus abunde satis examinatorum supervacaneam judico repetitionem, et Adami vocem quam propheticè in Christum et Ecclesiam factam dicit Apostolus⁸⁵, interpretetur pro arbitrio hic sicut vult. Nullus enim ita stolidus et fatuus, ut cum Paulus mysteriorum occulta in virtute Spiritus nobis revelaverit, Eunomium divinorum interpretem fide digniorem faciat, aperte a Deo inspirati testimonii vocibus repugnāntem, et non ab Adamo belluarum species nominatas esse, per hujus dicti explanationem astruere extorquentem. Ipsius quoque contumeliosa verba prætereantur, atque illa ingrata inscitia, et veluti simo et stercore macerata vox cum consueta oris festivitate, hæc contra nostrum doctorem disserens, lolorum satorem appellans, et fructus putredinem, et Valentini perniciem, et ab illo fructum quem in animo auctoris acervatum esse autumat; et reliqua dicatorum insuavitas silentio involvatur, quemadmodum corpora putri tabo liquentia terra obruta, ne multis per turbam tetrum odorem emittant.

Sed ad ea quæ ab eo deinceps dicta sunt, transferenda est oratio. Rursus enim quamdam doctoris dictionem traetat, quæ ita habet: (a) *Incorruptibilem enim et ingentium Deum universorum dicimus, secundum diversos mentis conceptus his nominibus utentes. Cum enim ad retro lapsa sæcula intuemur, Dei vitam omnem circumscriptam, vel omne principium superantem invenientes, ipsum ingentium dicimus; cum vero in sæcula supervenientia mentem intendimus, eum qui sit infinitus et interminatus, nulloque fine comprehensibilis, incorruptibilem appellavimus. Ut igitur quod vitæ nullum habet terminum incorruptibile, sic quod ejus principio caret, ingentium denominatum est, dum hæc per commentationem ita contemplamur. Convitium igitur quod proœmium dicatorum contemplationis fecit, item præteribo, seminis alicujus immutationem, et sationis magistrum, et illud reprehensionis quod nulla ratiocinatione conclusum est, et alia quæcunque insatiabili lingua per inania et vacua vadens persequitur: propter quod autem criminari aggreditur sermonem calumniando, ad hoc nos convertemus. Nos arguere pollicetur, ut dicentes Deum non incorruptibilem esse natura: sed nos a natura illa sola putamus aliena, quæcunque quibusdam adventitia insunt, et quæ amitti possunt:*

⁸⁴ Isa. XLIII, 1. ⁸⁵ Ephes. v, 51, 52.

(a) Verba D. Basilii contra Eunomium lib. 1.

Δ ὁ Κύριος, σαφῶς παρὰ τῆς Ἡσαΐου προφητείας ἐμάθομεν, ἢ φησιν· Ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου, ἐμὸς εἶ σύ. Ὅστε εἰ τις ἑαυτὸν κτήμα ποιῆι τοῦ Θεοῦ, ὄνομα τούτου τὸ ἔργον γίνεται. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω ὅπως ἂν ἔξειν δόξη τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ὁ δὲ προστίθησι τοῖς εἰρημένοις, τὰ πρῶτα τῆς κοσμογενείας εἰς μαρτυρίαν τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς οὔσι τὰς φωνὰς κείσθαι· ὥνπερ ἐν τοῖς κατόπιν ἐξητασμένων ἰκανῶς περιττὴν κρῖνω τὴν ἐπανάληψιν, καὶ τὴν τοῦ Ἀδάμ φωνὴν, ἣν προφητικῶς εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐρμηνευέτω κατ' ἔξουσίαν οὕτως ὡς βούλεται. Οὐδεὶς γὰρ οὕτως ἡλίθιος, ὡς Παύλου τὰ κεκρυμμένα τῶν μυστηρίων ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐκκαλύπτουτος, ἀξιοπιστότερον ἐρμηνεῖα τῶν θείων ποιήσασθαι τὸν Εὐνόμιον, τὸν φανερώς ταῖς φωναῖς τῆς θεοπνεύστου μαρτυρίας ἀντιμαχόμενον, καὶ τὸ μὴ κατωνομάσθαι παρὰ τοῦ Ἀδάμ τῶν ἀλόγων τὰ εἶδη, διὰ τῆς παρεξηγήσεως τοῦ ῥητοῦ τούτου κατασκευάζειν ἐκδιδάσκόμενον. Παρεῖσθω καὶ τὰ τῆς ὕβρεως αὐτοῦ ῥήματα, καὶ ἡ ἀχαρὶς ἀμουσία ἐκεῖνη, καὶ ἡ κοπρώδης αὐτοῦ καὶ βεβολιτωμένη φωνὴ διεξιούσα μετὰ τῆς συνήθους εὐστομίας ταῦτα κατὰ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, τὸν σκοπέα τῶν ζιζανίων, καὶ τὴν τοῦ καρποῦ πρόδοσιν, καὶ Οὐαλεντίου παραφθοράν, καὶ τὸν παρ' ἐκείνου καρπὸν, ὃν ἐν τῇ ψυχῇ λέγει σεσωρευῆσθαι τοῦ διδασκάλου, καὶ ἡ λοιπὴ τῶν εἰρημένων ἀηδία συγκαλυφθῆτω τῇ σιωπῇ, καθάπερ καὶ τὰ μεμυδηκότα τῶν σωμάτων τῇ γῆ κατακρυπτόμενα, ὡς μὴ πολλοῖς δι' ὄχλου τὴν δυσωδίαν γίνεσθαι.

Γ Πρὸς δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων μετενεχτέον τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ἐκτίθεται τινα ῥήσις τοῦ διδασκάλου ἔχουσαν οὕτως· Ἄφθαρτον γὰρ καὶ ἀγέννητον τὸν Θεὸν τῶν ὄλων λέγομεν, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς τοῖς ὀνόμασι τούτοις χρώμενοι. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκκλιπτοσαν πάσης περιγραφῆς εὐρίσκοιτες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν· ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπιβάλλωμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἀπειρον καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτόν προσηγορέωσαμεν ἀφθαρτον. Ὡς οὖν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτω τὸ ἀναρχον αὐτῆς ὠνομάσθη ἀγέννητον, τῇ ἐπινοίᾳ ἡμῶν ἐπιθεωρούντων ταῦτα. Τὴν μὲν οὖν λοιδορίαν ἣν προοίμιον τῆς τῶν εἰρημένων θεωρίας πεποιήται, πάλιν παρήσομεν, σπέρματός τινος ὑπαλλαγὴν καὶ σπορᾶς καθηγητήν. καὶ τὸ τῆς μέμφεως ἀσυλλόγιστον, καὶ ὅσα ἄλλα τῇ ἀκορήτῃ γλώσσει κενεματῶν διεξέρχεται· ἐφ' ᾧ δὲ διαβάλλειν ἐπιχειρεῖ, συκοφαντῶν τὸν λόγον, πρὸς τοῦτο καὶ ἡμεῖς τραπησόμεθα. Ἐλέγχειν ἡμᾶς ἐπαγγέλλεται ὡς μὴ φύσει λέγοντας ἀφθαρτον εἶναι τὸ Θεῖον· ἡμεῖς δὲ μόνον τῆς φύσεως ἀλλοτριούμεν ἐκείνα, ὅσα ἐπίκτητα γίνονται τισι καὶ ἀπόκτητα. Ὡν δὲ ζῆναι τὸ ὑποκείμενον νοηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει, πῶς ἂν τις ἐν αἰτίᾳ γένοιτο, ὡς αὐτὴν ἑαυτῆς διαχωρίζω

τὴν φύσιν; Εἰ μὲν οὖν ἐπιγεννηματικὴν τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ὁ ἡμέτερος λόγος ἐπρόσθευεν, ὡς ποτε περὶ αὐτὸν μὴ οὖσαν, ἢ ὡς οὐκ ἐσομένην ποτὲ, καιρὸν ἂν εἶχε ταῦτα ἐπὶ διαβολῇ καθ' ἡμῶν λέγειν. Εἰ δὲ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει, καὶ ὁ νῦν ἐστὶ πάντοτε εἶναι τὸ θεῖον ὁ ἡμέτερος διορίζεται λόγος, καὶ οὐδὲν ἐκ παραυξήσεως αὐτῷ τινος καὶ προσθήκης τῶν μὴ προσόντων προσγίνεσθαι, ἀλλ' ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένῳ καὶ λεγομένῳ πάντοτε εἶναι, πῶς μὴ κατὰ φύσιν αὐτῷ προσμαρτυρεῖν τὴν ἀφθαρσίαν διαβαλλόμεθα; Ἄλλ' ἐκ τῆς ὑπαναγνωσθείσης τῷ διδασκάλῳ ῥήσεως τῆς τοιαύτης τοῦ λόγου διαβολῆς εἰληφέναι τὰς ἀφορμὰς σχηματίζεται, ὡς ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν αἰώνων, τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ἡμῶν πορίζοντων. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τὸ ἡμέτερον ῥῆτον προσέφεροτο, ὑποπτος ἂν ἦν ἰσως εἰς ἀπολογίαν ὁ λόγος, ὡς νῦν ἡμῶν ἐπιδιορθουμένων, καὶ πρὸς τὸ ἀνεύθυνον μετατιθέντων τὰς ὑπαίτιους φωνάς. Ἐπεὶ δὲ παρὰ τοῦ ἔχθρου τὰ ἡμέτερα λέγεται, τίς ἂν ἰσχυροτέρα γένοιτο τῆς ἀληθείας ἀπὸδειξις, αὐτῆς τῆς τῶν ἀντιδικούντων ἡμῖν μαρτυρίας; Πῶς τοίνυν ὁ παρ' ἡμῶν ἔχει λόγος ὃν ἐπὶ διαβολῇ προχειρίζεται καθ' ἡμῶν ὁ Εὐνόμιος; Ὅταν, φησὶ, τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπιβάλλωμεν, τὸ ἀδριστον καὶ ἀπειρον καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτὸν, προσηγορεύσαμεν ἀφθαρτον. Ἄρα τῷ πορίσει τὸ προσαγορεύσει αὐτὸν ὁ Εὐνόμιος οἴεται; Καὶ τίς οὕτως ἔξω τοῦ καθεστηκότος ἐστ' ἢ ὡς τὰς ἰδιαζούσας τούτων τῶν ῥημάτων ἀγνωστὴν ἐμφάσεις; Πορίζει μὲν γὰρ ὁ τὸ μὴ προσὸν αὐτῷ κτησάμενος, προσαγορεύει δὲ ὁ τὸ ὃν σημαντικῶς ὀνομάζων. Πῶς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ τῆς ἀληθείας φωτιστῆς οὐκ αἰσχύνεται, ἐν προδήλῳ τῇ συκοφαντίᾳ τὴν διαβολὴν συμπεραίνων; Καὶ καθάπερ οἱ ἐκ τινος πάθους μὴ βλέποντες, ἐν ὄψει τῶν βλέπόντων ἀσχημονοῦσι, τὸ παρ' αὐτῶν μὴ ὀρώμενον, καὶ παρὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀγνωστοῦ νομίζοντες· τοιοῦτόν τι πέπονθεν ὁ δευδερχῆς οὗτος καὶ ταχὺς τὴν διάνοιαν, τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν πῆρσιν, καὶ ἐν τοῖς ἀκούουσιν οἴεται. Καὶ τίς οὕτως ἡλίθιος, ὡς μὴ παραθεῖναι τῇ διαβολῇ τὰ συκοφαντούμενα ῥήματα, καὶ ἐκ τῆς ἐκατέρων ἀναταγνύσεως τὴν κακουργίαν τοῦ λογογράφου φωρᾶσθαι; Ὁ ἡμέτερος λόγος προσαγορεύει τὸ ἀφθαρτον, ἐκεῖνος κατηγορεῖ τοῦ τὴν ἀφθαρσίαν πορίζοντος. Τί κοινὸν ἔχει τῷ λέγειν; Ἄπο τῶν ἰδίων ἕκαστον εὐθύνησθαι δίκαιον, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλοτρῶν ὑπέχειν τὰς μέμφεις. Νῦν δὲ κατηγορεῖ μὲν ἡμῶν, καὶ ἡ πικρία πρὸς ἡμᾶς βλέπει, κατακρίνει δὲ οὐδένα κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον ἢ ἑαυτόν. Εἰ γὰρ τὸ πορίζειν τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ὑπαίτιον, τοῦτο δὲ παρ' οὐδενὸς ἄλλου πλην παρ' αὐτοῦ λέγεται μόνον· ἄρα αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεται ὁ συκοφάντης κατήγορος, τὸ ἑαυτοῦ διαβάλλων, οὐ τὸ ἡμέτερον. Καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν ὀνόματος ἡμεῖς μὲν φάμεν ὅτι, ὡσπερ τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτως τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὀνομάσθη· οὗτοί δὲ παρὰ τῶν αἰώνων ἡμᾶς λέγει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν προξενεῖν αὐτῷ τὰ προσθεῖα.

quod, quemadmodum quod nullum vitæ habet terminum incorruptibile est, sic quod ejus origine

A sine quibus vero subjectum mente percipi natura non potest, quomodo quis culpari possit, ut ipsam a seipsa naturam separans? Si igitur Deo incorruptibilitatem agnatam et ascititiam noster assereret sermo, ut quæ in ipso non aliquando fuisset, vel ut non aliquando futura esset, hæc contra nos per calumniam dicendi occasionem haberet. Quod si eodem modo semper se habet, et quid nunc est semper esse Deum, noster definit sermo, nihilque ex incremento aliquo et adjectione eorum quæ non insunt ei advenire, sed in omni quod secundum bonum intelligitur et dicitur semper esse, quomodo non secundum naturam ipsi incorruptibilitatem attribuire per calumniam accusamur? sed ex prius recitata dictione doctoris sermonem ita calumniandi occasiones cepisse fingit, quasi ex appositione sæculorum, nos Deo incorruptibilitatem tribueremus. Si igitur a nobis nostrum dictum proferretur, fortasse ad defensionem suspectus esset sermo, ut qui videremur emendare, quod non recte dictum fuisset, et voces crimini obnoxias immutando inculpabiles efficere. Sed quoniam ab adversario nostra proferuntur, quænam firmior esse queat veritatis demonstratio, quam adversariorum testimonium? Quomodo igitur noster habet sermo, quem contra nos in calumniam pertractat Eunomius? Cum, inquit, ad supereminentia sæcula mentem intendimus, quod est indeterminatum et infinitum, et nullo fine comprehensum, appellavimus incorruptibile. An tribuere et appellare idem putat Eunomius? Et quis ita mentis impos est et extra se depulsus, ut claras peculiare horum verborum significationes ignoret? Tribuit enim qui quod non adest ipsi acquisivit; appellat autem qui id quod est significanter nominat. Quomodo igitur in his veritatis illuminator non erubescit, in aperta obtreptione calumniam concludere? Ac velut qui ex aliquo morbo non vident, in oculis videntium indecore se gerunt, quod ab ipsis non videtur etiam a bene valentibus ignorari putantes: tale quid usu venit huic acute cernenti, celerique ingenio prædito, qui ad veritatem cæcutiens, illud etiam vitium audientibus inesse existimat. At quis ita hebes et stolidus, ut non calumniæ apponat verba, quæ per invidiam et obtreptionem proferuntur, atque ex utrorumque opposita lectione, scriptoris malitiam non deprehendat? Noster sermo appellat incorruptibile, ille insinulat eum qui incorruptibilitatem tribuit. Quid commune habere et dicere? de suis unusquisque jure arguitur et judicatur, non ex alienis accusari solet. Nunc autem nos quidem accusat, et in nos acerbitas spectat; neminem vero condemnat secundum veram rationem, quam se ipsum. Si enim Deo incorruptibilitatem tribuere crimen est, hoc autem a nullo alio præterquam ab ipso solo dicitur. Ergo ipse sycophanta sui ipsius accusator est, quod suum est calumnians, non quod nostrum. Et de nomine ἀγεννησίας nos dicimus

et principio caret ingentium nominatum est : hic autem a sæculis nos ipsi conciliare et attribuere primatum in omnia quæ genita sunt affirmat.

A
Impium convitium taceo quod Deum unigenitum cum omni genito facit communem, et eadem voce ipsum complectens, eandem quam de cæteris opinionem ingenerat, Dei Filium ad omne quod per generationem subsistit adducens. Sed vesanam ejus malitiam in gratiam auditorum intelligentiorum adjiciam orationi. *A sæculis Basilius conciliat ac tribuit Deo in omnia genita primatum.* Quænam hæc vox inanis et sensu carens : Homo fit Dei conciliator et per sæcula ei conciliat jura primigenia ? Quænam horum verborum quæ subsistere nequeunt, vana et inanis jactantia ? Si quod in divina essentia ex utraque parte exsuperat sæculorum intervallarem extensionem, significativis quibusdam nominibus doctor dixit declarari ; in eo qui, ut Apostolus dixit, neque principium dierum, neque vitæ finem habet⁶⁴, ut differentiis verbis opinionis differentia significetur. Et propterea quod omni principio antiquius, *ἀναρχον*, id est principio carens dici et ingentium ; quod vero nullo sine circumscriptum est, immortale et incorruptibile nominari, hæc attributionem et conciliationem, atque ejusmodi deliramenta scribere non eum pudet. Quin etiam a nobis sæcula dicit bifariam dividi, ut qui non relegit quæ apposuit ; vel ut apud obliviosos eorum quæ dixit sermonem habeat. Quid ait doctor ? si quæ ante creaturam mente concipiamus, et sæcula ratiocinando prætergressi, in circumscriptam vitam æternam ratione complexi fuerimus, ejusmodi mentis conceptum iugenti nomine significamus ; et si ad id quod deinceps sequitur, cogitationem verterimus, et sæculis abundantiorum Dei vitam comprehenderimus, voce infiniti et incorruptibilis hanc cogitationem interpretamur. Ubinam in dictis sermo dividit sæcula, si æternitatem Dei secundum omnem mentis conceptum ex æquo ante apparentem et undique eodem modo habentem, et nullo intervallo dimensam, verbis et nominibus pro facultate nostra enuntiamus ? Quoniam enim vita humana quæ intervallis movetur, ab aliquo principio ad finem aliquem progrediendo pervenit, et quæ hic vita est, in id quod præterit, et quod expectatur est distributa, ut hoc quidem in spem, illud vero in memoriam cadat ; hujus gratia prout nostra fert habitudo, et quod præterit ; quodque expectatur, intervallata extensione intelligimus : sic et in supereminente natura ex abusu dicimus, non quasi Deus per propriam vitam a tergo aliquod relinquat intervallum, et ad id quod præjacet rursus vivendo pergat. Sed sicut nostra fert intelligentia, quæ secundum propriam nostram naturam res concipit, et æternum præterito et futuro dimittitur, quando neque quod a tergo est intercidit notionem in infiniti immensitatem progredientem, neque quod ante est stationem aliquam et terminum infinitæ

Σιωπῶ τὸ βλάσφημον, ὅτι κοινοποιεῖ πρὸς πᾶν γεννητὸν τὸν Μονογενῆ Θεὸν, τῇ περιληπτικῇ φωνῇ πρὸς ὁμοτίμους ὑπολήψεις, παντὶ τῷ διὰ γενέσεως ὑφαστῶτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατάγων. Ἄλλὰ τὴν ἀδιανόητον αὐτοῦ κακουργίαν τοῖς συνεταῖροις τῶν ἀκροατῶν προσθήσω τῷ λόγῳ. *Παρὰ τῶν αἰώνων προξενεῖ Βασιλεῖος κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν τῷ Θεῷ τὰ πρεσβεῖα.* Τίς ἡ ἀδιανόητος αὕτη κενωφονία · Πρόξενος Θεοῦ ἄνθρωπος γίνεται, καὶ προξενεῖ διὰ τῶν αἰώνων αὐτῷ τὰ πρεσβεῖα ; Τίς ἡ ματαία τῶν ἀνυποστάτων τούτων ῥημάτων κενεμβασία ; εἰ τὸ ὑπερκελίπτον τὴν διαστηματικὴν τῶν αἰώνων παράτασιν, ἐρ' ἐκότερα τῆς θείας οὐσίας ἐμφαντικοῖς τῶν ὀνόμασιν ὁ διδάσκαλος εἶπεν σημαίνεσθαι · ἐπὶ τοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς ἔχοντος τέλος · ὡς διαφόροις τοῖς ῥήμασι τὸ διάφορον σημανθῆναι τῆς ὑπολήψεως. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν πάσης ἀρχῆς ἀνώτερον, ἀναρχον λέγεσθαι καὶ ἀγέννητον · τὸ δὲ μηδενὶ τέλει περιγραφόμενον ἀθάνατον ὀνομάσαι καὶ ἀφάρτον · ταῦτα πορισμὸν καὶ προξένησιν καὶ τὰ τοιαῦτα ληρήματα οὐκ αἰσχύνεται γράφων · ἀλλὰ καὶ διχοτομεῖσθαι παρ' ἡμῶν φησι τοὺς αἰῶνας, ὡς περ οὐκ ἀνεγνωκῶς ἀπαρθέτω · ἢ ὡς ἐν ἐπιλήσμοσι τῶν λεγομένων, ὃν ἑαυτοῦ λόγον διατιθεῖς. Τί φησιν ὁ διδάσκαλος ; Ἐὰν τὰ πρὸ τῆς κτίσεως ἐννοήσωμεν καὶ τοὺς αἰῶνας τῷ λογισμῷ διαβάντες, τὸ ἀπεριγράπτου τῆς αἰδίου ζωῆς λογισώμεθα, τῇ τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίᾳ, τὸ τοιοῦτον διασημαίνον ὄνομα · κἂν εἰς τὸ ἐφεξῆς τὴν διάνοιαν τρέψωμεν, καὶ περισσώτεραν τῶν αἰώνων τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ καταλάβωμεν, διὰ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφάρτου φωνῆς τὴν διάνοιαν ταύτην διεργμηνοῦμεν. Πού τέμνει τοὺς αἰῶνας ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁ λόγος, εἰ τὴν αἰδιότητα τοῦ Θεοῦ κατὰ πᾶσαν ἐπιβολὴν ἐπίσης προφανομένην, καὶ πανταχόθεν ὡσαύτως ἔχουσαν, καὶ μηδενὶ διαστήματι μετρομένην, τοῖς κατὰ δύναμιν ἐξαγγέλλομεν ῥημασί τε καὶ ὀνόμασιν ; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ διαστηματικῶς κινουμένη, ἀπὸ τινος ἀρχῆς εἰς τι τέλος προϊούσα διέξεισι, καὶ μεμερίσται πρὸς τὸ παρωχηκὸς τε καὶ προσδοκώμενον ὁ τῆδε βίος, ὡς τὸ μὲν ἐπιζέσθαι, τὸ δὲ μνημονεύεσθαι · τούτου χάριν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν σχέσιν τὸ τε παρωχηκὸς καὶ τὸ προσδοκώμενον, τῆς διαστηματικῆς παρατάσεως ἐννοοῦντες · οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἐκ καταχρήσεως λέγομεν, οὐκ ὡς τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἰδίας ζωῆς κατόπιν ἑαυτοῦ τι καταλιπόντος διάστημα, καὶ πρὸς τὸ προκείμενον πάλιν ἐν τῷ ζῆν διδοέοντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἡμετέρας κατανοήσεως, πρὸς τὴν ἰδίαν ἡμῶν φύσιν περιουσίας τὰ πράγματα, καὶ τὸ αἰδιον ἐν τῷ παρωχηκῶτι καὶ μέλλοντι διαμετρούσης, ὅταν μήτε τὸ κατόπιν περικόπη προϊούσαν εἰς τὸ ἀπειρον τοῦ ἀορίστου τὴν ἐνοίαν, μήτε τὸ ἐμπροσθεν σύστασιν τινα καὶ ὄρον τῆς ἀπειρου ζωῆς ἐπαγγέλληται. Εἰ ταῦτα καὶ νοοῦμεν καὶ λέγομεν, πῶς ἡμῖν ἡ τῶν

⁶⁴ Heb. v. 7.

αἰώνων ἐπιθρολλεῖται τομῇ; Εἰ μὴ καὶ τὴν ἀγίαν Γραφὴν διχοτομεῖν τοὺς αἰῶνας ὁ Εὐνόμιος λέγοι, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ τῆς θείας ζωῆς τὴν ἀπειρίαν διασημαίνουσαν, τοῦ μὲν Δαυὶδ τὴν πρὸ τῶν αἰώνων βασιλείαν ὑπομνήσαντος, τοῦ δὲ Μωϋσέως τὴν ὑπὲρ τοὺς αἰῶνας ἐκτεινομένην τοῦ Θεοῦ βασιλείαν δείξαντος, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων ἡμᾶς διδαχθῆναι ὅτι πᾶν διαστηματικὸν διανόημα ἐντὸς τῆς θείας φύσεως περιεληπται, τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ πᾶν περιέχοντος ἀπανταχόθεν ἐμπερατούμενον; Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς εἰς τὸ ἐξῆς βλέπων, βασιλεύειν αὐτὸν φησι τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι. Ὁ δὲ μέγας Δαυὶδ πρὸς τὸ κατόπιν ἀγαγὼν τὴν διάνοιαν, εἶπεν· Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν προαίωνιος· καὶ πάλιν· *Εἰσακουσεται ὁ Θεὸς ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων*. Ἄλλ' ὁ σοφὸς Εὐνόμιος ἐξήρωσθαι φράσας τοῖς τηλικούτοις καθηγηταῖς, ἄλλην φησὶν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἀναρχὸν ζωὴν, ἐτέραν δὲ τὴν ἀτελεύτητον· πάλιν καὶ αἰώνων τινῶν ἐτερότητας καὶ διαφορὰς, συνδιασχίζουσας τῇ ἐτερότητι ἑαυτῶν καὶ τὴν περὶ Θεοῦ φαντασίαν. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ διὰ μακροῦ γένοιτο ἡμῖν ἢ πρὸς τὰ εἰρημμένα μάχη, αὐτὴν προσθήσομεν ἀσασάνιστον καὶ ἀνεξέταστον τὴν ἐν τούτοις τοῦ Εὐνομίου φιλοπονίαν, ἱκανῆν οὖσαν δι' ὧν σπουδάζει περὶ τὸ ψεῦδος ἐκδηλοτέραν ποιῆσαι τοῖς συνετοῖς τὴν ἀλήθειαν.

quæ studiosè occupatur in mendacio, ad illustriorem

Ἐρωτᾷ γὰρ ἡμᾶς προῖων τῷ λόγῳ, τί ποτε τοὺς αἰῶνας οἴομεθα. Καὶ τοι γε δικαιότερον ἦν παρ' ἡμῶν αὐτῷ τὰ τοιαῦτα προτείνεσθαι τῶν ἐρωτημάτων. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐπεγνωκέναι λέγων, ὁ τὰ ἡμῖν ἀνέφικτα καταληπτὰ τῇ ἰδίᾳ συνέσει διοριζόμενος. Οὐκοῦν αὐτὸς ἡμῖν φυσιολογεῖτω τὴν τῶν αἰώνων οὐσίαν, ὁ τὰ ἐπέκεινα κατειληφέναι κομπάζων. Καὶ τὸ ἀμφίκρινον τοῦτο καὶ διλήμματος τῆς ἀποκρίσεως, μὴ λίαν φοβερῶς ἐπισειέτω τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν, ὡς, εἰ τόδε τοὺς αἰῶνας εἶναι νομίσαιμεν, τῆσδε τῆς ἀτοπίας ὑπαπαντώσης, καὶ εἰ τὸ ἕτερον, τῆς ἐτέρας. *Εἰ μὲν γὰρ ἀτίδους, φησὶ, λέγοιτε, Ἕλληνας ἐσεσθε καὶ Οὐαλεντῖνοι καὶ βάρβαροι· εἰ δὲ γεννητοὺς, οὐκέτι*, φησὶν, *ὀμολογήσετε τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον*. Ὡς τῆς ἀμάχου ταύτης καὶ ἀνανταγωνίστου ἐπιχειρήσεως! Ἐάν τι γεννητὸν ὀμολογήθῃ, ὧ Εὐνόμιε, ἢ τοῦ ἀγεννήτου ὀμολογία περιγραφῆσεται. Καὶ ποῦ σοι διεῖρηται αἰ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον τεχνολογία; δι' ὧν τὸ ἀνόμιον τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν γεγεννηκότα οὐσίας κατασκευάζεται; *Ἔοικε γὰρ ἀφ' ὧν νῦν διδασκόμεθα, μὴ ἀνομοίως ἔχειν ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς πρὸς τὸ γεννητὸν θεωρούμενος, ἀλλὰ καθόλου τῇ τοῦ ἀγεννήτου ὀμολογίᾳ εἰς τὸ μὴ ὄν ἀναλύσθαι*· εἶπερ ἂν γεννητοὺς εἴπωμεν τοὺς αἰῶνας, εἰς τὸ μηκέτι τὸν ἀγέννητον ὀμολογεῖν ἐναγόμεθα. Ἄλλ' ἰδόμεν τὴν ἀνάγκην δι' ἧς ἡμᾶς πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀτοπίας ταύτης συναναγκάζει. Ὡς γὰρ τῇ παραθέσει, φησὶ, προσκίνεται τῷ Θεῷ τὸ ἀναρχόν, τούτων οὐκ ὄντων, οὐκ ἔσται τὸ προστεθέμενον. Ὡς τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης καὶ ἀφύκτου λαθῆς, ὡς ἐκ τῶν μέσων ἡμᾶς τοῖς ἀλύτοις ἀμμασιν ἀθλητικῶς διασφίγ-

vitæ denuntiat. Si hæc et mente concipimus et dicimus, quomodo nobis pervulgatam asserit sæculorum dissectionem? nisi etiam sacram Scripturam sæcula dividere Eunomius dicat, quæ eadem intelligentia divinæ vitæ infinitatem significat, cum David regnum ante sæcula quod fuit commemoraverit, et Moses super sæcula Dei regnum ostendi demonstrarit, ita ut ex ambobus nos simus edocti quod omne quod intervallis distinctum animo concipitur, intra divinam naturam comprehensum est infinitate ejus qui universum continet, omni ex parte terminatum? Moses enim in id quod deinceps sequitur intuens, ipsum regnare dicit sæculum et in sæculum, et ultra. Magnus autem David ad id quod retro est cogitatione adducta, dixit, *Deus rex noster ante sæcula* 77; et rursus: *Audiet Deus qui est ante sæcula* 78. Sed sapiens Eunomius tantis magistris valere dicens, aliam ait nos asserere vitam principio carentem, aliam vero sine carentem. Rursus et sæculorum quorundam varietates, et differentias quæ sua diversitate simul etiam de Deo imaginationem discindunt. Sed ne longius nostra adversus dicta protrahatur pugna, ipsam adjiciemus nondum exagitatam, neque examinatam in his Eunomii industriam, quæ satis est idonea, per intelligentibus faciendam veritatem.

Nos enim progrediens sermone interrogat, quidnam tandem sæcula putamus. Atqui erat justius a nobis ipsi tales quæstiones proponi. Ipse etiam est qui Dei essentiam se cognovisse profitetur, quique ea quæ nobis attingere non licet, intellectu suo comprehendere determinat. Igitur ipse nobis edisserat sæculorum essentiam, qui illa superna se comprehendisse jactat. Atque hoc utrinque præceps et dilemmaticum responsionis in nos imperitos, ne nimis terribiliter quatiat, ut si hoc sæcula esse arbitremur, hæc absurditas suboccurrat, et si hoc alterum, altera. Si enim, inquit, *sempiterna dicatis, Græci eritis et Valentiniani et barbari. Quod si genita, non amplius*, inquit, *confitebimini in Deo quod est ingenitum*. O inexpugnabilem et ineluctabilem aggressionem! Si quid genitum, o Eunomi, concessum fuerit, ingenuiti confessio abolebitur. Et quo tibi effluerunt geniti cum ingenito tanto artificio pronuntiata, per quæ dissimile essentia Filii cum eo qui genuit præstruitis? Videtur enim ex quibus nunc docemur, non dissimili modo habere Pater secundum essentiam, ut cum genito consideratur; sed in universum ingeniti confessione ad id quod non est, resoluti: siquidem genita sæcula dixerimus, ad confitendum non amplius esse ingenitum impellemur. Sed videamus necessitatem per quam nos ad assensionem absurditatis hujus necessario cogit. Quorum enim appositione, inquit, Deo adventit, id quod principio caret, si hæc non fuerint, non erit quod adjicitur. O validam hanc et inevitabilem luctam, ut ex mediis nos insolubilibus nex-

77 Psal. XLVII, 15. 78 Psal. LXXIII, 12.

bus athleticè constrictos tenet! sæculorum appositione dicit Deo advenire ingenitum. A quo advenire? Quis hoc ait, quod ei qui est absque principio, ex acquisitione per appositionem aliquorum accedit ingenitum. Neque dictio, neque sententia hujus absurditatis in nostris libris reprehenditur. Dictio quidem sui ipsius erit patrona, nihil tale habens quale contra nos prolatum est: dictorum autem significationis, quis fide dignior existimatus fuerit explanator quam ipsi parentes sermonis? Justius est igitur ut nos quid animo sentimus dicamus. Cum ultra et ante sæcula Dei vitam fuisse et esse asseveramus, dicimus hæc sicut in præcedentibus dicta sunt. *Sed, ait, si sæculorum non est appositio, nullo modo potest esse id quod Deo ex hac adjicitur.* Appositam dicit esse ἀγεννησίαν. Dicat et a quo tale quid Deo appositum est. Si igitur a seipso, ridiculus fuerit suam amentiam crimini vertens nostris sermonibus; si autem a nobis, dictionem recitet, et accusationem admittentis.

Sed hæc prætereunda esse arbitror, et quæcunque hæc consequuntur. Procul dubio hæc sunt puerulorum ludicra ex arena exstructiones quasdam ædificiorum componentium. Constructa enim quadam membri periodo, vix ad finem pervenit, cum ipsam vitam demonstrat principii exsortem esse, et nullo fine terminatam nostrum votum implens in tali studio. Neque enim a nobis aliud quid asseritur quam quod una est et continua ipsa per seipsam divina vita, infinita et sempiterna, nullo aliquo termino unquam prohibita ad infinitum. Hactenus scriptor suos labores et sudores veritati quæ est secundum nos largitur, demonstrans ipsam vitam neutra parte terminari, neque si quod est ante sæcula exquirat, neque si quod erit post ratiocinetur. Sed in sequentibus rursus ad suam revolvitur confusionem. Cum enim dixisset eandem esse vitam principio et fine carentem, omisso de vita sermone, notiones quæ in divina vna considerantur, ad unam omnem notitiam cum redegit, unum omnia fecit. *Si enim vita, inquit, principii exers et sine carens, atque incorruptibilis est et ingenita, idem esset cum ingenito incorruptibilitas, et quod principii est exors cum eo quod finem et terminum non habet.* Atque his adjicit ex ratiocinationibus auxilium. *Non enim fieri potest, ut una quidem sit vita, incorruptibilis vero ratio non sit eadem cum ratione ingeniti:* præclare hic generosus addit. Putat autem neque justitiæ rationem diversam esse ab his quæ dicta sunt, existere, neque sapientiæ rationem et potentæ et bonitatis, at uniuscujusque nominum quæ Deo decore congruunt. Nulla quoque sit ratio quæ peculiariter et separatim intelligatur, sed in omni nominum recensione unum subiciatur quod significatur; atque una descriptionis ratio de unoquoque eorum quæ dicuntur, definitionem expleat. Et si interrogatus fueris quodnam sit iudicis significatum, interpretationem tibi ἀγεν-

ἄξας· ἔχει! Τῇ παραθεσσει τῶν αἰώνων προσγίνεσθαι λέγει τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον. Παρὰ τίνος προσγίνεσθαι; Τίς τοῦτο φησιν, ὅτι τῷ ἀνάγκως ὄντι ἐξ ἐπικτησεως διὰ παραθέσεως τινων προσγίνεται τὸ ἀγέννητον; Οὔτε ἡ λέξις, οὔτε ἡ διάνοια τῆς ἀτοπίας ταύτης ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐλέγχεται λόγοις. Ἡ μὲν γὰρ λέξις, ἑαυτῆς ἔσται συνήγορος, οὐδὲν ἔχουσα τοιοῦτον ὄσον καθ' ἡμῶν προενηνέκται· τῆς δὲ τῶν εἰρημέων ἐμφάσεως, τίς ἂν ἐξηγητῆς ἀξιοπιστότερος νομισθεῖται αὐτῶν τῶν πατέρων τοῦ λόγου; Οὐκοῦν ἡμεῖς δικαιοτέροι λέγειν τι νοοῦμεν. Ὅταν ἐπέκεινα τῶν αἰώνων τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι διορίζομεθα, λέγομεν δὲ ταῦτα ἄπερ ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται. Ἀλλὰ, φησὶ, τῆς παραθέσεως τῶν αἰώνων οὐκ ὀσσης, ἀδύνατον εἶναι τὸ ἐκ ταύτης τῷ Θεῷ προστιθέμενον. Προσθεσθεσθαὶ δὲ τὴν ἀγεννησίαν λέγει. Λεγέτω καὶ παρ' οὗτο τῷ Θεῷ τὸ τοιοῦτον προστίθεται. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἑαυτοῦ, γελοῖος ἂν εἴη, τὴν ἰδίαν ἀνοιαν ἐγκαλῶν τοῖς ἡμετέροις λόγοις· εἰ δὲ παρ' ἡμῶν, ὑπαναγνώτω τὴν λέξιν, καὶ τὴν κατηγορίαν δεξόμεθα.

Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι καὶ ταῦτα καὶ ὅσα τούτων κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔχεται. Παιδίων γὰρ ἀντικρὺς ἔστιν ἀθύρματα κατασκευῆς τινος οἰκοδομημάτων ἐν ψάμμῳ διατιθέντων. Συνθεῖς γὰρ τινὰ κώλου περίου, καὶ μόλις ἐπὶ τὸ πέρας διεξελθὼν, τὴν αὐτὴν ζωὴν ἀποδεικνύουσιν ἀναρχόν τε εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, ἡμετέραν εὐχὴν πληρῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ σπουδῇ. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν ἄλλο τι λέγεται ἢ ὅτι μία ἐστὶ καὶ συνεχῆς αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡ θεία ζωὴ, ἀπειρὸς τε καὶ ἀίδιος, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδενὶ πέρατι κωλυομένη πρὸς τὸ ἀόριστον. Μέχρι τούτων ὁ λογογράφος τοὺς ἑαυτοῦ πόνους καὶ τοὺς ἰδρωτάς τῇ καθ' ἡμᾶς ἀληθεῖς χαρίζεται, δεικνὺς τὴν αὐτὴν ζωὴν κατ' οὐδέτερον μέρος περατουμένην, οὔτε εἰ τὸ πρὸ αἰώνων τις ἐξετάζει, οὔτε εἰ τὸ μετὰ τοῦτο λογίζοιτο. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς πάλιν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπανέρχεται σύγχυσιν. Εἰπὼν γὰρ τὴν αὐτὴν εἶναι ζωὴν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον, ἀφείς τὸν περὶ τῆς ζωῆς λόγον, τὰς ἐπιθεωρουμένας ὑπολήψεις τῇ θεῷ ζωῇ εἰς μίαν τὰς πάσας ἐνοιῶν συντάξας, ἐν τᾷ πάντα ἐποίησεν. Εἰ γὰρ ἡ ζωὴ, φησὶν, ἀναρχὸς τε καὶ ἀτελεύτητος καὶ ἀφθαρτός ἐστὶ καὶ ἀγέννητος, ταῦτόν ἂν εἴη τῷ ἀγεννήτῳ ἡ ἀφθαρσία, καὶ τῷ ἀτελεύτητῳ τὸ ἀναρχόν. Καὶ προστίθει τοῦτοις τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίαν. Οὐ γὰρ δυνατὸν, φησὶ, τὴν μὲν ζωὴν εἶναι μίαν, τὸν δὲ τοῦ ἀφθάρτου λόγον μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ τοῦ ἀγεννήτου λόγῳ, καλῶς ὁ γενναῖος προστίθεισιν. Δοκεῖ δὲ μὴδὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα τυγχάνειν, μὴδὲ τὸν τῆς σοφίας καὶ τὸν τῆς δυνάμεως καὶ τὸν τῆς ἀγαθότητος, καὶ ἐκάστου τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων. Καὶ μὴδὲς ἔστω λόγος κατὰ τὸ ἰδιάζον νοοῦμενος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ τῷ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων, ἐν ὑποκείσθω τὸ σημαινόμενον· καὶ εἰς ὑπογραφῆς λόγος τὸν περὶ ἐκάστου τῶν λεγομένων ὄρον ἀποπληρούτω. Κἂν ἐρωτηθῆς τὸ τοῦ κριτοῦ σημαινόμενον, τὴν τῆς ἀγεννησίας ἐρμηνείαν ἀπόκριναι. Κἂν τῆς δικαιοσύνης δέη τὸν ὀρισμὸν ἀπο-

δοῦναι, τὸ ἀσώματόν σοι πρόχειρον εἰς τὴν ἀπόκρισιν ἔστω. Τί δὲ σημαίνει ἡ ἀφθαρσία, ὅπερ ἡ τοῦ ἐλέους πάντως ἐρεῖς, ἢ ἡ τῆς κρίσεως σημασία παρίστησιν· οὕτω καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πάντα προσάλληλα μεταχωρεῖται, μηδεμιᾶς ἰδιαζούσης ἐμφάσεως τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διαστελλούσης. Καὶ εἰ ταῦτα νομοθετεῖ ὁ Εὐνόμιος, τί μάτην αἱ Γραφαὶ πολυωνύμως τὴν θεϊαν φύσιν ἀνακαλοῦσιν Θεὸν, κριτὴν, δίκαιον, ἰσχυρὸν, μακρόθυμον, ἀληθινὸν, ἐλεήμονα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα κατονομάζουσαι; Εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τινος ἰδιαζούσης ἐννοίας καταλαμβάνεται, πάντα δὲ ἀλλήλοις διὰ τῆς κατὰ τὸ σημαϊνόμενον συγχύσεως ἀναπέφυρται, μάταιον ἂν εἴη πολλαῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ταῖς ἐπισημασίαις κεκρῆσθαι, μηδεμιᾶς τῆς κατὰ τὸ σημαϊνόμενον διαφορᾶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὀνόματα διαστελλούσης. Τίς ἀπόπληκτος οὕτως ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις, ὅτι ποτε κατ' οὐσίαν ἐστὶ, μία ἐστίν, ἀπλή τις καὶ μονοειδὴς καὶ ἀσύνητος, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἐν ποικίῃ τινὶ συνθέσει θεωρουμένη· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἐν τῷ γῆινῳ τοῦτῳ βίῳ κατορωρυγμένη, τῷ μὴ δύνασθαι τηλαυγῶς κατιδεῖν τὸ ζητούμενον, πολλαῖς ἐννοίαις τῆς ἀφράστου φύσεως πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς ἐπορεύεται, οὐ κατὰ τὴν μίαν τινὰ διάνοιαν τὸ κεκρυμμένον θηρεύουσα. Ἡ γὰρ ἂν εὐκόλος ἦν ἡ κατάληψις, εἰ μία τις ἡμῖν ἐφοδος πρὸς τὴν θεϊαν ἀπεκέρχρητο γυνώσκῃ. Νυνὶ δὲ διὰ μὲν τῆς ἐμφαινομένης τῷ παντὶ σοφίας, σοφὸν εἶναι τὸν τοῦ παντὸς ἐπιστατοῦντα ἐνόησαμεν. Διὰ δὲ τῆς τῶν θαυμάτων μεγαλοουργίας, δυνάμειως ἔμφασιν ἐδεξάμεθα. Τὸ δὲ ἐξ ἐκείνου τὸ πᾶν ἐξηφθῆαι πιστεύειν, τοῦ μηδεμίαν αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως αἰτίαν εἶναι τεκμήριον γίνεται.

universum pendere quod credamus, certissimum sit argumentum, nullam esse ejus existentiae causam. Πάλιν τὸ βδελυκτὸν τῆς κακίας νοήσαντες, τὸ ἀναλλοίωτον αὐτοῦ καὶ ἀμιγῆς πρὸς κακίαν καταλαμβάνομεν, τὴν τε τοῦ θανάτου διαφθορὰν κακῶν ἔσχατον εἶναι νομίσαντες, ἀθάνατόν τε καὶ ἀφθαρτόν τὴν ἀλλότριον παντὸς τοιοῦτου νοήματος ὀνομάσαμεν, οὐ τὸ ὑποκείμενον ταῖς ἐννοίαις ταύταις συνδιασχίζοντες, ἀλλ' ὅτι ποτε κατ' οὐσίαν ἐστίν, ἐν εἶναι πεπιστευκότες, πρὸς πάσας τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις τὸ νοητὸν οἰκείως ἔχειν ὑπειλήφαμεν. Οὐ γὰρ μάχεται πρὸς ἄλληλα τὰ ὀνόματα κατὰ τὴν τῶν ἀντιθέτων φύσιν, ὡς εἰ τὸ ἐν ὑπάρχει, μὴ ἂν τῷ αὐτῷ συνθεωρηθῆναι τὸ ἕτερον· ὡς οὐκ ἐνδέχεται ζωὴν ἅμα καὶ θάνατον περὶ τὸν αὐτὸν νοηθῆναι, ἀλλὰ τοιαύτη ἐστὶν ἕκαστου τῶν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λεγομένων ἢ ἐμφάσις, ὥστε καὶ ἰδιάζῃ τῷ σημαϊνόμενῳ, μηδεμίαν ἔχων πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἐναντιώσιν. Τί γὰρ ἐναντιοῦται τῷ ἀσωμάτῳ τὸ δίκαιον, καὶ μὴ συμβαίνει κατὰ τὴν ἐννοίαν ἀλλήλοις τὰ ῥήματα; Ποίαν δὲ μάχην ἢ ἀγαθότης ἔχει πρὸς τὸ ἀόρατον; Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀπίδιον τῆς θείας ζωῆς διπλοῖς ὀνομασίαις τε καὶ νοήμασι γνωριζόμενον, τῷ ἀτελευτήτῳ καὶ τῷ ἀνάρχῳ, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων συνδιατέμνεται· καὶ οὐδὲ ταῦτόν ἐστι τῷ ἑτέρῳ κατὰ τὴν σημασίαν τὸ ἕτερον ὄνομα. Τὸ μὲν γὰρ τὴν τῆς ἀρχῆς, τὸ δὲ τὴν τοῦ τέλους ἀλλοτριώσιν ἐδεξεν· οὔτε μερισμὸν

A νησίαις, id est, ingeuiti rationis, responde. Et si justitiae definitionem te reddere oporteat, quod est incorporeum tibi sit in promptu ad responsionem. Quid autem significet incorruptibilitas; quod misericordiae omnino dices, vel judicii significatio representat: sic et singula omnia inter se percurrere, nulla propria et peculiari significatione alteram ab altero distinguente. Et si haec statuit Eunomius, quid frustra Scripturae multis nominibus divinam naturam vocant, Deum, judicem, justum, sortem, longanimum, verum, misericordem, aliisque multis ejusmodi nominibus appellantes? Si enim nullum horum nominum in aliqua propria, et ab aliis secreta notitia comprehenditur, sed omnia inter se per significatorum confusionem permista sunt et conturbata, vanum fuerit multis in eodem uti appellationibus, si nulla secundum significatum differentia a se distinguat nomina. Quis ita stupidus et attonitus, ut ignoret, quod divina quidem natura secundum essentiam quidquid est, una est, simplex quaedam et uniformis, et incomposita, et quae nullo modo in aliqua varia concretione cernatur, humana autem anima humi jacens et hac terrena vita obruta, quia non possit quod quaeritur clare et dilucide perspicere, multis notitiis ineffabilem naturam multis modis et multifariam expetit, non una aliqua intelligentia, quod abstrusum est, venans. Nam sane facilis esset comprehensio, si unus quidam nobis ad divinam cogitationem aditus secretus esset. Nunc autem per apparentem in universo orbe sapientiam, id sapiens esse quod universo praesidet, intelleximus. Sed per mirabilium mirificentiam potentiae significationem accepimus. Ex illo autem

Rursus abominationem et execrationem peccati cum animadvertimus, incommutabilem ejus naturam et ab omni labe peccati separatam comprehendimus, et mortis perniciem malorum extremum arbitrati, immortalem et incorruptibilem, alienum ab omni mali notione nominavimus, non subjectum his notitiis discindentes, sed quod secundum essentiam est, unum esse credentes, id quod intellectum est, aliquid proprii habere cum omnibus hisce notionibus existimavimus. Non enim inter se nomina pugnant, secundum oppositorum naturam, ut si unum adest, non in eodem intelligatur alterum: sicut in eodem vitam simul et mortem intelligi non contingit, sed talis est unuscujusque eorum nominum quae de divina natura dicuntur significatio, ut tametsi significatu separatam sit, nullam tamen adversus aliud quod simul cum eo nominatur, habeat contrarietatem. Quid enim incorporeo adversatur justum, etsi inter se secundum notitiam verba non convenient? Quam autem habet cum invisibili repugnantiam bonitas? Sic neque divinitate aeternitas, licet duobus nominibus et notionibus dignoscatur, ab eo quod terminum non habet, et principio caret, nominum differentia discinditur; neque idem est cum altero secundum significantiam

alterum nomen. Hoc quidem principii, illud vero finis alienationem ostendit; neque partitionem aliquam subjecti ipsorum nominum, quæ in eo considerantur, differentia præstruxit.

Hæc quidem sunt quæ a nobis dicuntur; quæ vero ab adversario nostro, secundum ipsam dictionis locutionem, talia sunt, ut nullum ex ratiocinationibus auxiliium habeant, cum interim ipse prodigiose voces hujusmodi arrogantes sensu omni carentes, in membrorum et periodorum figura temere ac fortuito exspuat. Dictorum autem ejus hic scopus est: nullam esse diversorum nominum secundum significationes differentiam, ut aliquid eorum quæ non insunt ipsi attribueri videamur. Nam cum, inquit, *veri sermones ex subjectis et significatis rebus judicium sumant, et alia aliis rebus convenient, sicut et eadem iisdem, necessario oportet duorum alterum esse, vel rem quæ declaratur prorsus diversam, vel neque orationem quæ rem declarat diversam.* Hæc et alia multa ad propositi scopi astruccionem persequitur, postquam orationis quasdam relationes, et appositiones, et speciem, et mensuram, et partem, et tempus, et locum in medium protulit, ut per horum subtractiones, sive exceptiones essentialiæ indicatrix æγεννησις fiat. Hujus autem astruccionis ad hunc se habet modum; mea autem dictione sententiam exprimam. Non aliud quid, inquit, est vita quam essentia, ne aliqua compositio in simplici natura intelligatur, in id quod participat et quod participatur notione divisa. Sed idem, inquit, quod est vita, est etiam essentia, præclaram istam philosophiam tradens. Nullus enim eorum qui mentis sunt compotes, contradixerit, hæc non ita se habere. Sed quomodo orationem ad scopum conclusit, si quod principio caret significantes, inquit, vitam significamus, hanc autem vitam essentialiam dicere veritatis sermo compellit, ipsius divinæ essentialiæ, inquit, significantivum esse ingenitum? Nos autem quod genita non sit ab alio divina vita (quod quidem significat principio carentis notio) et ipsi assentimur. Ipsum autem quod significant per verbum non genitum esse, existimare essentialiam, solum qui furore concitantur esse arbitramur. Quis enim ita demens et a ratione avius, ut definitionem essentialiæ, non esse genitum, pronuntiet? Ut enim generatio cognationem habet cum eo quod genitum est, ita nimirum ingenito non generatio congruet. Cum igitur id quod non est in Patre ἀγεννησις demonstrat, quomodo nos demonstrationem ejus quod non inest, ad essentialiam facere confitebimur? Sed sibi ipsi cum dedit quod neque a nobis, neque expositorum consequentia ipsi conceditur, nempe ἀγεννησις Dei divinæ vitæ esse significantivam, conclusit. Ut autem clarissimum fiat in hoc loco ipsius deliramentum, sic sermonem consideremus: per quæ enim in Patre ad ἀγεννησις essentialiæ circumdaxit rationem, examinemus, num etiam pariter per easdem argumentationes et Filii essentialiam ad ἀγεννησις adducemus.

Α τινὰ τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῶν ἐπιθεωρουμένων αὐτῶ ὀνομάτων διαφορὰ παρεσκεύασε.

Τὰ μὲν δὴ παρ' ἡμῶν ταῦτα, τὰ δὲ παρὰ τοῦ παλεμούντος ἡμῖν κατ' αὐτὴν μὲν τὴν τῆς λέξεως σύμφρασιν, τοιαῦτά ἐστιν, ὡς μηδεμίαν τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίαν ἔχειν, ἀλλοκότως αὐτοῦ τὰς τοιαύτας στομφώδεις καὶ ἀδιανοήτους φωνὰς ἐν κώλων καὶ περιόδων σχήματι πρὸς τὸ συμβᾶν ἀποπτύοντος. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν λεγομένων οὕτως ἐστὶ· τὸ μηδεμίαν εἶναι τῶν ποικίλων ὀνομάτων κατὰ τὰς ἐμφάσεις διαφορὰν, τῷ τι τῶν οὐ προσόντων δοκοῦμεν. Τῶν γὰρ ἀληθῶν, φησὶ, λόγων ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ δηλουμένων πραγμάτων λαμβανόντων τὴν ἐπίκρισιν, καὶ τῶν ἐτέρων ἐτέροις πράγμασι συναρμοζομένων, ὡς περ αὐτῶ καὶ τῶν αὐτῶν τοῖς αὐτοῖς, ἐξ ἀνάγκης δεῖ δυοῖν εἶναι θάτερον, ἢ καὶ τὸ πρῶτον τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μηδὲ τὸν δηλοῦντα λόγον, ἕτερον. Ταῦτα καὶ πολλὰ ἐπὶ τούτοις ἄλλα τοιαῦτα πρὸς τὴν τοῦ προτεθέντος αὐτῷ σκοποῦ κατασκευὴν διεξέρχεται, ἐκβαλὼν τοῦ λόγου σχέσεις τινὰς, καὶ παραθέσεις, καὶ εἶδος, καὶ μέτρον, καὶ μέρος, καὶ χρόνον, καὶ τρόπον, ὡς διὰ τῆς τούτων ὑπεχειρίσεως τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν ἀγεννησίαν γενέσθαι. Ἡ δὲ κατασκευὴ τούτου ἔχει τὸν τρόπον· λέξω δὲ τῆ ἐμαυτοῦ λέξει τὸ νόημα· Οὐκ ἄλλο τι, φησὶν, ἢ ζωὴ παρὰ τὴν οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἂν μὴ τις σύνθεσις περὶ τὴν ἀκλὴν νοοῖτο φύσιν, πρὸς τὸ μετέχον καὶ μετεχόμενον τῆς ἐννοίας μεριζομένης. Ἄλλ' αὐτῶ, φησὶν, ὅπερ ἐστὶν ἢ ζωὴ, οὐσία ἐστὶ, καλῶς τὰ τοιαῦτα φιλοσοφῶν. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀντεῖποι τῶν νοῦν ἐχόντων, μὴ ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀλλὰ πῶς τὸν λόγον ἐπὶ τὸν σκοπὸν συνεπέρανεν, εἰ τὸ ἀναρχον σημαίνοντες, φησὶ, τὴν ζωὴν ἐσημήναμεν, ταύτην δὲ τὴν ζωὴν οὐσίαν λέγειν ὁ τῆς ἀληθείας ἀναγκάζει λόγος, αὐτῆς εἶναι τῆς θείας οὐσίας, φησὶ, σηματικὸν τὸ ἀγέννητον; Ἡμεῖς δὲ τὸ μὲν μὴ γεγεννηθῆαι παρ' ἐτέρου τὴν θείαν ζωὴν, ὅπερ σημαίνει ἢ τοῦ ἀνάρχου διάνοια, καὶ αὐτοῖ συντιθέμεθα. Αὐτὸ δὲ τὸ διὰ τῆς τοῦ μὴ γεγεννηθῆαι λέξεως σημαίνόμενον, οὐσίαν νομίζουσιν, μόνων τῶν ἐκ μανίας παραφερομένων οἰόμεθα. Τίς γὰρ οὕτως ἐξέστρεφεν, ὡς ὀρισμὸν οὐσίας τὴν μὴ γέννησιν ἀποφῆνασθαι; Ὡς γὰρ οἰκείως ἔχει πρὸς τὸ γέννητὸν ἢ γέννησις, οὕτω δηλαδὴ καὶ τῷ ἀγεννητῷ ἐφαρμοσθήσεται ἢ μὴ γέννησις. Ὁ οὖν οὐκ ἐστὶ περὶ τὸν Πατέρα τῆς ἀγεννησίας ἐνδεικνυμένης, πῶς ἡμεῖς εἰς οὐσίαν τὴν τοῦ μὴ προσόντος ἐνδείξιν συντιθέμεθα; Ἄλλ' ἐαυτῷ δοῦς, τὸ μήτε παρ' ἡμῶν μήτε ἐκ τῆς τῶν θεθέντων ἀκολουθίας αὐτῷ συγχερούμενον, τὸ σημαντικὸν θείας ζωῆς τὴν ἀγεννησίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ, συνεπέρανεν. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανῆς ὁ περὶ τὸν τρόπον τούτου αὐτοῦ γένοιτο λῆρος οὕτως τὸν λόγον διασκοπήσωμεν. Δι' ὧν γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρός εἰς τὴν ἀγεννησίαν τὸν τῆς οὐσίας περιήγαγε λόγον, ἐξετάσωμεν, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἴσον διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, εἰς τὴν ἀγεννησίαν ἀνάξομεν.

Δεῖ, φησὶ, τῆς αὐτῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰλικρινῶς μιᾶς. **A** ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον, κἄν τοῖς ὀνόμασι καὶ ὡς τρόπῳ καὶ τῇ τάξει φαίνεται διάφορος. Τῶν γὰρ ἀληθῶς λόγων ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ δηλούμενων πραγμάτων λαμβανόντων τὴν ἐπίκρισιν, καὶ τῶν ἐτέρων ἐτέροις πράγμασι συναρμοζομένων, ὡσπερ αὐτῶν καὶ τῶν αὐτῶν τοῖς αὐτοῖς, ἐξ ἀνάγκης δεῖν δυοῖν εἶναι θάτερον, ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μηδὲ τὸν δηλοῦντα λόγον ἕτερον· μηδεὶς ὑποκειμένου πράγματος παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ ζωὴν, ὧς τις ἂν ἢ τὴν διάνοιαν ἐπερείσειεν, ἢ τὸν ἕτερον λόγον ἐπιβρίβειεν. Μὴ τις ἐστὶν ἐν τοῖς εἰρημένους ἀναρμοστία, ὡς οὐ δεόν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς τὰ τοιαῦτα λέγειν ἢ γράφειν; Οὐχὶ καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἐστὶ ζωὴ εἰλικρινῶς μία; Οὐχὶ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι προσήκει λόγον, κἄν τοῖς ὀνόμασι ἢ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ τάξει φαίνεται διάφορος; Οὐχὶ καὶ ἐπ' ἐκείνου τῶν δύο τὸ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης στίσεται, ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μηδὲ τὸν δηλοῦντα λόγον, μηδεὶς ὑποκειμένου πράγματος παρὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὧς τις ἂν ἢ τὴν διάνοιαν ἐπερείσειεν, ἢ τὸν ἕτερον λόγον ἐπιβρίβειεν; Οὐδὲν παρ' ἡμῶν τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρημένους παρὰ τοῦ Εὐνομίου ἐμμέμικται. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῆς ἤλθομεν τῆς ὁμολογίας τὸ βνομα.

Εἰ οὖν καὶ αὐτὸς μία ζωὴ εἰλικρινῆς πάσης συνθέσται; καὶ πλοκῆς κεχωρισμένη, καὶ οὐδὲν ἀπόκειται πρᾶγμα παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ ζωὴν. Πῶς γὰρ ἐν τῷ ἀπλῷ μίξις ἀλλοτρίου πράγματος ὑποπεύοιτο; Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀπλοῦν εἶη τὸ μεθ' ἑτέρου νοούμενον· ἀπλῆ δὲ ζωὴ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία· ἀπλῆ δὲ ζωὴ κατ' αὐτὸν τὸν τε τῆς ζωῆς, καὶ τὸν τῆς ἀπλότητος λόγον, οὐδεμία τις ἐστὶ διαφορὰ, αὐτὴ ἐπιτάσσει, οὔτε ὑφέσει, οὔτε τῆς κατὰ τὸ πρᾶγμα, ἢ ποῖον ἑτερότητος τὴν παραλλαγὴν ἐμποιοῦσης, ἀνάγκη πᾶσα τὰ ταῖς αὐταῖς ἐνομοῖαι συμβαίνοντα, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσηγοριῶν ὀνομάζεσθαι. Εἰ οὖν ἐν τῷ πρᾶγμα τὸ κατὰ τὴν ἀπλότητα τῆς ζωῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καταλαμβάνεται, οὐδεμίαν τοῦ τῆς ἀπλότητος λόγον, καθὼς εἴρηται, παραλλαγὴν δεχομένου, ἀνάγκη πᾶσα τὸ τῷ ἐνὶ ἐφαρμοζόμενον ὄνομα, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον προσφυῶς ἔχειν· ὥστε εἰ ἡ ἀπλότης τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς ἐφ' τῆς ἀγεννησίας ὀνόματι διασημαίνεται, μηδὲ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀπλότητα τὴν φωνὴν ἀνοικεῖως ἔχειν. Ὡσπερ γὰρ τὸ λογικὸν καὶ θνητὸν, καὶ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν ἄνθρωπος ὀνομάζεται, ὁμοίως ἐπὶ τε τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἀβελ· καὶ οὐδὲν τὴν τῆς φύσεως ἐπωνυμίαν ὑπήμειψεν, οὔτε ἐπὶ τοῦ Ἀβελ τὸ διὰ γεννήσεως, οὔτε ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ τὸ διὰ γεννήσεως εἰς ζωὴν παρελθεῖν, οὔτε εἴπερ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνητον τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς ὄνομα τὴν ἀγεννησίαν ἔχει· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ἢ αὐτῆς ἐνομοῖαι τῇ αὐτῇ φωνῇ κατ' ἀνάγκην ἐφαρμοσθήσεται· εἴπερ δὴ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, δυοῖν θάτερον, ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μηδὲ τὸν δηλοῦντα λόγον ἕτερον εἶναι.

A *Oportet, inquit, ejusdem vitæ et simpliciter unius unum et eundem esse sermonem, quamvis nominibus, et modo et ordine videatur esse diversus: cum enim veri sermones ex subjectis et rebus quæ declarantur dijudicationem sumant; cumque alii aliis rebus congruant, sicut iidem iisdem, necessario duorum alterum esse oportere, vel rem quæ declaratur, omnino diversam, vel neque orationem quæ declarat diversam esse, cum nulla res alia subjecta sit præter Filii vitam, cui quispiam possit cogitationem figere, vel alteram sermonem projicere. Num aliqua est in dictis inconcinnitas, quod non oporteat de Unigenito talia præferre, vel scribere? nunquid etiam Filius ipse est, vita sincera et simpliciter una? nunquid etiam in ipso vitam et eandem convenit esse rationem, tametsi nominibus et ordine, vel modo videatur differre? Nunquid in illo duorum alterum necessario statuetur, vel rem quæ declaratur, omnino diversam, vel neque orationem quæ declarat, nulla re subjecta præter vitam ipsius, in quo quis cogitationem firmare possit, vel alteram orationem abjicere? Nihil a nobis his quæ de Patre ab Eunomio dicta sunt immistum est. Sed ad eandem confessionem et consecutionem venimus, solum Filii nomen interponentes καὶ τῆς ἀκολουθίας, μόνον τοῦ Υἱοῦ παρενθέντας τὸ*

C *Si igitur etiam ipse una vitæ sincera, ab omni compositione et plexu separata, et nulla res reponitur præter Filii vitam. Quomodo enim in re simplici res alienæ mistio in suspitionem caderet? Non enim amplius simplex fuerit, quod cum altero intelligitur, simplex autem vitæ et Patris essentia; simplicis autem vitæ secundum eandem vitæ et simplicitatis rationem nulla est differentia, cum nulla sit intentio, neque remissio, neque secundum quantum vel quale diversitas, quæ aliquam discrepantiam faciat, necessarium est omnino quæ iisdem notionibus conveniunt, etiam iisdem appellationibus nominari. Si ergo res una secundum vitæ simplicitatem in Patre et Filio comprehenditur, cum nullam simplicitatis oratio, sicut dictum est, differentiam accipiat, necesse est penitus ut nomen quod uni congruit etiam alteri conveniat. Ita ut si simplicitas vitæ Patris nomine τῆς ἀγεννησίας significatur, neque ad Filii simplicitatem vocem improprie, sive convenienter se habuerit. Quemadmodum enim rationale et mortale, et quod mentis et scientiæ capax, homo nominatur, similiter et in Adamo, et in Abele, et nihil nature cognominationem immutavit, neque in Abele quod per generationem, neque in Adamo quod sine generatione ad vitam prodierit, neque siquidem simplex et compositionis expers vita Patris nomen τὴν ἀγεννησίαν habet: eodem pacto et in Filii vitam eadem notio eidem voci necessario congruet: siquidem, sicut dicit Eunomius, duorum alterum, vel et rem quæ declaratur omnino diversam, vel neque quæ declarat, orationem diversam esse.*

Sed quid incassum et temere vanis immoramur cum oporteret diligentioribus ad refutandam sermonum ipsius amentiam Eunomii librum protendere, et absque corrigentibus, sive redarguentibus, inde non solum dogmatis blasphemiam, verum etiam consuetudinis languorem et torporem intelligentibus demonstrare: multifariam enim non secundum nostram sententiam, sed secundum quod ei videtur, nomen ἐπινοίας perperam interpretans, tanquam in nocturna pugna, nullo discernente quod amicum est, et quod alienum, per quæ nobis bellum inferre arbitrat, suum dogma se punctim ferire non intelligit. Quod enim maxime ab Ecclesia priorum seipsum alienare oportere putat, hoc est, quod videlicet astruit, tandem aliquando Deum, Patrem esse factum; et paternitatis nomen reliquis nominibus recentius esse, quæcunque de ipso dicuntur. Ex illo enim tempore ipsius Patrem vocatum fuisse, a quo Pater propositum fieri et factus est. Quoniam igitur in hoc sermone construit, omnes quæ de divina natura dicuntur appellationes secundum significatum inter se mutuo conferri, nullamque in ipsis esse differentiam. Unum autem nomen, quæ de ipso dicuntur, est Pater: ut enim incorruptibilis, et æternus, sic et Pater nominatur, vel etiam in hac voce, eam quam de reliquis habet nominibus sententiam confirmabit, et primam opinionem corrumpet, siquidem cum omnibus appellationibus etiam paternitatis notitia comprehensa fuerit. Perspicuum enim quod si idem fuerit incorruptibilis et Patris significatio, ut semper incorruptibilis, sic semper etiam Pater communi consensu dicitur, cum sit, ut ait, una omnibus nominibus significatio, vel si metuat Deo attribuire ex omni æternitate paternitatem, argumentationem necessario dissolvit, cuique nomini propriam et peculiarem inesse significationem cōstituendo, et sic tractæ extinguntur.

Quod si contrarias esse harum vocum significationes respondeat, quia videlicet sola Patris et opificis appellatio generative Deo adveniat, quandoquidem ex operatione, ut ipse loquitur, utraque voces de Deo prædicentur, nos cohibebit multum in hoc subjecto immorari, dum hæc constietur, quæ multis essent laboribus a nobis redarguenda. Si enim una est conditoris et Patris vocis significatio (ex operatione enim utraque), æquivalent omnino inter se etiam quæ per voces significantur: quorum enim idem significatum, horum neque subjectum prorsus discrepat. Si ergo ex operatione et Pater et opifex nominatur, plane dicit immutare volenti his nominibus per conversionem uti, et dicere, quod opifex Filii, et pater lapidis est Deus, siquidem patris appellatio nullam naturæ relationem significat. Quod autem per hoc præstruitur, non amplius habet absurditatem ambiguum, apud eos qui mente et intelligentia sunt præditi. Ut enim absurdum est lapidem putare Deum, vel aliud quidquam eorum quæ per creationem substiterunt, sic

ἄλλα τι τοῖς ματαίοις ἐμφιλοχωροῦμεν εἰπῆ; ἔσον αὐτὴν τοῖς φιλοπονωτέροις εἰς Ἐλεγχον τῆς ἀνοίας τῶν λόγων προτείνειν τοῦ Εὐνομίου τὴν βίβλον, καὶ διχα τῶν εὐθυνόντων αὐτόθεν οὐ μόνον τὸ τοῦ δόγματος βλάσφημον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς συνηθείας ἄπονον τοῖς συνετοῖς ἐπιδεικνύουσι. Πολυτρόπως γὰρ οὐκ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἐννοίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἐπὶ τῆς ἐπινοίας ἵκοντο παρερμηνεύον, καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ μηδενὸς διακρίνοντος τὸ φιλόπονον τε καὶ ἀλότριον, δι' ὧν ἡμῖν προσπολεμῆν ὀφείκει, τὸ ἴσον δόγμα κατακεντῶν οὐ συνήσιν. Ὁ γὰρ μάλιστα τῆς Ἐκκλησίας τῶν εὐσεβοῦντων ἑαυτὸν ἄλλοτριῶν ὀφείκει δεῖν, τοῦτο ἐστὶ τὸ κατασκευάζειν, ὃ ἐπὶ ποτε τὴν θεὸν γεγενῆσθαι Πατέρα, καὶ τὸ τῆς πατρότητος ἵκοντο ναυτεροῦ εἶναι τῶν λοιπῶν ὀνομάτων, ὅσα περὶ αὐτὸν λέγεται. Ἐξ ἐκείνου γὰρ αὐτὸν κληθῆναι Πατέρα, ἀφ' οὗ προέθετο γενέσθαι Πατῆρ, καὶ ἐγένετο. Ἐπειδὴ τοῖσιν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ κατασκευάζει πάσας τὰς ἐπιλεγόμενας τῇ θεῷ φύσει προσηγορίας κατὰ τὸ σημαίνοντο ἀλλήλαις συμφέρεσθαι, καὶ μηδεμίαν ἐν αὐταῖς εἶναι διαφορὰν. Ἐν δὲ τῶν ἐπιλεγόμενων ἐστὶν ὀνομάτων καὶ ὁ Πατῆρ ὡς γὰρ ἀφθαρτὸς τε καὶ ἀίδιος, οὕτω καὶ Πατῆρ ὀνομάζεται, ἢ κυρώσει καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς ταύτης τὴν περὶ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ὁρῶσαν, καὶ διασβερεῖ τὴν πρὸς τὴν ὑπόληψιν, εἴπερ πάσας τὰς προσηγορίας καὶ ἡ τῆς πατρότητος ἐννοία συμπεριειλημμένη τύχοι. Ἄηλον γὰρ ὅτι εἰ ταῦτον εἶπὲ τὸ σημαίνοντο ἀφθάρτου τε καὶ Πατρός, ὡς αἰεὶ ἀφθαρτος, οὕτως αἰεὶ καὶ Πατῆρ ὀμολογηθήσεται, μῖσθ, ὡς φησι, πᾶσι τοῖς ὀνόμασι τῆς σημασίας οὕσης· ἢ εἰ φοβοῖτο ἐξ αἰδίου προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ τὴν πατρότητα, λύσει κατ' ἀνάγκην τὸ ἐπιχείρημα, ἐκάστῳ τῶν ὀνομάτων ἐνυπάρχειν ἰδιόζουσαν ὀμολογῶν σημασίαν, καὶ οὕτως ὁ πολλὸς αὐτῶν περὶ τῶν ὀνομάτων ὕβλος, πομφόλυγος δίκην ἀποβραγελὺς κατασβέννεται.

multæ ipsi de nominibus nugæ bullæ instar con-

Εἰ δὲ ἀπολογοῖτο περὶ τῆς ἐναντιότητος, ὡς μόνης τῆς τοῦ Πατρός καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ προσηγορίας ἐπιγεννηματικῶς τῷ Θεῷ προσγενομένης, διὰ τὸ ἐξ ἐνεργείας, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐκατέρας ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ τὰς φωνὰς, περιγράψει τὴν πολλὴν ἡμῶν περὶ τὸ προκειμένον ἀσχολίαν, ταῦτα ὀμολογῶν, ἃ πολλοῖς ἔδει πόνοις παρ' ἡμῶν διελέγεσθαι. Εἰ γὰρ μία τῆς τε τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς τοῦ Πατρός φωνῆς ἡ σημασία (ἐξ ἐνεργείας γὰρ ἐκάτερα), ἰσοδυναμεῖ πάντως ἀλλήλοις καὶ τὰ διὰ τῶν φωνῶν σημαίνοντα· ὧν γὰρ τὸ σημαίνοντο τὸ αὐτὸ, τούτων οὐδὲ τὸ ὑποκειμένον πάντως διάφορον. Εἰ οὖν ἐξ ἐνεργείας καὶ Πατῆρ καὶ δημιουργὸς ὀνομάζεται, ἔξεστι πάντως καὶ ὑπαλλάξαι κατὰ τὸ ἀντιστρέφον τοῖς ὀνόμασι χρῆσασθαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι καὶ δημιουργὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ πατῆρ τοῦ λίθου ἐστὶν ὁ Θεὸς, εἴπερ ἀμοιρὸν ἐστὶ τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα τῆς κατὰ φύσιν σχετικῆς σημασίας. Τὸ δὲ διὰ τούτου κατασκευαζόμενον, οὐκ ἐστ' ἀμφίβολον ἔχει τὴν ἀτοπίαν τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· ὡς γὰρ ἀποτόν ἐστὶ λίθον ἡγεῖσθαι Θεόν, ἢ ἄλλο τι τῶν διὰ κρίσεως ὑποστάντων,

οὕτως ὁμολογηθήσεται, μηδὲ τῷ Μονογενεῖ Θεῷ ἐσὶν ἄ pro confesso habebitur, neque oportere Unigenito
προσμαρτυρεῖν τὴν θεότητα, μὲν καὶ τῆς αὐτῆς τῆς deitatem attribuere, cum una eademque secundum
κατὰ τὴν ἐνέργειαν σημασίας ἀμφοτέρως τῷ Θεῷ τὰς operationem significatio utrasque Deo appellationes,
κλήσεις κατὰ τὸν Εὐνομίου λόγον προσμαρτυρούσης, ut opinatur Eunomius, attribuat, secundum quam
καθ' ἣν καὶ Πατήρ, καὶ Δημιουργὸς ὀνομάζεται. Ἄλλὰ et Pater et opifex nominatur. Sed proposita tenea-
τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.

Διαβάλλον γὰρ τὸν ἡμέτερον λόγον τὸν κατὰ δι-
φύρου ἐπιβολὰς λέγοντα τὴν περὶ Θεοῦ γνώσιν ἡμῖν
συναγεῖρεσθαι, φησὶ μηκέτ' αὐτὸν παρ' ἡμῶν ἀπλοῦν
εἶναι κατασκευάζεσθαι, ὡς μεταλαμβάνοντα τῶν νοη-
μάτων τῶν δι' ἐκάστης προσηγορίας σημαινομένων,
καὶ διὰ τῆς ἐκείνων μετουσίας συμπληροῦντα ἐαυτῷ
τὴν κατὰ τὸ εἶναι τελειώσιν. Ταῦτα διὰ τῆς ἐμαυτοῦ
λέξεως συντέμων αὐτοῦ τὴν μακρὰν ἀδόλεσχίαν.
Ἄλλὰ πρὸς τὴν ματαίαν ταύτην οἶμαι καὶ ἔτονον
περιτολογίαν, οὐδὲ τὴν ἀντιβῆρσιν ἐν τινὰ τῶν εὐ
φρονούντων ἔξω τῆς κατὰ τὴν ἀνοίαν κατηγορίας
ποιήσασθαι. Εἰ μὲν γὰρ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν
εἰρημένοις ἦν, ἔδει πάντως ἡμᾶς ἢ ἀντιθέσθαι τὰ
κακῶς εἰρημένα, ἢ τὸ ἀμφίβολον τῆς διανοίας πρὸς
τὸ ἀνεύθυνον τῆς ἐρμηνοίας ἄγειν. Ἐπεὶ δὲ οὐτε
εἴρηται παρ' ἡμῶν τοιοῦτον οὐδὲν, οὐτε ἡ τῶν
εἰρημένων ἀκολουθία πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνάγκην
ἔξωθει τὴν διάνοιαν, τί δεῖ τοῖς ὁμολογουμένοις ἐν-
διατρῆθοντα ἀποκναλεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ παρα-
τάσει τοῦ λόγου; Τίς γὰρ οὕτως ἔξω διανοίας ἐστίν,
ὡς ἀκούσας διὰ πολλῶν νοημάτων τὰς εὐσεβεῖς περὶ
Θεοῦ ὑπολήψεις ἀθροίζεσθαι, σύνθετον ἐκ διαφόρων
τὸ θεῖον οἴεσθαι, ἢ ἐκ μεταλήψεως τινῶν ἐαυτῷ συν-
αγεῖρειν τὴν τελειότητα; Εὐρατό τις καθ' ὑπόθεσιν
γεωμετρίαν, ὃ δὲ αὐτὸς οὕτως ὑπελήφθω καὶ ἀστρο-
νομίας εὐρετῆς εἶναι, ἱατρικῆς τε πάλιν καὶ γραμμα-
τικῆς, καὶ γεωργίας, καὶ ἄλλων τοιοῦτων ἐπιτηδευ-
μάτων τινῶν. Ἄρ' ἐπειδὴ πολλὰ καὶ διάφορα τὰ
ὀνόματα τῶν ἐπιτηδευμάτων περὶ τὴν μίαν θεωρεῖται
ψυχὴν, σύνθετος διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ νομισθῆσεται;
Καίτοι γε πλεῖστον διαφέρει τὸ κατὰ τὴν ἱατρικὴν
σημαινόμενον τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ
γραμματικὴ πρὸς τὴν γεωμετρίαν οὐδεμίαν κατὰ τὸ
σημαινόμενον τὴν κοινωνίαν ἔχει· οὐδ' αὖ πάλιν ἡ
ναυτιλία, καὶ ἡ γεωπονία· ἀλλὰ μὴν περὶ τὴν ψυχὴν,
τούτων ἐκάστης τὸν λόγον δυνατὸν ἀθροισθῆναι, καὶ
οὐ διὰ τοῦτο πολυσύνθετος ἡ ψυχὴ γίνεται, οὐδὲ
πάντα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιτηδευμάτων πρὸς ἓν σημαι-
νόμενον ἀνακρινῶνται. Εἰ τοίνυν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς
διὰ τοσούτων περὶ αὐτοῦ λεγομένων, οὐδὲν εἰς τὴν
ἀπλότητα βλάπτεται, πῶς ἂν τις οἰηθεῖ τὸν Θεὸν,
εἰ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ ἀγαθός, καὶ ἄδιος, καὶ
πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλοῖτο ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι
νομισθεῖται τοῖς ὀνόμασι σημασία, ἢ πολυμερῆ γενέσθαι,
ἢ ἐκ μετουσίας τούτων τὸ τέλειον ἐαυτῷ συναγεῖρειν
τῆς φύσεως;

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν αὐτοῦ καὶ τὴν σφοδροτέραν καθ'
ἡμῶν κατηγορίαν ἔχουσαν οὕτως· Εἰ δὲ δεῖ, φησὶν,
ἐπὶ τὸν ἀποτομώτερον χωρηθῆναι λόγον, οὐδὲ τὴν
οὐσίαν αὐτὴν ἀνεπίμικτον καὶ καθαρὰν φυλάσσει
τῶν χειρόνων καὶ τῶν ἐναντίων. Ἡ μὲν οὖν κατ-
ηγορία τοσαύτη· ὃ δὲ τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγχος τίς;

pro confesso habebitur, neque oportere Unigenito
deitatem attribuere, cum una eademque secundum
operationem significatio utrasque Deo appellationes,
ut opinatur Eunomius, attribuat, secundum quam
et Pater et opifex nominatur. Sed proposita tenea-
mus.

Nostrum enim sermonem calumnians, qui secun-
dum differentes intellectus applicationes asserit
Dei cognitionem in nobis excitari, ait non amplius
ipsum a nobis simplicem esse praestruui, quia vide-
licet notiones quae per quamque appellationem si-
gnificantur, alias post alias assumat, et per illarum
participationem sibi ipsi perfectionem essentiae
compleat. Haec propriis verbis recitavi, concidens
ejus prolixam nugationem sive garrulitatem. Sed
ad hanc vanam et invalidam supervacaneamque
loquentiam, neque quemquam qui recte sapiat de-
bere contradicendo respondere sine accusatione
amentiae arbitror. Si enim quid tale in nostris
dictis esset, oporteret nos maledicta retractare, vel
quod ambiguum sententiam habet, ad interpreta-
tionis censuram et exanien revocare. Sed quoniam
nihil quidquam tale a nobis dictum est, neque dic-
torum consecutio ad talem necessitatem compellit
cogitationem, quid opus est in manifestis et con-
fessis immorantem lectores tædio afficere sermonis
protractione? Quis enim ita extra mentem est, ut
cum audierit per multas notiones de Deo pias opi-
niones acervari, ex diversis numen conflatum esse
putet, vel ex transsumptione quorundam sibi ipsi
perfectionem congerere? Ponamus aliquem inve-
nisse geometriam, hic idem existimetur astronomiae
inventor esse, medicinae rursus et grammaticae, et
agriculturae, et aliorum quorundam talium studio-
rum. An cum multa et differentia nomina studio-
rum, in una considerantur anima, propter hoc ani-
ma composita existimabitur? Atqui plerimum differt
medicinae significatum ab astronomica scientia, et
grammatica cum geometria nullam secundum signi-
ficatum communionem habet, neque rursus navi-
gatio et agricultura: verumtamen fieri potest ut in
una eademque anima harum omnium scientiarum
ratio congeratur, neque propterea anima sit com-
posita, neque omnia disciplinarum et studiorum
nomina in uno significato commiscentur. Si igitur
humana mens per totidem quae de ipsa dicuntur,
nihil in sua simplicitate laeditur, quomodo quis
Deum putaverit, si sapiens, et justus, et bonus, et
sempiternus, et omnibus Deo decoris vocetur no-
minibus, si non omnibus hisce nominibus una exi-
stimata fuerit esse significatio, multis partibus
constare, vel ex horum participatione naturae per-
fectionem sibi accumulare?

Sed ejus vehementiorem contra nos accusatio-
nem examinemus, quae sic habet. *Quod si*, inquit,
ad severiorem oportet orationem venire, neque essen-
tiam ipsam impermistam et a deterioribus et contra-
riis puram serrat. Haec igitur accusatio contra nos,
criminum autem probatio, quae? Videmus ejus

vahementem ipsam et oratoriam contra nos aggressionem. Si, inquit, *secundum id quod vitæ fine caret solum est incorruptibilis, et secundum quod principii est expers solum est ingenuus, quatenus non est incorruptibilis, corruptibilis erit, et qua non est ingenuus, erit genitus*. Et eodem rursus resumpto infit: *Erit igitur secundum id quod principii est expers, ingenuus simul et corruptibilis, et secundum quod finem non habet, incorruptibilis simul et genitus*. Est igitur hæc severior ejus oratio, quam contra nos se prolaturum esse minatus est, ut arguat et convincat nos dicere Dei essentiam deterioribus et contrariis immistam esse. Ego vero apertum et clarum existimo his qui in seipsis habent firmum et validum veritatis iudicium, nullam in his dictis sycophantæ huic magistrum nostrum ansam dedisse, sed hunc pro sua libidine dicta distorsisse, atque hunc puerilem sophismatis sive cavilli jocum conclusisse. Verumtamen ut omnibus manifestius hoc legentibus fiat, illud iterum ad verbum recitabo, et his Eunomii verba apponam: *Incorruptibilem, ait doctor (a), et ingenuum Deum universorum dicimus, secundum differentes intellectus applicationes et conceptus his nominibus utentes: Cum enim retro ante sæcula inspicimus, superantem omnem circumscriptionem inventientes Dei vitam, ipsum ingenuum dicimus. Cum vero mentem ad supervenientia sæcula intendimus, quod indeterminatum, infinitum, nulloque fine comprehensum, appellamus incorruptibile. Ut igitur quod vitæ finem non habet, incorruptibile; sic quod principio vitæ caret, ingenuum nominatum est commentatione nostra, qui hæc contemplamur. Hic sermo nostri doctoris est, hoc docens nos per ea quæ sunt dicta, quod vita divina cum sit natura una et in se continua, neque a principio aliquo incipit, neque termino circumscribitur. Et quod notiones quæ in hac divina vita considerantur, nominibus quibusdam licet declarare. Quod enim non est ex aliqua causa ἀνάγκου, id est, principio carentis, et ἀγεννήτου, ingenui voce enuntiamus: quodque nullo fine potest circumscribi neque in interitum dissolvi, hoc incorruptibilis et ἀτελευτήτου finem non habentis significat dictio. Atque hoc definit oportere in divina vita quod principium non habet, ingenui nomine exprimere; quod vero fine caret, incorruptibile nominare. Quoniam quidquid esse desiit, in abolitionem cadit penitus; abolitionem autem ejus quod est, cum audivimus, ejus quod constitit interitum intelleximus. Eum igitur qui nunquam esse desinit, alienæque est ab omni dissolutione quæ fit per corruptionem, incorruptibilem ait nominari.*

Quid igitur ad hæc Eunomius? Si, inquit, *qua vitæ fine caret est incorruptibilis, et qua principii est expers solum est ingenuus, quatenus non est ingenuus, genitus erit*. Quis hæc, o Eunomi, tibi dedit non

ἴδωμεν αὐτὴν τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ καὶ βροχικῆν καθ' ἡμῶν ἐπιχείρησιν. *Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτου, φησί, τῆς ζωῆς μόνον ἐστὶν ἀφθαρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀναρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼς μὴ ἐστὶν ἀφθαρτος, φθαρτὸς ἔσται, καὶ καθὼς μὴ ἐστὶν ἀγέννητος, γεννητὸς ἔσται. Καὶ ἐπαναλαβὼν πάλιν τὸ αὐτὸ φησιν· Ἔσται ἄρα κατὰ μὲν τὸ ἀναρχον, ἀγέννητος ὁμοῦ καὶ φθαρτὸς, κατὰ δὲ τὸ ἀτελευτήτου, ἀφθαρτος ὁμοῦ καὶ γεννητὸς. Ὁ μὲν οὖν ἀποτομώτερος αὐτοῦ λόγος οὗτός ἐστιν, ὃν καθ' ἡμῶν προσέειπεν ἠπειλήσας, εἰς ἐλεγχον τοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγειν ἡμᾶς ἐπιμεμίσθαι τοῖς ἐναντίοις τε καὶ τοῖς χειροσιν. Ἐγὼ δὲ φανερόν μὲν ἠγοῦμαι τοῖς ἐβρωμένοις ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ τῆς ἀληθείας κριτήριον, ὅτι οὐδεμίαν ἐν τοῖς εἰρημένοις δεδωκότος τοῦ διδασκάλου τῷ συκοφάντῃ λαβὴν, παραποιήσας οὗτος πρὸς τὸ δοκοῦν τὰ εἰρημένα, τὴν μειρακιώδη ταύτην τοῦ σοφίσματος παιδιὰν συνδιεπέραναν. Πλὴν ὡς ἂν ἐκδηλότερον πᾶσι γένοιτο τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἐκείνο τε πάλιν ἐπὶ λέξεως ἀναγνώσομαι, καὶ ἀντιπαράθησω τοῦτοις τὰ Εὐνομίου βήματα. Ἀφθαρτον, φησὶν ὁ διδάσκαλος, καὶ ἀγέννητον θεὸν τῶν ἄλων λέγομεν, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς τοῖς ὁνόμασι τούτοις χρώμενοι. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκπίπτουσιν αἰσῆς περιγραφῆς εὐρίσκοντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν. Ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν τοῦν ἐπιβάλλωμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἀπειρον, καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτόν, προσηγορούσαμεν ἀφθαρτον. Ὡς οὖν τὸ ἀτελευτήτου τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτω καὶ τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὠνομάσθη, τῇ ἐκποίᾳ θεωροῦντες ἡμῶν ταῦτα. Οὗτος τοῦ διδασκάλου ὁ λόγος, τοῦτο παιδεύων ἡμᾶς διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι μία οὐσα τῇ φύσει καὶ συνεχῆς πρὸς ἑαυτὴν ἡ θεία ζωὴ, οὔτε ἀπὸ ἀρχῆς τινος ἀρχεται, οὔτε πέρατι τινι περιγράφεται. Καὶ ὅτι τὰς ἐπιθεωρουμένας τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐνοίας ἐξεστὶ δι' ὀνομάτων τινῶν φανεράς καταστήσαι. Τῷ τε γὰρ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος, διὰ τῆς τοῦ ἀνάγκου τε καὶ ἀγεννήτου φωνῆς ἐξαγγέλλομεν, καὶ τῷ μηδενὶ περιγράφεσθαι τέλει, μηδὲ εἰς φθορὰν διαλύεσθαι, τοῦτο ἢ τοῦ ἀφθάρτου τε καὶ ἀτελευτήτου διασημαίνει λέξις. Καὶ τοῦτο διορίζεται, τὸ δεῖν ἐπὶ τῆς θείας ζωῆς τὸ μὲν εἶναι ἀρχὴν μὴ ἔχειν, ἀγεννήτως εἶναι λέγειν, τὸ δὲ ἀτελευτήτως εἶναι, ἀφθαρτον κατονομάζειν. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ τοῦ εἶναι παυσάμενον, ἐν ἀφανισμῷ γίνεται πάντως· ἀφανισμὸν δὲ τοῦ ὄντος ἀκούσαντες, τὴν τοῦ συνεστῶτος φθορὰν ἐνόησαμεν. Τὸν οὖν μηδέποτε τοῦ εἶναι παύμενον, ἀλλότριόν τε τῆς κατὰ φθορὰν διαλύσεως ὄντα, ἀφθαρτον ὀνομάζεσθαι λέγει.*

Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ Εὐνόμιος; *Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτου, φησί, τῆς ζωῆς μόνον ἐστὶν ἀφθαρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀναρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼς δὲ μὴ ἐστὶν ἀγέννητος, γεννητὸς ἔσται. Τίς ταῦτά σοι*

(a) Verba Basilii lib. contra Eunomium.

δίδωκεν, ὡς Εὐνόμις, ὡς μὴ πάση συνθεωρεῖσθαι τῆ
ζωῆ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφθαρσίαν; Τίς διελών ἐν δύο τὴν
θειάν ζωὴν ἰδιαζούσας φωναῖς ἐπονομάζει τῶν ἡμι-
τόμων ἑκάτερον, ὥστε ὑπὲρ ἀντημίματι τοῦτο προσῆν
τὸ ὄνομα, μὴ προσεῖναι λέγειν αὐτῶ καὶ τὸ ἕτερον,
τῆς σῆς αὐτῆ διαλεκτικῆς ἢ δριμύτης, τὸ τὴν ἀνά-
ρχως οὖσαν ζωὴν, φθαρτὴν εἰπεῖν εἶναι, καὶ τῆ ἀφθάρ-
τῃ μὴ συνθεωρεῖσθαι τὸ ἀναρχον ὁμοιον, ὥσπερ
ἂν εἴ τις λογικὸν τε καὶ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν
τὸν ἄνθρωπον εἶναι λέγοι, ἑκάτερον ἐφαρμόζων τού-
των τῶν ὀνομάτων τῷ ὑποκειμένῳ, κατὰ διάφορον
ἐπιβολὴν τε καὶ ἔννοιαν, ἔπειτα παρὰ τινος τοιούτου
καταχλευάζοιτο, διεξιόντος τὰ ὅμοια. Ὅτι εἰ δεκτι-
κὸς νοῦ καὶ ἐπιστήμης ὁ ἄνθρωπος, λογικὸς κατὰ
τοῦτο εἶναι οὐ δύναται, ἀλλὰ καθὼ δεκτικὸς ἐστὶν ἐπι-
στήμης, τοῦτο μόνον ἔσται, τὸ δὲ ἕτερον οὐ χωρήσει
ἢ φύσει· καὶ πάλιν, εἰ λογικὸν ὀρίζη τὸν ἄνθρωπον,
οὐκέτι αὐτῷ τὸ δεκτικὸν τοῦ νοῦ συγχωρήσεις.
Καθὼ γὰρ λογικὸς ἐστὶν, ἀμέτοχος διανοίας ἀναδει-
χθήσεται. Εἰ δὲ πρόδηλον ἐν τούτοις ἐστὶ παντὶ τὸ
γελοῖόν τε καὶ ἀνόητον, οὐδὲ ἐπ' ἐκείνου πάντως ἀμ-
φιβολον. Ἀναγνοὺς γὰρ τοῦ διδασκάλου τὴν ῥῆσιν,
σκιὰν εὐρήσεις τὴν παιδίαν τοῦ σόφισματος. Οὐτε γὰρ
ἐν τῷ κατὰ τὸν ἄνθρωπον ὑποδείγματι τὸ δεκτικὸν
τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τοῦ λόγου κωλύεται, ἢ ὑπὸ τοῦ
δεκτικοῦ τῆς διανοίας ὁ λόγος· οὔτε τὸ ἄλλο τῆς
θείας ζωῆς, ἢ τὸ ἀφθαρτον οὐκ ἔχει, ἐὰν ἀναρχον ἢ,
ἢ εἴπερ τὴν ἀφθαρσίαν τις αὐτῇ μαρτυρήσεις, τὸ
ἀνάρχως εἶναι ἀφαιρεθήσεται. Ἄλλ' ὁ τῆ τέχνης τῆς
διαλεκτικῆς ἀγχινολίας ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν, ἐκ
τῶν ἰδίων τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ παρενθεὶς ἃ ἐβούλετο,
ἑαυτῷ μάχεται καὶ ἑαυτὸν ἀνατρέπει, τῶν ἡμετέρων
οὐ προσεπτόμενος. Τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἦν ἕτε-
ρον, ἢ τὸ τὴν ἀνάρχως οὖσαν ζωὴν, ἀγέννητον δι'
ἐπινοίας ὀνομάζεσθαι, οὐχὶ γίνεσθαι, καὶ τὴν εἰς τὸ
ἀόριστον προῖοῦσαν, τῆ τοῦ ἀφθάρτου σημαίνειν
προσηγορίαν, οὐ ποιεῖν ἀφθαρτον, ἀλλὰ σημαίνειν οὖ-
σαν τοιαύτην· ὥστε τὸ μὲν ἀόριστον καθ' ἑκάτερον
εἶναι τὴν θεϊάν ζωὴν, τοῦ ὑποκειμένου ἴδιον εἶναι·
τὸ δὲ οὕτως ἢ οὕτως τὰ ἐπιθεωρούμενα τῷ ὑποκει-
μένῳ νοήματα λέγεσθαι, περὶ τὴν φωνὴν ἐστὶ μόνην
τὴν ἐνδεικτικὴν τοῦ σημανομένου νοήματος. Ἐν
νόημα περὶ τὴν θεϊάν ζωὴν, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας αὐτὴν
εἶναι, τοῦτο ἢ τοῦ ἀγεννήτου λέξις ἐνδείκνυται· ἕτε-
ρον νόημα περὶ τὴν αὐτὴν ζωὴν τὸ ἀόριστον αὐτὴν
εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, τοῦτο ἢ τοῦ ἀφθάρτου προση-
γορία παρίστησιν, ὥστε τὸ μὲν ὑποκείμενον ἀναρχον
εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τε
καὶ νόημα. Τὸ δὲ μήτε ἐξ αἰτίας αὐτὸ εἶναι, μήτε
εἰς τὸ ἀνύπαρκτόν ποτε παρίστασθαι, ταῦτα διὰ τῆς
τῶν ὀνομάτων τούτων ἐπινοίας σημαίνεται.

Τί τοίνυν ἐκ τῶν ἡμετέρων αὐτὸν πρὸς τὴν ἀνόητον
ταύτην παιδίαν παρεκίνησεν, ὥστε πάλιν ἐπαναλαμ-
βάνοντα τὸ ἴσον εἰπεῖν τούτοις τοῖς ῥήμασιν; Ἔστι
γὰρ, κατὰ μὲν τὸ ἀναρχον, ἀγέννητος ὁμοῦ καὶ ἀφθα-
ρτος· κατὰ δὲ τὸ ἀτελεύτητον, ἀφθαρτος ὁμοῦ καὶ
γεννητός. Τοῦτο δὲ κἂν μὴ παρ' ἡμῶν διευκρινήθη
τῷ λόγῳ, παντὶ πρόδηλόν ἐστι τῷ καὶ ὅπως οὖν δια-
νοίας μετέχοντι, ἔπως ἐστὶ καταγέλαστον τε καὶ ἀνόη-

A in omni vita Dei incorruptibilitatem considerari?
Quis in duo partitus divinam vitam vocibus sepa-
ratim significantibus semisectorum utrumque no-
minat, ita ut quemadmodum si uni segmento hoc
inneset nomen, eidem alterum non esse dicat: hæc
tuæ dialecticæ subtilitas, vitam quæ est absque
principio corruptibilem esse dicere, et cum incor-
ruptibili quod principii est expers non considerari.
Similiter ac si quis quod rationis est particeps,
mentis et scientiæ capax, hominem esse diceret,
utrumque nomen subjecto accommodans secundum
differentem mentis conceptum et excogitationem,
deinde a nescio quo subsannaretur hæc et similia
exponente. Quod si mentis et scientiæ capax homo,
rationis particeps secundum idipsum esse non po-
test, sed quatenus scientiæ est particeps hoc so-
lum erit, alterum vero non admittet natura; et
rursus, si rationis participem definias hominem,
non amplius ipsum mentis esse capacem concedia:
qua enim rationis est particeps, intelligentiæ expers
demonstrabitur. Quod si planum est cuivis quod
in his est ridiculum et amens, neque in illo prorsus
erit ambiguum. Nam si doctoris dictionem legeris,
umbram invenies cavilli jocum. Neque enim in
exemplo de homine scientiæ capax a ratione pro-
hibetur, vel a mentis capaci ratio. Neque divinæ
vitæ aternitas vel incorruptibile non habet, si
principii expers fuerit, vel si incorruptibilitatem
quis ipsi attribuerit, natura principio carente spo-
liabitur. Sed dum dialecticæ solertiæ arte verita-
tem exquirat, ex suis nostro sermoni quæ voluit
interpositis, secum ipse pugnat, seque ipsum evit-
it, nostra non attingens. Quod enim asseribamus;
non aliud erat, quam vitam principio carentem,
ingenitam per commentationem nominari, non gin-
gni, et quæ in infinitum procedit, incorruptibilis
appellatione significare non incorruptibilem facere,
sed eam talem esse significare: quare quod quidem
infinita est ex utraque parte divina vita, hoc subjecti
est proprium; quod autem sic vel sic, quæ in sub-
jecto conspiciuntur, notiones dicantur, hoc in sola
voce consistit quæ notionem significatam indicat.
Una in divina vita notio est, quod ipsa non sit ex
causa, hanc autem ingenti dictio demonstrat; altera
notio de eadem vita, quod ipsa sit infinita et
fine careat, hanc autem incorruptibilis appellatio
repræsentat: ita ut subjectum quidem principio et
fine careat, quod est super omne nomen et notio-
nem, quod autem ipsum neque ex causa est, neque
ad id quod non est, unquam deveniet, hæc per
nominum horum commentationem significantur.

Quid igitur ex nostris ipsam ad hunc amentem
et stultum jocum commovit, ut rursus resumens,
idem etiam dicat his verbis? Est enim secundum
quod caret principio ingenuus simul et incor-
ruptibilis; secundum vero quod finem non habet,
incorruptibilis simul et genitus. Hoc autem, etsi
non a nobis sermone dijudicatum est, cuivis
vel quocunque modo mentis compoti perspicuum

est, quomodo ridiculum est, et amentiae plenum, imo vero impium et condemnandum. Quo enim sermone construit incorruptibilis conjugationem cum eo quod est principii expers, eodem modo omne pium et Deo decorum nomen habet ludibrio. Non enim solum hæc duo in divina vita spectantur, esse sine principio, et interitum non appetere, sed etiam materiae expers et iræ nescius dicitur, immutabilisque et incorporeus, inaspectabilis et figura carens, vetusque et justus, et aliae innumerabiles quæ in divina vita notiones considerantur, quarum quæque in seipsa secundum peculiarem et separatam notitiam significativis vocibus enuntiat. Quovis igitur nomine quod Deo decoram et convenientem opinionem significet, licet juxta illam prodigiosam ab Eunomio excogitatam cogitationem connectere: exempli gratia, quod immateriale est, et quod iræ expers, ambo de divina vita dicuntur, sed non in eadem sententia utrumque. Nam a materiali permistione Numen purum esse, per immaterialis notionem cognovimus. In eo vero quod iræ est expers, alienatio ab iræ perturbatione significatur. Per hæc igitur, ut est verisimile, curet Eunomius, eodemque modo in hæc dicta insultabit. Dicit enim pari nexu absurditatem connectens: Si qua a materiali permistione segregatus est, immaterialis dicitur, secundum hoc non erit iræ expers, et si quia non iracundiam appetit, est iræ exsors, non amplius in eo potest quod est immateriale concedi, sed omni necessitate eo quod sit a materia purus, immaterialis simul et iracundus demonstrabitur; et qua in iram non incidit, non iracundus et materialis eodem modo invenietur: sic et in aliis omnibus invenies. Et si placet, alteram conjugationem talem proponamus, quod immutabile est, dico et incorporeum. Cum enim horum duorum nominum utrumque secundum propriam et distinctam significationem de divina vita dicatur, similiter et in his Eunomii sapientia construet absurditatem. Si enim quod semper eodem modo se habet, voce immutabilis significatur, et incorporei appellatio materia abstractam et intellectualem essentiam representat, dicit profecto eadem in his Eunomius, quod dissident et aliena sunt nullamque inter se communionem et societatem habent, quæ in his nominibus considerantur, notiones. In eo enim quod numen eodem modo se habet, solum immutabile erit et non incorporeum; in intellectuali vero et informi essentia, quod incorporeum est habet, ab immutabili autem separatam est: ita ut cum quidem quod immutabile est in divina vita consideratur, cum immutabili accidat ipsam etiam ritur, sive quod a materia abstractum est, simul

Hæc sunt Eunomii docta contra veritatem commenta. Quid enim opus est omnia persequentem in nugatoria garrulitate producere, siquidem in omnibus similem hanc licet amentiam et rationis defectum præstrui observare? Etenim et quod verum, et quod justum, similiter inter se secundum

τον, μᾶλλον δὲ ἀσεθὲς καὶ ἀτάκρητον. Ἐ γὰρ λόγῳ κατασκευάζει τὴν τοῦ ἀφθάρτου πρὸς τὸ ἀναρχον συζυγίαν, τῷ αὐτῷ τρόπῳ παντὸς εὐσεβοῦς τε καὶ θεοκρετοῦς καταπαίξει ὀνόματος. Οὐ γὰρ μόνον τὰ δύο ταῦτα περὶ τὴν θείαν θεωρεῖται ζῶην, τὸ ἀνάρχως τε εἶναι, καὶ φθορὰν μὴ προσέσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀϋλός τε καὶ ἀόρητος λέγεται, ἀτρεπτός τε καὶ ἀσώματος, ἀόρατός τε καὶ ἀσχημάτιστος, ἀληθής τε καὶ δίκαιος, καὶ ἄλλα μυρία περὶ τὴν θείαν ζῶην ἐστὶ νοήματα, ὧν ἕκαστον ἐφ' ἐπιτοῦ κατὰ τινα ἰδιάζουσαν ἔννοιαν ταῖς σημαντικαῖς φωναῖς ἐξαγγέλλεται. Παντὶ τοίνυν ὀνόματι, τῷ σημαντικῷ τῆς θεοκρετοῦς ὑπολήψεως, ἔξεστι συμπλέξαι τὴν ἐπινοηθεῖσαν παρὰ τοῦ Εὐνομίου κατὰ τὸ ἀλλόκοτον συζυγίαν· οἶον, τὸ ἀϋλόν τε καὶ ἀόρητον, ἀμφότερα λέγεται περὶ τὴν θείαν ζῶην, ἀλλ' οὐ κατὰ τῆς αὐτῆς διανοίας ἑκάτερον. Τὸ μὲν γὰρ καθαρεύειν ὑλικῆς ἐπιμεξίας τὸ θεῖον, διὰ τῆς ἀϋλου ἔννοιας ἐνόησαμεν. Ἐν δὲ τῷ ἀόρητῳ ἡ ἀλλοτριώσις τοῦ κατὰ τὴν ὀργὴν πάθους σημαίνεται. Ἐπιδραμεῖται τοίνυν καὶ τούτοις, κατὰ τὸ εἶδος, ὁ Εὐνόμιος, καὶ τὸ ἴσον ἐν τοῖς εἰρημένους ὀρχήσεται. Λέξει γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρημὸν τὴν ἀτοπίαν συμπλέκων· Εἰ καθὼς κεχώρισται τῆς ὑλικῆς ἐπιμεξίας, ἀϋλος λέγεται, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔσται ἀόρητος, καὶ εἰ τῷ μὴ προσέσθαι τὴν ὀργὴν ἐστὶν ἀόρητος, οὐκέτι δυνατόν ἐπ' αὐτοῦ ὁμολογεῖσθαι τὸ ἀϋλον, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐν μὲν τῷ καθαρεύειν ὑλης, ἀϋλος ὁμοῦ καὶ ὀργίλος ἀναδειχθήσεται, ἐν δὲ τῷ τὴν ὀργὴν μὴ προσέσθαι, ἀόρητός τε καὶ ὑλικὸς κατὰ ταῦτόν εὐρεθήσεται· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὐρήσεις πάντων. Καὶ εἰ δοκεῖ, προθῶμεν ἑτέραν συζυγίαν ὀνομάτων τοιαύτην, τὸ ἀτρεπτον λέγω καὶ τὸ ἀσώματος. Τῶν γὰρ δύο τούτων ὀνομάτων ἑκατέρου κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἔμφασιν ἐπὶ τῆς θείας λεγομένων ζωῆς, ὁμοίως καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ τοῦ Εὐνομίου σοφία κατασκευάσει τὴν ἀτοπίαν. Εἰ γὰρ τὸ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον τῇ φωνῇ τοῦ ἀτρεπτοῦ σημαίνεται, καὶ τὸ νοερὸν τῆς οὐσίας, ἡ τοῦ ἀσωμάτου προσγορία παρίστησιν. Ἐρεῖ πάντως τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ Εὐνόμιος, ὅτι ἀσώματά ἐστι καὶ ἀλλότρια, καὶ ἀκοινωνήτως ἔχει πρὸς ἄλλα τὰ τοῖς ὀνόμασιν ἐνθεωρούμενα τούτοις νοήματα. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πάντοτε ὡσαύτως ἔχειν τὸ θεῖον, μόνον ἀτρεπτον ἔσται καὶ οὐκ ἀσώματος· ἐν δὲ τῷ νοερῷ τε καὶ αἰειδεῖ τῆς οὐσίας, τὸ μὲν ἀσώματον ἔχει, τοῦ δὲ ἀτρεπτοῦ κεχώρισται· ὥστε συμβαίνειν, ὅταν μὲν τὸ ἀναλλοιωτόν ἐπὶ τῆς θείας θεωρεῖται ζωῆς, μετὰ τοῦ ἀτρεπτοῦ καὶ σῶμα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζεσθαι· ὅταν δὲ τὸ νοερὸν ἐξετάζηται, ὁμοῦ τε ἀσώματος αὐτὴν εἶναι, καὶ τρεπτὴν διορίζεσθαι.

ut cum quidem quod immutabile est in divina vita corpus esse astrui; cum vero intellectualem esse incorpoream et mutabilem definiiri.

Ταῦτα τοῦ Εὐνομίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας εὐρήματα. Τί γὰρ δεῖ πᾶσιν ἐπεξίνοντα παρατείνειν ἐν ἀδολεσχίᾳ τὸν λόγον; Ἔστι γὰρ ὁμοίως ἐπὶ πάντων τὴν ἀλογίαν ταύτην κατασκευαζομένην θεῖσασθαι· καὶ γὰρ κατὰ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ δίκαιον ὁμοίως ἀλλήλους κατὰ τὴν προλαβοῦσαν πλοκὴν μαχεσθήσεται.

Ἄλλο γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ ἕτερον τοῦ δικαίου τὸ σημαίνον, ὥστε εἰπεῖν ἂν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ καὶ περὶ τούτων Εὐνόμιον, τῷ μὲν δικαίῳ τὸ ἀληθὲς μὴ παρῆναι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ λείπειν τὸ δίκαιον· καὶ συμβαίνειν, ὅταν τὸ τῆς ἀδικίας ἀλλότριον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τις λογίζεται, δίκαιον καὶ ψευδὲς εἶναι τὸ Θεῖον κατὰ ταῦτον ἀποφαινεσθαι. Ἐάν δὲ τὴν πρὸς τὸ ψευδὸς αὐτοῦ ἀλλοτριώσιν λογίζωμεθα, ἀληθὲς ἅμα καὶ ἀδικον κατασκευάζειν τὸ Θεῖον. Οὕτως τὸ ἀόρατον, οὕτως τὸ ἀσχημάτιστον. Ἐξέσται γὰρ διὰ τούτων κατὰ τὴν ὁμοίτροπον προεκτεθεῖσι σοφίαν, μήτε ἐν τῷ ἀσχημάτιστῳ τὸ ἀόρατον εἶναι λέγειν, μήτε ἐν τῷ ἀόρατῳ λέγειν τὸ ἀσχημάτιστον. Ἀλλὰ τῷ μὲν ἀόρατῳ συμπλέξει τὸ σχῆμα, ὁρατὸν δὲ διὰ τῆς ἀναστροφῆς κατασκευάσει τὸ ἀσχημάτιστον. Ταῦτα καὶ ἐπὶ τούτων εἰπὼν, ἃ περὶ τοῦ ἀφάρτου τε καὶ ἀνάρχου ἔτεχνολόγησεν, ὅτι, Ὅταν τὸ ἀσύνητον τῆς θείας ζωῆς λογίζωμεθα, ἀσχημάτιστον μὲν αὐτὴν ὁμολογούμεν, οὐ μὴν καὶ ἀόρατον. Καὶ ὅταν περὶ τοῦ μὴ δύνασθαι σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὸν Θεὸν ἰδεῖν ἐνοήσωμεν, τὸ ἀόρατον αὐτῷ συγχωρήσαντες, τὸ ἔξω σχήματος εἶναι οὐ συνθησόμεθα. Εἰ δὲ ταῦτα καταγέλαστα πᾶσιν ὁμοίως δοκᾷ καὶ ἀνόητα, πολὺ μᾶλλον ἐκείνων τὴν ἀτοπίαν ὁ νοῦν ἔχων καταψηφίσεται, ὅθεν ὀρηθῆς ὁ λόγος ἐπὶ ταῦτα δι' ἀκολουθοῦ τὴν ἀτοπίαν προήγαγεν. Ἄλλ' ἐπιλαμβάνεται τῆς τοῦ διδασκάλου φωνῆς, ὡς οὐ δεόντως ἐν τῷ ἀτελευτήτῳ θεωρούσης τὸ ἀφάρτον, καὶ ἐν τῷ ἀφάρτῳ νοούσης τὸ ἀτελευτήτον. Οὐκοῦν τὸ παραλήσιον τῇ ἀγχινοῖᾳ τοῦ Εὐνομίου καὶ ἡμεῖς γελοιάσωμεν. Ἐξετάσωμεν γὰρ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ γνώμην περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων, ἧτις ἐστίν.

Ἄλλο τι φησὶ τῷ σημαίνοντι τὸ ἀτελευτήτον εἶναι παρὰ τὸ ἀφάρτον, ἢ ἐν ταῖς δύο συνθήσεται. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐν ἀμφοτέροις λέγοι, τῷ ἡμέτερω συναγορεύσει λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλο φησὶ τοῦ ἀφάρτου εἶναι καὶ ἕτερον τοῦ ἀτελευτήτου τὸ σημαίνον, ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν ἀλλοτριῶν ἐχόντων πρὸς ἀλλήλα, μὴ τὸ αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴν δύναμιν τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. Οὐκοῦν ἐξ ἄλλῃ τοῦ ἀφάρτου ἢ ἐννοία, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου πᾶσι ἑτέροις, καὶ ἔστι τούτων ἑκάτερον ὅπερ οὐκ ἔστι τὸ ἕτερον· οὐτε τὸ ἀφάρτον ἀτελευτήτον εἶναι ὁμοίως, οὐτε ἀτελευτήτον ἀφάρτον· ἀλλὰ φάρτον μὲν ἔσται τὸ ἀτελευτήτον, τελευτητὸν δὲ τὸ ἀφάρτον. Ἀλλὰ παραιτούμαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, μὴ καθ' ἡμῶν τρέψαι τὴν ἐπὶ τῷ γελοίῳ κατάγνωσιν. Ταῦτα γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν γελοιαστὴν ὑπ' ἀνάγκης ἐπαίξασμεν, ἵνα διὰ τῆς ὁμοίας παιδιᾶς, τὴν μετράκωδον τοῦ σοφίσματος αὐτοῦ πλοκὴν διαλύσωμεν. Ἄλλ' εἰ μὴ βαρὺ τε καὶ ὀλίγηρον τοῖς ἐντυγχάνουσι φαίνεται, οὐκ ἄκαιρον ἂν εἶη πάλιν ἐπὶ λέξεως ἐκθέσθαι τοῦ Εὐνομίου τὰ ῥήματα. Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτον, φησὶ, τῆς ζωῆς μόνον ἔσται ἀφάρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀνάρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼ μὴ ἔσται ἀφάρτος, φάρτος ἔσται· καὶ καθὼ μὴ ἔσται ἀγέννητος, γεννητὸς ἔσται. Καὶ ἐπαναλαβὼν τὸ αὐτὸ πάλιν, φησὶν

A præcedentem complexum pugnant. Aliud enim veritatis, et aliud justitiam significatum, ita ut Eunomius ex consequentia etiam de his dicat, justo quidem verum non adesse, a veritate autem abesse justum; et contingere, ut cum quod ad injustitiam est alienum, in Deo quis cogitat, justum et mendacem Deum esse eodem modo pronuntiet. Si vero a mendacio alienationem ejus ratiocinemur, verum simul et injustum Deum astruamus. Sic invisibile, sic quod figuræ est expers. Licebit enim per hæc secundum similem his quæ prius exposita sunt, sapientiam dicere, neque ei quod figura caret, invisibile inesse; neque visibili quod figura caret. Sed quidem in invisibili figuram complectetur, visibile autem per ejusmodi inversionem, quod figuræ est expers, construet. Hæc etiam de his cum dixerit, quæ de incorruptibili et principio carente excogitavit. Quod, quando divinæ vitæ quod est inconcretum ratione contemplamur, ipsam figuræ expertem confitemur, non item inaspectabilem. Et cum cogitabimus neminem Deum corporeis oculis videre posse, invisibile ei concedentes, extra figuram esse non consentiemus. Quod si hæc omnibus ridicula videntur similiter et a mente et ratione devia et aliena, multo magis illorum absurditatem, qui mente valet, suo suffragio condemnabit, unde incitata oratio ad hæc per consecutionem absurditatem adduxit. Sed doctoris vocem mordicus carpit, quod non convenienter in eo quod sine caret spectet quod est incorruptibile; et in incorruptibili non recte intelligat quod infinitum est. Ergo quod non absimile est ad Eunomii solertia, nos etiam riserimus. Examinemus enim ipsius sententiam de his nominibus, quæ talis est.

Aliud quid inquit per significatum infinitum esse, aliud incorruptibile, vel unum ambo hæc esse fatetur. Sed si unum ambo dicat, nostro sermone astipulabitur; si autem alterum dicit esse incorruptibile, et alterum infiniti significatum, necessarium est omnino in his quæ diversa sunt inter se, non idem esse secundum potentiam cum altera alterum. Ergo si alia incorruptibilis notio, et sine carentis rursus alia, et horum est utrumque quod non est alterum; neque incorruptibile dicit esse quod sine caret, neque quod est finis expers incorruptibile: sed corruptibile quidem erit quod finem non habet, et finem habens quod est incorruptibile. Sed lectores deprecor ne nos ob isthæc ridenda condemnent: hæc enim nos adversus irrisorem præ necessitate lusimus, ut per similem lusum, juvenilem ejus sophismatis nexum dissolvamus. Sed si non legeribus grave et molestum videatur, haud fuerit intempestivum, iterum ad verbum exponere Eunomii dicta. Si, inquit, qua vitæ finis est expers, solum est incorruptibile, et qua principio caret, solum est ingenitus, quatenus non est incorruptibile, corruptibile erit, et quatenus non est ingenitus, genitus erit. Et postquam idem resumpsit, rursus inquit: Erit igitur, quatenus est principis

hæc inter se mutuis notionibus non permiscentur, neque principium cum sine eadem rationem habet, neque quæ hæc vim auferendi habent nomina, inter se significantiis componuntur.

Ὡς δ' ἂν καὶ αὐτὸς ἐπιγνοίῃ τὸν ἴδιον λήρον, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνου ρηθέντων ἔσται ὁ ἔλεγχος. Λέγει γὰρ τοῖς ἡμετέροις μαχόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ κατὰ τὸ ἀτελεύτερον ἔστιν ἀγέννητος, καὶ κατὰ τὸ ἀγέννητον ἀτελεύτερος, ὡς μιᾶς τῶν ὀνομάτων ἐν ἑκατέροις οὐσης ἐμφάσεως. Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ τὸ ἀτελεύτερον ἔστιν ἀγέννητος, καὶ ταῦτόν ἐστι κατὰ τὸ σημαίνωμενον τὸ ἀτελεύτερόν τε καὶ ἀγέννητον, ἀτελεύτερον δὲ καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι συντίθεται, ἀγέννητον ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης καὶ τὸν Υἱὸν κατ' ἀνάγκην συνθήσεται, εἴπερ ταῦτόν ἐστι, καθὼς εἴρηκε, τῷ ἀνάρχῳ τὸ ἀτελεύτερον. Ὡς γὰρ ἐν τῷ ἀγέννητῳ βλέπει τὸ ἀτελεύτερον, οὕτως ὁμολογεῖ νενοχηναί καὶ ἐν τῷ ἀτελεύτερῳ τὸ ἀναρχον. Οὐ γὰρ ἂν ἐν τῷ ἴσῳ τὴν τῶν ὀνομάτων ἀναστροφὴν ἐποιήσατο. Ἀλλὰ φύσει καὶ οὐ παραθέσει τῶν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔστιν ἀγέννητος. Τίς δὲ ὁ περὶ τούτων μαχόμενος, τὸ μὴ φύσει τὸν Θεὸν πᾶν εἶναι ὃ τί καὶ λέγεται; Καὶ γὰρ καὶ δίκαιον, καὶ δυνατὸν, καὶ Πατέρα, καὶ ἀφθαρτον, οὔτε τῇ πρὸς τοὺς αἰῶνας παραθέσει λέγομεν τὸν Θεὸν εἶναι, οὔτε τῇ πρὸς ἑξερὸν τι τῶν ὄντων ἀναφορᾷ, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον, ὃ τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἔστιν, πᾶσαν εὐσεβῆ θεωροῦμεν ὑπόληψιν· ὡς εἶγε καθ' ὑπόθεσιν μήτε αἰὼν, μήτε τι ἄλλο τῶν κατὰ τὴν κτίσιν νοουμένων δεδημιούργητο, οὐδὲν ἦττον ἦν ἂν ὁ Θεός, ὅπερ νῦν εἶναι πεπίστευται, οὐδὲν τῶν αἰώνων εἰς τὸ γενέσθαι ὃ ἐστι, προσζόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἐπέισακτον, φησὶν, οὐδὲ σύνθετον, οὐδὲ διάφορον ἔχει ζωῆν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ αἰδώς ζωῆ, κατ' αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀθάνατος, κατ' αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν ἀφθαρτος. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς μεμαθήκαμεν, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ τις ἄρα ταῖς Ἰωάννου φωναῖς ἐκ τοῦ προφανοῦς διαμάχοιτο. Οὕτε γὰρ ἐπιστήθη τῷ Υἱῷ ἡ ζωῆ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ζωῆ. Οὕτε σύνθετος αὐτοῦ ἡ ζωῆ, οὔτε διάφορος, ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ζωὴν ἔστιν ἀθάνατος. Τίνι γὰρ ἂν τις ἄλλῳ τὸ ἀθάνατον πλὴν ἐν ζωῇ θεωρήσειε; Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν, ἀφθαρτος. Τὸ γὰρ θανάτου κρείττον, καὶ φθορᾶς πάντως ἔστιν ἀνεπίδεκτον. Μέχρι τούτου καὶ ὁ ἡμέτερος ἔπεται λόγος.

morte potentior, atque prorsus interitus omnis est

Τὸν δὲ συγγεγραμμένον τοῖς εἰρημένοις γρίφον, ἐρμηνεύοντες οἱ τῇ Προυνίκου σοφίᾳ ἐγγυμασθέντες· ἐξ ἐκείνης γὰρ δοκεῖ μοι τῆς παρασκευῆς τὰ εἰρημένα προενηχοῦναι. Τί γὰρ φησὶν; Ἀναρχος ὡς ἀνάρχως, ἀγέννητός ἐστιν ἀγεννήτως, ἀτελεύτερός ἐστιν ἀτελεύτερως, οὔτε καθ' ἑτερον, οὔτε δι' ἑτερον, οὔτε πρὸς ἑτερον λεγόμενον. Ὁ γὰρ κεκαθαρμένος τὴν ἀκοήν, καὶ διορατικὸς τὴν διάνοιαν, οἶδε καὶ πρὸ τῶν ἐμῶν λόγων, ὅτι πλὴν τοῦ πατάγου τῶν ὀνομάτων, ἃ τῇ ἀλλοκότῳ αὐτῶν συμπλοκῇ κατεχρότησεν, οὐδὲν ἴχνος ἐπιστημονικῆς διανοίας ἐν τοῖς εἰρημένοις εὐρίσκειται. Εἰ δὲ ἄρα τις καὶ σκια νόηματος, τῷ ψόφῳ τῶν ῥημάτων ἐνευρεθείη, ἢ ἀσεβὲς τὸ

Ut autem suas ipse nugas agnoscat, ex illius dictis erit refutatio; dicit enim nostris pugnans, quod Deus et secundum id quod sine caret est ingenuitus, et secundum quod ingenuitus est, est finis expers, ac si utriusque nominis esset una significatio. Si igitur et secundum id quod finem non habet est ingenuitus, et idem secundum significatum τὸ ἀτελεύτερον (quod finem non habet,) et ἀγέννητον (quod est ingenuitus.) Filium autem etiam ἀτελεύτερον finem non habere assentitur, ex hac consequendi necessitate etiam Filium ingenuitum esse necessario constabitur, siquidem idem est, sicut dixit, finem non habere, cum eo quod est principio carere. Ut enim in ingenuito videt quod finem non habet, sic confitetur in eo quod finem habet intellexisse, id quod principii est expers, non enim in æquali nominum conversionem fecisset. Sed natura, inquit, et non sæculorum appositione Deus est ingenuitus. Quis de eo contendat, Deum non natura id omne esse quod etiam dicitur? Etenim et justum, et potentem, et Patrem, et incorruptibilem; neque sæculorum appositione Deum esse dicimus, neque cum altero eorum quæ sunt relatione; sed in ipso subjecto, quidquid tandem secundum naturam est, omnem piam opinionem contemplamur: ut si ex suppositione neque sæculum, neque aliud quidquam eorum, quæ secundum creationem intelliguntur, esset conditum, nihilominus esset Deus quod nunc esse creditum est, nihil ut sit quod est sæculis indigens. Sed ait neque adventitiam, neque compositam, neque differentem habere vitam. Ipse enim est æterna vita, secundum ipsam vitam immortalis, secundum immortalitatem incorruptibilis. Hæc etiam de Unigenito didicimus. Nec est qui contradicat, nisi Joannis vocibus ex propatulo repugnet. Neque enim Filio vita aliunde ascita est. Ego enim sum, inquit, vita⁹⁹. Neque ejus vita composita, neque differens, sed secundum hanc vitam est immortalis. In quo enim alio quod immortale est, præterquam in vita, contemplaretur? Et secundum ipsam immortalitatem incorruptibilis et expers. Hactenus sermo noster dictis assentitur.

Ascriptus autem in sequentibus griphum interpretentur, qui in Prunici sapientia sunt exercitati: ex illo enim apparatu mihi videtur quæ dicta sunt protulisse. Quid enim ait? Cum sit principii expers sine principio, ingenuitus est ingenuite, interminatus interminate, quod neque secundum alterum, neque propter alterum, neque ad alterum dicitur. Qui aurem purgatam habet, et intelligentia est solers ac perspicax, antequam quidquam dixerim, novit præter verborum strepitum, quæ monstruoso ipsorum complexu crepuit, nullum scientiam gignentis intelligentiæ vestigium in his dictis inveniri. Quod si aliqua notionis umbra in hoc verborum strepitu

⁹⁹ Joan. xi, 25.

inventa fuerit, vel quod inventum fuerit, omnino impium erit, vel ridiculum. Quid enim intelligens hoc dicis? dic mihi. Quod principii expers sine fine est, et fine carens absque principio. An idem putas esse principium cum fine? Et de uno sensu duas voces positas esse, ut Petri et Simonis appellationes unum quoddam subjectum declarant, huiusque gratia quemadmodum principium cum fine idem esse putas, sic copulans ad unam significantiam duas voces horum utrumque tollentes, finem dico et principium, ex converso intelligens idem esse cum principii experte, id quod fine caret, duas voces confusas inter se unam fecisti. Atque hæc tibi nominum vult commistio, cum dicis ingenitum esse sine fine, et fine carens ingenite. Quomodo in his dictis non advertisti, quod impium est simul et quod ridiculum? Si enim ex æquo per hanc novam misionem nominum fit inversio, ita ut ingenitum sit interminate sive sine fine ingenitum, et interminatam sive sine carens sit ingenite interminatam sive sine carens, omnino necesse est omne interminatam non aliter esse nisi ingenite fuerit. Et sic tibi invenitur, o amicissime, pervulgata et multum trita ἀγεννησία, quæ solo tuo iudicio Patris essentiam notat et exprimit, communis facta cum omnibus quæ interitu carent, et omnia faciens Patri consubstantialia, propterea quod omnibus similiter appareat, quibus per immortalitatem vita in infinitum procedit, archangelis, angelis, humanis animis: fortasse etiam ipsi potestati quæ defecit, diabolo et dæmonibus. Si enim interminatam sive sine carens, et incorruptibile, ingenite, ut tu loqueris, plane est, in ingenitum considerari.

In hæc incidunt et revolvuntur absurda, qui priusquam didicerint quæ discere decet, per quæ docere aggrediuntur suam inscitiam publicantes. Si etiam aliquam dijudicandi scientiam haberet, non ignoraret sensum peculiariter reconditum in eo quod principii est expers et quod fine caret. Et quod quidem interminatam sive sine carens commune est omnium quæcunque credita sunt posse vitam in infinitum protendere; principii vero expers solius est qui absque causa est. Quomodo igitur quod omnium commune est, æquivalere illi licet existimare, quod solius Dei, nempe præcipua quadam ratione esse ab omnibus creditum est, ita ut per hoc vel ingenitum commune faciat omnibus immortalitatis participibus, vel nihil immortale esse concedat, siquidem solius est sine carentis ingenite esse, et contra, si solius est sine carentis ingenite esse? sic enim existimarentur interminata omnia esse ingenita. Sed hæc omittantur, et ejus convitiandi consuetudo quam in sua dicta infudit, cum his silentio involvatur. Ad lectionem consequentem pergamus.

Fortasse autem mihi videtur præclare habere etiam plurima quæ deinceps sequuntur inexcussa prætercurrere. In omnibus enim idem est, non cum

εὐρεθὲν ἔσται πάντως, ἢ καταγέλαστον. Τί γὰρ κῶν τοῦτο λέγεις; Εἰπέ μοι. Ὅτι ἀναρχός ἐστιν ἀτελεῦ τήτως, καὶ ἀτελεΰτητος ἀνάρχως. Ἄρα ταῦτόν ἐστι τὴν ἀρχὴν εἶναι τῷ τέλει; Καὶ καθ' ἑνὸς κείσθαι νοήματος τὰς δύο φωνὰς, ὡς Πέτρου καὶ Σίμωνος αἰ προσηγοῦνται ἐν τι τὸ ὑποκείμενον δι' ἑαυτῶν δηλοῦσι, καὶ τούτου χάριν ὡσπερ τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει ταύτην εἶναι νομίζεις, οὕτως συνάψας πρὸς μίαν σημασίαν τὰς δύο φωνὰς τὰς ἑκατέρου τούτων ἀναιρετικὰς, τοῦ τέλους λέγω καὶ τῆς ἀρχῆς, ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου νοήσεως τῷ ἀνάρχῳ ταῦτόν εἶναι τὸ ἀτελεΰτητον, μίαν τὰς δύο φωνὰς συγγύσας ἀλλήλαις ἐποίησας. Καὶ οὕτω σοι βούλεται τῶν ὀνομάτων ἡ μίξις, ἐν τῷ λέγειν ἀγέννητον εἶναι ἀτελεΰτητως, καὶ ἀτελεΰτητον ἀγεννήτως. Καὶ πῶς οὐκ εἶδες ἐν τοῖς λεγομένοις ἅμα καὶ καταγέλαστον; Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ γίνεται διὰ τῆς καινῆς ταύτης μίξεως ἡ τῶν ὁμοίων ἀναστροφή, ὡς τὸ ἀγέννητον ἀτελεΰτητως εἶναι ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀτελεΰτητον ἀγεννήτως εἶναι ἀτελεΰτητον, ἀνάγκη πᾶσα ἀτελεΰτητον μὴ ἄλλως εἶναι, εἰ μὴ ἀγεννήτως εἴη. Καὶ οὕτως εὐρίσκειται σοι, ὦ φιλιτατε, ἡ πολυθρύλλητος ἀγεννησία, ἡ μόνη κατὰ σὲ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν χαρακτηρίζουσα, κοινοποιουμένη πρὸς πᾶν τὸ ἀθάνατον, καὶ πάντα ποιούσα τῷ Πατρὶ ὁμοῦσια, διὰ τὸ πᾶσαν ὁμοίως ἐμφανίσθαι. οἷς διὰ τῆς ἀθανασίας πρόκειται ἡ ζωὴ πρὸς τὸ ἀπειρον, ἀρχαγγέλοις, ἀγγέλοις, ἀνθρωπίναις ψυχαῖς τάχα δὲ καὶ αὐτῇ τῇ ἀποστατικῇ δυνάμει, τῷ διαβόλῳ τε καὶ τοῖς δαίμοσιν. Εἰ γὰρ τὸ ἀτελεΰτητόν τε καὶ ἀφθαρτὸν ἀγεννήτως κατὰ τὸν οὐκ ἄλογον πάντως ἔστι, παντὶ τῷ ἀτελεΰτητῳ τε καὶ ἀφθάρτῳ συνθεωρεῖσθαι πάντως χρὴ τὸ ἀγέννητον, ὅτι ἐκ τούτου ἢ κοινοποιῆσαι πρὸς πάντα τὰ τῆς ἀθανασίας μετέχοντα τὸ ἀγέννητον, ἢ μὴ ἐκ τούτου ἀθάνατον συγχωρεῖν εἶναι, εἴπερ μόνον ἔστι τῷ ἀγέννητῳ τὸ ἀτελεΰτητως εἶναι, καὶ τὸ ἐμπαλιν, εἰ τοῦ ἀτελεΰτητου μόνου ἔστι τὸ ἀγεννήτως εἶναι. Οὕτω γὰρ ἂν εἶναι νομισθεῖν τὰ ἀτελεΰτητα πάντα ἀγέννητα. Ἄλλ' ἐάσθω καὶ ταῦτα, καὶ ἡ συνήθης αὐτοῦ λοιδορία ἦν τοῖς εἰρημένοις ἐπήνητῃς, μετὰ τούτων αἰγασθῶ. Πρὸς δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔλθωμεν τῆς ἀναγνώσεως.

Τάχα δὲ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐφεξῆς παραδραμεῖν ἀνεξέταστα. Ἐν πᾶσι γὰρ ὁ αὐτός ἐστιν οὐ τοῖς παρ' ἡμῶν συμπλεκόμενος, ἀλλ'

ἑαυτῷ διδοῦς ὡς ἐκ τοῦ ἡμετέρου λόγου δῆθεν τὰς A
 πρὸς ἀντίθεσιν ἀφορμὰς, οἷς τὸ δι' ἀκριβείας ἐπεξεί-
 ναι, μάταιον ἂν τις εἰποι τῶν κρίνειν ἐπισκερμμένων,
 ἐκάστου τῶν μετὰ διανοίας ἐντυγχάνοντων αὐτοῦ τῶ
 συγγράμματι, ἐξ αὐτῶν τῶν λεγομένων τὴν συκοφαν-
 τίαν καταλαμβάνοντος. Πρεσβυτέραν λέγει τοῦ Θεοῦ
 τὴν ἀξίαν τῆς τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ ἐπινοίας.
 Οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀξία, ἦν-
 τινα χρὴ καὶ ταύτην νομίζειν εἶναι, οὐ τῆς καθ' ἡμᾶς
 μόνον γενεᾶς προτερεῦει, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς κτί-
 σεως καὶ αὐτῶν ὑπέρχεται τῶν αἰώνων. Τί οὖν ἐκ
 τούτων τῶ λόγῳ προσγίνεται, εἰ μὴ Βασιλείου μόνον,
 ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ὄντων ἀνωτέρα ὁμολογεῖται
 τοῦ Θεοῦ ἡ ἀξία; Ναί, φησὶν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἡ ἀξία
 ἐστίν. Καὶ τίς ἀπέδειξε, ταῦτόν εἶναι τῇ ἀξίᾳ τὴν
 προσσηγορίαν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶ λεγομένῳ συνθώμεθα; B
 Φύσεως ἡμῶν, φησὶ, διδάσκει θεσμῶν, ἐν τοῖς ὀνομα-
 ζόμενοις πράγμασιν, οὐκ ἐν τῇ τῶν ὀνομαζόντων
 ἐξουσίᾳ κείσθαι τὴν τῶν ὀνομάτων ἀξίαν. Τίς οὗτος ὁ
 τῆς φύσεως νόμος; Καὶ πῶς οὐ κατὰ πάντων κεκυ-
 ρωμένος; Εἰ γὰρ φύσις τὸ τοιοῦτον ἐνομοθέτησε,
 κατὰ πάντων κεκυρωμένος. Εἰ γὰρ φύσις τὸ τοιοῦτον
 ἐνομοθέτησε, κατὰ πάντων αὐτὴν ἔδει τὸ κράτος ἔχειν
 τῶν κοινωνοῦντων τῆς φύσεως, ὡσπερ καὶ τὰ ἄλλα
 πάντα ὅσα τῆς φύσεως ἴδια. Εἰ οὖν νόμος τῆς φύσεως
 ἐκ τῶν πραγμάτων ἡμῖν ἀναφύεσθαι τὰς προσσηγο-
 ρίας ἐποιεῖ, ὡσπερ ἐκ τῶν σπερμάτων ἢ τῶν ριζῶν
 τὰ βλαστήματα, καὶ μὴ τῇ προαιρέσει τῶν δηλούντων
 τὰ πράγματα τὰς σημαντικὰς τῶν ὑποκειμένων ἐπι-
 νομίας ἐπέτρεπε, πάντες ἂν ἦμεν οἱ ἄνθρωποι, πρὸς
 ἀλλήλους ὁμόγλωσσοι. Μὴ γὰρ παρηλλαγμένων τῶν
 ἐπικειμένων τοῖς πράγμασιν ὀνομάτων, οὐκ ἂν πρὸς
 ἀλλήλους κατὰ τὸ εἶδος διεφωνοῦμεν τοῦ λόγου.
 Ὅσιόν φησὶν εἶναι, καὶ τῶ τῆς προνοίας νόμῳ προσ-
 φεστάτον, ἄνωθεν ἐπιχεῖσθαι τοῖς πράγμασι τὰς
 φωνάς. Πῶς οὖν ἠγνόησαν οἱ προφῆται τὸ ὄσιον, καὶ
 τὸν τῆς προνοίας νόμον οὐκ ἐπαιδεύθησαν, οἱ μη-
 δαμῶς, κατὰ τὸν ὄν λόγον, τὴν ἀγεννησίαν θεοποιή-
 σαντες; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀγνοεῖ τὸ τοιοῦτον
 εἶδος τῆς ὀσιότητος, ὃς γε οὐκ ἄνωθεν ἐπιτίθησι τοῖς
 παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσι ζώοις τὰς προσσηγορίας· ἀλλὰ
 τῶ Ἀδὰμ τὴν ἐξουσίαν τῆς ὀνοματοποιίας χαρίζεται;
 Εἰ γὰρ προσφύει τῶ τῆς προνοίας νόμῳ, καθὼς φησὶν
 ὁ Εὐνόμιος, καὶ ὄσιόν ἐστι τὸ ἄνωθεν ἐπιχεῖσθαι τοῖς
 πράγμασι τὰς φωνάς, ἀνόσιον πάντως καὶ ἀνάρμοστον
 παρὰ τῶν κάτω τοῖς οὔσιν ἐφαρμοσθῆναι τὰς κλήσεις. D

Ἄλλ' ὁ πάντων κηδεμῶν, φησὶ, δημιουργίας
 νόμῳ ταῖς ἡμετέροις ἐγκατασπεῖραι ψυχαῖς ἐδι-
 καιώσε. Καὶ εἰ ταῦτα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς
 κατεσπάρη, πῶς ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τῆς σῆς παραβά-
 σεως ὁ τῆς ματαιότητος ταύτης καρπὸς οὐκ ἐβλάστησε
 ταῖς ψυχαῖς, ὡς φῆς, τῶν ἀνθρώπων ἐγκείμενος, ὡστε
 ὄνομα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν ἀγεννησίαν κλη-
 θῆναι. Εἶπε γὰρ ἂν τοῦτο καὶ ὁ Ἀδὰμ, καὶ οἱ καθ-
 εῖξῃς ἀπ' ἐκεῖνου πάντες, εἴπερ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ
 φύσει τὸ τοιοῦτον κατέσπαρτο. Ὅσπερ γὰρ τὰ νῦν ἐκ
 τῆς γῆς φύόμενα ἐκ τῆς σπερματικῆς διαδοχῆς ἀπὸ
 τῆς πρώτης κτίσεως εἰς αἰὲ διαμένει, καὶ οὐδὲν ἐν τῶ

iis quæ a nobis dicuntur manum conserens, sed sane
 sibi ipsi dans velut ex nostro sermone ad opponen-
 dum se occasiones, quibus subtiliter tractandis
 operam ponere quispiam eorum qui considerate
 noverunt iudicare, vanum et superfluum esse dixe-
 rit, cum unusquisque eorum qui in ejus scripta
 inciderint, ex ipsis dictis calumniam possit arguere.
 Hic Dei dignitatem doctoris nostri commentatione
 antiquiorem autumat. Neque nos contradicimus :
 siquidem Dei dignitas, quam quidem etiam hanc
 existimare oportet, non solum ætate nostra prior
 est, sed etiam omni creatura, et ipsis sæculis su-
 perior eminent. Quid igitur ex his sermoni accidit,
 si non Basilio solum sed etiam omnibus rebus su-
 perior et antiquior Dei censetur dignitas? Næ, inquit,
 sed hoc nomen dignitas est. Et quis demonstravit
 idem esse cum dignitate appellationem, ut etiam
 nos dicto assentiamur? Nostræ naturæ, ait, lex
 decet in rebus quæ nominantur, non in nominan-
 tium potestate nominum dignitatem esse positam.
 Quænam hæc naturæ lex? et quomodo non in om-
 nibus sancta et rata est habita? Si enim natura
 quid tale lege sanxit, de omnibus ratum est. Si
 enim natura tale quid edixit, in omnia ipsam ha-
 bere imperium oportet, quæ naturam participant,
 quemadmodum alia omnia quæ sunt naturæ propria.
 Si igitur naturæ lex ex rebus appellationes enasci
 faceret, sicut ex seminibus vel radicibus germina,
 nec hominum instituto et arbitrio qui res ipsas de-
 clarant, significativas rerum nominationes permit-
 teret, omnes homines essemus inter nos unius et
 ejusdem linguæ. Si enim nomina rebus imposita
 non discreparent, neque nos in sermonis specie
 dissonaremus. Sanctum inquit esse, et providentiæ
 legi cognatissimum, voces desuper rebus imponi.
 Quomodo igitur prophetæ hoc ipsum sanctum igno-
 rarunt, nec providentiæ legem didicerunt illi qui
 nunquam secundum tuum sermonem τὴν ἀγεννησίαν
 deificarunt? Quomodo et ipse Deus talem sanctitatis
 speciem ignorat, qui non desuper animalibus a se
 creatis appellationes imponit, sed Adamo fin-
 gendi nomina potestatem gratificatur? Si enim pro-
 videntię legi cognatum, sicut loquitur Eunomius, et
 sanctum est desuper rebus voces impositas esse,
 profanum prorsus, et impium atque incongruum
 ab his qui sunt infra vocabula rebus accommodari.

Sed, inquit, omnium curator, opificii lege nostris
 animis eas inserere æquum censuit. Et si hæc ani-
 mis hominum sunt inspersa, quomodo ab Adamo
 usque ad tuam transgressionem hujus vanitatis
 fructus non prodiit, animis hominum, ut tu loque-
 ris, insitus, ut nomen essentialis vocaretur ἀγεν-
 νησία, illud quippe dixisset etiam Adamus, et qui
 deinceps ab illo exorti sunt omnes, siquidem a Deo
 tale naturæ insitum erat. Quemadmodum enim quæ
 ex terra funduntur, ex seminali successione a prima
 creatione semper permanenti, nullumque semen a
 natura in præsentia innovatur, sic et hic sermo

siquidem esset, ut tu ais, naturæ a Deo ininitus, A cum prima parentum primigenarum voce pullulasset, et cum posterorum successione prodiisset. Sed quoniam hoc ab initio non erat, nullus enim primorum fuit usque ad homines hujus ætatis, ad quos tale locutus est, perspicuum plane est quod adulterinum quid et perperam inventum ex hoc loliorum satu enatum est, non ex pulchris illis seminibus quæ naturæ agro, ut cum Evangelio loquar **, Deus mandavit: quæ enim plane sunt in communi natura, non nunc ut sint principium habent, sed ex prima constitutione cum natura apparuerunt: sicut sentiendi instrumentorum functio, et cum ad aliquid homo cupiditate iacitur, vel alienatur, et si quid aliud tale conceditur commune naturæ, quorum nihil in posteris vita innovavit, sed in ipsis proprietatibus a primis usque ad ultimos conservatur semper quod humanum est, nihil natura neque eorum quæ a principio insunt abjiciente, neque eorum quæ non insunt assumente. Sicut videre, naturæ quidem munus esse nemo non confitetur, sed artificiose videre ex industria et artificio iis qui scientiis et disciplinis operam impendio dederunt advenit. Non enim omnium dioptræ scientifica cognitio, vel geometricarum linearum demonstrativa contemplatio, vel si quid tale aliud a quibus non videre, sed ad aliquid uti videndi actu, ab arte inventum est: sic ratione utendi munus commune quidem esse humanæ naturæ dixerit et proprium, desuper cum natura et substantia consitum. Sed rebus quæ sunt voces invenire et appellationes rerum significativas hominum esse qui ratiocinandi facultatem a Deo in seipsis habent, qui semper, ut ipsis placet, ad eorum quæ declarantur explanationem dictiones aliquas rerum ipsarum indices et notas excogitant. Sed si hæc robur habeant, duorum inquit alterum astrui, vel his qui comminiscuntur commentationem antiquiorem, vel Deo secundum naturam convenientes appellationes et omnibus præexistentes hominum generatione posteriores. Ergo talibus repugnandum est et obstandum, et ad tam molestam amentiam per rationem conserendum. Ecquis ita simplex ut per talia lædi putet et existimet, si verba ratiocinatricis esse facultatis credantur, ideo etiam confiteatur verborum voces loquentibus esse antiquiores, vel in Deum se peccare existimet, si homines, postquam geniti sunt, pro captu suo Deum nominant? Quod enim supereminens natura non indigeat verbis, quæ voce et lingua exprimuntur, jam dictum est; atque superfluum fuerit per hæc molestiam et fastidium orationi inserere. Nam quod natura nullius rei indignum est, et perfectum nec redundans, nihil non habet eorum quæ sunt necessaria, neque quidquam habet eorum quæ non sunt necessaria. Quoniam igitur non ei opus est nominativa appellatione, ex præcedentibus sermonibus demonstratum est, atque

παρόντι σπέρμα καινοτομείται παρά τῆς φύσεως, οὕτως καὶ ὁ λόγος οὗτος εἶπερ ἦν, καθὼς οὐ φύξις, θεόθεν κατεσπαρμένος τῇ φύσει, τῇ πρώτῃ ἂν τῶν πρωτοπλάστων φωνῇ συνεβλάττησε, καὶ τῇ διαδοχῇ τῶν ἐπαγινόμενων συνδιεξήρχετο. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο παρά τὴν πρώτην οὐκ ἦν, οὐδεὶς γὰρ τῶν πρώτων μέχρι τῶν νῦν ἀνθρώπων πρὸς οὓς τὸ τοιοῦτον ἐφθέγγετο, δῆλον ὅτι νόθον τι καὶ παρευρημένον ἐκ τῆς ζιζανιώδους ἀνεφύη σπορᾶς, οὐκ ἐκ τῶν καλῶν ἐκείνων σπερμάτων. ἂν τῷ ἀγρῷ τῆς φύσεως, εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, ὁ θεὸς κατεβάλετο. Ὅσα γὰρ ἐν τῇ κοινῇ φύσει πάντως ἐστίν, οὐ νῦν τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης συστάσεως συνανεφάνη τῇ φύσει· ὡς ἡ τε τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια, καὶ τὸ πρὸς τι τὸν ἄνθρωπον ἐπιθυμητικῶς, ἢ ἀλλοτριῶς ἔχειν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον ὁμολογεῖται κοινὸν τῆς φύσεως, ὧν οὐδὲν ἐν τοῖς ἐπαγινόμενοις ὁ βίος ἐκαινοτόμησεν, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ἰδιώμασιν ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν ἐσχάτων συντηρεῖται διὰ παντὸς τὸ ἀνθρώπινον· οὐδὲν τῆς φύσεως οὔτε τῶν ἐξ ἀρχῆς προσόντων ἀποβαλλούσης, οὔτε τῶν μὴ προσόντων προσλαμβάνουσας. Ὡσπερ δὲ τὸ μὲν ὄρῳ κοινὸν ὁμολογεῖται τῆς φύσεως, τὸ δὲ τεχνικῶς ὄρῳ ἐξ ἐπιτηδεύσεως τοῖς ἐσπουδακοῖς περιτὰς ἐπιστήμας προσγίνεται. Οὐ γὰρ πάντων ἐστὶν ἡ διὰ τῆς διόπτρας ἐπιστημονικὴ κατανόησις, ἢ τῶν γεωμετρικῶν γραμμῶν ἢ ἀποδεικτικῆ θεωρίας, ἢ εἰ τι τοιοῦτο ἕτερον, ἀφ' ὧν οὐ τὸ βλέπειν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τι κεχρῆσθαι τῷ βλέπειν παρὰ τῆς τέχνης ἐφεύρηται· οὕτω καὶ τὸ λογικὸν μὲν εἶναι, κοινὸν ἂν τις εἴποι τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας καὶ ἴδιον ἀνωθεν συγκατασυστοιμένον τῇ φύσει. Τὸ δὲ τοῖς οὐσι σημαντικὰς φωνὰς ἐφευρίσκειν καὶ προσηγορίας τῶν ἀνθρώπων εἶναι τῶν τὴν λογικὴν δύναμιν θεόθεν ἐν αὐτοῖς κεκτημένων, τῶν ἀεὶ, κατὰ τὸ ἀρέσκον, αὐτοῖς πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων σαφήνειαν λέξεις τινὰς τῶν πραγμάτων ἐμφαντικὰς ἐφευρισκόντων. Ἄλλ' ἐὰν ταῦτα κρατῇ, δυσὸν φησι κατασκευάζεσθαι θάτερον, ἢ τῶν ἐπινοούντων τὴν ἐπίνοιαν πρεσβυτέραν ἢ τὰς τῷ θεῷ κατὰ φύσιν προσηκούσας προσηγορίας καὶ πάντων προὑπαρχούσας, τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως ὑστέρας. Ἄρα γε πρὸς τὰ τοιαῦτα διαμάχεσθαι χρή, καὶ πρὸς τὴν οὕτως ἐκδηλον ἄνοιαν διὰ τοῦ λόγου συμπλέκεσθαι. Καὶ τίς οὕτως εὐταλῆς ὡς διὰ τῶν τοιοῦτων βλαβῆναι καὶ νομίσαι, εἰ τῆς λογικῆς δυνάμεως εἶναι πιστευθεῖ τὰ ῥήματα, καὶ πρεσβυτέρας τῶν λαλούντων ὁμολογεῖν εἶναι τὰς τῶν ῥημάτων φωνὰς, ἢ πλημμελεῖν εἰς τὸ θεῖον οἰεσθαι, τῶν ἀνθρώπων, καθὼς χωροῦσι μετὰ τὸ γενέσθαι ἀνθρώποι, τὸ θεῖον ὀνομαζόντων; Τὸ γὰρ μὴ δεῖσθαι τὴν ὑπερέχουσαν φύσιν ῥημάτων διὰ φωνῆς καὶ γλώττης ἐκπιτυομένων, ἤδη τε εἴρηται, καὶ περιττὸν ἂν εἴη διὰ τῶν αὐτῶν ὄχλον ἐντιθέναι τῷ λόγῳ. Τὸ γὰρ ἀπροσδεῖς τῇ φύσει καὶ τέλειον καὶ ἀπείριτον, οὔτε τι τῶν δεόντων οὐκ ἔχει, οὔτε τῶν μὴ δεόντων τι. ἔχει. Ἐπεὶ οὖν τὸ μὴ δεῖν αὐτῷ τῆς ὀνομαστικῆς κλήσεως ἐκ τῶν φρασάντων ἀποδέδεικται λόγων, καὶ ἐκ τῆς κοινῆς τῶν νοῦν ἔχόντων συγκαταθέσεως ὁμολογεῖται,

** Matth. vi., 23, sqq.

οὐδεις ἂν ἀντίποι τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας εἶναι τὸ ἄ ex communi sapientium consensu et confessione
προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ τὰ μὴ δέοντα.

comprobatur, nullus contradixerit, extremæ impietatis esse Deo attribuere ea quæ non conveniunt.

Ἄλλ' οὐδὲν οἶμαι τούτοις χρῆναι καὶ τοῖς τιοιούτοις
ἐνδιατρίβειν· οὐδὲ τὰ καθεστῆς εἰρημίνα δι' ἀκριβείας
ἐλέγχειν. Ἰκανῶς γὰρ τοῖς ἐπιστατικωτέροις αὐ-
τὸς ὁ ἀντιδίκω πωνηθεὶς λόγος, συνήγορος τῶν τῆς
εὐσεβείας δογμάτων ἀναφανήσεται. Φησὶ γὰρ τὴν
οὐσίαν αὐτὴν ἀφθαρσίαν εἶναι καὶ ἀθανασίαν, ὡσαύ-
τως. Ἐγὼ δὲ, εἰ τε πρόσεσι ταῦτα τῇ θείᾳ φύσει,
εἰ τε αὐτὰ ταῦτα κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἢ οὐσία ἐστίν,
οὐδὲν οἶμαι χρῆναι πρὸς αὐτὸν διαμάχεσθαι· ὅ τι γὰρ
ἂν νικήσῃ τῶν εἰρημένων, τὸν ἡμέτερον πάντως συ-
στήσει λόγον. Εἰ μὲν γὰρ προσεῖται τῇ οὐσίᾳ τὸ μὴ
φθειρεσθαι, προσέεται αὐτῇ πάντως καὶ τὸ μὴ διὰ
γεννήσεως εἶναι. Καὶ οὕτως ὁ τῆς ἀγεννησίας λόγος
ἔξω τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας ἀπωσθήσεται. Εἰ
δὲ, ὅτι οὐ φθείρεται ὁ Θεός, ἀφθαρσίαν τις λέγει τὴν
οὐσίαν εἶναι, καὶ ὅτι θανάτου κρείττων ἐστὶ, διὰ
τοῦτο αὐτὴν τὴν φύσιν ἀθανασίαν εἶναι ὀρίζοιτο·
ἀφθαρτος δὲ ὁ Υἱὸς καὶ ἀθάνατος, ἀφθαρσία ἂν εἴη
καὶ ἀθανασία καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἢ οὐσία. Εἰ οὖν
ἀφθαρσία μὲν ὁ Πατήρ, ἀφθαρσία δὲ ὁ Υἱὸς, οὐσία
δὲ τούτων ἐκάτερον, οὐδεμία δὲ κατὰ τὴν τῆς ἀφθα-
ρίας ἔννοιαν ἐπινοεῖται διαφορὰ, κατ' οὐδὲν πάντως
ἢ οὐσία τῆς οὐσίας διενεχθήσεται, εἴπερ ἐπίσης ἐπ'
ἀμφοτέρων ἢ φύσει ἡλλοτριώται. Κἂν τὰ αὐτὰ πάλιν
ἐπαναλαμβάνωνται ἀφύκτοις ἡμῶς, ὡς λέγεται, τῶν
διλημμάτων ἀνάγκης καταδῆ, λέγων· *Εἰ μὲν διορί-
ζοιτο παρ' ἡμῶν τὸ προσὸν τοῦ ὄντος, σύνθετον*
*τὸ θεῖον κατασκευάζεσθαι· εἰ δὲ ἡ ἀπλότης, ὁμο-
λογεῖ τὸ τῆς οὐσίας σηματικὴν τὴν ἀφθαρσίαν,*
καὶ τὴν ἀγεννησίαν πάντως ἀναφανήσεσθαι. Πά-
λιν αὐτὸν σύμμαχον τῶν ἡμετέρων ἀποδείξομεν λόγων.
Εἰ γὰρ πάντῃ σύνθετον ποιεῖ τὴν θείαν οὐσίαν, τῷ
προσεῖναι τι λέγειν αὐτῇ, οὐδὲ τὴν παρρότητα πάντως
ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἀποποιήσεται, ἀλλὰ φύσει Πατέρα
ὁμολογήσει ὡς ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀθάνατον· καὶ οὕτω
μὴ βουλόμενος, εἰς τὴν τῆς φύσεως οἰκειότητα τὸν
Υἱὸν καταδέξεται· οὐ γὰρ ἔσται θνητὸν ἐκείνου φύσει
Πατὴρ ὄντος, τῆς φυσικῆς πρὸς αὐτὸν σχέσεως τὸν
Υἱὸν ἀφορίζεσθαι. Εἰ δὲ ἔξω τῆς φύσεως προσεῖναι
λέγει τῷ Πατρὶ, ὡς οὐδὲν τῆς ἀπλότητος ἀθετουμένης,
εἰ ἔξω τῆς οὐσίας τὸ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν σημαίνοντο·
εἰ δὲ αὐτῆς φησὶ τῆς οὐσίας σηματικὸν τὸ ἀφθαρτον
καὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλοις ἐκάτερα
τῶν ὀνομάτων δισχυρίζοιτο, ὡς μηδεμίαν ἐπ' αὐτῶν
εἶναι διαφορὰν, τῷ ταῦτὸν ἐκατέρωθεν ἔγκεισθαι τὸ
σημαίνόμενον, καὶ μίαν λέγει τοῦ ἀφθάρτου καὶ τοῦ
ἀγεννήτου τὴν ἔννοιαν, ὃ τὸ ἐν τούτων ὦν, καὶ τὸ
ἕτερον πάντως ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἀφθαρτος ὁ Υἱὸς εἶναι
καὶ παρὰ τούτων οὐκ ἀμφιβάλλεται. Ἀγέννητος ἔρα,
κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον, καὶ οὗτός ἐστιν, εἴπερ
ταῦτὸ σημαίνει τῇ ἀγεννησίᾳ τὸ ἀφθαρτον, ὥστε
δυοῖν θάτερον, ἢ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀφθαρσίαν τὸ ἀγέ-
νητον σημαίνειν συνθήσεται, ἢ ἐπιμένων τοῖς δε-
δογμένοις πολλαχῶς περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν βλασφη-
μήσει, ἢ τὸν ἀφθαρτὸν αὐτὸν ποιῶν ἵνα μὴ ἀγέννητον

Sed in his moram facere et tempus terere non oportere arbitror, neque deinceps quæ sunt dicta subtiliter redarguere: abunde enim attentioribus sermo ab adversario elaboratus decretorum impietatis patronus esse manifestabitur. Asserit enim ipsam essentiam incorruptibilitatem esse et immortalitatem similiter. Ego vero, sive hæc divinæ naturæ insunt, sive hæc ipsa secundum significatum sunt ipsamet essentia, nihil arbitror oportere cum ipso pugnare: quodcumque enim dietorum vicerit, nostrum omnino sermonem confirmabit. Si enim essentialis adfuerit, non posse corrupti, ipsi procul dubio aderit, et non per generationem esse. Et sic ἀγεννησίας sermo extra significantiam, quæ est secundum essentiam, repudiabitur. Quod si, quoniam non corrumpitur Deus, incorruptibilitatem quis dicit essentiam esse, et quia morte potentior est, idcirco ipsam naturam immortalitatem esse definiat: incorruptibilis autem est Filius et immortalis, igitur incorruptibilitas et immortalitas fuerit Unigeniti essentia. Si igitur incorruptibilitas quidem Pater, incorruptibilitas vero Filius, essentia autem horum utrumque, nulla autem secundum incorruptibilitatis notionem intelligitur differentia, nulla in re prorsus essentia ab essentia differt, siquidem ex æquo in utrisque natura alienata est. Etsi eadem rursus resumens inevitabilibus, ut putat, dilemmatum necessitatibus irretit, dicens: *Si discerneretur a nobis quod inest ab ente, compositum Numen id esset astruere; quod si simplicitas est, essentialis significativam incorruptibilitatem et ἀγεννησίαν prorsus manifestam fore.* Rursus ipsi nostri sermonum auxiliatorem demonstrabimus. Si enim omnino divinam essentiam facit compositam, quia dicat ipsi inesse aliquid, neque paternitatem penitus extra essentiam rejiciet, sed natura Patrem constabitur, ut incorruptibilem et immortalem. Et sic etiam invitus Filium ad naturæ similitudinem admittet; nam fieri non poterit, si illius natura sit Pater, ut a naturali cum ipso relatione Filius separaretur. Quod si extra naturam Patri adesse dicit, quia in hoc simplicitas ejus minime læditur, si extra essentiam quod secundum ἀγεννησίαν significetur; quod si incorruptibile et ingenitum ipsam essentiam significare, et utraque nomina eadem vim ac significationem habere contendat, quasi nulla in ipsis sit differentia, quia idem utrisque insit significatum, et unam dicat incorruptibilis et ingeniti notitiam, qui est horum unum et alterum prorsus est. Verumtamen incorruptibilis Filius esse et ab his non dubitabitur. Ingenitus igitur, secundum Eunomii rationem, et hic est, siquidem idem significat incorruptibile quod ingeniti ratio, ita ut duorum alterum, vel aliud quidpiam præter incorruptibilitatem ingenitum significare assentie-

tur, vel manens in decretis, multifariam de unigenito Deo impie et irreligiose loquetur vel corruptibilem ipsum faciens ne ingentum dicat, vel ingentum esse astruens ne corruptibilem demonstret.

Sed nescio quid conveniat agere: utrum ordine singula quæ ab eo proposita sunt stylo persequi, an his contentus, adversus vana ista pugnam terminare debeam. Quemadmodum enim his qui letalia vendunt venena, in exiguo facta experientia totius medicamenti vim ac facultatem ad interitum et necem inferendam facile spondet; nec ullus est qui dubitet, cum ex aliqua parte perniciem illatam experientia didicit, quin totum quod venditur letale sit ac mortiferum pharmacum: sic oportere puto hoc sermonis mortiferum veneficium per ea quæ sunt superius examinata demonstratum, non amplius ambiguum esse his qui mentis sint compotes, quin sit per omnia tale quale per præcedentia est ostensum. Quocirca expetibilis esse duco in his vanitatibus diutius immorando non prolixius sermonem producere. Sed quoniam multis ex locis quod eos persuadere potest erroris præsidēs sibi ipsis comminiscuntur, ac metus est ne quia aliquid ex his quæ ab ipsis sunt elaborata despectum fuerit, speciosa calumniandi contra nos occasio præbeatur, ut qui quod fortius est et valentius reliquerimus: idcirco oratos velim eos qui nobiscum in hoc studio versantur, nulla neglecta garrulitate, alacri animo prompte sequi orationem, quocunque necessario adversus mendacii aggressiones contra sese ferat. Quoniam igitur vix tandem de commentatione somnium in profundo somno contingere desiit, absurdus illis et insanis argumentis seipsum armans, sermonem ad alterum somnium transfert, multo præcedente visione absurdus et amentius. Laboris autem vanitatem et absurditatem licet dignoscere ei qui de privatione captiosum ejus sermonem dignoverit. Sed universæ huic garrulitati et nugationi conseri et implicari, hoc proprium Eunomii fuerit et ejus sectatorum qui nullam rebus maxime seriis et studio dignissimis curam et operam adhibent. Nos autem concise et summatim dicta percurreremus, ut neque quidquam criminum relinquatur, neque quid inane et vanum ad inutilem prolixitatem sermonem producat.

Etenim propositurus hanc præclare contextam orationem de his nominibus quæ privationem significant, se demonstraturum professus est nostrorum decretorum absurditatem, ut ipse loquitur, insanabilem et religionem quamdam simulatam ac reprehensibilem. Pollicitatio igitur hæc est: horum autem criminum demonstratio quæ? *Cum quidam dixerint, inquit, privatione generationis Deum esse ingentum, nos ad reprehensionem horum neque Deo congruere ullo modo hanc vocem, neque notionem dixerimus: demonstret sermonis primum auctorem, si quis post homines natos, sive apud barbaros sive Græcos, quid tale locutus demonstratur, et nos tacebimus; sed post hominum memoriam nullus deprehensus fuerit tale quid dixisse, nisi quis insaniret. Quis enim hic temulentus, quis adeo vel insaniam, vel phrenitide sive delirio e sede mentis suæ depulsus*

A λέγη, ἡ ἀγέννητον εἶναι κατασκευάζων ἵνα μὴ φεαρτὸν ἀποδείξη.

'Ἄλλ' οὐκ οἶδ' ὅ τι προσήκει πράττειν, εἴτε δι' ἀκολουθίας ἐπεξίναμι πᾶσι τοῖς προκειμένοις, εἴτε καὶ τοῦτοις περιορισάει τὴν πρὸς τὰ μάταια μάχην. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τὰ δηλητήρια πωλούντων, ἡ ἐν ἄλλῳ πείρα παντὸς τοῦ φαρμάκου τὴν πρὸς τὸν δλεθρον δύναμιν τοῖς ὠνούμενοις κατεγγυᾶται· καὶ οὐδεὶς ἀμφιδάλλει τὴν ἐκ τοῦ μέρους διαφθορὰν διὰ τινος πείρας καταμαθῶν, μὴ ὅλον εἶναι τὸ πωλούμενον ὀλέθρου φάρμακον· οὕτως οἶμαι δεῖν καὶ τὴν δηλητηριώδη ταύτην φαρμακείαν τοῦ λόγου διὰ τῶν ἐξητασμένων ἐπιδειχθεῖσαν, μηκέτι ἀμφίβολου εἶναι τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, τὸ διὰ παντὸς εἶναι τοιαύτην, οἷα δὲ τῶν φθασάντων ἐλλήλεγκται. Καὶ τοῦτου χάριν τὸ μὴ προάγειν εἰς μῆκος τοῦ τοῖς ματαίοις ἐμφυλοχωρεῖν αἰρετώτερον εἶναι λογίζομαι. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πειθᾶν ἑαυτοῖς οἱ προστάται τῆς ἀπάτης εὐρίσκουσι, καὶ θεός μὴ τὸ παροφθῆναί τι τῶν πεπονημένων αὐτοῖς, εὐπρόσωπος καθ' ἡμῶν γένηται διαβολῆς ἀφορμὴ, ὡς τὸ ἰσχυρότερον ἐλλειοπίπτων, τοῦτου χάριν παρηγησάμενη τοὺς καθομιλοῦντας ἡμῶν τῇ σπουδῇ μηδεμίαν καταγόντας ἀδολεσχίαν, ἐπισθαὶ προθύμως τῷ λόγῳ, πανταχοῦ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς τοῦ ψεύδους ἐπιχειρήσεις ἑαυτὸν ἀντεξάγοντι. 'Ἐπειδὴ τοίνυν μόλις ποτὲ τὸν περὶ τῆς ἐπινοίας ὄνειρον ἐν βαθεῖ τῷ ὑπνῷ διαπλάσσαν ἐπαύσατο, τοῖς ἀτόποις ἐκείνοις καὶ ἀδιανοήτοις τῶν ἐπιχειρημάτων ἑαυτὸν καθοπιλίζων, μεταίγει τὸν λόγον ἐπὶ ἕτερον ὄνειρον, πολὺ τῆς προλαβοῦσης φαντασίας ἀνοητότερον. 'Ἐξεστὶ δὲ γνῶναι τοῦ πόνου τὸ μάταιον, τῷ τὴν περὶ τῆς στερήσεως αὐτοῦ τεχνολογίαν κατανοήσαντι. 'Ἄλλὰ τὸ πάση τῇ φλυαρίᾳ συμπλέκεσθαι, αὐτοῦ ἂν εἴη τοῦ Εὐνομίου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν τῶν μηδεμίαν πρὸς τὰ σπουδαιότερα τῶν πραγμάτων φροντίδα. 'Ἡμεῖς δὲ διὰ συντομίαν ἐπὶ κεφαλαίων τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα, ὡς ἂν μήτε τι τῶν ὑπαιτίων παραλειφθεῖη, μήτε τι τῶν ματαίων εἰς ἀνόνητον μῆκος προσαγάγοι τὸν λόγον.

D Μέλλων γὰρ προθήσειν τὴν περὶ τῶν στερητικῶν ὀνομάτων τεχνολογίαν, ἐπήγγελται δεῖξιν τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἀτοπίαν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἀνήκεστον καὶ εὐλάβειάν τινα προσποίητον καὶ ἐπιληπτον. 'Ἡ μὲν οὖν ὑπόσχεται, αὐτῇ. 'Ὁ δὲ τῶν ἐγκλημάτων τούτων ἔλεγχος, τίς; *Εἰπόντων*, φησὶ, *τινῶν, στερήσει γεννήσεως εἶναι τὸν Θεὸν ἀγέννητον, ἡμεῖς ἐπ' ἐλέγχῳ τούτων, μηδαμῶς ἀρμόζειν τῷ Θεῷ μήτε τὴν φωνὴν ταύτην, μήτε τὴν ἔννοιαν εἰλωμεν.* Δειξάτω τὸν προστάτην τοῦ λόγου, εἴ τις τῶν ἀφ' οὗ γεγονάσιν ἀνθρωποὶ μέχρι τοῦ νῦν, εἴτε παρὰ βαρβάρους, εἴτε παρ' Ἑλλήσι τὸ τοιοῦτον παραφθεγγάμενος δεικνύται, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐλεγχθεῖη τῶν ἐν παντὶ χρόνῳ γεγεννημένων ἀνθρώπων οὐδεὶς τὸ τοιοῦτον εἰπὼν, πλὴν εἴ τις μαίνοιτο. Τίς γὰρ οὗτος ἐκ μέθης παράφορος, τίς οὕτως ὑπὸ μανίας ἢ φρενιτιδὸς ἐξεστηκώς τὴν διάνοιαν, ὡς τοῦ-

τον εἰπεῖν τὸν λόγον, ὅτι τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ κατὰ φύσιν μὲν ἔστιν ἡ γέννησις, στερηθεὶς δὲ τοῦ κατὰ φύσιν, ἐκ γεννητοῦ τοῦ πρόσθεν, γέγονε μετὰ ταῦτα ἀγέννητος; Ἄλλὰ ταῦτα τῆς ῥητορικῆς τὰ τεχνάσματα, τὸ, ἐν οἷς ἐλέγχονται προσώπων τινῶν ὑποβολαῖς τὴν ἐκ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνην διαδιδράσκειν· οὕτω καὶ περὶ τῆς ἀπολογίας ἐκείνης ἀπολελόγηται, δικασταῖς καὶ κατηγοροῖς ἀνατιθεὶς τῆς ἐπιγραφῆς τὴν αἰτίαν, οὐ κατηγοροῦς, οὐ κρίσιν, οὐ δικαστήριον ἐπιδειξάμενος. Καὶ νῦν ὡς ἄλλοτριαν μωρίαν ἐπανορθούμενος, εἰς ἀνάγκην φησὶ τοῦ οὕτως εἰπεῖν ἐλλυθῆναι. Οὗτος ὁ ἐλεγχος τῆς ἀνηκέστου ἡμῶν ἀτοπίας, καὶ τῆς προσποιήτου καὶ ἐπιλήπτου εὐλαθείας. Ἄλλ' ἀπορούντας ἡμᾶς φησὶν οὐκ ἔχειν ὅ τι χρυσόμεθα τοῖς παροῦσι καὶ τὴν ἀπορίαν ἐπικρυπτομένους· ἐκείνου μὲν ἐκ τῶν βημάτων εἰς τὴν τοῦ κόσμου διαβάλλειν σοφίαν· αὐτοὺς δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκείουσθαι διδασκαλίαν. Ἄλλος δνεῖρος οὗτος τοσοῦτον ἑαυτῷ προσεῖναι τῆς ἔξω σοφίας οἶεσθαι, ὡς φοβερὸν Βασιλεῖν διὰ τοῦτο δοκεῖν. Οὕτω τινὲς καὶ βασιλεῦσιν ὀμόθρονοι, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἀξίας εἶναι πολλάκις ἑαυτοὺς ἐφαντάσθησαν, τῆς ἡκατήμενης τῶν ἐνυπνίων ὄψεως, ἐκ τῆς καθ' ὕπαρ ἐπιθυμίας, τὴν περὶ τούτου δόκησιν ἐντιθείσης. Οὐκ ἔχοντα, φησὶν, Βασιλεῖον, ὃ τι τοῖς εἰρημένοις χρῆσεται, διαβάλλειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ. Πολλοὺ μὲν τοι τὴν τοιαύτην ἂν διαβολὴν ἐτιμήσατο, τὸ φοβερὸς νομισθῆναι τῇ περιουσίᾳ τῶν λόγων, καὶ τῶν ἐπιτυχόντων τινι, μὴ τί γε Βασιλεῖν καὶ τινι τῶν κατ' αὐτὸν, εἴπερ τις ὄλιος ἐστὶ κατ' αὐτὸν ἢ ἐγένετο. Ἄλλὰ τὸν μὲν διὰ μέσου λόγον, εἴπερ λόγος ἐστὶν ἡ ἀνδραποδώδης αὐτοῦ λοιδορία, καὶ τὰ ἄμωσα σκώμματα, δι' ὧν κατατρέχειν τῶν ἡμετέρων οἴεται, πάντα παρήσω, βδελυκτὸν τε καὶ ἀηδὲς ποιούμενος τοσοῦτοις μολύσμασι τὸν ἡμέτερον ἐμπορούσεσθαι λόγον, ὥστε οἱ τὰ ὀχθώδη τε καὶ ὀδυρότα τῶν ἐλκῶν μυσσάτομενοι, καὶ δυσαναχετοῦντες τὴν θέαν τῶν ἀπὸ πληθωρικῆς τινος βαρυχυμίας δι' ἀποχορδόνων, καὶ ἴλων ἀλλοιωθέντων τὴν ἐπιφάνειαν. Τὸν δὲ νοῦν αὐτοῦ δι' ὀλίγων ἐκθέμενος, τὴν πολλὴν τῶν εἰρημένων παραδραμοῦμεν δυσωδίαν.

Sensum ipsorum cum paucis exposuero multam
 Ἔσται δὲ μοι τέως κατ' ἐλευθερίαν ὁ λόγος διεξαγόμενος, οὐδὲν πρὸς τὸ ἐπηρσαστικῶς σπαράσσειν τι τῶν λεγομένων ἐπιστρέφόμενος. Πᾶς λόγος ὃ γε ἀληθῶς λόγος, σημαντικὴ τίς ἐστι τῶν κατ' ἔννοιαν κινήματων φωνή. Πᾶσα δὲ τῆς ὕγιους διανοίας ἐνέργειά τε καὶ κίνησις, πρὸς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν τε καὶ θεωρίαν, ὡς ἂν οἶόν τε ἦ, βλέπει. Διχῆ δὲ μεμέρισται τῶν ὄντων ἡ φύσις, εἰς τε τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητὸν διαιρουμένη· ἀλλὰ τῶν μὲν κατ' αἰσθησιν φαινομένων, διὰ τὸ πρόχειρον τῆς κατανοήσεως, κοινὴ πρόκειται πᾶσιν ἡ γνῶσις· οὐδεμίαν περὶ τὸ ὑποκειμένον ἀμφιβολίαν ἐμποιοῦσης τῆς αἰσθητικῆς ἐπικρίσεως· τὰς τε γὰρ τῶν χρωμάτων, καὶ τῶν λοιπῶν ποιότητων διαφορὰς, ὅσας διὰ τῆς ὄψεως καὶ δι' ἀκοῆς, ἢ ὀσφρήσεως, ἢ τῆς κατὰ τὴν ἀφῆν, ἢ τὴν γεῦσιν αἰσθήσεως ἐπικρίνομεν, ὁμοφώνως πάντες οἱ τῆς αὐτῆς κοινοῦντες φύσεως, γινώσκουσι τε καὶ

ut hunc sermonem proferat, quod ingenito Deo secundum naturam quidem est generatio, privatus autem eo quod est secundum naturam ex genito Deo quod prius erat, factus est postea ingenitus? Sed hæc sunt rhetoricæ artificia, nempe in his in quibus reprehenduntur quibusdam accersitis personis reprehensionum dedecus subterfugere; sic et de illa defensione defendit, iudicibus et accusatoribus accusationis culpam et causam ascribens, non accusatoris, non iudicium, non iudiciale forum valens ostendere. Et nunc ut alienam stultitiam et fatuitatem corrigens, se in necessitatem sic loquendi venisse dicit. Hæc est reprehensio nostræ insanabilis absurditatis, et simulatæ atque reprehensibilis religionis. Sed nos indigos dicit non habere quid in præsentia agamus et quo nos vertamus, quin etiam penuriam nostram occultare; ac illum quidem ex verbis ob mundi sapientiam calumniari: ipsos vero sancti Spiritus doctrinam nobis vindicare. Aliud hoc somnium, tantum sibi ipsi adesse externæ sapientiæ putare, ut propterea terribilis Basilio videatur. Sic quidam etiam cum regibus simul eodem in solio sedere, et altiore dignitate esse sæpe se dignos somniarunt, falsa somniorum imagine ex vera cupiditate hanc ipsis opinionem inserente; non habentem, ait, Basilium quid ad dicta respondeat criminari ipsum ob mundi sapientiam. Magni quidem talem criminationem fecit, ut existimetur terribilis verborum copia cuilibet, necdum Basilio et alicui discipulorum, si quidem quis penitus est secundum ipsum vel fuit. Sed intermedium sermonem, si quidem sermo est servile ipsius convicium, et indocta atque inepta scommata, per quæ in nostra incurrere arbitratur, omnia prætermittam, execrabile et abominandum existimans, tot tantisque pollutionibus sermonem nostrum inferciri, quemadmodum qui prætumida et tetra ulcera abominantur, ægrequè ferunt spectaculum eorum quæ ex aliqua gravis humoris repletionem per verrucas et clavos immutata sunt, in cutis superficie. ipsorum graveolentiam prætercurram.

Erit autem mihi pro libertate sermo qui produ-
 citur, qui non ad calumniose discernendum quidquam eorum quæ dicuntur, convertitur. Omnis sermo qui vere est sermo, significativa est vox impulsionum quæ in mente fiunt. Omnis autem sanæ cogitationis functio et agitatio ad rerum cognitionem et contemplationem quoad potest spectat. Rerum autem natura bipartita est; altera mente cernitur, sensu altera percipitur; sed ejus quæ sensui patet, quia sit in sensu et facile cognoscatur, communis omnibus proponitur cognitio, nullam de subjecto ambiguitatem faciente sensuum iudicio: colorum enim differentias et reliquarum qualitatum varietates per visum et auditum, vel odoratum, vel tactum, vel gustatum dijudicamus, unanimi consensu omnes qui naturæ communis sunt participes cognoscimus et nominamus. Et reliqua quæcunque comprehensionem

exteriorem, magisque per summa apparentem habere videntur, quæ in vita nostra versantur, et quæ ad civilem vitam et ad moralem vitæ scopum pertinent. At vero in contemplatione naturæ intelligentis, sola que mente perceptibilis, quia ipsa supra sensuum comprehensionem sita est, conjecturaliter intelligentia appetente ea quæ sensum effugiunt, alii aliter ad id quod quæritur movemur, secundum eam quæ ingeneratur cuique de subjecto intelligentiam quoad fieri potest mentis conceptum enuntiamus, appropinquantes, ut licet maxime, ad intellectuum facultatem per verborum dilucidam significationem.

In his autem sæpe licet per utraque quod quæritur obtineri, cum nec intelligentia aberret a re quæsitâ, et vox directo mentis conceptum per nativam interpretationem enuntiet. Interdum fortasse accidit ab utrisque vel horum altero aberrare, cum vel comprehensiva intelligentia, vel interpretativa facultas ab eo quod convenit, transversim et perperam fertur. Cum igitur duo sint quibus omnino oratio dirigitur, nempe certa confirmatio sive securitas, quæ sit in mente et intelligentia ; et quæ est in verbis prolatio, præstantius semper quidem fuerit quod per utrumque probatur. Non minus autem bonum a convenienti opinione non aberrare, quamvis intelligentia oratio sit inferior. Cum igitur in excelsis et aciem oculorum effugientibus intelligentia studium et operam ponit, ad quæ sensus non pervenit : loquor autem de divina et ineffabili natura, in quibus audax facinus esset prompte et cito intelligentia quid capere ; sed audacius quibuslibet vocibus committere ejus quæ nobis ingeneratur opinionis interpretationem, tunc valere jubentes, qui est in verbis, sonum, sic vel aliter loquentium viribus enuntiatum, solam quæ verbis significatur intelligentiam exquirimus utrum sane, sive aliter habet, has verbales vel nominales subtilitates grammatarum artibus concedentes : quoniam igitur sola quæ cognoscuntur per nominalem appellationem signamus ; quæ vero cognitionem superant, notivis quibusdam appellationibus complecti fas non est. Quomodo enim quod ignoratur notaretur ? Propterea cum nulla in ipsis nativa invenitur appellatio, quæ subjectum plane exprimat, multis et diversis nominibus, quoad fieri potest, de divinitate innatam nobis opinionem revelare cogimur. Verumtamen quæ in nostram comprehensionem cadunt, talia sunt, ut omnino, vel in aliqua intervallis distincta extensione considerentur, vel localis capacitatis notitiam præbeant, in qua singularia esse comprehenduntur ; vel in principii et finis descriptione in nostro conspectu fiunt, ex æquo secundum utrumque terminum eo quod non est incipit, et in id quod non est desinit ; vel quod omnium est postremum, per corporalium qualitatum compositionem, quod apparet comprehendimus, cui et interitus et permissio, et conversio, et immutatio, et quæ hujusmodi, copulata sunt. Quamobrem ut nullam cum rebus his infirmis cognitionem habere

ἀνομάζομεν, καὶ ὅσα τῶν λοιπῶν τὴν κατάληψιν ἐπιπολασιότεραν ἔχειν δοκεῖ κατὰ τὸν βίον ἀναστρεφόμενων πραγμάτων, ἃ πρὸς τὸν πολιτικὸν, καὶ τὸν ἠθικὸν τοῦ βίου σκοπὸν καταγίνεσθαι. Ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τῆς νοερᾶς φύσεως, διὰ τὸ ὑπερκεῖσθαι αὐτὴν τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, στοχαστικῶς τῆς διανοίας ἐπορευομένης τῶν ἐκφευγόντων τὴν αἰσθησιν, ἄλλοι ἄλλως κινούμεθα τε περὶ τὸ ζητούμενον, καὶ κατὰ τὴν ἐγγινόμενην ἐκάστῳ περὶ τὸ ὑποκειμενὸν διανοίαν, ὅπως οἶόν τε ἦ, τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν, ἐγγίζοντες ὡς ἐνὶ μάλιστα τῇ δυνάμει τῶν νοηθέντων διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ἐμφάσεως.

Ἐν δὲ τοῦτοις ἔστι μὲν πολλάκις καὶ δι' ἀμφοτέρων κατορθωθῆναι τὸ σπουδαζόμενον τῆς τε διανοίας οὐχ ἀμαρτοῦσης τοῦ ζητούμενου, καὶ τῆς φωνῆς εὐθυδῶως τὸ νοηθὲν διὰ τῆς προσφουῦς ἐρμηνείας ἐξαγγελλούσης. Ἔστι δὲ τυχὸν καὶ ἀμφοτέρων, ἢ τοῦ ἑτέρου γε τούτων ἀποτυχεῖν, ἢ τῆς καταληπτικῆς διανοίας, ἢ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμεως τοῦ προσήκοντος παρενεχθείσης. Δύο τοίνυν ὄντων δι' ὧν ἅπασ εὐθύνεται λόγος, τῆς τε κατὰ τὸν νοῦν ἀσφαλείας, καὶ τῆς ἐν ῥήμασι προφορᾶς, κρείττον μὲν ἂν εἴη τὸ δι' ἀμφοτέρων εὐδόκιμον. Οὐχ ἦττον δὲ ἀγαθὸν, τῆς προσηκούσης μὴ διαμαρτεῖν ὑπολήψεως, κἂν ὁ λόγος ἐλάττων τῆς διανοίας τυγχάνῃ. Ὅταν τοίνυν περὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀθεάτων ἡ διάνοια τὴν σπουδὴν ἔχει, ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἰσθησις· λέγω δὲ περὶ τῆς θείας καὶ ἀφράστου φύσεως· ἐν οἷς τολμηρὸν ἦν καὶ τὸ προχειρῶς τι τῇ διανοίᾳ λαβεῖν, τολμηρότερον δὲ ταῖς ἐπιτυχοῦσαις ἐπιτρέπειν φωναῖς, τὴν τῆς ἐγγινόμενης ἡμῖν ὑπολήψεως ἐρμηνείαν, τότε χαίρειν ἐάσαντες τὸν ἐν τοῖς ῥήμασι ἦχον, οὕτως ἢ ἑτέρως κατὰ τὴν δύναμιν τῶν φεγγόμενων ἐξαγγελλόμενον, μόνην ἐξετάζομεν τὴν διάνοιαν τὴν ἐμφαινόμενην τοῖς ῥήμασιν, εἴτε ὑγιῶς, εἴτε καὶ ἄλλως ἔχει, τὰς ῥηματικὰς ταύτας ἢ ὀνομαστικὰς ἀκριβολογίας, γραμματιστῶν τέχνας παραχωρήσαντες. Ἐπειδὴ τοίνυν μόνα τὰ γινωσκόμενα διὰ τῆς ὀνομαστικῆς σημειούμεθα κλήσεως, τὰ δὲ ὑπὲρ τὴν γνῶσιν ὄντα σημειωτικαῖς τισι προσηγορίαις διαλαμβάνειν οὐχ οἶόν τε. Πῶς γὰρ ἂν τις τὸ ἀγνοούμενον σημειώσαιο ; διὰ τοῦτο οὐδεμιὰς ἐπ' αὐτῶν προσφουῦς εὐρισκομένης προσηγορίας, ἢ τὸ ὑποκειμενὸν ἰκανῶς παραστήσει, πολλοῖς καὶ διαφόροις ὀνόμασιν, ὅπως ἂν ἢ δυνατόν, ἀνακαλύψαι βιαζόμεθα τὴν ἐγγινόμενην ἡμῖν περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόνοιαν. Ἄλλὰ μὴν τὰ ὑπὸ κατάληψιν ἡμετέραν ἐρχόμενα, τοιαῦτα ἔστιν, ὥστε πάντως, ἢ ἐν διαστηματικῇ τινι παρατάσει θεωρεῖσθαι τὰ ὄντα, ἢ τοπιχοῦ χωρήματος παρέχειν τὴν ἔνοιαν, ἐν ᾧ τὰ καθ' ἕκαστον εἶναι καταλαμβάνεται, ἢ τῇ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος περιγραφῇ ἐντός γίνεται τῆς ἡμετέρας ἐπιπέσεως, ἐπίσης καθ' ἕκαστον πέρασ, τῷ μὴ ὄντι περιγραφόμενα· πᾶν γὰρ τὸ ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν ἔχον τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀρχεται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν καταλήγει· ἢ τὸ πάντων ἔσχατον, διὰ τῆς σωματικῆς τῶν ποιότητων συνθήκης καταλαμβάνομεν τὸ φαινόμενον, ἢ φθορὰ, καὶ πάθος, καὶ τροπὴ, καὶ ἀλλοίωσις, καὶ τὰ τοιαῦτα συνέζευκται. διὰ τοῦτο ὡς ἂν μηδεμίαν οικειότητα πρὸς τὰ κάτω πράγματα

ἡ ὑπερκειμένη φύσις ἔχειν δοκοίη, τοῖς ἀποχωριστικοῖς τῶν τοιούτων νοήμασι τε καὶ ῥήμασιν ἐπὶ τῆς θείας κερήμεθα φύσεως. Τὸ ὑπεράνω τῶν αἰώνων, προαιώνιον λέγοντες, καὶ τὸ ὑπὲρ ἀρχῆν, ἀναρχον, καὶ τὸ μὴ τελειούμενον, ἀτελεύτητον, ἀσώματόν τε τὸ χωρὶς σώματος τὴν ὑπόστασιν ἔχον, καὶ τὸ μὴ φθειρόμενον ἀφθαρτον, καὶ τὸ τροπῆς ἢ πάθους, ἢ ἀλλοιώσεως ἀνεπίδεκτον, ἀπαθὲς καὶ ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοιώτων. Τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, τεχνολογούντων μὲν ὅπως ἂν ἢ φίλον αὐτῶν οἱ βουλόμενοι, καὶ ὀνόματα ἄλλα τοῖς ὀνόμασι τούτοις ἐφαρμοζόντων στερητικὰ, ἢ ἀφαιρετικὰ, ἢ ὅτι φίλον αὐτοῖς ὀνομάζοντες.

na nominibus his applicent, privandi vel auferendi

Ἡμεῖς δὲ τοῦ διδάσκειν ἢ μαθάνειν τὰ τοιαῦτα τοῖς φιλοτίμοις παραχωρήσαντες, μόνον τὸν νοῦν ἐξετάσωμεν, εἰ τῆς εὐσεβοῦς τε καὶ θεοπρεποῦς ὑπολήψεως ἔνδοξος ἐστίν, ἢ κερήριστα. Εἰ μὲν οὖν ἢ οὐκ ἦν πρότερον ὁ θεὸς ἢ οὐκ ἔσται ποτὲ, οὐκ ἂν κυρίως οὐτε ἀτελεύτητος, οὐτε ἀναρχος λέγοιτο. Ὡσαύτως δὲ οὐτε ἀναλλοιώτος, οὐτε ἀσώματος, οὐτε ἀφθαρτος, εἴπερ ὑπονοοῖτο περὶ αὐτόν, ἢ σῶμα, ἢ φθορὰ, ἢ ἀλλοίωσις, ἢ τι τοιούτων. Εἰ δὲ τούτων εὐαγὲς ἐστὶν οὐδὲν περὶ αὐτὸν ἔννοεῖν, ἀσεβὲς ἂν εἴη πάντως τοῖς χωριστικοῖς τῶν ἀπεμφαινόντων ῥήμασιν ἐπ' αὐτοῦ κερήρησθαι, καὶ λέγειν ταῦτα ἢ ἤδη πολλὰκις εἰρήκαμεν, ἀφθαρτόν τε καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἀγέννητον, καὶ ὅσα τοῦ τοιούτου εἰδούς ἐσσι, τῆς ἐγκειμένης ἐκάστῳ τούτων τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως, μόνον τὸν χωρισμὸν τῶν ἡμῖν προκειμένων εἰς κατανόησιν διδασκούσης, οὐκ αὐτὴν τὴν φύσιν τῆν τῶν ἀπεμφαινόντων κερήρισμένην ἐρμηνευούσης. Τί γὰρ οὐκ ἐστὶ τὸ θεῖον τῆς τῶν ὀνομάτων τούτων σημασίας προδεικνουούσης, τί ἐστὶν ἐκεῖνο κατὰ τὴν φύσιν ὅ ταῦτα οὐκ ἐστίν, ἐν ἀδελφῷ μένει. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὧν ἡ σημασία θέσεώς τινός ἐστὶν ἐνδεικτικὴ καὶ ὑπάρξεως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς θεωρουμένων τὴν ἐνδειξὴν ἔχει· νοήσαντες γὰρ ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων, τῶν τε φαινομένων καὶ τῶν νοουμένων αὐτόματόν τινα καὶ τυχαίαν ἔχει τὴν οὐσασιν, ἀλλὰ ὅ τί περ ἐν τοῖς οὐσι καταλαμβάνεται, τῆς πάντων τῶν ὄντων ὑπερκειμένης φύσεως ἐξήπται, κακείθεν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει, τὸ τε κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐν τῇ κτίσει θαυμάτων κατανόησαντες, ἐκ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἄλλα νοήματα περὶ τὸ θεῖον λαμβάνοντες, ἰδίως ὀνόμασιν ἑκαστον τῶν ἐγγινομένων ἡμῖν νοημάτων διερμηνεύομεν ἀκολουθοῦντες τῇ συμβουλῇ τῆς Σοφίας, ἢ φησιν, ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖν τῶν πάντων γενεσιουργὸν θεωρεῖσθαι. Δημιουργὸν μὲν τὸν ποιητὴν τῶν θνητῶν προσαγορεύομεν, δυνατὸν δὲ τὸν τῆς τοσαύτης περικρατήσαντα κτίσεως, ὃ ἐξήρκεσεν ἢ δύναμις οὐσίαν ποιῆσαι τὴν βούλησιν. Τὸ τε τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀγαθὸν ἐνοήσαντες, nium genitorem oportere contemplari⁶¹. Opificem autem eum qui tantam creaturam suo dominio

A supereminens illa natura videatur, notionibus et verbis quæ a talibus secernant, in divina usi sumus natura. Quod supra et ante sæcula est, hoc proαιώνιον, æternum dicentes, et quod supra principium, ἀναρχον, principii *expers*; et quod nullo fine terminatur ἀτελεύτητον καὶ ἀσώματον *interminatam incorporeamque*, quod absque corpore subsistit; et quod non interitit ἀφθαρτον, *incorruptibile* sive *interitus expers*; et quod conversionis vel perperisionis, vel immutationis sive alterationis non est capax, impatibile, invertibile, invariabile, immutabile. Talia autem nomina solerti artificio confligant qui volunt, ut ipsis cordi fuerit, aliaque nominum habentia, vel quod ipsis libebit, nominantes.

B Nos autem docendi vel discendi talia percupidis libertatem concedentes, solam mentem exquiramus si piam et Deo decoram opinionem in se contineat, vel contra. Si igitur vel non erat prius Deus, vel non erit aliquando, non proprie neque ἀτελεύτητος, id est, *interminatus*, sive *fine carens*, neque ἀναρχος, *principii expers* dicatur. Eodem modo neque immutabilis, neque incorporeus, neque incorruptibilis, si quidem in ipso cogitetur, vel corpus, vel interitus, vel immutatio, vel quid tale. Quod si sanctum est, nihil horum in ipso cogitare, impium esset prorsus verbis quæ dissentanea et abhorrentia ab ipso separant, uti, et hæc dicere quæ jam sæpe diximus, incorruptibile et interminatam sive infinitum et ingenitum, et quæcumque hujus talis speciei, cum imposita cuique eorum nominum significato separationem eorum quæ nobis prompta sunt ad cognitionem doceat, non vero ipsanmet naturam quæ a non convenientibus secreta est, interpretetur. Nam cum ejusmodi nominum significatio quid Deus non sit præmonstret, quid illud est secundum naturam, quod hæc non est, in obscuro manet; sed reliqua nomina quorum significatio alicujus positionis et existentiæ index est, non ejusdem divinæ naturæ, sed eorum quæ in ipsa pie cernuntur demonstrationem habent. Cogitantes enim quod nihil eorum quæ sunt, et quæ apparent et intelliguntur, fortuitam et temerariam quamdam habet subsistentiam, sed quidquid in rerum natura comprehenditur ex supereminente omnium quæ sunt natura dependet, et illinc existentiæ causam habet, pulchritudinemque et magnitudinem miraculorum quæ sunt in cœtura animadvertentes, ex omnibus et talibus alias notionibus in Deo animo capientes, propriis nominibus notionibus, quæ in nobis concipiuntur, singulas interpretamur; Sapientiæ consilium sequentes, quæ vicit ex magnitudine et specie rerum creaturum, proportionem habita omnium quidem factorem mortalium appellamus; potentem continet, cui satis fuit potentia, ut essentiam

⁶¹ Sap. xiii, 5.

Τῷ δὲ μὴ ὑπεστηκότι πῶς ἔστι νέμειν τὰς δωρεάς, **A** διδασκέτω τοὺς μαθητὰς τῆς ἀπάτης ὁ προσφωῶς κεχρησθαι τοῖς ὀνόμασιν ἀξίων, καὶ τοῖς ῥήμασιν. Τοῦτων δὲ οὐδ' ἂν ἐπιμνήσθην ὄλω, εἰ μὴ δι' αὐτῶν ἔδει τὴν ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὸν νοῦν τε καὶ τὴν λέξιν ἀτομίας τοῦ λογογράφου ποιήσασθαι. Καὶ ὅσα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀναρμόστως καὶ οὐ κατὰ σκοπὸν ἐπισύρεται, διαφορὰν ἀθανασίας ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων τεχνολογῶν, οὐκ οἶδα πρὸς ὃ τι βλέπων, καὶ τί διὰ τοῦτο κατασκευάζων, καὶ ταῦτα παρήσω. Τὸ γὰρ ἀθάνατον ἕως ἀθάνατον ἦ, τὸ ἄλλον καὶ ἤτον συγκριτικῶς οὐ προσδέχεται. Εἰ γὰρ ὑποστολήν τινα κατὰ σύγκρισιν τὸ ἕτερον τῶν παρατιθεμένων μέρος ἐν τῷ τῆς ἀθανασίας ἔχει λόγῳ· ἀνάγκη πᾶσα μὴδὲ ἀθάνατον τὸ τοιοῦτον κατονομάζεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἔτι κυρίως λέγοιτο ἀθάνατον, οὐ τὸ θνητὸν ἢ **B** διὰ συγκρίσεως ἀντιπαράθεσις κατηγορήσει; καὶ τὴν λεπτήν ἐξείρηγ ἀκρίθειαν τὸ μὴ κελεύειν ἀδιάφθορον εἶναι καὶ μέσθην τῆς στερήσεως ἔνοιαν, ἀλλὰ τὸν μὲν τῶν κρειττόνων χωρισμὸν, στερήσιν λέγειν, τὴν δὲ τῶν χειρόνων ἀπόστασιν, μὴ δεῖν τῷ ὀνόματι τοῦτῳ διασημαίνειν; Ὡς εἰ ταῦτα κρατήσῃ, μηκέτι κατ' αὐτὸν τῆς ἀποστολικῆς ἀληθεύουσης φωνῆς, ἢ φησι μόνον αὐτὸν ἔχειν ἀθανασίαν, καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν. Τί γὰρ ἔχει κοινὸν ἢ ἐπαχθεῖσα ῥῆσις αὐτῷ πρὸς τὸν προάγοντα λόγον, οὔτε ἡμῖν, οὔτε ἄλλοις τισὶ τῶν νοῦν ἔχόντων δυνατὸν ἔνοησαι. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σοφὰ ταῦτα καὶ λεπτὰ κατιδεῖν οὐκ ἰσχύσαμεν, ἀνεπιστήμονας ὀνομάζει, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, οὕτως **C** τοῖς ῥήμασι γράφων, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς οὐδεμίαν ἔχοντα κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχύν, παραδραμοῦμαι ἀνεξετάστως, καὶ τὸ διαβάλλειν αὐτὸν τὴν ἐκτεθεισάν παρ' ἡμῶν τοῦ ἀφθάρτου τε καὶ ἀσωμάτου διάνοιαν, ὡς ἑκατέρας τῶν προσσηγοριῶν τούτων, τῆς μὲν, τὸ ἀδιάστατον, ᾧ ἡ ἰριμερῆς τῶν σωμάτων οὐκ ἐνθεωρεῖται διάστασις· τῆς δὲ, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον σημαίνουσης. Καὶ τὸ λέγειν αὐτὸν, οὕτως τοῖς ῥήμασιν, ὅτι οὐ δικαιοῦμεν τὸν τῶν ὀνομάτων τύπον, εἰς ἀναρμόστους ἐκπεσεῖν ἔνοιαν. Καὶ τοῦ μὴ εἶναι ἢ μὴ προσεῖναι σημαντικὸν ὑπολαμβάνειν τούτων ἕκαστον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ εἶναι, καὶ ταῦτα σιγῆς ἄξια, καὶ βαθείας λήθης εἶναι κρίνας, παρήσω τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐφ' ἑαυτῶν φωρᾶσθαι τὴν μεμιγμένην μετὰ τῆς ἀνοίας ἀσέβειαν.

D existimemus significare, sed ipsum esse, hæc etiam prætermittam ipsis legentibus in seipsis deprehendere

Ὅς ἀξιοί, μὴ ἀντιδιαστέλλεσθαι τὸ φθαρτὸν τῷ ἀφθάρτῳ, μὴδὲ ἀπόστασιν σημαίνειν τοῦ χείρονος τὴν ἀφαιρετικὴν σημασίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι διὰ τοῦ ὑποκειμένου σημαίνεσθαι. Εἰ τοίνυν οὐκ ἀφαιρετικὴ φθορᾶς ἢ τοῦ ἀφθάρτου σημασία παρὰ τοῦ κενῶς ταῦτα τεχνολογούντος νομίζεται, τοῦναντίον πάντως κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ὁ τοιοῦτος ἐνδείξεται τοῦ ὀνόματος τύπος. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι φθορᾶς ἀλλοτρίωσις ἢ ἀφθαρσία, συγκατάθεσις ἔσται πάντως τοῦ ἀπεμφαινοντος· α τὴ μὲν γὰρ τῶν ἀντιθέτων ἢ φύσις, ὡς

Ei autem quod non per se substat, quomodo licet dona tribuere doceat erroris discipulos, qui nominibus et verbis adhæse et congruenter se usum fuisse censet. Horum autem nullam omnino mentionem fecissem, nisi per ipsa imbecillitas tam mentis quam dictionis hujus scriptoris esset demonstranda. Quæcumque autem a divinitus inspirata Scriptura inconcinne et inepte nec ad scopum pertrahit, angelorum et hominum immortalitatis differentiam pertractans, nescio quo spectans, et quid per hoc præstruens, etiam hæc dicere supersedebam. Quod enim immortale quandiu immortale fuerit, magis et minus comparative non accipit. Si enim subtractionem aliquam per comparisonem eorum quæ apponuntur pars altera in ratione immortalitatis haberet, necesse omnino esse neque quod tale est, immortale appellari. Quomodo enim amplius proprie diceretur immortale, cuius mortalitatem facta per comparisonem contraria oppositio accusavit? et illam accuratam subtilitatem, quod non jubeat incorruptibilem esse, et mediam privationis notitiam, sed præstantiorum quidem separationem privationem dicere, deteriorum vero abscessionem sive distantiam non oportere hoc nomine significare? Quod si hæc prævaleant, non amplius secundum ipsum vox apostolica vera probabitur, quæ dicit solum ipsum habere immortalitatem ** et aliis præbere. Quid enim habet commune ab ipsa inducta dictio ad eum quem inducit sermonem, neque nobis, neque aliis quibusdã qui mente sunt præditi, intelligere concessum est. Et quoniam ista docta et subtilia non potuimus perspicere, rerum judicii et usu nominum inscios et ignaros nominat, sic ad verbum scribens, et omnia quæ sunt ejusmodi, ut quæ nullam contra veritatem vim habeant, indiscussa prætercurram, et quod a nobis expositam incorruptibilis et incorporei intelligentiam calumniatur, quod utraque harum appellationum una quidem, quod dimensione caret, in quo tripartita corporum non cernitur distantia; altera vero quod interitus non est capax, significet. Et quod ipse dicat his verbis, propterea quod juste non accipimus nominum formam, in absurdas et inconcinnas notiones excidimus. Et quod ipsi esse vel adesse horum unumquodque silentio et profunda oblivione digna esse judicans, mistam cum amentia impietatem.

Ut qui censeat corruptibile ab incorruptibili non differre, neque abscessionem significare deterioris abstractivam significationem, sed ipsum esse per subjectum significari. Si igitur incorruptibilis significatio interitus non abstrahere ab eo qui hæc inaniter et incassum arte sua conflagit existimatur, contrarium omnino per omnem necessitatem demonstrabit ejusmodi nominis forma. Si enim incorruptibilitas non interitus est alienatio, profecto assensio erit dissentanei: hæc enim est opposi-

** I Timoth. vi, 16.

torum natura, ut unius ablatione alterius oppositi positio consequatur. Sed et acerbam illam astruptionem quod Deus natura sit capax mortis, ut qui contrariam de his habeat opinionem, valere sinamus. Nos enim in oppositis nihil differre putamus, vel dicere aliquid esse, vel contrarium non esse, ut jam in praesenti sermone vitam asserentes Deum esse, hujus confessionis vi ac potestate vetamus mortem in ipso cogitare, etsi non per vocem enuntiamus. Et cum ipsum moris non capacem confessi fuerimus, eadem oratione ipsum vitam esse affirmavimus. Sed non video, inquit, quomodo ex his quæ non insunt, Deus super suas creaturas emineat. Et hoc erudito argumento sive conatu cum impietate bardum sive stolidum nominat magnum Basilium, qui talibus verbis uti ausus est, adversus quem dixerim non valde effuse contra eos qui hæc dicunt contumelias usum fuisse, ne lisdem imprudens seipsum probris afficiat; fortasse enim neque ipse contradixerit, in hoc divinæ naturæ majestatem cognosci, in quo nullam habet cum his communionem, quorum natura infima particeps ostenditur. Si enim unum quid horum esset, neque plus haberet, sed idem prorsus esset cum unoquoque eorum quæ proprietatis communionem habent. Quod si supra hæc est, quia nimirum hæc non habeat, supra ea quæ hæc habent, eminet: quemadmodum dicimus peccati expertem præstantiorem esse his qui peccatis contaminantur; nam a malo separatum esse, in optimis divitem esse, demonstratio efficitur. Sed hic quidem contumeliosus conviciator sua natura utatur, nos autem cum exiguum quid eorum significaverimus quæ sunt in hac parte dicta, ad proposita orationem reducemus.

Similiter ait, ipsum superare quæ sunt mortalia ut immortalem, et corruptibilia ut incorruptibilem, et his quæ sunt genita supereminere, ut ingenitum. An non omnibus perspicua est hujus Deo rebellis impietatis assertio, an oratione improbitatem convenit revelare? Quis ignorat quæ eadem mensura superata sunt, æqualia omnino esse inter se? Si igitur similiter a Deo superatur corruptibile et genitum; genitus autem est etiam Dominus: Eunomius concludat ex positis emergens inexpiabile scelus. Perspicuum enim est quod generationem idem existimat cum interitu et morte, ut idem in paulo superioribus sermonibus cum incorruptibili ingenitum pronuntiavit. Si ergo in æquali cernit interitum et generationem et similiter asserit, ab his duobus Deum abesse, genitus autem Dominus: nullus a nobis exiget, quod ex hac oratione consequitur, proponere, sed ex seipso conclusionem colligat: siquidem ex æquo et secundum eandem rationem a genito et corruptibili Dei natura distat. Sed non licet, inquit, mortis et interitus absentia dicere incorruptibilem ipsum et immortalem. Fidem habeant dictis, qui naribus trahuntur, et ad id quod cuique videtur circumaguntur,

τῆ τοῦ ἐνδὸς ἀφαιρέσει, τὴν τοῦ ἀντικειμένου θέσιν ἀντεισιέναι. Ἄλλὰ καὶ τὴν δριμύτιαν ἐκείνην κατασκευὴν τοῦ φύσει τὸν θεὸν ἀνεπίδεκτον εἶναι θανάτου, ὥστερ ὄντος τοῦ τὴν ἐναντίαν περὶ τούτων ἔχοντος δόξαν, χαίρειν ἐάσωμεν. Ἡμεῖς γὰρ ἐν τοῖς ἀντιθέτοις οὐδὲν διαφέρειν ἠγούμεθα, ἢ τὸ δὲ λέγειν τι εἶναι, ἢ τὸ ἐναντίον μὴ εἶναι, οἷον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος λόγου ζῶνι εἰπόντες τὸν θεὸν εἶναι, ἀπαγορεύομεν τῇ δυνάμει διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης τὸν θάνατον περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν, καὶ μὴ διὰ τῆς φωνῆς ἐξαγγέλλωμεν. Καὶ ὅταν ἀνεπίδεκτον αὐτὸν θανάτου ὁμολογήσωμεν, τῷ αὐτῷ λόγῳ τὸ ζῶνι αὐτὸν εἶναι κατασκευάσωμεν. Ἄλλ' οὐχ ὀρῶ, φησὶ, πῶς ἂν ἐκ τῶν μὴ προσόντων ὑπερέχη τῶν αὐτῶν ποιημάτων ὁ θεός. Καὶ ἐπὶ τῷ σοφῷ τούτῳ ἐπιχειρήματι, μετὰ ἀσεβείας ἠλίθιον ὀνομάζει τὸν μέγαν Βασιλεῖον, τὸν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιτολμήσαντα λόγους, πρὸς δὲ εἰποῖμαι ἂν, μὴ λίαν ἀφειδῶς κατὰ τῶν ταῦτα λεγόντων κερῆσθαι ταῖς ὕδρεσι, μὴ πη καὶ ἑαυτὸν λάθῃ τοῖς αὐτοῖς καθυβρίζων. Τάχα γὰρ οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀντεῖποι ἐν τούτῳ τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας γνωρίζεσθαι φύσεως, ἐν τῷ μηδεμίαν ἔχειν πρὸς ταῦτα κοινωνίαν, ὧν ἡ κάτω φύσις μετέχουσα δεικνύται. Εἰ γὰρ ἐν τι τούτων εἴη, οὐδ' ἂν τὸ πλεονέχει, ἀλλὰ ταῦτ' ἂν εἴη πάντως ἐκάστῳ τῶν ἐπικοινωνούντων τοῦ ἰδιώματος. Εἰ δὲ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι, τῷ μὴ ἔχειν δηλαδὴ ταῦτα, τῶν ἔχοντων ὑπερανέστηκε· καθάπερ φάμεν κρείττονα τῶν ἐν ἁμαρτίας ὄντων εἶναι τὸν ἀναμάρτητον. Τὸ γὰρ τοῦ κακοῦ κεραισθαι, τοῦ πλουτεῖν ἐν τοῖς ἀρίστοις ἀπόδειξις γίνεται. Ἄλλ' ὁ μὲν ὕβριστὴς κεραισθῶ τῇ φύσει· ἡμεῖς δὲ μικρόν τι παρασημανάμενοι τῶν ἐν τῷ μέρῳ τούτῳ βηθέντων, πρὸς τὰ προκείμενα τὸν λόγον μετάφομεν.

Ὁμοίως φησὶν, αὐτὸν ὑπερέχειν τῶν μὲν θνητῶν ὡς ἀθάνατον, τῶν δὲ φθαρτῶν ὡς ἀφθαρτον, τῶν δὲ γεννητῶν ὡς ἀγέννητον. Ἄρα πᾶσιν ἐστὶ πρόδηλος ἡ τοῦ θεομάχου τῆς ἀσεβείας κατασκευὴ, ἢ λόγῳ προσήκει διανακαλύψαι τὴν πονηρίαν; Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ὑπερεχόμενα, ἴσα πάντως ἀλλήλοις ἐστίν; Εἰ οὖν ὁμοίως ὑπερέχεται παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ φθαρτὸν καὶ γεννητὸν, γεννητὸς δὲ καὶ ὁ Κύριος· Εὐνόμιος συμπερανάτω τὸ ἐκ τῶν τεθέντων ἀνακύπτου ἀσέθημα. Δῆλον γὰρ ὅτι ταῦτ' ἠγείται τῇ φθορᾷ καὶ τῷ θανάτῳ τὴν γέννησιν, ὡς ταῦτ' ἐν τοῖς πρὸ τούτου λόγοις ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τὸ ἀγέννητον ἀπεφάνητο. Εἰ οὖν ἐν ἴσῳ βλέπει τὴν φθορὰν καὶ τὴν γέννησιν, καὶ ὁμοίως λέγει τὸν θεὸν ἀφεστάναι τῶν δύο· γεννητὸς δὲ ὁ Κύριος, μηδεὶς παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται προστεθῆναι τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἀκόλουθον, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ συλλογισάσθω τὸ πέρας· εἴπερ ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ γεννητοῦ καὶ τοῦ φθαρτοῦ ἢ τοῦ θεοῦ φύσις ἀρέστηκεν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ, φησὶν, ἀπουσίᾳ θανάτου καὶ φθορᾶς, λέγειν ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον. Πειθέσθωσαν τοῖς εἰρημόνοις οἱ τῶν βινῶν ἐλκόμενοι, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἐκάστῳ περιεγόμενοι, καὶ λεγέτωσαν παρ εἶναι τῷ θεῷ τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον ἵνα

ἀθάνατός τε καὶ ἀφθαρτος λέγεται. Εἰ γὰρ οὐχὶ τὴν ἀπουσίαν τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καθὼς φησὶ ὁ Εὐνόμιος, αἱ ἀφαιρετικαὶ τούτων προσηγορίαι σημαίνουσι, πάντως τὸ παρῆναι αὐτῷ τὰ ἐναντία τε καὶ ἀλλότρια διὰ τῆς τεχνολογίας ταύτης κατασκευάζεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν νοουμένων ἢ ἀπεισι πάντως τινὸς, ἢ οὐκ ἀπεισι, οἷον, φῶς, σκότος, ζωὴ, θάνατος, υἰγια, νόσος καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἐφ' ὧν εἰ τὸ ἕτερόν τις τῶν νοουμένων ἀπείναι λέγοι, τὴν τοῦ ἕτερου πάντως παρουσίαν κατασκευάσει. Εἰ οὖν φησὶ μὴ τοῦ θανάτου ἀπουσίαν τὸν θεὸν ἀθάνατον λέγεσθαι, δηλὸς ἂν εἴη παρουσίαν αὐτῷ θανάτου κατασκευάζων, καὶ διὰ τούτου τὴν ἀθανασίαν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων ἀρνούμενος. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ἀθάνατος ἀληθῶς εἴη καὶ ἀφθαρτος, οὐ μὴ ἀπείναι λέγει τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον; Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ἡμᾶς ἐπιπρεστικώτερον τῷ λόγῳ προσφύεσθαι· μὴ γὰρ ἂν οὕτω μαῖνῆναι τινα, ὡς κατασκευάσαι τὸν θεὸν μὴ εἶναι ἀθάνατον, ἀλλὰ τῶν μὲν ἐν τῷ κρυπτῷ τισὶ νοουμένων, οὐδεὶς ἀνθρώπων τὴν γνῶσιν ἔχει, διὰ δὲ τῶν λεγομένων ὁ στοχασμὸς ἡμῖν τῶν κεκρυμμένων ἐγίνεται. Οὐκοῦν πάλιν τὸ ῥηθὲν ἀναλάβωμεν.

Ὅτι ἀπουσία θανάτου, φησὶν, ὁ θεὸς ἀθάνατος λέγεται. Πῶς δεξόμεθα τὸ λεγόμενον; ὅτι οὐκ ἀπεισι τοῦ θεοῦ ὁ θάνατος, καὶ ἀθάνατος λέγεται; Οὐκοῦν εἰ τοῦτο κελεύει νοεῖν, θνητὸς ἔσται πάντως ὁ Εὐνομίου θεός, καὶ φθορᾶ ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ οὐκ ἀπεισι θάνατος ἀθάνατον εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ μὴν εἰ μήτε θανάτου μήτε φθορᾶς ἀπουσίαν αἱ προσηγορίαι σημαίνουσι, ἢ μάτην ἐπιλέγονται τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ, ἢ ἕτερόν τινα νοῦν ἐν αὐταῖς περιέχουσι. Τίς οὖν οὗτος ἐρμηνευσάτω ὁ τεχνολόγος. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ἀνεπιστήμονες καὶ τῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, ἄνοσον λέγειν μαμαθήκαμεν, οὐχ οὐ τὸ κράτος, ἀλλ' οὐ ἡ νόσος κεχώριται· καὶ ἀπτηρον οὐ τὸν ἐξω τῶν συμποσίων ὄντα, ἀλλὰ τὸν μηδεμίαν ἐν αὐτῷ πῆρσιν ἔχοντα· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἢ ἐκ τοῦ παρόντος ἢ ἐκ τοῦ μὴ παρόντος κατονομάζομεν, ἀνδρεῖον, ἀνανδρον, ὑπικώδη, εὐπνον, καὶ ὅσα τῆς συνηθείας ἔχεται ταύτης. Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί φέρει κέρδος τὸ τὰς φλυαρίας ταύτας ἀξιοῦν ἐξετάσεως· ἀνδρὶ γὰρ ἐν πολιᾷ ζῶντι, καὶ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντι, οὐ μικρὰ πρὸς κατάκρισιν αἰτία, τὸ τὰ γελοῖα τε καὶ ἄσπονδα τῆς τοῦ ἀντιπάλου φιλονεικίας διὰ στόματος φέρειν. Διὸ παρῆσω κάκεῖνα, καὶ τὰ ἐξῆς ἐκείνοις προσκείμενα. Ἔστι δὲ ταῦτα· *Μηδεμίαν*, φησὶ, *εἴης ἀληθείας, μήτε τῷ θεῷ συμφυεῖν προσμαρτυρούσης*. Εἰ γὰρ μὴ εἰρητο τοῦτο, τίς ἦν ὁ διφυᾶ τὸν θεὸν εἶναι λέγων, πλὴν σοῦ, τοῦ πᾶσαν ὀνόματος ἐνοίαν τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ συμφύοντος, καὶ μηδὲν ἐξω προσεῖναι λέγοντος, ἀλλ' ἕκαστον τῶν περὶ τὸ θεῖον ὀνομάτων, τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ ἐγκεντρίζοντος; *Εἶτα*, φησὶ, *μήτε μὴν ἐξωθεν καὶ παρ' ἡμῶν πλαίτιομένην τοιαύτην ἐννοίαν εὐσεβείας νόμοις ἐγγραφούσης*. Ἄλλὰ παραιτήσομαι πάλιν περὶ τῶν εἰρημῶν, ὡς οὐχὶ γελωτοποιῶν τοῖς ἐντυγχάνουσι

A et dicant Deo interitum et mortem adesse, ut immortalis et incorruptibilis dicatur. Si enim mortis et interitus absentiam, sicut ait Eunomius, subtractivæ horum appellationes non significant, omnino ei adesse contraria et aliena hoc artificio astruitur. Unumquodque enim eorum quæ intelliguntur, vel abest prorsus ab aliquo, vel non abest, ut lux, tenebræ, vita, mors, sanitas, morbus, et quæcunque ejusmodi : in quibus si alterum eorum quæ intelliguntur abesse quis dicat, procul dubio alterius præsentiam construet. Si igitur asserit mortis absentia Deum non dici immortalem, manifeste astruet mortis præsentiam ei adesse, atque idcirco immortalitatem in Deo universorum negabit. Quomodo enim vere immortalis et incorruptibilis ille fuerit, a quo ille non abesse interitum et mortem autumat? Sed dicit aliquis, nos infestius et calumniosius sermoni adhærescere; non enim sic quemquam insanire, ut Deum non esse immortalem astruat, sed eorum quidem quæ in occulto a quibusdam intelliguntur, nullus hominum cognitionem habet, siquidem per ea quæ dicuntur in nobis additorum sit conjectura. Ergo iterum quod dictum est resumamus.

Non absentia mortis, inquit, Deus immortalis dicitur. Quomodo quod dicitur accipimus? quod a Deo mors non abest, etsi immortalis dicitur? Igitur si hoc jubet intelligere, erit penitus mortalis Eunomii Deus, et interitui obnoxius, a quo enim mors non abest, immortalis ut sit naturam non habet: verumtamen si neque mortis neque corruptionis absentiam hæ appellationes (privativæ) significant, vel frustra de Deo universorum dicuntur, vel alium quemdam intellectum in ipsis complectuntur. Quis igitur intellectus interpretetur artifex. Sed nos, ut inquit Eunomius, qui sumus et rerum judicii expertes, et nominum usus inscii, sanum dicere didicimus, non a quo robur, sed a quo morbus separatus est; et incolumem, non eum qui est extra convivia, sed qui nullam in se ipso habet mutilationem, et cætera omnia similiter, vel ex præsentem, vel ex non præsentem nominamus, fortem, effeminatum, somnolentum, insomnem, ut quæcumque sunt hujus consuetudinis. Sed haud scio quid lucri afferat, has nugas animadversione dignas censere; viro enim in canitie viventi, et ad veritatem respicienti, non parva ad condemnationem culpa, ridicula et perfidias adversarii ambitiosa contentione maledictis insectari. Quapropter et illa prætermittam, et quæ deinceps illis adjacent. Nulla, inquit, veritate Deo naturalem conjunctionem attribuyente. Si enim hoc dictum non esset, quis Deum esse biforem diceret præter te, qui omnem nominis notitiam Patris essentiæ coalescere facis, nihilque extra adesse dicis, sed singula nomina de Deo celebrata, in Dei essentia velut in centrum adducens? Deinde, inquit, neque certe extrinsecus et a nobis confictam talem notitiam pietate legibus inscribente. Sed de dictis rursus preca-

bor, ut credant, me non ut legentibus risum moverem, has ridiculas voces exposuisse, sed ut auditori persuaderem, a quo iste apparatus sermonum iacitatus, nostram simplicitatem diluit, deinde contra veritatem audacter loquitur. Quisnam ratione et qualia profert, auditoribus elephantino corio obductis usque ad delicias ostentabundus et jactabundus, qui ejus arrogantes has sicci oris voces mala compositione trajicientes, tanquam omnium dicendi facultate victorem prædicant, sed ipsam immortalitatem esse dicit essentiam, Unigeniti autem essentiam? Quid ais? ad ipsum dixerim, immortalitatem, an non? quoniam etiam in hac simplicitas, nullam, sicut ais, connexionem naturæ appetit. Siquidem negat immortalitatem esse essentiam, perspicuum ad quid respicit. Quod enim immortalis ex adverso opponitur, non est subtilis mentis cogitare. Ut enim quod non corruptibile corruptibile consequentia oppositæ divisionis demonstrat, et mutationi est obnoxium quod non est immutabile: sic etiam mortale prorsus, quod non est immortale. Quid igitur novorum dogmatum expiator? Quid de Unigeniti essentia nobis proprio nomine dicit? Rursus enim eandem scriptori interrogationem proferam. Dabit et hanc immortalitatem esse, vel non assentietur. Si igitur non approbet Filii essentiam immortalem esse, necessario contrario astipulabitur, per præstantioris ablationem, ipsam esse mortem præstruens. Quod si absurdum fugiens immortalitatem etiam Unigeniti essentiam nominet, nullam ex necessitate propterea secundum essentiam differentiam esse confitebitur. Si enim ex æquo et Patris et Filii natura immortalitas est, immortalitas autem in seipsam nulla ratione differentie discinditur, nunquid etiam ab ipsis inimicis conceditur, nullam differentie rationem in Patre et Filio secundum essentiam definiri?

Sed jam tempus fuerit acerbam ipsius contra nos proponere accusationem, quam in fine orationis fecit, dicens nos ex nihilo penitus Patrem dicere, dictionem aliquam ex contextu suffuratus, ipsamque exilem et inordinatam ex reliquo corpore detractam vellicare conatur, et stomachum facere insanis dentibus dilacerans, vel potius salivans (id est velut salivam sermonem exspuens): primum quidem dicam sententiam eorum quæ a doctore de hoc præclare sunt oratione distincta, deinde ipsum sermonem ad verbum apponam, ut omnibus fiat manifestarius in contumeliam veritatis in studia piorum perniciose irrepere. Nos enim adducens ad ingeniti significationem per suos sermones doctor noster, talem nobis insinuationem ad cognitionem ejus quod quæritur, subjecit, demonstrans longe a notitia quæ est secundum essentiam, esse ingeniti significationem. Cum evangelista, inquit, Domini genealogiæ quæ est secundum carnem ex Joseph principium fecisset ⁹⁷, deinde semper progrediens ad tempore antiquiorem, terminum genealogiæ in Adamo definis-

Α τὰς ἐπιγελάστους ταύτας ἐξεθέμην φωνάς, ἀλλ' ὡς ἂν πείσαιμι τὸν ἀκροατὴν, ἀφ' οἷας οὗτος παρασκευῆς τῶν λόγων ὀρμώμενος, ὁ τὸν ἡμέτερον ἰδιωτισμὸν διαπλύνων, ἔπειτα τῆς ἀληθείας καταθρασύνεται. Τίς ὦν κατὰ τὴν λόγον καὶ οἷα φεγγόμενος, ὁ τοῖς παχυδέροισι τῶν ἀκροατῶν ἐντροφῶν τε καὶ ἐμπομπεύων, οἱ τὰς στομφώδεις αὐτοῦ ταύτας ἑρροστομίας κακοσυνθέτως διαπεραίνοντες, ὡς κεκρατηκότα τῶν πάντων τῇ δυνάμει τῶν λόγων ἀνακηρύσσουσιν, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι φησι τὴν οὐσίαν ἀθανασίαν, τὴν δὲ τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν; Τί φησι; πρὸς αὐτὸν εἰποιμι ἂν, ἀθανασίαν, ἢ οὐχί; Ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ ταύτης ἡ ἀπλότης οὐδεμίαν, καθὼς φησι, συμφύταν προσίεται. Εἰ μὲν οὖν ἀρνείται τὸ ἀθανασίαν εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, δῆλον εἰς ὃ τι βλέπει. Τὸ γὰρ ἀντιδιασσελλόμενον τῷ ἀθανάτῳ, οὐλίαν ἐστὶ λεπτήσιν κατανοῆσαι φρενός. Ὡς γὰρ τὸ μὴ ἀφθαρτὸν φθαρτὸν ἡ ἀκολουθία τῆς ἀντιδιαίρεσεως δείκνυσι, καὶ τρεπτὸν τὸ μὴ ἀτρεπτὸν· οὕτω καὶ θνητὸν πάντως, τὸ μὴ ἀθάνατον. Τί οὖν ὁ τῶν καινῶν δογμάτων ἐξηγητής; Τί περὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας ἡμῖν κυριολογήσει; Πάλιν γὰρ τὴν αὐτὴν προσοίωσεν τῷ λογογράφῳ ἐρώτησιν. Δώσει καὶ αὐτὴν ἀθανασίαν εἶναι, ἢ οὐ συνθήσεται. Εἰ μὲν οὖν μὴ δέχοιτο τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν ἀθανασίαν εἶναι, ἀναγκαιῶς τῷ ἐναντίῳ συνθήσεται, διὰ τῆς τοῦ κρείττονος ἀφαιρέσεως θάνατον αὐτὴν εἶναι κατασκευάζων. Εἰ δὲ φεύγων τὸ ἀτοπον, ἀθανασίαν καὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν κατονομάζοι, οὐδεμίαν ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦτο κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορὰν εἶναι συνθήσεται. Εἰ γὰρ ἐπίσης ἦ τε τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φύσις ἀθανασία ἐστίν, ἀθανασία δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδενὶ λόγῳ διαφορὰς διασχίζεται, ἄρα καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν ὁμολογείται, τὸ μὴ ἐνά διαφορὰς λόγον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν εὐρίσκεισθαι;

Ἄλλὰ καιρὸς ἂν εἴη τὴν χαλεπὴν αὐτοῦ καθ' ἡμῶν προθεῖναι κατηγορίαν, ἣν ἐπὶ τέλος τοῦ λόγου πεποιήται, λέγων ἡμᾶς ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος τὸν Πατέρα λέγειν· κλέψας τινὰ λέξιν ἐκ τῆς συμφράσεως, καὶ ψιλὴν αὐτὴν καὶ ἀσύντακτον ἐκ τοῦ λοιποῦ σώματος ἀφελκύσας, κνίζειν ἐπιχειρεῖ τοῖς ἐκκλητικοῖς ὁδοῦσι κατασπαράσσω, μᾶλλον δὲ κατασελίζων τὸν λόγον. Λέξω δὲ πρῶτον μὲν τὴν διάνοιαν τῶν παρὰ τοῦ διδασκάλου περὶ τούτου διευκρινηθέντων ἡμῖν· εἴθ' οὕτω τὸν λόγον αὐτὸν ἐπὶ λέξεως παραθήσομαι, ὡς ἂν πᾶσι γένοιτο φανερός ὁ ἐπὶ λύμῃ τῆς ἀληθείας ταῖς τῶν εὐσεβοῦντων σπουδαῖς εἰσφθερόμενος. Προσάγων γὰρ ἡμᾶς τῇ τοῦ ἀγεννήτου σημασίᾳ διὰ τῶν καθ' ἑαυτὸν λόγων ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, τοιαύτην ἡμῖν ἐφοδὸν πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου γνώσιν ὑπέθετο, δεικνύς πόρρω τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἐννοίας ὅτι τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαίνόμενον. Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, φησὶ, τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου γενεαλογίας ἐκ τοῦ Ἰωσήφ τὴν ἀρχὴν ποιησαμένου, εἶτα προϊόντος ἐπὶ τὸν αἰὶ χρόνῳ πρεσβύτερον, καὶ ἐν τῷ Ἀδάμ τὸ πέρασ τῆς γενεαλογίας ὀρίσαντος.

⁹⁷ Luc. iii, 23 sqq.

καὶ διὰ τὸ μὴ ὑπερχεισθαι τοῦ πρωτοπλάστου σωματικὸν Πατέρα, τοῦ Θεοῦ φήσαντος. Πρόχειρον εἶναι φησι, τῇ ἐκάστου διανοίᾳ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο λαβεῖν· ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ οὗ Ἀδάμ, οὐ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρωπικῶς γενεαλογηθέντων καὶ αὐτὸς ἐξ ἑτέρου τὴν ὑπόστασιν ἔχει· ἐπειδὴν γὰρ πάντα διεξελθόντες τὸν Θεὸν μετὰ πάντα τῷ νῷ λάδωμεν, τὴν πάντων ἀρχὴν ἐνοήσαμεν. Ἀρχὴ δὲ πᾶσα εἴπερ ἑτέρου τινὸς ἐξημμένη τύχοι, ἀρχὴ οὐκ ἔστιν. Οὐκοῦν εἰ ἀρχὴ τοῦ παντός ὁ Θεός· οὐθ' ὅτι οὐκ ἔσται τῆς τῶν πάντων ἀρχῆς ὑπερχειόμενος. Αὕτη τοῦ διδασκάλου περὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου σημασίας ἡ ἔκθεσις. Καὶ ὅτι οὐδὲν ἔξω τῆς ἀληθείας αὐτῷ παρ' ἡμῶν μεμαρτυρηται, αὐτὴν ἐπι ῥημάτων τὴν περὶ τούτου ῥῆσιν ἐκθήσομαι.

Ὁ εὐαγγελιστὴς, φησι, Λουκᾶς, τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀναποδίζων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ· εἰπὼν δὲ τοῦτον τοῦ Ἡελί, τὸν δὲ τοῦ Ματθαῖο καὶ οὕτω κατὰ ἀνάθεσιν πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐξήγησιν ἐπαγαγὼν· εἶτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω καὶ εἰπὼν, ὅτι Ὁ Σὴθ ἐκ τοῦ Ἀδάμ· ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔληξεν. Ὡς περ οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς αὐτὸν ἐρωτήσομεν· Ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἄρ' οὐχὶ πρόχειρόν ἐστι τῇ ἐκάστου διανοίᾳ ὅτι ἐξ οὐδενός; τὸ δὲ ἐξ οὐδενός τὸ ἀναρχόν ἐστι δηλονότι· τὸ δὲ ἀναρχόν, τὸ ἀγεννητόν. Ὡς οὖν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, οὐσίαν ἔστιν εἰπεῖν τὸ ἀγεννητόν. Τίσιν ὀφθαλμοῖς ἐτι πρὸς τὴν ὁδηγὸν ὑμῶν ἀποδλέπετε; πρὸς ὑμᾶς λέγω, τὴν τῶν ἀπολλυμένων ἀγέλην. Πῶς ἐτι τὴν ἀκοὴν ὑποκλίνετε τῷ τοιαύτην στήλην τῆς ἰδίας ἀναιδεΐας διὰ τῶν λόγων στήσαντι; Οὐκ αἰσχύνεσθε νῦν γοῦν εἰ καὶ μὴ πρότερον τοιοῦτῃ χειραγωγῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν χρώμενοι; Οὐ σημεῖον χρῆσεσθε τοῦτῃ τῆς περὶ τῶν δογμάτων αὐτοῦ μαρίας, τῷ οὕτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτόν τῶν γεγραμμένων ἀναισχύντως ἀντικαθίστασθαι; Οὕτως ἡμῖν καὶ τὰς θείας ἐρμηνεύει φωνάς; Οὕτω τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας προϊσταται; Ὡς ἀπελέγχειν Βασιλεῖον ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος γενεαλογοῦντα τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· εἶπω τὴν παρ' αὐτῶν ῥῆσιν, ἐκθῶμαι τῆς ἀναισχυντίας τὰ ῥήματα, παρήμι τὰς ὑβρεῖς, οὐ μίσημαι ταῖς λοιδορίαις· οὐ γὰρ αἰτιῶμαι τὸν ἰδοῦντα τῷ στόματι, ὅτι ἔδωκεν, οὐδὲ τὸν τῷ σώματι λειωθῆμενον, ὅτι λελώθηται. Τὰ γὰρ τοιαῦτα φύσεώς ἐστιν ἀτυχήματα, τὴν παρὰ τῶν νοῦν ἐχόντων μέμψιν ἐκφεύγοντα. Οὐκοῦν ἢ τοῦ ὑβρίζειν σπουδῆ, λογισμῶν ἐστὶν ἀβῶστία, καὶ δυσκλήρη ψυχῆς, τὸν ὑγιαίνοντα λογισμὸν λειωθῆμενος. Οὐδεὶς οὖν μοι λόγος ὡς λελοιδόρηται, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν ἐκείνην καὶ ἄμαχον τοῦ συλλογισμοῦ πλοκὴν, δι' ἣς τὴν καθ' ἡμῶν κατηγορίαν πρὸς τὸν σκοπὸν ἑαυτοῦ συνεπέρανεν, διαβῆδη γράψω κατ' αὐτὰ τὰ ῥήματα. Ἴνα γὰρ, φησι, μὴ κωλυθῆ τὸν Ἰῖδον ἐκ μετουσίαις εἰπεῖν τοῦ ὄντος, λέληθεν ἑαυτὸν, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος εἰπὼν. Εἰ γὰρ τὸ μηδὲν τῷ πάντῃ μὴ ὄντι ταῦτ' ἀπὸ τὴν ἐνοίαν, τῶν δὲ ἰσοδυναμούν-

A set, et quia non primo formato superior esset corporeus Pater, hunc Dei esse dixit. Promptum esse inquit cujusque notioni de Deo illud accipere: quod Deus est, ex quo Adamus, non ad similitudinem eorum quorum genealogia humano more descripta est, ipse ex alio substantiam habet, quoniam enim omnia percurrentes narrando Deum post omnia mento capimus, omnium principium intelleximus. Principium autem omne si quidem ex alio quodam peadeat, principium non est. Igitur principium universi Deus; neque quidquam est quod supra principium omnium constitui possit. Hæc doctoris de ingeniti significatione expositio. Et quod nihil extra veritatem ipsi a nobis attributum est, ipsam de hoc ad verba dictionem exponam.

B Lucas evangelista, inquit, genealogiam secundum carnem Dei et Servatoris nostri Jesu Christi exponens, et a postremis ad primum repedans sive retrogrediens, a Josepho quidem orsus est: cum dixisset autem hunc Heli, et hunc Mattheum, et sic per ascensum ad Adamum narrationem adducens, deinde cum venisset ad summos, et dixisset Setbum ex Adamo, ipsum autem Adamum ex Deo, hic ascendendi finem fecit. Quemadmodum igitur ille dixit, Adamum ex Deo, nos ipsum interrogabimus, ipse vero Deus ex quo? Annon promptum est cujusque cogitationi quod ex nullo? Quod autem ex nullo est, id videlicet principii expers. Quod autem principii expers, ingenitum est: ut igitur in hominibus essentia quod est ex aliquo, sic neque in Deo universorum essentiam licet dicere, quod ingenitum. Quibus oculis adhuc ad ducem vestrum aspiciatis? ad vos dico, pereuntium gregem. Quomodo aures inclinatis ei qui talem columnam suæ impudentiæ per hos sermones statuit? Non etiam vos pudet nunc sane, si etiam non prius, tali manu ductore ad veritatem ulentes? non hoc utimini signo insanæ de decretis ipsius; quod sic adversus veritatem scriptorum impudenter se ipse opponat? sic nobis divinas voces interpretatur? sic veritatis decretorum defensor et assertor prostat? ut Basilium reprehendat, qui ex eo quod omnino non est genealogiam Dei, qui est in omnibus, recenseat. Dixerim ipsorum dictionem, exposuerim impudentiæ verba, prætereo contumelias, non accuso contumelia et probra, non culpo eum qui olet ore, quod olevit, neque corpore vitiatum et mutilatum quod mutilus est. Talia enim sunt naturæ infortunia, quæ vituperium a prudentibus effugiunt. Ergo contumelia afficiendi studium rationis est insaniam, atque animi sana ratione vitiatum infortunium. Nulla igitur mihi sit ratio ejus conviciorum, sed vehementem illum et inexpugnabilem ratiocinationis nexum, per quem contra nos accusationem ad scopum perduxit, iisdem verbis aperte scribam. Ut enim, inquit, non prohibitum sit Filium dicere ex participatione ejus qui est, latuit ipsum dicere Deum, qui est in omnibus ex eo quod penitus non est. Si enim nihil idem est cum eo quod prorsus non est,

secundum significatum; eorum autem quæ æqualiter pollent libera est transsumptio, neque prohibetur; qui dicit Deum ex nullo, ex eo quod funditus non est dicit Deum esse. Ad aliquod eorum quæ sunt diæta prius oculos convertamus.

Quod ex participatione Dei Filium putat, his etiam qui non hoc accipiunt oris sui graveolentiam inspergit, vel turpem et somniosam, sive turbulentam sophismatis compositionem, sive structuram disquiremus. Sed quidem ex participatione divinæ naturæ asciscere filios, solorum poetarum et fabulatorum esse nemo qui vel paululum prudentiæ et mentis habeat, ignorat. Sic enim qui carminibus fabulas connectunt, Dionysos quosdam et Hercules, et Minos ex dæmoniorum complexu in humana corpora confingunt, atque cæteris hominibus tales superiores et augustiores suo carmine celebrant, ut participatione præstantioris naturæ plus habentes. Ergo hunc quidem sermonem ut e domo amentię et impietatis reprehensionem habentem silentio involvere decet. Sed potius inexpugnabilem illum syllogismum adjicere, ut nostri simplices et imperiti discant, quale et quantum qui artificiosas insinuationes non didicerunt, damnum et detrimentum passi sunt. Si enim nihil, inquit, cum eo quod prorsus non est, idem est secundum sensum: æquipollentium autem non prohibetur transsumptio; qui dicit ex nullo esse Deum, ex eo quod non omnino est dicit esse Deum. Quis dedit ei qui in nos Aristotelicam cuspidem vibrat, dicere aliquem patrem non habere idem esse cum eo quod est ex eo quod nullo modo est ipsum esse? Qui enim eos qui in genealogia recensentur a sacra Scriptura ordine numeravit, semper ejus qui memoratus fuit, superiorem patrem esse nimirum intelligit. Quid enim erat Heli Josepho, quid autem Mattathus Heli, quid etiam Adamus Seth; an non etiam puerulis valde manifestum et notum, quod patrum est enumeratio eorum qui memorati sunt, horum nominum recensio? Si enim Seth filius Adami, pater ejus qui ex ipso genitus est procul dubio est Adamus, sic dic mihi quis pater Dei qui est super omnia, dic interroganti, rumpe vocem, responde, omnem disserendi tuam artem ad hanc interrogationem commove. An invenies aliquam rationem quæ sophismatis tui captionem effugiat? Quis ingeni pater? Potesne dicere quis? Non igitur ingenitus. Sed contritus diceas prorsus, quod etiam necesse est, quod nullus. Quid igitur, amicissime, an tibi sic soluta est hæc mollis sophismatis complexio? non intellexisti te in tuos sinus conspuisse, quod ait magnus Basilius, quod ingenitus ex nullo est pater? Nam ex patribus iis qui prius in geneologiæ descriptione sunt recensiti, consequentia per id quod siletur, dat patris additionem pro confesso haberi. Tu ex nullo patre, nihil fecisti. Et contra nihil ad id quod omnino non est complexus, solum illum syllogismum confecisti. Hæc igitur doctæ solertiæ et artificiosæ ad te transferentur. Quis ingeni pater

A των ἀκώλυτος ἢ μεταλήψις, ὁ λέγων ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος εἶναι λέγει τὸν Θεόν· πρὸς τι τῶν εἰρημένων πρότερον ἴδωμεν.

Ὅτι ἐκ μετουσίᾳ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν ὄσεται, καὶ τοῖς μὴ τοῦτο δεχομένοις ἐπισκεδάζει τοῦ στόματος αὐτοῦ τὴν δυσωδίαν, ἢ τὴν ψυχρὰν καὶ θνεϊκὴν τοῦ σοφίσματος συνθήκην διεξετάσομεν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ ἐκ μετουσίᾳ τῆ θεῖα φύσει προσάπτειν υἱοὺς, ποιητῶν μόνων καὶ μυθοπλαστῶν ἐστίν, οὐκ ἂν ἀγνοοῖται τις τῶν ὄπωσούν μετεχόντων φρονήσεως. Καὶ οὕτω γὰρ οἱ τοῖς μέτροις τοὺς μύθους ἐνεύροντες, Διονύσουσιν τινὰς καὶ Ἡρακλέας, καὶ Μίνωας, καὶ ἄλλους τοιοῦτους ἐκ δαιμονίας εἰς ἀνθρώπινα σώματα συμπλοκῆς διαπλάσσοσιν, καὶ ὑπεραίρουσι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τοὺς τοιούτους τῷ λόγῳ, ὡς τῆ μετουσίᾳ τῆς κρείττονος φύσεως, τὸ πλέον ἔχοντες. Οὐκοῦν τοῦτον μὲν τὸν λόγον ὡς οἰκοθεν τὸν τῆς ἀνοίας ἄμα καὶ ἀσεβείας Πλεγχον ἔχοντα, σιωπῆσαι προσήκει. Προσθεῖναι δὲ μᾶλλον τὸν ἀμαχὸν ἐκείνον συλλογισμὸν, ὡς ἂν μάθειεν οἱ καθ' ἡμᾶς ἰδιῶται, ὡς οὐ καὶ ὄντων οἱ τὰς τεχνικὰς ἐφόδους μὴ παιδευθέντες ἐξημῶθησαν. Εἰ γὰρ τὸ μὴδὲν, φησὶ, τῷ πάντη μὴ ὄντι ταῦτόν κατὰ τὴν ἔννοιαν, τῶν δὲ ἰσοδυναμούντων ἀκώλυτος ἢ μεταλήψις· ὁ λέγων ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος εἶναι λέγει τὸν Θεόν. Τίς ἔδωκε τῷ τὴν Ἀριστοτελικὴν ἡμῖν αἰχμὴν ἐπιστελοῦντι, ὅτι τὸ λέγειν τινὰ πατέρα μὴ ἔχειν, ταῦτόν ἐστι τῷ ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος αὐτὸν γεγενῆσθαι; Ὁ γὰρ τοὺς γενεαλογουμένους παρὰ τοῦ λόγου καθεξῆς ἀριθμήσας, ἀεὶ τοῦ μνημονουθέντος ὑπερκεῖμενον πατέρα δηλονότι νοεῖ. Τί γὰρ ἦν ὁ Ἥλιος τοῦ Ἰωσήφ, τί δὲ ὁ Ματθαῖος τοῦ Ἥλι, τί δὲ ὁ Ἀδάμ τοῦ Σῆθ, ἄρ' οὐχὶ πρόδηλον καὶ τοῖς ἁγάν νηπίοις, ὅτι πατέρων ἐστὶν ἀπαρίθμησις ὁ τῶν μνημονουθέντων τούτων ὀνομάτων κατάλογος; Εἰ γὰρ ὁ Σῆθ τοῦ Ἀδάμ υἱός, πατὴρ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου πάντως Ἀδάμ. Ἰδὺς εἰπέ μοι, καὶ τὸ ἐπὶ πάντων Θεοῦ πατὴρ τίς; εἰπέ τῷ ἐρωτῶντι, βῆξον φωνῆν, ἀπόκρισαι, πᾶσαν τὴν λογικὴν σου τέχνην πρὸς τὴν πεῦσιν ταύτην συγχίνησον· ἄρ' εὐρήσεις τινὰ λόγον τὴν τοῦ σοφίσματος σου λαθρὰ διαφεύγοντα; τίς ὁ τοῦ ἀγεννήτου πατὴρ; Ἐχεις εἰπεῖν ὅστις; Οὐκοῦν οὐκ ἀγεννήτος. Ἄλλ' συνθλιβόμενος ἐρεῖς πάντως, ὃ δὴ καὶ εἰπεῖν ἐστὶν ἐπάναγκας, ὅτι οὐδεὶς. Τί οὖν, ὦ φίλτατε, ἄρα σοι οὕτω λέλυται ἡ μαλθακὴ τοῦ σοφίσματος αὕτη διαπλοκῆ; Ἄρα συνήκας τοῖς ἰδίῳ κόλποις ἐνσιελίσας, τί φησὶ ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι Ὁ ἀγεννήτος ἐξ οὐδενὸς ἐστὶ πατὴρ; Ἐκ γὰρ τῶν προγενεαλογηθέντων πατέρων, ἢ ἀκολουθία κατὰ τὸ σιωπώμενον, συνομολογεῖσθαι δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν προσθήκην. Σὺ τὸ ἐξ οὐδενὸς πατὴρ τὸ μὴδὲν ἐποίησας. Καὶ πάλιν τὸ μὴδὲν εἰς τὸ πάντη μὴ ὄν καταλαβὼν τὸν λελυμένον ἐκείνον. συλλογισμὸν συνεπέρανας. Οὐκοῦν τὰ σοφὰ ταῦτα τῆς τεχνικῆς ἀγχινοίας πρὸς σὲ μεταχθήσεται. Τίς τοῦ ἀγεννήτου πατὴρ, ἐρωτῶ; Οὐδεὶς, ἐρεῖς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην. Ὁ γὰρ ἀγεννήτος πατέρα πάντως οὐκ ἔχει. Εἰ τόνυν οὐδεὶς τοῦ ἀγεννή-

του πατῆρ, τὸ δὲ οὐδαίς παρὰ σοῦ πρὸς τὸ μηδὲν Ἀ μετελήφθη· τὸ δὲ μηδὲν κατὰ τὸν σὸν λόγον τῷ πάντῃ μὴ ὄντι ταυτόν ἐστι κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ἀχώλυτος δὲ τῶν ἰσοδυναμούντων, καθὼς φῆς, ἡ μετάληψις. Καὶ εἰπὼν οὐ οὐδαίς ἐστι τοῦ ἀγεννήτου πατῆρ, ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος λέγει τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Τοιοῦτον ὡς εἰκέν ἐστιν, ὡς Εὐνόμια, κακόν· τοῖς σοῖς γὰρ χρήσομαι λόγοις· οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι σοφόν, πρὸ τοῦ εἶναι τιμημέναι· μικρὸν ἴσως τὸ τοιοῦτον εἰς δυστυχίαν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτὸν ἀγνοεῖν, καὶ μὴ γινώσκειν ὅσον ἐστὶν τὸ διάφορον τοῦ ὑψηλοῦς Βασιλείου καὶ τοῦ χερσαίου θηρίου. Εἰ γὰρ ἐφεώρα τὸν βίον ἡμῶν τὸ ὄξυ καὶ θεῖον ἕμμα ἐκείνο, εἰ περιπόλει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν τῷ τῆς σοφίας πτερῷ, εἰδείξεν ἂν καταπτώτας ἐπὶ σὲ τῷ ῥοίῳ τῶν λόγων, οἷψ τῷ ὄστράκῳ τῆς ἀνοίας συμπεφυκώς, πρὸς τίνα δι' ἀπάτης σεαυτὸν Β ἀντεπήγειρας, ὕβρεισι ταῖς κατ' αὐτοῦ καὶ λοιδορίαις τὸ δοκεῖν τις εἶναι παρὰ τοῖς γραιδίαις καὶ τοῖς ἐκτομίαις θηρώμενος. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀπελπιστέον σοὶ καὶ τῶν ὀνύχων ἐκείνου. Τὸ γὰρ ἡμέτερον, ὡς μὲν πρὸς ἐκείνον, ἔνυχος μοῖρα κρινόμενον, πολὺ ἂν εἴη. Πρὸς δὲ σὲ τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσον ἰκανὸν εἶναι σοὶ περιβῆξαι τῆς ἀπάτης τὸ ἔλυτρον, καὶ δεῖξαι τὴν ἐγκακρομμένην τῷ ὄστράκῳ ἀσχημοσύνην. portio iudicetur, multum fuerit. Tecum autem tantum est quantum satis esse possit ad erroris involu-

interrogo? nullus, dices necessario. Qui enim ingenitus, patrem omnino non habet. Si igitur nullus ingeni pater, hoc autem, nempe nullus a te ad nihil transsumptum est, hoc autem nihil secundum tuam rationem idem est cum eo quod non est secundum sensum: minime autem prohibetur æqualiter pollentium, sicut loqueris, transsumptio. Et qui dixit nullum esse ingeni patrem, ex eo quod non est prorsus dicit Deum, qui est super omnia. Tale, ut par est, o Eunomi, malum (tuis enim utar verbis) non videri esse sapientem, antequam talis habeatur et honoretur, parvum fortasse hoc est infortunium, sed seipsum ignorare, et non cognoscere quantum sit discrimen inter Basilium in sublimi volante, et terrestrem bestiam. Si enim vitam nostram exploraret acutus ille et divinus oculus, si vitam humanam circumvolaret sapientiæ ala, in te involans impetu et stridore sermonum, ostenderet quali testa dementiæ congenitus, in quem per errorem teipsum concitasti, contumeliis et probris in ipsum conjectis, dum apud aniculas et spadones venaris, ut aliquis esse videaris. Verumtamen non tibi desperandum est ab unguibus illius. Quod enim nostrum est, ut quidem cum illo, si unguis

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝΕ

ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

ANTIRRHETICUS
ADVERSUS APOLLINAREM (1).

Interprete et scholiaste LAURENTIO ZACAGNIO V. C. — GALLAND. *Œd. Patr. Bibl.* tom. VII, p. 317.

I. Aptum conveniensque sermoni nostro exordium A erit Domini vox, quæ jubet cavere a falsis prophetis, qui veniunt, inquit ¹, ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscetis eos. Si igitur veras oves ab ovium perditore, qui mansuetudinem præ se ferente habitu securus irrepit in ovilis cœlum, fructus discernit et sub mansuetudinis specie latens os inimicum omnibus palam facit, fructuum qualitatem, tam honorum quam malorum, præstat expendere, quorum ope deceptionis larva detegitur; ait enim, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Omnis itaque doctrinæ bonus quidem meo iudicio fructus est, cum ad eorum numerum qui in Ecclesia salvantur sit accessio; noxius vero atque perniciosus, cum ii qui in ea jam permanent dissipantur. Si igitur quis prædicatione sua gregem adaugeat, et ad omnia domus latera vitem extendat

¹ Matth. vii. 15.

(1) Egregium hoc sancti Gregorii Nysseni opus *adversus Apollinarem* ex Vat. septingentorum circiter annorum cod. eruimus. Illud autem valde notandum habet hic codex, quod æque veteri manu a scriptorum forsitan codicum correctore atque emendatore (quem *δοκιμάζοντα τὰ γεγραμμένα* vocat idem Nyssenus inter epistolas infra editas), ad aliud exemplar ea cautione collatus fuerit, ut quæ in prioris lectionis locum postmodum ab ipso superinducta fuerit, adeo eleganter cinnabari scripta fuerint, ut prior etiam lectio atramento delineata non oblitteretur. Nos itaque priore le-

Καλὸν ἂν γένοιτο προοίμιον ἡμῖν τοῦ λόγου ἢ τοῦ Κυρίου φωνῆ, κελεύουσα προσέχειν ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται, φησί, πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύματι (2) προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἀρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Εἰ οὖν ὁ καρπὸς διακρίνει τὸ τε ἀληθινὸν πρόβατον, καὶ τὸν τῶν προβάτων φθορέα, τὸν ἐν ἡμέρῳ σχήματι (3) πρὸς τὸ σύστημα τῆς κοίμης ἀφυλάκτως παραδύμενον, καὶ τὸ ὑποκεκρυμμένον τῷ ἡμέρῳ πολέμιον στόμα εἰς τοῦμφανὲς ἄγει, ζητεῖν προσήκει τοὺς καρποὺς τοὺς τε καλοὺς, καὶ τοὺς χείρονας, δι' ὧν τὸ σχῆμα τῆς ἀπάτης ἀνακαλύπτεται· φησί γὰρ, ὅτι Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Πάσης τοίνυν διδασκαλίας ὁ μὲν ἀγαθὸς καρπὸς κατὰ τε τὴν ἐμὴν κρίσιν ἢ προσθήκη τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σωζομένων ἐστίν· ὁ δὲ φαρτικὸς καὶ δηλητηριῶς ἢ τῶν συνειστώτων διάλυσις. Εἰ τοίνυν τις αὖτις διὰ τῶν λόγων τὸ ποι-

ctione in contextu plerumque servata, antiquas hasce emendationes, variasque lectiones in notis retulimus; nisi tamen tantū ponderis exstiterit, ut in orationis contextum eas transferre necessarium visum fuerit; tunc enim lectionem a correctore indicatam in orationis contextum retuli, indicata tamen in meis notis lectione, quæ prius in codice reperiebatur.

(2) Forte ἐνδύμασι, ut in textu Græco S. Matthei.

(3) Corr. ἡμέρῳ τῷ σχήματι.

μνιον, και εις πάντα τὰ κλίτη τῆς οἰκίας ἐκτείνει· Ἄ et circum Dominicam mensam plantet, erraticos oleastri ramos in olivarum novellas transmutans, mysticas denique virgas in dulcia et grata doctrinæ fluentia injiciat, per quas ita greges fecundantur, ut Laban possessio minuatur, abundet vero pars Jacob, et insigni fetu multiplicetur²; si quis talem doctrinæ suæ fructum ostendat (fructus enim, ut diximus, veritatis incrementum est), hic vere propheta est, utpote qui juxta Dei consilium legem spiritu interpretetur. At e contrario si quis vitis ramos evellat, divinam vero mensam, exstirpata plantatione, desertam reddat, et insidias circum spirituale aquarium tendat, ut non amplius oves ante patriarchæ virgas concipiant, et insigni fetu augeant gregem, sed ab alibilibus pascuis, paternis videlicet traditionibus, abigat et extra mandram stabulare faciat, et per aliena pascua dispergi: quando, inquam, talem doctrina fructum protulerit, tunc utique lupina forma, sub ovis pelle latens, manifestabitur.

τῆς διδασκαλίας καρπὸς ἦ, πρόδηλον ἂν γένοιτο δορᾶ.

Ἢ. Inquiramus ergo quid nobis Apollinaris Syri doctrina protulit, incrementumne gregis an diminutionem, dispersorumne collectionem an collectorum dispersionem, defensionemne paternorum dogmatum an subversionem. Si itaque ad id quod melius est Apollinaris studium respicit, ovis utique, et non lupus erit; si vero contra: *Attendite a falsis prophetis*, ait Dominus: non lateat os illud, per acutis novitatis dentibus in damnum perniciemque appropinquantium armatum et sanum Ecclesiæ Dei corpus lacerans. Ne autem, quod dicimus, convicium esse videatur, unum ex ejus, qui circumferuntur tractatibus subjungamus, cujus inscriptio talis est, *Demonstratio, inquit, divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Et fortiasse quidem accurate patefacto inscriptionis sensu, non esset ulterius alicui laborandum, in dogmatis absurditate per singulas ipsius tractatus partes redarguenda. *Demonstratio, inquit, divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Verum satius fuerit divinas voces apponere in novæ hujus fictionis nominum confutationem. *Verbum, ait, caro factum est, et, Gloria inhabitavit in terra nostra, et, Deus manifestatus est in carne*, ut ex unoquoque horum dictorum discamus divinitatem, quæ semper substantia

ὄχοῦν ἐξετάσωμεν τί ἤμῃν ἢ τοῦ Ἀπολιναρίου τοῦ Σύρου διδασκαλία ἐβλάστησε, προσθήκη τῶν ποιμνίων ἢ μειώσιν, συναγωγὴν τῶν διεσκορπισμένων ἢ τῶν συνεστώτων διάλυσιν, συνηγορίαν ἢ ἀνατροπὴν τῶν πατρῶν δογμάτων. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸ κρείττον ἢ σπουδῆ τοῦ προειρημένου βλέπει, πρόβατον τάντως, καὶ οὐχὶ λύκος ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἐμπάλιν, *Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν*, φησὶν ὁ Κύριος· μὴ λανθανέτω τὸ στόμα τὸ ἐπὶ λώβῃ καὶ ἀφρανομίῃ τοῦ προσεγγίζοντος σώματος τεθηγμένον τοῖς τῆς καινοτομίας ὁδοῦσι καὶ κατασπαράσσον τὸ ὄγιος σῶμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὡς δ' ἂν μὴ δοκοῖη λοιδορία τὸ λεγόμενον εἶναι, ἕνα τῶν παρ' αὐτοῦ περιφερομένων λόγων προσθήσομεν, οὗ ἢ ἐπιγραφὴ ἐστὶν αὕτη· Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τάχα δ' ἂν τις δι' ἀκριβείας τὸν τῆς ἐπιγραφῆς νοῦν ἀπογυμνώσας, οὐκ ἂν δεηθείη δι' αὐτῆς τῆς λογογραφίας (9) ἐλέγξει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Κρείττον δ' ἂν εἴη τὰς θείας παραθέσθαι φωνὰς εἰς ἑλεγχὸν τῆς καινῆς ταύτης ὀνοματοποιίας. Ὁ Λόγος, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο· καὶ, Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν· καὶ, Ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ὡς ἂν δι' ἐκάστου

¹ Gen. xxx, 37 sqq. ² Joan i, 14. ³ Psalm. lxxxiv, 10. ⁴ I Tim. iii, 16.

(4) Ita corr. male antea τῆς ἀπὸ τῆς.

(5) Et hæc corr. emendatio est; prius enim erat ἑλάτων.

(6) Ἐπίσημος γονή tam hic quam infra aliquis forsitan verteret *varii coloris fetus*, vel *diverso colore respersus fetus*, ut sacræ Scripturæ narrationi prius respondeat; sed mihi alia versio magis arridet.

(7) In Vat. cod. ἐρημῆ inflexione Attica, nescio an simili exemplo.

(8) Corr. ὥστε.

(9) Nyssenus in toto hoc opere Apollinarem λογογράφον ejusque *De Incarnatione tractatum λογο-*

γράφον vocat; quin et Eunomium ejusque scripta λογογράφον, et λογογραφαὶν ἰαὶdem vocat lib. i adversus eundem, et alibi. Videtur autem iis nominibus verbosos atque prolixos utriusque hæretici libros suggillare voluisse Nyssenus. Nam Gregorius alter Nazianzenus episcopus in oratione 51, prope finem, Apollinarem inter alia redarguit, quod μακροῦς λόγους scripserit, eademque de Eunomii libris Nysseni querela est lib. i adversus eundem prope initium. Utitur et λογογράφου voce malo sensu Demosthenes in oratione *De falsa legatione*, p. 232, Hervagianæ editionis quarta Græco-Latinæ, cum Æschini exprobrat, quod λογογράφους et σοφιστὰς

immutabilis est, mutationi obnoxiam induisse naturam, ut propria immutabilitate nostræ in malum mutationi mederetur. At hic Deum asserit non fuisse in carne manifestatum, quod idem est ac si diceret, carnem factum non fuisse Verbum, quod in hominum forma et similitudine per servilem habitum cum hominibus conversatum est *; sed divinam quamdam incarnationem Verbo affingit, idque dubio adeo sermone, ut incertum mihi sit utrum mutationem divinitatis e simplici ejus et compositionis experte natura in carneam soliditatem transformatæ intelligat, an potius, manente in se ipsa divina substantia, aliam quamdam apparuisse dicat incarnationem divinam, in humanæ et divinæ naturæ confinio positam, quæ nec Deus esset, nec homo, sed ex utroque quodammodo participaret; et prout incarnatio est, humanitati affinis atque cognata existeret; prout vero divina est, longe multo humanæ naturæ modulum superaret. Verum enimvero substantia hujusmodi Deus esse non potest. Divinitas enim res est ex sui natura simplex et a compositione prorsus aliena: a quo autem simplicitas abest, ab eo æque etiam divinitatem abesse necessarium prorsus est. Contra vero neque homo esse potest. Homo enim dicitur qui ex corpore et anima intellectuali componitur; ei autem, in quo hæc duo simul conjuncta non intelliguntur, quomodo hominis nomen conveniet? Hominis enim corpus et animam hominis dicimus, quoad in ipso horum utrumque consideratur. Harum autem duarum rerum concursus homo et est, et dicitur.

III. Quid sit itaque divina incarnatio, quæ nec homo est, neque Deus, quam in tractatus titulo comminiscitur auctor, non licet nobis per ea quæ accurate hactenus indagavimus invenire. *Demonstratio*, inquit, *divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Rursus quid sibi vult illud, *ad similitudinem hominis*? Divinam, nempe, incarnationem simili modo, atque humanam constare. Et quandonam factum est hoc? In ultimisne diebus? Et ubi virginitatis mysterium? Neque enim ad similitudinem hominis incarnatus est Dominus, quemadmodum scriptor noster ait; sed divina potestate, et Spiritu sancto, quemadmodum in Evangelio dicitur †. An potius ante sæcula? Et quomodo rei non existenti quod existit assimilatur? Postremus enim omnium rerum, secundum creationis ordinem, homo est; Dominus vero rex ante sæcula. Ad cujus itaque hominis similitudinem divina illa incarnatio, si omnia sæcula præcessit, facta fuerit? Adami fortasse? At hic nondum exstiterat. An

* Philipp. 11, 7. † Luc. 1, 26, sqq.

alios per contumeliam cognominare solitus esset, cum ipsum talem esse consiaret. Verba Demosthenis sunt: Λογογράφους τοίνυν και σοφιστάς αποκαλών τους άλλους, και ύβριζειν πειρώμενος αὐτὸς ἐξελεγχθήσεται, τούτοις ὦν ἐνοχος. Wolfius vertit, *Cum autem orationum scriptores, et sophistas alios cognominet, atque exagitare studeat, eum ipsum talem esse constabit.*

μάθοιμεν τῶν εἰρημένων ὅτι ἀεὶ ἄτρειπον ἐν τῷ θεῷ τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἀναλλοίωτον, ἐν τῇ τρεπτῇ καὶ ἀλλοιουμένην γίνεται φύσει, ἵνα τῷ ἰδίῳ ἀτρέπτῳ τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ κακὸν τροπὴν ἐξιάσῃται. Οὗτοι δὲ φησὶν οὐ θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ὅπερ ταύτόν ἐστι τῷ (10), μὴ τὸν λόγον σάρκα γενέσθαι, τὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι, τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ θουλικῷ προσώπου καθομιλήσαντα· ἀλλὰ θεῖαν τινὰ σάρκωσιν ἀνατυπούται τῷ λόγῳ, οὐκ οἶδα τί σημαίνων τῷ ῥήματι, πότερον τροπὴν τῆς θεότητος ἀπὸ τῆς ἀπλήρης αὐτοῦ καὶ ἀσυνθέτου φύσεως εἰς σαρκώδη ἀντιτυπίαν ἀλλοιωθείσης ἢ μενούσης τῆς θείας οὐσίας ἐφ' ἑαυτῆς, ἀλλῆν τινὰ σάρκωσιν θεῖαν μεθόριον τῆς τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τοῦ θεοῦ φύσεως ἀναφανῆναι, οὕτε ἀνθρώπων οὐσαν, οὕτε θεὸν, μετέχουσαν δὲ πῶς (11) ἀμφοτέρων· ἦτις (12) τῷ μὲν σάρκωσις εἶναι, συγγενῶς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἔχει, τῷ (13) δὲ θεῖα εἶναι, κρείττων ἐστίν, ἢ κατ' ἀνθρώπων. Ἀλλὰ μὴν θεὸς εἶναι οὐ δύναται· ἀπλοῦν γὰρ τῇ φύσει τὸ θεῖόν ἐστι καὶ ἀσύνθετον· οὐ δὲ ἡ ἀπλότης (14), τοῦτου κατὰ τὸ ἴσον πάντως καὶ ἡ θεότης καχώρισται. Ἀνθρώπος δὲ αὐτὸ πάλιν οὐκ ἐστίν. Ὁ γὰρ ἐκ ψυχῆς νοεράς, καὶ σώματος συνεστηκώς, ἀνθρώπος λέγεται· ὧ δὲ μὴ συνεπινοεῖται τὰ δύο, πῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου κλήσις ἐφαρμοσθήσεται; Ἀνθρώπου γὰρ σῶμα λέγομεν, καὶ ψυχὴν ἀνθρώπου, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐκότερον τοῦτων θεωρηται. Ἢ δὲ συνδρομῇ τοῦτων τῶν δύο, ἀνθρώπος καὶ ἐστίν, καὶ λέγεται.

Τί οὖν ἐστὶν ἡ θεῖα σάρκωσις, ἢ μήτε ἀνθρώπος οὐσα, μήτε θεός, ἢ ἀναπλάσει ἢ τοῦ λόγου ἐπιγραφῇ (15), οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν ἐξητασμένων εὑρεῖν. Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τί τοῦτο πάλιν ἐνδεικνύται, τὸ, καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου; Ὅτι ἡ θεῖα σάρκωσις ὁμοίως τῇ ἀνθρωπίνῃ συνίσταται. Πότε τοῦτο; Ἄρα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; καὶ τοῦ τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον; Οὐ γὰρ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκούται ὁ Κύριος, καθὼς ὁ λογογράφος φησὶν, ἀλλὰ θεῖα δύναμις, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων. Καὶ πῶς ὁμοιοῦται τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν; Τελευταίος μὲν γὰρ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν ὁ ἀνθρώπος· ὁ δὲ Κύριος (16) βασιλεὺς πρὸ αἰώνων. Κατὰ ποίου τοίνυν ἀνθρώπου ὁμοίωσιν ἐκείνῃ ἡ θεῖα σάρκωσις κατὰ τὸ προαιώνιον γίνεται; Κατὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ; Ἄλλ' οὕτω ἦν. Ἀλλὰ καθ' ἑτερόν τινα ἀνθρώπων; Καὶ τίς οὗτος ὁ προνοούμενος τοῦ Ἀδάμ ἀνθρώπος, ἵνα κατὰ τὸ ἐγκαίμενον ὑπόδειγμα ὁμοιωθῇ τοῦ θεοῦ ἢ σάρκωσις; Τὸ

(10) Ita corr. τό erat antea.
 (11) Corr. πόσως.
 (12, 13) Ita corr. antea τό utrobique.
 (14) Ita corr. antea obscuro sensu οὐ δὲ ἡ ἀπλότης, τούτου.
 (15) Ita corr. antea ἢ τί ἀναπλάσει ἢ τοῦ λόγου ἀναγραφῇ.
 (16) Corr. iterum, Κύριος.

γὰρ ὁμοιον τῷ ὄντι πάντως οὐ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιον γί-
νεται· ὥστε δύο κατ' αὐτὸν (17) φαίνεται τῷ λόγῳ
τὰ ἄτοπα· ἢ γὰρ πρεσβύτερον εὐρίσκεται τὸ πλάσμα
τοῦ πλάσαντος, ἢ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται τὸ θεῖον
σαρκούμενον· κατ' ἀρχὰς γὰρ ἡ μὲν θεότης (18) ἦν,
ὁ δὲ Ἀδάμ οὐκ ἦν. Οὐκοῦν εἰ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώ-
που σαρκούται ἡ θεία φύσις, τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται ἡ
θεία σάρκωσις· τὸ δὲ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιούμενον, οὐδ'
αὐτὸ πάντως εἴη. Ἀλλ' ἕτερόν τινα τρόπον παρὰ τὸν
ἀνθρώπινον τὴν σάρκωσιν ἐκείνην γεγενῆσθαι φησι.
Καὶ τίς τῶν ἑτεροφυσῶν ἡ ὁμοίωσις (19); Εἰ οὖν μήτε
κατὰ τὸ προακωνιον ἐνδέχεται τὴν θεῖαν σάρκωσιν
καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου γενέσθαι, μήτε ἐπὶ τοῦ
ἐσχάτου τῶν χρόνων, ὅτε κατὰ ἀνθρώπον (20) ἡ τοῦ
Κυρίου οἰκονομία, καθ' ἦν ἐν σαρκὶ θεὸς ἐφανερώθη,
καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου ἢ σάρκωσις γίνεται (οὐ
γὰρ παραδέχεται τὴν τοιαύτην ἔνοιαν τὸ κατὰ (21)
τὴν παρθενίαν μυστήριον.), μάτην ἂν εἴη κατ' ἀμ-
φοτέρας τὰς ἔνοιαις ταύτην τοῦ λόγου τὴν ἐπιγραφὴν
ποιησάμενος. Ὅτι μὲν οὖν ἀνεπίσκητος ἡ ἐπιγραφὴ
καὶ οὐδενὶ συνεστῶτι ἐπερειδομένη νοήματι, μετρίως
οἶμαι διὰ τῶν ἐιρημίων πεφανερώσθαι τοῖς ἐπιστα-
τικῶς ἐπαλοῦσι.

frustra et inepte secundum alterutrum horum sensum eam operi inscriptionem auctor præfixerit. Itaque ex his quæ hæcenus diximus probe intelligentibus satis liquere arbitror quid sibi hæc inscriptio velit, certo indagari non posse, utpote quæ nulli secum constanti mentis conceptui innitatur

Καιρὸς (22) δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὸν προθεῖναι τῇ ἐξε-
τάσει τὸν λόγον τὸν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς (23) ταύτης
δηλούμενον. Γράψω δὲ τὰ πρῶτα τῇ ἑμαυτοῦ λέξει, C
δι' ὀλίγων ἐπιδραμῶν τὴν διάνοιαν, ἐν οἷς ἀκίνδυνόν
ἔστι τὸ παραδραμεῖν τῶν γεγραμμένων τι ἀνεξέτα-
στον. Μόνον, φησὶ, τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀγαθὸν ἦν
νομίζεσθαι (24)· μηδὲ γὰρ τῇ εὐβᾷ συνενεργεῖν
τὴν ἀνεξέταστον πίστιν· ὥστε προσῆκε καὶ τὴν
τῶν Χριστιανῶν ἐξητασμένην εἶναι, μὴ που λάθῃ
ταῖς τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἰουδαίων (25) συνεμ-
πεσοῦσα δόξαις. Ταῦτα διὰ πλείονων προοιμιασά-
μενης, ἐπάγει τὸν λόγον εἰπὼν, ὅτι Παρὰ τοῖς ἀπί-
στοις καὶ ταῖς αἰρέσεσι προτεθρύλλεται τὸ μὴ
δυνατὸν εἶναι θεὸν ἀνθρώπον γενέσθαι, καὶ πά-
θειν ὁμιλήσαι, ὃ καὶ παρὰ ταῖς αἰρέσεσιν ἐπὶ
ἐχίματι πίστεως εἰσάγεται, ἀνθρώπου ἐκθεον
διὰ τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν (26), καὶ διὰ τὰ
πάθη λεγούσας τὸν Χριστόν. Τίνας μὲν οὖν οἶδεν
αἰρέσεις, αἱ τὸν Χριστὸν ἐκθεον ἀνθρώπου λέγουσιν,
αὐτὸς ἂν εἰδείη, καὶ εἰ τις τὰ ἐκεῖνου πεπαλεῦται·
ἡμεῖς; δὲ πολλοῖς ἐπιδημηκότες τόποις, καὶ κατὰ
σπουδὴν τοῖς τε κοινωνοῦσι τοῦ δόγματος, τοῖς τε
ἀφροσυχόσι περὶ τῶν κατὰ τὸν Λόγον ζητούμενων,
καθομιλήσαντες, οὕτω τινὸς ἀκροάμεν τὴν τοιαύ-
την ῥήξαντος περὶ τοῦ μυστηρίου φωνῆν, ὅτι ἀνθρώ-

potius ad alterius hominis similitudinem? Et quinam conflictus iste Adamo prior homo, ut juxta propositum exemplar, ei divina incarnatio similis efficeretur? Quod enim simile est, rei existenti, non autem rei non existenti assimilatur; quare duo in eo Apollinariano sermone absurda apparent: nam vel res condita antiquior suo conditore deprehenditur, vel rei non existenti incarnata divinitas similis esse dicitur; ab initio enim divinitas exsistebat, Adam vero non erat. Itaque si ad similitudinem hominis divina natura carnem assumpsit, rei non existenti divina incarnatio assimilatur; quod autem rei non existenti comparatur, id ipsum nequaquam exsistere necesse est. Sed alio quam humano modo incarnationem illam factam fuisse dicit. At quænam inter res diversæ naturæ similitudo intercedit? Si itaque ante sæcula divina incarnatio ad hominis similitudinem fieri nequit, atque etiam in plenitudine temporum, quando benigna Dei erga homines dispensatione Verbum carne indutum apparuit, nullo pacto ad similitudinem hominis divina incarnatio facta fuit, id enim sentire conceptus virginæ mysterium non sinit.

IV. Tempus autem esset ut ipsum quoque examini tractatum subicerem cujus argumentum tali inscriptione designatur. Verum meis primum verbis eorum quæ in ipso opere continentur, sensum paucis percurram, ubi tamen nullum periculum est, ne quidquam inexploratum omittamus. Solum, inquit, *piam fidem bonum quid esse censendum est, neque enim Evam quidpiam juvisse indiscussam inexploratamque fidem; quare et Christianos in ipsorum religionem accurate inquirere oportet, ne alioqui imprudenter in Ethnorum, et Judæorum opiniones incidat.* Hæc ubi pluribus in tractatus proœmio disseruit, statim hæc subdit, *Apud infideles et hæreticos jamdudum promulgatum fuit Deum hominem fieri non posse, neque in humanis passionibus versari; quod quidem ab hæreticis veræ fidei specie in Ecclesiam inducitur, dum Christum per ortum ex virgine, et per quos pertulit cruciatus, divinum hominem existisse dicunt.* Porro quasnam sciat hæreses quæ Christum divinum hominem dicant, ipse noverit, et si quis ejus falsa dogmata callet: nos vero multa per loca peregre profecti, et cum iis qui communis nobiscum sententiæ sunt, et cum aliis qui a nobis circa quæstiones de Verbo ægitari solitas, dissident, studiose conversati, nondum quempiam audivimus,

(17) Corr. κατὰ ταῦτόν.

(18) Ita corr. antea scriptum fuerat κατ' ἀρχὰς ἡμῖν θεότης.

(19) Corr. τῇ et mox ὁμοιούσει.

(20) Ita corr. prius erat ὅτι κατ' ἀνθρώπον. F. ὅτε ἦ.

(21) Hæc lectio a corr. est, primævna enim manu scribitur τὸ γὰρ κατὰ.

(22) Corr. κέρδος.

(23) Ita corr. antea γραφῆς.

(24) Corr. δεῖ νομίζεσθαι.

(25) Sic legendum: In cod. Vat. scribitur, ἡ τῶν Ἰουδαίων Corr. καὶ τῶν Ἰουδαίων. Sed legendum ἢ τῶν Ἰουδαίων· nam diversissimæ sunt ethnorum et Judæorum de religione sententiæ.

(26) Corr. γένεσιν.

qui talia de hoc mysterio proferret, Christum A nempe divinum hominem esse. Errantes itaque circa fidei dogmata opiniones corrigere eorumque loco religiosiores inducere cogitantem, non decebat sibi coningere quæ non sunt, cumque rebus minime subsistentibus pugnare, sed adversus ea quæ ab adversariis revera proferuntur, armari. Neque enim peritus quisquam medicus morbis qui nunquam exstiterunt artem opponit, sed invalescenti morbo scientia qua pollet, occurrit. Vel itaque proferat quempiam qui Deum in carne non apparuisse, sed divinum hominem Christum esse affirmaverit, et tunc tractatum istum non abs re conscriptum ab ipso fuisse fatebimur; vel quosque hujuscemodi morbus invenitur, stultum esse omnes fatebuntur cum iis qui non existunt, erroribus conflictari.

V. Verumenimvero talem scribendi necessitatem non temere prætexuit Apollinaris; sed ut ad proprium suum dogma astruendum, gradum quemdam atque aditum sibi faceret, quod a nemine dictum fuit, tanquam dictum supposuit, ut dum adversus hanc imaginariam hæresim certare videretur, simulata contradictione divinitatem mori posse firmaret: tota quippe ejus scriptio eo tendit, ut unigeniti Filii divinitatem mortalem esse, eundemque non in humanitate passionem suscepisse, sed impassibilem ejus immutabilemque naturam, ad passionem participandam mutatam fuisse astruat. Quare ad quamnam utilitatem Apollinaris sermo respiciat qui ejus callent mysteria nosse poterunt: quæ autem ex ejus dictis consequi vel ipsi infantes agnoscunt, talia sunt qualia nec irreligiosiores Ethnicorum dixerint. Si enim ipsa Unigeniti divinitas obiit, necessario una cum ipsa mortem subiit et vita, et veritas, et justitia, et bonitas, et lux, et potentia; hæc enim omnia secundum diversas notiones unigenitus Deus et est et dicitur. Cum autem simplex et divisionis atque compositionis expers sit, quodcumque ex illis rebus esse dicatur, totus illud est, et non in parte hoc, in parte aliud; ita ut si una ex eisdem rebus existat, omnia in ipso existere intelligantur; sin autem una non existat, omnia simul perimantur. Si igitur per mortem interierit Christi divinitas, per eandem quoque mortem omnia interierint quæ conjuncta cum ejus divinitate intelliguntur. Atqui non simpliciter potestas est Christus, sed Dei potestas, et Dei sapientia. Quando igitur hæc una cum Christi divinitate per mortem extincta sunt, non erat apud Patrem sapientia Dei, non potentia, non vita, non aliud quidpiam eorum quæ boni nomine appel-

πος ἐνθεος ὁ Χριστός ἦν. Τὸν τοίνυν μέλλοντα διορθοῦσθαι μὲν τὰς ἠπατημένας περὶ τοῦ δόγματος ὑπολήψεις, ἀντεισάγειν δὲ τὰς εὐσεβεστέρας, μὴ ἀναπλάσσειν ἑαυτῷ τὰ μὴ ὄντα, καὶ πρὸς τὰ ἀνύπαρκτα μάχεσθαι προσήκον ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ὀπλιζέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν λατρῶν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς τὰ μὴ ὄντα πάθη τὴν ἑαυτῶν τέχνην ἀντεισάγουσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ γεγονὸς ἤδη νόσημα διὰ τῆς ἐπιστήμης ἴστανται. Ἡ τοίνυν δεξιότῳ τὸν εἰρηκότα μὴ θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερωῦσθαι, ἀλλ' ἐνθεὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, εἶτα (27) καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὡς οὐ μάρτην πεποιημένον παραδεξόμεθα· ἢ ἕως ἂν (28) ἡ τοιαύτη μὴ εὐρίσκειται νόσος, μάταιον εἶναι πάντες ὁμολογήσουσι τὸ (29) τοῖς μὴ οὖσι συμπλέκεσθαι.

Ἄλλ' οὐκ εἰκὴ τὴν τοιαύτην τῆς λογογραφίας ἀνάγκην ἑαυτῷ σχηματίζεται (30)· ἀλλ' ὡς ἂν ὁδόν τινα (31) καὶ ἀκολουθίαν πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ καθ' ἑαυτοῦ δόγματος λάβοι, τὸ μὴ λεχθὲν, ὡς εἰρημένον ὑπέθετο, ἵνα τῷ πρὸς ταῦτα δοκεῖν ἀγωνίζεσθαι, διὰ τῆς ἐσχηματισμένης ἀντιβρόχσεως κατασκευάσει τὸ θνητὸν εἶναι τὸ θεῖον. Ἄσπας γὰρ αὐτῷ τῆς λογογραφίας ὁ σκοπὸς πρὸς τοῦτο βλέπει, τὸ θνητὸν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ οὐχὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ τὸ πάθος δέξασθαι, ἀλλὰ τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν πρὸς πάθους μετασίαν ἀλλοιωθῆναι. Ὅθεν πρὸς τί μὲν αὐτῷ χρῆσιμον ὁ λόγος βλέπει εἰδεῖν ἂν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ ἐπίστορος (32)·

ἃ δὲ ἡ ἀκολουθία καὶ τοῖς ἄγαν νηπίοις προσδείκνυσαι τοιαῦτά ἐστιν, οἷα μὴδ' ἂν τοῖς ἀθεωτάτοις τῶν Ἑλλήνων εἶπειν. Εἰ γὰρ αὕτη (33) τέθηκε τοῦ Μονογενοῦς ἢ θεότης, συναπέθανε (34) ταύτη πάντως καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἡ δύναμις· ταῦτα γὰρ κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται. Ἄπλοῦς δὲ ὢν καὶ ἀμερῆς καὶ ἀσύνητος, ὅπερ ἂν λέγεται, ὁλος ἐστὶν, οὐκ ἐν μέρει τοῦτο, καὶ ἐν μέρει τὸ ἕτερον (35). Ὅστε ἐνὸς ὄντος, πάντα ἐν αὐτῷ νοεῖσθαι, καὶ μὴ ὄντος, τὰ πάντα συνδιαγράφεσθαι. Εἰ οὖν ἠφανίσθη τῷ θανάτῳ τὸ θεῖον, συνηφανίσθη τῷ θανάτῳ πάντα τὰ συνημμένως περὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα θεωρούμενα. Ἄλλὰ μὴν οὐκ ἀπλῶς δύναμις ὁ Χριστός, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία.

Ὅτε οὖν ταῦτα τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θανάτου συγκατασθένθη, οὐκ ἦν παρὰ τῷ Πατρὶ Θεοῦ σοφία, οὐ δύναμις, οὐ ζωὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ κρείττον ὀνομαζομένων οὐδὲν· Θεοῦ γὰρ πάντα ταῦτα εἶναι· τὰ τοῦ Πατρὸς (36) ἐν αὐτῷ εἶναι πιστεύεται, ὅπερ ὄντος μὲν τοῦ Υἱοῦ, ἐστὶ· μὴ ὄντος δὲ, πάντως οὐκ ἐστὶ, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι πάντα τὰ

Zigabenus inseruit in parte secunda *Panopliæ dogmaticæ adversus hæreses*, lit. 13, pag. 529, vers. *Si quemadmodum*, cum seqq.

(34) Ita corr., antea enim συνέπεθε.

(35) Ita corr., antea scriptum fuerat, οὐκ ἐν μέρει τὸ ἕτερον.

(36) Corr. Θεοῦ γὰρ πάντα εἶναι ταῦτα ὁ Υἱὸς λέγεται, καὶ πάντα τοῦ Πατρὸς. Fort. ταῦτα εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς.

(27) Corr. Χριστὸν εἶναι, εἶτα.

(28) Corr. ἕως δὲ ἂν.

(29) Ita corr., antea erat, τῷ.

(30) Ita corr., prius enim scriptum fuerat σχηματίζεσθαι· sed fortasse non nemo legendum censuerit, ἐσχημάτισεν.

(31) Ita corr. nam antea erat, ὡς ἄνοδόν τινα.

(32) Corr. ἐπίστορος.

(33) Totam hanc Nysseni argumentationem usque ad finem capituli in epitomen redactam Euthymius

τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖσθαι. Εἰ οὖν ἀπεσβέσθη (37) τῆ θανάτῳ ἢ δύναμις, Χριστὸς δὲ Θεοῦ ἐστι δύναμις· ποῖα πάλιν ἐκ τοῦ μὴ θντος ἀνεκλήθη δύναμις, τῆς μὲν οὐσης τῆ θανάτῳ ἀφανισθείσης, ἐτέρας δὲ οὐχ ὑπολειφθείσης; Τὴν γὰρ τοῦ Πατρὸς δύναμιν ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι καὶ παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν ὁμολογεῖται (38). Εἰ οὖν μία ἡ δύναμις, αὕτη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου δυναστευθεῖσα, εἰς ἀφανισμὸν μετεχώρησεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πάθους οἰκονομίας, τίς ἄλλη δύναμις παρ' αὐτὸν ἀναπλάττεται ἢ ταύτην ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλουμένη τὴν δύναμιν; Εἰ γὰρ τοῦτο λέγοιεν ὅτι ἡ μὲν ἀπέθανεν, ἡ δὲ ἀθάνατος ἔμεινεν, οὐκέτι ἐν τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἶναι ὁμολογήσουσι, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τὰς αὐτοῦ (39) τοῦ Κυρίου φωνὰς παραγράφονται, ὡς οὐκ ἀληθῶς ἐχοῦσας, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τὰ (40) τοῦ Υἱοῦ εἶναι διαμαρτύρονται. Ὁ γὰρ πάντα ἔχων τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ἀθανασίαν πάντως τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (41) ἔχει· ἡ δὲ ἀθανασία, ἕως εἰ (42) τοῦτο δὲ λέγεται, ἀμικτωῶς τε καὶ ἀκοινωνήτως πρὸς τὸν θάνατον ἔχει. Εἰ οὖν θνητὴν λέγουσι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τὸ μὴ ἔχειν ἐν αὐτῷ (43) τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν κατασκευάζουσιν. Ἀλλὰ μὴ ἀληθεύει ὁ λέγων, ὅλον (44) ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα· ψεύδεται ἄρα ὁ θνητὸν κατασκευάζων τοῦτον ὃ πᾶσα ἡ τοῦ Πατρὸς ἀδιότης ἐγκαθορᾶται. Ἐπεὶ οὖν μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τὸν λόγον τῶν εὐσεβοῦντων ἡ δύναμις· ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν βλέπομεν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα· σαφῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ μὲν ἐμπαθὲς τῆ φύσει τὸν θάνατον δέχεται, τὸ δὲ ἀπαράδεκτον πάθους ἐν τῷ παθητῷ τὴν ἀπάθειαν ἐνήργησεν.

in Patre enim Fillum agnoscimus, et in Filio Patrem; hinc manifeste ostenditur id quod sui natura pati poterat, mortem admisisse: quod autem passioni non erat obnoxium, impassibilitatem in eo quod passioni obnoxium erat operatum fuisse.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ (45) ἐφεξῆς τοῦ λόγου προελθωμεν. Λέξω δὲ πάλιν τῆ ἑαυτοῦ φωνῇ, συνελὼν ἐν βραχεῖ τὴν διάνοιαν. Φησὶ γὰρ, τὸ ἀνθρώπων ἐνθεον εἶναι Χριστὸν ὀνομάζειν, ἐναντίον εἶναι ταῖς ἀποστολικαῖς διδασκαλαῖς· ἀλλότριον δὲ τῶν συνόδων Παῦλον δὲ, καὶ Φωτεινὸν, καὶ Μάρκελλον τῆς τοιαύτης διαστροφῆς κατάρξαι. Εἶτα κατὰ τοὺς θεινοῦς τῶν ἀγωνιστῶν, ὡς προσεμπλακεῖς τῷ διαλεγόμενῳ (46), καὶ εὐρῶν τὸν αὐθέντην τοῦ ῥήματος, τοῦτό φησι· Πῶς ἔρεῖς ἐκ γῆς ἀνθρώπων, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβεθεῖν καὶ μαρτυροῦμενον ἀνθρώπων, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ἀναγορευόμενον (47); Πάλιν ἐν τούτοις ἡ κατασκευὴ τῶν προλαβόντων ἐτέρας ἀτοπίας ἐστὶν ἀρχή. Ἴνα γὰρ διελθῆ θεὸν τεθηκῶτα, οὐδὲν ὄλως καταδέχεται τῆς γῆνης φύσεως περὶ αὐτὸν θεωρεῖσθαι. Ἐπειδὴ ὄλως (48) τῆ

A lantur: nam Dei hæc omnia propria esse, et cuncta quæ Patris sunt Filio quoque inesse credimus. Quæ, si Filius quidem existat, et ipsa existunt; sin minus, nec ipsa existunt, propterea quod in ipso omnia quæ Patris sunt contineri fatemur. Si igitur per mortem extincta est potentia, Christus autem Dei potentia est, qualis ergo ex eo quod non existit, restaurata est potentia, cum ea quæ existebat morte sublata sit, alia vero ab ea diversa non supersit? Patris enim potentiam in Filio esse adversarii etiam nostri non dissidentur. Si itaque una est Dei potentia, hæc autem a morte oppressa, in nihilum tempore dispensationis a Deo per Filii passionem institutæ, relictæ fuit, quænam alia ab Apollinari effingitur potentia quæ hanc a morte potentiam revocet? Si enim dicatur aliam quidem potentiam mortem subiisse, aliam vero immortalæ permansisse, nequaquam in Filio Patris potentiam esse fatebuntur, et consequenter ejusdem Domini voces veluti falsas explodunt, quæ cuncta quæ Patris sunt Filii quoque esse testantur: qui enim cuncta quæ Patris sunt, habet, Patris quoque immortalitatem omnino possidet; immortalitas vero, quandiu id est quod esse dicitur, nullam cum morte communionem atque misionem habet. Si igitur mortalem esse dicunt Filii divinitatem, ipsum in se non habere Patris immortalitatem astruunt. Atqui verum asserit Filius qui totum in se ipso Patrem habere dicit; itaque mentitur qui mortalem illum esse probare conatur in quo tota Patris æternitas conspicitur. Quoniam igitur juxta pie credentium sententiam una Patris et Filii potentia est,

VI. Sed ad illa quæ in Apollinariano tractatu sequuntur, progrediamur, cujus sententiam, in epitomen redactam, propriis ejusdem verbis rursus referam. *Christum enim, inquit, divinum hominem nuncupare, apostolicæ doctrinæ contrarium et a synodorum sententia alienum esse, Paulum autem Samosatenum, Photinum, atque Marcellum perversitatis hujus auctores fuisse.* Deinde acerrimorum athletarum instar, cum colloquente veluti implicatus et sententiæ illius astipulatorem nactus, ita subjungit: *Quomodo terrenum dices hominem quem a cælo descendisse Scriptura testatur, qui que Filius hominis appellatur?* Rursus in his præcedentis orationis confirmatio alterius absurditatis initium est. Nam ut ostendat Deum mortem subiisse, nihil prorsus naturæ terrenæ in ipso spectari posse concedit,

(37) Corr. ἐναπεσβέσθη.

(38) Corr. ὁμολογήται.

(39) Corr. αὐτάς.

(40) Corr. delet postremum τὰ.

(41) Corr. ἐαυτῷ.

(42) Corr. ἕως ἀν ἡ.

(43) Corr. ἔχειν αὐτὸ, ἐν ἑαυτῷ.

(44) Ita corr., prius ὄλον.

(45) Corr. τὰ.

(46) Corr. προσδιαλεγόμενῳ.

(47) Corr. legit, Υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸν Υἱὸν ἀναγορευόμενον.

(48) Videtur legendum, ἐπεὶ δ' ὄλως.

sed quoniam mortis perpressio suapte natura ad terram pertinere omnino videtur, *Non est, inquit, homo terrenus, qui e caelo descendit; sed nihilominus homo, quamvis ex caelo descenderit; neque enim in Evangeliiis nomen hoc Dominus respuit.* Quomodo igitur in dictis suis sibi consentaneus est? Si non terrenus homo, sed e caelo ad nos descendit, quomodo Filius hominis qui e caelo descendit nuncupatur? Illud enim omnino concedet, quemadmodum in terra priores filiis patres esse intelligimus, ita etiam in homine qui, ut ipse putat, e caelo venit, quandoquidem Filius hominis dicitur, non temere a patre nomen sumere; sed ejus patrem in caelo esse alium hominem, quem humano more priorem esse Filio intelligamus. Si enim verbis illis innititur, *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo Filius hominis*^a, et idcirco illum a terreni hominis cognatione sejungit, et e caelo ad nos venisse Filium hominem dicit: aliquem alium prorsus dabit in caelo hominem patrem illius hominis qui ad nos descendit, ita ut in caelesti vita nationes hominum, et populi, et omnia quaecunque in hac vita sunt, reperiri arbitremur. Si igitur qui e caelo venit, Filius hominis est; qui autem ex Maria de semine David secundum carnem natus est, quamvis e caelo venerit, Filius hominis appellatur, falso secundum ipsos Dei Filius dicitur, cum nec terrestris, nec caelestis ille Filius cum divinitate commune quiddam habeat. Sed in summam veluti colligens quae ab ipso dicta sunt, hisce verbis sermone finem imponit: *Si autem et e caelo Filius hominis et ex muliere Filius Dei, quomodo non idem Deus et homo censetur?* Ego sane et eumdem Deum atque hominem credere, omnibus rectae fidei assertoribus convenire aio, non tamen secundum Apollinaris sententiam; neque enim divinitas res terrena, neque humanitas caeleste aliquid existit, quemadmodum ille opinatur; sed e caelo quidem^b virtus Altissimi per Spiritum sanctum humanae naturae obumbravit, hoc est, in ea efformata fuit; ex immaculata vero Virgine carnis portio coaluit; et hoc pacto, quod in ea natum est Filius Altissimi vocatus est, divina quidem potentia humanae naturae cum Altissimo affinitatem, carne vero cum homine cognationem Deo conciliante.

VII. *Sed Deus quidem est, inquit Apollinaris, per spiritus incarnationem, homo autem per carnem a Deo assumptam.* Quid est rursus incarnatio spiritus praeterquam unio cum carne nostra inita? Et undenam assumptus est homo, nisi ex primo homine cujus primam generationem e terra, non e caelo factam fuisse a Moyse ejus genealogiam describente, didicimus? *E terra enim Deus pulvere accepto, hominem finxit;* aliam autem hominis con-

γῆ συγγενῶς ἔχειν δοκεῖ τὸ κατὰ θάνατον πάθος. *Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐκ γῆς ἄνθρωπος, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς ἄνθρωπος. Ἄνθρωπος μέντοι, καὶ εἰ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· οὐ γὰρ ἀρρεῖται τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος.* Πῶς οὖν ἐν τοῖς εἰρημένους τὸ ἀκόλουθον σώζει; *Εἰ μὴ ἐκ γῆς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνει πρὸς ἡμᾶς, πῶς ἀνθρώπου Υἱὸς ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων λέγεται;* Δώσει γὰρ πάντως, ὡς περ ἐπὶ τῆς γῆς προσεπινοοῦμεν τῶν υἱῶν τοὺς πατέρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτὸν οὐρανῶθεν ἔχοντος ἀνθρώπου, ἐπειδὴ Υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, μὴ εἰκὴ πατρῶθεν κατονομάζεσθαι· ἀλλ' εἶναι αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐν οὐρανῷ προθεωρούμενον πατέρα ἄλλον ἀνθρώπων. *Εἰ γὰρ στηρίζεται (49) τοῦτω τῷ ῥήματι τῷ εἰρηκῶτι, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν γῆϊνον ἀνθρώπων συγγενείας αὐτὸν ἀποσχίζει, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔχοντα Υἱὸν ἀνθρώπων λέγων· δώσει τινὰ πάντως τοῦ καταβάτος πρὸς ἡμᾶς; ἄλλον ἐν οὐρανῷ τοιοῦτον πατέρα· ὥστε καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ζωῇ ἔθνη ἀνθρώπων, καὶ δῆμους, καὶ πάντα (50), ὅσα κατὰ τὸν τῆδε βίον ἔστιν ὑπονοεῖσθαι. *Εἰ οὖν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἔχον, ἀνθρώπου ἐστὶν Υἱὸς· τὸ δὲ ἐκ Μαρίας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον, ἄνωθεν δὲ, ἀνθρώπου Υἱὸς ὀνόμασται· ψευδῶς κατ' αὐτοῖς Υἱὸς Θεοῦ λέγεται, μήτε τοῦ οὐρανοῦ, μήτε τοῦ γῆϊνου πρὸς τὸ Θεῖον οἰκειουμένου. Ἄλλὰ συναγαγὼν ἑαυτῷ πρὸς τὸ κεφάλαιον τὰ εἰρημένα, ἐν τοῦτω συμπεραίνει τὸν λόγον· *Εἰ δὲ καὶ ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐκ γυναικὸς Υἱὸς Θεοῦ, πῶς οὐχ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν τὸν αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ Θεὸν πιστεύειν εἶναι, φημί, καὶ παντὸς εἶναι τοῦ τὸν ὀρθὸν λόγον πρεσβεύοντος, οὐ μὴν κατὰ τὴν τοῦ λογογράφου διάνοιαν· οὔτε γὰρ τὸ Θεῖον γῆϊνον, οὔτε ἀνθρώπινον τὸ οὐράνιον, καθὼς ἐκεῖνος οἰεταί· ἀλλ' ἄνωθεν μὲν ἢ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνσσεκιάσθη, τουτέστιν, ἐνεμορφώθη, ἐκ δὲ τῆς ἀμύαντου Παρθένου ἢ τῆς σαρκὸς μοῖρα συνηρανίσθη· καὶ οὕτως τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, Υἱὸς Ὑψίστου κατονομάσθη· τῆς μὲν θείας δυνάμεως τὴν πρὸς τὸν Ὑψίστον ἀγγιστεῖαν, τῆς δὲ σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην οἰκειουμένης συγγένειαν.***

Ἄλλὰ Θεὸς μὲν, φησὶ, τῷ πνεύματι τῷ σαρκωθέντι· ἄνθρωπος δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσῃ σαρκί. Τί ἐστὶ πάλιν τοῦ πνεύματος σάρκωσις, ἐκτὸς τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐνώσεως; πῶθεν δὲ προσεληφθῆ ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐκ τοῦ πρώτου (ἀνθρώπου) (51), οὗ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ γῆς, οὐκ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ) γενεαλογούντος τοῦ Μωυσείως ἔχουσάμεν; Λαβὼν γὰρ ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἀνθρώπων ἐπλασεν· ἄλλην δὲ ἀνθρώπου κατα-

^a Joan. III, 13. ^b Luc. I, 35, sqq.

(49) Locum hunc usque ad illa verba, τοιοῦτον πατέρα, laudat Euthymius Zigabenus in *Panopliae* tit. 15, part. II, pag. 524.

(50) Corr. καὶ δῆμους, καὶ πατριὰς, καὶ πάντα.

(51) Quae includuntur addita sunt a corr.

σκευὴν ἐξ οὐρανοῦ συστήσαι (52) παρ' οὐδενὸς μεμαθήκαμεν. Ἐἴτα ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις, ὅτι *Τὸ μυστήριον ἐν σαρκὶ ἐφανερῶθη*· καλῶς τοῦτο λέγων, οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος· καὶ ὅτι ὁ *Λόγος σὰρξ ἐγένετο κατὰ τὴν ἔνωσιν*· καὶ ταῦτα τῆς ὑγιαίνουσας φωνῆς ἐστί τὰ ῥήματα. Ὁ γὰρ ἠνώσθη τῇ σαρκὶ τὸν Λόγον εἰπὼν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν δύο τὴν συνδρομὴν λέγει. Ἄλλ' οὐκ ἄψυχος, φησὶν, ἢ *σὰρξ*· στρατεύεσθαι γὰρ κατὰ τοῦ πνεύματος εἰρηται, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου (53). Ὑπέρουγε τῆς ἀγνωμοσύνης! οὐκ ἄψυχον τῷ Θεῷ περιπλάσσει τὴν σάρκα. Οὐκοῦν ἐρωτήσωμεν, εἰ ἔμψυχος προσελήφθη παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἢ σὰρξ, καθὼς φησὶν ὁ λογογράφος· ἔμψυχα δὲ φαμεν καὶ τῶν ἀλόγων τὰ σώματα· ὁ ἀνθρωπίνην σάρκα, καὶ ταύτην ἔμψυχον, προσοικίζων τῷ λόγῳ, οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅλον συνάπτει τὸν ἀνθρώπον· οὐδὲν γὰρ ἄλλο παρὰ τὴν νοερὰν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐστὶν ἰδιώμα, διὰ τὸ ἐν πατρὶ τοῖς ἄλλοις κοινωνίαν εἶναι ἡμῖν πρὸς τὰ ἄλογα. Τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμοειδὲς, ἢ κατὰ τροφήν ἡρεξίς, ὁ κόρος, ὁ ὕπνος, ἢ πέψις, ἢ ἀλλοιωσις, ἢ τοῦ ἀχρειωθέντος ἐκποησις, πάντα κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀλόγοις διὰ τινος ψυχικῆς δυνάμεως οἰκονομεῖται. Ὁ τοίνυν λέγων ἀνθρώπον εἶναι τὸν προσειλημμένον, ἔμψυχον δὲ τοῦτον διδοῦς, οὐδὲν ἕτερον ἢ καὶ (54) νοητὴν αὐτῷ προσεμαρτύρησε δύναμιν, ὅπερ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ψυχῆς, ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο ἡμῖν, τῶν τοῦ Ἀποστόλου ῥημάτων. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *Τὸ φρονήμα τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται*· τῆς προαιρετικῆς τε καὶ διανοητικῆς δυνάμεως ἐναργῆ τὰ ἰδιώματα λέγει· τὸ γὰρ ἐπιπειθῶς, ἢ ἀντιτύπως πρὸς τὸν νόμον ἔχειν, προαιρέσεως ἴδιον· αὐτό τε τὸ τοῦ φρονήματος βνομα, οὐκ ἂν τις τῆς κατὰ τὸ φρονεῖν ἐνεργείας ἀποχωρίσειε. Τὸ δὲ φρονεῖν ταῦτον εἶναι τῷ νοεῖν (55), οὐδ' ἂν τῶν κομιδῆ τις νηπιαζόντων ἀντίποι· ὅ τε ἀντιστρατεύομενος, καὶ ἀιχμαλωτίζων, πῶς ἂν τῆς ἐνεργείας τοῦ νοεῖν ἀμοιρήσειεν; Οὐ γὰρ πρὸς (56) τὰ φαῦλα κινεῖσθαι τοῖς κακοῖς τὴν προαίρεσιν, ἀπόδειξις τοῦ μὴ εἶναι νοῦν ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἀλλὰ καλῆς μὲν διανοίας ἐκτός εἶσι, νοοῦσι δὲ ὅμως· ἐπεὶ καὶ τὸν ἕρην ἐκείνον, ὃν δὴ τῆς κακίας ἀρχηγὸν καὶ εὐρέτην παρὰ τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν, οὐκ ἀνόητον εἶναι φησὶν ὁ Θεόπνευστος λόγος, πλεονα τῶν ἄλλων προσμαρτυρῶν τούτῳ τὴν φρονιμότητα.

nos docet¹⁰, non caruisse mente a Deo inspiratus ipsum fuisse testatur.

Οὐκοῦν ἐξ αὐτῶν, δι' ὧν οἶεται συνιστᾶν τὸν αὐτοῦ λόγον, αἱ παρατιθεῖσθαι ἡμῖν φωναὶ τὸ ἀσεβὲς τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος διελέγχουσιν. Οὐ γὰρ ἐν τούτοις μόνοις (57) ὁ Ἀπόστολος ἀνθήσει τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, τούτέστι, τὴν πονηρὰν προαίρεσιν τῇ

¹⁰ Rom. vii, 23. ¹¹ Rom. viii, 7. ¹² Gen. iii, 1 sqq.

(52) Corr. συστήσαι.

(53) Primæva manu in Vat. cod. scribitur, καὶ παντὶ στρατεύεσθαι τῷ νόμῳ. Corr. autem vetus eimen.lavit, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου. Vide tamen an legendum sit, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τὸν νόμον νόος μου, vel potius,

A constructionem e cælo exstitisse, nemo unquam nos docuit. Deinde his dictis subjungit Apollinarius, *Mysterium in carne manifestatum fuisse*; recte quidem, nam et nos idem dicimus, additque *Verbum carnem factum fuisse secundum unionem*; quæ quidem etiam sane loquentis sunt verba; quæ enim carni unitum fuisse Verbum dicit, nil aliud quam duplicis rei concursum asserit. *Sed caro, inquit, non caret anima, militare enim adversus spiritum dictum est ac repugnare legi legem mentis*¹⁰. O mirram inscitiam! Non inanimum Deo affingit carnem. Itaque interrogemus an animata caro a Deo Verbo fuerit assumpta, quemadmodum noster scriptor ait, anima autem prædita esse dicimus et animalium ratione carentium corpora. Qui autem humanam carnem eamque animatam Verbo attribuit, nil aliud quam integrum hominem Verbo copulat; nihil enim tam proprium est humanæ animæ quam intellectu prædita natura, eo quod in aliis omnibus communionem cum brutis habeamus. Concupiscentia, ira, cibi appetentia, satietas, somnus, digestio, alteratio, excrementorum ingestio, hæc omnia tam in nobis quam in animalibus ratione carentibus per quamdam animæ facultatem ex æquo dispensantur. Qui igitur dicit hominem esse qui assumptus est, eumque anima præditum esse concedit, nil aliud quam intelligendi facultatem testimonio suo ipsi impertitur; quod humanæ tantum animæ convenire, vel ex ipsis, quæ nobis in medium adducit, Apostoli verbis apparet. Qui enim dicit, *Sapientiam carnis inimicitiam esse in Deum, legi enim Dei non subjicitur*¹¹, manifestas eligentis et cogitantis potentia proprietates exprimit. Nam obsequi legi vel repugnare eligentis proprium est voluntatis, ipsumque φρονήματος, hoc est, *sapientia vel intelligentia* nomen nemo a cogitandi vel intelligendi facultate secreverit. φρονεῖν autem idem esse ac intelligere et animo versare, nec parvorum infantium quispiam inficias iverit, et qui alteri repugnat, eumque in servitutem redigit, quomodo intelligendi actuositate carebit? Neque enim quod libera eligendi facultas ad mala in improbis movetur, propterea illos mente destitutos esse demonstrat, sed bene quidem non cogitant, ad nihilominus cogitant. Quare et serpens ille, quem *ma-*
D hixæ principem, inventoremque fuisse Scriptura sermo dicit, qui prudentiorem cæteris animantibus

VIII. Prolata itaque a nobis in medium ejusdem verba quibus opinionem suam confirmari putat, impietatem dogmatis ab ipso prædicati palam redarguunt. Neque enim in hisce solis verbis spiritui carnem malum videlicet propositum honestæ

ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόος, ut habet B. Paulus.

(54) Ita corr., prius εἰ καί.

(55) Ita corr., prius τὸ νοεῖν.

(56) Ita corr. τὸ πρὸς.

(57) Corr. μόνον.

probæque vitæ opponit Apostolus; sed et in Epistola ad Corinthios eisdem exprobrans, quod animi perturbationibus succumberent, *Carnales*, inquit, *estis*⁵⁸. Nunquid eo tempore quo ita Corinthios alloquebatur Apostolus, mentis operationum compotes non erant homines illi secundum tripertitam hominum divisionem ab Apollinari excogitam? Vel potius ex immodica ad carnis opera proclivitate carnales a Paulo vocati sunt, appellatione ex eo quod in ipsis abundabat desumpta? Sane postremam hanc illius dicti veram esse rationem quæ uno tenore eodemque consilio statim addit Apostolus, luculenter ostendunt: *Cum enim*, inquit, *sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis*⁵⁹? Zelare autem et contendere ad mentis operationes pertinet. Cæterum quæ in verbosa Apollinaria descriptione sequuntur, id unum fere per testimonia plura demonstrant, ex tribus, videlicet, rebus constare hominem, carne, anima atque mente, quæ quidem a nostra sententia minime distant. Ex corpore namque et anima intellectu prædita compositum esse hominem dicere, idem est atque separatim mentem per se solam numerando, tripliciter quæ in homine considerantur dividere; tametsi multas hæc loquendi ratio hæreticis errandi ansas præbeat. Si enim partem rationalem per se solam quis enumeraverit, aliam irascibilis partem a cæteris segregatam asserere poterit, nemo reliquos etiam animi motus ratione dinumerans, hominem non tribus, sed quodammodo longe pluribus compositum partibus et in multas pariter

IX. Sed hæc missa faciamus, ne singulis immorantes in longum plus æquo confutationem nostram extendamus; ad ulteriora autem progrediamur. Dum enim triplicis naturæ, vel tripertitam, vel quocunque alio quis nuncupare voluerit nomine, hominis compositionem pluribus astruere conatur, quarumdam etiam synodaliū definitionum mentionem facit, earum nempe synodorum, quæ adversus Paulum Samosatenum collectæ fuerunt, in quarum una dicitur, *E cælo Deum factum fuisse Christum*; item alterius fidei definitionis apud Nicæam promulgatæ, cuius dictum hisce disertis verbis conceptum allegat, *Qui de cælo descendit, et incarnatus est, et homo factus est*. Et ubi hæc dixit, quasi jam antea astruxisset quæ mox dicturus erat, propositi sui sensum hoc pacto aperit, et veluti demonstratis jam rebus sequentia accommodans, hæc ad verbum ait: *Spiritum sane, hoc est, mentem Deum habens Chri-*

ἀστειοτέρα ζωῆ, ἀλλὰ καὶ πρὸς Κορινθίους φησὶ, τὸ ἐμπαθεῖς αὐτοῖς ὀνειδίξω, ὅτι *Σάρκινοί ἐστε*. Ἄρα κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν πρὸς αὐτοὺς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ τὴν τριμερῆ τοῦ Ἀπολλινάρου τῶν ἀνθρώπων τομῆν, ἀμέτροι τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἦσαν οἱ ἄνθρωποι; ἢ πάντως ἐκ τῆς ἀμέτρου πρὸς τὴν σάρκα διαθέσεως σάρκινοι παρὰ τοῦ Παύλου προσηγορεύθησαν, ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἐπινομίαν λαβόντες; Καὶ δείκνυσσι τὸν τοιοῦτον λόγον ἢ σύμφρασι τῶν γεγραμμένων· *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν, φησὶ, ζῆλος καὶ ἐρις, οὐχὶ σαρκικοί (58) ἐστε*; Τὸ δὲ ζηλοῦν καὶ ἐρίζειν τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἐστὶ. Τὰ δὲ τούτων ἐχόμενα τῆς λογογραφίας, ἀπόδειξιν δῆθεν περιέχει διὰ πλείων μαρτυριῶν τοῦ ἐκ τῶν συνιστάει τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ σαρκὸς τε καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ, ἀπερ οὐ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστὶ λόγου. Ταῦτ' ἄρα ἐστὶν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος τὸν ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἰδιαζόντως τὸν νοῦν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῆσαντα, τριχῆ διελείν τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωρίαν· εἰ καὶ ὅτι πολλὰς τοῖς αἰρετικοῖς διδωσιν ὁ λόγος ἐν τούτῳ λαβὰς. Δύναται γὰρ, εἰ τὸ νοητικὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τις ἀριθμοῖ, ἐτέραν τοῦ θυμοειδοῦς τὴν περιγραφὴν λέγειν, καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλιν ἐτέραν. Ἴσως δ' ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς κινήματα κατὰ τὸν λόγον ἐξαριθμοῦμενος, πολυσχιδῆ (59) τινα καὶ πολυσύνθετον ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς ἀποδείξει τὸν ἄνθρωπον.

et concupiscibilis rursus aliam, et fortasse non partes dissectum ostenderit.

C 'Ἄλλ' ἐάσω ταῦτα, ὡς ἂν μὴ τοῖς καθ' ἑαστον ἐπεξιόντες εἰς ἀμετρίαν ἐκτείνωμεν τὴν ἀντίβρῃσιν, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προίωμεν. Κατασκευάσας γὰρ διὰ πολλῶν τὸ τριφυρὸς, ἢ τριμερὸς, ἢ ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις ὀνομάζειν τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, μέμνηται τιῶν καὶ δογματῶν συνοδικῶν (60) τῶν τε κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως συνελεγεμένων, λέγοντος (61), *Ἐξ οὐρανοῦ ἀποπεθεῶσθαι τὸν Κύριον* καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν ἐκφωνηθέντος, οὗ τὴν βῆσιν ἐπὶ λέξεως τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένην παρέθετο, *Ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ σαρκωθέντα* (62), καὶ *ἐνανθρωπήσαντα*. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ὡς προκατασκευάσας τὸν μέλλοντα ῥηθῆσεσθαι λόγον, οὕτως ἀπογομνοῖ τοῦ ἰδίου βουλήματος τὴν διάνοιαν, καὶ φησιν, οἷον ἐπροσοικεῖν τοῖς ἀποδεδειγμένοις, οὕτως κατὰ (63) τὴν λέξιν· *Τὸ δὲ Πνεῦμα, τοῦτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχωρ ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ λέγεται*. Τί κοινὸν ἔχει τὰ εἰρημένα πρὸς τὰ πρόαγοντα; πῶ

⁵⁸ I Cor. III, 2. ⁵⁹ ibid. 3.

(58) Corr. σάρκινοι.

(59) Ita corr., antea πολυσχιδῆ.

(60) Plures synodos adversus Paulum Samosatenum Antiochiæ habitas fuisse testatur Eusebius lib. VII *Hist. eccl.* cap. 18 et 19.

(61) Paulus Samosatenus Christum non e cælo descendisse, et ut cæteros homines, κάτωθεν, hoc est, e terra ortum duxisse affirmabat, ut in synodice Antiocheni concilii fragmentis apud Eusebium lib. VII *Hist. eccl.* c. 19, legimus. Quare vel le-

gendum hic est λεγόντων, vel vox λέγοντος non ad Paulum Samosatenum, sed ad postremam fortasse synodicarum adversus eundem Paulum definitionum, cuius Eusebius meminit, referenda est.

(62) Nicænum symbolum habet solum διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, tam apud Socratem, quam in cod. canonum Ecclesiæ Africanæ.

(63) Corr. προαποδεδειγμένοις, ὅπως τὰ κατὰ.

τοῦτο ἢ κατὰ τοῦ Σαρωσατεύως ἐδογματίσασιν σύνοδος; Ἄλλ' ἔω (64) τὰ τῆς γνώμης ἡμῶν πρεσβύτερα. Τί τοιοῦτον ἐν τοῖς κατὰ Νίκαιαν δόγμασιν ἴδειξε, τὸν καταβάττα ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἢ πίστις λέγειν, καὶ σαρκωθέντα, ὡς μὴ πρὸς τῆς καθόδου νοεῖσθαι τὴν σάρκα, ἀλλὰ δευτερεύειν μετὰ τὴν κάθοδον; Τοῦτο παρὰ πάντων ἐν Ἐκκλησίαις κηρύσσεται, τὸν σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ οὗτος ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος. Ποῦ τοίνυν ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστίν, ὅτι τὸ Πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς, καὶ (65) σώματος, ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπος λέγεται; Ἔττα γὰρ ἐπὶ τῆς λέξεως ψυχῆς ἐξετάζοις τὸν λόγον, εἴτε καὶ τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐν οὐθετέρῳ τὸ ῥηθὲν εὐρεθῆσεται. Ἡ μὲν γὰρ λέξις τοσοῦτον ἀπέχει τῆς λέξεως καθ' ὅσον ἀπέχουσι, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν ἢ δὲ διάνοια τῶν εἰρημένων τί κοινὸν πρὸς τὰ δι' ἐκείνης δηλούμενα δείκνυσι; Φησὶν οὗτος, τὸν σαρκωθέντα τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ Θεόν, τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, ἔχειν· λέγει δὲ τοῦτο ὁ κελεύων Ἐνθεον (66) ἀνθρώπων μὴ λέγειν τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἄλλον ἐν ἄλλῳ, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο κατασκευάζων. Ἡ δὲ τῆς συνόδου φωνή, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάττα, λέγει. Νοεῖτω μὲν οὖν ὁ πολὺς καὶ ἀκέραιος τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς ἡμᾶς κάθοδον· οὐδὲν γὰρ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν διοισόμεθα, κἂν ὑψηλοτέραν ὁ νοῦς ἐμφαίνῃ διάνοιαν (67), μὴ τοπικῶς λέγων καταβαίνειν τὸ Θεῖον, πανταχοῦ ὄν, καὶ περιεδραγμένον τῶν ὄντων· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν παραδηλῶν συγκατάθεσιν· πλὴν ὅπως ἂν ἢ φίλον τῷ βουλομένῳ δέχεσθαι (68) τὴν κάθοδον, τὸν σαρκωθέντα πάλιν ὁ τῆς συνόδου λόγος φησὶ, καλῶς καὶ τοῦτο λέγων· πῶς γὰρ ἂν οικειότερον τὴν ἐκ γυναικὸς ἡρμήνευσε γέννησιν; Οὐ γὰρ, ἢ Θεὸς ἐστίν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐκ γυναικὸς ἐγενήθη. Ὁ γὰρ πρὸς τῆς κτίσεως ὢν, τὸ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι, αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται (69)· ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσδοκίησας τὴν τῆς ἰδίας δυνάμεως εἰσοδόν, καὶ μηδὲν τῆς ὑλικῆς ἀφορμῆς πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ οικείου σκίτους προσδεηθεῖς, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τῆς Σοφίας, Ἐαυτῷ ἠκολούθησεν οἶκον (70), τὸν ἐκ τῆς Παρθένου χοῦν ἀνθρωποποιήσας, δι' οὗ συν-εγράθη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον.

interpretata esset? Non enim, prout Deus est, ipse per semetipsum ex muliere genitus est; nam qui ante creaturarum rerum conditionem exsistebat, per carnis nativitatem non cœpit esse; sed Spiritu sancto viam ad ipsius virtutis ingressum præparans, et materiæ subsidio ad proprii habitaculi constructionem nihil indigens, juxta illud quod de Sapientia dicitur, *Ædificavit sibi metipsi domum*¹⁵, terram ex Virginis utero acceptam, per quam cum humanitate commistus fuit, in hominem efformans.

Ποῦ τοίνυν ἐν τοῦτοις φησὶν ὁ λόγος, ὅπερ τῷ Ἀπολιναρίῳ δοκεῖ, τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἐξ

sus una cum anima et corpore, jure merito homo e caelo veniens dicitur. Quid hæc dicta cum præcedentibus commune habent? Ubinam hoc congregata adversus Samosatenum synodus definivit? Sed quæ circa nostrum dogina vetustiora sunt, omitamus. Quidnam tale verba illa, Qui de caelo descendit, et incarnatus est, in Nicæni concilii dogmatibus significare fides ostendit, nisi quod ut non ante Filii e caelo descensum carnem exstitisse, sed posteriorem eodem descensu esse intelligamus? Hoc in Ecclesiis ab omnibus prædicatur, incarnatum nempe et hominem factum fuisse Christum; et hic noster, imo potius Ecclesiæ sermo est. Ubinam igitur in dictis concilii Nicæni dogmatibus reperitur, spiritum, hoc est, mentem Deum, una cum anima et corpore habentem Christum, jure merito venientem e caelo hominem vocari? Sive enim, prout nuda verba sonant, hanc Apollinarianam sententiam examines, sive in eorumdem sensum inquiras, neutro modo id quod ipse animo intendit, in illis synodi verbis invenies. Verba enim synodi ab Apollinarianis verbis tantum differunt quantum, ut Psalmorum verba usurpem, oriens distat ab occidente¹⁶; eorumdem vero sensus quidnam commune cum his quæ synodi verba præ se ferunt, exprimit? Ait hic, incarnatum humana carne Christum in se ipso Deum habere qui ejus spiritus, hoc est, mens exsistat; et hæc ille idem asserit qui divinum hominem Christum dici vetat, et eumdem Christum in se ipso Deum habere, tanquam alium in alio, primus omnium conatur astruere: synodi vero vox ait, Qui de caelo descendit. Intelligat itaque eximius hic atque sincerus vir Christi e caelo ad nos descensum; in nullo enim circa hoc ad invicem discrepabimus, quamvis sublimiori sensu hæc intelligenda sint, non quasi divinitatem quæ ubique est et cuncta creata continet, localiter ad nos descendisse dicat, sed quod eo loquendi modo Dei ad nostræ naturæ humilitatem condescensio significetur. Sed quocumque modo quis voluerit descensionem istam accipere, synodi textus subjungit, Qui incarnatus est, pulchre et hoc ipsum asserens; quoniam enim pacto magis propriæ nativitatem ex muliere

genitus est; nam qui ante creaturarum rerum conditionem exsistebat, per carnis nativitatem non cœpit esse; sed Spiritu sancto viam ad ipsius virtutis ingressum præparans, et materiæ subsidio ad proprii habitaculi constructionem nihil indigens, juxta illud quod de Sapientia dicitur, *Ædificavit sibi metipsi domum*¹⁵, terram ex Virginis utero acceptam, per quam cum humanitate commistus fuit, in hominem efformans.

X. Ubinam igitur in his verbis synodi sermo asserit, quod Apollinarianus censet, nempe spiritum, hoc est mentem Deum, una cum anima atque cor-

¹⁵ Psal. cii, 12. ¹⁶ Prov. ix, 1.

(64) Ita corr., antea ἐα.

(65) Corr. ψυχῆς τε καί.

(66) Vide supra.

(67) Similia habet Nyssenus in oral. *De deitate Filii et Spiritus sancti*.

(68) Corr. δεχέσθω.

(69) In Vat. cod. scribitur, uti editum est. Corr. tamen antiquus emendavit hoc pacto τοῦ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπέχεται. Sed legendum videtur τῷ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται.

(70) Corr. τὸν οἶκον.

pore habentem Christum jure merito cœlestem hominem vocari? Si enim ipsi fas est pro libitu ad ea quæ sibi visa fuerint divina eloquia pertrahere, et, somniorum interpretum more, quæcumque voluerit significationem sacris Scriptis aptare, hos aliosque his similes sensus divinis sermonibus ascribat. Si vero *aniles fabulas et profanas vocum novitates* omnimodis explodi oportere ait Apostolus ¹⁷, non est ipsi permittendum ea simul jungere quæ inter se dissident, et invicem componere quæ communionem secum habere non possunt. Sed et rationibus illis, quibus sua dicta uberius confirmare conatur, nobis ad suimet ipsius dogmatis subversionem auxilium potius operamque suppeditat: ait enim Paulum quoque primum hominem Adam, etsi corpore præditum, animam vocare, pulchre quidem et perquam vere id asserens ¹⁸. Nunquid ergo primus homo in animam viventem factus, uti Paulus commemorat, aliquam rationis expertem animam, brutorum instar, habuit? Atqui non vulgarem intelligendi vim atque facultatem in ipsum collatam fuisse sacra testatur Historia: *Deus enim cum cuncta quidem animalia ad eum adduxit, ipse vero quod ad singulorum naturam designandam aptum conveniensque esset, animo concipiens, unicuique nomen imponendi arbitrium habuit* ¹⁹. Sed et inobedientia, et ad ea quæ non decebat fieri proclivitas, et male factorum pudor, et delictorum excusatio prompte adinventæ, hæc omnia mentis facultatem satis superque demonstrant. Cernam igitur intelligendi vim in Adamo Paulus silentio præterit? Num scilicet unius partis denominatione quod reliquum est complectitur, ut in illo, *Ad te omnis caro veniet* ²⁰, per carnem David septuaginta quinque animabus ab Ægyptiis hospitio exceptus ²¹, nec carne, nec mente per illud tempus in sacra Scriptura destitutus exhibetur?

XI. Sed inquit Apollinarius: *Secundus homo de cœlo spiritualis dicitur* ²², quod utique hominem qui cum Deo commisitur est, mente carere significat. Verum ex his quæ mox apponit verbis, facile hujus ineptiæ confutatio desumitur. Qui enim ait; *Qualis cœlestis, tales et cœlestes*, longe ab hujusmodi opinione nos removet. Si enim qui in venientem e cœlo credunt, a Paulo ²³ et ipsi cœlestes vocantur, utpote qui in cœlos, ut alibi ait, per vitæ institutum transmigraverint, et qualis ille cœlestis est tales et hos cœlestes dicit Apostolus; nemo vero eorum qui fidem amplexi sunt, mentis est expertus; necessario itaque ex hac comparatione demonstratur, Christum in similitudinem hominum factum esse, adeoque ei mentem inesse. *Qualis enim, inquit, cœlestis, tales et cœlestes*: ita ut vel omnes mente præditos esse, vel nullos necessario fatendum sit. Quemadmodum enim terreni hominis proprietates in his qui ex illo progeniti sunt, con-

Α ούρανον ἄνθρωπος λέγεται; Εἰ μὲν γὰρ ἐξεστὶ κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ πρὸς τὸ δοκοῦν ἔλκειν τὰ θεῖα λόγια, καὶ κατὰ τοὺς τῶν ὄνειρων ὑποκριτὰς, ἕπερ ἂν ἐθέλη, τοῦτο τῷ γράμματι προσαρμόζειν τὸ νόημα, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς θεοῖς λόγοις ἐπιφημιζέτω νόημα. Εἰ δὲ τοὺς γραῶδεις μύθους, καὶ τὰς βεβήλους κερτοφανίας κατὰ πάντα τρόπον ἀπωθεῖσθαι φησὶ δεῖν ὁ Ἀπόστολος, οὐδαμῶς συγχωρητέον αὐτῷ συναρμόζειν ἀλλήλοισι τὰ ἀκωνώνητα, καὶ προσκολλᾶν τὰ ἀσύμβατα. Καὶ μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν αὐτοῖς δι' ὧν ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένους πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ δόγματος αὐτοῦ (71) συμμαχήσει· φησὶ γὰρ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος τὴν πρῶτον Ἀδὰμ ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος ὄσαν, καλῶς τοῦτο καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας εἰπὼν. Ἄρα οὖν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ εἰς ψυχὴν Β ζῶσαν παρὰ τοῦ Παύλου μνημονευθεὶς, κτηνεῖται τινὰ ψυχὴν εἶχε, καὶ ἄλογον; Καὶ μὴν οὐκ ὀλίγην αὐτῷ προσμαρτυρεῖ τὴν διανοητικὴν χάριν ἡ ἱστορία· προσήγετο μὲν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ζῶα, τῆς δὲ τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως ἐκεῖνος κύριος ἦν, τὸ προσφυῆς καὶ ἀρμόδιον ἐκάστῳ περινοῶν. Ἄλλὰ καὶ ἡ παρακοή, καὶ ἡ περὶ τὰ μὴ δέοντα συνδιάθεσις, καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ἀισχύνη, καὶ τὸ πρόσφορον ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασιν ἀπολογίαν εὐρεῖν, πάντα ταῦτα τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις γίνεται. Τί δήποτε τοίνυν παρεσιωπήθη παρὰ τοῦ Παύλου τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ; Ἡ δηλονότι τῷ μέρει συνονομάζεται τὸ λειπόμενον, ὡς τὸ, *Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει*, διὰ τῆς σαρκὸς ἔλον σημαίνων ὁ Δαβὶδ τὸ ἀνθρώπινον· καὶ ὁ Ἰακώβ ἐν ἔβδομηκοντα C πάντε ψυχῆς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαξενούμενος, οὐκ ἄνους, οὔτε ἄσαρκος κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἱστορεῖται;

omne humanum genus significat; et Jacob cum se-

Ἄλλὰ φησὶν ὁ λογογράφος, ὅτι Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικῶς λέγεται, καὶ τοῦτο σημεῖον ποιεῖται τοῦ ἄνδρον εἶναι τὸν τῷ Θεῷ συγκραθέντα ἄνθρωπον. Καίτοι πρόχειρος τῆς ἀτοπίας ὁ ἐλαγχρὸς, ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Ὁσος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, πῶρρω τῆς τοιαύτης ὑπονοίας ἡμᾶς ἀφίστησιν*. Εἰ γὰρ οἱ πεπιστευκότες τῷ ἐξ οὐρανῶν ἦκοντι, καὶ αὐτοὶ παρὰ τοῦ Παύλου ἐπουράνιοι λέγονται, οἱ μεταθεωκότες, καθὼς φησὶν, εἰς οὐρανοὺς τὸ πνεῦμα, καὶ οἷος ἐκεῖνος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτους εἶναι καὶ τοῦτους τοὺς ἐπουρανίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος· οὐδεὶς δὲ ἄνους τῶν παραδεξαμένων τὴν πίστιν· ἀνάγκη πᾶσα τὴν ὁμοιωτικὴν ταύτην σύγκρισιν ἀποδείξιν γενέσθαι τοῦ καθ' ὁμοίότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν ἐκείνῳ τὸν νοῦν εἶναι. Ὁσος γὰρ, φησὶν, ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι· ὥστε ἢ ἐν πᾶσι τὸν νοῦν, ἢ ἐν οὐδενὶ κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσουσιν. Ὡσπερ γὰρ τὰ τοῦ χοῦκοῦ ἰδιώματα τοῖς ἐξ ἐκεί-

¹⁷ I Tim. iv, 7; vi, 20. ¹⁸ I Cor. xv, 45. ¹⁹ I Cor. xv, 47. ²⁰ Philipp. ii, 20.

(71) Ita corr., antea ἀπέων.

Gen. ii, 19. ²⁰ Psal. lxxiv, 2. ²¹ Gen. xlvi, 27.

νου ἐνθεωρεῖται, οὕτως ἐπάναγκες κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου ἀπόφασιν, τὸν κατὰ πάντα πεπειραμένον τοῦ ἡμετέρου βίου, καθ' ὁμοίτητα, χωρὶς ἁμαρτίας (ὁ δὲ νοῦς ἁμαρτία οὐκ ἔστι) πρὸς πᾶσαν ἡμῶν οἰκείως ἔχειν τὴν φύσιν. Οὕτω γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἀληθεύεται, τὸ ἡμᾶς κατ' ἐκεῖνον εἶναι, εἰ ὁμολογηθεῖν κάκεινο καθ' ἡμᾶς γεγενῆσθαι, ἵνα ἐκ τοῦ γενέσθαι οἷος ἡμεῖς, ἡμᾶς ποιήσῃ οἷος ἐκεῖνος.

Πάλιν τοίνυν τῶν παρ' αὐτοῦ ρηθέντων ἐπιμνησθησόμεθα· *Καθὸ καὶ τὸν πρότερον Ἀδάμ ὁ Παῦλος ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος οὔσαν, καὶ οὐκ ἄνευ σώματος, τῷ δὲ ὅλῳ τὴν ἐπωρυμλίαν διδοῦσαν, καὶ ἄφ' ἑαυτῆς καὶ αὐτὴ κατὰ σύλληψιν τοῦ πνεύματος καλεῖται ψυχή.* Ὅ ταῦτα λέγων ὁμολογεῖται τρία κατὰ σύλληψιν τῷ τῆς ψυχῆς καλεῖσθαι ὀνόματι, ὡς περιελημμένης (τῆς τε τοῦ σώματος καὶ τῆς [72]) τοῦ πνεύματος ἐν τῷ αὐτῷ σημασίας. Ἀλλὰ τὸν ἔσχατον, φησὶ, *Πνεῦμα ζωοποιοῦν ὁ Παῦλος καλεῖ.* Ὅπερ οὖν ἐν ἐκείνῳ διὰ τοῦ πλεονάζοντος κεραιτηκῆναι τὴν ἐπωρυμλίαν κατὰ τῶν λοιπῶν τῶν σηκαιομένων ἔδειξε, τοῦτο πάντως καὶ ἐπὶ τοῦτου τὸ ἰσοδύναμον (73) ἔχει. Εἰ γὰρ ὁ Ἀδάμ, ἐπειδὴ ἤμαρτε, ψυχή λέγεται, ὁ τῷ Θεῷ ἔγκραθεὶς ἄνθρωπος, Ἐπειδὴ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, πνεῦμα τὸ ὅλον κατονομάζεται. Ἀλλ' οὐ καταδέχεται τὴν τοιαύτην διάνοιαν· φησὶ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ἐκ γῆς χοικὸν, διότι τὸ σῶμα ἐκ τοῦ χοῦ πλασθέν ἐψυχώθη. Ἄρα ὁ νοῦς, ὅπερ ὀνομάζει πνεῦμα, οὐ συγκατεβλήθη τῷ κατὰ τὸν Ἀδάμ πλάσματι; Οὐκοῦν ἐν τίνι αὐτῷ (74) ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίότης; τίς δὲ ἢ ἐκ τοῦ θελοῦ ἐμφυσήματος (75) ἀποβρόθη, εἰ μὴ ὁ νοῦς ταῦτα εἶναι πιστεύοιτο; Τοῦτον δὲ φησὶν εἰς οὐρανοῦ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι, διότι τὸ Πνεῦμα τὸ οὐράνιον ἐσαρκώθη. Τίς Γραφή ταῦτα λέγει; εἰ; τίνα τῶν ἁγίων (ἀναφέρει (76) τὸν λόγον), ὅτι Πνεῦμα ἐσαρκώθη; Οὐχ οὕτως παρὰ τῶν Εὐαγγελίων ἰκούσαμεν· οὐχ οὕτως παρὰ τῆς μεγάλης τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς· ἐδιδάχθημεν, ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, λέγει τὸ κήρυγμα, καὶ ἐν εἰδεί περισσευᾶς τὸ Πνεῦμα καταβῆναι φησὶν ἡ εὐαγγελικὴ ἱστορία. Σάρκωσιν δὲ Πνεύματος οὐδεὶς εἶπε τῶν τῷ πνεύματι λαβόντων μυστήρια. Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· καὶ, Ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε· καὶ, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί· καὶ, Δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Πνεῦμα δὲ σαρκούμενον ἢ θεόπνευστος οὐκ οἶδε Γραφή. Καὶ προὑπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριστὸς οὐχ ὡς ἐτέρου ὄντος παρ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, τουτέστι τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θελοῦ Πνεύματος ὄντος. Ταῦτα

A spiciuntur, ita etiam juxta Apostoli dictum, qui per omnia quæ ad nostram vitam pertinent, tentatus fuit pro similitudine absque peccato ²⁴-²⁵ (mens autem peccatum non est), necessarium omnino est, eum cum omnibus naturæ proprietatibus convenientiam conjunctionemque servare. Nam hoc pacto illud Apostoli verum esse monstratur, nos videlicet similes illi esse, si fateamur et illum similem nobis factum fuisse, ut ex eo quod talis factus est quales nos sumus, nos tales efficeret qualis est ipse.

XII. Sed et Apollinaris verba iterum commemoremus: *Quemadmodum et priorem Adam corpore præditum, non vero carentem, Paulus animam vocat, quæ tamen toti denominationem impertiat, licet et hæc per se sola, secundum quod spiritum comprehendit, anima nuncupetur.* Qui hæc dicit, tria per complexionem uno animæ nomine designari fatetur, ac si spiritus et corporis significationem simul involvat. Sed postremum Adam, inquit, *Spiritum vivificantem, Paulus vocat* ²⁶. Quod igitur ostendit, Adamum ex eo maxime denominatum fuisse, quod cæteris rebus ex quibus dominari poterat præstantius esset, illud idem prorsum in Christo pari ratione obtinet. Si enim Adam quoniam peccavit, dicitur anima, homo Deo commistus ²⁷, quoniam peccatum non fecit, nec intentus est dolus in ore ejus, spiritus absolute appellatur. Verum Apollinaris hanc interpretationem non recipit; ait enim *illum quidem e terra terrenum dici quoniam corpus e limo formatum animam accepit.* Nonne mens, quam spiritum vocat, efformato Adami corpore conjuncta fuit? Quanam itaque in re ipsi similitudo cum Deo intercedit? Ecquod in ipsum divini spiraculi effluvium, nisi mens hoc ipsum esse credatur? Hunc autem secundum Adamum ait Apollinaris cælestem propterea vocari, quoniam celestis spiritus incarnatus est. At in quanam sacræ Scripturæ loco dicitur? cuiam sacerorum auctorum acceptum refert Apollinaris (quod ipse asserit) Spiritum nempe incarnatum fuisse? Istud sane ex Evangeliiis non hausimus; non ita a præclara Apostoli voce edocti sumus, sed Verbum quidem carnem factum fuisse apostolorum prædicatio asserit ²⁸, et in columbæ specie Spiritum in Jesum descendisse refert Evangeliorum historia ²⁹. Incarnationem vero Spiritus nemo eorum dixit qui spiritu fidei nostræ mysteria perceperunt. *Gloria habitavit in terra nostra; Veritas e terra orta est* ³⁰. *Deus manifestatus est in carne* ³¹. *Et Justitia e cælo prospexit* ³²; et alia multa hujus generis legimus; Spiritum vero incarnatum divino afflatu edita Scriptura non novit. *Et antea quidem exsi-*

²⁴-²⁵ Hebr. iv, 15. ²⁶ I Cor. xv, 45. ²⁷ Isa. lxxxiv, 9. 10-12. ²⁸ I Tim iii, 16. ²⁹ Psal. lxxxiv, 12.

(72) Quæ semicirculis includuntur adjecta sunt a corr.

(73) Corr. τὴν ἴσην δύναμιν.

(74) Corr. ἦν αὐτῷ.

(75) Corr. προσφυσήματος.

(76) Ita corr., prius autem in textu deerant verba inclusa, quæ tamen sermonis series necessario sibi postulare videtur; nam Scripturæ Patres adjungit.

sunt, inquit Apollinaris, homo Christus, non ac si Spiritus, hoc est Deus, aliud ab ipso esset; sed ac si Dominus in Dei hominis natura divinus Spiritus foret. Hæc ad verbum sunt ejus dicta. Quoniam vero præ quodam elocutoria facultatis torpore, quid in his sibi velit non admodum patet, primum verborum caligine discussa, insitum ipsis sensum in subjiciam.

XIII. Antea quidem, inquit, existit homo Christus. Hæc duo tanquam simul conjuncta intelligit, Verbum quod in principio erat, et hominem qui apparuit in tempore, quasi ante exstitisset, quam manifestaretur, et clarius in his quæ sequuntur mentis suæ sensum aperit, dum ait Aliud ab ipso non esse Spiritum; astruens hisce verbis ipsam Filii divinitatem ab initio hominem esse: quod manifestus deinceps declarat, dum inquit, Dominus in Dei hominis natura divinus Spiritus erat. Unam Dei et hominis naturam constituit, et duorum hominum confusionem vocat. Ejus itaque verborum sensus hic est, illum scilicet qui per Virginem manifestatus est in carne, non modo secundum deitatis æternitatem, quemadmodum omnes credimus, sed et secundum ipsam carnem cunctis creatis rebus priorem intelligi. Mox enim subjungit ad hanc suam opinionem confirmandam illud Christi, Antequam Abraham fieret, ego sum⁷⁷; illud Joannis Baptistæ, Prior me erat⁷⁸; et illud Apostoli, Et unus Dominus per quem omnia⁷⁹; et, Ipse est ante omnes⁸⁰; ac præterea alia quædam Zachariæ prophetæ verba, quæ utpote per vim ad hunc ejus scopum pertracta omittemus. Equidem si aliquo sententiarum involucro absurdæ hujus opinionis probatio tegetetur, recte utique in confutandis quæ occulta forent operam ponerem; quoniam vero aperte impietatem vociferatur, non video quid amplius nostris sermonibus conficeretur. Si ante sæcula caro est, si antequam Abraham fieret jam erat quod de Virgine natum est, ergo Nachor ætate præcedit Virgo; ergo et ante Adam Maria. Verum quid hoc dico? vel ipsa, ut videtur, omnium rerum creatione antiquior erit, ipsisque sæculis vetustior. Si enim incarnatus est in Virgine; caro autem Jesus dicitur; Jesum autem ante omnia esse affirmat Apostolus; ut Mariam coæternam Patri intelligamus, egregius iste scriptor suis, ni fallor, argumentis efficit. Sed incredibilia valde et plane absona, ad quæ in operis progressu hujus novitatis vocum perversitas provehitur, silentio prætermitto; sagacibus enim viris facile erit absurda hæc ex iis quæ inde consequuntur cognoscere, quamvis eorum turpitudinem nostris verbis non explicemus.

⁷⁷ Joan. viii, 58. ⁷⁸ Joan. i, 15. ⁷⁹ I Cor. viii, 6. ⁸⁰ Coloss. i, 17.

(77) Part. δὲ corr. add.

(78) Corr. πνευματών.

(79) Similia refert ex hoc Nysseni opere Euthymius Zigabenus in laudato Panopliæ cap. 13, pag. 525, vers. Ut probet, licet præcisa Nysseni verba non servet.

(80) De his agit infra.

(81) Nachor Abrahami avus, et Nachor alter

ἄ μὲν ἐπὶ λέξεως τοῦ λογογράφου τὰ ῥήματα. Ἐπειδὴ δὲ (77) πως τῇ ἀτονίᾳ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμεως οὐκ ἄγαν ἐκδηλὸν ἐστὶ ἐν σαφηνείᾳ τὸ νόημα· πρότερον ἀπογομνῶσαι τοῦ ζόφου τῆς λέξεως τὴν ἐγκυμμένην διάνοιαν, εἰθ' οὕτω προσθήσω τῇ ἐξετάσει τὸν λόγον.

in lucem proferam, ac deinde ejus sententiam examini

προϋπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριστός. Συνειπνοῖ τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι λόγῳ τὸν φανέντα ἄνθρωπον, ὡς προϋπάρχοντα πρὸ τῆς φανερώσεως, καὶ ἐπεξεργάζεται διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦ νόημα. Φησὶ γὰρ οὐχ ἕτερόν ἐστι παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, κατασκευάζων διὰ τούτου, αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα ἐξ ἀρχῆς ἄνθρωπον εἶναι, ἕπερ σαφέστερον διὰ τοῦ ἐφεξῆς δεικνύται λόγου· φησὶ γάρ, ὅτι Ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει, θεῖον Πνεῦμα ἦν. Μίαν ἐποίησε τοῦ Θεοῦ τε καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, καὶ ἀνθρώπων (78) δύο τὴν συναλοίφην κατώμασεν. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν εἰρημένων αὐτῆ, ἐστὶ τὸ διὰ σαρκὸς ἐκ τῆς Παρθένου φανερωθὲν, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἀιδιότητα προεπινοῖται τῶν ὄντων, καθὼς πάντες πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν σάρκα (79). Ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημένοις εἰς τὴν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως μαρτυρίαν τὸ, Ἦρην Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι· καὶ τὴν τοῦ Ἰωάννου φωνὴν, τὸ, Πρώτός μου ἦν· καὶ, Ἐὶς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ, Αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καὶ τινὰ τοῦ Ζαχαρίου φωνὴν (80), ἣν, ὡς βεβιασμένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπισυρεῖσαν, παρήσομεν. Ἐγὼ τοίνυν εἰ μὲν ἐλάνθανε διὰ τινος νοημάτων περιβολῆς ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευῆ, καλῶς ἂν περὶ τὸν ἔλεγχον τῶν κεκρυμμένων ἐσπούδαζον· ἐπεὶ δὲ διαβρόδην βοᾶ τὴν ἀσέβειαν, οὐκ οἶδα τί ἂν πλέον ἐκ τῶν ἡμετέρων γένοιτο λόγων. Εἰ προαιώνιος ἡ σὰρξ, εἰ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι, τὸ ἐκ Μαρίας ἦν, ἄρα πρεσβυτέρα τοῦ Ναχωρ (81) ἢ Παρθένος· ἄρα καὶ πρὸ τοῦ Ἀδάμ ἢ Μαρίας. Καίτοι τί τοῦτο λέγω; αὐτῆς, ὡς εἶπε, πρεσβυτέρα τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων ἀρχαιοτέρα. Εἰ γὰρ ἐσαρκώθη μὲν ἐν τῇ Παρθένῳ· ἡ δὲ σὰρξ Ἰησοῦς λέγεται· ἐκεῖνον δὲ πρὸ πάντων εἶναι διὰ τοῦ Ἀποστόλου μαρτύρεται· ὡς εἶπε, τῇ τοῦ Πατρὸς ἀιδιότητι συνεπινοῖσθαι καὶ τὴν Mariam, ὃ γενναῖος κατασκευάζει. Καὶ σιωπῶ τὰ λίαν ἀπεμφαινόντα, πρὸς δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀτοπία τῆς καινοφωνίας (82) ἐκφέρεται· Ἰδοὶ γὰρ ἂν ὁ ἀγγίλους ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦ ἀτοπον, κἂν μὴ τῇ λέξει τὴν ἀσχημοσύνην παραδηλώσωμεν (83).

Abrahami frater ex Thare prioris Nachor filio, memorantur in libro Genesios cap. xi. Quare cum Christus antequam Abraham fieret se existitisse affirmet, Mariam secundum falsam Apollinaris hypothesim, Nachor Abrahami avum ætate præcessisse a Nysseno dicitur.

(82) Corr. καινοφωνίας.

(83) Corr. παραγομνῶσωμεν.

Ἄλλα παραδρόμωμεν τὴν τῶν νοημάτων τούτων A
 δυσωδίαν, τοσοῦτον παρασημηνάμενοι μόνον· (84) οἷ
 εἰ προαιώνιος ἡ σὰρξ, οὐ λεκένεται ἡ θεότης, οὐχ
 ὑπῆρχεν ἐν Θεοῦ μορφῇ ὁ Υἱός, οὐ μετημφιάσατο
 τὸ δουλικὸν πρόσωπον· ἀλλ' ὅπερ ἦν τῆ φύσει,
 τοῦτο ἐφανερῶθι νῦν, οὐκ ἐταπεινώθη. Πλεως δὲ
 εἴη τῶ λόγῳ ὁ Λόγος· ἀλλὰ σιωπῶ τὸ λειπόμενον.
 Εἰ πρὸ πάντων ἡ σὰρξ, ἐξ ἀσθενείας ἄρα τὰ πάντα,
 οὐκ ἐκ δυνάμεως· Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ
 δὲ σὰρξ ἀσθενής. Ἄρα καὶ μέχρι τούτου τὴν
 ἀτοπίαν ἴσῃσι. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ ἀκολούθου
 τὰ συνημμένα (85) τούτοις κατανοήσει; Πάντως
 γὰρ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα συνεπινοήσει τῷ
 μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντι πρὸ τῶν αἰώνων, τὸν κόπον,
 τὴν λύπην, τὸ δάκρυον, τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον, τὴν
 κατὰ πείναν ἐνδειαν, καὶ τὸ ἔστι (86) τούτου πα-
 ραλογώτερον. Ἐπειδὴ δὲ Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν,
 καθὼς ἡ θεία φωνὴ λέγει (87), καὶ ὤφθη παρὰ τῶν
 ποιμένων ἐν σπαργάνοις ὁ Κύριος, καθὼς (88) φησὶν
 ὁ Λουκᾶς, οἷ Προέκοπτεν Ἰησοῦς ἡλικία, καὶ
 σοφία, καὶ χάριτι, τελειούμενος ὡς (89) ἐπὶ τὸ μέτρον
 προῆλθε τῆς ἀνθρωπότητος, ὁδῶ βαδίζων διὰ τῆς φύ-
 σεως, τί ἐροῦσι πρὸ τῶν αἰώνων τὴν σάρκα βλέποντες,
 ποίῳ μέτρῳ τοῦ σώματος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν; Διὰ
 πάσης γὰρ ἐν τῷ κατ' ἀνθρώπων βίῳ διεξῆλθε τῆς
 ἡλικίας. Ἄρα παῖς ἦν ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος, ὁ πρὸ
 πάσης τῆς κτίσεως ὢν, ἡ βρέφος νήπιον, ἡ μειρά-
 κιον, ἡ εὐθύς ἐν τελείῳ τῷ σώματι; Ἄλλ' εἰ
 παῖδα λέγουσι, πάντως καὶ αἰτίαν προσθήσουσι, πῶς
 τοσοῦτου παρελθόντος αἰῶνος ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ἡλι-
 κίας οὐκ ἔφθασεν; Εἰ δὲ τέλειον λέγουσι, τοῦτο
 μαθεῖν ἀξιώσομεν (90), πῶς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέ-
 σει συστέλλεται εἰς τὴν νηπιώδη βραχύτητα; Ποῦ
 καταλείπει τὸ περιττεῦον τοῦ σώματος; Πῶς εἰς
 ὠλίγην περιγραφὴν ὁ ὄγκος ἀποσιμκρύνεται; Εἶτα
 πάλιν πῶς πρὸς τὸ ὅσιον μέτρον ἐπανάγει τὸν ὄγκον
 τοῦ σώματος; ὅπερ ὅπερ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀναλαμ-
 θάνων διὰ τῆς κατ' ὀλίγον αὐξήσεως, ἡ ἕτερον ἐν
 ἑαυτῷ διὰ τῆς τροφῆς προστιθείς; Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ
 ἀρχαῖον φήσουσι, περιττὴν πάντως τὴν τροφὴν
 ἀποδείξουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἀρνοῦνται (91) τροφῆς με-
 εσχηκέναι τὸν Κύριον, τί ἐροῦσι περὶ τῆς ἀνω κατα-
 λειψείσης σαρκὸς; Ἦς τὸ πολὺ κατὰ τὸ εἶκος κα-
 τλήφθη (92) μόνον δὲ τοσοῦτον ἀπ' αὐτῆς ἐλήφθη (93),
 ὅσον ἡ νηδὺς τῆς Παρθένου ἐχώρησε. Πάντως γὰρ
 εἰ καὶ περὶ αὐτῆς τερατεύουσιν, καὶ συνθήσουσι διὰ
 τούτων ἕτερα δόγματα, ἐφ' ἅπερ αὐτοὺς ἡ ἀκολου-
 θία τῆς ἀτοπίας τῶν μύθων κατ' ἀνάγκην προάγη-
 ται (94).

XIV. Sed hujusmodi sententiarum fetorem præ-
 tereamus, hoc tantum obiter adnotantes : si ante
 sæcula caro fuit, non exinanita est divinitas, non
 erat in Dei forma Filius, non servi formam induit ;
 sed quod erat natura id nunc apparuit, non hu-
 miliatus fuit. Ignoscat autem meis verbis Verbum ;
 sed quod reliquum est silentio prætereō. Si ante
 omnium rerum creationem caro fuit, ergo per in-
 firmitatem, non per potentiam cuncta creata sunt,
*Spiritus enim promptus est, caro autem infirma*⁸⁷.
 Ergo et huc usque hominis istius ineptiæ procedunt.
 Et quisnam quæ his consentanea sunt, ex
 consequentiis quæ inde deducuntur, non animad-
 verterit? Cuncta enim quæ carni sunt propria, in
 eo qui ante sæcula carnem habuit, omnino simul
 intelligere oportet, laborem, tristitiam, lacrymas,
 sitim, somnum, famem, et si quid his absurdius.
 Quoniam vero *Parvulus natus est nobis*⁸⁸, quemad-
 modum Scriptura dicit, et pannis involutus a pa-
 storibus visus est Dominus⁸⁹, et sicuti Lucas in-
 quit, *Jesus proficiebat ætate, sapientia et gratia*⁹⁰,
 et tunc in perfectum hominem evasit, cum per
 consuetos naturæ gradus ad virilitatem pervenit,
 quid dicent qui ante sæcula carnem in Christo
 conspiciunt? Quoniam in corporis statu ante sæcula
 erat? nam dum in humanis ageret, omnes humanæ
 vitæ ætates pertransiit. Nunquid puer erat homo
 ille, omnium rerum creatione vetustior, vel parvus
 infans, vel adolescentulus, vel statim perfecto cor-
 pore præditus? At puerum si dicunt, omnino cau-
 sam eos adjungere oportet, cur tot tantorumque
 sæculorum transcursu ad perfectam non pervenerit
 ætatem. Sin vero perfectum hominem dicunt, hoc
 petimus, ut nos doceant, quomodo dum e Virgine
 nascitur, in infantis corpusculum contrahitur?
 Ubinam residuam corporis partem reliquit? Quo-
 modo ejusdem moles sic est imminuta ut terminis
 exiguis circumscriberetur? Deinde quomodo rur-
 sus in pristinum statum eadem corporis molem
 restituit? Famne quam ab initio habebat carnem,
 paulatim crescendo, iterum sumens, an aliam sibi
 ipse per nutritionem adjungens? Si pristinam dix-
 erint, ostendent plane supervacaneum illi fuisse
 nutrimentum; sin vero Dominum nutrimenti par-
 ticipem fuisse concesserint, quid dicent de carne
 in cælo relicta? Magnam enim, ut par est, partem
 reliquit; et tantum ex illa sibi duntaxat reserva-
 vit quantum Virginis uterus capere poterat. Sane
 portentosum aliquid de ipsa quoque effluent, et

⁸⁷ Matt. xxvi, 41. ⁸⁸ Isa. ix, 6. ⁸⁹ Luc. ii, 12, 16. ⁹⁰ ibid., 52.

(84) Hic locus usque ad illa, ἐφανερῶθι νῦν lau-
 datur totidem verbis ab Euthymio Zigabeno ubi
 supra, pag. 524, in sequentibus autem usque ad
 verba Εἰ δὲ τέλειον C 2, sensum tantum quorundam
 Nysseni argumentorum, non etiam verba refert.

(85) Corr. καὶ τὰ συνημμένα.

(86) Lege ἐτι pro ἔστι.

(87) Corr. βοᾷ.

(88) Corr. καὶ καθὼς.

(89) Corr. ἕως.

(90) Hunc etiam locum usque ad verba illa, ἡ νη-
 δὺς τῆς Παρθένου ἐχώρησεν, ad verbum adducit Eu-
 thymius loco mox laudato, pag. 525, lin. 1.

(91) Ita corr. antea ἀρνοῦνται.

(92) Ita corr. antea καταλειψείθαι.

(93) Ita corr. antea εἰλήφθη.

(94) Tria hæc prostroma verba corr. add.

XV. Sed et hæc missa faciæmus. Hoc autem ab A istis qui divinam illam incarnationem sæculis anteriorem prædicant, quispiam jure merito postulaverit. Si enim carnem in ipso semper exstitisse opinantur, Deum utique carnem esse dicunt: omnis autem caro tactui renititur; quod autem tactui renititur, ex materia constat et compositum est; quod autem compositum est dissolutionem admittit. Necessè ergo omnino est ut his omnibus ipsum ex materia constare, et diversis e rebus esse compositum et dissolutionem naturaliter expectare confirmet. Neque enim ignoramus quibus ex rebus Christi corpus, quando humano more cum hominibus conversatus est, constaret; nam ex carne, ossibus, sanguine, aliorum hominum instar, et illud conflatum fuisse, ex clavorum vestigiis et ex profuso per lanceæ vulnus sanguine aperte colligimus; ac præsertim quod illis qui post resurrectionem apparenti non credebant, Dominus dixerit, *Palpate me, et videte, et cognoscite, quoniam spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere*⁴¹. Igitur si divina incarnatio, ut Apollinaris ait, initium non habuit ex Virgine, sed ante Abraham et ante omnium rerum conditionem exstabat: talis omnino fuerit necesse est, qualis a discipulis visa fuit, solida nempe et tactui renitens, et carne ossibusque constans. Hæc itaque omnia nunquam non existitere nullusque ad humilitatem nostram Christo descensus, sed quod eo usque manebat occultum, cum divinum quid sua natura C in incarnationis tempore manifestatum fuit. Quid tale Arius, quid etiam tale Ario pejor Eunomius ad delendam Unigeniti gloriam excogitavit quale in hoc suo tractatu Apollinaris nobis conatur astruere? Dens quidam ante sæcula carne et ossibus constans, capillatus, et ex pelle, nervis, carne et pinguedine coagmentatus, ex diversis rebus compositus, et simplicitate destitutus, dicitur esse *Verbum illud, quod in principio est, et apud Deum est, et Verbum et Deus est*⁴²; qui in ultimis diebus, communionem cum naturæ nostræ humilitate inita, caro præ amore quo humanum genus complectitur factus est, et propterea cum humanitate temperatus est, omnem in seipso naturam nostram suscipiens, ut humanitas cum divinitatis admistione in ipso conspiceretur, et per primitias illas tota naturæ nostræ massa sanctificaretur.

XVI. Verum prætercunda censeo quæ ex singulis D sacræ Scripturæ locis male intellectis in sui dogmatis confirmationem Apollinaris adducit; nam in iis quæ ultro sese produunt discutiendis confutandis-

⁴¹ Luc. xxiv, 39. ⁴² Joan. i, 1.

(95) Ita omnino videtur legendum, licet in Vat. cod. scribatur contrario sensu οὐκ ἀνευλόγως.

(96) Hæc iterum Euthymius ibidem refert usque ad illa verba, φυσικῶς τὴν διάλυσιν.

(97) Corr. delendum esse monet δέ, quod ante εἶναι, erat in textu Vat. cod.

(98) Et hic delendum esse art. monet corr.

(99) Corr. πρὸς τοὺς.

'Ἀλλὰ παρελθῶ καὶ ταῦτα. Ἐκεῖνο δὲ τις οὐκ ἀνευλόγως (95) ἐπιζητήσῃ παρα τῶν τὴν θεῖαν ἐκείνην σάρκωσιν προαιώνιον δογματιζόντων (96). Εἰ γὰρ πάντοτε τὴν σάρκα περι αὐτὸν οἴονται, Θεὸν (97) εἶναι τὴν σάρκα φασι· πᾶσα δὲ ἡ (98) σὰρξ ἀντίτυπός ἐστι τῷ ἀπομένῳ· τὸ δὲ ἀντίτυπον ὑλῶδες καὶ σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον καὶ διαλυτόν· πάντως ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων, καὶ ὑλικὸν αὐτὸν ἐγκατασκευάζεσθαι, καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενον καὶ ἀναμένοντα φυσικῶς τὴν διάλυσιν. Οἴδαμεν γὰρ ὅτε ἀνθρωπικῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐπεχωρίαζεν, ἐκ τίνων εἶχε τὸ σῶμα τὴν σύνθεσιν· ὅτι διὰ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ αἵματος καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων κακέينو ἦν, ἐκ τε τοῦ τύπου τῶν ἡλίων, καὶ ἐκ τοῦ προχθέντος διὰ τῆς λόγῃς αἵματος καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ἀπιστοῦντας τῷ φαινομένῳ εἰπεῖν ταῦτα τὸν Κύριον, ὅτι *Ἦλαρήσατέ με, καὶ ἴδετε, καὶ γινώσθε, ὅτι τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, ὡσπερ ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*. Εἰ οὖν ἡ θεία σάρκωσις, καθὼς ὁ Ἀπολιναριος λέγει, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς Παρθένου ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ (99) Ἀβραάμ, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως ἦν, τοιαυτὴ πάντως ἦν, οἷα τοῖς μαθηταῖς ἑώρατο στεβρὰ καὶ ἀντιτύπη (1), σαρκί τε καὶ ὀστέοις διελημμένη. Οὐκοῦν ταῦτα πάντοτε ἦν καὶ οὐδὲ μία πρὸς τὸ ταπεινὸν αὐτῷ γέγονε κάθοδος, ἀλλὰ τὸ λαυθάνον, θεῖον κατὰ φύσιν ὄν, τοῦτο τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐφανερῶθαι καιρῷ. Τί τοιοῦτον Ἄρειος, τί δὲ ὁ τοῦτο χειρῶν Εὐνόμιος ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐνενόησεν, οἷον διὰ τῆς τοιαύτης ἡμῖν λογογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἀπολιναρίου κατασκευάζεται; Θεὸς ἑνσαρκὸς πρὸ αἰώνων, ὀστώδης τις καὶ δέρματι, καὶ νεύροις, καὶ σαρκί, καὶ πιμελαῖς διελημμένος, καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενος, καὶ τὸ ἀπλοῦν τε καὶ ἀσύνητον ἐν ἑαυτῷ μὴ ἔχων, Ὁ Λόγος δ' ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Λόγος καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τῇ πρὸς (2) τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωρίζ σὰρξ ὑπὸ φιλανθρωπίας γενόμενος, διὰ τοῦτο, τῷ ἀνθρώπῳ ἀνακραθεῖς, πᾶσαν (3) ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει συναποθεωρηθῇ (4) τὸ ἀνθρώπινον, διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἐκείνης παντός συναγιαζομένου τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν φυράματος.

in ipso conspiceretur, et per primitias illas tota

'Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰς τοῦτο παρατεθέντων αὐτῷ θεῖων λογίων πεπλανημένην ὑπόληψιν· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ προχείρου ὄντα καταφανῆ, περιττὸν ἀν εἶη διεξετάζοντα μι-

(1) Corr. μαθηταῖς ἑώρατο, ἑώρατο δὲ στεβρὰ καὶ ἀντίτυπος.

(2) Ita corr. antea πρὸ.

(3) Corr. καὶ πᾶσαν.

(4) Corr. emendavit συναποθεωθῇ, quæ lectio si magis arridet, vertendum est, *Ut per mitionem cum divinitate, humana natura ejus divinitatis quodammodo particeps fieret.*

κίνηει τὸν λόγον. Εἰς γὰρ μαρτυρίαν τοῦ αἰεὶ αὐτὸν ἔν σαρκί τε καὶ αἵματι εἶναι, τὴν ἀποστολικὴν παρέθετο ῥῆσιν, τὴν λέγουσαν, δι' αὐτοῦ ἡμᾶς εἰληφέναι τὴν ἀπολύτρωσιν, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἀφ᾿ εἰς τῶν ἀμαρτιῶν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ὅπερ ὅτι πρὸς ἑτέραν βλέπει διάνοιαν, οὐκ ἂν οἶμαι τινὰς τῶν νοῦν ἔχόντων ἀμφιβάλλειν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ θεῖον μυστήριον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ πεπλανημένον (5) πρόβατον μέτεισιν (6); Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνθρώποι ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ πρόβατον, οἱ τῆς λογικῆς ἐκατοντάδος ἀποδοκιμηθέντες διὰ τῆς ἀμαρτίας. Καὶ λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὄλον τὸ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ ἐν μέρει ἦν τοῦ προβάτου ἡ πλάνη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὄλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὄλον ἐπανάγεται· οὐχ ἡ μὲν δορὰ βραστάζεται, τὸ δὲ ἐντοσθίδιον καταλείπεται, καθὼς Ἀπολλινάριος βούλεται. Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ὤμοις τοῦ ποιμένου, τουτέστιν, ἐν τῇ θεότητι τοῦ Κυρίου γενόμενον, ἐν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλήφειως γίνεται, διὰ τοῦτο θέλων ἐπιζητήσαι, καὶ σώσαι τὸ ἀπολωλός. Ἐπειδὴ εὔρε τὸ ζητούμενον, ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ εὐρημένον· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ποσὶ, τοῖς πλανηθεῖσιν ἄπαξ, ἐκινεῖτο τὸ πρόβατον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς θεότητος ἐκομίζετο. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν φαινόμενον, πρόβατον, τουτέστιν, ἀνθρώπος. Τὰ δὲ ἔχνη αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐκ ἐγινώσκετο. Οὐδὲν γὰρ ἀμαρτίας ἢ πλάνης ἔχνος τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐνεσημήνατο, ὅ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρων τὸ πρόβατον· ἀλλ' ὅσα εἰκὸς ἦν Θεοῦ ἔχνη διὰ τῆς τοῦ βίου πορείας ἐντυποθῆναι, ταῦτα ἐφαίνετο, ἅτινα ἦν διδασκαλῆαι, καὶ θεραπείαι, καὶ νεκρῶν ζωοποιήσεις, καὶ τὰ ἄλλα θαύματα. Τοῦτο τοῖνον τὸ πρόβατον ἐφ' ἑαυτοῦ λαβὼν ὁ ποιμὴν ἐν πρὸς ἐκεῖνο ἐγένετο· διὰ τοῦτο καὶ τῇ τοῦ προβάτου φωνῇ τοῖς ποιμνίοις λαλεῖ. Πῶς γὰρ ἂν ἐχώρησεν ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια θείας φωνῆς προσβολῆν; Ἀλλ' ἀνθρώπων, ὡς δ' ἂν τις εἴποι προβατικῶς, ἡμῖν διαλέγεται λέγων, *Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει*. Ὁ οὖν ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πρόβατον ποιμὴν καὶ δι' ἀναλαδῶν ἐφ' ὀφθαλμοῦ φεγγόμενος, καὶ πρόβατόν ἐστι καὶ ποιμὴν· ἐν μὲν τῷ ἀναληφθέντι, πρόβατον· ἐν δὲ τῷ ἀνελήφθῃ, ποιμὴν.

Ἐπει σὺν εἶδει τὸν καλὸν ποιμένα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (7) θείαν ὑπὲρ προβάτων, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου καταλύσῃ τὸν θάνατον, τότε γίνεται τὸ συναιμότερον ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ ἱερῶς, καὶ ἀμνός, ἐν τῷ δυναμένῳ δέξασθαι τὴν κοινωνίαν τοῦ πάθους, ἐνεργήσας τὸν θάνατον (8). Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ὁ θάνατος, εἰ μὴ διάλυσις ψυχῆς τε καὶ σώματος, πρὸς (9) ἀμφοτέρω αὐτὸν ἐνώσας, πρὸς τε τὴν ψυχὴν, φημι, καὶ τὸ σῶμα, οὐθ' ἑτέρου χωρίζεται, *Ἀμεταμέλητα*

⁴³ Ephes. 1, 7. ⁴⁴ Luc. xv, 4; Matth. xviii, 12.

(5) Corr. ἡμῶν ὡς ποιμὴν τὸ πεπλανημένον.

(6) Hunc locum in epitomen redactum laudat Euthymius Zigabenus sæpe laudatus pag. 528, in § Si nos homines.

(7) Corr. ἑαυτοῦ.

A que, superfluum esset in longum protrahere sermonem. Ad demonstrandum enim nunquam Verbum carne et sanguine caruisse, Apostoli verba profert, quibus inquit, Per ipsum nos accepisse redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum per carnem ejus ⁴³; quæ verba alio respicere, neminem sanæ mentis dubitaturum fore arbitror. Quis enim divinum mysterium ignorat, quod videlicet princeps auctorque salutis nostræ errantem ovem inquirat ⁴⁴? Illa autem ovis nos homines sumus, qui a centeno illo rationalium creaturarum grege, quo humanum omne genus significatur, per peccatum erravimus. Sumit autem super humeros suos totam ovem; neque enim in parte tantum aliqua ovis error erat, sed quoniam tota aberravit, tota ad gregem reducitur: non pellis a pastore portatur, et quod intra pellem est deseritur, quemadmodum vult Apollinaris. Hæc autem pastoris humeris, hoc est, Domini divinitate, gestata, una per assumptionem cum illo efficitur, ut eo pacto quæreret atque salvaret quod perierat. Postquam autem ovem quam quæsierat reperit, eandem in semetipso assumpsit. Neque enim propriis qui semel erraverant pedibus ovis incedebat, sed a divinitate gestabatur. Et propterea quod quidem apparebat, ovis, hoc est, homo erat; ejus vero vestigia, juxta id quod scriptum est, non cognoscebantur ⁴⁵. Qui enim ovem in seipso portabat, nullum peccati aut erroris in humana vita vestigium impressit; sed qualia par erat Dei vestigia in vitæ cursu fieri, talia re ipsa apparebant, salutares videlicet doctrinæ, morborum curationes, mortuorum ad vitam revocatio cæteraque miracula. Hanc igitur ovem in se ipso pastor assumens, unum cum illa evasit, et propterea ovis voce gregem alloquitur. Quomodo enim humana imbecillitas divinæ vocis impressionem sustineret? Sed humano, et ut quispiam dixerit, ovium more nobiscum disserit, dicens: *Oves meæ vocem meam audiunt* ⁴⁶. Pastor igitur, qui in se ipsum ovem assumpsit, et ejusdem ore nobiscum loquitur, ovis est simul et pastor; ovis quidem, quantum ad illud pertinet, quod in se assumpsit; pastor vero quatenus assumpsit.

D XVII. Quoniam vero oportebat bonum pastorem animam ponere pro ovibus, ut moriendo mortem aboleret, ideo salutis nostræ auctor in humana natura utrumque simul evasit, sacerdos scilicet, et agnus, in id, quod passionis capax erat, vim morti atque efficacitatem impertiens. Nam cum mors aliud non sit quam animæ a corpore dissolutio; cum utroque, anima, inquam, et corpore se ipsum uniens Christus ab eorum neutro sejungitur: *Sine penitentia enim*, ut ait Apostolus ⁴⁷, *sunt dona Dei*.

⁴⁵ Psal. lxxvi, 20. ⁴⁶ Joan. x, 16. ⁴⁷ Rom. xi, 29.

(8) Similia prorsus de Christi passione, de latronis salute, deque paradiso habet idem Nyssenius in orat. 1 in Christi resurrectionem, paulo post medium.

(9) Corr. ὁ πρὸς.

Quin imo corpori et animæ se ipsum impertiens A anima quidem latroni paradisum aperit, corpore autem vim atque efficaciam corruptionis infringit : et hoc est mortem perimere, corruptionis scilicet vires, per vividantem naturam e medio sublatis, irritas reddere. Quod enim corpore animaque operatur in commune naturæ nostræ beneficium gratiamque cedit, eoque pacto omnia disjuncta resurgendo conjungit, qui ex utroque, hoc est, corpore et anima constat, qui potestate sua corpus quidem tradit in cor terræ ⁴⁸, quemadmodum scriptum est, animam vero a se ipso posuit ⁴⁹, ut Patri quidem dicit ⁵⁰, *In manus tuas commendo Spiritum meum*, ut autem ad latronem ait ⁵¹, in paradiso, vera utrobique asserens; neque enim divinam illam mansionem, cum Paradisus dicatur, ullo alio in loco esse credendum est, præterquam in amplissima Patris manu, uti propheta ait, ex Domini persona cælestem Jerusalem alloquens, *In manibus meis descripsi muros tuos, coram oculis meis semper es* ⁵². Sic igitur et mortem obiit, et mors ei non dominatur. Quod enim compositum est dividitur, quod autem compositionis expertus est, dissolutionem non admittit; sed in divisione quidem compositi integra natura permanet, quæ compositionem non recipit, animaque a corpore separata, ab eorum neutro se jungitur. Hoc autem ita se habere indicio atque argumento est vis atque potestas illa, quæ in corpore quidem incorruptionem, in anima vero paradisi incolatum operatur: verumtamen qui simplex est et ab omni compositione alienus, horum separatione nequaquam una cum ipsis s inditur; imo e contrario unum quid ex eis efficit; nam insita sibi indivisibilitate, quod secretum est unit; idque verum esse ostendit Paulus, cum inquit, *Deus suscitavit ipsum a mortuis* ⁵³; neque enim sicut Lazarus, aut alius quispiam eorum qui revixerunt, alterius ope ad vitam rediit, ita fas est de Domini resurrectione opinari: sed Unigenitus Deus suam a corpore animam propria potestate separando, et rursus cum corpore eadem conjungendo, ipse suscitavit hominem sibi commixtum; eoque pacto totius naturæ nostræ salus peragitur, unde et vitæ auctor ac princeps vocatur; nam per eum qui pro nobis mortem obiit ac resurrexit, mundum sibi ipsi reconciliavit Unigenitus Deus, nos omnes qui cum eo carne ac sanguine communicamus, veluti captivos quosdam, proprio sanguine qui ejusdem atque noster naturæ est, redimens: ad id enim respicere videtur Apostolus, cum inquit per ipsum nos accepisse redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum per carnem ejus ⁵⁴. Hæc est sententia nostra quam secus atque Apollinaris

γάρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ἑαυτὸν ἐπιμερίσας, διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τῷ ληστῇ τὸν παράδεισον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἴστησι τῆς φθορᾶς τὴν ἐνέργειαν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις, τὸ ἀνερέγγητον γενέσθαι τὴν φθορὰν, ἐν τῇ ζωοποιῷ φύσει ἀφανισθεῖσαν· τὸ γὰρ ἐπὶ τούτων γινόμενον κοινῇ τῆς φύσεως ἡμῶν εὐεργεσία καὶ χάρις γίνεται· καὶ οὕτως πάντα τὰ διεστώτα συνάπτει διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὃ ἐν ἀμφοτέροις ὄν, ὁ κατ' ἐξουσίαν τὸ μὲν σῶμα διδοὺς τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καθὼς γέγραπται (10), τὴν δὲ ψυχὴν ἀπ' ἑαυτοῦ τιθεὶς, ὡς μὲν πρὸς τὸν Πατέρα φησιν, ὅτι· Ἐν ταῖς χερσὶ σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου· ὡς δὲ πρὸς τὸν ληστὴν, ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀληθεύων δι' ἑκατέρων· οὐ γὰρ ἄλλοθι που πιστεύειν χρὴ τὴν θεῖαν ἐκείνην εἶναι διαγωγὴν, εἴπερ (11) Παράδεισος λέγεται, εἰ μὴ ἐν τῇ πολυχώρῳ τοῦ Πατρὸς παλάμῃ, καθὼς φησι καὶ ὁ προφήτης, πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐκ προσώπου Κυρίου τὸν λόγον ποιούμενος, Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκά σου τὰ τεῖχη, ἐνώπιόν (12) μου εἶ διὰ παντός. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ γίνεται, καὶ ὑπὸ τοῦ θανάτου οὐ κυριεύεται. Τὸ μὲν γὰρ σύνθετον μερίζεται· τὸ δὲ ἀσύνθετον λύσειν οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ παραμένει μὲν τῷ μερισμῷ τοῦ συνθέτου ἡ ἀσύνθετος φύσις, καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος ἀποχωρούσης, οὐθ' ἑτέρου χωρίζεται. Τεκμηρίον δὲ ἡ ἐνέργεια, καθὼς εἴρηται, ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τὴν ἀφθαρσίαν, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ἐν παραδείσῳ διαγωγὴν ἐνεργήσασα. Οὐ μὴν συνδιατρίζεται τῷ χωρισμῷ τούτων, ὁ ἀπλούς καὶ ἀσύνθετος, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, ἐν ἐργάζεται· τῷ γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἀδιαιρέτῳ καὶ τὸ διηρημένον εἰς ἔνωσιν ἄγει, καὶ τοῦτο ἐνδείκνυται εἰπὼν (13), ὅτι· Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Οὐ γὰρ ὡς περ Λάζαρος, ἡ τις ἄλλος τῶν ἀναβεβιωκότων, ἄλλοτριᾷ δυνάμει πρὸς τὸ ζῆν ἐπανάγεται, οὕτως (14) εὐαγέας καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως οἰεσθαι. Ἀλλ' ὁ Μονογενῆς Θεός, αὐτὸς ἀνίστησι τὸν ἀνακραθέντα ἀνθρώπον αὐτῷ, καὶ χωρίσας τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐνώσας πάλιν ἀμφοτέρα, καὶ οὕτως ἡ κοινῇ γίνεται σωτηρία τῆς φύσεως· ὅθεν καὶ ἀρχηγὸς ζωῆς ὀνομάζεται· ἐν γὰρ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι, τὸν κῆσμον ἑαυτῷ κατήλλαξεν ὁ Μονογενῆς Θεός, οἶδόν τινας δορυαλώτους, ἡμᾶς διὰ τοῦ συγγενοῦς ἡμῶν αἵματος, πάντας τοὺς κεκοινωνηκότας αὐτῷ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος ἐξωνησάμενος, ὡς πρὸς τοῦτο βλέπειν τὴν ἀποστολικὴν ρῆσιν, ἡ φησιν, ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ· τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος, ὃν ἐκ τῶν παρατεθέντων τοῦ Ἀποστόλου ρημάτων (15) ἐνοήσαμεν, καὶ οὐκ ὡς Ἀπολιναρίου ἐκεῖνος (16). Δοκιμαζέτω δὲ ὁ κρῖνειν ἐπισκευμένους

⁴⁸ Matth. xii, 40. ⁴⁹ Joan. x, 18. ⁵⁰ Luc. xxiii, 46. ⁵¹ ibid. 43. ⁵² Isa. xlix, 16. ⁵³ Coloss. ii, 12; I Thess. i, 10. ⁵⁴ Ephes. i, 7.

(10) Similia quoque habet Nyssenus in orat. 1, in Christi resurrectionem circa inedium.

(11) Forte legendum ἦπερ.

(12) Corr. καὶ ἐνώπιον.

(13) Corr. ὁ εἰπὼν.

(14) Corr. οὐκ οὕτως.

(15) Corr. τῶν ρημάτων.

(16) In marg. scribitur eadem corr. manu, γρ. καὶ τοῦ Ἀπολιναρίου ἐκεῖνος.

τὸν εὐσεβέστερον, εἶτε καθὼς ἡμεῖς φαμεν, ἢ δόξα οἰκονομικῶς κατασκευασθὲν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, εἶτε καθὼς ἐκαίνος φησιν, οὐχὶ ἐπίκτητος ἐπὶ τῇ εὐεργεσίᾳ γίνεται ἡ σὰρξ τῇ θεότητι, ἀλλὰ συνουσιωμένη καὶ σύμφυτος.

salionem in terra nostra habitaverit, an vero, quemadmodum ille putat, caro non ascititia divinitati ad benefaciendum hominibus, sed eidem consubstantialis atque connaturalis exstiterit.

Εἰ δὲ Ζαχαρίας ὁ προφήτης εἰς τούτων (17) ἔτερον τοῖς αἰνίγμασι φέρεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐξετάζειν τῷ λόγῳ, εἶτε πρὸς τὸν Κύριον, εἶτε πρὸς ἕτερόν τινα βλάπτει τὸ νόημα. Λέγει γάρ, ὅτι *Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ ρομβά μου, καὶ ἐπὶ ἀνδρα σύμφυλόν μου*. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀπειλητικῶς οἰόμεθα κατὰ τῶν τῆ ἀδικία πρὸς τὸ ὁμόφυλον κεχρημένων κινεῖν τὴν ρομφαίαν τὸν λόγον. Ἀπολιναρίου δὲ φησι κατὰ τοῦ Κυρίου τὴν ρομφαίαν ἐγείρειν διὰ τὴν τοῦ νομέως προσηγορίαν, οὐκ εἰδὼς ὅτι πολλαχῇ τῆς Γραφῆς τοὺς εἰς ἀρχὴν τεταγμένους, καὶ ποιμένας καὶ νομέας κατονομάζει ὁ λόγος. ὅσα δὲ πάλιν τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπισύρεται, οὕτως ἐκδήλον τὴν ἐν ταῖς κατασκευαῖς ἀτοπίαν ἔχει, ὡς παντὶ συνιδεῖν ῥάδιον, καὶ (18) εἰ μικρὸν τις μετέχοι φρονήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ γέγραπται, ὅτι Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν Υἱῷ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεός, ὁ πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως ἐν τοῖς προφήταις λαλήσας τοῖς πατράσι τὸ πρότερον, ἀπόδειξις ἐστὶ, φησὶ, τοῦ, τὸ ἀνθρώπινον τοῦ φανέντος ἡμῖν Θεοῦ προαιώνιον εἶναι· φησὶ γὰρ οὕτω κατὰ τὴν λέξιν, ἐφερμηνεύων δῆθεν τὸν Ἀπόστολον· Ἔστι δὲ ἐν τούτοις καταφανές, ὅτι αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, Θεός ἐστι ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἀπαύγασμα δόξης, χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ὅτε δὴ τῷ ἰδίῳ πνεύματι Θεός ὢν, καὶ οὐ Θεὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ἕτερον παρ' αὐτὸν, αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς, καθάρσιος κόσμος ἁμαρτιῶν. Ταῦτά φησιν ὁ Ἀπολιναρίου ἐπὶ λέξεως, καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἐν τοῖς εἰρημένοις παραπεποιήται. Εἰ οὖν ἀνθρώπος (19) ὁ λαλήσας ποιητὴς ἐστὶ τῶν αἰώνων, καθὼς τῷ λογογράφῳ δοκεῖ, καὶ ἡ σὰρξ ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ἡ τοῦ δούλου μορφὴ χαρακτηριστίζει τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὐκέτι μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν μάχεσθαι πρὸς τὸ εἰρημένον, θρηνεῖν δὲ μᾶλλον τῆς ἀναισθησίας, τοὺς τὴν τοιαύτην παραδεχομένους καινοφωνίαν (20). Ἄνθρωπος ὁ λαλήσας ἡμῖν ἀνθρωπικῶς διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ὁ πύσας τῷ στόματι (21), καὶ τῇ χειρὶ πηλουργήσας, ὁ ἐμβαλὼν τοὺς δακτύλους ἐν ταῖς τῶν κωφῶν ἀκοαῖς, καὶ τῶν ἀβρωστούντων τε καὶ τεθνεώτων ἀπτόμενος, καὶ ὑπὸ καὶ καθέδρᾳ ἀναπαύων (22) τὸν κόπον, καὶ δακρύων, καὶ ἀδημονῶν, καὶ λυπούμενος, καὶ πείνας ἀσθησὶν ἔχων, καὶ τροφὴν προσιέμενος, καὶ ὕδωρ αἰτῶν· οὗτος κατ' αὐτὸ τὸ σαρκῶδες τε καὶ ἀνθρώπινον, τῆς τῶν ὄντων προεπινοεῖται συστάσεως, καὶ Θεὸς ἡ σαρκὸς φύσις λέγεται ἡ σύνθετος, καὶ στεῖρᾶ καὶ ἀντίτυπος; Ἐπιφραξάσθω πᾶσα τῶν εὐσεβῶν

A ille ex allegatis Apostoli verbis expressimus. Pendat autem qui hac de re iudicium ferre possit, ultra ex hisce opinionibus pia magis sit, an scilicet ut nos dicimus, divina gloria per dispensationem in terra nostra habitaverit, an vero, quemadmodum ille putat, caro non ascititia divinitati ad benefaciendum hominibus, sed eidem consubstantialis atque connaturalis exstiterit.

XVIII. An autem in alteram ex duabus hisce sententiis Zacharias propheta suis obscuris locutionibus propendeat, supervacaneum esse arbitror nostris sermonibus inquirere, sive ad ipsum Dominum, sive ad alium quempiam ejus verba spectent: ait enim, *Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi* ¹⁷. Nos enim verba ista in illos qui erga contribules et populares suos injuste se gerunt gladium intentare putamus; Apollinaris vero ob pastoris nomen frameam adversus Dominum excitare ait, ignorans eos qui in principum ordine censentur pastores in multis Scripturæ locis nuncupari. Cæterum quæ ex Epistola ad Hebræos rursus ad id probandum per vim trahit, manifestam adeo in argumentis inde deductis absurditatem continent, ut eam unicuique, etsi modicum sapiat, facile sit deprehendere. Quoniam enim scriptum est, in novissimis diebus nobis in Filio locutum fuisse Deum, qui multifariam multisque modis olim locutus fuerat patribus in prophetis ¹⁸; hoc, inquit ille, luculenter ostendit, Dei qui nobis apparuit, humanitatem ante sæcula exstitisse; ita enim disertis verbis Apostolum scilicet interpretans, ait, *Per hæc autem manifestum est illum hominem qui quæ Patris sunt nobis loquitur, Deum esse sæculorum conditorem, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ ejus, utpote qui spiritu proprio Deus existat, et non Deum in se ipso diversum a se habeat, ipseque per se ipsum, hoc est, per carnem, mundum a peccatis purget*. Hæc iisdem verbis Apollinaris, nec quidquam a nobis in ejus dictis mutatum fuit. Si igitur homo qui loquitur, sæculorum, ut scriptor iste censet, conditor est, et caro paternæ gloriæ splendor est, et servi forma substantiam Dei repræsentat, non amplius adversus hæc ejus dicta pugnantem mihi videtur, sed satius existimo eorum deflere stoliditatem qui ejusmodi novitatibus sese abduci patiuntur. Homo, qui nobiscum humano more nostraque voce loquitur, qui ore expuit et manu lutum facit, qui digitos in surdorum aures infert, qui ægrotos et mortuos tangit, qui somno et sessione a labore requiescit, qui lacrymatur, qui mœrore et tristitia afficitur, qui fame laborat cibumque appetit, et aquam pocit; homo iste, quantum ad ipsam carnem et humanitatem pertinet, prior omnium rerum creatione esse intelligitur, Deusque dicitur carnis natura, quæ composita ac solida est,

¹⁷ Zach. xiii, 7. ¹⁸ Hebr. i, 1.

(17) Corr. τούτων.

(18) Corr. ῥάδιον εἶναι καί.

(19) Corr. ὁ ἀνθρώπος.

(20) Corr. καινοφωνίαν.

(21) Ita corr., antea στόματι.

(22) Corr. διαναπαύων.

tactuique renititur? Obstruantur omnium pie credentium aures, neque divina et incorrupta dogmata : b his fœdentur qui petulanter elati, carnalium affectionum attributis divinitatem dedecorant. Quis enim ignorat Deum qui in carne nobis manifestatus est. juxta piæ quidem traditionis rationem incorporeum, invisibilem, simplicem, infinitum, non circumscriptum et fuisse semper et esse, ac ubique existere, et creata cuncta pervadere, juxta id vero quod apparebat, ut cæteri homines corpore circumscriptus conspiciebatur? quippe necessarium prorsus est omne corpus superficie quadam contineri. Hæc itaque superficies corporis in ipsa contenti terminus est; quidquid autem aliqua re terminatur definita quadam quantitate concluditur: quod autem definitum est, infinitum esse non potest. Atqui Propheta inquit, *Magnitudinis ejus non est finis* 77. Si igitur divina natura, ut scriptor noster ait, caro est; hæc autem necessario superficie terminatur, quomodo Dei magnitudo, ut Propheta ait, in infinitum procedit? vel quomodo ex finita re quod infinitum est cognoscitur, et immensum ex eo quod terminum habet intelligitur? vel potius, quod et superius jam diximus, quomodo ex morte fortitudo? Si enim, ut ait, homo ipse qui locutus est sæculorum est conditor, et idem ille est qui per semetipsum, videlicet per carnem, ut Apollinaris interpretatur, cuncta creavit; caro autem divino oraculo infirma et imbecillis vocatur: nihil aliud quam potentiam, fortitudinem, virtutem, et quotquot sublimes Deoque dignæ notiones animo concipi possunt, ab imbecillitate et infirmitate ortum ducere Apollinaris opinatur.

XIX. Et istud quidem non adeo impium est, sed ad ulteriora progrediens oratio, in ea quæ postmodum sequitur disputatione, Patrem ipsum blasphemias appetit. Ait enim hominem esse Dei gloriæ splendorem, et in carnali Deo, quem inanibus suarum rationum commentis, tanquam simulacrum a se effictum obtrusit, Dei substantiam repræsentari ait. Quemadmodum igitur radius cognationem habet cum sole, et cum lucerna lumen quod ex ea respundet, et hominis figura substantiam refert humanam, ita plane si quod per Incarnationem nobis apparuit, a Patris gloria resplenduit, et figura ejus Patris substantiæ caro est, efficitur profecto ut ex consequenti carnalis quoque sit Patris natura. Neque enim dici potest incorporeum a corpore

77 Psal. cxliv, 3.

(23) Corr. ἐξανθρωπιζόντων.

(24) Corr. ἐν τῇ σαρκί.

(25) Corr. ἀόριστός τε καί.

(26) Ita corr.; prius erat, πεπλημμελημένου, nullo sensu.

(27) Corr. τὸ ὄρω περιεχόμενον.

(28) Plenius infra cap. xx, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, qui locutus est nobis, quæ Patris sunt. Vide autem an Apollinaris respexerit ad locum Joan. viii, 40.

(29) Corr. νοήματα καὶ δνόματα ἐλεγνα.

ἀκοή· μηδὲ μολυνθεῖν τὰ θεῖα, καὶ ἀκίρατα δόγματα τοῖς σαρκυδεστέροις πάθει παρὰ τῶν ἐξυβριζόντων (23) τὸ θεῖον καθυβριζόμενα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ὁ φανερωθεὶς ἡμῖν ἐν σαρκί (24) Θεὸς, κατὰ μὲν τὸν λόγον τῆς εὐσεβοῦς παραδόσεως ἄβλος, καὶ ἀφανής, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἦν καὶ ἔστιν ἀόριστος, καὶ (25) ἀπερίγραπτος, πανταχοῦ ὢν, καὶ διό πάσης τῆς κτίσεως διτῶν, κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον, ἐν ἀνθρωπίνῃ περιγραφῇ ἑωράτο; ἀνάγκη γὰρ πᾶσα, πᾶν σῶμα ὑπὸ ἐπιφανείας τινὸς περιέχεσθαι. Αὐτῇ τοίνυν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν αὐτῇ περιελημμένου (26) σώματος ὄρος ἐστὶ· πᾶν δὲ τῷ ὄρω περιεχόμενον (27), ὠρισμένη τιλ ποσότητι περιέργεται· τὸ δὲ ὠρισμένον ἀόριστον εἶναι οὐ δύναται. Ἄλλὰ μὴν ὁ Προφήτης φησὶ, ὅτι *τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρις*. Εἰ οὖν ἡ θεία φύσις, καθὼς φησιν ὁ λογογράφος, σὰρξ ἔστιν· αὐτῇ δὲ ἀναγκαιῶς τῷ τῆς ἐπιφανείας περιλαμβάνεται πέρατι· πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ μεγαλοσύνη κατὰ τὸν Προφήτην, εἰς ἀπειρον πρόεισιν; ἢ πῶς διὰ τοῦ ὠρισμένου νοεῖται τὸ ἀόριστον, διὰ τοῦ πεπερασμένου τὸ ἀπειρον; Μᾶλλον δὲ, ὁ καὶ φθάσαντες ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρήκαμεν, πῶς ἐκ τοῦ θανάτου τὸ ἰσχυρόν; Εἰ γὰρ, καθὼς φησιν, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, ὁ λαλήσας (28), ποιητῆς τῶν αἰώνων ἔστιν, αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς, καθὼς ὁ Ἀπολιναριος ἐρμηνεύει, τὰ πάντα ποιῶν. Ἀσθενὴς δὲ παρ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς ἡ σὰρξ ὠνομάσθη· οὐδὲν ἕτερον, εἰ μὴ τὸ κράτος, καὶ τὴν ἰσχὴν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ὑψηλά, καὶ θεοπρεπῆ νοήματα, ἔλεγνα (29) τῆς ἀσθενείας ὁ λογογράφος οἰεταί.

Καὶ οὕτω τοσούτον τοῦτο δεινὸν (30), ἀλλὰ προῖον ὁ λόγος διὰ τῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐξετάσεως, αὐτῆς ἀπτεταί τῆς κατὰ τοῦ Πατρὸς βλασφημίας. Λέγει γὰρ τὸν ἀνθρώπον εἶναι τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαύασμα, καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ Θεῷ, ὃν διὰ τῆς μεταίτητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπόστασιν (31) χαρακτηρίζεσθαι. Ὡσπερ (32) τοίνυν συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἡ ἀκτίς, καὶ πρὸς τὸν λύχνον τὸ ἐκ τῆς λαμπάδος ἀπαυαζόμενον (33) φῶς, καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσιν, οὕτως πάντως, εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπηυγάσθη, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως σὰρξ ἔστι, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. Οὐ γὰρ ἂν εἴποι χα-

(30) Eadem in nonnullis breviora leguntur apud Euthymium Zigabenum in toties laudato *Panopliæ* cap. 13, p. 526, vers. *Dicit præterea*.

(31) Corr. ὑπόστασιν εἶπε.

(32) Hac eadem ratione Patrem Filio secundum divinitatem æqualem esse probat idem Nyssenius in oratione *De deitate Filii et Spiritus sancti* non longe ab initio.

(33) Edita inter Nysseni opera legunt, τὸ ἀπαυαζόμενον φῶς.

ρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀσώματον (34), ἐκ δὲ τοῦ ἀοράτου τὸ ὄρατον ἀπαυγάζεσθαι. Ἄλλ' οἷα ἡ δόξα, τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οἷος ὁ χαρακτήρ, τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις, ὥστε εἰ τοῦτο σῶμα, μῆδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον οἰεσθαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν μένεται δόγματος, ἐν ᾧ τὸ ὁμοούσιον ἡ κοινὴ τῶν Πατέρων ἐξεφώνησε σύνοδος. Οὐκ ἂν δὲ τις εἴποι τι ἑτερογενές, ὁμοούσιον· ἀλλ' ὦν εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐστι τῆς οὐσίας λόγος, τούτοις ἐφαρμόζει πάντως τὸ ὁμοούσιον. Εἰ οὖν σάρκινος Θεὸς ὁ Υἱός, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῆ φύσει σὰρξ ὦν κατὰ τὸ προαιώνιον ὄνομα (35)· ὁμοούσιος δὲ τῷ Πατρὶ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ λογογράφου οὐκ ἀμφιβάλλεται (36). Ἐκεῖνα δὲ ἀλλήλοις ἐστὶν ὁμοούσια, τὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὑπογραφόμενα. Ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν, ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ σαρκικὴν ὁ Ἀπολλινάριος ὑποτίθεται, ἵνα σώσῃ ἐπ' ἀμφοτέρων τοῦ ὁμοοῦσιου τὸ ὄνομα, ὡς τοῖν δυοῖν θάτερον (37), ἡ ἀσώματον τὸν Πατέρα λέγων, σαρκίνην δὲ τοῦ Υἱοῦ (38) τὴν θεότητα, τῷ ἑτεροουσίῳ συνθήσεται· ἡ τὸ κοινὸν τῆς θεότητος τε καὶ τῆς οὐσίας ὁμολογῶν ὁμοίως ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, ἀποσαρκώσει καὶ ἐπὶ Πατρός τὴν τῆς θεότητος φύσιν. Ἄλλ' ὥσπερ διαρθρούμενος τὴν ἀτοπίαν ταύτην, ἐν τοῖς πρὸ τούτου φησὶ, τοῦ Ζαχαρίου τὴν βῆσιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἐρμηνεύων, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων εἰρησθαι τὸ σύμφυλον, ὅπερ ἐστὶ συμφυῆ τε καὶ ὁμοούσιον· εἰ μὲν οὖν ὀρθῶς, ἡ μὴ τοῦτο ὑπελιθφεν, ἑτέρου λόγου. Ὁ δ' οὖν κατασκευάζει, τοῦτό ἐστι· *Δηλοῖ, φησὶ, διὰ τούτων ὁ προφητικὸς λόγος, δεῖ οὐ κατὰ τὴν σάρκα ὁμοούσιος τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ ἡνωμένον τῇ σαρκί.* Πῶς τοίνυν ἐνοῦται σαρκὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ὁ σαρκώδης αὐτοῦ Θεός; Ὅτε γὰρ (39) οἱ αἰῶνες οὐκ ἦσαν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τῆς κτίσεως ἦν. Ἡ δὲ σὰρξ πολλοστὸν τε καὶ ἔσχατον τῶν ἐν τῇ κτίσει γεγονότων ἐστὶ. Ποῖα τοίνυν ἠνώθη σαρκί, μήπω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρελθούσης εἰς γένεσιν; Ἄλλ' ἑτέραν τινὰ οἶδε σάρκα παρὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ πῶς φησιν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὁ κλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνός ἐστι Θεὸς ποιητῆς τῶν αἰῶνων; Τίς ἡμῖν ἐρμηνεύσει τῶν καινῶν τούτων αἰνιγμάτων τὴν ἀτοπίαν; Ἀνθρώπος πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ σὰρξ τῆς ἰδίας δημιουργίας προγενεστέα, καὶ προαιώνιον τὸ ἐπ' ἐσχάτων χρόνων γενό-

expressi, et ab invisibili id quod oculis cernitur resplendere; sed qualis est gloria, talis nimirum et splendor ejus, et qualis figura, talis utique et substantia; quare si corpus est hoc, nec illud quidem ullo pacto incorporeum censendum est. Sed et fidei apud Nicæam conscriptæ mentionem facit, in qua communis Patrum conventus homousion magna voce confessus est. Nemo autem quod diversi generis est homousion et consubstantiale appellavit; sed quibus una eademque substantiæ ratio est, iis prorsus consubstantialis nomen convenit. Si igitur carnem habens Deus est Filius, idque ipsum propria sui natura existit, utpote qui caro fuerit juxta nomen quod ipsi ab æterno competit; consubstantialem autem esse Patri nec Apollinaris ipse dubitat; illa autem inter se consubstantialia sunt quæ una eademque substantiæ definitione declarantur: ergo humanam quamdam et carnem Patris naturam Apollinaris ponit, ut in utroque, Patre videlicet et Filio, consubstantialis nomen servet; quare ex duobus absurdis alterum sequetur, vel enim Patrem quidem incorporeum, Filii vero divinitatem carnem asserens, iis utique adstipulabitur, qui diversæ a Patre substantiæ Filium esse dicunt; vel si Patris ac Filii unam eandemque esse divinitatem atque substantiam fateatur, carnem quoque in Patre faciet divinitatis naturam. Sed ineptias hasce veluti corrigens superius, ubi Zachariæ verba, prout sibi visum fuit, interpretatur, ex persona Patris ait de Filio dictum fuisse σύμφυλον, quod idem est ac connaturalem atque consubstantialem. Recte itaque an non id opinatus fuerit, alterius est inspectionis; quod autem adstruere conatur, hoc est, *Ostendit, inquit, his verbis sermo propheticus non secundum carnem, sed secundum spiritum, qui carni unitus fuit, consubstantialem esse Filium Deo.* Quonam igitur pacto carnalis ejus Deus ante mundi constitutionem carni unitur? Nam quando sæcula non erant, nec ulla etiam alia creaturarum rerum exstabat. Atqui caro eorum quæ in creatione facta sunt minima atque postrema pars est. Cuiam igitur carni unita fuit divinitas, humana natura nondum e nihiloeducta? Sed aliam quamdam carnem præter hominem novit Apollinaris. Et quo-

(34) Hic in editis inter Nyssemi opera lacuna est; ibi enim ita legitur. *χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀόρατον ἀπαυγάζεσθαι.*

(35) Ὄνομα hic accipit videtur pro ἰδιώμα, ut idem sit ac divinx nature proprietates, quæ nomine aliquo designatur. Sane utramque vocem in uno eodemque sensu simul jungit Timotheus Apollinarista episc. Beryti in Epistola ad Homonium itidem episc. Apollinaristam apud Leontium Byzantianum in libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* tom. IV *Aniq. Lect.* Canis. pag. 119 ex Turriani Latina versione; Græca enim videre nobis non licuit, ubi sic inquit, *Quia igitur naturam carnis recte confessus es nobis esse homousion, nullo autem modo, συνουσιωσθαι, id est, esse factam consubstantialem divinitati, scripsisti, sed solum unionem nominasti, qualis sit hominis sancti cum*

Deo, non in unam vitam et hypostasim copulati, sed a divina natura separati; cum tamen beatus episcopus magister noster Apollinaris dicat in variis libris, carnem Domini communia habere nomina et proprietates Verbi, manere autem in unione carne neque mutatam, nec a natura propria alienatam et Verbum etiam nomina carnis et proprietates habere communia, manereque in incarnatione Verbum et Deum, neque mutatam, nec in naturam corporis transfusum.

(36) Corr. λογογράφου εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται.

(37) Biceps hoc adversus Apollinarem Nyssemi argumentum usque ad illa verba, θεότητος φύσιν, laudat Euthymius Zigabenus in sæpe memorato cap. 13 *Panopliæ* pag. 525 in fine.

(38) Corr. διὰ τοῦ Υἱοῦ.

(39) Corr. add. γάρ.

modo illum ipsum hominem qui nobis quæ Patris A sunt locutus est, Deum esse sæculorum condi-
torem dicit? Quis nobis novorum istorum ænigmatum ineptias explicabit? Homo antequam homo fieret, et caro sui creationem antiquitate precedens, et anterior sæculis, quod in ultimis temporibus factum est, et quotquot alia his consentanea in suo tractatu confuse edisserit.

XX. Sed scriptor noster, prout sibi visum fuerit, per suarum ratiocinationum salebras pro libitu aberrat; nos autem postquam apostolicam doctrinam, cujus et ipse meminuit, ad impias ejus opinioniones confutandas in medium adduxerimus, ad alias ejus tractatus partes properabimus. *Qui cum in forma Dei,*⁸⁸ inquit, *esset.* Non ait, cum formam Deo similem haberet, quod de eo qui ad similitudinem Dei factus est dicitur, sed cum in ipsa Dei forma esset, nam omnia quæ Patris sunt in Filio reperiuntur. Itaque et æternum et quantitatis, materiæ corporisque expertem esse, ut per omnia paternæ figuræ forma in Filio servetur. *Et cum esset,* inquit, *æqualis Deo.* Ecquam differentiam vel discrepantiam inter Patrem Filiumque nos intelligere sinit æqualitas? Qua ratione etiam rebus secundum naturam inter se discrepantibus æquatitas convenire poterit? Si enim alter quidem natura carneus est, alter vero carnis expertis, quomodo id quod tale est ejus quod tale non est æquale quisquam faciet? *Exinanivit,* inquit, *semetipsum formam servi accipiens.* Quænam est servi forma? Corpus utique; neque enim aliud quidquam præter hoc eam esse a Patribus accepimus. Ergo qui Filium servi formam accepisse dicit, quæ quidem forma sit ipsa caro, ille profecto etiam asserit eum, cum aliud quid esset divina forma, servilem formam, quæ itidem natura aliud quidquam Dei forma sit, assumpsisse. Sed et verbum *Exinanivit* clare ostendit ipsum non id semper fuisse quod nobis apparuit, sed esse quidem in divinitatis plenitudine æqualem Deo, et omni prorsus creaturæ inaccessum multoque minus brevi et angusto humanæ naturæ ambitu comprehensum; tunc autem a fluxa fragilique carnis natura circumscriptum fuisse, cum, ut Apostolus ait, ineffabilem divinitatis suæ gloriam exinanivit et ad nostræ naturæ modulum imminuit, ita ut quod quidem per se erat, magnum esset, atque perfectum, et incomprehensibile; quod autem assumpsit, naturæ nostræ modulum non excederet; ait enim, *In similitudinem et habitum hominis factus,* utpote qui ab initio non habuerit in se ipso hujuscemodi naturæ similitudinem, neque ad ullam corporalem formam configuratus sit. Quomodo enim rei incorporæ alicujus figuræ forma impressa fuisset? Sed tunc in corporis speciem factus est, cum ea se ipsum induit: hæc autem est ipsa corporis humani natura.

XXI. *Inventus* itaque *ut homo.* Nam et homo erat, quamvis non per omnia homo, sed ut homo, ob maternæ virginitatis mysterium, ut nempe hinc manifestum esset ipsum non omnibus humanæ naturæ legibus inserviisse, sed ea quæ Deum deceret ratione vitam ingressum, et ad proprii corporis

⁸⁸ Philipp. II, 7 sqq.

(40) Corr. ἀχώρητον.

λογισμῶν ἀνοδίας διαπλανάσθω· ἡμεῖς δὲ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ τούτου μνημονευθεῖσαν, εἰς ἔλεγχον τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων παραθέντες, πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δραμούμεθα. Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ, φησὶν, ὑπάρχων. Οὐκ εἶπε, μορφὴν ἔχων ὁμοίαν Θεοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότος λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ τῇ μορφῇ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν καὶ τὸ ἀίδιον, καὶ τὸ ἀπασον, καὶ τὸ αἰώνιον, καὶ ἀσώματον, ὡς ἀνὰ πάντων σώζοιτο τοῦ πατρικοῦ χαρακτήρος ἐν τῷ Υἱῷ ἢ μορφῇ· καὶ ὡς Ἰσα Θεῷ· ποίαν ἢ ἰσότητος διαφορὰς τινος, ἢ παραλλαγῆς ἐνοιῶν ὑπολείπεται; Πῶς δ' ἀνὰ ἐφαρμοσθεῖν τοῖς κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγμαμένοις τὸ ἴσον; Εἰ γὰρ ὁ μὲν σαρκώδης τὴν φύσιν, ὁ δὲ καθαρεύων ἀπὸ σαρκός, πῶς ἂν τις εἰς ἴσον ἄγαι τὸ τοιοῦτον τῷ μὴ τοιοῦτῳ; Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, φησὶ, μορφὴν δούλου λαβών. Τίς ἢ δουλικὴ μορφή; Πάντως τὸ σῶμα· οὐ γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τούτου παρὰ τῶν Πατέρων ἠκούσαμεν. Οὐκοῦν ὁ εἰπὼν, ὅτι μορφὴν ἔλαβε δούλου, σὰρξ δὲ ἐστὶν ἡ μορφή, ἄλλο τι ὄντα αὐτὸν κατὰ τὴν θέλειαν μορφῆν, ἄλλο τι οὖσαν τῇ φύσει τὴν δουλικὴν μορφὴν εἰληφέναι λέγει. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἐκένωσεν λέξις σαφῶς παρίστησι τὸ μὴ αἰεὶ τοῦτο εἶναι, ὅπερ ἡμῖν ὤφθη, ἀλλ' εἶναι μὲν ἐν τῷ πληρώματι τῆς θεότητος Ἰσα Θεῷ, ἀπόροστον, καὶ ἀπροσπλάστον, καὶ μάλιστα γὰρ τῇ βραχύτητι τῆς ἀνθρωπίνης οὐδενείας ἀχώρητον (40)· χωρητὸν δὲ τῇ ἐπικτήσει τῆς σαρκός φύσει τότε γενόμενον, ὅτε ἐκένωσε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἀφραστον αὐτοῦ τῆς θεότητος δόξαν καὶ τῇ βραχύτητι ἡμῶν συγκατεσμίχρυνεν, ὥστε ὁ μὲν ἦν, μέγα καὶ τέλειον καὶ ἀπερίληπτον ἦν· ὁ δὲ ἔλαβεν, ἰσομέγεθες ἦν τῷ ἡμετέρῳ μέτρῳ τῆς φύσεως. Ἐν ὁμοιώματι γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου γενόμενος καὶ σχήματι, ὡς οὐκ ἔχων δηλονότι ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτὸν (41) τῆς τοιαύτης φύσεως τὸ ὁμοίωμα, οὐδὲ πρὸς τινὰ σωματώδη τύπον σχηματιζόμενος. Πῶς γὰρ ἂν περιτυπωθεῖ τῷ ἀσωμάτῳ σχήματος τύπος; Ἀλλὰ τότε ἐν σχήματι γίνεται, ὅτε σχηματιζόμενος ἑαυτῷ περιτίθῃσι. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος φύσις

Εὐρεθεὶς τοίνυν ὡς ἀνθρώπος· καὶ γὰρ καὶ ἀνθρώπος, εἰ καὶ μὴ δι' ὅλου ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος, διὰ τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον· ὡς ἂν φανερόν διὰ τοῦτο γένοιτο, ὅτι οὐ διὰ πάντων τοῖς νόμοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐδούλευσε φύσεως, ἀλλὰ θεϊκῶς ἑαυτὸν εἰσοικίας τῷ βίῳ, καὶ μὴ δεηθείς τῆς ἐκ τῶ γάμου

(41) Corr. περὶ ἑαυτόν.

ἐνεργείας πρὸς τὴν κατασκευὴν (42) τοῦ ἰδίου πλά-
 σματος, εὐρίσκεται οὐ διὰ πάντων κοινὸς ἄνθρωπος,
 διὰ τὸ παρηλλαγμένον αὐτοῦ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ὡς
 ἄνθρωπος. Καὶ οὕτως ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ἀτρέπτως
 γενόμενος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς τοῦτο ἦν, ἐν
 τίνι γέγονεν ἡ ταπεινώσις; Νῦν δὲ ὁ Ὑψίστος διὰ
 τῆς πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνώσεως ἑαυ-
 τὸν ἐταπεινώσεν. Ἐνωθεὶς γὰρ τῇ μορφῇ τοῦ δού-
 λου, ἦν ἔλαβε, καὶ ἐν πρὸς αὐτὴν γενόμενος, οἰκειού-
 ται τὰ τοῦ δούλου πάθη, καὶ καθάπερ καὶ ἐν ἡμῖν
 γίνεται διὰ τῆς πρὸς τὰ μέλη συμφοῦται, ἐάν τι τῷ
 ἄκρῳ συμπέσῃ τοῦ δνυχος, τὸ πᾶν τῷ πεπονθότι συν-
 διατίθεται, ἐφ' ὅλον τὸ σῶμα διηκούσης τῆς συναισθή-
 σεως, οὕτως ὁ ἐνωθεὶς ἡμῶν τῇ φύσει, οἰκειούται
 τὰ ἡμέτερα πάθη, καθὼς φησιν Ἡσαίας, ὅτι Αὐτὸς
 τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους
 ἐβάστασε, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὑποστάς πληγὴν, ἵνα τῷ
 μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λαθῶμεν· οὐχ ὅτι ἡ θεότης
 ἐμῶλωπισθη, ἀλλ' ὁ προσφύει διὰ τῆς ἐνώσεως (43)
 τῇ θεότητι ἄνθρωπος, οὗ ἡ φύσις δεκτικὴ μῶλωπος
 γενέσθαι δύναται· ταῦτα δὲ (44) γίνεται, ὅπως ἂν διὰ
 τῶν αὐτῶν πάλιν ὁδῶν ἡ τῆς κακίας ὁδὸς ἀναλυθῆι.
 Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου (45),
 ὁ θάνατος (46) (εἰσῆλθε, τούτου χάριν διὰ τῆς ὑπ-
 ακοῆς τοῦ δευτέρου ἀνθρώπου) ἐξοικίζεται. Διὰ τοῦτο
 ὑπήκοος μέχρι θανάτου γίνεται, ἵνα διὰ μὲν τῆς
 ὑπακοῆς (47) (τὸ ἐκ τῆς παρακοῆς) θεραπείση
 πλημμέλημα· διὰ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τὸν
 συνεισεληθόντα τῇ παρακοῇ θάνατον ἐξαφανίσῃ. Ἄφα-
 νισμὸς γὰρ ἐστὶ θανάτου ἢ ἐκ θανάτου τοῦ ἀνθρώ-
 που (48) ἀνάστασις· Διδό, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν
 ὑπερύψωσε. Τοῦτο καθάπερ σφραγίς τις τῆς προ-
 λαβοῦσης διανοίας ἐστὶ. Δῆλον γὰρ, ὅτι τὸ ὑψίστον
 τοῦ ὑψωθῆναι οὐκ ἐπιδέεται, ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν εἰς
 ὕψος ἀφίεται, νῦν· γενόμενος (49), ὃ μὴ πρότερον ἦν.
 Ἐνωθεῖσα γὰρ τῷ Κυρίῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συν-
 επαίρεται τῇ θεότητι, καὶ τὸ ὑψούμενον ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ
 ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐπαίρόμενον· ταπεινὸν δὲ ἡ τοῦ
 δούλου μορφή, διὰ τῆς ὑψώσεως γινομένη Χριστὸς τε
 καὶ Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος
 κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκλουθίαν ὀνόματι κατὰ τὸ
 ἰδιάζον προσηγορεύθη, διὰ τῆς γενομένης τῇ Παρθένῳ
 παρὰ τοῦ Γαβριὴλ μυσταγωγίας, καὶ τὸ ἀνθρώπινον,
 καθὼς εἴρηται, Ἰησοῦς ὀνομάσθη· ἡ δὲ θεία φύσις
 ἀπερὶληπτός ἐστιν ὀνόματι· ἐν δὲ τὰ δύο διὰ τῆς
 ἀνακράσεως γέγονε· τούτου χάριν καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ
 ἀνθρωπίνου κατονομάζεται. Ἐν γὰρ τῷ ὀνόματι
 Ἰησοῦ πᾶν (50) γόνυ κάμψει, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ
 πᾶν ὄνομα γίνεται, ὅπερ ἰδιόν ἐστὶ τῆς θεότητος,
 τῆς δουλωθῆναι μὴ δυναμένης ὑπὸ τίνος ὀνομαστικῆς

A constitutionem nuptiarum opere non indigentem,
 reperiri non ut omnino vulgarem hominem, eo quod
 diverso a cæteris hominibus opificio conditus esset,
 sed ut hominem, eoque pacto humiliavit semet
 ipsum, sine ulla sui mutatione factus homo. Si
 enim ab initio id exstitisset, quanam in re humi-
 liatus esset? Nunc autem Altissimus per unionem
 cum naturæ nostræ humilitate initam se ipsum hu-
 miliavit. Nam formæ servi, quam assumpsit, unitus
 et unum quid cum ipsa factus, servi passiones sibi
 proprias reddidit; et quemadmodum ob membrorum
 inter se connexionem nobis evenire solet, ut si quid
 mali in summitate unguium acciderit, totum una
 cum læsa parte pariter afficiatur, dolore per uni-
 versum corpus pervagante: ita naturæ nostræ
 B unitus, passiones nostras proprias sibi fecit, et
 quemadmodum ait Isaias, *Ipse infirmitates nostras
 accepit, et ægrotationes nostras portavit*⁴³, plagas
 pro nobis sustinens, ut ejus livore nos sanaremur;
 non quod divinitas vibices ex vulneribus
 contraxerit, sed hæc passus est homo, qui per
 unionem ipsi divinitati conjunctus est, quique
 sui natura vibicibus accipiendis patet: hoc autem
 fit, ut per easdem rursus vias antiqua peccati
 senita evertatur. Quoniam enim per hominis in-
 obedientiam mors ingressa est in mundum, pro-
 pterea per secundi hominis obedientiam elimina-
 tur⁴⁴. Et ea de causa obediens fit usque ad mor-
 tem⁴⁵, ut per obedientiam quidem inobedientiæ pec-
 cato mederetur, per resurrectionem vero a mortuis
 C mortem destrueret, quæ una cum inobedientia
 mundum ingressa est. destructio enim mortis est
 hominis a morte resurrectio; *Propter quod, inquit,
 et Deus exaltavit illum*. Hoc velut quædam præ-
 cedentis sententiæ confirmatio est. Nemini enim
 latet altissimum exaltatione non indigere, at vero,
 quod humile est, si fiat quod antea non fuerat,
 sublimitatem acquirere. Natura enim hominis Deo
 conjuncta ad divinitatis celsitudinem evehitur, illud
 autem exaltatur quod ex humili sublime fit; hu-
 mile autem quid est forma servi, quæ per exal-
 tationem Christus Dominusque evadit: et quoniam
 Christus, quatenus homo erat, proprio, ut hu-
 manæ naturæ conveniebat, nomine debuit appel-
 lari: ideo humanitas Verbi in divini mysterii
 annuntiatione a Gabriele ad Virginem facta Jesus,
 uti diximus, vocata fuit; cumque divina natura
 nullo explicari nomine possit, et alioquin duo
 per commistionem unum quid fiant: hinc est
 quod et Deus in Christo ex eo quod humanum

⁴² Isa. LIII, 4. ⁴³ Rom. v, 19. ⁴⁴ Philipp. II, 8 sqq.

(42) Ita corr.; antea enim erat καὶ μὴ συνεργίας πρὸς τὴν κατασκευὴν, manifesto veteris librarii errore.

(43) Corr. ἀνακράσεως.

(44) Corr. addidit δέ; et mox ἵνα διὰ.

(45) Corr. τοῦ ὑπ' ἀνθρώπου. Forte legendum, τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

(46, 47) Quæ semicirculis includuntur a corr. sunt addita.

(48) Hæc verba super illis aliis, τοῦ ἀνθρώπου, de more scripsit corr.; incertum tamen an iis substituenda, an potius una cum eisdeni in contextum referenda esse censuerit; sed utrovis modo legatur, integer est auctoris sensus.

(49) Corr. γινόμενος.

(50) Verbum πᾶν add. corr. illudque habet etiam Apostolus.

est denominetur. In nomine enim Jesu omne A genu flectetur, et homo est super omne nomen, quod divinitatis proprium est, quæ nulli denominationi subjecta esse potest, ut quemadmodum quod sublime est in humili subsistit, ita vicissim quod humile est sublimes proprietates suscipiat. Nam sicuti per hominem divinitas nomen obtinet, ita supra nomen sit quod ex humili statu una cum divinitate exaltatur, et quemadmodum servilis formæ vilitas ad Deum cum servo commistum refertur, ita et adoratio, quæ a cunctis creatis rebus Deo exhibetur, ad eum qui cum divinitate unitus est dirigitur, et hoc pacto in nomine Jesu Christi omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua constabitur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris⁶². Amen.

XXII. Sed veluti de semetipso erubescens, et B præ suorum dictorum ineptiis pudore affectus Apollinaris, subvertere quodammodo, quæ variis argumentis astruxerat, neque in Filio aliam hominum similitudinem quam adventitiâ admittere velle videtur. Ait enim: *Ecce ejusdem Jesu Christi cum Patre æqualitas præexistens et cum hominibus similitudo superveniens*. Eorum quæ antea dixit præmitere videtur, et utinam hoc fieret, modo absurdam opinionem ex animo dimitteret, et nos ab ejus confutatione desisteremus. Sed ex his quæ facit apparet per bonam quam in his præ se fert mentem sibi ad alteram absurditatem gradus moliri. Ita enim ad verbum ait, *Et quid his manifestius ad ostendendum, non alterum cum altero unitum esse, hoc est, perfectum Deum cum perfecto homine?* C Sane sermonem hunc nullam cum præcedentibus connexionem habere, clarum utique erit iis omnibus qui scriptorum mentem assequi sciunt. Quomodo enim præexistens æqualitas cum Patre, et similitudo cum hominibus superveniens, quemadmodum loqui amat, illum minime perfectum esse hominem ostendit, per quem perfectus Deus homo factus est? Perinde enim est ac si quis distare cœlum a terra dicens, deinde ex eo manifestum fieri asserat, gravius stanno in æquali mole plumbum esse, et gravitatem idem esse ac cœli a terra distantiam existimet: sic imperfectam esse humanitatem, per quam naturæ nostræ particeps efficitur Deus, nemo unquam dixerit ex eo demonstrari, quod Filii cum hominibus similitudinem de novo ei advenisse concedatur. Sed impietate atque stultitia hujuscemodi opinionis demonstranda paulisper superse-
debo: nunc autem quæ deinceps ab eo scripta sunt ad verbum persequens, ejus tractatum refutare conabor, ubi tamen in promptu est quod redar-

⁶² Philipp. II, 10.

(51) Particula hæc cum sequenti additæ sunt a corr. et exstant in sacro textu.

(52) Secuti hic sumus corr. emendationem, quam veluti ex ejus ingenio profectam, in marg. adnotavit hoc pacto γρ. καὶ ἐπιγεννητικὴν; nam in operis contextu erat, καὶ δογματικὴν, nullo, ut patet, vel ad minus parum obvio sensu.

(53) Corr. κατασκευάσαι.

σημασίας, ἢ ὡς περ ἐν τῷ ταπεινῷ τὸ ὑψηλὸν γίνε-
ται, οὕτως ἀντιλάβη τὸ ταπεινὸν τὰ ὑψηλὰ ἰδιώματα.
Ὡς γὰρ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζεται ἡ θεότης,
οὕτως ὑπὲρ ὄνομα γίνεται τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ συν-
επαρθὲν τῇ θεότητι· καὶ ὡς περ ἡ ἀτιμία τῆς δουλι-
κῆς μορφῆς εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἀνακραθέντα τῷ δούλῳ
τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὕτως καὶ ἡ προσκύνησις τῆς
θεότητος, ἡ παρὰ πάσης κτίσεως προσαγομένη, τῷ
ἐνωθέντι πρὸς τὴν θεότητα γίνεται, καὶ οὕτως ἐν τῷ
ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει ἐπουρα-
νίων καὶ (51) ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς
εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν.

Ἄλλ' ἔοικεν, ὅσον ἐπερυθρίων αὐτὸς ἑαυτῷ, καὶ τῇ
ἀτοπίᾳ τῶν εἰρημένων ἐπαισχυνόμενος, ἀνατίθεσθαι
τρόπον τινὰ τὰ κατασκευασμένα, καὶ ἐπιγεννητικὴν (52)
τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁμοιότητα βού-
λεσθαι κατασκευάζειν (53). Φησὶ γὰρ, Ἰδοὺ τοῦ ἀ-
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ πρὸς Πατέρα ἰσότης προ-
επάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγίνο-
μένη (54). Μεταγινώσκων ἔοικε ἐπὶ τοῖς εἰρημένους,
καὶ ποιεῖτω γε τούτο, μόνον ἀπὸ καρδίας τῆς ἀτόπου
δόξης μεταβαλλόμενος, καὶ ἡμεῖς τῶν ἐλέγχων παυ-
σόμεθα. Ἀλλὰ δοκεῖ δι' ὧν ποιεῖ. Ἄλλης ἀτοπίας διὰ
τῆς ἐν τούτοις εὐγνωμοσύνης τὰς ἀφορμὰς καταβά-
λεσθαι. Φησὶ δὲ οὕτως κατὰ τὴν λέξιν, Καὶ τί τούτων
σαφέστερον, εἰς τὸ μὴ ἕτερον μὲθ' ἑτέρου εἶναι,
Θεὸν τέλειον μετὰ τελείου ἀνθρώπου; Ὅτι μὲν (55)
οὐκ οὐδὲ μίαν κοινωνίαν ὁ λόγος οὗτος ἔχει πρὸς τὰ
προάγοντα, φανερὸν ἂν εἴη πᾶσι τοῖς ἐπισταμένοις
ἔπεσθαι λόγῳ. Πῶς γὰρ ἀποδείκνυσιν ἡ πρὸς Πατέρα
ἰσότης προεπάρχουσα, καὶ ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιό-
της ἐπιγινόμενη, καθὼς αὐτὸς φησι, τὸ μὴ εἶναι
ἀνθρωπων τέλειον, δι' οὗ ὁ τέλειος Θεὸς ἐνηνωτήθη-
σεν; Ὅμοιον γὰρ ὡς περ ἂν εἴ τις ἀφεστάναι τὸν οὐ-
ρανὸν τῆς γῆς λέγων, ἔπειτα διὰ τούτων εἴποι φανερὸν
γίνεσθαι τὸ βαρύτερον εἶναι τοῦ κασιτέρου ἐν
ἰσῳ σηκῷ (56) τὸν μόλυβδον, καὶ βάρος νομίσει τὴν
οὐρανίαν ἀπόστασιν· οὕτως οὐδὲ τὸ ἐλλιπέος τῆς ἀν-
θρωπότητος, δι' ἧς ἐν τῇ φύσει ἡμῶν ὁ Θεὸς γίνεται,
εἴποι τις ἂν ἀποδείκνυσθαι ἐκ τοῦ ἐπιγεννηματικῆν
ὁμολογεῖσθαι τὴν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Υἱοῦ ὁμοιότητα.
Ἀλλὰ τὴν μὲν ἀσέθειάν τε καὶ τὴν ἀνοίαν τῆς τοιαύ-
της ὑπολήψεως ἐπιδείξει, μικρὸν ὑπερβήσομαι. Νυνὶ
δὲ καθεξῆς τοῖς γεγραμμένοις κατὰ λέξιν διευθύναι
τὸν λόγον πειράσομαι, ὅσα περ ἂν ὑπαίτια κατὰ τὸ
πρόχειρον ἦ. Φησὶ γὰρ μὴ εἶναι Θεὸν τέλειον μετὰ
ἀνθρώπου τελείου. Τέως ἐνταῦθα πότερον (57) ἀτελεῖ
τῶν εἰρημένων ὀνόμασεν, ἀφῆκεν ἀμφίβολον, καὶ τῷ

(54) In contextu scribitur, ἰσότης ἐπάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιγινόμενη. Sed satius visum est corr. emendationem sequi, utpote quæ paulo post in ipso etiam contextu retineatur.

(55) Corr. addidit part. οὐκ.

(56) Corr. ἔγκω.

(57) Corr. ὀπότερον.

ἀδῆλιον τοῦ σημαυνομένου πρὸς ἑκάτερον ἐπίσης ἡ
 διάνοια βλέπει, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐξ ὧν ἠκούσαμεν περὶ
 τίνα νομίζειν (58) τὸ ἀτελὲς διδαχθῆναι, περὶ τὸν
 Θεόν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ καὶ περὶ ἀμφοτέρων τὸ ἴσον
 οἶσται. Αὐτὸν εἶναι φησὶ (59) Θεὸν μὲν πνεύματι,
 τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἔχοντα· ἄνθρωπον δὲ σώματι,
 τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδοξον φορέσαντα μορφήν. Εἶπε
 Θεὸν, εἶπε καὶ ἄνθρωπον· φανερόν δὲ πᾶσι, ὅτι (60) οὐ
 ταῦτ' οὗ τῶν ὀνομάτων τούτων τὸ σημαυνομένον· ἀλλ'
 ἴδιος μὲν ὁ τῆς θεότητος, ἕτερος δὲ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος
 ἔρμηνευτικός ἐστὶ λόγος. Θεὸς μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἀει
 ὡσαύτως ἔχον πάντων ἀγαθῶν αἰτιον, οὔτε ποτὲ (61)
 μὴ ὄν, οὔτε ποτὲ μὴ ἐσόμενον· ἄνθρωπος δὲ (62) τὰ
 μὲν ἄλλα συγγενῶς πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν διά
 κείται, καὶ διὰ σαρκὸς καὶ αἰσθήσεως παραπλησίως
 αὐτοῖς δικαιούμενος· τῇ δὲ τοῦ νόου προσθήκῃ τῶν
 ἀλόγων κεχωρισμένος, ἐν τούτῳ τὸ ἰδιάζον ἔχει τῆς
 φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν τις ἄνθρωπον ὀρίζόμενος, ἀπὸ
 σαρκῶν τε καὶ ὀστέων καὶ αἰσθητηρίων ὀρίσαιτο·
 οὐδὲ τὴν βρωτικὴν τε καὶ ἀλλοιωτικὴν δύναμιν (63)
 εἰπὼν τις, τὸ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεδείξατο φύσεως·
 ἀλλὰ τὸ διανοητικὸν καὶ (64) λογικὸν, τὸν ἄνθρωπον
 ἔδειξεν. Ἰσον οὖν ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος ἔρμηνεῦσαι
 τὴν φύσιν, ἢ διὰ τοῦ ἰδίου παρεπομένου τῇ φύσει.
 Ὁ τε γὰρ ἄνθρωπον εἰπὼν, τὸ λογικὸν ἐνεδείξατο·
 ὁ τε λογικὸν ὀνομάσας, τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς φωνῆς
 ταύτης ἀπέδειξεν (65). Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἀπολιναρίου
 Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ὀνομάσας, εἶπερ (66) τὰς ἐμφαι
 νομένας τῇ θεότητι σημασίας τῇ φωνῇ ταύτῃ συμ
 περιέλαβεν, οὐδ' ἂν τοῦ ἀνθρώπου τὸ σημαυνομένον
 διὰ τῆς ἔρμηνείας λωθήσαιτο. Ἀλλ' εἶπερ ἄνθρωπος
 λέγεται, ἐστὶ πάντως ἡ κλήσις ἀληθῆς, καὶ οὐ ψευδ
 ὄνυμος· τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ λογικῷ εἶ
 ναι ζῶον, τὸν οὕτω κατονομαζόμενον, ἐπιδείκνυται. Ὁ
 δὲ λόγος ἐκ διανοίας πάντως, ὥστε εἰ ἄνθρωπος; καὶ
 διανοητικὸς ἐξ ἀνάγκης· εἰ δὲ οὐ διανοητικὸς, οὐδὲ
 ἄνθρωπος.

ex eo demonstratur, quod rationale animal illud sit quod ita appellatur. Ratio autem ex mente prorsus oritur, ita ut si homo est, necessario mente præditus esse dicatur; si vero mente careat, neque homo esse potest.

Ἄλλ' ἄνθρωπος ἦν τῷ σώματι, φησὶ, τὴν τῶν
 (67) ἀνθρώπων ἀδοξον φορέσας μορφήν. Ταῦτα
 μὲν οἰκοθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς γραφικῆς ἡμῖν διδασκαλίας
 προβάλλεται· πλὴν ὡς ἂν καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὧν λέγει,
 πρὸς τοῦναντίον αὐτῷ περιτραπείῃ τὸ σπουδαζόμενον,
 οὕτως τὸν λόγον κατανοήσωμεν. Τὴν ἀδοξον, φησὶν,
 ἐφόρεσε τῶν ἀνθρώπων μορφήν. Τίς δόξα ἀνθρώ
 που πρῶτον ἐπισκεψώμεθα, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκο
 λούθου τὴν ἀδοξίαν νοήσωμεν. Οὐκοῦν δόξα ἀνθρώπου
 ἢ γε ἀληθῆς δόξα, ἢ κατὰ ἀρετὴν ἐστὶ πάντως ζωή.
 Τὸ γὰρ εὐχροία τινί, ἢ ὡρα σαρκὸς, ἢ τὸ ἔμπαλιν
 ἀμορφία σώματος, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἢ τὴν
 ἀδοξίαν ὀρίζεσθαι, τῶν διατεθρυμμένων ἂν εἴη. Εἰ

(58) Lego νομίζει.

(59) Ita corr.; prius enim erat, φασί.

(60) Corr. add. particulam ὅτι.

(61) Adverbium, ποτὲ corr. add. utroque in loco.

(62) Ita corr.; prius erat. μέν.

(63) Secuti sumus hic antiqui corr. lectionem; nam in Vat. cod. textu scribitur, οὐδὲ τὴν βρωτικὴν

guam: ait enim non esse Deum perfectum cum
 homine perfecto. Hactenus utrum ex duobus istis
 imperfectum vocaverit, incertum reliquit, et præ
 significationi ambiguitate ad utrumque ex æquo mens
 respicit, nec ex his quæ audivimus discere licet
 utrum eorum imperfectum esse censeat, Deumne,
 an hominem, an vero de utroque pariter æqualiter
 id dici opinetur. Ipsum esse ait spiritu
 quidem Deum, Dei gloriam possidentem; hominem
 vero corpore ignobilem, hominum formam gestan
 tem. Dixit Deum, dixit hominem; omnibus autem
 notum est non eandem esse nominum istorum signi
 ficationem, sed aliis verbis divinitatem, aliis vero
 humanitatem explicari. Deus etenim est bonorum
 omnium causa semper una et eadem, et sui simili
 lis, quæ nunquam non fuit, et nunquam non erit:
 at homo alia quidem cum animalibus ratione caren
 tibus communia habet, et non secus ac illa carne
 sensibusque regitur, sola vero mentis accessione a
 brutis animantibus secretus, in hoc positam naturæ
 suæ proprietatem habet. Nemo enim hominem defi
 niturus, carne, ossibus atque sensoris desinet;
 nec aliquis comedendi, cibumque alterandi facul
 tatem recensens, humanæ unquam naturæ pro
 prietates designavit; sed cogitandi atque disseren
 di facultas hominem denotat. Idem itaque est ali
 cujus naturam vel solo nomine, vel ex eo quod
 peculiariter illi naturæ convenit, explicare; nam
 qui hominem dicit, quod rationis capax est exprimit,
 et qui rationale vocat, hominem hac voce signifi
 cat. Apollinaris itaque Deum et hominem nominans,
 si earum rerum significationes quæ in divinitate
 conspiciuntur hac voce complectitur, perfecto nec
 id quod hominis vocabulo significatur suis inter
 pretationibus adimere poterit. Sed si homo dicitur,
 vero prorsus et non ementito nomine sic appellatur;
 veram autem hujus nominis significationem esse

XXIII. Sed homo, inquit, erat corpore vilem ho
 minum formam gestans. Hæc de suo non ex sacre
 Scripture doctrina nobis obtrudit. Verum ut hæc
 quoque Apollinaris effata in contrarium atque ipse
 intendit convertamus, ita sermonem instituemus.

D Ignobilem, inquit, gessit hominum formam. Quænam
 hominum gloria sit primum videamus, eoque pacto
 quænam eorumdem ignobilitas sit consequenter in
 telligemus. Vera itaque hominis gloria, vita est ad
 virtutis normam instituta; effeminatorum enim erit
 ex quadam coloris venustate, vel carnis flore aut
 e converso ex corporis deformitate hominum glo
 riam vel ignobilitatem metiri. Si itaque gloriam

δύναμιν, nullo, ut mihi videtur, sensu, nam ex
 morte nulla oriri potest in homine δύναμις.

(64) Corr. διανοητικὸν τε καί.

(65) Corr. ἐπέδειξεν.

(66) Corr. εἶπερ πάσας τὰς.

(67) Corr. ὁ τῆν.

hominis fatemur esse virtutem, eorum ignobilitas prorsus erit vitium. Verumtamen Appollinaris ait ignobilem hominum formam Deum suscepisse. Si igitur in vitio ignobilitas, vitium autem eligentis voluntatis turpitude est; eligit autem cogitatio, eaque mentis quidam motus est; qui igitur humanam circa Deum ignobilitatem agnoscit, hominem, per quem in humana vita conversatus est, mente non spoliatur. Et hoc sane cum divinarum Scripturarum eloquiis convenit, ipsum nempe propter nos peccatum esse factum ⁶⁸, hoc est, peccatis obnoxiam hominis animam sibi ipsi copulasse. Dominum, inquit, in servili forma apparentem: servus iste, cujus formam Dominus induit, omnibus ne numeris absolutus erat, an depravatus? quod enim mancum est ac partibus ad animalis perfectionem necessariis orbatum, non immerito quis depravatum nuncupaverit. *Non homo*, inquit, *sed ut homo, quia consubstantialis non erat homini ea ex parte quae potissima est in homine*. Si non consubstantialis, ergo diversae omnino substantiae; in quibus autem ratio est diversa substantiae, his neque eadem natura, neque idem nomen. Alia est ignis, et alia aquae substantia, et horum quoque diversa sunt nomina: Petrus autem et Paulus, quoniam unius ejusdemque naturae sunt, ideo et commune eorumdem substantiae nomen habent; uterque enim horum homo est. Si igitur aliud quid Christus substantia erat, non autem homo, et specie quidem tenuis hominem referebat, re autem vera secundum naturam differebat ab homine; dicat omnia, quae de Christo narrantur, vanam quamdam speciem falsamque visionem esse; non verum juxta ejus sententiam cibum, nec verum somnum cepit, quotquot etiam in curandis morbis miracula perpetravit, inanes existere visiones, crucifixio nequaquam fuit, nec in monumento depositus est, nec resurrexit; sed ista omnia ita quidem esse videbantur, re autem vera, juxta scriptorem nostrum, eorum quae conspiciantur nihil omnino erat. Si enim homo non erat, quomodo quae de ipso narrantur existerent? Qua ratione autem quis eum esse hominem dixerit qui ab humana substantia alienus est? Neque enim, inquit, consubstantialis est homini secundum potissimam ejus partem. Qui autem potissimam partem, hoc est, mentem aufert ab homine, is quod superest jumentum esse definit; jumentum autem non est homo. Deinde inquit: *Humiliatum in carne, superexaltatum vero a Deo divina sublimitate*. Hoc rursus, ultra impietatem, iis quae antea protulit dementius est. Aliud dicit humiliatum fuisse, et aliud superexaltatum. Caro, inquit, hu-

⁶⁸ II Cor. v, 21.

(68) Corr. *ὡμολόγηται*.

(69) Corr. *ἐστὶ τό*.

(70) Corr. *ἐστὶ τι κίνημα*.

(71) Locum hunc et multa quae sequuntur partim ad verbum, partim ad sententiam, saepe laudato *Panopliae* tit. 15 inseruit Euthymius, pag. 528, vers. *Dominum in servili forma, cum sequenti*

ὄν ἢ ἀρετὴ τὸ ἔνδοξον ἐπ' ἀνθρώπων ὁμολογεῖται (68), ἢ κακία πάντως τὸ ἄδοξον (69). Ἄλλὰ μὴν φησὶ τὸν Θεὸν ὁ Ἀπολιναρίου τὴν ἄδοξον τῶν ἀνθρώπων ὑπεληλυθέναι μορφῆν. Εἰ οὖν ἐν κακίᾳ τὸ ἄδοξον, κακία δὲ προαιρέσεως αἰσχρὸς ἐστὶ· προαιρέταια δὲ ἡ διάνοια, διάνοια δὲ νοῦ τι κίνημα (70). Ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην ἄδοξιν περὶ τὸν Θεὸν βλέπων οὐκ ἀποσχίζει τῆς διανοίας τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καθωμίλησε. Καὶ συμβαίνει γε τοῦτο ταῖς θείαις Γραφαῖς, τὸ δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἀμαρτίαν γενέσθαι, τοῦτέστι τὴν ἀμαρτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν πρὸς αὐτὸν ἐνώσαι. Κύριον, φησὶν, ἐν δουρικῷ φανέντα σχήματι· ἄρα (71) ὁ δούλος οὗτος, οὗ τὸ σχῆμα ὑπέδου ὁ Κύριος, ἄρτιος ἦν, ἢ λελώθητο; Τὸ γὰρ ἐλλειπὲς τε καὶ ἠκρωτηριασμένον κατὰ τὴν τοῦ ζώου συμπλήρυσιν, λώδην ἂν τις εἰκότως προσαγορεύσειεν. *Οὐκ ἄνθρωπος*, φησὶν, *ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος*. διότι οὐχ ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ (72) κυριώτατον. Εἰ μὴ ὁμοούσιος, ἑτεροούσιος πάντως· ὦν δὲ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, τοῦτοις οὕτε ἡ φύσις κοινή, οὕτε ἡ κλήσις. Ἄλλη πρὸς οὐσία, καὶ ὕδατος ἄλλη, καὶ αἱ προσσηροῖαι τῶν δύο διάφοροι· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ἐπειδὴ φύσις μία, καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας κοινόν· ἄνθρωπος γὰρ τούτων ἐκάτερος. Εἰ οὖν ἄλλο τι κατὰ τὴν οὐσίαν ἦν, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μέχρι (73) τοῦ φαινομένου κατὰ ἄνθρωπον ἐσχηματίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατὰ τὴν φύσιν παρήλλακτο· λεγέτω πάντα δόκησιν εἶναι τινα, καὶ ἀπατηλὴν φαντασίαν, ψευδῆς κατ' αὐτὸν ἡ βρωσις, ψευδῆς ὁ ὕπνος, ἀνυπαρκτα πάντα τὰ κατὰ τὰς λάσεις θαύματα, οὐ γέγονεν ὁ σταυρὸς, οὐχ ἡ ἐν μνημείῳ θέσις, οὐχ ἡ ἐκ τοῦ πάθους ἀνάστασις· ἀλλὰ δοκῆσει μὲν τὰ πάντα ἐφαίνετο, ἦν δὲ κατὰ τὸν τοῦ λογογράφου λόγον τῶν φαινομένων οὐδέν. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἦν, πῶς τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορούμενα ἦν; Πῶς δ' ἂν εἴποι τις εἶναι ἄνθρωπον, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀλλότριον; Οὐ γὰρ ἦν, φησὶν (74), ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ κυριώτατον· ὁ δὲ τὸ κυριώτατον ἀφαιρῶν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ νοῦς, κτήνος ἀπέδειξε τὸ λειπόμενον· τὸ δὲ κτήνος, οὐκ ἄνθρωπος. Εἶτα φησὶ, *Ταπεινώσαντα σαρκὶ (75) ὑπερψυθόντα δὲ ὑπὸ Θεοῦ τὴν θείαν ὑψώσιν*. Τοῦτ' ἄλλο τῶν προλαβόντων μετὰ ἀσεβείας ἀνοητότερον. Ἄλλον φησὶ ταπεινωθῆναι, καὶ ἕτερον ὑπερψυθῆναι. Ἡ σὰρξ, φησὶ, ταπεινῶνται, καίτοι οὐδὲν τοῦ ταπεινωθῆναι προσδεομένη, ἢ τὸ ταπεινὸν ἐκ φύσεως ἔχουσα· τὴν δὲ θεότητα ὑπερψυθῆναι λέγει, καὶ μὴ τὸ ὑψίστον ἀνεπίδεξαι τῆς ὑψώσεως. Ποῦ τοίνυν ὑπερψυθῆ ἡ θεότης, ἡ τοῦ παντός ὑπερκειμένη, καὶ ὑπερανσετώσα πάσης ὑψώσεως; Ἄλλὰ τὸ τῇ φύσει ταπεινὸν ὑψοῦται, κἂν ὁ λογογράφος μὴ βούληται, καθὼς μικρῷ πρόσθεν ὁ περὶ τούτων λόγος διήρηται.

cujus initium: *Qui quod maxime*.

(72) Corr. *διὰ τό*.

(73) Ita corr.; prius erat μὲν χρῆ, vel χρὶ τοῦ φαινομένου. Forte legendum, ἀλλὰ μὲν μέχρι τοῦ φαινομένου.

(74) Ita corr.; antea ἂν φησιν.

(75) Corr. *ἐαυτὸν σαρκί*.

milata fuit, cum tamen quæ suapte natura humilis est humiliari opus non habeat; divinitatem vero superexaltari dicit, quamvis quod altissimum est exaltatione non egeat. Ubinam igitur superexaltata est divinitas, quæ omnia supereminet, omnemque sublimitatem excedit? sed quod sui natura humile est exaltatur, velit nolit scriptor noster, ut in paulo ante habito hisce de rebus sermone disserui.

Πάλιν κατὰ τοὺς ἐν ὕπνῳ παραφθεγγομένους, ἀφείλετο ἄλλοις ἡμετέροις λόγοις συγκέχρηται, καὶ ἄπερ ἂν τις εἴποι τῶν ὑγιῶς φρονούντων περὶ τοῦ δόγματος, ταῦτα καὶ αὐτὸς τοῖς ἰδίοις καταμίγνυσι λόγοις. Διακρίνει γὰρ τὸ δοξαζόμενον, καὶ τὸν τὴν δόξαν ἔχοντα. Δοξάζεται γὰρ, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος· δόξαν δὲ ἔχει πρὸ τοῦ κόσμου, ὡς θεὸς προπαράχων τῶν αἰώνων. Μέχρι τούτων εὐγνωμονῶν (76)· ἀλλ' εἰ μὲν τούτοις τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ περὶ ὠρίστο, ἴσως ἂν τις αὐτὸν ἐκ μεταμελείας ψήθη πρὸς τὰς εὐσεβεστέρους ἔλθειν τῶν ὑπολήψεων. Νυνὶ δὲ καθάπερ καμπτήν τινα τὴν ὑγιῆ ταύτην διάνοιαν τῷ λόγῳ περιοδεύσας, πάλιν ἐπιτὸ τῆς πλάνης ἐπανατρέχει στάδιον, καὶ πολλαὶ καθ' ἡμῶν λοιδορίαις χρησάμενος, καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι τὸ καθ' ἡμᾶς παρισώσας, αὐδὶς ἐπαναλαμβάνει τῷ λόγῳ τὸν ἐμετον, ὃν ἐν τοῖς προλαβοῦσι φθάσας ἐξήμεσε, τὴν προαιώνιον σάρκα (77) διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λόγων τῷ Χριστῷ περιπλάσσω, καὶ λέγων, νοῦν (78) ἐνσαρκον ὄντα τὸν Υἱὸν ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι· οὐκ ἐν τῇ Παρθένῳ σάρκα γενόμενον, ἀλλὰ παροδικῶς δι' αὐτῆς διεξελθόντα, οἷος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν, τότε φανερωθῆναι αὐτὸ τὸ φαινόμενον, σαρκινον ὄντα θεόν, ἢ καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ἐνσαρκον νοῦν. Διὸ φησὶν αὐτὸν Κύριον δόξης τὸν ἐσταυρωμένον κατονομάζεσθαι, καὶ Κύριον δυνάμεων παρὰ τῆς προφητείας λέγεσθαι, καὶ τὰς αὐθεντικὰς ἐκείνας καὶ θεοποτικὰς ποιεῖσθαι φωνὰς, τὸ· Ἐγὼ λέγω σοι· καὶ, Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι· καὶ, Ἐργάζομαι ἐγὼ, καὶ ὄσα ἄλλα τῆς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεως ἔχεται. Τί οὖν ὁ γεννάδας; Πῶς θῆσει τὴν θηλήν, τὰ σπάργανα, τὴν ἐπίρρυτον ζῶν καὶ ἀπόρρυτον, τὴν κατ' ὄλιγον τοῦ σώματος ἀξίσει, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τῶν γονέων ἐπιταγήν, τὴν ἀδημονίαν, τὴν λύπην, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Πάσχα, τὴν τοῦ ὕδατος ἀττησιν, τὴν μεταουσίαν τῆς βρώσεως, τὰ δεσμά, τὰ βαπτίσματα, τὰς ἐκ μαστίγων πληγὰς, τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀκανθοφορίαν, τὴν τοῦ κοκκίνου περιβολήν, τὴν διὰ τοῦ καλάμου ὕβριν, τὴν λόγχην (79), τὸ δόξος, τοὺς ἤλους, τὴν χολήν, τὴν σινδόνα, τὸν ἐνταφιασμὸν, τὸ μνημεῖον, τὸν λίθον; Πῶς ταῦτα συναρτήσει τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ ὁ ἐνσαρκος αὐτοῦ Θεὸς, ὅπερ διὰ τῆς Μαρίας ὤφθη, τοῦτο πάντοτε ἦν, καὶ τὸ φαινόμενον θεότης ἦν, πάντα ταῦτα ἢ θεότης πάσχει, θηλάζει, σπαργανοῦται, τρέφεται, κοποῦται, αὔξεται, πληροῦται, κενοῦται, ὑπνοῖ, λυπεῖται, ἀδημονεῖ, στενάζει, δίψης

*** Luc. vii, 14. ** Marc. ix, 24. ** Joan. v, 17.

(76) Corr. emendasse videtur, εὐγνώμων; ejus enim emendatio, obscuris quibusdam linearum ductibus exprimitur, nec potest clare legi in cod. Vat.

(77) Corr. τὴν προαιώνιον ἐκείνην σάρκα.

(78) Exstat apud Euthymium Zigabenum in parte II Panopliæ dogmaticæ, lit. 13, inter alia excerpta ex hoc Nysseni opere, locus quidam, pag. 527, vers. Nunc ait, cujus nonnulla tantum verba hic

XXIV. Sed rursus illorum instar qui in somniis perverse loquuntur, eo prætermisso quod consequens erat ut probaret, verba nostra usurpat, et quæ recte de fide sentientium aliquis diceret, hæc et ipse propriis immiscet sermonibus. Id enim quod glorificatur ab eo qui gloriam possidet discernit. *Glorificatur enim, ait, ut homo; gloriam vero habet antequam mundus conderetur, utpote Deus ante sæcula existens.* Hactenus quidem recte sentiens; atqui si intra hosce tantum terminos scriptoris dicta consisterent, fortasse aliquis ipsum pœnitentia ductum ad rectæ fidei magis conformes accessisse sententias censuerit; nunc vero illorum instar qui per flexuosas et in se redeuntēs vias incedunt, sanam hanc rectamque sententiam verborum conversione complectens, mox in idem erroris stadium recurrit, multisque adversus nos convitiis usus, et cum Judæorum, tum ethnicorum erroribus fidem nostram æquiparans, sordes quas in antecedentibus evomuerat sequenti sermone resorbet, dum carnem sæculis antiquiorem suorum vanitate verborum Christo affingit, dicens, *Fillum, qui carne prædita mens erat, ex muliere genitum fuisse; non quod in Virgine caro factus fuerit, sed quod per ipsam, quasi per canalem transiens, talis tunc exterius apparuerit, qualis ante sæcula erat, carnalis videlicet Deus, et, ut ipse loquitur, mens carne prædita: quomobrem subdit ipsum eruci suffluxit Dominum potestatum dici; indeque fieri ut voces illas imperii et potestatis indices proferat, nempe, *Ego dico tibi* **, et *Ego præcipio tibi* **, et *Ego operor* **, et quotquot alia sublimiorem speciem præ se fuerut. Quid igitur eximius iste vir dicet? Ubinam ponet materni lactis haustum, pannos quibus involutus fuit, crescentem atque decrescentem vitam, corporis incrementum paulatim factum, somnum, laborem, parentibus obtemperacionem, mœrorem, tristitiam, Paschatis comedendi desiderium, aquæ postulationem, cibi sumptionem, vincula, alapas, plagas flagellis indictas, spinas capite gestatas, coccineum indumentum, contumeliam arundine illatam, lanceam, acetum, clavos, fel, sindonem, sepulturam, monumentum, lapidem eidem superimpositum? Quomodo hæc Deo aptabit? Si enim carneus ejus Deus id semper erat,*

reperiuntur, cætera vero nec hic nec in reliquo opere apparent: at nihilominus censendum est multa ibi de suo Euthymium addidisse, cum suspicari nemo possit, mutilum aut mancum esse exemplar illud, ex quo egregium hoc Nysseni opus primi in lucem edimus.

(79) Corr. primo loco ponit χολήν, secundo loco λόγχην.

quod ex Maria apparuit, et quod apparuit divinitas erat; hæc omnia divinitas patitur, lac sugit, pannis involvitur, nutritur, laborat, crescit, impletur, excrementa egerit, dormit, tristitia atque mœrore afficitur, suspirat, famem sitimque sentit, ad ficum currit, arboris illius fructus, eorumque tempus ignorat, diem atque horam nescit, verberatur, vinculis constringitur, alapis cæditur, clavis configitur, sanguinem fundit, moritur, sepelitur, in novo monumento collocatur. Nunquid hæc omnia divinitati ante sæcula existenti propria et connaturalia esse concedit, eamque corporis incrementum recepturam non fuisse fatetur, nisi lactasset, nec prorsus vivere potuisse, ni vires collapsas cibi sumptione reparasset? Quomodo etiam carneus ejus Deus diem horamque illam ignorat? Quomodo nescit ficorum tempus, et quod imminente Paschate fructus ad vescendum aptus illa in arbore non inveniretur? Dicit, quisnam est ille qui ignorat? Quisnam tristitia afficitur? Quisnam consilii inopia in angustias adducitur? Quisnam se a Deo derelictum fuisse clamat? Si enim est Patris Filiique divinitas, a quonam derelinquitur, quemadmodum in cruce clamavit? Si una patiebatur divinitas; unam autem esse Patris et Filii divinitatem rectæ fidei cultores confitentur; et qui patiebatur ait: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* ⁶⁷? quomodo una divinitatis substantia in passione dividitur, et alia quidem derelinquit, alia vero derelinquitur; alia quidem moritur, alia in vita permanet; alia quidem necatur, alia vero quod obiit a mortuis excitat? Vel enim unam non esse fatebitur Patris et Filii divinitatem, et per hæc Ario ad stipulari deprehendetur; vel si Arium oppugnans unam eandemque divinitatem utriusque esse dicat, a se ipso prorsus dissentiet, cum nullo pacto possit efficere ut ne fabula a se conficta undique nutet. Sed humiliores hasce et ad concitationem motumque animi pertinentes tum voces tum affectiones humanitati adscribet; divinam vero naturam in ipsa humanarum affectionum communione omnis perturbationis affectusque immunem nullique mutationi obnoxiam perstitisse consentiet. Hujus autem rei testis est vel ipse Apollinaris qui de Filio loquens ait: *Glorificatur quidem ut homo, ex ignobilitate sursum evectus; gloriam vero possidet ante mundi opificium, ut Deus ante omnia existens*. Nam ignobilitas prorsus est patibilis natura carnis: æterna itaque gloria erit impatibilis

potentia, atque immortalis.

XXV. Verum ne quis nos in his quæ diximus calumniari existimet, ipsiusmet Apollinaris verba referam in quorum sensum modo inquisivimus. *Ethnici enim, inquit, et Judæi manifeste infideles sunt, utpote qui Deum ex muliere genitum vel sando audire renuunt*. Cur nunc de partu loquens, carnem silentio præterit, quamvis quod natum est ex carne

καὶ πένης αἰσθάνεται. πρὸς τὴν συκῆν τρέχει (80) ἄγνοεῖ τοῦ δένδρου καὶ τῆς ὥρας τὴν καρποφορίαν, τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ὥραν οὐκ οἶδα, τύπτεται, δεσμεύεται (81). ραπίζεται, ἡλούς δι' ἐαυτῆς δέχεται, αἱμάσσει, νεκρὰ γίνεται, ἐνταφιάζεται, μνήματι καινῷ ἐναποτίθεται. Ἄρα συντίθεται οἰκεία καὶ κατὰ φύσιν εἶναι τῇ προαιωνία θεότητι ταῦτα, καὶ μὴ ἀνατραφῆναι, εἰ μὴ ἐθῆλασε, μηδ' ἂν ὄλωσ ἐν τῷ ζῆν εἶναι, μὴ τῷ διαπνευσθέντι (82) τῆς δυνάμεως, τῆς τροφῆς μετουσία παρεμυθήσατο; Πῶς δὲ καὶ ἄγνοεῖ ὁ ἐνσαρκὸς αὐτοῦ Θεὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην; Πῶς δὲ οὐκ ἐπίσταται τὸν τῶν συκῶν καιρὸν, ὅτι κατὰ τὸ Πάσχα οὐκ ἂν ἐφευρεθείη (83) τῷ δένδρῳ καρπὸς εἰς ἐδωδὴν ἐπιτήδειος; Τίς ὁ ἄγνοων, εἰπάτω; Τίς ὁ λυπούμενος; Τίς ὁ ἐν ἀμηχανίᾳ στενωχωρούμενος; Τίς ὁ ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθίας; Εἰ μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ παρὰ τίνος ἡ ἐγκατάλειψις γίνεται, ἦν ἐπὶ τῷ σταυρῷ ἐξ-εφώνησεν; Εἰ γὰρ τὸ πάσχον ἡ θεότης, μᾶς δὲ εἶναι θεότητος τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν οἱ εὐσεβοῦντες συντίθενται· φησὶ δὲ ὁ πάσχων, ὅτι *Θεὸς μου, Θεὸς μου. Ἰνα τί με ἐγκατέλιπες*; Πῶς μία οὐσία (84) ἡ θεότης ἐν τῷ πάθει μερίζεται, καὶ ἡ μὲν καταλείπει, ἡ δὲ καταλείπεται· ἡ μὲν ἐν θανάτῳ γίνεται, ἡ δὲ ἐν ζωῇ (85) διαμένει· ἡ μὲν νεκροῦται, ἡ δὲ τὸ νεκρωθὲν διανίστησιν; Ἡ γὰρ οὐχ ὁμολογήσει μίαν ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ συνήγορος Ἀρείου διὰ τοῦτο ἀναφανήσεται; ἦ, εἴπερ Ἀρείῳ μαχόμενος, μίαν λέγοι, οὐδὲ ἐαυτῷ πάντως συνθήσεται, σῆσαι τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον ἐν ἐαυτῷ μὴ δυνάμενος. Ἄλλὰ κατ' ἀνάγκην τὰς ἐμπαθεῖς ταύτας καὶ ταπεινοτέρας φωνὰς τε καὶ διαθέσεις τῷ ἀνθρωπίνῳ προσμαρτυρήσει, ἄτρεπτόν τε καὶ ἀπαθὴ τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων διαμεμνηχέαι συνθήσεται. Καὶ τοῦτου μάρτυς αὐτὸς ὁ εἰπὼν περὶ αὐτοῦ, ὅτι *δοξάζεται μὲν ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀδοξίας ἀναβαίνων, ἔχει δὲ τὴν δόξαν πρὸ τοῦ κόσμου ὡς Θεὸς προϋπάρχων*. Ἡ γὰρ ἀδοξία πάντως, ἡ παθητὴ τῆς σαρκὸς φύσις ἐστὶ· δόξα δὲ ἄρα αἰώνιος, ἡ ἀπαθὴς τε καὶ ἀκήρατος δύναμις.

Ἦς δ' ἂν μὴ συκοφαντεῖν ἐν τοῖς εἰρημένοις δοκοίημεν, αὐτῶν τῶν κατὰ νοῦν (86) ἡμῖν προεξετασθέντων καὶ τὴν λέξιν ἐκθῆσομαι. *Ἕλληνας γὰρ (87), φησὶ, καὶ Ἰουδαῖοι προφανῶς ἀπιστοῦσι, μὴ καταδεχόμενοι Θεὸν ἀκούειν τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα*. Διὰ τί νῦν ἐν τῷ τόκῳ τὴν σάρκα παρεσιώπησε, καί-τοι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἦν πάντως,

⁶⁶ Marc. xi, 13. ⁶⁷ Matth. xxvii, 46.

(80) Corr. ἔρχεται.

(81) Corr. δεσμεύεται.

(82) Corr. τὸ διαπνευσθέν, et mox παραμυθου-
μενον. Sed potius legendum videtur ei: μὴ τὸ δια-
πνευσθέν, etc.

(83) Ita corr. antea, οὐχ εὐρεθείη.

(84) Corr. μία οὐσία.

(85) Corr. ἐν τῇ ζωῇ.

(86) Corr. κατὰ τὸν νοῦν.

(87) Corr. μὲν γὰρ.

καθώς φησι που ὁ Κύριος; Ἄλλ' ἐπειδὴ βούλεται αὐ-
 τὴν τὴν τεχθεῖσαν σάρκα θεότητα εἶναι, καὶ κατα-
 σκευάσαι οὐκ ἐν σαρκὶ πεφηνέναι τὸν Θεόν, λέγει·
 Ἄλλα Θεὸν ἑσαρκον πρὸ αἰώνων ὄντα, μετὰ ταῦτα
 διὰ γυναικὸς τετέχθαι, καὶ πρὸς τὴν τῶν παθημάτων
 κείραν, καὶ πρὸς τὴν τῆς (88) φύσεως ἀνάγκην ἐλ-
 θεῖν. Καὶ ταῦτα λέγων, οὐ δίδωσιν αὐτῷ οὐδὲ τὸ ἀν-
 θρωπον εἶναι· ἀλλὰ τοῖς μὲν πάθεισιν ὑπάγει ὡς ἀν-
 θρωπον, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐ μεταδίδωσι φύσεως.
 Πῶς γὰρ ἀνθρωπος τὸ μὴ ἐκ γῆς εἶναι λεγόμενον;
 Ἐκ γὰρ τοῦ Ἀδάμ λέγει ἡ Γραφή τὸ ἀνθρώπινον
 γενέσθαι, καὶ πρῶτον ἐκείνον διὰ τῆς θείας δυνάμεως
 ἐκ γῆς φύσαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λουκᾶς τὸν νομιζόμενον
 τοῦ Ἰωσήφ υἱὸν γενεαλογῶν, φησι, *Τοῦ Ἀδάμ, ἐξ-*
άπτων καθ' ἕκαστον τῶν πατέρων τὴν ἀρχὴν τῆς γε-
νέσεως. Ὁ τοίνυν μὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων
 γενόμενος ἄλλο τι πάντως ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρωπος.
 Ὁ οὖν μῆτε ἀνθρωπος, τῷ μὴδὲν ἔχειν τοῦ ἀνθρω-
 πίνου γένους, μῆτε Θεός, τῷ μὴ εἶναι ἀσώματος,
 ἐκείνος ὁ ἑσαρκος τοῦ λογογράφου Θεὸς τί ἂν εἴη,
 λεγέτωσαν οἱ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ συν-
 ἡγόροι· Ἄλλ' ἠδέξατο ἂν, φησὶν, *Ἕλληνας, καὶ*
Ἰουδαίους, εἶπερ ἀνθρωπον ἐνθεοῦ εἶναι τὸν τε-
χθέντα ἐλέγμεν, ὡς περ Ἕλληνας. Καὶ τίς τῶν Ἑλ-
 λήνων τὰ κατὰ τὸν Ἕλληνα θαύματα ὡς ἀληθῆ παρ-
 εδέξατο; ὅτι πῦρ διχῆ τῷ σχήματι τυπωθὲν, τὸ μὲν
 εἰς ἄρματος εἶδος, τὸ δὲ εἰς ἵππων μορφήν, τὴν ἐναν-
 τίαν τῆ οἰκεία φύσει κινεῖται φορὰν, ἀνωθεν ἐπὶ τὸ
 κάτω φερόμενον, καὶ ὅτι μετάρσιος ἐπὶ τοῦ φλογίνου
 ἄρματος ἠνισχῶν τὸ πῦρ ὁ Ἕλληνας, ἀπαθῆς ἐν τῇ
 φλογὶ διασώζεται, τοῦ πυρὸς τὸ πῦρ ἔλκοντος, τοῦ ἐν
 τοῖς ἵπποις τὸ ἐν τῷ ἄρματι; Εἰ γὰρ ταῦτά τις δέ-
 ξαιτο καθ' ὃν δεῖ τρόπον, δι' αὐτῶν δὴ τούτων τὸν
 λόγον (89) πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν ἀνα-
 δειχθήσεται (90), τυπικὴν τινα προφητείαν περὶ τῆς
 τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ἐν τῷ διηγήματι βλέπων,
 διὰ τῶν γεγονότων προσυπομνήνη. Ὡς γὰρ ἀνωφερῆς
 ὢν τῇ φύσει τὸ πῦρ, θεῖα δυνάμει πρόσγειον γίνεται·
 ὁ δὲ Ἕλληνας περισχεθεὶς τῷ οὐρανίῳ πυρὶ, πάλιν πρὸς
 τὴν κατὰ φύσιν ἐπανατρέχοντι κίνησιν, καὶ αὐτὸς
 συνεπαίρεται· οὕτως δὴ οὐλοῦσι τὴν οὐσία (91) καὶ αἰδέης,
 ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, τὴν δουλικὴν μορφήν τὴν διὰ
 τῆς Παρθένου ὑπέστασιν διαλαβοῦσα, πρὸς τὸ ἴδιον
 ὄψος ἀνήγαγεν, εἰς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον μετα-
 στοιχειώσασα φύσιν· ὥστε ὁ πρὸς τοῦτο δυσπειθῶς
 ἔχων, οὐδ' ἂν τῇ κατὰ τὸν Ἕλληνα θαυματοποιεῖα προσ-
 θεοῖτο· ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ προκαταμαθῶν σκιαγραφηθεῖ-
 σαν τὴν ἀλήθειαν, οὐδ' ἂν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν
 ἀντιτύπως ἔχῃ.

A caro omnino sit, ut alicubi Dominus ait "4? Sed
 quoniam ipsam carnem, quæ ex muliere nata est,
 divinitatem esse vult; ac insuper adstruere intendit
 Deum in carne manifestatum non fuisse, idcirco
 dicit: Sed Deum carne ante sæcula præditum,
 postea ex muliere genitum fuisse, et ad passionum
 experimenta, cæterasque humanæ naturæ necessi-
 tates subeundas in mundum venisse. Hæc autem
 asserens nec ipsi hominem esse largitur, sed pas-
 sionibus quidem subdit, ut hominem, humanam
 vero naturam eidem non impertitur. Quoniam enim
 pacto homo esse poterit, quod e terra non esse
 dicitur? Ex Adam enim ait Scriptura humanum
 genus ortum habuisse, eumque primum e terra
 creatum divina virtute fuisse. Quapropter et Lucas,
 Christi qui putabatur Josephi filius esse, genealo-
 giam texens, ait, *Qui fuit Adam* 45, per singulos pa-
 tres ordinata serie generationis ejus initium repe-
 tens. Porro qui ex hominum genere non oritur, non
 homo, sed aliud quid omnino est. Cum itaque car-
 neus ille nostri scriptoris Deus neque homo sit,
 utpote qui nihil humani generis habeat; neque
 Deus, cum incorporæus non sit; quidnam revera sit
 dicant ejus erroris discipuli atque defensores. *Sed*
nobis assentirentur, inquit, Ethnici atque Judæi, si
eum, qui natus est, divinum hominem esse dicere: mus,
quemadmodum Eliam. Sed quis ethnicorum quæ de
 Elia narrantur miracula 46 pro veris habuit, ignem
 nempe duplici forma indutum, alium quidem cur-
 rus, alium vero equorum specie, e cælo deorsum
 versus delatum, alieno ab ejus natura impetu mo-
 veri; et Eliam, ignem aurigæ instar moderantem,
 flammeo in curru sursum evectum, illæsum in igne
 servari, igne ignem trahente, eo scilicet qui equos
 exprimebat, illum qui currus speciem representa-
 bat? Si quis enim hæc eo quo decet pacto acci-
 piat, ex hac utique Eliæ historia accommodatam
 ad suscipiendum incarnationis mysterium rationem
 eliceret, quamdam de Christi incarnatione prophe-
 tiam in eadem narratione, per ea quæ Eliæ conti-
 gerunt, præfiguratam agnoscens. Nam quemadmo-
 dum ignis, cum suapte natura sursum tendat, divi-
 na potestate contrario motu terram versus defertur,
 et ipse Elias cælesti igne, naturalem motum sur-
 sum recipiente, circumfusum, cum illo in altum
 tollitur: ita materiæ et cujusvis formæ expers es-
 sentia, Altissimi videlicet virtus, servilem formam,
 eam nempe quam ex Virgine habuit substantiam
 accipiens, illam ad propriam sibi sublimitatem eve-
 xit, in divinam atque immortalem naturam transmutans, ita ut qui hæc non credit, neque etiam
 Eliæ miraculis fidem habiturus sit, qui vero in eodem Elia adumbratam fuisse veritatem antea di-
 dicerit, ipsimet veritati non admodum sit repugnaturus.

Εἶτα ἐφ' ἡμᾶς στρέφει τὴν λοιδορίαν, τοὺς μὴ
 παραδεχομένους αὐτοῦ τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον, καὶ

XXVI. Deinde adversus nos, qui fabulam ab ipso
 confictam explodimus, sua convicia convertit his

44 Joan. iii, 6. 45 Luc. iii, 33. 46 IV Reg. ii, 9 sqq.

(88) Corr. κατὰ τὴν τῆς.
 (89) Corr. τῶν λόγων.

(90) Corr. ἐνδειχθήσεται.
 (91) Corr. οὔσα.

verbis : Qui autem fidei specie infideles sunt, Deum ex muliere genitum, et a Judæis crucifixum, similiter atque ethnici erubescunt ; quare et ipse eos erubescet. Atqui maledictis contra adversarios uti quis ignorat eorum esse qui quod sibi proposuerunt perficere non possunt? Nos vero tantum dicimus, duobus propositis errorum barathris, ex una quidem parte Apollinaris, ex altera vero Arii, æque illos lædi, qui in alterutrum cadunt ; nisi quod in malorum delectu, minus lædi videantur, qui in Arianum errorem dilabuntur. Uterque enim immortalem Unigeniti naturam ad id quod humilior est deprimat : sed Arius quidem incorporeæ angelorum naturæ Dominum angelorum æquiparat, et tam hunc quam illos per creationem exstitisse, et increata natura ex æquo minores esse pronuntiat. Hic autem eo usque insaniam promovet, ut Christum non amplioris quam hominem, qui angelis inferior est, dignitatis esse judicet, ejusque naturam carnem esse definiat. Quanto autem præstantior est corporibus incorporea natura, tanto minus absurda Apollinaris errore est Arii impietas. Quisnam igitur est, qui dum Incarnationis ex Virgine mysterium exponit, fidei specie infidelis apparet? Omnium autem oculis nostram fidem, ab Apollinare derisam, ejusque opinamenta subjiciam. Nos enim dicimus Deum cum sua substantia materiæ expers, invisibilis, et incorporeus existat, benigna quadam erga homines dispensatione, vergente ad consummationem sæculo, malitia jam ad summum provecta, tunc ad peccatum delendum cum humana temperatum fuisse natura, quemadmodum si quis solem in tenebrosam speluncam induceret et luminis præsentia tenebras dissiparet. Nostras enim sordes in semetipso assumens, earum spurcitiis non inquinatur ; sed in se ipso sordes purificat. *Lux enim, inquit, in tenebris luxit, et tenebræ eam non comprehenderunt*⁷¹. Id quod et in medendi arte accidit ; siquidem curatione morbo adhibita, ægritudo evanescit, non in medicam artem transfertur. Hæc nostra sententia est. At iste carneum ab initio Deum esse ait, atque ita corpus visibile et palpabile, quod in ultimis diebus ex muliere genitum est et paulatim factis humano alimento accessionibus crevit, non aliud esse putat quam illud quod ante creata cuncta exsistebat, quod hominem cæterasque res tam visibles quam invisibiles condidit, quod et defatigationem sentit et in animi tristitia mortis experimentum capit. Nescio autem quomodo sapiens iste, cum cælum, terra cunctaque alia admiranda in rerum creatione condita sunt, nihil laboris eorum factorem subiisse testetur, cum autem e Judæa

Α φησιν · Οἱ δὲ ἐν σχήματι κτίσεως ἀπιστοὶ τῷ ἐκ γυναικὸς τεχθέντι Θεῷ, καὶ σταυρωθέντι πρὸς Ἰουδαίων, ὁμοίως ἐκείνοις ἐκπαισχύνονται ([92] διὸ καὶ αὐτὸς ἐκπαισχυνθήσεται αὐτούς). Τὸ μὲν οὖν ἀραῖς κατὰ τῶν ὑπεναντιῶν λήθηται, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τῶν ἀτονούντων ἐστὶ περὶ ἁ σπουδάζουσιν ἴδιον ; Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτόν φαμεν, ὅτι δύο προκειμένων βαρῶν, ἔνθεν μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀπολινάριον, ἐτέρωθεν δὲ τοῦ κατὰ τὸν Ἀρειὸν πτώματος, ἴσον μὲν καθ' ἕτερον (93) τοῖς καταπίπτουσίν ἐστι τὸ σύντριμμα · πλὴν ἐν κακῶν ἐκλογῇ, κουφότερον δοκεῖ τὸ κατὰ τὸν Ἀρειὸν κλάσμα. Ἀμφότεροι μὲν γὰρ πρὸς τὸ ταπεινότερον τὴν ἀκήρατον τοῦ Μονογενοῦς φύσιν καθέλκουσιν · ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρειὸς τῇ ἀσωμάτῳ τῶν ἀγγέλων φύσει προσοικεῖσθαι τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, κατὰ τὸ ἴσον ἐλαττοῦσθαι τῆς τοῦ ἀκτίστου φύσεως, καὶ τοῦτον ἀκέλευτος διὰ κτίσεως εἶναι ἀποφηνάμενος. Οὗτος (94) δὲ τοσοῦτον ἐπιτείνει τὴν ἀτοπίαν, ὥστε καὶ ἀνθρώπῳ τῷ παρ' ἀγγέλου ἐλαττομένῳ κρίνειν ὁμότιμον, καὶ σαρκώδη εἶναι τὴν φύσιν αὐτοῦ διορίζεσθαι. Ὅσῳ δὲ κρείττων τῶν σωμάτων ἡ ἀψώματος φύσις, τοσοῦτον ἡ κατὰ Ἀρειὸν ἀσέθεια τῆς Ἀπολιναρίου πλάνης αἰρετωτέρα. Τίς οὖν ἐν σχήματι πίστεως ἀπιστος, ἐρμηνεύων (95) τὸ ἐκ τῆς Παρθένου μυστήριον ; Προθήσω γὰρ τῷ κοινῷ τὴν τε κωμωδομένην ἡμῶν παρὰ τοῦ λογογράφου πίστιν, καὶ τὴν ἐκείνου ὑπόληψιν. Ἡμεῖς γὰρ φαμεν, ὅτι ἀλόγος τε καὶ ἀεὶδης καὶ ἀσώματος κατ' οὐσίαν Θεὸς (96) ὢν, οἰκονομῶν τινὶ φιλανθρώπῳ πρὸς τῷ τέλει τῆς τοῦ παντὸς συμπληρώσεως, ἦδη τῆς κακίας εἰς τὸ (97) ἀκρότατον αὐξηθείσης, τότε ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ἀμαρτίας, τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακρινῶνται φύσει, οἷόν τις ἥλιος ἐν γνοφῶδει (98) σπηλαίῳ εἰσοικιζόμενος, καὶ διὰ τοῦ φωτὸς ἐξαφανίζων τὴν παρουσίαν τὸ σκοτός. Τὸν γὰρ ἡμέτερον ῥύπον εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβὼν, οὐκ αὐτὸς ἐμολύνεται τῷ μιάσματι · ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ καθαρίζει τὸν ῥύπον · Τὸ γὰρ φῶς, φησιν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐλαμψεν. Ἡ δὲ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ὅσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρείας γίνεται. Ἐπαχθείσης γὰρ τῷ νοσήματι τῆς ἰάσεως, εἰς ἀφανισμὸν μεταχωρεῖ τὸ ἀρρώστημα, οὐκ εἰς τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἀντιμεθίσταται. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὁ δὲ φησιν, ἐνσαρκον εἶναι τὸ καταρχᾶς (99) τὸν Θεόν, καὶ οὕτως ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὸ τεχθὲν ἐκεῖνο τὸ ὁρατὸν καὶ ψηλαφῆτὸν σῶμα, τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις αὐξανόμενον, ἐκείνο εἶναι ὃ πρὸ τῶν ὄντων ἀπάντων ἦν, ὃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πᾶσαν κτίσιν ὁρατὴν τε καὶ ἀόρατον, ὃ καὶ τοῦ κόπου αἰσθάνεται καὶ ἐν ἀδημονίᾳ θανάτου δέχεται πείραν. Οὐκ οἶδα πῶς ὁ σοφὸς, ὅτε μὲν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει συνίστατο θαύματα, κόπον οὐδένα προσμαρτυρῶν τῷ

⁷¹ Joan. 1, 5.

(92) Quæ semicirculis includuntur corr. add.

(93) Corr. καθ' ἑκάτερον.

(94) Corr. οὕτως.

(95) Corr. ὅπως ἐρμηνεύων.

(96) Corr. ὁ Θεός.

(97) Corr. πρὸς τὸ.

(98) In Vat. cod. erat οἷόν τις ἥλιον γνοφῶδει. Corr. autem emendavit ἥλιος ἐν ζοφῶδει, et in margine eadem veteri manu scribitur γρ. καὶ λυχνος, ut sensus sit, tam ἥλιος quam λυχνος eo in loco legi posse.

(99) Corr. εἰναί τε καταρχᾶς.

ποιήσαντι, ἵνα δὲ διέβη ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν, ἐν κόπῳ αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγων· καὶ τοῖς μὲν Ἰσραηλίταις στρέφειν τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, αὐτὸν δὲ πιεῖν αἰτεῖν παρὰ γυναῖκός Σαμαρείτιδος· καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι μὴ κάμνειν, τοσαύταις μυριάσι τὴν οὐρανίαν τροφήν ἐπιχέοντα, αὐτὸν δὲ πρὸς τὴν συκὴν δραμεῖν ἐλπίδι βρώσεως, τῆς μὴ οὖσης. Τοιαύτης οὖσης παρ' ἑκατέροις τῆς τοῦ δόγματος ὑπολήψεως, ὁ συνετὸς ἀκροατῆς ἐφ' ἑαυτοῦ κρινέτω τίς ὁ σχήματι πίστεως ἄπιστος.

Ἄλλὰ φησι λέγειν ἡμᾶς ὅτι ὁ σταυρωθεὶς οὐδὲν εἶχε θεῖον ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει, οὐδὲ αὐτὸ τὸ κυριώτατον, ὃ ἐστὶ πνεῦμα. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν πρόχειρος ἢ ἐκ τῆς ἀρνήσεώς ἐστιν ἀπολογία. Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα νοῦν ὁ Ἀπολινάριος οἰεῖται, οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν λέγει ὅτι ἀνακραθέντα τῷ Θεῷ ἀνθρώπων ἦμῖσιν εἶναι, ἀλλ' ὅλον προσφυῆσαι τῇ θεῖα δυνάμει. Πῶς οὖν ἂν ἐθέλη τις τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου προσ-
 αγορεύειν ὀνόμασι, εἴτε νοῦν, εἴτε πνεῦμα, εἴτε καρ-
 διαν· λέγεται γὰρ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἡγεμο-
 νικοῦ τὰ τρία· τὸ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός· καὶ, Ὁ νοῦμός μου κυβέρνησιν κτήσεται· καὶ, Οὐδεὶς οἶδεν τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν αὐτῷ*. Οὔτε οὖν ἄπνοους (1), οὔτε ἄνοους, οὔτε ἀκάρ-
 διος τῇ ἐπισκιάσει τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ (2) ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν οὐ πρὸς ἡμᾶς ἂν βλέποι ἡ λοιδορία, ὡς τὸν ἀνθρώπον ἐκείνον οὐκ ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα, ὃ ἐστὶν ὁ νοῦς, γεγενῆσθαι λέγοντας· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκείνον τὴν τῆς λοιδορίας ἐργάτην, τὸν τοῖς ἰδιοῖς ὀνειδέσειν ἡμᾶς βάλλοντα. Ὁ γὰρ πνεῦμα τὸν νοῦν ὀνομάζων, μὴ ἔχειν δὲ νοῦν τὸν κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπον λέγων, ἐκείνός ἐστιν, ὁ μὴ ἔχειν πνεῦμα κατασκευάζων τὸν Κύριον. Ἄλλὰ τί τὸ ἐπαγόμενον ἔγκλημα; Φησὶν ἐκείνος ἀδικεῖν ἡμᾶς τοῦτο λέγοντας, ὅτι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ (3) φύσιν ὁ ἀνθρώπος ἔσχε τι μείζον ἔτερον, τὴν ἐν αὐτῷ (4) κατοικοῦσαν θεότητα. Εἰ δὲ τοῦτο ἂν ἐγκλήμασι τίθεται, οὐ φεύγομεν τὴν κατηγορίαν, τῷ Ἀποστόλῳ συνεχθαλλόμενοι. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ τοιοῦτον (5) μαθόντες, πιστεύομεν ὅτι Θεοῦ μορφῇ κατὰ τὸ νοούμενον ([6] ὑπάρχων, ἐν δούλου μορφῇ κατὰ τὸ φαινόμενον) γίνεται. Εἰ δὲ προτιμότερα ἢ θεῖα μορφῇ τοῦ δουλικοῦ προσώπου, οὐχ ὁμῶς πάντως τῷ κρυπτῷ τὸ φαινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κατὰ σάρκα βλεπόμενον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον, εἶχε τι ἐν ἑαυτῷ ἑαυτοῦ τιμώτερον, ὅπερ ὁ λογογράφος ἔγκλημα ποιεῖται κατὰ τῆς πίστεως. Ἄλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ φησὶν ὁ Ἀπόστολος *κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· ὃ δὲ ἐν αὐτῷ εἰπὼν, οὐ τὸ ἦμισυ τοῦ δηλουμένου ἐσήμανεν, ἀλλ' ὅλον τὸ ὑποκείμενον τῇ σημασίᾳ συμπεριέλαβεν*. Εἰ οὖν ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν ᾧ κατέκχησεν ἡ θεότης, σῶμα δὲ οὐκ ἄλοχον· ἴδιον δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς

A in Galilæam ivit, ipsum in labore fuisse dicat; et Israelitis quidem petram in stagna aquarum convertisse, eundem vero a Samaritanâ muliere aquæ potum postulasse; et qui per quadraginta annos crelestem cibum tot tantisque Judæorum myriadibus profundens, non defatigatus fuit, illum ipsum spe cibi, qui non aderat, ad sicum currisse. Hæc cum sit utriusque partis circa fidem sententia, prudens cordatusque auditor secum ipse judicet uter fidei specie sit infidelis.

XXVII. Sed nos affirmare ait eum qui crucifixus fuit in sua ipsius natura nil divinum habuisse, nec illud ipsum quod potissimum est, nempe spiritum. Sed adversus hanc calumniam petita ex
 B negatione defensio in promptu est. Si enim Apollinarius spiritum mentem esse putat, nullus Christianorum dicit hominem Deo contemperatum, media sui parte hominem esse, sed integrum hominem adjunctum fuisse divinæ virtuti. Quibuscumque igitur quis hominis partes nominibus appellare voluerit, sive mentem, sive spiritum, sive cor; hæc enim tria de principali hominis parte dicuntur; nempe, *Cor mundum crea in me, Deus*⁷³, et, *Intellegens gubernacula possidebit*⁷⁴, et, *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est*⁷⁵; certe quidem, nec sine spiritu, nec sine mente, nec sine corde per obumbrationem virtutis Altissimi et superventum Spiritus sancti Christum fuisse dicimus. Ad nos itaque convicium non respicit, ac si hominem illum spiritu, hoc est mente, destitutum fuisso diceremus; sed ad illum ipsum convicii auctorem, qui injuriis quibus ipse merito afficiendus esset nos impellit. Qui enim mentem spiritum vorans, mentem non habere Christum hominem dicit, ille ipse Dominum non habere spiritum adstruit. Sed quale nobis præterea intendit crimen? Ait ille inique agere nos, qui hoc dicamus; nempe quod præter suam ipsius naturam homo ille aliud quiddam majus habuit, habitantem scilicet in ipso divinitatem. Si autem hoc nobis crimini datur, accusationem non refuginus, una cum Apostolo rejecti. Ab illo enim talia edocti credimus Christum, cum Dei forma secundum id quod mente percipitur esset, in servi forma secundum id quod exterius
 D apparebat factum fuisse. Quod si divina forma excellentior est servili persona, profecto quod exterius apparebat nequaquam æqualis erat dignitatis cum eo quod intus latebat. Quod igitur secundum carnem conspiciebatur, et cum hominibus conversabatur, in seipso aliquid semetipso præstantius habuit, quod tamen scriptor noster crimen adversus fidem esse fingit. Atqui etiam *in ipso* ait Apostolus⁷⁶ *inhabitare omnem plenitudinem divinitatis*

⁷³ Psal. i, 12. ⁷⁴ Prov. i, 5. ⁷⁵ I Cor. ii, 11. ⁷⁶ Coloss. ii, 9.

(1) Ita corr., male in textu Vat. cod. ἀπλοῦς.

(2) Corr. καὶ τῆ.

(3) Corr. τὴν ἑαυτοῦ.

(4) Corr. ἐν ἀνθρώπῳ.

(5) Ita corr., male antea τῷ τοιοῦτῳ.

(6) Quæ semicirculis includuntur addita sunt a correctore.

corporaliter. Qui autem in ipso dicit, non dimidium, sed integrum subjectum significatione complectitur. Si igitur humanum corpus est, in quo divinitas habitavit, corpus autem non est inanimatum; ac præterea humanæ tantum animæ proprium est habere partem intelligentem et rationalem; si enim hæc ab homine sejungatur, quemadmodum sæpe diximus, quod remanet brutorum est: ergo non nos egregius iste, sed Apostolum potius maledictis incessit; imo vero Joannem ipsum clare dicentem, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁶. Non enim in aliqua nostri parte dixit; sed omnia pariter quæ in humana intelliguntur natura plurali voce significavit; et Verbum quidem prius a carne separavit, deinde vero eidem univit. Nam Verbum in semetipso erat, et apud Deum erat, et quod Deus erat, hoc et Verbum erat, nam et hoc Deus erat. Sed quando in propria venit, et in tenebris tute in Virginis utero caro factum. Cesset itaque involvat.

XXVIII. Porro prætermisissis iis quæ hic ab Apollinari interjecta sunt, quibus Incarnationis mysterium inficias ire illos censet qui eadem ac ipse non sentiunt, unam tantum earum rerum quas in accusationis æstu ad conflandum nobis calumniam profert commemorabo. Ait enim, *Nos nisi ejus dicta approbemus, necesse esse ut dicamus Christum nec ante terrenam suam nativitatem, nec ante omnem creaturam fuisse, neque etiam ejusdem ac Deum generis esse*¹⁷. Atqui Christum antequam in terra nasceretur jam fuisse fatemur, si modo ejus carnem terrestris naturæ atque constitutionis esse non dubitatur; ejusdem autem eum generis ac Deum esse, absit ut dicamus: nemo Christianorum adeo humilia et a divina majestate aliena verba conflixerit, ut qui revera Deus est, ejusdem cum Deo generis, seu cognatum Deo, et non verum Deum esse prædicet. Nec Eunomius ipse ab hac tua de Domino voce usurpanda abhorreret: nam et ille veram in Christo divinitatem negans, cognatum eo modo ipsum Deo esse diceret, quemadmodum¹⁷ concorporales et participes Christi fiunt, qui ejus fidem amplectuntur; non quod illud idem sint, quod Dominus est, sed quod illi communicent, et unum idemque cum eo cujus participes sunt nomen obtineant: ita ut dum nobis crimini vertit quod ea non dicamus quæ apud omnes veræ fidei cultores in confesso sunt, eo ipso sententiam nostram esse nullique reprehensioni obnoxiam confirmat. Deinde ut carnem esse divinitatem probet, hæc etiam superius dictis addit: *Quis enim, inquit,*

τὸ νοερόν ἐστι μέρος. Εἰ γὰρ τοῦτο χωρισθεῖη, καὶ ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, κτηνώδεις ἐστί τὸ λεγόμενον (7). Ἄρ' οὐχ ἡμῶν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ τοῦ Ἀποστόλου ταῖς λοιδορίας καθάπτεται· μᾶλλον δὲ καὶ τῆς μεγάλης τοῦ Ἰωάννου φωνῆς, ἣ φησιν, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει νοούμενα τῇ κληθυτικῇ φωνῇ συνεσήμανε (8), καὶ τὸν Λόγον τῆς σαρκὸς πρότερον μὲν προδιέστειλεν, εἶθ' οὕτως εἰς ἑνωσιν ἤγαγεν. Ἦν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ Λόγος, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν. Καὶ ὅπερ ὁ (9) Θεὸς ἦν, ([10] τοῦτο καὶ ὁ Λόγος ἦν)· Θεὸς γὰρ καὶ οὗτος ἦν. Ἄλλ' ὅτε εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐλαμψε, τότε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐν τῇ Παρθένῳ σὰρξ γενόμενος. Οὐκοῦν φειδέσθω τῆς καθ' ἡμᾶς λοιδορίας, ὡς ἂν μὴ συμπεριλάβοι τοὺς ἁγίους διὰ τῆς ὑβρεως.

luxit, tunc Verbum caro factum est, propria vir-
nobis conviciari, ne sanctos eisdem contumeliis

Τὰ δὲ διὰ μέσου παρεις, δι' ὧν ἀρνήσασθαι τὰ κατὰ τὸ μυστήριον οἰεται τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ φρονούντας αὐτῷ, ἐνδὲ τῶν ἐν τῇ καταφορᾷ πρὸς διαβολὴν ἡμετέραν εἰρημένων ἐπιμνησθῆσομαι. Φησὶ γὰρ, Ἡμεῖς, εἰ μὴ ἐκεῖνο λέγομεν, μήτε προδύραρχειν τῆς ἐν γῆ γεννήσεως, μήτε πρὸ πάντων εἶναι λέγειν, μήτε σύμφυλον εἶναι Θεοῦ. Ἄλλὰ τὸ μὲν προδύραρχειν αὐτὸν τῆς γῆτινός αὐτοῦ γεννήσεως (11) ὀμολογοῦμεν, εἴπερ ἐκ τῆς γῆτινός συστάσεως ἡ σὰρξ εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται· τὸ δὲ σύμφυλον εἶναι Θεοῦ, ἀπαγε, μηδέεις οὕτως ἐν Χριστιανοῖς ταπεινά τε καὶ ἐκφυλα τῆς θέλας μεγαλοπρεπείας ὀνομαστοποιήσεις ῥήματα, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν, σύμφυλον Θεοῦ, καὶ μὴ ἀληθινὸν ἀνακηρύσσειν Θεόν. Οὐδ' ἂν ὁ Εὐνόμιος τῆς τοιαύτης σου φείσαιο (12) ἐπὶ Κυρίου φωνῆς. Εἴποι γὰρ ἂν καὶ ἐκεῖνος μὴ παραδεχόμενος αὐτοῦ τὸ ἀληθινὸν τῆς θεότητος, τὸ σύμφυλον αὐτὸν εἶναι Θεοῦ, καθὸ καὶ σύσσωμοι τοῦ Χριστοῦ καὶ συμμετοχοὶ οἱ τῆν εἰς αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι, γίνονται· οὐκ ἐκεῖνο ὄντες, ὅπερ ἐστὶ Κύριος (13), ἀλλ' ἐκεῖνου μετέχοντες, καὶ τῷ μετεχομένῳ συνονομαζόμενοι· ὥστε ὁ ταῦτα αἰτιώμενος μὴ λέγειν ἡμᾶς, ὅσα παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων ὀμολογεῖται, τὸ εὐσεβὲς τε καὶ ἀνεπίληπτον τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ προσεμαρτύρησαν. Εἴτα εἰς κατασκευὴν τοῦ εἶναι τὴν σάρκα θεότητα, καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθῃσι. Τίς γὰρ, φησὶν, ὁ ἅγιος ἐκ γεννητῆς; ὡσπερ οὐκ ἀνεγνωκίως τὴν κατὰ τὸν Ἱερειαν γραφὴν, περὶ οὗ φησιν, ὅτι Πρὶν ἐμὲ (14) πλάσαι σε ἐκ κοιλίας (15) ἤγακὰ σε. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ γεννητῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ γενέσεως ἐκεῖνος παρὰ τῆς Γραφῆς μαρτυρεῖται ἅγιος. Ἄλλὰ καὶ

¹⁶ Joan. 1, 14. ¹⁷ Ephes. 11, 6.

(7) Lege, λειπόμενον.

(8) Corr. συνεσήμανε.

(9) Corr. art. add.

(10) Quæ semicirculis includuntur corr. manu sunt addita.

(11) Corr. γενέσεως.

(12) Corr. τοιαύτης οὐ φείσαιο.

(13) Corr. ὁ Κύριος.

(14) Corr. πρὶν ἡ ἐμὲ.

(15) In Vat. cod. male interpungitur post verba illa ἐκ κοιλίας. Vide tamen an lectio quam idem codex hic exhibet antiqua sit, an potius librariorum oscitantia omissa sint alia quædam verba, quæ in Vu'g. edit. et apud LXX interpr. leguntur.

ὁ ἐν τῇ γαστρὶ τῇ μητρὶ σκιρτήσας, ὁ τοῦ ἀσπα-
 σμοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τὴν φωνὴν ἐν ἀγαλλιάσει
 δεξιόμενος, καὶ αὐτὸς ἀν εἰη ἐκ γεννητῆς ἅγιος, καθὼς
 ἢ τοῦ ἀγγέλου περὶ αὐτοῦ μὴνύει φωνή, λέγουσα·
*Καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἐτι ἐκ κοιλίας
 μητρὸς.* Ἄλλ' ἐπάγει καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις· *Τίς
 ἀδίδακτος σοφός;* Ἡμεῖς δὲ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ σοφίαν,
 ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐχὶ διδακτὴν, ἀλλὰ διδακτικὴν
 εἶναι φαμεν· τὴν δὲ ἐνωθεῖσαν τῇ θεῖα σοφίᾳ τῆς
 σαρκὸς ἡμῶν μοῖραν, ἐκ μετοχῆς δέξασθαι τὸ ἀγαθὸν
 τῆς σοφίας οὐκ ἀμειβάλλομεν, παιθόμενοι τῷ Εὐαγ-
 γελίῳ οὕτως διεξίνοντι, ὅτι *Ἰησοῦς δὲ προέκοπτεν
 ἡλικία, καὶ σοφία, καὶ χάριτι.* Ὅσπερ ἐν τῷ σώ-
 ματι ἢ κατ' ὀλίγον προσθήκη, τροφῆς (16) συνεργία πρὸς
 τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόεισιν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ψυχῇ
 ἢ ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς σοφίας πρόδος δι' ἀσκήσεως
 τοῖς μετιοῦσι προστίθεται. *Τίς, φησὶν, ἐν ἐξιοσιὰτά
 τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενος;* Ἡὼς κατασμιχρύνει τοῖς
 βρεφικοῖς ἐπιχειρήμασι τὴν ἄφραστον τοῦ Κυρίου
 μεγαλειότητα; Τὸ γὰρ ἐν ἐξιοσιὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν
 καὶ ἀνθρώπων ἀπειρῶν ἐστὶ ἡξιομένων (17) θείας δυνάμεως,
 οἷός ῥη ὁ Ἥλιας κατ' ἐξοσιαν ἀνιέει τε καὶ ἀποκλείει
 τοῖς ἀνθρώποις τὸν θυμὸν, πῦρ ἐπάγων τοὺς ὑπε-
 εναντίους, γεωργῶν ἐν τῷ κεράμῳ τὸ ἄλευρον, καὶ
 βρῦειν ποιῶν ἐν τῷ καμψάκῃ (18) τὸ ἔλαιον, καὶ διὰ
 προσφυσήματος τῷ ἀψύχῳ ζῶνι χαριζόμενος, καὶ
 ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος κατέχει. Ὅστε οὐδὲν
 ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ ἐν ἐξιοσιὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τι τῶν
 θαυμάτων ἐκ θείας δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ αὐτὸν εἶναι
 τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν. Ὅσπερ δὴ καὶ παρ' ἡμῶν
 καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν ἀληθείᾳ δεξαμένων τὸν λόγον
 πιστεύεται.

agricolatione multiplicavit, qui scatere fecit oleum in
 lecytho et afflatu vitam mortuo largitus est, et
 quotquot alia de ipso in sacris paginis narrantur⁷⁹. Quamobrem nihil supra hominem, si quis Dei po-
 testate præditus, aliquod miraculum ex divina virtute operetur; sed illud vere supra hominem, ut
 quis sit ipsamet prima cæterisque aliis superior potestas. Quod quidem cum a nobis tum ab aliis
 omnibus, qui in veritate verbum Dei suscipiunt, de Christo Domino creditur.

τὴν δὲ ἀδιανοήτως αὐτοῦ προστεθεῖσαν τοῖς εἰρη-
 μένοις διαίρεσιν, ὡς οὐ πρέπον ἡμῖν ἔν τὸ κατὰ σπου-
 δὴν διελέγειν, ταῖς ἐνομοῖαις τῶν ἐπιστημόνων παρ-
 ἥσομεν. Τί γὰρ βούλεται αὐτῷ τῷ, *Διαιρῶν μὲν τὴν
 ἐνέργειαν κατὰ σάρκα, ἐξιοσῶν δὲ κατὰ πνεῦμα.*
 Ὅσπερ ἐπήγαγε τῇ Εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ λεγούσῃ, ὅτι
 Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κατὰ ἐργάζο-
 μαι. Εἰ τις ἔχει δύναμιν πρὸς τὴν τῶν ἀνοήτων συν-
 τηγορίαν, συνιστάσθω τῷ λόγῳ καὶ λεγέτω, τί νοῦν
 ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις πάλιν τὸ ὅμοιον, οὕτως καὶ
 τὴν λέξιν (19) ἔχον· Ὅσπερ ἔχει, φησὶ, τὴν ἐν δυνά-
 μει πάλιν ἰσότητα, καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῆς
 ἐνεργείας διαίρεσιν, καθ' ἣν, φησὶν, οὐ πάντως
 ἐξωποιοῦσεν, ἀλλὰ τινας, οὓς ἠθέλησεν. Ἡμεῖς
 γὰρ (20) τὴν ἀπλήν τε καὶ ἀκατάσκειον ἐξεληφότες
 τῆς θείας Γραφῆς διάνοιαν, οὕτως περὶ τῶν εἰρημέ-

A sanctus a nativitate? Perinde ac si, quod apud Jere-
 miam scriptum est, ignoraret, de quo dicit Domi-
 nus, *Præquam te formarem, ex utero sanctificavi
 te*⁷⁹. Non modo enim a nativitate, sed et ante
 nativitatem illum sanctitate præditum fuisse
 Scripturæ testimonio comprobatur. Quin et infans
 ille qui in matris utero exsultavit, qui salutationem
 matris Domini cum lætitia suscepit⁸⁰, ipse quoque
 a nativitate sanctus exstitit, quemadmodum angeli-
 cus sermo de ipso declarat his verbis: *Et Spiritu
 sancto replebitur adhuc ex utero matris sue*⁸⁰.
 Sed et illud dictis modo relatis subjungit: *Quis
 sapiens, nisi doctus fuerit?* At nos Dei sapientiam,
 quæ Christus est, non ab alio quopiam edoctam
 fuisse, sed alios docendi potestate præditam esse
 dicimus; eam vero carnis nostræ portionem, quæ
 divinæ Sapientię unita est, sapientię bonum per
 participationem suscepisse non dubitamus, Evan-
 gelii auctoritate freti, hæc de Jesu narrantis, *Jesus
 autem proficiebat ætate, et sapientia et gratia*⁸¹.
 Nam veluti in nostro corpore paulatim factum in-
 crementum cibi opera ad naturæ perfectionem pro-
 cedit, ita et in anima exercitatione fit ut qui sa-
 pientię studio tenentur, ad apicem ejus fastigium-
 que progrediantur. *Quis, inquit, ex potestate, quæ
 Dei sunt operatur?* Quomodo puerilibus argumentis
 ineffabilem Domini magnitudinem deprimit? Nam
 ex potestate quæ Dei sunt facere, eorum quoque
 hominum est qui divina virtute digni habiti sunt,
 cujusmodi erat Elias, qui pro arbitrio cadere ho-
 minibus atque cessare fecit pluviam, qui ignem
 immisit in hostes, et in vase fictili farinam mira

XXIX. Porro cum obscuram et incomprehensi-
 bilem quam adjungit distinctionem minime deceat
 nos accuratius confutare, illam doctorum judicio
 examinandam relinquemus. Quid enim sibi vult
 illud, *Distinguens quidem operationem secundum
 carnem; exæquans vero secundum spiritum?* Quod
 dictum hisce Evangelii verbis subjungit, *Pater
 meus usque modo operatur, et ego operor*⁸². Si
 quis stultorum cogitatis patrociniis præbere po-
 tis est, huic astipuletur sermoni et dicat quo
 sensu allatis modo dictis similia iterum addat,
 quæ ad verbum ita se habent, *Qui quidem, inquit,
 in potestate rursus æqualitatem obtinet, et distin-
 ctionem operationis secundum carnem, qua, inquit,
 non omnes vivificavit, sed nonnullos, quos voluit.*
 Nos enim simplicem et obvium ex divina Scriptura

⁷⁹ Jer. 1, 5. ⁸⁰ Luc. 1, 41. ⁸¹ ibid. 15. ⁸² Luc. 11, 52. ⁸³ III Reg. xvii, 11, sqq.; IV Reg. 1, 10 sqq.
⁸⁴ Joan. v, 17.

(16) Corr τῆ τῆς τροφῆς.

(17) Corr. τῶν ἡξιομένων.

(18) Ita corr.; antea, καμψάκει. Sacer tamen

textus habet, καψάκη.

(19) Videtur hic legendum, κατὰ τὴν λέξιν.

(20) Ita corr.; prius erat, οἱμαί γάρ.

sensum desumentes, ita de ejus dictis statuimus, A ut cum Dominum in hæc verba loquentem audimus²¹, *Pater suscitatur mortuos et vivificat, et Filius, quos vult vivificat*, hæc non ita accipiamus, ac si aliqui a vivificante voluntate rejiciantur, sed quoniam omnia quæ Patris sunt, Filii quoque esse accepimus et credimus, ideo et Patris voluntatem, tanquam illorum omnium unum, in Filio conspicimus. Si igitur in Filio Patris voluntas est, Pater autem, quemadmodum ait Apostolus²², *Omnes vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*; profecto qui cuncta Patris possidet totumque in se ipso Patrem habet, omnino una cum cæteris Patris sui bonis, in seipso salvandi etiam voluntatem habet. Si itaque hac perfecta voluntate non caret, manifestum prorsus est, eos omnes quos Pater vivificari vult, ipsum quoque vivificare et benefica in homines voluntate Patre inferiorem non esse, ut Apollinaris censet, dum ait, non omnes, sed aliquos tantum salvari voluisse. Neque enim divina voluntas in causa est, cur alii salventur, alii vero pereant, alioquin ad illam voluntatem, tanquam ad causam, horum perditio referenda esset; sed ex libera voluntate suscipientium verbum Dei, alios salvari, alios perire contingit. At iste argumentationibus suis hæc insuper addit, *Nemo pro arbitrio suo mortuus est, aut resurrexit*. Idque ubi dixit, illud Evangelii statim profert, *Nemo tollit animam meam a me; potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*²³. Equam animam, rationalem, an irrationalem hic intelligere debeamus, ex his quæsierim qui animam mentis expertem Deo copulant. Si ratione carentem dicant, in Christo jumentum dicent esse, non hominem; sin rationalem, quid aliud putant esse rationem quam mentis agitationem, seu cogitationem? Nam ratio non est vox obscura aut significatione vacua, sed mentis motus initium est ac fundamentum rationis. Quare qui rationalem animam dicit, eam quoque cogitationis compotem fatetur; cogitatio autem mens quæ non aderat, operationes suas edidisset, si Domini animam mente destitutam fuisse affirmaverit? Itaque si Dominus animam habet quam pro suo arbitrio et sumit et ponit, eamque non e pecudum genere et irrationalem, sed conditionis humanæ fatetur esse; necessario consequitur humanam animam a Christo assumptam mente præditam exstitisse.

²¹ Joan. v, 21. ²² I Timoth. ii, 4. ²³ Joan. x, 18.

(21) Licet in Vat. cod. sit, οὕτως παρὰ τῶν εἰρημένων γινώσκωμεν, quo pacto vertendum esset, *Nos enim, etc., secus ac Apollinaris censuit, ita statuimus, ut cum, etc.*: nos tamen emendandum esse putavimus, οὕτως περὶ τῶν εἰρημένων γινώσκωμεν, cum ista lectio planior atque commodior altera videatur.

(22) Ita corr.; ἀρτεα, τί οὖν.

(23) Corr. ζωοποιῆσαι.

(24) Ita corr.; ἀντα ἐκείνων.

(25) Corr. καὶ ἀνέστη.

(26) Corr. καὶ ἐξουσίαν.

ων γινώσκωμεν (21)· ὅτι ἂν τοῦ Κυρίου διεξιόντος ἀκούσωμεν, ὅτι Ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ὁ Υἱὸς οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖ, οὐχ ὡς τινῶν ἀποβαλλομένων τοῦ ζωοποιῶν θελήματος, ἐκ τούτου νοοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ εἶναι καὶ ἠκούσαμεν καὶ πιστεύομεν, δηλονότι καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν τῶν πάντων, ἐν τῷ Υἱῷ καθορῶμεν. Εἰ οὖν (22) ἐν τῷ Υἱῷ τὸ πατρικὸν ἐστὶ θελημα· ὁ δὲ Πατὴρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *Πάντας θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*· δηλαδὴ ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς κεκτημένος, καὶ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, ὅλον ἔχει πάντως ἐν ἑαυτῷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν, καὶ τὸ σωτήριον θελημα· Εἰ οὖν οὐκ ἀπολείπεται τοῦ τελείου θελήματος, πάντως δῆλον ὅτι οὐδὲ ὁ Πατὴρ θέλει ζωοποιηθῆναι καὶ αὐτὸς ζωοποιεῖ, οὐκ ἐλαττούμενος ἐν τῷ φιλανθρώπων θελήματι, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπολιναριος, ὅτι τινὰς ἠθέλησεν, οὐ πάντας ζωοποιηθῆναι (23). Οὐ γὰρ παρὰ τὴν τοῦ κυριακοῦ θελήματος αἰτίαν οἱ μὲν σώζονται, οἱ δὲ ἀπόλλυνται· ἢ οὕτω γ' ἂν εἰς ἐκεῖνο (24) ἐπανόιο ἢ τῶν ἀπολλυμένων αἰτία· ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν δεχομένων τὸν λόγον, συμβαίνει τὸ σώζεσθαι τινὰς ἢ ἀπόλλυσθαι. Ὁ δὲ προστιθησαίς κατασκευαίς, ὅτι *Οὐδεὶς κατ' ἐξουσίαν ἀπέθανεν, ἢ ἀνέστη* (25). Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπάγει τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, τὸ, *Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν* (26) *ἔχω θεῖαν αὐτῆν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*. (27) Ποίαν ψυχὴν, λογικὴν ἢ ἄλογον; εἴποιμι ἂν πρὸς τοὺς τὴν ἀνόητον ψυχὴν τῷ Θεῷ συνορρίζοντας. Εἰ ἄλογόν φασι, κτήνος ἐροῦσιν εἶναι περὶ τὸν Χριστόν, καὶ οὐκ ἄνθρωπον· εἰ δὲ λογικὴν, τί ἄλλο παρὰ τὸν λόγον τὴν διάνοιαν οἰοῦνται; Οὐ γὰρ φωνὴ ἀσημος ὁ λόγος ἐστίν, ἀλλὰ νοήματος κίνησις, ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ λόγου γίνεται. Οὐκοῦν ὁ λογικὴν ψυχὴν εἰπὼν, καὶ διανοητικὴν ὠμολόγησεν· ἢ δὲ διάνοια, νοῦ κίνησις ἐστὶ καὶ ἐνέργεια. Πῶς ἂν ὁ νοῦς μὴ παρὼν ἐνεργήσειεν, εἴπερ ἀμέτοχον τοῦ νοῦ τὴν τοῦ Κυρίου ψυχὴν διορίζοντο; Ὅστε εἰ ψυχὴν ἔχει ὁ Κύριος, ἦν κατ' ἐξουσίαν καὶ λαμβάνει καὶ ἀποτίθεται, ψυχὴν δὲ οὐ κτηνώδη καὶ ἄλογον, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, ὁμολογεῖται πάντως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ προσειληφέναι καὶ διανοητικὴν εἶναι.

pro suo arbitrio et sumit et ponit, eamque non e pecudum genere et irrationalem, sed conditionis humanæ fatetur esse; necessario consequitur humanam animam a Christo assumptam mente præditam exstitisse.

(27) Et ista Nysseni verba usque ad finem hujus capituli, nonnullis resectis vel mutatis, *Panopliæ* suæ inseruit Euthymius Zigabenus loco superius indicato pag. 527, vers. *Ab istis ergo*. In cod. autem Vat. legitur, *ποιαν ψυχικὴν, λογικὴν, ἢ ἄλογον; εἴ πως μίαν πρὸς τοὺς, etc.* Corr. postrema hæc verba emendanda esse censuit hoc pacto, *εἴποιμι ἂν πρὸς τοὺς, quam lectionem sequitur etiam Euthymius, ac præterea pro ψυχικὴν, habet recte ψυχὴν. Legit enim ποίαν ψυχὴν λέγετε ἔχειν τὸν Κύριον εἴποιμι ἂν πρὸς τοὺς, etc.*

Ταῦτα εἰπὼν ἔσα περὶ τοῦ κόκκου φησὶ τοῦ ἀπο-
 θνήσκοντος καὶ οὕτως μετὰ πλείονων κόκκων ἀνα-
 θλασάνοντος, ἐπειδὴ πρὸς ἡμῶν ἐστὶ καὶ τὸν ἡμέ-
 τερον βεβαίῳ λόγον, ἐκὼν ὑπερβήσομαι. Τίς γὰρ ὁ
 ἀποθνήσκων κόκκος, καὶ τῷ ἰδίῳ τῆς ἀναστάσεως
 στάχυϊ σωρείαν κόκκων ἐν ἑαυτῷ συνεγείρων; Οὐκ
 οἶμαί τινα τοσοῦτον τῶν θείων δογμάτων εἶναι ἀμύη-
 τον, ὡς μὴ περὶ τὸν ἄνθρωπον τὸ κατὰ πάθος βλέ-
 πειν (28) μυστήριον. Ἀπόδειξις δὲ τοῦ λόγου τῶ, καὶ
 ἡμᾶς συναποθνήσκειν αὐτῷ, καὶ συνθάπτεσθαι,
 καὶ συνεγείρεσθαι. Πρὸς γὰρ τὸ ὁμογενὲς βρόδια γί-
 νεται τοῖς βουλομένοις ἢ μίμησις· τοῦ δὲ ὑπερβεθη-
 κότες ἢ ὁμοίωσις ἀπορος· ὥστε εἰ μὲν σὰρξ ἐστὶν ἡ
 ὑποστάσα τὸν θάνατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶν-
 τας, εὐκολώτερον ἂν εἴη μιμησασθαι τῷ θανάτῳ τὸν
 θάνατον. Εἰ δὲ θεότης τέθηκε, πῶς συνεθνηξόμεθα
 οἱ ἐν σαρκὶ, τῇ θεότητι; Σαρκὶ σὰρξ συναποθνήσκει,
 καὶ συνεγείρεται. Θεότητος δὲ τοῦτο παθούσης, καθὼς
 Ἀπολιναριος βούλεται, ἄλλας θεότητος ἐπιζητεῖν
 προσήκει, αἷ συνεθνηξόνται καὶ συναναστήσονται
 τῇ θεότητι· (29) ὡσπερ γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ
 ἀνέστη, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τί
 ἔντες ἡμεῖς κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν; θεία δύναμις,
 ἢ αἷμα καὶ σὰρξ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή (30); Διδὸν
 κοιῶνῃκεν ἡμῖν, ἡμῶν ἔνεκεν, σαρκὸς καὶ αἵματος,
 ὁ δὲ ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Οὐκοῦν ὡσπερ ἡμεῖς
 ἐσμεν κατ' οὐσίαν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν ἦν,
 οὐ πρόκειται τοῖς ὁμογενέσιν ἢ μίμησις. Ἀπόδειξις
 δὲ τῆς ἀσεθείας τοῦ λόγου τοῦ θνητὴν ἀπαδεικνύοντος
 τὴν θεότητα, αὐτὸ τὸ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς γινόμενον. Ἐν
 γὰρ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ τί τὸ ἀποθνή-
 स्कάν ἐστὶ, καὶ φθειρόμενον; Οὐχὶ σὰρξ μὲν εἰς τὴν
 γῆν ἀναλύεται, ὁ δὲ νοῦς τῇ ψυχῇ παραμένει, οὐδ' ἐν
 τῇ μεταστάσει τοῦ σώματος πρὸς τὸ εἶναι βλαπτό-
 μενος; Τεκμήριον δὲ ὅτι μέμνηται τῶν ὑπὲρ γῆς ὁ
 πλοῦσιος, καὶ δεῖται τοῦ Ἀβραάμ περὶ τῶν κατὰ
 γένος (31) συνημμένων αὐτῷ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν τις
 ἀνοίας εἴποι, τὸ, ἐπειδὴ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀφυκτον
 ἔγνω, πρόνοιάν τινα τῶν ἐπιτηδείων ποιήσασθαι.
 Εἰ τοίνυν ὁ ἡμέτερος νοῦς διαμένει καὶ μετὰ θάνατον
 ἀπαθῆς τε καὶ ἀναλλοίωτος, πῶς εἰκόσ τὸν τριτη-
 μόριον ἐκείνον τοῦ Ἀπολιναρίου Θεὸν τὸν σαρκῶδη
 θάνατον ὑπομείναι (32); Πῶς ἀποθανόντα [(33) ἢ
 τίνα τρόπον παθόντα], τὴν τοῦ θανάτου διάλυσιν;
 Οὐδὲν γὰρ τῶν πάντων τὸ τοιοῦτον ἀγνωστον, ὅτι
 θάνατός ἐστι ψυχῆς καὶ σώματος ἢ ἀπ' ἀλλήλων
 διάζευξις, αὐτὴ δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ ἡ διάνοια πῶς ἀπ'
 ἑαυτῆς μερίζεται, ἵνα καὶ αὐτὴ (34) τὸν θάνατον δέ-
 ξηται; Εἰ οὖν ἀνεπίδεκτος ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τοῦ θα-
 νάτου, πῶς δέχεται θάνατον, εἰπάτωσαν οἱ εἰς μοῖραν
 τὸν Χριστὸν κερματίζοντες.

mortem esse inuicem animæ et corporis separationem; ipsa autem anima et mens, quomodo a

²⁷ Joan. xii, 24. ²⁸ I Cor. xv; I Thess. iv, 14.

(28) Corr. τὸ κατὰ τὸ πάθος βλέπειν, antea erat, τὸ κατὰ πάθος βλέπει.

(29) Et hunc locum usque ad finem hujus capituli, quibusdam tamen resectis, Euthymius refert pag. 529, in line.

(30) Secuti sumus corr. emendationem, Euthy-

XXX. Porro ea quæ de grano dicit, quod mori-
 riendo ita demum cum sui multiplicatione repul-
 lulat ²⁷, quandoquidem pro nobis faciunt nostram-
 que firmant sententiam, lubens prætereo. Quid
 enim est moriens granum, et sua qua resurgit
 spica acervum granorum in seipso simul susci-
 tans? Non arbitror quempiam usque adeo ignarum
 divinorum dogmatum esse, ut in humanitate pas-
 sionis mysterium adimpletum fuisse non videat.
 Hujus autem assertionis veritas inde ostenditur,
 quod nos commoriamur cum ipso, et consepeliatur
 et simul resurgamus. Nam ea quæ ejusdem generis
 sunt, facile est volentibus imitari; iis vero quæ
 longe supereminet, vix ac ne vix quidem ea quæ
 inferioris sunt naturæ assimilari possunt. Quam-
 obrem si caro est quæ mortem sustinuit, nobis
 etiam qui in carne vivimus, facilius utique erit
 morte mortem imitari. Sin vero divinitas mortuæ
 est, quomodo commorietur divinitati qui carni
 sumus? Caro una cum carne moritur, et una cum
 carne resurgit. Si autem divinitas, ut Apollinarius
 vult, id passa sit, alias divinitates inquirere oportet,
 quæ una cum divinitate moriantur et resurgant:
 nam sicut Christus mortuus est et resurrexit, sic
 et nos, inquit Apostolus ²⁸. Quid nos secundum
 naturam nostram sumus? Divinane potentia, an
 sanguis et caro, ut Scriptura dicit? Quamobrem
 communicavit nobis, nostri causa, carne et sangui-
 ne, qui propter nos similis nobis factus est. Quod
 ergo nos sumus secundum essentiam, id etiam erat
 is qui pro nobis mortuus est, cujus imitatio nobis
 qui ejusdem ac ipse generis sumus, proponitur,
 Porro impietatem opinionis quæ mortalem esse
 divinitatem asserit, id quod nobis ipsis usu evenit,
 clare demonstrat. Quid enim est illud quod in
 communi hominum morte occidit atque corrup-
 pitur? Nonne caro quidem in terram resolvitur;
 mens autem cum anima permanet, neque in cor-
 poris dissolutione, quantum ad essentiam pertinet,
 læditur? Huic autem rei argumento est quod eor-
 um qui adhuc in terris exstabant dives ille memi-
 nit, precaturque Abraham pro his qui sibi genere
 conjuncti erant. Profecto amentix nemo ascripserit
 quod aliquam propinquorum et necessariorum
 curam gerat, postquam de rebus suis actum esse
 cognovit. Si igitur mens nostra citra detrimen-
 tum ullum, aut mutationem, post mortem quoque
 permanet, quomodo consentaneum est tripartitum
 illum Apollinarius Deum carnis mortem oppetiisse?
 Quonam pacto mortuus est, vel ex morte disso-
 lutionem est passus? Neminem enim prorsus latet,

mio quoque probatam; nam in textu est ἐπιγραφῆ.

(31) Corr. κατὰ τὸ γένος.

(32) Corr. θάνατον αὐτὸν ὑπομείναι.

(33) Verba incincta inclusa corr. suppevit.

(34) Corr. καὶ ἐν αὐτῇ.

semetipsa disjungitur, ut et ipsa mortem suscipiat? Si igitur anima nostra mortis capax non est, quomodo mortem recipere possit, dicant illi qui Christum in plures dissecant partes.

XXXI. *Sed turbantur, inquit, infidelium perturbatione.* Adversus nos contumeliis utitur, turbatos infideles nos vocans qui evangelica illa verba citra examen accipimus, *Si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non mea, sed tua voluntas fiat* 90. His autem sua propria adjungit verba, quæ ita se habent: *Et non recordantur, ait, voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse, sed Dei, qui de cælo descendit.* Quisnam tale commentum unquam protulit? Non horum aliquem dico qui ob hæresim damnati fuere, sed nec ipsum falsitatis atque mendacii patrem aliquid adinvenire posse arbitror, quod atrocioris his, quæ Apollinaris protulit blasphemiam præ se ferat. Putasne, quæ loquitur nostrum ea scriptorem intelligere? Deus, qui e cælo descendit, propriam divinitatis voluntatem circumscribit, et non vult effici, quod illa vult. Ergo diversæ sunt Patris et Filii voluntates. Quomodo ergo erit communis in utroque voluntas? Quo pacto eandem esse naturam ex voluntatum diversitate demonstrari poterit? Necesse enim prorsus est voluntatem congruere naturæ, sicut alicubi Dominus ait, *Non potest arbor bona malos fructus, neque arbor mala bonos fructus facere* 91. Naturæ autem fructus est voluntatis propositum, ita ut bonæ quidem bonum, malæ vero sit malum. Si itaque diversus in Patre et Filio voluntatis est fructus, necessario diversam esse utriusque naturam consentit. Cur igitur oppugnatur Arius? Cur ad Euanomium non accedunt, qui Patris et Filii naturam dividens, simul cum natura voluntatem dividit, et ex eo potissimum eorumdem substantiæ diversitatem astruit, quia dum inferiorem subjectumque, nempe Filium, a prælato cunctaque eccellente, hoc est Patre, separat, ipsam quoque divinitatis rationem simul discerpit?

XXXII. *Sed quod ab eo dictum est iterum repetamus.* *Non recordantur, ait, voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse, sed Dei, qui de cælo descendit.* De quanam voluntate scriptor noster loquitur? De ea profecto quam Dominus fieri non vult, dum ad Patrem ait, *Non mea voluntas, sed tua fiat* 91. Intelligitne in qualem suus sermo contradictionem incidat? Appropinquat passio, et proditor cum armorum multitudine propemodum imminet, tumque hujusmodi precatio fit. Qui ita deprecatur, homone est,

90 Luc. xii, 42. 91 Matth. vii, 18. 92 Luc. xii, 42.

(35) Caput hoc cum sequenti, integrum refertur inter Patrum testimonia de duplici in Christo voluntate, ab apostolica sede ad sextam generalem synod. transmissa, in cujus actione decima recitantur, et ad patriarchii Constantinopolitani cod. conferuntur.

(36) Ita in editis. Vat. vero cod. legit αγαθόν.

(37) Corr. Πατρός τε καὶ Υἱοῦ.

(35) Ἀλλὰ ταρασσονται, φησὶ, τῆν τῶν ἀπίστων ταραχήν. Καθ' ἡμῶν χρῆται τῇ λοιδορίᾳ, ταρασσομένουσ καὶ ἀπίστους ἀποκαλῶν τοὺς τῆ εὐαγγελικῆ φωνῆ ἀνεξετάστως προσέχοντας, ἢ φησιν. *Εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλήν μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα.* Τούτοις δὲ προστίθει τὴν ἰδίαν λέξιν ἔχουσαν οὕτως· *Καὶ οὐ μνημονεύουσι, φησὶν, δεῖ τὸ θέλημα τοῦτο ἰδίον εἰρηται, οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. Τί ὃν ἐξεύροι τις τοιοῦτον εἰπεῖν; Οὐ λέγω τούτων τινὰ τῶν ἐπὶ αἰρέσει κατεγνωσμένων· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν ἀσθεῖας τε καὶ τοῦ ψεύδους πατέρα εὐρεῖν τι τῶν εἰρημένων εἰς βλασφημίαν δεινότερον.* Ἄρα οἶδεν ὁ λογογράφος ἀφῆγγεται; Ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβάς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος θέλημα παραγράφεται, καὶ οὐ βούλεται ἐξ ἔργου ἔλθειν, ὅπερ βούλεται. Οὐκοῦν μεμέρισται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τὰ θέληματα. Καὶ πῶς ἂν εἴη κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ θέλημα; Πῶς δ' ἂν ἡ τῆς φύσεως ταυτότης τῆ διαφορᾷ τῶν θελημάτων ἐμφαίνοντο; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα σύνδρομον εἶναι τῆ φύσει τὴν βούλησιν, καθὼς φησὶ τοῦ ὁ Κύριος, *Οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς πονηροῦς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοῦς ποιεῖν· καρπὸς δ' ἂν εἴη φύσεως ἢ προαιρέσει, ὥστε ἀγαθῆς μὲν ἀγαθὴν (36) εἶναι, κακῆς δὲ τοιαύτην. Εἰ οὖν διάφορος ἐπὶ Πατρός (37) καὶ Υἱοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θεληματος, διάφορον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὴν ἐκατέρων φύσιν ὁμολογοῦσι (38). Τί οὖν πολεμεῖται ὁ Ἄρειος; Τί δὲ οὐκ αὐτομολοῦσι πρὸς τὸν Εὐνόμιον; ὅς διαιρῶν τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν, συντέμνει (39) τῆ φύσει τὴν βούλησιν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατασκευάζει τὸ τῆς οὐσίας ἀλλότριον, τῶ ὑποβεδηκῆτι πρὸς τὸ προέχον συνδιασχίζων τὸν τῆς θεότητος λόγον.*

Πάλιν δὲ τὸ παρ' αὐτοῦ ῥηθὲν ἀναλάβωμεν. *Οὐ μνημονεύουσι (40), φησὶν, δεῖ τὸ θέλημα τοῦτο ἰδίον εἰρηται, οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. Ποῖον θέλημα φησὶν ὁ λογογράφος; Ὁ βούλεται δηλαδὴ (41) μὴ γενέσθαι ὁ Κύριος, λέγων πρὸς τὸν Πατέρα, *Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.* Ἄρα συνήσιν οἷα περιπέπτωκεν αὐτῶ ὁ λόγος (42) ἐναντιότητι; Ἐγγίζει τὸ πάθος, καὶ ὅσον οὕτω μέλλει (43) ὁ προδότης ἐφίστασθαι μετὰ τοῦ πλῆθους, καὶ τότε γίνεται ἡ τοιαύτη εὐχή. Ὁ*

(38) Corr. ὁμολογήσουσι. Sexta synod. εἰ δὲ ὁμολογῆν.

(39) Corr. συνδιατέμνει. Ita et sexta synod..

(40) Sexta synod. καὶ οὐ μνημονεύουσι, ut supra.

(41) Sexta synod. non habet adv. δηλαδὴ.

(42) Sexta synod. ποῖα πέπτωκεν αὐτοῦ ὁ λόγος, et ad marg. αὐτῶ.

(43) Corr. ὅσον δὲ μέλλει.

εὐχόμενος, ἄνθρωπος ἦ Θεός; Εἰ Θεὸν εἶναι (44) τὸν A an Deus? Si Deum esse qui deprecatur existimat, εὐχόμενον οἶεται, ἴσθη αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾶ τὴν ἀσθένειαν. Πῶς οὖν Θεός, μηδὲν οἰκοθεν ἀγαθὸν ἔχων, ἀλλὰ τῆς ὑπερκειμένης συμμαχίας δεόμενος; Εἴτα καὶ πῶς καταγινώσκει ἡ θεότης τοῦ ἰδίου θελήματος; Ἀγαθὸν ἦν ἢ κακὸν, ὃ ἠθούλετο (45); Εἰ μὲν γὰρ ἀγαθόν, διὰ τί οὐκ εἰς πέρας ἄγεται ὃ ἠθούλετο (46); Εἰ δὲ κακόν, [(47) τίς πρὸς τὸ κακόν] τῇ θεότητι ἡ οἰκειωσις; Ἀλλ' ὅπερ ἔφη, ὅτι οὐ συνήσιν (48) εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σὸν, αὐτὸς ὁ λόγος περὶ ἑαυτὸν, ἀεὶ διὰ τινος ἐναντιότητος στρέφεται (49), καὶ οὐδαμῶς τὸ στάσιμον ἔχει. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος (50) τὸ ἴδιον θέλημα γενέσθαι, αὐτὸ τοῦτο (51) βούλεται πάντως, τὸ μὴ B ipsum vult omnino, ut quod vult id nequaquam fiat. Quomodo ergo effectum sortietur precatio dicentis: Hoc volo, ut quod volo non fiat? Sane circa contrarium prorsus ei quod intendit precatio versabitur, et circa utrumque hesitabit qui hujusmodi preces exaudit. Quidquid enim fecerit, semper precantis voluntati contrarius erit eventus. Faciet voluntatem orantis? Sed hic orat ut minime fiat quod vult. Non faciet quod vult? Sed qui orat, sibi vult fieri quod non vult; ita ut quocunque modo, et quocunque sensu accipiat, nunquam ejus sensus constabit, cum sibimet repugnet, et a semetipso destruat. Porro perplexam adeo sermonis hujus ambiguitatem explicare tantummodo poterit vera mysterii confessio, quod nempe passionem quidem formidare, humanæ imbecillitatis est, sicut etiam ait Dominus, *spiritum promptum esse dicens* 22, *carne autem infirmam*; sufferre vero eandem ex dispensatione passionem, divini consilii atque virtutis est. Quoniam igitur alia est humana voluntas, alia vero divina; qui proprias sibi fecit infirmitates nostras, loquitur quidem ut homo quæ infirmitati congrunt; subjungit vero posteriora verba quibus sublimem Deoque dignam voluntatem potius quam humanam, propter salutem hominum ratam haberi vult. Nam cum dixit, *Non mea*, humanam his verbis significavit; cum autem sub-

εὐχόμενος, ἄνθρωπος ἦ Θεός; Εἰ Θεὸν εἶναι (44) τὸν A an Deus? Si Deum esse qui deprecatur existimat, εὐχόμενον οἶεται, ἴσθη αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾶ τὴν ἀσθένειαν. Πῶς οὖν Θεός, μηδὲν οἰκοθεν ἀγαθὸν ἔχων, ἀλλὰ τῆς ὑπερκειμένης συμμαχίας δεόμενος; Εἴτα καὶ πῶς καταγινώσκει ἡ θεότης τοῦ ἰδίου θελήματος; Ἀγαθὸν ἦν ἢ κακὸν, ὃ ἠθούλετο (45); Εἰ μὲν γὰρ ἀγαθόν, διὰ τί οὐκ εἰς πέρας ἄγεται ὃ ἠθούλετο (46); Εἰ δὲ κακόν, [(47) τίς πρὸς τὸ κακόν] τῇ θεότητι ἡ οἰκειωσις; Ἀλλ' ὅπερ ἔφη, ὅτι οὐ συνήσιν (48) εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σὸν, αὐτὸς ὁ λόγος περὶ ἑαυτὸν, ἀεὶ διὰ τινος ἐναντιότητος στρέφεται (49), καὶ οὐδαμῶς τὸ στάσιμον ἔχει. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος (50) τὸ ἴδιον θέλημα γενέσθαι, αὐτὸ τοῦτο (51) βούλεται πάντως, τὸ μὴ B ipsum vult omnino, ut quod vult id nequaquam fiat. Quomodo ergo effectum sortietur precatio dicentis: Hoc volo, ut quod volo non fiat? Sane circa contrarium prorsus ei quod intendit precatio versabitur, et circa utrumque hesitabit qui hujusmodi preces exaudit. Quidquid enim fecerit, semper precantis voluntati contrarius erit eventus. Faciet voluntatem orantis? Sed hic orat ut minime fiat quod vult. Non faciet quod vult? Sed qui orat, sibi vult fieri quod non vult; ita ut quocunque modo, et quocunque sensu accipiat, nunquam ejus sensus constabit, cum sibimet repugnet, et a semetipso destruat. Porro perplexam adeo sermonis hujus ambiguitatem explicare tantummodo poterit vera mysterii confessio, quod nempe passionem quidem formidare, humanæ imbecillitatis est, sicut etiam ait Dominus, *spiritum promptum esse dicens* 22, *carne autem infirmam*; sufferre vero eandem ex dispensatione passionem, divini consilii atque virtutis est. Quoniam igitur alia est humana voluntas, alia vero divina; qui proprias sibi fecit infirmitates nostras, loquitur quidem ut homo quæ infirmitati congrunt; subjungit vero posteriora verba quibus sublimem Deoque dignam voluntatem potius quam humanam, propter salutem hominum ratam haberi vult. Nam cum dixit, *Non mea*, humanam his verbis significavit; cum autem sub-

22 Matth. xxvi, 41.

(44) Corr. ἦ Θεὸν εἶναι, et mox, ἦ ἴσθη.

(45) Corr. ἠθούλετο.

(46) Corr. ὃ ἠθούλετο, ut supra. Hæc tamen verba desunt quidem in vulgato sextæ synod. Græco textu; sed habentur in Latina veteri versione.

(47) Quæ semicirculis includuntur addita sunt a corr. et reperiuntur quoque in sexta synod.

(48) Velut sextæ synod. Latinus interpr. vertit: *Sed quod dixi, quis non intelligit, quod in contrarium circumvertit illum sermonem?* ac si Græcæ esset, τίς οὐ συνήσιν, etc.; sed ejusdem synod. textus Græcus cum Vat. cod. lectione concordat.

(49) In textu Vat. cod. legitur, περὶ ἑαυτοῦ ἀεὶ διὰ τινος γράφεται. Corr. einendavit, περὶ ἑαυτὸν ἀεὶ διὰ τινος ἐναντιότητος γράφεται, et in marg. add. γρ. καὶ στέφεται. Nobis huic postremæ similem lectionem, quæ in sexta etiam synod. exhibetur, utpote clariorem, sequi visum est.

D (50) Ita corr. et synod. sexta; male in textu cod. Vat. εἰ γὰρ βουλόμενος.

(51) Et hic secuti sumus antiqui corr. et sextæ synod. lectionem; nam in Vat. cod. textu est γίνε-
ται.

(52) Ita corr. et sexta synod.; sed in Vat. cod. textu legitur, τὸ σπουδαζόμενον.

(53) Corr. τὸ θέλημα; sexta synod. ποιήση το
θέλημα.

(54) In sexta synod. ὃ βούληται.

(55) Corr. et sexta synod. μὴ ποιήση.

(56) In sexta synod. legitur αὐτό.

(57) In sexta synod. ἀναδέχεται.

(58) Corr. θέλημα. Ita et sexta synod.

(59) Φθέγγεται — διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύ-
σεως. Hæc recitat S. Joannes Damascenus lib. *De
duab. volunt.*, cap. 35, opp. tom. 1, pag. 548, sqq.

(60) Τὸ τῆς ἀσθ. Damasc. τὸ τῆ ἀσθενεία.

junxit, *Tua*, conjunctionem divinitatis suæ cum Patre denotavit, in qua nulla est voluntatis differentia ob communionem naturæ; nam cum Patris voluntatem dixit, Filii quoque voluntatem designavit. Hæc autem est omnes homines velle salvos fieri et ad cognitionem veritatis venire⁹¹, quod aliter fieri non poterat, nisi morte absorpta, quæ ad vitam pervenire præpediebat. Humilia autem humanæ formidinis verba atque affectiones sibi asciscit Dominus, ut ostendat vere in seipso voluntatem nostram habuisse, ex affectionum communiōne humanam in se naturam esse confirmans. αὐτὸν τὸ ἡμέτερον, ἐκ τῆς τῶν παθημάτων κοινωρίας

XXXIII. *Atqui, ait Apollinaris, terreni hominis non erat, sicut ipsi putant, quod in ejus unione assumptum fuerat, sed Dei, qui de cælo descendit.* In his autem verbis elocutionis defectus et obscuritas efficit ut qui nuda verba attendit, auctoris mentem non assequatur, nisi quod sermonis confusione, ejus sensus ex toto non occultatur. *Non sunt terreni hominis, inquit, voces illæ quæ humanas passiones exprimunt, sed Dei qui de cælo descendit.* Ex his quæ hactenus diximus, patet Apollinarem in id unum intendere, ut scilicet divinitatem passibilem esse demonstraret. Mox locutionis absurditate mentis suæ sensa confundit; nam postquam dixit, *Dei qui de cælo descendit*, statim subdit, *Quod in ejus unionem assumptum fuerat.* Quæ verba non nemo clariori sensu reddens dixerit, Non erat homo qui loquebatur, sed Deus per hominem loquebatur, qui in sui ipsius unionem quod apparebat assumpsit. Undenam igitur assumptus fuit homo ille? Ex terra? Negat. At si in cælis existit, ex hominibus non est. Superest itaque ut nullo ex loco advenisse dicat; qua cum assertionem simul astruitur, opinione tantummodo, non veritate existitisse quod apparebat: quod enim ex nullo loco est, id nec prorsus existit. Atqui ex his quæ subjungit verbis, hominem illum e cælo descendisse dicit. Et sane in terra existit Maria, et in terra spelunca existit, terrenum et præsepe. Quomodo ergo hic hominem e cælo in terram deducit? Nam cum omnis Scriptura fateatur Virginem, partum, carnem, fascias, ubera, præsepe omnemque apparatus humanum; hic omnibus istis rejectis, alium nobis confingit hominem cujusvis originis expertem nallaque affinitate cum natura nostra conjunctum.

XXXIV. Porro convicia illa quæ suis sermonibus inserit, ratus dogmatis sui falsitatem veritati

⁹¹ I Timoth. II, 4.

(61) Corr. ὅτι μὴ τό, et mox, ἐσήμενε.

(62) In sexta synod. καὶ ἔδειξε.

(63) In sexta synod. ὁ γὰρ.

(64) Ita corr. legit. Ita et sexta synod., quæ tamen pro καταποθέντος habet καταγωνισθέντος. In Vat. autem cod. antea erat, τῷ θανάτῳ.

(65) In sexta synod. τὸ δὲ ταπεινόν, εἰ mox, καὶ ῥῆμα.

(66) Corr. ἀληθῶς, atque ita legisse videtur ve-

σωτηρίας θέλων. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Μὴ τό* (61) ἔμιν, τὸ ἀνθρώπινον τῷ λόγῳ ἐσήμενε. Προσθεὶς δὲ, *τὸ σόν*, ἔδειξε (62) τὸ συναφές τῆς ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα θεότητος, ἧς οὐδεμία θελήματός ἐστι διαφορὰ διὰ τὴν κοινωρίαν τῆς φύσεως· τὸ γὰρ (63) τοῦ Πατρὸς εἰπὼν θελήμα, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ ἐνεδείξατο. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πάντας ἀνθρώπους θέλειν σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· ὅπερ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, μὴ τοῦ θανάτου καταποθέντος (64), τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν ἐμποδίζοντος. Τὰ δὲ ταπεινὰ (65) τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας καὶ ῥήματα, καὶ πάθος οἰκειοῦται ὁ Κύριος, δεικνύς ὅτι ἀληθὲς (66) ἦν περὶ τὴν φύσιν πιστούμενος.

Ἄλλ' οὐκ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπολιναριος, ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ, τὸ εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημένον. Ἐν οὗτοις δὲ, τὸ μὲν ἀτονόν τε καὶ ἀσήμενον τῆς ἐριμνείας παράγει τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἀκολουθίας τὸν (67) τοῖς γεγραμμένοις ἐπόμενον, πλὴν οὐ παντελῶς ἀποκέκρυπται ἡ διάνοια τῆ (68) συγχύσει τῆς λέξεως. Οὐκ ἀνθρώπου, φησὶ, τοῦ ἐκ γῆς εἰσὶν αἱ περιπαθεῖς ἐκεῖναι φωναὶ, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ. Μέχρι τούτου δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένιων τὸ βούλημα, ὅτι τὴν θεότητα ἐμπαθῆ εἶναι κατασκευάζει. Εἶτα συγγεί τῆ ἀτοπία (69) τῆς λέξεως τὴν διάνοιαν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ, προστίθησι τὸ, *Εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημένον.* Ὡς ἂν τις ἐπὶ τὸ σαφέστερον μεταδάλῃ (70) εἰποι τὸν λόγον ὅτι, Οὐκ ἀνθρώπος ἦν ὁ λαλῶν, ἀλλὰ Θεὸς διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐφθέγγετο, ὁ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἔνωσιν προσλαβὼν τὸ φαινόμενον. Πόθεν οὖν προσελήφθη (71) ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος; Ἐκ γῆς; Οὐ φησὶν. Ἐν οὐρανοῖς δὲ γενόμενος, ἀνθρώπων (72) οὐκ ἐστὶ. Λεῖπεται τὸ μηδαμόθεν λέγειν, ὧ συγκατασκευάζεται, τὸ δόκησιν τὸ φαινόμενον εἶναι, καὶ οὐκ ἀληθῆσαι· τὸ γὰρ μηδαμόθεν ὄν, οὐδὲ ἐστὶν ὄλως. Ἄλλ' ἐξ ὧν παρέθετο λόγων, ἐξ οὐρανοῦ καταθεθεῖναι τὸν ἀνθρώπων λέγει. Καὶ μὴν ἐπὶ γῆς ἡ Μαρία, καὶ ἐν γῆ τὸ σπήλαιον, καὶ γῆνη ἡ φάτνη. Καὶ πῶς ἔμιν αὐτὸς (73) οὐρανὸν ἀνθρώπων ἐπὶ τὴν γῆν μετοικίζει; Πάσης γὰρ ὁμολογούσης Γραφῆς τὴν Παρθένον, τὸν τόκον, τὴν σάρκα, τὰ σπάργανα, τὴν θηλήν, τὴν φάτνην, τὴν ἀνθρωπίνην διασκευὴν, οὗτος πάντα καταλιπὼν, ἕτερον ἀνθρώπων ἀρρῶζον καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναπλάσσει τῷ λόγῳ.

Ἄλλ' ὅσας διὰ μέσου λιοδωρίας τοῖς λόγοις συμπλέκων, διὰ τούτων οἴεται κρατύνειν τὴν ἀτοπίαν τοῦ

tus synod. sextæ interp. licet in vulgatis ejusdem exemplaribus sit ἀληθές.

(67) Ita corr.; antea τό.

(68) Corr. ἐν τῆ.

(69) Corr. ἀτονία.

(70) Ita corr.; antea legebatur, μεταλαβὼν.

(71) Ita corr.; in cod. est, προσελείφθη.

(72) Legendum videtur ἀνθρώπος.

(73) Corr. οὗτος.

δόγματος, δι' ὧν ἂν σφοδρότερον ἡμῶν ταῖς βλασφη-
μαῖς καθικνεῖται (74), παριδεῖν οἶμαι χρῆναι τὸν γε
νοῦν ἔχοντα, καὶ τῇ ἀκοῇ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτρέ-
ψαι τὴν κρίσιν, τίνες οἱ παραχαράκται τῆς ἀποστο-
λικῆς εἰσι πίστεις, ἡμεῖς οἱ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου
φωνὴν γνόντες μὲν κατὰ σάρκα Χριστὸν, νῦν δὲ οὐκ
εἶτι γινώσκοντες· ἢ ὁ πάντοτε, καὶ πρὸ τῆς κατὰ
ἄνθρωπον οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο τὸν σάρκινον
ἑαυτοῦ Θεὸν περιφέρων τῷ λόγῳ· προστιθησι (75) δὲ
τὴν παρὰ τῶν Ἰουδαίων γεγενημένην κατ' αὐτοῦ
βλασφημίαν, τὸ φάγον οὐτὸν λέγεσθαι παρ' ἐκε-
νων καὶ οἰνοπότην, καὶ φησιν ἀναγκαῖα εἶναι ταῦτα
ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (76). Τίς οὖν ὁ ἄνθρωπος ὁ παρὰ
τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ βρώσει τε καὶ τῇ πόσει ὀνειδιζό-
μενος; Μετέχων τούτων, ἢ ἀμέτοχος ὢν; Ἄλλ' εἰ
μὲν μὴ μετέλχε, δόκησις ἦν· εἰ δὲ μετέλχε, γήινων τὸ
μετεχόμενον· τὸ δὲ οὐράνιον διὰ τῶν γῆινων οὐ τρέ-
φεται. Ὡς τῆς τῶν ἀτόπων ἐναντιότητος! Πῶς ἐν τῷ
αὐτῷ τοῖς ἐναντίοις καταβάλλεται πτώμασι! Νῦν
μὲν λέγει, κρείττονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι
τὸν σωματικῶς προφαινόμενον (77). Πάλιν δὲ καὶ
τῶν ἀνθρώπων καταδεέστερον δείκνυσιν, ἡκρωτη-
ριασμένον τῷ κρείττονι. Τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ ὑπερ-
έχον ἐστὶν ἡ διάνοια, ἥς ἄμοιρον εἶναι τὴν σάρκα
λέγει, ἐν ἣ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη· καὶ τοῦτο σαφῶς διὰ
τῶν ἐφεξῆς ἀγώνων κατασκευάζων, ἐφ' ὧν εἰ μὴ τις
περιττὸν ἠγοῖτο τὴν ἐπιμελῆ τῶν ματαίων ἐξέτασιν,
δι' ὀλίγων τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα. Πάλιν γὰρ
κλήθεις ὑβρεων ἐπαντήσας τῇ συγγραφῇ, τοιοῦτον
καθ' ἡμῶν λόγον προτείνεται, ἀδικεῖν λέγων τοὺς ταῦ-
τὸν εἶναι φάσκοντας σαρκὸς ἔνωσιν καὶ ἀνθρώπου
πρόσληψιν. Ἐγὼ δὲ καὶ ἀγροικότερον εἶναι δοκῆ τὸ
λεγόμενον, οὐκ ἐπικρύψομαι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐθ'
ἕτερον τῶν εἰρημένων ὃ καθ' ἡμᾶς ἰδιωτισμὸς δι'
ἀκριβείας συνίστησι. Τί γὰρ διαφέρει σαρκὸς ἔνωσις καὶ
ἀνθρώπου πρόσληψις, οὕτως κατὰ τὸ πρόχειρον ἐρμη-
νεύειν οὐκ εὔπορον, διότι πολλαχῶς νοεῖται ἡ ἔνωσις
καὶ ἀριθμῷ, καὶ εἰδῆ, καὶ φύσει, καὶ ἐπιτηδεύμασι, καὶ
μαθήμασι, καὶ τοῖς κατὰ κακὰ, ἢ ἀρετῆν (78) ἰδιώμασι
καὶ ἐπιτηδεύμασι. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ τῆς σαρκὸς ἔνωσις,
εἴτε πρὸς ἑαυτὴν, εἴτε πρὸς ἕτερον ἐνουμένη (79), τῶν
ἐρμηνευόντων τὸν λόγον δεόμεθα. Ἡ τε τοῦ ἀνθρώ-
που πρόσληψις πῶς γίνεται, ποῖον, καὶ πόθεν, καὶ
πῶς, καὶ παρὰ τίνος, καὶ τίνα τρόπον προσειλημμέ-
νου, (80), ἐπίσης τῷ προλαβόντι ἡμῖν (81) ἐν τοῖς
ἀγνοουμένοις ἐστίν. Ἔως γὰρ ἂν μὴ τῷ θεῷ τῆς
Γραφῆς ἄλατι τὸν περὶ μυστηρίου λόγον (82) ἐπαρ-
τύων προφέρῃ, τὸ μεμωραμμένον τῆς ἔξω σοφίας
ἄλας πατεῖσθαι παρὰ τῶν πιστῶν καταλείψωμεν. Τίς
τῶν εὐαγγελιστῶν σαρκὸς ἔνωσιν διηγῆσατο; Ποῖον
δὲ τῶν ἀποστολικῶν διηγημάτων τὴν τοῦ ἀνθρώπου

ἢ II Cor. v, 16.

(74) Corr. καθικνεῖται.

(75) Corr. προστιθεῖς.

(76) Locum hunc usque ad illa verba διὰ τῶν
γήινων οὐ τρέφεται, laudat Euthymius in toties lau-
data *Panoplia adversus hæreses* parte II, tit. XIII,
pag. 526, vers. *Christus*.

(77) Ita corr., antea autem erat τὸ σωματικῶς
προφαινόμενον.

A per ea præpollere posse, per quæ nos maledictis
acrius impetit, contemnenda esse arbitror cuiquo
sana mente prædito, ac lectorum iudicio relinquen-
dum, quinam vere apostolicam fidem adulterent :
nosne qui juxta Pauli verba⁷⁴ cognovimus quidem
secundum carnem Christum, nunc vero jam non
cognoscimus, an iste, qui semper tum ante tum
post dispensationem quæ humanæ naturæ assump-
ptione facta est, Deum carne præditum a se confi-
ctum prædicat. Addit autem his quæ modo dixit,
Judæorum adversus Christum blasphemiam, qua
ipsam voracem hominem et vini potatorem voca-
bant, atque hæc necessario esse de homine di-
cenda. Ecquis igitur homo ille est cui ab Judæis
potus cibique aviditas exprobratur? Cibone, potu-
que utebatur, an secus? Atqui si non utebatur,
inanis ille et simulata species erat; sin autem ute-
batur, terrenus utique erat cibus ille atque potus,
quem capiebat; quod autem cœlestis est, terrenis
rebus non alitur. O miram absurdarum rerum re-
pugnantiam! Ut circa unam eandemque rem in
contrarios errores delabatur! Modo quidem asserit
eum, qui corpore præditus apparebat, præstantiorem
humana existitisse natura. Mox vero eundem ho-
minibus inferiorem exhibet, ac potiore sui parte
mutilatum. Cuncta enim quæ in nobis sunt, mens
dignitate præcellit, cujus expertem esse carnem, in
qua Deus manifestatus est, asserit; idque multis
deinceps conatibus palam astruit, in quibus modo,
ne quis stulta atque inepta accurate discutere su-
pervacaneum existimet, quæ ab ipso dicta sunt
brevisiter percurreremus. Rursus enim magna injuria-
rum copia suam scriptionem referciens, talem
adversus nos sermonem in medium profert, ut im-
pie eos sentire dicat qui unum idemque esse aiunt,
carnis unionem et hominis susceptionem. Ego
autem etsi rusticius loqui videar, veritatem non abs-
condam, neutrum nempe eorum quæ modo dicta
sunt nostræ linguæ idiotismo exacte comprobari.
Quid enim differant carnis unio et hominis sus-
ceptio, haud ita in proclivi est verbis explicare,
quandoquidem multifariam variisque in rebus unio
consideratur, in numero scilicet, in specie, in na-
tura, in institutis, in doctrinis, in malitiæ vel vir-
D tutis proprietatibus, et erga alterutram studiis. In-
terpretum itaque explicatione nobis opus est, ut in-
telligamus quænam sit hæc carnis unio, sive cum
semetipsa sive cum alio iuncta. Hominis etiam sus-
ceptio quomodo, ex quali, et unde fiat, ac præterea
quomodo, undenani, et quanam ratione homio
susceptus sit, æque ac præcedentia nobis ignotum

(78) Ita corr., prius erat κατὰ κακῆν ἀρετῆν :
mala lectio.

(79) Corr. ἐγουμένως.

(80) Ita corr. antea προσειλημμένως.

(81) Corr., προλαβόντι καὶ τούτῳ ἡμῖν.

(82) Corr. περὶ τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Et μοχ
ἄλα.

est. Nam quoad divinæ Scripturæ sale conditum de hoc mysterio sermonem non proferet, evanidum externæ sapientiæ salem fidelibus conculcandum relinquemus. Ecquisnam evangelistarum carnis unitiorem commemoravit? Quænam apostolica scripta hominis susceptionem hisce quibus ipse utitur verbis nos edocuerit? Quæ lex, qui prophetæ, quænam a Deo inspirata Scriptura, quænam synodica sanctio tale quid nobis custodiendum, commisit? Cæterum ex his duobus verbis, unitiorem videlicet carnis, et susceptionem hominis, unum quidem nobis ascribit, aliud vero sui proprium esse dicit; utrum autem horum sibi vindicet, adhuc ambigimus. Nos enim vel neutrum eorum verborum usurpamus, vel utrumque; propterea quod nulla in re alterum ab altero differre deprehenditur. Nam et unio cum aliqua re fit, et susceptio non nisi alicujus rei susceptio est; utrumque autem relationem ad alterum denotat; qui enim suscipit, cum suscepto unitur, et quod unitur, utique per susceptionem copulatur.

XXXV. Sed duas personas, Deum et a Deo susceptum hominem nos dicere ille asserit: se vero haud ita prorsus sentire, quinimo dicere incarnatum fuisse Christum, eumque non esse ab incorporeo diversum, sed unum eundemque ad similitudinem nostræ quam in carne vivimus vitæ. Adhuc nugas suas per ea, quæ stare nequeunt, nobis edisserit. Carneus ejus Deus simplex natura esse non potest; nemo enim est qui in carne simplicitatem possit conspicari. Quod autem simplex non est, compositionis expertus esse nequit. At iste unum esse dicit, eodem prorsus modo ac unusquisque nostrum unus est, qui ex corpore, inquit, spiritu et anima constamus. Novum numeri genus nunc primum addiscimus, unum ea esse edocti quæ in tria diversi generis dividuntur. Sed in aliud tempus sermonem de spiritu, quem Apollinaris confingit, differamus. Nos vero crassiorem hominis divisionem qua plerique utuntur edocti, ex anima intelligente et corpore hominem constitui fatemur. Quomodo itaque dicemus duo unum esse, cum Apostolus manifeste duos homines in unoquoque nostrum observet, dum inquit, *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, corpus intelligens, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem*⁸⁵, animam his verbis subobscurè innuens. Atqui si tres erant secundum Apollinarem homines, duos omnino invisibiles et unum visibilem statuisset Apostolus; ita ut quantumvis ille juxta divisionem nostram humanæ naturæ exemplo ad firmandam suam uteretur, unum vocans quæ duo sunt, a Paulo nihilominus hominem duas in partes dividente refelleretur. Quoniam itaque exemplo ex humana natura desumpto proprium suum dogma confirmat, hoc semel everso, et illud quod de Christo censet, una prorsus confutatur. Quod autem asse-

⁸⁵ II Cor. iv, 16.

(83) Pron. ἡμῖν corr. add.

(84) Corr. ἀποσημαίνε.

(85) Ita ex corr. emendatione; nam in textu erat τὸν πατέρα.

(86) Et hic corr. emendationem secuti sumus;

πρόσληψιν, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἐδίδαξε; Τίς νόμος, ποιοὶ προφήται, τίς θεόπνευστος λόγος, ποῖον συνόδου δόγμα, τοιοῦτον ἡμῖν (83) παρακατέθετο; Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν δύο ῥημάτων τὸ μὲν ἡμῖν προσνέμει, τὸ δὲ ἴδιον εἶναι λέγει· πρότερον δὲ τούτων ἑαυτοῦ ποιεῖται, μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιβάλλομεν. Ἡμεῖς γὰρ ἢ οὐθ' ἕτερον οἰκειοῦμεθα, ἢ ἀμφοτέρα, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐν θατέρῳ πρὸς τὸ ἕτερον διαφορὰν ἐξευρίσκειν. Ἡ τε γὰρ ἔνωσις πρὸς τι γίνεται, ἢ τε πρόσληψίς τινος πάντως ἐστίν· ἐκάτερον δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν ὑποσημαίνει (84), καὶ ὁ προσλαβὼν ἤνωται τῷ προσληφθέντι· καὶ τὸ ἐνωθὲν διὰ προσλήψεως ἤνωται.

B 'Ἄλλ' ἡμᾶς φησι δύο πρόσωπα λέγειν, τὸν θεὸν καὶ τὸν πατέρα (85) τοῦ Θεοῦ προσληφθέντα ἀνθρώπον· αὐτὸν δὲ φησι μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκαι τὸν σαρκωθέντα, καὶ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκαι τὸν ἀσώματον, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέρως ἐν σαρκὶ ζωῆς (86). Ἐτι διὰ τῶν ἀσυστάτων ἡμῖν τοὺς φληνάφους διέξεισιν. Ὁ σάρκινος αὐτοῦ θεὸς ἀπλοῦς εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἂν τις ἐν τῇ σαρκὶ τὸ ἀπλοῦν θεωρήσειε· τὸ δὲ μὴ ἀπλοῦν, ἀσύνητον εἶναι οὐ δύναται. Ἄλλ' οὗτος εἶναι τὸ ἐν λέγει, ὡς καὶ ἡμῶν ἕκαστον, ἐκ πνεύματος, φησι, καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Νῦν πρώτως τὸ καινὸν εἶδος τοῦ ἀριθμοῦ ἐδιδάχθημεν, μαθόντες ὅτι τὰ εἰς τρία ἕτερογενῆ διηρημένα μονάς ἐστίν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦ ἀναπλασθέντος αὐτῷ πνεύματος, ὑπερκείσθω λόγος. Κατὰ δὲ τὴν παχυμερεστέραν τοῦ ἀνθρώπου τομῆν, καθὼς οἱ πολλοὶ διαίρουσιν (87), ἐδιδάχθημεν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁμολογοῦντες. Πῶς εἴπωμεν τὰ δύο ἐν, τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς, δύο ἀνθρώπους περὶ ἕκαστον βλέποντος, ἐν οἷς φησιν, *Εἰ καὶ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται*, τὸ σῶμα λέγων, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινίζεται ἡμέρα καὶ ἡμέρα, τὴν ψυχὴν αἰνισσόμενος. Καίτοι εἰ τρεῖς ἦσαν κατὰ τὸν Ἀπολλινάριον ἄνθρωποι, δύο πάντως ἂν τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἕνα ἐποίησε τὸν φαινόμενον, ὥστε καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδείγματι κρατύνει τὸν ἴδιον λόγον, ἐν ὀνομάζων τὰ δύο, παραγράφεται αὐτὸν ὁ Παῦλος, διαρῶν τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ διττικῇ σημασίᾳ. Ἐπεὶ οὖν διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου τὸν τοῦ δόγματος ἑαυτοῦ λόγον συνίστησι, τῇ τούτου ἀνατροπῇ κάκεινο πάντως συναπελέγχεται· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι, ὅτι *Ὅσπερ ἄνθρωπος* (88), *εἰς ἐστίν ἐκ πνεύματος καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος*. Ἐγὼ μὲν ἤξιον πρότερον (89) στήναι τοῦ σώματος, καὶ πόθεν ελλημμένου, καὶ πότε πλασθέντος, καὶ ποδαπῆς ψυχῆς, ἢ λογικῆς (90), ἢ ἀν-

antea enim erat ἡμετέραν τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς.

(87) Corr. διαίρειν.

(88) Corr. ὁ ἀνθρώπος.

(89) Corr. ἐγὼ μὲν οὖν ἤξιον τοῦτο πρότερον.

(90) Ita corr.; in cod. enim est εἰ λογικῆς.

θρωπίνης, ἢ ἀλόγου, τουτέστιν, εἰ κτηνείας (91) εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον οἰεῖται, εἰθ' οὕτως ἐπεμβαλεῖν τὸ νοερόν, ὅπερ ἄλλο τι παρὰ τὸ πνεῦμα εἶναι φησιν· ἐπὶ μὲν ἡμῶν νοῦν, ἐπὶ ἐκείνου δὲ Θεὸν ὀνομάζων· εἰ γὰρ τις οὐρανόθεν ἀνθρώπου πλάσις καθ' ὁμοίότητα τοῦ χοϊκοῦ παρ' αὐτοῦ πρότερον ἐπεδείχθη, προήχθημεν ἂν δι' ἀκολουθίας τῷ μύθῳ, μαθόντες παρὰ τῆς καινῆς ταύτης σοφίας, ὅτι τὸ μὲν ἐπίγειον τῶν ἀνθρώπων φύλον ἐκ νοεράς ψυχῆς καὶ σώματος τὴν σύστασιν ἔχει· γένος δὲ ἐστὶν (92) ἐπουρανίων ἀνθρώπων, οἷς ἄλογος μὲν ἡ ψυχή, σῶμα δὲ ἀνθρώπινον, καὶ Θεὸς ἀντὶ νοῦ (93) τῷ λόγῳ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀνακινῶνται· ἐξ ὧν εἶναι τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα Ἀπολινάριον οἰεῖται. Ἐκείνου δὲ μήτε ἀποδειχθέντος, μήτε ὄντος, τοῦ δὲ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέντος ἀθετουμένου, ὡς οὐδὲ τῆς ἡμετέρας μετασχόντος φύσεως, ἀλλότριον ἠγοῦμαι καὶ ἀνακλόουθον σῶμα μὲν ὀνομάζεσθαι τὸ μὴ σῶμα, ψυχὴν δὲ ἀνθρώπου τὴν μὴ ψυχὴν. Εἰ γὰρ μὴ νοεράν αὐτὴν τις εἶναι ὁμολογῶι, οὐδὲ ἀνθρώπου αὐτὴν ὅλως συνθήσεται. Τούτων δὲ μὴ ὄντων, τίνα καιρὸν ἔχει ἡ τριμερῆς ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου τομῆ (94), ἧς τὸ μὲν διμοῖρον ἄνθρωπος, Θεὸς δὲ τὸ τριτημόριον; Οὐ γὰρ ἂν, φησιν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενητῶς εἶη, εἰ μὴ τυγχάνοι, καθάπερ ἄνθρωπος, νοῦς ἐνσαρκῶς ὢν. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐκείνος ὁ ἄνθρωπος ἄνους ἦν, ἐν ᾧ Θεὸς κατέλλαξε τὸν κόσμον ἑαυτῷ, εἰπεῖν οὐκ ἔχω· ὅτι δὲ ὁ ταῦτα γράφων, ἔξω διανοίας ἦν, καθ' ὃν ἔγραφε ταῦτα χρόνον, κἂν ἐγὼ μὴ εἶπω, τὰ γεγραμμένα βροῦ. Πῶς γίνεται ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, ὁ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἄνθρωπον ὢν, καὶ πάντη τῆς ἡμετέρας φύσεως (95); Εἰ γὰρ νοερά ψυχή καὶ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα· μήτε δὲ τὸ σῶμα τοῦτο, μήτε ἡ ψυχή ἐκείνη ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἀναπλασθέντι ἐστὶ, πῶς δέχεται τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῆς ἡμετέρας ἐκφυλὸν φύσεως; Ἄλλ' οὐκ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ καθάπερ ἄνθρωπον, ἔνουν, ἐνσαρκῶν ὄντα. Ταῦτά ἐστιν ἃ με πείθει ἔξω διανοίας εἶναι τὸν γράφοντα. Πῶς ὁμοιοῦται τῇ φύσει τὸ μὴ μέτοχον τῆς φύσεως; Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἐνσαρκῶς ἐκείνος νοῦς, ὁ σύμφυτος (96) τῆς σαρκὸς καὶ ἀχώριστος, ἀεὶ τοιοῦτος ὢν; Οὐκοῦν καὶ ἐκ τοιοῦτου πάντως ἐστὶν; Οὐ γὰρ ἂν εἴη γεννητὴ σὰρξ, εἰ μὴ ἀπὸ σαρκὸς γένοιτο, καθὼς φησὶ πῶς ὁ Κύριος, ὅτι τὸ γενητὸν ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν. Ἄλλ' ὕστερον γίνεται. Ποῖαν οὖν περιτεθειμένους (97) σάρκα, ἐνσαρκῶς γίνεται; Τὴν οὖσαν; Ἄλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς. Τὴν μὴ οὖσαν; Οὐκοῦν οὐ λέγεται ἐνσαρκῶς· οὐ γὰρ ἂν (98) τῷ μὴ ὄντι ἐπονομάζοιτο.

alicui assimilatur, quod ejusdem particeps non est? Quænam etiam est mens illa carne prædita, quæ eidem carni congenita est et ab ea separari non potest, semperque talis existit? Nunquid etiam ex alia re sibi simili prorsus derivatur? Neque enim unquam caro gigni potest, nisi ex carne

rit hujusmodi est : *Quemadmodum homo unum quid est ex spiritu, anima, et corpore constans.* Equidem ab Apollinare postularem ut prius statueret, ex quoniam corpore, undenam sumpto, quandonam condito, et ex quali anima, rationaline et humana, an irrationali, hoc est belluina, hominem illum compositum esse arbitretur, et an deinde inditam illi fuisse censeat intellectivam partem quam diversam a spiritu esse dicit, eamque in nobis quidem mentem, in Christo autem Deum vocat. Si enim aliquod cælestis hominis opificium ad terreni hominis similitudinem reperiri prius ab ipso ostensum fuisset, consequentia inde sumpta, adduci forsitan potuissemus ad fidem fabulæ huic ab eodem conflictæ accommodandam, novæ hujus sapientiæ magisterio edocti terrenum hominum genus ex anima intellectu prædita atque corpore constare; aliud vero quoddam cælestium hominum genus esse, quibus ratione carens inest anima, corpus autem humanum, et Deus loco mentis commiscetur animæ, atque corporis constitutioni; e quorum numero hominem illum esse qui in terra apparuit Apollinaris arbitrat. Verum cum istud hominum genus nec esse ostendatur, nec revera sit, ac præterea qui ex Virgine natus est, tanquam nulla in re naturæ nostræ particeps, rejiciatur: absurdum et inconsequens esse arbitror corpus quidem vocare quod corpus non est, animam vero hominis quæ itidem anima non est. Nam si quis eam mente præditam non esse fateatur, is prorsus nec eam hominis esse concedet. Cum autem hæc nullatenus esse possint, cui bono est tripartita illa hominis divisio, cujus duæ quidem partes essent homo, tertia vero pars Deus? *Neque enim, ait, in similitudinem hominum factus fuisset, nisi instar hominis mens carne prædita esset.* Ego sane, an ille quidem homo per quem Deus sibi mundum reconciliavit, mente careret, non dixerim; illum vero qui hæc scribit, mente captum eo quo scribebat tempore fuisse, quanquam ipse non dicam, ejus tamen scripta clamant. Quomodo in similitudinem hominis sit qui aliud quid ab homine diversum est et a nostra prorsus natura discrepat? Nam si ex anima et corpore homo constat, et corpus hoc anima quæ illa in homine quem ipse confixit, non reperitur; quomodo simile homini esse poterit, quod a nostra natura alienum est? Sed illum non esse hominem, dicit, sed instar hominis, mente destitutum, carne præditum. Hæc sunt quæ mihi suadent mentis non esse compotem qui hæc scribit. Quomodo naturæ

(91) Ita corr., antea κτηνείας.

(92) Corr. γένος δὲ τί ἐστίν.

(93) Corr. ἀνθρώπινον, Θεὸς δὲ ἀντὶ νοῦ.

(94) In textu Vat. cod. scribitur ἀνθρώπου ψυχῆ, at in marg. eadem, qua reliquæ corr., manu adnotatur γρ. καὶ τομῆ, ut indicaretur utroque modo legi posse. Nos tamen corrigendum censuimus ἀνθρώπου τομῆ, ut sub initium hujus cap. Nyssenius

loquitur.

(95) Supplementum hic videtur ἐκφυλὸν φύσεως, ut mox subdit. vel ἀλλότριον, aut aliquid simile, ut auctoris sensus constet.

(96) Corr. ἡ σύμφυτος.

(97) Corr. περιτεθειμένους.

(98) Part. ἂν corr. add.

nascatur, quemadmodum alicubi ait Dominus, *Quod natum est ex carne, caro est* ⁹⁹. Sed inquiet, Mens illa deinceps carne prædita est. Qualem igitur carnem induens carne prædita evadit? Quæ jam exsistebat? Sed hæc non nisi ejusdem generis esse potest. Quæ non exsistebat? Ergo carne prædita dici non potest; neque enim ex re non existente denominaretur.

XXXVI. Sed videamus inevitabilem ejus argu- A
mentor vim, quibus nos cogit ut Unigenitum Deum mentem esse carne præditam concedamus. Si mens, inquit, carne prædita non est Dominus, sapientia utique erit. O invincibilem propositionem! Alterum ex duobus omnino esse Dominum censet, vel mentem carne præditam, vel sapientiam: propterea, inquit, necesse est eum illud esse, nisi hoc est, quoniam cum mens carne prædita non sit, sapientia haud dubio est, quodcumque hujusmodi mens non est. Quid igitur lapis? Quid scarabeus? Quid denique cætera omnia quæ sub oculos cadunt? Omnino enim duorum alterum dabit, vel eam mentem carne præditam esse, vel sapientiam. Atqui neque mens, neque sapientia aliquid horum est. Corruit itaque scriptoris nostri propositio omnesque ejus machinationes dissolutæ sunt, cum ip-
sius principii subversione tota ejus argumentatione simul concidente. Ostensum siquidem non est hæc duo ita inter se differre, ut si alterum horum existat, alterum esse non possit, vel contra, si unum non existat, alterum esse omnino necesse sit. At nihil obstat quin vel eidem utrumque insit, vel neutrum. Sed et hæc propositio quam infrua sit, ex altera quæ huic contraria ex parte respondet, videamus. Si enim tanquam verum hoc asseritur, si non est mens carne prædita, sapientia erit; verum quoque erit id quod e contrario dicitur, nempe si sapientia est, mens carne prædita non erit. Atqui sapientiam esse Christum, quicumque fidem amplexus est ultro concedit: ergo juxta sapientis hujus assertionem, eundem Christum mentem carne præditam non esse fatebimur; ita ut ex utriusque rationibus, quas primo et secundo loco protulit, et ex aliis quas ad sententiam suam confirmandam in præsentī subjungit, Dominum non esse mentem carne præditam scriptor ipse demonstrat. Talis est propositio, talis et assumptio. Ecquid vero utraque dignum conclusio complectitur? *Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus*. Hæc dicta illi rideant quibus aliena superbe contemnere moris est; nos vero eorumdem fallaciam et fatuitatem lugere opportunius esse judicantes, ab eorum prolixiori consultatione, ne derisores esse videamur, temperamus. Quis enim nequaquam sibi coherentem syllogismi

'Ἄλλ' ἴδωμεν τὰς ἀφύκτους αὐτοῦ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας, δι' ὧν ἡμᾶς πρὸς συγκατάβασιν τοῦ ἔνσαρκον εἶναι νοῦν τὸν Μονογενῆ Θεὸν συναναγκάζει. *Εἰ μὴ νοῦς*, φησὶν, *ἔνσαρκός ἐστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη*. Ὡς τῆς ἀμάχου προτάσεως! Τὸ ἕτερον ἐξ ἀμφοτέρων ἀφεσθαι πάντως εἶναι τὸν Κύριον, ἢ νοῦν ἔνσαρκον, ἢ σοφίαν· διὰ τοῦτο φησὶν ἐκείνῳ εἶναι (99), εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, ὅτ' ἂν μὴ νοῦς ἔνσαρκος ἦ, πᾶν δὲ μὴ ἐστὶ νοῦς ἔνσαρκος, σοφία ἐστὶ. Τί οὖν ὁ λίθος; Τί δὲ ὁ κἀνθαρος; Τί δὲ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων; Δώσει γὰρ ἐπὶ τούτων πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ νοῦν αὐτὰ ἔνσαρκον, ἢ σοφίαν εἶναι· ἀλλὰ μὴνοῦτε νοῦς οὔτε σοφία τούτων ἐστὶν οὐδέν. Διαπέπτωκεν ἄρα τῷ λογογράφῳ ἡ πρότασις, καὶ διεβύβη πᾶν τὸ σκαιώρημα, τῇ τῆς ἀρχῆς διαλύσει διαπεπτωκότος (1) τοῦ λόγου. B Οὐδὲν γὰρ εἰδείχθη ταῦτα τὴν ἀντιδιαστολὴν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα, ὥστε εἰ τὸ ἕτερον τούτων εἴη, μὴ εἶναι τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ἐμπάλιν, εἰ τὸ ἐν μὴ ὑπάρχοι, τὸ λειπόμενον ὑπάρχει (2) πάντως. Ἄλλὰ κωλύει οὐδὲν καὶ ἀμφοτέρα εἶναι κατὰ ταῦτόν, καὶ οὐδ' ἕτερον. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου τὸ τῆς προτάσεως ἀσύστατον ἴδωμεν. Εἰ γὰρ ὡς ἀληθὲς προτείνεται τὸ, εἰ μὴ νοῦς ἐστὶν ἔνσαρκος, σοφία ἂν εἴη· ἀληθὲς καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου ἀναφαινόμενον, ὅτι εἰ σοφία ἐστὶ, νοῦς ἔνσαρκος οὐκ ἐστὶν. Ἄλλὰ μὴ σοφίαν εἶναι τὸν Χριστὸν, πᾶς ὁ παραβεβήμενος τὴν πίστιν συντίθεται· ἄρα κατὰ τὴν τοῦ σοφοῦ πρότασιν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν νοῦν ἔνσαρκον ὁμολογεῖται, ὥστε κατ' ἀμφοτέρα κατὰ τε τὸν πρῶτον, καὶ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὸν νῦν λόγον αὐτὸς ὁ λογογράφος, δι' ὧν κατασκευά- C ζει, δὲ βούλεται, τὸ μὴ εἶναι ἔνσαρκον νοῦν τὸν Κύριον ἀποδείκνυσι. Τοιαύτη ἡ πρότασις, τοιαύτη καὶ ἡ διὰ μέσου κατασκευή. Ἄξιον ἀμφοτέρων καὶ τὸ συμπέρασμα τί (3) λέγει; *Οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ (4) ἢ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀνθρώπου γέννησις (5)*. Γελάτωσαν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ὅσοι ἀγέρωχοι· ἡμεῖς δὲ δακρῦειν εὐκαιρον ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ τῶν εἰρημένων (6), καὶ τῇ ματαιότητι κρίναντες, ἐπὶ πλείον διελέγχειν τὸν λόγον, ὡς ἂν μὴ γελοιάζειν δόξαιμεν, παραιτούμεθα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἰκότως γελάσειεν ἐπὶ τῇ ἀσυαρτήτῳ τοῦ συλλογισμοῦ (7) πλοκῇ; Ἐκθῆσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτὴν, κατὰ τὸ ἀκόλουθον οὕτως ἔχουσαν· *Εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκός ἐστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη, φωτίζουσα νοῦν ἀνθρώπου· αὕτη δὲ καὶ ἐν πᾶσιν (8) ἀνθρώποις*. Εἰ δὲ ταῦτα, οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ ἢ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀνθρώπου γέννησις (9). Τὸ μὲν οὖν σοφίαν εἶναι τὸν Κύριον

⁹⁹ Joan. III, 6.

(99) Corr. ἐκείνην εἶναι.

(1) Corr. συμπεπτωκότος, et mox habet οὐδὲ γάρ.

(2) Corr. ὑπάρχοι.

(3) Ita corr. antea καὶ τῷ συμπέρασματι λέγει.

(4) In textu Vat. cod. nihil monente corr. legitur οὐκ ἦν σοφία Θεοῦ, sed legendum omnino esse ἐπιδημία ex integro Apollinariano argumento quod

mox subdit manifeste apparet.

(5) Corr. γένεσις.

(6) Ita corr., antea ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις.

(7) Ita corr., male antea λογισμοῦ.

(8) Ita corr. antea αὕτη δὲ τὸ ἐν πᾶσιν.

(9) Corr. γένεσις.

ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν, οὐδεὶς ἂν τῶν εὐσεβοῦντων ἀρνήσαιοτο, ταῖς φωναῖς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἀποστόλων πρὸς ταῦτα χειραγωγούμενος. Καὶ γὰρ, ὅτι *Σοφία ἐγενήθη ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ*, διαβρήδην ὁ Παῦλος βοᾷ· καὶ, ὅτι *Ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ σωτήριος χάρις, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, δι' ὁσιότητος δὲ καὶ δικαιοσύνης προσδέχεσθαι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα*. Καὶ ταῦτα τοῦ Ἀποστόλου διεξιόντος ἤκούσαμεν· νοῦν δὲ ἔνσαρκον τὸν Μονογενῆ Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, οὕτε ἤκούσαμεν τῶν ἁγίων τινός, οὕτε παρενθῆναι ταῖς θεαῖς φωναῖς (10) τὴν ἀλλόκοτον ταύτην καινοφωνίαν καταδεχόμεθα, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν ὀρώντες τοῦ καινοῦ λογογράφου, ὃς βούλεται διὰ τῆς ψυχρᾶς ταύτης κατασκευῆς τοῦ σοφίσματος ἐκβαλεῖν μὲν ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὴν τῆς σοφίας ὁμολογίαν, δι' ἧς πάντα νοῦν σοφίζεσθαι (11) πεπιστεύκαμεν· ἀντισαχθῆναι δὲ τὴν παράλογον ταύτην καινοφωνίαν (12), ἵνα νοῦς ἔνσαρκος ὁ Μονογενῆς, καὶ μὴ σοφία κατονομάζηται. *Ἐὰν γὰρ σοφία*, φησὶν, *ἐμπιστευθῆ (13) εἶναι ὁ Κύριος, ἡ ἐν πᾶσι δηλαδὴ δεχομένης (14) τὴν χάριν, οὐκέτι ἐπιδημιᾶν Θεοῦ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁμολογήσομεν*, ὡς ἡλλοτριωμένη τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας. Τίς οὐκ ἂν τὸν ἄνδρα τῆς μελαγχολίας ταύτης οἰκτείροισιν (15); *Ἐὰν σοφίαν*, φησὶν, *εἶναι πιστεύσωμεν, οὐκ ἔσται Θεοῦ (16) ἐπιδημία ἡ Χριστοῦ παρουσία, Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ*, ἀλλὰ ἀνθρώπου γένεσις. *Ἐὰν σοφία ἦ (17)*; Οὐκ ἤκουσας τοῦ προφήτου βοῶντος, ὅτι *Ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ κήρυσσεται, καὶ τέξεται υἱόν*; καὶ, ὅτι *Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν*; καὶ ὅτι Ἰῶδς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου ἔχει, ὡς ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς, καὶ οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος Πατῆρ; credemus, Christi ad nos accessus, *Qui factus es nobis sapientia a Deo* ⁹⁹, non erit Dei adventus, sed hominis ortus. Si sapientia erit? Non audisti prophetam ita clamantem, *Virgo in utero concipiet, et pariet filium* ¹; et, *Parvulus natus est nobis* ²? Quin et ab eodem Filius principatum super humeros habens dicitur, utpote fortis et potens, et non modo præteriti, sed et futuri sæculi Pater ³.

Ἄλλ' ἑάσωμεν τοῦτον τὸν ὀνειρώδη λῆρον, διὸ (18) ἀπεφῆνατο νοῦν ἔνσαρκον αὐτὸν δεῖν εἶναι λέγειν, μήτε σοφίαν φωτίζουσαν, οὕτε τὴν (19) διὰ γεννήσεως εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν πάροδον. Ἔτερον ἐπιχειρήμα· *Εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος*, φησὶ, *γένονεν ὁ Ἄδρος, ἀλλὰ σοφία*. Ἐν ᾧ τί πάλιν παθῶν (20) ὁ σοφὸς ἀντιδιαστέλλει τὸν νοῦν τῇ σοφίᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀντιδιακειμένων; Οἱ δι' ἀκριβείας τὰ ὄντα διαροῦντές φασι, τὰ ἀντιδιαστελλόμενα τῶν ὀνομάτων τῆς ἀλλήλων ὑποχωρεῖν παρουσίας, ὡς τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν, καὶ τῇ ζωῇ πάλιν τὸν θάνατον, τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν, κάκεινη ταύτην, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν λέγεται τρόπον. Πῶς τοίνυν οὕτως κατὰ τὸ ἴσον

complexum jure merito non riserit? Ipsa autem verba eo prorsus ordine quo ille disposuit, hic afferam, quæ ita se habent: *Nisi Dominus mens esset carne prædita, sapientia esset, hominis mentem illuminans. Hæc autem in omnibus hominibus reperitur. Si autem hæc vera sunt, Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus.* Atqui Dominum esse sapientiam cunctis mentibus præcellentem nemo pius inficias iverit, sanctorum Patrum et apostolorum dictis ad id credendum adductus. Diserte namque Paulus clamat: *Factus est nobis sapientia a Deo* ⁹⁷; et: *Apparuit nobis gratia salutaris, erudiens nos ut abnegemus quidem impietatem, sancte vero et juste exspectemus beatam spem* ⁹⁸. Hæc sane Apostolum loquentem audivimus: Unigenitum vero Filium qui super omnia, et per omnia et in omnibus, mentem esse carne præditam, nec a quopiam sanctorum accepimus, neque inter verba divinis rebus significandis accommodata recenseri hanc a vera fide alienam vocum novitatem sinemus; eo vel maxime si ad scopum novi hujus scriptoris respiciamus, qui frigidus isto sui sophismatis apparatu rejicere quidem vult eam confessionem quam de Domini sapientia habemus et qua omnem humanam mentem sapientem effici credimus: in ejus vero locum inducere absurdam hanc vocum novitatem ut Unigenitus mens carne prædita, non vero sapientia appelletur. *Si enim*, inquit, *Dominum credamus esse sapientiam, eam nempe quæ in omnibus divinæ gratiæ consortibus reperitur, nullo pacto Christi ad nos accessum, Dei adventum fuisse fatebimur*: ac si alienum quid esset a Deo sapientia. Quis hominis hujus insanitiæ non misereatur? Si sapientiam, inquit, eum esse credemus, *Christi ad nos accessus, Qui factus es nobis sapientia a Deo* ⁹⁹, non erit Dei adventus, sed hominis ortus. Si sapientia erit? Non audisti prophetam ita clamantem, *Virgo in utero concipiet, et pariet filium* ¹; et, *Parvulus natus est nobis* ²? Quin et ab eodem Filius principatum super humeros habens dicitur, utpote fortis et potens, et non modo præteriti, sed et futuri sæculi Pater ³.

XXXVII. Sed omittamus nugæ hasce somniantium deliriis similes, quibus mentem carne præditam, non vero sapientiam illuminantem, Christum dici oportere, nec eundem in vitam nostram nascendo ingressum fuisse pronuntiat. En aliud argumentum: *Nisi mens*, inquit, *carne prædita Verbum fuit, sapientia utique fuit*. Quis in argumentatione quid causæ rursus est cur sapiens iste mentem a sapientia distinguat, quemadmodum in oppositis fieri solet? Verum qui accurate differentias rerum explicant, aiunt, ea quæ per oppositionem distinguuntur inter se ejus esse naturæ ut præsentibus uno alterum cedat, veluti morti vita et vitæ vicis-

⁹⁷ I Cor. i, 30. ⁹⁸ Tit. ii, 11. ⁹⁹ I Cor. i, 30. ¹ Isa. vii, 14. ² Isa. ix, 6. ³ ibid.

(10) Corr. in marg. γρ. γραφαῖς et mox κενοφωνίαν.

(11) Corr. νοῦν φωτίζεσθαι.

(12) Corr. κενοφωνίαν.

(13) Corr. φησὶ, πιστευθῆ.

(14) Corr. ἐν πᾶσι γινόμενη τῶν δεχομένων.

(15) Corr. οἰκτείρειεν.

(16) Ita corr., antea οὐκ ἔσται δὲ Θεοῦ.

(17) Corr. σοφία ἦν. Ego tamen per interrogationem locum hunc legendum esse censeo.

(18) Corr. in textu δι' οὐ emendavit, sed in marg. διὸ iterum scripsit.

(19) Corr. μήτε τὴν.

(20) Corr. μαθῶν.

sim mors, virtuti vitium et huic vicissim illa, et quotquot alia eadem ratione dicuntur. Quomodo igitur hic ad instar oppositorum ita mentem a sapientia distinguit, quasi impossibile sit in una eademque re et circa unum eundemque duo illa simul esse? Nam idem dicit, Si mens carne prædita non esset, sapientia esset, ac si quis diceret, morbum esse, si sanitas non sit. Quænam itaque est argumentatio ista? Si in mente, inquit, sapientia inerat, non descendit ad nos Dominus, neque se ipsum exinanivit. O vim argumenti ineluctabilem! Quomodo astruit non descendisse ad nos Dominum ex eo quod ostendatur ipsum sapientiam esse? Itaque si ex eo quod Dominus sapientia sit, ejus ad nos descensus rejicitur, necessario sequitur eum qui descensus Domini ad nos confitetur, eundem Dominum non esse sapientiam affirmare. Atqui Apollinaris Dominum descendisse fatetur. Itaque illum qui descendit, non esse sapientiam idem etiam confiteatur. Talia sunt egregii hujus viri scita adversus veritatem argumenta. Deinde huic propositioni per ineptam consecutionem subdit illationem aliam ex non concessis petitam, quæ ita se habet: *Propterea et homo erat; nam homo secundum Paulum mens est in carne posita*. Lectores obsecro ne a nobis per jocum talia ad risum provocandum, tanquam ex Apollinaris persona, conficta fuisse arbitrentur; ex ipsis enim ejus scriptis discere licet memoratam modo sententiam ad verbum ab illo prolata fuisse. Secundum quemnam itaque Paulum mens carne prædita homo dicitur? Dicat an aliquem alium latentem adhuc Paulum habeat? Nam servus Jesu Christi vocatus Apostolus, in omnibus ab ipso exaratis Epistolis nihil tale affirmavit. Si itaque neque series ipsa sermonis, neque testimonium ullum ejus assertiones comprobant, undenam absurda hæc dogmatis conflictio fidem habet? Sed rursus recensitis jam argumentis aliud subjungit: *Quoniam, inquit, terrenus homo iste, homo erat, et quidem cælestis*. Iterum dico hominem hunc oblitum esse Mariæ cui annuntiat Gabriel, super quam venisse Spiritum sanctum creditur, cui obumbrat virtus Altissimi, quæ Jesum parit qui principatum habet super humeros suos, hoc est qui in se ipso principatum gerit. Principium autem cunctarum rerum Deus Verbum est, qui et in principio erat, et principium erat, quemadmodum alicubi ait Scriptura, nempe, *Ego sum principium*⁴. Vel itaque ostendat in terra Virginem non exstistisse, vel hominem cælestem fingere desinat; nec

⁴ Apoc. 1, 8.

(21) Et hic corr. emendatio nobis necessaria visa est; nam antea scriptum fuerat, ei μη νοῦς ἔνσαρκος ἦν, ὡς.

(22) Part. καὶ addita est a corr.

(23) Corr. συνωμολόγηται.

(24) Ita corr., antea ταύτην.

τοῖς ἀντιθέτοις ἀντιδιαστέλλει τῷ νῷ τὴν σοφίαν, ὡς περ ἀμήχανον ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ περ τὸν αὐτὸν εἶναι τὰ δύο; Διὸ φησιν, *Εἰ μή νοῦς ἔνσαρκος ἦν* (21), *σοφία ἦν* ὡς εἰ τις λέγοι, εἰ μή υἰεία ἐστὶ, νόσον εἶναι. Τίς οὖν ἡ κατασκευὴ; *Εἰ σοφία*, φησὶν, *ἦν ἐν τῷ νῷ, οὐ κατέθη ὁ Κύριος, οὐδὲ ἐκένρωσεν ἑαυτόν*. Ὁ τῆς ἀνανταγωνίστου ἀνάγκης! Πῶς κατασκευάζει τὸ μὴ καταθεθῆναι τὸν Κύριον ἐκ τοῦ δεῖξαι, ὅτι σοφία ἦν; Οὐκοῦν εἰ ἐκ τοῦ σοφίαν αὐτὸν εἶναι, ἀθετεῖ καὶ ἡ χάθοδος, ὃ τὴν κατάβασιν ὁμολογῶν, τὸ μὴ εἶναι σοφίαν ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζει. Ἀλλὰ μὴν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ Ἀπολιναρίου χάθοδος. Ἄρα (22) καὶ τὸ μὴ εἶναι σοφίαν τὸν κατεληλυθότα παρ' ἐκείνου συνομολόγηται (23). Τοιαῦτα τοῦ γενναίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιχειρήματα. Εἴτα ἐπάγει διὰ τῆς ἀσυναρτήτου ἀκολουθίας τῇ προτάσει ταύτῃ (24) τὴν ἐκ τῶν μὴ τιθέντων κατασκευὴν, ἔχουσαν οὕτως· *Διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωπος ἦν· ἄνθρωπος γὰρ νοῦς ἐν σαρκὶ κατὰ τὸν Παῦλον*. Παραίτοιμα δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ παρ' ἡμῶν οἰεσθαι κατὰ τινά παιδιὰν ἐπὶ γέλωτι τὰ τοιαῦτα, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Ἀπολιναρίου συμπλάσσεισθαι· ἔξεστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων μαθεῖν, ὅτι κατὰ τὴν λέξιν ὃ παρ' ἐκείνου προενήνεται λόγος, οὕτως ἔχων. Κατὰ ποῖον τοίνυν Παῦλον νοῦς ἔνσαρκος ἄνθρωπος λέγεται; Εἰπάτω τίνα ἕτερον ἐν κρυπτῷ ἔχει Παῦλον; Ὁ γὰρ δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ κλητὸς Ἀπόστολος, ἐν πᾶσι τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγραμμένοις τοιοῦτον εἶπεν οὐδέν. Εἰ οὖν μήτε ἡ ἀκολουθία, μήτε ἡ μαρτυρία τὸν λόγον συνίστησι, πόθεν ἡ ἀλλόκοτος αὕτη δογματοποιία τὸ πιστὸν ἔχει; Πάλιν ἕτερον τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει νόημα. *Ἐπειδὴ ἄνθρωπος*, φησὶν, *ἦν καὶ ἐπουράνιος, οὗτος ὁ χοῦκός*. Πάλιν λέγω ἐπιλεῖσθαι τῆς Μαρίας, ἣ εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ, ἐφ' ἣν ἐληλυθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα πιστεύεται, ἣ ἐπισκιάζει τοῦ Ὑψίστου ἡ δύναμις, ἀφ' ἧς τίκτεται ὁ Ἰησοῦς, ὃ ἔχων τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὠμοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν ὁ βασιτάζων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχήν. Ἀρχὴ δὲ πάντως ἐστὶν ὁ Θεὸς Λόγος, ὃ ἐν ἀρχῇ (25) ὦν, καὶ ἀρχὴ ὦν, καθὼς φησὶ ποῦ τῆς Γραφῆς ὁ λόγος, ὅτι *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀρχὴ*. Ἡ τοίνυν δεξιὰ μὴ ἐν γῆ τὴν Παρθένον, ἣ ἄνθρωπον οὐράνιον μὴ πλαστέτω, μηδὲ φοβεῖτω τοὺς ἀμαθεστέρους, ὡς εἰς τὸ θεῖον ἑξαμαρτάνοντας, ὡς τὸ ἀνθρώπινον (26) παραδεξάμενοι, μὴ συνομολογοῖεν τὸ θεῖον. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς γέννησις τὸ ἀνθρώπινον ἔχει· ἡ δὲ παρθενία ὑπηρετήσασα τῷ τόκῳ, τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον εἰδειξεν. Ὡστε τὸ μὲν γεννηθῆναι ἄνθρωπος· ἡ δὲ πρὸς τὴν γέννησιν δύναμις, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως. Οὐκοῦν κατὰ τὸν ἀληθῆ λό-

(25) Ita corr.; antea enim erat, ὃ ἐν ἀρχῇ (ita) ὦν καθὼς, etc.

(26) Corr. εἰ τὸ ἀνθρώπινον. Porro in sequentibus legendum censeo, μὴ συνομολογοῖεν, licet contrarium sensum præ se ferat cod. Vat. qui negativa part. caret.

γον καὶ ἀνθρωπός ἐστι καὶ Θεός, τῷ ὁρωμένῳ ἀνθρω-
πος, τῷ νοουμένῳ Θεός. Ὁ δὲ οὐ τοῦτό φησιν ἐν τῷ
συμπεράσματι, τῷ φαινομένῳ τὸ θεῖον, οὐ τῷ νοητῷ
ὀριζόμενος.

est; virginitas vero partui inseruiens, quod est supra humanam conditionem ostendit, ita ut qui natus est ex ipsa, homo quidem sit; generandi vero facultas non ex hominibus, sed ex Spiritu sancto et Altissimi virtute profluxerit. Secundum veram itaque rationem et homo et Deus est, eo quidem quod cernitur homo, eo autem quod mente percipitur Deus. Iste autem hoc in sui argumenti conclusione non dicit, divinitatem eo quod cernitur, non eo quod mente contemplatur, des-
niens.

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἐπιχειρήματα τῷ λόγῳ μετέλ-
θωμεν. *Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, (27) τοῦ ὄντος, καὶ
ἀνθρώπινοσ τοῦσ ἦν ἐν Χριστῷ.* Τοῦτο ἡ πρότασις.
Ἡμεῖσ δὲ τῷ εἰρημένῳ ἀντιπροτείνομεν ὅτι τῶν
ἀγίων νοῦν τὸ θεῖον ὠρίσαστο; Παρὰ ποῖαισ Γραφαῖσ
αὐτῶν εἶναι τῷ νῷ τὸν Θεὸν ἐδιδάχθημεν, ὥστε πα-
ραδέξασθαι τὸ λεγόμενον (28), ὅτι ἡ μὲν κατὰ Χρι-
στον ἀνθρωπος, ἄνοσ ὁ Θεὸσ δὲ νοῦσ τῷ ἀνόητῳ
γίνεται; Ἄρα χρὴ καὶ ὄλον τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦτου
καταγράψαι τὸν δνειδόν· ἀλλὰ δέδοικα μὴ χλευασταί
τινεσ τοῖσ ἐντυγχάνουσι δόξωμεν, ὡσ ἐπὶ γέλωτι τὴν
ἀσχημοσύνην τοῦ λογογράφου δημοσιεύοντεσ, Πλὴν
ὡσ; ἀν μὴ ἀτελής μένοι ἡ πρότασισ, τὸ συμπέρασμα
μένον ἐπαγαγεῖν δεόν, τὸν διὰ (29) μέσουσ συρφετὸν
ὑπερβῆσομαι. *Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, τοῦ ὄντος,
καὶ ἀνθρώπινοσ (30) ἦν ἐν Χριστῷ τοῦσ, οὐκ ἄρα
ἐπιτελεῖται ἐν αὐτῷ τὸ τῆσ σαρκώσεωσ ἔργον.* *Εἰ
δὲ μὴ ἐπιτελεῖται τὸ τῆσ σαρκώσεωσ ἔργον ἐν τῷ
αὐτοκινήτῳ καὶ μὴ ἀναγκάστῳ νοῦ, ἐν τῷ ἑτερο-
κινήτῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ θελοῦ τοῦ ἐνεργουμένη
σὰρξ τελεῖται τὸ ἔργον, ὃ ἐστὶ λύσισ ἀμαρτίας·
μεταλαμβάνει δὲ τῆσ λύσεωσ ὁ ἐν ἡμῖν αὐτοκί-
νητοσ τοῦσ, καθ' ὅσον οικειοὶ ἑαυτὸν Χριστῷ.*
Ὅρασ πῶσ οικεῖα τῇ προτάσει τὰ συμπεράσματα;
Τάχα δὲ τινεσ ἐπαιδοῦ καὶ γαληνοῦ (31) προσδέμενα
πρὸς τὸ διακρίναι ἡμῖν τὰ τῶν ἐνυπνίων αἰνίγματα,
ὥστε εἰπεῖν τί σημαίνει ἡ τῶν βημάτων τοῦτων και-
νοφωνία (32) Ὁ αὐτοκίνητοσ τοῦσ, καὶ ἑτεροκί-
νητοσ, σὰρξ ἡ ἐπιτελοῦσα (33) τὸ ἔργον τῆσ λύ-
σεωσ. Ἄλλ' ἀψίσομ καὶ ταῦτα τῇ ἀγερωχίᾳ τῶν
νέων καταχλευάξασθαι, ἡμεῖσ δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆσ τοῦ
λόγου προτρωμεν. *Εἰ τι λέον, (34) φησὶν, ἑτεροσ ἑτέρον
κομίζεται, τοῦτο δι' ἀσκησιν γίνεται· οὐδὲμία δὲ
ἀσκησισ ἐν Χριστῷ· οὐκ ἄρα τοῦσ ἐστὶν ἀνθρώ-
πινοσ.* Πῶσ μένηται τῆσ θεοπνεύστοσ Γραφῆσ; Ποῖα
τοῦ Βεσελεὴ ἀσκησισ τῶν τεχνῶν καθηγῆσαστο; Πό-
θεν δὲ τῷ Σολομῶντι τῶν τοσοῦτων ἡ γνῶσισ; Ὁ δὲ
τὰ συκάμινα κνίζων Ἄμωσ, πῶσ ἐξ αἰπῶλων τοσαύ-
την ἔσχεν ἐν προφητεῖᾳ τὴν δύναμιν; Καὶ ὁμωσ οὐ-
δεῖσ τῶν εἰρημένων ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, οὔτε ἐν
ἀρχῇ ἦν, οὔτε Ἰσα Θεῷ ἦν.

que rerum cognitio? Qui vero sycomoros carpebat

¹Exod. xxxi, 1. ²Amos vii, 55.

(27) Verbum φησὶ corr. add.

(28) Ita corr., male antea, ὥστε τὸ λεγόμενον, et
nox, ὁ Θεὸσ νοῦσ.

(29) Corr. τὸν δὲ διὰ.

(30) Ita corr., male antea, καὶ ἀνθρωπος.

(31) Corr. καὶ γαζαροῦ, quam lectionem in ver-
sione nostra seculi sumus, quamvis quid vox ista

A de rudioribus sollicitus sit, quasi in divinitatem
peccaturi sint, ut qui humanitatem admittentes,
simul etiam divinitatem in Christo non sint con-
fessuri. Nam ex muliere nasci humanæ conditionis

XXXVIII. Sed ad argumentum, quod sequitur,
nostra progrediatur oratio. Si cum Deo, ait, qui
mens est, humana quoque mens erat in Christo. Hæc
prima propositio. Nos autem huic assertioni hæc
vicissim opponimus: Quisnam sanctorum mentem
esse divinitatem statuit? Quænam Scripturæ unum
idemque esse Deum ac mentem nos docuere ut
ei assentiamur, dum ait hominem quidem, qui
Christus erat, mente caruisse, Deum vero eidem
mente destituito mentem factum fuisse? Oporteret
sane contumeliosum hoc argumentum integre de-
scribere; sed vereor ne lectoribus irrisores esse
videamur, ac si scriptoris nostri deformitatem
omnium cachinnis exponeremus. Verum ne im-
perfecta remaneat propositio illa, conclusionem
tantummodo in medium proferendam censeo, quis-
quiliis quas auctor interjecit omissis. Si cum Deo,
ait, mentis vicem supplente, humana quoque mens
erat in Christo, non ergo in ipso conficitur incar-
nationis opus. Si autem non conficitur incarnationis
opus in mente, quæ sua sponte movetur et a nemine
cogitur, certe in carne, quæ per alium movetur et
a divina mente agitur, idem incarnationis opus con-
ficitur, quod est abolitio peccati; hujus autem abo-
litionis nostra mens quæ sua sponte movetur, par-
ticeps fit, quatenus adjungitur Christo. Vides quam
affines primæ propositioni conclusiones sint? For-
tasse autem incantatore vel gazaro aliquo opus
erit ad explicanda nobis hujusmodi somniorum
ænigmata, et ut nobis edisserat quid horum ver-
borum novitas significet: Mens quæ per se mo-
vetur; mens quæ pulsu alieno agitur; caro quæ
abolitionis peccati negotium perficit. Sed et hæc
juvenum petulantia deridenda relinquuntur; nos
vero ad ea quæ in ipsius tractatu sequuntur discuti-
enda procedamus. Si quid, ait, aliud plus alio
acquirat, id exercitatione fit; nulla autem exerci-
tatio in Christo: ergo mens humana non est in
Christo. Siccine divinitus inspiratæ Scripturæ ser-
monum reminiscitur? Quænam exercitatio Beseleel
artes edocuit? Undenam Salomoni tot tantarum-
Amos ³, quo pacto armentarius cum esset, tantam

significet ignoremus. — Scripserit corr. γαζαροῦ,
non γαζαροῦ. Quæ quidem vox occurrit apud LXX,
Interp., DAN. iv, 4. Ubi Theodotio pro *Gazarenis* ver-
bit θύτας, *sacrificulos*. Videsis Nobilium ad DAN. i, c.

(32) Corr. κενοφωνία.

(33) Ita corr., antea enim erat, ἡ ἐπιτάττουσα.

(34) Verbum φησὶ corr. scite add.

fuit prophetandi facultatem adeptus? Et tamen nec eorum quisquam ex cœlo descendit, nec in principio fuit, nec Deo æqualis.

XXXIX. Sed et hoc argumentum silentio prætereamus, ea potissimum ratione quod affine sit ei quæ ipsum præcedit conclusioni, cujus verba ita se habent: *Ergo non salvatur humanum genus per mentis et totius hominis assumptionem, sed per carnis susceptionem.* Hæc quidem est argumenti conclusio; differentiam vero inter assumptionem et susceptionem illi exponant qui sedulam grammaticis frigiditatibus operam navant, ut pueris secundum artem edisserant hujuscemodi partium sermonis quæ propositiones vocantur, in modico positam discrepantiam; nos enim promiscue, et susceptum assumi et assumptum itidem suscipi non dubitamus, cum Scriptura talem istarum vocum usum nos doceat. *Cum gloria susceperunt me*, inquit David⁷; et rursus alio in loco, *Elegit David servum suum, et assumpsit eum de gregibus patris sui*⁸. Igitur qui cum gloria susceptus est, is etiam assumptus est, et qui de gregibus assumptus est, is etiam susceptus est: ad unam enim eandemque rem significandam duo illa verba usurpat; ita ut quid sibi velit, qui Unigenitum ait non assumptione sed susceptione incarnationis mysterium dispensasse, nec ipse qui iis vocibus usus est, fortasse explicaverit. Ego autem in ejus absurdorum verborum cœno sermonem refugiens immergere, potioreni ejus nugarum partem lubens omitto, ratus vel ex ipsa libri lectione ejus dictorum ineptiam satis superque redargui, ita ut qui acriter adversus hanc hæresim inveli velit, non tam excogitatis a se argumentis quam ex ipsiusmet adversarii verbis, ejusdem fatuitatem coarguere possit; quibus enim rationibus mendacium astruere conatur, iisdem ipsis præ infirma et imbecilli defensione impietatem dogmatis sui palam facit. *Etenim si homini, inquit, perfecto unitus est perfectus Deus, duo utique, non unum essent.* Imperfectum itaque cum perfecto conjunctum pro duobus ab ipso non habentur. Viditne unquam eximius iste vir pueros manus digitos enumerantes, qui parvum una cum magno numerat, unum quidem minorem, majorem alterum nominat? Sed duo tamen esse dicit, si utrumque simul numeret. Omnis enim numerus unitatum est aggregatio, summam quod ex iis congeritur denotans. Etsi autem quod numerari potest, quaecumque fuerit, alteri, quod una cum ipso numeratur, adjunctum, quantitate superet id quod minus est; nihilominus

A Ἄλλὰ σιγάσω καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, μάλιστα διὰ τὸ προσφυὲς τοῦ προτεθέντος αὐτῷ συμπεράσματος, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχοντος· οὐκ ἄρα σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως τοῦ, καὶ ὄλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκός. Τὸ μὲν συμπέρασμα τοῦτο· τὴν δὲ τῆς ἀναλήψεως, (καὶ προσλήψεως [35]) διαφορὰν ἐρμηνεύοντων οἱ ταῖς γραμματικαῖς ψυχολογίαις ἐμμελετήσαντες, ὥστε τῶν τοιούτων τοῦ λόγου μορίων, ἃ προθέσεις κατανομάζονται, τεχνολογεῖν ἐν μειρακίαις τὴν ἐν ὀλίγῳ διαφωνίαν. Ἡμεῖς γὰρ καὶ τὸν προσειλημμένον ἀνειληφθαι νομίζομεν, καὶ τὸν ἀνειλημμένον προσειληφθαι οὐκ ἀμφιδάλλομεν, παρὰ τῆς Γραφῆς τὴν τριαύτην χρῆσιν τοῦ λόγου μεμαθηκότες. Μετὰ δόξης προσέλαβόν με, φησὶν ὁ Δαβὶδ· καὶ πάλιν ἐτέρωθι, B Ἐξελέξατο Δαβὶδ τὸν δούλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (36). Οὐκοῦν καὶ ὁ μετὰ δόξης προσληφθεὶς ἀνειληφθη, καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἀναληφθεὶς, προσεληφθη. Περὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ τὰ (37) δύο λέγει, ὥστε τί βούλεται ὁ λέγων, οὐκ ἀναλήψει, ἀλλὰ προσλήψει τῷ Μονογενεῖ τὸ κατὰ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἴποι τάχα. Ἐγὼ δὲ φεύγων τῇ ἰλῦτι τῶν ἀσυναρτήτων αὐτοῦ βημάτων συνδιεβαπτίζειν τὸν λόγον, τὰ πολλὰ τῆς φλυαρίας ἀφίμμι, ἱκανὸν ἔλεγχον εἶναι τῆς ἀτοπίας τῶν λεγομένων οἰόμενος, αὐτὴν ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τῆν τῶν γεγραμμένων ἀνάγκωσιν, ὡς καὶ τὸν σοφοδῶς καταδραμεῖν τῆς αἰρέσεως ἐθέλοντα, μὴ ἂν τοσοῦτον ἐξ οἰκείων λογισμῶν διελέγξει τὴν ἀτοπίαν, ὡς αὐτὸς ὁ λόγος· C δι' ὧν γὰρ κατασκευάζεται τὸ ψεῦδος, ἐν τῇ ἀτονίᾳ τῆς συνηγορίας ἀπογυμνοῖ τὴν ἀσέθειαν. Καὶ γὰρ εἰ ἀνθρώπων τελείῳ, φησὶ, συνήχθη Θεὸς τέλειος, δύο ἂν ἦσαν. Τὸ δὲ ἀτελὲς ἄρα τῷ τελείῳ συνθεθεὶς, οὐκ ἐν (38) δυάδι παρ' αὐτοῦ θεωρεῖται. Οὐκ εἶδεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ παιδία ποτὲ τοὺς ἐπὶ τῆς παλάμης δακτύλους ἐξαριθμούμενα, ὁ τὸν μικρὸν τῷ μείζονι συναριθμῶν, ἕνα μὲν ὀνομάζει τὸν ἐλαττούμενον, καὶ ἕνα τὸν ὑπερέχοντα; Δύο δὲ ὅμως εἶναι φησὶν, εἰ μετ' ἀλλήλων ἀμφοτέρους λογίζοιτο (39). Πᾶς γὰρ ἀριθμὸς (40) μονάδων ἐστὶ σύνθεσις, τὸ ἀθροισόμενον ἐκ τούτων ἐν κεφαλαίῳ σημαίνων. Εἰ δὲ τὸ ἀριθμητὸν, ὃ τί περ ἂν ἦ, τῷ συναριθμουμένῳ παρατιθέμενον, κατὰ τὴν (41) πληκτικότητα πλεονάζει τῷ ὄγκῳ παρὰ τὸ ἐλαττον (42), ἐν καὶ τὸ ἐλαττούμενον ἔσται, κἀν ἐλλείπη τὸ μέγεθος. Ὅτ' ἂν μὲν οὖν ἰσομεγέθη δύο τῷ ἀριθμῷ διαλάβωμεν, δύο τέλεια λέγομεν· ὅτ' ἂν δὲ τῷ τελείῳ τὸ λειπὸν συναριθμησώμεν, δύο μὲν καὶ

⁷ Psal. LXXII, 24. ⁸ Psal. LXXVII, 70.

(35) Quæ semicirculis includuntur corr. manu sunt addita.

(36) Super verba illa, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, corr. scripsit, προβάτων, ut cum LXX Interp. edit. concordet, quæ habet. ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων.

(37) Corr. art. add.

(38) Part. οὐκ ἐν, a corr., sensu ita posente, sunt

additæ.

(39) Ita corr., antea, νομίζοιτο.

(40) In marg. ἀριθμὸς, manu æque veteri notatur.

(41) Ita corr., antea παρὰ τὴν.

(42) In marg. cor. add. οὐδὲν ἦττον, quæ voces addendæ sunt forte post ἐλαττον.

οὕτω (43) φαμέν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλλειπὲς, τὸ δὲ τέλειον. Ἄ Ὅ δὲ πολὺς οὗτος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἐπιστήμην, εἰ μὲν τελείως ἐκάτερον κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἔχει, δύο φησὶ λέγεσθαι τὰ οὕτω λεγόμενα· εἰ δὲ τὸ μὲν ἑλλείπει, τὸ δὲ ἕτερον τέλειον εἴη, ἐν ἀμφοτέροισιν γένεσθαι (44), οὐκ οἶδα ὅπως τὸ ἀτελὲς συναλείφω τῶ περιττεύοντι, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἐπινοῶν τοῖς ἀσυμβάτοις τὴν ἔνωσιν (45). Τέλειον γὰρ τελείω, καὶ ἀτελὲς ἀτελεῖ μάλλον ἀρμόζεται τῇ ὁμοιότητι. Τῆς δὲ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ ἐναντίον ἐνώσεως, τοῦ ἀτελοῦς φημι πρὸς τὸ τέλειον, λεγέτω τὸν τρόπον ὁ τῆς καινῆς ταύτης ἀριθμητικῆς νομοθέτης.

stare non possunt, vel ex eo quod inter se contraria sint unionem affingens. Nam perfectum cum perfecto et imperfectum cum imperfecto potius ob similitudinem copulantur; qua ratione autem contrarium cum contrario, hoc est imperfectum cum perfecto junctum unum fiat, novæ hujus arithmetice regularum conditor dicat.

(46) Ἄλλ' οὐχ' ἤγεται πρέπειν ἀνθρώπινον νοῦν B περὶ τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἐννοεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὅτι τρεπτὸς ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος. Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς λόγος, μηδὲ τὴν σάρκα τῶ Θεῶ συγχωρεῖται· τὸ γὰρ τρεπτὴν αὐτὴν εἶναι, οὐδὲ ὁ λογογράφος ἀντίποι, ἀπὸ νεότητος μέχρι τελειώσεως, ὡσπερ ἐνδύματα, μετενδυομένην τὰς ἡλικίας. Ἡ πῶς οὐκ ἦν τρεπτὸς, ὁ πρότερον (47) ἐπ' ὠλένης ὑπὸ τῆς μητρὸς κομιζόμενος, εἴτα ἐν παιδίῳ, εἴτα ἐν μειρακίῳ γινόμενος (48), καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον προελθὼν εἰς τὸ τέλειον, ὡστε εἰς (49) τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας ἐλθεῖν; Εἰ οὖν ὁ νοῦς διὰ τὸ τρεπτὸν ἀναβάλλεται (50), διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, μηδὲ ἡ σὰρξ ὑπ' αὐτοῦ συγχωρεῖσθαι, καὶ οὕτω ψευδὲς κατ' αὐτὸν δευχθήσεται (51) τὸ Εὐαγγέλιον ἅπαν, καὶ κενὸν τὸ κήρυγμα, καὶ ματαῖα ἡ πίστις. Εἰ δὲ οὐκ ἀπιστεῖται C τὸ ἐν σαρκὶ πεφανερωθῆναι, καὶ ταύτῃ τρεπτῇ, οὐδὲ τὸ (52) νοῦν πάντως διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀπόβλητον ἔχει (53)· ἀλλ' ὡσπερ ἐν σαρκὶ γινόμενος οὐκ ἐμολύνθη, οὕτως οὐδὲ τὸν νοῦν παραδεξάμενος, εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη. Πάλιν δὲ τὸν αὐτὸν ὑπολήψομαι (54) λόγον, ἐκθέμενος τὴν βῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως. Οὐκ ἀρα, φησὶ, σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως νοῦ, καὶ ὄλου ἀνθρώπου· ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκὸς, ἧ φυσικὸν μὲν τὸ ἡγεμονεύεσθαι· ἐδεδίτο δὲ ἀτρέπτου νοῦ, μὴ ὑποπίπτοντος αὐτῇ διὰ ἐπιστημοσύνης ἀσθένειαν. ἀλλὰ συναρμόζοντος αὐτῇ ἀδιάστως ἑαυτῶ. Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τὸ δεόμενον τοῦ ἀνευθεοῦς ἕτερον τῆ φύσει πάντως ἐστὶ, καὶ τὸ πεφικὸς ἡγεμονεύεσθαι, τοῦ ἐν τῇ φύσει D τὸ ἀρχεῖν ἔχοντος; Ὅμοιος κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας παρήλλακται ὡς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑποχειρίως ἔχει τῇ τῶν ἀνθρώπων κατεσκευάσθη, καὶ ὁ (55) ἀνθρώπος οὐκ ἐπίκρητον τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν, ἀλλ' οἰκείαν ἔχει (56). Εἰ οὖν φυσικὸν τῇ σαρκὶ τὸ

unum quoque per se erit quod minus est, quanvis magnitudine superetur ab altero. Quando igitur duo æqualis magnitudinis supputamus, duo perfecta dicimus; quando vero quod minus est una cum majori numeramus, duo equidem tunc etiam dicimus, sed illud quidem imperfectum, hoc vero perfectum vocamus. At iste in arithmetica excellens facultate, si utrumque sua natura perfectum est, duo dici ait: si vero unum quidem imperfectum, alterum vero perfectum sit, ex utroque unum fieri putat, nescio quo pacto imperfectum cum præstantiori confundens, et his quæ simul

XL. Sed haud decere putat humanam mentem in Unigenito Deo agnoscere, cujus rei rationem reddit quod scilicet mens hominis est mutabilis. Atqui eadem ratione neque carnem Deo concedet; nam et carnem mutabilem esse nec iste scriptor negabit, cum ea, vestimentorum instar, ab adolescentia usque ad perfectum hominis incrementum, varias ætates induat. Vel quomodo mutationi non erat obnoxius qui prius in ulnis a matre gestabatur, et deinde infans, mox adolescens evasit, atque ita paulatim eo usque maturitatis provectus fuit ut ad virilis ætatis statum pervenerit? Itaque si ob mutabilitatem mens rejicitur, eadem quoque de causa nec caro ab ipso admitti debet in Christo; eoque pacto falsum ex ejus sententia esse prædicationem et vanam fidem. Itaque si credit Christum in carne eaque mutabili manifestatum fuisse, pari quoque ratione mentem in eodem omnino debet agnoscere: sed quemadmodum carnem assumens pollutus non est, ita et mentem suscipiens, non est in alium conversus. Rursus autem hac de re sermonem instituam, sed antea ejus orationem eisdem verbis referam. *Humanum itaque genus, ait, per assumptionem mentis atque totius hominis non salvatur, sed per susceptionem carnis, cui a natura ita comparatum est ut ab alio regatur; opus autem carni erat immutabili mente quæ ipsi præscientiæ defectu non obsequeretur, sed eadem sine ulla coactione sibi ipsi aptaret.* Quis ignorat id quod alterius ope indigeat diversum prorsus natura esse ab eo quod nulla re opus habet; et cujus natura ita comparata est, ut ab altero regatur, eum quoque ab illo prorsus differre quod ad regendum natum sit? Simili modo pro essentiæ di-

(43) Corr. οὕτως.

(44) Corr. γίνεσθαι.

(45) Verba illa, τὴν ἔνωσιν, corr. add.

(46) Laudat hunc locum usque ad illa verba, εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη, quibusdam tamen omissis, Euthymius Zigabenus; pag. 527, vers. *Haud decet.*

(47) Corr. πρότερον μὲν.

(48) Corr. γινόμενος.

(49) Corr. ἕως εἰς, et mox, ἤλοε.

(50) Corr. ἀποβάλλεται.

(51) Corr. ἀποδειχθήσεται.

(52) Corr. οὐδὲ νοῦς.

(53) Corr. τὸ ἀπόβλητον ἔξει.

(54) Corr. ἐπαναλήψομαι.

(55) Artic. additur manu diversa veteri.

(56) Leontius Byzantinus lib. I *contra Eutychem et Dioscorum* apud Canisium tomo IV *Antiquarum lectionum*, pag. 28, inter alia testimonia Patrum

versitate institutum est ut animalium ratione carentium natura humanæ subjecta esset, et homo non adventitium sed suæ innatum naturæ in bruta haberet imperium. Si igitur ea carnis natura est ut ab atio regatur, quemadmodum ait Apollinaris, cunctis vero præesse natura convenit Deo, quoniam pacto, qui hæc concedit, duo illa unum quid natura ab initio esse decernit, cum manifestum sit omnibus aliam subjecti, et aliam ejus qui præest, esse rationem, aliud cui natura inest ut ducatur, et aliud e converso quod natum est ad ducendam? Si igitur contrariæ inter se proprietates in horum alterutro, carne, inquam, et divinitate conspiciuntur, quomodo duæ istæ naturæ sunt una? Quomodo etiam divinam quandam et cœlestem carnem Verbo affligit? Imo potius, ipsum Verbum, antequam revera incarnatum fuerit, carnem factum fuisse dicit, ac si in novissimis diebus per dispensationem indutum non fuerit formam nostram, sed semper id exstiterit semperque in eodem illo statu permanserit. Qui enim immutabilitate atque etiam ductore opus habere carnem ait, nostram procul dubio carnem denotat, quæ propter naturæ mutabilitatem in peccatum labitur. Si vero cœleste et divinum corpus, sicut idem ait, in Verbo conspiciatur, mutabilitatem rectorisque indigentiam ei omnino, ut consequens est, non ascribit. Hic autem non noster sed divini oris sermo est, qui non opus esse dicit⁹ valentibus medicum, sed male habentibus. In cœlo enim ortus ex peccato morbus non reperitur, sed nos quidem illi sumus qui peccatorum morbo laboramus, qui ex malitiæ admissione ægrotamus; nos eo quod in malum mutati sumus, immutabilitate indigni, qui postquam a via salutari aberravimus, ductore qui ad bonitatem iter ostenderet, opus habuimus: ita ut si revera hæc Dominicæ carni suo testimonio scriptor iste tribuit, ipsam nempe et sua natura sic comparatam esse ut regatur, et duce mutationibus nequaquam obnoxio egere, nil aliud quam terrenam nostram massam suo sermone designat. Sin autem, quousque id sit quod esse dicitur, alio, qui eam ducat ac regat, non indiget, cum conversionem et mutationem in pejus non admittat: ergo incassum scripserit iste quæ modo de carne dicta sunt, consarcinavit; nam si divina hæc aliqua caro fuit, ea utique et immutabilis; sin vero mutabilis, divina omnino non fuit.

⁹ Matth. vii, 12.

De duabus in Christo naturis hunc Nysseni locum D refert usque ad illa verba, οὕτε τὸ ἐπιδαῖς τοῦ εὐθυνοῦντος. Idem quoque, ut videtur, auctor in altero longe fusiori opere adversus eosdem monophysitas adhuc ined. quod cum aliis septem ejusdem libris exstat in ms. codice bibliothecæ Vat. breve argumentum ex hoc ipso Nysseni loco repetit, ab illis nempe verbis, Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις, etc. usque ad illa, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσι.

(57) In Vat. cod. est, τοῦ δέ, sed supra art. litteris a corr. et totius etiam cod. caractere diversis, sed antiquis, et atramento pictis scribitur, καὶ τοῦ, quam lectionem secuti sumus.

A ἡγεμονεύεσθαι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, ἡγεμονικὸν δὲ τῆ φύσει τὸ θεῖον, πῶς ὁ ταῦτα διδοὺς, ἐν ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὰ ἀμφοτέρω τῆ φύσει διορίζεται, πᾶσιν ὄντος προδήλου ὅτι ἕτερος τοῦ ὑποχειρίου, καὶ ἄλλο τοῦ ἐπιστατοῦτος ὁ λόγος, καὶ ἄλλο τὸ πεφυκὸς ὀδηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον πάλιν, ᾧ φύσει τὸ ἡγεμονεύειν ἐστίν; Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀναντίοις ἰδιώμασιν ἡ θατέρου τούτων θεωρεῖται φύσις, τῆς σαρκὸς λέγω καὶ τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσι; Πῶς δὲ θεῖον τινὰ καὶ οὐρανίαν σάρκα περιπλάσσει τῷ Λόγῳ; Μᾶλλον δὲ αὐτὸν προαποσαρκῶν τὸν Λόγον, οὐκ οικονομικῶς ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὴν ἡμετέραν ὑπελθόντα μορφήν, ἀλλ' αἰεὶ τοῦτο ὄντα, καὶ αἰεὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένοντα. Ὁ γὰρ ἐπιδαῖ λέγων εἶναι τοῦ ἀτρέπτου τὴν σάρκα, καὶ τοῦ (57) καθηγουμένου προσδέεσθαι, B τὴν ἡμετέραν ἀντικρυς λέγει σάρκα, τὴν διὰ τὸ τρεπτόν τῆς φύσεως εἰς ἀμαρτίαν πεσοῦσαν. Εἰ δὲ ὑπερουρανίον τι καὶ θεῖον σῶμα, καθὼς φησι, θεωρεῖται περὶ τὸν Λόγον, οὐδὲ τὸ τρεπτόν αὐτῷ πάντως κατὰ τὸ ἀκόλουθον δίδωσιν, οὔτε τὸ ἐπιδαῖς τοῦ εὐθύνοτος· καὶ οὗτος οὐχ ἡμέτερος, ἀλλὰ τῆς θείας φωνῆς ἐστὶν ὁ λόγος (58) ὁ εἰπὼν, μὴ δεῖσθαι τοὺς ὑγιαίνοντας λατροῦ, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας. Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἡ ἐξ ἀμαρτίας νόσος οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν (59) οἱ τὴν ἀμαρτίαν νοσήσαντες, οἱ διὰ τῆς τοῦ κακοῦ παραδοχῆς ἀσθενήσαντες· ἡμεῖς διὰ τὸ τραπῆναι πρὸς τὸ κακὸν τοῦ ἀτρέπτου προσδεήθημεν, οἱ τῆς σωζούσης ἀποπλανηθέντες ὁδοῦ, τὸ καθηγουμένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐν χρεῖα γεγονάμεν· ὥστε εἰ ἀληθῆ ταῦτα τῆ περὶ τὸν Κύριον σαρκὶ προσμαρτυρεῖ ὁ C λογογράφος, ὅτι καὶ πέφυκεν ἡγεμονεύεσθαι, καὶ ἀτρέπτου τοῦ καθηγουμένου χρῆζει, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ ἡμέτερον σύγκριμα διερμηνεύει τῷ λόγῳ. Εἰ δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὀρίζεται τὴν θεότητα, τὸ δὲ θεῖον, ἕως ἂν ἡ (60) τοῦτο, ὃ λέγεται, ἄλλου τοῦ ὀδηγούτος οὐκ ἐπιδέεται, οὐδὲ γὰρ ἐπιδέχεται τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν· μάτην οὖν (61) αὐτῷ τὰ περὶ τῆς σαρκὸς νῦν εἰρημένα διεβραψώθηται (62)· (63) εἰ γὰρ θεῖα τις αὐτῆ, δηλον ὅτι καὶ ἀτρεπτος· εἰ δὲ τρεπτή, πάντως οὐ θεῖα.

vero carne divinitatem circumscribit, divinitas eam ducat ac regat, non indiget, cum conversionem et mutationem in pejus non admittat: ergo incassum scripserit iste quæ modo de carne dicta sunt, consarcinavit; nam si divina hæc aliqua caro fuit, ea utique et immutabilis; sin vero mutabilis, divina omnino non fuit.

(58) Verbum, ὁ λόγος, additum est eadem manu diversa veteri, ut in præcedenti emend.

(59) Et hic eadem manu corrigitur ἡμεῖς ἐσμεν.

(60) Hæc lectio a corr. est; nam antea erat, τὸ δὲ θεὸν ἕως ἂν ἡ.

(61) Adv. οὖν delendum esse corr. advertit.

(62) In cod. Vat. scribitur, διεβραψώθηται, nullo quod sciam, sensu, nihilque momente vet. corr. nos emendandum censuimus, διεβραψώθηται.

(63) Istum Nysseni locum usque ad illa verba πάθει ἐνεχομένην, laudat Euthymius in *Panopliæ* pag. 526, vers. *Si qua fuit.*

Τίς ἂν οὖν (64) διεξέλθοι τὸν συγκεχυμένον τοῦτον A καὶ ἀσύστατον τῶν δογμάτων μῦθον, μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βαίνοντα, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐνυπνίου φαντασίας, ἄλλο τε ἄλλο φαινόμενον; Νῦν μὲν φησι θείαν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ Λόγου καὶ συναϊδίον, πάλιν ἐπίκτητον καὶ προσειλημμένην, εἶτα ἀλλοτρῶς ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔχουσαν φύσιν, τὴν παθητὴν (65) καὶ ἐπίκτητον· πάλιν, ἐπιδεῖα τοῦ εὐθύνοτος, καὶ τῷ κατὰ τροπὴν τε καὶ ἀλλοίωσιν πάθει ἐνεχομένην, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἄνουν ποιεῖ, ἵνα λατρευθῆ τῆ θεότητι, (66) ὡς περ ἐμπόδιον ἡγούμενος τὸν νοῦν τῆς θείας ἐπ' ἀνθρώπων κηδεμονίας, καὶ προσφιλέστερον τῷ Θεῷ τὸ ἀνόητον. Οὐκοῦν μακαριστότερον οἰεταὶ τὸ νοῦν μὴ ἔχειν, εἴπερ προσλαμβάνεται, καθὼς φησιν οὗτος, παρὰ Θεοῦ τὸ ἀνόητον. Τί οὖν οὐ διορθοῦται τὸν Σολομῶντα, ὅς φησιν, Ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν B κτήσεται; Οὐδὲ γὰρ ἄλλην οἶμαι τὴν κυβέρνησιν ἐνταῦθα παρὰ τοῦ παροιμιακοῦ αἰνίγματος λέγεσθαι, εἰ μὴ τὴν ἡμετέραν φύσιν, τὴν ἐν κακίᾳ χειμασθεῖσαν, καὶ ναυαγήσασαν, τῇ ἐπιστάσι τοῦ ἀληθινοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος εὐθυομένην. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀνοίᾳ ὁ ἄνθρωπος σώζεται, πῶς ὁ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται; Τίνοι δ' ἂν οικειότερον ἐν φύσει (67) εἴη τὸ θεῖον; Πρὸς τί μᾶλλον καταλλῆλως ἔχειν τὴν θείαν φύσιν ὁ λογισμὸς ὑποτίθεται; Παχεῖά τις καὶ ἀντιτυπὴ ἔστιν ἡ σὰρξ, καὶ πρὸς τὴν γεώδη φύσιν συγγενῶς ἔχει· νοερὸν δὲ τι καὶ ἀφανές (68) καὶ ἀσημάτιστον ἡ διάνοια. Τί ἂν μᾶλλον οικειότερον εὐρεθῆι ἐκ τούτων πρὸς τὸ συναρμοσθῆναι Θεῷ, τὸ παχὺ καὶ γεῶδες, ἢ τὸ ἀναφές τε καὶ ἀσημάτιστον; (69) Ὡς δὲ συναρμύζεται τῷ Θεῷ σὰρξ, ὡς φησιν, ἀδιάστως, ἢ μεταλαμβάνουσα τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς; Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἀρετὴ προαιρέσεως ἐστὶ κατόρθωμα; Ἡ δὲ σὰρξ ὄργανόν ἐστι τῆς προαιρέσεως, τῇ ὁρμῇ τῆς διανοίας ἐγκείμενον (70), πρὸς ὅπερ ἂν ὁ κινῶν ἄγῃ, πρὸς τοῦτο μετατιθέμενον. Ἡ δὲ προαίρεσις οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ νοῦς τις ἐστὶ, καὶ πρὸς τι διάθεσις. Εἰ οὖν μεταλαμβάνειν φῆσει (71) τὸν ἄνθρωπον καθαρᾶς ἀρετῆς, ἐν ᾧ νοῦς οὐκ ἐστὶ, τὸ τὴν ἀρετὴν ἔχουσίως ὑποδεχόμενον τί ἂν εἴη; Εἰ μὴ ἄρα τὸ βεβιασμένον ἄβλαστον ὁ λογογράφος νοεῖ. Ὅτι ἂν γὰρ μὴ τοῦ νοῦ συντιθέμενον τῇ προτιμωτέρᾳ ροπῇ, ἔξω τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργημάτων τὸ σῶμα γένηται, ἀνάγκης ἔργον οὐ προαιρέσεως ἔσται τὸ κατορθούμενον· ὁ δὲ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν ἐπικρίσεως (72) τὸ ἀγαθὸν προαιρούμενος, κρείττων πάσης ἀνάγκης καὶ βίας ἐστίν, οἰκοθεν ἔχων τὴν πρὸς τὸ κρείττον ροπήν. Πῶς οὖν τῷ ἀπροαιρέτῳ ὁ λογογράφος μαρτύρεται (73) τὸ ἀβίαστον, οὐ μὴδεις λογισμὸς ἴδιος πρὸς τὸ καλὸν καθηγήσατο; Τὸ γὰρ μὴ ἐκ

XLI. Quis unquam enarrare poterit confusam hanc minimeque sibi constantem dogmatum fabulam quæ uniuersis nutat, et, ad instar imaginum quæ in somnis conspiciuntur, nunc hoc nunc illo modo apparet? Siquidem nunc carnem Verbi divinam et ipsi coæternam esse asserit, nunc ascititiam et aliunde assumptam, nunc veluti diversam a natura nostra quæ passionibus subjacet, fluxaque et fragilis est; nunc rectore indigentem, nunc mutationis et variationis vitio obnoxiam, ac propterea ipsam mente destitutam fingit ut per divinitatem huic malo medeatur, ratus humanam mentem impedimentum quodammodo fore divinæ erga homines providentiæ, et gratius id Deo esse quod mente careat. Ergo leatius esse putat mente destitui, si a Deo, quem admodum iste ait, quod sine mente est, assumitur. Quidni igitur Salomonem redarguit aientem, *Intelligens gubernacula possidebit*¹⁰? Neque enim alia arbitror gubernacula hic proverbiali ænigmate significari, præter quam naturam nostram peccati tempestate jactatam naufragiumque passam, quæ veri gubernatoris inspectione atque cura ad voluntatis divinæ portum dirigitur. Si igitur per mentis carentiam homo salvatur, quomodo intelligens gubernacula possidebit? Cuinam aptius divinitas natura conveniet? Cuinam magis rei divinam naturam congruere ratio suggerit? Crassa quædam res atque solida est caro, et cum terrena natura cognationem habet; at vero mens res est materiæ expers, nec tactum figuramque ullam admittit. Harum utra ad conjunctionem cum Deo habendam aptior invenietur, crassane terrenaque caro, an mens quæ nec tactum nec figuram admittit? Quomodo etiam sine ulla sui, ut inquit, coactione caro Deo aptatur, quæ puræ virtutis particeps efficitur? Quis enim ignorat virtutem rectum esse eligentis voluntatis factum? caro autem est eligentis voluntatis instrumentum, motioni mentis inhærens, et iis omnibus ad quæ movens agit obsecundans. Libere autem eligens voluntas nil aliud quam mens quædam est, et ad aliquid agendum affectio. Si igitur hominem, in quo mens non est, puræ virtutis participem fieri dicet, quidnam erit quod virtutem libere admittit? Nisi forte quod vi cogitur, pro eo quod nullam vim patitur, scriptor intelligit. Quando enim corpus citra ullam mentis ad meliora propensionem atque assensum honestis in actibus versatur, non ex libera voluntate, sed ex necessitate, recte facta

¹⁰ Prov. 1, 5.

(64) Ita corr. ; male antea, τίς ἂν οὐ.

(65) Corr. παθητικὴν.

(66) Et hæc idem Euthymius paulo aliter recitat usque ad illa verba τὸν νοῦν μὴ ἔχειν, pag. 528, vers. Si divinæ.

(67) Corr. in marg. scribit ἐμφύη εἰ, nullo, quod sciam, sensu.

(68) In textu Vat. cod. est ἀφανές. Corr. ἀναφανές, emendavit; sed legendum videtur ἀναφές,

ut paulo post habet.

(69) Breve hoc Nysseni dictum usque ad illa verba ἀναφές τε καὶ ἀσημάτιστον, laudatur ab eodem Euthymio, pag. 528, vers. *Utra magis,*

(70) Forte legendum ἐκχείμενον.

(71) Corr. φῆς.

(72) Corr. ὑποκρίσεως.

(73) Corr. μαρτυρεῖται.

provenient; qui vero bonum exacto rationis iudicio A eligit, quacunque vi atque necessitate superior est, utpote qui ex semetipso ad meliora propensionem habeat. Quoniam igitur pacto scriptor noster eum qui sine electione ac proposito operatur, libertate pollere testatur, quem nulla propriae mentis actio ad benefaciendum induxit? Quod enim quis non libera mentis electione peccati sit expers, nullam prorsus laudem meretur; alioquin eos etiam, qui vinculis, ne male agant, impediuntur, laudabimus, quos utique a malis actibus non voluntas arcet, sed vincula: *Atqui carnem*, ait, *sine ulla ejusdem coactione divinitas sibi asciscit*; nempe non coactum, quod voluntarium est, vocat. Quoniam itaque pacto qui propria voluntate caret, virtutem sua sponte capesset? Nam deliberare, et velle, utilia eligere, et noxia vitare, hæc omnia B cogitationis actiones sunt; cogitare autem, qui carent mente, non possunt. Si itaque caro sine ulla sui coactione aptatur Deo, hac utique assertionem scriptor testatur carnem eligendi potestate non destitui, nec tenere et inconsiderate quod sibi commodum est appetere; quod autem tale est, ratione carere nemo affirmaverit. Quomodo enim in eo qui ratione caret deliberatio aliqua fieret? Quare non mentem modo inesse homini, sed et præ cæteris inesse dictis suis scriptor affirmat; nam voluntarie aliquem et non coacte ad bonum moveri, perfectam in eo mentem esse testatur, et quod bonum sibi comparare sit cogitantis facultatis actio in sequentibus aperte demonstratur, quæ ad verbum ita se habent, *Largientis enim*, inquit, *puram virtutem omni subjectæ menti*. Si igitur in mente virtutis puritatem esse in qua puritatem agnoscit? Necesse enim est alterum de duobus falsum esse, aut nempe mentem virtutis participem esse posse, aut mente carere carnem, quæ libere sibi virtutem comparat.

XLII. Porro quæ præcedentibus nec cohærenter, C nec consentaneæ subjungit, supervacaneum esse arbitror diligenter excutere, quæ in hunc modum se habent: *Et omnibus*, inquit, *qui secundum mentem efficiuntur similes Christo, et secundum carnem eidem non sunt dissimiles*. Quid enim sibi velit nausea ista verborum admiratores erroris hujus eluceant; nos enim ad ea quæ subinde sequuntur excutienda progredimur. *Et si homini*, inquit, *copulatus est Deus, perfectus nempe perfectus, utique duo essent, alter quidem natura Filius Dei, alter vero adoptione*. Lubenter hæc scire cuperem ab his qui talia callent: si mente præditum perfectumque hominem filium adoptivum vocant, hominem anōητον, ita enim mente prorsus destitutum nuncupant, quomodo appellabunt? Unigenitus enim Deus, D cum ex semetipso perfectus sit nullaque re deficiat, veri quidem Filii appellationem obtinet, natura ipsa verum illud nomen esse demonstrante;

προαιρέσεως ἀναμάρτητον, οὐδὲ ἐπαινετόν ἐστι πάντως, ἢ οὕτως καὶ τοὺς ὑπὸ δεσμῶν πρὸς κακουργίαν κωλυομένους ἐπαινεσόμεθα, οὓς ἀφίστησι τῆς τῶν κακῶν ἐνεργείας ὁ δεσμός, οὐχ ἡ γνώμη. Ἄλλ' ἀδιάστως, φησι, τὴν σάρκα ἡ θεότης προσάγεται· τὸ ἀδιάστων, δηλαδὴ, τὸ ἐκούσιον λέγει. Πῶς οὖν ἂν τις ἐθειλοντῆς τῇ ἀρετῇ προσαχθεῖη, θέλημα οἰκειῶν μὴ κεκτημένος; Τὸ γὰρ προαιρέσθαι, καὶ βούλεσθαι, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος ἐκλογὴ, καὶ ἡ τοῦ βλάπτοντος μεταβολὴ (74), ταῦτα πάντα διανοίας ἐστὶ· τὸ δὲ διανοεῖσθαι τῶν ἀνοήτων οὐκ ἐστίν. Εἰ οὖν ἀδιάστως τῷ Θεῷ προσοικειοῦται ἡ σὰρξ, μαρτυρεῖται παρὰ τούτων διὰ τοῦ λογογράφου μὴ ἀπροαιρέτως (75) εἶναι ἡ σὰρξ, μηδὲ ἀκρίτως τε καὶ ἀνεπισκέπτως τοῦ λυσιτελοῦντος σχεῖν (76)· τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἂν τις ἀλογίαν εἴποι. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο ἐν τῷ ἀλόγῳ ὁ λόγος; Ὡστε οὐ μόνον εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δι' ὧν λέγει συντίθεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους εἶναι. Ἡ γὰρ ἐκούσιός τε καὶ ἀδιάστως πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμῆ, μαρτυρία τῆς τοῦ νοῦ τελειότητος γίνεται, καὶ ὅτι διανοίας ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον οἰκεισις, διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων μάλιστα δεικνύται, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἐχόντων, *Μεταδιδόντος γὰρ*, φησι, *τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς παντὶ τῷ ὑποχειρίῳ νῷ*. Εἰ οὖν ἐν τῷ νῷ θεωρεῖ τὴν τῆς ἀρετῆς καθαρότητα, πῶς ἐξοικίζει τῆς σαρκὸς ἐκείνης (77) τὸν νοῦν, ἐν ᾗ τὴν καθαρότητα βλέπει; Ἀνάγκη γὰρ ἐν ἐξ ἀμφοτέρων διημαρτῆσθαι τῷ λόγῳ, ἢ τὸ μεθεκτὴν εἶναι τῷ νῷ τὴν ἀρετὴν, ἢ τὸ ἀνοῦν εἶναι τὴν σάρκα, τὴν ἀδιάστως τῇ ἀρετῇ (78) προσαχθεῖσαν.

Ἔσα δὲ προσέθηκε κατὰ τὴ ἀπρόσκολλόν τε (79) καὶ ἀνακόλουθον, περιττὸν οἶμαι διεξετάζειν, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· *Καὶ πᾶσι*, φησι, *τοῖς νοερώς ὁμοιονμένοις Χριστῷ, καὶ μὴ σαρκικῶς ὁμοιονμένοις*. Τί γὰρ βούλεται ἡ τῶν εἰρημένων ναυτία, διδασκέτωσαν ταῦτα οἱ θαυμασταὶ τῆς ἀπάτης· ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν. *Καὶ εἰ ἀνθρώπῳ*, φησι, *συνήφθη ὁ θεός, τέλειος τελεῖται, δύο ἂν ἦσαν, εἷς μὲν φύσει Υἱὸς Θεοῦ, εἷς δὲ θεός*. Ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένων, εἰ τὸν ἔνονον (80) καὶ τέλειον ἀνθρώπον υἱὸν θετὸν λέγουσι, τὸν ἀνόητον ἀνθρώπον, οὕτω γὰρ πάντως τὸν μὴ ἔχοντα νοῦν ὀνομάζουσι, τί προσερούσιν; Ὁ γὰρ μονογενὴς Θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀνελλιπὴς καὶ τέλειος ὢν, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχει, ἐπαληθευούσης τὴν κλήσιν (81) τῆς φύσεως· ἡ δὲ προσθήκη τοῦ ἡμιτελοῦς ἀνθρώπου ποῖον ὄνομα ἔχει; Εἰ γὰρ ὁ τέλειος ἀνθρώπος θετὸς υἱὸς κατὰ τὸν Ἀπολίναριον λέγεται,

(74) Corr. ἀποβολή.

(75) Corr. ἀπροαιρέτως.

(76) Corr. ἔχειν.

(77) In cod. Vat. est σκαίνης, nos emendavimus ἐκείνης. Vide tamen an legendum sit σκηνῆς.

(78) Ita corr.; prius erat τῇ ἀρετῇ.

(79) Et hæc corr. emendatio est; nam antea scriptum fuerat ἀπρόσκολλόν τε.

(80) Corr. hæc quoque emendatio est; nam in textu Vat. cod. scribitur οἱ τὸν ἔνονον.

(81) Ita corr.; antea erat τῇ κλήσει.

καὶ ὁ ἡμιτελής ἄνθρωπος, καθ' ὃ ἄνθρωπος, ἡμίθετος δηλονότι υἷς καὶ οὗτος ὀνομασθήσεται, ἡμισεύων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν τοῦ θεοῦ κλησιν ὥστε κυριώτερον εἰπεῖν, ἐκείνον μὲν τέλειον τὸν θετὸν εἶναι, τοῦτον δὲ ἡμισυ τῷ (82) τριτημορίῳ λαίποντα, κατὰ τὸ βούλημα τῶν ταῖς τοιαύταις τομαῖς (83) μιστυλλεόντων τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' εἰ ἀνάρμοστον ἔστι τῷ Θεῷ τὸ θετὸν ἔχειν υἷον, ὁμοίως πάντως καὶ ἐπὶ τοῦ τελείου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτελοῦς ἔστι τὸ ἀνάρμοστον ἢ μάλλον δὲ καὶ πλέον ἐν τῷ ἡκρωτηριασμένῳ τὸ ἄτοπον. Εἰ γὰρ ἀμυδρόν τι (84), καὶ ἕξω τῆς θεοπροπέως ὑπολήψεως τὸ ἄρτιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐνομίσθη, περὶ τὸ Θεῖον βλεπόμενον, πολλῷ μάλλον αἰσχρόν ἂν εἴη τὸ λελωθὲν περὶ αὐτὸν καθορᾶσθαι τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ νοῦς οὐκ ἔστι, διὰ τοῦτο ἢ σὰρξ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν οικειῶς ἔχει, ἀλλὰ τῆς μὲν τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὁμοίως ἄνθρωπος (85), καὶ ἔλος, καὶ τὸ μέρος κεχώρισται, κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καὶ οὐθέτερον τῶν ἐν ἡμῖν, οὔτε ὁ νοῦς, οὔτε τὸ σῶμα πρὸς τὴν ὑπερκειμένην φύσιν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὡκειώται. Κἂν οὐράνιον τι σαρκὸς εἶδος ἀναπλάσῃ περὶ τὸ Θεῖον ὁ μῦθος, οὐδὲ μάλλον διὰ τοῦτο ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν σάρκα ἐκείνην ὁ λελογισμένος συνθήσεται. Εἰ δὲ ἡλλοτριώται τῆς πατρικῆς οὐσίας ἢ σὰρξ, πῶς ἂν εἴη Υἱὸς τὸ ἀλλότριον; Ἄνάγκη γὰρ πᾶσα (86) τὸ ἀληθῶς ἐκ τινὸς ὄν, ἐκείνο κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι ὅπερ ὁ γεννήσας ἔστι ἢ ἀλλὰ μὴ ὁ Πατὴρ σὰρξ οὐκ ἔστιν. Οὐδ' ἂν ὁ ἐξ ἐκείνου πάντως σὰρξ εἴη ἢ τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμα, καὶ οὐχὶ σὰρξ εἶναι λέγεται. Εἰ οὖν μὴ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ σὰρξ, Υἱὸς οὐκ ἔστι. Τί οὖν ὀνομασθήσεται; Ὅπερ γὰρ ἂν τῇ οὐρανίᾳ ἐκείνῃ τῇ μυθοποιηθείσῃ παρὰ τοῦ λογογράφου ἐπινοήσωσιν ὄνομα, τοῦτο ἡμεῖς τῇ ἐξ ἀνθρώπων ἀναλειφθείσῃ σαρκὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπιθήσομεν, καὶ ὅπερ ἂν τὸ ἡμέτερον ὀνομάσωσι, τῷ αὐτῷ ὀνόματι κάκεινο κληθήσεται. Οὐκ ἔστιν Υἱὸς τὸ γῆϊνον, οὐδὲ ἐκείνο πάντως. Θετὸς υἷος τὸ γῆϊνον, οὐκ οὐν κάκεινο. Υἱῶν δυὰς ἐνταῦθα, κάκει πάντως. Εἷς Υἱὸς ἐν ἐκείνῳ ἢ σὰρξ καὶ ἡ θεότης, τοῦτο καὶ ὧδε. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοίως ἀφίστηκε τῆς θείας οὐσίας ἢ κτίσις πᾶσα, τὸ μὲν ἕξω εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, τὸ γε (87) γῆϊνον, καὶ οὐράνιον ἐπίσης συνωμολόγηται. Λείπεται δὲ ὅπερ ἂν τῷ σκοπῷ τῆς φιλανθρωπίας συμβαίη, τοῦτο εὐλογώτερον περὶ τὸν θεὸν οἴεσθαι. (88) Ὅνομα δὲ αὐτῷ ἴδιον, ἐφευρίσκειν (89) μηδὲν, ἀλλὰ τῷ πλεονάζοντι καὶ ἐπικρατοῦντι (90) συνονομάζεσθαι. (91) Καθάπερ ἐπὶ τοῦ πλάγους γίνεται εἰ γὰρ τις σταγόνα ὄξους ἐπιβάλλῃ θαλάττῃ, καὶ ἡ σταγὼν θάλασσα

A additamentum verò imperfecti hominis quale nomen habet? Si enim perfectus homo adoptivus filius juxta Apollinarem dicitur, imperfectus quoque homo, quatenus homo est, semiadoptivus utique filius vocabitur, cum dimidia tantum ex parte adoptivi appellationem obtineat: ita ut, si aptius loqui volumus, ille quidem perfectus homo adoptivus sit; hic vero semiadoptivus, utpote qui tertia sui parte ex eorum sententia deficiat qui tam multis sectionibus hominem in minutas dividunt partes. Atqui si Deo non convenit adoptivum habere filium, pari prorsus ratione tam de perfecto quam de imperfecto idem dicitur. Quin et id magis in mutilato absurdum esse deprehenditur; nam si integra atque perfecta hominis natura, cum circa divinitatem consideratur, vile quid et ab opinione quam de Deo habere nos decet, alienum censetur, multo magis turpe erit mancam mutilamque in eodem intueri naturam. Neque enim caro, quod mente careat, idcirco peculiarem aliquam cum Patris natura necessitudinem habet, sed a Patris quidem substantia tam totus homo quam ejus pars, ratione naturæ æque discernitur, et neutrum eorum quæ nobis insunt, hoc est neque mens, neque corpus, illi naturæ quæ omnes dignitate superat substantiæ ratione conveniet. Et quamvis cœleste quoddam carnis genus divinitati hæc fabula adligat, non ideo consubstantialem Deo carnem illam esse ullus rerum æquus æstimator fatebitur. Porro si caro aliena est a Patris substantia, quomodo Filius erit quod a Patre alienum est? Necesse enim prorsus est eum qui vere ex aliquo est, non aliud plane secundum essentiam esse quam quod est ille qui genuit: atqui Pater caro non est. Igitur neque ille prorsus qui ex ipso est, erit caro; quod enim natum est ex spiritu, spiritus utique, non caro esse dicitur. Si itaque non est ex Patre caro, neque Filius profecto erit ex Patre. Quid igitur caro illa vocabitur? Nam quaecunque nomen cœlestis illius carnis quam fabulose fingit scriptor, excogitaverint, id ipsum nos carni ex hominibus assumptæ, congruenter imponemus, et quocunque nomine nostram vocabunt, eodem prorsus et illa vocabitur. Non est Filius quod terrenum est. Itaque nec illud cœleste omnino Filius erit. Adoptivus est filius quod terrenum est; itaque et illud cœleste talis erit. Duo hic filii; et illic quoque duo prorsus erunt. Unus in illo cœlesti Filius, caro et divinitas; istud

(82) Corr. ἦτοι τῷ.

(83) Ita corr.; antea τόμας.

(84) Corr. εἰ γὰρ αἰσχρόν τι καί.

(85) Corr. ἄνθρωπος.

(86) Locum hunc usque ad illa verba σὰρξ εἶναι λέγεται, in *Panopliam adversus hæreses* cum aliis hujus antirrhethici excerptis retulit Euthymius Zigabenus, pag. 526, vers. Qui vere.

(87) Corr. τὸ τε.

(88) Eadem fere habet Nyssenius in *Orat. De deitate Filii et Spiritus S. et De Abraham*, prope finem.

(89) Corr. ἐφευρίσκον.

(90) Corr. ἐπικρατοῦντι τι.

(91) Hanc similitudinem aceti guttæ mari immisæ, in simili sensu, adhibet Nyssenius lib. IV *Contra Eunomium* et in libro *contra Apollinarem* ad Theophilum. Vide Petavium in *Theologicorum dogmatum* t. IV, qui est *De incarnatione*, lib. 1, cap. 15, num. 8, et præsertim lib. x, cap. 1, num. 6 et sequenti ubi Nyssenum hoc exemplo Eutylianorum erroribus non prævisse, erudite demonstrat; id quod multis ante Petavium sæculis Anastasius Sinaita in *Hodegi* cap. 13 erudite præstitit.

et in terreno loco habet. Nam cum creatæ res universæ a divina substantia æqualiter distent, ideo a Patris natura tam alienum esse terrenum quod est, quam quod cœleste fatemur. Superest autem ut quidquid proposito consilioque beneficiis homines afficiendi congruit, id omne potiore jure de Deo opinemur. Restat quoque ut cum nomen quod ei proprie conveniat non reperitur, ex eo quod in ipso eminent abundatque, appelletur. Et quemadmodum in mari accidit ut si quis aceti guttam in illud injiciat, gutta quidem illa mare fiat, in aquæ marinæ qualitatem transmutata: ita qui in carne hominibus manifestatus est, verus quidem est Filius et unigenitus Deus, itemque lumen inaccessibile, et per se ipsam vivens sapientia, et sanctificatio, et virtus, et quidquid sublimis dici aut cogitari potest. At carne, quæ propria natura caro est, in incorruptibilitatis pelagus transmutata, quemadmodum ait Apostolus¹¹, Absorptum fuisse quod mortale est a vita, una etiam cum ipsa carne cuncta quæ secundum eandem carnem tunc apparuerunt, in divinam et immortalem naturam commutata sunt; non pondus, non forma, non color, non renitentia, non mollities, non corporeæ quantitatis circumscriptio, non aliud quidpiam eorum quæ tunc in ipso conspiciantur, permansit; commistione scilicet quæ cum divinitate facta fuit, carneæ naturæ humilitatem in proprietatem divinarum consortium assumente. Itaque nullum nobis periculum est, ne in quaternarium numerum Trinitatis mysterium extendatur, ut Apollinaris ait, neque angelos in hominis servitute redigimus, ut in sua adversus nos fabula asserit. Non enim homini serviunt qui Domino se ipsos inclinant, neque eum adorare erubescunt qui carne suscepta in hoc mundo versatus est. Nam cum introducit primogenitum, inquit, in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli ejus¹². Porro præter partum nulla prorsus est in hanc vitam ingrediendi ratio, nec potest quispiam in hominum vita commorari, nisi hac via fuerit ingressus. Et hinc est quod ejus in carne nativitatem ingressum in mundum Scriptura nuncupat. Si igitur ipsi in orbem terrarum ingressum angelum omnes adorant, ac ejus ingressus ipsa est in carne nativitas, non ea quæ Domini jam juris sunt nos Domino subjicimus; sed ipsa angelorum natura sileat ille qui tenere ac inaniter asserit nos ea quæ sursum sunt deorsum vertere, dum deiferos angelos homini deifero mancipamus.

XLIII. His etiam scriptor addit: Si ille qui Deum suscipit, Deus verus est, multi uique dii essent, quoniam multi Deum suscipiunt. Nos vero quid ad hæc? Quod quidem Deus erat in Christo, mundum

¹¹ II Cor. v, 4. ¹² Hebr. i, 6.

(92) Ita corr. antiquus; antea, σαρκός ἐστι τῆ ἰδ.

(93) Corr. τῆς ἀθανασίας.

(94) Locus iste usque ad finem hujus cap. editus est in tomo I operum Nysseni, pag. 879, tanquam fragmentum libri cujusdam adversus Apollinarem.

(95) Edita ἐαυτῶν.

(96) Hæc usque ad alium semicirculum desunt in editis.

γίνεται, συμμεταποιηθεῖσα τῇ θαλασσῇ ποιότητι, οὕτως ὁ ἀληθινὸς Υἱὸς καὶ μονογενὴς Θεὸς, τὸ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ ἡ αὐτοζῶν σοφία τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ δύναμις, καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄνομα τε καὶ νόημα, ταῦτα ὁ διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν. Τῆς δὲ σαρκὸς (92), τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὐσίς, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀφθαρσίας (93) πέλαγος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, συμμετεβλήθη καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον φύσιν· οὐ βάρος, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἡ κατὰ τὸ ποτὸν περιγραφή, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων, οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀνακράσεως εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκώδους φύσεως ἀναλαθοῦσης. (94) Ὡστε κινδυνὸς ἐστὶν οὐδεὶς εἰς τετράδα ἡμῖν τὸν τῆς Τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθὼς ὁ Ἀπολιναριὸς λέγει, οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους τῶ ἀνθρώπῳ δουλαγωγοῦμεν, ὡς ὁ ἐκείνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει. Οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ δουλεύουσιν οἱ τῶ Δεσπότη ἐαυτοῦς (95) ὑποκύπτοντες, οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνούτες τῶ διὰ σαρκὸς τῇ οἰκουμένη ἐπιδημήσαντι. [96] Ὅτε γὰρ εἰσαυγάγη τὸν πρωτότοκον, φησὶν, εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι (97) αὐτοῦ. Μία δὲ εἰσοδος ἐπὶ τὴν (98) οἰκουμένην, ἡ διὰ τοῦ τόκου ἐστίν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐτέρως ἐντὸς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων γενέσθαι, μὴ (99) ταύτῃ τῇ εἰσοδῷ χρῆσασθαι. Οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ γένεσιν εἰσοδὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. Εἰ οὖν εἰσελθόντι αὐτῷ (1) εἰς τὴν οἰκουμένην πάντες προσκυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι, ἡ δὲ εἰσοδος διὰ σαρκὸς (2) ἐστὶ γένεσις, οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγοῦμεν τῶ Δεσπότη τὸ ἴδιον κτήμα· ἀλλ' αὐτῆ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις οὐκ ἀγνοεῖ τὴν ὑπερχειμένην ἐαυτῆς δεσποτείαν (3). Ὡστε σιγάτω προτιθεὶς (4) ἐκεῖνα τῶ λόγῳ τὰ μάταια, τὰ ἄνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

vitam ingrediendi ratio, nec potest quispiam in hominum vita commorari, nisi hac via fuerit ingressus. Et hinc est quod ejus in carne nativitatem ingressum in orbem terrarum ingressum angelum omnes adorant, ac ejus ingressus ipsa est in carne nativitas, non ea quæ Domini jam juris sunt nos Domino subjicimus; sed ipsa angelorum natura suam Domino subjectionem non ignorat. Itaque quæ sursum sunt deorsum vertere, dum deiferos

Ἐτι πρὸς τοῦτοις φησὶν· Ἐὶ ὁ Θεὸς δεξάμενος, Θεὸς ἐστὶν ἀληθινός, πολλοὶ ἂν εἴεν θεοὶ, ἐπειδὴ πολλοὶ δέχονται τὸν Θεόν. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Ὅτι μὲν Ὁ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον

(97) Corr. οἱ ἄγγελοι.

(98) Corr. εἰς τὴν.

(99) Edita ἐντὸς τοῦ βίου γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον, μὴ.

(1) Edit. εἰσελθόντος αὐτοῦ.

(2) Edit. ἡ διὰ σαρκὸς.

(3) Edit. ὑπερχειμένην αὐτῷ δεσποτείαν.

(4) Edit. προστιθεὶς

ἐαυτῶ καταλλάσσω, ἱκανὸς εἰς μαρτυρίαν ὁ μέγας Παῦλος. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο οἴεται ὁ λογογράφος πλῆθος Θεῶν παρ' ἡμῶν ἐπεισάγεσθαι τῷ κηρύγματι, ὅτι ὁμολογοῦμεν ἐν Χριστῷ τὸν Θεὸν ἐαυτῷ (5) καταλλάσσειν τὸν κόσμον, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ γινομένου, ταῦτα ἀπολογούμεθα (6). Εἰ κολλαὶ μητέρες παρθένοι, καὶ πρὸς πολλὰς ἡμισυγαγία τοῦ Γαβριὴλ, καὶ πρὸς ἑκάστην ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπέλευσις, καὶ ἡ τῆς τοῦ Ἰψίστου δυνάμεως παρουσία· καὶ εἰ περὶ (7) πολλῶν οἱ προφηταὶ τῆν χάριν κηρύσσουν, οἷσα πληθυντικῶς λέγειν, Παιδιά ἐγεννήθησαν ἡμῖν (8) (καὶ υἱοὶ ἐδόθησαν ἡμῖν), καὶ Αἱ παρθένοι ἐν γαστρὶ λήφονται, καὶ τὰ ὄνοματα τῶν τεχθέντων πάντων Ἐμμανουὴλ ἐστίν· εἰ πάντες περὶ τῶν κυμάτων ἐπιδατεύουσι, καὶ τῆ ἀφράστῃ δυνάμει τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐπ' ἔρημίας τρέφουσι, αὐξοῦντες τῷ κόρῳ τὸν ἄρτον, τὸν ἐν ταῖς χεραῖς τῶν μαθητῶν γεωργοῦμενον· εἰ πάντες νεκροὺς τετραήμερους ἐκ τῶν χωμάτων ἐγείρουσι· εἰ πάντες ἄμνοι τοῦ Θεοῦ γίνονται, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν Πάσχα θύονται, καὶ τῷ σταυρῷ προσηλοῦσι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ καταλύουσι τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ εἰς ὄφθαλμοὺς (9) τῶν μαθητῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνατρέχουσι, καὶ ἐν δεξιῇ τοῦ Πατρὸς καθέζονται· εἰ πάντες ἐλεύσονται κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν ὀνόματι πάντων ἡ τῶν ἐπουρανίων τε καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων γλώσσα ἐξομολογεῖται, δώσομεν τὸ πολλοὺς εἶναι θεοὺς, εἴπερ ἐν τοῦτοις εἶεν οἱ πολλοὶ τοῖς γνωρίσμασιν. Εἰ δὲ εἷς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, καὶ περὶ μόνον αὐτὸν ἡ τοιαύτη τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων ἀπαριθμησις, τίς κίνδυνος πολλοὺς ἀναπλασθῆναι θεοὺς, ὅτε ἂν λέγωμεν, Θεὸν διὰ σαρκὸς ἐμφυχον πεφανερῶσθαι; Ὅτι γὰρ ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον ἦν, τίς οὕτως τῶν εὐαγγελικῶν διδασκάλων ἀνήκοος, ὡς ἀγνοεῖν τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λεγόμενον· *Nun̄i δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὕμῖν ἐλάληκα;* Ὁρᾶς (10) ἐν τοῖς λεγομένοις, τί τὸ ἀποκτείνωμενον· Ὁρᾶς (11) ὑπέδειξεν, εἰπὼν, *Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὗ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον,* δι' οὗ ἐφθέγγετο ἡ ἀλήθεια; Οὗ γὰρ ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν (12) τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ δηλονότι, ὁ μὲν λαλῶν Θεὸς ἦν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐμεσίτευσεν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆ ἰδίᾳ φωνῇ τὸ λεγόμενον. Δι' ὃ καὶ μεσίτης γέγονε Θεοῦ (13) καὶ ἀνθρώπων, ὡς οὐ δυναμένης τῆς ἀνθρωπίνης (14) φύσεως ἀκράτῃ προσμιζαίει τῆ τοῦ Θεοῦ συνουσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο δεομένης τῆς συγγενούσης αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν φωνῆς, δι' ἧς εἰκὸς χωρεῖσθαι τὴν ἄνωθεν δύναμιν. Καταλειπτόν καὶ τοῦτο, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τρεπτόν τὸν λόγον, *Οὐδὲν, φη-*

*A reconcilians sibi*¹², testis idoneus ac locuples est magis Paulus. Si vero scriptor autumat deorum multitudinem propterea a nobis induci, quod profiteamur Deum sibi in Christo mundum reconciliare, quasi multis cum hominibus se Deus conjungeret, defensionem nostram ita instituimus: Si multae matres simul ac virgines fueret, si multis mulieribus divinae incarnationis mysterium Gabriel annuntiavit earumque singulis Spiritus sanctus supervenit et praesto fuit Altissimi virtus; praeterea si in multos homines tantam a Deo gratiam collatam fuisse prophetae praedicant ut in plurali numero dicant, Parvuli nati sunt nobis, (et filii dati sunt nobis¹³); et, Virgines in utero concipient¹⁴; et omnibus quos pepererint nomen erit Emmanuel; si omnes pedibus super undas incedunt, et ineffabili potestate tot tantaque hominum millia in deserto nutriunt, edentium satietate panem augentes, in discipulorum manibus, veluti agricultura quadam multiplicatum; si omnes quatruiduanos mortuos e tumulis excitant; si omnes Dei agni sunt et pro nobis Pascha immolant et affigunt cruci peccatum et mortis potentiam destruant et discipulis spectantibus caelos repetunt et ad Patris dexteram sedent; si omnes venturi sunt judicare orbem terrarum in justitia, et in omnium nomine caelestium, terrestrium et infernorum lingua confitetur, tunc utique dabimus multos esse deos, si multos hujusmodi esse modo allatis indicibus dignosceretur. At vero si unus est Dominus Jesus, per quem omnia, et *ex ipso, et per ipsum, et in ipso* sunt omnia¹⁵, et in ipso tantum hujusmodi indicia atque insignia divinitatis enumerare licet, equid periculi est ne plures deos comminiscamur, cum dicimus Deum humana praeditum anima per carnem manifestatum fuisse? Quod enim id quod conspiciebatur, homo esset, quis evangelicae doctrinae usque adeo ignarus est ut nesciat dictum hoc ipsius Salvatoris nostri ad Judaeos: *Nunc autem quaeritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum*¹⁶? Viden' in his Christi verbis quidnam occisum fuerit, manifeste significari, dum ait, *Quaeritis me occidere, non veritatem, sed hominem* per quem veritas loquebatur? Neque enim D homo, sed Deus profecto erat, qui loquebatur veritatem; homo vero propria ipsius voce hujus sermonis apud homines interpretem atque internumtium agebat: quapropter mediator seu interpres Dei hominumque factus est, quippe humanae naturae ad pura cum Deo colloquia fas non erat accedere, ac proinde aeterni ac ejusdem generis voce indigebat, cujus ope superbae virtutis sensa posset

¹² II Cor. v, 19. ¹³ Isa. ix, 6. ¹⁴ Isa. vii, 14. ¹⁵ Rom. xi, 36. ¹⁶ Joan. viii, 40.

(5) Ita corr.; male antea αὐτῶ.

(6) Corr. ἀποκρινόμεθα.

(7) Praepos. περὶ corr. add.

(8) Quae semicirculis comprehenduntur, corr. add., qui etiam ante verbum παρθένοι art. delet.

(9) Corr. ἐν ὀφθαλμοῖς.

(10) Ita corr.; antea ὄρᾶν.

(11) Haec lectio nostra est; nam in cod. scribitur, ὄλος.

(12) Corr. ἄνθρωπος ὁ λαλῶν.

(13) Corr. λέγεται.

(14) Corr. ἀνθρωπιείας.

percipere. Sed et his prætermisissis, ad ea quæ sequuntur convertendus est sermo: *Nihil, ait, æque conjunctum est Deo, atque caro illa, quam assumpsit. O cordatam hominis sententiam! Nil ita arcte conjunctum est Deo, atque caro, non bonitas, non æternitas, non incorruptio, non omnipotentia, non alia quæpiam earum notionum quæ Deo maxime conveniunt, sed hæc omnia inferiora sunt carne, quippe quæ cum Deo commista et una cum ipso effecta fuerit, ob conjunctionem illam quæ inter divinitatem et carnem eidem ascititiam intervenit. Hoc autem ipsum scriptor fatetur; nam qui carnem assumptam fuisse dicit, eandem utique adventitiam esse declarat.*

XLIV. Sed, et his prætermisissis, ea etiam quæ sequuntur, silentio obvolvimus, utpote quæ minime lectoribus nocere queant, et in se habeant unde fabulæ nulla ex parte sibi constantis fictio redarguatur. Nam cum primum statuisset nullam aliam earum rerum quæ de Deo affirmantur, æque Domino conjunctam esse atque carnem illam quam assumpsit, mox in conclusione subjungit, ea quæ hoc pacto conjuncta non sunt, nec eodem pacto adoranda esse, quin et hanc aliam coronidem addit, *Nihil autem ita adorandum est, quemadmodum caro Christi.* Hæc vero, utpote quæ vel pueris ipsi absurda statim videantur, consulto silebimus; ipsi enim qui sedent in foro luduntque pueri, ita ratiocinantur: Si tam adorandum nihil est, sicut caro, ergo magis veneranda est Christi caro quam ipsa Patris majestas, et omnipotentia, et summum in res omnes imperium, et si quid aliud natura nostra de divina potentia eloqui valet, ita ut prætermisissis Patris, Filii, et Spiritus sancti adoratione, solam venerari, atque adorare antelatum cæteris omnibus ab isto carnem, eidemque omnipotentiam ascribere debeamus. Porro antecedentibus similis est, quæ sequitur ratiocinatio: *Caro, inquit, Domini adoratur, quatenus est una persona et unum animal cum ipso.* Duarum rerum mentionem faciens, Domini videlicet et carnis Domini, ex his duobus unum animal efficit. Nunc jam patet quid in tractatus inscriptione significet, dum de divina incarnatione, ad similitudinem hominum facta, se nos docturum esse promittit; quia namque anima ad corpus accedente, ex copulatione istarum diversi generis rerum atque mistione, hominum vita constat, nec aliter nos constitui quam per animæ et corporis conjunctionem jure merito

(15) Tam hic quam infra corr. add. part. ὡς.

(16) Ita corr.; male antea παιδιότης.

(17) Corr. ἐπικτηθείσης, ὡς ὁμολογεῖ.

(18) Corr. καὶ τοῦτο παραδραμούμεθα, et interpungit ante τὰ ἐφεξῆς.

(19) Corr. περὶ.

(20) Corr. μετὰ τῆς ἀνοίας σιωπησόμεθα, et mox, καὶ τὰ ταῖς.

(21) Corr. καὶ ἐν ἐκείνῃ.

(22) Hoc Apollinarius argumentum, cum Nysseni responsione, ex hoc opere desumpta, refert Euthymius, pag. 529, vers. *Caro, inquit.* Sed argumen-

σιν, οὕτως ἦνται πρὸς Θεόν, ὡς (15) ἡ σὰρξ ἡ προσληφθεῖσα. Ὡς τῆς περισεκεμμένης αὐτοῦ ἀποφάσεως! Οὐδὲν οὕτως ἦνται πρὸς Θεόν, ὡς ἡ σὰρξ, οὐδὲ ἡ ἀγαθότης, οὐδὲ ἡ αἰδιότης (16), οὐδὲ ἡ ἀφθαρσία, οὐδὲ τὸ ἐπὶ πάντων κράτος, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα, τῆς σαρκὸς ἐστὶ δεύτερα, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τῇ πρὸς ταύτην τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως, καὶ σαρκὸς τῆς ἐπικτηθείσης. Ὁμολογεῖ (17) αὐτὸ τοῦτο ὁ λογογράφος· ὁ γὰρ προσεληφθῆναι αὐτὴν εἰπὼν, τὸ ἐπιγενηματικὸν αὐτῆς ἐνεδείξατο.

B Καὶ παραδραμούμεθα τὰ ἐφεξῆς (18), ὡς αὐτόθεν ἔχοντα τὸν ἔλεγχον τῆς ἀυστάτου μυθοποιίας, καὶ ἀδολογίας ὄντα τοῖς ἐντυγχάνουσι σιωπήσαντες· προβεῖς γὰρ τὸ, μηδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ (19) Θεοῦ λεγομένων οὕτως ἠνώσθαι τῷ Κυρίῳ, ὡς ἦνται πρὸς αὐτὸν ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, ἐπήγαγεν ἐν τῷ συμπεράσματι, ὅτι τὰ μὴ οὕτως ἠνωμένα, οὐδ' οὕτως προσκυνητὰ, ἐτέραν ἐπιτίθεισι κορωνίδα· *Οὐδὲν δὲ οὕτως προσκυνητὸν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ.* Ταῦτα ὡς καὶ παιδίοις γινώριμον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν μετὰ τῆς ἐννοίας σιωπησόμεθα (20). Εἰποι γὰρ ἂν καὶ ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθήμενα παῖδια, καὶ παίζοντα· ὅτι· Εἰ μηδὲν οὕτως ἐστὶ προσκυνητὸν, ὥσπερ ἡ σὰρξ, ἄρα σεβασμιωτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ σὰρξ καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πατρὸς μεγαλειότητος, καὶ τῆς παντοδυναμίου ἐξουσίας, καὶ τῆς πάντων ἀρχῆς, καὶ εἰ τι ἄλλο χωρεῖ ἡ φύσις ἡμῶν περὶ τῆς θείας δυνάμεως φεβέγεσθαι· ὥστε καταλιπόντας τὸ προσκυνεῖν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνην σέβεσθαι, καὶ προσκυνεῖν τὴν παρὰ τούτου προτετιμημένην σάρκα, καὶ ἐκείνη (21) τὸ κατὰ πάντων τίθεσθαι κράτος. Ὁμοιον δὲ τοῖς προαποδοδομένοις καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα (22), *Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, φησὶ, προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἐστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶον μετ' αὐτοῦ* (23). Δύο μνημονεύσας πραγμάτων (24), Κυρίου καὶ σαρκὸς Κυρίου, ἐν ζῶον τὰ δύο ἐποίησε. Νῦν ἀποκαλύπτει σαφῶς τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου δηλούμενον, ἐν ᾗ διδάσκειν κατεπαγγέλλεται περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου· ἐπειδὴ γὰρ ψυχῆς σώματι συνδραμούσης, ἐκ τῆς τῶν ἑτερογενῶν τούτων μίξεως τε καὶ κοινωνίας συνίσταται ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, καὶ οὐκ ἂν τις ἄλλο τι (25) τὴν σύστασιν ἡμῶν ὀρίσαιο, πλὴν σώματος καὶ ψυχῆς κοινωνίας· τοῦτο αὐτὸ καὶ περὶ τὴν θεϊαν φύσιν φαντασθεὶς ὁ λογογράφος,

tum Apollinarius iisdem verbis expressum ibi legimus; non vero Nysseni responsionem, cuius tantummodo sensum, non itidem verba Euthymius retulit.

(23) Vide an interpungendum sit ante illa verba, μετ' αὐτοῦ, ut sensus sit, carnem Domini adorari cum ipso, quatenus est una persona, et unum animal; nam proxime sequens Apollinarius argumentum huic interpretationi favere videtur.

(24) Ita corr.; antea σωμάτων.

(25) Ita corr.; antea καὶ οὐκ ἄλλο τι.

εὐθύς ἐν τε τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου διδάσκειν κατεπαγγέλλεται, ὅτι καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου καὶ τὸ θεῖον ἐν σαρκὶ θεωρεῖται, καὶ νῦν ἐν τῷ μέρει τοῦτου τοῦ λόγου (26) σαφῶς κατασκευάζει, ὅτι ἐν ἐστὶ πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἥ τε σὰρξ καὶ ὁ Κύριος, ὡσανεὶ λέγοι, Παῦλον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ κρυπτῷ τὸν φαινόμενον (27), διὰ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν συμφύτην. Τί οὖν ἄρα ἐπεξίναται προσήκει τοῖς εἰρημένους καὶ ἀντιμάχεσθαι; Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις ἡμᾶς ἀφραίνειν κατητιάσατο τοῖς παρεξυρημένους τῶν νοημάτων ἐνισταμένους; Οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο κατανοήσωμεν. *Εἰ μὴδὲν*, φησί, *ποίημα προσκυνητῶν μετὰ τοῦ Κυρίου, ὡς ἡ σὰρξ αὐτοῦ*. Τίς ἀγνωσθεῖται περὶ τῶν ἐν ἀσεβείᾳ πρωτείων ἀγωνιζομένων τῷ Ἀπολιναρίῳ πρὸς τὸν Εὐνόμιον; τίς ἄρα τῶν ἀριστείων ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἰδρωσὶν ἀξιοθήσεται; Τάχα ἄκριτος ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ νίκη τῷ ἀμφηρίστῳ (28) καὶ ἰσοπαλεῖ τῆς ἀσεβείας καταλειφθήσεται. Ὁ μὲν γὰρ ποίημα τὸν μονογενῆ Θεὸν (29) λέγων, νοερόν τε αὐτὸν, καὶ ἔξω τῆς ἀντιτύπου φύσεως εἶναι οὐκ ἀπομάχεται· αὐτὸς δὲ (30) σύνθετον ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἐξ ἑτεροφυῶν ἀναπλάσας, ἐκ σαρκὸς τε καὶ θεότητος συγκεκορημένον ἐν εἶναι ζῶον κατασκευάζει, καθ' ὁμοίωσιν (31) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ ποιήματος προσκύνησις ἐπ' ἀμφοῖν ἴση· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν νοεράν τε καὶ ἀσώματον φύσιν πεποιήσθαι φησὶν· οὗτος δὲ προστίθῃσι καὶ τὸ, σαρκώδη φύσιν εἶναι περὶ τὸ ποίημα, καὶ ταύτην προσκυνεῖσθαι πλέον τῶν λοιπῶν ποιημάτων, ὡς καὶ ἄλλοις ποιήμασι προσαγομένης τῆς προσκυνήσεως, ὃ καὶ τοῖς τὰ Εὐνομίῳ πρεσβεύουσιν ἀσεβῆς εἶναι ὁμολογεῖται. Οὐκοῦν ἐγέτω κατὰ τοῦ Εὐνομίῳ τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγαλλιάσθω (32) τοῖς τῆς ἀσεβείας στεφάνοις καλλωπιζόμενος· ὅσῳ γὰρ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα καταδεέστερον, ἴσοῦτον ἐν τοῖς τὰ ποιήματα προσκυνουσί, ὃ τὴν σὰρκα προσκυνεῖν νομοθετῶν τῶν τὸ νοερόν ποίημα σεβομένων ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας ἐστὶν ἀποπτέρος, καὶ μάλιστα εἰ καὶ ἄλλα προσκυνεῖσθαι ποιήματα λέγοι, ὧν τὸ πλέον ἡ σὰρξ διὰ συγκρίσεως κατὰ τὴν προσκύνησιν ἔχει· Οὐδὲν γὰρ, φησί, *ποίημα προσκυνητῶν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου*. Πάντα μὲν γὰρ ἐπίσης κάτω τῆς θείας (33) ἐστὶ δυνάμει, ὅσα περ ἐν τῇ κτίσει καταλαμβάνεται, καὶ ἀσώματον ἢ, καὶ μετὰ σώματος. Ἄλλ' ἔχει πρὸς ἑαυτὴν ἡ κτίσις διὰ συγκρίσεως ὑπερβολὴν, καὶ ἐλάττωσιν, τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως προτεραιοῦσης (34) παρὰ τὴν αἰσθητὴν τε καὶ σωματώδη κατάστασιν. Ὡστε καθὼ μὲν τῷ ποιήματι λατρεύειν οἴονται δεῖν Εὐνομίῳ τε καὶ Ἀπολιναρίῳ, ἰσοπαλεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας εἶσι καὶ ἀμφηρίστοι· ὃ δὲ τῆ σαρκὶ παρὰ τὴν νοεράν φύσιν τὰ πρωτεία νέμων, τὸ πλέον εἰς ἀσέβειαν ἔχει. Ἀκουσάτωσαν οἱ μαθηταὶ τῆς ἀπάτης πρὸς τίνα τῷ διδασκάλῳ αὐτῶν καὶ περὶ τίνων ἡ ἀμίλλα.

A quispiam affirmaverit; propterea hoc ipsum in divina etiam natura fieri, inepte animo suo fingens scriptor, statim et in ipsa tractatus hujus inscriptione demonstraturum se pollicetur, divinitatis conjunctionem cum carne ad similitudinem hominis spectandam esse; et nunc in hac ejusdem tractatus parte manifeste astruere nititur, carnem et Dominum unam personam atque unum animal esse, quasi diceret in Paulo ob corporis et animæ conjunctionem idem esse quod latet, atque illud quod omnium oculis cernitur. Quid ergo ea quæ modo commemoravimus accurata disquisitione refellere convenit? Quis etiam merito nos insipientiæ non accusaverit quod hisce perperam excogitatis argumentationibus refutandis immoremur? Ergo quod sequitur, expendamus. *Si nulla*, inquit, *res creata æque adoranda una cum Domino est, ac ejus caro*. Equis certamini præerit præmiaque ponet Apollinari atque Eunomio inter se de impietatis primatu certantibus? Uter eorum ob exantlatos adversus veritatem labores, palma dignus esse censebitur? Fortasse ob parem in asserenda impietate certantium ardorem, anceps erit, ac neutram in partem inclinata victoria. Nam ille unigenitum Deum factum esse affirmans, eundem mente præditum et a corporea natura alienum esse non negat; hic vero illum ipsum unigenitum Deum ex diversæ naturæ rebus ab initio compositum fuisse fingens, eundem unum esse ex carne ac divinitate, humanæ naturæ instar, conflatum animal esse statuit. Uterque enim creaturam æque adorat; sed Eunomius quidem eam, etsi factam, nihilominus incorpoream et intelligentia prælitam esse dicit: hic vero non factam tantummodo, sed et carneam esse affirmat eamque præ cæteris creaturis adorari oportere, quasi adoratio aliis quoque creatis rebus impertiretur, quod et illi qui Eunomii dogmata suspiciunt, impium esse non diffidentur. Victoriæ itaque adversus Eunomium præmia ferat, coronisque impietatis ornatus exsultet; nam quanto in humana natura corpus infra animam est, tanto inter creaturarum cultores qui carnem adorandam esse statuit, illis, quantum ad impietatem, longe ineptior est, qui non nisi intelligentia præditam creaturam colunt; præsertim si non unam ipse, sed plures creaturas adorandas esse dicat, quibus comparata caro majorem præ illis adorationem consequi mereatur: Nulla enim, inquit, creata res æque adoranda est atque caro Domini. Nam omnia, quæ in rerum creaturarum numero habentur, sive corporea sint, sive incorporea, æque infra potestatem divinam sunt, at nihilominus res creatæ, si inter se comparentur, aliæ aliis plus minusve dignitatis habent, cum incorporea natura eam

(26) Ita corr.; antea τοῦ λογογράφου.

(27) Ita corr.; antea τὸ φαινόμενον.

(28) Ita corr.; antea ἀμφορίστῳ.

(29) Hæc lectio a corr. est; nam antea erat Θεοῦ.

(30) Corr. οὗτος δέ.

(31) Verba καθ' ὁμοίωσιν, a corr. sunt addita.

(32) Corr. ἐπαγαλλέσθω.

(33) Ita corr.; prius erat κατὰ τὸ τῆς.

(34) Ita corr.; antea προπορευούσης.

quæ corpore sensibusque prædita est, longe antecellat. Quamobrem Eunomius atque Apollinarius, quatenus quidem res creatas cultu divino dignas censent, in impietatis certamine ac pugna pares sunt; at vero qui carnem intellectivæ naturæ præfert, impietate alterum superat. Audiant erroris hujus discipuli cum quo et quibus de rebus magistro eorum contentio sit.

XLV. Videamus modo compedes illas, ut cum **A** Apollinarius magistro loquar, indissolubilibus syllogismorum catenis instructas, quibus lectores constringere nititur. Si *hominem*, inquit, *magis quam cæteros homines, atque angelos, cum Deo conjungi quis putat.* Operæ pretium itaque esset, horum quoque verborum sensum expendere, sed in allatis modo verbis sensum aliquem, si non bonum et exquisitum, at certe ad impii sui dogmatis confirmationem nonnihil saltem conducentem investigare, perinde omnino esset ac in lapidibus animam, aut in ligno intelligentiam quærere. Quin et ex his quæ uno tenore eodemque consilio subjungit, quam incomprehensibilia sint ejus verba, poterit confirmari. *Angelos*, inquit, *ac homines arbitrii libertate spoliabit, quemadmodum et caro libertate destituitur. Corruptio autem est animalis libero arbitrio præditi, non esse sui juris suæque potestatis: natura autem ab ejus conditore non corrumpitur: homo ergo nequaquam Deo conjungitur.* Papæ, quæ argumentorum vis! Quam indissolubiles syllogismorum hæque! Liberum homini angelisque arbitrium tollit quæ cum divinitate fit unitio, et ejusmodi libertate carere corruptio est animalis libero arbitrio præditi; et si pro veris hæc ut habeantur effecerit, hominem Deo conjungi non posse ex hoc ipso demonstratur. Quid tale unquam ventriloqui effutiant? Quid etiam his unquam simile hariolantur, qui e terra voces edunt, et ex imo pectore vaticinia fundere didicerunt? Homines et angeli arbitrii libertate spoliantur, si Deo humana natura conjungitur. Nunquid homo non erat, qui dixit, *Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum*¹⁸? Nonne divina fuit cum natura commistus qui omnem sibi inesse divinam virtutem ostendit, dum quidquid lubet propria efficit potestate? Atqui si non ita res erat, explodatur Evangelii testimonium, mendacii omnino convincentur tum Paulus, tum prophetæ, tum etiam ii omnes qui mirabilia de Domino pronuntiarunt et qui patrata deinceps ab ipso miracula enarrarunt. Sin vero ita omnino res fuit, ut Deus in carne manifestatus sit, et caro divinæ naturæ commista, unum quid cum ipsa

¹⁸ Joan. viii, 40.

(35) Ita emendandum censeo Vat. cod. in quo legitur, *δειραϊς*, nullo sensu.

(36) Ita corr.; antea *διασφύγγας*, manifesto librarii errore.

(37) Corr. *μᾶλλον δ' ἄν*.

(38) In textu Vat. cod. tam hic, *αὐτεξουσίως*, quam infra, *σάρξ αὐτεξουσίως*, scribitur, sed utrobique corr. emendatio necessaria nobis visa est.

(39) Corr. *ἐνώβη*.

(40) Ita corr.; antea *φύσει ἅπασαν*.

Ἰδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐφεξῆς ἀλυκτοπέδην, κατ' αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Ἀπολιναρίου διδάσκαλον, ἣν ταῖς ἀλύτοις σειραῖς (35) τῶν συλλογισμῶν διασφύγγας (36) προτείνεται. Εἰ ἀνθρώπων, φησὶν, οἰεταὶ τις ἐνοῦσθαι Θεῷ παρὰ πάντα ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους. Ἄρα χρὴ καὶ τὴν ἐν τούτοις διεξετάζειν διανοίαν· ἀλλ' ὁμοίον ἂν εἴη ψυχὴν ἐν λίθῳ ζητεῖν, καὶ ἐν ξύλῳ φρόνησιν, καὶ ἐν τοῖς ἐκτεθειμένοις ῥήματιν ἔμφασιν τινος ἐνθυμήσεως, οὐ λέγω τῆς κρείττους, ἀλλὰ τῆς γούν εἰς τὸ ἀσεβὲς συντελοῦσης. Μᾶλλον δὲ (37) ἐκ τῆς συμφράσεως μαρτυρηθεῖ τὸ τῶν λεγομένων ἀδιανόητον. Ποιήσει μὴ αὐτεξουσίου (38) τοὺς ἀγγέλους, καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὡς οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτεξουσίως. Φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου, τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίον· οὐ φθίρεται δὲ ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ ποιησαντος αὐτὴν· οὐκ ἄρα ἐνοῦται ὁ ἀνθρώπος Θεῷ. Βαβαὶ τῆς ἀνάγκης! Ὡς ἄλυτοι τῶν συλλογισμῶν αἱ πλεκτάναί! Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων τὸ αὐτεξουσίον ἢ πρὸς τὸ Θεῖον ἔνωσις, καὶ φθορὰ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίον γίνεται, καὶ εἰ ταῦτα τιθεῖ ἀποδεικνύεται τὸ μὴ ἐνοῦσθαι ἀνθρώπων Θεῷ. Τί τοιοῦτον οἱ ἐγγαστρίμυθοι; Τί δὲ οἱ ἐκ γῆς φωνῶντες, καὶ ἐγκαρδίους μαντείας πεπαιδευμένοι παραπλήσιον τούτοις ἀποφοιδάζουσιν; Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ αὐτεξουσίτης, ἐν ἡνώθῃ (39) τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον. Μὴ οὐκ ἦν ἀνθρώπος ὁ εἰπὼν, *Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἀνθρώπων*, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέλειπεν; Μὴ οὐκ ἀνεκράθη τῇ θεῷ φύσει ὁ πᾶσαν (40) τὴν θεϊκὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ δεικνύς, κατ' ἐξουσίαν ἐνεργῶν ὅπερ ἐβούλετο; Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐγένετο τούτο ἐν ἐκείνῳ (41), παραγραφέσθω τὴν εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν, ψεύδους πάντως καὶ ὁ Παῦλος ἀλώσεται, καὶ οἱ προφήται, καὶ πάντες οἱ τὰ θαύματα περὶ τοῦ Κυρίου προκαταγγέλλοντες, καὶ οἱ τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα διηγησάμενοι. Εἰ δὲ ἀληθῶς γέγονε τούτο, καὶ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἀνακραθεῖσα τῇ θεῷ φύσει ἐν πρὸς ἐκείνην ἐγένετο, ἄρα, κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον, ἀπόλωλε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ αὐτεξουσίον, καὶ κατεδουλώθησαν ἀγγελοῖ, ἐπειδὴ τούτο ἐγένετο, ζημιωθέντες (42) τοῦ αὐτεξουσίου τὴν χάριν. Ὡς τῆς παραλόγου καινοφωνίας! οἷα δὲ (43) καὶ ἡ ἐπαγγελία τὸ λέγειν, *Φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ζώου ἐστὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίον* (44).

(41) Corr. scripsit in margine sine ulla nota, καὶ ἐν τούτῳ ἐκείνο; quare incertum est, an hæc verba subjungenda statim sint post, ἐν ἐκείνῳ, an potius adnotatione illa nos monere voluerit, ut legamus, οὐκ ἐγένετο ἐν τούτῳ ἐκείνο.

(42) Corr. *μειωθέντες*.

(43) Corr. *καινοφωνίας; οἷα δὲ*.

(44) Secuti hic sumus corr. emendationem; nam in textu Vat. cod. legitur, τὸ λέγειν, *φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίου ἐγένετο ἄρα*.

Ἄρα οὐκ ἀριθμεῖ τὸ οἰκετικὸν ἐν τοῖς ζώοις, ὅτι μὴ αὐτεξουσίως οἰκονομεῖται παρὰ τὸν βίον, τῇ ἐπικρατούσῃ δυναστείᾳ δεδουλωμένον; Ἐν γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ τὸ ζῶον εἶναι, τίνα (45) ὁ λογογράφος ὀρίζεται. Ὡ δὲ μὴ πάρεστιν ἡ αὐτοκρατῆς τοῦ θελήματος κίνησις, μηδὲ ζῶον εἰσθεῖσθαι τοῦτον εἶναι νομοθετεῖ. Οὐκοῦν νεκρὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Χαναάν, ὅτε τοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν ἀταξίαν κατεδουλώθη, νεκρὸς ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραάμ, νεκρὸς Γιεζὶ τὸ τοῦ Ἐλισαίου παιδάριον, καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις νεκρὸς ὁ Ὀνήσιμος, νεκροὶ πάντες οἱ ἑκατοντάρχαι δουλεύοντες. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τεθνᾶσι πάντες οἱ ὑπεξευγμένοι ταῖς τῶν κρατούντων ἀρχαῖς, ἐν οἷς κωλύεται τὸ αὐτεξουσίον βούλημα. Ἀλλὰ καὶ οἷς ὁ Παῦλος νομοθετεῖ ταῖς ὑπερχούσαις ἐξουσίαις ὑποτάσσασθαι, νεκροὶ πάντως εἰσὶ, κἂν ψυχαὶ ὦσι, τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ αὐτεξουσίου φθαρέντες, καὶ μηκέτι ζῶα εἶναι δυνάμενοι. Τοῦτο γὰρ κελεύει ὁ Ἀπολιναρίου μῦθος, ἵνα τὴν ἄψυχον ἐκείνην σάρκα συζεύξῃ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, εἴτ' οὖν ἄψυχον, εἴτ' οὖν ἀνόητον, πρὸς ἀμφοτέρω γὰρ ἐπίσης ὁ μῦθος βλέπει. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄψυχον νεκρὸς ἐστὶ. Τὸ δὲ διχα διανοίας ἐμφυγον κτηνός ἐστιν, ὅπερ οὐδὲ αὐτὸς οὗτος ἀποφεύγει ὡς ἀτοπον, ἀφαιρούμενος τῆς σαρκὸς ἐκείνης τὸ αὐτεξουσίον τῶν γὰρ ἀλόγων ἴδιον, τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτῶν εἶναι, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀρχῇ.

conficta ab Apollinari fabula jubet, ut carnem illam anima destitutam, Deo qui cuncta supereminet, jungat, sive anima sive mente orbatam sit caro illa, utrumque enim æque respicit fabula. At qui cadaver quidem est, quod anima caret; quod vero animam sine mente habet jumentum utique est; id quod nec scriptor iste tanquam absurdum refugit, ab illa carne tollens libertatem arbitrii; irrationalium quippe animalium proprium est, hominis imperio subjici, non vero suæ potestatis esse.

Ἄλλ' ἐλάσθω καὶ ταῦτα, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου C μετέλθωμεν· λέξω δὲ τῇ ἑμαυτοῦ φωνῇ τὴν τοῦ ἐναντίου διάνοιαν συντομίᾳ χάριν. Ἐκ τριῶν εἶναι τὸν ἀνθρώπον φησι, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος, ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο διὰ τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς Ἐπιστολῆς δογματιζόντος, καὶ ἐπάγει τῆς ὑμνωδίας (46) τῶν τριῶν παιδῶν τοῦτο τὸ μέρος, τὸ *Ἐὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχαὶ δικαίων*· εἶτα καὶ τὸ, *Ἐν πνεύματι*, φησὶ, *λατρεῦεν τῷ Κυρίῳ*· καὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν παρατίθεται, δι' ἧς διδακόμεθα, τοὺς προσκυνούντας Θεῷ (47) ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν. Ταῦτα διεξελθὼν, προστίθεται εἶναι (48) τι παρὰ τοῦτο, τὴν σάρκα τὴν ἀντιστρατευομένην τῷ πνεύματι· ταύτην δὲ οὐκ ἄψυχον λέγει, ὡς διὰ τοῦτο (49) δεῖκνυσθαι τρίτον εἶναι τὸ πνεῦμα παρὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Εἰ οὖν ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Κύριος, ἐκ τριῶν πάντως ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. Ἴνα τοίνυν τὸ διημαρτημένον αὐτοῦ τῆς περὶ τῶν θείων Γραφῶν ὑπολήψεως γένηται δῆλον, ἐν δλίγῳ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν εἰρημένων διαληψόμεθα. Καὶ πρῶτον γε τὸ ἀποστολικὸν ἐξετάσωμεν. Οὐ γὰρ

effecta fuerit: ergo quoniam ita sese res habuit, periit juxta poeticam fabulam, in humana natura libertas arbitrii, et servi facti sunt angeli, liberi arbitrii eadem de causa jacturam passi. O absurdam vocum novitatem! Qualis etiam illatio est dicere, Corruptio autem animalis arbitrii libertate pradiiti, est eadem libertate privatum esse. Nunquid servos ex animalium albo tollit, quoniam hi sub dominorum potestate positi, per vitæ curriculum ab alterius arbitrio pendent? Nam illum qui liberi arbitrii compos est, animal esse scriptor decernit; at vero qui libero voluntatis motu destituitur, hunc neque animal censendum esse statuit. Igitur mortuus erat Chanaan ille quando ob petulantiam servus effectus est fratrum¹⁹, mortuus erat Abrahami famulus, mortuus et Giezi puer Elisæi, et in posterioribus temporibus mortuus erat Onesimus, mortui etiam centuriones omnes sub alterius potestate constituti. Verum quid hæc aio, mortui sunt omnes, qui principibus rerum dominis subduntur, quorum voluntatis libertas impeditur. Sed et illi quos Paulus mandat summis potestatibus subdi, mortui omnino sunt, tametsi anima præditi, quod libertate arbitrii carentes perierint, neque amplius inter animantia locum habere possint. Hoc enim

illam anima destitutam, Deo qui cuncta supereminet, jungat, sive anima sive mente orbatam sit caro illa, utrumque enim æque respicit fabula. At qui cadaver quidem est, quod anima caret; quod vero animam sine mente habet jumentum utique est; id quod nec scriptor iste tanquam absurdum refugit, ab illa carne tollens libertatem arbitrii; irrationalium quippe animalium proprium est, hominis imperio subjici, non vero suæ potestatis esse. XLVI. Sed, et his omissis, ad alia pergamus, meis autem verbis adversarii sententiam referam, brevitatis causa. Ex tribus rebus constare hominem dicit, spiritu, anima et corpore, quasi hoc Apostolus in Epistola ad Thessalonicenses definiat²⁰; subditque hanc trium puerorum cantici partem, nempe, *Benedicite, spiritus et animæ justorum*²¹; deinde et illud, *In spiritu*, inquit, *servire Domino*²²; et illa Evangelii verba insuper addit, quibus docemur eos qui adorant Deum, in spiritu adorare oportere. Hæc ubi pluribus disseruit, aliud quid præterea subdit existere, carnem videlicet repugnantem spiritui; hanc autem non inanimem esse dicit, ut eo pacto ostendat tertium quid præter animam et corpus esse spiritum. Si igitur ex tribus, inquit, homo constat, Dominus autem homo est; ergo ex tribus prorsus constat et Dominus, spiritu nempe, anima et corpore. Ut autem manifestum fiat quibus in rebus non recte divinarum Litterarum sensum assequatur, breviter de singulis quos allegat Scripturæ locis tractabimus. Et primum quidem in illud Pauli apostoli

¹⁹ Gen. ix, 25. ²⁰ I Thess. v, 25. ²¹ Dan. iii, 86. ²² Rom. i, 9.

(45) Dictio, τίνα, supervacanea videtur esse.

(46) Corr. συνψόδιος.

(47) Corr. Θεόν.

(48) Corr. προστίθεται τὸ ἕτερον εἶναι.

(49) Corr. διὰ τούτου.

Inquiramus; neque enim in tres illas in quas nos A distribuimus partes, hominem dividit Paulus, dum ad Thessalonicenses scribens, Dominum orat, ut ipsi per omnia in corpore, anima et spiritu sanctificentur ²². Sed quædam longe sublimior de nostræ vitæ instituto philosophandi ratio est non solum hoc in loco, sed et ubi ad Corinthios verba facit. Novit enim ibi carnalem quemdam hominem, et rursus spirituales alium ²³, et medium inter hos duos animalem hominem; eum quidem qui perturbationibus obnoxius est, terrenisque rebus inhæret, carnalem vocans; eum vero, quem corporis sarcina non aggravat, sed in excelsis mentem habet positam, spirituales nominans; illum tandem, qui neutrum eorum prorsus est, et tamen cum utroque communionem habet, animalem appellans. Hæc autem asserens, nec carnalem hominem mentis vel animæ actionibus destitutum esse dicit, nec spirituales a conjunctione cum anima et corpore alienum esse ostendit, neque animale hominem vel mente, vel carne carere statuit; sed singulis vitæ institutis ex eo quod in unoquoque eorum magis eminent, nomen imponit ²⁴. Qui enim judicat omnia, et a nemine judicatur, et si carnem atque animam habeat, spiritualis nihilominus nuncupatur; et qui libidinis furore abreptus, cubile paternum invaserat ²⁵, nec animam, nec mente orbatus erat: similiter etiam, qui inter probam atque improbam vitæ rationem medium tenet, neutra caret, quippe qui et mente C præditus est, et carne circumvestitur; sed quemadmodum diximus, ex eo quod in unoquoque vitæ genere magis apparet, nomen apte desumens Apostolus, eos quidem qui voluptatibus ac intemperantiæ serviunt et ad rixosas contentiones proclives sunt, carnales vocat; illos vero, qui omnes quidem dijudicant, nullam vero judicii de se ferendam ansam aliis præbent, ob vitæ sublimitatem, spirituales nominat; denique animalem nuncupat qui, in horum medio positus, tanto spirituali inferior est, quanto superior carnali. Quoniam igitur eum, qui virtute profecit, non solum vult vitæ sublimitatis testimonio comprobari, sed et insuper ad Deum respicere, cum vel corporis necessitatibus servire cogitur, ac præterea, si quid aliud agat, quod tam ad animæ, quam ad corporis facultates pertineat, nec tunc quidem Dei vult oblivisci, Sive enim, inquit, manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite ²⁶, ita ut corporis etiam necessitatibus vacantes glorificando Deo semper incumbant. Idcirco Thessalonicensibus, qui jam per omnia ad perfectiora niti crede-

τὸν ἄνθρωπον τρισὶ τμήμασι καταμερίζων ὁ Παῦλος κατά γε τὸν ἡμέτερον λόγον, τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἐκεῖνα γράφει, ὁλοτελῶς αὐτοὺς ἀγιασθῆναι εὐχόμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν σώματι, καὶ ψυχῇ καὶ πνεύματι. Ἄλλὰ τίς ἐστὶ φιλοσοφία περὶ τῆς κατὰ τοῦτον τὸν βίον προαιρέσεως διαφόρως ὑψηλοτέρα, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πρὸς τοὺς Κορινθίους ποιεῖται τὸν λόγον. Οἶδε γὰρ ἐκεῖ τινα σάρκινον ἄνθρωπον, καὶ πνευματικὸν πάλιν ἕτερον, καὶ διὰ μέσου τῶν δύο τὸν ψυχικὸν, τὸν μὲν ἐμπαθῆ καὶ ὑλώδη, σάρκινον προσαγορεύων· τὸν δὲ μὴ βαρούμενον τῷ ἐφοκίῳ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν ἔχοντα πνευματικὸν ὀνομάζων· τὸν δὲ μὴθέτερον ἀκριβῶς ὄντα καὶ πρὸς (50) ἐκάτερον ἔχοντα τὴν κοινωνίαν, ψυχικὸν ἀποκαλῶν. Ταῦτα δὲ λέγων, οὕτε τὸν σάρκινον τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἢ τὴν ψυχὴν ἐνεργείας ἐσερῆσθαι λέγει· οὕτε τὸν πνευματικὸν τῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν συμπλοκῆς ἀλλότριον δείκνυσιν, οὐδὲ τὸν ψυχικὸν, ἢ ἄνουον, ἢ ἄσαρκον ὑποτίθεται· ἀλλ' ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὰς ἐπινομιῶν τὰς προαιρέσεις τίθεται. "Ὁ τε γὰρ ἀνακρίνων τὰ πάντα καὶ ὑπ' οὐδενός ἀνακρινόμενος, καὶ ἐνσαρκός ἐστι, καὶ ἐμφυχός, καὶ πνευματικὸς ὀνομάζεται· καὶ ὁ κατὰ τῆς εὐνῆς τῆς πατρῴας τῷ τῆς σαρκὸς πάθει λυσσῆσας, οὕτε ἀψυχός ἦν, οὕτε διανοίας κενώριστος· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μέσος ἔχων τοῦ τε ἐπαινετοῦ, καὶ τοῦ κατεγνωσμένου, ἐν ἐκατέρω ἐστὶ, καὶ νοῦν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς περικελόμενος· ἀλλὰ, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ βίου γνωρίσματα τῆς προσηγορίας κυριακῆς ἐφαρμοζούσης, οἱ μὲν ἀπολαυστικοὶ τε καὶ φιλήδονοι, καὶ πρὸς τὰς ἐριστικὰς φιλονεικίας ἐκθύμως ἔχοντες, σάρκινον λέγονται· οἱ δὲ τὰ πάντα μὲν ἀνακρίνοντες, αὐτοὶ μηδεμίαν παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἀνακρίσεως λαθὴν, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας πνευματικὸν ὀνομάζονται· ψυχικὸν δὲ τὸν (51) μεταξὺ τούτων ἐστῶτά φησι, ὃς τοσοῦτον ὑποδέθηκε τούτου, ὅσον (52) ἐκεῖνον ὑπερανέστηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν βούλεται τὸν δι' ἀρετῆς τελειούμενον μὴ μόνον ἐν τῷ ὑψηλῷ μαρτυρεῖσθαι βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῶν σωματικῶν ἐνεργίᾳ πρὸς Θεὸν βλέπειν, καὶ ἐν τῶν μέσων, μὴδὲ οὕτως τοῦ Θεοῦ ἀπολείπεσθαι. *Εἴτε γὰρ ἐσθίετε, φησὶν, εἴτε πίνετε, εἴτε τι (53) ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε*, ὡς καὶ διὰ τῶν (54) σωματικῶν ἀσχολημάτων τοῦ σκοποῦ τῆς θείας δόξης μὴ ἀποπίπτειν. Διὰ τοῦτο τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν, ἥδη διὰ πάντων πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημμένοις, ὁλοτελῆ τὸν ἀγιασμὸν διὰ τῆς εὐλογίας χαρίζεται, εἰπὼν, "Ὁ δὲ Θεὸς ἀγαθίσει ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ πνεῦμα, τούτεστι πᾶν τὸ σωματικὸν, καὶ ψυχικὸν, καὶ πνευματικὸν ἐπιτήδευμα πρὸς ἀγιασμὸν βλέπει. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Εἰ δὲ φησὶν ὁ Ἀπι-

²² I Thess. v, 25. ²³ I Cor. ii, 15; iii, 1; xv, 45.

(50) Corr. ἀκριβῶσαντα καὶ πρὸς.

(51) Ita corr.; antea τό.

(52) Corr. ὑποδέθηκε τοῦ τὸν ὅσον.

(53) Ita corr., et sacer textus; male Vat. cod. scriptor omiserat τ.

²⁴ I Cor. ii, 15. ²⁵ I Cor. v, 1. ²⁶ I Cor. x, 31

(54) Ita Vat. cod.; sed cum inter part. καὶ et art. τῶν vestigiū litterarū paucarum quarumdam litterarum appareat, nos præp. διὰ hic expunctam a corr. fuisse coniecimus.

λινάριος, διὰ τοῦτου ἰδίως τὸν νοῦν εὐλογεῖσθαι, καὶ τὸ σῶμα πάλιν καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιαζόντως διαστellai (55) τῆς ἐφ' ἑκάστου τούτων εὐλογίας τὴν δύναμιν, πῶς ὀλόκληρον τὸ σῶμα φυλάσσεται, τὸ πάντη, καὶ πάντως ἐν τῷ θανάτῳ διαπεσοῦμενον; Πῶς ὀλόκληρον τὸ δι' ἐγκρατείας ὑποπιεζόμενον τε καὶ βικνούμενον, καὶ διὰ τῆς σκληροτέρας δουλαγωγίας σαθροποιούμενον; Πῶς ἂν τις εἴποι τὸν πτωχὸν ἔχεινον Ἀάζαρον μὴ διημαρτηκέσαι τῆς εὐλογίας, τοῖς τοιούτοις ἔλκεσι βρύοντα, καὶ διὰ τῶν ἰγῶρων ἐκδαπανώμενον; Ἄλλὰ, κὰν παράδοξον εἰπεῖν, ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι τῷ διεβρυχότι τοῖς ἔλκεσιν, ἐντελής ἦν ἡ εὐλογία τοῦ Παύλου· ὀλόκληρον γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα τῆ ψυχῆ διὰ τῆς πνευματικῆς πολιτείας διεσώθη (56), ὅτι οὐ κατεσπάσθη ταῖς τῆς σαρκὸς ἀνάγκαις ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας ἐλπίδος εἰς τι τῶν ἀπρεπῶν νοημάτων· οὐ γὰρ παρέσχεν ἡ σὰρξ τῆ ψυχῆ περισπασμὸν, οὐδὲ ἐπεθορυβεῖτο πάθεισι τοῖς σωματικοῖς ἢ διάνοια. Stuebat, Pauli benedictio plenum sortiebatur effectum; nam ejus corpus ab anima per spiritualis vitæ disciplinam integrum servabatur, quoniam a sublimiori spe ad inhonestum aliquid cogitandum violentia carnis non fuit adductus; nani caro animam ejus non distraxit, neque ejus mentem ullæ corporis perturbationes exagitarunt.

Ἡ τε τῶν τριῶν ὑμνωδία παίδων, πνεύματα καὶ ψυχὰς δικαίων πρὸς κοινωνίαν τῆς δοξολογίας παραλαμβάνουσα, οὐκ ἰδίᾳ τὰς ψυχὰς αἰνεῖν διακελεύεται, καὶ ἰδίᾳ τῶν ψυχῶν τὰ πνεύματα, καθὼς ὁ Ἀπολιναρίουσ οἰεταί. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ψυχῆς ἰδιάζων αἶνος, μὴ διὰ τῆς διανοίας (57) πληρούμενος; ψυχὴ γὰρ διανοίας κεχωρισμένη, καθὼς ἤδη πολλάκις εἰρηται, κτηνός ἐστι τῆς λογικῆς τε καὶ διανοητικῆς ἐνεργείας ἀμέτοχον. Τί οὖν ἄρα τὸν νοῦν, καθὼς οὐτός φησιν, ἀποχωρίζει τῆς ψυχῆς ἡμῶν (58), δεδόσθω δυνατόν εἶναι παρὰ τῶν πνευμάτων πληροῦσθαι τὸν αἶνον τῷ Θεῷ, διότι νοῦν εἶναι λέγει τὰ πνεύματα. Εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἄλλο τι παρὰ τὸν νοῦν οἰεταί, πῶς αἰνέσει τὸν Θεὸν ὁ ἀνόητος; τίς ἐξ ἀνοίας ἀρέσει (59) τῷ Θεῷ ὑμνωδία; Τίς δ' ἂν εἴη χρεῖα γένοιτο τοῦ νοῦ τῆ ψυχῆ, εἴπερ ἐπὶ τῆς θείας δοξολογίας αὐτάρκης εἴη (60) καθ' ἑαυτὴν ὑμνωδοῦσα, καὶ μηδὲν τῆς τοῦ νοῦ συνεργίας προσδεομένη; Ἄλλ' οὐ ταῦτα παρὰ τὴν ἐξηγησαμένων ἡμῖν μεμαθήκαμεν. Ἄλλ' ἐπειθεῖ ἰσαγγελοὶ εἰσιν αἱ ψυχαὶ (61), τῶν σωματικῶν λυθεῖσαι δεσμῶν, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, διὰ τοῦτο τῆ μετὰ τῶν πνευμάτων συζυγία τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῶν ψυχῶν ὁμοτιμίαν ὁ λόγος ἐνδείκνυται· πνεύματα γὰρ οἱ ἀγγελοὶ κατὰ τὸν εἰπόντα Προφήτην, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, μεθ' ὧν ὑμνωθεῖν οἱ τρεῖς παῖδες καὶ τὰς τῶν δικαίων ἀξιοῦσι ψυχὰς. Ὁ δὲ Σωτὴρ λέγων ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεόν, οὐ τὸν νοῦν δηλοῖ τῆ προσηγορίᾳ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖν σωματικὰς τι-

bantur, integram sanctificationem sua benedictione largitur, inquiring: *Deus autem sanctificet vos per omnia, et integrum corpus vestrum, et anima et spiritus* 55; hoc est corporis, animæ et spiritus cura atque studium omne ad sanctitatem respiciat. Hæc nostra de hoc Apostoli loco sententia est. Quod si Apollinaris dicat, propterea mentem seorsim a cæteris, atque itidem corpus et animam privatim benedici, ut in unoquoque eorum propriæ benedictionis vim effectumque discernat: quomodo corpus integrum permanet, quod in morte usquequaque concidit? Quomodo integrum erit, quod abstinentia extenuatum redditur atque rugosum et præ duriori captivitate contabescit? Quomodo aliquis dixerit pauperem illum Lazarum benedictione hac non

frustratum fuisse, qui tot plagis affectus erat et sanie consumebatur? Sed, licet mirum dictu videatur, in illo tamen corpore, quod ulceribus dif-

XLVII. Canticum quoque trium puerorum, in quo spiritus et animæ justorum ad laudes simul Deo canendas advocantur, animas privatim, itemque spiritus seorsim ab animis Deum laudare non jubet, quemadmodum censet Apollinaris. Ecqua enim laude anima sola, sine ulla mentis actione, Deum prosequi poterit? nam anima, mente carens, quemadmodum jam sæpe diximus, jumentum est, ratiocinandi et cogitandi facultate destitutum. Quoniam igitur juxta scriptoris nostri sententiam, ab anima nostra mentem Scriptura sejungit, concedatur ergo fieri posse ut a spiritibus Deo laudatio reddatur, cum ipse spirituum nomine mentem intelligat. Si autem animam aliud quidpiam a mente diversum esse putat, quomodo laudabit Deum mentis expertus? Quomodo hymnus Deo placebit quem mentis carentia concinnaverit? Præterea quid mente opus erit animæ, si Deo laudibus celebrando sibi sola sufficiat, per se solam hymnum canens, et mentis ad id peragendum auxilio nihil indigens? Atqui talia a sacris interpretibus nunquam didicimus. Sed quoniam animæ corporeis solutæ vinculis, æquales sunt angelis, quemadmodum ait Dominus 59, propterea dum in illo trium puerorum cantico spiritibus animæ junguntur, animarum partem esse cum angelis dignitatem Scripturæ sermo demonstrat: quippe angeli spiritus sunt, juxta Prophetam dicentem, *Qui facit angelos suos spiritus* 60; quibuscum tres pueri justorum quoque ani-

55 I Thess. v, 33. 56 Luc. xx, 36. 57 Psal. ciii, 4.

(55) Corr. διαστella; sed fortasse legendum, ἰδιαζόντως, ὡς διαστella; facile enim fuit librario ob similem vocis antecedentis terminationem part. illam omittere.

(56) Corr. συνεσώθη.

(57) Corr. μὴ τῆς διανοίας.

(58. Supra ψυχῆς ἡμῶν, corr. scripsit γρ. καὶ

ὑμνωδία, quod indicare videtur legi etiam posse, ψυχῆς ὑμνωδία.

(59) Ita corr.; antea ἀρμόσει.

(60) Ita corr.; antea εἰ.

(61) Corr. ἰσαγγελοὶ τῶν δικαίων εἰσιν αἱ ψυχαὶ, et mox ἐκλυθεῖσαι.

hinc hymnum Deo canere postulant. Denique Sal-
vator dum ait, Deum adorari oportere in spiritu ²¹,
mentem spiritus appellatione non denotat; sed nil
corporeis rebus conveniens de divinitate opinari
oportere significat. Cum enim Samaritana mulier
dixisset ad Dominum, in monte adorandum esse
Deum ²², veluti is loco circumscriberetur; quæ as-
sertio illi opinioni consona est quam de corporeis
rebus habemus; propterea ad aberrantem a veritate
mulierem Christus ait Deum esse spiritum, hoc est
incorporeum, et eos qui adorant eum non posse
corporaliter ad incorporeum accedere, sed in spi-
ritu et veritate adorationem adimpleri debere. Ad-
monitionem quippe suam, juxta duplicem mulieris
ignorantiam Christus distinguit, dum veritatem
quidem a figura, spiritum vero ab opinionibus, ad
res corporeas accommodatis, discernit. Quapropter
Paulus quoque veritati assensum præbens, dicit,
se non in figura, nec in corpore, sed in spiritu
servire Domino ²³. Quod autem idem Paulus ait,
Carnem legi Dei non subjici, id ipsum ad eorum-
dem dogmatis errorem redarguendum apprime facit;
nam repugnare, et captivare, et non subjici, alia-
que omnia his similia, ad libere eligentis facultatis
actus pertinent. Quod si mens non sit, profecto
nec etiam libere eligendi facultas erit. Quam igitur
carnem Apollinarius anima et libere eligendi facultate præditam dicit, eam utique nec mente de-
stitutam esse fatetur. Sed quamvis caro tantum
dicatur, nihilominus cuncta, quæ humanæ nature
conveniunt, in se ipsa continere dicendum est; ita ut homo dici non possit, si aliqua ex illis rebus
deficiat, quæ ad ejus naturam omnibus numeris absolvendam requiruntur.

XLVIII. *Atqui ex tribus, inquit, rebus homo constat.* Concedatur hoc, quamvis ratio ista necessa-
rio nos ad assentiendum non adducat. *Sed et Do-*
minus, inquit, cum homo dicatur, ex tribus et ille
rebus constat, spiritu nempe, et anima et corpore.
Nec huic sententiæ admodum repugnabimus; nam
omnia, quæ naturam nostram completam reddunt,
si quis in homine illo exstitisse dicat, non aberrabit a vero. *Sed et cælestis homo est* (de Christo hæc dicit) *itemque spiritus vivificans.* Et ista quoque probamus; nam et hæc nostra sententia est, si tamen ab ipso in eum, in quem decet sensum accipiatur. Qui enim cum eo quod cæleste est, commiscetur, et per hanc cum re præstantiori communionem, quod terrenum est in melius transmutat, is jure merito non terrestris, sed cælestis dicetur. Item de vivificante Spiritu dicendum; qui autem bonos actus in nobis operatur, et ipse spiritus vivificans est. Sed videamus ad quid probandum allatis modo rationibus scriptor utatur. *Si ex illis*

νας (62) περί τὸ θεῖον τὰς ὑπολήψεις ἔχειν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σαμαρεῖτις φησὶ πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ θρεῖ δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεόν, ὡς ἐμπεριγεγραμμένον τόπῳ (63), ὅπερ οὐκ ἔξω τῆς σωματικῆς ὑπονοίας ἐστὶ, διὰ τοῦτό φησὶ πρὸς τὴν πεπλανημένην ἐκ τῆς ἀληθείας ὁ Λόγος, ὅτι πνεῦμα ὁ Θεός (64), τοῦτέστιν ἀσώματος, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν, μὴ (65) σωματικῶς δύνασθαι προσεγγίζειν τῷ ἀσωμάτῳ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πληροῦν τὴν προσκύνησιν. Ἀντιδιαστέλλει γὰρ τὰς διορθωτικὰς φωνὰς ταῖς διπλαῖς ἀγνοίαις, τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ τύπῳ, τὸ δὲ πνεῦμα ἀντιδιακρίων ταῖς σωματικαῖς ὑπολήψεσι. Τοῦτου χάριν καὶ ὁ Παῦλος οὕτε ἐν τύπῳ, οὕτε ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι λατρεύειν φησὶ τῷ Κυρίῳ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπόμνος. Τὸ δὲ λέγειν, ὅτι Ἡ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσεται, αὐτόθεν ἔχει τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀπάτης τὸν ἔλεγχον· τὸ γὰρ ἀντιστρατεύεσθαι, καὶ ἀγματολογεῖν, καὶ μὴ ὑποτάσσεται, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, προαιρέσεως εἰσὶν ἐνεργήματα. Νου δὲ μὴ ὄντος, οὐδ' ἂν ἡ προαίρεσις εἴη. Οὐκὼν γὰρ φησὶν Ἀπολλινάριος σὰρκα ἐμφύχον (66) καὶ ἐμπροαίρετον, ταύτην οὐδὲ τοῦ νοῦ κχωρίσθαι ὁμολογεῖ. Ἀλλὰ καὶ σὰρξ λέγεται μόνον, τὸν τῆς ἀνθρωπότητος (67) λόγον ἐν ἑαυτῇ περιέχει, ὡς μὴ δύνασθαι τινος τῶν συμπληρωτικῶν τῆς φύσεως λείποντος, ἀνθρωπον λέγεσθαι (68).

Ἄλλ' ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἀνθρωπος. Δεδόσθω τοῦτο, καὶ μὴ κατ' ἀνάγκην ἡμᾶς ὁ λόγος τῇ συγκαταθέσει προτάγῃται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἀνθρώπος, φησὶ, λεγόμενος, ἐκ τριῶν ἀκρίτων, πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Οὐδὲ τοῦτο τῶς ἀντιμαχόμεθα· πάντα γὰρ ὅσα τὴν ἡμετέραν συμπληροῦσιν, καὶ περὶ ἐκεῖνον τὸν ἀνθρωπον εἶναι τις λέγων, οὐκ ἀμαρτῆσεται. Ἀλλὰ καὶ ἐπουράνιος ἀνθρώπος, περὶ τοῦ Κυρίου τοῦτο λέγει, καὶ πνεῦμα ζωοποιῶν. Καὶ ταῦτα δεχόμεθα· ἡμετέρα γὰρ, εἰ πρὸς τὸ ὄν ἐκληφθεῖ αὐτῷ (69) ἡ διάνοια. Ὁ γὰρ ἀνακραθεὶς τῷ ἐπουρανίῳ, καὶ μεταποιήσας διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπιμειξίας τὸ γῆϊνον, οὐκ ἂν (70) χοικὸς, ἀλλ' ἐπουράνιος λέγοιτο. Καὶ ὁ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι (71) ὁ δὲ ποιῶν ἐφ' ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν, καὶ πνευμά ἐστι ζωοποιῶν. Ἀλλ' ἴδωμεν πρὸς τί χρῆται (72) τοῖς εἰρημμένοις ὁ λογογράφος. *Εἰ ἐκ πάντων, φησὶ, τῶν Ἰσων ἡμῖν ἐστὶ τοῖς χοικῶς ὁ ἐπουράνιος ἀνθρώπος (73), (ὥστε καὶ τὸ πνεῦμα Ἰσων ἔχειν τοῖς χοικῶς), οὐκ ἐπουράνιος ἀλλ' ἐπουρανίου Θεοῦ δο-*

²¹ Joan. 17, 24. ²² ibid. 20. ²³ Rom. 1, 9.

(62) In textu Vat. cod. legitur ἀλλὰ τὸ δεῖν πνευματικὰς τινὰς; sed nobis melior visa est corr. emendatio.

(63) Corr. ἐμπεριγεγραμμένον τῷ τόπῳ.

(64) Corr. ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα ὁ Θεός.

(65) Necessariam part. μὴ corr. add.

(66) Corr. ἐμφύχον τε καί.

(67) Corr. τὸν τελείας τῆς ἀνθρωπότητος.

(68) Corr. ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ λειπόμενον λέγεσθαι.

(69) Corr. αὐτῶν.

(70) Corr. οὐκ ἐστὶ ἄν.

(71) Aut hic nonnulla desunt, aut mendosa est hujus loci lectio, cujus Latinam versionem ita concinnavimus, ut integer, vel nulla in re depravatus esse videatur. Cæterum interpunctionem ante part. καὶ corr. add.

(72) Corr. κέρρηται.

(73) Semicirculis inclusa corr. add.

χειον. Πολὺ μὲν ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστὶ τὸ ἀσαφές, καὶ δυσφώρατον (74), διὰ τὴν ἐρημνευτικὴν ἀτονίαν· πλὴν ἀλλὰ βράδιον ἀνακαλύψαι τὸ βούλημα. Φησὶ γάρ, εἰ μὲν ἑλληπὴς εἴη τῷ νῦν ἐκεῖνος (74*) ὁ ἀνθρώπος, ἐπουράνιον αὐτὸν εἶναι· εἰ δὲ ἄριστος εἴη, μηκέτι ἐπουράνιον, ἀλλὰ δοχεῖον γενέσθαι (75) τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ. Ἐν τούτοις δὲ τί ἂν τις τῶν εἰρημένων πρὸ τοῦ ἐτέρου βδελύξαιτο; Τὸ ἐμποδιζεσθαι τῇ ἀριότητι τὸ Θεῖον οἰεσθαι, ὡς οἰκειότερας παρὰ τὸν νοῦν τῆς σαρκὸς οὕσης πρὸς τὴν τῆς θεότητος ἔνωσιν· ἢ τὸ τὸν Θεὸν μὲν ἐπουράνιον πιστεύειν εἶναι, τὸν δὲ δεξάμενον ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν τὸν οὐράνιον, μὴ ἔχει εἶναι, ὅπου ὁ Θεὸς εἶναι πιστεύεται· ἀλλ' ἐτέρωθεν παρὰ τὸν οὐρανὸν (76) εἶναι καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο κατονομάζεσθαι; Εἰ γάρ, φησὶν (77) ὁ Ἀπολιναρίου, οὐρανίου Θεοῦ δοχεῖόν ἐστιν, ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει· ἄρα ὁ (78) χωρήσας ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν, μετὰ τοῦ χωρηθέντος ἐστίν, ἐπουράνιος ἀντὶ τοῦ χροῦ καὶ κυρίως λεγόμενος. Ὡς καὶ δι' ὧν φησὶν ὁ λογιγράφος, εἴπερ τὸ ἀκόλουθον τοῖς ἰδίοις λόγοις ἐπίστατο (79), σαφῶς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας κατασκευάζεται, τῇ σοφίᾳ τῶν ἔχθρων κρατυνόμενον.

admodum Ecclesiastes ait ²²: ergo qui in semetipso Deum recipit, uno eodemque in loco est in quo ille manet quem recipit et pro terrestri cælestis proprie vocatur. Quamobrem si cohærenter loqui velit Apollinaris, suismet dictis palam astruit verum dogma,

Ἄλλὰ τὸ ἐφεξῆς ἐξετάσωμεν. Εἰ δὲ ἡμῖς μὲν, φησὶν, ἐκ τριῶν· αὐτὸς δὲ ἐκ τεσσάρων· οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Ἀνθρωπόθεος. Μὴ γελᾶτω πρὸς τὸ μωροφανὲς τοῦ ῥήματος καὶ ἀνόητον ὁ ἐντυγχάνων τῷ λόγῳ· στεναχέτω δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐκούσιον πῆρσιν τῶν τῇ ἀλογίᾳ ταύτῃ δεδολωμένων. Ἐάν πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ ἐπιστηνῶσει τῆς θείας δυνάμεως σώζηται, Ἀνθρωπόθεος ὁ (80) Θεὸς Λόγος ὀνομασθήσεται, καὶ καθάπερ οἱ μῦθοι, ἐκ διαφόρων συμπλέκοντες φύσεων, τερατεύονται ζῶον, καὶ σχήματα, καὶ ὀνόματα, ἵππελάφους, καὶ τραγελάφους, καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσσοντές τε καὶ ὀνομάζοντες, οὕτως καὶ ὁ νέος μυθοποιὸς κατὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ τῆς ποιήσεως καταχλευάζει τὸ θεῖον μυστήριον, καὶ τοῦ Ἀποστόλου διαῤῥήθην βοῶντος, ὅτι Δε' (81) ἀνθρώπου ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν, οὐχ ἡμίσεως ἀνθρώπου, οὐδὲ μικρὸν τι ὑπὲρ τὸ ἡμισυ ἔχοντος, ἀλλὰ τῷ ἀπολύτῳ τῆς φωνῆς ἀμείωτον ἐνδειξαμένου τὴν φύσιν, τὴν σημαυνομένην ἐν τῷ ὀνόματι· οὗτος μινώταυρον ἡμῖν διὰ τῆς αἰσχρᾶς ταύτης ὀνοματοποιίας τερατεύεται τὸ μυστήριον (82), πολλὰς παρέχων τοῖς ἄλλοις τῆς πίστεως ἀφορμάς, δι' ὧν εἴρηκεν, εἰς τὸ χλευάζειν τὸν λόγον τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν εἰσαύρειν ἐπὶ γέλωτι τὰ δόγματα θέλοντα, τῆς ἀτόπου ταύτης συνθέσεως τὸν λόγον (83) ἀποτραπήναι,

²² Eccle. v, 2. ²³ 1 Cor. xv, 21.

(74) Ita corr.; antea erat δυσφώρατον. Vide autem an legendum sit δυσφώραστον, quod verbum apud Suidam reperitur.

(74*) Corr. ἑλληπὴς εἴη τῷ νοῦ ὁ ἀνθρώπος, οὐράνιον αὐτόν.

(75) Corr. γίνεσθαι.

(76) Corr. οὐράνιον.

(77) Corr. καθὼς φησὶν.

A omnibus, inquit, rebus quæ in nobis, qui terreni sumus, pariter æqualiterque reperiuntur, cælestis homo constat (ita ut spiritum quoque, perinde ac terreni homines, habeat), non cælestis erit, sed tantum cælestis Dei receptaculum. Multa quidem in hisce verbis obscuritas, nec quid sibi velit auctor præ absurda ejusdem elocutione discernitur; sed nihilominus facile erit ejus sententiam palam facere. Ait enim, hominem illum, si mente quidem careat, cælestem esse; si vero nulla sui parte deficiat, non amplius cælestem, sed cælestis Dei receptaculum esse. In hocce Apollinaris effato, utrumnam quis magis abominetur? Perfectionemne divinitati impedimento esse censere, quominus carni conjungatur, quasi caro mente destituta, aptior convenientiorque ad recipiendam divinitatem extiterit; an Deum quidem cælestem esse credere, eum vero, qui cælestem Deum in semetipso recipiat, non ibi esse ubi Deus manere creditur; sed alio potius in loco quam in cælo existere, et alio potius nomine, quam cælestis hominis nuncupari? Nam si, juxta Apollinarem, cælestis Dei receptaculum homo est, Deus autem in cælo sursum, quem Deum recipit, uno eodemque in loco est in quo ille manet quem recipit et pro terrestri cælestis proprie vocatur. Quamobrem si cohærenter loqui velit Apollinaris, suismet dictis palam astruit verum dogma, quod vel ipsa adversariorum sapientia confirmatur.

XLIX. Sed quæ deinceps sequuntur expendamus: Si autem nos quidem, inquit, ex tribus constamus, ipse vero ex quatuor, non homo erit, sed Homo-Deus. Stultitiam atque dementia, quam postremum hoc verbum redolet, lector ne rideat; sed potius voluntariam eorum cæcitate deplorat qui ineptiis hisce mancipantur. Si humana natura, dum divina virtus in ipsa inhabitat, integra permanserit, Deus Verbum vocabitur Homo-Deus; et quemadmodum fabulæ, diversas simul jungentes naturas, animal aliquod monstruosum comminiscuntur, figuras, et nomina, equicervos, et hircocervos, aliaque his similia fingentes atque nominantes: ita et novus iste fabularum inventor, juxta magistros qui eum talia figmenta docuerunt, divinum mysterium subsannat; et cum Apostolus alta voce clamet ²³, Per hominem resurrectio mortuorum; quibus verbis non dimidium hominem, nec paulo plus dimidium habentem intelligit, sed absolute hominem dicendo, integram esse naturam quæ illo nomine significatur ostendit; hic minotaurum nobis per turpem hanc nominum fictionem incarnationis mysterium esse prodigiose confingit, multas suis in verbis ad deridendam fidem nostram illis qui ab eadem dissentiant, ansas præbens.

(78) Corr. ἄρα καὶ ὁ.

(79) Corr. ἠπίστατο.

(80) Art. corr. add.

(81) Præp. corr. hic etiam add.

(82) Corr. γρ. καὶ ποιεῖ τὸ μυστήριον, indicans hoc etiam modo legi posse.

(83) Corr. τῷ λόγῳ.

Nulla enim pacto fieri potest, ut qui nostra dogmata deridenda cunctis præbere voluerit, absurdam hanc vocis compositionem prætermittat, sive scriptoris sententiam, sive nostram meliorem esse censuerit: utram enim sententiam veram esse dixeris, nunquam efficies ut duarum naturarum compositio nomine illo non exprimatur. Nam qui e caelo carnem esse dicit, eam utique veram carnem esse astruit: caro autem, quæ ab animata quadam natura regitur et vivendi in semetipsa facultatem habet, quemadmodum etiam vult Apollinaris, appellationem hominis proprie obtinet: qui autem ipsam assumpsit perque eam se ipsum manifestavit, diversum prorsus quid ab illa carne natura est; nam et ipsum assumptionis nomen diversitatem naturæ tam assumpti quam assumptis ostendit. Quid igitur vetabit, etiam si hæc locum habeant, Deum qui in carne apparuit, absurda illa nominis fictione traduci, ut qui ita constitutus est juxta temerarium Apollinaris vocabulum Homo-Deus nuncupetur? Nam nec hircocervo, quoniam cervo integro media ex parte species hircina adjuncta fuerit, vel e contrario in illorum animalium mistione acciderit, ut integro hirco cervina pars accesserit, tale idcirco nomen ei fabula imposuit; sed illum utriusque naturæ participem utcumque esse ea nominis compositione denotatur. Quamobrem si, ut scriptor existimat, in uno eodemque homo et Deus est, qualemcumque duo ista inter se connexionem habeant, sive tota utriusque natura, sive pars tantum in ea mistione concurrat, nunquam efficiet ut illa nominis compositio non sit absurda. Quod si ethnici ab ipso talia edocti, mysterium nostrum deriserint, qui blasphemandi ansam præbuerit is quæ inquit, *Væ illis, per quos nomen meum*

L. Sed et ea quæ rursus præcedentibus addit, perpendamus. Si *ex duobus*, ait, *perfectis constat; nec in quo Deus est, in eo homo est; neque in quo homo est, in eo Deus est.* Atqui si ex perfecto et imperfecto juxta Apollinarem conjunctio illa fieri concedatur, nonne ab his qui talia effutire audent similiter diceretur, hominem in eo non esse in quo Deus est, et Deum in eo non esse in quo homo est? Sane alia prorsus divinitatis atque alia humanitatis est ratio, et nemo unquam divinam naturam humanæ naturæ mutilatione definiri posse censuerit; neque enim divinitatis ratio in eo sita est quod vel humana natura non sit, vel imperfecta humana natura sit, sed utraque res, si seorsim mente comprehendatur, propria sibi unaqueque notionē intelligitur. Nam et qui Dei nomen audit, quotquot de Deo par est animo con-

¹⁴ Isa. LII, 5; Rom. II, 24.

(84) Corr. art. add.

(85) Corr. ἐν ἀψύχῳ.

(86) Ita corr.; antea erat ἔχειν.

(87) Ita corr.; antea παρ' ἐκείνου.

(88) Corr. add. quæ semicirculis includuntur.

(89) Et hæc lectio a corr. est; nam antea scri-

κάν τὸ τοῦ λογογράφου, κἀν τὸ ἡμέτερον ἐπικρατέστερον εἶναι δόξῃ· ὅτι γὰρ ἂν ἐξ ἀμφοτέρων εἴπῃς, τὴν ἐκ τῶν δύο φύσεων σύνθεσιν οὐκ ἀφαιρήσεις τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ ὁ (84) ἄνωθεν φήσας εἶναι τὴν σάρκα, τὸ μὴδὲ σάρκα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζει· ἡ δὲ σὰρξ ἐμψύχῳ (85) τινὲ φύσει διοικουμένη, καὶ ζωτικὴν ἐν ἐαυτῇ δύναμιν ἔχουσα, καθὼς καὶ Ἄπολιναρίου βούλεται, τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν κυρίως ἔχει (86)· ὁ δὲ προσλαβόμενος αὐτὴν, καὶ ἑαυτὸν δι' ἐκείνης φανερώσας, ἕτερος τῇ φύσει πάντως παρ' ἐκείνην (87) ἐστίν· αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς προσλήψεως ὄνομα τὴν κατὰ φύσιν ἑτερότητα τοῦ προσλαβομένου παρὰ τὸ προσειλημμένον ἐνδείκνυται. ((88) Τί οὖν τὸ κωλύον ἔσται), κἀν ταῦτα κρατῇ, τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα Θεὸν διὰ τῆς ἀτόπου ἐκείνης ὀνοματοποιίας ὑβρίζεσθαι, ὥστε καὶ τὸν οὕτως συνεστηκότα κατὰ τὴν τολμηρὰν τοῦ Ἀπολιναρίου φωνὴν Ἀνθρωπόθεον λέγεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τὸν τραγέλαφον (89), ἐπειδὴ ὄλω τῷ ἐλάφῳ ἐξ ἡμίσεως προσεφύη τὸ τράγειον, ἢ τὸ ἐμπαλιν περὶ τὴν τῶν ζῶων ἐγένετο μίξις, ὥστε ἀκεραλῶ τράγῳ προσφύηται τὸ ἐλάφιον μέρος, διὰ τοῦτο κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ὁ μῦθος ὠνόμασεν, ἀλλὰ τὸ ὅπως οὖν μετασχεῖν ἐκατέρας τῆς φύσεως ἢ τῶν ὀνομάτων σύνθεσις διερμηνεύει. Ὡστε κατὰ τὸν λογογράφον, εἰ ἔστιν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Θεός, ὅπως οὖν τὴν συνάφειαν ἔχων, εἴτε πάσης συνδραμούσης τῆς φύσεως, εἴτε καὶ ἑλλειπῶς (90) ἐχούσης, τὴν ἀτοπὸν ἐκείνην τοῦ ὀνόματος συνθήκη οὐ διαφεύξεται. Καὶ εἰ ταῦτα παρ' αὐτοῦ μαθόντες οἱ Ἕλληνες κωμωδοῖεν ἡμῶν τὸ μυστήριον, πάντως ὁ τὴν ἀφορμὴν παρασχὼν τῆς βλασφημίας ἐν τῇ προφητικῇ κατάρα γενήσεται; ἢ φησιν (91), *Ὅσαι δι' οὐ τὸ βρομὰ μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.*

propheticis maledictionibus prorsus erit obnoxius, blasphematur in gentibus ¹⁵!

Ὅσα δὲ τοῖς εἰρημένοις προστίθησι πάλιν, κατανοήσωμεν. *Εἰ ἐκ δύο, φησὶ, τελείων, οὕτε ἐν ᾧ Θεός ἐστίν, ἐν τούτῳ ἄνθρωπος ἐστίν, οὕτε ἐν ᾧ ἄνθρωπος, ἐν τούτῳ Θεός.* Εἰ δὲ ἐξ ἀπολείποντος καὶ τελείου κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, εἶναι δοθεὶ τὸ σύγκριμα (92), ἄρ' οὐχὶ τὸ ἴσον παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα τολμώντων ῥηθήσεται, ὅτι ἐν ᾧ Θεός ἐστίν ἄνθρωπος οὐκ ἔστι, καὶ ἐν ᾧ ἄνθρωπος ἐστὶ Θεός οὐκ ἔστι; Ἔτερος γὰρ παντὶ τρόπῳ ὁ τε τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος, καὶ οὐκ ἂν τις τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ὄρον εἶναι τῆς θείας ὑπονόησει φύσεως· οὐ γὰρ ἐν τῷ τούτῳ μὴ εἶναι, ἢ ἀτελῶς εἶναι ἐκεῖνός ἐστιν (93), ἀλλ' ἐκάτερον ἐφ' ἑαυτοῦ νοούμενον, ἐν ἰδίοις θεωρεῖται νοήμασιν. Ὁ τε γὰρ Θεὸς ἀκούσας, ὅσα περὶ Θεοῦ πρέπει νοεῖν, διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης συμπαραδέξατο, καὶ ὁ τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν παραδεξάμενος, πᾶσαν τὴν

plum fuerat τῶν τραγέλαφον.

(90) Corr. ἑλλειπῶς.

(91) Corr. ὡς φησι.

(92) Ita corr.: male antea εἶναι δοθέντος τὸ σύγκριμα· ἄρ' οὐχί.

(93) Corr. ἐκεῖνός ἐστιν.

φύσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἀνετυπώσατο, καὶ οὐδεμίαν σύγχυσιν ἢ διάνοιαν τῶν λεγομένων (94) πάσχει, ὥστε ἐν θατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐννοῆσαι τὸ ἕτερον. Οὕτε γὰρ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο, οὕτε ἐν ἐκείνῳ τούτῳ σημαίνεται, ἀλλ' ἕκαστα τῶν ὀνομάτων τῆ κατὰ φύσιν παραμένει διανοία, καὶ (95) κατ' οὐδένα τρόπον αἱ ἐμφάσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαλλαγῆσονται. Τὸ δὲ ἀτελές, καὶ τὸ (96) τέλειον, ἐτέρων νοημάτων ὑποθέσεις τῷ ἀκούοντι γίνεται. Τέλειον μὲν γὰρ φαμεν τὸ συμπληρωμένον τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῆς φύσεως· ἀτελές δὲ τὸ ἐναντίον. Οὐθέτερον δὲ τούτων ἐφ' αὐτοῦ λεγόμενον, οὔτε ἀνθρώπων, οὔτε Θεὸν ἐρμηνεύει, ἀλλ' ὥσπερ (97) ἂν συνονομασθῆ πράγματι, ἢ ὀνόματι, ἢ πλήρες, ἢ ἑλλειπέδες (98) τὸ δηλούμενον ἐννοεῖν ὑποτίθεται. Πῶς οὖν, εἰ ἀτελής εἶη ὁ ἀνθρώπος, Θεὸς εἶναι τὸ ἀτελές παρὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου κατασκευάζεται, ὡς συμβαινούσης τῷ λόγῳ τῆς θεότητος, τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν κολοβώσεως;

Deum in eo esse quod imperfectum est Apollinaris astruit, quasi naturæ nostræ mutilatio divinitati magis conveniret?

Πάλιν δὲ πρὸς τὸ ἐφεξῆς προάγων τὸν λόγον, φησὶν· Οὐ δύναται σώζειν τὸν κόσμον ὁ ἀνθρώπος μὲν ὢν (99), καὶ τῆ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φθορᾷ ὑποκείμενος. Φημι τοῦτο χάγῳ· εἰ γὰρ αὐτάρκης ἦν ἢ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὸ αὐτῆ τὸ ἀγαθὸν καταστήσασθαι, περιττὸν τὸ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἀμήχανον ἦν ἕξω θανάτου γενέσθαι, μὴ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν πορίσαντος, διὰ τοῦτο τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπει διὰ σαρκὸς, ἐν' ἐξορίῃ διὰ σαρκὸς τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπώλειαν. Ἄλλ' οὐδὲ ὑπὸ Θεοῦ, φησὶ, μὴ ἐπιμιχθέντος ἡμῖν, σωζόμεθα. Σωφρονεῖν ἔοικεν ἐν τοῖς λεγομένοις ὁ λογογράφος, καὶ πρὸς τοὺς ἔμφορον λογισμοὺς τὴν ψυχὴν ἐπανάγει· ὁ γὰρ μίξιν εἰπῶν τῶν κατὰ φύσιν διεστώτων σημαίνει τὴν ἔνωσιν. Μίγνυται δὲ, φησὶ, σὰρξ γενόμενος, τουτέστιν ἀνθρώπος, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἐν ἡμῖν ἐσκηνωκέσαι. Οὐδὲ ταῦτα τοῦ ὑγιαίνοντος ἀπαῖδει λόγῳ, εἰ μὴ τι παρασπαρεῖ (1) αὐτῷ μετὰ ταῦτα τῆς ζιζανιώδους σπορᾶς. Οὗτος γὰρ ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι τότε (2) ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ ἔμπαινον, τότε σὰρξ ἐγένετο, ὅτε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν (3). Εἰ οὖν ἐξ ἐκείνου ἢ σὰρξ ἀφ' οὗ ἢ ἐν ἡμῖν κατασκήνωσις, ἄρα πρὶν εὐαγγελισθῆναι ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ τὴν Παρθένον, σὰρξ οὐδέπω ὁ Λόγος ἦν· καὶ ψευδῆς ὁ λέγων ἐκ τῶν ἀνωθεν καταβεβηκέναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀνθρώπινον (4), (καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκεῖνο εἶναι τὸν ἀνθρώπων), δι' οὗ τὸ θεῖον τῆ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη ζωῇ. Ἄλλ' οὐδὲ λύει, φησὶ, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίαν, μὴ (5) γενόμενος ἀνθρώπος ἀναμάρτητος, οὐδέ

A cipi, appellatione illa dignoscit, et qui hominis nomen audit naturam ejus omnem animo percipit, nullamque confusionem patitur dictionum illarum significatio, ut in eorum alterutro alterum intelligatur. Nam neque illo nomine istud, nec hoc nomine illud significatur, sed unumquodque nomen convenientem naturæ suæ sensum obtinet, et nullo pacto eorumdem significationes invicem commutari possunt. At imperfectum et perfectum diversas prorsus notiones in audientium animis imprimunt; perfectum enim dicimus quod secundum propriæ naturæ rationem completum absolutumque est; imperfectum vero quod huic contrarium est; neutrum autem horum, si absolute proferatur, hominem, aut Deum significat; sed cuicumque rei vel nomini adjungatur, facit ut quod vocibus illis exprimitur, perfectum vel mancum esse intelligamus. Quomodo igitur si imperfectus esset homo,

LI. Rursus autem ad alia pergens, sic ait : *Mundum salvare non potest qui homo quidem est et communi hominum corruptioni obnoxius est.* Hæc et mea assertio est, nam si humana natura ad bonum sibi comparandum sola sufficeret, supervacaneum utique incarnationis mysterium fuisset. Quoniam vero mortem evadere non poterat, si Deus salutem ipsi impertitus non fuisset, propterea lux in tenebris per carnem lucet, ut per eandem carnem ex tenebris ortam perditionem eliminat. *Sed neque salvamur, ait, a Deo, si nobis commistus non sit.* Hisce in verbis recte sentire et ad sapientiores cogitationes animum convertere scriptor videtur; nam qui mistionem dicit, rerum secundum naturam discrepantium unionem significat. *Miscetur autem nobiscum, inquit, cum caro, hoc est, homo factus fuit, quemadmodum in Evangelio dicitur, tunc carnem factum fuisse, cum habitavit in nobis.* Nec ista a recto sermone dissona sunt, nisi statim ab ipso aliqua deinceps superseminarentur zizania. Nam hic noster, imo potius ipsius veritatis sermo est, tunc nempe habitasse in nobis, quando caro factum est, et e contrario tunc carnem factum esse, cum habitavit in nobis. Si igitur ex illo tempore caro fuit ex quo habitare cœpit in nobis, ergo Verbum nequam caro erat antequam Gabriel Virginem annuntiasset; et qui dicit humanitatem Verbi ad nos e cœlo descendisse (et ante creatam humanam naturam jam illud hominem exstitisse), per quod humanæ naturæ divinitas commista fuit, men-

(94) Corr. διὰ τῶν λεγομένων.

(95) Part. καὶ corr. add.

(96) Et hic art. corr. add.

(97) Corr. ἀλλ' ὅπερ. Lego ἀλλ' ὅπερ.

(98) Corr. ἑλλειπέδες.

(99) Corr. ὁ ἀνθρώπος, ἀνθρώπος μένων καὶ, quo sensu vertendum esset: *Mundum salvare non potest homo, qui homo permanet, et communi, etc.*

(1) Corr. παρασπαρεῖ.

(2) Ita corr.; male antea τό.

(3) Hunc locum usque ad illa Apollinaris verba ἀλλ' οὐδὲ λύει, refert Euthymius in *Panopliæ* part. II, tit. 13, pag. 526, vers. Si tunc Verbum.

(4) Quæ semicirculis includuntur corr. add., et apud Euthymium quoque habentur.

(5) Forte legendum εἰ μὴ, ut mox in altera hujus periodi parte habet Nyssenius.

δαξ est. Sed neque, ait, peccata hominum delet, nisi impeccabilis homo factus fuerit: neque mortis in omnes homines imperium destruit, nisi ut homo mortuus sit, et resurrexerit. Utinam usque ad finem recta saperet, quæ Ecclesiæ sunt, loquens! Sed iterum ad ingenium redit, et Ecclesiæ doctrinam accusans, nos propriam solius humanæ in Christo naturæ fuisse mortem, existimare ait, et rationem quamdam a se excogitatum, ad sententiam nostram confutandam subjungit, quæ ita se habet: *Mors autem hominis, inquit, mortem non destruit.* Quorsum auctor ista profert? Nempe ut ipsius Unigeniti divinitatem, ipsam veritatem, ipsam vitam in crucis passione interiisse ostendat, ita ut in triduanis illius temporis periodo vita non existerit, non virtus, non justitia, non lux, non veritas, non ipsa demum divinitas. Neque enim una divinitate interempta, alteram divinitatem superstitem fuisse ait, quandoquidem multis in locis ipsum hac de re adversus Arium dimicare unanquam esse Trinitatis deitatem astruere apparet; quæ quidem divinitas, cum in Christo occubuerit, alia, ut ipse suo argumento confirmat, nequaquam superfuit. Porro non video quomodo quis dubitare possit quin divinitatem morti obnoxiam ille non faciat. Nam mors aliud in homine non est quam compositi dissolutio; humano siquidem corpore in illas ex quibus constat, partes dissoluto, anima simul cum corpore non concidit; sed quod compositum est dissolvitur; quod autem ab omni igitur anima morti obnoxia non est, quonam pacto loquantur.

III. Cæterum quæ deinceps ad id probandum subjungit, lubens omitam; nam in sequentibus ipsam Unigeniti divinitatem mortem-obiisse confirmans, ait, *Homini mors mortem non destruit, neque resurgit qui mortuus non est; ex quibus, inquit, omnibus patet ipsum Deum interiisse, quandoquidem, inquit, feri non poterat, ut Christus morti succumberet.* Quæ omnia, utpote manifeste absona et absurda, minime hic discutienda esse arbitror, cum quisquis mente non caret, per se valeat illius impietatem atque dementia perspicere, qui Deum ipsum, mortem in propria natura perpessum, interiisse pronuntiat. Verumtamen illud tantummodo haud alienum erit advertere, nec omnia quæ tanquam a nobis dicta scriptor profert, mendacio pura atque immunia esse, quinimo in ipsis nonnulla reperiri, quæ sycophantarum more ad nostræ fidei contumeliam confinxit. Ait enim, nos dicere Christum ab initio non fuisse, ita ut solummodo Verbum sit Deus. Nos autem in novissimis diebus per carnem manifestatam fuisse Dei virtutem, et sapientiam, et lucem, et vitam, quæ omnia Christus est, nequa-

(6) Ab hoc loco usque ad finem capituli hujus, quædam excerptit Euthymius Zigabenus ubi supra pag. 529, vers. *Mors inquit.*

(7) Corr. αὐτή.

αὐτὴν κατὰ πάντων ἀνθρώπων τοῦ θανάτου βυσιλεῖαν καταλύει, εἰ μὴ ὡς ἄνθρωπος ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη. Ἐθε μέχρι τέλους ἦν εὐγνώμων, τὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας φεγγόμενος! Πάλιν δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιτρέχεται καὶ φησι, τὸν ἐκκλησιαστικὸν αἰτιώμενος λόγον, ὅτι περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωροῦμεν τὸ πάθος, καὶ ἐπάγει τὸν ἴδιον λόγον, εἰς ἐλεγχον τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν, ἔχοντα οὕτως (6) Ἀνθρώπου δὲ, φησὶ, θάνατος, οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον. Τί κατασκευάζων ταῦτα φησιν; Ὅτι αὐτοῦ (7) τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεότης, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐν τῷ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθει ἀπενεκρώθη, ὥστε κατὰ τὴν τριήμερον ἐκείνην τοῦ χρόνου περιγραφὴν, μὴ ζῶν εἶναι, μὴ δύναμιν, μὴ δικαιοσύνην, μὴ φῶς, μὴ ἀλήθειαν, μὴ αὐτὴν τὴν θεότητα. Οὐ γὰρ μιᾶς ἀποθανούσης θεότητος, ἕτεράν ὑπολείπειται λέγει, διότι πολλαχοῦ δεικνύεται Ἀρσίου περὶ τούτου μαρτυρῶν, καὶ μίαν εἶναι κατασκευάζων τῆς Τριάδος θεότητα, ἥς ἐν τούτῳ νεκρωθείσης, καθὼς συγκατασκευάζει τῷ λόγῳ, πάντως ἕτερα οὐκ ἦν. Καὶ πῶς ἂν τις ὑπονοήσειεν αὐτὸν (8) μὴ θνητὴν ποιεῖν τὴν θεότητα, συνιδεῖν οὐκ ἔχου. Οὐδὲ γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἐπ' ἀνθρώπου θάνατος, εἰ μὴ τοῦ συνθέτου διάλυσις· οὐδὲ γὰρ ἐν ἡμῖν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκριται λυομένου, καὶ ἡ ψυχὴ συνδιαπίπτει τῇ διαλύσει τοῦ σώματος· ἀλλὰ τὸ μὲν σύνθετον διαλύεται, τὸ δὲ ἀσύνθετον ἀδιάλυτον μένει. Εἰ οὖν ψυχῆς οὐκ ἄπτεται θάνατος, πῶς ἡ θεότης ἀπενεκρούται, λεγέτωσαν οἱ μὴ εἰδότες ἀ λέγουσι.

compositione alienum est, integrum permanet. Si divinitas interire queat dicant qui nesciunt quid

Τὰ δὲ ἐχόμενα τούτων, ὅσα τῆς αὐτῆς ἐστὶ κατασκευῆς, ὑπερβήσομαι. Φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, κατασκευάζων τὸ αὐτὴν τεθνάναι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα, ὅτι Ἀνθρώπου θάνατος οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον, οὐδὲ ἀρίσταται ὁ μὴ ἀποθανῶν· ἐξ ὧν, φησὶν, ἀπάντων δήλον, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπέθανε, καθὼς, φησὶν, οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. Ἄπερ ὡς πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν, παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα, παντὸς τοῦ γε νοῦν ἔχοντος καθ' ἑαυτὸν συνιδεῖν (9) δυναμένου τὸ ἀσεβές τε καὶ ἀτοπον τοῦ διαβήδη ἀποφαινομένου αὐτὸν τὸν Θεὸν τεθνάναι, τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φύσει ὑποστάντα τὸν θάνατον. Πλὴν τοσοῦτον εὐλογον ἴσως ἐστὶ παρασημῆνασθαι, ὅτι οὐδὲ ὅσα ἐκ τοῦ ἡμετέρου προσώπου λέγει, καθαρῶς τοῦ ψεύδους, ἀλλ' ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀ συκοφαντικῶς ἐπὶ διαβολῇ συμπέπλαστα τοῦ ἡμετέρου λόγου. Λέγει γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστὸν παρ' ἡμῶν λέγεσθαι, ὥστε τὸν Λόγον εἶναι Θεόν. Ἡμεῖς δὲ τὸ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν διὰ σαρκὸς πεφανερῶσθαι τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν, ἄπερ πάντα ὁ Χριστὸς ἐστίν, οὐκ ἀρνούμεθα· τὸ δὲ λέγειν μὴ εἶναι ποτε ταῦτα, τὸν

(8) Locum hunc sine part. negativa legendum esse, ex sequentibus, ni fallor, clare colligitur.

(9) Corr. τοῦ τε νοῦν ἔχοντος, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ συνιδεῖν.

διὰ τούτων δηλούμενον τε καὶ ὀνομαζόμενον, Κύριον καὶ Χριστόν, οὐδὲν ἀνεκτότερον εἰς ἀσέβειαν τῆς παντελοῦς ἀρνήσεως τοῦ ὀνόματος κρίνομεν. Ὁ γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς λέγων εἶναι Χριστόν (Χριστός δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ πᾶν ὑψιλόν τε καὶ θεοπρεπές ἐστὶν ὄνομα), οὐδ' ἂν ἄλλο τι λέγοι εἶναι, ὃ διὰ τοῦ μεγάλου τούτου νοεῖται ὀνόματος. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ τὸ λογικόν ἐστι, καὶ τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν, καὶ εἴ τι ἄλλο γνωριστικόν τῆς φύσεως ἰδιώμα λέγεται· εἰ δὲ τις μὴ εἶναι λέγοι τὸν ἄνθρωπον, συναφῆρηται πάντως τῇ τοῦ ὀνόματος ἀθετήσει καὶ τὰ λοιπὰ τῆς φύσεως ἰδιώματα· τὸν (10) αὐτὸν τρόπον ὁ Χριστός ἐστὶν ἡ δύναμις, ἡ σοφία, ὁ χαρακτήρ, τὸ ἀπαύγασμα· ὃ ἐκεῖνον ἐξ ἀρχῆς μὴ εἶναι λέγων, ἀθετῆσει πάντως καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνου νοούμενα. Διὸ φάμεν διὰ τῶν ἁγίων Γράφων ὁδηγούμενοι, αἰετὸν Χριστόν εἶναι, τῇ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότητι συνθεωρούμενον. Ὡς γὰρ πάντοτε Θεὸς ὁ μονογενὴς Θεός, καὶ οὐκ ἐκ μετουσίας γίνεταί (11), οὐδὲ διὰ τινος προκοπῆς ἀπὸ ταπεινοτέρας καταστάσεως ἐπὶ τὴν θεότητα μέτεισιν· οὕτως καὶ ἡ δύναμις, καὶ σοφία, καὶ πᾶν θεοπρεπές ὄνομα, συναϊδίου ἐστὶ τῇ θεότητι, ὡς μηδὲν ἐπιγίνεσθαι κατὰ προσθήκην εἰς δόξαν τῆς φύσεως, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἦν. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, διαφερόντως φάμεν ἐξ αἰδίου περὶ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖσθαι, ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ὀνόματος ἐμφάσεως (12) πρὸς τὴν ὑπόληψιν ταύτην χειραγωγούμενοι. Τῆς γὰρ ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν περιέχει ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου ὁμολογία, ἐκάστου τῶν πεπιστευμένων προσώπων ἐμφαινόμενον τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατὰ τὸ πρόσφορον. Καὶ ὡς ἂν μὴ παρ' ἑαυτῶν λέγειν τι δοκοίημεν, τὰ τῆς προφητείας παραθησόμεθα ῥήματα. Ὁ ἠρόνος σου, φησὶν, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐν τούτοις γὰρ διὰ μὲν τοῦ ἠρόνου τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν διασημαίνει ὁ λόγος. Ἡ δὲ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος τὸ ἀδέκαστον ἐρμηνεύει τῆς κρίσεως. Τὸ δὲ τῆς ἀγαλλιᾶσεως ἔλαιον, τῆν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρίσθησι δύναμιν, ᾧ χρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Θεός, τούτεστι, παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Μονογενὴς, ἐπειδὴ ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν φίλος τῆς δικαιοσύνης, ἐχθρὸς δὲ τῆς ἀδικίας, ἀκόλουθον ἦν τὸ μηδὲ κεχρῖσθαι ποτὲ λέγειν, τὸν διὰ τοῦτο κεχρῖσθαι λεγόμενον, ὅτι ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. Εἰ δὲ πάντοτε φίλος δικαιοσύνης, οὐ γὰρ ἂν ποτε ἑαυτὸν μίσῃσει, δικαιοσύνη (13) ὣν, πάντοτε δηλονότι καὶ ἐν τῷ χρίσματι θεωρεῖται. Ὡς περ οὖν ὁ δίκαιος οὐκ ἄδικος (14), οὕτως οὐδὲ ἄχριστος ἂν εἴη ποτὲ ὁ χριστός· ὃ δὲ μηδέποτε ἄχριστος, αἰετὸν πάντως χριστός. Ὅτι τοίνυν ὁ

¹⁰ 1 Cor. 1, 24. ¹¹ Psal. XLIV, 7, 8.

(10) Corr. κατὰ τόν.

(11) Corr. τούτο γίνεταί.

(12) Ita corr.; antea φράσεως.

(13) Corr. μίσῃσειε, αὐτὸς δικαιοσύνη.

A quam inficias imus; dicere autem hæc omnia aliquando non fuisse, Christum et Dominum, qui nominibus hisce nobis innotescit atque denominatur, æque intolerandum ob impietatem esse judicamus, ac si absolute planeque ipsummet Christi ac Domini nomen negaret. Quippe cum Christus Dei virtus sit Deique sapientia¹⁷ et quodcunque magnificum divinæque majestati conveniens nomen dici aut excogitari potest; qui ab initio Christum non esse dixerit, is profecto nec aliud quidpiam eorum ab initio esse dixerit quæ Augusto hoc nomine significantur. Quemadmodum enim quis hominem esse negans, statim atque hominis nomen abolet, cæteras quoque humanæ naturæ proprietates sustulerit necesse est, propterea quod hominis appellatione ratiocinandi vis et discendi facilitas continetur, et si quæ alia proprietas est qua natura humana a cæteris distinguitur. Ita Christus est virtus, sapientia, figura et splendor, et qui illum ab initio non esse dicit, is utique de medio ea penitus tollit quæ ad illius naturam pertinere noscuntur. Quapropter divinas Scripturas secuti, semper Christum esse dicimus, quippe qui ejusdem ac Pater æternitatis esse intelligatur. Nam sicut unigenitus Deus non divinitatis factus est particeps, sed ab initio semper Deus est, nec progressu aliquo ad divinitatem ex humiliori statu pervenit: ita et virtus, et sapientia et quotquot alia apte congruenterque de Deo dici possunt, divinitati cœterna sunt; ita ut quod ab initio non fuerit, id postea ad naturæ divinæ gloriam nequaquam possit accedere. At Christi nomen in Unigenito cæteris ejusdem nominibus excellentius esse dicimus, ab ipsa nominis hujus significatione in hanc sententiam adducti. Doctrina siquidem de sancta Trinitate nominis hujus confessione continetur, cum singulæ personæ, quas Trinitatis esse credimus, hac appellatione convenienter designentur. Ne autem quidpiam de nostro dicere videamur, prophetiæ verba apponemus: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis*¹⁸. His enim verbis per throum quidem cunctarum rerum imperium designatur, D Virga autem directionis rectitudinem iudicii significat. Oleum autem exsultationis virtutem Spiritus sancti denotat qua Deus a Deo ungitur, nempe, a Patre Unigenitus, quoniam dilexit justitiam, et odio habuit iniquitatem. Si igitur tempus fuit, quo justitiam non dilexit et iniquitatem odio non habuit, consequens erat ut nec aliquando illum unctum fuisse affirmaret qui propterea unctus fuisse dicitur, quoniam dilexit justitiam, et odio

(14) Corr. ὡς περ οὖν οὐδέποτε ὁ δίκαιος οὐκ ἄδικος; in marg. γρ. καὶ οὐδέποτε ὁ δίκαιος ἄδικος, quibus verbis utroque modo legi posse significat.

habuit iniquitatem. Quod si semper justitiam diluxit, neque enim fieri potuit, ut se aliquando odio haberet, cum ipsamet justitia semper existerit, utique nullo ab initio, sed ex omni tempore admodum itaque justus injustus neutiquam est, Christus, esse poterit. Quamobrem eum qui ungit, Patrem esse, unctionem vero Spiritum sanctum esse nemo negaverit, nisi qui cor Judaico velamento habet obductum.

LIII. Quomodo igitur ait nos ab initio Christum non fuisse dicere? At vero quia Christum ab æterno esse fatemur, non idcirco ea quam Apollinaris confligit carne, ipsum nunquam non præditum fuisse arbitramur, sed eum novimus et ab æterno tempore Christum et Dominum esse, eumque rursus post passionem illud idem esse confitemur, quemadmodum inquit ad Judæos Petrus: *Quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis*³⁹. Hoc autem ita dicimus, non quod duos Christos, vel Dominos in una Christi persona noscimus, sed quod unigenitus Deus, cum sui natura Deus esset ac mundi Dominus, et creaturarum omnium dominator, rerumque conditor, et lapsorum erector, naturam nostram ex peccato collapsam non solum a sua communione non repelli, verum etiam in vitam denuo recipere pro summa benignitate sua dignatus est. Porro ipse Christus vita est; ideoque, vergente ad finem humano genere, malitia nostra jam ad summum pro- vecta, tunc, ne ullum malitiæ genus remedio caret, cum nostræ naturæ humilitate commisceri non recusavit, et in se ipso hominem assumens ipseque in homine existens, quemadmodum discipulis ait: *Ego in vobis, et vos in me*⁴⁰, hominem sibi commistum, id quod ipse erat effecit, cumque ipse semper altissimus fuerit, idcirco quod humile erat, exaltavit, nam super omnia altissimus nulla exaltatione indigebat. Verbum autem erat Christus et Dominus, idque ipsum ille etiam evadit, qui assumptus fuit, et cum divinitate commistus; nam qui Dominus est, iterum Dominus non constituitur, sed servi forma ad eandem Domini dignitatem sublevatur, quamobrem *unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*⁴¹, dicitur similiter Christus, qui ante sæcula Spiritus gloriam induit (id enim symbolice unctio significat) et post passionem eadem unctione unitum sibi hominem decorans, Christum facit; nam: *Clarifica me*, ait, quasi diceret, *Unge me gloria quam habui apud te priusquam mundus esset*⁴². Gloria autem, quæ ante mundum et universarum rerum creationem, et ante omnia sæcula esse dignoscitur, quaque unigenitus Deus clarificatur, nostra sane sententia, non alia unquam

Ἀρχῶν ἐστὶ Πατὴρ (15), τὸ δὲ χρίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι, πᾶς τις ἂν σύνθοιτο (16), ὃ γε μὴ κεκαλυμμένος τὴν καρδίαν τῷ Ἰουδαϊκῷ προκαλύμματι.

Πῶς οὖν ἡμᾶς φησι λέγειν μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστόν; Οὐ μὴν ἐπειδὴ Χριστὸν ἀτίδως εἶναι ὁμολογοῦμεν, ἤδη καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσαν σάρκα πάντοτε περὶ αὐτὸν ἐνοοῦμεν, ἀλλ' οἴδαμεν τὸν αὐτὸν καὶ προαιώνιον Χριστὸν τε καὶ Κύριον, καὶ μετὰ τὸ πάθος πάλιν τε αὐτὸ τοῦτο ὁμολογοῦμεν (17), καθὼς φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Πέτρος· ὅτι *Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτο* **B** *τὸν τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. Τοῦτο δὲ φάμεν οὐχ ὡς δυάδα Χριστῶν καὶ Κυρίων περὶ τὸν ἓνα βλέποντες, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆ φύσει Θεὸς ὢν ὁ μονογενῆς Θεὸς, καὶ τοῦ παντὸς Κύριος, καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως, καὶ ποιητὴς τῶν ὄντων, καὶ διορθωτὴς τῶν διαπεπτωκότων, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, τὸ καὶ τὴν ἡμετέραν (18) φύσιν ἐξ ἀμαρτίας διαπεσοῦσαν, μὴ ἀπόσασθαι τῆς πρὸς αὐτὴν κοινωνίας, ἀλλὰ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν παραδέξασθαι. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ· διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἤδη τῆς κακίας ἡμῶν πρὸς τὸ ἀκρότατον αὐξηθείσης, ὡς ἂν μηδὲν (19) ἀθεράπευτον τῆς πονηρίας ὑπολειφθεῖν, τότε δέχεται τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπιμίξιαν, καὶ τὸν ἀνθρώπον ἐν ἑαυτῷ λαβὼν, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γενόμενος, καθὼς φησι πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι *Ἐγὼ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί*, ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο καὶ τὸν ἀνακραθέντα ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ ἦν ἀει ὑπερύψιστος, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· οὐ γὰρ δὴ ὁ ὑπὲρ πάντων ὑψιστος, ἐτι τοῦ ὑψωθῆναι ἐδέετο. Χριστὸς δὲ καὶ Κύριος ὁ Λόγος ἦν, τοῦτο καὶ ὁ ἐμιμχθεὶς τε καὶ ἀναληφθεὶς ἐν τῇ θεότητι γίνεται· οὐ γὰρ ὁ ὢν Κύριος, ἀναχειρονοεῖται πάλιν εἰς κυριότητα, ἀλλ' ἡ τοῦ δούλου μορφή Κύριος γίνεται· διὸ καὶ *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*, λέγεται Χριστὸς ὡσαύτως, ὁ (20) πρὸ τῶν αἰώνων τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος περικειμένος (τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ συμβόλων ἡ χρίσις), καὶ μετὰ τὸ πάθος τὸν ἐνωθέντα αὐτῷ ἀνθρώπον, τῷ αὐτῷ χρίσματι **D** *καλλωπίσας, Χριστὸν ποιεῖ· Δόξασόν με γὰρ*, φησὶν, *ὡσανεὶ, Χριστόν*, ἔλεγε, *τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι*. Ἡ δὲ προκόσμιος, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων (21) θεωρουμένη δόξα, ἥ ὁ μονογενῆς Θεὸς ἐνδοξάζεται, οὐκ ἂν ἄλλη τις εἴη, κατὰ τὸν ἡμέτερον (22) λόγον, παρὰ τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς (23)· μόνην γὰρ προ-

³⁹ Act. II, 36. ⁴⁰ Joan. XIV, 20. ⁴¹ I Cor. VIII, 6. ⁴² Joan. XVII, 6.

(15) Corr. ὁ Πατὴρ.

(16) Ita corr., antea σύνθοιτο.

(17) Ita corr., male antea πάλιν τε αὐτὸν τοῦτον ὁμολογούμενον.

(18) Et hæc correctoris est emendatio; nam antea erat τὸ κατὰ τὴν ἡμετέραν.

(19) Ita corr., antea male μηδέ.

(20) Art. hunc, cum præcedenti interpunct., corr. add.

(21) Corr. πρὸ πάντων τῶν αἰώνων.

(22) Corr. κατὰ γε τὸν ἡμέτερον.

(23) Corr. Πνεύματος.

αἰώνιον τὴν ἀγίαν Τριάδα ὁ τῆς εὐσεβείας παραδί-
δωσι λόγος. Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, φησὶ
περὶ τοῦ Πατρὸς ἢ προφητεία. Περὶ δὲ Μονογενοῦς ὁ
Ἀπόστολος, οἱ, Δι' αὐτοῦ οἱ αἰῶνες ἐγένοντο, καὶ
δόξα πρὸ τῶν αἰώνων περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν θεω-
ρουμένη, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. Ὅπερ οὖν ἦν τῷ
Χριστῷ, τῷ παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντι, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον
εἶναι, τοῦτο καὶ τῷ ἐνωθέντι πρὸς τὸν Χριστὸν, ἐπι-
τέλει τῶν αἰώνων γίνεται. Ἰησοῦν γὰρ, φησὶ, τὸν
ἀπὸ Ναζαρέθ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ
ἀγίῳ· ὥστε μὴ συκοφαντεῖω τὸν ἡμέτερον λόγον,
ὡς ἡμῶν μὴ αἰεὶ Χριστὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι λε-
γόντων· ἀλλὰ πάντοτε μὲν ὁ (24) Χριστὸς, καὶ περὶ
τῆς οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο· ἄνθρωπος δὲ οὔτε
πρὸ τούτου, οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ τῆς
οἰκονομίας καιρῷ. Οὔτε γὰρ πρὸ τῆς Παρθένου ὁ
ἄνθρωπος, οὔτε μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον εἶ-
η σὰρξ (25) ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἐγνω-
κεμὲν ποτε, φησὶ, κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ
νῦν οὐκ εἶμι γινώσκουμεν. Οὐ γὰρ (26) ἐπειδὴ ὁ
Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σὰρξ διέμεινεν· ἀλλ'
ἐπειδὴ τρεπτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἄτρεπτον δὲ τὸ
Θεῖον, ἢ μὲν θεότης πρὸς πᾶσαν τροπὴν ἐστὶν ἀκίνη-
τος, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον (27) ἀλλοιουμένη (τὸ μὲν
γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρεῖττον οὐκ ἔχει)
ἢ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν Χριστῷ (28) πρὸς τὸ κρεῖ-
τον κέχρηται τῇ τροπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ
ἀφθαρτον ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ
ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρονίου πρὸς τὸ αἰδίον, ἀπὸ
τοῦ σωματικοῦ καὶ κατεσχηματισμένου πρὸς τὸ ἀσώ-
ματόν τε καὶ ἀσημάτιστον (29).

Ἐπειδὴ δὲ φασιν ἡμᾶς λέγειν πεπονημένοι τὸν ἄν-
θρωπον, οὐ τὸν Θεόν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκουσάτωσαν,
οἱ τὴν θεότητα ἐν (30) τῷ πάσχοντι εἶναι ὁμολογοῦ-
μεν, οὐ μὴν τὴν ἀπαθῆ φύσιν, ἐμπαθῆ γενέσθαι. Ὡς
δ' ἂν σαφέστερον γένοιτο τὸ λεγόμενον, ταύτην ἔχο-

²⁴ Psal. LIV, 20. ²⁵ Heb. I, 2. ²⁶ Act. X, 38. ²⁷ II Cor. V, 16.

(24) Corr. hunc art. delet.

(25) Hæc Nysseni verba intelligenda sunt non
de proprietatibus carnis, quæ a Græcis εἰδοποιοί,
a Latinis specificæ dicuntur, sine quibus caro
constare non potest; sed de proprietatibus illis,
quas accidentales vocant, puta corruptibilem,
mutabilem et passionibus obnoxiam esse. Post-
tremis tantum hisce proprietatibus Christi car-
nem post resurrectionem caruisse censuit Nyssen-
us; non vero specificis illis quæ carnem ne-
cessitate naturæ comitantur. Aperte enim fate-
tur tum hic, tum alibi, Christi carnem post re-
surrectionem mutationem in melius sortitam
fuisse. Quin et in resurrectione factam fuisse ani-
mæ cum corpore unionem ait, c. 55, et post
resurrectionem Christum Dominum in cælo car-
nem collocasse, et Christi corpus in cælis exsi-
stere, disertis verbis affirmat in fine hujus anti-
rhetici. Sed quoniam Apollinaris ita unam eam-
demque carnem tam ante quam post resurrectio-
nem Christum habuisse putabat, ut nou modo
substantia carnis, sed et eadem corporis forma,
crassities atque moles cæteræque passiones, quas
accidentales vocant glorificata Christi carne reti-

A erit a Patris gloria; solum enim Trinitatem sæculis
priorem esse vera fides nos docet. *Qui est ante
sæcula*, de Patre ait Propheta ²⁵, et de Unigenito
Filio, *Per ipsum*, ait Apostolus, *sæcula facta sunt* ²⁶;
et gloria, quæ ante sæcula in unigenito Deo esse
intelligitur, sanctus utique Spiritus est. Quod igitur
proprium erat Christi, dum apud Patrem, antequam
mundus conderetur, exsisteret, hoc etiam proprium
sit hominis, qui cum Christo in sæculorum sine
conjunctus est; nam Scriptura inquit, *Jesus a
Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto* ²⁷. Quam-
obrem sententiam non calunnietur, quasi unigeni-
tum Deum non semper Christum esse dicamus, sed
semper quidem est Christus, tum ante tum post
incarnationis dispensationem; homo vero neque
ante illam, neque postea, sed in solo dispensatio-
nis tempore. Neque enim homo fuit ante nativita-
tem ex Virgine, nec amplius post ejus in cælos
reditum caro suis in proprietatibus perseverat;
nam inquit Apostolus: *Et si cognovimus secundum
carnem Christum; sed nunc jam non novimus* ²⁸.
Neque etiam quia Deus in carne apparuit, idcirco
caro immutata permansit; sed quoniam immuta-
bilis quidem divinitas est, humanitas vero mutabi-
lis, propterea divinitas quidem nullis mutationibus
obnoxia est, nec in deterius convertitur; nam quod
pejus est non admittit, et quod melius est obtinere
non potest. At vero humana natura in Christo
mutationem in melius sortitur, dum e corruptibili
in incorruptibilem, e fluxa fragilique in stabilem ac
permanentem, ex temporanea in immortalen, e cor-
porea et figurata in incorpoream nullaque figura
expressam permutatur.

LIV. Quoniam vero asserunt nos dicere hominem
passum fuisse, non Deum, hæc a nobis audiant:
divinitatem quidem in eo qui passus est inesse
fatemur, non vero impatibilem naturam evasisse
patibilem. Ut autem quod dicimus fiat manifestius,

nerentur, quemadmodum Nyssenus ipse inferius
cap. 57, testatur, hinc factum est, ut idem
Nyssenus adversus Apollinarem disputans, Christi
carnem in cælos assumptam, nec in suis pro-
prietatibus perseverasse, nec corruptibilem, nec
corpoream, nec figuratam fuisse affirmaverit;
non quod ipse Christi carnem in ætheream et
divinam qualitatem conversam fuisse, cum Ori-
gene ejusque assecræ putaret; sed quod non ita
corpoream et figuratam esse diceret, quemad-
modum Apollinaris autumabat. Non negat ergo
absolute Nyssenus in glorificato Christi corpore
substantiam figuramque carnis, sed ab eodem
corpore excludit duntaxat crassitiem illam, atque
figuram magis sensibilem, quæ Christi humani-
tati in statu mortalitatis competebat, quamque
in eodem corpore adhuc perdurare putabat Apol-
linaris.

(26) Corr. οὐδὲ γάρ.

(27) Ita corr.; antea contrario sensu τὸ κρεῖττον.

(28) Corr. ἐν τῷ Χριστῷ.

(29) Quomodo hæc intelligenda sint, vide in nota
superiori 25.

(30) Corr. θεότητα μὲν ἐν

hæc nostra sententia est: Humana natura ex anima intellectu prædita, corpori cōiuncta, subsistentiam habet; hæc autem utriusque cōiunctio fit, materiali quadam substantia, veluti quodam fundamento, ante ipsius constitutionem posita. Materies autem illa, divina virtute in animal efformata, homo fit, ita ut si quis ad animal efformandum conditricem Dei virtutem non intervenire, ex suppositione, concedat, otiosa prorsus atque immutata maneat materia, utpote quæ vitam ab effectrice virtute non accipiat. Quemadmodum igitur in nobis vivificam quamdam virtutem materiæ supervenire intelligimus, per quam homo ex anima et corpore constans efformatur: ita in Maria Virgine factum est ut Altissimi virtus, per vivificantem Spiritum in immaculatum corpus immaterialiter insinuata, et corruptam Virginis puritatem in carnis materiam assumens, partem illam ex virgineo corpore ad efformandum setum collatam susceperit; eoque pacto conditus fuerit novus revera homo, qui primus solusque talem subsistendi modum in se ipso monstravit, qui divino, non humano more formatus est, divina virtute æqualiter per totam coagmentationis illius naturam ita permeante ut neutrum divinitatis expers fuerit, sed cum utroque, anima inquam et corpore, iuxta utriusque modulum coalesceret atque congrueret. Quemadmodum igitur, dum homo gignebatur, opus non habuit gigni divinitas omnibus sæculis antiquior et in æternum permanens, sed semel in hominis generatione atque structura, unum cum ipso facta, in ejusdem etiam hominis ortu una eum illo in lucem editur; ita nec resurgere opus habet quæ nunquam mortua est, sed in eo qui virtute divina ad vitam redit et ipsa resurgit, non quod divinitas a mortuis suscitetur, neque enim cecidit, sed quia in seipsa eum qui ceciderat excitavit. Si igitur divinitas, utpote quæ semper existat, neque nasci neque resurgere opus habet, consequens est Christi quoque passionem ita perfici, non quasi divinitas passa sit, sed quasi ipsa divinitas in eo qui patiebatur existeret, et, per unionem cum eodem initam, illius passionem sibi quoque propriam elliceret. Divina quippe natura tum animæ tum corpori, uti diximus, promiscue insinuata, unumque cum utroque facta, quoniam, *Sine pœnitentia*, inquit, *sunt dona Dei*⁴⁷, ab eorum neutro recedit, sed jugiter permanet. Nihil enim est quod hominem quempiam a conjunctione cum Deo separet, præter peccatum: cuius autem vita ab omni peccati labe

LV. Quoniam itaque in neutro, hoc est, in anima et corpore, peccatum locum habuit, in utroque pro

⁴⁷ Rom. xi, 29.

(31) Ita corr.; male antea ἀμοιβῆς τινος.

(32) Corr. μηθέτερον.

(33) Corr. ἐν ἑκατέρῳ.

(34) Ita corr.; male antea ἀπαξ ἐγγενομένη.

(35) Corr. γένεσιν.

(36) Corr. οὐχ αὐτή.

(37) Corr. τὸ Θεῖον, τὸ ἀεὶ ὄν, οὕτως

A μὲν τὴν διάνοιαν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκ νοερᾶς ψυχῆς, σώματι συνδραμούσης, τὴν ὑπόστασιν ἔχει· φύεται δὲ τὸ συναμφότερον ἀφορμῆς τινος (31) ὕλη· καὶ προκαταβαλλομένης αὐτοῦ τῆς συστάσεως. Ἡ δὲ ὕλη ἐκείνη θεῖα δυνάμει ζωοπλάσθηθεῖσα, ἀνθρώπος γίνεται, ὡς εἴ γε δοίη τις, καθ' ὑπόθεσιν, μὴ συμπαρεῖναι τὴν δημιουργικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὴν τοῦ πλασσομένου σύστασιν, ἀργὴ πάντως μένει καὶ ἀκίνητος, μὴ ζωογονουμένη διὰ τῆς ποιητικῆς ἐνεργείας ἡ ὕλη. Ὅσπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ζωοποιὸς τις δύναμις ἐνθεωρεῖται τῇ ὕλῃ, ἀφ' ἧς ὁ ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστὸς ἀνθρώπος διαπλάσσεται· οὕτως ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ζωοποιούντος Πνεύματος ἀθλῶς τῷ ἀμιάντῳ σώματι ἐμφυεῖσα, καὶ ὕλην τῆς σαρκὸς, τὴν ἀφθορίαν τῆς Παρθένου ποιησαμένη, τὴν ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος πρὸς τὸ πλασσομένον συνεισφορὰν παρεδέξατο, καὶ οὕτως ἐκτίσθη ὁ καινὸς ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ὑπόστασεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταδείξας, ὁ κατὰ Θεὸν κτισθεὶς, οὐ κατὰ ἀνθρώπον, τῆς θείας δυνάμεως κατὰ τὸ ἴσον διὰ πάσης τῆς τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης, ὡς μὴδ' ἕτερον (32) ἀμοιρεῖν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις, ἐν ψυχῇ λέγω καὶ σώματι, καθὼς εἶκός, ἑκατέρῳ (33) προσφυεῖ τε καὶ καταλλήλως εἶναι. Ὅσπερ οὖν τοῦ ἀνθρώπου τικτομένου, ἡ θεότης τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἐδέετο, πρὸ πάντων αἰώνων οὔσα καὶ εἰς αἰὲ διαμένουσα, ἀλλ' ἀπαξ ἐν γενομένη (34) κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατὰ τὴν γέννησιν (35) ἐκείνῳ συναναφαίνεται· οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀναστῆναι χρήζει ἡ αἰὲ ζωσα, ἀλλ' ἐν τῷ διὰ τῆς θείας δυνάμεως εἰς τὴν ζωὴν ἐπαναγομένῳ ἀνίσταται, οὐκ αὐτῇ (36) ἐγειρομένη (οὐδὲ γὰρ πέπτωκεν), ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸν πεπτωκότα ἐγείρουσα. Εἰ οὖν τὸ Θεῖον οὔτε γεννήσεως, οὔτε (37) ἀναστάσεως δέεται, δηλονότι καὶ τὸ πῖθος, οὐχ ὡς τῆς θεότητος πασχούσης, ἐπιτελεῖται, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ πάσχοντι οὕσης, καὶ, διὰ τῆς πρὸς τὸν πεπονηθέντα ἐνώσεως, τὸ ἐκείνου πάθος οικειοποιεῖται. Ἡ γὰρ θεὸς ἐν φύσει, καθὼς εἴρηται (38), τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι καταλλήλως ἐμφυεῖσα, καὶ ἐν πρὸς ἑκάτερον γενομένη· ἐπειδὴ (39) Ἀμσταμέλιτα, φησὶ, τοῦ Θεοῦ τὰ χάρισματα, οὐδέτερον τούτων ὑποχωρεῖ, [40] ἀλλὰ εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ χωρίζον τινὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συναφείας, πλην ἁμαρτίας· οὐδὲ ἡ ζωὴ ἀναμάρτητος, τούτου πάντως ἀχώριστος ἡ πρὸς (41) τὸν Θεὸν ἔνωσις.

peccatum: cuius autem vita ab omni peccati labe

Ἐπεὶ οὖν δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀναμάρτητον, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ἐν ἑκατέρῳ κατὰ τὸ εἶκος ἦν

(38) Ita corr.; antea καὶ ὡς εἴρηται.

(39) Corr. γενομένη διὰ τῆς ἀνακράσεως· ἐπειδὴ· ut sit unumque cum utroque per commistionem facta.

(40) Corr. οὐδέτερον τούτων ὑποχωρεῖ.

(41) Corr. ἀχώριστον ἦν ἡ πρὸς.

τῆς θείας φύσεως ἡ παρουσία. Τοῦ δὲ θανάτου τὸν μερισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐργασασμένου, τὸ μὲν σύνθετον διετέμετο · τὸ δὲ ἀσύστατον οὐ διέσπαστο, ἀλλ' ἀδιασπᾶστος (42) ἐν ἑκατέρῳ ἦν. Τεκμήριον δὲ τοῦ μὲν ἐν σώματι (43) τὸν Θεὸν εἶναι, τὸ, ἐν ἀφθαρσίᾳ φυλαχθῆναι τὴν σάρκα μετὰ τὸν θάνατον · Θεὸς δὲ πάντως ἐστὶν ἡ ἀφθαρσία · τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς μὴ ἀποχωρῆσαι, τὸ δι' ἐκείνης ὁδοποιηθῆναι τῷ ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσοδόν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπληρώθη τὸ μυστήριον, τῆς θείας (44) δυνάμεως τῷ διπλῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγγενομένης, καὶ δι' ἑκατέρου τῷ συγγενεῖ μέρει τὴν ζωοποιὸν ἐναποθεμένης ἐνέργειαν, διὰ μὲν τῆς σαρκὸς τῷ σώματι, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τῇ ψυχῇ, τῆς νοεράς λέγω καὶ οὐ τῆς ἀλόγου (κτηνώδους γὰρ καὶ οὐκ ἀνθρώπινόν ἐστι τὸ ἀνόητον) · τότε ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐγκραθεῖσα τῷ σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ θεότης, καὶ μέχρι παντὸς παραμεινασα, ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κειμένου ἐγείρεται, καὶ οὕτω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐξηγέρθαι λέγεται, ὁ αὐτὸς καὶ ὧν Χριστὸς, καὶ γενόμενος · ὧν μὲν κατὰ τὴν προαιώνιον βασιλείαν, γενόμενος δὲ ὅτε εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι τὴν μεγάλην χαρὰν, τὴν ἐσομένην παντὶ τῷ λαῷ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Σωτῆρος, [45] ὅς ἐστι, φησὶ, Χριστός, Κύριος προσφόρως ὀνομαζόμενος κατὰ τὸν λόγον τοῦ Γαβριὴλ, τοῦ εἰπόντος Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεσθαι τῇ Παρθένῳ καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσειν. Ὁ τοίνυν οὕτω τεχνεῖς εἰκότως, καὶ ὁ Χριστὸς (46) καὶ Κύριος λέγεται · Κύριος μὲν διὰ τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου, Χριστὸς δὲ διὰ τὸ Πνεῦμα τῆς χρίσεως. Οὐ γὰρ ὁ προαιώνιος τότε χρίεται, ἀλλὰ περὶ οὗ φησιν, ὅτι Ἰδὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Τὸ γὰρ σήμερον τῶν δύο τοῦ χρόνου τμημάτων, τοῦ παρρηχρότου τε καὶ τοῦ μέλλοντος, τὸ μέσον ἐστίν. Ὁ δὲ τῶν αἰώνων ποιητής, πῶς ἐν μέρει τοῦ χρόνου καὶ γεννᾶται καὶ χρίεται; Ὡστε ἡ θεότης καὶ οὐ τέθηκε, καὶ ἐγγήγεται · οὐ τέθηκε γὰρ, ὅτι (47) τὸ μὴ συντεθὲν οὐ διαλύεται, ἐγγήγεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ λυθέντι οὕσα, ἐαυτῇ συνεπαρθῆναι τὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης πεσόντα φύσεως παρεσκεύασεν, ὡς ἂν ἑκατέρῳ μέρει τὸ οἰκεῖον προφερομένῳ παροῦσα, τὴν τῶν σωμάτων φύσιν διὰ τοῦ σώματος, τὴν δὲ τῶν ψυχῶν διὰ τῆς ψυχῆς ἐξιάσαιοτο · πάλιν δὲ δι' ἐαυτῆς τὸ διακεκριμένον ἐνώσασα, ἐν τῷ ἐπαιρομένῳ ἀνίσταται. Καὶ ὡσπερ κωλύει γὰρ οὐδὲν σωματικῶς τὸ μυστήριον τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἐνδείξασθαι · καθάπερ τοίνυν (48) εἰ διχῆ κάλαμος διασχισθεῖ, καὶ τις κατὰ τὸ ἐν πέρας τὰ ἄκρα τῶν τοῦ καλάμου τμημάτων ἐνώσειεν, ὅλον ἐξ ἀνάγκης τὸ τμήμα τοῦ καλάμου πρὸς τὸ ὅλον συναρμοσθήσεται διὰ τῆς ἐν τῷ ἐνὶ πέρατι συμβολῆς τε καὶ σφίγγεως πρὸς τὸ ἕτερον πέρας συναρμοζόμενον οὕτως ἢ ἐν ἐκείνῃ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα γενο-

A utriusque modulo præsens erat natura divina. Sed ubi mors ut a corpore anima sejungeretur effecit, quod quidem compositum erat dissolutum fuit: compositionis vero expers dissolutionem passum non est, sed in utroque integra divina natura permansit. Cæterum divinitatem in corpore quidem perstitisse argumento est, quod post mortem caro incorrupta permanserit; nam Deo maxime propria est incorruptio. Eamdem vero divinitatem ab anima tunc non fuisse secretam, inde patet quod per illam latroni ad paradisi ingressum via patefacta fuerit. Postquam igitur impletum fuit mysterium, cum scilicet divina virtus duabus humanæ naturæ partibus sese ingressit, et per utrumque, animum scilicet et corpus, unicuique parti, eidem afflui atque cognatæ, vivificantem virtutem indidit, nempe per carnem quidem corpori, per animam vero animæ, animam inquam mente præditam et non rationis expertem; nam quod mente caret, belluinum est, non humanum; tunc quæ ab initio corpori atque animæ commista fuit divinitas semperque permansit, in resurrectione ejus, qui occubuit, suscitatur, atque ita Christus a mortuis surrexisset dicitur⁴⁵, qui quidem et jamdudum Christus erat et Christus tum demum factus fuit: erat quidem juxta suum ab initio et ante omnia sæcula regnum, factus vero est quando pastoribus angeli annuntiaverunt gaudium magnum, quod futurum erat omni populo in Salvatoris nativitate, *qui est*, inquit Scriptura⁴⁶, *Christus Dominus*, apposite et congruenter hoc insignitus nomine, juxta Gabrielis verba qui ait Spiritum sanctum in Virginem superventurum, et Altissimi virtutem eidem obumbraturam⁴⁷. Qui igitur hoc pacto genitus est, tum Christus tum Dominus jure merito dicitur; Dominus quidem ob virtutem Altissimi, Christus vero ob Spiritum sanctum. Neque enim tunc ungitur qui æternus est, sed ille de quo dicitur, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*⁴⁸. Vox enim *Hodie* significat quod inter duas temporis partes, præteriti videlicet et futuri, medium est. Sæculorum vero conditor quomodo in aliqua temporis parte nasci atqui ungi potest? Quamobrem divinitas et non interiit, et tamen resurrexit; non interiit, quoniam quod compositionis expers est non dissolvitur; resurrexit vero, quoniam in eo quod dissolutum fuit existens, id quod secundum humanæ naturæ leges ceciderat, una secum ut suscitaretur effecit, ut, in utraque parte naturæ suæ proprietates exhibente manens, corpore quidem corporum naturæ, anima vero animarum itidem naturæ mederetur; et rursus, quod separatum erat, per semetipsam uniens, in eo qui

⁴⁵ Rom. vi, 4. ⁴⁶ Luc. ii, 11. ⁴⁷ *ibid.* 35. ⁴⁸ Psal. ii, 7.

(42) Corr. τὸ δὲ ἀσύθητον οὐ διέσπαστο, ἀλλ' ἀδιασπᾶστος.

(43) Corr. ἐν τῷ σώματι.

(44) Corr. ἐπληρώθη τοῦ θανάτου τὸ μυστήριον, τῆς θείας.

(45) Corr. ὅς ἐστι, secus atque sacer textus habet.

(46) Corr. καὶ Χριστός.

(47) Corr. τέθηκε μὲν, ὅτι.

(48) Corr. add. τοίνυν.

exaltatur, ipsa quoque resurgit. Et quemadmodum A si a fundo (nil enim vetat quominus similitudine ex corporeis rebus petita mysterium dispensationis quæ per resurrectionem facta est explicemus) in duas partes scindatur, et quis in una extremitate summitates hujusmodi duarum partium arundinis conjunxerit, necesse est ut una pars tota arundinis cum altera tota parte copuletur, quia nimirum per unius extremitatis commissuram atque constrictio-nem altera quoque extremitas simul aptatur. Ita et in Christo animæ cum corpore unio per resur-rectionem facta, totam, quatenus unum quid est, humanam naturam, in animam et corpus per mor-tem bipartito scissam rursus coalescere facit, dum spe resurrectionis disjunctarum rerum concursum efficit; et hoc est quod a Paulo dicitur, Christum nempe resurrexisse a mortuis, primitias dormien-tium ⁴⁹, et sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificari ⁵⁰. Nam juxta allatum modo arundinis exemplum, ex ea quidem extremitate qua ab Adamo initium sumit, natura nostra per pecca-tum scissa fuit, anima videlicet a corpore per mor-tem separata; ex ea vero parte qua Christum per-tingit, eadem humana natura in pristinum statum restituitur, dum in Christi hominis resurrectione scissura jam facta penitus coalescit. Propterea igitur simul cum eo qui pro nobis mortuus est mori-mur, non hanc dico necessariam communemque naturæ nostræ mortem; hoc enim et invitis acci-det, sed quoniam par est ut ei qui voluntarie mor-tuus est lubentes volentesque commoriamur, idcirco voluntaria et quæ in potestate nostra posita sit, aliqua nobis reperienda mors est, cum fieri non voluntaria sunt imitentur. Quoniam igitur mors, volentibus tum nolentibus omnino accidit, et quod necessario fit voluntarium nemo unquam dixerit, propterea alio diverso modo, sponte morienti commorimur, mystica nempe in aqua per baptismum sepulti; nam, *Consepulti*, inquit ⁵¹, *sumus cum illo per baptismum in mortem*, ut mortis imitationi re-surrectionis quoque imitatio respondeat.

LVI. Sed ad alia pergamus. *Quomodo*, inquit, *Deus fit homo, Deus esse non desinens, si mentis loco non statuatur in homine?* Intelligitne ipse quæ loquitur? Divinitatem immutabilem esse dicit, idque recte; nam quod semper unum et idem et sui simile est, aliud ab eo quod est fieri suapte natura non potest; sed in alio quidem esse potest, aliud vero fieri non potest. Quid igitur, ut Apollinaris ait, mens illa in homine fuit? Nunquid immutabilis naturæ ma-jestatem retinuit, an vero e sublimi illo statu ad humilem transitu facto, ita humanæ naturæ an-gustis se ipsam inclusit, ut quanta hæc est, tanta

⁴⁹ I Cor. xv, 20, 22. ⁵⁰ ibid. 22. ⁵¹ Rom. vi, 4.

(49) Adv. διχῆ corr. add.

(50) Corr. ἀπό. Mox addidi, sensu ita poscente, prop. κατὰ quæ per librarii errorem ommissa fuit in cod. Vat.

(51) Corr. ἐθέλοντας.

(52) Ita corr.; antea, συναποθανόντι.

(53) Et hæc correctoris emendatio est; antea enim erat ἀκολουθήση

μένη διὰ τῆς ἀναστάσεως ἔνωσις, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διχῆ (49) διὰ τοῦ θανάτου, ψυχῆ τε καὶ σώματι μεμερισμένην, πρὸς συμφύλαν ἄγει, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως τὴν συνδρομὴν τῶν διεστηκότων ἀρμόσασα· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ ὡσπερ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσομεθα. Κατὰ γὰρ τὸ τοῦ καλάμου ὑπόδειγμα, ὑπὸ (50) μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀδάμ πέρατος, ἡ φύσις ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐσχίσθη, τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος διαιρεθείσης· ἀπὸ δὲ τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν μέρους πάλιν ἡ φύσις ἑαυτὴν ἀναλαμβάνει, πάντῃ τῆς διαιρέσεως πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπου συμφυομένης. Διὰ τοῦτο τοίνυν συναποθνήσκομεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, οὐ τοῦτον λέγων τὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ κοινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν θάνατον· τοῦτο γὰρ καὶ μὴ βουλομένων γενήσεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ ἔκουσίως ἀποθανόντι συναποθνήσκειν χρή θέλοντας (51), προσήκει τὸν ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἐπινοῆσαι θάνατον· οὐ γὰρ ἐστὶ διὰ τοῦ κατηγαγαμένου ἢ πρὸς τὸ ἐκλύσιον μίμησις. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἐκ φύσεως ἐπικείμενος ἐκάστῳ θάνατος, πάντῃ καὶ πάντως γίνεται, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ, οὐκ ἂν δέ τις τὸ πάντως γενόμενον τῷ ἔκουσίῳ λογίσαιτο· διὰ τοῦτο ἕτερον τρόπον τῷ ἔκουσίως ἀποθανόντι (52) συναποθνήσκομεν, τῷ μυστικῷ ὕδατι διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνθαπτόμενοι· *Συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον*· ἴνα τῇ μίμησι τῷ θανάτῳ ἐπακολουθήσῃ (53) καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως μίμησις.

possit ut eo quod invite ac repugnanter fit, quæ utpote quæ naturæ lege omnibus definita est, tum

πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλωμεν· *Πῶς, φησὶ, Θεὸς ἀνθρώπος γίνεται, μὴ μεταβληθεὶς ἀπὸ τοῦ εἶναι Θεός, εἰ μὴ τοῦς ἐν ἀνθρώπῳ κατέστη;* Ἄρα συνήκειν ἄπερ ἐφθέγγαστο. Ἀμετάβλητον λέγει τὸ θεῖον, καὶ καλῶς τοῦτο λέγει (54)· τὸ γὰρ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἕτερόν τι παρ' ὃ ἐστὶ, γίνεσθαι, φύσιν οὐκ ἔχει· ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ μὲν γίνεσθαι, ἕτερον δὲ οὐ γίνεσθαι. Τί οὖν ὁ νοῦς ἐκεῖνος, καθὼς ὁ (55) Ἀπολλινάριος λέγει, ὁ ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενος; Ἄρα ἐν τῷ μεγαλειῷ τῆς ἀμεταβλήτου διέμεινε φύσεως, ἡ πρὸς τὸ ταπεινὸν πεποιήται τὴν μετάστασιν, τῇ τοῦ ἀνθρωπίνου βραχύτητι ἑαυτὸν ἐμπεριγράψας, καὶ ὅσος οὗτός ἐστι, τοσοῦτος (56) κάκεινος γενόμενος; (57) Οὐκοῦν ἴσως

(54) Corr. ἀμετάβλητον εἶναι λέγει.

(55) Art. corr. add.

(56) Corr. τοσοῦτον.

(57) Hunc locum in epitomen contractum usque ad illa verba, πρὸς τὸ εὐτελέστερον ἠλλοιώθη, refert Euthymius Zigabenus in *Panoplia*, pag. 529, vers. primo.

ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐστὶ τῆ θεότητι, εἴπερ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπολιναρίου, νοῦς ἀνθρώπου ἢ θεία φύσις ἐγένετο. Εἰ γὰρ ὁμοίως ἡ ἀνθρωπίνη δέχεται φύσις, ἢ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον, ἢ ἀντὶ τοῦ νοῦ τὸν Θεοῦ, ἰσομεγέθη ταῦτα ἂν εἴη ἀλλήλοις καὶ ἰσοστάσια, εἴπερ ἐν ᾧ χωρεῖται ὁ νοῦς, ἐν τούτῳ καὶ ἡ θεότης περιλαμβάνοιτο ὡς εἰ τις ἀγγεῖψι τινὶ κενῷ (58) σῆτον, ἢ ἕτερόν τι τῶν σπερμάτων ἀπομετροίη, οὐκ ἂν τις εἴποι τὸ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἰσοῦμενον, κατὰ τὸ ποσὸν διαφέρειν τοῦ ἄλλου ἰσος γὰρ ἐστὶ πυρὸς ταῖς ὀλίραις, ὅταν ἀποκενωθέντων τοῦ μεδίου τῶν σπερμάτων ἐκείνων (59) ἀντιπληρώσῃ τὸ ἕτερον ἔργον. Οὐκοῦν εἰ ἀντὶ τοῦ νοῦ ἡ θεότης γίνεται, οὐκ ἂν τις ὑπερβάλλειν εἴποι παρὰ τὸν νοῦν τὴν θεότητα, εἴπερ ὁμοίως ἐκείνῳ χωρεῖται καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἡ οὖν ἰσὸς ἐστὶν ὁ νοῦς τῆ θεότητι, καθὼς ὁ Ἀπολιναρίου βούλεται, καὶ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταστάς, οὐκ ἠλλοιώθη ἢ καταδεέστερον ὁ νοῦς παρὰ τὸ Θεῖον, ὁ τοῦτο (60) ἐξ ἐκείνου γενόμενος, πρὸς τὸ εὐτελέστερον ἠλλοιώθη. Ἀλλὰ τίς οὐκ οἶδεν ὅτι κατὰ τὸ ἴσον ὑποβέβηκε τῆ ἀπροσίτῳ τε καὶ ἀπροσπλάστῳ φύσει (61) πᾶν τὸ ἐν τῆ κτίσει νοοῦμενον, ὡς ἴσῃ τὴν (62) τροπὴν, κἂν εἰς κτίσμα, κἂν εἰς νοῦν τις λέγοι μεταβεβῆσθαι τὸ Θεῖον; Ὅστε εἰ τὸ ἐν νῷ (63) γενέσθαι τροπὴν ὁ Ἀπολιναρίου (64) οὐκ οἶεται, οὐδὲ τὸ δίχα διανοίας καταμιχθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ, προσμαρτυρεῖ τῷ ἀνακραθέντι τὸ ἀναλλοίωτον ἄλλ' εἴπερ (65) οὐκ ἠλλοιώθη, σὰρξ γενόμενος, πολὺ μᾶλλον ἐν τῷ ἀτρέπτῳ διέμενε, καὶ πρὸς τὸν νοῦν ποιησάμενος τὴν ἀνάκρασιν. Εἰ δὲ τῷ ἐν νῷ γενέσθαι κατηγορεῖ τὴν τροπὴν, καὶ ἡ πρὸς τὴν σάρκα οἰκειώσις οὐκ ἐκφεύγει πάντως τὴν κατηγορίαν τῆς ἠλλοιώσεως.

tationem fieri ex eo arguitur quod in mentis locum substituitur, eandem prorsus mutationem fieri, ex eo quod carnem sibi copulaverit, constabit.

Ἐπι φησὶ (τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρήμι) Ἐπι μετὰ τὴν ἀνάστασιν Θεὸς γέγονε, καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἀνθρώπος, πῶς Υἱὸς (66) τοῦ ἀνθρώπου ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; Καὶ πῶς ὀφείμεθα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν; Πῶς δὲ καὶ πρὶν ἐνωθῆναι, καὶ ἀποθεωθῆναι λέγει Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν; Ταῦτα διέξεισιν ἐκεῖνος, διὰ τῶν εἰρημένων κατασκευάζων (67), ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸ θεϊότερον ἢ τοῦ σώματος φύσις μετεποιήθη ἄλλ' ὅτι περὶ αὐτὸν αἱ τρίχες, οἱ ἄνυχοι, ἡ μορφή (68), τὸ σχῆμα, ἢ τοῦ ὄγκου περιγραφὴ, καὶ

⁵⁵ Matth. xxiv, 30, 51. ⁵⁶ Joan. x, 30.

(58) Ita necessario mihi legendum videtur, licet in cod. Vat. sit κενῷ.

(59) Vox ἐκείνων corr. add.

(60) Ita corr.; male antea ὁ τούτου; sed legendum videtur καὶ τοῦτο.

(61) Corr. τὴν ἀπροσίτον τε καὶ ἀπροσπλάστον φύσιν.

(62) Corr. ἴσῃ εἶναι τὴν.

(63) Ita corr. male antea ἐν ᾧ.

(64) Locus iste sine part. negativa legitur in cod. Vat.; sed eam necessario hic reponendam esse, non modo subsequens statim negatio indicat,

A et ipsa evaserit? Igitur divinitati æqualis est mens humana, si, quemadmodum ait Apollinaris, mens hominis facta est divina natura. Si enim paræque humana natura vel nostram mentem vel mentis loco Deum recipi, magnitudine æquales ac pares inter se essent divinitas et mens humana, quandoquidem in eo quod mentem capit divinitas quoque contineretur. Veluti si quis vase aliquo vacuo frumentum vel quoddam aliud semen dimeiatur, nemo utique dixerit id quod eadem mensura æquatur quantitate ab alio differre; æquale enim est frumentum avenæ, cum evacuatibus illis seminibus modius, ad aliud opus adhibetur. Igitur si mentis locum divinitas occupat, nemo utique dixerit divinitatem mente excellentiorem esse, cum istam perinde ac illam humana natura capiat. Vel igitur æqualis est mens divinitati, ut Apollinaris censet, et e suo statu in illam conversa, non immutata fuit; vel divinitate mens est inferior, et quod in eam conversus est in deterius est commutatum. Atqui cunctis notum est natura illa quam nemo attingere aut æquare potest, inferioris æque conditionis esse quidquid in creaturarum rerum numero habetur, ita ut par sit mutatio, si quis Deum vel in hominis mentem, vel in aliam quamcunque rem creatam mutatum fuisse affirmaverit. Quamobrem si ex Apollinaris sententia, non mutatur divinitas, dum humanæ mentis locum subit, profecto nec etiam mutabitur, si cum homine mente destituto conjungatur; sed si Verbum caro factum non mutatum fuit, multo magis immutatum permansit, dum menti commistum fuit. Quod si mutationem fieri ex eo arguitur quod in mentis locum substituitur, eandem prorsus mutationem fieri,

LVII. Præterea inquit (nam quæ in medio sunt, prætermitto): Si post resurrectionem Deus evasit et non amplius homo est, quomodo Filius hominis mittit angelos suos? Et quomodo videbimus Filium hominis venientem in nubibus cæli⁵⁵? Quomodo etiam priusquam unus cum Deo feret, et deificaretur, ait: Ego et Pater unum sumus⁵⁶? Hæc ille ut astruat, humani corporis naturam nullatenus in magis divinum quemdam statum transiisse, sed unguis, capillos, figuram, habitum molemque corporis, denique cætera sive

sed tota Nysseni argumentatio, ac potissimum postrema ejus pars, aperte declarat.

(65) Ita corr. antea ὅς ἐπέπερ.

(66) Corr. πῶς ὁ Υἱός.

(67) In marg. Vat. cod. manu diversa a reliquo textu, sed veteri, ad hunc locum lector monetur his verbis, Σημειώσαι, ὅτι τὸ ῥητὸν τοῦτο πεφάλασται. Nota, dictum hoc falsatum fuisse. Quæ verba de Apollinaris ne, an Nysseni textu intelligenda sint, ignoro.

(68) Corr. ἡ τροφή.

exteriores sive interiores ejusdem corporis partes in Christo adhuc immutatas permanere. Ego vero non oportere humilia adeo atque abjecta de Deo opinari, pluribus probare supervacaneum arbitror, cum ipsemet adversariorum sermo, quam absurda sit hæc sententia palam faciat. Verum ne divina eloquia ad fabulæ hujus confictionem quidpiam sibi conferre censeat, brevibus singula quæque ejus dicta percurram. Quoniam, ait, qui in universi consummatione angelos mittit, Filius hominis dicitur, hinc credendum esse putat illum in iis quæ humano corpori propria sunt, nunquam non esse per totam æternitatem permansurum; nec Evangelii verborum meminit, in quo multoties Christus Dominus ore proprio Deum qui est super omnia ⁸⁷, hominem appellavit. Homo erat paterfamilias, qui vineam agricolis locavit, et facta servorum cæde, unigenitum quoque filium suum misit, quem iidem agricolæ extra vineam ejicientes occiderunt ⁸⁸. Ecquis fuit homo ille qui filium unigenitum misit? Ecquis etiam fuit filius ille qui extra vineam necatus fuit? Quin et sub illius parabola qui filio nuptias fecit ⁸⁹, nonne hunc ipsum, tanquam hominem, Scriptura describit? Quid si diceremus Christum eorum infirmitati consulturum, qui sibi ipsis similem in eo naturam despicientes, ad ejus divinitatem credendam induci non poterant, idcirco Filium hominis in ultimo judicio missurum angelos dixisse, quo imbecilles infirmasque eorum mentes timore correptas in fide roboraret, ac terribilium rerum expectatione eorumdem circa ea, quæ suismet oculis aspiciabant, incredulitati mederetur? *Sed et videbitis*, inquit, *Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate* ⁹⁰. Hoc sane apprime convenit cum iis quæ antea tradidimus sive de homine illo qui vineam plantavit, et de alio homine qui filio suo nuptias fecit, sive de sensu quem illis Scripturæ locis tribui debere docuimus. Quin et evangelicum sermonem nequaquam abjectæ huic Apollinaris opinionioni favere, neque nos in eam sententiam adducere, ut corporeum quidpiam in Christo esse censeamus, ex eo clare demonstratur quod post sermonem illum quo ejus in fine sæculorum apparitio significatur, statim subjiciat, cunctos tunc visuros esse Dominum *in gloria Patris sui* ⁹¹; ut ex dictis necessario censendum sit, vel Patrem quoque humana præditum esse forma, ut Filius qui in specie humana videndus est, in gloria Patris appareat; vel si paternæ gloriæ majestas quacunque forma aut specie visibili caret, fateri

τὰ λοιπὰ, δηλονότι, ὅσα τε φαινόμενα, καὶ ὅσα (69) τε κρύφια τῶν μερῶν τῶν τοῦ σώματος. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν μὴ (70) δεῖν οὕτως χαμαιριφῆ καὶ χαμαίτιστα περὶ τὸν Θεὸν ἔννοεῖν, περιττὸν ἡγοῦμαι λόγῳ κατασκευάζεσθαι, αὐτοῦ τοῦ (71) τῶν ἐναντίων λόγου, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀτοπίαν κηρύσσοντος. Ὡς δ' ἂν μὴ τὰ θεῖα λόγια συνεργεῖν αὐτῷ πρὸς τὴν μυθοποιῶσαν λογίζοιτο, διὰ βραχείων ἕκαστον τῶν εἰρημένων διαδραμοῦμαι (72). Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παντὸς ὁ τοὺς ἀγγέλους ἀποστέλλων Υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, διὰ τοῦτο μέχρι παντὸς οἰεταὶ δεῖν ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις [(73) αὐτὸν ἰδιώμασι] πιστεῦειν εἶναι· καὶ οὐ μέμνηται τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς, ὅπου πολλαχοῦ διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ Κύριος, ἄνθρωπον τὸν ἐπὶ πάντας Θεὸν κατωνόμασεν. Ἄνθρωπος ἦν οἰκοδεσπότης, ὁ τοῖς γεωργοῦς τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόμενος, ὁ μετὰ τὴν τῶν οἰκετῶν ἀναίρεσιν, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀποστείλας, ὃν ἐκβαλόντες οἱ γεωργοὶ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονεύουσι. Τίς δὲ ὑπῆρχεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ὁ τὸν μονογενῆ πέμψας; Τίς δὲ ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονευθεὶς υἱός; Ὁ δὲ τοῦ υἱοῦ τοὺς γάμους ἐπιτελῶν, οὐκ αὐτὸς ἀνθρωπικῶς ὑπὸ τοῦ Λόγου διεσκευάσθη; Εἰ δὲ χρῆ καὶ τοῦ[το] εἰπεῖν, ὅτι βοηθῶν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν καταφρονούντων τῆς ὁμοιοειδοῦς αὐτοῖς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο πιστεῦσαι αὐτοῦ τῇ θεότητι μὴ δυναμένων, ὡς ἂν μάλιστα τὸ χεῦνον τῆς διανοίας αὐτῶν τῷ φόβῳ συστείλας, εἰς πίστιν τονώσῃ, φησὶ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους ἐν τῇ κρίσει πέμπεσθαι, ἐν τῇ τῶν φοβερῶν προσδοκίᾳ τὴν πρὸς τὸ φαινόμενον αὐτῶν ἀπιστίαν θεραπεύσειεν. Ἄλλὰ καὶ ὄψεσθε, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ τοῦτο συνάδει τοῖς προαποδοδομένοις, εἴτε ἐκεῖνου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσαντος, καὶ τὸν γάμον τῷ (74) υἱῷ ἐπιτελέσαντος, εἴτε κατὰ τὴν προαποδοθεῖσαν διάνοιαν. Καὶ ὅτι πάντῃ τῆς ταπεινῆς τοῦ Ἀπολιναρίου ὑπολήψεως ὁ λόγος ἀπήλλακται, καὶ (75) οὐδὲν σωματικὸν περὶ αὐτὸν ἔννοεῖν ὁ τοιοῦτος ὑποτίθεται λόγος, σαφῆς ἡ ἀπόδειξις ἐκ τοῦ προσκεῖσθαι τῷ λόγῳ, τῷ τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων μνηύοντι, ὅτι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ὀφθῆσεται τῇ κτίσει ὁ Κύριος, ὡς ἀνάγκη εἶναι τῶν εἰρημένων (76), ἢ καὶ τὸν Πατέρα νομίζειν ἀνθρωπικῶς διεσκευάσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα φαινόμενος Υἱὸς, ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς φαίνεται δόξῃ· ἢ εἴπερ καθαρεύῃ (77) πάσης μορφῆς, ἐν εἰδει θεωρουμένης, ἢ τῆς πατρικῆς δόξης μεγαλοπρέπεια, μηδὲ αὐτὸν ἀνθρωπικῶς σχηματίζεσθαι, τὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὀφθῆσέσθαι δόξῃ ἐπαγγελλόμενον. Ἄλλη γὰρ δόξα ἀνθρώπου, καὶ ἄλλη δόξα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Ἄλλὰ, φησὶ, διὰ

⁸⁷ Rom. ix, 5. ⁸⁸ Matth. xxi, 35 sqq. ⁸⁹ Matth. xxii, 2. ⁹⁰ Matth. xxiv, 30. ⁹¹ Matth. xvi, 27.

(69) Corr. καὶ ὅσα κρύφια.

(70) Necessariam part. negativam corr. add.

(71) Art. quoque τοῦ corr. add.

(72) Corr. ἐπιδραμοῦμαι.

(73) Duo hæc verba uncinis inclusa corr. add.

(74) Ita corr.; male antea τῷ αὐτῷ ἐπιτελέσαντος.

(75) Hæc Nysseni verba eo modo sunt intelligenda, quo superius in notis ad cap. l.iii, hujus operis similia ejusdem verba intelligi debere monuimus.

(76) Corr. διὰ τῶν εἰρημένων.

(77) Corr. καθαρεύει.

σαρκὸς διαλεγόμενος τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Ἡ τῆς ἀνοίας τοῦ ἀπόδειξις οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ μετὰ ταῦτα γενήσεσθαι τὴν ἐμφάνειαν, τὸ εἰπεῖν, διὰ σαρκὸς φεγγόμενον τὸν Κύριον ἐν εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα! Οὐκοῦν διὰ τούτων πάντως κατασκευάζει τῷ λόγῳ, τὸ ἀκριβῶς ἐν σαρκὶ καὶ τὸν Πατέρα ζῆν. Εἰ γὰρ ὁ εἰπὼν ἐν εἶναι (78) ἑαυτὸν πρὸς τὸν Πατέρα, οὐ κατὰ τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος οἰεῖται, νοεῖν ὑποτίθεται τὴν ἐνότητά, ἄρα τοῦτό ἐστιν ὁ Πατήρ, ὅπερ τότε κατὰ ἄνθρωπον ὁ Υἱὸς ἔωρθε. Ἀλλὰ μὴν ἔξω πάσης σωματικῆς ἐννοίας τὸ θεῖον ἄρα οὐ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἔνωσις ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς θείας φύσεώς τε καὶ δυνάμεως. Καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκ τούτων ἂν γένοιτο μάλιστα δῆλον, ἐν οἷς φησι πρὸς τὸν Φίλιππον· Ὁ ἔωρακός ἐμέ, ἔωρακε τὸν Πατέρα. Ἡ γὰρ ἀκριβῆς τῆς τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότητος κατανόησις, καθάπερ ἐν εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον βλέπειν παρασκευάζει.

naturæ atque virtutis. Hæc autem ita se habere ait, *Qui videt me, videt et Patrem*⁶³. Nam qui facile ipsum primigenium ejus exemplar, hoc est

τῶν δὲ ἐφεξῆς τὸ ἀσυνάρτητον καὶ ἀδιανόητον, ὡς ἂν μὴ μάτην ἐμφιλοχωροῖν τοῖς ματαίοις, ὑπερβήσομαι, δι' ὧν οὐδὲ ὅτι βούλεται λέγειν φανερόν ποιεῖ τοῖς ἐπιστατικῶς ἀκολουθοῦσι τῇ συγγραφῇ. Τί γὰρ αὐτῷ συντελεῖ πρὸς τὸν λόγον τὸ, *μηδένα ἀρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς πρόβατα*, συνιδεῖν οὐκ ἔχω· καὶ ὅτι *Πατρικῆ θεότητι ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν τὰ πρόβατα* καὶ, *Εἰ πρὸς τὸν Πατέρα, φησὶν, ἦνωται Χριστὸς πρὸ ἀναστάσεως, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἦνωται*; Τοῦτο γὰρ ὡσπερ ἐξεπίτηδες αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν μυθοποιίαν ἐλέγχων, παρεντίθησι ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς, δι' ὧν ἀποδείκνυται ἢ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον διαίρεσις τε καὶ ἔνωσις. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *Εἰ πρὸς τὸν Πατέρα ἦνωται Χριστὸς, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἦνωται*; (79) Οὕτως καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος, ἕτερος ὢν, τῷ ἐν αὐτῷ ἦνωται Θεῷ. Ταῦτα τοίνυν, ὡς αὐτόθεν διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐλέγχοντα τὸ πεπλανημένον τοῦ δόγματος αὐτοῦ καὶ ἀσύστατον, παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ· ἐκεῖνον δὲ μόνου ἐπιμνησθήσομαι· Ὁ Σωτήρ, φησὶ, *πέπονθε πείναν, καὶ δίψαν, καὶ κάματον, καὶ ἀγωνίαν, καὶ λύπην*. Τίς ὢν ὁ Σωτήρ; Ὁ Θεὸς, φησὶν ἐν τοῖς πρὸ τούτου, οὐ δύο πρόσωπα, ὡς ἑτέρου μὲν ὄντος Θεοῦ, ἑτέρου δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς πέπονθεν, ἄπερ παθεῖν αὐτὸν εἴρηκε, *Καὶ πάσχει* (80) τὸ ἀπαράδεκτον πάθος, οὐκ ἀνάγκη φύσεως ἀδουλήτου, καθάπερ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀκολουθία φύσεως. Ἄρα τίς ἐπαρκέσει διελέγχων τὰ μάταια; Ἐν τίνι διαφέρειν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως; Ἡ γὰρ ἀλήθεια ταύτων ἐν ἑκατέρῳ βλέπει τὸ σημανόμενον· οἷόν τι λέγω,

⁶³ Joan. x, 30. ⁶⁴ Joan. xiv, 9.

(78) Ita corr.; antea ὁ εἰπὼν εἶναι.
(79) Illic nonnulla dcesse videntur.

etiam debemus Filium humana specie figuratum non esse, quem in gloria Patris appariturum Scriptura pollicetur; alia est enim gloria hominis, et alia gloria Dei, qui est super omnia. *Sed*, inquit, *per carnem homines allocutus est, dum ait: Ego et Pater unum sumus*⁶⁴. O dementiam hominis qui Christum in fine sæculi humana forma appariturum ex eo demonstrari putat quod in carne positus dixerit: *Ego et Pater unum sumus!* Ergo sua hac ratiocinatione prorsus confirmat Patrem quoque in carne plane vivere. Si enim qui ait se ipsum unum esse cum Patre, unitatem illam non spirituali, sed humano modo, ut Apollinaris censet, intelligendam esse significat, ergo Pater illud ipsum est quod tunc secundum humanam naturam Filius esse apparebat. Atqui divinitas ab omni notione, quam corporearum rerum habemus, longe aliena est. Ergo non secundum humanam formam Filii cum Patre unitas erat, sed secundum communionem divinæ ex eo potissimum apparebit quod ad Philippum perfecte Filii magnitudinem animo percipit, is Patrem, quasi in imagine conspicit.

LVIII. Porro eorum quæ sequuntur inconcinnitatem obscuritatemque, ne stultis in rebus immorari videar, prætermittam: quippe qui adeo confuse atque inepte scribat ut ne eruditus quidem doctusque lector quid sibi velit intelligentia et animadversione assequi possit. Quid enim ipsi ad sententiam suam confirmandam conferat, quod ait, *neminem scilicet ex ejus manu oves rapere posse* quæ ipsi a Patre traditæ sunt, intelligere nequeo, quemadmodum et illud, *Oves ad se ipsum palerna divinitate trahit*; ac præterea quod inquit: *Si unus cum Patre ante resurrectionem factus est Christus, quomodo unus cum Deo, qui in ipso est, factus non fuit?* Hoc enim tanquam data opera fabulosas fictiones suas ipsemet redarguere vellet, propriis probationibus inserit, quibus ostendero conatur qua ratione humanitas in Christo et a Deo separetur, et cum eodem conjungatur. Nam qui ait: *Si unus cum Patre factus est Christus, quomodo unus cum Deo qui in ipso est non evasit?* Ita et homo Christus, alius existens, Deo qui in ipso est conjunctus fuit. His igitur prætermissis, utpote quæ ex semetipsis, solaque lectione, dogmatis hujus errores et inconstantiam refellunt, illud tantummodo commemorabo: *Salvator passus est, inquit, famem, sitim, laborem, angorem, et tristitiam*. Quis est Salvator iste? Deus est, inquit in præcedentibus, non duæ personæ, quasi una persona Deus esset, altera homo. Igitur Deus illa passus est, quæ eundem passum fuisse dixit, *Et patitur, qui passionum nequaquam capax est, non repugnantis naturæ necessitate, quemadmodum ho-*

(80) Corr. καὶ πῶς πάσχει.

mo, sed naturæ consequentia atque comitantia. Nunquid aliquis ineptiis-hisce redarguendis par erit? Quanam in re differre videt necessitatem naturæ, et consecutionem naturæ? Reipsa enim una eademque significatio in utroque deprehenditur, veluti cum dico, Consequens est ut qui oculorum morbo laborat, ægre videat; et rursus id ipsum aio, dum inquit, Necessarium est ut qui oculis ægrotat, is hebetem oculorum aciem habeat. Nunquid non idem est utriusque dicti sensus? Nam qui necessitatem dixit, id quod ex consecutione contingit significat; et qui ejus rei meminit quæ naturæ proprietate consequens est ut accidat, is quod necessarium est denotavit. Cur igitur sapiens noster scriptor, non naturæ necessitate, sed naturæ consequentia atque comitantia, nostræ naturæ passiones Salvatori vult ascribere? *Oportebat*, inquit, *ad similitudinem hominum passiones eieri*. Qui dixit, *oportebat*, nonne manifeste necessarium esse pronuntiavit? Nonne hic Scripturæ usus est? Quin et ex Evangeliiis ipsis in promptu est ut veniant scandala⁶¹, nam et hæc esse est? qui enim ait necessarium esse ut veniant illis designat; et qui ait, *hæc fieri oportet*, quod

Ἀκόλουθόν ἐστι τὸν μὴ ὑγιαίνοντα τὰς ὄψεις, ἀσθενῶς ἔχειν περὶ τὴν ὄρασιν. Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο φημι, ὅτι Ἀναγκαῖόν ἐστιν, εἰ μὴ τις ὑγιῶς ἔχοι τῶν ὄψεων, ἀσθενεῖν τοῦτον περὶ τὴν ὄρασιν. Ἄρ' οὐ ταῦτόν ἐν ἑκατέροις ἐστίν; Ὅ τε γὰρ τὴν ἀνάγκην εἰπὼν, τὸ ἐξ ἀκολουθοῦ συμβαῖνον ἐνέδειξεν· ὃ τε τοῦ ἀκολουθοῦ μνησθεὶς, τὸ ἀναγκαῖον ἐσήμανε. Τί οὖν βούλεται ἡ σοφία τοῦ λογογράφου, μὴ ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ' ἀκολουθία φύσεως τῷ Σωτῆρι (81) προσάπτειν τὰ πάθη τῆς φύσεως; Ἔδει, φησὶ, καθ' ὁμοίτητα τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη κινήθηται. Ὅ τε ἔδει (82) εἰπὼν, οὐ φανερώς τὴν ἀνάγκην ἐδόθησεν; Οὐχ αὕτη τῆς (83) Γραφῆς ἡ χρῆσις ἐστὶ; Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν Εὐαγγελίων πᾶρσσι τὰς ἀποδείξεις τοῦ λόγου λαβεῖν. Ἀνάγκη ἔλθειν τὰ σκάνδαλα· καὶ γὰρ δεῖ γενέσθαι ταῦτα. Οὐχὶ μία ἑκατέρας ἐστὶ τῆς φωνῆς διάνοια; Ὅ γὰρ εἰπὼν, ἀνάγκη[ν] εἶναι ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, τὸ δεῖν ἔλθειν τὰ σκάνδαλα διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδείξατο. Καὶ ὁ εἰπὼν, δεῖ γενέσθαι (84) ταῦτα, τὸ ἀναγκαῖως ὄφελον εἰς ἔργον ἔλθειν προσηύκυσεν.

est locutionis hujus probationes desumere: necessarium est ut veniant scandala⁶², nonne una utriusque dicti sententia scandala, is oportere ut scandala veniant verbis necessario ad effectum debet produci significat.

LIX. Sed et nugæ confuse, ac temere in stultis ejus ratiocinationibus congestas, quas deinceps profert, rursus prætermittam. Verum prope tractatus finem ita ait, *Corpore etiam in cælis existente, nobiscum esse usque ad consummationem sæculi*. Quisnam ille sit, qui nobiscum esse nescit scriptor, aperte separans quod disjungi nequit. Nam si corpus quidem in cælo collocat, nobiscum vero esse Dominium dicit, disjunctionem quamdam atque separationem hac sua distinctione palam inducit. Nam non inquit corpus ejus et in cælo manere et nobiscum esse, sed corpore in cælis existente. Ergo eum nos in cælis non simus, aliud quid ab eo quod in cælis est, corpore diversum nobiscum qui in terra degimus esse credidit. Hæc sunt sublimes Apollinaris doctrinæ. Nos autem dicimus Christum, postquam ea dixisset, assumptum fuisse in cælos, et eum qui assumptus fuit, nobiscum esse, nullamque in eo divisionem reperiri; sed quemadmodum est in nobis, unicuique astans, et in medio nostri manens, ita et per omnes pervagatur creaturarum rerum terminos et in omnibus aque mundi partibus manifestatur. Si nobis corporeis incorporaliter adest, cælestibus utique corporaliter non aderit. Nunc autem ait, ita divisum Dominum, in subjectis sibi rebus, sine ulla congruentia ordinarie prorsus contrario, esse

Ἀλλὰ πάλιν καὶ τὸν ἐφεξῆς ὑπερβῆσομαι ὄθλον, χυθὴν, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἐκ ματαίων λογισμῶν συμπεφορημένον. Φησὶ δὲ πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου, ὅτι Καὶ ἐν οὐρανῷ ὄντος τοῦ σώματος, μεθ' ἡμῶν ἐστὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Τίς ὁ μεθ' ἡμῶν, σαφῶς ὁ λογογράφος μερίζων τὸ ἀμέριστον οὐ συνήσιν. Εἰ γὰρ τὸ μὲν σῶμα τῷ οὐρανῷ (85) ἀποτίθεται, μεθ' ἡμῶν δὲ εἶναι φησὶ τὸν Κύριον, φανερώς διάζευξιν τινα καὶ μερισμὸν τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διαστολῇ κατεργάζεται. Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἐν οὐρανῷ μένει, καὶ μεθ' ἡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ σώματος ἐν οὐρανῷ ὄντος [(86) ἡμῶν δὲ οὐκ ἐν οὐρανῷ ὄντων]. Ἄρα ἕτερόν τι παρὰ τὸ (87) ἐν οὐρανοῖς ὄν σῶμα μεθ' ἡμῶν τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων πεπιστευκε. Ταῦτα τὰ ὑψηλὰ τοῦ Ἀπολιναρίου διδάγματα. Ἡμεῖς δὲ φημεν, ὅτι ταῦτα εἰπὼν ἀνελήθη, καὶ ὁ (88) ἀναληφθεὶς μεθ' ἡμῶν ἐστὶ, καὶ μερισμὸς ἐν ἐκείνῳ οὐδεὶς, ἀλλ' ὡσπερ ἐν (89) ἡμῖν ἐστίν, ἐκάστῳ παρῶν, καὶ ἐν μέσῳ γενόμενος, οὕτω καὶ (90) ἐπὶ πάντα διήκει τὰ τῆς κτίσεως πέρατα, ὁμοτίμως πᾶσι τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσι ἐμφαινόμενος. Εἰ ἐν ἡμῖν τοῖς σωματικοῖς (91) ἀσωμάτως, οὐδὲ τοῖς ὑπερκοσμοῖς ἐν σώματι. Νυνὶ δὲ φησιν, οὕτως μερισθέντα τὸν Κύριον, ἀκαταλλῆως ἐν τοῖς ὑποχειρίοις διὰ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι, τοῖς μὲν σαρκίνοις ἀσώματον (92), τοῖς δὲ ἀσωμάτοις ἐν σώματι. Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ καθιδρῶσας τὴν σάρκα, πνευματικῶς

⁶¹ Matth. xviii, 7. ⁶² Luc. xvii, 4.

(81) Verbum τῷ Σωτῆρι corr. adi.

(82) Corr. ὃ τὸ εἶδει.

(83) Corr. οὐχ αὕτη καὶ τῆς.

(84) Corr. δεῖ γὰρ γενέσθαι.

(85) Ita corr.; antea τῷ οὐρανῷ.

(86) Quæ uncinis includuntur corr. add.

(87) Ita corr.; male antea ἕτερόν τινα παρὰ τὸ, etc.

(88) Art. corr. add.

(89) Corr. ἀλλ' ὡσπερ ἐν.

(90) Corr. γενόμενος, τοῦτῃ καὶ.

(91) Corr. εἰ ἡμῖν τοῖς σωματικοῖς ἀσώματος.

(92) Corr. ἀσωμάτως.

τοῖς ἀνθρώποις ἐαυτὸν καταμίγνυσιν. Ὅσα δὲ ψυχῶν [(93) πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ὡς περ τισὶν ἀσθμασι], τοῖς ἀνυποστάτοις νοήμασι ἐνσυνέχεται, παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα · ἐν οἷς στενωχωρούμενος τοὺς Ἑλληνας πρὸς συνηγορίαν τῶν ἰδίων μύθων καλεῖ. Καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια, ὅτι φίλον τὴν διὰ πάντων τῆς αἰρέσεως ἀτονίαν κατανοῆσαι, αὐτοῖς ἐπεξίτω τοῖς γεγραμμένοις. Ἡμῖν δὲ οὐ τοσαύτη σχολή, ὥστε τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐμβαθύνειν, ἀ πρόδηλον ἀφ' ἐαυτῶν (94), καὶ πρὸ τῆς ἐξετάσεως, ἔχει τῆς ἀτοπίας τὸν ἔλεγχον.

A quidem corporeis incorporeum, incorporeis vero corporeum. Nam collocata in cælis carne semetipsam spiritualiter hominibus immiscet. Cæterum quæ animam veluti efflans, in tractatus sine, infirmis suis argumentationibus, velut extremis quibusdam halitibus, congerit, ubi et consilii inops Ethnicos ipsos in suarum fabularum confirmationem advocat, et quotquot alia sunt his similia sine ulla discussione prætermittenda esse arbitror. Quicumque hæresis hujus futilitatem penitus cognitam, atque perspectam habere cupit, is ejus scripta percurrat; nobis enim tantum otii non suppetit, ut multum immorari possimus in hujusmodi sermonibus discutiendis, qui in semetipsis manifeste præ se ferunt, unde eorum ineptias atque errores, citra examen ullum, redarguas.

(93) Quæ uncinis includuntur corr. additamenta sunt.

(94) Corr. ἐφ' ἐαυτὸν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

EJUSDEM S. GREGORII ADVERSUS APOLLINAREM

AD THEOPHILUM EPISCOPUM ALEXANDRINUM.

Frontone Ducæo interprete.

Οὐ μόνως ἐστὶ τῆς κοσμικῆς σοφίας εὐφορος ἡ μεγάλη τῶν Ἀλεξανδρέων πόλις, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθινῆς, τῆς ὄντως σοφίας παρ' ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς βρύουσι ἀίπηγαί. Διό μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, παρ' οἷς πλείων ἢ πρὸς τὸ ἀγαθόν ἐστὶ δύναμις, παρὰ τούτων γίνεσθαι τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀληθείας τὴν συμμαχίαν· φησὶ γάρ που καὶ τὸ ὑψηλὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι « Ὡ τὸ πολὺ ἐδόθη, οὗτος τὸ πλεόν ἀπαιτηθήσεται. » Οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς θείας χάριτος προσοῦσαν σοί τε καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ σου δύναμιν ἀντιστήσαι τῇ ψευδωνύμῳ γνώσει τῶν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀεὶ τι καινὸν ἐφευρισκόντων, δι' ὧν τέμνεται μὲν ἡ κατὰ Θεὸν συμφωνία, σιγᾶται δὲ τὸ μέγα καὶ σεβάσιμον ὄνομα τῶν Χριστιανῶν· πρὸς δὲ τὰς ἀνθρωπίνως προσηγορίας ἡ Ἐκκλησία καταμερίζεται· καὶ τὸ πάντων δεινότατον, ὅτι χαίρουσιν οἱ ἄνθρωποι τοῖς πρὸς τὴν πλάνην καθηγουμένοις ἐπονομάζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατὸν καθόλου τὴν προφητικὴν εὐχὴν εἰς πέρας ἔλθειν, καὶ ἐκλείπειν ἀμαρτωλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοὺς ἀνόμους, ὥστε μὴ

Non sæcularis tantum sapientiæ ferax est magna civitas Alexandrinorum, sed et ipsius veræ atque genuinæ sapientiæ fontes apud vos jam inde a principio manant. Quamobrem recte, ut mihi quidem videtur, sese res habebit, si quibus ad ea quæ recta sunt promovenda plus suppetit virium, ab iis ad mysterium veritatis tuendum plus subsidii conferatur: ut enim ait uspiam sublimè Evangelium, « Cui multum datum est, plus repetetur ab eo; » itaque merito feceris, si omnem quæ in te est ex gratia divina et in Ecclesia tua virtutem falso nominatæ scientiæ opposueris eorum qui semper aliquid novi contra veritatem comminiscuntur, a quibus ea quæ secundum Deum est societas dirimitur, magnum autem et venerabile Christianorum nomen silentio involvitur, atque in humanas appellationes Ecclesiæ dividitur: quodque omnium est indignissimum, tum gaudent homines, cum ab iis quos in errore duces sequuntur, novum se nomen invenisse cognoverint.

¹ Luc xii, 48.

Ac si quidem fieri posset ut omnino volum propheticum perficeretur, et deficerent peccatores a terra et iniqui, ita ut non essent ¹, res ea foret omnibus præferenda. Postquam autem prævalent iniquiorum sermones, quibus contra veritatem ab adversarii adjumentis vires dantur, præclare nobiscum agi videbitur, si mala saltem imminuere atque impedire possimus, ne quæ in dies efferantur, deteriorum rerum incrementa longius provehantur. Quid autem hæc verba sibi volunt? Qui Apollinaris dogmatibus favent, reprehensionibus in nos paratis, res suas stabilire conantur, carnale Verbum, atque sæculorum conditorem hominis Filium et mortalem Filii deitatem facientes. Proferunt enim tanquam quibusdam in catholica Ecclesia duos filios colentibus in dogmate, unum quidem secundum naturam, alterum autem secundum adoptionem, postea acquisitum. Nescio a quo talia audientes, aut cum qua persona luctantes; nondum enim cognovi qui talia effutiret.

Verumtamen quoniam istam proponentes adversum nos causam, ex eo quod videntur tale flagitium impugnare, suas opiniones corroborant, bonum est ut tua in Christo perfectio, prout tibi in mentem injecerit Spiritus sanctus, eorum occasiones amputet qui quærunt adversus nos occasiones, et persuadeat eis qui per calumniam hæc Ecclesiæ Dei crimini vertunt, nullum ejusmodi apud Christianos esse dogma neque prædicari. Non enim propterea quod in novissimis diebus in terris visus est conditor sæculorum, et cum hominibus conversatus est, ideo duo filii in Ecclesia numerantur, unus conditor sæculorum, et alter qui in consummatione sæculorum per carnem humano generi apparuerit. Etenim si quis ex unigeniti Filii Dei apparitione in carne, quæ dispensationis causa facta est, colligat editum fuisse filium alterum, is dinumeratis etiam omnibus quæ se viris sanctis obtulerunt apparitionibus ante unigeniti Dei Filii incarnationem, et his quæ post illam sanctis rursus oblatae sunt, pro numero divinæ manifestationis multitudinem statuet filiorum, eritque illi unus quidem filius, ille qui cum Abrahamo collocutus est, alter vero qui Isaaco apparuit; et qui cum Jacobo pugnavit; alius etiam et diversus, qui variis apparitionibus Moysi se ostendit in lumine, in caligine, in columna nubis, in visione facie ad faciem, in posterioribus; alius rursus filius qui cum Moysi successore in acie stetit, et alius qui Jobum per turbinem allocutus est, quique in excelsis throno Isaiaæ apparuit, et qui humana specie ab Ezechiele oratione descriptus est; quique post illa Paulum in luce circumfulsit, et qui ante istud in monte Petro in excelsiore gloria apparuit.

Quod si hoc absurdum planeque impium est ut pro numero diversarum apparitionum unigeniti Filii Dei tot etiam filios assignemus, parem profecto absurditatem incurrit is qui ex apparitione

A ὑπάρχειν, ἐμφανῶς ἦν ἂν τὸ τοιοῦτον τῷ παντὶ προτιμότερον. Ἐπαίδῃ δὲ οἱ λόγοι τῶν ἀνόμων ὑπερισχύουσιν, ἐν τῇ τοῦ ἀντικειμένου συνεργίᾳ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχοντες δύναμιν, ἀγαπητὸν ἂν εἴη ἐλαττώσαι οὐκ τὰ κακὰ, καὶ κωλύσαι πρὸς τὸ πλεόν προτιούσαν τὴν τῶν χειρόνων ἐπαύξεισιν. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φημι; Οἱ τοῖς τοῦ Ἀπολλινარიου δόγμασι συνιστάμενοι, διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμφεως κρατύνειν ἐπιχειροῦσι τὰ ἴδια, σάρκινον τὸν Λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου Υἱὸν, καὶ θνητὴν τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα. Προφέρουσι γάρ, ὡς τινῶν τῶν κατὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν δύο πρεσβυτέρων υἱοῦς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν, κατὰ φύσιν ὄντα, τὸν δὲ, κατὰ θέσιν ὕστερον προσγεγνημένον. Οὐκ οἶδα παρ' οὗτο τοιοῦτον ἀκηκόητες, καὶ πρὸς τοῖον διαπληκτιζόμενοι πρόσωπον· οὕτω γὰρ ἔγων τὸν ταῦτα παραφθεγγόμενον.

Πλὴν ἐπειδὴ ταύτην προσθησάμενοι καθ' ἡμῶν τὴν ὑπόθεσιν, διὰ τοῦ δοκεῖν τῇ ἀτοπίᾳ ταύτῃ συμπλέκεσθαι, τὰς ἑαυτῶν ὑπόληψεις κρατύνουσι, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, καθὼς ἔν σοι ἐπὶ νοῦν ἀγάγοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκκόψαι τὰς ἀφορμὰς τῶν ζητούντων τὰς καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς, καὶ πείσαι τοὺς ταῦτα συκοφαντικῶς ἐπικαλοῦντας τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι οὐτε ἐστὶ δόγμα τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς, οὐτε κηρύσσεται. Οὐδὲ γάρ, ἐπειδὴ ὁ τῶν αἰώνων ποιητὴς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανέστραψεν, διὰ τοῦτο δύο υἱοὶ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀριθμοῦνται, εἰς ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων, καὶ ἄλλος ὁ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Εἰ γὰρ τις τὴν οἰκονομίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν εἰς ἑτέρου Υἱοῦ κατασκευὴν λαμβάνοι, οὗτος ἀριθμήσας καὶ πάσας τὰς τοῖς ἁγίοις γενομένας θεοφανείας πρὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φανερώσεως, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα πάλιν τοῖς ἁγίοις γεγεννημένας, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς θεϊκῆς ἐπιφάνειας υἱῶν πλῆθος εἶναι κατασκευάσει, καὶ ἔσται αὐτῷ εἰς μὲν υἱὸς, ὁ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας, ἕτερος δὲ, ὁ ἐπιφάνειας τῷ Ἰσαάκ· καὶ ὁ τῷ Ἰακώβ συμμαχήσας, ἕτερος· καὶ ἄλλος, ὁ τῷ Μωϋσῇ φανείς ἐν διαφόροις ἐπιφανείαις, ἐν φωτὶ, ἐν γνόφῳ, ἐν σύλλω φεφέλης, ἐν τῇ κατενώπιον ὄψει, ἐν τοῖς ὀπισθίοις· ἄλλος πάλιν υἱὸς, ὁ τῷ διαδόχῳ τοῦ Μωσέως συμπαραταξάμενος· καὶ ἄλλος, ὁ διὰ λαλαπος τῷ Ἰώβ χρηματίσας· καὶ ὁ ἐπὶ ὑψηλοῦ θρόνου τῷ Ἡσαΐα φανείς, καὶ ὁ ἀνθρωπικῶ σχήματι παρὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ τῷ λόγῳ ὑπογραφείς· καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἐν φωτὶ καταστράψας τὸν Παῦλον· καὶ πρὸ τούτου, ὁ ἐπὶ τοῦ θρους τοῖς περὶ τὸν Πέτρον ἐν ὑψηλοτέρᾳ δόξῃ φανείς.

Εἰ δὲ τοῦτο ἀποτόν καὶ παντελῶς ἀσεθές, τὴς ποικιλίας τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θεοφανείας εἰς ἀριθμὸν υἱῶν καταμερίζειν, τὴν ἴσῃν ἀποτίαν ἔχει καὶ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν ἀφορμὴν εἰς

¹ Psal. ciii, 35.

ἐτέρου υἱοῦ κατασκευὴν ποιῆσαι. Οὐδένα γὰρ ὅτι ἄπο
κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου δυνάμεως τῶν δεχομέ-
νων τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν, αἱ γέγονε τῆς ὑπερεχού-
σης φύσεως ἢ ὁπτασία, μείζων μὲν καὶ θεοπρεπε-
στέρα τοῖς δυναμένοις καθιεσθαι τοῦ ὕψους, ἐλάττω
δὲ καὶ σμικροπεπεστέρα τοῖς ἀχωρήτοις τοῦ μείζο-
νος. Οὐ χάριν οὐχ ὁμοίως ταῖς προλαβοῦσαις ἐπιφα-
νείαις ἐν τῇ διὰ σαρκὸς οικονομίᾳ τῇ τῶν ἀνθρώπων
ζωῇ ἐπιφαίνεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάντες, καθὼς φησὶν
ὁ Προφήτης, ἐξέκλιναν τε καὶ ἠχρεώθησαν, καὶ
οὐκ ἦν, καθὼς γέγραπται, ὁ δυνάμενος συνιέναι καὶ
ἐκζητῆσαι τὸ τῆς θεότητος ὕψος, διὰ τοῦτο τῇ σαρ-
κωδεστέρα γενεᾷ ἐπιφαινόμενος ὁ μονογενὴς Υἱὸς,
σὰρξ γίνεται, κατὰ τὴν βραχύτητα τοῦ δεχομένου
ἑαυτὸν συστελας· μᾶλλον δὲ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή,
ἑαυτὸν κενώσας, ἵνα ὅσον χωρεῖ ἡ φύσις, τοσοῦτον
δέξῃται. Τὸ γὰρ εἶναι τὴν γενεὰν ἐκείνην, παρὰ τὰς
προλαβοῦσας, κατὰκριτον, σαφῶς παρὰ τῆς τοῦ
Κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν, ἐν οἷς Σοδομίτας τε αὐ-
τῶν ἀνεκτοτέρους εἶναι φησι, καὶ Νινευίτας, καὶ τὴν
τοῦ Νότου βασιλίσσαν κατακρίνειν ἐν τῇ ἀναστάσει
τὴν γενεὰν ἐκείνην, ὁ Κύριος διωρίσατο. Εἰ μὲν οὖν
πάντες κατὰ τὸν Μωϋσέα δυνατῶς εἶχον ἐντοῦς γε-
νεσθαι τοῦ γνόφου, ἐν ᾧ εἶδεν ὁ Μωϋσῆς τὰ ἀθέατα·
ἢ κατὰ τὸν ὑψηλὸν Παῦλον, τριῶν οὐρανῶν ὑπεραρ-
θῆναι, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ περὶ τῶν ὑπὲρ λόγον
πραγμάτων διδαχθῆναι τὰ ἀρότητα· ἢ κατὰ τὸν ζη-
λωτὴν Ἥλιον, τῷ πυρὶ πρὸς τὸν αἰθέριον κῆρον συν-
επαρῆναι, καὶ μὴ βαρυνθῆναι τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώ-
ματος· ἢ κατὰ τὸν Ἰερζεκιήλ τε καὶ Ἡσαΐαν ἐπὶ τοῦ
θρόνου τῆς δόξης ἰδεῖν, ἢ ὑπὸ τῶν Χερουβὶμ ἐπιαιρό-
μενον, ἢ ὑπὸ τῶν Σεραφὶμ δοξαζόμενον, οὐδ' ἂν
ἐγένετο πάντως χρεῖα τῆς διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν
ἐπιφανείας, πάντων τοιοῦτων ὄντων. Ἐπεὶ δὲ,
καθὼς ὁ Κύριος λέγει, γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς
ἦν ἡ γενεὰ ἐκείνη· πονηρὰ μὲν, διὰ τὸ, καθὼς φησι
τὸ Εὐαγγέλιον, ὅλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ
καῖσθαι· μοιχαλὶς δὲ, διὰ τὸ ἀποστάσαι αὐτὴν τοῦ
ἀγαθοῦ νομφοῦ, καὶ τῷ διὰ κακίας μοιχεύοντι τὰς
ψυχὰς ἀνακραθῆναι· τοῦτο χάριν ὁ ἀληθινὸς ἱατρός,
τοὺς κακῶς ἔχοντας θεραπεύων, ὡς ἐπεζήτητε τὴν
θεραπεῖαν ἢ νόσος, οὕτω προσήγαγε τῷ ἀβρωστοῦντι
τὴν ἐπιμέλειαν, τρόπον τινὰ συνασθενήσας τῇ
ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ σὰρξ γινόμενος,
ἦτις ἐν τῇ αὐτῆς φύσει συνοστωμένην ἔχει τὴν
ἀσθενείαν, καθὼς διδάσκει ἡ θεία φωνή, ὅτι « Τὸ
μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής. » Εἰ
μὲν οὖν τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γινόμενον, καὶ
ἐν τῷ θνητῷ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ δυνατόν ἐν τῷ
ἀσθενεῖ, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ τε καὶ φθειρομένῳ τὸ
ἀναλλοιωτόν τε καὶ ἀφθαρτόν, ἀφήκεν ἐπιμένειν τῷ
θνητῷ τὸ θνητόν, ἢ τῇ φθορᾷ τὸ φθαρτόν, καὶ τὰ
ἄλλα τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰκότως ἂν
τις δυάδα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἐνεθεώρησε, τῶν κατὰ τὸ
ἐναντίον θεωρουμένων ἐκάτερον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυ-
τοῦ ἀριθμῶν. Εἰ δὲ τὸ θνητόν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γινόμε-

A per carnem ad constituendum alterum filium arri-
pit occasionem. Sic enim censemus pro modulo
facultatis eorum qui divinas apparitiones excipiebant,
semper illius supremæ ac præstantissimæ naturæ
oblatam esse visionem, majorem quidem ac Deo digniorem
his qui assequi sublimitatem illam poterant, minore
vero atque ordinis inferioris iis qui majoris capaces
non erant. Quocirca neque simili ratione atque in præcedentibus
apparitionibus in dispensatione secundum carnem
generi humano sese offert. Verum quoniam omnes,
ut inquit Propheta³, declinaverunt, simul inutiles
facti sunt; neque erat, sicut scriptum est⁴, qui
posset intelligere, et perquirere sublimitatem di-
vinitatis, propterea, ut magis carnali generationi
B appareat unigenitus Filius, caro fit, seque pro
exiguitate ejus a quo excipitur contrahit; vel potius,
ut cum Scriptura loquar⁵, seipsum exinanit, ut
quantum capit natura, tantum excipiat. Illam
enim generationem, præter cæteras quæ præcesse-
rant, damnationi obnoxiam fuisse palam ex Domini
voce didicimus, cum iis tolerabiliores Sodomitas
ac Ninivitas fuisse dicit⁶, et reginam Austri
generationem illam in resurrectione condemnaturam
Dominus pronuntiavit⁷. Enimvero si omnes ut Moy-
ses caliginem ingredi potuissent, in qua vidit Moyses
quæ spectari non possunt⁸; aut quemadmodum
sublimis ille Paulus, supra tres cælos attolli, atque
in paradiso de secretis doceri rebus, quæ verbis
efferi non possunt⁹; aut cum illo zelo ardente
C Elia curru igneo in locum æthereum transferri,
neque corporis mole ac pondere gravari¹⁰; vel cum
Ezechiele¹¹ atque Isaia¹² sedentem in gloriæ
throno contueri, aut supra Cherubim sublatum
aut a Seraphim collaudatum, nihil penitus opus
fuisset hac Dei secundum carnem apparitione, si
tales omnes fuissent. Sed quoniam, ut inquit Do-
minus¹³, generatio prava et adultera erat illa ge-
neratio: prava quidem, quod, sicut ait Evange-
lium¹⁴, totus mundus in maligno tum positus es-
set; adultera vero quod optimum suum sponsum
deseruisset, eique qui per improbitatem animas
adulterio polluit, fuisset commista: eam ob cau-
sam verus medicus qui male habentes curat, prout
D medicinam morbus exigebat, ita laboranti sollici-
tudinem suam et curationem adhibuit, ut quodam-
modo simul æger ipse ad naturæ nostræ ægritudi-
nem se conformaret, et caro fieret quæ naturæ
sue ac substantiæ insitam habet infirmitatem, ut
nobis Dei ipsius verba testantur: « Spiritus quidem
promptus est. caro autem infirma¹⁵. » Enimvero si
quod divinum erat cum in humanitate positum
fuisset, et quod erat immortale in mortali, et quod
potens in infirmo, et in mutabili atque corrupti-
bili quod immutabile erat et incorruptibile, ma-
nere permisit in mortalitate mortale, corruptibile

³ Psal. xiii, 3. ⁴ Isa. xl, 13. ⁵ Philipp. ii, 7. ⁶ Matth. x, 15. ⁷ Matth. xii, 42. ⁸ Exod. xx, 22,
⁹ II Cor. xii, 2 sqq. ¹⁰ IV Reg. ii, 11. ¹¹ Ezech. x, 1. ¹² Isa. vi, 1. ¹³ Matth. xii, 59; xvii, 16.
¹⁴ I Joan. v, 19. ¹⁵ Matth. xxvi, 41.

in corruptione, et alia in aliis eodem modo, merito quis binarium numerum in Filio Dei observavit, cum utrumque eorum quæ contraria ratione spectantur separatim apud se numeraverit. Sin autem mortale in immortalis positum immortalitas factum est, pariterque corruptibile in incorruptionem mutatum est, aliaque omnia pari ratione in impatibilitatem quamdam divinitatemque conversa sunt, quis locus relinquatur eorum commentis qui in differentiam duorum id quod unum est dividunt? Verbum enim et ante incarnationem et post dispensationem in carne Verbum et erat et est; itemque Deus et ante formam servi, et post ipsam in tenebris et postea].

Si ergo immobilis et immutabilis Deo conveniens omnis notio de Unigenito semper et cernitur, et est ipse idem, eodem modo se habens apud se, qui fieri potest ut ab illo cogamur ejus apparitionem per carnem binarium filiorum numerum appellare, perinde quasi hic quidem Filius sit qui erat ante sæcula, ille autem per carnem alius Filius Deo fuerit in lucem editus? Nos enim naturam quidem humanam Verbo conjunctam servatam esse ex mysterio didicimus et credimus. Filium autem Dei carnalem esse et privatim apud se spectari neque didicimus, neque unde id colligi possit, intelligimus; nam neque quod peccatum et maledictum propter nos factus sit, ut inquit Apostolus¹⁶, et infirmitates nostras acceperit, ut Isaias testatur¹⁷, peccatum apud se non sanatum, et maledictum et infirmitatem dereliquit, sed mortale quidem absorptum est a vita¹⁸, crucifixus autem ex infirmitate vivit ex virtute¹⁹, et maledictum in benedictionem mutatum est, et quidquid in natura nostra infirmum est et caducum, divinitati commistum in id evasit quod ipsa est divinitas. Unde ergo fieri potest, ut alicui binarius iste filiorum numerus in mentem veniat, tanquam ex necessitate ab ipsa dispensatione in carne ad ejusmodi opinionem impulsio? Qui enim semper est in Patre, semperque Patrem in seipso habet, ipsique unitus, sicut et olim erat, ita et est et erit; et aliud ab illo Filius neque erat neque fuit, neque adeo erit. Primitiæ vero naturæ humanæ, quas jam omnipotens divinitas assumpsit, ut dixerit quispiam apta similitudine usus, tanquam aceti gutta quædam immenso mari commista, sunt illæ quidem in divinitate, non tamen in peculiaribus suis proprietatibus. Sic enim binarius filiorum numerus colligi posset, si ineffabili in divinitate Filii diversi generis natura quæpiam peculiaribus suis insignita notis agnosceretur, ita ut hoc quidem infirmum esset, aut parvum, aut corruptibile, aut momentaneum; illud vero

Quando autem omnibus immutatis in divinitatis proprietatibus quæcunque in mortali cum mortali statu cerni possunt, in nullo differentia comperitur: quidquid enim Filii videt quisquam, divinitas est. sapientia, virtus, sanctificatio, impassibilitas:

νον, ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέβαλε, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀπαθές τε καὶ θεῖον μετεποιήθη· τίς ὑπολείπεται λόγος τοῖς εἰς δυϊκὴν διαφορὰν τὸ ἐν διασχίζουσιν; Ὁ γὰρ Λόγος καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ μετὰ τὴν ἐν σαρκὶ οἰκονομίαν Λόγος καὶ ἦν, καὶ ἐστὶ· καὶ ὁ Θεὸς καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς καὶ μετὰ ταύτην ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, πρὶν τε ἐλλάμψῃ τῇ σκοτίᾳ, καὶ μετὰ ταῦτα φῶς ἐστὶν ἀληθινόν.

dispensationem in carne Verbum et erat et est; itemque Deus et ante formam servi, et post ipsam est Deus verumque lumen [et antequam illucescat

Εἰ οὖν ἄπτωτος καὶ ἀμετάθετος πᾶσα θεοπροφητῆς ἔννοια διὰ παντός περὶ τὸν Μονογενῆ ὁράται, καὶ ὁ αὐτός ἐστιν αἰὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων· πῶς τις ἡμᾶς ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην αὐτοῦ ἐπιφανείαν υἱῶν δυάδα κατονομάζειν, ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου ὄντος Υἱοῦ, τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ Θεῷ γενηθέντος, ἄλλου Υἱοῦ; Ἡμεῖς γὰρ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ, παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν καὶ πιστεύομεν· Υἱὸν δὲ Θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωροῦμενον, οὔτε ἐμάθομεν, οὔτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἐναγόμεθα· οὔτε γὰρ ἁμαρτία καὶ κατὰ δι' ἡμᾶς, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει, γενόμενος, καὶ τὰς ἡμετέρας λαβὼν ἀσθενείας, κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν. ἀφῆκε περὶ ἑαυτὸν ἀνιάτρευτον τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν κατάραν, καὶ τὴν ἀσθενείαν· ἀλλὰ τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη· ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἐξ ἀσθενείας, ζῆ ἐκ δυνάμεως· ἢ τε κατὰ εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη, καὶ ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπίκτηρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι, ἐκείνο ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστὶ. Πόθεν οὖν ἂν τις τὴν δυάδα τῶν υἱῶν ἐνοήσειεν, ὡς ἀνάγκη τιμὴ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐναγόμενος; Ὁ γὰρ αἰὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καὶ αἰὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, καὶ ἠνωμένος αὐτῷ, ὡς ἦν καὶ πρῶτην, οὕτω καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται, καὶ ἄλλο παρ' ἐκείνου Υἱὸς οὔτε ἦν, οὔτε ἐγένετο, οὔτε ἐστὶ. Ἡ δὲ προσληφθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχὴ ὑπὸ τῆς παντοδυναμίου θεότητος, ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνι χρώμενος, οἶδόν τις σταγῶν ὄρους ἀπέριπτον πελάγει κατακραθεῖσα, ἐστὶ μὲν ἐν θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἰδιώμασιν. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυὰς ἀκολουθῶς ὑπεννοεῖτο, εἰ τῇ ἀφράττῳ τοῦ Υἱοῦ θεότητι ἑτερογενῆς τις φύσις ἐν ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο, ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς, ἢ μικρὸν, ἢ φθαρτὸν, ἢ πρόσκαιρον· τὸ δὲ, δυνατὸν, καὶ μέγα, ἀφθαρτὸν, καὶ αἰδίων.

Ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῷ θνητῷ συνεπιθεωρουμένων ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι μεταποιηθέντων, ἐν οὐδενὶ καταλαμβάνεται ἡ διαφορὰ· ὅπερ γὰρ ἂν τις ἴδοι τοῦ Υἱοῦ, θεότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἀγαπᾶς, ἀπάθεια· πῶς ἂν διαίροιο τὸ ἐν εἰς

¹⁶ II Cor. v, 21. ¹⁷ Isa. LIII, 4. ¹⁸ II Cor. v, 4. ¹⁹ II Cor. XIII, 4.

δύτην σημασίαν, μηδεμιᾶς διαφορᾶς τὸν ἀριθμὸν A
μεριζούσης; Ἡ γὰρ θεότης τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσε,
καὶ τῷ κατωνομασμένῳ ἀνθρωπικῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν
εἶναι ὄνομα ἐχαρίσατο· τὸ ὑποχείριον καὶ δοῦλον,
κύριον καὶ βασιλέα ἐποίησε· καθὼς ὁ Πέτρος φησὶν,
ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε. Νοοῦ-
μεν γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ διὰ τὴν
ἀκριβῆ ἐνόητα τῆς τε προσληφθείσης σαρκὸς, καὶ
τῆς προσλαβομένης θεότητος, ἀντιμεθίστανται τὰ
ὀνόματα· ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ, καὶ τὸ
θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατωνομάζεσθαι. Διὸ καὶ ὁ σταυ-
ρωμένος Κύριος τῆς δόξης ὑπὸ τοῦ Παύλου καλεῖται,
καὶ ὁ προσκυνούμενος ὑπὸ πάσης κτίσεως τῶν τε
ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, Ἰησοῦς
ὀνομάζεται. Διὰ τούτων γὰρ ἡ ἀληθὴς τε καὶ ἀδιαι-
ρετος ἔνωσις ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ καὶ τὴν ἄφραστον B
τῆς θεότητος δόξαν τῆ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίᾳ σημαί-
νεσθαι, ὅταν πᾶσα σὰρξ ἐξομολογήσῃται καὶ γλώσσα,
ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ, ὥστε
τὸν τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ καταδεξάμενον, καὶ πε-
ρονηθέντα ἥλοις, καὶ διαπαρέντα λόγχῃ. Κύριον
δόξης ὑπὸ τοῦ Παύλου προσαγορεύεσθαι. Εἰ οὖν καὶ
τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἐν τοῖς φύσεως ἰδιώμασι δείκνυ-
ται, ἀλλὰ Κύριος τῆς δόξης ἐστίν, οὐκ ἂν δέ τις εἴ-
πειν δύο κυρίους δόξης τολμήσειε, μαθὼν ὅτι εἰς Κύ-
ριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα· πῶθεν ἡμῖν C
ἐπικαλοῦσι τῶν υἱῶν τὴν δυάδα οἱ τὴν καθ' ἡμῶν
κατηγορίαν εὐπρόσωπον ἀφορμὴν εἰς κατασκευὴν
τῶν ἰδίων ὑπολήψεων προβαλλόμενοι; Τὰ μὲν οὖν
παρ' ἡμῶν εἰς ἀπολογίαν, τοιαῦτα· ζητοῦμεν δὲ παρὰ
τῆς σῆς ἐν Χριστῷ τελειότητος μέζονα καὶ τελειότε-
ρα τῆς ἀληθείας τὴν συμμαχίαν, ὡς ἂν μηδεμίαν
ἔχοιεν κατὰ τῆς ἀληθείας εἰς κατηγορίαν λαθῆν, οἱ
διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέψεως τὰς ἰδίας ὑπολήψεις
κρατύνοντες.

A qui fieri potest, ut quod unum est, in notionem
duplicem dividatur, cum nulla sit differentia, qua
numeri distinctio nitatur? Divinitas enim quod
humile fuit, superexaltavit, et ei quod humano
inore nominabatur, largita est, ut super omne
nomen esset; quod subditum et servum erat, do-
minum regemque fecit, sicut et Petrus inquit²⁰,
Dominum eum et Christum fecit Deus. Per Chri-
stum enim regnum intelligimus, et propter ex-
actam unionem assumptæ carnis et assumentis di-
vinitatis communicantur et mutuo dantur nomina,
ita ut et humanum ex divino, et divinum ex hu-
mano denominetur. Quapropter et qui crucifixus
est Dominus gloriæ a Paulo vocatur²¹, et ille qui
ab omni creatura coelestium, terrestrium et infer-
norum adoratur²², Jesus nominatur. His enim
vera individuaque unio declaratur, ex eo quod et
ineffabilis gloria divinitatis Filii appellatione desi-
gnetur, cum omnis caro confiteatur et lingua, quia
Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris,
ita ut qui crucis tormenta sit passus, et clavis
confixus, ac lancea vulneratus, a Paulo gloriæ
Dominus appelletur. Si ergo quod humanum est,
non in proprietatibus naturæ esse ostenditur, sed
gloriæ Dominus est, neque ideo quis binos gloriæ
dominos auderet affirmare, cum unum esse didi-
cisset Jesum Christum, per quem omnia : unde
quæso, nobis binarium numerum filiorum obji-
ciunt, aut conflictam in nos accusationem, tan-
quam speciosam occasionem ad suas stabiliendas
opiniones prætexunt? Hæc sunt igitur quæ ad de-
fensionem nostram afferre possumus : a tua vero
in Christo pretatione majus ac perfectius ad pro-
pugnandam fidem subsidium exigimus : ne qua
illis ansa ad veritatem insectandam relinquatur,
qui ex nostra reprehensione sua commenta cor-
roborant.

²⁰ Act. II, 36. ²¹ I Cor. II, 8. ²² Philipp. II, 10.

ANG. MAII PRÆFATIO

IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

(*Bibl. nov. t. IV, Rom. 1847.*)

I. Fuit hoc complurium auctorum veterum fatum, ut ipsorum libri, in codicibus antea laten-
tes, post inventos typos haud statim integra editione prodirent, sed identidem et per intervalla,
prout se singula opera quærentibus obtulerunt. Certe et magnus ille Gregorius Nyssæ episcopus,
post minutiores aliquot editiones, duobus demum tomis collectus, Parisiis anno 1615 splendidiore luce
coruscus apparebat. Sed ecce nox, sequente anno 1616, Jacobus Gretserus lautam Nysseni mantis-
sam ex Germanorum codicibus excitabat; quam typographus Parisiensis Morellus anno 1618 raptim
recusam, tomii sui posterioris appendicem fecit. Verum catenus res non stetit, etenim L. A. Zacagnius
bibliothecæ Vaticanæ præfectus, nova atque copiosa Nysseni incrementa exhibuit in suo præclaro *Col-
lectaneorum* volumine, anno 1698 Romæ vulgato. Denique J. B. Caracciolus Pisanus antecessor septem
ineditas Nysseni epistolas, in Medicco codice inventas Florentiæ typis tradidit. Nunc nos postremi ad

cumulandas Nysseni editiones accedimus, duobus adhuc additis tanti Patris tractatibus dogmatici generis, quos Vaticanus codex 1906 bombycinus, vetus, amplius et Nysseni operum plenus, nobis suppeditavit. Quæ duo scripta cum Græce tantum festinanterque, absque ulla declaratione, sub finem nostri scriptorum veterum voluminis superioribus annis impresserimus, nunc, codice rursus inspecto, mendis sublatis, particulis suppletis, interpretatione nostra Latina cum scholiis aliquot addita, SS. Bibliorum etiam testimoniis citatis, ex calce illius veteris ad hujus novi voluminis caput revocamus.

II. Ut autem sermonum horum justam faciant lectores æstimationem, mentem, quæso, convertant ad ea tempora quibus vixit Gregorius, Arianorum aliorumque hæreticorum plenissima, sub Arianis imperatoribus Constantio atque Valente, qui ob orthodoxiam profligandam hæresimque teterrimam stabilendam vires propemodum summi imperii exhauriebant. Tunc ad cæteras miseras accessit impius Macedonius, qui bis occupata Byzantina sede, virus suum præcipue adversus sancti Spiritus divinam dignitatem effudit. Sed ecce, magno Theodosio principe, Constantinopolitanum primum celebratum fuit anno 381 generale concilium, sedentibus ibi, inter alios, illustrissimis Ecclesiæ Patribus et hæreticorum sui temporis malleis, Cyrillo Hierosolymitano, Gregorio Nysseno, Gregorio Nazianzeno, Amphilochio Iconensi. Circa illa videlicet tempora, sermones hi Nysseni, et posterior præsertim, conscripti fuerunt. Etenim prior *προσφωνητικός* quidam videtur ad certum hominem missus, sive is orthodoxus fuerit sive in hostium castris constitutus, cui Filii divinitatem auctor suadet. Nam propositis sibi Arii ac Sabellii, præsertimque Achillii Arianorum præcipui, objectionibus ex Evangelio Pauloque apostolo sumptis, dissolvit eas peracute, fideique veritatem quaqueversus communit. Atque hoc statim prima in pagina notabile occurrit, quod Nyssenus ait a Sabellianis Patrem dictum *υιοπάτρα*, quia confundentes Patrem cum Filio, illa vocabulorum conjunctione unum eundemque Patrem esse ac Filium denotabant. Neque a se dissentit Nyssenus in *Orat. II contra Eunonium* t. II, p. 733, ubi ait: Qui vocabulum Filii non ad personam, sed ad naturam referrent, eos in hæreticorum errorem incursuros qui dicuntur Hyopatores. Nimirum quia cum sit una Patris Filique natura, jam distinctio personarum nulla supererit. Clarius adhuc Cyrillus in *Joan.* cap. VIII, p. 243: *Alius est Pater a Filio, nec ut quibusdam ineruditus visum est hæreticis, Hyiopator seu Filiopater inducendus est.* Item canon VII Constantinopolitanus: Sabellianos qui hyiopatoriam docent, etc. Denique Ammonius in *Catena ad Jobum* I, 1: *Sabellii, inquit, hæresim per hoc evertit, Patris ac Filii hypostasim designans; non enim hyiopatoriam Ecclesia admittit.* Refert hæc omnia testimonia, novo nostro excepto, Suicerus, qui tamen a Nysseno dissentit, ac fallitur, dum Filio potius quam Patri datum Hyiopatoris nomen a Sabellianis putat. Etenim præter quam quod Nysseni auctoritas perspicua est, Sabellianos Filium non admisisse, sed Patrem tantummodo, exploratum aliunde est. Verumtamen multo gravius quam Suicerus falli mihi Allatius videtur (cujus emendandi causa, si hoc in tantum virum licet audere, superiora testimonia invocavi.) Is enim *contra Greyght.* exercit. 10, in argumento p. 165, definiendum sibi proponit quæ sit *υιοπατρίας* hæresis. Tum p. 183 ita scribit: *Sub Damasi papatu exorta hæresis est, sive ab Arianis disseminata, sive ab aliis enata, quæ uti Patrem Filii, ita Filium Spiritus sancti genitorem asseverabat: sicque duos filios in Trinitate substituebat, Filium et Spiritum sanctum; et duos patres, Patrem ac Filium.* Et rursus p. 187: *Auctores ergo υιοπατρίας generari Spiritum a Filio; ideoque Filium, Spiritum Patrem asseverabant; et hac re duos in Trinitate patres, Patrem ingenitum, et Filium genitum introducebant; et duos filios, Filium scilicet et Spiritum sanctum.* Falli, inquam, mihi videtur Allatius; nam prædictis in testimoniis nunquam de Spiritu sancto agitur, nunquam quæritur utrum Spiritus sanctus Filii sit Filius. Igitur hyiopatoria non dicitur a prædictis sacris auctoribus de Filio tanquam Spiritum sanctum gignente, sed tantum de errore Sabellii qui ut Filium cum Patre confunderet, Patrem copulatis vocabulis *υιοπάτρα* nuncupabat. Quod si hæresi a Damaso damnatæ (Labbe. *Concil.* t. II, p. 895 et 901) hyiopatoriæ nomen imponere vult Allatius, is certe secundum Nysseni, Cyrilli, aliorumque mentem non loquitur; apud quos hyiopator est Pater cum Filio confusus, non Filius Spiritus sancti pater. Verumtamen de hac vocabuli controversia, doctiorum esto iudicium.

III. Posterior prolixiorque Nysseni sermo Spiritus sancti majestatem, et cum Patre Filioque æqualitatem, adversus Macedonianos tuetur; objectis sibi refutatisque Pneumatomachorum argumentis, et insuper de suo additis gravis ponderis confirmationibus. Jam vero secundi hujus sermonis contigit mihi ut testimonia quoque antiquorum nanciscerer, quæ p. 20 (*col.* 1307) in Scholio exposui. Et quod ad Allatium attinet ibi pariter a me laudatum, lectores moneo, testimonium idem ab eo repeti in synodi Ephesine Vindicis cap. 70. Atque ut septis nostris paulo excedamus, narrat etiam Bandinius in Catalogo Bib. Laur. Gr. t. III, p. 324, narrat, in Mediceo codice octavo, Plut. 86, inter varia Patrum excerpta legi etiam *Gregorii Nysseni fragmentum ex oratione de Spiritu sancto contra Macedonianos.* Num id vero in citatum ab aliis Græcis (ut in adn. nostra) incidat, an diversum sit, equidem sine codicis Florentini inspectione definire nequeo. Sed etiamsi id forte nostris in paginis non legeretur, locus ei superest in lacuna in quam Vaticani sermonis finis demergitur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ.

S. P. N. GREGORII

SERMO

ADVERSUS ARIUM ET SABELLIUM.

α'. « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν (1), » Α ἀρτίως ὁ Ψαλμῶδς ἔλεγε. Τοῦτον τὸν ἀγαθὸν λόγον τοῦ Θεοῦ οἱ μὲν κατὰ Ἄρειον καὶ Ἀχιλλίον (2) τὴν ἀσεβεστάτην φωνὴν προΐεμενοι, ἐτόλμησαν κτίσμα καὶ ποίημα διακηρύξαι, καὶ πολλοὺς τῆ ἑαυτῶν ἐφελίχυσαν πλάνῃ. Οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον, τάναντία τούτων φρονοῦντες, ἀναιρεῖν μὲν πειρῶνται τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸν δὲ τὸν Πατέρα ἕνα ὄντα δυσὶν ἑνόμασι γεραίροντα οἰόμενοι, υἱοπάτορα (3) προσαγορεύουσιν. Αἱ δὲ ἐκάτεροι δόξαι αὐταὶ ὡσπερ παγίδες δύο τέθεινται ὑπὸ τῶν προηγορευμένων· δεισι δὲ μέση τις ὁδὸς στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζῆν, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον· ταύτης οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκκλίνοντες, τῆς ἐτέρας θήραμα γίνονται. Χὺ δέ μοι δοκεῖς (4) δεδοικέναι τὰς ἐκατέρων ἐμπύσεις, καὶ αὐτὴν ἀποφεύγειν τὴν ἀληθείας ὁδὸν, οἰόμενος μὴ δεῖν περὶ Θεοῦ λόγον προχειρίζεσθαι. Ὅρα τοίνυν μὴ, τῆ τῶν δυσῶν πλάνῃ εὐλαβοῦμενος, ἀσεβείας τιμωρίαν ὀφλήσεις· αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ ἐστηκὼς κέκραγε λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. » Μὴ ἐκκλίνῃς εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερὰ, ὅπως μηδετέρα αὐτῶν προστύχῃς. Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων· ὁ μὴ εἰσῶν δι' ἐμοῦ, ἀλλὰ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνων, κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστῆς, » ὅς καὶ ὑπὸ παγίδος ἀπολείπεται. Ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πρὸς τὴν τῶν ἐκατέρων πλάνῃ ἐπιτρέψαντες τὸν νοῦν, ὡς κατὰ φύσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ τε καὶ προσαγορεύεται, καὶ οὐ ποίημα ὢν κατὰ χρῆσιν ὄνο-

1. « Eructavit cor meum verbum bonum, » nuper Psalmista dixit¹. Hoc bonum verbum Arii et Achillii assectæ irreligiosissimo effato ausi sunt creaturam facturamque prædicare, multosque in errorem suum pertraxerunt. Sabelliani autem, contraria his sentientes, Filii quidem personam de medio tollere conantur; ipsum vero Patrem, unum duobus nominibus præditum putantes, hyiopatorem, id est *Filium simul Patremque*, appellant. Utraque quidem sententia, ceu duplex laqueus, a prædictis intenditur; media vero incedit angusta quædam et arcta via, quæ ad vitam, ut ait Evangelium, ducit; a qua multi homines declinantes, in altera gratulationem patiuntur. Tu autem mihi videris in utramque partem lapsus timere, ideoque et ipsam defugere veritatis viam, dum censes non oportere de Deo verba fieri. Cave igitur ne, dum in utraque via errore metuis, irreligiositatis pœnam incurras: namque ipse Servator in veræ viæ capite constitutus clamavit dicens: « Ego sum via et veritas². » Cave in dexteram sinistramve partem devies, ne forte in neutra consistas. Et rursus: « Ego sum ostium ovium. Qui per me non introierit, sed aliunde subierit, fur est et latro³, » qui etiam laqueo captus peribit. Audiant ergo qui ad alterutrum Arii vel Sabellii errorem mentem suam converterunt, audiant, inquam, Servatorem nostrum Jesum Christum naturalem Dei esse Filium et appellari, non autem ceu creaturam, abusione

¹ Psal. xliiv, 2. ² Joan. xiv, 6. ³ Joan. x, 7.

(1) Hanc psalmi locutionem intellexerunt de Verbi æterni generatione Athanasius in commentario, nec non Cyrillus item in sua explanatione apud nos; denique et Ambrosius *De virginibus* lib. iii, cap. 4. Quia vero alii Patres non de æterno Verbo, sed de prophetico, hic cogitarunt, ideo Augustinus in sua psalmi hujus xliiv enarratione ait: *Quis dicit? Pater, an Propheta? Intellexerunt enim quidam Patris personam dicentis: « Eructavit, » etc., commendantis nobis nativitate quamdam infæfabilem. Nunc ad priorem illam nobiliorumque sententiam accedit noster Nyssenus. Sed cur ait,*

ἀρτίως, id est nuper, Psalmista dixit? Nempe quia thema veluti sermonis sui contra Arianos, hunc psalmi versiculum sumpsisse Nyssenus videtur.

(2) Achillius, sive Achilles, diaconus Alexandrinus, inter præcipuos et ferventiores Arii sodales atque consecratos, apud Socratem *Hist.* 1, 3, et Theodoretum item *Hist.* 1, 4.

(3) Adnotemus vocabulum Sabellianum *hyiopator*.

(4) Loquitur Nyssenus cum aliquo, cui petenti hoc tractatu respondet; vel potius dubitantem in religione hominem, aut omnino hæreticum objugat.

quadam, humano more Filium nominari; neque eum habuisse initium, sed æternum esse; ideoque per infinita sæcula in propria hypostasi cum Patre regnatum.

2. Atqui dicet fortasse aliquis: Omne quod initio caret, erit item ingenitum. Quomodo ergo Filius recte dicetur esse absque initio, cujus vel ipsum nomen initium demonstrat? Nam Filius ex eo quod sit genitus nominatur. Quod autem generatio notionem initii contineat, nemo negabit. Si ergo Filius est, jam nobis constat eum ex generatione initium esse sortitum: et fortasse etiam si nem esse habiturum, dicit aliquis philosophicam rationem secutus. Quin adeo Apostolus ait ipsum fore subjectum illi qui eidem cuncta subjecit, Patrique Deo regnum traditurum: quamobrem arbitrari licet ipsum haud exstitisse antequam gigneretur, rursusque in nihilum fore dissolvendum. Agens, necum conscende in tutam fidei arcem, ne, quasi violento flatu ab horum argumentorum fraude abreptus, pulveris instar quem ventus rapit, extra angustam rectamque viam in perditionis barathra projiciaris. Nam si universalis Pater ingenitus est et æternus, sapiens potensque, Apostolus autem, dum fidem erga Jesum nuntiat, ipsum omnibus prædicat ceu Christum Dei virtutem et Dei sapientiam¹, quomodo audent temporis limitibus concludere ejusdem generationem, neque æternam et absque initio reputare? Nam si secundum nonnullorum opinionem spatio temporis Servatoris nostri generatio cohibetur, violatur honor non Filii tantummodo, verum etiam Patris, juxta ipsius Filii dictum: « Neque me scitis neque Patrem². Qui non honorificat Filium, nec Patrem quidem honorificat³; » videlicet quasi ille non exstiterit antequam gigneretur, vel quasi hic virtutem sapientiamque non habuerit priusquam Filius ipsi esset. Porro consentaneum erit ut hi existiment ne Deum quidem exstitisse, antequam Filii Pater evaderet: nam quo pacto Deus fuerit, Deum ab æterno existentem divinæ nobis Scripturæ id est Christum, secum habuisse credendus est.

3. Memini autem me antea promittere, fore ut Patris imaginem atque Filii tanquam in speculo vobis demonstrarem, quandoquidem humano sermoni res divinæ naturæ non subjacent. Nam et ipse Deus haud secundum propriam magnitudinis virtutem nobiscum loquitur, sed suam humanis auditibus vocem attemperat, quo fieri possit ut divinam vocem auribus percipiamus. Quemadmodum etiam immensam et incomprehensibilem magnitudinem suam humanis accommodat visibus, et cum sit Deus, homo apparuit; exinanivit enim semetipsum, formam servi accipiens⁴, ut possemus homines Deum videre. Sicuti ergo credimus Deum, etsi homo non sit, hominem apparuisse, quanquam suapte natura Deus fuerit et sit, quia immensurabilem suam magnitudinem corpore circumscrispsit,

¹ I Cor. xv, 21, 28. ² I Cor. i, 21. ³ Joan. viii, 19. ⁴ Joan. v, 23. ⁵ Philipp. ii, 7.

μάζεται, ὡσπερ ἡμεῖς, Υἱός· καὶ ὅτι οὐκ ἔχων ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀίδιος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀτελευτήτοις αἰῶσι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν συμβασιλεύσει τῷ Πατρὶ.

β'. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Πᾶν τὸ ἀναρχόν, καὶ ἀγέννητον ἂν εἴη· πῶς ὁ Υἱὸς εἰκότως ἂν προσαγορευοίτο ἀναρχός, οὐ καὶ τοῖονμα ἐμφασιν ἀρχῆς ἔχει; Υἱὸς γὰρ ἐκ τοῦ γεγενῆσθαι ὠνόμασται. Γένεσις δὲ ὅτι ὑπ' ἀρχῆς ὑποπέπτωκεν, οὐκ ἂν τις ἀνῆναιτο. Εἰ οὖν Υἱὸς τυγχάνει, δηλοῦται ἡμῖν ἐκ τῆς γεννήσεως ἀρχὴν εἰληφώς· ἴσως δὲ καὶ τέλος ἔξει, εἴποι τις ἂν κατὰ τὸν φιλόσοφον λόγον· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ φησι ὑποταγῆσθαι αὐτὸν τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ παραδώσειν αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ· ὡς ὑπειληφθαι αὐτὸν οὐκ ὄντα πρὸ τοῦ γεννᾶσθαι, πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσειν. Ἀνάδρθι μοι ἐπὶ τῆς ἀσφαλούς πίστεως, μὴ συναρπασθῆς ὡσπερ βίατα πνοῆ τῆ τῶν τοιοῦτων λογισμῶν ἀπάτη· ὡς γνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος, ἐκ τῆς στενῆς καὶ εὐθείας ὁδοῦ ἐπὶ βάραθρα τῆς ἀπωλείας. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων ἀγέννητος καὶ ἀίδιος, σοφός· τε καὶ δυνατός, ὁ δ' Ἀπόστολος, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εὐαγγελιζόμενος, διακηρύττει πᾶσι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν, πῶς ἂν τολμῶσιν ὑπὸ χρόνον ἀγειν αὐτοῦ τὴν γέννησιν, καὶ οὐκ ἀίδιον οὐδὲ ἀναρχον ὑπολαμβάνειν; Εἰ γὰρ κατὰ τὴν τιῶν ὑπόληψιν ὑπὸ χρόνον μοῖραν πέπτωκεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γένεσις, ἡτίμασται ἐτι οὐ μόνον ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ φωνήν· « Ὅτε ἐμὲ οἴδατε οὐτε τὸν Πατέρα. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα· » ὅς μὲν, ὡς οὐκ ὦν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὅς δὲ, ὡς μὴ ἔχων δύναμιν καὶ σοφίαν πρὸ τοῦ εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀκολουθῶν δ' ἂν ὑπολαμβάνοιεν οἱ τοιοῦτοι μὴδὲ Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα ποτὲ, πρὶν γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ· πῶς γὰρ ἂν Θεός, εἰ μὴ δύναμιν καὶ σοφίαν ἐπέκτητο; Εἰ δὲ αἰεὶ ὦν Θεὸς ὑπὸ τῶν θείων ἡμῖν Γραφῶν τεθέσπισται, αἰεὶ ἄρα σοφίαν καὶ δύναμιν, τοῦτέστι τὸν Χριστὸν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πιστευτός.

nisi virtutem ac sapientiam possederit? Jam vero quæ testantur, is sapientiam semper atque virtutem,

γ'. Μέννημαι δὲ ὑποσχόμενος ἐμπροσθεν ὡσπερ δι' ἐσόπτρου δείξειν ὑμῖν τὴν εἰκόνα τῶν περὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· ἐπιπτερ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν θείαν φύσιν οὐχ ὑποτέτακται. Ὅποτε γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ μεγέθους δύναμιν διελεχται ἡμῖν, ἀλλὰ συμμετρεῖ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς τὴν ἑαυτοῦ φωνήν, ὅπως οἱοί τε ὦμεν ταῖς ἀκοαῖς τὴν θείαν φωνὴν ὑποδέξασθαι. Καὶ γὰρ τοι καὶ τὴ ἀνύποιστον καὶ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ συμμετρεῖ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ὕψει, καὶ Θεὸς ὦν, ἀνθρωπος πέφηνε· ἐκένωσε γὰρ ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαβὼν, ἵνα δυνηθῶμεν οἱ ἄνθρωποι θεάσασθαι Θεόν. Ὡσπερ οὖν πεπεισμεθα ὅτι οὐκ ὦν ἀνθρωπος, πέφηνε μὲν ἀνθρωπος, κατὰ φύσιν δὲ Θεὸς ἦν τε καὶ ἔστι, τὸ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ σώματι περιγράφας, καὶ δι' ἑαυτοῦ, ὡσπερ δι' ἐσόπτρου, τὸ ὅλον ἡμῖν μέ-

γεθος τοῦ Θεοῦ πεφήνας, ἴν' ὡσπερ διόπτρα τούτῳ A
 χρησάμενοι, καὶ τοῦ Πατρὸς θεαταὶ γενώμεθα· εἰκὼν
 γὰρ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τυγχάνων
 εἶρηκεν· « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα· » οὐ-
 τως καὶ διὰ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατὰ τὸ μέτρον τῶν
 ἀκοῶν ἡμῶν εἰρημένων, μὴ ἀρμοζόντων δὲ πολλαχῶς
 τῇ θεότητι δι' ἀσθένειαν λόγου, ἀναλόγως θεωρῶμεν
 αὐτὸν τῇ διανοίᾳ· ὡσπερ γὰρ Θεὸς σώματι περιγυρα-
 πτος ἡμῖν ὥπται διὰ τὰς ὀψεις, οὕτως καὶ ὁ λόγος,
 μικρότερος ἢ κατὰ Θεὸν, κεκήρυκται διὰ τὰς ἀκοάς.

atque in se ipso, tanquam in speculo, totam nobis
 Dei magnitudinem ostendit, ut eo veluti conspicio
 utentes, Patris quoque spectatores fieremus; nam
 cum imago Dei invisibilis sit, teste Apostolo *,
 dixit 10 : « Qui vidit me, vidit Patrem : » ita etiam
 per ea quæ in Scripturis idonea quidem auditui
 nostro dicuntur, quin tamen divinitati plerumque
 sint congrua, ob sermonis nostri infirmitatem
 proportionali modo ipsum mente intuemur; nam
 sicut Deus corpore circumscriptus nostris se ob-
 tulit obtutibus, ita etiam sermo, qui sane infra Dei
 dignitatem est, auribus nostris predicatur.

δ. Δέδεικται δὲ, ὡσπερ πρόεφημεν, διὰ ταύτης
 τῆς Γραφῆς ὡς ἀνθρώπινος λόγος Θεὸν τε καὶ τὰ
 κατ' αὐτὸν οὐκ ἂν ἐνδέξαίτο. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὑπολέ-
 λειπτο μέρος λόγου τὸ μὴνύον τὴν ἀιδιότητα τοῦ B
 Υἱοῦ, τῇ προθέσει ὡσπερ αἰνίγματι σημαίνει σύγχρο-
 νον εἶναι τῷ Πατρὶ ἢ Γραφῇ λέγουσα· « Πρὸ ἑωσφό-
 ρου ἐγέννησά σε· » καὶ, « Πρὸ πάντων τῶν βουνῶν
 γεννᾷ με » καὶ ἐκάστου δημιουργήματος. Τοῦτο τὸ
 μέρος τοῦ λόγου προτιθεῖσα ἡ Γραφή, ἀναρχον αὐτὸν
 ἀποφαίνει· τὸ γὰρ προὑπερβατικὸν πάντων ὄν, καὶ
 μάλιστα ὅτε, πρὸ τῶν αἰώνων, λέγει, εἰς τὸ ἀίδιον καὶ
 ἀναρχον τρέπει ἡμῶν τὸν νοῦν. Πῶς οὖν τῷ Πατρὶ
 συναεὶ [καθε]ζόμενος (5) τὸ Υἱὸς εἶναι καὶ γεγεννη-
 σθαι ἐπιγράφεται, εἰκόνα σοι τούτων προτείνω,
 ἐπεὶ περ τῶν κατὰ φύσιν οὐ καθικνεῖται ὁ λόγος, τὴν
 ἀκτίνα ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Πῶς οὐκ ἂν φησεῖας τετέχθαι
 καὶ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ λύχνου; Ἄλλ' ὡσπερ οὐ πρότερον
 ὁ ἥλιος, ἐπειτα ἢ ἀκτίς, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι ἢ γεγενένη· C
 τὸν ἥλιον, ἔστι τε καὶ γέγονεν ἡ ἀκτίς· καὶ ἅμα τῷ
 ὑπάρξει τὸν λύχνον, ὑπήρξε καὶ τὸ φῶς· καὶ τὸ γεν-
 νώμενον ὑπὸ τοῦ λύχνου, οὐ μετὰ τινα χρόνον, ἀλλὰ
 σὺν αὐτῷ γεννώμενον φαίνεται· οὕτως οὐ πρῶτος
 Θεὸς, μετέπειτα δὲ ἡ σοφία αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι
 τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, ἦν δὲ πάντοτε, ἦν ἄρα καὶ ἡ σο-
 φία, τοῦτέστιν ὁ Χριστός· καίτοι γεννωμένη ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ, καὶ γέννημα εἰκότως προσαγορεύεται ἡ σοφία
 τοῦ διαδεικνυμένου αὐτήν. Τὸ δὲ, « Πρὸ πάντων βουνῶν
 γεννᾷ με, » ἐμφαίνει πάντοτε γεννώμενον τοῖς ἀν-
 θρώποις ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα. Καὶ τὸ, « Σή-
 μερον γεγέννηκά σε, » καίτοι προγεγεννημένον καὶ
 ἀεὶ συνόντα, ὑπὸ χρόνου μέρει τὸ σήμερον ἄγουσα ἢ
 Γραφῇ σημαίνει, ἀεὶ τοῖς καθεξῆς προϊούσιν αὐτῷ
 γεννᾶσθαι, ἄλρις οὐ τὸ σήμερον καλεῖται. Εἰ ποτε δὲ D
 πρὸ σήμερον τῷ κόσμῳ τούτῳ συμπεριορισθῇ τοῖς τέ-
 λεσιν, οὐκέτι γεννᾶται, ἀλλ' ἅπαξ τοῖς ἅπασιν γεγεν-
 νημένος, καὶ πάντων κριτὴς καὶ δικαστὴς καθεσθεὶς
 ζώντων καὶ νεκρῶν εἰς αἰῶνα βασιλεύσει σὺν τῷ
 Πατρὶ.

4. Demonstratum itaque est, ut jam diximus,
 Scripturæ hujus testimonio humanum sermonem
 haud posse Deum resque ejus æquiparare. Nam
 quia nulla nobis suppetit pars sermonis, quæ Filii
 æternitatem denotet, verborum circumlocutione,
 prout sequitur, tanquam ænigmatè significat con-
 temporalem esse Patri Filium Scriptura, dicens
 videlicet : « Ante luciferum genui te 11, » nec non,
 « Ante omnes colles » et quamlibet creaturam
 « gignit me 12. » Hac adjecta sermonis parte, Scri-
 ptura Filium absque initio esse declarat; nam quod
 omnia excedit, præsertim cum et ante sæcula esse
 dicatur, id inquam ad sempiternitatem initiique
 negationem mentem nostram convertit. Quomodo
 igitur qui cum Patre æternaliter considet, Filius
 et genitus tituletur, exemplum tibi, quandoquidem
 rei naturam sermo non assequitur, in solis radio
 propono. Quidni etiam dicas partam esse a lucerna
 lucem? Sed sicuti non est antea sol, postea
 radius; sed simul cum substantia naturaque
 solis, et est et gignitur radius; et simul cum lu-
 cerna, lux quoque existit; et quod a lucerna gi-
 gnitur, non post aliquod tempus, sed cum ipsa pa-
 riter genitum apparet: sic non antea Deus est, pos-
 tea vero sapientia ejus, sed una cum existente
 omnium Deo, qui semper exstitit, erat utique
 etiam sapientia, id est Christus, quanquam reapse
 genita a Deo fuit, recteque genitura appellatur sa-
 pientia illius qui ipsam ostendit. Verba autem, « Et
 ante omnes colles gignit me, » demonstrant pro-
 prius genitum hominibus a Patre Servatorem. Tum
 et verba, « Hodie genui te 13, » de jam genito et
 secum existente dicuntur; dum tamen vocabulum
 hodie sub temporis conditionem trahit Scriptura,
 declarat semper illum, procedentibus ex ordine
 aliis, gigni, donec predictum hodie pronuntiabitur.
 Si quando autem hodie mundi sine concludetur,
 tunc haud diutius gignitur, sed semel cunctis jam
 ac mortuorum, æternaliter cum Patre regna-

ε'. Ἴνα δὲ μὴ καὶ τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν
 αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » ἐμποιῇ λογισμοὺς τοῖς δι-
 εσφορόσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τοῦτο παριτέον. Οἱ γὰρ
 ἐρμηγεῖς βραχὺ τι τῆς Ἑβραϊδος ἀκριβοῦσαι τῶν Γρα-

5. Quominus autem ea verba : « Dominus creavit
 me initium viarum suarum ad opera sua 14, » ratio-
 cinia illorum conturbent qui mentem corruptam ge-
 runt, ne id quidem prætereundum est. Etenim inter-

* Col. 1, 15. 10 Joan. xiv, 9. 11 Psal. cix, 3. 12 Prov. viii, 25. 13 Psal. 11, 7. 14 Prov. viii, 22.

(5) Ita cod.

pretēs parum quid ab Hebraicæ scripturæ accurato sensu, dum in Græcum converterent, declinantes dixerunt *creavit* : sed reapse instituto examine *fecit* potius comperies. Quamquam dictio quoque *creavit me*, si sedulo consideretur, haud differre a locutione *fecit me* videbitur. Nam si dixisset tantummodo, *Dominus creavit me*, quæstionem nonnullis injecisset ; sed quia addidit *initium viarum suarum ad opera sua*, perspicue intelligitur dicere : Dominus ferit me, ut præsim operibus ejus, et initium viarum suarum mihi commisit. Quandonam enim habuit initium viarum suarum Pater ? vel quando operator non fuit ? vel a quonam potentiam et efficaciam accepit ? Nam si quis dicitur non omnia semper apud se habuisse, ab aliquo alio accepisse cognoscitur, ita ut aliquis alter antiquior ipso Deus intelligatur. « Quis autem prior dedit, et retribuetur ei ? » inquit Scriptura¹⁵. Jam si ab eo sunt omnia, profecto initium viarum ejus atque operum nunquam invenietur, sed operatorem semper eum fuisse constabit. Quod si omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil¹⁶, semper utique operatricem sapientiam apud se habuisse prorsus apparet. Jam etsi semper operatur Pater, sine Filio autem factum est nihil, nequaquam ob dictionem *creatum fuisse* existiment, ideo postea factum esse, ut exin operaretur. Sed locutio *Creavit me initium viarum suarum* significat, mihi vias suas commisisse, ut sub principatu meo sint ; principatum vero haud temporis dicit, sed potentia. Namque et apostoli aiunt ipsum et Dominum a Deo factum esse et Christum¹⁷. Quod si *fecit* facturam et creationem denotare placuerit, duos sane fecerit, alterum quidem Dominum, alterum Christum. Quod autem christus nuncupetur rex, nemo ignorat, sed tamen *fecit* duas significat potestates a Patre illi traditas, Dominicam scilicet et regalem, vel potius unam potestatem duabus vel pluribus appellationibus præditam. Utrique igitur sibi persuadeant qui alterutro errore sunt irreliti, Filium semper cum Patre existisse, genitum simul et absque initio. Nam sine initio reapse est, quia cum Patre ab æterno existit ; genitus autem, quia a Patre ut esset sortitus est : veluti diximus de lucerna, quæ causa splendoris est, neque tamen ante splendorem est, sed contemporalis. Sic etiam in æternum manebit, et nunquam regnare desinet ; quandoquidem haud inceptit, sed se cum Patre semper operari declarat, cum ait : « Pater meus usque modo operatur, et ego operator¹⁸. » Sed quia locutio *usque modo* ad alteram refertur, nempe *ex quo* ; quia *ex quo* in tempore versatur ; omnia Jesus locutione *ex quo*, et *usque modo* tantum dicens, demonstravit se omnia semper cum Patre esse operatum. Operatur enim usque modo producens, vivificans, augens, cuncta gubernans ; nec unquam desinet ; neque enim Deo convenit otium, neque lassabitur operans, ita ut ei requie opus sit.

ἄων εἰς τὴν Ἑλληνίδα περιτραπέντες, εἶπον μὲν, Ἐκτίσέ (6) με, εὐροι δ' ἂν ἐρευνησας, Ἐποίησέ με. Ὅμως δὲ καὶ τὸ, Ἐκτίσέ με, ἀκριδῶς νοούμενον, οὐδὲν ἀπᾶδον τοῦ, Ἐποίησέ με, δείκνυται. Εἰ γάρ, Κύριος ἐκτίσέ με, εἰρῆκει μόνον, ζήτημά τισι καταλείουται· ἐπεὶ δὲ προσέθηκεν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, σαφῶς ἂν νοοῖτο εἰρηκυῖα, Κύριος ἐποίησέ με ἐπιτάττειν τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἐνεχείρισέ μοι. Πότε γὰρ ἔσχεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ Πατήρ ; ἢ πότε οὐκ ἦν ἐνεργής ; ἢ παρὰ τίνος τὸ δύνασθαι καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐληφες ; Τῆ γὰρ μὴ ἀεὶ τὰ πάντα ἔχειν παρ' ἑαυτῷ, ἐμφαντικόν ἐστι τοῦ παρ' ἄλλου τινὸς ἐληφέναι, ὡς ἕτερον τινα θεὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ νοεῖσθαι. « Τίς δὲ προέδωκε καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » φησὶν ἡ Γραφή. Εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα, οὐδέποτε ἄρα ἀρχὴ ὁδῶν αὐτοῦ καὶ ἔργων αὐτοῦ εὐρεθήσεται, ἀλλ' ἀεὶ ἐνεργής. Εἰ δὲ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ἀεὶ ἄρα τὴν ἐργαζομένην σοφίαν παρ' ἑαυτῷ ἔχειν ἀναφανδὸν δείκνυται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἐργάζεται ὁ Πατήρ, χωρὶς δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐδὲν ἐργάζεται, μήπως τὸ ἐκτίσθαι ὑπελήψασιν, ὑστερόν ποτε δεδημιουργῆσθαι, ἵνα ἐργάζεται. Ἀλλὰ τὸ, Ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, σημαίνει ὅτι Ἐνεχείρισέ μοι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ἵν' ὧσιν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν· ἀρχὴν γὰρ οὐ χρονικὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν κρατητικὴν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι φασιν, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν. Εἰ δὲ τὸ, Ἐποίησε, ποιῆμα καὶ κτίσμα ὀνομάζοιτο, δύο ἂν εἴεν τινες οὗς ἐποίησεν, ἕτερον μὲν Κύριον, ἕτερον δὲ Χριστόν. Χριστὸς δὲ ὅτι βασιλεὺς προσαγορεύεται, οὐδενὶ τοῦτο ἀγνωστον· ἀλλὰ τὸ, Ἐποίησε, σημαίνει δύο ἀρχὰς ἐγκεχειρισθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὴν μὲν Κυριακὴν, τὴν δὲ βασιλικὴν, μᾶλλον δὲ μίαν ἀρχὴν δυσὶ προσηγορίαις γεραιρομένην, [ἧ] πλείουσαν. Ἐκάτεροι τοίνυν πατεῖσθωσαν οἱ ταῖς ἑκατέραις ἐνελημμένοι πλάνας, ὡς ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἅμα καὶ ἀναρχὸς ἐστίν. Ἀναρχὸς μὲν τῷ ἀεὶ συνεῖναι τῷ Πατρὶ, γεννητὸς δὲ τῷ τὸν Πατέρα ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· ὡς ἐφημεν ἐπὶ τοῦ λύχνου εἰπόντες, ὅτι ἀφίος μὲν αὐτὸς τοῦ φέγγους, οὐ μέντοι πρότερον τοῦ φέγγους, ἀλλ' ὁμόχρονος τυγχάνει· οὕτως καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, καὶ οὐδέποτε παύσεται βασιλεύων· ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἤρξατο, ἀλλ' ἀεὶ συνηρηγῶς τῷ Πατρὶ ἑαυτὸν συνεμφανίζει, διὰ τοῦ εἰρηκέναι· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι ; » ἐπιζητεῖ δὲ τὸ ἕως ἄρτι, τὸ ἀφ' οὗ· ἐπειδὴ τὸ ἀφ' οὗ, ἐν χρόνῳ τυγχάνει, πα[ρ]εῖς τὸ ἀφ' οὗ, τὸ ἕως ἄρτι μόνον εἰπὼν, ἐνέφηνεν ἀεὶ τὰ πάντα αὐτῷ συνειργᾶσθαι. Ἐργάζεται γὰρ ἕως ἄρτι φύων, ζωογονῶν, αὔξων, πάντα ἡνιοχῶν· καὶ οὐδέποτε παύσεται· οὐ γὰρ ἀρμόσει Θεῷ τὸ ἀργεῖν, οὐδ' ἀποκαμῆται ἐργαζόμενος ἵνα παύσῃται.

¹⁵ Rom. ix, 35. ¹⁶ Joan. i, 3. ¹⁷ Act. ii, 36. ¹⁸ Joan. v, 17.

(6) Hebraicus textus קָרָא, Chaldaicus כָּרַא, vulg. S. Augustini *creavit*.

Lat. *possedit*, itala vetus apud nos in *Sperulo*

5. Οἶμαι μὲν οὖν τοὺς Ἀρειοπλανεῖς ὡσπερ συν-
 ηγορία κεχρησθαι τῆ Εὐαγγελικῆ φωνῆ λεγούσῃ·
 « Ὁ πέμψας με μεζῶν μου ἐστὶ (7) » ἀφ' οὗ κτίσμα
 καὶ ποίημα αὐτὸν ὑπελήφασιν. Καὶ τὸ ἀντειπεῖν τῷ
 προσαγορεύσαντι διδάσκαλον ἀγαθόν· « Οὐδεὶς ἀγα-
 θὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, » ὑπόνοιαν ἐμπειροικέναι αὐτοῖς
 ἀνθρωπῶν ὄντα, καταχρηστικὴν προσηγορίαν ἐσχηκέ-
 ναι τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν συντελε[σ]τικὴν
 ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, οὐδ' οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν,
 οὐδὲ ὁ Υἱός, » ἐν τοῖς κατὰ Μάρκον εἰρημένους, « εἰ
 μὴ ὁ Πατήρ μόνος, » ἀλλότριον τῆς πατρικῆς οὐσίας
 γεγονέναι τὸν Υἱὸν ὑπόνοιαν αὐτοῖς ἐμποεῖν ὀφμαί.
 Οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν »
 καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν Πατέρα » καὶ τὸ,
 « Ὅτε παραδιῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ »
 οὐ μετ' ἀκριβείας κρίσεως ἀνεγνωκότες, εἰς τὴν με-
 γίστην τῆς ἀσεβείας ἐκπεπτῶκασιν πλάνην, οἰόμενοι
 διὰ μὲν λειποταξίαν ἀνθρωπίνην προσηλυθῆναι τὸν
 Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς προσκαιρῶς, αὐτὸς δὲ μετὰ
 τὴν διόρθωσιν τῶν ἀνθρώπων πλημμελημάτων
 ἀναλελυκὸτα ἐνδύναί τε καὶ ἀναμεμῆχθαι τῷ Πατρὶ.
 Οὐκ ἀνεγνωκας, ὡ Σαβελλιόφρον, καὶ τότε τὸ χωρίον
 τῆς ἀποστολικῆς Γραφῆς. ὁ ἀντισταῖ σου τῆ δοκῆσαι ;
 φησὶ γὰρ μεθ' ἕτερα· « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κρά-
 τος τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἦν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ,
 ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ
 ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
 σίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνομα-
 ζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
 μέλλοντι. » Οὐδ' ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σε πείθει οὐ
 πρόσκαιρον εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ μέ-
 λοντι αἰῶνι κατὰ πάντων δίκῃ ἐγχελερίσται τῷ Υἱῷ ;
 « Ὁ γὰρ Πατήρ, » φησὶ, « κρίνει οὐδένα » τὴν δὲ
 κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν
 καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα » καὶ ἐτέρωθι ποῦ ὁ Ἀπό-
 στολος· « Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, »
 φησὶ, « ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ,
 ἐν φλογὶ πυρὸς, διδοὺς ἐδικίησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν
 καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὅρα πῶς οἱ μὴ ὑπακούον-
 τες δίκην τίσσουσι, φησὶν, ἅλειρον αἰῶνιον, ὅταν ἔλθῃ
 ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ. Τίσσουσι δὲ τῷ Υἱῷ,
 ἐν οὐ μηκέτι εἶναι ὑπελήφας.
 num, cum venerit glorificari inter sanctos suos.
 plus existere opinaris.

7. Εἰ δὲ βούλει γνῶναι ὃ τί ποτέ ἐστι τὸ, « Ὅταν
 παραδιῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ (8-9), » οὐκ
 ἀποκρυπτέον σοι, εἰ καὶ δυσπεπιδεχτος τῆς ἀληθείας

¹⁹ Joan. xiv, 28. ²⁰ Matth. xix, 17. ²¹ Marc. xiii, 33. ²² Joan. i, 30. ²³ Joan. xiv, 9. ²⁴ I Cor. xv, 24. ²⁵ Ephes. i, 19. ²⁶ Joan. v, 22, 23. ²⁷ II Thess. i, 7, 8. ²⁸ I Cor. xv, 24.

(7) S. Gaudentius Brix. ep. totum scribit sermo-
 nem suum 19 de hoc divini Servatoris dicto,
 aitque sub initio : « Hanc habent hæretici Ariani
 famosissimam quæstionem, qua Filium Dei ore sa-
 crilegilo minorem Patre suo esse contendunt, ipsius
 testimonium proferentes, Quoniam Pater major me
 est. Excæcavit eos nequitia cordis eorum, etc. »
 De hoc item dicto habes apud nos *Script. vet.* t. IV,
 celebratum a Græca Ecclesia concilium. Et quidem

PATROL. GR. XLV.

6. Opinoꝛ autem illos qui Arii errore laborant,
 seu patrocinio quodam uti Evangelico testimonio
 dicente : « Qui misit me, major me est ¹⁹ ; » ex quo
 dicto arguunt Christum esse creaturam atque fa-
 cturam. Insuper quia Jesus ei a quo magister bonus
 fuerat appellatus responderit : « Nemo bonus, nisi
 solus Deus ²⁰ ; » hinc sibi opinionem injectam aiunt
 illum cum homo esset, nonnisi abusivam Filii ap-
 pellationem habuisse. Item illud : « Nemo postremam
 diem horamve novit, ne angeli cœlorum quidem,
 neque Filius, » ut est apud Marcum ²¹, « sed solus
 Pater, » id, inquam, alienum eum fuisse a paterna
 substantia, ipsis creare suspicionem arbitror. Sa-
 belliani autem, dum locutiones : « Ego et Pater
 unum sumus ²² ; » et aliam : « Qui me vidit, vidit
 et Patrem ²³ ; » et denique aliam : « Cum tradiderit
 regnum Patri Deo ²⁴ ; » has inquam dictiones dum
 sine accurato iudicio legerent, in maximum impie-
 tatis errorem præcipites deciderunt, existimantes,
 propter hominis a Deo defectionem, Filium a Patre
 processisse temporaliter, sed eundem rursus post
 humanorum peccatorum correctionem, reversum
 cœlasse semet et cum Patre commiscuisse. Nonne
 vero legisti, o Sabelliane, hunc quoque apostolicæ
 Scripturæ locum, qui opinioni tuæ contradicit? Ait
 enim post alia : « Secundum operationem potentia
 virtutis ejus, quam operatus est in Christo, susci-
 tans eum a mortuis, constituensque ad dexteram
 suam in cœlestibus super omnem principatum et
 potestatem, virtutemque ac dominationem, et omne
 nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo,
 sed etiam in futuro ²⁵. » Neque tibi Evangelica
 vox persuadet, non esse temporalem Filium, sed in
 futuro quoque sæculo traditum esse iudicium de
 omnibus Filio? Nam « Pater, » inquit Scriptura,
 « non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit
 Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorifi-
 cant Patrem ²⁶. » Et alibi Apostolus : « In revela-
 tione Domini Jesu, » ait, « de cœlo cum angelis
 virtutis ejus in flamma ignis sumensis vindictam
 de iis qui non obediunt Evangelio Domini nostri
 Jesu Christi ²⁷. » Videsis quomodo contumaces
 perferant, inquit, pœnas, exitium scilicet sempiter-
 pœnas, inquam, solvent Filio, quem tu haud am-
 pliùs existere opinaris.

7. Si vero cognoscere aves quid significet dictio,
 « Cum tradiderit regnum Patri Deo ²⁸, » ne hoc
 quidem te celabo, quanquam haud facile veritatem

locus est hic in veterè atque hodierna theologia
 apprimè tritus ; de quo a me plura verba fieri sit-
 pervacaneum est, præsertim post ea quæ scripsi
 olim ad *Ariana fragmenta* t. III.

(8-9) De hoc Pauli dicto integram et prolixam
 scripsit orationem Nyssenus, quæ exstat in *Opp.* I,
 p. 838-853. Item Zeno Veronensis tractatum suum
 sextum.

recipis; mihi quominus id agam adversari vide-
 tur essatum illud: « Nolite projicere margaritas
 vestras ante porcos ²⁹. » Sed tamen Deum imi-
 tans, spem bonam retinebo, et ne irreligiosos qui-
 dem veritatem celabo. Pluit enim æque Deus,
 diurnamque lucem æque affundit justis et injustis ³⁰.
 Tu vero charitatem tantam expertus, veritatem non
 exquires? Non præbebis mentis auditum, ut per-
 suaderi tibi possit nullam Scripturæ partem alteri
 contradicere. sed omnia invicem consona esse et
 consentanea? Itaque non est ad sententiæ tuæ nor-
 mam intelligenda dictio: « Tunc ipse subjectus
 erit ei, qui subjecit sibi omnia ³¹; » item, « Et cum
 tradiderit regnum Patri et Deo ³². » Nam si in om-
 nibus factus est similis humano generi, et compas-
 sus est, ut ait propheta: « Ipse iniquitates nostras
 portat, et pro nobis dolet; et languores nostros ipse
 excepit, et infirmitates nostras ipse portavit ³³; »
 quandoquidem capacem hujusmodi malorum car-
 nem induit, et pro nobis peccatum exstitit ³⁴, haud
 equidem hoc expertus, sed specie tenus peccator,
 ut nos justificaremur; factusque est pro nobis ma-
 ledictio, ut nos de maledictione redimeret, et ma-
 ledictus appellatus est ³⁵, compassione sua par no-
 stro nomen sponte assumens. Atque ita, his omni-
 bus in se receptis, humano generi similis factus,
 ipsaque servi forma suscepta, ceu ipse peccasset,
 proque humano genere propriam offerens ultro per-
 sonam, Patrem placavit atque ad misericordiam
 inflexit. Sed quia non universum hominum genus
 Filio erat subjectum, ipse vero quanquam reapse
 subjectus, attamen populi inobedientiam videbatur,
 et credebatur coram Patre sibi inscripsisse, si omnia
 Filio tandem aliquando subjiciuntur (nondum enim
 cuncta subjecta ei videmus), tunc dicit: Omnia
 mihi subjecta sunt. Cunctis vero ei subjectis, tunc
 demum ipse videbitur ei subjectus, qui omnia ei-
 dem subjecit ³⁶: nam si nos omnes Christi essemus,
 Christus quoque Dei esset, eique foret subjectus.
 Quod si nos nondum Christi sumus, ne Christus
 quidem adhuc Dei est, qui pro nobis dolet. Cum
 ergo omnes Christi erimus, tunc et Christus Dei
 erit, per semet cunctos subjiciens Patri quos an-
 tea ab eodem acceperat, « ut sit Deus omnia in
 omnibus ³⁷. » Interim non videtur quodammodo
 Patri subjectus, propterea quod homines ei com-
 missi et quorum gerit imaginem, nondum ei subje-
 cti sunt. Sed cum denique omnia ei subjecta
 fuerint, tunc videbitur Deo Patri regnum tradere.
 Porro regnum non est intelligenda dignitas sceptri:
 non enim Pater indiget ut regalem dignitatem a
 Filio accipiat, quam ei antea ad usum indulserit,
 postea vero revocarit. Hoc enim mihi innuere vi-
 deris. Insuper non adversus Filium tantummodo
 impie agis, dum ejus hypostasim destruis, verum
 etiam adversus Patrem, quem regem esse negas;

²⁹ Matth. vii, 6. ³⁰ Matth. v, 45. ³¹ I Cor. xv, 28. ³² ibid. 24. ³³ Isa. liii, 3 sqq. ³⁴ II Cor. v, 21. ³⁵ Galat. iii, 13. ³⁶ I Cor. xv, 28. ³⁷ ibid.

(10) Par sententia est apud sanctum Cyrillum in *Thesouro* t. V, part. 1, p. 256.

ἄξιωμα, ὡς προέφημεν, τῆς βασιλείας, ἀλλὰ τοὺς Ἀ βασιλευθέντας ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὑποταγέντας αὐτῷ. Ταύτην τὴν βασιλείαν προσενηνοχῶς καὶ παραδεδωκῶς, ἔρει· Τοῦτο βασιλείον, τοῦτο ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησίν μοι· καὶ, ἔϊδού ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· ὁ αὐτὸς γάρ ἔδωκεν αὐτῷ, ὑποτάξας αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη· Ἐδῶσω γάρ σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. »

ἦ. Ἰσθὶ δὲ καὶ τὸ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν, » μὴ ἀναιρεῖν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ· ἓν γὰρ εἰσι τὴν οὐσίαν, ἓν τὸ ἀξίωμα, ἓν εἰσι τὴν γνῶμην, ἓν εἰσι τὴν φρόνησιν, οὐχ ἓν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Δειχθήσεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου ὅτι τὸ ἓν οὐκ ἐστὶ μίξις καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, ὡς πολλὰκις τάττεται, ὡς ἐπὶ τοῦ φυτεῦντος καὶ τοῦ ποτίζοντος (11). Τὸ δ' ἐπιμεριζόμενον ἕννομα διαιρεῖ τὴν ὑπόστασιν· « Ἐκαστός δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· » οὕτως τὸ ἓν οὐκ ἀναιρετικὸν τῆς ἑτέρας ὑποστάσεως ὑπάρχον νοησῶ. Μηδετέρου τοίνυν τούτων ἀπέδειν ἀλλήλοις ἀποδοειγμένων, ἀλλὰ συμπεφωνηκῶτων πρὸς τὴν εὐθείαν πίστιν, πέπαυσεν τὰ Σαβελλίου φρονῶν, ἐκκλινὸν ἀπὸ κακοφροσύνης, καὶ ποιήσων ἀγαθὸν τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος. Ἰκανά σοι καὶ ταῦτα μόνον πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φαῦλα φρονεῖν.

θ'. Ἰσθὶ μοι καὶ σὺ Ἀρειομανεῖτην Ἀχιλλίον (12). Πίστιν δὲ δυστυχηκῶς τί ποτε καταλιπὼν τὴν εὐθείαν ἔδδον κατὰ τῶν τῆς ἀτιμίας τοῦ Υἱοῦ βαράθρων ἐλληλακας, ποίημα αὐτὸν καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ὑποσησῆς; Οὐχ ἰκανά σοι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ μόνον τὰ ὄνόματα, ὅτι σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ προσηγόρευται; Σοφία καὶ δύναμις ὅτι ἀχειροποίητοι μὲν καὶ ἀκατασκευάστοι οὔσαι, ἀρεταὶ δὲ ψυχῆς καὶ ὡσπερ ἀποφοραὶ νοῦ ὑπερβίωμένου τῇ τῆς σοφίας βλάστη, πάντως ἂν συνεπινεύσειας. Εἰ δ' ἔκτισται καὶ κατεσκευάσται ἡ σοφία, ἐν τίνι χρόνῳ, ὡς ἐφη, ἡ πάντες χρόνου καὶ δημιουργήματος πρεσβυτάτη, τοὔτεστιν ὁ Υἱὸς, ὅρα μὴ μοι δοκοῖς ἀπᾶδὸν σου τῆς οἰήσεως ἀποφαίνων τὸ, « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Ἦ εἰ ταύτην ἐκτίθεσθαι (13) φαίης, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἀναφανδὸν δείξιν πεπειράσο, ὡς ἑτέρα τις ἂν εἴη σοφία ταύτης πρεσβυτέρα, δι' ἧς ἡ δευτέρα κατεσκευάσται. Ἄνευ γὰρ σοφίας ἀδύνατον κατασκευασθῆναι τι. Διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Πατρὶ ἡ σοφία καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἵνα δι' αὐτῆς τὰ πάντα κατασκευασθῆ. Καὶ Λόγος δὲ προσηγόρευται ὁ Υἱὸς ἵνα γεννητὸς ἀποδειχθῆ, καὶ μὴ κτιστὸς ὑποληφθῆ· λόγος γὰρ τίχεται, ἀλλ' οὐ κτίζεται, διὰ στόματος μὲν προφερόμενος, ἐκ καρδίας δὲ κινούμενος. Ὁ Πατήρ μαρτυρεῖ

si quidem aliquando regnum Filio tradidit, ab eo idem deinde recepturus, ceu hac dignitate indigens. Tradet autem ipsi non regni dignitatem, ut antea diximus, sed regnatos ab se homines et sibi subiectos. Hujusmodi regno exhibito traditque, dicitur: Hæc regalis dignitas, hoc sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis meæ³⁷; nec non: « Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Deus³⁸. » Ille enim hos ei dedit, dum cunctas eidem gentes supposuit: « Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ³⁹. »

8. Scito insuper, verba, « Ego et Pater unum sumus⁴⁰, » nequaquam Filii hypostasim destrinere: una est enim ipsorum substantia, una sententia, una voluntas, non tamen una hypostasis. Demonstrabitur autem etiam ex Apostolo, vocabulum unum haud sæpe evenit, veluti de plantante et rigante. Nam distributivum potius nomen revera personam distinguit, veluti: « Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem⁴¹. » Itaque vocabulum unum non ita intelligendum est, ut hypostasim alteram perimat. Cum ergo neutram ex his locutionem invicem repugnare demonstratum sit, imo vero utramque ad rectam fidem asserendam conspirare, omittite Sabellianum errorem, declina a prava sententia, et fac bonum veritati credens. Hæc tibi vel sola sufficiant ad demonstrandum te perverse sentire.

9. Nunc tu quoque mecum Ariano plenum furore Achillium cognosce. Cur tu a fide infeliciter deficiens, recta via derelicta, in barathra dedecoris contra Filium incidisti, facturam existimans ipsum et a Dei substantia alienum? Nonne tibi satis demonstrabant eum de Patre esse genitum, vel sola nomina, quod nempe sapientia et virtus Dei appellatur? Quod autem sapientia et virtus neque manu neque alio instrumento fiant, sed animæ dotes sint, et quasi fructus mentis, in sapientiæ stipite fundatæ, plane consenties. Quod si creata fuit et fabricata sapientia aliquo tempore, ut ais, illa quæ omni tempore creaturaque vetustior est, nempe Filius, cave ne forte dissonum a tua sententia illud pronuntiare videaris, « Et sine ipso factum est nihil⁴². » Vel si hanc adoptivam putas, nobis perspicue demonstrare nititor, aliam quamdam esse hac antiquiorem, a qua ista altera formata fuerit. Nam sine sapientia impossibile est aliquid fabricari. Idcirco apud Patrem sapientia primogenita fuit omnium creaturæ, ut per eam cuncta efficerentur. Et quidem Filius vocabulo Verbi appellatus est, ut genitus demonstraretur, non autem creatus existimaretur. Verbum enim paritur, non creatur, ore quidem prolatum, sed ex corde excitatum. Testis mihi Pa-

³⁷ 1 Petr. ii, 9. ³⁸ Hebr. ii, 13. ³⁹ Psal. ii, 8. ⁴⁰ Joan. x, 30. ⁴¹ 1 Cor. iii, 8. ⁴² Joan. i, 3.

(11) Ὁ φυτεῦν δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἓν εἰσιν. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt (1 Cor. iii, 7).

(12) Ita cod. quarto in casu. Alioqui existimas-

sem Nyssenum apostrophem ad Achillium facere.

(13) Ita cod. Quamquam in sequentibus adhuc de creata sapientia sermo esse videtur.

ter qui ait : « Eructavit cor meum verbum bonum ⁴³. » Confitetur pariter Filius : « Ego ex ore Altissimi prodivi ⁴⁴. » Quomodo ergo mens tua tantumque audaciæ pondus sustinet, ut Filium creaturam esse opinetur?

10. Audisti superiora de Filio, audi jam sequentia, nempe quod verbum erat imperfecto tempore dictum, æternitatis habet significationem : « In principio erat Verbum ⁴⁵. » Dei vero principium nullum humana mens imaginari potest. Idcirco, ut in præcedentibus diximus, hanc sermonis particulam a sacra Scriptura adhibitam, nempe *in principio* fac intelligas principium divinum quod æternum sit. Idem vero significari existima etiam a verbo erat. Denique vocabulum *Verbum* consubstantialiam Patri hypostasim declarat : ne autem putemus Filium aliquando fuisse occultum, ceu in Patre latentem ; neque prolatum Verbum, sed reconditum existimemus, (namque ejusmodi Verbum quomodo cogitari queat aut describi, siquidem non habet per se hypostasim ?) idcirco ait Joannes : « Et Verbum erat, » non in Deo, sed « apud Deum : » propriam hypostasim describens, quæ in Verbo ex paterna substantia subsistit. Simili modo, ne artificialis sapientia intelligatur, quæ existentiam suam in re aliqua habeat, sive homine sive creatura alia, dixit, *Erat apud Deum*, ut intelligatur Deus ex Deo existens. Insuper appellationem quoque sumpsit, videlicet : *Et Deus erat Verbum*. Deus est autem, qui initium non habet ; alioqui non esset Deus ; quam rem haud nos tantummodo, sed etiam philosophi ratam habent, quibus non te decet deteriore circa Deum gerere sententiam.

11. Ut autem crederemus subsistentem esse Deum, eum scilicet de se natum, humanam eidem figuram fecit Pater, carne circumscribens, ut humanis obtutibus Filium objiceret. Nunc quum scias ipsum revera subsistentem esse Deum, cave imaginis deteriore esse aut minorem, quia is dixerit : « Qui misit me Pater, major me est ⁴⁶. » Namque decebat ipsum hominem factum, modestis sermonibus magnitudinem suam patefacere. Ipse enim dixerat : « Laudet te proximus, et non os tuum ⁴⁷. » Etenim quidni oportebat humiliter se dicere minorem Patre incircumscripto et omnia complente, eum qui tunc erat carne circumscriptus, et humani visus modulo definitus ? Insuper illum, qui sibi causa existendi fuisset, appellare majorem, non abhorrebat a veritate. Nam nisi Deus exstitisset, ubinam sapientia ? Et nisi Pater fuisset, ubinam Filius ? Jam mecum observa, Filium ubi-

⁴³ Psal. XLIV, 2. ⁴⁴ Eccli. xxiv, 5. ⁴⁵ Joan. 1, 1. ⁴⁶ Joan. xiv, 28. ⁴⁷ Prov. xvii, 2.

(14) En Ecclesiastici librum inter divina auctoritate pollentes citat Nyssenus.

(15) Confer nostrum in sermone *De fide*, et in illo *De deitate Filii et Spiritus sancti*. Item prædictum concilium a nobis editum, præsertim actione

μοι λέγων · « Ἐξηρεύεσθε τὴ καρδίαν μου λόγον ἀγαθόν. » Συνομολογεῖ καὶ ὁ Υἱός · « Ἐγὼ ἐκ στόματος Ὑψίστου ἐξῆλθον (14). » Πῶς ἤνεγκέ σου τὴ διάνοια τὸ τηλικούτων ἄχθος τοῦ τολμήματος, ποίημα αὐτὸν ὑπειληφύτα ;

ι'. Ἀκήκοας τῶν προειληφότων περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἄκουε δὴ καὶ τοῦ νῦν ἐπιλόθοντος, ὡς τὸ ἦν ἐν παρατακτῆ χρόνῳ κείμενον ἀιδιότητος ἔχει τὴν σημασίαν · « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Ἀρχὴ δὲ Θεοῦ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ οὐ κατείληπται. Διὰ τοῦτο δὴ, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὃ δὴ ποτε μέρος λόγου τέθεικεν ἢ Γραφῇ, τὸ ἐν ἀρχῇ νοεῖ μοι ἀρχὴν θεϊκὴν ἀδίδιον οὔσαν. Ταύτου δὲ ποθεν σηματικὸν καὶ τὸ ἦν. Τὸ δὲ, ὁ Λόγος, τὴν ὁμοούσιον ὑπόστασιν πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσι · Ἰνα δὲ μὴ δοκῶμεν τὸν Υἱὸν εἶναι ποτε ὅτε ἀφανὴς ἦν ἐν τῷ Πατρὶ κρυπτόμενος, καὶ ἵνα μὴ προφορικὸν λόγον καὶ ἐνδιάθετον ὑπολαμβάνωμεν, (τὸν γὰρ τοῦτον Λόγον ἐν τίνι εἶναι χρὴ ἐννοεῖν ἢ ἐν γράμματι, καθ' ἑαυτὸν ὑπόστασιν οὐκ ἔχοντα ;) διὰ ταῦτα εἴρηκε καὶ ὁ Ἰωάννης, « Καὶ ὁ Λόγος ἦν, » οὐκ ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ « πρὸς τὸν Θεόν, » ἴδιαν ὑπόστασιν ἐπιγράφων τῷ Λόγῳ ἐκ πατρικῆς οὐσίας ὑφαστώσαν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἵνα μὴ νοήτο σοφία ἢ τεχνιτευτική, ἢ τὸ εἶναι ἐν τίνι ἔχουσα ἢ ἐν ἀνδρὶ ἢ ἐν κατασκευάσματι, εἴρηκεν, Ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ἰνα νοηθῆ Θεὸς ἐκ Θεοῦ ὑπάρχων. Πρὸς δὲ, καὶ τὴν προσήγοριαν εἴληχε · Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος · Θεὸς δὲ ὃ τε ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοι · ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη Θεός · ὅπερ οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων παῖδες θεοπίστουσι, ὧν οὐ προσήκε ἡμεῖς τὴν κατὰ Θεὸν κακῆσθαι γινώσκοντες.

ια'. Ἰνα δὲ πιστεύομεν αὐτὸν ὑφαστάναι Θεόν, αὐτὸν ὄντα ἐξ ἑαυτοῦ, ἐμόρφωσεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως ὁ Πατήρ, σαρκὶ αὐτὸν περιγράφας, ἵνα ἀνθρωπίναις ὕφεσιν ἐμφανίσῃ Υἱόν. Καὶ Θεὸν ὄντα εἰδὼς ὑφαστάναι, μὴ μοι φαντασθῆς εὐτετέστερον ἢ μικρότερον τὸν Υἱὸν, τῷ εἰρηκέναι, « Ὁ πέμψας με Πατήρ μείζων μου ἐστίν. » Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐνανθρωπούντα ταπεινόφροσι λόγοις ἐμφανεῖν τὸ ἑαυτοῦ μέγεθος. Αὐτὸς εἴρηκε · « Ἐπαινεῖτω σε ὁ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα. » Τί γὰρ οὐκ ἔδει ταπεινοφρονοῦντα, ἡττονα τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν ἀποδεικνύναι, τοῦ ἀπεριγράπτου καὶ τὰ πάντα πληροῦντος, τὸν τέως σαρκὶ περιγραφόμενον καὶ ὕφασιν ἀνθρωπίναις μετρούμενον ; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι μείζονα ἑαυτοῦ ἀποκαλεῖν, οὐκ ἀλλότριον ἀληθείας (15). Εἰ μὴ γὰρ Θεὸς, ποῦ ἡ σοφία ; Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ, ποῦ ὁ Υἱός ; Ὅρα δὴ μοι πάντῃ καὶ πάντως τὸν Υἱὸν ταπεινοφρονοῦντα, καὶ τὸ θεϊκὸν μέγεθος ἅμα ἐνδεικνύμενον,

πρῶτον ὅταν λέγῃ πρὸς τὸν νεανίσκον ἀγαθὸν αὐτὸν προσαγορεύσαντα· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Καὶ εἰκότως γε τοῦτο ἀπεφήνατο· Ὡς γὰρ ἀνθρωπὸς σοὶ πέφηνα, εἴποι ἂν, ὦ νεανία, σὺ δὲ ὡς ἓνα τῶν γραμματέων διδάσκαλόν με προσειπῶν, προσέθηκας τὸ, ἀγαθόν. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ἀγαθός, μόνῳ δὲ Θεῷ οἰκισιοῦται ἢ προσηγορία. Μάτην ἄρα ὠνόμασας ἀγαθὸν τὸν τέως ἀνθρωπὸν σοὶ πεφήνατο. Οὕτω γοῦν ἀποφήνάμενος, τὴν μὲν ταπεινοφροσύνην τῷ ἀνδρὶ ἐνεδείξατο εἰπὼν· Οὐδεὶς ἀγαθός, ὧν ὑπέληφας σὺ. Τὸ δὲ, « Εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός » προσθεῖς, αὐτὸς δὲ καὶ Πατὴρ ἔν εἰσι, μυστικῶς ἄρα μετὰ ταπεινοφροσύνης τὴν ἀλήθειαν διεξελλυθῶς, συμμέτοχον τῷ Πατρὶ τῆς ἀγαθότητος ἀπαδείκνυε. Τὸ οὖν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐσμεν » καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἔν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐμοί, » Ἰσοῦ ἀποδείκνυσι τῷ Πατρὶ. Δεῖ γὰρ εἶναι τέλειον ἐκ τοῦ τελείου Πατρὸς τὸν Υἱόν.

ιβ'. Ἄλλ' ἴσως καὶ τοῦτ' ἂν εἴπῃς· Εἰ ὁ Πατὴρ τέλειος ὧν τὰ πάντα πληροῖ, ποῖον ὑπολείπεται τῷ Υἱῷ τελείῳ ὄντι εἰς τὸ χωρῆσαι; Ἄλλὰ ἀλλήλων φημι γεγονέναι δεκτικούς καὶ χωρητικούς· « Ἐγὼ » γὰρ, φησὶν, « ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐμοί ἐστιν »· εἰ δὲ ἀλλήλους χωροῦντες, ἴσοι ἂν εἴεν ἀλλήλοις τὸ μέγεθος. Πῶς οὖν ἐν ἀλλήλοις γένοιτε' ἂν, πάντως ἀκοῦσαι προήρησαι· δεῖ γὰρ τὸ ἕτερον περιέχεσθαι ὑπὸ τοῦ ἐτέρου. Τὸ γοῦν περιεχόμενον ἐν τῷ περιέχοντι· τὸ δὲ περιέχον οὐκ ἂν περιέχοιτο πάλιν ὑπὸ τοῦ περιεχομένου. Μὴ οἶου τὸν Θεὸν κένωμά τε ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ᾧ ὑποδέδεκται τὸν περιεχόμενον. Ἐπι γὰρ ἀνθρώπων τοῦτο νομιστέον· οὔτε γὰρ ἐτέρων χωρητικοὶ τυγχάνομεν, οὐδ' αὖ χωροῦμεν εἰς ἕτερον. Εἰ δὲ καὶ χωροῖμεν, κενώματι περιέξομεν τε καὶ περιληφθῶμεθα. Ἐπι Θεοῦ δὲ τοιοῦδε τι νοητέον· Ὡσπερ ἀνθρώπου ψυχῆ δύο ἐπιστῆμαι ἢ πλείους συνελθούσαι ὁμοῦ τυγχάνοι, ἱατρικὴ καὶ φιλοσοφικὴ, καὶ ὅσαι ἄλλαι, ὑπ' ἀλλήλων οὐ στενοχωροῦνται ἐν κῆ καὶ ψυχῆς χώρῳ, αἱ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν εὐρυχωροῦμεναι καὶ ἀλλήλαις ἐνδιδοῖαι τὸ πᾶν, καίτοιγε πληροῦσαι τὴν ψυχὴν καὶ μὴ ὑπεξιοῦσαι ἕτερα τῆς ἐτέρας, ὡς μίαν (16) οὐσίας φαντασίαν παρέχειν τοῖς σχεπτικωτάτοις τῶν ἀνδρῶν, ἐπεὶ καθ' ἑνὸς καὶ ταύτου ἴδρυνται νοῦ, διενηνόχασιν ἀλλήλων, καθότι ἄλλον μὲν ἱατρικὴν, ἕτερον δὲ φιλοσοφικὴν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ κευρωρηκότες τόπου, καὶ ἀλλήλων δεκτικοὶ γεγονότες, καὶ ἐν ὄντες, ὡς μικροῦ πρόσθεν εἴρημεν, μόνῃ ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ θάτερος θάτερου διενήνοχεν, ἐν ἀλλήλοις δὲ τυγχάνουσιν ὄντες. Καὶ ὡσπερ μύρου ὀδωδὴ ἀέρι ἐνδιαχυθεῖσα κατὰ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τ' ἀμφοτέρα τυγχάνοντα, τῷ δοκεῖν μὲν συνδιακέχεται, κατ' ἀλήθειαν δ' εὐρήσεις ἕτερον μὲν τὸν ἀέρα, ἄλλο δὲ τὴν ὀδωδὴν. Ἦδη δὲ καὶ φῶς τὸ ἐξ ἡλίου, καὶ πνοαὶ τῶν ἀνέμων,

que prorsus modeste agentem; et tamen divinam magnitudinem simul ostendentem, primo cum dixit adolescenti a quo bonus fuerat appellatus: « Cur me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus ». Et recte ita respondit, videtur enim dixisse: Tibi quidem, o adolescens, homo visus sum, tu vero tanquam unum de scribis magistrum me appellasti, adjecto etiam boni epitheto. Atqui nullus homo bonus est, sed Dei solius propria est hæc appellatio. Temere igitur bonum nuncupasti eum qui hactenus homo tibi visus sum. Hoc itaque responso, modestiam suam homini demonstravit dicens: Nemo illorum bonus est, quos tu putas. Quod autem addidit, « nisi unus Deus, » ipse quidem et Pater unum sunt; sed mysticè modesteque veritatem exponens, participem se paternæ bonitatis demonstravit. Igitur verba: « Ego et Pater unum sumus »; et illa: « Ego in Patre, et Pater in me est », æqualem eum Patri demonstrant. Necesse est enim perfectum esse Filium, qui ex Patre perfectus est.

12. Sed præterea fortasse dices: Si Pater cum sit perfectus omnia implet, quid superest Filio perfecto similiter quod contineat? Atqui ego aio ambos invicem esse recipientes et continentes. « Ego » enim, inquit, « in Patre, et Pater in me est. » Jam qui invicem continent, pari erunt inter se magnitudine. Quanam ergo ratione alter in altero insint, cognoscere omnino stude. Sane oportet [in humanis] alterum ab altero contineri: ergo contentum in continente erit, continens autem a contento vicissim non continebitur. Porro cave in Deo existimes quamdam esse vacuitatem, ubi contentum recipiatur. Nam de homine hoc potius existimandum est; neque enim alterius capaces sumus, neque in alterum continendi transimus. Quod si transiremus, vacuo scilicet containeremus, itemque comprehenderemur. Verum enimvero de Deo diversa ratione cogitandum est. Sicut enim in hominis anima duæ vel plures scientiæ, si simul sint, medica aut philosophica, et quævis aliæ, invicem non angustantur in mente animæque sede, multæ licet numero, commode inhabitantes et mutuo omnia communicantes, quanquam animam compleant, neque altera ex altera recedat, ita ut unicam substantiæ phantasiam acute etiam considerantibus viris præbeant, quoniam in una eademque mente consistunt; invicem autem differunt, quatenus altera quidem est scientia medica, altera philosophica: sic sane etiam Pater et Filius eadem consistentes sede, et alterutrum continentes, atque unum efficientes, ut paulo ante diximus, sola ipsorum persona atque appellatione alter ab altero distinguuntur, mutuo tamen alter in altero sunt. Sicut cum unguenti odor per aerem diffunditur, quoniam eodem in loco tum odor tum aer consistunt, speciæ

¹⁷ Marc. x, 17, 18. ¹⁸ Joan. x, 30. ¹⁹ ibid., 38.

(16) Ita eod.

quidem sunt confusi, re tamen vera alterum esse comperies aerem, alterum odorem, Insuper et lux de sole, et ventorum flatus, ingesti invicem, et in speciem misti, nullam tamen habent diversitatem; nam lux et venti non parum inter se differunt. His compara deitatem; et simul majus quid, quam sermone declarari potest, cogitans, invenies ambo unum substantia voluntatisque concordia; et hoc unum, in Patrem ac Filium, sicuti jam diximus, persona et appellatione distinctum.

13. Omnino et aliam difficultatem mihi objicies: Si omnia replet Pater, itemque Filius, quinam adversariæ potestati relinquatur locus? Nam secum habere adversarium, haud Deum decet. Si autem ubi malitiæ princeps consistit, ibidem forte non est Deus, sequitur ut circumscriptus et partibilis Deus sit. Atqui ego aio et ubique esse Deum, nullumque locum Deo carere, etiamsi princeps malitiæ alicubi sit. Nam neque solis radii in lutum tabumve incidentes sordidantur, sed ea purgant potius calore siccantes: sic etiam « Deus noster, ignis consumens » dicitur¹⁷; et, « Igais ante eum exardescet¹⁸, » ut dilectis quidem lucerna luxque sit, inimicis autem flamma devorans: « Inflamabit » enim, inquit Scriptura, « in circuitu inimicos ejus¹⁹. » Quamohrem et malitiæ princeps vitare volens ignea Dei tela, omnia loca circumit²⁰: ubique tamen Deum comperiens, discurrit per universos homines: quos inter si quos Spiritu ferventes nactus fuerit, horum quoque fugit calorem. Comperto demum latibulo apud aliquem Dei Spiritu carentem, mandato scopis atque ornato, brevi tempore illic diversatus, una cum hospite suo peribit: æque enim hostis videbitur etiam hospes, qui Dei adversarium ad amicitiam receperit.

14. Satis multa ad propositum demonstrandum disseruisse videor. Verumtamen ne hoc quidem oblivioso mihi excidat, vel ad alia properanti et violenta quasi procella abrepto, nempe quomodo Filius etiam, æque ac cæteri homines, diem extremam ignoraverit²¹, quamquam in se Patrem habebat, et ipse erat in Patre? Verum enimvero id quoque modestiæ ejus excessum ostendit. Oportebat enim Dei Filium semet maximopere humilitare, quoniam reliquam vivendi humano more rationem apprime susceperat. Dum ergo dixit se nescire, humilitatem suam audientibus patefecit. Ne tamen mendax videretur, subdidit, « Nisi solus Pater: » ita verbo quidem negans se scire, vi tamen ænigmatis conscius se affirmans. Nam quam rem solus scit Pater, eam Filius quoque novit, qui

ἀλλήλων διαπεφυκότα, καὶ τῷ δοκεῖν ἀναμετρημένα πολλὴν ἔχουσι τὴν διαφορὰν· φῶς γὰρ καὶ ἀνεμοὶ οὐχ ἥμισυ διαστήσασιν ἀλλήλων. Τούτοις ἀπέλασον τὴν θεότητα, καὶ μετὶ τὴν διὰ λόγου ἀποδείξεως ἐανοηθεὶς, εὐβροὶς ἂν τοὺς ἑκατέρους ἐν κατ' οὐσίαν καὶ ὁμοπροσύνην, καὶ τὸν ἕνα εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν, καθάπερ προέφημεν, ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ διαπ . . . (17) μένον.

17. Πάντως ἄρα κινήσεις μοι καὶ τοῦτο· Εἰ τὰ πάντα πεπλήρωκεν ὁ Πατήρ, αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Υἱός, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῇ ἀντικειμένη δυνάμει; Μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ἔχει τὸν ἐναντίον, οὐκ ἂν ἀρμόζοι Θεῷ. Εἰ δ' ὅπῃ τυγχάνοι καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων, μὴ καὶ Θεὸς εἴη ἐνταυθοῖ, περιγραπτὸς ἄρα καὶ μερικῶς ἀποδειχθήσεται ὁ Θεός. Ἀλλὰ φημι ἔγωγε πανταχοῦ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι ὅπου οὐκ ἔστι Θεός, εἰ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων τυγχάνοι που ὢν. Οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ ἡλίου ἀκτίνες κατὰ βορβόρων καὶ λύθρων φερόμεναι μολύνονται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφανιστικαί τυγχάνουσι καταξηραίνουσαι τῷ καύματι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον· προσαγορεύεται· καὶ. « Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· » ἵνα τοῖς μὲν προσφιλέσι λύχνος καὶ φῶς ἦ, τοῖς δὲ ἔχθροῖς πῦρ καταναλίσκον· « Φλογεῖ » γὰρ, φησί, « κύκλω τοὺς ἔχθρους αὐτοῦ. » Διὸ δὴ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων βουλόμενος διαφεύγειν τὰς πυρφόρους τοῦ Θεοῦ βολὰς, πάντα τόπον διαθεῖ· πανταχοῦ δ' εὕρισκων τὸν Θεόν, δεισι πάσης ἀνθρωπότητος· εἰθ' εὕρισκει τινὰς τῷ Πνεύματι ζέοντας, ἀποφεύγει καὶ τὸν παρ' αὐτῶν καύσωνα. Κατάδυσιν δ' ἐρώων ἐν τινὶ μὴ ἔχοντι Πνεῦμα Θεοῦ σεσαρωμένην καὶ κεκοσμημένην, ἐπ' ὀλίγον ἀναπαεῖς (18), συναλωθθήσεται τῷ ὑποδεδεγμένῳ· ὁμοίως γὰρ ἔχθρος ὀφθήσεται καὶ ὁ ὑποδεδεγμένος, τὸν ἀνταίρωντα τῷ Θεῷ φίλον ποιούμενος.

18. Ἰκανῶς οἶμαι πρὸς ἀποδείξιν καὶ τούτοις ἐπεξεῖναι. Μηδὲ τοῦθ' ὑπολείψω μοι λεληθότι, ἣ καὶ τῇ πρὸς τὰ ἄλλα ὀρμῇ παραπλεύσαντι ὡσπερ βιαίᾳ συνωσθέντι πνοῇ, πῶς σὺν τοῖς ἅπασιν οὐδ' ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν, ὃ ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸς ὢν ἐν τῷ Πατρὶ (19); Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆς (20) ἔμφασιν ἔχει. Ἐδει γὰρ ὑπερβαλλόντως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ταπεινοῦν ἑαυτὸν, ἐπεὶ καὶ τὴν ἀλλήν πολιτείαν καθ' ὑπερβολὴν κάλλιστα διεδέξατο. Εἰπὼν δὲ μὴ ἐγνωκέναι, τὸ μὲν ταπεινοφρονεῖν τοῖς ἀκρωμένοις ἐπέφηεν. Ἴνα δὲ μὴ δοκῆ ψευδὴς εἶναι, εἶπεν· « Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ οἶδε μόνος, » τῷ μὲν λόγῳ ἀνηγάμενος εἰδέναι, τῇ δὲ δυνάμει τοῦ αἰνίγματος ὁμολογήσας· εἰδότες γὰρ μόνου τοῦ Πατρὸς, οἶδεν ἄρα καὶ ὁ Υἱός, ἐν ὧν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ. Διὸ δὴ ἐκ τούτου κατορθώματα συμβέηκε

¹⁷ Hebr. xi, 29. ¹⁸ Psal. xlii, 3. ¹⁹ Psal. xcvi, 3. ²⁰ Matth. xi, 44. ²¹ Marc. xiii, 32.

(17) Spatium vacuum in cod.

(18) Ita cod.

(19) Confer sanctum Cyrillum in *Thesaurō* p. 222. passim enim catholici Patres has Arianorum obje-

ctiones dissolverunt.

(20) Cod. ὑπερβολῆν. Videbatur scribendum ὑπερβολῆς aut ὑπερβολικῆν.

τῆ ἀνθρωπότητι, ὑπόθεσις τε ταπεινοφροσύνης καὶ συντελείας ἀγνοία, δι' ἣν ὁ βίος συγκεκρότηται. Τί δ' ἂν εἴη δυσεπιγνωστότερον ἢ ἡμέρα τῆς συντελείας, ἢ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ; Εἰ δὲ τὸν Πατέρα ἔγνω εἰπὼν· « Ἴνα γινώσκῃτέ με, καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα, » πῶς οὐκ ἂν ἔγνω τὴν ἡμέραν ἥσπερ καὶ δημιουργὸς αὐτὸς γέγονε; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Καὶ τοῦτο τοῖς βραχέσι τούτοις ἀποδεδειγμένος ὁ λόγος ὅπως ἔχει, μὴ ἐμποδῶν τινι γίνωσκει πρὸς τὴν εὐθειαν πίστιν. Ὑμεῖς οὖν, οἱ κατὰ Σαβέλλιον τε καὶ Ἀρειον, οἱ ἐν τῆλικαύτῃ διαφορᾷ γεγονότες, πᾶσαν ἐπεγνωκότες ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν, σὺνιτέ μοι πρὸς φιλίαν, καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τοῖν ἀμφοῖν ἐληλυθότες παγίδοιν, εὐρήσατε τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἥ κορευθέντες, ὄψεσθε τὴν αἰώνιον ζωὴν.

²² Joan. x, 15.

unum cum Patre est. Duo vero hinc bona humano generi evenerunt, nempe et humilitatis fundamentum, et mundanæ finis ignorantio, quæ ad vitæ rectitudinem summopere confert. Utrum porro difficilius cognitu fuerit, dies mundi extrema, an ipse Deus Pater? Jam si Filius Patrem noverat, quia dixit: « Ut cognoscatis me, sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem »; » quomodo diem illam nesciebat, cujus etiam creator ipse exstitit? Nam sine ipso factum est nihil. Quæ cum ita breviter a nobis demonstrata fuerint, nemo a recta fide tenenda impediatur. Vos itaque, Arii et Sabellii sectæ, qui tantopere a nobis dissidetis, cognita omni ex dictis nostris veritate, necum in concordiam convenite, et inter utrumque laqueum incedentes, veritatis viam nanciscamini, qua gradientes, æternam vitam videbitis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ.

EJUSDEM S. GREGORII

SERMO

DE SPIRITU SANCTO

ADVERSUS PNEUMATOMACHOS MACEDONIANOS.

α'. Τάχα οὐδὲ ἀποκρίνασθαι προσήκει τοῖς καταλοῖς τῶν λόγων· τὸ γὰρ σοφὸν τοῦ Σολομῶντος παράγγελμα πρὸς τοῦτο εἶκοι φέρειν τὸ διακελευόμενον μὴ ἀποκρίνασθαι ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ κίνδυνός ἐστι μὴ διὰ τῆς ἡμετέρας σιγῆς κατισχύσῃ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, καὶ πολλὴν ἢ σηπεδονώδῃς αὐτῇ τῆς αἰρέσεως γάγγραινα νομῆν κατὰ τῆς ἀληθείας λαβοῦσα, τὸν υἰγιαίνοντα τῆς πίστεως λόγον διαλωθήσεται, ἀναγκαῖον ἐφάνη μοι μὴ κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν ἀποκρίνασθαι τῶν τὰ τοιαῦτα κατὰ τῆς εὐσεβείας προτεινομένων, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει τῶν μοθηρῶν ὑπολήψεων. Καὶ γὰρ τὸ παρομιῶδες παράγγελμα δοκεῖ μοι μὴ σιγῆν, ἀλλὰ διορθωσιν τῶν ἀφραϊνόντων παρεγγυᾶν· ὡς δεῖν τὰς ἀπορίσεις μὴ συντρέχειν τῇ ἀφροσύνῃ τῶν ὑπολήψεων,

¹ Prov. xxvi, 4.

1. Fortasse ne respondere quidem oportet stultis sermonibus; nam sapiens Salomonis præceptum huc spectare videtur jubentis, ne stulto respondeatur juxta stultitiam ejus¹. Sed quia periculum est ne silentii nostri causa, mendacium veritatibus prævaleat, multumque hæc putrida hæreseos gangræna incrementum capiens, sanam fidei doctrinam corrumpat, necessarium mihi visum est, haud equidem secundum illorum stultitiam respondere qui talia adversus rectam religionem intendunt, sed pravaram apud eos opinionum emendationem curare. Namque et proverbiale præceptum videtur mihi non ad silentium, sed ad insipientium correctionem adhortari; ita ut responsiones laud propositioinum stultitiæ consonent, sed insanas

potius et erroneas illorum circa dogmata opinio-
nes evertant.

2. Quid ergo nobis objiciunt? Imptē se gerere
causantur eos qui de Spiritu sancto sublimiter
sentiant, et quæcunque nos, Patrum dogmatibus
adhærentes, de Spiritu confitemur, hæc isti pro
suo libito intelligentes, ansam inde capiunt ad di-
cam nobis irreligiositatis scribendam. Etenim nos
Spiritum eum Patre ac Filio eo gradu ponendum
profitemur, ut is nullā re differat ex his quæ reli-
giöse de divina natura cogitantur atque dicuntur,
excepto quod hypostasim habere propriam san-
ctum Spiritum contemplamur, quia ex Deo est, et
Christi est, ut scriptum legimus^a; neque item ut
Pater, est ingenuitus; neque ut Filius, unigenitus,
ita ut cum iis possit confundi. Itaque ob aliquot
peculiares proprietates ipse per se spectatus, in
reliquis omnibus, ut dixi, æqualitatem paritatem-
que servare a nobis creditur; secus autem adver-
sarii alienum ipsum a Patris Filiique naturali
communione dicunt; et propter naturæ diversita-
tem depressum minoremque generatim esse, pô-
tentia nimirum, gloria, dignitate, cunctisque sum-
matim quæ Deo digna dicuntur, sive vocabulis,
sive mentis conceptibus: proptereaque majestatis
non participem; atque indignum paritate lionofis
cum Patre Filioque pronuntiant; tantum vero pô-
tentia ipsi inesse, quantum ei satis est ad desti-
natas quasdam peculiares operationes, verūta-
men creandi certe potentia prorsus esse alienum.
Quæ cum prævaleat apud eos sententia, conse-
quenter concludunt, nihil in se habere Spiritum
sanctum eorum quæ de divina natura prædicantur
atque creduntur.

3. Quid ergo nos dicimus? Nihil nos novum,
neque arbitrato nostro, his qui talia objiciunt re-
spondebimus, sed divinæ Scripturæ de sancto
Spiritu testimonio contenti erimus, ex quo san-
ctum Spiritum et divinum esse et dici didicimus.
Si ergo et isti in hoc consentiunt, neque divinitus
inspiratis Scripturis resistunt, dicant sane ii, qui
ad bellum contra nos sunt alacres, cur non potius
adversus Scripturam quam contra nos prælien-
tur? Neque enim nos quidquam præter hanc afir-
mamus. Porro divinæ naturæ, quam confitemur, D
nullam cognoscimus neque ex Scripturarum magi-
sterio, neque ex communibus notionibus prædicta
in re differentiam; nempe quod divina et excelsa
natura secum ipsa sit divisibilis per extensionem
aliquam aut contractionem, et ob majorem mino-
remve gradum a seipsa differat. Nam quia simplex
et uniformis atque incomposita creditur, nullus-
que cinnus aut dissimilium compositio in ea cerni-
tur, propterea postquam divinam naturam semel
animo cogitaverimus, cujuslibet Deo digni conce-
ptus perfectionem hac Dei appellatione complecti-
mur: nam deitas universæ rei bonæ notionem per-

Α ανατρέπειν δὲ μάλλον τὰς ἀνοήτους αὐτῶν καὶ ἡπατη-
μένας περὶ τῶν δογμάτων δόξας.

β'. Τί οὖν ἐστὶν ὃ προφέρουσιν ἡμῖν; Ἄσεβεῖν αἰ-
τιῶνται τοὺς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοπρε-
πεῖς ἔχοντας ἠπολήψεις· καὶ ὅσα τοῖς τῶν Πατέρων
ἐπόμενοι δόγμασιν ὁμολογοῦμεν περὶ τοῦ Πνεύματος,
ταῦτα πρὸς τὴν δοκοῦν ἐκλαμβάνοντες, ἀφορμὴν ἑαυ-
τοῖς παρέχουσι καθ' ἡμῶν εἰς ἀσεβείας γραφῆν.
Ἡμῶν γὰρ συντετέχθαι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦντων, ὡς μηδεμίαν εἶναι
παρὰ τὴν ἐν μηδενὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ τὴν θεῖαν
φύσιν νοουμένων τε καὶ ὁμομαζομένων, ἐκτὸς τοῦ
καθ' ὁπίστασιν ἰδιαζόντως θεωρεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ,
καθὼς γέγραπται· οὕτως κατὰ τὸ ἀγέννητον τῷ Πα-
τρὶ, οὕτως κατὰ τὸ μονογενὲς τῷ Υἱῷ συναναγεόμενον,
ἀλλὰ τισὶν ἐξαιρέτως ἰδιώμασιν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρού-
μενον, ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι καθάπερ ἔφη τὸ . . .
μένον καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν ὁμολογοῦντων· οἱ
ὑπεναντίοι φασὶν ἀπεξενῶσθαι μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν
Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῆς φυσικῆς κοινωνίας, καὶ διὰ
τὸ τῆς φύσεως διαλλάττον ὑποβεβηκέναι, καὶ ἡλατ-
τώσθαι τοῖς πᾶσιν ἐν δυνάμει καὶ δόξῃ καὶ ἀξιώματι
καὶ πᾶσιν ἅπασι τοῖς θεοπροπέως λεγομένοις ὀνόμασι
τε καὶ νοήμασι· καὶ διὰ τοῦτο δόξης μὲν ἀμέτοχον,
ἀνάξιον δὲ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμοτιμίας
φασὶ· δυνάμει δὲ τοσούτον μετέχειν, ὅσον ἐπαρκεῖ
αὐτῷ πρὸς ἀποστεταγμένας τιὰς καὶ μερικὰς ἐνεργεί-
ας, τῆς δὲ δημιουργικῆς ἰσχύος ἕξω παντάπασι
καθεστάναι. Ταύτης δὲ κρατοῦσης παρ' αὐτοῖς τῆς
ὑπολήψεως, ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ κατασκευάζεται περὶ
αὐτῶν τὸ μηδὲν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸ Πνεῦμα τῶν περὶ
τῆς θείας φύσεως εὐσεβῶς λεγομένων τε καὶ νοου-
μένων.

γ'. Τί οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος; Οὐδὲν καινὸν ἡμεῖς
οὐδὲ παρ' ἡμῶν αὐτῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα προκαλουμέ-
νοις ἀποκρινόμεθα, ἀλλὰ ἀποχρησόμεθα τῇ τῆς
θείας Γραφῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίᾳ,
δι' ἧς θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τε καὶ λέγεσθαι
μέμαθήκαμεν. Εἰ οὖν συντίθενται καὶ αὐτοὶ τοῦτω,
καὶ μὴ ἀντιβαίνουσι ταῖς θεοπνεῦστοις φωναῖς, εἰ-
πάτωσαν οἱ πρὸς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον ἔτοιμοι,
τίνας ἕνεκα οὐ πρὸς τὴν Γραφὴν, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς δια-
μάχονται; Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἄλλο τι παρὰ τοῦτο φα-
μεν. Θείας δὲ φύσεως ὁμολογοῦντες οὐδεμίαν ἐπι-
γινώσκωμεν οὔτε ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας
οὔτε ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν κατ' αὐτὸ τοῦτο διαφο-
ράν· ὥστε μεμερίσθαι πρὸς ἑαυτὴν τὴν θεῖαν τε καὶ
ὑπερέχουσαν φύσιν διὰ τίνος ἐπιτάσεως ἢ ὑφέσεως,
παρὰ τὸ πλεόν τε καὶ ἕλαττον αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν
διαλλάττουσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπλή καὶ μονοειδὴς καὶ
ἀσύνθετος εἶναι πεπιστευται, καὶ οὐδεμία πλοκή καὶ
σύνθεσις ἐξ ἀνομιῶν περὶ αὐτὴν θεωρεῖται, διὰ τοῦτο
ἐπειδὴν ἅπασι θεῖαν φύσιν τῇ ψυχῇ ἐννοήσωμεν, τὸ ἐν
παντὶ θεοπροπεῖ νοήματι τέλειον διὰ τοῦ ὀνόματος
τούτου συμπαραδεξάμεθα· τὸ γὰρ θεῖον ἐν παντὶ τῷ
κατὰ τὸ ἀγαθὸν λόγῳ τὸ τέλειον ἔχει. Εἰ δὲ ἐλλείπω

^a Joan. xv, 26; Galat. iv, 6.

τὸν καὶ ὑστερεῖται κατὰ τι τῆς τελειότητος, κατὰ τὴν ἑλλείπον χωλεύσει καὶ ὁ τῆς θεότητος λόγος, ὡς μηκέτι θεῖον ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἢ εἶναι ἢ λέγεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν τις τῷ ἀτελεῖ καὶ ἑλλείποντι, καὶ τῆς ἐτέρωθεν προσθήκης προαδεομένῳ τὴν προσηγορίαν ταύτην ἀρμόσειε ;

δ'. Καθάπερ καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ἔστι τὸν λόγον πιστώσασθαι. Ἡ γὰρ τοῦ πυρὸς φύσις ἐπίσης πᾶσι τοῖς συμπληροῦσιν αὐτὴν μορίαν, τὴν θερμαντικὴν εἰσθῆσιν τοῖς ἀποτέμνοις παρέχεται· καὶ οὐ τὸ μὲν τι τῆς φλογὸς ὑπερτεταμένην, τὸ δὲ ὑφειμένην ἔχει τὴν θερμασίαν. Ἄλλ' ἕως ἂν ἡ πῦρ, ὅλον διόλου τῆ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας ἀδιάστατον πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἑνωσιν ἔχει. Εἰ δὲ τι κατὰ τι μέρος καταψυχθεῖ, οὐκέτι πῦρ κατὰ τὸ καταψυγμένον ὀνομασθήσεται, τῆ πρὸς τὸ ἐναντίον ὑπαλλάγη τῆς θερμαντικῆς ἐνεργείας συμμεταποιούμενου καὶ τοῦ ὀνόματος. Ὡσαύτως καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος καὶ πάντων τῶν στοιχειωδῶς ὑποβεβλημένων εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐφ' ἐκάστου λόγος, οὐ παραδεχόμενος πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν. Οὔτε γὰρ τὸ ὕδωρ μᾶλλον ἢ ἑλαττον δύναται λέγεσθαι· ἕως γὰρ ἂν ἐπίσης ὑγρὸν ἦ, καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ὕδατος ἐπ' αὐτοῦ ἀληθεύεται· εἰ δὲ μεταποιηθῆι πρὸς τὴν ἐναντίαν ποιότητα, συνηλωῖσθαι πάντως ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Καὶ τοῦ ἀέρος τὸ μαλακὸν τε καὶ ἀνωφερὲς καὶ κοῦφον ἐπίσης πᾶσι τοῖς μορίαις ἐνθεωρεῖται· τὸ δὲ πυκνὸν καὶ ἐμβριθὲς καὶ εἰς γῆν βέον διαφεύγει τὸ καὶ ἀήρ ὀνομαζέσθαι. Οὕτως καὶ ἡ θεία φύσις, ἕως μὲν ἂν διὰ παντὸς τοῦ περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς θεωρουμένου νοήματος τὸ τέλειον ἔχη, ἐπαληθεύει τὴν προσηγορίαν τῆ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι· εἰ δὲ ὑποσπασθῆι τι τῶν συντείνόντων εἰς τὸν τῆς τελειότητος λόγον, ψεύσεται κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, καὶ οὐκ ἐφαρμόσει τῷ ὑποκειμένῳ· ἴσον γὰρ, ἢ καὶ μᾶλλον ἔστι τὸ ἀδύνατον, ξηρῷ σώματι τὴν τοῦ ὕδατος ἐπινομίαν ἀρμόσαι, καὶ πῦρ προσαγορεύσαι τὸ καταψυγμένον ἐν τῇ ποιότητι· καὶ τὸ στεβρὸν καὶ ἀντίτυπον, ἀέρα εἰπεῖν καὶ θεῖον ὀνομάσαι, ᾧ μὴ συνυπακούεται ἡ τῆς τελειότητος ἔννοια.

ε'. Εἰ οὖν ἀληθῶς καὶ οὐ μέχρις ὀνόματος θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν προσηγόρευται, τίς ἐτι λόγος ἐστὶ τοῖς ἀντιστατοῦσι τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος; Εἰ γὰρ θεῖον, καὶ ἀγαθὸν πάντως καὶ δυνατόν καὶ σοφὸν ἐνδοξὸν τε καὶ ἀίδιον, καὶ πάντα ὅσα τοῦ τοιοῦτου γένους ἐστὶν ὀνόματα πρὸς τὸ μεγαλοπρεπὲς τὰς ὑπολήψεις ἡμῶν ἐπαίροντα. Ταῦτα οὐκ ἐκ μετουσίας ἔχειν ἢ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου διαμαρτύρεται, ὡς ἄλλο μὲν τι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ὑπονοεῖν εἶναι, ἕτερον δὲ τι γενέσθαι τῇ παρουσίᾳ τῶν εἰρημῶν· διὰ γὰρ ταῦτα τῶν σύνθετον εἰληχότων τὴν φύσιν. Ἄπλοῦν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ πάντων ἐπίσης συνωμολόγηται, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἔστι. Εἰ οὖν ἀπλοῦς ὁ τῆς φύσεως αὐτοῦ λόγος, οὐκ ἐπίκτητον ἔχει τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτὸ ὁ τί ποτέ ἐστι, ἀγαθότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἁγιασμός, δικαιοσύνη, ἀδιδότης, ἀφθαρσία, πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν ὀνομάτων καὶ ὑπεραίροντα· τὸ

fectissime continet. Quod si partim forte desideret, aut parum quid perfectionis desideraret, ob hunc ipsum defectum ratio deitatis claudicaret, Na ut hac in parte deitas neque esset neque diceretur. Quomodo enim quispiam rei imperfectæ et mutilæ, et alieno additamento indigenti, talem tantamque appellationem accommodaret?

4. Profecto corporalibus etiam exemplis sermonem hunc confirmare licet. Namque ignis natura cunctis ejusdem conditionis rebus calidum sensum, si modo ab his tangatur, æque communicat, neque alia quidem res vehementem flammam experitur, alia vero remissiolem sentit calorem. Sed quandiu ignis est, totus universum propter efficacæ paritalem firmiter sibi constat. Quod si aliquantum aliqua in parte frigescat, jam non vocabitur ignis id quod frigit, mutato cum calidæ efficacæ in contrarium hypallage etiam rei nomine. Similiter et de aqua, aere, cunctisque elementis singulatum dicendum est, quin incrementum ullum aut deminutio admittatur. Non enim in aquæ natura plus vel minus dici potest; nam quandiu æque humor est, aquæ quoque appellatio in eo vera est; sin in contrariam qualitatem vertatur, nomen simul ejus prorsus mutabitur. Item aeris mollities et in altum elatio ac levitas, æque in cunctis illius partibus cernitur; contra vero densitas et gravitas et in tellurem devexitas, ab æris appellatione abhorrent. Sic divina quoque natura, quandiu constanter ac religiose notionis conceptusque sui perfectionem tuetur, verum obtinet nomen juxta bonitatis suæ perfectionem: sin forte aliquid detrahatur eorum, quæ ad perfectionem ipsius pertinent, jam falsa erit, quod ad eam partem, appellatio deitatis, neque subjecto suo congruet: æque enim, vel magis etiam impossibile est Deum nominare id quod perfectionis notio non comitetur, quam arido corpori aquæ appellationem attribuere, et ignem dicere id quod frigescat qualitas; et aërem denique vocitare rem duram ac resistentem.

5. Si ergo vere et nox nomine tenus Spiritus sanctus a Scriptura Patribusque nostris Deus nuncupatur, quid jam dicere habent illi qui honori Spiritus adversantur? Nam si Deus est, prorsus et bonus est et potens et sapiens, itemque gloriosus ac sempiternus est, et quidquid hujusmodi titolorum mentem nostram ad magnificentiam extollit. Porro hæc nequaquam ex participatione quadam eum habere, simplicitas ejusdem contestatur; ne forte aliud quiddam existimetur ejus natura, aliud vero ei accidere ob prædictarum qualitatum præsentiam. Est enim id proprium earum rerum, quæ compositam naturam sortitæ sunt. Simplicem autem esse sanctum Spiritum, uno cuncti ore, nemine contradicente, fatentur. Si ergo simplex est naturæ ejus ratio, nun habet acquisitam bonitatem, sed ipse qualis quantusque est, bonitas est, sapientia, potentia, sanctitas, justitia, sempiternitas, incor-

raptibilitas, excelsa omnia et supereminentia nomina possidens. Talem ergo tantumque, qua mente conflagant non esse gloriosum ille qui diram blasphemantium in Spiritum damnationem non perhorrescunt? Manifeste enim hoc affirmant, non esse hunc existimandum gloria dignum. Sed nescio certe, qua ratione hi freti utile non iudicent, eum confiteri.

6. Neque enim illorum defensionem sufficit, quod quia ipsum tertio loco Dominus discipulis revelaverit, idcirco a divinæ dignitatis notione alienus videatur. (Etenim in quibus bonitatis operatio nullam deminutionem aut diversitatem habet, quomodo consentaneum rationi fuerit existimare numeri ordinem esse indicium minorationis alicujus vel diffidentiae? Veluti si quis tribus in lampadibus subdivisam flammam cernens [supponamus autem, tertii luminis causam esse primam flammam, quæ per mediam influens, accendat extremam], postmodum existimaret prima in flamma abundare calorem, in secunda vero decrescere, atque in minorem commutari; denique tertiam ne ignem quidem jam esse appellandam, etiamsi æque ardeat, luceat, et cuncta ignis officia præstet.) Jam si nihil impedit, quominus ignis sit tertia lampas, etiamsi ex præcedente incenditur flamma, quænam sapientia est illorum, qui ideo sancti Spiritus dignitatem impie delendam existimant, quia is post Patrem et Filium a divino oraculo numeratus fuit? Sane si qua deest dignarum Deo rerum in naturalibus Spiritus attributis, recte ejus majestatem negarent; sin potius magna undique apparet sancti Spiritus dignitas, cur cavillantur de majestatis confessione? Perinde est ac si quis, postquam aliquem esse hominem affirmasset, minime tutum fore iudicaret fateri simul hunc esse rationalem atque mortalem, et quidquid aliud hominis proprium dicitur; atque ita quod jam concesserat, denuo subverteret. Nam nisi rationalis

(1) Non semel mihi contigit ut repertorum in codicibus operum, quæ deperdita eatenus fuerant, confirmationem deprehenderem in libris auctororum editis, qui ea olim manu scripta legerant, et pro re nata citaverant. Itaque et nunc nactus in Vaticano codice hunc Nysseni *contra Macedonianos* sermonem, forte postea fortuna cognovi quater saltem in impressis ab Allatio neotericorum Græcorum libellis appellatum, cum ejusdem sermonis particula, quæ cum sit eadem apud omnes, perspicuum est posteriores auctores a prioribus exscripsisse, ut Byzantini factitare passim solent. Primus ergo, qui hunc Nysseni locum, a nobis unciunculis circumscriptum, protulit, Nicephorus Blemmides est, XIII sæculi homo, in secunda de processione Spiritus sancti Oratione, apud Allatium in *Græcia orthodoxa* t. I, p. 56: 'Ο τῶν Νυσαίων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαβάνων, καὶ κατὰ Μακεδονίου φερόμενος, οὕτως διατυποῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος πρόοδον. — ἐφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια etc., usque ad καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζεται. Secundus Joh. Vecus in epigraphæ I de Spiritu sancto, cod. Vat. 606, p. 245, et apud Allat. *Græc. orth.* t. II, p. 537: 'Ο Νύσσης ἱρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-

τῶν τριούτων, ἐκ ποίας διανοίας ἄδοξον εἶναι κατασκευάζουσιν οἱ μὴ φοβούμενοι τὸ χαλεπὸν τῆς κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημίας κατάκριμα; Σαφῶς γὰρ τοῦτο προτείνουσι, τὸ μὴ δεῖν αὐτὸ δοξαστὸν εἶναι πιστεύειν οὐκ οἶδα τὸ τῆ φύσει ἔνδοξον, τίνι λογισμῷ μὴ ὁμολογεῖν ὅ ἐστι, λυσιτελεῖς εἶναι κρινόντες.

qui suapte natura gloriosus est, pro merito suo

ς'. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο αὐταρκές εἰς ἀπολογία αὐτῶν, ὅτι ἐπειδὴ κατὰ τὴν τάξιν τρίτην ὑπὸ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς παραδέδοται, διὰ τοῦτο τῆς θεοπροποῦς ἐννοίας ἀπηλλοτριώται (1). (Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὐλογον, τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν, ἐλάττωσιν τινος, ἢ τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οφείσθαι σημείον εἶναι; Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα (2), [αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου (3) τὸ ἄκρον ἐξάψασαν.] ἔπειτα κατασκευάζοι πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ (4) δὲ ἐφεξῆς ὑποδοθηκέναι καὶ πρὸς τὸ ἐλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν τὴν δὲ τρίτην μὴδὲ πῦρ εἶτι λέγεσθαι (5), κὰν παραπλησίως καίη καὶ φαίη καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς κατεργάζηται (6.) Εἰ δὲ κωλύει οὐδὲν πῦρ εἶναι τὴν τρίτην λαμπάδα, κὰν ἐκ προλαβούσης ἀναλάμψῃ φλογὸς, τίς ἡ σοφία τῶν διὰ ταῦτα τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν ἀθετεῖν ἄσθεῖς νομιζόντων, ἐπειδὴ περ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἠριθμήθη παρὰ τῆς θείας φωνῆς; Εἰ μὲν γὰρ λείπει τι τῶν θεοπροπιῶν νοημάτων ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις τῆ φύσει τοῦ Πνεύματος, καλῶς αὐτῷ προσμαρτυροῦσι τὸ ἄδοξον· εἰ δὲ διὰ πάντων τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίας κατανοεῖται, τί μικρολογοῦσι περὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς ὁθείας; Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἀνθρώπων τινὰ λέγων εἶναι, μηκέτι ἀσφαλὲς ἡγήτο συνομολογεῖν ἐπὶ τούτου τὸ λογικὸν ἢ θνητὸν ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ τὸν ἀνθρώπων λέγεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀνατρέποι πάλιν ὁ ἔδωκεν. Εἰ γὰρ οὐ

τος κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ etc. Tertius Georgius Trapezuntius de eodem argumento in *Græc. orth.* t. I, p. 530: 'Ο Νύσσης ἐν τῷ κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ, etc. Quartus denique ipse Leo Allatius in *Enchiridio suo de Spiritu S. proc.*, p. 103, qui præcedentia testimonia sine dubio exscripsit, non autem ipso Nysseni ex sermone hausit; alioqui vir eruditissimus notitiam nobis et inediti operis et codicis Vaticani non invidisset; qui certe codex vel ejus oculos fugit, vel sua mole non modica rem occultavit, vel nondum fortasse, vivente Allatio, in pontificiam bibliothecam fuerat illatus. Eadem fere de alio Nysseni fragmento postea narraturus sum.

(2) Al. πρώτην φλόγα.
(3) En processionem a Patre per Filium; cujus causa hanc auctoritatem Nysseni auctores prædicti recitant. Sane nihil evidenter hoc exemplo trium lucernarum est pro dogmate de processione ab utroque.

(4) Al. τῆν.
(5) Hinc Ariani apud Luculentium a nobis editum dicunt *Patrem majorem, Filium minorem, Spiritum sanctum perminorem.*

(6) Al. ἐργάζεται.

λογικὸς, οὐδὲ ἀνθρώπος. Εἰ δὲ τοῦτο δέδοται, πῶς τὸ ἀσυνημμένον μετὰ τοῦ ἀνθρώπου νοούμενον ἀμφιβάλλεται; Οὕτω τοίνυν εἰ ἀληθεύει περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεῖος λέγων, οὐδὲ ὁ τίμιόν τε καὶ ἔνδοξον ἀγαθόν τε καὶ δυνατὸν εἶναι τοῦτο διορίζομενος, ψεύδεται· τῇ γὰρ τῆς θεοῖτης ἐνοίξ πάντα τὰ τοιαῦτα νοήματα συνεισέρχεται· ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μηδὲ Θεῖον λέγειν, ἢ μηδὲν τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων ὑποσπῆν τῆς θεοῖτης. Διὰ τοῦτο δεῖ πάντως μετ' ἀλλήλων τὰ δύο καταλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν θείαν φύσιν μετὰ τῆς προσφυοῦς ὑπολήψεως, καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐννοίας περὶ τὴν θείαν τε καὶ ὑπερέχουσαν φύσιν.

7. Ἐπεὶ οὖν εἴρηται τῆς θείας φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ καλῶς εἴρηται, πᾶσα δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐννοία τῷ ὀνόματι τοῦτω καθὼς εἴρηται συνεμφαίνεται, ὁ ἐκεῖνο δὸς τῇ δυνάμει, συνωμολόγησε τὰ λεπτόμενα, τὸ καὶ ἔνδοξον εἶναι καὶ δυνατὸν καὶ εἰ τι πρὸς τὸ κρείττον φέρει τὴν σημασίαν. Οὐδὲ γὰρ φύσιν ἔχει μὴ ὁμολογεῖσθαι ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸ ἀπεμφαῖνον τῶν ἀντιδιαστελλομένων τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασιν· ὁ γὰρ ἔνδοξον μὴ διδοῦς, ἄδοξον δώσει· καὶ ὁ τὸ δυνατὸν ἀθετῶν ἐπ' αὐτοῦ, τῷ ἐναντίῳ συνθήσεται. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ τιμίου καὶ ἀγαθοῦ· καὶ τὰ πρὸς τὰ κρείττονα εἰ μὴ παραδέχοιτο, τὰ ἐναντία πάντως ὁμολογήσει. Εἰ δὲ φρικτὸν τοῦτο, καὶ πάσης ἀτοπίας καὶ βλασφημίας ἐπέκεινα, δῆλον ὅτι τοῖς εὐσημοτέροις ὀνόμασι τε καὶ νοήμασι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ εὐσεβοῦντες συνθήσονται, καὶ ἐροῦσιν εἶναι ταῦτα ἃ δὴ πολλάκις εἰρήκαμεν, τίμιον, δυνατὸν, ἔνδοξον, ἀγαθόν, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν πρὸς εὐσέθειαν συντεινόντων λέγεται. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀτελῶς προσεῖναι τῷ Πνεύματι, οὐδὲ περιωρισμένην ἔχοντα τοῦ καλοῦ τὴν ποσότητα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀπειρον ταῖς κλήσεσι συμβαίνοντα· οὐ γὰρ μέχρι τινὸς τίμιον, εἴτα ἄλλο τι νοεῖται παρὰ τὸ τίμιον, ἀλλ' αἰετοιοῦτον. Καὶ εἰ κατόπιν τῶν αἰώνων λογίζου, καὶ εἰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀποβλέπῃς, ἐν οὐδενὶ τὸ λείπον εἰς τιμὴν ἢ δόξαν ἢ δυνάμιν ἐξυρῆσαι, ὡς ἡ κατὰ προσηγορίαν αὐξάνουσα, ἢ ἐλαττωθεῖσα δι' ὑφαίρεσιν. Οὐκοῦν εἰ ὅλον δι' ὅλου τέλειον, ἐν οὐδενὶ δέχεται τὴν ἐλάττωσιν. Καθ' ὃ γὰρ ἂν μειωθῇ περὶ τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἢ τελειότητα, κατ' ἐκεῖνο δώσει χώραν ταῖς ἀτιμωτέραις τῶν ὑπολήψεων· τὸ γὰρ μὴ τελειῶς τίμιον, μέρει τινὶ τοῦ ἐναντίου μετέχειν ὑπονοεῖται. Εἰ δὲ τοῦτο καὶ μέχρις ἐννοίας λαβεῖν, τῆς ἐσχάτης παραπληξίας ἐστὶ, καλῶς ἔχει πάντως ἀόριστον αὐτῷ καὶ ἀπερίγραπτον καὶ κατ' οὐδὲν μέρος ἡλαττωμένην προσμαρτυρεῖν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειότητα.

8. Εἰ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐφεξῆς ὁ λόγος καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἴσον διασκευάσθω, καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ὡσαύτως. Ἄρ' οὐχὶ τὸ τέλειον ὁμολογεῖ τῆς τιμῆς καὶ ἐπιτότου καὶ ἐπ' ἐκεῖνον; Πάντας οἶμαι τοὺς νοῦν ἔχοντας τοῖς εἰρημένοις συνθήσεσθαι. Εἰ οὖν τελεία τοῦ Πατρὸς ἡ τιμὴ, τελεία δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, προσμαρτυρήθη δὲ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τῆς τιμῆς τὸ τέλειον, διὰ τί νομοθετοῦσιν ἡμεῖς αἱ καινοὶ δογματι-

A est, ne homo quidem prorsus est. Quod si hominem esse conceditur, cur de illa re dubitatur, quæ homini inhærens esse intelligitur? Sic ergo si vere de Spiritu loquitur, qui Deum hunc dicit, ne ille quidem mentitur, qui hunc gloriosum, bonum, potentemque esse definit: nam deitatis notionem cuncta hæc cogitata comitantur: ita ut alterutrum e duobus sit necessarium, vel Deum non dicere, vel nullam Deo dignarum notionum subtrahere. Propterea oportet utramque rem simul complecti, nempe et divinam naturam cum congruo de ea iudicio, et orthodoxam circa divinam atque omnia excellentem naturam notiones.

7. Quia igitur dictum est, et recte quidem, divina Spiritum pollere natura, quælibet autem magnifica notio cum huiusmodi appellatione, prout diximus, elucet: qui hanc ei concedit virtutem, confitetur et reliqua, nempe et gloriosum esse et potentem, et quidvis aliud melioris rei significatum habet. Neque enim possibile est non confiteri hæc de Spiritu, propter contradictionem illorum quæ his opponuntur vocabulorum. Nam qui gloriosum esse non concedet, inglorium affirmabit; qui potentiam ei negaverit, contrarium annuet. Idem fiet de honore ac bonitate; ac nisi majora quis admittat, contraria omnino fatebitur. Quod si hoc horrendum est, et supra omnem absurditatem atque blasphemiam, constat æquum esse ut gloriosioribus titulis atque conceptibus circa Spiritum sanctum orthodoxi utantur; dicantque id quod nos inculcavimus, eum esse honorabilem, potentem, gloriosum, bonum, et quidquid aliud ad rectum cultum spectare videtur. Hæc autem haud imperfecta Spiritui insunt, neque definitam habent excellentiæ quantitatem, sed in immensum appellationes suas extendunt: non enim aliquatenus honorabilis Spiritus est, et deinde aliud quid in eo citra honorationem sequitur, sed semper huiusmodi est. Et si sæcula retro reputes, et si futura prospicias, nullatenus eum desiderasse honorem aut gloriam aut potestatem comperies, ita ut vel additamento augeri, vel subtractione minui potuerit. Ergo si quaqueversus perfectus est, nulla in re minorari potest. Etenim in quo circa hanc sui notionem minorabitur, illic ansam præbebit indigniori de se opinioni; nam quod perfecte non est honorabile, rem contrariam æquantum participare videbitur. Quod si hoc vel in mentem tantum admittere summæ insanix est, bene est ut omnino consteamur infinitam esse in Spiritu et incircumscripam, ac nullatenus mutabilem bonorum omnium perfectionem.

8. Quod si talis est Spiritus, deinceps de Filio quoque pari ratione, itemque de Patre, dispiciamus. Nonne perfectum tum huius tum etiam illius honorem esse fateamur? Omnes existimo, qui mente sunt præditi, dicto ducit assensuros. Si ergo perfectus est Patris honor, perfectus item Filii, et sancto quoque Spiritui perfectus honor confessione nostra tribuitur, cur hi neotericæ dogmatix nobis

præcipiunt non oportere parem illi honorem decernere ac Patri et Filio? Nos certe disquisitioni nostræ consentaneum, id quod nullo additamento ad perfectionem indigeat, minus honorabile quam quodvis alterum, neque dicere possumus neque cogitare. Cujus enim excessum ratiocinium nostrum non invenit, quamquam nihil ei perfectionis deest, quam in re minutionem ejus comperiet, non video. Qui autem honoris paritatem negant, si prorsus minorem honoris gradum decernunt. Similiter consequenterque, demimuta ex comparatione cum reliquis persona Spiritus, cunctas de eo religiosas sententias in contrarium vertent, et neque bonitatis, neque potentiae, neque alius cujusvis, quod pie de eodem dicitur, attributi perfectionem confitebuntur. Quod si manifestam impietatem vitantes, id quod generatim bonum esse reputatur, perfectum fateatur; dicant hi sapientes quomodo haberi possit perfecti perfectum, vel perfectius, vel magis sempiternum. Nam quamdiu perfectionis definitio in rem quampiam cadit, ibi neque plus neque minus in perfectionis notionem ratio admittit.

9. Si ergo per omnia perfectum esse Spiritum sanctum concedunt, simulque in confesso est orthodoxum esse credere Patris quoque ac Filii in omni re bona perfectionem; cum consentaneum rationi judicent Spiritum perimere, jam demonstrarunt; nam perimere pari honore fruentem, perinde est atque opinari eum perfectionis non participem. Genus autem honoris divinae naturæ tribuendi quodnam esse opinantur, quo carere Spiritum sanctum volunt? Utrum hunc ipsum honorem, quem invicem homines largiuntur sermone blandientes et corporis gestu, obsequium comitatu præbentes, et quotiescunque alia per vanam vitæ consuetudinem honoris officia frequentantur? quæ quidem omnia spontaneo fungentium motu fiunt; quæque si omittere velint, nullus ex propria natura homo causam habet, ut sit præ ceteris honorabilis, qui similiter omnes eodem naturæ modulo comprehenduntur. Res est explorata, nullique dubitationi obnoxia; nam qui hodie propter magistratum quem gerit honorabilior cæteris videtur, eum postea comperiemus in illorum numero qui obsequium exhibent, dignitate in alium translata. Num hoc igitur honoris genus in divina quoque natura esse putant, ita ut volentibus nobis honorem exhibere, vel ab honorando cessantibus, pro arbitratu nostro cesset divinus honor? Nonne ridiculum potius impiumque foret talia opinari? Non enim propter nos Deus honorabilior evadit, sed semper in eodem statu est, neque in pejus aut melius transilire potest: quorum alterum non admittit, alterius possibilitatem non habet.

10. Quamam itaque ratione Deum honorabis? Quomodo extolles Altissimum? Quomodo glorifica-

(7) Sic fortasse in cod.

σταί μη δεῖν ὁμολογεῖν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ ὁμοῖτον; Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῖς ἐξητασμένοις ἐπόμεινοι, τὸ μηδεμίαν προσθήκης εἰς τελείωσιν προσδεόμενον, ἀτιμότερον ἑτέρου τινὸς οὔτε λέγειν οὔτε νοεῖν δυνάμεθα. Οὐ γὰρ τὸ πλεονάζον οὐκ ἐξευρίσκει ὁ λόγος διὰ τὸ ἀνελλιπέως τε καὶ τέλειον, ἐν τίνι καταλήφεται αὐτοῦ τὴν ἐλάττωσιν οὐκ ὀρῶ. Οἱ δὲ ἀπαγορεύοντες τὸ ὁμοῖτον, δογματίζουσι πάντως τὸ ἀτιμότερον. Καὶ π[ί]σ[τ]ας καὶ ὠσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν διὰ τῆς κατὰ τὴν σύγκρισιν ἐλαττώσεως, ἐπὶ τὸ ἐναντίον τὰς εὐσεβεῖς ὑπολήψεις περὶ τοῦ Πνεύματος παρατρέψουσι, μὴ ἐν ἀγαθότητι, μηδὲ ἐν δυνάμει, μὴ ἐν ἄλλῃ τινὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων συμμαρτυροῦντες τὸ τέλειον. Εἰ δὲ τὸ πρόδηλον τῆς ἀσεβείας ἐκκλίνοντες, τὸ ἐν παντὶ τῷ

B κατὰ τὸ ἀγαθὸν λεγομένῳ νοήματι τέλειον ὁμολογοῦσιν, εἰπάτωσαν οἱ σοφοί, πῶς τελείου τέλειον ἢ τελειότερόν ἐστι ἢ ἀδιώτερον. [Ε]ως γὰρ ἂν ὁ τῆς τελειότητος ἐφαρμοζῆται λόγος, οὔτε τὸ πλέον οὔτε τὸ ἐλάττω ἐν τῇ τοῦ τελείου ἐνοίᾳ ὁ λόγος οὗτος (7) παραδέχεται.

θ'. Εἰ οὖν διὰ πάντων τέλειον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι συντίθενται, ὠμολογῆται δὲ πρὸς τούτοις εὐσεβὲς εἶναι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τέλειον, τίς ὁ λόγος καθ' ὃν εὐλογον κρίνουσι Πνεῦμα ἀναιρεῖν, δεδώκασιν. (8) τὸ γὰρ ἀναιρεῖν τὸ ὁμοῖτον, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μὴ νομιζέμεν μετέχειν τῆς τελειότητος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὴν τιμὴν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τίποτε ἄρα νομιζοῦσιν, ἧς ἀμοιρον εἶναι τὸ Πνεῦμα βούλονται; Πότερον ταύτην φασὶν ἦν καὶ ἀνθρώποι ἀνθρώποις χαρίζονται λόγῳ τε θεραπεύοντες καὶ σχήματι, τὸ ὑπήκουον ἐνδεικνύμενοι κατὰ τὴν πρόδοον, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ματαίᾳ τοῦ βίου συνηθείᾳ τῷ τῆς τιμῆς γίνεται λόγῳ; Ἄπειρ πάντα τῇ προαιρέσει τῶν ταῦτα ἐργαζομένων συνέστηκεν· ὧν καθ' ὑπόθεσιν μὴ προελομένων, οὐδεμίαν ἐκ φύσεως ἀφορμὴν ἔχει τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς εἰς τὸ εἶναι τῶν λοιπῶν τιμώτερος, πάντων ὁμοίως κατὰ τὰ αὐτὰ μέτρα τῆς φύσεως γνωρίζομένων. Σαφὴς δὲ ὁ λόγος καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχων· ὅτι γὰρ σήμερον διὰ τὴν ἀρχὴν, ἧς πρόσθηκε, τίμιον τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκοῦντα, εὐρήσομεν ἐφεξῆς εἶναι τῶν τιμώντων καὶ αὐτὸν γινόμενον, τῆς ἀρχῆς εἰς ἕτερον μετενεχθείσης. Ἄρ' οὖν τοιοῦτόν τι τῆς τιμῆς εἶδος καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως ἐπινοοῦσιν, ὥστε βουλομένων μὲν ἡμῶν τὸ τίμιον ἔχειν, παυσαμένων δὲ τοῦ τιμῆν, τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει συγκαταλήγειν τὴν θεῖαν τιμὴν; Ἡ καταγέλαστόν ἐστι καὶ ἀσεβὲς ἄμα τὰ τοιαῦτα νοεῖν; Οὐ γὰρ δι' ἡμᾶς τὸ θεῖον αὐτοῦ τιμώτερον γίνεται, ἀλλ' αἰὲν ὠσαύτως ἔχει, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον οὔτε πρὸς τὸ χρεῖστον μεταβῆναι δυνάμενον· τὸ μὲν γὰρ οὐδέχεται, τὸ δὲ οὐκ ἔχει.

ι'. Τίνι τοίνυν τρόπῳ τιμήσεις τὸ θεῖον; Πῶς ὑψώσεις τὸν Ὑψίστον; Πῶς δοξάσεις τὸ ὑπὲρ πάντων δε-

(8) Ita videtur in cod.

ξαν; Πῶς ἐπαινήσεις τὸ ἀκατάληπτον; Εἰ πάντα τὰ ἄβυσσος ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καθίως φησιν Ἡσαίας, ἐάν πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ συναρμοσθεῖσα ὁμόφωνον ἀναπέμψῃ τὴν δόξαν, τίς ἔσται προσθήκη τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἐνδόξου τῆς σταγόνος ἢ χάρις; «Οἱ οὐρανοὶ διηγούονται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ,» καὶ μικροὶ κήρυκες τῆς ἀξίας νομίζονται· «ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, οὐ μέχρι τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, τῶν μικρῶ μέρει τῆς θεότητος τῆ σπιθαμῆ τροπικῶς ὀνομαζομένη περιειλημμένων. Καὶ ἄνθρωπος, τὸ ἐπίκρηρον τοῦτο καὶ ὑκύμορον ζῶον, καλῶς τῶ χόρτῳ προσεικασμένος, σήμερον ὦν καὶ αὔριον οὐκ ἐσόμενος, ἀξίως τιμῆσαι τὴν θείαν φύσιν πεπίστευκεν; Ὅμοιον ὡσπερ ἂν εἰ τις ἐξάψας λεπτήν ἴνα ἀπὸ στυπτείου, προσθήκῃ τινὰ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς διὰ τοῦ σπινηθῆρος ὑπολαμβάνοι χαρὶς ζεσθαι. Τί λέγων εἶπέ μοι τιμήσεις, ἐάν περ ὅλων τιμῆσαι θελήσεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὅτι ἀθάνατόν ἐστι πάντως, ὅτι ἀρρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἀει καλόν, καὶ ἀπροσδεῖς τῆς ἐτέρων χάριτος, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται, ἅγιον, ἡγεμονικόν, εὐθές, δίκαιον, ἀληθινόν, τὰ βάθη ἔρευνοῦν τῶν Θεοῦ, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον, καὶ εἰ τι τοιοῦτο. Τί οὖν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων χαρίζῃ; Τὰ προσόντα λέγεις, ἡ διὰ τῶν μὴ προσόντων τιμᾶς; Εἰ μὲν γὰρ τὰ μὴ προσόντα προσμαρτυρεῖς, ματαία ἡ χάρις, καὶ εἰς οὐδὲν φέρουσα πλέον· ὁ γὰρ τὸ μικρόν γλυκὺ λέγων, αὐτὸς μὲν ἐφεύσατο, τὸ δὲ ψεκτόν οὐκ ἐπήνεσε. Εἰ δὲ τὰ ὄντα λέγεις, τῆ φύσει τοιοῦτόν ἐστι πάντως καὶ ὁμολογοῦντος καὶ μὴ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· ὅτι· Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει.»

α'. Τί οὖν βούλεται ἡ ὑποστολή τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μεγαλοφυχία, ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φιλοτιμουμένων, καὶ τῶ Υἱῶ τυχεῖν τὰ ἴσα χαριζομένων, ἐπὶ δὲ τοῦ Πνεύματος σμικρολογούτων τὴν χάριν; Ἐπερ δέδεικται οὐκ ἐκ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν πληρουμένη ἡ ἰδίως προσοῦσα τῆ θείᾳ φύσει τιμῆ, ἀλλὰ προσφυῶς συνπαράχουσα. Ἡ μὲν γὰρ ἀγνωμοσύνη τῶν ἀχαρίστων διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν γνώμης ἐπέγγεται· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆ ἑαυτοῦ φύσει τίμιον, ἐνδοξον, δυνατὸν, πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν νοημάτων ἐστὶ, καὶ οὕτοι μὴ βούλωνται. Ναί φησιν· ἀλλὰ τὸν Πατέρα μὲν δημιουργὸν εἶναι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν ὡσαύτως καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι ἐμάθομεν, οὐδὲν δὲ τοιοῦτο περὶ τοῦ Πνεύματος ἡμεῖς ὁ λόγος ἐδίδαξεν. Καὶ πῶς ἐστιν εἰκὸς εἰς ἰσοτιμίαν ἄγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶ διὰ τῆς δημιουργίας τοσοῦτο μέγεθος δυνάμειος ἐπιδείξαμένῳ; Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς τοῦτο ἀποκρινόμεθα; Ὅτι· μάταια ἐλάλησαν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν οἱ νομίζοντες μὴ ἀεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι, ἀλλὰ κατὰ καιροῦς τινὰς ποτὲ μὲν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρεῖσθαι, ποτὲ δὲ συνημμένως καταλαμβάνεσθαι. Εἰ γὰρ χωρὶς τοῦ Πνεύματος γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ

¹ Isa. xl. 15. ² Psal. xviii, 1. ³ Psal. viii, 2.

bis qui omnem gloriam excedit? Quomodo laudabilis intelligibilem? Quoniam omnes gentes quasi stilla situlæ sunt, ut Isaias ait ¹, si forte universa hominum vita uno concentu consonam emittat laudationem, quænam fiet accessio ei, qui naturaliter gloriosus est, a guttæ gratia? «Cæli enarrant gloriam Dei ²,» exiguique censentur dignitatis præcones; «quoniam exaltata est magnificentia ejus» non usque ad cælos, sed supra cælos ³, qui tenui divinitatis parte, quæ palmus tropice nominatur, comprehenduntur. Homo autem, temporaneus hic et brevis ætatis animans, recteque seno comparatus, qui hodie est et mane non subsistet, digne se honoraturum divinam naturam confidet? Veluti si quis accendens tenuem stuppæ fibræ, additamentum aliquod se putaret solis splendoribus hæc sua scintilla largiri. Quibusnam verbis, dic mihi, honorabis, si quidem honorare omnino voles, sanctum Spiritum? Nempè dices prorsus esse immortalem, invertibilem, immutabilem, semper bonum, nullo alieno beneficio egentem; et quod cuncta in cunctis operatur prout vult; item, sanctum esse, dirigentem, rectum, justum, veracem, profunda Dei scrutantem, ex Patre procedentem, a Filio accipientem, et si quid præterea est. Quid porro per hæc et alia hujusmodi ei largiris? Eane quæ hæbet dicis, an ob ea, quæ non habet, læudas? Si quæ non habet de eo prædicas, vana est gratia, nihilque emolumenti conferens; nam qui amarum dicit esse dulce, ipse quidem mentitur; et quod vituperabile est, reapse laude non ornat. Sin autem vera dicis, ea suapte natura talia sunt, sive tu confitearis sive secus. Ait enim Apostolus: «Si non credimus, ille fidelis permoneat ⁴».

11. Quid ergo sibi vult hæc pusillanimitas simul et magnanimitas hominum, qui Patrem quidem honorare certant, paremque Filio gloriam attribuant; erga Spiritum autem tantopere laudis sunt avari? Certe demonstratum est, haud a nostra voluntate gloriam confici, quæ proprie divinæ naturæ inest, sed innatam illi inherere. Et ingratorum quidem hominum vecordia hæc ipsorum pravitate sententiæ coarguitur: Spiritus autem suapte natura venerabilis, gloriosus, potensque est, et quidquid excelsum cogitari potest, etiamsi hi nolint. Utique, aiunt; sed tamen Patrem creatorem esse a Scriptura edocti fuimus: item per Filium omnia facta didicimus: nihil vero hujusmodi de Spiritu sacer sermo nos docuit. Quomodo autem æquum sit, a parem honorem evehere sanctum Spiritum illi, qui per creationem tantam potentiam magnitudinem exprompsit? Quid ergo nos ad hæc dicimus? Nempè quod vana locuti sunt in cordibus suis, qui existimant non semper cum Patre et Filio Spiritum fuisse, sed certis temporibus modo per se solum spectari, modo conjunctim comperiri. Nam si absque Spiritu factum est cælum ac terra et creatio

⁴ II Tim. ii, 15.

universa per Filium solum ac Patrem, dicant qui sic loquuntur, quid ageret Spiritus sanctus, dum Pater cum Filio creationem operabatur? Num ad alia opera incumberebat, ac propterea universo creando non vacabat? Quamnam, oro, peculiarem Spiritus occupationem demonstrare queunt, interum dum creatio peragebatur? Certe stultum esset atque insanum de alia aliqua creatione cogitare, præter illam quæ a Patre per Filium conficiebatur.

12. At enim Spiritus fortasse non occupabatur, sed pigritia et otio ac laborum fuga a creandi studio abstinerebat. Utinam nobis condonet hanc verborum insaniam ipsa Spiritus gratia! Etenim nos absurditatem talia dogmatizantium presse sequentes, inviti sensibus illorum, ceu quodam luto, sermonem nostrum sordidavimus. Porro orthodoxa sententia ita se habet: Neque Pater absque Filio unquam cogitatur, neque Filius sine sancto Spiritu intelligitur. Sicut enim impossibile est venire ad Patrem nisi quis per Filium extollatur⁶, ita impossibile est dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto⁷. Itaque convenienter atque conjunctim Pater et Filius et Spiritus sanctus semper mutuaque cum relatione in perfecta Trinitate considerantur; et ante omnem creationem, ante omnia sæcula, ante quamlibet intellectus nostri cogitationem, Pater semper Pater est, et cum Filio Spiritus sanctus. Si ergo inseparabiliter, hæc simul mutuaque existunt, quænam insania est illorum qui separare nituntur individuum et dividere inseparabile, ita ut dicere audeant, solum fecisse omnia Patrem per Filium, Spiritu sancto sub creationis tempus vel non præsentem vel nihil agente? Nam si non aderat, dicant ubinam esset, cum Deus reapse omnia occupet, num videlicet peculiarem aliquam Spiritui stationem assignant, ita ut apud se seorsum creationis tempore esset? Sin aderat, quomodo inactuosus erat? Num quia nihil efficere poterat, an quia nolebat, sponte omittens, an aliqua validiore necessitate repulsus? Nam si sponte otium præoptavit, ne in alia quidem re qualibet is agere pateretur; mendaxque ex horum sententia evaderet ille qui ait ipsum operari omnia in omnibus prout vult⁸.

13. Quod si Spiritus quidem ad operandum sponte impellitur, superior autem quædam potestas huic proposito obstat, dicant sane quamobrem impedimentum hoc fiat. Num invidia gloriæ quæ ex operibus paritur, ne videlicet in alium quoque transeat recte factorum admiratio, an quia non fidat cooperanti, quasi detrimentum rei præsentis futura sit illius opera? Prorsus harum quoque opinionum causas hi sapientes nobis patefaciant. Sin vero neque invidia divinam attingit naturam, neque

⁶ Joan. xiv 8. ⁷ I Cor. xii, 3. ⁸ ibid. 8.

(9) Col. et.

ἄγῃ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Υἱοῦ μόνου ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰπάτωσαν οἱ ταῦτα λέγοντες, τί ἐποίησε τότε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτε ὁ Πατὴρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν κτίσιν ἐνήργει; Ἄλλοις τισὶν ἔργοις προσηχολεῖτο, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κτίσεως τῶν πάντων οὐ συνεφέηκετο; Καὶ τί ἔχουσι δεῖξαι ἰδιάζον ἔργον τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἡ κτίσις συνίστατο; ἢ μωρὸν ἐστὶ καὶ ἀνόητον τὸ καὶ ἄλλην κτίσιν παρὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑφ' ἐστῶσαν ἐπινοεῖν.

ιβ'. Ἄλλ' οὐκ ἠσχολεῖτο μὲν, βαθυμίᾳ δὲ τινὶ καὶ βαπτίσῃ καὶ τῷ περὶ τοὺς πόρους ἔκφυγῃ τῆς περὶ τὴν κτίσιν σπουδῆς ἐχωρίζετο. Ἄλλ' ἄνεως εἴη ἡμῖν ἐπὶ τῇ ματαιότητι ταύτῃ τῶν λόγων αὐτῇ ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις. Τῇ γὰρ ἀποκρίσει τῶν τὰ τοιαῦτα δογματιζόντων κατ' ἔχθος ἐπόμενοι ἀβουλήτως ταῖς ἐννοιαῖς αὐτῶν οὐδὲν τινὶ βορδῶρω τὸν λόγον καταβῆναι πάσαμεν. Ἡ γὰρ εὐσεβὴς διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ὅτε Πατὴρ χωρὶς Υἱοῦ ποτε ἐννοεῖται, οὔτε Υἱὸς δίχα τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλαμβάνεται. Ἦς γὰρ ἀμήχανόν ἐστιν ἀνελεῖν πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑψωθέντα, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· οὐκοῦν ἀκολούθως τε καὶ συνημμένως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ μετ' ἀλλήλων ἐν τελείᾳ τῇ Τριάδι γνωρίζονται, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ περὶ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης καταληπτῆς ἐπινοίας, ἀεὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ οὖν ἀχωρίστως ταῦτα μετ' ἀλλήλων ἐστὶ, τίς ἢ ματαιότης τῶν ἐν καιρῷ τινὶ διαχωρίζειν ἐπιχειρούντων τὸ ἀμνηστον, καὶ διαιρεῖν τὸ ἀχωρίστον, ὥστε τολμᾶν λέγειν, Μόνος ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ καιρῷ τῆς δημιουργίας ἢ μὴ παρόντος, ἢ μὴ ἐνεργοῦντος; Εἰ μὲν γὰρ οὐ παρῆν, εἰπάτωσαν πού ἦν, πάντα τοῦ Θεοῦ διεληφῶτος; Ἡ (9) τίνα ἰδιάζουσαν τῷ Πνεύματι στάσιν ἐπινοοῦσιν, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ κερωρισμένως εἶναι κατὰ τὸν τῆς κτίσεως χρόνον; Εἰ δὲ παρῆν, πῶς ἀνεργήτων ἦν; Τῷ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν, ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι; Ἐκουσίως ἀπολείπομενον, ἢ ὑπὸ τίνος βιαιοτέρας ἀνάγκης ἐλαυνόμενον; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ προαιρέσεως τὴν ἀργίαν ἠσπάζετο, οὐδὲ ἐν ἄλλῳ τινὶ πάντως τὸ ἐνεργεῖν καταδέχεται· καὶ ψευδὴς κατ' αὐτοὺς ὁ λέγων, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται.

ιγ'. Εἰ δὲ τοῦτω μὲν ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἐνεργεῖν ὀρμη, ὑπερκειμένη δὲ τις ἐξουσία κωλύει τὴν πρόθεσιν, εἰπάτωσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ταῦτα κωλύοντος. Φθόνος τῆς ἐκ τῶν ἔργων δόξης, ὡς ἂν μὴ καὶ εἰς ἄλλον διαβαῖη τῶν κατορθωμάτων τὸ θαῦμα, ἢ τῷ μὴ καταπιστεύειν τῇ συνεργείᾳ, ὡς ἐπὶ λύμῃ τοῦ παρόντος ἐσομένης αὐτοῦ τῆς ἐργασίας; Πάντως γὰρ τῶν τοιούτων ὑπολήψεων καὶ τὰς αἰτίας ἡμῖν οἱ σοφοὶ οὗτοι διασαφῆσουσιν. Εἰ δὲ οὔτε φθόνος τῆς θείας ἄπτεται φύσεως, οὔτε τι σφάλμα περὶ τὴν ἀπταιστον

φύσιν ἐπινοεῖται, τί βούλεται αὐτοῖς ἡ μικροπρέπεια τῶν νοημάτων, ἢ τῆς δημιουργικῆς αἰτίας ἀφορίζουσα τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, δέον ταῖς ὑψηλοτέραις τῶν ἔννοων ἀφιέναι μὲν τὰ ταπεινά καὶ ἀνθρώπινα τῶν νοημάτων, λογισμὸν δὲ λαβεῖν τοῦ ὕψους τῶν ζητουμένων ἐπάξιον· ὅτι οὔτε ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς συνεργίας τινὸς χρίζων, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐποίησεν, οὔτε ὁ μονογενὴς Υἱὸς (10) ἐλάττονα τῆς προθέσεως τὴν δύναμιν ἔχων ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ πάντα ἐργάζεται. Ἄλλὰ πηγὴ μὲν δυνάμεως ἐστὶν ὁ Πατήρ, δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς (11), δυνάμεως δὲ πνεῦμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἢ διὰ τίσις πᾶσα ὅση τε αἰσθητὴ καὶ ὅση ἀσίματος, τῆς θείας δυνάμεως ἐστὶν ἀποτέλεσμα. Καὶ ἐπειδὴ πόνος οὐδεὶς ἐν τῇ συστάσει τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ὑπονοεῖται, ὁμοῦ γὰρ τῷ προελθεῖν, τὸ γενέσθαι δέον, εὐθὺς οὐσία ἢ πρόθεσις γίνεται, πᾶσαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως ὑποστᾶσαν φύσιν, θελήματος κίνησιν, καὶ προθέσεως ὁρμὴν, καὶ δυνάμεως διάδοσιν, εἰκότως ἂν τις προσαγορεύσειεν ἐκ Πατρὸς ἀρχομένην, καὶ δι' Υἱοῦ προϊούσαν, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τελειουμένην.

ιδ'. Ταῦτα ἡμεῖς ἰδιωτικῶς καὶ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἡμῖν ἐννοοῦντες, τὰ σφὰ ταῦτα τῶν ἀνθρωποφρόνων οὐ προσιέμεθα, πιστεύοντες καὶ ὁμολογούντες ἐν παντὶ πράγματι καὶ νοήματι ἐγκοσμίου τε καὶ ὑπερκοσμίου, καὶ τοῖς ἐν χρόνῳ καὶ τοῖς προαιωνίοις, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταλαμβάνεσθαι, μήτε βουλήματος, μήτε ἐνεργείας, μήτε ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν εὐσεβῶς νοουμένων ἀπολειπόμενον· καὶ διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῆς κατὰ τάξιν καὶ ὑπόστασιν διαφορᾶς, ἐν οὐδενὶ τὸ παρελλογιζόμενον καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τρίτον μὲν τῇ ἀκολουθίᾳ φαμέν μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀριθμῆσθαι· τρίτον δὲ καὶ τῇ τάξει τῆς παραδόσεως. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν ἀχώριστον τὴν συνάφειαν ὁμολογοῦντες ἐν φύσει, καὶ ἐν τιμῇ, καὶ ἐν θεότητι καὶ δόξῃ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ, καὶ τῇ ἐπὶ πάντων ἐξουσίᾳ, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ ὁμολογῶμεν. Περὶ δὲ λατρείας καὶ προσκυνήσεως καὶ ὅσα τοιαῦτα μικρολογούντες προφέρουσιν οἱ σοφοὶ παρ' ἑαυτοῖς, ἐκεῖνα λέγομεν, ὅτι πάντων τῶν παρ' ἡμῖν γινομένων ἐκ προαιρέσεως ἀνθρωπίνης ὑψηλότερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἡ προσκυνήσεως ἡμῶν ταπεινότερα ἐστὶ χρεωστουμένης τιμῆς, καὶ εἰ τι ἄλλο ἢ ἀνθρωπίνῃ συνήθειᾳ τίμιον ἔχει, κάτω που τῆς ἀξίας ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀμέτρητον, μείζον ἐστὶ τῶν ἀπὸ μικρᾶς καὶ περιγεγραμμένης καὶ εὐτελοῦς δυνάμεως τὰ κατὰ δύναμιν αὐτῷ δωροφορούντων. Ταῦτα μὲν οὖν φαμεν πρὸς τοὺς συντιθεμένους τῇ εὐσεβεστέρᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπολήψει, ὅτι τε θεῖόν ἐστι καὶ φύσεως θείας.

ιε'. Εἰ δὲ τις ἀθετοῖ τὴν φωνὴν ταύτην καὶ τὴν διὰ νομῶν τὴν τῷ ὀνόματι τῆς θεότητος συνεμφαινόμενῃν, λέγοι δὲ τὸ παρὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ καθαιρέσεως τῆς τοῦ Πνεύματος μεγαλωσύνης περιφερόμενον, ὅτι οὐχὶ τῶν

(10) Cod. Θεός, sed fortasse emendatum fuit in ipsu codice Υἱός.

(11) Id est Filii, qui est potentia Patris. Nam

A error aliquis in infallibili natura cogitari potest, quæ creatricem causam Spiritus potentia negat, cum contra oporteat sublimibus sensibus humilia et humana cedere, et pro excelsi dignitate subjecti cogitare. Nam neque is qui omnia excedit Deus, ob alicujus cooperationis necessitatem, cuncta per Filium fecit: neque unigenitus Filius, ideo quod minorem conatu suo vim habeat, in sancto Spiritu omnia operatur. Sed fons quidem potentia, Pater est; potentia vero Patris, Filius; potentia spiritus denique, Spiritus sanctus est: creatura autem omnis tum sensibilis tum incorporea, divinae potentia effectus est. Et quoniam labor nullus esse intelligitur in iis quæ divina naturam constituent; nam voluntatem statim sequitur actio, et sine mora propositum in rem confertur; omnem, quæ creando fit, substantiam, voluntatis motum, propositi aggressionem, potentia communicationem, recte dicemus a Patre incipere, per Filium procedere, et in sancto Spiritu perfici.

14. Hanc nos populari more consuetaque nobis ratione sententiam gerentes, sapientia ista adversariorum argumenta non admittimus: credimus enim et confitemur in omni re mundana et supramundana, temporanea atque æterna, cum Patre ac Filio Spiritum sanctum esse consociandum; et neque a voluntate, neque ab actione, neque a re quavis quæ pie creditur bona excludendum: ideoque, excepta ordinis personæque differentia, nullius rei diversitatem admittimus, sed tertium ordine dicimus post Patrem et Filium numerari: tertium item ordine traditionis. In reliquis vero omnibus inseparabilem nexum fatemur, naturæ videlicet, honoris, deitatis, gloriæ, magnificentia, universalis potestatis, religiosæ denique apud nos confessionis. Quatenus vero sapientes hi cavillantur de cultu et adoratione et rebus hujusmodi, hoc nos affirmamus, nempe omni quod nos humanis conatibus præstamus officio excelsiorem esse Spiritum sanctum, adorationem quoque nostram infirmiore esse debito honore, et quidquid humana consuetudo venerationis exprimit, inferius esse Spiritus dignitate: nam qui immensus natura est, major est omni obsequio, quod ei ab exigua et circumscriptæ vilisque facultatis conatu exhibetur. Hæc cæteroquin illis dicimus, qui religiosiori de sancto Spiritu sententiæ adherent, quod nempe Deus sit, et divina natura præditus.

15. Quod si quis hoc vocabulum et suppositum eidem vocabulo significatum deitatis deleat, dicat autem id quod a multis ob abolendam Spiritus majestatem jactatur, nempe quod non ex facientibus,

Spiritus sanctus dicitur a Paulo, Gal. iv, 6, Spiritus Filii.

sed ex factis credendus sit, neque divina natura, A sed creata; hanc nos orationem improbamus, quia homines ita opinantes in Christianorum numero habere non didicimus. Nam sicut imperfectum embryonem nemo hominem diceret, sed inchoatam vim quandam si quando ad hominis natiuitatem de- uenerit, quandiu tamen imperfectus est, nondum esse hominem; sic eum qui totius mysterii veram orthodoxamque formam non exceperit, hunc esse Christianam doctrina nostra non agnoscit. Namque et Judæos audire est Deum, et quidem nostrum, confitentem. Concedit quippe illis in Evangelio Domini, quod non alium existiment Deum, nisi Unigeniti Patrem, Quem vos, inquit, Deum vestrum dicitis⁹. Num ergo Christianorum nomine nuncupandi sunt Judæi, propterea quod adoratum a nobis Deum ipsi quoque se fatentur colere? Scio et Manichæos nomen Christi celebrare. Quid igitur? Num qui venerabile his quoque habetur adoratum a nobis nomen, idcirco hos etiam in Christianorum numero habebimus? Sic et ille, qui Patrem quidem confitetur, Filiumque admittit, Spiritus tamen abolet majestatem, fidem negavit, et est infideli deterior¹⁰. Christianique nomen mentitur. Perfectum esse hominem Dei jubet Apostolus. Perfectio autem erit in communi quidem homine, si absolutam quaque versus naturam habuerit; nam rationalem esse oportet, mentis scientiæque capacem, vitæ competentem, statura erectum, risibilem, latis unguibus præditum. Quod si quis hominem nominet, quin dicta naturæ indicia præstare queat, frustra eum hac honorat appellatione. Ita etiam Christianus, fide in Patrem et Filium ac Spiritum sanctum distinguitur: hæc forma est ejus qui veritatis mysterio conformatus fuerit. Quod si aliter forma se habeat, haud agnoscam difformis rei naturam: confusio est potius figuræ, et naturalis formæ alteratio et indicativorum humanitatis signorum perversio, cum ad fidei dogma Spiritus sanctus non simul recipitur. Verax est enim Ecclesiastæ dictum: Non est hic homo vivens, sed ossa, ut ipse ait, in ventre prægnantis¹¹. Nam quomodo confitebitur Christum, nisi chrisma cum uncto simul intelligat? « Hunc, » inquit Scriptura, « unxit Deus Spiritu sancto. »¹² γὰρ ὁμολογήσει Χριστὸν, ὁ μὴ συνεπινοῶν τῷ χρισθέντι τὸ χρίσμα; ἢ τοῦτον ἐχρυσεν, ἢ φησὶν, « ὁ Θεὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

16. Dicant ergo nobis qui Spiritus gloriam ab- D olent, et in ordine subditarum naturarum collocant, cujusnam rei symbolum unctio sit. Nonne regni? Quid porro? Nonne propria natura regem esse credunt Unigenitum? Sine dubio non negabunt, qui certe Judaico velo cor obvolutum non habeant. Si ergo Filius Deus naturaliter est, regni vero symbolum chrisma, quidnam, oro, tibi consecranea ratio demonstrat? Nempe chrisma non esse alienum ab eo qui naturaliter rex est: neque uti peregrinum et extraneum cum sancta Trinitate

παιούτων, ἀλλὰ τῶν παιθθέντων ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τῆς θείας, ἀλλὰ τῆς χτιστῆς φύσεως εἶναι προσηκεῖ νομίζειν, τοῦτον τὸν λόγον ἀποκρινοῦμεθα, ὅτι τοὺς οὕτως ἔχοντας ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμεῖται οὐκ ἐμάθομεν. Ὅσπερ γὰρ ἄνθρωπον οὐκ ἂν τις προσηποιτο τὸ ἀτελεσφόρητον ἐμβρυον, ἀλλὰ δύναμιν εἴπερ ἐτελεσφορήθη εἰς ἀνθρώπου γένεσιν προσελθεῖν, ἕως δ' ἂν ἐν τῷ ἀτελεῖ ἦ, ἄλλο τί ἐστὶ καὶ οὐκ ἄνθρωπος· οὕτως τὸν μὴ δι' ὄλου τοῦ μυστηρίου τὴν ἀληθῆ μὲρφοσιν τῆς εὐσεβείας; δεξάμενον, χριστιανὸν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος. Ἔστι γὰρ καὶ Ἰουδαίων ἀκούειν Θεὸν ὁμολογούντων καὶ Θεὸν τὸν ἡμέτερον. Συντίθεται αὐταῖς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ ἄλλον νομίζουσι Θεὸν ἢ τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, Ὅν ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε ὅτι Θεὸς ἡμῶν ἐστίν. Ἄρ' οὖν Χριστιανοὺς ὀνομαστέον τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, καὶ αὐτοὶ σέβειν ὁμολογοῦσιν; Οἶδα καὶ Μανιχαίους τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ περιφέροντας. Τί οὖν; Ἐπειδὴ σεβάσιμον παρὰ τούτοις τὸ παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον ὄνομα, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμήσομεν; Οὕτως καὶ ὁ τὸν Πατέρα μὲν ὁμολογῶν, καὶ τὸν Υἱὸν παραδεχόμενος, ἀθετῶν δὲ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Πνεύματος, ἤρηται τὴν πίστιν, καὶ ἐστὶν ἀπίστου χείρων, καὶ τῆς ἐποιουμίας τοῦ Χριστιανοῦ καταψεύδεται. Ἄρτιον εἶναι κελεύει τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ὁ Ἀπόστολος. Ἄρτιον δ' ἂν εἴη ἐπὶ μὲν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου τὸ παντὶ λόγῳ συμπληρωμένον τῆς φύσεως, λογικόν τε γὰρ εἶναι χρῆ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, ζωῆς μετέχον, ὄρθιον τῷ σχήματι, γελαστικὸν, πλατυνύχον. Εἰ δὲ ὀνομά- ζοι μὲν τις ἄνθρωπον, τὰ δὲ εἰρημένα σημεῖα τῆς φύσεως μὴ ἔχοι ἐπὶ τούτου παρέχεσθαι, μάτην ἐτίμησε τῷ προσρήματι. Οὕτως καὶ ὁ Χριστιανὸς τῇ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστει χαρακτηρίζεται· αὕτη ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας μεμορφωμένου. Εἰ δὲ ἐτέρως ἢ μορφή διακειμένη τύχη, οὐκ ἐπιγνώσομαι τοῦ ἀμόρφου τὴν φύσιν· σύγχυσις ἐστὶ τοῦ χαρακτηρος καὶ τῆς κατὰ φύσιν μορφῆς ἀλλοτριωσις καὶ παραλλαγὴ τῶν γνωριστικῶν σημείων τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν μὴ συμπαραληφθῇ τῇ πίστει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀληθεύει γὰρ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ὁ λόγος· ὅτι οὕτως οὐχὶ ζῶν ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὄστᾶ, καθὼς ἐκεῖνος φησὶν, ἐν τῇ ἀστροὶ τῆς κνοφορούσης. Πῶς ἴς'. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ καθαιρούντες τὴν τοῦ Πνεύματος δόξαν, καὶ τῇ ὑποχειρίῳ φύσει συγκατατάσσοντες, τίνος σύμβολόν ἐστὶν ἡ χρίσις. Οὐχὶ τῆς βασιλείας; Τί δέ; οὐχὶ φύσει βασιλέα τὸν Μονογενῆ πεπιστεύκασιν; Οὐκ ἀντεροῦσι πάντως οἱ γε μὴ καθάπαξ τῷ Ἰουδαϊκῷ καλύμματι τὴν καρδίαν περιεχόμενοι. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱὸς, βασιλείας δὲ σύμβολόν ἐστὶ τὸ χρίσμα, τί σοι διὰ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος ἐνδείκνυται; Ὅτι οὐκ ἀλλότριον τί ἐστὶ τοῦ κατὰ φύσιν βασιλέως τὸ χρίσμα, οὐδὲ ἐξ ἑνὸς τι καὶ ἀλλόφυλον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι τὸ Πνεῦμα

⁹ Joan. viii, 11. ¹⁰ II Tim. iii, 47. ¹¹ Eccl. xi, 5. ¹² Act. x, 38.

συντάσσεται. Βασιλεὺς μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς· βασιλεία δὲ ζωσα καὶ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ χρισθεὶς ὁ Μονογενὴς, Χριστὸς ἐστὶ καὶ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν. Εἰ οὖν βασιλεὺς ὁ Πατήρ, βασιλεὺς δὲ ὁ Μονογενὴς, βασιλεία δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς πάντως τῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁ λόγος. Ἡ δὲ τῆς χριστείας ἐννοια, τὸ μὴδὲν εἶναι διάστημα μεταξύ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δι' ἀπορρήτων αἰνίσσεται· ὡς γὰρ μεταξύ τῆς τοῦ σώματος ἐπιφανείας, καὶ τῆς τοῦ ἐλαίου χριστείας οὐδὲν ἐπινοεῖ μέσον οὔτε ὁ λόγος οὔτε ἡ αἴσθησις, οὕτως ἀδιάστατος ἐστὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ ἡ συνάφεια, ὥστε τῷ μέλλοντι αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως ἄπτεσθαι, ἀναγκαῖον εἶναι προεντυγχάνειν διὰ τῆς ἀφῆς τῷ μύρω· οὐ γὰρ ἐστὶ τε μέρος ὃ γυμνὸν ἐστὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἡ ὁμολογία τῆς τοῦ Υἱοῦ κυριότητος, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τοῖς καταλαμβάνουσι γίνεται, πάντοθεν τοῖς διὰ πίστεως προσεγγίζουσι προεπαντώντος τοῦ Πνεύματος. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱὸς, ἀξίωμα δὲ βασιλείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ Υἱὸς χρίεται, τίς ἐπινοεῖται τῆς βασιλείας ἡ κατὰ τὴν φύσιν πρὸς ἑαυτὴν ἄλλοτριωσις;

15. Ἐπειτα καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν· Ἡ βασιλεία ἐν τῇ τῶν ὑποχειρίων ἀρχῇ πάντως γνωρίζεται. Τί οὖν τῆς βασιλευούσης φύσεως ἐστὶ τὸ ὑπῆκοον; τοὺς αἰῶνας πάντως καὶ τὰ ἐν τούτοις ὁ λόγος καταλαμβάνει· « Ἡ γὰρ βασιλεία σου, » φησὶν, « βασιλεία αἰῶνων. » Αἰῶνας δὲ λέγων, πᾶσαν ἐκ τοῦ περιέχοντος τὴν ἐν αὐτοῖς συστάσεως κτίσιν περιλαμβάνει τὴν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον· ἐν αὐτοῖς γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα διὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν αἰῶνων. Εἰ οὖν ἡ βασιλεία πάντοτε μετὰ τοῦ βασιλέως νοεῖται, ἡ δὲ ὑποχειρίως φύσις ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀρχουσαν ὁμολογεῖται, τίς ἡ ἀτοπία τῶν ἑαυτοῖς μαχομένων, τῶν προστιθέντων μὲν τὸ χρίσμα τῷ κατὰ φύσιν βασιλεῖ ὡς ἀξίωμα, καταγόντων δὲ αὐτὸ τοῦτο εἰς τὴν ὑποχείριον τάξιν ὡς τῆς ἀξίας καταδεέστερον; Εἰ μὲν γὰρ τῶν ὑπῆκοων κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, πῶς τῷ τῆς βασιλείας ἀξιώματι τοῦ Μονογενοῦς συναρμύζεται χρίσμα βασιλείας γινόμενον; Εἰ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ διὰ τοῦ συμπαραληφθῆναι εἰς τὴν τῆς βασιλείας μεγαλοπρέπειαν δείκνυται, τίς ἡ ἀνάγκη καθαιρεῖσθαι πάντα εἰς ἰδιωτικὴν τε καὶ δουρικτὴν ταπεινότητα τῇ δουλευούσῃ κτίσει συναριθμούμενον; Οὐ γὰρ δὴ τὰ δύο περὶ αὐτοῦ λέγοντα, δυνατόν ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τὰ ληθῆ λέγειν, ὅτι καὶ ἡγεμονικὸν ἐστὶ καὶ ὑποχείριον. Εἰ μὲν γὰρ ἡγεῖται, οὐ κυριεύεται· εἰ δὲ δουλεύει, οὐκ ἐπιμετὰ τῆς βασιλευούσης φύσεως καταλαμβάνεται. Ὡς γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ἄνθρωποι, καὶ μετὰ ἀγγέλων ἄγγελοι, καὶ πάντα μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἐπιγινώσκειται, οὕτω μετ' ἑνὸς ἑκατέρων ὁμολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναγκαῖον ἐστὶ, ἢ μετὰ τῆς κυριεύουσας, ἢ μετὰ τῆς ὑποκυπτουσας φύσεως. Μέσον γὰρ τούτων ἐπιγινώσκει ὁ λόγος οὐδὲν, ὥστε τινὰ φύσεως ἰδιότητα ἐν μεθορίῳ τοῦ τε κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτιστοῦ καινοτομηθεῖσαν μεταξύ τούτων εἶναι νομίζεσθαι, ὡς καὶ ἀμφοτέρων μετέχειν, καὶ οὐδέτε-

A Spiritum cooptari. Nam rex est Filius; regnum autem vivens, et substantiale, et inhærens, Spiritus sanctus est, quo unctus Unigenitus, fit Christus atque universi mundi rex. Si ergo rex est Pater, rex item Unigenitus, regnum autem Spiritus sanctus, una est omnino regni in Trinitate ratio. Unctionis autem ænigmatica significatio est ut nullam inter Filium et sanctum Spiritum distantiam esse putemus; nam sicuti inter corporis cutem et olei unctionem nihil intermedium nec ratio nec sensus novit, ita indivisa est Filii copulatio cum sancto Spiritu, ita ut opus sit eum qui Christum fide velit attingere, antea accedere ad unguenti contactum: nullum est enim membrum illud, quod Spiritu sancto sit nudum. Propterea confessio de Filii dominatu, in sancto Spiritu a recipientibus sit, quibus per fidem accedentibus undique occurrit sanctus Spiritus. Si ergo naturaliter rex est Filius, dignitas autem regni ipse sanctus Spiritus, quo Filius inungitur, quænam regni jam excogitatur naturalis a se ipso alienatio?

17. Deinde et hoc consideremus: Regnum ex dominatu in subjectos prorsus dignoscitur. Quid ergo regnanti naturæ subjectum est? sæcula profecto et quæcunque in eis sunt ratio nostra imaginatur. « Regnum tuum, » Scriptura inquit, « regnum sæculorum »¹². Sæcula vero dum ait, universum qui circumambit creatum mundum comprehendit, visibilem et invisibilem: namque in sæculis creata fuerunt omnia ab ipsorum sæculorum auctore. Si ergo regnum una cum rege semper intelligitur, subjecta autem creatura diversum quid esse a dominante in confesso est, quænam insania est istorum qui chrisma quidem ceu dignitatem quamdam addunt ei qui suapte natura rex est; simul tamen idem chrisma ad subditorum ordinem deprimitur, quasi dignitate inferius? Si enim de classe subditorum natura propria Spiritus est, quomodo regali Filii dignitate deponitur, dum unctio regni fit? Sin potius principatus ejus ex assumptione ad participandam regni majestatem ostenditur, cur opus sit hæc omnia pessumdare, dum ad privatam servilemque humilitatem deprimitur, famulæque creaturæ adnumeratur? Neque enim hæc duo de eodem subjecto pronuntiata, utraque vera esse queunt, nempe ut sit Dominus atque subditus. Nam si dominatur, dominium non patitur; sin famulatur, jam non cum regnante natura sociatur. Nam sicut homines cum hominibus, angeli cum angelis et cætera omnia cum homogeneis spectantur, ita cum uno ex alterutris necessario Spiritus sanctus agnoscendus est, vel cum dominante scilicet vel cum subjecta natura. Medium autem in his ratio non agnoscit quidquam; neque existimari potest, aliquam esse naturæ proprietatem inter creatum et increatum, novo modo excogitamam, quæ utrumque participet, neutrum

¹² Psal. clix, 15.

tamen perfecte sit. Non enim licet admittere misionem quamdam contrariorum atque connexionem rei creatæ cum increata; neque duo increata in unam evaderet compositum id quod ex hac absurda misione compingeretur, verum etiam dissimilium compositio fieret, et quæ ætate non congruerent: nam quod ex creatione existentiam nanciscitur, omnino recentius est illo quod increatam subsistentiam habet. Si ergo Spiritus naturam ex utraque re mistam dicunt, utique rei antiquioris cum recentiore misionem quamdam sibi animo confingent: eritque, ex horum sententia aliquid se ipso antiquius simul atque recentius, ita ut quatenus increatum antiquius sit, quatenus vero creatum recentius. Quod quoniam in rerum natura fieri nequit, necesse est unum ex his in Spiritu verum evadere, id est increatum.

18. Sed jam et illud quanta scateat absurditate spectemus. Cum creata omnia pari honore sint, propterea quod parem existendi originem habuerint, quænam erit causa Spiritum a reliquis rebus ita secernens, ut eum cum Patre ac Filio possimus simul ordinare? Postulat enim recta ratio ut id a creatione non sit, quod cum increata natura cernitur consociatum: quod si nihilominus a creatione provenerit, nihil magis valebit, quam reliquæ sibi homogeneæ creaturæ, neque cum superiore poterit natura componi. Quod si forte dicant creatum quidem esse Spiritum, sed tamen plus posse quam rem creatam, rursus comperiemus eandem contra se ipsam pugnare creatam naturam, atque inter dominatum servitiumque bifariam divisam, ita ut pars ejus benefaciat, pars vero beneficium recipiat, pars sanctificet, pars autem sanctificetur; et quotquot bona a sancto Spiritu donari creaturæ creduntur ipsi quidem affluenter adsint scatentia et in alios effusa, sed tamen quatenus creatura est, idem egeat beneficiis illinc manantibus atque gratia; nec nisi participatione aliqua communionem bonorum percipiat ex homogenea natura profusorum. Habet enim electionis ejusdem et personalis prælationis speciem, si cum nulla sit honoris in natura præstantia, haud paria possint ii quorum substantia mutuo non differt. Quam rem nemo sana mente præditus, ut puto, comprobabit: nam vel aliis non præbet siquidem naturaliter non habet; vel si dare creditur, jam in confesso erat prorsus habere. Porro hoc unius divinæ naturæ proprium est et peculiare, nempe ut bonorum sit donatrix, ipsa autem nulla re adventitia indigeat.

19. Deinde et hoc observabimus, nempe in sancto baptismo quid studemus? nonne ut vitam impetremus morti ulterius non obnoxiam? Neninem sermoni huic contradicendum puto, qui quomodo-cunque Christianis ascriptus sit. Quid igitur? Num vivifica vis inest aquæ, quæ ad baptismi gratiam adhibetur? Nonne cuivis potius exploratum est, aquam corporalis ministerii causa adhiberi, cum

A ρον τελείως εἶναι. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται μίξιν τινὰ τῶν ἐναντίων καὶ συμπλοκὴν ἐννοῆσαι τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκτιστον συνανακριναμένων, καὶ δύο τῶν ἐναντίων εἰς μίαν ὑπόστασιν συμμιγνυμένων· ὡς μὴ μόνον σύνθετον εἶναι τὸ διὰ τῆς ἀλλοκότου ταύτης μίξεως ἀναπλασσόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοίων ἔχον τὴν σύνθεσιν, καὶ κατὰ τὸν χρόνον οὐ συμφωνούντων· τοῦ γὰρ ἀκτίστως ὑφαστῶτος, τὸ διὰ κτίσεως τὴν ὑπόστασιν ἔχον, μεταγενέστερον πάντως ἐστίν. Εἰ οὖν μεμίχθαι τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν πρὸς ἑκάτερα λέγουσιν, ἄρα καὶ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸ νεώτερον μίξιν τινὰ ἐννοήσουσι· καὶ ἔσται κατ' αὐτοὺς ἑαυτοῦ τι πρεσβύτερον, καὶ ἑαυτοῦ τι πάλιν μεταγενέστερον, ὡς καὶ τῷ ἀκτίστῳ τὸ ἀρχαιότερον ἔχειν, καὶ τῷ κτιστῷ τὸ νεώτερον. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο φύσιν οὐκ ἔχει, ἀνάγκη πάντως τὸ ἔτερον τούτων ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἀληθὲς εἶναι λέγειν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀκτιστον.

ιη'. Καὶ γὰρ κάκεινο ὄσην ἔχει τὴν ἀτοπίαν σκοπήσωμεν. Πάντων τῶν ἐν τῇ κτίσει νοουμένων, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ διὰ κτίσεως ἐσχημένα τὸ εἶναι, τὴν ὁμοτιμίαν ἐχόντων, τίς ἡ αἰτία ἢ τὸ Πνεῦμα τῶν λοιπῶν ἀποκρίνουσα εἰς τὸ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συναχθῆναι; Εὐρίσκεται γὰρ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου, οὐκ ὃν ἐκ τῆς κτίσεως τὸ τῇ ἀκτίστῳ συνθεωρούμενον φύσει· ἢ εἰ ἐντεῦθεν εἴη, μὴδὲν πλέον τῆς ὁμοφύλου ἰσχύειν κτίσεως, μὴδὲ δύνασθαι τῇ ὑπερκειμένῃ συναρμολογεῖν φύσει. Εἰ δὲ λέγοιεν καὶ κτιστὸν εἶναι καὶ ὅπερ τὴν κτίσιν δύνασθαι, πάλιν εὐρίσκεται αὐτῇ πρὸς ἑαυτὴν ἢ κτιστὴ στασιάζουσα φύσις, καὶ μεριζομένη πρὸς τὸ κρατοῦν τε καὶ ὑποχείριον, ὡς τὸ μὲν εὐεργετεῖν, τὸ δὲ εὐεργετεῖσθαι, καὶ τὸ μὲν ἀγιάζειν, τὸ δὲ ἀγιάζεσθαι· καὶ πάντα ὅσα παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγεῖσθαι τῇ κτίσει πεπίστευται, ἐκεῖνῳ μὲν παρεῖναι πλουσίως πηγάζοντα καὶ εἰς ἄλλους ὑπερχεόμενα, τὴν δὲ κτίσιν ἐπιτεθεῖ τῆς ἐκεῖθεν ἀναδιδομένης εὐεργεσίας καὶ χάριτος καθεστάναι, καὶ ἐκ μετουσίας δέχεσθαι τὴν τῶν ἀγαθῶν κοινωνίαν τῶν ἐκ τοῦ ὁμογενοῦς προχομένων. Ἀποκληρώσει γὰρ ὁμοιον καὶ προσωποληψία τὸ τοιοῦτόν ἐστι, μηδεμιᾶς ἐν τῇ φύσει προτιμῆσεως οὐσης, μὴ τὰ αὐτὰ δύνασθαι τὰ κατ' οὐδὲν ἀλλήλων ἐν τῷ εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχοντα. Ἄπερ οὐδένα οἶμαι τῶν εὐφρονούντων συνομολογεῖν· ἢ γὰρ οὐ παρέχει τοῖς ἄλλοις, εἴπερ οὐ φυσικῶς ἔχει· ἢ εἴπερ διδόναι πεπίστευται, τὸ ἔχειν πάντως προωμολόγηται. Τοῦτο δὲ μόνης τῆς θείας φύσεως ἰδίον ἐστὶ καὶ ἐξείρετον, τὸ παρεκτικὸν ἀγαθῶν εἶναι, αὐτὸ δὲ μετένδὸς ἐπεισάκτου προσδέεσθαι.

ιβ'. Ἐπειτα καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν, τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι· τί διὰ τούτου πραγματευόμενοι. Ἄρ' οὐχὶ τὸ ζωῆς μετέχειν οὐκέτι θανάτῳ ὑποκειμένης; Οὐδένα ἀντειπεῖν οἶμαι τῷ λόγῳ τόν γε καὶ ὁπωσούν· ἐν χριστιανοῖς ἀριθμούμενον. Τί οὖν; Ἄρ' ἐν τῷ ὕδατι ἢ ζωοποιός ἐστὶ δύναμις τῷ συμπαλαμβανομένῳ πρὸς τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν; Ἡ παντὶ δῆλον ὅτι τοῦτο μὲν τῆς σωματικῆς ἔνεκεν διακονίας παρεί-

ληπται, οὐδὲν παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν ἁγιασμὸν εἰσφε-
 ρόμενον, εἰ μὴ μεταποιηθεῖ διὰ τοῦ ἁγιάσματος· τὸ
 δὲ ζωοποιεῖ τοὺς βαπτιζομένους, τὸ Πνεῦμά ἐστι,
 καθὼς φησιν ὁ Κύριος περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγων τῇ
 ἰδίᾳ φωνῇ, ὅτι, « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιεῖν. »
 Ζωοποιεῖ δὲ οὐκ αὐτὸ μόνον εἰς τὴν τελείωσιν τῆς
 χάριτος ταύτης διὰ τῆς πίστεως λαμβανόμενον, ἀλλὰ
 χρῆ τὴν εἰς τὸν Κύριον προϋποκεισθαι πίστιν, δι' ἧς
 ἡ ζωτικὴ χάρις τοῖς πιστεύουσι παραγίνεται, καθὼς
 εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου, ὅτι Οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖν·
 ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ διακονουμένη χάρις
 ἤρτηται τῆς ἀγέννητου πηγῆς, διὰ τοῦτο προηγείσθαι
 τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς πιστὴν ὁ λόγος διδά-
 σκει, τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα, καθὼς φησιν ὁ
 Ἀπόστολος, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἀφορμηθεῖσαν τὴν ζωο-
 ποιὸν χάριν, καθάπερ ἐκ πηγῆς τινος τὴν ζωὴν πη-
 γαζούσης διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὃς ἐστὶν ἡ ἀλη-
 θὴς ζωὴ, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι
 τοὺς ἀξιουμένους. Εἰ οὖν ἡ ζωὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος,
 τὸ δὲ βάπτισμα ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
 Πνεύματος ἁγίου τὴν τελείωσιν ἔχει, τί λέγουσιν οἱ
 τὸ παρεκτικὸν τῆς ζωῆς ἀντ' οὐδενὸς λογιζόμενοι;
 Εἰ γὰρ μικρὰ ἡ χάρις, εἰπάτωσαν τὸ τῆς ζωῆς τι-
 μώτερον. Εἰ δὲ πᾶν ὃ τι πέρ ἐστι τίμιον τῆς ζωῆς ἐστὶ
 δεύτερον, ἐκεῖνης λέγω τῆς ὑψηλῆς καὶ τιμίας, ἢ κατ'
 οὐδὲν ἐπικοινωνεῖ ἡ ἄλογος φύσις, πῶς τοιμῶσι τὸ
 τηλικούτου χάρισμα, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ παρεκτικὸν
 τοῦ χαρίσματος κατασμικρύνει ταῖς αὐτῶν ὑπολή-
 φεσι, καὶ κατασπῆν εἰς τὴν ὑποχείριον φύσιν θείας
 τε καὶ ὑψηλῆς διαζεύξαντες; Εἴτα καὶ εἰ μικρὸν τὸ
 τῆς ζωῆς λέγουσι χάρισμα, ὡς μηδὲν διὰ τούτου
 σεμνόν τε καὶ μέγα τῇ φύσει τοῦ χαριζομένου ἐμφαί-
 νεσθαι, πῶς οὐ λογίζονται τὸ ἀκόλουθον, ὅτι οὐ αὐτὸς
 ἀναγκάσει λόγος καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ περὶ
 αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς μηδὲν ὑποτιθεσθαι μέγα τῆς
 Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς χορηγοῦμένης;

κ'. Ὅστε εἰ μικρὸν ὑπολαμβάνουσι τὸ δῶρον οἱ
 καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν ὄβρισταί καὶ πολέμιοι, καὶ διὰ
 τοῦτο τὸ παρεκτικὸν τῆς χάριτος ταύτης ἀτιμάζειν
 ἐγνώκασιν, μὴ λανθανέντως οὐχ ἐνὶ προσώπῳ τὴν
 ἀχαριστίαν περιορίζοντες, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἐπὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα τὴν βλασφημίαν ἐκτείν-
 οντες. Ὅσπερ γὰρ ἡ χάρις ἀδιασπάστως ἀπὸ τοῦ
 Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοὺς
 ἀξιούς βέουσα φέρεται, οὕτως καὶ ἡ βλασφημία εἰς
 τὸ ἔμπαιβον κατὰ διὰδοσιν ἀναλύουσα, ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ
 ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν διεξέρχεται. Εἰ γὰρ δι' ἀνθρώ-
 που ἀθετηθέντος ὁ ἀποστελλας ἠθέτηται, καίτοι πόσον
 τὸ μέσον μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποστελλαντος,
 τί χρῆ λέγειν ἡλίχην ὑποσημαίνει κατὰχρῆσιν τοῖς
 κατατολμῶσι τοῦ Πνεύματος; Τάχα διὰ τοῦτο ἀσυγχώ-
 ρητον κρίμα κατὰ τῆς τοιαύτης βλασφημίας παρὰ (12)
 τοῦ νομοθέτου κεκρύπεται, ἐπειδὴ πᾶσα δι' αὐτοῦ ἡ
 μακαρία τε καὶ θεία φύσις ἐν τῇ προαιρέσει τοῦ βλασ-
 φημοῦντος συγκαθυδρίζεται. Ὅσπερ γὰρ ὁ εὐσεβῶς
 τὸ Πνεῦμα δεξάμενος, εἶδεν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ

reapse nihil ad sanctificationem conferat, nisi per
 sanctificationem vis ejus immutetur? Qui aut. in
 baptizatos vivificat, Spiritus est, sicut ait de
 ipso Dominus suæ vocis oraculo: « Spiritus est
 qui vivificat ¹⁴. » Vivificat autem non ipse solus
 ad hujus gratiæ perfectionem fide susceptus, sed
 oportet fidem erga Dominum præcedere, per quam
 vitalis gratia credentibus conciliatur, sicut a Do-
 mino dictum est ¹⁵, eum nempe quos vult vivifi-
 care. Sed quia gratia quoque per Filium ministrata,
 abs non genito fonte pendet, idcirco tradit doctrina
 nostra præmittendam esse fidem in Patris nomen,
 vivificantis omnia, ut ait Apostolus ¹⁶, ita ut illinc
 oborta, tanquam ex fonte quodam vitam fundente
 per unigenitum Filium qui est vera vita, operante
 Spiritu, in hominibus dignis perficiatur. Si ergo
 vita per baptismum fit, baptismus autem in nomine
 Patris et Filii et Spiritus sancti perfectus demum
 evadit, quid aiunt isti qui ministrum vitæ Spiritum
 flocci faciunt? Si enim exigua gratia est, dicant
 quid vita sit pretiosius. Sin quidquid est pretiosum
 vilius est vita, illa, inquam, excelsa et honorabilis
 quam nullatenus participat, irrationalis natura,
 quomodo audent tale tantumque donum, imo ipsum
 doni datorem, suis cogitatibus imminuere, atque
 ad subditum naturam deprimerem, ab excelsa illa et
 divina abstrahentes? Deinde etiamsi tenue dixerint
 vitæ donum, ita ut nihil inde augustum ac magnum
 de natura donantis reveletur, quomodo non consi-
 derant rei consequentiam, nempe quod eadem rati-
 ocinatio coget de Unigenito quoque et de ipso
 Patre nihil magnum, ob ipsam vitam censere, quam
 per Spiritum habemus a Patre, mediatore Filio,
 suppeditatam?

αὐτῆς ζωῆς, ἣν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν, διὰ τοῦ

20. Quamobrem si forte exiguum æstimant
 donum hi vitæ suæ contemptores et hostes, ideo-
 que datorem gratiæ hujus dehonestandum judi-
 cant, nolim nesciant se haud adversus unam per-
 sonam esse ingratos, sed blasphemiam suam per
 sanctum Spiritum ad sanctam Trinitatem exten-
 dere. Sicut enim gratia indivise a Patre per Filium
 ac Spiritum decurrens fertur, sic etiam blasphemia
 retrogrado velut cursu revoluta, a Filio ad uni-
 versalem Deum pergit. Nam si causa hominis im-
 probati, is qui misit improbatur, tantum licet in-
 tervallum sit inter hominem illum atque mitten-
 tem, quis dicat quanta damnatio portendatur iis
 qui adversus Spiritum audent? De tali fortasse
 blasphemia inveniabile illud decernitur a legislatore
 judicium ¹⁷: quandoquidem tota per Spiritum beata
 ac divina natura, voluntate blasphemantis, simul
 injuria afficitur. Nam sicut qui pie Spiritum recepit,
 cognoscit in ipso Spiritu gloriam Unigeniti; Filium
 autem noscens, imaginem noscit infiniti, et per

¹⁴ Joan. vi, 64. ¹⁵ Joan. v, 21. ¹⁶ I Tim. vi, 13. ¹⁷ Matth. xii, 32.

(13) Cod. κατά.

imaginem menti suæ archetypum imprimit, ita scilicet etiam hic maledicus atque contemtor, cum audet aliquid adversus Spiritus majestatem, consequenter ad Patrem usque, intermedio Filio, blasphemiam intendit. Quamobrem paveant, si certe sapiunt, ne quid hujusmodi temere audeant; cujus rei finis erit omnimoda audentis perniciēs, sed pro viribus potius extollant verbis suis Spiritum, imo et ante verba, mente eum subliment: neque enim fieri potest, ut nonnisi cum verbis mens extollatur. Cumque in summum humanarum virium cacumen conscenderis, id est quatenus mens humana intellectum suum in sublimes magnosque conceptus dilatare potest, tunc putate inferiorem esse illa eximia dignitate, prout dicitur in psalmodia, nempe postquam exaltaveritis Deum nostrum, tunc demum vix adorabitis scabellum pedum ejus¹⁶. Causa vero cur ejus dignitas sit incomparabilis, nulla est alia nisi quia sanctus est.

21. Si ergo quilibet humanarum virtum cumulus humilior est adorati majestate (id enim Scriptura significat per pedum scabellum), quæ dementia est existimantium tantas se habere vires, ut arbitrato suo possint inæstimabili naturæ congruum honorem decernere? Proptereaque nonnullis etiam honoris significationibus Spiritum sanctum indignum judicare, quasi ipsorum vires plus valeant, quam Spiritus sancti dignitas capit. O miserandam istorum infelicemque insaniam: non intelligentium quinam ipsi sint qui talia obloquuntur, et quinam Spiritus sanctus cui se ob superbiam contendunt! Quis dicat his populis quod homines sunt spiritus transiens et non rediens, in matris vulva impuro conceptu compacti, cunctique in putrem terram dissolvendi, feno comparabilem vitam sortiti qui brevi tempore in mundano errore florentes rursus arescunt, flosque eorum defluens evanescit, qui neque aliquid ante generationem fuerunt, nec quem ad locum hinc sint migraturi certo sciunt, quia nempe anima futuram sedem suam, quandiu in corpore manet, ignorat? Hæc videlicet hominum conditio est.

22. Spiritus vero sanctus, primo quidem quod ad naturæ sanctitatem attinet, tantumdem est ac Pater suapte natura sanctus, pariterque Unigenitus. Itemque Spiritus sanctus æque vivificans est, incorruptibilis, immutabilis, æternus, justus, sapiens, rectus, dirigens, bonus, potens, bonorum omnium dator, ubique existens, singulis præsens, tellurem complens, in cælo permanens, in supernis virtutibus diffusus, cuncta implens pro cujusque capacitate, et ipse tamen plenus manens, cum omnibus sanctis versans, neque tamen a sancta Trinitate sejunctus. Is Dei profunda semper scrutatur, semper a Filio accipit, mittitur et non separatur, glorificatur

¹⁶ Psal. xcviij, 5.

(13) Sic hiat cod.

Α Μονογενοῦς τὴν δόξαν, τὸν δὲ Υἱὸν ἴδων τὴν εἰκόνα εἶδε τοῦ ἀορίστου, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης ἐνετυπώσατο τῇ γνώσει ἑαυτοῦ τὸ ἀρχέτυπον, οὕτω δηλαδὴ καὶ ὁ κατὰ (13)... μένος καὶ καταφρονητής, ἐπειδὴν ἀποθρασύνεται τι κατὰ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, διὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν βλασφημίαν ἐξέτεινε. Οὐκοῦν φοβερότεον τοῖς γενοῦν ἔχουσι, μὴ κατατολμᾶν τῆς τοιαύτης θρασύτητος, ἧς τὸ πέρας παντελὴς ἐστὶν ἀφανισμὸς τοῦ τολμήσαντος· ἀλλ' ὅση δύναμις, ὑψοῦν μὲν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, ὑψοῦν δὲ καὶ πρὸ τοῦ λόγου κατὰ διάνοιαν· οὐ γὰρ δυνατόν ἐστι συναναδῆναι τῇ διανοίᾳ τὸν λόγον. Καὶ ἐπειδὴν ἐπὶ τὸ ἀκρότατον φθάτης τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, εἰς ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐξικνεῖται ὑψὸς καὶ μέγεθος νοημάτων, τότε νόμιζε

Β κάτω εἶναι τῆς ἐπιβαλλούσης ἀξίας, κατὰ τὸ εἰρημέ-
νον ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ, ὅτι Μετὰ τὸ ὑψῶσαι Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, τότε μόγις προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ· τό τε αἶτιον τῆς ἀκαταλήπτου ἀξίας οὐδὲν ἄλλο φησὶν, ἢ ὅτι ἅγιός ἐστιν.

κα'. Εἰ οὖν πᾶν ὑψώμα δυνάμεως ἀνθρωπίνης κάτω τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ προσκυνουμένου ἐστὶ (τοῦτο γὰρ ὁ λόγος διὰ τοῦ ὑποποδίου τῶν ποδῶν ὑπαινίσσεται), τίς ἡ ματαιότης τῶν οἰομένων ἔχειν τινὰ δύναμιν ἐν ἑαυτοῖς τοσαύτην, ὥστε ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὸ κατ' ἀξίαν τῆς τιμῆς ὀρίζειν τῇ ἀτιμῆτι φύσει, καὶ διὰ τοῦτο, καὶ τινῶν τῶν εἰς τιμὴν ἐπινοουμένων ἀνάξιον κρίνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τῆς δυνάμεως αὐτῶν μείζονα δυνάμενης, ἢ ὅσον χωρεῖ ἡ ἀξία τοῦ Πνεύματος; Ἡ εἰς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ τολαίωρου παραπληξίας, τῶν μὴ συνιέντων αὐτοῖς τε τίνες εἰσὶν οἱ ταῦτα διαλεγόμενοι, καὶ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ δι' ὑπερηφανίας ἑαυτοὺς ἀντεξάγουσι! Τίς εἴποι τοῖσδε λαοῖς ὅτι ἀνθρώποι εἰσι πνεῦμα πορευόμενοι καὶ οὐκ ἐπιστρέφον, ἐν μήτρᾳ γυναικὸς διὰ ῥυπαρᾶς συλλήψεως οἰκοδομοῦμενοι, καὶ εἰς γῆν ῥυπαρὰν πάντες ἀναλυόμενοι, χρότῳ προσεικασμένην τὴν ζωὴν λαχόντες, οἱ ἐπ' ὀλίγον διὰ τῆς βιωτικῆς ἀπάτης ἀνθήσαντες, πάλιν ἀποξηραίνονται, καὶ τὸ ἄθος περὶ αὐτοὺς καταβρῦθὲν ἀφανίζεται, οὕτε τί θνητος πρὸ τῆς γενέσεως, καὶ εἰς ὃ τι μεταχωρήσουσιν, οὐκ ἀκριδῶς ἐπιστάμενοι, τῆς ψυχῆς τὴν ἰδίαν λῆξιν, ἕως ἂν ἐπιμένη τῇ σαρκὶ, ἀγνοούσης; Ταῦτα οἱ ἀνθρώποι.

κβ'. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἁγίων ἐκεῖνός ἐστιν ὅπερ ὁ Πατὴρ κατὰ φύσιν ἅγιος, καὶ ὁ Μονογενὴς ὡσαύτως. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ κατὰ τὸ ζωοποιὸν πάλιν, καὶ κατὰ τὸ ἀφθαρτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ αἰδίου, δίκαιον, σοφόν, εὐθέδες, ἡγεμονικόν, ἀγαθόν, δυνατόν, ἀγαθῶν πάντων παρεκτικόν, καὶ πρὸ γε ἀπάντων αὐτῆς τῆς ζωῆς· πανταχοῦ ὄν, καὶ ἐκάστῳ παρὼν, καὶ τὴν γῆν πληροῦν, καὶ ἐν οὐρανοῖς μένον, ἐν ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐκχεόμενον, πάντα πληροῦν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου, καὶ αὐτὸς πλήρης μένον, μετὰ πάντων ὄν τῶν ἀξίων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐ χωρίζομενον. Ἄει τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ ἔρουνᾶ, ἀεὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ ἀπο-

στέλλεται καὶ οὐ χωρίζεται, καὶ δοξάζεται καὶ δόξαν ἔχει· ὁ γὰρ ἄλλω δόξαν δίδωσι, δῆλον ὅτι ἐν ὑπερβαλλούσῃ δόξῃ καταλαμβάνεται. Πῶς γὰρ δοξάζει τὸ δόξης ἄμοιρον; Ἐάν μὴ τι φῶς ἦ, πῶς τὴν τοῦ φωτὸς ἐπιδειξεται χάριν; Οὕτως οὐδὲ τὴν δοξαστικὴν δύναμιν ἐπιδειξεται, ὃ ἀν μὴ αὐτὸ ἡ δόξα καὶ τιμὴ καὶ μεγαλωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια. Δοξάζει οὖν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ὁ εἰπὼν ἀψευδὴς ἐστὶ, « Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάζω »· « Ἐγώ σε ἐδόξασα, » φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Κύριος· καὶ πάλιν, « Δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον ἀπ' ἀρχῆς παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » Ἀποκρίνεται ἡ θεία φωνὴ· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Ὁρᾷ τὴν ἐγκύκλιον τῆς δόξης διὰ τῶν ὁμοίων περιφορᾶν; Δοξάζεται ὁ Υἱὸς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· δοξάζεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· πάλιν τὴν δόξαν ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ δόξα τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενὴς γίνεται· τινὲς γὰρ ἐνδοξασθήσεται ὁ Πατήρ, εἰ μὴ τῇ ἀληθινή τῷ Μονογενοῦς δόξῃ; Ἐν τινὲ δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς δοξασθήσεται, εἰ μὴ ἐν τῇ μεγαλωσίῃ τοῦ Πνεύματος; οὕτω πάλιν καὶ ἀνακυκλούμενος ὁ λόγος τὸν Υἱὸν μὲν δοξάζει διὰ τοῦ Πνεύματος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα.

κγ'. Εἰ οὖν τοσαύτη τοῦ Πνεύματος ἡ μεγαλωσύνη, καὶ εἰ τι καλὸν, καὶ εἰ τι ἀγαθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐν τῷ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦντι Πνεύματι τελειοῦται, τί ἐκπολεμοῦσιν ἑαυτοὺς τῇ ἰδίᾳ ζωῇ; Τί ἀπαλλοτριοῦνται τῆς τῶν σωζομένων ἐλπίδος; Τί ἀποκόπτουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν προσκολληθείσης; Πῶς γὰρ τις προσκολληθήσεται τῷ Κυρίῳ, μὴ τοῦ Πνεύματος τὴν συνάφειαν ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐνεργοῦντος; Τί ζυγομαχοῦσι πρὸς ἡμᾶς περὶ λατρείας καὶ προσκυνήσεως; Τί κατεριωνεύονται διὰ τοῦ τῆς λατρείας ὀνόματος κατὰ τῆς θείας τε καὶ ἀπροσδεοῦς φύσεως, ὥσπερ οὐχ ἑαυτοὺς εὐεργετοῦντες ἐν τοῖς ὑπὲρ σωτηρίας αἰτήμασι, ἀλλὰ τιμὴν τινα προσάγοντες ἐάν σωθῆναι θελήσωσι; Σὺν κέρδος ἐστὶ τοῦ αἰτουτοῦς ἡ δέησις, οὐχὶ τιμὴ τοῦ παρέχοντος. Τί οὖν ὡς χαριζόμενος πρόση' τῷ εὐεργέτῃ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εὐεργέτην τὸν τῶν ἀγαθῶν παρεκτικὸν ἀξιοῖς ὀνομάζειν; Ἄλλὰ τοῦ ζῆν ἀντεχόμενος τὸν ζωοποιὸν ἀτιμάζεις. Καὶ τὸν ἁγιασμὸν ζητῶν, παραλογίζῃ τὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγιασμοῦ διανεμόντα καὶ τὸ δίδοναι τὰ ἀγαθὰ οὐκ ἀρνούμενος αὐτὸν ἔχειν τὴν δύναμιν, τοῦ αἰτεῖσθαι κρίνεις ἀνάξιον. Οὐδὲ τοῦτο λογιζόμενος, ὅσω μείζον ἐστὶ τὸ δοῦναι τι ἀγαθὸν, τοῦ αἰτηθῆναι. Τῷ μὲν γὰρ αἰτηθέντι, οὐ πάντως προσμαρτυρεῖ τὸ μεγαλεῖον ἢ αἰτησις· δυνατὸν γὰρ ἐστὶν αἰτηθῆναι τι καὶ τὸν μὴ ἔχοντα. Ἐπὶ γὰρ τῇ προαιρέσει τοῦ αἰτουτοῦς ἐστὶ· ὁ δὲ παρασχὼν τι ἀγαθὸν, ἀναμφίβολον τῆς προσούσης αὐτῷ δυνάμεως πεποιήται τὴν ἐπίδειξιν. Τί οὖν, τὸ μείζον αὐτῷ προσμαρτυρῶν, λέγω δὲ τὸ δύνασθαι δοῦναι πᾶν ὃ τι καλὸν, ὡς μεγάλου τινὸς ἀποστερεῖς τῆς αἰτήσεως, καίτοι τοῦτο πολλάκις, καθὼς εἴρηται, καὶ ἐπὶ τῶν οὐδενὸς κυρίων δι' ἀπάτης τοῦ προσιόντος γίνεται. Αἰτοῦσι καὶ πρὸς τῶν εἰδῶλων οἱ

A et tamen jam gloriam apud se habebat; nam qui alteri gloriam confert, exploratum est eum in pleniore gloria versari. Quomodo enim glorificaret qui gloria est expers? Nisi ipse lux sit, quomodo lucis gratiam ostendet? Itane glorificam quidem virtutem præ se feret, nisi qui per se ipse sit gloria et honor, magnificentia atque majestas. Glorificat itaque Patrem ac Filium Spiritus. Porro ille non mentitur qui dixit: « Ego glorificantes me glorificabo¹⁹. » « Ego te glorificavi, » ait Patri Dominus²⁰; et rursus, « Glorifica me gloria, quam habui ab initio apud te, antequam mundus fieret. » Respondet divina vox: « Et glorificavi, et iterum glorificabo. » Viden' encyclicum glorificationis inter pares gyrum? Glorificatur a Spiritu Filius; glorificatur a Filio Pater; vicissim gloriam accipit a Patre Filius, et gloria Spiritus Unigenitus sit: nam quamvis alia glorificabitur Pater, nisi vera Unigeniti gloria? Rursus quamvis re alia glorificabitur Filius, nisi a Spiritu magnificentia? Ita pariter in gyrum pergens oratio nostra Filium quidem honorat per Spiritum, per Filium vero Patrem.

23. Si ergo tanta est Spiritus majestas, et si quidquid pulchri bonique est, a Deo per Filium, in Spiritu qui omnia in omnibus operatur, perditur; cur sibi infensam reddunt propriam vitam? Cur a se alienant servandorum spem? Cur sibi præcidunt conjunctionem cum Deo? Nam certe quomodo quisquam cum Domino conjungetur, nisi Spiritus eam copulam efficiat? Cur rixantur nobiscum de cultu et adoratione? Cur vocabulum derident cultus erga divinam nullaque re indignam naturam. Quasi vero non sibi magis benefaciant petendo salutem, si certe salvari volunt, sed honorem aliquem largiantur? Lucrum tuum est petentis oratio, non honor annuentis. Cur ergo quasi gratificans benefacienti astas, imo vero ne benefactorem quidem, eum qui bona præstat, appellare dignaris? Sed vitæ cupidus, nihilominus vivificantem spernis, et sanctificationem quærens, falsam geris de gratiæ distributore sententiam. Et cum bona largiendi facultatem ei non neges, tamen a quo postuletur, indignum judicas. Neque hoc re putas quanto majus sit dare aliquid bonum, quam ab aliquo id postulari. Etenim ei a quo poscitur, non testatur magnificentiam postulatio; fieri enim potest, ut poscatur aliquid ex eo qui non habet. Nam postulatio quidem pro arbitrio postulantis fit; qui vero bonum aliquid exhibet, indubiam facit hærentis sibi facultatis demonstrationem. Cur igitur, cum de sancto Spiritu id quod majus fatearis, nempe eum posse bonum aliquid suppeditare, cur, inquam, ceu magnum quid precum honorem denegas, quanquam hoc sæpenumero, ut dictum est, etiam erga nullius rei potentem errore supplicantis fit? Ecce enim petunt etiam ab idolis vanitatis fa-

¹⁹ 1 Reg. II, 30. ²⁰ Joan. XVII, 4 seq.

nulli, quæ sibi optant, neque tamen gloriam aliam quam idolis aspergit postulatio: adoratores autem errore decepti, expectationi consequendi quod sperant indulgentes, a postulando non cessant. Tu vero cum satis persuasum habeas quot quantumque munerum dator sit sanctus Spiritus, postulare negligis? Confugisque ad Mosaicam legem jubentem Dominum Deum adorare, et ei soli cultum exhibere²¹? Quomodo tamen ei soli cultum, quæso, exhibebis, dum eum scindis a sua cum Unigenito Spirituque proprio conjunctione? Profecto hic Judaicus cultus est.

24. Sed dices: Ego dum Patrem cogito, Filium simul hac appellatione complector. Atqui, oro te, dum Filium mente geris, nonne simul Spiritum sanctum comprehendis? Sane contradicere nequis. Quomodo enim Filium, nisi in Spiritu sancto consistebis? Quandonam igitur a Filio Spiritus sejungitur, ita ut adorato Patre, non simul fiat Filii ac Spiritus adoratio? Ipsam vero adorationem quidnam, oro, esse existimant, quam ut eximium quoddam munus supremo Deo largientes, atque ad ipsum usque Unigenitum, hunc quandoque honorem transferentes, Spiritui tamen id munus negant? Humana quidem consuetudo humi inclinationem, qua subditi potentioribus obsequuntur, adorationem appellat: sicut enim constat Jacobum patriarcham, ut fratris iram compesceret, imparitatem suam et humilitatem hoc habitu corporis, dum ei occurreret, demonstravisse. « Adoravit » enim, inquit Scriptura, pronus in terra²². « Fratres quoque Josephi, quoadiu ignorabant, illeque ignorantiam coram ipsis simulabat ob dignitatis suæ amplitudinem, adorationem potentatum ejus honoraverunt²³. Adoravit item magnus Abrahamus Chetæos terræ incolas advena²⁴, significans, ut puto, quantopere indigenæ inquilinis essent potentiores. Multa alia hujusmodi recitare liceret tum ex antiquis historiis, tum etiam ex præsentibus vitæ exemplis. Num igitur ita cessant et isti de adoratione? Quidni vero sit ridiculum, ne hoc quidem obsequio Spiritum sanctum dignari, quo etiam Chananæos patriarcha dignatus est? An vero aliam aliquam, præter hanc, adorationem esse existimant, ut altera quidem hominibus, altera vero supereminenti naturæ conveniens sit? Cur itaque omnino quamlibet adorationem Spiritui abjudicant, ne illam quidem quæ hominibus conceditur eidem largientes?

25. Quemnam vero judicant proprie Deo assignatum adorationis modum? Verbis prolatum, an corporis habitu factitatum? Sane uterque modus apud homines quoque frequentatur; nam et dicuntur inter homines verba, et corporum gestus sunt. Quid ergo apud Deum præstantius? Certe cuilibet sano homini constat, nullum habere hu-

τῆς ματαιότητος δούλοι τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦτο δόξαν τινὰ προστίθῃσι τοῖς εἰδώλοις ἢ αἰτήσις· κάκεινοι δὲ δι' ἀπάτης αὐτοὺς παρέχοντες προσδοκίᾳ τοῦ μετασχεῖν τινὸς ὧν ἐλπίζουσιν, αἰτοῦντες οὐ διαλείπουσι. Σὺ δὲ πεπεισμένους ὄλων καὶ ὄσων παρεκτικὸν ἔστι: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑπερορᾶς τῆς αἰτήσεως, καὶ καταφεύγεις ἐπὶ τὸν νόμον τὸν κελεύοντα κύριον τὸν Θεὸν προσκυνεῖν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν; Πῶς οὖν αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, εἰπέ μοι, ἀποσχίσας αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα ἑαυτοῦ συναφείας; ἀλλ' αὕτη Ἰουδαϊκὴ ἢ προσκύνῃσις.

κθ. Ἄλλ' ἔρεις ὅτι, Πατέρα ἐνωῶν, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ προσηγορίᾳ συμπεριέλαβον. Τὸν δὲ Υἱὸν, εἰπέ μοι, τῇ διανοίᾳ λαβὼν, ἄρ' οὐ συμπαρεδέξω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἂν ἀντείποις. Πῶς γὰρ αὐτὸν ὁμολογήσεις, μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ; Πότε οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα χωρίζεται, ὥστε τοῦ Πατρὸς προσκυνουμένου, μὴ συμπεριλαμβάνασθαι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν προσκύνῃσιν. Αὕτη δὲ τὴν προσκύνῃσιν τί ποτε εἶναι λογίζονται, ἢν ὡς ἐξαιρετόν τι γέρας τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ χαριζόμενοι, καὶ ἕως τοῦ Μονογενοῦς ἔσθ' ὅτε τὴν τιμὴν ταύτην διαδιδάζοντες, ἀπαξιούσι τὸ Πνεῦμα τοῦ τοιοῦτου γέρας; Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη συνήθεια τὴν πρὸς τὸ ἕδαφος τῶν ὑποχειρίων ἐπίκλισιν, ἢν ἀσπαζόμενοι τοὺς δυνατωτέρους ἐπιτηθεύουσι, τοῦτο προσαγορεύει προσκύνῃσιν· καθὼς φαίνεται καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰακώβ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ὀργὴν ἰλεοῦμενος τὸ καταδεέστερον ὑπὸ ταπεινοφροσύνης, διὰ τοῦ τοιοῦτου σχήματος ἐν τῇ ὑπακότησει πρὸς αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι. « Προσεκύνῃσε » γάρ φησι, « τρίτον (14) ἐπὶ τὴν γῆν. » Καὶ οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, ἕως αὐτοῖς τε ἠγνοῦν, κάκεινος τὴν ἀγνωσiam πρὸς αὐτοὺς ὑπεκρίνετο, διὰ τὸ ὑπερέχον τοῦ ἀξιώματος, τῇ προσκύνῃσιν τὴν δυναστείαν ἐτίμησαν. Προσκυνεῖ δὲ ὁ μέγας Ἀβραάμ τοὺς Χετταίους, τοὺς ἐγχωρίους ὁ Ἐπῆλς, δεικνύς, αἶμαι, δι' ὧν ἐποίησε, ὄσων οἱ αὐτόχθονες τῶν παροικούντων ἐπικρατέστεροι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα λέγειν ἔστι ἐκ τε τῶν ἀρχαίων διηγημάτων, καὶ ἐκ τῶν παρόντων τοῦ βίου ὑποδειγμάτων. Ἄρ' οὖν τοῦτο νοοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν προσκύνῃσιν; Καὶ πῶς οὐ καταγέλαστον τὸ μήτε τούτου ὀφείσθαι δεῖν ἀξιοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ καὶ τοὺς Χανααναίους ὁ Πατριάρχης ἤξισεν; Ἡ ἄλλην τινὰ παρὰ ταύτην νομίζουσι τὴν προσκύνῃσιν, ὡς τὴν μὲν ἀνθρώποις, τὴν δὲ τῇ ὑπερεχούσῃ φύσει προσήκουσαν; Πῶς οὖν καθόλου τὴν προσκύνῃσιν ἀθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μὴδὲ τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων συγκεχωρημένην αὐτῷ χαριζόμενοι;

κε'. Τίνα δὲ καὶ νομίζουσιν ἰδίως ἀποτετάχθαι τῷ Θεῷ προσκύνῃσεως τρόπον; Τὸ εἰπεῖν τῷ ῥήματι, ἢ τὸ ἐνεργῆσαι τῷ σχήματι; Ἡ ταῦτα μὲν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἔστι κοινά· καὶ γὰρ λέγεται καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τὰ ῥήματα, καὶ ἐνεργεῖται τὰ σχήματα. Τί οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἐξαιρετόν; Ἡ παντὶ ὀφείλον τῷ καὶ ὁποσοῦν διανοίας μετέχοντι, ὅτι Θεῷ μὲν ἄξιον

²¹ Deut. vi, 13. ²² Gen. xxxiii, 3. ²³ Gen. xlii, 6. ²⁴ Gen. xxiii, 7.

(14) Vulgatus Latinus septies. Item Græcus et alii in polyglottis.

διῶρον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἔχει οὐδέν· τῶν γὰρ ἀγαθῶν ἡμῶν ὁ Ποιητὴς ἡμῶν χρεῖαν οὐκ ἔχει. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι τὰς τιμητικὰς ταύτας καὶ ἀγαπητικὰς ἐνδείξεις, ἅς ἐπ' ἀλλήλων ποιούμεθα, ἕτερον τοῦ ἑτέρου ταπεινότερον εἶναι τῆ ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ πέλας ὑπεροχῆς ἐνδεικνύμενοι, ταύτας μετηγέχαμεν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς κρείττονος φύσεως, τῶν ἐν ἡμῖν τὰ τίμια, τῆ ἀτιμῆτῳ φύσει δωροφοροῦντες. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ προσιόντες βασιλευσὶν ἢ δυνάσταις οἱ ἄνθρωποι, ὑπὲρ ὧν ἂν γενέσθαι τι αὐτοῖς παρὰ τῶν δυναστευόντων θελήσωσι, οὐ ψιλλὴν προσάγουσι τοῖς κρατοῦσι τὴν αἴτησιν, ἀλλ' ὡς ἂν μάλιστα πρὸς οἶκτον καὶ εὐνοίαν ἑαυτῶν ἐπαγάγοιντο, ταπεινοῦνται τῷ λόγῳ, καὶ προσκυνοῦσι τῷ σχήματι, καὶ γονάτων ἄπτονται, καὶ εἰς ἕδαφος πίπτουσι, καὶ διὰ πάντων οἰκτιζόμενοι συνήγορον τῆς αἰτήσεως ἑαυτῶν προβάλλονται, δι' ὧν ποιοῦσι τὸν ἐλ... Διὰ τοῦτο οἱ τὴν ἀληθῆ δυναστείαν ἐπεγνωκότες, δι' ἧς πάντα διοικεῖται τὰ ὄντα... τες ὑπὲρ ὧν ἂν ἦ φίλον αὐτοῖς. Οἱ μὲν ταπεινοὶ τὰς ψυχὰς περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ... ζομένιον. Οἱ δὲ ὑψηλοὶ τὴν διάνοιαν περὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀπορρήτων ἐλπίδων, ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσιν πῶς αἰτήσουσιν, οὐδὲ χωρεῖ ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνδείξασθαι τινα τιμὴν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης φθάνουσαν, μετήνεγκαν (15) τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων νομοσμένην θεραπείαν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ προσκύνησις, ἡ μετὰ ἰκεσίας καὶ ταπεινότητος τῶν καταθυμίων τινὸς αἴτησις γινόμενη. Διὸ καὶ Δανιὴλ κάμπτει τῷ Κυρίῳ τὰ γόνατα, ἐπὶ τοῦ αἰχμαλώτου λαοῦ τὴν φιλανθρωπίαν αἰτούμενος. Καὶ ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βαστάσας, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνων, διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὃν ἀνέλαβε προσπίπτειν ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐν καιρῷ προσευχῆς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἱστόρηται, καὶ τούτῳ τῷ σχήματι τὴν εὐχὴν ἐποιεῖτο, νομοθετῶν, οἶμαι, τῆ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, τὸ μὴ ἀπαυθαδιάζεσθαι ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ διὰ πάντων πρὸς τὸ ἐλεεινὸν μετὰ ἀρμόζεσθαι, ἐπειδὴ « Κύριος ὑπερῆφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν » καὶ πάλιν, « Ὁ ὑψῶν ἐκυτὸν ταπεινωθήσεται. » Εἰ οὖν ἡ προσκύνησις οἷον ἰκετηρία τίς ἐστι, εἴτε συνηγορία προβεβλημένη τοῦ σκοποῦ τῆς αἰτήσεως, ἢ δὲ αἴτησις πρὸς τὸν τῆς δυνάμεως Κύριον γίνεται, τίς ἢ διάνοια τῆς καινῆς ταύτης νομοθεσίας; οὐδὲ... παρὰ τοῦ διδόντος αἰτεῖν, μήτε ὑποκύπτειν τῷ ἄρχοντι, μήτε θεραπεύειν τὸν δυναστεύοντα;...

A manam naturam quod digne Deo exhibeat donum : nam bonis nostris creator noster non eget. Nos autem homines honorificas has atque amicas demonstrationes, quas invicem facimus, dum humiliores alternatim nos constitemur proximique majorem esse gradum testamur, has ipsas, inquam, transferimus ad nobilioris naturæ obsequium, ea quæ sunt apud nos honoris signa, naturæ inæstimabili offerentes. Atque ideo, quoniam qui reges adeunt vel dynastas homines, si quid consequi ab his potentibus voluerint, haud nudas his offerunt preces, sed ut maxime ad misericordiam benivolentiamque commoveant, humili sermone utuntur, et proni adorant, et genua attingunt, et sternuntur humi, et omni re se miserabiles efficiunt, patrū precum suarum præ se ferunt, per ea quæ faciunt.... Propterea qui verum potentatum agnoscunt, a quo cuncta administrantur... quæ ipsis cordi fuerint. Hi qui sunt depresso animo circa ea quæ in hoc mundo... Qui vero excelsa mente sunt circa æternas reconditasque spes, quia nesciunt quomodo petant, neque valet humana natura ostendere, quinam sit honor ad magnificam majestatem perveniens, transtulerunt illud quod apud homines existimatur obsequium, ad Dei honorem. Atque hæc est adoratio, nempe cum supplicatione et humilitate rei alicujus optatæ postulatio. Ideo et Daniel flectit Deo genua, clementiam ejus pro captivo populo exorans²⁶. Et is qui nostras infirmitates portavit et pro nobis intercedit, in ea quam sumpsit humanitate, procidisse in faciem precum tempore ab Evangelio narratur, atque hoc corporis habitu orasse²⁷; regulam statuens, ut reor, humanæ vitæ, ne audacter nos geramus precum tempore, sed quaqueversus ad misericordiam commovendam componamur, quia « Dominus superbis resietit, humilibus autem dat gratiam²⁸; » et alibi, « Qui se exaltat, humiliabitur²⁹. » Si ergo adoratio ceu supplicatio quædam est sive auxilium exhibitum scopo precum, postulatio autem Domino potentæ fit, quinam sensus est novæ hujus legislationis, ut ne ab eo quidem qui dat petamus, neque ante principem procidamus, neque obsequium dynastæ exhibeamus ?...

²⁶ Dan. ix, 3. ²⁷ Matth. xxvi, 50. ²⁸ Jac. iv, 6; Psal. v, 5. ²⁹ Matth. xxiii, 12.

(15) Col. x8.

VARIORUM NOTÆ.

IN ORATIONEM CATECHETICAM.

FRONTONIS DUCÆI NOTÆ.

Catecheticum hunc Nyssem Gregorii librum Latinitate donavit erutum ex bibliotheca V. C. Joannis a Sancto Andrea canonici Parisiensis Ecclesie Petr. Morellus Turonensis ann. 1563, itemque Petr. Franc. Zinus et Gentianus Hervetus, nec tamen in recentiori Basiliensi editione ultima fuerat ad cætera nostri auctoris opera aggregatus, quod fortasse novæ protestantium doctrinæ adversaretur. Nam cum ab antiquissimo doctore Theodoro ac propemodum coævo ipsi Gregorio pluribus in locis *Dialogorum* adversus hæreticos citetur, quæ deinceps indicabimus, dubitandum minime fuit, quin tanquam verus ac genuinus ejus scetus magno esset in pretio habendus. Illam ergo nacti Petr. Morelli editionem, eam cum hac vulgata duobusque manuscriptis libris contulimus ac recensuimus, quorum alterum Dn. Jacob. Vulcobius, alterum Fed. Morellus Professor Regius utendum dederunt; mox etiam tertii codicis auctoritate, quem ex regia bibliotheca serius obtinimus, hujus illiusve lectionem confirmavimus. Cum illo priori conveniebat interpretatio Herveti pag. 9. *Fideli qui est secundum doctrinam sermone adducente aures incredulorum, τὴν ἀκοήν τῶν ἀπίστων*. Ita et Petr. Morellus, *quod fiet si ad fidelis sermonis doctrinam infideles vel auribus attrahantur*; at in posteriori Fed. Morelli lectione et in Regio, *τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπίστων προσαγομένου ad aures accedat, vel auribus admoveatur*, et paulo post *ταῖς κατασκευαῖς κεχρημένους* non *τὰς κατασκευαζομένους*.

Col. 14 B. *Et sermo non stab.* In hunc locum annotarat interpres eum corruptum videri, quod Græce scriptum sit ἀπραγὶς λόγος, et verterat, *ratio quæ non permanet*: nos in utroque manuscripto legitimus ἀπαγής λόγος, sermo non stabilis. Petr. Morell. *potentia instabili, et verbo infirmo donati sumus*. Dicitur ἀπαγής, quod compactum ac solidum non est, unde postea sermonem hunc humanum ait esse ἐπίκτητον fluxum, caducum et interitui obnoxium, neque permanere, aut cum humana natura subsistere. Ab eadem mente illud est Athanasii orat. III, contra Arrian.: Καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονεν ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται καὶ οὐ μένει. *Et quia ex non ente factus est homo, ideo et verbum ejus desinit et non perseverat*; et rursus: Τῶν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι κατὰ ἡμέραν παρέρχονται διὰ τὸ τοὺς πρώτους μὴ μένειν, ἀλλ' ἀφανίζεσθαι. *Hominiibus multa et frequentia quotidie verba enascuntur, et prætereunt, eo quod priora non manent, sed evanescent.*

Col. 23 A. *In hac enim.* Mutilus erat hic locus in utroque codice Vulcob. et Morell., sed ita tamen ut conjunctis utriusque fragmentis et symbolis in integrum posset restitui, priori parte ex ms. Morell., posteriori ex Vulc. desumpta: quo factum est ut in Herveti et Morelli editionibus truncata sententia sit haecenus expressa, quod neuter satis integro codice usus esset: quia tamen Typographus in hac Græcolatina Parisiensi priora Notarum nostrarum monita secutus non est, emendandum hic restat ex altero istorum πάντως ἐστὶ τῶν τὸ θεῖον, et περὶ

τούτων καὶ τῆς αὐτῆς ἔχεται. Expunximus igitur ex vulgata versione, *In ea enim assimilatione ad imaginem omnino est enumeratio eorum quæ Deum expriment, et quæcunque de hac mox sequuntur doctrina.*

Ibid. B. *Ubi enim est formæ.* Hæc duo membra, quæ apud interpretem utrumque decrant, ex tribus mss. adjunximus; paulo post ex ms. Morelli addendum fuit apographo Vulcobiano, ἀγαθότης ἐστὶ τοῦτον ἐν κακοῖς γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ πεπονηκότος καθυποπέυσειαν. Quod additamentum et Herveti interpretatio et illa Zini ut legitimam agnoscit in Euthymii Panoplia parte 1, tit. 6, *Nemo illum ejus procreandi causa bonitas fuit in malis a procreatore fuisse genitum merito suspicetur.*

Ibid. C. *Ut suorum bonorum.* Mutilus fuisse oportet interpretis codicem, cuius versio hic et illa Zini apud Euthymium sic explenda est, *ad hoc, ut suorum bonorum illum participem faceret, hominem procreavit, et semina virtutum ejus naturam indidit.* Corrigenendum etiam videtur in Græco αὐτοῦ pro αὐτῶ τῶν καλῶν. Sequenti periodo τῆς γὰρ βασιλευούσης legitimum sensum restitimus, hac expuncta versione, *Regnantis enim non regnans quemadmodum nominaretur imago?* Denique illud immutavimus ad col. 25 A. *Ut libere tollatur quod est animo tuo gratum.* Rectius interpres Euthymii: *Cum igitur liberæ voluntatis hoc proprium sit, ut arbitrato suo, quod magis libet complectatur, Deus qui liberam, etc.*

Col. 26 D. *Propterea locus.* Vitiose legi monueram in Vulc. ἡ λογικὴ καὶ εὐκίνητος ἐστίν, unde verterat Hervetus, *locus est rationis particeps, melius in mss. Reg. et Mor. λεπτή*, unde Petr. Morellus expresserat hæc verba, *tenuis et agilis substantia*, sed in uno rursus mss. pro χωρίων mendose scriptum fuit, itaque sententia ex utroque coalescere debuit: *λεῖψιν autem vertimus regionem, non sortem, ut apud Chrysostomum Billius Homil. 1, in II, ad Corinth.: Ὅτι εἰς βέλτερον χωρίον μετέστη, καὶ πρὸς ἀμείνω λῆξιν ἀπεπέδησεν. Eum ad meliorem regionem migrasse, atque ad præstantiorem sedem transilisse.*

Col. 27 B. *Qui ad nullum malum.* His duobus membris mutilata periodo a nobis redintegrata est ope utriusque Græci manuscripti.

Col. 35 D. *Animis, qui per comm.* Πώρους appellant Græci, quos Latini Iophos, ut in definitionibus medicorum πώρος ἐστὶν οὐσία λιθώδης καὶ ἀπόκροτος. Tophus est substantia callosa et renitens. Nascuntur hujusmodi calli in oculis et in fistulis aliisque ulceribus, atque etiam in cute; de quibus Paulus Ægineta lib. III, cap. 78, hinc ἐπιπώροσθαι dicuntur, hoc est in modum calli obdurrari, quæ ex ejusmodi morbo in corpore oriuntur; unde Petr. Morellus hic vertit *callorum excrementa, sed mutilo codice usus, quemadmodum et Hervetus, integram sententiam non exhibuit, quam habet ms. Vulc., at in eo tamen corrigendum est ex altero ms. Mor. cui et Reg. suffragatur, ἐν τῷ καιρῷ χρίσεως non ut illic est καιρῷ κτίσεως, et apud Hervet-*

tum; *tanquam pori quidam materialia existunt incrementa in tempore creationis.* De iudicio enim hic agitur non de creatione animarum. Corrige item col. 36 D, ἀποσαρκωθείσας.

Col. 38 B. *Attenuatur.* Ut ex quo deprompta essent Scripturæ loco posset agnosci, vulgata editionis Latinae verba substitutum in locum illorum interpretis, et liquitur iis quæ pro peccato sunt reprehensionibus, propter in imo factam cum malo conjunctionem. Psalmi xxviii, 22, verba sunt: Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον, καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. In incrementationibus propter iniquitatem corripuisti hominem, et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus.

Col. 39 C. *Cuinam autem.* Secutus est lectionem codicis ms. Vulcob. interpres, quæ verior est τίνι δὲ ἔπρεπεν ἢ τοῦ πεπνωκότος ἀνόρθωσις, quam illa cod. Morel. et Reg. quam expressit Petr. Morellus τίνι διεφέρεν ἢ τοῦ. *Cujusnam intererat lapsum erigere?* Ita postea conjungit τὸ δυνατόν, καὶ τὸ πρότερον, poterat, eumque decebat. Euthymius citat hunc locum in Panoplia par. 1. tit. 7. *Cui potissimum conveniebat lapsum excitare? perditum restituere?* Rursus emendandum hic est ex ms. Mor. col. 40 C. διαπεπνωχότα μανθάνοντες. Paulo post ibid. D. μυστήριον τῆς ἀληθείας habuit uterque ms., sed Euthymium legisse μυστήριον τῆς οἰκονομίας constat ex interprete, quibus dispositionis mysterium maxime inniuitur, ita postea περὶ τῆς θεῆας οἰκονομίας λαβεῖν. *Conjecturam sumere de divina dispensatione.*

Col. 40 B. *Progressionem.* Omissa fuerant ab interprete, vel certe a librario, qui Græcum apographum ejus exscripserat, quæ sequuntur usque ad finem periodi, et scripserat μὴ ἔπρεσθαι sub finem capituli, in Deo minime consequi, non ut habet uterque ms. τὸ καλὸν μὴ πρέπειν, minime convenire: et interpres Euthymii, qui honesta Deo asserunt non convenire.

Ibid. *Quomodo autem.* Hoc membrum deerat interpretationi Herveti, non duobus mss. τὰς ἀτόμους appellabant philosophi individua corpuscula Democriti, quæ Cicero II. *De finibus* atomos appellat. Hic ergo intellige ἄτομον corpus individuum hominis, ut vertit etiam hoc loco Zinus apud Euthymium, *Quoniam igitur pacto quod infinitum est, individuum corpusculo concludatur?* Justinus etiam dixit, τὸ ἐξαιφνης, τὸ ἄτομον, τὴν στιγμὴν χρόνου, in eversione dogmatum Aristotelis p. 105. edit. Commel.

Ibid. *Quis autem hoc.* Citat hunc locum Theodoretus Dialogo 2, qui inscribitur *Inconfusus*, ut probet duas fuisse in Christo naturas; cum dicat Gregorius carnem circumscriptione tanquam vase divinitatem non contineri, sed illic legitur τὸ ἀπειρον τῆς σαρκὸς (mendose pro τῆς θεότητος) περιεληπται, et apud interpretem, *infinitas carnis circumscripta est*, corrige *infinitas divinitatis.*

Col. 41 D. *Περιδεδραγήνην.* Emenda ex Mor. ms. περιδεδραγμένον, *subjectam apprehendens materiam.* Apud Euthymium, *Sicut enim in lucerna materiam circumplexum ignem aspiciamus.*

Ibid. D. *Quæ a subjecto.* In mss. Morel. et Reg. erat καὶ ἐξηραμένην τοῦ ὑποκειμένου, mendose pro ἐξηραμένην. ut suggerit Vulc. *quæ a subjecto dependet*, vel *subjecto adheret.* Non enim a verbo ἀπτεσθαι deducitur, quod est tangere, ut intellexit Hervetus, *quæ subjectum attingit et apprehendit*, et Zinus apud Euthymium, *flammam attingere subjectam materiam*, sed ab altero verbo ἀπτεσθαι vel ἐξάπτεσθαι quod est conjungi ac dependere, ut dixit Dionysius, ἐξηραμένος κορυφῆς, *a summitate dependens.* Potes etiam ad tertium verbum ἀπτεσθαι referre quod sonat accendi, *quæ ex subjecta materia accensa est*, ut dixerat paulo ante τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσαν ὕλην. *materiam quæ accendit ignem.* Sequitur locus a Theodoro citatus Dialogo 2, ubi

tamen legitur, *προσεγγιζόμεν γνωρίζαντας, unionem et appropinquationem cognoscentes, non κατανοήσαντας, et διασώσασθαι, non διασώζεσθαι, et πιστεύοντες, quod tamen minus aptum est quam πιστεύοντες.*

Col. 42 A. *Per se bonum.* Aptius interpres Euthymii, et *honestum ipsum per se considerem.* Opponitur enim turpitudine postea non bonitati, sed honestati.

Col. 43 A. *Et conjunctionis.* Hic quoque suffragatur Herveti interpretationi ms. Vulc., καὶ τὸν τῆς γενέσεως οὐκ ἐπιγινώσκουμεν. sed frustra; verior enim lectio ms. Mor. et Reg. quam sequuntur Pet. Morellus et Zinus, καὶ τὸν τῆς ἐνώσεως, et *conjunctionis modum.* Convenit enim magis cum eo quod subditur, τὸν δὲ τῆς ἀνακρίσεως τρόπον.

Col. 46 B. *Secuta est corruptio.* Ita maluimus, quam ut interpres, *secutus est interitus*, ut facilius lector agnosceret alludi ad illud Psalmi xvi, 8, et Actorum II, 31, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, *neque caro ejus vidit corruptionem.* Eamdem vocem usurpat et postea Nyssenus, καὶ μετὰ θάνατον ἐν διαφθορᾷ γίνεται, et post mortem ad corruptionem venit. Petr. Morelli interpretatio hic insignem habet lacunam cap. 12. pag. 27.

Ibid. D. *Verumenimvero.* Hic vice versa ms. Mor. cum Herveti interpretatione inutilis erat, *Atqui major est natura, qui ostenditur esse natus in iis quæ sunt supra naturam*, nullo penitus certo sensu: ut in Vulc. integer et sanus exstabat locus, ut edidimus; in Regio tamen legebatur non γεγενῆσθαι, ut videtur legisse Zinus apud Euthymium, qui propter hæc natura superior fuisse demonstratur, sed γεγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος, supra naturam ostenditur fuisse generatus, et hæc verior lectio censenda.

Col. 47 C. *Primum adeo.* Hanc periodum et sequentem omissam ab Herveto Morelli versio una cum duobus mss. suppediavit, quas etiam interpres Euthymii Zinus agnoscit, sed paulo post κτήσιν τινα minus apte legitur, quam in Mor. κτίσιν τινά.

Col. 51 C. *Is generaliori.* Interpres, *Is generosiorrem quamdam intelligentem essentiam commiscuit sensibili principio, ut est consequens ac consentaneum recte ac feliciter procedente ad finem.* Post sequentem periodum locus occurrit insignis a Theodoro prolatus adversus hereticos Dialogo 3, pag. 128: Καὶ τοῦτό ἐστι φύσει μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν θάνατον οἰκονομίας. *Et hoc quidem est Dei naturale, quod attinet ad œconomiam de morte et resurrectione a mortuis.* Ex cujus loci comparatione cum textu Nysseni adducor ut credam pro φύσει legendum apud Theodoretum μυστήριον, et apud Nyssenum περὶ τὸν θάνατον pro περὶ τὸν ἄνθρωπον, siquidem de morte et resurrectione hic, et de duabus his divinæ dispensationis quasi partibus agebatur.

Col. 54 B. *Multitudo boni.* Hervetus ediderat, *divitiæ benignitatis Dei occultam habent utilitatem: quasi scriptum offendisset, ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος, sed uterque tamen ms. constanter habuit, ut est apud Davidem, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος. Psalmo xxx, 20: Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος σου, Κύριε, ἧς ἐκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε! Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Χρηστότητα bonitatem etiam vertit Hieronymus e Græco in Commentario in cap. III, ad Ephesios: *Quam infinita multitudo bonitatis tuæ, et in Psalterio suo ex Hebræo, Quam multa est bonitas tua: itemque Aquila et Symmachus: Τί πολὺ τὸ ἀγαθὸν σου, ὃ ἐκρυψας! Quam multa est bonitas tua, quam abscondisti!* Hæc addenda censui propter eos, qui posterioris significationis exemplum in Thesouro Græcæ linguæ requirunt.

Col. 55 A. *Et incruentum sacrificii.* In hoc conveniunt duo mss. ut hic legant non θυσίαν, sacrificium, sed ἱερωσύνην, sacerdotium. Solent quidem sancti Patres sanctissimum altaris sacrificium ἀνα-

μακρον θυσίαν appellare, sed et incruentum sacerdotium dici potest dignitas sacerdotum, qui incruentias immolant hostias. Gregorius Naz. in Poematib: Ὁ θυσία: πέμποντες ἀναιμάκτους ἱερῆς. Tractant et hunc locum sæpe iidem doctores, docentque in locum veteris legis sacrificiorum sanctissimum Eucharistiæ sacrificium successisse. Irenæus lib. iv, cap. 32, *Acceptit panem et gratias egit, et novi Testamenti novam docuit oblationem, quoniam prior populus cessavit offerre Deo.* S. Joan. Chrysostomus in Psalm xciv, citato Malachiæ loco: Ὅρα πῶς λαμπρῶς καὶ περιφανῶς τὴν μυστικὴν ἡρμηνεύσει τράπεζαν, τὴν ἀναιμάκτων θυσίαν. Vide quam luculenter, quamque dilucide mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruentum sacrificium, et paulo post: Καὶ πολὺς ἦν καὶ ἀμετρος ἀριθμὸς θυσίων τῶν κατὰ νόμον, ἢ νέα χάρις ἐλθοῦσα διὰ μιᾶς περιγράφει πάσας, καὶ μίαν ἀληθινὴν ἔστησε θυσίαν. *Omnia magna erat, et modo carens numerus sacrificiorum in lege: quæ omnia nova gratia superveniens uno complectitur sacrificio, unam ac veram statuens hostiam.* Eusebius Cæsariensis. *De demonstrat.* Euang. lib. viii, cap.: Ἦς θυσίας πᾶσιν ἀνθρώποις κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης παραδοθείσης τῆς Παλαιᾶς περιήρητο. Quo quidem sacrificio cunctis hominibus secundum nova novi Testamenti mysteria tradito, quæ veteris propria erant, sublata sunt. Ait Eusebius Christum ea nocte, qua mysteria discipulis tradidit, omnia legis Mosiacæ sacra finem accipere voluisse, verum id non ostendit ex eo, quod angeli tum temporis in templo voces illas emisissent, μεταβαίνωμεν ἐν-τεῦθεν. *Transeamus ex his sedibus, ut putat Josephus Scaliger in Animadversionibus in Eusebium pag. 171; sed hæc citat Eusebius, ut ostendat instituto illo sacrificio cætera antiquata esse, ac templum fuisse profanum: Ἀρθείτης γοῶν ἐξ ἐκείνου τῆς θυσίας καὶ σπονδῆς, αἱ μετὰ ταῦτα νομιζόμεναι αὐτόθι ἐπιτελεῖσθαι θυσία, ἄσπονδοι καὶ ἀνέροισι ἐν βεβήλω τόπῳ καὶ ὑπὸ βεβήλων καὶ ἀνιέρων ἐπιτελοῦντο. Δέχου δὲ καὶ τὰς περὶ τούτων ἰωσήπου μαρτυρίας. Sublato igitur ex illo deinceps sacrificio ac ibatione, quæ posthac existimabantur illic perfici sacrificia, sine gratia, a rebus sacris aliena in profano loco a profanis et a re sacra alienis perficiebantur. Cæterum de his rebus etiam Josephi testimonium accipe.* De eo nimirum quod dixerat profanum deinceps templum fuisse, utpote a præsidiis virtutibus desertum, et profanos sacerdotes in eo sacra facientes, licet id post multos annos dictum fuerit. Falsum enim est quod fingit Scaliger pag. 250, Eusebium scripsisse κατὰ τὸ πάθος, tempore passionis hæc esse dicta, et pag. 251, μετὰ πάθος, atque permiscere gesta Passionis cum excidio Hierosolymitano; sed nimio reprehendendi studio præceps actus hic censor antiquitatis non ut desulter aliquis, cum quo Eusebium confert, ex equo labitur solum, sed ut infelix quidam agitator famæ suæ currum ad metam venerandæ Patrum auctoritatis allidit.

Col. 65 A. Nisi aliquam. Legerat Hervetus ut in Vulc. ἐν αὐτῷ θεωρήσαντα, qui aliquam partem carnis in seipso esset contemplatus: sed mendum est: loquitur enim Gregorius de Christo, in quo humani generis adversarius naturam nostram conspiceri potuit, non latentem sub ea divinitatem: melius Mor. et Reg. ἐν αὐτῷ θεωρήσας. et Pet. Morellus ita vertit, ut edidimus, et περιεκέλευπται rectius, quam Vulc. περιεκέλευπται, legitur.

Col. 66 C. Qua ergo. Interpretationem Morelli rursus hic substituit in locum istius, Cum ergo a via divina digressi, ab initio. Ita scriptum exhibuit Vulc. ἐπεὶ οὖν τῆς θέλας ὁδοῦ κατενεχθέντες, at in ms. Mor. secus erat, et in R. ἐπεὶ οὖν τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρενεχθέντες, quæ lectio præferenda visa est, cum ita jungat τὸ παραφέρεσθαι Gregorius a ter Nazian. a Budæo citatus, εἰ δὲ παρενεχθεῖται τοῦ προκειμένου ἢ μέμηςας.

Col. 70 A. Naturam incorrupt. Hic rursus ms. Morel. lectionem suppediavit aptiorem quam alter Vulcob. et interpres Hervetus præ se ferunt, εὐεργετῆ τῇ καθάρσει τὴν φύσιν, naturam purgatione afficit beneficio: fuit enim illud beneficium exponendum, et morti atque interitui, vel potius corruptioni, τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ, opponendum εὐεργετῆ τῇ ἀφθοραῖ, unde et Pet. Mor. *naturaque a corruptione asseritur.* Dixerat enim antea col. 68 D: Ἐκ γὰρ τοῦ προσεγγίσει τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φωτὶ δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφθοραῖ δὲ τὴν φθοράν.

Ibid. D. Cum autem. Excerpta est magna pars capitis hujus ab Euthymio et inserta *Panopliæ dogmaticæ* par. 1, tit. 7, qui nactus codicem videtur in quo esset, τὸν Θεὸν εἰσιόντα, *accidentem ad nos Deum in vitam ingredi,* quanquam ea additio potest omitti; sed paulo post Zinus ejus interpres non omisit illud, τις νόσος, *nec ullus vitiorum morbus ad summas illas cæli sedes aspirabat.* Denique col. 72 B. emendandum ἄλλο τι παρὰ

Col. 72 D. Unum superest. Monueramus in ms. Mor. legi, ἐν πρέπον ἐστὶ τῷ Θεῷ τὸ εὐεργετῆ., et hunc textum amplecti debuit typographus, non alterum Vulc. ἐμπρόπον ἐστὶ Hervetus, *Deum autem decet ei qui opus habet benefacere:* at Pet. Morellus astipulatur Vulcobiano, unum superest, quod Deo conveniat, nimirum egentibus benefacere.

Col. 74 A. Jam si a solo. Pendet sententia jam inde ab his verbis usque ad illa, *et abjectum et matum,* quibus nota interrogationis est subjungenda, ut ex utroque manuscripto colligitur, sed quo hunc locum corrigendum monueramus; sed adhæsit tamen ex altero codice mendum col. 73 B., ubi ita scribendum, τὸ γεγόμενον, τίνα νομοθετοῦσιν ἕτερον. Hervetus in tres periodos istam diviserat ut Zinus apud Euthymium in duas: *Siquidem a solo vitiio Deus est separatus, vitii autem non est natura. Mysterium autem dicit Deum esse in homine, non in vitiio. Si autem hominis in vitam, etc.*

Ibid. D. Quippe quæ faciant. Prava lectio codicis Græci totam hanc sententiam depravarat ἐνεργούοντα τὸν θεάνθρωπον, ἀπρακτον εἶναι, ita ms. Vulcob. et Hervetus, ut qui Deus est et homo non sit quodammodo inefficax et inutilis, ad id semper quod deficit, per eos qui succedunt, etc. Rectius autem ms. Mor. ἐνεργ. τὸν θάνατον, ἀπρακτον, et astipulatur Regius codex, itemque Zinus apud Euthymium, *mortuæ vim assidue nos oppugnantem quodammodo infringunt, debilitant, atque irritam faciunt.* Sed in fine capitis hujus perperam illic est, *ex pura Virgine Deus humanæ vitæ conjunctus est;* nihil enim tale nostri codices agnoscunt; itaque vice versa locus ille apud Euthymium ex ista Gregorii editione restituendus est.

Col. 75 B. Nec Sodomiticæ. Expunximus illam interpretationem, neque corporalis flagitii gravis morbus fuerat apertus, utpote natam ex vitiosa lectione ms. Vulcobiani οὐδὲ τῆς σωματικῆς παρανομίας. In ejus locum substituitur ms. Morel. lectionem: οὐδὲ τῆς Σοδομιτικῆς, et Pet. Morelli versionem, *nec Sodomiticæ iniquitatis, etc.,* sed quod idem de Ægyptiis addit, *nec singulare certamen Ægyptiorum,* ex vitiosa item altera lectione manet hujus codicis, οὐδὲ ἡ τῶν Αἰγυπτίων μονομαχία. quamobrem alteri manuscripto facem tradat oportet, in quo melius est ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεομαχία. Solent enim θεομάχον Ægyptum appellare Græci Patres ut S. Joan. Chrysostomus in Panegyrico Ægyptiis martyribus dicto: Καὶ ἐξ Αἰγύπτου μάρτυρες, Αἰγύπτου τῆς θεομάχου καὶ μανικωτάτης. *Ex Ægypto prodeunt martyres, ex Ægypto illa cum Deo pugnant et insanissima.* Post superbiam Assyriorum ms. Morel. et Reg. addebant, οὐδὲ ἡ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν δόλων τοῦ Θεοῦ μαίριον, quæ ex Pet. Morelli interpretatione jam expressa sunt. Utamque emendationem confirmat interpres Eu-

thymii, qui totum hoc caput 29. transtulit in suam Panopliam titulo jam a nobis indicato.

Ibid. In *Gentilium*. Lectionem ms. Vulcobiani excudit typographus, ex qua Hervetus ediderat, et quæcumque historiis non comprehensa in deinceps sequentibus facta sunt generationibus: at emendationem proposueram textum ms. Morel. et Reg. καὶ ὅσα τῆς ἔξω ἱστορίας ἐν ταῖς, et quæcumque ex *Gentilium historia consequentibus generationibus gesta sunt*. Amant enim Græci Patres externas appellare τὰς ἔξω, καὶ τὰς ἔξωθεν ἱστορίας *Gentilium* historias, artes ac disciplinas. Justinus in *Exhortat.* ad Græcos, πεισθέντας ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἱστοριῶν, προφανίς vos historiis persuasos, et *Quæst.* 2 ad *Orthodox.*: Πόθεν οἱ τοῦτων γινώσκονται χρεῖστους τῶν ἔξωθεν; Unde cognosci potest istorum oracula profanis esse præstantiora? apud Chrysostomum *Homil.* 1 ad *Antiochenos*: Ἡ ἔξωθεν παιδείουσι πολλὴν ἀνελέπτουσα λῆρον· *Externa doctrina multas jaclans nugas*. Utram volet, eligat sententiam lector: nam et Pet. Morellus priori favet, qui vertit, quæ citra historiam hibeat sæculis designata sunt, et Zinus apud Euthymium, quæ vel litterarum monumentis consignata, vel silentio præterita sunt.

Col. 75 D. *Distribueretur fides*. Interpres ediderat, *abdicaretur fides*. Atque ἀπόκληρος quidem dicuntur exhæretes in *Pandectis*, et apud Dionysium ἀποκληροῦν τοὺς ἀθέους est impios exhæretes facere, sorte privare. Justinus *Quæst.* cxx ad *Orthodox.*: Ἀποκληρονόμους ὁ Παῦλος ἀπέφαινε, exhæretes regno Dei esse Paulus declaravit; et Aristoteli ἀποκληροῦν est sortibus excludere; verumtamen apud eundem Dionysium notat Budæus ἀποκληροῦν idem valere, quod attribuere: itaque sententiæ Nysseni hæc magis quadrabit notio, ut non peculiariter huic vel illi homini tribui dicatur fides, sed omnes ex æquo gentes ad Evangelium vocari.

Col. 76 C. *Διοχλοῦσαν*. Morel. διοχλοῦσαν τὸν βίον, utraque lectio ferri potest, at non interpretatio Zini apud Euthymium: in reliquiis tamen suis vitam producit; non enim hoc vult Gregorius vivere segmenta serpentis hujus, id est vitii, sed vitæ hoc est generi hominum molestiam exhibere. In sequenti periodo multa immutavimus, quod cum legisset interpret, ut habuit ms. Vulc. πᾶσαν ἀφθόνως τὴν εὐεργεσίαν εἶναι vertisset, *Quid autem dicunt? Non ad omnes venit gratia; sed cum aliqui ad verbum accesserint, non est parva pars quæ restat, cum aut Deus noluerit universum abundare beneficium, aut omnino*, etc. melius Morel. et Reg. πᾶσιν ἀφθόνως τὴν εὐεργεσίαν νεῖμαι. Atque ad hanc lectionem interpretationem accommodavimus.

Col. 78 A. *Cujus uniusquisque*. Consentiant in hoc duo manuscripti, οὗ μόνος ἕκαστός ἐστι Κύριος, non ut habuit interpres, *cujus solus est Dominus*. Locus autem insignis est adversus eos qui negant arbitrii libertatem: sed observandum est tamen in editione Petri Morelli mutilam esse sententiam, ubi ait pag. 51, et in amplexanda fide nec ne sui juris est. Omiserat fortasse librarius, qui apographum ejus calamo exaraverat, hæc verba, quæ desunt et in ms. Mor. et Reg., restituiuntur autem a Vulc., καὶ αὐτεξούσιον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας κείμενον. Οὐκὼν ἐπὶ τοὺς μὴ προσαχθέντας τῇ πίστει.

Ibid. C. *Peccare cuivis*. Aliter Hervetus, vitium est immobile. *dijudicare non poterit vitæ agendæ discrimen*. Quia nimirum περὶ ἀνικησίας τῆς προαιρέσεως, de immobilitate liberi arbitrii agit Nyssenus, non potuit interpres mendum tollere codicis manuscripti ἀνικητος ἡ ἀμαρτία, quod etiam Vulcobianam adhæserat, sed correctionem ad marginem apictam incerta manu secutus est typographus; ἀνικητος ἡ ἀμαρτία, peccatum vinci non potest: rectius ms. Reg. et Mor. ἀνικθύνος ἡ ἀμαρτία, periculo caret peccatum, hoc est, ut vertit Petr. Morel. *peccare cuivis impune licet*. Nam, ut ait Clemens Alexand.

1 *Strom.*: Ὅστε οἱ ἔπαινοι, ὅστε οἱ φόβοι, ὅθ' αἰ τιμαί, ὅθ' αἰ κολάσεις δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀφορμῆς, ἀλλ' ἀκουσίως τῆς κακίας ὀδῆς· *Nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem appetendi et aversandi, sed sit vitium involuntarium*. Ἀφορμὴ sumitur hic non pro impetu et aggressionem, ut putavit interpres, sed pro evitacione ac fuga. Cyrillus Alexandr. lib. ix, cap. 10, in *Joann.*: Ἐὶ γὰρ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲν ὅλως διακωλύσει τοὺς τοῖς γεγραμμένοις ἀναγκαίως ὑπηρετήσαντας οὐκ ἀπροφάσιστον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν· *Si enim verum id esset, nihil impediret quo minus excusatione se tuerentur, qui, ut scripturæ famularentur, peccata commisissent*.

Ibid. D. *Sed in affectionem*. Interpres, *sed in eos qui per assensionem non admittunt prædicationem*. Videtur legisse τῶν μὴ δεχομένων, quod ferri etiam posset, licet duo nostri manuscripti negationem non habeant.

Col. 79 B. *Æternus*. Ita ms. Mor. ὁ ἀεὶ ζῶν, et Petr. Morellus, cuius versionem substituiimus in locum istius Herveti, sequentis alteram Vulcobiani lectionem ὁ ἀεὶ ζῶν. *Neque enim opus habens ut viveret, qui semper vivit, corporalem subit originem*. Et hæc fortasse non rejicienda cum alludere videatur ad illud *Hebr.* vii, 25, Πάντοτε ζῶνεις τὸ ἐντογγράχειν ὑπὲρ αὐτῶν, *Semper vivens ad interpellandum pro eis*. In periodo sequenti ex lectione utriusque ms. codicis una conflata est, quæ Petr. Morelli interpretationem æquaret. Nam in ms. Vulc. si erat, ἐπεὶ οὖν ἔδει γενέσθαι ὁ λόγος τῆς φύσεως ἡμῶν, αἱ Hervetus scriptum offeudit, Ἐπεὶ οὖν ἔδειξεν ὁ λόγος τῆς φύς. *Postquam ergo Verbum ostendit nostræ naturæ futurum rursus a morte reditum*. At Regius cum Morelli codice receptam lectionem tuetur. Sed hic τὸ πτώμα non tam cadaver, quam lapsum videtur sonare, ut postea κύπτει πρὸς τὸν πεπτωχότα dixit col. 80 C.

Ibid. Quoniam enim. Citat hunc locum *Adversus hæreticos* Theodoretus Dialogo 3, qui inscribitur *Impatibilis*; sed variantes lectiones non abs re fuerit adnotasse. Primum enim ὁ θεοδόχος ἀνθρώπος ἦν, homo qui Deum suscepit, vertit idem Hervetus apud Theodoretum, et συνεπαρθῆς τῆ θεότητι, et huic favent Regius et Morell. codices Nysseni, atque adeo Petr. Morelli interpretatio. *Quia enim divinus ille Theanthropus, hoc est Christus Deus et homo, qui resurrectionis intermedio cum divinitate sursum elevatus est*.

Ibid. C. *Crux autem*. Pro ἡμῖν τινα, quod erat in Vulc. emendandum ex Mor. et Reg. εἰ μὲν τινα. Priorem exprimens lectionem scripserat Herv. *Crux autem nobis aliquam etiam prof. cont. rat. si dederint ii qui res sciunt occultas*.

Ibid. D. *In hac etiam*. Tertius hic locus est a Theodoro citatus in eodem Dialogo tertio, ex cuius collatione colligimus perperam scriptum fuisse in Vulcobiano παρορᾶν διὰ τὸ ἕτερον. Unde Hervetus, *consequens non negligere, unum quidem aspicere propter alterum*; sed recte editum, παρορᾶν δὲ τὸ ἕτερον. Rursus in sequenti membro varietas est, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ θανάτῳ καθορᾶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ σκοπῷ πολυπραγμανεῖν τὸ θεϊότερον. Hervetus apud Theodoretum et hic apud Nyssenum, *sed in morte quidem id quod est humanum intueri, in labore vero id quod est divinum intueri, quasi esset ἐν τῷ πόνῳ, licet in Græco excuso legatur ἐν τῷ σκοπῷ, in scopo et instituto*; quemadmodum paulo ante dixit idem Nyssenus ἡμιτέλης ἂν ἡ προαίρεσις ἔμεινε, *semiperfectum mansisset propositum*, et col. 75 B. Ὁ δὲ σκοπός ἐστι διαμείνειν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, *Is autem scopus est ut homo in vita maneat*, col. 72 A. Τῷ σκοπῷ τῆς ὠφελείας ἐποιεῖτο τὴν ἀνάγκασιν. Denique τῷ τρόπῳ legisse videtur idem Hervetus cum hic verterit, *in modo autem perscrutari quod est divinius*.

Col. 80 B. *Ἦρὸς ἀπαν τὴν*. Theodoretus πρὸς πᾶσαν τὴν συναίσθησιν ἔχει τό, *Ad omnem consensum secum trahit id quod parti unitum est*; sed concinniore esse lectionem alteram vidit alius interpres Theodoretī scribens, *totum hominem unitum illi parti ad sentiendum exsuscitat*.

Ibid. C. *Κατὰ τὸ συνεχές*. Facile abesse potest istud κατὰ sicut a Theodoretī textu abest, ut legamus, ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται τὸ συνεχές, *Transit ad universum, quod est in natura continuum et unitum, ex parte totī impartita et communicata. Quid enim.*

Col. 82 A. *Aut utrorumque*. Ἡ τῶν κατὰ ἕτερον τοῦ παντὸς περιόντων αὐτὸς ὄυσται. Ita legitur in Vulc., ex quo interpres, *aut eorum quæ sunt in altera universitatis parte consistentiam*. Sanior est duum aliorum codicum textus Reg. et Mor. τῶν κατὰ ἕκατερον τοῦ παντὸς περάτων. Quem secuti sumus.

Ibid. C. *Hoc in loco*. Conjecturam in margine appositam expressit typographus Vulcobiani codicis; nam in textu erat *καί τινος μὲν* mendose, unde expressit hæc interpres, *hic medium et fastigium una complectitur appellatione, ut qui*. Corrigendum forsasse putavit καὶ ἀρχῆν, vel ἀπαν· sed emendator fuit liber alter Morel. Regii auctoritate corroboratus, τὴν μέσσην κεφαλαίαν μὴ προσηγορία· atque adeo codicis, cuius obligit usus Pet. Morello, ut ex ipsius versione constat, quam hic edimus; κεφαλαίαν igitur transversum liguum appellat crucis, a similitudine τῆς κεφαλᾶς τῶν νεῶν, antennæ navium, quæ et ipsa transversum est liguum, ex quo velum pendet.

Col. 86 D. *Nam quod omnino*. Truncata exhibebatur magna sui parte in Vulcob. hæc sententia, quemadmodum et apud interpretem: *Nam quod omnino simul versetur, per divinitatem testantur miracula, quomobrem quod Deus adsit, per omnia nullam habent dubitationem*. Nos eam integrā ex aliis duobus Reg. et Mor. expressimus.

Col. 87 D. *Et sicut ille*. Vox ἀνωθεν idem valet, quod ἐξ οὐρανοῦ, quemadmodum Joan. iii, 31, Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, *Qui desursum venit*: quod aliis verbis deinde repetit, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος. *Qui de celo venit, super omnes est*. Tertullianus quidem ita citat lib. *De baptismo*, cap. x, *Qui de terra est, de terra loquitur: qui de supernis venit, super omnes est*: et *I Corinth. xv, 47*, *Secundus homo de celo cælestis*. Recte igitur immutavimus illud interpretis, *Et sicut ille qui homo erat, et superius cum ucepisset immortalitatem*.

Col. 91 A. *Sive lavacri*. Contrarium penitus asserbat antea Nyssenius errore librarii vel interpretis, etiamsi *lavacri gratiam non acceperit, et in eo minime fuerit initiatus*. Consentiant tamen duo mss. codd. in asserenda recepta sententia.

Col. 94 A. *Per utrumque*. Monueramus omissum fuisse, quod duo mss. suggerebant, δι' ἀμφοτέρων, per utraque hoc est per animam et corpus, sed in Morel. quidem sic erat, ἀνάγκη τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν καθηγουμένου τοῦς σωζομένους ἐφάπτεσθαι, *neccesse est, ut qui servantur, per utrumque attingant eum, qui ducit ad vitam, cui lectioni favet et Regius: sed rectius tamen Vulcob. τῶ πρὸς τὴν ζωὴν καθηγουμένου τοῦς σωζομένους ἐφάπτεσθαι*. Petr. Morel. *neccesse est, ut qui servantur, ejus, qui ad vitam præmonstrat iter, vestigia sequantur*. Similis sententia apud Chrysostomum *Homil. lxxviii, in Matth.*: *Εἰ μὲν γὰρ ἀσώματος εἴς, γυμνά ἂν αὐτά σοι τὰ ἀσώματα παρέδωκε δώρα· ἐπεὶ δὲ σώματι συμπλέκεται ἡ ψυχὴ, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ σοι παραδίδωσι. Nam si tu incorporeus esses, nuda ipsa dona incorporea tradidisset tibi: quoniam vero corpori conjuncta est anima tua, in sensibilibus intelligenda tibi traduntur*.

Ibid. *Quomodo enim*. Ex hoc loco ad finem usque capituli omnia ferme sunt ab Euthymio exscripta, et in titulum translata 21, partis II, *Panoptica dogmaticæ*, ut doctrinam de transmutatione Dominici corporis et sanguinis Gregorij nostri auctoritate

confirmaret, atque hoc totum una cum Liturgiis sacris utraque lingua est editum Lutetiæ apud Guil. Morellium an. 1509, qua ex editione variantes lectiones excerpemus, ac primum illius loci hujus paginæ τῆς ζωῆς ἡμῶν καθήρξατο, nam legebatur illic, τῆς ζωῆς ἡμῶν καθήρξ., et paulo post πρὸς αὐτὴν ἐξομοιοῦ· οὕτω τὸ ἀθανατισθέν. Et ita Morelli codex, itemque Zinus interpres Euthymii, sic et corpus illud quod a Deo factum est immortale, in nostrum corpus ingrediens. Emendandum igitur in utroque textu ἀθανατισθέν, ita corpus factum immortale, cum fuerit intra nostrum. Cyrillus etiam Alexandrinus in explanatione Anathematismi undecimi tom. I. *Concilior. edit. Romanæ pag. 511*, dicit in Eucharistia suscipi, ὡς ἕβον σῶμα γεγονὸς τοῦ παντα ζωοποιούντος Λόγου, *Ut proprium corpus effectum Verbi quod omnia vivificat*.

Col. 93 B. *Ὡς γὰρ τοῦ φθοροποιῦ*. Editio Morelli ὡς γὰρ τῶ φθοροποιῦ χρ. τ. υ. ἀναμιγθέντι, et paulo post, *εἰ μὴ διὰ βρώσεως, nisi per cibum et potum, ut in eadem pagina, εἰ μὴ διὰ τῆς κοινωνίας*.

Ibid. D. *Mériter*. Edit. Mor. μένειν ἐφ' αὐτοῦ ὄλον, et ms. Mor. ἐφ' αὐτῶ.

Col. 95 C. *Nam si cujusvis*. Omnes libri et calamo exarati et excusi σώματος; legunt, cur igitur interpres sic edidit? *Nam si cujuslibet hominis substantia seu consistentia est ex alimento, id autem est cibus et potus*.

Col. 95 D. *Etenim panis*. Zinus aliter vertit, *Et enim corpus illud panis erat potentia*.

Ibid. *Τὸ ἐν ἐκείνῳ*. Manifestum est mendum tollendum ex ms. Mor. et editione Morel. τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα. Zinus, *Quomodo unum illud Christi corpus omnium hominum, in quibus est fides, naturam vivificaret? inem πρὸς πάντας μερισόμενον*.

Col. 96 A. *Ἔτι δὲ οὐχ ἡ αὐτῆ*. Edit. Morel. ἔστι δὲ. *Nec eadem tamen est omnibus*.

Ibid. B. *Τροφῆς καθισταμένης*. Rectius edit. Morelli cum ms. Morelli μεθισταμένης *in corporis speciem immutata*, et non longe ab his διευσκρινθηέντων. Ἐγγύς τοῦ. Ita Mor. ms., at edit. Morelli ἐντὸς τοῦ εἰκότως.

Ibid. D. *Ἐκείνο γινόμενον*. Emendandum ex edit. Morelli, licet reclamant omnes manuscripti, ἐκείνος γινόμενος, et astipulatur Zinus clare interpretans, *quoniam panis in corpore existens corpus evadit*.

Ibid. *Οὕτω κάκει*. Edit. Morelli οὕτω κάκειν το θεοδόχον. Zinus, *ita divinum illud corpus, et præ πιστεύομαι, edit. Morel. πιστεύομεν, credimus immutari*.

Col. 97 A. *Ἅγιον ἐποίητο*. Edit. Mor. et ms. Morel. ἅγιον ἐποίητο τὸ σῶμα. Zinus, *sanctum effectum illud corpus*.

Col. 97 A. *Ἐν τῷ ζῆν*. Edit. Morel. πρὸς τὸ ζῆν δυναμοῖτο, *ad vivendum corroboraretur*; at Zinus receptam tuetur lectionem *in vita potest permanere*.

Ibid. B. *Τὸν αὐτόν*. Edit. Morel. τῶ αὐτῶ τρόπῳ.

Ibid. C. *Ἐκείνου σάρξ*. Edit. Morel. et ms. Mor. cum Herveto ἐκείνου σάρξ. Zinus, *divina illa caro*.

Col. 98 A. *Non eo quidem quod*. Quoniam insignis hic locus est, valetque plurimum ad revincendos cum hæreticos, qui transsubstantiationem negant, tum schismaticos, qui consecrationem vi Christi verborum fieri non ita ut par est, admittunt, idcirco ex collatione codicum mss. restituendus, et suppletis interpretum defectibus exponendus fuit, expunctis illis Herveti verbis, *et orationem non per cibum et potum procedens ad corpus Verbi, sed a verbo, quemadmodum dictum est transmutatus, nempe Hoc est corpus meum*. Dum enim vertit, sed a verbo transmutatus, et Morellus, statim a verbo in corpus, itemque Zinus apud Euthymium per verbum in corpus mutatus, legisse videntur, εὐθὺς διὰ τοῦ λόγου πρὸς τὸ σῶμα, eaque fuit lectio Regii cod. Mor. itemque editionis Morelli: at in altero Vulc. sic erat, εὐθὺς πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου μετα-

ποιούμ., sed quod statim in corpus Verbi transmuetur. Priori lectioni suffragatur et Justinus martyr. *Apolog.* 2, pag. 77, edit. Commel.: Οὐτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς Λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν ἐκείνου σάρκα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Ad eundem modum etiam eam quæ per preces verbi ab ipso profecti benedicta est, alimoniam, illius carnem esse edocti sumus.

Ibid. B. *Manifestatum.* Verior lectio ms. Mor. et edit. Morel. φανερωθεὶς Θεός. Zinnus, *Deus autem qui nobis se patefecit*, et ex iisdem corrigendum illud συναποθεωρηθῆ, scribendumque συναποθεωθῆ.

Col. 99 B. *Nam prout.* Excusa est lectio codicis Mor., nam Vulcobianus habuit, καὶ τὸ γεννώμενον, id æque Regius præ se fert, unde suspicabar scribendum καὶ τὸ γεννώμενον, quod interpres ediderit, *Nam convenienter affectioni cordis ejus, qui accedit ad dispensationem, est in potestate ejus qui gignitur*: et quod præcesserit, ὁ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος, itemque sequatur paulo post ἐγγεννηθῆναι βίω, καὶ τῇ τῶν γεννώμενων φύσει.

Col. 102 A. *Si ergo homo.* Immutavimus verba interpretis, qui negationem non necessariam adjungebat, *Si ergo homo quidem cum sit creatus, Spiritum esse creatum, et unigenitum Deum non esse existimat, is una spe ducetur, ut qui se resolvat a transitu, sed quoniam dixerit ante debere Christianum τῆς ἀκρίστου φύσεως εἶναι πιστεύειν τὴν ἀγίαν Τριάδα, propterea Vulcob. et Mor. codicum lectionem repræsentandam et in versione sequendam censuimus.*

Ibid. 1 B. *Quod videantur.* Ms. Morel. οὐχὶ τῶ ὄντι γεννώμενοι, et Petr. Morellus, *errore seipsos implicantes, dum se regeneratos existimant, nec re vera sunt.* Maluimus tamen mutato numero insistere verbis Herveti, qui lectionem alteram Regii et Vulcobiani secutus scripserat, *quod videatur tantum et non sit re vera generatum, οὐχὶ τῶ ὄντι γεννώμενον.* Horum nimirum justitia non est similis illi quam in Aristide laudat Plutarchus versibus Æschyli, οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

Ibid. C. *Si ergo quæ sit.* Legerat interpres, ut editum est e Vulcobiano, quocirca scripserat, *Si ergo sit desuper generatio et reformatio hominis, at manu-*

scriptus alter hæc sic extulit, ἀναστοιχέωσας τὴν τοῦ ἀνθρώπου, *fit quædam instauratio.* Aplius quoque illud ἀνωθεν verteretur, *denuo quemadmodum* Joan. iii, 3: Ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἀνωθεν. *Nisi quis natus fuerit denuo, non ut* Joan. iii, 31, ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, *qui desursum venit.* Paulo post attingitur locus Isaïæ ni fallor ex cap. 1, 16: Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. *Lavamini, mundi estote, auferite nequitias ab animabus vestris.*

Col. 103 A. *Animi turpit.* Interpres, *non turpitudine libidinum.* Quidquid legitur, θυμός, aut pro animo, aut pro sola ira, vel furore sumi potest: at ἐπιθυμία, cupiditas vel libido.

Ibid. C. *Suavis Dominus.* Expunximus vitiosam lectionem, *Christus Dominus universis non insert iram*: utpote natam ex mendosa lectione Χριστὸς χύριος, pro χρηστός, unde et Petr. Morellus, *Christus Dominus non in universos irascitur.* Psalm. cxxiv, 9, Hieronymus, *Bonus Dominus omnibus.* S. Augustinus quod sequitur ex psalmo vii, 12, ita vertit, *non iram adducens persingulos dies, et huc alluisse videtur Paulus, non ad locum* Job xxxv, 2, cum ait iii, ad Rom. 5: Μὴ ἀδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιτίθειν ὀργήν; *Nunquid iniquus est Deus, qui insert iram?*

Col. 106 B. *Nunc quidem.* Hæc a præcedentibus divulgata aliæ editiones nova inchoata periodo, cum ad eandem pertineant; qua finita Morelli codex Catecheticum hunc librum finiabat, alter autem Vulcobianus Græca subiciebat, quorum interpretatio sequitur atexta ex Herveti editione; nam Petr. Morellus ad suæ calcem hæc annotavit. *Hoc loco finem sortitur hic major D. Nysseni Catecheticus in plebisque exemplaribus: unicum quod est D. Herveti ea, quæ sequuntur adjicit quæ quanquam non sunt ἀπροσδιόγιστα, libri tamen alicujus adversus Severum præfatio potius, quam hujus Catechetici peroratio esse videntur.* Regius autem manuscriptus appendicem hanc non habuit. Porro Severus pseudomonachus Eutychanus, dux Acephalorum hæreticorum circa annum Domini 513. longe post Nyssentem vixit, damnatusque fuit in Synodo Constantinopol. a Justino Imperatore congregata. Vide Zonaram et Cedrenum in Justino.

IN EPISTOLAM DE PYTHONISSA.

Celebrem fuisse controversiam et multis utrinque disputationibus agitam de Pythonissa, quæ Saūli regi Samuelis animam evocare conata est, cum ex sententiis Patrum, quos enumerabimus constat, tum ex Hieronymo in *Catalogo scriptor. Ecclesiast.*, qui Methodium Tyri Episcopum tradit *adversus Origenem* de Pythonissa librum scripsisse, et Eustathium Antiochenum *adversus eundem De engastrimytho*, hoc est *De ventriloqua muliere*; sed Nysseno quoque Gregorio tribuebat hanc epistolam manuscriptus codex Collegii nostri Lotharingici Ponti ad Montionem, qui nonnulla alia similis argumenti opuscula complectebatur. Quod autem ait non longe a principio quibusdam placuisse veram fuisse ψυχαγωγίαν, id est *evocationem animæ* Samuelis, testantur etiam Origenes tom. xxvii, in *Jeanem*, et Hieronymus in 7. *Isaïæ*, atque ipsorum auctoritate suæ opinionis confirmant Josephus lib. vi. *Antiquit.* cap. 15; Justinus in Dialogo cum Tryphone. Basilus Epist. 80, ad *Eustachium*. Ambrosius in 1. *Lucæ*, et Augustinus lib. *De cura pro mortuis* pag. 15, idemque inter recentiores docent Lyranus, Tostatus, Dionysius Carthusianus et Caietanus qui gravissimo præcipue nituntur Ecclesiastici testimonio cap. xlvi,

23. *Et post hæc dormivit (Samuel) et notum fecit regi, et ostendit illi finem vitæ suæ, et exaltavit vocem ejus de terra in prophetia delere impietatem gentis.*

Col. 107. In tit. A. *De ventriloqua.* Quam LXX, I Reg. xxviii, 7. Γυναίκα ἐγγαστριμύθου dixerunt, *ventriloquam mulierem* veritum secuti Hieronymum jam citatum, Augustinum ii. *De doctrina Christ.* cap. 23, et antiquiorem illis Tertullianum qui lib. iv, adv. *Marcionem* cap. 25, illud Isai, xlv, 25, Διασκεδάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων, reddit Latine, *Disjiciet signa ventriloquorum*, eodemque modo Leviticus xix, 31, Οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθους, *Non sequemini ventriloquos.* In quem locum annotat Theodoretus, quosdam a dæmonibus agitato multos deceptisse, perinde ac si prædicent, quos ἐντερομάντις Græci appellant, quippe quod ab intus videatur dæmon loqui. Idem docent Cyrilli et Hesyhii lexica, dæmonem scilicet ex ventre mulierum illarum loqui solitum. Apud Hebræos etiam similitudine videtur dæmonium istud נְפִילָה et נְפִילָה appellari, quod mulierum ejusmodi a dæmone obsessarum ventres instar utres intumescerent. Sumitur autem ea vox et pro mago quovis, qui pacto

cum dæmone inito divinat; unde Vulgata illud Levit. xix, 31 vertit, *Non declinetis ad magos*; et Isai. xlv, 25. *Irrua faciens signa divinatorum*. At Reg. xxviii, 7, *mulier Pythonem habens* Hebraice dicitur מְלִיצָה *domina Pythonis*, sic Actor. xvi, 16, Παῖδισκη ἔχουσα πνεῦμα Πύθωνος, puella spiritum Pythonis habens: ut nomen istud non magis Pythonis serpentis proprium sit, quem Apollo Pythius intereimit, quam serpentis antiqui illius, qui vocatur diabolus et Satanus Apocal. xii, 9. Accommodat hanc vocem illis dæmonibus, qui videntur e sepulcris mortuorum, vel subterraneis locis edidisse responsa. Vulgatæ auctor Isa. xxix, 4. *Et erit quasi Pythonis de terra vox tua* LXX, οἱ φωνοῦντες ἐκ τῆς γῆς, *loquentes de terra*. Ubi Hieronymus notat Aquilam vertisse magos, et νεχρομαντεῖαν magorum intelligit, per quam animas evocare dicuntur.

Ibid. B. Animarum evocationem. Sic reddidimus Latine vocem ψυχαγωγία, quasi ψυχαγωγία, quam et Gregorius Nazianzenus in Julianum conjungit cum μαντεία, sit animarum eductio seu evocatio, ut ait Justinus in *Dialogo* pag. 260, τὴν Σαμουὴλ ψυχὴν κληθῆναι ὑπὸ τῆς ἔγγαστριμύθου, *evocatam esse a ventriloquo*. Basilius epist. 80: Καὶ ἡ ἔγγαστριμύθος ἐν ταῖς μαγανείαις αὐτῆς ψυχαγωγοῦσα τὸν Σαοὺλ τὰς ἐπιζητούμενας αὐτῆς ψυχὰς θεοῦς ἔωρακέναι φησίν, quæ Siphianus vertit, *Et Pythonissa ventriloqua divinationibus suis et animarum evocationibus oblectans Saulem*; rectius Myrcæus, *et mulier illa Pythonica, quæ Saulem ab inferis incantationibus suis evocavit cum videret animas, quæ requirebantur, Deos se videre dicebat*. Sed corrigendum est in Græco pro τὸν Σαοὺλ, τὸν Σαμουὴλ, et apud utrumque interpretem, quæ *Samuelem*.

Col. 110 A. Hiatum versus impios. Corrigendum est in Græco διήργετο, pro διήργετο, cæterum vocem chaos retinimus, ut alludere constaret Nyssenum ad illud Evangelistæ Lucæ xvi, 26. Χάσμα μέγα ἐστὴν κρηται chaos magnum firmatum est, vel ut alii legendum putant, chasma magnum, tametsi constanter apud Latinos Patres scriptum reperimus chaos. Hieronymus in cap. iii, Ecclesiastæ. *Et Evangelium chaos magnum interpositum apud inferos, et Abraham cum Lazaro et divitem in suppliciis esse testatur*. Ambrosius in xvi, Lucæ. *Inter hunc igitur divitem et pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari*. Augustinus ad Simplicianum quæst. 3. *Cum Dominus inter divitem et illum qui ad januam ejus jacebat magnum chaos interjectum esse testetur*. Tertullianus vero iv, advers. Marcionem, 34, *Magnum ait intercedere regiones istas profundum et transitum utrinque prohibere*. Augustinus idem lib. ii. *Questionum* Evang. 38, loca intelligit, in quibus torquentur impii, ad quæ justī etiam si velint transire non possint.

Ibid. C. Numinis instinctus. In ms. legebatur κατὰ κωλὰς, sed emendandum censuimus κατακωλὰς: nam κατέχεσθαι idem valet, quod ἐνθεον εἶναι. De quo vide Budæum in Commentariis pag. 867. Unde apud Plutarchum in Alexandro conjungi videmus κατοχὰς καὶ ἐνθεουσιασμούς. Cæterum pro κατοχὴ scribitur etiam sæpe κατακωχὴ, ut apud Clementem Alexandr. lib. iii. *Pædag.* cap. xi, καὶ κατοχὴ τῶν ὁρθῶς εἰρημένων, et in Palatino codice, κατακωχὴ τῶν ὁρθῶς.

Col. 111 B. Dii gentium dæmonia. Locus est Psal. xcvi, 5. Porro eodem argumento utitur et Cyrillus Alexand. lib. i. *De adorat. in spiritu*. *Quod si quis putet evocatum revera fuisse prophetæ animam et mulieris verbis tribuerit veritatem: ergo quia eadem dixit deos e terra ascendentes se vidisse, non divinationis moribus condonet falsitatem, sed revera deos esse putet quasdam ejusmodi ordinis, qui existant e terra; cum ille, qui secundum naturam Deus est, unus sit ac solus*.

Ibid. C. Cras tu et Jonathan. Hoc eodem tibicine conjecturam suam fulcire nititur Augustinus lib. ii,

ad Simplicianum quæst. 3: Et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum: quod utique falsum est. Magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis in Evangelio legitur. Tuetur enim hanc sententiam de spectro Samuelis a dæmone efflato præter Cyrillum et Augustinum jam citatos, Tertullianus de anima cap. 57: *Nec enim Pythonico spiritui minus licuit animam Samuelis effingere post Deum mortuos consulente Saule*. Justinus quæst. 52 *ad orthod.*: Ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν ῥημάτων γέγονεν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ δωδωκῶτος τῷ δαίμονι ἐν σχήματι τοῦ Σαμουὴλ ὁρθῆναι τῇ ἔγγαστριμύθῳ, καὶ δεῖξαι τοῦ μέλλοντος τὴν δόξαν. *Veritas autem dictorum a Deo fuit, qui potestatem dæmoni permisit, ut in forma Samuelis Pythonissæ appareret, et futurum eventum significaret*. Idem auctor quæst. *Veteris et Novi quæst. 27, et auctor librorum De mirabilibus sacræ Scripturæ* lib. ii, cap. xi, Anastasius *Quæst. in Script.* 37: Procopius et Eucherius in ll. lib. *Regum*: Basilius in cap. viii. *Isaia*, Isidorus lib. 8. *Etymolog.* cap. 9. Sed illa tamen ratio necessaria non est quæ depromitur ex dicto imaginis Samuelis; potuit enim illud *Mecum eris*, non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mentis referri, quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit, jamque mortuus vivo mortem prænuntiabat ut ait ibidem Augustinus, et ad *Dulcitium quæst. 6*. Itaque tutior et verior eorum videtur sententia qui non a Pythonissa evocatum, sed Dei jussu venisse animam Samuelistradunt ut plerique Patrum jam citati in prima annotatione, et Theodoretus in *I Regum quæst. 62. Deus efformata ut voluit specie Samuelis, protulit sententiam non per adversarios, cum hoc non potuerit facere ventriloqua*.

Ibid. C. Hanc enim consuetudinem. Illustrat hoc exemplis Augustinus *Quæst. 3, ad Simplicianum*. *Imaginarium illusionem propterea Scripturæ nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari quarum imagines sunt*. Sicut omnia quæ pinguntur et finguntur ex aliqua parte materiæ metalli aut ligni, quæque videntur in somnis, et omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari nominibus solent: ita Cicero et Sallustius appellantur imagines Ciceronis et Sallustii, Cherubini quoque cælestium potestatum factæ ex metallo imagines. Addunt alii solere Scripturam non quod ipsa sentit, sed juxta affectum eorum de quibus loquitur, sermonem instituere, ut I Cor. viii, dicit deos esse multos et Dominos multos: et ita exponit Pauli locum Cyrillus lib. i, contra Julianum ex II, Corinth. iv: *Deus hujus sæculi*. In eandem sententiam profert et sequentem locum de Balaam Numer. xxii, 18. Basilius epist. 80: Ἀλλὰ καὶ ὁ Βαλαὰμ ὀκνοῦσθης τις ὢν καὶ μάντις καὶ διὰ χειρὸς τὰ μαντεῖα φέρων, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή. Cæterum hic apparet similis memoriæ lapsus in Basilio ei quem notavimus in ejus fratre Nysseno libro *De vita Moysi*, quem et reperies in *Catena* in *Pentateuchum* interprete Zephyro, ubi dicit in manibus habuisse Balaam vaticinia vel certe τὰ μαντεῖα διὰ χειρὸς ἔχειν, cum legamus Numer. xxii, 7: Ἐπορεύθη γερούσια, καὶ τὰ μαντεῖα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. *Profecti sunt senatores Moab et Madian, et divinationes in manibus eorum*; non Balaam, sed senatores illas habuisse, ait, hoc est pretia divinationis Augustinus autem *Quæst. 48, in Numer.* veri Dei mandato prohibuit ait. Alii putant Balaam solum consulere dæmones, sed iis sugatis præter florem illi Deum apparuisse; sic Theodoretus *Quæst. 4, in Numer.*

Col. 114 A. Carnes porrigerent. Græce erat μεμιασμένων αὐτῷ προήγεν ἄρτων, cum forte legendum sit προήγον, ut ad corvos referatur, quibus præcipit Deus, ut Eliam pascerent. III. Reg. xvii, 4, Nisi de Deo ipso malis intelligi προήγον *carnes*

porrigeret, corvorum scilicet ministerio. Porro quod ait porrectos fuisse panes quidem mane, vespere autem carnes, non satis explicatur illa ætiologia, quod iis qui incipiunt perfectioribus sit opus, aut solido cibo: nam rudioribus opus esse ait lacte Paulus Hebr. v, 13, perfectorum autem esse solidum cibum. Itaque videtur ὑπουλος hic locus et mendii suspectus, sic ut alterius manuscripti opem impleret.

Ibid. C. Non simpliciter angelum. Principem transgressorum angelorum sive dæmonum, nonnulli recentiores, nescio qua de causa, tanquam proprio nomine Luciferum vocant, cum Isaïæ xiv, sub figura principis Babylonis comparatione sumpta a stella Lucifero casus ipsius describatur; alii Sathælem, ut auctor Homil. 3 in *Genesim*, quæ Chrysostomo perperam tribuitur; alii Leviathan ut Albulensis *Quæst.* 62 in xii. *Matthæi* vocant; a Scriptura vero Diabolus dicitur; sed principem eum fuisse terrestrium vel mundanorum angelorum, quibus terræ custodia commissæ erat, non cœlestium, existimarunt veteres quidam theologi, ut docet Augustinus lib. iii. *De Genesi ad litteram* cap. 10 et 11, cap. 19, et Joan. Damascenus lib. ii, *De fide* cap. 4, Tertullianus tamen contra, lib. ii, *adversus Marcionem* cap. 10, scribit eum editum fuisse omnium sapientissimum; *Et in persona*, inquit, *principis Sor ad diabolum pronuntiatur ab Ezechiele.* « Tu es signaculum similitudinis, corona decoris: »

Hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium. Origenes Tract. 9 in *Matth.* explicans illud, *Novissimi primi*, dicit eum fuisse primum, quando incedebat immaculatus in omnibus viis suis, et factum novissimum, cum in infernum descendit: et in eandem sententiam trahunt quidam Augustinum lib. xi. *De Genesi ad lit.* cap. 15, Cum tamen ibi tantum dicat eum præcessisse alios angelos temporis antiquitate et principatu malitiæ, sed apertius hanc opinionem tuetur Gregorius papa Homil. 34, in *Evangelia*, et D. Thomas 1, parte *Quæst.* 63, artic. 7; Augustinus lib. iii, *De Genesi*, archangelum illum fuisse docet, ut et apud Judam apostolum vers. 9, Michael archangelus appellatur, quem tamen probabile est ad supremum chororum angelorum pertinuisse, cum adversus draconem pugnavit, Apocalyps. xii, 7; et princeps Ecclesiæ Christianæ credatur, ut fuit olim Synagogæ Daniel x. Licet igitur Dionysius Areopag. *De cœlesti hierarchia*, cap. 6, archangelos non in prima, sed in tertia, hierarchia collocet inferiores principatibus, recte tamen admonent theologi nomina imposita a dono, aut re alias communi omnibus aut pluribus angelis, aliquando in ampliori significatione sumpta usurpari ad significandos angelos alterius chori: ita licet Michael, et princeps dæmonum fuerint ex ordine primo primæ hierarchiæ, archangeli tamen vocantur, quod nomen illud principatum inter angelos sonet.

IN LIBROS CONTRA EUNOMIUM.

Varias restitutiones quas ex codice Boico dederat Jac. Gretserus, textui subjecimus.

Πηραξ τῶν κατὰ Εὐνομίου ἀντιφρήτικῶν λόγων ἰσ̄ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὡς αἱ ἀρχαὶ αἰδε.

Ordo et dispositio xii librorum Gregorii Nysseni contra Eunomium, quorum hæc sunt initia.

A'. Τοῦ πρώτου.	Οὐκ ἦν, ὡς εἶπε, πάντα σε θέλει εὐεργετεῖν.	I.
B'. Τοῦ δευτέρου.	Ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις εἰς πάντα ἔθνη.	II.
Γ'. Τοῦ τρίτου.	Εἰ τῶ νομικῶς ἀθλοῦντι.	III.
Δ'. Τοῦ τετάρτου.	Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γεννήματος φυσιολογίαν.	IV.
E'. Τοῦ πέμπτου.	Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς.	V.
Ζ'. Τοῦ ἕκτου.	Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος.	VI.
Z'. Τοῦ ἑβδόμου.	Ἐπεὶ δὲ φησι τὴν κυρίως λέξιν.	VII.
H'. Τοῦ ὀγδόου.	Τὰ μὲν ἰσχυρὰ τῶν ἀνομοίων τοιαῦτα.	VIII.
Θ'. Τοῦ ἐνάτου.	Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ὑψηλοτέρους μετέρχεται λόγους.	IX.
I'. Τοῦ δεκάτου.	Ἄλλὰ τῶν προκειμένων ἐχώμαθα.	X.
IA'. Τοῦ ἑνδεκάτου.	Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς.	XI.
IB'. Τοῦ δωδεκάτου.	Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου.	XII.

Ex hoc Elencho librorum adversus Eunomium constat duodecim numero esse libros a beato Gregorio Nysseno adversus Eunomium conscriptos. Quod autem Joannes Cyprisiotus tredecim numerat, inde fortasse occasionem habet, quod in quibusdam codicibus manuscriptis, cujusmodi fuit ille V. C. Francisci Pithæi, ex quo editio Parisiensis Græcum textum expressit, undecim tantum reperirentur: qui ut duodenarium numerum explerent, undecimus in duas partes divisus est: ac deinde præfixus liber primus, aliis duodecim est aggregatus, atque ita tredecim libri sunt reperti. Cæterum suffragatur huic Elencho Vaticani codicis synodus

V l. œcumenica actione 10, pag. 116 edit. Romanæ initium libri i, contra Eunomium sic efferens: Ἐκ τῶν κατὰ Εὐνομίου κεφαλαί: Οὐκ ἦν, ὡς εἶπεν. Item actione 4, pag. 39, citatur ex libro ii. contra Eunomium: Πῶς ὁ Κύριος τὸν κόσμον ἐαυτῷ καταλάσσω, quæ offendens pag. 56, editionis Græcolatinæ tomo ii. Gregorii, libro primo: unde liquet non primum, sed secundum a primo, quem Appendix ista exhibet, esse librum illum numerandum. Synodus vero Lateranensis sub Martino 1, pag. 1108 edit. Colonienis nuperæ citat ex sermone 4 contra Eunomium: Sicet enim non est proprietates: qui locus est in editione Græcolat. Nysseni pag.

165 : 'Ὡς οὐκ ἔστι τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα τῶ ἐν ἀρχῇ ὄντι ἐπιθεωρηθῆναι λόγῳ. Ac proinde liber ille qui incipit, 'Ἄλλ' αἰσθάνομαι, non quintus, sed quartus esset : verum emendandus potius Latinæ synodi numerus videtur, cum in eadem sexta œcumenica actione 10, pag. 126 editionis Romanæ proferatur locus alter : 'Ἐκ τοῦ κατὰ Εὐνομίου πέμπτου, οὗ ἡ ἀρχή, Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς. 'Ὁ λόγος πρὸς αἰώνων ἦν, ἡ σὰρξ δὲ ἐπ' ἐσχάτων, quem habes pag. 161, apud Nyssenum libro quarto, qui numerandus est potius quintus, ut in Elencho Vaticano. Postremo in eadem synodo

sexta actione 10, citatur locus ἐκ τοῦ κατὰ Εὐνομίου τόμου β' οὗ ἡ ἀρχή· 'Ἄλλ' ἴδωμεν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἔχουσα οὕτως. Τέως δὲ μαθεῖν ἄξιον. Et idem initium dat libro *contra Eunomium* duodecimo Elenchus hic Vaticanus : quem Græco-Latina editio undecimum indigital pag. 280, ubi et idem ille locus exhibetur cap. 10, τέως δὲ μαθεῖν ἄξιον.

Vel ab hoc numero et computo differt codex Bavaricus, nisi quod quintum librum non dividit in duos, quo sit ut qui codici illi est sextus, sit septimus, et ita deinceps uno semper numero ordo noster Bavaricum codicem anteverit.

Quotnam S. Gregorius Nyssenus libros contra Eunomium scripserit.

Alii aiunt duodecim : quot scilicet Bavaricus codex continet ; alii tredecim, quot in Livineii codice nominantur : nam qui Bavarico codici duodecimus est, is Livineiano est tertius decimus, cujus initium : Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τῶν πρὸς Εὐνόμου ἀγώνων. Causa diversitatis est, quia codex Livineii et editio Parisiensis librum quintum, cujus initium est : Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς, dividunt in duos, sexti libri initio ducto ab illis verbis : 'Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος ἀμφιλογησάσας τῶ τόπῳ. Quem Bavaricus non dividit, sexti libri initio sumpto ab eo, qui aliis est septimus, cujus exordium : Ἐπεὶ δὲ φησι, τὴν κυρίως λέξιν τῆς οὐσίας. Ex hac ergo libri quinti divisione, necessario tredecim libri conciliuntur. Et ut in posterum omnis occasio dubitandi vel hallucinandi amputetur, prima singulorum librorum verba ascribam : editio enim Parisiensis rectam numeri rationem non iniit. Nam cum libro primo omisso, posuerit pro primo secundum, necessario in numero errandum fuit, donec tandem divisione libri ejus, qui nobis est quintus, omissionem primi libri supplevit, et quinto libro ab illis verbis inchoato : 'Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος. Tandem cum Codice Bavarico in sexto libro, cujus initium : Ἐπεὶ δὲ φησι τὴν κυρίως λέξιν, concurrat.

In codice doctissimi viri Joannis Livineii, quem ex Antwerp. huc ad me misit Andr. Schottus Soc. nostræ, deerant lib. i et ii. Utrumque sua manu ex Vatic. exemplar. describere aggressus fuerat anno 1579, prout ipse in suo apographo adnotavit : sed totum primum librum non absolverat, nescio quo casu impeditus. Certe quæ descripsit, non tantum accuratissime, sed et elegantissime descripsit, ita ut manus ejus prope ad venustatem fusilium typorum Græcancorum, et quidem non vulgarium ac-

cedat. Sed audiamus ipsa doctissimi et vita longiore dignissimi verba : *Descripsi Romæ ex codice Vaticano ; in quo duodecim duntaxat legebantur, et cum altero exemplari, in quo erant orationes tredecim contuli anno 1579.* Hæc ille. Causam diversitatis in numero jam aperuimus.

Annotavit idem Livineius horum librorum duplicem inscriptionem : quarum prima sic habet : Τῶν ἐκδοθέντων παρ' Εὐνομίου δύο λόγων μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἀγίου Βασιλείου ἀντιβήρητικὸς εἰς πρῶτον τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης. Altera est ista : Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης λόγος ἀντιβήρητικὸς κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου εἰς τοὺς ἐκδοθέντας παρ' αὐτοῦ δύο λόγους μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἀγίου Βασιλείου. Photius tres libellos adversus S. Basilium jam mortuum ab Eunomio evulgatos dicit. Sed inscriptiones istæ et ipse adeo Nyssenus duos tantum libros fuisse indicant. Itaque duodecim Nysseni libri, prout nos numerum inimus, refutationem primi libri Eunomiani continent : liber decimus tertius secundum librum Eunomianum refutat, ut ex titulo et primo ingressu ipsius libri liquet.

In apographo sæpius jam nominati doctissimi, et laboriosissimi Livineii reperi etiam epistolam S. Gregorii Nysseni, ad Petrum fratrem suum episcopum Sebastenum, et alteram Petri ad Gregorium ; utraque deerat in codice Bavarico ut et Summaria Græca singulorum librorum, quæ idem Livineii apographum suppeditavit. Utraque Epistola ad hoc opus pertinet : cum Nysseni Epistola totum Petro fratri dedicet ; quorum in S. Basilium fratrem admirabilis observantia in prius observanda est qui eum non aliter, quam *Patrem, doctorem, et magistrum* nominant, imitabili fraternæ concordiæ et charitatis exemplo.

IN EPISTOLAM AD THEOPHILUM

ADVERSUS APOLLINAREM.

Adversus Apollinarem hæreticum scripsisse quondam Gregorium Nyssenum discimus ex eo loco Synodi v œcumenicæ collatione 5, fol. 530 et 542, edition. Colonien., in quo hæc epistolæ istius verba proferuntur : *Qui Apollinarius dogmatibus, etc., usque ad illa, neque prædicari, quæ reperies hujus voluminis col. 1271, itemq. apud Enthyimium tit. 13. Panopliæ.* Accedit Joannes Cyprisioti qui decadis vi, c. 6, ostendens omnes luminis divini apparitiones personæ unius Filii Dei effectus esse, alte-

rum ejusdem epistolæ locum subjicit, *Neque enim, inquit, quia auctor sæculorum novissimis diebus visus est... Non enim propterea quod in novissimis diebus.* Exscripsimus eam ex codice manuscripto Ægidii Davidis I. C. Parisiensis, atque ante annos novem ad Davidem Sartorium misimus Latinitate donatam ; cum nondum nobis innotuisset in lucem editam jam eam fuisse Græcæ tantum Lugduni Bavorum. Itaque Latine tantum ab eo cum aliis quatuor Nysseni opusculis Græcolatinis est publici ju-

rīs facta, Ingolstadii an. 1596. Addidimus et duo fragmenta ex alio Nysseni opere adversus eundem Apollinarem, quorum unius sententia propemodum est eadem, quæ illius apud Euthymium tit. 13, pag. 526, edit. Lugdunens. *Quamobrem sic lux a sole splendens cognationem habet cum sole, et hominis figura substantiam declarat humanam*: sic enim habet: *Ut enim radius cognationem habet cum sole et cum lucerna lumen*, etc. Scripsit et Anathematismos contra Apollinarem Gregorius Nazianzenus, et Basilius Nysseni frater epistola sua 74 Damasum Papam rogavit, ut eum damnaret, quod et in Romana Synodo legit circa an. 375.

Col. 1270 B. *Non secularis*. In edit. Lugdunensi Raphael. legitur οὐ μόνος ἐστίν, in codice quo usi sumus οὐ μόνον. Porro floruisse quondam Alexandriae studia disciplinarum testatur etiam in Vita Gregorii Thaumaturgi noster auctor, cum ait in magnam Alexandri urbem ex omnibus regionibus philosophiæ ac medicinæ studiosam juventutem confluisse, atque Ammianus Marcellinus, dum scribit medicis ad commendandam artis auctoritatem suffecisse, si dicerent se Alexandriae eruditos, tanta erat loci dignitas et æstimatio, ut et κατὰ ἐξοχὴν nuncuparetur πόλις, id est civitas, sicut ἄστυ dicebantur Athenæ peculiariter ratione, ideoque Apuleius eruditos appellat Ἄgyptίους; Euseb. quoq. l. v. Hist., c. 10, Pantænum tradi Stoicorum disciplina institutum et omni humaniori litteratura præstantem institutioni Christianorum præfectum fuisse, quo in loco consuetudine ab antiquis temporibus ducta sacrarum Litterarum schola habebatur. Pantæni discipulus fuit Clemens Alex., ut idem addit c. 11 et Clementis Origenes, qui et ipsi successit in eo munere, ut Hieronymus auctor est epist. 65.

Ibid. B. *Plus repetent*. In cod. ms. scriptum erat ἀπαιτηθήσεται, rectius quam in Lugd. ἀπαιτήσεται, plus repetetur ab eo; at 12, 48, περισσότερον αἰτήσυσιν αὐτόν. Paulo post, *res ea foret*, in cod. ms. deerat adverbium ἐμφανῶς, quod exhibit editio Lugd. *res ea procul dubio foret*. Usus est autem verbis Psalmi ciii, vers. 55: *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint*.

Col. 1271 B. *Tua in Christo*. Vitiose legebatur in cod. ms. et in Lugd. τὴν σὴν εὐχῶν τελειότητα corrigendum τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, ut constat ex cod. Bavarico et ex interprete Synodi 5, collat. 5: sic in hac ipsa epistola pag. 266 b: Ζητούμεν δὲ παρὰ τῆς σῆς ἐν Χριστῷ τελειότη-

τος· *A tua in Christo perfectione exigimus*. Jam enim tum invaluerat hic mos abstractis ejusmodi, ut vocant, utendi cum honorifica compellatione quadam, ut in epist. de Pythonissa, *Ad tuam reverentiam transmittemus*, Ἀποστελοῦμεν σὴ τῇ τιμιότητι, et apud Nazianzenum epist. 136: Ἐπόθουν προσιπεῖν σου τὴν τιμιότητα· *Præstantiam tuam salutandi desiderio tenebar*, et 147: Γινώσκω τὴν σὴν τιμιότητα· *Excellentiam tuam cognitam habeo*, et 179: Αἰσχύνομαι κατηγορεῖν ἐπὶ τῆς σῆς ὀρθότητος· *Pudet apud tuam integritatem accusare*, et 87: Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς σῆς εὐλαβείας τοιαῦτα· *Atque ista quidem de tua pietate*.

Ibid. *Eorum occasiones*. Ne cui forte videatur inepta hujus vocis repetitio, notandum est hac uti locutione solere Scripturam προφάσεις ζητεῖν: Proverb. xviii, 1: Προφάσεις ζητεῖ ἀνηρ βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων· *Occasiones querit, qui vult ab amicis separari*. Daniel. xvi, 4: Οἱ σατράπαι ἐζήτουν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δαυὴλ· *Satrapæ quærebant invenire occasionem contra Daniele*. IV Reg. v, 7: Ἴδετε, ὅτι προφασίζεσθε· *Videte, quia occasionem querit*. Deuteron. xxi, 14: Καὶ ἐπιθῆ αὐτῇ προφασιστικὸς λόγος· *Et imposuerit illi occasionis verba*. Itaque usus voce ex veteri Testamento deprompta rursus contrariam opponit ex novo ἐκκῶσαι ἀφορμάς, ex Apostolo II Cor. ii, 12: Ἴνα ἐκκῶσω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελώντων ἀφορμὴν· *Ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem*.

Col. 1274 B. *Caliginem ingredi*. Sicut scriptum est Exodi xx, 21: *Moses autem accessit ad caliginem, in qua erat Deus*. Ita et in lib. de Vita Mosis auctor noster: Τί δὲ δὴ βούλεται τὸ ἐντὸς τοῦ γνόφου γενέσθαι τὸν Μωϋσέα; *Quid autem significat, quod in caliginem se ipsum prius Moses intromisit?*

Ibid. C. *Sponsum deseruisset*. Corrigenda est edit. Lugd. in qua legitur pag. 172, ἀποστάσης αὐτῆς τοῦ ἀγαθοῦ, ex cod. ms. διὰ τὸ ἀποστᾶσαι αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ νομφίου καὶ τῷ διὰ κακίας, ita in epist. de Pythonissa, ὥστε ἀποστάντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ προσέχειν τῇ θεραπείᾳ τῶν δαιμόνων.

Col. 1275 B. *Nos enim naturam*. Exscripsit hunc locum Euthymius tit. 13 Panopliæ suæ, cujus interpres ista sic effert pag. 524: *Nos autem naturam quidem humanam Verbo conjunctam servatam esse ex mysterio didicimus, et credimus. Dei autem Verbum ex carne constare, et privatim in seipso vivere neque didicimus, neque, unde id colligi possit, intellegimus*.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

ORATIO CATECHETICA MAGNA, in XL capita divisa.	49	Lib. V.	678
DE PYTHONISSA, epistola ad Theodosium episcopum.	110	Lib. VI.	769
QUOD NON SINT TRES DII.	113	Lib. VII.	718
DE FIDE.	133	Lib. VIII.	766
CONTRA FATUM.	143	Lib. IX.	799
TRACTATUS ADVERSUS GRÆCOS.	173	Lib. X.	826
DE ANIMA.	187	Lib. XI.	854
EPISTOLA CANONICA.	223	Lib. XII (pars 1.)	863
EPISTOLA S. Gregorii ad Petrum Sebastenum	237	Lib. XII (pars altera).	910
EPISTOLA S. Petri Sebasteni ad S. Gregorium fratrem suum.	241	ADVERSUS APOLLINAREM.	1123
CONTRA EUNOMIUM libri duodecim.	243	ADVERSUS EUMDEM.	1270
Lib. I.	247	ADVERSUS ARIUM ET SABELLIUM.	1281
Lib. II.	463	CONTRA MACEDONIANOS.	1301
Lib. III.	571	VARIORUM NOTÆ.	1333
Lib. IV.	613	In Orationem catechetica.	1333
		In Ep. de Pythonissa.	1346
		In libros contra Eunomium.	1350
		In Epist. ad Theophilum adv. Apollinarem.	1353

FINIS TOMI QUADRAGESIMI QUINTI.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.